

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;
DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS AUCTA ;
INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;
CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;
OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;
DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.
EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIÆ, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXVIII.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

—

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ETC., NECNON AD COMMELINIANAS LECTIONES CASTIGATA, MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE, PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA : NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, ONOMASTICO, ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA, OPERA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

NOVISSIMIS NUNC CURIS EMENDATIORA, ET QUARTO VOLUMINE AUCTA ;

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,
BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,
SIVE
CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS QUARTUS.

VENEUNT QUATUOR VOLUMINA 45 FRANCIS GALLICIS.

—

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXVIII CONTINENTUR

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

Ex typis MIGNE, Petit-Montrouge.

PRÆFATIO.

Innato prolis amore factum plerumque, ut mediocris facultatis homines ac rusticani in divitum principumque domos filios submitterent : et facile sibi eorum jacturam ferendam putabant, dum ad pinguiorem illi fortunam ceu ex transverso et invita natura accederent. Idipsum dolo consimili ab innumeris pene, nec ingenio minus quam ætate disparibus, admissum deprehendimus, qui cum nec fama valerent, nec suapte opera nomen sibi parere posse confiderent, mutuato Athanasii nomine, aliquam sperabant scriptis suis adjici dignitatem. Hinc evenit, ut tot tantaque opera Athanasium ementiantur. Neque tamen hæc una fuit tam immanis accessionis causa : nam multa quoque, olim ἀδέσποτα, cum in librariorum manus incidissent, pari ipsorum temeritate, eidem ascripta fuere. Hujusmodi ausus, quanti quanti fuerint, ferendi fortasse erant, si viri solum ingenio atque arte scribendi præditi suos fetus Athanasio commodassent : at contra accidit ut plerumque imperitorum hominum et insulsorum nugis male auctus sit tam peritus artifex. Hinc germana næniis intermusta fœdataque in prius editis conspicimus. Hinc inepta illa et ἀπροσδιόνυσα, prodeunt, *Liber De definitionibus*, *Historia imaginis Berytensis;* quin illam memoramus *Melchisedeci historiam*, γέλοιον sane, ni fortasse malis fastidium quam risum illa moveri? Nec audiendus ille nuperus, qui non diu hoc opus Athanasio asserere nitebatur. An Melchisedecum hujusmodi depingat Athanasius; qui post exactum in saltibus septennii otium sponte loricatus prodit, pelle instar testudinis occallente, vulturinis unguibus, corpore pilis ita horrente, ut ursum diceres? Nimirum, ut ait Tullius (a), *Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio : itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. Ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies.* Addiderim ne apud Latinos quidem vocem hujusmodi nugis dignam reperiri.

His tamen, quantavis φλυαρία conspergantur, id conficitur; ut cum Athanasio plura quam aliis Patribus spuria ascripta fuerint, palam videatur ille majore quam cæteros eruditionis et doctrinæ fama fuisse et quidem apud peritos juxta atque imperitos; quando inter multa quæ nauci et nihili sunt, non spernenda alia comparent, neque talia de quibus sit Athanasio erubescendum. Erubescendum iis erat potius, qui fictam submisere prolem : nam æque illiberale est sua aliis se dignioribus ascribere, atque labore alieno parta in se transmovere. Sed erunt fortasse qui litem moveant : Quid igitur, aient, illa quæ tute luce indigna arbitrare, non exegisti? quid tam multa ejus generis hactenus ignota e tenebris eruisti? Verum præsto est quod respondeatur : ut nostrum fuit dubia et spuria a germanis secernere, haud ita licuit nobis ea resecare. Inter spuria recensemus, quia eo videntur certis de causis ablegata oportere : erunt fortassis quibus alia sit opinio, qui facultatem judicii ea de re ferendi præreptam sibi fuisse indigne ferrent. Ad hæc, quamplurimis eruditione præclaris hominibus obtemperamus, qui quæ nomen Athanasii præferunt, omnia volunt publici esse juris, aiuntque nulla eorum carere suo fructu. Quamobrem si quibus horum lectio displiceat, ea nullo dispendio missa faciant, nec invideant iis quibus lustrare omnia et in singulis judicium exercere animus est.

A quibus autem isthæc tam multa sint elaborata, quis tam lynceus qui perspicere queat? Unum scimus, jam fere a tempore usque Athanasii cœpisse nonnullos sua Athanasii nomine insignire : sequentibus exinde ætatibus fraudem ceu fluxu quodam ubique pervagatam esse, et postremo ad Latinos ex Græcia dimanasse. Hisce omnibus mirum in modum, sed damno suo uti diximus, auctus est sanctus Doctor. Pauca tamen sunt, quæ auctorum nomina in quibusdam codicibus præferant, ut cuique videre est in hujusce tomi decursu. Ætatem vero singulorum quantum in nobis situm fuit assignavimus. Ad ea quæ in prius editis exstant, permulta nos ex tenebris eruta, ut mox dicebamus, adjecimus : supellectilem sane variam, pretio atque utilitate disparem.

Quoniam autem non æque conspicuis notis omnium νοθεία deprehenditur : sed quædam eorum non tam evidentia signa in utramvis partem referunt : alia vero vel ipso cultu atque conspectu peregrina sese profitentur, binas in classes hunc tomum distribuere visum fuit. In priore, Athanasii nomine dubia omnia edi curavimus. Et quidem id ultro fatemur, quod cuique monita nostra legenti subodorari licebit; videlicet nos, etsi inter incerta isthæc reponamus, plerumque tamen magis propendere in partem negandi : maluisseque adhuc sub judice litem esse, quam in periculum venire levius proferendi νοθείας judicii, Athanasioque suas forte lucubrationes abjudicandi. In posteriore ea collocamus quæ aperte spuria sunt, non aliquo servato ordine, sed ea quæ in prius editis primas tenebant ut fors obtulit, priora ferme reposuimus : alia ut argumenti ratio ferebat una conjunximus. Nec tamen certa regula fuit : et quia se-

(a) *De oratore* l. II.

rius nonnulla accedebant, priorem in vacuum locum casu magis quam consilio conjecta sunt : et consilione opus in rebus inconsulta multorum temeritate consarcinatis? Homiliæ tamen omnes una cohærent, servato rerum quæ aguntur ordine.

His autem notis, his tesseris dubia et aliena a germanis internoscimus : primo ex frequenti Athanasii operum tractatione, ceu gustus quidem legenti inhæret, cujus ope haud facile sit ipsi fucum facere; cum maxime arduum sit quantumvis perito nativam Athanasii elegantiam ementiri. Et quidem multa occurrunt, quæ si vel primoribus quidem labris attingas, statim respuas ut peregrina et ab Athanasii illa ἐνεργείᾳ abhorrentia. Hujusmodi sunt *Disputatio contra Arium*, in synodo Nicæna, *Sermo contra omnes hæreses*, *Historia Melchisedeci*, *Liber De definitionibus*, et alii ejusdem farinæ libelli. Etiamsi vero in melioris notæ opuscula incidamus, dum in genere polemico versentur, in quo cernimus pene totam Athanasii ætatem esse contritam, haud magno labore a fraudulenti scriptoris artificio nos explicemus : cum vix ulla ars illum tot annorum usum, illam sponte fluentem eloquentiam consequi possit. Cum autem alio genere scribendi exarata sunt, quo vel nulla vel paucissima ediderit Athanasius, tum laboris et consilii res est. Investiganda scilicet doctrina, verba singula inspicienda, sententiæ ponderandæ, num alienæ ab ætate, ab auctore, ab Ecclesiæ usu. Difficile sane nihil ejusmodi deprehendi in spuriis. Si notæ quædam hujusmodi occurrant, et tale opus ab antiquo nemine laudetur, jam augetur suspicio. Neque tamen illico ferenda adversum sententia, nisi alia ex mox enarrandis nota compareat. Nam sunt alia gravissima signa quibus lis solvatur. Cum hæreses scilicet subsequentium ætatum impugnantur, etiam tacito hæreticorum nomine : namque si nomen adest, nec conjectura subest aliqua fuisse amanuensium temeritate adjectum, nulla mora fertur νοθείας judicium. Si in manuscriptis inscriptio ita variet, ut in aliis Athanasii, in aliis alterius scriptoris nomen compareat; signum videtur manifestum, esse totum Athanasio abjudicandum : nam si primitus Athanasii nomen tulisset inscriptio, ne cogitasset quidem amanuensis alterius nomen substituere; cum tanta sit celebratissimi doctoris auctoritas, ut stultum esset ab alio majorem mutuari. Et sane nullum vidimus ex genuinis Athanasii, alterius præferre nomen in codicibus. Evidentissimum suppositionis argumentum est, cum Patres Athanasio suppares aut omnino inferiores laudantur : nam tum vel ex ignorantia scriptoris prodit anachronismus, vel inconsulto amanuensium ausu Athanasii nomen præfixum operi fuit. His usus sum tesseris; quæ tamen nunc leviter perstringo, quia fusius suis locis. Undenam singula prodeant, videsis in mox sequenti recensione codicum mss. et editorum.

Præter ea autem quæ hic exstant cusa, alia permulta sunt, quæ cum proxime præteritis sæculis fraudi opportunioribus impune Athanasium ementita fuissent, instaurato demum litterarum usu, ex Athanasianis ejecta sunt. Inter hæc annumerantur Commentaria Theophylacti *in Epistolas Pauli*, in prioribus Galliæ editis cusa ad frontem operum S. Athanasii, quæ deinde Vulgarii, sive Bulgarii, aut potius Theophylacti Bulgarorum episcopi esse deprehensa sunt, et jam ejusdem nomine Græce et Latine circumferuntur. Non defuere item, qui libros Hilarii *De Trinitate* Athanasio ascripserint, quorum sententia ne confutatione quidem eget : et probe opus illud Hilario assertum fuit in postrema ejus operum editione a nostris adornata. Dialogus quoque Joannis Damasceni *contra Manichæos* in Regio codice num. 2502 ascribi a nonnullis Athanasio dicitur : sed γνήσιος Damasceni fetus est, ut pluribus commonstrabit vir eruditus P. Lequien, ordinis Prædicatorum, in ea quam parat Damasceni operum editione. Vere tamen Athanasius Manichæos, quorum ingens sua tempestate numerus, scriptis est adortus : at ejusmodi scripta cum innumeris aliis injuria temporum exstincta sunt. Et plane demiror Græculorum oscitantiam, qui dum spuria sexcenties exscriberent, germana ita neglexerunt, ut incuria perierint. Ut conjectare porro licet, non dialogi more Manichæos Athanasius est aggressus : nam ejus ævo hoc scribendi genus minus erat frequentatum. In codicibus Anglicanis homiliæ *in Christi ortum*, quæ inter Chrysostomi opera comparent, Athanasii item nomen præferunt. Earum meminimus in monito ad homiliam *De ortu Christi*, p. 350 (*a*). Quod autem attinet ad orationes illas dialecticas Athanasii in Nicæna synodo præsente Constantino Magno habitas, memoratas a Felckmanno, quas narrat M. Crusius Constantinopoli apud illustrissimum principem Jacobum Marmoretam eo tempore repertas fuisse, vix putarim diversas a *Disputatione contra Arium*, quæ in spuriis agmen agit : permulti namque ejus codices in variis bibliothecis exstant. In *Vitis sanctorum Siculorum*, ab Octavio Cajetano, Syracusano, Societatis Jesu, Panormi editis anno 1657, p. 24, exstat nomine Athanasii archiepiscopi Alexandrini *Vita S. Philippi Agyriensis*, vulgo *Agyrionis*, ex monte Agyrione in Sicilia. Is, ut vulgo narrant, a B. Petro apostolo in Siciliam missus fuit, obiitque anno Christi 90, die 12 Maii. Verum in hujusmodi commento refutando operam ludere otiosi hominis esset. Christiani Copti, seu Ægyptii, hymnum *Gloria in excelsis*, Coptice translatum tribuunt Athanasio. Sed cum nec a Græcis, nec a Latinis tanto doctori ascriptus unquam fuisse memoretur, verisimile est Coptos ipsos, stupendæ gentem ignorantiæ, quos penes plurimum auctoritate valet Athanasius, id operis inconsulte ipsi tribuisse. Ad hæc Leontius Byzantinus libro *Adversus fraudes Apollinaristarum* ait, solemne fuisse

(*a*) Hic et infra paginas intellige editionis Venetæ quas typis grandioribus expressimus. Edit.

Apollinarii discipulis libros magistri sui Julio modo, mox Gregorio Thaumaturgo, modo Athanasio ascribere. Sed hujusmodi libri falso inscripti ad nos usque minime pervenerunt. Nec modo Apollinarii, sed etiam Eutychis et Dioscori; en verba Leontii : *Quidam ex hæresi Apollinarii vel Eutychis vel Dioscori, cum vellent suam hæresim confirmare, quasdam orationes Apollinarii Gregorio Thaumaturgo aut Athanasio aut Julio inscripserunt, ut simpliciores fallerent, quod quidem perfecerunt. Auctoritate enim hujusmodi personarum fide digna, multos Ecclesiæ catholicæ capere potuerunt. Et apud multos ex recte credentibus reperire poteris librum Apollinarii, cui titulus* Ἡ κατὰ μέρος πίστις, Fides particularis , *inscriptum Gregorio, et quasdam ejus epistolas inscriptas Julio : et alias ejus* De Incarnatione *orationes vel expositiones Athanasio inscriptas : cujusmodi est quæ inscripta est* Expositio, *consentiens cum Expositione trecentorum decem et octo : neque solum has, sed alias hujusmodi. Fiet autem ibi hoc manifestum, et cuivis veritatis studioso ex iis quæ in medium afferemus tum ipsius Apollinarii, tum discipulorum ejus*, etc. Et vero qui in spuriis agmen agit libellus *De Incarnatione*, in suspicionem venit, quod ex officina Eutychianorum Athanasii nomine prodierit.

Quanquam porro crebris admonitionibus in hujusce tomi decursu quid de quolibet opusculo ferret animus commemoravimus, quia plerumque carptim tetigimus singula; jam quod δευτέραις φροντίσι exploratum fuit adnotemus. De libello in fronte operum posito, cui titulus , *De Incarnatione*, in Monito ibidem pluribus actum. *Testimonia* vero *Scripturæ sacræ* quod spectat, vidi eruditos et emunctæ naris homines qui Athanasio posse ascribi æstimarent. Et sane aliqua est hujusce libri affinitas cum epistola prima ad Serapionem et cum libro *De Incarnatione*, p. 695 tomi primi (*a*). Ibi enim, ut in hoc opusculo, locis ex Veteri ac Novo Testamento mutuatis Trinitas et trium personarum æqualitas commonstratur. Verum infirma ratio : tale quippe scribendi genus est, ut quisquis rem aggrediatur, cum alio simile opus agenti stylo conveniat. Alioquin vero non sat sibi constat scriptor iste; sed postquam de Trinitate ad usque articulum 36 verba fecit, illico rem disparatam ingreditur; Judæos scilicet, filios tenebrarum, exagitat. Articulus autem 49 de blasphemia in Christum, Athanasii esse nequit : nam acerbe satis istic carpitur Origenes : qui a sancto præsule semper cum honore laudatus ac vindicatus fuit. A quæstione 50 ad finem usque diversi res argumenti aguntur : unde forte suspicio nascatur totum opus esse centonem.

Epistola Catholica (*b*). Diximus ambigere nos an Athanasii sit, necne, ob quasdam adjectas ibi suspicandi causas : et inter alias, quia in titulo voce συνεπίσκοποι utitur quisquis ejus auctor est, cum contra soleat Athanasius episcopos συλλειτουργούς vocare; et si quando vox συνεπίσκοποι tomo primo occurrit, non in Athanasianis vulgo, sed in epistolis alienis, ab eo in medium adductis reperitur. Vocem item σύμβολον, quæ ibidem comparet, diximus non usu venire in germanis Athanasii. Verum secundum istam editam admonitionem allatum nobis Roma symbolum fuit, ita, nempe σύμβολον nuncupatum, si tamen hujusmodi nomen non amanuensium fuerit. Nimirum conjecturæ sunt suapte sponte leves, quæ sejunctim positæ non rem conficiant; at cum multæ una coeunt, argumenti loco esse possint. Sane multa alia hic peregrinum olent : ipsissima scilicet vox, *Catholica*, quæ miror si vel ab Athanasio, vel ab æqualibus uspiam in epistolarum inscriptionibus usurpatur, nisi cum de septem epistolis apostolorum quæ Catholicæ vocantur, est sermo. Illud item θεϊκὸν πνεῦμα non est, ni fallor, Athanasio in usu, qui vulgo aut θεῖον aut ἅγιον Πνεῦμα dicit. Ad hæc, brevior est epistola quam pro rei dignitate, nec solet ille res tanti ponderis, ita carptim agere. In *Refutationem hypocrisis Meletii*, et in subsequentes libros *De Incarnatione*, contra Sabellianos, atque in illum alium cui titulus : *Unum esse Christum* quæ ibidem præmonuimus satis sunto.

Sermo de Sabbatis et circumcisione minores forte quam cætera præfert suspicionis notas, et præter styli discrepantiam, remissioris videlicet, quam sit Athanasianus, vix aliud deprehendo quod in ἀπορίαν conjiciat. Secus autem homilia *De semente*, contra quam in dies crescunt suspiciones : in multas sane istic voces offendimus Athanasio minime familiares, verbi causa κατασπορεὺς, ἐμβαθύνομαι, σπόρος εὐθυτενής, et similia non pauca. Aberrat quoque subinde a scopo scriptor iste, et sese subito intercipit; dimissaque re quam tractat, disparatam ingreditur, a qua perinde discedit, ac si huc illuc impulsus oberraret. In eam vero quæ hanc excipit homiliam, quæ præmisimus, etsi paucissima, satis sunto. Homiliam *De passione et cruce Domini* (*c*) etsi abjudicandam Athanasio arbitramur, in codicibus tamen perantiquis ejus fragmenta Athanasii nomine afferuntur : unde propalam fit a multis retro sæculis Athanasii nomen præferre.

Sermonis *De virginitate* oratio tota effluit, nervis, salibus et τῷ εὐτόνῳ destituta ; hocque signo sese profiteri videtur alio quam Athanasio patre natum. Præterea memoratur hic, hymnus *Gloria in excelsis Deo*, cantus *Alleluia*, versiculus *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*, cum appendice *Et nunc et semper*, etc.; quorum omnium usus an ævo Athanasii in Alexandrina Ecclesia obtineret, valde incertum. Hymni namque *Gloria in excelsis*, qui totus pene legitur libro septimo *Constitutionum apostolicarum*, nulla, ausim dicere, mentio Patribus vel antiquioribus Athanasio vel æqualibus. Cantus *Alleluia*, ut

(*a*) Nostræ recensionis secundi. EDIT.

(*b*) Pag. 22.

(*c*) Pag. 35.

tradit Gregorius papa l. II, epist. 63, cum peculiaris ante fuisset Ecclesiæ Jerosolymitanæ, tempore Damasi translatus Romam est : memoraturque ab Ambrosio, Augustino, multisque, cum supparibus, tum ætate minoribus. Versus demum, *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*, usu veniebat quarto sæculo, Basilio auctore, qui diversos ejus proferendi modulos enumerat : obtinuit item Antiochiæ, tempore Leontii episcopi Ariani, Athanasio adversarii, qui eum ad Arianorum usum atque arbitrium haud modice vitiavit. Appendicis autem, *Et nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen*, altum istis sæculis silentium. Hæc omnia memorasse Athanasium vix crediderim, atque hinc augetur sat firma aliunde νοθείας, quæ in hoc opusculum cadit, suspicio Cæterum tametsi lectu dignum opus, et pulcherrimis præceptionibus instructum est, non desunt qui vituperent, et temeritatis nomine traducant dictum illud hujus, quisquis tandem sit, auctoris : Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ, ἀκούοντι τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ ποιοῦντι, ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ γραφήσεται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς· καὶ ἐν τῷ τρίτῳ τάγματι τῶν ἀγγέλων εὑρεθήσεται. Id est : *Testificor omni homini qui audierit hæc verba, et fecerit ea, quod nomen ejus scribendum sit in libro vitæ, et quod ipse in tertio angelorum ordine sit collocandus.* Sed non arbitror hoc nomine tam aspere excipiendum esse scriptorem istum. Noluit enim in mercedem proborum, ni fallor, tertium angelorum ordinem ita strictim assignare. Sed quia angeli vulgo homines antecellere putantur, cum aliquo inferiore angelorum ordine, qui sese prior menti obtulit, probos ex hac vita migrantes collocandos dixit. Levem aliam huic dicam impingit nuperus scriptor nostras vir, alioqui doctus, qui nec sine convicio hæc ejus verba, χορευτρία Χριστοῦ, sic Gallice interpretatur, *la danseuse de Jésus-Christ*. An hic de tripudio agitur? et quid tam frequenti usu celebratum in Ecclesia, quam choreæ virginum Christi sponsarum? Eadem vox in *Vita Syncleticæ* usurpatur, unde palam est frustra esse qui dictum illud inclementius exagitent.

Synopsis Scripturæ sacræ (*a*) laudatum opus et quidem a laudatis viris, non eo inter dubia conjicimus, quo arbitremur Athanasio indignum esse. Ecquis enim ille tam peritus scriptor, quem pœniteat tantum librum confecisse? Eum sane qui accurate teneat, litterarum divinarum plane belle eruditus habeatur; ita dilucide et docte commemorat quid de distributione librorum Scripturæ sacræ, quid de auctoritate, de tempore, de auctore cujusque libri putandum; ita accurate et sagaciter quod ipse, crebro regustando, notatu dignius compererat, lectori paucis offert. Neque tanta tamen religione, ut acutum decebat, synopseos formam consectatur, ut sicubi res explicatu difficilis occurrit, importuna brevitate obscuriorem efficiat : sed cum ita facto opus est, interpretem agit, et fusius etiam quam Scriptura ipsa, rem commemorat; quo dato spatio, rursus destinatum carpit iter. Diximus in notis ad p. 156 Josephum, cujus ὑπομνηστικῷ quæ postrema in *Synopsi* leguntur et jam primo Græce comparent, excerpta sunt, virum fuisse Christianum : secus æstimat Petrus Lambecius, aitque Flavium Josephum esse, *Judaicarum antiquitatum* scriptorem, et titulum quemdam ex decimo nono codice theologico affert, nempe : Μέθοδος Ἰωσήπου ἐκ τῶν ὑπομνημάτων αὐτοῦ, καὶ χρονικῶν συνταγμάτων· πῶς συνέστη τὸ ψαλτήριον, καὶ πῶς οἱ ψαλμοὶ ἐξετέθησαν, καὶ τίνα εἰσὶ τὰ μνημονευόμενα ἐν ταῖς Γραφαῖς βιβλία, μὴ εὑρισκόμενα δέ· καὶ τίνα εἰσὶ τὰ ἐν τῷ τέλει τῷ Δαυῒδ πραχθέντα, καὶ τίνες ἡρμήνευσαν τὸ ψαλτήριον, καὶ πόσοι, καὶ πότε. Id est, *Methodus Josephi seu Josippi ex commentariis et chronicis opusculis illius : quo pacto constitutum fuerit Psalterium, quo modo psalmi editi : quinam libri in Scripturis memorati jam non reperiuntur : quænam in fine* (*b*) *a Davide facta sunt : quinam Psalterium interpretati sint, quoti et quo tempore fuerint.* Verum ut judicii tuta ea de re ferendi copia esset, codicem Cantabrigiensem, de quo in notis ibidem, a Patritio Junio in notis ad epistolam Clementis ad Corinthios laudatum, evolvendum oporteret. Et fortassis vel ipse locus a Lambecio laudatus solus sit satis, ut Josephum istum Christianum fuisse comprobetur : illa enim postrema verba : *Et quinam Psalterium interpretati sint, quoti et quo tempore fuerint*, argumento sunt, ni labor opinione, aliquot post Christum sæculis hunc Josephum vixisse. Ille siquidem Commentariorum in Psalmos numerus, animum exauget, ut hunc Josephum alium a celeberrimo Josepho arbitremur. Non enim ævo Josephi *Antiquitatum* scriptoris tot commentaria in Psalmos fuisse videntur.

Ne omittamus ea quæ de codice, unde hæc *Synopsis* prodiit, habet Felckmannus. *Usæ sunt operæ* inquit, *textu hujus* Synopseos *Græce descripto ex vetusto et miris ductibus constante codice, quem ex bibliotheca viri clarissimi Petri Neveleti Doschii curavit vir ampliss. D. Bongarsius, quem cum non in omnibus descriptor assecutus sit, quidquid erit discrepantiæ notandum duxi. Quanquam essent etiam non pauca, quæ de interpretatione moneri poterant : imo locorum quoque nonnullorum in ipso veteri codice conjecturæ possent afferri, quæ tamen omnia brevitatis causa, et quod docti per se ipsi in hoc longe optimi monitores sibi erunt, omitto.* Quorsum autem evaserit codex ille memoratus a Felckmanno ignoratur. Codicem *Synopseos* aliquem nec vidi, nec alicubi exstare didici.

Dialogus *contra Arium* in synodo Nicæna multis nominibus Athanasio abjudicandus : imo vero nec satis consulto commentum hujusmodi meditatus est qui Athanasio attribuit; nam quædam aperte falsa complectitur, cujusmodi est illud quod ait p. 180, cleri dignitatem Ario ab hæreticis collatam; cum contra

(*a*) Pag. 96

(*b*) Forte cum titulo, Εἰς τέλος.

antiquorum testimonio compertum sit, a Petro et Achilla gradibus ecclesiasticis auctum fuisse indignissimum hominem, quia pro innata vafritie speciem frugi præferret : reliqua vide in Monito. Ad hæc autem puto vel ex sola dialogi forma, quæ scribendi ratio, licet multum Athanasio antiquior, non erat Athanasii ævo frequentata, conjecturam aliquam νοθείας oboriri. Nusquam accipimus Athanasium hoc genere dedisse quidpiam : et æqualibus ejus perrarum dialogi more scribere. Verum hæc forma sæculis quinto, sexto, septimo et subsequentibus multum obtinuit : et hujusce tomi spuria complectentis pars non modica dialogi sunt.

Sermo contra omnes hæreses, ita manifestas peregrinitatis notas vel ipsis amanuensibus præferre visus fuit, ut in plerisque codicibus ad marginem, ξένος καὶ χυδαῖος dicatur, id est, *peregrinus ac fuso remissioreque stylo descriptus*, cui scilicet τὸ εὔτονον deficiat : ingens profecto styli vitium, quod vel Græculi sentire possint. Fuit autem ex Athanasii operibus expressus, ut lectorem ibidem præmonuimus. De insulso Melchisedeci regis commento (*a*) jam ultra quam satis sit dictum fuit, pariterque de ἀποσπασματίῳ ad Jovianum imperatorem nuncupato (*b*), ac de libro *Definitionum :* neque libet hujusmodi nugas denuo agitare, atque, ut ita dicam, repuerascere.

Sequuntur opera ad Antiochum; et præit *Doctrina ad Antiochum* principem a Græculo edita. Hujus tamen beneficio, magnam partem libri *Pastoris*, quæ Græce nondum data fuerat, recuperamus. Alias vero hac historia nihil infantius. Æque conspicua est sermonis ad Antiochum νοθεία, necnon subsequentium ad eumdem quæstionum. Hoc postremum tamen opus, non indignum quod legatur : tametsi enim futilibus dictis ac quæsitis identidem aspersum est : at bona malis permista reperias; nimirum

Χρύσεα χαλκείοις ἑκατόμβοια ἐννεαβοίων.

Est inibi (*c*) locus quem olim vitiosum suspicabamur, illud scilicet : Πῶς δὲ πάλιν καὶ ἡ των σωμάτων φύσις βολιστικὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα, ὁρᾶται ἄδυτος καὶ ἀβόλιστος ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Μαρμαρικῆς Πενταπόλεως· ubi pro σωμάτων legendum ὑδάτων conjectabamus : at exinde lectionem probe habere se comperimus.

Ad calcem quæstionum ad Antiochum (*d*), est tractatus Athanasio sane non indignus, quem fortasse religio non esset inter Athanasiana computare. Etsi enim in plerisque codicibus consequenter post alias quæstiones agmen claudit, non desunt tamen ubi separatim ab aliis ponatur. Ad hæc vero, conspicua Athanasiani ævi nota hæc est, cum de septuaginta hebdomadibus Danielis agens ait : Τίς οὖν ἐστιν ἕτερος χρισθεὶς ἅγιος ἁγίων, εἰ μὴ ὁ Χριστὸς μόνος, ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος; αἱ γὰρ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες, τετρακόσια ἐνενήκοντα ἔτη σημαίνουσιν. Ἀπὸ δὲ τοῦ Δανιὴλ ἕως τοῦ νῦν ὑπάρχουσιν ἔτη τῶν ὀκτακοσίων πλείω. Hoc est : *Quis ergo alius est unctus Sanctus sanctorum, præter solum Christum, ut Dei viventis* (*Filium*) ? *Septuaginta enim hebdomades quadringentos nonaginta annos significant. Namque a Daniele ad hoc usque tempus sunt anni plus quam octingenti.* Hæc sane chronologiæ ratio apprime in quartum sæculum quadrat, quo scripsit Athanasius. Ad hæc, ita apposite Veteri Testamento ad comprobandum Christi adventum utitur, ut nihil supra. Fateorque me nihil hoc in genere vidisse validius concinniusve. Quamobrem non eodem quo cæteræ quæstiones, numero et pretio haberi debet. Etsi vero non ausim affirmare Athanasii esse, nihil certe repugnat quo minus ipsi ascribatur.

Fragmentum *De imaginibus* non erat forte quod denuo prelo subjiceremus, cum ex aliis jam editis excerptum fuerit. Placuit tamen, quia frequentissime in codicibus et conciliorum actis affertur ut exhibemus, illud edere, ne quid hoc in opere desiderari videatur.

Historias imaginis Berytensis plures fortasse attulimus, quam ut eas eruditi viri sine stomacho et nausea legere possint. Verum quia hæc historia celeberrima fuit, qualis demum qualisque sit; tam varia tum Græce tum Latine edi ejus exemplaria, non inutile fortasse fuerit : ut æstimare quisque valeat quantæ sit auctoritatis hæc historiola, cujus ne quidem veram firmamque seriem nancisci possimus.

In *Epistolas ad Castorem*, quæ sunt Cassiani *Institutionum* epitome, satis esto quod ibidem prænotamus. Vocem autem *Pater Muthius*, quia codex sic Πάτερ Μούθιος dividit, nos quoque divisimus. At norunt eruditi, ex voce Thermuthi, estque illud nomen proprium apud Ægyptios, et ex articulo *πα*, quod est ac si dicas *Pater* aut *Abbas*, confectum nomen fuisse. Et tamen ita error invaluit, ut jam Mutii quidam inde mutuato nomine, nuncupentur.

In homiliam *De assumptione Domini* hæc habet Felckmannus : *Porro meminit hujus homiliæ, et tribuit eam Athanasio incertus auctor, cujus jam supra ad pag.* 345 *d. tomo* 1 *meminimus ad Maximum Smeniotam de hac quæstione :* Utrum homines, si non peccassent, morituri fuissent, *scribens fol.* 92, *col.* 4, sic : Καὶ ἄκουε τί περὶ τούτου φησὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ *Εἰς τὴν ἀνάληψιν* λόγῳ αὐτοῦ. Θάνατος μὲν εἰσῆλθε διὰ τὴν παρακοήν. Λύων δὲ ὅμως τὴν τῆς ἀπειλῆς ἀκμὴν ὁ Θεὸς ἐλπίδα αὖθις ἀθανασίας ἀνατέλλει τῷ γένει,

(*a*) Pag. 189.
(*b*) Pag. 1??.
(*c*) Pag. 247.
(*d*) Pag. 248.

καὶ τὸν Ἐνὼχ ἐκ μέσου ἁρπάζει, κἀντεῦθεν τὴν θνητὴν ἐδίδασκε φύσιν ὅρους ἀθανασίας ἐκδέχεσθαι. *Et paulo post*, Καὶ τούτου χάριν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἔλεγεν, ὅτι καὶ τὸν Ἠλίαν ἁρπάζει, καὶ ὡς εἰς οὐρανὸν ἀναφέρει. *Hæc ibi, quæ confer cum editis. Et idem infra in opusculum*: Utrum Joannes evangelista revera obierit, *fol.* 251, *col.* 2, *ait* : Καὶ ὁ μέγας δὲ Ἀθανάσιος ἐν τῷ *Εἰς τὴν ἀνάληψιν* λόγῳ αὐτοῦ, Ἐνὼχ καὶ Ἠλίαν μνημονεύσας, καὶ εἰπὼν ἐν τοῖς ζῶσιν διάγειν αὐτὸν, ἑτέρου τινὸς ἐμνημόνευσεν. Hæc Felckmannus. Sed quoniam is scriptor sequioris est ævi, nihil illius testimonio ad γνησιότητα ejus comprobandam efficitur. Hæc ipsa pene eadem verba citat Michael Glycas in *Historia Byzantina*. Quo testimonio id solum superest, ut ante Michaelis Glycæ ævum Athanasii nomine evulgata fuerit hæc homilia. Diximus porro in Monito ad hanc homiliam, primum publici juris factam fuisse in editione Commeliniana; verum exinde comperimus, antiquius fuisse illam typis mandatam.

Homiliam *in S. Andream* Latine dedit Thomas Galetus, J. C., anno 1615, Lugduni, Carolo Fabiano interprete, cum aliis diversorum Patrum scriptis, p. 250.

Libellus *De corpore et anima* est fragmentum avulsum ex libro *De definitionibus*, cum aliqua discrepantia. Huic item affine quidpiam habetur t. I sub finem, in fragmentis; sed longe præstantius istis. Et vero fieri potuit, ut qui hoc *De corpore et anima* opusculum mandavit litteris, aliqua ex veris Athanasii operibus sit mutuatus.

Vita sanctæ Syncleticæ, haud imperiti hominis opus, pulchre ad mores instituendos concinnata est : nam longiuscula licet, unica pene adhortatione solvitur; ita ut quæ ejusmodi ad virgines parænesin habuisse fertur, quæque in juvenili ætate eam orsa dicitur, ea absoluta octoginta annos nata mox memoretur. Erudite porro in ea disceptatur contra fatum, et contra genesim, sive genethliacorum scientiam. Sed præstantissima omnium sunt, quæ contra illos profligatis moribus homines, quorum in eo tota spes est, ut in nihilum eant si quando vivendi finem faciant: qui si tam misera spe cadant, et cadent utique, quantum iis supplicium, qui ideo in tot scelera proruperunt, quod falsa opinione impune sibi fore sperarent? Ex hoc itaque hominum genere erant, qui impie dicerent, animam esse florem naturæ, cujus scilicet interitus cum plantæ sive corporis interitu necessario conjunctus esset. Ipsis sane gentilibus deteriores: qui præmium probe, supplicium improbe viventibus fore æstimabant : audi Platonem (*a*): Ἀθάνατος ἡμῶν ἡ ψυχὴ καὶ οὐδέποτε ἀπόλλυται. Et inferius pugnat, improbis pœnas esse præparatas.

Hæc satis sunto. Plura de singulis hoc in tomo exstantibus in propriis singulorum admonitionibus et in notis reperies. Salve, erudite lector, et his fave.

(*a*) Lib. x *De republ.*, pag 608 edit. H. Stephani.

CATALOGUS MANUSCRIPTORUM ET EDITORUM

Quibus in editione hujusce tomi usi sumus.

Primo editis S. Athanasii omnibus cum Latinis tum Græco-Latinis usi sumus semper, maxime tamen omnium Commeliniana et Parisiensi.

In librum de Incarnatione. Usi sumus tantum Cyrilli editis ubi hæc exstat epistola.

In Testimonia ex Scriptura sacra. — Codicis cujusdam Vaticani exscripto et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Anglicani, Felckmanni primi ac secundi.

In Epistolam Catholicam, ex Felckmanni codicibus. — Lectionibus codicum Basiliensis primi et secundi, Anglicani, etc.

In refutationem hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis. — Lectionibus codicis eminentissimi cardinalis Ottoboni et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis 1 et 2, Anglicani, Felckm. 1 et 2.

In sermonem de Incarn. Dei Verbi. — Codice Segueriano et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Anglicani, Gobleriani, Felckm. 1 et 2.

In sermonem de æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo exsistentia et contra Sabellianos. — Segueriano codice et Felckmanni lectionibus codicum eorumdem.

In orationem, quod unus sit Christus. — Codice Segueriano et Catena in Lucam et Felckmanni lectionibus iisdem.

In librum de Sabbato et Circumcisione. — Codicibus Regio 2284, et Segueriano et Felckmanni lectionibus iisdem.

In Homiliam de Semente. — Felckmanni lectionibus codicis Anglicani.

In illud : Profecti in Pagum, etc. — Codicibus Regio 2284, et Segueriano, et Felckmanni lectionibus codicum qui superius.

In sermonem in Passionem et Crucem Domini. — Codice Regio 2284. Et Felckmanni lectionibus iisdem.

In librum de Virginitate. — Felckmanni lectionibus iisdem.

In Synopsin Scripturæ sacræ. — Uno tantum codice usi sunt Commeliniani qui prius ediderunt, codex jam ubi exstet ignoratur. Ad postremum articulum qui Latine tantum exstabat in prius editis, usi sumus codicibus Regio 1807, et exscripto alio a D. Jacobo Mill principali collegii S. Edmundi Oxoniensis.

In Disputationem contra Arium in concilio Nicæno.—Codicibus Regiis 2358, 2892, 2910, et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Augustani, Anglicani, Felckman. 1, 2, et Gobleriani.

In sermonem contra omnes hæreses.—Segueriano dice et Felckmanni lectionibus codicum Basiliensis, Gobleriani, Felckmanni, 1, 2.

In Historiam Melchisedec. — Codice Regio 2570, et Colbertino 5108.

In epistolam ad Jovianum. — Nullum vidimus codicem, sed damus ut prodiit in editione Commelini.

In Librum de Definitionibus. — Codice Colbertino 4753, aliquoties usi sumus.

Doctrina ad Antiochum. — Prodit ex codice Colbertino 4249.

Sermo ad Antiochum de pœnis inferni. — Prodit ex codice Regio 2570, annorum plus 600.

In quæstiones ad Antiochum. — Codicibus Regiis 2431, 2892, 2910, 2937.

Quæstio autem CXXXVII, p. 248, habetur sejunctim, nec quæstionis more, in codice quem nobiscum perhumaniter communicavit vir cl. Toinardus et in codice Reg. 2415.

Quæstiones in Evangelia. — Prodeunt ex codice Reg. 2431.

Fragmentum de Imaginibus. — Prodit ex codice Regio 2981.

Quæstiones in Scripturam sacram. — Ex editione Commelini.

In quæstiones alias. — Usi sumus codicibus Regiis 2358, et 2450, et lectionibus unius codicis Felckmanni qui secundus dicitur.

In Historiam imaginis Berytensis ex codice Palatino. — Colbertinis codicib. 833, 4457, 5110. Ex Palatinis duo exemplaria prodierunt. Exemplar vero Latinum ejusdem historiæ p. 295, prodit ex editione Lugdunensi anni 1532. Aliud exemplar Latinum ejusdem ex codice Sangermanensi num. 108.

Sermo contra Latinos. — Prodit ex codice Regio 2271, p. 155, ad marginem operis sancti Justini ad Zenam. Codex est annorum plus septingentorum et nota illa marginalis ætatis non multo minoris.

Syntagma doctrinæ. — Ex libello Andreæ Arnoldi Norimbergensis Parisiis cuso anno 1685.

Monasticæ vitæ Institutio. — Ex codice Regio 2937.

Binæ ad Castorem Epistolæ. — Ex codicibus manuscriptis Altaemps Romæ num. R. V. 49.

Homilia in nativitatem Præcursoris. — Ex codice Colbertino 1711, annorum circiter 400.

In sermonem in Annuntiationem Deiparæ. — Usi sumus lectionibus Felckmanni, codicum Basiliensis, Anglicani, Felckm. 1, 2.

In sermonem in Descriptionem sanctæ Mariæ. — Usi sumus codicibus Colbertino 450, et Reg. 2026.

Sermo in Nativitatem Christi. — Prodit ex codice Barociano 234, fol. 190. b.

In sermonem in Occursum Domini. — Usi sumus codicibus Regiis 143, 3489, et editione P. Combefisii in Bibliotheca PP., t. I, p. 496.

In sermonem in cæcum a nativitate. — Codicibus Regiis usi sumus 2035, 2030.

In Homiliam in illud Matthæi : Ite in castellum etc. — Usi sumus codice Regio 205.

In Homiliam in illud : Eunte autem illo.—Eodem codice.

In Sermonem in S. Quintam feriam. — Eodem codice.

In Sermonem in Parasceven. — Codicibus Colbert. 1511, 1711, Reg. 205.

In Homiliam in sanctos Patres et Prophetas. — Codice Regio 205.

In sermonem in sanctum Pascha. — Codice Regio 2027, Colbertino 1711.

In Sermonem in sanctum Pascha et recens illuminatos. — Codice Regio 2027, 2424, Colbert. 1711.

In Sermonem in Assumptionem Domini. — Codice Regio 2027, Colbert. 1711.

Sermo in S. Andream. — Prodit ex codice Colbertino 847, et schedis V. cl. Toinardi.

Sermo alius. — Prodit ex codice Colbertino 5104.

Ad dialogum I, *de Trinitate.* — Utimur codice Regio et lectionibus Felckmanni codicum Augustani et Palatini.

Ad dialogum II, *de Trinitate.* — Iisdem codicibus.

Ad dialogum III, *de Trinitate.*—Lectionibus Felckmanni.

Ad dialogum IV, *de Trinitate.* — Codice Regio et lectionibus Felckmanni.

Ad dialogum V, *de Trinitate.*—Lectionibus Felckmanni.

Ad sermones XX, *contra diversas hæreses.* — Variis Felckmanni lectionibus.

Syntagma ad quemdam politicum. — Prodit ex codicibus Vaticanis.

Sermo de iis qui sæculo renuntiarunt.—Prodit ex codice Vaticano num. 658.

Doctrina ad Monachos. — Prodit ex codice Vaticano num. 1148.

Commentarius de templo Atheniensi. — Ex codice Vaticano 1198.

Tractatus de corpore et anima. — Ex codice Vaticano 700.

Ad lib. I *de S. Trinitate.*—Edito R. P. Francisci Chiffletii et lectionibus ejus anno 1664, codice Regio 3624, et Sangermanensi num. 724.

Ad libros de Trinitate, II, III, IV, V, VI, VII, VIII. — Iisdem.

Ad Librum de fide Unitatis et Trinitatis. — Iisdem.

Ad librum de Ariana et Catholica confessione. — Iisdem.

Ad librum de fide sua. — Iisdem.

Ad Disputationes contra Arium. — Iisdem.

Ad Epistolam Liberii Papæ ad Athanasium, et ad responsum Athanasii. — Segueriano codice.

Ad sequentes vero epistolas Romanorum pontificum ad Athanasium, et Athanasii ad Romanos pontifices. — Editis conciliorum et veteribus Athanasii editis.

Ad vitam S. Syncleticæ. — Editione Cottelerii in Monumentis Ecclesiæ Græcæ, et ex schedis Combefisianis quarum copiam fecit perhumaniter R. P. Lequien ordinis Prædicatorum.

Ad Exhortationem ad Monachos. — Codice Regularum a Luca Holstenio edito.

Exhortatio ad sponsum Christi. — Prodit ex codice Regularum Lucæ Holstenii et ex Actis concilii Aquisgranensis.

Epistola S. Athanasii ad Episcopum Persarum. — Ex schedis a D. Claudio Stephanotio, Roma nobis transmissis.

Dionysii Epistola ad Paulum Samosatensem. — Indidem.

Ad Symbolum Quicunque. *Quibus codicibus tum Græcis tum Latinis usi sumus, fusissime in Monito et in notis.*

Opusculum de Trinitate. — Prodit ex codice Regio 2358.

Opusculum de Paschate. — Prodit ex Bibliotheca Ambrosiana beneficio cl. V. Antonii Muratorii.

ADMONITIO IN LIBELLUM DE INCARNATIONE.

—

Grandis a multis retro sæculis fuit de hoc opusculo controversia. Nam cum inter Cyrilli opera Athanasii nomine compareat, et Eutychianorum hæresi patrocinari videatur, hinc Eutychiani argumenta in suarum partium subsidium mutuati sunt; alii contra pugnabant, librum non Athanasii sed hæretici cujusdam Athanasium ementientis esse, et insertum fuisse in Cyrilli epistolam ad Reginas. Hæc sunt Cyrilli verba : Ὅτι δὲ καὶ ἡ θεοτόκος φωνὴ καὶ αὐτοῖς γέγονε συνήθης τοῖς πρὸ ἡμῶν ἁγίοις πατράσιν, οἳ καὶ ἐπ' ὀρθῇ θαυμάζονται πίστει, καὶ εἰς δεῦρο πᾶσι τοῖς ἀνὰ πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν ὑπ' οὐρανὸν, δεῖν ᾠήθην ἀληθῶς ἀποφῆναι. Ἵνα γὰρ μὴ δοκοίην τὸ εἰς νοῦν ἧκον ἁπλῶς ἀβασανίστως λέγειν, ἐκ τῶν ἐκείνοις πεποιημένων βιβλίων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ εἰς τοῦτο χρήσιμα συνεισενεγκὼν, καὶ παραθεὶς εἰς ἀπόδειξιν, κατασφραγιῶ εἰς ἀλήθειαν τοὺς ἐμαυτοῦ λόγους. Ἔφη τοίνυν ὡς ἀληθῶς ὁ τρισμακάριος καὶ διαβόητος εἰς εὐσέβειαν Ἀθανάσιος, ὁ γενόμενος κατὰ καιροὺς τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, ἐν τῷ *Περὶ σαρκώσεως* λόγῳ περὶ Χριστοῦ τάδε. *Id est :* Quod autem vox, Deipara, sanctis Patribus qui nos antecessere, quique ob rectam suam fidem, non sine admiratione laudantur, frequentata fuerit, necnon ad hoc usque tempus, per totum, ut ita dicam, orbem terrarum in usu sit, comprobandum esse existimavi. Ne videar enim temere et inconsiderate quod in mentem venit effutire, argumentis idoneis ex libris quos illi in Ecclesia composuere mutuatis, orationem meam ad rei fidem obsignabo. Ait igitur beatissimus ac pietatis nomine celeberrimus Athanasius, olim Alexandrinæ Ecclesiæ episcopus in libro *De Incarnatione*, de Christo loquens, isthæc... *Affertque exinde maximam partem opusculi. Quia vero initio libelli dicitur in Christo non duas esse naturas sed unam naturam incarnatam,* μίαν φύσιν σεσαρκωμένην, *hæc Eutychiani in synodo Chalcedonensi afferebant* p. 181, *sic :* Ἐγὼ δὲ χρήσεις ἔχω τῶν ἁγίων πατέρων, Ἀθανασίου, Γρηγορίου, Κυρίλλου, ἐν πολλοῖς τόποις, ὅτι οὐ δεῖ λέγειν μετὰ τὴν ἕνωσιν δύο φύσεις, ἀλλὰ μίαν σεσαρκωμένην τοῦ Λόγου φύσιν. *Hoc est :* Ego vero usu sanctorum Patrum, Athanasii, Gregorii, Cyrilli in multis locis probare possum, non dicendas esse post unionem duas naturas, sed unam incarnatam Verbi naturam. *Alii adversum contendebant libellum Athanasii non esse, sed supposititium et quædam hujus libri quæ a Cyrillo laudantur, inserta ab hæreticis fuisse in operibus Cyrilli nomine Athanasii. Audi Leontium advocatum Byzantinum* De sectis, *actione octava.* Aliam, *inquit,* proferunt auctoritatem sancti Athanasii ex oratione *De Incarnatione,* quæ quidem hujusmodi est : eumdem esse Dei Filium, ratione spiritus, et hominis filium ratione carnis : non duas naturas unum illum Filium : quarum una sit adoranda, non adoranda sit altera : sed unam naturam. Dei sermonis incarnatam. Respondemus primo dictum hoc nobis non adversari. Non enim duas naturas ita tradimus ut adoretur una, non adoretur altera : sed unam statuimus esse naturam Dei sermonis incarnatam. Deinde ne quidem est Athanasii ; nam cum a nobis interrogantur, ubi dictum hoc exstet ; nec ejus ostendendi copiam habent : in arctum coacti pusillam quamdam orationem proferunt, quasi duorum foliorum, in qua dictum hoc legitur. At notum est universis omnia sancti Athanasii opera valde magna esse. Quid autem ad hoc respondebimus, quod beatum Cyrillum producunt, citantem hoc dictum libro *Adversus Theodorum,* quasi profectum ab Athanasio? Nimirum dicimus, reapse quidem illud in beati Cyrilli *Contra Theodorum* invectivis legi : sed mendum esse priscum. Dioscorus enim, successor B. Cyrilli factus, cum ejus opera reperisset, forte non veritus est inserere nonnulla, quæ ipsi lubitum fuit. Neque vero conjecturis nos modo niti, quod B. Cyrillus illud contra Theodorum non produxerit, ex eo quoque manifestum est. Nam Theodoretus qui Theodorum defendebat, universas auctoritates refutans, quascunque sanctus Cyrillus contra Theodorum de sanctis Patribus protulerat, nusquam hujus dicti meminit. At enim isti referunt, a Theodoreto callide omissum ; quod enim adversus eam auctoritatem oculis aspicere non posset, ut admodum planam et apertam, idcirco sponte ab ipso prætermissam. Respondemus, tantum abesse ut eam Theodoretus ibi positam præterire voluerit, ut cum B. ille Cyrillus alibi dixisset, unam naturam Dei sermonis incarnatam, siquidem scivisset Theodoretus id verbum quod apud Cyrillum exstat, ex sancto Anathasio citatum, nequaquam adeo temere dicturus fuerit : Quis tibi Patrum dixit unam naturam Dei sermonis incarnatam? Vicissim ingerunt, tam esse certum scivisse sic locutum Athanasium : ut etiam dixerit ; quemadmodum Patres locuti sunt. Nos contra, quemque dicimus eniti, ut ostendat, a Patribus ea prolata, quæ ipse tradat, si non eisdem verbis, saltem vi verborum eadem. *Hæc longiuscula licet e re fuit hic afferre, ut videat eruditus lector, in quo quæstio hujusmodi sita olim fuerit. Et sane sunt quæ forte suadeant ea quæ superius ex Cyrillo attulimus, cum oratione Athanasii nomine subsequente adjecta Cyrilli epistolæ fuisse. Nam uti supra dicitur quæ afferuntur ex Athanasio* De Incarnatione, *ad unius vocis* θεοτόκος *usum comprobandum adducuntur in medium; unde fortasse videatur inutile fuisse afferre totum pene libellum, cum maxime sub initium duntaxat vox illa* θεοτόκος, *de qua*

quæstio, compareat. Certe Cyrillus in epistola ad Acacium Berœensem, ubi de usu vocis Θεοτόκος *apud Patres loquitur,* Εὑρίσκω, *ait,* ἐν συγγραφαῖς καὶ τὸν τῆς ἀοιδίμου μνήμης ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον πλειστάκις αὐτὴν ὀνομάσαντα Θεοτόκον. Comperio namque celebris memoriæ episcopum Athanasium in scriptis suis sæpius illam Deiparam appellasse. *Uno verbo complectens illa quæ bene multa exstant in operibus Athanasii testimonia. Quid causæ igitur est quod in epistola ad reginas, totum pene libellum* De Incarnatione *pro voce illa* Θεοτόκος *confirmanda afferat? namque prioribus lineis exceptis (ubi vox* Θεοτόκος *exstat) cætera nihil ad rem pertinent. Ad hæc autem libellus iste non exstat in collectionibus operum Athanasii. Et alienum a sancto doctore videtur dicere unam naturam incarnatam in Christo. Etenim confusionem naturarum respuit ubique Athanasius, qui proprietates semper naturarum conservavit, duas etiam voluntates distinctas cuique naturæ proprias ascribit sic lib.* De Incarnatione, p. 709 : Δύο θελήματα δείκνυσι, τὸ μὲν ἀνθρώπινον, ὅπερ ἐστὶ τῆς σαρκὸς, τὸ δὲ θεῖκὸν, ὅπερ Θεοῦ. Τὸ γὰρ ἀνθρώπινον διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς παραιτεῖται τὸ πάθος· τὸ δὲ θεϊκὸν αὐτοῦ πρόθυμον. *Hoc est,* duas voluntates ostendit (Scriptura), alteram humanam, quæ est carnis, alteram divinam, quæ Dei est. Siquidem humana ob infirmitatem carnis deprecatur passionem; divina autem ejus voluntas prompta est. *Sin vero una natura post incarnationem dicatur, tollas oportet discrimen voluntatum. Ad hæc, contra Dimœritas sui ævi hæreticos* p. 741 *negat corpus esse Deitati consubstantiale, et pagina sequenti ait* ἀσυγχύτῳ ἑνώσει *inconfusa unione Verbum cum propria carne unitum fuisse. Corporis autem et carnis nomine ut in præfatione generali primi tomi ostendebamus humanitatem persæpe intelligit. Ubi vero comprobat in postremis suis contra Dimœritas libris carnem sive humanitatem non esse Verbo consubstantialem, quid aliud, quæso, indicaverit quam, non esse unam atque eamdem Verbi atque humanitatis substantiam sive naturam; ita ut etiam ad differentiam naturarum indicandam* p. 747 *perfectum Deum et perfectum hominem vocet,* p. 756 *autem uno verbo utramque hæresin Nestorianam scilicet et Eutychianam proterit, dum ait loquens de conjunctione Verbi cum carne,* Οὐκ ἐν διαιρέσει προσώπων, ἀλλ' ἐν ὑπάρξει θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος· Non in divisione personarum, sed in existentia deitatis et humanitatis. *Unam scilicet personam Christi duasque naturas esse pronuntiat* p. 757, *ubi vero contendit impium esse dicere divinam naturam esse passam, annon palam facit aliam esse in Christo naturam quæ passa sit? Adeoque commonstrat non unam in Christo naturam incarnatam, sed duas inter se distinctas, aliam quæ assumpsit, aliam quæ assumpta est. Etiamsi porro antequam Ecclesiæ decretis definitum esset unam in Christo personam, duasque naturas prædicari oportere, potuisset Athanasius, vel si quis alius, dicere unam naturam incarnatam, intelligendo scilicet naturæ nomine personam; non arbitror tamen Athanasium eo usum fuisse loquendi genere; quoniam multis annis res illi cum Dimœritis fuit, quorum hæresi hæc favere videntur, et perfacile est eam sententiam in malam partem detorquere. Eam ob rem cum Leontio valde suspicor esse illud opusculum, Eutychianorum, aut aliorum hæreticorum commentum, Athanasii nomine publicatum. Non ausim vero dicere utrum in Cyrilli scriptis post ejus obitum adjecta fuerint, an vero ante Cyrillum libellus hujusmodi confectus sit et Athanasio ascriptus.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΑΡΚΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΓΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

DE INCARNATIONE DEI VERBI.

Ὁμολογοῦμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πρὸ αἰώνων ἀϊδίως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν αἰώνων διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου γεννηθέντα κατὰ σάρκα, ὡς θεῖος Ἀπόστολος διδάσκει λέγων· « Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενώμενον ἐκ γυναικός. » Ὁμολογοῦμεν δὲ εἶναι τὸν αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ πνεῦμα· υἱὸν δὲ ἀνθρώπου κατὰ σάρκα. Οὐ δύο φύσεις, τὸν ἕνα Υἱὸν, A

1 Confitemur Filium Dei ante sæcula ab æterno ex Patre genitum, postremis vero sæculis ob nostram salutem ex Maria Virgine natum secundum carnem, quemadmodum divus Apostolus docet, inquiens : « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, natum ex muliere [1]. » Confitemur etiam, eumdem esse Filium Dei et Deum secundum spiritum; hominis autem filium secundum carnem. Non duas naturas, Filium unum, unam

[1] Gal. IV, 4.

adorandam et unam non adorandam: sed unam naturam Dei Verbi incarnatam, et adorandam cum carne sua, adoratione una. Neque duos filios, alium Dei Filium, verum Deum et adorandum, alium ex Maria hominem, qui non adoretur, quique per gratiam, ut homines, Filius Dei factus sit; sed ex Deo, ut dixi, unum Filium Dei et Deum; eum ipsum et non alium natum ex Maria secundum carnem in novissimis diebus, quemadmodum angelus Deiparæ Mariæ dicenti: « Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco [1]? » ait, « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: ideoque quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei [2]. » Qui igitur natus est ex Virgine Maria, Filius Dei natura et Deus verus, non gratia neque participatione, secundum carnem tantum, quam ex Maria habet, homo; secundum vero spiritum idem ille Filius Dei, et Deus verus: passus quidem passiones nostras secundum carnem, ut scriptum est: « Christo passo pro nobis carne [3]; » et alibi: « Qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum [4]. » Impatibilis vero permanet et immutabilis secundum deitatem, uti dicitur a propheta: « Ego Deus, et non mutor [5]. » Mortuus quidem mortem nostram, secundum carnem pro peccatis nostris, ut mortem auferret per suam ipsius mortem quam pro nobis sustinuit. Quemadmodum Apostolus ait: « Absorpta est mors in victoria: inferne, ubi stimulus tuus [6]? » Et alibi: « Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas [7]. » Immortalis autem, et mortis imperio liber permanet propter deitatem, utpote impassibilis Patris virtus, quemadmodum **2** ait Petrus: « Non enim poterat a morte retineri [8]. » Qui ascendit in cœlos, sedetque a dextris Patris, secundum Verbi carnem a terra in cœlos exaltatam, prout a Davide dictum est: « Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis [9], » quod ab ipso Domino et ab apostolis confirmatur: secundum deitatem vero, incomprehensibilis, omnem continens locum cum Patre æterno, ut paterna et ineffabilis virtus, ut Paulus docet: « Christus Dei virtus et Dei sapientia [10]. » Venturus idem Filius Dei et Deus, ut promisit, judicare vivos et mortuos, ut ait Apostolus: « Qui judicat occulta tenebrarum, et manifestat occulta cordium, et laudem et vituperium pro merito cuique tribuit [11]. » Si quis vero præter hæc ex sacris Scripturis docet, aliumque dicit esse Filium Dei, et alium ex Maria ortum, per gratiam, ut nos, adoptatum; ita ut duo sint filii, alter secundum naturam Filius Dei, alter secundum gratiam ex

A μίαν προσκυνητὴν, καὶ μίαν ἀπροσκύνητον· ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μιᾷ προσκυνήσει καὶ προσκυνουμένην. Οὐδὲ δύο υἱοὺς, ἄλλον μὲν Υἱὸν Θεοῦ, ἀληθινὸν Θεὸν καὶ προσκυνούμενον· (1) ἄλλον δὲ ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον, μὴ προσκυνούμενον, κατὰ χάριν Υἱὸν Θεοῦ γενόμενον, ὡς καὶ ἄνθρωποι· ἀλλὰ τὸν ἐκ Θεοῦ, ὡς ἔφην, ἕνα Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεόν· τὸν αὐτὸν καὶ οὐκ ἄλλον ἐκ Μαρίας γεγεννῆσθαι κατὰ σάρκα ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν· ὡς ὁ ἄγγελος τῇ Θεοτόκῳ Μαρίᾳ λεγούσῃ· (2) « Πῶς τοῦτο ἔσται, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; » εἴρηκε· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. » Ὁ τοίνυν γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, Υἱὸς Θεοῦ φύσει, καὶ Θεὸς ἀληθινὸς, καὶ οὐ χάριτι, καὶ οὐ μετουσίᾳ, B κατὰ σάρκα μόνον, τὴν ἐκ Μαρίας, ἄνθρωπος· κατὰ δὲ πνεῦμα, ὁ αὐτὸς Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεὸς (3) ἀληθινός· παθὼν μὲν τὰ ἡμέτερα πάθη κατὰ σάρκα, ὡς γέγραπται· « Χριστοῦ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. » Καὶ πάλιν, « Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν· » ἀπαθὴς δὲ διαμείνας καὶ ἀναλλοίωτος κατὰ τὴν θεότητα, κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ προφήτου· « Ἐγὼ Θεὸς καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι· » ἀποθανὼν μὲν τὸν ἡμέτερον θάνατον κατὰ σάρκα ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἵνα τὸν θάνατον ἀνέλῃ διὰ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν θανάτου, κατὰ τὸν λέγοντα Ἀπόστολον· « Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος· ποῦ σου, ᾅδη, τὸ κέντρον; » καὶ πάλιν· « Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν C ἁμαρτιῶν ἡμῶν, κατὰ τὰς Γραφάς· » ἀθάνατος δὲ (4) καὶ ἀκράτητος τῷ θανάτῳ διαμείνας διὰ τὴν θεότητα, ὡς ἀπαθὴς τοῦ Πατρὸς δύναμις, κατὰ τὸν λέγοντα Πέτρον· « Οὐ γὰρ ἦν, » (5) φησὶ, « δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου· » ἀνελθὼν εἰς οὐρανοὺς καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ὑψουμένην σάρκα τοῦ Λόγου, κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Δαυῒδ· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· » καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου βεβαιούμενον καὶ τῶν ἀποστόλων· κατὰ δὲ τὴν θεότητα ἀπερίληπτος, πάντα τόπον περιέχων μετὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ ἀϊδίου, ὡς πατρικὴ καὶ ἄῤῥητος δύναμις, κατὰ τὸν διδάσκοντα Παῦλον· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. » Ἐρχόμε- D νος ὁ αὐτὸς Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεὸς, ὡς ἐπηγγείλατο, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, ὥς φησιν ὁ Ἀπόστολος· « Τοῦ κρίνοντος τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανεροῦντος τὰ κρυπτὰ τῶν καρδιῶν, καὶ τὸν ἔπαινον καὶ τὴν μέμψιν κατ' ἀξίαν φέροντος ἑκάστῳ. » Εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα ἐκ τῶν θείων Γραφῶν διδάσκει, ἕτερον λέγων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἕτερον τὸν ἐκ Μα-

[1] Luc. I, 34. [2] ibid. 35. [3] I Petr. IV, 1. [4] Rom. VIII, 32. [5] Malach. III, 6. [6] I Cor. XV, 55. [7] ibid. 3. [8] Act. II, 24. [9] Psal. CIX, 1. [10] I Cor. I, 24. [11] I Cor. IV, 5.

(1) Hunc locum ex Cyrillo restituimus, in editis antehac mutilum lacerumque.

(2) Sic Cyrill. Editi vero, Πῶς ἔσται μοι τοῦτο. Mox Cyrill. ἔλεγε Πνεῦμα.

(3) Ἀληθινός, deest apud Cyrillum. Mox, Cyrillus, ὥσπερ γέγραπται.

(4) Ita Cyrillus. Hæc, καὶ ἀκράτητος, deerant in editis.

(5) Φησὶ, deest apud Cyrillum. Ibidem, quæ sequuntur post, ὑπὸ τοῦ θανάτου, usque ad, Εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα, non afferuntur a Cyrillo.

ρίας ἄνθρωπον (6), κατὰ χάριν υἱοποιηθέντα, ὡς ἡμεῖς· ὡς εἶναι δύο υἱοὺς, ἕνα κατὰ φύσιν Υἱὸν Θεοῦ, καὶ ἕνα κατὰ χάριν τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον· ἢ εἴ τις τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν σάρκα ἄνωθεν λέγει, καὶ μὴ ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας· ἢ τραπεῖσαν τὴν θεότητα εἰς σάρκα, ἢ συγχυθεῖσαν, ἢ ἀλλοιωθεῖσαν· ἢ παθητὴν τοῦ Κυρίου (7) θεότητα· ἢ ἀπροσκύνητον τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν σάρκα, ὡς ἀνθρώπου, και μὴ προσκυνητὴν, ὡς Κυρίου καὶ Θεοῦ σάρκα, τοῦτον ἀναθεματίζει ἡ Καθολικὴ (8) Ἐκκλησία, πειθομένη τῷ Ἀποστόλῳ λέγοντι· « Εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. »

A Maria homo : aut si quis Domini nostri carnem desuper dicit esse, et non ex Virgine Maria : aut conversam deitatem in carnem, aut confusam, aut mutatam, aut passibilem Domini deitatem, aut non adorandam Domini nostri carnem, utpote hominis, nec adorandam, ut Domini et Dei carnem; hunc anathemate damnat catholica Ecclesia, Apostolo obsequens dicenti : « Si quis vobis evangelizaverit, præter id quod accepistis, anathema sit [13]. »

[13] Galat. I, 9.

(6) Ἄνθρωπον, deest apud Cyrillum. Paulo post, Cyrillus, ἕνα κατὰ φύσιν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ἐκ Θεοῦ, καί. etc.

(7) Sic Cyrillus. Editi vero, τοῦ Υἱοῦ. Paulò post, B σάρκα, deerat in editis, sed habetur apud Cyrillum.

(8) Cyrillus, ἡ ἁγία Καθολική. Infra idem, τῷ θείῳ Ἀποστόλῳ.

IN SEQUENTEM LIBRUM ADMONITIO.

I. *An hic liber sit Athanasii, necne, haud leves sane sunt dubitandi causæ; nam præterquam quod a nemine, quod sciamus, ex veteribus laudatur, in antiquioribus Athanasii collectionibus manuscriptis non comparet. Ad hæc, Origenes haud semel ab Athanasio honorifice memoratus, hoc in libro exagitatur. Attamen cum tota quæstio illa, ubi de Origene agitur, exstet etiam in* Quæstionibus ad Antiochum, *ex alterutro libro in alterum translata videtur, ex utro augurari nequimus. Styli certe genus satis affine libro* De Incarnatione *p. 696 primi tomi: variis quippe Scripturarum testimoniis probare nititur scriptor iste, quæcunque Patri conveniunt, ea ipsa Filio et Spiritui sancto competere. Ex his judicent eruditi utrum hoc opus sit Athanasio ascribendum; nobis admodum dubia res est.*

II. *Cæterum, licet haud satis compertum sit quo tempore scriptus fuerit, opinamur tamen antiquum opus esse, et ante vulgatam Nestorii hæresim editum, quod nulla hic de Incarnatione moveatur quæstio, licet haud semel sese occasio obtulerit; sed Anomæos solum et Pneumatomachos scriptor iste petere videatur. Quinque porro postremæ quæstiones, nempe quid sint Evangelia, quid angeli, quid homo,* etc *, alius fortasse scriptoris opus esse existimentur. Neque enim ad scopum hujusce pertinere videntur; ex iis quædam, ut illic monetur, exstant in* Quæst. ad Antiochum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Μαρτυρίαι (9) ἐκ τῆς Γραφῆς, τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας, ἐκ τοῦ ὁμοίως εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πρὸς θεωρίαν δυσέφικτον, καὶ μίαν ἔχειν ἐνέργειαν (10).

S. P. N. ATHANASII

Testimonia ex sacra Scriptura, de naturali communione similis essentiæ inter Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, licet res intellectu difficillima sit : et quod unam habeant operationem.

---

1. *Περὶ ἐλευθερίας.*

Περὶ Πατρὸς ἀναμφίβολον. Περὶ Υἱοῦ, φωνὴ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· « Ἐὰν μὴ ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, δοῦλοί ἐστε. » Περὶ τοῦ Πνεύματος διὰ Παύλου οὕτως

D

1. *De libertate.*

De Patre, minime dubium est. De Filio, vox ipsius Filii est : « Nisi vos Filius liberaverit, servi estis [14]. » De Spiritu sancto, per Paulum ita loqui-

[14] Joan. VIII, 36.

(9) Basiliensis, Μαρτυρία.

(10) Hæc, πρὸς θεωρίαν δυσέφικτον, καὶ μίαν ἔχειν ἐνέργειαν, desunt in edit. Paris. nec lecta sunt a Nannio, sed in omnibus mss habentur. Vatican. et edit. Commel., δυσέφυκτον.

tur : « Cum conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. Dominus autem Spiritus est : ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas [15]. »

3 2. *De vivificatione.*

Dicit Salvator : « Sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius, quos vult, vivificat [16]. » De Spiritu sancto item ait : « Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam [17]. » Et Apostolus : « Littera occidit, Spiritus vivificat [18]. »

3. *De ordinatione.*

De Patre Paulus ait : « Posuit Deus in Ecclesia, primum, apostolos ; secundo, prophetas ; tertio, magistros [19], » etc. De Filio, idem Apostolus dicit : « Qui descendit, ipse est, et qui ascendit supra cœlos, ut impleret omnia. Et ipse dedit hos quidem apostolos, illos prophetas, alios pastores et magistros [20]. » De Spiritu, idem Apostolus accitos Mileto presbyteros sic alloquitur : « Attendite vobis ipsis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, pascere Ecclesiam Dei [21]. »

4. *De legislatione.*

De Patre ait David : « Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus volui, et legem tuam in medio ventris mei [22]. » De Filio autem Paulus : « Alter alterius onera portate, et sic adimplete legem Christi [23]. » De Spiritu idem ipse : « Lex Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me [24]. »

5. *De dominatu.*

David ait : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis [25]. » Quod si obloquantur hæretici, dicentes illud ad Davidem pertinere, his Christi verbis coarguuntur : « Quid dicitis de Christo ? cujus filius est ? dicunt ei, Davidis : » respondet Salvator : « Quomodo ergo David in Spiritu vocat eum Dominum [26] ? » Rursus de Patre : « Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est [27]. » De Filio autem ait : (17) « Dominus ex Sion clamabit, et ex cœlo dabit vocem suam, et concutietur cœlum et terra. Dominus autem parcet populo suo, et confortabit Dominus filios Israel. Et cognoscetis quod ego sim Dominus Deus vester, qui tabernaculum posui in Sion, in monte sancto [28]. » Qui tabernaculum autem posuit, id est Filius, hæc ait : « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion

A λέγει· « Ὅταν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία (11). »

2. *Περὶ ζωοποιήσεως.*

Λέγει ὁ Σωτήρ· « Ὥσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει, ζωοποιεῖ· » καὶ περὶ τοῦ Πνεύματός φησι· « Τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν, ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος· « Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. »

3. (12) *Περὶ χειροτονίας.*

Περὶ Πατρὸς Παῦλος λέγει· « Ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους· » καὶ τὰ ἑξῆς. Περὶ Υἱοῦ ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος φάσκει (13)· « Ὁ καταβὰς, αὐτός ἐστι

B καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπὲρ ἄνω τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους. » Περὶ Πνεύματος ὁ αὐτὸς μετακαλεῖται ἀπὸ τῆς Μιλήτου τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ λέγει αὐτοῖς· « Προσέχετε ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμενίῳ (14), ἐν ᾧ ὑμᾶς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. »

4. *Περὶ νομοθεσίας.*

Περὶ Πατρὸς ὁ Δαυῒδ λέγει· « Τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου, ὁ Θεός μου, ἐβουλήθην, καὶ τὸν νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου. » Περὶ Υἱοῦ ὁ Παῦλος· « Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. » Περὶ Πνεύματος ὁ αὐτός· « Ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χρι-

C στῷ Ἰησοῦ (15) ἠλευθέρωσέ με. »

5. *Περὶ κυριότητος.*

Ὁ Δαυῒδ λέγει· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. » Εἰ δὲ ἀντιλέγουσιν οἱ αἱρετικοὶ λέγοντες, ὅτι εἰς τὸν Δαυῒδ ἐκλαμβάνεται τοῦτο, ἐλέγχει αὐτοὺς τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος λεγόμενον· « Τί λέγετε περὶ τοῦ Χριστοῦ ; τίνος ἐστὶν υἱός ; λέγουσι· Τοῦ Δαυῒδ. » Ἀποκρίνεται ὁ Σωτήρ· « Πῶς οὖν Δαυῒδ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ Κύριον αὐτὸν καλεῖ ; » πάλιν περὶ (16) τοῦ Πατρός· « Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστι. » Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, λέγει· « Ὁ δὲ Κύριος ἐκ Σιὼν ἀνακράξεται, καὶ ἐξ οὐρανοῦ (17*) δώσει τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ σεισθήσεται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Ὁ δὲ Κύριος φείσεται τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνισχύσει Κύριος τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ. Καὶ ἐπιγνώσε-

D σθε, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὁ κατασκηνώσας ἐν Σιὼν, ἐν ὄρει ἁγίῳ. » Ὁ δὲ κατασκηνώσας, ἤτοι ὁ Υἱὸς, λέγει· « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς

[15] II Cor. III, 16, 17. [16] Joan. v, 21. [17] Joan. vi, 64. [18] II Cor. III, 6. [19] I Cor. xii, 28. [20] Ephes. iv, 10, 11. [21] Act. xx, 28. [22] Psal. xxxix, 9. [23] Galat. vi, 2. [24] Rom. viii, 2. [25] Psal. cix, 1. [26] Matth. xxii, 42, 43. [27] Deut. vi, 4. [28] Joel iii, 16.

(11) Τό deest in edit. Commel. et Vatican. Mox, ἐκεῖ, deest in iisdem : sed leguntur hæ voces in Anglicano, Basil. et in Græco Scripturæ textu. Mox, Basiliensis, Anglican., Vaticanus, περὶ ζωοποιίας.

(12) Titulus, *Περὶ χειροτονίας*, deest in edit. Commel. et Vatican., sed est in Basil. et Anglic.

(13) Basiliensis, διδάσκει. Mox idem, ὑπεράνω, una voce.

(14) Sic omnes mss. et editi. In Act. apost. legitur, ποιμνίῳ.

(15) Ἰησοῦ abest a Basil. et Anglic. Nec ab interprete lectum est.

(16) Περί deest in editis, sed legitur in Basiliensi, Anglicano et Vaticano.

(17) Hic *Dominus*, pro Filio intelligitur.

(17*) Basiliensis, Anglic., καὶ ἐξ Ἱερουσαλήμ.

ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιὼν ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος εἰπὼν, ὅτι « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, » ὑποκαταβὰς λέγει· Καὶ Κύριος ἐκ δεξιῶν σου· » τοῦ οὖν Υἱοῦ πάλιν ἐκ δεξιῶν τὸ Πνεῦμα.

A montem sanctum ejus[29], » etc. De Spiritu autem sancto sic locutus : « Dixit Dominus Domino meo, » inferius ait : « Dominus a dextris tuis[30]. » A dextris igitur Filii est Spiritus.

6. *Ὅτι ὁ Πατὴρ Κύριον* (18) *τὸν Υἱὸν καλεῖ, καὶ ὁ Ἀπόστολος τὸ Πνεῦμα καὶ Κύριον καὶ Θεὸν λέγει, ὡς καὶ τὸν Υἱόν.*

Λέγει γὰρ οὕτως· « Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα· Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται. Καί γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου, καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι, καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἷμα, καὶ πῦρ, καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου, τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. Καὶ ἔσται, πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος; » Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος, ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος λέγει· « Ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα· ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· « Καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος· » καὶ αὖθις· « Ὁ δὲ Κύριος κατευθύνοι (19) ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ· » ἄρα ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ πάλιν· « Ὑμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσῃ (20) καὶ περισσεύσῃ τῇ ἀγάπῃ τῇ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας, καθάπερ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς, εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτως ἐν ἁγιωσύνῃ ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων (21) τῶν ἁγίων αὐτοῦ. » Καὶ ἐνταῦθα ὁ Κύριος ὁ πλεονάζων καὶ περισσεύων τῇ ἀγάπῃ τῇ εἰς ἀλλήλους, καὶ στηρίζων τὰς καρδίας ἐν ἁγιωσύνῃ ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ Πνεῦμά ἐστι. Τὰς οὖν τρεῖς κυριότητας εἰς μίαν κυριότητα συναγαγὼν, βεβαιοῖ λέγων πρὸς Ἐφεσίους· « Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. » Πάλιν τὸ Πνεῦμα Κύριος λέγεται σαφῶς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Κριτῶν, ὅτε τὰς ἀριστείας (22) ὁ Σαμψὼν ἐποίει, ἐπισημαίνεται ἡ Γραφὴ, καὶ λέγει· « Καὶ Πνεῦμα Κυρίου ἦλθεν ἐπὶ Σαμψὼν, καὶ ἔλαβεν σιαγόνα ὄνου, καὶ ἀπέκτεινε χιλίους· » καὶ πάλιν· « Ἦλθε Πνεῦμα Κυρίου ἐπὶ Σαμψὼν, καὶ διεσπάραξε τὸν λέοντα, ὡς ἔριφον· » καὶ πάλιν· « Ἦλθε Πνεῦμα Κυρίου ἐπὶ Σαμψὼν, καὶ ἐπῆρε τὴν πόρταν τῆς Γάζης, καὶ ἀνήνεγκεν εἰς τὸ ὄρος (23).

6. *Quod et Pater vocet Filium, Dominum : et Apostolus Spiritum, Dominum ac Deum nominet, perinde atque Filium.*

Ita enim dicit : « Et erit post hæc : Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiæ vestræ, et senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt. Sed et super servos meos, et super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo su- B per omnem carnem, et prophetabunt, et dabo prodigia in cœlo sursum, et signa in terra deorsum, sanguinem et ignem, et vaporem fumi. Sol convertetur in **4** tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et illustris. Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit[31]. » — « Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo audient sine prædicante[32]? » De Spiritu porro idem Apostolus dicit : « Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen, Dominus autem Spiritus est[33]. » Idemque rursus : « Tanquam a Domini Spiritu[34]. » Atque iterum : « Dominus autem dirigat corda vestra, in charitate Dei, et in patientia Christi[35]. » Spiritus igitur Dominus. Ac denuo : « Vos autem C Dominus exuberare et abundare faciat charitatem vestram in invicem et in omnes, quemadmodum et nos in vobis, ad confirmanda corda vestra, irreprehensibiliter in sanctitate ante Deum Patrem nostrum, in adventu Domini nostri Jesu Christi, cum omnibus sanctis ejus[36]. » Hoc autem loco Dominus ille, qui exuberare facit et abundare charitatem in invicem, et qui confirmat corda in sanctitate coram Deo in adventu Domini nostri Jesu Christi, Spiritus est. Tres igitur dominationes in unam dominationem contrahens, id confirmat, ad Ephesios scribens : « Unus Dominus, una fides, unum baptisma[37]. » Ille ipse rursum Spiritus liquido Dominus appellatur in libro Judicum, ubi de rebus a Sam- D sone fortiter gestis, hæc ait Scriptura : « Et Spiritus Domini venit in Samsonem, et accepit mandibulam asini, et interfecit mille[38]. » Rursumque : « Venit Spiritus Domini in Samsonem, et discerpsit leonem, quasi hædum[39]. » Atque iterum : « Venit Spiritus Domini in Samsonem, et sustulit portam Gazæ, et asportavit in montem[40]. » Et ubique pro-

[29] Psal. II, 6. [30] Psal. CIX, 1. [31] Joel II, 28-32. [32] Rom. X, 14. [33] II Cor. III, 16. [34] II Cor. III, 18. [35] II Thess. III, 5. [36] I Thess. III, 12, 13. [37] Ephes. IV, 5. [38] Judic. XV, 14, 15. [39] Judic. XIV, 6. [40] Judic. XVI, 3.

(18) Κύριον, deest in Anglicano, nec a Nannio lectum est.

(19) Basiliensis, κατευθύνει. Vaticanus, κατευθύνει.

(20) Basil. πλεονάσοι. Angl. et Vatican., πλεονάσει καὶ περισσεύσει..

(21) In Anglic. post, μετὰ πάντων, desunt quæ sequuntur usque ad Ἰησοῦ Χριστοῦ.

(22) Anglicanus, ἀριστίας.

(23) Hic Scripturæ locus non ad verbum, sed ad sententiam affertur.

greditur Spiritus Domini. Ubi autem abrasus est, postquam mysteria Dei Dalilæ aperuisset, ait Scriptura : « Et recessit a Samsone Dominus[41]. » Demonstratum itaque jam est, Spiritum esse Dominum : quod si Dominus, plane Deus est : « Scitote enim, inquit, quoniam Dominus ipse est Deus[42]. » Et : « Quando ædificaverunt filii Gad altare ad Jordanem, et miserunt filii Israel ad eos, dicentes : Quare estis prævaricatores Dei facti? responderunt pro excusatione filii Ruben tribunis Israel, dicentes : Deus Deus est Dominus, et Deus Dominus ipse novit[43], » etc. Alibi rursum Paulus : « Deus, qui dixit, ut ex tenebris lux illucesceret, qui illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, in facie Christi[44]. » Deus igitur, qui dixit, ut lux in tenebris illucesceret, Spiritus est. Ac iterum ipse : « Deus autem patientiæ et solatii det vobis idipsum sapere secundum Jesum Christum ; ut unanimes uno ore, glorificemus Deum, et Patrem Domini nostri Jesu Christi[45]. » Quis igitur est Deus patientiæ et solatii, qui dat nobis idipsum sentire secundum Christum Jesum, ut unanimiter glorificemus Deum, ac Patrem Domini nostri Jesu Christi? prorsus ille est Spiritus sanctus. Et rursum . « Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, redarguitur ab omnibus : et ita occulta cordis illius manifesta fiunt : et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians, quod vere Deus in vobis sit[46]. » Deum ergo dixit, Spiritum sanctum, loquentem in illis. Ac iterum : « Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis[47]? » Quibus verbis declaravit nos esse templum Dei; ubi vero est templum, ibi et Deus, et in eo Spiritus habitat, ut in suo templo; ait enim : « An nescitis, quod corpora vestra templum sint Spiritus sancti, quem habetis a Deo? Glorificate igitur Deum habitantem in vobis[48]. » Quod si non glorificas habitantem in te ut Deum, factus es fanum idolorum; ait enim : « Nescitis, quia templum Dei
5 estis, et Spiritus Dei habitat in vobis[49]? Et alibi ait : « Hodie, si vocem ejus audieritis, ne obduretis corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me, et viderunt opera mea quadraginta annis[50]. » Hæc autem Spiritus sanctus proferre dicitur, namque ait Apostolus : « Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus, Hodie, si vocem ejus audieritis[51], » etc. Ergo Spiritum sanctum tentavit Israel, et probavit in deserto, et viderunt opera ejus, nempe miracula. In alioque psalmo, ait ille : « Et tentaverunt Deum in ina-

A Καὶ πάντη ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα Κυρίου. Ὅτε δὲ ἐξυρήθη, τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ ἀναφάνας τῇ Δαλιδᾷ, λέγει· «Καὶ ἀπέστη ἀπὸ Σαμψὼν ὁ Κύριος.» Ὥστε οὖν πεφανέρωται, ὅτι τὸ Πνεῦμα Κύριος· εἰ δὲ Κύριος, πανταχοῦ (24) καὶ Θεός· «Γνῶτε γάρ,» φησίν, «ὅτι Κύριος αὐτός ἐστιν ὁ Θεός.» Καί, «Ὅτε ᾠκοδόμησαν οἱ υἱοὶ Γὰδ θυσιαστήριον ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἀπέστειλαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πρὸς αὐτούς, λέγοντες· Διὰ τί ἀποστάται γεγόνατε τοῦ Θεοῦ; ἀπεκρίθησαν ἀπολογούμενοι υἱοὶ Ῥουβὶμ (25) τοῖς χιλιάρχοις Ἰσραήλ, λέγοντες· Ὁ Θεὸς ὁ Θεός ἐστι Κύριος· καὶ Θεὸς Κύριος αὐτὸς οἶδε,» καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Παῦλος· «Ὁ Θεός, ὁ εἰπὼν, ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἐν προσώπῳ Χριστοῦ.»
B Ὁ οὖν Θεός, ὁ εἰπὼν, ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· «Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν· ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι (26) δοξάζωμεν τὸν Θεόν, καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.» Τίς οὖν ἐστιν ὁ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως, ὁ διδοὺς ἡμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν δοξάζωμεν τὸν Θεόν, καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; πάντως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ πάλιν· «Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος, ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων· καὶ οὕτως τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνεται· καὶ οὕτως, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ,
C ἀπαγγέλλων, ὅτι ὄντως ὁ Θεὸς ἐν ὑμῖν ἐστι.» Θεὸν οὖν εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ λαλοῦν ἐν αὐτοῖς. Καὶ πάλιν· «Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν;» Ἔδειξεν ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐσμεν· ὅπου δὲ ναός, ἐκεῖ Θεός· τὸ δὲ Πνεῦμα οἰκεῖ, ὡς ἐν ἰδίῳ ναῷ. Φησὶ γάρ· «Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ (27); Δοξάσατε οὖν τὸν Θεὸν ἐνοικοῦντα ἐν ὑμῖν.» Εἰ δὲ οὐ δοξάζεις τὸν ἐνοικοῦντα ἐν σοὶ ὡς Θεόν, ἐγένου ναὸς εἰδώλων. Λέγει γάρ· «Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν;» Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· «Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν· ἐδοκίμα-
D σάν με, καὶ εἶδον (28) τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη.» Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται εἰπεῖν ταῦτα· φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος· «Διὸ καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε,» καὶ τὰ ἑξῆς. Ἄρα οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπείρασεν ὁ Ἰσραήλ, καὶ ἐδοκίμασεν ἐν τῇ ἐρήμῳ· καὶ εἶδον τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἤτοι τὰ θαυμάσια. Ἐν ἄλλῳ δὲ

[41] Judic. XVI, 20. [42] Psal. XCIX, 3. [43] Josue XXII, 10-22. [44] II Cor. IV, 6. [45] Rom. XV, 5, 6. [46] I Cor. XIV, 24, 25. [47] I Cor. III, 16. [48] I Cor. VI, 19. [49] I Cor. III, 16. [50] Psal. XCIV, 8-10. [51] Hebr. III, 7.

(24) Forte, πάντως.
(25) Sic Anglic. In aliis et editis deest articulus. Mox, Ῥουβίμ. sic omnes manuscripti et editi pro, Ῥουβήμ.
(26) Ἐν ἑνὶ στόματι, desunt hæc in Anglicano, nec a Nannio lecta sunt.
(27) Ita Vaticanus, Basiliensis et Anglic. Editi, ἐπὶ Θεοῦ. Mox Basiliensis et Anglicanus, τὸν ἐνοικοῦντα
(28) Basiliensis. εἴδοσαν. Anglic., ἴδοσαν.

ψαλμῷ λέγει ὁ αὐτός· «Καὶ ἐπείρασαν τὸν Θεὸν ἐν ἀνύδρῳ.» Ἄρα (29) οὖν ὁ Θεὸς, τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστι. Καὶ ἀλλαχοῦ, ὅτε ἀνελαμβάνετο ὁ Ἠλίας, ᾔτει ὁ Ἐλισσαῖος παρ' αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα γενέσθαι διπλοῦν. Ἐπηγγέλλετο οὖν ὁ Ἠλίας (30), ἐὰν ἴδῃ αὐτὸν ἀναλαμβανόμενον. Ἰδὼν οὖν, καὶ λαβὼν τὴν μηλωτὴν, ἦλθεν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην· καὶ πατάξαντος αὐτοῦ τῇ μηλωτῇ τὸν ποταμὸν, οὐχ ὑπήκουσε τὸ ὕδωρ. Λέγει οὖν· (31) Ποῦ ὁ Θεὸς ἀφφώ; Ἀφφὼ δὲ ἑρμηνεύεται ἄμφω, τουτέστι τὸ Πνεῦμα τὸ διπλοῦν. Ποῦ οὖν ὁ Θεὸς ἀμφὼ, ἀντὶ τοῦ, τὸ Πνεῦμα διπλοῦν. Καὶ πάλιν λέγει ὁ Σωτήρ· «Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφὴ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος.» Ἑρμηνεύων δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς τί ἐστι, «ὕδατος ζῶντος,» ἔφη· «Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ἁγίου B Πνεύματος, ὃ ἤμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν.» Εἰ δὲ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν, ἄρα Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· λέγει γὰρ ὁ προφήτης· «Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος· καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ μὴ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν.» Καὶ ὁ Δαυΐδ· «Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς.» Ὁρᾷς ὅτι ὁ Πατὴρ πηγὴ ἐκλήθη, καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ὅτι τρεῖς εἰσι θεοί (32)· εἷς γὰρ Θεὸς, καὶ εἷς νόμος, νομοθέτης εἷς, καὶ εἷς Κύριος. Εἷς γὰρ Θεὸς ἐν τρισὶ προσώποις κηρύττεται. Καὶ πῶς, φησὶ, δύναται λέγεσθαι ὁ Πατὴρ Θεὸς, καὶ ὁ Υἱὸς Θεὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Θεὸς, καὶ οὐ τρεῖς εἰσι θεοί; ὅπου κοινὰ τὰ τῆς φύσεως, κοινὸν καὶ ὄνομα (33) τῆς ἀξίας· οἷον ὁ Θεὸς τὰ εἰς πλήθη διῃ- C ρημένα ἀπὸ μιᾶς φύσεως ἑνὶ ὀνόματι καλεῖ· καὶ ὅτε ὀργίζεται τοῖς ἀνθρώποις, τὸν πάντα ἄνθρωπον τῇ ὀργῇ ὑποκείμενον ἕνα ἄνθρωπον καλεῖ· καὶ ὅτε διαλλάσσεται τῷ κόσμῳ, ὡς ἑνὶ ἀνθρώπῳ διαλλάσσεται· οἷον ἐπάγει κατακλυσμὸν διὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ λέγει ὁ Θεός· «Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, καὶ ἐξαλείψω τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα.» Καίτοι οὐκ ἦν εἷς, ἀλλὰ μυριάδες ἄπειροι· ἀλλὰ τῷ ὀνόματι τῆς φύσεως τὸν πάντα ἄνθρωπον ἕνα ἐκάλεσεν ἄνθρωπον διὰ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας. Καὶ πάλιν λέγει Δαυΐδ· «Τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ (34) αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν;» Οὐχ ὅτι ἕνα ἄνθρωπον ἐσκέψατο· πᾶσαν γὰρ τὴν οἰκουμένην ἤγειρε. Ἑνὶ δὲ συντόμῳ χρη- D σόμεθα λόγῳ διὰ Μωσέως εἰρημένῳ· Ὅτε ἐξῆλθε Φαραὼ κατὰ τὴν θάλασσαν, καὶ ὑπέσχε τῷ νόμῳ τῷ θείῳ (35) τὴν τιμωρίαν, πίπτων μετὰ μυρίων ἁρμά-

A quoso [52]. » Est igitur Deus Spiritus sanctus. Et alio loco, cum assumeretur Elias, postulabat ab eo Eliseus, ut in se veniret geminus Spiritus: promisitque Elias, si modo se videret auferri [53]. Cum igitur vidisset et accepisset melotem, accessit ad Jordanem, et cum melote fluvium percussisset, non obtemperavit aqua. Dicit igitur Eliseus: Ubi Deus ἀφφώ? quæ vox significat ambo, sive geminum Spiritum [54]. Ubi igitur Deus ἀμφώ, pro eo quod est Spiritus geminus. Iterumque Salvator ait: « Qui in me credit, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ [55]. » Exponens autem evangelista, quid hoc esset, « aquæ vivæ, » inquit: « Hoc autem dixit de Spiritu sancto, quem accepturi erant, credentes in eum [56]. » Quod si aqua viva est Spiritus sanctus, sane Deus est Spiritus sanctus: ait enim propheta: « Me reliquerunt fontem aquæ vivæ, et effoderunt sibi cisternas dissipatas, quæ aquam continere non poterunt [57]. » Et David quoque: « Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen [58]. » Vides Patrem fontem vocari: necnon Filium, itidemque Spiritum sanctum. Non quod tres sint dii: unus enim Deus, una lex, unus legislator et unus Dominus. Namque unus Deus in tribus personis prædicatur. At qui fieri potest, inquies, ut et Pater dicatur Deus, et Filius, et Spiritus sanctus Deus, nec tamen tres deos esse? Ubi communis natura, ibi commune quoque est nomen dignitatis. Quemadmodum Deus ea, quæ ex una natura in multitudinem dividuntur, uno nomine appellat. Et cum irascitur hominibus, omnem hominem iræ subjectum suæ unum vocat hominem: et cum reconciliatur mundo, velut uni homini reconciliatur. Quare, cum diluvium ob peccata inducit, ait Deus: « Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, et delebo hominem, quem feci [59]. » Atqui tum non unus erat homo, sed myriades infinitæ, æque tamen nomine naturæ omnes homines unum hominem appellavit, idque ob substantiæ communionem. David porro iterum dicit: « Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas eum [60]? » Non quod unum hominem visitet, sed universum orbem in unum collegit. Jam vero, compendii causa, uno utemur Moysis dicto. Cum per mare exiret Pharao, meritasque ex lege divina pœnas lueret, cadens cum infinitis curribus in mare, quo tempore multi homines una cum eo demersi sunt, multique itidem equi: Moyses tamen videns, in omnibus demersis

[52] Psal. cv, 14. [53] IV Reg. ii, 9, 10. [54] ibid. 12-14. [55] Joan. vii, 38. [56] ibid. 39. [57] Jer. ii, 13. [58] Psal. xxxv, 10. [59] Genes. vi, 3. [60] Psal. viii, 5.

(29) Basiliensis, Ἄρα.
(30) Basiliensis, Ἠλίας, cum tenui spiritu.
(31) Locus Hebraice sic habet, איה יהוה אלהי אליהו אף הוא id est. *Ubi est Deus Eliæ etiam ipse*, vel, *etiam nunc*. Quasi diceret, cur non jam adest mihi, ut Eliæ aderat. Male igitur hic, ἀφφώ pro ἀμφώ, positum dicitur, cum longe alia sit ejus significatio. Ibidem, editi, Πνεῦμα διπλοῦν. Manuscripti vero, τὸ Πνεῦμα τὸ διπλοῦν.
(32) Hæc, οὐχ ὅτι τρεῖς εἰσι θεοί, in Vaticano et in editis ad modum tituli jacent, sed in omnibus aliis manuscriptis consequentur ponuntur: atque ita restituenda fuisse patet ex contextu.
(33) Basiliensis et Anglicanus, καὶ τὸ ὄνομα.
(34) Anglicanus. μιμνήσκοι.
(35) Τῷ θείῳ, deest in Anglic. Mox, ἐν deest in Basil.

eamdem esse naturam, et de equis et de hominibus, ita hæc ait : « Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum **6** et ascensorem dejecit in mare [61] : » tantum numerum equorum equum unum appellavit, ob communionem naturæ : et virorum multitudinem unum hominem nuncupavit : equum enim et ascensorem ait, ob naturæ societatem. Si igitur in hominibus, ubi ea quæ naturæ sunt confunduntur, ubi discrimen formæ, roboris, et consilii : nequaquam enim in illis par sententia, neque formæ, neque vires : dissimiles item linguæ sunt, unde etiam, μέροπες, id est divisæ vocis, homines dicuntur. Quin etiam ob naturæ communionem, totus terrarum orbis unus homo nuncupatus est. Ubi vero indivisa dignitas, unum regnum, una potentia, consilium, efficacia, Trinitatem distinguens a creatura ; ibi unum affirmo Deum. Sin autem, quod Deum, et Deum, et Deum dico, tres ideo deos constituo : et cum aio Dominum, et Dominum, et Dominum, tres dico Dominos : si ergo, Pater Dominus, Filius Dominus, Spiritus sanctus Dominus, quomodo tu, Apostole legislator veritatis, patronus religionis, Ephesiis clamasti dicens : « Unus Dominus, una fides, unum baptisma [62] ? » Unus Dominus secundum sanctificationem seraphinorum. Nam et illi clamabant : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus [63]. » Quod si contentiosius agant hæretici, et dicant, alium esse dominatum Patris, alium Filii, miror, cur sustineant duobus dominis inservire, vox siquidem Domini est : « Nemo potest servire duobus dominis [64]. » Si alius est dominatus Patris, alius Filii, et dividis potestatem, quomodo regno servies ? Non potest duabus una obtemperari potestatibus, nisi sint eadem dignitate. Nemo adorat regem, et præfectum. Ubi enim par dignitas, par quoque adoratio. In pari dignitate non est pugna. Imparilitas pugnam excitat : æqualitas pacem tuetur. Non permisit tibi Christus dividere honorem, cum diceret : « Hæc est voluntas Patris mei, ut omnes honorent Filium, quemadmodum et Patrem [65]. » Honora Patrem, ut honores Filium, vel potius honora Filium, ut honores Patrem. Contumeliam in Filium Deus suam putat ; Salvator enim ait : « Qui odit me, et Patrem meum odit. [66]. » Ne existiment hæretici, se gratificari Deo, eum majorem Filio pronuntiantes. Non recipit sibi Pater honorem, cum Filius ejus contumelia afficitur. Vide evidens earum rerum argumentum ex Veteri Scriptura. Amici Job, qui venerant ad consolationem ejus, increpabant eum, quasi temeraria loqueretur, et justificabant Deum, Job autem dicebat Deo : « Quis dabit judicem inter me et te, ut videam, quot sint ini-

A τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ἦσαν πολλοὶ ἄνθρωποι οἱ βυθισθέντες μετ' ἐκείνου, καὶ ἵπποι πολλοί· ὁ δὲ Μωσῆς εἰδὼς, ὅτι πάντων τῶν βυθισθέντων μία ἐστὶν ἡ φύσις, καὶ περὶ τῶν ἵππων καὶ περὶ τῶν ἀνδρῶν λέγει· « Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται· ἵππον καὶ ἀναβάτην ἔῤῥιψεν εἰς θάλασσαν· » (36) τὰ πλήθη τῶν ἵππων ἐκάλεσεν ἵππον ἕνα διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως, καὶ τὰ πλήθη τῶν ἀνδρῶν ἐκάλεσεν ἕνα ἄνθρωπον· ἵππον γὰρ καὶ ἀναβάτην εἶπε διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως. Εἰ οὖν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ὅπου συγκέχυται τὰ τῆς φύσεως, ὅπου διάφορα τὰ τῆς μορφῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ βουλῆς· οὐ γάρ ἐστιν οὔτε γνώμη ἴση, οὔτε μορφὴ, οὔτε ἰσχύς· καὶ διάφοροι γλῶτται· διὸ καὶ ἄνθρωποι μέροπες λέγονται (37)· ἀλλὰ διὰ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως πᾶσα ἡ οἰκουμένη εἷς
B ἄνθρωπος ἐκλήθη. Ὅπου δὲ ἀμέριστος ἡ ἀξία, μία βασιλεία, μία δύναμις, καὶ βουλὴ, καὶ ἐνέργεια, ἰδιάζουσα τὴν Τριάδα ἀπὸ τῆς κτίσεως, ἕνα λέγω Θεόν. Εἰ δὲ, διὰ τὸ λέγειν Θεὸν, καὶ Θεὸν, καὶ Θεὸν, τρεῖς λέγω θεούς· καὶ ἐὰν εἴπω Κύριον, καὶ Κύριον, καὶ Κύριον, τρεῖς λέγω Κυρίους· εἰ τοίνυν ὁ Πατὴρ Κύριος, καὶ ὁ Υἱὸς Κύριος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Κύριος, πῶς σὺ, ὦ Ἀπόστολε, ὁ νομοθέτης τῆς ἀληθείας, ὁ συνήγορος τῆς εὐσεβείας, Ἐφεσίοις ἐβόας λέγων· « Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα ; » Εἷς Κύριος κατὰ τὸν ἁγιασμὸν τῶν σεραφίμ· καὶ γὰρ ἐκεῖνα ἐβόα, « Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος. » Εἰ δὲ φιλονεικοῦσιν οἱ αἱρετικοὶ, καὶ λέγουσιν, ὅτι ἄλλη κυριότης τοῦ Πατρὸς, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, θαυμάζω, πῶς ἀνέχονται δουλεύειν δυσὶ κυρίοις· τοῦ γὰρ Κυ-
C ρίου ἐστὶ φωνὴ, « Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν. » Εἰ ἄλλη κυριότης Πατρὸς, καὶ ἄλλη κυριότης Υἱοῦ, καὶ μερίζεις τὴν ἐξουσίαν, πῶς λατρεύεις τῇ βασιλείᾳ ; Οὐ δύναται λατρευθῆναι δύο ἀξιώματα κατὰ τὸ αὐτοῦ, ἐὰν μὴ ὁμότιμα ᾖ. Οὐδεὶς προσκυνεῖ βασιλέα καὶ ἄρχοντα· ὅπου γὰρ ὁμότιμος ἡ ἀξία, ὁμότιμος καὶ ἡ προσκύνησις. Ἐν τῷ ἴσῳ ἀξιώματι οὐκ ἔστι μάχη. Τὸ ἄνισον ἐγείρει τὴν μάχην· τὸ δὲ ἴσον βραβεύει τὴν εἰρήνην. Οὐ συνεχώρησέ σοι ὁ Χριστὸς μερίσαι τὴν τιμὴν, εἰπών· « Τοῦτό ἐστι τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Τίμα Πατέρα, ἵνα τιμήσῃς Υἱόν· μᾶλλον δὲ τίμα Υἱὸν, ἵνα τιμήσῃς Πατέρα. Ἰδιοποιεῖται τοῦ Υἱοῦ τὴν ὕβριν ὁ Θεός· λέγει γὰρ
D ὁ Σωτήρ· « Ὁ ἐμὲ μισῶν καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ. » Μὴ νομίσωσιν αἱρετικοὶ, ὅτι τῷ Θεῷ χαρίζονται μείζονα αὐτὸν λέγοντες τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Οὐ δέχεται τιμὴν τὴν εἰς ἑαυτὸν ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ὑβριζομένου. Καὶ βλέπε πραγμάτων ἀπόδειξιν ἐναργῆ ἐκ τῆς παλαιᾶς Γραφῆς. Οἱ φίλοι τοῦ Ἰὼβ, οἱ ἐλθόντες εἰς παραμυθίαν, ἐνεκάλουν αὐτῷ, ὡς φθεγ-

[61] Exod. xv, 2. [62] Ephes. iv, 5. [63] Isa. vi, 3. [64] Matth. vi, 24. [65] Joan. v, 23. [66] Joan. xv, 23.

(36) Hæc ita restituimus ex Basiliensi et Vaticano. Nam in edit. Comm. mutila erant, et in Anglic., quem secutus est Nannius, quæ de hominibus dicuntur præposita sunt iis quæ de equo, contra Scripturæ seriem.

(37) Sic Vaticanus et editi. Basiliensis vero et Anglic., διὸ καὶ ἄνθρωποι λέγονται. Felckmanni secundus, διὸ καὶ ἄνθρωποι οὐ λέγονται, omissa voce, μέροπες, quæ tamen germana est.

γομένῳ τολμηρᾷ, καὶ ἐδικαίουν τὸν Θεόν. Ὁ Ἰὼβ ἔλεγε τῷ Θεῷ· « Τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, ἵνα ἴδω πόσαι εἰσὶν αἱ ἁμαρτίαι μου, ὅτι οὕτως με ἔκρινας; » Οἱ φίλοι τοῦ Ἰὼβ ἐδικαίωσαν τὸν Θεὸν, καίτοιγε ἀγνοουμένης τῆς ὑποθέσεως· καὶ τὸν μὲν δίκαιον μᾶλλον κατέκριναν ὡς ἁμαρτήσαντα· τὸν δὲ Θεὸν, ὡς δικαίως ἐπάγοντα, ἐπῄνεσαν· καὶ λέγουσι τῷ Ἰώβ· « Μεγάλως ἐλάλησας, ὑπερβαλλόντως (38) ἐτόλμησας, σὺ κατὰ τοῦ ἱκανοῦ λαλήσας· » καὶ, « Ὁ Θεὸς μὴ ταράττει τὸ δίκαιον. » Καὶ πάλιν λέγει ὁ φίλος αὐτοῦ· « Κατὰ τὰς ἁμαρτίας σου ἐπήγαγέ σοι. Εἰ δὲ μὴ πολλαί σου ἦσαν αἱ ἁμαρτίαι, οὐκ ἂν ἐμάστιξέ σε. » Καὶ ἐδόκουν τῷ Θεῷ συνηγορεῖν, τὸν δὲ δίκαιον καταχρίνειν· ἆρα (39) ὁ Θεὸς ἐδέξατο τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ λέγοντας παρὰ τὸ δίκαιον; Ἆρα ἐδέξατο τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγορίαν, καὶ ἠτίμασε τὸν δίκαιον; Οὐδαμῶς. Οὐκοῦν οὐ δέχεται τὴν εἰς ἑαυτὸν τιμὴν, ἀτιμαζομένου τοῦ Υἱοῦ. Ἴδωμεν δὲ τί λέγει τοῖς φίλοις τοῦ Ἰώβ· « Διὰ τί οὐκ ἐλαλήσατε ὀρθὰ περὶ τοῦ θεράποντός μου; » Εἰ οὖν τοὺς κατὰ τοῦ θεράποντος αὐτοῦ ὀρθὰ μὴ λέγοντας ἀποσείεται, τοὺς κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἀκονῶντας (40) τὴν γλῶτταν δέχεται; Οὐδαμῶς. Ἀπαραίτητος τοίνυν δίκη τοῖς βλασφημοῦσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἄκουε γὰρ τί φησιν ὁ Σωτήρ· « Πᾶσα βλασφημία ἀφεθήσεται· ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται. »

7. Ὅτι ἡ Τριὰς ἀποστέλλει ἀποστόλους.

Περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει· « Ἐν γὰρ τῷ ὄρει Σιὼν, ἥξει ὁ εὐαγγελιζόμενος, καὶ οἱ εὐαγγελιζόμενοι, οὓς ὁ Κύριος προσκέκληται. » Περὶ τοῦ Υἱοῦ· « Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς, ὡς πρόβατα, ἐν μέσῳ λύκων. » Περὶ τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς Πράξεσι λέγει· « Οἱ μὲν οὖν ἀποσταλέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἦλθον εἰς Σελεύκειαν. » Εἰ τοίνυν Θεοῦ τὸ προσκαλεῖσθαι, διὰ τί τὸ Πνεῦμα διὰ τῶν προφητῶν λέγει· « Τάδε λέγει Κύριος; » Καὶ πάλιν τὸ Πνεῦμα τοῖς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἁγίοις· « Ἀφορίσατε δή μοι (41) τὸν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς; » Μάθε οὖν τὴν δύναμιν τῆς Τριάδος. Ὁ Πατὴρ νομοθετεῖ· ὁ Υἱὸς κελεύει· τὸ Πνεῦμα αὐθεντεῖ. Ἄκουε λέγοντος τοῦ Θεοῦ· « Εὐαγγελιζόμενοι ἥξουσιν, οὓς ὁ Κύριος προσκέκληται. »

8. Ὅτι ἡ ἁγία Τριὰς δείκνυται καθῆσθαι ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ.

Φησὶν ὁ Ἡσαΐας· « Εἶδον τὸν Κύριον Σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ τὰ σεραφὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀνάγκη, ὅτι ὁ Πατὴρ (42) ὑπολαμβάνεται πρὸ πάντων. Εἶθ' ὑποκαταβὰς λέγει· « Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου, λέγοντος· Τίνα ἀποστελῶ; καὶ τίς πο-

A quitates meæ: quoniam ita me judicasti [67]? » Amici autem Job justificabant Deum, cum causas rerum ignotas haberent: justum virum, ut peccatis obnoxium, condemnabant, Deumque, ut juste has calamitates inferentem, collaudabant, atque ita respondent ad verba Job: « Magnifice locutus es, audacia sermonis tui eximia, adversus Deum verba fecisti [68]. » Et: « Deus non confundet justitiam [69]. » Rursum dicit amicus ejus: « Secundum peccata tua intulit tibi. Si non multa essent peccata tua, non te flagellasset [70]. » Et putabant se Deo patrocinari, dum justum condemnarent; sed Deus numquid probavit eos, qui ita pro se præter æquum verba facerent? Num hoc genus patrocinii gratum habuit, justumque dedecore affecit? Nequaquam.
B Non igitur admittit sibi honorem, qui cum indignitate Filii conjunctus sit. Videamus autem, quid dicat amicis Jobi: « Quare non recta locuti estis de servo meo [71]? » Si igitur non recta de servo suo loquentes repudiat; an scilicet, qui contra unigenitum Filium suum linguas acuunt, recipiet? nequaquam. 7 Indeprecabilis igitur pœna blasphemantibus Spiritum sanctum. Audi enim quid Salvator dicat: « Omnis blasphemia remittetur, blasphemia autem in Spiritum sanctum non remittetur [72]. »

7. *Quod Trinitas apostolos mittat.*

De Patre dicit: « In montem Sion veniet annun-
C tiator Evangelii, et Evangelii annuntiatores, quos advocavit Dominus [73]. » De Filio: « Ecce mitto vos, quasi oves, in medio luporum [74]. » De Spiritu in Actis dicit: « Et illi quidem missi a Spiritu sancto abierunt Seleuciam [75]. » Si igitur Dei est vocare, cur Spiritus per prophetas ait: « Hæc dicit Dominus? » aut cur Spiritus, iis qui Antiochiæ erant, sanctis dixit: « Segregate mihi Paulum et Barnabam in opus, ad quod vocavi eos [76]? » Disce igitur potentiam Trinitatis. Pater legem condit, Filius jubet, Spiritus auctoritatem addit. Audi Deum hæc loquentem: « Qui Evangelium annuntiant, venient, quos Dominus vocavit [77]. »

8. *Probatur sanctam Trinitatem sedere in throno excelso.*

D Dicit Isaias: « Vidi Dominum Sabaoth sedentem in throno excelso et sublimi, et seraphim ei in orbem circumstabant [78], » etc. Necessum est hic Patrem ante omnes intelligi. Deinde post pauca hæc subjungit: « Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam, et quis proficiscetur ad populum

[67] Job XIII, 23. [68] Job XV, 11. [69] Job XI, 6. [70] Job XXII, 5. [71] Job XLII, 7. [72] Matth. XII, 31. [73] Joel II, 32. [74] Matth. X, 16. [75] Act. XIII, 4. [76] ibid. 2. [77] Joel II, 32. [78] Isa. VI, 1, 2.

(38) Basiliensis, ὑπερβαλόντως. Mox, κατὰ τοῦ ἱκανοῦ, id est adversus Deum. Vide Græcum Scripturæ text. Ruth. I, 20; Job XXXI, 2; Ezech., I, 24.
(39) Basiliensis et Anglic., ἄρα, et sic paulo post.
(40) Basiliensis, ἀκονοῦντας. Mox Basiliensis et Anglic., ἡ δίκη. In edit. Commel. ibid. τοίνυν deest.
(41) Sic omnes mss. et edit. Paris. Edit. Commel δέ μοι.
(42) Basiliensis et Anglicanus, ὅτι καὶ Πατήρ.

istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et dixit mihi: Vade ad populum istum, et dic ei: Auribus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non cernetis. Incrassatum est enim cor populi hujus[79], » etc. Joannes vero ad Filium eadem illa refert, cujus hæc verba sunt: « Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non crediderunt in illum, ut sermo Isaiæ prophetæ impleretur quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? Hæc autem dixit Isaias, cum vidit gloriam ejus[80]. » De Spiritu autem Paulus cum Judæis, qui Romæ erant, disceptans, ita locutus est: « Benedixit Spiritus sanctus per Isaiam prophetam: Auribus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non cernetis[81], » etc.

9. *Quod Spiritus sedeat.*

Ex libro Mosis, non solum sedere, sed et assidere Patri, et Filio, Spiritum sanctum demonstratur. Sed id petamus ex idonea historia: propero autem ad Abrahamum: « Apparuit Deus Abraham, et ecce tres viri, quos hospitio excepit sub quercu, qui surrexerunt et respexerunt versus Sodomam[82]. » Jam illud verbum, « surrexerunt, » indicat sessionem præcessisse. Dic mihi igitur, in mensa tres isti sederunt, annon? Sederunt, ait: Ergo sedere, idem est atque una considere. In Daniele, cum Susanna ad mortem abduceretur, ait Scriptura: « Suscitavit Deus Spiritum sanctum pueruli, cui nomen Daniel[83]. » Vox igitur illa, « suscitavit, » de stante non intelligitur, sed de sedente aut dormiente: quemadmodum et in Psalmo: « Excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens et crapulatus a vino[84]. » Et: « Excitatus est Dominus ex nubibus suis sanctis[85]. » Aliam quoque afferam historiam de Patre Domini, ad Joannem dicente: « Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum[86]. » Dominus ait: « Sin autem Pater, qui in me manet, ipse facit opera[87]. » Dic igitur juxta **8** hæc testimonia, Pater et Spiritus manent in Filio, annon? Manent, inquies. Si itaque in Filio manent Pater et Spiritus, necesse prorsus est, Filio sedente, ipsos quoque una sedere qui cum illo manent; ut ergo sedet ipse, ita una sedent illi. Si igitur hæc est historia de Abraham et Lot, et in Actis apostolorum scriptum est: « Et sedit supra singulos eorum Spiritus sanctus[88], » ut et in Psalmo dicitur: « Qui sedes super cherubim[89]; » Filio certe scimus exi-

A ρεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; Καὶ εἶπα (43)· Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με. Καὶ εἶπέ μοι· Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ εἰπὲ αὐτῷ· Ἀκοῇ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ὁ δὲ Ἰωάννης εἰς τὸν Υἱὸν ἐκλαμβάνει ταῦτα· λέγει γάρ· « Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πληρωθῇ, ὃν εἶπε· « Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; Ταῦτα δὲ εἶπεν Ἡσαΐας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος δὲ ὁ Παῦλος διαλεγόμενος τοῖς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίοις, εἶπε· « Καλῶς εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου· ἀκοῇ ἀκούσητε (44), καὶ οὐ μὴ
B συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε, » καὶ τὰ ἑξῆς.

9. *Περὶ τοῦ καθῆσθαι τὸ Πνεῦμα.*

Ἐκ τῆς βίβλου Μωσέως οὐ μόνον καθήμενον, ἀλλὰ καὶ συγκαθήμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ δείκνυται. Ἐκ τῆς οὖν πρεπούσης ἱστορίας. Ὥρμημαι (45) δὲ ἐπὶ Ἀβραάμ· « Ὤφθη ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες τρεῖς, οὓς καὶ ἐξένισεν ὑπὸ τὴν δρῦν, οἳ ἐξανέστησαν, ἐπιβλέψαντες ἐπὶ πρόσωπον Σοδόμων. » Τὸ δὲ, « ἐξανέστησαν, » καθισάντων ἐστὶ σημασία. Εἰπὲ οὖν, ἐπὶ τῆς τραπέζης οἱ τρεῖς ἐκάθισαν, ἢ οὔ; Φησὶν, Ἐκάθισαν. Τὸ οὖν καθῆσθαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ συγκαθίσαι ἐστίν. Ἐν δὲ τῷ Δανιὴλ, Σωσάννης ἀπαγομένης θανατωθῆναι, λέγει ἡ Γραφή·
C « Ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παιδαρίου, ᾧ ὄνομα Δανιήλ. » Ἡ οὖν « ἐξεγέρσεως » φωνὴ οὐκ ἐπὶ ἑστῶτος λαμβάνεται, ἀλλ' ἐπὶ καθημένου ἢ κοιμωμένου· ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ λέγει· « Ἐξηγέρθη (46) ὡς ὁ ὑπνῶν Κύριος, ὡς δυνατὸς καὶ κεκραιπαληκὼς ἐξ οἴνου· » καὶ τὸ, « Ἐξηγέρθη Κύριος ἐκ νεφελῶν ἁγίων αὐτοῦ. » Καὶ ἄλλης ἱστορίας μνημονεύσω τοῦ Πατρὸς τοῦ Κυρίου, πρὸς τὸν Ἰωάννην λέγοντος· « Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν. » Ὁ Κύριος εἶπεν· « Εἰ καὶ ὁ Πατὴρ (47), ὁ μένων ἐν ἐμοὶ, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. » Εἰπὲ οὖν κατὰ τὰς μαρτυρίας, ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα μένουσιν ἐν τῷ Υἱῷ, ἢ οὔ; Φησὶ, Μένουσιν. Οἱ οὖν ἐν τῷ Υἱῷ μένοντες, ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα, τοῦ Υἱοῦ καθίσαντος, ἀνάγκη πᾶσα συγ-
D καθῆσθαι αὐτῷ καὶ οἱ μένοντες ἐν αὐτῷ· ὡς οὖν κάθηται, καὶ συγκάθηνται. Εἰ οὖν αὕτη ἐστὶν ἱστορία ἐπὶ Ἀβραὰμ (48) καὶ Λὼτ, καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γέγραπται· « Καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· » ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ λέγει· « Ὁ καθήμενος ἐπὶ χερουβίμ· » τῷ

[79] Isa. VI, 8-10. [80] Joan. XII, 37-41. [81] Act. XXVIII, 25, 26. [82] Genes. XVIII, 1, 9, 22. [83] Dan. XIII, 45. [84] Psal. LXXVII, 65. [85] Zach. II, 13. [86] Joan. I, 33. [87] Joan. XIV, 10. [88] Act. II, 13. [89] Psal. LXXIX, 2.

(43) Hæc, καὶ εἶπα, usque ad, τὸν λαὸν τοῦτον inclusive, desunt in Basil., propter ὁμοιοτέλευτον. Mox idem, ἀκούσετε. Paulo post, Anglicanus et edit. Paris. βλέψετε, alii βλέψητε.

(44) Basiliensis, ἀκούσετε.

(45) Basiliensis, ὥρμηται. Ibidem hæc, Ὤφθη ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, desunt in Anglicano.

(46) Basiliensis, ἐξηγέρθην.

(47) Basiliensis et Vaticanus, Εἰ δὲ ὁ.

(48) In Anglicano et Felck. I, Ἀβραάμ, cum tenui. In aliis cum denso, et sic semper.

μὲν Υἱῷ ἴσμεν ἀφωρισμένην δίαιταν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἰδιάζουσαν. Τῶν γοῦν (49) τριῶν καθισάντων ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ, δῆλον ὅτι ἐξ εὐωνύμων ἐκάθισε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· αὕτη γὰρ αὐτῷ ἀφωρισμένη δίαιτα. Ὥσπερ οὖν πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν εἶπε· « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· » ἐκ δὲ τοῦ καθίσαι ἐκ δεξιῶν τὸν Υἱὸν ἔστιν ἐπινοῆσαι, ὅτι κατ' ἐπιτροπὴν εἶπε καὶ τῷ ἑαυτοῦ Πνεύματι, Κάθου ἐξ εὐωνύμων μου. Τοῦ δὲ καθημένου ἡ προσηγορία ἀξιώματός ἐστι σημασία· ὁ γὰρ καθήμενος ἐμπερίγραφός ἐστιν, ἐν ᾧ κάθηται τόπῳ. Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῶν ἀπερίγραφός ἐστι φύσει· περιγράφεσθαι δὲ δοκεῖ μετενσωματούμενος· οὐ γὰρ ἀνθρωπίζει ἡ Γραφὴ τὸν Θεόν· ἀλλ' ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς διαλέγεται, ἵνα τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐμφάνῃ (50) πράγματα ἐν τοῖς φύσει. Ὅτι δὲ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἐννάτῳ ψαλμῷ φησιν· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· » καὶ καθισάντων αὐτῶν, λέγει ἡ Γραφὴ πρὸς αὐτὸν (51) τὸν Χριστόν· « Ὤμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ· » καὶ, « Κύριος ἐκ δεξιῶν σου· » δῆλον οὖν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκ δεξιῶν ἐστι.

10. Ὅτι ἡ Τριὰς ἤγειρε τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν σάρκα ἐκ νεκρῶν.

Περὶ Πατρὸς οὕτως λέγει· « Ὁ δὲ Θεὸς, καὶ τὸν Κύριον ἤγειρε, καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ (52) διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. » Περὶ Υἱοῦ· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Αὐτὸς δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. » Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος (53)· « Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐγεῖραν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν, οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. »

11. Ὅτι ἡ Τριὰς ὑφ' ἑαυτῆς δοξάζεται.

Ὁ Υἱὸς δοξάζει τὸν Πατέρα· λέγει γάρ· « Ἐδόξασά σου τὸ ὄνομα ἐπὶ τῆς γῆς· » ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ λέγει ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. » Ὅτι δεδόξασται Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ Πατὴρ (54) παρὰ τοῦ Υἱοῦ, λέγει ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· « Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱὸν, ἵνα καὶ ὁ Υἱός σου δοξάσῃ σε. » Τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν δοξάζει· λέγει γὰρ περὶ τοῦ Παρακλήτου· « Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα δοξάζει, λέγων· « Πᾶσα ἁμαρτία ἀφεθήσεται· ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται, » διὰ τῆς πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν κοινωνίας· καὶ ἐν τούτῳ, « ὅτι οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. »

12. Περὶ δοξολογίας Πνεύματος ἁγίου.

« Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ

A miam sedem propriamque, nimirum ad dexteram Patris, attributam esse. Tribus igitur apud Abraham sedentibus, ad sinistram certe Spiritus sanctus sedebat : ea enim illi ascripta sedes est. Nam sicut ad Filium dixit : « Sede a dextris meis [90] : » ex eo autem quod Filius sedet ad dexteram, intelligere licebit, quod per concessionem dixerit suo Spiritui : Sede a sinistris meis. Vocabulum autem sedentis, dignitatem significat : nam qui sedet, finibus ejus loci, in quo sedet, circumscribitur. Deus autem noster natura sua nullis finibus circumscribitur : verum circumscribi videtur, cum quæ corporalia sunt, ad eum transferuntur. Scriptura enim Deum nequaquam hominem facit, sed nostro more de eo loquitur, ut res, quæ supra nos sunt, sub
B istiusmodi natura manifestet. Quod autem in psalmo centesimo nono loquitur : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis [91]. » Et sedentibus illis, ait Scriptura ad ipsum Christum : « Juravit Dominus, et non pœnitebit eum : tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec : » et, « Dominus a dextris tuis [92]; » liquet igitur Spiritum sanctum a dextris esse.

10. *Quod Trinitas a mortuis Christum secundum carnem excitaverit.*

De Patre ita loquitur : « Deus autem et Dominum suscitavit et nos suscitabit per virtutem suam [93]. » De Filio : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus suscitabo illud. Ille autem dicebat de templo corporis sui [94]. » De Spiritu autem : « Quod si Spi-
C ritus, qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis : qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per Spiritum ejus, habitantem in vobis [95]. »

11. *Trinitatem a seipsa glorificari.*

Filius glorificat Patrem, dicit enim : « Glorificavi nomen tuum in terra [96] : » et Pater Filio ait in Evangelio : « Et glorificavi, et iterum glorificabo [97]. » Quod autem glorificatus sit Filius a Patre, et Pater a Filio, in Evangelio ait : « Pater, glorifica Filium tuum, ut et Filius tuus glorificet te [98]. » Spiritus Filium glorificat; ait enim de Paracleto : « Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis [99]. » Filius Spiritum glorificat, dicens :
D « Omne peccatum remittetur, sed blasphemia in Spiritum sanctum non remittetur [1], » ob ejus cum Patre et Filio communionem. Atque etiam « quia nemo dicere potest Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto [2]. »

12. *De glorificatione sancti Spiritus.*

« Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altis-

[90] Psal. CIX, 1. [91] ibid. [92] ibid. 4, 5. [93] I Cor. VI, 14. [94] Joan. II, 19, 21. [95] Rom. VIII, 11. [96] Joan. XVII, 4. [97] Joan. XII, 28. [98] Joan. XVII, 1. [99] Joan. XVI, 14. [1] Matth. XII, 38. [2] I Cor. XII, 3.

(49) Vaticanus, οὖν. Mox Basiliensis, δηλονότι.
(50) Editio Commelin., ἐμφήνῃ. Mox Anglican., ἐν τοιᾶδε. Quæ sequebantur in editis post δεξιῶν μου, scilicet, ἕως ἂν θῶ etc., desunt in Vaticano, Basiliensi et Anglicano.
(51) Αὐτόν deest in Basiliensi, Anglic. et Vaticano.
(52) Basiliensis et Anglicanus, ἐξεγερεῖ.
(53) Edit. Commel. et Vatican., περὶ Πνεύματος.
(54) Καὶ ὁ Πατήρ, Anglicanus.

simo vota tua, et invoca me in die tribulationis tuæ, et eruam te, et honorificabis me [3]. » Spiritus nimirum est, qui dicit : « Eruam te, et honorificabis me. » Id enim patet, quia ipse dixit : « Immola Deo. »

A Ὑψίστῳ τὰς εὐχάς σου, καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου· καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. » Τὸ Πνεῦμα οὖν ἐστι (55), τὸ εἰπόν· « Ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. » Δῆλον ὅτι, αὐτὸ (56) γὰρ εἶπε, « Θῦσον τῷ Θεῷ. »

9 13. *Quod ubique adsit Trinitas. — De Patre.*

« Cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus [4]. »

14. *De Filio.*

« Qui ascendit, is est, qui descendit ad inferiores partes terræ, ut impleret omnia [5]. »

15. *De Spiritu.*

« Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es : si descendero in infernum, ades [6]. » Aliud : « Vos cognoscitis illum, et apud vos manet [7]. » Et Isaias : « Qui firmavit cœlum et terram, et dat flatum populo, qui in ea est, et spiritum iis qui calcant illam [8]. » Et illud : « Spiritus Domini replevit orbem terrarum [9]. » Et : « Spiritus meus stat in medio vestrum [10]. » Vides, ut Spiritus ante Patrem ponatur?

16. *Quod nemo cognoscat Trinitatem.*

Dicit Salvator : « Pater sancte, mundus te non cognovit, ego autem novi te [11]. » De Filio in Evangelio : « In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit [12]. » De Spiritu : « Quem mundus non potest accipere, quoniam eum non agnoscit [13]. »

17. *Quod in Veteri quoque Testamento Trinitas peculiarem suam operationem exhibuerit.*

« Sume, » inquit, « sanguinem initiationis, et impone sacerdotibus in summitate auriculæ dextræ, et in summitate pedis dextri, et in summitate dextræ manus [14]. » Et animadverte caput populi tertio obsignatum, ad formam seraphim dicentium : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth [15] : » et ad formam lintei, quod Petro Joppæ apparuit e cœlo demissum, eo quod ter demissum sit [16]. Et cum Dominus imperavit Mosi, ut diceret Aaroni et filiis ejus : « Ita benedicetis filiis Israel, dicentes illis. Et imponent nomen meum filiis Israel, et ego Dominus benedicam illis. Benedicet tibi Dominus, et servabit te : ostendet faciem suam super te, et miserebitur tui. Attollat Dominus faciem suam super te, et det tibi pacem [17]. » Et in Novo Testamento itidem de Patre loquitur Paulus : « Deus autem est, qui operatur omnia in omnibus [18]. » De Filio quoque idem : « Sed omnia et in omnibus Christus [19]. » De Spiritu

13. *Ὅτι πάρεστι πάντῃ ἡ Τριάς. — Περὶ Πατρός.*

« Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος. »

14. *Περὶ Υἱοῦ.*

« Ὁ ἀναβὰς, αὐτός ἐστι καὶ ὁ καταβὰς εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. »

15. *Περὶ Πνεύματος.*

« Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν B οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾅδην, πάρει. » Ἄλλο (57)· « Ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸν, καὶ παρ' ὑμῖν μένει. » Καὶ ὁ Ἡσαΐας· « Ὁ στερεώσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ, τῷ ἐπ' αὐτῆς, ἣ καὶ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν· » καὶ, « Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην· » καὶ, « Πνεῦμά μου ἕστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν. » Ὁρᾷς πῶς τὸ Πνεῦμα προτάττεται τοῦ Πατρός;

16. *Ὅτι οὐδεὶς γινώσκει τὴν Τριάδα.*

Λέγει ὁ Σωτήρ· « Πάτερ ἅγιε, κόσμος σε οὐκ ἔγνω· ἐγὼ δέ σε ἔγνων. » Περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· » Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. » Περὶ τοῦ Πνεύματος· « Ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ γινώσκει αὐτό. »

C 17. *Ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἡ Τριὰς τὴν ἐνέργειαν τὴν ἰδίαν* (58) *ἐνδείκνυται.*

« Λάβε, » φησὶ, « τὸ αἷμα τῆς τελειώσεως, καὶ ἐπίθες ἐπὶ τοὺς ἱερεῖς, ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ὠτὸς τοῦ δεξιοῦ, καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ποδὸς τοῦ δεξιοῦ, καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς. » Καὶ βλέπε τὴν κεφαλὴν τοῦ λαοῦ τρίτον σφραγιζομένην, κατὰ τὸν τύπον τῶν Σεραφὶμ τῶν λεγόντων· « Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ· » καὶ κατὰ τὸν τύπον τῆς σινδόνος, τῆς φανείσης Πέτρῳ ἐν Ἰόππῃ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ χαλασθείσης, διὰ τὸ τρίτον χαλασθῆναι. Καὶ ὅτε ὁ Θεὸς εἶπε τῷ Μωσεῖ εἰπεῖν Ἀαρὼν καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, λέγων· « Οὕτως εὐλογήσετε (59) τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, λέγοντες αὐτοῖς· Καὶ ἐπιθήσουσι τὸ ὄνομά μου ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ ἐγὼ Κύριος D εὐλογήσω αὐτούς. Εὐλογήσει σε Κύριος, καὶ φυλάξει σε· ἐπιφανεῖ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σὲ, καὶ ἐλεήσει σε. Ἐπάρῃ Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σὲ, καὶ δῴη σοι εἰρήνην. » Καὶ ἐν τῇ Νέᾳ ὁμοίως περὶ Πατρὸς ὁ Παῦλος· « Ὁ δὲ Θεός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Περὶ τοῦ Υἱοῦ ὁ αὐτός· « Ἀλλὰ πάντα

[3] Psal. XLIX, 14, 15. [4] Jer. XXIII, 24. [5] Ephes. IV, 10. [6] Psal. CXXXVIII, 7, 8. [7] Joan. XIV, 7. [8] Isa. XLII, 5. [9] Sap. I, 7. [10] Agg. II, 6. [11] Joan. XVII, 25. [12] Joan. I, 10. [13] Joan. XIV, 17. [14] Exod. XXIX, 20. [15] Isa. VI, 3. [16] Act. X, 5, 10. [17] Num. VI, 22-26. [18] I Cor. XII, 6. [19] Coloss III, 11.

(55) Hæc, τὸ Πνεῦμα οὖν ἐστι, etc., usque ad δῆλον ὅτι, deerant in edit. Commel. et in quibusdam mss., sed leguntur in Vatic. et in Basil.
(56) Sic Vaticanus et Anglic. Cæteri vero, αὐτός.
(57) Ἄλλο abest ab Anglicano.
(58) Sic Vatic. et Anglic. Cæteri et editi, οἰκείαν.
(59) Edit. Commel., εὐλογήσητε. Vaticanus, Anglic., Basil. et edit. Paris., εὐλογήσετε.

καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. » Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· A « Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. »

18. *Ὅτι ἡ Τριὰς παρακαλεῖ· Παράκλητος γὰρ διὰ τὸ παρακαλεῖν καὶ σώζειν λέγεται, ὡς Θεὸς καὶ Σωτήρ.*

Περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Παῦλος λέγει· « Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. » Καὶ ὁ Ἡσαΐας πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ· « Παρακαλεῖ σε ὁ ὀνομάσας σε. » Παρακαλεῖ ὁ Υἱός· ὡς ἔλεγε· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας. » Ἰωάννης ἐν τῇ Ἐπιστολῇ· « Ἐάν τις ἁμάρτῃ, ἔχομεν Παράκλητον πρὸς τὸν Πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον, καὶ αὐτός ἐστιν ἱλασμὸς περὶ ἁμαρτιῶν (60) ἡμῶν. » Περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ B Σωτὴρ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς· « Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσατε. Κἀγὼ ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου· καὶ παρακαλέσω αὐτόν· καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας.

19. *Περὶ τῆς Τριάδος.*

« Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ· » (Ἰσχὺν λέγει τὸν Υἱόν· ἰσχὺς δὲ δύναμίς ἐστι· « Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία· ») καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, » τουτέστι τοῦ Πνεύματος· ὡς ἔλεγεν ὁ Σωτήρ· « Ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως· » καὶ πάλιν· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· » καὶ πάλιν· « Εὐλογήσει ὑμᾶς (61) ὁ Θεὸς, C ὁ Θεὸς ἡμῶν· εὐλογήσει ὑμᾶς ὁ Θεός. »

20. *Ὅτι τὸ Πνεῦμα ποτὲ ἡ Γραφὴ τοῦ Πατρὸς καλεῖ, ποτὲ τοῦ Υἱοῦ· ποτὲ (62) καθ' ἑαυτὸ αὐτὸ ὀνομάζει· οὐ γὰρ ἐν συγχύσει, ἀλλ' ἀδιαιρέτως κηρύσσεται.*

Περὶ Πατρός· « Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ (63). » Καὶ πάλιν· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Περὶ Υἱοῦ· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. » Καὶ πάλιν· « Ὅς Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς ἔλεγε· « Μὴ μεριμνήσητε, τί, ἢ πῶς λαλήσετε· δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσετε· οὐ γὰρ D ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρός μου, τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Περὶ Πνεύματος· « Διῆλθον δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν, κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ λαλῆσαι ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Ἐλθόντες δὲ κατὰ τὴν

sancto : « Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult [19]. »

18. *Quod Trinitas consoletur; Paracletus enim ab adhortando, consolando et servando dicitur, ut Deus et Salvator.*

De Patre Paulus ait : « Pro Christo legatione fungimur, ut Deo exhortante per nos [21]. » Et Isaias ad Jerusalem : « Consolatur te, qui nominavit te (59*). » Consolatur et Filius, quemadmodum dixit : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me; ut evangelizarem pauperibus misit me, ut consolarer omnes lugentes [22]. » Joannes in Epistola : « Si quis peccaverit, habemus Paracletum apud Patrem Jesum Christum justum, et ipse est propitiatio **10**
pro peccatis nostris [23]. » De Spiritu Salvator ad discipulos suos inquit : « Si diligitis me, præcepta mea servate [24]. » Et : « Ego ascendo ad Patrem, et rogabo Patrem, et alium Paracletum mittet vobis, Spiritum veritatis [25]. »

19. *De Trinitate.*

« Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus, (Virtutem appellat Filium, virtus autem potentia est : « Christus enim Dei potentia, et Dei sapientia est [26] : ») et sapientiæ ejus non est numerus [27], » id est, Spiritus, ut Salvator dicit : « Ecce do vobis Spiritum sapientiæ, et intellectus [28]. » Et alibi : « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum [29]. » Atque iterum : « Benedicat vobis Deus, Deus vester, benedicat vobis Deus [30]. »

20. *Quod Scriptura Spiritum aliquando Patris, aliquando Filii, aliquando absolute Spiritum vocet; non enim confuse, sed indivisibiliter prædicatur.*

De Patre : « Nos autem non accepimus spiritum mundi, sed Spiritum Dei [31]. » Rursus : « Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem Spiritus Dei habitat in vobis [32]. » De Filio : « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, clamantem : Abba Pater [33]. » Rursus : « Qui Spiritum Christi non habet, non est ejus [34]. » De Spiritu Filius dixit : « Ne solliciti sitis, quid aut quomodo loquamini : dabitur enim vobis, in illa hora quid loquamini : non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris mei, qui loquitur in vobis [35]. » De Spiritu : « Peragraverunt autem Phrygiam et Galatiæ regionem, prohibiti a Spiritu sancto loqui Verbum Dei in Asia. Cum venissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam, et non permisit

[19] I Cor. XII, 11. [21] II Cor. V, 20. [22] Isa. LXI, 1, 3. [23] I Joan. II, 1, 2. [24] Joan. XIV, 15. [25] ibid. 16, 17. [26] I Cor. I, 24. [27] Psal. CXLVI, 5. [28] Joan. XVI, 13; Isa. XI, 2. [29] Psal. XXXII, 6. [30] Psal. LXVI, 6, [31] I Cor. II, 12. [32] Rom. VIII, 9. [33] Galat. IV, 6. [34] Rom. VIII, 9. [35] Matth. X, 19, 20.

(59*) Hic locus est apud *Baruch.* IV, 30.

(60) Hæc, περὶ ἁμαρτιῶν, desunt in editione Commelin., sed habentur in Vaticano, Basiliensi, Anglic. et edit. Parisiensi.

(61) Edit. Commel. sola, ἡμῶν, male.

(62) Ποτὲ deest in Anglic. Ibid. Anglic. et Vatican., οὐκ ἐν συγχύσει, ἀλλ' ἀδιαιρέτως κηρυσσόμενον.

(63) Edit. Commel., ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ. Vaticanus, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ τοῦ Θεοῦ. Reliqui, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

eos Spiritus Jesu [36]. » De Spiritu : « Nolite contristare Spiritum sanctum, in quo signati estis [37]. » Dicunt hæretici, secundum ordinem et annumerationem consistere deitatem. Respondebimus scriptum esse : « Primus homo, de terra terrenus ; secundus homo, de cœlo cœlestis [38]. » Et rursum : « Primum dicit animalem, postea spiritualem [39]. » Si igitur primo in numeratione subjicitur secundus, qui autem subjicitur, eo cui subjicitur in numerandi ratione, vilior est : vilior erit secundum vestram sententiam animali spiritualis, et terrestri homine homo cœlestis. Aliud (argumentum) : Nullus ignorat Scripturam nominare Deum Abrahæ, Deum Isaac, et Deum Jacob. Aliud : Contra eos qui tertio loco Spiritum sanctum constituunt. Adversatur autem illis in Veteri Testamento ubi loquitur (cum in Babylone exterminatus fuisset populus) his verbis : « Et recordabor testamenti mei cum Jacob, et testamenti mei cum Isaac, et testamenti mei cum Abraham [40]. » Aliud : « Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus ; et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus ; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus [41]. » Aliud : « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam [42] ? »

21. *Quod Filius ante Patrem ponatur.*

Ait Salvator : « Ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus [43]. » Aliud : « Ego et Pater unum sumus [44]. » Rursum Apostolus : « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus, cum omnibus vobis [45]. »

11 22. *Adversus eos qui discrimen ponunt inter, ex quo, et, per quem ; et illud, ex quo, Patri, illud, per quem, Filio ut minus attribuunt.*

Invenimus contra in Scripturis, etiam de Patre dici, « per quem : » et de Filio, « ex quo, » et de Spiritu similiter. De Patre Apostolus ait : « Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus [46]. » Aliud : « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei [47]. » Rursus : « Itaque jam non es servus, sed filius, quod si filius, et hæres per Deum [48]. » Et illud : « Quemadmodum resurrexit Christus, per gloriam Patris [49]. » Rursum cum genuisset Eva Cain, dixit : « Possedi hominem per Deum [50]. » Iterumque Josepho in carcere nonne per Deum data est manifestatio [51] ? De Filio ex pro-

A Μυσίαν (64), ἐπειρῶντο εἰς τὴν Βιθυνίαν πορευθῆναι, καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα Ἰησοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος · « Μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε. » Λέγουσιν οἱ αἱρετικοὶ κατὰ τάξιν καὶ ὑπαρίθμησιν ἑστάναι τὴν θεότητα. Ἐροῦμεν, ὅτι γέγραπται · « Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός · ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ ὁ ἐπουράνιος. » Καὶ πάλιν · « Πρῶτόν φησι τὸ ψυχικὸν, εἶτα τὸ πνευματικόν. » Εἰ τοίνυν τῷ πρώτῳ ὑπαριθμεῖται τὸ δεύτερον, τὸ δὲ ὑπαριθμούμενον ἀτιμότερόν ἐστι τοῦ πρὸς ὃ ἔχει τὴν ὑπαρίθμησιν · ἀτιμότερος καθ' ὑμᾶς τοῦ ψυχικοῦ ὁ πνευματικὸς, καὶ τοῦ χοϊκοῦ ὁ ἐπουράνιος. Ἄλλο · Οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὅτι Θεὸν Ἀβραὰμ, καὶ Θεὸν Ἰσαὰκ, καὶ Θεὸν Ἰακὼβ, καλεῖ ἡ Γραφή. Ἄλλο · Διὰ τοὺς τρίτῳ τόπῳ τάσσοντας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. B Ἀντιστρέφει αὐτοῖς ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, καὶ λέγει (ὅτε ἐν Βαβυλῶνι ἐξώριστο (65) ὁ λαὸς), οὕτως λέγει · « Καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης μου τῆς πρὸς Ἰακὼβ, καὶ τῆς διαθήκης μου τῆς πρὸς Ἰσαὰκ, καὶ τῆς διαθήκης μου τῆς πρὸς Ἀβραάμ. » Ἄλλο · « Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα · καὶ διαιρέσεις (66) διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος · καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Καὶ ἄλλο · « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω ; »

21. *Ὅτι προτάττεται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός*

Λέγει ὁ Σωτήρ · « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. » Ἄλλο · « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. » Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος · « Ἡ C χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ (67), καὶ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. »

22. *Πρὸς τοὺς λέγοντας τὸ, ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, διαφέρειν, καὶ διδόντας τὸ μὲν, ἐξ οὗ, τῷ Πατρὶ, τὸ δὲ, δι' οὗ, τῷ Υἱῷ, ὡς ἔλαττον.*

Εὑρίσκομεν δὲ ἐκ τῶν Γραφῶν, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς λέγεται τὸ, « δι' οὗ, » καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ, « ἐξ οὗ, » καὶ (68) ἐπὶ Πνεύματος ὁμοίως. Περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Ἀπόστολος λέγει · « Πιστὸς ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Ἄλλο · « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ · » καὶ πάλιν · « Ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλ' υἱός · εἰ δὲ υἱὸς, καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ. » Καὶ τὸ, D « Ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς διὰ (69) τῆς δόξης τοῦ Πατρός. » Καὶ πάλιν, ὅτε ἐγεννήθη Κάϊν, Εὔα εἴρηκε · « Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ. » Καὶ πάλιν τῷ Ἰωσὴφ εἰς τὴν φυλακὴν οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ

[36] Act. XVI, 6, 7. [37] Ephes. IV, 30. [38] I Cor. XV, 47. [39] I Cor. II, 14, 15. [40] Baruch. II, 34. [41] I Cor. XII, 4-6. [42] Psal. CXXXVIII, 7. [43] Joan. XIV, 23. [44] Joan. X, 30. [45] II Cor. XIII, 13. [46] I Cor. I. 9. [47] I Cor. IV, 1. [48] Galat. IV, 7. [49] Rom. VI, 40. [50] Genes. IV, 1. [51] Genes. XL, 8.

(64) Sic Vaticanus, Basil. Angl. et Græcus Scripturæ textus Editi, ἐν τῇ Μυσίᾳ. Mox, Ἰησοῦ legitur in edit. in Vatic. Angl. et Felc. 2. Basil. ejus loco habet τοῦ Θεοῦ. Ibid Angl., λυπῆτε.

(65) Anglicanus, ἐξόριστος.

(66) Sic Vaticanus, Basil. et Anglic. Cæteri vero et editi, καὶ διαιρέσεις δέ. Mox, Basil. et Anglic., ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος. Cæteri et editi, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος.

(67) Sic Basiliensis, Vaticanus et Græcus Scripturæ textus. Editi et alii, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός.

(68) In edit. Paris. καί omittitur, sed legitur in cæt. edit. et mss.

(69) Διά deest in edit. Commel., sed legitur in reliquis et in manuscript. Vatic. Basil. Anglic.

ἡ διασάφησις δίδοται; Περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τῆς προφη- A τείας Ἡσαΐου Παῦλος εἶπεν· « Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. » Εἰ δὲ ἀντιλέγει ὁ αἱρετικὸς τῷ Πατρὶ τῷ Θεῷ λελέχθαι τὴν, « δι' οὗ, » φωνὴν, πρέπειν δώσει (70) καὶ τὴν ἴσην ἀξίαν τῷ Υἱῷ· καὶ πάλιν Ἐφεσίοις ὁ Ἀπόστολος· « Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ἐξ οὗ πᾶν τὸ (71) σῶμα συναρμολογούμενον, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ πρὸς Κολοσσαεῖς πρὸς τοὺς οὐκ ἔχοντας τὴν γνῶσιν τοῦ Μονογενοῦς εἴρηται· « Ὅτι ὁ κρατῶν τὴν κεφαλὴν, » τουτέστι τὸν Χριστὸν, « ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν, καὶ τῶν συνδέσμων, » καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ τὸ, « Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. » Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· « Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Καὶ πάλιν λέγει· « Ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἐξ B ἐμοῦ. » Περὶ τοῦ Πνεύματος· « Ὁ σπείρων εἰς τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. » Καὶ ὁ Ἰωάννης φησίν· « Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστιν ὁ Θεὸς, ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. » Καὶ ὁ ἄγγελος λέγει· « Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου. » Ὁ Κύριός φησι· « Τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμά ἐστιν. » Εἰ δὲ τὸ, « ἐξ οὗ, » ἐπιτάττοντός ἐστι, τουτέστι τοῦ Πατρὸς, ποῦ τις θήσει τὸ, « Οὐ γέγονεν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλ' ἡ γυνὴ ἐξ ἀνδρός; » Ἆρα (72) τὸν ἄνδρα Θεὸν ἐροῦμεν;

phetia Isaiæ, Paulus dixit : « Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso omnia [52]. » Quod si hic contradicat hæreticus, et de Deo Patre hoc, « per quem, » pronuntiatum dicat, concedat tamen necesse est, æqualem dignitatem attribuendam esse Filio. Iterum Apostolus ad Ephesios : « Veraces in dilectione crescamus, in eum per omnia, ex quo totum corpus coaptatum [53], » etc. Ad Colossenses, iis, qui non habent notitiam Unigeniti dictum est : « Quod qui caput tenet, » id est, Christum, « ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones [54], » etc. Et : « De plenitudine ejus nos omnes accepimus [55]. » Quin et ipse Dominus ait : « Quoniam de meo accipiet, et annuntiabit vobis [56]. » Et rursus : « Novi virtutem de me exisse [57]. » De Spiritu : « Qui seminat in Spiritu, metet in Spiritu vitam æternam [58]. » Et Joannes inquit : « In hoc cognoscimus, quod Deus in nobis sit, ex Spiritu ejus quem dedit nobis [59]. » Et angelus ait : « Quod enim natum in ea est, ex Spiritu sancto est [60]. » Ipse quoque Dominus ait : « Quod natum est ex spiritu, spiritus est [61]. » Quod si illud, « ex quo, » imperantis est, hoc est, Patris, quo, quæso, illud refert : « Non factus est vir ex muliere, sed mulier ex viro [62] ? » An scilicet hic Deum virum appellabimus ?

23. *Ὅτι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματός ἐστί τινα κοινὰ ὀνόματα, ὥσπερ τὸ, Θεὸς, τὸ, Κύριος, Ἅγιος, Ἀγαθὸς, Πνεῦμα, καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα.*

23. *Patris, Filii, et Spiritus sancti esse quædam communia nomina, qualia sunt Deus, Dominus, Sanctus, Bonus, Spiritus, et alia nonnulla.*

Ἐπὶ ποσὸν οὖν ἐν περινοίᾳ γενέσθαι, Πνεῦμα ὠνόμασται· ὡς, « Πνεῦμα ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτῷ, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Υἱοῦ· « Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος. » Ἅγιος ὁ Πατὴρ, καὶ ἅγιος ὁ Υἱὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ ἁγιαζόμενόν ἐστιν, ἀλλ' ἁγιάζον· ἀγαθὸν, ὡς ἀγαθὸς ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἀγαθὸς γεννηθεὶς Υἱός· εὐθὲς Πνεῦμα (73), ὡς εὐθὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῷ εἶναι αὐτοαλήθεια, δικαιοσύνη διὰ τὸ ἄτρεπτον τῆς οὐσίας· Παράκλητος, ὡς μονογενής· κατὰ τό· « Ἐγὼ παρακαλέσω τὸν Πατέρα μου, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν. » Οὕτω κοινὸν τὸ ὄνομα πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τῷ Πνεύματι, ἐκ τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας καὶ οἰκειότητος ἡ προσηγορία τούτων ἥνωται. Πόθεν γὰρ ἄλλοθεν, πάλιν ἡγεμονικὸν, πάλιν Πνεῦμα ἀληθείας, D πάλιν Πνεῦμα σοφίας ὠνόμασται;

C Quatenus igitur est cogitatione et intelligentia præditus, Spiritus dicitur, ut, « Spiritus est Deus, et qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare [63]. » Rursum de Filio : « Spiritus faciei nostræ Christus Dominus [64]. » Sanctus Pater, et sanctus Filius, Spiritus vero non sanctificatus est, sed sanctificans : itemque bonus, ut bonus Pater, et ex bono genitus bonus Filius : rectus Spiritus, ut rectus Dominus Deus noster, eo quod sit ipsa veritas, justitia, ob immutabilitatem substantiæ : Paracletus, ut unigenitus, juxta illud : « Ego rogabo Patrem meum, et alium Paracletum dabit vobis [65]. » Ita commune id nomen Spiritui cum Patre et Filio, ex communione naturæ et proprietate coaptatum est. Nam unde, quæso, aliunde, modo principalis, modo Spiritus veritatis, alias Spiritus sapientiæ nominatus est ?

24. *Ὅτι ὅσα ὁ Χριστὸς ποιεῖ, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα (74) ποιεῖ.*

12 **24. *Omnia Spiritum facere, quæ Christus facit.***

Ἐνεργήματα δυνάμεων, χαρίσματα ἰαμάτων. Διὰ τοῦ Πνεύματος ἁγίου δαίμονες ἀπηλαύνοντο· ἐν τῷ

Operationes virtutum, gratias sanitatum. Per Spiritum sanctum dæmones expellebantur ; in Spi-

[52] Rom. xi, 36. [53] Ephes. iv, 15, 16. [54] Coloss. ii, 19. [55] Joan. i, 16. [56] Joan. xvi, 14. [57] Luc. viii, 46. [58] Galat. vi, 8. [59] I Joan. iv, 13. [60] Matth. i, 20. [61] Joan. iii, 6. [62] I Cor. xi, 8. [63] Joan. iv, 24. [64] Thren. iv, 20. [65] Joan. xiv, 16.

(70) Anglicanus, πρέπει δώσειν.
(71) Τό deest in Basil. et Anglic.
(72) Basil. et Anglic., ἄρα.
(73) Πνεῦμα deest in Vaticano, Basiliensi, Anglicano ; in aliis legitur, et ubi non habetur subintelligendum est. Mox, ἡμῶν abest a Vaticano et Anglic. Ibidem, cum Basiliensi legimus, αὐτοαλήθεια. Reliqui, αὐτὸ ἀλήθεια, divisis vocibus.
(74) Πνεῦμα deest in Anglicano.

ritu Dei diabolus comprimebatur : ad præsentiam Spiritus, peccatorum redemptio in gratia Spiritus : « Abluti enim estis, et sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu sancto [66]. » Ex mortuis resurrectio, idque per operationem Spiritus : « Emittes enim Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ [67]. » Rursus ait : « Si autem Spiritus, qui excitavit Jesum a mortuis [68]. » Quod si quis hanc creationem accipiat de mortuorum vivificatione, qui, quæso, non ingens efficacia Spiritus, dispensantis nobis vitam illam resurrectionis, et ad spiritualem illam vitam animas nostras adornantis ? Quod si illa creatio intelligatur, quæ in hac vita est ex peccatis transformatio in melius : (nam ita accipi potest secundum consuetudinem Scripturæ, cum Paulus ita dicat : « Si qua in Christo nova creatura [69] ; » et ista innovatio, quæ a terrestri et passionibus obnoxia vita, ad cœlestem vivendi rationem nos transfert per Spiritum, supra modum, mirabiliterque animas nostras afficit ;) an isthic timebimus, ne nimiis honoribus gloriam Spiritus excedamus ? an potius contra, ne nimis humiliter de eo sentiamus ? Dicit enim Ananiæ Petrus apostolus : « Cur Satanas implevit cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto ? non mentitus es hominibus, sed Deo [70]. »

A Πνεύματι τοῦ Θεοῦ διάβολος κατήργητο· συμπαρόντος τοῦ Πνεύματος, ἁμαρτιῶν ἀπολύτρωσις ἐν τῇ χάριτι τοῦ Πνεύματος· « Ἀπελούσασθε γὰρ, καὶ ἡγιάσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν (75) Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. » Ἡ ἐκ νεκρῶν ἐπανάστασις τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος· « Ἐξαποστελεῖς γὰρ τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται· καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Καὶ πάλιν λέγει· « Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐγεῖραν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν. » Εἴ τις οὖν τὴν κτίσιν ἐκλαμβάνει ἐπὶ τῆς τῶν διαλυθέντων ἀναβιώσεως, πῶς οὐ μεγάλη τοῦ Πνεύματος ἡ ἐνέργεια, τοῦ οἰκονομοῦντος ἡμῖν τὸν ἐξ ἀναστάσεως βίον, καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ζωὴν τὰς ψυχὰς ἡμῶν μεταῤῥυθμίζοντος; εἴτε λέγοιτο κτίσις ἡ ἐνταῦθα τῶν ἐξ ἁμαρτιῶν διαπεπτωκότων ἐπὶ τὸ βέλτιον μετακόσμησις· B (λέγεται γὰρ καὶ οὕτω κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς, ὅταν Παῦλος λέγῃ· « Εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις· » καὶ ὁ ἐνταῦθα ἀνακαινισμὸς, καὶ ἀπὸ τῆς γηΐνης καὶ ἐμπαθοῦς ζωῆς ἐπὶ τὴν οὐράνιον πολιτείαν μεταβολὴ διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν γινομένη, ἐπὶ πᾶσαν ὑπερβολὴν θαυμαστῶς τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἄγει·) ἐπὶ τούτοις πότερον φοβηθῶμεν, μὴ τὴν ἁγίαν δόξαν ὑπερθώμεθα τοῦ Πνεύματος ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν τιμῶν; ἢ τὸ ἐναντίον, μὴ εἰς ταπεινὸν καταγάγωμεν τὴν περὶ αὐτοῦ ἔννοιαν; Λέγει γὰρ τῷ Ἀνανίᾳ ὁ ἀπόστολος Πέτρος· « Διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. »

25. *Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum ducem fuisse Israel.*

Propheta igitur Jeremias ita de Patre loquitur : « Ipse dux fuit Israeli in deserto [71]. » Et : « Ne dixeritis, » inquit, « ubi est Deus, qui eduxit nos ex Ægypto, qui dux nobis fuit in deserto [72] ? » et David inquit : « Deduxisti, ut oves, populum tuum [73]. » Isaias autem dixit Spiritum sanctum Israelem duxisse in solitudine. Sed licebit ipsum audire dicentem : « Duxit eos per abyssum, quasi equum in solitudine, et non sunt fatigati, et ut pecora per campum, descendit Spiritus a Domino, et duxit eos [73*]. » Ad Corinthios autem, ait Paulus Christum fuisse ducem : « Bibebant, » inquit, « ex spirituali consequente eos petra, petra autem erat Christus [74]. » Quod si quis dixerit, Spiritum intercedere pro nobis, ac proinde, quanto supplex inferior est datore, tanto quoque inferiorem esse Spiritum ; huic ita respondebimus : Unigenitum Filium esse ad dexteram Dei, et intercedere pro nobis : « Nolite itaque contristare Spiritum sanctum, » juxta Paulum [75], ita loquentem : « In quo signati estis in diem redemptionis. » Quin et Stephanus ita loquitur : Vos semper Spiritui sancto obsistitis, sicut patres

25. *Ὅτι ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡδήγησε τὸν Ἰσραήλ.*

C Ὁ μὲν οὖν (76) προφήτης Ἱερεμίας λέγει οὕτως περὶ Πατρός· ὅτι « Αὐτὸς ὡδήγησε τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Καί· « Οὐκ εἴπατε, φησὶ, Ποῦ ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὁ καθοδηγήσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἐρήμῳ; » καὶ ὁ Δαβὶδ φησιν· « Ὡδήγησας, ὡς πρόβατα, τὸν λαόν σου. » Ὁ δὲ Ἡσαΐας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπεν ὡδηγηκέναι τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἔστιν οὖν αὐτοῦ ἀκοῦσαι λέγοντος· « Ἤγαγεν αὐτοὺς (77) διὰ τῆς ἀβύσσου, ὡς ἵππον ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ οὐκ ἐκοπίασαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ πεδίου, κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὡδήγησεν αὐτούς. » Πρὸς δὲ Κορινθίους λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι Χριστὸς ἦν· « Ἔπινον » γὰρ, φησὶν, « ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » D Ἐὰν δὲ εἴπῃ τις, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, ὥστε οὖν ὅσον ὁ ἱκέτης (78) λείπεται τοῦ εὐεργέτου, τοσοῦτον λείπεται τὸ Πνεῦμα· λέγωμεν αὐτῷ, ὅτι ὁ Μονογενὴς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν· « Μὴ οὖν λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » κατὰ τὸν Παῦλον τὸν λέγοντα· « Ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. » Καὶ ὁ Στέφανος δὲ λέγει· « Ὑμεῖς ἀεὶ

[66] I Cor. vi, 11. [67] Psal. ciii, 30. [68] Rom. viii, 11. [69] II Cor. v, 17. [70] Act. v, 3, 4. [71] Jer. xxiii, 7. [72] Jer. ii, 6. [73] Psal. lxxvi, 21. [73*] Isa. lxiii, 13, 14. [74] I Cor. x, 4. [75] Ephes. iv, 30.

(75) Edit. Commel, ὑμῶν. Reliq. et mss, ἡμῶν.
(76) Edit. Com. Vatic. et Basil., γοῦν. Edit. Paris. et Anglic., οὖν.
(77) *Αὐτούς*, et mox, *τῆς*, desunt in Anglicano.
(78) Edit. Commel. et Vatican., οἰκέτης. Cæteri et edit. Paris., ἱκέτης, et ita legit Nannius.

τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες A ὑμῶν. » Καὶ ὁ Ἡσαΐας λέγει· « Παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Καὶ ἑτέρωθι· « Οἶκος Ἰακὼβ παρώργισε τὸ Πνεῦμα Κυρίου. » Ἀλλὰ δοῦλον αὐτὸ λέγεις· « Ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ Κύριος· » τὸ δὲ Πνεῦμα οὕτως οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐν αὐτῷ.

26. *Ὅτι ὁ Υἱὸς ἀληθινὸς Θεός.*

Ὁ Ἰωάννης γράφει ἐν τῇ Ἐπιστολῇ· « Οἴδαμεν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἥκει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν, καί ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος (79). »

27. *Ὅτι μέγας Θεὸς ἐκλήθη ὁ Υἱός.*

Ὁ Ἀπόστολος πρὸς Τίτον· « Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ με- B γάλου Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. » Ὁ αὐτὸς πρὸς Ῥωμαίους· « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἀμήν.

28. *Πρὸς τοὺς ἐκλαμβάνοντας εἰς ὕβριν τὸ, « Οὐκ ἦλθον ποιῆσαι τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα* (80) *τοῦ πέμψαντός με Πατρός.*

Εἰ αἰσχύνην φέρει τῷ Υἱῷ, τὸ πληροῦν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, αἰσχύνην φέρει καὶ τῷ Θεῷ, καὶ Πατρὶ, πληροῦν τὸ θέλημα τοῦ δικαίου· « Θέλημα » γὰρ, φησὶν ὁ Δαβὶδ, « τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιήσει ὁ Κύριος, καὶ τῆς δεήσεως αὐτῶν εἰσακούσεται. » Εἰ θνητῆς φύσεως θέλημα πληροῦν ὁ Θεὸς οὐκ αἰσχύνεται, ὁ Υἱὸς διὰ τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν καὶ τὴν σχέσιν τὴν πρὸς ἡμᾶς, καὶ κατάστασιν τὴν δουλικὴν, τὴν C δι' ἡμᾶς γενομένην, λέγων· « Οὐκ ἦλθον ποιῆσαι τὸ ἐμὸν θέλημα, » τουτέστι τὸ τῆς σαρκὸς, ἐπειδὴ ἡ σὰρξ ἰδία αὐτοῦ, « ἀλλὰ τὸ τοῦ Πατρός· » τουτέστι τὸ θεϊκόν· μὴ οὖν εἰς εὐτέλειαν ἐκλαμβανέσθω, εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐκλύεται αὐτῶν ἡ ἐπίνοια· « Προσῆλθεν αὐτῷ λεπρὸς, γονυπετῶν καὶ λέγων· Κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι· » μὴ ἀπεσείσατο αὐτὸν ὁ Σωτήρ; μὴ εἶπε, Τί βλασφημεῖς, ἐὰν ἐγὼ θέλω; ἐὰν θέλῃ ὁ Θεός· οὐχὶ δὲ ἐδέξατο τὸ ἀπηρτισμένον τῆς πίστεως; οὐχὶ, τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀντιτρέψας αὐτῷ τὴν συλλαβὴν, τὴν σωτηρίαν ἤγαγεν αὐτῷ, λέγων· « Θέλω, καθαρίσθητι; » Θέλων καθαρίζει λεπρόν· θέλων ζωοποιεῖ νεκρόν· ἠθέλησε, καὶ ἤγειρε Λάζαρον· καὶ αὐτοῦ ἐστι φωνή· « Ὥσπερ ὁ Πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως καὶ τῷ Υἱῷ ἔδωκε ζωὴν ἔχειν D ἐν ἑαυτῷ· » καὶ πάλιν· « Ὥσπερ ὁ Πατὴρ ζωοποιεῖ τοὺς νεκροὺς, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει, ζωοποιεῖ· » καὶ τοῦτο Δαβὶδ λέγει· « Ὅτι ὀργὴ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, καὶ ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. »

29. *Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι εἰπεῖν τὸν Σωτῆρα τῇ μητρὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου· Τί θέλεις; ὡς ἀγνοοῦντός ἐστιν.*

Εὑρίσκομεν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, λέγοντος τοῦ

vestri [76]. » Isaias porro dicit : « Exacerbaverunt Spiritum sanctum [77]. » Et alibi : « Domus Jacob exacerbavit Spiritum Domini [78]. » At tu illum servum dicis ; sed, « Servus nescit, quid faciat suus dominus [79]. » Spiritus autem ita novit ea, quæ sunt Dei, ut spiritus hominis, qui est in ipso [80].

26. *Quod Filius sit verus Deus.*

Joannes ita in Epistola scribit : « Scimus quod Filius Dei venit, et dedit nobis mentem, ut cognoscamus verum Deum, et sumus in vero Filio ejus, Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna [81]. »

13 27. *Quod Filius vocatus sit magnus Deus.*

Apostolus ad Titum : « Exspectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis [82]. » Idem ad Romanos : « Ex quibus Christus, secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen [83]. »

28. *Adversus eos, qui hoc dictum ad contumeliam (Filii) accipiunt, « Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem Patris, qui misit me* [84]. »

Si probro est Filio adimplere voluntatem Patris, probro quoque est Deo, et Patri, adimplere voluntatem justi ; David enim ait : « Voluntatem timentium se faciet Dominus, et deprecationem eorum exaudiet [85]. » Quod si Deus, adimplens voluntatem mortalium, non suffunditur pudore ; Filius igitur ob humanæ carnis dispensationem et habitum nobis convenientem, et conditionem servilem, quam nostri causa suscepit, cum dicit : « Non veni facere voluntatem meam, » hoc est carnis meæ, « sed Patris, [86] » hoc est divinam voluntatem ; ne in despectum veniat, quamvis illorum sententia maxime isthinc dissolvatur : « Accessit ad eum leprosus, genua flectens, et dixit, Domine, si vis, potes me mundare [87]. » Hunc igitur, an rejecit Salvator ? an dixit ei, Quid blasphemas cum dicis, si volo, ac non potius Deus ? Quid ergo ? nonne approbavit perfectionem ejus fidei ? nonne iisdem respondens syllabis salutem illi contulit dicens : « Volo, mundare [88] ? » Volens purgat leprosum : volens vivificat mortuum : voluit, et excitavit Lazarum [89], ejusque vox est : « Sicut Pater vitam habet in semetipso, ita et Filio dedit vitam habere in semetipso [90]. » Et rursum : « Ut Pater vivificat mortuos, ita et Filius, quos vult, vivificat [91] : » quod ipsum etiam a Davide dicitur : « Quoniam ira in indignatione ejus, et vita in voluntate ejus [92]. »

29. *Adversus eos qui dicunt, verba hæc Salvatoris, Quid vis ? matri filiorum Zebedæi dicta, ignorantiam præ se ferre.*

Invenimus in Veteri Testamento, hæc loqui Deum

[76] Act. VII, 51. [77] Isa. LXIII, 10. [78] Mich. II, 7. [79] Joan. XV, 15. [80] I Cor. II, 10, 11. [81] I Joan. V, 20. [82] Tit. II, 13. 14. [83] Rom. IX, 5. [84] Joan. VI, 38. [85] Psal. CXLIV, 19. [86] Joan. VI, 38. [87] Marc. I, 40. [88] ibid. 41. [89] Joan. XI, 43. [90] Joan. V, 26. [91] ibid. 21. [92] Psal. XXIX, 6.

(79) Vaticanus, καὶ ζωὴ αἰώνιος.
(80) Τὸ θέλημα deest in edit. Commel., sed legitur in Vaticano et Anglicano, et in reliquis editis.

ad Salomonem : « Postula a me, et faciam tibi [93]. » Quid igitur? num antequam postularet Salomon, ignorabat Deus quid ille in animo haberet? sed vult una cum cognitione Dei, manifestare postulationes, ut inquit Paulus : « Et petitiones vestræ innotescant apud Deum [94]. » Id est, indicate illi quid velitis, non tanquam ignoranti, sed tanquam bonum propositum approbanti.

30. *Adversus eos qui dicunt, in ministri ordine esse Filium, eo quod offerat Patri humanam naturam.*

Scriptura indicat Patrem, adducere ad Filium. Audi namque Filium hæc ipsa loquentem : « Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus cœlestis traxerit illum [95]. »

31. *Adversus eos qui serviunt vocibus, et non sententiis sacrarum litterarum : et faciunt Patrem Deum Filii.*

Apostolus dicit : « Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ [96]. » Isthic rerum œconomiam dispensavit, nam et gloriam Filium unigenitum appellavit : Jesum Christum vero nominavit prædicationem dispensationis. **14** Dispensationis enim Deus est, gloriæ vero Pater. Si non credis huic dicto, sed aliam existimas esse gloriam, cujus Pater Deus est; aliam igitur comminiscere naturam, sublimiorem Filio : ut qui est Pater gloriæ, ejus Pater nominetur; hujus vero Deus. Gloria enim Unigenitus dicitur : « Et vidimus, » inquit, « gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre [97]. » Quapropter dictum illud : « Deus Domini nostri Jesu Christi [98]; » id est, Deus carnis Christi, Pater vero gloriæ, Pater deitatis. Gloriam quippe Isaias quoque Salvatorem nostrum nuncupat, secundum deitatis dignitatem : cum enim recenseret miracula quæ in deserto contigerant, et solitudini bona annuntiaret, ait : « Exsultent deserta Jordanis, et floreant ut lilium, quoniam gloria Libani data est ei, et honor Carmeli : et populus meus videbit gloriam Domini, et sublimitatem Dei : et videbit omnis caro salutare Dei [99]. » Gloria igitur est a gloria, unde et Paulus ait : « Qui est splendor gloriæ, et figura substantiæ [1]. » Est igitur Pater gloriæ Unigeniti, Deus vero carnis Christi. Non quod alium Christum dicam, et alium Unigenitum : non enim mente divido quæ ob unitatem non dividuntur. Pater siquidem Unigeniti est ante sæcula; Deus vero Unigeniti secundum carnem in fine sæculi : semperque illius Pater est, non semper autem illius Deus, sed ex quo carnem ille assumpsit. Deus Pater est illius deitatis : Pater siquidem est æternus, Filius autem

A Θεοῦ Σολομῶνι · « (81) Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ ποιήσω σοι. » Ἆρ' οὖν πρὶν αἰτῆσαι, οὐκ ᾔδει ἃ εἶχε κατὰ ψυχήν; Ἀλλὰ βούλεται ἡμᾶς μετὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ φανεροῦν τὰ αἰτήματα, ὥς φησι Παῦλος · « Καὶ τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω πρὸς τὸν Θεόν · » ἀντὶ τοῦ, Γνωρίζετε αὐτῷ τί θέλετε, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντι, ἀλλ' ὡς τὴν καλὴν πρόθεσιν ἀποδεχομένῳ.

30. *Πρὸς τοὺς λέγοντας ἐν ὑπηρέτου τάξει κεῖσθαι τὸν Υἱὸν, διὰ τὸ προσφέρειν τῷ Πατρὶ τὴν ἀνθρωπότητα.*

Ἡ Γραφὴ δείκνυσι τὸν Πατέρα προσάγοντα τῷ Υἱῷ. Ἄκουε γὰρ τοῦ Υἱοῦ λέγοντος · « Οὐδεὶς δύναται πρός με ἐλθεῖν, ἐὰν μὴ ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος ἑλκύσῃ αὐτόν.

B 31. *Πρὸς τοὺς δουλεύοντας λέξεσι, καὶ μὴ τοῖς νοήμασι τῶν θείων Γραφῶν, καὶ ποιοῦντας τὸν Πατέρα Θεὸν τοῦ Υἱοῦ.*

Ὁ Ἀπόστολος λέγει · « Ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. » Ἐνταῦθα τὴν οἰκονομίαν διώρισε · καὶ δόξαν μὲν τὸν Μονογενῆ καλεῖ · Ἰησοῦν δὲ Χριστὸν τὸ κήρυγμα τῆς οἰκονομίας. Τῆς μὲν γὰρ οἰκονομίας Θεὸς, τῆς δὲ δόξης Πατήρ. Εἰ δὲ μὴ πείθει σε τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ ἄλλην τινὰ νομίζεις δόξαν εἶναι, ἧς Πατὴρ ὁ Θεός · ἄλλην τινὰ ἐπινόησον φύσιν ἀνωτέραν τοῦ Υἱοῦ · ἵνα ἐκείνης μὲν Πατὴρ κληθῇ, τούτου δὲ Θεὸς ὀνομασθῇ ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. Δόξα γὰρ λέγεται ὁ Μονογενής · « (82) Ἐθεασάμεθα γὰρ, φησὶ, τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός · » ὥστε τὸ, « Ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν
C Ἰησοῦ Χριστοῦ, » ἀντὶ τοῦ, ὁ Θεὸς τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ · ὁ Πατὴρ τῆς δόξης, ὁ Πατὴρ τῆς θεότητος. Δόξαν γὰρ καὶ ὁ Ἡσαΐας τὸν Σωτῆρα καλεῖ, κατὰ τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα · εἰπὼν γὰρ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ θαύματα, καὶ εὐαγγελισάμενος τὴν ἔρημον, φησίν · « Ἀγαλλιάσθω τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου καὶ ἀνθείτω (83) ὡς κρίνον · ὅτι ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου. Καὶ ὁ λαός μου ὄψεται τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ · καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Δόξα οὖν ἐστιν ἀπὸ δόξης · ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος λέγει · « Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως. » Πατὴρ οὖν ἐστι τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς · Θεὸς δὲ τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ἄλλον δὲ τὸν Χριστὸν λέγω, καὶ ἄλλον τὸν Μονογενῆ · τῇ γὰρ
D ἐννοίᾳ οὐ τέμνω τὰ μὴ τεμνόμενα τῇ ἑνώσει. Πατὴρ γὰρ τοῦ Μονογενοῦς πρὸ αἰώνων · Θεὸς δὲ τοῦ Μονογενοῦς κατὰ τὴν σάρκα ἐπὶ τέλει τοῦ αἰῶνος · ἀεὶ αὐτοῦ Πατὴρ, οὐχ ἀεὶ αὐτοῦ Θεὸς, ἀλλὰ ἀφ' οὗ σάρκα ἀνέλαβεν. Θεὸς (84) ὁ Πατὴρ αὐτοῦ τῆς θεότητος · ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ἀΐδιος, ὁ δὲ Υἱὸς συναΐδιος · καὶ οὐχ

[93] III Reg. III, 5. [94] Philipp. IV, 6 [95] Joan. VI, 44. [96] Ephes. I, 17. [97] Joan. I, 14. [98] Ephes. I, 17. [99] Isa. XXXV, 1, 2; LII, 10. [1] Hebr. I, 3.

(81) Sic Vaticanus, Basil. Anglic. Editi, αἰτήσει.
(82) Editio Commel., καί ante φησί. Ibidem, τήν deest in editis, sed habetur in Basiliensi et Anglicano.
(83) Sic Basiliensis et editio Parisiensis. Editio vero Commeliniana cum Vaticano, ἀνθήτω. Paulo post editio Parisiensis et Anglicanus, αὐτῷ. Editio vero Commel. et Vatican. cum Græco Scripturæ textu, αὐτῇ. Mox editi, δόξαν τοῦ Κυρίου, sed in mss. τοῦ deest.
(84) Sic Basiliensis, Anglic. Vaticanus. In editis deest ὁ Θεός. Mox, Basiliensis et Anglic., ἀϊδίως, et paulo post, συναϊδίως.

ἔχει τομὴν, οὐδὲ διαίρεσιν ἡ δόξα τῆς ἀληθείας. Πότε A οὖν ἐκλήθη Θεὸς τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ διὰ τὴν σάρκα; ἀφ' οὗ προῆλθεν ἐκ κοιλίας μητρός. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ προφήτῃ, βουλόμενος δεῖξαι ἑαυτοῦ καὶ τὴν θεότητα καὶ τὴν σάρκα ἀληθεύουσαν, ἔλεγεν· « Ἐκ κοιλίας μητρός μου, Θεός μου εἶ σύ. » Εἰ δὲ βούλει τὰ ὑπόλοιπα γνῶναι, ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ διδαχθήσῃ.

32. *Πρὸς τοὺς λέγοντας μέγαν Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱὸν μὴ ἴσον.*

Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὴν Τριάδα μίαν θεότητα λέγοντες, εὑρίσκομεν τὸν Υἱὸν ἐν τῇ Γραφῇ, πρὸς τὸ φράξαι τὰ στόματα τῶν ἐναντίων, μέγαν παρὰ τὸν Πατέρα· λέγει γὰρ ὁ Δαβίδ· « Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός· ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ· » ἡ δὲ Ἰουδαία περιώριστο τόπῳ φανερῷ. Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ· B « Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ! » Ἐπειδὴ πᾶσαν ἐπλήρωσε τὴν γῆν ἡ Χριστοῦ προσηγορία· εἰς πᾶσαν γὰρ τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἁγίων. καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν· εἰκότως λέγει ὁ ψαλμός· « Θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. » Καὶ τί τὸ ἐπαγόμενον, « Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν; » Πληροῦται δὲ τοῦτο, ὅτε ἀνέβησαν εἰς τὸ ὄρος οἱ μαθηταὶ μετὰ τοῦ Σωτῆρος, μέλλοντος ἀναλαμβάνεσθαι, ἔλεγε πρὸς αὐτούς· « Μείνατε εἰς Ἱεροσόλυμα, ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους· » διὰ τὸ ἐπῆρθαι· « Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » Αὐτῷ οὖν Δαβὶδ προσφωνεῖ λέγων· « Ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου. » C

33. *Ὅτι ὥσπερ ὁ Πατὴρ Κύριος Σαβαὼθ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως.*

Ὁ Ἡσαΐας λέγει· « Καὶ σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ, ὃς κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών. » Ἐν δὲ τῷ ψαλμῷ· « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιὼν ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. »

34. *Πρὸς τοὺς λέγοντας ἧττον εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἀῤῥαβὼν ἐκλήθη, μέρος, φησὶν, ἐστί.*

Γέγραπται ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους· « Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὅ (85) ἐστιν ὁ ἀῤῥαβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως ἡμῶν, εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Εὑρίσκομεν δὲ τὸν Πατέρα ἐν τῇ Γραφῇ μέρος καλούμενον (86)· λέγει γὰρ ἐν τῷ ψαλμῷ· « Μερίς μου εἶ ἐν γῇ ζώντων· » καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑκκαιδεκάτῳ ψαλμῷ· « Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου, καὶ τοῦ ποτηρίου μου. »

35. *Πρὸς τοὺς λέγοντας τὸν Υἱὸν μὴ εἶναι τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ὅτι μία ἐξουσία καὶ δύναμις, καὶ βασιλεία, καὶ θεότης τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.*

Λέγει ὁ (87) προφήτης· « Ἐξαίφνης ἥξει εἰς τὸν

ei coæternus : neque accipit sectionem aut divisionem gloria veritatis. Quandonam igitur Pater, Filii Deus ob carnem nominatus est? ab eo scilicet tempore, quo prodiit ex utero matris. Ideo apud Prophetam volens ostendere et deitatem suam et carnem veram esse, dicit : « De ventre matris meæ, Deus meus es tu [1]. » Quod si reliqua cognoscere velis, in vicesimo secundo Psalmo edisces.

32. *Adversus eos qui dicunt Patrem esse magnum Deum, Filium vero ei inæqualem.*

Etsi maxime Trinitatem unam deitatem dicamus, invenimus tamen in sacris litteris, ad obturanda adversariorum ora, Filium magnum appellari seorsum a Patre : ait enim David : « Notus in Judæa Deus : in Israel magnum nomen ejus [3]. » Judæa autem certis locis definita erat. De Filio autem : « Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra [4]! » Quoniam omnem terram implevit Christi vocabulum. Etenim in omnem terram exivit sonus sanctorum, et usque ad fines orbis verba eorum. Merito ergo Psalmus dicit, « Admirabile est nomen tuum in universa terra. » Quorsum illud, quod subjungit, « Quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos [5]? » Quod tum impletum est, cum ascenderunt discipuli in montem cum Salvatore in cœlos assumendo, dixitque ad eos : « Manete in Jerusalem, donec induamini virtute ex alto [6] : » quia scilicet assumptus ille erat : « Quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos. » Igitur eum David alloquitur, dicens : « Quoniam videbo cœlos, opera digitorum tuorum [7]. »

33. *Ut Pater est Dominus Sabaoth, ita et Filius.*

Isaias dicit : « Signa et prodigia in domo Israel a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion [8]. » In Psalmo autem dicit : « Ego autem constitutus sum rex ab eo, super Sion montem sanctum ejus [9]. »

15 34. *Adversus eos, qui dicunt minorem esse Spiritum sanctum Christo, aiuntque, quoniam arrha vocatus est, partem aliquam esse.*

Scriptum est in Epistola ad Ephesios : « In quo credentes signati estis Spiritu promissionis sancto : qui est arrha hæreditatis nostræ, ad redemptionem acquisitionis nostræ, in laudem gloriæ ipsius [10]. » Sed et Patrem invenimus in Scripturis partem appellari, in Psalmo enim dicitur : « Portio mea es tu in terra viventium [11]. » Atque iterum in decimo sexto psalmo : « Dominus pars hæreditatis meæ, et calicis mei [12]. »

35. *Adversus eos qui dicunt Filium non esse substantiæ Patris : quodque una eademque sit potentia, virtus, regnum, et divinitas Patris et Filii.*

Dicit propheta : « Statim veniet ad templum

[3] Psal. xxi, 12. [3] Psal. lxxv, 1. [4] Psal. viii, 2. [5] ibid. [6] Act. i, 4. [7] Psal. viii, 4. [8] Isa. viii, 18. [9] Psal. ii, 6. [10] Ephes. i, 13, 14. [11] Psal. cxli, 6. [12] Psal. xv, 5.

(85) Ὅ deest in Anglicano.
(86) Vaticanus et Anglicanus, λεγόμενον
(87) Ita Vaticanus et Anglicanus. In editis articulus deest.

suum Dominus, quem vos quæritis, et Angelus A testamenti, quem vos vultis [13-18]. » Dei igitur templum est, quod et suum (Filius) esse dicit; ne existimaretur diversa esse Patris dominatio, et diversum Filii regnum. Templum Patris, quod dedicavit Salomon Deo, hoc ipsum Filii templum nuncupat propheta, cum ait: « Statim veniet ad templum suum Dominus. » Ideoque Salvator ait: « Ejicite hæc isthinc, et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis [19]: » ipse dicit: « Ejicite ista hinc: domus enim mea, domus orationis vocabitur. Domus, inquit, Patris mei, et domus mea [20]. »

36. *Filium habere nomen Patris, ut Deum et Dominum.*

B Testatur Pater in Exodo: « Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, ut custodiat te in via, ut introducat te in terram, quam præparavit tibi: attende tibi et ausculta eum, ne sis ei inobsequens. Non enim remissius aget tecum: nomen enim meum est in illo [21]. » Unde et Filius in Evangelio dicit: « Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me; si alius venerit in suo nomine, illum receperitis [22]. » Et in psalmo CXVII, ait: « Benedictus, qui venit in nomine Domini [23]. » Sancti igitur prophetæ, non modo Solem justitiæ dixere Salvatorem, et matutinam veramque lucem, sed et lampadem, et brachium: ut testatur Deus per Isaiam prophetam, dicens: « Appropinquat celeriter justitia mea, ut adsit; salutare autem meum, C ut lampas ardebit [24]. » Nulla humana ratio interpretetur quæ sunt Dei. Non potest veritatem ediscere quispiam, nisi ab ipsa veritate. Cum unigenitus Dominus noster Jesus Christus editus est ab nuptialis congressus experte puella, novum partus modum in orbem, novamque feturam in vitam introducens, illum adhuc infantulum gestat mater, et offert Simeoni sacerdoti. Iste in ulnas accepto Salvatore, ad eum ita loquitur, ac dicit: « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum [25], » hoc est, præsentiam Christi. Merito igitur propheta dixit sub persona Dei: « Salutare meum ut lampas ardebit, et in brachium meum gentes sperabunt [26]. » Brachium namque patris Unigenitum nominat: brachium quidem, non ut par- D tem deitatis; sed ut substantiæ conjunctum. Ut enim brachium ejusdem est substantiæ, cujus ille cui brachium est; ita brachium Patris nominatur, quandoquidem cooperator est Patris in creatione. Atque istius argumenti testis est **16** beatus Joannes evangelista, qui supra pectus Salvatoris recu-

ναὸν ἑαυτοῦ ὁ Κύριος, ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε, καὶ ὁ ἄγγελος τῆς διαθήκης, ὃν ὑμεῖς θέλετε· » Θεοῦ οὖν ὁ ναὸς, καὶ λέγει ἑαυτοῦ εἶναι τὸν ναὸν, ὡς μὴ νομισθῆναι ἑτέραν εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν δεσποτείαν, καὶ ἑτέραν τοῦ Υἱοῦ τὴν βασιλείαν. Τὸν ναὸν τοῦ Πατρὸς, ὃν ἀνέθηκεν ὁ Σολομὼν τῷ Θεῷ, τοῦτον ναὸν τοῦ Υἱοῦ καλεῖ ὁ προφήτης· « Ἐξαίφνης ἥξει εἰς τὸν ναὸν ἑαυτοῦ ὁ Κύριος. » Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ λέγει· « Ἐκβάλετε ταῦτα ἐντεῦθεν (88), καὶ μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρός μου οἶκον ἐμπορίου· » αὐτὸς λέγει· « Ἐκβάλετε ταῦτα ἐντεῦθεν· ὁ γὰρ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται. Ὁ οἶκος, φησὶ, τοῦ Πατρός μου καὶ οἶκός μου. »

36. *Ὅτι ὁ Υἱὸς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς ἔχει, ὡς Θεὸς καὶ Κύριος.*

Μαρτυρεῖ ὁ Πατὴρ ἐν τῇ Ἐξόδῳ· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ἵνα φυλάξῃ σε ἐν τῇ ὁδῷ, ὅπως εἰσαγάγῃ σε ἐν τῇ γῇ, ἣν ἡτοίμασέ σοι· πρόσεχε σεαυτῷ (89) καὶ εἰσάκουε αὐτοῦ· μὴ ἀπείθει αὐτῷ. Οὐ γὰρ μὴ ὑποστείληταί σε· τὸ γὰρ ὄνομά μού ἐστιν ἐν αὐτῷ. » Ὅθεν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει· « Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ εἰς τὸ ὄνομα ἑαυτοῦ, ἐκεῖνον δέξησθε. » Καὶ εἰς τὸν ἑκατοστὸν ἑπτακαιδέκατον ψαλμὸν λέγει· « Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Οἱ οὖν ἅγιοι προφῆται οὐ μόνον Ἥλιον δικαιοσύνης ἐκάλουν τὸν Σωτῆρα, καὶ ὀρθρινὸν φῶς ἀληθινὸν, ἀλλὰ καὶ λαμπάδα, καὶ βραχίονα· ὡς μαρτυρεῖ ὁ Θεὸς, λέγων διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου· « Ἐγγίζει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου παραγενέσθαι· τὸ δὲ σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται. » Μηδεὶς ἀνθρώπινος λογισμὸς ἑρμηνευέτω τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἔστιν ἀλήθειαν ἐκμαθεῖν τινα ἢ παρ' αὐτῆς αὐτὴν ἐκμανθάνοντας. Ὅτε ὁ Μονογενὴς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐτέχθη ἐξ ἀπειρογάμου κόρης, εἰς τὸν κόσμον ξένην ὠδῖνα καὶ ξένον τοκετὸν εἰσαγαγὼν εἰς τὸν βίον· ἔτι βρέφος ὄντα τοῦτον βαστάζει ἡ μήτηρ καὶ προσάγει Συμεὼν τῷ ἱερεῖ. Οὗτος λαβὼν εἰς τὰς ἀγκάλας τὸν Σωτῆρα, πρὸς αὐτὸν φθέγγεται καί φησι (90)· « Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ. Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, » τουτέστι, τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ. Εἰκότως οὖν ὁ προφήτης ἔλεγεν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· « Καὶ τὸ σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἔθνη ἐλπιοῦσι (91). » Βραχίονα γὰρ τοῦ Πατρὸς πάλιν καλεῖ τὸν Μονογενῆ. Βραχίονα δὲ οὐχ ὡς μέρος θεότητος καλεῖ· ἀλλ' ὡς τῇ οὐσίᾳ συνημμένον. Ὥσπερ γὰρ ὁ βραχίων τῆς αὐτῆς ἐστιν οὐσίας ἐκείνου, οὗ ἐστι βραχίων, διὰ τοῦτο βραχίων τοῦ Πατρὸς ὀνομάζεται, ἐπειδὴ συνεργός ἐστι τῆς τοῦ Πατρὸς δημιουργίας. Καὶ ταύτης τῆς ἀποδείξεως μάρτυς ὁ

[13-18] Malach. III, 1. [19] Joan. II, 16. [20] Matth. XXI, 13. [21] Exod. XXIII, 20, 21. [22] Joan. V, 43. [23] Psal. CXVII, 26. [24] Isa. LXII, 1. [25] Luc. II, 29, 30. [26] Isa. LXII, 1, 2.

(88) Hæc, usque ad ἐντεῦθεν, desunt in Anglicano, nec lecta sunt a Nannio.

(89) Sic edit. Commelin. et omnes manuscripti, præter Basil., qui cum edit. Paris. habet αὐτῷ.

(90) Sic Vaticanus, Basiliensis, Anglic. et edit. Parisiens. Edit. vero Commel., καὶ λέγει.

(91) Edit. Commel., ἐλπιῶσι.

μακάριος Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστής, ὁ ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ Σωτῆρος ἀναπεσὼν, καὶ ὡς ἐξ ἀεννάου πηγῆς ἀντλήσας τὴν θεολογίαν. Τί γάρ φησιν οὗτος, τὸν βραχίονα ἐκλαμβάνων εἰς τὴν τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίαν, καὶ τὴν αὐτοῦ θεότητα; « Πολλὰ, » φησὶ, « σημεῖα ποιήσαντος τοῦ Ἰησοῦ ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι· ἵνα πληρωθῇ τὸ εἰρημένον διὰ Ἡσαΐου· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; »

A buit, et veluti ex perenni fonte theologiam hausit. Quid ait enim ille, brachium assumens ad indicandam dispensationem deitatemque Salvatoris? « Cum multa, inquit, signa fecisset Jesus coram eis, non crediderunt in eum Judæi: ut adimpleretur dictum Isaiæ [27]. Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est [28]? »

37. *Ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι υἱοὶ σκότους ἐκλήθησαν.*

Λέγει ὁ προφήτης τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· « Τάδε λέγει Κύριος· Νυκτὶ ὡμοίωσα τὴν μητέρα σου. » Καὶ ἑρμηνεύων, τίς ἡ νὺξ, ἐπήγαγεν· « Ὡμοιώθη ὁ λαός μου, ὡς μὴ ἔχων ἐπίγνωσιν. » Οὐκοῦν ὅπου γνῶσις, τὸ φῶς· ὅπου ἀγνωσία, τὸ σκότος· κατὰ τὸν λέγοντα Δαβίδ· « Οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότει διαπορεύονται. » Ὁ τοίνυν Ἀπόστολος οὐχ ὡς κατ' ἐχθρῶν θρασύνεται, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ συνίσταται· διὰ τοῦτο ἔλεγεν· « Οὐκ ἐσμὲν υἱοὶ νυκτὸς, οὐδὲ σκότους· ἀλλὰ υἱοὶ φωτὸς καὶ ἡμέρας. »

37. *Judæos filios tenebrarum appellari.*

Dicit propheta filiis Israel: « Hæc dicit Dominus: Nocti comparavi matrem tuam [29]. » Et exponens quæ esset nox, intulit hæc verba: « Similis factus est populus meus ei qui cognitionem non habet [30]. » Ergo ubi cognitio, ibi et lux: ubi ignoratio, ibi et tenebræ: secundum Davidem, cujus verba hæc sunt: « Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant [31]. » Apostolus igitur, non veluti inimicis insultans, sed quia veritati patrocinatur, ita scripsit: « Non nos sumus filii noctis, aut tenebrarum, sed filii lucis et diei [32]. »

38. *Ὅτι τὸ φῶς τῶν Ἰουδαίων ἀφῃρέθη ἀπ' αὐτῶν.*

Λέγει ὁ προφήτης Ἱερεμίας· « Ὁ λόγος, ὁ γενόμενος πρὸς Ἱερεμίαν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν Ἰούδα. » Εἶτα ἐπιφέρει λέγων· « Καὶ ἀφελῶ ἀπ' αὐτῶν ὀσμὴν μύρου, καὶ φῶς λύχνου. »

38. *Quod lumen Judæorum ab ipsis ablatum est.*

Dicit Jeremias propheta: « Verbum, quod factum est ad Jeremiam in omnem populum Judæ [33]. » Ubi postea hæc verba subinfert: « Et auferam ab illis odorem unguenti, et lumen candelæ [34]. »

39. *Ὅτι εἰώθασιν οἱ αἱρετικοὶ λέγειν, ὅτι τὰ λεγόμενα διὰ τῶν προφητῶν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἴρηται· ὅθεν νομίζουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιεῖν ἧττον τοῦ Θεοῦ, κακῶς· διὰ τὸ λέγειν τὸν ψαλμόν· « Δεῦτε, προσκυνήσωμεν αὐτῷ, » ὡς ἂν προσκυνοῦντος τοῦ Πνεύματος σὺν τοῖς ἀνθρώποις.*

39. *Quod hæretici soleant dicere verba prophetarum ex persona sancti Spiritus pronuntiata esse: unde frustra arbitrantur se ostendere posse Spiritum sanctum minorem Deo: eo quod in psalmo ita habeatur: « Venite, adoremus eum [35], » quasi Spiritu sancto una cum hominibus adorante.*

Ἀποκρινόμεθα (92) αὐτοῖς τὰ ἀκόλουθα. Τί οὖν λέγει, ὅτι καὶ « Κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου; » Οὐκοῦν καὶ κλαίει τὸ Πνεῦμα, ὡς σὺ φάσκεις; Καὶ ἀλλαχοῦ, ἵνα δειχθῇ ἡ κυριότης τοῦ Πνεύματος, λέγει· « Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός. » Καὶ ἐν ἄλλῳ λέγει· « Γνῶτε, ὅτι Κύριος αὐτός ἐστιν ὁ Θεός· » καὶ πάλιν· « Ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ Κύριος ὁ Θεός. » Ἐλέγχων δὲ εἰς τὰς βασιλείας λέγει· « Πνεῦμα ἐλάλησεν ἐν ἐμοὶ (93), » οὐ δι' ἐμοῦ. Καὶ ἵνα μαρτυρήσῃ Παῦλος, τίς ἦν ὁ λαλῶν διὰ τῶν προφητῶν, ἀνάγνωθι τὰ γραφέντα παρ' αὐτοῦ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. » Οὐκοῦν πεφανέρωται, ὅτι Θεός (94) ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πάλιν ἴδωμεν, πῶς ἔχει ὁ χρηματισμὸς, ὃν ἐχρημάτισεν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἠλίαν. Τότε γὰρ ὁ Ἠλίας κατενετύγχανεν τῷ Θεῷ, λέγων· « Τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, καὶ τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν· κἀγὼ περιελείφθην μόνος· καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου ἆραι. » Ἀποκρί-

Ad quæ ita convenienter respondemus. Quid igitur est, quod dicit: « Ploremus coram Domino [36]? » Ergone etiam Spiritum plorare affirmabis? Quin et alibi, ut ostendatur dominatus Spiritus, ita loquitur: « Ego enim sum Dominus Deus [37]. » Itidem et in alio psalmo: « Scitote, quoniam Dominus ipse est Deus [38]. » Rursus alibi: « Audiam quid loquatur in me Dominus Deus [39]. » In Regnorum autem libris coarguens ita ait: « Spiritus locutus est in me [40], » non per me. Et ut ex Pauli testimonio cognoscas, quisnam sit qui ita loquebatur per prophetas, lege quæ scripsit ille in Epistola ad Hebræos: « Multifariam multisque modis olim Deus locutus est patribus nostris in prophetis. In extremis diebus locutus est nobis in Filio [41]. Liquet igitur, Deum esse Spiritum sanctum. Age rursum videamus quomodo se habeat oraculum istud, quo Deus locutus est ad Eliam. Tunc enim Elias apud Deum conquerebatur his verbis: « Altaria tua destruxerunt, et prophetas tuos occiderunt, et ego

[27] Isa. LIII. [28] Joan. XII, 37. [29] Ose. IV, 5. [30] ibid. 6. [31] Psal. LXXXI, 5. [32] I Thess. V, 5. [33] Jer. XXV, 1. [34] ibid. 10. [35] Psal. XCIV, 6. [36] ibid. [37] Psal. LXXX, 11. [38] Psal. XCIX, 3. [39] Psal. LXXXIV, 9. [40] II Reg. XXIII, 2. [41] Hebr. I, 1, 2.

(92) Basil. et Anglic., ἀποκρινούμεθα. Mox, Anglic. et edit. Paris., Τί οὖν λέγει, recte. Cæteri vero cum edit. Commel., Τί οὖν οὐ λέγει.

(93) Basiliensis, ἐν ἡμῖν.

(94) Sic edit. Commel. et mss. præter Basil., qui habet ὁ Θεός, quam lectionem perperam sequitur edit. Parisiens.

relictus sum solus, et quærunt animam meam tollere [42]. » Respondet ei oraculum : « Delegi mihi septies mille viros, qui non incurvaverunt genu Baali [43]. » Videamus igitur, num et Spiritus habeat edendi oraculi potestatem. Simeoni certe, et sacerdoti et seni, oraculum redditum est a Spiritu : « Nequaquam morieris, quin prius videris Christum [44]. » Et cum induceretur puer in templum, et gestaret eum in ulnis Simeon, tum respondit ille : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace [45]. » Igitur Spiritus, et Dominus et herus est.

A νεται αὐτῷ ὁ χρηματισμός· « Ἐξελεξάμην ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. » Ἴδωμεν οὖν, εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα ἔχει χρηματισμόν. Τῷ Συμεὼν, ἱερεῖ ὄντι καὶ γέροντι, ἐχρηματίσθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτι « Οὐ μὴ ἀποθάνῃς, πρὶν ἂν ἴδῃς τὸν Χριστόν. » Καὶ ὅτε παιδίον εἰσηνέχθη εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐβάστασεν αὐτὸν ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτοῦ, τότε ἀποκρίνεται Συμεών· « Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ (95). » Οὐκοῦν Κύριος καὶ δεσπότης τὸ Πνεῦμα.

17 **40.** ***Quod dicant Spiritum vim sanctificandi habere.***

Si sanctificandi munus per gratiam ei concessum fuit, invenitur sane ille sacerdotis officium exercere. Non enim potest et Dominus simul, et minister esse. Si igitur minister est, supervacuum est ergo nos baptizari in nomine ministri. Etenim sacerdos non aquam sanctificat, sed ministerium, quod requiritur, adimplet, cum id officii acceperit a Deo per gratiam. Si igitur idem facit Spiritus, quod sacerdos, si data est illi facultas sanctificandi, ut tu ais, cur Pater sanctificat? Si quidem rex opus alicui injungens, id ei agendum concedit, cui injungit, nec ipse operatur.

40. *Ὅτι λέγουσι τὸ Πνεῦμα ἁγιαστικὸν εἶναι.*

B Εἰ μὲν ἐδόθη αὐτῷ τὸ ἁγιάζειν κατὰ χάριν, εὑρίσκεται ἱερέων (96) ποιοῦν ἔργον. Οὐ γὰρ δύναται καὶ δεσπότης εἶναι καὶ ὑπουργός. Καὶ εἰ μὲν ὑπουργὸς, περιττὸν τὸ βαπτίζεσθαι ἡμᾶς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ὑπουργοῦ. Καὶ γὰρ ὁ ἱερεὺς οὐ τὸ ὕδωρ ἁγιάζει, ἀλλὰ τὴν δέουσαν ὑπηρεσίαν ἀποπληροῖ, εἰληφὼς παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ χάριν. Εἰ οὖν τὸ αὐτὸ ποιεῖ τὸ Πνεῦμα, ὃ καὶ ὁ ἱερεὺς, εἰ ἐδόθη αὐτῷ τὸ ἁγιάζειν, ὡς σὺ φῂς, διὰ τί ὁ Πατὴρ ἁγιάζει; Βασιλεὺς γὰρ, ἐπιτάττων τινὶ ἔργον, ἐκείνῳ συγχωρεῖ, ᾧ ἐπιτάττει ποιεῖν· καὶ οὐχ αὐτὸς ἐργάζεται.

41. ***Rursum hæreticus ut ostendat quod Spiritus, Verbum Dei Dominum nuncupet, ait.***

« Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis [46]. » Volens autem Salvator ostendere, quod non solum Spiritus Christum Dominum vocet, sed quod ipse Christus, Dominus ac Deus sit, interrogatus a Judæo in hæc verba : « Præceptor, quod est primum mandatum? dicit ei : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo [47]. Etenim scriptum est : *Dominus Deus unus est* [48]. Secundum autem mandatum : Diliges proximum tuum, sicut te ipsum. Tum respondit Judæus : Recte locutus es, præceptor, Deum unum esse [49]. » Hoc autem dixit, ut deitatem Filii inficiaretur : Salvator autem volens dominatum suum cum Patris dominatu coaptare, percontatur ex eo : « Quid dicitis de Christo, cujus Filius est? Aiunt, David. » Respondet Salvator : « Quomodo igitur David in Spiritu sancto illum Dominum appellat? Si igitur Filius ejus est, quomodo eum Dominum vocat [50]? » Rursum dixerunt illi, cum ejiceret dæmonia : « Hic in Beelzebule principe dæmoniorum ejicit dæmonia [51]. » Quibus ita respondet : « Si ego in Beelzebule ejicio, filii vestri in quonam ejiciunt [52]? » Cæterum, cum filios dicit, apostolos subindicat, ex ipsis oriundos, qui

41. *Πάλιν ὁ αἱρετικὸς, θέλων δεῖξαι, ὅτι τὸ Πνεῦμα Κύριον καλεῖ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, λέγει.*

« Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. » Θέλων δὲ ὁ Σωτὴρ δεῖξαι ὅτι οὐ μόνον τὸ
C Πνεῦμα Κύριον καλεῖ τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς Κύριος καὶ Θεός ἐστιν, ἐξετασθεὶς (97) παρὰ Ἰουδαίου λέγοντος· « Ἐπιστάτα, ποία ἐστὶ πρώτη ἐντολή; λέγει αὐτῷ· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης καρδίας σου· καὶ γὰρ γέγραπται· *Κύριος Θεὸς εἷς ἐστιν*. Ἡ δευτέρα ἐντολή· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν (98). Τότε ἀπεκρίθη ὁ Ἰουδαῖος· Ὀρθῶς εἶπας, ἐπιστάτα, ὅτι ὁ Θεὸς εἷς ἐστι. » Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ ἀρνήσηται. Ὁ δὲ Σωτὴρ, βουλόμενος τὴν κυριότητα αὐτοῦ συνάψαι τῇ τοῦ Πατρὸς (99), ἐξετάζει αὐτόν· « Περὶ τοῦ Χριστοῦ τί λέγετε; τίνος ἐστὶν υἱός; Λέγουσι· Τοῦ Δαβίδ. » Ἀποκρίνεται ὁ Σωτήρ· « Πῶς οὖν Δαβὶδ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ Κύριον αὐτὸν
D καλεῖ; Εἰ οὖν Υἱὸς αὐτοῦ ἐστι, πῶς αὐτὸν Κύριον καλεῖ; » Πάλιν ἔλεγον αὐτῷ, ὅτε ἐξέβαλλε (1) τὰ δαιμόνια· « Οὗτος ἐν Βεελζεβοὺλ, ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. » Εἶτα λέγει· « Εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω, τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν; » Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς τέκνα, λέγων γεννηθέντας μὲν ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀποστόλους, ἐκβάλλοντας

[42] III Reg. xix, 10. [43] ibid. 18. [44] Luc. ii, 26. [45] ibid. 29. [46] Psal. cix, 1. [47] Marc. xii, 28-30. [48] Deut. vi, 5. [49] Marc. xii, 31, 32. [50] Matth. xxii, 42-44. [51] Luc. xi, 15. [52] ibid. 19.

(95) Hæc, ἐν εἰρήνῃ, desunt in edit. Commel. Basil. Vatic. Sed leguntur in edit. Paris. et Anglic. lectaque sunt a Nannio.
(96) Basiliensis, ἱερέως.
(97) Anglicanus, ἐρωτηθεὶς.
(98) Anglicanus, Basil. et Vatic., ἑαυτόν.
(99) Edit. Commel., τοῦ Πνεύματος.
(1) Sic editio Commel. Basil. et Vatic. Cæteri et edit. Parisiens., ἐξέβαλε. Paulo infra editi, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἶτα λέγει. Basiliensis et Anglicanus, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια αὐτὰ, εἶτα λέγει. Vaticanus, ἐκβάλλει αὐτὰ, εἶτα λέγει.

δὲ τὰ δαιμόνια ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ τοῦ Ναζαραίου, ὥς A φησιν· Εἰ τὰ τέκνα ὑμῶν πρὸς τὸ ἀπελάσαι δαίμονας ἀρκοῦνται τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ εἰς τὸ ὄνομα Βεελζεβοὺλ οὐκ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια.

42. *Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι αἰτεῖ ὁ Υἱός.*

Κατασκευάζει ὁ αἱρετικὸς, καὶ λέγει ἔλαττον εἶναι τὸν αἰτοῦντα διδόντος. Ἐὰν οὖν τὸν Πατέρα αἰτοῦντα παρὰ ἀνθρώπων εὕρωμεν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, τί λέγεις; « Καὶ νῦν, Ἰσραὴλ, τί Κύριος αἰτεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ τὸ φοβεῖσθαι αὐτόν; »

43. *Περὶ τοῦ ὁμοιοτρόπως δεδόσθαι τὸν νόμον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτε ἐδόθη ὁ νόμος τῇ Πεντηκοστῇ, ὡς ἐν τῷ ὄρει Σινᾷ.*

Μαρτυρεῖ Μωσῆς λέγων· « Καὶ ἦν ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῷ ὄρει Σινᾷ, ὡς πῦρ καιόμενον· » ἵνα πληρωθῇ τό· « Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, » B πῦρ οὐκ ἀφανιστικὸν, ἀλλὰ καθαρτικόν. Διὰ τοῦτο τῷ Ἡσαΐᾳ δίδοται ἐν τοῖς χείλεσι. Καὶ λέγει· « Ἰδοὺ ἀφῆκα τὰς ἁμαρτίας σου· » οὕτω τότε ἐφάνη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἐν εἴδει πυρός. Ἐμερίσθησαν γὰρ γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς, καὶ ἐκάθισεν (2) ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν. Καὶ ὥσπερ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἐπιφαινομένου τοῦ Θεοῦ, πολλὰ ἦν τὰ δορυφοροῦντα φόβητρα, γνόφος, καὶ θύελλα, καὶ σάλπιγξ, καὶ βρονταὶ, περιηχοῦντα τὸ ὄρος, ἅτινα ἦν προπαρασκευάζοντα τὸν λαὸν εἰς φόβον τοῦ νομοθέτου· οὕτως καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μέλλοντος ἐπιφοιτᾷν· ἵνα μάθωσι τοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν ἐνδόξως ἐπιφοιτῶσαν. Ὥσπερ ἐν τῷ ὄρει γνόφος καὶ θύελλα προέδραμεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἐγένετο· « Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἐγένετο ἦχος ὥσπερ φερο- C μένης πνοῆς βιαίας, καὶ τότε ὤφθη τὸ Πνεῦμα, καὶ συνέσεισε τὸν οἶκον. »

44. *Ὅτι λέγουσιν οἱ αἱρετικοὶ, ὅτι τὸ Πνεῦμα δῶρόν ἐστι παρὰ Θεοῦ.*

Ἡμεῖς λέγομεν δῶρον ζωῆς (ἠλευθέρωσε γὰρ ἡμᾶς· ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς), καὶ δῶρον δυνάμεως· « Λήψεσθε γὰρ δύναμιν, ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. » Ἡμεῖς δὲ καὶ Υἱὸν καὶ υἱοθεσίαν δεικνύομεν, ὅτι ἐχαρίσατο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς ἀνθρώποις· καὶ μετ' ὀλίγα· « Πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσηται; » καὶ ἑτέρωθι· « Ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν (3). » Περὶ τοῦ μυ- D στηρίου τῆς ἀνθρωπήσεως λέγων ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ παραθεὶς Παῦλος τὴν φάσκουσαν λέξιν· « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἅ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· » ἐπεργάζεται περὶ Χριστοῦ λέγων· « Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν· ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον. » Παῖδας δὲ αὐτοῦ ἐν τούτοις

dæmonia expellerent, in nomine Jesu Nazareni» quasi diceret: Si liberi vestri ad dæmones pellendos, nomine meo satis instructi sunt, ego in nomine Beelzebulis non ejicio dæmonia.

42. *Adversus eos qui dicant Filium postulare.*

Arguit hæreticus, atque ait, minorem esse petentem datore. Sed si Patrem ab hominibus petentem inveniamus in Veteri Testamento, quid mihi hic, quæso, respondebis? « Et nunc, Israel, quid Dominus tuus a te petit, nisi ut ipsum metuas [53]? »

43. *Quod pari modo data sit lex a Spiritu in Pentecoste, atque in monte Sina.*

Testatur Moses, dicens: « Et erat gloria Dei Israel in monte Sina, veluti ignis ardens [54]; » ut adimpleretur illud: « Ignem veni mittere in terram [55], » ignem, non qui consumeret, sed qui purgaret. Ideoque ille datus est Isaiæ in labiis suis [56]. Atque hinc est, quod dicit: « Ecce dimisi peccata tua [57]. » Ita tunc quoque apparuit Spiritus sanctus in Pentecoste, in specie ignis; dispartitæ enim sunt linguæ quasi ignis, et sedit supra singulos eorum [58]. Et ut in Veteri Testamento [59], ad Dei præsentiam adventumque multa terricula pavefaciebant, caligo nimirum, procella, tuba, **18** et tonitrua ad montem reboantia, quæ populum ad timorem legislatoris præparabant; ita quoque factum est cum adventurus mox esset Spiritus sanctus: ut cognoscerent discipuli dignitatem Spiritus cum gloria advenientem. Ut, inquam, in monte, caligo et procella præcedebant, ita quoque in adventu Spiritus: « Cum compleretur dies Pentecostes, factus est sonus tanquam advenientis spiritus vehementis [60]: » et tunc apparuit Spiritus: et concussit domum.

44. *Quod hæretici dicant, Spiritum donum Dei esse.*

Nos eum dicimus donum vitæ (liberavit enim nos; nam lex Spiritus vitæ liberavit nos [61]), et donum potentiæ: « Accipietis enim virtutem supervenientis in vos Spiritus sancti. [62] » Nos autem ostendimus quod Spiritus sanctus et Filium et adoptionem dederit hominibus: et paulo post: « Quomodo non etiam cum eo nobis omnia donaverit [63]? » Item alibi: « Ut videamus quæ donata nobis sunt a Deo [64]. » De mysterio susceptæ humanitatis loquens, in Epistola ad Hebræos Paulus, post hæc addita verba: « Ecce ego, et pueri, quos mihi dedit Deus; » de Christo ita sermocinatur: « Quia ergo pueri communicaverunt sanguini et carni, ipse similiter participavit eisdem; ut per mortem aboleret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum [65]. » Filios autem suos his verbis apostolos nominat; per quos signa et prodigia in domo Israel facturum

[53] Deut. x, 12. [54] Exod. xxiv, 16. [55] Luc. xii, 49. [56] Isa. vi, 7. [57] Luc. v, 23. [58] Act. ii, 1, 3. [59] Exod. xix, 18, 19. [60] Act. ii, 1, 2. [61] Rom. viii, 2. [62] Act. i, 8. [63] Rom. viii, 32. [64] I Cor. x, 2. [65] Hebr. ii, 13, 14.

(2) Edit. Commel., ἐκάθησεν.
(3) Edit. Commel., ὑμῖν. Vaticanus, Basiliensis, Anglic. et edit. Parisiens., ἡμῖν.

Dominum Sabaoth, habitantem in monte Sion, A edocet. Quin etiam illustres fore pronuntiat, eorumque facies obsignandas esse sigillo Christi, eruditosque, non jam deinceps lege Mosis, quippe quæ ulterius non consistat, et quod domus quæ vocatur Jacob derelicta sit a Deo.

τοὺς ἀποστόλους ὀνομάζει, ἐφ' ὧν σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ποιήσειν Κύριον Σαβαὼθ, τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ ὄρει Σιὼν, διδάσκει. Τούτους δὲ αὐτοὺς φανεροὺς φησιν ἔσεσθαι, τὸ πρόσωπον σφραγιζομένους τῇ τοῦ Χριστοῦ σφραγῖδι, παιδευομένους τε μηκέτι τὸν Μωσέως νόμον μανθάνειν, τῷ μηκέτι συνιστάναι αὐτὸν, καὶ τὸν καλούμενον οἶκον Ἰακὼβ καταλελεῖφθαι ὑπὸ Θεοῦ.

45. *Quod Deus Verbum defendat, Patris et Filii concordiam esse.*

Et ne credideris vilitatis esse verba, sed humanitatis: vilitatis quidem species, amantis tamen homines promissio est. Christus enim omnium Dominus, idem ille qui Judæis hæc dicit: « Quis ex vobis arguit me de peccato [66]? » Filius ejus est, qui per prophetam Michæam loquitur: « Popule B mi, quid feci tibi? aut qua in re molestus fui tibi? responde mihi [67]: » et qui in Evangeliis dicit: « Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo [68]. » Filius ejus itidem, qui per Jeremiam ait: « Dixi habitantibus Israel, Quid invenerunt in me patres vestri delicti aut injuriæ, quod longe a me recesserint [69]? » O qualem humanitatem, in qua bonitas naturam, imo potius non tam naturam, quam nostras cogitationes (exsuperat)!

45. *Ὅτι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν συμφωνίαν ἀπολογεῖται ὁ Θεὸς Λόγος.*

Καὶ μὴ νομίσῃς εὐτελείας εἶναι τὰ ῥήματα, ἀλλὰ φιλανθρωπίας· εὐτελείας μὲν γὰρ τὸ σχῆμα, φιλανθρώπου δὲ τὸ ἐπάγγελμα (4)· Χριστὸς γὰρ ὁ πάντων Κύριος, οὗτος αὐτὸς ὁ λέγων Ἰουδαίοις· « Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; » Υἱός ἐστι τοῦ λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου Μιχαίου· « Λαός μου, τί ἠδίκησά σε, ἢ τί παρηνώχλησά σοι; ἀποκρίθητί μοι· » καὶ ὁ (5) διὰ τῶν Εὐαγγελίων εἰπών· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, » ὁ Υἱός ἐστι τοῦ λέγοντος πρὸς Ἱερεμίαν· « Εἶπον τῇ κατοικίᾳ Ἰσραήλ· Τί εὗρον ἐν ἐμοὶ οἱ πατέρες ὑμῶν πλημμέλημα ἢ ἀδίκημα, ὅτι ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ μακράν; » Ὢ τῆς φιλανθρωπίας ἐκείνης, ἐν ᾗ ἀγαθότης τὴν φύσιν, μᾶλλον δὲ οὐ τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὴν ἡμετέραν ἐνθύμησιν!

46. *Quomodo bonitas Dei ostendatur.*

Dicit Mosi: « Ego sum Deus, qui retribuo peccata parentum in filios [70]. » Et quousque? « Usque ad tertiam et quartam generationem [71]. » Attende mihi, quæso, quo pacto ultionem extendat usque ad quar- C tam generationem. Suam vero erga homines benignitatem quousque? « Et faciens misericordiam in mille (generationes) diligentibus me [72]. »

46. *Πῶς ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ ἐνδείκνυται.*

Λέγει τῷ Μωσεῖ· « Ἐγὼ ὁ Θεὸς, ὁ ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα. » Καὶ μέχρι τίνος; « Ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν. » Πρόσεχε πῶς τὴν τιμωρίαν ἥπλωσεν ἐπὶ τέσσαρας γενεάς. Τὴν δὲ φιλανθρωπίαν ἕως τίνος; « Καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας τοῖς ἀγαπῶσί με. »

47. *Quod omnes prophetæ in unum collecti, rerum a Christo in carne gestarum, memoriam absolverint.*

Moses figuram crucis constituit: quod testatum quoque facit ipse Salvator: « Quemadmodum, inquiens, Moses exaltavit serpentem in deserto [73], ita oportet exaltari **19** Filium hominis [74]. » Itidem quoque et Jonas mortis ejus memoriam fecit [75]. Siquidem ille descendit in cetum, atque intra triduum inde prodiit, factusque est typus resurrectionis. Hoc ipsum denuo Salvator repetens, typum illum veritati conciliat dicens: « Sicut fuit Jonas in ventre ceti tri- D bus diebus et tribus noctibus, ita quoque agere oportet Filium hominis in corde terræ [76]. »

47. *Ὅπως πάντες οἱ προφῆται, ὁμοῦ συναχθέντες, τὴν μνήμην οἰκονομίας ἐπλήρωσαν.*

Μωσῆς τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ ἐποίησε, καὶ μαρτυρεῖ ὁ Σωτὴρ, λέγων· « Καὶ (6) καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. » Ὁμοίως καὶ Ἰωνᾶς ἐποίησε τὴν μνήμην τοῦ θανάτου. Κατῆλθε γὰρ εἰς τὸ κῆτος, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἀνεδόθη, καὶ ἐγίνετο τύπος τῆς ἀναστάσεως. Τοῦτο πάλιν καὶ ὁ Σωτὴρ ἀναλαβὼν, τὸν τύπον εἰς ἀλήθειαν ἐκφέρει (6*) λέγων· « Καὶ καθὼς ἐποίησεν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως δεῖ ποιῆσαι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς. »

48. *Quod Trinitas sit consubstantialis.*

Quid est Deus? Omnium principium, secundum Apostolum, dicentem: « Unus Deus Pater, ex quo omnia [77]. » Verbum enim ejus ex ipso per genera-

48. *Ὅτι ἡ (7) Τριὰς ὁμοούσιος.*

Τί ἐστι Θεός; Ἡ πάντων ἀρχὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον, λέγοντα· « Εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Καὶ γὰρ ὁ Λόγος ἐξ αὐτοῦ γεννητῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξ

[66] Joan. VIII, 46. [67] Mich. VI, 3. [68] Joan. XVIII, 23. [69] Jer. II, 5. [70] Exod. XX, 5. [71] ibid. [72] ibid. 6. Num. XXI, 9. [74] Joan. III, 14. [75] Joan. II, 1. [76] Matth. XII, 40. [77] I Cor. VIII, 6.

(4) Anglicanus, τὸ ἐπίταγμα, et ita legit Nannius.
(5) Ὁ deest in Anglic.
(6) In Anglic. καί deest.
(6*) Anglicanus, ἐμφέρει.
(7) Articulus deest in editis, et in Vaticano, sed habetur in Basil. et in Anglic.

αὐτοῦ (8) ἐκπορευτῶς. Εἶτα πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ A Λόγου ἐν Πνεύματι συνέστη δημιουργικῶς.

49. Ὅτι τὸ (9) βλασφημῆσαι εἰς τὸν Υἱὸν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα βλασφημῆσαί ἐστι.

Πολλοῖς τῶν ἐπὶ γῆς φοβερὸς ὁ Κυρίου λόγος καθέστηκεν, ὁ φάσκων· «Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ὃς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι.» Διὰ τοῦτο παραινεῖ πᾶσιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, λέγων, ὅτι τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Πολλὰ γὰρ τῶν θείων Γραφῶν ἐὰν κατὰ τὸ γράμμα νοήσωμεν, εἰς ἀθέσμους βλασφημίας περιπίπτομεν· οἷόν ἐστι καὶ τὸ προκείμενον ἡμῖν τοῦ Κυρίου λόγιον· ὅπερ ἐὰν κατὰ ξηροῦ τὰς λέξεις ἐκλάβωμεν, οὐ μόνον εἰς ἀθεμίτους B ἐννοίας περιπεσούμεθα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον ἐναντιούμενον ἑαυτῷ εὑρήσομεν. Ἐὰν γὰρ ὃς δ' ἂν εἴπῃ (10) λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ, πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν· «Ὁ ἀπαρνησάμενός με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνήσομαι κἀγὼ αὐτὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ·» καὶ πάλιν, ἐὰν πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὑπὲρ ἀργοῦ λόγου ἀπολογίαν δώσομεν· πῶς ὁ λέγων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, μωρὲ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν (11) τοῦ πυρός; πῶς δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλός φησι· «Μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε μαλακοὶ, οὐ λοίδοροι, οὐ μέθυσοι, οὐχ ἅρπαγες (12), βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι.» Καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς λοιπὸν, εἰπέ μοι, ὅτι πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία C ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις; Καὶ ἐὰν πάλιν τοῦτο ἀληθὲς, διὰ τί λοιπὸν ἐγκαλεῖται (13) ὁ ἄθλιος Ὠριγένης, τέλος κηρύττων τῆς κολάσεως, ἐν οἷς φησι συγχώρησιν πάσης ἁμαρτίας γενέσθαι καὶ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς δαίμοσι παρὰ Θεοῦ; Πάλιν τε, ἐὰν ἡ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἔχῃ (14) συγχώρησιν, τί μέμφεται ἡ Ἐκκλησία Νουάτον ἀποβαλλόμενον τὴν μετάνοιαν; Τὸ δὲ σκοτεινότερον καὶ δυσκατάληπτον ἐκεῖνό ἐστιν, ὅτι ὃς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὥστε ἐλάττων ἐστὶν ὁ Υἱὸς παρὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν Πατέρα. Καὶ πῶς Υἱὸς λέγει, «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν,» καὶ, «Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα;» Καὶ πάλιν ἐνταῦθά φησιν, ὅτι «Ὃς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ D τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ;» Ἆρα οὖν, εἰπέ μοι, συγχωρηθήσεται ἡ εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ Σιμωνιανοῖς, καὶ Σαβελλιανοῖς, καὶ Φωτεινια-

A tionem, et Spiritus per processionem exsistit. Deinde universa rerum natura per Verbum in Spiritu creatione constituta est.

49. *Quod blasphemare in Filium sit blasphemare in sanctam Trinitatem.*

Plerisque eorum, qui in terris degunt, terribilis est sermo Dei, quo ait: «Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, sed qui dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, nec in hoc sæculo, nec in futuro [78].» Quapropter omnes admonet divus Apostolus, indicans litteram occidere, spiritum vivificare. Pleraque siquidem sacrarum Scripturarum si juxta litteram sentimus, in nefarias collabimur blasphemias: qualis est illa Domini B sententia superius allata; quod quidem, si absolute secundum verba intelligamus, non modo in nefarias delabemur sententias, quin et ipsum Dominum sibi ipsi contrarium deprehendemus. Si enim quisquis verbum dixerit contra Filium, id ei remittetur, cur igitur Filius dicit: «Qui me negaverit coram hominibus, negabo et ego eum coram angelis Dei [79]?» Item si omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, et de verbo otioso rationem dabimus; qui fit ut is qui appellat fratrem suum fatuum, reus sit gehennæ ignis [80]? aut cur Paulus apostolus dicit: «Ne erretis: neque fornicarii, neque adulteri, neque molles, neque maledici, neque ebriosi, neque rapaces regnum Dei possidebunt [81]?» Quod si hæc ita se habent: dic mihi quomodo ait, C omne peccatum et omnis blasphemia remittetur hominibus? Rursumque, si verum illud est, cur miser accusatur Origenes, quod finem aliquem pœnarum constituat, ac tandem remissionem omnium peccatorum hominibus pariter et dæmonibus a Deo concedi prædicet? Rursum si blasphemia in Spiritum sanctum remissionem non habet, quare culpat Ecclesia Novatum rejicientem pœnitentiam? Quod autem obscurissimum et intellectu difficillimum est, quod, ei qui locutus fuerit contra Filium, remittatur: ei vero qui dixerit verbum contra Spiritum sanctum, nequaquam remittatur; ita ut minor sit Filius Spiritu sancto et Patre. Quare igitur ait Filius: «Ego et Pater unum sumus [82];» et, «Qui non honorat Filium, non honorat et Patrem [83]?» itemque D hic ait: «Quicunque dixerit verbum contra Filium, remittetur ei [84]?» Ergone scilicet condonabitur blasphemia in Filium Arianis, Simonianis, Sabellianis, Photinianis, et reliquis omnibus qui adversus in-

[78] Matth. XII, 31, 32. [79] Luc. XII, 9. [80] Matth. V, 22. [81] I Cor. VI, 9, 10. [82] Joan. X, 30. [83] Joan. V, 23. [84] Matth. XII, 32.

(8) Ἐξ αὐτοῦ, deest in ed. Commel., sed habetur in reliquis omnibus cum editis, tum manuscriptis.

(9) Sic Vatic., Anglic., Basil. In editis vero, τό, deest. Porro segmentum hoc ad verbum legitur in *Quæst. ad Antiochum*, infra.

(10) Edit. Commel. et Vatican., ὃς δι' ὃν εἴπῃ.

(11) Edit. Commel., γένναν.

(12) Οὐχ ἅρπαγες, deest in Basil. Ang. et Vatic. Mox, Anglic., Vatic. (in quo deest ὅτι), Basiliensis, λοιπὸν εἰπέ μοι ὅτι, et ita legit Nannius. Editi, λοιπὸν εἶπεν, ὅτι.

(13) De hoc loco vide quæ diximus in Monito. Mox, φησί, deest in Anglicano.

(14) Basiliensis, et Anglicanus, ἔχει. Vaticanus et editi, ἔχῃ. Quæ mox sequuntur eadem ferme sententia feruntur in quarta ad Serapionem epistola. Vide quæ hac de re dicimus in *Quæstionibus ad Antiochum.*

carnationem Filii blasphemias protulerunt? Apage hanc absurditatem. Si enim qui **20** dicit fratri suo, Fatue, reus est gehennæ ignis[85], in quam, quæso, gehennam gehennarum conjicietur, qui affirmat Deum suum creaturam esse, non Filium Dei, sed servum, sed administrum et minutum? Et si is qui contra Filium verbum dixerit, remissionem impetrabit, quomodo idem Filius dixit: « Qui non comedit carnem meam, nec bibit sanguinem meum, non habet vitam æternam[86]? » Aut qui, quæso, poterit qui ignominia afficit Filium non blasphemare in Trinitatem? Qui vero in eam blasphemiam dicit, is haud dubie abnegat sanctum baptisma. Qui autem sanctum baptisma abnegat, is nimirum Spiritum sanctum exuit. Et quemadmodum in sole isto sensibili, si calori radiisve ejus contumeliam feceris, in totam naturam solis recurrit hujusmodi contumelia: ita quoque se res habet in trigemino sole Trinitatis et mysterii: contumelia unius personæ, blasphemia est in universam plenitudinem Deitatis. Quid igitur sibi vult dictum illud Domini ad Judæos: « Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus: qui autem dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro[87]? » Prudenter audiamus et ne seducamur. Duplicem esse Christum post inenarrabilem unionem, dico autem ex deitate et humanitate, sacræ nobis proclamant Scripturæ: « Verbum » enim « caro factum est[88]. » Deitatem ergo Verbi ipse Christus Spiritum sanctum appellat, quemadmodum ad Samaritanam locutus est: « Spiritus, » inquiens, « Deus est[89]. » Humanitatem vero suam, Filium hominis nominavit: sicut etiam alibi de sua carne loquitur: « Nunc glorificatus est filius hominis[90]. » Judæi igitur, qui semper in Deum offendunt, duplicis adversus Christum blasphemiæ rei sunt. Quorum alii in carnem impingunt, hoc est, in Filium hominis, eum prophetam, non Deum existimantes: quibus veniam dedit, id enim initium erat prædicationis, cum nondum capax erat mundus, ut Deum illum esse crederet, qui homo apparebat. Atque hinc est, quod Christus ait: « Qui dixerit Verbum contra Filium hominis, » hoc est in corpus ejus, « remittetur ei[91]. » Ausim enim dicere, ne ipsos quidem beatos ejus discipulos perfectam de ejus divinitate sententiam habuisse, donec Spiritus sanctus in die Pentecostes eos visitasset. Siquidem post resurrectionem ipsum videntes, alii quidem adoraverunt eum, alii vero hæsitaverunt: nec tamen ob eam rem damnati sunt. Sunt alii qui in Spiritum sanctum impingunt,

A νοῖς (15), καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι, τοῖς εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ σάρκωσιν βλασφημήσασιν; Ἄπαγε τῆς ἀτοπίας! Εἰ γὰρ ὁ λέγων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Μωρὲ, ἔνοχός ἐστιν εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς, εἰς ποίαν λοιπὸν, εἰπέ μοι, γέενναν γεέννης ἐκβληθήσεται ὁ λέγων τὸν Θεὸν αὐτοῦ κτίσμα, καὶ οὐχὶ Θεοῦ Υἱὸν, ἀλλὰ δοῦλον, καὶ ὑπουργὸν, καὶ μικρόν; Καὶ εἰ, ὅστις εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ, πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι « Ὁ μὴ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον; » Πῶς δὲ καὶ δύναταί τις, ἀτιμάζων τὸν Υἱὸν, μὴ βλασφημεῖν εἰς τὴν Τριάδα; Ὁ δὲ εἰς αὐτὴν βλασφημῶν δηλονότι ἀπαρνεῖται τὸ ἅγιον βάπτισμα. Ὁ δὲ τὸ ἅγιον βάπτισμα ἀπαρνούμενος δῆλον ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποδύεται. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου, ἐὰν τὴν θέρμην ἢ τὴν ἀκτῖνα B αὐτοῦ καθυβρίσῃς, εἰς ὅλην τὴν φύσιν αὐτοῦ ἀνατρέχει ἡ ὕβρις· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ τρισηλίου τῆς ἁγίας Τριάδος φωτὸς καὶ μυστηρίου, τῇ τῆς μιᾶς ὑποστάσεως ἀτιμίᾳ παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς θεότητός ἐστιν ἡ βλασφημία. Τί οὖν ἐστιν ὑπὸ τοῦ Κυρίου πρὸς Ἰουδαίους λεγόμενον, ὅτι « Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ὃς δ' ἂν εἴπῃ (16) λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι; » Νουνεχῶς ἀκούσωμεν, καὶ μὴ πλανηθῶμεν. Διττὸν εἶναι τὸν Χριστὸν μετὰ τὴν ἄφραστον ἕνωσιν, φημὶ δὴ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, αἱ ἱεραὶ (17) ἡμῖν διαβοῶσι Γραφαί· « Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Τὴν γοῦν τοῦ Λόγου θεότητα ὁ αὐτὸς Χριστὸς Πνεῦμα ἅγιον ὀνομάC ζει· καθὰ καὶ πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν ἔλεγεν· ὅτι « Πνεῦμα ὁ Θεός· » τὴν δὲ ἀνθρωπότητα αὐτοῦ Υἱὸν ἀνθρώπου· καθὼς πάλιν ἀλλαχοῦ περὶ τῆς ἰδίας σαρκὸς αὐτοῦ φησι· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Εἰ (18) οὖν ἀεὶ τῷ Θεῷ προσκρούοντες Ἰουδαῖοι διττὴν πρὸς Χριστὸν τὴν βλασφημίαν ἐκέκτηντο. Οἱ μὲν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, ἤγουν τῷ Υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου, προσκόπτοντες, προφήτην αὐτὸν, ἀλλ' οὐ Θεὸν εἶναι ἐνόμιζον· οἷς καὶ συγγνώμην ἔδωκεν· ἀρχὴ γὰρ ἦν τοῦ κηρύγματος, καὶ οὔτω ἦν χωρῶν ὁ κόσμος (19), Θεὸν πιστεύειν, φαινόμενον ἄνθρωπον· διὸ καί φησιν ὁ Χριστὸς, ὅτι « Ὃς ἐὰν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, » εἴτ' οὖν (20) τοῦ σώματος αὐτοῦ, « ἀφεθήσεται αὐτῷ. » Τολμῶ γὰρ λέγειν, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ οἱ μακάριοι αὐτοῦ μαθηταὶ τὸ τέλειον περὶ τῆς αὐτοῦ D θεότητος εἶχον φρόνημα, ἕως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῖς τῇ Πεντηκοστῇ ἐπεφοίτησεν. Ἐπεὶ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἰδόντες αὐτὸν, οἱ μὲν προσεκύνησαν, οἱ δὲ ἐδίσταζαν· ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου κατεκρίθησαν. Οἱ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἴτ' οὖν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα βλασφημήσαντες, καὶ λέγοντες, ὅτι « Ἐν Βεελζεβοὺλ, τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ

[85] Matth. v, 22. [86] Joan. vi, 54. [87] Matth. xii, 31, 32. [88] Joan. i, 14. [89] Joan. iv, 24. [90] Joan. xiii, 31. [91] Matth. xii, 32.

(15) Editio Commeliniana, Φωτειανοῖς. Basiliensis, Angl., Vaticanus, Φωτιανοῖς. Reliqui et editi Parisiens., Φωτεινιανοῖς, recte. Et ita legitur infra in *Quæstionibus ad Antiochum.*

(16) Basiliensis, εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ, etc.

(17) Editi, καὶ αἱ ἱεραί, sed καί deest in Vaticano, Basil. et Anglicano.

(18) Forte, οἱ.

(19) Vaticanus et Anglicanus, οὔπω ἐχώρει ὁ κόσμος.

(20) Basil. hic et infra, εἴτουν.

δαιμόνια· » τούτοις, φησὶν, « οὐκ ἀφεθήσεται οὐδὲ ἐν A τῷ νῦν αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι. » Καὶ πάλιν σημειώσασθαι χρὴ, ὅτι οὐκ εἶπεν ὁ Χριστός· Τῷ βλασφημήσαντι καὶ μετανοήσαντι (21) οὐκ ἀφεθήσεται· ἀλλὰ τῷ βλασφημοῦντι, εἴτ' οὖν, τῷ ἐν τῇ βλασφημίᾳ ἐπιμένοντι· ἐπειδήπερ οὐκ ἔστιν ἁμαρτία ἀσυγχώρητος παρὰ τῷ Θεῷ τοῖς γνησίως (22) καὶ κατ' ἀξίαν μετανοοῦσιν.

qui scilicet in Christi deitatem blasphemias dicunt, aiuntque : « In Beelzebule, principe dæmoniorum, ejicit dæmonia [92]. » De istis intelligendum est, quod ait : « Non remittetur, neque in præsenti sæculo, neque in futuro [93]. » Quin et hoc observandum est, non dixisse Christum : blasphemanti et pœnitentiam agenti remissionem dandam non esse : sed blasphemanti, id est in blasphemia perseveranti. Quandoquidem nullum est peccatum irremissibile apud Deum. illis, qui vere ex animo, et ut par est, pœnitentiam agunt.

50. *Τί ἐστιν Εὐαγγέλια;*

Τοῦ Θεοῦ Λόγου Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσία, πρὸς σωτηρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων σαρκωθέντος, ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας, τῆς ἀειπαρθένου (23).

50. *Quid sint Evangelia?*

Dei Verbi Domini Jesu Christi præsentia ad humani generis salutem incarnati, ex Spiritu sancto et Maria semper Virgine.

B

51. *Περὶ ἀγγέλων.*

Τί ἐστιν ὅρος οὐσίας ἀγγέλου; Ἄγγελος γὰρ ζῶον λογικὸν, ἄϋλον, ὑμνολογικὸν, ἀθάνατον.

21

51. *De angelis.*

Quæ est definitio substantiæ angelicæ? Angelus animal est rationale, expers materiæ, hymnis dicendis aptum, immortale.

52. *Τί δὲ ἔργον τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ὑπάρχει;*

Ὕμνος ἄληκτος, καὶ ἔρως ἄπαυστος τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ Θεοῦ· τάχα δὲ καὶ εὐχὴ ἔμμονος (24) ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐταὶ αἱ τάξεις καὶ στρατιῶται λέγονται, δεῖ λοιπὸν ἐννοεῖν τάξιν διδασκαλικὴν, τάξιν ἐπιτρεπτικὴν, τάξιν τιμωρητικὴν, τάξιν ψυχῶν χαριστικὴν, τάξιν ἐν ἀνθρώποις παραμονητικήν. Ὥσπερ δὲ καὶ τάξεως διαφορὰν ἐν ταῖς ἄνω δυνάμεσιν ἔγνωμεν, οὕτω καὶ στάσεως καὶ γνώσεως. Οἱ μὲν θρόνοι, καὶ τὰ σεραφὶμ, καὶ τὰ χερουβὶμ, ἀμέσως παρὰ Θεοῦ μανθάνουσιν, ὡς πάντων C ἀνώτερα καὶ Θεῷ πλησιάζοντα· ταῦτα δὲ διδάσκει τὰ κατώτερα τάγματα, καὶ οὕτως ἐφεξῆς τὰ ἀνώτερα διδάσκει τὰ κατώτερα. Τὸ δὲ κατώτερον τάγμα εἰσὶν οἱ ἄγγελοι, οἱ καὶ τῶν ἀνθρώπων ὄντες διδάσκαλοι.

52. *Quod opus cœlestium potestatum?*

Hymnus perpetuus, et amor incessabilis erga majestatem Dei ; fortasse etiam oratio continua pro nostra salute. Cæterum, quia ipsi ordines et milites denominantur, restat ut hic eos distinguamus, in ordinem docentium, curatorum, punientium, eorumque, qui animabus gratificantur, et qui apud homines permanent. Et quemadmodum discrimen ordinis in supernis potestatibus novimus, ita quoque stationis et scientiæ. Throni scilicet, seraphim et cherubim, continuo et sine ullo medio a Deo condiscunt, utpote cæteris sublimiores et Deo propinquiores, et ab iis erudiuntur inferiores ordines, atque ita deinceps superiores docent inferiores. Infimus autem ordo sunt angeli, qui et hominum magistri sunt.

53. *Τί ἐστιν ἄνθρωπος;*

Ἄνθρωπός ἐστι ζῶον νοερὸν, αἰσθητικὸν θείου νοῦ, καὶ ζωῆς αἰωνίου δεκτικὸν, καὶ τῇ ταύτης στερήσει θνητόν. Τούτου οὖν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κατὰ τὴν γηγενῆ πλάσιν.

53. *Quid est homo?*

Homo est animal intellectu præditum, et quod sentit divinam mentem, vitæ æternæ capax, et hujus spoliatione mortale. Hujusmodi est igitur ratio hominis secundum terrestrem formam.

54. *Ὅτι σύνθετος ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐχ ἁπλοῦς, οὐδὲ ἐξ ὁμοειδῶν μερῶν, ἀλλ' ἐξ ἀσωμάτου νοῦ, καὶ σώματος τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ἤτοι ἐμψύχου.*

D

Ὡς ἐδίδαξεν ὁ Παῦλος, σαρκὸς μὲν τὸ ἐπιθυμητικὸν (25) τῇ ψυχῇ προσνείμας, ὃ καὶ σάρκα προσεῖπεν ἅμα τῷ ἑαυτῆς θελήματι τὴν ἀνθρώπου σάρκα, ἣν καὶ στρατεύεσθαι ἔφη κατὰ τοῦ πνεύματος· οὐ στρατεύεται δὲ τὸ μὴ κίνησιν ἔχον, μηδὲ θέλησιν ἰδίαν. Ταύτην δὲ τὴν σάρκα, πρὸς τὸ πνεῦμα ἔφη

54 *Quod compositus sit homo, et non simplex, neque ex similaribus partibus, sed ex incorporali mente, et corpore concupiscenti, sive animali.*

Ut docuit Paulus, qui carnis concupiscibilem vim animæ attribuit, quam et carnem appellavit, una cum ejus voluntate, hominis scilicet carnem, quam militare ait contra Spiritum : sed enim militare nequit, quod motu destituitur, et voluntatem propriam non habet. Hanc porro carnem adversus Spi-

[92] Luc. xi, 15. [93] Matth. xii, 32.

(21) Sic Vatic., Basil. et Angl. Editi vero, μετανοοῦντι.

(22) Γνησίοις, Anglican. Mox, Vaticanus pro Εὐαγγέλια, habet, εὐαγγελισμός.

(23) Sic Basiliensis, Anglic. et Vatic. Editi vero, ἀεὶ Παρθένου, divisis vocibus. Paulo post, Vatic. et Anglic., οὐσίας ἀγγέλων. Reliqui, οὐσίας ἀγγέλου. Porro hæc habentur ad verbum in *quæst.* 30 *ad Antiochum*. Et similiter illa, τί δὲ ἔργον τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ὑπάρχει, in tricesima prima *quæstione ad Antiochum*.

(24) Sic Basil. et Anglic. recte. Cæteri et editi, ἔμπονος.

(25) Basiliensis et Anglicanus, τῆς ψυχῆς.

ritum ait pugnare, non eam quidem immobilem, aut inanimalem. Naturalis enim affectionum motus ei insitus est, qui, cum caro nominatur, ut in Epistola ad Romanos manifestius interpretatus est, declarans motum, qui in carne est, confligere adversus mentem, et invicem oppugnari, ut rem nequaquam eamdem atque mentem, sed prorsus ab ea diversam : « Condelector enim, » inquit, « legi Dei, secundum interiorem hominem : video autem aliam legem in membris meis, bellantem contra legem mentis meæ, et captivantem me[24]. » Hanc voluntatem, et animam proprie appellavit Paulus, distinguens eam a spiritu, cum dicit : « Deus sanctificet vos per omnia, et integer spiritus vester, et corpus et anima sine culpa in adventum Domini nostri Jesu Christi servetur[25]. » His verbis spiritum, animam et corpus pro integro homine exponens, rogansque eum sanctificari, et sine culpa conservari. Ergo designavit spiritum, qui sanctificandus esset, hoc est mentem humanam. Animam deinde, vim concupiscendi, et corpus tabernaculum terrestre appellat : ut secundum hanc distinctionem tribus constet homo terrigena, intelligibili, concupiscibili, corporali. Voluntas porro sive anima, quæ est vis concupiscibilis, unita est menti, et corpori humano. Invalescente igitur intelligendi vi, totus homo efficitur intellectualis, quanquam implicatus sit carnalibus concupiscentiis, secundum conspicuam dissensionem et pugnam ejus, quæ in homine est, rationalis vis cum irrationali, non quidem dominante, sed dominium patiente. Cæterum principalis **22** dicitur mens, quatenus princeps est et dux corporis animalis. Homo igitur, secundum principatum mentis, particeps est deitatis, cum sit animal intellectuale ; ideoque dicit : « Qui adhæret Domino, unus spiritus est[26]. »

A διαμάχεσθαι, οὐ τὴν ἀκίνητον, οὐδὲ τὴν ἄψυχον. Φυσικὸν γὰρ ἐνέσπαρται ταύτῃ κίνημα παθητικὸν, μεθ' οὗ σὰρξ ὀνομάζεται, ὡς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἔτι σαφέστερον ἡρμήνευσε, τὸ ἐν τῇ σαρκὶ διασαφήσας κίνημα, διαμαχόμενον πρὸς νοῦν καὶ ἀντιπάσχον, ὡς οὐ ταὐτὸν δήπου, ἀλλ' ἕτερον ὂν τῷ νῷ· « Συνήδομαι γὰρ, » φησὶ, « τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου, ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με. » Τοῦτο δὲ τὸ θέλημα καὶ ψυχὴν ἰδίως ὁ Παῦλος ἐκάλεσεν, χωρίσας ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ὅτε φησίν· « Ὁ Θεὸς ἁγιάσῃ ὑμᾶς ὁλοτελεῖς, καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν (26) Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθείη· » ἐν δὲ τούτῳ τὸ B πνεῦμα, καὶ ψυχὴν, καὶ σῶμα, τὸν ὁλοτελῆ ἄνθρωπον ἑρμηνεύσας, καὶ ὑπευξάμενος αὐτὸν ἁγιασθῆναι, καὶ ἀμέμπτως τηρηθῆναι. Πνεῦμα μὲν οὖν ἔδειξε τὸ ἁγιαζόμενον, ὅπερ ἐστὶν ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος· ψυχὴν δὲ μετὰ τοῦτο τὸ ἐπιθυμητικὸν, καὶ σῶμα σκήνος τὸ γήϊνον· ὥστε κατὰ ταύτην τὴν διαίρεσιν τρία εἶναι τὸν ἄνθρωπον τὸν γηγενῆ· τὸ νοερὸν, τὸ ἐπιθυμητικὸν, τὸ σωματικόν. Τοῦτο (27) τὸ θέλημα, ἤτοι ἡ ψυχὴ, τὸ ἐπιθυμητικὸν, ἥνωται τῷ νῷ τῷ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῷ σώματι. Ἐπικρατοῦντος οὖν τοῦ νοεροῦ, τὸ ὅλον ἐστὶ νοερὸς ἄνθρωπος· καίτοιγε συμπεπλεγμένον ἔχων ἐν ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις, κατὰ τὴν πρόδηλον διαφορὰν καὶ μάχην λογικοῦ τε καὶ ἀλόγου, τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' οὐκ ἐπικρατοῦντος, ἀλλὰ ἐπικρατουμένου. Ἡγεμονικὸν δὲ λέγεται, καθὼς ὁ C νοῦς ἡγεῖται τοῦ ζωτικοῦ σώματος. Ἄνθρωπος οὖν καθ' ἡγεμονίαν νοῦ (28) μετέσχε θεότητος, νοερὸν ζῷον ὤν· διὰ τοῦτο λέγει· « Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστιν. »

[24] Rom. VII, 22 23. [25] I Thess. V. 23. [26] I Cor. VI, 17.

(26) In verbo, ἡμῶν, deficit codex Basiliensis. Mox, Anglic., ἐν δὲ τούτοις πνεῦμα, etc.
(27) Τοῦτο, deest in Anglic.
(28) Vox, νοῦ, habetur in Anglicano, et in edit. Paris. In reliquis et in edit. Commel. desideratur.

IN EPISTOLAM CATHOLICAM ADMONITIO.

Hæc Epistola non habetur in antiquis Athanasii Operum collectionibus, ambigimusque an sit ea germanum Athanasii opus ; nonnulla quippe sunt hic loquendi genera in veris Athanasii operibus non usitata, quanquam sexcenties sese illi obtulerit ea usurpandi occasio, v. g. σύμβολον τῆς πίστεως, *stylus item remissior quam Athanasianus. In titulo etiam quædam occurrunt* νοθείας *signa : vox, οἱ* συνεπίσκοποι, *nusquam ab Athanasio usurpata, solet quippe ubique ille coepiscopos vocare* συλλειτουργούς. *Nomina item regionum pauciora, quam quæ Epistolæ Catholicæ quæ encyclica est, inseri soleant. Præterea solet Athanasius fusius et liquidius res gestas in epistolis suis enarrare, quam hic habeantur. Quapropter inter dubia opera eam ablegare visum est.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

S. P. N. ATHANASII

EPISTOLA CATHOLICA.

A *Τοῖς κατὰ τόπον ἀδελφοῖς ἀντιποιουμένοις πίστεως καὶ σωτηρίας, καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον, καὶ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν, καὶ Φοινίκην, καὶ Ἀραβίαν* (29), *ὀρθοδόξοις ἐπισκόποις, Ἀθανάσιος καὶ οἱ συνεπίσκοποι ἐν Κυρίῳ χαίρειν.*

Ὅσοι τὴν ἀσέβειαν συνορᾶτε τὴν ἐπανισταμένην τῇ εὐσεβείᾳ διά τε φανερῶν κενοφωνιῶν (30), καὶ δι' ὑποκρίσεων δολερῶν, καὶ διαστάσεων, καὶ θορύβων ἀπρεπῶν, καὶ πληγῶν, καὶ τραυμάτων, καὶ φόνων, ὑπεξελθεῖν, καθάπερ ἀπὸ κλύδωνός τινος εἰς λιμένα, καὶ σώζειν ἑαυτοὺς ὀφείλετε, μήτε τῇ ἀσεβείᾳ συμμιγνύμενοι τῶν ἀθετούντων τὴν μίαν καὶ (31) ἀληθῆ θεότητα τῆς ἁγίας Τριάδος, καὶ ἀπαλλοτριούντων τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ χωριζόντων, μήτε ταῖς συγχύσεσιν αὐτῶν καὶ μιαιφονίαις ἀναμιγνύμενοι. Οὕτω γὰρ καὶ (32) ἡμεῖς, ἑαυτοὺς B βουλόμενοι σώζειν, καὶ τοὺς πειθομένους ἡμῖν, καὶ ἐκ πλείονος ἤδη χρόνου τὴν προφανῆ ἀσέβειαν τοῦ Ἀρείου διελέγχομεν καὶ τὴν ὑπόκρισιν τῶν ἐπιπλάστοις ῥήμασιν ὑπαγομένων τοὺς ἀφελεστέρους· χωριζόμεθά τε πάσης ἀταξίας αὐτῶν, πενθοῦντες ἐφ' οἷς πράττουσιν, ὅτι τὸ ὄνομα τὸ ἀγαθὸν δυσφημεῖσθαι ποιοῦσι, καὶ βουλόμενοι διατηρηθῆναί πως ἐν ἡμῖν καὶ τοῖς μεθ' ἡμῶν τόν τε τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιεικοῦς ἀναστροφῆς νόμον. Ἐφ' ἃ καὶ ὑμᾶς παρακαλοῦμεν, ὅσοι τε ἤδη τὴν αὐτὴν ἔνστασιν ἐνεστήσασθε, καὶ ὅσοι μηδέπω πρὸς τὸν ζῆλον τοῦτον ἐξανέστητε. Ἢ μηδὲ συνήκατε καταλυόμενον διὰ τῶν τοιούτων (33) τὸν Χριστιανισμὸν, καὶ σχήματι δολερῷ τὸν διάβολον καταπολεμοῦντα τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ὥσπερ ναῦν καταποντίζοντα; Εἰ δὲ καὶ γράφειν C ἡμῖν καὶ ἀνακοινοῦσθαι περὶ τῶν τοιούτων βούλεσθε, χαίροντες δεξόμεθα τὴν ὁμοψυχίαν καὶ σύμπνευσιν ὑμῶν, ἀδελφοὶ, καὶ τὰς τῶν εὐχῶν κοινωνίας (34), εἰ καὶ τῷ τόπῳ διεστήκαμεν· γνωρίζοντες ὑμῖν, ὅτι, εἰ καὶ πολλῷ ἤδη χρόνῳ τὰ τῆς παραφθορᾶς ταύτης ἐπιπολάζει, ἀλλ' οὖν ἔτι (35) καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν λαῶν διαμένει τὸ τῆς ἀποστολικῆς πίστεως ἀγαθὸν, καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἐπισκόπων· εἰ καὶ βίᾳ κατέχουσί τινες τὸν λαὸν καὶ ἑτέροις ῥήμασιν

Omnibus ubique locorum fratribus, fidei salutisque sectatoribus, episcopisque orthodoxis in Ægypto, Syria, Cilicia, Phœnice, Arabia, Athanasius et coepiscopi, in Domino salutem.

Quotquot impietatem conspicitis attollentem se adversus pietatem, vanis palam adhibitis sermocinationibus, dolosa simulatione, dissidiis item, indecoris tumultibus, imo plagis, vulneribus, cædibus; quasi a tempestate ad portum confugere salutemque vobis parare debetis: neque vos iis admiscere qui unam, veramque sanctæ Trinitatis abnegant deitatem, Filium a Patre abalienant, Spiritumque separant a Filio, neque eorum tumultibus cædibusque vos sociare. Ita enim nos qui salutem curamus nostram, nec non eorum qui nobis obtemperant, apertam Arii impietatem jamdiu confutavimus, itemque eorum simulationem qui confictis sermonibus simpliciores seducunt: et a turbulenta eorum societate nos segregamus: eorumque facinora lugemus, quod nempe id agant, ut bonum nomen blasphemetur, atque peroptamus ut cum apud nos, tum apud nostros, fidei modestæque disciplinæ lex servetur. Ad eaque ipsa studia vos cohortamur, quotquot ejusdemmodi institutum amplexi, quotquot item eodem studio nondum inflammati estis. Annon intelligitis ejusmodi rebus aboleri Christianismum, ac dolosa specie diabolum oppugnare Ecclesiam, eamque veluti navem demergere? Quod si nobis scribere ac super ea re communicare volueritis, vestram concordiam conspirationemque, necnon mutuam orationum participationem, etsi loco dissiti, læti suscipiemus. Indicamusque vobis, etsi jamdiu grassatur lues isthæc, apud maximam partem populorum necnon episcoporum apostolicam servari fidem. Tametsi nonnulli sunt, qui, cum vi, tum fallacibus verbis populum detinent: plurimique episcoporum, partim metu virorum 23
in urbibus illustriorum, partim gloriæ ambitu, quæ sentiunt occultant, quæ non sentiunt se sentire

(29) Hæc, καὶ Φοινίκην, καὶ Ἀραβίαν, desunt in Basil. secundo. Basiliensis primus, Ἀῤῥαβίαν. Mox hæc, Ἀθανάσιος καὶ οἱ συνεπίσκοποι, desunt in Basil. 2.

(30) Sic omnes mss. Interpres vetus legerat, καινοφωνιῶν, verterat enim, *novis prorsus vocabulis*.

(31) In Basil. 1 et 2 et in Anglicano deest *καί*.

(32) In edit. Commel. *καί* deest. Et infra ante, ἐκ πλείονος, *καί* deest in Basiliensi 1

(33) Basiliensis primus, τούτων.

(34) In editione Commel. κοιωνίας, lapsu graphico, quem ut notaret Felc. posuit, *Scr.* κοινωνίαν, mendose scilicet scripsit κοινωνίαν pro κοινωνίας, quam lectionem videntur habuisse ejus codices. Parisienses vero editores Felc. lapsum seculi, τὴν... κοινωνίαν, posuerunt.

(35) Sic Basil. 1 et 2 et Anglic. Edit. vero Commel., οὖν ἐστι.

simulant. Qui si non essent iis affectibus præoccupati, veritatem sane paucis hisce verbis expositam agnoscerent : scilicet, Deus et Dei Filius non potest esse res a Deo facta, nec Spiritus sanctus rebus factis annumeratur. Dei, non vero creaturæ, adventum admittimus : neque in servi adventum credimus, divinique Spiritus gratiam admittimus : per quem et dii efficimur, et Dei templa reddimur. Hæc enim paucis licet declarata, Christiano cuique aperta sunt, cum accuratam ab initioque prædicatam veritatem conservent : in qua si maneamus, æternam exspectamus spem. Fidei itaque nostræ Symbolum est : Consubstantialis Trinitas ; Deus verus ex Maria factus homo : qui his non astipulatur, anathema sit. Hæc enim præfert Nicænæ synodi rescriptum : Consubstantialem esse Patri Filium, et Spiritum sanctum Patri et Filio conglorificari. Deum verum Filium Dei incarnatum, et passum esse, resurrexisse, in cœlos ascendisse, venturum esse judicem vivorum et mortuorum : cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ἀπατηλοῖς· καὶ ἐπισκόπων πλῆθος, τὰ μὲν διὰ δέος τῶν ἐν πόλεσιν ἐπιφανεστέρων (36), τὰ δὲ δι' ἀντιποίησιν δόξης· καὶ ἃ μὲν φρονοῦσιν, ἀποκρύπτουσιν, ἃ δὲ μὴ φρονοῦσιν ὑποκρίνονται. Ὡς, εἴ γε μὴ τούτοις τοῖς πάθεσι προκατεσχημένοι εἰσὶ, καὶ μόνον ῥηθεῖσαν τὴν ἀλήθειαν ὀλίγοις ῥήμασιν, ἐπιγινώσκουσιν, ὅτι μήτε ποίημα Θεοῦ Θεὸς καὶ Υἱὸς Θεοῦ εἶναι δύναται, μήτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιήμασιν ἐγκαταριθμεῖται. Θεοῦ τε ἐπιφάνειαν ὑπεδεξάμεθα, καὶ οὐχὶ (37) κτίσματος ἐπιδημίαν· οὐδὲ εἰς δούλου παρουσίαν πεπιστεύκαμεν, καὶ θεϊκοῦ Πνεύματος ὑπεδεξάμεθα, δι' οὗ καὶ θεοποιούμεθα, καὶ Θεοῦ ναοὶ καθιστάμεθα. Ταῦτα γὰρ καὶ οὕτω βραχέως λεγόμενα, παντὶ Χριστιανῷ κατάδηλα, ὡς τὴν ἀκριβῆ (38) ἐξ ἀρχῆς κηρυχθεῖσαν ἀλήθειαν σώζουσιν, ἐφ' ᾗ ἐμμένοντες τὰς αἰωνίους ἐλπίδας ἐκδεχόμεθα. Σύμβολον οὖν τῆς πίστεως ἡμῶν ὁμοούσιος ἡ Τριὰς, Θεὸς (39) ἀληθινὸς, ἐκ Μαρίας γενόμενος ἄνθρωπος. Ὁ δὲ μὴ συντιθέμενος ἀνάθεμα ἔστω. Ταῦτα γὰρ καὶ τὸ τῆς μεγάλης συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ γράμμα βούλεται· Ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· καὶ τὸ Πνεῦμα, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ συνδοξάζεσθαι· Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σεσαρκῶσθαι, πεπονθέναι, ἀναστῆναι, εἰς οὐρανοὺς ἀνεληλυθέναι, ἥξειν κριτὴν ζώντων καὶ νεκρῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (40). Ἀμήν.

(36) Sic Basil. 2, rectius. Cæteri et editi, ἐπιφανεστέραις. Infra Basil. 1, προκατισχημένοι. Anglic., προκατησχημένοι.

(37) Hæc, καὶ οὐχί, usque ad, ὑπεδεξάμεθα sequens, desiderantur in editis, sed habentur in Basiliensi primo et Anglicano.

(38) Sic edit. Paris. et Basil. 2. In edit. Commel. et in reliquis mss., ἀκριβῆ deest. Paulo post, Anglic., καὶ τὰς αἰωνίους.

(39) Anglicanus, ὁ Θεος.

(40) Sic Basiliensis secundus. In cæteris et in editis τῶν αἰώνων deest.

ADMONITIO IN REFUTATIONEM HYPOCRISIS MELETII, ETC.

In Nannii interpretatione titulus sic habet, Refutatio contra hypocrisin Meletii, Eusebii et Pauli Samosatensis ; *vitiatum quippe codicem Anglicanum secutus ille est : nimirum, lapsu cujusdam scriptoris primo positum est,* καὶ Εὐσέβιον, καὶ τὸν Σαμοσατέα, *ut legitur in superioribus editis : hinc alius amanuensis, illum Samosatensem ratus esse Paulum hæresiarcham, temere inseruit,* καὶ Παῦλον τὸν Σαμοσατέα, *ut habetur in Anglicano codice. At legendum esse* τῶν περὶ Μελέτιον καὶ Εὐσέβιον τὸν Σαμοσατέα, *cum ex manuscriptis fere omnibus, tum ex recta historiæ serie constat. Carpi enim hoc loco Meletii, Eusebii Samosatensis, cæterorumque Antiochiæ coactorum episcoporum epistolam ad Jovianum imperatorem anno* 363 *scriptam nulli ambiguum erit, eam epistolam apud Socratem inspicienti : cujus partem hic apponere visum est :* Τῆς ἁγίας συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ πάλαι συγκροτηθείσης τὴν πίστιν καὶ ἀποδεχόμεθα καὶ κατέχομεν· ὁπότε καὶ τὸ δοκοῦν ἐν αὐτῇ ξένον τισὶν ὄνομα, τὸ τοῦ *ὁμοουσίου* φαμὲν, ἀσφαλοῦς τετύχηκε παρὰ τοῖς πατράσιν ἑρμηνείας, σημαινούσης, ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, καὶ ὅτι ὅμοιος κατ' οὐσίαν τῷ Πατρί· οὔτε δὲ ὡς πάθους τινὸς περὶ τὴν ἄῤῥητον γέννησιν ἐπινοουμένου, οὔτε κατά τινα χρῆσιν Ἑλληνικὴν λαμβάνεται τοῖς πατράσι τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας, εἰς ἀνατροπὴν δὲ τοῦ, *Ἐξ οὐκ ὄντος*. « Sanctæ synodi Nicææ coactæ fidem admittimus retinemusque. Si quidem nomen *consubstantialis* ibi admissum, quod insolens quibusdam visum est, cauta interpretatione a Patribus est explicatum ; ita ut significet, ex Patris substantia Filium esse genitum, eumque substantia Patris esse similem : non quasi passio quædam in generatione illa ineffabili intelligatur, neque usu quodam Græci sermonis substantiæ nomen a Patribus usurpatur ; sed ad subversionem illius dicti, *Ex non exstantibus*. « *Hæc maxime verba, Catholica sane, ut nemo eat inficias, ad suspectum et pravum sensum detorquere nequidquam conatur scriptor iste. Quæ sane causa fuit ut a doctis viris Paulino tum Ecclesiæ Antiochenæ partem occupanti, aut cuidam ex sequacibus ejus ascribatur. Quod veri satis simile est, cum certum alias sit Paulinianos ideo a Meletii communione avulsos esse, quod ejus suspectam haberent fidem.*

II. *Quisquis tamen sit hujus opusculi auctor, videtur non esse Athanasius ; siquidem hanc ille doctrinam probat in libro* De synodis, *num.* 41, *ubi clare innuit vocem* ὁμοιοούσιον (*quam impugnat hujus opusculi editor*) *piam esse, nec tamen sufficere ad Christi generationem explanandam, quapropter addendam esse vocem*

ὁμοούσιον, quæ cum in epistola Meletii, etc., diserte exprimatur, recte illa cum Athanasii doctrina consentit. His adde styli varietatem sane conspicuam; Athanasianus enim planus apertusque, hujus vero scriptoris intricatissimus est, ita ut, sub finem potissimum, vix sit intelligendus. Præter hæc, indignum Athanasio orthodoxas piasque sententias, argutiis atque cavillis impugnare, quod unum agit scriptor iste. Nec omittendum, non reperiri hoc opusculum in antiquioribus Athanasii operum collectionibus, abesseque a Regio et Segueriano codice, qui ambo omnia Athanasii opera iisdem adhibitis numeris complectuntur. Quare dubium saltem valdeque suspectum videtur. Antiquum tamen esse patet, atque paulo post missam a Meletio, Eusebio aliisque ad Jovianum epistolam editum. Quare illud in annum circiter 364 conferimus.

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἔλεγχος τῆς (41) ὑποκρίσεως τῶν περὶ Μελέτιον, καὶ Εὐσέβιον τὸν Σαμοσατέα κατὰ τοῦ Ὁμοουσίου.

—

S. P. N. ATHANASII

Refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis, adversus Consubstantialitatem.

A Ἄνθρωπος καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γέγονε, καὶ ἔστιν οὐ Θεὸς ὁ ἄνθρωπος· τὸ γὰρ ὅμοιόν τινι οὐκ ἔστιν αὐτὸ ἐκεῖνο, ᾧ ὁμοιοῦται. Ὡς καὶ τὸ, ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν (42) σαγήνῃ καὶ σπέρματι, καὶ οὐδὲν τούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ, ὅμοιος ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ ὁ μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' οὐκ οἰκοδεσπότης οὗτος· καὶ ἕτερα τοιαῦτα πολλά. Ὅμοια δὲ καὶ ἐν τοῖς σώμασι, λύκος κυνὶ, ἀλλ' οὐ κύων ἐστί (43)· καὶ κασσίτερος ἀργύρῳ, ἀλλ' οὐκ ἄργυρος· χαλκὸς χρυσῷ, ἀλλ' οὐ χρυσός· καὶ κόκκινον αἵματι, ἀλλ' οὐχ αἷμα· καὶ γύψος χιόνι (44), ἀλλ' οὐ χιών· καὶ ἄλλα διάφορα τοιαῦτα θεωρεῖται. Θεῷ οὖν οὐχ ὅμοιος ὁ Υἱὸς, Θεὸς ὤν, ἀλλ' ἓν καὶ τοῦτο· ὡς γέγραπται· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. » Καὶ θεότητα ἡρμήνευσε τὴν ἑνότητα· θεότητα δὲ οὐχ οἵαν τῶν θεοποιηθέντων· B ἅτε δὴ ἀντιτιθεὶς αὐτὴν πρὸς ἐκείνην, ὡς ἔχει τὸ λόγιον τοῦ Κυρίου· Θεὸς γάρ ἐστιν, οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενόμενος (45)· καὶ Θεὸς ὀνομαζόμενος τῇ ὁμοιώσει, οὐ τῇ φύσει· ὁμοιωμένην ἔχων Θεῷ τὴν οὐσίαν· καὶ δὴ καὶ προκόπτων ἐν τῇ ὁμοιότητι· καθ' ἣν ἤδη φύσιν (46), « Τέκνα Θεοῦ ἐσμεν, » καὶ « Ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα. » Ὅπου δὲ ἡ οὐσία ἡ αὐτή, οὐ προκόπτει οὐσία εἰς τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, ἀλλὰ ἄνθρωπος μὲν

24 Homo ad similitudinem Dei factus est, nec tamen est homo, Deus: quod enim alicui simile est, nequaquam illud ipsum est, cui est simile. Ut, verbi causa, simile est regnum cœlorum sagenæ et sementi, nec quidquam tamen horum est regnum cœlorum: et qui doctus est in regno cœlorum, similis est homini patrifamilias: at nequaquam paterfamilias ipse est, et alia hujusmodi multa. In corporibus item, lupus cani similis, non canis tamen est: stagnum argento, et nequaquam argentum est: æs auro, nec tamen est aurum: coccinum sanguini, sed non est sanguis: gypsus nivi, nec tamen nix est: et sic alia inter se diversa, sed tamen similia conspiciuntur. Deo itaque nequaquam similis est Filius, Deus cum sit, sed unum sunt, uti scriptum est: « Ego et Pater unum sumus [97]. » Deitatemque unitatem interpretatur: Deitatem, inquam, non qualis est in iis qui dii effecti sunt, nimirum hanc illi opponit, ut Domini præfert eloquium; Deus enim est, non ut homo, qui ad similitudinem Dei factus est, Deusque nominatur similitudine, non natura; habet quippe essentiam Dei similem effectam, in qua similitudine profectum admittit: penes quam naturam, jam « Filii Dei sumus [98], » et: « Si apparuerit, similes ei erimus [99]. »

[97] Joan. x, 30. [98] Rom. viii, 16. [99] I Joan. iii, 2.

(41) Τῆς deest in Basil. 1 et in codice eminentissimi cardinalis Ottoboni, quem sic notamus, *Ottobon*. Mox, edit. Commelin. Μελέτον, menduse. Mox particula, καί, quæ legebatur in editis ante, τὸν Σαμοσατέα, deest in Ottobon., Basiliensi primo, secundo et Felck. 2, et recte quidem. Anglic., περὶ Μελέτιον καὶ Παῦλον τὸν Σαμοσατέα, quam lectionem perperam secutus est Nannius, ut diximus in Monito. Ibidem, editi post Σαμοσατέα, habent, τῶν κακοδόξων, quæ verba cum desint in Ottobon., Basiliensi 1, 2, Anglic. et Felckm. 2, omissa sunt. Mox iidem, κατὰ τοῦ Ὁμοουσίου. Editi, περὶ τοῦ Ὁμοουσίου.

(42) Ottobon. Basiliensis 1, Anglican. et Felc. 2, C ὡς καὶ ὁμοίαν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, postremus habet, τήν, ante βασιλείαν. Mox hæc, καὶ οὐδὲν τούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, desunt in edit. Commel. Felc. 2, ἀλλ' οὐδὲν τούτων.

(43) Ἐστί deest in Felc. 2. His similia vide in tract. *de synodis*, num. 41. Vulgares eo tempore similitudines usurpat scriptor iste, ut et Athanasius.

(44) Basiliensis primus, καὶ ψῦχος, χιόνι. Mox editi, καὶ ἄλλα διάφορα τοιαῦτα, sed διάφορα abest ab Ottob., Basiliens. 1, Anglic. et Felc. 2.

(45) Sic Ottobon. Basiliensis 1, Anglican. et Felc. 2. Editi, λεγόμενος.

(46) Sic omnes mss. præter Felc. 5. Editi, φησίν, male.

Ubi porro eadem ipsa est substantia, ibi substantia non proficit, nec admittit majus, vel minus, sed hominis illud est : at Dominus idem semper ipse est, nec modo minor, modo major, utpote Deus : « Jesus, » inquit, « heri et hodie, ipse et in sæcula [1]. » Qui igitur illud Filio adimit, quod sit Patri consubstantialis, similemque ipsum ait, Deum illum esse negat. Similiterque, qui consubstantiale definit, ut substantia simile, is alteram ejus substantiam inducit, Deoque similem factam. Non itaque ille consequenter ait eum esse ex substantia Patris, cum consubstantialem non sentiat; quemadmodum est homo qui ex hominis substantia gignitur. Quod si Filius ex Deo non est secundum substantiam, quemadmodum homo ex homine, sed similitudine quadam, ut statua homini est similis, et ut homo Deo; palam certe est eum qui sic sentiat, consubstantialem minime sentire : non vult quippe ille consubstantiale pro more et usu accipi, de una scilicet et eadem substantia, sed ut mala uti possit interpretatione, Græcam vocem præter consuetudinem usurpat ὁμοούσιον, nempe, quæ non pro alia re apud Græcos usuvenit, quam ad eamdem naturam declarandam, quam credendum est esse in Patre, et Filio, et Spiritu sancto. Ille, inquam, una consubstantialitatem evertit, vocemque substantiæ spurie usurpat, dum eam cogitat esse opus, non vero fetum. Ideoque vocem *impassibiliter*, callide adjicit; non ut passionis calumniam
25 dimoveat; quis enim Deum passibilem, vel dicere ausit? sed ut factum ex Deo dicat, nec genitum ex Deo processisse fateatur : quasi processio hujusmodi passioni sit obnoxia, quemadmodum dicere solent qui processionem ex substantia quasi passionem respuunt : quam vero vocant ex substantia facturam, quasi passione liberam commendant. Quanquam factura ipsa, si humano more intelligatur, et motum habeat, et ex motu laborem : quæ sane ab opifice Deo aliena sunt. Attamen licet per hujusmodi explanationem, processionem Filii quasi generationem impassibilem intelligant, Spiritum sane a Patre et Filio alienum statuunt : quandoquidem non generationi similis ejus processio est, sed spirationi, nimirum ob participandi modum, quasi scilicet efflatu quodam ex ore prodeunte; ac recipientem se, sanctificante, quod de Spiritu dicitur. Atqui impossibile esset Trinitatis

A οὕτως (47), ὁ δὲ Κύριος ὁ αὐτὸς ἀεί· καὶ οὐ ποτὲ μὲν ἥττων, ποτὲ δὲ μείζων, ὡς Θεός· « Ἰησοῦς, φησὶν, χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ὁ τοίνυν ἀναιρῶν, τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, λέγων δὲ ὅμοιον, ἀναιρεῖ τὸ εἶναι Θεόν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ ἐξηγούμενος τὸ ὁμοούσιον, ὡς ὅμοιον τῇ οὐσίᾳ, ἑτέραν τὴν οὐσίαν λέγει, Θεῷ δὲ ὁμοιωμένην. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι πρεπόντως λέγει, μὴ φρονῶν ὁμοούσιον, ὡς ἄνθρωπος ἐκ τῆς ἀνθρώπου οὐσίας. Εἰ δὲ μὴ, ὡς ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου κατ' οὐσίαν, ἐκ Θεοῦ ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὡς ἐν ὁμοιώματι, καθάπερ ἀνδριὰς ἀνθρώπῳ, ἢ ὡς ἄνθρωπος Θεῷ· δῆλός ἐστιν ὁ τοιοῦτος ὁμοούσιον (48) μὲν λέγων, ὁμοούσιον δὲ οὐ φρονῶν· οὐ γὰρ κατὰ τὴν συνήθειαν βούλεται τὸ ὁμοούσιον ἀκούεσθαι, ὅπερ
B ἐστὶν, ἐπὶ μιᾶς (49) καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, ἀλλὰ παρὰ τὴν συνήθειαν· καὶ ἵνα διαβάλλῃ ταύτην, Ἑλληνικὴν ῥῆσιν εἰρηκέναι, τὸ ὁμοούσιον ῥῆμα τοῦ ἐν Ἕλλησιν ἔθους ἐπ' οὐδενὶ ἑτέρῳ κείμενον, ἢ ἐπὶ τῷ τὴν αὐτὴν φύσιν παραστῆσαι· ὅπερ δεῖ πιστεῦσαι ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἅμα τε οὖν τὸ ὁμοούσιον οὗτος ἐκτρέπει, καὶ τὸ τῆς οὐσίας νόθως ὀνομάζει· ὡς ἔργον νοῶν, οὐχ ὡς γέννημα, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ *ἀπαθῶς* προστίθησι πιθανῶς· οὐχ ἵνα πάθους ἀφέλῃ διαβολήν· τίς γὰρ καὶ λέγει Θεοῦ πάθος; ἀλλ' ἵνα ποιητὸν ἐκ Θεοῦ λέγῃ, καὶ μὴ γεννητὸν ἐκ Θεοῦ προεληλυθότα· ὡς τῆς τοιαύτης προόδου παθητικῆς οὔσης· καθὰ δὲ λέγειν εἰώθασιν οἱ τὴν μὲν ἐκ τῆς οὐσίας πρόοδον ὡς πάθος ἐκβάλλοντες, ἣν δὲ λέγουσιν ἐκ τῆς οὐσίας ποίησιν ὡς ἀπαθῆ συνιστῶν-
C τες. Ὥσπερ (50) εἰ καὶ τῆς ποιήσεως, εἰ ἀνθρωπίνως λαμβάνοιτο, κίνησιν ἐχούσης, καὶ τὸν ἐκ τῆς κινήσεως κάματον· ἅπερ ἀλλότρια δημιουργοῦντος Θεοῦ· ὅμως γοῦν, ὡς γέννησιν ἀπαθῆ διὰ τοιαύτης ἐξηγήσεως τὴν τοῦ Υἱοῦ νοοῦντες πρόοδον, τὸ Πνεῦμα ἀλλοτριοῦσι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· ὅτι μὴ γεννήσει ἡ τούτου πρόοδος, ἀλλὰ πνεύσει ὁμοιοῦται διὰ τὴν μετάληψιν, ὡς πνοῆς ἐκ στόματος ἐρχομένης (51) καὶ τὸν μεταλαμβάνοντα ἁγιαζούσης, καθὰ δὴ λέγεται πνεύματος (52). Ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ Πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προοδικῶς ὂν ἐκ Θεοῦ δι' (53) Υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονὸς, ὡς λέγουσιν. Οὐ γὰρ συνδοξάζεται ποίημα ποιητῇ, οὐδὲ δοῦλος (54) δεσπότῃ· οὐδὲ ἡ τῆς ἀλλοτρίας Θεοῦ οὐσίας μέθεξις ἂν εἴη Θεοῦ· « Ἐν τούτῳ γὰρ, » φησὶν ὁ Ἰωάννης (55),
D « γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστιν, ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. »

[1] Hebr. xiii, 8.

(47) Ottobon., οὗτος. Infra idem, Ἰησοῦς, φησὶ, Χριστὸς χθές.
(48) Felc. 2, ὁμοιοούσιος.
(49) Sic omnes mss. præter Felc. 5, qui habet cum editis, περὶ μιᾶς. Paulo post, Anglican. διαβάλῃ. Mox, ἐν, ante Ἕλλησιν, deest in Basil. 1, Anglic. et Felc. 2.
(50) Suspecta lectio. Anglicanus, ἣν δὲ λέγουσιν, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας πρόησιν (*sic*) ὡς ἀπαθῆ ἐκβάλλοντες, ὥσπερ, etc. Paulo post, Ottobon., κίνησιν ἔχουσιν.
(51) Anglicanus, ἐχομένης.
(52) Hæc referuntur in concilio Flo[ren]tino. pag. 413, nomine Athanasii.
(53) Ita legitur in concilio Florentino. Felc. porro loco variæ lectionis, quam ex Basil. 1 et 2, et Anglic. notare volebat, eamdem reposuit quæ in editis habetur, scilicet, διὰ Ἰησοῦ. Quanquam videatur eum, δι' Υἱοῦ, legisse in iisdem codicibus, ut legit item Nannius. Ibidem Felc. secundus, γεγονώς, mendose.
(54) Felc. 2, δοῦλον.
(55) Ὁ Ἰωάννης, deest in Basiliensi primo et Felc. secundo. Mox Ottobon., οὗ δέδωκεν ἡμῖν.

gloria Spiritum glorificari, si per processionem ex Deo per Filium non esset, sique res effecta a Deo esset, ut aiunt ipsi. Non enim res facta cum factore suo conglorificatur, neque servus cum domino : neque participatio substantiæ a Deo alienæ, participatio Dei fuerit. « In hoc enim cognoscimus, » ait Joannes, « quia in nobis est, ex Spiritu sancto quem dedit nobis [1]. »

[1] I Joan. III, 24.

IN EPISTOLAM DE INCARNATIONE DEI VERBI ADMONITIO.

Epistolam de incarnatione Dei Verbi Athanasii non esse, eruditi complures suspicantur, quorum opinioni ut assentiamur, haud levibus sane movemur argumentis. Illo namque ævo scripta est, quo hæretici duas esse in Christo personas aperte et summa vi contendebant, ut fertur num. 2, *quod certe ad Athanasii ætatem nemo doctus referat, sed potius ad tempora Nestorianorum, quorum hic hæresis confutatur. Et sane quem locum Scripturæ hic legimus n.* 1, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, etc., *si eo ipso modo legisset Athanasius, plane usurpasset illum ad Filii divinitatem contra Arianos asserendam. Sed iis usus videtur exemplaribus qui habebant,* ὃ ἐφανερώθη ἐν σαρκί, etc., *ut et Vulgata hodierna, in qua sic legitur :* Quod manifestatum est in carne, etc., *ubi illud,* quod, *præcedentem vocem,* mysterium, *respicit. Si priore utique modo legisset Athanasius, tam insignem locum non prætermissurus erat, homo Scripturarum scientissimus. Demum si Athanasii esset, a Cyrillo vel a synodo Ephesina laudata fuisset ; aptior quippe ad Nestorianam confutandam hæresim, quam epistola ad Epictetum, frequentissime ab iisdem laudata. In hac enim, uti diximus, ipsa Nestorii hæresis impugnatur, ut etiam codicis Basiliensis scholiastes ad marginem adnotavit.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΑΡΚΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΓΟΥ (56).

—

S. P. N. ATHANASII

DE INCARNATIONE DEI VERBI.

—

1. Ἐλύπει μὲν τὴν ἁγίαν σύνοδον Παύλου τοῦ Σαμοσατέως ἡ καινοτομία, τὸ μέγα μυστήριον, τὸ κατὰ Χριστὸν, ἀνατρέπειν ἐπιχειροῦσα· λυπεῖ δὲ καὶ νῦν τοὺς ἀντεχομένους τῆς ἁγίας πίστεως ἡ περὶ τῶν αὐτῶν βλασφημιῶν (57) βλάπτουσα τοὺς πολλούς· μάλιστα τοὺς ἡλαττωμένους περὶ τὴν σύνεσιν. Τὰ γὰρ μεγάλα, καὶ δυσκατάληπτα τῶν πραγμάτων, πίστει τῇ πρὸς τὸν (58) Θεὸν λαμβάνεται· ὅθεν οἱ περὶ τὴν γνῶσιν ἀδυνατοῦντες, ἀποπίπτουσιν, εἰ μὴ πεισθεῖεν ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ τὰς περιέργους ζητήσεις ἐκτρέπεσθαι. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Παῦλος ἔλεγεν· « Ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, ἐδικαιώθη ἐν Πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ. »

2. Ἐπεὶ τοίνυν ἠκούσαμεν παρ' ὑμῖν (59) τινας ταράττεσθαι, καὶ ζητεῖν γράμματα παρ' ἡμῶν περὶ

A 1. Sacram olim synodum dolore afficiebat insolens illa Pauli Samosatensis doctrina, qua magnum Christi mysterium subvertere conabatur : jam vero sanctæ fidei vindices summopere contristat illa, quæ iisdem usa blasphemiis, quamplurimis noxia est : iis vero præcipue qui diminuto sunt intellectu. Res enim magnæ, et comprehensione difficiles sola in Deum fide perspiciuntur : unde qui imbecilla sunt intelligentia, labuntur, nisi **26** in fide permanere suadeantur, et curiosas aversentur quæstiones. Quapropter beatus Paulus aiebat : « Manifeste magnum est pietatis sacramentum, Deus manifestatus est in carne, justificatus est in Spiritu, apparuit angelis, prædicatus est gentibus, creditus est in mundo, assumptus est in gloria [1]. »

B 2. Quandoquidem igitur audivimus nonnullos vestrum turbari, nostrasque litteras circa commu-

[1] I Tim. III, 16.

(56) Editi Latini addunt, *contra Paulum Samosatensem*, quæ verba cum nec in mss. nec in textu Græco edito legantur, aperte supposititia sunt. Nam alioquin patet eam non adversus Samosatensem, sed adversus hæreticos alios conscriptam esse.

(57) Anglic., βλασφημιῶν φλυαρία, sed, φλυαρία deest in editis, et in cæteris omnibus manuscriptis.

(58) Τόν, deest in Basiliensi.

(59) Basiliensis et Angl. habent, καί, ante, παρ' ὑμῖν.

nem et ab apostolis inductam fidem postulare, scribimus paucorum esse illam sedulo disquirere : fidem autem retinere, omnium esse eorum qui Deo obsequentes sunt, qui et magnam studii sui laudem referunt. Qui enim quæ ultra vires suas sunt indagat, in periculo versatur : qui autem traditis inhæret, extra periculum est. Suademus igitur vobis, quod et nobis ipsis suademus, ut traditam fidem servetis, profanaque novæ cujuslibet doctrinæ verba aversemini, omnesque hortemini, ut tanti mysterii inquisitionem exhorrescant[3]: et confiteantur, tum Dei in carne manifestationem, secundum traditionem apostolicam ; tum justitiam quam Dominus habuit in Spiritu, id est, non humana mutatione, sed divina puritate. Impossibile enim est humanam naturam, puram et sine peccato exhiberi, nisi Deus in carne esse credatur, qui justitiam peccati expertem in mundum induxerit, cujus participes effecti, vivemus et salvi erimus. Illud enim : « Non est justus in terra qui faciat bonum et non peccet[4], » in commune de omnibus hominibus dictum est : unde, « De cœlo venit, » inquit, « quod immaculatam justitiam ex se dat Verbum. » Et liquido dicit : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo Filius hominis[5]. » Et rursum : « Si videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius[6]. » Et : « Ego sum panis, qui de cœlo descendi, vivus, et qui dat vitam mundo[7]. » Quibus suam ipsius deitatem aperte nos edocet, nec tamen aufert quod secundum carnem assumpserat; sed seipsum cum carne conjungit : quandoquidem juxta Paulum in similitudinem hominum factus est, et habitu inventus est ut homo[8]. Homo autem una persona et unum animal est, ex spiritu et carne compositum (59*) : ad cujus similitudinem intelligendum est Christum unam esse personam, et non duas, ut jam incredulitas magnitudine divinæ gratiæ destituta, et in gentilium scandalum prolapsa, aperte et summa vi contendit. Cum enim non credat possibile esse Deum hominem fieri, juxta Joannis verba initio posita : « Verbum caro factum est[9], » ideo dicit, hominem quidem eum esse ex Virgine genitum, et ex natura sua nihil divinum habere ; Deum vero in hunc ipsum descendisse. Porro qui hæc dicunt, sibi ipsi adversa proferunt, quasi Verbo contradicentes, dum aiunt, Filium hominis non e cœlo descendentem, sed e terra surgentem, Deum e cœlo descendentem in se recepisse.

3. Nos itaque decet divinis inhærere verbis, nec

τῆς κοινῆς καὶ ἐξ ἀποστόλων εἰσαχθείσης πίστεως γράφομεν, ὅτι τὴν μὲν ἀκρίβειαν αὐτῆς (60) ἐπιζητεῖν ὀλίγων ἐστὶ, τὴν δὲ πίστιν κατέχειν ἁπάντων τῶν πρὸς τὸν Θεὸν εὐπειθῶν, οἳ καὶ μέγιστον ἔπαινον ἀποφέρονται τῆς ἐπιθυμίας. Ὁ μὲν γὰρ ζητῶν τὰ ὑπὲρ ἑαυτὸν ἐπικίνδυνος· ὁ δὲ τοῖς παραδοθεῖσιν ἐμμένων ἀκίνδυνος. Παραινοῦμεν δὲ ὑμῖν (61), ὅπερ καὶ ἑαυτοῖς παραινοῦμεν, τὴν παραδοθεῖσαν πίστιν φυλάττειν, ἐκτρέπεσθαι δὲ τὰς βεβήλους καινοφωνίας, καὶ τοῦτο πᾶσι παρεγγυᾷν φοβεῖσθαι τὴν περὶ τοῦ τηλικούτου μυστηρίου ζήτησιν· ὁμολογεῖν δὲ, ὅτι πεφανέρωται Θεὸς ἐν σαρκὶ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἣν ἔσχεν ὁ Κύριος ἐν Πνεύματι, τουτέστιν, οὐκ ἀνθρωπίνῃ τροπῇ, ἀλλὰ θεϊκῇ τῇ καθαρότητι· ἀδύνατον γὰρ ἑτέρως τὸ καθαρὸν καὶ ἀναμάρτητον ἐπ' ἀνθρωπίνης φύσεως παραδεχθῆναι, εἰ μὴ Θεὸς ἐν σαρκὶ πιστεύοιτο εἶναι ὁ τὴν ἀναμάρτητον δικαιοσύνην εἰς τὸν κόσμον εἰσαγαγὼν, ἧς μετέχοντες ζησόμεθα καὶ *σωσόμεθα* (61*). Τὸ γὰρ, « Οὐκ ἔστι δίκαιος ἐπὶ τῆς γῆς, ὃς ποιήσει τὸ ἀγαθὸν, καὶ οὐχ ἁμαρτήσεται, » κοινὸν δήπου κατὰ πάντων ἀνθρώπων ἐστίν· ὅθεν, « Ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκε, » φησὶν, « ὁ τὴν ἄχραντον δικαιοσύνην παρ' ἑαυτοῦ δωρούμενος Λόγος. » Καὶ λέγει σαφῶς· « Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· » καὶ πάλιν· « Ἐὰν θεωρῆτε (62) τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον· » καὶ, Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὁ ζῶν καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ· » σαφῶς διὰ τούτων (63) ἐκδιδάσκων ἡμᾶς τὴν θεότητα τὴν ἑαυτοῦ, οὐκ ἀναιρῶν τὸ κατὰ σάρκα προσειληφέναι, ἀλλ' ἑνῶν ἑαυτὸν πρὸς τὴν σάρκα· ἐπειδὴ κατὰ Παῦλον (64) ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γέγονε, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Ὁ δὲ ἄνθρωπος ἓν πρόσωπον, καὶ ζῶον ἓν, ἀπό τε πνεύματος καὶ σαρκός· κατὰ δὲ τὸ ὁμοίωμα αὐτοῦ (65) νοητέον τὸν Χριστὸν ἕνα, καὶ οὐ δύο πρόσωπα, ὅπερ ἡ νῦν ἀπιστία βιάζεται, σαφῶς ἀπολειπομένη τοῦ μεγέθους τῆς θείας χάριτος, καὶ τῷ Ἑλληνικῷ σκανδάλῳ περιπίπτουσα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πιστεύει δυνατὸν εἶναι τὸν Θεὸν ἄνθρωπον γενέσθαι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς φωνὴν Ἰωάννου, λέγοντος, ὅτι « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » διὰ τοῦτό φησιν (66) ἄνθρωπον μὲν εἶναι ἐκ τῆς Παρθένου τεχθέντα, καὶ μηδὲν ἔχειν τῇ φύσει θεϊκόν· Θεὸν δὲ εἰς αὐτὸν καταβεβηκέναι. Οἱ δὲ ταῦτα λέγοντες, αὐτὰ τὰ ἐναντία λέγουσιν, ὥσπερ ἀντιλέγοντες τῷ Λόγῳ, ὅτι οὐχὶ καταβεβηκὼς ἐξ οὐρανοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐκ γῆς ἀναστὰς, ὑπεδέξατο (67) τὸν ἐξ οὐρανοῦ Θεόν.

2. Ἡμᾶς οὖν καλῶς ἔχει τοῖς θείοις ἕπεσθαι ῥή-

[4] Eccle. VII 21. [5] Joan. III, 13. [6] Joan. VI, 63. [7] ibid. 51, 53. [8] Philipp. II, 7. [9] Joan. I, 14.

(59*) In Symbolo : *Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo*, etc.

(60) Αὐτῆς, deest in Seguer.

(61) Basil. Anglic. et Seguer., δὲ καὶ ὑμῖν. Paulo post, δέ, ante τὰς βεβήλους, deest in Anglic.

(61*) Leg. σωθησόμεθα. EDIT.

(62) Basiliensis et Anglic., ἐὰν οὖν θεωρῆτε.

(63) Seguer., Σαφῶς δέ που διὰ δὴ τούτων.

(64) Basiliensis, Anglic., Seguer., κατὰ Ἀπόστολον. Editi, κατὰ Παῦλον.

(65) Seguer., αὐτῶν. Infra Gobler. et Felc. primus, ἀπολιπομένη. Mox Seguer., Anglic., Gobler. et Felc. 1, τῆς θείας χάριτος. Editi et cæteri manusc. male, τῆς ἀληθείας χάριτος.

(66) Ita mss. Editi autem, ἔφη.

(67) Basiliens. et Seguer., ὑπεδέξω, quæ lectio non spernenda.

μασι, καὶ μὴ λογισμῶν γυμνασίαις προδιδόναι τὰ σαφῶς οὕτως κεκηρυγμένα. Ὅτ' ἂν οὖν μόνον ἕτερον (68) ἄνθρωπον λέγωσιν οἱ τοῦ Σαμοσατέως, ἕτερον δὲ τὸν Θεὸν, μὴ παραδεχώμεθα. Εἰ γὰρ καὶ Θεὸν ἐνοικεῖν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ λέγοιεν, μὴ παραδεχώμεθα· ἐνοικεῖ δὲ ἐν ἡμῖν, καθὼς γέγραπται· « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω. » Οὐδὲν οὖν διαφέρει ἡμῶν (69) κατὰ τὸν αὐτῶν λόγον· ὥστ' εἰ συμπροσκυνεῖς τὸν ἄνθρωπον τῷ Θεῷ Λόγῳ κατὰ τὴν ἐνοίκησιν, συμπροσκύνει καὶ τοῖς ἁγίοις διὰ τὸν ἐνοικοῦντα ἐν αὐτοῖς. Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον; Τὸ δὲ καὶ πρὸ ἁγίου Πνεύματος, τουτέστι πρὸ Θεοῦ, δοξασθῆναι ἄνθρωπον τῆς ἐσχάτης ἐστὶν ἀσεβείας. Ἡμεῖς οὖν τῷ Πνεύματι Θεὸν, καὶ ἄνθρωπον τῇ σαρκὶ τὸν Κύριον ἡμῶν εἶναι πεπιστεύκαμεν, κἂν χλευάζωσιν οἱ ἄπιστοι τὴν ἐκ γυναικὸς γέννησιν, τῆς σαρκὸς εἶναι ταύτην, καὶ οὐ τῆς θεότητος. Φαμὲν οὖν ἡνῶσθαι τῇ σαρκὶ τὸν Θεὸν, καὶ κατὰ τοῦτο ἐκ γυναικὸς πεπλάσθαι, καὶ γεγεννῆσθαι, ἕνα ὄντα, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἐδίδαξεν· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γεννώμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον (70) ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ. » Καὶ τὸν θεῖον σταυρὸν χλευάζουσιν ὁμοίως Ἕλλησιν. Ἡμεῖς δὲ τῆς σαρκὸς ἕνεκεν τοῦτόν φαμεν, οὐ κεχωρισμένης τοῦ Θεοῦ, οὐδ' εἰς ἕτερον πρόσωπον διῃρημένης· οὐ γὰρ δυνατὸν εἶναι Κύριον τῆς δόξης ψιλὸν ἄνθρωπον· « Ὁ » δὲ « Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· » Κύριον τῶν δυνάμεων φοβούμενοι λέγειν ἄνθρωπον (71) τὸν τὴν αὐτὴν ἡμῖν ἔχοντα φύσιν, καὶ μεῖζον οὐδὲν, Θεὸν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν ὁμολογοῦμεν εἶναι τὸν Κύριον τῆς δόξης τὸν ἐσταυρωμένον· καὶ τῷ σταυρῷ τροπαίῳ χρώμεθα κατὰ τοῦ διαβόλου· καὶ ἡ σφραγὶς ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ δύναμίς ἐστιν εἰς σωτηρίαν. Καὶ τῷ Χριστῷ συνεσταυρῶσθαι τοῦτο σωτήριον ὑπὲρ νόμον καὶ τὴν ἐκ νόμου δικαιοσύνην, τοῦτο ἁγιάζει τὸν κόσμον. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ βαπτιζόμεθα, ὅτι ὁ θάνατος ἐκείνου οὐχ ἁμαρτίας ἦν ἐπιτίμιον, οὐδὲ ἴσος τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀδάμ· ἀλλὰ λυτήριος τῆς ἁμαρτίας, καὶ τοῦ διὰ ταύτην θανάτου.

4. Σαφὲς τοίνυν τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων ἐκκείσθω, καθάπερ βούλεσθε, ὅπερ καὶ παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων παραδέδοται· περὶ μὲν τῆς θεότητος, ὅτι μία φύσις ἡ Τριὰς, καὶ κατὰ τοῦτο μίαν οὐσίαν (72) καὶ αἱ νῦν σύνοδοι γράφουσιν ἀποστολικῶς· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος δημιουργὸς ὢν τῶν ἁπάντων, πρὸς ὁμοιότητα τὴν ἑαυτοῦ κτίσας τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀρχῆς, εἰς

A ratiociniorum disputationibus illa prodere, quæ nobis ita manifeste prædicata sunt. Cum itaque Samosatensis sequaces nobis dixerint, alterum hominem duntaxat, alterum Deum esse, ne illos admittamus. Imo etsi dixerint Deum in homine inhabitare, ne recipiamus eos : inhabitat enim et in nobis, ut scriptum est : « Inhabitabo in illis et inambulabo [10]. » Ergo ex illorum sententia in nullo a nobis Christus differt; ita ut si hominem cum Deo Verbo simul adores propter **27** inhabitationem, adora quoque sanctos propter eum qui in illis inhabitat. Quomodo illud absurdum non fuerit? Dicere autem, hominem ante Spiritum sanctum, id est ante Deum, glorificatum fuisse, extremæ est impietatis. Nos itaque Spiritu Deum et carne ho-
B minem, Dominum nostrum esse credimus, etiamsi increduli illi generationem ex muliere irrideant : quia carnis generatio illa est, non deitatis. Dicimus igitur Deum unitum esse carni, et eatenus ex muliere efformatum genitumque esse, ita ut sit unus, ut Apostolus docuit : « Misit Deus Filium suum factum ex muliere; factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret [11]. » Divinam quoque crucem irrident haud secus quam gentiles. Nos autem ipsam nominamus carnis gratia, quæ nec a Deo segregata, nec in aliam personam divisa est : impossibile enim est Dominum gloriæ nudum hominem esse : « Dominus, » autem, « virtutum ipse est Rex gloriæ [12], » cum metuamus Dominum virtu-
C tum dicere hominem, eamdem ac nos naturam nihilque majus habentem; Dominum gloriæ crucifixum, juxta apostolicam vocem, Deum esse confitemur : ac cruce, velut tropæo, adversus diabolum utimur : sigillumque nostrum est Christi virtus in salutem. Ac cum Christo crucifigi hoc salutare est, plusquam lex, et plusquam justitia legis : hoc mundum sanctificat. Atque ideo in mortem ejus baptizamur, quia mors illius non erat pœna peccati, neque similis erat morti Adami; sed redemptio erat a peccato et a morte per peccatum inducta.

4. Aperte igitur apostolorum prædicatio exponatur, ut ipsi vultis, quæ a sanctis quoque Patribus tradita est : de deitate quidem, quod Trinitas unica
D sit natura : qua sententia hujus temporis synodi unam esse substantiam apostolice scribunt. Verbum autem Dei, creator cum sit omnium, postquam ab initio hominem ad similitudinem suam creavit,

[10] Levit. xxvi, 12. [11] Galat. iv, 4, 5. [12] Psal. xxiii, 10.

(68) Sic Seguer., Anglic., Gobler. et Felc. 1. Editi et cæteri, ἕτερον μόνον. In hunc locum ad marginem Basiliens. hæc leguntur, ὅτι ἀρχὴ τῆς Νεστορίου αἱρέσεως ὁ Σαμοσατεύς. Id est : *Nestorii hæresi initium dedit Samosatensis*. Et sane hic ipsissima Nestorii oppugnatur hæresis, ut nemo non videt. Infra Anglic., ἐνοικεῖν δὲ ἐν ἡμῖν.

(69) Angl., ἡμᾶς. Infra Seguer., και τοὺς ἁγίους διὰ τόν.

(70) *Γενόμενον*. Sic legitur in mss. omnibus, præter Felckmanni 1. In quibusdam antiquis Scripturæ exemplaribus haberi γεννώμενον, observavit Rob. Stephanus. Vulgata habet, *factum*, et textus Græcus vulgaris, γενόμενον.

(71) *Λέγειν ἄνθρωπον*. Deest in Gobleriano et Felckm. 1, nec lectum est a Nannio. Paulo post, φωνήν, deest in Basiliensi.

(72) *Οὐσίαν*. Deest in Anglicano. Paulo post, Seguer., ὁμοιότητα τὴν ἑαυτοῦ, recte. Gobler. et Felc. 1, ὁμοιότητα τὴν ἐξ ἑαυτοῦ. Editi et cæteri, ὁμοιότητα τὴν ἐξ αὐτοῦ

ad similitudinem quoque suam illum restituit, simile factum operi suo, quia ex sancta et Deipara Maria Virgine carnem sumpsit, et homo factum est, manens tamen Deus, ut homines, etsi homines maneant, deos efficeret. Unaque persona est ante incarnationem et post incarnationem, Deus carne incomprehensibilis, in carnem indivisibilis, in passionibus carnis impassibilis, qui mortem vicit et tertia die resurrexit : qui ascendit in cœlum in gloria sibi naturali, et non per gratiam : qui propalam in sua deitate venturus est, corpore sancto suo, quod ex Maria sumpsit, effulgens gloria ineffabili, quemadmodum sese in monte ex parte tantum ostendit, ut doceret se et antea et nunc eumdem ipsum esse, nec in sequenti tempore Deum factum fuisse (ut jam contendit blasphemia) : se item neque hominem esse desiisse, neque carnem deposuisse. Etenim cum Unigenitus ille incipit esse Filius hominis, tum etiam angelos suos mittit, invariabilis semper, et nullam mutationem in sua deitate passus, secundum carnem vero, nobis conformatus, et nos sibi ipsi conformans.

A ὁμοίωσιν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπανάγει πάλιν, ὁμοιωθεὶς τῷ ἰδίῳ ποιήματι, διὰ τὸ σεσαρκῶσθαι ἐξ ἁγίας Θεοτόκου Μαρίας Παρθένου, καὶ ἄνθρωπος γεγενῆσθαι, μένων Θεὸς, ἵνα τοὺς ἀνθρώπους θεοὺς ἀποδείξῃ μένοντας ἀνθρώπους. Πρόσωπον ἓν καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως, καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν ἀπερίληπτος σαρκὶ Θεὸς, ἀμέριστος εἰς σάρκα, ἀπαθὴς ἐν τοῖς παθήμασι τῆς σαρκὸς, νικήσας θάνατον, καὶ ἀναστὰς τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ· ἀνελθὼν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐν δόξῃ φυσικῇ, καὶ οὐκ ἐν χάριτι· ἐρχόμενος ἐν τῇ ἑαυτοῦ θεότητι ἐμφανῶς, ἐκλάμπων ἐκ τοῦ ἐκ Μαρίας σώματος αὐτοῦ τοῦ ἁγίου τὴν δόξαν τὴν ἀπόῤῥητον, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἔδειξεν ἀπὸ μέρους, διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι καὶ πρότερον καὶ νῦν ὁ αὐτός ἐστι, καὶ οὐχ ὕστερον ἀποθεωθείς· ὡς ἡ νῦν βλασφημία βιάζεται· B οὐδὲ παυσάμενος τοῦ εἶναι Υἱὸς ἀνθρώπου, οὐδὲ ἀποθέμενος τὴν σάρκα. Καὶ γὰρ ὅτε ἄρχεται εἶναι Υἱὸς ἀνθρώπου ὁ Μονογενὴς (73) ἀποστέλλων ἐστὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, ἀναλλοίωτος ὢν ἀεὶ, καὶ μεταβολὴν οὐδεμίαν ἔχων περὶ τὴν θεότητα, κατὰ δὲ τὴν σάρκα σχηματισθεὶς ἡμῖν καὶ συσχηματίζων ἡμᾶς ἑαυτῷ.

(73) Felckmanni primus et edit. Commel., ὁμογενής, mendose : alii omnes, ὁ Μονογενής. Infra, Basil. solus, συσχηματισθείς.

IN LIBRUM CONTRA SABELLIANOS MONITUM.

28 *Tanta est affinitas hujus libri cum homilia* 27 *Basilii* contra Sabellianos, Arium et Anomœos *nuncupata, ut alterutrum opusculum ex altero expressum fuisse propalam sit. Et sane iisdem argumentis in utroque proceditur ad hæreticos confutandos, eadem ipsa usurpantur Scripturæ loca, uno et æquali ordine posita. Neminemque putamus esse quin judicet, id artificio cujusdam Græculi scriptoris admissum fuisse qui alterutrius Patris librum verbis solum commutatis alteri ascripserit. Et quidem in hunc Athanasio attributum cadere videtur suspicio : nam præter styli diversitatem sane conspicuam, nequaquam memoria proditum est cum iis hæreticis pugnasse Athanasium, qui cum Sabellio, Patrem Filiumque unam esse personam, solo nomine distinctam affirmarent : quod tamen unum agitur in hoc opusculo. In Basilii vero homilia in Anomœos maxime ejus temporis hæreticos vertitur acies, licet Sabellius quoque haud segniter impugnetur. Sed qui ex Basilio hoc opusculum Athanasii nomine expressit, ad fraudem ut putamus contegendam Anomœorum nusquam meminit. Nec quis putaverit, Basilium tantæ virum eloquentiæ et eruditionis, alienis, ut aiunt, sese pennis exornatum. Sane talis est homo, ut ne in suspicionem quidem furti plagiique veniat. Homiliam itaque* 27 *genuinum Basilii esse opus, hoc vero Athanasio ascriptum, spurium arbitramur : licet jamdiu inter Athanasiana compareat; in antiquis enim collectionibus Athanasii operum habetur.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Περὶ τῆς ἀϊδίου ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος σὺν Θεῷ, καὶ πρὸς τοὺς Σαβελλίζοντας.

—

S. P. N. ATHANASII

De æterna Filii et Spiritus sancti cum Deo exsistentia, et contra Sabellianos.

—

1. Judaismus gentilitati contrarius est, neutra tamen religio pia, sed utraque extra veritatem consistit. Siquidem et Babylonii bellum gessere

1. Ἰουδαϊσμὸς ἀντίκειται πρὸς Ἑλληνισμὸν, καὶ οὐδέτερος εὐσεβὴς, ἀλλ' ἀμφότεροι τῆς ἀληθείας ἐκτός. Ἐπεὶ καὶ Βαβυλώνιοι πεπολεμήκασιν Αἰγυ-

πτίους, καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀσεβεῖς (74) ἀσεβέσιν ἠναντιώθησαν. Οὐ τοίνυν ἐξαρκεῖ τὸ πρὸς ἀσέβειαν ἀνθίστασθαι, εἰ μὴ δι' εὐσέβειαν ἡ πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἀντίστασις γίγνηται (75). Πολλὰ καὶ μεγάλα κατὰ τῶν εἰδωλολατρούντων ἔχουσι λέγειν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ δίκαια λέγουσι κατηγοροῦντες αὐτῶν τῇ κτίσει λατρευόντων παρὰ (76) τὸν κτίσαντα. Ἀλλ' οὐχ ὅτι δυσσέβειαν ἐλέγχουσι, διὰ τοῦτο εὐσεβεῖν ὁμολογηθήσονται, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, ἀρνούμενοι, καὶ τοῖς δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα σεβομένοις ἐγκαλοῦντες πολυθεότητα. Διόπερ ἐξεληλύθαμεν ἐξ Ἑλλήνων, καὶ ἀφωρίσμεθα, πρὸς τὸ μὴ ταῖς ἀκαθάρτοις εἰδωλολατρείαις ἀναμίγνυσθαι· ἐξεληλύθαμεν δὲ καὶ ἐκ τῆς τῶν Ἰουδαίων βλασφημίας, τὸν Υἱὸν ὁμολογήσαντες τοῦ Θεοῦ, καὶ φυγόντες τὴν ὀλέθριον ἄρνησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τοῦ λέγοντος· « Ὃς δ' ἂν ἀρνήσηταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ὁμολογοῦμεν δὲ τὸν Υἱὸν ἐκ Πατρὸς, καὶ ἀεὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς, πιστεύοντες αὐτῷ λέγοντι καὶ ἐπαγγελλομένῳ (77)· « Πᾶς ὅστις ὁμολογήσειεν ἐμὲ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. »

2. Τοῦτο ὁρῶντες τὸ παράδειγμα, καὶ νῦν ἀπηλλοτριώθημεν τῶν Ἑλληνιζόντων ἐπ' ὀνόματι Χριστιανισμοῦ, τῶν ἔργον Θεοῦ τολμώντων θεολογεῖν τε καὶ προσκυνεῖν. Χωριζόμεθα δὲ καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων καὶ τὸν Χριστιανισμὸν ἐν Ἰουδαϊσμῷ παραφθειρόντων· οἵ, τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸν ἀρνούμενοι, Θεὸν ἕνα παραπλησίως Ἰουδαίοις λέγουσιν· οὐχ ὅτι μόνος ἀγέννητος· καὶ μόνος πηγὴ θεότητος, διὰ τοῦτο φάσκοντες αὐτὸν εἶναι μόνον Θεόν· ἀλλ' ὡς ἄγονον Υἱοῦ καὶ ἄκαρπον ζῶντος Λόγου καὶ σοφίας ἀληθινῆς. Λόγον γὰρ οἷον τὸν ἐκ καρδίας ἀνθρώπου νομίζουσι τὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ σοφίαν ὁποίαν τὴν ἐν ψυχῇ· καὶ διὰ τοῦτο πρόσωπον ἓν τὸν Θεὸν ἅμα τῷ Λόγῳ φασίν· ὥσπερ καὶ τὸν ἄνθρωπον ἅμα τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ ἄνθρωπον ἕνα, οὐδὲν πλέον Ἰουδαίων δοξάζοντες, τῶν οὐχ ἀποδεξαμένων τὸν εὐαγγελιστὴν τὸν εὐθὺς (78) ἐξ ἀρχῆς βοῶντα· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Εἰ γὰρ ἐν καρδίᾳ Λόγον ὁ Θεὸς ἔχει μὴ γεγεννημένον (79) ἐξ αὐτοῦ κατὰ ἀλήθειαν, ὡς Θεὸν ἐκ Θεοῦ, πῶς ἂν εἴη πρὸς τὸν Θεὸν ὁ Λόγος; καὶ πῶς ἂν εἴη Θεός; Οὐ γὰρ ὁ λόγος (80) τοῦ ἀνθρώπου ἄνθρωπός ἐστι πρὸς ἄνθρωπον, ἐπεὶ μήτε ζῶν ἐστι, μήτε ὑφεστὼς, ἀλλὰ ζώσης καρδίας καὶ ὑφεστώσης κίνημα μόνον· καὶ λέγεται παραχρῆμα, καὶ οὐκ ἔστι, καὶ πολλάκις λαλούμενος (81) οὐδέποτε δια-

A contra Ægyptios : aliique complures impii, impiis adversati sunt. Ideoque non sufficit impietati obsistere, nisi pietatis causa illi obsistatur. In multis gravibusque rebus Judæi idololatras arguere possunt, ipsisque justa de causa crimini vertunt, quod creaturæ potius quam creatori serviant. Nec tamen eo quod impietatem arguant, hinc pie sentire agnoscentur, dum Filium Dei, per quem omnia facta sunt, negant : et dum eos, qui per ipsum, Patrem colunt, inductæ deorum multiplicitatis insimulant. Quocirca ab ethnicis discessimus, ab iisque segregati sumus, ne impuro idolorum cultui admisceremur : a Judæorum quoque blasphemia abscessimus, cum Dei Filium confessi sumus, atque effugimus perniciosam abnegationem Domini
B nostri dicentis : « Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo eum coram Patre meo, qui in cœlis est [13]. » Nos porro confitemur Filium ex Patre esse, ac semper esse cum Patre : atque illi credimus qui hoc ait et pollicetur : « Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est [14].

2. Hoc exemplar cum intueamur, jam segregamur ab iis qui sub nomine Christianismi cum ethnicis sentiunt, audentque Dei opificium, Deum dicere et adorare. Segregamur quoque a Judaizantibus, qui Christianismum in Judaismo depravant : qui eum, qui ex Deo est, Deum esse negant : Deumque unum
C quemadmodum Judæi prædicant : qui non eo dicunt ipsum esse solum Deum, quod solus non genitus, et quod solus fons deitatis sit ; sed quod Filium non genuerit, nec Verbum vivens, veramque sapientiam produxerit. Nam Verbum Dei tale existimant, quale illud ex humano corde procedens : et sapientiam Dei, qualem illam quæ in anima exsistit : quapropter Deum cum Verbo suo **29** personam unam esse dicunt, ut et hominem cum verbo suo hominem unum, nec plus quam Judæi sentiunt, qui evangelistam non recipiunt, ab ipso statim initio clamantem : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum [15]. » Si enim Deus Verbum in corde habet, non a se
D revera genitum, ut Deum ex Deo ; quomodo apud Deum Verbum exstiterit ? et qui fieri potest ut Verbum Deus fuerit ? Non enim verbum hominis homo est apud hominem, cum nec vivat nec subsistat, sed vivi et subsistentis cordis motus tantum sit : quod mox ut pronuntiatum est, non amplius

[13] Matth. x, 33. [14] ibid. 32. [15] Joan. i, 1.

(74) Seguerianus, πολλάκις ἀσεβεῖς.
(75) Goblerianus et Seguerian., γίγνηται. Basiliensis, γίνεται. Editi vero et cæteri manuscripti, γίγνεται.
(76) Goblerianus habet περί, male.
(77) *Καὶ ἐπαγγελλομένῳ*. Deest in Gobler. et Felckm. 1. Mox omnes omnino codices habent, ὁμολογήσει ἐν ἐμοί, sed male. Mox κἀγώ deest in Basiliensi et Segueriano.
(78) Εὐθύς habetur in solis Basil. et Seguer.
(79) Gobler. et Seguer. habent γεγενημένον, perperam.
(80) *Λόγος*. Deest in Segueriano.
(81) Omnes mss. habent καλούμενος, præter Seguer. qui multo melius, λαλούμενος habet.

exsistit : ac licet pluries repetitum, nunquam permanet. De Verbo autem Dei jamdiu propheta prædicarat his verbis : « In æternum, Domine, Verbum tuum permanet in cœlo [16]. » Qua in re ipsi consonat evangelista, qui Verbum esse Deum confitetur, dum illum apparuisse annuntiat, advenisse narrat, et incarnatum fuisse prædicat, nec tamen Patrem in Verbi incarnatione complectitur ; ait enim : « Verbum caro factum est et habitavit in nobis ; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis [17]. » Unigenitum Verbum in mundo cernis manifestatum, inter homines habitare, gloriamque illi attribui, quasi Unigeniti a Patre : non quasi ipsum Verbum Pater sit, nec quasi Pater una cum Verbo sese manifestaverit, sicut homo una cum suo verbo apparet : neque potest apparere verbum, nisi is qui illud effatur, adsit et loquatur. Quibusnam igitur credemus? Iisne qui nobis prædicant Filium a Patre advenisse; an iis qui Patrem una cum Filio, unam personam esse dicunt? Si enim unica sit persona, quomodo illa quidem mittit, hæc vero mittitur et per carnem conspicitur? Nam, « Deum nemo vidit unquam; unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit [18] », adveniensque ipse sancta voce loquitur, ac seipsum conspiciendum præbet, atque illo modo Patris cognitionem indicat : « Qui vidit me, vidit et Patrem [19], » nec se ipse Patrem dicit : quomodo enim id diceret, cum invisibilis ille sit? Sed se talem esse qualis est Pater : nam superius dixerat : « Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis [20]. » Quibus dualitatem personarum aperte nobis declarat, ex deitate in nullo dissimili cognitam. Quapropter qui Filii conspectu dignus habetur, conspectu Patris minime privatur. Non enim genitor sibi dissimilem generavit, sed talem qualis ipse est. Si itaque unicam rem duntaxat existimas, cum revera duæ sint, Patrem et Filium ignoras. Quæ ergo tibi cum ecclesiastica doctrina communio superest? Ecqua ratione Domini voces excipias : « Ego, » inquit, « et Pater unum sumus [21]? » ac rursum de Patre edisserens : « Ab illo sum, » inquit, « et ille me misit [22] : » tertio item : « Ego rogabo, » inquit, « Patrem meum, et alium Paraclitum dabit vobis [23]. »

3. Cum igitur de seipso dicat, « Ego : » de Patre vero, « Ille : » de Spiritu sancto autem,

A μένει. Τὸν δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγον ἄνωθεν ὁ ψαλμῳδὸς ἐκεκράγει λέγων (82)· « Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ Λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ· » καὶ σύμφωνος αὐτῷ ὁ Θεὸν εἶναι τὸν Λόγον ὁμολογῶν εὐαγγελιστής, φανερωθέντα τε αὐτὸν εὐαγγελίζεται, καὶ παραγενόμενον μηνύει, καὶ σαρκωθέντα κηρύττει, οὐ συμπεριλαμβάνων τῇ τοῦ Λόγου σαρκώσει τὸν Πατέρα· « Ὁ Λόγος, γάρ φησι, σὰρξ (83) ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. » Μονογενῆ τὸν Λόγον ὄντα ὁρᾷς ἐν κόσμῳ φανερούμενον, ἐν ἀνθρώποις σκηνοῦντα, δόξαν αὐτῷ κηρυσσομένην, ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός· οὐχ ὡς Πατρὸς αὐτοῦ ὄντος, οὐδ' ὡς τοῦ Πατρὸς ἅμα τῷ Λόγῳ πεφηνότος, ὥσπερ ὁ B ἄνθρωπος ἅμα τῷ ἑαυτοῦ φαίνεται λόγῳ, καὶ οὐκ ἔστι φανῆναι τὸν λόγον, εἰ μὴ καὶ ὁ λαλῶν αὐτὸν παρείη καὶ φθέγγοιτο. Τίσιν οὖν πιστεύομεν (84) ; Πότερον τοῖς εὐαγγελιζομένοις ἡμῖν Υἱὸν παρὰ Πατρὸς ἐπιδεδημηκότα, ἢ τοῖς ἓν πρόσωπον ἅμα τῷ Λόγῳ τὸν Πατέρα φάσκουσιν εἶναι ; Εἰ γὰρ ἓν πρόσωπον, πῶς τὸ μὲν ἀποστέλλει, τὸ δὲ ἀποστέλλεται, καὶ θεωρεῖται διὰ σαρκός ; « Θεὸν » γὰρ « οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε (85)· ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, » καὶ παραγεγονὼς αὐτὸς φθέγγεται τῇ ἁγίᾳ φωνῇ, παρέχων τὴν ἑαυτοῦ θεωρίαν, καὶ διὰ ταύτης (86) τὴν τοῦ Πατρὸς ἐπίγνωσιν ὑποτιθέμενος· « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, » οὐχ ἑαυτὸν εἶναι τὸν Πατέρα φάσκων. πῶς γὰρ, τὸν ἀόρατον ; ἀλλὰ τοιοῦτον οἷον τὸν Πατέρα· προειρήκει C γάρ· « Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἂν ᾔδειτε (87), » τὴν δυάδα τῶν προσώπων ἄντικρυς ἡμῖν ἐξηγούμενος, ἀπαραλλάκτῳ γνωριζομένην θεότητι. Διόπερ ὁ τῆς τοῦ Υἱοῦ καταξιούμενος θεωρίας οὐκ ἀπεστέρηται τῆς τοῦ Πατρός. Οὐ γὰρ ἀλλοῖον ὁ γεννήτωρ ἐγέννα, ἀλλὰ τοιοῦτον οἷος (88) αὐτός. Εἰ γοῦν ἕν τι μόνον εἶναι πρᾶγμα νομίζεις, δύο δὲ ὄντα κατὰ ἀλήθειαν, ἀγνοεῖς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Τίς οὖν σοι πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν ἐστὶ κοινωνία ; Πῶς δὲ τὰς τοῦ δεσπότου δέξῃ φωνὰς, « Ἐγὼ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ (89) ἕν ἐσμεν ; » Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Πατρὸς διαλεγόμενος, « Παρ' αὐτοῦ εἰμι, » φησὶ, « κἀκεῖνος ἐμὲ ἀπέστειλε· » προστίθησι δὲ καὶ τὸ τρίτον· « Ἐγὼ, » φησὶ, « παρακαλέσω τὸν Πατέρα μου, καὶ D ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν. »

Ὅταν οὖν περὶ μὲν ἑαυτοῦ λέγῃ τὸ, « Ἐγώ, » περὶ δὲ τοῦ Πατρὸς, « Ἐκεῖνος, » περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος,

[16] Psal. CXVIII, 89. [17] Joan. I, 14. [18] ibid. 18. [19] Joan. XIV, 9. [20] ibid. 7. [21] Joan. X, 30. [22] Joan. VIII, 29. [23] Joan. XIV, 16.

(82) *Λέγων*. Deest in Basiliensi et Seguer. Mox, Κύριε, in solo Seguer. habetur, quem sequimur, quia in Græco Scripturæ textu, Κύριε, legitur.

(83) Ita Segu. et Gobl. Editi vero et cæteri mss., γὰρ ἔφη, σάρξ.

(84) Seguerianus, πιστεύσομεν.

(85) In edit. Paris. et Colon. legitur, ἀλλ' ante ὁ μονογενής, sed cum nec in editione Commel. nec in aliquo ms. nec in Scriptura legatur, expunctum est.

(86) Basil. et Seguer. habent, διὰ ταύτης. Editi et cæteri, διὰ ταῦτα.

(87) Gobler. et Felc. 1 habent, ἐγνώκειτε ἄν, τὴν δυάδα.

(88) Seguer., οἷον. Mox, εἰ γοῦν, deest in Basil., Seguer.

(89) *Καὶ σὺ, Πάτερ*. Sic omnes mss. Editi, καὶ ὁ Πατήρ. Ibid. Seguer. et Basil., καὶ σὺ, Πάτερ, ἕν ἐσμεν· καὶ πάλιν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ πάλιν.

A « ἄλλος· » πῶς οὐκ ἀποστασία σαφὴς ἀρνεῖσθαι τὰ τρία, καὶ μόνον εἶναι λέγειν τὸν φάσκοντα· « Οὐκ εἰμὶ μόνος, ὅτι ὁ πέμψας με Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστι. » Χρῆται δὲ καὶ νομικῇ φωνῇ (90), καὶ διὰ ταύτης δύο παρίστησιν ὄντας αὐτόν τε καὶ τὸν Πατέρα· « Ἐν τῷ νόμῳ, γάρ φησι, τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστιν· Ἐγὼ, » φησὶν, « εἰμὶ ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατήρ. » Ἰδοὺ γὰρ δύο πρόσωπα, καὶ εἰ μὴ λέγει; δύο εἶναι κατὰ ἀλήθειαν, τοῦτο λέγων οὐδὲ τὴν μαρτυρίαν ἐᾷς συνίστασθαι οὖσαν ἀληθινήν. Τοῦτο γὰρ πιστοῦται τὴν μαρτυρίαν, τὸ μὴ ὑφ' ἑνὸς γίνεσθαι μόνου, ἀλλ' ὑπὸ δύο. Καὶ γὰρ μεμαρτύρηκεν ὁ Πατὴρ ἐξ οὐρανοῦ λέγων· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός· » καὶ Υἱὸς Θεοῦ εἶναι B ὁ μονογενὴς Υἱὸς (91) μαρτυρεῖ, καὶ τῷ Πατρὶ διείλεκται σαφῶς ἐν ἀκοαῖς ἀνθρώπων λέγων· « Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. Ναὶ ὁ Πατήρ· ὅτι οὕτως εὐδοκία ἐγένετο ἔμπροσθέν σου. Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρός μου. » Ἀλλὰ τί πρὸς ταῦτα ἀπολογοῦνται οἱ τῆς Ἰουδαίων (92) ἀρνήσεως ὑπηρέται, ὑπὲρ τοῦ μὴ σαφῶς ἐλέγχεσθαι τοῖς Εὐαγγελίοις ἀντιπράττοντες τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ οὕτως δύο ὑποστάσεις φαίνεσθαι, ἕνα τὸν Πατέρα Θεὸν, ἕτερον δὲ τὸν Υἱὸν ἄνθρωπον; Φεῦ τῆς ἀσεβείας! Καὶ τί τοῦτο διαφέρει τῆς Σαμοσατέως ἀπολογίας; εἰπάτωσαν δὲ πῶς ἄνθρωπος περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα φθέγγεσθαι τολμᾷ. « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε C τὸν Πατέρα; » Πῶς δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ αὐτοῦ ταῦτα φθεγγομένου μαρτυρεῖ, ὅτι Πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεὸν ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ; Οὐκ ἄνθρωπος ἴσος τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὁ ἐκ τοῦ (93) Θεοῦ Θεὸς ἴσα ἕξει τῷ γεγεννηκότι κατὰ τὴν φύσιν, ὡς καὶ Παῦλος μαρτυρεῖ, οὐ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἀλλὰ τὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐξηγούμενος (94)· « Ὃς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Ἴσμεν καὶ ἀνθρωπίνως πολλάκις τὸν Σωτῆρα φθεγγόμενον· ἀλλ' οὐχ ὅτε φησίν· « Ἐγώ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατήρ. » Οὐ γὰρ ἄνθρωπος ὁ πεμφθεὶς εἰς τὸν κόσμον, ὁ λέγων· « Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἥκω· » ὁ λέγων· « Οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, D ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν (95) μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον· » ὁ λέγων· « Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα (95*) τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. » Ἀλλ' εἰ θέλεις αὐτῷ

« Alius; » nonne apertissima defectio et apostasia fuerit tres personas negare, ac dicere solum illum esse qui ait: « Non sum solus, quia qui me misit Pater, mecum est [24]. » Voce quoque legali utitur, ac per illam, se et Patrem duos esse declarat: « In lege » enim, inquit, « vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est: Ego sum, » inquit, « qui testimonium perhibeo de meipso: **30** et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater [25]. » Etenim ecce duas personas, et si dicas duas revera non esse, dum hoc affirmas, non sinis testimonium constare, quod tamen verum est. Eo quippe testimonium illud confirmatur, quod non ab uno solo, sed a duobus perhibeatur. Enimvero testificatus est Pater de cœlo his verbis: « Hic est Filius meus dilectus [26]: » et Filius Dei, unigenitum Dei Filium se esse testatur, et Patrem, aperte audientibus hominibus, his verbis allocutus est: « Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater: quia sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo [27]. » Sed quid ad hæc respondent Judæorum negationis administri: ne palam deprehendantur adversari Evangeliis Domini nostri Jesu Christi; et ne sic duæ hypostases appareant, unum nempe Patrem, Deum, alterum vero Filium, hominem? o impietatem! Ecquid illud differt a Samosatensis defensione? Dicant quo pacto homo talia de seipso loqui audeat: « Qui vidit me vidit et Patrem [28]? » Aut cur evangelista ipsum ita locutum testatur: nempe quod Deum Patrem suum esse dixerit, æqualemque sese Deo fecerit? Non enim est homo Deo æqualis; sed Deus ex Deo, æqualis secundum naturam erit ei qui se generavit, ut et Paulus testatur, ubi non de incarnatione, sed de iis quæ incarnationem præcessere verba facit: « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo [29]. » Scimus autem Christum plerumque secundum humanitatem locutum fuisse: at non quando dixit: « Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso: et testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater [30]. » Non enim homo est qui missus est in mundum, et ait: « A Patre exivi et venio [31]: » qui item dicit: « Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam [32]; » qui etiam dicit: « Descendi de cœlo, non ut faciam volunta-

[24] Joan. VIII, 16. [25] ibid. 17, 18. [26] Matth. III, 17; XVII, 5. [27] Matth. XI, 25-27. [28] Joan. XIV, 9. [29] Philipp. II, 6. [30] Joan. VIII, 18. [31] Joan. XVI, 28. [32] Joan. III, 16.

(90) Basiliensis, τῇ νομικῇ φωνῇ. Infra, τῷ ὑμετέρῳ, in Græco Scripturæ textu, et in Segueriano legitur, at in cæter. codd. et edit. non habetur.

(91) Seguer., Θεοῦ τε εἶναι μονογενὴς ὁ Υἱός. Mox Basil., διείλεκται. Editi vero et cæteri, διήλεκται.

(92) Ita Seguer., recte. Editi vero, οἱ τῶν Ἰουδαίων. Infra omnes manuscripti, ἀντιπράττοντες τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν; καὶ οὕτως τὰς δύο.

(93) Goblerianus et Felckman. 1, τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὁ ἐκ τοῦ, omissis mediis.

(94) Basil. et Seguer., φύσιν, ὡς καὶ ἕτερος μαθητὴς ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος μαρτυρεῖ Παῦλος, οὐ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λέγων.

(95) Seguer. habet, ἐπ' αὐτόν.

(95*) Sic Basiliens. Seguer. et Græcus Scripturæ

tem meam, sed voluntatem ejus qui misit me [33]. » Sed si vis eum audire loquentem humanitus, et congruenter ad carnalem formam, quæ apparuit, et ad humanitatem, quam auditores ejus nudam et solam in eo existimabant, audi verba ejus : « Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. [34] » Quod scilicet neque fide dignus sit, neque talis existimetur homo, qui de seipso testimonium ferat : cum autem dicit : « Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum, quia scio unde veni et quo vado [35]. » Quando Patrem et sese numerans, duos esse dicit gloriæ suæ testes, nequaquam humana loquitur, sed supra omnem humanam dignitatem : ecquid dico humanam? supra angelicam, supra principatus, supra potestates, supra dominationes. B Qua enim ratione homo Deo annumerari possit? quæ inter eos affinitas, quæ communio? Sed cum dicit : « Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ [36], » homo esse tibi videtur, recte quidem; deitas enim illa quæ in mundum advenit, humanitatem sibi adjunctam habet.

A ἀνθρωπίνως ἀκοῦσαι, ἁρμοζόντως τῇ ὁρωμένῃ κατὰ σάρκα μορφῇ, καὶ τῇ νομιζομένῃ ψιλῇ παρὰ τοῖς ἀκούσασιν ἀνθρωπότητι, ἄκουε λέγοντος αὐτοῦ· « Εἰ (96) ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθὴς οὐκ ἔστι· » κατὰ τὸ μὴ ἀξιόπιστον εἶναι, μηδὲ νομίζεσθαι ἄνθρωπον ἑαυτῷ μαρτυροῦντα· ὅτε δέ φησι· « Κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθής ἐστιν, ὅτι οἶδα πόθεν ἔρχομαι, καὶ ποῦ ὑπάγω. » Ὅτε, ἀριθμῶν τὸν Πατέρα καὶ αὐτὸν, δύο φησὶν εἶναι τοὺς περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ μάρτυρας, οὐχ ἀνθρώπινα φθέγγεται, ἀλλ' ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἀξίαν· καὶ τί λέγω ἀνθρωπίνην; ὑπὲρ ἀγγελικὴν, ὑπὲρ ἀρχὰς, ὑπὲρ δυνάμεις, ὑπὲρ κυριότητας. Ποία γὰρ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ συναρίθμησις; τίς ἐγγύτης, ἢ τίς κοινωνία; ἀλλὰ λέγων· « Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, « ἄνθρωπος εἶναί σοι δοκεῖ, καλῶς· καὶ γὰρ ἔχει τὸ (97) ἀνθρώπινον ἀναμεμιγμένον ἡ παραγενομένη θεότης εἰς τὸν κόσμον.

4. Sed ne ob carnis velamen Deum ignores, qui statim de seipso subjungit : « Nemo novit Filium, nisi Pater : neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite
31 jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde : et invenietis requiem animabus vestris, jugum enim meum suave est, et onus meum leve [37]. » Calumniam tuam exclusit Dominus : cum se ipse in humana quoque forma C Deum declarat, a Patre solo cognosci, Patremque cognoscere : qui iis quos dignatur, sui et Patris cognitionem revelat : nosque vocat ad se, requiem apud se promittit, et ut jugum ejus portemus hortatur. Hæc cum ait, divinitatem detegit : eximiam suam majestatem, parva forma occultatam explicat : potestatem quæ supra cœlos est terreno corpore velatam ostendit. Sed quid opus me sexcentas Domini nostri Jesu Christi voces, quas secundum divinitatem protulit, recensere? quibus jure et merito exploditur nova Samosatensis sententia, qua Salvatorem merum hominem dicit : una autem exturbantur insanæ illorum nugæ, qui eum imitantur. Age, pauca testimonia referamus : quisnam est qui hæc dicit : « Non omnis qui dicit mihi, Domi- D ne, Domine, intrabit in regnum cœlorum [38]? » Non hominis verbum illud, sed Dei, ostendentis germanam suam ex Patre generationem, atque ideo Domini titulum non recusantis. Dominus enim est, ex solo Domino genitus, ut a Moyse dictum est :

4. Ἀλλὰ μὴ διὰ τὸ κάλυμμα τῆς σαρκὸς ἀγνόει τὸν Θεὸν, τὸν εὐθὺς ἐπάγοντα περὶ ἑαυτοῦ, καὶ φάσκοντα· « Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ᾧ ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Δεῦτε πρός με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς (98), καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν. » Ἀπέκλεισέ σοι τὴν συκοφαντίαν ὁ Κύριος· Θεὸν παραστήσας ἑαυτὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς γινωσκόμενον μόνον (99), καὶ γινώσκοντα τὸν Πατέρα, καὶ τοῖς καταξιουμένοις ἀποκαλύπτοντα τὴν ἑαυτοῦ γνῶσιν καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς, προσκαλεῖται ἡμᾶς πρὸς ἑαυτὸν, ἀνάπαυσιν ἐπαγγελλόμενος παρὰ ἑαυτῷ, καὶ ζυγὸν ἑαυτοῦ βαστάσαι παρακελευόμενος. Ταῦτα λέγων ἀπαμφιέννυσι τὴν θεότητα, ἑρμηνεύει τὸ κεκαλυμμένον διὰ τῆς μικρᾶς μορφῆς ὑπερβάλλον μέγεθος, τὴν ὑπερουράνιον ἐξουσίαν ἐπιδείκνυσι γηΐνῳ παραπεπετασμένην σώματι. Καὶ τί με δεῖ καταλέγειν μυρίας οὔσας θεϊκὰς φωνὰς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; δι' ὧν ἐκβάλλεται μὲν εἰκότως ἡ τοῦ Σαμοσατέως καινοτομία περὶ τοῦ Σωτῆρος, ὡς ὄντος ἀνθρώπου ψιλοῦ, συνεκβάλλεται δὲ καὶ ἡ τῶν μιμουμένων ἐκεῖνον ἀλόγιστος φλυαρία. Φέρε γὰρ, ἵν' ὀλίγων ἐπιμνησθῶμεν μαρτυριῶν, τίς ὁ τὰ τοιαῦτα λέγων· « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι (1), Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν; » Οὐχ ἀνθρώπου (2) τὸ ῥῆμα, ἀλλὰ Θεοῦ

[33] Joan. VI, 38. [34] Joan. V, 31. [35] Joan. VIII, 14. [36] Matth. XI, 25. [37] Matth. X, 27-30. [38] Matth. VII, 21.

textus. Editi vero, et quidam manuscripti, τὸ θέλημά μου.
(96) Seguer. et Græcus Scripturæ textus, ἐάν.
(97) Ita Seguer. In editis, τό, deest.
(98) Ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς. Hæc desunt in editis et in quibusdam manuscriptis, sed habentur in Basil. et Segueriano.

(99) Seguer. solus habet, μόνου.
(1) In editis et in quibusdam mss. deest μοι. In Seguer. Gobler. et Felc. 1, legitur.
(2) In editis et in reliquis mss. legitur, οὐχ ἀνθρώπου γάρ, sed cum γάρ desit in Seguer. et alioqui supereffluere videatur, expunctum est.

δεικνύντος τὴν γνησίαν ἀπὸ Πατρὸς γέννησιν, καὶ διὰ A τοῦτο τὴν κυριολογίαν οὐκ ἀρνουμένου τὴν περὶ ἑαυτοῦ. Κύριος γὰρ ὁ ἐκ τοῦ μόνου γεγεννημένος Κυρίου, ὡς καὶ παρὰ Μωϋσῇ λέλεκται τό· « Ἔβρεξε Κύριος θεῖον, καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου (3). » Καὶ ἄλλοτε πρὸς τοὺς ἀποστόλους φησὶν ὁ Σωτήρ· « Φωνεῖτέ με ὁ Διδάσκαλος καὶ ὁ Κύριος, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ· » καὶ πάλιν, Δεσπότην τῆς πατρῴας οἰκίας ἑαυτὸν ἀποφαίνων, ὡς ἂν μονογενὴς Υἱός· « Εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐπεκάλεσαν, πόσῳ μᾶλλον τοὺς οἰκιακοὺς αὐτοῦ. » Οὐκοῦν ὅτι μὲν Θεὸς ὁ Κύριος (4) τῶν ὅλων Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένος, δῆλον ἅπαντι· εἰπὼν δὲ, « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » ἐπιφέρει καὶ τὸν Πατέρα σαφῶς ἡμῖν (5) ἑρμηνεύων· « Ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου, τοῦ ἐν οὐρανοῖς. »

« Pluit Dominus sulphur et ignem a Domino [39]. » Et alibi apostolis Salvator ait : « Vos vocatis me Magister, et Dominus : et bene dicitis : sum etenim [40]. » Ac rursum se domus paternæ Dominum declarat, utpote unigenitum Filium : « Si Dominum domus Beelzebul vocaverunt, quanto magis domesticos ejus [41]. » Itaque quod Deus quidem, universorum Dominus sit Jesus Christus, quippe qui ex Deo genitus sit, propalam cuivis est. Cum vero ait : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum [42]; » hæc subjungit, quibus Patrem nobis manifeste declarat : « Sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est [43]. »

5. Ἔχεις οὖν Υἱὸν, ἔχεις Πατέρα· μὴ φοβοῦ τὴν B δυάδα· τῇ φύσει γὰρ οὐ διώρισται, οὐδ' ὁ τὰ δύο λέγων ἀπηλλοτρίωσε τοῦ γεννήσαντος τὸ γέννημα· οὐδὲ διὰ τὴν ἑτέραν (6) μανίαν τῶν ἀρνησαμένων μίαν εἶναι τὴν τῶν δύο θεότητα, διὰ τοῦτο καὶ δύο λέγειν φευκτέον. Εἷς Θεὸς, ὅτι καὶ Πατὴρ εἷς· Θεὸς δὲ καὶ Υἱὸς, ταὐτότητα ἔχων, ὡς Υἱὸς πρὸς Πατέρα· οὐκ αὐτὸς ὢν ὁ Πατὴρ, ἀλλ' ἡνωμένος πρὸς τὸν Πατέρα τῇ φύσει· δύο μὲν ἀριθμῷ, μία δὲ οὖσα (7) οὐσία τελεία· δύο, οὐκ ἐκ δύο μερῶν. Τέλειος ὁ Υἱὸς ἥκει παρὰ τελείου Πατρὸς, ὢν ἐξ ὄντος, χαρακτὴρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, οὐ ῥῆμα ἀνυπόστατον, ἀλλὰ ζῶσα δύναμις, καὶ τοῦ ζῆν αἰτία τοῖς πᾶσιν, οὐχ οἵα ἀνθρώπου δύναμις, δι' ἣν ἄνθρωπός ἐστι δυνατός· οὐ γὰρ γέννημα ἀνθρώπου ἢ (8) υἱὸς, ἡ δύναμις αὐτοῦ· Θεοῦ δὲ Υἱὸς ἡ δύναμις, ὥστε δυνατὸς μὲν ὁ Πατὴρ C τελείως, ὅτι Πατὴρ δυνάμεως, δύναμις δὲ ὁ Υἱὸς τελεία, ὅτι γέννημα αὐτοῦ. Καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐχ ὡς ἡ τοῦ ἀνθρώπου, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος σοφὸς, ἀλλ' ἀπὸ σοφοῦ σοφία· περὶ (9) οὗ λέγεται· « Μόνῳ σοφῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. » Ἀλλ' οὐκ ἐγέννησεν ὁ Πατήρ. Πῶς οὖν Πατὴρ, καὶ τίνος; Εἰ δὲ ἐγέννησεν, ὁ ὢν ἐστιν ὁ γεγεννημένος. Κἀγὼ, φησὶν, ὁμολογῶ γέννησιν· γεννᾶται γὰρ ὁ λόγος, ὅτε καὶ λαλεῖται καὶ γινώσκεται. Καὶ ποσάκις ὁ αὐτὸς, εἰπέ μοι, γεννηθήσεται; ἢ πολλοὺς ἐρεῖς τοῦ Θεοῦ Λόγους ἑκάστοτε γεννωμένους; καὶ ποτὲ μὲν σιωπῶντα φαντασθήσῃ τὸν Θεὸν, ποτὲ δὲ λαλοῦντα, καὶ μεταβαλλόμενον ἀπὸ σιωπήσεως εἰς λαλιὰν, καὶ χείλεσιν ἀνοιγομένοις, ἢ D καρδίᾳ κινουμένῃ; Οὐκ ἄνθρωπος ὁ Θεός· ὑπέλαβες, ἄνομε, ὅτι ἔσται σοι ὅμοιος ὁ Θεός; Ὦ ἄνθρωπε, κἂν ὀφθαλμοὺς ἀκούσῃς Θεοῦ, κἂν (10) τὰ ἄλλα μέλη τὰ

5. Habes igitur Filium, habes Patrem. Ne time dualitatem, nulla quippe naturæ distinctio : nec qui duo dicit, genitum a gignente abalienavit. Neque ob aliam eorum insaniam, qui negant unam esse duorum deitatem, ideo duos dicere vitandum est. Unus est Deus, quia et Pater unus est : Deus quoque Filius et identitatem habet ad Patrem, utpote Filius, cum tamen ipse Pater non sit, sed natura Patri sit conjunctus : duo quidem numero, unica vero substantia perfecta : duo, nec ex duabus partibus. Perfectus Filius a perfecto Patre prodit : exsistens ab exsistente : figura paternæ substantiæ; non Verbum subsistentia carens : sed vivens potestas, quæ vitæ auctor est cunctis hominibus : non qualis hominis potestas, propter quam homo potens est : neque enim potestas hominis, proles aut filius ejus est. Dei vero Filius, potestas ejus est ; ita ut Pater perfecte potens sit, quia Pater est potestatis : Filius vero perfecta potentia sit, quia proles ejus. Sapientia quoque Patris est Filius, sed non qualis sapientia hominis, per quam homo sapiens est; sed a sapiente hæc sapientia est : de quo dicitur : « Soli sapienti Deo, per Jesum Christum, cui gloria in sæcula, amen [44]. » Verum, aiunt, non genuit Pater. Quomodo igitur et cujusnam Pater fuerit? Sin autem genuit, ergo qui est, is est qui genitus est. At ego, dicet, generationem confiteor : gignitur enim verbum, quando enuntiatur et cognoscitur. Ac quoties, dic mihi, id ipsum generabitur? **32** num multa dices Dei Verba, diversis temporibus genita? an modo silentem Deum comminisceris, modo loquentem, ac transeuntem a silentio ad loquelam, idque apertis labiis, aut commoto corde? Non est homo,

[39] Genes. xix, 24. [40] Joan. xiii, 13. [41] Matth. x, 25. [42] Matth. vii, 21. [43] ibid. 22. [44] Rom. xvi, 27.

(3) Gobler. et Felc. 1, Κύριος πῦρ παρὰ Κυρίου. Mox, in Seguer. tantum, post, Κυρίου, legitur, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

(4) Sic Seguer., Gobler. et Felc. 1. Editi vero, Θεὸς καὶ Κύριος. Mox omnes mss., ὡς ἂν ἐκ τοῦ. Editi vero omnes, ὡς ὢν ἐκ τοῦ. Paulo post, editi, ὁ λέγων μου. Seguer., rectius, ὁ λέγων μοι.

(5) Ἡμῖν legitur in Gobl., Felc. 1, et Seg.; deest in editis.

(6) Basiliensis, ἑτέρων.

(7) Sic Basiliensis, Goblerianus, Seguer.; in editis et cæteris mss. οὖσα deest.

(8) Ἡ deest in Basiliensi.

(9) Ita Seguer. Editi vero, καὶ περί.

(10) Κἄν, omnes mss. Editi vero, καί.

Deus: existimasti, inique, quod Deus erit tibi similis? Licet oculos Dei audieris, o homo, licet alia corporis membra, ne carnaliter illud intelligas: sed per corporalium similitudinem, incorporeum intellige. Etenim tibi dictum est: Spiritus est Deus; sic et Verbum illud, non humanum est, nec quale tuum: Deus enim est, licet id tibi minime videatur: nec duo Dii sunt, sicut nec duo Patres: neque diversæ substantiæ est genitus a generante.

6. Qui enim duo principia inducit, is duos Deos prædicat. Hæc est Marcionis impietas, qui Deum justum proprii Christi Patrem, et alterum Deum bonum proprii Christi Patrem affirmat. Rursus qui Deum non factum, alium vero Deum factum dicit, duos et ipse Deos admittit, propter substantiæ differentiam, quam blasphemando introducit. Ubi vero unicum est principium, ac unica ejus proles, ibi absolutissima ac naturalis imago, quia ex illo genita est: ibi et unus Deus; ita ut perfecta in Patre deitas intelligatur, perfecta quoque in Filio paterna deitas exsistat. Cæterum quia ex parvo hoc exemplo (quod divina Scriptura protulit, cum imaginem Dei invisibilis Christum nuncupat) comprehendere vales quod dictum est; hic iterum dissimilitudinem quæ in exemplo est fugiamus, nempe quod Dei imago, arte facta et alterius substantiæ sit: genitam autem et consubstantialem eam esse confiteamur. Attamen qui regis imaginem videt, regem videt; et ait: Ecce, hic rex est, nec duos reges constituit, neque partem regis imaginem dicit, nec imaginis regem. Sic igitur unus est Deus Pater, et una divinitas Patris et Filii. At, ut tu dicis, unus erit, compositus ex duabus partibus imperfectis. Sed ad hanc impietatem aures occludere, et animam abluere convenit: qui enim hæc comminiscitur, nec Filium nec Patrem confitetur: nam neque Pater neque Filius imperfectus intelligi potest.

7. Atqui dictum est, ait: « Quia ego in Patre, et Pater in me est [45]: » non est autem Pater Verbum in corde Filii: ergo nec Filius est Verbum in corde Patris; sed est Verbum vivens a vivente Patre Deo, quod æterna generatione editum est, et absque initio Patri coexsistit: ita ut Pater nunquam solus cogitandus sit. Semper enim Trinitas est Trinitas, nec unquam additamentum divinitatis accipit. Neque Filius cum prius non esset cum Patre, in posterum ei additur; neque Filio Spiritus sanctus accedit. Quæ enim a quodam principio facta sunt, et opificia sunt, et subdita, et Trinitati nullo modo annumerantur. Nam, « euntes, » inquit, « docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti [46]. » Nullum autem princi-

A σωματικὰ, μὴ σαρκικῶς νόει· ἀλλὰ δι' ὁμοιότητος τῶν σωματικῶν ἐννόει τὸ ἀσώματον. Καὶ γὰρ εἴρηταί σοι· Πνεῦμα ὁ Θεός· οὕτω καὶ ὁ Λόγος οὐκ ἀνθρώπινος, οὐδὲ οἷος ὁ σός· Θεὸς γάρ ἐστι, κἂν μὴ σοι δοκῇ, καὶ οὐκ εἰσὶ δύο Θεοὶ, ὅτι μηδὲ δύο Πατέρες, μηδὲ ἑτερούσιος τοῦ γεννήσαντος ὁ γεγεννημένος.

6. Ὁ μὲν γὰρ ἀρχὰς εἰσάγων δύο, δύο κηρύττει Θεούς. Αὕτη Μαρκίωνος ἡ δυσσέβεια, Θεὸν λέγοντος δίκαιον ἰδίου Χριστοῦ Πατέρα, καὶ Θεὸν ἕτερον ἀγαθὸν ἰδίου Χριστοῦ Πατέρα. Πάλιν ὁ Θεὸν ἀγένητον εἶναι λέγων, ἄλλον δὲ Θεὸν (11) γενητὸν, δύο καὶ αὐτὸς λέγει Θεοὺς, διὰ τὴν τῆς οὐσίας διαφορὰν, ἣν βλασφήμως εἰσάγει. B Ὅπου δὲ μία μὲν ἡ ἀρχὴ, ἓν δὲ τὸ ἐξ αὐτῆς γέννημα, εἰκὼν ἀκριβεστάτη καὶ φυσική· διότι καὶ γεννητὴ ἐξ αὐτοῦ· εἷς Θεὸς, τελείας μὲν ἐν Πατρὶ τῆς θεότητος νοουμένης, τελείας δὲ καὶ ἐν Υἱῷ τῆς πατρικῆς θεότητος ὑπαρχούσης. Ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦ μικροῦ τούτου παραδείγματος, ὅπερ ἡ θεία Γραφὴ δεδήλωκεν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου τὸν Χριστὸν ὀνομάσασα, δύνασαι καταλαβεῖν τὸ λεγόμενον· φύγωμεν πάλιν καὶ ἐνταῦθα τὸ ἀνόμοιον τὸ ἐν τῷ παραδείγματι, τὸ τεχνίτην (12) καὶ ἑτερούσιον εἶναι τὴν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα, γεννητὴν δὲ καὶ ὁμοούσιον ὁμολογῶμεν. Ὅμως δὴ οὖν (13) ὁ τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως ὁρῶν τὸν βασιλέα ὁρᾷ, καί φησιν· Ἰδοὺ, οὗτος ὁ βασιλεὺς, καὶ οὐ δύο πεποίηκε βασιλεῖς, οὐδὲ μέρος τοῦ βασιλέως τὴν εἰκόνα, ἢ τῆς εἰκόνος τὸν βασιλέα. C Οὕτω τοίνυν εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ μία θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὡς δὲ σὺ λέγεις, εἷς ἔσται σύνθετος ἐκ δύο μερῶν ἀτελῶν. Πρὸς δὲ ταύτην τὴν ἀσέβειαν ἀποκλεῖσαι καλὸν τὰς ἀκοὰς, καὶ (14) ἀπονίψασθαι τὴν ψυχήν· οὔτε γὰρ Υἱὸν οὔτε Πατέρα ὁ τοῦτο φανταζόμενος ὁμολογεῖ· ἐπεὶ μήτε Πατέρα, μήτε Υἱὸν ἀτελῆ νοεῖν ἐγχωρεῖ.

7. Ἀλλ' εἴρηται, φησίν· « Ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » οὐκ ἔστι δὲ Λόγος ἐν καρδίᾳ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ· οὐ τοίνυν οὐδὲ ὁ (15) Υἱὸς Λόγος ἐν καρδίᾳ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ Λόγος ζῶν ἀπὸ ζῶντος Πατρὸς Θεοῦ, ἀϊδίῳ γεννήσει πεφηνὼς, ἀνάρχως τῷ Πατρὶ συνών· ὡς μηδέποτε μόνον ἐπινοεῖσθαι τὸν Πατέρα. Ἀεὶ γὰρ Τριὰς ἡ Τριὰς, καὶ προσθήκην D θεότητος οὐ λαμβάνει. Οὐδ' ὁ μὴ πρότερον ὢν σὺν τῷ Πατρὶ προστίθεται ὕστερον ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα ἐπιγίνεται. Τὰ γὰρ ἀπό τινος ἀρχῆς γεγενημένα (16) καὶ ποιήματά ἐστι καὶ δοῦλα, καὶ τῇ Τριάδι συναριθμεῖται οὐδαμῶς· « Πορευθέντες γὰρ, » φησὶ, « μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἀρχὴν δὲ οὔτε μίαν, οὔτε ἐξου-

[45] Joan. xiv, 10. [46] Matth. xxviii, 19.

(11) Seguer. Gobler. et Felc. 1, γεννητόν, male. Priores duo ibid. omittunt Θεόν. Basil. ibid δύο μὲν αὐτός.

(12) Forte, τεχνητήν.

(13) Seguerianus, δ' οὖν.

(14) Καί deest in omnibus mss.

(15) Sic Seguerian.. ὁ deest in editis.

(16) Sic Basil., Gobler., Seg. In editis, γεγεννημένα.

ρίαν, οὔτε δύναμιν συνηρίθμησεν· ἀϊδίῳ (17) γὰρ τὰ μὴ ἀΐδια συναριθμεῖσθαι ἀδύνατον, καὶ τῇ θεότητι τὰ μὴ μετέχοντα τῆς θεότητος οὐ συντάττεται. Πῶς οὖν ἐν τῷ γεγεννηκότι ὁ γεγεννημένος; καὶ πάλιν ὁ γεννήτωρ ἐν τῷ γεννήματι; πῶς οὗτος ἐν ἐκείνῳ, κἀκεῖνος ἐν τούτῳ; Ὅτι καὶ αὐτὸς τοιοῦτός ἐστιν οἷος κἀκεῖνος, κἀκεῖνος οἷος οὗτος. Οὕτω καὶ ἓν τὰ δύο, τῷ μὴ διαλλάττειν (18), μηδὲ ἀπεσχοινίσθαι, μηδὲ καθ' ἕτερον εἶδος καὶ ξένον χαρακτῆρα νοεῖσθαι τὸν Υἱὸν, ἀλλ' εἶναι Θεὸν, ὥσπερ καὶ ὁ Πατήρ. Ἐπεὶ καὶ εἰπόντος αὐτοῦ· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, » ἠγανάκτουν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες, « Ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. » Καὶ ὁ Σωτὴρ ἀπεκρίνατο (19) βεβαιῶν τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτῶν, ὡς οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο δεδηλωκὼς ἐν τῷ φάσκειν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, » τὸ εἶναι καὶ αὐτὸν Θεὸν Υἱὸν ὄντα Θεοῦ· « Εἰ ἐκείνους θεοὺς εἶπε, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ Γραφή· ὃν ὁ Πατὴρ ἡγίασε, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, Ὅτι βλασφημεῖς· ὅτι εἶπον, ὅτι Υἱὸς Θεοῦ εἰμι; εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ θέλητε (20) πιστεύειν, τοῖς ἔργοις πιστεύετε· ἵν' εἰδῆτε, καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Οὐκοῦν ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ, τοῦτό ἐστι καὶ οὐδὲν ἕτερον, τὸν Υἱὸν εἶναι Θεοῦ (21) τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένον, Θεὸν ὄντα κατὰ τὴν φύσιν, ὅπερ ὁ Πατὴρ, καὶ δεικνύντα τὸ πατρῷον εἶδος ἐν ἑαυτῷ, καὶ δεικνύμενον ἐπὶ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως.

8. Εἷς οὖν, καὶ εἷς, καὶ ἡ δυὰς οὐ μεμέρισται τῇ φύσει, ἀνενδεὴς οὖσα τῇ τελειότητι, ὅλον μὲν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος ὁ Πατὴρ, ὡς Πατὴρ, ὅλον δὲ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος ὁ Υἱὸς, ὡς Υἱός. Ἐπειδὴ (22) δι' ἀμφοτέρων ἓν εἶδος νοεῖται, ὁλοκλήρως ἐν ἀμφοτέροις δεικνύμενον. Μηδεὶς ἀρνείσθω τὴν φανερωθεῖσαν ἐν τῷ κόσμῳ ζωήν· « Ἥτις ἦν, » φησὶ, « πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. » Καὶ πρὸ τῆς φανερώσεως τοῦτο ἔδοξεν εἶναι, ἡνίκα πεφανέρωται. Γεγέννηται γὰρ ἀϊδίως, καὶ ὑπάρχει μετὰ τοῦ ἰδίου Πατρός. Μηδεὶς ἀρνούμενος τὰ τρία τὴν μονάδα εὑρίσκειν νομιζέτω· ἀλλ' ἐν τῇ Τριάδι νοείτω τὸ ἓν, ἔχων τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεως ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ ἐν (23) ταῖς τρισὶν ἁγίαις σφραγῖσι, δι' ὧν εἰς σωτηρίαν ἀναγεγέννηται, μεμνημένος τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα· » μεμνημένος τοῦ λέγοντος Πατρός· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, » τοῦ τε Υἱοῦ μαρτυροῦντος, ὅτι ἦν πρὸ τοῦ κόσμου παρὰ τῷ Πατρὶ, τὴν δόξαν ἔχων τὴν τῆς θεότητος· « Δόξασόν με γὰρ, » φησὶ,

A patum, neque potestatem, neque virtutem annumeravit, quod impossibile sit æterna non æternis annumerari: vel quæ cum deitate nihil commune habent, cum deitate ordinari. Quomodo igitur in genitore genitus: aut rursus genitor in genito? qua ratione hic in illo, ille in isto? Quia et hic talis est qualis ille, et ille qualis hic. Atque ita fit ut duo illa unum sint; eo quod neque differant, neque separentur, neque sub alia specie, aut sub alia figura Filius intelligatur: sed Deus sit, quemadmodum et Pater. Cum enim illo dicente: « Ego et Pater unum sumus [47], » indignarentur Judæi, **33** ac dicerent: « Quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum [48], » respondit Salvator, quod illi dixerant confirmans, quasi nihil aliud ipse declarasset, dum dixit: « Ego
B et Pater unum sumus; » quam se quoque Deum esse, cum Filius Dei sit: « Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas: quia dixi, Filius Dei sum? Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, et si mihi nolueritis credere, operibus credite: ut sciatis, et cognoscatis, quia ego in Patre, et Pater in me [49]. » Igitur in Patre Filium esse, et Patrem in Filio, hoc nihil aliud est, quam eum qui ex Deo genitus est Dei Filium esse: ac Deum secundum naturam, ut est Pater, atque in seipso paternam formam exhibere, ipsumque mutuo in paterna substantia exhiberi.

C 8. Unus igitur, et unus, et dualitas non divisa est natura sua, cum nullo indigeat ad suam integritatem. Universa quidem plenitudo divinitatis est Pater, quatenus Pater. Universa item plenitudo divinitatis est Filius, quatenus Filius. Quandoquidem per utrumque una forma intelligitur, quæ integre in utroque exhibetur. Nemo vitam neget quæ in mundo apparuit: « Quæ erat, » inquit, « apud Patrem, et apparuit nobis [50]. » Etiam antequam appareret id ipsum visa est esse, quod cum apparuit. Nam ab æterno genitus est, et cum proprio Patre exsistit. Nemo tria esse negans, unitatem se invenire posse existimet: sed in Trinitate unum cogitet, cum fidei summam, tam in baptismate habeat, quam in tribus signaculis sanctis, per quæ in salu-
D tem regeneratus est, memor Apostoli dicentis: « Unus Deus Pater, ex quo omnia: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia [51]. » Memor sit quoque Patris dicentis: « Ex utero ante luciferum genui te [52]: » item Filii qui testatur se fuisse ante mundum apud Patrem, gloriamque divinitatis

[47] Joan. x, 30. [48] ibid. 33. [49] ibid. 36-38. [50] I Joan. I, 2. [51] I Cor. VIII, 6. [52] Psal. CIX, 3.

(17) Goblerian. et Felc. I, ἀϊδίως.
(18) Goblerian. et Felc. I, τὸ μὴ διαλ.
(19) Sic Seguer. At in editis omissum ἀπεκρίνατο, item illud ἐν τῷ φάσκειν, quæ tamen ex contextu esse videntur. Commeliniani nihil annotant.
(20) Seguer., Gobler. et Felc. I, θέλετε. Editi, θέλητε. Mox hæc, καὶ γινώσκητε, habentur in Gobler. Felc. I, Seguer., sed desunt in editis et in quibusdam manuscriptis.
(21) Seguerianus, τὸ εἶναι Θεοῦ.
(22) Sic Basil. et Seguer. Editi, ἐπεί.
(23) Ἐν deest in editis, sed habetur in Basiliensi. Mox Basil., Seguerianus, μεμνημένος τοῦ κήρυκος τῆς ἀληθείας Ἀποστόλου λέγοντος ἡμῖν.

habuisse : nam, « Glorifica me, » inquit, « Pater, A apud temetipsum, gloria quam habui, antequam mundus esset, apud te [53]. » Gloriam quidem quæ secundum hominem est postulat, eam vero quæ secundum Deum est, ante mundi creationem se habuisse testatur. Habuit autem gloriam cum esset et exsisteret : neque enim, qui non est, potest glorificari. Quod si erat, ergo genitus fuerat : non enim filius est, qui non sit genitus. Sed si genitus est, aiunt, extra genitorem exsistit, et ab eo divisus est : atqui oportet indivisum a Deo esse Verbum quod in Deo exsistit, et extra Deum non apparet. Quo enim in loco extra eum apparuerit, cum Deus omnia impleat, ut scriptum est : « Cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus [54]? »

9. Hujusmodi commentis, Filii generationem, B æternamque ejus a Patre processionem, ejusque cum Patre exsistentiam de medio tollere conantur : illam quoque sententiam evertere satagunt, nempe Patrem perfecte secundum se subsistere, ac Filium quoque secundum se perfecte subsistere. Discant igitur, se non intelligere, « neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant [55], » dum Deum loco circumscribunt : Filiumque rursus alio in loco imaginantur, ac divisos illos esse, alium hic, alium illic, existimant : siquidem Filium apud se et extra Patrem genitum fuisse, et apparuisse confiteantur. « Quis locus requietionis meæ? » ait Dominus per Prophetam [56]. « Cœlum et cœlum cœli, non sufficient tibi, » ait Salomon ad Deum [57]. Magno hoc argumento homines edocet Deus : nullum locum C sui capacem esse. « Manus mea, » inquit, **34** « fecit hæc omnia [58]. » Non igitur opera opificem continent, qui et ante illa erat, ipsisque exsistentiam præbet, ac ipsa opificis potestate illa stabilit. Quapropter ait Paulus : « Ex quo omnia, et per quem omnia, et in quo omnia [59], » et rursum : « In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus [60]. »

10. Aufer ergo mihi illud, in loco situm esse, cum de Deo, de Verbo, et de Spiritu sancto cogitaveris : aufer locales separationes, et ne suspiceris alibi Patrem esse, alibique Filium emittere, cum gignit illum. Hujusmodi enim mendaces, imo potius impiæ ratiocinationes, tibi circa Filii substantiam offendiculo sunt. Una cum Filio autem, Spiritum D quoque sanctum abnegas : dum a solo Patre omnia præoccupata existimas. Ne quæratis loci magnitudinem tantam, ut quæ possit Dei magnitudinem capere. Non enim immensum in menso est : sed palmo quidem suo cœlum metitur, ut per comparationem propheta explicat : manu autem sua aquam

« Πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί· » τὴν μὲν κατὰ ἄνθρωπον δόξαν αἰτῶν, τὴν δὲ κατὰ Θεὸν ἔχων (24) πρὸ τοῦ κόσμου μαρτυρῶν. Εἶχε δὲ τὴν δόξαν ὢν καὶ ὑπάρχων· οὐδὲ γὰρ ὁ μὴ ὢν δεδόξασται. Εἰ δὲ ἦν, καὶ γεγέννητο· οὐ γάρ ἐστιν υἱὸς μὴ γεγεννημένος· ἀλλ' εἰ γεγέννηται, φησὶν, ἐκτός ἐστι τοῦ γεννήσαντος, καὶ διῄρηται· ἀδιαίρετον δὲ χρὴ εἶναι Λόγον ὄντα ἐν Θεῷ, καὶ μὴ φαινόμενον ἔξω τοῦ Θεοῦ. Ποῦ γὰρ ἂν καὶ φανείη ἐκτὸς, πάντα τοῦ Θεοῦ πεπληρωκότος, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος; »

9. Τοιαύταις φαντασίαις ἀναιρεῖν ἐπιχειροῦσι τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἀΐδιον πρόοδον, καὶ τὴν μετὰ τοῦ Πατρὸς ὕπαρξιν, καὶ τὸ τελείως μὲν ὑφεστάναι Πατέρα καθ' ἑαυτὸν, τελείως καὶ τὸν Υἱὸν καθ' ἑαυτὸν ὑφεστάναι. Μαθέτωσαν οὖν, ὅτι μὴ νοοῦσι, « μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ ὧν διαβεβαιοῦνται, » τόπῳ Θεὸν περιγράφοντες, καὶ τὸν Υἱὸν αὖ πάλιν ἐν ἑτέρῳ φανταζόμενοι τόπῳ, καὶ μεμερίσθαι, τὸν μὲν ἐκεῖ, τὸν δὲ ἐνθάδε νομίζοντες, ἐὰν γεγεννημένος (25) καὶ πεφηνὼς καθ' ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ὁμολογῆται. « Τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; » φησὶν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου. « Ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ οὐκ ἀρκέσουσί σοι, » Σολομὼν λέγει πρὸς τὸν Θεόν· τεκμηρίῳ μεγίστῳ πείθων τοὺς ἀνθρώπους ὁ Θεὸς, ὅτι μηδεὶς αὐτοῦ τόπος δεκτικός. « Ἡ γὰρ χείρ μου, » φησὶν (26), « ἐποίησε ταῦτα πάντα. » Οὐ τοίνυν περιέχει τὰ ποιήματα τὸν πεποιηκότα, ὃς καὶ πρὸ τούτων ἦν, καὶ τούτοις παρέχει τὸ εἶναι, καὶ αὐτῇ τῇ δυνάμει τοῦ πεποιηκότος ἐπιστηρίζεται. Διό φησι Παῦλος (27)· « Ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα· » καὶ πάλιν· « Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καί ἐσμέν. »

10. Ἄνελε δή μοι τὸν ἐν τόπῳ ἐστηριγμένον, ὅτε διανοῇ περὶ Θεοῦ, καὶ τοῦ Λόγου, καὶ τοῦ Πνεύματος· ἄνελε τοπικοὺς χωρισμοὺς, καὶ μὴ ἀλλαχοῦ τὸν Πατέρα ὄντα, ἀλλαχοῦ (28) δὲ τὸν Υἱὸν ἐκπέμπειν ἐκ τοῦ γεννᾷν ὑποπτεύσῃς. Οὗτοι γὰρ οἱ ψευδεῖς, μᾶλλον δὲ καὶ ἄθεοι λογισμοὶ, περὶ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Υἱοῦ σε σκανδαλίζουσι. Συνεξήρνηται δέ σοι μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τοῦ (29) ὑφ' ἑνὸς προκατέχεσθαι πάντα τοῦ Πατρός. Μὴ ζητεῖτε μέγεθος τόπου τοσοῦτον, ὃς δυνήσεται χωρῆσαι μέγεθος Θεοῦ· οὐ γάρ ἐστι τὸ ἀμέτρητον ἐπὶ τῷ μεμετρημένῳ, ἀλλὰ σπιθαμῇ μὲν αὐτοῦ μετρεῖ τὸν οὐρανὸν, ὡς ὁ προφήτης παραβολικῶς ἑρμηνεύει· μεμέτρηκε δὲ καὶ

[53] Joan. XVII, 5. [54] Jerem. XXIII, 24. [55] I Tim. I, 7. [56] Isa. LXVI, 1. [57] III Reg. VIII, 27. [58] Isa. LXVI, 2. [59] I Cor. VIII, 6. [60] Act. XVII, 28.

(24) Seguer., ἔχειν. Paulo post idem, οὐ γὰρ ὁ μή. Infra ipse, φασίν, pro, φησίν.

(25) Seguerianus, γεγενημένος.

(26) Sic Seguerian. Editi vero, ἔφη.

(27) Basil. et Seguer. Διό φησιν αὖ πάλιν ὁ Παῦλος.

(28) Edit. Commel, Basil. et Seg. ἀλλαχόσε, cæteri, ἀλλαχοῦ δέ.

(29) Seguer., διὰ τό, recte; alii cum editi, tum manuscripti, διὰ τοῦ. Mox editi et quidam manuscripti, κατέχεσθαι. Basiliensis, παρακατέχεσθαι. Seg. rectius, προκατέχεσθαι. Statim Seg., ζητῆτε, et post pauca, Basiliensis, ὃ δυνήσεται, non male.

τὸ ὕδωρ τῇ χειρὶ, καὶ τὴν γῆν πᾶσαν δρακί. Ὢ δ' οὕτως (30) ἐλάχιστα πάντα, ὡς ἡ προφητικὴ παραβολὴ μετρίως ὑποδείκνυσι, πῶς ἂν τῇ μικρᾷ καὶ ἐλαχίστῃ κτίσει συμπαρεκτείνεσθαι δόξειεν; Οὐ συμπαρεκτεινόμενος τοῖς πᾶσι πεπλήρωκε τὰ πάντα ὁ Θεός· σωματικὸν γὰρ τοῦτο, ὥσπερ εἰ τὸν ἀέρα φαίη πεπληρωκέναι τις τὸν μεταξὺ γῆς καὶ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὡς δύναμις συνέχει τὰ πάντα· δύναμις γὰρ ἀσώματος, ἀόρατος, οὐ κυκλοῦσα, οὐ κυκλουμένη. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ (31) τοῦ Υἱοῦ, καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· διὰ γὰρ Υἱοῦ καὶ ἐν Πνεύματι τὰ πάντα ὁ Θεὸς καὶ συνεστήσατο, καὶ συνέχων διαφυλάττει. Ἀσεβὲς τοίνυν καὶ ζητεῖν καὶ ἐννοεῖν τὸ ποῦ (32) ποτέ ἐστιν ὁ Θεὸς, ἢ ὁ Λόγος τίνα τόπον εἴληχεν, ἢ τὸ Πνεῦμα τίνα οἴκησιν ἐκληρώσατο. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο τὸν Υἱὸν οὐκ εἶναί τις οὐδὲ γεγεννῆσθαι (33) λέγοι, ὅτι τόπος αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἀνεπινόητος καὶ ἀνεύρητος, ὁ τοιοῦτος οὐδὲ τὸν Πατέρα φαίη εἶναι καθάπαξ, οὐδ' ὑπάρχειν Θεόν· ἐπεὶ μηδὲ τόπος τις εὑρίσκεται Θεοῦ. «Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός.» Ἄφρονες ὡς ἀληθῶς οἱ τοιοῦτοι, κεναῖς φαντασίαις ἑαυτοὺς παραλογιζόμενοι· νηπίων καὶ παντάπασιν ἀνοήτων τὰ ῥήματα, ὀφθαλμῷ λαμβάνεσθαι τὸ ἀσώματον καὶ τόπῳ περιλαμβάνεσθαι (34) βουλομένων.

11. Δῶμεν δὲ αὐτοῖς βραχείας τινὰς εἰκόνας ἐκ τῶν ἐνδεχομένων ἀσωμάτων, τινῶν ἐπιμνησθέντες πραγμάτων, ἃ δὴ καθ' ἡμᾶς ὄντα, καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως φαίνεται, εἴ πως δυνηθεῖεν διὰ τούτων ἀναβαίνοντες ἐννοῆσαί πως τὸ ἀσώματον τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ μηκέτι φαντάζεσθαι τόπους αὐτῶν, μηδὲ τοπικὰς διαιρέσεις τῆς Τριάδος (35) ἐπινοεῖν. Ἀσώματος καὶ πνευματικὸς ὢν ὁ νόμος, ἔστιν ἐν τῇ τοῦ νομομαθοῦς (36) διανοίᾳ· ἐν τῇ αὐτῇ δὲ καὶ οἱ προφῆται, Εὐαγγέλια καὶ ἀπόστολοι· καὶ εἴρηται περὶ τῶν νομικῶν καὶ προφητικῶν λόγων «Ἔχουσι Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας·» καὶ ὁ Σωτὴρ τὸν ἔχοντα παλαιὰ καὶ καινὰ ῥήματα ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ διανοίας ἐοικέναι φησὶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις προφέρει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά. Ἐδέχετο δὲ ὁ Μωϋσέως νοῦς σοφίαν τε πᾶσαν Αἰγυπτιακὴν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσαν αὐτῷ. Καὶ Δανιὴλ, σύνεσιν πᾶσαν τὴν Χαλδαίων ὑποδεξάμενος (37), ἐχώρει καὶ τὰ ποικίλα τῆς θείας σοφίας νοήματα, ὅπερ σημαίνει δι' Ἰεζεκιὴλ ὁ Θεός· «Μὴ σὺ σοφώτερος εἶ τοῦ Δανιήλ; πᾶν κρύφιον οὐχ ὑπεδείχθη σοι.» Ἀναρίθμητος δὲ ἡ τοῦ Σολομῶνος (38) φρόνησις, καὶ τὸ χύμα τῆς καρδίας αὐτοῦ,

A mensus est, ac totam terram pugillo [61]. Quod si eadem ratione minima sunt omnia, ut prophetæ parabola satis indicat; qui modicæ, ac minimæ creaturarum universitati, Deum commetiri oportere putabitur? Non enim eo Deus omnia implevit, quod ad omnium spatia extendatur, nam illud corpori solum competit : ut si quis aerem, exempli causa, dicat totum implere spatium, quod cœlum inter et terram intercedit ; sed quasi vis quædam omnia continet : vis enim incorporea, invisibilis est, non circumdat, nec circumdatur. Idipsum autem et de Filio, et de Spiritu sancto dicendum : per Filium enim, et in Spiritu sancto, Deus omnia et condidit, et continens conservat. Impium igitur quærere, aut cogitare, ubinam Deus sit : aut quemnam locum obtineat Verbum : B aut quam habitationem Spiritus sanctus sortitus sit. Quod si quis ideo Filium nec esse, nec genitum fuisse affirmet, quod locus pro ejus substantia nec excogitari, nec inveniri possit, is nec Patrem quidem unquam exstitisse, nec ipsum Deum esse, dixerit : quandoquidem nec quisquam locus Dei capax invenitur. « Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus [62]. » Insipientes revera illi sunt, qui vanis commentis sese decipiunt : stolidi ac prorsus insani sunt, qui incorporeum oculo percipi, ac loco circumscribi volunt.

11. Demus igitur illis pusillas aliquot imagines, ex incorporeis sæpe occurrentibus, ac de quibusdam mentionem faciamus, quæ apud nos habeantur, C et in rerum natura compareant : si quo modo earum opera emersi, incorporeum esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, intelligere valeant ; nec ultra eorum loca comminiscantur, vel locales divisiones in Trinitate excogitent. Incorporalis et spiritualis cum sit lex, in legis periti mente exsistit : ibi quoque sunt prophetæ, Evangelia et apostoli : dictum quippe est de legalibus et propheticis verbis : « Habent Moysen et prophetas [63]. » Et Salvator eum qui nova et vetera verba in mente sua continet, similem dicit homini patrifamilias qui profert de thesauro suo, nova et vetera. Suscepit quoque Moysis intellectus, cum sapientiam omnem Ægyptiacam, tum eam quæ sibi a Deo data fuerat. Et Daniel suscepta omni Chaldæorum D sapientia, varia tamen divinæ sapientiæ sensa percipiebat, ut per Ezechielem indicat Deus : « Nunquid **35** sapientior es tu Daniele? omne secretum non ostensum est tibi [64]. » Innumerabilis quoque fuit Salomonis sapientia, et latitudo cordis ejus

[61] Isa. XL, 12. [62] Psal. XIII, 1. [63] Luc. XVI, 29. [64] Ezech. XXVIII, 3.

(30) Seg. solus, Εἰ δὲ οὕτως. Mox, Gobler., Felc. 1, Seg. ut in textu. Editi et quidam mss. ὡς ἡ προφητικὴ παραβολικὴ μετρίως παραδείκνυσι, minus recte.

(31) Περὶ deest in editis; ex Seguer. restituimus.

(32) Sic Seguer., Gobl. Felc. 1; in editis, τόπου, perperam.

(33) Seguerianus, γεγενῆσθαι.

(34) Περιλαμβάνεσθαι deerat in editis et in quibusdam mss., sed ex Basil. restitutum est.

(35) Seg. solus, τῆς Τριάδος, alii vero omnes, τῇ Τριάδι.

(36) Editi, τῆς νομομαθοῦς, mendose. Seg., τοῦ, recte.

(37) In editione Commel. deest, ὑποδεξάμενος. In editione Paris. ejus loco legitur ἀποδεξάμενος. At omnes mss. ὑποδεξάμενος habent.

(38) In editis et quibusdam mss., καὶ τοῦ Σολ. Basil., Gobler., Seguer., ἡ τοῦ Σολ., recte. Mox post ἄμμος, Seguer. addit φησίν.

sicut arena, quæ est juxta mare [65]. Dum hanc igitur tantam sapientiarum multitudinem in una mente conspiciunt, in loco tamen illas non esse animadvertant. Quis enim homo tantæ magnitudinis fuerit, ut sit idoneus ad tot sapientias excipiendas, si divisis in locis singulas speculationes habuerit? Cum igitur spiritualia quæ hic sunt, plurima licet sint, plurimis tamen locis non indigeant, sed in uno eodemque intellectu versentur; intelligamus ea quæ supra nos, ac secundum se incorporea sunt, Patrem nempe, Filium, et Spiritum sanctum, nec locis indigere, nec locis separari; nec quis ideo opinari audeat Patrem, aut Filium, aut Spiritum sanctum non exsistere, quod singulis locus definiri et ascribi nequeat. Sed Pater quidem qui perfectam essentiam omnique defectu carentem habet, radix et fons est Filii ac Spiritus sancti: est autem Filius in plena divinitate, Verbum vivens, ac proles Patris quæ nullo indiget. Plenus quoque est Spiritus sanctus Filio, non pars alterius, sed in seipso integer. Atque ita Trinitas, quæ revera exsistit, conjuncta est absque ulla intercapedine. Nihil enim est quod disterminet, una simul exsistit ab æterno; nullum enim ævum intercedit. Formam autem unam eamdemque ipsa præfert, cum Pater quidem in Filio conspiciatur, Filius vero in Spiritu sancto et intelligatur, et hominem sui participem habeat. « Nos enim, inquit, omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domini spiritu [66]. »

12. Ne igitur quasi in corpore tria membra indivisa imaginemur. Impia enim est hæc cogitatio, alienaque ab incorporeis perfectis. Indivisam admittamus coexsistentiam eorum, qui in se mutuo, absque ulla distantia coexsistunt: et cum tres revera subsistant, unam formam intelligamus, quæ a Patre quidem incipit, in Filio resplendet, et per Spiritum sanctum manifestatur. Quapropter qui Spiritum ferunt, Christum quoque ferunt: nam, « Si quis, inquit, Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Christus in vobis est: corpus quidem mortuum est propter peccatum [67], » etc. Et Joannes: « Ex hoc cognoscimus, quoniam in nobis est, ex Spiritu quem dedit nobis [68]. » Et Paulus quidem corpora nostra templum Spiritus sancti nominat, Christum autem in nobis esse dicit: Christo autem habitante in interiore nostro homine, ut scriptum est, Deus est qui in nobis inhabitat: nam, « Nescitis, inquit, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis [69]. » Itaque divinitatem indivisibilem esse, ex divinis

A ὡς ἄμμος, ἡ παρὰ τὴν θάλασσαν. Τὸ δὲ τοσοῦτον πλῆθος τῶν σοφιῶν (39) περὶ μίαν ὁρῶντες διάνοιαν, ἐνθυμείσθωσαν αὐτὰς οὐχ οὔσας ἐν τόπῳ. Πόσος γὰρ ἂν τῷ μεγέθει γενόμενος ἄνθρωπος, ἐξήρκεσεν εἰς τὴν τοσούτων ὑποδοχὴν, εἰ τόποις μεμερισμένοις τῶν θεωρημάτων ἕκαστα εἶχεν; Ὅταν οὖν τὰ ἐνταῦθα πνευματικὰ μὴ δέηται πλειόνων τόπων πλείονα ὄντα, ἀλλὰ περὶ τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν στρέφηται (40) νοῦν, ἐννοήσωμεν καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ καθ' ἑαυτὰ ὄντα ἀσώματα, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ τόπων δεόμενα, μηδὲ τόποις διαιρούμενα· καὶ μὴ διὰ τοῦτο ἀνύπαρκτον ἢ τὸν Πατέρα τις, ἢ τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑποτίθεσθαι τολμάτω· ὅτι μηδὲ ἔστι τόπον ἀφορίζειν καὶ κατανέμειν ἑκάστῳ. Ἀλλ' ἔστι μὲν ὁ Πατὴρ τέλειον ἔχων τὸ εἶναι καὶ
B ἀνελλιπὲς, ῥίζα καὶ πηγὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἔστι δὲ ὁ Υἱὸς ἐν πλήρει τῇ θεότητι, ζῶν Λόγος, καὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς ἀνενδεές· πλῆρες δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, οὐ μέρος ἑτέρου, ἀλλ' ὁλόκληρον ἐφ' ἑαυτοῦ. Καὶ οὕτως ἡ Τριὰς, ἀληθινῶς οὖσα, συνῆπται μὲν ἀδιαστάτως. Τὸ γὰρ διορίζον οὐδὲν, σύνεστι δὲ ἀϊδίως· αἰὼν γὰρ οὐδεὶς μεταξὺ παρεμπίπτει. Μορφὴν δὲ προφαίνει μίαν καὶ τὴν αὐτὴν, Πατρὸς μὲν ἐν Υἱῷ θεωρουμένου, Υἱοῦ δὲ ἐν Πνεύματι καὶ νοουμένου καὶ μετεχομένου ὑπὸ ἀνθρώπου. « Ἡμεῖς γὰρ, » φησὶ, « πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν (41) αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου πνεύματος. »

C

12. Μὴ τοίνυν ὡς ἐνσώματα ἀδιαίρετα μέρη φανταζώμεθα τρία. Δυσσεβὴς γὰρ ὁ λογισμὸς, ἀλλότριος ἀσωμάτων τελείων. Ἀδιαίρετον δεχώμεθα συνουσίαν συνόντων ἀλλήλοις (42) ἀδιαστάτως, καὶ τριῶν γε κατὰ ἀλήθειαν ὑφεστώτων, ἓν τὸ εἶδος ἐννοῶμεν, ἀρχόμενον (43) μὲν ἐκ Πατρὸς, λάμψαν δὲ ἐν Υἱῷ, καὶ φανερούμενον διὰ Πνεύματος. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τὸ Πνεῦμα φοροῦντες φοροῦσι Χριστόν· « Εἰ γάρ τις, » φησὶ, « Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ὁ Ἰωάννης· « Ἐκ τούτου γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἔστιν, ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. » Καὶ ναὸν μὲν ἁγίου Πνεύ-
D ματος τὰ σώματα ἡμῶν ὁ Παῦλος ὀνομάζει, Χριστὸν δὲ ἐν ἡμῖν εἶναι λέγει. Χριστοῦ δὲ οἰκοῦντος εἰς τὸν ἔσω ἡμῶν ἄνθρωπον, κατὰ τὸ γεγραμμένον, Θεός ἐστιν ἐν ἡμῖν κατοικῶν· « Οὐκ οἴδατε, γὰρ, φησὶν, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Οὕτως μοι τὸ τῆς θεότητος ἀδιαίρετον εὐσεβῶς ἐκ τῶν θείων λόγων καταμάνθανε, ἐν τρισὶν ἓν εἶδος κατανοῶν, οὐχ ἓν ἐκ τριῶν πρᾶγμα (44)

[65] III Reg. IV, 29. [66] II Cor. III, 18. [67] Rom. VIII, 9, 10. [68] I Joan. IV, 13. [69] I Cor. III, 16.

(39) In editis perperam legitur σοφῶν, cum sit legendum σοφιῶν, uti Seguer. habet.
(40) Seguerianus στρέφεται.
(41) Editi, εἰς τὴν, sed εἰς deest in omnibus mss. et in Græco Scripturæ textu.
(42) Editi, ἀλλήλους, sed Basiliensis. Goblerian. Segu., ἀλλήλοις, multo melius.
(43) Editi, ἀρχομένου, mendose. Seguer., ἀρχόμενον.
(44) Editi et quidam manuscripti habent Πνεῦμα, Seguer., πρᾶγμα, ultimum prætulimus.

συντιθείς. Ἀχώριστα δὲ καὶ εἰς τὰ τῆς ἐνεργείας θεωρούμενα, ἀκούοντες τοῦ Ἀποστόλου μυσταγωγοῦντος καὶ φάσκοντος· « Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὴ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσὶ, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων (45) εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Καὶ καταλέξας τὰ χαρίσματα ἐπιφέρει· « Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ, καθὼς βούλεται. » Ὅταν δὲ τὰ πάντα ἐνεργῆται (46) ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. ἀχώριστον ὁρῶ ἐνέργειαν τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

13. Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο συμπλέξας τὸ *ἐξ οὗ*, καὶ *δι' οὗ*, καὶ *ἐν ᾧ*, βιάζομαι τὴν Τριάδα μονάδα ποιεῖν· οὐδὲ ἄνθρωπον ἐκ τριῶν ὑπονοῶν (47) σύνθετον, πνεύματος, ψυχῆς, σώματος, οὕτω καὶ Θεὸν, καθάπερ κἀκεῖνοι τολμῶσιν, οὐδὲ ἐπὶ τῆς τοιαύτης ἀσεβοῦς ὑπονοίας προΐεμαι τὸ ἀχώριστον. Οὐδὲ εἰ λέγοι (48) τις ὡς τὸν ἐνδιάθετον λόγον, ἢ τὸν ἐν φωνῇ τοῦ νοοῦντος καὶ λαλοῦντος ἀχώριστον, οὕτω τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. Τὰ γὰρ τοῦ συνθέτου μέρη, καὶ τὰ τοῦ κινουμένου κινήματα, πρὸς τὴν ἀσύνθετον καὶ ἀναλλοίωτον φύσιν οὐδεμίαν ἔχει κοινωνίαν. Ἐπεὶ καὶ πῶς ἀποστέλλει τὸ μέρος ἢ τὸ κίνημα αὐτοῦ ὁ Πατὴρ, ἀποστέλλων τὸν Υἱόν; ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ Υἱὸς ἐκπέμπων εἰς τὸν κόσμον; Ἢ οὐχ ἀπεστάλη μὲν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός; Διαμαρτύρεται πανταχοῦ, καὶ ἀποστέλλειν (49) τὸ Πνεῦμα τὸ παράκλητον ἐπαγγέλλεται, καὶ δὴ καὶ ἀποστέλλει κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν. Ἀλλ' οἱ τὴν Τριάδα μονάδα ποιοῦντες νοθεύειν καὶ τὴν ἀποστολὴν, ὥσπερ τὴν γέννησιν, ἐπιχειροῦσιν. Εἴσω γὰρ ὄντα φασὶ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἁγιασμὸν ἀνθρώπου ἐργάζεσθαι (50), τουτέστιν, αὐτὸν τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν, οὕτως ἀπεστάλθαι τὸν ἄνθρωπον, οὐ Θεὸν παρὰ Θεοῦ. Πῶς γὰρ καὶ ἀπέσταλται, φασὶν, ὁ Λόγος, μὴ διαιρούμενος, μηδὲ χωριζόμενος, οὗ Λόγος ἐστίν; Ὅτι μὲν οὖν σάρκωσις τοῦ Λόγου κεκήρυκται, τίς ἀντείποι; τοῦ εὐαγγελιστοῦ βοῶντος (51)· « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » καὶ ὅτι καταβέβηκεν ἐξ οὐρανοῦ κεκραγότος αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις (52); Καὶ μὴν ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἀπόστολος Παῦλος πρὸς Γαλάτας διισχυρίζεται. Ἀλλ' εἰ καὶ ἄνθρωπος ὁμώνυμος ἡμῖν, δεύτερος ἄνθρωπος, καὶ οὐχ οἷος ὁ πρότερος (53) γηγενὴς, καὶ ὁ μὲν ψυχὴ ζῶσα, ὁ δὲ Πνεῦμα ζωοποιοῦν.

A verbis religiose discito, ac in tribus unam formam intelligas, neque tamen unam ex tribus rem componas. Indivisibiles autem esse personas etiam in operatione, ex Apostolo, his verbis hæc mysteria docente, audire licet: « Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus: et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus [70]. » Ac postquam gratias recensuit, subdit: « Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult [71]. » Cum autem omnia agantur a Deo per Christum in Spiritu sancto, indivisam video operationem Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

36 13. Nec tamen ideo in unum illa verba complico, *ex quo*, et *per quem*, et *in quo*, ut Trinitatem nitar unitatem efficere: neque hominem ex tribus compositum intelligens, spiritu nempe, anima, B et corpore; sic et Deum existimo, ut illi facere audent: neque impiæ ejusmodi opinionis causa, indivisibilitatem propono. Nec si quis dixerit, internum verbum, aut verbum voce pronuntiatum, a cogitante et loquente inseparabile esse, ita quoque continuo de Patris Filio et Spiritu intelligendum. Nam compositi partes, et ejus, qui movetur, motus, cum natura non composita ac immutabili nihil commune habent. Etenim quomodo Pater, partem suam, aut motum suum mittit in mundum, dum Filium mittit? aut itidem dum Spiritum sanctum C Filius emittit in mundum? An Filius a Patre missus non est? Hoc ille ubique testatur, ac Spiritum se missurum pollicetur, illumque juxta promissionem revera mittit. At qui Trinitatem unitatem efficiunt, missionem, ut et generationem, adulterare nituntur. Filium enim intra Patrem exsistentem, id est, ipsum unum et solum Deum sanctificationem hominis operari aiunt: atque eum qui ita missus est hominem, et non Deum de Deo fuisse. Quomodo enim, aiunt, missum fuerit Verbum, cum nec divisum, nec separatum sit ab eo cujus est Verbum? Quod quidem Verbi incarnatio prædicata sit quis negarit, evangelista liquido clamante: « Verbum caro factum est [72]; » cum et ipse Salvator e cœlo se descendisse non semel, sed et pluries clamando D affirmaverit? Et quidem quod non solum homo sit Dominus noster Jesus Christus, apostolus Paulus ad Galatas, confirmat: sed etsi homo sit nobis cognominis, secundus homo: at non qualis ille primus terrenus, nam ille quidem est anima vivens, hic vero Spiritu vivificans.

[70] I Cor. XII, 4-6. [71] ibid. 11. [72] Joan. I, 14.

(45) Sic Basiliensis, Seguer. et Græcus Scripturæ textus. Editi, ἐνεργειῶν. Paulo post, Seguerianus, Goblerianus et Felc. I, καὶ καταλλάξας τὰ χαρίσματα.
(46) Goblerianus et Felc. I, ἐνεργεῖται.
(47) Basil., Gobler., Seguer., ὑπονοῶ. Editi, ὑπονοῶν.
(48) Seguerianus, λέγει.
(49) Editi, ἐπιστέλλειν. Seguerian., ἀποστέλλειν, melius.
(50) Seguerianus, ἐργάσασθαι.
(51) Basiliensis, Seguerian., βοῶντος σαφῶς.
(52) Sic Seguerian. At Goblerian., τοῦ Σωτῆρος πολλάκις, omissis interpositis. Editi, τοῦ Σωτῆρος οὐχ ἅπαξ. Καὶ μήν.
(53) Gobl. et Felc. I, ὁ πρότερον. Ibid. Seguer. Gobler. et Felc. I, ὁ γηγενής. Mox in iisdem, τε, post θεῖα, deest.

14. Hæc enim sunt divina et apostolica verba, et dogmata : quin et ipsa opera deitati testimonium perhibent, quæ cum potestate cœlesti fiunt : ut cum imperat elementis, ventos increpat, virtute sua mutila corpora restaurat, ac voluntate morbos sanat, suamque potestatem profitetur, nec eam occultat : ac per eum mors aboletur, vita et incorruptio resplendet, corrupta hominum natura denuo creatur, mundus ejus præsentia renovatur, novaque creatura apparet, per Christi resurrectionem, dum transformatur quidem corpus humilitatis in conformitatem corporis claritatis suæ [73] : ac universa creatura a servitute corruptionis liberatur, in libertatem gloriæ filiorum Dei [74]. Porro incarnatum Dominum ac Deum nostrum Jesum Christum, non esse Patrem, neque, ut illi aiunt, solum Deum, omnes divinæ Scripturæ testantur, quæ illum qui advenit, Filium Dei prædicant, et de Patre semper edisserentem ostendunt, ac dicentem, se a Patre exiisse, et ad Patrem redire. Nihilque opus est in afferendis testimoniis immorari, cum omnia, ut ita dicam, Evangelia, et apostolorum scripturæ ad hoc ipsum contendant.

15. Alias quoque illi nobis gentilium controversias excitant, Judæorum blasphemias assumunt, mysteriumque missionis et incarnationis Verbi irrident. Si enim mittitur et descendit, aiunt, non erit cum mittente, neque ei qui sursum manet cohærebit. Discant illud, sursum, et in altum, non corporaliter duntaxat audiendum, sed potius novi quidpiam intelligendum esse. Nam illud : « Excelsus super omnes gentes Dominus [75] ; » **37** et : « Exaltabo te, Domine [76] ; » et : « Laudabilis et superexaltatus in sæcula [77] ; » non in loco quodam, et in sublimi Dominum esse declarat : nec ab hominibus, vel ab aliis qui eum laudibus extollunt Deum exaltari designat ; sed magnificentiam invisibilis deitatis, altitudinem vocat. Et qui dicit : « Cœlum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum [78] : » non pro habitationis loco, cœlum Deo, hominibus terram assignat ; sed excellentiam Dei ejusque magnificentiam ostendit. Cum igitur majestas, et magnificentia, cœlestis appelletur, contra vero humilitas ejus terreno modo, ac super terram esse dicatur ; illic Verbi descensus reperitur, nempe transitus ille quo ex incorporea magnificentia ad corpoream vilitatem sese tradidit, cum is, pro pter suum erga humanum genus amorem, et propter salutarem erga universum providentiam, ad corpoream formam subeundam sese dederit. Ac secundum hoc missus intelligetur : quod ineffabili incorporei Patris consilio seipsum corpori tradide-

14. Ταῦτα γὰρ θεῖά τε καὶ ἀποστολικὰ ῥήματά τε καὶ δόγματα, καὶ τὰ ἔργα τῇ θεότητι μαρτυρεῖ μετ' ἐξουσίας οὐρανίου πραττόμενα, ὅτε κελεύει μὲν στοιχείοις, ἐπιτιμᾷ δὲ πνεύμασι, δυνάμει δὲ πηρώσεις ἀποκαθίστησι, καὶ θελήματι νόσους ἰᾶται, καὶ λέγει τὴν ἐξουσίαν, καὶ οὐκ ἀποκρύπτεται, καὶ καταργεῖται δι' αὐτοῦ θάνατος, φωτίζεται δὲ ζωὴ καὶ ἀφθαρσία, καὶ δημιουργεῖται δεύτερον ἡ φθαρεῖσα τῶν ἀνθρώπων φύσις, καὶ κόσμος ἀνακαινοῦται διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, καὶ κτίσις ἀναφαίνεται καινὴ διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, μεταμορφουμένου μὲν τοῦ σώματος τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς συμμορφίαν τοῦ σώματος τῆς δόξης αὐτοῦ · τῆς δὲ κτίσεως ὅλης ἐλευθερουμένης ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ ὁ σαρκωθεὶς Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Πατὴρ οὐκ ἔστιν, οὐδ', ὡς ἐκεῖνοι φαῖεν (54), ὁ μόνος Θεὸς, ἅπασαι μαρτυροῦσιν αἱ θεῖαι Γραφαὶ, Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν παραγεγονότα κηρύττουσαι, καὶ περὶ Πατρὸς ἀεὶ διαλεγόμενον ἐπιδεικνύουσαι, παρὰ Πατρὸς ἐληλυθέναι φάσκοντα (55), καὶ πρὸς Πατέρα ἀπιέναι. Καὶ οὐδὲν δεῖ μηκύνειν παρατιθέμενον μαρτυρίας · πάντα γὰρ, ὡς εἰπεῖν, τὰ Εὐαγγέλια, καὶ αἱ τῶν ἀποστόλων γραφαὶ εἰς τοῦτο συντείνουσιν.

15. Ἄλλας τε Ἑλληνικὰς ἡμῖν ἀντιλογίας κινοῦσι, καὶ τὰς ἐξ Ἰουδαίων βλασφημίας ἐπιφέρουσι, χλευάζοντες τὸ μυστήριον τῆς ἀποστολῆς τοῦ Λόγου καὶ σαρκώσεως. Εἰ γὰρ ἀποστέλλεται, καὶ καταβαίνει, φασὶν, οὐκ ἔσται μετὰ (56) τοῦ ἀποστέλλοντος, οὐδὲ τῷ ἄνω μένοντι σύνεστι. Μαθέτωσαν δὴ τὸ ἄνω καὶ τὸ ἐν ὕψει μὴ σωματικῶς ἀκούειν μόνον, ἀλλὰ δή τι καινότερον ἐνθυμείσθωσαν. Τὸ γὰρ, « Ὑψηλὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη ὁ Κύριος, » καὶ τὸ, « Ὑψώσω σε, Κύριε, » καὶ τὸ, « Αἰνετὸς καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας, » οὐκ ἐν τόπῳ τινὶ καὶ μετεώρῳ τὸν Κύριον ὄντα παρίστησιν, οὐδ' ὑπὸ ἀνθρώπων μετεωριζόμενον ὑπογράφει τὸν Θεὸν, οὐδ' ὑπὸ τῶν ἄλλων τῶν ὑμνούντων αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς ἀοράτου θεότητος ὕψος καλεῖ. Καὶ ὁ λέγων · « Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, » οὐ τόπον οἰκήσεως ἀποκληροῖ τῷ Κυρίῳ (57) τὸν οὐρανὸν, ἀνθρώποις δὲ τὴν γῆν · ἀλλὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Θεοῦ καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐπιδείκνυσιν. Ὅταν οὖν τὸ μὲν σεμνὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς ἐπουράνιον εἶναι λέγηται, τούτῳ δὲ ἀντικειμένως τὸ ταπεινὸν γηΐνως τε καὶ ἐπὶ γῆς εἶναι λέγηται (58), κατάβασις εὑρίσκεται τοῦ Λόγου ἡ ἐκ τῆς ἀσωμάτου μεγαλοπρεπείας εἰς τὸ τοῦ σώματος εὐτελὲς ἐπίδοσις, ἐπιδεδωκότος ἑαυτὸν εἰς σωματικὴν μόρφωσιν διὰ φιλανθρωπίαν καὶ τὴν τοῦ παντὸς σωτήριον πρόνοιαν. Ἀπεσταλμένος τε κατὰ τοῦτο νοηθήσεται, ὅτι ἀῤῥήτῳ βουλήσει τοῦ ἀσωμάτου Πατρὸς σώματι δέδω-

[73] Philipp. III, 21. [74] Rom. VIII, 21. [75] Psal. CXII, 4. [76] Psal. XXIX, 1. [77] Dan. III, 52. [78] Psal. CXIII, 16.

(54) Seguerianus, ὡς ἂν ἐκεῖνοι.
(55) Goblerianus, φάσκοντες. Paulo post in edit. Paris. sola mendose, ὡς εἶπον.
(56) Μετά deest in editis, sed habetur in Segueriano, et lectum est a Nannio.
(57) Seguer., Θεῷ.
(58) Seguerianus, λέγηται. Editi, λέγεται.

σεν ἑαυτόν. Μὴ τοίνυν αἱ σωματικαὶ φωναὶ, τουτέστιν ἡ κατάβασίς τε καὶ ἀποστολὴ πρὸς ἄρνησιν τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ προσαγέσθωσαν (59), ὅτι μὴ καταβαίνει τοπικῶς μηδὲ ἀποστέλλεται Θεός· ἀλλ' ἀκουέτωσαν τοῦ Ἀποστόλου φράζοντος τὸ πρᾶγμα, καὶ ἅμα τῶν τοιούτων ὁμοιώσεων, ὅτε φησίν· « Ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος. » Τοῦτο ἦν τὸ καταβῆναι, τοῦτο τὸ ἀποσταλῆναι εἰς ἔνδυμα ταπεινότερον τῆς ἀξίας αὐτοῦ, ὑπόβασις ἡ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ἐπαμφίασις, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ Πατρὸς ἐπιτελουμένη. Εἰ δὲ τόπῳ καὶ σώματι ὁ Λόγος μὴ περιγράφεται, οὐκ ἀποσπασθήσεται τοῦ ἀσωμάτου Πατρὸς διὰ τὴν πρὸς σῶμα ἀνάκρασιν· δέδεκται γὰρ αὐτὸν τὸ σῶμα βουληθέντα, ὡς πεφύκει ἡ σαρκίνη φύσις Θεὸν ὑποδέξασθαι. Μένει δὲ οὐδὲν ἔλαττον ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, ἣ καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως. Ὥστε ἡ ἐξ οὐρανοῦ κατάβασις (60) οὐκ ἦν μετάβασις ἐξ οὐρανοῦ, οὐδὲ ἡ ἀποστολὴ χωρισμὸς ἀπὸ τοῦ πέμποντος Πατρός.

A rit. Ne igitur voces quæ de corpore feruntur, nempe descensus et missio, ad negandam ejus incarnationem proferantur, quia Deus locali modo nec descendit, nec mittitur; sed audiant Apostolum illud explicantem una cum hujusmodi similitudinibus, cum ait: « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus [79]. » Hoc erat descendere, hoc mitti, ut indumentum dignitate sua humilius assumeret. Illud est descendere, humanam formam juxta Patris voluntatem induere. Quod si loco et corpore Verbum non circumscribitur, non avelletur ab incorporeo Patre, propter suam cum corpore contemperationem: nam corpus volentem
B ipsum excepit, quatenus idonea est carnalis natura Deum suscipere. Manet nihilominus in sua ipsius natura, quam ante incarnationem habuit. Ita ut descensus ex cœlo, non fuerit transmigratio ex cœlo: neque missio, a Patre mittente separatio.

[79] Philipp. II, 6, 7.

(59) Seguerianus, προαγέσθωσαν.

(60) Κατάβασις, deest in Gobler., Felc. 1, Seguer.

IN ORATIONEM SEQUENTEM MONITUM.

Jam pridem eruditorum fuit opinio, hunc librum nequaquam videri Athanasianum, licet antiqui cujusdam et eruditi viri opus esse palam sit. Ea de re libet Petavium audire Theologicorum dogmatum de Trinitate libro IV, *p.* 315. Neque vero Athanasii videtur esse: quod ex stylo conjicimus, qui et diffusior est, et minus simplicitatis, affectationisque plus habet, quam qui Athanasii germanus est, cujus nativam elegantiam, ac sponte fluentem, nulla potest imitatio consequi. Tum ex eo quod Marcellum Ancyranum statim cum Paulo Samosateno, tanquam certum et confessum hæreticum conjungit; cum tamen de Marcello non tam sinistre judicarit Athanasius. *His a Petavio sagaciter et erudite observatis, addimus, cum adversus hæreticos hic agatur, qui duas in Christo personas esse tuerentur, ea item de causa videri hoc opusculum Athanasio abjudicandum, qui in nullo operum suorum hujus hæreseos meminit. Neque putatur Athanasii ætate de duabus in Christo personis agitata quæstio. Attamen in antiquioribus exstat codicibus, videturque sæculo quinto editum, quo vigebat Nestoriana hæresis.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΟΤΙ ΕΙΣ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ (61).

S. P. N. ATHANASII

QUOD UNUS SIT CHRISTUS.

1. Ἔδει μὲν τοὺς ἅπαξ ἀποπηδήσαντας τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης, καὶ ἐπιγνόντας τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθῶς τῶν ἁπάντων Θεὸν, μηκέτι προσεῖναι τῇ κτίσει,

38 1. Decebat eos qui semel a gentilium errore resilierant, ac unum vereque solum universorum Deum agnoverant, non amplius creaturæ adjici.

(61) Post ὁ Χριστός, Parisiens. edit addunt Λόγος, id est, *liber*, quæ vox deest in ms. Catena in Lucam, Ἔδει δὲ τοὺς ἅπαξ, quasi præmissum quidpiam fuerit, sed male.

nec creaturam pro Deo habere et colere, relicto Creatore, « qui est benedictus in sæcula. Amen [80]. » Itidem ii qui a Judaica incredulitate recesserant, quique Judæos, ut amentes et ingratos damnarant, et in Dominum nostrum Jesum Christum crediderant, ac intellexerant, ejus divinitatem testimoniis undique comprobari, et ex potestate, signis, et divinis operibus, necnon ex auctoritate Dominica Deum dignosci; non debuere per externam speciem eo dilabi, ut communem et nudum hominem eum existimarent; aut secundum visibilem formam, ejus invisibilem naturam definirent: aut propter corpus, et corporeas passiones, nudum hominem, ac ut unum ex nobis passibilem illum esse putarent. Hæc enim fuere Judæorum mala: hæc illorum evertere fidem, ac Christi hostes ipsos esse comprobarunt: hæc ipsa jam nonnulli æmulantur, qui gentili et Judaico morbo laborant, nec admittunt, nec ullatenus credunt incarnatum fuisse Deum; sed humanis ratiociniis disputationibusque, ac Græcæ philosophiæ ope magna et incomprehensibilia agnoscere, imo comprehendere volunt: quomodo nempe gignitur incorporeum: qua ratione procedit, et ubinam est qui ubique est, omnia continet, et omnia implet. Atque per illud, quomodo, et qua ratione, in infidelitatem abiere, et generationis loco, facturam commenti sunt, ac vice processionis, creationem et transitum constituerunt.

2. Ita rursum de incarnatione quærunt: quomodo incarnatur Deus, qua ratione corpus assumit, quo pacto cum parvo corpore coalescit qui contineri nequit: quomodo increatum creato jungitur, et incircumscriptum circumscripto: qui magnus ille, immensus, indivisus, pro parte quadam habeatur. Aut enim magnum in parvo contractum est loco, aut parvum prægrande factum est, partemve divinitatis, et non totum recepit, quod impium est proferre. Et ex illo, quomodo, qua ratione, quali consequentia, in infidelitatem hi quoque abiere, ac inhabitationem pro incarnatione constituere: pro unione et compositione, humanam agendi virtutem; ac pro una hypostasi Domini nostri Jesu Christi, duas hypostases et personas; et pro Trinitate quaternitatem indecore et impie sentiunt; indecore quidem, quia Deo hominem conjungunt, servum Domino annumerant, creatam personam cum increatis personis collocant; impie vero, quia unam hypostasin duas faciunt, quartam hypostasin peregrinam omnino et alienigenam, et omnium rationalium creaturarum ultimam, extremam et minimam, in Trinitatem inducunt. Quod si denuo accurate animadvertas,

A μηδὲ θεοποιεῖν καὶ λατρεύειν τῇ κτίσει, παρὰ τὸν κτίσαντα, « ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν (62). » Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς Ἰουδαϊκῆς ἀναχωρήσαντας ἀπιστίας, καὶ καταγνόντας ἐκείνων ὡς ἀφρόνων καὶ ἀχαρίστων, καὶ πιστεύσαντας εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ συνιέντας (63) αὐτὸν Θεὸν μαρτυρούμενον πάντοθεν, καὶ ἐπιγινωσκόμενον ἐκ τῆς ἐξουσίας, καὶ ἐκ τῶν σημείων, καὶ θεϊκῶν ἔργων, καὶ τῆς Κυριακῆς ἐπιστασίας (64), μηκέτι καταπίπτειν εἰς κοινὸν καὶ ψιλὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ἔξωθεν ὄψεως· μηδὲ κατὰ τὸ ὁρώμενον σχῆμα, καὶ τὴν ἀόρατον αὐτοῦ φύσιν ὁρίζειν· μηδὲ διὰ τὸ σῶμα, καὶ τὰ σωματικὰ πάθη, ψιλὸν αὐτὸν ἄνθρωπον εἶναι νομίζειν, καὶ ὡς ἕνα τῶν καθ' ἡμᾶς παθητόν. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ Ἰουδαίων κακά. Ταῦτα τὴν πίστιν B ἐκείνων ἀφείλετο, καὶ θεομάχους ἀπέδειξε· ταῦτα καὶ νῦν (65) ζηλοῦσί τινες Ἑλληνικὴν καὶ Ἰουδαϊκὴν νόσον νοσοῦντες, καὶ μὴ παραδεχόμενοι, μηδὲ πιστεύοντες ὅλως σωματοῦσθαι Θεὸν, ἀλλὰ λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις, καὶ φιλονεικίᾳ (66), καὶ φιλοσοφίᾳ Ἑλληνικῇ γνῶναι, καὶ καταλαβεῖν μᾶλλον βουλόμενοι τὰ μεγάλα καὶ ἀκατάληπτα, πῶς γεννᾶται τὸ ἀσώματον· πῶς δὲ καὶ πρόεισι, καὶ ποῦ ὁ (67) πανταχοῦ ὢν, καὶ πάντα περιέχων, καὶ τὰ πάντα πληρῶν. Καὶ ἐκ τοῦ πῶς, καὶ ὅπως, εἰς ἀπιστίαν ἐχώρησαν, καὶ ἀντὶ γεννήσεως ἐπλάσαντο ποίησιν, καὶ ἀντὶ προόδου κτίσιν καὶ πάροδον κατεσκεύασαν.

2. Οὕτω πάλιν καὶ ἐπὶ τῆς σαρκώσεως (68)· πῶς σαρκοῦται Θεὸς, πῶς σωματοῦται, πῶς συντίθεται C πρὸς σῶμα βραχὺ ὁ ἀχώρητος· πῶς δὲ ἑνοῦται τὸ ἄκτιστον τῷ κτιστῷ, καὶ τῷ περιγραφομένῳ τὸ ἀπερίγραπτον· πῶς ἐν μέρει (69) ὁ μέγας ἐκεῖνος καὶ ἀμέτρητος, καὶ ἀμέριστος. Ἢ γὰρ τὸ μέγα εἰς μικρὸν συνεστάλη χωρίον, ἢ τὸ μικρὸν γέγονε μέγα, ἢ μέρος τῆς θεότητος, καὶ οὐ τὸ πᾶν ὑπεδέξατο, ὅπερ ἐστὶν ἀσεβές. Καὶ ἐχώρησαν ἐκ τοῦ πῶς, καὶ ποίῳ τρόπῳ, καὶ ποίᾳ ἀκολουθίᾳ, εἰς ἀπιστίαν καὶ οὗτοι· καὶ ἐνοίκησιν ἀντὶ σαρκώσεως κατεσκεύασαν· καὶ ἀντὶ ἑνώσεως καὶ συνθέσεως ἐνέργειαν ἀνθρωπίνην, καὶ ἀντὶ μιᾶς ὑποστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύο ὑποστάσεις καὶ πρόσωπα· καὶ ἀντὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τετράδα ἀπρεπῶς καὶ παρανόμως φρονήσαντες· ἀπρεπῶς μὲν, ὅτι Θεῷ συνάπτουσιν ἄνθρωπον, καὶ δοῦλον συναριθμοῦσι Δεσπότῃ, καὶ κτι- D στὸν πρόσωπον ἀκτίστοις προσώποις συντάττουσι· παρανόμως δὲ, ὅτι τὴν μίαν ὑπόστασιν δύο ποιοῦσιν, ἐπεισάγοντες τῇ Τριάδι τετάρτην ὑπόστασιν, ξένην παντάπασι καὶ ἀλλόφυλον, καὶ πάντων τῶν λογικῶν κτισμάτων τὸ τελευταῖον, καὶ ἔσχατον, καὶ μικρόν. Ἐὰν δὲ ἀκριβῶς πάλιν ἐννοήσῃς, καὶ τῷ πράγματι

[80] Rom. I, 25.

(62) In Catena in Lucam, ubi quædam ex hac oratione descripta sunt, hæc desunt, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.
(63) Seguerianus. συνέντας.
(64) Καὶ τῆς κυριακῆς ἐπιστασίας, hæc desunt in Catena.
(65) Τὰ Ἰουδαίων κακά· ταῦτα καὶ νῦν ζηλ. Sic Catena omissis mediis.
(66) Καὶ φιλονεικίᾳ deest in Basiliensi et Seguer. et in Catena. Ibidem Basil., σοφίᾳ, pro φιλοσοφίᾳ.
(67) Seguerianus, πανταχῇ.
(68) Sic Seguerianus, et ita legit Nannius. Reliqui cum editi, tum manuscripti, σαρκός.
(69) Seguer., ἀπερίγραφον; πῶς καὶ ἐν μέρει.

προσέχειν θελήσης, εὑρήσεις αὐτοὺς ἔξω τῆς ἁγίας A Τριάδος βάλλοντας τὸν Κύριον (70) ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὡς δοῦλον, ὡς ἄνθρωπον ἀπροσκύνητον, τὸν προσκυνητόν· προσκυνοῦντα δὲ μᾶλλον, καὶ σέβοντα μετὰ πάντων, καὶ ὑποτασσόμενον τῇ ἁγίᾳ Τριάδι, ὡς Μάρκελλος καὶ ὁ Σαμοσατεὺς Παῦλος παρεξηγοῦνται, τὸ θεῖκὸν καὶ ἀποστολικὸν γράμμα εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἕλκοντες ἔννοιαν· «Ὅταν» γάρ, φησί, «ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς,» τουτέστιν ὁ ἀναληφθεὶς ἄνθρωπος, «ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα (71), ἵν' ᾖ ὁ Θεὸς,» φησίν, ὡς καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως, «ἐν πᾶσιν,» ἀσώματος ὢν, καὶ σῶμα μὴ ἔχων· καὶ ὁ ἀναληφθεὶς ἄνθρωπος, μετὰ πάντων καὶ τοῖς πᾶσι συναριθμούμενος προσιὼν, ὑποτασσόμενος καὶ λατρεύων Θεῷ. Σκοπήσατε, εἰς ὅσην κατέπεσον ἀφροσύνην οἱ δοκησίσοφοι, B εἰς ὅσην μανίαν καὶ ἀπιστίαν, καὶ ἐπινοεῖν τὰ μὴ ὄντα, καὶ πλάττεσθαι, καὶ μυθολογεῖν.

et huic negotio animum adhibere volueris, deprehendes ipsos extra sanctam Trinitatem Dominum nostrum 39 Jesum Christum exturbare, ut servum, ut hominem, quem adorare nefas sit, cum sit tamen adorandus: ac ipsum potius adorantem, et cum cæteris omnibus colentem, necnon subditum sanctæ Trinitati esse putant; ut Marcellus, et Paulus Samosatensis, divinam et apostolicam Scripturam ad suam sententiam detorquentes, perperam explicant: nam, «cum subjecta fuerint illi omnia,» inquit, «tunc et ipse Filius,» id est homo assumptus, «subjectus erit ei, qui subjecit ei omnia, ut sit Deus[81],» inquit, ut ante incarnationem, «in omnibus,» cum sit ipse incorporeus, et corpus non habeat; homo autem assumptus cæteris omnibus annumeratus, subditus sit Deo, ipsumque colat. Perpendite, quæso, in quantam amentiam delapsi sunt isti, qui sibi ipsis sapientes videntur, in quantam vesaniam et infidelitatem abiere, ut excogitent et comminiscantur quæ nunquam fuere, merasque fabulas enarrent.

3. Οὐ μόνον δὲ τῇ πίστει προσελθεῖν οὐκ ἠθέλησαν, ἀλλὰ καὶ ἀπάτας ἐξεῦρον, καὶ κακουργίας ἐμηχανήσαντο, ἐπλάσαντο μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις, εἰς πλάνην πολλῶν καὶ ἀποστασίαν παράνομον σκοπήσαντες (72). Εἰ γὰρ προσεδόκων τὸ μέλλον, εἰ Θεοῦ ἐπιδημίαν καὶ κρίσιν ἐπίστευον, εἰ κόλασιν ἐφοβοῦντο, τῇ πίστει προσήρχοντο, Εὐαγγελίοις ἐπείθοντο, καὶ ἀποστόλοις ἠκολούθουν μᾶλλον ἢ λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις. Χριστὸν γὰρ εὐθέως ἐκήρυξαν ἐξελθόντες οἱ ἀπόστολοι συμφώνως καὶ ἀκολούθως τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτον τὸν ἐν Βηθλεὲμ γεννηθέντα ἐκ σπέρματος C Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τὸν ὁμοιωθέντα ἀνθρώποις, καὶ σταυρωθέντα ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, αὐτὸν εἶπον (73) Θεὸν, αὐτὸν ἄνθρωπον, αὐτὸν εἶπον Υἱὸν Θεοῦ, αὐτὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ, αὐτὸν ἀπὸ γῆς, αὐτὸν ἀπαθῆ, αὐτὸν παθητὸν, οὐκ ἄλλον, οὐ πρόσωπα δύο, οὐχ ὑποστάσεις, οὐ προσκυνήσεις δύο. Τίς χρεία ζητεῖν καὶ λογομαχεῖν; Πιστεύειν συμφέρει, καὶ σέβειν, καὶ προσκυνεῖν σιωπῇ. Οἶδα αὐτὸν Θεὸν ἀληθῶς ἐξ οὐρανοῦ ἀπαθῆ· οἶδα αὐτὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, ἄνθρωπον ἀπὸ γῆς παθητόν. Οὐ ζητῶ, πῶς παθητὸς καὶ ἀπαθὴς ὁ αὐτὸς, πῶς Θεὸς καὶ πῶς ἄνθρωπος, ἵνα μὴ, τὸ πῶς περιεργαζόμενος καὶ τὸν τρόπον ἀναζητῶν, ἐκπέσω τοῦ προκειμένου ἡμῖν ἀγαθοῦ. Πιστεύειν γὰρ πρῶτον χρὴ, καὶ δοξάζειν, καὶ δεύτερον ἄνωθεν τὴν D σύστασιν τούτων αἰτεῖσθαι, καὶ μὴ κάτωθεν ταύτην πορίζεσθαι ἐξ αἵματος καὶ σαρκὸς, ἀλλ' ἐξ ἀποκαλύψεως θείας καὶ οὐρανίου. «Μακάριος» γὰρ «εἶ, Σίμων Βὰρ Ἰωνᾶ (74), ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς·» καὶ, «Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.» Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ ἀσάλευτος

3. Non solum autem fidei sese adjungere noluerunt, sed et dolos adinvenerunt, fraudesque moliti sunt: stultas et ignaras quæstiones commenti, eo solum spectantes, ut multos in errorem, et in sceleratam defectionem inducerent. Si enim futura exspectarent, si Dei adventum et judicium crederent, si supplicium reformidarent, ad fidem sane accederent, Evangeliis obtemperarent, et apostolos magis quam humana ratiocinia sequerentur. Christum enim apostoli statim atque profecti sunt, voce consona et conformiter prædicaverunt Filium Dei esse. Hunc in Bethlehem natum ex semine David secundum carnem, hominibus similem factum, ac pro hominibus crucifixum sub Pontio Pilato, eumdem dixere Deum, et hominem; Filium Dei et Filium hominis; ex cœlo, et ex terra; impassibilem et passibilem; non alium, non personas duas, nec duas hypostases, nec duas adorationes. Quorsum disceptationes et verborum pugnæ? Credere convenit, et una colere, atque adorare cum silentio. Agnosco ipsum revera Deum ex cœlo impassibilem: agnosco ipsum ex semine David secundum carnem, hominem de terra passibilem. Non quæro quomodo idem passibilis et impassibilis sit: quomodo Deus et homo; ne illud, quomodo, curiosius investigando, rationemque perquirendo, boni nobis propositi jacturam faciam. Primum enim credere oportet ac glorificare: secundo, ex cœlo harum rerum constitutionem petere, non autem ab imo illam ex carne et sanguine desumere; sed ex divina et cœlesti revelatione. Nam «Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi: sed Pater meus qui in cœlis est[82];» et: «Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi

[81] I Cor. xv, 28. [82] Matth. xvi, 17.

(70) Βάλλοντας τὸν Χριστόν, Catena.
(71) Catena, quæ hic desinit, ἕλκοντες ἔννοιαν· τότε καὶ ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ Πατρί.
(72) Basil., Gobl. et Segu., σκοπήσαντες. Editi, σκοπίσαντες.
(73) Basil. hic et infra, εἶπαν.
(74) Basiliensis, Ἰωνᾶ. Alii et editi, Ἰωνά.

non prævalebunt adversus eam[83]. » Fidelis sermo, et non vacillans promissio : invicta res est Ecclesia, etiamsi adsint portæ inferi, quamvis eum infernus ipse, tum ii qui in ipso sunt principes mundi tenebrarum moveantur. Confide illi qui ait : « Confidite, ego vici mundum[84], » et per passiones itidem vici : quandoquidem qui hæc patiebatur Ecclesiæ Dominus, potius vincebat, et crucifixus homines salvos faciebat, ac moriendo vivificabat. Vides audisque eumdem una Deum et hominem. Si enim Deus tantum esset, quomodo passus, quomodo crucifixus, et mortuus fuisset? hæc quippe a Deo aliena sunt. Et si homo duntaxat, quomodo per passionem vicisset, salutem et vitam attulisset? Hæc supra hominem erant. Idem autem et patitur et servat, et per passionem vincit. Idem Deus, idem homo : ambo ut unum, utrumque ut solum.

A ἡ ὑπόσχεσις, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀήττητος, κἂν ᾅδου πύλαι ἐπιγένωνται (75), κἂν ὁ ᾅδης αὐτὸς κινηθῇ, κἂν οἱ ἐν αὐτῷ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους. Θάρσει τῷ εἰρηκότι· « Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον, » καὶ τοῖς παθήμασιν ὁμοίως νενίκηκα· ἐπειδὴ καὶ ὁ ταύτης (76) Δεσπότης, παθὼν μᾶλλον ἐνίκα, καὶ σταυρούμενος ἔσωζε, καὶ ἀποθνήσκων ἐζωοποίει. Ὁρᾷς καὶ ἀκούεις τὸν αὐτὸν ἅμα Θεὸν καὶ ἄνθρωπον. Εἰ γὰρ Θεὸς μόνον ἦν, πῶς ἔπασχε, πῶς ἐσταυροῦτο, καὶ ἀπέθνησκεν; ἀλλότρια γὰρ ταῦτα Θεοῦ. Καὶ εἰ ἄνθρωπος μόνον, πῶς διὰ πάθους ἐνίκα, ἔσωζεν, ἐζωοποίει; Ταῦθ' ὑπὲρ ἄνθρωπον ἦν. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ πάσχει, καὶ σώζει, καὶ διὰ τοῦ πάθους ἐνίκα. Ὁ αὐτὸς Θεὸς, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, τὸ συναμφότερον ὡς ἕν, ἑκάτερον ὡς μόνον.

B

40 4. Sed forte quispiam ex sapientioribus et generosis, in medium prodiens, accuratusque inquisitor : Pars igitur, dixerit, Verbi corpus est, ac Filii hypostaseos complementum, ut unus sit Filius Dei ex utrisque constans, qui imperfectus ex se sit, et corpore ad suam perfectionem indigeat. Alioqui quomodo unus? aut quomodo una hypostasis et una persona? alioqui rursum, si una sit Verbi et carnis hypostasis, quomodo ipsa Filius Dei est? Caro igitur Deo consubstantialis erit, quod proferre impium est. Quod si hoc ita se habeat, neque Verbum Filius erit Deo consubstantialis, quod plane absurdum est : siquidem Verbum est perfectum, consubstantiale, propriamque apud se habet semper hypostasin, ac nullo indiget. Cæterum qui ita arguunt, suam sententiam aperte declarant, nempe duas esse Domini nostri Jesu Christi hypostases : nos item calumniis impetunt, atque nulla non ratione satagunt sermones nostros ad aliquid absurdi detorquere, ut dicamus corpus, Verbi hypostaseos complementum, aut Deo consubstantiale esse, aut extraneum et alienum omnino a Filii hypostasi, quæ tamen ipsorum verba sunt : nam aliam illi hypostasin inducunt, carnis, sive ut ipsi aiunt, assumpti hominis, et aliam assumentis Dei : aliam personam Filii Dei, et aliam personam Filii hominis, ex semine David secundum carnem. Ita ut neque Filius Dei sit Filius hominis, cum sit diversus a Davidis substantia : neque qui secundum carnem natus est, Filius sit Dei, cum sit alterius substantiæ a Deo. Nos vero unum eumdemque dicimus Deum, fratres, in hoc prophetis, apostolisque obtemperantes, ac potius evangelistæ credimus, quam gentili sapientiæ animum adhibeamus, aut humanis conturbemur ratiociniis. Ac de propria salute decertantes, Deum

4. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις τῶν σοφῶν καὶ γενναίων παρελθὼν ἐν μέσῳ ἀκριβὴς ζητητής· Μέρος οὖν τοῦ Λόγου τὸ σῶμα, συμπληρωτικὸν τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως, ἵν' ᾖ εἷς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀμφοτέρων συγκείμενος, καὶ ἀτελὴς ὢν καθ' ἑαυτὸν, καὶ τοῦ σώματος εἰς τελείωσιν προσδεόμενος. Ἐπεὶ πῶς εἷς, ἢ πῶς μία ὑπόστασις καὶ ἓν πρόσωπον; ἐπεὶ πάλιν, εἰ μία ὑπόστασις τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς, πῶς δὲ (77) Υἱὸς αὕτη τοῦ Θεοῦ; Ὁμοούσιος ἄρα ἔσται καὶ ἡ σὰρξ τῷ Θεῷ, ὅπερ ἐστὶν ἀσεβές. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ ὁ Λόγος Υἱὸς ἔσται ὁμοούσιος τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἄτοπον· ὁ Λόγος γὰρ τέλειος καὶ ὁμοούσιος, καὶ ἰδίαν καθ' ἑαυτὸν ἔχων ὑπόστασιν ἀεὶ, καὶ μηδενὸς C προσδεόμενος. Οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες τὴν ἑαυτῶν γνώμην φανερὰν καθιστῶσιν, ὅτι δύο ὑποστάσεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμᾶς συκοφαντοῦσι, καὶ πειρῶνται ἅμα πανταχόθεν εἰς ἕν ἀτόπων περιάγειν τοὺς ἡμετέρους λόγους, συμπληρωτικὸν εἰπεῖν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Λόγου τὸ σῶμα, ἢ ὁμοούσιον (78) τῷ Θεῷ, ἢ ξένον καὶ ἀλλότριον παντάπασι τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσιν, ἄλλην ὑπόστασιν εἰσάγοντες τῆς σαρκὸς, ἤτοι τοῦ ἀναληφθέντος ἀνθρώπου, ὡς αὐτοί φασι, καὶ ἄλλην τοῦ ἀναλαβόντος Θεοῦ, ἄλλο πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλο πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα. Ὥστε μήτε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι Υἱὸν ἀνθρώπου ἑτερούσιον ὄντα τοῦ Δαβίδ· μήτε τὸν D κατὰ σάρκα γεννηθέντα εἶναι Υἱὸν τοῦ Θεοῦ (79), ἑτερούσιον ὄντα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν λέγομεν Θεὸν, ἀδελφοὶ, προφήταις καὶ ἀποστόλοις πειθόμενοι, καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ πιστεύοντες μᾶλλον ἢ σοφίᾳ Ἑλληνικῇ προσέχοντες, καὶ λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις ταραττόμενοι, καὶ περὶ τῆς ἰδίας διακρινόμενοι σωτηρίας, Θεὸν ἕνα ὁμολογοῦμεν τὸ συναμ-

[83] Matth. XVI, 18. [84] Joan. XVI, 33.

(75) Hæc, κἂν ᾅδου πύλαι ἐπιγένωνται, in solo Segueriano habentur, in editis desunt.

(76) Basil., Seguer., ταύτης, et quidem recte. Editi. ταῦτα.

(77) Ita Seguer. Gobler. et Felc. I. In edit. δὲ deest.

(78) Basiliensis, ἢ καὶ ὁμοούσιον.

(79) Τοῦ deest in Segu. Mox. Basil., ὄντα τῷ Θεῷ. Ibid. Seg., ἕνα καὶ τὸν αὐτόν. In editis, καί deest. Paulo post Seguer., καὶ ἀποστόλοις ἑπόμενοι, καὶ τῷ εὐαγγελιστῇ.

φότερον, μίαν ὑπόστασιν (80) καὶ ἓν πρόσωπον, οὐχ ἵνα συμπληρωτικὸν τῆς ὑποστάσεως τὸ σῶμα γένηται· ἀσεβὲς γάρ· ἐπειδὴ τέλειον τὸ Θεῖον, ἀνεπίδεκτον ἐλαττώσεως, ἁπλοῦν, καὶ μονοειδὲς, καὶ ἀσύνθετον, εἰς μέρη οὐ διαιρεῖται, τουτέστι, καθὸ Θεὸς Λόγος ἐστὶ καὶ μονοειδὴς, εἰς διαφορὰν μελῶν καὶ πραγμάτων οὐ πίπτει, εἴς τε σῶμα καὶ ἀσώματον (81)· ὁ Λόγος γάρ ἐστι τέλειος καὶ διόλου ἀσώματος· οὐ γὰρ Θεὸς γέγονε σαρκωθεὶς, οὐδὲ Υἱὸς Θεοῦ, ἀνθρώπινον σῶμα λαβὼν, οὐδὲ Κύριος τῆς δόξης, τὴν τοῦ δούλου μορφὴν φορέσας· ἀλλ' ἄνθρωπος καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ δοῦλος κατὰ τὴν μορφὴν ὁ τῇ φύσει Κύριος. Οὐ τὸ σῶμα οὖν συμπληρωτικὸν γέγονε τῆς θεϊκῆς ὑποστάσεως· ἀλλ' ὁ ἀληθῶς τέλειος τὸ ἀτελὲς ἐτελείωσεν, ὁ ἀπροσδεὴς τῇ προσδεομένῃ συνῆλθε καὶ συνηνώθη σαρκὶ, ὁ μηδενὸς χρείαν ἔχων ἑαυτὸν ἔδωκε τῷ χρείαν ἔχοντι σώματι. Οὐδεὶς γὰρ τῶν εὖ φρονούντων, ἢ νήφειν ὅλως καὶ νοεῖν δυναμένων (82), εἴποι ἂν, ὅτι, ὥσπερ ὁ Λόγος τέλειος ὢν καὶ ἐνυπόστατος, οὐ προσεδεῖτο σαρκὸς, ἵνα Θεὸς τέλειος γένηται, οὕτως οὐδὲ τὸ σῶμα τοῦ Λόγου ἔχρηζεν, ἵνα τέλειος καὶ ἐνυπόστατος ἄνθρωπος γένηται· ἀλλ' οὐρανίου τοῦ Σωτῆρος ἐδεόμεθα, οὐρανίου ἐλευθερωτοῦ, ἀφαιρέσει τῆς ἐπιγενομένης ἁμαρτίας, ἀνακαινοῦντος ἡμᾶς ἐκ τῆς κακώσεως, καὶ τὰ ταύτης (83) ἀφαιροῦντος δεινά.

5. Εὐθὺς οὖν ἀπὸ γενέσεως ἡ καινότης ἐδείκνυτο, καὶ τὸ οὐράνιον τοῦ γεγεννημένου διὰ τῆς γεννήσεως ἐξεφαίνετο, οὐ κατὰ γέννησιν ἀνθρώπου παλαιοῦ ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς εἶχε τὴν γέννησιν. Καὶ γὰρ ἀδύνατον ἄνευ ἀνδρὸς κυῆσαι γυναῖκα, ὅτι τὴν οὐσίαν τῶν γεννωμένων ἐν τοῖς πατράσι κατεβάλετο ὁ Θεός· ὡς καὶ τὸν Λευῒ φησιν ἡ Γραφὴ ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ Πατρὸς εἶναι Ἀβραάμ. Ὁ δὲ Λυτρωτὴς οὐ τοῦ Ἀδὰμ τὸ εἶναι λαβὼν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἀδὰμ τὸ σχῆμα προλαβὼν, τὴν σάρκα λέγω τὴν μετὰ ψυχῆς ἀνθρωπίνης, καὶ γενόμενος ἄνθρωπος κατὰ τὸ ὁρατὸν, εἰσήγαγεν εἰς τὸν κόσμον τὴν καινότητα κατὰ τὸ ἀόρατον· καθ' ἧς οὐχ ὅρος θανάτου, οὐ τυραννὶς διαβόλου, ἀλλὰ κοινωνία μὲν τοῦ Λόγου πρὸς τοὺς θνητοὺς καὶ τυραννουμένους, διαφορὰ δὲ πολλὴ κατὰ τὸ ἀθάνατον, κατὰ τὸ ἐλεύθερον καὶ ἀτυράννητον. Ἐθαύμαζε καὶ ἡ Παρθένος Μαρία (84) εὐαγγελισθεῖσα τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐξ αὐτῆς. « Πῶς γὰρ ἔσται μοι τοῦτο, φησὶν, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; » Εὐηγγελίσθη δὲ θείαν οὐσίαν τοῦ γεννηθέντος ἐξ αὐτῆς (85) ἐν μορφώσει σαρκίνῃ. Καὶ ἦν οὐράνιον τὸ δῶρον, καὶ γήϊνον τὸ βλάστημα· ἦν εἰρηνοποίησις τῆς γῆς, καὶ πρὸς οὐρανοὺς ὁμοίωσις, κατὰ τὴν τῶν ἀγγέλων χαρὰν τῶν βοώντων· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη

A unum, utrumque simul esse confitemur, unam hypostasin, et unam personam : non ut complementum hypostaseos corpus efficiatur, impium enim illud est : quandoquidem divinitas perfecta est, non capax imminutionis, simplex, singularis, non composita, in quam differentia membrorum non cadit neque rerum, nempe corporis, et incorporei : nam Verbum perfectum et omnino incorporeum est. Neque enim Deus factus est, quando incarnatus est, neque Filius Dei, quando corpus humanum accepit : neque Dominus gloriæ, quando servi formam gestavit : sed homo et filius hominis Filius Dei est, et servus secundum formam est, qui natura Dominus est. Non itaque corpus complementum factum est divinæ hypostaseos ; sed qui vere perfectus B est, imperfectum perfecit, et qui nullius indigebat, cum carne indigente junctus, et unitus est ; qui nullo opus habebat, opus habenti corpori sese dedidit. Nullus quippe hominum qui recte sentiant, aut qui denique sobrie agere, ac intelligere possint, dixerit : Ut Verbum, perfectum cum sit, et hypostasin habeat, carne non indigebat ut Deus perfectus fieret ; sic neque corpus Verbo indigebat, ut perfectus, et in hypostasi homo fieret. Sed cœlesti Salvatore indigebamus, cœlesti liberatore, qui peccati abolitione ex nostris nos miseriis renovaret, calamitatesque inde profectas auferret.

5. Statim igitur ab ipsa nativitate, novitas apparuit, ac cœlestis natura ejus qui genitus erat, per nativitatem ejus ostensa est : quippe C qui non secundum antiqui hominis ex viro et muliere generationem, natus sit. Impossibile enim est absque viri opera mulierem gravidam esse, quia nascentium substantiam in ipsorum patribus Deus constituit, quemadmodum et Scriptura, Levi **41** in patris sui Abrahæ lumbis fuisse narrat. Redemptor autem, non Adami esse assumens, sed ex Adamo formam accipiens, carnem dico cum anima humana, et factus homo visibiliter, novitatem in mundum invisibiliter introduxit : contra quam non mortis decretum, nec diaboli tyrannis prævalet, sed adest communio Verbi cum mortalibus et tyrannice oppressis ; ingensque discrimen ob immortalitatem, libertatem, et a tyrannide exemptionem, rebus humanis illatum est. Ipsa Virgo D Maria admirata est, quando ex se futuræ Salvatoris nativitatis nuntium accepit. « Quomodo fiet mihi istud, » ait, « quoniam virum non cognosco [85] ? » Nuntiata autem illi est divina essentia ejus, qui ex ipsa sub carnali forma natus est. Eratque donum cœleste, germenque terrenum : pax terræ conciliabatur, ac similitudo quædam ejus cum cœlis erat,

[85] Luc. I, 34.

(80) Μίαν φύσιν, Basil.
(81) Ita omnes manuscripti. Editi vero, εἴ τε σῶμα εἴη, εἴητε ἀσώματα, mendose.
(82) Basil., Gobler., Seguer., δυναμένων. Editi, δυνάμενος.
(83) Sic Gobler., Felc. I, Seguer. In reliquis τὰ ἐκ ταύτης deest ut in editis. Mox Goblerian., Felckm. I, γεννήσεως.
(84) Seguerianus, Παρθένος Θεοτόκος.
(85) In editis mendose, ἐξ αὐτοῦ. Basil., Gobler., Seguer., ἐξ αὐτῆς.

at præ se ferebat angelorum gaudium dicentium : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus. [88] » Gaudentes igitur in Christi nativitate, non humano gaudio, quale est gaudium hominum, in nativitate pueri cujuspiam, ubi et natalium celebritatem agunt. Sed de Christi adventu gaudeamus, et de divinæ lucis illustratione : non quod captivitatis consortem habeamus, sed Redemptorem, secundum Apostolum. Quid autem præterea hac in re adfuit? Unctio, qua scilicet diviniore quam homines modo natus est, diviniore item quam nos modo educatus est Christus. Forma itaque sua secundum carnem undis abluitur cum Judæis. Joannes baptizavit, fluvius Jordanis abluit divinum corpus : tunc Spiritus sancti in purum Christi corpus adventus fuit, a quo in nos purgatio transmeat per similitudinem; ut ipsum sequamur, impleamusque omnem justitiam, purgati in ipso Domino, cui gloria in sæcula. Amen.

A ἀνθρώποις. » Χαίροντες οὖν ἐπὶ τῇ Χριστοῦ γεννήσει, οὐχ ἀνθρωπίνην χαρὰν χαίροντες, οἷον (86) ἐπὶ γεννωμένῳ παιδίῳ χαίρουσιν ἄνθρωποι, καὶ γενεσίων ἐπιτελοῦσιν ἑορτήν· ἀλλ' ἐπιφανείᾳ Χριστοῦ χαίρωμεν (87), καὶ φωτὸς ἐπιλάμψει θείου, οὐ κοινωνὸν ἔχοντες τῆς αἰχμαλωσίας, ἀλλὰ λυτρωτὴν κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Τί δὲ ἦν ἐπὶ τούτοις; Ἡ χρίσις, καθ' ἣν γεννώμενος θειότερον ἢ κατ' ἀνθρώπους, καὶ τραφεὶς θειοτέρως ἢ καθ' ἡμᾶς Χριστός. Τὸ μὲν οὖν σχῆμα κατὰ τὴν σάρκα ἐν ὕδατι βαπτίζεται μετὰ Ἰουδαίων. Καὶ Ἰωάννης ὁ βαπτίζων, καὶ ποταμὸς Ἰορδάνης ὁ λούων σῶμα τὸ θεῖον, καὶ Πνεύματος ἔφοδος ἐξ οὐρανοῦ εἰς τὸ καθαρὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ καὶ εἰς ἡμᾶς διαβαίνει καθ' ὁμοίωσιν ἡ κάθαρσις (88), ἵνα καὶ ἡμεῖς ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ B πληροῦντες πᾶσαν δικαιοσύνην, καὶ καθαιρόμενοι ἐν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν (89).

[88] Luc. II, 14.

(86) Seguerianus, οἷαν.
(87) Gobler., Felc. I., Seguer., χαίρομεν. Mox ἔχοντες deest in Segueriano.
(88) Basiliensis et Seguer., ἡ σάρκωσις.
(89) Hæc, εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν, desunt in Gobleriano et Felc. I, nec lecta sunt a Nannio.

IN SEQUENS OPUSCULUM ADMONITIO.

I. *Vetus error omnium (excepto Basiliensi) manuscriptorum est, ut hoc opusculum cum expositione illius dicti :* Omnia mihi tradita sunt a Patre, *sub uno eodemque titulo jungatur : hoc scilicet ordine, ut primo ponatur Tractatus, in illud :* Omnia mihi tradita sunt, etc. *Secundo, fragmentum ex libro de Nicænis decretis,* p. 211, Τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς διδασκαλία : Hæc est vera doctrina, etc. *sub eodem titulo, paucis tantum mutatis verbis. Tertio hic libellus de Sabbatis consequenter eademque pariter inscriptione. Eoque prorsus modo jacent in editis omnibus Latinis Athanasii ex Nannii versione. Quo autem casu res ita disparatæ, consequenter et sub eodem titulo positæ fuerint, quis augurari valeat? Hæc opuscula seu fragmenta recte demum divisa fuerunt a Commelinianis editoribus, quos secuti ita sunt Parisienses, ut postquam tres illos tractatus in priore tomo divisim retulissent, ut res postulabat; secundo iterum tomo,* p. 64, *fragmentum reposuerint :* Hæc est enim vera doctrina, *et consequenter hoc de Sabbatis opusculum. Primus porro tractatus, nempe in illud :* Omnia mihi tradita sunt, etc., *suis sese notis prodit esse Athanasianum. Vide primo tomo* p. 81. *Fragmentum vero :* Hæc est enim vera doctrina, *diximus ex libro de Nicænis decretis excerptum fuisse. Hunc vero tractatum quod spectat, an Athanasii sit necne, vix deprehendi potest, cum nulla uspiam vel* νοθείας *vel* γνησιότητος *nota compareat : homiliæ namque speciem præfert, quo scribendi genere nihil edidit Athanasius, quod ad nos usque pervenerit : unde vix ex stylo aliquid decerni posse videtur.*

II. *Agitur hic de Sabbato, quod non otii, sed Dei cognoscendi causa datum defenditur, de Dominica item, de circumcisione et baptismate. Et sane quamdam dignitatis speciem præfert hoc opusculum, ut si non Athanasii sit, alicujus saltem pii doctique viri opus esse putetur. Monendum denique duximus, ad orationem quartam contra Arianos,* tom. II, p. 496, *in margine codicum Basil., Gobler. et Felckm.* 1, *hæc legi :* Τὰ περὶ σαββάτων καὶ περιτομῆς ὧδε ἔκειντο. Opusculum de Sabbatis et circumcisione, hic positum erat : *quid causæ vero sit quod eo loci translatum fuerit, ne conjectare quidem licet; cum de rebus illic longe disparibus agatur.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΣΑΒΒΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΤΟΜΗΣ, ΕΚ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

DE SABBATIS ET CIRCUMCISIONE, EX LIBRO EXODI.

1. « Καὶ φυλάξουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὰ Σάββατα, A ποιεῖν αὐτὰ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν. Διαθήκη αἰώνιος ἐν ἐμοὶ καὶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, σημεῖόν ἐστιν ἐν ἐμοὶ αἰώνιον, ὅτι ἓξ ἡμέραις ἐποίησε Κύριος τὸν οὐρανὸν (90) καὶ τὴν γῆν, καὶ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ κατέπαυσε. » Σημεῖόν ἐστι τοῦ εἰδέναι τὴν τῆς κτίσεως ἡμέραν, καὶ τὸ ταύτης τέλος. Ἀκόλουθον ἦν ἕως τὰ τῆς κτίσεως ἐνεργεῖτο, ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἕως τότε φυλάττειν τὰ Σάββατα. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἑτέρας γενεᾶς καὶ τοῦ κτιζομένου λαοῦ, κατὰ τὸ λεγόμενον· « Γραφήτω αὕτη εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον· » ἀνάγκη μηκέτι τὸν λαὸν τοῦτον τηρεῖν τὸ τῆς προτέρας κτίσεως τέλος, ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν τῆς δευτέρας κτίσεως ζητεῖν. Τίς δέ ἐστιν, ἢ καθ' ἣν ἀνέστη ὁ Κύριος; Ἔκτοτε γὰρ ἀρχὴν ἔσχεν ἡ καινὴ κτίσις, περὶ ἧς εἶπεν ὁ Παῦ- B λος (91)· « Ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις. » Τὴν μὲν οὖν προτέραν κτίσιν ποιῶν ὁ Θεὸς κατέπαυσε· διὰ τοῦτο καὶ τὸ Σάββατον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἐτήρουν οἱ τῆς γενεᾶς (92) ἐκείνης· ἡ δὲ δευτέρα κτίσις τέλος οὐκ ἔχει· διὰ τοῦτο οὐδὲ κατέπαυσεν, ἀλλ' ἕως ἄρτι ἐργάζεται. Ὅθεν οὐδὲ σαββατίζομεν ἡμέραν ὡς ἐπὶ τῇ πρώτῃ, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα ἐλπίζομεν Σάββατα σαββάτων, ἃ οὐ τέλος λαμβάνει ἡ καινὴ κτίσις, ἀλλὰ φανεροῦται καὶ διόλου ἑορτάζει. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐδόθη τὸ Σάββατον τῷ προτέρῳ λαῷ, ἵνα γινώσκῃ καὶ τὸ τέλος καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς κτίσεως. Τῇ δὲ καινῇ κτίσει οὐκ ἐνετείλατο φυλάττειν Σάββατον· ἵνα τὴν μὲν ἀρχὴν ἐν τῇ Κυριακῇ γινώσκῃ (93), ἀτελεύτητον δὲ ἐπίσταται τὴν ταύτης χάριν.

2. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὴν ἀρχὴν, τουτέστι τὴν Κυριακὴν ἐδήλωσεν, ἵνα τὸ τέλος τῆς παρελθούσης γινώσκῃς. Ὁ γοῦν Ἀπόστολος περὶ τῆς προτέρας γράφων φησίν· « Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ· » καὶ πάλιν· « Ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων. » Οὐκοῦν ἡ μὲν πρώτη πεπλήρωται καὶ τετελείωται, οὐκ ἄλλοτε ἢ ὡς οἱ

42 1. « Et custodient filii Israel Sabbata, et celebrabunt illa in generationibus suis: pactum sempiternum inter me et inter filios Israel, signum est in me perpetuum: quia sex diebus fecit Dominus cœlum et terram, et septimo die cessavit [87]. » Signum est ut sciatur, dies creationis, ejusque finis. Consentaneum erat, ut quandiu creaturæ condebantur, tandiu in Jerusalem Sabbata custodirentur. Verum ubi venit generatio altera, et populus alius qui creatus est, juxta dictum illud: « Scribatur hæc in generatione altera, et populus qui creabitur laudabit Dominum [88]: » non necesse ultra fuit, ut hic populus prioris creationis finem observaret, sed ut secundæ creationis initium quæreret. Quod autem illud initium est, nisi qua die Dominus re- B surrexit? exhinc enim exordium novæ creaturæ fuit, de qua dicit Paulus: « Si qua ergo in Christo nova creatura [89]. » Priorem igitur creationem cum fecisset Deus, requievit: quare homines generationis illius Sabbatum observant die septima. Secunda autem creatio finem non habet, et ideo non requievit, sed usque ad præsens tempus operatur. Quapropter neque Sabbati diem celebramus, ut in prima creatione; sed speramus futura Sabbata sabbatorum, in quibus finem non accipit nova creatura, sed manifestatur, et perpetuo festum celebrat. Ideo enim Sabbatum priori populo injunctum est, ut cognosceret finem et initium creationis. Novæ autem creaturæ non præcepit ut servaret Sabbatum, ut initium quidem hujusce in Do- C minica die agnosceret, nosseique ipsius gratiam finem non habituram.

2. Idcirco autem initium, id est, Dominicam diem indicavit, ut præteritæ generationis finem cognosceres. Apostolus ergo de priore scribens ait: « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum [90]; » et rursus: « In consummatione sæculorum [91]. » Prima igitur impleta est et consummata, non alio quam eo tempore, de quo locuti

[87] Exod. XXXI, 16, 17. [88] Psal. CI, 19. [89] II Cor. V, 17. [90] Galat. IV, 4. [91] Matth. XIII, 40.

(90) Τε post οὐρανόν, legitur in editis, deest in Seg. Mox Reg. et Seg., τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ. In editis, ἡμέρᾳ deest.
(91) Ita Regius et Seguer.; Basil. εἶπε Παῦλος. Editi, ἔφη ὁ Παῦλος.
(92) Sic Regius codex et Seguer. Editi vero et cæteri, τῆς γενέσεως, male.

(93) Felc. secundus, Κυριακῇ ἡμέρᾳ. Paulo post, Regius et Seguer., τὴν ταύτης χάριν. Editi, τὴν ταύτην χάριν. Mox Regius, Seguerian. et Goblerian., τουτέστι τὴν Κυριακήν. Editi, τουτέστι τὴν ἡμέραν. Paulo post Regius, Ὁ οὖν Ἀπόστολος. Mox Regius, Seguerian., Goblerian. φησίν. Editi, ἔφη.

sunt prophetæ : « In novissimis diebus effundam de spiritu meo [93]. » Primis vero diebus finem habentibus, alii adveniunt, ut ait Jeremias : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus [93]. » Desinente autem prima, consequenter alterius initium occurrit : quocirca post Sabbatum Dominus resurrexit. Non enim otii præcipue causa, hominibus Sabbatum Deus dedit, qui ait : « Viæ pigrorum spinis constratæ [94] : » et qui in libro Numerorum jubet : « Die autem Sabbatorum, offeretis duos agnos anniculos immaculatos, et duas decimas similæ oleo conspersæ in sacrificium et libamen ; et holocaustum Sabbatorum in Sabbatis, in holocaustum sempiternum [95] ; » et rursus aliquanto superius : « Et imponetis super hostiam, thus purum et salem, et erunt in panes in recordationem, proposita Domino. Die Sabbatorum apponentur **43** coram Domino in perpetuum in conspectu filiorum Israel, fœdus sempiternum [96]. » Si enim cura illi esset de otiositate, non præcepisset Levitis proponere, offerre, mactare. Nam si otium sanctificat, negotium certe contaminat : atqui Levitæ operando non contaminantur : non ergo otium emundaverit. Alioqui cur soli Levitæ sanctificatione privantur, dum offerunt, mactant et proponunt in Sabbato? Tantum autem abest ut delinquant, ut etiam Deum, iis qui offerunt, propitium reddant.

3. Nequaquam igitur Sabbatum otium designat, sed tum cognitionem Conditoris, tum cessationem a figura hujus creationis : ut apud Ezechielem testatur Deus : « Sabbata mea dedi eis, ut essent signum inter me et eos, et scirent quia ego Dominus sanctificans eos [97]. » Cognitionis ergo et non otii causa datum est Sabbatum : ita ut sit cognitio magis necessaria quam otium. Ideoque Dominus aiebat illis qui discipulos culpabant, quod spicas vellerent : « Si sciretis quid est, Misericordiam volo et non sacrificium [98]. » Otiosos enim illos in Sabbato culpabat : quia quod proprium est Sabbati, hoc est, veritatis cognitionem, non haberent. Idcirco qui legem Sabbati susceperant circa Hiericho tuba canere jubentur septem diebus, in quibus septem Sabbatum incidit. Si igitur otii gratia datum Sabbatum

A προφῆται ἔλεγον · « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου. » Τέλος δὲ ἐχουσῶν τῶν πρώτων ἡμερῶν, ἄλλαι γίνονται, ὡς ὁ Ἱερεμίας φησίν (94) · « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος. » Τέλος δὲ ἐχούσης τῆς πρώτης, ἀκολούθως ἑτέρας ἀρχὴ γέγονε · διὰ τοῦτο μετὰ τὸ Σάββατον ἀνέστη ὁ Κύριος · οὐ γὰρ προηγουμένως εἵνεκεν (95) τοῦ ἀργεῖν τοὺς ἀνθρώπους ἐδίδου τὸ Σάββατον ὁ Θεὸς ὁ λέγων · « Ὁδοὶ ἀεργῶν ἐστρωμέναι ἀκάνθαις, » καὶ ὁ προστάττων ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς · « Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων προσάξετε δύο ἀμνοὺς ἐνιαυσίους ἀμώμους, καὶ δύο δέκατα σεμιδάλεως ἀναπεποιημένης ἐν ἐλαίῳ εἰς θυσίαν καὶ σπονδὴν, καὶ ὁλοκαύτωμα Σαββάτων ἐν τοῖς Σαββάτοις ἐπὶ τῆς ὁλοκαυτώσεως τῆς διὰ παντός. » Καὶ πάλιν πρὸ ὀλίγων λέγει (96) ἐν τοῖς ἀνωτέρω · B « Καὶ ἐπιθήσετε ἐπὶ τὸ θῦμα λίβανον καθαρὸν καὶ ἅλας, καὶ ἔσονται εἰς ἄρτους εἰς ἀνάμνησιν, προκείμενα τῷ Κυρίῳ. Τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων προτεθήσεται (97) ἔναντι Κυρίου διαπαντὸς ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, διαθήκην αἰώνιον. » Εἰ γὰρ ἔμελλεν αὐτῷ περὶ ἀργίας, οὐκ ἂν προτιθέναι, καὶ προσάγειν, καὶ σφάζειν, ἐκέλευε τοὺς Λευΐτας. Εἰ γὰρ ἡ ἀργία ἁγιάζει, δηλονότι ἡ ἐργασία μολύνει· ἀλλ' οἱ Λευῖται ἐργαζόμενοι οὐ μολύνονται (98) · οὐκ ἄρα ἡ ἀργία καθαρίζει. Ἢ διὰ τί μόνοι οἱ Λευῖται τοῦ ἁγιασμοῦ στερίσκονται, προσάγοντες, καὶ σφάζοντες, καὶ προτιθέντες (99) ἐν τῷ Σαββάτῳ; Τοσούτῳ γὰρ ἀπέχονται τοῦ πλημμελεῖν, ὅσῳ καὶ ἱλάσκονται, ὑπὲρ τῶν προσφερόντων.

C 3. Οὐκοῦν οὐκ ἀργίαν σημαίνει τὸ Σάββατον, ἀλλὰ γνῶσιν μὲν τοῦ Ποιητοῦ, παῦλαν δὲ τοῦ σχήματος τῆς κτίσεως ταύτης, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἰεζεχιὴλ διαμαρτύρεται λέγων ὁ Θεός (1) · « Καὶ τὰ Σάββατά μου ἔδωκα αὐτοῖς τοῦ εἶναι εἰς σημεῖον ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ἀνὰ μέσον αὐτῶν τοῦ γνῶναι αὐτοὺς, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ἁγιάζων αὐτούς. » Γνώσεως ἄρα καὶ οὐκ ἀργίας ἕνεκεν (2) ἐδόθη τὸ Σάββατον · ὡς εἶναι μᾶλλον τὴν γνῶσιν ἀναγκαιοτέραν τῆς ἀργίας. Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος ἔλεγε τοῖς αἰτιωμένοις τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τῷ τίλλειν στάχυας · « Εἰ ἐγνώκειτε τί ἐστιν, Ἔλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν. » Ἀργοῦντας γὰρ αὐτοὺς ἐν τῷ Σαββάτῳ ᾐτιᾶτο, ὅτι τὸ ἴδιον τοῦ Σαββάτου οὐκ ἔχετε (3), ὅπερ ἐστὶν ἡ πρὸς τὴν ἀλήθειαν γνῶσις. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τὴν Ἱεριχὼ κελεύονται σαλπίζειν οἱ τὸν νόμον D τοῦ Σαββάτου λαβόντες ἑπτὰ ἡμέραις (4), ἐν αἷς

[93] Joel II, 28. [93] Jer. IX, 25. [94] Prov. XV, 19. [95] Num. XXVIII, 9, 10. [96] Levit. XXIV, 7, 8, sec. *LXX*. [97] Ezech. XX, 12. [98] Matth. XII, 7.

(94) Ita Regius et Seg. Editi, ἔφη. Mox δέ, post τέλος, deest in editis, sed legitur in Regio et Seguer.

(95) Reg., ἕνεκεν, Seguer. cum editis, εἵνεκεν. Infra in Gobler. et Felc. 1, ὁ προστάττων deest. Paulo post Regius., Basil. et Seguer., προσάξετε δύο ἀμνούς. Editi et alii manuscripti, προσέταξε δύο ἀμνούς. Ibidem. Basiliens. δύο δεκάτας ἐνιαυσιαίους.

(96) Hæc, πρὸ ὀλίγων λέγει, desunt in Goblerian. et Felc. 1. Mox, Reg. et Seg., ἐπὶ τὸ θέλημα λίβανον.

(97) Edit. Paris. sola, προτεθήσετε. Paulo post tres mss., ἔμελλεν, male. Ibidem Regius et Seguer., αὐτῷ περὶ ἀργίας. Edi perperam, αὐτοῦ περὶ ἀργείας.

(98) Ita Regius, Basiliens. Seguer. Editi vero, οὐχ ἐμολύνοντο.

(99) Editi, προτιθέντες. Regius, προτιθοῦντες, Seg. et Gobl., προστιθέντες. Basil., προστιθοῦντες. Mox Basil., τοσοῦτον. Regius et Seguer., τοσούτῳ. Editi male, τοσαύτῳ.

(1) Ita Regius, Basiliens. et Seguer. Editi vero, ἐν τῷ Ἰεζεχιὴλ ἔφη τὰ Σάββατα. Mox Regius et Seguer. bis, ἀναμέσον, una voce. Paulo post iidem et Basil. διότι ἐγὼ Κύριος.

(2) Ἕνεκεν deest in Gobler. et Felc. 1.

(3) Ita omnes mss. cum edit. Commel. Edit. autem Paris., οὐκ εἶχον.

(4) Ita Regius et Seguer. Editi vero, ἐν ἑπτὰ ἡμέραις. Mox iidem cum Basil., ἐν αἷς ἑπτά. In editis, ἑπτά deest. Infra, Regius, Seg. Basil. Gobl., διὰ τί

ἑπτὰ καὶ τὸ Σάββατον ἐμπίπτει. Εἰ τοίνυν ἕνεκα τοῦ ἀργεῖν ἐδόθη τὸ Σάββατον, διὰ τί ἐργάζεσθαι προστάττονται σαλπίζοντες; Ἀλλ' ἠπίστατο, ὅτι σαλπίζοντες ἐσαββάτιζον, οὐκ ἀργοῦντες, ἀλλὰ γινώσκοντες τὸν βοηθοῦντα αὐτοῖς Κύριον· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ περιτεμνομένου ὀκταημέρου· ἀνάγκην γὰρ (5) ἔχει καὶ τῷ Σαββάτῳ περιτέμνειν, καὶ ὅμως σαββατίζει, ἐργαζόμενος μὲν, γινώσκων δὲ τὸν Θεόν. Ἀμέλει καὶ τὰς μὴ ἡμέρας τῶν Σαββάτων, ὅμως διὰ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τὴν τῆς θεογνωσίας χάριν, Σάββατα ὀνομάζειν εἴωθεν ὁ νόμος, μᾶλλον δὲ ὁ Κύριος τοῦ νόμου (6), ὡς ἐν τῷ Λευϊτικῷ· καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν λέγων· « Καὶ τῇ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδόμου τούτου ἡμέρα ἐξιλασμοῦ κλητὴ (7) ἁγία ἔσται ὑμῖν· καὶ ταπεινώσετε τὰς ψυχὰς ὑμῶν καὶ προσάξετε ὁλοκαυτώματα τῷ Κυρίῳ. Πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ ἔσται πᾶσα ψυχὴ, ἥτις ποιήσει ἔργον ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, ἀπολεῖται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς. Πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε, νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν. Σάββατα σαββάτων ἔσται ὑμῖν, καὶ ταπεινώσετε τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἀπὸ ἐνάτης τοῦ μηνὸς, ἀπὸ ἑσπέρας ἕως ἑσπέρας, καὶ σαββατιεῖτε τὰ Σάββατα ὑμῶν. »

A est : cur tuba canendi opus illis præcipitur? Sed norat eos tuba canendo sabbatizare, non otiando, sed Deum opitulatorem suum agnoscendo. Quod itidem de illo qui octavo die circumciditur dicendum : necesse quippe est etiam Sabbato circumcidere, et tamen qui hoc facit sabbatizat, licet operetur, quia etiam Deum cognoscit. Sane illi quoque dies qui Sabbata non sunt, tamen ob remissionem peccatorum, cognitionemque Dei Sabbata appellare lex ipsa solet, imo potius Dominus legis, qui in Levitico ait : « Decimo die mensis hujus septimi, dies expiationis erit celeberrimus, sanctus erit vobis : et humiliabitis animas vestras, et offeretis holocausta Domino. Omne opus non facietis in hac ipsa die [**]. » Et post pauca : « Et erit omnis anima quæ B fecerit opus in hac ipsa die, peribit anima illa de populo suo. Nihil ergo operis facietis : legitimum sempiternum in generationibus vestris. Sabbata sabbatorum erunt vobis, et humiliabitis animas vestras a nona mensis, a vespera ad vesperam, et sabbatizabitis Sabbata vestra [1].

4. Οὐκοῦν οὐχ ἡ ἑβδόμη ἐστὶ τὸ Σάββατον, ἀλλ' ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν, ὅτε τις (7*) ἀπ' αὐτῶν καταπαύσει. Οὐδὲ ἡ ἀργία ἐστὶ τὸ Σάββατον, ἀλλ' ἡ ἐξομολόγησις καὶ τὸ ταπεινοῦν τὴν ψυχήν. Οὐ γὰρ ὡρισμένως, τῷ Σαββάτῳ, εἴρηκεν, ἀλλ' ἁπλῶς τῇ δεκάτῃ, ἣν συμβαίνει ἀπαντᾷν μὴ ἐν Σαββάτῳ. Καὶ ὅμως τὴν ἀπαντῶσαν ἡμέραν διὰ τὸν ἐξιλασμὸν Σάββατον οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ Σάββατα σαββάτων ὀνομάζει. Εἰ δὲ ταύτην Σάββατον ὀνομάζει, ἐν δὲ Σαββάτῳ ἐργάζεσθαι κελεύει· οὐκ ἄρα ἀργίας προηγουμένως ἐστὶ νόμος (8) τὸ Σάββατον, ἀλλὰ γνώσεως καὶ ἐξιλασμοῦ, καὶ ἀργίας ἀπὸ κακίας πάσης. Οὐ διὰ τὴν ἀργίαν οὖν τὸ Σάββατον δέδωκεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ γινώσκειν αὐτοὺς τὴν κατάπαυσιν τῆς κτίσεως. Ἐνετείλατο γὰρ ὁ Θεὸς λέγων· « Ἵνα γινώσκητε, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ κατέπαυσε Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν (9) ἀπὸ τῶν ἔργων, ὧν ἤρξατο ποιῆσαι. » Ἤθελε δὲ αὐτοὺς γινώσκοντας τὸ τέλος ταύτης ἀρχὴν ζητεῖν ἑτέρας. Τέλος μὲν οὖν τῆς προτέρας κτίσεως ἦν τὸ Σάββατον, ἀρχὴ δὲ τῆς δευτέρας, ἡ Κυριακὴ (10), ἐν ᾗ τὴν παλαιὰν ἀνενεώσατο καὶ ἀνεκαίνισεν. Ὥσπερ οὖν ἐνετείλατο φυλάττειν πρότερον τοῦ Σαββάτου τὴν ἡμέραν, μνήμην οὖσαν τοῦ τέλους τῶν προτέρων,

4. Itaque non septima dies Sabbatum est, sed remissio peccatorum, cum quis ea perpetrare cessaverit. Neque otium est Sabbatum, sed confessio et humiliatio animi. Non enim definite dixit, Sabbato; sed simpliciter, decima die, quæ occurrit etiam sæpe extra Sabbatum. Et tamen illam ipsam diem, C ob propitiationem, non simpliciter Sabbatum, sed Sabbata sabbatorum appellat. Quod si hanc Sabbatum appellat, et in Sabbato operari jubet ; non ergo otii præcipue lex est Sabbati, sed cognitionis, propitiationis et cessationis ab omni malitia. Non otii igitur causa Sabbatum dedit ; sed ut nossent cessationem a creatione. Præcepit enim Dominus dicens : « Ut sciatis, quod in hac die **44** requievit Dominus Deus vester ab operibus quæ cœperat facere [2]. Volebat autem eos hujusce finis gnaros, alterius initium quærere. Finis igitur prioris creationis erat Sabbatum : secundæ autem initium, Dominica, in qua veterem renovavit. Sicut igitur priori ævo Sabbati diem servari jussit, in monumentum finis D priorum ; sic Dominicam veneramur in memoriam initii secundæ reparationis. Non enim aliam creavit, sed veterem renovavit, et quam facere cœperat ab-

[**] Levit. XXIII, 27-28. [1] ibid. 30-32. [2] Exod. XXXI, 17.

ἐργάζ. Editi male, διότι ἐργάζ. Ibidem, Gobl. et Felc. 1, προστάττοντες σαλπίζοντες. Ibidem, Regius et Seguer. ὅτι καὶ σαλπ.

(5) Sic Regius et Seg. In editis et cæteris, Ἀνάγκη γάρ.

(6) Hæc, μᾶλλον δὲ ὁ Κύριος τοῦ νόμου, desunt in Gobl. et Felc. 1. Ibidem Regius et Seguer., quos sequimur, ὡς ἐν τῷ Λευϊτικῷ· καὶ ἐλάλησε. Editi vero, ὡς ἐν τῷ Λευϊτικῷ ἔφη· καὶ ἐλάλησε. Gobler. et Felckm. primus, ὡς ἐν τῷ Λευϊτικῷ ἔφη (Felc. 1, φησὶ) τῇ δεκάτῃ, omissis intermediis.

(7) Ita Regius et Seg. cum Græco Scripturæ textu. Editi, ἡμέρᾳ ἐξιλασμοῦ κλητῇ. Infra, Regius et Seguer. Gobler. et Felc. 1, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. Ibid. Gobler. et Felc. 1, hæc omittunt, καὶ μετ' ὀλίγα. Paulo post, Regius et Seguer. ποιήσει, et sic O'. Editi, ποιήσῃ.

(7*) Felckmanni primus, ὅτι τις. Infra, τό ante ταπεινοῦν legitur in solis Reg. et Seguer.

(8) Νόμος deest in Gobler. et Felc. 1.

(9) Regius et Seguer. ἡμῶν. Editi, ὑμῶν.

(10) In Gobleria. et Felc. 1, deest ἡ Κυριακή, et infra in iisdem, τὴν Κυριακήν.

solvit. Quamobrem sexta die opera perfecta sunt : septima vero requievit ab omnibus : in Evangelio autem Verbum quod advenit inquit : « Veni, ut perficiam opus [a]. » Qui enim ab omnibus requiescit, significat quædam consummatione indigere, quæ ipse veniens absolvit : ait enim in Joannis Evangelio : « Opera quæ dedit mihi Pater, ut perficiam ea ; ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me [b]. »

A οὕτως τὴν Κυριακὴν τιμῶμεν, μνήμην οὖσαν ἀρχῆς δευτέρας ἀνακτίσεως. Οὐ γὰρ ἄλλην ἐπέκτισεν, ἀλλὰ τὴν παλαιὰν ἀνεκαίνισε, καὶ ἣν ἤρξατο ποιεῖν ἐτελείωσε. Δια τοῦτο ἐν μὲν τῇ ἕκτῃ τὰ γενόμενα συνετελέσθη, καὶ τῇ ἑβδόμῃ (11) κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων· ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ ἐλθὼν ὁ Λόγος φησίν· « Ἦλθον τελειῶσαι τὸ ἔργον. » Ὁ γὰρ ἀπὸ πάντων καταπαύων, σημαίνει τινὰ δεῖσθαι τέλους, ἅπερ ἐλθὼν ἐπετελείωσε. Φησὶ γὰρ (12) ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· « Τὰ ἔργα ἃ δέδωκέ μοι ὁ Πατήρ, ἵνα τελειώσω αὐτά · αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. »

5. Imperfectum enim esset opus, si Adamo peccante mortuus fuisset homo : perfectum autem factum est, ubi ipse vivificatus est. Quocirca creationem sex diebus factam cum renovasset, diem renovationi assignat : quam in psalmo Spiritus prænuntiat his verbis : « Hæc dies quam fecit Dominus [c]. » Solis enim instar Deus exoritur, singulorumque illustrat animas : idcirco in salutari passione sol non apparuit, significans cum finem prioris creationis, tum alterius initium, quæ ex Salvatore oriebatur : quam ubi vidit propheta, dixit : « Ecce vir : Oriens nomen ejus [d]. » Et iterum : « Vobis timentibus eum orietur sol justitiæ [e]. » Non enim omnium est hæc dies, sed eorum qui mortui sunt peccato, et vivunt Domino. Ideo enim octavo die circumcidi lex jussit : et mandatum erat nunquam violandum, quo significabatur, post septimam diem omnium fore regenerationem. Nihil enim aliud circumcisio indicabat, quam nostram nos exuere nativitatem : eum enim qui sexto die mortuus est exuimus, et renovamur Dominica : qua die antiquus ille exitus, per resurrectionem regeneratus est. Hoc enim Paulus quoque in Epistola ad Colossenses ait : « In quo et circumcisi estis circumcisione non manufacta, in exspoliatione corporis carnis, in circumcisione Christi : consepulti ei in baptismo, in infernum, in quo et resurrexistis [f]. » Nam exspoliationis per baptismum figura erat circumcisio, quam in illis membris fieri præcepit, quibus corpus generatur : ut qui circumcidebantur adverterent, illud esse exuendæ vetustatis signum. Abraham enim cum credidisset, accepit circumcisionem, quæ signum erat regenerationis per baptismum. Quapropter veniente significato, signum cessavit : nam circumcisio quidem signum erat ; lavacrum vero regenerationis, res est significata. Exuto

5. Ἀτελὲς μὲν γὰρ ἦν τὸ ἔργον, εἰ, ἁμαρτήσαντος τοῦ Ἀδὰμ, ἀπέθνησκεν ὁ ἄνθρωπος· τέλειον δὲ γέγονε, ζωοποιηθέντος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο, τὴν ἐν ἓξ
B ἡμέραις κτίσιν ἀνακαινίσας, ἡμέραν τίθησι τῇ ἀνακαινίσει, ἣν διὰ τοῦ ψαλμοῦ προαναφωνεῖ λέγον τὸ Πνεῦμα· « Αὕτη ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος. » Ἀνθ' ἡλίου γὰρ Θεὸς ἀνατέλλει, καταυγάζων τῇ ἑκάστου ψυχῇ· διὰ τοῦτο καὶ ἐν αὐτῷ (13) τῷ σωτηρίῳ πάθει οὐκ ἔφανεν ἥλιος, σημαίνων τέλος μὲν τῆς προτέρας κτίσεως, ἀρχὴν δὲ ἑτέρας, τὴν ἐκ τοῦ Σωτῆρος ἀνατέλλουσαν· ἣν ἑωρακὼς ὁ προφήτης φησίν (14)· « Ἰδοὺ ἀνὴρ, Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ· » καὶ πάλιν· « Ὑμῖν δὲ τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν ἀνατελεῖ ἥλιος δικαιοσύνης. » Οὐ γὰρ πάντων ἡμέρα αὕτη, ἀλλὰ τῶν ἀποθανόντων τῇ ἁμαρτίᾳ, ζώντων δὲ τῷ Κυρίῳ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ περιτέμνεσθαι ἐκέλευσεν ὁ νόμος· καὶ ἀπαράβατος ἦν ἡ ἐντολὴ, σημαίνουσα τὴν μετὰ τὴν ἑβδόμην ἀναγέννη-
C σιν πάντων. Ἡ γὰρ περιτομὴ οὐδὲν ἄλλο ἐδήλου ἢ τὴν τῆς γενέσεως ἀπέκδυσιν· τὸν γὰρ τῇ ἕκτῃ ἀποθανόντα ἀπεκδιδυσκόμεθα (15), καὶ ἀνακαινούμεθα τῇ Κυριακῇ, ὅτε ὁ παλαιὸς, ἀπεκδυθεὶς, ἀνεγεννήθη τῇ ἀναστάσει. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Παῦλός φησιν (16) ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς· « Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκὸς, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι εἰς τὸν ᾅδην, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε. » Τῆς γὰρ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπεκδύσεως τύπος ἦν ἡ περιτομή· ἣν (17) ἐν ἐκείνοις τοῖς μέλεσιν ἐνετείλατο γίνεσθαι, δι' ὧν καὶ γεννᾶται τὸ σῶμα, ἵν' εἰδεῖεν οἱ περιτεμνόμενοι, ὅτι ἀπεκδύσεως παλαιότητός ἐστι σημεῖον. Πιστεύσας γὰρ Ἀβραὰμ ἔλαβε τὴν περιτομὴν, σημεῖον οὖσαν τῆς
D διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννήσεως. Διὰ τοῦτο ἐλθόντος τοῦ σημαινομένου, πέπαυται τὸ σημεῖον. Ἡ μὲν γὰρ περιτομὴ σημεῖον ἦν, τὸ δέ (18) γε λουτρὸν τῆς

[a] Joan. IV, 34. [b] Joan, V, 36. [c] Psal. CXVII, 24. [d] Zachar. VI, 12. [e] Malach. IV, 2. [f] Coloss. II, 11, 12.

(11) Regius et Seguer. καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. Editi, καὶ τῇ ἑβδόμῃ. Mox, Gobler. et Felc. I, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶν ὁ Χριστός· Ἦλθον.

(12) Sic Regius, Seguer. et Gobl. Editi vero, Ἔφη γάρ. Ibid. illud, ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην, deest in Gobl. et Felc. I. Ibid. hæc, τὰ ἔργα, desunt in editis, sed leguntur in Regio et Seguer. in quibus solis mox αὐτὰ repetitur. In iisdem, ἐγὼ deest. Mox, γὰρ post μὲν deest in Gobler. et Felc. I.

(13) Αὐτῷ deest in Gobler. et Felc. I, ut et μὲν sequens.

(14) Ita Regius et Seguer. Editi et cæteri, ἔφη. Mox, Regius, Seguerian. et Gobler., ὄνομα αὐτῷ. Edit., ὄνομα αὐτοῦ. Mox Felckm. I, πάντων ἡμερῶν.

(15) Ita Reg. et Seguerian. Editi vero male, ἀπεκδεδυσκόμεθα.

(16) Sic Regius et Seguerian. Editi vero, ἔφη.

(17) Ἐν, et infra, ὧν, desunt in Felc. primo. Mox, Regius et Seguer. εἰδεῖν. Editi vero, et cæteri, εἰδεῖεν.

(18) Γε deest in editis, sed legitur in Regio et Seguer.

παλιγγενεσίας τὸ σημαινόμενον. Ὅλου γὰρ τοῦ παλαιοῦ ἀπεκδιδυσκομένου, περιττὴ ἡ διὰ τοῦ μέρους σημασία. Καὶ ὥσπερ ἡ Κυριακὴ ἀρχὴ τῆς κτίσεώς ἐστι, καὶ παύει τὸ Σάββατον· οὕτως ἡ αὐτὴ ἀναγεννήσασα τὸν ἄνθρωπον ἔπαυσε τὴν περιτομήν. Ἀμφότερα γὰρ ἐν τῇ ὀγδόῃ κατώρθωται, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως, καὶ ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἡ ὀγδόη τὸ Σάββατον ἔλυσε, καὶ οὐ τὸ Σάββατον τὴν ὀγδόην. Ἐν μὲν γὰρ Σαββάτῳ περιετέμνετο ὁ ἄνθρωπος· ἐν δὲ τῷ Σαββάτῳ οὐχ ἤργει ἡ (19) περιτομή. Ἡ γὰρ ὀγδόη, ἀρχὴ οὖσα τῆς ἀνακτίσεως, κατέπαυσε τὴν πρώτην.

6. Ἡγοῦμαι δὲ καὶ διὰ τοῦτο τὴν περιτομὴν δεδόσθαι. Τοῦ γὰρ Ἀδὰμ ἀκούσαντος· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » ἔθνησκε, καὶ διεφθείρετο τὸ σῶμα· ὅθεν μέρος τι τοῦ σώματος, καὶ τοῦτο (20) τὸ αἴτιον τῆς τοῦ σώματος γενέσεως προσετάχθησαν ἐκτιννύειν, προδιδασκόμενοι τὴν τοῦ ὅλου ἀπέκδυσιν, ἵν', ὥσπερ ἀποδιδόντες τὸ κατακριθὲν, διασωθῆναι δυνηθῶσι. Καὶ ὥσπερ αἱ θυσίαι σκιαὶ ἦσαν τῶν μελλόντων, οὕτως καὶ ἡ ἐκ μέρους περιτομὴ τοῦ ὅλου ἦν σκιά. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ (21) φανερῶς ὁ λόγος σημαίνει· τοῦ γὰρ Ἰησοῦ κατὰ πρόσταξιν τοῦ Θεοῦ περιτέμνοντος τὸν λαὸν ἐν Γαλγάλοις πέραν τοῦ Ἰορδάνου, εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ υἱῷ Ναυῆ· « Ἐν τῇ σήμερον (22) ἡμέρᾳ ἀφεῖλον τὸν ὀνειδισμὸν Αἰγύπτου ἀφ' ὑμῶν. Καὶ ἐκάλεσα, φησὶν, ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Γάλγαλα. » Εἰ γὰρ ἡ περιτομὴ ἀφαίρεσίς ἐστι τῆς ἐν Αἰγύπτῳ γενέσεως, δηλονότι ἡ ἀκροβυστία, Αἰγυπτιακῆς σχέσεως καὶ γενέσεως γνώρισμά ἐστι. Τοῦτο δὲ ἀφεῖλεν ὁ Θεὸς, ἵνα μηκέτι ὡς ἐν Αἰγύπτῳ γεννηθέντες ὦσιν, ἀλλὰ τῆς ἐπαγγελίας, εἰς ἣν εἰσῆξεν αὐτοὺς ὁ Κύριος, τέκνα λογίζωνται. Τούτων δὲ οὕτως ὄντων, φαίνεται καθόλου ἡ περιτομὴ δοθεῖσα (23), ἵν' ἀφαιρεθῇ ὁ ὀνειδισμὸς τῆς γηΐνης γενέσεως ἀπὸ τῶν Ἀβραμιαίων, καὶ μηκέτι ὑπεύθυνοι ὦμεν τῷ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Ἀφῃρέθη γὰρ ὁ ὀνειδισμὸς τοῦ παραπτώματος. Τοῦτο δὲ ἐγένετο τότε εἰς τύπον τοῦ διὰ Χριστοῦ βαπτίσματος. Τότε γὰρ ἐκ μέρους ἐγένετο (24), ὡς ἐν σκιᾷ, νῦν δὲ, ὥσπερ εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ὅλην τὴν γηΐνην γένεσιν ἀπεκδιδυσκόμεθα, διὰ τοῦ λουτροῦ ἀναγεννώμενοι, ἵνα μηκέτι κατὰ τὴν πρώτην γένεσιν ἀποθνήσκωμεν, ἀλλὰ κατὰ τὴν περιτομὴν τῆς ἀπεκδύσεως τοῦ σώματος, ἣν διὰ τοῦ λουτροῦ ἀπεκδιδυσκόμεθα, ζήσωμεν. Ὥσπερ δὲ εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Ἰησοῦ· « Ἀφεῖλον τὸν ὀνειδισμὸν Αἰγύπτου ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἀφ' ὑμῶν· » οὕτως πολλῷ πλέον λεχθείη ἂν ἑκάστῳ τῶν νῦν (24*) βαπτιζομένων· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἀφεῖλον τὸν ὀνειδισμὸν τῆς γηΐνης γενέσεως, καὶ τὸν ὀνειδισμὸν τῆς τοῦ θανάτου φθορᾶς ἀπὸ σοῦ, ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ.

[9] Gen. III, 19. [10] Jos. V, 9. [11] Rom. VI, 4-7.

A enim toto vetere homine, superflua est illa quæ ex parte est significatio. Et sicut Dominica initium est creationis, et Sabbati finem facit : sic ea ipsa regenerato homine finem dedit circumcisioni. Utrumque enim octavo die perfectum fuit, et initium creationis et hominis regeneratio. Ideo octava dies Sabbatum dissolvit, non Sabbatum octavam diem. In Sabbato enim circumcidebatur homo, nec Sabbato cessabat circumcisio : nam octava quæ erat initium reparationis, priori finem attulit.

6. Arbitror autem hac de causa circumcisionem datam fuisse. Cum audisset Adam : « Terra es, et in terram reverteris [9], » mortuus est, corpusque corB ruptum **45** est : unde partem quamdam corporis, eam nempe quæ causa illi est generationis, exsolvere jussi sunt : et jam antea didicerunt, totum corpus exuendum esse, ut, ac si quod damnatum fuerat tradidissent, salutem consequi possent. Et sicut sacrificia umbræ futurorum erant, sic circumcisio alicujus partis, totius circumcidendi umbra erat. Hoc autem in Jesu Filio Nave clare commonstrat Scriptura : Jesu enim ex Dei jussu populum circumcidente in Galgalis, trans Jordanem, dixit Deus Jesu Filio Nave : « Hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis. Et vocavi, inquit, nomen loci illius Galgala [10]. » Si namque circumcisio generationem Ægyptiacam aufert : ergo præputium ÆgyC ptiaci habitus ac generationis indicium est. Hoc autem abstulit Deus, ut non ultra quasi in Ægypto nati haberentur, sed promissionis, in quam illos induxit Dominus, filii existimarentur. Hæc cum ita se habeant, videtur prorsus circumcisio data fuisse, ut opprobrium terrenæ generationis ab Abrahamitis tolleretur, et non amplius obnoxii essemus huic maledicto : « Terra es, et in terram reverteris. » Ablatum est enim opprobrium delicti. Id autem tunc factum est in figuram baptismatis per Christum dati. Tunc enim ex parte res gerebatur quasi in umbra; nunc autem, ut dixit Apostolus, totam terrenam generationem exuimus, per lavacrum regenerati, ut non amplius secundum priorem generationem moriamur, sed secundum circumcisionem, qua corD pus exuitur, quam per lavacrum nos exuimus, vivamus [11]. Ut autem dixit Dominus Jesu : « Hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis; » sic multo magis dici poterit unicuique eorum, qui nunc baptizantur : Hac die abstuli opprobrium terrenæ generationis, et opprobrium corruptionis mortis a te hoc ipso die.

(19) Basil. ἦρχει. Mox, Reg. Gobl. et Felc. 1, κατέπαυε. Editi vero et cæteri, κατέπαυσε. Mox, Reg. Seguer. et Gobl., δεδόσθαι. Editi vero, δίδοσθαι.

(20) Regius, τούτου.

(21) Gobler. et Felc. 1, καὶ ἐν τῷ Ναυῆ.

(22) Gobl. εἶπεν Κύριος αὐτῷ· Ἐν τῇ σήμ. Infra, Reg. Seguer. Gobl. et Felc. 1, post ἐκάλεσε, habent φησί. Editi vero, ἔφη. Mox, Gobler. et Felc. 1, Εἰ οὖν ἡ περιτ.

(23) Sic Reg. et Seguer. Edit. Comm. δοθεῖσθαι, male. Hinc Parisienses, δοθῆναι, suo marte correxere.

(24) Regius et Seguer. ἐγίνετο. Mox, εἶπεν deest in Gobleriano et Felc. primo.

(24*) Νῦν deest in Gobleriano et Felc. 1.

IN HOMILIAM DE SEMENTE ADMONITIO.

Homiliam de Semente subjungimus Homiliæ de Sabbato et Circumcisione, quod de re eadem ambæ pertractent, nempe de Sabbato, seu de ritu servandi Sabbati. Hæc posterior autem plures quam præcedens præfert dubitandi causas; non comparet enim in antiquis Athanasii operum collectionibus, nec nisi in codice Anglicano hactenus reperta fuit. Ad hæc nonnulla sunt hic loquendi genera, quæ minus peritum scriptorem arguant : haud semel enim legimus, χρύβει *pro* χρύπτει, *in præsenti, et similia. Suntque alia multa quæ minus Athanasii stylum referunt : implicatæ scilicet periodi frequentes, maxime sub finem, nam secus initio; cum contra Athanasii sermo cum lenitate quadam æquabili ubique profluat, et multum abhorreat ab obscuris loquendi generibus. Porro, licet allatis de causis admodum suspecta nobis sit hæc Homilia, non indiserta tamen, nec indigna quæ legatur. In ea quippe sat lepide arguitur vana Judæorum in servando Sabbato scrupulositas : multa quoque istic de oratione et eleemosyna, aliisque piis operibus feruntur, quæ lectori nec injucunda nec inutilia fore arbitramur.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΠΟΡΟΝ.

—

S. P. N. ATHANASII

HOMILIA DE SEMENTE.

—

1. In die Sabbati congregati sumus : non quod Judaismi morbo laboremus : nunquam enim falsa Sabbata vel attigerimus; sed ad Sabbatum accessimus, Dominum Sabbati Jesum adoraturi. Olim certe priscis hominibus in pretio Sabbatum fuit : at Dominus diem Sabbati transtulit in Dominicam : neque nos auctoritate nostra Sabbatum vilipendimus; sed **46** propheta est, qui illud rejicit ac dicit : « Neomenias vestras et Sabbata odit anima mea [12]. » Quandiu enim ea agebantur, quæ lege data digna erant : aut quandiu non advenerat Magister, pædagogi leges vim obtinebant : at ubi Magister advenit, desiit pædagogus : et exorto sole, candela cessavit. Opportuna igitur nobis lectio de Sabbato consequenter habita est. Jamjam enim audivimus quomodo Jesus ibat per sata, et quomodo aridam manum sanaverit : atque operæ pretium videtur mihi, pauca in lectionem Evangelii disserere. Salvator noster per sata ibat, ipsumque discipuli sequebantur, et vellentes spicas comedebant : tum Judæi increpabant illos, dicentes : « Non licet hoc facere in Sabbato [13]. » Ex qua lege, o Judæi? Ex quo Moysis decreto? Ex cujus prophetæ sententia? Ubi vetitum est ali esurientem? Ubinam scriptum est, inanem ventrem non implendum esse? Sed qui esum in Sabbato vitio vertunt, cædem ipsi

[12] Isa. I, 13. [13] Matth. XII, 2.

A 1. Ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου συνήχθημεν, οὐ νοσοῦντες (25) Ἰουδαϊσμόν· οὐ γὰρ ἐφαπτόμεθα Σαββάτων ψευδῶν· παραγεγόναμεν δὲ ἐν Σαββάτῳ, τὸν Κύριον τοῦ Σαββάτου Ἰησοῦν προσκυνήσοντες. Πάλαι μὲν γὰρ ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τὸ τίμιον Σάββατον· μετέθηκε δὲ ὁ Κύριος τὴν τοῦ Σαββάτου ἡμέραν εἰς Κυριακήν· καὶ οὐχ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἀφ' ἑαυτῶν τοῦ Σαββάτου καταφρονήσαντες, ἀλλ' ὁ προφήτης ἐστὶν ὁ ἀποβαλὼν καὶ εἰπών· « Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχή μου. » Μέχρι μὲν γὰρ ὅτε ἄξια ἐπράττετο τῶν πραγμάτων τῆς νομοθεσίας, ἢ μέχρις ὅτε (26) μὴ ἦν παραγενόμενος ὁ Διδάσκαλος, ἐνήργει τὰ τοῦ παιδαγωγοῦ· ἐλθόντος δὲ τοῦ Διδασκάλου, κατηργήθη ὁ παιδαγωγὸς, καὶ ἡλίου ἀνατείλαντος, ὁ λύχνος ἐπαύσατο. Εὔκαιρος δὲ ἡμῖν
B γέγονε καὶ ἡ ἀνάγνωσις, κατὰ ἀκολουθίαν, περὶ Σαββάτου. Ἠκούομεν γὰρ ἀρτίως, ὅπως ὁ Ἰησοῦς ἐπορεύετο διὰ τῶν σπορίμων, καὶ ὅπως τὴν χεῖρα τὴν ξηρὰν ἐθεράπευσε· καί μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν ὀλίγα εἰς τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ Εὐαγγελίου εἰπεῖν. Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπορεύετο διὰ τῶν σπορίμων, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτῷ ἠκολούθουν, καὶ στάχυας τίλλοντες, ἤσθιον· καὶ Ἰουδαῖοι ἐπετίμων αὐτοῖς λέγοντες· « Οὐκ ἔξεστι τοῦτο ποιεῖν ἐν Σαββάτῳ. » Κατὰ ποῖον νόμον, ὦ Ἰουδαῖοι; Κατὰ ποίαν Μωσέως νομοθεσίαν; Κατὰ ποίαν προφήτου φράσιν;

(25) Anglicanus, νοσοῦντος.

(26) Edit. Paris. ὅτι· Edit. Commel. ὅτε, rectius.

Ποῦ κεκώλυται τρέφεσθαι τὸν πεινῶντα; Ποῦ γέγραπται μὴ ἐμπλησθῆναι γαστέρα κενήν; Οἱ δὲ τὸ τρέφεσθαι ὀνειδίζοντες ἐν Σαββάτῳ, αὐτοὶ φόνους ἐν Σαββάτῳ κατὰ τοῦ οἰκοδεσπότου εἰργάζοντο· λέγει γὰρ ἡ Γραφὴ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περὶ τῆς ἡμέρας ἐν ᾗ ὁ Θεὸς ἔπαθεν· « Ἦν δὲ ἡμέρα ἐκείνη μεγάλη τοῦ Σαββάτου. » Καὶ τὸν μὲν νομοθέτην ἀναιροῦσιν ἐν Σαββάτῳ, τρέφεσθαι δὲ μαθητὰς ἐν Σαββάτῳ οὐ βούλονται. Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς ἀρτίως ἀναγνωσθεῖσιν, ἠρώτα αὐτούς· Τί ἔξεστιν ποιῆσαι ἐν τῷ Σαββάτῳ; ἀγαθοποιῆσαι ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀπολέσαι; τὸ τρέφεσθαι ὀνειδίζετε, τὸ δὲ φονεῦσαι κατεργάζεσθε; Ἀεὶ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι τὸν κώνωπα διυλίζουσι, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνουσιν· ἀεὶ ἀκριβεῖς εἰσι περὶ τὸ ἀποδεκατῶσαι τὸ πήγανον καὶ τὸ λάχανον· τὰ δὲ βαρύτερα τοῦ νόμου οὐ τηροῦσι. Καὶ διαπορευομένων τῶν μαθητῶν, ἠγανάκτουν, ὅτι στάχυας ἔψωχον ταῖς χερσὶ, καὶ ἤσθιον. Οὐ σιδήρῳ ἀπέτεμνον, ἐπεὶ κατηγόρουν ὡς ἔργου· οὐδὲ ἄλλοις ἐργαλείοις ἐχρήσαντο, ἵνα μὴ κατηγορήσωσιν, ὡς μὴ τρεφομένων, ἀλλ' ἐργαζομένων. Νυνὶ δὲ τί μέμφεσθε τῷ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθέντι εἰς σωτηρίαν; Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς οὐ τὸ τρέφεσθαι ἀπηγόρευσεν ἐν Σαββάτῳ, τί σὺ τοῦτο ὀνειδίζεις, ὅπερ ὁ Θεὸς οὐκ ἀπηγόρευσεν;

2. Διεπορεύετο τοίνυν ὁ Σωτὴρ διὰ τῶν σπορίμων· ὁ κόκκος τοῦ σίτου, διὰ τῶν σπορίμων, ὁ νοητὸς κόκκος τοῦ σίτου, ὁ πεσὼν εἰς ἕνα τόπον, καὶ ἀναστὰς πολύχους εἰς τὴν οἰκουμένην· αὐτὸς γὰρ περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγεν, ὅτι « Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου, πεσὼν εἰς τὴν γῆν, ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει. » Εἴπωμεν αὐτὸ καὶ ἄλλως· Διεπορεύετο τοίνυν ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν σπορίμων· αὐτὸς γὰρ ἐνίοτε μὲν κόκκος τοῦ σίτου καλεῖται διὰ τὸ θρεπτικόν· ἄλλοτε δὲ σπορεύς ἐστι, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι. » Σπείρει μὲν οὖν ὁ Ἰησοῦς δαψιλῶς· ἡ δὲ καρποφορία γίνεται πρὸς τὸ ὑποκείμενον· ὅπου μὲν γὰρ πετρώδης ἡ γῆ, εὐμαρῶς (27) ξηραίνεται τὸ σπέρμα οὐκ ἀδυναμίᾳ τοῦ σπόρου, ἀλλὰ τῇ καχεξίᾳ τῆς γῆς· ὁ μὲν γὰρ σπόρος ἐνεργής· ἄγονος δὲ ἡ γῆ βάθος μὴ κεκτημένη. Οὐκ ἀντεχούσης δὲ τῆς γῆς πρὸς ὑγρασίαν (28), πλεῖον αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες προσβάλλουσαι, ἀναξηραίνουσι τὸν σπόρον. Καὶ γίνεται τὸ αἴτιον οὐ παρὰ τὸ ἄτονον τοῦ σπόρου, ἀλλὰ τὸ σαθρὸν τῆς γῆς. Πάλιν ὁ σπόρος σπείρεται εἰς ἀκανθώδη γῆν· καὶ ὁ μὲν σπόρος ἐνεργής· πνίγεται δὲ ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν, καὶ ἡ ἔνδον ἀποκειμένη ἐνέργεια οὐ συγχωρεῖται καρποφορῆσαι διὰ τὴν ἔξωθεν ὄχλησιν. Ἐὰν δὲ ἀπολαύσῃ τῆς ἀγαθῆς, ποιεῖ πάλιν οὐχ ὅμοιον τὸν καρπὸν, ἀλλ' ἐν τριάκοντα, καὶ ἑξήκοντα, καὶ ἑκατόν. Μονοειδὴς μὲν ὁ σπόρος, διάφορος δὲ ὁ καρπός· διάφοροι δὲ αἱ γνῶμαι τῶν διδασκομένων.

3. Ἐξῆλθε τοίνυν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι· καὶ τὰ μὲν δι' ἑαυτοῦ παρὼν, τὰ δὲ διὰ τῶν μαθητῶν ἐνήργησε. Καὶ ἔχεις ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γε-

A ipso Sabbato in Dominum perpetrarunt (26*) : ait enim Scriptura in Evangelio de die qua passus Deus est : « Erat autem dies illa magna Sabbati [14]. » Legislatorem ipsum Sabbato de medio tollunt, discipulosque in Sabbato alimenta sumere nolunt. Quare in jamjam lectis, quærit ab illis Salvator : Quidnam in Sabbato facere licet, benene an male? animam servare an perdere? alimenta sumere crimini datis, et cædes perpetratis? Semper enim Judæi culicem percolant, et camelum deglutiunt : semper accurate decimant rutam et olus, et quæ sunt in lege graviora non observant. Et pertranseuntibus discipulis indignabantur, quod spicas manibus vellerent et comederent. Non ferro secabant, quod illi sane ut opus criminati fuissent : neque aliis B utebantur instrumentis, ne culparent Judæi, non quod alimenta sumerent, sed quod operarentur. Nunc autem quid culpatis quod a Deo in salutem datum est? Si enim Deus vesci non prohibuit in Sabbato, quid illud tu vituperas, quod non vetuit Deus?

2. Transibat itaque Salvator per sata : granum frumenti, per segetes : spirituale illud granum frumenti, quod cecidit in unum locum, fecundusque resurrexit in orbem terrarum : de se quippe ipse dicit : « Nisi granum frumenti cadens in terram C mortuum fuerit, ipsum solum manet; sin autem mortuum fuerit, multum fructum affert [15]. » Rem alio tractemus modo. Transibat igitur Jesus per sata : ipse quippe aliquando granum frumenti, ob vim nutritivam : interdum seminator est, prout in Evangeliis dicitur : « Ecce egressus est qui seminat ad seminandum [16]. » Spargit quidem Jesus largiter sementem, fructus autem copia fit pro ratione soli : nam ubi petrosa terra, facile exarescit semen; non quidem impotentia seminis, sed vitio terræ : cum semen vividum sit, terra autem sterilis, quia profunditatem non habet. Cum autem terra non retinet humorem, solares radii gravius illapsi exsiccant sementem. Quod quidem contingit non imbecillitate seminis, sed vitio soli. Rursum sparD gitur semen in spinosam terram : et semen quidem vividum est; sed a spinis suffocatur, nec permittitur vis illa interior fructificare, ob exteriorem illam molestiam. Quod si semen bonam nanciscatur terram, non parem reddit fructum, sed trigesimum, vel sexagesimum, vel centesimum. Ejusdem namque generis semen est, diversus autem fructus, diversæque eorum sententiæ qui erudiuntur.

3. Exiit igitur qui seminat seminare, et partim præsens per sese, partim per discipulos suos operatus est. Et habetur scriptum in Actibus apostolo-

[14] Joan. XIX, 31. [15] Joan. XII, 24, 25. [16] Matth. XIII, 3.

(26*) Nullibi dicitur diem qua crucifixus Dominus est, fuisse Sabbatum, sed præcedentem diem.

(27) Anglic. prima manu, εὐμερῶς.

(28) Πρός, ante ὑγρασίαν, additum est secunda manu in Angl.

rum, post lapidatum Stephanum, sic, inquam, habet Scriptura : « Illi itaque dispersi[17] » non imbecillitate 47 dissipati : nequaquam enim fide sejuncti sunt, sed dispersi. Seminantis quippe vi frumentum effecti, ad panem cœlestem, per vivificam omnem doctrinam transeuntes, operationes suas ubique disseminarunt. Cogitationum itaque sator Jesus unigenitus Filius Dei, transibat per sata, qui non seminum tantum est sator, sed etiam rerum sensu præditarum. Huic enim ab initio Pater dixit : « Producat terra herbam feni, seminans semen secundum genus et similitudinem[18]. » Pater dixit, Filius perfecit : ille jussit, hic jussa complevit : atque ita ex Patre per Filium, perfectum fuit opus, unaque mundi creatio per Patrem et Filium absoluta est. Qui ergo cogitationes seminat, et qui res sensu præditas nutu paterno effecit, hic ipse per sata transibat. Ingentia certe in seminibus miracula. Videamusque in temporibus sementis, quæ ad seminium pertinent : et de terræ germinibus hiberno tempore disseramus : non quo physice de ejusmodi re disputemus, sed quo mirabilium factorem adoremus. Homines certe id agentes quod suæ facultatis est, junctis ad aratrum bobus terram sulcant, emolliuntque ejus superficiem, ut ne pluviæ præterfluant, sed profundius penetrantes copiosum fructum germinent : semina vero in mollem terram projecta, duplici commodo gaudeant, primo profunditatis et mollitiei ; secundo, latebrarum, ne ab avibus absumantur. Et homo quidem quod suæ facultatis est agit ; sed nequaquam ab homine est fructificatio. Hominis quippe est seminare ; Dei autem incrementum dare. Atque Dei imperio nubes ex profundo marium aquas hauriunt, salsedineque in dulcedinem versa, effundunt quidem in superficiem terræ : tum unius prorsus generis decidens pluvia, varia producit seminum genera : frumentum enim efficit, fabam, milium, zeam. Unumque est quod decidit ; multa quæ germinant : atque illa uniformitas pluviarum in multiplicem fructificationem abit ; ut ostendatur, non dexteritate seminantis, sed Dei operatione fructum prodire Ac principio quidem sementis herba quædam velut assurgit, et plerumque contingit frumentum una cum zizaniis seminari : neque licet per foliorum similitudinem internoscere, quid frumentum, quid zizania sit. Cum autem in culmum semen assurgit, exaltaturque, ex spica deprehenditur, fructusque indicat quid sit frumentum, quid zizania.

4. Intellexisti quod dictum est, jam mihi ad magis spiritualia progredere. Seminavit Jesus per apostolos verbum regni cœlorum per universam terram. Auris vero quæ prædicationem excepit, apud sese illam retinet : et eatenus certe germinationem foliorum edit, quod in Ecclesia se diligentem præbet. Convenimusque in eumdem locum tam frumenti largitores, quam zizania; tam fidelis quam

A γραμμένον, ὅτι μετὰ τὸ λιθοβοληθῆναι τὸν Στέφανον οὕτως λέγει ἡ Γραφή· « Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες, » οὐ δι' ἀσθενείας σκορπισθέντες· οὐ γὰρ διῃρέθησαν τῇ πίστει· ἀλλὰ διασπαρέντες. Τῇ γὰρ ἐνεργείᾳ τοῦ σπείραντος σιτοποιηθέντες εἰς ἄρτον ἐπουράνιον, κατὰ πᾶσαν διεληλυθότες ζωοφορίας διδασκαλίαν, κατασπείραντες ἐνεργήματα. Ὁ τοίνυν τὰ νοήματα σπείρων Ἰησοῦς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διήρχετο διὰ τῶν σπορίμων, οὐ μόνον δὲ τῶν σπόρων κατασπορεὺς, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰσθητῶν. Πρὸς γὰρ τοῦτον ἔλεγεν ἐξ ἀρχῆς ὁ Πατήρ· « Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Πατὴρ ἔλεγεν, Υἱὸς ἐπετέλει· ὁ μὲν ἐπέταττεν, ὁ δὲ εἰς πέρας ἤγαγε τὰ προστασσόμενα· καὶ οὕτως ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἓν ἦν τελεσιούργημα, μιᾶς κοσμοποιίας διὰ Πατρὸς καὶ B Υἱοῦ τελεσιουργουμένης. Ὁ τοίνυν τὰ νοήματα κατασπείρων, καὶ τὰ αἰσθητὰ νεύματι Πατρὸς ἐργασάμενος, οὗτος διέβαινε διὰ τῶν σπορίμων. Πολλὴ δέ τίς ἐστιν ἡ τῶν σπόρων θαυματουργία. Καὶ ἴδωμεν ἐν καιροῖς σπόρων τὰ περὶ σπόρων· ἐν χειμερίοις ὥραις τὰ περὶ τῆς βλάστης τῆς γῆς διαλεγόμενοι, οὐχ ἵνα φυσιολογήσωμεν τὰ ὁρώμενα, ἀλλ' ἵνα προσκυνήσωμεν τὸν θαυματοποιόν. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ τὰ ἐφ' ἑαυτοῖς ἐργαζόμενοι, ζεύξαντες βοῦς ἀροτῆρας, ἀνατέμνουσι τὴν γῆν καὶ ἁπαλύνουσι τὸ πρόσωπον αὐτῆς, ἵν' ὑετοὶ μὲν μὴ παραδράμωσι, ἀλλ' ἐμβαθυνόμενοι καρποφορίαν ἀποδώσωσιν· οἱ δὲ σπόροι ἐν ἁπλότητι τῆς γῆς ῥιφέντες, διττὴν ἔχωσι τὴν ἀπόλαυσιν· μίαν μὲν τοῦ βάθους καὶ τῆς ἁπαλώσεως, δευτέραν δὲ τοῦ κρύπτεσθαι, καὶ C μὴ ὑπὸ ὀρνέων ἀναλίσκεσθαι. Ἀλλ' ὁ μὲν ἄνθρωπος ποιεῖ τὸ ἑαυτοῦ· οὐ μὴ ἡ καρποφορία ὑπὸ ἀνθρώπου(29). Ἀνθρώπου μὲν γὰρ τὸ σπεῖραι· Θεοῦ δὲ τὸ αὐξῆσαι. Καὶ προστάγματι Θεοῦ νεφέλαι ἐκ θαλαττίων βυθῶν τὰ ὕδατα ἀνασπάσασαι, καὶ ἐξ ἁλμυρότητος εἰς γλυκύτητα μεταβαλοῦσαι, ἐπιχέουσι μὲν ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· μονοειδὴς δὲ ὑετὸς, καταβὰς, πολυειδεῖς ἐργάζεται σπόρους. Καὶ σῖτον μὲν ἐργάζεται, κύαμον δὲ καὶ κέγχρον καὶ ὄλυραν. Ἓν μὲν τὸ καταβὰν, καὶ πολλὰ τὰ βλαστώμενα· καὶ τὸ μονοειδὲς τῶν ὑετῶν εἰς πολύχουν καρποφορίαν διασπείρεται· ἵνα δειχθῇ, μὴ τῇ τοῦ σπείραντος εὐμαρείᾳ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ἐνεργείᾳ γίνεσθαι τὸ καρποφορούμενον. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ σπόρος χλόη τις ὥσπερ ἀναβαίνει, καὶ πολλάκις σίτῳ ζιζάνιον συνέσπαρται· ἡ δὲ ὁμοιότης D τῶν φύλλων οὐ συγχωρεῖ φανῆναι, τί μὲν σῖτος, τί δὲ ζιζάνιον. Ὅταν δὲ ὁ σπόρος εὐθυτενὴς γένηται, καὶ εἰς ὕψος γένηται, ὁ στάχυς διακρίνει, καὶ ἡ καρποφορία δείκνυσι τὸ ὑποκείμενον, τί μὲν σῖτος, τί δὲ ζιζάνιον.

4. Ἐνόησας τὸ λεγόμενον, ἐλθέ μοι λοιπὸν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον. Ἔσπειρεν ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν ἀποστόλων τὸν λόγον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης. Ἀκοὴ δεξαμένη τὸ κήρυγμα κατέχει παρ' ἑαυτῇ· καὶ τέως μὲν βλάστην φυλλάδος ἐργάζεται σπουδὴν περὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ συναγόμεθα κατὰ τὸ αὐτὸ, καὶ οἱ σιτοδόται, καὶ τὰ ζιζάνια, ὁ πιστὸς, καὶ ὁ ὑποκριτής, ἵνα ἀλη-

[17] Act. VIII, 4. [18] Gen. I, 10.

(29) Hæc : Ἀλλ' ὁ μὲν ἄνθ.... ὑπὸ ἀνθρώπου, deerant in Anglicano, sed addita sunt manu recentiore.

θέστερον εἴπωμεν τὸ καταγγελλόμενον· οἱ δὲ γεωργοὶ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν δίκελλαν τῶν λόγων τοῖς ἐσπαρμένοις ἐπιβαλόντες, γεωργοῦμεν εἰς καρποφορίαν· οὔπω δὲ οἴδαμεν τὸ ὑποκείμενον· ἡ γὰρ τῆς φυλλάδος ὁμοιότης ἀπατᾷ πολλάκις τοὺς προεστῶτας. Ὅταν δὲ ἡ διδασκαλία εἰς ἔργον προχωρήσῃ, καὶ ὁ καρπὸς τῶν ἔργων παχυνθῇ, τότε φαίνεται τίς μὲν ὁ πιστὸς, τίς δὲ ὁ ὑποκριτής. Καὶ πῶς καὶ τίνα τρόπον παραγίνεται πολλάκις εἰς πόλιν ἀνὴρ δυνάμενος διδάσκειν Ἑλληνιστὶ, ὃς, τὴν ἀκοὴν θελγόμενος, σπεύδει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐ τὴν ἰατρείαν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τῶν λόγων τὸ κάλλος μόνον ἁρπάσαι. Ἀνεχώρησεν ὁ εὐγλώττως λαλῶν· ἀνεχώρησε καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸ ζιζάνιον· οὐ γὰρ ἔχει τὸ σιτῶδες, τὸ πιστόν. Ὁ δὲ πιστὸς, κἂν εὐγλώττως λέγῃ τὰ λεγόμενα, σπουδάζει κατακούειν, κἂν Συριστὶ, κἂν Ῥωμαϊστὶ, κἂν διαφόρῳ γλώττῃ. Οὐ γὰρ ζητεῖ λόγους, ἀλλ' ἔργα. « Ὁ γὰρ λόγος ἡμῶν καὶ τὸ κήρυγμα ἡμῶν οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμεως. » Τί τὸ ὄφελος, ἐὰν Ἑλληνιστὶ λαλῶμεν, βαρβαρίζωμεν δὲ τῇ γνώμῃ; Τί τὸ ὄφελος, ἐὰν εὐσύνθετος μὲν ὁ λόγος, κακοσύνθετος δὲ ὁ τρόπος; Πολὺ κάλλιόν ἐστι μήτε τὴν Ἑλλήνων εἰδέναι φωνὴν, καὶ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ ἐν καρδίᾳ κεκτῆσθαι. Εἰ μὲν γὰρ σοφιστοῦ διδασκαλεῖον ἦν ἡ Ἐκκλησία, εὐγλωττίας ἦν ὁ καιρός· ἐπειδὴ δὲ τρόπων ἀγὼν, καὶ καρποφορία τὸ προκείμενον, καὶ προσδοκία οὐρανῶν τὸ προσδοκώμενον, μὴ γλῶττα ζητείσθω, ἀλλ' ὁ τρόπος κατορθούσθω. Πάλιν ἄλλοι νοσοῦσιν ἀνθρωπαρέσκειαν ἀνθρώπων, καὶ καιρὸν καθυποκρίνονται· κἂν μὲν ἐπίσημον πρόσωπον ἢ ἐκ πλατειῶν ἢ ἐξ ἀνθρώπων παραγίνηται, καὶ Χριστιανισμὸν ἐπαγγελλόμενον, τρέχουσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἵνα ἀνθρώπῳ δείξωσι τὸ πρόσωπον. Ἐξῆλθεν ὁ ἐπίσημος, συνεξῆλθεν ὁ ὑποκριτὴς, καὶ ἀπέχει τὸν μισθόν. Δι' ἀνθρώπων ἦλθεν, ἀνθρώπῳ ἤρεσε, παρὰ Θεοῦ οὐδὲν ἔλαβεν· οὐ γὰρ ἐκείνῳ ἔδειξε τὴν διάνοιαν. Τοιαῦτα τῆς Ἐκκλησίας τὰ ζιζάνια.

5. Ἀλλ' ἔχει τι θαυμάσιον ὁ γεωργὸς τῆς Ἐκκλησίας Λόγος· καὶ γὰρ ζιζάνια σιτοποιεῖ, ἐὰν θέλῃ. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοπροαίρετος ἡ τῶν ἀνθρώπων κίνησις, καὶ αὐτεξούσιος ἡ γνώμη, ἐπὶ σοὶ κεῖται τὸ πρᾶγμα· εἰ θέλεις ζιζάνια, εἶ ἀλόγων ζώων τροφή· εἰ θέλεις, μεταβάλλῃ καὶ γίνῃ σῖτος. Εἰκόνα ζητεῖς τῶν λόγων, λάμβανε ἀπὸ δένδρων τὸ ζητούμενον. Ἡ ἀγριέλαιος, ἐπικεντρισθεῖσα, καλλιέλαιος γίνεται, καὶ ἄμπελος ἀγρία, ἡμερωτάτης ἀμπέλου κλῆμα δεξαμένη, ἐπιλανθάνεται μὲν τῶν τῆς ῥίζης παλαιοτήτων, ἀναλαμβάνει δὲ τὴν καινότητα τῶν παλαιῶν. Ἐπιλάθου καὶ σὺ τῶν πρώτων, καὶ ἀνάλαβε τὰ λεγόμενα· καὶ τοῦ ζιζανίου πάρες, τὸ δὲ σιτῶδες ἀνάλαβε· ἵνα δυνηθῇς καὶ αὐτὸς εἴσω ἅλωνος ἐκκλησιαστικῆς γενέσθαι νοητῆς.

6. Ταῦτα δὲ πάντα ὑμῖν εἴρηται διὰ τὸ εὐαγγελικὸν ἀνάγνωσμα, τὸ περὶ σπόρων διαλεγόμενον, διὰ τὸν κατασπείραντα ἐν ταῖς ψυχαῖς, τῶν ψυχῶν λυτρωτὴν Ἰησοῦν, τὸν διαπορευόμενον διὰ τῶν σπορίμων.

[19] I Cor. II, 4.

A hypocrita, ut verius eloquamur quod prædicatur. Nos autem Ecclesiæ agricolæ verborum ligonem per sata immittimus, ut agrum colamus ad fructum ferendum; necdum tamen cognoscimus soli conditionem : foliorum quippe similitudo, præsides sæpe fallit. Verum ubi doctrina in opus procedit, laborumque fructus solidatur, tum apparet quis fidelis, quis hypocrita sit. Qua ratione in urbem plerumque venit vir Græce docendi peritus, auresque demulcens, qui in Ecclesiam properat, non ut medicinam animæ, sed ut verborum elegantiam percipiat. Recedit ille facundus orator : recedit etiam ab Ecclesia zizanium; frumentum quippe seu fidem, non habet. Fidelis autem licet facunde loqui soleat, studiose auscultat, sive Syriace, sive Latine, aut B alio quovis sermone quis utatur. Non quærit enim verba, sed gesta : « Sermo enim noster et prædicatio nostra, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione Spiritus et virtutis [19]. » **48** Quæ utilitas, si Græce loquamur, et mente barbari simus? Quid prodest si compositus sermo, et mores sint incompositi? Multo præstantius est Græce quidem nescire, legemque Dei in corde possidere. Nam si Ecclesia sophistæ schola esset, consectanda foret eloquentia : at cum de morum pugna, et de fructus copia agatur, exspecteturque cœlum; ne lingua requiratur, sed mores instituantur. Rursum aliqui laborant studio placendi hominibus, et ad tempus simulatione utuntur : C quod si illustris persona vel ex plateis, vel ex hominum (turba) accesserit, et Christianismum profiteatur, currunt in Ecclesiam, ut homini illi vultum ostendant suum. Egreditur insignis ille, una exit hypocrita, recepta mercede sua : hominis causa venit, homini placuit, a Deo nihil accepit, nequaquam enim mentem suam illi exhibuit. Ejusmodi sunt Ecclesiæ zizania.

5. Sed quidpiam mirum habet Verbum Ecclesiæ agricola : nam zizania, siquidem ille voluerit, frumentum ferunt. Cum enim electione propria fiat hominum motus, et libera sit ejus sententia; in te res sita est : si vis esse zizania, brutorum animalium pabulum es : sin volueris mutari, frumentum D fies. Si quæras hujusce rei exemplum, ex arboribus quæsitum accipe. Oleaster insitus efficitur bona oliva, et vitis silvestris, sativæ vitis accepto palmite, obliviscitur vetustæ radicis suæ, accipitque novitatem recentis. Obliviscere et tu priorum, et accipe quod dicitur; omissisque zizaniis, frumentum accipe ut mereare intra aream ecclesiasticam spiritualemque recipi.

6. Hæc porro omnia dicta vobis sunt, occasione lectionis evangelicæ, qua de satis agitur, ob eum qui in animabus seminavit, Redemptorem animarum Jesum, transeuntem per sata. Ille autem de industria

Sabbato pertransibat, discipulos per sata ducens: qui discipuli in prætereundo spicas vellebant, manibusque confricantes, comedebant, novam spicis aream, manus scilicet suas, efficientes. Judæi vero discipulos increpabant quod alimenta sumerent: adversus Magistrum indignabantur: « Vide quid faciant discipuli tui [20]? » Sese abalienantes a justitia, nequaquam dicebant: Socii nostrorum discipulorum; sese quippe a magisterio expulerant; sed, « Vide quid faciant discipuli tui: » res conspicuas ostendebant. Spectatori cordium res quæ sub aspectum cadunt commonstratis? Nonne experimento plerumque didicistis, cum ipsas cordium cogitationes perspectas habere? Annon ille est qui ait: « Quid cogitatis mala in cordibus vestris [21]? » Qui cogitationes novit, an spicarum confricationes non noverit? * * *

7. (30) Novus mortuus, inter mortuos liber. Siquidem cæteri mortui quasi vinculis constricti, per angustam abducebantur viam; Jesus vero propter nos mortuus est, et descendit ad inferna inter mortuos: atque inter mortuos cum venisset, non modo liber, sed mortuorum liberator erat. Et ut ediscas ipsum mortuorum fuisse liberatorem, audi hæc Evangeliorum verba: « Et multa corpora sanctorum qui obdormierant resurrexere [22]. » In monumento positus est, et multa monumenta aperta fuere. Erat itaque is inter mortuos liber, quem noti reliquerant: ait namque Evangelium, discipulos omnes, relicto eo, aufugisse [23]. Fugiunt dum viveret: et eo crucifixo, pro ipso mortem subibant; eo quod nihil in cruce remanserit, et post crucem, vitam resumpserit; sed ne mihi attendas soli, sed psalmo jamjam a me lecto. Ausculta dum legam, tu vide ex consequentibus resurrectionem: « Factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber. Posuerunt me in lacu inferiori [24], » uti supra diximus. Et post hæc: « Ego vero oratione mea ad te, Domine [25]. Et **49** mane oratio mea præveniat [26]. » Mortuusne orat: si non resurrexerit, inquam, orat? Siquidem postquam sepulturam et resurrectionem enarrasset, tunc memoravit orationem quam ad Patrem habuit.

8. Nos igitur Dominicam celebramus propter resurrectionem: Judæi etiam nunc Sabbato adhærent, postquam Isaias dixit: « Et Sabbata vestra odit anima mea [27]. » Nihil mihi commune cum Sabbato, quod Dominus odit. Non loquor de dierum circulis, sed de Judæorum usu. Dies enim nullos aversatur Deus: sed eos qui in ipsis diebus male agunt. Et jam quidem Sabbato inhærent: tuncque temporis etiam Salvatorem increpabant, dicentes: « Vide quid faciant discipuli tui, quod non licet in Sabbato facere [28]. » Tum Salvator ad illos: Nonne

A Ὁ μὲν οὖν διεπορεύετο ἐπίτηδες ἐν Σαββάτῳ, διάγων τοὺς μαθητὰς διὰ τῶν σπορίμων καὶ οἱ μαθηταὶ διερχόμενοι, ἔτιλλον στάχυας, καὶ ψώχοντες ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἤσθιον, καινοτέραν ἅλωνα τοῖς στάχυσι τὰς χεῖρας ἐργαζόμενοι. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐπετίμων τοῖς μαθηταῖς τρεφομένοις, καὶ πρὸς τὸν διδάσκαλον ἀγανακτοῦσιν· « Ἴδε, τί ποιοῦσι οἱ μαθηταί σου; » Ἑαυτοὺς ἀπαλλοτριώσαντες τῆς δικαιοσύνης, οὐκ εἶπαν, Οἱ κοινωνοὶ τῶν μαθητῶν ἡμῶν· ἑαυτοὺς γὰρ τῆς μαθήσεως ἐξώρισαν· ἀλλ', « Ἴδε, τί ποιοῦσιν οἱ μαθηταί σου. » Δεικνύουσι τὰ φαινόμενα. Τῷ γνώστῃ τῶν καρδιῶν δεικνύετε τὰ ὁρώμενα; Οὐκ ἐλάβετε πολλάκις τὴν πεῖραν, ὅτι οἶδε καὶ τῶν καρδιῶν τὰς γνώσεις; Οὐ λέγων· « Τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς πονηρά; » ὁ διαλογισμοὺς εἰδὼς, ἀσταχύων ψωχμοὺς B οὐκ οἶδε; * * *

7. Καινότερος νεκρὸς ἐλεύθερος ἐν νεκροῖς. Οἱ μὲν ἄλλοι νεκροὶ, δεσμοῖς ὥσπερ περιβαλλόμενοι, ἐν εἱρκτῇ τῇ ὁδῷ ἀπήγοντο· Ἰησοῦς δὲ γέγονε δι' ἡμᾶς νεκρὸς, καὶ κατῆλθεν εἰς τὰ καταχθόνια μεταξὺ τῶν νεκρῶν· καὶ ἐν νεκροῖς μὲν ἐλθὼν οὐ μόνον ἐλεύθερος ἦν, ἀλλὰ καὶ νεκρῶν ἐλευθερωτής. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ νεκρῶν ἐλευθερωτὴς γέγονεν, ἄκουε τῶν Εὐαγγελίων λεγόντων· « Καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἀνέστησεν. » Ἐν μνήματι ἐτέθη, καὶ πολλὰ μνήματα ἀνεῴχθησαν. Ἦν τοίνυν ὁ ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος, ὃν κατέλιπον καὶ γνώριμοι. Λέγει δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι πάντες οἱ μαθηταὶ, ἀφέντες αὐτὸν, C ἔφυγον. Ἔτι ζῶντα φεύγουσι, καὶ σταυρωθέντος, ὑπεραποθνήσκουσιν· ἐπειδὴ δὲ μηδὲν ἐναπέμεινεν ἐν τῷ σταυρῷ, ἀλλὰ μετὰ τὸν σταυρὸν τὴν ζωὴν ἀπέλαβε. Καὶ μὴ ἐμοὶ μόνον πρόσεχε, ἀλλὰ τῷ ἐμοὶ ἀρτίως ἀναγνωσθέντι ψαλμῷ. Πρόσχες τὸ λεγόμενον· ἐγὼ ἀναγινώσκω, σὺ βλέπε ἐκ τῆς ἀκολουθίας τὴν ἀνάστασιν. « Ἐγενήθην ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀβοήθητος, ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος. Ἔθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, » καθὼς εἰρήκαμεν. Καὶ μετὰ ταῦτα· « Ἐγὼ δὲ τῇ προσευχῇ μου πρὸς σὲ, Κύριε, καὶ τῷ πρωῒ ἡ προσευχή μου προφθάσειε. » Ὁ νεκρὸς προσεύχεται· εἰ μὴ ἀνέστη, προσεύχεται; Μετὰ γὰρ τὸ διηγήσασθαι τὴν ταφὴν καὶ τὴν νεκρότητα, τότε διηγήσατο τὴν προσευχὴν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα γενομένην.

8. Ἡμεῖς μὲν οὖν τιμῶμεν τὴν Κυριακὴν διὰ τὴν D ἀνάστασιν· Ἰουδαῖοι δὲ ἔτι καὶ νῦν ἐξέχονται τοῦ Σαββάτου, καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν τὸν Ἡσαΐαν· « Καὶ τὰ Σάββατα ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχή μου. » Οὐδέν μοι κοινὸν πρὸς τὸ Σάββατον, ὃ ὁ Θεὸς ἐμίσησεν. Οὐ λέγω τοὺς κύκλους τῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ τὸν νομιζόμενον Ἰουδαϊσμόν. Οὐ γὰρ τὰς ἡμέρας μισεῖ ὁ Θεὸς, ἀλλὰ τοὺς κακῶς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐργαζομένους. Καὶ νῦν μὲν ἐξέχονται τοῦ Σαββάτου, καὶ τότε ἐπετίμων τῷ Σωτῆρι λέγοντες· « Ἴδε, τί ποιοῦσιν οἱ μαθηταί σου, ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν Σαββάτῳ. » Ὁ Σωτὴρ πρὸς αὐ-

[20] Matth. XII, 2. [21] Matth. IX, 4. [22] Matth. XXVII, 52. [23] Matth. XXVI, 56. [24] Psal. LXXXVII, 6, 7. [25] Psal. LXVIII, 14. [26] Psal. LXXXVII, 14. [27] Isa. I, 13. [28] Matth. XII, 2.

(30) Hic textus deficit, et, ut videtur, hæc aliunde assuta sunt.

τούς· Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε, ὃ ἐποίησε Δαβίδ; Ὁ ἐκ Δαβὶδ μνημονεύει τοῦ Δαβίδ· ὁ ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα, πρὸ δὲ Δαβὶδ κατὰ πνεῦμα· ὁ κατὰ σάρκα μὲν τοῦ Δαβὶδ υἱὸς, κατὰ πνεῦμα δὲ τοῦ Δαβὶδ δεσπότης· ὁ ἐκ ῥίζης Ἰεσσαὶ βλαστήσας, ἡ ῥάβδος ἡ θαυμασία, ἡ τὸ μὲν γένος Ἰουδαίων συντρίβουσα, τῶν δὲ ἐθνῶν τὸ γένος ὡς ποίμνιον συνάγουσα. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ εἰρηκώς· Καὶ δὴ ἄξω ὑμᾶς ὑπὸ τὴν ῥάβδον μου· καὶ πολὺς ὁ περὶ τῆς ῥάβδου Ἰησοῦ λόγος. Ἔλεγε τοίνυν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· « Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε, ὃ ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπείνασεν αὐτὸς, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔλαβε καὶ ἔφαγεν, ὃ οὐκ ἔξεστιν ποιεῖν εἰ μὴ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν; » Ὁ μὲν οὖν σοφὸς ἀκροατὴς καὶ συνήθης τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων τε καὶ ἀναγνωσμάτων οἶδε τὴν ἱστορίαν, καὶ οὐ χρείαν ἔχει τῆς διηγήσεως· ἐπειδὴ δὲ πολὺς ὁ νεωστὶ συῤῥεύσας ἡμῖν λαὸς, ὁ τὴν ἐπιπόλαιον ἀκρόασιν τῶν θείων λογίων ἔχων, τὸ δὲ βάθος τῆς νοήσεως μὴ ἐνστερνισμένος, καλῶς ἔχειν μοι δοκεῖ ἐπιδραμεῖν καὶ δεῖξαι τὴν ἱστορίαν, ἵνα γνῶμεν τίνος ἕνεκεν ταύτης ἐμνημόνευσεν ὁ Σωτήρ. Βασιλεύς τις ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις, Δαβὶδ, ποιμὴν τὰ πρῶτα, καὶ βασιλεὺς τὰ δεύτερα. Τὴν δὲ βασιλείαν οὐκ ἔλαβεν ἁρπάσας, ἀλλὰ, τοῦ Σαοὺλ ἁμαρτήσαντος καὶ ἀποβαλλομένου, ἐχρίσθη Δαβὶδ ἀπὸ τοῦ Σαμουὴλ (31). Χρισθεὶς δὲ εἰς τὴν βασιλείαν, οὐχ ἅμα ἥρπασε τὸ βασίλειον, ἀλλὰ χρόνοις πολλοῖς δουλεύσας τῷ Σαοὺλ, ὕστερον, ὅτε Θεὸς ἠθέλησεν, ἐφήψατο τῆς βασιλείας. Ἐπεβουλεύετο οὖν ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ, εὐεργετήσας τοῦτον· ἐπεβουλεύετο δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ, τοῦ οἰκείου τέκνου.

9. Ταῦτα ἀληθῶς μὲν συνέβη τῷ Δαβίδ· οὗτος δέ τινας εἰκόνας εἶχε τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας. Ἔδει γὰρ τὸν προπάτορα καὶ εἰκόνας ἔχειν τοῦ ἀπογόνου. « Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβίδ. » Τινὲς αἱ τῶν πραγμάτων ὁμοιώσεις οὐκ ἰσότιμοι. Ὁμοιούσθω γὰρ ὁ δοῦλος τῷ δεσπότῃ· οὐ μὴν ἰσότιμος γίνεται, πλὴν ἔχει τινὰς ὁμοιότητας. Ὁ Δαβὶδ ποιμὴν, καὶ ποιμὴν ὁ Χριστός· « Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, » ἔλεγεν. Ἀλλ' ὁ μὲν ποιμὴν θρεμμάτων, ὁ δὲ ποιμὴν ψυχῶν· ὁμοίωσις πραγμάτων, πολλὴ δὲ παραλλαγὴ τοῦ ἀξιώματος. Ἔχρισε τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλέα Σαμουὴλ ὁ ἱερεὺς, ἐβάπτισε καὶ τὸν Σωτῆρα ὁ Ἰωάννης, ὡς ἱερεὺς ὢν καὶ αὐτός· ὁμοιότης μὲν τῶν πραγμάτων, πολλὴ δὲ διαφορὰ τῶν ὑποκειμένων. Χρισθεὶς δὲ ὁ Δαβὶδ εἰς βασιλέα, οὐχ ἅμα ἥρπασε τὴν βασιλείαν, ἀλλ' ἠνείχετο πολλοῖς χρόνοις δουλεύων τῷ Σαούλ· καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν γεννηθεὶς βασιλεὺς πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ οὐ πρόσκαιρον ἔχων τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων βασιλεὺς, ἐκ βασιλέως Θεοῦ γεννηθεὶς, ἠνείχετο· « Οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν, » ἵνα τελέσῃ τὴν οἰκονομίαν. Ἐδίωκε τὸν Δαβὶδ Σαοὺλ, ἐδίωκε τὸν

hoc legistis quod fecit David? Ex Davide oriundus ille Davidem memorat: qui ex Davide est secundum carnem, ante Davidem autem secundum spiritum: qui secundum carnem quidem Davidis filius; secundum spiritum autem Davidis Dominus: qui ex radice Jessæ germinavit. Virga mirabilis, quæ Judæorum genus conterit, gentium vero populum quasi gregem colligit. Ipse quippe est qui dixit: Ducam vos sub virga mea. Multaque mentio est de virga Jesu. Dixit igitur ad Judæos: « Nonne legistis quid fecerit David, quando esuriit ipse, et qui cum eo erant? quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis accepit et comedit, quod non licet facere nisi solis sacerdotibus [29]? » Sapiens itaque auditor, peritusque ecclesiasticorum dogmatum et lectionum, historiam probe novit, nec eget explicatione. At quandoquidem multus nobis nuper confluxit populus, qui nonnisi levem divinorum eloquiorum cognitionem auditu accepit, neque sententiarum profunditatem in mente apprehendit; operæ pretium mihi videtur, historiam cursim explanare: ut sciamus qua de causa illam memoravit Salvator. Inter priscos rex fuit, nomine David, prius pastor, postmodum rex. Non quod regnum invaserit, sed Saule ob peccatum suum abjecto, unctus est David a Samuele. Ad regnum inunctus non statim regnum occupavit; multis quippe annis Sauli servivit: ac demum cum Deo placuit, regnum adiit. Insidiis igitur appetebatur a Saule, cui beneficia contulerat, insidiis item ab Absalom, proprio filio.

9. Hæc revera contigere Davidi: hic vero quasdam præ se fert Christi adventus imagines. Par fuit enim proavum, pronepotis sui aliquas proferre similitudines. « Liber generationis Jesu Christi filii David [30]. » Sed in altero rerum similitudines non æquales sunt. Esto similis servus Domino; non tamen par erit, licet habeat quasdam similitudines. Pastor David, pastor item Christus. « Ego sum, » inquit, « pastor bonus [31]; » sed pastor ille pecudum, hic pastor animarum. Rerum quidem similitudo, sed magnum discrimen dignitatis. Unxit Davidem in regem sacerdos Samuel: baptizavit Salvatorem Joannes, utpote sacerdos et ipse. Similitudo quidem hic rerum est, sed magna differentia personarum. Unctus David in regem, non statim regnum occupavit: multis quippe annis sustinuit Sauli servire; Salvator quoque noster genitus rex ante sæcula, nec temporale possidens regnum, sed ante omnia sæcula rex ex rege Deo genitus, id sustinuit: « Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens [32]; » ut absolveret œconomiam. Persecutus est Davidem Saul, persecutus est Christum Hero-

[29] Matth. xii, 3, 4. [30] Matth. i, 1. [31] Joan. x, 11. [32] Philipp. ii, 6, 7.

(31) Anglicanus, ὑπὸ τοῦ Σαούλ.

des. Sed neque Saul persequens, Davidi nocuit; neque Herodes persequens, Christum læsit. Insurrexit in Davidem Absalom filius suus, insurrexit in Salvatorem Judas, ipse quoque filius: discipulos quippe Salvator nonnunquam filios vocabat, sic: « Ecce ego et filioli mei quos dedit mihi Deus [33]: » et iterum ad discipulos ait: « Filioli 50 [34]. » Locus autem exitii Absalom, *Manus Absalom* [35], in hunc diem nuncupatur. Jam mihi, quæso, perpende harumce rerum exactam imaginem. Non scriptum est, Pes Absalom, sed, *Manus Absalom*: non itidem Caput Absalom, licet capillis capitis perierit; sed *Manus Absalom*. Prior quippe fuit capite manus quæ tradidit, juxta rerum imaginem; sed quasi egressa, per rerum nuncupationem, manu, Scriptura quod futurum erat, oblique significavit: *Manus Absalom*, et rerum imagines (32). Quot intercedunt similitudines Davidem inter et Salvatorem!

10. Hic igitur David a Samuele in regem unctus est oleo sensibili: aliter autem unctus est Salvator: quo modo et quanam ratione, audi ex quadragesimo quarto Psalmo: « Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi: virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem. Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis præ consortibus tuis [36]; » ne ex simili vocabulo, unctionis æqualitatem putares esse in iis verbis. Unctus est David, unctus est et Christus: sed ille ab homine, hic a Patre unctus est: estque unctio illa ineffabilis, resque illæ incomprehensibiles. Quare ait Psalmista: « Oleo exsultationis præ consortibus tuis. » Consortes scilicet similitudinis, quin parem habeant unctionem. Ubique enim similitudinem retinet, et præstantiam rei conservat. David itaque unctus a Samuele, privatus mansit: Saul vero, transgressis Dei præceptis, impuro spiritui traditus est. Psallebat David, pastoralem tenens citharam, in desertisque degens locis, nemine quicum fabularetur præsente. Citharam compegit, ex cujus pulsatione et concentu duo in primis consequebatur: hujusmodi sono locorum solitudinem mitigabat, nec in dissolutas cantiones delabebatur, sed psalmos canebat, quorum modulatione delectaretur, et pietate juvaretur. Et psallebat in desertis: « Altitudines montium illius sunt [37]: » addebat illud: « Inter medium montium pertransibunt aquæ, et potabunt omnes bestiæ agri. Super eos volucres cœli habitabunt [38]. » Psallebat de homine, his verbis: « Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas [39]. » Psallebat insuper mirabilia Dei opera. Porro cum torqueretur Saul ab impuro spiritu, indicavit illud quidam Sauli: quæ causa fuit ut arcesseretur David. Et

A Χριστὸν Ἡρώδης. Ἀλλ' οὔτε ὁ Σαοὺλ διώκων τὸν Δαβὶδ ἔβλαψεν, οὔτε Ἡρώδης διώκων τὸν Χριστὸν ἔβλαψεν. Ἐπανέστη τῷ Δαβὶδ Ἀβεσσαλὼμ υἱὸς ὤν· ἐπανέστη τῷ Σωτῆρι Ἰούδας υἱὸς ὢν καὶ αὐτὸς ἄλλος· τοὺς γὰρ μαθητὰς οἶδεν ὁ Σωτὴρ ὀνομάζειν υἱούς, λέγων· « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἅ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· » καὶ πάλιν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἔλεγε, « Τεκνία. » Ὁ τόπος τῆς ἀπωλείας τοῦ Ἀβεσσαλὼμ Χεὶρ Ἀβεσσαλὼμ μέχρι τὴν σήμερον καλεῖται. Καὶ βλέπε μοι τὴν ἀκρίβειαν τῆς εἰκόνος τῶν πραγμάτων. Οὐ γέγραπται, Ποῦς Ἀβεσσαλὼμ, ἀλλὰ *Χεὶρ Ἀβεσσαλώμ*· οὐ γέγραπται Κεφαλὴ Ἀβεσσαλὼμ, καίτοιγε ἀπὸ τριχῶν κεφαλῆς ἀπώλετο, ἀλλὰ *Χεὶρ Ἀβεσσαλώμ*. Πρώτη γὰρ ἦν ἡ τῆς κεφαλῆς χεὶρ, ἡ προδοῦσα κατὰ τῆς εἰκόνος τῶν πραγμάτων· ἀλλ' ὡς ἐξελθούσης B διὰ τῆς ὀνομασίας τῶν πραγμάτων τῆς χειρὸς, πλαγίως ἐμήνυσε τὸ ἐσόμενον ἡ Γραφή· *Χεὶρ Ἀβεσσαλὼμ*, καὶ τῶν πραγμάτων εἰκόνες. Ὅσας ὁμοιότητας ἔχει ὁ Δαβὶδ πρὸς τὸν Σωτῆρα!

10. Οὗτος τοίνυν ὁ Δαβὶδ, χρισθεὶς εἰς βασιλέα ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ, ἐλαίῳ αἰσθητῷ· ἄλλως δὲ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐχρίσθη. Πῶς καὶ τίνα τρόπον, ἄκουε τοῦ τεσσαρακοστοῦ τετάρτου Ψαλμοῦ λέγοντος· « Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν. Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· » ἵνα μὴ τῇ ὁμοιολεξίᾳ τῆς χρίσεως ἰσοτιμίαν νομίσῃς εἶναι τῶν λεγομένων. Ἐχρίσθη Δαβὶδ, ἐχρίσθη καὶ ὁ Χριστός· ἀλλ' ὁ μὲν ἐχρίσθη C ὑπὸ ἀνθρώπου, ὁ δὲ ἐχρίσθη ἐκ Πατρός· καὶ ἡ χρίσις ἀνεκδιήγητος, καὶ ἀκατάληπτα τὰ πράγματα. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Ψαλμῳδός· « Ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Τῆς ὁμοιότητός εἰσι μέτοχοι, οὐ μὴν ἰσότιμον ἔχουσι τὴν χρίσιν· πανταχοῦ γὰρ καὶ τὴν ὁμοιότητα τηρεῖ, καὶ τὸ ὑπερέχον τοῦ πράγματος φυλάττει. Ὁ τοίνυν Δαβὶδ, χρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ, ἔμενεν ἐφ' ἑαυτοῦ. Ὁ δὲ Σαοὺλ, παραβὰς ἐντολὰς Θεοῦ, πνεύματι ἀκαθάρτῳ παρεδόθη. Ἔψαλλε δὲ ὁ Δαβὶδ, καὶ κιθάραν εἶχε ποιμενικὴν, καὶ ἐν ἐρήμοις διάγων, καὶ οὐκ ἔχων τίσιν ἀνθρώποις διαλεχθῆναι· καὶ κιθάραν πηξάμενος, καὶ διὰ τοῦ ἀνακρούεσθαι τὰ μέλη δύο εἰργάζετο· παρεμυθεῖτο γὰρ καὶ διὰ τοῦ ἤχου τὸ τῶν τόπων ἔρημον, οὐ μὴν εἰς ἔκλυτα ἐξέπιπτε μέλη, ἀλλὰ ψαλμοὺς ᾖδεν, ἵνα τέρπῃ D μὲν τὸ εὔηχον, ὠφελῇ δὲ τὸ εὐσεβές. Καὶ ἔψαλλεν ἐν ταῖς ἐρήμοις λέγων, ὅτι καὶ « Τὰ ὕψη τῶν ὀρέων αὐτοῦ ἐστι· » προσετίθει δὲ πάλιν· « Ἀνὰ μέσον τῶν ὀρέων διελεύσεται ὕδατα, καὶ ποτιοῦσι πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ. Ἐπ' αὐτὰ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσει. » Ἔψαλλε τὰ περὶ τοῦ ἀνθρώπου, λέγων· « Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας ἁπάσας. » Ἔτι δὲ καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ θαυματουργήματα ἔψαλλε. Ὀδυνωμένου δὲ τοῦ Σαοὺλ

[33] Isa. VIII, 18. [34] Joan. XIII, 33. [35] II Reg. XVIII, 18. [36] Psal. XLIV, 7, 8. [37] Psal. XCIV, 4. [38] Psal. CIII, 10. [39] Psal. VIII, 8.

(32) Obscurus locus.

ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀκαθάρτου, γίνεταί τις μηνυτὴς τῷ Σαοὺλ· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ καλεῖται ὁ Δαβίδ. Καὶ ὁσάκις ἐπετίθετο αὐτῷ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, λαμβάνων τὴν κιθάραν ὁ Δαβὶδ, ἀνεκρούετο, ψάλλων καὶ ὕμνους λέγων τῷ Θεῷ.

11. Μὴ γάρ μοι τῆς κιθάρας μνημόνευε, ἀλλὰ τοῦ ψαλλομένου· μηδὲ, ἁρπάσας τὰ ῥήματα, εἰς θεατρομανεῖς ἐμπέσῃς ἡδονὰς, ἀλλὰ, μνημονεύσας τῶν ψαλμῶν, τῇ Ἐκκλησίᾳ παράμενε. Εἰς χεῖρας τοίνυν λαμβάνων τὴν κιθάραν ὁ Δαβὶδ, καὶ ψάλλων τῷ Θεῷ, τὸν πνίγοντα δαίμονα ἀπήλαυνεν. Ὢ μεγάλης ψαλμῶν δυνάμεως! Τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον πνῖγον ἀοράτως ἐπνίγετο, καὶ ἀνέψυχεν ὁ Σαούλ. Ἐφθόνει δὲ τῷ Δαβὶδ διὰ τοιάνδε ὑπόθεσιν. Ἀλλόφυλοί ποτε ἐπέθεντο τῷ γένει τῶν Ἑβραίων· καί τις Γολιὰθ παμμεγέθης τὸ σῶμα, καὶ θρασὺς τὴν ψυχὴν, καὶ φοβερὸς ὀφθῆναι, ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ὠνείδιζε τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ᾔτει εἰς μονομαχίαν ἕνα, ἀσπίδα μὲν παμμεγέθη περικείμενος, δόρυ δὲ ἐξελὼν, καὶ φοβερὰς κνημῖδας· καὶ οἱ βλέποντες ἔφυγον, καὶ ὁ Σαοὺλ ἐδειλία. Ἧκεν ἐπισκεψόμενος τοὺς ἀδελφοὺς ὁ Δαβὶδ, καὶ συμβάλλει εἰς μάχην, ὁ γυμνὸς τῷ ἐνόπλῳ, ὁ ἀπειροπόλεμος τῷ πολυπολέμῳ, ὁ νέος τῷ ἀνδρί· καὶ πάντων πτηξάντων, καὶ μηδενὸς τολμῶντος ἐπεξελθεῖν, Δαβὶδ ἀναδέχεται τὸν πόλεμον. Εἰδὼς δὲ ἔψαλλεν, ὅτι τοῦ Θεοῦ ὁ πόλεμος, καὶ ὅτι «Ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν, ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται.» Ἤδει ἃ ἔψαλλεν· εἶχεν ὅπλον μέγιστον τὴν πίστιν, καὶ περικεφαλαίαν περιέθετο σωτηρίου, καὶ ἀναλαβὼν ῥάβδον καὶ σφενδόνην, τὸν λίθον περιειλήσας, πλήξας τὸν ἀντίδικον, συντόμως κατήνεγκε. Παρατρέχομεν γὰρ τὰ ῥήματα· ἐπειδὴ οὐ τοῦτο νῦν ἐστι τὸ προκείμενον. Ἔπεσεν ὁ Γολιὰθ ὁ μέγας ὑπὸ τοῦ μικροῦ, καὶ ὁ ἔμπειρος ὑπὸ τοῦ ἀπείρου καὶ ἀφελεστέρου. Καὶ λαβὼν αὐτοῦ τὸ ξίφος, ἀπέτεμεν αὐτοῦ τὴν κεφαλήν. Καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ ἀπηνέχθη ἐν Ἱεροσολύμοις· τὸ δὲ ξίφος αὐτοῦ ἐτηρεῖτο παρὰ Ἀβιμελὲχ τῷ ἱερεῖ. Ἐλυτρώθη ὁ λαὸς ὑπὸ τοῦ ἀντιδίκου. Ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν γυναῖκες χορεύουσαι· θυμηδία γὰρ ἦν τὸ προκείμενον· φόβος δὲ ἐλύθη, ὁ ἐχθρὸς ἔπεσεν, ὁ λαὸς ἐπήνθει· χορεῖαι, καὶ τύμπανα, καὶ ἁρμονία, καὶ εὐφροσύνη τὸ προκείμενον. Αἱ δὲ χορεύουσαι ᾖδον, οὐ πρὸς ἀξίαν ἀφορῶσαι, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐνεργῆσαι· ἔλεγον γάρ· «Ἐπάταξεν ὁ Δαβὶδ ἐν μυριάσιν αὐτοῦ, καὶ Σαοὺλ ἐν χιλιάσιν αὐτοῦ.» Καὶ τῷ νικήσαντι ἔδωκαν τὰς χιλιάδας, καὶ οὐχ εἶπον, πόσαι χιλιάδες, οὐδὲ πόσαι μυριάδες. Δύνανται δὲ καὶ μυριάδες ἀναλυθῆναι εἰς χιλιάδας, καὶ χιλιάδες πολυπλασιασθῆναι εἰς μυριάδας. Ὁ Σαοὺλ, ἀκούσας, ἐπλήγη τὴν διάνοιαν. Ὢ μεγάλης ἀνοίας! Οὐκ ἔδει κἂν τὸ παρὸν αἰδεσθῆναι; Τί βασκαίνεις ἀνθρώπῳ νικητῇ, ἐν μιᾷ ὥρᾳ εὐφημουμένῳ, ὁ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας κρυπτόμενος; Τῶν ἐχθρῶν ἐλυτρώθης, τί βασκαίνεις ἀνθρώπῳ ἐπαινουμένῳ, ἔργα ἄξια ἐπαίνων ἐργασαμένῳ; Ἀλλὰ πρὸς ἑαυτὸν ἔλεγεν· Ἔδωκαν τῷ Δαβὶδ τὰς μυριάδας, καὶ ἐμοὶ τὰς χιλιάδας. Καὶ ἦν ὑποβλεπόμενος τὸν Δαβίδ.

A quotiescunque irrueret in eum spiritus malus, accepta David cithara pulsabat, psalmos hymnosque Deo decantans.

11. Ne mihi enim jam citharæ mentionem facias, sed ejus quod cithara canebatur: neve ex verbis captans occasionem ad theatralium voluptatum cupidinem delabare; sed memor psalmorum, in Ecclesia remane. Cithara igitur manibus accepta David, psallens Deo, præfocantem dæmonem propulsabat. O magnam psalmorum virtutem! Spiritus ille immundus qui præfocabat alium, invisibili et ipse modo præfocabatur, et respirabat Saul: invidia tamen ille flagrabat in Davidem, hac de causa. B Allophyli aliquando invaserant gentem Hebræorum: tum Goliath quidam immani statura, animo feroce, visu terribilis, per quadraginta dies Israeli exprobrabat, et ad singulare certamen provocabat, prægrandi quidem opertus clypeo, hastam attollens, horrendasque gerens ocreas: quem qui viderent fugiebant, Saulque reformidabat. Venit fratres invisurus David, atque manus conserit nudus cum armato, pugnæ imperitus cum peritissimo, adolescens cum viro. Omnibusque terrore perculsis, ac nemine audente prodire, David pugnam suscipit [50]. Et cum non inscius esset, psallebat: Domini est bellum: et, « Fallax equus ad salutem, in abundantia autem virtutis suæ non salvabitur [51]. » Sciebat quæ psalleret. maximum tenebat telum, nempe fidem, et C 51 galeam sibi salutis imposuerat: arreptaque virga et funda, circumvolvit lapidem, percussit adversarium, subitoque prostravit. Verba percurrimus: id quippe non jam nobis propositum est. Prostratus est immanis ille Goliath a parvulo, peritus ab imperito et simpliciore. Sumensque David illius gladium, caput ipsi præcidit. Caput vero deportatum est Hierosolymam, gladiusque ejus servabatur apud Abimelechum sacerdotem. Tum liberatus populus est ab adversario. Egressæ sunt in occursum ejus feminæ choreas agentes: læta quippe admodum res illa erat, depositus metus, prostratus hostis, populus florente vultu erat; hinc choreæ, tympana, harmonia et omnium læ- D tus animus. Porro choreas agentes illæ, canebant, non habita dignitatis ratione, sed gestarum rerum, dicebantque: « Percussit David in myriadibus suis, et Saul in millibus suis. » Victori etiam (Davidi) millia dedere: neque dixere quot millia, vel quot myriadas. Possunt certe myriades resolvi in chiliadas, et chiliades multiplicari in myriadas. His Saul auditis animo perculsus est. O magnam stultitiam! Nonne oportuit vel quodam rei præsentis pudore teneri? Quid invides victori, una hora faustis vocibus celebrato, qui ad quadraginta dies latuisti? Ab hostibus ereptus, quid laudato viro invides, qui laudibus digna edidit facinora? Sed

[50] I Reg. xvii, 4-51. [51] Psal. xxxii, 17. [52] I Reg. xviii, 7.

apud sese dicebat: Dederunt Davidi myriadas, mihi chiliadas. Atque ideo infensis oculis Davidem intuebatur.

12. Vide, quæso, annon pronepotes ejus fuerint ii, apud quos hodie Salvator dexteram manum aridam sanavit. Egressique illi consultarunt, non qua ratione Deo gloriam tribuerent, sed qua bene de se merito insidias pararent. Ait quippe Evangelium, ipsos quidem amentia plenos, exeuntesque deliberasse quid Jesu facerent[43]. Pronepotes persecutoris, pronepotes furiosi illius, pronepotes ejus qui bene de se meritis insidiabatur. Infenso igitur animo Davidem Saul intuebatur, neque rectis eum aspiciebat oculis. Tales enim sunt invidi, tales hypocritæ. Quamobrem tibi dicit Scriptura: «Oculi tui recta videant[44]:» nihil obliquum, nihil invidum, nihil quod cupidinem aut furorem aut quid simile præ se ferat. Aspice amicum rectis oculis, nihil dissimulanter, nihil virulenter. Sed Saul Davidem torvis oculis aspiciebat. Vide mihi, quæso, insidias[45]. Eum in pretio haberi conspicatus, filiam ipsi dare cupit uxorem. O tentatio invidiæ! Insidiatur ei quem generum accipit: nec parcit filiæ, ut honorato viro struat insidias. In dotem vero postulat centum præputia allophylorum. Opinabatur enim si ipsum in pugnam immitteret, centum cum uno congressos, unum interfecturos, atque sic sese rivali expeditum fore. Commissum prælium est; sed inimicus ut inimicus, Deus vero ut Deus. Exit David, solusque centum interficit. Verum Saul animadvertens esse Deum amico suo belli socium, ne ita quidem pudore affectus est: mansitque in parandis insidiis pertinax, atque id non contra inimicum, sed contra virum de se bene meritum. Jonathæque filio irascebatur, quod esset ei cum Davide amicitia: eoque cæcitatis ex invidia deductus est, ut proprium filium interficere tentaret. David autem cum sese videret insidiis appeti, ad tertiam se diem occultat: nam David quoque tertiam norat diem: et inito cum Jonatha fœdere, sese in fugam victor ille dedit: non quo non valeret inimicum ulcisci; sed nolens in virum cui beneficia contulisset, stringere gladium: ac Deo semel committens judicium, fuga se confert cum suis domesticis ad Abimelechum sacerdotem.

A 12. Βλέπε εἰ μὴ ἀπόγονοι αὐτοῦ ἦσαν, οἷς σήμερον ὁ Σωτὴρ ἐθεράπευσε τὴν δεξιὰν χεῖρα τὴν ξηράν. Καὶ ἐξελθόντες ἐκεῖνοι, οὐχ ἵνα δοξάσωσι τὸν Θεὸν, ἐσκέπτοντο, ἀλλὰ πῶς ἐπιβουλεύσωσι τῷ εὐεργέτῃ. Λέγει γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἐπλήσθησαν ἀνοίας, καὶ ἐξελθόντες, διελογίζοντο, τί ἂν ποιήσωμεν τῷ Ἰησοῦ; Ἀπόγονοι τοῦ διώκοντος, καὶ ἀπόγονοι τοῦ μανιώδους, καὶ ἀπόγονοι τοῦ ἐπιβουλεύοντος τοῖς εὐεργέταις. Ὑπεβλέπετο τοίνυν ὁ Σαοὺλ τὸν Δαβὶδ, καὶ οὐχ ἔτι ἔβλεπεν αὐτὸν ὀρθοῖς ὀφθαλμοῖς. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ βάσκανοι, καὶ τοιοῦτοι οἱ ὑποκριταί. Διὰ τοῦτο ἡ Γραφή σοι λέγει· «Οἱ ὀφθαλμοί σου ὀρθὰ βλεπέτωσαν,» μηδὲν πλάγιον, μηδὲ βάσκανον, ἢ ἔρωτος ἢ μανίας, ἤ τι (33) τοιοῦτον ἐχόμενοι. Βλέπε τὸν φίλον ὀρθῶς, μηδὲν κεκρυμμένον, μηδὲν ἰοβόλον. Ἀλλ' ὁ B Σαοὺλ ὑπεβλέπετο τὸν Δαβίδ. Καὶ βλέπε κατασκευήν· ἰδὼν αὐτὸν τιμώμενον, βούλεται αὐτῷ δοῦναι τὴν θυγατέρα ἐπιγαμβρίαν. Ὢ πείρασις βασκανίας! Ἐπιβουλεύει, καὶ νυμφίον αὐτὸν λαμβάνει· καὶ οὐ φείδεται θυγατρὸς, ἵνα τῷ τετιμημένῳ ἐπιβουλεύσῃ. Καὶ ἔπαθλον βούλεται ἑκατὸν ἀκροβυστίας ἀλλοφύλων. Ὑπώπτευε γὰρ, ὅτι, ἐὰν εἰς πόλεμον αὐτὸν ἐμβάλῃ, οἱ ἑκατὸν, συμπλακέντες τῷ ἑνὶ, ἀποκτενοῦσι τὸν ἕνα· καὶ οὕτως ἀπαλλαγείη. Καὶ γέγονεν· ἀλλ' ὁ μὲν ἐχθρὸς ὡς ἐχθρὸς, ὁ δὲ Θεὸς ὡς Θεός. Ἀπέρχεται ὁ Δαβὶδ, καὶ νικᾷ μόνος ἑκατόν. Ὁ δὲ Σαοὺλ ἰδὼν Θεὸν σύμμαχον τοῦ ἐχθροῦ, οὐδὲ οὕτως ἐδυσωπήθη· μᾶλλον δὲ οὐ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ τοῦ εὐεργέτου ἐπέμεινεν ἐν τῇ βουλῇ. Καὶ τῷ υἱῷ Ἰωνάθαν ἠγανάκτει, διὰ τὸ ἔχειν φίλα πρὸς τὸν Δαβὶδ, καὶ ἐπεχείρησε τὸν ἴδιον C υἱὸν ἀνελεῖν τῇ βασκανίᾳ τῆς διανοίας ἀβλεπτῶν. Ἰδὼν δὲ ἑαυτὸν ἐπιβουλευόμενον ὁ Δαβὶδ, κρύβεται ἕως τῆς τρίτης· καὶ ὁ Δαβὶδ οἶδε τὴν τρίτην, καὶ συνθήκας ποιεῖται πρὸς τὸν Ἰωνάθαν, καὶ οὕτως φεύγει ὁ νικητής· οὐκ ἀτονῶν ἀμύνασθαι τὸν ἐχθρὸν, ἀλλὰ μὴ βουλόμενος κατὰ τοῦ εὐεργετηθέντος ἐπαγαγεῖν ξίφος· καὶ παραδοὺς ἅπαξ τῷ Θεῷ τὸ κριτήριον, καὶ φεύγων, ἔρχεται μετὰ τῶν οἰκετῶν πρὸς τὸν Ἀβιμέλεχ τὸν ἱερέα

13. Hæc autem omnia recensemus ob historiam Evangelii, ob verbum illud Salvatoris: «Annon legistis[46] quid fecerit David, cum esuriret: quomodo venerit **52** in domum Dei, et panes propositionis comederit[47]?» Venit itaque David ad Abimelechum sacerdotem cum paucis viæ comitibus. Obstupefactus Abimelech, Ecquid illud, ait, ut dux exercitus solus iter faciat, et vir insignis tam exiguo comitatu utatur? Tum David nequaquam insidias sibi paratas memorat, sed re celata, ait, jussum pueris esse ut in locum conveniant, cui nomen, *Deo fides*. Nota apud Davidem quoque fi-

13. Πάντα δὲ ταῦτα λέγομεν διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐαγγελίου, διὰ τὸ ῥῆμα τοῦ Σωτῆρος τὸ εἰρημένον· D «Οὐκ ἀνέγνωτε ὃ ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπείνασεν, ὡς ἦλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν;» Ἔρχεται τοίνυν ὁ Δαβὶδ πρὸς τὸν Ἀβιμέλεχ τὸν ἱερέα, μετ' ὀλίγων ὁδοιπορῶν. Ἐξεπλάγη ὁ Ἀβιμέλεχ· καὶ, Τί τοῦτο γέγονε, φησὶν, ὅτι μόνος ὁ στρατηλάτης ὁδεύει, καὶ ὁ ἐπίσημος λιτοτέραν ποιεῖται τὴν ὁδοιπορίαν; Ὁ δὲ Δαβὶδ οὐ λέγει τὴν ἐπιβουλὴν, ἀλλὰ σιωπᾷ τὸ πρᾶγμα καί φησιν, ὅτι τοῖς παιδαρίοις ἐντέταλται (34) ἐν τῷ τόπῳ τῷ λεγομένῳ, Θεῷ *πίστις*. Σημείωσαι καὶ τοῦτο

[43] Matth. XII, 14. [44] Psal. XVI, 2. [45] I Reg. XVIII, 25. [46] I Reg. XXI, 6. [47] Matth. XII, 4.

(33) Τι non habetur in Commelin., nec in mss. sed a Parisiensibus additum fuit.

(34) Commel. habet ἐντέταλμαι.

καὶ παρὰ τῷ Δαβὶδ ἡ πίστις· διὰ τὸν μέλλοντα ἐξ αὐτοῦ γεννᾶσθαι, τὸν λέγοντα· « Κατὰ τὴν πίστιν σου γενηθήτω σοι. » Εἰκόνες καὶ ἐνταῦθα πραγμάτων καὶ ὁμοιότητες. Αἰτεῖ ἄρτους ὁ Δαβὶδ παρὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ. Ὁ δέ φησι πρὸς αὐτόν· Οὐκ εἰσὶν ἄρτοι ἀλλ' ἢ οἱ ἀφιερωμένοι ἐκ προσώπου Κυρίου. Πάλιν ἄλλου νόμου δεῖ ἡμᾶς μνημονεῦσαι. Ὁ τοῦ Μωϋσέως νόμος ἔγραψεν ἐν ταῖς τελεταῖς τῆς λατρείας ταῖς γινομέναις κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, δώδεκα ἄρτους θερμοὺς πεφθέντας τεθῆναι ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ὅπου δὲ θέρμη, ἐκεῖ πῦρ. Λεγέτωσαν νῦν ἡμῖν οἱ Ἰουδαῖοι πῶς τηροῦσι τὸ Σάββατον, καὶ τὸ πῦρ ἅπτειν παραιτοῦνται, ὅπου οἱ ἱερεῖς ἅπτουσι πῦρ, καὶ ἄρτους πέψαντες θερμοὺς παρατιθέασι; Μὴ ἐγὼ μόνος παραβαίνω τὸ Σάββατον; Ἰδοὺ οἱ ἱερεῖς τοὺς θερμοὺς πέπτουσιν ἐν Σαββάτῳ, καὶ περιτομὴν διδόασιν ἐν Σαββάτῳ. Ὅπου δὲ περιτομὴ, ἐκεῖ καὶ σίδηρος, καὶ σπόγγοι, καὶ τὰ ἀκόλουθα. Ὅπου ἀρτοποιΐαι, ἐκεῖ καὶ κλίβανοι, ἐκεῖ καὶ φρυγάνων συγκομιδὴ, καὶ ὅλως ἔργον αὐτοῖς, τὸ τῆς ἀρτοποιΐας. Τῷ μὲν οὖν λαῷ τῶν Ἰουδαίων ἀπηγορεύετο μὴ ἐργάζεσθαι ἐν Σαββάτῳ· τοῖς δὲ ἱερεῦσιν οὐκ ἦν ἀπηγορευμένον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖν καὶ πᾶσιν ἀφίεται τὸ ἐν Σαββάτῳ ἐργάζεσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς πάντες βασίλειον ἱεράτευμα. Πάλαι μὲν οὖν τοῖς ἱερεῦσιν ἠφίετο· (35) ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς γεγόναμεν βασίλειον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον. Τοῦ νόμου γράψαντος· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου τοὺς δώδεκα ἄρτους τίθεσθαι ἐν τραπέζῃ· ἄρτων γὰρ ἀφιερωμένων ἐκείνων, ἐκ τῆς τραπέζης (36) ᾔτει ὁ Δαβὶδ τὴν τροφήν. Ὁ δὲ Ἀβιμέλεχ ἔλεγε· « Εἰ διαπεφυλαγμένα τὰ παιδάρια, πλὴν ἀπὸ γυναικός. » Ἰδέ μοι λοιπὸν, ἐν παρεκβάσει τοῦ λόγου, ἀσφαλίζου τὸ εἰρημένον, ὁ πιστὸς, καὶ νόει μοι τὸ λεγόμενον· καὶ τὴν ἁγνείαν ἀναλάμβανε σαρκός. Εἰ γὰρ ὁ Ἀβιμέλεχ τότε ταῦτα παρήγγειλε, πῶς οὐχὶ καὶ παραφυλακτέον; Καὶ οὕτως ἔλαβεν ὁ Δαβὶδ, καὶ ἤσθιε τοὺς ἄρτους, καὶ ἐν Σαββάτῳ ἴσως ἔλαβεν.

14. Ἐπεὶ οὖν οἱ Ἰουδαῖοι κατεμέμφοντο τῷ Σωτῆρι, διὰ τὸ ἐν Σαββάτῳ τοὺς μαθητὰς τίλλειν στάχυας καὶ ἐσθίειν· διὰ τοῦτο εὐκαιρότατα ἐμνημόνευσε τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Σαββάτῳ γενομένης· ἵνα δείξῃ αὐτοῖς, ὅτι, εἰ πρὸς σωτήριον τροφὴν ἠφίετο τῷ Δαβὶδ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ ἐφάψασθαι ἄρτων ἐκ τῆς τραπέζης, οὐκ ἦν ἀπηγορευμένον καὶ τὸ στάχυας λαμβάνοντας, καὶ ψώχοντας ἐσθίειν τοὺς μαθητάς. « Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε ὃ ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν; » Ἔχεις ἑξῆς συνεζευγμένην καὶ τὴν ἱστορίαν περὶ τῆς ξηρᾶς χειρός· ὅπως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰς τὴν συναγωγὴν εἰσελθὼν (δεῖ γὰρ ἡμᾶς παραδραμεῖν τὴν ἱστορίαν διὰ τὸ μῆκος τῶν λόγων, ἵνα μὴ προσκορὴς γένηται ἡ ἀκρόασις·) καὶ ἰδών τινα ἔχοντα ξηρὰν χεῖρα, καὶ γινώσκων ὅτι ἕτοιμοί εἰσιν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὸ κατη-

dem esse: ob eum qui ex illo ortum ducturus erat, qui ait: « Fiat tibi secundum fidem tuam [48]. » Adsunt hic quoque rerum imagines similitudinesque. Postulat panes David ab Abimelecho; respondet illi: Nulli sunt panes præter eos qui consecrati sunt ex conspectu Domini. Alterius hic denuo legis mentio facienda est. Scripsit Moyses [49] in lege de initiationibus sacri cultus die Sabbati faciendis, duodecim panes calidos coctos ponendos esse supra mensam. Ubi autem calefactio, ibi ignis. Dicant hic nobis Judæi, quare Sabbatum observant, quo ignem accendere recusant; cum sacerdotes ignem accenderent, coctosque panes calidos apponerent? Num ego solus transgredior Sabbatum? B Ecce ipsi sacerdotes calidos panes apponunt, coquuntque Sabbato, et circumcidunt Sabbato? Ubi autem circumcisio, ibi ferrum, spongiæ, et cætera quæ ad rem pertinent. Ubi panis confectio, ibi fornaces, ibi sarmentorum commeatus; ac demum opus ab illis peragitur quo panes conficiant. Judæorum itaque populo vetitum erat, ne Sabbato opus facerent: sacerdotibus vero id prohibitum non erat. Quapropter nobis omnibusque permittitur in Sabbato operari, cum nos omnes simus regale sacerdotium. Olim igitur sacerdotibus permittebatur: nobis quoque quoniam sumus regale sacerdotium, gens sancta, idipsum permissum est. Scribente lege, in die Sabbati duodecim panes supra mensam ponendos esse, ex illis in mensa consecratis panibus postulabat David sibi alimentum. C Respondit Abimelech: « Si pueri abstinuerunt maxime a mulieribus [50]. » Jam tu mihi, qui fidelis es, ut paululum digrediamur, his ad cautelam utere verbis, et quod dicitur animadverte, castimoniamque carnis assume. Si namque id tunc præcepit Abimelech, cur non observandum? Sic David accepit, panesque comedit, ac fortassis in Sabbato accepit.

14. Cum itaque Judæi Salvatorem coarguerent, quod discipuli ejus in Sabbato spicas vellerent atque comederent, opportunissime ille historiam Sabbato gestam commemoravit, ut ostenderet ipsis, si Davidi et comitibus ejus concessum fuit ut pro salute panes ex sacra mensa in cibum attingerent; D non fuisse discipulis vetitum ut spicas vellerent, et confricarent ad comedendum. « Annon, inquit, legistis quid fecerit David, cum esuriret ipse et qui cum eo erant, quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit? » Habes exinde adjunctam historiam de arida manu: quo pacto videlicet Salvator noster, ingressus in synagogam (nobis namque percurrenda historia est, ob ejus prolixitatem, ne nauseam pariat audientibus), et cum vidisset quemdam manum aridam habere: nossetque Judæos ad criminandum paratos esse,

[48] Matth. IX, 29. [49] Levit. XXIV, 5. [50] I Reg. XXI, 4.

(35) Locus, ut videtur, mutilus.

(36) Anglicanus, ἐξῆς τραπέζης.

dixerit ad eum cujus arida manus erat : « Surge A (et sta) in medio [81]. » Resurrectio resurgere jussit : « Surge et sta in medio. » Non quod ad pompam curationem edere vellet : norat quippe pro temporis conditione dicere etiam · « Vide, nemini dixeris [82]. » Verum ubi id tempus postulat, celat miraculum ; contra ubi Sabbato miraculum edere par est, tunc apertissime operatur. Quære et volve Evangeliorum scripta, et me vere dicere deprehendes. Observabant in Sabbato insigniora edita miracula : qui, quæso, aut quomodo ? « A sæculo 53 non est auditum, quod quis aperuerit oculos cæci nati [83]. » Hoc miraculum non alio quam Sabbati die edidit. Cum enim ex sputo humi dejecto lutum fecisset, linivit ejus oculos, misitque illum in Siloam : et rediit cæcus visu recepto. Qui vero cæcum B cernerent videntem, ipsi non videbant. Illius quidem sensibiles oculorum pupillæ apertæ sunt ; Judæorum vero non aperti sunt oculi ; imo apertis licet oculis, non videbant, Dominumque damnabant his verbis : « Non est hic homo ex Deo, quoniam Sabbatum non observat [84]. » O ingentem vesaniam ! Nam quale opus factum est ? Sputum ex labiis, digitisque duntaxat lutum : simplex unctio, non instrumentis medicis, sed manu a Deo facta. Quid quod actum est criminare ? Habes in Sabbato gestum miraculum. Abiit cæcus, et abiit visu recepto. Id in Sabbato (Christus) operabatur, ut fide dignus haberetur, cum in Sabbato doceret.

15. Aliud occurrit mihi miraculum. Hierosolymis C erat probatica quædam piscina, quæ etiam nunc illic exstat : habebatque quinque porticus ; sed jam destructa sunt circumjecta ædificia. Jacebat illic paralyticus triginta octo jam annis æger. Diuturnus enim fuit morbus, ut ea saltem ratione, pudore Judæi afficerentur. Nam si brevi fuisset ægritudo, latuisset miraculum : jam vero multi anni sunt veri morbi testes, ut saltem hoc videntes, viderent. Salvator autem cum advenisset et præteriret, ait illi : « Vis sanus fieri [85] ? » et reliqua. Ac surgens ille quoque, tollit grabatum et ambulat. Erat autem Sabbatum. Verum Judæi non videbant miraculum Sabbato editum, sed grabatum ab eo gestari. Par fuisset cogitare illos : Tales medici huc advenerunt, et nemo sanavit : pauper jacebat miser, nec aderat D ei qui ipsum in piscinam dejiceret. Talis est hic miraculorum patrator, novarumque rerum auctor, qui tantam vim paralytico dederit, ut non modo surrexerit, sed et grabatum portaverit suum. Cæca res est malitia : ipsum morbo ereptum damnant, aiuntque illi : « Non licet tibi Sabbato gestare grabatum. » Respondit ille : « Qui me sanum fecit, ille mihi dixit [86]. » Dei opus est quod jussum est. Insueta res est paralyticum triginta et octo annorum sanitati restitui. Ex ejus ore id audivi : Tolle grabatum tuum. Si corpus illi obedivit et sanum factum est, egonec illi ingratus ero, nec gestabo gra-

γορεῖν, λέγει πρὸς τὸν ἔχοντα τὴν χεῖρα τὴν ξηράν· « Ἀνάστηθι εἰς τὸ μέσον. » Ἡ ἀνάστασις τὸ ἀναστῆναι ἐκέλευσεν· « Ἀνάστηθι, καὶ στῆθι εἰς τὸ μέσον. » Οὐ κομπώδη τὴν ἰατρείαν ἐργαζόμενος· οἶδε γὰρ εὐκαίρως λέγειν, « Ὅρα, μηδενὶ εἴπῃς· » ἀλλ' ὅτε μὲν ἔστιν εὔκαιρον, κρύβει τὸ θαυματούργημα· ὅτε δὲ δεῖ ἐν Σαββάτῳ θαυματουργῆσαι, τότε φανερώτατα ἐργάζεται. Ζήτησον τὰ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις γεγραμμένα, καὶ εὑρήσεις τὸ ἀληθὲς τῶν λόγων. Ἐτήρουν ἐν Σαββάτῳ τὰ τῶν θαυματουργημάτων ἐπιδοξότερα· πῶς καὶ τίνα τρόπον; « Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. » Τοῦτο τὸ θαῦμα οὐκ ἐποίησεν ἐν ἑτέρᾳ ἡμέρᾳ, ἀλλ' ἐν Σαββάτῳ. Πηλὸν γὰρ ποιήσας διὰ τοῦ πτῦσαι χαμαὶ, ἐπιχρίσας τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἔπεμψεν εἰς τὸν Σιλωάμ· καὶ ἦλθεν ὁ τυφλὸς βλέπων. Οἱ δὲ τὸν τυφλὸν ἰδόντες βλέποντα οὐκ ἀνέβλεψαν. Κἀκείνου μὲν ἠνεῴχθησαν αἱ αἰσθηταὶ τῶν ὀμμάτων κόραι, Ἰουδαίων δὲ οὐκ ἠνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοί· ἀλλ' ἔχοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς ἠνεῳγμένους, οὐκ ἔβλεπον, καὶ κατέκριναν τὸν Κύριον λέγοντες, ὅτι « Οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. » Ὢ πολλῆς ἀνοίας! Ποῖον γὰρ ἔργον γέγονε; Πτύσμα ἀπὸ χειλέων, ἀπὸ δακτύλων μόνον ὁ πηλὸς, περίχρισμα λιτὸν, οὐκ ἐργαλείοις ἰατρικοῖς, ἀλλὰ χειρὶ θεοποιήτῳ εἰργασμένον. Τί μέμφῃ τὸ πραχθέν; Ἔχεις ἐν Σαββάτῳ θαυματούργημα. Ἀπῆλθεν ὁ τυφλὸς, καὶ ἀπῆλθεν ὁ τυφλὸς βλέπων. Καὶ ἐν Σαββάτῳ ἐποίει, ἵνα ἀξιόπιστος γένηται, ἐν Σαββάτῳ διδάσκων.

15. Ἔχω καὶ ἄλλο θαυματούργημα. Ἐν Ἱεροσολύμοις προβατική τις ἦν κολυμβήθρα, καὶ νῦν ἐστιν· πέντε στοὰς εἶχε· νῦν γὰρ περιῃρέθη τὰ πέριξ οἰκοδομήματα. Παραλυτικὸς δὲ ἔκειτο ἐπὶ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτεσιν ἀσθενῶν. Πολὺς γὰρ ὁ χρόνος γίνεται τῆς νόσου, ἵνα, κἂν οὕτως βλέποντες, δυσωπηθῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι. Εἰ γὰρ ὀλιγοχρόνιος ἦν ἡ νόσος, ἐλάνθανε τὸ θαῦμα· νυνὶ δὲ πολλὰ ἔτη ἐμαρτύρησε τῇ νόσῳ, ἵνα, κἂν οὕτω βλέποντες, ἀναβλέψωσιν. Ὁ δὲ Σωτὴρ παραγενόμενος, καὶ παράγων, λέγει ἐκείνῳ· « Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; » καὶ τὰ ἀκόλουθα. Καὶ ἐξεγερθεὶς κἀκεῖνος, αἴρει τὸν κράββατον, καὶ περιπατεῖ. Σάββατον δὲ ἦν. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι οὐκ ἔβλεπον τὸ θαυματούργημα τὸ ἐν Σαββάτῳ γενόμενον, ἀλλὰ τὸν κράββατον βασταζόμενον, δέον αὐτοῖς λογίσασθαι· Ἰατροὶ τοιοῦτοι παρεγένοντο, οὐδεὶς ἐθεράπευσε· πένης ἔκειτο ὁ ἄθλιος, μηδὲ τὸν ῥίπτοντα εἰς τὴν κολυμβήθραν ἔχων. Τοιοῦτος ὁ θαυματοποιὸς καὶ καινότερα ἐργαζόμενος, ὁ τοσαύτην δύναμιν τῷ παραλυτικῷ δοὺς, ὡς μὴ μόνον ἀναστῆναι, ἀλλὰ καὶ βαστάσαι τὸν κράββατον. Τυφλὸν ἡ πονηρία. Καὶ κρίνουσι τὸν σωθέντα, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· « Οὐκ ἔξεστί σοι ἆραι τὸν κράββατον ἐν Σαββάτῳ. » Ἀπεκρίνατο ἐκεῖνος· « Ὁ ποιήσας με ὑγιῆ, ἐκεῖνός μοι εἶπεν. » Θεοῦ τὸ ἔργον τὸ προσταχθέν. Ἀσύνηθές ἐστι καὶ τὸ παραλυτικὸν διὰ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἐτῶν θεραπευθῆναι. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἤκουσα τοῦ· Βαστάσαι τὸν κράββατον. Εἰ τὸ σῶμα ἐπήκουσε καὶ ὑγιὲς ἐγένετο, ἐγὼ ἀγνώμων ἔσομαι,

[81] Luc. vi, 8. [82] Matth. viii, 4. [83] Joan. ix, 32. [84] Ibid., 16. [85] Joan. v, 7. [86] Joan. v, 10, 11.

τῷ μὴ βαστάσαι τὸν κράββατον; Πάλιν οἱ Ἰουδαῖοι οὐχ A ἐζήτουν αὐτὸν, ἵνα μάθωσι πῶς ἐθεράπευσε, καὶ προσκυνήσωσι τὸν δόντα τοιαῦτα, ἀλλ' ἵνα αὐτῷ ἐπιβουλεύσωσι. Γέγονε κἀκεῖνο τρίτον τὸ νῦν ἀναγνωσθέν.

16. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν, πονηρευομένων συναγωγή. Τί γὰρ πονηρότερον εὐεργετουμένων καὶ ἐπιβουλευόντων; Ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν Ἰουδαίων ἄνθρωπος ἦν χεῖρα ἔχων ξηράν. Ξηρὸς ἦν τις τὴν χεῖρα, καὶ οἱ παρόντες ξηροὶ τὴν διάνοιαν, καὶ οὐχ ἔβλεπον τὸν τότε παρόντα· οὐδὲ ὑπώπτευον τὸ θαυματούργημα τοῦ ἐργαζομένου. Ὁ δὲ Σωτὴρ, πρὶν ποιῆσαι τὸ ἔργον, διὰ λόγων ἐγεώργει τὴν διάνοιαν. Εἰδὼς γὰρ τὸ πονηρὸν τῆς διανοίας, καὶ τὸ βάθος τὸ πικρὸν, πρῶτον αὐτοῖς προπαρηγόρει τοῖς λόγοις, καὶ τὸ ἄγριον τῆς διανοίας ἡμεροῦν ἐβούλετο, καί φησι πρὸς αὐτούς· B «Ἔξεστιν ἀγαθοποιῆσαι ἐν Σαββάτῳ, ἢ κακοποιῆσαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀπολέσαι;» Εἰ γὰρ εἶπεν αὐτοῖς (37), ἔξεστιν ἐργάσασθαι; εὐθέως ἂν ἔλεγον, Παρὰ τὸν νόμον λέγεις. Νυνὶ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, ὃ καὶ ὁ νόμος ἐβούλετο· ὁ γὰρ περὶ τοῦ Σαββάτου νομοθετήσας προσετίθει, ὅτι Πλὴν τούτου, ὃ ἐπὶ ψυχὴν ποιηθήσεται. Αὐτίκα ἐὰν Σαββάτῳ πέσῃ ἄνθρωπος εἰς βάθη, ἔξεστιν Ἰουδαίοις ἀνασπάσαι· οὐ μόνον ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ βοῦν καὶ ὄνον. Οὕτω τὰ ἐπὶ σωτηρίᾳ συνεχώρει ὁ νόμος γίνεσθαι, καὶ ἐτρέφοντο Ἰουδαῖοι ἐν Σαββάτῳ. Ἠρώτησέ τις νῦν αὐτοὺς οὐ τὸ ἀντιλεγόμενον, ἀλλὰ τὸ ὁμολογούμενον· Ἔξεστιν ἀγαθοποιῆσαι; Ἀλλ' οὐδὲ λέγουσι, Ναί· οὐ γὰρ ἦσαν ἀγαθῆς προαιρέσεως. «Ὁ γὰρ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ προφέρει τὸ ἀγαθόν.» C Πονηροὶ δὲ ὄντες Ἰουδαῖοι, περὶ ἀγαθῶν οὐ συντίθενται, καὶ οὔτε ἀγαθοποιῆσαι ὡμολόγουν, οὔτε κακοποιῆσαι εἰπεῖν ἠδύναντο· ἀναίσχυντον γὰρ ἦν τὸ ῥῆμα· ἀλλὰ σιωπῶσιν. Ὅτε δὲ διὰ φλυαρίαν, πολλὰ φλυαροῦσιν· ὅτε διὰ κατηγορίαν, μεγάλα κραυγάζουσιν· «Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον.» Οὗτος ὁ ἄνθρωπος τάδε καὶ τάδε ἐποίησεν. Ὅτι δεῖ ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι, ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀπολέσαι, οἱ μὲν σιωπῶσιν· ὁ δὲ, συλλυπούμενος τῇ καρδίᾳ ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας αὐτῶν, εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ· Οἱ βλέποντες βλεπέτωσαν, οἱ ἀνήκοοι, ὡς βούλονται πράττειν, πραττέτωσαν· οἱ σκληροκάρδιοι ἀπολιθούσθωσαν· ἁπαλυνέσθω δέ σου ἡ δεξιά. Ἔγειραι, μηκέτι προσαίτει. Τὸ γὰρ, ἔγειραι, τὸ καθέζεσθαι ἐδήλου. Ὁ δὲ ξηρὰν ἔχων τὴν χεῖρα τί ἐκαθέζετο, D ἢ πάντως εἰς τὸ προσαιτεῖν; Οὐ δίδωμί σοι ἀργύριον, ἵνα μὴ ἀναλώσῃς· ὑγείαν σοι δίδωμι, μηδέποτε δαπανωμένην. Μηδὲ διὰ τὸ ξηρὰν ἔχειν τὴν χεῖρα προσαίτει, ἀλλ' ἀπολαβὼν αὐτὴν ὑγιῆ, λοιπὸν καὶ σῶαν ἐργασάμενος, ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου πτωχῷ. Ἔγειραι, καὶ στῆθι εἰς τὸ μέσον· γενοῦ θέατρον τοῖς βλέπουσιν. Ἐν σοὶ ὁ ἀγὼν λοιπὸν ἀγωνίζεται ὁ περὶ Σαββάτου. Στῆθι εἰς τὸ μέσον, ἵνα καὶ οἱ χωλεύοντες τὰς ἰγνύας στῶσιν, ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν, ἐὰν ἄρα ἴδωσι. Στῆθι εἰς τὸ μέσον, καὶ λαλήσας πρὸς τοὺς

batum? Rursum Judæi nequaquam sciscitabantur, ut ediscerent quo pacto curasset, et adorarent eum qui talia largitus esset; sed ut ipsi insidias pararent. Jam illud tertium est quod lectum fuit.

16. Ingressus est in Synagogam, quæ erat Synagoga malignantium. Quid namque deterius quam beneficia accipere et insidiari? In Synagoga Judæorum homo erat cujus arida manus. Aridus quidam manu erat, et qui aderant, aridi mente: neque eum cernebant qui tum præsens erat: neque in mentem veniebat miraculum ejus qui talia operaretur. Porro Salvator antequam opus conficeret, verbis mentem excolebat. Compertam enim habens malignitatem animi, et profunditatem acerbam illam, demulcebat primo verbis: agrestem animum lenire studebat, aitque illis: « Licetne Sabbato benefacere, an male: animam salvam facere, an perdere [57]? » Nam si dixisset illis, Licetne operari? statim respondissent, Contra legem loqueris. Nunc autem id locutus est quod lex ipsa voluit: qui enim legem de Sabbato dederat, subjunxit: Præter id quod pro anima fiet. Mox enim ubi in Sabbato ceciderit homo in foveam, licitum Judæis est inde illum extrahere: nec tantum hominem, sed etiam bovem et asinum. Atque ita quæ ad salutem spectabant lex permisit, et **54** ipso Sabbato Judæi vescebantur. Quod si quis percontatus eos fuerit, non de quo disceptatur, sed de quo convenit inter omnes: Licetne benefacere? nequaquam respondent, Etiam: non sunt quippe bonæ voluntatis. Nam, « bonus homo de bono thesauro profert bonum [58]. » Mali porro cum sint Judæi, de bonis agendis non consentiunt, nec fatentur esse benefaciendum, neque possunt affirmare male factum oportere: impudenter enim dictum foret: sed silent. At cum nugandum est, magnas nugas effutiunt: cum autem criminandum, magno clamore aiunt: « Tolle, tolle, crucifige [59], » hic homo hæc et ejusmodi perpetravit: cum autem quæritur, benene an male facere liceat, animam salvam facere, an perdere; illi quidem silent; Dominus vero corde mœrens ob cæcitatem cordis eorum, ait homini illi: Qui vident videant, qui inobsequentes sunt, quod libuerit agant: qui duri sunt corde, lapidescant; verum mollescat dextera tua. Surge, ne amplius mendicato: nam quod jusserit eum surgere, indicium est eum prius sedisse: qui autem aridam manum habebat, quare sedebat, nisi ut mendicaret? Non do tibi argentum ne absumas: sanitatem do tibi nunquam absumendam. Ne occasione aridæ manus mendica: sed ea sana salvaque accepta, operare, extende tu pauperi manum tuam. Surge, et sta in medio: sis spectaculum videntibus. In te deinceps certamen de Sabbato agitur. Sta in medio, ut qui claudicant

[57] Luc. VI, 9. [58] Matth. XII, 35. [59] Joan. XIX, 15.

(37) Anglic. Μὴ γὰρ εἶπεν. Infra, post νυνί, hæc. δὲ εἶπεν αὐτοῖς.... ὁ γὰρ περί, desunt in Angl., sed manu recentiore addita sunt.

poplitibus, consistant, si tamen audiant, si videant. Sta in medio, et loquere Judæis quæ jam dicta sunt : licitumne est id facere annon? Tunc ait ad illum : Extende manum tuam, non te tango, ne Judæi criminentur, neve contingere idem putent esse atque operari, verbum tantum profero. Nequaquam ait Deus : Ne loquare in Sabbato. Si autem verbo opus efficiatur, admirationi sit qui locutus est. Extende manum tuam. Vide discrimen facti : Petrus in Speciosa porta paralyticum sanans, compressa illius dextera manu excitavit. Servus attrectando, extendit; Dominus jubendo extendit. Extende manum tuam. Do tibi virtutem, et efficaciam sanitatis. Verbo jussioneque mea in te constituo : Extende manum tuam. Dixit ille, iste fecit : arida manus sanitati restituta, mentisque Judæorum ariditas minime sanata fuit; sed egressi, ut modo lectum fuit, deliberabant quid facerent Jesu. Deliberas quid facturus sis : adora ut Deum, adora miraculorum auctorem, adora hominem, ea, quæ supra homines sunt, operantem. Non apposuit emplastra, non perfusionibus quibusdam brachium emollivit, non sexcenta remediorum genera adhibuit. In medio stabat ille, rem omnes gestam videbant : non enim clam editum opus fuerat, ne quis diceret : Herbam adhibuit, emplastrum apposuit. Surge, sta in medio; ut ne ipsam rei veritatem calumnientur, ut nullus sit sycophantiæ locus.

17. Egressi autem illi deliberabant quid facerent de Jesu : ut etiam hic in hac ipsa hora, stat quispiam arida manu, cum eam pauperi non porrigit ad eleemosynam : is quantumvis corpore sanus, aridus est mente. Audi et tu hac ipsa hora salutaria hæc verba : Extende manum tuam, et ab hac die incipe eleemosynam pauperi erogare. Alio item modo id pertractemus. Multi incurii sunt in precando, tota die negotiis incumbunt humanis, vilipenduntque divinum precationum negotium. Huic quoque dicat Salvator : Extende manum tuam, ut ait Apostolus : « Volo orare homines in omni loco, extollentes sanctas manus [60]. » Cæterum quia sermo noster satis processit, surgentes **55** nos ipsi extendamus manus, non solum in die, sed et in nocte : « In noctibus extollite manus vestras in sancta, et benedicite Dominum [61]. » Et extendamus manus sanctas abluti inter innocentes; ut invocato universorum Deo, ejus auxilio perfruamur, in Christo Jesu Domino nostro, per quem Deo gloria cum Spiritu sancto, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

A Ἰουδαίους τὰ εἰρημένα, ὅτι ἔξεστι τόδε ποιῆσαι ἢ οὔ; Τότε λέγει πρὸς αὐτόν· Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου· οὐχ ἐγὼ ἅπτομαι, ἵνα μὴ Ἰουδαῖοι κατηγορήσωσιν· ἵνα μὴ τὸ ἅψασθαι ἔργον εἶναι νομίσωσι, λόγῳ λαλῶ. Οὐκ εἶπεν ὁ Θεὸς, Μὴ λάλει ἐν Σαββάτῳ. Ἐὰν δὲ ὁ λόγος ἔργον γένηται, θαυμαζέσθω ὁ λαλήσας. Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου. Βλέπε μοι διαφορὰν πράγματος· ὁ Πέτρος ἐν Ὡραίᾳ πύλῃ παραλυτικὸν σώζων, πιάσας δεξιᾶς χειρὸς ἤγειρεν. Ὁ δοῦλος κρατῶν ἐκτείνει· ὁ δεσπότης κελεύων ἐκτείνει. Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου· σοὶ δίδωμι τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς θεραπείας. Διὰ τῶν λόγων κελεύσας ἐντίθημι· Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου. Ὁ μὲν εἶπεν, ὁ δὲ ἐποίησε. Καὶ ἡ μὲν ξηρὰ χεὶρ ἀποκατεστάθη· τὸ δὲ ξηρὸν τῆς διανοίας τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἐθεραπεύθη· ἀλλ' ἐξελθόντες, κατὰ
B τὸ ἀρτίως ἀνάγνωσμα, διελογίζοντο, τί ἂν ποιήσειαν τῷ Ἰησοῦ. Διαλογίζῃ, τί ποιήσεις; προσκύνησον ὡς Θεὸν, προσκύνησον τὸν θαυματοποιὸν, προσκύνησον ἄνθρωπον τὰ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐργασάμενον. Οὐκ ἐμπλάστρους προσέθηκεν, οὐκ ἐμβροχαῖς τισιν ἡπάλυνεν, οὐ μυρία φάρμακα ἰατρικὰ προσήνεγκεν. Εἰς τὸ μέσον ἦν ὁ ἑστὼς, πάντες ἔβλεπον τὸ γενόμενον· μὴ γὰρ κρύφιον ἦν τὸ ἐργαζόμενον· ἵνα μή τις εἴπῃ· Βοτάνην προσήνεγκεν, ἔμπλαστρον προσέθηκεν. Ἔγειραι, στῆθι εἰς τὸ μέσον, ἵνα πάντως μὴ κατηγορήσωσι τῆς ἀληθείας· ἵνα ἀσυκοφάντητον γένηται τὸ πρᾶγμα.

17. Ἐξελθόντες δὲ ἐκεῖνοι διελογίζοντο, τί ποιή-
C σωσι τῷ Ἰησοῦ· ὡς καὶ ἐνταῦθα κατὰ τήνδε τὴν ὥραν, ἕστηκέ τις ξηρὰν ἔχων τὴν χεῖρα, ὁ μὴ ἐκτείνων πτωχῷ ἐλεημοσύνην. Οὗτος κἂν ὑγιαίνῃ τὸ σῶμα, ξηρός ἐστι τὴν διάνοιαν. Ἄκουσον καὶ σὺ κατὰ τήνδε τὴν ὥραν τῶν σωτηρίων λόγων λεγόντων· Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου· καὶ ἀπὸ τοῦ σήμερον ἄρξαι ποιεῖν ἐλεημοσύνην πτωχῷ. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸ λάβωμεν. Πολλοί τινές εἰσιν ἀμελεῖς εἰς προσευχὰς, καὶ πᾶσαν μὲν τὴν ἡμέραν ἀσχολοῦνται περὶ ἐργασίας ἀνθρωπίνας, καταφρονοῦσι δὲ τῆς θείας ἐργασίας τῶν προσευχῶν. Καὶ πρὸς τοῦτον λεγέτω ὁ Σωτήρ· Ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος· « Βούλομαι προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας, ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας. » Αὐτάρκως δὲ τῶν λόγων ἡμῶν προχωρησάντων, ἀναστάντες καὶ ἡμεῖς ἐκτείνωμεν τὰς χεῖ-
D ρας, καὶ μὴ μόνον ἐν ἡμέρᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν νυκτί· « Ταῖς νυξὶν ἐπάρατε τὰς χεῖρας ὑμῶν εἰς τὰ ἅγια, καὶ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον. » Καὶ διαπετάσωμεν χεῖρας ὁσίους, νιψάμενοι ἐν ἀθώοις· ἵνα, τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἐπικαλούμενοι, τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας ἀπολαύσωμεν, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Θεῷ ἡ δόξα ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[60] I Tim. II, 8. [61] Psal. CXXXIII, 2.

ADMONITIO IN HOMILIAM SEQUENTEM.

Hoc opusculum licet in antiquis codicibus legatur, nobis non videtur Athanasianum. Orationis certe genus minus elegans, explanationes Scripturarum minus aptæ, et nonnihil contortæ, scriptorem sane præferunt longe Athanasio imparem. Quæ causa nobis fuit ut inter dubia Opera recenseremus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ · *ΠΟΡΕΥΘΕΝΤΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΚΩΜΗΝ* (38), *ΕΥΡΗΣΕΤΕ ΠΩΛΟΝ ΔΕΔΕΜΕΝΟΝ.*

S. P. N. ATHANASII

IN ILLUD : *PROFECTI IN PAGUM QUI EST E REGIONE, INVENIETIS PULLUM ALLIGATUM* [62].

1. Οἱ τὰ ἐπὶ γῆς φρονήσαντες, καὶ τῆς ἐντολῆς A τοῦ Θεοῦ καταφρονήσαντες, καὶ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ μοχθήσαντες, οὗτοι πρὸ τῆς τῶν ἀγαθῶν εὑρέσεως ἐν ἀγνοίᾳ διέτριβον. Οἶμαι γὰρ καὶ τὸν σοφώτατον Σολομῶντα διὰ τοῦτο λέγειν (39), ὅτι « καιρὸς τοῦ ζητῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ ἀπολέσαι. » Ἥμαρτες; ἡσύχασον. Εἰ γὰρ καί ποτε ἐν ἀγνοίᾳ διατρίβων, ἀπώλειαν τῇ σεαυτοῦ ψυχῇ περιεποιήσω, ἀλλὰ καιρὸς γέγονε τοῦ ζητῆσαι ἡμᾶς ταύτην, ὡς καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ διδάσκει ὁ Κύριος ἡμῶν λέγων (40)· « Ζητεῖτε, καὶ εὑρήσετε. » Καὶ πότε δὲ αὐτὴν εὑρήσομεν ἢ νῦν, ὅτε παρὼν ὁ Κύριος ἔλυσεν ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν; ὡς καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος διδάσκει λέγων· « Ἰδοὺ νῦν (41) καιρὸς εὐπρόσδεκτος· ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. » Καιρὸς οὖν ἠκολούθησε τοῦ ἀπολέσθαι τὴν ἐπισκοτοῦσαν ἁμαρτίαν· καιρὸς ἐκάλεσε B τοῦ ζητῆσαι τὸ πεπλανημένον, τοῦ λυθῆναι ἡμᾶς ἐκ τῶν δεσμῶν. Ἦλθε γὰρ ὁ λύων τοὺς πεπεδημένους (42), καὶ ἀνορθῶν τοὺς κατεῤῥαγμένους· ἦλθεν ὁ κηρύσσων ἄφεσιν τοῖς αἰχμαλώτοις, καὶ τοῖς τυφλοῖς ἀνάβλεψιν· « Τότε » γὰρ « ἁλεῖται ὡς ἔλαφος ὁ χωλὸς, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων (43). »

2. Καὶ ἄλλως δὲ ἐπιβάλωμεν τῷ ῥητῷ· κινεῖ γὰρ ἡμᾶς πρὸς πόθον τὸ τοῦ Σολομῶντος λεξείδιον. Φησὶ γάρ· « Καιρὸς τοῦ ζητῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ ἀπολέσαι (44). » Ἐπειδὴ πολλῷ τῷ χρόνῳ πλανώμενον ἦν τὸ

1. Qui terrena sapuere, et Dei mandata despectui habuere, atque in hac vita defessi sunt; hi ante inventionem boni in inscitia versabantur. Arbitror enim sapientissimum Salomonem ea de causa dicere : « Tempus quærendi, et tempus perdendi [63]. » Peccasti? desine. Si enim aliquando in ignorantia versatus, animam tuam in perniciem conjecisti; at venit tempus eam perquirendi, ut in Evangelio Dominus noster docet his verbis : « Quærite, et invenietis [64]. » Quandonam autem inveniemus illam, nisi jam, ubi Dominus ipse præsens nos solvit a vinculis diaboli? quemadmodum beatus Apostolus his docet verbis : « Ecce nunc tempus acceptabile : ecce nunc dies salutis [65]. » Tempus itaque venit tenebricosum peccatum destruendi : vocat tempus ut quæramus id quod erravit, ut solvamur a vinculis. Venit quippe qui solvit compeditos, qui erigit elisos [66]; venit qui annuntiat captivis dimissionem, cæcis visum. « Tunc » enim « saliet quasi cervus claudus, et expedita erit lingua balborum [67]. »

2. Alio item modo dictum illud pertractemus : Salomonis quippe sententia studium hac in re nostrum accendit. Ait enim : « Tempus quærendi, et tempus perdendi [68]. » Quia jamdiu errabundum erat

[62] Matth. xxi, 2. [63] Eccle. iii, 6. [64] Matth. vii, 7. [65] II Cor. vi, 2. [66] Psal. cxlv, 8. [67] Isa. xxxv, 6. [68] Eccle. iii, 6.

(38) Regius, ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου πορευθέντες. Mox, Reg. et Seg. κατέναντι. Cæteri et editi, ἀπέναντι. Apud Matth. xxi, 2, legitur, ἀπέναντι. Apud Luc. xix, 30, κατέναντι. Regius incipit : Οἱ τὰ ἐπίγεια.

(39) Regius et Felc. 1, διὰ τὸ λέγειν. Gobler. διὰ τοῦ λέγειν. Post, τοῦ ἀπολέσαι, Regius habet, τοῦτ' ἔστιν. Paulo post, Regius, Gobler. et Felc. 1, τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς.

(40) Regius et Seguer. ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησ. Χρ. ἐν Εὐαγγελίοις διδάσκει λέγων. Angl. item habet, ἐν C Εὐαγγελίοις, et cætera ut in textu. Mox, Reg. Gobl. et Felc. 1, εὑρήσετε. Πότε ταύτην εὑρήσωμεν. Ibid. Seguer. solus habet, εὑρήσωμεν, recte.

(41) Νῦν legitur in Regio solo. Infra idem solus, Ἰδοὺ νῦν ἠκολούθησε.

(42) Anglicanus, τοὺς πεπλανημένους.

(43) Seguer. solus, μογιλάλων. Alii, μογγιλάλων. Paulo post idem, ἡμᾶς εἰς πόθον.

(44) Regius, ἐπειδὴ τῷ χρόνῳ. Angl. ἐπειδὴ πρὸ πολλῷ τῷ χρόνῳ. Mox, Regius, τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, καὶ ἀπολόμενον.

genus humanum, diabolique fraudibus perierat, venit tempus ejus perquirendi, revocandi ex captivitate, eximendi ex vinculis. Ex usu quippe nostro erat quærere et ediscere, quod littera occidat, spiritus autem vivificet [69]. Hac igitur re confecta, tempus adfuit destruendi figuram et umbram in littera sitam. Nam ad usque tempus correctionis, hæc ingruebant: re autem perfectiore adveniente, tunc quod ex parte erat evacuatum est [70]. « Cum » enim « essem parvulus, loquebar ut parvulus : cum autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli [71]. » Sane ipse Salvator **56** ait : « Qui invenit animam suam perdet eam, et qui perdiderit animam suam propter me, inveniet illam [72]. » Id est, qui quæsierit animam suam, et invenerit illam in peccatis, cito perdat illam, neque sinat eam in improbitate immorari : ut, capta opportunitate, cum eam rursus perquiret, inveniat in virtute. Si quis enim animam suam extra supplicium invenire cupiat, perdet illam in præsens tempus, ut Christum lucretur. Porro quid sit hic perdere, docet Salvator; nempe, non ut animam nostram in perniciem conjiciamus, sed ut tempore martyrii ne parcamus fortunis, liberis, parentibus, corpori, neque ipsi animæ; sed nos ipsi tradamus ad mortem usque; ut, quemadmodum supra dixi, inveniamus animam nostram in regno cœlorum. Id enim docet Salvator : « Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus [73]. »

3. Si quis igitur voluerit animam suam invenire, perdet illam in hoc tempore. Malitiam ergo in nobis perditam oportet, ut quærentes virtutem, inveniamus illam. Nam si quis ab ira non quieverit, quomodo ad mansuetudinem exercebitur? Si quis a se non eliminaverit fornicationem, quomodo continentiam profitebitur? Primum enim par est abjici omnem avaritiam et idololatriam, atque ita deinceps quærere paupertatem, pietatemque. « Quæsivi » enim, inquit, « quem diligit anima mea : quæsivi et inveni illum, et introduxi eum in domum matris meæ, et in cubiculum ejus quæ me concepit [74]. » Qui porro

A τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ ἀπολλύμενον ταῖς τοῦ διαβόλου πανουργίαις, καιρὸς γέγονε τοῦ ζητηθῆναι τοῦτο, καὶ ἀνακληθῆναι ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ ἐλευθερωθῆναι ἐκ τῶν δεσμῶν (45). Χρεία γὰρ ἦν ζητῆσαι ἡμᾶς καὶ μαθεῖν, ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Τούτου οὖν ἀνυσθέντος, καιρὸς γέγονε τοῦ ἀπολέσθαι τὸν τύπον καὶ τὴν ἐν τῷ γράμματι σκιάν. Μέχρι γὰρ καιροῦ διορθώσεως ἦσαν ἐπικείμενα· τοῦ δὲ τελειοτέρου φανέντος (46), τὸ ἐκ μέρους κατήργηται. « Ὅτε » γὰρ « ἤμην νήπιος, ἐλάλουν ὡς νήπιος· ὅτε δὲ γέγονα ἀνήρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. » Ἀμέλει (47) ὁ Σωτήρ φησιν· « Ὁ εὑρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὑρήσει αὐτήν. » Τουτέστιν, ὁ ζητήσας τὴν ψυχὴν B αὐτοῦ, καὶ εὑρὼν αὐτὴν ἐν ἁμαρτίαις, ταχυνάτω τοῦ ἀπολέσαι αὐτήν, μὴ συγχωρῶν αὐτὴν ἐγχρονίζειν ἐν κακίᾳ· ἵνα, καιρὸν λαβών, ζητήσας αὖθις εὕρῃ αὐτὴν ἐν ἀρετῇ. Καὶ γὰρ εἴ τις βούλεται εὑρεῖν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐκτὸς κολάσεως, ἀπολέσει αὐτὴν πρὸς τὸ παρόν, ἵνα Χριστὸν κερδήσῃ. Τὸ δὲ ἀπολέσαι ἐνταῦθα διδάσκει ὁ Σωτήρ, οὐχ ἵνα ἀπώλειαν τῇ ψυχῇ ἡμῶν (48) περιποιησώμεθα, ἀλλ' ἵνα ἐν καιρῷ μαρτυρίου μὴ φεισώμεθα κτημάτων, μὴ τέκνων, μὴ γονέων, μὴ σώματος, μηδὲ αὐτῆς τῆς ψυχῆς· ἀλλὰ παραδῶμεν ἑαυτοὺς μέχρι θανάτου, ἵν', ὡς προεῖπον, εὑρήσωμεν τὴν ψυχὴν ἡμῶν (49) ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Σωτὴρ διδάσκων ἔλεγεν· « Ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. »

C 3. Εἴ τις οὖν βούλεται εὑρεῖν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτὴν ἐν τῷ νῦν καιρῷ. Χρὴ τοίνυν ἀπολέσθαι ἐν ἡμῖν τὴν κακίαν, ἵνα, ζητήσαντες τὴν ἀρετήν, εὕρωμεν αὐτήν. Ἐὰν γὰρ μή τις παύσηται (50) ὀργῆς, πῶς πραότητα μελετήσει; Ἐὰν μή τις ἀπολέσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν πορνείαν, πῶς σωφροσύνην ἐπαγγέλλεται; Πρῶτον μὲν γὰρ ἀποβαλέσθαι προσήκει ἡμῖν πᾶσαν φιλαργυρίαν καὶ εἰδωλολατρείαν, καὶ (51) εἶθ' οὕτω ζητῆσαι ἀκτημοσύνην καὶ θεοσέβειαν. « Ἐζήτησα » γάρ, φησίν, « ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου· ἐζήτησα αὐτόν, καὶ εὗρον αὐτόν, καὶ εἰσήγαγον αὐτὸν (52) εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρός μου, καὶ

[69] II Cor. III, 6. [70] I Cor. XIII, 10. [71] ibid. 11. [72] Matth. X, 39. [73] ibid. 37. [74] Cant. III, 1, 4.

(45) Hæc, καὶ ἐλευθερωθῆναι ἐκ τῶν δεσμῶν, desunt in Gobler. et Felc. 1. Ibid. Anglic. Χρεία γὰρ νῦν ζητῆσαι.

(46) Regius, ἐπιφανέντος.

(47) Ita Reg. Seguer. Gobl. Angl. Basil. qui tamen postremus habet cum editis, ἔφη. Ibid. hæc, καὶ ὁ ἀπολέσας.... εὑρήσει αὐτήν, desunt in Regio, Gobl. et Felc. 1. Paulo post, Seg. καὶ εὑρὼν αὐτὴν οὖσαν ἐν ἁμαρτίαις, ταχυνέτω. Mox Seg. Gobl. Felc. 1, μὴ συγχωρῶν αὐτῇ. Ibid. omnes mss. ἵνα καιρὸν λάβῃ, præter Felc. 2, qui cum editis habet ἵνα καιρὸν λαβών. Mox, Reg. quem sequi visum est, εὕρῃ. Ed. vero et cæteri mss. εὑρήσει.

(48) Regius, τῇ ψυχῇ ἑαυτῶν. Paulo post, Basil. quem sequimur, μὴ φεισώμεθα κτημάτων, et ita legit Nannius. Regius, μὴ φεισώμεθα χρημάτων, μὴ κτημάτων, non male. Editi, μὴ φεισώμεθα μὴ κτημάτων.

(49) Regius, εὕρωμεν. Ibidem, Regius et Seguer. D τὴν ψυχὴν ἑαυτῶν. Basiliensis, τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Mox, Regius, Seguer. Basil. Anglic. διδάσκων ἔλεγεν. Editi vero, διδάσκει. Mox, post ἢ μητέρα, quidam mss. cum editis habent, ἢ τέκνα, quæ desunt in Basil. et Anglic. Ibid. post ἄξιος, Regius adjicit, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτήν.

(50) Ita Reg. Seguer. Gobler. et Felc. 1. Editi et alii, παύσεται. Anglic. solus, ἀπώσηται. Ibid. Basil. et Anglic. πῶς πραότητος μεταμελετήσει. Regius solus, πῶς πραότητι μελετήσει. Cæteri ut in textu. Ibid. Basil. πολεμήσει ἀφ' οὗ. Paulo post, Regius, Πρῶτον γὰρ ἀπολέσθαι προσήκει ἐν ἡμῖν.

(51) Καί deest in Gobler. et Felc. 1. Mox, Regius, καὶ εὐσέβειαν. Ἐζ. Ibidem, Regius et Seguer. γάρ φησιν. Editi vero, γὰρ ἔφη.

(52) Αὐτόν deest in Gobler. et Felc. 1. Infra, post σημαινόμενος Regius habet, Κύριος τῶν δυνάμεων.

εἰς τὸ ταμιεῖον τῆς συλλαβούσης με. » Οὗτος δέ ἐστιν A ὁ Χριστὸς ὁ σημαινόμενος, ὁ διὰ τὰς ἡμετέρας ἁμαρτίας κατελθὼν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ συλληφθεὶς, καὶ τεχθεὶς καὶ ἐν φάτνῃ ἀνακλιθεὶς, ἕως οὗ σώσῃ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω γὰρ φειδόμενος ἡμῶν (53), ἀποστέλλει καὶ νῦν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εἰπὼν πρὸς αὐτούς· « Πορευθέντες (54) εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εὑρήσετε πῶλον δεδεμένον· λύσαντες ἀγάγετέ μοι· » καὶ πορευθέντες οἱ ἀπόστολοι κατὰ τὸ κελευσθὲν αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου, λύουσι τὸν πῶλον. Μεγάλων δέ ἐστιν ἀνδρῶν λῦσαι τὸν πῶλον τοῦτον, ἀγαπητοί· μεγάλων δὲ, φημὶ (55), οὐ τὴν σωματικὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ μεγάλων ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, καὶ δικαιοσύνῃ· μεγάλων ἐν φρονήσει τε καὶ ἀνδρείᾳ καὶ ἀρετῇ· ὁποῖος μαρτυρεῖται Μωσῆς γεγονέναι, ὡς ὅταν ὁ Ἀπόστολος λέγῃ B περὶ αὐτοῦ· « Πίστει (56) Μωσῆς μέγας γενόμενος, ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραώ· » ἀλλὰ καὶ προκόπτων Ἰσαὰκ μέγας ἐγένετο. Τῶν γὰρ οὕτω μεγάλων ἐστὶ λῦσαι τὸν πῶλον τοῦτον. Καὶ (57) εἴθε κἀγὼ τηλικοῦτος ἤμην, ὡς δυνηθῆναί με τὸν πῶλον τοῦτον λῦσαι τῶν δεσμῶν! Ἕκαστος γὰρ ἡμῶν δέδεται τοῖς τῆς ἁμαρτίας δεσμοῖς, ὡς καὶ ἡ Γραφὴ (58) μαρτυρεῖ, λέγουσα, ὅτι σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτημάτων ἕκαστος σφίγγεται. Εὐξώμεθα οὖν, ἵνα καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀποστείλῃ ὁ Ἰησοῦς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ὅπως ἡμᾶς λύσωσιν ἀφ' ὧν ἕκαστος ἡμῶν δέδεται δεσμῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἡμῶν δέδεται φιλαργυρίᾳ, ὁ δὲ συμπλέκεται (59) πορνείᾳ· καὶ ἄλλος μὲν (60) μέθῃ συνδέδεται, ἕτερος δὲ κεκράτηται ὑπὸ κενοδοξίας· C καὶ ὁ μὲν ἀδικεῖ, ὁ δὲ ἁρπάζει τὰ τοῦ πλησίον καὶ τοῦ πένητος, ἄλλος δὲ τόκον ἐπὶ τόκῳ λαμβάνει· καὶ τέλος πάντες ἠσθενήσαμεν ἐν ταῖς ἀδικίαις ἡμῶν (61), καὶ χρῄζομεν τῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἰάσεως· καὶ χρῄζομεν αὐτοῦ, ἵνα καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀποστείλῃ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ λύσωσιν ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν. Οὕτω γάρ φησι (62) πρὸς τοὺς μαθητάς· « Πορευθέντες εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εὑρήσετε πῶλον δεδεμένον· λύσαντες αὐτὸν, ἀγάγετέ μοι. » Κώμην τὴν κατέναντι ὅταν ἀκούεις, τὸν περίγειον τόπον ὑπολάμβανε· ἡ γὰρ πόλις ἐστὶν

his indicatur, Christus est : qui ob peccata nostra de cœlo descendit, conceptus, natus et in præsepio reclinatus est, donec genus humanum liberaret. Cum tantam enim nostræ salutis curam gerat, jam discipulos mittit in pagum ex adverso situm, aiens illis : « Profecti in pagum e regione situm, invenietis pullum alligatum; solventes adducite mihi [75] : » et profecti apostoli, prout jussum sibi fuerat a Domino, pullum solvunt. Magnorum sane virorum est, pullum istum solvere, dilecti ; magnorum, inquam, non statura corporali ; sed fide, charitate et justitia : magnorum prudentia, fortitudine, et virtute : qualis fuisse Moses declaratur, cum Apostolus de illo inquit : « Fide Moyses grandis factus, negavit se dici filium filiæ Pharaonis [76] : » quin et proficiens Isaac, magnus effectus est. Ad eos enim qui hoc modo magni sunt, attinet solvere pullum istum. Atque utinam ego tantus essem, ut pullum hunc vinculis solvere possem! Nam quisque nostrum peccati vinculis alligatur, ut Scriptura testatur, aiens, peccatorum suorum catenis quemque constringi. Oremus itaque, ut ad nos quoque mittat Jesus discipulos suos : qui nos a vinculis solvant, quibus unusquisque nostrum constringitur. Nam avaritia ille devincitur, hic fornicatione complicatur, ebrietate hic, ille vana gloria tenetur : est qui injuria afficiat, est qui bona proximi pauperisque diripiat, alius, qui usuram supra **57** usuram accipiat. Demum omnes infirmamur in injustitiis nostris, egemusque Salvatoris medela : egemus, inquam, ut ad nos mittat discipulos suos, nosque absolvant illi ex vinculis diaboli. Sic enim ait ad discipulos : « Profecti in pagum ex adverso situm, invenietis pullum alligatum : solventes eum, adducite mihi [77]. » Pagum ex adverso situm cum audis, terrestrem locum intellige : civitas quippe illa cœlestis est, ut scribit beatus Apostolus : « Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus [78] : cujus opifex et conditor est Deus [79]. » Rursum ipse : « Non enim accessistis ad tractabilem montem, et obtectum igne ; sed accessistis ad

[75] Matth. xxi, 2. [76] Hebr. xi, 24. [77] Matth. xxi, 2. [78] Hebr. xiii, 14. [79] Hebr. xi, 10.

(53) Basiliensis, οὗτος γὰρ φειδόμενος.

(54) Sic Regius, Seguer. Basil. Anglic. In editis vero, πορευθέντες εὑρήσετε. Paulo post, Reg. et Seguer. καὶ πορεύονται οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, καὶ λύουσι τὸν πῶλον κατὰ τὰ κελευσθέντα αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου, μεγάλων, etc. Anglic. καὶ πορεύονται οἱ ἀπόστολοι κατὰ κελευσθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου, λύουσι. Cæteri ut in textu cum prius editis.

(55) Hæc, μεγάλων δὲ, φημί, absunt a Gobler. et Felc. 1. Ibid. editi cum quibusdam mss. ἀλλ' οὐ τὴν σωμ., sed in tribus mss. ἀλλ' deest, recte. Mox, Regius, Seguer. Basil. Anglic. ἀλλὰ μεγάλων ἐν. Editi et cæteri, μεγάλων ἀλλ' ἐν. Mox, μεγάλων sequens deest in Gobler. et Felc. 1.

(56) Ita Regius, Seguer. Anglic. Basil. Cæteri cum editis, ὡς αὐτὸς ἔφη, πίστει, etc.

(57) Καί, deest in Gobler. et Felc. 1. Mox, Regius, με τῶν παρόντων λῦσαι. Ibidem, Regius, Seguer. Gobler. et Felc. 1, τοὺς δεσμούς. Cæteri vero cum editis, τῶν δεσμῶν.

(58) Ita Regius, Seguer, Basil. Anglic. Editi D vero, ὡς ἔφη ἡ Γραφή, ὅτι. Mox, Regius, ἁμαρτιῶν. Tres postremi quos sequimur, ἁμαρτημάτων. Editi vero, ἡμαρτημένων. Mox, ἡμᾶς deest in Gobler. et Felc. 1.

(59) Ita Regius, Seguer. Basil. Anglic. Editi autem, Καὶ γὰρ ὁ μὲν δέδεται φιλαργυρίᾳ, ὁ δὲ πλέκεται.

(60) Sic Reg. Seguer. Basil. Anglic. In duobus postremis autem, μέν, et paulo post, δέ, desunt. Editi, καὶ ἄλλος μέθῃ συνδέδεται, ἕτερος κρατεῖται κενοδοξίᾳ. Mox subsequentia ex Regio et Seguer. restituimus, in editis et in cæteris mss. mire confusa.

(61) Reg. Seguer. Basil. ἀδικίαις ἑαυτῶν. Mox, Seguer. et Angl. παρὰ τοῦ Σωτῆρος. Editi et cæteri, περὶ τοῦ Σωτῆρος, minus recte.

(62) Ita Regius, Seguer. et Gobler. Editi et cæteri, γὰρ ἔφη. Mox, Reg. et Seguer. Πορεύεσθε... καὶ εὑρή... Ibid. Anglic. ἀπέναντι. Paulo post, Regius et Seguer. κώμην δὲ τήν.

Sion montem, et ad civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum millium angelorum frequentiam [80]. »

A ἐπουρανίᾳ (63), ὡς καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος γράφει· « Οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτός φησιν (64)· « Οὐ γὰρ προσεληλύθατε ψηλαφωμένῳ ὄρει καὶ κεχαλυμμένῳ πυρὶ, ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιὼν ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει. »

4. Tales fuere sancti omnes, et quotquot secundum Paulum incedentes, eodem contendunt. Audi rursum eumdem : « Si enim ipsius meminissent de qua exierunt, haberent utique occasionem revertendi. Nunc autem meliorem appetunt, id est cœlestem [81]. » Hujusmodi erant sancti apostoli et discipuli Domini, qui cum Petro dicebant : « Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te [82]. » Mittuntur itaque solutum supra dictum pullum. Nam Salvatoris nostri adventus et humanitas revocavit nos ex pago e regione posito ad cœlestem ipsius urbem supernam Jerusalem. Arbitror enim nos ob Adami inobsequentiam pulsos esse ex paradiso, et in adversum pagum, quasi in coloniam, deductos : « Ejecit enim, inquit, Deus Adam, et habitare fecit eum e regione paradisi voluptatis [83]. » Sic igitur in adversum pagum mittuntur a Jesu discipuli soluturi pullum. Et vide, quæso, num forte ob eum qui ejectus fuerat e paradiso, atque e regione constitutus, mittantur discipuli a Jesu in adversum pagum soluturi pullum. Ea enim de causa venit Salvator, relictis nonaginta novem ovibus quæ non erraverant, ut profectus eam perquireret quæ erraverat : qua inventa lætatur de ipsa, congaudentque angeli de uno peccatore pœnitente. Quærendum porro, an soli ad pulli ministerium missi sint discipuli in vicum ex adverso positum. Scio enim, ante apostolos, invisibiles potestates Jesu inserviisse. Fortassis enim ipsas potestates, quasi discipulos suos, misit Dominus una cum Petro, ad pagum e regione positum, ut pullum solverent. Audi namque quid de Domino evangelista dicat : « Et ecce, inquit, angeli venientes ministrabant ei [84]. » De humanitate autem clamat David : « Panem cœli dedit eis, panem angelorum manducavit homo [85]. » Nemo itaque degens in corpore, et in hancce vitam pertractus, arbitretur se intra civitatem esse. Non potest quippe is qui sapit carnalia, in ista magna civitate reperiri, sed hujusmodi homo in pago adhuc versatur. Sensus quippe carnis inimicitia est in Deum. Scire igitur oportet, eum qui in pago

4. Τοιοῦτοι δὲ (65) ἦσαν πάντες οἱ ἅγιοι, καὶ ὅσοι κατὰ τὸν Παῦλον πορευόμενοι ταύτης ὀρέγονται. Ἄκουε πάλιν αὐτόν· « Εἰ γὰρ ἐκείνης ἐμνημόνευον, ἀφ' ἧς ἐξέβησαν, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι. Νῦν δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τουτέστιν ἐπουρανίου. » Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου, οἵτινες (66) μετὰ τοῦ Πέτρου ἔλεγον· « Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι. » Ἀποστέλλονται οὖν λῦσαι τὸν προειρη-
B μένον (67) πῶλον. Ἡ γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσία καὶ φιλανθρωπία ἀνεκαλέσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς κατέναντι κώμης εἰς τὴν ἐπουράνιον αὐτοῦ πόλιν τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Οἶμαι γὰρ, ὅτι διὰ τὴν γενομένην τοῦ Ἀδὰμ παρακοὴν ἐξεβλήθημεν ἀπὸ (68) τοῦ παραδείσου, καὶ εἰς κώμην τὴν κατέναντι ἀπῳκίσθημεν· « Ἐξέβαλε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ, καὶ κατῴκισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς. » Καὶ ὧδε οὖν εἰς τὴν κατέναντι κώμην ἀποστέλλονται οἱ μαθηταὶ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ λῦσαι τὸν πῶλον. Καὶ ὅρα μήποτε διὰ τὸν ἐκβληθέντα ἀπέναντι τοῦ παραδείσου οἱ μαθηταὶ ἀποστέλλωνται εἰς τὴν κατέναντι κώμην ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ λῦσαι τὸν πῶλον. Διὰ γὰρ τοῦτο (69) ἐλήλυθεν ὁ Σωτὴρ, καταλιπὼν τὰ
C ἐνενήκοντα ἐννέα πρόβατα, τὰ μὴ πεπλανημένα, ὅπως πορευθεὶς ζητήσῃ τὸ πεπλανημένον· καὶ εὑρὼν, χαίρει ἐπ' αὐτῷ, συγχαίρουσι δὲ οἱ ἄγγελοι ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. Ζητητέον δὲ εἰ μόνοι τῆς τοῦ πώλου διακονίας ἕνεκεν ἀπεστάλησαν οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην. Οἶδα γὰρ, ὅτι πρὸ τῶν ἀποστόλων ἀόρατοι δυνάμεις διηκόνουν τῷ Ἰησοῦ. Ἴσως γὰρ καὶ αὐτὰς τὰς δυνάμεις μαθητευομένας αὐτῷ ὁ Κύριος ἀπέστειλεν ἅμα τοῖς περὶ τὸν Πέτρον εἰς τὴν κατέναντι κώμην, λῦσαι τὸν πῶλον. Ἄκουε γὰρ (70) τοῦ εὐαγγελιστοῦ περὶ τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Καὶ ἰδοὺ, φησὶν, ἄγγελοι ἐλθόντες διηκόνουν αὐτῷ. » Περὶ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος βοᾷ Δαβὶδ λέγων· « Ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. » Μηδεὶς οὖν ἐν σώματι δια-
D τρίβων, καὶ εἰς τὸν βίον τοῦτον περισπώμενος, νομιζέτω, ὅτι ἔνδον ἐστὶ πόλεως. Οὐ δύναται γὰρ ὁ τὰ τῆς σαρκὸς φρονῶν ἐν ταύτῃ τῇ μεγάλῃ πόλει εὑρε-

[80] Hebr. XII, 18, 22. [81] Hebr. XI, 15 16. [82] Matth. XIX, 27. [83] Genes. III, 23, 24. [84] Matth. IV, 11. [85] Psal. LXXVII, 25.

(63) Basiliensis, ἐπουρανίου. Anglic. ἐπουράνιος. Paulo post, Regius, Seguer. Basil. νοάσει λέγων· Οὐ γάρ.
(64) Seguer. Gobler. Reg. φησι. Editi, ἔφη.
(65) Δέ deest. Mox, Reg. solus, κατὰ τὸν Παῦλον πολιτευόμενοι. Mox, Reg. Seguer. Anglic. Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ λέγοντος. Mox, Reg. quem sequimur, ἐξέβησαν. Cæteri vero et editi, ἐξεβλήθησαν.
(66) Ita Regius, Seguer. Anglic. Editi vero, οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, οἵτινες, omissis mediis.
(67) Προειρημένον. deest in Gobler. et Felc. 1, cujus loco Regius habet, μνημονευθέντα.
(68) Ἀπό deest in Seguer Gobl. et Felc. 1, cujus loco Regius et Anglic. habent, ἐκ τοῦ παραδείσου.
(69) Sic Reg. Seguer. Anglic. Editi, ἀποστέλλονται. Διὰ τοῦτο, omissis mediis bene multis. Ibid. Reg. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐπεδήμησεν. Infra, Basil. et Anglic. ζητήσῃ τὸ πλανώμενον.
(70) Γάρ deest in Gobler. et Felc. 1. Ibid. 4, mss. περὶ τοῦ Κυρίου. Cæteri cum editis, περὶ τούτου. Ibidem omnes pene mss. φησίν. Editi, ἔφη.

θῆναι, ἀλλ' ἐν κώμῃ ἔτι διατρίβει ὁ τοιοῦτος. Τὸ γὰρ A φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα (71) εἰς Θεόν ἐστιν. Εἰδέναι οὖν δεῖ, ὅτι ὁ κώμην οἰκῶν οὐ πολιτεύεται τῇ ψυχῇ, οὐ στρατηγεῖ τῇ γνώμῃ, οὐκ ἄρχει ἑαυτοῦ· πόλεως γὰρ μεγάλης ἴδια ταῦτα. Ὅτε γάρ τις ἐν ἀρετῇ πολιτεύηται, καὶ σωφροσύνην στρατηγήσῃ, καὶ σοφίαν βουλεύσηται, καὶ ἐγκρατείας ἄρξῃ, τότε τῶν ἁγίων μιμητὴς γενήσεται. Οἱ γὰρ ἅγιοι οὐκ ἔχουσιν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλ', ὡς προεῖπον, τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦσιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. Ἄκουε γὰρ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Ἐπὶ τῆς γῆς περιπατοῦντες, ἐν οὐρανοῖς τὸ πολίτευμα ἔχωμεν· » καὶ, « Ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανῷ ὑπαρχέτω, » ἀγαπητοί. Σημαίνει γὰρ ὁ ἅγιος Ἀπόστολος διὰ τοῦ, « Ἐπὶ γῆς περιπατοῦντες, » τὴν προκοπὴν τὴν γενησομένην (72) τοῖς μετὰ τὰ ἐνθάδε ἐν οὐρανοῖς πολιτεύεσθαι μέλλουσιν.

habitat, non recto vitæ instituto, non mente duce uti, non sibi imperare : hæc enim magnæ civitatis sunt propria. Nam ubi quis in virtute degit, ex prudentiæ ductu agit, sapienter consulit, temperanter imperat, tunc sanctorum est imitator. Sancti quippe non habent hic manentem civitatem : sed, uti supra dixi, futuram requirunt, cujus opifex et conditor Deus est. Audi enim Apostolum : « In terra ambulantes conversationem in cœlis habeamus ; » et, « Nostra conversatio in cœlis sit [85], » **58** dilecti. Significat enim Apostolus his verbis, « In terra ambulantes, » profectum lucrumque futurum iis qui post hanc vitam in cœlis habitaturi sunt.

5. Πορευθέντες οὖν οἱ μαθηταὶ, ἔλυσαν τὸν πῶλον· B μαθητῶν γὰρ ἔργον ἐστὶ τὸ λῦσαι τὸν πῶλον τοῦτον, καὶ μαθητῶν δυναμένων (73) ποιεῖν τὰ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου λεγόμενα. Πολλοὶ γὰρ δοκοῦντες εἶναι τοῦ Ἰησοῦ μαθηταὶ, οὐχ ὅπως τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπιβουλεύουσι τῷ διδασκάλῳ, ὡς ὁ τρισάθλιος καὶ (74) προδότης Ἰούδας. Πηλίκος δέ ἐστιν ὁ πῶλος οὗτος, ἀγαπητοὶ, ὡς μὴ ἕνα κύριον ἔχειν, ἀλλὰ πολλούς (75); Εἶπον γὰρ πρὸς τοὺς μαθητὰς οἱ κύριοι τοῦ πώλου· Τί λύετε τὸν πῶλον; Ἆρα εἰ ἦν αἰσθητὸς ὁ πῶλος οὗτος, οὐκ ἤρκει ἕνα κύριον αὐτῷ παρακαθέζεσθαι; νῦν δὲ πολλοὶ αὐτοῦ εἰσι κύριοι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Εἶπον γάρ, φησιν, οἱ κύριοι αὐτοῦ πρὸς τοὺς μαθητάς· « Τί λύετε τὸν πῶλον; » Ἴσως γὰρ ἐροῦσι πρὸς αὐτούς· Οὐχ ὁρᾶτε, πόσοι αὐτῷ παρακαθεζόμεθα; πῶς δεδεμένος ἐστί; C πῶς ἐσχήκαμεν αὐτὸν ἔκδοτον; τί ἀποσπᾶτε ἀφ' ἡμῶν τὴν ἐργασίαν ἡμῶν; Τί λύετε τὴν προσδοκίαν ἡμῶν; Ἔτι οὗτος ἡμῖν ὑπολέλειπται, καὶ τούτου ἡμᾶς ἀποστῆσαι (76) βούλεσθε; Ἐὰν οὗτος λυθῇ ἀπὸ τῶν δεσμῶν, ἡμεῖς ἀντ' αὐτοῦ δεσμευόμεθα. Ἐφοβοῦντο τοιγαροῦν οἱ ἀλιτήριοι (77) δαίμονες, ὁρῶντες λυόμενον τὸν πῶλον· ἐταράσσοντο ἐν ἑαυταῖς αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, αἵτινες ᾐχμαλώτευσαν ἡμᾶς. Ἀλλ' ὅτε ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, ἐφοβήθησαν, ἀκούσαντες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μαθητὰς λέγοντος· « Ἰδοὺ (78) δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. » Ἐφοβήθησαν ἀκούσαντες· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » D Ἐφοβήθησαν μὴ οὗτός ἐστιν ὁ τὸ σκότος καταλάμπων· ἤκουσαν γὰρ τοῦ προφήτου λέγοντος· « Γαλι-

5. Profecti igitur discipuli, pullum solverunt; discipulorum quippe opus est, hunc solvere pullum; imo discipulorum qui ea præstare possunt quæ a magistro jubentur. Multi namque qui videntur discipuli esse Jesu, non modo ea non faciunt quæ ab ipso jubentur; sed etiam magistro insidias parant, ut improbissimus et traditor Judas. Quantus porro est iste pullus, dilecti, qui non unum dominum, sed multos habeat? Dixere namque ad discipulos pulli domini : Quare solvitis pullum? Si sensibilis pullus esset, annon sufficeret ei unum assidere dominum? jam vero juxta Evangelium, multi ejus domini sunt. Dixerunt enim, ait, domini ejus, discipulis : « Cur solvitis pullum [86]? » Et fortassis aiunt illis : Nonne videtis quot ipsi assideamus? quemadmodum ligatus sit? quomodo teneamus illum mancipatum? Cur abstrahitis a nobis nostram operam? Quid solvitis nostram exspectationem? Hic etiamnum nobis superest, et nos illo privare vultis? Si ipse solvatur a vinculis, nos ejus loco vinciemur. Terrebantur itaque scelesti dæmones, pullum cernentes solutum : conturbabantur in sese adversariæ potestates, quæ nos in captivitatem redegerant. At quando advenit Dominus noster Jesus Christus, ejusque præsentiam agnovere, reformidabant, cum audissent eum hæc discipulis loquentem : « Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici [87]. » Pertimescebant his auditis : « Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti [88]. » Metuebant ne ille esset qui tenebras illustraret : audierant enim prophetam dicentem : « Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris vidit lucem ma-

[85] Philipp. III, 20. [86] Luc. XIX, 33. [87] Luc. X, 19. [88] Matth. XXVIII, 19.

(71) Basiliensis, ἐχθρός.
(72) Tres mss. γενομένην.
(73) Gobl. et Felc. 1, ἔλυσαν τὸν πῶλον· καὶ μαθητῶν δυναμένων.
(74) Hæc, τρισάθλιος καὶ, desunt in Goblerian. et Felc. 1.
(75) Sic tres mss. Alii vero cum editis, ἀλλ' ὡς πολλούς.
(76) Basiliensis, ἀποστῆναι.
(77) In Gobl. et Felc. 1, ἀλιτήριοι deest. Mor, Seguer. ἐν ἑαυταῖς, rectius quam editi, qui habent, ἐν ἑαυτοῖς.
(78) Regius solus sic totum hunc locum habet, ἀκούσαντες· Ὑπάγετε εἰς τὸ σκότος ἐξώτερον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ἐφοβήθησαν ἀκούσαντες· Ἰδοὺ δέδωκα, etc.

gnam [89].» Omnes itaque circa pullum hiabant, omnes circa ipsum sedebant, nemo ab illo abscedit. Talis iste pullus est, ut omnes ejus domini custodiant illum. Si sensibilis esset, num domini assiderent illi? Num asellus sensibilis multorum dominorum est possessio? num omnes ejus domini assident ipsi, ita ut nullus negotia obeat, nullus in foro ambulet, nihil aliud operis habeant, sed una omnes circa ipsum occupentur? Num asellus sensibilis in bivio alligatur, diversorio præsepioque caret, in agrum non procedit? sed sensibilis pullus in bivio alligatur, omnesque domini ejus assident ipsi, observantque illum. Hæc cum dico, historiam non aufero: nequaquam enim litteram ob spiritum auferimus; sed spiritus vim servamus per litteram.

A λαὸς τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα.» Πάντες οὖν περὶ τοῦ πώλου κεχήνασι, πάντες περὶ αὐτὸν κάθηνται, οὐδεὶς αὐτοῦ ἀφίσταται. Τοιοῦτός ἐστιν οὗτος ὁ πῶλος, ὡς πάντας τοὺς κυρίους αὐτοῦ τηρεῖν αὐτόν. Ἆρα, εἰ ἦν αἰσθητὸς οὗτος, οἱ κύριοι αὐτοῦ παρεκαθέζοντο αὐτῷ; καὶ ὀνάριον αἰσθητὸν πολλῶν κυρίων γίνεται κτῆμα; καὶ πάντες οἱ κεκτημένοι παρακαθέζονται αὐτῷ; οὐδεὶς αὐτῶν πραγματεύεται, οὐδεὶς αὐτῶν ἐν ἀγορᾷ βαδίζει (79), ἄλλο ἔργον οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ πάντες αὐτῶν ὁμοῦ περὶ αὐτὸ ἠσχόληνται; Ἢ ὀνάριον αἰσθητὸν ἐπὶ ἀμφόδου δέδεται, ἔπαυλιν οὐκ ἔχει, φάτνην οὐκ ἔχει, εἰς ἀγρὸν (80) οὐ κατέρχεται; ἀλλὰ πῶλος αἰσθητὸς ἐπ' ἀμφόδου δέδεται, καὶ πάντες οἱ κύριοι αὐτοῦ αὐτῷ παρακαθέζονται, τηροῦντες αὐτόν. Ταῦτα λέγων οὐκ ἀναιρῶ τὴν ἱστορίαν· οὐ γὰρ ἀναιροῦμεν τὸ γράμμα διὰ τὸ πνεῦμα· ἀλλὰ σώζομεν τὴν τοῦ πνεύματος δύναμιν διὰ τοῦ γράμματος.

6. Revera sensibili asello insedit Dominus, Bethania Jerosolymam profectus: ita enim prophetavit Zacharias: «Dicite filiæ Sion: Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinum et pullum filium subjugalis [90].» Salva igitur historiæ fide, perscrutor ea quæ in illa defossa sunt: perquirimus repositum nobis thesaurum, perquirimus spiritus vim. Non enim nudæ historiæ attendimus; Judæorum est ejusmodi stultitia. Certe Dominus noster Jesus Christus eorum coarguens amentiam, ait: «Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis habere vitam æternam [91].» Sed Judæi nudæ litteræ adhærentes, fame consumpti sunt. Gnari itaque nos,
59 fratres, litteram occidere, spiritum autem vivificare; non modo historiam Scripturarum sequamur, neque, ut Judæi, nudæ litteræ adhærescamus, sed, ut scriptum est, scrutemur Scripturas, ut ita earum de Jesu Christo testimonia animo colligere valeamus. Ridebunt sane Græci, objectantes nobis, Deum Christianorum, qui Christus nuncupatur, asello insedisse. Sed nos neque in dubio versamur, neque negamus ejus in carne adventum. Ideo enim corporaliter peregrinatus est, ut id quod perierat perquirendo reperiret, et quod errabat reduceret. Ita enim per prophetam denuntiavit: «Revertimini, filii revertentes, et ego sanabo contritiones vestras [92].» Non abs re igitur hæc significantur in divinis Scripturis, dilecti. Magnus hic pullus est qui alibi, «Filius junior» vocatur. Nam pullus, juvenis est asinus. Nos itaque, id est humana natura,

B 6. Ἀληθῶς ἐπὶ ὀναρίου αἰσθητοῦ ὁ Κύριος ἐκάθισεν (81) ἐρχόμενος ἀπὸ Βηθανίας εἰς Ἱεροσόλυμα· οὕτω γὰρ Ζαχαρίας προφητεύει λέγων· «Εἴπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ ὁ Βασιλεύς σου (82) ἔρχεταί σοι πραΰς, ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου.» Τῆς οὖν ἱστορίας ἀληθευούσης, ζητῶ τὰ ἐν αὐτῇ καταχωσθέντα πράγματα· ζητοῦμεν τὸν ἐναποκείμενον (83) ἡμῖν θησαυρὸν, ζητοῦμεν τοῦ πνεύματος τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ ψιλῇ ἱστορίᾳ προσέχομεν· Ἰουδαίων γὰρ ἡ τοιαύτη ἀπόνοια. Ἀμέλει καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, διελέγχων αὐτῶν τὴν ἄνοιαν, φησίν· «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς, ὅτι ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν.» Ἀλλὰ Ἰουδαῖοι (84) ψιλῷ τῷ γράμματι προσέχοντες ἐλιμοκτονήθησαν. Εἰδότες οὖν ἡμεῖς, ἀδελ-
C φοί, ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ, οὐ μόνον τῇ ἱστορίᾳ τῶν Γραφῶν ἐξακολουθήσωμεν (85), οὐδὲ ὡς Ἰουδαῖοι ψιλῷ τῷ γράμματι προσέχωμεν, ἀλλ', ὡς γέγραπται, ἐρευνᾷν τὰς Γραφὰς ὀφείλομεν, ἵν' οὕτω τὴν ἐκ τούτων μαρτυρίαν περὶ τοῦ Ἰησοῦ καταλαβεῖν δυνηθῶμεν. Γελάσουσι γὰρ καὶ Ἕλληνες καθ' ἡμῶν λέγοντες, ὅτι ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν ὁ καλούμενος Χριστὸς εἰς ὀνάριον ἐκάθισε (86). Καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀμφιβάλλομεν, οὐδὲ ἀρνούμεθα αὐτοῦ τὴν ἐν σαρκὶ παρουσίαν (87). Διὰ γὰρ τοῦτο σωματικῶς ἐπεδήμησεν, ἵνα τὸ ἀπολωλὸς ζητήσας εὕρῃ, καὶ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέψῃ. Οὕτω γὰρ καὶ διὰ τοῦ προφήτου βοᾷ λέγων· «Ἐπιστρέψατε, υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, κἀγὼ ἰάσομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν.» Πράγματα οὖν ἐστι τὰ σημαινόμενα

[89] Isa. IX, 1, 2. [90] Zach. IX, 9. [91] Joan. V, 39. [92] Jer. III, 22.

(79) Anglicanus. ἐν ἀγορᾷ διατρίβει. Mox, Anglicanus, πάντες αὐτῶν περὶ αὐτοῦ ἠσχ. Regius, πάντες ὁμοῦ ὀναρίῳ παρακαθέζονται. Mox, Basiliensis, ἐπὶ ἀμφόδου δέχεται.

(80) Regius, εἰς ἀγρόν. Editi, εἰς ἀγοράν. Mox, Basil. ἐπ' ἀμφόδου δέχεται. Anglic. ἐπ' ἀμφόδου ἐκδέχεται.

(81) Seg. et Basil. ἐπεκάθισεν. Angl. ἐκάθησεν. Idem mox, οὕτω καὶ Ζαχ.

(82) Σου deest in Goblerian. et Felc. 1. Ibidem, ἐπιβεβηκώς abest a Basiliensi et Anglicano.

(83) Ita maxima pars mss. Editi, ἀποκείμενον.

(84) Sic Regius, Gobler. et Felc. 1. Editi vero,
D ἀλλὰ Ἰουδαῖοι μέν. Mox, προσέχοντες deest in Basiliensi et Anglio.

(85) Regius, ἐξακολουθοῦμεν. Seguer. et Gobler. ἐξακολουθήσωμεν Paulo post, Regius, Seguer. Basil. Anglic. ἐρευνᾷν, recte. Editi vero et cæteri, ἐρευνῶντες. Paulo post, Goblerian. ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ.

(86) Anglic. ἐκάθησε. Regius, ἐκαθέστη. Mox in editis et in quibusdam mss. legitur, καὶ ἡμεῖς μέν, sed μέν deest in Basiliensi et Anglicano.

(87) Basiliensis et Anglic. τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν. Infra Goblerian. διὰ τοῦ προφήτου φησίν· Ἐπιστρέψατε.

ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς, ἀγαπητοί. Μέγας ἐστὶν οὗτος ὁ πῶλος, ὃς (88) καὶ ἀλλαχοῦ λέγεται «υἱὸς νεώτερος.» Καὶ γὰρ ὁ πῶλος, ὄνος ἐστὶ νέος. Ἡμεῖς οὖν ἐσμεν ὁ πῶλος, τουτέστιν ἡ ἀνθρωπότης. Ὅντινα ἄνθρωπον οἱ αἰχμαλωτεύσαντες πρὸ τούτου κύριοι αὐτοῦ (89) ἔδησαν δεσμοῖς ἀλύτοις, καὶ ἕκαστος αὐτῶν δεσμοὺς ἐπὶ δεσμῶν κατέδησαν, καὶ σφοδρῶς αὐτὸν ἠσφαλίσαντο, ὡς οἶμαι, ὅτι καὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ κατέδησαν, μὴ συγχωροῦντες αὐτῷ διαβῆναι ἐπὶ τὰ βελτίω. Ἀλλ' ὁ φιλάνθρωπος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ὁ διὰ τοῦτο ἐπιδημήσας (90), κελεύει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, εἰπὼν πρὸς αὐτούς· «Πορευθέντες εἰς τὴν κατέναντι κώμην, εὑρήσετε πῶλον δεδεμένον· λύσαντες ἀγάγετέ μοι.»

A pullus sumus. Hominem quippe, domini ejus, qui prius in captivitatem illum redegerant, insolubilibus vinculis constrinxerant, quorum singuli vincula vinculis adjecerant, atque magna illum sollicitudine observabant, ita ut etiam (arbitror) pedes ejus alligarent, nec sinerent eum ad meliora progredi. Sed Filius Dei hominum amantissimus, qui illius causa peregrinatus est, discipulis suis præcipit hisce verbis: «Profecti in pagum e regione situm, invenietis pullum alligatum, solventes adducite mihi[93].»

7. Πολλὰ οὖν παρέσχεν ἡμῖν ἀγαθὰ ὁ Κύριος, ἀγαπητοί· οὐ γὰρ μόνον τοὺς δεσμοὺς ἡμῶν τῆς ἁμαρτίας ἔλυσεν, ἀλλὰ καὶ ἐξουσίαν ἡμῖν ἔδωκε τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἦν γὰρ ὁ διάβολος καὶ οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους (91) τούτου, λαβόντες ἡμᾶς αἰχμαλώτους, καὶ δήσαντες ἡμᾶς δεσμοῖς ἀλύτοις, προκόπτειν οὐκ ἐπέτρεπον, οὐδὲ συνεχώρουν βαδίζειν τῇ ὁδῷ τῇ ἀγαθῇ· καὶ οὐδὲ οὕτως ἡμῶν ἀφίσταντο (92), ἀλλὰ καὶ δεδεμένους ἡμᾶς ἐσχηκότες, πάλιν περιεκάθηντο, ὠμοί τινες ὄντες καὶ ἄγριοι δεσπόται. Ἀλλ' ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπεδήμησε (93) κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. Ἀμέλει ἀποστέλλει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ λύουσι τὸν πῶλον. Εἶτα λύσας αὐτὸν, καὶ φάτνην οἰκοδομεῖ αὐτῷ, καὶ νομὴν ἑτοιμάζει. Τοῦτο (94) γὰρ ὁ Προφήτης βουλόμενος δεῖξαι, φησί· «Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει, εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν. Ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με (95), τὴν ψυχήν μου ἐπέτρεψε·» καὶ πάλιν· «Ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι, καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων.» Στραφέντες οὖν λοιπὸν (96) εὐαισθητότεροι γενοίμεθα, καὶ ἀναγνωρίσωμεν τὸν εὐεργέτην, καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ δεδομένα ἡμῖν ἀγαθὰ προθύμως δεξώμεθα. Οὕτω γὰρ εὐχαριστοῦντες δυνάμεθα λέγειν σὺν τῷ Δαβίδ· «Ἡτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξεναντίας τῶν θλιβόντων με.» Τοιοῦτον γάρ ἐστι τὸ, «Ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ.» Καὶ τάχα διὰ τοῦτον τὸν πῶλον ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ φάτνης ἀνακλίνεται. Ἆρα γὰρ τόπον οὐκ εἶχεν ὁ Ἰωσὴφ, ἀνὴρ εὐγενὴς ὑπάρχων, καὶ ἀπὸ γένους βασιλικοῦ καταγόμενος, υἱὸς Δαβὶδ χρηματίζων; Καὶ τόπον οὐκ εἶχεν εἰ μὴ τὸ κατάλυμα; Ἄλλος οὐχ ὑπῆρχε τόπος; Ἢ δηλονότι πράγματα θεῖα ἦν τὰ οἰκονομού-

7. Multa itaque nobis bona præstitit Dominus, B dilecti: non modo quippe solvit vincula peccatorum nostrorum; sed etiam potestatem nobis dedit calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici. Erat enim diabolus et principes mundi tenebrarum harum, qui nos captivos fecerant, colligarantque insolubilibus vinculis, nec sinebant procedere aut in via bona progredi. Neque tamen a nobis hoc in statu positis abscedebant; verum in vinculis nos detinentes circa nos sedebant, crudeles sane et efferati domini. Sed Dominus et Salvator noster Jesus Christus peregrinatus est ut prædicaret captivis dimissionem, et cæcis visus restitutionem. Revera discipulos suos mittit, qui pullum solvunt. Dehinc soluto illo, præsepe ædificat, et pabulum parat. Hoc cum Propheta C declarare vellet, ait: «Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam refectionis educavit me, animam meam convertit[94];» et rursum: «Qui producit jumentis fenum, et herbam servituti hominum[95].» Conversi igitur deinceps sensibiliores reddamur, et agnoscamus benefactorem, et bona quibus ab ipso donamur alacriter accipiamus. Ita enim gratias agentes possumus cum Davide dicere: «Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me[96].» Tale quippe est illud: «Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui[97].» Et fortassis ob istum pullum Dominus in præsepio reclinatur. Annon Joseph locum habuerit, vir ille nobilis, et ex regia stirpe oriundus, qui filius David D nuncupatur[98]? An locum alium non habuit, quam diversorium? nullusne alius fuit locus? Nimirum vere divina hic negotia geruntur. Sane jam iterum adversarius **60** noster diabolus, cernens res bene

[93] Matth. xxi, 2. [94] Psal. xxii, 2-3. [95] Psal. ciii, 14. [96] Psal. xxii, 5. [97] Isa. i, 3. [98] Matth. i, 20.

(88) Ita Regius et Seguer. recte. Editi, ὡς. Paulo post ante ἡμεῖς legitur καί in editis, sed abest a Regio, et superfluum est. Ibid. Reg. et Anglic. ὁ πῶλος, καὶ ἂν λέγωμεν ἡμεῖς, πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐστὶ, ὅντινα ἄνθρωπον. Gobler. et Felc. 1, quos sequimur, ut in textu. Editi vero, ὁ πῶλος, τουτέστιν ἡ ἀνθρωπότης. Ἐὰν δὲ λέγωμεν ἡμεῖς, πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐστί· ὅντινα, etc. Regius, Ἐὰν δὲ λέγω.

(89) Κύριοι αὐτοί. Editi, αὐτοῦ, minus recte. Ibidem, Basiliensis, ἐδέθησαν. Mox, Regius, δεσμὸν ἐπὶ δεσμόν. Anglic. δεσμὸν ἐπὶ δεσμοῦ.

(90) Basiliensis, ἐπιδρομήσας.

(91) Hæc, τοῦ σκότους, desunt in Basiliensi.

(92) Regius, ἡμῶν ἀφίσταντο. Editi vero, ἡμῶν ἐφείσαντο.

(93) Regius, ἐπιδεδήμηκε. Basiliensis, ἐπεδρόμησε.

(94) Ita Regius. Editi vero, οὕτω.

(95) Με deest in Basil. et Anglic. Mox, Reg. solus, ἐπέστρεψε.

(96) Λοιπὸν deest in Gobler. et Felc. 1.

gestas in gratiam humani generis, de more invidet ipsi : ratus enim e vulgo aliquem esse dominum, Herodem adornat, qui natum verum Regem pervestigaret, ut ipsum perderet. Proprium quippe scelestissimi et nefarii illius est perdere et occidere : Jesu vero proprium est servare atque tueri; suas quippe miseratur creaturas, siquidem omnia per ipsum facta sunt. Quæramus igitur verum Regem Dominum nostrum Jesum Christum : nosque ipsos examinemus, num soluta sint vincula nostra. Quod si soluta sunt, in melius proficiamus : si nondum soluta sunt vincula tua, trade teipsum discipulis Jesu. Adsunt enim qui nos solvant, accepta ea a Salvatore potestate : « Quodcunque ligaveritis super terram erit ligatum et in cœlis, et quodcunque solveritis super terram erit solutum et in cœlis[99] ; » et : « Quorum remiseritis peccata remittuntur eis[1]. Beati » igitur « quorum remissæ sunt iniquitates et quorum tecta sunt peccata[2]. »

8. Dixerunt igitur domini pulli illius ad discipulos : « Cur solvitis pullum ? » Responderunt illi : « Quia Dominus illo opus habet[3]. » Vides sapientem discipulorum responsionem : audientes enim falsi domini istius pulli, quod verus Dominus eo opus haberet, nihil secundo reponunt; sed terga dantes, nihil ultra repugnare audent. Statim itaque festinant ad principem suum diabolum, cui quæ gesta essent renuntiant. Atque hic mihi, quæso, vide consilium et deliberationem adversus Dominum. Coguntur ibi universæ adversariæ potestates, efficiturque ecclesia malignantium, ut impleretur quod dictum est per Prophetam : « Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus[4]. » Dicunt enim ad diabolum nefarii dæmones : Quid facimus ? pullus solutus est, abiit ad Dominum suum ; non jam sub manu tua est, nec ultra illi dominaris. Cogitabat deinde miser diabolus, quid contra Jesum moliretur. Tunc convenerunt scribæ et Pharisæi in aulam Caiphæ, et consilium inierunt adversus Jesum, quomodo eum perderent. Ignorabant enim miseri, ejus mortem immortalitatem nobis largituram : ejusque descensum, ascensum nobis in cœlum conciliasse. Resurrexit enim Dominus tertia die a mortuis, spoliato inferno, calcato inimico, soluta morte, fractis peccatorum, quibus tenebamur, vinculis :

A μενα. Ἀμέλει καὶ τότε πάλιν ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος, ὁρῶν τὰ κατορθούμενα τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, συνήθως ἐφθόνησε. Νομίσας γὰρ ἕνα τῶν πάντων εἶναι τὸν Κύριον, παρασκευάζει τὸν Ἡρώδην ζητῆσαι τὸν τεχθέντα ἀληθινὸν Βασιλέα, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσῃ. Ἴδιον γάρ ἐστι τοῦ παμμιάρου τούτου καὶ παγκάκου ἀπολλύειν καὶ ἀποκτείνειν· τοῦ δὲ Ἰησοῦ ἴδιόν ἐστι τὸ σώζειν καὶ περιποιεῖσθαι· καὶ γὰρ φείδεται τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων, ἐπειδὴ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ἐπιζητήσωμεν τοιγαροῦν τὸν ἀληθινὸν Βασιλέα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· ἐξετάσωμεν ἑαυτοὺς, εἰ ἐλύθησαν ἡμῶν οἱ δεσμοί· Καὶ εἰ λελυμένοι εἰσὶ, προκόψωμεν ἐπὶ τὸ βέλτιον· εἰ δὲ μήπω λέλυνταί σου οἱ δεσμοὶ, ἐπίδος ἑαυτὸν τοῖς μαθηταῖς τοῦ Ἰησοῦ. Πάρεισι γὰρ οἱ λύοντες B ἡμᾶς, ἐξουσίαν ταύτην εἰληφότες παρὰ τοῦ Σωτῆρος. « Ὅτι ὃ ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὃ ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· » καὶ πάλιν (97)· « Ἐάν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς. Μακάριοι » τοιγαροῦν, « ὧν ἀφέθησαν αἱ ἁμαρτίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀνομίαι. »

8. Εἶπον οὖν οἱ κύριοι τοῦ πώλου πρὸς τοὺς μαθητάς: « Τί λύετε τὸν πῶλον; » Οἱ δὲ ἀποκριθέντες (98) εἶπον· « Ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει. » Ὁρᾷς τῶν μαθητῶν τὴν σοφὴν ἀπόκρισιν· ἀκούσαντες γὰρ οἱ ψευδεῖς κύριοι τοῦ πώλου, ὅτι ὁ ὄντως καὶ ἀληθὴς Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει, δεύτερον οὐκ ἀπεκρίνοντο, ἀλλὰ νῶτα διδόασιν, οὐκ ἔτι ἀντιλέγειν τολμῶσιν (99). Εὐθὺς οὖν σπεύδουσι πρὸς τὸν ἄρ- C χοντα αὐτῶν τὸν διάβολον, ἀπαγγέλλουσιν αὐτῷ τὰ συμβεβηκότα. Καὶ ὅρα ἐκεῖ συμβούλιον καὶ σκέψιν κατὰ τοῦ Κυρίου. Συνάγεται ἐκεῖ πᾶσα ἡ ἀντικειμένη δύναμις, καὶ γίνεται ἐκκλησία πονηρευομένων· ὅπως πληρωθῇ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ Προφήτου (1) λέγοντος· « Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Λέγουσι γὰρ (2) πρὸς τὸν διάβολον οἱ ἀλιτήριοι δαίμονες· Τί ποιοῦμεν; ὁ πῶλος λέλυται, ἀπῆλθε πρὸς τὸν Κύριον αὐτοῦ. Οὐκέτι σου ἐστὶν ὑποχείριος· οὐκέτι αὐτοῦ κυριεύεις (3). Διελογίζετο λοιπὸν ὁ δείλαιος διάβολος, τί ποιήσει τῷ Ἰησοῦ. Τότε συνάγονται οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ λεγομένου Καϊάφα, καὶ συνεβουλεύσαντο κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσω- D σιν. Ἠγνόησαν γὰρ οἱ ἄθλιοι, ὅτι ὁ τούτου θάνατος ἀθανασίαν ἡμῖν χαρίζεται, καὶ ἡ αὐτοῦ κατάβασις τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον ἡμῖν προεξένησεν. Ἀνέστη γὰρ ὁ Κύριος τριήμερος ἐκ τῶν νεκρῶν, σκυλεύσας

[99] Matth. XVI, 19; XVIII, 18. [1] Joan. XX, 23. [2] Psal. XXXI, 1. [3] Luc. XIX, 33, 34. [4] Psal. II, 2.

(97) Πάλιν deest in Gobler. et Felc. 1. Ibid. Anglic. ἄν τινων. Ibid. τοιγαροῦν deest in Gobl. et Felc. 1. Mox, Reg. ὧν ἀφέωνται αἱ.

(98) Ἀποκριθέντες deest in Anglic. Gobler. et Felc. 1, et mox in iisdem, ἔχει.

(99) Regius, δίδωσιν· οὐκέτι πρὸς τὰ λεγόμενα ὑποκρινόμενοι. Paulo post idem, ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ τά. Mox idem, ἐκεῖ θόρυβον καὶ σκέψιν, καὶ συμβούλιον.

(1) Ita maxima pars mss. Alii vero cum editis, ὑπὸ τοῦ προφήτου.

(2) Γάρ, et paulo post ἀλιτήριοι, desunt in Gobl. et Felc. 1. Paulo post, Anglic. λέλυται· ἄγεται πρὸς τόν.

(3) Ita Reg. Basil. Angl. Editi vero, κυριεύοις. Mox, δείλαιος, et infra, λεγομένου, desunt in Gobler. et Felc. 1.

τὸν ᾅδην, τὸν ἐχθρὸν καταπατήσας, τὸν θάνατον λύ- A σας, τῆς κατεχούσης ἡμᾶς ἁμαρτίας τὰ δεσμὰ (4) διαῤῥήξας, τοὺς πεπεδημένους ἐλυτρώσατο, λέγων· Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν. Ἐλευθερωθέντες οὖν ἐκ τῆς δουλείας τοῦ διαβόλου, ἐπιγνῶμεν ἑαυτῶν τὸν εὐεργέτην, δοξάσωμεν τὸν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα (5)· μίαν Θεότητα ὁμολογήσωμεν. Οὕτως γὰρ πολιτευόμενοι βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

vinctosque liberavit dicens : Surgite, hinc proficiscamur. Liberati ergo a servitute diaboli, nostrum agnoscamus benefactorem : glorificemus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum : unam Deitatem confiteamur. Sic enim vitam instituentes, regnum cœlorum possidebimus in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(4) Ita omnes mss. Editi vero, τὰ δέσματα, male. Ibid. Regius, διαῤῥήξας. Καὶ οὕτω γοῦν καὶ τοὺς ἄλλους ἤγειρε λέγων. Mox, in Gobler. et Felc. 1, οὖν deest. Ibidem, Regius et Seguer. ἀπὸ τῆς δουλ.

(5) Regius, Gobler. et Felc. primus, Πατέρα σὺν Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι.

---

61 IN HOMILIAM DE PASSIONE ET CRUCE DOMINI ADMONITIO.

Dubitarunt jamdiu viri eruditissimi sitne Athanasii hæc homilia, eo maxime permoti, quod hic omne juramenti genus prohibeatur : cum tamen Athanasius, nedum omnino vetandum putarit, juramento non semel utatur in Apologia ad Constantium. Auget suspicionem styli genus humile, demissumque, et ab Athanasii ἐνεργείᾳ *remotissimum. Ad hæc explanationes Scripturarum distortæ parumque ad rem pertinentes, et, ut nemo non fateatur, tanto doctore indignæ. Et sane sæpissime* φλυαρεῖ *scriptor iste, argumentum subinde mutat. Ne multis, nihil hic advertimus Athanasianum. Quare animus fuerat eam inter spuria ablegare : quia tamen in antiquioribus codicibus, et in Athanasianis collectionibus reperitur, eo nomine inter dubia eam recensemus.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΑΥΡΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

IN PASSIONEM ET CRUCEM DOMINI.

---

1. « Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λεγόμενον Γολγοθᾶ, ὅ B ἐστι Κρανίου τόπος λεγόμενος, ἔδωκαν αὐτῷ οἶνον πιεῖν μετὰ χολῆς μεμιγμένον. Καὶ γευσάμενος, οὐκ ἤθελε πιεῖν. Σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες (6) κλῆρον· ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Προφήτου· Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. Καὶ καθήμενοι ἐτήρουν αὐτὸν ἐκεῖ. » Καὶ εἰς τὰ ἑξῆς (7).

Τὸ μὲν ἀναγνωσθὲν ῥητὸν εὐαγγελικόν ἐστι· σαφηνείας δὲ τούτου χάριν καλὸν πρὸς τοὺς ἁγίους καταφυγεῖν, καὶ παρ' αὐτῶν τὴν τούτου διάνοιαν ἐκλαβεῖν. Ἐκείνους γὰρ μᾶλλον ἢ ἡμᾶς τοῖς Εὐαγγελίοις συνίστασθαι προσήκει. Καὶ ἵνα μὴ περιερχόμενοι τοὺς πάντας ἐπιβραδύνωμεν τῷ λόγῳ, ἀρκεῖ καὶ μόνος ὁ Ἀπόστολος πρὸς τὴν ἡμῶν πληροφορίαν γενέσθαι C διδάσκαλος. Γράφει γὰρ τοῖς Ἑβραίοις αὐτὸς ὁ μα-

1. « Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariæ locus : dederuntque ei vinum bibere cum felle mistum. Et cum gustasset, noluit bibere. Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus, sortem mittentes : ut impleretur quod dictum est per Prophetam [a] : Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. Et sedentes servabant eum ibi [b]. » Et in sequentia.

Quod jamjam lectum est, evangelicum est dictum ; clarioris autem explicationis causa, operæ pretium erit, ad sanctos confugere, atque ab illis ejus intelligentiam mutuari. Illos enim plus quam nos Evangeliorum peritos existimare convenit. Verum ne in singulis eorum percurrendis diutius immoremur, unus satis sit Apostolus, qui nos plene hac in re erudiat. Ad Hebræos enim scribit beatus

[a] Psal. XXI, 19. [b] Matth. XXVII, 33-36.

(6) Anglicanus et Felc. 3, βαλόντες.
(7) Ita omnes manuscripti, excepto Felc. 3. Regius ibidem, καὶ εἰς τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ πάθους.

ipse Paulus, impossibile esse mentiri Deum, eumque maxime veracem esse, neque mentiri [7]. Nam opificiorum quidem naturæ id proprium est, ut convertantur et variis mutationibus moveantur; quippe cum non essent aliquando, conditoris sui gratia et humanitate id accepere ut per mutationem exsisterent: quemadmodum ait idem Paulus: « Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt [8]. » Deus contra, qui per Verbum, omnium conditor est et vere exsistit, immutabilem habet cum Verbo suo naturam. Atque illud per prophetam docet his verbis: « Videte, videte, quoniam ego sum, et non mutor [9]. » Quare de hominibus quidem in Psalmis canitur: « Ego dixi in excessu meo, Omnis homo mendax [10]: » de Deo autem testatur Moses in lege: « Deus fidelis et verax [11]. »

2. Vir igitur ille Christum gerens, quasi ex utrisque eruditus, Dei et ipse cum creaturis discrimen exponens, ita scribit: « Sit vero Deus verax, omnis autem homo mendax [12]. » Verus porro est Deus; non quia non mentitur: nihil quippe ipsi adversatur; neque quia, quemadmodum homo, alteri veritatem testificatur: nulli enim obnoxius est; sed quod ipsam veritatem genuerit, Paterque sit Domini, qui ait: « Ego sum veritas [13]: » veritati porro nunquam mendacium amicum fuerit. Unde veritatem quidem, juxta Psalmistam [14], requirit Dominus, mendacium vero abs se rejicit, alienumque sibi facit, his verbis: « Filii alieni mentiti sunt mihi [15]. » Mentiti quippe sunt Judæi contra Salvatorem, et cum se legem **62** servare profiterentur, nequaquam vere dixere; sed injuste cum illo egere qui eam dederat, cum pro data gratia mortem Domino machinabantur. Merito igitur rejecti sunt, et quam Domino mortem mendaciis suis induxerunt, eamdem sibi ipsi attraxere: quemadmodum Ananias et Sapphira in Actibus apostolorum: qui cum vota Deo fecissent, ex votis suis detraxere: quæ res cum lateret aliis, ipsos veritatis minister Petrus his verbis repulit: « Non mentitus es hominibus, sed Deo [16]. » Qua in re magnum fuit miraculum: ubi quod solus norat Petrus, id Ananiæ morte omnibus palam fecit; ita ut nemo non vereretur, nullus Sapphiræ exemplum non metueret.

3. Scire etenim neque ignorare debemus, ea quæ Deo pollicemur, non ad nos ultra, sed ad Deum pertinere. Quod si quid inde detrahamus, nequaquam nostra sumimus; sed quæ Dei sunt quasi expilamus. Promissio porro non ad pecunias solum,

A χάριος Παῦλος, ὅτι ἀδύνατόν ἐστι ψεύσασθαι τὸν Θεόν· καὶ ἀληθεύει μάλιστα λέγων, καὶ οὐ ψεύδεται. Τῶν μὲν γὰρ γενητῶν (8) ἡ φύσις ἴδιον ἔχει τὸ τρέπεσθαι καὶ κινεῖσθαι ποικίλαις μεταβολαῖς· ἐπειδήπερ καὶ μὴ ὄντα ποτὲ, μεταβολὴν ἔσχεν εἰς τὸ εἶναι τῇ τοῦ πεποιηκότος χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ· καθὼς καὶ πάλιν ὁ Παῦλός φησιν· « Ὁ καλῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. » Θεὸς δὲ, ὁ πάντων διὰ τοῦ Λόγου ποιητὴς τυγχάνων, ὄντως ὢν, ἀμετάβλητον ἔχει σὺν τῷ Λόγῳ τὴν φύσιν· καὶ τοῦτο διὰ τοῦ προφήτου διδάσκει, λέγων· « Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. » Διὸ περὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐν Ψαλμοῖς ᾄδεται· « Ἐγὼ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· » περὶ δὲ τοῦ Θεοῦ Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ μαρτυρεῖ, ὅτι « ὁ Θεὸς πιστός ἐστι καὶ ἀληθινός. »

B 2. Ὁ γοῦν χριστοφόρος ἀνὴρ, ὡς ἐξ ἀμφοτέρων τούτων παιδευθεὶς, καὶ αὐτὸς τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ γενητὰ διαφορὰν ἐξηγούμενος, γράφει· « Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθὴς, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης. » Ἀληθὴς δέ ἐστιν ὁ Θεὸς, οὐχ ὡς μὴ ψευδόμενος· οὐδὲν γάρ ἐστιν ἐναντίον αὐτῷ· οὐδὲ ὡς ἄνθρωπος ἑτέρῳ μαρτυρῶν τὸ ἀληθές· οὐδενὶ γὰρ ὑπεύθυνός ἐστιν· ἀλλ' ὡς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν γεννῶν, καὶ Πατὴρ ὑπάρχων τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· » ἀληθείας δὲ φίλον τὸ ψεῦδος οὐκ ἄν ποτε γένοιτο. Ὅθεν ἀληθείας μὲν (9) κατὰ τὸν ψαλμῳδὸν ἐκζητῶν ὁ Κύριος, τὸ δὲ ψεῦδος ἀφ' ἑαυτοῦ ῥίπτει, καὶ ἀλλότριον ποιεῖ, λέγων· « Υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι. » Ἐψεύσαντο γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Σωτῆρος, C καὶ τὸν νόμον ἐπαγγειλάμενοι φυλάττειν, οὐκ ἠλήθευσαν, ἀλλὰ παρηνόμουν κατὰ τοῦ δεδωκότος αὐτὸν, θάνατον ἀντὶ χάριτος μηχανώμενοι τῷ Κυρίῳ. Ἀπεβλήθησαν γοῦν εἰκότως, καὶ ὃν, ψευσάμενοι, κατὰ τοῦ Κυρίου θάνατον ἐπήγαγον, τοῦτον αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἀληθῶς ἐπεσπάσαντο· ὡς καὶ Ἀνανίας καὶ Σάπφειρα ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων· οἵτινες, ἐπαγγελίαν τῷ Θεῷ δεδωκότες, ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας ἐνοσφίσαντο· καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἐλάνθανον· ὁ δὲ τῆς ἀληθείας διάκονος Πέτρος τούτους ἀπωθεῖται, λέγων· « Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. » Ἐν οἷς καὶ μέγιστον θαῦμα γέγονεν· ὅπερ γὰρ μόνος ἠπίστατο Πέτρος, τοῦτο τῷ θανάτῳ τῷ περὶ τὸν Ἀνανίαν πᾶσιν ἐφανέρωσεν· ὥστε τοὺς πάντας εἰς εὐλάβειαν ἐλθεῖν, καὶ τὸ παράδειγμα D Σαπφείρας φοβηθῆναι.

3. Δεῖ γὰρ εἰδέναι καὶ μὴ ἀγνοεῖν (10), ὅτι ἃ ἐπαγγελλόμεθα Θεῷ, οὐκ ἔτι λοιπόν ἐστιν ἡμῶν, ἀλλὰ Θεῷ διαφέρει. Καὶ ἐὰν ἀποσύρωμεν ἀπὸ τούτων, οὐχ ὡς τὰ ἡμῶν ἐσμεν λαμβάνοντες, ἀλλ' ὡς τὰ τοῦ Θεοῦ ἱεροσυλοῦντες. Ἡ δὲ ἐπαγγελία οὐ μέχρι

[7] Hebr. vi, 18. [8] Rom. iv, 17. [9] Malach iii, 6. [10] Psal. cxv, 11. [11] Deut. xxxii, 4. [12] Rom. iii, 4. [13] Joan. xiv, 6. [14] Psal. xxx, 24. [15] Psal. xvii, 46. [16] Act. v, 4.

(8) Ita Regius, Basiliensis et Anglic. recte. Editi, γεννητῶν.

(9) In Felc. 3, μέν, deest. Ibidem, Anglicanus et Basil. τὸν ψαλμῳδὸν ἐκζητεῖ ὁ Κύριος. Editi, τὸν ψαλμῳδόν (Commel. ψαλμῳδὸν) ἐκζητῶν ὁ Κύριος. Mox, Anglicanus solus, quem sequimur, τὸ δὲ ψεῦδος, in cæteris, δέ deest.

(10) Hæc, καὶ μὴ ἀγνοεῖν, desunt in Felc. 3. Infra Regius et Anglic. ἐὰν ὑποσύρωμεν.

χρημάτων (11) μόνον, ἀλλὰ καὶ μέχρι λόγου καὶ προαιρέσεως αὐτῆς φθάνει. Οὐδὲ γὰρ εἴ τίς ἐστι πένης χρημάτων, οὗτος καὶ προαιρέσεως. Ἀμέλει τὸ μέγα ὄντως καὶ θεῖον μυστήριον ἡμῶν οὐκ ἐπὶ χρήμασιν ἔχει τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλ' ἐπὶ προαιρέσει τελείᾳ, καὶ τῇ κατὰ Θεὸν πίστει. Πάντες γοῦν ἐπηγγειλάμεθα, καὶ πάντες ἐσμὲν ἐπαγγελίας χρεῶσται· ὥστε ἀνάγκη ἀποδιδόναι τὴν μὲν παρθένον, τὴν παρθενίαν ὁποίαν καὶ ἐπηγγείλατο· τὸν δὲ ἐγκρατῆ, τὴν ἐγκράτειαν· τοὺς δὲ ἐν γάμῳ, τὴν σωφροσύνην, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην καὶ τιμήν· καὶ τέλος πάντας τὴν εἰς Θεὸν πίστιν καὶ εὐλάβειαν καὶ δικαιοσύνην, καὶ ἀνδρίαν· ἵνα μὴ ὡς ἀγνώμονας ἡμᾶς τὸ παράδειγμα τῶν περὶ Ἀνανίαν (12) καὶ Σάπφειραν καταλάβῃ. Τούτου γὰρ χάριν καὶ ὁ ἀποστολικὸς προασφαλίζεται λόγος· ὅτι « Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλὰς, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον· τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμήν. Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾷν. » Τοῦτο πεποίηκεν αὐτὸς ὁ ταῦτα κηρύττων. Ὥσπερ (13) οὖν παῤῥησιάζεται γράφων· « Τὸν καλὸν ἀγῶνα ἠγώνισμαι· τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ δίκαιος κριτής. » Μὴ ψευσάμενος γὰρ ἐφ' οἷς ἐπηγγείλατο, ἀλλὰ καὶ τηρήσας τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὑπόσχεσιν, ἔσχε καὶ αὐτὸς ἀδιάπτωτον τὴν ἐπαγγελίαν παρὰ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ.

A sed etiam ad verba, ad propositumque pertingit. Non enim quisquis divitiis, is proposito pauper est Certe vere magnum illud, divinumque mysterium nostrum, non in pecuniis habet promissionem, sed in perfecto proposito et fide erga Deum. Omnes sane promittimus, omnes voti debitores sumus; ita ut necessum sit servare virginem virginitatem, qualem promisit; continentem, continentiam; conjugatos, pudicitiam, mutuum amorem, honoremque: demum omnes fidem et reverentiam erga Deum, justitiam et fortitudinem; ne nos utpote ingratos perfidosque, Ananiæ et Sapphiræ exemplum apprehendat. Hujus enim rei præcavendæ gratia apostolicus firmatur sermo : « Reddite omnibus debita : cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem cui ho- B norem, honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi ut vos mutuo diligatis[17]. » Hoc præstitit ipse qui ista prædicavit. Atque ideo hæc fidenter de sese prædicat : « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi : in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi justus judex[18]. » Non enim mendax in promissis, sed servans ea quæ Deo pollicitus erat, a vero et ipse Deo obtinuit non caducam promissionem.

4. Οὐκοῦν διὰ τοῦτο ἡμῖν συμβουλεύει λέγων· « Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους· » καὶ πάλιν· « Πᾶν ψεῦδος ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν (14) μὴ ἐκπορευέσθω. » Θέλει γὰρ ἡμᾶς μιμητὰς ἑαυτοῦ γενέσθαι γράφων· « Ἀλήθειαν λέγω, οὐ ψεύδομαι. » Ἐπειδὴ καὶ εὐαγγελικόν ἐστι τοῦ Κυρίου ῥητὸν εἶναι ἡμῶν τὸ Ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ Οὒ, οὔ. Μέχρι τούτου οἱ ἐν Χριστῷ βεβαιούτωσαν ἑαυτῶν τοὺς λόγους, καὶ μὴ, περαιτέρω βαίνοντες, εἰς ὅρκους καταφεύγωμεν· ὥστε καὶ φθαρτῶν χάριν χρημάτων ὀμνύναι τὸν Θεὸν, μάλιστα Μωσέως νομοθετοῦντος· « Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ. » Εἰ γὰρ ὅλως ἄξιος τυγχάνει τις ὀνομάσαι τὸν Θεὸν, ἀξιόπιστός ἐστι καὶ χωρὶς ὅρκου πιστευθῆναι· ὁ γὰρ πρὸς τὸ μεῖζον ἱκανὸς γενόμενος πολλῷ πλέον πρὸς τὸ ἔλαττον γένοιτ' ἂν ἱκανός. Εἰ δὲ μή ἐστιν ἀξιόπιστος χωρὶς ὅρκου πιστευθῆναι, οὐκ ἔστιν ἄρα ἄξιος οὐδὲ (15) ὀνομάσαι τὸ ὄνομα Κυρίου, οὐκ ἔστι πιστὸς ἐν λόγῳ. Πῶς γὰρ ὅλως τούτῳ μαρτυρήσει ὁ Θεὸς ὀμνύοντι, μὴ ἔχοντι πίστιν, εἰς ἣν ὁ Κύριος ἐπιβλέπει; Ἡ δὲ Σοφία τούτου μάρτυς ἐστὶν ἡ λέγουσα· « Ἅγιον γὰρ Πνεῦμα (16) παιδείας φεύξεται δόλον, καὶ ἀπαναστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων, καὶ οὐ κατοι-

4. Atque hinc est quod nobis suadet : « Ne mentiamini invicem[19]. » Et rursum : « Omne menda- C cium ex ore vestro non procedat[20]. » Vult enim nos sui imitatores esse cum ait : « Veritatem dico, non mentior[21]. » Maxime cum illud sit evangelicum Domini dictum, ut sit nostrum, Ita, ita; Non, non. Hucusque qui vere Christi sunt firment sermones suos, nec ultra progressi ad juramenta procedamus; ut pecuniarum corruptibilium causa, Deo in testem adhibito juremus, cum maxime jubeat Moyses : « Non accipies nomen Domini Dei tui frustra[22]. » Nam si quis plane dignus est qui Deum nominet, is etiam citra juramentum fide dignus est. Qui enim ad majora idoneus fuerit, multo magis ad minora idoneus erit. Quod si fide dignus non est absque juramento; non est ergo dignus qui nomen Domini pronuntiet, nec est in verbis suis fide di- D gnus. Quomodo enim juranti testis aderit Deus, si fidem non habet, in quam Deus respicit? Testis est ejus Sapientia, quæ ait : « Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet dolum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu : nec habitabit in corpore subdito peccatis[23]. » Quare Dominus noster

[17] Rom. XIII, 7, 8. [18] II Tim. IV, 7, 8. [19] Coloss. III, 9. [20] Ephes. IV, 29. [21] I Tim. II, 7. [22] Exod. XX, 7. [23] Sap. I, 4, 5.

(11) Reg. οὐκ ἄχρι χρημάτων. Felc. 3, οὐ μέχρι χρημάτων. Paulo post, hæc, αὐτῆς φθάνει, οὗτος καὶ προαιρέσεως, desunt in Felc. 3.

(12) Ita Regius et Anglic. Editi vero, τὸ περὶ Ἀν.

(13) Basiliensis, ὁ τοῦτο κηρύττων. Ὥπερ.

(14) Ita Reg. et Anglic. Editi vero, ἡμῶν. Mox in Felc. 3, ἡμᾶς desideratur. Mox, Basil. et Anglic. γενέσθαι λέγων. Paulo post editi, ἐστι τὸ τοῦ Κυρίου, sed τό deest in Regio.

(15) Οὐδέ deest in Basil. et Anglic. Mox, hæc, οὐκ ἔστι πιστὸς ἐν λόγῳ, punctis annotata sunt in Reg. quasi delenda.

(16) In Regio, secunda manu scribitur, σοφίας. Infra, Regius et Anglicanus, κατάχρεῳ, cum accentu in antepenultima. Ibidem, Regius et Felc. 3, ἁμαρτίας.

Jesus Christus ab invocantibus se, primo fidem postulat, sicut cæco ait: « Credis quod hoc possim tibi facere[24]? » 63 lunatico autem ait: « Si credas, fiet. » Id autem Salvator postulat, non quod aliorum egeat ministerio: ipse quippe fidei Dominus et suppeditator est; sed ne videatur personis gratificari, et quod credentibus annuat: neve si citra fidem beneficia recipiant, infidelitate ipsa amittant. Vult enim quam largitur gratiam, permanere, et cum sanat, nunquam amitti curationem. Cavere jussit igitur paralyticum his verbis: « Ecce sanus factus es, noli amplius peccare, ne tibi quid deterius contingat[25]. » Ac veluti si quis medicus ad ægrotos ingressus, sciscitatus primum fuerit, an velint curari; ne curante sese, illisque nolentibus, inutilis fiat curatio, adversantibus ægrotis medici arti; ita quoque Dominus ex sanandis percontatus est, et credentibus gratificatus est, ut per fidem gratiam obtinere possent. Indicium enim propositi animæ, fides est.

A χήσει ἐν σώματι καταχρέῳ ἁμαρτίαις. » Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτὸν πίστιν ἀπαιτεῖ πρῶτον, ὡς ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ λέγων· « Πιστεύεις, ὅτι δύναμαί σοι (17) τοῦτο ποιῆσαι; » καὶ ἐπὶ τοῦ σεληνιαζομένου δέ φησιν, ὅτι « Ἐὰν πιστεύῃς, γίνεται. » Ἀπαιτεῖ δὲ τοῦτο ὁ Σωτὴρ, οὐκ ἐπειδήπερ ἔχρῃζε τῆς παρ' ἑτέρων συνεργίας· αὐτὸς γὰρ καὶ τῆς πίστεως Κύριος καὶ χορηγός ἐστιν· ἀλλ' ἵνα μὴ ὡς προσώποις χαριζόμενος φανῇ, ἀλλ' ὅτι τοῖς πιστεύουσιν ἐπινεύει· καὶ ἵνα μὴ χωρὶς πίστεως δέξωνται τὰς εὐεργεσίας, καὶ τῇ ἀπιστίᾳ ταύτας ἀπολέσωσι. Θέλει γὰρ χαριζόμενος παραμένειν τὴν χάριν, καὶ θεραπεύων ἀδιάπτωτον εἶναι τὴν θεραπείαν. Ἠσφαλίζετο γοῦν τὸν παραλυτικὸν (18) λέγων· « Ἴδε, ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν σοί τι γένηται. » Καὶ ὥσπερ ἄν τις ἰατρὸς εἰσιὼν πρὸς τοὺς B κάμνοντας, πυνθάνοιτο πρῶτον εἰ βούλοιντο θεραπεύεσθαι, ἵνα μὴ αὐτοῦ φροντίζοντος, κἀκείνων μὴ βουλομένων, ἀνωφελὴς ἡ θεραπεία γένηται, ἐναντιουμένων τῶν καμνόντων πρὸς τὴν τοῦ ἰατροῦ τέχνην· οὕτω καὶ ὁ Κύριος τῶν θεραπευομένων ἐπυνθάνετο, καὶ τοῖς πιστεύουσιν ἐχαρίζετο, ἵνα τῇ πίστει καὶ τὴν χάριν κατασχεῖν δυνηθῶσι. Γνώρισμα γὰρ τῆς ψυχῆς τῆς προαιρέσεως ἡ πίστις ἐστίν.

5. Quid itaque Deum testem advocant, qui revera fidem non habent? Spiritus in Psalmis testatur: « Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate[26], » per quam solam Deus potest invocari. Quid itaque est quod in Deum jurent, qui ne in parvis quidem rebus fidem habent? cum alioqui juramentum veritatis sit testis, non index negotiorum. Jurant enim homines non quo res significent, sed quo veritatem affirment, et ut sese non mentiri testificentur. Si itaque juranti inest fides atque veritas, quid opus juramento? Quod si fides et veritas juranti adsit, cur tantam admittimus impietatem, ut humanarum mortaliumque rerum causa, Deum, qui supra homines est, testem advocemus? Nam si nefas est terrenum regem ad exteriora tribunalia testem advocare, utpote qui et accusatoribus et judicibus sit præstantior, cur non factum ad res factas advocamus, Deumque ab hominibus despectui haberi curamus? Apage! Id omnem superat iniquitatem audaciamque. Quid igitur agendum? Nihil aliud sane, quam ut sit nostrum, Ita, ita; Non, non: et nullo modo mentiamur. Nam si ita veraces simus, veracem hac in re Deum imitari videbimur.

5. Τί τοίνυν τὸν Θεὸν καλοῦσι μάρτυρα οἱ μὴ πίστιν κατὰ ἀλήθειαν ἔχοντες; Τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ ἐν Ψαλμοῖς· « Ἐγγὺς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ἐν ἀληθείᾳ, » δι' ἧς μόνης ἐπικαλεῖσθαι δύναται ὁ Θεός. Ὥστε τί ὀμνύουσι Θεὸν οἱ μηδὲ ἐν τοῖς μικροῖς πίστιν ἔχοντες; ἄλλως τε καὶ ὁ ὅρκος ἀληθείας ἐστὶ μάρτυς, καὶ οὐ τῶν χρημάτων σημαν- C τικός. Ὀμνύουσι γὰρ οἱ ἄνθρωποι, οὐχ ἵνα τὰ πράγματα σημάνωσιν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀλήθειαν πιστώσωνται, καὶ ὅτι λέγοντες οὐ ψεύδονται. Εἰ μὲν οὖν ἐστι τῷ ὀμνύοντι πίστις καὶ ἀλήθεια, τίς ἡ χρεία τοῦ ὅρκου; Εἰ δὲ μή ἐστιν ἐν αὐτῷ πίστις, διὰ τί τοσοῦτον ἀσεβοῦμεν, ὥστε δι' ἀνθρώπινα καὶ θνητὰ τὸν ὑπὲρ ἄνθρωπον Θεὸν καλεῖν μάρτυρα; Εἰ γὰρ τὸν βασιλέα τὸν ἐπὶ γῆς εἰς τὰ ἔξω δικαστήρια καλεῖν μάρτυρα οὐ θέμις, ὡς κρείττονα καὶ τῶν ἐγκαλούντων (19) καὶ τῶν δικαζόντων, τί τὸν ἀγένητον εἰς τὰ γενητὰ καλοῦμεν, καὶ τὸν Θεὸν ὑπὸ ἀνθρώπων ποιοῦμεν καταφρονεῖσθαι; Ἄπαγε! Τοῦτο πᾶσαν ὑπερβάλλει παρανομίαν καὶ τόλμαν. Τί οὖν δεῖ ποιεῖν; Οὐδὲν πλέον ἢ εἶναι ἡμῶν τὸ Ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ Οὔ, οὔ· καὶ καθόλου μὴ ψεύδεσθαι. Οὕτως γὰρ ἡμεῖς (20) ἀληθεύοντες, D δόξαιμεν καὶ ἐν τούτῳ μιμεῖσθαι τὸν ἀληθῆ Θεόν.

6. Aliquis fortassis erit, qui hisce verosimiliter sic contradicat: Si jusjurandum vetitum hominibus est, et si abstinendo a juramento quis Deum imitatur; quid est quod Deus in divinis Scripturis jurare dicatur? Nam Abrahamo juravit, ut testifi-

6. Ἴσως δέ τις ἐπὶ τούτοις εὐλόγως ἀντιθήσει λέγων· Εἰ ὁ ὅρκος ἀπὸ ἀνθρώπων κεκώλυται, καὶ ἐν τῷ μὴ ὀμνύναι τις μιμεῖται τὸ Θεῖον, πῶς αὐτὸς ὁ Θεὸς ὀμνύναι λέγεται ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς; Καὶ γὰρ καὶ τῷ Ἀβραὰμ ὤμοσεν, ὥσπερ καὶ Μωσῆς μαρτυ-

[24] Matth. IX, 28. [25] Joan. V, 14. [26] Psal. CXLIV, 18.

(17) Σοι, et mox, δέ, desunt in Basiliensi et Felc. 3. Inferius, Anglicanus, παρ' ἑτέρῳ.

(18) In Regio post παραλυτικόν, ad marginem additur, θεραπευθέντα.

(19) Regius, καλούντων. Mox, ἀγένητον, sic edit. Commel. et omnes mss. præter Basil. qui cum edit. Parisiens. habet ἀγέννητον, minus recte. Paulo post, e regione vocis καταφρονεῖσθαι, ad marginem Regii legitur, γράφεται, καὶ κρίνεσθαι.

(20) Ἡμεῖς deest in Anglic. Mox, Felc. 3, δόξομεν.

ρεῖ, καὶ ἐν Ὕμνοις δὲ γέγραπται· «Ὤμοσε Κύριος, A καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.» Δόξει (21) γὰρ ἢ ταῦτα μάχεσθαι τοῖς προλεχθεῖσιν, ἢ ἐκ τούτων ἐπιτρίβεσθαι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὅρκους. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὕτω· μὴ ταῦτά τις (22) νομιζέτω. Θεὸς γὰρ κατ' οὐδενὸς ὀμνύει. Πῶς γὰρ, αὐτὸς Κύριος καὶ ποιητὴς τῶν ἁπάντων ὑπάρχων; Ἀλλ' εἰ χρὴ τἀληθῆ λέγειν, ὁ λόγος ὅρκος αὐτοῦ ἐστι, πληροφορῶν τοὺς ἀκούοντας, καὶ πίστιν ἑκάστῳ παρέχων, ὅτι ὃ ἐπηγγείλατο καὶ λαλεῖ, πάντως καὶ γενήσεται. Οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὀμνύει Θεὸς, ἀλλ' ἡμῖν ὁ λόγος αὐτοῦ ἀντὶ ὅρκου πρὸς ἀλήθειαν γίνεται. Ἀνθρώποις δὲ λαλῶν ὀμνύναι λέγεται, καὶ τοῦτο ἀνθρωπικώτερον λαλούντων τῶν ἁγίων· ἵνα ἀφ' ὧν αὐτοὶ λέγοντες ἀξιοῦσιν, ἀπὸ τούτων αὐτοὶ πιστεύσωσι τῷ λαλοῦντι Θεῷ. B Ὡς γὰρ ἀνθρώπων τὸν λόγον ὅρκος βεβαιοῖ, οὕτως ἃ λαλεῖ ὁ Θεὸς ἀνθ' ὅρκου λογίζεσθω διὰ τὸ βέβαιον καὶ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λεγομένῳ καὶ αὐτὸς ὁ γεγραμμένος ὅρκος· «Ὤμοσε» γὰρ «Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται,» ὡς τοῦ ἀμεταμελήτου καὶ πάντως ἐσομένου κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν ὅρκου τυγχάνοντος. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐν τῇ Γενέσει σημαίνει λέγων· «Κατ' ἐμαυτοῦ ὤμοσα.» Τοῦτο δὲ οὐχ ὅρκος ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ κατά τινος ὤμοσεν, ὅπερ ἴδιόν ἐστιν ὅρκου· ἀλλὰ καθ' ἑαυτοῦ, ὅπερ τὴν τοῦ ὅρκου ὑπόνοιαν ἐκφεύγει, καὶ ἐν ᾧ σημαίνει τὸ βέβαιον τῆς ἐπαγγελίας, καὶ τὸ χρῆναι πάντως πιστεῦσαι τὸν ἀκούοντα. Ἔστω δὲ καὶ ὁ ὑμνῳδὸς μάρτυς τῶν λεγομένων, ἀναμιμνήσκων τὸν Θεὸν, ψάλλων καὶ λέγων· C «Ποῦ εἰσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε (23), ἃ ὤμοσας τῷ Δαβὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου;» Οὐ γὰρ κατὰ τῆς ἀληθείας ὀμνύει Θεός· ἀλλ' ἅπερ ἀληθεύων λαλεῖ ὡς ὅρκος ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις πρὸς πίστιν. Οὔτε οὖν Θεὸς κατὰ τοὺς ἀνθρώπους ὀμνύει, οὔτε ἡμᾶς ἐκ τούτων εἰς ὅρκους ἐπιτρίβεσθαι (24) χρή· ἀλλὰ τοιαῦτα λέγωμεν καὶ πράττωμεν, ὡς μὴ ὅρκου δεῖσθαι τοὺς ἀκούοντας, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτῶν ἔχειν τὰ λεγόμενα τῆς ἀληθείας τὴν μαρτυρίαν. Ἐν τούτῳ γὰρ ὄντως μιμησόμεθα τὸ Θεῖον.

catur Moyses [17], et in Hymnis scriptum est: «Juravit Dominus, et non pœnitebit eum: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech [18].» Videntur enim ista aut cum superioribus pugnare, aut isthinc homines ad juramenta assuefieri. Sed non ita se res habet: ne quisquam ita existimet. Deus enim per neminem jurat. Qui id fieri potest, cum sit Dominus et conditor omnium? Sed si vere dicatur, verbum est juramentum illius, quod audientes certiores facit, omnibus fidem præbens, ea quæ promittit et loquitur, prorsus futura esse. Non enim velut homo jurat Deus, sed nobis ejus verbum pro juramento est ad veritatem. Cum autem loquitur hominibus, jurare dicitur: qua in re humano more loquuntur sancti, ut ex quibus ipsi, dum loquuntur, fidem postulant, ex iisdem loquenti Deo credant. Ut namque hominum sermonem firmat juramentum; ita quæ loquitur Deus pro juramento habenda sunt, ob firmitatem immutabilitatemque consilii ejus. Testatur id quod dictum est, ipsum in Scriptura traditum juramentum: «Juravit» enim «Dominus, et non pœnitebit **64** eum,» quod nimirum juramentum illud sine pœnitentia sit, et prorsus futurum secundum promissionem. Hoc ipse Deus in Genesi indicat his verbis: «Per memetipsum juravi [19].» Illud autem nequaquam juramentum est. Neque enim per alium juravit, quod proprium est juramenti; sed per seipsum, quod juramenti suspicionem removet, et quo significat promissionis firmitatem, et indicat, eum qui audierit plane credere debere. Testis sit eorum quæ diximus Psalmista, qui Deo inter psallendum memoriam revocat promissorum his verbis: «Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti Davidi in veritate tua [30]?» Nequaquam per veritatem jurat Deus: sed quæ ille veraciter loquitur, pro juramento sunt hominibus ad fidem. Deus itaque non velut homines jurat, neque hinc nobis juramento assuescendum: sed tales nos loquendo agendoque exhibeamus, ut auditores non egeant juramento nostro; sed dicta nostra ex sese veritatis testimonium habeant. Hac enim in re plane Deum imitabimur.

7. Ἀλλ' ἴσως καὶ τὸ κατὰ τοὺς Νινευΐτας ἄν τις ἐπερωτήσειεν οὕτως· Εἰ ὁ λόγος ὅρκος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι λέγων ἀληθεύει καὶ οὐ ψεύδεται, πῶς εἰρηκώς· D «Ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευΐ (25) καταστραφήσεται,» οὐ πεπλήρωκε τὸν λόγον; δόξει γὰρ καὶ τοῦτο μάχεσθαι πρὸς τὰ πρῶτα. Ἀλλ' οὐ ψεύδεται ὁ Θεός· μὴ γένοιτο! οὐδὲ ὁ λόγος ἀπλήρωτος ἔμεινεν αὐτοῦ. Τῇ γὰρ φιλανθρωπίᾳ τὴν ὀργὴν ἤμβλυνε, καὶ τῇ

7. At fortassis quispiam de rebus apud Ninivitas gestis ita percontetur: Si sermo Dei juramentum est, quod veraciter loquatur et non mentiatur, quare cum dixisset: «Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur [31],» sermonem non implevit? Videntur enim isthæc pugnare cum præcedentibus. At non mentitur Deus, absit! neque verbum ejus unquam completum non est. Suo enim erga homines amore

[17] Gen. XXII, 16. [18] Psal. CIX, 4. [19] Gen. XXII, 16. [30] Psal. LXXXVIII, 50. [31] Jon. III, 4.

(21) Alii, δόξῃ, alii, δόξει habent. Mox, Regius, Anglicanus, Felc. 3, Basiliensis, ἢ ἐκ τούτων ἐπιτρίβεσθαι, in postremo tamen, secunda manu, ἐπιτρέπεσθαι, ut habetur in editis; dubia lectio.

(22) Sic Regius et Felc. 3. Editi vero et cæteri manuscripti, μὴ ταῦτά γέ τις. Ibiden Felc. 3. κομιζέτω, pro νομιζέτω.

(23) Κύριε, est in solo Anglicano. Mox, hæc, Οὐ γὰρ κατὰ τῆς ἀληθείας, habentur in Anglicano et in Regio secunda manu, desideranturque in cæteris et in editis.

(24) Ita Regius, Basil. Anglic. et Felc. 3. Editi vero, ἐπιτρέπεσθαι.

(25) Regius, Νινευή, et sic inferius. Mox Angl. δόξῃ.

iram mitigavit, magisque ad pœnitentiam Ninivitarum respexit, quam ad præcedens peccatum. Neque tale Dei verbum erat, quasi post triduum subvertenda esset Ninive : sed tribus, aiebat, vos diebus sustinebo, ut dilatione triduana, facultas esset pœnitendi, aut subsequentem postea iram eligendi. Quid namque ait propheta ? « Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur. » Non ait : Post triduum subvertetur ; si enim ita dixisset, ita omnino factum fuisset : sed, « Adhuc tres dies, et subvertetur : » ut cum diceret, « adhuc, » tolerantiam Dei intelligeremus ; in subversione autem, iram quæ post tolerantiam futura erat, nisi resipiscerent. Nisi enim ita se res habuisset, et si non, ut homines pœnitentiam agerent, ad tres distulit dies, quid Deum cohibebat, quin statim Niniven destrueret ? An imbecillitas ? Apage ! id ne in mentem quidem nostram veniat. Dominus enim virtutum, et fortis et potens est Deus. An ignorantia istarum rerum in causa fuit ? nec quidquam ejusmodi dicatur : novit enim omnia antequam fiant [32]. Quid itaque cogitandum restat, nisi longanimitatem et benignitatem Domini ? quam cum nosset propheta, primo, missus aufugit, secundo, pro defensione dixit : « O Domine, nonne hæc sunt verba mea, cum adhuc essem in terra mea ? Propterea præoccupavi ut fugerem in Tharsis, quia sciebam, quod tu sis clemens et misericors, patiens et multæ miserationis, et ignoscens super malitias [33]. » Fugit vero Jonas, non quod repugnaret Deo ; dolebatque, non quod lætaretur de Ninivitarum exitio ; sed id agebat, quod Ninivitarum sollicitudinem gereret. Metuebat enim ne incertum ejus sermonem existimarent, atque ita deinceps inciperent prophetis non credere, sed fide carere videretur propheticus sermo. Ideo videlicet contristabatur, ut a Domino convinceretur, atque sic omnibus Ninivitis palam fieret, non quod mentiretur propheta ; sed ob Dei benignitatem, **65** veniam Ninivitis fuisse concessam. Norat enim in verbo, « adhuc, » Dei longanimitatem significari. Et hic mos est divinæ Scripturæ, ut cum suam longanimitatem Deus indicare voluerit, per vocem, « adhuc, » eam declaret ; ut cum per Isaiam dicit : « Quid adhuc faciam vineæ meæ, et non feci [34] ? » per Jeremiam vero : « Ideo adhuc contendam vobiscum in judicio, dicit Dominus [35]. » Verbo autem,

A μετανοίᾳ τῶν Νινευϊτῶν μᾶλλον ἐπέβλεψεν (26) ἢ τῇ πρὸ ταύτης ἁμαρτίᾳ. Καὶ ὁ λόγος δὲ τοῦ Θεοῦ οὐχ οὕτως ἦν, ὥστε μετὰ τριήμερον κατασκαφῆναι τὴν Νινευΐ· ἀλλ' ὅτι τρεῖς ἡμέρας ὑμῶν ἀνέξομαι· ἵνα ἐν τῇ ἀνοχῇ τῶν τριῶν ἡμερῶν, ἐξουσίαν ἔχωσι μετανοῆσαι, ἢ τὴν μετὰ ταῦτα ὀργὴν ἐκλέξασθαι. Τί γάρ φησιν ὁ προφήτης ; « Ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευῒ καταστραφήσεται. » Οὐχ εἶπε· Μετὰ τρεῖς ἡμέρας καταστραφήσεται (27)· εἰ γὰρ ἄν, ἐγεγόνει πάντως· ἀλλ' « Ἔτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ καταστραφήσεται· » ἵν' ἐν μὲν τῷ, « ἔτι, » λέγεσθαι, τὴν ἀνοχὴν ἐννοῶμεν τοῦ Θεοῦ, ἐν δὲ τῇ κατασκαφῇ τὴν μετὰ τὴν ἀνοχήν, εἰ μὴ μετανοήσαιεν, γενησομένην ὀργήν (28). Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτον εἶχε τὸν τρόπον, καὶ μετανοίας χάριν τῶν ἀνθρώπων ὑπερέθετο τὰς τρεῖς ἡμέρας, τί τὸν Θεὸν
B ἐκώλυε καὶ παραυτὰ τὴν Νινευῒ ἀπολέσαι ; Ἀσθένεια ; Ἄπαγε ! μηδὲ εἰς νοῦν ποτε τοῦτο τὸν ἡμέτερον ἔλθοι. Κύριος γὰρ τῶν δυνάμεων καὶ ἰσχυρὸς καὶ δυνατός ἐστιν ὁ Θεός. Ἀλλ' ἄγνοια τῶν πράξεων ἐκείνων ; μηδὲ τοῦτο λεγέσθω· οἶδε γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Τί οὖν ὑπολείπεται νοεῖν ἢ μακροθυμίαν καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Δεσπότου ; ἣν καὶ ὁ προφήτης ἐπιστάμενος, ἔφευγε μὲν ἀποστελλόμενος τὸ πρῶτον, τὸ δεύτερον δὲ ἀπολογούμενός φησιν· « Ὦ Κύριε, οὐχ οὗτοι οἱ λόγοι μου, ἔτι ὄντος μου ἐν τῇ γῇ μου ; διὰ τοῦτο προέφθασα τοῦ φυγεῖν εἰς Θαρσεῖς, διότι ἔγνων, ὅτι σὺ ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις. » Ἔφυγε δὲ Ἰωνᾶς, οὐχ ὡς ἀντιλέγων τῷ Θεῷ· καὶ ἐλυπεῖτο, οὐχ
C ὡς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν Νινευϊτῶν χαίρων· ἀλλὰ τοῦτο ἐποίει διὰ τὴν Νινευϊτῶν κηδεμονίαν. Ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ ἀβέβαιος παρ' αὐτοῖς νομισθῇ, καὶ λοιπὸν ἄρξωνται (29) μηκέτι προφήταις πιστεύειν, ἀλλὰ ἄπιστος παρ' αὐτοῖς ὁ προφητικὸς λόγος γένηται. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἠθύμησεν, ἵνα ἐλεγχθῇ παρὰ τοῦ Δεσπότου, καὶ φανερὸν τοῖς Νινευΐταις ἐκεῖ πᾶσι γένηται, ὅτι οὐ διὰ τὸ ψεύσασθαι τὸν προφήτην (30), ἀλλὰ διὰ φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ συγκεχώρηται τοῖς Νινευΐταις. Ἤδει γὰρ ἐν τῇ « ἔτι » λέξει σημαινομένην μακροθυμίαν (31). Καὶ τοῦτο τῆς θείας Γραφῆς ἐστι τὸ ἔθος. Ὅταν γὰρ τὴν ἑαυτοῦ μακροθυμίαν σημαίνειν ἐθέλῃ ὁ Θεός, διὰ τῆς λέξεως τῆς, « ἔτι, » ταύτην ἀπαγγέλλει· ὡς ἐὰν λέγῃ διὰ μὲν τοῦ Ἡσαΐου· « Τί ἔτι ποιήσω τῷ ἀμπελῶνί μου, καὶ οὐκ ἐποίησα (32) ; » διὰ δὲ τοῦ Ἱε-
D ρεμίου· « Διὰ τοῦτο ἔτι κριθήσομαι πρὸς ὑμᾶς, λέγει Κύριος. » Ἐν δὲ τῷ λέγειν, « ἔτι, » δείκνυσι τὴν ἑαυ-

[32] Dan. XIII, 42. [33] Jon. IV, 2. [34] Isa. V, 4. [35] Jerem. II, 9.

(26) Basiliensis et Anglic. ἔβλεψε. Paulo post, Reg. prima manu, ὥστε μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὑμῶν ἀνέχομαι, secunda vero, ὥστε μετὰ τρεῖς ἡμέρας καταστραφῆναι τὴν Νινευΐ· ἀλλ' ὅτι τρεῖς ἡμέρας ὑμῶν ἀνέχομαι, vulgata jam olim LXX lectio, ἔτι τρεῖς ἡμέραι, pro τεσσαράκοντα, ad hæc usque tempora in Græcis Bibliis permansit. Justinus ait suo tempore in aliis exemplaribus lectum fuisse, τεσσαράκοντα τρεῖς, in aliis vero, τρεῖς. *Dialog. contra Tryphonem* pag. 334. Vide idem Theodoret. in Jonæ cap. III, v. 4.

(27) Regius, Anglicanus et Felc. 3, κατασκαφήσεται. Ibid. duo postremi, οὐ γὰρ ἐγεγόνει.

(28) Regius, γιγνομένην. Angl. et Felc. 3, γινομένην.

(29) Anglicanus, ἄρωνται.

(30) Felckman. 3, τὴν προφητείαν.

(31) Felc. 3. Δεῖ γάρ... μακροθυμίαν εἰδέναι. Paulo post idem, ἐθέλει ὁ Θεός. Mox, τῆς, ante, ἔτι, deest in Basiliens. et Anglican.

(32) Hæc, καὶ οὐκ ἐποίησα, desunt in Basil. Paulo post, Regius, Anglic. et Felc. 3, Ἐν δὲ τῷ λέγειν. Editi et cæteri, Ἐν δὲ τῷ οὖν λέγειν. Paulo post, Reg. et Angl. Χεττιείμ. Mox, Reg. Anglic. et Felc 3, Εἰ μὴ μακροθυμεῖν, omisso τοίνυν.

τοῦ ἀγαθότητα καὶ ἀνοχήν. Λέγει γάρ· « Διέλθετε A νήσους Χεττιείμ, καὶ εἰς Κηδὰρ ἀποστείλατε, καὶ ἴδετε. » Εἰ τοίνυν μὴ μακροθυμεῖν ἤθελεν, οὐδὲ παραινέσεις αὐτοῖς ἐδίδου· ὥστε διελθεῖν, καὶ διελθόντας μαθεῖν ἐκ τῶν ἐναντίων τὴν πρὸς τὸ καλὸν σύγκρισιν. Ἀμέλει ὅταν μηκέτι μακροθυμίαν, ἀλλ' ὀργὴν ἡ πρᾶξις ἑκάστου προσκαλεῖται (33), λοιπὸν ἀποφαίνεται λέγων· « Οὐκέτι ἀνοίσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. » Διὰ δὲ τοῦ ὧδε, « οὐκέτι, » ῥήματος σημαινομένου, δείκνυσι φανερῶς τὴν περὶ τῶν Νινευϊτῶν δηλουμένην διὰ τοῦ (34), « ἔτι, » μακροθυμίαν, καὶ τοῦ λόγου τὴν ἀλήθειαν. Ἀδύνατον γὰρ ἦν μὴ ἀληθεῦσαι τὸν Θεὸν λέγοντα, καὶ μόνον βουλόμενον. Διὰ τοῦτο τῷ Ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμενος, οὐκ ἐψεύσατο, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν ἐχαρίζετο· καὶ τὸν λαὸν ἐξήγαγεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ ἱεροφάντου Μωσέως. Καὶ τὸν μὲν B Ἰσαὰκ ἐπληροφόρει τῇ ὑποσχέσει, καὶ πατέρα τούτων ἐποίει τῶν δύο λαῶν· τῷ δὲ Ἰακὼβ ἐπαγγειλάμενος ἐδείκνυε τὸν Ἰωσήφ. Καὶ τῷ μὲν πιστοτάτῳ Μωσεῖ ἐδίδου τῶν λεγομένων τὴν πίστιν διὰ τῶν συμβαινόντων τῷ Φαραὼ (35)· τῷ δὲ Δαβὶδ ἐπαγγειλάμενος, ἀπεδίδου τὴν ὑπόσχεσιν διὰ Σολομῶντος· λέγω δὴ τὴν τοῦ ναοῦ οἰκοδομήν.

8. Καὶ τί μοι χρεία πολλῶν; Οὐδέν ἐστιν, ὃ λέγει ὁ Θεὸς, καὶ ἀπλήρωτον τοῦτο μένει. Κἂν παραυτίκα τις ὀλιγωρῇ ζητῶν τὸν λόγον, ἀλλὰ τῷ χρόνῳ τὴν ἀπόδοσιν ἡ ὑπόσχεσις ἔχει, καὶ τῷ χρόνῳ πάντως ἡ ἐπαγγελία πληροῦται. Ἰδοὺ γὰρ καὶ τὰ πρὸ πολλοῦ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τὰ πρὸ πολλῶν εἰρημένα χρόνων νῦν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁρῶμεν πληρούμενα. C Ἡσαΐας μὲν γὰρ προεφήτευσεν ἐξ ἀπειρογάμου γυναικὸς τεχθήσεσθαι τὸν Ἐμμανουήλ· αὐτὸς δὲ ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου γεννηθεὶς καὶ Θεὸς φαινόμενος, ἐπλήρου προφήτου τὸν λόγον. Καὶ ὁ μὲν Μιχαίας προαπήγγειλε καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ μέλλει ὁ Χριστὸς γεννᾶσθαι· αὐτὸς δὲ Κύριος, ἐν Βηθλεὲμ ἐπὶ φάτνης ἀνακείμενος, ἐδείκνυε τὸν προφήτην ἀληθῆ (36). Καὶ ὁ μὲν Ζαχαρίας εὐηγγελίζετο τῇ Ἱερουσαλὴμ τὴν εἴσοδον τοῦ Σωτῆρος· αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, ἀποστέλλων ἐπὶ τὸν ὄνον (37) καὶ εἰσερχόμενος, ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν προφητείαν ἀνεπλήρου. Καὶ ὅλως, ἵνα μὴ τὸ καθέκαστον ὀνομάζω τῶν γεγραμμένων, αὐτὸς πλήρωμα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν γέγονεν. Ἃ γὰρ δι' αὐτῶν προαπήγγελλε, ταῦτα παρὼν αὐτὸς ἐτελείου πληρῶν D καὶ λέγων· « Αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρειμι. » Ἰδοὺ οὖν καὶ νῦν (38) τὰ πάλαι ἀναφωνούμενα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐν τοῖς Ψαλμοῖς, ἄρτι πάλιν πληροῦται διὰ τῆς τῶν στρατιωτῶν τόλμης. Ἃ γὰρ προεσήμανε παθεῖν αὐτὸν, ταῦτα νῦν οἱ δῆμοι Ἰουδαίων ἐνεργοῦσι, διαμεριζόμενοι τὰ ἱμάτια τοῦ Σωτῆρος, καὶ ποτίζοντες αὐτὸν ὄξος μετὰ χολῆς. « Ταῦτα γάρ, » φησὶν, « ἐγί-

« adhuc, » suam ostendit bonitatem et tolerantiam. Ait enim : « Peragrate insulas Chetim, et in Cedar mittite, et videte [36]. » Nisi itaque longanimiter agere vellet, monita non daret illis, ut peragrando edi-scerent ex contrariis boni comparationem discrimenque. Certe ubi jam non ulterius longanimitatem, sed iram singulorum opera provocant, demum sententiam profert his verbis : « Non ultra feram peccata vestra. » Illo autem verbo, « non ultra, » palam significat, suam erga Ninivitas longanimitatem, voce, « adhuc, » declaratam : necnon verbi sui veritatem. Impossibile quippe erat, non vere dicere Deum dum quidpiam diceret, aut solum dum quidpiam vellet. Quare cum Abrahamo pollicitus esset, nequaquam mentitus est, sed filium donavit illi, populumque eduxit ex Ægypto per oraculorum annuntiatorem Moysen. Isaaco etiam certam promissionem denuntiavit, duorumque populorum patrem effecit illum : Jacobo, uti promiserat, Josephum exhibuit : Moysi fidelissimo verborum suorum fidem dedit, per ea quæ Pharaoni contigere : Davidi cum pollicitus esset, promissionem implevit per Salomonem : loquor autem de templi exstructione.

8. Ecquid mihi multis opus? Nihil eorum quæ pollicetur Deus infectum manet. Etiamsi quis statim animo deficiat, dum ejus inquirit verba : at tempore suo promissionem res consequitur, atque tandem pollicitatio impletur. Ecce enim res jam olim a Domino denuntiatas et jamdiu declaratas, nunc in Evangeliis completas videmus. Prophetavit Isaias, ex nuptiarum experte muliere nasciturum Emmanuelem : ipseque Deus apparens ex Maria Virgine genitus, prophetæ sermonem complevit. Michæas ipsum locum ante designarat, in quo nasciturus Christus esset ; ipseque Dominus Bethlehem in præsepe repositus, prophetam vere dixisse declaravit. Zacharias Jerosolymæ ingressum Salvatoris prænuntiavit : ipse Dominus asinum quæsitum mittens, atque illo vectus ingrediens, prophetiam implevit. In summa, ne singula quæ scripta sunt recenseam, ipse plenitudo legis et prophetarum effectus est. Nam quæ per eos prænuntiarat, ea præsens ipse complebat, aiebatque : « Ego ipse qui loquor, adsum [37]. » En itaque quæ olim de Salvatore in Psalmis prædicata sunt, hæc jam militum ausu complentur. Quæ enim passurum ipsum prænuntiavit, hæc jam Judæorum populi perficiunt, dividentes vestimenta Salvatoris, et potantes eum aceto atque felle. « Hæc enim, inquit, facta sunt, ut implerentur Scripturæ [38] : » quarum altera dicit : « Diviserunt sibi vestimenta mea, et

[36] Jerem. II, 10. [37] Isa. LII, 6. [38] Matth. XXVII, 35.

(33) Basiliensis et Anglic. προχαλεῖται.
(34) In editis et quibusdam mss. post δηλουμένην, legitur, διὰ τοῦ ἔτι, in Reg. Anglic. et Felc. 3, non habetur.
(35) Regius, Basil. Anglic. Φαραώ.
(36) Felc. 3, τὴν προφητείαν ἀληθῆ.
(37) Basiliensis, ἐπὶ τὴν ὄνον. Ibidem, Regius et Felc. 3, ἐπ' αὐτοῦ. Editi, ἐφ' ἑαυτοῦ. Anglicanus, ἑαυτοῦ. Ibidem Felc. 3, ἐπλήρου.
(38) Regius, Anglic. et Felc. 3, Ἰδοὺ καὶ νῦν. Editi et cæteri, Ἰδοὺ οὖν καὶ νῦν. Ibid. τά, abest a Basil.

super vestem meam miserunt sortem [39]; » altera vero : « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto [40]. »

9. Multi qui Evangelia legunt, audientes illud : « Ut impleretur quod scriptum est, » arbitrati sunt, ea quæ gesta sunt, nulla alia de causa fieri, quam ut Scripturæ implerentur : atque exinde æstimarunt, eos qui ista facerent, non modo inculpatos esse ; sed potius laude dignos, **66** quod non peccando, sed Scripturis ministrando, talia perpetrarent : neque enim vera fuisse prophetarum verba, nisi acta sua subsecuta fuissent. Quod illi maxime opinati sunt ex his Evangelii secundum Joannem dictis, ubi cum Judæorum enarrat incredulitatem, ex Isaiæ prophetia sic ait : « Cum tot signa coram eis fecisset, non crediderunt : ut sermo Isaiæ prophetæ impleretur, quem dixit : Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est [41]? » Si enim ideo non crediderunt Judæi, ut Isaiæ sermo impleretur ; non illi incredulitatis suæ causa sunt, sed qui ista dixerat, unde factum est ut hæc complerentur. Tolle, inquient, prophetæ verbum, et plane futurum est ut illi credant. Sed hæc ejusmodique sententia a veritate multum aberrat : nam neque propheta in causa illis est, neque Judæi culpa incredulitatis sunt liberi. Sed propheta, prospiciens quæ facturi essent, ea prænuntiavit : ipsi vero deinde, ea perpetrantes, declaraverunt verum fuisse prophetæ sermonem : nec quasi propheticis sermonibus ministrarent, hæc contra Christum sunt ausi ; sed sua sponte, suopte proposito ea facinora admisere : ita ut nequaquam illis in causa fuerit propheta, sed sua ipsorum voluntas ; imo ipsi potius prophetæ in causa fuerunt, ut talia de ipsis prænuntiaret. Nam prophetæ quidem proprium est futura videre, neque hallucinari : operum autem quisque suorum voluntatem causam habet. Et quemadmodum nos, ea quæ in conspectu sunt videntes, nequaquam fallimur, neque nos alio modo videmus quam fiant, neque alio modo fiunt, quam nos videamus ; sed ut fiunt, videmus, et ut videmus fiunt ; eo quoque modo prophetæ futura tanquam præsentia videbant : necessumque erat ut fierent ea quæ ipsi viderent, et vicissim, ut viderent ipsi quæ futura essent. Et rursum, quemadmodum quæ oculis videmus, necesse prorsus est ut exsistant, nam quæ sunt videmus, neque alio possunt esse modo quam nos videamus ; sic et quæ prophetæ prospiciebant, necesse

A νετο, ἵνα πληρωθῶσιν αἱ Γραφαί· « ἡ μὲν λέγουσα· « Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον· » ἡ δὲ πάλιν· « Ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου (39) χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. »

9. Πολλοὶ, τοῖς Εὐαγγελίοις ἐντυγχάνοντες, καὶ ἀκούοντες τὸ, « Ἵνα πληρωθῇ τὸ γεγραμμένον, » ἐνόμισαν τὰ γινόμενα δι' οὐδὲν ἕτερον γίνεσθαι, ἢ ἵνα πληρωθῇ τὰ γεγραμμένα· καὶ ἐκ τούτων ᾠήθησαν μὴ μόνον ἀναιτίους εἶναι τοὺς πράττοντας, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀξίους ἐπαίνου, ὅτι οὐχ ὡς ἁμαρτάνοντες, ἀλλ' ὡς διακονοῦντες τοῖς γεγραμμένοις ἐνεργοῦσι· μὴ γὰρ ἂν ἀληθεῖς γεγενῆσθαι τῶν προφητῶν τοὺς λόγους, εἰ μὴ τούτων ἦσαν αἱ πράξεις. Μάλιστα δὲ (40-41) ταῦτα ὑπέλαβον ἐκ τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάν-
B νην ῥητῶν κινηθέντες, ἔνθα, τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν διηγούμενος, κατὰ τὴν Ἡσαΐου προφητείαν φησί· « Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευσαν· ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου τοῦ προφήτου (42) πληρωθῇ, ὃν εἶπε· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; » Εἰ γὰρ, ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου πληρωθῇ, οὐκ ἐπίστευον οἱ Ἰουδαῖοι, οὐκ αὐτοὶ τῆς ἀπιστίας αἴτιοι, ἀλλ' ὁ ταῦτα εἰρηκὼς, δι' ὃν καὶ ταῦτα πεπλήρωται. Ἆρον γὰρ, φήσουσι, τὸν λόγον τοῦ προφήτου, καὶ πάντως ἐκεῖνοι πιστεύσουσιν. Ἀλλὰ ταῦτα καὶ ἡ τοιαύτη διάνοια πολὺ τῆς ἀληθείας ἀποδέει (43)· οὔτε γὰρ ὁ προφήτης αἴτιος τούτοις, οὔτε οἱ Ἰουδαῖοι τῆς ἀπιστίας ἑαυτῶν ἀναίτιοι τυγχάνουσιν· ἀλλ' ὁ μὲν προφήτης, προβλέπων ἃ μέλλουσι
C πράττειν, ἀπήγγειλεν· αὐτοὶ δὲ μετὰ ταῦτα πράττοντες, ἐδείκνυον τοῦ προφήτου τὸν λόγον ἀληθῆ· καὶ οὐχ ὡς διακονοῦντες τοῖς προφητικοῖς (44), ἐτόλμων κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει θέλοντες ἔπραττον τὰ πράγματα· ὥστε τὸν μὲν (45) προφήτην μὴ αἴτιον αὐτοῖς γεγενῆσθαι, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν αὐτῶν· αὐτοὺς δὲ μᾶλλον αἰτίους γεγενῆσθαι τῷ προφήτῃ τοῦ ταῦτα αὐτὸν περὶ αὐτῶν εἰπεῖν. Τοῦ μὲν γὰρ προφήτου ἴδιόν ἐστιν ὁρᾷν τὰ μέλλοντα, καὶ μὴ σφάλλεσθαι· τῶν δὲ πράξεων ἕκαστος τὴν ἰδίαν προαίρεσιν αἰτίαν ἔχει. Καὶ ὥσπερ ἡμεῖς τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς ὁρῶντες, οὐ σφαλλόμεθα βλέποντες, οὐδὲ ἄλλως μὲν βλέπομεν, ἄλλως δὲ γίνεται· ἀλλ' ὡς γίνεται, βλέπομεν, καὶ ὡς βλέπομεν, γίνεται· οὕτω καὶ οἱ προφῆται τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα ἔβλεπον· καὶ ἃ
D ἔβλεπον, ἔδει γενέσθαι (46), καὶ τὰ γινόμενα πάντως ὁρᾷν ἔδει. Καὶ πάλιν, ὥσπερ ἡμεῖς ἃ βλέπομεν ἐν ὀφθαλμοῖς, ἀνάγκη πάντως εἶναι, τὰ γὰρ ὄντα βλέπομεν, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως γενέσθαι ἢ ὡς ὁρῶμεν· οὕτω καὶ οἱ προφῆται, ἃ προέβλεπον, ἔδει πάντως εἶναι, καὶ μὴ ἄλλως γίνεσθαι ἢ ὡς προεωράκασιν.

[39] Psal. XXI, 19. [40] Psal. LXVIII, 22. [41] Isa. LIII, 1 ; Joan. XII, 37, 38.

(39) Μου, abest a Basil. et Anglic. Paulo post, Anglican. Πολλοὶ γὰρ τοῖς Εὐαγγελίοις.
(40-41) Basiliensis, μᾶλλον δέ.
(42) Τοῦ προφήτου, deest in Basiliensi et Anglicano.
(43) Felc. 3, solus, ἀποδεῖ. Paulo post, ἑαυτῶν, abest ab eodem
(44) Felc. 3, τοῖς προφήταις.
(45) Μέν, abest a Felc. 3.
(46) Felc. 3, ἔβλεπον ἀεὶ γενέσθαι. In eodem infra ἐν ante ὀφθαλμοῖς, deest.

Ἐπεὶ εἰ τὰ γενησόμενα (47-48) μὴ προέβλεπον, οὐκέτι ἂν ἦσαν προφῆται. Καὶ καθόλου δὲ τοῦτο εἰδέναι δεῖ, ὅτι οἱ προφῆται οὐ νόμων εἰσὶ διδάσκαλοι, ἵνα μόνον (49), ἃ προστάττουσι, γίγνηται, ἀλλὰ τῶν μελλόντων εἰσὶ προσημάντορες. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ λέγουσι, διὰ τοῦτο καὶ γίνεται τὰ γινόμενα, ἀλλ' ὅτι γίνεσθαι μέλλει, διὰ τοῦτο καὶ προλέγουσι, καὶ ἀνάγκη μὴ ψεύδεσθαι τοὺς προφήτας, ὁρῶσι γὰρ ἀληθῶς. Εἰ γὰρ καθ' ὑπόθεσιν (50) μὴ προαπήγγελλον οἱ προφῆται, ἀλλὰ τῶν Ἰουδαίων ἦν ἡ προαίρεσις, ὥστε πράττειν ταῦτα. Καὶ ὅλως οἱ ἅγιοι οὐκ ἀναγκαστικοὶ τῶν γιγνομένων εἰσίν· ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν πραττόντων προβλέποντες σημαίνουσι. Καὶ ὥσπερ οἱ ἀνασκευάζοντες ἔλεγον· Ἆρον τὸν λόγον τοῦ προφήτου, καὶ πάντως (51) οἱ Ἰουδαῖοι πιστεύσουσιν· οὕτως φαίην ἂν κἀγώ· Ἆρον τὰς πράξεις τῶν Ἰουδαίων, καὶ πάντως οὐ προεφήτευε ἂν περὶ αὐτῶν ὁ Ἡσαΐας τοιαῦτα.

10. Ἐὰν τοίνυν ὁ Ἰωάννης λέγῃ· « Οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος Ἡσαΐου, » μὴ τῷ λόγῳ τοῦ προφήτου τὴν αἰτίαν δῷς τῆς ἀπιστίας αὐτῶν, ἀλλὰ τῇ πράξει αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων. Ἃ γὰρ οὗτοι νῦν ἔπραττον, ταῦτα προέβλεπεν ὁ προφήτης ἐκ πολλοῦ· καὶ ἔδει τοῦτον μὴ ψεύσασθαι, ἀλλὰ γνωσθῆναι, ὅτι τὰ νῦν γινόμενα προεώρακεν ἀληθῶς. Ἵνα γὰρ ὁ λόγος αὐτοῦ ἀληθὴς τοῖς μετὰ ταῦτα φανῇ, ἠλέγχθησαν ἄπιστοι καὶ κρυπτόμενοι. Ἦσαν μὲν γὰρ τῇ προαιρέσει φαῦλοι· ἐπειδὴ δὲ ἔκρυπτον αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν, ὁ λόγος ἔλεγχος γέγονεν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ ἐπίστευον, ὅτι ἤλεγχεν αὐτοὺς ὁ λόγος κρυπτομένους; Καὶ ἐὰν λέγῃ πάλιν· Οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι γέγραπται τὰ κατ' αὐτῶν· μὴ τὸ ἀδύνατον τῇ προαιρέσει τῶν (52) πραττόντων δῷς. Ἐδύναντο γὰρ καὶ μεταβάλλεσθαι· ἀλλὰ τὸ ἀδύνατον τὸ μὴ ψεύσασθαι τὸν προφήτην. Ἐπειδὴ γὰρ ἀληθῶς ἑώρακε, διὰ τοῦτο ἀδύνατον ἦν σφαλῆναι αὐτόν. Οὐ γὰρ ἄλλως ἑώρακεν, ἢ ὡς γέγονε, καὶ ἐφάνησαν ἄπιστοι. Οὕτως καὶ τὸ κατὰ τὴν Παρθένον πεπλήρωται θαῦμα, καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην (53) ἀπέβη σήμερον, καὶ πάντα τὰ προγεγραμμένα πεπλήρωται. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ γέγραπται, διὰ τοῦτο καὶ ἀπέβαινον, ἀλλ' ὅτι ἐγίγνετο πάντως, διὰ τοῦτο καὶ προελέχθη. Οὕτως καὶ τὸ κατὰ τὸν μερισμὸν νῦν τῶν ἱματίων γέγονε· καὶ ὡς γέγονεν, οὕτως καὶ προεωρᾶτο· καὶ ὡς προεσημάνθη καὶ προαπηγγέλθη (54), οὕτως καὶ πεπλήρωται καὶ πέπρακται. Γέγραπται δὲ οὕτω· « Σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον· ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου· Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. » Ματθαῖος μὲν οὖν μετὰ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἁπλούστερον τὸν μερισμὸν γεγενῆσθαί φησι· ὁ δὲ Ἰωάννης καὶ τὴν

A prorsus erat ut fierent, neque alio modo quam ipsi prævidissent. Siquidem nisi futura prævidissent, nequaquam prophetæ fuissent. Et sciendum prorsus est, prophetas non legum esse magistros; ut ea solum quæ illi jubent, perficiantur; sed futurorum esse prænuntiatores. Non enim quia dicunt, res eveniunt, sed quia eventuræ erant, ideo illi prænuntiant, necessumque est non mentiri prophetas, cum vere res ut sunt videant. Si namque prophetæ non prænuntiassent, nihilominus Judæorum fuisset propositum talia perpetrandi. Atque in summa sancti, nequaquam verbis suis necessitatem inducunt, ut res eveniant; sed cum prævideant eorum propositum qui acturi sunt, id significant. At sicut objecere illi refragatores: Tolle prophetæ sermonem, et plane credent Judæi; ita B dixerim ego: Tolle Judæorum acta, et nequaquam talia de illis prophetaverit Isaias.

10. Si itaque dixerit Joannes: « Non crediderunt in illum Judæi, ut impleretur sermo Isaiæ; » ne prophetæ sermoni imputes eorum incredulitatem, sed ipsorum Judæorum facinori. Nam quæ jam illi perpetrabant, hæc jamdiu præviderat propheta: necesseque fuit illum non mentiri, ut palam foret, eum illa vere prævidisse quæ jam gesta sunt. Ut namque sermo illius verus apud posteros videretur, deprehensi sunt increduli, etiamsi latere curarent. **67** Erant enim illi proposito suo improbi; cum autem suam occultarent incredulitatem, sermo iste C adfuit qui eos coargueret. Ideone igitur non crediderunt, quod sermo iste latere volentes illos coarguerit? Quod si rursum dicat quispiam: Non poterant Judæi credere, quia hæc de illis scripta erant; impossibilitatem, agentium voluntati ne tribueris. Poterant enim mutare sententiam, sed impossibile erat mentiri prophetam. Cum enim revera vidisset, fieri nequibat ut hallucinaretur. Non alio enim modo rem vidit, quam quo gesta est: atque illi increduli deprehensi sunt. Eadem ratione illud in Virgine miraculum impletum est, et quod a Joanne narratur, hodie contigit: omnia item quæcunque scripta sunt impleta fuere. Non enim ideo evenere quia scripta sunt; sed quia evenere, ideo prænuntiata fuerant. Sic jam de vestimentorum divisione D actum est: et, prout actum est, ita prævisum fuerat: et ut prius significatum prænuntiatumque fuit, ita completum gestumque est. Scriptum autem est ita: « Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus, sortem mittentes: ut impleretur quod dictum est per prophetam: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. » Matthæus certe cum reliquis evangelistis simplicius factam divisionem ait:

(47-48) Regius, εἰ τὰ γινόμενα. Anglic. εἰ τὰ γενόμενα.

(49) Sic Regius secunda manu, quem sequimur. Editi, ἵνα μὴ μόνον. Mox, Anglicanus, σημάντορες.

(50) In hæc verba ad Basil. notatur in margine, λείπει τι, licet lacuna nulla compareat.

(51) Basiliensis, πάντες. Infra, ἄν, post, προεφήτευε, deest in Regio, Anglicano et Felc. 3. Paulo post, Regius et Anglicanus, λέγει, οὐχ.

(52) Basiliensis, secunda manu, τῇ παῤῥήσει τῶν.

(53) Ita Regius et Felc. 3. In editis vero legitur, τόν, ante Ἰωάννην. Infra, Basil. et Felc. 3, Οὐ γὰρ ἐπειδή.

(54) Regius, Anglic. et Felc. 3, προαπηγγέλη.

Joannes vero, modum divisionis, causamque missæ sortis declarat his verbis: « Milites igitur cum crucifixissent Jesum, acceperunt vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem. Tunicam vero, quia erat inconsutilis desuper contexta per totum, dixerunt ad invicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus erit: ut impleretur Scriptura: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem [42]. »

A ποιότητα τοῦ μερισμοῦ, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ γεγενημένου κλήρου διηγεῖται λέγων οὕτως· « Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος. Τὸν δὲ χιτῶνα, ἐπεὶ ἦν ἄῤῥαφος (55) ἐκ τῶν ἄνω ὑφαντὸς διόλου, εἶπον πρὸς ἀλλήλους· Μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνος ἔσται· ἵνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ· Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. »

11. Fortassis jam quispiam erit qui his auditis erubescat: fortassis quidam erit, qui Dominum cernens illusum, abductum, cæsum, pudore afficiatur: fortassis jam aliquis videns Dominum, Salvatorem et regem universi, a Pilato judicatum, et crucifixum a Judæis, pudore afficiatur, oculosque demittat. Nam neque sol tulit hoc spectaculum, sed obscuratus totus est, ut aliorum oculos averteret: nec curavit ultra præceptum illuminandi homines; sed tum prævaricari ausus est, cum videret Dominum, qui sibi hoc mandatum dedisset, ab hominibus cruciari. Sed si causam ediscamus cur ita excruciatus sit, non ultra erubescemus, sed mirabimur bonitatem humanitatemque illius; glorificabimur et ipsi, quemadmodum Paulus, in cruce: quia non ipse Dominus propter sese, sed nos in ipso patiebamur. Permagnum quippe erat hominum peccatum, hujusmodique malum, totum orbem præoccuparat: quod magnum quidem jamdiu erat, paulatim vero auctum, ac hominibus intolerandum evaserat. Siquidem mortis regnum in omnes invaserat. Dominus autem noster immortalis et incorruptibilis est: atque ut immortalis et incorruptibilis, ita bonus humanusque. Boni namque Patris bonum Verbum exsistit: quare non tulit ut opificium suum periret: neque sustinuit, ut operum suorum alter esset Dominus: sed intolerandam videns malitiam, mortaleque genus non valere morti obsistere, neque posse pœnam suorum malorum persolvere: nam malitiæ excessus omne supplicium superabat; videns item Patris sui bonitatem, suamque potentiam **68** et virtutem: « Christus enim Dei virtus et Dei sapientia [43]; » commotus fuit suo erga homines amore, miseratusque nostram infirmitatem, eamdem induit. Ipse enim, ut ait propheta, infirmitates nostras tulit, et morbos gestavit [44]. Miseratus item nostram mortalitatem, eadem amictus est. Ait enim Paulus: « Humiliavit semet-

11. Ἴσως τις τούτων ἀκούων ἐρυθριᾷ· ἴσως τις ὁρῶν τὸν Κύριον παιζόμενον, καὶ ἀπαγόμενον, καὶ τυπτόμενον, αἰσχύνεται· ἴσως νῦν τις ὁρῶν τὸν Κύριον, καὶ Σωτῆρα, καὶ βασιλέα τοῦ παντὸς κρινόμενον ὑπὸ Πιλάτου, καὶ σταυρούμενον ὑπὸ Ἰουδαίων, B δυσωπεῖται, καὶ κάτω τὸν ὀφθαλμὸν ἔχει. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἥλιος (56) ἤνεγκε τὴν θέαν ἰδεῖν, ἀλλ' ἐσκοτίζετο ὅλος, ἵνα καὶ τοὺς ἄλλων ὀφθαλμοὺς ἀποστρέψῃ (57)· καὶ οὐκ ἐφρόντιζεν ἔτι τῆς ἐντολῆς τοῦ φαίνειν τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ παραβαίνειν ἐτόλμα λοιπὸν, ὁρῶν τὸν ἐντειλάμενον αὐτῷ Δεσπότην ὑπὸ ἀνθρώπων πάσχοντα. Ἀλλ' ἐὰν τὴν αἰτίαν μάθωμεν, καὶ διὰ τί πέπονθεν ἴδωμεν, οὐκέτι ἐρυθριῶμεν, ἀλλὰ θαυμάζομεν τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ· καὶ (58) καυχησόμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς, ὡς ὁ Παῦλος, ἐν τῷ σταυρῷ· ὅτι οὐκ αὐτὸς ὁ Κύριος δι' ἑαυτὸν, ἀλλ' ἡμεῖς ἐν ἐκείνῳ πάσχοντες ἦμεν. Τῶν μὲν γὰρ (59) ἀνθρώπων ἡ ἁμαρτία πολλή τις ἦν, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην προκατειλήφει τοῦτο τὸ κακὸν, μέγα μὲν (60) τυγχάνον καὶ πρὸ τούτου, C κατ' ὀλίγον δὲ καὶ αὐξανόμενον, καὶ ἀφόρητον γινόμενον τοῖς ἀνθρώποις. Καὶ γὰρ καὶ ὁ θάνατος ἐπὶ πάντας καὶ κατὰ πάντων ἴσχυε βασιλεύειν (61). Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν ἀθάνατος καὶ ἄφθαρτός ἐστι· καὶ ὥσπερ ἀθάνατος καὶ ἄφθαρτος, οὕτως ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος. Ἀγαθοῦ γὰρ Πατρὸς ἀγαθὸς ὁ Λόγος ὑπάρχει· διὸ οὐ παρεῖδεν ἀπολέσθαι τὸ γενόμενον (62), οὐδ' ὑπέμεινε τῶν αὐτοῦ ποιημάτων ἄλλον γενέσθαι Κύριον· ἀλλ' ὁρῶν τὸ μὲν τῆς κακίας ἀφόρητον, καὶ τὸ θνητὸν γένος οὐχ ἱκανὸν ἀντιστῆναι πρὸς τὸν θάνατον, οὐδὲ τὴν τιμωρίαν τῶν κακῶν δυνατὸν ἀποδοῦναι· ὑπερῇρε γὰρ πᾶσαν τιμωρίαν ἡ τῆς κακίας ὑπερβολή· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητα, ὁρῶν καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἱκανότητα καὶ (63) δύναμιν· « Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· » D κεκίνηται τῇ φιλανθρωπίᾳ, καὶ οἰκτείρας τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, ἐνεδύσατο ταύτην. Αὐτὸς γὰρ, ὡς ὁ προφήτης φησὶ, τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἦρε, καὶ τὰς νόσους

[42] Joan. XIX, 23, 24. [43] I Cor. I, 24. [44] Isa. LIII, 4.

(55) Regius et Anglicanus, ἄραφος. Mox, Regius, εἶπαν. Mox, αὐτόν, abest ab Anglicano.
(56) Basil. et Anglic. Οὐδὲ γὰρ ὁ ἥλιος.
(57) Sic Regius, atque ita legit Nannius. Editi et alii, τοὺς ἄλλους ὀφθ.
(58) Καί, deest in Felc. 3. Ibid δέ, abest a Basil.
(59) Τῶν μὲν γάρ. *Hæc et sequentia quædam reperiuntur adhuc semel in Basiliensi, Anglicano et Latt. editt. ut et in codice II nostro sub titulo*, De passione. *Fragmentum igitur repetitum, per Basiliensem secundum et Anglicanum secundum, signari intellige.* Hæc Felckm. quibus adjicimus, hoc fragmentum haberi in editione Basiliensi anni 1556, pag. 579, et sic inchoari: *Hominum certe peccata.*
(60) Μέν, deest in Basilieusi et Anglicano.
(61) Regius, ἴσχυε βασιλεύων. Felc. 2, ἴσχυσε βασιλεύων.
(62) Regius secunda manu, τὸ γένος ἡμῶν. Mox, Felc. 2, τῶν ἑαυτοῦ ποιημάτων.
(63) Anglic. 2, τὴν ἐφ' ἑκάστῳ δύναμιν καὶ ἱκανότητα.

ἐβάστασε (64). Καὶ ἐλεήσας τὸ θνητὸν ἡμῶν, περιεβάλετο τοῦτο. Λέγει γὰρ ὁ Παῦλος· « Ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. » Ἰδὼν δὲ καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀπόδοσιν ἡμῶν τῆς τιμωρίας ἀδύνατον, ἀνεδέξατο ταύτην αὐτός· « Χριστὸς γὰρ γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. » Καὶ οὕτω δὴ τὰ ἀνθρώπινα περιβαλόμενος καὶ ἀμφιεσάμενος, δι' ἑαυτοῦ τὰ ἡμῶν προσήγαγε τῷ Πατρὶ, ἵνα, ὡς (65) αὐτὸς πάσχων, ἀβλαβῆ τὸν ἄνθρωπον πάσχοντα κατασκευάσῃ, καὶ μικρὰ μεγάλοις ἀντικαταλλάξηται. Καταβέβηκε γὰρ, ἵνα ἡμῶν τὴν ἄνοδον κατασκευάσῃ· καὶ πεπείραται γενέσεως, ἵνα ἡμεῖς δι' αὐτοῦ τῷ ἀγεννήτῳ (66) φιλιάσωμεν. Ἠσθένησε δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμεῖς ἐγερθῶμεν ἐν δυνάμει, καὶ εἴπωμεν, ὡς ὁ Παῦλος· « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Ἰησοῦ Χριστῷ. » Ἔλαβε σῶμα φθαρτὸν, ἵνα τὸ φθαρτὸν ἐνδύσηται τὴν ἀφθαρσίαν· ἐνεδύσατο τὸ θνητὸν, ἵνα τὸ θνητὸν ἐνδύσηται τὴν ἀθανασίαν. Καὶ τέλος γέγονεν ἄνθρωπος καὶ ἀπέθανεν, ἵνα ἡμεῖς, οἱ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκοντες, θεοποιηθῶμεν, καὶ μηκέτι τὸν θάνατον ἔχωμεν βασιλεύοντα. Θάνατος γὰρ ἡμῶν οὐ (67) κατακυριεύει, καὶ ὁ ἀποστολικὸς δὲ κηρύττει λόγος· διὰ τοῦτο καὶ σταυροῦται, ἵνα τὴν κατάραν ἐξαγοράσῃ, καὶ ἡμεῖς τὴν εὐλογίαν κληρονομήσωμεν. Πάσχων γὰρ αὐτὸς, ἐβλάπτετο μὲν οὐδ' ὅλως, ἐχαρίζετο (68) δὲ μᾶλλον· καὶ ἀποθνήσκων, οὐκ ἔμενε νεκρὸς, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τοὺς νεκροὺς ἐζωοποίει· καὶ σφαγιαζόμενος δὲ οὐκ ἀπόλυτο (69), ἀλλὰ τῷ αἵματι τῆς σφαγῆς πάντας ἁπλῶς ἐλυτροῦτο, καὶ αὐτὸς ἔμενεν απαθής.

12. Πῶς δὲ τοῦτο γέγονεν, εἴ τις ἔροιτο, ἀκουέτω. Δύο πραγμάτων ἐν τούτῳ (70) γέγονε σύνοδος· πραγμάτων δὲ λέγω οὐκ ἴσων, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντα σύγκρισιν οὐκ ἐχόντων. Θνητὸν γὰρ ἀθανάτῳ συνεπλέκετο, καὶ φθαρτὸν σῶμα ἀφθάρτῳ λόγῳ (71) συνεληλύθει. Καὶ τὸ μὲν θνητὸν οὐκ ἔβλαπτε τὸ ἀθάνατον· ἀπαθὲς γὰρ ἦν· ἀλλ' ἔμενε μᾶλλον ἀπαθὲς καὶ αὐτὸ τῇ τοῦ θανάτου ἐπικρατείᾳ· τὰ γὰρ κρατοῦντα τῶν κρατουμένων ἀεὶ κύρια τυγχάνει. Διὰ γοῦν αὐτὸν τὸν συνόντα ἀθάνατον Λόγον, καὶ ὁ θάνατος ἐξηφανίζετο (72) παραδόξως ἐν αὐτῷ, ὡς ἀπὸ πυρὸς ἀφανίζεται καλάμη. Ὁ δὲ Λόγος, ἄφθαρτος ὢν, ὠφελεῖ μᾶλλον τὸ φθαρτὸν συνὼν αὐτῷ· τὸ γὰρ σκότος ὑπὸ τοῦ φωτὸς καταυγάζεται, καὶ τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπὸ τῶν δημίων ἐκδιδύσκεται, οὓς ἡμεῖς ἐν τῷ Ἀδὰμ ἐνεδυσάμεθα, δερματίνους χιτῶνας, ἵνα ἀντὶ τούτων τὸν Χριστὸν ἐνδύσασθαι δυνηθῶμεν. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἱμάτια μερίζεσθαι ὑπομένει, ἵνα ἡμεῖς τὸν ἐκ Πατρὸς ἀμέριστον ἔχωμεν Λόγον· « Ἐγὼ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ, »

ipsum usque ad mortem, mortem autem crucis [45]. » Cum videret item nos non ad solutionem supplicii sufficere, suscepit illam: « Christus enim factus est pro nobis maledictum [46]. » Atque sic humanis circumamictus indutusque, per sese quæ nostra erant Patri obtulit; ut quasi ipse pateretur, hominem patientem illæsum redderet, et parva magnis commutaret. Descendit enim, ut nobis ascensum præpararet: nativitatem expertus est, ut nos per eum ingenito amici essemus: infirmatus propter nos est, ut nos excitaremur in virtute, et diceremus, quemadmodum Paulus: « Omnia possum in eo qui me confortat Jesu Christo [47]. » Sumpsit corpus corruptibile, ut corruptibile indueret incorruptionem: induit mortale, ut mortale indueret immortalitatem. Demum factus est homo et mortuus est, ut nos, qui utpote homines moriebamur, deificaremur, neque mortis regnum ultra sustineremus. Mors enim nobis non dominatur, ut apostolicus sermo prædicat, propterea crucifixus est, ut maledictum redimeret, et nos benedictionem hæreditate acciperemus. Ipse namque cum pateretur, nullatenus lædebatur; imo potius dona largiebatur: et moriens, mortuus non remansit, sed potius mortuos vivificabat: nec immolatus periit, sed immolationis suæ sanguine omnes prorsus liberavit, ipseque mansit impatibilis.

12. Quomodo autem id factum sit si quis quærat, audiat. Duarum in eo rerum concursus fuit; rerum, inquam, non æqualium, sed quæ nullo modo comparari possent. Mortale quippe immortali complicabatur, et corruptibile corpus incorruptibili Verbo cohæsit. Neque tamen id, quod mortale erat, læsit illud quod immortale: impassibile quippe erat: morteque victa, magis impassibile remansit: nam ea quæ vincunt, victis semper dominantur. Itaque ob conjunctum immortale Verbum, mors in ipso admirabili quodam modo, quasi stipula a facie ignis evanescebat. Verbum porro cum incorruptibile esset, sua conjunctione id quod corruptibile erat adjuvabat: tenebræ enim a lumine illustrantur, et quod minus est, a majore benedicitur. Quapropter jam a carnificibus exuitur pelliceas vestes, quibus in Adamo induti sumus, ut earum loco Christum induere possimus. Eadem item de causa, vestimenta sua dividi patitur, ut nos Verbum indivisibile ex Patre procedens habeamus: nam, « Ego »

[45] Philipp. II, 8. [46] Galat. III, 13. [47] Philipp. IV, 13.

(64) Ita maxima pars mss. Editi vero, ἐβάσταζε.
(65) In Felc. 2, et Anglic. 2, ὡς, deest. Mox, ἄνθρωπον, abest a Basil. I. Ibidem, πάσχοντα, abest ab Anglic. 2. Ibidem, Felc. 2, κατασκευάσῃ καὶ πεπείραται, multis omissis, δι' ὁμοιοτέλευτον. Mox, Anglic. 2, ἀναλλάξηται.
(66) Regius et Anglic. 1, 2, γενήτῳ.
(67) Felc. 2, ἡμῶν καὶ αὐτοῦ οὐ. Mox in eodem et in Anglicano 2, δέ, deest.
(68) Οὐδὲν ἐχαρίζετο. Regius et Basil. 1.
(69) Anglic. 2, ἀπόλλυτο. Regius, ἀπώλλοιτο. Editi, ἀπώλυτο. Infra Basil. Πῶς δὲ τοῦτο γένοιτο.
(70) Regius, Anglic. secundus et Felc. 2, ἐν ταὐτῷ. Editi, ἐν τούτῳ. Ibidem, Anglicanus et Felckman. 2, γεγονέναι σύνοδον.
(71) Anglicanus 2, ἀθανάτω λόγῳ συν.
(72) Anglicanus 2, et Felc. 2, ἠφανίζετο. Mox, παραδόξως, deest in Felc. 3.

inquit, et Pater unum sumus [68]. » Quamobrem in vestem sortem mittunt, quod ille patienter negligit, ut sors et hæreditas nostra sit Christus, ut ait Psalmista : « Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei [69]. » Quare non alibi patitur, non alio loco cruci affigitur, quam in Calvariæ loco, quem Hebræorum magistri aiunt fuisse Adami sepulcrum : ibi namque illum post maledictionem sepultum fuisse asseverant. Quod si ita se res habet, miror ejus loci proprietatem. Oportuit enim Christum, cum primum Adamum renovare vellet, in eo pati loco, ut ejus abolito peccato, ab universo illud hominum genere auferret; et cum audivisset Adam : « Terra es, et in terram reverteris [70], » ideo illic
69 reponeretur, ut ibidem Adamum inveniens, maledictum solveret, et loco illius : « Terra es, et in terram reverteris; » jam diceret : « Exsurge, qui dormis, et excitare ex mortuis, et illuminabit te Christus : » et rursum : « Surge, et veni, sequere me ; » ut non ulterius in terra reponaris, sed in cœlos ascendas. Necesse quippe est, excitato Salvatore, excitari cum illo Adamum, omnesque ex Adamo oriundos. Atque ut, mortuo Adamo, nos quoque per eum mortui manebamus ; ita excitato corpore Dominico, necesse demum est omnes cum illo resurgere. Hæc Pauli sententia est : hæc enim scribit ad Corinthios : « Nam sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur [71]. »

13. Quo autem modo illum in crucem egerint, operæ pretium erit ut ex iis quæ scripta sunt videamus, neque enim ea nobis inutilia fuerint : neque simplici modo in Evangeliis scriptum est. Postquam judicatus esset Dominus; judicatus quippe est, et ante præsidem stetit. Ne quis eam rem esse pudori arbitretur : nostrum quippe causa id ille passus est, ut ne si quas ille insidias passus sit silentio prætermissum esset, lateret Judæorum conspiratio; sed ut ex judicio manifesta foret insidiantium calumnia. Si enim judicatus non fuisset Salvator, sub dubia incertaque suspicione latuisset Judæorum adversus eum invidia ; cum autem judicatus sit, id nemini latere potest. Et quidem Pilatus ipse Salvatoris innocentiam puritatemque testatus est, Judæorumque insidias aperuit. « Sciebat enim, » inquit, « quod per invidiam tradidissent illum [72]. » Nec cognovisset Pilatus Judæorum invidiam, nisi Salvator ad judicium stetisset. Rem magnam mirabilemque Salvator præstitit, qui ta-

φησὶν, « ἕν ἐσμεν. » Διὰ τοῦτο καὶ λαγχάνουσιν ἐπὶ τὸν χιτῶνα, καὶ τοῦτο πάσχων παρορᾷ (73), ἵνα ἡμῶν κλῆρος ὁ Χριστὸς γένηται, καθὼς καὶ ὁ ψαλμῳδός φησι· « Κύριος μερὶς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ ποτηρίου μου. » Ὅθεν οὐδὲ ἀλλαχοῦ πάσχει, οὐδὲ εἰς ἄλλον τόπον σταυροῦται, ἢ εἰς τὸν Κρανίου τόπον, ὃν Ἑβραίων οἱ διδάσκαλοί φασι τοῦ Ἀδὰμ εἶναι τάφον. Ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν μετὰ τὴν κατάραν τεθάφθαι διαβεβαιοῦνται. Ὅπερ εἰ οὕτως ἔχει, θαυμάζω τοῦ τόπου τὴν οἰκειότητα (74). Ἔδει γὰρ τὸν Κύριον, ἀνανεῶσαι θέλοντα τὸν πρῶτον Ἀδὰμ, ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ παθεῖν, ἵνα, ἐκείνου λύων τὴν ἁμαρτίαν, ἀπὸ παντὸς αὐτὴν ἄρῃ τοῦ γένους· καὶ ἐπειδὴ ἤκουσεν ὁ Ἀδάμ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » διὰ τοῦτο πάλιν ἐκεῖ τέθειται, ἵνα τὸν Ἀδὰμ εὑρὼν ἐκεῖ, λύσῃ μὲν τὴν κατάραν, ἀντὶ δὲ τοῦ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » λοιπὸν εἴπῃ· « Ἔγειραι (75), ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός· » καὶ πάλιν· « Ἀνάστα, καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι, » ἵνα μηκέτι τεθῇς ἐπὶ γῆς, ἀλλ' ἐν οὐρανοῖς ἀνέλθῃς. Ἀνάγκη γὰρ, ἐγειρομένου τοῦ Σωτῆρος, συνεγείρεσθαι τούτῳ καὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ πάντας τοὺς ἐκ τοῦ Ἀδὰμ γενομένους (76). Καὶ ὥσπερ, ἀποθνήσκοντος τοῦ Ἀδὰμ, ἐμένομεν καὶ ἡμεῖς δι' αὐτὸν νεκροὶ, οὕτως ἐγειρομένου τοῦ κυριακοῦ σώματος, ἀνάγκη λοιπὸν πάντας συνεγείρεσθαι αὐτῷ (77). Αὕτη τοῦ Παύλου ἡ διάνοια τυγχάνει· γράφει γὰρ Κορινθίοις λέγων· « Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται (78). »

13. Πῶς δὲ ἄγουσιν αὐτὸν ἐπὶ τὸν σταυρὸν, ἀναγκαῖον ἰδεῖν τὰ γεγραμμένα· πάντως (79) γὰρ καὶ ταῦτα οὐκ ἀνωφελῆ, οὐδὲ ἁπλῶς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις γέγραπται. Μετὰ τὸ κριθῆναι τὸν Κύριον· ἐκρίθη γὰρ, καὶ ἔμπροσθεν ἐστάθη τοῦ ἡγεμόνος. Καὶ μή τις αἰσχυνέσθω ταῦτα (80)· ὑπέμεινε γὰρ καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς, ἵνα μὴ, κατὰ τὸ σιωπώμενον ἐνεδρευθέντος (81) αὐτοῦ, κρύπτηται τῶν Ἰουδαίων ἡ ἐπιβουλή· ἀλλ' ἵνα καὶ ἐκ κρίσεως φανερὰ τῶν ἐπιβουλευσάντων ἡ συκοφαντία γένηται. Μὴ κριθέντος γὰρ τοῦ Σωτῆρος, ἄδηλος ὑπενοεῖτο (82) τῶν Ἰουδαίων ὁ κατ' αὐτοῦ φθόνος· κριθέντος δὲ αὐτοῦ, λοιπὸν οὐδένα λαθεῖν οὕτως ἠδυνήθη. Καὶ Πιλᾶτος μὲν αὐτὸς, τῷ μὲν Σωτῆρι ἐμαρτύρει τὸ ἀναίτιον καὶ καθαρόν· τῶν δὲ Ἰουδαίων τὴν ἐπιβουλὴν ἐξῆγεν. « Ἤδει γὰρ, » φησὶν, « ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐτόν. » Οὐκ ἂν δὲ (83) Πιλᾶτος ἔγνω τὸν φθόνον τῶν Ἰουδαίων, εἰ μὴ ἐστάθη κρινόμενος ὁ Σωτήρ. Μέγα πρᾶγμα καὶ παράδοξον ἀληθῶς πεποίηκεν ὁ Σωτήρ· σιωπῶν ἐνήργει, καὶ μὴ ἀπολογούμενος ἐποίει τὸν δικαστὴν ὁμολογεῖν τὴν

[68] Joan. x, 30. [69] Psal. xv, 5. [70] Genes. iii, 19. [71] I Cor. xv, 22. [72] Matth. xxvii, 18.

(73) Anglic. 2, et Felc. 2, περιορᾷ.
(74) Felc. 2, τοῦ πάθους τὴν οἰκ.
(75) Sic omnes fere mss. Editi vero, ἔγειρε. Infra, μοί, post ἀκολούθει, deest in omnibus mss. præter Reg.
(76) Felc. 2, γενομένους, ἐμένομεν.
(77) Αὐτῷ, deest in Felc. 2.
(78) Ζωοποιηθήσονται. In hoc verbum desinit fragmentum.
(79) Sic Regius. et Anglic. Editi vero, πάντα.
(80) Regius solus, καὶ μή τις ἀναγινώσκων αἰσχ.
(81) Sic Regius et Basil.; editi vero ἐνεδρεύοντος, minus recte.
(82) Basiliensis et Anglic. ἐπινοεῖτο. Ad marginem Basil. ἄδηλος ἂν ἦν τῶν Ἰουδ. Infra, in Felc. 3, μέν utrumque deest.
(83) Δέ, deest in Regio, Anglic. et Felc. 2.

σκευὴν, καὶ ὅτι μᾶλλον τοῖς ὄχλοις ἢ τῷ δικαίῳ πέπεισται. Ἀπολογουμένου μὲν (84) γὰρ, ἦν ὑπονοῆσαι δειλίαν τοῦ θανάτου· σιωπῶντος δὲ, τὸ στεῤῥὸν καὶ τὴν ἀνδρείαν θαυμάσαι. Καὶ τὸ οὕτως δὲ τὸν Πιλᾶτον ἀπολογεῖσθαι, οὐδὲν ἦν ἕτερον, ἢ πιστεῦσαι τὸν κρινόμενον εἶναι Θεόν. Ἀμέλει, κρινόμενος ὑπὸ Πιλάτου, ἐχρημάτιζε τῇ τούτου γυναικί· ἵνα τῇ μὲν σιωπῇ τὴν ἀνδρίαν (85) καταπλαγῇ· τῷ δὲ χρηματισμῷ γινώσκῃ, ὅτι οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν κρίνει. Ἐφοβήθη οὖν ὁ κρίνων τὸν κρινόμενον, καὶ μᾶλλον αὐτὸς ἐκρίνετο τῷ φόβῳ τοῦ κρινομένου ἢ κρίνων αὐτὸς κατέπληττε τὸν Κύριον. Διὸ καὶ ἐνίψατο τὰς χεῖρας λέγων· « Ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τούτου· » εἰ καὶ ὕστερον, κινηθεὶς (86) τῇ τῶν Ἰουδαίων φιλίᾳ συνέδραμεν αὐτοῖς ἐπιβουλεύουσιν· ὥστε καὶ εἰς σταυρὸν αὐτὸν παραδοῦναι. Παραδίδοται τοίνυν ὁ Σωτὴρ, καὶ παραδοθεὶς, οὐ κατέπτηξε (87) τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀπεδύσατο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐδίωκε φεύγοντα τὸν ὄφιν. Οὐ γὰρ ὡς ἀποθνήσκων ἦν ὁ Κύριος, ἀλλ' ὡς τὸν θάνατον εἰς τοῦτο διώκων.

14. Ἔνθα δὴ ὁ δείλαιος διάβολος, θεωρήσας τὸ κατὰ Πιλᾶτον (88) θαῦμα, ὅτι μᾶλλον ὁ κρίνων ἢ ὁ κρινόμενος κατέπτηξεν· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν μετὰ πεποιθήσεως αὐτοῦ νῦν ἀπόδυσιν, πάντα πειράζειν ἐσπούδαζε, βουλόμενος γνῶναι, ὃ πρότερον οὐκ ἠδυνήθη, πειράζων αὐτὸν ἐν τῷ ὄρει, μαθεῖν, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Τότε καταισχυνθεὶς, ἐτήρει τὸν τοῦ θανάτου καιρόν· νομίζων, ὅτι ἐν ᾧ πάντας καταδεδούλωκει, δύνασθαι καὶ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦτον πειράσαι. Γέγραπται γὰρ παρὰ τῷ Λουκᾷ, ὅτι συντελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος, ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ἄχρι καιροῦ. Οὗτος δέ ἐστιν ἐκεῖνος ὁ καιρὸς, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ πολέμιος ἐγίνωσκεν ἑαυτὸν καταπατηθήσεσθαι ὑπὸ πάντων, εἰ καὶ τούτου διαπέσοι· μόνον γὰρ τοῦτο αὐτῷ περιελείπετο λοιπὸν τὸ ἆθλον, πάντων γυμνωθέντι. Διὸ καὶ πάντα ποιεῖ τοῦ μαθεῖν ἕνεκεν, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ Σωτήρ· καὶ τοῦτο ἐποίει, ἵνα, ἐὰν ὄντως περὶ αὐτοῦ μάθῃ, μηδὲ τολμήσῃ προσελθεῖν, εἰδὼς τὴν ἀπρόσιτον καὶ θείαν αὐτοῦ δύναμιν. Ὁ δὲ Κύριος, θεωρῶν αὐτοῦ τὴν πανουργίαν, ὅτι οὐ τιμῇ τῇ πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων χάριν δουλείας ἐθήρευε τοῦτο, ἵνα τυραννεύῃ κατὰ πάντων, ὑπέκρυπτε τὴν ἑαυτοῦ θεότητα, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐπολιτεύετο· ἵνα, ὡς Θεῷ μὴ προσελθὼν, ἀπαθὴς ἀπέλθῃ, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπου καταφρονήσας, προσέλθῃ, καὶ λοιπὸν ὑπὸ ἀνθρώπων ἄρξηται καταπαίζεσθαι. Καὶ ὥσπερ ἄν τις, τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ θεωρῶν καταπτήσσοντα, καὶ διὰ τοῦτο ἀποφεύγοντα λοιπὸν, ἀσθένειαν σχηματίζοιτο

A cendo, nec respondendo, eo judicem compulit, ut conspirationem declararet, et fateretur sese turbis magis quam justitiæ obtemperasse. Qui si Pilato respondisset, suspicio fuisset eum formidine mortis corripi; cum tacuerit autem, admirabilis prorsus ejus constantia et fortitudo. Quod autem ita eum Pilatus defenderet, nihil aliud id erat quam quod crederet eum qui in judicio stabat esse Deum. Et sane cum a Pilato judicaretur, ejus uxori oraculum edidit : ut silentio quidem, ejus fortitudinem stuperet; oraculo autem agnosceret, se non hominem, sed Deum judicare. Timuit igitur judex reum, imo magis ipse judicati terrore judicabatur, quam ipse judicans Dominum perterreret. Quare manus abluit, aitque : « Innocens ego sum ab hoc sanguine [83] » : etsi postea Judæorum gratia permotus,
B ipsis sese insidiantibus adjecit; ita ut ad crucem illum traderet. Traditur ergo Salvator, atque traditus mortem non perhorruit; imo potius sese nudavit cum illa congressurus, ac fugientem persecutus est serpentem. Non enim quasi moriens sese habuit Dominus; imo potius quasi mortem ad idipsum persequens.

14. Porro hic infelix diabolus, conspecto hoc in Pilato miraculo, quod ipse Judex plus expavesceret quam judicatus, animadversaque Domini in sese exuendo fiducia, nihil non tentatum reliquit, ut nosset id quod prius nosse non potuit, ubi illum in monte tentavit, ut edisceret, an hic esset Filius Dei. Tunc pudefactus, mortis tempus observabat,
C ratus se in qua re sibi omnes subegerat, morte scilicet, in eadem se posse hunc etiam tentare. Scriptum quippe est apud Lucam, diabolum cum complesset omnem tentationem, ab eo ad tempus abscessisse [84]. Hoc autem ipsum tempus **70** est quo sese adversarius norat ab omnibus conculcandum esse, si jam excideret : nullum enim illi aliud, omnibus destituto, supererat certamen. Quare nihil non agebat, ut edisceret an hic Salvator esset : quod ideo ille agebat, ut si revera edisceret quis esset, accedere non auderet, gnarus inaccessæ illius ac divinæ potestatis. Dominus autem videns ejus vafritiem, sciensque illum non honoris causa, sed ut homines in servitute retineret illud obser-
D vare, quo in omnes tyrannidem exerceret, suam ipsius deitatem occultavit, et ut homo sese gessit : ne ille se ut Deum attingere non ausus, abiret illæsus : sed contra cum homine quem despiceret, congressus, ab hominibus deinceps inciperet illudi. Et quemadmodum si quis cernens adversarium suum perterritum aufugere, exinde infirmitatem simulaverit, qua eum ad pugnam pertrahat : tum-

[83] Matth. XXVII, 24. [84] Luc. IV, 13.

(84) Μέν, abest ab Anglicano.
(85) Regius, ἀνδρίαν, ad hanc vocem variant fere semper codices; aliique, ἀνδρείαν, alii, ἀνδρίαν, habent.
(86) Basil. alia manu, νικηθείς.
(87) Ita Regius et Basiliensis. Anglic. vero, κατέπτησσε. Editi κατέπλησσε.
(88) Regius, τὸ κατὰ Πιλᾶτον (et sic semper Πιλᾶτος habet hic codex cum circumflexo) γενόμενον θαῦμα. Mox, Regius, Basil. Anglic. κατέπτηξεν. Editi vero, κατέπληξεν.

que ille qui fugit ad simulatam respiciens infirmitatem, cum confidentia accesserit, et generosus ille athleta qui infirmitate illa provocarat, sua virtute superaverit; ita et Dominus, humana provocans infirmitate, sua virtute vires homini addidit contra inimicum. Quare imminente morte, cœpit pavere et anxius esse, rogabatque ut transiret calix ille, atque clamabat : « Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma [33]; » ut adversarius noster ad ipsum ut hominem accedens, divinam experiretur virtutem.

15. His igitur adductus miser ille, illusus est, atque ad Dominum accessit. Hinc conspecta ejus fortitudine, exhorruit : visa deinde corporis ejus infirmitate, audaciam resumpsit : ac deinde videre erat diabolum quidem cum toto suo exercitu, cum principatibus, cum potestatibus suis fugere; Dominum vero, humanis armis diabolicam turmam insequi. Non multo quippe hinc temporis spatio, inimicum omnibus spoliavit, quando demum pudore affectus per sese omnia movit contra Dominum; Judæos scilicet ut conspirationem struerent, Pilatum ut damnaret, milites ut ipsi illuderent, ignarus se ea omnia adversum sese moliri. Nam cæca res est malitia, et improvida res est improbitas, ut quæ non intelligeret se suas contra se manus acuere. Quemadmodum enim si quis serpentem manu sua apprehenderit, et voluerit alteri projicere, ipseque mordeatur : aut igne manu correpto velit inimico nocere, ignoretque sese comburi; ita malitia adversus eos dimicat, qui illa utuntur, magisque illos lædit quibus inest, quam eos adversum quos eam immittunt. Sic Pharao capere dum vellet, captus est, et exorsus persequi, persecutionem passus est, et dum necem aliis moliretur, submersus est. Ita et Goliath, quibus gloriabatur, iis detruncatus est, et spoliare parans, spoliatus est. Idipsum misero evenit diabolo, qui dum tentare vellet, in malum incidit : dum milites commovere cuperet, magis ipse in carnificibus commotus, omnia contra sese agebat. Nam etiam tum cum spoliaretur, latebat hominibus victoria; quam ipse infelix, invitus licet, in lucem protulit : cum enim exueretur Dominus, trophæumque adversus diabolum invisibiliter erigeretur; ut palam id fieret, statim induerunt illum, ut Joannes ait, purpura; ut Matthæus et Marcus, chlamyde coccinea, capiti ejus coronam ex spinis imposuerunt, arundinem in manum tradiderunt, et cum ita producerent, genua flectebant ante illum.

16. Miraculum novum et incredibile magnæ-

A πρὸς τὴν ἐκείνου πρόσκλησιν· εἶτα ἐκεῖνος ὁ φεύγων, πρὸς τὴν σχηματισθεῖσαν ἀσθένειαν ἀποβλέπων, θαῤῥήσας προσέλθοι, καὶ ὁ γενναῖος παλαιστὴς τῇ ἀσθενείᾳ προσκαλεσάμενος, τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει νικήσει (89)· οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ προσκαλεσάμενος, τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ἐνίσχυσε τὸν ἄνθρωπον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Διὰ τοῦτο παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου (90) καὶ ἀδημονεῖ, καὶ περίλυπος ἤρξατο γίνεσθαι· καὶ ἐδέετο παρελθεῖν ἐκεῖνο τὸ ποτήριον, καὶ ἐβόα· « Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ (91) ἀσθενής· » ἵνα ὁ ἀντίδικος ἡμῶν, ὡς ἀνθρώπῳ προσελθὼν, πειραθῇ θείας δυνάμεως.

15. Τούτοις γοῦν ὑπαχθεὶς ὁ ἄθλιος, ἐπαίχθη καὶ προσῆλθε τῷ Κυρίῳ. Εἶτα, θεωρῶν τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ, κατέπτησσε· θεωρῶν δὲ καὶ τὴν τοῦ σώματος
B ἀσθένειαν, πάλιν ἐτόλμα· καὶ λοιπὸν ἦν ἰδεῖν τὸν μὲν διάβολον σὺν ὅλῃ τῇ στρατιᾷ αὐτοῦ, καὶ ταῖς ἀρχαῖς, καὶ ταῖς ἐξουσίαις αὐτοῦ φεύγοντα· τὸν δὲ Κύριον ἀνθρωπίνοις ὅπλοις διώκοντα τὴν διαβολικὴν φάλαγγα. Οὐ γὰρ πολὺ γέγονε τὸ διάστημα, καὶ πάντων ἐσκύλευσε τὸν ἐχθρόν· ὅτε καταισχυνθεὶς λοιπὸν δι' ἑαυτοῦ ἐκίνει πάντα κατὰ τοῦ Κυρίου· Ἰουδαίους μὲν, ἵνα συσκευάσωνται, Πιλᾶτον δὲ ἵνα κατακρίνῃ· τοὺς δὲ στρατιώτας, ἵνα παίζωσι κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἠγνόει καθ' ἑαυτοῦ ποιῶν· τυφλὸν γὰρ ἡ κακία, καὶ ἀπροόρατον ἡ πονηρία· καθ' ἑαυτῆς τὰς χεῖρας ἀκονῶσα ἠγνόει. Οἷον γὰρ εἴ τις ὄφεως τῇ χειρὶ ἐπιλάβοιτο, καὶ θέλων καὶ ἑτέρῳ ῥίψαι, πάντως αὐτὸς ἐδάχθη· ἢ καὶ πῦρ τῇ χειρὶ κρατῶν, καὶ θέλων τὸν ἐχθρὸν ἀδικῆσαι, οὐκ οἶδεν, ὅτι πάντως αὐτὸς κα-
C ταχαίεται· οὕτως ἡ κακία κατὰ τῶν χρωμένων αὐτῇ στρατεύεται, καὶ μᾶλλον ἀδικεῖ τοὺς κατέχοντας ἢ πρὸς οὓς ἂν αὐτὴν ἀποστεῖλαι θέλωσιν (92). Οὕτως ὁ Φαραὼ, θέλων καταλαβεῖν, κατελήφθη· καὶ ἀρξάμενος διώκειν, κατεδιώχθη· καὶ ἀποκτεῖναι θελήσας, κατεποντίσθη. Οὕτως ὁ Γολιὰθ, ἐν οἷς ἐπῄρετο, ἐν τούτοις ἀπετμήθη, καὶ σκυλεῦσαι θέλων, ἐσκυλεύθη. Τοῦτον τὸν τρόπον πέπονθε καὶ ὁ ἄθλιος διάβολος· πειράσαι γὰρ θέλων, ἐπειράσθη, καὶ κινῶν τοὺς στρατιώτας, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐν τοῖς δημίοις κινούμενος, καθ' ἑαυτοῦ πάντα ἐνήργει. Ἄρτι γὰρ ἐσκυλεύετο, καὶ ἀφανὴς ἦν τοῖς (93) ἀνθρώποις ἡ νίκη· ἀλλ' εἰς φανερὸν αὐτὴν ἤνεγκε, καὶ ἄκων ὁ ἄθλιος· ὡς γὰρ ἀπεδύσατο ὁ Κύριος, καὶ γέγονε τὸ γενόμενον ἀοράτως κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον, ἵνα καὶ τοῦτο φανερὸν γένηται,
D εὐθέως (94) μὲν ἐνέδυσαν αὐτὸν, ὡς μὲν Ἰωάννης λέγει, πορφύραν, ὡς δὲ Ματθαῖος καὶ Μάρκος, χλαμύδα κοκκίνην, καὶ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ κάλαμον ἐπὶ χεῖρα ἐδίδουν· καὶ οὕτω προσάγοντες (95), ἐγονυπέτουν αὐτῷ.

16. Θαῦμα καινὸν καὶ παράδοξον, καὶ νίκης ἀλη-

[33] Matth. xxvi, 41.

(89) Τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ἐνίσχυσε, Felc. 3 omissis multis.

(90) Regius et Felc. 3, παρ' αὐτὰ τοῦ θανάτου. Mox codices alii, ἀδημονεῖ, alii, ἀδημονεῖν.

(91) In voce σάρξ, deficit Felc. 3.

(92) Anglic. et Basil. secunda manu, θελήσωσιν.

(93) Ita Regius. Editi vero, ἦν ἐν τοῖς.

(94) Anglicanus, Εὐθέως γάρ.

(95) Regius, προάγοντες. Mox idem cum Angl. ἐγονυπέτουν αὐτόν.

θῶς μεγάλης γνώρισμα! ὃν γὰρ ὡς ἄνθρωπον ἔκριναν, τοῦτον ἀποθνήσκοντα λοιπὸν ὡς Θεὸν προσεκύνουν· καὶ ὃν ἐξουθένουν ὡς εὐτελῆ, τοῦτον ὁμολόγουν βασιλέα· καὶ ἀφ' οὗ τὰ τυχόντα ἱμάτια ἦραν, τούτῳ πορφύραν περιετίθουν· καὶ ὃν οὐκ εἰδότες ὕβριζον, τοῦτον προφήτην καὶ ἄκοντες προσηγόρευον· καὶ ὃν ἔπαιζον τύπτοντες, τούτῳ τὰ νικητήρια ἀπεδίδουν, τὴν κοκκίνην χλαμύδα, καὶ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον, καὶ τὸν κάλαμον. Εἰ γὰρ καὶ ὡς ὑβρίζοντες ἐποίουν ταῦτα, ἀλλ' ἠγνόουν, ὅτι καὶ ἄκοντες ἐσκυλεύοντο ὑπ' αὐτοῦ (96). Ἐπειδὴ γὰρ τῇ ἁμαρτίᾳ πεφονοκτόνητο ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ πλεῖον ὑδάτων αἵμασιν ἦν βεβαμμένη, ἐξ ἀρχῆς μὲν χάνασα καὶ δεξαμένη τοῦ δικαίου Ἄβελ τὸ αἷμα, ὕστερον δὲ λοιπὸν αἵματα ἐφ' αἵμασι μισγόντων τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἀρὰ καὶ ψεῦδος, καὶ κλοπὴ, καὶ μοιχεία κέχυται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αἵματα ἐφ' αἵμασι μίσγουσι. » Καὶ ἦν διὰ τοῦτο καὶ κατηραμένη ἡ γῆ, λέγοντος τοῦ Θεοῦ· « Καὶ νῦν ἐπικατάρατος ἡ γῆ, ἣ ἔχανε τὸ στόμα αὐτῆς δέξασθαι τὸ αἷμα Ἄβελ τοῦ ἀδελφοῦ σου. » Ἦν δὲ καὶ πρότερον διὰ τὴν παράβασιν τοῦ Ἀδὰμ καταρασάμενος αὐτὴν ὁ Δεσπότης λέγων· « Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Ἐν λύπαις φαγῇ αὐτὴν ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις (97) τῆς ζωῆς σου. » Καὶ ὅλως ἦν αἱμάτων πάντα μεστὰ, καὶ ἄκανθαι πανταχοῦ ἐφύοντο διὰ τὴν κατάραν. Καὶ τούτων ἔχων τὸ χειρόγραφον, ἐπήρετο κατὰ πάντων ὁ ἐχθρὸς, καὶ ἐτυράννευεν ὡς ὑποχειρίους πάντας ἔχων. Τούτου ἕνεκεν σκυλεύσας αὐτὸν ἀπάντων (98) ὁ Κύριος, λοιπὸν ἀπαγόμενος εἰς τὸν θάνατον, περιέκειτο ταῦτα· ἵνα δείξῃ τοῦ θανάτου τὸ κατόρθωμα, ὅτι οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν γέγονε. Καὶ τὰ μὲν αἵματα ἐν τῇ κοκκίνῃ χλαμύδι εἶχε, τὰς δὲ ἀκάνθας ἐν τῷ στεφάνῳ, τὸ δὲ χειρόγραφον ἐν τῷ καλάμῳ, ἐν ᾧ καὶ πάλαι κατέγραφεν ἡμῶν ὁ διάβολος· ἵνα σὺν τῷ θανάτῳ καὶ ταῦτα λοιπὸν ἐξαφανίσῃ, καὶ τὴν κτίσιν ἀπὸ τούτων καθάρῃ· καὶ ἀντὶ μὲν τῶν ἀκανθῶν τὸ ξύλον τῆς ζωῆς χαρίσηται· ἀντὶ δὲ τῶν τῆς ἁμαρτίας αἱμάτων τῷ ἰδίῳ αἵματι τὴν γῆν καὶ τοὺς πάντας καθαρίσῃ· καὶ ἀντὶ τῆς κατάρας μακαρίσῃ λοιπὸν τοὺς ἐν τῇ γῇ, λέγων· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Διὰ τοῦτο γὰρ, τὰ ἡμῶν αἵματα βαστάσας, τὸ ἴδιον εἰς αὐτὴν ἐξεκένωσεν, ἀφ' οὗ καὶ ἀντὶ ἀκανθῶν ἀγαθὰ καὶ ζωὴ πέφυκεν εἰς αὐτὴν (99)· εἰς ἣν ἀποβλέπων ὁ ἅγιος Δαβὶδ φησι· « Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου ἐν γῇ ζώντων. »

17. Καὶ ἄλλως δὲ τὸν στέφανον τῶν ἀκανθῶν ἐφόρει, ἵνα τὰς μερίμνας ἡμῶν ἐξαφανίσῃ τοῦ βίου. Ἐπέρριψε γὰρ ὁ ἄθλιος καὶ ἄκων τὰς μερίμνας ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν οὐκ εἰδὼς, ὅτι, ταύτας βαστάζων ὁ Κύριος,

A que victoriæ plane argumentum! quem enim ut hominem condemnaverant, hunc exinde morientem ut Deum adorabant: et quem aspernabantur, quasi nullius pretii hominem, hunc Regem confitebantur; a quo vilia abstulerant **71** vestimenta, eum purpura circumdabant; quem ignari contumeliis afficiebant, eum prophetam licet inviti appellabant: quem cum ludibrio cædebant, ei victoriæ indicia tradebant, chlamydem coccineam, coronam de spinis, et arundinem. Nam licet ea per contumeliam agerent: at ignorabant se etiam invitos ab ipso spoliari. Cum enim peccato terra a diabolo cruentata, et sanguine plusquam aquis imbuta esset, quod ab initio sanguinem Abelis hiatu suo recepisset, ac B deinceps homines sanguinem sanguini adderent admiscerentque, ut scriptum est: « Maledictum et mendacium et furtum, et adulterium effusa sunt super terram, et sanguinem sanguini admiscent [56]. » Eratque ea de causa maledicta terra, dicente Deo: « Et nunc, maledicta terra, quæ aperuit os suum, ut exciperet sanguinem Abelis fratris tui [57]. » Cui jam antea Dominus ob prævaricationem Adami maledixerat, his verbis: « Maledicta terra in operibus tuis: in ærumnis comedes illam omnibus diebus vitæ tuæ [58]. » Prorsusque erant omnia sanguine plena, et propter maledictum undique spinæ exoriebantur. Et hoc chirographum nactus inimicus noster, in omnes insurgebat, in omnesque ut C sibi subditos tyrannidem exercebat. Ideo Dominus cum eum omnibus spoliasset, demum ad mortem abductus, iis induebatur, ut palam faceret, mortis victoriam, non temere, sed pro salute nostra partam esse. Gestabatque in chlamyde coccinea sanguinem, spinas in corona, chirographum vero in arundine, in quo jam olim scripserat contra nos diabolus; ut una cum morte, hæc etiam demum aboleret; creaturasque iis perpurgaret: et pro spinis quidem lignum vitæ largiretur: pro peccati sanguine, proprio sanguine terram et universos emundaret: pro maledicto, omnes demum terræ incolas beatos diceret, his verbis: « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram [59]. » Idcirco enim nostrum ferens sanguinem, proprium sanguinem D super eam effudit; ex quo factum est ut pro spinis, bona multa et vita in illa germinaret: in quam David respiciens ait: « Credo videre bona Domini in terra viventium [60]. »

17. Alia quoque ratione coronam spineam gestabat, ut sollicitudines in hac vita nostras auferret. Injecit enim infelix ille, licet invitus, nostras in illum sollicitudines, ignorans, Dominum illas

[56] Ose. IV, 2. [57] Genes. IV, 11. [58] Genes. III, 17-19. [59] Matth. V, 4. [60] Psal. XXVI, 13.

(96) Regius, ἐσκυλεύοντο τούτων, et secunda manu, τούτῳ.
(97) Regius et Anglic. αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας.
(98) Regius, αὐτὸν ἀπὸ τούτων.

(99) Ita omnes manuscripti et edit. Commelin. Edit. vero Paris. εἰς αὐτήν. Mox, Δαβίδ, abest a Regio et Anglicano. Mox in postremo, Κυρίου, deest: et paulo post in eodem, τῶν ἀκανθῶν, deest.

gestantem, nos in illius perniciem, sollicitudinibus vacuos redditurum; ita ut verbi sementem a spinis perpurgatam habeamus; in oratione vero mentem curis minime abstractam. Ipse enim pro nobis doluit sollicitusque fuit, ut nos doloribus vacaremus. Ideoque rursum arundinem ex eis accepit Dominus, ipseque diabolus eam Domino tradidit, ignarus sese contra se gladium acuere. Dicitur enim arundo, serpentibus occidendis apta, frangique illos arundine potius quam instrumento alio. Cum igitur ipse Dominus Sabaoth, ut ait Isaias, persequeretur fugientem draconem, serpentem, magnum diabolum : ideo quod illi exitiale erat ab eis accepit Dominus; ut propriis sibi rebus debilitato diabolo, rebus Domini homines fortiores redderentur. Quale David in Goliath designavit, qui accepto inimici gladio, eo ipso caput inimici præcidit[61]. Idipsum jam Salvator præstitit, accepta ab ipsis arundine, ut non modo nos a serpentis fallacia liberaret; sed etiam ipsum serpentem arundine occideret, mortuumque exhiberet. Ita igitur illusus scelestus ille, videns se ab iis excidisse rebus, quibus adversum nos **72** efferebatur : vidensque se a terra exturbatum, terramque a sanguine et spinis emundari : seseque videns amisisse chirographum et calamum, in quo adversum nos scripserat, rursum non audenda audet, seque ipsum magis ea re percutit. Cum enim audivisset improbus ille Dominum dicentem : « Spiritus promptus est, caro autem infirma[62], » ratus Verbum una cum corpore infirmari, nec corpus, Verbi virtute corroborari, rursum nefaria aggreditur, carnificesque contra Salvatorem concitavit, ipse vero spinis adhæsit, in iisque volutatus, rem passus est sibi contrariam. Dum illas enim teneret amisit ipsas, quas putabat amissas resumere se tandem posse : at non prius illas recipere valuit, quam Salvator maledictionem nostram in ipsis sitam elevasset. Maledictionem quippe illam cum gestasset Dominus; tum demum recepit ille spinas et chlamydem : quæ nullam tum adversus nos vim haberent, sed potius improbitatem eorum arguerent. Jam enim ipse diabolus in spinis, quasi in stimulis contra calcitrat. Ipsi quoque de coccinea chlamyde dicitur : Quemadmodum vestimentum sanguine conspersum mundum non est; ita neque tu mundus eris, quia terram meam perdidisti, populumque meum occidisti.

18. Quamobrem jam carnifices concitans in Salvatorem, calcitravit in spinis quasi in stimulis, potius ipse percussus, quam percuteret. Quos enim ipse commovit in Salvatorem, iidem adversus ipsum arma sumebant. Accepta quippe a Salvatore arundine, rati se illum percutere, cæcutiebant, atque

A τοὺς πάντας ἀμερίμνους κατ' ἐκείνου (1) κατασκευάσει· ὥστε τὸν μὲν σπόρον τοῦ λόγου ἐλεύθερον ἔχειν ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν, ἐν δὲ ταῖς εὐχαῖς τὸ ἀπερίσπαστον. Αὐτὸς γὰρ περὶ ἡμῶν ὠδυνᾶτο καὶ ἐμερίμνα, ἵνα ἡμεῖς ἀνώδυνοι γενώμεθα. Διὰ τοῦτο δὲ πάλιν καὶ τὸν κάλαμον ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν ὁ Κύριος, καὶ αὐτὸς ὁ διάβολος ἐπεδίδου τοῦτον τῷ Κυρίῳ, οὐκ εἰδὼς, ὅτι καθ' ἑαυτοῦ τὸ ξίφος ἀκονᾷ. Λέγεται γὰρ ὁ κάλαμος ἀναιρετικὸς εἶναι τῶν ὄφεων, καὶ τούτῳ μᾶλλον ἢ ἑτέρῳ καταράσσεσθαι αὐτούς. Ἐπεὶ τοίνυν αὐτὸς ὁ Κύριος Σαβαὼθ, ὡς Ἡσαΐας λέγει, ἐδίωκε τὸν φεύγοντα δράκοντα, τὸν ὄφιν, τὸν μέγαν διάβολον· τούτου ἕνεκεν αὐτοῦ τὸ ἀναιρετικὸν ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν ὁ Κύριος, ἵνα, τοῖς ἰδίοις ἐξασθενήσαντος τοῦ διαβόλου, τοῖς τοῦ Κυρίου ἐνδυναμωθῶσιν οἱ ἄνθρωποι. B Οἷον δέ τι πεποίηκεν ὁ Δαβὶδ ἐπὶ τοῦ Γολιὰθ, λαβὼν τοῦ ἐχθροῦ τὸ ξίφος, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐχθροῦ τεμών. Τοῦτο νῦν καὶ ὁ Σωτὴρ πεποίηκε, λαβὼν τὸν κάλαμον παρ' αὐτῶν, ἵνα μὴ μόνον ἡμᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τῆς ἀπάτης τοῦ ὄφεως, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ὄφιν ἀνέλῃ τῷ καλάμῳ, καὶ δείξῃ νεκρόν. Οὕτω δὲ οὖν παιχθεὶς ὁ ἄθλιος, καὶ ἰδὼν ἑαυτὸν ἐκπεσόντα τούτων, ἐν οἷς ἐπῄρετο καθ' ἡμῶν· ἰδὼν δὲ αὐτὸν ἐκβληθέντα ἐκ (2) τῆς γῆς, καὶ τὴν γῆν καθαριζομένην ἀπὸ τῶν αἱμάτων καὶ τῶν ἀκανθῶν, καὶ ἰδὼν ἑαυτὸν ἀπολέσαντα τὸ χειρόγραφον καὶ τὸν κάλαμον, ἐν ᾧ κατέγραφεν ἡμῶν, τολμᾷ πάλιν ἀτόλμητα, πλεῖον ἑαυτὸν καὶ ἐν τούτῳ πλήττων. Ἀκούσας γὰρ ὁ πονηρὸς λέγοντος τοῦ Κυρίου· « Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενὴς, » νομίσας, ὅτι C ὁ Λόγος συνησθένει τῷ σώματι, καὶ οὐ μᾶλλον τῇ δυνάμει τοῦ Λόγου συνισχύετο (3) καὶ τὸ σῶμα, πάλιν ἐπιχειρεῖ παράνομα· καὶ τοὺς μὲν δημίους παροξύνει κατὰ τοῦ Σωτῆρος, αὐτὸς δὲ τῶν ἀκανθῶν εἴχετο, καὶ περὶ αὐτὰς ἐκυλίετο, πρᾶγμα πάσχων ἐναντίον. Ἔχων γὰρ αὐτὰς ἀπώλεσε, καὶ ᾠήθη μὴ ἔχων δύνασθαι λαβεῖν αὐτάς· ἀλλ' οὐ πρότερον εἴληφεν, εἰ μὴ τὴν καθ' ἡμῶν ἐν αὐταῖς κειμένην κατάραν ἐκούφισεν ὁ Σωτήρ. Βαστάσαντος (4) γὰρ τοῦ Κυρίου ταύτην, πάλιν ἔλαβε τὰς ἀκάνθας καὶ τὴν χλαμύδα· οὐκ ἔτι μὲν ἰσχύοντα καθ' ἡμῶν, ἐκείνων δὲ τὴν πονηρίαν ἐλέγχοντα. Νῦν μὲν γὰρ αὐτὸς ὁ διάβολος ἐν μὲν ταῖς ἀκάνθαις ὡς ἐν κέντροις ἐστὶ λακτίζων καθ' ἡμῶν. Λέγεται δὲ αὐτῷ περὶ τῆς κοκκίνης χλαμύδος· D ὃν τρόπον ἱμάτιον ἐν αἵματι πεφυρμένον οὐκ ἔστι καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔσῃ καθαρὸς, διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας.

18. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν, κινῶν τοὺς δημίους κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ἐλάκτιζεν ὡς ἐν κέντροις ταῖς ἀκάνθαις, καὶ μᾶλλον ἐπλήττετο ἢ ἔπληττεν. Οὓς γὰρ ἐκίνει κατὰ τοῦ Σωτῆρος, οὗτοι κατ' αὐτοῦ ὡπλίζοντο. Λαμβάνοντες γὰρ τὸν κάλαμον παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ νομίζοντες αὐτὸν τύπτειν, ἐτύφλωττον, τὸν

[61] I Reg. XVII, 51. [62] Matth. XXVI, 41.

(1) Κατ' ἐκείνου, deest in Anglic. cujus loco Regius habet, κατ' αὐτοῦ. Ibidem, Regius solus, κατασκευάσει. Editi vero et cæteri manuscripti, κατασκευάσῃ.

(2) Ἐκ, deest in Regio.

(3) Regius et Anglicanus, συνισχύει.

(4) Quidam manuscripti, βαστάξαντος.

κινήσαντα αὐτοὺς διάβολον κόπτοντες ἐν ταῖς ἀκάνθαις. Καὶ ὥσπερ τὰ ἔθνη, ἀναβάντα κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἔκοπτον ἀλλήλους ἐν τῇ κοιλάδι Ἰωσαφὰτ, καὶ ὡς οἱ διώκοντες τὸν Ἰσραὴλ, ἐλθόντες παρὰ τὰς ὄχθας, ἀλλήλοις συνεπλέκοντο, καὶ ἀλλήλους κατελάμβανον· οὕτως καὶ νῦν οἱ διώκοντες τὸν Κύριον, ἀλλήλους ἔκοπτον ἀγνοοῦντες, βλάπτοντες μὲν αὐτὸν (5) οὐδὲν, ἑαυτοὺς δὲ μᾶλλον ἀδικοῦντες. Ὥσπερ γὰρ ἐὰν πέτραν τῇ χειρὶ κόπτειν θέλοι τις, τὴν μὲν πέτραν οὐ τέμνει, τὴν δὲ χεῖρα τραυματίζει· τοῦτον τὸν τρόπον καὶ οἱ κατὰ τοῦ Κυρίου πράττοντες, ὡς κατὰ ἀφθάρτου τολμῶντες, διεφθείροντο, καὶ ὡς κατὰ ἀθανάτου ἐπιχειροῦντες, αὐτοὶ μᾶλλον ἀπέθνησκον. Καὶ τό γε χείριστον, ὅτι διὰ τῶν αὐτοῦ μελῶν ἔπασχεν (6)· ὃ μάλιστα γέγονε τῷ πανούργῳ πρὸς τελείαν αἰσχύνην. Ὅλως μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ Κυρίου πληττόμενος, ἠδύνατο καυχᾶσθαι· ὅτε δὲ ὑφ' ὧν ἐδουλεύετο, ὑπὸ τούτων κόπτεται, τοῦτο πᾶσαν αἰσχύνην ὑπερῆρεν. Ἀλλ' οὐχ ἐκείνων ἡ πληγὴ τὸν ὄφιν ἀναιρεῖ· οὐ γὰρ τοσοῦτον ἠδύναντο ἄνθρωποι καὶ δήμιοι ὄντες· ἀλλ' ἐλύπει μὲν αὐτὸν ἡ ὕβρις ἡ παρὰ τῶν Ἰουδαίων αὐτῷ γινομένη (7)· ἐτραυμάτιζε δὲ οὐχ ἡ παρὰ τούτων γινομένη πληγὴ, ἀλλ' ὁ Κύριος (8) ὁ ἀντικρούων τῇ τούτων πληγῇ, καὶ ἡ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Σωτῆρος γενομένη δύναμις τῷ καλάμῳ. Καὶ ἐν τούτῳ γὰρ ὁ Κύριος σχηματισάμενος, καὶ τὰ ἀνθρώπινα προβαλλόμενος, ἐδέχετο τὸν ὄφιν ἐν ταῖς ἀκάνθαις, καὶ ὡς ἄνθρωπος τυπτόμενος, συνεχώρει τύπτειν τὸν ὄφιν τοῖς δημίοις· ἵνα ὁ ποτὲ καυχησάμενος εἶναι Θεὸς, καὶ καυχησάμενος ὡς τὸν Κύριον πειράσας, ὑπὸ δημίων τυπτόμενος, τελείαν τὴν αἰσχύνην ἀπενέγκηται.

19. Ἀπέβαινε δὲ αὐτῷ ταῦτα καὶ παρὰ γνώμην, ὧν ἐβούλετο. Ἐνεργῶν γὰρ ἐν τοῖς καταβοῶσι τοῦ Σωτῆρος, ἠγνόει τὴν σιωπὴν ἀντεισάγων καθ' ἑαυτοῦ· παροξύνων Πιλᾶτον, οὐκ ᾔδει κατασκευάζων ἀντὶ δειλίας τὴν ἀφοβίαν· κινῶν τύπτεσθαι τὸν Κύριον, ἐπλανᾶτο δεικνυμένης ἀνεξικακίας. Καὶ τέλος ἐμπαροινῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος, οὐκ ἔβλεπεν ἀρετὴν κατὰ κακίας καθοπλίζων· πάσῃ γὰρ κακίᾳ καὶ πονηρίᾳ χαίρει ὁ ἐχθρός· καὶ εἴ τι κακόν ἐστι, τοῦτο διαβολικόν ἐστιν ὅπλον· ἢ γὰρ δειλίᾳ θανάτου, ἢ διὰ τὸ ἀμύνασθαι πάντως, ἁμαρτάνειν πείθει. Ὅθεν ὁ Κύριος ὑπέμεινε πάντα· ἵνα ἐν μὲν τῇ δειλίᾳ τὴν ἀνδρείαν, τῇ δὲ ὕβρει τὴν ἀνεξικακίαν, τῷ δὲ θυμῷ τὴν πραότητα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν (9) ἀρετὴν κατὰ τῆς κακίας ἀντικεῖσθαι διδάξῃ. Καὶ πρῶτον μὲν ἐδίδασκε τῷ τύπτοντι εἰς τὴν σιαγόνα στρέφειν καὶ τὴν ἄλλην· καί· « Μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα· » καί· « Ἀπὸ τοῦ αἴροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει· » καί· « Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας. » Ἵνα δὲ μὴ ἀδύνατος ἡ ἐντολὴ νομισθῇ παρά τισι, διὰ τοῦ-

A ipsum se concitantem diabolum in spinis cædebant. Ac veluti gentes quæ contra Jerusalem ascenderant, se mutuo cædebant in valle Josaphat, et qui persequebantur Israelem, ad oras progressi, in se mutuo ignari congrediebantur, sese mutuo capiebant; sic jam qui Dominum persequebantur, se ignari cædebant, nihil ipsum, sed sese potius lædentes. Quemadmodum enim si quis manu petram percutere velit, petram quidem non scindit, sed manum vulnerat, eodem modo qui contra Dominum agebant, utpote contra incorruptibilem ausi, in perniciem ibant : et qui contra immortalem certare audebant, mortem ipsi sibi conscivere. Quodque pessimum erat, a suis ipse membris lædebatur : quod versutissimo illi summo pudori B fuit. Nam si a Domino vapulasset, poterat vel quodammodo gloriari : cum autem ab iis quos in servitutem redegerat, percutiatur, hoc omne dedecus transcendit. Attamen non eorum ictu serpens occiditur : neque tantum potuere illi homines carnificesque. Sed mœrori erat contumelia a Judæis sibi illata : vulneravit tamen illum non eorum percussio; sed Dominus qui illorum percussionem propulsabat, necnon ea virtus quæ ex manu Salvatoris in arundinem permeavit. Nam in hoc quoque humana præferens Dominus objiciensque, serpentem in spinis excepit, et quasi homo verberatus, serpentem concessit a carnificibus verberari : ut qui se olim Deum esse gloriabatur, et sese jactitabat quod Dominum tentasset, a carnificibus va- C pulans summum inde dedecus auferret.

19. Hæc porro ipsi præter sententiam et voluntatem obtigere. Nam dum turbam moveret ad clamandum contra Salvatorem, ignorabat se silentium sibi noxium inducere : dum Pilatum concitaret, nesciebat se pro formidine constantiam animique firmitatem efficere : dum incitaret ad verberandum Salvatorem, multum a scopo aberrabat, cum hinc ejus clementia tolerantiaque palam **73** fieret. Demum dum in Salvatorem debaccharetur, non advertebat, virtutem se contra improbitatem armis instruere : inimicus namque omni gaudet malitia et improbitate. Si quid enim malum re- D periatur, illud diabolicum est telum : nam aut formidine mortis, aut defensionis causa peccatum suadet. Quare Dominus omnia sustinuit; ut in formidine fortitudinem; in contumelia tolerantiam; in ira mansuetudinem; demum in omnibus virtutem vitio opponendam doceret. Ac primum quidem docuerat percutienti maxillam offerendam esse aliam : et, « Ne timete ab iis qui occidunt cor-

(5) Αὐτόν, deest in Anglic.

(6) Regius, διὰ τῶν αὐτοῦ μελῶν ἔπασχον. Editi vero, διὰ τῶν ἑαυτοῦ μελῶν ἔπασχεν.

(7) Regius secunda manu, ἡ παρὰ τῶν ἰδίων αὐτῷ γιν-.

(8) Ita Regius quem sequimur. Editi vero, ἡ παρὰ τούτων πληγὴ, ἀλλ' ἡ ἐκ τοῦ Σωτῆρος. Paulo post, Regius et Anglicanus quos sequimur, Καὶ ἐν τούτῳ γάρ. Editi, Καὶ ἐν τούτῳ καί.

(9) Regius, Καὶ ἐπὶ πᾶσιν. Editi, καὶ ἐπὶ πᾶσαν. Mox, Regius, πρότερον μὲν ἐδίδ-.

pus [63]: » et, « Ab eo qui tua auferat, ne repetas [64]: » et, « Benedicite persequentibus vos [65]. » Ne vero quibusdam impossibile videretur præceptum, ideo per sese omnia exhibuit Dominus : atque ex iis quæ passus est, suasit omnibus qui contumelia afficerentur, ne vicissim inferrent contumeliam : verberatis, ne verberarent ; illusis, ne irascerentur ; neve ab eo qui nostra auferat, repetamus illa, et in summa ne mortem expavescamus ; imo ipsam spe futurorum contemnamus. Eo enim modo, facilior est victoria de diabolo deque omni peccato, quam si nos ipsi vindicemus. Vindicantes enim, et injuria injuriam, contumelia contumeliam propulsantes, augemus alimusque contra nos ipsos malitiam, nec magis inimicos quam nos ipsos lædimus, ob condemnationem scilicet et judicium futurum de iis qui malitia utuntur. Cum autem læsi injuriam, ut Dominus, sustinemus, et conviciantibus patientiam opponimus, minitantibus fortitudinem, morti spem immortalitatis ; in his prorsus cruciamus inimicum : ipseque ejusmodi panoplia decidit, qua nos instruens Paulus ait : « Induite igitur armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli [66]. » Hæc enim patiente Salvatore, evenit illud : « Videbam Satanam quasi fulgur de cœlo cadentem [67]. »

20. Statim igitur postquam in his sese strenue gessisset Dominus, cecidissetque inimicus, imposuerunt illi crucem : signum victoriæ, vel inviti, adversum seipsos revera præbentes. Quandiu enim staret inimicus, habebant carnifices lignum ; cum autem lapsus fractusque est, tunc tropæum suscepit Dominus, et sibi bajulavit. Decebat quippe victorem de diabolo triumphantem, deferre per sese tropæum, nec alii concedere deferendum. Accepit autem ab ipsis cum tropæo vestimenta sua, proficiscens ad mortem ; ut ea ipsa in morte exueret. Ideo rursum exutus, concitavit illos ut se adducerent. Dum abduceretur autem, secundum Joannem, crucem ipse suam bajulavit, secundum alios vero evangelistas, Simon vir Cyrenæus crucem tulit : quod contrarium non est Joanni : neque enim Joannes aliis evangelistis contraria scribit, sed utrumque factum est : nam sibi Dominus crucem bajulavit, et rursum postea Simon homo tulit illam. Primum itaque quasi diaboli tropæum gestabat, libenterque sibi crucem bajulavit : non enim coactus mortem adiit. Ac rursum tulit illam Simon homo, ut omnibus notum esset, non sua Dominum, sed hominum morte mori. His ita gestis, festinus ad locum venit, quo ipsum in crucem ascendere par

A το (10) δι' ἑαυτοῦ τὰ πάντα ἐπέδειξε ὁ Κύριος, καὶ ἀφ' ὧν ἔπασχεν, ἔπεισε πάντας ὑβριζομένους, μὴ ἀνθυβρίζειν, καὶ τυπτομένους, μὴ ἀντιτύπτειν, καὶ χλευαζομένους, μὴ ὀργίζεσθαι, καὶ ἀπὸ τοῦ αἴροντος τὰ ἡμῶν μὴ ἀπαιτεῖν· καὶ καθόλου μὴ φοβεῖσθαι τὸν θάνατον· ἀλλὰ καὶ καταφρονεῖν αὐτοῦ τῇ ἐλπίδι τῶν μελλόντων. Οὕτω γὰρ μᾶλλον εὐχερὴς ἡ κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ πάσης ἁμαρτίας νίκη γένηται, ἢ ὅταν ἀμυνώμεθα. Ἀμυνόμενοι μὲν γὰρ καὶ ἀνταδικοῦντες τοὺς ἀνταδικοῦντας (11), καὶ ὑβρίζοντες τοὺς ὑβρίζοντας, καὶ αὐξάνομεν καὶ τρέφομεν καθ' ἑαυτῶν τὴν κακίαν, οὐ μᾶλλον τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἀδικοῦντες τῇ διὰ τὴν κακίαν καταδίκῃ καὶ κρίσει μενούσῃ τοὺς ταύτῃ χρησαμένους· ὅταν δὲ, ὡς ὁ Κύριος, ὑπομένωμεν ἀδικούμενοι, καὶ τοῖς λοιδοροῦσι τὴν ἀνεξικα- B κίαν ἀντιτιθῶμεν (12), τοῖς δὲ ἀπειλοῦσι τὴν ἀνδρείαν, τῷ δὲ θανάτῳ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀθανασίας· πάντως ἐν τούτοις λυποῦμεν τὸν ἐχθρόν· κἀκεῖνος ἐν τῇ τοιαύτῃ πανοπλίᾳ καταπίπτει, ἐν ᾗ καὶ ὁ Παῦλος ἡμᾶς καθοπλίζων φησίν· « Ἐνδύσασθε οὖν τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου στῆναι. » Οὕτω γὰρ καὶ τοῦ Σωτῆρος ὑπομείναντος, γέγονε τό· « Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν πίπτοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς ἀστραπήν. »

20. Εὐθέως γοῦν μετὰ τὸ τούτοις ἀνδραγαθῆσαι (13) τὸν Κύριον, καὶ πεσεῖν τὸν ἐχθρὸν, ἐπέθηκαν αὐτῷ τὸν σταυρὸν, γνώρισμα τῆς νίκης ἀληθῶς καὶ ἄκοντες καθ' ἑαυτῶν παρέχοντες. C Ἕως μὲν γὰρ εἱστήκει ὁ ἐχθρὸς, εἶχον οἱ δήμιοι τὸ ξύλον· ὅτε δὲ πέπτωκε καὶ κατεῤῥάγη, τότε τρόπαιον ἔλαβεν ὁ Κύριος, καὶ ἑαυτῷ ἐβάστασεν (14). Ἔδει γὰρ τὸν νικητὴν θριαμβεύοντα κατὰ τοῦ διαβόλου, μὴ ἄλλῳ συγχωρεῖν, ἀλλ' ἑαυτῷ βαστάζειν τὸ τρόπαιον. Ἐλάμβανε δὲ σὺν τῷ τροπαίῳ καὶ τὰ ἱμάτια παρ' αὐτῶν, ἀπερχόμενος εἰς τὸν θάνατον· ἵνα καὶ ταῦτα σὺν τῷ θανάτῳ ἀπεκδύσηται. Διὰ τοῦτο, πάλιν ἐκδυσάμενος, κατέσπευδε τοὺς ἀπάγοντας ἄγειν αὐτόν. Ὡς δὲ ἀπήγετο, κατὰ μὲν τὸν Ἰωάννην, ἑαυτῷ τὸν σταυρὸν ἐβάσταζε, κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους εὐαγγελιστὰς, Σίμων ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀπὸ Κυρήνης ἔφερε τὸν σταυρόν. Ἔστι δὲ οὐκ ἐναντίον τῷ Ἰωάννῃ· οὐδὲ γὰρ ὁ Ἰωάννης ἐναντίον (15) τοῖς ἄλλοις γράφει, ἀλλ' ἀμφότερα γέγονεν ἐπὶ τούτου· D καὶ γὰρ καὶ ἑαυτῷ ὁ Κύριος τὸν σταυρὸν ἐβάσταζε, καὶ πάλιν Σίμων ὁ ἄνθρωπος ἔφερεν αὐτόν. Ὡς μὲν οὖν κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον ἐβάσταζε πρῶτον, ἑκουσίως δὲ καὶ τὸν σταυρὸν ἔφερεν ἑαυτῷ· καὶ γὰρ οὐκ ἀναγκαζόμενος ἤρχετο ἐπὶ τὸν θάνατον (16). Καὶ πάλιν δὲ ἐβάσταζεν αὐτὸν Σίμων ὁ ἄνθρωπος, ἵνα γνωσθῇ πᾶσιν, ὅτι οὐ τὸν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸν τῶν ἀν-

[63] Matth. x, 28. [64] Luc. vi, 30. [65] Matth. v, 44. [66] Ephes. vi, 11. [67] Luc. x, 18.

(10) Διὰ τοῦτο, deest in Regio. Mox, Regius, ἐπεδείκνυτο, Anglic. ἐπεδείκνυεν. Editi, ἐπέδειξε.

(11) Basiliensis, ἀνταδικοῦντες τῇ διὰ τὴν κακίαν omissis multis, δι' ὁμοιοτέλευτον. Ibidem, Regius et Angl. τοὺς ἀντιδικοῦντας.

(12) Anglicanus, ἀντιθῶμεν.

(13) Regius et Anglic. ἀνδραγαθεῖσθαι.

(14) Alii, ἐβάστασεν, alii, ἐβάσταξεν habent, et sic infra.

(15) Regius, ἐναντία.

(16) Anglican. ἑκουσίως καὶ τὸν σταυρὸν ἔφερεν· ἑαυτῷ γὰρ καὶ οὐκ ἀναγκ-. Regius, πρῶτον, οἷς δὲ καὶ τὸν σταυρὸν ἔφερεν ἑαυτῷ. Ἑαυτῷ γὰρ καὶ οὐκ.

A θρώπων ἀποθνήσκει θάνατον ὁ Κύριος. Τούτων δὲ οὕτως γενομένων, ἔρχεται σπεύδων ἐπὶ τὸν τόπον, ἔνθα καὶ ἀναβαίνειν αὐτὸ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἔδει, ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, ὅπερ ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ἦρε, προσηλώσῃ τῷ σταυρῷ, καὶ ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐν παῤῥησίᾳ δειγματίσῃ τούτους ἐν τῷ ξύλῳ θριαμβεύων κατ' αὐτῶν, καὶ δεικνύων τὸν ἐκσπασθέντα ἐκ τοῦ λέοντος ἄνθρωπον, καὶ λοιπὸν τῷ ἰδίῳ αἵματι ῥαίνων καὶ καθαρίζων τὴν γῆν ἀρέσκηται. Μέλλων δὲ τοῦτο ποιεῖν, ἐξεδύσατο τὰ ἱμάτια. Ἔδει γὰρ αὐτὸν, εἰσάγοντα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν παράδεισον, ἀπεκδύσασθαι τοὺς χιτῶνας, οὓς ἔλαβεν ὁ Ἀδὰμ ἐκβαλλόμενος ἐκ τοῦ παραδείσου. Ὅτε γὰρ ἥμαρτε, καὶ λοιπὸν ἤμελλεν ἀποθνήσκειν, ἔλαβε δερματίνους χιτῶνας, ἐκ νεκρῶν ζώων γενομένους, σύμβολον ὄντας τῆς διὰ τὴν ἁμαρτίαν νεκρώσεως αὐτῷ προσγενομένης.

erat, ut chirographum contra nos scriptum, quod ab inimicis abstulerat affigeret cruci, atque exutis principatibus et potestatibus, cum fiducia illos in cruce traduceret, de illis triumpharet, ostenderetque ereptum ex leone hominem : ac demum proprio sanguine terram aspergeret, emundaret, atque
74 expiaret. Id cum facturus esset exuit vestimenta. Decebat enim eum, cum hominem introduceret in paradisum, tunicas exuere, quas accepit Adam cum ex paradiso exturbaretur. Cum enim ille peccasset, ac demum moriturus esset, accepit pelliceas vestes, ex mortuis animalibus factas, symbolum mortis ob peccatum sibi inductæ.

21. Ἀλλ' ὁ Κύριος, ὁ πάντα τὰ ἡμῶν δι' ἡμᾶς ἀναδεξάμενος, ἐνεδύσατο ταῦτα, ἵνα καὶ ἀπεκδύσηται, καὶ B ἀντὶ τούτων ἡμᾶς ἐνδύσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν· ἐνεδύσατο δὲ μετὰ τούτων καὶ χιτῶνα ἄῤῥαφον ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸν δι' ὅλου γενόμενον· ἵνα κἂν ἐκ τούτων (17) πιστεῦσαι δυνηθῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι, τίς ἐστι καὶ πόθεν ὁ ἐνδυσάμενος ταῦτα· ὅτι οὐκ ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἄνωθεν ἐρχόμενος ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὅτι οὐ μεριστὸς, ἀλλ' ἀμέριστός ἐστιν ὁ Λόγος ὁ τοῦ Πατρὸς, καὶ, ὅτι, γενόμενος ἄνθρωπος, οὐκ ἐῤῥαμμένον εἶχε τὸ σῶμα ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἀλλ' ἐκ Παρθένου μόνης, ὑφασμένον τῇ τοῦ Πνεύματος τέχνῃ. Ὅθεν οἱ δήμιοι τὰ μὲν ἄλλα διαμερίζονται ἱμάτια, μεριστὰ γὰρ ἦν, καὶ εἰς τέσσαρα διαμερίζονται· καὶ γὰρ ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας (18) τῆς τετραμεροῦς οἰκουμένης κατὰ ἀνατολὴν, καὶ δύσιν, καὶ ἄρκτον, καὶ μεσημβρίαν, ἐφόρει C ταῦτα· ἅπερ θεωρήσας ὁ Ἰωάννης ἐνδεδυμένον αὐτὸν ἔλεγεν· « Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Τὸν χιτῶνα (19) μόνον οὐκ ἠδυνήθησαν σχίσαι φόβῳ τοῦ δι' αὐτοῦ γνωριζομένου σημείου. Καὶ τοῦτο γὰρ οὐκ αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦ κρεμαμένου Σωτῆρος τὸ ἔργον. Καὶ γὰρ κρεμάμενος, ὡς ἄνθρωπος, τὰς μὲν ἀρχὰς ἐδίωκε, τὸν δὲ διάβολον κατελάμβανε, τοὺς δὲ δημίους ἐφόβει, μὴ σχίζειν τὸν χιτῶνα· ἵνα, τούτου μένοντος, μένῃ καὶ ὁ κατὰ Ἰουδαίων ἔλεγχος, ὁ μετ' οὐ πολὺ γενόμενος, ὅτι τὸ μὲν καταπέτασμα ἐσχίσθη, ὁ δὲ χιτὼν τοῦ Σωτῆρος οὐδὲ ὑπὸ δημίων διῃρέθη, ἀλλ' ἔμεινεν ὁλόκληρος. Μένει γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον διὰ παντὸς ὁλόκληρον, τῶν σκιῶν διαιρουμένων. Πλὴν ὅτι ἀποδυσάμενος τὰ ἱμάτια ἔσπευδε πρὸς τὸν θάνατον, τότε (20) πάλιν ὁ διάβολος, ἰδὼν τὴν προθυμίαν τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἑαυτὸν D ἐξ οὐρανοῦ πεσόντα, καὶ τῆς γῆς ἐκβληθέντα, οὐκ εἶχεν ὅ τι πράξει· πάντα γὰρ ἦν αὐτῷ θορύβου καὶ ἀπορίας μεστά. Καὶ μένειν μὲν οὐκ ἠδύνατο, φεύγειν δὲ πάλιν ἐφοβεῖτο. Πλὴν ὅτι ἐνθυμηθεὶς, ὅτι τοὺς ἀποθνήσκοντας, ἐπὶ τῆς γῆς ἀποθνήσκειν δεῖ κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· » φοβηθεὶς ἐπὶ γῆς μεῖναι, μὴ ἐκεῖ καταληφθῇ, λοιπὸν εἰς

21. Sed Dominus, qui propter nos omnia nostra suscepit, illa induit, ut post exueret, et horum loco nos indueret vita et incorruptione : induit etiam cum his vestem inconsutilem desuper contextam per totum; ut saltem ex istis possent Judæi credere, quis et unde esset qui hæc indueret : non ex terra scilicet, sed desuper advenisse Verbum, neque divisibile sed indivisibile Patris Verbum esse, ipsumque factum hominem, non consutum corpus ex viro et muliere habuisse, sed ex sola Virgine arte Spiritus contextum. Unde milites alia quidem vestimenta dividunt, quæ divisibilia erant, et in quatuor dividunt partes : quia pro peccato orbis in quatuor partes divisi in orientem scilicet, occidentem, aquilonem et meridiem, illa gestabat : quibus indutum illum conspicatus Joannes, ait : « Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi [68]. » Solam tunicam scindere non potuerunt, terrore signi per eam exhibiti. Eratque illud non ipsorum, sed suspensi Salvatoris opus. Nam suspensus, ut homo, principatus persequebatur, diabolum comprehendebat, carnifices perterrebat, ne scinderent tunicam : ut manente illa, maneret Judæorum convictio, quæ non multo post accidit, cum scisso velo, tunica Salvatoris divisa non est a carnificibus; sed integra permansit. Manet enim Evangelium semper integrum, divisis umbris. Cæterum cum exutus vestimentis properaret ad mortem, rursum diabolus, videns Salvatoris alacritatem, seque ex cœlo delapsum, ex terraque exturbatum : quid ageret non habuit : omnia quippe ipsi erant tumultu et anxietate plena. Manere non poterat, fugere exhorrescebat : memor tamen eos qui morerentur, in terra mori oportere, quemadmodum scriptum est : « Terra es, et in terram reverteris [69], » non ausus in terra manere ne ibi comprehenderetur, demum per aerem volitavit; ut saltem ita, Dominico corpore in terra posito, liberum sibi aerem retineret. Sed Dominus hæc in re humano generi amanter consulens non in habet.

[68] Joan. I, 29. [69] Genes. III, 19.

(17) Regius, ἐκ τούτου.
(18) Anglic. ἱμάτια. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπὲρ τῆς ἁμ., multis omissis. Regius ibidem, Ἐπειδὴ γάρ, item
(19) Regius, Τὸν δὲ χιτῶνα.
(20) Regius et Anglic. ὅτε. Edito vero, τότε πάλιν.

terra mortuus est, sed per crucem in aerem conscendit, ibi quoque serpentem persequens; ut etiam inde principem potestatis aeris deturbaret, et spiritualia nequitiæ dejiceret [70], ac ne sic quidem terram absque remedio reliquit. Nam in cruce suspensus, aerem purgavit manuum expansione : terram autem redemit, sanguine et aqua lateris sui abluendo ipsam.

A τὸν ἀέρα ἐπέτατο· τάχα κἂν οὕτως, τοῦ κυριακοῦ (21) σώματος ἐπὶ γῆς τεθέντος, ἐλεύθερον ἔχῃ τὸν ἀέρα. Ἀλλ' ὁ Κύριος, καὶ ἐν τούτῳ φιλανθρωπευόμενος, οὐκ εἰς γῆν ἀπέθανεν, ἀλλ' εἰς τὸν ἀέρα ἀνέβη διὰ τοῦ σταυροῦ, διώκων κἀκεῖ τὸν ὄφιν· ἵνα κἀκεῖθεν τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος ἀποδιώξῃ, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας καταβάλῃ, οὐκ ἀφεὶς οὐδὲ οὕτω τὴν γῆν ἀθεράπευτον. Καὶ γὰρ κρεμάμενος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὸν μὲν ἀέρα ἐκαθάριζε τῇ ἐκτάσει τῶν χειρῶν, τὴν δὲ γῆν ἐλυτροῦτο, τῷ αἵματι καὶ τῷ ὕδατι τῆς πλευρᾶς ἀποπλύνων αὐτήν.

22. Quid igitur inimico talia patienti restabat agendum? Ex cœlo deciderat, ex terra deturbatus, ex aere depulsus erat: ad hæc summus pudor aderat, quod multa pollicitus, nihil efficeret. Omni ergo ex parte superatus, ac undique consilii inops, statuit saltem infernum sibi servare : hic enim solus ipsi supererat locus. Quare metuens ne Dominus eo descendens, inde etiam se expelleret, omnesque sibi subditos liberaret, omnia miscuit, omnia commovit, omnes in auxilium vocavit, Judæos iterum concitavit ut Dominum probris et contumeliis afficerent, irriderentque : ac demum quidquid sibi telorum supererat, id immisit in Dominum, tentans si quo modo illum peccatis obnoxium, hac saltem ratione superaret. Judæi
75 igitur Dominum irridebant dicentes : « Si Filius Dei es, descende de cruce [71]. » At Salvator, qui revera Filius Dei erat, non fugiendo mortem, sed exspectando, atque ita calcando ipsam, voluit dignosci, se Filium esse Dei, atque veram vitam. Poterat enim ex cruce descendere, qui alios suscitarat mortuos; sed descensio illa mortis fuga visa esset : contra si in cruce permaneret, nihil id aliud indicabat, quam, eum qui permaneret esse vitam. Quamobrem multa diabolo cura fuit, ut Dominus hisce opprobriis afficeretur, volebatque ipsum descendere de cruce, neque inter mortuos versari; ut sic illæsus abiret, mortuorumque dominium retineret. Metuebat enim, ne, quemadmodum scriptum est, ascendens in crucis sublime, captivam duceret captivitatem, et acciperet dona hominibus [72]. Suspicatus enim est, ne hic esset de quo hæc scripta erant. Unde versipellis ille rursum Pharisæos commovit, ac demum eo usque deduxit illos, ut se credituros pollicerentur, si solum descenderet de cruce. Omnia porro movebat, omnia præter animi sententiam promittebat, modo id efficeret, ne moreretur, neve descenderet in infernum. Denuo igitur Pharisæis auctor fuit ut dicerent : « Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credemus ei [73]. » Minime autem credere volebat Pharisæos magister ille impietatis draco; sed optabat Domi-

22. Τί λοιπὸν ἔδει ποιεῖν παθόντα ταῦτα τὸν ἐχθρόν; Ἐξ οὐρανοῦ ἐπεπτώκει, ἀπὸ γῆς ἐξεβλήθη (22), τοῦ ἀέρος ἐδιώχθη· καὶ πρὸς τούτοις ᾐσχύνετο μεγάλα ἐπαγγειλάμενος, καὶ μηδὲν ἐνεργῶν. Πανταχόθεν οὖν
B ἡττηθεὶς, καὶ (23) πανταχόθεν ἀπορηθεὶς, ἔγνω κἂν τὸν ᾅδην φυλάξαι· τοῦτο γὰρ ἔτι τὸ χωρίον ὑπελείπετο τούτῳ. Διὸ καὶ φοβούμενος, μὴ ἐκεῖ κατελθὼν ὁ Κύριος, ἐκεῖθεν αὐτὸν ἐκδιώξῃ, καὶ πάντας τοὺς ὑποχειρίους ἐλευθερώσῃ, πάντα ἐκύκα καὶ συνεκίνει, πάντας εἰς βοήθειαν καλῶν, καὶ παρώξυνε πάλιν τοὺς Ἰουδαίους ὀνειδίζειν τὸν Κύριον, καὶ ὑβρίζειν καὶ γελᾷν ὅλως κατ' αὐτοῦ· καὶ ὅλως εἴ τι περιελείπετο πανοπλίας αὐτῷ, τοῦτο ἠφίει κατὰ τοῦ Κυρίου· τάχα κἂν (24) οὕτως αὐτὸν ὑπερεύθυνον ἁμαρτίᾳ ὄντα κρατήσῃ. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ἐχλεύαζον τὸν Κύριον λέγοντες· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ· » ὁ δὲ Σωτὴρ, ὁ τῷ ὄντι τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, οὐκ ἀπὸ τοῦ φεύγειν τὸν θάνατον, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μένειν αὐτὸν, καὶ μένοντα πατῆσαι τὸν θάνατον, ἤθελε γνωσθῆναι Υἱὸς Θεοῦ (25),
C καὶ ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ ζωή. Ἠδύνατο μὲν γὰρ καὶ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ὁ καὶ τοὺς ἄλλους ἐγείρας νεκρούς· ἀλλ' ἡ κατάβασις φυγὴν ἐδείκνυε τοῦ θανάτου· τὸ δὲ περιμεῖναι οὐδὲν ἕτερον ἐγνώριζεν, ἢ τὸν περιμένοντα εἶναι ζωήν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ λίαν ἔμελλε τῷ διαβόλῳ ὀνειδίζεσθαι τὸν Κύριον ἐν τούτοις, καὶ ἤθελεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καταβῆναι καὶ μὴ γενέσθαι ἐν νεκροῖς, ἵνα κἂν οὕτως ἀπαθὴς ἀπέλθῃ, καὶ τῶν νεκρῶν κυριεύσῃ. Ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀναβὰς εἰς ὕψος τοῦ σταυροῦ, αἰχμαλωτεύσῃ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ λάβῃ δόματα ἐν ἀνθρώποις. Ὑπώπτευσε γὰρ μὴ οὗτός ἐστι περὶ οὗ γέγραπται ταῦτα. Ὅθεν πάλιν ἐκίνει τοὺς Φαρισαίους ὁ πανοῦργος, καὶ λοιπὸν κατὰ περισσὸν ἐποίει (26) αὐτοὺς ἐπαγγέλλεσθαι καὶ πιστεύειν, εἰ
D καταβαίη μόνον ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Πάντα δὲ ἐκίνει, καὶ παρὰ γνώμην ἐπηγγέλλετο, μόνον ἵνα μὴ γένηται νεκρὸς, καὶ κατέλθῃ εἰς τὸν ᾅδην. Ἐποίει γοῦν πάλιν λέγειν τοὺς Φαρισαίους· « Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. Εἰ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐστι, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. » Οὐ πιστεύειν δὲ ἤθελε τοὺς Φαρισαίους ὁ τῆς ἀπιστίας διδάσκαλος δράκων· ἀλλὰ φεύγειν ἤθελε

[70] Ephes. vi, 12. [71] Matth. xxvii, 40. [72] Psal. lxvii, 19. [73] Matth xxvii, 42.

(21) Anglic. μεῖναι, μὴ οὕτως τοῦ κυριακοῦ, omissis multis. Mox, ἵνα ante τάχα κἂν οὕτως, legitur in editis, deest in Regio, probe.
(22) Regius, ἐκδέβλητο.
(23) Καί, deest in Anglicano.
(24) Ita Reg. et Angl. Ed. vero, εἰ τάχα κἄν. Mox, ὄντα, post ἁμαρτίᾳ, deest in iisdem. Ibid. Reg. ἁμαρτίας. Basil. ἁμαρτίαις.
(25) Ita Regius, secunda manu. In editis, Θεοῦ, deest.
(26) Regius, ἐποίει γάρ.

τὸν Κύριον τὸν θάνατον. Οὐδὲ μαθεῖν ἤθελεν, εἰ δύναται ἑαυτὸν σῶσαι· ἀλλ' ἵνα μὴ τοῖς ἄλλοις σωτηρία γένηται. Εἰ γὰρ ὅλως ἐγίγνωσκεν (27) σώσαντα αὐτὸν τοὺς ἄλλους, οὐχ ἦν ἀμφίβολον, τὸν τοῖς ἄλλοις δεδωκότα σωτηρίαν, αὐτὸν εἶναι Σωτῆρα καὶ ζωήν.

23. Οὐκοῦν διὰ τοῦτο αὐτὸν ὠνείδιζον, ἵνα μὴ τοῖς ἄλλοις σωτηρία γένηται. Ἤδει γὰρ ὁ περίεργος, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει ὁ Κύριος, ἀλλ' ὁ τούτου θάνατος σωτηρία καὶ ζωὴ τοῖς πᾶσι γενήσεται. Διὰ τοῦτο ἤθελεν αὐτὸν καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ ἐποίει τοὺς Φαρισαίους ἐπαγγέλλεσθαι πιστεύειν· τάχα κἂν τῇ ἐπαγγελίᾳ τῆς πίστεως περιγένηται, ὧν ἤθελεν. Ὁ δὲ Κύριος, ὁ τῷ ὄντι Σωτὴρ, ὁ μὴ τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ζητῶν, οὐκ ἀπὸ τοῦ ἑαυτὸν σῶσαι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ λυτρώσασθαι τὴν κτίσιν ἤθελε γνωσθῆναι Σωτήρ. B Οὐδὲ γὰρ ἰατρὸς ἐκ τοῦ αὐτὸν ὑγιαίνειν γνωσθήσεται ἰατρὸς, εἰ μὴ καὶ τοῖς νοσοῦσιν ἐνδείξηται τὴν τέχνην· καὶ ὁ ἥλιος οὐκ ἐὰν εἰς ἑαυτὸν συστέλλῃ τὰς ἀκτῖνας, γνωσθήσεται φῶς, εἰ μὴ καὶ τῇ οἰκουμένῃ ταύτας ἐπεκτείνῃ, καὶ τὸ σκότος ἐν αὐταῖς καταλάμψῃ. Οὕτως καὶ ὁ Κύριος οὐχ ἑαυτὸν ἔσωζε· σωτηρίας γὰρ χρείαν οὐκ εἶχεν, αὐτὸς ὢν Σωτήρ· ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων εὐεργεσίας ἤθελε γνωσθῆναι πᾶσι Σωτήρ. Ἀλλ' οὐδὲ καταβαίνων ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ἤθελε γνωσθῆναι Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μένειν αὐτόν. Πλείονα γὰρ μᾶλλον ὁ θάνατος ὁ τοῦ Σωτῆρος πίστιν καὶ σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις φέρει ἢ ἡ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ κατάβασις. Ἀμέλει κρεμαμένου αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔτι (28), τὰ μὲν μνήματα ἠνοίγοντο, C καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς κείμενοι ἐσώζοντο· ὁ δὲ κρεμάμενος λῃστὴς ἐπίστευεν εἰς αὐτόν· ἵνα δείξῃ, ὅτι τῷ ὄντι Σωτήρ ἐστι· καὶ ἀποθανὼν, τῇ πίστει καρποφορεῖ. Ἐπὶ τούτοις ἐξίστατο λοιπὸν ἀληθῶς ὁ διάβολος, καὶ πᾶσα τοῦτον εἰκότως (29) ἀπορία κατεῖχεν· ἑώρα γὰρ αὐτὸν ἀπολέσαντα, καὶ τὸν λῃστὴν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ ὃν ἐκεῖσε πάλαι λῃστεύειν, ἑώρα τοῦτον πιστεύσαντα· καὶ ὃν παρώξυνε βλασφημεῖν, τοῦτον ἑώρα προσκυνοῦντα τὸν Κύριον, καὶ ἐπιπλήττοντα καὶ τῷ ἄλλῳ λῃστῇ, μᾶλλον δὲ τῷ ἐν τῷ λῃστῇ διαβόλῳ. Ἐτρύχετο δὲ πάλιν, ὅτι ὃν ὡς λῃστὴν ἀπέκτεινε, τοῦτον πάλιν μεταφερόμενον ἑώρα ἐν τῷ παραδείσῳ.

24. Ὁρῶν δὲ καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν πανοπλίαν ῥιφεῖσαν, καὶ ὅτι οὐχ ἦν ἀμυντήριον πεμφθὲν παρ' αὐτοῦ, ὃ μὴ ἠχύρωσεν ὁ Κύριος, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ῥομφαῖαι εἰς τέλος, D καὶ πόλεις καθεῖλες, » διὰ τοῦτο ἐταράσσετο (30), καὶ ἀπορῶν, πεπείρακε λοιπὸν δοῦναι τῷ Σωτῆρι πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς· ἀλλὰ καὶ τοῦτο καθ' ἑαυτοῦ κατασκευάζων ἠγνόει. Τὸ γὰρ πικρὸν τῆς ὀργῆς, τὸ διὰ τὴν παράβασιν τοῦ νόμου γενόμενον, ἐν ᾧ πάντας κατεῖχεν, ἀπεδίδου τῷ Σωτῆρι· καὶ λαμβάνων ἐκεῖνος ἀνήλισκε καὶ ἐξεκένου, ἵνα ἀντὶ μὲν τοῦ ὄξους

A num vitare mortem. Neque volebat ediscere, an posset ipse sese salvum facere; sed metuebat ne aliis salus efficeretur. Nam si semel cognovisset, alios ipsum posse salvos facere, nihil dubium erat, eum qui aliis salutem impertiret, esse Salvatorem atque vitam.

23. Ea igitur de causa conviciabantur illi, ne aliis salus fieret. Noverat enim ille versutus, non mori quidem Dominum; sed ejus mortem, vitam salutemque omnibus fore. Quamobrem volebat illum ex cruce descendere, eoque deduxit Pharisæos ut se credituros pollicerentur; ut ea saltem promissione quæ volebat consequeretur. Dominus autem revera Salvator, qui non sua, sed nostra quæreret; non ex eo quod sese salvum faceret, sed ex eo quod B creaturas redimeret, volebat Salvator agnosci. Non enim medicus, quod sanus ipse sit, medicus agnoscetur; nisi circa ægrotos suam exhibeat artem: et sol non si in se radios contrahat, pro lumine agnoscetur, nisi per orbem illos diffundat, iisque tenebras illustret. Ita quoque Dominus non sese salvum fecit: nam salute non egebat qui Salvator esset: sed per beneficia aliis collata volebat ab omnibus Salvator agnosci. Sed nec ex cruce descendendo, voluit nosci Filius Dei, sed in ea manendo. Majorem enim fidem salutemque mors Salvatoris affert hominibus, quam attulisset descensus de cruce. Certe pendente adhuc in cruce Domino, monumenta aperiebantur, quique in iis jacebant salvi C efficiebantur: latro autem suspensus in ipsum credidit; ut palam faceret se revera Salvatorem esse: atque moriens fidei fructum multiplicabat. Ad hæc sane obstupuit diabolus, summaque anxietate, nec immerito, correptus fuit, dum cerneret se in perniciem ire, latronem vero in cruce, cui olim furtum suaserat, credere: quemque ad blasphemandum concitarat, vidit adorare Dominum, alterumque latronem increpare, imo potius in latrone diabolum. Excruciabatur iterum, quod quem, ut latronem occiderat, eumdem videret in paradisum transferri.

24. Videns autem omnia sua arma dejecta, nullumque a se immissum fuisse teli genus, quod non D 76 esset a Domino confractum, quemadmodum scriptum est: « Inimici defecerunt frameæ in finem, et civitates destruxisti[74]; » ideo conturbatus et anxius, Salvatorem demum tentavit potare felle et aceto: sed ignorabat idipsum in sese moliri. Iræ quippe acerbitatem ex transgressione legis obortam, in qua detinebat universos, Salvatori tradidit: quam ille acceptam assumpsit et evacuavit, ut pro aceto, quod miscuit sapientia vinum nobis

[74] Psal. IX, 7.

(27) Regius, ἐγίνωσκε, secunda manu. Editi et alii, ἐγίνωσκον. Infra in Regio post σωτηρίαν, secunda manu ad marginem additur, καὶ ζωήν.
(28) Ἔτι, deest in Anglicano.

(29) Εἰκότως, deest in Anglic. Mox, Regius, ἑώρα γὰρ ἑαυτόν. Editi vero, ἑώρα γὰρ αὐτόν.
(30) Anglicanus, διὰ τοῦτο δὲ ἐταρ.

potandum daret: pro felle, eloquia melle et favo dulciora nobis impertiret: et pro eo quod nostra gustasset, nobis diceret: « Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus[75]. » Ut autem eo excidit, atque spoliatus est, pudefactus demum, incidit in aliquam suspicionem, dum talia cerneret, se scilicet non contra hominem, sed contra Deum pugnare. Videbat enim quibus in rebus omnes capere tentaret, in iisdem se pudore affici, magisque labi, quam dejicere alios: demumque secedere tentavit, ac fugiendo terga dare. Dum enim eum suspensum cerneret mortem nihilominus persequi, timuit ne hic esset de quo scriptum est: Exaltabitur Dominus, ut misereatur nostri. Quæ causa erat, ut omnia relinquere et fugere pararet, invidens iis quos miseratus ille esset. Sed Dominus vere Salvator, nolens eum illæsum abire, nec imperfectum opus deserere, neque eos, qui in inferno erant, inimico dedititios relinquere, magno mirabilique stratagemate usus est. Cum enim audacem illum perculsum, trementem et formidantem cerneret, rursum se decidere simulat, ut accedentem inimicum, omnino subigeret. Draco enim nolebat mori Dominum, aut pendere in ligno, sed optabat ut Dominus descenderet de cruce, et non moreretur; aut si non descendisset, ut maneret in cruce quidem, sed non moreretur. Metuebat enim, ne id fieret quod scriptum est: « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me, et prædicare captivis remissionem, et cæcis visus restitutionem[76]. » Quamobrem metuebat, ne hic ille esset unctus et missus, ac ne demum omnibus libertas foret.

25. Omnibus itaque nudatus, optabat inferni saltem imperium tenere. Alia siquidem ei formido erat, num is esset qui tenebras illustraret, de quo scriptum est: « Galilæa gentium, populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam[77]. » Illum enim audierat ita loquentem: « Ego sum lux[78]. » Unde metuebat ne moreretur, et ipse ex omnibus exturbaretur. Dominus porro cum illum fugam parare cerneret, ne elaberetur inimicus, voces emittit humanas, vocesque infirmitatis, aiens: « Elohi, Elohi, lema sabachthani, id est Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti[79]? » Quod ideo fecit, ut diabolus, quem ut Deum reformidarat, hunc ratus jam hominem esse infirmum, fugam cohiberet. His adductus vocibus sceleratissimus ille, ad eum denuo ut hominem accedens confractus est. Judæis enim auctor fuerat, ut ad necem eum postularent: resque illi præter spem accidit; non in alia quippe parte quam in latere confossus est, unde sanguis et aqua manavit; ut quoniam prius per mulierem ex latere formatam, venerat deceptio; ita per latus secundi Adami redemptio et emundatio

A ὃν ἐκέρασεν οἶνον ἡ σοφία ποτίσῃ ἡμᾶς· ἀντὶ δὲ τῆς χολῆς τὰ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον λόγια χαρίσηται ἡμῖν· καὶ ἀνθ' ὧν αὐτὸς ἐγεύσατο τὰ ἡμῶν, εἴπῃ καὶ ἡμῖν· « Γεύσασθε, καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. » Ὡς δὲ καὶ τούτου ἐξέπεσε καὶ ἐσκυλεύθη, καταισχυνθεὶς λοιπὸν, ὑποψίαν αὐτόν τις εἶχεν, ὁρῶν τὰ τηλικαῦτα, ὅτι οὐ πρὸς ἄνθρωπον, ἀλλὰ πρὸς Θεὸν ἀντιμάχεται. Ἑώρα γὰρ ἐν οἷς τοὺς πάντας ἐθήρευεν, ἐν τούτοις ἑαυτὸν καταισχυνόμενον, καὶ μᾶλλον πίπτοντα ἢ καταβάλλοντα· καὶ λοιπὸν ἐπειρᾶτο παραχωρεῖν, καὶ νῶτα διδόναι τῇ φυγῇ. Ὁρῶν γὰρ αὐτὸν κρεμάμενον, καὶ διώκοντα τὸν θάνατον, ἐφοβήθη μὴ οὗτός ἐστι, περὶ οὗ γέγραπται· Ὑψωθήσεται Κύριος τοῦ ἐλεῆσαι ἡμᾶς. Καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐζήτει πάντα καταλιπεῖν, καὶ φυγεῖν, φθονῶν τοῖς B ἐλεηθησομένοις παρ' αὐτοῦ· Ἀλλ' ὁ Κύριος, ὁ τῷ ὄντι Σωτὴρ, οὐ θέλων αὐτὸν ἀπελθεῖν ἀπαθῆ, οὐδὲ ἀτελὲς τὸ ἔργον καταλεῖψαι, οὐδὲ τοὺς ἐν τῷ ᾅδῃ ἐκδότους ἀφεῖναι τῷ ἐχθρῷ, ἐστρατήγησε μέγα καὶ θαυμαστὸν ἔργον. Ὁρῶν γὰρ αὐτὸν καταπτήσσοντα (31), καὶ τρέμοντα, καὶ δειλιῶντα τὸν θρασὺν, πάλιν ὡς ὑποπίπτων σχηματίζεται, ἵνα προσελθόντα τὸν ἐχθρὸν τέλεον χειρώσηται. Ὁ μὲν γὰρ δράκων οὐκ ἤθελεν ἀποθνήσκειν τὸν Κύριον, οὐδὲ κρεμάμενον ἐπὶ ξύλον (32)· καὶ ἤθελε μὲν καταβῆναι τὸν Κύριον ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καὶ μὴ ἀποθανεῖν· εἰ δὲ μὴ κατέβαινε, κἂν μένειν αὐτὸν ἁπλῶς ἐπὶ τοῦ ξύλου, καὶ μόνον μὴ ἀποθανεῖν. Ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ τὸ γεγραμμένον γένηται· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ C εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, καὶ κηρῦξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Καὶ διὰ τοῦτο ἐφοβήθη, μὴ οὗτός ἐστιν ὁ χρισθεὶς καὶ ἀποσταλεὶς, καὶ λοιπὸν τῶν ἁπάντων ἐλευθερία γένηται.

25. Γυμνωθεὶς οὖν ἀπὸ τοῦ παντὸς, ηὔχετο κἂν τοῦ ᾅδου κρατεῖν. Πάλιν γὰρ ἐφοβεῖτο, μὴ οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σκότος καταλάμπων, περὶ οὗ γέγραπται· « Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, φῶς εἶδε μέγα. » Καὶ γὰρ καὶ ἤκουεν αὐτοῦ λέγοντος· « Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς. » Ὅθεν ἐδειλία μὴ ἀποθάνῃ, καὶ πάντων ἐκβληθῇ. Ὁ δὲ Κύριος, ὁρῶν αὐτὸν φεύγοντα, ἵνα μὴ τοῦτο γένηται καὶ φυγὰς ἀπέλθῃ ὁ ἐχθρὸς, φωνὰς ἀφίησιν ἀνθρωπίνας, καὶ φωνὰς ἀσθενείας λέγων· « Ἐλωῒ, Ἐλωῒ, λημὰ σαβα- D χθανί· » τουτέστι, « Θεέ μου, Θεέ μου, ἱνὰ τί με ἐγκατέλιπες; » Καὶ τοῦτο ἐποίει, ἵνα ὁ διάβολος, ὃν κατεπλάγη Θεὸν, τοῦτον ὡς ἄνθρωπον ἀσθενῆ νομίσας, μὴ φυγὰς ἀπέλθοι. Ταύταις γοῦν ταῖς φωναῖς ὑπαχθεὶς ὁ πάγκακος, πάλιν ὡς ἀνθρώπῳ προσῆλθε καὶ κατεῤῥάγη. Ἔπεισε γὰρ τοὺς Ἰουδαίους εἰς σφαγὴν αὐτὸν αἰτήσασθαι, καὶ γέγονεν ὅπερ οὐ προσεδόκησεν· ἐσφάγη γὰρ οὐκ εἰς ἄλλο μέρος, ἀλλ' εἰς τὴν πλευρὰν, ἀφ' ἧς ἔῤῥευσεν ὕδωρ καὶ αἷμα· ἵνα, ἐπειδὴ πρότερον διὰ τῆς ἐκ πλευρᾶς πλασθείσης γυναικὸς ἦλθεν ἀπάτη, οὕτως διὰ τῆς πλευρᾶς τοῦ δευτέρου Ἀδὰμ λύτρον καὶ καθάρσιον τῆς προτέρας

[75] Psal. xxxiii, 9. [76] Isa. lxi, 1. [77] Isa. ix, 1, 2. [78] Joan. viii, 12. [79] Marc. xv, 34.

(31) Regius et Anglicanus, καταπτήξαντα.

(32) Regius et Anglicanus, ἐπὶ ξύλου.

γένηται· λύτρον μὲν διὰ τοῦ αἵματος, καθάρσιον δὲ διὰ τοῦ ὕδατος. Τοῦτο δὲ οὐ κατὰ γνώμην ἀπέβαινε τῷ διαβόλῳ· καὶ γὰρ ὃν ἐφοβεῖτο γενέσθαι θάνατον, τοῦτον (33) ἀπέθανεν ὁ Κύριος, κἀκεῖνος ἐσκύλευται· καὶ νομίσας κρατεῖν τὸν Χριστὸν ἐν τῷ θανάτῳ, αὐτὸς μᾶλλον ἐδείχθη νεκρός· καὶ καυχησάμενος ἄνθρωπον ἐνεδρεύειν, πεποίηκε γνωσθῆναι Θεόν. Ἅμα γὰρ ἀπέθανεν, ἡ μὲν κτίσις ἀνήλιος γέγονε, τὸ δὲ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐῤῥάγη, ἡ γῆ ἐσείσθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, οἱ στρατιῶται, σὺν τοῖς πυλωροῖς τοῦ ᾅδου κατέπτηξαν. Ἀφ' ὧν ἦν ἰδεῖν μηκέτι ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν ἀληθῶς ἐν σώματι, ὡς καὶ οἱ θεωροῦντες ἔλεγον· « Ἀληθῶς οὗτός ἐστι Θεοῦ Υἱός. » Καὶ γὰρ πολλὰ μνημεῖα ἠνεῴχθησαν, καὶ ἠγέρθησαν τούτων οἱ νεκροί.

26. Τυφλὸν ἀληθῶς ἡ κακία· νομίσας γὰρ ἀποκτείνειν ἕνα, τῶν πάντων ἐστέρηται· καὶ νομίσας εἰς ᾅδην καταφέρειν, ἐκβέβληται τοῦ ᾅδου. Καὶ ἀπεδείχθη πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἀσθενείᾳ φύσεως τέθνηκεν ὁ Σωτήρ, ἀλλὰ τὸν θάνατον εἰς ἀναίρεσιν ἐδίωξεν, ἵνα καταργήσῃ τοῦτον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. Οὐ πολὺ γοῦν διέστη, καὶ τὰς ὠδῖνας ἔλυσε τοῦ ᾅδου, καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἤγειρε λέγων· « Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν· » αὐτὸς δὲ ἐξανέστη καὶ κατέζησε (34) τοῦ θανάτου, χλεύην αὐτοῦ τὴν τόλμαν ἡγησάμενος· ὡς καὶ ἐν ὕμνοις προανεφωνεῖτο. λέγοντος τοῦ Πνεύματος· « Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτοὺς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. » Χλευάζεται γὰρ ἀληθῶς οὕτω παιχθεὶς, καὶ παρὰ γνώμην αὐτῷ τῶν πραγμάτων ἀποβάντων. Δίκην γὰρ τοῦ ζωΰφίου τοῦ καλουμένου (35) σφηκὸς, προσβάλλοντος πέτρᾳ, καὶ τῇ προσβολῇ μὴ βλάπτοντος, ἀλλὰ καὶ τὸ κέντρον μᾶλλον ἀπολλύοντος· οὕτω καὶ ὁ θάνατος ἐσφάλη πολὺ (36), προσβαλὼν τῇ ζωῇ, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός· οὐ γὰρ ἠδυνήθη κρατῆσαι αὐτὸν τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὸ κέντρον ἀπώλεσεν· ὥστε καὶ οὓς πρότερον ἐφόβει τὸ κέντρον (37), νῦν αὐτοῦ κατακερτομεῖν, καὶ λέγειν· « Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾅδη, τὸ νῖκος; » καὶ πάλιν· « Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας· » καὶ πάλιν· « Ἀφεῖλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου. »

27. Εἶτα ἐκβληθεὶς ὁ ἄθλιος ἀπὸ τοῦ ᾅδου, καθήμενος παρὰ τὰς πύλας, θεωρεῖ ἐξαγομένους πάντας, τοὺς πεπεδημένους, τῇ τοῦ Σωτῆρος ἀνδρείᾳ, καὶ τοὺς μὲν νεκροὺς ἀναζῶντας· τοὺς δὲ αἰχμαλώτους ἀφιεμένους, καὶ τοὺς μὲν ἁγίους προαπαντῶντας τοὺς περὶ τὸν Ἀβραὰμ, καὶ ἀνακρουομένους πάντας, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Προέφθασαν ἄρχοντες ἐχόμενα ψαλλόντων ἐν μέσῳ νεανίδων τυμπανιστριῶν· » τοὺς ἐλευθερουμένους χαίροντας καὶ λέγοντας· « Ἐν

A priorís efficeretur: redemptio per sanguinem, emundatio per aquam. Hoc autem nequaquam ex sententia diabolo obtigit, cum ea morte, qua metuebat, obierit Dominus, atque ille omnibus exspoliatus est: ratusque se Christum in morte tenere, ipse potius mortuus esse deprehensus est: atque gloriatus quod homini insidiatus esset, id effecit, ut Deus agnosceretur. Nam statim atque mortuus est, rerum natura sole destituta fuit, velum templi scissum est, terra tremuit et petræ scissæ sunt, **77** milites, cum inferni janitoribus terrore perculsi sunt. Ex quibus videre erat non ultra hominem, sed vere Deum in corpore, ut aiebant ipsi spectatores: « Vere hic est Filius Dei [80]. » Nam multa monumenta aperta sunt, et qui in illis mor-
B tui jacebant resurrexere.

26. Vere cæca res est malitia, dum speraret enim se unum occisurum, omnibus privatus est: ratusque se illum ad inferna dejecturum, ipse ab inferno pulsus est. Atque nulli non palam fuit, non infirmitate carnis obiisse Salvatorem, sed mortem ad necem persecutum esse, ut, abolita illa, liberaret omnes quotquot metu mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Non diu itaque postea, dolores solvit inferni et alios excitavit dicens: « Surgite, hinc abeamus [81]. » Ipse autem resurrexit, et ad vitam rediit ex morte, illiusque audaciam ludibrio habuit: ut in hymnis prænuntiatum fuit, Spiritu dicente: « Qui habitat in cœlis irri-
C debit eos, et Dominus subsannabit eos [82]. » Vere quippe irridetur, ita ludibrio habitus, rebusque illi præter animi sententiam accidentibus. Instar enim cujusdam animalculi, cui nomen vespa, quod cum petra congressum, nihilque illa impetu suo læsa, amittit ipsum potius aculeum; ita et mors congrediens cum vita, quæ est Christus, multum frustrata est: non enim potuit eum morte detinere, sed potius aculeum perdidit; ita ut qui olim aculeum reformidabant, jam irrideant illum dicendo: « Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi, inferne, victoria tua [83]? » Et rursum: « Deglutivit mors et prævaluit [84]: » iterumque: « Abstulit Deus omnem lacrymam ab omni vultu [85]. »

D 27. Dehinc exturbatus ex inferno miser, sedens ad ostia, vinctos omnes conspexit Salvatoris fortitudine educi, mortuos resurgere, captivos dimitti liberos: sanctos qui cum Abrahamo erant obviam venire, omnesque tympana pulsare, quemadmodum scriptum est: « Prævenerunt principes conjuncti psallentibus in medio juvencularum tympanistriarum [86]: » Gaudere omnes qui libertate donati fuerant, ac dicere: « In convertendo Dominus

[80] Matth. XXVII, 54. [81] Matth. XXVI, 46. [82] Psal. II, 4. [83] I Cor. XV, 55. [84] Isa. XXV, 8. [85] Apoc. VII, [86] Psal. LXVII, 26.

(33) Τοῦτον, deest in Regio.
(34) Edit. Commel. et manuscripti omnes, κατέζησε, præter Anglican. qui cum edit. Paris. habet, κατέδησε. Ibidem in Anglic. τοῦ θανάτου, deest.
(35) Τοῦ καλουμένου, deest in Anglicano.
(36) Πολύ, abest ab Anglicano.
(37) Regius, τῷ κέντρῳ.

captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati. Tunc repletum est gaudio os nostrum et lingua nostra exsultatione [87]. » Ipsi quoque angeli, et omnis exercitus angelorum, hymnos canebant, ac dicebant : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas [88] : » occurrebantque redemptis juvenculis animabus. Tum animæ concurrebant cum angelis, ascendebantque patriarchæ, omnia undique una personabant cum lætitia et psalmis, ob reportatam de morte victoriam. Ac quemadmodum Davidi, cum prostratus jaceret Goliath, occurrebant puellarum chori cum tympanis, aiebantque : « Percussit David in decem millibus suis [89]; » ita simile quid factum est in morte Salvatoris. Resurgente namque illo, omnes occurrebant cum choris, hymnis et tympanis, mutuo dicentes : « Venite, exsultemus Domino, jubilemus Deo Jacob [90]. » Alii choreas agebant, hæc dicentes : « Ascendit in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus [91]. » Alii quidam ad spectaculum omnes vocabant, his verbis . « Jubilate Deo, omnis terra, psallite nomini ejus [92] : » ac rursum : « Venite et videte opera Domini, terribilis in consiliis super filios hominum : auferens bella usque ad extremum terræ [93]. » Non enim ultra inimicitiæ et bellum; sed omnia in pace erant, hoste prostrato atque mortuo, ac eo qui olim tyrannidem exercebat manibus pedibusque ligato. Alii rursum quibus nota erat diaboli audacia, necnon ingentes insidiæ, jamque ipsum cernentes mortuum,
78 cum admiratione dicebant : « Quomodo cecidit ex cœlo, Lucifer, qui mane oriebatur [94] ? » et, « Quomodo contritus confractusque est omnis malleus universæ terræ [95] ? » cum admiratione namque, magno erant omnes stupore correpti. Mirabantur enim magnum cernentes tyrannum, derepente prostratum mortuumque : stupebant vero lapsus causam ignorantes, maxime quia non credebant in morte mortem aboleri, nec tantum in cruce serpentem confringi. Unde rursum mirabantur dicentes : « Quomodo capta est Babylon [95*] ? » Ad hæc enim jam videbant exspoliatum infernum.

28. Hæc dum cerneret, hæc dum audiret miser ille, furere, excruciari, lacrymari. Dum quippe se expoliatum videret, sese dolore macerabat; contra cernens alios a se olim in luctu lacrymisque detentos, jam in Domino psallere, se ipse disrumpebat : videns se irrideri, ac ludibrio haberi acriter sese discerpebat, ac consilii inops, solum dentibus stridebat, ut testatur qui illum respiciebat Psalmista, his verbis : « Observabit peccator ju-

A τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιὼν, ἐγενήθημεν ὡσεὶ (38) παρακεκλημένοι. Τότε ἐπλήσθη χαρᾶς τὸ στόμα ἡμῶν καὶ ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀγαλλιάσεως. » Καὶ ἄγγελοι γὰρ, καὶ πᾶσα ἡ στρατιὰ τῶν ἀγγέλων ὑμνοῦντες ἦσαν (39) καὶ λέγοντες, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· » καὶ ἀπήντων ταῖς λυτρουμέναις νεάνισι ψυχαῖς. Καὶ αἱ ψυχαὶ συντρέχουσαι (40) τοῖς ἀγγέλοις, καὶ οἱ πατριάρχαι ἀνήρχοντο, καὶ πάντα πανταχόθεν συνήχει μετ' εὐφροσύνης καὶ ψαλμῶν, ἐπὶ τῇ γενομένῃ κατὰ τοῦ θανάτου νίκῃ. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, πεπτωκότος τοῦ Γολιὰθ, αἱ χορεύουσαι μετὰ τυμπάνων ἀπήντων καὶ ἔλεγον· « Ἐπάταξε Δαβὶδ ἐν μυριάσιν αὐτοῦ, » τοιοῦτόν τι γέγονε καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου τοῦ Σωτῆρος. Ἀναστάντος γὰρ αὐ-
B τοῦ, πάντες προαπήντων μετὰ χορῶν, καὶ ᾠδῶν, καὶ τυμπάνων, λέγοντες ἀλλήλοις· « Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλάξωμεν (41) τῷ Θεῷ Ἰακώβ. » Ἄλλοι δὲ ἐχόρευον, λέγοντες· « Ἀνέβη εἰς ὕψος, ᾐχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, ἔδωκε δόματα ἐν ἀνθρώποις. » Ἤδη δέ τινες καὶ πάντας εἰς θέαν προσεκαλοῦντο λέγοντες· « Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ πᾶσα ἡ γῆ, ψάλατε δὴ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· » καὶ πάλιν, « Δεῦτε, καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου· φοβερὸς (42) ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἀνταναιρῶν πολέμους ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » Οὐκ ἔτι γὰρ ἔχθρα καὶ πόλεμος, ἀλλὰ πάντα εἰρηνεύει, κειμένου τοῦ πολεμίου νεκροῦ, καὶ τοῦ ποτε τυραννεύοντος δεδεμένου τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. Ἄλλοι δὲ πάλιν, γιγνώσκοντες τοῦ διαβόλου τὴν θρασύ-
C τητα, καὶ τοὺς μεγάλους λόχους, καὶ νῦν αὐτὸν ὁρῶντες νεκρὸν, θαυμάζοντες ἔλεγον· « Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἑωσφόρος ὁ πρωῒ ἀνατέλλων; » Καὶ, « Πῶς συνετρίβη καὶ συνεθλάσθη πᾶσα ἡ σφῦρα πάσης τῆς γῆς; » μετὰ γὰρ τοῦ θαύματος καὶ ἀπορία πάντας κατεῖχεν. Ἐθαύμαζον μὲν γὰρ τὸν μέγαν τύραννον ὁρῶντες οὑτωσὶ ἐξαίφνης κείμενον νεκρόν· ἠπόρουν δὲ τὴν αἰτίαν τῆς πτώσεως, καὶ μάλιστα ὅτι οὐκ ἐπίστευον ἐν θανάτῳ τὸν θάνατον καταργεῖσθαι οὐδὲ ἐν σταυρῷ τὸν τηλικοῦτον ὄφιν καταράσσεσθαι. Ὅθεν πάλιν ἐθαύμαζον καὶ ἔλεγον· « Πῶς ἑάλωκε Βαβυλών; » Ἔβλεπον γὰρ λοιπὸν καὶ τὸν ᾅδην σκυλευθέντα.

28. Ταῦτα δὲ ὁρῶν ὁ ἄθλιος καὶ τούτων ἀκούων,
D ἐμαίνετο λοιπὸν καὶ ἐτρύχετο, ὀδυρόμενος. Καὶ γὰρ ὁρῶν ἑαυτὸν σκυλευόμενον κατέκοπτεν ἑαυτόν. Ὁρῶν δὲ καὶ τούς ποτε κλαίοντας ὑπ' αὐτὸν, νῦν ψάλλοντας ἐν Κυρίῳ, διέῤῥησσεν ἑαυτόν· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν χλεύην τὴν κατ' αὐτοῦ, ἐσπάραττε δεινῶς ἑαυτὸν, καὶ ἀπορῶν (43) ὅ τι πράξει, μόνον ἔτριζε τοὺς ὀδόντας, ὡς ὁ τοῦτον ἑωρακὼς Ψαλμῳδὸς μαρτυρεῖ λέγων· « Παρατηρήσεται ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν δίκαιον,

[87] Psal. CXXV, 1, 2. [88] Luc. II, 14. [89] I Reg. XVIII, 7. [90] Psal. XCIV, 1. [91] Psal. LXVII, 19. [92] Psal. LXV, 1. [93] Psal. XLV, 9, 10. [94] Isa. XIV, 12. [95] Jerem. L, 23. [95*] Jerem. XL, 23.

(38) Regius, ὡς.
(39) Ἦσαν, deest in Regio.
(40) Regius, secunda manu, συνέτρεχον.
(41) Anglicanus, ἀλαλαξώμεθα.
(42) Ita Regius et Anglicanus. Editi vero post Κυρίου, habent, τοῦ Θεοῦ.
(43) Basil. ὅτι πράξαι· ἔτρυζε τοὺς ὀδ.

καὶ βρύξει ἐπ' αὐτὸν τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ. Ὁ δὲ Κύριος ἐκγελάσεται αὐτόν· » καὶ πάλιν· « Ἁμαρτωλὸς ὄψεται, καὶ ὀργισθήσεται· τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρύξει καὶ τακήσεται. » Ἔτριζε δὲ μεταμελόμενος, ὅτι κἂν ὅλως τετόλμηκε κατὰ τοῦ Σωτῆρος· (44) εἰδὼς ἑαυτὸν πρὸ τούτου τολμῶντα κατὰ τῶν δικαίων, καὶ μηδὲν τοιοῦτον πεπονθότα. Καὶ γὰρ ἐπιβουλεύσας τῷ Ἄβελ, καὶ τοὺς πατριάρχας θλίψας, ἐπιβουλεύσας δὲ καὶ τῷ Ἡσαΐᾳ, καὶ τὸν Ἱερεμίαν ὑβρίσας, καὶ τὸν Ἰὼβ πειράσας· πάλιν ἴσχυε (45), καὶ ἐβασίλευεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως. Ἄρτι δὲ τολμήσας κατὰ τοῦ Κυρίου, θεωρεῖ ἑαυτὸν γενόμενον Ἶρον, καὶ ἐκβληθέντα τοῦ παντὸς, καὶ ὑπὸ πάντων καταπατούμενον. Ἔργον γὰρ τοῦ Σωτῆρος γέγονε μὴ μόνον (46) αὐτοῦ τοῦ θανάτου καταπαῖξαι, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιθεῖναι· ἵνα μὴ μόνον ἡμᾶς τῆς δουλείας ἐλευθερώσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸν δουλώσαντα ἡμᾶς καταργήσῃ· μήποτε πάλιν ἰσχύσας ἀπατήσῃ ἡμᾶς, καὶ εἰς ἀργὸν αὐτοῦ τὸ κατόρθωμα γένηται. Ὅθεν αὐτὸς, καταπαίξας τοῦ θανάτου, λοιπὸν ἔκδοτον καὶ ἡμῖν αὐτὸν εἰς τὸ πατεῖσθαι δίδωσι λέγων· « Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· » καὶ πάλιν· « Καταπατήσει λέοντα καὶ δράκοντα. » Πάλαι μὲν γὰρ ὁ ὄφις ἠπάτησε τὴν Εὔαν, καὶ τῷ φθόνῳ τούτου ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον· ἄρτι δὲ πατεῖται, καὶ θέλων ἀπατᾷν, ἀκούει· « Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ. » Καὶ πάλαι μὲν ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος ὡς λέων περιεπάτει, διψῶν τὴν ἡμετέραν ψυχήν· ἄρτι δὲ καταπατεῖται σὺν τῷ δράκοντι, καὶ λοιπὸν ὁ Θεὸς ἐν τάχει συντρίψει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Καὶ τοσοῦτον καταφρονεῖται καὶ παίζεται, ὡς καὶ ἐπὶ τρώγλην ἀσπίδων, ἐκβάλλοντά τινα τὴν χεῖρα, μὴ φοβεῖσθαι. Ταῦτα γὰρ Ἡσαΐας προεφήτευσε· καὶ ἔστιν ὁ λόγος ἀληθής.

29. Παιδία γοῦν τὴν πάλαι καὶ γέροντας ἀπατῶσαν ἡδονὴν ἄρτι χλευάζουσι· καὶ μήπω νομίμης ἡλικίας ἐπιβάντες, τὴν ὑπὲρ τὸν νόμον περιζώννυνται (47) σωφροσύνην· καὶ παρθένοι μένοντες, τῷ λόγῳ πατοῦσι τῆς ὀφιώδους ἡδονῆς τὰς ἀπάτας, μὴ φοβούμενοι ταύτης τὰ θανατηφόρα δήγματα. Ἤδη δέ τινες καὶ αὐτὸ τὸ κέντρον τοῦ διαβόλου πατοῦντες, οὐκ ἐδειλίασαν τὸν θάνατον· ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν ἤλλαξαν τῷ θανάτῳ, μάρτυρες γενόμενοι τοῦ Λόγου· διὰ τοῦτο γὰρ ἀπέθανεν ὁ Κύριος. Πολλοὶ δὲ τὰ ἐπὶ γῆς καταλιπόντες, ἐλευθέρῳ τῷ βαδίσματι τὸν ἀέρα διαβαίνουσι, καὶ ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται· οὐκέτι φοβούμενοι τὸν ἄρχοντα τοῦ ἀέρος, ἀλλὰ καὶ ἐπιπλήττοντες καὶ λέγοντες, εἰ θέλοι κωλύειν· « Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· » ὅτι Κύριον τὸν Θεόν μου σπεύδω προσκυνῆσαι· διὰ τοῦτο γὰρ ἐσταυρώθη εἰς τὸν ἀέρα ὁ Σωτήρ. Ἡ δὲ ὁδὸς τοῦ παραδείσου, ἡ πάλαι

A stum, et stridebit super eum dentibus suis. Dominus autem irridebit eum [96]. » Ac rursum : « Peccator videbit, et irascetur; dentibus suis fremet et tabescet [97]. » Stridebat vero, quod doleret se unquam cum Salvatore congredi ausum esse; sciebat autem se antea justos aggredi ausum, nihil ejusmodi passum fuisse. Nam etsi Abeli insidiatus fuisset, patriarchas afflixisset, Isaiæ parasset insidias, Hieremiæ contumeliam fecisset, Jobum tentasset; mors tamen invalescebat, regnabatque ab Adamo usque ad Moysen. Jam vero simili audacia adversus Dominum usus, se plane Irum factum, undequaque pulsum, ab omnibus conculcatum animadvertebat. Salvatoris quippe opus fuit, non ipsi tantum morti illudere, sed etiam nos eidem su-
B periores constituere, ut non solum nos a servitute liberaret, sed etiam eum qui nos in servitutem redegerat opprimeret, ne rursum invalescens nos deciperet, neve sua victoria incassum abiret. Quapropter ipse cum illusisset morti, nobis item eam calcandam tradit dicens : « Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones et supra omnem virtutem inimici [98]. » Ac rursum : « Conculcabis leonem et draconem [99]. » Olim namque serpens Evam decepit, ejusque invidia mors intravit in mundum : jam vero conculcatur et volens decipere audit : « Vade retro me, Satana [1]. » Olim adversarius noster diabolus, quasi leo circumibat, sitiens animam nostram : jam vero con-
C culcatur cum dracone, ac demum brevi Deus conteret Satanam sub pedibus nostris. Tantumque despicitur, tantum illuditur, ut ne quispiam reformidet ad foramen aspidum admovere manum [2]. Hæc enim Isaias prophetavit, cujus verus est sermo.

29. Pueri ergo voluptatem, quæ ipsos olim senes decipiebat, jam irrident : necdum ad legitimam progressi ætatem continentia, quæ legem superat, lumbos præcingunt : manendoque virgines, serpentinæ voluptatis fallacias verbo calcant, nihil ejus lethiferos morsus veriti. Jam vero quidam, ipsum diaboli stimulum calcantes, mortem non exhorruere; sed morte vitam suam commutarunt,
D Verbi martyres effecti : ideo enim mortuus Dominus est. Multi vero terrenis derelictis rebus, libero gressu aerem peragrant et in cœlo vitam degunt : nihil ultra veriti principem aeris, imo potius, si prohibere voluerit, increpantes ac dicentes : « Vade retro me, Satana, » quoniam Dominum Deum meum festino adorare; ideo namque Salvator in aere crucifixus est. Via autem paradisi, olim per peccatum clausa, jam volentibus patet, ut ait Pau-

[96] Psal. xxxvi, 12, 13. [97] Psal. cxi, 10. [98] Luc. x, 19. [99] Psal. xc, 13. [1] Marc. viii, 33. [2] Isa. xi, 8.

(44) Regius, ᾔδει ἑαυτόν.
(45) Basiliensis, ἴσχυσεν. Infra, Ἶρος, sic mendici vocabantur, ex illo Homeri mendico cui nomen, Ἶρος, *Odyss.* Σ.
(46) Regius, αὐτόν.
(47) Regius, εὐφροσύνην· καὶ παρθένοι μένουσι, τῷ λόγῳ πατοῦντες.

lus, qui eo loci raptus est, et ad **79** cœlos ascendit. Ideo Dominus illusit serpenti: cessavitque infernus, non ultra imperante morte, sed resuscitatis omnibus. Diabolus autem non jam inde in nos insurgit: cecidit enim, atque prostratus, in pectus plane et in ventrem suum provolvitur: ea enim de causa surrexit Dominus. Et homines quidem didicerunt aspernari divitias corporales, et ditescunt verbo et scientia: draco autem qui se divitem esse gloriabatur, denudatus est, jamque nudus, Irus et pauper est, ab hominibus exspoliatus. Nam qui olim medius inter cherubinos versabatur, omnique lapide pretioso indutus erat, sardio, jaspide et achate, jam demum in papyro, arundine et silice dormit, ut in Job de illo narratur [a]. Ideo enim Dominus pauper fuit, ut nos ejus inopia ditesceremus [b], diabolusque nudatus est. Quodque mirabile, magnumque contigit in rerum natura, homines ad mortem properant optantes adventum Domini; miser autem diabolus, qui olim mortis imperium habuit, jam metuit eum qui venturus est, judiciumque reformidat: novit enim sibi paratum ignem et angelis suis. Ideo enim Dominus meus judicatus est, ut nos a judicio liberaret, illumque condemnaret.

A δι' ἁμαρτίας κλεισθεῖσα, ἄρτι τοῖς βουλομένοις ἀνέῳγεν, ὡς Παῦλος μαρτυρεῖ, ἁρπαζόμενος ἐκεῖ, καὶ ἀπερχόμενος εἰς τοὺς οὐρανούς. Διὰ τοῦτο γὰρ ἔπαιξεν ὁ Κύριος τὸν ὄφιν. Καὶ ὁ μὲν ᾅδης κατήργηται, οὐκέτι τοῦ θανάτου κρατοῦντος, ἀλλὰ πάντων ἐγειρομένων· ὁ δὲ διάβολος οὐκ ἔτι ἐξανίσταται καθ' ἡμῶν· πέπτωκε γὰρ, καὶ πεσὼν ἀληθῶς ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύεται· διὰ τοῦτο γὰρ ἀνέστη ὁ Κύριος. Καὶ οἱ μὲν ἄνθρωποι μεμαθήκασι καταφρονεῖν σωματικοῦ πλούτου, καὶ πλουτοῦσι τῷ λόγῳ καὶ τῇ γνώσει· ὁ δὲ καυχώμενος εἶναι πλούσιος δράκων γεγύμνωται, καὶ νῦν γυμνὸς Ἶρος καὶ πένης ἐστὶ, κατεσκυλευμένος ὑπὸ πάντων. Καὶ γὰρ πάλαι τῶν χερουβὶμ ἀνὰ μέσον ὢν, καὶ πάντα λίθον χρηστὸν ἐνδεδυμένος, τὸν σάρδιον, τὸν ἴασπιν, τὸν ἀχάτην, B ἄρτι λοιπὸν ἐπὶ πάπυρον, καὶ κάλαμον, καὶ χάλικα κοιμᾶται, ὡς ἐν τῷ Ἰὼβ περὶ αὐτοῦ λέγεται. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ πτωχείᾳ (48) αὐτοῦ πλουτήσωμεν, καὶ ὁ διάβολος ἐγυμνώθη. Καὶ τὸ παράδοξον καὶ μέγα γενόμενον ἐν τῇ κτίσει· ἄνθρωποι μὲν γὰρ σπεύδουσιν ἀποθνήσκειν εὐχόμενοι τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος· ὁ δὲ δείλαιος διάβολος, ὁ πάλαι τοῦ θανάτου τὸ κράτος ἔχων, νῦν φοβεῖται τὸν ἐρχόμενον, καὶ τὴν κρίσιν καταπτήσσει. Οἶδε γὰρ τὸ ἡτοιμασμένον αὐτῷ πῦρ, καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐκρίθη μου ὁ Κύριος, ἵνα ἡμᾶς ἀπὸ (49) τῆς κρίσεως ἐλευθερώσῃ, κἀκεῖνον κατακρίνῃ.

30. Cæterum de divina cognitione in omnes ubique disseminata quid est quod loquamur, cum res gestæ ex se fidem habeant? Nulla enim præterit dies, qua quidam homines idola non deserant propriasque ac paternas leges non abnegent, ut ad Deum confugiant, ac Christi leges accipere postulent, incredibili miraculo in eum credentes. Nam qui hactenus idololatræ fuere, atque Christum ut hominem calumniati sunt, eum deinceps, idolis abnegatis, Deum agnoscunt: et quos in idolis dæmones reformidabant, ipsos, agnito Domino, demum deserunt, atque ex aliis pellunt: quam item, idololatræ dum essent, voluptatem metuebant, eam in Christo despiciunt: peccatumque a quo pridem superabantur, jam signo crucis vincunt ludibrioque habent. Et sane virginitatem quam olim esse non credebant, quod non posse putarent virtutem hujusmodi in hominibus reperiri; in Salvatorem postea credentes ex Virgine natum, non modo exsistere credunt, imo vero ipsi eamdem colunt, quod tamen ethnici qui adhuc in idololatria permanent, credere nolunt. Ad hæc, omnia jam veneficia cessavere, omnis magia abolita, universa Græcorum infatuata sapientia est. In divinis quippe, non verbis, sed factis est opus: neque pronuntiatio linguæ, sed animæ affectus prodest. Græci igitur verbis non percipiunt ea quæ fide Christiani exhibent: et quæ verbis magi efficiunt, hæc, silentibus

30. Περὶ γὰρ τῆς γενομένης εἰς πάντας πανταχοῦ θεογνωσίας τί δεῖ καὶ λέγειν, τῶν γιγνομένων ἀφ' ἑαυτῶν ἐχόντων τὴν πίστιν; Οὐκ ἔστι γὰρ ἡμέραν παρελθεῖν, ἐν ᾗ ὅτε τὰ μὲν εἴδωλα οὐ καταλιμπάνουσιν C ἄνθρωποι, καὶ τοὺς ἰδίους καὶ πατρικοὺς ἀρνοῦνται νόμους, πρὸς δὲ Θεὸν καταφεύγουσι, καὶ τοὺς Χριστοῦ λαμβάνειν νόμους ἀξιοῦσι, παραδόξῳ θαύματι πιστεύοντες εἰς αὐτόν. Ἔτι γὰρ εἰδωλολατροῦντες καὶ ὡς ἄνθρωπον διαβάλλοντες τὸν Χριστὸν, τοῦτον ὕστερον Θεὸν γινώσκοντες, καταλιμπάνουσι τὰ εἴδωλα· καὶ οὓς ἐφοβοῦντο δαίμονας ἐν τοῖς εἰδώλοις, τούτους (50) τὸν Κύριον ἐπιγνόντες λοιπὸν καταλείπουσι, καὶ ἀπὸ ἄλλων διώκουσι· καὶ ἣν εἰδωλολατροῦντες ἡδονὴν ἐφοβοῦντο, ταύτης ἐν Χριστῷ καταφρονοῦσι, καὶ τὴν τότε νικῶσαν αὐτοὺς ἁμαρτίαν ἄρτι τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ νικῶντες παίζουσι. Καὶ γὰρ ἀπιστοῦντες ὅλως τῇ παρθενίᾳ, καὶ ἀδύνατον εἶναι λέγοντες ἐν ἀνθρώποις ταύτην εὑρίσκεσθαι τὴν ἀρετὴν, πιστεύσαντες τῷ ἐκ Παρθένου Σωτῆρι, οὐ μόνον ἐπιγινώσκουσιν, ἀλλὰ καὶ D αὐτοὶ ταύτην πολιτευόμενοι, ἀπιστοῦνται παρὰ τοῖς ἔτι ἔθνεσιν εἰδωλολάτραις. Ἐπὶ τούτοις δὲ ἤργησε πᾶσα μὲν φαρμακεία, πᾶσα δὲ μαγεία κατήργηται, καὶ πᾶσα τῶν Ἑλλήνων μεμώραται σοφία. Ἐν γὰρ τοῖς θείοις (51), οὐ λόγων, ἀλλ' ἔργων ἐστὶ χρεία· καὶ οὐχ ἡ προφορὰ τῆς γλώττης, ἀλλ' ἡ τῆς ψυχῆς διάθεσις ὠφελεῖ. Οἱ γοῦν Ἕλληνες οὐ καταλαμβάνουσι λόγοις ταῦτα, ἃ τῇ πίστει Χριστιανοὶ ἐπιδείκνυνται· καὶ ἃ ἐνεργοῦσι λόγοις οἱ μάγοι, ταῦτα (52), σιωπῶν-

[a] Job VIII, 17. [b] II Cor. VIII, 9.

(48) Regius, τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ.
(49) Ἀπό deest in Basiliensi et Anglicano.
(50) Anglicanus, τούτους.
(51) Anglicanus, τοῖς θεοῖς.
(52) In Anglicano hæc, ταῦτα... περὶ ἀθανασίας, desunt. Ibidem, Regius, καταργεῖται.

των ἡμῶν, τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καταργεῖται· καὶ [A] ἃ ἀμφιβάλλουσι περὶ ἀθανασίας, ταῦτα οἱ μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ οὐ λόγοις, ἀλλ' ἔργοις ἐπιδείκνυνται· καὶ περὶ ἧς διστάζουσι παρθενίας οἱ μάγοι (53), καὶ τῶν Ἑλλήνων φιλόσοφοι, ταύτην ἐν Χριστῷ καὶ γυναῖκες ἐπιδείκνυνται· καὶ οἷς εὔχονται δαίμοσιν. ὡς θεοῖς, τούτους καὶ παιδία ἐν Χριστῷ διώκουσι. Καὶ ὅλως ὁ χριστοφόρος ἀνὴρ ὡς Θεός ἐστιν ἐπὶ γῆς, τοῖς μὲν ἀνθρώποις ἀνεξίκακος γενόμενος, πᾶσι δὲ, ὡς σὺν ἡλίῳ περιπολῶν, τὸν οὐράνιον ἐπιδεικνύμενος βίον.

31. Ἰδοὺ ἓν τοῦτο τοῦ σταυροῦ κατόρθωμα· ἰδοὺ ταῦτα πεποίηκεν ὁ θάνατος τοῦ Σωτῆρος. Οὐ γὰρ ἀνθρώπου ἐστὶ τὸ ἔργον, ἀλλὰ Θεοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο πέπονθεν ὡς ἄνθρωπος, ἵνα τοῖς ἀνθρώποις τὰ ὑπὲρ ἄνθρωπον καὶ θεῖα χαρίσηται. Αὐτοῦ γοῦν ἐστι τὰ νῦν ἐν ἀνθρώποις κατορθώματα. Κἂν γὰρ Παῦλος λαλῇ, [B] ἀλλὰ Χριστός ἐστιν ἐν (54) αὐτῷ λαλῶν· κἂν μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ποιῇ, ἀλλ' ἡ τοῦ Χριστοῦ χάρις ἐστὶν ἡ ταῦτα ἐνεργοῦσα· καὶ ἐὰν εἰς πάντας ἔφθασεν ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις, ἀλλ' οὐχ ἀνθρώπων ἐστὶν ἡ διδασκαλία, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου καταβάντος μεσίτου Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Τοῦτο γὰρ γέγραπται, ὃ οἱ Ἰουδαῖοι μὲν ἐσιώπησαν πάλαι, ἄρτι δὲ πληρούμενον ὁρῶσι· γέγραπται γὰρ, ὅτι « Ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ, » καθάπερ καὶ ὁ Ἱερεμίας λέγει· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος· » καὶ ἐπιφέρει λέγων· « Καὶ οὐ μὴ διδάξει ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ καὶ ἕκαστος (55) τὸν ἀδελφὸν αὐτῷ λέγων· Γνῶθι τὸν Κύριον· ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν, ὅτι ἵλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν. » Τίς γάρ ἐστιν ὁ ἐν τοῖς [C] εἰδώλοις κατανύττων, εἰ μὴ ὁ Κύριος; καὶ τίς ὁ ἀνάγων (56) αὐτοὺς ἐκεῖθεν ἔτι δουλεύοντας εἰδώλοις, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ Χριστὸς, ὁ λέγων· « Ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν; » Τὸ γὰρ παράδοξόν ἐστι τοῦτο, ὅτι, ἔτι (57) δουλευόντων αὐτῶν εἰδώλοις, διανοίγεται τούτων ὁ νοῦς τῆς ψυχῆς ὡς τὸ νοεῖν, ὅτι οὓς μὲν ἐνόμιζον πάλαι θεοὺς, ξύλα καὶ λίθους εἶναι· ὃν δὲ ἐχλεύαζον ἐσταυρωμένον, τοῦτον οὐχ ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν ἐπιγινώσκειν (58). Νοῦ δὲ διδάσκαλος οὐχ ἄνθρωπός ἐστιν, ἀλλ' ὁ τὸν νοῦν μόνος ὁρῶν Θεός. Μακάριε ἀληθῶς καὶ ζωοποιὲ σταυρὲ τοῦ Σωτῆρος· τὸν μὲν θάνατον ἐθριάμβευσας, τὸν δὲ τοῦτον κατέχοντα διάβολον ἀνεῖλες. Θεῖε Λόγε, καὶ ἀληθῶς σοφία τοῦ Πατρός· σὺ καὶ τοῦ πανούργου τὸ πρόσωπον ἔδειξας, καὶ τὴν πτύξιν τοῦ θώρακος αὐτοῦ ἐγύμνωσας· [D] ὥστε καὶ ἡμᾶς λέγειν· « Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. » Φιλάνθρωπε καὶ ἀγαθὲ Δέσποτα· σὺ καὶ αἰχμαλώτους ἡμᾶς ὄντας ἐλυτρώσω, καὶ δουλεύοντας τῇ ἁμαρτίᾳ, διὰ τοῦ θανάτου ἰδίου, Κύριε, ἠλευθέρωσας. Οἴδαμεν γὰρ, ὅτι ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Εἰρηνοποιὲ ἀληθῶς (59) Υἱὲ τοῦ Θεοῦ· σὺ καὶ τὴν υἱοθεσίαν ἡμῖν ἀποδέδωκας, καὶ ἀποκαταλλά-

nobis, signo crucis evanescunt : item quæ de immortalitate in dubium vocant, hæc martyres Christi, non verbis, sed operibus exhibent : et de qua virginitate magi et Græci philosophi dubitant, hanc in Christo mulieres colunt : et quibus dæmonibus, ut diis illi supplicant, eos pueruli in Christo persequuntur. Demum vir qui Christum gestat, quasi Deus est in terra, erga homines quidem patiens et mansuetus : et, ac si cum sole circum omnia gyraret, omnibus cœlestem exhibet vitam.

31. En tibi unum ex præclaris crucis facinoribus : hæc mors effecit Salvatoris. Nequaquam enim hominis est opus, sed Dei. Atque ideo ut homo passus est, ut hominibus quæ supra hominem et divina sunt, largiretur. Illius ergo sunt præclara gesta, quæ apud homines jam emicant. Nam si Paulus loquatur, Christus in ipso loquitur : si magna et mirabilia perpetraverit, Christi gratia est quæ talia operatur : et si in omnes permeavit Dei cognitio, non hominum est **80** ejusmodi doctrina, sed ipsius descendentis Verbi, mediatoris Dei et hominum. Hoc enim scriptum est, quod Judæi quidem olim reticuere, sed jam completum vident; hoc, inquam, scriptum est : « Erunt omnes docibiles Dei [5]; » ut ait Hieremias propheta : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus ; » ac deinde subinfert: « Non docebit quisque proximum suum, et quisque fratrem suum, dicentes : Cognosce Dominum, quia omnes me cognoscent, a parvo usque ad magnum eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum [6]. » Quis enim est qui ipsos idola colentes ad pœnitentiam movet, nisi Dominus? Et quis eos ex idolorum servitute educit, nisi ipse Christus, qui ait : « Cum exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum [7]? » Nam id certe summopere mirandum, quod dum idola colunt, eorum mens aperiatur, ut intelligant, quos olim deos arbitrabantur, ligna et lapides esse : quem vero crucifixum irridebant, eum non hominem, sed Deum agnoscant. Mentis autem magister non homo est, sed qui mentem solus videt Deus. Beata vere et vivifica crux Salvatoris, quæ de morte triumphasti, et eum qui in sua potestate mortem tenebat, diabolum nempe, sustulisti. O divinum Verbum et vere sapientia Patris, tu versuti illius faciem ostendisti, et plicas pectoris illius nudasti, ita ut et nos dicamus : « Non enim ejus cogitationes ignoramus [8]. » Hominum amator ac bone Domine, tu nos captivos redemisti, peccato servientes, per propriam mortem, Domine, liberasti. Scimus enim nos a peccato fuisse liberatos. O vere pacis conciliator Fili Dei, tu adoptionem filiorum dedisti nobis, reconciliatisque nobis Patri

[5] Isa. LIV, 13; Joan. VI, 45. [6] Jerem. XXI, 31, 34. [7] Joan. XII, 32. [8] II Cor. II, 11.

(53) Regius, οἱ μεγάλοι, male.
(54) In Anglicano, ἐν deest.
(55) Ita Regius. In editis vero, hæc, τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος, desunt.
(56) Regius, καὶ τίς ὁ ἄγων.
(57) Ἔτι deest in Anglic. Mox idem, ὁ νοῦς, ὡς τὸ νοεῖν, οὓς μέν. Ibidem. Edit. Paris., ὡς τὸ νοεῖν. Regius, ὥστε νοεῖν. Edit. Commel. vero cum aliis mss., εἰς τὸ νοεῖν.
(58) Regius prima manu et Anglic., ἐπιγινώσκουσι.
(59) Ἀληθῶς abest ab Anglicano.

tuo, inimicitiam in carne destruxisti. Ditissime Salvator et vere rex, tu namque pauper fuisti, ut nos tua paupertate ditesceremus; tu nobis regnum cœlorum largitus es. Creator et opifex omnium, Verbum Patris, tu nos iterum creasti, tuaque sumus opificia, conditi ad bona opera. Vere lux et splendor Patris, tu quippe nos in tenebris illustrasti, non videntes nos ad lucem adduxisti. Forma atque imago vera Patris, tu nos perditos formasti, et imaginem Dei iterum reddidisti. Deus Verbum et vere vita, tu mortuos vivificasti nos, corruptos renovasti, induens incorruptione. Vere virtus, brachium et dextera Patris, tu dolores mortis solvisti, portas æreas et vectes ferreos confregisti, quemadmodum ait Scriptura. Tu draconem serpentem diabolum, hamo circumegisti humano, in tropæo crucis. Per te tuamque divinam virtutem, omnes eum calcant, omnes ei illudunt. Te enim ei primum illudente, initium creaturæ Domini incepit esse, conditæ ad ei illudendum. Te illum prosternente, res mirabilis visa omnibus est, ut dicerent: « Quomodo cecidit de cœlo Lucifer, qui mane oriebatur [9]? » Te accipiente ab illo chirographum adversum nos exaratum, affigenteque illud cruci, ludibrio illum habent universi, dicentes: « Quomodo cessavit exactor, quievit accelerator? contrivit Deus jugum peccatorum. Jam enim ei substernitur putredo, et operimentum ejus efficitur vermis [10]. » Nec est ultra qui draconem reformidet; sed te, et per te Patrem adorant.

A ξας ἡμᾶς τῷ σαυτοῦ Πατρὶ, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ κατήργησας. Πλούσιε Σωτὴρ καὶ ἀληθῶς βασιλεῦ· σὺ γὰρ ἐπτώχευσας, ἵνα τῇ σῇ πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· σὺ καὶ τὴν βασιλείαν ἡμῖν τῶν οὐρανῶν ἐχαρίσω, κτίστα καὶ δημιουργὲ τῶν πάντων. Λόγε τοῦ Πατρός· σὺ γὰρ πάλιν ἡμᾶς ἀνέκτισας, καί σου ποιήματά ἐσμεν, κτισθέντες ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς. Φῶς ἀληθῶς καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρός· σὺ γὰρ ἡμᾶς ἐν σκότει κατέλαμψας, καὶ μὴ βλέποντας ἡμᾶς εἰς φῶς ἤγαγες. Μορφὴ καὶ εἰκὼν ὄντως τοῦ Πατρός· σὺ γὰρ ἡμᾶς ἀπολλυμένους (60) ἐμόρφωσας, καὶ πάλιν ἐχαρίσω τὸ κατ' εἰκόνα. Θεὲ Λόγε καὶ ἀληθῶς ζωή· σὺ γὰρ ἀποθανόντας ἐζωοποίησας, καὶ φθαρέντας ἀνεκαίνισας, ἐνδύσας τὴν ἀφθαρσίαν. Δύναμις ἀληθῶς, καὶ βραχίων, καὶ δεξιὰ τοῦ Πατρός· σὺ γὰρ καὶ τὰς
B ὠδῖνας ἔλυσας τοῦ θανάτου, θύρας χαλκᾶς καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς κατέαξας, ὡς ἡ Γραφὴ λέγει. Σὺ καὶ τὸν δράκοντα (61), τὸν ὄφιν, τὸν διάβολον, ἐν ἀνθρωπίνῳ ἀγκίστρῳ περιήγαγες ἐν τῷ τροπαίῳ τοῦ σταυροῦ. Διὰ σὲ καὶ τὴν σὴν θείαν ἀνδραγαθίαν πάντες μὲν αὐτὸν πατοῦσι, πάντες δὲ αὐτοῦ καταπαίζουσι. Σοῦ γὰρ πρώτου παίξαντος εἰς αὐτὸν, γέγονε λοιπὸν ἀρχὴ πλάσματος Κυρίου, πεποιημένου εἰς τὸ καταπαίζεσθαι. Καὶ σοῦ τοῦτον καταβαλόντος (62), γέγονε πᾶσι θαῦμα, ὥστε καὶ λέγειν· « Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἑωσφόρος, ὁ πρωῒ ἀνατέλλων; » Καὶ σοῦ λαβόντος παρ' αὐτοῦ τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, καὶ προσηλώσαντος αὐτὸ τῷ σταυρῷ, πάντες κατ' αὐτοῦ καταχερτομοῦσι (63) λέγοντες· « Πῶς ἀναπέπαυται ὁ ἀπαιτῶν; καὶ ἀναπέπαυται ὁ ἐπισπουδαστής; συνέτριψεν ὁ Θεὸς τὸν ζυγὸν τῶν ἁμαρτωλῶν. Λοιπὸν γὰρ ὑποκάτω αὐτοῦ στρώννυται σῆψις, καὶ τὸ κατακάλυμμα (64) αὐτοῦ γίνεται σκώληξ, » καὶ πάντες οὐκέτι τὸν δράκοντα φοβοῦνται, ἀλλὰ σὲ, καὶ διὰ σοῦ τὸν Πατέρα προσκυνοῦσιν.

32. Sic resurgens Dominus, statim morti illusit, nosque ab ea liberavit. Judæi autem ne ista quidem videntes pudore sunt affecti, ignorantes se ista contra Salvatorem ausos, adversum sese ea ipsa moliri. Non videbant quippe se Dominum
81 tradendo, traditionem Jerusalem provocare, dicente Hieremia propheta: « Traditione tradetur Jerusalem in manus Nabuchodonosor regis Babylonis [11]. » Neque advertebant nolentes Domino servire, sese diabolo in servos subjicere, ipsique ministrare ad insidias adversus Christum. Ignorabant enim se Barabbam postulando, atque Dominum occidendo, Barabbæ vitam acturos esse, omneque seditionis cædisque genus apud se augendum fore, atque repudiare se lucem et veritatem, et quidquid est Dominus, ut ait Isaias: « Ecce dominator Dominus Sabaoth, auferet a Judæa, et a Jerusalem, validum et validam, robur panis et robur aquæ, gigantem et fortem, principem et bellatorem, et judicem et prophetam et ariolum et senem, quinquagenarium

C 32. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Κύριος ἐξαναστὰς, ταχέως κατέπαιξε τοῦ θανάτου, καὶ ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν ἀπ' αὐτοῦ. Ἰουδαῖοι δὲ, οὐδὲ ταῦτα βλέποντες, ᾐσχύνοντο, ἀλλὰ καὶ ἠγνόουν τολμῶντες κατὰ τοῦ Σωτῆρος, ὅτι καθ' ἑαυτῶν ἐπεχείρουν ταῦτα. Οὐκ ἔβλεπον γὰρ παραδιδόντες τὸν Κύριον, ὅτι τὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ παράδοσιν προκαλοῦνται, λέγοντος τοῦ προφήτου Ἱερεμίου· « Παραδιδομένη παραδοθήσεται Ἱερουσαλὴμ εἰς χεῖρας Ναβουχοδονόσωρ βασιλέως Βαβυλῶνος. » Καὶ οὐκ ἔβλεπον, ὅτι, μὴ θέλοντες δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, ὑπέβαλλον ἑαυτοὺς τῷ διαβόλῳ δούλους, καὶ ὑπηρέτουν αὐτῷ εἰς τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλήν. Ἠγνόουν γὰρ τὸν Βαραββᾶν αἰτούμενοι, καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείνοντες, ὅτι τὸν μὲν βίον βιώσονται τοῦ Βαραββᾶ, καὶ πᾶσα στάσις καὶ φόνος παρ' αὐτοῖς
D αὐξήσει· ἀποβαλοῦσι δὲ ἀφ' ἑαυτῶν τὸ φῶς καὶ τὴν ἀλήθειαν, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ὁ Κύριος, ὡς ὁ Ἡσαΐας λέγει· « Ἰδοὺ δὴ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ, ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος, γίγαντα

[9] Isa. xiv, 12. [10] ibid., 4, 5, 11. [11] Jerem. xxxii, 4.

(60) Regius, ἀπολλομένους.
(61) Τὸν δράκοντα deest in Anglicano.
(62) Regius, καταβάλλοντος.
(63) Regius, κερτομοῦσι.

(64) Basiliensis, κάλυμμα. Regius, κατάλυμμα. Editi, κατάλυμα, sed legendum cum O', κατακάλυμμα.

καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἄρχοντα πολεμιστὴν, καὶ δικαστὴν, A καὶ προφήτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ πρεσβύτερον, καὶ πεντηκόνταρχον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον, καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατήν. Καὶ ἐπιστήσω νεανίσκους ἄρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαῖκται κυριεύσουσιν αὐτῶν. » Ἐνέπαιζον γὰρ οἱ ἄθλιοι τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἔβλεπον, ὅτι τὸ προφητικὸν κατ' αὐτῶν ἐπληροῦτο ῥητὸν τὸ λέγον· « Ἐμπαῖκται κυριεύσουσιν αὐτῶν. » Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ παράδοξον τοῦ Σωτῆρος, ὅτι σταυρούμενος ἔπασχε μὲν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, κατέπαιξε δὲ τοῦ θανάτου, καὶ κατὰ Ἰουδαίων ἐπληροῦτο τὰ γεγραμμένα. Ὅτι δὲ καὶ τὸ φῶς ἀφῄρηται ἀπ' αὐτῶν, γέγραπται ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ οὕτως· « Ὁ Λόγος ὁ γενόμενος ἐπὶ Ἱερεμίαν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν Ἰούδα. » Εἶτα ἐπιφέρει λέγων· « Ἀφελῶ ἀπ' αὐτῶν φωνὴν εὐφροσύνης, καὶ φωνὴν B χαρᾶς, φωνὴν νυμφίου καὶ φωνὴν νύμφης, ὀσμὴν μύρου καὶ φῶς λύχνου. » Ἀμέλει παρεδίδουν τοῖς ἔθνεσι τὸν Κύριον, καὶ οὐκ ᾔδεισαν, ἀλλ' ἐτύφλωττον, ὅτι αὐτοὶ οὐ μετὰ πολὺ μιανθήσονται ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτῶν εἰσελεύσονται κατ' αὐτῶν τὰ ἔθνη, καθάπερ γέγραπται· « Ὁ Θεὸς, εἰσήλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίανον τὸν ναὸν τὸν ἅγιόν σου, ἔθεντο Ἱερουσαλὴμ εἰς ὀπωροφυλάκιον. » Ἀρνούμενοι τὸν Κύριον ἔχειν βασιλέα, ἠγνόουν στερισκόμενοι τῆς Δαβιτικῆς (65) τιμῆς. Αὐτῷ γὰρ ἀπέκειτο τοῦ Δαβὶδ ἡ βασιλεία, καὶ μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἔφθανεν αὐτή, ἐπὶ μάρτυρι τῷ Ἰακὼβ λέγοντι· « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ, ᾧ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. » C Καὶ γυμνοῦντες δὲ τὸν Κύριον, καὶ τύπτοντες αὐτὸν, οὐκ ᾔδεισαν ἐκδιδυσκόμενοι παρ' αὐτοῦ, καὶ κοπετὸν καθ' ἑαυτῶν παροξύνοντες· λέγει γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος· « Ἀφελοῦμαι τὰ ἱμάτιά μου καὶ τὰ ὀθόνια, τοῦ μὴ καλύπτειν τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς· » καὶ πάλιν· « Ἕνεκεν τούτου κόψεται καὶ θρηνήσει, πορεύσεται ἀνυπόδητος, καὶ γυμνή· ποιήσεται κοπετὸν ὡς δρακόντων, καὶ πένθος ὡς θυγατέρων σειρήνων. » Καὶ ποιοῦντες ἐπιβληθῆναι χλαμύδα κοκκίνην, οὐκ ἔβλεπον καθ' ἑαυτῶν τὴν κατηγορίαν τοῦ Πνεύματος πληροῦντες, ὅτι « Αἱ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. » Χαίροντες (66) δὲ καὶ ἐπὶ τῷ περιχεῖσθαι ἀκάνθας τὸν Σωτῆρα, ἐτύφλωττον, καθ' ἑαυτῶν αὐτὰς περιτιθέντες. Γέγραπται γάρ· « Ἔκστητε, λυπήθητε, αἱ D πεποιθυῖαι, ἐκδύσασθε, γυμναὶ γένεσθε, περιζώσασθε τὰς ὀσφύας, καὶ ἐπὶ τῶν μασθῶν κόπτεσθε ἀπὸ ἀγροῦ ἐπιθυμήματος, καὶ ἀπὸ ἀμπέλου γενήματος. Ἡ γῆ τοῦ λαοῦ μου ἄκανθα, καὶ χόρτος ἀναβήσεται, καὶ ἐκ πάσης οἰκίας εὐφροσύνη ἀρθήσεται. » Ἐχλεύα-

et admirabilem consiliarium, et sapientem architectum et prudentem auscultatorem. Et constituam adolescentes principes eorum, et illusores eis dominabuntur [12]. » Illudebant enim miseri Domino, neque advertebant propheticum adversum se sermonem impleri qui ait : « Illusores eorum dominabuntur. » Hoc enim est in Salvatore mirandum, quod cruci affixus pro humano quidem genere pateretur, morti vero illuderet, et in Judæorum malum implerentur quæ scripta essent. Quod autem lux ab illis ablata sit, scriptum est in Jeremia his verbis : « Verbum quod factum est super Jeremiam in omnem populum Juda [13]. » Postea hæc adjicit : « Auferam ab illis vocem lætitiæ et vocem gaudii, vocem sponsi et vocem sponsæ, odorem unguenti et lumen lucernæ [14]. » Revera tradidere Dominum gentibus atque cæcutientes ignorabant se haud diu postea in gentibus polluendos esse, et in suam hæreditatem gentes contra se ingressuras esse, quemadmodum scriptum est : « Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam [15]. » Dum negarent se Dominum regem habere, ignorabant privari se Davidico honore : siquidem illi repositum erat Davidis regnum, quod usque ad Salvatoris adventum perduravit, teste Jacobo : « Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat ille cui repositum est, et ipse est exspectatio gentium [16]. » Et nudantes Dominum, atque verberantes, nesciebant se ab illo nudari, et planctum sibimetipsis concitare ; ait quippe ipse Dominus : « Auferam vestimenta mea, et linteamina, ut ne turpitudinem ejus operiant [17] » ; et rursum : « Propterea planget et lugebit, incedet discalceata et nuda : faciet planctum veluti draconum, et luctum veluti filiarum sirenum [18]. » Et curantes ut imponeretur ei chlamys coccinea, non viderunt se adversum se implere illam Spiritus sancti accusationem : « Manus vestræ sanguine sunt plenæ [19]. » Gaudentes autem quod Salvator spinis circumdaretur, cæcutiebant, non videntes se illas contra sese circumponere : scriptum est enim : « Obstupescite, lugete, quæ in fiducia fuistis, exuite vos, nudæ estote, circumcingite lumbos, et super ubera planctum facite ab agro desiderii, et a vinea germinationis. Terra populi mei spina, et fenum ascendet, et ex omni domo lætitia auferetur [20]. » Dominum irridebant, ut Filium Dei (sese dicentem), neque videbant se adoptionem abjicere, ut ipse testatur his verbis : « Filios gene-

[12] Isa. III, 3, 1-4 [13] Jerem. XXV, 1. [14] ibid. 10. [15] Psal. LXXVIII, 1. [16] Genes. XLIX, 10. [17] Osee II, 9. [18] Mich. I, 8. [19] Isa. I, 15. [20] Isa. XXXII, 11, 12.

(65) Regius et edit. Commel., Δαυϊτικοῦς. Edit. vero Paris. et alii, Δαβιτικῆς. *Porro*, ait Felc., *est in codice quodam Biblioth. Archipalat. codex ms., qui inter alia continet quoque*, ἔρανον ἐκ τοῦ χρυσοκεφαλαίου (*sic inscribitur absque collectoris nomine*) *in particulam quamdam primi cap. Lucæ. Qui cento in illa verba :* Et erat in diebus Herodis regis Juda, *hunc locum sic citat :* Ἀθανασίου εἰς τὸν σταυρόν. Ὧ ἀπόκειται ἡ Δαβιτικὴ βασιλεία, καὶ μέχρι τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ ἔφθανεν αὐτή, ἐπὶ μάρτυρι τῷ Ἰακὼβ, λέγοντι· Οὐκ ἐκλήψει (sic) ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ τὰ ἑξῆς. *Hæc ibi.*

(66) Regius, χαίροντες.

ravi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me [21]. » Et : « Ecce relinquitur vobis domus vestra [22]. » Potabant eum aceto et felle, sed hac in re quoque valde cæci. Nam Deus vineam ex Ægypto transtulerat, et plantaverat illam, et exspectavit ex illa se percepturum fructum, uvam et vinum : illi autem insipientes pro vino acetum, pro uva fel reddidere : argumentum sane Sodomiticæ suæ improbitatis exhibentes ; **82** illorum enim uva fel est, ut in Deuteronomio scriptum est [23]. Ideo namque Dominus et Salvator noster, cum sciret ejusmodi fructum ab illis proventurum, prædixit illis parabolam vitis, et quod ab illis auferendum esset regnum cœlorum, tradendumque genti facienti fructus ejus. Ad hæc, divisere carnificibus vestimenta, ignari divisionis dispersionisque futuræ sibi inter gentes : ait enim propheta : « Ecce venient dies Domini, et dividentur spolia tua in te. Et congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prælium, et capietur civitas, et diripientur domus, et mulieres violabuntur [24]. » Et rursum : « Nunc comedet rubigo sortes eorum [25]. » Et ut Michæas ait : « In illa die sumetur super vos parabola, et ploratus cum cantico, his verbis : Ærumna ærumnosa facta est portio populi mei, funiculo dimensi sunt illam, nec erat qui impediret eum ne averteretur : agros vestros dimensi sunt [26]. » Et ut compendio dicam, adversus Dominum ausi, suam ipsi contra sese provocabant diem, quam prædixit propheta : « Dies enim judicii Domini, retributionis judicii Sion. Et convertentur valles in picem, et terra ejus in sulphur. Eritque terra eorum quasi pix ardens nocte et die, et non exstinguetur in sempiternum, ascendetque fumus ejus sursum. Hæc in generationem desolabitur, et habitabunt in ea volucres et erinacei, et ibides et corvi. Et inducetur in eam funiculus geometriæ eremi, et onocentauri habitabunt in ea. Principes ejus non erunt ; reges et magnates ejus erunt in perniciem. Et pullulabunt in civitatibus ejus ligna spinea, et in præsidiis ejus. Et erit stabulum sirenum, et tugurium struthionum, et occurrent dæmonia onocentauris, et clamabunt alter ad alterum. Ibi requiescent onocentauri : invenerunt enim sibi requiem. Ibi nidum fecit erinaceus, et servavit terra campos suos cum securitate [27]. »

A ζον τὸν Κύριον, ὡς Υἱὸν Θεοῦ, καὶ οὐχ ἔϐλεπον ἀποϐαλλόμενοι τὴν υἱοθεσίαν (67), ὡς αὐτὸς διαμαρτύρεται λέγων· « Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν· » καὶ, « Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. » Ἐπότιζον αὐτὸν ὄξος καὶ χολὴν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο σφόδρα τυφλὸν κατ' αὐτῶν. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετῆρε, καὶ κατεφύτευσεν αὐτὴν, καὶ περιέμενε τοῦ λαϐεῖν παρ' αὐτῶν τὸν καρπὸν, σταφυλὴν καὶ οἶνον· οἱ δὲ ἄφρονες, ἀντὶ οἴνου ὄξος, ἀντὶ δὲ σταφυλῆς χολὴν ἐπεδίδουν, γνώρισμα τῆς κατὰ Σοδομίτας αὐτῶν κακίας ἐμφαίνοντες· καὶ γὰρ αὐτῶν ἡ σταφυλὴ χολή ἐστι, κατὰ τὰ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ γεγραμμένα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν, εἰδὼς τὸν παρ' αὐτῶν ἐσόμενον τοιοῦτον καρπὸν, προέλεγεν αὐτοῖς τὴν παραϐολὴν τοῦ ἀμπελῶ- B νος, καὶ ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν (68) ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Πρὸς τούτοις διῄρουν τὰ ἱμάτια τοῖς δημίοις, οὐχ ὁρῶντες τὸν κατ' αὐτῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι γιγνόμενον μερισμόν (69)· φησὶ γὰρ ὁ προφήτης· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται τοῦ Κυρίου, καὶ διαμερισθήσεται τὰ σκῦλα σου ἐν σοί. Καὶ ἐπισυνάξω πάντα τὰ ἔθνη εἰς πόλεμον εἰς Ἱερουσαλὴμ (70), καὶ ἁλώσεται ἡ πόλις, καὶ διαρπαγήσονται αἱ οἰκίαι, καὶ αἱ γυναῖκες μολυνθήσονται· » καὶ πάλιν· « Νῦν καταφάγεται ἡ ἐρυσίϐη (71) τοὺς κλήρους αὐτῶν· » καὶ καθὼς ὁ Μιχαίας φησί· « Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ληφθήσεται ἐφ' ὑμᾶς παραϐολὴ, καὶ θρηνήσεται θρῆνος ἐμμεεὶ (72) λέγων· Ταλαιπωρίᾳ ἐταλαιπώρησε μερὶς λαοῦ μου, κατεμετρήθη ἐν σχοινίῳ, οὐκ ἦν ὁ κωλύων αὐτὸν τοῦ C ἀποστρέψαι· οἱ ἀγροὶ ὑμῶν διεμετρήθησαν. » Καὶ συνελόντι φράσαι, τολμήσαντες κατὰ τοῦ Κυρίου, καθ' ἑαυτῶν τὴν ἡμέραν προσεκαλέσαντο, ἣν προέλεγε καὶ ὁ προφήτης· « Ἡμέρα γὰρ κρίσεως Κυρίου, ἀνταποδόσεως κρίσεως Σιών. Καὶ στραφήσονται αἱ φάραγγες εἰς πίσσαν, καὶ ἡ γῆ αὐτῆς εἰς θεῖον. Καὶ ἔσται ἡ γῆ αὐτῆς ὡς πίσσα καιομένη νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ οὐ σϐεσθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, καὶ ἀναϐήσεται ὁ καπνὸς αὐτῆς ἄνω. Αὕτη (73) εἰς γενεὰν ἐρημωθήσεται, καὶ κατοικήσουσιν ἐν αὐτῇ ὄρνεα καὶ ἐχῖνοι, καὶ ἴϐεις, καὶ κόρακες. Καὶ ἐπιϐληθήσεται ἐπ' αὐτὴν σπαρτίον γεωμετρίας ἐρήμου, καὶ ὀνοκένταυροι οἰκήσουσιν ἐν αὐτῇ. Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς οὐκ ἔσονται· καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτῆς ἔσονται εἰς ἀπώλειαν. Καὶ ἀναφύσει εἰς τὰς D πόλεις αὐτῆς ἀκάνθινα ξύλα, καὶ εἰς τὰ ὀχυρώματα αὐτῆς. Καὶ ἔσται ἔπαυλις σειρήνων καὶ αὐλὴ στρουθῶν, καὶ συναντήσουσι δαιμόνια ὀνοκενταύροις, καὶ βοήσουσιν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον. Ἐκεῖ ἀναπαύσονται ὀνοκένταυροι· εὗρον γὰρ αὐτοῖς ἀνάπαυσιν. Ἐκεῖ ἐνόσσευσεν ἐχῖνος, καὶ ἔσωσεν ἡ γῆ τὰ πεδία αὐτῆς μετὰ ἀσφαλείας. »

33. In has calamitates inciderunt Judæi, cum putarent se Dominum occidere : hæc adversum se provocarunt, dum clamarent in Salvatorem :

33. Ταῦτα πεπόνθασιν οἱ Ἰουδαῖοι, δοκοῦντες τὸν Κύριον ἀποκτείνειν· ταῦτα καθ' ἑαυτῶν προεκαλέσαντο, βοῶντες κατὰ τοῦ Σωτῆρος· ἐν τούτοις κατε-

[21] Isa. I, 2. [22] Matth XXIII, 38. [23] Deut. XXXII, 12. [24] Zachar. XIV, 1, 2. [25] Osee V, 7. [26] Mich. II, 4, 5. [27] Isa. XXXIV, 8-15.

(67) Regius, τῆς υἱοθεσίας.
(68) Ita Regius. Editi vero, ἀφ' ἡμῶν.
(69) Regius codex et Anglic. γιγνόμενον διαμερισμόν. Editi vero, γιγνόμενον μερισμόν.
(70) Regius, ἐπὶ Ἱερουσαλήμ.
(71) Ita Regius et Anglic. Editi vero ἐρυσίμη.
(72) Ἐμμεεί, mendose pro ἐν μέλει.
(73) Αὕτη deest in Anglicano.

A κρίθησαν θελήσαντες κρῖναι τὸν Κύριον. Καί μοι παρελθὼν ὁ βουλόμενος γενέσθω δικαστής, οὐκ ἐξ (74) ἀφανῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐκ τῶν γιγνομένων τὴν ἀλήθειαν ἀναλογιζόμενος. Καὶ σκοπείτω, τίς μὲν ὁ τοῦ Κυριακοῦ θανάτου καρπὸς, τί δὲ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἰουδαίων τὸ κέρδος. Ὁ μὲν γὰρ θάνατος τοῦ Σωτῆρος τὴν οἰκουμένην ἠλευθέρωσε, καὶ τὰ ἔθνη τὸν Θεὸν ἐδόξασεν· ὁ δὲ τῶν Ἰουδαίων θυμὸς σὺν αὐτοῖς τοῖς Ἰουδαίοις ἀπώλεσε καὶ τὴν πόλιν, καὶ τῆς θεογνωσίας αὐτοὺς ἐτύφλωσε. Καὶ ὁ μὲν θάνατος τοῦ Κυρίου τοὺς νεκροὺς ἐζωοποίησεν, ἡ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλὴ τῆς ζωῆς αὐτοὺς τοὺς Ἰουδαίους ἐστέρησε, καὶ νῦν εἰσι χωρὶς τοῦ Κυρίου (75). Καὶ ὁ μὲν σταυρὸς τοῦ Σωτῆρος τὴν Ἐκκλησίαν τῶν ἐθνῶν ἔρημον οὖσαν κατῴκησεν· Ἰουδαῖοι δὲ τῇ κακίᾳ ἑαυτῶν καὶ τῆς οἰκουμένης ἑαυτοὺς ἐρήμωσαν, καὶ νῦν B εἰσιν οὐκ ἔχοντες πόλιν. Καὶ πάλιν ὁ μὲν θάνατος τοῦ Σωτῆρος τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀνέδειξεν· Ἰουδαῖοι δὲ τῷ θυμῷ καὶ τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἀπώλεσαν, καὶ τοὺς μεγιστᾶνας κατέβαλον. Πρὸς τούτοις ὁ σταυρὸς τοῦ Κυρίου ἀγγέλους συνῆψε τοῖς ἀνθρώποις, καὶ μεσίτης τῆς φιλίας αὐτῶν γέγονεν· Ἰουδαῖοι δὲ ἐπιβουλεύοντες ἐκέρδαναν τὴν μετὰ δαιμόνων κατοίκησιν. Καὶ ὁ μὲν θάνατος τοῦ Χριστοῦ ἐκούφισε τὴν τῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀλογίαν· Ἰουδαῖοι δὲ ἠλογίσθησαν τῷ θυμῷ, καὶ νῦν μετὰ σειρήνων, καὶ ἐχίνων, καὶ στρουθῶν (76) τοῖς τρόποις συναναστρέφονται, ἀλλόκοτον ἔχοντες καὶ οὕτως τὸν τρόπον, ὡς ὀνοκένταυροι. Καὶ γὰρ ἀντὶ τοῦ νόμου, ἀνομία παρ' αὐτοῖς ἐστιν· ἀντὶ δὲ πραότητος, «Θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφεως.» Καὶ ὅλως οὐδέν ἐστι C παρ' αὐτοῖς, ὃ μὴ θάνατον αὐτοῖς κατεργάζεται (77). Ἆρ' οὖν οὐκ ἄξιον τῷ θανάτῳ προσκεῖσθαι, καὶ ἀφιέναι τῶν Φαρισαίων τὸ συνέδριον; Ἆρ' οὖν οὐκ ἄξιον τῷ σταυρῷ μᾶλλον προσκυνεῖν ἢ τὴν Ἰουδαίων καὶ τοῦ κόσμου κερδάναι φιλίαν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος γέγραφε· «Τὰ πάντα ἥγημαι ζημίαν, ἵνα κερδάνω Χριστόν·» διὰ τοῦτο καύχημα ἡγεῖται τὸν σταυρὸν, λέγων· «Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ κόσμῳ.» Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἔλεγεν· «Ὃς ἂν μὴ (78) ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήσῃ μοι, οὐκ ἔστι μου ἄξιος, οὐδὲ δύναταί μου μαθητὴς εἶναι.»

34. Ἀλλ' ἐνταῦθα πολλῆς ἀσφαλείας ἐστὶ χρεία, D μήποτε κατὰ τοὺς Ἰουδαίους αἴρωμεν τὸν σταυρὸν, καὶ μὴ κατὰ τὸν Παῦλον. Ὁ μὲν γὰρ Παῦλος ὡς τρόπαιον τῆς ἁμαρτίας ἐφόρει τὸν σταυρόν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐπὶ τῷ τὸν Κύριον ἀνελεῖν. Διὰ τοῦτο ἀσφαλίζεσθαι χρὴ καὶ νήφειν, μήποτε, κατηγοροῦντες Ἰουδαίων, τὰ αὐτὰ αὐτοῖς κατὰ τοῦ Κυρίου πράττωμεν. Πολλοὶ γὰρ προσκυνοῦντες τὸν Κύριον, καὶ

in his damnati sunt, dum vellent condemnare Dominum. Quisquis transierit, sit, si velit, judex, nec ex rebus occultis obscurisque, sed ex gestis veritatem colligat. Consideretque, qui sit Dominicæ mortis fructus : quod Judaicarum insidiarum emolumentum. Siquidem mors Salvatoris orbem terrarum liberavit, ita ut gentes Deum glorificent : Judæorum vero furor civitatem cum ipsis Judæis perdidit, et in Dei cognitione ipsos excæcavit. Mors Domini mortuos vivificavit : Judæorum insidiæ Judæos ipsos vita privarunt, et jam absque Domino sunt. Crux Salvatoris Ecclesiam gentium, dum deserta esset, habitatoribus frequentavit ; Judæi vero improbitate sua orbe terrarum sese excluserunt, nec jam civitatem ullam habent. Ac rursum, mors Salvatoris, regnum cœlorum exhibuit : Judæi contra furore suo, reges suos perdiderunt, et magnates amiserunt. Ad hæc, crux Domini angelos cum hominibus sociavit, et conciliatrix ipsa fuit mutuæ illorum amicitiæ : et Judæi insidiis suis, dæmonum contubernium lucrati sunt. Mors Christi allevavit hominum peccandi insipientiam : Judæi vero præ furore insipientes facti sunt, jamque cum sirenis, erinaceis et struthionibus moribus conversantur, moribus absurdi perinde atque onocentauri. Pro lege enim apud illos injustitia obtinet : pro mansuetudine, «Furor illis secundum similitudinem serpentis [28].» In summa, nihil apud illos **83** quod non ipsis mortem inferat. Annon morti Domini adhærere convenit, ac dimittere consessum Pharisæorum? Annon præstat crucem potius adorare, quam Judæorum et mundi amicitiam nobis conciliare? Ideo namque scripsit beatus Paulus : «Omnia arbitratus sum detrimenta, ut Christum lucrifaciam [29] :» quare gloriam sibi crucem arbitratur, aiens : «Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo [30].» Quamobrem ipse Dominus ait : «Quicunque non tulerit crucem suam et secutus me fuerit, non est me dignus, nec potest meus esse discipulus [31].»

34. Sed hic multa cautione est opus, ne sicut Judæi tollamus crucem, non sicut Paulus. Paulus namque ut tropæum peccati gestabat crucem ; Judæi vero ut Dominum occiderent. Quapropter caute ac sobrie agendum, ne, dum incusamus Judæos, paria cum illis contra Dominum faciamus. Multi siquidem adorantes Dominum, nec sicut dignum illo est vitam agentes, non advertunt se

[28] Psal. LVII, 5. [29] Philipp. III, 8. [30] Galat. VI, 14. [31] Matth. X, 38 ; Luc. XIV, 27.

(74) Ἐξ deest in Anglicano.

(75) Anglican. Basil.ens. et Reg., prima manu, χωρὶς τοῦ νεκροῦ. Regius, secunda manu, χωρὶς τοῦ Κυρίου νεκροί. Editi, χωρὶς τοῦ Κυρίου.

(76) Basiliensis, στρουθίων.

(77) Regius, κατ' αὐτῶν ἐργάζεται.

(78) Regius et Basiliensis, Ὃς ἐὰν μή.

reos effici mortis Salvatoris : nam, « Quicunque manducaverit panem, et biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini [32], » testatur Apostolus. Eadem ratione, « Qui odit fratrem suum, non diligit Dominum ; » sed perinde atque Judæi illum odio habet. Qui autem pauperem nihili facit, is Dominum, ut Judæi, contumelia afficit. Hoc Salomon ait : « Qui despicit pauperem, exprobrat factori ejus [33]. » Qui negligit pauperem esurientem, sitientem et nudum, similis est Judæis qui Dominum exuerunt, et potaverunt aceto et felle. Et qui munera super innocentes acceperit, nihil differt ab eo qui Dominum vendidit, Juda : ipse enim quoque justitiam, quæ est Dominus, vendit, ut ille Christum vendidit. Et qui non judicat pupillo, nec viduæ jus suum reddit, is est similis insidiatoribus et calumniatoribus Domini. Demum, quæ quis in proximum operatur, ea reputantur facta in Dominum, qui propter nos descendit, et pro nobis mortuus est. Ita namque ait ipse Dominus in Evangeliis : « In quantum uni ex pusillis istis fecistis, mihi fecistis [34]. » Rursum hoc necessarie sciendum observandumque est. Qui fornicatur, suam ipse animam perdit, contumeliaque afficit, ut Judæi templum et corpus Domini. Qui vero, « templum Domini violaverit, disperdet illum Deus [35], » ut Paulus scribit. Et qui sub regno peccati degit, nihil differt a Judæis abnegantibus dicentibusque se, non Dominum, sed Cæsarem regem habere. Nec ignorandum est, eum qui voluptatibus subjicitur, iisque multum delectatur, ipsum, inquam, ut Judæos, Barabbam postulare, et Dominum occidere. Ita namque Judæi, improbos Barabbæ mores diligentes, demum virtutem sunt persecuti. Sciendum item, eum qui in fide firmus non est, similem iis esse qui increduli aiebant : « Si Filius Dei est, descendat nunc de cruce, et credemus ei [36]. » Nam hæc illi per incredulitatem dicebant. Quid igitur in hisce agendum? Nihil aliud quam credere Christo, et secundum illum vitam instituere, quemadmodum et Paulus ait : « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi [37], » et Judæorum aversari amicitiam, incredulitatem, subsannationes, fabulas, genealogias interminatas, quæ potius quæstiones afferunt, quam ædificationem Dei in fide ; adhærere autem cruci, et ut illa dignum est vitam instituere : atque easdem quas Paulus voces proferre : « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi [38]. » Nam si ita vitam agamus, credamusque in Dominum, cognoscemus ejus in cœlos assumptionem, ejusque ad dexteram majestatis sessionem ; videbimusque angelorum

A ἀναξίως αὐτοῦ πολιτευόμενοι, ἀγνοοῦσιν ὑπεύθυνοι γινόμενοι τοῦ θανάτου τοῦ Σωτῆρος· « Ὃς » γὰρ « ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον, καὶ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχός ἐστι τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, » ὁ Ἀπόστολος μαρτύρεται. Οὕτως· « Καὶ ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐκ ἀγαπᾷ τὸν Κύριον, » ἀλλ' ὥσπερ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ αὐτὸς οὕτως (79) ἐμίσει τοῦτον. Ὁ δὲ τὸν πένητα ἐξουθενῶν ἀτιμάζει καὶ αὐτὸς, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν Κύριον· τοῦτο λέγει Σαλομών· « Ὁ ἐξουθενῶν τὸν πένητα, ἀτιμάζει τὸν ποιήσαντα αὐτόν. » Ὁ παρορῶν πένητα πεινῶντα καὶ διψῶντα καὶ γυμνὸν, ὅμοιός ἐστι τοῖς Ἰουδαίοις, τοῖς καὶ τὸν Κύριον ἐκδύσασι, καὶ ποτίσασιν αὐτὸν ὄξος καὶ χολήν. Καὶ ὁ λαμβάνων δῶρα ἐπ' ἀθῴοις οὐκ ἔστιν ἄλλος τοῦ πωλήσαντος τὸν Κύριον, ὡς ὁ
B Ἰούδας· καὶ αὐτὸς γὰρ τὴν δικαιοσύνην, ἥτις ἐστὶν ὁ Κύριος, πωλεῖ, ὡς ἐκεῖνος τὸν Χριστόν. Καὶ ὁ μὴ κρίνων ὀρφανῷ, καὶ τὸ δίκαιον ἀποδιδοὺς τῇ χήρᾳ, ὁ αὐτός ἐστι τοῖς ἐπιβουλεύσασι τῷ Κυρίῳ καὶ συκοφαντήσασιν αὐτόν. Καὶ τέλος, ὁποῖα ἄν τις εἰς τὸν πλησίον ἐργάσηται, ταῦτα εἰς τὸν Κύριον λογίζεται, τὸν δι' ἡμᾶς κατελθόντα καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει· « Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τῶν μικρῶν τούτων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. » Καὶ πάλιν, ὅπερ ἐστὶν ἀναγκαῖον εἰδέναι καὶ τηρεῖν· « Ὁ πορνεύων τὴν μὲν ἰδίαν ψυχὴν ἀπολλύει, ὑβρίζει δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς Ἰουδαῖοι, τὸν ναὸν καὶ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου (80). » Ὁ γὰρ « τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρων, φθείρεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, » ὡς Παῦ-
C λος γράφει. Καὶ ὁ μὲν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας βασιλευόμενος οὐδὲν ἀποδέει τῶν ἀρνουμένων Ἰουδαίων, καὶ λεγόντων μὴ ἔχειν βασιλέα τὸν Κύριον, ἀλλὰ Καίσαρα. Μὴ ἀγνοείτω δὲ ὁ κρατούμενος ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, καὶ μᾶλλον αὐταῖς τερπόμενος, ὅτι καὶ αὐτὸς, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν Βαραββᾶν αἰτεῖται, καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείνει. Οὕτω γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν φαῦλον τρόπον ἀγαπήσαντες τὸν τοῦ Βαραββᾶ, λοιπὸν τὴν ἀρετὴν ἀπεδίωξαν. Γινωσκέτω δὲ καὶ ὁ μὴ τῇ πίστει ἰσχυρὸς, ὅτι τοιοῦτός ἐστιν, ὡς οἱ ἀπιστοῦντες καὶ λέγοντες· « Εἰ Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ. » Καὶ γὰρ κἀκεῖνοι ἀπιστοῦντες ἐφθέγγοντο ταῦτα (81). Τί οὖν ἐπὶ τούτοις χρὴ ποιεῖν ; Οὐδὲν ἕτερον ἢ πιστεύειν τῷ Χριστῷ, καὶ κατ' αὐτὸν πολιτεύεσθαι, καθὼς καὶ ὁ
D Παῦλος λέγει· « Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ· » καὶ τὴν μὲν Ἰουδαίων ἐκτρέπεσθαι φιλίαν, καὶ ἀπιστίαν, καὶ χλεύην, καὶ μύθους, καὶ γενεαλογίας ἀπεράντους, αἵτινες ζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον ἢ οἰκονομίαν Θεοῦ τὴν ἐν πίστει· ἔχεσθαι δὲ τοῦ σταυροῦ καὶ ἀξίως αὐτοῦ πολιτεύεσθαι, καὶ λέγειν τὰς αὐτὰς τῷ Παύλῳ φωνάς· « Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὕτω γὰρ πολιτευσάμενοι καὶ

[32] I Cor. XI, 27. [33] Prov. XIV, 31. [34] Matth. XXV, 40. [35] I Cor. III, 17. [36] Matth. XXVII, 42. [37] I Cor. IV, 16. [38] Galat. VI, 14.

(79) Anglicanus, καὶ αὐτὸς οὗτος.
(80) Anglicanus, τοῦ Ἰησοῦ. Infra in codice Regio, ὡς omissum ante Παῦλος γράφει.
(81) Regius, τοιαῦτα.

πιστεύσαντες εἰς τὸν Κύριον, γνωσόμεθα τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης κάθισιν, καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων ὑποταγὴν ὀψόμεθα, καὶ τὴν μετὰ δόξης αὐτοῦ πάλιν παρουσίαν· ἣν ἄγγελοι μὲν προσημαίνουσιν, ἅγιοι δὲ ὑμνοῦσι· πάντες δὲ ὁρῶντες ἀγαλλιῶνται, καὶ χαίρουσιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A subjectionem, ejusque secundum adventum cum gloria futurum : **84** quem angeli prænuntiant, sancti decantant : omnes autem qui vident, exsultant, et gaudent in Christo Jesu, per quem Patri gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΘΟΣ (81*).

ATHANASII DE PASSIONE DOMINI.

(Mai, *Bibliotheca nova Patrum*, II, 578.)

« Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως. » Ἄρτι δὲ τολμήσας κατὰ τοῦ Κυρίου, θεωρεῖ ἑαυτὸν ἐκβληθέντα τοῦ παντὸς, καὶ ὑπὸ πάντων καταπατούμενον (82), καὶ συντριβόμενον ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν· τό γε μὴν μέγα καὶ παράδοξον, ὅτι καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ] σταυροῦ κρεμαμένου τοῦ Κυρίου, B (αὐτοῦ γὰρ ἦν τὸ σῶμα, καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ Λόγος·) ὁ μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ δὲ γῆ ἐτρόμαξεν, αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη, καὶ πολλὰ σώματα τῶν προκεκοιμωμένων ἀνέστη· καὶ οὐδεὶς, ὥσπερ νῦν Ἀρειανοὶ τολμῶσι, διελογίσατο εἰ δεῖ σαρκωθέντι τῷ Λόγῳ πείθεσθαι· ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπον βλέποντες, ἐπεγίνωσκον αὐτὸν ὄντα δημιουργὸν αὐτῶν· καὶ ἀνθρωπίνης φωνῆς ἀκούοντες, οὐ διὰ τὸ ἀνθρώπινον ἔλεγον ὅτι ὁ Λόγος κτίσμα ἐστίν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔτρεμον, καὶ οὐδὲν ἧττον ἐγίνωσκον, ὅτι ἐκ ναοῦ ἁγίου ἐφθέγγετο· οὐ γὰρ κτίσμα ἡ κτίσις προσκυνεῖ· οὐδὲ πάλιν διὰ τὴν σάρκα, παρῃτεῖτο τὸν Κύριον ἑαυτῆς προσκυνεῖν, ἀλλὰ τὸν ἑαυτῆς δημιουργὸν ἔβλεπεν ἐν τῷ σώματι· καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ ἔκαμπτε C καὶ κάμψει, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· οὐ γὰρ ἀδοξίαν ἤνεγκεν ἡ σὰρξ τῷ Λόγῳ· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ μᾶλλον αὕτη δεδόξασται παρ' αὐτοῦ· οὐδὲ ἐπειδὴ δούλου μορφὴν ἀνέλαβεν ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Υἱὸς, ἠλαττώθη τῆς θεότητος, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αὐτὸς ἐλευθερωτὴς πάσης σαρκὸς καὶ πάσης κτίσεως γέγονεν· ὃς καὶ σταυρούμενος, ἐμαρτυρεῖτο Δεσπότης τῆς κτίσεως· συστείλαντος μὲν ἡλίου τὰς ἀκτῖνας, καὶ τῆς γῆς τρεμούσης, τῶν δὲ πετρῶν σχιζομένων, καὶ τῶν δημίων ἐπιγνόντων, ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ Υἱός ἐστιν ὁ σταυρωθείς· οὐ γὰρ ἀνθρώπου τινὸς ἦν τὸ βλεπόμενον σῶμα, ἀλλὰ Θεοῦ· ἐν ᾧ τυγχάνων καὶ ὅτε ἐσταυροῦτο, ἤγειρε νεκρούς· ὅτε καὶ ὁ ἥλιος ἀγανακτῶν, D καὶ μὴ φέρων τὰς κατὰ τοῦ κοινοῦ πάντων Δεσπότου γενομένας σωματικὰς ὕβρεις, ἃς ἐκὼν αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινεν, ἀπεστράφη· καὶ τὰς ἀκτῖνας συστείλας, τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνήλιον ἔδειξεν.

« Regnavit mors ab Adamo usque ad Moysem. » Nunc vero facinus ausa adversus Dominum, videt se omni ope dejectam, conculcatam ab omnibus, pedibusque nostris protritam. Sed quod magnum est et inexspectatum, ipso in cruce pendente Domino (hujus enim corpus erat, in eoque Verbum exsistebat) sole obtenebrato, terra tremente, petris scissis, velo templi diviso, multisque præmortuorum corporibus ad vitam revocatis, nemo tamen ambigebat, ut nunc audacter faciunt Ariani, an incarnato Verbo esset credendum : sed hominem cernentes, agnoverunt eum Creatorem suum : et humanam vocem audientes, non tamen ob humanitatem aiebant Verbum esse creaturam : sed vehementius imo metuebant : neque eum secius agnoscebant, quam si de templo sancto oracula emitteret. Non enim rem creatam creatura adorat ; neque item carnis causa renuebat Dominum suum venerari, sed Creatorem suum in corpore spectabat : atque in nomine Jesu Christi omne genu tum flectebatur ac porro flectetur, et omnis lingua confitebitur, quod Dominus est Jesus Christus. Etenim caro ingloriam Verbum non effecit ; absit ; sed ipsa magis a Verbo glorificata fuit. Nec quia servi formam accepit, qui in forma Dei erat Filius, ideo divinitate deminutus fuit ; imo vero ipse liberator universæ carnis omnisque creaturæ evasit : quem etiam crucifixum testabantur Dominum esse creatarum rerum, sol radios suos contrahens, terra concussa, petræ scissæ, carnifices agnoscentes vere Dei Filium esse quem crucifixerant. Quippe haud alicujus hominis corpus erat quod spectabatur, sed Dei ; in quo deitas exsistens, tum etiam cum crucifigebatur, mortuos suscitabat. Quo tempore sol indignatus faciem avertit, minime videre sustinens illatas communi omnium Domino corporales injurias, quas hic sponte pro nobis toleravit. Itaque radiis contractis, diem illum sine sole præstitit.

(81*) Ita diserte cod. Vat. 1611. — Jam vero in Veneta S. Athanasii editione t. II, p. 61 seq., sermo habetur *De passione Domini*, quem cum ego cum hac et aliis de passione partibus in codice nostro a Niceta eclogario positis conferrem, deprehendi sermonem illum mutilum esse, partesque aliquot codicis cum editione congruere, partes tamen alias modo novas esse, modo satis diversas. Omissis itaque partibus omnino editis, hæc tamen præclara additamenta in lucem proferenda putavi. Nihil moror alterum de die Parasceves sermonem, qui in eodem Athanasii tomo, p. 385, legitur, qui neque Athanasii nomine dignus est, neque ad excerpta nostra pertinet.

(82) Hactenus ed. cit. p. 78 C. Sequitur deinde nova hæc pars. Id.

IN LIBRUM DE VIRGINITATE MONITUM.

I. *Haud abs re dubitavit Erasmus, sitne Athanasii hic liber, cujus sane stylus simplex et incultus, Athanasiano longe inferior videtur. Post Erasmum vero Sculletus hujusmodi ea de re tulit judicium :* De virginitate, *inquit*, sive de meditatione liber, si Athanasii est, mire dejecit stylum, inquit Erasmus. Ego vero et gravitatem theologicam abjecisse Athanasium dixerim, si istas pueriles præceptiones virgini præscripsit. Certe commune nihil habent cum germanis Patris celeberrimi scriptis. *Sed obstupescas plane si advertas, cujusmodi sint istæ pueriles præceptiones.* Hortatur virgines, *subdit Sculletus*, ad contemptum pecuniæ, jejunium, sobriam vitam, castitatem, preces, conversationem sanctam, eleemosynam, meditationes sanctas, recitationem Psalmorum et alia id genus. Præscribit et certas horas lectioni, synaxi, deprecationi, hymnis. Testificatur, illum in tertio ordine angelorum inventum iri, qui præcepta hæc servaverit. De salute sua neminem ante obitum certum esse posse docet. *En tibi, Sculteti judicio,* pueriles præceptiones, *quæ tamen aliæ non sunt quam eæ quas Dominus in Evangelio, D. Paulus in Epistolis suis tradidit. Unde præceptiones istas arbitramur esse pii cujusdam, rerumque ecclesiasticarum periti viri : Athanasii tamen esse vix crediderimus, cum ob diversum orationis genus, tum quia in antiquis collectionibus Athanasianis non reperitur.*

II. *Cæterum palam est diversum esse hunc librum, a sermonibus consolatoriis ad virginem laudatis a Theodoreto, lib.* II Hist. Eccl., *c.* 4, *de quibus alias. Nulla quippe hic mentio persecutionis, cujus causa illos edidit Athanasius. Porro hoc in opusculo memorantur hymnus* Gloria in excelsis, *cantus* Alleluia, *versiculus* Gloria Patri, *etc.* Et nunc et semper, *etc.*, *et alia id genus, quæ fortassis sequioris quam Athanasiani ævi videbuntur. Sed de his fuse in Præfatione generali.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΠΑΡΘΕΝΙΑΣ, ΗΤΟΙ ΠΕΡΙ ΑΣΚΗΣΕΩΣ.

—

S. P. N. ATHANASII

DE VIRGINITATE, SIVE DE ASCESI.

—

1. Exordium sermonis salutis ad virginem. Primum omnium crede in unum Deum Patrem omnipotentem, visibilium et invisibilium conditorem. Et in unigenitum ejus Filium Jesum Christum, qui est substantia Patris, Patrique per omnia potentia æqualis, qui ante sæcula fuit. Et in Spiritum sanctum, qui est in Patre et in Filio, quique a Patre mittitur, et per Filium datur. Pater et Filius et Spiritus sanctus, tres hypostases, deitas una, una potestas, unum baptisma. Ipse enim Deus noster, Pater omnium, intra sex dies fecit cœlum, et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt. Ipse namque cœlum sole, et luna, et sideribus pulcherrimis exornavit, et terram decenter fundavit super aquas, et ornavit eam plantis omnique genere lignorum. Jussu ejus erumpunt fluvii melliflui, et fontes perennes, et injunxit terræ, et produxit carnem, et creavit omnes bestias terræ secundum genus suum, et volucria cœli secundum

A 1. Ἀρχὴ λόγου σωτηρίας πρὸς τὴν παρθένον. Πρῶτον πάντων πίστευσον εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ὄντα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, κατὰ πάντα ἰσοδύναμον τῷ Πατρὶ, τὸν πρὸ αἰώνων ὄντα· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα (82*) τὸ ἅγιον, τὸ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ὂν, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστελλόμενον, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον. Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τρεῖς ὑποστάσεις, μία θεότης, μία δύναμις, ἓν βάπτισμα. Αὐτὸς γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ Πατὴρ τῶν ὅλων ἐν ἓξ ἡμέραις ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Αὐτὸς γὰρ διεκόσμησεν τὸν οὐρανὸν (83) ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις παγκάλοις, καὶ τὴν γῆν εὐπρεπῶς ἐθεμελίωσεν ἐπάνω τῶν ὑδάτων, δια-
B κοσμήσας αὐτὴν ἐν φυτοῖς καὶ ξύλοις παντοδαποῖς. Καὶ τῇ κελεύσει αὐτοῦ ἐκπορεύονται ποταμοὶ μελίρρυτοι, καὶ πηγαὶ ἀένναοι, καὶ προσέταξε τῇ γῇ, καὶ ἐπήγαγε σάρκα (84), καὶ ἐποίησε πάντα τὰ θηρία

(82*) Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα. Hæc ex Athanasio citantur tom. VII. Concil. Epist. Adriani ad Carolum M. pag. 916.

(83) Ita Anglicanus. Editi vero, καὶ τὸν οὐρανόν.

(84) Felc. 2, καὶ ἐποίησε σάρκα. Paulo post, hæc, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος, desunt in Basiliensi.

τῆς γῆς κατὰ γένος, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ A κατὰ γένος. Ἐκέλευσε τοῖς ὕδασι, καὶ ἐξήγαγον ἰχθύας, καὶ ἐποίησε τὰ κήτη τὰ μεγάλα. Ὕστερον δὲ πάντων ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ πάντα παρέδωκεν αὐτῷ εἰς ὑπηρεσίαν. Εἶπε γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Υἱῷ αὐτοῦ· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἔπλασε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, λαβὼν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς. Ἔβαλε δὲ Κύριος ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ ἔκστασιν, καὶ ὕπνωσε, καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς, καὶ ᾠκοδόμησε τὴν πλευρὰν, ἣν ἔλαβε, εἰς γυναῖκα, καὶ ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδὰμ, καὶ εἶπεν Ἀδάμ· Αὕτη νῦν σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου, καὶ ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου. Αὕτη κληθήσεται γυνὴ, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη. Ἀντὶ τούτου B καταλείψει ἄνθρωπος τὸν Πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.»

genus suum. Præcepit aquis, et produxerunt pisces, et condidit immanes balænas. Postremo omnium fecit hominem, et omnia ei ad ministerium donavit. Dixit enim Dominus Deus Filio suo : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram : et formavit Deus hominem, sumens limum de terra, et posuit eum in paradiso voluptatis. Immisit autem Deus in Adam stuporem et consopivit eum, et sumpsit unam ex costis ejus, et carnem pro ea substituit, et ædificavit costam, quam sumpserat, in mulierem, eamque ad Adam perduxit, et dixit Adam : Hæc caro nunc ex 85 carne mea, et os ex ossibus meis. Ipsa vocabitur virago, quoniam ex viro suo sumpta est. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et conjungetur uxori suæ, eruntque duo in carne una [39]. »

2. Ἄκουε, δούλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάντες, ὅσοι θέλουσι σωθῆναι, καὶ ἐνωτίζονται τὰ ῥήματα τοῦ (85) στόματός μου· καὶ καταδεξάσθωσαν τὰ ὦτά σου θεοπνεύστους λόγους. « Τὸ μυστήριον γὰρ τοῦτο, φησὶ, μέγα ἐστὶ, » καθὼς εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτι πᾶς (86) ὁ κολλώμενος τῇ γυναικὶ, ἓν σῶμά εἰσιν ἀμφότεροι. Οὕτω πάλιν πᾶς ἀνὴρ ἢ γυνὴ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι. Εἰ γὰρ οἱ τῷ κόσμῳ συναπτόμενοι καταλιμπάνουσι τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ συνάπτονται φθαρτοῖς ἀνθρώποις (87). πόσῳ μᾶλλον ἡ παρθένος ἐγκρατευομένη ὀφείλει καταλιπεῖν τὰ γήϊνα πάντα, καὶ τῷ Κυρίῳ μόνῳ κολληθῆναι; Μαρτυρεῖ δέ μοι τῷ λόγῳ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος, λέγων· « Ἡ γυνὴ ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ᾖ ἁγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. Ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρὶ (88), καὶ μεμέρισται. » Τοῦτο οὖν λέγω, ὅτι πᾶσα παρθένος, ἢ χήρα ἐγκρατευομένη, ἐὰν ἔχῃ φροντίδα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, αὐτὴ ἡ φροντὶς ἀνὴρ αὐτῆς ἐστι· κἂν κτήματα, κἂν ὑπάρχοντα ἔχῃ, αὐτὴ ἡ μέριμνα μολύνει αὐτῆς τὴν διάνοιαν. Ὥσπερ γὰρ διὰ τοῦ ἀνδρὸς τὸ σῶμα μολύνεται, οὕτως καὶ αἱ σχέσεις αἱ κοσμικαὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα τῆς ἐγκρατευομένης μιαίνουσι, καὶ οὐκ ἔστιν ἁγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. Ἡ δὲ φροντίζουσα τὸ ἔργον τοῦ D Θεοῦ, νυμφίος αὐτῆς ὁ Χριστός ἐστιν. Ἡ γὰρ ἁρμοσμένη ἀνδρὶ φθαρτῷ τὸ θέλημα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ποιεῖ· οὕτως γὰρ εἴρηται, ὅτι « Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνήρ. » Καὶ πάλιν· « Ὥσπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Κυρίῳ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἀνδράσιν ἐν παντί. » Ἀπ' αὐτῶν γὰρ τῶν κοσμικῶν, ἐὰν θέλωμεν, καὶ τὰ ἄνω νοοῦμεν. Ἡ δὲ συναπτομένη τῷ ἐπουρανίῳ νυμφίῳ, τὸ θέλημα τοῦ νυμφίου αὐτῆς κατεργάζεται.

2. Audi, ancilla Christi, et quicunque salutem quærunt, et auscultant verba oris mei : et accipiant aures tuæ a Deo inspiratos sermones. « Hoc enim mysterium, » inquit divus Paulus, « magnum est [40], » eo quod omnis, qui agglutinatur uxori, ambo unum corpus sint. Ita quoque omnis vir sive mulier agglutinatus Domino, unus spiritus est. Si enim qui mundo copulantur, relinquunt patrem et matrem, ut mortalibus hominibus copulentur; quanto magis virgo continens relinquere debet terrestria omnia, et Domino soli agglutinari? Hujus mei dicti testis est ipse Apostolus, ita loquens : « Mulier innupta sollicita est eorum, quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Nupta vero sollicita est eorum, quæ sunt mundi, quomodo placeat viro, et divisa est [41]. » Hoc igitur dico, quod omnis virgo, aut vidua continens, si curam suam collocet in hoc mundo, ejus rei cura illi pro marito est : sive possessiones, sive alias substantias possideat, ipsa sollicitudo contaminat ejus animam. Ut enim per virum corpus contaminatur, ita quoque habitus mundani, et animam et corpus continentis conspurcant, neque jam est sancta corpore et spiritu. Quæ autem curat opus Domini, hujus sponsus est Christus. Ea enim, quæ coaptatur viro corruptibili, voluntatem viri sui facit, ita enim scriptum est : « Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir [42] : » ac rursum : « Quemadmodum Ecclesia subjicitur Domino, ita quoque mulieres viris suis in omnibus [43]. » Exemplo namque mundanarum rerum, si ita velimus, cœlestia intellexerimus. Quæ autem conjungitur cœlesti sponso, voluntatem sui sponsi facit.

3. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ Χριστοῦ, τὸν κολ-

3. Ea autem est voluntas Christi, ut is qui ipsi

[39] Genes. I, 26; II, 7, 8, 21-24. [40] Ephes. V, 32. [41] I Cor. VII, 34. [42] Ibid. 4. [43] Ephes. V, 24.

(85) Basiliensis, Anglicanus et Felc. 2, τὰ ῥήματά μου. Editi vero, τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου.
(86) Πᾶς deest in Basiliensi.
(87) Anglicanus, θνητοῖς ἀνθρώποις.
(88) Sic Basiliensis. Editi vero, τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς.

conglutinatus est, nihil secum omnino hujus sæculi ferat, nihil terrestria curet; sed solum ut crucem ejus, qui pro se crucifixus est, bajulare velit: curamque ac sollicitudinem gerat, die ac nocte, ut perpetuis hymnis, et glorificationibus eum celebret, illuminatum habeat mentis oculum, sciat illius voluntatem et ei obsequatur, cor simplex possideat, et mentem puram. Misericors sit, ut quemadmodum ipse miserator et misericors est, ita et nos quoque eum sequamur. Mansuetus et quietus atque patiens sit, nulli malum pro malo reddens, multas contumelias sustinens, quemadmodum ipse a Judæis contumeliis affectus, eas sustinuit. Verbera et cruciatus ferat: nam et ipse quoque hæc passus est: alapa enim a ministro pontificis cæsus, nihil contra fecit, sed tantum dixit: « Si male locutus sum, testimonium perbibe de malo: si autem bene, quid me cædis? [44] » Nonne potuit, qui terræ imperavit, ut Dathan et Abiron vivos deglutiret, rursum imperare, ut eum, qui manum extendit, ut cæderet suum conditorem, vivum deglutiret? Sed sustinuit, nobis relinquens exemplum, ut nos per ejus vestigia incedamus [45]. Tu autem homo non sustines ab ejusdem naturæ homine contumeliis affici. Imitare Dominum tuum. Si enim ille, cum Deus esset, toleravit propter te ab homine peccatore colaphis cædi; tu scilicet indignaris, quod homo similis tibi convicium dicit, et paras ultionem? Proh immensam animi stoliditatem, et stultitiam magnam! Ideo nobis pœna destinata est, et ignem ipsi nobis accendimus, quod cum rationales simus, irrationalibus bestiis nos **86** similes reddamus. In multa humilitate in hunc mundum venit: et opulentus cum esset, egenus factus est propter nos, ut nos illius egestate ditesceremus. Et Deus cum esset, homo factus est propter nos, et natus est ex Deipara Maria, ut nos liberaret a potentia diaboli.

4. Quapropter qui salvus esse cupit, faciat se stultum in hoc mundo, ut a Domino audiat sapiens. Ab hominibus contra, ii, qui in dando et accipiendo, in emendo, vendendo, negotiisque gerendis, in fraudando, fenerando versuti sunt, et ex uno obolo duos facere norunt, prudentes appellari solent. Sed Deus hos ipsos, stultos, imprudentes, et peccatores vocat. Audi enim, inquit, quid Deus per prophetam Jeremiam dicat: « Populus iste filii sunt prudentes ad malefaciendum, cæterum benefacere non noverunt [46]. » Beatusque Paulus ait: « Sapientia mundi hujus, stultitia est apud Deum, et qui vult sapiens esse, fiat stultus, ut sapiens efficiatur [47]. » Idem rursus ait: « Fratres, ne pueri sitis animo, sed

A λώμενον αὐτῷ μηδὲν ὅλως ἐπιφέρεσθαι (89) τοῦ αἰῶνος τούτου, μηδὲ τῶν γηΐνων φροντίζειν· ἀλλὰ μόνον τὸν σταυρὸν τοῦ σταυρωθέντος ὑπὲρ αὐτοῦ βαστάζειν αὐτὸν, καὶ ἔχειν φροντίδα καὶ μέριμναν νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἀκαταπαύστοις (90) ὕμνοις καὶ δοξολογίαις ὑμνεῖν αὐτὸν, πεφωτισμένον ἔχειν τὸ ὄμμα τῆς διανοίας, εἰδέναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ποιεῖν αὐτὸ, ἁπλῆν ἔχειν τὴν καρδίαν, καθαρὸν τὸν νοῦν. Ἐλεήμονα εἶναι, ἵνα, καθὼς αὐτὸς οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων ἐστὶ, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐξακολουθῶμεν αὐτῷ. Πρᾶον καὶ ἡσύχιον εἶναι, ἀνεξίκακον, μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντα, ὕβρεων πολλῶν ἀνεχόμενον, καθὼς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ὑβρίσθη, καὶ ὑπέμεινε. Πληγὰς καὶ βασάνους ὑποφέρειν· καὶ γὰρ αὐτὸς ταῦτα ἔπαθε· ῥαπισθεὶς γὰρ ὑπὸ τοῦ δούλου τοῦ B ἀρχιερέως, οὐδὲν ἐποίησεν, ἀλλὰ μόνον εἶπεν· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις; » οὐκ ἠδύνατο ὁ κελεύσας τῇ γῇ, ἵνα τοὺς περὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν ζῶντας καταπίῃ, καὶ τοῦτον τὸν ἐκτείναντα τὴν χεῖρα καὶ τύψαντα τὸν ἑαυτοῦ δημιουργὸν ζῶντα καταπιεῖν; Ἀλλ' ὑπέμεινεν, ἡμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμὸν, ἵν' ἡμεῖς τοῖς ἐκείνου ἴχνεσιν ἐπακολουθήσωμεν. Σὺ δὲ, ἄνθρωπε, οὐ βαστάζεις ὑπὸ τοῦ ὁμογενοῦς σου ἀνθρώπου ὑβρισθῆναι. Μίμησαι τὸν Δεσπότην σου. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος Θεὸς ὢν ἐβάσταζε διὰ σὲ ὑπὸ ἀνθρώπου ἁμαρτωλοῦ ῥαπισθῆναι, σὺ ἀγανακτεῖς, ὅτι ὅμοιός σου ἄνθρωπος ἐλοιδόρησέ σε, καὶ ζητεῖς ἀνταποδοῦναι αὐτῷ; Ὢ πολλῆς ἀνοίας καὶ ἀφροσύνης μεγάλης! Διὰ C τοῦτο καὶ κόλασις ἡμῖν ἡτοίμασται, καὶ ἑαυτοῖς τὸ πῦρ ἐξάπτομεν· ὅτι καὶ λογικοὶ ὄντες, τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἑαυτοὺς εἰκάζομεν. Ταπεινοφροσύνῃ πολλῇ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἐλήλυθε, καὶ πλούσιος ὢν, ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς, ἵν' ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. Καὶ Θεὸς ὢν γέγονε ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς, καὶ ἐγεννήθη ἐκ τῆς Θεοτόκου Μαρίας, ἵνα ἠλευθερώσῃ ἡμᾶς ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ διαβόλου.

4. Ὅθεν ὁ σωθῆναι θέλων ποιεῖ ἑαυτὸν μωρὸν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἵνα παρὰ τῷ Θεῷ ἀκούσῃ σοφός. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι τοὺς εἰδότας δοῦναι, καὶ λαβεῖν καὶ ἀγοράζειν καὶ πωλεῖν, πραγματεύεσθαι, καὶ ἀφυστερεῖν τὰ τοῦ πλησίον, καὶ πλεονεκτεῖν, καὶ δανείζειν, καὶ τὸν ἕνα ὀβολὸν ποιεῖν δύο, τούτους φρονίμους ἀπο- D καλοῦσιν· ὁ δὲ Θεὸς μωροὺς καὶ ἀσυνέτους, καὶ ἁμαρτωλοὺς τοὺς τοιούτους καλεῖ. Ἄκουε γὰρ, φησὶ, τί αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου εἴρηκεν· « Ὁ λαὸς οὗτος υἱοὶ ἄφρονές εἰσι (91) τοῦ κακοποιῆσαι· τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι οὐκ ἐπέγνωσαν. » Καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· « Ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστι, καὶ ὁ θέλων σοφὸς γενέσθαι μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. » Καὶ πά-

[44] Joan. XVIII, 23. [45] I Petr. II, 21. [46] Jerem. IV, 22. [47] I Cor. III, 18, 19.

(89) Felc. secundus, περιφέρεσθαι. Mox, Anglicanus, μηδὲ τὸ γήϊνον. Paulo post, edit., ὑπὲρ αὐτοῦ βουλήσει βαστ. Sed βουλήσει abest ab Anglicano et Felc. 2.
(90) Basiliensis, ἀκαταπαύστως.
(91) Εἰσι deest in Anglic. Ibid. mss. ut in textu. Editi vero, τὸ δὲ ἔγνωσαν καλὸν ποιῆσαι οὐκ ἐπέγ. Ibidem, Basil., οὐκ ἔγνωσαν. Hic autem locus hic mutilus affertur etiam quod ad sententiam spectat, nam sic habentur, Jerem. IV, 21, υἱοὶ ἄφρονές εἰσι, καὶ οὐ συνετοὶ, σοφοί εἰσι τοῦ, etc.

λιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Ἀδελφοὶ, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσὶν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε. » Ὁ γὰρ Θεὸς εἰς τὰ γήϊνα θέλει μωροὺς εἶναι, εἰς τὰ ἐπουράνια φρονίμους. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος φρόνιμός ἐστι τῇ κακίᾳ, καὶ ἡμᾶς δεῖ αὐτῷ φρονίμως ἐπέρχεσθαι (92), πρὸς τὸ νικῆσαι αὐτοῦ τὰς κακοτέχνους ἐπιβουλάς. Λέγει γὰρ ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Γίνεσθε φρόνιμοι, ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί. » Ὁ δὲ καλούμενος παρ' αὐτῷ φρόνιμος, οὗτός ἐστιν ὁ σοφιζόμενος ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ.

5. Μέγα φάρμακόν ἐστι σωτηρίας ἡ ταπεινοφροσύνη· ὁ γὰρ Σατανᾶς οὐχ ἕνεκεν πορνείας, ἢ μοιχείας, ἢ κλοπῆς κατηνέχθη ἐκ τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ἡ ὑπερηφανία αὐτὸν κατέβαλεν εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς ἀβύσσου. Οὕτω γὰρ εἴρηκεν· « Ἀναβήσομαι, καὶ θήσομαι τὸν θρόνον μου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ· » καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον κατεβλήθη, καὶ ἐγένετο ἡ κληρονομία αὐτοῦ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Ἡ οὖν ὑπερηφανία ἐν τῷ διαβόλῳ ἐστίν· ἡ δὲ ταπεινοφροσύνη ἐν τῷ Χριστῷ· αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος λέγει, ὅτι « Ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι μέγας, ἔστω πάντων δοῦλος. » Ὁ γὰρ Θεὸς τῶν ταπεινῶν ἐστιν (93).

6. Ἀγαπήσωμεν σφόδρα τὴν νηστείαν· μέγα γὰρ φυλακτήριόν ἐστιν ἡ νηστεία, καὶ ἡ προσευχὴ, καὶ ἡ ἐλεημοσύνη· ἐκ θανάτου γὰρ ῥύονται τὸν ἄνθρωπον. Ὥσπερ γὰρ διὰ βρώματος καὶ παρακοῆς ἐξεβλήθη ὁ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ παραδείσου, οὕτω πάλιν διὰ νηστείας καὶ ὑπακοῆς ὁ θέλων εἰσέρχεται εἰς τὸν παράδεισον. Ἐν ταύτῃ τῇ ἀρετῇ κόσμησον τὸ σῶμά σου (94), ὦ παρθένε, καὶ ἀρέσεις τῷ ἐπουρανίῳ νυμφίῳ· αἱ γὰρ τῷ κόσμῳ συναπτόμεναι, καὶ μύροις, καὶ θυμιάμασι, καὶ εὐωδίαις, καὶ ἐν ἱματίοις πολυτελέσιν, καὶ χρυσῷ καλλωπίζουσαι τὰ σώματα ἑαυτῶν πρὸς τὸ ἀρέσαι τοῖς ἀνθρώποις, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Ὁ δὲ Χριστὸς οὐδὲν τούτων χρήζει παρὰ σοῦ, εἰ μὴ μόνον καρδίαν καθαρὰν, καὶ σῶμα ἀμόλυντον, ὑπωπιαζόμενον ὑπὸ νηστείας. Ἐὰν δὲ ἔρχωνταί τινες καὶ λέγωσί σοι, ὅτι μὴ νήστευε πυκνά· εἰ δὲ μή γε, ἀσθενεστέρα γενήσῃ· οὐ πιστεύσῃς αὐτοῖς, οὐδ' οὐ μὴ ὑπακούσῃς αὐτῶν (95)· ὁ γὰρ ἐχθρὸς αὐτοὺς ὑποβάλλει. Μνήσθητι τὸ γεγραμμένον, ὁπότε οἱ τρεῖς παῖδες καὶ Δανιὴλ ᾐχμαλωτεύθησαν ὑπὸ Ναβουχοδονόσωρ βασιλέως Βαβυλῶνος, καὶ ἄλλα παιδάρια μετ' αὐτῶν, καὶ ἔταξεν αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς ἐσθίειν ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτοῦ, καὶ πίνειν ἀπὸ τοῦ οἴνου αὐτοῦ· Δανιὴλ δὲ καὶ οἱ τρεῖς παῖδες, αὐτοὶ οὐκ ἠθέλησαν (96) ἀλισθῆναι ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ λέγουσι τῷ εὐνούχῳ τῷ παραλαβόντι αὐτούς· « Δὸς ἡμῖν ἀπὸ τῶν σπερμάτων τῆς γῆς, καὶ φαγόμεθα. » Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ εὐνοῦχος· Φοβοῦμαι ἐγὼ τὸν βασιλέα τὸν ἐκτάξαντα τὴν βρῶσιν ὑμῶν καὶ τὴν πόσιν, μήποτε ὀφθῶσι τὰ πρόσωπα ὑμῶν σκυ-

A malitia parvuli sitis [48]. » Deus enim ad terrestria nos stultos esse vult, et ad cœlestia prudentes. Nam et adversarius noster diabolus prudens est in malitia, et nos oportet adversus eum prudenter incedere, ut vincamus illius versutas insidias. Dicit enim Salvator in Evangeliis : « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ [49]. » Qui autem ab eo prudens vocatur, is est qui sapienter agit ad faciendam voluntatem Dei, et ad servanda præcepta ejus.

5. Ingens remedium est ad salutem animi humilitas : siquidem Satanas non ob scortationem, aut adulterium, aut furtum dejectus est ex cœlis, sed superbia illum inde præcipitavit ad inferiores B abyssi partes, cujus hæc verba fuere : « Ascendam, et ponam thronum meum e regione Dei, et ero similis Altissimo [50]. » Et ob hæc verba dejectus est, ignisque æternus illius hæreditas et portio fuit. Superbia itaque in diabolo est, humilitas contra in Christo · ipse namque Dominus ait : « Si quis inter vos cupiat fieri magnus, sit omnium minister [51]. » Deus enim humilium est.

6. Amemus valde jejunium ; magnum enim munimentum est jejunium, oratio item, et eleemosyna ; ex morte quippe hominem liberant. Ut enim ob esum et inobedientiam exturbatus est Adam ex paradiso, ita rursum per jejunium et obedientiam C in paradisum, qui volet, ingredietur. In hac virtute cultum corporis tui, et ornamenta quære, o virgo, et placebis cœlesti sponso. Nam quæ mundo sociantur, et unguentis, aromatibus et bonis odoribus, et amictu pretioso, et auro venustant sua corpora, ut placeant hominibus : Deo placere non possunt. Christus autem nihil horum a te requirit, nisi solum cor mundum et corpus incontaminatum, jejunioque maceratum. Quod si accedant aliqui et dicant tibi, Ne frequenter jejunes, ne imbecillior fias ; nec illis credas, nec auscultes : istos enim inimicus submittit. Reminiscere ejus, quod scriptum est, cum Daniel et tres pueri capti essent a rege Babylonis Nabuchodonosore, et alii pueri una cum illis : jussissetque rex, ut de sua mensa comD ederent, et de suo vino biberent, Danielem et tres pueros noluisse contaminari ex mensa regia, et ad eunuchum dixisse qui eos curabat : « Da nobis de leguminibus terræ, et vescemur eis [52]. » Quibus respondit eunuchus : Timeo ego regem, qui hunc cibum **87** vobis et potum imperavit dari, ne facies vestræ regi præ cæteris pueris, qui regia mensa aluntur, appareant squalidiores, et puniat me. Cui responderunt : Experire id in servis tuis plus minus decem diebus, et da nobis postulatum. Et de-

[48] I Cor. XIV, 20. [49] Matth. X, 16. [50] Isa. XIV, 14. [51] Matth. XX, 26. [52] Dan. I, 12.

(92) Felckman. 2, ἔρχεσθαι.
(93) Γάρ abest a Basiliensi et Anglicano.
(94) Σου deest in Anglicano.
(95) Felckman. 2, αὐτοῖς.
(96) Anglicanus, ἤθελον. *Forte*, ἀλισγηθῆναι.

dit eis legumina ad cibum, et aquam ad potum, et introduxit eos ad regem, et visæ sunt species illorum eximiæ super eos, qui ex regia mensa vescebantur.

A θρωπὰ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως παρὰ πάντα τὰ παιδάρια τὰ ἐσθίοντα ἐκ τῆς τραπέζης τοῦ βασιλέως, καὶ καταδικάσῃ με. Εἶπον δὲ αὐτῷ· Πείρασον τοὺς δούλους σου ἡμέρας ὡσεὶ δέκα, καὶ δὸς ἡμῖν. Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὄσπρια φαγεῖν, καὶ ὕδωρ πιεῖν· καὶ εἰσήγαγεν αὐτοὺς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ὤφθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἐκλεκταὶ παρὰ τὰ παιδάρια τὰ ἐσθίοντα τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως.

7. Vides quid faciat jejunium, morbos sanat, fluxiones corporis exsiccat, dæmones fugat, malas cogitationes expellit, mentem nitidiorem, cor purgatum, corpus sanctificatum efficit, et ad thronum Dei hominem sistit. Sed ne putes ista temere dici : habes ejus rei testimonium in Evangeliis, ab ipso Salvatore prolatum : « Sciscitati sunt ab eo discipuli, dicentes, Domine, declara nobis quonam pacto immundi spiritus fugantur. » Quibus respondit Dominus : « Hoc genus non ejicitur, nisi orationibus et jejuniis[83]. » Quisquis igitur ab immundo spiritu vexatur, si ei in mentem venerit, atque usus fuerit hoc remedio, id est jejunio, statim spiritus malus angustiatus secedit, veritus jejunium. Multum enim dæmones delectantur crapula, ebrietate et otio corporis. Magna virtus jejunium, et præclara per illud eduntur facinora. Alioquin unde homines tantas virtutes operantur et signa edunt, eorumque opera infirmis sanitatem Dominus tribuit, nisi plane ob ascesin, humilitatem et probum vitæ institutum? jejunium enim angelorum est vita, quo qui utitur angelici ordinis censendus est. Neque arbitrere, dilecte, ea simpliciter in re consistere jejunium. Non enim qui a cibis solum abstinet, is recte agit, sed ejus qui abstinet ab omni opere malo, jejunium acceptum habebitur. Nam si jejunes, nec observes os tuum ne loquatur malum, nec caveas tibi ab iracundia, mendacio, perjurio : si quid mali contra proximum tuum loquare; si, inquam, ex jejunantis ore, horum quidpiam proficiscatur, nihil hinc utilitatis percipit, sed totum laborem suum perdit. Tu itaque, Christi famula, et quotquot salutem consequi cupiunt, si jejunaveris, purifica temetipsam ab omni pecuniæ amore, quia qui pecuniam amat, non potest Deum diligere. « Radix enim omnium malorum est avaritia[84]. »

7. Ὁρᾷς τί ποιεῖ ἡ νηστεία, καὶ νόσους θεραπεύει, καὶ ῥεύματα σωματικὰ ξηραίνει, καὶ δαίμονας ἐκβάλλει, καὶ λογισμοὺς πονηροὺς ἀποδιώκει, καὶ τὸν νοῦν λαμπρότερον ποιεῖ, καὶ καρδίαν καθαρὰν, καὶ σῶμα ἡγιασμένον, καὶ τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ παρίστησι τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἵνα μὴ νομίσῃς ὅτι ταῦτα ἁπλῶς λέγονται, ἔχεις μαρτυρίαν (97) ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένην· « Ἠρώ- B τησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες· Κύριε, δεῖξον ἡμῖν ποίῳ τρόπῳ (98) τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα φυγαδεύονται. » Εἶπε δὲ ὁ Κύριος· « Τοῦτο τὸ γένος οὐκ ἐκβάλλεται εἰ μὴ ἐν προσευχαῖς καὶ νηστείαις. » Πᾶς οὖν ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου ὀχλούμενος, ἐὰν νοήσῃ, καὶ χρήσηται τῷ φαρμάκῳ τούτῳ, λέγω δὴ τῇ νηστείᾳ, εὐθὺς τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν στενοχωρούμενον ἀναχωρεῖ, φοβούμενον τὴν νηστείαν. Πάνυ γὰρ τέρπονται οἱ δαίμονες τῇ κραιπάλῃ, καὶ τῇ μέθῃ (99), καὶ τῇ ἀναπαύσει τοῦ σώματος. Μεγάλη δύναμις νηστεία, καὶ μεγάλα κατορθώματα γίνεται δι' αὐτῆς. Ἐπεὶ πόθεν καὶ οἱ ἄνθρωποι μεγάλας δυνάμεις ἐπιτελοῦσι, καὶ σημεῖα δι' αὐτῶν γίνεται, καὶ ἰάματα τοῖς κάμνουσι δι' αὐτῶν δωρεῖται ὁ Θεὸς, εἰ μὴ πάντως δι' ἀσκήσεως καὶ ταπεινοφροσύνης, καὶ πολι- C τείας ἀγαθῆς; νηστεία γὰρ ἀγγέλων βίος ἐστὶ, καὶ ὁ χρώμενος αὐτῇ ἀγγελικὴν τάξιν ἔχει. Καὶ μὴ νομίσῃς, ἀγαπητὲ, ὅτι οὕτως ἁπλῶς ἐστιν ἡ νηστεία· οὐ γὰρ ὁ νηστεύων ἀπὸ βρωμάτων μόνον (1), ἐκεῖνος κατώρθωσεν· ἀλλ' ὁ ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος, τούτῳ λογίζεται ἡ νηστεία. Ἐὰν γὰρ νηστεύσῃς, καὶ μὴ τηρήσῃς τὸ στόμα σου λαλῆσαι λόγον πονηρὸν, ἢ ὀξυχολίαν, ἢ ψεῦδος, ἢ ἐπιορκίαν, ἢ καταλαλήσῃς κατὰ τοῦ πλησίον σου, ἐὰν ταῦτα ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ νηστεύοντος, οὐδὲν ὠφέλησεν· ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸν κόπον αὐτοῦ ἀπώλεσε. Σὺ οὖν, δούλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάντες, ὅσοι θέλουσι σωθῆναι, ἐὰν νηστεύσῃς, ἅγνισον σεαυτὴν ἀπὸ πάσης φιλαργυρίας· ὅτι ὁ ἀγαπῶν ἀργύριον οὐ δύναται τὸν Θεὸν ἀγαπᾷν. « Ῥίζα γὰρ πάντων D τῶν κακῶν ἐστιν ἡ φιλαργυρία. »

8. Ambitionem et arrogantiam summopere fugias. Si tibi cogitatio suggerat, te ob profectum in virtute magnam præclaramque esse, ne credas ei. Inimicus enim est, qui te impedit, et ambitionem subjicit. Ne itaque eam admittas cogitationem, quæ laudes repræsentet tuas. Quod si tibi sese talis offerat cogitatio : Noli tam graves subire labores, cum alias possis salutem consequi; ne illi obsequare. Inimicus namque est, qui tibi mollitiem, se-

8. Τὴν κενοδοξίαν καὶ ἀλαζονείαν ἰσχυρῶς φεῦγε. Ἐὰν ὑποβάλλῃ σοι ὁ λογισμὸς, ὅτι μεγάλη γέγονας καὶ καλὴ, προβεβηκυῖα τῇ ἀρετῇ, μὴ πιστεύσῃς αὐτῷ· ὁ ἐχθρὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐμποδίζων καὶ κενοδοξίαν ὑποβάλλων. Οὐκ ἀνέξῃ οὖν τοῦ λογισμοῦ ἐπαινοῦντός σε. Ἐὰν δὲ ὑποβάλλῃ σοι ὁ λογισμὸς λέγων, ὅτι, Μὴ θέλε κοπιᾷν οὕτω δυσκόλως, δύνασαι σωθῆναι· οὐκ ἀκούσεις αὐτοῦ· ὁ ἐχθρὸς γάρ ἐστιν ὁ ὑποβάλλων χαύνωσιν καὶ ὀλιγωρίαν, ἵνα σε κατα-

[83] Matth. XVII, 18-20. [84] I Tim. VI, 10.

(97) Felckm. 2, ἔχεις γὰρ μαρτ.
(98) Sic Basil. et Anglic. Editi. ἐν ποίῳ τρόπῳ.
(99) Καὶ τῇ μέθῃ abest ab Anglicano et Felc. 2.

(1) In Basil. deest μόνον. Anglic. habet μόνον. Editi, μόνος.

βάλῃ ἀπὸ τῆς ἐναρέτου σου πολιτείας. Πολλὰ γάρ ἐστι μηχανήματα ἐκ τοῦ ἐχθροῦ γινόμενα τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ὑποβάλλει γὰρ τοῖς ἀνθρώποις, ἄρχεται καὶ ἐπαινεῖν λόγοις, πρὸς τὸ ὑψωθῆναι τὴν καρδίαν αὐτῶν. Σὺ δὲ μὴ καταδέξῃ ἔπαινον ἀνθρώπων. Ἐὰν δέ τίς σοι εἴπῃ, Μακαρία εἶ (2)· λέγε αὐτῷ· Ἐὰν ἐξέλθω ἐκ τοῦ σώματος τούτου καλῶς τελειώσασα, τότε μακαρισθήσομαι. Ἄρτι γὰρ οὐ πιστεύω ἐμαυτῇ, ὅτι μακαρία εἰμί (3). Οἱ γὰρ ἄνθρωποι, ὡς ἄνεμος, οὕτω μεταβαλλόμεθα. Πολλάκις δὲ ὑποβάλλει σοι ἐξουθενεῖν τοὺς ἐσθίοντας· μὴ πιστεύσῃς αὐτῷ· ἀλλότριος γάρ ἐστι· πάντων γὰρ ἐλαχιστοτέραν σεαυτὴν (4) λογίζου, ἵνα πολλοὺς προάξῃς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ παρὰ Θεῷ ὑψωθήσῃ. Ὑποβάλλει δὲ ὁ ἐχθρὸς καὶ ἄσκησιν μεγάλην, ἵνα τὸ σῶμα ἀσθενὲς καὶ ἀχρήσιμον ποιήσῃ. Σοῦ οὖν ἡ νηστεία μέτρον ἐχέτω. Νήστευσον οὖν (5) ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν χωρὶς πάσης ἀνάγκης· ὥρᾳ δὲ ἐνάτῃ τῆς ἡμέρας, ἐν ὕμνοις καὶ προσευχαῖς διατελέσασα, μεταλάμβανε τῶν ἄρτων σου ἐν λαχάνῳ ἀναπεποιημένῳ ἐλαίῳ. Πάντα ἁγνὰ ὅσα ἄψυχα.

9. Σὺ δὲ, ὦ παρθένε, μηδεὶς καταμανθανέτω τὴν ἄσκησίν σου, μηδὲ αὐτῶν ἰδίων σου συγγενῶν· ἀλλ' εἴ τι ποιεῖς, ἐν κρυπτῷ ποίει· καὶ ὁ Πατήρ σου ὁ οὐράνιος, ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ (6). Ἐὰν δὲ φανερώσῃς σου τὸν βίον, κενοδοξία σοι τίκτεται, καὶ ζημιοῖ· ἐὰν δὲ εὕρῃς ψυχὴν ὁμοσύμφωνον πονοῦσαν τῷ Θεῷ, ὡς καὶ σὺ, ταύτῃ μόνῃ ἀποκάλυψον ἐν μυστηρίῳ· ἐκεῖ οὐκ ἔστι κενοδοξία. Ἐλάλησας γὰρ, ἵνα σωθῇ ψυχή· πολὺν μισθὸν λήψῃ, ἐὰν σωθῇ διὰ σοῦ ψυχή. Τοῖς ἔχουσι πόθον ἀκούειν λάλει τὰ συμφέροντα. Ἐὰν δὲ ἀκούῃ καὶ μὴ ποιῇ, μηδὲν λάλει. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος· « Μὴ δῶτε τὰ ἅγια τοῖς κυσί· μηδὲ βάλλητε (7) τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. » Κύνας γὰρ καὶ χοίρους ἀποκαλεῖ ὁ Χριστὸς (8) τοὺς ἐν ἀτίμῳ βίῳ διάγοντας· μαργαρῖται γὰρ τίμιοί εἰσιν οἱ τοῦ Θεοῦ λόγοι, τοῖς ἀξίοις μόνοις διδόμενοι.

A gnitiemque ejusmodi subjicit, ut te a probo tuo vitæ instituto dejiciat. Multa quippe sunt ejus machinamenta adversus Dei servos. Submittit enim hominibus cogitationes : incipit laudare, ut corda eorum extollat. Tu vero ne hominum laudes admittas. Quod si quis tibi dixerit : Beata es; responde illi : Quando vita probe peracta ex hoc corpore excessero, tunc beata prædicabor. Jam enim non credam me beatam esse. Homines quippe quasi ventus; ita mutamur. Plerumque suadet tibi, ut eos qui comedunt despicias : sed ne credas ei, alienus quippe est; quin potius te omnium minimam reputato, ut multos præmittas in regnum cœlorum, et a Deo exalteris. Si suadet tibi inimicus ingentem ascesin seu exercitationem, ut corpus B tuum infirmum et **88** inutile efficiat : tuum jejunium modum habeat. Jejuna itaque totum annum nisi aliud postulet necessitas; hora autem nona in hymnis et orationibus transacta, sume panes tuos cum oleribus oleo conditis. Omnia pura sunt quæcunque inanimata.

9. Tu autem, o virgo, id age, ut nemo tuam norit ascesin, ne ex cognatis quidem tuis : sed si quid agis, in occulto age : et Pater tuus cœlestis qui videt in occulto, reddet tibi in publico. Quod si vitam tuam manifestaveris, hinc tibi nascetur inanis gloriæ cupiditas, atque detrimentum senties. Si vero animam repereris tibi consentientem, atque Deo eadem ratione servientem, huic soli secreta tua revelato : hac enim in re non est inaC nis gloria. Locuta namque es ut salva fieret anima : magnam mercedem recipies, si per te anima salutem consequatur. Quibus inest audiendi desiderium loquere quæ sint utilia. Quod si ille audierit et audita non exsequatur, ne loquere ultra. Ait enim Dominus : « Ne date sancta canibus, neque projicite margaritas vestras ante porcos [35]. » Canes namque et porcos vocat Dominus eos, qui turpem agunt vitam. Margaritæ quippe pretiosæ sunt, Dei verba, quæ iis tantum qui digni sunt tribuuntur.

10. Ὦ μακαρία ψυχὴ ἡ ἀκούσασα τούτους τοὺς λόγους τοὺς γεγραμμένους ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, καὶ ποιοῦσα! Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ (9), ἀκούοντι τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ ποιοῦντι, ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ γραφήσεται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς, καὶ ἐν τῷ τρίτῳ τάγματι τῶν ἀγγέλων εὑρεθήσεται. Ἐὰν οὖν προσεύχῃ, ἢ ψάλλῃς, ἢ ἀναγινώσκῃς (10), κατ' ἰδίαν κάθου· μηδεὶς ἀκουέτω, εἰ μὴ σὺ μόνη. Καὶ ἐὰν ἔχῃς ἐμψύχους μίαν ἢ δύο παρθένους· λέγει γὰρ ὁ Χριστός· « Ὅπου δύο ἢ τρεῖς εἰσι συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματί μου (11), ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν· » ἀπό-

10. O beata anima quæ sermones audierit hoc in libro scriptos, atque executa eos fuerit. Testificor omni homini, qui audierit hæc verba et fecerit ea, quod nomen ejus scribendum sit in libro vitæ, et quod ipse in tertio angelorum ordine sit D collocandus. Si igitur ores aut psallas, legasve, seorsum sede : nemo audiat nisi tu sola. Et si habeas concordem unam aut alteram virginem, ait enim Christus : « Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum [36]; » abjice muliebrem sensum, ac fiduciam virileque

[35] Matth. VII, 6. [36] Matth. XVIII, 20.

(2) Basiliensis et Anglicanus, Μακάριος εἶ. Paulo post, Anglic., τελειώσας.
(3) Basil. et Anglic., Μακάριος. Paulo post, Anglic., Εἰ δὲ πολλάκις ὑπ.
(4) Basiliensis et Anglic., ἐλαχιστότερον σεαυτόν.
(5) Οὖν deest in Basil. et Anglic.
(6) In Anglic. et Felc. 2, deest illud, ἐν τῷ φανερῷ.
(7) Anglicanus, βάλητε.
(8) Anglicanus, ὁ Θεός.
(9) Ἀνθρώπῳ abest ab Anglic. et Felc. 2.
(10) Sic Basil. et Anglic. Editi vero, ἢ ψάλλεις, ἢ ἀναγινώσκεις. Mox, Basil. et Anglic., ἔχῃς. Editi, ἔχεις.
(11) Basil., ὑπηγμένοι διὰ τὸ ὄνομά μου.

robur assume. Nam in regno cœlorum non est masculus neque femina, sed quæcunque mulieres Domino placuerunt, virorum ordinem accipiunt. Juvenilia ornamenta obliviscere, ut bonæ viduæ pretium accipias. Ait enim beatus Paulus: « Viduas honora, quæ vere viduæ sunt. Quæ vere vidua est et desolata, in Deo sperat, et permanet in observationibus et orationibus nocte et die. Quæ autem in deliciis est, mortua est. Vidua eligatur non minus annorum sexaginta, quæ fuerit unius viri uxor: si hospites exceperit, si liberos educaverit, si pedes sanctorum laverit, si afflictis opem tulerit, si omne bonum opus prosecuta fuerit. Juniores viduas recusa: cum enim lascivierint adversus Christum, tunc nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt [87]. »

11. Tu autem si non facias tibi juveniles habitus, non audies junior, sed ætate grandior, honorque tibi erit quasi ætate majori. Materia vestimentorum tuorum, ne sit magni pretii. Ependytes tuus niger neque tinctus, sed nativi coloris, aut onychinus. Maforium sine fimbriis ejusdem coloris: manicæ laneæ, brachia usque ad digitos obtegentes: capilli capitis circumtonsi, et vitta lanea caput astringens, cucullula et superhumerale sine fimbriis. Si viro occurras, facies velata demissaque esto, neque homini vultum attollas, sed duntaxat Deo tuo. Cum ad orandum steteris, sint pedes tui calceis operti. Ejusmodi enim vestimenti genus, sanctitatem præfert. Ne exuaris ad usque nuditatem: nocte dieque vestis tegat carnem tuam. Nunquam te alia femina nudam videat **89** nisi in summa necessitate; neque te ipsa consideres, nudo corpore. A quo tempore enim statuisti Deo casta esse, corpus tuum sanctificatum et templum Dei est. Non debet igitur templum Dei ab ullo retegi. Non ibis ad balneum, si quidem sana sis, nisi in summa necessitate; neque immergas totum corpus tuum in aquam, quia sancta es Domino Deo. Non contamines carnem tuam ulla re mundana, sed faciem tantum tuam lava, et manus pedesque. Cum laveris faciem tuam, ne lavato ambabus manibus, neque expoliveris genas vultus tui, ne herbam, ne nitrum, aut quid simile adhibueris: nam quæ mundanæ sunt talia faciunt; sed aqua munda laveris.

12. Ne pretioso unguento corpus tuum unxeris, neve aromatibus magni pretii vestes aspergas tuas. Quod si corpus tuum imbecillius evaserit, vino modico utere ob stomachum [88]. Si vero, quod absit! in malum lucidas; teipsam cura, nec des homini-

[87] I Tim. v, 3-8. [88] I Tim. v, 23.

A θου τὸ γυναικεῖον φρόνημα, καὶ λάβε θάρσος καὶ ἀνδρείαν. Ἐν γὰρ τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, οὐκ ἔστιν ἄῤῥεν καὶ θῆλυ, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἀρεστήσασαι γυναῖκες ἀνδρῶν τάξιν λαμβάνουσιν. Ἐπιλάθου τὰ νεωτερικὰ σχήματα, ἵνα λάβῃς τιμὴν τῆς καλῆς χήρας. Λέγει γὰρ ὁ ἅγιος Παῦλος (12)· « Τίμα χήρας, τὰς ὄντως χήρας. Ἡ δὲ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη ἤλπικεν ἐπὶ τὸν Θεὸν, καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Ἡ δὲ σπαταλῶσα τέθνηκε. Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἑξήκοντα, γεγονυῖα ἑνὸς ἀνδρὸς γυνή· εἰ ἐξενοδόχησεν, εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἁγίων πόδας ἔνιψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησε. Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ· ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσιν, B ἔχουσαι κρῖμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. »

11. Σὺ δὲ, εἰ μὲν οὐ ποιεῖς τὰ νεωτερικὰ σχήματα, οὐκ ἀκούεις νεωτέρα, ἀλλὰ καὶ πρεσβύτις ἀποκαλῇ, καὶ τιμὴν ἔχεις, ὡς πρεσβυτέρα. Ἡ ὑπόστασις τῶν ἱματίων σου μὴ ἤτω πολύτιμος· ὁ ἐπενδύτης σου μέλας, μὴ βεβαμμένος ἐν βαφῇ, ἀλλ' αὐτοφυὴς ἰδιόχροος (13), ἢ ὀνυχίζων· καὶ τὸ μαφόριον ἄκροσσον, ὡσαύτως τῆς αὐτῆς χρόας· καὶ χειρίδια ἐρεᾶ περικαλύπτοντα τοὺς βραχίονας ἕως τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν, τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς περικεκομμένας, καὶ κεφαλοδέσμιον ἐρεοῦν περισφίγγον τὴν κεφαλὴν, καὶ κουκούλιον, καὶ ἐπώμιον ἄκροσσον. Ἐὰν δὲ συναντᾷς ἀνθρώπῳ, τὸ πρόσωπον κατακεκαλυμμένον ἔστω, κάτω νεῦον, καὶ οὐκ ἐπάρῃς ἀνθρώπῳ τὸ πρόσωπόν σου, εἰ μὴ μόνον τῷ Θεῷ σου. Ὅταν στῇς εἰς προσευχὴν, τοὺς C πόδας σου περικεκαλυμμένους ἔχε ἐν ὑποδήμασιν. Αὐτὸς γὰρ ὁ στολισμὸς ἱεροπρεπής ἐστιν. Οὐκ ἐκδύσῃ γυμνή· νυκτὸς δὲ καὶ ἡμέρας τὸ ἱμάτιόν σου ἔστω καλύπτον τὴν σάρκα σου. Οὐ μὴ ἴδῃ ἄλλη γυνὴ τὸ σῶμά σου γυμνὸν ἄνευ πάσης ἀνάγκης· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὴ κατανοήσεις ἀποκεκαλυμμένη τῷ σώματι. Ἐξ ὅτου γὰρ ἐτάξω τῷ Θεῷ ἐγκρατεύεσθαι, τὸ σῶμά σου ἡγιασμένον ἐστὶ, καὶ ναός ἐστι τοῦ Θεοῦ (14). Οὐ χρὴ οὖν τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτεσθαι ὑπό τινος. Οὐ πορεύσῃ εἰς βαλανεῖον ὑγιαίνουσα ἄνευ πάσης ἀνάγκης, οὐ μὴ βάψῃς ὅλον τὸ σῶμά σου εἰς ὕδωρ, ὅτι ἁγία εἶ Κυρίῳ τῷ Θεῷ· καὶ οὐ μιανεῖς τὴν σάρκα σου ἐν οὐδενὶ κοσμικῷ, ἀλλὰ μόνον τὸ πρόσωπόν σου νίψαι, καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. Ὅταν νίψῃς τὸ πρόσωπόν σου, οὐ νίψῃ ταῖς δύο χερ- D σὶν, οὐδὲ ἐκτρίψῃ (15) τὰ μῆλα τῆς ὄψεώς σου, οὐδὲ μὴ βάλῃς πόαν, οὐδὲ νίτρον, οὐδὲ τὰ ὅμοια τούτοις· αἱ κοσμικαὶ γὰρ ταῦτα ποιοῦσιν· ἀλλ' ἐν ὕδατι καθαρῷ νίψῃ.

12. Οὐκ ἐπιχρίσῃ τὸ σῶμά σου μύρῳ πολυτελεῖ, οὐδὲ ἐπιβαλεῖς ἐπὶ τὰ ἱμάτιά σου ἀρώματα πολύτιμα. Ἐὰν δὲ τὸ σῶμά σου ἀσθενέστερον γένηται, χρῆσαι οἴνῳ ὀλίγῳ διὰ τὸν στόμαχον. Ἐὰν δὲ, ὃ μὴ γένοιτο! εἰς κάκωσιν ἐμπέσῃς, σεαυτῆς ἐπιμέλου, μὴ

(12) Hæc, Λέγει γὰρ ὁ.... τὰς ὄντως χήρας, desunt in Fele. 2.
(13) Basil. et Angl., ἰδιόχροος. Editi et alii, ἰδιόχρωος. Mox, Basil. et Angl., χρόας. Editi et alii, χρώας.
(14) Basiliensis, καὶ ναὸς τοῦ Θεοῦ.
(15) Ita Anglic. Editi vero, οὐδὲ μὴ ἐκτρ.

δῷς τόπον τοῖς ἀνθρώποις λέγειν, ὅτι ἐκ τῆς ἀσκήσεως αὐτῆς συνέβη αὐτῇ ἡ κάκωσις. Ἀλλὰ πρὶν ἤ τινα εἰπεῖν σοι, σὺ σεαυτῆς φρόντιζον, ἕως ἂν ταχὺ ἀναστῇς, καὶ πάλιν τὸν κανόνα σου ἑλκύσῃς. Ὅλον τὸν χρόνον τῆς ζωῆς σου ἐν νηστείαις, καὶ προσευχαῖς, καὶ ἐλεημοσύναις διατέλει. Μακάριος ὁ ἀκούων ταῦτα καὶ ποιῶν αὐτά. Νυκτὸς καὶ ἡμέρας μὴ ἀποστήτω ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ στόματός σου. Ἤτω δὲ τὸ ἔργον σου διὰ παντὸς μελέτη τῶν θείων Γραφῶν. Ψαλτήριον ἔχε, καὶ τοὺς ψαλμοὺς μάνθανε. Ἀνατέλλων ὁ ἥλιος βλεπέτω τὸ βιβλίον ἐν ταῖς χερσί σου, καὶ μετὰ τρίτην ὥραν συνάξεις ἐπιτέλει, ὅτι ταύτῃ τῇ ὥρᾳ ἐπάγη τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ. Ἕκτῃ (16) ὥρᾳ ὁμοίως ἐπιτέλει σου τὰς προσευχάς· μετὰ ψαλμῶν, καὶ κλαυθμοῦ, καὶ δεήσεως· ὅτι αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐκρεμάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ἐνάτῃ ὥρᾳ πάλιν (17) ἐν ὕμνοις καὶ δοξολογίαις, μετὰ δακρύων ἐξομολογουμένη τὰ παραπτώματά σου, τὸν Θεὸν ἱκέτευε, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ὁ Κύριος κρεμάμενος ἐπὶ σταυροῦ ἀπέδωκε (18) τὸ πνεῦμα. Καὶ μετὰ τὴν σύναξιν τῆς ἐνάτης ἔσθιε τὸν ἄρτον σου, εὐχαριστήσασα τῷ Θεῷ ἐπὶ τῆς τραπέζης σου οὕτως· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὁ ἐλεῶν καὶ τρέφων ἡμᾶς ἐκ νεότητος ἡμῶν (19), « ὁ διδοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκί· » πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν, ἵνα πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύωμεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ σοι πρέπει δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις σὺν ἁγίῳ Πνεύματι (20), εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

bus locum dicendi, tibi ex ascesi seu exercitatione eam ægritudinem accidisse. Sed priusquam te aliquis id moneat tute curam habeto tui, donec brevi surgas, et assuetam regulam trahas. Per omne tempus vitæ tuæ in jejuniis, orationibus et eleemosynis persevera. Beatus qui hæc audit et perficit. Nocte dieque ne recedat verbum Dei ex ore tuo. Sit autem opus tuum omni tempore meditatio divinarum Scripturarum. Psalterium habeto et psalmos edisce. Sol oriens librum videat in manibus tuis : et post tertiam horam synaxes confice, quia ea ipsa hora compactum est lignum crucis. Sexta hora similiter tuas absolve orationes cum psalmis, fletu et obsecratione, quia ea ipsa hora Filius Dei in cruce suspensus est. Nona iterum hora in hymnis et laudibus cum lacrymis confitens peccata tua, Deum obsecra, quia ea ipsa hora Dominus pendens in cruce tradidit spiritum. Et post synaxin horæ nonæ, comede panem tuum gratias Deo agens in mensa tua, his verbis : Benedictus Deus, qui miseratur nos, et alit nos a juventute nostra : « qui dat escam omni carni [59]. » Imple gaudio et lætitia corda nostra, ut in omnibus omnem sufficientiam habentes, abundemus in omne opus bonum, in Christo Jesu Domino nostro [60], cum quo te decet gloria, imperium, honor et adoratio, cum sancto Spiritu, in sæcula sæculorum, amen.

13. Καὶ ὅταν καθεσθῇς ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ ἄρξῃ κλᾶσαι τὸν ἄρτον, σφραγίσασα αὐτὸν τρίτον τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, οὕτως εὐχαριστοῦσα λέγε· Εὐχαριστοῦμέν σοι, Πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ (21) τῆς ἁγίας ἀναστάσεώς σου· διὰ γὰρ Ἰησοῦ τοῦ Παιδός σου ἐγνώρισας ἡμῖν αὐτήν· καὶ καθὼς ὁ ἄρτος οὗτος διεσκορπισμένος ὑπῆρχεν ὁ ἐπάνω ταύτης τῆς τραπέζης (22), καὶ συναχθεὶς ἐγένετο ἕν· οὕτως ἐπισυναχθήτω σου ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν βασιλείαν σου, ὅτι σου ἐστὶν ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν (23). Καὶ ταύτην μὲν τὴν εὐχὴν (24) ἐν τῷ κλᾶν τὸν ἄρτον, καὶ θέλειν ἐσθίειν, ὀφείλεις λέγειν·

13. Porro cum in mensa sederis, cœperisque frangere panem, ipso ter consignato signo crucis, ita gratias age : Gratias tibi agimus, Pater noster, de sancta resurrectione tua, quam per Jesum Filium tuum nobis manifestasti ; et sicut hic, qui supra mensam est, panis, dispersus olim, et coactus, factus est unum ; sic congregetur Ecclesia tua a finibus terræ in regnum tuum, quia tua est virtus et gloria in sæcula sæculorum, amen. Quam quidem orationem in frangendo panem comestura dicere debes : cum autem eum in mensa repones, mox sessura, orationem, « Pater noster, » integram recita : suprascriptam vero orationem, « Benedictus

[59] Psal. cxxxv, 25. [60] II Cor. ix, 8.

(16) Sic Basil. et Anglic. recte. Editi vero, τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ Ἰησοῦς ἡ πάντων ζωή. Ἕκτῃ.

(17) Sic Basil. et Angl. recte. Editi vero, Ἐν αὐτῇ ὥρᾳ δὲ πάλιν.

(18) Felc. 2, παρέδωκε.

(19) Anglic. ὁ Θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου. Infra idem cum Basil. τὴν καρδίαν μου, ἵνα. Hæc porro benedictio habetur ad calcem *Constitutionum Apost*.

(20) Basil. et Angl. μεθ' οὗ σοι δόξα, κράτος, τιμὴ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι.

(21) Hic videtur aliquid desiderari.

(22) Anglic. ὑπάρχει ἐπάνω τῆς τραπέζης.

(23) In Felc. 2, talis est gratiarum actio, Εὐχαριστοῦμέν σοι, Πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ σου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἣν ἡμεῖς κατὰ τὴν θείαν ἐκείνου ἐπαγγελίαν καθ' ἡμέραν ἐσθίοντες εὐφραινόμεθα, εἰς τουτονὶ τὸν ἄρτον μεταβάλλων αὐτὴν διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν τῇ αὐτοῦ χρηστότητι· καὶ ὅτι δι' ἐκείνου σε ἔγνωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἡμῶν, καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμά σου, τὸ φωτίζον ἡμᾶς καὶ παριγορὸν (sic) καὶ πρὸς τὴν σὴν ὠδηγὸν (sic) ἐπίγνωσιν. Ὅθεν παρακαλοῦμέν σε, ἁρμόδιον τοῦτον γενέσθαι καὶ εὐφραντικὸν τῇ ἡμετέρᾳ οὐσίᾳ τοῦ σώματος, καὶ μηδέποτε αὐτὸν ὑστερούμενον διὰ τὴν ἡμῶν ἀναξιότητα· ἀλλὰ κἀκεῖνον τὸν νοούμενον τὸν ζωοποιὸν καὶ πανάγιον τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ σαρκοφόρον ἄρτον ἀξίως μεταλαμβάνειν ἡμᾶς ἀξίωσον διὰ τὴν σὴν ἀγαθότητα, et postea hæc sequuntur, καὶ ταύτην μὲν τὴν εὐχήν, etc.

(24) Hæc, καὶ ταύτην μὲν τὴν εὐχήν, cum multis lineis intermediis, usque ad, ἐκ τῆς τραπέζης λέγομεν, inclusive, desunt in Basiliensi et Anglic. qui postremus mox habet, συμπαρῶσι. Editi, συμπλῶσι.

Deus, » pransi ac surgentes a mensa dicimus. Quod si adsint tecum duæ vel **90** tres virgines, gratias agant super panem, et una tecum orent. Quod si adsit catechumena in mensa, ne oret cum fidelibus, neque cum illa sedeas ut panem comedas. Neque sedebis item ut comedas cibum tuum cum mulieribus negligentioribus et facetis, absque necessitate. Tu enim sancta es Domino Deo tuo, et cibus tuus atque potus sanctificatus est; nam orationibus sanctisque verbis sanctificatur. Virgines piæ et religiosæ tecum comedant. Non cœnabis cum feminis superbis, neque habebis mulierem arrogantem tibi familiarem. Ait enim divina Scriptura: « Qui tangit picem inquinabitur, et qui communicat cum superbo, similis erit ei [61]. » Sedente tecum in mensa femina divite, si videris pauperem mulierem, voca eam ad cibum, neque pudore ob præsentem divitem retinearis. Ne ames hominum gloriam, plus quam gloriam Dei. Deus enim egenorum et despectorum Deus est.

A ἐν δὲ τῷ θεῖναι τοῦτον ἐν τῇ τραπέζῃ, καὶ καθεσθῆναι βούλει. τὸ, « Πάτερ ἡμῶν, » λέγε ὁλόκληρον· τὴν δὲ προγεγραμμένην εὐχὴν, τὸ, « Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, » ἀριστήσαντες καὶ ἐγειρόμενοι ἐκ τῆς τραπέζης λέγομεν. Ἐὰν δὲ συμπαρῶσι μετὰ σοῦ δύο παρθένοι ἢ τρεῖς, εὐχαριστείτωσαν ἐπὶ τὸν προκείμενον ἄρτον, καὶ συνευχέσθωσαν. Ἐὰν δὲ εὑρεθῇ κατηχουμένη ἐν τῇ τραπέζῃ, μὴ συνευχέσθω μετὰ τῶν πιστῶν, οὐδὲ μὴ καθίσῃς (25) φαγεῖν τὸν ψωμόν σου μετ' αὐτῆς, οὐδὲ πάλιν καθίσεις φαγεῖν τὸν ψωμόν σου μετὰ γυναικῶν ἀμελεστέρων καὶ γελοιαστριῶν ἄνευ ἀνάγκης· σὺ γὰρ ἁγία εἶ Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου, καὶ τὸ βρῶμά σου καὶ τὸ πόμα σου ἡγιασμένον ἐστί· διὰ γὰρ των προσευχῶν καὶ τῶν ἁγίων ῥημάτων ἁγιάζεται (26). Παρθένοι εὐλαβεῖς καὶ θεο-
B σεβεῖς συμφάγωνταί σοι· οὐ συνδειπνήσεις μετὰ γυναικῶν ὑπερηφάνων, οὐδ' οὐ μὴ κτήσῃ φίλην γυναῖκα ἀλαζόνα. Λέγει γὰρ ἡ θεία Γραφή· « Ὁ ἁπτόμενος πίσσης μολυνθήσεται, καὶ ὁ κοινωνῶν ὑπερηφάνῳ ὁμοιωθήσεται αὐτῷ. » Καθεζομένης πλουσίας μετὰ σοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἐὰν ἴδῃς γυναῖκα πενιχρὰν, καλέσεις αὐτὴν εἰς τὸ φαγεῖν, καὶ οὐκ αἰσχυνθήσῃ εἰς τὴν πλουσίαν. Μὴ ἀγαπήσῃς τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τὴν δόξαν (27) τοῦ Θεοῦ· ὁ γὰρ Θεὸς τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ἐξουδενωμένων ἐστί.

14. Beata anima quæ ista servarit. Non est bonum juvenculam cum juvencula versari: alioquin nihil boni faciunt, altera enim alteri non obsequitur, altera alteram contemnit. Sed bonum est juvenculam subesse anui. Siquidem anus non consentit voluntati juvenculæ. Væ virgini, quæ non subest regulæ: est enim quasi navicula sine gubernatore. Confractis quippe gubernaculis, nec ducem habens, ultro citroque jactatur a fluctibus, donec in petram offendens, derepente pereat. Ita est omnis virgo quæ non habet quem vereatur. Beata virgo quæ est sub regula: erit namque quasi vitis in paradiso fructifera, ad quam veniens agricola putat palmites ejus, eam irrigat, malasque circum herbas evellit. Illa vero dum habet qui se excolat, fructum suum pretiosum reddit in tempore opportuno. Hæc custodi, et glorificationes illas in mensa servato, eritque cibus potusque tuus sanctificatus. Cum itaque a mensa surrexeris, rursum gratias agendo, ter dicito: « Misericors et miserator Dominus, escam dedit timentibus se [62]. Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto. Et nunc et semper et in sæcula. » Et post gloriam Deo datam, orationem his comple verbis: Deus omnipotens, et Dominus noster Jesus Christus, quod est nomen super omne nomen, gratias agimus tibi et laudamus te, quia dignatus es nos bonorum tuorum participes fieri, et escarum carnalium. Rogamus et obsecramus te, Domine, ut

14. Μακαρία ψυχὴ ἡ φυλάσσουσα ταῦτα. Οὐκ ἀγαθὸν νεωτέραν συναναστρέφεσθαι μετὰ (28) νεωτέρας· εἰ δὲ μή γε, οὐδὲν καλὸν πράττουσι· μία γὰρ τῆς μιᾶς παρακούει, καὶ μία τῆς μιᾶς καταφρονεῖ. Ἀλλὰ νεωτέραν ὑπὸ πρεσβύτιδα εἶναι ἀγαθόν. Ἡ γὰρ πρεσβύτις οὐ συγκαταβαίνει τοῖς θελήμασι τῆς
C νεωτέρας. Οὐαὶ παρθένῳ τῇ μὴ οὔσῃ ὑπὸ κανόνα· ἔστι γὰρ ὡς πλοῖον τὸν κυβερνῶντα μὴ ἔχον. Κεκλασμένων γὰρ τῶν αὐχένων, μὴ ἔχον τὸν ὁδηγὸν, ῥίπτεται ὑπὸ τῶν κυμάτων τῇδε κἀκεῖσε (29), ἕως προσκρούσει πρὸς πέτραν, καὶ εὐθὺς ἀπόλλυται. Οὕτως ἐστὶ πᾶσα παρθένος μὴ ἔχουσα ὃν φοβεῖται. Μακαρία παρθένος ἡ οὖσα ὑπὸ κανόνα· ἔσται γὰρ ὡς ἄμπελος ἐν παραδείσῳ καρποφόρος· καὶ ἐλθὼν ὁ γεωργὸς αὐτῆς, διακαθαίρει τὰ κλήματα αὐτῆς καὶ ποτίζει, καὶ κνίζει τὰς σαπρὰς βοτάνας τὰς κύκλῳ αὐτῆς. Ἐκείνη δὲ, ἔχουσα τὸν πονοῦντα, ἀποδίδωσι τίμιον τὸν καρπὸν αὐτῆς ἐν καιρῷ εὐθέτῳ. Φύλασσε δὲ, καὶ ποίει καὶ τὰς δοξολογίας τὰς ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ ἔσται σοι τὸ βρῶμα καὶ τὸ πόμα ἡγια-
D σμένον. Ὅταν οὖν ἀναστῇς ἀπὸ τῆς τραπέζης (30), πάλιν εὐχαριστοῦσα λέγε ἐπὶ τρίς· « Ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων ὁ Κύριος, τροφὴν ἔδωκε τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Δόξα Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας (31). » Καὶ μετὰ τὴν δοξολογίαν πάλιν τὴν εὐχὴν πλήρωσον, λέγουσα οὕτως· Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, εὐχα-

[61] Eccli. XIII, 1. [62] Psal. CX, 4.

(25) Anglicanus, καθίσῃς. Editi vero, καθίσεις. Ibidem, Anglicanus, φαγεῖν τὸν ἄρτον σου. Ibid. hæc μετ' αὐτῆς... ψωμόν σου, desunt in Felc. 2.

(26) Editi, ῥημάτων τῶν ὑπὸ σοῦ ᾀδομένων; sequimur Basil. et Anglic.

(27) Felc. 2, ὑπὲρ τῆς δόξης.

(28) Μετά, deest in Felc. 2.

(29) Felc. 2, ὧδε κἀκεῖσε. Mox idem, καὶ ἀπολεσθῇ.

(30) Anglicanus, ἐκ τῆς τραπέζης.

(31) Hæc, καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, desunt in Basiliensi et Anglicano.

ριστοῦμεν καὶ αἰνοῦμέν σε (32), ὅτι κατηξίωσας ἡμῖν μεταλαβεῖν τῶν ἀγαθῶν τῶν σῶν, τῶν σαρκικῶν τροφῶν. Δεόμεθα καὶ παρακαλοῦμέν σε, Κύριε, ἵνα καὶ τὰς ἐπουρανίους τροφὰς ἡμῖν δωρήσῃ. Καὶ δὸς ἡμῖν τρέμειν καὶ φοβεῖσθαι τὸ φρικτὸν καὶ ἔντιμον ὄνομά σου, καὶ μὴ παρακούειν τῶν ἐντολῶν σου· τὸν νόμον σου, καὶ τὰ δικαιώματά σου ἐγκατάθου ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· ἁγίασον δὲ ἡμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα, διὰ τοῦ ἠγαπημένου Παιδός σου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μεθ' οὗ σοι πρέπει (33) δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

A cœlestes cibos dones nobis. Et da nobis tremere et timere terribile et honorabile nomen tuum, et non transgredi mandata tua : legem tuam et justificationes tuas insere cordibus nostris. Sanctifica autem spiritum, animam et corpus nostrum, per dilectum Filium tuum Jesum Christum Dominum nostrum, cum quo te decet gloria, imperium, honor et adoratio in sæcula sæculorum, amen.

15. Εἰσὶ γὰρ πλείονες τῶν κοσμικῶν, οἵτινές εἰσιν ἀνόητοι, καὶ ὡς τὰ ἄλογα ζῶα τρεφόμενοι. Ἀνιστάμενοι πρωῒ καὶ ζητοῦντες τίνα πλεονεκτήσουσι, τίνα καταδυναστεύσουσιν, ἵνα ἐμπλήσωσιν τὴν αἰσχρὰν αὐτῶν γαστέρα. Οὗτοι οὐκ οἴδασι τὸν Θεὸν δοξάζειν ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ἐπὶ τούτων εἶπεν ὁ θεσπέσιος Παῦλος· « Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ· ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες. Ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. » Οὗτοι χείρονες καὶ τῶν θηρίων καὶ τῶν κτηνῶν εἰσι· τὰ γὰρ κτήνη καὶ τὰ θηρία οἴδασι τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς Θεὸν, καὶ εὐλογοῦσιν αὐτόν· οἱ δὲ ἄνθρωποι, οἱ ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ πλασθέντες, καὶ εἰκόνα αὐτοῦ φοροῦντες, οὐκ οἴδασι τὸν ποιήσαντα αὐτούς· ἀλλ' ὁμολογοῦσιν αὐτὸν μὲν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται αὐτόν· « Σὺ πιστεύεις, ὅτι ἔστι Θεὸς, καλῶς ποιεῖς, καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι, καὶ φρίττουσιν· ἀλλ' (34) ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστι. » Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος ὁμολογῶν, ὅτι ἔνι Θεὸς, τοῖς δὲ ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς ἀρνεῖται αὐτόν; Πῶς ὁμολογεῖ δεσπότην ἔχειν, μὴ δουλεύων αὐτῷ; διὰ τοῦτο γὰρ ἀκούει τοῦ Κυρίου αὐτοῦ. Καὶ οἱ δοῦλοι οἴδασι τοὺς ἀγοράσαντας αὐτοὺς, καὶ τιμῶσιν αὐτοὺς, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν τιμᾷν αὐτὸν, οὐ λόγῳ μόνον (35), ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐμαρτύρησε λέγων· « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου, τοῦ ἐν οὐρανοῖς (36)· » καὶ πάλιν· « Οὐ μὴ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ. » Καὶ πάλιν προσέταξεν ἡμῖν λέγων· « Ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα Κυρίου. » Θέλεις δὲ γνῶναι, ὅτι τὰ θηρία καὶ τὰ κτήνη οἴδασι τὸν Θεὸν, καὶ εὐλογοῦσιν αὐτόν; ἄκουε τοῦ ἁγίου Πνεύματος προστάττοντος αὐτοῖς ἐν ὕμνοις· « Εὐλογεῖτε, τὰ θηρία καὶ πάντα τὰ κτήνη, τὸν Κύριον. » Εἰ μὴ ηὐλόγουν, οὐκ ἂν αὐτοῖς προσέταττεν. Οὐκ αὐτὰ δὲ μόνον εὐλογοῦσι τὸν Θεὸν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἡ φαινομένη καὶ ὁρωμένη τὰ ἀμφότερα αὐτῶν ἀκαταπαύστως ὁμολογεῖ.

15. Sunt enim ex mundanis complures, qui amentes, velut bruta animantia pabulum sumunt. Qui mane surgentes, quærunt quem defraudent, quem opprimant, ut fœdum ventrem suum impleant. Isti Deum in mensa glorificare non norunt. De istis B ait divinus Paulus : « Hi sunt inimici crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est, et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in cœlis est [63]. » Hi feris et jumentis deteriores sunt : nam jumenta et feræ norunt conditorem suum Deum, et benedicunt **91** illi; homines contra, ejus manu formati, et imaginem ipsius ferentes, non noverunt conditorem suum : sed ore quidem illum confitentur, operibus autem negant : « Tu credis quoniam Deus est, bene facis, et dæmones credunt et contremiscunt : sed fides sine operibus mortua est [64]. » Quid enim prodest homini confiteri Deum esse, si malis eum operibus abnegat? Quomodo se confitetur Dominum habere, si ei non serviat? ideo enim audit Do- C minum suum. Et servi quidem norunt emptores suos, et honorant illos : nosque itidem debemus illum honorare, non tantum verbo, sed etiam opere. Ipse namque Dominus noster Jesus Christus testificatus est in Evangelio : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, intrabit in regnum cœlorum; sed qui facit voluntatem Patris mei, qui est in cœlis [65]; » et rursum : « Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum [66]. » Iterumque præcepit nobis dicens : « Discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini [67]. » Vis nosse bestias et jumenta cognoscere Deum, eique benedicere? audi Spiritum sanctum præcipientem illis in hymnis : « Benedicite, bestiæ et omnia pecora, Domino [68]. » Nisi benedi- D cerent, nequaquam id præcepisset eis. Nec ipsa tantum benedicunt Deum; sed et omnis creatura quæ apparet et oculis percipitur, utraque non cessant confiteri.

16. Καὶ σὺ οὖν, δούλη τοῦ Θεοῦ, εἴτε ἐγείρῃ, εἴτε καθέζῃ, εἴτε ἔργον τι ποιῇς, εἴτε ἐσθίῃς, εἴτε ἐπὶ τῆς κοί-

16. Tu itaque, ancilla Dei, sive surgis, sive sedes, sive quid operis facis, sive comedis, sive le-

[63] Philipp. III, 18-20. [64] Jac. II, 19, 20. [65] Matth. VII, 21 [66] Exod. XX, 7. [67] II Tim. II, 19. [68] Dan. III, 81.

(32) Hæc, καὶ αἰνοῦμεν, desunt in Anglicano et Felc. 2. Mox in postremo, hæc, τῶν ἀγαθῶν τῶν σῶν, desunt.

(33) Πρέπει, et mox, προσκύνησις, desunt in Basil. et Anglic.

(34) Ἀλλ' deest in Anglicano.

(35) Felc. 2, μόνῳ.

(36) Hæc, ἀλλ' ὁ ποιῶν.... τοῦ ἐν οὐρανοῖς, desunt in Basiliensi et Anglicano.

ctum petis ut somnum capias, sive e lecto surgis, ne absistat hymnus Dei a labiis tuis. Beatæ aures quæ excipiunt hos sermones. Si ingrediaris hora duodecima, majorem longioremque facies synaxin cum sociis tuis virginibus. Sin nulla adest socia, sola id exsequere, Deo præsente et audiente. Bonum est lacrymas effundere in conspectu Dei. Recordare horæ duodecimæ, qua Dominus noster descendit in infernum, quem ut vidit infernus exhorruit, et perculsus ait : Quis est hic, qui in potestate et magna virtute descendit ? Quis est hic, qui portas inferni æreas contrivit, et vectes adamantinos confregit [69] ? Quis est hic, qui descendit de cœlis, et crucifixus est, nec a me, quæ mors sum, domitus est ? Quis est hic, qui vincula solvit eorum qui a me captivi detinebantur ? Quis est hic, qui sua morte me mortem destruit ?

17. Ideo ea ipsa hora attentiores esse debemus, et cum lacrymis nocte invocare Dominum. Magna quippe virtus est lacrymarum, et præclara res est : magna enim peccata, magnæ iniquitates lacrymis delentur. Pro teste mihi est sanctum Evangelium. Cum enim Salvator traditus esset Judæis, Petrus ter illum cum juramento negavit, priusquam gallus cantaret ; Dominus autem conversus respexit Petrum, et recordatus est Petrus verbi Domini, quod dixerat sibi : « Priusquam gallus cantet, ter me negabis, — et egressus foras, flevit amare [70]. » Vides quod in lacrymis sit remedium : perspectum habes qualem deleverit iniquitatem. Quid enim hoc malo deterius, quo ter juramento adhibito, dominum suum negavit ? et tamen tantum flagitium lacrymis extersit. Vides quanta sit vis lacrymarum : hæc enim ad commonitionem nostram scripta sunt, ut nos hæc imitati, vitam possideamus æternam. Non multi sunt, qui lacrymarum gratiam habeant, sed quotquot mentem sursum erectam habent, quotquot terrena obliviscuntur, quotquot carnis curam non habent, qui ignorant prorsus an sit mundus, qui membra sua mortificaverunt, quæ sunt super terram, his solis datur luctus lacrymarum. Nam cum mente sint pura et perspicace mentis oculo, dum in terra degunt, vident inferni supplicia, et æternos cruciatus, quibus **92** torquentur peccatores : necnon æternum ignem, tenebras exteriores, fletum et stridorem dentium. Vident quoque dona cœlestia, quæ largitus Deus est sanctis viris, glorias, coronas, stolas sanctas, regia indumenta, lucidas cellas, inenarrabiles delicias, vitam æternam. Ecquid ultra non dixerim ? Quod omnium mirabilissimum est, qui pura est mente, ipsum Deum interioribus oculis perspicit. Quomodo igitur flere, lugere

της σου ἔρχῃ πρὸς ὕπνον, εἴτε ἀνισταμένη, μὴ ἀποστήτω ὁ ὕμνος τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῶν χειλέων σου. Μακάρια τὰ ὦτα τὰ δεχόμενα τοὺς λόγους τούτους. Ἐὰν δὲ εἰσέλθῃς τῇ δωδεκάτῃ ὥρᾳ, μειζοτέραν καὶ πυκνοτέραν (37) ἐπιτελέσεις τὴν σύναξιν μετὰ τῶν ὁμοψύχων σου παρθένων. Ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃς ὁμόψυχον, μόνη ἐπιτέλει, τοῦ Θεοῦ συνόντος καὶ ἀκούοντος. Καλὸν τὸ ἐκχέειν δάκρυον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μνημόνευε τὴν δωδεκάτην ὥραν, ὅτι ἐν αὐτῇ καταβέβηκεν ὁ Κύριος ἡμῶν εἰς τὸν ᾅδην· καὶ ἰδὼν αὐτὸν ὁ ᾅδης (38) ἔφριξε, καὶ ἐξέστη λέγων· Τίς ἐστιν οὗτος, ὁ ἐν ἐξουσίᾳ καὶ μεγάλῃ δυνάμει κατελθών; Τίς οὗτος, ὁ τὰς πύλας τοῦ ᾅδου τὰς χαλκᾶς συντρίβων, καὶ τοὺς μοχλοὺς τοὺς ἀδαμαντίνους συνθλάσας; Τίς οὗτος, ὁ ἐξ οὐρανῶν κατελθὼν καὶ σταυρωθεὶς, καὶ ὑπ' ἐμοῦ τοῦ θανάτου μὴ κρατούμενος; Τίς οὗτος, ὁ λύων τὰ δεσμὰ τῶν ὑπ' ἐμοῦ κρατουμένων; Τίς οὗτος, ὁ τῷ ἰδίῳ θανάτῳ ἐμὲ τὸν θάνατον καταλύων;

17. Διὰ τοῦτο ὀφείλομεν ἑαυτοῖς προσέχειν ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἐν δάκρυσιν ἐν νυκτὶ παρακαλεῖν τὸν Κύριον. Μεγάλη (39) γὰρ ἀρετή ἐστι τὸ δάκρυον, καὶ μέγα κατόρθωμα, καὶ μεγάλαι ἁμαρτίαι καὶ ἀνομίαι διὰ δακρύων ἀπαλείφονται. Μαρτυρεῖ δέ μοι τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον. Ὅτε γὰρ ὁ Σωτὴρ παρεδόθη τοῖς Ἰουδαίοις, ὁ Πέτρος μεθ' ὅρκου τρίτον αὐτὸν ἠρνήσατο (40), πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι. Ὁ δὲ Κύριος στραφεὶς ἐνέβλεψε τῷ Πέτρῳ, καὶ ὑπεμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ ῥήματος τοῦ Κυρίου, ὡς εἶπεν αὐτῷ· « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπαρνήσῃ με τρίς· καὶ ἐξελθὼν ἔξω, ἔκλαυσε πικρῶς. » Ὁρᾷς τὸ φάρμακον τῶν δακρύων· ἐθεάσω οἵαν ἀνομίαν ἐξήλειψε. Τί γὰρ χεῖρον τοῦ κακοῦ τούτου, ὅτι τρίτον μεθ' ὅρκου τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην ἠρνήσατο; καὶ τὴν τηλικαύτην ἀνομίαν διὰ δακρύων ἐξήλειψεν. Ὁρᾷς ἡλίκην δύναμιν ἔχουσι τὰ δάκρυα· ἐκεῖνα γὰρ ἐγράφη εἰς τὴν ἡμετέραν νουθεσίαν, ἵνα ἡμεῖς ἐκείνοις ἐπακολουθήσαντες, ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσωμεν. Οὐχ οἱ πολλοὶ ἔχουσι τὸ χάρισμα τῶν δακρύων, ἀλλ' ὅσοι τὸν νοῦν ἔχουσιν ἄνω, ὅσοι τῶν γηΐνων ἐπιλανθάνονται, ὅσοι τῆς σαρκὸς πρόνοιαν οὐ ποιοῦσιν, οἵτινες οὐκ ἐπίστανται ὅλως, εἰ εἴη κόσμος, οἵτινες ἐνέκρωσαν τὰ μέλη, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· τούτοις μόνοις δίδοται πένθος δακρύων. Καθαρὸν γὰρ ἔχοντες τὸν νοῦν, καὶ ὀξύδορκον τὸ βλέμμα τῆς διανοίας, ἔτι ὄντες ἐπὶ τῆς γῆς, βλέπουσι τὰς κολάσεις τὰς ἐν τῷ ᾅδῃ, καὶ τὰς βασάνους τὰς αἰωνίους, ἐν αἷς οἱ ἁμαρτωλοὶ κολάζονται, καὶ τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, καὶ τὸν κλαυθμὸν, καὶ τὸν βρυγμὸν (41) τῶν ὀδόντων. Βλέπουσι δὲ καὶ τὰ ἐπουράνια χαρίσματα, ἃ ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς τοῖς ἁγίοις, καὶ τὰς δόξας, καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὰς στολὰς τὰς ἁγίας, καὶ τὰ βασιλικὰ ἐνδύματα, καὶ τὰ φωτεινὰ ταμιεῖα, καὶ τὰς τρυφὰς τὰς ἀνεκδιηγήτους, καὶ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. Καὶ τί ἔτι οὐ λέγω (42); Καὶ τὸ

[69] Psal. cvi, 16. [70] Matth. xxvi, 34, 74.

(37) Anglicanus, καὶ μακροτέραν.
(38) Ὁ ᾅδης deest in Basiliensi et Anglicano.
(39) Felc. 2, παρακαλεῖν τὸν Θεὸν μεγάλ.
(40) Αὐτόν deest in Felc. 2.
(41) Sic omnes fere manuscripti cum editione Commel. edit. Paris. cum Anglicano, ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμός. Mox Basiliensis, οὐράνια.
(42) Felc. 2, Καὶ τί ἔτι λέγω. Editi vero et alii, καὶ τί ἔτι οὐ λέγω.

μεῖζον πάντων θαῦμα, ὅτι ὁ ἔχων καθαρὸν τὸν νοῦν καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἔνδον ὀφθαλμοῖς καθορᾷ. Πῶς οὖν οὐ θέλει κλαῦσαι καὶ πενθῆσαι, ὁ ταῦτα βλέπων; Κλαίει μὲν γὰρ καὶ ὀδύρεται, ὅπως ῥυσθῇ ἀπὸ τῶν δεινῶν κολάσεων· καὶ πάλιν κλαίει καὶ ἀξιοῖ δεόμενος, ὅπως ἀξιωθῇ τῶν ἐπουρανίων ἐκείνων ἀγαθῶν.

18. Διὰ τοῦτο ἐμίσησαν οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον τοῦτον, εἰδότες ὁποῖα ἀγαθὰ μέλλουσι κληρονομῆσαι (43). Ὥστε οὖν ὁ ἔχων ἀνάπαυσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν μὴ ἐλπιζέτω λαβεῖν. Ἡ βασιλεία γὰρ τῶν οὐρανῶν οὐκ ἔστι τῶν ἀναπαυομένων ἐνθάδε, ἀλλ' ἐκείνων ἐστὶ τῶν ἐν θλίψει πολλῇ καὶ στενοχωρίᾳ διαξάντων τὸν βίον (44) τοῦτον. Οὐ γὰρ ἔλαβον αὐτὴν δωρεὰν οἱ λαβόντες, ἀλλὰ μετὰ μεγάλων μόχθων καὶ γενναίων ἱδρώτων αὐτὴν ἐκτήσαντο οἱ καταξιωθέντες. Οὐ μέλει αὐτοῖς, ὅσον ἐὰν κοπιάσωσιν ὧδε. Εἰσελθόντες γὰρ ἐκεῖ, ἐπιλανθάνονται τῶν πόνων καὶ τῶν ὀδυνῶν, ὅσα ἔπαθον ἐν τῷ ματαίῳ κόσμῳ τούτῳ, ἀπὸ τῆς πολλῆς καὶ ἀνεκδιηγήτου ἀναπαύσεως τῆς δεδομένης αὐτοῖς. Τί λέγεις, ἄνθρωπε; Ἰδοὺ δύο ὁδοὶ παρετέθησαν ἐνώπιόν σου, ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος· ὅπου ἐὰν θέλῃς πορεύου. Καὶ ἰδοὺ πῦρ καὶ ὕδωρ· ὅπου ἐὰν θέλῃς ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου· ἐπὶ σοί ἐστιν, ἐὰν θέλῃς κτήσασθαι τὴν ζωὴν, καὶ ἐπὶ σοί ἐστιν, ἐὰν θέλῃς κτήσασθαι τὸν θάνατον. Ὁ οὖν θάνατός ἐστιν ὁ κόσμος· ἡ δὲ ζωή ἐστιν ἡ δικαιοσύνη· μακρὰν οὖν ὁ κόσμος ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης, καθ' ὅσον ὁ θάνατος ἀπὸ τῆς ζωῆς. Ἐὰν οὖν πορεύῃ ἐν τῷ κόσμῳ, ἐν τῷ θανάτῳ πορεύῃ καὶ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ γίνῃ, κατὰ τὴν θείαν Γραφήν. Ἐὰν δὲ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ (45) πορεύῃ, ἐν τῇ ζωῇ πεπόρευσαι, καὶ οὐ μὴ ἅψηταί σου θάνατος. Οὐκ ἔστι γὰρ παρὰ τοῖς δικαίοις θάνατος, ἀλλὰ μετάθεσις. Μετατίθεται γὰρ ὁ δίκαιος ἀνὴρ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου εἰς τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν· καὶ ὥσπερ τις ἀπὸ φυλακῆς ἐξέλθοι, οὕτω καὶ οἱ ἅγιοι ἐξέρχονται ἀπὸ τοῦ μοχθηροῦ βίου τούτου εἰς τὰ ἀγαθὰ τὰ ἡτοιμασμένα αὐτοῖς· « Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε (46), καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ καὶ ὧδε κακῶς μοχθοῦσι, καὶ ἐκεῖ πάλιν τὸ πῦρ αὐτοὺς ἀναμένει. Καὶ τοὺς τοιούτους διπλῶς δεῖ κλαῦσαι (47), ὅτι καὶ ὧδε ἐν στενοχωρίᾳ εἰσὶ, καὶ ἐκεῖ τὴν εὐρυχωρίαν οὐκ ἀπολαμβάνουσι. Διὰ τοῦτο εἴρηκεν ἡ θεία Γραφή· « Ὅπου ἐὰν στραφῇ ὁ ἀσεβὴς, ἀφανίζεται. » Στενὰ γὰρ (48) αὐτῷ πάντοθεν· καὶ ἐκεῖ ὀδύναι, καὶ ὧδε θλίψεις. Οὐκ ἔνι γὰρ ἄνθρωπος ὁ μὴ κοπιῶν ἐν τῷ μοχθηρῷ βίῳ τούτῳ· καὶ ὁ πτωχὸς καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ὁ δοῦλος καὶ ὁ ἐλεύθερος, καὶ ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ ὁ δίκαιος, πάντες ὁμοίως κοπιῶσι, καὶ ἓν συνάντημα τοῖς πᾶσι συμβήσεται, καὶ τῷ ἁμαρτωλῷ καὶ τῷ δικαίῳ, ὧδε ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

19. Ἐκεῖ δὲ οὐκ ἔστιν οὕτως, ἀλλὰ ἄλλη καὶ ἄλλη (49) τάξις. Ἄλλος γὰρ ὁ κόπος τοῦ δικαίου ἐν τῷ κόσμῳ

A non velit, qui ista videat? Flet enim atque lamentatur, ut a gravibus suppliciis eripiatur: rursum flet et obsecrat, ut dignus fiat cœlestium ejusmodi bonorum.

18. Ideo hunc mundum oderant sancti, gnari qualia bona possessuri essent. Itaque quisquis in hoc mundo requiem habet, ne speret se requiem accepturum æternam. Nam regnum cœlorum eorum non est qui requiem hic habent, sed eorum qui in ærumnis et angustiis multis hanc degerint vitam. Illud enim regnum non gratis datur, sed magno labore, maximis sudoribus ipsum adepti sunt, B qui eo digni sunt habiti. Non curant quantumcunque hic laboraverint. Eo enim ingressi, laborum dolorumque mox obliviscuntur quantumcunque sint perpessi in hoc vano mundo, ob magnam et inenarrabilem sibi datam requiem. Quid ais, homo? Ecce binæ viæ tibi sunt propositæ, vita et mors: qua volueris, incede. Ecce ignem et aquam, quocunque volueris extende manum tuam. Penes te est, si lubeat, vitam possidere; penes te est, si placuerit, mortem adipisci. Mors itaque hic mundus est: vita vero est justitia. Quamobrem tanto intervallo mundus distat a justitia, quanto mors a vita. Si igitur ambulas in mundo, in morte ambulas, et extra Deum es, secundum divinam Scripturam: quod si in justitia ambulas, in vita ambulas, et nequa- C quam te attinget mors. Apud justos enim non est mors, sed translatio. Transfertur enim justus ex hoc mundo in requiem æternam. Et quasi quis ex carcere evadat, sic sancti ex hac misera vita discedunt ad bona sibi parata: « Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se [71]. » Peccatores autem hic misere laborant, et illic rursum ignis ipsos exspectat. Qui duplici de causa flere debent, quia hic in angusto sunt, nec tamen ibi libertatem adipiscentur. Quare ait divina Scriptura: « Quam se cunque in partem convertat impius, subruitur [72]. » Angustiæ enim illi sunt undique: illic dolores, hic ærumnæ. Nullus quippe homo D est, quin laboret in hac misera vita, pauper et dives, servus et liber, peccator et justus. Omnes pariter laborant, unusque casus omnibus obveniet, sive peccatori sive justo, in hoc scilicet mundo.

19. At ibi non ita se res habet, sed alius atque alius ordo. Alius quippe est labor justi in hoc mun-

[71] I Cor. II, 9. [72] Prov. XII, 7.

(43) Anglicanus, κληρονομεῖν.
(44) Anglicanus, διαλλαξάντων τὸν βίον. Mox, οἱ λαβόντες deest in Basiliensi et Anglicano. Ibidem, Anglic. et Felc. 2, μεγάλου μόχθου. Paulo post, οἱ καταξιωθέντες deest in Felc. 2.
(45) Anglic., ἐὰν τῇ δικ. Felc. 2, ἐὰν δὲ τῇ δικ.
(46) Sic Basil. Editi vero, εἶδε. Infra idem, καὶ οἱ ἁμαρτωλοί.
(47) Anglicanus, κλαίειν.
(48) Felc. 2, Στεναὶ γάρ. Infra, τούτῳ post βίῳ deest in Basil.
(49) Hæc, καὶ ἄλλη, desunt in Felc. 2.

do, et alius peccatoris. Nam justus laborat, non quo ventrem impleat : nullam quippe carnis sollicitudinem habet, neque cogitat se carnem gestare; sed nocte dieque laborat Deum quærendo, somnum plerumque modicum capit, pane et aqua non saturatur : in desertis errat locis, corpus suum multis afficit ærumnis, donec immarcescibilem coronam accipiat, quæ ipsi reposita est. Contra peccator laboribus et ærumnis premitur, non propter justitiam, sed propter hanc miseram carnem, ob turpem mulierem, aliis atque aliis calamitatibus affligitur, 93 nec præsentibus contentus, in miseria atque invidia degit. Sed nihil eorum perspectum habent amentes : excæcavit enim illos materia, et multæ mundi hujus curæ : errantque donec in eos immittatur miles ille violentus, qui nec personam verebitur, nec munera accipiet. Animæ quippe illorum vi abducentur ab angelis immitibus, suamque a Deo sententiam accipient. Vani enim cum sint, in vanum laboraverunt in hoc mundo : terrena sunt operati, quocirca et ipsi in perditionem abierunt. Non enim memores fuere Dei dum in terra essent : neque curæ illis fuit ut Dei timorem præ oculis haberent : quare nec illos curat Deus. Justus enim est Deus, et justum judicium ejus [73]. Nam cum venerit judicaturus mundum, tunc reddet unicuique juxta opera sua. Beatum cor quod hæc suscipit.

20. Media nocte excitaberis, et hymnis celebrabis Dominum Deum tuum. Ea enim ipsa hora resurrexit Dominus noster ex mortuis, et Patrem suum hymnis celebravit : quare injunctum nobis est ut ea ipsa hora hymnos Deo dicamus. Surgens porro dic primo hunc versum : « Media nocte surgebam ad confitendum tibi super judicia justitiæ tuæ [74]; » et precare, incipeque recitare quinquagesimum psalmum donec absolvas. Hæc sint constituta tibi per singulos dies. Tot psalmos recita, quot poteris stando recitare : atque per psalmos singulos oratio et genuflexio persolvatur, confitendo cum lacrymis Domino peccata tua, et rogando ut tibi dimittantur : post ternos psalmos dices, Alleluia. Quod si tecum fuerint virgines, ipsæ quoque psallant, et alia post aliam orationem absolvite. Matutina hora, hunc dicite psalmum : « Deus Deus meus, ad te luce vigilo. Sitivit in te anima mea [75]. » Sub diluculum vero : « Benedicite, omnia opera Domini, Domino [76]. » — « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum. Laudamus te, benedicimus te, adoramus te [77], » etc.

21. Charitatem autem, quæ omnium maxima est, custodiamus. Nam, « Diliges, » ait, « Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota virtute tua, et ex tota anima tua, et proximum tuum sicut teip-

A τούτῳ, καὶ ἄλλος ὁ τοῦ ἁμαρτωλοῦ. Ὁ μὲν γὰρ δίκαιος κοπιᾷ, οὐχ ἵνα πλήσῃ γαστέρα· οὐδὲ γὰρ ὅλως τῆς σαρκὸς πρόνοιαν ποιεῖται, οὐδὲ λογίζεται, ὅτι σάρκα φορεῖ· ἀλλὰ κοπιᾷ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ζητῶν τὸν Θεὸν, πολλὰ τοῦ ὕπνου μὴ χορταζόμενος, ἄρτου καὶ ὕδατος μὴ ἐμπιπλῶν τὴν ψυχὴν, ἐπὶ ἐρήμοις πλανώμενος, ὑποπιάζων τὸ σῶμα ἐν κακοπαθείᾳ πολλῇ, ἕως οὗ ἀπολάβῃ τὸν ἀμαράντινον στέφανον τὸν ἀποκείμενον αὐτῷ. Ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς κοπιᾷ καὶ μοχθεῖ οὐχ ἕνεκεν δικαιοσύνης, ἀλλ' ἕνεκεν τῆς ταλαιπώρου σαρκὸς ταύτης, ἕνεκεν τῆς αἰσχρᾶς γυναικὸς, ἄλλως καὶ ἄλλως μοχθῶν, μὴ ἀρκούμενος τοῖς παροῦσιν, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διατρίβων. Ἀλλὰ τούτων οὐδὲν ἐπίστανται οἱ ἄφρονες· ἀπετύφλωσε γὰρ αὐτοὺς ἡ ὕλη καὶ αἱ πολλαὶ φροντίδες τοῦ κόσμου, καὶ πλανῶνται, ἕως ἀποσταλῇ ἐπ'
B αὐτοὺς ὁ ἀπότομος στρατιώτης, ὅστις οὐ θαυμάζει πρόσωπον, οὐδ' οὐ μὴ λάβῃ δῶρα. Ἀχθήσονται γὰρ αἱ ψυχαὶ αὐτῶν μετὰ βίας ὑπὸ ἀγγέλων ἀνελεημόνων, καὶ λήψονται τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Κενοὶ γὰρ ὄντες, εἰς κενὰ καὶ ἐμόχθησαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὰ τῆς γῆς εἰργάσαντες· διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ εἰς ἀπώλειαν ἐχώρησαν. Οὐ γὰρ ἐμνήσθησαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ὄντες, οὐδ' ἐμέλησεν αὐτοῖς μνησθῆναι τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο οὐδὲ αὐτῷ μέλει περὶ αὐτῶν. Δίκαιος γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ δικαία ἡ κρίσις αὐτοῦ. Ὅταν γὰρ ἔλθῃ κρῖναι τὸν κόσμον, τότε ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Μακαρία ἡ καρδία ἡ δεχομένη ταῦτα.

20. Μεσονύκτιον ἐγερθήσῃ, καὶ ὑμνήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. Ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ ὥρᾳ ἀνέστη ὁ Κύ-
C ριος ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, καὶ ὕμνησε τὸν Πατέρα· διὰ τοῦτο αὐτῇ τῇ ὥρᾳ προσετάγη ἡμῖν ὑμνεῖν τὸν Θεόν. Ἀνισταμένη δὲ πρῶτον τοῦτον τὸν στίχον εἰπέ· « Μεσονύκτιον ἐξηγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου· » καὶ εὖξαι, καὶ ἄρξαι λέγειν τὸν πεντηκοστὸν ὅλον ψαλμὸν, ἕως ἂν τελέσῃς. Καὶ ταῦτα ἔστωσάν σοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν τεταγμένα. Τοσούτους δὲ ψαλμοὺς εἰπὲ, ὅσους δύνῃ στήκουσα εἰπεῖν· καὶ κατὰ ψαλμὸν εὐχὴ καὶ γονυκλισία ἐπιτελείσθω, μετὰ δακρύων ἐξαγορεύουσα τῷ Κυρίῳ τὰς ἁμαρτίας σου, καὶ ἀξιοῦσα ἵνα ἀφεθῶσί σοι. Μετὰ δὲ τρεῖς ψαλμοὺς λέγε τὸ, Ἀλληλούϊα. Ἐὰν δὲ καὶ παρθένοι εἰσὶ μετὰ σοῦ, καὶ αὗται ψαλλέτωσαν, καὶ μία παρὰ μίαν τὴν εὐχὴν ἐπιτελεῖτε. Πρὸς ὄρθρον δὲ τὸν ψαλμὸν τοῦτον λέ-
D γετε· « Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω. Ἐδίψησέ σε ἡ ψυχή μου· » διάφαυμα δέ· « Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς (50) εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε, » καὶ τὰ ἑξῆς.

21. Τὴν δὲ ἀγάπην φυλάξωμεν, τὴν πάντων μείζονα. « Ἀγαπήσεις » γὰρ, φησὶ, « Κύριον τὸν Θεόν σου (51) ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τὸν πλη-

[73] Psal. CXVIII, 137. [74] ibid. 62. [75] Psal. LXII, 2. [76] Dan. III, 57. [77] Luc. II, 14; Cant. Eccl.

(50) Basiliensis et Anglic., ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ τὰ ἑξῆς.

(51) Anglicanus, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν.

σίον σου, ὡς ἑαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται. » Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, καὶ αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἡμᾶς λυτρώσηται ἀπὸ πάσης ἀνομίας. Εἰ οὖν αὐτὸς ὁ Κύριος ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ ἀλλήλων τὰς ψυχὰς ἡμῶν θεῖναι. Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, καὶ ὁ ἔχων τὴν ἀγάπην τὸν Θεὸν ἔχει. Αὐτὸς γὰρ εἴρηκεν· « Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις (52). » Ὅσον γὰρ ἐὰν κοπιάσῃ ἄνθρωπος, καὶ μὴ ἔχῃ τὴν ἀγάπην εἰς τὸν πλησίον, εἰς μάτην ἐκοπίασεν. Οὕτω δὲ δείξεις τὴν ἀγάπην εἰς τὸν πλησίον, οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Οὐ κρατήσεις κακίαν τινὸς εἰς τὴν καρδίαν σου· εἰ δὲ μή γε, οὐκ ἀνέρχεται ἡ εὐχή σου καθαρὰ πρὸς τὸν Θεόν (53). « Οὐκ ἐπιδύσεται γὰρ ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. » Πραότητα ἔχε, ὑπομονὴν ἔχε, μακροθυμίαν, νηπιότητα. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος· « Ἐὰν μὴ στραφῆτε, καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. »

22. Οὐ μὴ λυπηθήσῃ χαλεποῦ τινος συμβαίνοντός σοι, οὔτε ἐπὶ ζημίᾳ λυπηθήσῃ (54), οὔτε ἐπὶ ὕβρει· « Ἡ λύπη γὰρ τοῦ κόσμου τούτου θάνατον κατεργάζεται. » Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν σου μόνον λυπηθήσῃ, ὑπὲρ ἄλλου δὲ πράγματος μικροῦ οὐ λυπηθήσῃ. Μὴ ὑψώσῃς τὴν φωνήν σου ὀργιζομένη πρός τινα· δούλην γὰρ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι. Οὐκ ἐξελεύσεται κατάρα ἐκ τοῦ στόματός σου, οὐχ ὕβρις, οὐ κακολογία. Τὸ στόμα σου γὰρ ἡγιασμένον ἐστὶν ἐν τοῖς ὕμνοις καὶ δοξολογίαις τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἔστι καλὸν τὸ προέρχεσθαί σε χωρὶς μεγάλης ἀνάγκης. Τὴν ἡσυχίαν ἀγάπα ὅσον δύνασαι· Τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ μὴ ἐπιλάθῃ, μηδὲ ἀπαλειφθήτωσαν ἐκ τῆς καρδίας σου. Ἐὰν ἅγιος ἔλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν σου, οὕτως αὐτὸν πρόσδεξαι, ὡς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· λέγει γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· « Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται. » Ἐὰν εἰσέλθῃ ἀνὴρ δίκαιος εἰς τὸν οἶκόν σου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἀπαντήσεις αὐτῷ, καὶ προσκυνήσεις ἐνώπιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐ γὰρ αὐτὸν προσκυνήσεις, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν ἀποστείλαντα αὐτόν. Λήψῃ δὲ ὕδωρ, καὶ νίψεις τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ μετὰ πάσης εὐλαβείας ἀκούσεις τῶν λόγων αὐτοῦ. Οὐ μὴ θαῤῥήσῃς ἐπὶ τῇ σωφροσύνῃ σου, ἵνα μὴ πέσῃς· ἀλλὰ φοβοῦ· ἐφ' ὅσον γὰρ φοβῇ, οὐδέποτε πίπτεις. Συμφέρει τῇ ἐγκρατευομένῃ καταμόνας τὸν ἑαυτῆς ἄρτον ἐσθίειν. Ἐὰν καθίσῃς μετὰ παρθένων ἐπὶ τραπέζης, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ἔσθιε μετ' αὐτῶν. Ἐὰν γὰρ μὴ φάγῃς, εὑρίσκῃ ὡς κατακρίνουσα αὐτάς. Οὐκ ἀναγγελεῖς τὴν ἄσκησίν σου. Ἐὰν δὲ καὶ οἶνον πίνουσι, καὶ οὐ πί-

A sum. In his duobus mandatis tota lex pendet et prophetæ [78]. » Deus charitas est, et ipse prior dilexit hominem, ac se ipse tradidit pro nobis, ut nos liberaret ab omni iniquitate. Si igitur ipse Dominus pro nobis mortuus est, et ipsi pro aliis debemus animas nostras ponere. Deus charitas est, et qui habet charitatem, Deum habet. Ipse namque dixit : « In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem [79]. » Quantumcunque enim laboraverit homo, si dilectionem non habeat erga proximum, frustra laboraverit. Ita ostendas dilectionem erga proximum, non verbo tantum, sed etiam opere. Non retinebis offensam alicujus in corde tuo, alioquin precatio tua ad Deum pura non ascendet. « Non occidet enim sol super B iracundiam vestram [80]. » Mansuetudinem, patientiam, tolerantiam et simplicitatem infantiæ retine. Ait quippe Dominus : « Nisi convertamini, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum [81]. »

22. Ne contristere si quid adversum accidat tibi, neque de accepto damno vel contumelia doleas : « Tristitia enim hujus mundi, mortem operatur [82]. » De tuis solum peccatis doleas : de alia re parvi momenti ne contristere. Ne attollas vocem in aliquem præ iracundia : ancillam quippe Domini non decet disceptare. Non exibit de ore tuo maledictum, non contumelia, non obtrectatio. Os enim tuum sanctificatum est hymnis et laudibus Dei. Par non C est **94** prodire te absque magna necessitate. Quietem ama quantum potes. Servorum Dei ne obliviscere, neque deleantur illi ex corde tuo. Si vir sanctus venerit in domum tuam, ita excipito illum, quasi Filium Dei ; ait enim Dominus noster Jesus Christus : « Qui vos suscipit, me suscipit [83]. » Si ingressus fuerit vir justus in domum tuam, cum timore et tremore occurres ipsi, et procides humi ad pedes ejus adorans (55). Non enim illum adorabis, sed Deum qui misit ipsum. Aqua accepta, lavabis pedes ejus, et cum omni reverentia verba illius audies. Non confidas in tua castitate, ne cadas ; sed time : quanto tempore timebis non peccabis. Expedit continentem seorsum panem suum comedere. D Si sederis ad mensam cum virginibus, de cibis omnibus propositis comedes cum illis. Nam si non comederis, videbere illas improbare. Non declarabis ascesin seu exercitationem tuam. Si vinum non bibas et bibant ipsæ, parum bibito earum gratia. Quod si adsint magnæ anus, et largius te bibere cogant, ne audias illas, sed dic illis : Vos in ascesi

[78] Matth. xxii, 37, 40. [79] Joan. xiii, 35. [80] Ephes. iv, 26. [81] Matth. xviii, 3. [82] II Cor. vii, 10. [83] Marc. ix, 36

(52) Basiliensis et Anglic., ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.
(53) In Basil. et Anglic. hæc πρὸς τὸν Θεόν, desunt.
(54) Sic omnes mss. in editis vero, λυπηθήσῃ deest.
(55) In hæc verba notat Felc. *Quod hic mentio est domus moniali propriæ, videtur id innuere auctorem loqui de genere monacharum quæ non in cœnobiis, sed domi suæ vivunt : observantes tamen regulam claustralium in victu et amictu. Quod genus frequens videas in Walachia, Russia et cæteris Orientalibus provinciis.*

seu exercitatione multa juventutem vestram transegistis : at ego ne ad primum quidem vestrum gradum perveni. Porro de hospitalitate et eleemosynis, non opus est ut admonearis. Id enim tu sponte tua facies.

A νης, δι' αὐτὰς πίε ὀλίγον. Ἐὰν δέ εἰσι μεγάλαι πρεσβύτιδες, καὶ ἀναγκάζωσί σε πιεῖν περισσὸν, μὴ ἀκούσῃς αὐτῶν, ἀλλὰ λέγε αὐταῖς· Ὑμεῖς κατετρίψατε τὴν νεότητα ὑμῶν ἐν ἀσκήσει πολλῇ· ἐγὼ δὲ οὔπω ἔφθασα οὐδὲ εἰς πρῶτον βαθμὸν ὑμῶν (56). Περὶ δὲ τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς ἐλεημοσύνης οὐ χρείαν ἔχεις νουθετεῖσθαι. Ἀπὸ σεαυτῆς γὰρ ποιήσεις.

23. In ecclesia tace, nec quidquam loquare; sed attende solum lectioni. Si tibi in mentem venerit aliquod opus peragere, ne temere id agas, ne illudat tibi inimicus; sed cum consilio majorum omnia exsequare. Cum psalles aut orabis, ne sinito peregrinas cogitationes cor subire tuum. Rogo te, dilecta, ut attendas audiasque præcepta hoc in libro scripta. Nec solum oculis exterioribus quæ scripta sunt percipias, sed etiam interioribus. Singulisque præceptis animum adhibe, et illa exsequere. Si enim ista servaveris, regio thalamo digna habeberis. Ne dixeris in corde tuo : Quonam modo hæc præstare potero? Ne timore corripiaris in cogitatione tua; sed si cum omni alacritate ea custodieris, Deum habebis adjutorem. Nam timentibus Deum Dei præcepta non sunt difficilia. Nulla hora deficiat oleum in lampade tua, ne veniens sponsus, eam exstinctam inveniat. Ignoras enim qua hora venturus sit, primone somno an mane. Parata igitur esto, ut cum venerit, una cum prudentibus obviam ipsi venias, habens oleum in lampade tua, hoc est, bona opera tua. Singulis horis memento exitus tui : quotidie mortem ante oculos habeto : recordare apud quem te sisti oportet.

23. Ἐν ἐκκλησίᾳ σιώπα, καὶ μηδὲν λάλει, ἀλλὰ τῇ ἀναγνώσει μόνον πρόσεχε. Ἐὰν ἐπαναβῇ εἰς τὴν καρδίαν σου λογισμὸς, ἵνα ποιήσῃς πρᾶγμά τι, μὴ προπετῶς αὐτὸ ποίει, ἵνα μὴ ἐμπαίξῃ σε ὁ ἐχθρός· ἀλλὰ μετὰ βουλῆς τῶν μειζοτέρων σου πάντα ποίει. Ὅταν ψάλλῃς, ἢ (57) ὅταν προσεύχῃ, μὴ ἄφιε ξένους λογισμοὺς εἰσιέναι εἰς τὴν καρδίαν σου. Παρακαλῶ
B σε, ἀγαπητὴ, πρόσεχε καὶ ἄκουε τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν γεγραμμένων ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. Καὶ μὴ μόνον τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς φαινομένοις κατανόει τὰ γεγραμμένα, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔνδοθεν. Καὶ πρόσεχε μιᾷ ἑκάστῃ ἐντολῇ, καὶ ποίει αὐτάς. Ἐὰν γὰρ φυλάξῃς ταῦτα, καταξιωθήσῃ τοῦ νυμφῶνος τοῦ βασιλικοῦ. Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι, Πῶς δύναμαι ποιῆσαι ταῦτα; Μὴ δειλίαν λάβῃ ὁ λογισμός σου· ἀλλ' ἂν (58) μετὰ πάσης προθυμίας φυλάξῃς αὐτὰ, εὑρήσεις σύμμαχον τὸν Θεόν. Τοῖς φοβουμένοις γὰρ τὸν Θεὸν αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσί. Πάσῃ ὥρᾳ μὴ λειψάτω ἔλαιον τῇ λαμπάδι σου, μή ποτε ἔλθῃ ὁ νυμφίος, καὶ εὕρῃ αὐτὴν σβεσθεῖσαν. Οὐκ οἶδας γὰρ πότε ἔρχεται, ἢ πρωτοΰπνιον, ἢ πρωΐ. Γενοῦ οὖν ἕτοιμος· ἵνα, ὅταν ἔλθῃ, μετὰ τῶν φρονίμων
C ἀπαντήσῃς αὐτῷ, ἔχουσα τὸ ἔλαιον ἐν τῇ λαμπάδι σου, τουτέστι τὰ ἔργα σου τὰ καλά. Πᾶσαν ὥραν μνημόνευε τῆς ἐξόδου σου· ἔχε καθ' ἡμέραν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον· μνημόνευε τίνι σε δεῖ παραστῆναι.

24. Grave quiddam est ascesis, difficilis continentia; sed nihil dulcius cœlesti sponso. Hic parum laboramus, et illic vitam æternam consequemur; ait enim beatus Paulus : « Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis [84]. » Bonum est fugere turbam, et seorsum secedere. Magna virtus continentia, magna gloria castitas, magna encomia virginitatis. O virginitas, immensæ divitiæ! o virginitas, corona immarcescibilis! o virginitas, templum Dei et Spiritus sancti habitaculum! o virginitas, margarita pretiosa, multis latens, a paucis inventa! o continentia, Dei amica, et a sanctis celebrata! o continentia, multis odiosa, iis qui te digni sunt agnita! o continentia, quæ effugis mortem et infernum, et ab immortalitate possideris! o continentia, gaudium prophetarum, et apostolorum gloriatio! **95** o continentia, angelorum vita, et sanctorum hominum corona! Beatus est qui te tenet, beatus qui

24. Βαρύ ἐστιν ἄσκησις, καὶ δυσβάστακτον ἐγκράτεια· ἀλλ' οὐδέν ἐστι γλυκύτερον τοῦ ἐπουρανίου νυμφίου. Ὧδε κάμνομεν ὀλίγον, ἐκεῖ δὲ τὴν αἰώνιον (59) ζωὴν ἀποληψόμεθα· λέγει γὰρ ὁ ἅγιος Παῦλος· « Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Καλὸν ἀποφεύγειν (60) τὸν ὄχλον καὶ ἀναχωρεῖν καταμόνας. Μεγάλη ἀρετὴ ἐγκράτεια, μέγα καύχημά ἐστιν ἁγνεία, μεγάλα ἐγκώμια τῆς παρθενίας. Ὦ παρθενία, πλοῦτος ἀκατάληπτος! ὦ παρθενία, στέφανος ἀμαράντινος! ὦ παρθενία, ναὸς Θεοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος οἰκητήριον! ὦ παρθενία, μαργα-
D ρῖτα τίμιε παρὰ πολλοῖς ἀφανὴς, ὀλίγοις δὲ μόνοις εὑρισκόμενος! Ὦ ἐγκράτεια φίλη Θεοῦ, καὶ παρὰ ἁγίοις ἐγκωμιαζομένη! ὦ ἐγκράτεια παρὰ πολλοῖς μισουμένη, τοῖς δὲ ἀξίοις σου γνωριζομένη! ὦ ἐγκράτεια, θάνατον καὶ ᾅδην ἀποφεύγουσα, καὶ ὑπὸ ἀθανασίας κατεχομένη! ὦ ἐγκράτεια, χαρὰ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων καύχημα! ὦ ἐγκράτεια, ἀγγέλων βίος,

[84] Rom. VIII, 18.

(56) In Felc. 2 ὑμῶν deest. Ibid. Basil., Περὶ γὰρ τῆς φιλ.
(57) Ἢ deest in Felc. 2.
(58) Ἂν deest in Basil. Mox idem, φυλάξῃς αὐτά. Anglicanus, φυλάξεις αὐτάς. Editi, φυλάξῃ αὐτάς. Ibidem hæc, εὑρήσεις σύμμαχον τὸν Θεόν, desunt in Basiliensi et Anglic. Mox γάρ deest in omnibus editis, habetur in omnibus mss.
(59) Basiliensis, αἰωνίαν.
(60) Basiliensis, ἀποφυγεῖν.

καὶ ἁγίων ἀνθρώπων στέφανος! Μακάριος ὁ κατέχων σε, μακάριος ὁ προσκαρτερῶν σου τῇ ὑπομονῇ· ὅτι, ὀλίγον κοπιάσας, πολὺ χαρήσεται ἐν σοί. Μακάριος ὁ νηστεύσας ὅλον τὸν χρόνον τοῦτον, ὅτι ἐν τῇ ἄνω Ἱερουσαλὴμ κατοικήσει, καὶ μετὰ ἀγγέλων χορεύσει (61), καὶ μετὰ ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἀναπαύσεται.

25. Ταῦτα ἔγραψά σοι, ἀγαπητὴ ἀδελφὴ, χορεύτρια Χριστοῦ, πρὸς στηριγμὸν καὶ ὠφέλειαν τῆς ψυχῆς σου. Μὴ ἐκκλίνῃς οὖν ἀπὸ τῶν λόγων τούτων δεξιὰ ἢ ἀριστερά. Ὃς γὰρ ἐὰν ἀκούσῃ τοὺς λόγους τούτους, καὶ καταφρονήσῃ, κρῖμα μέγα αὐτῷ ἐστι. Σὺ δὲ, τιμιωτάτη ἀδελφὴ ἡ κτωμένη τὸ βιβλίον τοῦτο (62), δῴη σοι ὁ Θεὸς ταῦτα φυλάττειν, ἐν τούτοις ἀναστρέφεσθαι, πεφωτισμένην τὴν διάνοιαν, καθαρὸν τὸν νοῦν, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, ἵνα λάβῃς τὸν ἀμαράντινον στέφανον, ὃν ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν διὰ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

(61) Anglicanus, κατοικήσας, μετὰ ἀγγέλων χορ.

A perdurat in tui tolerantia, quia post medicum laborem, multum in te gaudebit. Beatus qui jejunaverit universo hoc tempore, quia in cœlesti Jerusalem habitabit, cum angelis choreas aget, cum prophetis et apostolis requiescet.

25. Hæc tibi scripsi, soror dilecta, quæ cum Christo choreas agis, ad fulcimentum et utilitatem animæ tuæ. Ne declines igitur a sermonibus istis ad dexteram vel ad sinistram. Quisquis enim audierit sermones istos, et despexerit, ingens illi erit damnatio. Tu autem, soror honoratissima, quæ hunc librum possides, faxit Deus ut hæc observes, in hisque verseris, illustrata mente, puro corde, illuminatis mentis oculis, ut accipias immarcescibilem coronam, quam præparavit Deus diligentibus se, per Dominum et Salvatorem nostrum Jesum Christum, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

(62) Hæc, τὸ βιβλίον τοῦτο, desunt in Basiliensi.

IN SYNOPSIN SCRIPTURÆ SACRÆ ADMONITIO.

I. *De hoc libro variæ sunt eruditorum sententiæ. Alii namque verum germanumque Athanasii esse fetum autumant, alii, nec injuria, ejus* γνησιότητα *in suspicionem vocant. Ex iis vero qui Athanasio hoc operis adjudicant, sunt qui arbitrentur Synopsin hanc Scripturæ sacræ esse illa* πυκτία τῶν θείων Γραφῶν, *quæ Constantis Augusti rogatu se adornasse, et ad ipsum imperatorem transmisisse testatur Athanasius in* Apologia ad Constantium, *num.* 4. *Nos secus existimamus ; πυκτία quippe illa* τῶν θείων Γραφῶν, *nihil esse aliud arbitramur, quam ipsam sacram Scripturam, quæ ad faciliorem legentis usum, in plura volumina compingeretur; πυκτία quippe significant* volumina. *Sic Gregor. Nazianz.* epist. ad Philagrium, *pag.* 827, πυκτίον Δημοσθενικόν *vocat, volumen operum Demosthenis, et* epist. ad Theodorum Tyanensem, *p.* 843, πυκτίον τῆς Ὠριγένους Φιλοκαλίας, *vocat librum seu volumen Origenis Philocaliæ. Insignior extat locus apud eumdem,* epist. ad Adamantium, *p.* 896, Ἰδού σοι τὰ πυκτία παρ' ἡμῶν, ἅπερ ζητεῖς, ὅσα τοὺς σῆτας διέφυγε, καὶ τὸν καπνὸν, ὑπὲρ οὗ κατέκειτο. En libros eos a nobis habes, quos postulas, eos inquam omnes, qui tineas effugerunt, fumumque supra quem siti erant. *Hinc manifestum est πυκτία* τῶν θείων Γραφῶν, *esse, non aliquod in Scripturam compositum, sed libros seu volumina Scripturarum ipsarum, quæ Athanasius transmisit ad Constantem imperatorem. Plura possemus proferre hujus rei asserendæ causa, sed hæc erunt, ni fallor, satis.*

II. *Licet porro* Synopsis *isthæc sit accurati cujusdam, et Scripturarum peritissimi scriptoris, nobis videtur non esse Athanasii. Primo namque a nemine antiquorum memoratur opus simile ab Athanasio adornatum fuisse. At certe vix potuit ab Hieronymo aliisque Patribus, iis maxime qui Scripturas explanarunt, et a Photio ipso, tam insigne opus Athanasianum prætermitti.* 2° *In nullis Athanasianis collectionibus comparet, sed ex uno tantum manuscripto Græce prodiit.* 3° *In enumerandis libris quibus in Ecclesia contradicitur, multum discrepat scriptor iste ab Athanasio; nam librum* Pastoris *nusquam memorat, quem tamen Athanasius in* Epistola festali *numerat inter illos qui in Ecclesia leguntur, alibique vocat librum* Pastoris, *utilissimum. Multi item libri inter eos quibus contradicitur in finem hujus* Synopseos *recensentur, quorum ne verbum quidem in memorata* Festali Epistola. *Ad hæc in Apocryphis Novi Testamenti numerantur in* Synopsi Κλημέντια, *seu Homiliæ Clementinæ, quarum mentionem primo reperimus diu post Athanasii ævum apud Nicephorum patriarcham. Sunt enim illæ opus diversum a* Recognitionibus, *quarum Origenes, Rufinus et alii meminere, licet ejusdem sint argumenti, et, ut videtur, postea confictæ.* 4° *Quæ de variis Scripturæ sacræ versionibus postremo loco dicuntur, ex Epiphanio* De mensuris *expressa sunt, ut nemo non videt, et ibidem nos advertimus. Responderi forsan posset, hæc postrema adjectitia esse. Sed id gratis omnino dicitur, cum consequenter ponantur in codice unde* Synopsis *isthæc prodiit : et alioquin tanta ubique appareat hujus scriptoris diligentia, ut nihil omnino omittendum censuerit; quare et quæ de versionibus leguntur, et quæ postea de amissis libris in Scriptura veteri memoratis tractantur, unius ejusdem* Synopseos *scriptoris esse arbitramur.* 5° *Licet in simplici recensione eorum quæ in Scripturis sacris continentur, qualis est ista Synopsis, vix styli genus et ratio deprehendi queat, quisquis tamen Athanasianæ orationi assuetus erit, non*

uno loco diversa loquendi genera animadvertet. In Athanasio enim τὸ δριμὺ *ubique comparet, ut ait Photius, hic vero scriptor multitudine verborum epithetorumque superaffluit. Exempli causa, post factam priorem librorum Scripturæ enumerationem, quibusdam præmissis ita habet :* Ἐπεί τοί γε ὕστερον κατὰ τὴν ἐκείνων ἀκολουθίαν καὶ συμφωνίαν ἄλλα μυρία καὶ ἀναρίθμητα βιβλία ἐξεπονήθησαν ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς μεγάλων καὶ σοφωτάτων θεοφόρων Πατέρων, εἰς μαρτυρίαν τῶν προλαβόντων καὶ διαφώτισιν. *Quæ sane et multa his similia quivis emunctæ naris homo non Athanasii, sed alterius cujusdam scriptoris Athanasio ætate inferioris esse censuerit. Nam Græci sequioris ævi epithetis et verborum multitudine gaudebant. Insuper nonnullæ voces hic exstant quas nonnisi post Athanasii ætatem usitatas reperimus, quale est, illud in cap. de libro Judicum,* ποσοῦνται *pro* numerantur, *et alibi,* συμποσοσουμένων. *Cyrill. Alex.* ποσοῦσθαι *usurpat, nec antea vocem illam me reperisse memini : in* Logarica *item Alexii Comneni a nobis edita legimus* συμποσούντων, *eadem sententia : quod conjecturæ tantum loco ponimus. Hæc in causa nobis fuere, ut* Synopsin
96 Scripturæ sacræ *inter dubia et suspecta opera recenseremus. Mittimus alia quædam argumenta, a nonnullis allata, ut* Synopsin *Athanasio abjudicarent, quæ minoris momenti esse arbitramur.*

III. *Theodorus porro Balsamon ad canonem 27 synod. Carthag., p. 636, memorat canonica Athanasii et Amphilochii, indicatque ibi veros et canonicos contineri Scripturæ libros.* Κανονικά *vero ista autumant nonnulli esse hanc* Scripturæ synopsin : *sed nusquam reperimus hunc librum, canonicum seu* κανονικά, *appellari;* κανονικά *igitur Athanasii et Amphilochii, sunt epistolæ seu alia opuscula eorumdem Patrum, quæ in collectionibus canonum Græcis locum habent, et vocantur illic ut plurimum epistolæ canonicæ : ejusmodi sunt tres epistolæ Athanasii quæ ex canonum collectione desumptæ sunt et ad calcem primi tomi a nobis repositæ, in quarum secunda, cui titulus,* Epistola festalis, *habetur catalogus librorum Scripturæ, ad quem hic haud dubie respicit Theodorus Balsamon, in iisdemque collectionibus Canonum mss. exstat carmen Amphilochii, in quo recensentur canonici Scripturæ libri, quo spectat idem Theod. Balsamon. Cæterum tres epistolæ illæ Athanasii, pariterque carmen Amphilochii, cusa sunt in postrema* Collectione canonum *Anglicana, secundo tomo inter Epistolas canonicas.*

IV. *Eximia sane est hæc* Synopsis, *cujuscunque tandem sit auctoris, et tanta cura, sagacitate, eruditione elaborata, ut nihil supra. Non modo quippe singuli Scripturæ libri accuratissime in ea recensentur et in epitomen aptissime rediguntur ; sed multa disquiruntur quæ spectant chronologiam, librorum Scripturæ auctores, nominis singulorum librorum rationem et causam, variarum versionum historiam paucis comprehensam. Demum nihil pene retro reliquisse videtur scriptor iste, quod vir Græce solum eruditus præstare possit. Multæ porro mendæ in nominibus maxime propriis, uti solitum est, irrepserant, quas quoad licuit emendavimus : et ad finem non pauca quæ Latine tantum cusa erant in prius editis, ex manuscriptis desumpta Græce edidimus.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΝΟΨΙΣ ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ, ΠΑΛΑΙΑΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ.

—

S. P. N. ATHANASII

BREVIS DIVINÆ SCRIPTURÆ VETERIS AC NOVI TESTAMENTI SYNOPSIS, ID EST COMPENDIUM.

—

1. Omnis nostrum Christianorum Scriptura, divinitus inspirata est, librosque habet non indefinitos, sed definitos, ac certo canone comprehensos. Et Veteris quidem Testamenti hi sunt :

Genesis, cujus initium est : « In principio fecit Deus cœlum et terram. »

Exodus, cujus initium est : « Hæc sunt nomina filiorum Israel, qui in Ægyptum ingressi sunt. »

Leviticus, cujus principium est : « Et vocavit Dominus Moysen, et locutus est illi in tabernaculo testimonii. »

Numeri, cujus initium est : « Et locutus est Dominus ad Moysen, in solitudine Sina, in tabernaculo testimonii. »

A **1.** Πᾶσα Γραφὴ ἡμῶν Χριστιανῶν, θεόπνευστός ἐστιν. Οὐκ ἀόριστα δὲ, ἀλλὰ μᾶλλον ὡρισμένα καὶ κεκανονισμένα ἔχει τὰ βιβλία. Καὶ ἔστι τῆς μὲν Παλαιᾶς Διαθήκης ταῦτα·

Γένεσις, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. »

Ἔξοδος, οὗ ἡ ἀρχή· « Ταῦτα τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ τῶν εἰσπορευομένων εἰς Αἴγυπτον. »

Λευϊτικὸν, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐκάλεσε Μωϋσῆν, καὶ ἐλάλησε Κύριος αὐτῷ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου. »

Ἀριθμοὶ, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ Σινᾶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου. »

Δευτερονόμιον, οὗ ἡ ἀρχή· « Οὗτοι οἱ λόγοι, οὓς A ἐλάλησε Μωϋσῆς παντὶ Ἰσραὴλ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ἐν τῇ ἐρήμῳ, πρὸς δυσμαῖς, πλησίον τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. »

Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, οὗ ἡ ἀρχή· « (63) Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευτὴν δούλου Κυρίου, εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ, υἱῷ Ναυῆ, λειτουργῷ Μωϋσῆ, λέγων. »

Κριταί, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευτὴν Ἰησοῦ, καὶ ἐπηρώτησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ (64) ἐν Κυρίῳ λέγοντες· Τίς ἀναβήσεται πρὸς τοὺς Χαναναίους ἀφηγούμενος; »

Ῥοὺθ, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κρίνειν τοὺς κριτὰς, ἐγένετο λιμὸς ἐν τῇ γῇ. »

Βασιλειῶν πρώτη καὶ δευτέρα, εἰς ἓν ἀριθμούμεναι βιβλίον. Καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχή· « Καὶ ἄνθρωπος ἐξ Ἀρμαθαῒμ Σιφὰ, ἐξ ὄρους Ἐφραῒμ, καὶ ὄνο- B μα αὐτῷ Ἐλκανὰ, υἱὸς Ἱερεμεὴλ, (65) υἱοῦ Ἠλεί. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχή· « Ἐγένετο μετὰ τὸ ἀποθανεῖν Σαοὺλ, καὶ Δαβὶδ ἀνέστρεψε τύπτων τὸν Ἀμαλήκ. »

Βασιλειῶν τρίτη καὶ τετάρτη, εἰς ἓν πάλιν ἀριθμούμεναι βιβλίον. Καὶ τῆς μὲν τρίτης ἡ ἀρχή· « Καὶ ὁ βασιλεὺς Δαβὶδ πρεσβύτερος, προβεβηκὼς ἡμέραις· καὶ περιέβαλλον αὐτὸν ἱματίοις, καὶ οὐκ ἐθερμαίνετο. »

Τῆς δὲ τετάρτης ἡ ἀρχή· « Καὶ ἠθέτησε Μωὰβ ἐν Ἰσραὴλ, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν Ἀχαάβ. »

Παραλειπομένων πρῶτον καὶ δεύτερον, εἰς ἓν ἀριθμούμενα βιβλίον. Καὶ ἔστι τοῦ μὲν πρώτου ἡ ἀρχή· « Ἀδὰμ, Σὴθ, Ἐνὼς, Καϊνᾶν, Μαλελεὴλ, Ἰαρὲδ, C Ἐνὼχ, Μαθουσάλα, Λάμεχ, Νῶε. »

Τοῦ δὲ δευτέρου ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐνίσχυσε Σαλομὼν υἱὸς Δαβὶδ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐμεγάλυνεν αὐτὸν εἰς ὕψος. »

Ἔσδρας πρῶτος καὶ δεύτερος, εἰς ἓν ἀριθμούμενοι βιβλίον. Καὶ τοῦ μὲν πρώτου ἀρχή· « (66) Καὶ ἤγαγεν Ἰωσίας τὸ Πάσχα ἐν Ἱερουσαλὴμ τῷ Κυρίῳ ἑαυτοῦ τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου. »

Τοῦ δὲ δευτέρου ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Κύρου τοῦ βασιλέως Περσῶν, τοῦ τελεσθῆναι λόγον ἀπὸ στόματος Ἱερεμίου, ἐξήγειρε Κύριος τὸ πνεῦμα Κύρου τοῦ βασιλέως Περσῶν. »

Ψαλτήριον Δαβιτικὸν, ἔχον ψαλμοὺς ρνα'· οὗ ἡ D ἀρχὴ, ἤγουν ὁ πρῶτος ψαλμός· « Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν. »

Παροιμίαι Σολομῶντος (67), οὗ ἡ ἀρχή· « Παροιμίαι Σολομῶντος υἱοῦ Δαβὶδ, ὃς ἐβασίλευσεν ἐν Ἰσραὴλ, γνῶναι σοφίαν καὶ παιδείαν. »

Ἐκκλησιαστὴς τοῦ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή· « Ῥήματα

Deuteronomium, cujus initium est : « Isti sunt sermones, quos locutus est Moyses ad omnem Israelem trans Jordanem, in solitudine ad occasum, prope mare Rubrum. »

Jesus filius Nave, cujus initium est : « Et factum est post mortem servi Domini, dixit Dominus ad Jesu, filium Nave, famulum Moysis. »

Judices, cujus initium est : « Et factum est post mortem Jesu, et interrogarunt filii Israel Dominum, dicentes : Quis ascendet dux adversus Chananæos ? »

Ruth, cujus initium est : « Et factum est, cum judicarent judices, facta est fames in terra. »

Regum, primus et secundus, in unum computantur librum, et primi quidem initium est · « Et homo erat ex Armathaim Sipha, de monte Ephraim, et nomen illi Elcana, filius Jeremeel, filii Heli. »

Secundi vero initium est : « Et factum est post mortem Saulis, David percusso Amalec reversus est. »

Regum tertius et quartus, et ipsi pro uno connumerantur libro. Et tertii quidem initium est : « Et rex David senior, ætate jam grandis erat. Et operiebant eum vestibus, nec tamen calefiebat. »

Quarti vero principium est : « Et prævaricatus est Moab adversus Israelem, post mortem Achab. »

Paralipomenon primus et secundus, pro uno 97 libro computantur: Et primi quidem initium est : « Adam, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Jared, Enoch, Mathusala, Lamech, Noe. »

Secundi vero initium : « Et confirmatus est Salomon filius Davidis in regno suo. Et Dominus Deus ipsius cum ipso, et magnificavit eum ad sublime usque. »

Esdras primus et secundus uno comprehenduntur volumine. Et primi quidem initium est : « Et obtulit Josias Pascha in Jerusalem Domino suo, quarta decima die mensis primi. »

Secundi vero : « Et in primo anno Cyri regis Persarum, ut adimpleretur sermo, qui ab ore Jeremiæ processerat, excitavit Dominus spiritum Cyri regis Persarum. »

Psalterium Davidicum, habens psalmos CLI. Cujus initium est : « Beatus vir qui non ambulavit in consilio impiorum. »

Parabolæ Salomonis, cujus principium est : « Parabolæ Salomonis, filii Davidis : qui regnavit in Israel, ad cognoscendam sapientiam et disciplinam. »

Ecclesiastes ejusdem, cujus initium est : « Verba

(63) Initium Josue sic habet : Καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν τελευτὴν Μωϋσῆ, εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ, υἱῷ Ναυῆ, τῷ ὑπουργῷ Μωϋσῆ, λέγων.

(64) In Græco Scripturæ textu legitur, διὰ τοῦ Κυρίου.

(65) Græcus Scripturæ textus, υἱοῦ Ἠλιοῦ. In Græco Scripturæ textu legitur semper, Δαυΐδ cum υ.

(66) Qui dicitur Esdræ primus in Græcis exemplaribus hic tertius est in Bibliis nostris, et jam inter apocrypha computatur. Inchoaturque a XXXV capite Paralipomenon, nec legitur in Hebraico. Qui autem secundus hic dicitur, primus est in Hebraico textu.

(67) In Græcis Scripturæ exemplaribus legitur, Σαλομών, hic et inferius.

Ecclesiastæ, filii Davidis regis Israel in Jerusalem. Vanitas vanitatum et omnia vanitas. »

Canticum canticorum, ejusdem, cujus principium est : « Canticum canticorum, quod est Salomoni. Osculetur me osculis oris sui, quia meliora sunt ubera tua vino. »

Job, cujus principium est : « Homo quidam erat in regione Ausitide, nomine Job. Et erat homo ille inculpatus et religiosus. »

Duodecim Prophetæ, uno volumine comprehensi. Sunt autem isti, Osee primus, cujus initium est : « Sermo Domini, qui factus est ad Osee filium Beeri, in diebus Oziæ et Joatham et Achaz, et Ezechiæ, regum Juda, et in diebus Jeroboam, filii Joas, regis Israel. Principium sermonis Domini in Osee. »

Deinde Amos, cujus principium est : « Sermones Amos, qui facti sunt in Accarim, ex Thecua, quos vidit super Jerusalem, in diebus Oziæ regis Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas, regis Israel, biennio ante terræ motum. »

Michæas, cujus principium est : « Et factus est sermo Domini ad Michæam Morathitem, in diebus Joatham et Achaz et Ezechiæ regum Juda, quem vidit super Samariam et Jerusalem. »

Joel, cujus initium est : « Sermo Domini, qui factus est ad Joelem, filium Bathuel. Audite hæc omnia, senes, et auribus percipite, omnes habitatores terræ. »

Abdias, cujus principium est : « Visio Abdiæ : Hæc dicit Dominus Deus ad Idumæam. »

Jonas, cujus initium est : « Et factus est sermo Domini ad Jonam filium Amathi, dicens : Surge et vade in Niniven civitatem magnam. »

Nahum, cujus initium est : « Assumptio Ninive, liber visionis Nahum Elcesæi. »

Ambacum, cujus initium est : « Assumptio, quam vidit Ambacum propheta. »

Sophonias, cujus initium est : « Sermo Domini, qui factus est ad Sophoniam filium Chus, filii Godoliæ, filii Amoriæ, filii Ezekiæ, in diebus Josiæ, filii Amos, regis Juda. »

Aggæus, cujus initium est : « In anno secundo Darii regis, mense sexto, die prima mensis, factus est sermo Domini in manu Aggæi prophetæ dicens. »

Zacharias, cujus initium est : « In octavo mense, anno secundo Darii, factus est sermo Domini ad Zachariam, filium Barachiæ, filii Addo, prophetam, dicens. »

98 Malachias, cujus initium est : « Assumptio sermonis Domini ad Israel in manu angeli ejus. »

Hi sunt duodecim prophetæ uno volumine comprehensi. Sequuntur reliqui quatuor, quorum cuique proprium annumeratur volumen. Et hi sunt :

Isaias, cujus initium est : « Visio, quam vidit

A Ἐκκλησιαστοῦ, υἱοῦ Δαβὶδ, βασιλέως Ἰσραὴλ ἐν Ἰερουσαλήμ. Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης. »

Ἆσμα ᾀσμάτων τοῦ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἆσμα ᾀσμάτων, ὅ ἐστι τῷ Σολομών. Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἀγαθοὶ μαστοί σου ὑπὲρ οἶνον. »

Ἰὼβ, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἄνθρωπός τις ἦν ἐν χώρᾳ Αὐσέτιδι (68), ᾧ ὄνομα Ἰὼβ, καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἄμεμπτος καὶ θεοσεβής. »

Προφῆται δώδεκα, εἰς ἓν ἀριθμούμενοι βιβλίον. Εἰσὶ δὲ οὗτοι, Ὠσηὲ πρῶτος, οὗ ἡ ἀρχή· « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ὠσηὲ, τὸν τοῦ Βεηρὶ, ἐν ἡμέραις Ὀζίου, καὶ Ἰωαθὰμ, καὶ Ἀχὰζ, καὶ Ἐζεκίου βασιλέων Ἰούδα, καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοὰμ τοῦ Ἰωᾶς, B βασιλέως Ἰσραήλ. Ἀρχὴ λόγου Κυρίου ἐν Ὠσηέ. »

Εἶτα Ἀμὼς, οὗ ἡ ἀρχή· « Λόγοι Ἀμὼς, οἳ ἐγένοντο ἐν Ἀκκαρεὶμ, ἐκ Θεκουὲ, οὓς εἶδεν ὑπὲρ Ἱερουσαλὴμ ἐν ἡμέραις Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοὰμ τοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ, πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. »

Μιχαίας, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Μιχαίαν τὸν τοῦ Μωραθὶ ἐν ἡμέραις Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχὰζ, καὶ Ἐζεκίου βασιλέων Ἰούδα, ὑπὲρ ὧν εἶδε περὶ Σαμαρείας καὶ Ἱερουσαλήμ. »

Ἰωὴλ, οὗ ἡ ἀρχή· « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ἰωὴλ τὸν τοῦ Βαθουήλ. Ἀκούσατε δὴ ταῦτα πάντα οἱ πρεσβύτεροι, καὶ ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν. »

Ἀβδιοῦ (69), οὗ ἡ ἀρχή· « Ὅρασις Ἀβδιοῦ· Τάδε C λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῇ Ἰδουμαίᾳ. »

Ἰωνᾶς, οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν τὸν τοῦ Ἀμαθὶ, λέγων· Ἀνάστηθι καὶ πορεύθητι εἰς Νινευὶ (70) τὴν πόλιν τὴν μεγάλην. »

Ναοὺμ, οὗ ἡ ἀρχή· « Λῆμμα Νινευί. Βίβλος ὁράσεως Ναοὺμ τοῦ ἐν Ἐλκεσαί. »

Ἀμβακοὺμ, οὗ ἡ ἀρχή· « Τὸ λῆμμα ὃ εἶδεν Ἀμβακοὺμ ὁ προφήτης. »

Σοφωνίας, οὗ ἡ ἀρχή· « Λόγος Κυρίου, ὃς ἐγενήθη πρὸς Σοφωνίαν τὸν τοῦ Χοὺς (71), υἱὸν Γοδολίου τοῦ Ἀμορίου τοῦ Ἐζεκίου, ἐν ἡμέραις Ἰωσίου υἱοῦ Ἀμὼς βασιλέως Ἰούδα. »

Ἀγγαῖος, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ, μιᾷ τοῦ D μηνὸς, ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐν χειρὶ Ἀγγαίου προφήτου λέγων. »

Ζαχαρίας, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἐν τῷ ὀγδόῳ μηνὶ ἔτους δευτέρου ἐπὶ Δαρείου ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐπὶ Ζαχαρίαν, τὸν τοῦ Βαραχίου, υἱὸν Ἀδδὼ τὸν προφήτην, λέγων. »

Μαλαχίας, οὗ ἡ ἀρχή· « Λῆμμα λόγου Κυρίου ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ ἀγγέλου αὐτοῦ. »

Οὗτοι μὲν οὖν οἱ δώδεκα εἰς ἓν βιβλίον. Ἑξῆς δὲ ἕτεροι τέσσαρες, πρὸς ἓν ἕκαστος βιβλίον, οὗτοι·

Ἡσαΐας, οὗ ἡ ἀρχή· « Ὅρασις, ἣν εἶδεν Ἡσαΐας ὁ τοῦ Ἐλκεσαίου.

(68) Græcus Scripturæ textus, Αὐσίτιδι.
(69) In Græco Scripturæ textu legitur, Ὀβδιού.
(70) Græc. Script. Νινευή, et sic inferius. Mox,

(71) Græcus Scripturæ text. Χουσί. Infra in Græco Scripturæ textu legitur, υἱοῦ Ἀμώς.

υἱὸς Ἀμὼς, ἣν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχὰζ, καὶ Ἐζεκίου, οἳ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας. Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. »

Ἱερεμίας, οὗ ἡ ἀρχή· « Τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐγένετο ἐπὶ Ἱερεμίαν τὸν τοῦ Χελκίου, ὃς ἦν ἐκ τῶν ἱερέων. »

Ἐζεκιὴλ (72), οὗ ἡ ἀρχή· « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ τριακοστῷ ἔτει ἐν τῷ τετάρτῳ μηνὶ, καὶ ἐγὼ ἤμην ἐν μέσῳ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Χοβάρ, καὶ ἠνοίχθησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ εἶδον ὁράσεις Θεοῦ. »

Δανιὴλ, οὗ ἡ ἀρχή· « (73) Καὶ ἦν ἀνὴρ οἰκῶν ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ὄνομα αὐτῷ Ἰωακεὶμ, καὶ ἔλαβε γυναῖκα ᾗ ὄνομα Σουσάννα, θυγάτηρ Χελκίου, καλὴ σφόδρα καὶ φοβουμένη τὸν Κύριον. »

2. Ὁμοῦ τὰ κανονιζόμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης βιβλία εἴκοσι δύο, ἰσάριθμα τοῖς γράμμασι τῶν Ἑβραίων. Τοσαῦτα γάρ εἰσι παρ' αὐτοῖς τὰ στοιχεῖα.

Ἐκτὸς δὲ τούτων εἰσὶ πάλιν ἕτερα βιβλία τῆς αὐτῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, οὐ κανονιζόμενα μὲν, ἀναγινωσκόμενα δὲ μόνον τοῖς κατηχουμένοις ταῦτα·

Σοφία Σολομῶνος, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἀγαπήσατε δικαιοσύνην, οἱ κρίνοντες τὴν γῆν. »

Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ, οὗ ἡ ἀρχή· « Πᾶσα σοφία παρὰ Κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστιν εἰς τὸν αἰῶνα. »

Ἐσθὴρ, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἔτους δευτέρου (74), βασιλεύοντος Ἀρταξέρξου τοῦ μεγάλου, τῇ μιᾷ τοῦ Νεισὰν ἐνύπνιον εἶδε Μαρδοχαῖος ὁ τοῦ Ἰαείρου τοῦ Σεμεεὶ τοῦ Κισαίου, ἐκ φυλῆς Βενιαμίν. »

Ἰουδὴθ, οὗ ἀρχή· « Ἔτους δωδεκάτου τῆς βασιλείας Ναβουχοδονόσωρ, ὃς ἐβασίλευσεν Ἀσσυρίων ἐν Νινευὶ, τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ, ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀρφαξὰδ, ὃς ἐβασίλευσε Μήδων ἐν Ἐκβατάνοις. »

Τωβὶτ, οὗ ἡ ἀρχή· « Βίβλος λόγων Τωβὶτ, τοῦ Τωβιὴλ, τοῦ Ἀνανιὴλ, τοῦ Ἀδουὴλ, τοῦ Γαβαὴλ, ἐκ τοῦ σπέρματος Ἀσιὴλ (75), ἐκ τῆς φυλῆς Νεφθαλεὶμ, ὃς ᾐχμαλωτεύθη ἐν ἡμέραις Ἐννεμεσάρου τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων. »

Τοσαῦτα καὶ τὰ μὴ κανονιζόμενα. Τινὲς μέντοι τῶν παλαιῶν εἰρήκασι κανονίζεσθαι παρ' Ἑβραίοις καὶ τὴν Ἐσθήρ· καὶ τὴν μὲν Ῥοὺθ, μετὰ τῶν Κριτῶν ἑνουμένην, εἰς ἓν βιβλίον ἀριθμεῖσθαι· τὴν δὲ Ἐσθὴρ εἰς ἕτερον ἕν· καὶ οὕτω πάλιν εἰς εἴκοσι δύο συμπληροῦσθαι τὸν ἀριθμὸν τῶν κανονιζομένων παρ' αὐτοῖς βιβλίων.

3. Καὶ τὰ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης βιβλία, τά τε κανονιζόμενα καὶ τὰ μὴ κανονιζόμενα, τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα.

Τὰ δὲ τῆς Καινῆς Διαθήκης, πάλιν ὡρισμένα τε καὶ κεκανονισμένα βιβλία, ταῦτα·

Κατὰ Ματθαῖον, οὗ ἡ ἀρχή· « Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Ἀβραάμ. »

A Isaias filius Amos, quam vidit adversus Judæam, et adversus Jerusalem, in regno Oziæ, et Joatham, et Achaz, et Ezechiæ, qui regnarunt in Judæa. Audi, cœlum, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est. »

Jeremias, cujus initium est: « Verbum Dei, quod factum est ad Jeremiam filium Chelkiæ, qui erat ex sacerdotibus. »

Ezechiel, cujus principium est: « Et factum est in anno tricesimo, mense quarto, et ego eram in medio captivitatis ad flumen Chobar, et aperti sunt cœli: et vidi visiones Dei. »

Daniel, cujus exordium est: « Et erat vir habitans in Babylone, et nomen illi Joakim, et accepit uxorem, nomine Susannam filiam Chelkiæ, pul-
B chram valde, ac timentem Dominum. »

2. Sunt itaque canonici Veteris Testamenti libri numero viginti duo, litteris Hebraicis numero pares. Totidem enim apud illos sunt elementa.

Præter istos autem sunt adhuc alii ejusdem Veteris Testamenti libri non canonici, qui catechumenis tantum leguntur. Scilicet.

Sapientia Salomonis, cujus exordium est: « Diligite justitiam, qui judicatis terram. »

Sapientia Jesu filii Sirach, cujus initium est: « Omnis sapientia a Domino est, et cum ipso est in sæculum. »

Esther, cujus initium est: « Anno secundo, regnante Artaxerxe Magno, una die mensis Nisan,
C somnium vidit Mardochæus, filius Jairi, filii Semei, filii Kisæi, ex tribu Benjamin. »

Judith, cujus principium est: « Anno duodecimo regni Nabuchodonosor, qui in Assyria regnavit, in Ninive civitate magna, in diebus Arphaxad, qui Medorum rex fuit in Ecbatanis. »

Tobit, cujus exordium est: « Liber sermonum Tobit, filii Tobiel, filii Ananiel, filii Aduel, filii Gabael, ex semine Asiel de tribu Nephthalim: qui in captivitatem adductus fuit in diebus Ennemesari regis Assyriorum. »

Tot sunt libri Veteris Testamenti non canonici. Quidam vero ex veteribus, apud Hebræos pro canonicis reputari dixerunt, librum Esther; et historiam Ruth cum historiis Judicum uno libro com-
D prehendi et annumerari: Esther vero pro alio libro computari: atque ita rursus numerum viginti duo canonicorum librorum, apud illos compleri volunt.

3. Et tot quidem sunt et ejusmodi cum in canone, tum extra canonem, Veteris Testamenti libri.

Novi vero, determinati et canonici sunt isti:

Secundum Matthæum, cujus initium est: « Liber generationis Jesu Christi, filii Abraham. »

(72) In Græco Scripturæ textu, Ἰεζεκιήλ. Mox in Græco Scripturæ textu legitur, τετάρτῳ μηνὶ, πέμπτῃ τοῦ μηνός.

(73) Nec in Græcis, nec in Latinis exemplaribus prophetia Danielis jam incipit a Susannæ historia, in Græco Script. jam legitur, Σωσάννα.

(74) Hæc non habentur in Hebraico textu. In Vulgata autem leguntur, cap. 11.

(75) In Græco Scripturæ textu legitur, Ἀσιήλ.

Secundum Marcum, cujus initium est: « Principium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei: sicut scriptum est in Isaia propheta: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam. »

Secundum Lucam, cujus initium est: « Quoniam multi conati sunt contexere narrationem de iis rebus, quæ certissimæ sunt inter nos fidei. »

Secundum Joannem, cujus principium est: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. »

99 Acta apostolorum, quorum principium est: « Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cœpit Jesus facere et docere. »

Catholicæ Epistolæ diversorum apostolorum, omnes numero septem, uno comprehensæ volumine.

Jacobi una cujus principium est: « Jacobus Dei ac Domini nostri Jesu Christi servus, duodecim tribubus quæ sunt in dispersione, salutem. »

Petri duæ, et prioris quidem initium est: « Petrus apostolus Jesu Christi, electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ et Bithyniæ, secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam et aspersionem sanguinis Jesu Christi, gratia vobis et pax multiplicetur. »

Posterioris vero initium: « Simeon Petrus et apostolus Jesu Christi, his qui coæqualem fidem nobiscum sortiti sunt, in justitia Domini nostri Jesu Christi. »

Joannis tres, et primæ quidem initium est: « Quod erat ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, et manus nostræ contrectaverunt, de verbo vitæ. »

Secundæ vero initium: « Senior Electæ dominæ, et filiis ipsius, quos ego diligo in veritate. »

Tertiæ exordium: « Senior Gaio dilecto, quem ego diligo in veritate. »

Judæ una, cujus initium est: « Judas Jesu Christi servus, frater vero Jacobi, dilectis in Deo Patre, et Jesu Christo servatis, vocatis. »

Pauli apostoli epistolæ quatuordecim, in unum volumen enumeratæ.

Prima, ad Romanos, cujus principium est: « Paulus servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei. »

Ad Corinthios duæ, primæ initium est: « Paulus vocatus Apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi. »

Secundæ principium est: « Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi. »

Quarta, ad Galatas, cujus principium est: « Paulus apostolus non ab hominibus, neque per

A Κατὰ Μάρκον, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· καθὼς γέγραπται ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ τῷ προφήτῃ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου. »

Κατὰ Λουκᾶν, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. »

Κατὰ Ἰωάννην, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν, ὃ γέγονεν. »

Πράξεις τῶν ἀποστόλων, οὗ ἡ ἀρχή· « Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάντων, ὦ Θεόφιλε,
B ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. »

Καθολικαὶ Ἐπιστολαὶ διαφόρων ἀποστόλων, αἱ πᾶσαι ἑπτὰ, εἰς ἓν ἀριθμούμεναι βιβλίον.

Ἰακώβου μία, ἧς ἡ ἀρχή· « Ἰάκωβος Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ταῖς δώδεκα φυλαῖς ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, χαίρειν. »

Πέτρου δύο· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχή· « Πέτρος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας, καὶ Βιθυνίας, κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ Πατρὸς, ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος, εἰς ὑπακοὴν καὶ ῥαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχή· « Συμεὼν Πέτρος καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῖς ἰσότιμον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
C Χριστοῦ. »

Ἰωάννου τρεῖς· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχή· « Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχή· « Ὁ πρεσβύτερος ἐκλεκτῇ κυρίᾳ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς, οὓς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ. »

Τῆς δὲ τρίτης ἡ ἀρχή· « Ὁ πρεσβύτερος Γαΐῳ τῷ ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ. »

Ἰούδα μία, ἧς ἡ ἀρχή· « Ἰούδας Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου, τοῖς ἐν Θεῷ Πατρὶ ἠγαπημένοις, καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς. »

Παύλου ἀποστόλου ἐπιστολαὶ ιδ', εἰς ἓν ἀριθμού-
D μεναι βιβλίον.

(76) Ἐν πρώτῃ, ἡ πρὸς Ῥωμαίους, ἧς ἡ ἀρχή· « Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ.

Πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχή· « Παῦλος κλητὸς Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφὸς, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχή· « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ. »

Τετάρτη πρὸς Γαλάτας, ἧς ἡ ἀρχή· « Παῦλος ἀπόστολος οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων,

(76) Forte, ὧν πρώτῃ.

ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ καὶ Πατρός. »

Πέμπτη πρὸς Ἐφεσίους, ἧς ἡ ἀρχή· « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. »

Ἕκτη πρὸς Φιλιππησίους, ἧς ἡ ἀρχή· « Παῦλος καὶ Τιμόθεος, δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Φιλίπποις, σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις. »

Ἑβδόμη πρὸς Κολασσαεῖς, ἧς ἡ ἀρχή· « Παῦλος ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, τοῖς ἐν Κολασσαῖς ἁγίοις καὶ πιστοῖς ἀδελφοῖς ἐν Χριστῷ. »

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς δύο· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχή· « Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος, τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων, ἐν Θεῷ Πατρὶ καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχή· « Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος, τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων, ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡμῶν καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. »

Δεκάτη ἡ πρὸς Ἑβραίους, ἧς ἡ ἀρχή· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. »

Πρὸς Τιμόθεον δύο· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἀρχη· « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, Τιμοθέῳ γνησίῳ τέκνῳ ἐν πίστει. »

Τῆς δὲ δευτέρας ἡ ἀρχή· « Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Τιμοθέῳ ἀγαπητῷ τέκνῳ. »

Τρισκαιδεκάτη, ἡ πρὸς Τίτον, ἧς ἀρχή· « Παῦλος δοῦλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας, τῆς κατ' εὐσέβειαν ἐν ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου. »

Τεσσαρεσκαιδεκάτη, ἡ πρὸς Φιλήμονα, ἧς ἡ ἀρχή· « Παῦλος δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν.

Ἐπὶ τούτοις ἐστὶ καὶ ἡ Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ θεολόγου, δεχθεῖσα ὡς ἐκείνου καὶ ἐγκριθεῖσα ὑπὸ πάλαι ἁγίων καὶ πνευματοφόρων Πατέρων, οὗ ἡ ἀρχή· « Ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει, καὶ ἐσήμανεν, ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ. »

4. Τοσαῦτα καὶ τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης βιβλία τά γε κανονιζόμενα, καὶ τῆς πίστεως ἡμῶν οἱονεὶ ἀκροθίνια ἢ ἄγκυραι καὶ ἐρείσματα· ὡς παρ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, τῶν καὶ συγγενομένων ἐκείνῳ καὶ ὑπ' αὐτοῦ μαθητευθέντων, γραφέντα καὶ ἐκτεθέντα. Ἐπεί τοί γε ὕστερον κατὰ τὴν ἐκείνων ἀκολουθίαν καὶ συμφωνίαν ἄλλα μυρία καὶ ἀναρίθμητα βιβλία ἐξεπονήθησαν ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς μεγάλων καὶ σοφωτάτων θεοφόρων Πατέρων εἰς μαρτυρίαν τῶν προλαβόντων καὶ διαφώτισιν· περὶ ὧν οὐ νῦν λόγος, ὡς παμπόλλων καὶ ἀορίστων, καὶ ἅμα

A homines; sed per Jesum Christum et Deum Patrem. »

Quinta, ad Ephesios, cujus initium est : « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, sanctis qui sunt Ephesi, et fidelibus in Christo Jesu. »

Sexta, ad Philippenses, cujus exordium est : « Paulus et Timotheus, servi Jesu Christi, omnibus sanctis, qui sunt Philippis, cum episcopis et diaconis. »

Septima, ad Colossenses, cujus exordium est : « Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Timotheus frater, his qui sunt Colossis, sanctis ac fidelibus fratribus in Christo. »

Ad Thessalonicenses duæ, primæ initium est : « Paulus et Silvanus et Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium, in Deo Patre, et Domino Jesu Christo. »
B

Secundæ initium : « Paulus et Silvanus et Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium, in Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. »

Decima, ad Hebræos, cujus exordium est : « Multifariam et multis modis olim Deus locutus patribus per prophetas, novissime extremis diebus locutus est nobis in Filio. »

Ad Timotheum duæ, primæ initium est : « Paulus apostolus Jesu Christi, secundum præceptum Dei Salvatoris nostri et Christi Jesu, qui est spes nostra, Timotheo germano filio in fide. »

Secundæ vero initium est : « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, juxta promissionem vitæ, quæ est in Christo Jesu, Timotheo dilecto filio. »
C

Tertia decima, ad Titum, cujus initium est : « Paulus servus Dei, apostolus vero Jesu Christi, secundum fidem **100** electorum Dei, et agnitionem veritatis ejus, quæ est secundum pietatem in spe vitæ æternæ. »

Quarta decima, ad Philemonem, cujus initium est : « Paulus vinctus Jesu Christi et Timotheus frater Philemoni dilecto et adjutori nostro. »

Est præterea et Apocalypsis Joannis theologi, a priscis sanctis, et Spiritum Dei gestantibus Patribus, velut quæ illius sit, accepta et approbata, cujus principium est : « Apocalypsis Jesu Christi, quam dedit illi Deus, ut ostendat servis suis quæ oporteat fieri cito, et significavit mittens per angelum suum servo suo Joanni. »
D

4. Hi sunt et tot Novi Testamenti libri canonici, et fidei nostræ veluti primitiæ quædam, vel anchoræ et sustentacula, utpote ab ipsis apostolis Christi, qui et cum illo conversati, et ab eo edocti sunt, conscripti et editi. Quanquam postea ad istorum normam et consonantiam, et alii innumeri sunt a magnis, sapientissimis, deiferis Patribus, temporum successu, ad præmissorum testimonium et illustrationem elaborati : de quibus nunc nobis non est sermo, cum sint admodum multi et infiniti, simulque omnes ejusdem normæ, veteres illos subse-

quantur, eademque exponant, atque declarent.

In istis itaque, sicut dictum est, comprehensi sunt omnes cum Veteris, tum Novi Testamenti libri, quos paucis, quod ad numerum tantum attinet, jam perstrinximus: deinceps vero de iisdem libris fusius nobis agendum est; a quo scilicet singuli conscripti sint, et unde quisque habeat quod sortitus est nomen: quidque in se contineat, summatim et compendiose, juxta præmissum ordinem, singulis ex nomine descriptis, exponendum est.

Liber I. Genesis.

5. Liber hic Geneseos, Moysis est, qui ea, quæ in illo continentur, ex jussu Domini locutus est et scripsit. Vocatur autem hoc nomine, quod et universorum, cœli pariter ac terræ, hominumque et omnium eorum quæ videntur generationem, et ipsam paradisi plantationem complectatur. Enarrat autem, quod primo die facta sit lux: altero firmamentum, quod Deus cœlum vocavit: tertio, quod congregatæ sint aquæ, visaque arida, et collectiones aquarum vocaverit maria, aridam vero, terram: terraque germinaverit herbam feni, et omne lignum: quarto, quod processerit sol et luna, et universus astrorum chorus: quinto, quod facta sit volucrium, piscium, et cetorum quæ in aquis sunt, generatio: sexto, quod facta sint quadrupedia, et bestiæ, et serpentes, et jumenta, homoque ad imaginem et similitudinem Dei formatus: septimo vero, quod Deus ab operibus suis requieverit, dieique septimo benedixerit. Deinde et hoc libro commemoratur transgressio Adæ, illiusque e paradiso ejectio, Abelis per fratrem Cain facta cædes, translatio Enochi, fabricatio arcæ, diluvium, temporibus Noe factum, structura turris, divisio linguarum, dispersio nationum, et egressus Abrahæ ex Chaldæa. Continet autem hic liber et Sodomorum subversionem, et legem de circumcisione latam, jusjurandum promissionis Dei Abrahæ factæ, generationem Isaac et Jacob, et eorum qui ex illo sunt patriarcharum, et quod Abraham vixerit annos centum octoginta (77): Ismael vero ex Agar, annos natus 137 mortuus sit. Præterea quomodo Joseph a fratribus sit venditus et adductus in Ægyptum, calumniamque a domina sua passus, et in carcerem conjectus, et tandem totius Ægypti princeps constitutus. Istis subjungitur descensus Jacob **101** in Ægyptum cum filiis suis, numero 75, et quomodo illic constitutus Jacob, benedictionemque Patriarchis filiis suis impartitus, mortuus sit annos natus 147, corpusque illius translatum ac sepultum in terra Chanaan. Et quod Joseph post famem Ægypti, annos vixerit 66, mortuusque sit anno ætatis suæ 110, posteaquam de ossibus suis mandaverat, ut et ipsa in monumentum patrum transferrentur.

(77) Vixit tantum 175 annos.

A πάντων τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας τοῖς παλαιοῖς τούτοις ἐχομένων, καὶ τὰ αὐτὰ ἐξηγουμένων καὶ αὐτῶν καὶ διασαφούντων.

Ὡς οὖν εἴρηται ἐν τούτοις πάντα, τά τε τῆς Παλαιᾶς καὶ τὰ τῆς Νέας Διαθήκης βιβλία. Πλὴν ὅσον πρὸς ἀριθμὸν μόνον οὑτωσὶ τέως στενῶς προαπήγγελται. Τὸ δὲ ἐντεῦθεν διαληπτέον πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν βιβλίων πλατύτερον, παρὰ τίνος τε συνεγράφη ἕκαστον τούτων, καὶ πόθεν, ἣν ἔλαχεν, ὀνομασίαν ἔχει, καὶ τί περιέχει, κεφαλαιωδῶς καὶ συνοπτικῶς, κατὰ τὴν προεκτεθεῖσαν τάξιν τοῦ καθ' ἓν βιβλίου διαγραφομένου μετὰ τῆς οἰκείας ὀνομασίας.

Βιβλίον α'. Γένεσις.

5. Τὸ μὲν βιβλίον τοῦτο τῆς Γενέσεως Μωϋσῆς ἐστιν ὁ λαλήσας καὶ γράψας ἐκ προστάγματος Κυ-B ρίου. Καλεῖται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ καὶ τὴν γένεσιν πάντων περιέχει, οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν φαινομένων τούτων ὅλων, καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ παραδείσου φυτείαν. Ἐξηγεῖται δὲ, ὅτι τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ γέγονε τὸ φῶς· τῇ δὲ δευτέρᾳ τὸ στερέωμα, ὅπερ ἐκάλεσεν οὐρανὸν ὁ Θεός· τῇ τρίτῃ συνήχθη τὰ ὕδατα, [καὶ ὤφθη ἡ ξηρά· καὶ τὰ μὲν συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας, τὴν δὲ ξηρὰν ἐκάλεσε γῆν· καὶ ἐβλάστησεν ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ πᾶν ξύλον· τῇ τετάρτῃ προῆλθεν ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀστέρων χορός· τῇ πέμπτῃ πετεινῶν καὶ ἰχθύων καὶ κητῶν τῶν ἐν τοῖς ὕδασι γένεσις· τῇ ἕκτῃ τετραπόδων καὶ θηρίων καὶ ἑρπετῶν καὶ κτηνῶν, καὶ πλάσις ἀνθρώπου κατ' εἰ-C κόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν· τῇ δὲ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἔργων, καὶ ηὐλόγησεν αὐτήν. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἀδὰμ παράβασις, καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείσου ἐξώθησις, ἥ τε τοῦ Ἄβελ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ Κάϊν ἀναίρεσις, καὶ ἡ τοῦ Ἐνὼχ μετάθεσις, καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς κιβωτοῦ, καὶ ὁ ἐπὶ Νῶε γενόμενος κατακλυσμὸς, ἥ τε πυργοποιία, καὶ ἡ διαίρεσις τῶν γλωσσῶν, καὶ ἡ διασπορὰ τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ ἀπὸ Χαλδαίων ἔξοδος τοῦ Ἀβραάμ. Περιέχει δὲ καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν Σοδόμων, καὶ τὴν περὶ τῆς περιτομῆς νομοθεσίαν, καὶ τὸν ὅρκον τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραὰμ, τήν τε γέννησιν τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ τοῦ Ἰακὼβ, καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ πατριαρχῶν· καὶ ὅτι ὁ μὲν Ἀβραὰμ ἔζησεν ἔτη ρπ', ὁ δὲ Ἰσμαὴλ, ὁ ἐκ τῆς Ἄγαρ γεννηθεὶς, ἀπέθανεν ρλζ' ἐτῶν· πῶς τε Ἰω-D σὴφ ἐπράθη παρὰ τῶν ἀδελφῶν εἰς Αἴγυπτον, καὶ συκοφαντηθεὶς παρὰ τῆς κυρίας αὐτοῦ, ἐβλήθη εἰς τὸ δεσμωτήριον, καὶ ὕστερον ἄρχων πάσης Αἰγύπτου κατεστάθη· καὶ ἑξῆς τὴν εἰς Αἴγυπτον κάθοδον τοῦ Ἰακὼβ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐν ἀριθμῷ οε'· καὶ ὅτι ἐκεῖ γενόμενος ὁ Ἰακὼβ, καὶ εὐλογήσας τοὺς πατριάρχας τοὺς υἱοὺς ἑαυτοῦ, ἐτελεύτησεν ἐτῶν ρμζ', καὶ μετηνέχθη τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη εἰς τὴν Χαναάν. Καὶ Ἰωσὴφ δὲ μετὰ τὸν γενόμενον λιμὸν ἐν Αἰγύπτῳ, ἐπιζήσας ἔτη ξς', ἐτελεύτησεν ἐτῶν ρι', ἐντειλάμενος πρότερον περὶ τῶν ὀστέων ἑαυτοῦ, ἵνα καὶ αὐτὰ μετενεχθῇ εἰς τὸ μνῆμα τῶν πατέρων.

Βιβλίον β', Ἔξοδος. A

6. Καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον τῆς Ἐξόδου ὁ προῤῥηθεὶς Μωϋσῆς συνεγράψατο. Καλεῖται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ καὶ τὴν ἔξοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ περιέχει τὴν ἀπ' Αἰγύπτου, τὴν γενομένην μετὰ μὲν ἔτη υλ' τῆς ἐπαγγελίας τῆς εἰρημένης τῷ Ἀβραὰμ, μετὰ δὲ ἔτη σιε' τῆς ἐν Αἰγύπτῳ παροικίας (τοσαῦτα γὰρ παρῴκησαν ἐκεῖ), καὶ μετὰ τὴν δεκάπληγον τὴν κατὰ τοῦ Φαραὼ τοῦ τυράννου τῆς Αἰγύπτου. Δέκα γὰρ πληγὰς ἐπήγαγεν ὁ Θεὸς κατ' αὐτοῦ ταύτας· πρώτην, ποταμὸν εἰς αἷμα μετέβαλε· δευτέραν, βατράχους ἐν πάσῃ Αἰγύπτῳ ἐπήγαγε· τρίτην, σκνῖφας· τετάρτην, κυνόμυιαν· πέμπτην, θάνατον κτηνῶν· ἕκτην, ἕλκη, φλυκτίδας ἀναζεούσας ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ κτήνη· ἑβδόμην, χάλαζαν καὶ πῦρ φλογίζον· ὀγδόην, B ἀκρίδα· ἐνάτην, σκότος ἐν πάσῃ τῇ Αἰγύπτῳ ἐπὶ διάστημα τριῶν ἡμερῶν χωρὶς τῆς γῆς υἱῶν Ἰσραήλ· δεκάτην, θάνατον πάντων τῶν πρωτοτόκων Αἰγύπτου ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους. Καὶ ἐπεὶ ἐξελθόντα τὸν λαὸν κατεδίωξεν ὁ Φαραὼ, οὕτω λοιπὸν ὁ μὲν Ἰσραὴλ ξηρῷ τῷ ποδὶ διέβη τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν διαιρεθεῖσαν ἔνθεν καὶ ἔνθεν· οἱ δὲ Αἰγύπτιοι οἱ διώκοντες τὸν λαὸν σὺν αὐτῷ τῷ Φαραὼ κατεποντίσθησαν ἐν αὐτῇ τῇ θαλάσσῃ. Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ περιέχεται καὶ πῶς οἱ μάγοι τῶν Αἰγυπτίων, Ἰαννῆς καὶ Μαμβρῆς, κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἀντέστησαν τῷ Μωϋσῇ, ὕστερον δὲ, αἰσχυνθέντες, ἀνεχώρησαν· καὶ ἡ περὶ τοῦ Πάσχα νομοθεσία, ἥ τε τοῦ πικροῦ ὕδατος εἰς γλυκὺ μεταβολὴ, καὶ τῆς ὀρτυγομήτρας δόσις, καὶ ἡ ἐξ οὐρανοῦ χορηγία τοῦ μάννα, καὶ τὸ ἐκ πέτρας C ἀναδοθὲν αὐτοῖς ὕδωρ, ἣν καὶ ἐπωνόμασε Μωϋσῆς πειρασμὸν καὶ λοιδόρησιν· ὅτε καὶ ἀρχὴν ἔσχεν ἡ τοῦ σαββάτου παρατήρησις, ἥ τε ἐν τῷ ὄρει τῷ Σινᾶ θεόθεν νομοθεσία γενομένη διὰ Μωϋσέως ἐν δύο πλαξὶ λιθίναις, καὶ ἡ τῆς σκηνῆς καὶ τοῦ ἐνδύματος, τοῦ τε ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερέων κατασκευὴ, ἐνταῦθα σημαίνεται. Οἱ μὲν οὖν ἐργασάμενοι πάντα εἰσὶ Βεσελεὴλ ἐκ φυλῆς Ἰούδα, καὶ Λιὰβ (78) ἐκ φυλῆς Δάν. Τὸ δὲ ἀναλωθὲν εἰς τὰ ἔργα ἐστὶ χρυσίου μὲν τάλαντα κθ', καὶ σίκλοι ψ'· ἀργύρου δὲ τάλαντα ρ' (καὶ σίκλοι ͵αψοε' (79)· χαλκοῦ τάλαντα ο', καὶ σίκλοι βφ'. Περιέχει δὲ τοῦτο τὸ βιβλίον τήν τε παράβασιν τοῦ λαοῦ, ὅτε ἐμοσχοποίησε κάτω τοῦ ὄρους, καὶ πῶς ἐτρώθη ὁ Ἀμαλὴκ τῇ ἐκτάσει τῶν χειρῶν D Μωϋσέως, καὶ λοιπὸν νόμιμα καὶ δικαιώματα, καὶ πρὸ αὐτῶν τὰς ἐν πλαξὶ δέκα ἐντολὰς ταύτας· πρώτην, Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου· δευτέραν, Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἴδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα· τρίτην, Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ· τετάρτην, Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων· πέμπτην, Τίμα τὸν Πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου· ἕκτην, Οὐ φονεύσεις· ἑβδόμην, Οὐ μοιχεύσεις· ὀγδόην, Οὐ κλέψεις· ἐνάτην, Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ· δεκάτην, Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου, οὐδ' ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστίν. Ἡ δὲ σκηνὴ, τε-

Liber II, Exodus.

6. Et hunc Exodi librum Moyses, de quo jam meminimus, conscripsit. Vocatur autem hoc nomine, quia Exodum seu egressionem filiorum Israel ex Ægypto continet, quæ contigit post promissionem Abrahæ factam anno quadringentesimo tricesimo, post incolatum vero in Ægypto ducentesimo quintodecimo (tot enim annos in illa exsularunt), et post decem plagas Pharaoni Ægypti tyranno illatas. Nam decem hasce plagas contra illum Dominus induxit: primam, qua fluminis undam mutavit in sanguinem; alteram, qua ranas in tota Ægypto produxit; tertiam, qua sciniphes; quartam, qua muscam caninam; quintam, qua mortem jumentorum; sextam, qua ulcera turgentia et urentia hominibus et jumentis immisit; septimam, qua grandinem et ignem flammantem dejecit; octavam, qua locustam; nonam, qua triduanas universæ Ægypto tenebras, dempta terra filiorum Israel, intulit; decimam, qua omnes Ægypti primogenitos ab homine usque ad jumenta occidit. Deinde commemoratur, quomodo egressum populum persecutus sit Pharao, et Israel quidem sicco pede mare Rubrum hac atque illac divisum transierit: Ægyptii vero, populum insectati, cum Pharaone in ipso mari submersi sint. Comprehenditur et hoc libro, quomodo Jannes ac Mambres Ægyptiorum magi principio quidem Moysi restiterint, tandem vero pudefacti discesserint. Præterea enarratur Paschatis lex, aquæ acerbitas in dulcedinem mutata, coturni cum data copia e cœlo, suppeditatum manna, data ipsis aqua e petra, quam et tentationem et jurgium Moyses appellavit. Tunc et Sabbati observantia initium sumpsit, et legislatio divinitus in monte Sina per Mosem in duabus tabulis lapideis facta est. Et de tabernaculo deque indumento, cum summi pontificis, tum reliquorum sacerdotum parandis, in hoc libro significatur. Rerum autem omnium artifices fuere, Beseleel ex tribu Juda, et Liab ex tribu Dan. Operum vero sumptus, auri talenta viginti novem, et sicli septingenti: argenti vero talenta centum (et sicli 1775), æris autem septuaginta talenta, et sicli bis mille quingenti. Continet hic liber et transgressionem populi, qua vitulum sub monte conflavit. Et quomodo Amalec per extensionem manuum Mosis percussus sit, necnon deinceps leges et justificationes, et ante istas decem præcepta tabulis inscripta, quorum primum est: Ego sum Dominus Deus tuus; alterum, Non facies tibi ipsi simulacrum, neque ullius rei similitudinem; tertium, Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum; quartum, Recordare diei Sabbatorum, quintum, Honora patrem tuum, et matrem tuam; sextum, Non occides; septimum, Non mœchaberis; octavum, Non furaberis; nonum, Non dices contra proximum tuum falsum testimonium; decimum,

(78) Legitur, Ἐλιάβ, Exod. xxxi, 6.
(79) Siclorum argenti summam ex LXX, supplevimus Exod. xxxix.

Non concupisces uxorem proximi tui, neque quidquam eorum, quæ sunt proximi tui. Tabernaculum autem anno secundo post egressum Ægypti, neomenia primi mensis perfectum est. Et in istis terminatur Exodi liber.

A λειωθεῖσα, ἐστάθη τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς ἐξόδου αὐτῶν νεομηνίᾳ τοῦ πρώτου μηνός. Καὶ ἐν τούτοις συμπεραίνεται τὸ τῆς Ἐξόδου βιβλίον.

102 *Liber III, Leviticus.*

7. Et hic liber Leviticus a Moyse conscriptus est. Id autem nominis ob eam causam accepit, quod peculiariter universam Levitici muneris formam contineat, et quo pacto ex tribu Levi in sacerdotes electi sint et uncti Aaron et filii illius : et quidquid discriminis est inter sacrificia et oblationes : et qualis sit universus tabernaculi cultus : qualis item sit Levitici ac sacerdotalis muneris functio. Deinde et cujusque sacrificii legem exponit, cum ejus, quod salutis gratia, tum ejus quod pro delicto, sive spontaneo, sive involuntario sit offerendum ; et quomodo oblata singula dividenda sint et referenda. Enarratur item in hoc libro, quæ sit summi sacerdotis et aliorum sacerdotum unctio : ad hæc, judicium et cognitio indiciorum quibus tam hominum, quam indumentorum, parietumque domorum lepra deprehendi possit : et qui sit eorum expiandorum ritus. Præterea quæ sit lex ac distinctio connubiorum legitimorum, et quæ pro illegitimis sint babenda. Item quid discriminis sit inter munda et immunda animantia, volucres ac pisces quoque ; videlicet, quibusnam ex istis vesci possint Hebræi, quibusnam vero abstinere debeant. Declarat etiam qui sit tubarum dies in neomenia mensis septimi, et magni jejunii præceptum, quod eodem septimo mense, decima mensis custodiendum sit, quam Sabbatum sabbatorum, et peccati remissionem vocat. Festum autem Tabernaculorum decima quinta mensis ejusdem celebrandum ponit. Agit quoque de festis, et quæ in illis offerenda sint præcipit : item de manumittendis Hebræis, qui in servitutem venundati sint, de debitorum remissione, de quiete septimo quoque anno terræ concedenda. Ad hæc de legalibus, præceptis ac testimoniis admonet, simulque servantibus illa bona pollicetur, transgredientibus vero gravissima mala minatur. Inter cibos vero mundos et immundos ad hunc modum discernit : In jumentis istiusmodi munda esse dicit : videlicet, quæ ungulam dividunt, et geminas ungulas habent, ac ruminationem regerunt. Qualia sunt, vitulus, ovis, capra, cervus, caprea, oryx, bubalus, pygargus, tragelaphus, camelopardalis, et quæ sunt hujusmodi. Si vero cuipiam horum aliquid defuerit, pro immundo habendum decernit; ut sunt camelus, lepus et chœrogryllius. Nam ista animantia ruminant quidem, ungulam vero non findunt : et sus quoque : etenim et ipse quidem ungulas habet ac dividit, sed non ruminat. De volatilibus vero, quæ edi vetat, hæc sunt : Aquila, gryphes, haliætus, vultur, milvius, et his similia : corvus item et quæ illi similia, passer, et noctua, et larus, et similia, accipiter et quæ illi consimilia sunt, nycticorax, cataractes, ibis,

Βιβλίον γʹ, Λευϊτικόν.

7. Καὶ τοῦτο τὸ Λευϊτικὸν βιβλίον παρὰ τοῦ προδηλωθέντος Μωϋσέως συνεγράφη. Ὀνομάζεται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ καὶ ἰδικῶς πᾶσαν τῆς Λευϊτικῆς λειτουργίας τὴν διατύπωσιν περιέχει, καὶ πῶς ὁ Ἀαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐκλέγονται ἐκ τῆς φυλῆς Λευΐ, καὶ χρίονται εἰς ἱερέας· πᾶσάν τε τὴν διαφορὰν τῶν θυσιῶν καὶ τῶν προσφορῶν, καὶ τὴν ποιότητα πάσης τῆς ἐν τῷ ἱερῷ λατρείας, καὶ τῆς Λευϊτικῆς καὶ ἱερατικῆς λειτουργίας· καὶ τὸν νόμον δὲ ἑκάστης B θυσίας· περί τε τοῦ σωτηρίου καὶ τοῦ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου πλημμελήματος, καὶ πῶς ἕκαστον τῶν προσφερομένων διαιρεῖσθαι καὶ ἀναφέρεσθαι ὀφείλει, ἐξηγεῖται. Διείληπται δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ καὶ ἡ χρίσις ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερέων, καὶ ἡ διάκρισις καὶ γνῶσις σημείων περὶ λέπρας ἀνθρώπων καὶ ἱματίων, καὶ τοίχων οἰκίας, καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν· νόμος τε καὶ διαστολὴ περὶ νομίμων γάμων, καὶ τίνες εἰσὶ παράνομοι· καὶ πάλιν διαστολὴ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων κτηνῶν τε καὶ πετεινῶν καὶ ἰχθύων· δηλονότι τίνων μὲν ἐκ τούτων ἀπογεύεσθαι ὤφειλον οἱ Ἑβραῖοι, τίνων δὲ ἀπέχεσθαι. Καὶ τὴν μὲν ἡμέραν τῶν σαλπίγγων τῇ νεομηνίᾳ τοῦ ἑβδόμου μηνὸς δηλοῖ, τὸ δὲ παράγγελμα τῆς C μεγάλης νηστείας αὐτῷ ἑβδόμῳ μηνὶ, δεκάτῃ τοῦ μηνὸς ποιῶσι ταύτην, ἥντινα σάββατα σαββάτων, καὶ ἄφεσιν ἁμαρτίας καλεῖ. Περιέχει τὴν δὲ Σκηνοπηγίαν τῇ ιεʹ τοῦ αὐτοῦ μηνός. Καὶ περὶ ἑορτῶν δὲ, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ὀφειλόντων προσφέρεσθαι· καὶ περὶ ἀφέσεως τῶν πιπρασκομένων Ἑβραίων, καὶ χρεῶν ἀποκοπῆς, καὶ ἀναπαύσεως τῆς γῆς, κατὰ ἑπτὰ ἔτη ὀφειλούσης γενέσθαι, ἐξηγεῖται. Πάλιν τε ὑπόμνησιν νομίμων καὶ προσταγμάτων, καὶ μαρτυρίων· περιέχει καὶ ἐπαγγελίας μὲν τοῖς φυλάσσουσιν αὐτὰ, ἀπειλὰς δὲ τοῖς παραβαίνουσι δεινοτάτας. Τὴν δὲ διαστολὴν καὶ τὴν αἰτίαν τῶν καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων βρωμάτων οὕτω ποιεῖται. Τὰ μὲν ἀπὸ τῶν κτηνῶν καθαρὰ τοιαῦτα λέγει· τὰ διχηλοῦντα ὁπλὴν, καὶ ὀνυχιστῆρας ὀνυχίζοντα δύο χηλῶν, καὶ ἀνάγοντα D μηρυκισμόν· οἷά ἐστι, μόσχος, πρόβατον, αἶξ, ἔλαφος, δορκὰς, ὄρυξ, βούβαλος, πύγαργος, τραγέλαφος, χαμηλοπάρδαλις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ δέ τινι ἀπὸ τούτων τι ἐνέλειπε, τοῦτο ἀκάθαρτον ἦν· οἷά εἰσι, κάμηλος, καὶ δασύπους, καὶ χοιρογρύλλιος· ταῦτα γὰρ μηρυκᾶται μὲν, οὐ διχηλεῖ δὲ ὁπλήν· καὶ ὁ ὗς· καὶ οὗτος γὰρ διχηλεῖ μὲν καὶ ὀνυχίζει, οὐ μηρυκᾶται δέ. Ἀπὸ δὲ τῶν πετεινῶν πάλιν, ἃ κελεύει μὴ ἐσθίειν, ταῦτά ἐστιν· ὁ ἀετὸς, ὁ γρὺψ, ὁ ἁλιάετος, ὁ γὺψ, ὁ ἰκτῖνος, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· καὶ κόραξ, καὶ τὰ ὅμοια τούτῳ, καὶ στρουθὸς, καὶ γλαὺξ, καὶ λάρος, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ἱέραξ, καὶ τὰ τούτῳ ὅμοια, καὶ νυκτικόραξ, καὶ καταράκτης, καὶ ἴβις, καὶ πορφυρίων, καὶ πελεκὰν, καὶ κύκνος, καὶ ἐρωδιὸς, καὶ χαραδριὸς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ἔποψ, καὶ

νυκτερίς. Τῶν δὲ ἑρπετῶν πετεινῶν ἀκάθαρτα πάντα A λέγει εἶναι τὰ πορευόμενα ἐπὶ τεσσάρων, ἐχόντων δὲ ἀνώτερον τῶν ποδῶν σκέλη, ὥστε ἐν αὐτοῖς πηδᾷν ἀπὸ τῆς γῆς· οἷά ἐστιν, ὁ βροῦχος, ὁ ἀτταγᾶς, ἡ ἀκρὶς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ὁ ὀφιομάχος. Τὰ δὲ ἐν τοῖς ὕδασιν, ἔν τε τῇ θαλάσσῃ, καὶ τοῖς ποταμοῖς, καὶ χειμάῤῥοις γεννώμενα, ταῦτα λέγει εἶναι καθαρὰ, ὅσα ἔχει πτερύγια καὶ λεπίδας· οἷά ἐστι τρίγλα, σκάρος, γλαῦκος, κεστρεὺς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς. Τὰ δὲ λειπόμενα ἕν τι τούτων ἀκάθαρτα, ἢ καὶ οὐ βρωτέα· οἷά ἐστι σηπίαι· πτερύγια μὲν γὰρ ἔχει, οὐκ ἔχει δὲ λεπίδας. Τῶν δὲ ἑρπετῶν, τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀκάθαρτα ταῦτα λέγει· τὴν γαλῆν, τὸν χερσαῖον κροκόδειλον, τὴν μυγαλῆν, τὸν χαμαιλέοντα, τὸν ἀσκαλαβώτην, τὴν σαῦραν, καὶ τὸν ἀσπάλακα. Περὶ γὰρ τοῦ ὄφεως καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῷ, περιττὸν B ἦν μνημονεῦσαι· φανερῶς μὲν γάρ φησι ταῦτα πᾶσι βδελυκτὰ εἶναι καὶ μισητά· ὅμως δὲ καὶ ἐμνημόνευσεν ἐν τῷ Δευτερονομίῳ περὶ αὐτῶν.

porphyrio, pelicanus, cygnus, erodius et charadrius, cum similibus aliis, et upupa, et vespertilio. De volatilibus repentibus, quæ quatuor pedibus gradiuntur, omnia dicit esse immunda. Contra vero quæ crura pedibus sublimiora habent, ita ut illis in terra saliant, qualia sunt bruchus, attago, locusta, et quæ his sunt similia, et lacerta. In aquis vero sive in mari, sive fluminibus ac torrentibus nata, munda habenda, quæcunque pennulas et squamas habent; ut trigla, scarus, glaucus, cestreus et quæ his sunt similia. Quæ vero aliquo horum carent, immunda nec edenda esse dicit, videlicet sepias, quæ pennulas quidem habent, squamas vero non habent. Ex illis autem, quæ supra terram repunt, immunda esse definit ista, mustelam, crocodilum terrestrem, mygalen, chamæleonta, stellionem, sauram et talpam. De serpentibus, **103** et quæ illis similia sunt, superfluum esset admonere: hoc namque animantium genus manifesto dicit omnibus abominandum ac detestandum. Attamen in Deuteronomio illorum meminit.

Βιβλίον δ', Ἀριθμοί.

8. Τοῦ αὐτοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον, τῶν Ἀριθμῶν συγγραφή. Λέγεται δὲ οὕτω τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς ὁ ἀριθμὸς ἐν τούτῳ περιέχεται, ἑκάστης φυλῆς τῶν Ἰουδαίων ἐκ προστάγματος Κυρίου μετρηθείσης. Ἠριθμήθη δὲ ὁ λαὸς ἀπὸ εἰκοσαετοῦς καὶ ἐπάνω, πᾶς ἀνὴρ ἐκπορευόμενος εἰς πόλεμον, χωρὶς τῆς φυλῆς τοῦ Λευΐ· αὕτη γὰρ καθ' ἑαυτὴν ἐμετρήθη· καὶ εὑρέθη ὁ ἀριθμὸς C τῶν μετρηθέντων χιλιάδες ἑξακόσιαι καὶ τρισχίλιοι πεντακόσιοι πεντήκοντα. Οἱ δὲ ἀριθμοῦντες ἦσαν τὸν μὲν λαὸν Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν, καὶ σὺν αὐτοῖς ἑκάστης φυλῆς ἄρχων. Καὶ ἔστι τῶν τε ἀρχόντων τὰ ὀνόματα ταῦτα, καὶ ὁ ἀριθμὸς οὗτος·

(80) Τῶν Ῥουβὶμ Ἐλισοὺρ, υἱὸς Σεδιούρ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες μς' καὶ πεντακόσιοι.

Τῶν Συμεὼν Σαλαμιὴλ, υἱὸς Σουρισαδαί· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες οδ' καὶ ἑξακόσιοι (81).

Τῶν Ἰσάχαρ Ναθαναὴλ, υἱὸς Σωγάρ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες νδ' καὶ τετρακόσιοι.

Τῶν Ζαβουλὼν Ἐλιὰβ, υἱὸς Χελών· καὶ ἦν ὁ D ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες νζ' τετρακόσιοι.

Τῶν υἱῶν Ἰωσὴφ, τῶν Ἐφραὶμ, Ἐλισαμὰ υἱὸς Ἐμιούδ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες μβ' καὶ πεντακόσιοι (82).

Τῶν Μανασσῆ Γαμαλιὴλ, υἱὸς Φαδασσούρ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες λβ' καὶ τριακόσιοι (83).

Τῶν Βενιαμὶν Ἀβιδὰ, υἱὸς Γεδεὼν (84)· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες λε' καὶ τετρακόσιοι.

Liber IV, Numeri.

8. Ejusdem Moysis est et hic Numerorum liber. Vocatur autem hoc nomine, quia in eo totius populi numerus continetur, recensita jussu Domini unaquaque Judæorum tribu. Numeratus est vero populus a vicesimo anno et supra, quisque vir bello aptus, absque tribu Levi: illa namque separatim numerata est. Et inventus est numerus eorum, qui recensiti sunt, sexcenta tria millia quingenti, et quinquaginta. Qui vero populum numeraverunt, erant Moyses et Aaron, et cum illis cujusque tribus princeps. Et nomina principum erant ista, et hic illorum numerus.

De filiis Juda, Naasson filius Aminadab; quorum numerus erat septuaginta quatuor millia sexcenti.

De filiis Ruben, Elisur filius Sediur; quorum numerus erat quadraginta sex millia quingenti.

De filiis Simeon, Salamiel filius Surisadai; quorum numerus erat septuaginta quatuor millia sexcenti.

De filiis Isachar, Nathanael filius Sogar; quorum numerus erat quinquaginta quatuor millia quadringenti.

De filiis Zabulon, Eliab filius Chelon; quorum numerus erat quinquaginta septem millia quadringenti.

De filiis Joseph, de tribu Ephraim, Elisama filius Emiud; quorum numerus erat quadraginta duo millia quingenti.

De filiis Manasse, Gamaliel filius Phadassur; quorum numerus erat triginta duo millia trecenti.

De filiis Benjamin, Abida filius Gedeon; quorum numerus erat triginta quinque millia quadringenti.

(80) Hic tribus Juda omittitur, cæteræque tribus alio habentur ordine quam lib. Num. cap. II.
(81) Num. II 13, 59300 habentur.

(82) Num. II, 19, legitur, τεσσαράκοντα, solum.
(83) Num. II, 21, διακόσιοι.
(84) Num. II, 22, Ἀβιδὰν υἱὸς Γαδεωνί.

De filiis Dan, Achiezer filius Amisadai; quorum numerus erat sexaginta duo millia septingenti.

De filiis Aser, Phageel filius Echran, quorum numerus erat quadraginta et unum millia quingenti.

De filiis Gad, Elisaph filius Raguel; quorum numerus erat quadraginta quinque millia sexcenti quinquaginta.

De filiis Nephthalim, Achire filius Ænan, quorum numerus erat quinquaginta tria millia quadringenti.

Iste est populi bellici numerus, sexcenta tria millia quingenti quinquaginta.

Tribum vero Levi, Moyses et Aaron, secundum vocem Domini, separatim soli recensuerunt, a mense uno et supra, eratque numerus illorum viginti duo millia.

Masculos autem primogenitos omnium aliarum tribuum solus Moyses numeravit, et inventus illorum numerus est viginti duo millia ducenti septuaginta tres. Ilorumque primogenitorum loco assignati sunt Deo Levitæ. Totidem enim et illi erant. Et jubentur et isti sanctificari per Moysem et deputantur per Aaronem, ut loco populi, operarentur opera Domini, et portarent vasa tabernaculi, servirentque ipsi Aaroni et filiis ejus. Comprehenditur item hoc libro et dispositio, juxta quam populus proficisci jubebatur, et tabernaculi erectio, præceptum de tubis, ut iis convocaretur populus. Hoc item libro narratur dedicatio altaris, et quomodo tabernaculum unxerit, ipsumque et quæcunque in illo erant, sanctificaverit; quo ordine offerendum fuerit in dedicatione altaris; quo tempore ministrarent Levitæ; quod ab ætatis anno vicesimo quinto principium illis esset ministrandi; quinquagesimo vero finem ministrandi facerent, sed ita ut postea tabernaculi tantum custodiam haberent.

104 Scriptum quoque est de aqua convictionis quæ maledicta erat: de lege votariorum, quomodo vino abstinere, nec caput tondere debeant. Item quomodo murmuranti propter carnis cupiditatem populo, coturnices Deus, deinde et sitienti, iterumque murmuranti, aquam ex petra dederit, quam Moses aquam contradictionis vocavit. Misit et exploratores ex unaquaque tribu unum, inter quos erant Jesus Nave et Chaleb Jephone. Hic et synagoga Core contra Mosem insurrexit, vivique intra terram cum Dathan et Abiron absorpti sunt: tum Maria soror Aaronis lepra percussa est, virgaque Aaronis germinavit nucem. Postea mortuus est Aaron in monte Hor, cui successit Eleazar filius ejus. Hoc libro et historia Balaam et asinæ ipsius humana voce locutæ scribitur: et quomodo rex quidem Moabitarum Balac, confusus sit: populo autem per consilium Balaam polluto, Phinees mulierem Madianitidem cum Zambre Israelita, ex tribu

A Τῶν Δὰν Ἀχιέζερ, υἱὸς Ἀμισαδαΐ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες ξϐ' καὶ ἑπτακόσιοι.

Τῶν Ἀσὴρ Φαγεὴλ, υἱὸς Ἐχράν· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες μα' καὶ πεντακόσιοι.

Τῶν Γὰδ Ἐλισὰφ, υἱὸς Ῥαγουὴλ· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες με' καὶ ἑξακόσιοι πεντήκοντα.

Τῶν Νεφθαλεὶμ Ἀχειρὲ, υἱὸς Αἰνάν· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες νγ' καὶ τετρακόσιοι.

Οὗτος ὁ ἀριθμὸς τοῦ πολεμιστοῦ λαοῦ, χιλιάδες ἑξακόσιαι καὶ τρισχίλιοι πεντακόσιοι πεντήκοντα.

Τὴν δὲ φυλὴν Λευῒ καθ' ἑαυτοὺς ἠρίθμησαν διὰ B φωνῆς Κυρίου μόνοι Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω· καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες εἴκοσι καὶ δύο.

Ἠρίθμησε δὲ καὶ τὰ ἀρσενικὰ πρωτότοκα πασῶν τῶν ἄλλων φυλῶν Μωϋσῆς μόνος, καὶ εὑρέθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες κβ' καὶ διακόσιοι ἑβδομήκοντα τρεῖς. Καὶ ἀντὶ τῶν πρωτοτόκων τούτων ἐλογίσθησαν οἱ Λευῖται τῷ Θεῷ· τοσοῦτοι γὰρ ἦσαν καὶ οἱ Λευῖται. Καὶ κελεύονται καὶ αὐτοὶ ἀφαγνισθῆναι διὰ Μωϋσέως, καὶ ἀφορίζονται λοιπὸν διὰ Ἀαρὼν ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα Κυρίου ἀντὶ τοῦ λαοῦ, καὶ αἴρειν τὰ σκεύη τῆς σκηνῆς, καὶ λειτουργεῖν Ἀαρὼν, καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ. Ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ τῷ βιβλίῳ καὶ ἡ διατύπωσις τῆς ὁδοιπορίας τοῦ λαοῦ, καὶ ἡ ἀνάστασις τῆς σκηνῆς, καὶ ἡ πρόσταξις ἡ περὶ σαλ- C πίγγων, εἰς τὸ ἐν αὐταῖς ἀνακαλεῖσθαι τὸν λαόν. Ὧδε σημαίνεται καὶ ὁ ἐγκαινισμὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ πῶς ἔχρισε τὴν σκηνὴν, καὶ ἡγίασεν αὐτήν τε καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ· ἥ τε διάταξις τῶν προσφορῶν τῶν εἰς τὸν ἐγκαινισμὸν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὅρος τῶν χρόνων τῆς λειτουργίας τῶν Λευιτῶν· ὥστε ἀπὸ μὲν εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν ἄρχεσθαι αὐτοὺς λειτουργεῖν· πεντήκοντα δὲ ἐτῶν γενομένους, ἀφίστασθαι μὲν τῆς λειτουργίας, φυλάττειν δὲ μόνον τὴν σκηνήν.

Γέγραπται δὲ καὶ περὶ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐλεγμοῦ, τοῦ ἐπικαταρωμένου· καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ τῶν εὐχομένων ἀπέχεσθαι οἴνου, καὶ μὴ κείρεσθαι τὴν κεφαλήν· καὶ ὅτι γογγύσαντι πάλαι διὰ κρέας τῷ λαῷ D δέδωκεν ὀρτυγομήτραν ὁ Θεὸς, καὶ διψῶντι δὲ καὶ πάλιν γογγύσαντι τῷ λαῷ δέδωκεν ἐκ πέτρας ὕδωρ, ἣν ἐκάλεσε Μωϋσῆς ὕδωρ ἀντιλογίας. Ἀπέστειλέ τε κατασκόπους ἕνα κατὰ φυλὴν, ἐν οἷς καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, καὶ Χάλεβ τὸν τοῦ Ἰεφονῆ. Ὧδε καὶ ἡ συναγωγὴ Κορὲ ἐπανέστη κατὰ Μωϋσέως καὶ ζῶντες κατεπόθησαν εἰς τὴν γῆν μετὰ Δαθὰν καὶ Ἀβειρών· ὅτε καὶ Μαρία ἡ ἀδελφὴ Ἀαρὼν ἐλεπρώθη· καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἐβλάστησε κάρυον. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀποθνήσκει Ἀαρὼν ἐν τῷ ὄρει Ὢρ, καὶ διαδέχεται αὐτὸν Ἐλεάζαρ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ὧδε καὶ ὁ Βαλαὰμ καὶ ἡ λαλήσασα αὐτοῦ ὄνος ἀνθρωπίνῃ φωνῇ ἱστορεῖται· καὶ ὅτι ὁ μὲν Βαλὰκ βασιλεὺς Μωὰβ κατῃσχύνθη· τοῦ δὲ λαοῦ βεβηλωθέντος ἐξ ὑποβολῆς τοῦ Βαλαὰμ, ὁ Φινεὴς ἀνέτρωσε τὴν Μαδιανῖτιν καὶ

A τὸν Ἰσραηλίτην Ζαμβρῆ ἐκ φυλῆς Συμεὼν διὰ τὰς πορνείας, καὶ οὕτω πέπαυται ἡ ὀργή. Καταλαλήσας δὲ ὁ λαὸς πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ Μωϋσέως, ἐδάκνοντο ὑπὸ ὄφεων, καὶ ὕστερον ἀξιωσάντων αὐτῶν, προσέταξεν ὁ Θεὸς γενέσθαι ὄφιν χαλκοῦν, καὶ κρεμασθῆναι αὐτόν· ἵνα ὁ δηχθεὶς βλέπων αὐτὸν ζήσῃ. Ὧδε κελεύει ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῇ καὶ Ἐλεάζαρ τῷ ἱερεῖ μετρῆσαι πάλιν τὸν λαὸν ἀπὸ εἰκοσαετοῦς καὶ ἐπάνω, καὶ εὑρέθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χιλιάδες ἑξακόσιαι καὶ χίλιοι ἑπτακόσιοι τριάκοντα. Καὶ οἱ Λευῖται δὲ πάλιν καθ' ἑαυτοὺς ἠριθμήθησαν, καὶ εὑρέθησαν χιλιάδες κγ'. Ἡ μὲν οὖν ἐπίσκεψις αὕτη γέγονε ἐν Ἀραβὼθ Μωὰβ, ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου κατὰ Ἱεριχῶ. Ἐν τούτοις δὲ οὐδεὶς ἦν τῶν πρότερον ἐπεσκεμμένων· ὅτι ἀπέθανον, πλὴν Χαλὲβ καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ.

B Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ ἔγραψε Μωϋσῆς διὰ ῥημάτων Κυρίου ἀπάρσεις αὐτῶν καὶ τοὺς σταθμοὺς αὐτῶν, ἐν οἷς ὁδεύοντες ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου κατέλυον ἀναπαυόμενοι. Καὶ εἰσὶν οὗτοι· Ἀπὸ Ῥαμεσσῆ τῆς Αἰγύπτου ἐξῆλθον τῷ πρώτῳ μηνὶ ἐπαύριον τοῦ Πάσχα, καὶ ἦλθον εἰς Σοχὼθ, ἀπὸ Σοχὼθ εἰς Βουθὰν, ἀπὸ Βουθὰν εἰς Βεελσεπφὼν, ἀπέναντι Μαγδώλου· ἀπὸ Βεελσεπφὼν διέβησαν μέσον τῆς θαλάσσης· ἀπὸ θαλάσσης εἰς Πικρίας, καὶ ἀπὸ Πικριῶν εἰς Ἐλεὶμ (85), ὅπου οἱ Φοίνικες· καὶ ἀπὸ Ἐλεὶμ εἰς Σεὶρ (86) τὴν ἔρημον· ἀπὸ τῆς ἐρήμου Σεὶρ εἰς Ῥάφακα· ἀπὸ Ῥάφακα εἰς Ἐλεὶμ (87), καὶ ἀπὸ Ἐλεὶμ εἰς Ῥαφιδεὶμ· ἀπὸ Ῥαφιδεὶμ εἰς Σινᾶ τὴν ἔρημον· ἀπὸ ἐρήμου Σινᾶ εἰς Μνήματα τῆς ἐπιθυ-
C μίας· ἀπὸ Μνημάτων τῆς ἐπιθυμίας εἰς Ἀσιρὼθ (88)· ἀπὸ Ἀσιρὼθ εἰς Ῥαθαμά· ἀπὸ Ῥαθαμὰ εἰς Ῥεμμὼν Φαρές· καὶ ἀπὸ Ῥεμμὼν Φαρὲς εἰς Λεμῶνα (89)· ἀπὸ Λεμῶνα εἰς Δεσσάν· ἀπὸ Δεσσὰν εἰς Μακελλάθ· ἀπὸ Μακελλὰθ εἰς Σαφάρ· ἀπὸ Σαφὰρ εἰς Χαραδάθ· ἀπὸ Χαραδὰθ εἰς Μακηλώθ· ἀπὸ Μακηλὼθ εἰς Καταάθ· ἀπὸ Καταὰθ εἰς Ταράθ· ἀπὸ Ταρὰθ εἰς Ματτεκᾶ· ἀπὸ Ματτεκᾶ εἰς Σελμῶνα· ἀπὸ Σελμῶνος εἰς Μασουρώθ· ἀπὸ Μασουρὼθ εἰς Βάναια· καὶ ἀπὸ Βάναια εἰς τὸ ὄρος Γαδγάδ· καὶ ἀπὸ ὄρους Γαδγὰδ εἰς Ἐταβαθᾶ· καὶ ἀπὸ Ἐταβαθᾶ εἰς Σεβρῶνα (90)· καὶ ἀπὸ Σεβρῶνα εἰς Γεσιωνγαβέρ· καὶ ἀπὸ Γεσιωνγαβὲρ εἰς τὴν ἔρημον Σεῖν· καὶ ἀπὸ ἐρήμου Σεῖν εἰς τὴν ἔρημον Φαράν· αὕτη ἐστὶ Κάδες· ἐκεῖ
D ἀπέθανεν Μαριὰμ ἐν Κάδῃ· ἀπὸ Κάδης εἰς Ὢρ τὸ ὄρος πλησίον γῆς Ἐδὼμ, εἰς ὃ ἀναβὰς Ἀαρὼν ὁ ἀρχιερεὺς ἀπέθανε διὰ προσταγμάτων Κυρίου ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἐν τῷ μηνὶ τῷ πέμπτῳ, μιᾷ τοῦ μηνὸς, ἐτῶν ρκγ'· ἀπὸ Ὢρ τοῦ ὄρους εἰς Σελμῶνα· καὶ ἀπὸ Σελμῶνος εἰς Φεινώ· καὶ ἀπὸ Φεινὼ εἰς Σωβώθ (91)· καὶ ἀπὸ Σωβὼθ ἐν Γαὶ, ἐν τῷ πέραν ἐπὶ τῶν ὁρίων Μοάβ· ἀπὸ Γαὶ εἰς Δαιβωνγάδ· ἀπὸ Δαιβωνγὰδ εἰς Γελμωνδαιβλαθέμ (92)· καὶ ἀπὸ Γελμωνδαιβλαθὲμ ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ

Simeon propter scortationem confoderit, atque ea ratione iram Dei sedaverit. Ad hæc postcaquam contra Deum et Moysem locutus esset populus, serpentum morsibus cruciabatur: at demum rogantibus illis, serpentem æneum fieri jussit Deus ac suspendi, quo viso viveret, qui a serpentibus esset vulneratus. Præcepit etiam hoc libro Deus Moysi et Eleazaro sacerdoti, denuo recensere populum, a vicesimo anno et supra, cujus tum inventus est numerus, sexcenta millia mille septingenti triginta. Et Levitæ quoque iterum separatim numerati sunt, et inventus est illorum numerus viginti tria millia. Recensiti sunt autem in Araboth Moab, ad Jordanem contra Jericho. In istis autem nemo eorum erat, qui antea numerati fuerant. Mortui quippe erant, præter Chaleb et Jesus Nave.

Complexus est hoc quoque volumine Moyses juxta Domini verba, profectiones et mansiones Israelis, quibus ex Ægypto profecti subinde quieverant. Et sunt istæ: Ramesse, Ægypti primo mense postridie Paschatis profecti, venerunt in Sochoth; de Sochoth in Buthan; de Buthan in Beelsephon, contra Magdolon; de Beelsephon per mare transierunt; de mari in Amaritudines; de Amaritudinibus ad Elim, ubi erant palmæ; de Elim in desertum Seir; e deserto Seir in Raphaca; de Raphaca in Elim; de Elim in Raphidim; de Raphidim in solitudinem Sina; de solitudine Sina ad Sepulcra concupiscentiæ; de Sepulcris concupiscentiæ in Asiroth; de Asiroth in Rathama: de Rathama in Remmon Phares; de Remmon Phares in Lemona; de Lemona in Dessan; de Dessan in Macellath; de Macellath in Saphar; de Saphar in Charadath; de Charadath in Maceloth; de Maceloth in Cataath; de Cataath in Tarath; de Tarath in Matteca; de Matteca in Selmona; de Selmona in Masuroth; de Masuroth in Banæa: de Banæa ad montem Gadgad; de monte Gadgad in Etabatha; de Etabatha in Sebrona; de Sebrona in Gesiongaber; de Gesiongaber in solitudinem Sin; e solitudine Sin in solitudinem Pharan, quæ est Cades: ibi mortua est Maria. E Cades ad montem Hor, prope terram Edom, quo conscenso Aaron summus sacerdos jussu Domini mortuus est, anno egressionis filiorum Israel quadragesimo, mense quinto, prima mensis: cum vixisset annos centum viginti tres. De monte Hor ad Selmona; de Selmone in Phino; de Phino in Soboth; de Soboth in Gæ, in ulteriori **105** parte ad terminos Moab; de Gæ in Dæbongad; a Dæbongad ad Gelmondeblathem; de Gelmondeblathem ad montes Abarim e regione Abau; de montibus Abarim ad occidentem Moab, prope Jordanem juxta Jericho, ubi castrametati sunt. Mansiones sunt quadraginta tres.

(85) Ο', Αἰλίμ.
(86) Ο', Σίν.
(87) Ο', Αἰλοῦς.
(88) Ο', Ἀσηρώθ.
(89) Ο', Λεβωνά. Ibidem, ο' Ῥεσσών, pro Δεσσάν, ex proclivi mutatione. τοῦ ר in ד.
(90) Ο', εἰς Ἑβρωνά, ex repetito, σ, Σεβρωνά.
(91) Ο', Ὠβώμ, ex repetito σ præpositionis, εἰς, factum est, Σωβώθ.
(92) Ο', Δεβλαθαΐμ.

Ἀβαρεὶμ ἀπέναντι Ἀβαῦ (93)· ἀπὸ ὀρέων Ἀβαρεὶμ εἰς δυσμὰς Μωὰβ, παρὰ τοῦ Ἰορδάνου κατὰ Ἱεριχὼ, καὶ παρενέβαλον παρὰ Ἰορδάνην. Οἱ μὲν σταθμοὶ μγ'.

Hic vero tandem trans Jordanem fusis ac devictis gentibus Moyses, ac occisis Sehon rege Amorrhæorum, et Og rege Basan, qui ex gigantibus erat, eas regiones Rubenitis, Gaditis et dimidiæ tribui Manasse dari jubetur, disponique ut Levitis filii Israel de possessionis suæ sortibus darent civitates ad habitandum, et civitatum suburbia: deinde et civitates refugii, tres trans Jordanem, et tres in terra Chanaan, quæ ad hoc positæ essent, ut ad eas fugeret, si quispiam hominem contra animi sui sententiam occidisset, ne præcipitanter ab occisi cognato deprehensus interimeretur, donec judicio coram Synagoga sisti posset. Jubetur hoc libro populus fimbrias in palliis facere, et fimbriis adnectere vittas hyacinthinas, ut illis conspectis mandatorum Dei ne obliviscerentur. Hic accipiunt et filiæ Salpaad sortem patris sui, et illarum occasione mandatum Domini datur, et lex ponitur, qua pro legitimis decernuntur cum consobrinis inita conjugia. Moyses vero terram promissionis vidit de monte Abarim, hoc est Abau: audivitque a Deo, quod illam ingressurus non esset, propter exacerbationem ad aquam contradictionis factam. Mortuus est autem Aaron annorum centum viginti trium, anno post exitum Ægypti quadragesimo, mense quinto. Qui autem ad explorandam terram missi sunt, quisque de sua tribu, juxta mandatum Domini desumpti sunt: horum nomina sunt ista: De tribu Ruben, Salamiel filius Zacchur; de tribu Simeon, Saphat filius Suri; de tribu Juda, Chaleb filius Jephone; de tribu Isachar, Ilaal filius Joseph; de tribu Ephraim, Nauses filius Nave; de tribu Benjamin, Phaltin filius Raphu; de tribu Zabulon, Gudiel filius Sudi; de tribu Joseph, filiorum Manasses, Gaddi filius Sussi; de tribu Dan, Amies filius Gamæ; de tribu Aser, Sathur filius Michael; de tribu Nephthalim, Nabi filius Nabi; de tribu Gad, Gaddidudiel filius Machi. Locus vero, unde missi sunt, est Pharan et Cades Barne. Tunc Nause filium Nave Moyses Jesum nominavit. Tempus autem, quo missi sunt, erat veris medium, in quo jam præmaturi botri erant; et dies, quibus terram explorarunt, fuerunt quadraginta.

Ὧδε δὲ τροπώσας καὶ κρατήσας ἐθνῶν, ἐν τῷ πέραν τοῦ Ἰορδάνου Μωϋσῆς, καὶ ἀναιρεθέντος τοῦ Σηὼν βασιλέως τῶν Ἀμοῤῥαίων, καὶ τοῦ Ὢγ βασιλέως τῆς Βασὰν, ὃς ἦν ἐκ τῶν γιγάντων, κελεύεται διαδοῦναι τὰς χώρας τῷ Ῥουβὶμ, καὶ τῷ Γὰδ, καὶ τῷ ἡμίσει φυλῆς Μανασσῆ, καὶ συντάξαι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ δοῦναι τοῖς Λευΐταις ἀπὸ τῶν κλήρων τῆς κατασχέσεως αὐτῶν πόλεις κατοικεῖν καὶ τὰ προάστεια τῶν πόλεων· καὶ πάλιν δοῦναι πόλεις φυγαδευτηρίων, τρεῖς μὲν πέραν τοῦ Ἰορδάνου, τρεῖς δὲ ἐν γῇ Χαναὰν, καὶ εἶναι ταύτας ἐπὶ τῷ καταφυγεῖν ἐκεῖ τὸν ἀκουσίως φονεύσαντα, καὶ μὴ προπετῶς ἀναιρεῖσθαι ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς τοῦ φονευθέντος, ἕως στῇ ἔναντι τῆς συναγωγῆς εἰς κρίσιν. Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ κελεύεταί ὁ λαὸς ποιῆσαι κράσπεδα ἐν τοῖς ἱματίοις ἑαυτῶν, καὶ ἐπὶ τῶν κρασπέδων κλῶσμα ὑακίνθινον, ἵνα βλέποντες αὐτὰ μὴ ἐπιλανθάνωνται τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ. Ὧδε λαμβάνουσι κλῆρον αἱ θυγατέρες Σαλπαὰδ, τὸν τοῦ πατρὸς ἑαυτῶν· καὶ ἐκ τῆς προφάσεως αὐτῶν γίνεται πρόσταγμα Κυρίου καὶ νόμος, νόμιμον εἶναι γάμον τὴν πρὸς ἀνεψιοὺς συζυγίαν. Καὶ Μωϋσῆς ὧδε εἶδεν ἀπὸ τοῦ ὄρους τοῦ Ἀβαρεὶμ, τουτέστιν Ἀβαῦ, τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας· καὶ ἤκουσεν· Οὐ μὴ εἰσέλθῃς ἐκεῖ διὰ τὸν παροξυσμὸν τὸν ἐν τῷ ὕδατι τῆς ἀντιλογίας. Ἀπέθανε δὲ Ἀαρὼν ἐτῶν ρκγ' τῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου, τῷ μηνὶ τῷ πέμπτῳ. Οἱ δὲ ἀποσταλέντες κατασκέψασθαι τὴν γῆν, ἐκ μὲν προστάγματος Κυρίου ἀπεστάλη ἀνὴρ ἕκαστος κατὰ φυλήν· τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν ἐστι ταῦτα· τῆς φυλῆς τοῦ Ῥουβὶμ Σαλαμιὴλ (94) υἱὸς Ζαχχούρ· τῆς φυλῆς Συμεὼν Σαφὰτ υἱὸς Σουρεί· τῆς φυλῆς Ἰούδα Χαλὲβ υἱὸς Ἰεφονῆ· τῆς φυλῆς Ἰσαχὰρ Ἰλαὰλ υἱὸς Ἰωσήφ· τῆς φυλῆς Ἐφραΐμ Ναυσῆς (95) υἱὸς Ναυῆ· τῆς φυλῆς Βενιαμὶν Φαλτεὶν υἱὸς Ῥαφοῦ· τῆς φυλῆς Ζαβουλὼν Γουδιὴλ υἱὸς Σουδί· τῆς φυλῆς Ἰωσὴφ, τῶν υἱῶν Μανασσῆ, Γαδδὶ υἱὸς Σουσσί· τῆς φυλῆς Δὰν Ἀμίης (96) υἱὸς Γαμαί· τῆς φυλῆς Ἀσὴρ Σαθοὺρ υἱὸς Μιχαήλ· τῆς φυλῆς Νεφθαλεὶμ Ναβὶ υἱὸς Ναβί (97)· τῆς φυλῆς Γὰδ Γαδδιδουδιὴλ υἱὸς Μαχί. Ὁ δὲ τόπος, ἀφ' οὗ ἀπεστάλησάν ἐστι Φαρὰν καὶ Κάδης Βάρνη. Τότε ἐπωνόμασε Μωϋσῆς τὸν Ναυσῆ τὸν υἱὸν Ναυῆ Ἰησοῦν. Ὁ δὲ καιρὸς, ἐν ᾧ ἐπέμφθησαν, τὸ μέσον τοῦ ἔαρος ἦν, ἐν ᾧ πρόδρομοι σταφυλῆς εἰσιν· ὁ δὲ χρόνος, ὃν ἐποίησαν κατασκοποῦντες, ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις γέγονεν.

Liber V, Deuteronomium.

9. Et nunc librum Moyses conscripsit, et quæ in illo sunt locutus est. Vocatur autem hoc nomine, quod post acceptam in tabulis scriptam legem, veluti secundam legem, hosce libri præsentis sermones, ex præcepto Domini Moyses Israeli locutus sit. Nam posteaquam Moyses quæ hoc libro continentur locutus esset, ad hunc modum in isto Deuteronomio ea conscripta sunt: « Hæc sunt verba

Βιβλίον ε', Δευτερονόμιον.

9. Καὶ τοῦτο βιβλίον Μωϋσῆς ἐλάλησε καὶ ἔγραψε. Καλεῖται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ μετὰ τὰ γεγραμμένα ἐν ταῖς πλαξὶ, δεύτερον ὥσπερ νόμον τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου ἐλάλησε Μωϋσῆς τῷ Ἰσραὴλ ἐκ προστάγματος Κυρίου. Μετὰ γὰρ τὸ λαλῆσαι Μωϋσῆν τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, γέγραπται οὕτως ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ Δευτερονομίῳ· « Οὗτοι οἱ λόγοι τῆς διαθήκης, ὅσα ἐνετείλατο Κύριος Μωϋσῇ στῆσαι τοῖς

(93) Ο', Ναβαύ.
(94) Ο', Σαμουήλ.
(95) Ο', Αὐσή. Mox Ο', Φαλεί.
(96) Ο', Ἀμιήλ.
(97) Ο', Σαβί· τῆς φυλῆς Γὰδ Γονδιήλ.

υἱοῖς Ἰσραὴλ ἐν γῇ Μωὰβ, πλὴν τῆς διαθήκης, ἧς διέθετο αὐτοῖς ἐν Χωρήβ. » Διὰ τοῦτο γὰρ αἱ μὲν πλάκες ἐν Χωρὴβ εἴρηνται, καὶ ἐν μέσῳ τῆς κιβωτοῦ ἐτέθησαν· τὸ δὲ βιβλίον τοῦτο ἐνετείλατο Μωϋσῆς τοῖς ἱερεῦσι τοῖς αἴρουσι τὴν κιβωτὸν θεῖναι ἐκ πλαγίων τῆς κιβωτοῦ εἰς μαρτύριον· ὅπερ καὶ κατὰ ἑπτὰ ἔτη ἐνετείλατο ἀναγινώσκεσθαι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀφέσεως, ὅτε καὶ ἡ Σκηνοποιία ἐγένετο. Αὕτη μὲν πρώτη αἰτία τῆς ὀνομασίας τοῦ βιβλίου· δευτέρα δὲ πάλιν ἑτέρα, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ δευτεροῖ, καὶ διεσάφησε πάντα τὰ προειρημένα ἔν τε τῇ Ἐξόδῳ καὶ τῷ Λευϊτικῷ, καὶ τοῖς Ἀριθμοῖς, νόμιμά τε καὶ δικαιώματα καὶ προστάγματα· καὶ ὑπομιμνήσκει πάλιν τὸν λαὸν, ἵνα φυλάξῃ αὐτά. Καὶ ἐπαναλαμβάνει δὲ ἐν αὐτῷ τήν τε ἀπ' Αἰγύπτου ἔξοδον, καὶ πάσας τὰς γεγενημένας αὐτοῖς εὐεργεσίας, καὶ τὰ σημεῖα, καὶ τὰ τέρατα· ἵνα μὴ ἐπιλάθωνται τοῦ ποιήσαντος αὐτὰ Θεοῦ. Ὁρίζει δὲ ἐν αὐτῷ περί τε τῆς εὐλογίας τοῖς φυλάσσουσι τὸν νόμον, καὶ τῆς κατάρας τοῖς παραβαίνουσιν· ἵνα ἡ μὲν εὐλογία λέγηται ἐν τῷ ὄρει τῷ Γαριζεὶν διὰ τούτων· διὰ Συμεὼν, Λευΐ, Ἰούδα, Ἰσαχὰρ, Ἰωσὴφ, καὶ Βενιαμίν· ἡ δὲ κατάρα ἐν τῷ ὄρει Γαιβὰλ ἀπὸ Ῥουβὶμ, Γὰδ, Ἀσὴρ, Ζαβουλὼν, Δὰν, καὶ Νεφθαλείμ. Πρὸς ὑπόμνησιν δὲ καὶ τὴν διὰ παντὸς μελέτην, ἔγραψεν ἐκ προστάγματος Κυρίου τὴν μεγάλην Ὠδήν· ἵνα, ταύτην ἐκμαθόντες ἀεί τε μελετῶντες αὐτὴν, μὴ ἐπιλάθωνται τοῦ Θεοῦ. Εὐλογήσας τε ἑκάστην φυλὴν καὶ γράψας τὴν εὐλογίαν, καὶ ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, εἰς τὸ δέξασθαι αὐτὸν κατὰ πρόσταγμα Θεοῦ, ἀνέβη λοιπὸν εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀβαρεὶμ, τουτέστιν Ἀβαῦ, καὶ ἐτελεύτησεν ἐκεῖ διὰ ῥήματος Κυρίου ἐτῶν ρκ', μὴ ἀμαυρωθέντων αὐτοῦ τῶν ὀφθαλμῶν, ἢ τοῦ προσώπου αὐτοῦ φθαρέντος· καὶ οὐκ οἶδεν οὐδεὶς τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.

Βιβλίον ς', Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ.

10. Τὰ δὲ ἐντεῦθεν βιβλία μέχρι τοῦ Ἔσδρα, οὐ πάντα ἐκείνων εἰσὶ συγγραφαὶ, ὧν καὶ τὰς ἐπιγραφὰς φέρουσι, καὶ περὶ ὧν διαλαμβάνουσι. Λόγος δὲ φέρεται, παρὰ τῶν κατὰ τοὺς ἑκάστους καιροὺς προφητῶν συγγεγράφθαι αὐτά. Περὶ γοῦν τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν τέως διαληπτέον. Τὸ παρὸν τοίνυν βιβλίον ἐπιγέγραπται Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· ἐπειδὴ αὐτὸς Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, διαδεξάμενος Μωϋσῆν, ἐστρατήγησε τοῦ λαοῦ, καὶ τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ περιέχει. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ, πῶς τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ τὸ μὲν ἄνωθεν ἐκ τῆς πηγῆς ἔστη ῥεῦμα, τὸ δὲ φθάσαν ἐξεκενώθη, καὶ ξηρῷ τῷ ποδὶ διέβησαν αὐτόν· καὶ ὅτι ἐν Γαλγάλοις περιέτεμε τοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ γεννηθέντας πάντας ἐν πετρίναις μαχαίραις, καὶ ἐκάλεσε τὸν τόπον Γαλγάλ· καὶ ὅτι, περάσαντος τοῦ λαοῦ, καὶ φαγόντος ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ἐξέλιπε λοιπὸν τὸ μάννα· καὶ τῆς μὲν Ἱεριχοῦς αὐτόματα τὰ τείχη πέπτωκεν· ἡ δὲ Ῥαὰβ ἡ πόρνη ἐσώθη, φυλάξασα τοὺς κατασκόπους· καὶ ὅτι ὁ ἥλιος ἐν τῷ μεσουρανήματι ὢν, εὐξαμένου Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ναυῆ, ἔστη κατὰ Γαβαὼν ἡμέρας ὁλοκλήρου διάστημα, ἕως τροπώσηται τοὺς ἐχ-

A fœderis, quæ Dominus Moysi præcepit proponere filiis Israel in terra Moab, præter fœdus quod pepigit cum eis in Horeb. » Quapropter et tabulæ quidem in Horeb recitatæ, et in medio arcæ collocatæ sunt : hunc vero librum sacerdotibus Moyses, arcam portantibus, ad latera arcæ in testimonium ponere jussit, et septimo quoque anno in die remissionis, quando et festum Tabernaculorum celebrabatur, legi præcepit. Hæc prima quidem est ratio, ob quam hic liber Deuteronomium vocatus est. Altera vero est, quod in ipso, quidquid ante **106** dictum fuerat, sive in Exodo, sive in Levitico, sive in Numeris; omnia legitima, justificationes et præcepta, repetit et declarat, et populum iterum admonet, ut ea custodiat. Resumit etiam isthic exi-
B tum populi ex Ægypto, et cuncta illis præstita beneficia, signa quoque et portenta, ne Dei, qui illa patraverat, obliviscerentur. Decernit etiam benedictionem iis, qui legem custodiunt, maledictionem vero iis, qui illam transgrediuntur, et benedictionem in monte Garizin promulgari mandat per Simeon, Levi, Juda, Isachar, Joseph et Benjamin : maledictionem vero in monte Gæbal, per Ruben, Gad, Aser, Zabulon, Dan et Nephthalim. Ad recordationem vero et jugem meditationem, prolixam Odam ex jussu Domini conscripsit, ut illam perdiscentes ac semper meditantes, ne Dei obliviscerentur. Postquam vero singulis tribubus benedixit, benedictionemque illarum litteris mandavit, ac manus suas super Jesum Nave, ut sibi secundum
C mandatum Dei succederet, posuit; in montem Abarim, qui est Abau, conscendit : ibique juxta verbum Domini mortuus est, annorum centum viginti, cum necdum oculi ipsius caligassent, nec facies ejus quidquam tabis sensisset. Nemo autem sepulcrum illius novit in hodiernum usque diem.

Liber VI, Jesus filius Nave.

10. Qui deinceps ad Esdram usque sequuntur libri, non prorsus ab illis sunt conscripti, quorum inscriptiones præferunt, et de quibus tractant. Feruntur autem a prophetis, qui singulis temporibus vixerunt, esse scripti. Disserendum itaque est de illorum inscriptionibus. Præsens liber inscriptionem habet Jesus Nave : propterea quod ipse Jesus
D Nave Moysis successor, populique dux fuit, cujus hoc libro historia et res gestæ continentur. Enarratur hic quomodo Jordani fluvii pars superior ex parte fontis defluens immota steterit, inferior vero decurrens evacuata sit, et populus sicco pede transierit; et quomodo in Galgalis omnes in solitudine natos cultris saxeis circumciderit, locumque illum Galgal vocaverit; quod cum primum populus Jordane transmisso de terræ illius frugibus edisset, manna deinceps desierit; quod urbis Jericho mœnia ultro corruerint; Raab meretrix propter hospitio susceptos et occultatos exploratores servata sit; sol in medio cœli decursu juxta Gabaonem, orante Jesu Nave, integri diei spatio, donec ille hostes devicisset, steterit. Postquam vero Amor-

rhæos et omnes illorum reges expugnasset, omnem eam terram novem tribubus cum dimidia Manasse distribuisset, et populum annos XXVI gubernasset, mortuus est annorum CX. Qui vero terram populo diviserunt, erant Eleazarus sacerdos, et ipse Jesus Nave, ac de unaquaque tribu vir unus. De tribu Juda, Chaleb; de tribu Simeon, Salamiel; de tribu Benjamin, Eldad; de tribu Dan, Baccheir; de tribu Manasse, Aniel; de tribu Ephraim, Camuel; de tribu Zabulon, Elisaphan; de tribu Isachar, Phitiel; de tribu Aser, Achior; de tribu Nephthalim, Phathael. Reges autem illius terræ, quos Moyses et filii Israel trans Jordanem ab ortu solis, et valle Arnon usque ad montem Hermon, omni terra Arrhaba ab Oriente subjugata percusserunt, hos fuisse dicit : Sehon regem Amorrhæorum, qui in Esebon habitavit ac regnavit; et Og regem Basan, qui ex gigantibus adhuc supererat, et habitavit in Astaroth, et in Edraim, regnavitque a monte Hermon, usque ad terminos Gergesi, et dimidium Galaad. His occisis, dedit Moyses ipsorum terram Rubenitis, Gaditis, ac dimidiæ tribui Manasse. **107** Reges vero Amorrhæorum, quos sustulere Jesus Nave cum filiis Israel, postquam Jordanem transiissent juxta mare in planitie Libani, usque ad montem Chelca, ascendentibus in Seir : quorum terram Jesus reliquis tribubus, juxta cujusque sortem possidendam dedit, hos esse dicit : Chetæum, Amorrhæum, Chananæum, Pherezæum, Evæum, Jebusæum, regem Jericho, regem Hai, quæ contermina est Bethel, regem Jerusalem, regem Chebron, regem Jerimuth, regem Lachis, regem Elam, regem Gazer, regem Dabir, regem Gise, regem Aermath, regem Ærath, regem Arath, regem Lobna, regem Odolam, regem Elat, regem Athaphuth, regem Opher, regem Ophec Arothæ, regem Asom, regem Somoon, regem Mambroth, regem Ziph, regem Cades, regem Zaac, regem Manedoth, regem Jocom (montis) Carmeli, regem Eddor in Phenedaor, regem Gid Galilææ, regem Thersa.

A θρούς. Καταπολεμήσας δὲ τοὺς Ἀμοῤῥαίους καὶ πάντας τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν, καὶ μερίσας ταῖς ἐννέα φυλαῖς, καὶ τῷ ἡμίσει φυλῆς Μανασσῆ τὴν γῆν πᾶσαν, ἦρξε μὲν τοῦ λαοῦ, ἔτη κς', ἐτελεύτησε δὲ ἐτῶν ρι'. Οἱ δὲ διελόντες τὴν γῆν τῷ λαῷ ἦσαν Ἐλεαζὰρ ὁ ἱερεὺς, καὶ αὐτὸς Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ κατὰ φυλὴν εἷς· φυλῆς Ἰούδα Χαλέβ· τῆς Συμεὼν Σαλαμιήλ· τῆς Βενιαμὶν Ἐλδάδ· τῆς Δὰν Βαχχείρ· τῆς Μανασσῆ Ἀνιήλ· τῆς Ἐφραῒμ Καμουήλ· τῆς Ζαβουλὼν Ἐλισάφαν· τῆς Ἰσάχαρ Φειτιήλ· τῆς Ἀσὴρ Ἀχιώρ· τῆς Νεφθαλεὶμ Φαθαήλ. Καὶ τοὺς μὲν βασιλεῖς τῆς γῆς, οὓς ἐπάταξαν Μωϋσῆς καὶ υἱοὶ Ἰσραὴλ πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, ἀπὸ φάραγγος Ἀρνῶν ἕως τοῦ ὄρους Ἀερμὼν, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν Ἄῤῥαβα ἀπὸ ἀνατολῶν, τούτους εἶναι B λέγει· Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμοῤῥαίων, ὃς κατῴκει ἐν Ἐσεβὼν κυριεύων· καὶ Ὢγ βασιλέα τῆς Βάσαν, ὃς ὑπελείφθη ἐκ τῶν γιγάντων, ὃς κατῴκει ἐν Ἀσταρὼθ, καὶ ἐν Ἐδραεὶμ (99), ἄρχων ἀπὸ ὄρους Ἀερμὼν ἕως ὁρίων Γέργεσι καὶ τὸ ἥμισυ Γαλαάδ. Τούτων ἀναιρεθέντων, δέδωκε Μωϋσῆς τὴν γῆν αὐτῶν τῷ Ῥουβὶμ, καὶ τῷ Γὰδ, καὶ τῷ ἡμίσει φυλῆς Μανασσῆ. Τοὺς δὲ βασιλεῖς πάλιν τῶν Ἀμοῤῥαίων, οὓς ἀνεῖλεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ καὶ υἱοὶ Ἰσραὴλ μετὰ τὸ περάσαι τὸν Ἰορδάνην παρὰ θάλασσαν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Λιβάνου ἕως τοῦ ὄρους Χελκᾶ, ἀναβαινόντων εἰς Σχείρ, τούτους εἶναι λέγει, ὧν καὶ τὴν γῆν δέδωκεν Ἰησοῦς ταῖς ὑπολοίποις φυλαῖς εἰς κληρονομίαν κατὰ κλῆρον αὐτῶν· τὸν Χεταῖον, καὶ τὸν Ἀμοῤῥαῖον, καὶ τὸν Χαναναῖον, καὶ τὸν Φερεζαῖον, καὶ τὸν Εὐαῖον, C καὶ τὸν Ἰεβουσαῖον, καὶ τὸν βασιλέα Ἱεριχὼ, καὶ τὸν βασιλέα τῆς Γαὶ, ἥ ἐστι πλησίον Βαιθὴλ, βασιλέα Ἱερουσαλὴμ, βασιλέα Χεβρὼν, βασιλέα Ἱεριμοὺθ, βασιλέα Λαχεὶς, βασιλέα Ἐλὰμ, βασιλέα Γαζὲρ, βασιλέα Δαβεὶρ, βασιλέα Γισὲ, βασιλέα Ἀερμὰθ, βασιλέα Αἰρὰθ, βασιλέα Ἀρὰθ (1), βασιλέα Λοβνᾶ, βασιλέα Ὀδολλὰμ, βασιλέα Ἠλὰτ, βασιλέα Ἀθαφοὺθ, βασιλέα Ὀφὲρ, βασιλέα Ὀφὲκ τῆς Ἀρὼθ (1'), βασιλέα Ἀσὼμ, βασιλέα Σομοὼν, βασιλέα Μαμβρὸθ, βασιλέα Ζεὶφ, βασιλέα Κάδης, βασιλέα Ζαὰκ, βασιλέα Μανεδὼθ, βασιλέα Ἰωχὼμ τοῦ Χαρμὲλ (2), βασιλέα Ἐδδὼρ τοῦ Φενεδαώρ, βασιλέα Γεὶδ τῆς Γαλιλαίας, βασιλέα Θερσᾶ.

Liber VII, Judices.

11. Vocatur hic liber Judicum, quia post mortem Jesu Nave populum suum Deus a relictis Chananæorum gentibus pressum, per judices liberavit : quorum hoc volumine singulorum factæ et vitæ tempus continentur. Sunt autem isti. Primus Gothoniel : hic occidit Chusarsathaim regem (98) Syriæ fluviorum, qui populum Israel afflixerat annos quadraginta. Post hunc Avod ambidexter. Hic Æglom regem Moabitarum gladio ancipiti palmæ longitudinem habente interemit, a quo fuerat afflictus Israel annos decem et octo : et ipse gubernavit Israelem

Βιβλίον ζ', Κριταί.

11. Καλεῖται τὸ βιβλίον Κριταὶ, ἐπειδὴ μετὰ τὸν D θάνατον Ἰησοῦ υἱοῦ τοῦ Ναυῆ, διὰ τῶν κριτῶν ἔσωζεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν θλιβόμενον ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, τῶν περιλειφθέντων Χαναναίων· καὶ τούτων τῶν κριτῶν ἑκάστου καὶ τὰς πράξεις καὶ τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡ βίβλος αὕτη περιέχει. Γεγόνασι δὲ κριταὶ οὗτοι· πρῶτος Γοθονιήλ· οὗτος ἀνεῖλε τὸν Χουσαρσαθαῒμ, βασιλέα Συρίας ποταμῶν, θλίψαντα τὸν λαὸν ἔτη μ' (3)· μετὰ τοῦτον Αὐὼδ, ἀμφοτεροδέξιος· οὗτος ἀνεῖλε τὸν Αἰγλὼμ βασιλέα Μωὰβ, ἐν μαχαίρᾳ διστόμῳ, δρακὸς ἐχούσῃ τὸ μῆκος, θλίψαντα τὸν λαὸν

(98) Id est Mesopotamiæ.
(99) Ita O'. Editi vero, καὶ ἐγένετο Δραείμ, male.
(1) O', βασιλέα Ἑρμὰθ, βασιλέα Ἀδὲρ, βασιλέα Λεβνά.
(1') O', Ὀφὲκ τῆς Ἀρώχ
(2) O', Συμοὼν, βασιλέα Μαμβρὼθ, βασ- Ἀζὶφ, βασιλέα Κάδης, βασ- Ζαχὰκ, βασ- Μαρεδὼθ, βασ- Ἰεκὸμ τοῦ Χερμὲλ, βασ- Ὀδολλὰμ τοῦ Φενναλδώρ, βασ- Γεῖ τῆς, etc.
(3) O', ἔτη ὀκτώ. Mox, O', Ἀώδ.

ἔτη ιη'· καὶ αὐτὸς ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη π'· μετὰ τοῦτον Ταμεγὰρ (5), υἱὸς Δινάχ· οὗτος ἐπάταξεν ἑξακοσίους τῶν ἀλλοφύλων ἐν τῷ ἀροτρόποδι τῶν βοῶν· καὶ αὐτὸς ἔκρινε τὸν λαὸν ἔτος α'. Μετ' αὐτὸν Βαρὰχ, υἱὸς Ἀβινέχ (6). Οὗτος ἐπολέμησεν Ἰαβὶν καὶ τὸν Σισάρα, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη κ'. Τὸν μὲν οὖν Σισάρα ἀπέκτεινεν Ἰαὴλ, γυνὴ Χαθὲρ τοῦ Κιναίου ἐν πασσάλῳ· αὐτὸς δὲ ἔκρινεν τὸν Ἰσραὴλ ἔτη μ'. Μετ' αὐτὸν Γεδεών· αὐτός ἐστιν Ἱεροβαάλ. Αὐτὸς ἐπάταξε Μαδιὰν, καὶ τὸν Ὠρὴβ, καὶ Ζεβεὲ, καὶ Σαλμανὰ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν, τόν τε πύργον Φανουὴλ κατέστρεψε, καὶ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ἠλόησεν ἐν ταῖς ἀκάνθαις, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη ζ'. Αὐτὸς δὲ ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη μ'. Μετὰ τοῦτον Ἀβιμελὲχ, υἱὸς Γεδεὼν ἐκ παλλακῆς· οὗτος ἀπέκτεινε τοὺς ἀδελφοὺς ἑαυτοῦ, τοὺς ἐκ τῶν ἐλευθέρων, ο' ἄνδρας ἐπὶ λίθον ἕνα. Ἔφυγε δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν Ἰωάθαμ. Ἀλλὰ καὶ Ἀβιμελὲχ γέγονε μετὰ τῶν αὐτῷ συνελθόντων ὡς πῦρ ἀπὸ ῥάμνου· πολλούς τε ἀποκτείνας, ἀπέθανε καὶ αὐτὸς ῥιφάσης γυναικὸς ἀπὸ τοῦ τείχους ἐπ' αὐτὸν κλάσμα μύλου. Καὶ αὐτὸς δὲ ἦρξεν ἔτη τρία. Μετ' αὐτὸν Θωλὰ υἱὸς Φουά, υἱὸς πατραδέλφου Ἀβιμελέχ. Καὶ αὐτὸς ἦρξεν ἔτη κγ'. Μετ' αὐτὸν Ἰαεὶρ ὁ Γαλααδίτης ἔτη κϐ'. Μετ' αὐτὸν Ἰεφθάε ὁ Γαλααδίτης· οὗτος ἀπέκτεινε τοὺς Ἀμανίτας καὶ τοὺς Φυλιστιεὶμ, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη ιη'. Εὐξάμενος δὲ ἐν τῷ πολέμῳ τὸν ἀπαντῶντα πρῶτον μετὰ τὴν νίκην ἀναφέρειν εἰς θυσίαν, ἀπαντήσασαν τὴν θυγατέρα, ἠξίωσεν πρότερον συγχωρηθῆναι αὐτῇ δίμηνον κλαῦσαι τὰ παρθένια αὐτῆς· οὕτως αὐτὴν ἀνενεγκὼν ὁ πατὴρ εἰς θυσίαν, ἔκρινε τὸν λαὸν ἔτη ἕξ. Μετ' αὐτὸν Ἀβαισὰν ἀπὸ Βηθλεὲμ ἔτη ἑπτά. Μετ' αὐτὸν Αἰλὼν ὁ Ζαβουλωνίτης ἔτη ι'. Μετ' αὐτὸν Λαβδὼν (7), ὁ Φαραθωνίτης ἔτη η'. Μετ' αὐτὸν Σαμψὼν ἀπὸ Δάν· οὗτος ἐπάταξε τοὺς Φυλιστιεὶμ ἐν σιαγόνι ὄνου, καὶ ἄλλοτε ῥάβδῳ, καὶ αὖθις ἀλώπεξι, καὶ ὕστερον συμπτώματι τοῦ οἴκου, θλίψαντας τὸν Ἰσραὴλ ἔτη μ'. Καὶ αὐτὸς ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη κ'. Ποσοῦνται οὖν οἱ πάντες κριταὶ εἰς ιγ'· τὰ δὲ ἔτη αὐτῶν υια'.

Βιβλίον η', Ῥούθ.

12. Οὕτω λέγεται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ τῆς Ῥοὺθ ἱστορίαν μόνην περιέχει. Ἔστι δὲ αὕτη ἡ Ῥοὺθ τὸ μὲν γένος Μωαβῖτις, καὶ ἐν σωφροσύνῃ διαπρέψασα. Ἀποταξαμένη δὲ τῇ συγγενείᾳ καὶ τῇ πατρικῇ δεισιδαιμονίᾳ, μετέβαλεν εἰς θεοσέβειαν, καὶ μετῆλθεν εὐθὺς εἰς Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐκεῖ τε ἐζεύχθη τῷ Βοὸζ ἐκ φυλῆς Ἰούδα τυγχάνοντι, καὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῆς γενεαλογεῖται ὁ Δαβὶδ οὕτω· Βοὸζ ἐκ τῆς Ῥοὺθ γεννᾷ τὸν Ὠβήδ· Ὠβὴδ δὲ τὸν Ἰεσσαί, Ἰεσσαὶ δὲ τὸν Δαβίδ.

Βιβλίον θ', Βασιλεῖαι πρώτη καὶ δευτέρα.

13. Βασιλεῖαι ὀνομάζεται τὰ βιβλία, ἐπειδὴ καὶ τὰς πράξεις τῶν γενομένων βασιλέων ἔν τε τῷ Ἰούδα καὶ τῷ Ἰσραὴλ, καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν περιέχει. Διεῖλη-

(5) Ο', Σαμεγάρ. Non legitur in Scriptura quod judicaverit Israelem anno uno, ut hic fertur.
(6) Ο', Ἀβινεέμ.

A annos octoginta. Postea Tamegar filius Dinach, qui sexcentos de Philisthiim vomere percussit, annumque unum, populum judicavit. Hunc excepit Barach filius Abineem : hic expugnavit Jabin et Sisaram, qui Israelem annos viginti afflixerunt. Sisaram autem Jael, uxor Cather Cinæi clavo occidit. Judicavit iste Israelem annos quadraginta. Post hunc Gedeon, qui et Jerobaal dictus est. Percussit iste Madian, et Oreb, et Zeb et Zebee, et Salmana ipsorum principes ac turrim Phanuel subvertit, principesque illorum cum spinis trituravit ac contrivit a quibus afflictus fuerat Israel annos septem. Judicavit autem ipse Israelem annos quadraginta. Post illum Abimelech, filius Gedeonis ex concubina, qui fratres suos ex liberis natos, septuaginta viros, super lapi-
B dem unum occidit. Fuga autem unus ex illis, Joatham elapsus est. Ipse vero Abimelech, etiam illis, qui cum ipso conspiraverant, factus est instar ignis e rhamno. Postquam autem multos occidit, mortuus est et ipse, molæ fragmine de muro per mulierem demisso prostratus, imperiumque tenuit annos tres. Deinde Thola filius Phua, patrui Abimelech, qui imperavit annos 23. Hunc excepti Jair Galaadites, qui judicavit annos 22. Postea Jephte Galaadites. Iste percussit Ammonitas et Philistæos, qui Israelem afflixerant annos decem et octo. Cum autem in bello votum fecisset, oblaturum se in sacrificium, quidquid post victoriam domum revertenti primum occurreret, filiam in occursum progressam, impetrato primum ad lugendam virginita-
C tem bimestri spatio, immolandam obtulit. Judicavit autem populum annos sex. Postea Abæsan Bethleemita, judicavit annos septem. Deinde Ailon Zabulonites annos decem. Post illum Labdon Pharathonites **108** annos octo. Postea Samson, de stirpe Dan. Hic in mandibula asini, interdum et virga, aliquando etiam immissis vulpibus, et novissime per ruinam domus, Philistæos percussit, a quibus Israel afflictus fuerat annos 40. Judicavit autem Israelem annos 20. Fuerunt itaque judices Israelis numero 13, anni vero illorum fuerunt 411.

Liber VIII, Ruth.

12. Ita vocatur hic liber, quod historiam Ruth tantum complectatur. Est autem Ruth genere Moa-
D bitis, castitate vero clara. Relicta cognatione paternaque superstitione, ad verum Dei cultum conversa, Bethlehem Judææ cum socru sua subito concessit, ubi et Booz ex tribu Juda, matrimonio conjuncta est, ex qua postea David origo sic contexitur : Booz ex Ruth genuit filium Obed : Obed vero genuit Jesse : Jesse Davidem.

Liber IX, Regnorum primus et secundus.

13. Regnorum nominantur hi libri, quia Regum cum Juda tum Israel facta et annos continent. Enarrantur autem primo libro ista : Mors Eli sacerdotis

(7) Ο', Ἀβδών, sed cum hanc vocem præcedat, Ἰσραήλ, ex repetita postrema littera factum est Λαβδών.

A ac filiorum ipsius. Ortus Samuelis, et quomodo populus, hactenus a Deo gubernatus, qui singulis temporibus liberatorem ipsis excitaverat, regem sibi secundum morem gentium petierit a Samuele, qui Saulem illis de tribu Benjamin dederit, et ex illo deinceps et in Israel reges esse cœperint. Continetur etiam hoc volumine, quomodo, ubi mandatum Dei transgressus esset Saul, ablatum sit a stirpe ipsius regnum, et David in ipsius locum unctus sit, atque in hujus stirpem translatum regnum, Præterea commemoratur: quod per Davidem Goliath minutissimo occisus sit lapillo: Saul vero, postquam tripudiantes mulieres David decem millia, et sibi mille dederant, invidia percitus Davidem persecutus est, David tamen servatus, et Saul tan-
B dem bello arctatus, consultis pythonissis, interemptus occubuerit. Et hac re terminatur primus Regnorum liber.

14. In secundo autem libro, Sauli David in regnum succedit. Memphiboseth autem filius Saulis initio regnare cum vellet, contendebat: tandem vero universæ tribus Davidi junguntur. Cunctos hostes bello superat David, Bersabee uxorem Uriæ sibi sumit. Abesalom patrem suum Davidem persecutus est: paulo post in bello occiditur Abesalom. David numerato populo iram in se divinam provocat, quæ postea placato Deo cessat. Et hic secundus Regnorum liber, senio confecto Davide, finitur. Habuit autem sub se David quosdam viros fortes, magnos
C ac multos, quorum minores centuriones, majores vero chiliarchas constituit. Habentur quorumdam ipsorum nomina et res gestæ. Sebochæ Astotheus, qui Seph filium Rapha ex gigantibus nati percussit. Eleanam filius Ariorgi Bethleemites; hic percussit Goliath Chetæum, cujus hastæ lignum instar liciatorii texentium erat: fuit autem et ipse filius Rapha. Jonathan filius Semesi fratris David; iste percussit virum quemdam de Ramedon, qui Israeli conviciatus fuerat, et senos digitos in manibus ac totidem habebat in pedibus, et ipse filius Rapha, ex gigantibus nati. Adinon Asonæus; hic frameam suam adversus octingentos milites simul congregatos eduxit; Jessæbada, filius Achamane; et iste ensem
D suum contra trecentos vulneratos uno tempore eduxit; Eleanam filius Sose; hic cum essent congregati Philisthiim, solus in eos irruit, atque tantam illorum stragem edidit, ut manui ipsius hasta agglutinaretur, et populus post ipsius tergum cæsos
109 spoliabat. Mara filius Asa Saruchæus; iste irruentibus Philistæis ac partem agri lente refertam depopulari volentibus, fugiente populo, solus obstitit, et Philistæos persecutus, agri partem servavit. Eleazar filius Dodetharchoni; iste, tempore messis hordeaceæ, cum irrumperent Philisthæi, et populus fugeret, solus restitit, et Philisthæos per-

πται δὲ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν ταῦτα· θάνατος μὲν Ἠλεὶ τοῦ ἱερέως καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ· γένεσις δὲ τοῦ Σαμουήλ· πῶς τε ὁ λαὸς, τὸ πρότερον ἀρχόμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐγείροντος αὐτοῖς κατὰ καιρὸν τὸν βοηθὸν, ὅμως ᾔτησε παρὰ τοῦ Σαμουὴλ, κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἐθνῶν, βασιλέα, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὸν Σαοὺλ, ἐκ φυλῆς Βενιαμίν· καὶ γέγονε λοιπὸν ἐξ ἐκείνου καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἀρχὴ βασιλείας. Περιέχεται δὲ ἐνταῦθα, πῶς ὁ μὲν Σαοὺλ παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀφῃρέθη ἀπὸ τοῦ γένους αὐτοῦ ἡ βασιλεία· ὁ δὲ Δαβὶδ ἀντ' αὐτοῦ ἐχρίσθη, καὶ μετηνέχθη εἰς τὸ γένος αὐτοῦ ἡ βασιλεία. Καὶ τὸν μὲν Γολιὰθ ἀνεῖλεν ὁ Δαβὶδ λιθαρίῳ μικροτάτῳ· ἐπειδὴ δὲ αἱ χορεύουσαι, τὰς μυριάδας δέδωκαν τῷ Δαβίδ, τὰς δὲ χιλιάδας τῷ Σαοὺλ, φθονήσας ὁ Σαοὺλ, ἐδίωκε τὸν Δαβίδ· καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ διεσώθη, ὁ δὲ Σαοὺλ πολεμούμενος ἐζήτησεν ἐγγαστριμύθους, καὶ τῇ ἐπαύριον ἀναιρεθεὶς ἀπέθανε. Καὶ ἐν τούτῳ συμπληροῦται ἡ πρώτη βίβλος τῶν Βασιλειῶν.

14. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ πάλιν Δαβὶδ διεδέξατο τὴν βασιλείαν· Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ υἱὸς Σαοὺλ Μεμφιβοσθὲ (8) ἐφιλονείκει, θέλων βασιλεύειν· ὕστερον δὲ πάντες προσετέθησαν τῷ Δαβίδ. Πάντας δὲ τοὺς πολέμους περιεγένετο Δαβίδ. Τὴν μὲν τοῦ Οὐρίου γυναῖκα τὴν Βηρσαβεὲ ἔλαβεν· ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἀβεσαλὼμ ἐδίωξεν αὐτὸν, καὶ μετ' οὐ πολὺ συστάντος πολέμου, ἀνῃρέθη ὁ Ἀβεσαλώμ. Εἶτα τὸν λαὸν ἀριθμήσας, κεκίνηκεν ὀργὴν θείαν καθ' ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, παρακληθέντος τοῦ Θεοῦ, ἡ ὀργὴ ἐπαύθη. Καὶ εἰς τοῦτο λήγει καὶ τὸ δεύτερον βιβλίον τῶν Βασιλειῶν, γηράσαντος τοῦ Δαβίδ. Δυνατοὺς δὲ ὑφ' ἑαυτὸν ἔσχεν ὁ Δαβὶδ, μεγάλους μὲν καὶ πολλοὺς, ὥστε τὸν μὲν μικρότερον αὐτῶν πρὸς ἑκατὸν ποιεῖν, τὸν δὲ μέγαν αὐτῶν πρὸς χιλίους. Ἔστι δέ τινων αὐτῶν τὰ ὀνόματα καὶ ἡ πρᾶξις· Σεβοχαὶ ὁ Ἀστωθί (9)· οὗτος ἐπάταξεν τὸν Σὲρ, τὸν τοῦ Ῥαφᾶ, τοῦ ἀπογόνου τῶν γιγάντων. Ἐλεανᾶν, υἱὸς Ἀριωργὶ ὁ Βηθλεεμίτης· οὗτος ἐπάταξε Γολιὰθ τὸν Χεταῖον, οὗ ἦν τὸ ξύλον τοῦ δόρατος, ὡς ἀντίον ὑφαινόντων. Ἦν δὲ καὶ οὗτος υἱὸς τοῦ Ῥαφᾶ. Ἰωνάθαν υἱὸς Σεμεσεὶ, ἀδελφοῦ Δαβίδ· οὗτος ἐπάταξεν ὀνειδίσαντα τῷ Ἰσραὴλ ἄνδρα ἐκ Ῥαμεδῶν, ἔχοντα ἐν ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς ποσὶν ἀνὰ δακτύλους ἕξ, υἱὸν ὄντα καὶ αὐτὸν τοῦ Ῥαφᾶ, τοῦ ἀπογόνου τῶν γιγάντων. Ἀδίνων ὁ Ἀσωναῖος· οὗτος ἐσπᾶτο τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ ἐπὶ ὀκτακοσίους στρατιώτας εἰσάπαξ. Ἰεσσαιβαδὰ υἱὸς Ἀχαμανῆ· καὶ οὗτος ἐσπᾶτο τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ ἐπὶ τριακοσίους τραυματίας ἐν καιρῷ ἑνί. Ἐλεανᾶν υἱὸς Σωσῆ· οὗτος, συναχθέντων τῶν ἀλλοφύλων, μόνος ἥλατο ἐπ' αὐτοὺς, καὶ αὐτοὺς μὲν ἀνῄρει, ὥστε τὸ δόρυ ἐμπαγῆναι τῇ χειρὶ αὐτοῦ· ὁ δὲ λαὸς ὀπίσω αὐτοῦ ἐσκύλευε. Μαρᾶ υἱὸς Ἀσᾶ, ὁ Σαρουχαῖος· οὗτος ἐπελθόντων τῶν ἀλλοφύλων, καὶ βουλομένων ἁρπάσαι τὴν μερίδα τοῦ ἀγροῦ, πλήρη οὖσαν φακῆς, τοῦ τε λαοῦ φυγόντος, μόνος ἔστη· καὶ τοὺς μὲν ἀλλοφύλους ἐδίωξε, τὸν δὲ μερίδα τοῦ ἀγροῦ ἐφύλαξεν.

(8) In O', legitur, Ἰεβοσθέ.
(9) Hæc nomina multum variant in II Reg. xxiii, et in I Paralip. xxvii.

Ἐλεάζαρ, υἱὸς Δωδεθαρχωνί· καὶ οὗτος, μερίδος οὔσης κριθῶν, καὶ ἐπελθόντων τῶν ἀλλοφύλων, τοῦ τε λαοῦ φυγόντος, μόνος ἐστηλώθη· καὶ τοὺς μὲν ἀλλοφύλους ἐδίωξε, τὴν δὲ κριθὴν ἔσωσε. Τρεῖς δὲ δυνατοὶ ἀπὸ τῶν τριάκοντα ἦσαν μετὰ τοῦ Δαβὶδ, καὶ τῶν ἀλλοφύλων κυκλωσάντων τὴν Βηθλεὲμ, τοῦ δὲ Δαβὶδ ἐπιθυμήσαντος πιεῖν ἐκ τοῦ λάκκου τοῦ ἐν Βηθλεὲμ, διέβησαν οἱ τρεῖς, καὶ διαῤῥήξαντες τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων, ὑδρεύσαντο ἐκ τοῦ λάκκου, καὶ ἤνεγκαν ὕδωρ τῷ Δαβίδ. Θαυμάσας δὲ ὁ Δαβὶδ τὴν δύναμιν αὐτῶν, τὸ μὲν ὕδωρ ἐδέξατο, πιεῖν δὲ οὐκ ἠθέλησεν· ἀλλ' ἔσπεισεν αὐτὸ τῷ Κυρίῳ λέγων· « Ἱλεώς μοι, Κύριε, τοῦτο ποιῆσαι· εἰ αἷμα τῶν ἀνθρώπων τῶν πορευθέντων ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν πίομαι; » Βανέας, υἱὸς Ἰωδαὲ, πολλὰ μὲν ἐποίησεν ἔργα δυνατά· ἐπάταξε δὲ καὶ τοὺς υἱοὺς Ἀριὴλ τοῦ Μωάβ, καὶ καταβὰς ἐν ἡμέρᾳ χιόνος εἰς λάκκον, ἐπάταξε τὸν λέοντα. Οὗτος ἐπάταξε καὶ ἄνδρα δυνατὸν Αἰγύπτιον πεντάπηχυν ὄντα, καὶ ἔχοντα δόρυ ὡς ξύλον διαβάθρας· ἁρπάσας γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὸ δόρυ μετ' αὐτοῦ τοῦτον ἀπέκτεινεν. Ἀβισὰ ἀδελφὸς Ἰωὰβ, υἱὸς Σαρουίας τῆς ἀδελφῆς Δαβίδ. Ἄρχων μὲν ἦν καὶ οὗτος ἐν τοῖς προειρημένοις τρισίν· αὐτὸς δὲ ἐπάταξε τραυματίας τριάκοντα δόρατι ἐν καιρῷ τινι, καὶ ἔτρεχεν ὡς δορκὰς ἐν τοῖς ὄρεσι. Καὶ πάλιν αὐτὸς ἐπάταξε καὶ ἐθανάτωσε τὸν Ἐσβιὲν, θέλοντα ἀναιρῆσαι τὸν Δαβίδ. Ἦν δὲ ὁ Ἐσβιὲν ἔκγονος τοῦ Ῥαφᾶ· δόρυ δὲ εἶχε σταθμοῦ ὁλκῆς χαλκοῦ τριάκοντα σίκλων, καὶ περιεζωσμένος ἦν κορύνην. Οὗτοι μὲν οὖν μεγάλοι καὶ δυνατοὶ ἦσαν· τοὺς δὲ πολεμιστὰς πάντας εἶχε Δαβὶδ μυριάδας τριάκοντα τέσσαρας καὶ διακοσίους.

Βιβλίον ι', Βασιλεῖαι τρίτη καὶ τετάρτη.

15. Ἐν μὲν οὖν τῇ τρίτῃ πάλιν περιέχεται, ὅτι, γηράσαντος τοῦ Δαβὶδ, ἐπαίρει ἑαυτὸν Ἀδωνίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ χωρὶς τοῦ πατρὸς ἀναγορεύει ἑαυτὸν βασιλέα. Καὶ τοῦτο μαθὼν ὁ Δαβὶδ, ἀποστέλλει Ναθὰν τὸν προφήτην, καὶ Σαδὼκ τὸν ἱερέα, καὶ Βανέαν υἱὸν Ἰωδαὲ, καὶ ἐντέλλεται αὐτοῖς, καὶ χρίουσι τὸν Σαλομῶνα εἰς βασιλέα ἔτι ζῶντος τοῦ Δαβίδ. Ὁ μὲν οὖν Ἀδωνίας εὐθὺς καταλύεται· ὁ δὲ Σαλομὼν, διαδεξάμενος, οἰκοδομεῖ τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου καὶ τὸ τεῖχος Ἱερουσαλὴμ ἐν ἑπτὰ ἔτεσιν. Ἦσαν δὲ αὐτῷ ἀπὸ τῶν προσηλύτων αἴροντες μὲν ἄρσιν ἑβδομήκοντα χιλιάδες· λατόμοι δὲ πάλιν ἀπὸ τῶν προσηλύτων μυριάδες ὀκτώ. Ἐπιστατοῦντας δὲ τοῖς ἔργοις εἶχε τρισχιλίους (10) εἴκοσι. Καὶ εἰς μὲν τὴν τροφὴν αὐτῶν καὶ τὰ δέοντα δώδεκα ἦσαν οἱ χορηγοῦντες ἕκαστον μῆνα. Καὶ ἦν τὸ καθ' ἡμέραν αὐτῶν τοῦτο λ' κόροι σεμιδάλεως, ξ' κόροι ἀλεύρου κεκοπανισμένου, μόσχοι ἐκλεκτοὶ δέκα, βόες δὲ νομάδες εἴκοσι, πρόβατα ρ', ἐκτὸς ἐλάφων καὶ δορκάδων, καὶ ὀρνίθων ἐκλεκτῶν σιτευτῶν. Ἀγέλην δὲ εἶχε θηλειῶν μὲν ἵππων τοκάδων μυριάδας τέσσαρας, ἵππων δὲ εἰς ἅρματα χιλιάδας ιβ'. Πλοῦτον δὲ εἶχε πολύν· ἐν γὰρ τῷ ἑνὶ ἐνιαυτῷ τοῦ κομισθέντος αὐτῷ χρυσίου ἦν ὁ σταθμὸς, τάλαντα χξς', χωρὶς τῶν φόρων τῶν ὑποτεταγμένων. Καὶ ἡ βασίλισσα δὲ Σαβὰ ἐλθοῦσα πρὸς αὐτὸν, δέδωκεν αὐτῷ χρυσίου τάλαντα ρκ', καὶ

[85] II Reg. XXIII, 17.

(10) Ο', ἑξακοσίους.

A secutus, hordeum defendit ac servavit. Tres vero fortes ex triginta erant cum Davide. Et cum Philisthæi Bethlehem obsidione cinxissent, atque ex cisterna Bethlehem bibere cuperet David, hi tres castra Philisthinorum perruperunt, haustamque ex cisterna aquam Davidi attulerunt. Admiratus David ipsorum virtutem aquam quidem accepit, bibere vero noluit, sed libavit eam Domino, dicens: « Propitius sit mihi Dominus, ne hoc faciam. An sanguinem istorum hominum, qui cum animarum suarum periculo profecti sunt bibam [85]? » Baneas filius Jodæ, qui multa fortia facta designavit, et filios Ariel Moab percussit, et cum in die nivis ad cisternam descendisset, leonem percussit. Hic et fortem quemdam virum Ægyptium quinque cubitorum
B staturam habentem, et hastam instar scalæ nauticæ gestantem, percussit: hastam enim illi ademit, ac illa eum occidit. Abisa frater Joab filius Sarviæ sororis Davidis, princeps erat et iste inter tres, de quibus dictum est. Percussit autem tempore quodam triginta vulneratos lancea sua, et capreæ instar currebat in montibus: et præterea percussit et occidit Esbien, qui Davidem occidere volebat. Erat autem Esbien de genere Rapha, et hasta ipsius trecentos æris siclos ponderabat, et clavam gestabat. Itaque isti erant magni et potentes. Bellatorum autem in universum habuit David myriades triginta quatuor et ducentos.

C

Liber X, Regnorum tertius ac quartus.

15. In tertio Regnorum continentur ista: Adonias, senio jam gravato Davide patre, seipsum extollit, et sine patris conscientia regem se declarat. Quo cognito David, mittit Nathan prophetam et Sadoch sacerdotem, ac Baneam filium Jodæ: præcipitque eis, ut Salomonem ungant in regem, quod et faciunt, adhuc vivente Davide. Adoniæ itaque res confestim pessumdantur. Salomon vero, cum successisset patri, septennio domum Domini, et muros Jerusalem ædificavit. Erant autem illi septuaginta millia proselytorum, qui onera portabant, et octoginta millia latomorum, item proselytorum. Qui autem operibus præerant, numero erant ter mille viginti. Alimoniam vero illorum singulis men-
D sibus duodecim viri administrabant. Impendebantur autem singulis diebus cori similaginis triginta, farinæ contusæ cori sexaginta, vituli selecti decem, boves pascui viginti, oves centum, exceptis cervis et capreis, atque altilibus saginatis. Gregem vero habuit equarum, quas feturæ gratia alebat, quadraginta millia, equorum vero currulium duodecim millia. Divitiæ illius erant multæ. Singulis enim annis afferebantur illi auri talenta sexcenta sexaginta sex, absque tributis, quæ pendebantur a subditis. Sed et regina Saba, cum ad ipsum venisset, dedit ei auri talenta centum viginti, lapides pre-

tiosos, et aromata infinita. Post mortem Salomonis in regnum succedit Roboam filius ejus : sub quo scissum est regnum, ita ut decem tribus Samariam abscesserint, duæ vero reliquæ in Jerusalem manserint; Juda videlicet et Benjamin. Complectitur itaque tertius hic liber res gestas et annos regum istorum : Salomonis, qui simul omnium tribuum rex erat. Postquam autem divisum est regnum, ut diximus, in Judæa duarum tribuum principatum gesserunt Roboam, Abia, Asa et Josaphat : decem vero reliquarum in Samaria, Jeroboam, **110** Nabath, Baasa, Elan, Zambre et Achaab. Tractat et de prophetis, videlicet istis : de Nathan, Gad et Achia Selonita, necnon de eo qui contra altare Samariæ clamavit; de Elia et Eliseo, et eo, qui (regi) Achaab prophetavit de filio Ader, et illius percussore, qui et Achaab reprehendit; quod filii prophetarum seorsum vitam ducerent. Habetur etiam hoc libro, quomodo prophetaverit Elias, et non plueril per tres annos, et corvi propter verbum Domini mane panes, vesperi carnes ipsi detulerint. Effecit etiam in Sarephta Sidoniæ per verbum Domini, ut hydria farinæ viduæ non defecerit, et oleario vasculo nihil decesserit. Præterea et filium ejus mortuum orando vitæ restituit, et prophetas Baal occidi curavit, quorum numerus erat quadringenti quinquaginta. Jordanem quoque melote percussit, undaque illius utrinque divisa, pedes fluvium transivit. Terminatur autem tertius hic liber morte Achaab regis Israel, et morte Josaphat regis Juda, desinens in principium regni Ochoziæ filii Achaab, et in principium regni Joram filii Josaphat regis Juda.

Liber IV, Regnorum.

16. In quarto libro enarratur, quomodo duo duces quinquagenarii regis Ochoziæ igne cœlitus per verbum Eliæ prophetæ consumpti, et Elias tandem sublatus sit, spiritusque Eliæ Eliseo requieverit, ita ut essent ei duplicia in spiritu. Quomodo Eliseus Sunamitidis filium mortuum precando excitaverit, et Neæman Syrum a lepra mundaverit, vascula uxoris prophetæ mortui in verbo Domini oleo repleverit : item quod super ossa ipsius mortui cujusdam accincti hominis cadaver conjectum, mox atque prophetæ ossa tetigerat, revixerit : quod cum melote Eliæ Jordanem percusserit, diremptaque hac atque illac unda, pedibus et ipse fluvium transiverit. Continetur etiam isto volumine, quomodo Senacherim et Rapsakes post multas blasphemias profligati sunt, deque exercitu ipsorum una nocte occisa sunt centum octoginta quinque virorum millia : et quomodo Josias rex universa simulacra sustulerit, lucos succiderit, et Pascha, sicut scriptum est, rite servaverit. Habet hic liber Regum quoque gesta et annos eorum, qui in Judæa regnarunt, Joram Ochoziæ, Joas, Amasiæ, Osiæ, Joatham, Achaz, Ezechiæ, Manasse, Amos, Josiæ, Joa-

A λίθον τίμιον, καὶ ἡδύσματα ἀμύθητα. Μετὰ δὲ θάνατον Σαλομῶνος, διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ῥοβοὰμ τὴν βασιλείαν· καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐσχίσθη ἡ ἀρχή· καὶ δέκα μὲν φυλαὶ ἀπῆλθον εἰς Σαμάρειαν· δύο δὲ ἔμειναν ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἡ Ἰούδα καὶ ἡ Βενιαμίν. Εἰσὶν οὖν τὰ ἐμπεριεχόμενα τούτῳ τῷ τρίτῳ βιβλίῳ πράξεις καὶ ἔτη βασιλέων τούτων· Σαλομῶνος βασιλέως πάντων ὁμοῦ. Μετὰ δὲ τὴν διαίρεσιν τῆς βασιλείας, ὡς εἴρηται, τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ βασιλέων τῶν δύο φυλῶν, Ῥοβοὰμ, Ἀβιοῦ, Ἀσᾶ, καὶ Ἰωσαφάθ· τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ βασιλέων τῶν δέκα φυλῶν, Ἱεροβοὰμ, Ναβὰθ, Βαασᾶ, Ἠλὰν, Ζαμβρῆ, καὶ Ἀχαάβ. Καὶ περὶ προφητῶν δὲ διαλαμβάνει τούτων· Ναθὰν, καὶ Γὰδ, καὶ Ἀχιᾶ τοῦ Σηλωνίτου, καὶ τοῦ ἐπικαλεσαμένου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῆς Σαμαρείας· καὶ περὶ B Ἠλίου καὶ Ἐλισσαίου, καὶ τοῦ προφητεύσαντος τῷ Ἀχαὰβ περὶ τοῦ υἱοῦ Ἀδὲρ, καὶ τοῦ πατάξαντος αὐτὸν, καὶ ἐλέγξαντος τὸν Ἀχαάβ· καὶ ὅτι ἦσαν υἱοὶ τῶν προφητῶν καθ' ἑαυτοὺς ἀναχωροῦντες. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ, πῶς Ἠλίας προεφήτευσε, καὶ οὐκ ἔβρεξεν ἐπὶ ἔτη τρία, καὶ ὅτι οἱ κόρακες ἔφερον αὐτῷ διὰ ῥήματα Κυρίου πρωΐας μὲν ἄρτους, δείλης δὲ κρέα. Ἔν τε τῇ Σαρεφθᾷ τῆς Σιδωνίας πεποίηκε διὰ ῥήματα Κυρίου μὴ ἐκλεῖψαι τῆς χήρας τὴν ὑδρίαν τοῦ ἀλεύρου, καὶ τὸν καμψάκην τοῦ ἐλαίου μὴ ἐλαττονηθῆναι. Καὶ τὸν μὲν υἱὸν αὐτῆς ἀποθανόντα ἤγειρεν εὐξάμενος· τοὺς δὲ προφήτας τοῦ Βάαλ ἐποίησεν ἀναιρεθῆναι, ὄντας τὸν ἀριθμὸν υν'. Καὶ τῇ μηλωτῇ δὲ ἐπάταξε τὸν Ἰορδάνην, καὶ διῃρέθη ἔνθα καὶ ἔνθα τὸ ὕδωρ, καὶ διέβη τῷ ποδὶ τὸν ποταμόν. Λήγει δὲ ἡ C βίβλος αὐτὴ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἀχαὰβ βασιλέως Ἰσραὴλ, καὶ εἰς τὸν θάνατον Ἰωσαφὰτ βασιλέως Ἰούδα, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν βασιλείας Ὀχοζίου υἱοῦ Ἀχαὰβ, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν Ἰωρὰμ υἱοῦ Ἰωσαφὰτ βασιλέως Ἰούδα.

Βίβλος δ', Βασιλειῶν.

16. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ βίβλῳ ἐστὶ, πῶς οἱ δύο πεντηκόνταρχοι τοῦ Ὀχοζίου πυρὶ ἀνηλώθησαν διὰ ῥήματα Ἠλίου τοῦ προφήτου, καὶ ὅτι ἀνελήφθη Ἠλίας, καὶ ἐπανεπαύσατο ἐπὶ Ἐλισσαιὲ τὸ πνεῦμα Ἠλίου, καὶ γέγονεν αὐτῷ διπλᾶ ἐν πνεύματι· καὶ πῶς ὁ Ἠλισσαῖος τὸν μὲν υἱὸν τῆς Σουναμίτιδος ἀποθανόντα ἤγειρεν εὐξάμενος, τὸν δὲ Νεαιμὰν τὸν Σύρον ἐκαθάρισεν ἀπὸ τῆς λέπρας, τῆς τε γυναικὸς τοῦ D προφήτου πεπλήρωκε τὰ ἀγγεῖα ἐλαίου ἐν λόγῳ Κυρίου, καὶ ἐπὶ τὰ ὀστᾶ δὲ αὐτοῦ μετὰ θάνατον ἐῤῥίφη νεκρὸς μονόζωνος, καὶ ὡς ἥψατο τῶν ὀστέων τοῦ προφήτου, ἀνέζησε· καὶ τῇ μηλωτῇ Ἠλίου ἐπάταξε τὸν Ἰορδάνην, καὶ διῃρέθη ἔνθεν καὶ ἔνθεν τὸ ὕδωρ, καὶ διέβη πεζῇ καὶ αὐτός. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ καὶ πῶς ὁ μὲν Σεναχηρεὶμ καὶ Ῥαψάκης, πολλὰ βλασφημήσαντες, ἐδιώχθησαν καὶ χιλιάδες ἀνδρῶν αὐτῶν ρπε' ἐν μιᾷ νυκτί. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωσίας καθεῖλε πάντα τὰ εἴδωλα, καὶ τὰ ἄλση ἐξέκοψε, καὶ πεποίηκε τὸ Πάσχα, ὡς γέγραπται νομίμως. Περιέχει δὲ ἡ βίβλος καὶ πράξεις βασιλέων καὶ ἔτη· τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ Ἰωρὰμ, καὶ Ὀχοσίου καὶ Ἰωᾶς καὶ Ἀμεσσία, καὶ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαν, καὶ Ἀχὰζ, καὶ Ἐζεκίου, καὶ Μανασσῆ, καὶ Ἀμὼς, καὶ Ἰωσία, καὶ

Ἰωάχαζ, καὶ Ἐλιακεὶμ, καὶ Ἰωακεὶμ, καὶ Ματθανὰν, καὶ Σεδεκία· τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ Ὀχοζίου, καὶ Ἰωρὰμ, καὶ Ἰοῦ, καὶ Ἰωάχαζ, καὶ Ἰωᾶς, καὶ Ἱεροβοὰμ, καὶ Ζαχαρίου, καὶ Σελλοὺμ, καὶ Μαναὴμ, καὶ Φακεσσίου, καὶ Φακὲς, καὶ Ὠσηέ· καὶ περὶ προφητῶν, Ἠλία, καὶ Ἐλισσαιὲ, καὶ Ἡσαΐου, καὶ Ἱερεμίου, καὶ ὅτι ἡ μὲν βασιλεία Σαμαρείας πέπαυται ἐπὶ Ὠσηὲ, υἱῷ Ἠλᾶ τῷ καὶ σφάξαντι τὸν Φακεὲ υἱὸν Ῥομελίου· ἡ δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ βασιλεία πέπαυται ἐπὶ Σεδεκίᾳ. Καὶ αὐτὸς γὰρ ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἀφαιρεθέντων αὐτοῦ τῶν ὀφθαλμῶν, εἰς μύλωνα ἐβλήθη ἔτη κς'. Μετὰ ταῦτα, ὕψωσεν αὐτὸν τὸν Ἰωακεὶμ βασιλεὺς Βαβυλῶνος, καὶ ἔδωκε αὐτῷ τὸν θρόνον ἐπάνω τῶν ἐκεῖ βασιλέων, καὶ συνήσθιε καὶ συνέπινε μετ' αὐτοῦ ἕως ἡμέρας ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτοις λήγει τὸ βιβλίον, αἰχμαλωτισθέντος τοῦ λαοῦ, καὶ τῆς πόλεως πάσης ἁλούσης.

(11) *Ἐπιτομὴ πράξεων τῶν βασιλέων τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἰσραήλ.*

17. Ἀρχῆθεν οὖν πάλιν ἀναληπτέον τὸν λόγον, καὶ κατ' ἐπιτομὴν ἐκθετέον τῶν πάντων βασιλέων, καὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν τῆς Σαμαρείας, τὰ ὀνόματα καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὰ τῆς ἑκάστου βασιλείας ἔτη· καὶ πρῶτον περὶ τῶν βασιλέων Ἱερουσαλήμ. Μετὰ δὲ τὸ ἀπολέσθαι τὸν Σαοὺλ, βασιλεύσαντος ἔτη μ', Δαβὶδ βασιλεύει ἐπὶ πάντα τὸν Ἰσραὴλ, καὶ αὐτὸς ἔτη μ'· οὕτως ἐν μὲν Χεβρῶν ἔτη ζ', ἐν δὲ παντὶ Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα ἔτη λγ'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν τελείᾳ καρδίᾳ. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Σαμουὴλ, Ναθὰν, Γάδ. Σαλομὼν ὁ υἱὸς Δαβὶδ ἐβασίλευσεν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν ἔτη μ' καὶ αὐτός· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἦσαν προφῆται Ναθὰν καὶ Γάδ. Ῥοβοὰμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσεν ἔτη ιζ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἐπὶ τούτου ἐσχίσθη ἡ βασιλεία, καὶ ἔμειναν μετ' αὐτοῦ μὲν ἐν Ἱερουσαλὴμ φυλαὶ δύο, ἡ Ἰούδα καὶ ἡ Βενιαμίν· ἐν δὲ τῇ Σαμαρείᾳ φυλαὶ δέκα. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἀχιὰς ὁ Σηλωνίτης, καὶ Σαμαίας, καὶ Ἀδδώ. Ἀβιοὺ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη τρία. Καὶ οὐχ ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ τελεία, ὡς Δαβὶδ, ἀλλὰ ἐπορεύθη ἐν ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἀδδὼ ὁ προφήτης. Ἀσσὰ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές· ἀλλ' ἔτι ἦν τὰ ὑψηλά. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἀζαρίας υἱὸς Ὠδὴδ, καὶ Ἀναμῆ. Ἰωσαφὰτ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κε'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθές· ἀλλὰ τὰ ὑψηλὰ ἔτι ὑπῆρχε. Καὶ μετὰ ταῦτα μέμψιν ἔσχεν ἀνομίας, ὅτι ἐφιλίασε τῷ Ὀχοζίᾳ βασιλεῖ Ἰσραὴλ, καὶ ἐκοινώνησεν αὐτῷ εἰς πλοίων πραγματείαν. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἠλίας, Ἐλισσαιὲ, Μιχαίας, καὶ Ἰοῦ ὁ τοῦ Ἀναμῆ, καὶ Ὀζιὴλ ὁ τοῦ Ζαχαρίου, καὶ Ἐλιαδὰ ὁ τοῦ Ὠδιὰ ἀπὸ Μαρίσης. Ἰωρὰμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη η'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Εἶχε γὰρ γυναῖκα θυγατέρα Ἀχαάβ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος. Ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτος α'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Μετ' αὐτὸν Γοθολία ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἔτη ἑπτά. Ἰωᾶς υἱὸς Ὀχοζίου ἔτη μ'. Οὗτος ἐφόνευσε Ζαχαρίαν, καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἕως Ἰωδαὲ ὁ συνετὸς ἔζη, καὶ ἐφώτισεν αὐτόν. Τοῦτον ἀπέκτειναν οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἐν

A chaz, Eliakim, Joakim et Matthanan, qui et Sedekias dicebatur. Eorum vero, qui in Samaria: Ochoziæ, Joram, Jehu, Joachaz, Joas, Jeroboam, Zachariæ, Sellum, Manaem, Phakessiæ. Phakes, Osee: et de prophetis, Elia, Eliseo, Isaia et Jeremia. Præterea quomodo regnum Samariæ desierit, sub Osee filio Hela, qui Phakee filium Romeliæ occidit, regnum vero Jerosolymitanum sub Sedekia cessavit. Nam et ipse in Babylonem abductus, et effossis oculis in pistrinum annos viginti sex abjectus est. Postea vero rex Babylonis regem Joakim exaltavit, thronumque illius supra cunctos qui illic erant reges extulit et cum eo edit et bibit omnibus diebus vitæ ipsius. In hisque desinit liber iste, in servitutem abducto jam populo, et tota urbe capta. B

Epitome gestorum regum Judæ et Israel.

17. Ab initio repetenda nobis hæc sunt, et per epitomen exponenda omnium regum cum Judææ, cum Samariæ nomina, res gestæ et III regni cujusque anni. Et primum de regibus Jerusalem. Post interitum Saulis qui annos regnaverat quadraginta, regnavit David super universum Israelem, et ipse annos quadraginta; in Chebron, septem deinde super omnem Israelem et Judam triginta tres, et fecit quod rectum erat, corde perfecto; sub hoc erant prophetæ: Samuel, Nathan, Gad. Salomon filius David, et ipse super omnem populum regnavit annos quadraginta, et fecit quod C malum erat. Sub isto erant prophetæ, Nathan et Gad. Roboam filius Salomonis regnavit annos septemdecim, et fecit quod malum erat; sub hoc scissum est regnum, et manserunt cum ipso in Jerusalem tribus duæ, Juda et Benjamin; in Samaria vero reliquæ decem. Hujus tempore erant prophetæ Achias Selonites, et Samæas, et Addo. Abias filius ejus regnavit annos tres. Cor hujus non erat perfectum, sicut Davidis, sed ambulavit in peccatis patris sui; sub hoc vixit Addo propheta. Assa filius ejus regnavit annos quadraginta et unum, et fecit quod rectum erat, verumtamen adhuc erant excelsa; sub isto prophetæ erant Azarias filius Oded, et Anami. Josaphat filius ejus regnavit annos viginti D quinque, et fecit quod rectum erat, attamen adhuc erant excelsa. Postea objurgatus eo nomine fuit, quod amicitiam junxerat cum Ochozia rege Israel, et in nautica negotiatione socius illi fuerat. Hujus tempore erant prophetæ Elias, Elisæe, Michæas, Hiu filius Anami, Oziel filius Zachariæ, et Eliada Odiæ de Marisa. Joram filius Josaphat regnavit annos octo, et fecit quod malum erat. Habuit enim uxorem filiam Achaab: hujus ævo erat prophetæ Elias et Eliseus. Ochozias filius ejus regnavit annum unum, et fecit quod malum erat. Post hunc regnavit mater ipsius Gotholia annos septem. Joas filius Ochoziæ regnavit annos quadraginta. Iste occidit Zachariam, et donec Jodæ vir prudens viveret,

(11) Titulus adjectus fuit ab editoribus Parisiensibus.

a quo instituebatur, fecit quod rectum erat. Hunc interfecerunt ipsius servi in domo Maeloth; hujus tempore prophetavit Azarias filius Jodæ. Amesias filius ejus regnavit annos viginti novem, et fecit initio regni quod rectum erat, sed non sicut David: nam adhuc populus immolabat in excelsis, et lucos non excidit: sub hoc prophetarunt prophetæ quidam, quorum tamen nomina scripta non sunt. Postquam vero eos qui in Seir habitabant percussit, in superbiam elatus est, idola habitantium in Seir coluit, et in manus hostium traditus, percussus est. Azarias, qui et Ozias, annos quinquaginta duo; et primum quod rectum erat fecit, sicut et pater ipsius, excelsa tamen non abstulit. Cum autem prospere rem ageret, elatus est animo, voluitque per seipsum adolere in templo, quod solis sacerdotibus licebat. Quapropter et lepra percussus est, postquam audisset: « Non tuum est, Ozia, adolere Domino, sed sacerdotum filiorum Aaron, qui sanctificati sunt [86]: » sub hoc prophetavit Isaias. Joathan filius ejus annos sedecim, et fecit quod rectum erat, quemadmodum pater ejus, verumtamen excelsa non est demolitus, et sub hoc erat Isaias. Achaz filius ejus regnavit annos sedecim, et fecit quod malum erat; in diebus ejus erant prophetæ Isaias et Oded. Ezechias filius ejus annos viginti novem, et fecit quod rectum erat, sicut David perfecte; iste abstulit serpentem æneum, quem suspenderat Moyses; sub hoc quoque erat Isaias. Isto regnante Senacherim et Rapsakes Assyrii Dominum blasphemarunt, qui quidem postea percussi sunt, tum autem una nocte cæsi sunt ab angelo 185,000. Ezechias vero cum ægrotaret, et jam moriturus esset, ad prorogationem vitæ annos 15 accepit. Manasses filius Ezechiæ, annos 55, et malum fecit. Quæ namque Ezechias pater ejus demolitus fuerat, ipse restituit; alter Jeroboam factus Judæ, ita ut hujus causa idem acciderit Jerusalem, quod **112** Samariæ. De illo namque dictum est: « Qui peccare fecit Judam [87]. » Quare et in Babylonem captivus adductus est. In captivitate tamen constitutus, ut in Paralipomenis scriptum est, pœnitentiam egit: quæ causa fuit ut illum Deus in Jerusalem reduxerit, ubi et regnum recuperavit. Postquam vero pœnitentiam egisset, et populum, ut Deo serviret, docuisset, tandem mortuus est. In civitate tamen David non est sepultus, sed in horto suo, in horto Hoza. Amos filius ejus regnavit annos duos, et fecit quod malum erat, sicut pater ejus Manasses et occiderunt illum pueri ipsius, sepultusque est in horto Hoza, in quo sepultus est et pater ipsius. Josias filius ejus regnavit annos 31. Hunc populus regem creavit, cum annos octo natus esset, et fecit quod rectum erat, ambulavitque in omni via David, nec declinavit ad dexteram, vel ad sinistram. Etenim lucos succidit, et omnia simulacra sustulit, cum annorum esset sedecim; legem vero Dei quæsivit, et cum negle-

A οἴκῳ Μαελώθ. Ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευεν Ἀζαρίας [Ζαχαρίας] υἱὸς Ἰωδαέ. Ἀμεσίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κθ'· καὶ ἐποίησεν ἐν ἀρχῇ τὸ εὐθὲς, ἀλλ' οὐχ ὡς Δαβίδ· ἔτι γὰρ ὁ λαὸς ἐθυσίαζεν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς, καὶ τὰ ἄλση οὐκ ἐξῆρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσαν προφῆται· ἀλλ' οὐκ ἐγράφησαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Μετὰ ταῦτα μέντοι, Ἀμεσίας, πατάξας τοὺς ἐν Σηεὶρ, ἐπήρθη, καὶ ἐλάτρευσε τοῖς εἰδώλοις τῶν Σηεὶρ, καὶ ἐπατάχθη παραδοθεὶς τοῖς ἐχθροῖς. Ἀζαρίας, αὐτός ἐστιν Ὀζίας, ἔτη νβ'· καὶ ἐποίησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸ εὐθὲς, ὡς ὁ Πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλὰ οὐκ ἐξῆρεν. Εὐοδούμενος δὲ ἐπήρθη, καὶ ἠθέλησεν ἑαυτῷ θυμιάσαι ἐν τῷ ναῷ, ὅπερ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν ἔξεστι. Διὸ καὶ ἐλεπρώθη, ἀκούσας· « Οὐ σοὶ, Ὀζία, θυμιάσαι τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ τοῖς ἱερεῦσι τοῖς υἱοῖς B Ἀαρὼν, τοῖς ἡγιασμένοις. » Ἐπὶ τούτου προεφήτευσεν Ἡσαΐας. Ἰωάθαμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλὰ οὐκ ἐξῆρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαΐας. Ἀχὰζ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ις'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαΐας καὶ Ὠδὴδ προφῆται. Ἐζεκίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κθ'· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς, ὡς Δαβὶδ τελείως. Οὗτος καθεῖλε τὸν ὄφιν τὸν χαλκοῦν, ὃν ἐκρέμασε Μωϋσῆς. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαΐας. Ἐπὶ τούτου Σεναχηρεὶμ καὶ Ῥαψάκης, οἱ Ἀσσύριοι, βλασφημοῦντες, ἐπατάχθησαν μὲν αὐτοὶ μετὰ ταῦτα, ἐν μιᾷ δὲ νυκτὶ χιλιάδες ρπε'. Ἐξελθὼν ἄγγελος ἀνεῖλε. Νοσήσας δὲ Ἐζεκίας, καὶ μέλλων ἀποθνήσκειν, ἔλαβε προσθήκην ἔτη ιε'. Μανασσῆς υἱὸς αὐτοῦ ἔτη νε'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Οἷα γὰρ κατ- C έσκαψεν Ἐζεκίας, ταῦτα οὗτος ἀνήγειρε· καὶ γέγονεν ἄλλος Ἱεροβοὰμ τῷ Ἰούδα, ὥστε καὶ δι' αὐτὸν παθεῖν τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς τὴν Σαμάρειαν. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ἐλέχθη· « Ὃς ἐξήμαρτε τὸν Ἰούδαν· » διὸ καὶ αἰχμάλωτος ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Ἀλλ' ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ὡς ἐν ταῖς Παραλιπομέναις γέγραπται, μετανοήσαντα αὐτὸν ἐπέστρεψεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ πάλιν ἀντελάβετο τῆς βασιλείας· μετανοῶν τε καὶ διδάσκων τὸν λαὸν δουλεύειν τῷ Θεῷ ἐτελεύτησεν. Οὐκ ἐτάφη δὲ ἐν πόλει Δαβίδ· ἀλλ' ἐν τῷ κήπῳ αὐτοῦ, ἐν κήπῳ Ὀζᾶ. Ἀμὼς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσεν ἔτη β'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μανασσῆς· καὶ ἀνεῖλον αὐτὸν οἱ παῖδες αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ κήπῳ Ὀζᾶ, ἔνθα καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. D Ἰωσίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη λα'. Τοῦτον ὁ λαὸς ἤγειρε βασιλέα, ἐτῶν ὄντα ὀκτώ· καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν πάσῃ ὁδῷ Δαβὶδ, καὶ οὐκ ἀπέστη δεξιᾷ, οὐδὲ ἀριστερᾷ. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἄλση ἐξέκοψε, καὶ τὰ εἴδωλα πάντα καθεῖλε, γενόμενος ἐτῶν ις'· τόν τε νόμον ζητήσας, καὶ εὑρὼν ἀμεληθέντα, ἀναγνωσθῆναι πεποίηκε. Καὶ τὸ Πάσχα ἐκήρυξε, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ, ὡς γέγραπται. Τοῦτον δὲ ἀνεῖλε Φαραὼ Νεχαὼ ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου, φιλονεικήσαντα πρὸς αὐτόν. Ἐπὶ τούτου Ἱερεμίας καὶ Σοφονίας ἦσαν οἱ προφῆται, καὶ Ὠλδὰ ἡ προφῆτις, γυνὴ Σελλῆ. Ἰωάχαζ υἱὸς αὐτοῦ μῆνας τρεῖς· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ μετέστησεν αὐτὸν Φαραὼ Νεχαώ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἱερε-

[86] II Paral. XXVI, 18. [87] II Paral. XXXIX. 9.

μίας. Ἐλιακεὶμ ἕτερος υἱὸς Ἰωσίου, ὃς καὶ μετωνομάσθη Ἰωακεὶμ, ἔτη ια'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἰωακεὶμ ὁ καὶ Ἰεχονίας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας γ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Μανθανὰν υἱὸς αὐτοῦ. Τοῦτον Ναβουχοδονόσωρ ἐποίησε βασιλέα, καὶ μετωνόμασε αὐτὸν Σεδεκίαν. Καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη ια'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἱερεμίας. Ἕως τούτου ἡ βασιλεία τοῦ Ἰούδα ἐκράτει, καὶ κατελύθη, ὥσπερ καὶ τῆς Σαμαρείας· καὶ γὰρ καὶ ἡ πόλις ἑάλω, καὶ πάντες ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα μετὰ τῶν σκευῶν.

A ctam invenisset, legi curavit, ac Pascha prædicavit celebravitque, sicut scriptum est. Hunc occidit Pharao Nechao ad Euphratem, cum contentio inter eos orta esset. Hujus tempore fuerunt prophetæ Jeremias, Sophonias et Olda prophetissa, uxor Selle. Joakaz filius ejus regnavit menses tres, et fecit quod malum erat, transtulitque illum Pharao Nechao : sub hoc quoque vixit Jeremias. Eliakim alter filius Josiæ, qui et Joakim mutato nomine dictus est, regnavit annos 11, et fecit quod malum erat. Joakim, qui et Jechonias filius ejus, regnavit menses tres, et fecit quod malum erat, translatusque est in Babylonem. Manthanan filius ejus. Hunc Nabuchodonosor constituit regem, Sedekiamque mutato nomine vocavit; regnavit annos 11, et fecit quod malum erat. Sub isto quoque erat Jeremias. Huc usque duravit regnum Juda, tuncque subversum est, sicut et regnum Samariæ; urbs namque (Jerusalem) capta et universi in Babylonem captivi, cum vasis, abducti sunt.

Ὁμοῦ οἱ γεγονότες βασιλεῖς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ καὶ μέχρι τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας εἴκοσι καὶ εἷς, ἄνευ δηλονότι τῆς Γοθολίας, βασιλευσάσης καὶ αὐτῆς, ὡς εἴρηται, μετὰ τελευτὴν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ὀχοζίου ἔτη ἑπτά.

B Reges itaque in Jerusalem a Davide usque ad captivitatem Babylonicam fuerunt viginti unus : præter Gotholiam, quæ et ipsa sicut dictum est, post Ochosiæ filii mortem septem annos regnavit.

Βασιλεῖς Ἰσραήλ.

18. Ἑξῆς δὲ ῥητέον καὶ περὶ τῶν ἐν Σαμαρείᾳ γενομένων βασιλέων τοῦ Ἰσραήλ· πῶς τε ἐκαλεῖτο ἕκαστος τούτων, καὶ πόσα ἐβασίλευσεν ἔτη, καὶ ὅπως ἐβίωσεν.

Πρῶτος Ἱεροβοὰμ υἱὸς Ναβὰθ ἐβασίλευσεν ἐν Σαμαρείᾳ, σχισθείσης τῆς βασιλείας, ἀνελθὼν ἀπ' Αἰγύπτου. Καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ὡς οὐδεὶς ἕτερος. Φοβούμενος γὰρ μὴ καταλυθῇ, ἐποίησε δαμάλεις χρυσᾶς δύο, καὶ ἠπάτησε τὸν λαὸν λέγων· « Οὗτοι οἱ θεοί εἰσιν οἱ ἀναγαγόντες ἡμᾶς ἐξ Αἰγύπτου. » Ἐπλάσατο δὲ καὶ ἱερέας αὐταῖς, καὶ οὕτως αὐτὸς ἐξήμαρτε τὸν Ἰσραήλ. Αὐτῷ γὰρ πάντες οἱ μετ' αὐτὸν κατηκολούθησαν. Ἐβασίλευσε δὲ ἔτη κδ'. Ἐπὶ τοῦτον ἦν προφήτης Ἀχιὰ ὁ Σηλωνίτης, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κατ' αὐτοῦ.

Ναβὰθ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Καὶ οὐκ ἔτι τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Βαασὰ ἄλλου γένους ἔτη κδ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἠλὰ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Καὶ οὐκ ἔτι τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Ζαμβρῆ (12) ἑτέρου γένους ἔτη ιβ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἀχαὰβ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κβ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν πλέον τῶν ἄλλων. Ἐπὶ τούτου προφῆται ἦσαν Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ Μιχαίας, καὶ ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαὰβ περὶ τῆς Συρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Ἀδὲρ, καὶ ὁ πατάξας αὐτὸν τραύματι, καὶ ἐλέγξας τὸν Ἀχαὰβ, καὶ πολλοὶ καθ' ἑαυτοὺς υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος. Αὐτοῦ γὰρ τοὺς πεντηκοντάρχους ἐπάταξεν ἐν πυρὶ Ἠλίας ἐν ῥήματι Κυρίου. Ἰωρὰμ, υἱὸς ἕτερος Ἀχαὰβ, ἔτη ιβ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Καὶ οὐκ ἔτι τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Καὶ ὁ μὲν Ἠλίας ἐπὶ τούτου ἀνελήφθη·

Reges Israel.

18. Consequenter et de regibus Israel, qui in Samaria regnarunt, dicendum est : nempe, quo quisque vocatus sit nomine, quot annos regnaverit, et quomodo vixerit.

Jeroboam filius Nabath, cum rediisset ex Ægypto, diviso regno primus regnavit in Samaria. Ita autem quod malum erat fecit, ut similis illi non fuerit. Veritus enim ne regnum ejus dissolveretur; duos aureos vitulos fecit, et populum seduxit, dicens : « Hi sunt dii qui eduxerunt nos ex Ægypto [88]. » Instituit etiam ipsis sacerdotes, atque ita peccare fecit Israelem. Ipsum enim omnes postea reges imitati sunt; regnavit autem annos 24, sub hoc erat propheta Achia Selonita, et qui contra ipsum super altare vociferatus est.

Nabath filius ejus regnavit annos duos, et fecit quod malum erat. Nec amplius post illum de genere ipsius quisquam regnavit. Baasa de alia stirpe, regnavit annos 24, et fecit quod malum erat. Ela filius ejus annos 2, et fecit quod malum erat, nec de ejus stirpe postea quisquam regnavit. Zambre alterius generis regnavit annos 12, et fecit quod malum erat. Achaab filius ejus regnavit annos 22, et, plusquam cæteri, fecit quod malum erat : sub
D hoc prophetæ erant Elias, Eliseus, Michæas, et qui regi Achaab de Syria et filio Ader prophetavit, qui proprio jussu percussus ac vulneratus, regem Achaab redarguit. Et præterea seorsum habitantes multi prophetarum filii. **113** Ochozias filius ejus, regnavit annos duos, et fecit quod malum erat. Hujus quoque tempore erant Elias et Eliseus : quinquagenarios enim alius igne percussit Elias in verbo Domini. Joram, alter filius Achaab,

[88] III Reg. XII, 28.

(12) In libro III Reg. dicitur Zambri regnasse septem tantum dies, et post eum Amai pater Achaab duodecim annos.

regnavit annos duodecim, et fecit quod malum erat. Post hunc nemo amplius de hac stirpe regnavit : sub isto assumptus est Elias. Eliseus vero perduravit usque ad Jeroboam filium Joas regem Israel. Erant autem sub istis etiam filii prophetarum. Jehu de alia stirpe filius Namesse, regnavit annos viginti octo. Hic genus Achaab sustulit, et prophetas Baal per insidias occidit, statuamque illius contrivit. Et cum in hisce fecisset quod rectum erat, promissionem accepit quod ipsius filii ad quartam usque generationem sessuri essent super thronum Israel. Verumtamen legem Domini non servavit toto corde : neque enim a peccatis Jeroboam abstinuit, circa vitulos illos.

A ὁ δὲ Ἐλισσαῖος διέμεινεν ἕως Ἱεροβοὰμ, υἱοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραήλ. Ἦσαν δὲ ἐπὶ τούτοις καὶ υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ἰοὺ ἑτέρου γένους, υἱὸς Ναμεσσῆ, ἔτη κη'. Οὗτος ἀνεῖλε τὸ γένος Ἀχαὰβ, καὶ τοὺς προφήτας τοῦ Βάαλ ἐν πτερνισμῷ, καὶ τὴν στήλην αὐτοῦ συνέτριψε. Καὶ ἐν τούτῳ ποιήσας τὸ εὐθὲς, ἔσχεν ἐπαγγελίαν, ὅτι, Υἱοὶ τέταρτοι καθίσονταί σοι ἐπὶ θρόνου Ἰσραήλ. Πλὴν οὐκ ἐφύλαξεν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ τὸν νόμον· οὐκ ἀπέστη γὰρ τῶν ἁμαρτιῶν Ἱεροβοὰμ διὰ τὰς δαμάλεις.

Joachaz filius ejus, regnavit annos 17; fecitque quod malum erat. Joas filius ejus regnavit annos sedecim, et fecit quod malum erat. Jerusalem expugnavit, aurum et vasa abstulit. Jeroboam filius ejus regnavit annos 41, et fecit quod malum erat. Zacharias filius Jeroboam regnavit menses sex, et operatus est malum. Hactenus genus Jehu in quartam generationem duravit. Sellum ex alia progenie filius Jabis, regnavit dies triginta, et fecit quod malum erat. Manaem ex alio genere filius Gadde, regnavit annos 20, et fecit quod malum erat. Phakeias, filius Manaem, regnavit annos 10, et fecit quod erat malum. Hujus tempore prophetarunt Isaias et Osee. Phakee, de alia stirpe, filius Romeliæ, regnavit annos 20; hic occidit Phakeiam, et fecit quod malum erat. Sub hoc quoque erant Isaias et Osee prophetæ. Osee aliunde natus filius Ela, regnavit annos 9. Iste occidit regem Phakee, et fecit quod malum erat, verumtamen non sicut qui ante ipsum regnarunt.

Ἰοάχαζ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιζ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἰωᾶς υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. B Καὶ ἐπολέμει τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἔλαβε τὸ χρυσίον καὶ τὰ σκεύη. Ἱεροβοὰμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ζαχαρίας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας ἕξ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἕως τούτου τὸ γένος Ἰοὺ γεγόνασιν υἱοὶ τέταρτοι. Σελλοὺμ ἑτέρου γένους υἱὸς Ἰαβὶς ἡμέρας λ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Μαναὴμ ἄλλου γένους υἱὸς Γαδδὴ, ἔτη κ'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Φακείας υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ι'· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρόν. Ἐπὶ τούτου Ἡσαΐας καὶ Ὠσηὲ ἦσαν προφητεύοντες. Φακεὲ ἄλλου γένους, υἱὸς Ῥομελίου, ἔτη κ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακείαν, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἡσαΐας καὶ Ὠσηὲ οἱ προφῆται. Ὠσηὲ ἑτέρου γένους, υἱὸς Ἠλᾶ, ἔτη θ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακεὲ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, πλὴν οὐχ ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ.

In isto Osee finitum est regnum Samariæ. Tunc enim cessavit ac periit Samaria, quam deinceps Assyrii inhabitarunt, ex quibus orti sunt hæretici Samaritæ, qui et Sadducæi vocantur.

C Ἕως τούτου τοῦ Ὠσηὲ κατέληξε καὶ ἡ βασιλεία Σαμαρείας. Ἔκτοτε γὰρ πέπαυται, καὶ ἀπώλετο Σαμαρεία, καὶ λοιπὸν Ἀσσύριοι κατῴκησαν ἐν αὐτῇ, ἐξ ὧν οἱ αἱρετικοὶ Σαμαρεῖται γεγόνασι, καλούμενοι καὶ Σαδδουκαῖοι [*l.* Χουθαῖοι].

Collecta itaque eorum tempora, qui Jerosolymis a Davide usque ad Sedekiam regnaverunt, annos constituunt quadringentos. Reges universi fuerunt viginti unus, dempta Gotholia, et cuncti ejusdem stirpis Davidis videlicet, ut ab initio ad finem usque filius a patre regnum hæreditario jure acceperit. Ex his autem novem quod rectum, duodecim vero quod malum erat, operati sunt, dempta Gotholia.

Συνάγονται οὖν οἱ χρόνοι τῶν μὲν Ἱερουσαλὴμ βασιλευσάντων ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ καὶ μέχρι τοῦ Σεδεκία, καὶ αὐτοῦ, τὰ πάντα ἔτη υ', βασιλεῖς τε οἱ πάντες κα' δίχα τῆς Γοθολίας, καὶ γένους ἅπαντες ἑνὸς τοῦ Δαβὶδ, παῖς παρὰ πατρὸς κατὰ διαδοχὴν, ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους τὴν βασιλείαν κληρούμενοι. Ἐκ τούτων δὲ πάλιν οἱ μὲν ποιήσαντες τὸ εὐθὲς εἰσὶν θ', οἱ δὲ ποιήσαντες τὸ πονηρὸν ιβ' χωρὶς τῆς Γοθολίας.

Eorum vero tempora, qui in Samaria a Jeroboam usque ad Osee regnarunt, anni sunt ducenti sexaginta : reges autem universi decem et octo ex diversis stirpibus. Horum octo regnum invaserunt : omnes vero quod malum erat fecerunt, juxta peccatum Jeroboam.

Τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ πάλιν βασιλευσάντων ἀπὸ D Ἱεροβοὰμ καὶ μέχρι Ὠσηὲ τὰ πάντα ἔτη σξ'· καὶ βασιλεῖς μὲν οἱ πάντες ιη', ἐκ διαφόρων δὲ γενῶν. Καὶ τούτων ὀκτὼ ἐπὶ τὸ ἄρχειν ἀναβεβηκότες· καὶ πάντες ἐποίησαν τὸ πονηρὸν, κατὰ τὴν ἁμαρτίαν Ἱεροβοάμ.

Liber XI, Paralipomenon I et II.

19. Hoc nomine vocantur isti libri, quod multa in libris Regnorum prætermissa in ipsis contineantur. Habetur autem in primo libro omnium tribuum genealogia ab Adam usque ad reges secundum tribus, et populos, et familias, et domos. In secundo vero exponuntur gesta regum.

Βιβλίον ια', Παραλιπόμεναι α' καὶ β'.

19. Οὕτω καλεῖται τὰ βιβλία ταῦτα, ἐπειδὴ παραλειφθέντα πολλὰ ἐν ταῖς Βασιλείαις περιέχεται ἐν τούτοις. Ἔστι δὲ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ γενεαλογία πασῶν τῶν φυλῶν ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τῶν βασιλέων κατὰ φυλὰς, καὶ κατὰ δήμους, καὶ κατὰ πατριὰς, καὶ κατ' οἶκον· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ διαλαμβάνονται πράξεις τῶν βασιλέων.

Εἴρηται μὲν οὖν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι οἱ συγγραψάμενοι τάς τε πράξεις καὶ τοὺς χρόνους τῶν βασιλέων εἰσὶν οἱ κατὰ καιροὺς ὄντες προφῆται· ὑπὲρ δὲ τοῦ γιγνώσκειν ἐν μέρει αὐτοὺς, ἐσημειωσάμεθα ταῦτα ἐκ τῶν Παραλιπομένων· τὰ περὶ τοῦ Δαβὶδ ἔγραψε Σαμουὴλ, καὶ Ναθὰν, καὶ Γὰδ, οἱ προφῆται· τὰ περὶ Σολομῶντος, Ναθὰν καὶ Ἀχιὰ, οἱ προφῆται· τὰ περὶ Ἱεροβοὰμ, Σαμαίας καὶ Ἀδδὼ, οἱ προφῆται· τὰ περὶ Ἀβιὰ, Ἀδδὼ ὁ προφήτης· τὰ περὶ Ἀσὰ ἐν τῷ βιβλίῳ *Λόγων περὶ τῶν Βασιλέων Ἰούδα*· τὰ περὶ Ἰωσαφὰτ, Ἰηοῦ ὁ προφήτης, ὁ τοῦ Ἀναμῆ, ὃς κατέγραψε βιβλίον *Λόγων Βασιλέων Ἰούδα*· τὰ περὶ Ἰωὰς ἐπὶ τὴν γραφὴν τῶν Βασιλειῶν· τὰ περὶ Ἀμεσία ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραήλ· τὰ περὶ Ὀζίου, Ἰεσσίας ὁ προφήτης· τὰ περὶ Ἰωάθαμ ἐπὶ βιβλίον τῶν Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραήλ· τὰ περὶ Ἀχὰζ ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραήλ· τὰ περὶ Ἐζεκίου, Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμὼς ὁ προφήτης· τὰ περὶ Μανασσῆ ἐπὶ *Λόγον τῶν ὁρώντων*· τὰ περὶ Ἰωσίου ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα· τὰ περὶ Ἰωακεὶμ ἐπὶ βιβλίον Βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραήλ.

Βιβλίον ιβ', Ἔσδρας α' καὶ β'.

20. Ταῦτα τὰ δύο βιβλία παρ' αὐτοῦ ἐκείνου συνεγράφησαν, οὗ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἐπιφέρονται. Οὗτος γὰρ Ἔσδρας, ἱερεὺς ὢν καὶ ἀναγνώστης, ἐξηγεῖται τὴν ἐπάνοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, τὴν ἀπὸ Περσίδος εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ γενομένην. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ διαλαμβάνει, ὅπως γέγονε τὰ τῆς ἐπανόδου ἐν χειρὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδὲκ, καὶ Ἔσδρα, καὶ Ζοροβάβελ, καὶ Νεεμία εὐνούχου Ἰουδαίου. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπανόδου αὕτη· Τρεῖς στρατιῶται φυλάσσοντες τὸν βασιλέα, ὧν εἷς ἦν ὁ Ζοροβάβελ, ἤρισαν ἐν προβλήματι, τεθείσης ἐπαγγελίας αἰτῆσαι τὸν νικῶντα, ὅπερ ἂν ἐθελήσῃ παρὰ τοῦ βασιλέως. Τοῦ τοίνυν ἑνὸς εἰπόντος νικᾷν τὸν οἶνον, τοῦ δὲ ἑτέρου εἰρηκότος νικᾷν τὸν βασιλέα, ὁ Ζοροβάβελ διετείνατο νικᾷν τὰς γυναῖκας, καὶ ὑπὲρ πάντα τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα εἰρηκὼς νενίκηκε, καὶ ἤκουσεν αἰτήσασθαι ὃ βούλεται, ἠξίωσεν αὐτὸς ἀφεθῆναι τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ οἰκοδομηθῆναι τὴν Ἱερουσαλήμ. Καὶ γέγονεν ὡς ἠξίωσε· καὶ ἀφείθη ἡ αἰχμαλωσία. Τότε γὰρ ἐπληρώθη καὶ τὰ ἑξήκοντα ἔτη τῆς ὀργῆς. Εἰσὶ δὲ οἱ ἀναβάντες ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπὸ Ἰούδα καὶ Βενιαμὶν, καὶ οἱ Λευῖται πάντες ὁμοῦ τὸν ἀριθμὸν μυριάδες τέσσαρες καὶ δισχίλιοι καὶ τριακόσιοι καὶ ἑξήκοντα· παῖδες δὲ αὐτῶν καὶ παιδίσκαι, ͵ζτλδ'· οἱ ᾄδοντες σμε'· κάμηλοι υλε'· ὄνοι ͵ςψκ'. Καὶ οἱ μὲν οἰκοδομοῦντες ἦσαν Ζοροβάβελ, καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ, καὶ Νεεμίας· ὁ δὲ Ἔσδρας, εὐφυὴς ὢν ἐν τῷ νόμῳ, αὐτὸς προεκόμισε τὸν νόμον καὶ ἀνέγνω, καὶ διετύπωσε πάντα τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν, καὶ τοὺς Λευΐτας αὐτὸς ἔδειξεν ἐκ τοῦ νόμου, καὶ ἐποίησεν ἐκβληθῆναι τὰς ἀλλογενεῖς γυναῖκας ἀπὸ τῶν λαβόντων αὐτὰς ἐν καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας. Ἐξέβαλον γὰρ πάντες καὶ ἐκαθαρίσθησαν, καὶ ἐποίησαν τὸ Πάσχα νομίμως, ὡς γέγραπται, καὶ τὴν νηστείαν.

A Supra quidem dictum est, quod qui regum facta et tempora conscripserunt, prophetæ fuerint, qui singulis temporibus vixerunt. Ut autem speciatim quid quisque scripserit, cognoscatur, ex Paralipomenis ista annotavimus: Davidis historias scripserunt Samuel, Nathan et Gad prophetæ; Salomonis, Nathan et Achia prophetæ; Jeroboam, Samæas et Addo prophetæ; Abiæ, **114** Addo propheta. Asæ facta habentur in libro *Sermonum de regibus Juda*. Josaphat, Jehu propheta, filius Aname, qui librum *Sermonum de regibus Juda* scripsit. Quæ Joas gessit, relata sunt in scripturam Regnorum; quæ Amasias, in libro sunt regum Juda et Israel; quæ Ozias, scripsit Isaias propheta; quæ Joatham, sunt in libro Regum et Juda et Israel; quæ Achaz, in libro
B habentur Regum Juda et Israel; quæ Ezekias fecit, scripsit Isaias propheta filius Amos; quæ Manasse, relata sunt in *sermonem videntium*; quæ Josias, in libro sunt Regum Juda; quæ Joakim, in libro habentur Regum Juda et Israel.

Liber XII, Esdræ primus et secundus (13).

20. Hi duo libri ab eo conscripti sunt, cujus et inscriptionem præferunt. Esdras enim iste sacerdos et lector cum esset, reditum filiorum Israel ex Perside ad Jerusalem, enarravit. In primo libro tradit, quomodo cura reditus fuerit in manu Jesu filii Josedec, et Esdræ, et Zorobabel, et Neemiæ eunuchi Judæi. Occasio vero reditus hæc fuit: Tres
C milites regem custodientes, quorum unus erat Zorobabel, circa quæstionem quamdam contendebant, facta promissione, ut qui vinceret, a rege quidquid vellet peteret. Cum primus dixisset fortius esse vinum, alter fortiorem esse regem, Zorobabel contendit fortiores esse mulieres, veritatemque super omnia excellere. Hæc quia locutus Zorobabel, victor evasit: cum jussus esset petere quod vellet, petiit, ut captivitas solveretur, et Jerusalem ædificaretur. Atque ita ut petiit, factum est: dimissaque est captivitas. Tunc enim temporis adimpleti erant sexaginta iræ anni. Qui vero Hierosolymam e captivitate ascenderunt de tribubus Juda et Benjamin, cum Levitis, in universum numero fuerunt quadraginta duo millia trecenti et sexaginta. Servi
D vero illorum et ancillæ, septem millia trecenti triginta quatuor. Cantores ducenti quadraginta quinque. Cameli quadringenti triginta quinque. Asini sex millia septingenti viginti. Ædificatores autem erant Zorobabel et Jesus filius Josedec et Neemias. Esdras vero, cum esset dexter in cognitione legis, legem protulit atque legit, constituitque cuncta ad templum pertinentia, et Levitas quoque ipse ex lege designabat. Præterea et alienigenas uxores abjici curavit ab illis, qui eas tempore captivitatis duxerant. Abjecerunt enim illas omnes, et mundati sunt, et Pascha, sicut scriptum est, et jejunium legitime servaverunt.

(13) Qui primus Esdræ hic dicitur, est in Vulgata tertius, et ad calcem Bibliorum positus extra canonicos.

Secundo autem libro eadem quidem de reditu A Babylone ait, præter problemata. Plura vero de Noemia eunucho exponit, quomodo et ipse templi ædificationem petiverit. Et quomodo Esdras quidem lectoris fungeretur officio, Jesus vero et Banæas et Abias populum erudirent. Quod Esdras scientiam Domini legendo explicuerit, populus, per lectionem illius, quæ facienda erant intellexerit, et Pascha celebraverit. Servarunt etiam jejunium mense septimo, et festum Tabernaculorum, sicut scriptum est. « Non fecerant, inquit, ad hunc modum a diebus Jesu filii Nave. » Esdras vero cum vidisset mulieres Azotias Hebræis conjugio junctas: lugens ac plorans, effecit, ut omnes promitterent se legem Dei servaturos, et ejecit mulieres illas, tanquam illegitimo conjugio junctas, et jurarunt universi se le- B gem servaturos. Atque ita sanctificati et mundati exhilarati sunt, et abiit quisque in domum suam. Narratur autem et hoc de Esdra, quod cum libri per incuriam populi ac diuturnam captivitatem periissent, ipse illos, cum vir esset honesti studiosus, industrius, et lector, apud se omnes custodiverit, **115** et tandem protulerit, omnibusque tradiderit, atque ita Biblia servaverit.

Liber XIII, Psalterium Davidis.

21. Tametsi hic Psalmorum liber solius habet Davidis inscriptionem, multorum tamen aliorum quoque in illo sunt psalmi; scilicet Asaph, Idithum, filiorum Core, Aggæi, Zachariæ, et Æmam Israelitæ. Sunt etiam nonnulli, qui una ab omni- C bus sunt dicti, quotquot videlicet « Alleluia » habent. Itaque Esdras omnes hosce psalmos a quibuscunque dictos uno complexus est libro, qui quidem quasi communes sint psalmi omnes quos continet, Psalmorum liber vocatur; soli vero Davidi inscribitur, quia ille primus spiritum psallendi a Deo accepit, primusque psalmos composuit et scripsit, et prædictos psalmistas ipse ex sacerdotibus selegit ac instituit, stationemque locorum illis, et ordinem melodiæ, ac tempus psallendi matutinum et vespertinum determinavit: et ita ordinavit ut alii aperto, alii clauso templo, alii a dextris, alii a sinistris starent: atque ita quidam Deo psallerent, laudemque ac hymnum voce canerent; quidam vero confessionem ac laudem pulsarent, illi in ci- D nyris, citharis, nablis ac cymbalis, isti tubis in exaltando personarent. Sacerdotes igitur qui arcam Dei sub Davide portabant, erant numero mille et duo: nempe, ex filiis Caath, Uriel princeps et fratres ejus centum et decem; ex filiis Merari, Ase princeps et fratres ejus 250; ex filiis Gedeon, Joel princeps et fratres ejus 150; ex filiis Elisaphat, Samæas princeps et fratres ejus 200; ex filiis Chebron, Ener princeps et fratres ejus 80; ex filiis Eziel, Aminadam princeps et fratres ejus 112. Psaltæ vero selecti ex ipsis erant, de quibus supra dictum est. Hi ad hunc modum instituti erant: Asaph et Æthan filii Core cymbalis æneis personabant, ut ab omnibus audirentur; Zacharias vero

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ λόγῳ τὰ αὐτὰ μὲν πάλιν λέγει περὶ τῆς ἐπανόδου, χωρὶς τῶν προβλημάτων· τὰ πλεῖω δὲ ἐξηγεῖται περὶ Νεεμίου τοῦ εὐνούχου, ὅτι καὶ αὐτὸς ἠξίωσε περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἱεροῦ, καὶ ὅτι ὁ μὲν Ἔσδρας ἀνεγίνωσκεν· Ἰησοῦς δὲ καὶ Βαναίας καὶ Ἀβίας ἦσαν συνετίζοντες τὸν λαόν. Καὶ ὁ μὲν Ἔσδρας ἀναγινώσκων διέστελλεν ἐπιστήμῃ Κυρίου· ὁ δὲ λαὸς συνῆκεν ἐν τῇ ἀναγνώσει, καὶ ἐποίησε τὸ Πάσχα. Καὶ τῷ ἑβδόμῳ μηνὶ ἐποίησαν τὴν νηστείαν, καὶ τὴν Σκηνοπηγίαν, ὡς γέγραπται· « Ὅτι, » φησὶν, « οὐκ ἐποίησαν οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰησοῦ υἱοῦ Ναυῆ. » Ἔσδρας δὲ, ἑωρακὼς ἐπιμιγείσας γυναῖκας Ἀσωτίους τοῖς Ἑβραίοις, πενθήσας καὶ κλαύσας, ἐποίησε πάντας ἐπαγγείλασθαι φυλάττειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐξέβαλε τὰς γυναῖκας ὡς παράνομον γάμον· καὶ ὤμοσαν πάντες φυλάξαι τὸν νόμον. Καὶ οὕτως ἁγιασθέντες καὶ καθαρισθέντες, ηὐφράνθησαν, καὶ ἀπῆλθεν ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον ἑαυτοῦ. Ἱστορεῖται δὲ καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Ἔσδρα, ὅτι, ἀπολομένων τῶν βιβλίων ἐξ ἀμελείας τῶν λαῶν, καὶ διὰ τὴν πολυχρόνιον αἰχμαλωσίαν, αὐτὸς Ἔσδρας, φιλόκαλος ὢν καὶ εὐφυὴς, καὶ ἀναγνώστης, ἐφύλαξε πάντα καθ' ἑαυτὸν, καὶ λοιπὸν προήνεγκε, καὶ πᾶσιν ἐκδέδωκε, καὶ οὕτως διασώζεται τὰ βιβλία.

Βιβλίον ιγ', Ψαλτήριον Δαβίδ.

21. Εἰ καὶ τοῦ Δαβὶδ ἐπιγραφὴν ἔχει μόνου τοῦτο τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν, ἀλλὰ πολλῶν καὶ ἄλλων εἰσὶν ἐν τούτῳ ψαλμοὶ, τοῦ τε Ἀσὰφ δηλονότι, καὶ τῶν Ἰδιθοὺμ, καὶ τῶν υἱῶν Κορὲ, καὶ Ἀγγαίου, καὶ Ζαχαρίου, καὶ Αἰμὰν τοῦ Ἰσραηλίτου. Εἰσὶ δὲ καὶ κοινῶς παρὰ πάντων ὁμοῦ εἰρημένοι τινὲς, ὅσοι δηλαδὴ ἔχουσι τὸ « Ἀλληλούϊα. » Ὁ γοῦν Ἔσδρας, συναγαγὼν τούτους πάντας τοὺς παρ' ἑκάστου εἰρημένους ψαλμοὺς, εἰς μίαν συνέθηκε βίβλον· καὶ ὡς μὲν κοινῶν ὄντων πάντων τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων, βίβλος καλεῖται Ψαλμῶν· ἐπιγράφεται δὲ μόνον τὸν Δαβὶδ, ἐπειδὴ αὐτὸς πρῶτος λαβὼν τὸ πνεῦμα τοῦ ψάλλειν παρὰ τοῦ Θεοῦ, πρῶτός τε συνέθηκε καὶ ἔγραψε ψαλμούς· τούς τε προλεχθέντας λοιποὺς ψαλτῳδοὺς, αὐτὸς ἀπὸ τῶν ἱερέων ἐκλεξάμενος διετύπωσε, καὶ τήν τε στάσιν αὐτοῖς τῶν τόπων, καὶ τὴν τάξιν τῆς μελῳδίας, καὶ τὸν καιρὸν τὸν πρωϊνὸν, καὶ τὸν ἑσπερινὸν ὥρισε καὶ διέταξεν· ὥστε τοὺς μὲν ἀνοιγομένου τοῦ ἱεροῦ, τοὺς δὲ κλειομένου, καὶ τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἐξ ἀριστερῶν ἱστάναι· καὶ οὕτως, τοὺς μὲν ψάλλειν, καὶ αἰνεῖν, καὶ ᾄδειν, καὶ ὑμνεῖν τὸν Θεόν· τοὺς δὲ ἀνακρούειν ἐξομολόγησιν καὶ αἶνον· καὶ τοὺς μὲν ἀποφθέγγεσθαι ἐν κινύραις καὶ νάβλαις, καὶ ἐν κυμβάλοις· τοὺς δὲ εἰς τὸ ὑψῶσαι ἐν σάλπιγξιν. Οἱ μὲν οὖν ἱερεῖς, οἱ ἀναφέροντες τὴν κιβωτὸν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, ἦσαν χίλιοι καὶ δύο, οὕτως· υἱῶν Καὰθ Οὐριὴλ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ρι'· υἱῶν Μεραρεὶ Ἀσὲ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, σν'· υἱῶν Γεδεὼν Ἰωὴλ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ρν'· τῶν υἱῶν Ἐλισάφατ Σαμαίας ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, σ'· τῶν υἱῶν Χεβρὼν Ἐνὴρ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ π'· τῶν υἱῶν Ἐζιὴλ, Ἀμιναδὰμ ὁ ἄρχων καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ριβ'· οἱ δὲ ψαλτῳδοὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐκλεχθέντες οἱ προειρημένοι, καὶ ἦσαν οὕτω τυπωθέντες· ὁ μὲν Ἀσὰφ καὶ Αἰθὰμ υἱοὶ Κορὲ ἐν

κυμβάλοις χαλκοῖς ἀναφωνοῦντες εἰς τὸ ἀκουσθῆναι A πᾶσι· Ζαχαρίας δὲ καὶ Ὀζιὴλ Σαμειραμωθὶθ, Ἠλωνὶ, Ἐλιὰβ, Μασαίας, Βαναίας, οἱ τοῦ Ἰδιθοὺμ, ἐν νάβλαις καὶ ψαλτηρίῳ· ὁ δὲ Ματθαίας, καὶ Ἐμφαναίας, καὶ Μαχαία, καὶ Ἀβδεδὼμ, καὶ Ἠεὶλ, καὶ Ὀζίας ὁ τοῦ Αἱμὰν, ἐν κινύραις καὶ κιθάραις· καὶ Μασσὲ δὲ, καὶ Ἀγγαῖος, καὶ Ζαχαρίας, καὶ Βανὲ, καὶ Ἐλιέζερ, οἱ ἱερεῖς, σαλπίζοντες ταῖς σάλπιγξι· καὶ λοιποὺς, οὓς ἔγραψαν καὶ οὗτοι, ψαλμοὺς, τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ κινούμενοι, καὶ τούτους ὁ Ἔσδρας λαβὼν, τοῖς τοῦ Δαβὶδ ψαλμοῖς συνηρίθμησε, καὶ πάντων ἅμα συνθεὶς, μίαν ταύτην βίβλον Ψαλμῶν ἐποίησεν, ὡς προείρηται. Διαιρετέον οὖν οὕτω περὶ τούτων σαφῶς. Ἴδιοι μὲν γάρ εἰσιν αὐτοῦ τοῦ Δαβὶδ, ὅσοι καὶ τὴν ἐπιγραφὴν οὕτως ἔχουσι, « Τοῦ Δαβὶδ, » οἵτινες ὑπάρ- B χουσιν οὗτοι· κε', κϛ', κζ', λϛ', ρνα'. Οἱ δὲ παρὰ τῶν ἄλλων μὲν συντεθέντες, ἀνατεθέντες δὲ αὐτῷ τῷ Δαβὶδ, εἰσὶ πάλιν ὅσοι καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ὁμοίως ἔχουσι, « τῷ Δαβὶδ, » οἵτινες, ὑπάρχουσιν οἵδε· γ', δ', ε', ϛ', ζ', η', θ', ι', ια', ιβ', ιγ', ιδ', ιε', ιϛ', ιζ', ιη', ιθ', κ', κα', κβ', κγ', κδ', κη', κθ', λ', λα', λβ', λγ', λδ', λε', λζ', λθ', μ', μα', μθ', ν', να', νβ', νδ', νε', νϛ', νζ', νη', νθ', ξ', ξβ', ξγ', ξδ', ξζ', ξη', ξθ', ο', πε', ϟ', ϟβ', ϟγ', ϟδ', ϟε', ϟϛ', ϟζ', ϟη', ρ', ρβ', ργ', ρζ', ρη', ρθ', ρλϛ', ρλζ', ρλη', ρλθ', ρμ', ρμγ', ρμδ'. Πάλιν δὲ τούτων τῶν ἐχόντων ἐπιγραφὴν, « Τῷ Δαβὶδ, » οἱ μὲν εἰσὶν ἐπιγραφόμενοι καὶ, « Εἰς τέλος, » οἱ δὲ μόνον, « Ψαλμός. » Καὶ οἱ μὲν ἔχοντες ἐπιγραφὴν, « Εἰς τὸ τέλος Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, » εἰσὶν οὗτοι· δ', ε', ϛ', η', θ', ι', ια', ιβ', ιγ', ιη', ιθ', κ', κα', κθ', λ', λθ', C μ', ν', ξδ', ξζ', ρη', ρλη', ρλθ'. Οἱ ἔχοντες ἐπιγραφὴν μόνον, « Τῷ Δαβὶδ, » χωρὶς τοῦ, « Εἰς τέλος, » εἰσὶν οὗτοι· γ', ζ', ιδ', κβ', κδ', κη', λζ', μβ', ξβ', ϟγ', ϟζ', ϟη', ρζ', ρμ', ρμβ'. Πάλιν δὲ τούτων τῶν ἐχόντων ἐπιγραφὴν, « Εἰς τὸ τέλος Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, » ὑποδιαίρεσις αὕτη· οἱ μὲν γὰρ ἐπιγράφουσι· « Ψαλμὸς ᾠδῆς, » δ', ξδ'· οἱ δὲ, « Ψαλμὸς » μόνον, ε', η', θ', ι', ια', ιβ', ιγ', ιη', ιθ', κ', κα', λ', λθ', μ', ν', ξγ', ρη', ρλη', ρλθ'· ὁ δὲ ἐπιγέγραπται « Ἐν ὕμνοις, » ψαλμὸς ϛ'· οἱ δὲ « Ψαλμοὶ ᾠδῆς, » κθ', ξγ'. Καὶ ἄλλοι δὲ ἐπιγραφὴν μὲν ἔχουσιν, « Εἰς τὸ τέλος τῷ Δαβὶδ, » οὔτε δὲ Ψαλμὸς, ἀλλὰ διάφορόν τινα ἐπιγραφὴν ἔχουσι, καί εἰσιν οὗτοι, ιζ', λε', να', νβ', νγ', νδ', νε', νϛ', νζ', νη', νθ', ξ', ξη', ξθ'. Τούτων οὖν τῶν ἐχόντων διάφορον τὴν ἐπιγραφὴν ὁ μὲν ἔχει, « Λόγοι D ᾠδῆς, » ιζ'· οἱ δὲ μόνον, « Τῷ Δαβὶδ, » λε', ξη', ξθ'· οἱ δὲ, « Συνέσεως, » να', νβ'· οἱ δὲ, « Ἐν ὕμνοις συνέσεως, » νγ', νδ'· οἱ δὲ, « Εἰς στηλογραφίαν, » νε', νϛ', νζ', νη', νθ'· ὁ δὲ, « Ἐν ὕμνοις, » ξ'· τῶν δὲ ἐχόντων ἐπιγραφὴν, « Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, » χωρὶς τοῦ, « Εἰς τὸ τέλος, » ἐστὶν ᾠδὴ ψαλμοῦ μόνος ρζ'. Οἱ δὲ μὴ, « Εἰς τέλος, » ἔχοντες, μήτε, « Ψαλμὸς, » ἀλλ' ἁπλῶς, « Τῷ Δαβὶδ, » εἰσὶν ουτοι, ιε', ιϛ', λα', λβ', ο', πε', ϟ', ϟβ', ϟδ', ϟε', ϟϛ', ρ', ρβ', ργ', ρλϛ', ρλζ', ρμα', ρμγ', ρμδ'. Καὶ τούτων πάλιν ὁ μὲν ἔστι, « Ὠδὴ, » ϟε'· ὁ δὲ « Στηλογραφία, » ιε'· οἱ δὲ, « Προσευχὴ, » ιϛ', πβ'· οἱ δὲ, « Συνέσεως, » λα',

et Oziel Samiramothith, Eloni, Eliab, Masæas, Banæas, Idithum, in nablis et psalterio; Matthæas, et Emphanæas, et Macæa, et Abdedom, et Heil, et Ozias filius Æman, in cinyris et citharis. Masse vero et Aggæus et Zacharias, et Bane, et Eliezer (14), sacerdotes, tubis clangebant. Et reliquos psalmos, quos isti quoque Spiritu sancto moti conscripserant, Esdras Davidis psalmis conjunxit, et ex omnibus ita coadunatis unum hunc Psalmorum librum, ut dictum est, constituit. Est autem inter psalmos dilucida ad hunc modum ponenda distinctio. Sunt enim proprie Davidis, quotquot istam habent inscriptionem, « Davidis. » Videlicet isti : 25, 26, 27, 36, 151. Qui vero ab aliis compositi, Davidi inscribuntur, sunt quotquot inscriptionem hanc, « Davidi, » similiter habent, qui quidem sunt isti : 3, 4, 5. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 85, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 103, 107, 108, 109, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 144. Eorum vero, qui hanc inscriptionem, « Davidi, » habent, alii inscribuntur, « In finem ; » alii tantum, « Psalmus. » Qui autem inscribuntur, « In finem Psalmus Davidi, » sunt isti : 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 18, 19, 20, 21, 29, 30, 39, 40, 50, 64, 67, 108, 138, 139. Qui inscribuntur tantum « Davidi, » absque illa particula, « In finem, » hi sunt : 3, 7, 14, 22, 24, 28, 37, 42, 62, 93, 97, 98, 107, 140, 142. Rursus eorum qui inscribuntur, « In finem Psalmus Davidi, » hæc est subdivisio : Alii **116** inscriptionem habent, « Psalmus cantici, » scilicet, 4, 64 ; alii tantum, « Psalmus, » videlicet, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 18, 19, 20, 21, 30, 39, 40, 50, 63, 108, 138, 139 ; qui vero inscriptus est, « In hymnis, » psalmus est, 6 ; qui vero inscribuntur, « Psalmi cantici, » 29, 63. Sunt et alii, qui inscriptionem quidem habent, « In finem Davidi ; » Psalmi tamen inscriptionem non habent, sed aliam, et sunt isti, 17, 35, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 68, 69. Horum qui differentem habent inscriptionem, alius inscribitur, « Verba cantici, » ut 17 ; alii, « Davidi » tantum, ut 35, 68, 69 ; alii, « Intellectus, » ut 51, 52 ; alii, « In hymnis intellectus, » ut 53, 54. Nonnulli, « In tituli inscriptionem » habent, ut 55, 56, 57, 58, 59. Est qui « In hymnis » inscribitur, ut 60. Eorum vero, qui, « Psalmus Davidi, » absque illo, « In finem » inscribuntur, est canticum psalmi 107, tantum. Porro qui nec, « In finem, » nec, « Psalmus, » sed simpliciter, « Davidi » inscribuntur, sunt : 15, 16, 31, 32, 70, 85, 90, 92, 94, 95, 96, 100, 102, 103, 136, 137, 141, 143, 144 ; et ex his iterum alius, « Canticum, » inscribitur, ut 95 ; alius, « Tituli inscriptio, » ut 15 ; alii, « Oratio, » ut 16, 82 ; alii, « Intellectus, » ut 31, 100, 141 ; hic, « Filiorum Aminadam, » ut 70 ; illi, « Laus cantici, »

(14) Hæc nomina diverse leguntur I Paral. xvi, 5.

ut 90, 92, 94; iste « Laudationis, » 144. Rursus, qui neque, « Davidis, » neque, « Davidi, » inscribuntur, sed aliis assignantur, sunt isti: 38, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 91, 99, 104, 105, 106, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 134, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 150. Et horum quidam inscribuntur, « Asaph; » quidam, « Filiis Core, Asaph et Ætham; » quidam, « Idithum; » alii, « Aggæi et Zachariæ; » alii, « Alleluia. » Asaph sunt isti: 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82. Ex quibus alii inscriptionem habentes, « In finem, Psalmus Asaph, » sunt hi: 74, 75, 76, 79, 80; alii tantum, « Psalmus Asaph, » 72, 78, 81; alius, « In hymnis, » ut 75; alii, « Canticum Psalmi Asapho, » ut 79, 82; quidam, « Intellectus, » inscriptionem habent, ut 73, 77; quidam, « Super torcularia, » ut 80; ille, « Pro iis qui immutabuntur, » ut 79; hic, « Psalmus cantici, » ut 74. Qui, « Alleluia, » inscribuntur, sunt isti, 104, 105, 106, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 134, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 150. Ex his « Aggæi » sunt « et Zachariæ » 145, 147, 148. Qui, « Filiis Core, » inscribuntur, sunt: 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 83, 84, 86, 87. Ex his alii inscriptionem habent, « In finem filiis Core, » ut sunt, 41, 43, 44, 48, 83, 84; alii, « In finem pro filiis Core, » ut 45, 46; quidam, « Psalmus cantici filiis Core, » ut 47, 86, 87; ille » « Intellectus Æthan Israelitæ, » 88. Sunt qui inscribuntur, « In finem Idithum canticum, » ut 38, 61. Qui vero « Graduum » sunt, omnes sunt cantica, ut, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133. Ex his, « Salomoni, » inscriptus est, 126. « Davidi » vero, 130, 131, 132. Itaque ista est divisio inscriptionum quæ psalmis quibusdam præmittuntur. Communes vero sunt in hoc libro qui « Psalmi » tantum inscribuntur, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 29, 30, 39, 40, 50, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 72, 78, 81, 108, 138, 139; qui « Psalmus canticum, » 4, 64 (16); qui « Psalmi cantici, » 29, 47, 67, 86, 87; qui « Canticum » tantum, 38, 76, 95, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133; « Canticum Psalmi, » 65, 82, 107; qui, « Verba cantici, » 17; qui, « Laus cantici, » 90, 92, 94; « Laus, » 144; « In hymnis, 60, 75; « In hymnis intellectus, » 53, 54; « In hymnis Psalmus, » 6, 66; « Intellectus, » 31, 51, 52, 73, 77, 88, 100, 141; « Ad inscriptionem tituli, » 15, 55, 56, 57, 58, 59; « Oratio, » 16, 85, 89, 101; « Oratio Mosi homini Dei, » 89; « In Salomonem, 71. » Sine nomine, 9, 65, 66, 91, 99, 101; « Alleluia, » 104, 105, 106, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 134, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 150; « Davidi, » simpliciter, 32, 34, 35, 96, 102, 103, 136, 137. Qui a Davide vero et reliquis omnibus dicti sunt, et inscripti, « In finem, » sunt isti: 4,

A ρ', ρμα'· ὁ δὲ, « Τῶν υἱῶν Ἀμιναδὰμ, » σ'· οἱ δὲ, « Αἶνος ᾠδῆς, » ϙ', ϙβ', ϙδ'· ὁ δὲ, « Αἰνέσεως, » ρμδ'. Πάλιν οἱ μήτε « Τῷ Δαβὶδ (15) » ἐπιγράφοντες, ἀλλὰ ἄλλοις ἀναφερόμενοι, εἰσὶν οὗτοι, λη', μα', μγ', μδ', με', μς', μζ', μη', οβ', ογ', οδ', οε', ος', οζ', οη', οθ', π', πα', πβ', πγ', πδ', πς', πζ', ϙα', ϙθ', ρδ', ρε', ρς', ρια', ριβ', ριγ', ριδ', ριε', ρις', ριζ', ριη', ρλδ', ρλε', ρμε', ρμς', ρμζ', ρμη', ρμθ', ρν'. Καὶ τούτων, οἱ μὲν ἐπιγράφονται, « Τῷ Ἀσάφ· » οἱ δὲ, « Τοῖς υἱοῖς Κορέ, Ἀσὰφ καὶ Αἰθάμ· » οἱ δὲ, « Τῷ Ἰδιθούμ· » οἱ δὲ, « Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου· » οἱ δὲ, « Ἀλληλούϊα. » Οἱ μὲν οὖν τοῦ Ἀσάφ εἰσιν οὗτοι· οβ', ογ', οδ', οε', ος', οζ', οη', οθ', π', πα', πβ'. Καὶ τούτων οἱ μὲν ἔχοντες ἐπιγραφὴν, « Εἰς τὸ τέλος, Ψαλμὸς τῷ Ἀσὰφ, » εἰσὶν οὗτοι, οδ', οε', B ος', οθ', π'· οἱ δὲ μόνον, « Ψαλμὸς τῷ Ἀσὰφ, » οὗτοι· οβ', οη', πα'· ὁ δὲ, « Ἐν ὕμνοις, » οε'· οἱ δὲ, « Ὠδὴ Ψαλμοῦ τῷ Ἀσὰφ, » οθ', πβ'· οἱ δὲ, « Συνέσεως, » ογ', οζ'· ὁ δὲ, « Ὑπὲρ τῶν ληνῶν, » π'· ὁ δὲ, « Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, » οθ'· ὁ δὲ, « Ψαλμὸς ᾠδῆς, » οδ'· οἱ δὲ ἔχοντες ἐπιγραφὴν, « Ἀλληλούϊα, » εἰσὶν οὗτοι· ρδ', ρε', ρς', ρι', ρια', ριβ', ριγ', ριδ', ριε', ρις', ριζ', ριη', ρλδ', ρλε', ρμε', ρμς', ρμζ', ρμη', ρμθ', ρν'. Ἐκ τούτων εἰσὶν, « Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου » ρμε', ρμζ', ρμη'. Οἱ δὲ ἐπιγραφὴν ἔχοντες, « Τοῖς υἱοῖς Κορὲ, » εἰσὶν οὗτοι· μα', μγ', μδ', με', μς', μζ', μη', πγ', πδ', πς', πζ'. Καὶ τούτων πάλιν οἱ μὲν ἔχοντες, « Εἰς τὸ τέλος τοῖς υἱοῖς Κορὲ, » εἰσὶν οὗτοι· μα', μγ', μδ', μη', πγ', πδ'· οἱ δὲ, « Εἰς C τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορὲ, » με', μς'· οἱ δὲ, « Ψαλμὸς ᾠδῆς τοῖς υἱοῖς Κορὲ, » [illegible]ζ', πς', πζ'· ὁ δὲ, « Συνέσεως Αἰθὰμ τῷ Ἰσραηλίτῃ, » πη'· οἱ δὲ, « Εἰς τὸ τέλος, τῷ Ἰδιθοὺμ ᾠδὴ, » λη', ξα'. Οἱ δὲ, « Τῶν ἀναβαθμῶν, » πάντες εἰσὶν ᾠδαὶ, καί εἰσιν οὗτοι· ριθ', ρκ', ρκα', ρκβ', ρκγ', ρκδ', ρκε', ρκς', ρκζ', ρκη', ρκθ', ρλ', ρλα', ρλβ', ρλγ'. Καὶ τούτων ὁ μὲν ἐστι, « Τῷ Σαλομὼν, » ρκς'· οἱ δὲ, « Τῷ Δαβὶδ, » ρλ', ρλα', ρλβ'. Ἡ μὲν οὖν διαίρεσις τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν οὐσῶν ἐπὶ τῶν ψαλμῶν, αὕτη. Κοινοὶ δὲ πάντως εἰσὶν ὁμοῦ ἐν τῇ βίβλῳ ταύτῃ « Ψαλμοὶ » μόνον, δ', ε', ς', η', θ', ι', ια', ιβ', ιγ', ιδ', ιη', ιθ', κ', κα', κθ', λ', λθ', μ', ν', ξ', ξα', ξγ', ξδ', ξε', ξς', ξζ', οβ', οη', πα', ρη', ρλη', ρλθ'· « Ψαλμὸς ᾠδὴ, » δ', ξδ'· « Ψαλμοὶ ᾠδῆς, » κθ', μζ', ξζ', πς', πζ'· « Ὠδὴ » μόνον, λη', D ος', ϙε', ριθ', ρκ', ρκα', ρκβ', ρκγ', ρκδ', ρκε', ρκς', ρκζ', ρκη', ρκθ', ρλ', ρλα', ρλβ', ρλγ'· « Ὠδὴ Ψαλμοῦ, » ξε', πβ'· ρζ'· « Λόγοι ᾠδῆς, » ιζ'· « Αἶνος ᾠδῆς, » ϙ', ϙβ', ϙδ'· « Αἴνεσις, » ρμδ'· « Ἐν ὕμνοις, » ξ', οε'. « Ἐν ὕμνοις συνέσεως, » νγ', νδ'· « Ἐν ὕμνοις Ψαλμὸς, » ς', ξς'· « Συνέσεως, » λα', να', νβ', ογ', οζ', πη', ρ', ρμα'· « Εἰς στηλογραφίαν, » ιε', νε', νς', νζ', νη', νθ'· « Προσευχὴ, » ις', πε', πθ', ρα'· « Προσευχὴ τῷ Μωϋσῇ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ, » πθ'· « Εἰς Σαλομῶνα, » οα'· ἀνώνυμοι, θ', ξε', ξς', ϙα', ϙθ', ρα'· « Ἀλληλούϊα, » ρδ',

(15) Volf. Musculus legit, μήτε τοῦ Δαβὶδ, μήτε τῷ Δαβὶδ, recte.

(16) Hæc non omnino sunt accurata.

ρε', ρϛ', ρι', ρια', ριβ', ριγ', ριδ', ριϛ', ριζ', ριη', ρλδ', ρλε', ρμε', ρμϛ', ρμζ', ρμη', ρμθ', ρν'. « Τῷ Δαβὶδ, » ἁπλῶς, λβ', λδ', λε', ϙϛ', ρβ', ργ', ρλϛ', ρλζ'. Ὅσοι δὲ παρὰ τοῦ Δαβὶδ καὶ τῶν ἄλλων πάντων ἐλέχθησαν, καὶ ἔχουσιν, « Εἰς τὸ τέλος, » εἰσὶν οὗτοι· δ', ε', ϛ', η', θ', ι', ια', ιβ', ιγ', ιζ', ιη', ιθ', κ', κα', κβ', λ', λε', λη', λθ', μ', μα', μγ', μδ', με', μϛ', μη', ν', να', νβ', νγ', νδ', νε', νϛ', νζ', νη', νθ', ξ', ξα', ξγ', ξδ', ξε', ξϛ', ξζ', ξη', ξθ', οδ', οε', οϛ', οθ', π', πγ', πδ', ρη', ρλη', ρλθ'. Τοῦ Δαβὶδ μόνου ἰδίου αὐτοῦ, κε', κϛ', κζ', λϛ', καὶ ρνα'. Μετὰ δὲ τὴν διαίρεσιν πᾶσαν ταύτην, ἀναγκαῖον λοιπὸν καὶ τὰς ἐπιγραφὰς ἰδικῶς, τὰς ἐπί τινων ψαλμῶν κειμένας, εἰδέναι. Ὁ μὲν α', καὶ β', ἀνεπίγραφοί εἰσιν· ὁ δὲ τρίτος, « Ὁπότε ἀπεδίδρασκεν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσαλὼμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· ὁ ρμβ', Ὅτε ὁ υἱὸς αὐτὸν καταδιώκει· ὁ ε', Ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης· ὁ ϛ', καὶ ια', Ὑπὲρ τῆς ὀγδόης· ὁ ζ', Ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσὶ υἱοῦ Ἰεμενῆ· οἱ η', π', πγ', Ὑπὲρ τῶν ληνῶν· ὁ θ', Ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ· ὁ με', Ὑπὲρ τῶν κρυφίων· ὁ ιε', Εἰς στηλογραφίαν· οἱ ιϛ', πε', Προσευχή· ὁ ιζ', Ὅτε ἐῤῥύσατο αὐτὸν Κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ· ὁ κα', Ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθινῆς· ὁ κγ', Τῆς μιᾶς Σαββάτων· ὁ κϛ', Πρὸ τοῦ χρισθῆναι· ὁ κη', Ἐξοδίου σκηνῆς· ὁ κθ', Τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου· ὁ λ', Ἐκστάσεως· ὁ λα', Συνέσεως· ὁ λγ', Ὁπότε ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντίον Ἀβιμέλεχ· ὁ λε', Τῷ δούλῳ Κυρίου τῷ Δαβίδ· ὁ λζ', Εἰς ἀνάμνησιν περὶ Σαββάτου· ὁ μδ', Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύνεσιν Ὠδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ· ὁ ξη', Ὑπὲρ [illegible]ν ἀλλοιωθησομένων· ὁ οθ', Ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων μαρτύριον ὑπὲρ τοῦ Ἀσσυρίου· ὁ ν', Ἐν τῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν Ναθὰν τὸν προφήτην, ἡνίκα εἰσῆλθε πρὸς Βερσαβεέ· ὁ να', Ἐν τῷ ἐλθεῖν Δωὴκ τὸν Ἰδουμαῖον, καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαοὺλ, καὶ εἰπεῖν αὐτῷ, Ἦλθε Δαβὶδ εἰς τὸν οἶκον Ἀβιμελέχ· ὁ νβ', Ὑπὲρ Μαελέθ· ὁ νγ', Ἐν τῷ ἐλθεῖν τοὺς Ζιφαίους καὶ εἰπεῖν τῷ Σαοὺλ, Οὐ Δαβὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν; ὁ νε', Ὁπότε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ ἀλλόφυλοι ἐν Γέθ· ὁ νϛ', Ἐν τῷ αὐτὸν ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλαιον· ὁ νη', Ὁπότε ἀπέστειλε Σαοὺλ καὶ ἐφύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανατῶσαι αὐτόν· ὁ νθ', Ὁπότε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σωβὰλ, καὶ ἀπέστρεψεν Ἰωὰβ, καὶ ἐπάταξε ἐν τῇ φάραγγι τῶν Ἁλῶν ιβ' χιλιάδας· ὁ ξβ', Ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰδουμαίας· ὁ ξε', Ἀναστάσεως· ὁ ξθ', Εἰς ἀνάμνησιν, εἰς τὸ σῶσαί με Κύριον· ὁ ο', Τῶν υἱῶν Ἀδὰμ [Ἰωναδὰβ] τῶν πρώτων αἰχμαλωτισθέντων· ὁ οα', Εἰς Σολομῶνα· ὁ οε', Πρὸς τὸν Ἀσσύριον· ὁ πζ', Ὑπὲρ Μαελὲθ τοῦ ἀποκριθῆναι· ὁ ϙα', Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου· ὁ κγ', Τῆς μιᾶς τῶν Σαββάτων· ὁ ϙβ', Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ προσαββάτου, ὅτε κατῴκισται ἡ γῆ· ϙγ', Τετράδι Σαββάτων· ὁ ϙε', Ὅτε οἶκος ᾠκοδομεῖτο πρὸς τὴν αἰχμαλωσίαν· ὁ ϙϛ', Ὅτε ἡ γῆ αὐτοῦ καθίστατο· ὁ ϙθ', Πρὸς ἐξομολόγησιν· ὁ ρα', Προσευχὴ τῷ πτωχῷ ὅταν ἀκηδιάσῃ, καὶ ἐνώπιον Κυρίου ἐκχέῃ τὴν δέησιν αὐτοῦ· ὁ ρμα', Ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ προσευχή· ὁ ρμγ', Πρὸς τὸν Γολιάθ· ὁ ρνα', Ἰδιόγραφος οὗτος ὁ ψαλμὸς τοῦ Δαβὶδ, καὶ ἔξωθεν τοῦ ἀριθμοῦ, ὅτε ἐμονομάχησε τὸν Γολιάθ. »

A 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 30, 35, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 74, 75, 76, 79, 80, 83, 84, 108, 138, 139. Qui Davidis tantum sunt proprii, hi sunt: 25, 26, 27, 36 et 151. Post universam hanc divisionem, deinceps necessarium est separatim etiam quorumdam psalmorum inscriptiones cognoscere. Primus quidem et secundus inscriptione carent; tertius vero inscriptus est: « Quando a facie Abesalom filii sui aufugit; 142, Quando filius ipsum persecutus est; 5, Pro ea quæ hæreditatem accipit; 6 et 11, Pro octava; 7, Super sermonibus Chusi filii Jemeni; 8, 80 et 83, Pro torcularibus; 9, Pro absconditis filii; 45, Pro absconditis; 15, In tituli
B inscriptionem; 16 et 85, Oratio; 17, Quando eripuit eum Dominus e manu omnium inimicorum ipsius; 21, Pro susceptione matutina; 23, Prima Sabbatorum; 26, Antequam ungeretur; 28, Exitus tabernaculi; 29, In dedicatione domus; 30, Exstasis; 31, Intellectus; 33, Quando mutavit faciem suam ante Abimelech; 35, Servo Domini Davidi; 37, Ad rememorationem diei Sabbati; 44, Pro commutandis, ad intellectum filiis Core Canticum super dilecto; 68, Pro commutandis; 79, Pro commutandis testimonium super Assyrio; 50, Cum venisset ad eum Nathan propheta, postquam esset ad Bersabee ingressus; 51, Cum venisset Doec Idumæus ad Saulem, nuntiassetque illi ac dixisset: Venit David ad do-
C mum Abimelech; 52, Super Maeleth; 53, Cum venissent ad Saulem Ziphæi, illique dixissent, Annon est absconditus apud nos David? 55, Cum tenuissent eum Philistæi in Geth; 56, Cum ante faciem Saulis in speluncam fugisset; 58, Cum misisset Saul, qui domum ejus observarent, ut eum occideret; 59, Cum incendisset Mesopotamiam Syriæ, et Syriam Sobal, et reversus Joab percussisset in valle Salinarum duodecim millia; 62, Cum esset in solitudine Idumææ; 65, Resurrectionis; 69, Ad rememorationem, quod me servaverit Dominus; 70, Filiorum Adæ, priorum captivorum; 71, In Salomonem; 75, In Assyrium; 87, Super Maeleth, ad respondendum; 91, Pro die Sabbati; 23, Prima Sabbatorum; 92, In diem ante Sabbatum, quando
D habitata est terra; 93, In quarta Sabbati; 95, Cum domus ædificaretur post captivitatem; 96, Quando constituta est ejus terra; 99, Ad confessionem; 101, Precatio pauperi cum in angustiis esset, et orationem suam ante Dominum effunderet; 141, Precatio cum esset in spelunca; 143, Contra Goliath; 151, Psalmus hic peculiariter Davidi, et extra numerum reliquorum, quando singulari certamine cum Goliath congressus est. »

Ἀναληπτέον καὶ περὶ τοῦ διαψάλματος, ἐν ποίοις

De diapsalmate quoque tractandum est, in qui-

bus psalmis illud et quoties in unoquoque inveniatur; in secundo psalmo, semel; in tertio, bis; in quarto, bis; in septimo, semel; in nono, canticum diapsalmatis; in 23, semel; in 31, bis; in 33, semel; in 38, bis; in 43, semel; in 45, bis; in 46, semel; in 47, semel; in 48, bis; in 51, bis; in 53, semel; in 54, bis; in 56, bis; in 58, bis; in 59, semel; in 60, semel; in 61, bis; in 65, ter; in 66, bis; in 67, quater; in 74, semel; in 75, bis; in 76, ter; in 80, semel; in 81, semel; in 82, semel; in 83, semel; in 84, semel; in 86, bis; in 88, quinquies; in 93, semel; in 139, ter; in 142, **118** semel. Demum quotquot per « Alleluia » inscribuntur, et qui graduum sunt, diapsalma non habent.

A καὶ τοῦτο ψαλμοῖς εὑρίσκεται, καὶ ποσάκις ἐν ἑκάστῳ, ἐν τῷ β', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ γ', δὶς ἔχει· ἐν τῷ δ', δὶς ἔχει· ἐν τῷ ζ', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ θ', ᾠδὴ διαψάλματος· ἐν τῷ κγ', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ λα', δὶς ἔχει· ἐν τῷ λγ', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ λη', δὶς ἔχει· ἐν τῷ μγ', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ με', δὶς ἔχει· ἐν τῷ μς', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ μζ', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ μη', δὶς ἔχει· ἐν τῷ να', δὶς ἔχει· ἐν τῷ νγ', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ νδ', δὶς ἔχει· ἐν τῷ νς', δὶς ἔχει· ἐν τῷ νη', δὶς ἔχει· ἐν τῷ νθ', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ ξ', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ ξα', δὶς ἔχει· ἐν τῷ ξε', τρὶς ἔχει· ἐν τῷ ξς', δὶς ἔχει· ἐν τῷ ξζ', τετράκις ἔχει· ἐν τῷ οδ', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ οε', δὶς ἔχει· ἐν τῷ ος', τρὶς ἔχει· ἐν τῷ π', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ πα', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ πβ', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ πγ', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ πδ', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ πς', δὶς ἔχει· ἐν τῷ πη', πεντάκις ἔχει· ἐν τῷ ϟγ', ἅπαξ ἔχει· ἐν τῷ ρλθ', τρὶς ἔχει· ἐν τῷ ρμβ', ἅπαξ ἔχει. Καθόλου δὲ ὅσοι ἔχουσιν ἐπιγραφὴν « Ἀλληλούϊα, » καὶ οἱ ἀναβαθμοὶ, οὐκ ἔχουσι διάψαλμα.

Liber XIV, Proverbia Salomonis.

22. Salomon filius Davidis, cum regnum patris sui suscepisset, a Deo petiit, ut sapientiam acciperet magis quam divitias, et hostium ultionem. Hanc cum accepisset, et præ omnibus mortalibus, qui ante et post ipsum fuerunt, sapiens esset: ac cum in omnibus dictis factisque suis admirationi esset, tria millia parabolarum, et quinque millia cantica prolocutus est: disputavitque de omnibus, tam de iis quæ ex terra proveniunt, quam de omnis generis animantibus. Scripsit libros in canonem receptos tres: hunc videlicet, qui Proverbia dicitur, Ecclesiasten, et Canticum canticorum, et alium præter istos, in canonem non receptum, sicut ante dictum est, qui Sapientia Salomonis dicitur. Præsentem autem librum Proverbia inscripsit, quod Proverbia sint verba sapientium, velut ænigmata, quæ quidem aliud ex se exhibent, aliud vero per suspicionem indicant. Horum autem species sunt, Proverbia. Ad hunc etenim modum discipuli Domini in Evangelio secundum Joannem loquuntur, quando Domino, cum antea multa obscura sententia locutus esset, tandem dicunt ei: « Ecce nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis[89], » ut intelligas Proverbia non aperto, sed obscuro sensu dici. Quoniam igitur tales plerumque sunt in hoc libro sententiæ, ideo Parœmiæ seu Proverbia, inscriptus hic liber est. Est autem inde dicta Parœmia, quod per vias, tales sententiæ conscribi solitæ essent, ad correctionem et doctrinam eorum, qui iter instituerent. Per vias autem scribebantur, propterea quod non omnes, veritatis sermones capiebant: ut vel in transeundo et talia conspiciendo quæ scripta essent, exquirerent, atque ita erudi-

B *Βιβλίον ιδ', Παροιμίαι Σολομῶντος.*

22. Σαλομὼν υἱὸς Δαβὶδ, διαδεξάμενος τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς, ηὔξατο τῷ Θεῷ λαβεῖν σοφίαν ὑπὲρ πλοῦτον, καὶ ὑπὲρ ἄμυναν ἐχθρῶν. Λαβὼν τοίνυν καὶ γενόμενος σοφὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ἀνθρώπους, θαυμασθείς τε ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίει τε καὶ ἔλεγε, τρισχιλίας μὲν παραβολὰς καὶ πεντακισχιλίους ᾠδὰς ἐλάλησε· καὶ ἐφυσιολόγησε περὶ πάντων τῶν τε ἐκ γῆς φυομένων καὶ ὅλων τῶν ζώων. Συνέγραψε δὲ βιβλία, κανονιζόμενα μὲν τρία· ἤγουν τοῦτό τε τὸ καλούμενον Παροιμίαι, καὶ τὸν Ἐκκλησιαστὴν, καὶ τὸ Ἆσμα τῶν ᾀσμάτων· καὶ ἕτερον δὲ ἐκτὸς τούτων, μὴ κανονιζόμενον, ὡς προείρηται, ὅπερ ὀνομάζεται Σοφία Σολομῶντος. Παροιμίας δὲ ἐπέγραψε τὸ παρὸν βιβλίον, ἐπειδὴ παροιμίαι C εἰσὶ λόγοι σοφῶν, ὡς αἰνίγματα, ἅτινα ἕτερον μέν τι αὐτόθεν δηλοῦντά ἐστιν, ἕτερον δὲ ἐν ὑπονοίᾳ ἀπαγγέλλουσι. Τῶν δὲ τοιούτων εἶδός εἰσιν αἱ Παροιμίαι. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου λέγουσιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, ὅτε, τοῦ Χριστοῦ πολλὰ εἰρηκότος πρότερον ἐν κεκρυμμένῃ διανοίᾳ, ὕστερόν φασιν αὐτῷ· « Ἴδε νῦν παῤῥησίᾳ λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδὲ μίαν λέγεις· » ὡς τῶν παροιμιῶν μὴ ἐκ φανεροῦ, ἀλλὰ κεκρυμμένως λεγομένων. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ πλεῖστοι λόγοι τοιοῦτοί εἰσι, διὰ τοῦτο Παροιμίας ἔγραψε τὸ βιβλίον. Ὠνομάσθη δὲ Παροιμία, ἐπειδὴ παρὰ τὰς ὁδοὺς ἐγράφοντο οἱ τοιοῦτοι λόγοι πρὸς διόρθωσιν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς διαπορευομένων. Παρὰ τὰς ὁδοὺς δὲ ἐγράφοντο, ἐπεὶ μὴ πάντες ἐχώρουν τοὺς D τῆς ἀληθείας λόγους· ἵνα κἂν διερχόμενοι καὶ βλέποντες διερευνῶσι τὰ γεγραμμένα, καὶ οὕτως παιδεύωνται οἱ ἄνθρωποι. Τινὲς γοῦν ὁρίζονται αὐτὰς οὕτως (17)· ῥῆμα παρόδιον ἀπό τινος ἑνὸς εἰς πολλὰ

[89] Joan. XVI, 29.

(17) His consonant hæc Basilii homilia 12. In caput Proverbiorum pag. 454: Τὸ τῶν Παροιμιῶν ἐπὶ τῶν δημοδεστέρων παρὰ τοῖς ἔξωθεν τέτακται, καὶ ἐπὶ τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς λαλουμένων, ὡς τὰ πολλά. Οἶμος γὰρ παρ' αὐτοῖς ἡ ὁδὸς ὀνομάζεται. Ὅθεν καὶ τὴν παροιμίαν ὁρίζονται· Ῥῆμα παρόδιον, τετριμμένον ἐν τῇ χρήσει τῶν πολλῶν, καὶ ἀπὸ ὀλίγων ἐπὶ πλείονα ὅμοια μεταληφθῆναι δυνάμενον. Id est: *Parœmiarum nomen, inter vulgares sermones ab exoticis recensetur, et inter ea quæ, ut plurimum, per vias dicuntur:* οἶμος *enim apud illos, via dicitur. Unde parœmiam definiunt: Dictum in via prolatum, usu multorum tritum, quod a paucis ad plura similia transferri potest.*

μεταλαμβανόμενον. Ἔστιν οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ A γνῶσις σοφίας καὶ παιδείας, νόησις λόγων φρονήσεως, στροφαὶ λόγων, δικαιοσύνης ἀληθοῦς νόησις, κρίματα κατευθύνειν, καὶ ἐπαγγελία τοῦ γινώσκειν ἐκ τούτων παραβολάς, ῥήσεις σοφῶν, αἰνίγματα, σκοτεινοὺς λόγους. Καὶ εἰσὶ γνώσεις σοφίας καὶ παιδείας· ἐπειδὴ καὶ Ἕλληνες μὲν σοφίαν ἔχειν ἐπαγγέλλονται, αἱρετικοὶ δὲ νομίζουσι παιδείαν ἔχειν. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ σοφίαν καὶ παιδείαν διδάσκει, ἵνα μὴ τῇ ὁμονοίᾳ τῆς σοφίας εἰς τὰ σοφίσματα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἱρετικῶν τις ἐμπέσῃ. Καὶ γὰρ Ἕλληνες μὲν οἰόμενοί τινες εἶναι, καὶ « φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν. » Αἱρετικοὶ δὲ, παιδεύεσθαι νομίζοντες, ἐξεστράφησαν, καὶ ἁμαρτάνουσιν, ὄντες αὐτοκατάκριτοι. Τῶν δὲ θείων λόγων ὁ ἀκούσας σοφὸς, σοφώτερος ἔσται. Τῶν γὰρ B νομίμων τοῦ Θεοῦ ἀκούσας, καὶ ταῦτα φυλάξας, ἐπί τε τῇ παιδείᾳ Κυρίου μὴ ὀλιγωρήσας, μηδὲ ἐκλυθεὶς ἐπ' αὐτῇ, υἱὸς σοφὸς γενήσεται, καὶ πεπαιδευμένος γενόμενος, ταχέως καὶ τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν δέξεται. Ταύτην γὰρ οἱ σοφοὶ παιδεύονται. Νόησις δὲ λόγων φρονήσεως ἡ περὶ τοῦ μόνου καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ διδασκαλία. Ἐπὶ γὰρ Ἑλλήνων οἱ μὲν σῶμα τὸν Θεὸν εἶπον· οἱ δὲ καὶ εἰδώλοις αὐτὸν ὡμοίωσαν. Αἱρετικοὶ δὲ, καὶ αὐτοὶ περὶ τοῦ ὄντος παρεφρόνησαν. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ γνῶσιν ἐξηγεῖται, τὸ μὲν ἀνέκφραστον αὐτοῦ· « Δόξα Θεοῦ κρύπτει λόγον. » Τὸ δὲ προνοητικὸν αὐτοῦ φησιν· « Ἐν παντὶ τόπῳ ὀφθαλμοὶ Κυρίου σκοπεύουσι κακούς τε καὶ ἀγαθούς· » καὶ πάλιν· « Πλούσιος καὶ πτωχὸς συνήντησαν ἀλλήλοις· ἀμφοτέρους δὲ ἐποίησεν ὁ Κύριος· » καὶ, C « Δανειστοῦ καὶ χρεωφειλέτου ἀλλήλοις συνελθόντων, ἐπισκοπὴν ποιεῖται ὁ Κύριος ἀμφοτέρων· » καὶ, « Ἐνώπιον γάρ εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὁδοὶ ἀνδρός· εἰς δὲ πάσας τροχιὰς αὐτοῦ σκοπεύει. » Καὶ τὸ μὲν κριτικὸν αὐτοῦ φησι· « Θυσίαι ἀσεβῶν βδέλυγμα Κυρίῳ· εὐχαὶ δὲ κατευθυνόντων, δεκταὶ παρ' αὐτῷ· » καὶ πάλιν· « Οἴκους ὑβριστῶν κατασπᾷ Κύριος, ἔστησε δὲ ὅριον χήρας. » Τὸ δὲ δημιουργικὸν αὐτοῦ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου καὶ σοφίας πάντα ποιεῖ· ὃ μάλιστα καὶ χαρακτηρίζει τὸν ἀληθινὸν Θεὸν, ὅτι Υἱοῦ Πατήρ ἐστι, λέγει γοῦν· « Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν· » καὶ πάλιν· D « Κύριος ἐποίησε χώρας, καὶ ἀοικήτους, καὶ ἄκρα οἰκούμενα τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ, καὶ ὅτε ἀφώριζε τὸν ἑαυτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνέμων, ἡνίκα ἰσχυρὰ ἐποίει τὰ ἄνω νέφη, ἤμην παρ' αὐτῷ ἁρμόζουσα. Ἐγὼ ἤμην ᾗ προσέχαιρε, καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ. » Στροφαὶ λόγων εἴρηνται· ἐπειδὴ στρέφων τις αὐτοὺς τῇ διανοίᾳ, ἀνοίγει καὶ εὑρίσκει τὸν ἐν αὐτοῖς ἐγκείμενον νοῦν· οἷά εἰσι· « Διεσώθη ἀπὸ τοῦ καύματος υἱὸς νοήμων, ἀνεμόφθορος δὲ γίνεται ἐν ἀμητῷ υἱὸς παράνομος· » καὶ πάλιν· « Ἐπιμελοῦ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ χλωρῶν, καὶ κερεῖς πόαν, καὶ συνάγαγε χόρτον ὀρεινὸν, ἵνα ἔχῃς πρόβατα εἰς ἱματισμόν· »

rentur homines. Parœmias itaque ad hunc modum nonnulli definiunt, dictum parodium (seu in via positum), ab uno quodam ad multa translatum. In hoc igitur libro scientia sapientiæ et disciplinæ, intellectus sermonum prudentiæ, strophæ verborum, justitiæ veræ intellectus, ad dirigendum judicia, et pollicitatio cognoscendarum ex istis parabolarum, dictorum sapientium, ænigmatum, et obscurorum sermonum. Et sunt scientiæ sapientiam ac disciplinam tradentes. Cum et Græci sapientiam se habere polliceantur, et hæretici habere se disciplinam arbitrentur: ideo hic veram sapientiam ac disciplinam docet, ne specie ac similitudine sapientiæ quisquam in sophismata Græcorum et hæreticorum incidat. Græci namque putantes se aliquos esse, et « dicentes se sapientes esse stulti facti sunt [90]; » hæretici vero eruditos esse, se rati, aversi sunt, et peccant proprio judicio condemnati [91]. Sapiens vero si divina eloquia audierit, sapientior erit. Etenim si legitima Dei audierit et custodierit, et in disciplina Domini negligens non fuerit, nec in ea defecerit, filius sapiens evadet, et eruditus factus cognitionem Dei confestim accipiet. Hac enim sapientes instituuntur. Sermonum vero prudentum intellectus, doctrina est de solo vero Deo. Græcorum namque alii corpus esse dixerunt Deum, alii simulacris etiam ipsum assimilarunt. Hæretici vero et ipsi in veri cognitione desipuerunt. Propterea hic de vera cognitione Dei hæc enarrat. Quod quidem ineffabilis sit: « Gloria Dei abscondit verbum [92]. » De providentia vero illius sic loquitur: « In omni loco
119 oculi Domini contemplantur bonos et malos [93]. » Et iterum : « Dives et pauper alter alteri occurrerunt, utrosque vero fecit Dominus [94]. » Et : « Dum conveniunt fœnerator ac debitor, utrosque speculatur Dominus [95]. » Et : « Sunt enim in conspectu oculorum Dei viæ viri, et omnes orbitas ejus speculatur [96]. » Judicium quoque ejus commemorat, dicens : « Sacrificia impiorum, abominationes sunt Domini : vota autem recte ambulantium, accepta sunt apud eum [97]. » Et iterum : « Domos conviciatorum dissipat Dominus, firmat autem terminum viduæ [98]. » Opificium vero illius non simpliciter, sed eo quod per Verbum, ac sapientiam suam cuncta faciat : qui potissimus veri Dei character est, quod sit Filii Pater. Ait igitur : « Sapientia Deus fundavit terram [99]. » Et iterum : « Dominus fecit regiones et deserta, et summitates habitatas ejus quæ sub cœlo est. Quando præparabat cœlum, aderam ipsi : quando separabat thronum suum supra ventos, quando validas faciebat desuper nubes, cum eo eram cuncta componens. Ego eram in qua lætabatur, singulis diebus lætabar in conspectu illius [1]. » Strophæ quoque verborum insunt isti libro : nam si quis ea mente verset, re-

[90] Rom. i, 12. [91] Tit. iii, 11. [92] Prov. xxv, 2. [93] Prov. xv, 3. [94] Prov. xxii, 2. [95] Prov. xxix, 13. [96] Prov. v. 21. [97] Prov. xv, 8. [98] ibid. 25. [99] Prov. iii, 19. [1] ibid. 26-31.

serabit ac inveniet sententiam in ipsis sitam. Qualia sunt hæc : « Incolumis evasit ab æstu filius intelligens, corrumpitur autem a vento in messe filius iniquus [2]. » Et iterum : « Sollicite cura quæ in agro sunt viridia, et herbam demetes, ac fenum montanum collige, ut oves habeas ad vestitum [3]. » Et rursus : « Si conviva sederis ad cœnam in mensa magnatum, mente intelligas quæ apponuntur tibi [4]. » Et alia consimilia. Veræ justitiæ dictus est intellectus : quoniam differenter quidam justitiæ vocabulum accipiunt, aliis dicentibus justitiam esse, si reddat quis quod custodiendum accepit : aliis vero, si malum reddatur pro malo, et bonum pro bono. Hujusmodi autem definitiones exactæ ac justæ non sunt. Ne dixeris enim, Quo ille erga me usus est modo, eodem utar ego, pœnas de illo sumam, pro injuria qua me affecit. Quamobrem hic, quæ vera sit justitia, docet : eam videlicet veram esse justitiam, si unicuique quod suum est reddatur. « Cum primis honora, inquit, Dominum de justis tuis laboribus, et primitias illi da, de tuis justitiæ fructibus [5]. » Deinde : « Honora regem, et parentibus debitum exhibe officium, omnibus vero, quod æquum est [6]. » Et hic quidem unus est typus. Alter vero est ut animum suum quisque justificet, æquabilitatem custodiendo, ita ut numquam in contrariam inæquabilitatem declinet : sed rationi obtemperet : Ne malo consilio quo juventutis doctrina repudiatur, capiaris : sed cum consilio omnia facias, et cogitationes tuæ sint judicia, ita ut seipsum quisque judicet, et omne desiderium probum habeat : omne quippe justorum desiderium bonum est, et concupiscentia justi accepta est. Quod autem iracundiam spectat : « Ne sis amicus, inquit, viro furioso, et amico iracundo ne cohabites. Omnem enim iram suam emittit insipiens : sapiens vero illam ex parte recondit [7]. » Qui seipsum ad hunc componit modum, et singulas cujusque partis animæ actiones sanas et innocuas custodit, is demum veram agniturus est justitiam. Judicia vero dirigere potissimum quidem est, juste secundum legem Dei judicare, ut ait : « Aperi os tuum verbo Dei, et sane de omnibus judica. Pauperem vero et imbecillem dijudica. Qui namque dicit de impio : Justus est ; exsecrabilis est populis, et odiosus inter gentes. Personam enim in judicio revereri bonum non est [8]. » Hoc quidem palam et aperte dicendum est : deinde, ut quod judicium in alios quispiam profert, idipsum in sese dirigat, seque ipse examinet : corripiatque, si excesserit ira : cohibeat, si vehementior fuerit concupiscentia : excitet, si dormierit vis ratiocinii : « Quousque, aiens, piger, jaces [9] ? » Ita enim se juste gerens, accusatorque sui factus, rectum judicium **120** proferre discet, nec audiet ab alio : « Qui alium doces, teipsum non doces ? Qui ais, Non mœchaberis, mœcharis [10] ? » Quem-

A καὶ πάλιν· « Ἐὰν καθίσῃς δειπνεῖν ἐπὶ τραπέζης δυναστῶν, νοητῶς νόει τὰ παρατιθέμενά σοι. » Καὶ τὰ ὅμοια τούτοις δικαιοσύνης ἀληθοῦς νόησις εἴρηται· ἐπειδή τινες διαφόρως ἐξειλήφασι τὸ δίκαιον, τῶν μὲν λεγόντων, δίκαιόν ἐστι τὸ ἀποδιδόναι ἅπερ ἔλαβέ τις φυλάξαι· τῶν δὲ, τὸ διδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, καὶ ἀγαθὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ. Συμβαίνει δὲ μὴ ἀκριβεῖς εἶναι τοὺς τοιούτους ὅρους. Μὴ εἴπῃς γὰρ, Ὃν τρόπον ἐχρήσατό μοι, χρήσομαι αὐτῷ, τίσομαι δὲ αὐτὸν ἃ με ἠδίκησε. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην διδάσκει, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ ἀληθῶς δίκαιον, ἀποδιδόναι ἑκάστῳ τὸ ἴδιον. « Προηγουμένως μὲν τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης. » Ἔπειτα· « Τίμα βασιλέα, καὶ τοῖς μὲν γονεῦσι τὸ καθῆκον ἀποδίδου, τοῖς δὲ
B πᾶσι τὸ ἴσον. » Καὶ οὗτος μὲν εἷς τύπος· δεύτερος δὲ δικαιοῦν τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ, τὴν ἰσότητα φυλάττειν, ὥστε μὴ κλίνειν εἰς ἀνισότητα· ἀλλὰ τῷ μὲν λογικῷ· Μή σε καταλάβῃ βουλὴ κακὴ, ἡ ἀπολείπουσα διδασκαλίαν νεότητος, ἀλλὰ μετὰ βουλῆς πάντα ποίει, καὶ οἱ λογισμοί σου ἔστωσαν κρίματα· ὥστε κρίνειν ἑαυτὸν ἕκαστον, καὶ τὴν μὲν ἐπιθυμίαν πᾶσαν ἔχειν ἀγαθήν· ἐπιθυμία γὰρ δικαίων πᾶσα ἀγαθὴ, καὶ ἐπιθυμία δικαίου δεκτή. Κατὰ δὲ τὸ θυμικόν· « Μὴ ἴσθι ἑταῖρος ἀνδρὶ θυμώδει, φίλῳ δὲ ὀργίλῳ μὴ συναυλίζου. Ὅλον γὰρ τὸν θυμὸν αὐτοῦ ἐκφέρει ἄφρων· ὁ δὲ σοφὸς ταμιεύεται κατὰ μέρος. » Οὕτω δὲ ἑαυτὸν ῥυθμίζων ἄνθρωπος, καὶ τὴν ἰδίαν ἑκάστου μέρους τῆς ψυχῆς πρᾶξιν ὑγιῆ καὶ ἀσινῆ φυλάττων, ἔσται
C γινώσκων τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην. Κρίματα δὲ κατευθύνειν ἐστὶ προηγουμένως μὲν κρίνειν δικαίως κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, ὥς φησι· « Ἄνοιγε σὸν στόμα λόγῳ Θεοῦ, καὶ κρίνε πάντας ὑγιῶς. Διάκρινε δὲ πένητα καὶ ἀσθενῆ. Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸν ἀσεβῆ, Δίκαιός ἐστιν, ἐπικατάρατος λαοῖς, καὶ μισητὸς εἰς ἔθνη. Αἰδεῖσθαι γὰρ πρόσωπον ἐν κρίσει οὐ καλόν. » Τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ ῥητέον· ἔπειτα δὲ ἵνα ὅπερ ἑτέρους κρίνει τις, τοῦτο καὶ εἰς ἑαυτὸν τὸ κρῖμα κατευθύνῃ, καὶ ἑαυτὸν δοκιμάζῃ, ἐπιτιμῶν μὲν ἑαυτῷ, ἐὰν πλεονεκτῇ ὁ θυμός· ἐπέχων δὲ, ἐὰν περισσεύῃ ἡ ἐπιθυμία· διεγείρων δὲ, ἐὰν ἀφυπνοῖ τὸ λογιστικὸν, λέγων· « Ἕως πότε, ὀκνηρὲ, κατάκεισαι; » Οὕτω γὰρ ἑαυτὸν δικαίως ἄγων, καὶ κατήγορος ἑαυτοῦ γινόμενος, κρῖμα κατευθύνειν μαθήσεται, καὶ οὐκ ἀκού-
D σεται παρ' ἑτέρου· « Ὁ διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; Ὁ λέγων, Μὴ μοιχεύσῃς, μοιχεύεις; » ὥσπερ γὰρ ὁ ὁδεύων καὶ κατευθύνων τὴν ὁδὸν, φθάνει εἰς τὸ τέλος· οὕτως ὁ κατευθύνων κρίματα δίκαιος γνωσθήσεται καὶ σοφός. Παραβολαὶ δὲ λέγονται λόγοι, ὥσπερ εἰκόνες τῶν λεγομένων. Ἐξ αὐτῶν γὰρ διὰ τὴν ὁμοιότητα τὸ λεγόμενον καταλαμβάνεται. Οὕτω γὰρ ὁ Κύριος ἔλεγεν, ὡς ὁ Μάρκος φησί· « Τίνι ὁμοιώσω τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ; ἢ ἐν ποίᾳ παραβολῇ παραβάλωμαι αὐτήν; » ὡς τῶν κατὰ ὁμοίωσιν λεγομένων παραβολῆς οὔσης. Καὶ γὰρ λέγων· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, » ὕστερον ἐπέφερε·

[2] Prov. x, 5. [3] Prov. xxvii, 25. [4] Prov. xxiii, 1. [5] Prov. iii, 9. [6] Prov. xxiv, 21. [7] Prov. xxii, 24. [8] Prov. xxiv, 23-25. [9] Prov. vi, 9. [10] Rom. ii, 21, 22.

« Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ. » Εἰσὶν οὖν τοιαῦται αἱ παραβολαί· « Ὥσπερ ἔξοδος χιόνος ἐν ἀμητῷ κατὰ καῦμα ὠφελεῖ, οὕτως ἄγγελος πιστὸς τοὺς ἀποστείλαντας αὐτόν· » καὶ πάλιν· « Ὥσπερ ἄνεμοι καὶ νέφη καὶ ὑετοὶ, οὕτως οἱ καυχώμενοι ἐπὶ δόσει ψευδεῖ· » καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Ῥήσεις δὲ σοφῶν εἰσι λόγοι οὐ σεσοφισμένοι, οὐδὲ ἐν τῷ πιθανῷ ἀπατῶντες, ἀλλὰ ἠκριβωμένοι· οὐχ ὡς κατὰ πρόσταξιν δὲ λεγόμενοι, ἀλλ' ὡς παρ' αὐτῶν γνωσθέντες, καὶ ὡς ἀποφάσεις αὐτῶν προσφερόμενοι. Οἷοί εἰσι· « Καρδίας εὐφραινομένης, πρόσωπον θάλλει· ἐν δὲ λύπαις οὔσης, σκυθρωπάζει· » καὶ, « Καρδία ὀρθὴ ζητεῖ αἴσθησιν· στόμα δὲ ἀπαιδεύτων γνώσεται κακά· » καὶ, « Μῖσος ἐγείρει νεῖκος· πάντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει φιλία· » καὶ, « Ὃς καταφρονεῖ πράγματος, καταφρονηθήσεται ὑπ' αὐτοῦ· ὁ δὲ φοβούμενος ἐντολὴν, οὗτος ὑγιαίνει. » Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀνθρώπων οἱ λόγοι κατὰ πλεῖστον ἀμφίβολοι τυγχάνουσιν ὄντες· οἱ δὲ τῶν σοφῶν, οἷοί εἰσιν οὗτοι, ἀληθεῖς εἰσι, καὶ πανταχόθεν ἠκρίβωνται, ὥστε μηδὲ ἀντιλέγεσθαι αὐτούς. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἄνθρωποι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πράξεως γνωρίζουσι τὸ πρᾶγμα, οἷον· ὅτι Ὁ ἄδικος φαῦλόν ἐστι, καὶ ὁ μοιχὸς κακόν· τοῦτο δὲ καὶ παντί τῳ δῆλον ἂν εἴη· οἱ δὲ σοφοὶ τὰς ἀρχὰς τῶν πράξεων προλέγουσι, καὶ ὥσπερ σύμβολα τῶν τῆς ψυχῆς κινημάτων προαπαγγέλλουσιν· ἵν' ἕκαστος, γινώσκων τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν, φυλάττηται, οἷά ἐστι τὰ προειρημένα· « Μῖσος ἐγείρει νεῖκος· πάντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει φιλία. » Ὁ γὰρ φίλερις ἀπὸ μίσους ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς τοιαύτης κακίας, καὶ οὐκ ἄν τις εἴποι ἀγαπᾷν τὸν φιλονεικοῦντα. Πάλιν δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὁ μὴ φιλονεικῶν γνώρισμα ἀγάπης ἔχει· καὶ οὐκ ἄν τις εἴποι φιλόνεικον τὸν ἀγαπῶντα, ὡς πάλιν τό· « Ἐν ἐπιθυμίαις ἐστὶ πᾶς ἀεργὸς, καὶ ὀξύθυμος πράσσει μετὰ ἀβουλίας. » Τοῦ γὰρ ἀεργοῦ ἐσήμανε τὴν ψυχὴν ἐν πάσαις ἐπιθυμίαις βεβυθίσθαι, καὶ τὸν ὀξύθυμον μηδὲ μίαν ἔχοντα βουλὴν ὀρθὴν ἐδήλωσε. Καὶ ὅλως οὗτοι τὰ ἠθικὰ μᾶλλον ἀπαγγέλλουσι, τὴν ἀρχὴν τῆς πράξεως ὅθεν συνίσταται, λέγοντες, ὅτι τῆς μὲν φιλονεικίας προηγεῖται μῖσος· τοῦ δὲ μὴ φιλονεικεῖν προηγεῖται ἀγάπη· καὶ τῆς μὲν ἀεργίας προηγεῖται ἡδονὴ κακή· τοῦ δὲ ὀξυθύμου προηγεῖται ἀβουλία· καὶ τοῦ μὲν ἐξουθενημένου ἀρχή ἐστι τὸ καταφρονεῖν αὐτὸν τοῦ νόμου· τῆς δὲ ὑγείας προηγεῖται ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ· καὶ τῆς μὲν ἀπωλείας τῆς ψυχῆς ἐστιν ἀρχὴ τὸ ἀφύλακτον ἔχειν τὸ στόμα· τοῦ δὲ πτοεῖσθαί τινα προηγεῖται ἡ προπέτεια. Οὕτω δὲ ἑκάστην ῥῆσιν ἀναλύων, εὑρήσεις εἰρημένην καὶ γεγραμμένην ὑπὲρ τοῦ τοὺς ἀκούοντας καὶ μανθάνοντας τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν, φεύγειν μὲν τὰ φαῦλα, πράττειν δὲ τὰ ἀγαθά. Αἰνίγματα δὲ καὶ σκοτεινοὶ λόγοι, οἵτινες ἀσφαλεῖς μὲν οὕτως εἰσὶν, ὥστε ἀνιᾷν τὸν ἐντυγχάνοντα τῷ μηδὲν ἐμφαίνειν, μηδέ τινα ὑπόνοιαν παρέχειν· ἐρευνώμενοι δὲ ὅμως δεικνύουσι τὸν ἐν αὐτοῖς νοῦν. Οἷοί εἰσι· « Τῇ βδέλλῃ τρεῖς θυγατέρες

A admodum enim qui iter facit, si recta gradiatur via, ad finem viæ pervenit; sic, qui recta profert judicia, justus agnoscetur et sapiens. Parabolæ autem dicuntur sermones, quasi imagines eorum quæ dicuntur. Ex ipsis enim per similitudinem, quod dicitur, intelligitur. Ita namque Dominus, ut ait Marcus, dixit : « Cui assimilabo regnum Dei? aut qua parabola adumbrabo illud [11]? » Ut nimirum parabola sit de rebus per similitudinem dictis. Cum dixisset enim : « Simile est regnum Dei : » deinde intulit : « Ideo in parabolis loquor illis [12]. » Hujusmodi itaque sunt parabolæ : « Sicut emissio nivis in messe allevat æstum, sic nuntius fidelis iis qui miserunt illum [13]. » Et rursum : « Sicut venti et nubes et pluviæ, sic qui gloriantur in dono B mendaci [14], » et his similia. Dicta porro sapientium sunt, non sophismata verborum, neque sermones probabilitatis specie decipientes, sed veri et accurati : non quasi cujusdam jussione habiti, sed per se noti, et quasi sententiæ eorum prolati. Quales sunt : « Corde lætante, floret vultus : cum autem in tristitia est, deprimitur [15]. » Et : « Cor rectum quærit sensum ; os autem indisciplinatorum, cognoscet mala [16]. » Et : « Odium excitat contentionem : omnes autem eos qui contentiosi non sunt contegit amicitia [17]. » Et : « Qui negotium contemnit, contemnetur ab ipso ; qui vero mandatum veretur, ille sanus est [18]. » Aliorum namque hominum sermones, ut plurimum ambigui sunt ; C sapientium vero, quales sunt isti, veri sunt et omni ex parte accurati, ita ut minime ipsis contradicatur. Et alii quidem homines ex fine operis rem declarant, quale est : Iniquus res est mala, et mœchus pravum quid est, quod cuivis manifestum est. Sapientes autem initium operum prædicunt, et quasi symbola animi motuum prænuntiant; ut quisque, agnitis malorum principiis, sibi caveat, qualia sunt superius dicta : « Odium suscitat contentionem, omnes autem qui non contendunt, contegit amicitia [19]. » Contentiosus enim ex odio malitiæ hujus principium habet, nec quispiam dixerit contentiosum se diligere. Contra, qui contentiosus non est, dilectionis indicium habet : nec contentiosum quispiam dixerit eum qui diligit, D ut rursum dicitur : « In concupiscentiis est omnis otiosus, et iracundus absque consilio agit [20]. » Nam otiosi animam significat in omnibus concupiscentiis esse demersam ; et iracundum, nullum rectum habere consilium ostendit. Hi itaque plane mores declarant, et actionis principium unde ordiatur, dum aiunt, odium præcedere rixas : charitatem esse principium et causam qua vitantur contentiones : otio præire pravam voluptatem, iracundo præire consilii inopiam : et causam quare quis despiciatur, esse contemptum legis : quod sanitatem præcedat timor Dei : item quod principium

[11] Marc. iv, 30. [12] Matth. xiii, 13. [13] Prov. xxv, 13. [14] ibid. 14. [15] Prov. xv, 13. [16] ibid. 14. [17] Prov. x, 12. [18] ibid. 13. [19] ibid. 12. [20] Prov. xiv. 17.

perditionis animæ sit, non custodire os suum, quod terrori præeat temeritas. Si eo modo singula dicta expenderis, deprehendes ea ideo esse scripta atque prolata, ut qui audierint malorum bonorumque principia edocti, prava fugiant, bona operentur. Ænigmata porro et obscuri sermones, ita caute sunt posita, ut eum qui legerit mœrore afficiant, quod nihil statim exhibeant, nullum sensum subindicent : attamen dum accurate expenduntur, suam sententiam indicant. Qualia sunt : « Sanguisugæ tres erant filiæ admodum dilectæ : et hæ tres, et quarta non dicunt, Satis est. Infernus, et amor mulieris, et tartarus, et terra quæ non saturatur aqua, et aqua, et ignis, nunquam dicunt, Satis est [21]. » Et iterum : « Tria sunt, quæ intellectu mihi sunt impossibilia, et quartum non cognosco ; vestigia aquilæ volantis, et vias serpentis supra petram, et vias navis in mari euntis, et vias **121** viri in adolescentia [22], » et quæcunque ejusmodi sunt ænigmata : alia namque statim indicant, aliam tamen sententiam exhibent : et obscura quidem sunt, absconditum vero sensum habent.

Liber XV, Ecclesiastes.

23. Et hunc librum scripsit Salomon, ut supra dictum est. Dicitur autem Ecclesiastes, quoniam ita hunc nominavit auctor ipse, qui scripsit in principio ipsius dicens : « Verba Ecclesiastæ filii Davidis regis Israel in Jerusalem : Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes. » Variis vero nominibus vocatus est Salomon : Sapiens, quia sapientiæ particeps fuit ; Prudens, eo quod veritatis in ipso fuit prudentia ; Doctus, quoniam veram a Domino doctrinam habuit. Ecclesiastes vero vocatus est, quia ad populum ipse concionatus, et quæ spiritus sunt locutus est. In hoc autem libro de naturali theoria philosophatur. Quoniam enim Ægyptii de illa suas jam habebant imaginationes, et Græci hisce de rebus fabulaturi erant : ob eam ipse causam impulsu Spiritus sancti eos, qui de istis inquirere conabantur, compescit, dicens : « Non poterit homo invenire opus, quod sub sole factum est : quamvis quærendo fatigetur, non inveniet [23]. » Damnat etiam Ægyptiorum religionem circa divinationem ex hominis nativitate, dicens : « Qui observat ventum non seret, et qui aspicit ad nubes non metet, in quibus agnosci non potest, quæ sit via spiritus. Sicut ossa in ventre uterum gestantis, ita non cognoscet opera Dei, quæcunque faciet universa [24]. » Deinde et de singulorum theoria tractans, fatetur, quod de talibus vane quæratur, et quod ejusmodi nihil pariant aliud, quam laborem. Non enim ex illorum cognitione, sed ex vita et actibus sapiens et justus quivis comprobatur. Dicit namque : « Etenim quæcunque scire se dixerit sapiens, ea non poterit invenire. Quoniam totum hoc tradidi cordi meo, et totum hoc vidit anima mea, quod justi et sapientes, et opera eorum sunt in manu Dei [25]. » Recte igitur talium rerum inquisitionem prætergressus, et in contemplanda mortalium politia constitutus, cum multos et varios videret hominum casus, concludit, quod providentia administrentur omnia, dicens : « Cursus non est velocium, nec

A ἦσαν ἀγαπήσει ἀγαπώμεναι· καὶ αἱ τρεῖς αὗται, καὶ ἡ τετάρτη οὐκ ἠρκέσθη εἰπεῖν, Ἱκανόν. Ἅδης, καὶ ἔρως γυναικὸς, καὶ τάρταρος, καὶ γῆ οὐκ ἐμπιπλαμένη ὕδατος, καὶ ὕδωρ, καὶ πῦρ, οὐ μὴ εἴπωσιν, Ἀρκεῖ· » καὶ πάλιν· « Τρία δέ ἐστιν ἀδύνατά μοι νοῆσαι, καὶ τὸ τέταρτον οὐκ ἐπιγινώσκω· ἴχνη ἀετοῦ πετομένου, καὶ ὁδοὺς ὄφεως ἐπὶ πέτρας, καὶ τρίβους νηὸς ποντοπορούσης, καὶ ὁδοὺς ἀνδρὸς ἐν νεότητι, » καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστιν αἰνίγματα· ἕτερα γάρ τινα δηλοῖ, καὶ ἑτέρων ἔννοιαν παρίστησι· καὶ ἀσαφῆ μὲν ἔστι, κεκρυμμένον δὲ ἔχει τὸν νοῦν.

B *Βιβλίον ιε', Ἐκκλησιαστής.*

23. Καὶ τοῦτο Σολομὼν ἔγραψε τὸ βιβλίον, καθάπερ προείρηται. Λέγεται δὲ Ἐκκλησιαστὴς, ἐπειδὴ οὕτως ὠνόμασεν αὐτὸς ὁ γράψας, εἰπὼν ἐν ἀρχῇ· « Ῥήματα Ἐκκλησιαστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ βασιλέως Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλήμ· Ματαιότης ματαιοτήτων, εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστής. » Ποικίλως δ' ἂν ἐκλήθη ὁ Σολομών· σοφὸς μὲν, ὅτι σοφίας μετέσχε· φρόνιμος δὲ, ὅτι φρόνησις ἀληθείας ἦν ἐν αὐτῷ· πεπαιδευμένος δὲ, ὅτι τὴν ἀληθινὴν παιδείαν παρὰ Κυρίου εἶχεν. Ἐκλήθη οὖν Ἐκκλησιαστὴς, ὅτι αὐτὸς ἐξεκλησίαζε τοὺς λαοὺς, καὶ ἐλάλει τὰ τοῦ πνεύματος. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ βιβλίῳ περὶ τῆς φυσικῆς θεωρίας φιλοσοφῶν φαίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ Αἰγύπτιοι μὲν ἐφαντάζοντο, Ἕλληνες δὲ ἔμελλον περὶ τούτων μυθολογεῖν· διὰ C τοῦτο οὗτος, Πνεύματι ἁγίῳ κινούμενος, παύει μὲν τοὺς ἐπιχειροῦντας περὶ τούτων ζητεῖν, φάσκων· « Οὐ δυνήσεται ἄνθρωπος τοῦ εὑρεῖν τὸ ποίημα τὸ πεποιημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον· ὅσα ἂν μοχθήσῃ ἄνθρωπος τοῦ ζητῆσαι, καὶ οὐχ εὑρήσει· » διαβάλλει δὲ καὶ τὴν Αἰγυπτίων περὶ γενεθλιαλογίας νόησιν, λέγων· « Τηρῶν ἄνεμον οὐ σπερεῖ, καὶ βλέπων ἐν ταῖς νεφέλαις οὐ θερίσει, ἐν οἷς οὐκ ἔστι γινώσκων, τί ἡ ὁδὸς τοῦ πνεύματος. Ὡς ὀστᾶ ἐν γαστρὶ κυοφορούσης, οὕτως οὐ γνώσῃ τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ, ὅσα ποιήσει τὰ σύμπαντα. » Εἶτα καὶ περὶ τὴν θεωρίαν ἑκάστου γιγνόμενος συνεῖδεν, ὅτι μάτην ἐστὶ περὶ τοιούτων ζητεῖν, καὶ μόνον τὰ τοιαῦτα μόχθον γεννᾷ. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ γινώσκειν τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πρακτικοῦ βίου ὁ σοφὸς καὶ δίκαιος συνίσταται. Λέγει γάρ· D « Καί γε ὅσα ἐὰν εἴπῃ σοφὸς τοῦ γνῶναι, οὐ δυνήσεται τοῦ εὑρεῖν. Ὅτι σύμπαν τοῦτο ἔδωκα εἰς καρδίαν μου, καὶ ψυχή μου σύμπαν εἶδε τοῦτο, ὡς οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σοφοὶ καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ἐν χειρὶ Θεοῦ. » Εἰκότως τοίνυν περὶ τῶν τοιούτων ζήτησιν διαβὰς, καὶ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην πολιτείαν καταγιγνόμενος, ὁρῶν τε πολλὰ καὶ ποικίλα τὰ τῶν ἀνθρώπων συμπτώματα, συνίστησιν, ὅτι προνοίᾳ τὰ πάντα διοικεῖται, λέγων· « Οὐ τοῖς κούφοις ὁ δρόμος, καὶ οὐ τοῖς συνετοῖς [δυνατοῖς] ὁ πόλεμος, καί γε οὐ τῷ σοφῷ

[21] Prov. xxx, 15, 16. [22] ibid. 18, 19. [23] Eccle. viii, 17. [24] Eccle. xi, 4, 5. [25] Eccle. viii, 17.

ὁ ἄρτος, καί γε οὐ τοῖς συνετοῖς ὁ πλοῦτος, καί γε οὐ τοῖς γινώσκουσιν ἡ χάρις· ὅτι καιρὸς καὶ ἀπάντημα συναντήσεται τοῖς πᾶσιν αὐτοῖς. Ἐν παντὶ γάρ ἐστι βασιλεὺς τοῦ ἀγροῦ εἰργασμένου. Καὶ γὰρ οὐδεὶς κύριός φησιν ἐν τούτοις τῆς ἑαυτοῦ βουλῆς. Ὅτι τίς ἄνθρωπος, ὃς ἐπελεύσεται ὀπίσω τῆς βουλῆς τὰ ὅσα ἐποίησεν αὐτήν; καὶ ὅτι οὐδὲν πλέον ἄνθρωπος ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐξουσιάσαιτο, ἢ τοῦ ποιεῖν πονηρὸν καὶ ἀγαθὸν, καὶ ἑτοιμάζειν εἰς τὴν ἔξοδον τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ ὃ φάγεται καὶ πίεται, τοῦτο δόμα Θεοῦ ἐστιν. Ὅθεν εἴτε ζήτησίς ἐστι περὶ τοῦ, πῶς γέγονε τὰ φαινόμενα, εἴτε κτῆσίς ἐστι χρημάτων, εἴτε τρυφὴ περιουσίας, πάντα ταῦτα ματαιότης ματαιοτήτων ἐστὶ, καὶ πλέον οὐδὲν ἢ περισσεία βουλῆς καὶ προαιρέσεως ἐπιχήρησις. » Ἐν δὲ τῷ λέγειν ταῦτα ματαιότητα, ἐμφαίνει τῶν μελλόντων τὸ αἰώνιον. Διὸ καὶ πάντα ὑπερβὰς, παραινεῖ τῶν αἰωνίων μνημονεύειν, καὶ εἰδέναι τέλος ἔσεσθαι τοῦ κόσμου τούτου, ἐν τῷ λέγειν, ἀργεῖν τὰς ἀληθούσας, « ἐν ἡμέρᾳ ᾗ ἂν σαλευθῶσι φύλακες τῆς οἰκίας, καὶ διαστραφῶσιν ἄνδρες τῆς δυνάμεως, καὶ ἤργησαν αἱ ἀλήθουσαι. » Καὶ τὰ μετὰ τὸ τέλος δὲ ἐξηγεῖται· « Ὅτι σύμπαν τὸ ποίημα ὁ Θεὸς ἄξει ἐν κρίσει ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, ἐὰν ἀγαθὸν, καὶ ἐὰν πονηρόν. » Ἐκ δὴ τούτων δείκνυσιν, ὅτι ἅπερ ἔλεγε, « Ματαιότης ματαιοτήτων, » οὐ τὴν κτίσιν διαβάλλων ἔφη, ἀλλ' ὅτι, τὰ αἰώνια θεωρῶν, ἔλεγε τὴν τῶν προσκαίρων ἐπιθυμίαν εἶναι ματαιότητα. Καὶ κρίσιν δὲ διαδιδάσκων, σημαίνει τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, καὶ τῶν πράξεων ἀνταπόδοσιν. Ἔπειτα λέγων, « Ἤργησαν αἱ ἀλήθουσαι, » δείκνυσι πάλιν μὴ εἶναι ματαίαν αὐτὴν τὴν κτίσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον διδάσκαλον πᾶσιν αὐτὴν οὖσαν εἰς εὐσέβειαν. Ἡ γὰρ τάξις αὐτῆς καὶ ἡ διακόσμησις διήγησίς ἐστι περὶ τοῦ πεποιηκότος καὶ κτίσαντος αὐτὴν, ἐν ᾗ καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ εὐαγγελισταὶ, καὶ οἱ διδάσκαλοί εἰσιν, ὥσπερ ἀλήθοντες ἑκάστῳ τροφὴν διὰ τῆς διδασκαλίας τὴν εἰς εὐσέβειαν γνῶσιν· οἵτινες ἀλήθοντες ἀργήσουσι λοιπὸν ἐν τῇ συντελείᾳ. Οὐκ ἔτι γὰρ ὡς ἀλήθοντες διδάξουσιν αὐτοὶ, ἀλλ' ἐκ τῶν πράξεων ἑκάστου ἡ κρίσις γίνεται.

Βιβλίον ις', Ἆσμα ᾀσμάτων.

24. Τοῦ Σολομῶντός ἐστι καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον συγγραφὴ, καθὰ προδεδήλωται. Ὅλον δὲ αὐτῷ γέγραπται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μυστικῶς μετὰ ἀλληγορίας αἰνιγματώδους. Οὐ γὰρ ἐν τῷ προφανεῖ, ἀλλ' ἐν ἀποῤῥήτῳ κέκρυπται τῶν ἐν αὐτῷ δογμάτων ὁ νοῦς. Ἐρευνώμενος δὲ εὑρίσκεται, διότι μετὰ ἀλληγορίας ἐντυγχάνειν ὅλῳ τούτῳ προσήκει τοὺς συνετούς· ἵνα μὴ δι' ἄγνοιαν τῶν ἀμαθῶν εἰς ἀτιμίαν ἐμπέσῃ τὰ εἰρημένα. Ἆσμα δὲ ᾀσμάτων διὰ τοῦτο καλεῖται, ἐπειδὴ μετὰ μὲν τὰ ἄλλα ᾄσματα τοῦτο, μετὰ δὲ τοῦτο οὐκ ἔτι ἄλλο προσδοκᾷν ἔστιν· ἄλλο δὲ λέγω οὐ βιβλίον, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ βιβλίου σημαινόμενον. Ὃ δὲ λέγω τοιοῦτόν ἐστι· Πᾶσα ἡ θεία Γραφὴ περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς καθόδου τοῦ Λόγου καὶ ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ προφητεύει. Τοῦτο γὰρ τὸ βούλημα

A bellum prudentium, nec sapientis panis, nec prudentium opulentia, nec cognoscentium gratia : quoniam tempus et occasio simul omnibus istis occurrent [26]. In omnibus enim est, rex agri culti. Neque enim quisquam in istis consilii sui dominus est. Quis est enim homo, qui possit ire retro consilium, quæcunque fecerunt ipsum? Et quod nihil potestatis amplius in hac vita habeat homo, quam faciendi bonum et malum, et præparandi opera sua ad exitum. Nam et quod edit et bibit, hoc donum Dei est. Unde sive quæratur, quomodo facta sint, quæ videntur, sive adsint pecuniæ, sive voluptas abundantiæ : omnia hæc vanitas vanitatum, et nihil amplius quam superfluitas consilii et voluntatis conatus [27]. » Cum ait autem, hæc esse vanitatem, B futurorum æternitatem significat. Quapropter et universa transcendens, hortatur ut æternorum memoriam servemus, et sciamus futurum aliquando, ut mundus hic finiatur, cum dicit, fore ut molentes cessent, « in die qua commovebuntur custodes domus et nutabunt viri potentes, et molentes cessaverunt [28]. » Et quæ finem mundi subsequuntur exponit, dicens : « Quoniam cuncta, quæ fiunt, ducet Deus in judicium; in omni errato, sive bonum, sive malum [29]. » His ostendit quod illud : « Vanitas vanitatum, » non ad hoc dixerit, ut creaturam criminaretur; sed quod æterna contemplatus, rerum temporalium desiderium admoneret esse vanitatem. Et ubi judicium futurum esse docet, innuit fore resurrectionem C mortuorum, et actorum retributionem. Deinde cum dicit : « Cessaverunt molentes, » **122** ostendit non vanam esse ipsam creaturam, sed potius omnibus esse pietatis magistram. Siquidem ipsius ordo et ornatus, de factore ipso ac creatore prædicatio est : in qua sunt et prophetæ et evangelistæ, et doctores, tanquam molentes unicuique alimoniam, per doctrinam, videlicet pietatis scientiam : qui molentes tandem in consummatione otiabuntur. Tum enim non docebunt amplius, instar molentium, sed quisque secundum acta judicabitur.

Liber XVI, Canticum canticorum.

24. Hic quoque liber Salomonis est opus, ut superius declaratum est. Totumque ab initio usque D ad finem mystice et cum allegoria ænigmatica conscripsit. Sententia quippe dogmatum ejus, non aperta, sed occulta est. Attamen si accurrate perquiratur, invenietur. Quapropter expedit, ut qui prudentes sunt, in toto hoc libro allegorice versentur, ne propter imperitorum ignorantiam, quæ hic dicuntur, contemptui habeantur. Canticum autem canticorum ideo vocatur, quod post alia cantica subsequatur, et quod non aliud postea Canticum sit exspectandum : aliud autem dico, non librum; sed quod in libro significatur. Quod dico tale est: Omnis divina Scriptura, de Verbi descensu ad nos, et de adventu ejus in carne prophetiam habet. Hæc

[26] Eccle. IX, 11. [27] Eccle. V, 9, 10, 16-18. [28] Eccle. XII, 3. [29] ibid. 14.

namque voluntas Dei est; prophetis et universæ divinæ Scripturæ, illud potissimum erat annuntiandum. Huic autem divinæ narrationi, consequenter addidere sermones de gentibus Babylonis, Damasci, Moab, aliorumque. Atque in singulis Scripturis peccantes increpant, peccatores hortantur ad pœnitentiam, comminantes futurum ignis judicium. Aliæ igitur Scripturæ prænuntiant, ut Moyses cum ait: « Prophetam vobis excitabit Dominus Deus noster ex fratribus nostris, sicut me [20]. » Isaias vero: « Ecce Virgo in utero habebit et pariet filium [21]. » Michæas autem: « Erit in novissimis diebus illustris mons Domini [22]. » Et alius alio modo, secundum Spiritus gratiam, prædicit. His autem omnibus loquentibus, exspectabatur adhuc qui prænuntiatus fuit Dominus. Quapropter multi eum prænuntiabant: et donec venit, prophetantes non cessavere. Et hæc omnia sunt cantica. Canticum vero canticorum, neque prophetandi, neque prænuntiandi modo scriptum est: sed quem alii prænuntiarunt, eum quasi jam venerit, et jam carnem assumpserit, ostendit. Quare quasi in conjugio Verbi et carnis, epithalamium canit Canticum canticorum. Et aliæ quidem Scripturæ de Salvatore loquuntur, et interea alia quædam annuntiant: hic vero liber conjugium tantum Verbi et carnis canit. Quamobrem in aliis quidem Scripturis, quia alia quædam significantur, indignationis et iræ sermones ac formidabiles minæ insunt: præsens vero liber, quoniam nihil aliud, quam Verbi præsentiam significat, jucunditatis tantum, gaudii ac lætitiæ sermones habet. Sponso siquidem præsente, omnes lætari convenit, nec cuiquam lugendum est: sicut et ipse Dominus dixit. Etenim ipse præsens infirmitates nostras portavit, et mœstitias vertit in gaudium. Quemadmodum igitur post Salvatoris dispensationem, nullum amplius prophetam exspectamus, ita post illa, quæ in hoc canticorum Cantico significata sunt, non est aliud, quod recentius aliquid significet, exspectandum. Etenim quæ in hoc Cantico significantur, eadem et in prophetis et aliis Scripturis per intervalla dicta deprehenduntur. Rursus quemadmodum Agnum Dei Joannes ostendit, atque ad Joannem usque lex est et prophetæ: ita quæ in Cantico canticorum **123** significantur, finis sunt omnium eorum, quæ in universa Scriptura significantur. Quid enim aliud post Christi adventum exspectandum est, quam judicium et retributio? Propterea Cataphryges prophetas post Dominum introducentes falluntur, atque ideo tanquam hæretici condemnati sunt. Canticum igitur est canticorum: quia nihil aliud post ea, quæ hic canuntur, exspectandum est. Et sicut in lege, Sancta erant, et post Sancta, Sancta sanctorum, post Sancta vero sanctorum, nullus alius interior locus habebatur; ita post Cantica, Canticum est canticorum, post Canticum

A τοῦ Θεοῦ ἐστι· τοῖς τε προφήταις καὶ πάσῃ τῇ θείᾳ Γραφῇ τοῦτο προηγούμενον ἦν ἀπαγγέλλειν. Παρακολουθήματα δὲ τῷ θείῳ διηγήματι τούτῳ ποιοῦνται λόγους περὶ τῶν ἐθνῶν Βαβυλῶνος, τῆς Δαμασκοῦ, Μωὰβ, καὶ τῶν ἄλλων. Καὶ δι' ἑκάστης Γραφῆς τοῖς μὲν ἁμαρτάνουσιν ἐπιτιμῶσι· τοὺς δὲ προληφθέντας προτρέπονται μετανοεῖν, ἀπειλοῦντες τὴν μέλλουσαν τοῦ πυρὸς κρίσιν. Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι Γραφαὶ προλέγουσιν, οἷον Μωσῆς μέν· « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει, » λέγων, « Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ὡς ἐμέ· » Ἡσαΐας δέ· « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν· » ὁ δὲ Μιχαίας· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς ἔσται τὸ ὄρος Κυρίου· » καὶ ἄλλος ἄλλως προλέγει, κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν. Τούτων δὲ πάντων λεγόντων προσ-
B εδοκᾶτο ὁ ἀπαγγελλόμενος Κύριος. Διὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ ἀπήγγελλον· καὶ ἕως ἦλθεν, οὐκ ἐπαύοντο οἱ προφητεύοντες. Καὶ ἔστι ταῦτα πάντα ᾄσματα. Τὸ δὲ Ἆσμα τῶν ᾀσμάτων οὐχ ὡς προφητεῦόν ἐστιν, οὐδὲ ὡς προσημαῖνον· ἀλλὰ ὃν ἄλλοι προαπήγγελλον, τοῦτον ὡς ἤδη ἐλθόντα δείκνυσι, καὶ ἤδη ἀναλαβόντα τὴν σάρκα· διὸ καὶ ὡς ἐπὶ συζυγίᾳ τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς ἐπιθαλάμιον ᾄδει τὸ Ἆσμα τῶν ᾀσμάτων. Καὶ αἱ μὲν ἄλλαι Γραφαὶ λέγουσι περὶ τοῦ Σωτῆρος, μεταξὺ δὲ καὶ περὶ ἄλλων τινῶν ἀπαγγέλλουσι· τὸ δὲ βιβλίον τοῦτο μόνην τὴν τοῦ Λόγου πρὸς τὸ σῶμα συζυγίαν ᾄδει. Διὸ καὶ ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις Γραφαῖς διὰ τὰ μεταξὺ δηλούμενα εἰσὶ καὶ θυμοῦ καὶ ὀργῆς λόγοι, καὶ φόβων ἀπειλαί· ἡ δὲ βίβλος αὕτη, ἐπειδὴ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν παρουσίαν μόνην
C τοῦ Λόγου σημαίνει, θυμηδίας καὶ χαρᾶς, καὶ εὐφροσύνης μόνης ἔχει λόγους. Νυμφίου γὰρ παρόντος, πάντας χαίρειν προσήκει, καὶ μηδένα πενθεῖν, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἴρηκεν. Αὐτὸς γὰρ παρὼν τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἐβάστασε, καὶ τὰς λύπας ἔστρεψεν εἰς χαράν. Ὥσπερ οὖν μετὰ τὴν οἰκονομίαν τὴν τοῦ Σωτῆρος οὐκ ἔτι προφήτην προσδοκῶμεν, οὕτως μετὰ τὰ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ᾀσμάτων σημαινόμενα οὐκ ἔστιν ἄλλο τι καινότερον προσδοκᾷν σημαινόμενον. Καὶ γὰρ τὰ ἐν τῷ Ἄσματι σημαινόμενα, ταῦτα καὶ ἐν τοῖς προφήταις καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις Γραφαῖς ἐκ διαστημάτων λεγόμενα εὑρίσκεται. Πάλιν τε ὥσπερ δεικνύντος τοῦ Ἰωάννου τὸν Ἀμνὸν, ἕως Ἰωάννου ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται εἰσίν· οὕτως τὰ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ᾀσμάτων σημαινόμενα τέλος ἐστὶ πάντων ἐν πάσῃ τῇ
D θείᾳ Γραφῇ σημαινομένων. Τί γὰρ ἄλλο μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν προσδοκᾷν δεῖ ἢ κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν; Καὶ διὰ τοῦτο οἱ κατὰ Φρύγας παρεισάγοντες προφήτας μετὰ τὸν Κύριον, σφάλλονται, καὶ ὡς αἱρετικοὶ κατεκρίθησαν. Ἆσμα οὖν ᾀσμάτων, διὰ τὸ μετὰ τὰ ἐκ τούτου μηδὲν ἕτερον προσδοκᾷν. Καὶ ὥσπερ κατὰ τὸν νόμον Ἅγια ἦν, καὶ μετὰ τὰ Ἅγια Ἅγια ἁγίων, μετὰ δὲ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων οὐκ ἔτι ἦν ἐσώτερος τόπος· οὕτως μετὰ τὰ ᾄσματα τὸ Ἆσμα τῶν ᾀσμάτων, μετὰ δὲ τὸ Ἆσμα τῶν ᾀσμάτων οὐκ ἔτι προσδοκᾷν ἔστιν ἐσωτέραν καὶ καινοτέραν ἐπαγγελίαν. Ἅπαξ γὰρ ὁ Λόγος ἐγένετο σάρξ, καὶ τετελείωκε τὸ ἔργον. Ἔστι δὲ ὅλον τὸ βιβλίον τοῦτο διαλόγων

[20] Deut. xviii, 15. [21] Isa. vii, 14. [22] Mich. iv, 1.

πλήρες τοῦ παλαιοῦ * πρὸς τὸν Λόγον, καὶ καθόλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πρὸς τὸν Λόγον, καὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας πρὸς αὐτὸν, καὶ τοῦ Λόγου πάλιν πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος· εἶτα τῶν ἐθνῶν πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ περὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν καὶ περὶ αὐτῆς διάλογος· εἶτα καὶ τῶν διακονούντων ἀγγέλων πρὸς τοὺς κληθέντας ἀνθρώπους τὸ κήρυγμα. Τοῦ μὲν οὖν παλαιοῦ λαοῦ ἀξιοῦντος αὐτὸν κατελθεῖν καὶ συναφθῆναι τῇ σαρκὶ ταῦτα· « Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ· ὅτι ἀγαθοὶ μαστοί σου ὑπὲρ οἶνον. » Καὶ πάλιν διὰ τούτων προτρέπεται· « Νέα πρὸς παλαιὰ ἐτήρησά σοι, ἀδελφιδέ μου. » Καὶ κοινῇ δὲ πάντων πρὸς τὸν Λόγον, ἵνα τὸ ἡμῶν ἀναλάβῃ σῶμα· « Τίς δῴη σε, ἀδελφιδέ μου, θηλάζοντα μαστοὺς μητρός μου; εὑροῦσά σε ἔξω, φιλήσω σε, καὶ οὐκ ἐξουδενήσουσί με. Παραλήψομαί σε, εἰσάξω σε εἰς οἶκον μητρός μου, καὶ εἰς τὸ ταμιεῖον τῆς συλλαβούσης με. » Οὐ γὰρ ἔξωθεν, ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐγεννήθημεν μήτρας, ἀναλαβεῖν αὐτὸν ἠξίουν τὸ σῶμα, εἰ καὶ μὴ ὡς ἡμεῖς ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικός. Ἐκ γὰρ μόνης Παρθένου, ὡς πλάστης, ἑαυτῷ ἔλαβε τὸ σῶμα, πλὴν ὅτι ἐξ ἀνθρώπου· ἄνθρωπος γὰρ ἡ Θεοτόκος Μαρία. Καὶ τοῦ Λόγου δὲ πρὸς τοὺς ἀξιώσαντας, ἀναλαμβάνοντος ἤδη τὴν σάρκα ἐκ τῆς Παρθένου, ταῦτα· « Εἰσῆλθον εἰς κῆπόν μου, ἀδελφή μου νύμφη, ἐτρύγησα σμύρναν μου μετὰ ἀρωμάτων μου, ἔφαγον ἄρτον μου μετὰ μέλιτός μου, ἔπιον οἶνόν μου μετὰ γάλακτός μου. » Εἰς γὰρ τὸν ἴδιον κῆπον εἰσελθὼν, τὴν κτίσιν, ἔλαβεν ἑαυτῷ ἐκ τῆς Παρθένου τὸ σῶμα, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος. Θνητὸν μὲν ἦν τὸ σῶμα, ἀλλὰ μετὰ εὐωδίας τοῦ παναγίου Λόγου συνῆπτο. Καὶ εἰ γάλα, ὡς ἄνθρωπος, ἠφίει τὸ σῶμα φαγεῖν, ἀλλὰ μετεδίδου αὐτῷ καὶ οἴνου τῆς ἑαυτοῦ τελειότητος. Καὶ γὰρ ὥσπερ ἤσθιε γάλα, οὕτως ἐν αὐτῷ τὰ τῆς θεότητος ἐποίει ἔργα. Εἶτα ὁ Λόγος λοιπὸν ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα προσκαλεῖται τὸν παλαιὸν λαὸν, ὡς πρῶτον πιστευθέντα τὰ λόγια, διὰ τούτων· « Ἀνάστα, ἐλθὲ πλησίον μου, καλή μου, περιστερά μου· ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρῆλθεν, ὁ ὑετὸς ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη ἑαυτῷ. Τὰ ἄνθη ὤφθη ἐν τῇ γῇ, καιρὸς τῆς τομῆς ἔφθακε, φωνὴ τοῦ τρυγόνος ἠκούσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν, ἡ συκῆ ἐξήνεγκεν ὀλύνθους αὐτῆς, αἱ ἄμπελοι ἡμῶν κυπρίζουσιν. » Ὡς γὰρ λαβόντος τοῦ πρώτου λαοῦ ἕως καιροῦ τὴν σκιὰν τὴν ἐν νόμῳ, διδάσκει, καὶ ὡς εἰδότα τὴν φωνὴν τοῦ τρυγόνος, ὑπομιμνήσκει. Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Λόγος τὴν Ἱερουσαλὴμ, προσκαλεῖται λοιπὸν καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διὰ τούτων· (εἷς γάρ ἐστι Κύριος καὶ Ἰουδαίων καὶ ἐθνῶν·) « Δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, νύμφη. Ἀπὸ Λιβάνου ἐλεύσῃ, καὶ διελεύσῃ ἀπ' ἀρχῆς πίστεως, ἀπὸ κεφαλῆς Σανεὶρ καὶ Ἀερμὼν, ἀπὸ μανδρῶν λεόντων, ἀπὸ ὀρέων παρδάλεων. » Ἀπὸ γὰρ εἰδωλολατρείας καὶ θηριώδους τρόπου προσκαλεῖται ταύτην εἰς τὴν πίστιν. Κληθεῖσα τοίνυν ἐξ ἐθνῶν καὶ ἤδη κατανυγεῖσα, λέγει πρὸς τὸν Λόγον ταῦτα· « Ἀπάγγειλόν μοι, ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου· ποῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις ἐν μεσημβρίᾳ· μήποτε γένωμαι ὡς περιβαλλομένη ἐπ' ἀγέλαις ἑταί-

[33] Cant. I, 1. [34] Cant. VII, 13. [35] Cant. VIII, 1, 2.
* Supple, λαοῦ.

A vero canticorum, non est interior aliqua et recentior exspectanda promissio. Semel enim Verbum caro factum est, opusque consummavit. Est autem totus hic liber plenus dialogorum veteris populi ad Verbum, et summatim humani generis ad Verbum, et Ecclesiæ ex gentibus coactæ ad idem, et rursus Verbi ad eamdem, et ad genus humanum. Deinde gentium ad Jerusalem, et Jerusalem, de Ecclesia ex gentibus coacta et de seipsa, dialogus. Postea et ministrantium angelorum ad homines vocatos prædicatio. Veteris itaque populi precantis ipsum (Verbum) ut descenderet, et carni conjungeretur, hæc sunt : « Osculetur me osculis oris sui ; quoniam meliora sunt ubera tua vino [33]. » Et iterum hortatur his verbis : « Nova et vetera servavi B tibi, dilecte mi [34]. » In commune vero omnium vox est ad Verbum, ut carnem nostram assumat : « Quis det te, consobrine mi, sugentem ubera matris meæ? inveniam te foris, osculabor te, nec contemnent me. Apprehendam te, ducam te in domum matris meæ, et in cubiculum ejus qui me concepit [35]. » Precati sunt enim, ut carnem assumeret non aliunde, sed ex ea ipsa matrice, ex qua nati sumus, licet non eodem, quos nos, modo, nempe ex viro et muliere. Corpus enim sibi, utpote Creator, ex sola Virgine assumpsit : attamen ex homine : homo enim fuit genitrix Dei Maria. Verbi vero, ex Virgine jam carnem assumentis, ad precantes se, sunt ista : « Ingressus sum in hortum meum, soror mea C sponsa, vindemiavi myrrham meam cum aromatibus meis, comedi panem meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo [36]. » In proprium enim hortum, creaturam videlicet, ingressus, carnem sibi ex Virgine assumpsit, et homo factus est. Mortale quidem corpus erat, verum cum suavi odore sanctissimi Verbi conjunctum. Et licet ut homo lactis cibum corpori suo admiserit, tamen et vinum illi perfectionis suæ impertiit. Etenim quemadmodum lac comedit, ita et divinitatis opera in ipso perfecit. Deinde Verbum, carnem indutum, veterem populum, ut cui primum oracula Dei concredita fuerant, ad se vocat, his verbis : « Surge, accede ad me, amica mea, formosa mea, columba mea, quoniam ecce hiems transiit, imber abiit, ac profectus D est sibi. Flores apparuerunt in terra, tempus putationis advenit, vox turturis audita est in terra nostra, ficus protulit grossos suos, vineæ nostræ florent [37]. » Ita enim docet, quasi primus populus umbram quæ in lege est, ad tempus acceperit : et quasi vocem turturis agnoscentem admonet. Postquam autem Jerusalem advocavit, advocat deinceps et eos, qui sunt ex gentibus (unus est enim et Judæorum et gentium Dominus), his verbis : « Veni de Libano, sponsa. De Libano venias, et transeas ab initio fidei. De vertice Sanir et Aermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum [38]. » Hanc enim ab idololatria moribusque ferinis ad fidem

[36] Cant. v, 1. [37] Cant. II, 10-13. [38] Cant. IV, 8.

vocat. Illa igitur ex gentibus vocata et jam compuncta, Verbo ad hunc modum loquitur : « Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne fiam tanquam oberrans inter greges sodalium tuorum [39]. » Etenim cum experimento didicisset, quam prona esset ad varias mutationes, rogabat ut confirmaretur et corroboraretur; ne idipsum postea sibi accideret. Exoratumque Verbum, **124** docet illam his verbis : « Si ignoras te, o pulchra inter mulieres, egredere ad vestigia gregum, et pasce hædos tuos juxta tabernacula pastorum [40]. » Nemo quippe Deum cognoscere potest, nisi primum cognoscat seipsum. Nam pietas erga Deum, est principium sensus : sensus vero est, non externus ille, sed intellectus animæ cum fide conjunctus. Jerusalem videns gentium vocationem factam in præputio fidei, cum admiratione ait : « Quid videbitis in Sunamitide, quæ venit sicut chori castrorum [41]? » Non enim ex una gente, sed ex omnibus venerunt, relictis propriis castris, confractisque gladiis, deinceps quæ pacis sunt sapientes. Ecclesia vero ex gentibus, videns Jerusalem, quasi se arguentem, sese defendit, dicens non inanem fuisse vocationem suam : « Nigra sum et formosa, filiæ Jerusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Nolite me considerare, quod fusca sim, quia obtuitus est me sol. Filii matris meæ pugnaverunt contra me : posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi [42]. » Nigra sum, sed sub ipso sole sum. Licet enim cum præputio sim, at idolis renuntiavi, et egressa sum e domo matris meæ, sicut et Abraham : ejusdem enim sum fidei. Quamobrem rogo. « Introduc me in cellam vinariam, ordinate in me charitatem, servate me unguentis, stipate me malis, quia dilectione vulnerata sum [43]. » Nolite præputium attendere, sed in charitate suscipe me, o lex et prophetæ. Etiamsi feritate putida sim, sed tu me institue, et suavi tuo odore confirma ; nam dilectione vulnerata sum. Ideo, « Adjuro vos, filiæ Jerusalem, in virtutibus et fortitudinibus agri, ne evigiletis et excitetis dilectionem, donec ipsa velit [44]. » Adjuro vos, o Patres, non per potentias, id enim non licet; sed in virtutibus paradisi, ut in illum respicientes, sicut Adamum, ita et me suscipiatis. Nam et ibi non erat circumcisio. Nunc Adæ conditio renovatur. Verbum vero, gentium fide conspecta et probata, dicit, « Pulchra es, amica mea, sicut beneplacitum, et formosa sicut Jerusalem, terribilis sicut castrorum acies ordinata [45]. » Oportet enim eos, qui ex gentibus sunt, non esse dissimiles Hierosolymæ, ut fiat unus populus. Hoc autem fit, quando simul et legem honoramus, et in Christum credimus. Est enim unus Deus, et legis et Evangeliorum. Et qui Jerusalem assimilatus non fuerit, non efficitur Verbi amicus. Jerusalem fidem filiorum videns, et Verbi humanitatem, dicit : « Descendi in hortum

[39] Cant. I, 6. [40] ibid. 7. [41] Cant. VII, 1. [45] Cant. VI, 3.

A ρων σου. » Πεῖραν γὰρ ἔχουσα τῆς εἰς πολλὰ μεταβολῆς, ἠξίου στηριχθῆναι λοιπὸν καὶ βεβαιωθῆναι· μήποτε πάθῃ πάλιν τὸ αὐτό. Παρακληθεὶς ὁ Λόγος, διδάσκει λοιπὸν αὐτὴν διὰ τούτων· « Ἐὰν μὴ γνῷς ἑαυτὴν, ἡ καλὴ ἐν γυναιξὶν, ἔξελθε ἐν πτέρναις τῶν ποιμνίων, καὶ ποίμαινε τὰς ἐρίφους σου ἐπὶ σκηνώμασι τῶν ποιμένων. » Οὐ δύναται γάρ τις γνῶναι Θεὸν, μὴ πρότερον γνοὺς ἑαυτόν. Εὐσέβεια γὰρ εἰς Θεὸν ἀρχὴ αἰσθήσεως· αἴσθησις δὲ οὐχ ἡ ἔξωθεν, ἀλλ' ἡ κατὰ ψυχὴν διάνοια μετὰ πίστεως. Ἡ Ἱερουσαλὴμ, ὁρῶσα τὴν κλῆσιν τῶν ἐθνῶν γινομένην ἐν ἀκροβυστίᾳ πίστεως, θαυμάζουσα λέγει· « Τί ὄψεσθε ἐν τῇ Σουναμίτιδι, ἡ ἐρχομένη ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν; » Οὐ γὰρ ἐξ ἑνὸς, ἀλλ' ἐκ παντὸς ἔθνους ἤρχοντο, ἀφέντες τὰς ἰδίας παρεμβολὰς, καὶ συντρίψαντες τὰς μαχαί- B ρας, καὶ λοιπὸν εἰρηνικὰ φρονοῦντες. Ἡ ἐξ ἐθνῶν ὁρῶσα τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὥσπερ μεμφομένην, ἀπολογεῖται περὶ ἑαυτῆς· ὅτι μὴ ἀργὴ αὐτῆς ἐστιν ἡ κλῆσις· « Μέλαινά εἰμι καὶ καλὴ, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ὡς σκηνώματα Κηδὰρ, ὡς δέῤῥεις Σαλωμῶν. Μὴ βλέψητέ με, ὅτι ἐγὼ μεμελανωμένη εἰμὶ, ὅτι παρέβλεψέ με ὁ ἥλιος. Υἱοὶ μητρός μου ἐμαχέσαντο ἐν ἐμοί· ἔθεντό με φυλάκισσαν ἐν ἀμπελῶσιν. Ἀμπελῶνα ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα. » Μέλαινά εἰμι· ἀλλ' ὑπ' αὐτὸν τὸν ἥλιόν εἰμι. Εἰ γὰρ καὶ ἀκρόβυστός εἰμι, φησὶν, ἀλλ' ἀπεταξάμην εἰδώλοις, καὶ ἐξῆλθον ἐκ τοῦ οἴκου τῆς μητρός μου, ὥσπερ καὶ ὁ Ἀβραάμ· ἐκείνης γάρ εἰμι τῆς πίστεως. Καὶ διὰ τοῦτο ἀξιῶ, « Εἰσάγαγέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου, τάξατε ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην, τηρήσατέ με ἐν μύροις, στοιβάσατέ με ἐν μήλοις· ὅτι τετρωμένη ἀγά- C πης ἐγώ. » Μὴ τῇ ἀκροβυστίᾳ προσέχητε, ἀλλ' ἐν ἀγάπῃ προσλάβου με, ὦ νόμε καὶ προφῆται. Καὶ εἰ δυσώδης εἰμὶ τῇ ἀγριότητι, ἀλλὰ σύ με παίδευε, καὶ εὐωδίᾳ σου στήριξον· τέτρωμαι γὰρ τῇ ἀγάπῃ. Καὶ διὰ τοῦτο, « Ὥρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ταῖς ἰσχύσι τοῦ ἀγροῦ, ἐὰν ἐγείρητε, καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ἕως οὗ θελήσῃ. » Ὁρκίζω ὑμᾶς, ὦ πατέρες, οὐ κατὰ τῶν δυνάμεων, οὐκ ἔξεστι γὰρ, ἀλλ' ἐν δυνάμεσι τοῦ παραδείσου, ἵν', εἰς ἐκεῖνον βλέποντες, ὡς τὸν Ἀδὰμ, οὕτως με προσδέξησθε. Καὶ γὰρ κἀκεῖ οὐκ ἦν περιτομή· ἄρτι δὲ τὰ τοῦ Ἀδὰμ ἀνακαινίζεται. Ὁ Λόγος ὁρῶν τὴν πίστιν τῶν ἐθνῶν, καὶ ἀποδεχόμενος λέγει· « Καλὴ, ἡ πλησίον μου, ὡς εὐδοκία, ὡραία ὡς Ἱερουσαλὴμ, θάμβος ὡς τεταγμέναι. » Οὐ γὰρ ἄλλως, ἢ ὡς τὴν Ἱε- D ρουσαλὴμ δεῖ εἶναι τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, ἵνα εἷς λαὸς γένηται. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν μετὰ τοῦ τιμᾷν τὸν νόμον πιστεύωμεν τὸν Χριστόν. Εἷς γὰρ ὁ Θεὸς τοῦ νόμου καὶ τῶν Εὐαγγελίων. Καὶ ὁ μὴ ὡς Ἱερουσαλὴμ γενόμενος οὐ γίνεται πλησίον τοῦ Λόγου. Ἡ Ἱερουσαλὴμ, ὁρῶσα τῶν τέκνων τὴν πίστιν, καὶ τὴν τοῦ Λόγου φιλανθρωπίαν, λέγει· « Εἰς κῆπον καρύας κατέβην ἰδεῖν ἐν γεννήματι τοῦ χειμάῤῥου, εἰ ἤνθησαν αἱ ῥοαί· ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου. Οὐκ ἔγνω ἡ ψυχή μου, ἔθετό με ἅρματα Ἀμιναδάβ. » Εἰς γὰρ τὸν κῆπον τῆς καρύας, τουτ' ἔστιν εἰς τὰς Γραφὰς, ἐγενόμην, αἵτινες ὡς καρύαι εἰσὶν, ἔξωθεν μὲν σκλη-

[42] Cant. I, 4, 5. [43] Cant. II, 4, 5. [44] ibid. 7.

ραὶ, ἔσωθεν δὲ πνευματικαί. Εἶδον, ὅτι ζευχθῆναί με δεῖ ὡς ἐν ἅρματι τῇ ἐξ ἐθνῶν κλήσει. Ζευχθέντων τοίνυν ἀμφοτέρων τῶν λαῶν, λοιπὸν πανταχοῦ τὸ κήρυγμα ἀπεστάλη, καὶ τούτου γίνονται διάκονοι οἱ ἄγγελοι, λέγοντες· « Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε ἐν τῷ Σαλομὼν ἐν τῷ στεφάνῳ, ᾧ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ. » Ὁ γὰρ ἐξερχόμενος ἀπὸ τῆς κακίας ὄψεται καὶ τὴν τοῦ Λόγου πρὸς τὸ σῶμα ἄτρεπτον ἕνωσιν. Ὅτε γὰρ γέγονε νύμφευσις τοῦ Λόγου πρὸς ἡμᾶς διὰ τῆς τοῦ σώματος ἑνώσεως, τότε καὶ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην πεποίηκε, δι' ἣν εὐφροσύνης πάντα πεπλήρωκε. Τοιαῦτα ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ᾀσμάτων τὰ τῶν διαλόγων ἐστίν· ἐξ ὧν ἀφορμήν τις λαβὼν, δύναται ἀπ' αὐτοῦ τοῦ βιβλίου τὰ ὅμοια τοῖς ὁμοίοις συνάπτειν κατὰ τὸν νοῦν.

A nucum, ut viderem germina torrentis : num floruerint mala punica : ibi dabo ubera mea. Non cognovit anima mea, posuit me currus Aminadab [46]. » In hortum enim nucum, hoc est, in Scripturas veni, quæ instar nucum sunt, foris duræ, intus spirituales. Vidi, quod jungenda sum, velut in curru, gentium vocationi. Conjunctis igitur utrisque populis, in orbem terrarum emissa est prædicatio, et hujus ministri sunt angeli, dicentes : « Egredimini, et videte Salomonem in corona, qua coronavit ipsum mater ejus, in die desponsationis ejus, et in die lætitiæ cordis ejus [47]. » Qui namque e malitia egreditur, immutabilem Verbi et carnis unitatem videbit. Quando enim Verbi nobiscum, per corporis unionem, facta est desponsatio, tunc et de morte victo-
B riam retulit, propter quam et omnia lætitia adimplevit. Hujusmodi sunt dialogi, in Cantico canticorum, ex quibus occasione sumpta poterit quis in ipsa libelli lectione, similia similibus adaptare secundum sententiam.

Βιβλίον ιζ', Ἰώϐ.

25. Ἰὼϐ ἐπιγέγραπται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν περιέχει, πῶς τε πέπονθε, πειρασθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου· καὶ νικήσας καὶ ὑπομείνας εὐσεβῶς τὰς ἐπενεχθείσας αὐτῷ πληγὰς, διπλᾶ πάλιν πάντα ἀπέλαβε, καὶ γέγονεν ἐνδοξότερος ὑπὲρ ὃ ἦν, καὶ ἔσχε πάλιν τέκνα δέκα. Πέπονθε δὲ ἐτῶν ὢν ο', ὡς εἶναι πάντα τὰ ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ σμ'. Μετὰ γὰρ τὰς πληγὰς ἔζησεν ἕτερα ἔτη ρο'. Γέγονε δὲ Ἰὼϐ πρὸ Μωϋσέως· ἀπὸ γὰρ Ἀβραὰμ πέμπτος ἦν, ἔκγονος τοῦ Ἠσαῦ. Διὰ τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ πληγὴν ἦλθον τρεῖς αὐτοῦ φίλοι παρακαλέσαι αὐτὸν, Ἐλιφὰζ ὁ Θαιμανῶν βασιλεὺς, Βαλδὰδ ὁ Σαυχαίων τύραννος, Σωφὰρ ὁ Μιναίων βασιλεύς. Καὶ φιλονείκως μὲν καὶ ἀνελεημόνως αὐτοὶ ἐλάλησαν αὐτῷ, ἐναλλόμενοι κατ' αὐτοῦ· ὥστε καὶ ἁμαρτίαν αὐτοῖς ἐκ τούτου λογισθῆναι. Ὁ δὲ Ἰὼϐ παρεκάλεσεν ὑπὲρ αὐτῶν τὸν Θεὸν, καὶ συνεχωρήθη αὐτοῖς. Εἰσὶν οὖν τοῦ μὲν Ἰὼϐ διάλογοι πρὸς τοὺς φίλους ἐννέα· τοῦ δὲ Ἐλιφὰζ πρὸς αὐτὸν τρεῖς, τοῦ δὲ Σωφὰρ πρὸς αὐτὸν δύο, καὶ τοῦ Βαλδὰδ τρεῖς. Ἔστι δὲ καὶ τοῦ Ἐλιοῦς τοῦ Βαραχιὴλ, τοῦ Βουζίτου, α'. Καὶ λοιπὸν ὁ Κύριος χρηματίζει τῷ Ἰὼϐ διὰ λαίλαπος καὶ νεφῶν. Ἀποκρίνεται δὲ καὶ Ἰὼϐ τῷ Κυρίῳ διὰ λόγων δεύτερον.

125 *Liber XVII, Job.*

25. Job inscriptus est hic liber, quoniam historiam illius complectitur : nempe quid perpessus sit, tentatus a diabolo, et quomodo vicerit, ac illatas plagas pie toleraverit : rursus omnia duplicata receperit, illustriorque, quam fuerat antea, factus, iterum decem liberos susceperit. Passus est autem, cum annos septuaginta natus esset, ita ut omnes ipsius anni fuerint 240. Post acceptas enim plagas annos adhuc vixit 170. Vixit autem Job ante Moysem : erat enim quintus ab Abraham ex poste-
C ris Esau. Venerunt ad eum consolandi gratia, propter plagam quam ferebat, tres amici ejus, Eliphaz Thæmanorum rex, Baldad Sauchæorum tyrannus, et Sophar rex Minæorum. Locutique sunt illi contentiosius et sine commiseratione, insultantes afflicto, quod in peccatum illis est imputatum. Job vero Deum pro illis precatus est, et condonatum est eis peccatum. Sunt autem dialogi Job, quos cum amicis habuit, novem : Eliphaz vero ad Job tres ; Sophar duo, et Baldad tres. Et Elius quoque filii Barachiel, Buziti, unus est dialogus. Tandem vero Dominus illum per turbinem ac nubes appellavit; et Job Domino secundo cum illo locutus respondit.

Βιβλίον ιη', Οἱ ιϐ' προφῆται. Ὠσηὲ, α'.

26. Γεγόνασι μὲν καὶ πρὸ τούτου προφῆται· ἐπὶ μὲν τοῦ Δαβὶδ, Σαμουὴλ, καὶ Ναθὰν, καὶ Γάδ· ἐπὶ δὲ τοῦ Ῥοβοὰμ καὶ Ἀβιᾶ καὶ Ἀσᾶ, Ἀχίας ὁ Σηλωνίτης, καὶ Σαμαίας, καὶ Ἀδδὼ, καὶ Ἀζαρίας, καὶ Ἀνεμῆ· ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωσαφὰτ καὶ τοῦ Ἀχαὰϐ Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαὰϐ περὶ τῆς Συρίας καὶ ὁ πατάξας ἑαυτὸν τραύματι, καὶ ἐλέγξας τὸν Ἀχαὰϐ, καὶ Ἰοὺ ὁ τοῦ Ἀμῆ, καὶ Ὀζιὴλ, καὶ Ἐλιάδα. Ἀλλ' οὐ φέρεται τούτων ἴδια συγγράμματα, εἰ μὴ μόνον οἱ λόγοι αὐτῶν ἐν ταῖς Βασιλείαις καὶ ταῖς Παραλειπομέναις. Ἐν δὲ τοῖς συγγράψασιν, ὧν καὶ τὰ συγγράμματα φέρεται, πρῶτοι γεγόνασιν

D *Liber XVIII, Duodecim prophetæ. Osee, primus.*

26. Etiam ante hunc fuerunt prophetæ. Nam tempore Davidis fuerunt Samuel, Nathan et Gad. Roboam, Abia et Asa regnantibus, Achias Silonites, Sameas, Addo, Azarias et Anemi. Sub Josaphat et Achab, Elias et Elisæus, et qui prophetavit regi Achaab de Syria, et qui seipsum vulnerari fecit, et regem Achaab corripuit, et Jehu filius Ame et Oziel et Eliada. Verum nulla habentur istorum scripta, nisi tantum quæ in Regnorum historiis et libris Paralipomenon dixisse leguntur. Inter eos vero qui scripserunt, quorum et scripta circumferuntur, primi fuerunt Osee et Isaias. Sub iisdem enim

[46] Cant. vi, 10, 11. [47] Cant. iii, 11.

regibus, Oziæ, Joatham, Achaz et Ezechiæ regum Judæ; et Jeroboam filii Joas regis Israelis prophetarunt. Factum est autem verbum (Domini) ad Osee, et prophetavit contra sacerdotes et Israelem, contra domum regis, et de interitu Samariæ. Postquam vero illos coarguit et in incredulitate conclusit, significat Ecclesiam ex gentibus, per mulierem meretricem quam accepit, acceptamque resipiscere fecit, et ad se adduxit. Prophetat etiam de Salvatoris adventu.

Amos, secundus.

27. Et hic, quod ad prophetandi principium attinet, eodem quo Osee et Isaias vixit tempore : fuit enim sub Ozia rege Juda, et in diebus Jeroboam, filii Joas, regis Israel, biennio ante terræ motum. Vidit autem quædam, et prophetavit contra Jerusalem et contra Israelem Samariæ, et contra gentes Damasci, Gazæ, Ascalonis, Azoti, Accaronis, Tyri, Idumææ, Thæman, filiorum Ammon et Moab. Arguit omnes et in incredulitate conclusit. Porro Amasia sacerdote Bethel, apud regem Jeroboam, ipsum accusante, quasi contra ipsum et contra Samariam et contra populum loqueretur : non tamen ideo cessavit ille, sed confidenter oracula Dei denuntiabat. Prophetavit etiam de Salvatoris adventu.

126 *Michæas, tertius.*

28. Iste secundus quidem ex prædictis fuit : nam post Oziæ tempus prophetavit. Verum eodem quo illi tempore vixit : nam et ipse sub Joatham et Achaz et Ezechia prophetare cœpit. Factum est autem ad eum verbum Domini, et prophetavit contra Jerusalem, et Samariam, et contra prophetas populi seductores, et contra Achaab. Prænuntiavit etiam adventum Salvatoris, dicens : « Erit in novissimis diebus illustris mons Domini [48]. »

Joel filius Bathuel, quartus.

29. Ad hunc quoque factum est verbum Domini, et prophetat senioribus, et omnibus habitatoribus terræ, de captivitate terræ, et eorum qui in illa erant. Prophetat etiam de gratia Spiritus sancti, et ea, quæ per Salvatorem in omnes futura erat. Prædicat item de jejunio et pœnitentia, deque Salvatoris adventu, et de signis quæ in cruce futura erant.

Abdias, quintus.

30. Visionem iste annuntiat contra Idumæam, et finem ejus, et contra gentes, quæ Israeli insultarant. Prædicit enim futurum, ut domus Esau a Jacob deleatur.

Jonas, sextus.

31. Ad hunc factum est verbum Domini, ut abiret in Niniven, ibique prædicaret : « Adhuc tres

A οὗτοι, Ὠσηὲ, καὶ Ἡσαΐας. Ἐπὶ γὰρ τῶν αὐτῶν βασιλέων, τοῦ τε Ἰούδα, Ὀζίου, καὶ Ἰωαθὰμ, καὶ Ἀχὰζ, καὶ Ἐζεκίου βασιλέως Ἰούδα· καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοὰμ υἱοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ προεφήτευσαν. Ἐγένετο δὲ λόγος πρὸς τὸν Ὠσηὲ, καὶ προφητεύει οὗτος * τοὺς ἱερέας, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως, καὶ περὶ τῆς ἀπωλείας τῆς Σαμαρείας. Καὶ ἐλέγξας καὶ συγκλείσας αὐτοὺς εἰς ἀπείθειαν, σημαίνει τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, δι' ἧς αὐτὸς ἔλαβε πόρνης γυναικὸς, ἣν καὶ λαβὼν ἐσωφρόνισεν, ἀνάγων αὐτὴν πρὸς ἑαυτόν. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας.

Ἀμὼς, β'.

27. Καὶ οὗτος συνεχρόνισε κατὰ τὴν ἀρχὴν τῷ Ὠσηὲ καὶ τῷ Ἡσαΐᾳ· ἐπὶ γὰρ Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα B καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοὰμ τοῦ Ἰωᾶς, βασιλέως Ἰσραὴλ, γέγονε πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. Λόγους δὲ εἶδε, καὶ προφητεύει κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ τῆς Σαμαρείας, καὶ κατὰ τῶν ἐθνῶν Δαμασκοῦ, Γάζης, Ἀσκάλωνος, Ἀζώτου, Ἀκκάρων, Τύρου, Ἰδουμαίας, Θαιμὰν, υἱῶν Ἀμμὼν καὶ Μωάβ. Καὶ οὗτος ἐλέγχει καὶ συγκλείει πάντας εἰς ἀπείθειαν. Ἀλλὰ καὶ Ἀμασίου τοῦ ἱερέως Βαιθὴλ, διαβάλλοντος αὐτὸν τῷ βασιλεῖ Ἱεροβοὰμ, ὡς λέγοντα κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῆς Σαμαρείας, καὶ κατὰ τοῦ λαοῦ, αὐτὸς οὐδὲν ἧττον οὐκ ἐπαύσατο παῤῥησιαζόμενος, καὶ λέγων τὰ λόγια, καὶ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος.

Μιχαίας, γ'.

28. Οὗτος δεύτερος μὲν τῶν προειρημένων γέγονεν· ὅτι μετὰ Ὀζίαν προεφήτευσε· συνεχρόνισε δὲ C αὐτοῖς, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐπὶ Ἰωαθὰμ, καὶ Ἀχὰζ, καὶ Ἐζεκίου, ἤρξατο προφητεύειν. Ἐγένετο δὲ λόγος πρὸς αὐτὸν τοῦ Κυρίου, καὶ προφητεύει ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ Σαμάρειαν, καὶ ἐπὶ τοὺς προφήτας τοὺς πλανῶντας τὸν λαὸν, καὶ κατὰ τοῦ Ἀχαάβ. Προσημαίνει δὲ καὶ τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος, λέγων· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς ἔσται τὸ ὄρος Κυρίου. »

Ἰωὴλ ὁ τοῦ Βαθουὴλ, δ'.

29. Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς τοῦτον, καὶ προφητεύει τοῖς πρεσβυτέροις καὶ πᾶσι τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος D χάριτος, καὶ τῆς εἰς πάντας γενησομένης ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος. Κηρύττει δὲ καὶ περὶ νηστείας καὶ μετανοίας, καὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γενομένων σημείων.

Ἀβδιοῦ, ε'.

30. Ὅρασιν ἀπαγγέλλει οὗτος κατὰ τῆς Ἰδουμαίας καὶ τοῦ τέλους αὐτῆς, καὶ κατὰ τῶν ἐθνῶν τῶν ἐμπαροινησάντων τῷ Ἰσραήλ. Ἀναλωθήσεσθαι γὰρ τὸν οἶκον Ἠσαῦ ὑπὸ τοῦ Ἰακὼβ προσημαίνει.

Ἰωνᾶς, ς'.

31. Λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν ἀπελθεῖν εἰς Νινευῒ, καὶ κηρύξαι ἐν αὐτῇ, ὅτι « Ἔτι τρεῖς ἡμέραι

[48] Mich. IV, 1.

* Lege ἐπὶ τούς

καὶ καταστραφήσεται Νινευΐ. » Ἀλλ' Ἰωνᾶς, φεύγων τὸ κήρυγμα, ἀνέβη εἰς πλοῖον, χειμῶνός τε γενομένου, ἐξεβλήθη, καὶ κατεπόθη ὑπὸ κήτους θαλασσίου. Εἶτα μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐξέβαλε τὸ κῆτος τὸν Ἰωνᾶν ζῶντα. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἀπελθὼν ἐκήρυξεν εἰς τὴν Νινευΐ. Ἐκεῖνοί τε, ἀκούσαντες, μετενόησαν, καὶ παρήγαγε Κύριος τὴν ὀργὴν ἀπ' αὐτῶν. Τῆς μέντοι παρουσίας τοῦ Σωτῆρος σημεῖον αὐτὸς ἐξ ἔργων ἐγένετο, καταποθεὶς ὑπὸ τοῦ κήτους, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας σῶος πάλιν ἐκδοθείς.

A dies et Ninive subvertetur [49]. » Sed Jonas prædicationem hanc fugiens, navem conscendit, ex qua postea, oborta tempestate ejectus, et a ceto marino devoratus est. Post tres autem dies ejecit cetus Jonam viventem. Atque ita secundo factum est ad eum verbum Domini, et abiit et prædicavit in Ninive. Illi, audita hac prædicatione, pœnitentiam egerunt, et amovit ab illis Dominus iram suam. Adventus Domini signum ipse ex rebus ipsis factus est, devoratus a ceto, et post triduum salvus redditus.

Ναοὺμ ὁ τοῦ Ἐλκεσαίου, ζ'.

32. Λῆμμα περὶ τῆς ἀπωλείας Νινευΐ, βιβλίον ὁράσεως προφητεύει ὁ τοιοῦτος· καὶ κηρύττει μὲν καὶ περὶ ἑορτῆς· προσημαίνει δὲ ἐν αὐτῇ περὶ τοῦ Σωτῆρος. Καὶ τὰ λοιπὰ πάντα κατὰ τῆς Νινευΐ καὶ τοῦ τέλους αὐτῆς καὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἀπαγγέλλει.

Nahum Elcesæi, septimus.

32. Onus de perditione Ninive, librum visionis prophetat iste: et prædicat quidem de festo: verum simul in ipsa de Salvatore prænuntiat. Et reliqua omnia contra Niniven sunt, et finem ipsius et inimicorum Israelis denuntiat. B

Ἀμβακοὺμ, η'.

33. Λῆμμα καὶ αὐτὸς εἶδε, καὶ προφητεύει, δεόμενος μὲν περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ· προσημαίνων δὲ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος. Λέγει δὲ καὶ προφητεύει κατὰ τῶν καταφρονητῶν. Εἶτα μεταξύ ἐστι προσευχὴ τοῦ προφήτου μετ' ᾠδῆς, καὶ τρία διαψάλματά ἐστιν ἐν τῇ λεγομένῃ ᾠδῇ, ᾄδοντος αὐτοῦ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος, καὶ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης.

Ambacum, octavus.

33. Onus et hic vidit et prophetat, de captivitate quidem Jerosolymæ precatus, de adventu item Salvatoris prænuntiavit. Invehitur autem et prophetat contra contemptores. Deinde habetur precatio prophetæ cum cantico, in quo tria sunt diapsalmata, canente propheta de adventu Salvatoris, et de victoria de morte reportanda.

Σοφονίας ὁ τοῦ Χουσὶ, θ'.

34. Οὗτος καὶ Ἱερεμίας συνεχρόνισαν ἀλλήλοις. Ἀμφότεροι γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα ἐπροφήτευσαν. Λόγος δὲ Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν, καὶ προφητεύει ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, καὶ παντὶ Ἰούδᾳ· καὶ προλέγει περὶ ἡμέρας ἐσομένης, ὥστε ἐξαρθῆναι πάντα τὰ εἴδωλα, καὶ τὰ ἄλση, καὶ πολὺν θρῆνον, καὶ κοπετὸν γίνεσθαι. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἣν δι' ἡμᾶς ποιεῖ. Προφητεύει δὲ καὶ κατὰ Γάζης, καὶ Ἀσκάλωνος, καὶ Ἀζώτου, καὶ τῆς Ἀκκαρὼν, καὶ κατὰ Μωὰβ, καὶ Ἀμμὼν, καὶ κατὰ Δαμασκοῦ, καὶ κατὰ Νινευΐ, καὶ κατὰ τῶν Αἰθιόπων.

Sophonias filius Chusi, nonus.

C 34. Hic et Hieremias contemporanei fuerunt. Nam uterque sub Josia rege Juda prophetavit. Factum est autem ad eum verbum Domini, et prophetavit in Jerusalem, et omni Juda: prædixitque diem, in quo tollenda essent omnia idola, et nemora, futurusque esset fletus multus ac **127** planctus. Prophetat autem et de Salvatore, et de resurrectione, qua nostri gratia resurrexit. Deinde prophetat et contra Gazam, et Ascalonem, et Azotum, et Accaronem, et contra Moab, et Ammon, et Damascum, et Niniven, et Æthiopas.

Ἀγγαῖος, ι'.

35. Οὗτος μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐν τῇ ἐπανόδῳ προφητεύει ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ Δαρείου βασιλέως Περσῶν, β' ἔτους αὐτοῦ, τῷ ἕκτῳ μηνὶ, λόγος Κυρίου ἐγένετο ἐν χειρὶ αὐτοῦ, καὶ προφητεύει τῷ Ζοροβάβελ, καὶ τῷ Ἰησοῦ τῷ Ἰωσεδὲκ, καὶ τῷ λαῷ, περὶ τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἱερουσαλήμ. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τῆς παρελεύσεως τῶν οἰκείων, καὶ περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν.

Aggæus, decimus.

35. Hic post captivitatem solutam in reditu D prophetavit Jerosolymis, sub Dario rege Persarum, anno regni illius secundo, mense sexto, factum est in manu ejus verbum Domini, et prophetavit Zorobabeli, Jesu, et Josedec ac populo, de ædificanda Hierosolyma. Prophetavit etiam de derelictione domesticorum, et de vocatione gentium.

Ζαχαρίας υἱὸς Ἀδδὼ, ια'.

36. Καὶ οὗτος τῷ δευτέρῳ ἔτει Δαρείου προφητεύει· ἀλλὰ τῷ ὀγδόῳ μηνὶ λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐλάλησεν αὐτῷ, καὶ προφητεύει πρὸς τοὺς πατέρας καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ. Πολλὰς δὲ καὶ ποικίλας ὁράσεις βλέπει, καὶ

Zacharias filius Addo, undecimus.

36. Et hic in secundo anno Darii prophetavit: at in mense octavo factum est ad eum verbum Domini, et locutus est illi angelus Domini, et prophetavit ad patres et ad Jerusalem. Multas autem ac varias visiones vidit et de Salvatore multis pro-

[49] Jon. III, 4.

phetavit, significavitque quod super asino et pullo subjugalis venturus esset.

Malachias, duodecimus.

37. Hic quoque post captivitatem sub Dario fuit. Onus autem verbi Domini in manu angeli ejus, et prophetat contra Israelem. Exprobrat autem Israeli transgressiones ejus, accusat illum neglectarum decimarum, et omissæ communicationis cum pauperibus. Prophetat etiam de die judicii, et de splendore Salvatoris, Eliamque ante adventum Salvatoris mittendum prænuntiat.

Liber XIX, Isaias filius Amos.

38. Hic et Osee, sicut supra diximus, eodem tempore vixerunt. Nam et iste sub Ozia, et Joatham, et Achaz, et Ezechia regibus Juda fuit. Accepta autem visione prophetavit contra Judæam et Jerusalem. Et factum est ad eum verbum Domini. Et maxima pars prophetiæ ejus, evangelium est de adventu Verbi Dei in carnem, et de passionibus, quas nostri gratia suscepit. Prophetat etiam circa gentes, videlicet contra Babylonem, in Philisthæos, et contra Damascum. Visionem Ægypti, visionem Idumææ, visionem phalangis Sion, visionem Tyri, visionem quadrupedium in solitudine. Enarrat etiam egressum Senacherim, arrogantiam Rapsacis, et utriusque casum ac perditionem. Præterea dicit Ezechiam, cum in morbum incidisset, et moriturus esset, oratione sua annorum quindecim vitæ accessionem impetrasse. Prophetat etiam eunuchis et gentibus, et in fine de die judicii.

Liber XX, Hieremias filius Helciæ de sacerdotibus.

39. Hic et Sophonias, quemadmodum supra diximus, contemporanei fuerunt. Pervenit autem Hieremias usque ad tempus Joakim, et undecimum annum Sedeciæ regis Judæ, et usque ad captivitatem populi. Verbum vero Dei factum est ad eum, ubi sermo Domini ad ipsum factus est. Est autem sæpenumero ad eum factus. Et multis reprehendit injustitias Hierusalem. Prophetavit in Hierusalem, de futura siccitate, et contra gentes Aeilem, et de adventu regis Babylonii ad exscindendam terram Ægypti, et adversus **128** Babylonem. Est etiam in hoc libro verbum, quod Dominus Hieremiæ mandavit, ut diceret Sarææ filio Neriæ, et Idumææ, et filiis Ammon, et Cedar reginæ Aulæ, quam percussit Nabuchodonosor rex Babylonis, et Damasco, et Moab, et in Jerusalem et Judam, et domum Achabin, et de filiis Adab, et Judæis habitantibus in terra Ægypti, et sedentibus in Magdolo, et in Taphnis, et in terra Pathuræ: et ad Baruch, cum sermones istos in librum ex ore Hieremiæ conscriberet. Continet etiam hic liber, circa finem, quomodo Judæi insidias struxerint prophetæ, et in lacum cœni cum abjecerint: Abdemelech vero Æthiops illum eduxerit.

προφητεύει περὶ τοῦ Σωτῆρος διὰ πολλῶν, καὶ σημαίνει αὐτὸν ἐξέρχεσθαι ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον ὑποζυγίου.

Μαλαχίας, ιβ'.

37. Καὶ οὗτος μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν γέγονεν ἐπὶ Δαρείου. Λῆμμα δὲ λόγου Κυρίου ἐν χειρὶ ἀγγέλου αὐτοῦ, καὶ προφητεύει ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ. Ὀνειδίζει δὲ τὸν Ἰσραὴλ ἐπὶ ταῖς παραβάσεσι, καὶ μέμφεται ἐπὶ τῇ ἀμελείᾳ τῶν δεκάτων, καὶ τῆς πρὸς τοὺς πτωχοὺς κοινωνίας. Προφητεύει δὲ περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως, καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιλάμψεως, καὶ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἀποστέλλεσθαι τὸν Ἠλίαν σημαίνει.

Βιβλίον ιθ'. Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς.

38. Οὗτος καὶ Ὠσηὲ, καθὰ προείπομεν, συνεχρόνισαν ἀλλήλοις. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ἐπὶ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχὰζ, καὶ Ἐζεκίου, βασιλέων Ἰούδα, γέγονεν. Ὅρασιν δὲ ἑωρακὼς, προφητεύει κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ. Καὶ λόγος δὲ Κυρίου πρὸς αὐτὸν γέγονε. Καὶ τὸ πλεῖστον τῆς προφητείας αὐτοῦ ἐστιν εὐαγγέλια περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, καὶ ὧν ἀνεδέξατο δι' ἡμᾶς παθῶν. Προφητεύει δὲ καὶ ἐπὶ ἔθνη ταῦτα, κατὰ Βαβυλῶνος, ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους, κατὰ Δαμασκοῦ· ὅρασιν Αἰγύπτου, ὅραμα τῆς Ἰδουμαίας, ὅραμα τῆς φάλαγγος Σιὼν, ὅραμα Τύρου, ὅρασιν τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Διηγεῖται δὲ καὶ τὴν ἔξοδον Σεναχηρεὶμ, καὶ Ῥαψάκου τὴν ἀλαζονείαν, τήν τε πτῶσιν καὶ ἀπώλειαν αὐτῶν. Καὶ ὅτι νοσήσας Ἐζεκίας, καὶ μέλλων ἀποθνήσκειν, εὐξάμενος, προσθήκην ἔσχε ζωῆς ἐτῶν ιε'. Προφητεύει δὲ καὶ εὐνούχοις, καὶ τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν τῷ τέλει περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως.

Βιβλίον κ'. Ἱερεμίας ὁ Χελκίου ἐκ τῶν ἱερέων.

39. Οὗτος πάλιν καὶ Σοφονίας, καθὰ προείπομεν, συνεχρόνισαν ἀλλήλοις. Παρέμεινε δὲ Ἱερεμίας ἕως Ἰωακεὶμ, καὶ ἕως ἑνδεκάτου ἔτους Σεδεκίου βασιλέως Ἰούδα, ἕως τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ λαοῦ. Ῥῆμα δὲ Θεοῦ ἐγένετο πρὸς αὐτὸν, ὃς ἐγενήθη λόγος Κυρίου πρὸς αὐτόν. Καὶ πολλάκις δὲ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐλέγχει τὰς ἀδικίας τῆς Ἱερουσαλὴμ διὰ πολλῶν. Προφητεύει δὲ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ περὶ τῆς ἀβροχίας, καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη Ἀειλὴμ, καὶ τοῦ ἐλθεῖν βασιλέα Βαβυλῶνος τοῦ ἐκκόψαι τὴν γῆν Αἰγύπτου, καὶ ἐπὶ Βαβυλῶνα. Καὶ ὁ λόγος ὃν ἐνετείλατο Κύριος τῷ Ἱερεμίᾳ εἰπεῖν τῷ Σαραίᾳ υἱῷ Νηρίου, καὶ τῇ Ἰδουμαίᾳ, καὶ τοῖς υἱοῖς Ἀμμὼν, καὶ τῇ Κηδὰρ βασιλίσσῃ τῆς Αὐλῆς, ἣν ἐπάταξε Ναβουχοδονόσορ βασιλεὺς Βαβυλῶνος, καὶ τῇ Δαμασκῷ, καὶ τῇ Μωὰβ, καὶ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ Ἰούδαν, καὶ εἰς οἶκον Ἀχαβὶν, περὶ τῶν υἱῶν Ἀδὰβ, τοῖς τε Ἰουδαίοις τοῖς κατοικοῦσιν ἐν γῇ Αἰγύπτου, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν Μαγδωλῷ, καὶ ἐν Τάφναις, καὶ ἐν γῇ Παθούρης· πρός τε τὸν Βαροὺχ, ὅτε ἔγραφε τοὺς λόγους τούτους ἐν τῷ βιβλίῳ ἀπὸ στόματος Ἱερεμίου. Περιέχει δὲ τὸ βιβλίον ἐπὶ τέλους, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπιβουλεύοντες τῷ προφήτῃ, ἔρριψαν αὐτὸν εἰς λάκκον βορβόρου, καὶ Ἀβδεμέλεχ Αἰθίοψ ἀνήγαγεν αὐτόν.

Βαροὺχ δὲ ἐπιγράφει τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ οὗτος, γράψας ἀπὸ στόματος Ἱερεμίου τοὺς ἐν τῷ βιβλίῳ λόγους, ἀνέγνω τοῖς ἐν τῇ Βαβυλῶνι αἰχμαλωτισθεῖσι, παραμυθούμενος αὐτοὺς, καὶ ἐπαγγελλόμενος τούτοις τὴν παρὰ Θεοῦ ἐλπίδα.

Baruch, librum inscripsit, quia ille cum sermones istos ex ore Hieremiæ scripsisset iis qui in Babylone captivi erant, legit, ut consolaretur illos, et spem in Deum annuntiaret.

Θρῆνοι ἐπιγράφει τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τούτους τοὺς λόγους ἐθρήνησεν Ἱερεμίας περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅτε ἑάλω καὶ ᾐχμαλωτίσθη ὁ λαός.

Lamentationes librum inscripsit, quia istis sermonibus de Jerusalem lamentatus est Hieremias, quando capta est, et populus in captivitatem abductus.

Ἐπιστολὴ Ἱερεμίου καλεῖται, ἐπειδὴ ταύτην ἔγραφεν Ἱερεμίας τοῖς ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, κατὰ τῶν εἰδώλων ἀσφαλιζόμενος αὐτοὺς, ἵνα μὴ βλέποντες αὐτὰ συναπαχθῶσι τοῖς σεβομένοις ταῦτα.

Epistola Hieremiæ, sic dicta est, quod hanc Hieremias scripserit in captivitate, ut contra idola cautos redderet, ne, conspectis illis, ad cultum ipsorum cum idololatris abducerentur.

Βιβλίον κα'. Ἐζεκιὴλ υἱὸς Βουζὶ ἱερεύς.

40. Οὗτος ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γέγονε μετὰ Ἱερεμίαν, καὶ τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς αἰχμαλωσίας Ἰωακεὶμ ἤρξατο προφητεύειν. Λόγος δὲ Κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν, καὶ χεὶρ Κυρίου ἐγένετο ἐπ' αὐτόν. Καὶ ὅρασιν μὲν ἐξ ἀρχῆς ζώου τετραπροσώπου θαυμαστὴν, καὶ ἐκπληκτικωτάτην, καὶ δυσερμήνευτον ὁρᾷ· προφητεύει δὲ ἐπὶ τοὺς προφήτας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ περὶ τοῦ ξύλου τῆς ἀμπέλου, καὶ διήγημα περὶ τοῦ ἀετοῦ, καὶ διαμαρτύρεται τῇ Ἱερουσαλὴμ τὰς ἀνομίας καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῆς, περί τε τῆς παραβολῆς, ἧς ἔλεγον· « Οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ ὀδόντες τῶν τέκνων ἐμωδίασαν (19). » Καὶ τοῖς υἱοῖς Ἀμμὼν, καὶ περὶ τῆς Ὀολᾶς, καὶ τῆς Ὀλιβᾶς, καὶ ἐπὶ Σοὺρ θρῆνον, καὶ ἐπὶ Σιδῶνα, καὶ περὶ τῆς ἡμέρας Κυρίου, καὶ τῷ Φαραὼ βασιλεῖ Αἰγύπτου, καὶ θρῆνον ἐπὶ Φαραὼ καὶ τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἐπὶ ὄρος Σηεὶρ, καὶ περὶ τῶν ὀστέων τῶν ἀναζησάντων, καὶ ἐπὶ Γὼγ, καὶ τὴν γῆν τοῦ Μαγώγ. Τῷ τε ἄρχοντι Τύρου, καὶ θρῆνον κατ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς υἱοῖς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοὺς ποιμένας τοῦ Ἰσραήλ. Καὶ τὸ τελευταῖον τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ, καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ διαγράφων, προφητεύει.

Liber XXI, Ezechiel filius Buzi sacerdos.

40. Hic post Hieremiam in captivitate fuit, et quinto anno captivitatis Joakim prophetare cœpit. Factus est autem sermo Domini ad eum, et super eum fuit manus Domini, et visionem ab initio vidit animantis quatuor facierum, admirabilem, supra modum stupendam et interpretatu difficilem. Prophetavit contra prophetas Israelis, de ligno vitis, et enarratio de aquila, et contestatus est Hierusalem de iniquitatibus et peccatis ipsius, et de parabola, quam in ore habebant, nempe, « Patres comederunt uvam immaturam, et dentes filiorum obstupuerunt. » Et filiis Ammon, et de Oola et Oliba, et lamentationes in Sur, et contra Sidona, et de die Domini, Pharaoni regi Ægypti, et lamentationem in Pharaonem et Ægyptum, et in montem Seir, et de ossibus eorum, qui ad vitam redituri sint, et in Gog, ac terram Magog. Item principi Tyri, et lamentationem contra ipsum : et filiis populi ejus : et contra pastores Israelis. Postremo ædificationem templi et Jerusalem describit ac prophetat.

Βιβλίον κβ'. Δανιήλ.

41. Καὶ οὗτος ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γέγονεν ἕως τοῦ βασιλέως Κύρου Πέρσου. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Σουσάνναν κρίνει αὐτὸς, καὶ κατακρίνει τοὺς πρεσβυτέρους, ὡς συκοφάντας· τὰ δὲ τοῦ βασιλέως ἐνύπνια αὐτὸς ἀπαγγέλλει τε καὶ ἑρμηνεύει. Βλέπει δὲ καὶ ὁράσεις τελείας περὶ μὲν τῶν βασιλειῶν δύο, περὶ δὲ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, καὶ καταπαύσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῆς τοῦ ἀντιχρίστου παρουσίας, δύο. Διηγεῖται δὲ περὶ τοῦ μαρτυρίου Σεδρὰχ, Μισὰχ, καὶ Ἀβδεναγὼ, καὶ περὶ τοῦ ὕμνου αὐτῶν· καὶ ὅτι αὐτοὶ μὲν διεσώθησαν, οἱ δὲ ὑποκαίοντες κατεφλέχθησαν, καὶ μετέγνω ὁ βασιλεύς· καὶ ὅτι αὐτὸς δὶς ἐβλήθη εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων· τὸ μὲν πρῶτον, ἐπειδὴ τῶν Βαβυλωνίων προσευχομένων Δαρείῳ τῷ βασιλεῖ μόνος αὐτὸς Θεῷ προσηύχετο· τὸ δὲ δεύτερον, διότι τὸν Βὴλ κατέστρεψε, καὶ τὸν δράκοντα ἀνεῖλεν ἐπὶ Κύρου τοῦ βασιλέως· καὶ αὐτὸς μὲν διεσώθη, καὶ ἀπὸ τῶν λεόντων ἀνῆλθεν ἐκ τοῦ λάκκου· οἱ δὲ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῷ ἐβλήθησαν εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων, καὶ εὐθὺς κατεβρώθησαν ὑπ' αὐτῶν.

Liber XXII, Daniel.

41. Et iste in captivitate fuit usque ad regem Cyrum Persam. Causam Susannæ ipse judicavit, et seniores tanquam sycophantas condemnavit. Deinde somnia regis patefecit et interpretatus est. Visiones quoque perfectas vidit, de regnis duas, et de adventu Salvatoris et cessatione Jerusalem, adventuque Antichristi duas. Narrat etiam de martyrio Sedrach, Misach et Abdenago, deque illorum hymno : et quod ipsi quidem servati (in igne), qui succenderant vero a flamma consumpti sint, et quod regem facti pœnituerit. Ad hæc, quomodo ipse bis sit in lacum leonum abjectus : primum, quod cum Babylonii regem Darium orarent, ipse solus Deum orasset. Secundo, quod sub Cyro rege Bel destruxisset, et draconem interemisset : et quomodo ipse servatus a leonibus, et e lacu subductus, insidiatores vero ipsius in eumdem lacum leonum dejecti confestim ab ipsis devorati sint.

(19) Isidorus Pel. l. IV, epist. 44, legit pluries, ὠμοδίασαν· Hierem. XXXI, 29, legitur ᾐμωδίασαν; Ezech. XVIII, 2, ἐγομφίασαν, eadem sententia.

129 Finis librorum canonicorum Veteris Testamenti, numero viginti duo, ad numerum litterarum Hebræarum computati. Totidem namque apud eos sunt litterarum elementa, sicut diximus. Similiter de aliis Veteris Testamenti libris dicendum est, qui in canone quidem non sunt, sed leguntur tantum, sicut supra dictum est.

Liber Esther.

42. Sic vocatur hic liber, quia historiam Estheris complectitur, quomodo per illam Deus universam Judæorum gentem jamjam perituram servaverit, et Aman, qui insidias machinabatur, percusserit. Gesta sunt autem ista in Susis, hoc modo. Artaxerxes rex, repudiata uxore sua, aliam in regno suo, quæ omnium esset pulcherrima et formosissima, quam in uxorem acciperet, quæsivit. Et inventa est Esther natione Judæa. Illi cognatus erat nomine Mardochæus, et ipse ex captivitate, quæ sub Sedecia facta fuerat, in eadem regione. Rex autem cum magni faceret aulicorum suorum quemdam nomine Aman, jusserat illum ab omnibus adorari. Sed cum Mardochæus, ob Dei sui cultum, non adoraret illum, rem indigne tulit Aman, et cum cognovisset quod Judæus esset, regi Artaxerxi persuasit ut scripto juberet universos in regno suo Judæos uno die mensis duodecimi penitus ac funditus deleri. Re comperta, Mardochæus luxit et jejunavit, atque ante Esther provolutus, ut ipsa opem ferret, precatus est. Esther itaque, præmissis jejunio et precationibus ad Deum, regali se mundo ornavit, nec vocata (erat autem illicitum non vocatis adire regem) extra temporis opportunitatem ad regem ingressa est, sperans precationem opportunitatis loco futuram: cum insolentiam facti admiratus esset Rex, illa in terram præ metu collapsa est. At regis iracundiam Deus in suavem affectum et mansuetudinem immutavit, ita ut e solio surgens conjugem prostratam erigeret, et metum ponere hortaretur, imo optionem daret petendi quidquid vellet. Illa, ut rex cum Aman ad convivium suum venire dignaretur, non semel, sed secundo quoque petiit. Aman præ gaudio effusus ac gestiens, quod dignus haberetur a regina vocari ad convivium, adhuc amplius adversus Mardochæum erigebatur: curavitque lignum sublime excidi, volens in eo sequente die suspendere Mardochæum. Rex vero, bona quadam providentia, noctem illam duxit insomnem, et cum dormire nequiret, jussit sibi commentarios actorum suorum legi. Cumque legerentur, ventum est ad eum locum, in quo scriptum erat beneficium regi a Mardochæo collatum. Duos enim eunuchos regi insidiantes, regi prodiderat, et convicerat. Hic rex ob Mardochæi officium grato affectus animo, quærebat quonam illum honore pro hoc beneficio donaret. Cum autem mane ad se ingrederetur Aman, quærit ab illo rex, quonam et quali honore dignus sit is, qui regem beneficio affecisset. Ad hoc Aman, cum se arbitraretur eum esse de quo rex quærebat, dignum esse dixit qui

A Τέλος τῶν κανονιζομένων βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰς εἴκοσι καὶ δύο συμποσουμένων, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν παρ' Ἑβραίοις γραμμάτων. Τοσαῦτα γάρ ἐστι παρ' αὐτοῖς τὰ στοιχεῖα, ὡς προείπομεν. Ῥητέον δὲ ὁμοίως καὶ περὶ τῶν ἑτέρων τῆς Παλαιᾶς βίβλων, τῶν μὴ κανονιζομένων μὲν, ἀναγινωσκομένων δὲ μόνον, ὡς προδεδήλωται.

Βιβλίον Ἐσθήρ.

42. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ τῆς Ἐσθὴρ ἱστορίαν περιέχει, πῶς ὁ Θεὸς δι' αὐτῆς, μέλλοντας ἀπόλλυσθαι παγγενεὶ τοὺς Ἰουδαίους, αὐτοὺς μὲν διέσωσε, τὸν δὲ Ἀμὰν, τὸν θελήσαντα ἐπιβουλεῦσαι, ἐπάταξεν. Ἡ δὲ ἱστορία γέγονεν ἐν Σούσοις, καὶ ἔστιν αὕτη. Ἀρταξέρξης ὁ βασιλεὺς, ἐκβαλὼν τὴν ἰδίαν γυναῖκα, ἐζήτησεν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ B τὴν πάντων καλλιστεύουσαν καὶ ὡραιοτέραν λαβεῖν ἑαυτῷ γυναῖκα. Καὶ εὑρέθη ἡ Ἐσθὴρ, τὸ γένος Ἰουδαία τυγχάνουσα. Ἦν δὲ καὶ Μαρδοχαῖος συγγενὴς αὐτῆς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς γενομένης ἐπὶ Σεδεκίου ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ. Ὁ οὖν βασιλεὺς, μέγα ποιήσας τινὰ τῶν ἑαυτοῦ, λεγόμενον Ἀμὰν, ἐκέλευσε πάντας αὐτὸν προσκυνεῖν. Ἀλλὰ τοῦ Μαρδοχαίου διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν λατρείαν μὴ προσκυνοῦντος αὐτὸν, ὠργίσθη ὁ Ἀμάν· καὶ μαθὼν, ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, πείθει τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξην, καὶ γράφει, ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ Ἰουδαίους ὁλοῤῥίζους ἀπολέσθαι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τῷ ιβ' μηνί. Τοῦτο τοίνυν μαθὼν ὁ Μαρδοχαῖος, ἐπένθει, καὶ νηστεύων προσέπεσε τῇ Ἐσθὴρ, ἀξιῶν παρ' αὐτῆς βοήθειαν γενέσθαι. Ἡ τοίνυν Ἐσθὴρ, νηστεύσασα, καὶ εὐξαμένη C τῷ Θεῷ, ἐκόσμησεν ἑαυτὴν τῷ βασιλικῷ κόσμῳ, καὶ μὴ κληθεῖσα (οὐκ ἦν γὰρ ἐξὸν εἰσελθεῖν ἀκλητί), ὅμως εἰσῆλθε παρὰ τὸν καιρὸν πρὸς τὸν βασιλέα, ἀντὶ τοῦ καιροῦ θαῤῥοῦσα τῇ εὐχῇ· εἶτα τοῦ βασιλέως θαυμάζοντος τὸ ξένον, ἔπεσεν ἐκείνη ἀπὸ τοῦ φόβου. Ὁ δὲ Θεὸς μετέβαλε τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως εἰς διάθεσιν καὶ πρᾳότητα, καὶ ἀναστὰς ἐβάσταξε τὴν γυναῖκα, καὶ παρεκάλει αὐτὴν μὴ φοβεῖσθαι· ἀλλὰ καὶ ἠξίωσεν αὐτὴν αἰτήσασθαι, εἴ τι βούλοιτο. Ἡ δὲ ἐπὶ δεῖπνον ἠξίωσεν ἐλθεῖν αὐτόν τε τὸν βασιλέα καὶ τὸν Ἀμὰν, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον. Ὁ μὲν οὖν Ἀμὰν, διαχυθεὶς, καὶ γανωθεὶς, ὡς ἀξιωθεὶς ὑπὸ τῆς βασιλίσσης κληθῆναι, ἔτι μᾶλλον ἐπήρετο κατὰ τοῦ Μαρδοχαίου, καὶ ποιήσας κοπῆναι D ξύλον μέγα, ἐβούλετο τὸν Μαρδοχαῖον εἰς αὐτὸ τῇ ἐξῆς ἡμέρᾳ κρεμάσαι· ὁ δὲ βασιλεὺς, κατά τινα πρόνοιαν ἀγαθὴν ἀγρυπνήσας ἐκείνην τὴν νύκτα, καὶ μὴ δυνάμενος ὑπνῶσαι, ἐκέλευσεν ἀναγινώσκεσθαι αὐτῷ τῶν πράξεων αὐτοῦ τὰ ὑπομνήματα. Καὶ ἀναγινωσκομένων αὐτῶν, εὗρε πρᾶξιν ἀγαθὴν εἰς αὐτὸν γενομένην ὑπὸ τοῦ Μαρδοχαίου. Δύο γὰρ εὐνούχους, μέλλοντας ἐπιβουλεύειν τῷ βασιλεῖ, προσήγγειλεν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἤλεγξεν. Ὁ τοίνυν βασιλεὺς, ἀποδεξάμενος τὴν προαίρεσιν τοῦ Μαρδοχαίου, ἐζήτει τιμὴν ἀξίαν παρασχεῖν τῷ τοιούτῳ. Ὡς δὲ εἰσῆλθε πρωῒας πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀμὰν, ἐπυνθάνετο ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ, ὁποίας καὶ πηλίκης τιμῆς ἄξιός ἐστιν, ὁ βασιλέα εὐεργετήσας. Ὁ δὲ Ἀμὰν, νομίζων περὶ αὐτοῦ πυνθάνεσθαι τὸν βασιλέα, εἶπεν, ἄξιον εἶναι τὸν

τοιοῦτον δεύτερον βασιλέα καλεῖσθαι. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς κελεύει τὸν Μαρδοχαῖον τῆς τοιαύτης τιμῆς ἀξιωθῆναι, καὶ τὸν Ἀμὰν ἔμπροσθεν αὐτοῦ περιπατεῖν. Ἡ δὲ Ἐσθὴρ, πρόφασιν εὑροῦσα, ἠξίωσε περὶ τῶν Ἰουδαίων. Εἶτα τοῦ βασιλέως λυπηθέντος ἐπὶ τῷ παρανόμῳ προστάγματι τῷ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὀργισθέντος κατὰ τοῦ Ἀμὰν, αὐτὸς ὁ Ἀμὰν παρεκάλει τὴν Ἐσθὴρ, ἀπόντος τοῦ βασιλέως, ἐπικύπτων καὶ προσκυνῶν τὰ γόνατα αὐτῆς. Ὁ δὲ βασιλεὺς, εἰσελθὼν, καὶ ἑωρακὼς τὸν Ἀμὰν ἁπτόμενον τῶν γονάτων τῆς βασιλίσσης, ὑπονοήσας αἰσχρῶς αὐτὸν τοῦτο ποιεῖν, ἐκέλευσε τὸν μὲν Ἀμὰν εἰς τὸ ξύλον, ὅπερ ἦν ἑτοιμάσας τῷ Μαρδοχαίῳ, κρεμασθῆναι· γράφει δὲ ἄνεσιν μὲν ἔχειν πάντας τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς δὲ ἐχθροὺς αὐτῶν ἀναιρεθῆναι παρ' αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν ἀναιρεθέντες παρὰ τῶν Ἰουδαίων εἰσὶ μύριοι πεντακισχίλιοι· γέγονε δὲ ἑορτὴ διὰ τοῦτο αὐτοῖς, τῇ ιδ' καὶ ιε' ἐν τῷ μηνὶ τῷ ιβ', ὅστις καλεῖται Ἄδερ. Ὀνομάζεται δὲ ἡ ἡμέρα αὕτη τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν Φρουρέ. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην καίουσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἀμὰν, καὶ ἑορτάζουσι, μνημόσυνον οὖσαν σωτηρίας αὐτῶν.

Βιβλίον Ἰουδίθ.

43. Λέγεται τὸ βιβλίον οὕτως, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ τῆς Ἰουδὶθ ἱστορίαν περιέχει· πῶς ὁ Θεὸς πολεμουμένους καὶ πολιορκουμένους ὑπὸ τοῦ Ὀλοφέρνου τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ δι' ἐκείνης ἔσωσε μὲν τοὺς λαοὺς, τὸν δὲ Ὀλοφέρνην ἐπάταξεν. Ἡ δὲ ἱστορία αὕτη. Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, πόλεμον ἔχων πρὸς Ἀρφαξὰδ βασιλέα Μήδων, ᾔτησε συμμαχίαν παρὰ τῶν ἐθνῶν πάντων ἕως Αἰγύπτου. Μὴ δεδωκότων δὲ αὐτῷ, ἀλλὰ ἀντειρηκότων πάντων, μετὰ τὸ νικῆσαι καὶ περιγενέσθαι τοῦ Ἀρφαξὰδ, ἔθετο κατὰ τῶν μὴ δεδωκότων πόλεμον, καὶ ἀπέστειλε τὸν Ὀλοφέρνην μετὰ δυνάμεως πολλῆς κατ' αὐτῶν. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα πάντα ἔθνη ἔλαβε, καὶ τὰ εἴδωλα αὐτῶν συνέτριψεν· οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἠσφαλίσαντο ἑαυτοὺς, καὶ οὐχ ὑπήκουσαν τῷ Ὀλοφέρνῃ, οὔτε ἐφοβήθησαν αὐτοῦ τὴν ἀπειλήν. Ὁ τοίνυν ἱερεὺς Ἰωακεὶμ ἔγραψε τοῖς ἐν Βετυλούᾳ φράξαι τὴν ὁδὸν Ὀλοφέρνου, ἐπειδὴ ἐκεῖθεν ἦν αὐτοῦ ἡ ὁδός. Καὶ ἔφραξεν. Καὶ ὁ μὲν Ὀλοφέρνης παρετάσσετο εἰς πόλεμον· Ἀχιὼρ δὲ ὁ ἡγούμενος τῶν υἱῶν Ἀμμὼν συνεβούλευσε τῷ Ὀλοφέρνῃ μὴ πολεμεῖν τῷ ἔθνει τῶν Ἑβραίων, διὰ τὸ ὑπερασπίζειν αὐτῶν τὸν Θεόν. Καὶ ὀργισθεὶς ὁ Ὀλοφέρνης ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Βετυλούαν, ἀπειλήσας ἀναιρήσειν αὐτὸν, εἰ περιγένοιτο τῶν Ἑβραίων. Ὁ μὲν οὖν Ἀχιὼρ ἦν ἐν τῇ Βετυλούᾳ ἀναπαυόμενος· ὁ δὲ Ὀλοφέρνης ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, προκαταλαβὼν τὰ ὕδατα. Ἤδη δὲ τοῦ λαοῦ ἐκλυθέντος διὰ τὸ δίψος, καὶ μελλόντων ἐκδοῦναι τὴν πόλιν τῶν ἀρχόντων, ἡ Ἰουδὶθ, ἀποβαλοῦσα τὰ τῆς χηρεύσεως ἱμάτια (ἐπένθει γὰρ τὸν ἄνδρα, καὶ δι' ὅλου ἔμενεν νηστεύουσα), ἐκόσμησεν ἑαυτὴν ὡς νύμφην· καὶ πολλὰ παρακαλέσασα τοὺς ἄρχοντας, ὥστε μὴ ἐκδοῦναι τὴν πόλιν ἄχρις ἡμερῶν ε', ἐξῆλθεν αὐτὴ πρὸς τὸν Ὀλοφέρνην, καὶ τῇ σοφίᾳ αὐτῆς ἀπατήσασα αὐτὸν, τῇ

A alter rex vocaretur. Rex igitur Mardochæum illo honore celebrari, et Aman ante illum procedere jussit. Esther vero opportunitatem nacta pro Judæis oravit. Deinde cum rex mœrore affectus, propter indignum contra Judæos edictum, et adversus Aman ira commotus esset, ipse Aman, rege absente, reginæ supplicavit, ad genua illius procumbens atque adorans. Rex cum regressus videret Aman genua reginæ contingere, suspicatus quod turpitudinis causa id faceret, jussit Aman in ligno, quod Mardochæo paraverat, suspendi: scripsit autem ut Judæi **130** quidem omnes incolumitate fruerentur, hostes vero eorum ab ipsis interimerentur. Numerus autem eorum, qui a Judæis occisi sunt, fuit quindecim millium: ideoque festi illis B fuere dies quartus decimus, et quintus decimus mensis duodecimi, qui vocatur Ader. Dicitur autem illa dies ipsorum lingua Phrure (20). Quapropter et Judæi in illa Aman comburunt, et festum diem agunt salutis ipsorum memorialem.

Liber Judith.

43. Hoc nomine vocatur iste liber, quia historiam Judith continet, quomodo scilicet Deus filios Israel ab Holopherne impugnatos et obsessos, ejus opera liberaverit, Holophernemque percusserit. Est autem historia talis. Nabuchodonosor Assyriorum rex, cum bellum gereret adversus Arphaxad regem C Medorum, ab omnibus gentibus ad Ægyptum usque auxilia petierat. Cum vero nemo auxilium misisset, sed renuissent omnes, posteaquam victoriam esset assecutus, et Arphaxad bello superasset, bellum intulit iis, qui nihil auxilii miserant, misitque Holophernem adversum eos cum magno exercitu. Hic alias quidem gentes omnes bello cepit, et idola ipsarum confregit. Israelitæ vero sese communierunt, nec Holopherni obsecuti, neque minis illius perterriti sunt. Scripsit itaque sacerdos Joakim civibus Bethulyæ, ut viam Holopherni obstruerent, isthac enim iter facturus erat. Illi autem viam obstruxerunt. Holophernes igitur aciem instruxit ad pugnam. Achior vero princeps Ammonitarum consilium dedit Holopherni, ne genti Hebræorum bel- D lum inferret, quod illi a Deo protegerentur. Ille indignatus misit eum Bethuliam, interitum illi comminatus, si quando Hebræos vinceret. Achior itaque Bethulyæ quiescebat: Holophernes vero civitatem obsidebat, et jam aquas illius occupaverat. Cum siti jam periclitaretur populus, et principes civitatem tradituri essent, Judith, depositis viduitatis vestibus (maritum enim mortuum lugebat, et quotidie jejunabat), seipsam instar sponsæ ornavit, et multis adhortata primores civitatis, ne civitatem, adusque quinque dies hosti traderent, ad Holophernem egressa est, et cum sua illum sapientia decepisset, tertia post die, ignorantibus hoc illius mi-

(20) In festo Phurim Aman comburitur a Judæis. Vide in Cod. Theodosiano leg. 18, de Judæis.

litibus, eum capite truncavit. Quo facto fugerunt Assyrii : Israelitæ vero undequaque concurrentes Assyrios trucidarunt. Atque ita liberati sunt, hostiumque spoliis direptis, Judith quæcunque Holophernis fuerant tradiderunt. Ipsa vero Judith Jerosolymam profecta omnia obtulit Domino, indeque domum reversa, idem pietatis exercitium retinuit, et ad mortem usque vidua permansit : nemo enim illi nuptias persuadere potuit. Mortua est autem, postquam in viduitate honeste vixisset, ætatis anno centesimo quinto.

Liber Tobit.

44. Hoc nomine vocatur hic liber, quia historiam Tobit continet. Erat autem hic de tribu Nephthalim, in captivitatemque adductus degebat in civitate Ninive, misericors et religiosus. Etenim cum in captivitate esset, communem panem ex gentibus non comedit, sed seipsum custodivit. Erat autem annonæ præfectus apud regem Enemesarum, et deposuit apud Gamaelum in Media decem talenta. Isti Tobiæ studium erat sepeliendi mortuos ex Judæis. Hujus gratia delatus ad regem Achirelem, fuga sibi consulit. Regressusque e fuga, cum mortuum aliquem sepelisset, extra muros obdormivit, et cum pro more suo apertos haberet inter dormiendum oculos, albuginem illis contraxit, nec ultra videbat. **131** Erat autem Ecbatanis filia Raguelis cognati ipsius, nomine Sara. Hanc dæmon Asmodæus non permittebat ut quisquam uxorem haberet. Occiderat enim jam septem, qui illam sponsam acceperant. Propter hanc causam cum vehementer contristata esset, oravit, misitque illi Deus auxiliatorem Raphaelem archangelum. Tobit igitur cum filio suo Tobiæ mandasset, ne sibi aliunde uxorem, quam ex tribu et cognatione sua sumeret, decem illi talentorum chirographum dedit, præcepitque, ut abiret, et peteret ea. Filius autem, cum nec viam nosset, nec hominem ad quem erat proficiscendum, egressus est ut viæ sibi socium quæreret, et Dei providentia incidit in Raphaelem, qui hominis instar foris stabat, pretioque illum conduxit, eo quod se viæ hujus gnarum esse diceret. Comitatus itaque illum est Angelus in specie hominis, qui Azarias diceretur. Cum autem ad Tigridem usque fluvium pervenissent, volebat Tobias in illo lavandi gratia descendere, et mox piscis quidam ingens insiluit in puerum. Angelus vero jussit illi, ut piscem hunc apprehenderet et in frusta secaret, et illius hepar, cor et bilem desumeret et servaret. Rogante postea puero, in quem illa usum forent; respondit : Hepar et cor incensa dæmonem fugabunt : bilis vero oculorum albuginem repurgabit. Hujus ope et consilio Tobias filiam Raguelis Saram uxorem duxit, cum illo suffitu dæmonem fugasset, qui in superioribus Ægypti partibus ab Angelo ligatus est. Dum autem cum uxore maneret Tobias, Azariam tanquam hominem in Mediam misit : cumque per illum decem talenta recepisset, ad patrem una cum illo et uxore sua reversus est. Reversus

A τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν, ἀγνοούντων τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ. Καὶ οὕτω λοιπὸν οἱ μὲν Ἀσσύριοι ἔφυγον, οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ πανταχόθεν συνδραμόντες, κατέκοψαν τοὺς Ἀσσυρίους. Οὕτω δὲ σωθέντες, καὶ σκυλεύσαντες τοὺς πολεμίους, δεδώκασι τῇ Ἰουδὶθ πάντα τὰ τοῦ Ὁλοφέρνου. Αὐτὴ δὲ ἡ Ἰουδὶθ, ἀπελθοῦσα εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἀνέθηκε πάντα τῷ Κυρίῳ, καὶ ὑποστρέψασα εἰς τὸν οἶκον ἑαυτῆς, τὴν αὐτὴν εἶχεν ἄσκησιν, καὶ διέμεινεν ἕως θανάτου χήρα, μηδενὸς αὐτὴν ἰσχύσαντος πεῖσαι εἰς γάμον, καὶ ἀπέθανε, ζήσασα καλῶς ἐν τῇ χηρείᾳ, ἐτῶν ρε'.

Βιβλίον Τωβίτ.

44. Ὀνομάζεται οὕτως τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ τοῦ Τωβὶτ ἱστορίαν περιέχει. Ἦν δὲ οὗτος ἀπὸ μὲν φυλῆς Νεφθαλείμ· γέγονε δὲ ἐν τῇ
B αἰχμαλωσίᾳ, καὶ ἦν ἐν τῇ Νινευΐ, ἐλεήμων καὶ θεοσεβής. Καὶ γὰρ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γενόμενος, οὐκ ἤσθιε κοινὸν ἄρτον ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ ἑαυτὸν συνετήρει. Ἦν δὲ καὶ προαγοραστὴς τοῦ βασιλέως Ἐνεμεσάρου, καὶ παρέθετο ἐν τῇ Μηδίᾳ Γαμαήλῳ τάλαντα δέκα. Οὗτος ὁ Τωβὶτ σπουδὴν εἶχε θάπτειν τοὺς ἀποθνήσκοντας τῶν Ἰουδαίων. Διαβληθεὶς δὲ τῷ βασιλεῖ Ἀχιρὴλ, ἔφυγε, καὶ ἐπανελθὼν καὶ θάψας τινὰ τῶν ἀποθανόντων, ἐκοιμήθη ἔξω τοῦ τείχους, καὶ, ὡς εἴωθεν, ἐν τῷ κοιμᾶσθαι ἀνεῳγμένους ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, λευκώματα ἔσχε, καὶ οὐκ ἔτι ἔβλεπεν. Ἦν δὲ καὶ ἐν Ἐκβατάνοις θυγάτηρ τοῦ Ραγουὴλ συγγενοῦς αὐτοῦ, Σάῤῥα ὀνόματι. Ταύτην γαμηθῆναι οὐκ ἐπέτρεπεν ὁ δαίμων ὁ Ἀσμοδαῖος.
C Ἑπτὰ γοῦν ἑξῆς λαβόντας αὐτὴν ἀπέκτεινε· καὶ πάνυ λυπηθεῖσα ἡ παῖς, ηὔξατο, καὶ ἀπέστειλεν αὐτῇ βοηθὸν ὁ Θεὸς, τὸν ἀρχάγγελον Ῥαφαήλ. Ὁ τοίνυν Τωβὶτ, παραγγείλας τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωβίᾳ, μὴ λαβεῖν ἀλλαχόθεν γυναῖκα εἰ μὴ ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ γένους, δίδωσιν αὐτῷ τὸ χειρόγραφον τῶν δέκα ταλάντων, καὶ ἐντέλλεται αὐτῷ ἀπελθεῖν καὶ ἀπαιτῆσαι. Ἀγνοῶν δὲ ὁ παῖς τὴν ὁδὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἐξέρχεται ζητῆσαι συνοδοιπόρον, καὶ Θεοῦ προνοίᾳ εὑρίσκει τὸν Ῥαφαὴλ, ὡς ἄνθρωπον ἑστῶτα ἔξω, καὶ μισθοῦται αὐτὸν λέγοντα εἰδέναι τὴν ὁδόν. Καὶ συνοδεύει αὐτῷ ὁ ἄγγελος, ὡς ἄνθρωπος, λεγόμενος Ἀζαρίας. Ἐλθόντων δὲ αὐτῶν εἰς τὸν Τίγριν ποταμὸν, ἠθέλησεν ὁ παῖς εἰς αὐτὸν καταβῆναι καὶ λούσασθαι, καὶ εὐθὺς ἰχθὺς ἐπεπήδησε τῷ παιδαρίῳ μέ-
D γας. Ὁ δὲ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ ἐπιλαβέσθαι τοῦ ἰχθύος, καὶ τεμεῖν αὐτὸν, καὶ λαβεῖν τὸ ἧπαρ, καὶ τὴν καρδίαν, καὶ τὴν χολὴν, καὶ ταῦτα τηρεῖν. Εἶτα πυνθανομένου τοῦ παιδὸς, Εἰς τί χρήσιμα ταῦτα; ἐκεῖνος ἔφη· Τὸ ἧπαρ καὶ ἡ καρδία, θυμιώμενα, διώξει τὸν δαίμονα· ἡ δὲ χολὴ καθαρίσει τὰ λευκώματα. Ὁ μὲν οὖν παῖς [τούτου] συμβουλίᾳ καὶ συνεργίᾳ λαμβάνει τὴν τοῦ Ῥαγουὴλ θυγατέρα τὴν Σάῤῥαν γυναῖκα, διωχθέντος τοῦ δαιμονίου ἐν τῷ θυμιάματι τούτῳ, καὶ δεθέντος εἰς τὰ ἀνώτερα μέρη Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Μείνας δὲ μετὰ τῆς γυναικὸς ὁ Τωβίας, ἀποστέλλει τὸν Ἀζαρίαν, ὡς ἄνθρωπον ὄντα, εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ ἀπαιτήσας ἐκεῖνος τὰ δέκα τάλαντα, ὑποστρέφει μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν πατέρα. Ὑποστρέψας δὲ ὁ παῖς, ἐγχρίει

τῇ χολῇ τοῦ ἰχθύος τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ πατρὸς, καὶ A ἀποπίπτουσιν αἱ λεπίδες, καὶ εὐθὺς ἔβλεψεν. Ὅτε μὲν οὖν ἐτυφλώθη ὁ Τωβὶτ, ἦν ἐτῶν νη'· ὅτε δὲ ἀνέβλεψεν ἦν ἐτῶν ξϛ'. Καὶ λοιπὸν βλέψαντος αὐτοῦ, ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν ὁ ἄγγελος, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἦν, ἀλλὰ παρὰ τὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεστάλη εἰς βοήθειαν αὐτῶν τε καὶ τῆς Σάῤῥας. Γηράσας δὲ ὁ Τωβὶτ, παρήγγειλε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωβίᾳ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Μηδίαν, διὰ τὴν ἐσομένην καταστροφὴν τῆς Νινευῒ κατὰ τὸ ῥῆμα Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Καὶ ἐκλιπὼν, ἀπέθανεν ἐτῶν ρνη'. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Τωβίας ἀπελθὼν εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ θάψας τοὺς πενθεροὺς ἑαυτοῦ, καὶ ἀκούσας περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Νινευῒ, ἀπέθανεν ἐτῶν ρζ'.

Βίβλιον Σοφίας Σολομῶντος. B

45. Σοφία Σολομῶντος καλεῖται τὸ βιβλίον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο, φασὶ, Σολομών ἐστιν ὁ γράψας. Ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ διδασκαλία δικαιοσύνης, καὶ τὸ γνωρίζειν τούς τε φαύλους ἄνδρας καὶ τοὺς σπουδαίους, καὶ προφητεία περὶ Χριστοῦ· καὶ ὅτι πολλῷ πόνῳ καὶ πόθῳ κατορθοῦται σοφία· ἔτι δὲ καὶ φυσιολογία μερική· καὶ κατὰ εἰδώλων, καὶ τῶν αὐτὰ γλυφόντων, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐλπιζόντων, καὶ λατρευόντων, καὶ ὕμνος σὺν ἐξομολογήσει τῶν γεγενημένων τοῖς Ἰσραηλίταις θαυμασίων ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ μὲν οὖν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τοιοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· ἡ δὲ ἀνακεφαλαίωσίς ἐστιν ἐν τούτοις. Ἐν προοιμίοις μὲν προτροπὴ δικαίου εἰς θεοσέβειαν, καὶ ἔλεγχος ἀσεβοῦς βλασφήμου. « Μὴ ζήλου γὰρ, φησὶ, τοὺς ἀντιχρίστους, οἵτινές εἰσι C θάνατος· » πόθεν οἱ ἀσεβεῖς περὶ τῷ σταυρῶσαι τὸν Κύριον τῆς δόξης ἦλθον, τὸν αἰῶνα τοῦτον προκρίναντες· ὅτι καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐδίωξαν καὶ ἀπέκτειναν· ὅτι τινὲς ἔσονται οἱ ἐξουθενοῦντες τὸν νόμον τοῦ Κυρίου, καί τινες οἱ ὑποταγέντες αὐτῷ· ὅτι οὐδὲ πλήθους ἀσεβούντων εἰς Χριστὸν φείσεται ὁ Θεός. Ἑνὸς γὰρ δικαίου πιστεύοντος Χριστῷ μέλει τῷ Θεῷ, κἂν νέος ἀποθάνῃ. « Γῆρας γὰρ τίμιον οὐ τὸ πολυχρόνιον. » Εἰ καὶ ἀσεβὴς τὴν τελευτὴν τοῦ πιστεύοντος Χριστῷ ἐξουθένωσεν, ἀλλ' ἐκλέγονται ἀπὸ Χριστοῦ. Οἱ ἀσεβεῖς ἀτίμῳ πτώματι παραδοθήσονται, καὶ μεγάλῃ κρίσει καταβληθήσονται οἱ διῶκται τῶν τοῦ Χριστοῦ δούλων ἐν τῇ κρίσει, ἰδόντες τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ αὐτῶν, καὶ ἑαυτοὺς εἰς κόλασιν. Ὅτι πλοῦτος μετὰ ἀλαζονείας συμβέβληται ἡμῖν. D Τίς ὀργὴ τῶν ἀσεβούντων εἰς Χριστόν. Προτροπὴ τοῖς ἄρχουσι τοῦ Ἰσραὴλ, ὥστε πιστεύειν Χριστῷ, μᾶλλον δὲ παράθεσις τοῖς ἄρχουσι τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, πῶς ἄρχειν δεῖ ἀποστραφέντος ἐκείνου. Τίς ἡ σοφία, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Καὶ πῶς ὁ Λόγος σὰρξ γέγονε, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ὅτι κἀγὼ ὁμοιοπαθὴς ὑμῖν, ὢν ἄνθρωπος, ἐκ κελεύσεως Θεοῦ πεπαίδευμαι. Περὶ Χριστοῦ, τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ. Ὅτι πάντων τὴν γνῶσιν ἐξ αὐτῆς ἔσχον. Ἐν γὰρ χειρὶ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ λόγοι ἡμῶν. Τίς ἡ σοφία, καὶ πῶς εἰς ἀνθρώπους ἦλθε· μία γὰρ οὖσα πάντα δύναται, καὶ μένουσα ἐν αὐτῇ, τὰ πάντα καινίζει. « Τὴν

vero puer, oculos patris felle piscis obliniit, quo facto, deciderunt ab illis squamæ, et mox visum recepit senex. Tobit porro cum excæcatus est, annorum erat LVIII; cum vero visum reciperet LXVI. Tum demum cum Tobit videret, Angelus sese manifestavit, quod non homo esset, sed a Deo missus, ut ipsis et Saræ opem ferret. Ubi vero senex factus esset Tobit, filio suo Tobiæ mandavit, ut in Mediam abiret, quod futurum esset ut Ninive secundum verbum Jonæ Prophetæ subverteretur. Et deficiens mortuus est annorum CLVIII. Filius vero ejus Tobias in Mediam migravit, ubi tandem sepultis socero ac socru, et de Ninive subversione percepta fama, mortuus est annorum CVII.

Liber Sapientiæ Salomonis.

45. Sapientia Salomonis vocatur hic liber. Nam et hunc a Salomone scriptum esse dicunt. Continet autem et doctrinam justitiæ, et qua ratione cognoscendi sunt cum improbi, tum probi viri : ad hæc et prophetiam de Christo. Docet etiam quomodo multo opus sit labore et desiderio ad comparandam sapientiam. Habetur quoque hic de nonnullis naturæ partibus disputatio. Item contra idola et illorum sculptores, contra eos, qui spem in illis ponunt, et ea adorant ac colunt. Præterea et hymnus adjuncta confessione mirabilium operationum, quæ Israelitis coram ipsorum inimicis a Deo factæ sunt. Igitur ipsa quidem libri hujus complexio hunc in modum habet : recapitulatio vero in istis est. In prooemiis adhortatio justi est ad cultum Dei, et reprehensio impii blasphemi. « Ne æmuleris, » inquit, « Antichristos, qui sunt ipsa mors. » Unde factum sit, quod impii eo devenerint, ut Dominum gloriæ crucifigerent, dum præsens sæculum illi anteferrent; quod ipsi Apostolos persecuti sint et occiderint; quod futuri sint quidam, qui legem Domini contemnant, quidam vero alii, qui illi sint obtemperaturi; et quod Deus ne multitudini quidem eorum, qui impie in Christum agunt, sit parsurus. Etenim unius justi, Christo credentis, cura est **132** Deo, etiamsi in adolescentia moriatur. « Senectus quippe venerabilis est, non diuturna [30]. » Et si impius mortem ejus, qui Christo credit, contemnit, a Christo tamen tales eliguntur. Impii ignominiosæ ruinæ tradentur, et grandi condemnatione prosternentur in judicii die, qui servos Christi persequuntur, videntes gloriam Christi et suorum, se vero ad supplicium rapi. Quod divitiæ nobis cum arrogantia contingant. Quæ sit ira Dei super eos, qui impie in Christum delinquunt. Adhortatio ad principes Israelis, ut Christo credant, imo potius denuntiatio principibus catholicæ Ecclesiæ, quomodo regere debeant post illius abscessum. Quæ sit sapientia, nempe Filius Dei? Et quomodo Verbum sit caro factum, inque nobis habitaverit. Quoniam et ego, inquit, eadem vobiscum passus sum, homo exsistens, et jussu Dei disciplinæ subditus. De Chri-

[30] Sap. IV, 8.

sto sapientiam Dei habente. Omnium, inquit, ex illa cognitionem habeo. In manu enim illius et nos sumus et sermones nostri. Quæ sit sapientia, et quomodo illa ad homines venerit. Cum enim unica sit, omnia potest, et cum in se ipsa maneat, omnia tamen innovat. « Quoniam, » inquit, « ab adolescentia sapientiam adamavi, omnia bona ex illa accepi [21], » carnalia et spiritualia. Cognita enim magnitudine sapientiæ, postulavi a Domino, ut daretur mihi Spiritus sanctus, qui me de illa illuminaret, et missus est, ut mecum laboraret. Cogitationes namque mortalium timidæ sunt. De operibus sapientiæ. Quomodo primum hominem custodiverit, e quantis malis Deus credentes sibi servet, et quanta illis bona præstet, ut videre et in Noe Abraham, Lot, Jacob, Joseph, Israelitis, quos e manu Ægyptiorum per Moysem liberavit, et aqua ex prærupta petra potavit. Quomodo septem gentibus vespas miserit. Et lenitate usus etiam illis postea pœnitentiæ locum dederit, per ista populum instruens, ut benignus esset et humanus. Contra elementorum, ranarum, sciniphorum, murium, locustarum, vesparum, serpentum, imaginum ex auro, argento, lapidibus, aut ligno fabricatarum, adoratores. Quod per lignum salus sit credentibus. De sculptoribus vel pictoribus idolorum, deque omnibus idololatriæ malis. De impia religione, et quot illi insint mala. De figulo et fictilibus idolis. De omnibus idolis, quæ a gentibus coluntur, inimicissimarum bestiarum, serpentum, catorum et similium. Quod Israeli Deus beneficium contulerit, pro ranis coturnices mittens. Quod contra morsum serpentum, per æneum serpentem in cruce suspensum salus populo facta sit, inimici vero ipsorum per locustas et mures occisi. Quod populum angelorum cibo aluerit, quamcunque voluptatem habente, et ad quemcunque gustum apposito. Quod grandinem cum igne ad corrumpendas fruges in Ægyptios miserit. Quod palpabiles tenebras in Ægyptios demiserit, et quæ in ea re inerant mala : sanctis vero suis lucem in Ægypto, et columnam ignis in solitudine, et quod propter occisos Israelitarum infantes, Ægyptiorum primogenitos mors, et submersio (ipsos Ægyptios) sustulerit : et pro morte primogenitorum, salus Israeli per sanguinem agni concessa sit. Et pro morte justorum in solitudine, Aaron Dominum precibus et incenso placarit : pro morte vero Ægyptiorum in mari Rubro, fuerit ira Dei absque misericordia, et iter populi insolens. Quod propter inhumanitatem erga advenas mala ista passi sint Ægyptii, quemadmodum et Sodomitæ. Quod elementa divino Christi judicio subsint, ad illius imperium pro arbitrio parata, sicut chordæ citharæ citharam pulsanti. In his comprehenditur omnis virtus Sapientiæ Salomonis, quam Panareton vocant.

A σοφίαν, » φησὶν, « ἐκ νεότητος φιλήσας, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐξ αὐτῆς ἔσχον, » σαρκικὰ καὶ πνευματικά. Ὅτι, τὸ μέγεθος τῆς σοφίας ἐγνωκὼς, ἐνέτυχον τῷ Κυρίῳ, ὥστε μοι δοθῆναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ φωτίζον με περὶ αὐτῆς, καὶ ἐπέμφθη, ἵνα συγκοπιάσῃ μοι. Λογισμοὶ γὰρ θνητῶν δειλοί. Περὶ τῶν ἔργων τῆς σοφίας. Πῶς τὸν πρωτόπλαστον διεφύλαξεν, ἐξ ὅσων κακῶν σώζει τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ ὁ Θεὸς, καὶ ὅσα ἀγαθὰ παρέχει· οἷον τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραὰμ, τὸν Λὼθ, τὸν Ἰακὼβ, τὸν Ἰωσὴφ, τοὺς Ἰσραηλίτας, οὓς ἐκ χειρὸς τῶν Αἰγυπτίων ἐῤῥύσατο διὰ Μωϋσέως, καὶ ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ἐδόθη αὐτοῖς ὕδωρ. Ὡς τοῖς ζʹ ἔθνεσιν ἀπέστειλε σφῆκας. Μακροθυμίᾳ δὲ χρώμενος, καὶ τούτοις ἐδίδου τόπον μετανοίας, παιδεύων διὰ τούτων τὸν λαὸν εἶναι φιλάνθρωπον. Κατὰ B στοιχειολατρῶν, βατράχων, σκνιφῶν, μυῶν, ἀκρίδων, σφηκῶν, ὄφεων. Κατὰ εἰδωλολατρῶν, ἐκ χρυσῶν, καὶ ἀργύρων, ἢ λίθων, ἢ ξυλίνων εἰδώλων κατεσκευασμένων. Ὅτι ἔστι καὶ σωτηρία διὰ ξύλου τοῖς πιστεύουσι. Τὰ περὶ τῶν εἰδωλοποιῶν ἢ ζωγραφούντων εἴδωλα. Περὶ πάντων τῶν κακῶν τῶν ἐν εἰδωλολατρείᾳ. Περὶ ἀσεβοῦς θρησκείας, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ κακά. Περὶ τοῦ κεραμέως, καὶ τῶν κεραμικῶν εἰδώλων τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας. Περὶ τῶν ἐχθίστων ζώων, ὄφεων, αἰλούρων, καὶ τῶν ὁμοίων. Ὅτι εὐηργέτησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ ἀντὶ βατράχων ὀρτυγομήτραν. Ὅτι καὶ ἐπὶ δήγματος ὄφεων σωτηρία τοῦ λαοῦ δι' ὄφεως χαλκοῦ ἐσταυρωμένου· τοὺς δὲ ἐχθροὺς αὐτῶν δι' ἀκρίδων καὶ μυῶν ἀπέκτεινεν. Ὅτι ἀγγέλων τροφὴν ἐψώμισε τὸν λαὸν πρὸς πᾶσαν C ἡδονὴν ἰσχύουσαν, καὶ πρὸς πᾶσαν ἁρμονίας γεῦσιν. Ὅτι χάλαζαν Αἰγυπτίοις μετὰ πυρὸς ἔπεμψε πρὸς διαφθορὰν γεννημάτων. Ὅτι τοῖς Αἰγυπτίοις ἔπεμψε ψηλαφητὸν σκότος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κακά· τοῖς δὲ ὁσίοις αὐτοῦ φῶς ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ στῦλον πυρός. Καὶ ἀντὶ μὲν θανάτου νηπίων Ἰσραὴλ τῶν Αἰγυπτίων πρωτοτόκων θάνατος καὶ καταποντισμός· ἀντὶ δὲ θανάτου πρωτοτόκων, σωτηρία Ἰσραὴλ δι' αἵματος προβάτου. Καὶ ἐπὶ μὲν θανάτῳ δικαίων ἐν ἐρήμῳ Ἀαρὼν ἐξιλάσατο, Κυρίῳ προσευξάμενος, καὶ θυμιάσας· ἐπὶ δὲ θανάτῳ Αἰγυπτίων ἐν Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ ἀνελεήμων θυμός· τοῦ δὲ λαοῦ παράδοξος ὁδοιπορία. Ὅτι διὰ μισοξενίαν ἔπαθον ταῦτα οἱ Αἰγύπτιοι, ὡς καὶ οἱ Σοδομῖται. Ὅτι τὰ στοιχεῖα ὑπόκειται τῇ θείᾳ κρίσει Χριστοῦ, πρὸς ὃ βούλεται D ῥυθμιζόμενα, ὡς χορδαὶ κιθάρας τῷ κιθαρίζοντι· ἐν οἷς καὶ ἡ πᾶσα δύναμις τῆς Σοφίας Σολομῶντος τῆς λεγομένης (21) Παναρέτου.

133 *Liber Sapientiæ Jesu filii Sirach.*

46. Hic Jesus filius quidem fuit Sirach : nepos

Βιβλίον Σοφίας Ἰησοῦ υἱοῦ Σηράχ.

46. Ἰησοῦς οὗτος Σηρὰχ μὲν ἦν υἱὸς, ἔγγονος δὲ

[21] Sap. VII, 11.

(21) *Παναρέτου.* Sic item vocatur hic liber ab Epiph. *De mensuris*, p. 162, et ab aliis. At Clemens Rom. epist. 1 ad Cor., et Clemens Alex. et alii, πανάρετον σοφίαν vocant librum Proverbiorum. Alii ita vocant Sapientiam Siracidis, et quidem vulgatius.

Ἰησοῦ ὁμωνύμως αὐτῷ. Οὗτος οὖν ἐν χρόνοις γέγονε κάτω μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἀνάκλησιν, καὶ μετὰ τοὺς προφήτας ἅπαντας. Ὁ οὖν πάππος αὐτοῦ Ἰησοῦς, καθὰ αὐτὸς μαρτυρεῖ, φιλόπονός τε γέγονεν ὁ ἀνὴρ καὶ φρονιμώτατος, ὃς οὐ μόνον τὰ ἑτέρων τῶν πρὸ αὐτοῦ συνετῶν ἀνδρῶν ἀποφθέγματα συνήγαγεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἴδιά τινα ἀπεφθέγξατο, πολλῆς σοφίας καὶ συνέσεως γέμοντα. Ἐπεὶ οὖν τὴν βίβλον ταύτην ὁ α' Ἰησοῦς (22) καταλιπὼν ἐξ ἀνθρώπων ᾤχετο, Σιρὰχ ὁ υἱὸς μετ' αὐτὸν λαβὼν, πάλιν τῷ οἰκείῳ παιδὶ κατέλιπεν Ἰησοῦ. Ὃς δὴ ταύτης λαβόμενος, εἰς ἓν ἅπασαν ἐναρμόνιον σύνταγμα ποιησάμενος, Σοφίαν ἐπί τε τῷ αὐτοῦ, καὶ τῷ τοῦ Πατρὸς, καὶ τῷ τοῦ πάππου ὀνόματι ἐπικέκληκεν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ τῆς σοφίας ὀνόματος ἀγαπητῶς μᾶλλον ἔχειν τὸν ἀκροατὴν πρὸς τὴν αὐτὴν τῆς βίβλου μελέτην ἐπισπώμενος. Λόγους οὖν φρονήσεως, αἰνίγματά τε καὶ παραβολὰς περιέχει, καὶ μερικάς τινας παλαιὰς θεοφιλεῖς ἱστορίας, περί τε ἀνδρῶν εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ, καὶ εὐχὴν καὶ ὕμνον αὐτῶν. Ἔτι δὲ ὧν ὁ Θεὸς εὐεργεσιῶν ἠξίωσε τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ὧν ἔπλησε κακῶν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Ὀπαδὸς τοίνυν τοῦ Σολομῶντος οὗτος ὁ Ἰησοῦς γεγονὼς, οὐδὲν ἧττον ἐκείνου περὶ τὴν σοφίαν καὶ παιδείαν ἠρίστευσε, πολυμαθὴς ἀληθῶς καὶ ὢν καὶ καλούμενος. Ἀλλὰ περιοχὴν μὲν, ὡς ἄν τις εἴποι, ταύτην ἔχει τὸ βιβλίον. Τὴν δὲ ἀνακεφαλαίωσιν ἰστέον οὕτως. Ἐν προοιμίοις μὲν περὶ πάσης σοφίας Κυρίου διηγεῖται· ἔπειτα περὶ θυμοῦ, καὶ φόβου, καὶ ἀφοβίας· περὶ ἐπιστήμης σοφίας· περὶ θεοφοβίας, περὶ τοῦ δεῖν χωρὶς ὑποκρίσεως προσιέναι Θεῷ· περὶ πειρασμῶν καὶ ὑπομονῆς· περὶ δειλίας καὶ ἐκλύσεως· περὶ ἀγάπης Κυρίου· περὶ τιμῆς τῆς εἰς τοὺς γονεῖς· περὶ πρᾳότητος καὶ ἐπιεικείας ταπεινοῦ· περὶ προπετοῦς καὶ ἀνυποτάκτου ζητήσεως τῶν μὴ προστεταγμένων· περὶ σκληροκαρδίου καὶ ὑπερηφάνου, περὶ συνετοῦ καὶ εὐμαθοῦς (23), καὶ ἐλεήμονος καὶ ὀρφανῶν προστάτου· πρὸς φίλον ὑποτακτικὸν καὶ ἐπιεικῆ· περὶ ἀνυψώσεως υἱῶν τῆς σοφίας· περὶ ἀνυποταξίας πονηρῶν· καὶ περὶ αἰσχύνης βλαβερᾶς καὶ ἐπωφελοῦς· μὴ πρὸ τῶν ἔργων τοὺς λόγους, μηδὲ ἐθελοδιδάσκαλος γίνου. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δεδέσθαι πόθῳ χρημάτων, μηδὲ οἴεσθαι ἀτιμωρητὶ ἁμαρτάνειν, κἂν παραυτίκα μὴ δῶμεν τὴν τιμωρίαν· μακρόθυμος γάρ ἐστιν ὁ Θεός· δεῖν τε ἐξιλάσκεσθαι αὐτὸν, καὶ μὴ πορευθῆναι ἐν ἐπιθυμίᾳ καρδίας. Περὶ τοῦ μὴ περιφέρεσθαι παντὶ ἀνέμῳ, καὶ περὶ φλυαρίας καὶ ὑπερηφανίας· περὶ φιληδόνου· δοκιμασία πιστοῦ καὶ ἀπίστου· περὶ παιδείας Κυρίου, ὅτι ἀπὸ νεότητος ἕως γήρως ἐπιθυμεῖν αὐτὴν δεῖ· περὶ ἀκροάσεως ἀνωφελοῦς· περὶ τοῦ μὴ προδιδόναι φίλον, μηδὲ ἀστοχεῖν γυναικὸς σοφῆς· περὶ οἰκετῶν, περὶ κτημάτων· περὶ τέκνων· περὶ γυναικῶν· περὶ τοῦ μὴ κακοποιεῖν, ἢ φιλαρχεῖν, ἢ καταφρονεῖν ἁμαρτάνειν. Περὶ τοῦ μὴ ψεύδεσθαι ἀδελφῷ, μηδὲ φλυαρεῖν ἐπὶ πρεσβυτέρων, μηδὲ δευτερῶσαι λόγον· περὶ δόξης πα-

(22) Editi, υἱός, male. Musculus legerat, Ἰησοῦς.
(23) Sic Commel.

A autem Jesu sibi cognominis. Hic itaque in temporibus vixit quæ subsecuta sunt captivitatem, redditum et prophetas omnes. Avus ergo bujus Jesus, quemadmodum et ipse testatur, vir fuit industrius et prudentissimus, et non solum superiorum ante se sapientum apophthegmata collegit, sed et propria quædam de suo adjecit, multa sapientia et prudentia referta. Cum igitur hunc librum prior Jesus e vivis discedens post se reliquisset, Sirach filius ejus acceptum, Jesu filio suo reliquit. Is postea scripta illa in unum eumque per omnia continuum ordinem digesta, sub suo patris et avi nomine Sapientiam vocavit, ut ipso Sapientiæ nomine auditorem alliceret, et ad meditationem libri hujus amanter suscipiendam provocaret. Continet autem B hic liber sermones prudentiæ, ænigmata et parabolas, ad hæc et pias quasdam veterum historias de viris Deo acceptis, et simul illorum preces et hymnum. Præterea de beneficiis, quibus populum suum Deus dignatus est, et de malis, quibus hostes ipsorum affecit. Hic itaque Jesus, cum esset Salomonis sectator, haud minus illo in illustranda sapientia et pietatis disciplina strenuum se gessit, vere multiscius exsistens et ita dictus. Hanc quidem complexionem, ut ita dicam, habet iste liber : recapitulatio vero ad hunc modum cognoscenda est. In prooemio de omni Sapientia Domini disserit ; deinde de ira, de metu (24), deque animo imperterrito; de scientia sapientiæ : de timore Dei, quod C oporteat absque hypocrisi accedere ad Deum; de tentationibus et patientia ; de timiditate et animo dejecto ; de dilectione Domini ; de honorandis parentibus ; de mansuetudine et æquitate animi humilis ; de proterva et temeraria perquisitione rerum, quæ præceptæ non sunt ; de præfracto ac superbo ; de intelligente et docto; de misericorde et pupillorum patrono, ad amicum obtemperantem et modestum ; de exaltatione filiorum sapientiæ ; de contumacia improborum ; de pudore tam noxio, quam utili ; de eo quod verba non debeant operibus præponi, nec quisquam debeat sua sponte docendi officium usurpare. Quod nemo debeat desiderio pecuniarum irretiri, nec putare quod impune delinquat, etiamsi non statim pœnas damus. Est enim D Deus longanimis ; quod curandum nobis, ut placetur, ne in concupiscentia cordis progrediamur. Quod non debeamus quovis vento circumferri ; de nugacitate et arrogantia ; de voluptuario ; probatio fidi et infidi ; de disciplina Domini, quod illa ab adolescentia ad senectutem usque desideranda sit ; de auditu inutili, quod amicus prodi non debeat, neque declinandum sit a muliere sapiente ; de domesticis, de possessionibus, de liberis, de uxoribus. Quod nemini malum facere debeamus, nec dominatum ambire, neque contemnere si peccemus. Quod nec debemus mentiri fratri, neque nu-

(24) Musculus babet, *Deinde de timore Domini, de ira, de metu*, etc.

gari coram senioribus, nec iterare sermonem; de gloria patris et matris; de reverentia ac metu Dei; de honorandis sacerdotibus, et de curandis afflictis. Quod cujusque rei finem prius oporteat prospicere, quam actionem ordiri; quod cujusque sermonis, aut negotii postremi eventus prospiciendi sint. Quod vetustorum sapientum dissertationes contemnendæ non sint. Unde oriatur scortatio; veterem amicum non esse deserendum, eo quod similis sit vino novo novus amicus: de artifice sapiente, doctore selecto, et rege indisciplinato. Quod morbum diuturnum expetat medicus: **134** de semine honorabili et infido; de famulo sapiente et principe opulento. Quod modica cum sit inter volucres apicula, fructus tamen illius primas obtineat inter dulcia. Quod absque judicio et re nondum explorata non sit querendum. Quod non oporteat esse curiosum, sed justum, eo quod Deus est qui ditat. Quod nihil ex humanis bonis ita constans putari debeat. Quod non sit familiariter cum quovis homine agendum, sed cum piis tantum et justis. Quod mali cavendi sint; quod nihil sit habendum commercii cum superbis, propter inquinationem, quæ ex illorum conversatione oritur; quod a multis colendus sit proximus et quod unumquodque animal diligat sibi simile. Quemadmodum enim nulla communio est lupo cum agno, neque hyænæ pax est cum cane, ita neque peccatori cum pio; de parcis qui nihil largiuntur aliis. Et quod nihil habeat contrarii, tam in divitiis, quam paupertate, justum et pium esse; beatum reputari eum, qui ad mortem usque sapienter ac prudenter vivat, non qui dives sit in hoc mundo. De libero arbitrio: quod de apostasia non sit ratio exigenda a Domino, eo quod omnia tibi apposuerit. Quod melius sit carere liberis, quam liberos habere malos. Quod nihil Deo lateat; de cognitione et judicio Dei; et quod non putandum sit iniquos posse a Deo abscondi, aut judicium ejus effugere. De creatis rebus. De formatione hominis, qua honoratus est; de latione legis; de eleemosyna et pœnitentia; de modesta responsione. Non esse vituperandum bonum opus, neque donum molesto sermone: quod qui principatum concupiscit, petulans sit, et in omnibus rebus præparatus. Non esse diffluendum luxu, et a quibus abstinendum sit: de custodia mysteriorum. De stulto, de sapientia per parabolas: de vita, de principio; de sapientibus et stultis, de filia audaci; de inconsiderantia stulti; de mente dura, et in quibus dissolvatur amicitia. Non esse peccatoribus inconsiderate loquendum: de disciplina. Non esse postulandum juramentum: de custodia animæ et corporis: de homine scortatore. De muliere mala et adultera. Prophetia de Jesu Christo, qui est sapientia Dei et Filius, fluviis comparatus. De additione disciplinæ, de decem beatitudinibus, de inferenda plaga et ultione, de mercatoris delicto, de

A τρὸς, ἢ μητρὸς, καὶ περὶ τῆς κατὰ Θεὸν εὐλαβείας, καὶ τῆς εἰς ἱερεῖς τιμῆς, καὶ τῆς εἰς κακουμένους ἐπισκέψεως. Ὅτι ἑκάστου πράγματος τὸ τέλος δεῖ προορᾷν, καὶ οὕτως ἄρχεσθαι· ἑκάστου λόγου, ἢ πράξεως σκοπεῖν τὰ ἔσχατα. Καὶ περὶ τοῦ μὴ παρορᾷν διήγημα γερόντων σοφῶν. Ἐξ ὅσων γίνεται πορνεία· περὶ τοῦ μὴ ἐγκαταλιμπάνειν φίλον ἀρχαῖον· ὁ γὰρ νέος οἶνος φίλῳ νέῳ συγκρίνεται· περὶ τεχνίτου σοφοῦ, καὶ κριτοῦ διδασκάλου, καὶ βασιλέως ἀπαιδεύτου. Ὅτι μακρὸν ἀῤῥώστημα σκοπεῖ (25) ἰατρός· περὶ σπέρματος ἐντίμου καὶ ἀπίστου· περὶ οἰκέτου σοφοῦ, καὶ ἄρχοντος πλουσίου. Ὅτι μικρὸν ἐν πετεινοῖς ἡ μέλισσα, καὶ ἀρχὴ γλυκασμάτων ὁ καρπὸς αὐτῆς. Περὶ τοῦ μὴ ἀκρίτως, μηδὲ ἀνεξετάστως μέμφεσθαι, μηδὲ εἶναι πολυπράγμονα, ἀλλὰ δίκαιον,
B ὅτι Θεὸς ὁ πλουτίζων. Ὅτι μηδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν ἀμετάκλητον (26) ἡγεῖσθαι. Περὶ τοῦ μὴ γνησιάζειν παντὶ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ εὐσεβέσι καὶ δικαίοις· καὶ περὶ τοῦ φυλάττεσθαι τοὺς πονηρούς. Περὶ τοῦ μὴ κοινωνεῖν ὑπερηφάνοις διὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ μολυσμὸν, καὶ τὴν συντριβὴν, καὶ περὶ τῆς τοῦ πλησίον θεραπείας παρὰ πολλῶν· καὶ ὅτι πᾶν ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον. Ὥσπερ γὰρ οὐ κοινωνεῖ λύκος ἀμνῷ, οὔτε εἰρηνεύει ὕαινα πρὸς κύνα· οὕτως ἁμαρτωλὸς πρὸς εὐσεβῆ. Περὶ μικρολόγων τῶν μὴ μεταδιδόντων ἑτέροις, καὶ ὅτι ἐν πλούτῳ καὶ πτωχείᾳ δίκαιον εἶναι καὶ ὅσιον, μὴ τοὐναντίον. Μακάριον ἡγεῖσθαι τὸν σοφίᾳ καὶ συνέσει συζῶντα μέχρι τελευτῆς, οὐ τὸν πλούσιον ἐν κόσμῳ. Περὶ αὐτεξουσίου, ὅτι
C περὶ ἀποστασίας μὴ αἰτιῶ τὸν Κύριον· πάντα γάρ σοι παρέθετο. Ὅτι κρεῖσσον ἄπαιδα εἶναι ἢ πονηρὰ τέκνα ἔχειν. Ὅτι οὐδὲν λανθάνει Θεόν. Περὶ φωράσεως Θεοῦ καὶ κρίσεως, καὶ μὴ νόμιζε τὸν Θεὸν κρύπτεσθαι ἀνόμους ἢ ἐκφεύγειν αὐτοῦ τὴν κρίσιν. Περὶ τῶν κτισμάτων. Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως, ἧς ἐτιμήθη. Περὶ τῆς τοῦ νόμου δόσεως· περὶ ἐλεημοσύνης καὶ μετανοίας· περὶ ἐπιεικοῦς ἀποκρίσεως· περὶ τοῦ μὴ μωμεῖσθαι τὸ ἀγαθὸν ἔργον, μηδὲ δόμα ἐν λυπηρῷ λόγῳ· ὥστε τὸν ἐπιθυμοῦντα ἀρχῆς προπετεύεσθαι, καὶ ἐν πᾶσι προετοιμάζεσθαι. Περὶ τοῦ μὴ ἀσωτεύεσθαι, καὶ ὧν δεῖ ἀπέχεσθαι. Περὶ φυλακῆς μυστηρίων, καὶ περὶ ἄφρονος, περὶ σοφίας τῆς διὰ παραβολῶν, καὶ περὶ βίου, καὶ ἀρχῆς, καὶ σοφῶν, καὶ μωρῶν. Περὶ θυγατρὸς θρασείας· καὶ
D περὶ ἀπροσεξίας μωροῦ, καὶ περὶ διανοίας στεῤῥᾶς, καὶ ἐν τίσι διαλύεται φιλία καὶ περὶ τοῦ μὴ ἀπροφυλάκτως φθέγγεσθαι τοῖς ἁμαρτήσασι. Περὶ παιδείας, καὶ τοῦ μὴ αἰτεῖσθαι ὅρκον· περὶ φυλακῆς ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ περὶ ἀνθρώπου πόρνου. Περὶ πονηρᾶς γυναικὸς, καὶ μοιχαλίδος. Προφητεία περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστι σοφία καὶ Υἱὸς, παρεικασθεὶς ποταμοῖς. Περὶ προσθήκης παιδείας· περὶ τῶν δέκα μακαρισμῶν· περὶ πληγῆς ἐπαγωγῆς καὶ ἐκδικήσεως· περὶ πλημμελείας ἐμπόρου· περὶ τῶν ἀποκαλυπτόντων μυστηρικὸν λόγον. Περὶ ἀνθρώπου θυμώδους· περὶ γλωσσώδους ἀνδρός· περὶ τοῦ δανίζειν τῷ πλησίον, καὶ τόκους μὴ λαμβάνειν, ἀλλὰ κι-

(25) In Græco Scripturæ textu, legitur σκώπτει.

(26) l. Ἀμετάβητον.

χρᾷν αὐτῷ δεομένῳ· περὶ ἐγγυήσεως τοῦ πλησίον, καὶ περὶ ζωῆς· περὶ τοῦ μὴ (27) ἐπιστροφῇ παιδεύειν τέκνα, περὶ ὑγιείας σώματος, καὶ βρώσεως, καὶ ψυχῆς· περὶ διδασκαλίας χρημάτων, μεγιστάνων, καὶ ἡγουμένων, (28) υἱῷ καὶ γυναικὶ, ἀδελφῷ καὶ φίλῳ· περὶ οἰκέτου κακούργου. Περὶ ἐνυπνίων ἀσυνέτων· περὶ πλάνης καὶ πολυπειρίας, καὶ περὶ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον. Περὶ θυσιῶν, καὶ προσφορῶν, τῶν ἐξ ἀδικίας, τῶν τε ἐκ δικαιοσύνης προσφορῶν· περὶ θυσιῶν τῶν ἐκ φιλαργυρίας. Ὅτι τρυφῆς καὶ πλούτου δεῖ καταφρονεῖν. Περὶ λαιμάργων καὶ βασκάνων, καὶ ἀπλήστων, καὶ ἀτάκτων· μὴ μεθύσκεσθαι οἴνῳ, ἀλλ' αὐτάρκως χρᾶσθαι. Περὶ ἐπαιρομένου ἐπιεικοῦς, καὶ περὶ λαλιᾶς πρεσβυτέρων, καὶ περὶ λαλιᾶς νεανίσκου. Περὶ ἐκδοχῆς παιδείας νόμου, καὶ κρίματα καὶ δικαιώματα, καὶ πιστεύειν νόμῳ. Περὶ διαθήκης Θεοῦ κατὰ γενεάν, καὶ ὅτι ἡ μὲν κατασκευὴ τῆς φύσεως τοῖς ἀνθρώποις μία· τὸ δὲ τῆς προαιρέσεως διάφορον, ἀφ' ἧς τοὺς μὲν εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ὑπὸ κατάραν ἐποίησε. Περὶ λαοῦ ἐκλελεγμένου, καὶ ὅτι ἀπέναντι τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακὸν, καὶ ἀπέναντι τοῦ εὐσεβοῦς ὁ ἁμαρτωλός. Τίσι δεῖ κοινωνεῖν· ὁποίαν δεῖ γυναῖκα λάβειν· ὁποίους δεῖ φίλους ἔχειν· τίσι δεῖ συμβούλοις χρῆσθαι, τίνας διδασκάλους ὁρίζει· περὶ τοῦ εἰδέναι τὸ συμφέρον ἕκαστον. Περὶ τοῦ τιμᾷν τοὺς ἰατρούς. Πῶς ἐπὶ νεκρῷ δεῖ πενθεῖν. Περὶ γραμματέως καὶ σοφοῦ γεωργοῦ· καὶ περὶ ἀγρυπνίας τέκτονος, καὶ χαλκέως, καὶ κεραμέως. Περὶ φυλακῆς ψυχῆς ἀνθρώπου, καὶ τῆς παραμενούσης σοφίας, καὶ ὅσον τυγχάνει. Περὶ προγνώσεως Θεοῦ καὶ κτίσεως κόσμου. Ὅτι ἡ κτίσις τοῖς εὐσεβέσιν εἰς εὐλογίαν τρέπεται· τοῖς δὲ ἀνόμοις εἰς κατάραν. Ὅτι ἀσχολία μεγάλη ἔκτισται παντὶ ἀνθρώπῳ, καὶ ζυγὸς βαρὺς ἐπὶ υἱοὺς Ἀδάμ. Ὅτι πάντα ὅσα ἀπὸ γῆς εἰς γῆν ἀναστρέφει, καὶ ὅσα ἀπὸ τοῦ ὕδατος εἰς θάλασσαν. Περὶ συγκρίσεως ἀγαθῶν, καὶ τίνα τὰ σαρκικὰ ἀγαθὰ τὰ ἥττονα. Περὶ τοῦ τίνα τὰ ὄντα ἀγαθὰ τὰ μείζονα καὶ πνευματικά. Περὶ ζωῆς ἀπαιτὴ (29). Περὶ θανάτου πικροῦ πλουσίου· περὶ θανάτου καλοῦ πτωχοῦ. Περὶ τοῦ μὴ εὐλαβεῖσθαι τὸ ἀποθανεῖν. Περὶ τοῦ ἐπονειδίστως μὴ ζῆν, ἀλλὰ φροντίζειν ὀνόματος ἀγαθοῦ. Περὶ παιδείας εἰρηνικῆς. Ἀφ' ὧν ἐντρεπόμενος αἰσχύνεσθαι δεῖ· περὶ ὧν οὐ δεῖ αἰσχύνεσθαι. Ὅτι δεῖ περὶ θυγατρὸς παρθένου πάντοτε μεριμνᾷν· περὶ τοῦ μὴ συνεδρεύειν ἐν μέσῳ γυναικῶν διὰ πορνείαν. Περὶ δημιουργίας Κυρίου. Περὶ ἡλίου, ὅτι σκεῦος θαυμαστὸν καὶ ἔργον Κυρίου. Περὶ σελήνης καὶ ἄστρων, καὶ τόξου, καὶ χιόνων, καὶ ἀστραπῶν. Περὶ νεφῶν, καὶ χαλάζης. Περὶ σεισμῶν καὶ βροντῆς. Περὶ ὑετοῦ, καὶ πάχνης, καὶ ὀμίχλης. Περὶ δρόσου ἀπὸ καύσωνος, καὶ περὶ ἀβύσσου ξηρᾶς. Περὶ Ἰορδάνου καὶ θαλάσσης. Περὶ παντὸς ζώου καὶ κτήνους. Περὶ μεγαλοδόξου κτίσεως Κυρίου. Περὶ τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ. Ἐπίλογος περὶ Ἐνὼχ καὶ Νῶε. Ἐπίλογος περὶ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ καὶ ὧν ἐπειράσθησαν. Ἐπίλογος περὶ Ἰακὼβ, καὶ

A iis qui rem secretam revelant, de homine iracundo, de viro loquaci, de fœnore a proximo sumpto, et quod usura non accipienda, sed mutuo dandum sit egenti, de fidejussione proximi; de vita, quod liberi castigationibus sint instituendi, de sanitate corporis; de cibo, et anima; doctrina de divitiis; de magnatibus et ducibus; quæ filio, uxori, fratri et amico præstanda sint; de servo facinoroso; de somniis insipientibus; de seductione et multa experientia; de timentibus Dominum; de sacrificiis et oblationibus, cum ex injustitia, tum ex justitia factis; de sacrificiis ex avaritia; contemnendas esse delicias et divitias; de helluonibus, et invidis, et insatiabilibus, et inordinate viventibus. Non esse inebriandum vino, sed quod satis sit bibendum; de B exaltato homine moderato; de loquacitate seniorum, et loquacitate adolescentuli; de suscipienda disciplina legis, et de judiciis et justificationibus; credendum esse legi; de testamento Dei secundum generationem; et quod hominibus naturæ constitutio eadem sit, voluntatis vero diversa: unde benedictionis quidam participes, maledictioni vero nonnulli subjecti sunt: de populo electo: et quod bono contrarium sit malum, et pio peccator: quibus sit communicandum: qualis sit ducenda uxor: quales habendi amici: quibus utendum consiliariis: quos doctores assignet: cuique sciendum esse quid

135 conducat; de honorandis medicis; quomodo lugendum sit super mortuo. De scriba et agricola C sapiente. De vigiliis architecti, sive ærarii, sive figuli; de custodienda hominis anima, et de sapientia permanente, et quanti illa sit pretii. De præscientia Dei et creatione mundi. Quod creatura piis in benedictionem, iniquis vero in maledictionem vertatur. Quod occupatio magna cuivis homini sit creata, et jugum grave impositum filiis Adæ. Quod quidquid ex terra est, ad terram revertatur, et quidquid ex aqua, ad mare defluat. De collatione bonorum, et quæ carnalia bona minoris sint momenti. Quæ bona majora sint et spiritualia. De repetenda vitæ ratione. De morte homini diviti acerba. De bona morte pauperis. De non timenda morte. Quod non sit cum probro vivendum, sed ratio habenda nominis boni. De disciplina pacis; D quorum gratia sit erubescendum, de quibus non sit; quod nunquam ponenda cura filiæ virginis: quod sedendum non sit in medio mulierum propter scortationem. De opificio Domini. De sole, quod vas admirabile sit et opus Domini. De luna et astris; de arcu, nivibus, fulguribus, nebula, grandine, terræmotibus, tonitru, pluvia, pruina, caligine, de rore æstivali, de abysso terræ. De Jordane et mari. De omni vivente et pecude. De magnifica creatione Domini; de beneficiis ejus. Epilogus de Enoch et Noe. Epilogus de Abraham et Isaac, et illorum tentationibus. Epilogus de Jacob et Moyse, et quæ

(27) Particulam μή, hic superfluere arbitramur.
(28) Locus mutilus.
(29) Videtur legendum, ἀπαίτει

ille mirabilia perpetravit. Epilogus de Aarone et ipsius ministerio et sacerdotio. Epilogus de Dathan, Abiron et Core. De primitiis primogenitorum, quæ ad Aaronem pertinebant. Epilogus de Phinees filio Eleazari, quod tertius post Aaronem celebris fuerit. Quod Davidi Dominus testamentum regni disposuerit : quod Jesus Nave successor Moysis inter prophetas fuerit : quomodo in diebus Moysis Jesus Nave et Chaleb filius Jephone fecerint misericordiam, et ex duodecim servati sint : de Samuele, qui post Jesum inter prophetas judicavit populum. De Nathan propheta, encomion in Davidem Regem. Quod Salomon sapiens quidem fuerit, tandem vero mulierum adamator evaserit, post iram pœnitentia misericordiam adeptus sit. De Jeroboam et Roboam schismatis auctoribus. De propheta Elia, ignis mala consumens. De Elisæo propheta et discipulo Eliæ, cujus etiam spiritu repletus est : de captivitate regum Juda. Quod humilis fuerit Ezechias, et amicus Isaiæ, et occisor Rapsacis : quod liberarit Dominus Israelem per manum Isaiæ, percussis castris Assyriorum. Quod Josias rex fuerit amicus Jeremiæ. De propheta Ezechiele, quod in captivitate Babylonica fuerit. De ossibus duodecim prophetarum. Quod Zorobabel et Jesus filius Josedec domum Domini ædificaverint. Quomodo Neemias muros Jerosolymæ collapsos erexerit. De Enoch, qui inter inclytos connumeratur : quod Joseph cum inclytis fuerit, et populum confortaverit : quod Sem et Seth celebres inter homines fuerint : quod Simon filius Oniæ celeberrimus in summo sacerdotio fuerit : quod in omnibus istis laudandus sit Deus magnificus. Contra Samaritanos, qui Judaismum, et contra Judæos, qui Christum reprobarunt : de Epilogo totius libri. De oratione Jesu, filii Sirach, nepotis Jesu.

A Μωϋσέως, καὶ ὧν ἐθαυματούργει. Ἐπίλογος περὶ Ἀαρὼν, καὶ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, καὶ τῆς ἱερατείας. Ἐπίλογος περὶ Δαθὰν, καὶ Ἀβειρὼν, καὶ Κορέ. Περὶ τῶν ἀπαρχῶν τῶν πρωτογεννημάτων μερίδος Ἀαρών. Ἐπίλογος, ὅτι Φινεὲς υἱὸς Ἐλεάζαρ τρίτος μετὰ Ἀαρὼν ἔνδοξος. Ὅτι τῷ Δαβὶδ διέθετο Κύριος διαθήκην βασιλείας. Ὅτι Ἰησοῦς Ναυῆ διάδοχος Μωϋσέως γίνεται ἐν προφήταις. Ὡς ἐν ἡμέραις Μωϋσέως Ἰησοῦς Ναυῆ καὶ Χάλεβ ὁ τοῦ Ἰεφονῆ, ἐποίησαν ἔλεος, καὶ οἱ ιβ′ (30) διεσώθησαν. Τὰ περὶ Σαμουὴλ, ὃς μετὰ Ἰησοῦν ἔκρινε τὸν λαὸν ἐν προφήταις. Τὰ περὶ Ναθὰν τοῦ προφήτου, καὶ ἐγκώμιον εἰς Δαβὶδ τὸν βασιλέα. Ὡς Σολομὼν ἦν σοφὸς, ἀλλὰ φιλογύναιος ὕστερον γέγονε, καὶ μετὰ τὴν ὀργὴν ἠλεήθη μετανοήσας. Τὰ περὶ Ἱεροβοὰμ καὶ Ῥοβοὰμ τῶν B σχισματοποιῶν. Τὰ περὶ Ἠλίου τοῦ προφήτου, τὸ πῦρ τὸ καῖον τὰ κακά. Τὰ περὶ Ἐλισσαιὲ τοῦ προφήτου, καὶ μαθητοῦ Ἠλίου, ὃς ἐνεπλήσθη τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Τὰ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν βασιλέων Ἰούδα. Ὡς ἦν Ἰεζεκίας ταπεινόφρων, καὶ τοῦ Ἡσαΐου φίλος, καὶ τοῦ Ῥαμψάκη ἀναιρέτης. Ὡς ἐλυτρώσατο Κύριος τὸν Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ Ἡσαΐου, πατάξας τὴν παρεμβολὴν τῶν Ἀσσυρίων. Ὡς Ἰωσίας ὁ βασιλεὺς ὑπῆρχε φίλος Ἱερεμίου. Περὶ Ἐζεκιὴλ τοῦ προφήτου, ὅτι ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἦν Βαβυλῶνος. Περὶ τῶν ὀστέων τῶν ιβ′ προφητῶν. Ὡς Ζοροβάβελ καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ ᾠκοδόμησαν τὸν οἶκον Κυρίου. Ὡς Νεεμίας ἀνήγειρε τὰ τείχη Ἱερουσαλὴμ τὰ πεπτωκότα. Τὰ περὶ Ἐνὼχ, ὅς ἐστιν ἐν τοῖς C ἐνδόξοις καὶ στήριγμα λαοῦ. Ὅτι Σὴμ καὶ Σὴθ ἔνδοξοι ἐν ἀνθρώποις. Ὅτι Σίμων Ὀνίου υἱὸς ἐνδοξότατος ἐν ἀρχιερωσύνῃ. Ὅτι ἐπὶ πᾶσι τούτοις εὐλογεῖν δεῖ τὸν Θεὸν μεγαλουργόν. Κατὰ Σαμαρειτῶν, ἀθετησάντων τὸν Ἰουδαϊσμὸν, καὶ κατὰ Ἰουδαίων ἀθετησάντων τὸν Χριστόν. Περὶ τοῦ ἐπιλόγου τῆς βίβλου πάσης. Περὶ τῆς προσευχῆς Ἰησοῦ υἱοῦ Σηράχ, ἐγγόνου Ἰησοῦ.

136 DE LIBRIS NOVI TESTAMENTI JAM DICERE INCIPIENDUM.

Liber I. Evangelium secundum Matthæum.

47. Hoc nomine vocatur hic liber quod ipse Matthæus discipulus Domini Evangelium hoc conscripserit. Narrat autem ab initio generationem Salvatoris secundum carnem, ex semine Davidis. Quapropter et ab illo genealogiam ad Christum usque quadraginta duabus generationibus deducit. Continet etiam baptisma Joannis et tentationes quas in monte Christus a diabolo sustinuit, et signa et prodigia magna a Salvatore facta, discipulorum electionem, mysterii traditionem. Quomodo tandem traditus sit Pilato, crucifixus corpore, corpusque ipsius positum in monumento : quod milites vestes ejus diviserint, ipse vero cum intra triduum resurrexisset, discipulis præceperit, ut docerent omnes gentes, et baptizarent eos, pollicitus illis, quod futurus esset cum illis cunctis diebus, usque ad consummationem sæculi. Signa

ΑΡΚΤΕΟΝ ΔΕ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΒΙΒΛΙΩΝ.

Βιβλίον Α′. Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον.

47. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς Ματθαῖος ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου συνέγραψε τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο. Διηγεῖται δὲ ἐξ ἀρχῆς τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐκ σπέρματος τοῦ D Δαβίδ. Διὸ καὶ ἀπ' αὐτοῦ τὴν γενεαλογίαν κατάγει ἕως τοῦ Χριστοῦ, γενεὰς μβ′. Περιέχει δὲ καὶ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, καὶ τοὺς ἐν τῷ ὄρει παρὰ τοῦ διαβόλου πειρασμοὺς, καὶ σημεῖα καὶ τέρατα μεγάλα γενόμενα παρὰ τοῦ Σωτῆρος, τήν τε τῶν μαθητῶν ἐκλογὴν, καὶ τὴν τοῦ μυστηρίου παράδοσιν· καὶ τέλος ὅτι παρεδόθη Πιλάτῳ, καὶ ἐσταυρώθη τῷ σώματι, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐτέθη ἐν τῷ μνημείῳ· καὶ οἱ μὲν στρατιῶται διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ, ἐν τριημέρῳ ἀναστὰς, ἐνετείλατο τοῖς μαθηταῖς μαθητεύειν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ βαπτίζειν αὐτοὺς, ἐπαγγειλάμενος εἶναι μετ' αὐτῶν πάσας τὰς ἡμέρας ἕως συντελείας τοῦ αἰῶνος. Εἰσὶ δὲ ἅπερ

(30) Mendum.

ἐξηγεῖται Ματθαῖος γεγονέναι σημεῖα παρὰ τοῦ Χριστοῦ ταῦτα. Ὁ λεπρὸς ἐκαθαρίσθη· ὁ παῖς ἑκατοντάρχου μὴ παρὼν ἰάθη, μόνον εἰπόντος αὐτοῦ· ἡ πενθερὰ Πέτρου πυρέσσουσα ἰάθη· ὀψίας γενομένης, προσήνεγκαν αὐτῷ δαιμονιζομένους, καὶ κακῶς ἔχοντας· καὶ τὰ μὲν πνεύματα ἐξέβαλε λόγῳ, τοὺς δὲ ἄλλους πάλιν ἐθεράπευσεν οὕτως. Γενεαλογεῖται Χριστός· εὐαγγελίζεται Ἰωσήφ· προσκυνοῦσι μάγοι· κατέρχεται εἰς Αἴγυπτον ὁ Χριστός· ἀναιρεῖ τὰ παιδία Ἡρώδης, καὶ τελευτᾷ. Ἀνελθὼν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου κατοικεῖ εἰς Ναζαρὲθ ὁ Χριστός. Ἔρχεται Ἰωάννης βαπτίζων, ἀποστρέφεται τοὺς Σαδδουκαίους καὶ τοὺς Φαρισαίους. Βαπτίζεται ὁ Χριστὸς, καὶ πειράζεται ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Εἶτα ἦλθεν εἰς Καπερναοὺμ, παραδοθέντος τοῦ Ἰωάννου. Καλεῖ τοὺς περὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον. Θεραπεύει πολλοὺς, κάθηται εἰς τὸ ὄρος, καὶ λέγει τοὺς μακαρισμοὺς, καὶ ἐπάγει· « Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας, » καὶ, « ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Παραινεῖ αὐτοῖς περὶ βίου. Εἶτα ἐπιτείνει τὰς ἐν τῷ νόμῳ ἐντολὰς, ἔνθα καὶ περὶ τοῦ δεξιοῦ ὀφθαλμοῦ λέγει, καὶ περὶ κενοδοξίας, καὶ περὶ φιλοχρηματίας, καὶ τοῦ μὴ μεριμνᾷν περὶ τροφῆς, καὶ τοῦ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον. Εἶτά φησι· « Μὴ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. » Προτροπὴ περὶ τοῦ αἰτεῖσθαι· παραβολὴ περὶ τοῦ αὐτοῦ· περὶ τῆς στενῆς ὁδοῦ, καὶ περὶ ψευδοπροφητῶν, καὶ τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολάς. Ἔνθα ἡ παραβολὴ τῆς ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομηθείσης οἰκίας. Κατέρχεται ἀπὸ τοῦ ὄρους, καὶ θεραπεύει τὸν λεπρὸν, καὶ τὸν τοῦ ἑκατοντάρχου, καὶ τὴν πενθερὰν Πέτρου, καὶ ἄλλους πολλούς. Ὁ γραμματεὺς κωλύεται ἀκολουθῆσαι, καὶ ὁ μαθητὴς ἀναγκάζεται. Παύει τὸν χειμῶνα τῆς θαλάσσης. Οἱ δαίμονες εἰς τοὺς χοίρους ἐμπίπτουσιν. Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν· θεραπεύει τὸν παραλυτικόν· καλεῖ τὸν Ματθαῖον. Ἐγκαλοῦσιν οἱ Φαρισαῖοι, ὅτι μετὰ τελωνῶν ἐσθίει, καὶ οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου, ὅτι οὐ νηστεύουσιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Παραγίνεται ὁ ἄρχων διὰ τὸ θυγάτριον, καὶ ἀνίστησι τὴν κόρην· καὶ μεταξὺ ἡ αἱμοῤῥοοῦσα ἰᾶται. Δύο τυφλοὶ θεραπεύονται, καὶ κωφὸς δαιμονιζόμενος. Περιάγει τὰς κώμας ὁ Ἰησοῦς. Ἀποστέλλει τοὺς μαθητὰς κηρῦξαι, καὶ πολλὰ αὐτοῖς διαλέγεται. Ἀποστέλλει πρὸς αὐτὸν δύο τῶν μαθητῶν Ἰωάννης, ἐγκωμιάζεται. Ἐγκαλεῖ τοῖς ὄχλοις περὶ Ἰωάννου ὁ Χριστός. Ὀνειδίζει τὰς πόλεις. Ἐξομολογεῖται τῷ Πατρί. Καλεῖ τοὺς πεφορτισμένους. Διαβαίνει διὰ τῶν σπορίμων. Θεραπεύει τὸν τὴν ξηρὰν ἔχοντα χεῖρα. Καὶ βουλεύονται Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτόν. Ἀναχωρήσαντι ἐκεῖθεν, ἀκολουθεῖ ὁ ὄχλος, καὶ θεραπεύεται. Ὁμοίως καὶ ὁ δαιμονιζόμενος τυφλὸς καὶ κωφός. Τότε λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· « Ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. » Εἶτα σημεῖον αἰτοῦσιν· ὁ δὲ ἔδωκε τὸ Ἰωνᾶ. Προεῖπεν, ὅτι Νινευῖται κατακρινοῦσιν αὐτούς. Τότε λέγει· « Ὅταν ἐξέλθῃ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα, ζητοῦν ἀνάπαυσιν. » Εἶτα ἡ μήτηρ ζητεῖ λαλῆσαι αὐτῷ. Ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον λέγει τὴν παραβο-

A vero, quæ a Christo facta Matthæus narrat, sunt ista. Leprosus mundatus est. Puer Centurionis etiam absens, jubente tantum Christo, curatus est. Socrus Petri febricitans sanata est. Vespere facto obtulerunt ei dæmoniacos et male habentes, et spiritus ejecit verbo, alios quoque curavit hoc modo. Christi generatio describitur (*cap.* I) : bonum nuntium accepit Joseph : Magi adorant (*cap.* II) : descendit Christus in Ægyptum : Infantes occidit Herodes et moritur. Christus ex Ægypto reversus habitat Nazareth. Venit Joannes baptizans (*cap.* III) : aversatur Sadducæos, et Pharisæos. Baptizatur Christus, et tentatur a Satana (*cap.* IV) : postea cum traditus esset Joannes, venit Capernaum. Vocat Petrum et Jacobum cum B fratre. Curat multos, sedet in monte (*cap.* V), et loquitur de beatitudinibus, ac subdit : « Vos estis sal, » et : « Vos estis lux mundi [52], » hortatur eos de vitæ institutione. Deinde præcepta legis intendit, ubi et de dextero oculo dicit, et de studio inanis gloriæ (*cap.* VI), et de amore pecuniæ, quodque ponenda sit alimoniæ sollicitudo, nec esse nobis judicandum proximum (*cap.* VII). Deinde ait : « Ne projiciatis margaritas ante porcos [53]. » Exhortatio ad petendum : eadem de re parabola : de via angusta : de pseudoprophetis : de custodientibus præcepta. Hinc parabola domus supra petram ædificatæ. Descendit de monte (*cap.* VIII), et curat leprosum, et puerum Centurionis, ac socrum Petri, et multos alios. Scriba prohibetur ne sequatur, et C discipulus ad sequendum adigitur. Tempestatem maris sedat. Dæmones invadunt porcos. Venit Jesus in suam civitatem (*cap.* IX). Curat paralyticum : vocat Matthæum : accusant eum Pharisæi, quod cum Publicanis manducet : et discipuli Joannis, quod discipuli ejus non jejunent. Accedit ad eum princeps Synagogæ propter filiolam, et ipse puellam mortuam excitat : interea sanatur hæmorrousa. Curantur duo cæci, et mutus dæmoniacus. Vicos circuit Jesus. Mittit discipulos prædicatum (*cap.* X), et de multis ad eos disserit. Mittit ad eum Joannes duos ex discipulis suis, qui et laudatur (*cap.* XI). Expostulat Christus cum turbis de Joanne. Exprobrat civitatibus. Confitetur Patri. D Vocat ad se oneratos. Iter facit per sata (*cap.* XII). Curat eum qui manum aridam habebat. Judæi de occidendo eo consultant. Secedentem inde turba sequitur et curatur. Similiter et dæmoniacus cæcus et mutus. Tunc Judæi dicunt : « In Beelzebul ejicit dæmonia [54]. » Deinde signum petunt, ipse vero signum Jonæ dedit. Prædicit illis quod a Ninivitis sint condemnandi. Tunc dicit : « Quando spiritus immundus exierit requiem quærens [55]. » Deinde Mater quærit illi loqui. Navem ingressus parabolam dicit
137 de seminante (*cap.* XIII), et causam, propter quam in parabolis loquatur. Parabolam istam exponit, et addit alias, de thesauro, de margarita, de

[52] Matth. V, 13, 14. [53] Matth. VII, 6. [54] Matth. XII, 24. [55] Matth. XII, 43.

agro, de sinapi, de fermento. Parabolam de agro exponit in domo, et addit aliam de sagena. Beatos pronuntiat discipulos, conferens eos viro patrifamilias. Venit in patriam, quando et offenduntur Judæi. Tunc dicit : « Propheta non est sine honore, nisi in patria sua [56]. » Auditis quæ cum Joanne ab Herode gesta fuerant, secedit in desertum locum, ubi et quinque millia hominum pascit (*cap.* XIV). Discipulos mittit navigio. Revertitur in montem orandi gratia. Advenit ad discipulos noctu navigantes. Petrum apprehendit super aquas. Venit Gennesaret. Curantur multi. Accusant eum Pharisæi de (neglectis) purgationibus (*cap.* XV) : os eis obturat et docet turbas de ratione ciborum. Interrogat eum Petrus de iis quæ dixerat, et ea ipsa Christus manifestius exponit. Venit Tyrum, et mulier Chananæa ad eum accedit. Inde in montem juxta mare, et curat multos. Cibat quatuor millia virorum. Venit Magdala. Quærunt signum Judæi (*cap.* XVI). Ipse vero relictis illis transfretavit. Panes discipuli per oblivionem non sumpserant. Loquitur illis de fermento Pharisæorum. Egreditur Cæsaream. Interrogat discipulos de seipso : confitetur eum Petrus. Tunc de passione sua prædicit, et Petrum increpat, jubetque crucem tollere, si quis velit se sequi. Loquitur et de secundo suo adventu. Ascendit in montem, ubi et transfiguratus est (*cap.* XVII). Ubi descenderat, discipuli interrogant et discunt de Elia. Adducitur illi lunaticus et curatur. Exprobrat discipulis. In Galilæa illis de passione sua loquitur. Accedunt ad eum Capernaum qui didrachma accipiebant. Percontantur discipuli, « Quis major (*cap.* XVIII)? » Tunc advocato ad se parvulo dicit : « Quicunque scandalizaverit unum ex parvulis istis [57], » etc. Et : « Si oculus tuus, et manus tua scandalizat te [58]. » Et : « Ne contemnatis unum ex parvulis istis [59]. » Subjicitur parabola centum ovium, et illud : « Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum [60]. » Item : « Si duo ex vobis consenserint, quodcunque petierint, accipient [61]. » Petrus post ista dicit : « Quoties peccabit in me frater meus [62]. » Parabola ejus, qui decem millia talentorum debebat. Venit in Judæam (*cap.* XIX). Curat multos. Exponit causam divortii. Loquitur de generibus eunuchorum. Benedicit parvulis. Accedit ad eum dives. Interrogant discipuli : « Quis salvari potest [63]? » Tunc dicit illis : « Sedebitis super sedes duodecim. Et qui reliquerit domum, » et quæ sequuntur. Subditur parabola operariorum (*cap.* XX). Ascendens Jerosolymam loquitur discipulis de morte sua. Uxor Zebedæi petit primatum filiis suis. Zelo moventur apostoli, et erudiuntur. Curantur duo cæci e Jericho. Subjungitur historia de asina (*cap.* XXI). Ingreditur in templum : ejicit vendentes, curat accedentes ægros. Deinde pueri hymnum concinunt. Egreditur Bethaniam, et cum regrederetur

A λὴν τοῦ σπείροντος, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐν παραβολαῖς λέγει. Ἐπιλύει τὴν παραβολὴν ταύτην, καὶ προστίθησι τὴν τοῦ θησαυροῦ, τὴν τοῦ μαργαρίτου, τὴν τοῦ ἀγροῦ, τὴν τοῦ σινάπεως, καὶ τὴν τῆς ζύμης. Ἐπιλύει τὴν τοῦ ἀγροῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ, προστίθησι τὴν τῆς σαγήνης. Μακαρίζει τοὺς μαθητὰς, παραβάλλων αὐτοὺς ἀνδρὶ οἰκοδεσπότῃ. Ἔρχεται εἰς τὴν πατρίδα, ὅτε καὶ σκανδαλίζονται οἱ Ἰουδαῖοι. Τότε λέγει· « Οὐκ ἔστι προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. » Καὶ ἀκούσας τὰ κατὰ τὸν Ἡρώδην καὶ Ἰωάννην, ἀναχωρεῖ εἰς ἔρημον, καὶ τρέφει τοὺς πενταχισχιλίους. Πέμπει τοὺς μαθητὰς εἰς πλοῖον. Ἀνέρχεται εἰς τὸ ὄρος εὔξασθαι. Ἐφίσταται αὐτοῖς νυκτὸς πλέουσι· δέχεται τὸν Πέτρον ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Ἔρχεται εἰς Γεννησαρέτ. Θεραπεύονται B πολλοί. Ἐγκαλοῦσι Φαρισαῖοι περὶ καθαρσίων· ἐπιστομίζει τούτους, καὶ διδάσκει τοὺς ὄχλους περὶ βρωμάτων. Ἐρωτᾷ Πέτρος περὶ τῶν εἰρημένων, καὶ σαφέστερον ἐπεξέρχεται ὁ Χριστός. Ἦλθεν εἰς Τύρον, καὶ προσέρχεται ἡ Χαναναία. Ἐκεῖθεν εἰς τὸ ὄρος τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν, καὶ θεραπεύει πολλούς. Τρέφει τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας. Ἦλθεν εἰς Μαγδαλά. Ἐρωτῶσι σημεῖον οἱ Ἰουδαῖοι. Ὁ δὲ καταλιπὼν ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν. Οἱ μαθηταὶ ἐπελάθοντο ἄρτους λαβεῖν· λέγει αὐτοῖς περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων. Ἐξέρχεται εἰς Καισάρειαν. Ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς περὶ ἑαυτοῦ· ὁμολογεῖ αὐτὸν ὁ Πέτρος. Τότε προλέγει περὶ τοῦ πάθους, καὶ ἐπιτιμᾷ Πέτρῳ, καὶ κελεύει τὸν βουλόμενον ἀκολουθεῖν ἆραι τὸν σταυρόν. C Λέγει καὶ περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ. Ἄνεισιν εἰς τὸ ὄρος, ἔνθα καὶ μετεμορφώθη. Κατιόντα αὐτὸν ἐρωτῶσι περὶ Ἠλίου καὶ μανθάνουσι. Προσάγεται ὁ σεληνιαζόμενος, καὶ θεραπεύεται. Ὀνειδίζει τοῖς μαθηταῖς. Λέγει αὐτοῖς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ περὶ τοῦ πάθους. Προσέρχονται ἐν Καπερναοὺμ οἱ τὸ δίδραχμα λαμβάνοντες. Ἐρωτῶσιν οἱ μαθηταὶ, τίς μείζων; Τότε καλέσας παιδίον λέγει· « Ὃς ἐὰν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων. » Καὶ, « Εἰ ὀφθαλμός σου, καὶ ἡ χείρ σου σκανδαλίζει σε· » καὶ τὸ, « Μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων. » Εἶτα ἡ παραβολὴ τῶν ἑκατὸν προβάτων, καὶ τό· « Ἐὰν ἁμάρτῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἔλεγξον αὐτόν· » καὶ τό· « Ἐὰν δύο συμφωνήσωσιν ἐξ ὑμῶν, ὃ ἐὰν αἰτήσωνται, λήψονται. » Εἶτά φησιν ὁ Πέτρος· « Ποσάκις ἁμαρτήσει D εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου ; » Παραβολὴ τοῦ τὰ μύρια ὀφείλοντος τάλαντα. Ἦλθεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Ἐθεράπευσε πολλούς. Ἐπέλυσε τὸ τοῦ ἀποστασίου. Περὶ τρόπου εὐνουχισμοῦ διαλέγεται. Εὐλογεῖ τὰ παιδία. Προσέρχεται ὁ πλούσιος. Ἐρωτῶσιν οἱ μαθηταί, « Τίς δύναται σωθῆναι ; » Τότε λέγει· « Ἐπὶ δώδεκα θρόνους καθήσεσθε· » καὶ, « Ὃς ἀφῆκεν οἰκίας, » καὶ τὰ ἑξῆς. Εἶτα παραβολὴ τῶν ἐργατῶν. Καὶ ἀναβαίνων εἰς Ἱεροσόλυμα, εἶπε τοῖς μαθηταῖς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ἡ γυνὴ Ζεβεδαίου ἀξιοῖ ὑπὲρ τῶν υἱῶν περὶ πρωτείων. Οἱ ἀπόστολοι ζηλοῦσι, καὶ παιδεύονται. Θεραπεύονται οἱ δύο τυφλοὶ ἐξ Ἱεριχοῦντος. Εἶτα τὰ

[56] Matth. XIII, 57. [57] Matth. XVIII, 6. [58] ibid. 8. [59] ibid. 10. [60] Matth. XVIII, 15. [61] ibid. 19. [62] ibid. 21. [63] Matth. XIX, 25, 28.

A κατὰ τὸν ὄνον. Εἰσέρχεται εἰς τὸ ἱερὸν, ἐκβάλλει τοὺς πωλοῦντας, θεραπεύει τοὺς προσελθόντας. Εἶτα τὰ παιδία ὑμνεῖ. Ἐξέρχεται εἰς Βηθανίαν, καὶ ἐπανερχόμενος εἰς Ἱεροσόλυμα, ξηραίνει τὴν συκῆν, καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς· « Κἂν τῷ ὄρει τούτῳ εἴπητε, Βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται, καὶ ὃ ἐὰν αἰτήσητε πιστεύοντες, λήψεσθε. » Ἐρωτῶσιν οἱ ἱερεῖς· « Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; » Ἀντερωτᾷ περὶ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου. Λέγει αὐτοῖς τὴν παραβολὴν τὴν τῶν δύο υἱῶν, εἶτα τὰ τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τῶν πονηρῶν ἐργατῶν· εἶτα τὰ τοῦ γάμου, καὶ τῶν φαύλων κλητόρων (30*). Τότε ἦλθον οἱ Ἰουδαῖοι παγιδεῦσαι αὐτὸν ἐν λόγῳ. Καὶ τί τὸ νόμισμα. Ἐρωτῶσιν οἱ Σαδδουκαῖοι περὶ τῆς γαμηθείσης τοῖς ἑπτὰ ἀδελφοῖς· εἶτα ὁ νομικός· Ποία ἐντολὴ πρώτη; Εἶτα ἐρωτᾷ αὐτοὺς Ἰησοῦς· « Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ B Χριστοῦ; » Ὡς δὲ ἐπεστομίσθησαν, διαλέγεται τοῖς ὄχλοις περὶ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, ταλανίζων αὐτούς. Εἶτα ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἀνέρχεται εἰς τὸν ἐλαιῶνα, καὶ διαλέγεται τοῖς μαθηταῖς περὶ μελλόντων. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ κατασταθέντος δούλου ἐπὶ τῆς οἰκίας, καὶ ἡ τῶν δέκα παρθένων, καὶ ἡ τῶν πέντε ταλάντων, καὶ ἡ τῶν ἐρίφων, καὶ ἡ τῶν προβάτων. Συνάγονται οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Γραμματεῖς πιάσαι αὐτόν. Ὁ δὲ ἦλθεν εἰς Σίμωνος οἰκίαν εἰς Βηθανίαν, ἔνθα ἡ τὸ ἀλάβαστρον [ἔχουσα] ἔρχεται. Συντίθεται ὁ Ἰούδας τοῖς Ἰουδαίοις. Ἀποστέλλονται οἱ Μαθηταὶ ἑτοιμάσαι τὸ Πάσχα. Ἐλέγχει τὸν Ἰούδαν ὁ Χριστός. Παραδίδωσι τὸ μυστήριον, ἔνθα λέγει· « Οὐ μὴ πίω ἐκ τῆς ἀμπέλου ταύτης. » Ἐξέρχεται εἰς τὸν ἐλαιῶνα. C Προλέγει, ὅτι σκανδαλισθήσονται οἱ μαθηταί. Ἀφεὶς τοὺς μαθητὰς εἰς Γεθσημανῆ, καὶ προσευξάμενος τρίτον, λέγει· « Ἄγωμεν ἐντεῦθεν. » Ἦλθεν ὁ Ἰούδας μετὰ τοῦ ὄχλου, καὶ κόπτει ὁ Πέτρος τὸ ὠτίον τοῦ παιδαρίου. Ἤγαγον Ἰησοῦν πρὸς Καϊάφαν, ἔκριναν αὐτὸν, καὶ κατεδίκασαν, καὶ ἐνέπαιξαν. Ὁ Πέτρος ἀρνεῖται. Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν πρὸς Πιλᾶτον. Ἀπάγχεται Ἰούδας. Κρίνεται ὁ Χριστός. Ἡ γυνὴ τοῦ Πιλάτου συμβουλεύει αὐτῷ ἀποστῆναι τοῦ Ἰησοῦ. Εἶτα σταυροῦται. Εἱστήκεισαν αἱ περὶ Μαρίαν θεωροῦσαι μακρόθεν τὰ γινόμενα. Λαμβάνει τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου Ἰωσήφ. Αἰτοῦσι τὴν κουστωδίαν οἱ Ἰουδαῖοι. Αἱ περὶ Μαρίαν ἦλθον ἑσπέρας εἰς τὸν τάφον, καὶ σεισμὸς ἐγένετο. Ἤκουσαν παρὰ τοῦ ἀγγέλου, ὅτι ἀνέστη. Πέμπονται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς μαD θητάς. Ἤκουσαν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ τοῦ σεισμοῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ ἔδωκαν χρήματα τοῖς φύλαξιν, ἵνα ψεύσωνται. Ἦλθον οἱ μαθηταὶ πρὸς τὸν Ἰησοῦν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Παραδίδωσιν αὐτοῖς τὸ βάπτισμα.

Jerosolymam arefacit ficum, dicitque discipulis: « Etsi monti isti dixeritis, projice te in mare, fiet, et quidquid credentes petieritis, accipietis [64]. » Interrogant eum sacerdotes, dicentes: « In qua potestate ista facis [65]? » Et ipse vicissim eos interrogat de baptismo Joannis. Dicit illis parabolam de duobus filiis (*cap.* XXII); deinde de vinea et malis operariis, de nuptiis et de reprobis vocatis. Tunc accedunt ad eum Judæi ut illaqueent eum in sermone, et de numismate sciscitantur. Interrogant Sadducæi de muliere septem fratribus nupta. Tum legis peritus, de primo legis mandato. Deinde eos interrogat: « Quid vobis videtur de Christo? » (*Cap.* XXII, XLII.) His ubi os obturasset, loquitur turbis de Scribis et Pharisæis (*cap.* XXIII), miseros dicens eos. Postea egressus ex templo ascendit in montem Olivarum, atque ibi de rebus futuris ad discipulos disserit (*cap.* XXIV). Deinde parabolam subjicit de servo supra domum constituto (*cap.* XXV), deque decem virginibus, de **138** quinque talentis et de hœdis ac ovibus. Congregantur principes Sacerdotum et Scribæ, consultantes quomodo caperent eum (*cap.* XXVI). Ipse vero Bethaniam venit in domum Simonis, ubi ad eum accedit, quæ alabastrum habebat. Paciscitur Judas cum Judæis. Mittuntur discipuli ad parandum Pascha. Convincit Judam Christus. Tradit mysterium: postea dicit: « Non bibam amplius ex hac vite [66]. » Egreditur in montem Olivarum. Prædicit offendiculum passuros discipulos. Relinquit discipulos in Gethsemane, et, postquam tertio orasset, « Eamus hinc [67]. » Venit Judas cum turba: Petrus amputat auriculam servuli. Ducunt Jesum ad Caipham. Judicant eum et condemnant, et irrident. Petrus negat. Ducunt Jesum ad Pilatum (*cap.* XXVII). Strangulat se Judas. Judicatur Christus. Pilato consulit uxor ejus, ut abstineat a Jesu: postea crucifigitur. Stant mulieres, quæ cum Maria erant, spectantes a longe, quæ flerent. Corpus Domini accipit Joseph. Petunt custodiam Judæi. Mulieres, quæ cum Maria erant, vespere veniunt ad sepulcrum (*cap.* XXVIII), et fit terræ motus, audiuntque ab angelo, quod resurrexerit. Mittuntur a Christo ad discipulos. Audiunt Judæi de terræ motu et resurrectione, dantque pecuniam custodibus, ut mentiantur. Veniunt discipuli ad Jesum in Galilæam. Tradit illis baptismum.

Βιβλίον β', Κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον

48. Ἰωάννης βαπτίζει τοὺς Ἰουδαίους. Ἔρχεται ἀπὸ Ναζαρὲθ ὁ Χριστὸς, ἐβαπτίσθη, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι. Εἶτα εἰς τὴν Γαλιλαίαν, παραδοθέντος Ἰωάννου, καὶ καλεῖ τοὺς περὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον. Εἰσέρχεται εἰς Καπερναοὺμ, διδάσκει,

Liber II, Evangelium secundum Marcum.

48. Joannes baptizat Judæos (*cap.* I). Christus venit a Nazareth, baptizatur, et abit in desertum, ut tentetur. Postea vero, tradito Joanne, venit in Galilæam, et vocat Petrum cum fratre, Jacobum item cum fratre. Ingreditur Capernaum (*cap.* II),

[64] Matth. XXI, 22. [65] ibid. 23. [66] Matth. XXVI, 29. [67] ibid. 46.

(30*) *f.* κλητῶν.

docet, curat ibi dæmoniacum, post hunc etiam socrum Petri, et multos alios vesperi sanat. Egreditur in solitudinem. Circuit Galilæam. Curat leprosum. Venit Capernaum (*cap.* II). Sanat paralyticum, docet turbam. Vocat Levi filium Alphæi, manducat cum publicanis. Accusant eum hoc nomine Pharisæi. Quærunt de jejunio discipuli Joannis : ipse vero discipulos defendit. Transit per sata. Curat eum qui manum habebat aridam (*cap.* III). Secedit ad mare. Sequitur eum multitudo magna. Confitentur dæmones. Advocat ad se duodecim discipulos, ut mittat eos prædicatum. Tunc Judæi dicunt : « In Beelzebul ejicit dæmonia [68]. » Venit ad eum Mater ejus. Ingreditur navim (*cap.* IV), parabolam dicit de seminante, item de agro, et de sinapi. Tempestate jactantur discipuli in mari. Increpat mare Christus. Curatur dæmoniacus in terra Gergesenorum (*cap.* V). Porci in mare præcipites dantur. Transfretat, et Jairus pro filia orat. Sanatur hæmorrhousa. Venit in patriam (*cap.* VI), scandalizantur super ipso. Hæc dicit : « Non est propheta absque honore, nisi in patria sua [69]. » Mittit discipulos binos ac binos, multaque illis mandat. Subjicitur historia eorum, quæ ab Herode acta sunt cum Joanne. Redeunt ad Christum discipuli. Alit turbas. Advenit ad discipulos tempestate jactatos. Venit Gennesaret et curat multos. Disputat de manibus illotis (*cap.* VII). Venit Tyrum. Sanat filiam Syrophœnissæ, item surdum et impeditæ linguæ. Alit turbam (*cap.* VIII). Signum petunt Judæi, at ille nullum dat. Loquitur discipulis de fermento Pharisæorum, et increpat eos. Curat cæcum Bethsaidæ. Interrogat discipulos de seipso : Petrus confitetur, et increpatur passionis causa. Hic dicit Christus : « Si quis vult venire post me [70]. » Transfiguratur in monte (*cap.* IX), loquitur de Elia. Adducitur ad eum lunaticus et curatur. Prædicit discipulis mortem ac resurrectionem suam, et increpat eos, quod de primatu in via disputaverant. Hic dicit : « Qui non est mecum, contra me est [71] » de eo, qui dæmonia ejiciebat in
139 ipsius nomine. Post hæc dicit : « Qui scandalizaverunt unum ex pusillis [72]. » Et illud : « Vermis eorum non morietur, neque ignis exstinguetur [73]. » Edisserit de divortio (*cap.* X). Parvulis benedicit. Dives quidam interrogat, quid faciat ut vivat : huic respondet. Ascendens Jerosolymam de passione sua prædicit. Filii Zebedæi sedere petunt a dexteris ejus. Edisserit de animi humilitate. Visum recipit Bartimæus. Deinde de pullo asinæ (*cap.* XI), ingreditur in templum, et vespere exit in Bethaniam. Deinde de ficu. Ejicit ex templo vendentes. Vespere egreditur de civitate. Admiratur Petrus, arefactam esse ficum. Adhortatur discipulos Jesus, ut credant. Jubet ut peccata proximo remittantur. Regreditur in civitatem. Interrogant eum Judæi, in qua potestate hæc faciat : ipse vicissim eos interrogat de baptismo Joannis. Parabolam dixit de vi-

A θεραπεύει τὸν δαιμονιζόμενον ἐκεῖ, εἶτα τὴν πενθερὰν Πέτρου, καὶ πολλοὺς ἐν τῇ ἑσπέρᾳ ἰᾶται, ἐξῆλθεν εἰς τὴν ἔρημον, περιῆγε τὴν Γαλιλαίαν. Θεραπεύει τὸν λεπρόν. Ἔρχεται εἰς Καπερναούμ. Ἰᾶται τὸν παραλυτικόν· διδάσκει τὸν ὄχλον. Καλεῖ τὸν Λευῒ τὸν Ἀλφαίου. Ἐσθίει μετὰ τῶν τελωνῶν. Ἐγκαλοῦσιν οἱ Φαρισαῖοι ὑπὲρ τούτου. Οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου ὑπὲρ τῆς νηστείας αἰτιῶνται· ὁ δὲ ἀπολογεῖται. Διέρχεται διὰ τῶν σπορίμων. Θεραπεύει τὸν τὴν ξηρὰν χεῖρα [ἔχοντα]. Ἀναχωρεῖ πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἀκολουθεῖ αὐτῷ πλῆθος πολύ. Ὁμολογοῦσιν οἱ δαίμονες. Προσκαλεῖται τοὺς δώδεκα, ἵνα ἀποστείλῃ αὐτούς. Τότε λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· « Ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. » Ἔρχεται ἡ Μήτηρ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν. Ἐμβαίνει εἰς τὸ πλοῖον. Λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ
B σπείροντος, τὴν τοῦ ἀγροῦ, τὴν τοῦ σινάπεως. Χειμάζονται ἐν τῇ θαλάσσῃ οἱ μαθηταί. Ἐπιτιμᾷ τῇ θαλάσσῃ ὁ Χριστός· Θεραπεύεται ὁ δαιμονῶν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γεργεσηνῶν. Οἱ χοῖροι πνίγονται. Ἦλθεν εἰς τὸ πέραν, καὶ Ἰάειρος ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς ἀξιοῖ. Εἶτα ἡ αἱμοῤῥοοῦσα ἰᾶται. Ἦλθεν εἰς τὴν πατρίδα, σκανδαλίζονται ἐπ' αὐτῷ. Ἐνταῦθα λέγει· « Οὐκ ἔστι προφήτης ἄτιμος, εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ. » Πέμπει τοὺς μαθητὰς ἀνὰ δύο, ἐντειλάμενος πολλά. Εἶτα τὰ κατὰ Ἡρώδην καὶ Ἰωάννην. Ἐπανῆλθον οἱ μαθηταὶ πρὸς αὐτόν. Τρέφει τοὺς ὄχλους. Ἐφίσταται χειμαζομένοις τοῖς μαθηταῖς. Ἦλθεν εἰς Γεννησαρὲτ, καὶ ἐθεράπευσε πολλούς. Περὶ ἀνίπτων χειρῶν διαλέγεται. Ἦλθεν εἰς Τύρον. Ἰᾶται τὴν θυγατέρα τῆς
C Συροφοινικίσσης, εἶτα τὸν κωφὸν καὶ μογιλάλον. Τρέφει τὸν ὄχλον. Σημεῖον αἰτοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ οὐ δίδωσι. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων λέγει, καὶ ἐπιτιμᾷ τοῖς μαθηταῖς. Θεραπεύει τὸν τυφλὸν εἰς Βηθσαϊδά. Ἐρωτᾷ τοὺς μαθητὰς περὶ ἑαυτοῦ. Πέτρος ὁμολογεῖ· καὶ διὰ τὸ πάθος ἐπιτιμᾶται. Ἐνταῦθα λέγει· « Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν. » Μεταμορφοῦται ἐν τῷ ὄρει, λέγει περὶ τοῦ Ἠλίου. Προσάγεται σεληνιαζόμενος, καὶ θεραπεύεται. Προλέγει τοῖς μαθηταῖς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ ἐλέγχει αὐτοὺς περὶ πρωτείων διαλεχθέντας ἐν τῇ ὁδῷ. Ἐνταῦθα λέγει· « Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ ἐστι, » περὶ τοῦ ἐκβάλλοντος δαιμόνια ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Εἶτά φησιν· « Ὃς ἐὰν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν· » καὶ τό· « Ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ
D τελευτήσει, οὐδὲ τὸ πῦρ σβέννυται. » Περὶ ἀποστασίου διαλέγεται. Τὰ παιδία εὐλογεῖ. Ἐρωτᾷ ὁ πλούσιος, τί ποιήσας ζήσεται· ἀποκρίνεται πρὸς αὐτόν. Ἀναβαίνων εἰς Ἱεροσόλυμα, λέγει περὶ τοῦ πάθους. Οἱ υἱοὶ Ζεβεδαίου ἀξιοῦσιν ὑπὲρ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας. Διαλέγεται περὶ ταπεινοφροσύνης. Ἀναβλέπει Βαρτιμαῖος. Εἶτα τὰ κατὰ τὸν πῶλον, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἱερὸν, ὀψίας οὔσης ἐξῆλθεν εἰς Βηθανίαν. Εἶτα ἐπὶ τὴν συκῆν. Ἐκβάλλει ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοὺς πωλοῦντας. Ἐξῆλθεν ἑσπέρας ἐκ τῆς πόλεως. Ὁ Πέτρος θαυμάζει διὰ τὴν συκῆν. Προτρέπεται τοὺς μαθητὰς ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ πιστεύειν. Κελεύει συγχωρεῖν τῷ πλησίον τὰ ἁμαρτήματα. Ἐπανέρχεται εἰς τὴν πόλιν.

[68] Marc. III, 22. [69] Marc. VI, 4. [70] Marc. VIII, 34. [71] Marc. IX, 38. [72] ibid., 41. [73] ibid. 47.

Ἐρωτῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖ. Ἐρωτᾷ αὐτοὺς περὶ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου. Λέγει τὰ κατὰ τὸν ἀμπελῶνα καὶ τοὺς πονηροὺς γεωργούς. Εἶτα περὶ τοῦ κήνσου· εἶτα περὶ τῶν ἑπτὰ ἀδελφῶν. Ἐρωτᾷ ὁ γραμματεὺς, ποία ἐντολὴ πρώτη· καὶ μαθὼν ἀποδέχεται. Ἐρωτᾷ ὁ Χριστὸς περὶ ἑαυτοῦ. Εἶτα κατὰ τῶν Φαρισαίων διαλέγεται, καὶ περὶ τῶν δύο δηναρίων τῆς χήρας. Ἐξερχόμενος ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, λέγει περὶ τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ. Ἐρωτῶσιν οἱ μαθηταὶ περὶ τοῦ χρόνου, καὶ πολλὰ αὐτοῖς προλέγει. Ἦλθεν εἰς Βηθανίαν πρὸς Σίμωνα τὸν λεπρόν. Ἐκεῖ τὸ μύρον ἐκχεῖται. Συντίθεται ὁ Ἰούδας τοῖς Ἰουδαίοις. Πέμπονται ἑτοιμάσαι τὸ πάσχα οἱ μαθηταί. Ἐλέγχει τὸν Ἰούδαν. Παραδίδωσι τὰ μυστήρια. Ἐξέρχεται εἰς τὸν ἐλαιῶνα. Προλέγει τοῖς μαθηταῖς, ὅτι σκανδαλισθήσονται, καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι ἀρνήσεται. Προσεύχεται τῷ Πατρί· εἶτα συλλαμβάνεται. Τέμνει Πέτρος τὸ ὠτίον τοῦ δούλου. Φεύγει ὁ νεανίσκος γυμνός. Ἄγεται πρὸς Καϊάφαν ὁ Ἰησοῦς. Καταμαρτυροῦσιν αὐτοῦ. Ὁμολογεῖ ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ. Ἀρνεῖται Πέτρος. Ἄγεται πρὸς Πιλᾶτον ὁ Ἰησοῦς· σταυροῦται. Ἦν ἐκεῖ Μαρία ἡ Ἰακώβου τοῦ μικροῦ, καὶ ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ Σαλώμη. Λαμβάνει ὁ Ἰωσὴφ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Ἦλθον αἱ γυναῖκες μετὰ τὸ Σάββατον, ἀρώματα φέρουσαι. Εἶδον τὸν ἄγγελον ἐν τῷ μνημείῳ, καὶ ἐφοβήθησαν. Ἀναστὰς ὁ Χριστὸς ὤφθη Μαρίᾳ, ἀφ' ἧς τὰ ἑπτὰ δαιμόνια ἐξέβαλεν. Ἐκείνη εἶπε τοῖς μαθηταῖς· οἱ δὲ ἠπίστησαν. Ἔπειτα ὤφθη τοῖς δυσὶν ἐν τῇ ὁδῷ, εἶτα τοῖς ια'· καὶ ὠνείδισε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρύσσειν, καὶ βαπτίζειν, καὶ σημεῖα ποιεῖν. Εἶτα ἀνελήφθη.

Βιβλίον γ', κατὰ Λουκᾶν.

49. Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν Ἰωάννου, καὶ τοῦ Χριστοῦ· τὰ κατὰ τὸν Συμεών. Ἄννα ἀνθομολογεῖται τῷ Κυρίῳ. Ἀπομένει ἐν τῷ ἱερῷ ὁ Ἰησοῦς, καὶ οἱ γονεῖς ἠγνόουν. Βαπτίζει ὁ Ἰωάννης, βαπτίζεται καὶ ὁ Χριστὸς, ὢν ἐτῶν λ'. Γενεαλογεῖται. Ἄγεται εἰς τὴν ἔρημον. Ἔρχεται εἰς Ναζαρέτ· ἀναγινώσκει ἐν τῇ Συναγωγῇ. Εἶπε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους περὶ τῆς χήρας τῆς Ἠλίου, καὶ Νεεμὰν τοῦ λεπροῦ, καὶ ἤθελον αὐτὸν κρημνίσαι. Ἦλθεν εἰς Καπερναούμ. Ἐθεράπευσε τὸν δαιμονῶντα, καὶ τὴν πενθερὰν Πέτρου, καὶ ἄλλους πολλούς. Ἐξῆλθεν εἰς τὴν ἔρημον. Ἦλθεν εἰς Γεννησαρὲτ, ἐπέβη τοῦ πλοίου Πέτρου, ἔνθα καὶ τὸ δίκτυον διεῤῥήγνυτο. Ἐφοβήθη Σίμων. Ἐθεράπευσε τὸν λεπρὸν, εἶτα τὸν παραλυτικόν. Καλεῖ τὸν Λευΐ, ἐσθίει παρ' αὐτῷ· καὶ ἐγκαλεῖται ὑπὸ τῶν Φαρισαίων περὶ τούτου, καὶ ὅτι οὐ νηστεύουσιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Πορεύεται ἐν Σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ διὰ τῶν σπορίμων. Θεραπεύει ἐν ἑτέρῳ Σαββάτῳ τὸν τὴν ξηρὰν χεῖρα. Ἐκλέγεται τοὺς ιβ'. Λέγει τοὺς μακαρισμούς. Ταλανίζει τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς γελῶντας. Παραινεῖ περὶ ἀγάπης, περὶ τοῦ μὴ ἀμύνεσθαι τὸν πλησίον. Περὶ φιλανθρωπίας. Περὶ τοῦ μὴ κρίνειν, καὶ μεταδιδόναι. Λέγει δὲ καὶ παραβολὴν, τὴν περὶ τοῦ δένδρου, καὶ περὶ τοῦ φυλάσσοντος τοὺς λόγους αὐτοῦ, ὅτι ὅμοιός ἐστι τῇ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκίᾳ. Ἔρχεται εἰς Καπερναούμ. Πρόσεισιν ὁ ἑκατόνταρχος ὑπὲρ τοῦ δούλου. Εἶτα ὁ υἱὸς τῆς χήρας

A nea, et de malis agricolis (*cap.* XII). Postea de censu: de septem fratribus. Quæstionem movet scriba, quod sit primum legis mandatum, ac responsionem datam probat. Christus interrogat de seipso. Postea disputat contra Pharisæos, et de duobus denariis viduæ. Egressus e templo subversionem illius prædicit (*cap.* XIII). Discipuli de tempore interrogant, et prædicit illis multa. Venit Bethaniam ad Simonem leprosum (*cap.* XIV). Istic effunditur unguentum. Paciscitur Judas cum Judæis. Mittuntur discipuli ad parandum pascha. Convincit Judam. Tradit mysteria. Egreditur ad montem Olivarum. Discipulis prædicit, quod scandalum passuri essent, et Petro, quod negaturus sit. Precatur Patrem: deinde capitur. Petrus abscindit auriculam servi.
B Adolescens nudus aufugit. Ducitur Jesus ad Caipham. Testimonium affertur contra illum. Confitetur se esse Filium Dei. Negat Petrus. Ducitur ad Pilatum Jesus (*cap.* XV): crucifigitur. Erat ibi Maria Jacobi minoris, et Magdalena, et Salome. Joseph accipit corpus Jesu. Venerunt mulieres post Sabbatum, aromata ferentes (*cap.* XVI). Vident angelum in monumento, et pertimescunt. Post resurrectionem Christus apparuit Mariæ, ex qua septem dæmonia ejecerat. Ipsa rem dixit ad discipulos, illi vero non crediderunt. Postea apparuit duobus in via, deinde et undecim, quibus etiam incredulitatem exprobravit. Et misit eos prædicatum et baptizatum, et potestatem dedit faciendorum signorum. Postea assumptus est.
C

Liber III, Evangelium secundum Lucam

49. Historiam nativitatis Joannis scribit (*cap.* I), deinde et Christi: de Simeone (*cap.* II). Anna confitetur Domino. Jesus in templo manet, insciis parentibus. Joannes baptizat (*cap.* III): baptizatur et Christus, cum annorum esset triginta. Genealogia ejus. Ducitur in solitudinem (*cap.* IV). Venit Nazareth: legit in Synagoga. Dicit ad Judæos de vidua, (ad quam divertit) Elias, et de Neeman leproso, et volunt eum præcipitem dare. Venit Capernaum. Curat dæmonio laborantem, et socrum Petri, aliosque multos. Egreditur in solitudinem. Venit in terram Gennesaret (*cap.* V), ascendit naviculam Petri,
D ubi et rete scindebatur. Pertimescit Simon. Curat leprosum, deinde paralyticum. Vocat Levi, apud quem et manducat: culpatur a Pharisæis ob eam causam, et quod discipuli ipsius non jejunarent. Ambulat in Sabbato secundo-primo per sata (*cap.* VI). Altero Sabbato curat eum, qui manum habebat aridam. Elegit duodecim. Recenset beatitudines. Deplorat divites et ridentes. Adhortatur ad dilectionem. De non ulciscendo proximum. De humanitate. Non esse nobis judicandum: esse impertiendum. Parabolam dicit de arbore, et de eo qui sermones suos custodiat, quod is similis sit domui fundatæ supra petram. Venit Capernaum (*cap* VII). Accedit ad eum centurio orans pro servo suo. Hic excitatur filius viduæ. Mittit ad eum Joannes dis-

cipulos suos. **140** Accusat turbam Jesus de Joanne. Comparat eam generationem pueris inter se acclamantibus. Ingreditur domum Pharisæi. Et ecce mulier peccatrix alabastrum effundit. Reprehendit hoc factum Pharisæus. Parabolam ad eum dicit Jesus de duobus debitoribus. Deinde circuit per civitates et vicos (*cap.* VIII). Sequuntur eum mulieres, quas curaverat. Parabolam dicit de seminante. Venit ad eum mater ejus. Navigant cum eo discipuli : oritur tempestas. Veniunt Gadira. Legio irruit in porcos. Deinde Jairus orat pro filia. Sanatur hæmorrhousa. Excitat mortuam puellam. Mittit duodecim discipulos (*cap.* IX). Audit de eo Herodes. Secedit in solitudinem Jesus. Alit turbas. Interrogat, dicens : « Quem me esse dicunt homines [74]? » Petrus confitetur. Mandat illis silentium. Passionem ac resurrectionem suam prædicit. Ait : « Si quis vult post me venire, abneget semetipsum [75]. » Transfiguratur. Descendit de monte. Curat lunaticum. Loquitur de passione. Quærunt discipuli, quis major sit. Jesus vero docet eos. Deinde dicit : « Qui non est contra vos, pro vobis est [76], » quod de eo dicit, qui in nomine suo dæmonia ejiciebat, et se non sequebatur. Volentem ingredi in civitatem Samaritanorum, non receperunt eum : hinc discipuli volunt ignem cœlitus deposcere super eos : Jesus vero corripuit eos. Quidam illum sequi volens, prohibetur. Alius vero admonitus ut sequatur, abnuit. Tunc dicit : « Nemo mittit manum suam ad aratrum, et post tergum convertitur [77]. » Designat septuaginta discipulos (*cap.* X), emittit eos binos ac binos, hortatus ne quidquam secum deferrent. Exprobrat civitatibus. Exinde dicit : « Qui vos audit, me audit [78]. » Item : « Videbam Satanam decidentem sicut fulgur [79] : » et dat discipulis potestatem contra Satanam, et admonet ne eo nomine gauderent. Deinde confitetur Patri, et dicit discipulis : « Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Multi enim prophetæ desiderarunt videre quæ vos videtis [80]. » Tentat eum legisperitus, et parabola dicitur de eo qui descenderat in Jericho. Martha accusat sororem suam. Orare docet discipulos (*cap.* XI), et parabolam dicit de eo qui ab amico in lecto jam decumbente panes petit. Curat mutum dæmoniacum. Tunc dicunt : « In Beelzebul curat [81]. » Deinde dicit : « Cum spiritus immundus egressus est, perambulat loca inaquosa [82]. » Deinde mulier quædam ait : « Beatus venter [83], » et cætera. Futurum minatur, ut ista generatio condemnetur a Ninivitis, et dicit : « Nemo, lucernam accendens, sub modio ponit [84]. » Ingreditur ad Pharisæum prandendi gratia. Ille vero eum accusat, quod lotus non esset. Ad hunc dicit : « Vos mundatis quod extra poculum est [85], » et cætera. Et deplorat eos, similiter et legisperitos (*cap.* XII). Deinde dicit : « Nihil est occultum [86], » et cætera. Item : « Ne timeatis eos qui corpus occi-

A ἀνίσταται. Πέμπει Ἰωάννης τοὺς μαθητὰς πρὸς αὐτόν. Ἐγκαλεῖ τῷ ὄχλῳ ὁ Ἰησοῦς περὶ Ἰωάννου. Παρεικάζει τὴν γενεὰν παιδίοις τοῖς προσφωνοῦσιν. Ἔρχεται εἰς οἰκίαν Φαρισαίου, καὶ ἰδοὺ ἡ γυνὴ ἡ ἁμαρτωλὸς τὸ ἀλάβαστρον ἐκχεῖ. Αἰτιᾶται ὁ Φαρισαῖος τὸ γεγονός. Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς τὴν παραβολὴν τῶν δύο χρεωφειλετῶν. Εἶτα διώδευε κατὰ πόλιν καὶ κώμην, καὶ ἠκολούθουν αὐτῷ γυναῖκες αἱ θεραπευθεῖσαι. Λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ σπείραντος. Ἦλθεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν. Πλέουσιν οἱ μαθηταὶ μετ' αὐτοῦ, χειμάζονται, ἔρχονται εἰς Γάδειρα, καὶ ὁ λεγεὼν εἰς τοὺς χοίρους ἐμπίπτει. Εἶτα Ἰάειρος ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς ἀξιοῖ, καὶ ἡ αἱμοῤῥοοῦσα ἰᾶται. Ἀνίστησι τὴν κόρην. Ἀποστέλλει τοὺς δώδεκα μαθητάς. Ἀκούει Ἡρώδης περὶ αὐτοῦ. Ἀναχωρεῖ εἰς ἔρημον B ὁ Ἰησοῦς. Τρέφει τοὺς ὄχλους. Ἐρωτᾷ· « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι; » Ὁμολογεῖ Πέτρος. Παραγγέλλει σιωπᾷν. Προλέγει περὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως. Λέγει· « Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀρνησάσθω ἑαυτόν. » Μεταμορφοῦται. Κάτεισιν ἀπὸ τοῦ ὄρους. Θεραπεύει τὸν σεληνιαζόμενον. Λέγει περὶ τοῦ πάθους. Ἐζήτουν οἱ μαθηταὶ, τίς ἂν εἴη μείζων· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐδίδαξεν αὐτούς. Εἶτά φησιν· « Ὃς οὐκ ἔστι καθ' ὑμῶν, ὑπὲρ ὑμῶν ἐστιν, » περὶ τοῦ ἐκβάλλοντος τὰ δαιμόνια ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀκολουθοῦντος αὐτῷ. Βουλόμενον εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν τῶν Σαμαρειτῶν οὐκ ἐδέξατο (30*). Εἶτα οἱ μαθηταὶ πῦρ ἤθελον κατενέγκαι ἐπ' αὐτούς· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐπετίμησεν αὐτοῖς. Βουλόμενός τις ἀκολουθῆσαι αὐτῷ κωλύεται. Ἕτερος δὲ παρακαλεῖται, καὶ ἀναδύεται. C Τότε λέγει· « Οὐδεὶς ἐπιβάλλει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ στρέφεται εἰς τὰ ὀπίσω. » Ἀνέδειξεν ἑβδομήκοντα μαθητὰς, καὶ πέμπει αὐτοὺς ἀνὰ δύο, παραινέσας μηδὲν βαστάσαι. Ὀνειδίζει ταῖς πόλεσι. Τότε λέγει· « Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει. » Εἶτά φησιν· « Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν πεσόντα, ὡς ἀστραπήν· » καὶ δίδωσι τοῖς μαθηταῖς ἐξουσίαν κατ' αὐτοῦ, καὶ παραινεῖ μὴ χαίρειν ἐν τούτῳ. Εἶτα ἐξομολογεῖται τῷ Πατρὶ, καί φησι τοῖς μαθηταῖς· « Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ, οἱ βλέποντες ἃ βλέπετε. Πολλοὶ γὰρ προφῆται ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε. » Ὁ νομικὸς πειράζει, καὶ ἡ παραβολὴ λέγεται τοῦ εἰς Ἱεριχὼ καταβαίνοντος. Μάρθα ἐγκαλεῖ ὑπὲρ τῆς ἀδελφῆς. Διδάσκει εὔχεσθαι τοὺς μαθητὰς, καὶ λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ αἰτοῦντος ἄρτους τὸν φίλον τὸν ἐν τῇ κλίνῃ D ὄντα. Θεραπεύει τὸν κωφὸν τὸν δαιμονιζόμενον. Τότε λέγουσιν, ὅτι « Ἐν Βεελζεβοὺλ θεραπεύει. » Εἶτα λέγει· « Ὅταν ἐξέλθῃ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα, πορεύεται δι' ἀνύδρων τόπων. » Εἶτα γυνή τίς φησι· « Μακαρία ἡ κοιλία, » καὶ τὰ ἑξῆς. Κατακριθήσεσθαι προλέγει τοὺς τότε ὑπὸ Νινευΐ, καί φησι· « Οὐδεὶς, λύχνον ἅψας, ὑπὸ τὸν μόδιον τίθησιν. » Εἰσῆλθεν ἀριστῆσαι πρὸς Φαρισαῖον. Ὁ δὲ ἐγκαλεῖ, ὅτι οὐκ ἐβαπτίσατο. Τότε λέγει πρὸς αὐτόν· « Ὑμεῖς τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καθαρίζετε. » Καὶ ταλανίζει αὐτοὺς καὶ τοὺς νομικούς. Εἶτα λέγει· « Οὐδέν ἐστι κρυπτόν· »

[74] Luc. IX, 18. [75] ibid. 23. [76] ibid. 50. [77] ibid. 62. [78] Luc X, 16. [79] ibid. 18. [80] Luc. X, 23, 24. [81] Luc. XI, 15. [82] ibid. 24. [83] ibid. 27. [84] ibid. 33. [85] ibid. 39. [86] Luc. XII, 2.

(30*) Ἐδέξαντο.

καὶ τὸ, « Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ A σῶμα· » καὶ τὸ, « Οὐχὶ πέντε στρουθία· » καὶ, « Ὃς ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα. » Προσέρχεταί τις μερίσασθαι τὸν κλῆρον μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Εἶτα ὁ λογιζόμενος πλούσιος· περὶ τῶν ἀποθηκῶν. Παραινεῖ μὴ μεριμνᾷν περὶ τροφῆς. Περὶ ἐλεημοσύνης λέγει, καὶ τοῦ δεσπότου τοῦ διακονοῦντος τοῖς δούλοις αὐτοῦ, καὶ περὶ τοῦ πιστοῦ δούλου, καὶ περὶ τοῦ εἰδότος τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιοῦντος. Καὶ, « Πῦρ ἦλθον, » φησὶ, « βαλεῖν. » Ἔλεγε δὲ καὶ περὶ τῶν τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ δοκιμαζόντων. Καὶ τό· « Ἐὰν ὑπάγῃς μετὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπ' ἄρχοντα. » Εἶτα τοὺς ὑπὸ Πιλάτου ἀναιρεθέντας Γαλιλαίους, καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ πύργου καταχωσθέντας. Εἶτα ἡ παραβολὴ τῆς ἀκάρπου συκῆς. Τὴν ὑπὸ τοῦ δαίμονος συγκύπτουσαν θεραπεύει ἐν Σαββάτῳ· καὶ B ἐγκαλοῦσιν Ἰουδαῖοι· ὁ δὲ ἐπιστομίζει αὐτούς. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ σινάπεως, καὶ τῆς ζύμης. Εἶτα ἠρωτήθη, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι. Παραινεῖ εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς θύρας, καὶ ἐπάγει· « Ἥξουσιν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ἀνακλιθήσονται. » Εἶτα λέγουσιν αὐτῷ· « Ἔξελθε, ὅτι Ἡρώδης βούλεταί σε ἀνελεῖν. » Καί φησι· « Πορευθέντες εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ. » Εἶτα πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ φησι· « Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου. » Θεραπεύει τὸν ὑδρωπικὸν ἐν οἴκῳ Φαρισαίου. Περὶ πρωτοκλισίας διαλέγεται, καὶ τίνας δεῖ καλεῖν ἐπ' ἄριστον. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ δείπνου, καὶ τῶν παραιτησαμένων ἐλθεῖν. Παραινεῖ πάντων τῶν οἰκείων καταφρονεῖν, καὶ αὐτῷ ἀκολουθεῖν. Εἶτα ἡ παραβολὴ C τοῦ τὸν πύργον οἰκοδομοῦντος, καὶ τοῦ παρασκευαζομένου εἰς πόλεμον. Εἶτά φησι· « Καλὸν τὸ ἅλας. » Γογγύζουσιν οἱ Φαρισαῖοι, ὅτι τελώνας προσελαμβάνετο. Λέγει παραβολὴν πρὸς αὐτοὺς, τὴν τοῦ ἀπολωλότος προβάτου, τὴν τῆς δραχμῆς, καὶ τὴν τοῦ ἀσώτου παιδός· περὶ τοῦ ἐκβληθέντος οἰκονόμου· περὶ φιλαργυρίας· περὶ ὑπερηφανίας, καὶ ὅτι δεῖ πάντα τὰ ἐν τῷ νόμῳ πληρωθῆναι· περὶ τοῦ ἀπολύοντος τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· περὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου. Περὶ τοῦ συγχωρεῖν τῷ πλησίον τὰ ἁμαρτήματα. Καί· « Τίς ἔχων δοῦλον, » φησὶ, « ἀροτριῶντα, οὐκ εἰσελθόντι ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ ἐπιτάττει; » Εἶτα οἱ δέκα λεπροί. Περὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ προλέγει. Περὶ τοῦ πάντοτε προσεύχεσθαι. Εἶπε τὴν τῆς χήρας παραβολὴν, καὶ τὴν τοῦ ἀδίκου ἄρχοντος. Τότε λέγει· D « Ἆρα εὑρήσει τὴν πίστιν ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; » Ἡ παραβολὴ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου. Εἶτα προσκαλεῖται τὰ παιδία. Προσέρχεται ὁ πλούσιος ἐρωτῶν, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Περὶ τοῦ πάθους λέγει τοῖς μαθηταῖς· οἱ δὲ οὐ συνῆκαν. Ὁ τυφλὸς θεραπεύεται, ὁ ἐγγὺς Ἱεριχοῦς. Τὰ κατὰ τὸν Ζακχαῖον. Ἡ παραβολὴ τοῦ βουληθέντος ἀγοράσαι βασιλείαν. Τὰ κατὰ τὸν πῶλον. Περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως προλέγει. Ἐκβάλλει ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοὺς πωλοῦντας. Τότε λέγουσιν· « Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; » Ἐρωτᾷ αὐτοὺς περὶ τοῦ βαπτίσματος

dunt [87]. » Et illud : « Nunquid quinque passeres [88], » et cætera. Et : « Quicunque blasphemaverit in Spiritum [89]. » Accedit ad eum quispiam, ut cum fratre hæreditatem divideret. Deinde, qui putabatur dives : de illius horreis. Hortatur, ne solliciti simus de alimonia. De eleemosyna dicit, et de hero servis suis ministrante : de servo fideli : de eo qui voluntatem Domini sui novit quidem, sed non facit. Et, « Ignem, » inquit, « veni mittere [90]. » Ait etiam de illis qui faciem cœli probare sciebant. Et illud : « Cum vadis cum adversario tuo ad magistratum [91]. » Deinde de Galilæis a Pilato occisis (*cap.* XIII), et de illis, qui prolapsu turris obruti fuerant. Deinde parabolam dicit de ficu sterili. Mulierem a dæmonio incurvatam curat in Sabbato : factum hoc accusant Judæi : ipse vero os obturat eis. Parabolam dicit de sinapi, et de fermento. Interrogatur an pauci sint qui salventur. Hortatur ad ingrediendum per angustam portam, et subdit : « Venient ab oriente et ab occidente, et recumbent [92]. » Deinde dicunt ei : « Exi, nam Herodes vult te occidere [93]. » Respondet : « Ite ac dicite vulpi isti [94], » et cætera. Post ad Jerusalem **141** dicit : « Quoties volui congregare filios tuos [95], » etc. Curat hydropicum in domo Pharisæi (*cap.* XIV). Disserit de primo accubitu, et qui vocandi sint ad convivia. Deinde parabolam dicit de cœna et invitatis ad eam venire detrectantibus. Hortatur ut, relictis domesticis omnibus, se sequamur. Parabolam addit de eo qui turrim ædificat, et de eo qui ad bellum instruitur. Hinc ait : « Bonum est sal [96]. » Murmurant Pharisæi (*cap.* XV), quod publicanos susciperet. Parabolam ad eos dicit de ove perdita, et de drachma, deque filio prodigo : de œconomo ejecto (*cap.* XVI) : de avaritia, de superbia, et quod adimpleri oporteat quæcunque in lege sunt : de dimittente uxorem suam : de Lazaro ac divite. Quod remittenda sint proximo, quæ in nos deliquit (*cap.* XVII). Et : « Quis, » inquit, « servum habet arantem, an ex agro revertenti non præcipit [97] ? » etc. Deinde de decem leprosis. De adventu suo prædicit. Quod semper sit orandum. Parabolam dicit de vidua (*cap.* XVIII), et aliam de judice iniquo. Deinde : « Num, » inquit, « fidem inveniet in terra Filius hominis, cum venerit [98] ? » Parabola de Pharisæo et publicano. Advocat ad se parvulos. Accedit ad eum dives quidam rogans quid faciat, ut vitam æternam possideat : de passione sua prædicit discipulis : ipsi vero non intelligebant. Cæcus curatus prope Jericho : de Zacchæo (*cap.* XIX). Parabolam dicit de eo, qui sibi ipsi volebat acquirere regnum. De pullo asinæ. Urbis excidium prædicit. Vendentes ejicit de templo. Tunc dicunt illi (*cap.* XX) : « In qua potestate hæc facis [99] ? » Interrogat illos de baptismate Joannis. Subjicitur parabola de vinea, et improbis agricolis : de censu, et de muliere quæ septem fratri-

[87] Luc. XII, 4. [88] ibid. 6. [89] ibid. 10. [90] ibid. 49. [91] ibid. 58. [92] Luc. XIII, 29. [93] ibid. 31. [94] ibid. 32. [95] ibid. 34. [96] Luc. XIV, 34. [97] Luc. XVII, 7. [98] Luc. XVIII, 8. [99] Luc. XX, 2.

bus nupta fuit. Deinde interrogat eos de seipso, quomodo dicant, ipsum esse filium Davidis : edisserit de primo consessu. Vidua denaria duo mittit (in gazophylacium [*cap.* xxi]). De subversione templi prædicit, et malis futuris. Judas paciscitur cum Judæis. Discipulos mittit ad parandum pascha (*cap.* xxii). Convincitur Judas post institutum mysterium. Contendunt inter se discipuli de primatu. Ad Simonem deinde dicit : « Ecce Satanas petiit vos [1], » prædicitque illi negationem futuram, et jubet discipulis ut tollant secum crumenam. Capitur postea. Negat eum Petrus. Cæditur a Judæis Jesus. Interrogatur, num ipse sit Christus, et respondet. Ducitur ad Pilatum (*cap.* xxiii), et mittitur ad Herodem, illinc rursus ad Pilatum. Traditur ut crucifigatur, sequitur turba : ad mulieres de malis futuris disserit. Crucifigitur. Corpus ejus Joseph sepelit. Deferunt mulieres aromata ad sepulcrum (*cap.* xxiv), sed neminem inveniunt. Discunt a duobus angelis, quod resurrexerit. Nuntiant hoc discipulis. Illi non credunt. Petrus ad monumentum currit et (ut mulieres dixerunt) invenit. Apparet Christus duobus iter facientibus. Illi reversi audiunt Dominum apparuisse Simoni. Mox stetit derepente in medio eorum : stupefiunt discipuli : ostendit eis cicatrices, et comedit coram eis. Eductis autem illis Bethaniam, assumptus est.

A Ἰωάννου. Εἶτα ἡ παραβολὴ τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ τῶν πονηρῶν γεωργῶν. Τὰ περὶ τοῦ κήνσου, καὶ τῆς γαμηθείσης τοῖς ζ' ἀδελφοῖς. Εἶτα ἐρωτᾷ αὐτοὺς περὶ ἑαυτοῦ, πῶς λέγουσι τὸν Χριστὸν υἱὸν Δαβὶδ εἶναι· καὶ περὶ πρωτοκαθεδρίας διαλέγεται. Βάλλει ἡ χήρα δύο δηνάρια. Περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ, περὶ τῶν μελλόντων προλέγει κακῶν. Συντίθεται Ἰούδας μετὰ τῶν Ἰουδαίων. Πέμπει τοὺς μαθητὰς ἑτοιμάσαι τὸ πάσχα. Ἐλέγχεται Ἰούδας μετὰ τὸ μυστήριον. Φιλονεικία τῶν μαθητῶν περὶ πρωτείων. Εἶτα πρὸς τὸν Σίμωνά φησι· « Ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς· » καὶ προλέγει αὐτοῦ τὴν ἄρνησιν, καὶ παρακελεύεται τοῖς μαθηταῖς βαστάζειν βαλάντιον. Εἶτα συλλαμβάνεται. Ἀρνεῖται Πέτρος. Τύπτεται ὁ Ἰησοῦς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Ἐρωτᾶται, εἰ αὐτὸς εἴη ὁ Χριστὸς, καὶ B ἀποκρίνεται. Ἄγεται πρὸς τὸν Πιλᾶτον, καὶ πέμπεται πρὸς τὸν Ἡρώδην. Εἶτα πρὸς τὸν Πιλᾶτον ἄγεται. Παραδίδοται σταυρωθῆναι· ἀκολουθεῖ ὄχλος· πρὸς τὰς γυναῖκας διαλέγεται περὶ τῶν μελλόντων κακῶν. Σταυροῦται. Θάπτει Ἰωσὴφ τὸ σῶμα. Φέρουσιν αἱ γυναῖκες ἀρώματα εἰς τὸν τάφον, καὶ οὐχ εὗρον οὐδένα. Μανθάνουσι παρὰ τῶν δύο ἀγγέλων, ὅτι ἀνέστη. Ἀπαγγέλλουσι τοῖς μαθηταῖς. Οἱ δὲ ἠπίστουν. Ἔδραμε Πέτρος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ εὗρεν οὕτως. Τότε φαίνεται τοῖς δύο ὁδοιποροῦσιν. Ὑποστρέψαντες οὗτοι, ἤκουσαν, ὅτι ὤφθη Σίμωνι. Εἶτα ἔστη ἀθρόως ἐν μέσῳ αὐτῶν· οἱ δὲ ἐπτοήθησαν. Ἔδειξεν αὐτοῖς τοὺς τύπους, καὶ ἔφεν (31) ἐνώπιον αὐτῶν. Ἐξαγαγὼν δὲ αὐτοὺς εἰς Βηθανίαν, ἀνελήφθη.

Liber IV, Evangelium secundum Joannem.

50. Joannes Christum dicit Deum esse (*cap.* i). Narrat de Baptista : tum de Christo, et de Incarnatione. Ad se missis respondet Baptista. Insequente die testatur de Jesu, quod Spiritus descenderit super eum. Sequente iterum die testimonium perhibet de Jesu. Sese illi adjungit Andreas. Petrum adducit Andreas ad Christum. Postero die vocat Philippum Andreas ad eum. Postero die egressus in Galilæam Jesus, vocat Philippum : hic **142** ducit Nathanael ad eum. Testimonium huic dat Jesus. Nuptiæ fiunt in Cana (*cap.* ii). Postea venit Capernaum. Ascendit Jerosolymam in festo Paschatis : ejicit e templo vendentes columbas. Multi credunt in eum. Tum de Nicodemo (*cap.* iii). Post venit in Judæam et baptizabant ipsius discipuli. Nuntiatum est hoc Joanni. Audiens Jesus id notum factum esse Pharisæis, descendit in Galilæam per Samariam (*cap.* iv). Subsequuntur ea, quæ cum muliere Samaritana facta sunt. Credunt Samaritani. Venit Jesus in Cana et accedit ad eum regulus, filii gratia. Redit Jerosolymam (*cap.* v). Sanat eum in Sabbato qui annis triginta octo paralyticus fuerat. Quærunt eum Judæi occidere. Dicit eis quod a Deo missus sit. Transfretat e regione Tiberiadis (*cap.* vi) : erat autem Pascha. Alit turbas. Volunt eum creare regem, et secedit in montem. Di-

Βιβλίον δ', κατὰ Ἰωάννην.

C 50. Θεολογεῖ ὁ Ἰωάννης τὸν Χριστόν. Λέγει περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ· εἶτα περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως. Ἀποκρίνεται ὁ Βαπτιστὴς πρὸς τοὺς ἀποσταλέντας πρὸς αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον μαρτυρεῖ τῷ Ἰησοῦ, ὅτι τὸ Πνεῦμα κατέβη ἐπ' αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον πάλιν μαρτυρεῖ τῷ Ἰησοῦ. Καὶ κολλῶνται αὐτῷ οἱ περὶ Ἀνδρέαν. Ἄγει τὸν Πέτρον ὁ Ἀνδρέας πρὸς αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον καλεῖ τὸν Φίλιππον ὁ Ἀνδρέας πρὸς αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον καλεῖ τὸν Φίλιππον ὁ Ἰησοῦς, ἐξελθὼν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Οὗτος ἄγει τὸν Ναθαναὴλ πρὸς αὐτόν. Μαρτυρεῖ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. Ὁ γάμος ἐν Κανᾷ γίνεται. Εἶτα ἔρχεται εἰς Καπερναούμ. Ἀναβαίνει εἰς Ἱεροσόλυμα ἐν τῷ Πάσχα· ἐκβάλλει ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοὺς πωλοῦντας τὰς περιστεράς. Πολλοὶ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Εἶτα τὰ κατὰ Νικόδημον. Εἶτα D ἔρχεται εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἐβάπτιζον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Ἀπηγγέλθη τῷ Ἰωάννῃ. Ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἔμαθον οἱ Φαρισαῖοι, κατέβη εἰς τὴν Γαλιλαίαν διὰ τῆς Σαμαρείας. Εἶτα τὰ κατὰ τὴν Σαμαρεῖτιν. Πιστεύουσιν οἱ Σαμαρεῖται. Ἔρχεται εἰς Κανᾶ ὁ Ἰησοῦς, καὶ ὁ βασιλίσκος προσέρχεται ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ. Ἀνῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ τὸν ἐν λη' ἔτεσι παραλελυμένον ἰᾶται ἐν Σαββάτῳ. Ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι. Λέγει αὐτοῖς ὅτι παρὰ Θεοῦ ἐπέμφθη. Ἀπῆλθε πέραν τῆς Τιβεριάδος· ἦν δὲ τὸ Πάσχα. Τρέφει τοὺς ὄχλους. Ἠθέλησαν αὐτὸν ποιῆσαι βασι-

[1] Luc. xxii, 31.

(31) Ἔφαγεν.

λία, καὶ ἀναχωρεῖ εἰς τὸ ὄρος. Ἔπλευσαν οἱ μαθηταὶ εἰς Καπερναούμ. Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ, ἦλθον καὶ οἱ ὄχλοι. Τότε αὐτοῖς περὶ τῶν μυστηρίων διαλέγεται. Καὶ μὴ ἐνέγκαντες τὸν λόγον, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω. Λέγει τοῖς δώδεκα· « Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν; » Τότε λέγει Πέτρος· « Ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; » Σκηνοπηγίας οὔσης, προτρέπονται αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ ἀνελθεῖν ἐν τῷ ἱερῷ. Ὁ δὲ ὕστερον ἀνῆλθε, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἠγανάκτουν, ὅτι ἐν Σαββάτῳ τυφλὸν ἰάσατο. Διαλέγεται περὶ τοῦ Παρακλήτου· καὶ οἱ μὲν ἐπίστευσαν, οἱ δὲ ἠπίστουν. Ἐγκαλοῦνται ὑπηρέται ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων, ὅτι οὐκ ἐπίασαν αὐτόν. Διαλέγεται αὐτοῖς ὁ Νικόδημος, καὶ ἐπιστομίζουσιν αὐτόν. Πάλιν ὁ Ἰησοῦς διαλέγεται αὐτοῖς· καὶ ἐπειρῶντο ἀνατρέπειν αὐτοῦ τὰ ῥήματα. Ἐνταῦθα τὰ περὶ τῆς κατηγορηθείσης ἐπὶ μοιχείᾳ. Πάλιν λέγει αὐτοῖς· « Ἐγὼ ὑπάγω, ὅπου ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. » Οἱ δὲ ἐνόμιζον, ὅτι ἀναιρεῖ ἑαυτόν. Εἶτα προλέγει τὸν τρόπον τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ ἐπίστευσαν πολλοὶ εἰς αὐτόν. Τότε λέγει αὐτοῖς· « Ἐὰν μείνητε ἐν τῷ λόγῳ μου, ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς, » καὶ ἕτερα πολλά. Λέγουσιν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· « Σαμαρείτης εἶ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις. » Πάλιν ὁ Ἰησοῦς πολλὰ αὐτοῖς διαλέγεται, ἐν οἷς ἐπήγαγε· « Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. » Τότε ἠθέλησαν λιθάσαι αὐτόν· ὁ δὲ ἐξελθὼν ἀπ' αὐτῶν, ἐθεράπευσε τὸν τυφλὸν πηλῷ. Εἶτα διαλέγεται περὶ τῶν προβάτων καὶ τοῦ ποιμένος, τοῦ διὰ τῆς θύρας εἰσερχομένου εἰς τὴν αὐλήν· καὶ σχίσμα ἐγένετο ἐν τοῖς Ἰουδαίοις. Τοῖς Ἐγκαινίοις περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶντος. Ἐρωτῶσιν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, εἰ αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός. Ὡς δὲ εἶπεν, ἐβάστασαν λίθους βαλεῖν ἐπ' αὐτόν. Ὡς δὲ ἠρώτα αὐτοὺς τὴν αἰτίαν, ἦλθον πιάσαι αὐτὸν, καὶ οὐκ ἴσχυσαν. Ἀπῆλθεν, ὅπου ἐβάπτιζεν Ἰωάννης. Πέμπουσιν ἐκ Βηθανίας αἱ περὶ Μάρθαν ὑπὲρ τοῦ Λαζάρου. Καὶ βουλόμενος εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐλθεῖν, ἐκώλυον οἱ μαθηταί. Ἦλθεν εἰς Βηθανίαν· ἀνέστησε τὸν Λάζαρον. Πάλιν ἐβουλεύοντο οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν τὸν Ἰησοῦν. Εἶτα Καϊάφας προφητεύει. Ἀναχωρεῖ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν ἔρημον Ἐφραΐμ. Εἶτα οἱ Ἰουδαῖοι ἀμφέβαλον, εἰ ἔρχεται εἰς τὴν ἑορτήν. Καὶ πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν. Τότε δειπνοῦντα αὐτὸν ἤλειψεν ἡ Μαρία, καὶ ἀγανακτεῖ Ἰούδας. Ἐπιστομίζει αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς. Ἦλθον πρὸς αὐτὸν ἐκεῖ οἱ Ἰουδαῖοι. Ὑπήντησαν αὐτῷ ὄχλοι μετὰ βαΐων ἐρχομένῳ εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὀχουμένῳ εἰς ὀνάριον. Τότε ζητοῦσιν οἱ Ἕλληνες ἰδεῖν αὐτόν. Τότε λέγει τὴν παραβολὴν τοῦ κόκκου τοῦ σίτου καὶ περὶ τῶν φοβουμένων τὸν θάνατον. Εἶτα ἐπάγει· « Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν· » καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἐνόμισεν ὁ ὄχλος βροντὴν γεγενῆσθαι. Εἶτα προλέγει αὐτοῖς τὸν τρόπον τοῦ θανάτου, καὶ προτρέπει πρὸς τὸ πιστεῦσαι· οἱ δὲ ἠπείθουν, « ἵνα, » φησὶν, « ὁ λόγος Ἡσαΐου πληρωθῇ. » Νίπτει τοὺς μαθητάς· ἐλέγχει τὸν Ἰούδαν· καὶ λαβὼν ἐκεῖνος τὸ ψώμιον ἐξῆλθεν ἐν νυκτί. Εἶτα διαλέγεται τοῖς μαθηταῖς ὁ Ἰησοῦς. Ἐντέλλεται αὐτοῖς περὶ ἀγάπης.

A scipuli navigant Capernaum. Huc et Jesus venit, et turbæ quoque eo concessere. Tunc edisserit illis de mysteriis. Illi vero non ferentes quæ dicebantur, retro cedunt. Dicit duodecim (apostolis) : « An et vos vultis abire [a]? » Tunc Petrus respondet : « Verba vitæ æternæ habes, ad quem abibimus [b]? » Cum esset festum Tabernaculorum, hortantur eum fratres, ut ascendat in templum (*cap.* VII). Ipse vero tandem ascendit, et quærunt eum Judæi, atque indignantur quod in Sabbato cæcum curaverat. Disserit de Paracleto, et alii credunt, alii non credunt. Reprehenduntur ministri a principibus sacerdotum, quod non cepissent eum. Disputat cum eis Nicodemus : illi vero os ipsi obturant. Jesus rursum disputat cum eis : ipsi contra verba
B ejus confutare conantur. Subjicitur de muliere super adulterio accusata (*cap.* VIII). Iterum ad eos loquitur, dicens : « Ego vado, quo vos non potestis venire [c]. » Ipsi vero putabant, quod seipsum vellet interficere. Deinde modum mortis suæ prædicit, et multi in eum credunt. Tunc dicit illis : « Si manseritis in sermone meo, veritas liberabit vos [d], » et alia multa. Dicunt ad eum Judæi : « Samaritanus es, et dæmonium habes [e]. » Vicissim Jesus multa ad eos edisserit, inter quæ et hoc dicit : « Antequam Abraham fieret, ego sum [f]. » Tunc eum lapidare volebant : ipse vero disgressus ab illis, curavit cæcum luto (*cap.* IX). Postea edisserit de ovibus et pastore per januam in ovile ingre-
C diente (*cap.* X) : et schisma oritur inter Judæos. In festo Dedicationis ambulabat Jesus in porticu Salomonis. Interrogant eum Judæi, an ipse sit Christus. Ubi vero hunc se esse dicit, tollunt lapides, ut jaciant in eum; ut autem rogat hujus facinoris causam, veniunt ad capiendum eum, sed non potuerunt. Abit in eum locum, ubi baptizaverat Joannes. Mittunt ad eum ex Bethania Martha et soror ejus propter Lazarum (*cap.* XI). Volentem ire in Judæam prohibent discipuli. Venit Bethaniam : excitat Lazarum. Iterum de occidendo Jesu consultant Judæi. Tum Caiphas prophetat. Secedit Jesus in solitudinem Ephraim. Deinde Judæi inter se disceptant, num venturus sit ad diem festum. Ante sex dies Paschæ venit Bethaniam
D (*cap.* XII). Hic cœnantem unxit Maria : quam rem indigne fert Judas. Hunc compescit Jesus. Isthuc veniunt Judæi ad eum. Occurrunt illi turbæ cum ramis palmarum, cum peteret Jerosolyma, et sederet super asello. Tunc petunt Græci videre eum. Parabolam dicit de grano frumenti, et de illis, qui mortem metuunt. Subdit : « Pater, glorifica Filium tuum [g], » et vox facta est de cœlo. Turba putat tonitru insonuisse. De modo mortis suæ prædicit illis, et hortatur ad credendum : illi vero non credunt, « ut sermo, » inquit, « Isaiæ impleretur [h]. » Lavat discipulos (*cap.* XIII) : arguit Judam : ille, accepta buccella, noctu egreditur.

[a] Joan. VI, 68. [b] ibid. 69. [c] Joan. VIII, 21. [d] ibid. 32. [e] ibid. 48 [f] ibid. 58. [g] Joan. XVII, 1. [h] Joan. XII, 38.

Exinde discipulos Jesus alloquitur. Præcipit illis dilectionem. Petro futuram negationem prædicit. Philippus petit videre Patrem (*cap.* XIV). Prædicit eis de Paracleto : de multis **143** aliis loquitur (*cap.* XV), et accusat Judæos. Discipulis prædicit futuram tribulationem (*cap.* XVI), deinde iterum jucunda, et rursus tristia. Patrem alloquitur (*cap.* XVII). Deinde venit in hortum et capitur (*cap.* XVIII). Petrus amputat auriculam servi. Ducunt Jesum ad Annam. Discipulus aliquis Petrum introducit in aulam. Minister Jesum cædit : dicit ad hunc : « Si male locutus sum [10], » etc. Mittunt eum ad Caipham. Petrus negat. Ducitur Jesus ad Pilatum. Crucifigitur (*cap.* XIX). Titulum imponunt. Stant juxta crucem mater, et soror matris ejus Maria Cleophæ, et Maria Magdalene. Tunc matrem commendat Joanni. Corpus ejus sepelit Joseph. Nicodemus affert aloes et myrrhæ libras centum. Venit Maria Magdalene (*cap.* XX), videt sepulcrum vacuum. Vocat Petrum et Joannem. Hi abeunt visum, et iterum secedunt. Maria videt angelos, et postea Jesum ipsum, qui et ei loquitur. Postea advenit ad discipulos, cum fores essent clausæ, et dat illis Spiritum sanctum. Deinde loquitur Thomæ, qui non crediderat. Rursus apparet discipulis ad mare Tiberiadis, ubi et multitudinem piscium ceperunt, et comedit cum eis (*cap.* XXI). Petro mandat ut oves suas pascat, prædicitque mortem qua moriturus erat, ac jubet ut se sequatur.

Liber V, Acta apostolorum.

51. Hoc nomine vocatur hic liber, quod apostolorum simul acta contineat. Qui vero illa enarrat, Lucas est evangelista, qui et librum hunc conscripsit. Est enim una cum apostolis peregrinatus, et maxime cum Paulo, et quæ exacte cognovit, litteris mandavit. Narrat autem hoc libro, quomodo, angelis suscipientibus, Dominus assumptus sit : effusionem Spiritus sancti in die Pentecostes super apostolos et omnes, qui tum præsentes erant, factam : ordinationem Matthiæ in locum Judæ proditoris, et designationem septem diaconorum, ac Pauli electionem, et quæcunque ille passus est, et quomodo tandem Romam profectus sit. Duodecim autem apostolorum nomina sunt ista : primus Simon, qui vocatur Petrus : deinde Jacobus filius Zebedæi, et Joannes frater ejus, Andreas frater Petri, Philippus, Thomas, Bartholomæus, Matthæus, Jacobus filius Alphæi, Simon zelotes, Judas Jacobi, qui et Thaddæus dicitur, et Judas Iscariotes, qui prodidit Dominum. Sed postquam Dominum prodidisset ac periisset, in ejus locum constitutus est ab apostolis Matthias, et connumeratus cum undecim reliquis, duodecimus. Postea vocatus est et Paulus, vas electionis, missusque et ipse cum Barnaba ad prædicandum Evangelium Domini gentibus ubique. Septem autem diaconorum ab apostolis constitutorum hæc sunt nomina : Stephanus, Phi-

A Προλέγει τῷ Πέτρῳ τὴν ἄρνησιν. Φίλιππος ἀξιοῖ ἰδεῖν τὸν Πατέρα. Περὶ τοῦ Παρακλήτου αὐτοῖς προλέγει· ἕτερα πολλὰ διαλέγεται, καὶ κατηγορεῖ τῶν Ἰουδαίων. Θλῖψιν προλέγει τοῖς μαθηταῖς, εἶτα πάλιν χρηστὰ, καὶ πάλιν λυπηρά. Πρὸς τὸν Πατέρα διαλέγεται. Εἶτα ἔρχεται εἰς τὸν κῆπον, καὶ συλλαμβάνεται. Κόπτει Πέτρος τὸ ὠτίον τοῦ δούλου. Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν πρὸς τὸν Ἄνναν. Εἰσάγει ὁ μαθητὴς τὸν Πέτρον εἰς τὴν αὐλήν. Τύπτει τὸν Ἰησοῦν ὁ ὑπηρέτης· λέγει αὐτῷ· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀποστέλλουσιν αὐτὸν πρὸς Καϊάφαν. Ἀρνεῖται Πέτρος. Ἄγεται ὁ Ἰησοῦς πρὸς Πιλᾶτον. Σταυροῦται, καὶ τὸν τίτλον ἐπιτιθέασιν. Εἱστήκεισαν παρὰ τῷ σταυρῷ ἡ μήτηρ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρία, ἡ τοῦ Κλεοπᾶ, καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνή. Τότε παρατίθεται τὴν
B μητέρα τῷ Ἰωάννῃ. Θάπτει τὸ σῶμα Ἰωσήφ. Νικόδημος φέρει ἀλόης καὶ σμύρνης λύτρα (32) ἑκατόν. Ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαληνή, βλέπει τὸν τάφον κενόν· καλεῖ τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἰωάννην. Οἱ δὲ ἀπῆλθον, καὶ πάλιν ἀνεχώρησαν. Βλέπει τοὺς ἀγγέλους ἡ Μαρία, εἶτα τὸν Ἰησοῦν, καὶ διαλέγεται αὐτῇ. Εἶτα ἐπέστη τοῖς μαθηταῖς κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς Πνεῦμα ἅγιον. Εἶτα τῷ Θωμᾷ διαλέγεται ἀπιστήσαντι. Εἶτα πάλιν ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος· οἱ δὲ ἡλίευσαν πλῆθος ἰχθύων, καὶ ἔφαγε μετ' αὐτῶν. Εἶτα ἐπιτάττει τῷ Πέτρῳ ποιμαίνειν τὰ πρόβατα, καὶ προλέγει αὐτῷ, ποίῳ θανάτῳ ἀποθανεῖται, καὶ κελεύει ἀκολουθῆσαι αὐτῷ.

C *Βιβλίον ε', Πράξεις τῶν ἀποστόλων.*

51. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ τὰς πράξεις ὁμοῦ τῶν ἀποστόλων περιέχει. Ὁ δὲ διηγούμενος ταύτας ἐστὶ Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς, ὁ καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον συγγράφων. Συναπεδήμει γὰρ τοῖς τε ἄλλοις ἀποστόλοις, καὶ μάλιστα τῷ Παύλῳ, καὶ εἰδὼς ἀκριβῶς, γράφει. Διηγεῖται δὲ ἐν αὐτῷ πῶς, ἀγγέλων ὑπολαβόντων, ἀνελήφθη ὁ Κύριος, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔκχυσιν γενομένην ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἐπί τε τοὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς τότε παρόντας· τήν τε κατάστασιν τοῦ Ματθίου ἀντὶ Ἰούδα τοῦ προδότου, καὶ τὴν προχείρησιν τῶν ζ' διακόνων, καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Παύλου, καὶ ὅσα ἔπαθε, καὶ τέλος τὴν εἰς Ῥώμην ἀποδημίαν αὐτοῦ. Τῶν
D μὲν οὖν δώδεκα ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· πρῶτος Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, εἶτα Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καὶ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Πέτρου, καὶ Φίλιππος, καὶ Θωμᾶς, Βαρθολομαῖος, Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου, Σίμων ὁ ζηλωτὴς, Ἰούδας Ἰακώβου, ὁ καὶ Θαδδαῖος, καὶ Ἰούδας Ἰσκαριώτης ὁ καὶ παραδοὺς τὸν Κύριον. Ἀλλὰ τοῦ Ἰούδα τούτου, προδότου γενομένου, καὶ ἀπολομένου, κατεστάθη εἰς τὸν ἐκείνου τόπον ὑπὸ τῶν ἀποστόλων Ματθίας, καὶ συγκατηριθμήθη τοῖς ἕνδεκα δωδέκατος. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκλήθη καὶ ὁ Παῦλος, σκεῦος ἐκλογῆς, καὶ ἀπεστάλη καὶ αὐτὸς μετὰ Βαρνάβα εὐαγγελίσασθαι τὸν Κύριον τοῖς ἔθνεσι πανταχοῦ. Ἔτι δὲ καὶ τῶν κατασταθέντων παρὰ τῶν

[10] Joan. XVIII, 23.

(32) Λίτρας

ἀποστόλων ἑπτὰ διακόνων τὰ ὀνόματα ταῦτα· Στέφανος, Φίλιππος, Πρόχορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενᾶς, καὶ Νικόλαος. Τούτων οὖν τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διακόνων τὰς πράξεις διηγεῖται ὁ Λουκᾶς, καὶ σημεῖα παρ' αὐτῶν γεγονότα, ἅπερ εἰσὶ ταῦτα· Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐθεράπευσαν ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου τὸν ἐκ γενετῆς χωλὸν, τὸν ἐν τῇ Ὡραίᾳ πύλῃ καθήμενον. Πέτρος Ἀνανίαν καὶ Σαπφεῖραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἤλεγξε, νοσφισαμένους ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου, καὶ τῆς ἐπαγγελίας τῆς εἰς τὸν Θεὸν, καὶ γεγόνασι παραχρῆμα νεκροί. Πέτρος ἐν Ἰόππῃ τὴν ἀποθανοῦσαν Δορκάδα εὐξάμενος ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Πέτρος τὸ ἐξ οὐρανοῦ σκεῦος καθιέμενον πλήρες παντὸς ζώου ἑώρακε. Πέτρου ἡ σκιὰ ἐρχομένη ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐθεράπευεν αὐτούς. Πέτρος τηρούμενος καὶ δεδεμένος ἐν τῇ φυλακῇ ὑπὸ ἀγγέλου ἀπελύθη, μὴ εἰδότων τῶν στρατιωτῶν. Καὶ ὁ Ἡρώδης σκωληκόβρωτος ἐξέψυξε. Στέφανος ἐποίησε τέρατα καὶ σημεῖα. Φίλιππος τὸν εὐνοῦχον ἐπέστησεν ἀναγινώσκοντα τὸν Ἠσαΐαν, καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν. Ὁ αὐτὸς Φίλιππος ἐν Σαμαρείᾳ πολλὰ πνεύματα ἐξέβαλε, καὶ χωλοὶ καὶ παραλελυμένοι ἐθεραπεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Παῦλος, ἐγγίζων τῇ Δαμασκῷ, εἶδεν ὀπτασίαν, καὶ εὐθὺς γέγονεν εὐαγγελιστής. Παῦλος ἐν Λύστροις Αἰνέαν, χωλὸν ἐκ γενετῆς ὄντα, ἐθεράπευσεν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Παῦλος ἀπὸ ὀπτασίας εἰς Μακεδονίαν ἐκλήθη. Παῦλος τὴν γυναῖκα τὴν ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος ἐκαθάρισε. Παῦλος καὶ Σίλας ἐν Φιλίπποις εἰς φυλακὴν ἐβλήθησαν, καὶ ἠσφαλισμένους εἶχον τοὺς πόδας ἐν τῷ ξύλῳ. Ἐν δὲ τῷ μεσονυκτίῳ σεισμὸς γέγονε, καὶ λέλυνται αὐτῶν τὰ δεσμά. Ἀπὸ τοῦ χρωτὸς Παύλου ἀπέφερον σουδάρια ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας καὶ δαιμονιῶντας, καὶ ἐθεραπεύοντο. Παῦλος ἐν Τρῳάδι πεσόντα Εὔτυχον ἀπὸ τῆς θυρίδος καὶ ἀποθανόντα ἤγειρε λέγων· « Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν. » Παῦλος ἐπετίμησεν ἐν Κύπρῳ τῷ μάγῳ Ἐλύμᾳ, καὶ ἐγένετο τυφλός. Παῦλος, πλέων ἐν Ῥώμῃ, ἐχειμάσθη αὐτός τε καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἐπὶ νυχθήμερα ιδ'. Πάντων τε προσδοκώντων ἀποθανεῖν, ἐπιστὰς ὁ Κύριος εἶπεν αὐτῷ, ὅτι « Διὰ σὲ κεχάρισμαι τούτοις τὸ ζῆν, » καὶ ἐσώθησαν. Ἐξελθόντα τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ πλοίου ἔχιδνα ἔδακε, καὶ οἱ μὲν πάντες ἐνόμιζον αὐτὸν γίνεσθαι νεκρόν· ὡς δὲ ἀπαθὴς διέμεινεν, ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι θεόν. Τὸν πατέρα Πουπλίου ἐν τῇ νήσῳ δυσεντερίᾳ συνεχόμενον χειροθετήσας ἰάσατο ὁ Παῦλος, καὶ ἄλλους πολλοὺς ἀσθενοῦντας ἐν τῇ νήσῳ ἐθεράπευσεν.

A lippus, Prochorus, Nicanor, Timon, Parmenas et Nicolaus. Horum itaque apostolorum et diaconorum acta enarrat Lucas, et quæ ab illis edita sunt signa, quæ ista sunt : Petrus et Joannes claudum ex nativitate, in porta Speciosa sedentem, in nomine Domini curarunt. Petrus Ananiam et Sapphiram uxorem ejus coarguit, quod suffurati fuissent de pretio agri, et de promissione Deo facta defraudassent, quam ob causam e vestigio mortui sunt. Petrus Joppe Dorcada vita defunctam precibus suis e mortuis excitavit. Petrus vas plenum omnis generis animantibus cœlitus demissum vidit. Umbra Petri ægrotos quos contingebat, sanabat. Petrus cum in carcere ligatus servaretur, per angelum, insciis militibus, **144** solutus est. Et Herodes B vermium esca factus, exspiravit. Stephanus prodigia fecit et signa. Philippus ad eunuchum, Isaiam prophetiam legentem, accessit, et baptizavit illum. Idem Philippus multos malos spiritus in Samaria ejecit, et claudi ab illo ac paralytici curati sunt. Paulus cum apropinquaret Damasco, visionem vidit, et mox Evangelii præco factus est. Paulus cum esset Lystris Æneam, a nativitate claudum, in nomine Domini curavit. Paulus per visionem in Macedoniam vocatus est. Paulus mulierem habentem spiritum Pythonis purgavit. Paulus et Silas Philippis in custodiam conjecti, et pedes eorum ligno constricti sunt. In medio autem noctis terræ motus actus est, et soluta sunt eorum vincula. A corpore C Pauli sudaria, ægrotis ac dæmoniacis imposita, curationem afferebant. Paulus Troade Eutychum e fenestra prolapsum ac mortuum excitavit, dicens : « Anima ejus in ipso est [11]. » Paulus in Cypro magum Elymam increpavit, qui et cæcus effectus est. Paulus cum Romam navigaret, tempestate agitatus est ipse, et quotquot cum illo in navi erant, noctes ac dies quatuordecim. Et cum universi mortem exspectarent, astitit Paulo Dominus, dicens : « Propter te largitus sum istis, ut vivant [12], » atque servati sunt. Paulum cum e navi egressus esset, vipera momordit, existimabantque omnes quod moriturus esset : cum vero illæsus permaneret, arbitrati sunt deum esse quemdam. Patrem Publii in insula dysenteria laborantem, impositis manibus, D sanitati restituit Paulus, et alios multos in eadem insula ægrotos curavit.

Βιβλίον ς', Ἐπιστολαὶ καθολικαὶ ἑπτά· τούτων πρώτη Ἰακώβου.

52. Ἀπ' αὐτῶν τῶν γραψάντων καὶ αὗται προσαγορεύονται. Αὐτὸς γὰρ Ἰάκωβος ταύτην γράφει τοῖς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν διασπαρεῖσι, καὶ πιστεύσασιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Γράφει δὲ διδασκαλικὴν τὴν Ἐπιστολὴν, διδάσκων περὶ διαφορᾶς πειρασμῶν, ποῖος μέν ἐστιν ἀπὸ Θεοῦ, ποῖος δὲ ἀπὸ τῆς ἰδίας καρδίας τῶν ἀνθρώπων· καὶ ὅτι οὐ

Liber VI. Epistolæ catholicæ septem, quarum prima est Jacobi.

52. Ab auctoribus suis et ipsæ nomina sortitæ sunt. Hanc enim Jacobus ad dispersos ex duodecim tribubus, in Dominum nostrum Jesum Christum credentes, scripsit. Scripsit autem Epistolam docendi causa, docens scilicet de tentationum discrimine, quænam a Deo, quæ vero ex proprio cujusque mortalium corde sint. Et quod non verbis tan-

[11] Act. xx, 10. [12] Act. xxvii, 24.

tum, sed et ipso opere ostendenda sit fides : quodque non auditores legis, sed factores justificentur. Præcipit etiam de divitibus, ne illi pauperibus in Ecclesiis præferantur, sed magis increpentur, tanquam superbi. Tandem injuria affectos consolatus, et ad tolerantiam usque ad judicis adventum servandam adhortatus, ubi de patientia ex iis, quæ Job acciderunt, admonet, præcipit ut presbyteri vocentur ad ægrotos; studeaturque quomodo errantes ad veritatem convertantur, eo quod merces hujus operis apud Dominum remissio sit peccatorum : atque ita terminat Epistolam.

A λόγῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ δεικνύναι δεῖ τὴν πίστιν· καὶ οὐχ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ δικαιοῦνται. Περί τε πλουσίων παραγγέλλει, ἵνα μὴ προκρίνωνται τῶν πτωχῶν οἱ πλούσιοι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιπλήττωνται, ὡς ὑπερήφανοι. Καὶ τέλος παραμυθησάμενος τοὺς ἀδικουμένους, καὶ προτρεψάμενος αὐτοὺς μακροθυμεῖν ἕως τῆς παρουσίας τοῦ κριτοῦ, καὶ διδάξας περὶ ὑπομονῆς ἐκ τῶν τοῦ Ἰὼβ χρηστῶν, παραγγέλλει προσκαλεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ σπουδάζειν ἐπιστρέφειν τοὺς πλανηθέντας ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· εἶναι γὰρ τούτου μισθὸν παρὰ τοῦ Κυρίου ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Secunda, Petri.

53. Et hæc quoque ab eo denominata est, a quo est scripta. Petrus ipse enim docendi gratia Epistolam hanc Judæis ad Christianismum conversis, in dispersione constitutis, scripsit. Eos enim qui ex Judæis multi crediderant, confirmat. Et primum quidem exponit ac declarat, quod fides in Christum a prophetis prænuntiata, et per eosdem significata sit redemptio, quæ est per sanguinem ejus, et quod ipsis ac gentibus omnia sint per Evangelium annuntiata, in quæ angeli quoque prospicere desiderant. Deinde postquam suasit ut digne conversentur eo, qui ipsos vocavit, admonet ut regem honorent, et mulieribus simul ac viris concordiam præcipit. Et ubi ad mores honestos paucis adhortatus est, significat illis, quod et inferis facta sit a Domino prædicatio salutis et resurrectionis, **145** ut et ii qui antea mortui sunt, resurgant, et judicentur quidem in corpore, in gratia vero resurrectionis persistant; et quod finis omnium appropinquaverit, omnesque parati esse debeant ad dandam judici rationem. Atque ita claudit Epistolam.

Δευτέρα, Πέτρου.

B 53. Καὶ αὕτη τοῦ γεγραφότος ἐπιφέρεται τὴν κλῆσιν· αὐτὸς γὰρ Πέτρος τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ οὖσιν Ἰουδαίοις, καὶ γενομένοις Χριστιανοῖς, γράφει τὴν ἐπιστολὴν διδασκαλικήν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ Ἰουδαίων ἐπίστευσαν, ἐπιστηρίζει αὐτούς. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξηγεῖται καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ εἰς Χριστὸν πίστις ἀπὸ τῶν προφητῶν κατηγγέλη, καὶ δι' αὐτῶν ἐμηνύθη ἡ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λύτρωσις· καὶ ὅτι αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν εὐηγγελίσθη τὰ πάντα, εἰς ἃ ἄγγελοι ἐπιθυμοῦσι παρακύψαι. Εἶτα, συμβουλεύσας ἀξίως τοῦ καλέσαντος ἀναστρέφεσθαι, προτρέπει καὶ βασιλέα τιμᾷν, γυναιξί τε καὶ ἀνδράσιν ὁμοφροσύνην παραγγέλλει. Καὶ εἰς τὰ ἤθη παραινέσας ὀλίγα, σημαίνει, ὅτι καὶ εἰς τὸν ᾅδην γέγονε παρὰ τοῦ Κυ-C ρίου τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας καὶ ἀναστάσεως, ἵνα καὶ οἱ ἀποθανόντες ἀναστῶσι, καὶ κριθῶσι μὲν ἐν τῷ σώματι, τῇ δὲ χάριτι τῆς ἀναστάσεως διαμένωσι· καὶ ὅτι τὸ τέλος πάντων λοιπὸν ἤγγισε, καὶ ὀφείλουσι πάντες ἕτοιμοι γίνεσθαι, ὡς λόγον ἀποδόντες τῷ κριτῇ. Καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Tertia, et ipsa Petri.

54. Pari modo et ista ab eodem conscripta, ejusdem nomen præfert. Nam idem Petrus et hanc ad eos scripsit, qui jam crediderant. Est autem hæc Epistola, commemoratio priorum. Cum nosset enim cito futuram corporis sui resolutionem, mature omnes admonuit de doctrina, qua pridem fuerant instituti. Et primum quidem de fide disserit, et ostendit, quod a prophetis illa sit annuntiata, et quod prophetiæ de Salvatore non sint humanæ, sed a Deo prænuntiatæ. Deinde denuntiat illis, ne seductoribus attendant, illorum perditionem futuram prædicens, quemadmodum et angelis transgressoribus contigit. Significat autem in hac Epistola futuros dies, quibus illusores passim circuibunt, et conabuntur aliquos seducere, dicentes, quod inaniter a nobis prædicetur adventus Salvatoris futurus, eo quod is cum semper prædicetur, nondum venerit. Ab his igitur maxime abstinere præcipit, docens, ne moræ causa animum despondeamus : omne namque tempus nihil esse in conspectu Domini, cum una dies sit instar mille annorum, et

Τρίτη, πάλιν καὶ αὕτη Πέτρου.

54. Ὁμοίως καὶ αὕτη παρὰ τοῦ αὐτοῦ γραφεῖσα τὴν τούτου ἔχει ὀνομασίαν. Αὐτὸς γὰρ Πέτρος καὶ ταύτην ἐπιστέλλει τοῖς ἤδη πιστεύσασιν. Ἔστι δὲ ἡ Ἐπιστολὴ ὑπόμνησις τῶν πρώτων. Εἰδὼς γὰρ ταχεῖαν αὐτοῦ ἔσεσθαι τὴν ἀνάλυσιν τοῦ σώματος, ἐσπούδασε πάντας ὑπομνῆσαι περὶ ὧν κατηχήθησαν τὴν διδασκαλίαν. Καὶ D πρῶτον μὲν περὶ τῆς πίστεως ἐξηγεῖται, καὶ δείκνυσιν ἀπὸ τῶν προφητῶν αὐτὴν εὐηγγελίσθαι· καὶ ὅτι αἱ προφητεῖαι αἱ περὶ τοῦ Σωτῆρος οὐκ εἰσὶν ἀνθρώπιναι, ἀλλὰ παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν. Ἔπειτα παραγγέλλει μὴ προσέχειν τοῖς ἀπατῶσι, λέγων ἔσεσθαι αὐτῶν ἀπώλειαν, ὥσπερ καὶ τῶν παραβάντων ἀγγέλων γέγονε. Προμηνύει δὲ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ἡμέρας ἔσεσθαι, ἐν αἷς ἐμπαῖκται περιπατήσουσι, καὶ θελήσουσιν ἀπατᾷν τινας, λέγοντες μάτην λέγεσθαι παρ' ἡμῶν τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος, διὰ τὸ ἀεὶ λέγεσθαι, καὶ μήπω παραγενέσθαι. Ἀπὸ τούτων οὖν καὶ μάλιστα ἀπέχεσθαι παραγγέλλει, διδάσκων, μὴ ὀλιγωρεῖν ἐν τοῖς χρόνοις. Πάντα γὰρ τὸν χρόνον μηδὲν εἶναι ἐνώπιον Κυρίου, διὰ τὸ καὶ τὴν μίαν ἡμέραν ὡς χίλια ἔτη εἶναι, καὶ τὰ χίλια ἔτη ὡς ἡμέραν μίαν. Ἔσεσθαι δὲ

ταχέως τὴν ἡμέραν Κυρίου διαβεβαιοῦται, καὶ ἀποδείκνυσι, καὶ ἐντέλλεται ἑτοίμους εἶναι πάντας εἰς αὐτὴν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, καὶ ἀγαπᾷν τὰ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου γραφέντα, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς διαβάλλουσιν αὐτὰ διὰ τὸ καὶ πάσας τὰς θείας Γραφὰς διαβάλλειν αὐτούς. Ὑπομνήσας οὖν καὶ διδάξας πάντας προειδέναι τὰ πράγματα, παραινεῖ μὴ ἐκπίπτειν τοῦ σκοποῦ τῆς πίστεως, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Τετάρτη, Ἰωάννου.

55. Οὕτως καὶ αὕτη καλεῖται, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς καὶ ταύτην ἐπιστέλλει, ὑπομιμνήσκων τοὺς ἤδη πιστεύσαντας εἰς τὸν Κύριον. Καὶ πρῶτον μὲν ὥσπερ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οὕτως καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Ἐπιστολῇ θεολογεῖ περὶ τοῦ Λόγου, ἀποδεικνὺς αὐτὸν ἀεὶ εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, καὶ διδάσκων τὸν Πατέρα φῶς εἶναι, ἵνα καὶ οὕτως γνῶμεν τὸν Λόγον ἀπαύγασμα ἐξ αὐτοῦ εἶναι. Θεολογῶν δὲ, ἐξηγεῖται μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἀεὶ τυγχάνειν αὐτὸ, νῦν δὲ πεφανερῶσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ, ὅστις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, καὶ Θεὸς ἀληθινός. Καὶ τὸ αἴτιον δὲ τῆς τοῦ Λόγου παρουσίας καὶ ἐπιφανείας αὐτοῦ τίθησιν εἶναι λέγων τοῦτο, ἐπὶ τὸ καταλῦσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, καὶ ἡμᾶς ἐλευθερωθῆναι τοῦ θανάτου, καὶ γινώσκειν ἡμᾶς τὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Γράφει γοῦν πρὸς πᾶσαν ἡλικίαν, πρὸς παιδία, πρὸς νεανίσκους, πρὸς γέροντας, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἐγνώσθη, ἡ δὲ διαβολικὴ ἐνέργεια λοιπὸν νενίκηται, καταργηθέντος τοῦ θανάτου. Εἶτα λοιπὸν δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς περὶ ἀγάπης διδάσκει, θέλων ἡμᾶς ἀλλήλους ἀγαπᾷν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς. Ἐξηγεῖται οὖν ἐπὶ διαφορᾶς φόβου καὶ ἀγάπης, καὶ τέκνων Θεοῦ καὶ τέκνων διαβόλου, καὶ περὶ ἁμαρτίας θανατικῆς, καὶ μὴ θανατικῆς, καὶ διαφορᾶς πνευμάτων. Καὶ λοιπὸν διαιρεῖ, ποῖον μὲν πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστι, ποῖον δὲ τῆς πλάνης, καὶ πότε μὲν γινωσκόμεθα τέκνα Θεοῦ, πότε δὲ διαβόλου· καὶ περὶ ποίας ἁμαρτίας ὀφείλομεν εὔχεσθαι· καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον οὐκ ἔστιν ἄξιος τῆς κλήσεως, οὐδὲ δύναται λέγεσθαι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τὴν ἑνότητα δὲ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δείκνυσι· καὶ ὅτι ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱὸν οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει. Διακρίνει δὲ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ, λέγων καὶ τὸ ἴδιον τοῦ Ἀντιχρίστου· εἶναι δὲ τοῦτο τὸ λέγειν μὴ εἶναι τὸν Ἰησοῦν αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ἵνα, ὡς μὴ ὄντος ἐκείνου, ἑαυτὸν εἴπῃ εἶναι ὁ ψεύστης. Παραινεῖ δὲ δι' ὅλης τῆς Ἐπιστολῆς μὴ ἀθυμεῖν τοὺς πιστεύοντας τῷ Κυρίῳ, εἰ μισοῦνται ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν, ὅτι τὸ μῖσος τοῦ κόσμου δείκνυσι τοὺς πιστεύσαντας μεταβεβηκέναι ἀπ' αὐτοῦ κόσμου, καὶ εἶναι λοιπὸν τῆς οὐρανίου πολιτείας. Καὶ ἐν τῷ τέλει δὲ τῆς Ἐπιστολῆς πάλιν ὑπομιμνήσκει λέγων, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ζωὴ αἰώνιός ἐστι, καὶ Θεὸς ἀληθινὸς, καὶ ἵνα τούτῳ δουλεύωμεν, καὶ φυλάττωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων.

A mille anni instar unius diei. Affirmat simul et declarat, cito futurum Domini diem, præcipitque omnibus, ut ad illius adventum parati sint in bonis operibus, et amplectantur quæ ab apostolo Paulo scripta sunt, nec aures accommodent his, qui ea calumniantur; cum iidem et universas divinas Scripturas calumnientur. Postquam igitur omnes admonuit ac docuit, ut ista futura sciant, hortatur ne quisquam a fidei scopo aberret, atque ita finit Epistolam.

Quarta, Joannis.

55. Hoc nomine vocatur et ista, quod ipse Joannes evangelista eam conscripserit, ut commonefaceret eos qui jam in Dominum crediderant. Et primum quidem perinde atque in Evangelio, ita et in B hac Epistola, de Verbi divinitate loquitur, ostendens illud in Deo semper esse, ac docens Patrem esse lucem, ut ita cognoscamus Verbum esse splendorem ex luce. Disserens autem de divinitate Verbi, exponit nostrum mysterium non esse novum, sed esse sempiternum ab initio: nunc vero manifestatum in Domino, qui vita est sempiterna et verus Deus. Causam etiam ob quam Verbum ad nos venerit et apparuerit, ponit; hanc videlicet, ut opera diaboli dissolveret, ac nos a morte liberaret efficeretque ut Patrem agnosceremus, et Filium Dominum nostrum Jesum Christum. Scribit igitur ad omnem ætatem, ad pueros, ad adolescentes, ad senes, quod Deus innotuerit, diabolica operatio C deinceps, deleta morte, devicta sit. Quod reliquum est per totam Epistolam, dilectionem docet, volens, ut nos mutuo diligamus: propterea quod et Christus dilexit nos. Disserit itaque de differentia timoris et dilectionis, filiorum Dei et filiorum diaboli, de peccato mortali, et non mortali, de differentia spirituum. Discernit demum, quisnam spiritus ex Deo, quis vero seductionis sit, et quando cognoscamur filii Dei, quando vero diaboli. Item pro quo peccato orare debeamus. Et quod vocatione indignus sit, nec Christi esse dici possit, qui proximum non diligit. Unitatem etiam Filii cum Patre ostendit, et quod qui Filium negat, nec Patrem habeat. Discernit quoque in hac Epistola, quodnam sit proprium D Antichristi, nempe hoc, si **146** dicat Jesum non esse Christum, ita ut quasi ille non sit, seipsum mendax ille dicat esse Christum. Hortatur autem per totam Epistolam eos qui Domino credunt, ut ne animo sint abjecto, si odio habeantur in hoc mundo; sed magis gaudeant, quod odium mundi hujus declaret credentes migrasse ex hoc mundo, et posthac conversari in cœlis. Et in calce Epistolæ iterum admonet Filium Dei esse vitam æternam ac verum Deum, et ut illi serviamus, nosque ipsos ab idolis custodiamus.

Πέμπτη, πάλιν καὶ αὕτη Ἰωάννου.

56. Ταύτην ὡς πρεσβύτερος γράφει κυρίᾳ καὶ τοῖς

Quinta, et ipsa Joannis.

56. Hanc quasi senior dominæ scribit et liberis

ejus. Est autem argumentum Epistolæ tale : Cum videret liberos hujus recte in fide conversari, multos autem seductores circumire, qui dicerent adventum Christi in carne non esse factum, Epistolam hanc scribit. Et principio quidem laudat liberos ejus, quod bene procederent. Deinde docet fidei nostræ mysterium non esse recens. Hortatur iterum ad dilectionem, et ut maneant in doctrina quæ ipsis erat tradita. Deinceps docet eos, antichristum esse, qui Christum in carne non venisse dicat. Denuntiat autem illis, ne eos, qui hujusmodi sunt, in domum suam quisquam recipiat, neque salutem illis dicat, atque ita terminat Epistolam.

Sexta, et ipsa Joannis.

57. Hæc quoque Joannis est, ut et inscriptio habet. Missa est autem ad Gaium. Et primum quidem laudat eum propter testimonium hospitalitatis, quod habebat ab omnibus, hortaturque eum, ut in proposito persistat, ac fratres deducat ac recipiat. Rursum laudat ejus propositum. Accusat autem Diotrephen, quod is non solum nihil præberet pauperibus, sed etiam alios prohiberet, ac multa nugaretur. Tales autem alienos esse dicit a veritate, neque cognoscere Deum. Demetrium vero commendat, optimum illi testimonium impendens.

Septima, Judæ.

58. Hanc, quemadmodum fert inscriptio, Judas Epistolam scripsit iis qui jam crediderant. Est autem argumentum ejus tale : Cum quidam fraudulenter ingressi docerent, indifferens esse peccatum, etiam eorum qui Dominum negant, necesse habuit ut scriberet, et cautos redderet fratres. Et initio quidem hortatur eos ut certent, atque in tradita sibi fide maneant. Deinde repudiat tales tanquam seductores, et denuntiat ne prorsus ullam cum ipsis communionem haberent, scientes non esse satis quod vocati simus, nisi etiam digne ambulemus vocatione. Siquidem et priorem populum Dominus ex Ægypto eductum, cum in fide videret non persistere, perdiderit : et angelis ordinem suum non custodientibus, non pepercerit. Oportere igitur ab hujusmodi hominibus secedere. Et Michaelem namque archangelum non sustinuisse blasphemiam diaboli. Docet itaque perditionem istorum sicut Sodomorum futuram. Post hæc adhortatus ab bonos mores, et fidei stabilitatem a Domino apprecatus, claudit Epistolam.

Liber VII, Quatuordecim Epistolæ Pauli, quarum prima est ad Romanos.

59. Pauli vocantur Epistolæ, propterea quod eas ille scripsit, et per has cum eos, quos viderat ac docuerat, admonet ac corrigit, tum quos non viderat, instruere conatur ac docere, **147** quemadmodum a legentibus edisci potest. Hanc autem ad Romanos Corintho scripsit, cum Romanos nondum quidem vidisset, audisset vero de illis, cuperetque videre eos. Et initio quidem laudat eorum fidem, quam videbat ubique annuntiari. Deinde

A τέκνοις αὐτῆς. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Ὁρῶν τὰ τέκνα ταύτης καλῶς ἀναστρεφόμενα ἐν τῇ πίστει, καὶ πολλοὺς πλάνους περιερχομένους, καὶ λέγοντας μὴ εἶναι τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν σαρκὶ, γράφει τὴν Ἐπιστολήν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῆς τὰ τέκνα καλῶς περιπατοῦντα· εἶτα, διδάσκων μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, παραινεῖ πάλιν περὶ ἀγάπης, καὶ ἵνα μείνωσιν ἐν τῇ διδαχῇ τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς. Καὶ λοιπὸν διδάσκει ἀντίχριστον εἶναι τὸν λέγοντα μὴ ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι τὸν Χριστόν. Παραγγέλλει δὲ, ὥστε μὴ δέχεσθαι τοὺς τοιούτους τινὰ εἰς οἰκίαν, μηδὲ λέγειν αὐτοῖς χαίρειν, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Ἕκτη, πάλιν καὶ αὐτὴ Ἰωάννου.

B 57. Καὶ αὕτη Ἰωάννου μέν ἐστι, καθὼς καὶ ἐπιγέγραπται. Ἐπέσταλται δὲ πρὸς Γάϊον. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτὸν μαρτυρούμενον ὑπὸ πάντων ἐπὶ φιλοξενίᾳ, καὶ προτρέπει τῇ αὐτῇ προθέσει προσμένειν, καὶ προπέμπειν καὶ δεξιοῦσθαι τοὺς ἀδελφούς. Πάλιν δὲ αὐτοῦ μὲν τὴν πρόθεσιν ἀποδέχεται· αἰτιᾶται δὲ Διοτρεφῆ, ὡς μήτε αὐτὸν παρέχοντα τοῖς πτωχοῖς, ἀλλὰ καὶ κωλύοντα τοὺς ἄλλους, καὶ πολλὰ φλυαροῦντα. Τοὺς δὲ τοιούτους λέγει ἀλλοτρίους εἶναι τῆς ἀληθείας, καὶ μηδὲ εἰδέναι τὸν Θεόν. Δημήτριον δὲ συνίστησι μαρτυρῶν αὐτῷ τὰ κάλλιστα.

Ἑβδόμη, Ἰούδα.

58. Ταύτην, καθὼς καὶ ἐπιγέγραπται, Ἰούδας γράφει τὴν Ἐπιστολὴν τοῖς ἤδη πιστεύσασιν. Ἡ δὲ πρόφασις αὕτη· Παρεισελθόντων τινῶν καὶ διδασκόντων
C ἀδιάφορον εἶναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀρνουμένων τὸν Κύριον, ἀνάγκην ἔσχε γράψαι, καὶ ἀσφαλίσασθαι τοὺς ἀδελφούς. Καὶ πρῶτον μὲν παρακαλεῖ αὐτοὺς ἀγωνίζεσθαι καὶ ἐμμένειν τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς πίστει· ἔπειτα ἀποκηρύττει τοὺς τοιούτους ὡς πλάνους, καὶ παραγγέλλει μηδεμίαν αὐτοὺς ἔχειν κοινωνίαν περὶ τοὺς τοιούτους, εἰδότας, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τὸ κληθῆναι μόνον, ἐὰν μὴ καὶ ἀξίως περιπατήσωμεν τῆς κλήσεως. Καὶ γὰρ καὶ τὸν πρότερον λαὸν ἐξ Αἰγύπτου ἐξαγαγὼν ὁ Κύριος, καὶ μὴ ἐμμείναντα τῇ πίστει ἐωρακὼς, ἀπώλεσε· καὶ ἀγγέλων δὲ μὴ τηρησάντων τὴν ἰδίαν τάξιν οὐκ ἐφείσατο. Δεῖ οὖν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀναχωρεῖν. Καὶ γὰρ καὶ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος οὐχ ὑπήνεγκε βλασφημίαν τοῦ διαβόλου. Ἔσεσθαι γοῦν
D τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων διδάσκει. Εἶτα παραινεῖ εἰς τὰ ἤθη, καὶ ὑπευξάμενος αὐτοῖς βεβαιότητα τῆς πίστεως παρὰ τοῦ Κυρίου, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Βιβλίον ζ', Ἐπιστολαὶ Παύλου ιδ'. Τούτων πρώτη ἡ πρὸς Ῥωμαίους.

59. Οὕτω καλοῦνται, ἐπειδὴ αὐτὸς Παῦλος ἰδίᾳ ταύτας ἐπιστέλλων, καὶ διὰ τούτων, οὓς μὲν ἤδη ἑώρακε καὶ ἐδίδαξεν, ὑπομιμνήσκει καὶ ἐπιδιορθοῦται· οὓς δὲ μὴ ἑώρακε, σπουδάζει κατηχεῖν καὶ διδάσκειν, ὥς ἐστιν ἀπ' αὐτῶν τῶν ἐντυγχανόντων καταμαθεῖν. Ταύτην δὲ τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστέλλει ἀπὸ Κορίνθου, μήπω μὲν ἑωρακὼς Ῥωμαίους, ἀκούων δὲ περὶ αὐτῶν, καὶ ἐπιποθῶν αὐτοὺς ἰδεῖν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν, καταγγελλομένην

ὁρῶν πανταχοῦ· ἔπειτα σημαίνει πολλάκις ἑαυτὸν προθέμενον ἐλθεῖν διὰ τὸν εἰς αὐτοὺς πόθον, καὶ τέως μὴ δεδυνῆσθαι. Καὶ λοιπὸν διδασκαλικὴν τὴν Ἐπιστολὴν ποιεῖται περὶ κλήσεως ἐθνῶν, καὶ ὅτι ἡ περιτομὴ ἕως καιροῦ ἦν, καὶ νῦν πέπαυται· καὶ ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ λέλυται τὸ παράπτωμα τοῦ Ἀδάμ, καὶ ἡ σκιὰ τοῦ νόμου παρῆλθε. Τὴν μὲν οὖν κλῆσιν τῶν ἐθνῶν ἀκολούθως γεγενῆσθαι κατασκευάζει οὕτως, ἀποδεικνὺς πᾶσιν ἀνθρώποις ἔμφυτον εἶναι τὸν νόμον, καὶ πάντας ἀδιδάκτῳ τῇ φύσει καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς κτίσεως δύνασθαι γινώσκειν τὸν Θεόν. Διὸ καὶ εἰκότως αἰτιᾶται πρῶτον Ἕλληνας, ὡς τοῦ μὲν Θεοῦ φανερώσαντος αὐτοῖς ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ κόσμου τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν, καὶ τῆς ἀϊδίου δυνάμεως αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν· ἐκείνους δὲ μὴ ἐγνωκέναι μᾶλλον ἐκ τῶν κτισμάτων εἶναι Θεὸν τὸν τούτων δημιουργόν· ἀλλὰ τοὐναντίον αὐτὰ τὰ ποιήματα θεοποιήσαντας, καὶ τῇ κτίσει μᾶλλον ἢ τῷ κτίστῃ λατρεύσαντας. Αἰτιᾶται δὲ καὶ Ἰουδαίους, ὡς μὴ φυλάξαντας τὸν νόμον· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάσαντας. Καὶ οὕτως ἀμφότερα τὰ μέρη Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας ἐλέγχει, καὶ συγκλείει ἐπὶ παρανομίᾳ· ἵνα δείξῃ, ὅτι ἴσοι γενόμενοι οἱ πάντες, ὡς ὑπεύθυνοι ἐπίσης, καὶ τοῦ Λυτρουμένου δέονται. Τῆς δὲ χάριτος καὶ λυτρώσεως ἐπίσης καὶ τοῖς Ἰουδαίοις γενομένης καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰκότως καὶ ἡ κλῆσις γέγονε τῶν ἐθνῶν· τῆς δὲ κλήσεως τῶν ἐθνῶν γενομένης, ἐξ ἀνάγκης πέπαυται ἡ περιτομὴ καὶ ἡ ἐν τῷ νόμῳ σκιά. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ, φησὶν, οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς περιτομῆς δικαιωθεὶς, μετωνομάσθη μὲν Ἀβραάμ, ὅτι πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν ἔμελλεν εἶναι, κατὰ τὴν ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστιν· ἔλαβε δὲ μετὰ τὸ δικαιωθῆναι, καὶ τὴν περιτομὴν ἐν τῇ σαρκὶ, ἵνα σημεῖον ᾖ τοῖς κατὰ σάρκα γεννωμένοις ἐξ αὐτοῦ παύσεσθαι τότε περιτομὴν, ὅταν τὰ ἔθνη γένηται τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ἀρξάμενα πολιτεύεσθαι κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ἀβραάμ, ἐν ᾗ ἐδικαιώθη, ὅτε ἦν ἐν ἀκροβυστίᾳ. Τούτων γὰρ χάριν καὶ μετωνομάσθη ἀπὸ Ἀβρὰμ, Ἀβραάμ. Ἀνάγκη δὲ, ἐλθόντων τῶν σημαινομένων, παύεσθαι τὸ σημαῖνον. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔθνη ἀναγκάζουσι περιτέμνεσθαι, παυέτωσαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ καλείσθω Ἀβράμ· εἰ δὲ Ἀβραὰμ παρὰ τοῦ Θεοῦ μετωνομάσθη, οὐ δεῖ περιτέμνεσθαι τὰ ἔθνη· ἀλλ' οὐδὲ αὐτοὺς ἔτι τοὺς κατὰ σάρκα Ἰουδαίους, ἵνα ᾖ τὸ ὄνομα βέβαιον, καὶ πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν καλῆται. Καὶ γὰρ οὐ χρείαν ἔχει λοιπόν τις περιτέμνεσθαι, ἀρκούμενος τῇ πίστει τοῦ Ἀβραάμ· ἀλλ' οὐδὲ τῆς ἄλλης τῆς ἐν τῷ νόμῳ σκιᾶς. Οὐ γὰρ ἐκ τούτων, ἀλλ' ἐκ πίστεως δικαιοῦταί τις, καθάπερ καὶ Ἀβραάμ. Ταῦτα οὕτως κατασκευάσας, ἀποδείκνυσι πάλιν, ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν γένοιτο λύτρωσις καὶ χάρις τῷ Ἰσραὴλ καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰ μὴ λυθῇ ἡ ἀρχαία ἁμαρτία, ἡ διὰ τοῦ Ἀδὰμ εἰς ἅπαντας γενομένη. Δι' ἄλλου δὲ ταύτην μὴ δύνασθαι ἐξαλιφῆναί φησιν, ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ, δι' οὗ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἡ κατάρα γέγονεν. Οὐ γὰρ δυνατὸν ἦν ἄλλον λῦσαι τὸ παράπτωμα. Εἶτα γράφει, ὅτι ἄλλως τοῦτο οὐ μὴ γένη-

A significat sæpenumero propositum sibi fuisse veniendi ad eos, propter desiderium, quo erga eos affectus erat, hactenus vero non licuisse. Deinceps docendi modo Epistolam prosequitur, de vocatione gentium et quod circumcisio usque ad quoddam tempus fuerit, jam vero cessaverit. Quod per Christum solutum sit delictum Adæ: quod umbra legis transierit. Vocationem itaque gentium consequenter recto ordine factam esse ad hunc modum probat, postquam ostendit universis hominibus insitam esse legem, et quosvis citra doctrinam (legis) naturali judicio ex ipsa rerum conditione Deum cognoscere posse. Quapropter et merito gentes priore loco accusat, quod cum ipsis cognitionem sui Deus ex operibus mundi patefecerit, et simul sempiter-
B nam potentiam suam, quæ Verbum ipsius est, in quo et per quod omnia fecit, ostenderit, ipsi non cognoverunt ex creaturis, Deum esse talium opificem; sed contra, operibus illius divinitatem ascribentes, creaturas potius adorarunt, quam Creatorem. Accusat autem et Judæos, ut qui legem non servarent, imo per transgressionem legis Deum potius dedecore afficerent. Atque ita utramque partem, tam Judæos, quam gentes arguit, et sub iniquitate transgressionis concludit, ut ostendat omnes pares esse factos, utpote ex æquo reos, et Redemptoris egentes. Porro quandoquidem gratia et missio æqualiter contigit et Judæis et gentibus, jure ac merito gentium facta vocatio est: vocatione
C vero gentium facta, necessario cessasse circumcisionem et legis umbram. Nam Abraham, inquit, non in circumcisione, sed ante circumcisionem justificatus, mutato nomine Abraham dictus est, quoniam futurus erat pater multarum gentium, secundum fidem, quæ erat in præputio. Circumcisionem autem, postquam justificatus erat, accepit in carne, ut signum esset iis qui ex ipso secundum carnem nasciturì erant, quod desitura tunc esset circumcisio, quando gentes fierent filii Abrahæ, inciperentque vivere secundum fidem Abrahæ, in qua ille, cum adhuc esset in præputio, justificatus est. Etenim horum gratia cum antea dictus esset Abram, vocatus est Abraham. Erat autem necessarium ut, venientibus rebus significatis, desineret
D signum. Quapropter si qui cogunt gentes circumcidi, iidem tollant et nomen Abraham, et vocent eum Abram. Si vero Abraham vocatus est a Deo, non oportet gentes circumcidi: imo ne Judæi quidem secundum carnem amplius circumcidendi sunt, ut firmum sit nomen (Abrahæ) voceturque pater multarum gentium. Nulli enim posthac opus est, ut circumcidatur, cum sufficiat fides Abrahæ: nec opus est ulla legis umbra. Non enim justificatur quisquam ex talibus, sed ex fide, quemadmodum et Abraham. Postquam ista ad hunc modum probavit, iterum ostendit, quod nec Israeli, nec gentibus alia possit ratione redemptio et gratia obtingere, nisi vetustum illud peccatum, quod per Adam in omnes mortales pervenit, solvatur. Deleri au-

tem per alium non posse, nisi per Filium Dei, per quem et ab initio maledictio facta sit. Neque enim possibile erat, ut alius delictum hoc solveret. Deinde scribit, quod nullo alio pacto id fieri potuit, quam ut corpore assumpto Filius Dei fieret homo : ut corpus hoc, inquam, quod passionibus nobis simile esset, pro omnibus offerret, et omnes a morte liberaret, et quemadmodum per unum hominem peccatum in mundum ingressum est, ita et per unum hominem ad omnes mortales **148** gratia perveniret. Deinceps vero, tanquam bonus œconomus, Judæos consolatur, quod legis transgressores futuri non sint, si in Christum credant : iis vero, qui ex gentibus crediderant, edicit, ne contra Israelem erigantur, sed agnoscant se, veluti ramos radici, ita Judæis insertos. His absolutis, hortatorios sermones pro moribus instituendis tradit, atque ita Epistolam finit.

A ται, εἰ μὴ σωματωθεὶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ γένηται ἄνθρωπος, ἵνα, τοῦτο, φημὶ δὴ, τὸ ὁμοιοπαθὲς ἡμῖν σῶμα προσενέγκας ὑπὲρ πάντων, τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου, καὶ ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτως καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ χάρις γένηται. Καὶ λοιπὸν, ὡς καλὸς οἰκονόμος, τοὺς μὲν Ἰουδαίους παραμυθεῖται, ὅτι Οὐ παραβάται γίνεσθε τοῦ νόμου, ἐὰν εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύσητε· τοῖς δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν παρεγγυᾷ μὴ ἐπαίρεσθαι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γινώσκειν, ὅτι, ὡς κλάδοι ἐπὶ τὴν ῥίζαν, οὕτως ἐπ' ἐκείνους ἐνεκεντρίσθησαν. Μετὰ δὲ ταῦτα παραινετικοὺς λόγους εἰς τὰ ἤθη διδάξας, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Secunda, ad Corinthios.

60. Hanc ad Corinthios scripsit ipse Paulus, ex Epheso Asiæ, tametsi eos jam viderat et docuerat, ut nihilominus eos admoneret. Occasio autem Epistolæ hæc est : Corinthii, per contentionem congregati, sententiis inter se dissidebant, et denique erant inter eos schismata, quorum vitio fiebat, ut negligerent eum, qui novercam suam in uxorem sibi sumpserat. Alii volebant uxores suas, continentiæ obtentu, relinquere. Quidam in templis idolorum edebant, quasi indifferentia essent idolothyta. Erant qui reliquos contemnerent, eos vero, qui linguis loquebantur, suspicerent. Postremo et in mysterio resurrectionis quidam seducti erant, ita ut dicerent, futurum non esse, ut hæc nostra caro resurgat. Cum hæc omnia Corinthi moverentur, scribunt populi Apostolo, qui et ad omnia rescribit. Et primum quidem, testimonium illis dat prudentiæ et scientiæ, non autem laudat eos schismata facientes, sed suadet, ut virtutem putent non in sermone esse, sed in opere et potestate. Deinde postquam increpuit eum, qui novercam duxisset, adhortatusque ne litibus inter se contenderent, deinceps ad ea respondet, de quibus illi scripserant. De nuptiis docet, infractum esse debere conjugium, et precum gratia ad tempus ab illo vacari posse. Quoniam vero continentiam diligebant, de virginitate scribit, quod necessaria non sit, sed cujusque arbitrio permittenda. Subdit de idolothytis, ne abutantur scientia, sed conversentur in dilectione. Prohibet igitur convivia, quæ in templis idolorum fierent, ne pusilli scandalizarentur. Postea de donis spiritualibus scribit, ne charismatum gratia discrimen inter se statuant, neve præferant eum, qui charisma aliquod habet, ei, qui alio donatus est : nam omnia ejusdem esse Spiritus dicit. Deinde et de resurrectione docet, quod scilicet caro resurrectura sit, mortua quidem corruptibilis, excitanda vero incorrupta secundum gratiam Christi. Resurrectionem vero ex eo astruit, quod Christus excitatus est. In calce hortatur de moribus instituendis, et de collecta ad subsidium sanctorum facienda præcipit, atque ita absolvit Epistolam.

B *Δευτέρα, πρὸς Κορινθίους.*

60. Ταύτην ἐπιστέλλει ὁ αὐτὸς Παῦλος πρὸς Κορινθίους ἀπὸ Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, ἑωρακὼς μὲν αὐτοὺς ἤδη καὶ διδάξας, ὑπομιμνήσκων δὲ ὅμως διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Κορίνθιοι, ἐκ φιλονεικίας συναγόμενοι, ἐσχίζοντο ταῖς γνώμαις, καὶ λοιπὸν ἦν ἐν αὐτοῖς σχίσματα· καὶ ὄντων σχισμάτων, παρεβλέποντο τὸν λαβόντα τὴν μητρυιὰν εἰς γυναῖκα. Ἄλλοι δὲ ἤθελον καταλιμπάνειν τὰς γυναῖκας προφάσει τῆς ἐγκρατείας. Τινὲς δὲ καὶ ἐν εἰδωλείοις ἤσθιον ὡς ἀδιαφόρων ὄντων τῶν εἰδωλοθύτων. Ἄλλοι δὲ τοὺς μὲν ἄλλους ἐξουθένουν, τοὺς δὲ λαλοῦντας γλώσσαις ἐθαύμαζον. Καὶ τέλος ἠπάτηντο καὶ εἰς τὸ περὶ ἀναστάσεως μυστήριον, λέγοντες μὴ ἐγείρεσθαι τὴν σάρκα ταύτην. C Τούτων πάντων ἐν Κορίνθῳ κινουμένων, γράφουσιν οἱ λαοὶ τῷ Ἀποστόλῳ, καὶ λοιπὸν πρὸς πάντα ἀντιγράφει. Καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρεῖ αὐτοῖς ἐν φρονήσει καὶ γνώσει· οὐκ ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς ποιοῦντας τὰ σχίσματα, ἀλλὰ καὶ συμβουλεύει μὴ ἐν λόγῳ τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ δυνάμει ἡγεῖσθαι· ἔπειτα, ἐπιτιμήσας τῷ τὴν μητρυιὰν λαβόντι, καὶ παραινέσας μὴ ἔχειν κρίματα πρὸς ἑαυτοὺς, λοιπὸν περὶ ὧν ἔγραψαν ἀποκρίνεται. Περὶ μὲν τοῦ γάμου διδάσκων, ἄῤῥηκτον εἶναι τὴν συζυγίαν, καὶ ἐν καιρῷ μόνον σχολάζειν διὰ τὴν εὐχήν· διὰ δὲ τὸ ἀγαπᾷν αὐτοὺς τὴν ἐγκράτειαν, γράφει περὶ παρθενίας, ὅτι μὴ ἀνάγκῃ, ἀλλὰ πειθοῖ τοῦτο γινέσθω. Εἶτα περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ἵνα μὴ καταχρῶνται τῇ γνώσει, ἀλλὰ D τῇ ἀγάπῃ πολιτεύωνται. Κωλύει οὖν τὰ ἐν εἰδωλίῳ συμπόσια, ἵνα μὴ σκανδαλίζωνται οἱ μικροί. Εἶτα περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων γράφει· ἵνα μὴ διαφέρωνται ἐν τοῖς χαρίσμασι, μηδὲ προκρίνωσι τὸν ἔχοντα τὸ χάρισμα τόδε τοῦ ἔχοντος τόδε· πάντα γὰρ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος εἶναι λέγει. Καὶ λοιπὸν περὶ ἀναστάσεως διδάσκει· ὅτι ἡ σὰρξ ἐγείρεται, ἀποθνήσκουσα μὲν φθαρτὴ, ἐγειρομένη δὲ ἄφθαρτος κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν. Τὴν δὲ ἀνάστασιν ἀπὸ τοῦ ἐγηγέρθαι τὸν Χριστὸν συνίστησι. Καὶ εἰς τὸ τέλος παραινετικοὺς λόγους εἰς τὰ ἤθη γράφει, καὶ περὶ λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους παραγγέλλει, καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Τρίτη, πάλιν καὶ αὕτη πρὸς Κορινθίους.

61. Καὶ ταύτην πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἐπιστέλλει ἀπὸ Μακεδονίας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Δεξάμενοι Κορίνθιοι τὴν Ἐπιστολὴν τὴν προτέραν, κατενύγησαν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ λαβόντος τὴν μητρυιὰν, καὶ ἐλυπήθησαν δὲ, ὡς παριδόντες τοιοῦτον ἁμάρτημα· εἶτα ὑφηρπάζοντο παρά τινων τῶν καὶ τὰς προφάσεις τῶν σχισμάτων ποιούντων, ὥστε παρακαθέζεσθαι τῷ γράμματι τοῦ νόμου, καὶ ἀδιάφορον ἡγεῖσθαι τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ χάριν, καὶ μᾶλλον προσεῖχον τοῖς ἐν προσώπῳ καυχωμένοις. Ἦσαν δὲ καὶ περὶ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους φροντίζοντες καλῶς. Πρὸς ταῦτα οὖν ἀντιγράφει ὁ Ἀπόστολος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτοὺς, ἐκβαλόντας τὸν παρανομήσαντα· ἔπειτα ἀξιώσασιν αὐτοῖς συγκατανεύει, καὶ μετανοήσαντα ἐκεῖνον κελεύει δεχθῆναι.
B Ἐν αὐτῇ δὲ διδάσκει περὶ τοῦ νόμου, διαιρῶν τὸ γράμμα, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐ δεῖ λαμβάνειν τὸ γράμμα μόνον τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ γράμματι τὴν διάνοιαν ἐρευνᾷν· οὐ γὰρ μόνον ῥητά ἐστιν ὁ νόμος, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ῥητοῖς ἐστι καὶ ὁ νοῦς τοῦ πνεύματος· ἔπειτα, ὅτι τοῦ Χριστοῦ ἐλθόντος, καινὴ κτίσις γέγονε, καὶ οὐ δεῖ κατὰ τὸ παλαιὸν ζῆν, ἀλλ' ὡς ἐν καινῇ κτίσει ἐν πᾶσιν ἀνανεοῦσθαι καὶ ἀργὴν εἶναι λοιπὸν τὴν περιτομήν. Ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς καὶ περὶ τῆς διακονίας, καὶ προτρέπεται μᾶλλον αὐτοὺς πλεονάζειν. Εἶτα αἰτιώμενος τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καταλέγει πάντα, ἅπερ πέπονθε διὰ τὸν Κύριον, καὶ τὰς ὀπτασίας δὲ διηγεῖται, ἅσπερ ἑώρακεν, εἴς τε τὸν Παράδεισον καὶ εἰς τὸν τρίτον
C οὐρανὸν ἁρπαγείς. Εἶτα παραγγείλας μὴ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ μετανοεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἐν εὐχαριστίᾳ τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Τετάρτη, πρὸς Γαλάτας.

62. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἑωρακὼς αὐτοὺς ἤδη καὶ διδάξας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Διδαχθέντες καλῶς οἱ Γαλάται παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, καὶ πιστεύσαντες γνησίως εἰς τὸν Χριστὸν, ἀποδημήσαντος αὐτοῦ, ὑφηρπάσθησαν παρά τινων, ὥστε περιτέμνεσθαι. Ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτούς. Καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρῶν αὐτοῖς περὶ ἧς εἶχον πίστεως, καὶ γνησίας ἐν Χριστῷ διαθέσεως, μέμφεται ὡς ἀνοήτως πράξαντας, καὶ μεταβαλομένους αὐτούς· ἔπειτα δὲ διαλαμ-
D βάνει περὶ τοῦ νόμου, καὶ τῆς κατὰ τὸν Ἀβραὰμ πίστεως· καὶ ἀποδείκνυσιν ἔκ τε τοῦ νόμου καὶ τῶν γυναικῶν Ἀβραὰμ, ἀλληγορήσας αὐτὰς, μέχρι καιροῦ δεδόσθαι τὴν σκιὰν, καὶ τὴν περιτομὴν, καὶ ἀργεῖν λοιπὸν αὐτὰ τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ. Καὶ οὕτως ἀποδείξας, παραγγέλλει λοιπὸν αὐτοῖς μηκέτι προσέχειν τοῖς ἀπατήσασιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἔχεσθαι τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως, καὶ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ χάρις καταργεῖ τὴν κατὰ σάρκα περιτομήν. Καὶ οὕτω πάλιν εἰς τὰ ἤθη παραινέσας καὶ διδάξας, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Πέμπτη, πρὸς Ἐφεσίους.

63. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, οὔπω μὲν αὐτοὺς ἑωρακὼς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. Ἡ δὲ πρό-

A *Tertia, iterum ad Corinthios.*

61. Ad eosdem et hanc mittit e Macedonia. Est autem illius occasio talis : Priore accepta Epistola Corinthii, compuncti super peccato ejus qui novercam suam duxerat, contristatique fuerant, quod tale peccatum neglexissent : deinde seducti fuerant ab illis, qui schismatum occasionem dederant, ita ut litteræ legis servandæ studerent, et gratiam Christi indifferentem judicarent, atque iis, qui in faciem sese jactabant, plus attenderent. De collecta vero in usus sanctorum facienda, probe curabant. Ad ista igitur rescribit Apostolus. Et primum quidem laudat ipsos, quod ejecissent eum qui deliquerat : deinde petentibus ipsis annuit et resipiscentem illum recipi jubet. Docet etiam hac Epistola de lege, discriminans illic litteram, et ostendens, non esse litteram legis solam accipiendam, sed in littera sententiam eruendam : non enim verba tantum sunt lex, sed in **149** verbis est sensus spiritus. Deinde, quod veniente Christo nova creatura facta sit, nec oporteat secundum vetustatem vivere, sed in omnibus, velut in nova creatura, renovari et superfluam deinceps esse circumcisionem. Laudat eos etiam ministerii gratia, et adhortatur, ut ea in re abundent. Postea reprehendit eos, qui in faciem gloriabantur, ac recenset quæcunque passus erat propter Dominum, et visiones, quas viderat, exponit, et quomodo in Paradisum ad tertium cœlum raptus sit. Tandem postquam illis denuntiavit ne peccent, sed si qui peccarint, resipiscant, cum gratiarum actione terminat Epistolam.

Quarta, ad Galatas.

62. Hanc misit Roma, cum jam vidisset Galatas ac docuisset. Est autem ea epistolæ occasio : Galatæ postquam recte fuissent instituti ab Apostolo, et sincere in Christum credidissent, cum Apostolus profectus fuisset, seducti fuerant a quibusdam, ita ut circumciderentur. Hæc cum didicisset Apostolus, scribit ad eos : et initio quidem testimonium illis dat fidei, quam habuerant, et sinceri erga Christum animi ; mox vero ideo reprehendit, quod stulte egissent ac mutati fuissent. Consequenter disputat de lege, et de fide quæ secundum Abraham est, ac ostendit cum ex lege, tum ex uxoribus Abrahæ, allegorice usurpatis, ad tempus usque datam esse umbram et circumcisionem, adventu vero Christi hæc fuisse abrogata. Hæc ubi ostendit, suadet illis, ne posthac amplius seductoribus aurem præbeant, sed magis fidei, quæ in Christo est, adhæreant cognoscantque per gratiam, quæ in Christo est, abolitam esse carnis circumcisionem. Postremo adhortatus ad bonos mores, claudit Epistolam.

Quinta, ad Ephesios.

63. Misit et istam Roma, cum nondum eos vidisset, audisset autem de illis. Occasio autem Epi-

stolæ hæc est : Ephesii, cum credidissent in Dominum nostrum Jesum Christum, genuinam habebant in ipsum fidem, et erga omnes sanctos dilectionem, cupiebantque a Paulo confirmari. Hoc ubi cognovisset, scribit ad eos hanc Epistolam velut instituendi gratia. Et principio ostendit mysterium nostrum non esse recens, sed ab initio et ante mundi creationem beneplacitum Deo fuisse, ut Christus pro nobis pateretur, nosque salutem consequeremur. Deinde disserit de vocatione gentium, ut ostenderet eos merito credidisse, declaratque vocationem nostram non per hominem aliquem esse factam, sed per Christum, qui Filius Dei est, ut etiam ex eo discerent, hominis se cultores non esse factos, ubi in Christum crediderunt, sed veros cultores Dei. Significat se quoque hujus gratia missum fuisse, ut prædicaret Evangelium, et quod curam ipsorum habeat. Postea, adhortatorios sermones viris ac mulieribus, patribus et liberis, dominis ac servis in hac Epistola ponit : atque universos omnino contra diabolum et dæmones ejus instruit, dicens adversum illos nobis esse luctam. Et ubi tanquam bonus athletarum præceptor omnes contra diabolicas operationes verbis suis inunxit, Epistolam claudit.

Sexta, ad Philippenses.

64. Hanc quoque Roma misit, cum jam (Philippenses) vidisset ac docuisset. Argumentum Epistolæ hoc est : Cum Philippenses subsidii ministerium Paulo **150** misissent, et nonnulli circumirent, qui simplicium aures obtentu umbræ legis et circumcisionis corrumperent, ac dicerent sine illa non posse quemquam justificari, Apostolus re cognita Philippensibus scribit. Et primum quidem laudat eorum fidem, et significat, quod memoriam ipsorum habeat. Deinde enarrat, quomodo Romæ doctrinæ suæ rationem reddiderit, et quomodo nonnulli molestiam intulerint, dum in vinculis esset, invidiam ipsi excitantes. Postea adhortatur eos, ut se mutuo diligant : exposita Salvatoris benignitate, qui cum Deus esset, homo nostri gratia factus est. Postea de circumcisione ac veteri lege disputans, inutilem esse deinceps circumcisionem ostendit, sumpto de se exemplo, cum dicit : « Hæc omnia propter Christum damnum esse judico [14]. » Quapropter eos quoque, qui circumcisionem adhuc docebant, ac Philippenses seducere volebant, reprehendit, inimicosque Christi esse dicit. Laudat autem Philippenses propter communicationis, quod sibi impenderant, beneficium, et ubi ad bonos mores rursum adhortatus est, terminat Epistolam.

Septima, ad Colossenses.

65. Hanc quoque Roma misit, cum Colossenses nondum vidisset quidem, audissetque tantum de illis. Occasio autem Epistolæ hæc est : Colossenses Græcis sophismatibus seducere tentabant quidam contra fidem Christi loquentes : nec non circa legales cibos, et circumcisionem. Hoc ubi didicisset

[14] Philipp. III, 7.

A φασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Ἐφέσιοι, πιστεύσαντες εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, γνησίαν εἶχον εἰς αὐτὸν τὴν πίστιν, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους τὴν ἀγάπην, καὶ ἐβούλοντο παρὰ τοῦ Παύλου βεβαιωθῆναι. Μαθὼν τοίνυν ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς ταύτην τὴν Ἐπιστολὴν, ὥσπερ κατηχητικήν. Καὶ πρότερον μὲν δείκνυσι μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς καὶ καταβολῆς κόσμου εἶναι ταύτην εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ, ὥστε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν, καὶ ἡμᾶς σωθῆναι· ἔπειτα περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν διαλέγεται, ἵνα δείξῃ ἀξίως αὐτοὺς πεπιστευκέναι· καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ κλῆσις ἡμῶν γέγονεν οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπολάτραι γεγόνασι, πιστεύ-
B σαντες τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ ἀληθινοὶ θεοσεβεῖς. Σημαίνει δὲ καὶ ἑαυτὸν διὰ τοῦτο ἀπεστάλθαι κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι περὶ αὐτῶν ἐφρόντιζεν. Εἶτα παραινετικοὺς λόγους ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ, πατράσι καὶ τέκνοις, κυρίοις καὶ δούλοις τίθησιν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, καὶ καθόλου πάντας παρασκευάζει κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, λέγων πρὸς ἐκείνους εἶναι ἡμῖν τὴν πάλην. Καὶ ὥσπερ ἀγαθὸς ἀλείπτης, ἀλείψας τοῖς λόγοις πάντας κατὰ τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, οὕτω τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Ἕκτη, πρὸς Φιλιππησίους.

64. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἑωρακὼς αὐτοὺς ἅμα καὶ διδάξας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Πεμψάντων Φιλιππησίων διακονίαν τῷ Παύλῳ,
C καί τινων περιερχομένων, καὶ διαφθειρόντων τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκεραίων προφάσει τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου καὶ τῆς περιτομῆς, καὶ λεγόντων χωρὶς ταύτης μὴ δύνασθαι δικαιωθῆναι, μαθὼν ὁ Ἀπόστολος γράφει Φιλιππησίοις. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῶν τὴν πίστιν, καὶ σημαίνει μνημονεύειν αὐτῶν· ἔπειτα διηγεῖται ὡς ἀπελογήσατο ἐν Ῥώμῃ, καὶ ὅτι τινὲς αὐτῷ βαρεῖς γεγόνασιν ἐν τοῖς δεσμοῖς, φθόνον αὐτῷ κινοῦντες. Εἶτα αὐτοὺς προτρέπεται ἀλλήλους ἀγαπᾷν, ἐξηγούμενος τὴν τοῦ Σωτῆρος φιλανθρωπίαν, ὅτι Θεὸς ὢν ἐνηνθρώπησε δι' ἡμᾶς. Εἶτα περὶ τῆς περιτομῆς καὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου διαλαβὼν ἀποδεικνύει ἀργὴν γεγενῆσθαι λοιπὸν τὴν περιτομὴν, λαμβάνων ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ παράδειγμα, καὶ λέγων, ὅτι « Ταῦτα πάντα ἡγοῦμαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. »
D Διὸ καὶ τοὺς μὲν διδάσκοντας ἔτι περιτομὴν, καὶ θέλοντας αὐτοὺς ἀπατῆσαι, μέμφεται, καὶ λέγει ἐχθροὺς εἶναι τοῦ Χριστοῦ. Ἀποδέχεται δὲ Φιλιππησίους διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τῆς κοινωνίας δόσιν· καὶ προτρεψάμενος πάλιν εἰς τὰ ἤθη αὐτοὺς, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

Ἑβδόμη, πρὸς Κολασσαεῖς.

65. Ταύτην ἀποστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, οὐχ ἑωρακὼς μὲν αὐτοὺς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Τοὺς Κολασσαεῖς ἐπειρῶντό τινες ἀπατῆσαι σοφίσμασιν Ἑλληνικοῖς κατὰ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως, καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ βρωμάτων, καὶ τῆς περιτομῆς. Ταῦτα τοίνυν

μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει τὴν Ἐπιστολὴν αὐτοῖς ταύτην, ὥσπερ κατηχητικήν. Καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ, σημαίνει ἀπὸ τοῦ σκότους αὐτοὺς μεταβεβηκέναι εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς, εἰς ὃν ἐπίστευσαν, εἰκών ἐστι τοῦ Θεοῦ, καὶ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε· καὶ ὅτι ἔπρεπεν αὐτὸν δημιουργὸν ὄντα γενέσθαι καὶ πρωτότοκον τῆς κτίσεως καὶ πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα τὰ ἀμφότερα συνάψῃ, καὶ ζωοποιήσῃ τὰ πάντα. Προτρέπει τε αὐτοὺς ἐμμένειν τῇ πίστει, σημαίνων, ὅτι αὐτὸς Παῦλος διάκονός ἐστι τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν ᾧ κατηχήθησαν· εἶτα δὲ καὶ περὶ τοῦ νόμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ βρωμάτων διαλαμβάνει, καὶ περὶ ἡμερῶν καὶ ἐνιαυτῶν, ἃ ἐξηγεῖται, καὶ ἀποδείκνυσιν ἠργηκέναι λοιπὸν πάντα τὰ παλαιὰ καὶ τὴν περιτομήν· συμβουλεύει τε αὐτοὺς μὴ πλανᾶσθαι ἀπὸ τῶν σοφιζομένων, καὶ πλανᾷν αὐτοὺς θελόντων. Καὶ λοιπὸν παραινέσας κἀνταῦθα γονεῦσι καὶ τέκνοις, καὶ ἀνδράσι, καὶ γυναιξὶ, δούλοις καὶ κυρίοις, καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς τὰ ἤθη συμβουλεύσας, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν. Παραγγέλλει μέντοι αὐτοὺς, ἵνα, ὅταν ἀναγνωσθῇ παρ' αὐτοῖς ἡ Ἐπιστολὴ, ποιήσωσι καὶ ἐν τῇ Λαοδικέων Ἐκκλησίᾳ αὐτὴν ἀναγνωσθῆναι· καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας πάλιν καὶ αὐτοὺς ἀναγνῶναι.

Apostolus, hanc illis Epistolam instruendi modo scribit. Et principio gratias agens Deo, significat eos e tenebris ad veritatis lucem esse translatos, et quod Christus, in quem crediderant, imago Dei sit, et Verbum per quod omnia facta sunt, et quod decuerit eum, qui rerum est opifex, primogenitum fieri creaturæ, et primogenitum ex mortuis; ut utraque conjungeret, et omnia vivificaret. Adhortatur etiam eos, ut in fide persistant, significans eis se Paulum esse ministrum Evangelii, in quo instructi jam erant. Deinde de lege, et de cibis in lege memoratis disputat, de diebus etiam et annis exponit, et deinceps vetera omnia, circumcisionem quoque, abolita esse declarat. Auctor est etiam, ne decipi se sinant a sophistis, iisque qui se subornare vellent. Tandem hortatus parentes, liberos, viros, mulieres, servos et dominos, et alia quæ bonos mores concernunt locutus, Epistolam finit. Denuntiat etiam illis, ut posteaquam apud illos lecta fuerit Epistola, curent, ut et in Ecclesia Laodicensi legatur, et ut vicissim eam legant, quæ Laodicensibus scripta est.

Ὀγδόη, πρὸς Θεσσαλονικεῖς.

66. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ἀθηνῶν, ἑωρακὼς πρότερον αὐτοὺς, καὶ διατρίψας παρ' αὐτοῖς. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Ὁ Ἀπόστολος πολλὰς θλίψεις παθὼν ἐν Βεῤῥοίᾳ, καὶ ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας, καὶ ἐν Κορίνθῳ, γινώσκων τε ὅσα πέπονθε καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ, φοβούμενος, μὴ ἀκούσαντες Θεσσαλονικεῖς, ἃ πέπονθεν ἐν ταῖς προειρημέναις πόλεσι, πειρασθῶσιν ὑπὸ τοῦ πειράζοντος, καὶ σκανδαλισθῶσι· μαθὼν δὲ ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀποθνήσκουσι κατώδυνοι ἐγίνοντο, ἀποστέλλει Τιμόθεον πρὸς αὐτοὺς μετὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπιστηρίζει αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει, ὥστε μὴ σαλεύεσθαι διὰ τὰς θλίψεις· ὑπομιμνήσκει γὰρ αὐτοὺς, ὡς καὶ ἐν τῇ κατηχήσει διδαχθέντας ὑπομένειν τὰς θλίψεις, καὶ μηδὲν ξένον αὐτοὺς πεπονθέναι ὑπὸ Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Χριστὸν ἀποκτεινάντων. Χριστιανῶν γὰρ ἴδιον τὸ θλίβεσθαι ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἔλεγε. Πολλὰ δὲ παραινέσας αὐτοῖς οὕτως ἀναστρέφεσθαι, ὡς παρέλαβον ἀπ' αὐτοῦ, γράφει καὶ περὶ τῶν τελευτώντων, παραμυθούμενος αὐτοὺς καὶ διδάσκων, μὴ βαρέως φέρειν. Οὐ γὰρ εἶναι τὸν θάνατον ἀπώλειαν, ἀλλ' ὁδὸν ἀναστάσεως. Ἔπειτα καὶ περὶ τῶν χρόνων αὐτοὺς διδάσκει, ἵν', ἄδηλον τὴν ἡμέραν γινώσκοντες, ἀεὶ ἕτοιμοι γίνωνται, καὶ μηδενὶ προσέχωσιν ἐπαγγελλομένῳ περὶ αὐτῆς. Ἔσεσθαι γάρ φησι τὴν παρουσίαν οὕτως, ὥστε τοὺς περιλειπομένους, καὶ εὑρισκομένους ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, μὴ φθάνειν τοὺς ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένους. Ἅμα γὰρ γίνεσθαι τὴν πάντων ἀλλαγὴν διδάσκει. Πρὸς τούτοις, προτρέπων αὐτοὺς βελτιοῦσθαι ἐν τοῖς ἤθεσι, παραινεῖ ἀεὶ αὐτοῖς καὶ χαίρειν τῇ ἐλπίδι, καὶ προσεύχεσθαι, καὶ εὐχαριστεῖν ἀεὶ τῷ Κυρίῳ, ἐνορκίζων αὐτοὺς ἀναγνῶναι τὴν Ἐπιστολὴν ταύτην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ οὕτως αὐτὴν τελειοῖ.

Octava, ad Thessalonicenses.

66. Hanc mittit Athenis, cum eos jam antea vidisset, et cum ipsis conversatus esset. Occasio vero epistolæ hæc est: Cum multas afflictiones Berrhœæ perpessus esset Apostolus, Philippis quoque Macedoniæ et Corinthi, sciretque, quæ passus fuerat Thessalonicæ, veritus, ne Thessalonicenses, auditis quæ passus erat in prædictis civitatibus, tentarentur a tentatore et scandalizarentur, præsertim cum intellexisset eos mortuorum gratia multum lugere, misit ad eos Timotheum cum hac Epistola. Et primum confirmat eos in fide, ne propter afflictiones concutiantur. Commonefacit enim eos, quomodo et in prima institutione didicerant, ferendas esse tribulationes, et quod insolens non sit, quod passi essent a Judæis, qui etiam Christum occiderunt. Esse enim **151** proprium Christianorum affligi in hac vita. Hortatus autem eos multis, ut ita conversarentur sicuti ab ipso acceperant, de mortuis etiam scribit, consolans eos ac docens, ne moleste ferant. Mortem enim non esse perditionem, sed viam resurrectionis. Deinde et de temporibus eos edocet, ut diem Domini occultum esse scientes, semper parati sint, nec quemquam attendant de illo nuntiantem: futurum enim ita illis adventum, ut qui residui invenientur in eo die, non sint præventuri eos, qui ex mortuis excitabuntur, eo quod simul ac subito omnium sit futura mutatio. Denique ubi admonuit eos, ut meliores moribus evadant, hortatur etiam, ut semper in spe gaudeant, et precationi insistant, ac perpetuo gratias agant Domino. Tandem adjurat eos, ut Epistolam hanc fratribus omnibus legant, atque illam finit.

Nona, item ad Thessalonicenses.

67. Hanc Roma mittit. Occasio autem ejus talis est : Thessalonicæ quidam otiosi et inordinate viventes circumibant, ac fratres seducebant : quasi jam tum adventus Domini instaret. Seducebant autem auditores quasi Apostolo id manifestante, et ab ipso Spiritu sancto audissent. Quod ubi cognovit Apostolus, hanc ad eos Epistolam scripsit. Et primum quidem crescentem eorum fidem laudat, et gloriatur in ipsis, quod afflictiones fortiter tolerabant propter Christum : consolatur eos etiam, quod futura sit a Deo ultio eorum, a quibus immerito affligebantur. Deinde vero et de adventu Salvatoris eos edocet, ne cuiquam credant, neve turbentur, sive per Spiritum, sive tanquam ipse ea de re scripserit; nec ullo modo putent, eam jam instare, aut futuram esse, priusquam defectio veniat, et post hanc Antichristus, filius ille perditionis, cujus adventum in signis ac prodigiis mendacibus secundum operationem Satanæ futurum esse significat. Postea adhortatus eos, ut fortiter persistant, et traditiones, quas a se didicerant, servent, denuntiat illis ne quam cum iis, qui inordinate vivebant, communionem habeant, sed magis repudient eos. Declarat enim hujusmodi curiosos esse et errones. Prorsus autem præcipit eis, ut si quis sermonibus suis immorigerus sit, hunc e synagoga ejiciant. Cæterum pacem illis apprecatus, finit Epistolam, salutatione propria manu scripta, quod cujusque Epistolæ suæ signum esse indicat.

Decima, ad Hebræos.

68. Hanc mittit ex Italia. Occasio autem Epistolæ talis est : Quoniam Judæi legi et umbris illius incumbebant, ob eam causam Paulus apostolus, doctor gentium factus et ad gentes missus, ut Evangelium illis prædicaret, cum omnibus gentibus scripsisset, jam deinceps omnibus etiam Hebræis, qui ex circumcisione crediderant, Epistolam hanc scribit declarationibus et probationibus instructam, de Christi adventu, et quod legis umbra desierit. Et principio declarat prophetas ideo esse missos, ut de Salvatore prænuntiarent, et ut post illos ipse Salvator veniret : servos esse prophetas, et nuntios adventus ipsius. Ipsum vero Christum Filium esse Dei, per quem omnia facta sint. Et quod hunc Filium incarnari hominemque fieri oportuerit, ut per corporis sui immolationem mortem aboleret : neque enim per sanguinem vituli aut hirci, sed per sanguinem Christi fore mortalibus salutem. Ostendit etiam, quod lex neminem perfectum reddiderit, sed umbram habuerit futurorum **152** bonorum, et quod populus requiem per illam non invenerit, sed communis nobis omnibus relinquatur quietis dies. Item declarat sacerdotale illud summi sacerdotis munus ab Aarone ad Christum translatum esse, cujus typus fuit Melchisedec, non ex Levi ortus : et quod patres fide sint,

A

Ἐνάτη, πάλιν καὶ αὕτη πρὸς Θεσσαλονικεῖς.

67. Ταύτην ἀποστέλλει ἀπὸ Ῥώμης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Τινὲς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀργοὶ καὶ ἄτακτοι περιερχόμενοι τοὺς ἀδελφοὺς ὑφήρπαζον, ὡς ἤδη τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἐνστάσης. Ἠπάτων δὲ τοὺς ἀκούοντας, ὡς τοῦ Ἀποστόλου τοῦτο δηλοῦντος, καὶ ὑπὸ Πνεύματος ἀκούσαντες. Ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος γράφει τὴν Ἐπιστολήν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν αὐξάνουσαν, καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐκαυχᾶτο, τὰς θλίψεις γενναίως ὑποφέρουσι διὰ τὸν Χριστόν· καὶ παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς, ὡς ἐσομένης ἐκδικίας παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀδικούντων· ἔπειτα δὲ καὶ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος διδάσκει, μηδενὶ αὐτοὺς πείθεσθαι, μηδὲ θροεῖσθαι, μήτε διὰ B Πνεύματος, μήτε ὡς αὐτοῦ γράψαντος, μηδὲ ὅλως νομίζειν ἤδη παρεῖναι αὐτὴν, μηδὲ πρότερον ἔσεσθαι ταύτην, ἐὰν μὴ ἡ ἀποστασία πρότερον ἔλθῃ, καὶ μετ' αὐτὴν ὁ Ἀντίχριστος, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, οὗ τὴν παρουσίαν ἐν σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἔσεσθαι σημαίνει. Εἶτα παραινέσας αὐτοῖς στήκειν γενναίως, καὶ κρατεῖν τὰς παραδόσεις, ὡς ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτοῦ, παραγγέλλει μηδεμίαν κοινωνίαν ἔχειν μετὰ τῶν ἀτάκτων, ἀλλὰ καὶ ἀποβάλλειν αὐτούς. Εἶναι γὰρ καὶ περιέργους καὶ πλάνους ἐδήλωσε τοὺς τοιούτους. Καὶ καθόλου δὲ παρήγγειλε τὸν μὴ ὑπακούοντα τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τοῦτον ἀποσυνάγωγον γίνεσθαι. Καὶ λοιπὸν ὑπευξάμενος αὐτοῖς εἰρήνην, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολὴν, C τὸν ἀσπασμὸν τῇ ἰδίᾳ χειρὶ γράψας, ὅπερ σημεῖον εἶναι πάσης Ἐπιστολῆς οἰκείας δεδήλωκεν.

Δεκάτη, πρὸς Ἑβραίους.

68. Ταύτην ἀποστέλλει ἀπὸ Ἰταλίας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη· Ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι ἐνίσταντο ἐν τῷ νόμῳ καὶ ταῖς σκιαῖς, διὰ τοῦτο ὁ ἀπόστολος Παῦλος, διδάσκαλος ἐθνῶν γενόμενος, καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἀποσταλεὶς κηρύττειν τὸ Εὐαγγέλιον, γράψας τε πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, γράφει λοιπὸν καὶ πᾶσι τοῖς ἐκ περιτομῆς πιστεύσασιν Ἑβραίοις ἀποδεικτικὴν ταύτην Ἐπιστολὴν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τοῦ πεπαῦσθαι τὴν σκιὰν τοῦ νόμου. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδείκνυσι τοὺς προφήτας διὰ τοῦτο ἀπεστάλθαι, ἵνα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀπαγγείλωσι, καὶ D μετ' αὐτοὺς αὐτὸς ἔλθῃ· δούλους τε εἶναι τοὺς προφήτας, καὶ μηνυτὰς τῆς αὐτοῦ παρουσίας· αὐτὸν δὲ τὸν Χριστὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε· καὶ ὅτι τοῦτον τὸν Υἱὸν ἔδει ἄνθρωπον γενέσθαι σαρκωθέντα, ἵνα διὰ τῆς τοῦ σώματος αὐτοῦ θυσίας καταργήσῃ τὸν θάνατον· οὐ γὰρ δι' αἵματος μόσχου ἢ τράγου, ἀλλὰ δι' αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἔσεσθαι τὴν σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις. Ἀποδείκνυσι δὲ, ὅτι ὁ νόμος οὐδένα ἐτελείωσεν, ἀλλὰ σκιὰν εἶχε τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ οὐ κατέπαυσεν ὁ λαὸς, ἀλλὰ κοινῇ πᾶσιν ἡμῖν ἀπολείπεται ἡ ἡμέρα τῆς καταπαύσεως. Πάλιν δὲ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ ἀρχιερατικὴ λειτουργία μετέθη ἀπὸ Ἀαρὼν εἰς τὸν Χριστὸν, οὗ τύπος ἦν ὁ Μελχισεδὲκ, οὐκ ὢν ἐκ τοῦ Λευΐ· πίστει τε δεδικαιῶσθαι τοὺς πατέρας

σημαίνει, καὶ οὐχ ἐξ ἔργων τοῦ νόμου. Εἶτα πάλιν εἰς τὰ ἤθη προτρεψάμενος καὶ τούτους, καὶ ἀποδεξάμενος αὐτῶν τὴν διὰ τὸν Χριστὸν ὑπομονὴν, καὶ πείσας τιμᾷν τοὺς πρεσβυτέρους, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

Ἑνδεκάτη, πρὸς Τιμόθεον.

69. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Μακεδονίας. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη· Ἐν τῇ Ἐφέσῳ τινὲς Ἰουδαΐζοντες ἐπεχείρουν ἑτεροδιδασκαλεῖν, καὶ ἀπατᾷν τοὺς ἀκεραίους προφάσει τοῦ νόμου. Τοῦτο οὖν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, προτρέπει τὸν Τιμόθεον ἐκεῖ προσμεῖναι πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν· γράφει τε αὐτῷ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην. Καὶ πρῶτον μὲν ὑπομιμνήσκει τοῦτον, εἰδότα τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν, διδάσκων αὐτὸν περὶ τοῦ νόμου, κωλύειν τοὺς παρὰ τὴν ὀρθὴν B διδασκαλίαν λαλοῦντας, ἐπιτιμᾷν τε αὐτούς. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ὑμέναιον καὶ Ἀλέξανδρον, ναυαγήσαντας περὶ τὴν πίστιν, παρέδωκε τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. Ταῦτα ὑπομνήσας, λοιπὸν διατάττει αὐτῷ κανόνας ἐκκλησιαστικοὺς περὶ προσευχῆς, πῶς, καὶ ποῦ, καὶ περὶ τίνων δεῖ προσεύχεσθαι· περὶ τοῦ σιγᾷν ἐν ἐκκλησίαις τὰς γυναῖκας, καὶ μᾶλλον μανθάνειν ἢ διδάσκειν αὐτάς· περὶ καταστάσεως ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων, πῶς καὶ ὁποίους εἶναι δεῖ τοὺς καθισταμένους· περὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χηρῶν, ἀπὸ πόσων ἐτῶν χρὴ ταύτας καταλέγεσθαι, καὶ ὁποίας αὐτὰς εἶναι δεῖ, καὶ πῶς αὐταῖς δεῖ προσέχειν· περὶ τοῦ σωφρονεῖν τὰς νεωτέρας, καὶ γαμεῖν μᾶλλον, καὶ μὴ αἰσχρῶς ζῆν· περὶ τοῦ παραγγέλλειν τοῖς πλουσίοις C μὴ ὑψηλὰ φρονεῖν, μηδὲ ἐλπίζειν ἐπὶ τῷ πλούτῳ. Περὶ τούτων διαταξάμενος, προτρέπεται αὐτὸν ταῦτα διδάσκειν, καὶ μηκέτι μὲν ὑδροποτεῖν· προσέχειν δὲ ἑαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, εἰδότα ἔσεσθαι καιροὺς, ἐν οἷς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως. Διδάξας δὲ καθαρὰ εἶναι καὶ τὰ βρώματα, καὶ παραγγείλας αὐτῷ ἐκτρέπεσθαι τὰς ἐμφιλονείκους ζητήσεις ὡς βεβήλους, ἐφ' αἷς καί τινες καυχώμενοι παρέβησαν τὴν πίστιν, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

Δωδεκάτη, καὶ αὕτη πάλιν πρὸς Τιμόθεον.

70. Ταύτην ἐπιστέλλει πάλιν πρὸς Τιμόθεον ἀπὸ Ῥώμης. Ἡ δὲ πρόφασις καὶ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς ἐστιν οὕτως· Τῶν συναποδημησάντων τῷ Παύλῳ καταλειψάντων αὐτὸν, βουλόμενος ὁ Ἀπόστολος τὸν D Τιμόθεον ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν, γράφει τὴν ἐπιστολήν. Καὶ πρῶτον μὲν δηλοῖ ἑαυτὸν μνημονεύειν αὐτοῦ τε τῆς εὐλαβείας καὶ τῆς τῶν προγόνων αὐτοῦ πίστεως· ἔπειτα δὲ, ὅτι οἱ ἀπὸ Ἀσίας, ὧν ἐστι Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης, ἀπεστράφησαν αὐτὸν, ὁρῶντες αὐτοῦ τὰς ἁλύσεις. Τὸν Ὀνησιφόρον δὲ ἀπεδέξατο, ἐλθόντα εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ προσμείναντα αὐτῷ. Παραγγέλλει δὲ αὐτῷ παραιτεῖσθαι τὰς μωρὰς ζητήσεις, διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν γεννᾶσθαι μάχας. Καὶ γὰρ Ὑμέναιος καὶ Φιλητὸς, οὕτως ἐκτραπέντες, παρέβησαν τὴν ἀλήθειαν, λέγοντες ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, καί τινας ἀνατρέπουσι. Μᾶλλον οὖν παραινεῖ τούτῳ προσέχειν ἑαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ εἰδέναι μὲν, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἔσονται οἱ ἄνθρωποι φιλήδονοι

A non ex operibus legis, justificati. Tandem ubi et istos ad morum institutionem adhortatus est, ac tolerantiam eorum propter Christum laudavit, suasitque ut presbyteros honore afficiant, absolvit Epistolam.

Undecima, ad Timotheum.

69. Hanc Epistolam misit e Macedonia, cujus hæc est occasio. Ephesi quidam Judaizantes alienam conabantur invehere doctrinam, et simpliciores prætextu legis seducere. Hoc cum comperisset Apostolus, admonuit Timotheum, ut illic hæreret, quo eos corrigeret. Scribit autem illi Epistolam hanc : et primum commonefacit eum, fidei, quæ in Christo est, gnarum, de lege docens, B ut cohibeat eos, qui præter rectam doctrinam loquebantur, illosque increpet. Nam et ipse Apostolus Hymenæum et Alexandrum, naufragium circa fidem passos, Satanæ jam tradiderat, ut discerent non blasphemare. Ubi de istis admonuit, canones illi ecclesiasticos deinceps præscribit de oratione, quomodo, et ubi, et pro quibus sit orandum. Quod mulieres in Ecclesiis tacere debeant, et magis discere, quam docere. De constitutione episcoporum, presbyterorum et diaconorum ; quomodo se gerere et quales esse debeant, qui constituuntur. De viduis in Ecclesia, qua illæ ætate eligi, et quales esse debeant, ac quomodo illarum cura habenda sit. Juniores ad castitatem instituendas esse, ut nubant potius quam turpiter C vivant ; divitibus denuntiandum esse ne superbiant, neve spem collocent in divitiis suis. Postquam de istis præcepit, hortatur eum, ut hæc doceat, et ut aquam ultra non bibat, sed sibi ipsi et doctrinæ attendat, quod sciat fore tempora, quibus nonnulli a fide defecturi sint. Ubi etiam escas mundas esse docuit, ac præcepit, ut contentiosas et profanas quæstiones aversetur, in quibus quidam gloriantes fidem transgressi jam erant, finit Epistolam.

Duodecima, item ad Timotheum.

70. Hanc item ad Timotheum Roma misit. Occasio ejus talis est. Cum vellet Apostolus, postquam desertus erat ab iis, qui profectionis socii fuerant, D ad se venire Timotheum, hanc scripsit Epistolam. Et initio significat se memorem esse, cum pietatis ejus, tum fidei majorum ipsius. Deinde quod, qui ex Asia erant, ex quorum numero erant Phygellus et Hermogenes, aversati se sint, in catenis constitutum videntes. Onesiphorum vero laudat, quod is Romam venerit, et apud se manserit. Præcipit autem, ut stultas quæstiones aversetur, quod hinc pugnæ oboriantur. Nam hoc pacto Hymenæum et Philetum deflexos, transgressos esse veritatem, dicentes, resurrectionem jam esse factam ; et nonnullos subvertere. Hoc itaque magis illum hortatur, ut sibi ipsi attendat et doctrinæ, sciatque futuros posterioribus temporibus homines, voluptatum magis quam Dei amantes, et

ut, ista prævidens, populum credentem communiat, ne quis ex illo seducatur. Postquam autem ad morum institutionem et doctrinæ severitatem multis illum adhortatus est, ac significavit tempus resolutionis suæ jam imminere, ut pro Christo immoletur, præcipit ei, **153** ut ad se cito veniat, afferens secum penulam suam et libros. Hortatur etiam, ut Alexandrum ærarium caveat, ut qui se multis malis affecerit, atque ita claudit Epistolam.

Decima tertia, ad Titum.

71. Hanc misit Nicopoli : nam ibi hibernavit. Est autem Epistolæ occasio talis. In Creta reliquerat Titum, ut clericos per civitates constitueret. Cum autem illic multi legis prætextu, populum credentem subducere conarentur, id ubi cognovit Apostolus, Epistolam scripsit. Et principio gratiis actis Deo propter ipsius pietatem, indicat fidem in Christum non esse recentem, sed a sæculo præparatam et a Deo promissam. Deinde de constituendis clericis docet, quomodo illi conversari et quales esse debeant. Præcipit etiam illi, ut increpet eos, qui sanæ fidei contradicerent, maxime eos, qui erant ex circumcisione : sciatque Cretenses esse otiosos, et opus habere increpatione. Et postquam docuit omnis generis escas esse mundas mundis, et quales esse debeant anus, quarum est officium castigare adolescentulas, admonet, quomodo servi dominis suis subjici debeant. Denique ubi admonuit, quod gratia Salvatoris non ex operibus nos justificaverit, sed ex divina benignitate, denuntiavitque, ut legales pugnas, tanquam impudentes aversetur, significat illi, ut cum ad se miserit Artemam, ad se veniat. Præcipit etiam, ut auditores suos bonis operibus præesse doceat, atque ita terminat Epistolam.

Decima quarta, ad Philemonem.

72. Hanc Roma mittit. Occasio autem ejus hæc est : Onesimus servus Philemonis aufugerat, et ad Paulum venerat, atque ab illo in fide instructus, illi utilis ad ministerium erat. De hoc itaque scribit Philemoni, illique commendat Onesimum, ut sincere erga eum afficiatur, nec amplius eum habeat ut servum, sed ut fratrem. Hortatur illum etiam ut hospitium sibi paret, ut ubi venerit, manendi locum inveniat : et sic finit Epistolam.

Liber octavus. Apocalypsis Joannis.

73. Hoc nomine vocatur hic liber, quia hanc revelationem ipse Joannes evangelista et theologus in Patmo insula dicta, Dominico die vidit, jussusque conscripsit, ut ad septem Ecclesias mitteret, videlicet istas : Ephesum, Smyrnam, Pergamum, Thyatiram, Sardes, Philadelphiam et Laodiceam. Quæ vero in hac visione vidit, multa sunt ac varia. Ac demum perditionem etiam Antichristi cum diabolo vidit. Jubetur autem primum scribere sin-

A μᾶλλον ἢ φιλόθεοι· προβλέποντα δὲ ταῦτα, ἀσφαλίζεσθαι τοὺς λαοὺς, μή τις ἐξ αὐτῶν ἀπατηθῇ. Καὶ εἰς τὰ ἤθη δὲ καὶ εἰς τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρίβειαν πολλὰ προτρεψάμενος αὐτὸν, καὶ σημάνας τὸν καιρὸν λοιπὸν τῆς ἀναλύσεως αὐτοῦ ἐνεστάναι, καὶ μέλλειν σπένδεσθαι καὶ μαρτυρεῖν, ἐνετείλατο αὐτῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν ταχέως, κομίζοντα τὸν φελόνην καὶ τὰ βιβλία. Παρῄνεσε δὲ αὐτῷ Ἀλέξανδρον τὸν χαλκέα φυλάττεσθαι, ὡς πολλὰ κακὰ ἐνδειξάμενον αὐτῷ· καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

Τρισκαιδεκάτη, πρὸς Τίτον.

71. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Νικοπόλεως· ἐκεῖ γὰρ παρεχείμασεν. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη· Εἰς μὲν τὴν Κρήτην ἀπέλιπε τὸν Τίτον, ἵνα καταστήσῃ κατὰ πόλεις κληρικούς· πολλῶν δὲ ὄντων ἐκεῖ B τῶν ἐπιχειρούντων προφάσει τοῦ νόμου ἀπατᾷν τοὺς λαοὺς, μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει. Καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ διὰ τὴν αὐτοῦ εὐλάβειαν, σημαίνει τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν μὴ νεωτέραν εἶναι, ἀλλ' ἐξ αἰῶνος ἡτοιμάσθαι, καὶ ἐπηγγέλθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ ταύτην· ἔπειτα δὲ καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν κληρικῶν. Καὶ τοῦτον διδάσκει, πῶς, καὶ ὁποίους αὐτοὺς εἶναι δεῖ. Καὶ ἐπιτιμᾷν δὲ ἐντέλλεται αὐτῷ τοῖς ἀντιλέγουσι τῇ ὑγιαινούσῃ πίστει· μάλιστα τοῖς ἐκ περιτομῆς, εἰδέναι τε τοὺς Κρῆτας, ὅτι ἀργοί εἰσι, καὶ χρῄζουσιν ἐπιτιμίας. Διδάξας τε πάντα τὰ βρώματα καθαρὰ εἶναι τοῖς καθαροῖς, καὶ ὁποίας εἶναι δεῖ τὰς πρεσβύτιδας, τὰς ὀφειλούσας σωφρονίζειν τὰς νέας, παραινεῖ πῶς δεῖ τοὺς δούλους τοῖς ἰδίοις δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι. Καὶ τέλος, ὑπομνήσας ὅτι C ἡ τοῦ Σωτῆρος χάρις οὐκ ἐξ ἔργων ἡμᾶς ἐδικαίωσεν, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ φιλανθρωπίᾳ, καὶ παραγγείλας τὰς νομικὰς μάχας ἐκτρέπεσθαι, ὡς ἀναισχύντους οὔσας, δηλοῖ αὐτῷ, μετὰ τὸ πέμψαι πρὸς αὐτὸν Ἀρτεμᾶν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς αὐτόν. Ἐνετείλατό τε αὐτῷ, ὥστε διδάσκειν, καὶ τοὺς αὐτοῦ καλῶν ἔργων προΐστασθαι· καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

Τεσσαρεσκαιδεκάτη, πρὸς Φιλήμονα.

72. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη· Ὀνήσιμος ὁ οἰκέτης Φιλήμονος ἔφυγε, καὶ προσῆλθε τῷ Παύλῳ, καὶ κατηχήθη παρ' αὐτοῦ, καὶ γέγονεν αὐτῷ χρήσιμος εἰς διακονίαν. Περὶ τούτου τοίνυν γράφει Φιλήμονι παρατιθέμενος αὐτῷ τὸν Ὀνήσιμον, ἵνα προσέχῃ αὐτῷ D γνησίως, καὶ μηκέτι ἔχῃ αὐτὸν ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὡς ἀδελφόν. Προετρέψατο δὲ αὐτὸν, καὶ ξενίαν αὐτῷ ἑτοιμάσαι, ἵνα, ἐὰν ἔλθῃ, εὕρῃ ποῦ μείνῃ· καὶ οὕτω τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

Βιβλίον η'. Ἀποκάλυψις Ἰωάννου.

73. Οὕτω καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ καὶ ταύτην τὴν ἀποκάλυψιν αὐτὸς Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς καὶ θεολόγος ἑώρακεν ἐν τῇ Πάτμῳ καλουμένῃ νήσῳ, ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ, καὶ κελευσθεὶς ἔγραψεν αὐτὴν, ὥστε πέμψαι εἰς τὰς ἑπτὰ Ἐκκλησίας ταύτας, εἰς Ἔφεσον, εἰς Σμύρναν, εἰς Πέργαμον, εἰς Θυάτειραν, εἰς Σάρδεις, εἰς Φιλαδέλφειαν, καὶ εἰς Λαοδίκειαν. Ἃ δέ εἰσιν ἐν τῇ ὀπτασίᾳ, πολλά εἰσι καὶ διάφορα. Καὶ τέλος τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου ἀπώλειαν μετὰ τοῦ διαβόλου ἑώρακε. Κελεύεται δὲ πρῶτον γράψαι ἑκάστῃ

ἀγγέλῳ τῶν προειρημένων Ἐκκλησιῶν κατὰ τὰς ἑκάστου πράξεις. Πολλὰς μὲν οὖν ἑώρακε καὶ παραδόξους ὀπτασίας, εἶδε δὲ ἑπτὰ λυχνίας χρυσᾶς, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν ὅμοιον Υἱῷ ἀνθρώπου· καὶ ἡρμηνεύθησαν αὐτῷ, ὅτι αἱ λυχνίαι εἰσὶν αἱ ἑπτὰ Ἐκκλησίαι· ὁ δὲ ἐν μέσῳ αὐτῶν ὁ Κύριος. Εἶδε καὶ θύραν ἀνεῳγμένην ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν θρόνῳ καθήμενον τὸν Κύριον, καὶ πρεσβυτέρους κδ', καθημένους ἐπὶ θρόνους καὶ προσκυνοῦντας τὸν Κύριον. Ἑώρακε καὶ σφραγῖδας λυομένας, καὶ λυομένης ἑκάστης, ὀπτασία τις ἐγίνετο. Εἶτα ἑώρακεν ἑπτὰ ἀγγέλους ἔχοντας ἑπτὰ σάλπιγγας, καὶ ἑκάστου σαλπίζοντος, ἐγίνετο σημεῖον· τοῦ δὲ ἑβδόμου σαλπίζοντος, ἤκουσε λεγόντων, ὅτι « Ἡ βασιλεία τοῦ κόσμου ἐγένετο τοῦ Κυρίου. » Καὶ ἑώρακε τὴν κιβωτὸν τῆς Διαθήκης ἐν οὐρανῷ. Εἶτα ἑώρακε γυναῖκα ὠδίνουσαν, καὶ δράκοντα πυρὸς διώκοντα αὐτήν. Ἡ μὲν οὖν γυνὴ ἐσώθη εἰς τὴν ἔρημον· ὁ δὲ δράκων ἐβλήθη εἰς τὸ πῦρ. Εἶτα ἑώρακε θηρίον ἔχον κέρατα δέκα, καὶ κεφαλὰς ἑπτά, καὶ τὸ διάδημα αὐτοῦ βλασφημίας γέμον· τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν, ἀλλὰ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ χξς'. Ἤκουσε καὶ παρθένων ᾀδόντων, καὶ ἀκολουθούντων τῷ Ἀρνίῳ, καὶ εἶδεν ἄγγελον πετόμενον ἐν μεσουρανήματι, καὶ ἄλλον ἀκολουθοῦντα, καὶ ἄλλον, καὶ νεφέλην λευκήν, καὶ ἐπ' αὐτῆς καθήμενον ὅμοιον Υἱῷ ἀνθρώπου, ἔχοντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ στέφανον χρυσοῦν, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ δρέπανον ὀξύ. Εἶτα ἑώρακεν ἀγγέλους ἑπτά, ἔχοντας πληγὰς ἑπτὰ τὰς ἐσχάτας, καὶ φιάλας χρυσᾶς γεμούσας ἐκ τοῦ θυμοῦ τοῦ Θεοῦ. Εἶτα ἀπηνέχθη τῷ πνεύματι εἰς ἔρημον, καὶ ἑώρακε γυναῖκα καθημένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον, ἔχον κεφαλὰς ἑπτά· καὶ ἐσήμανεν ἀπὸ ταύτης ἔσεσθαι τὸν Ἀντίχριστον. Εἶτα ἑώρακε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ ἔφιππον λευκόν, καὶ ἐκαλεῖτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Εἶτα ἑώρακε τὸ θηρίον καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, θέλοντας ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου τοῦ λευκοῦ. Καὶ ἐπιάσθη τὸ θηρίον, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ ψευδοπροφήτης, ὅστις ἦν ὁ Ἀντίχριστος, καὶ εἶδε βαλλομένους αὐτοὺς εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός. Εἶτα ἑώρακε καταβαίνοντα ἄγγελον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ βάλλοντα τὸν Σατανᾶν καὶ τοὺς ἔχοντας τὸ χάραγμα αὐτοῦ εἰς τὴν ἄβυσσον, καὶ κλείοντα ἐπάνω αὐτοῦ, ἵνα μηκέτι πλανήσῃ τὰ ἔθνη ἕως ἐτῶν χιλίων. Εἶτα ἑώρακε τοὺς μάρτυρας ἐν δόξῃ βασιλεύοντας ἐν Χριστῷ. Εἶτα ἑώρακεν, ὅτι μετὰ χίλια ἔτη λυθήσεται ὁ Σατανᾶς, καὶ βληθήσεται εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς μετὰ τοῦ Ἀντιχρίστου εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Εἶτα ἑώρακεν οὐρανὸν καινόν, καὶ γῆν, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ καινήν, καὶ ἑώρακε ποταμὸν ὕδατος ζωῆς, καὶ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ θεωροῦντας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἔχοντας ἐπὶ τοῦ μετώπου τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ταῦτα ἑωρακὼς Ἰωάννης ἔπεσε, θέλων προσκυνῆσαι τῷ ἀγγέλῳ δεικνύοντι αὐτῷ ταῦτα πάντα. Καὶ ἐκώλυσεν αὐτὸν ὁ ἄγγελος λέγων· « Μή ἐμοὶ προσκύνει, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· ἐγὼ γὰρ σύνδουλός σου εἰμί. » Βλέπων δὲ ταῦτα, ἤκουε παρὰ τοῦ Κυρίου

A gulis prædictarum Ecclesiarum angelis secundum cujusque actiones. Multas itaque et admirabiles visiones vidit, ut septem candelabra aurea, et in medio illorum similem Filio hominis; et interpretationem accepit, candelabra illa esse septem Ecclesias, et eum, qui in medio erat, esse Dominum. Januam item vidit apertam in cœlo, et Dominum in throno sedentem, et viginti quatuor seniores, sedentes super thronos et adorantes Dominum. Vidit etiam septem sigilla aperiri, et unoquoque aperto, visio quædam apparebat. Vidit deinde septem angelos habentes septem tubas, et unoquoque illorum clangente fiebat signum, septimo vero clangente audivit, qui dicerent: *Regnum mundi, Domini factum* [14]. Et arcam testamenti vidit in cœlo. Deinde
B mulierem parturientem vidit et draconem ignitum, qui illam persequebatur. Mulier quidem servata est in solitudine, draco **154** vero abjectus in ignem. Postea bestiam vidit habentem cornua decem, et capita septem, et diadema ejus blasphemia plenum erat. Nomen vero ejus non patefecit, sed numerum nominis ejus, nempe sexcenti sexaginta sex. Et virgines audivit canentes, et Agnum sequentes. Vidit etiam angelum per medium cœli volantem, et sequentem alterum, aliumque postea; deinde et nubem candidam vidit, et insidentem illi similem Filio hominis, in capite coronam auream habentem, et in manu sua falcem acutam. Deinde septem angelos vidit, habentes plagas septem novissimas, et phialas aureas plenas iræ Dei. Post hæc
C ablatus est spiritu in solitudinem, et vidit mulierem sedentem super bestiam coccineam, habentem capita septem: et indicatum est ei ex hac futurum esse Antichristum. Vidit etiam cœlum apertum, et equitem album, et erat nomen ejus, Verbum Dei. Deinde vidit bestiam, ac reges terræ, bellum facere volentes cum eo qui sedebat super equum album. Et apprehensa est bestia, et cum ipsa pseudopropheta, qui est Antichristus, et vidit eos abjici in stagnum ignis. Post ista vidit angelum descendentem de cœlo, et abjicientem Satanam cum his, qui characterem ipsius habebant, in abyssum, et claudentem desuper ipsum, ne posthac amplius seduceret gentes, donec consumpti sint mille anni. Martyres deinde vidit cum gloria in Christo regnantes.
D Vidit item quod Satanas post mille annos solvendus sit, et abjiciendus in stagnum ignis, cum Antichristo, in sæcula sæculorum. Post hæc vidit cœlum novum, terram novam ac Jerusalem novam, et fluvium aquæ vivæ, ac servos Dei contemplantes faciem ejus, et habentes nomen ejus in frontibus suis. Cum hæc vidisset Joannes, procidit, volens adorare angelum, qui sibi hæc omnia ostenderat. At angelus prohibuit illum, dicens: *Non me, sed Deum adora; ego enim conservus tuus sum* [15]. Cum autem ista videret, audivit a Domino nostro Jesu Christo, quod ipse sit qui est, et idem ipse sit

[14] Apoc. XI, 15. [15] Apoc. XIX, 10.

Verbum Dei, quod posterioribus temporibus propter nos incarnatum est: homo, inquam, perfectus factus est, et Filius hominis vocatus est.

Sunt item alii quidam libri varii, præter prædictos, utriusque cum Veteris, tum Novi Testamenti; quorum aliis contradicitur, alii apocryphi vocantur.

74. De libris Veteris Testamenti, quibus contradicitur, jam antea diximus, ut sunt, Sapientia Salomonis, Sapientia Jesu filii Syrach, Esther, Judith et Tobias. Istis etiam connumerantur Machabæorum libri quatuor, Ptolemaici, Psalmi, et Canticum Salomonis, Susannæ historia. Hi ex Veteri Testamento sunt, quibus contradicitur.

Apocryphi ex Veteri Testamento sunt isti.

75. Enoch, Patriarchæ, Oratio Joseph, Testamentum Moysis, Assumptio Moysis, Abraham, Eldad et Modad, Eliæ prophetæ, Sophoniæ prophetæ, Zachariæ, Patris Joannis, Baruch, Ambacum, Ezechiel et Daniel falso inscripti.

Novi autem Testamenti, quibus contradicitur, hi sunt.

76. Itinera Petri, Itinera Joannis, Itinera Thomæ, Evangelium secundum Thomam, Doctrina apostolorum, Clementina. Ex his veriora quædam et a Deo inspirata, versa et electa sunt, et ea sunt quæ leguntur.

155 Hi omnes cognitionis gratia expositi sunt, perverse tamen scripti, nothi ac reprobi. Et nullus istorum, maxime apocryphorum, approbatus aut utilis est, præsertim Novi Testamenti: sed omnes, iis exceptis de quibus actum est superius, qui et a priscis sapientibus ac Patribus approbati sunt, digni sunt qui abscondantur magis, quam qui legantur: etiam alii, et qui inter illos Evangelia quoque vocantur, præter quatuor illa quæ tradita nobis sunt. Nam quatuor nobis Evangelia sacrosanctæ et catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ canones sanxerunt. Secundum Matthæum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Joannem, juxta prophetiam visionis, quam Ezechiel propheta de quatuor cherubim vidit. Quatuor enim cherubim propheta ille vidit: unum similem homini, id est, Evangelium secundum Matthæum; alium, similem vitulo, quo significatur Evangelium secundum Marcum; tertium, similem leoni, id est, Evangelium secundum Lucam; quartum, similem aquilæ, id est, Evangelium secundum Joannem. Præter quatuor ista nullum est aliud Evangelium.

Evangelium secundum Matthæum, ab ipso Matthæo, Hebraico dialecto conscriptum est, et editum Jerosolymis, interpretatumque est a Jacobo fratre Domini secundum carnem, qui et primus

A ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ὁ ὢν ἐστι, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὅστις ὕστερον δι' ἡμᾶς σαρκωθείς· λέγω δὴ τέλειος γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἐκλήθη Υἱὸς ἀνθρώπου.

Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα βιβλία διάφορα παρὰ τὰ προλεχθέντα ἑκατέρας Διαθήκης, τῆς Παλαιᾶς δηλαδὴ καὶ Νέας· τὰ μὲν ἀντιλεγόμενα, τὰ δὲ ἀπόκρυφα.

74. Τὰ μὲν οὖν ἀντιλεγόμενα τῆς Παλαιᾶς προείπομεν μὲν καὶ πρότερον, ὥς ἐστι Σοφία Σολομῶντος, καὶ Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Συράχ, καὶ Ἐσθὴρ, καὶ Ἰουδὶθ, καὶ Τωβίτ· σὺν ἐκείνοις δὲ καὶ ταῦτα ἠρίθμηνται· Μακκαβαϊκὰ βιβλία δʹ, Πτολεμαϊκὰ, Ψαλμοὶ καὶ Ὠδὴ Σολομῶντος, Σωσάννα. Ταῦτα τὰ ἀντιλεγόμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

B *Τὰ δὲ ἀπόκρυφα πάλιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ταῦτα.*

75. Ἐνὼχ, Πατριάρχαι, Προσευχὴ Ἰωσὴφ, Διαθήκη Μωϋσέως, Ἀνάληψις Μωϋσέως, Ἀβραὰμ, Ἐλδὰδ καὶ Μωδὰδ, Ἠλίου προφήτου, Σοφονίου προφήτου, Ζαχαρίου πατρὸς Ἰωάννου, Βαροὺχ, Ἀμβακοὺμ, Ἐζεχιὴλ, καὶ Δανιὴλ ψευδεπίγραφα.

Τῆς Νέας πάλιν Διαθήκης ἀντιλεγόμενα ταῦτα (33).

76. Περίοδοι Πέτρου, Περίοδοι Ἰωάννου, Περίοδοι Θωμᾶ, Εὐαγγέλιον κατὰ Θωμᾶ, Διδαχὴ ἀποστόλων, Κλημέντια, ἐξ ὧν μετεφράσθησαν ἐκλεγέντα τὰ ἀληθέστερα καὶ θεόπνευστα. Ταῦτα τὰ ἀναγινωσκόμενα.

C Ταῦτα πάντα ἐξετέθησαν μὲν ὅσον πρὸς εἴδησιν, παραγεγραμμένα δέ εἰσι πάντως καὶ νόθα, καὶ ἀπόβλητα. Καὶ οὐδὲν τούτων, τῶν ἀποκρύφων μάλιστα, ἔγκριτον ἢ ἐπωφελὲς, ἐξαιρέτως τῆς Νέας Διαθήκης· ἀλλὰ πάντα δίχα τῶν ἀνωτέρω διαληφθέντων, καὶ ἐγκριθέντων παρὰ τοῖς παλαιοῖς σοφοῖς καὶ πατράσιν, ἀποκρυφῆς μᾶλλον ἢ ἀναγνώσεως ὡς ἀληθῶς ἄξια· τά τε ἄλλα, καὶ αὐτὰ τὰ καλούμενα ἐν αὐτοῖς Εὐαγγέλια, ἐκτὸς τῶν παραδοθέντων ἡμῖν τεσσάρων τούτων. Εὐαγγέλια γὰρ τέσσαρα ἐθέσπισαν ἡμῖν οἱ ἱεροὶ κανόνες τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας· τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὸ κατὰ Μάρκον, τὸ κατὰ Λουκᾶν, καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην, κατὰ τὴν προφητείαν τῆς ὀπτασίας, ἧς ἐθεάσατο Ἰεζεχιὴλ ὁ προφήτης περὶ τῶν τεσσάρων χερουβίμ. Τέσσαρα γὰρ
D εἶδε χερουβὶμ οὗτος ὁ προφήτης· τὸ ἓν ὅμοιον ἀνθρώπῳ, τουτέστι τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον· τὸ δεύτερον ὅμοιον μόσχῳ, τουτέστι τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον· τὸ ἄλλο ὅμοιον λέοντι, τουτέστι τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον· τὸ δὲ τέταρτον ὅμοιον ἀετῷ, τουτέστι τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον. Παρὰ δὲ ταῦτα τὰ τέσσαρα ἕτερον Εὐαγγέλιον οὐδέν.

Τὸ μὲν οὖν κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἐγράφη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ματθαίου τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ, καὶ ἐξεδόθη ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἡρμηνεύθη δὲ ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου τὸ κατὰ σάρκα, ὃς καὶ πρῶ-

(33) Quæ hic ἀντιλεγόμενα dicuntur, apud Nicephorum vocantur apocrypha, et, ut putatur, rectius. Porro apud eumdem adjiciuntur Ignatii et Polycarpi epistolæ quæ fortassis lapsu graphico, hic sunt omissæ.

τος ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐν Ἱεροσολύμοις.

Τὸ δὲ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον ὑπηγορεύθη μὲν ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, ἐν Ῥώμῃ (34), ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ Μάρκου τοῦ μακαρίου ἀποστόλου, καὶ ἐκηρύχθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Πενταπόλει, καὶ Λιβύῃ.

Τὸ δὲ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον ὑπηγορεύθη μὲν ὑπὸ Παύλου τοῦ ἀποστόλου, συνεγράφη δὲ καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ Λουκᾶ τοῦ μακαρίου ἀποστόλου καὶ ἰατροῦ· ὥσπερ καὶ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ὑπηγόρευσε μὲν ὁμοίως Πέτρος ὁ ἀπόστολος, συνεγράψατο δὲ ὁ αὐτὸς Λουκᾶς.

Τὸ δὲ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ὑπηγορεύθη τε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου καὶ ἠγαπημένου, ὄντος ἐξορίστου ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ, καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐξεδόθη ἐν Ἐφέσῳ, διὰ Γαΐου τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ ξενοδόχου τῶν ἀποστόλων, περὶ οὗ καὶ Παῦλος Ῥωμαίοις γράφων φησί· « Ἀσπάζεται ὑμᾶς Γάϊος ὁ ξένος μου καὶ ὅλης τῆς Ἐκκλησίας (35). »

Ποῖαι καὶ πόσαι παραδόσεις εἰσὶ τῆς θείας Γραφῆς, εἴτε οὖν ἀπὸ Ἑβραϊκοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν (36) *ἑρμηνεῖαι, καὶ τίνες οἱ ταύτην ἑρμηνεύσαντες, καὶ πότε.*

77. Πρώτη ἐστὶν ἡ τῶν οϐ' ἑρμηνευτῶν. Οὗτοι, Ἑβραῖοι ὄντες (37), ἐξελέγησαν ἀπὸ ἑκάστης φυλῆς ἕξ, καὶ ἡρμήνευσαν τὴν θείαν Γραφὴν ἐπὶ Πτολεμαίου βασιλέως (38) τοῦ Φιλαδέλφου πρὸ διακοσίων τριάκοντα ἐνιαυτῶν τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Δευτέρα ἐστὶν ἡ τοῦ Ἀκύλα. Οὗτος ἀπὸ Σινώπης τοῦ Πόντου ὑπάρχων, καὶ Ἕλλην ὤν, ἐβαπτίσθη ἐν Ἱεροσολύμοις (39). Καὶ πάλιν τὸν Χριστιανισμὸν ἀθετήσας, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις προσδραμών, ἡρμήνευσε τὴν θείαν Γραφὴν διεστραμμένῳ λογισμῷ ἐπὶ Ἀδριανοῦ βασιλέως τοῦ λεπτωθέντος μετὰ τλ' ἔτη τῆς τῶν οϐ' ἑρμηνείας.

Τρίτη ἑρμηνεία ἐστὶν ἡ τοῦ Συμμάχου. Οὗτος Σαμαρείτης ὤν, καὶ μὴ τιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ, ὡς φιλαρχίαν νοσῶν, τοῖς Ἰουδαίοις προστρέχει (40),

A Hierosolymorum episcopus constitutus est a sanctis apostolis.

Evangelium secundum Marcum, Romæ quidem ab apostolo Petro dictatum est, editum vero a Marco beato apostolo, et ab ipso Alexandriæ postea, et in Ægypto, et in Pentapoli, et in Libya prædicatum.

Evangelium secundum Lucam, dictatum quidem est ab apostolo Paulo: conscriptum vero et editum a Luca beato apostolo ac medico. Quemadmodum et apostolorum Acta, dictavit apostolus Petrus, idem vero Lucas litteris mandavit.

Evangelium vero secundum Joannem, dictatum est ab Joanne apostolo et dilecto, cum exsul esset B in Patmo insula, et postea ab eodem Ephesi editum, per Gaium dilectum, apostolorum hospitem, de quo et Paulus Romanis scribens dicit: « Salutat vos Gaius hospes meus et totius Ecclesiæ [16]. »

Quænam et quot sint divinæ Scripturæ versiones, seu interpretationes ex Hebræo in Græcum sermonem, ac quinam et quando illam sunt interpretati.

77. Prima versio est, LXXII Interpretum. Hi cum Hebræi essent, electi sunt ex unaquaque tribu sex viri, et divinam Scripturam sub Ptolemæo Philadelpho rege, interpretati sunt, ducentis triginta annis ante nativitatem secundum carnem, Domini C nostri Jesu Christi.

Altera est Aquilæ, qui cum Sinope Ponti oriundus, et Græcus esset, Hierosolymis baptizatus est. Postea vero, reprobato Christianismo, Judæis sese conjunxit, et sacram Scripturam perversa ratione, sub Hadriano imperatore, tabe corporis laborante, trecentis triginta post LXXII versionem annis, interpretatus est.

156 Tertia interpretatio est Symmachi. Hic cum Samaritanus esset, nec populo suo acceptus quod principatum affectaret, ad Judæos sese recepit, ac

[16] Rom. xvi, 28.

(34) Quod ait (scriptor iste) Marcum Romæ suum scripsisse Evangelium, Papias confirmat apud Eusebium l. III *Historiæ*, cap. 14. Nec non Clemens Alex. apud eumdem. Chrysost. vero Homil. *in Matth.* scripsisse in Ægypto existimavit.

(35) In quibusdam exemplaribus legitur, καὶ ὅλη Ἐκκλησία.

(36) In codice Regio 2?8, quæ est catena in Psalmos. post excerptum ex Epiphanio, hæc leguntur ad finem usque, videnturque epitome ex Epiph. *De mensuris*, p. 169, ut monuimus. Tit. in Reg. Αἱ ἐκλογαὶ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἀπὸ τοῦ Ἑβραϊκοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικόν.

(37) Sic incipit Reg. α' ἡ τῶν οϐ'. Οὗτοι Ἑβραῖοι.

(38) Βασιλέως deest in Reg. Mox idem, πρὸ τα' ἐνιαυτῶν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, id est, trecentis et uno annis ante Christi nativitatem. Sed male; non enim tantum temporis effluxerat, a Ptolemæo Philadelpho ad Christum.

(39) Reg. ὑπάρχων Ἕλλην ἐβαπτίσθη ἐν Ἱεροσολύμοις. Εἶτα τὸν χ. Paulo post Reg. sic habet... συνD δραμὼν ἡρμήνευσε τὴν θείαν Γραφὴν ἐπὶ Ἀδριανοῦ τοῦ λεπτωθέντος μετὰ ἔτη λ' καὶ υ' τῆς τῶν οϐ' ἑρμηνείας. Οὐκ ὀρθῷ δὲ λογισμῷ τὴν ἑρμηνείαν ἐξέθετο, ἀλλὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἀντιπαθῶν. Pro τοῦ λεπτωθέντος, ut legitur in editis omnibus, Jos. Scaliger putavit legendum, λεπρωθέντος, cui favet Regius codex. Sed nusquam traditur Hadrianum lepra laborasse: omnesque historici aiunt tabe confectum interiisse, quo referri videtur vox singularis λεπτωθέντα. Epiph. p. 170, habet λωϐηθεὶς τὸ σῶμα.

(40) Reg. ἦν. Μὴ τιμώμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ. φιλαρχίας ἔρωτι προστρέχει τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ δεύτερον περιτέμνεται. Καὶ πρὸς ἀντιπάθειαν καὶ αὐτὸς τῶν Σαμαρειτῶν ἡρμήνευσε τὴν θείαν Γραφὴν, Σευήρου τηνικαῦτα βασιλεύοντος, etc. Porro quod hic dicitur sub Severo versionem a Symmacho editam fuisse, nequaquam referendum ad Severi, qui Pertinaci successit, tempora; sed ad Lucii Veri imperium qui corrupte ab Epiphanio Σευῆρος haud semel vocatur. Nec desunt inter Latinos qui Lucium Verum, Severum corrupte nuncuparint. Nam, si Se-

secundo circumcisus est. Et ut Samaritanos subverteret, vertit et ipse divinam Scripturam sub Severo imperatore, annis post versionem Aquilæ quinquaginta sex.

Quarta Theodotionis Ephesii est. Hic cum primum hæresim Marcionis Pontici sequeretur, postea sectatoribus hæresis illius succensens, et ipse sacram Scripturam, sub Commodo imperatore, eo ipso tempore, ad subversionem prædictæ hæresis interpretatus est.

Quinta interpretatio ea est quæ abscondita in doliis inventa est, sub Antonino imperatore, Caracalla dicto, in Jericho, a quodam ex illis, qui Hierosolymis litterati erant.

Sexta et ipsa in doliis latens inventa est, sub Alexandro Mammææ filio, Nicopoli ad Actium : a quodam Origenis familiari.

Septima et postrema interpretatio, sancti Luciani, magni ascetæ et martyris est, qui et ipse cum in prædictas versiones et Hebraicos libros incidisset, et diligenter, quæ vel veritati deerant, vel superflua erant, inspexisset, ac suis quibusque Scripturarum locis correxisset, versionem hanc Christianis fratribus edidit; et post ipsius certamen et martyrium, quod sub Diocletiano et Maximiano tyrannis sustinuit, liber ipsius manu scriptus, repertus est Nicomediæ, sub Constantino Magno imperatore, apud Judæos, in pariete turrito calce circumlito, in quo custodiæ gratia positus fuerat.

A καὶ ἐκ δευτέρου περιτέμνεται. Καὶ πρὸς διαστροφὴν τῶν Σαμαρειτῶν ἑρμηνεύει καὶ αὐτὸς τὴν θείαν Γραφὴν ὑπὸ Σεβήρου τοῦ βασιλέως μετὰ νς' ἔτη τῆς τοῦ Ἀκύλα ἑρμηνείας.

Τετάρτη ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοδοτίωνος τοῦ Ἐφεσίου. Οὗτος, τῆς αἱρέσεως Μαρκίωνος τοῦ Ποντικοῦ ὤν, μηνιῶν τοῖς τῆς αἱρέσεως αὐτοῦ (41), ἡρμήνευσε καὶ αὐτὸς ἐπὶ Κομμόδου τοῦ βασιλέως ἐν αὐτῷ τῷ χρόνῳ, πρὸς διαστροφὴν τῆς αὐτοῦ αἱρέσεως.

Πέμπτη ἑρμηνεία ἐστὶν ἡ ἐν πίθοις εὑρεθεῖσα κεκρυμμένη ἐπὶ Ἀντωνίνου βασιλέως τοῦ Καραχάλλα ἐν Ἱεριχῷ παρά τινος τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις σπουδαίων.

Ἕκτη ἑρμηνεία ἐστὶν ἡ ἐν πίθοις εὑρεθεῖσα καὶ B αὕτη κεκρυμμένη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας παιδὸς ἐν Νικοπόλει τῇ πρὸς Ἄκτιον (42) ὑπό τινος τῶν Ὠριγένους γνωρίμων.

Ἑβδόμη πάλιν καὶ τελευταία ἑρμηνεία ἡ τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ τοῦ μεγάλου ἀσκητοῦ καὶ μάρτυρος, ὅστις καὶ αὐτὸς ταῖς προγεγραμμέναις ἐκδόσεσι καὶ τοῖς Ἑβραϊκοῖς ἐντυχὼν, καὶ ἐποπτεύσας μετὰ ἀκριβείας τὰ λείποντα, ἢ καὶ περιττὰ τῆς ἀληθείας ῥήματα, καὶ διορθωσάμενος ἐν τοῖς οἰκείοις τῶν Γραφῶν τόποις, ἐξέδοτο τοῖς Χριστιανοῖς ἀδελφοῖς· ἥτις δὴ καὶ ἑρμηνεία μετὰ τὴν ἄθλησιν καὶ μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ, τὴν γεγονυῖαν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν τυράννων, ἤγουν τὸ ἰδιόχειρον αὐτοῦ τῆς ἐκδόσεως βιβλίον, εὑρέθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ Κωνσταντίνου βασιλέως τοῦ μεγάλου παρὰ Ἰου- C δαίοις ἐν τοίχῳ πυργίσκῳ περικεχρισμένῳ κονιάματι εἰς διαφύλαξιν (43).

Quinam libri in Scripturis memorati sunt, ut qui tum temporis exstarent, sed jam non reperiuntur.

78. Libros Nathan, Addo, Achiæ Silonitæ, Semei et Jehu, exstare scriptum est in libro Regum. Prophetæ autem hi sunt qui prophetias suis conscripsere, quæ jam non reperiuntur.

Ter mille psalmi Davidis in Paralipomenis esse dicuntur : e quibus centum quinquaginta duntaxat ab amicis Ezechiæ regis selecti, reliqui autem absconditi fuere. Quinque millia Proverbiorum

Τίνα ἐστὶ τὰ μνημονευόμενα ἐν ταῖς γραφαῖς βιβλία ὡς ὄντα, οὐχ εὑρισκόμενα δέ (44).

78. Ναθὰν καὶ Ἀδδὼ, καὶ Ἀχια τοῦ Σιλωνίτου, καὶ Σεμεεὶ, καὶ Ἰηοῦ, ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν γέγραπται εἶναι βιβλία· προφῆται δὲ οὗτοί εἰσιν, οἳ γεγράφασι περὶ ὧν προεφήτευσαν· ἃ οὐχ εὑρίσκεται.

Ψαλμοὶ τρισχίλιοι λέγονται ἐν Παραλειπομέναις (45) εἶναι τοῦ Δαβὶδ, μόνους δὲ ἐξ αὐτῶν τοὺς ρν' ὑπὸ τῶν φίλων Ἐζεχίου τοῦ βασιλέως ἐξειλέχθαι, τοὺς δὲ ἄλλους ἀποκεχρῦφθαι. Πενταχισχιλίας

D

veri temporibus edita fuit versio Symmachi, posterior haud dubio erit Theodotionis Versioni. quæ sub Commodo adornata fuit. Hæc fusius Petavius in notis ad Epiphanium, p. 398.

(41) Reg. καὶ τοῖς συναιρέταις μηνιῶν. In prius editis legebatur male, μηνύων. Reg. ibidem subsequitur, ἔκδοσιν ἰδίαν ἐποιήσατο τῆς Γραφῆς, Κομόδου τὴν Ῥωμαίων βασιλείαν ἰθύνοντος. Quæ sequuntur in Reg. omnino ab his discrepant, quod ad verba attinet, quare ea solum adnotabimus, quæ diversam præferunt sententiam.

(42) Reg. τῇ κατὰ τὸν Ἄκτιον διακειμένῃ. Editi male, τῇ πρὸς ἀρκτίοις. Epiphanius, τῇ πρὸς Ἀκτίᾳ.

(43) Hæc non habentur apud Epiphanium, quia eas solum editiones ille commemorat, quæ in Hexaplis Origenis locum habuere.

(44) Hæc habentur in mss. Reg. 228. Græce fol. 4, verso, et edita sunt a Cotelerio in notis ad Patres primi sæculi p. 339, eorumdem exemplar sua manu ex Baroniano codice descriptum nobis transmisit vir clarissimus Jacobus Mill. principalis collegii Sancti Edmundi Oxoniensis, qui non pauca alia nobis perhumaniter officia contulit, confertque in dies, rogantibus. In prius editis nonnisi Latine legebantur. Porro in manuscripto Reg. sub hoc titulo habetur : Ἰωσήπου ἐκ τοῦ ὑπομνηστικοῦ κεφ. ρνη'. *Ex Josephi Commentario caput* 158. Exstat autem Josephi hujus viri Christiani ὑπομνηστικόν, pluribus constans quæstionibus in Bibliotheca Cantabrigiensi, citaturque a Patritio Junio in Notis ad Epistolam Clementis. Cæterum, ut existimamus, ex Josepho hæc mutuatus est Scriptor hujusce operis, ut superiora ex Epiphanio. In Baroc. sic legitur titulus, Τίνα ἐστὶ τὰ μνημονευόμενα ἐν ταῖς Γραφαῖς βιβλία, οὐχ εὑρισκόμενα.

(45) Baroc. ἐν Παραλειπομένοις.

παροιμίας ὑπὸ Σολομῶντος ἐκδεδόσθαι. φησὶν ἡ τῶν Παραλειπομένων Γραφή (46)· ἀλλ' οὐκ εἰσὶ νῦν ἢ μόναι αἱ ἐκκλησιαζόμεναι. Τὸ Ἆσμα ἐξ ᾀσμάτων πλειόνων τὸ μυστικὸν ἐξειλέχθαι ἐπιγέγραπται. Ἰώσηπος δὲ ἱστορεῖ δύο βιβλία προφητείας τὸν προφήτην (47) Ἰεζεκιὴλ γεγράφθαι· ἓν δὲ μόνον ἐπιγινώσκομεν εὑρίσκεσθαι.

A edita a Salomone tradit Paralipomenorum Scriptura: sed nulla jam exstant quam ea quæ recipit Ecclesia. Canticum mysticum, ex compluribus canticis selectum esse ipsa fert inscriptio. Josephus vero tradit Ezechielem prophetam duos prophetiæ libros conscripsisse: scimus autem unum duntaxat reperiri. (Itaque hæc omnia per impiorum Judæorum amentiam et incuriam interiisse, manifestum est.)

(46) 3aroc. ἐκδεδόσθαι ἡ τῶν Παραλειπομένων λέγει Γραφή.
(47) Baroc. Ἰώσηππος δὲ ἱστορεῖ δύο βιβλία τῶν προφητῶν, τὸν προφ. Præstat Regii lectio. Porro quæ uncinis includuntur Latina, nusquam Græce reperimus, sed ex prius editis huc transtulimus.

ADMONITIO IN DISPUTATIONEM CONTRA ARIUM.

157 I. *Præmissis iis operibus quæ nostro doctorumque judicio aperta* νοθείας *vel* γνησιότητος *non habent indicia, ea jam edimus, quæ falso Athanasii præferre nomen liquidius comprobatur. Primum in editis occurrit disputatio contra Arium in concilio Nicæno. Opus jam pridem a viris doctis Athanasio abjudicatum. Libet autem hic apponere, quæ ad calcem editionis Commelinianæ a Petro Felckmanno adnotata sunt in variis lection.* p. 21. Inscriptio, *inquit*, hujus disputationis in codice Augustano est: Διάλεξις ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ πρὸς Ἀρειανόν. Sequentia vero desunt, ut et in Basil. et Anglic. codd. Et præterea eadem etiam in tempore fallunt. Nam quod dicitur, Nicænam synodum habitam anno Christi 310, id verum esse non potest: siquidem ea, coss. Juliano et Paulino, sive cœpta, sive finita est, ut patet ex Socrate lib. *Histor.*, cap. 13, Græc. Reg. edit. et ipsis Actis Nicænis nuper Lutetiæ editis, et Alphonso Pisano libro secundo et tertio *De synodo Nicæna*.

At illi coss. fuerunt circa annum 20 imperii Constantini Mag. hoc est, (variant enim auctores) inter annum Christi 325 et 329. Quare fieri non potest, ut is annus decimus fuerit supra trecentesimum. Præterea nec id quod dicitur, Alexandrum egisse jam tum episcopum Byzantii, quomodo verum esse possit, video: cum, ut patet ex historiis et ipsis Actorum Nicænorum subscriptionibus, Alexander presbyter et legatus fuerit Metrophanis episcopi Constantinopolitani. Videatur de hac re Alphonsus Pisanus de concilio Nicæno pag. 71, 322, 323 et 329, et Acta Nicæna, part. II.

Equidem non dubito Athanasium nostrum varios conflictus habuisse cum Ario in synodo Nicæna, quando Cyrillus Alexandrinus alicubi (48) refert eum in Nicæna synodo omnibus admirationi fuisse, et Alexandro episcopo quasi viæ ducem ad omnia: imo editus est jam pridem à M. Crusio Catalogus Bibliothecarum apud diversos Græcos Constantinopoli degentes, in quo refert, apud Illustriss. principem Jacobum Marmoretam, haberi orationes dialecticas Athanasii episcopi Alexandrini, quibus disputavit Nicææ in prima œcumenica synodo contra Arium coram imp. Constantino Magno. Verum an hæc, de qua hic, disputatio, aut de illarum numero, aut omnino Athanasii sit, video doctos non immerito dubitare. Quidquid sit nostri codices omnes magno consensu tribuunt eam Athanasio.

II. *Hæc Felckmannus, qui prius editorum titulum respicit, ubi sic legebatur:* Διάλεκτος ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ πρὸς Ἄρειον ἐν ἔτει τῆς θείας σαρκώσεως τι' ἐν ἡμέραις τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου, καὶ τοῦ μακαρίου Πάπα Σιλβέστρου, καὶ ἐπισκόπου Βυζαντίου Ἀλεξάνδρου. *Quod autem habet ille de Dialogis Athanasio attributis, fuse a nobis alias pertractatum est. Hunc vero quod spectat Dialogum, constat primo esse supposititium: tum ex styli genere, quod ab Athanasiano, mirum quam abhorreat; tum ex argumentis plerumque invalidis, ne umbram quidem Athanasianæ* ἐνεργείας *referentibus. Quare nec in antiquis Athanasii operum collectionibus comparet, nec ab antiquorum aliquo laudatur, quod sciamus quidem. Nec ideo quidquam in adversum dubii nascitur, quod, ut ait Felckmannus, omnes codices illum Athanasio tribuant. Nam ubi semel ab auctore, Athanasii nomen accepit, hinc consequitur, ut a librariis deinceps omnibus autographo hærentibus, Athanasii nomen præpositum fuerit.*

III. *Porro male jacet in titulo: Dialogus in concilio Nicæno cum Ario habitus: palam quippe est vel ex ipso operis initio, non in concilio admissam dici disputationem, sed in diversorio quodam: neque cum Ario hic colloquium habetur, sed cum Arii sequace. Quæ vero sequuntur in prius editis, de tempore Nicænæ synodi, etc., in maxima codicum parte non comparent, ideoque illa expungere visum est.*

(48) Cyrill. tom. V, part. II, Epist. 1 *ad monach. Ægyptios*, p. 4.

158 ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΕΝ Τῌ ΚΑΤΑ ΝΙΚΑΙΑΝ ΣΥΝΟΔῼ ΠΡΟΣ ΑΡΕΙΟΝ (49).

S. P. N. ATHANASII

DISPUTATIO HABITA IN CONCILIO NICÆNO CONTRA ARIUM.

1. Dei providentia, charissimis fratribus comitatus, properabam ad desideratos mihi Dei servos. Cum autem propter corporis infirmitatem lente incederem, una cum illis Dei servis, interrogavit me quidam ex viæ comitibus de hac Domini sententia; « Pater meus qui misit me, major me est [17]. » Hæc sciscitanti sic respondi: « Istam quæstionem modo intermitte, fratrum dulcissime: postquam autem, Deo permittente, domum remigraverimus hac de re disseremus, quam accuratissime. » Hæc ubi dixeram, in corde meo subito oboritur pietatis instinctus, sicque mecum loquebar: haud sine causa beatus Paulus Timotheo suo discipulo hæc scripsit: « Exerce teipsum ad pietatem [18]. » Vere enim pietas erga Numen divinus thesaurus est bonis refertus, quæ nec loqui nec conjectare possumus. Mecum item reputabam, magnificum quiddam et augustum esse pietatem, quæ se adeuntem possit salvum facere. Venit quoque mihi in mentem parabola illa Domini mei Jesu Christi, qua significatur beatam pietatem magnum aliquid esse, et omni immortalium divitiarum genere abundare, raroque inter homines reperiri, nisi vix pauci e multis, qui mente veritatis studiosa, incorruptam ejus pulchritudinem consequantur. Nec vero illi virtute sua amabilem ejus conspectum adepti sunt, sed suo in Deum amore, crebrisque precibus donum illud a Deo obtinuere, ut æternum gaudium in sinum recipiant, qui eximiam illius dignitatem contemplantur.

A 1. Τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ ἀπῄειν προσεληλυθὼς σὺν τοῖς φιλτάτοις μου ἀδελφοῖς πρὸς τοὺς ἐμοὶ ποθουμένους τοῦ Θεοῦ δούλους (50). Ἠρέμα δέ πως βαδίζοντα διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν ἅμα τοῖς προειρημένοις τοῦ Θεοῦ δούλοις, ἤρετό (51) μέ τις τῶν συμπορευομένων μοι ἀνδρῶν περὶ τοῦ Κυριακοῦ ῥητοῦ τοῦ φάσκοντος· « Ὁ Πατήρ μου ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστί. » Κἀγώ φημι πρὸς τὴν πεῦσιν, ἣν προσαγήοχεν· « Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπίσχες τὴν περὶ τούτου ζήτησιν, γλυκύτατε ἀδελφῶν· ἐπὰν δὲ (52), Θεοῦ ἐπιτρέποντος, ἐν τοῖς οἰκείοις ἐπαναζεύξωμεν, τὴν ἐξέτασιν τοῦ κεφαλαίου ἀσφαλεστάτην ποιησόμεθα. Κἀμοῦ τοῦτο εἰρηκότος, αἰφνίδιός τις κατοχὴ τῆς εὐσεβείας γίνεται ἐν τῇ καρδίᾳ μου, ἔλεγον δὲ ἐν ἐμαυτῷ· Οὐκ ἀσκόπως ὁ μακάριος Παῦλος ἐπι- B στέλλων τῷ ἑαυτοῦ μαθητῇ Τιμοθέῳ ἔφασκε· « Γύμναζε σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν. » Ἀληθῶς γὰρ θεῖος θησαυρὸς (53) ἀῤῥήτων καὶ ἀνεικάστων ἀγαθῶν πεπληρωμένη τυγχάνει ἡ εἰς τὸ θεῖον εὐσέβεια. Ἔλεγον δὲ ἐν ἐμαυτῷ κατὰ διάνοιαν, ὅτι μεγαλοπρεπὴς καὶ ἐπίδοξός (54) ἐστιν ἡ εὐσέβεια, καὶ δυναμένη σῶσαι τὸν προσπελάσαντα τῇ ἑαυτῆς εὐπρεπείᾳ. Ὑπεισῄει δέ με καὶ τοῦ Κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ παραβολὴ περὶ τῆς μακαρίας εὐσεβείας, ὡς μεγίστη τις καὶ πάντων ἀμβροσίων (55) πλούτων πεπληρωμένη τυγχάνει, καὶ σπανίως εὑρίσκεται ἐν τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ ἄρα ἀπὸ τῶν πολλῶν ὀλίγοι μόλις φιλαλήθει γνώμῃ κατατύχωσι τοῦ ἀφθάρτου κάλλους αὐτῆς. Καὶ οὗτοι δὲ οὐκ ἰδίᾳ δυνάμει κατειλήφασι τὴν ἐπέραστον ταύτης ὄψιν· ἀλλὰ τὴν πρὸς Θεὸν φιλίαν στειλάμενοι, συχναῖς λιταῖς χρησάμενοι, εἰλήφασι τοῦτο παρὰ τοῦ Θεοῦ δῶρον, ὅπως ἀΐδιον χαρὰν ἐνστερνίσωνται οἱ κατοπτριζόμενοι τὸ ὡραιότατον (56) ταύτης ἀξίωμα.

2. Ait Dominus: « Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo, gaudet, deinde abit, et vendit omnia quæ ha-

C 2. Φησὶν ὁ Κύριος· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν ἀγρῷ, ὃν εὑρὼν ἄνθρωπος ἐχάρη, εἶτα ὑπάγει καὶ πωλεῖ πάντα (57),

[17] Joan. XIV, 28; XII, 49. [18] I Tim. IV, 7.

(49) Sic Regius codex, Augustanus vero, Διάλεξις ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ πρὸς Ἀρειανόν. *Disputatio habita in concilio Nicæno adversus Arianum.* Basilius et Anglic.: Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας διάλεξις ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ, etc. Sic item Felc. 2 et editi, sed perperam addunt, ἐν ἔτει τῆς θείας σαρκώσεως τι', ἐν ἡμέραις τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου, καὶ τοῦ μακαρίου παπᾶ Σιλβέστρου, καὶ ἐπισκόπου Βυζαντίου Ἀλεξάνδρου. *Anno divinæ Incarnationis trecentesimo decimo, tempore pii imperatoris Constantini, et beati papæ Silvestri, et episcopi Byzantii Alexandri.*

(50) Anglic. φίλους, et secunda manu δούλους.

(51) August. εἴρετο. Mox in Anglic. μέ deest.

(52) Δέ deest in Aug. Mox Angl. ἐπαναζεύξαντες ἐχοίμεθα τήν. Aug. ἐπαναζεύξομεν.

(53) In Aug. θεῖος θησαυρός deest.

(54) Aug. Ἔλεγον δὲ ἐν ἑαυτῷ, μεγαλοπρεπὴς καὶ ἐπίδ.

(55) Edit. Comm. ἀμβροτοσίων. Ibid. πλούτων, deest in Reg.

(56) Anglic. Aug. et Felc. 2, ὡραῖον. Paulo post, Aug. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος.

(57) Πάντα deest in August.

ὅσα ἔχει, καὶ ἀγοράζει τὸν ἀγρὸν ἐκεῖνον.» Εἶτα ὥσπερ ἑστὼς ἐν τῇ καρδίᾳ μου, προσωμίλει μοι προσηνῶς, καί φησιν· Ἄνθρωπε, εἰ καὶ πολλαί σου εἰσὶν αἱ ἁμαρτίαι, κράτει ἰσχυρῶς (58) τὴν εἰς τὸ Θεῖον εὐσέβειαν. Διὰ γὰρ ταύτην, καὶ ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν παρὰ Θεοῦ δίδοται, καὶ θάνατος νικᾶται, καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν ἄνθρωπος εἰσελάσαι ἄριστα δυνήσεται. Πρὸς δὲ τούτοις εἰς ὑπόμνησιν εἴληφα καὶ τὸ, «Οἶδεν ὁ Θεὸς εὐσεβεῖς ῥύεσθαι, ἀνόμους δὲ τηρεῖν εἰς ἡμέραν κρίσεως κολαζομένους αἰωνίῳ πυρί.» Καὶ γὰρ ὁ ἄνομος οὗτος τυγχάνει καὶ ἀσεβής· ἐκ δὲ τῆς ἀσεβείας ἁμαρτία γίνεται. Μήτηρ οὖν πάντων τῶν κακῶν ἡ ἀσέβεια, τιθηνὸς δὲ ψεκτῶν ἁπάντων ἡ ἄνοια τυγχάνει. Μακάριος οὖν ὁ τῆς εὐσεβείας υἱὸς, ὅτι οὗτος υἱὸς Χριστοῦ κληθήσεται.

3. Ἀθρόως δὲ ἐπέστημεν τῷ τόπῳ ἔνθα ἦμεν τὴν ὁρμὴν πεποιημένοι, καὶ περιτυγχάνοντες τοῖς γνησίοις, ἀσμένως διετελοῦμεν ἅπαντες ἡμεῖς τε, ὅτι ἠξιώθημεν τοὺς ἁγίους θεάσασθαι, ἐκεῖνοι δὲ, ὅτι ἀδελφοὺς ἑωράκασι. Κοινολογούντων δὲ ἡμῶν ἐπὶ πολὺ τῶν ἀνηκόντων τῇ σεβασμιωτάτῃ θρησκείᾳ μετὰ πολλῆς εὐταξίας καὶ φειδοῦς, αἰφνιδίως ἀπὸ τῆς ῥίζης τοῦ χριστομάχου Ἀρείου θηρίον ἀνθρωπόμορφον εἰσεπήδησε πρὸς ἡμᾶς, καὶ πρὸς βραχὺ ἐπακροασάμενος τῶν εὐσεβείας ῥημάτων, μὴ δυνάμενος φέρειν, ἔλεξε τοιάδε· «Διδάξατέ με τὴν ὑμετέραν δόξαν, ἢ διδάξω ὑμᾶς τὸ ἐμὸν φρόνημα.» Ἐγὼ δὲ ἀπεκρινόμην πρὸς αὐτόν· «Μὴ πάντας προσκαλοῦ εἰς ζήτησιν· μεγάλοι γάρ εἰσιν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ βούλει ἐπὶ τοῦ παρόντος πρὸς μὲ τὸν σμικρότατον μόνον συνεξετάσαι, ἥδιστα ἐγώ σοι τοῦτο παρέξω περὶ τοῦ ζητήματος. Προσάγαγε πρῶτος τὴν πρότασιν· μόνον φιλαλήθως ποιήσωμεν τὴν συνεξέτασιν, καὶ μὴ φιλονεικότερον πρὸς τὰ προσφερόμενα ὑπὸ τοῦ πλησίον θεόπνευστα ῥήματα διατεθῶμεν.»

4. ΑΡΕΙΟΣ εἶπεν· Ἐμοὶ δοκεῖ προηγουμένως ὁρισθῆναι ὑφ' ἑκατέρων ἐμοῦ τε καὶ σοῦ εἰς τὰ ζητούμενα, ἕκαστόν τε ἡμῶν ἐκθεῖναι, ἃ φρονεῖ περὶ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ, καὶ Πνεύματος ἁγίου, ἐν ἐπιτομῇ, ὅπως κατὰ σκοπὸν πέμπωμεν τοὺς λόγους, καὶ μὴ εἰς κενὸν ποιησώμεθα ἅμιλλαν λόγων, φανερά τε ᾖ ἡ ἐπικρατοῦσα δόξα ὁμοίως τε καὶ ἡ καθαιρουμένη. Περὶ γὰρ πίστεως βούλομαι ζητῆσαι πρὸς σὲ, ἐπειδὴ μάλιστα ἀκήκοα ὀρθῶς μὴ ὁμιλούντων ὑμῶν περὶ τῆς εἰς τὸ Θεῖον πίστεως καὶ εὐσεβείας.

5. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ εἶπεν (59)· Θεοπρεπῶς πάντα σοι εὐτρέπισται· ἐγὼ δὲ ὃ φρονῶ, φημὶ ἐν ἐπιτομῇ. Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ἀεὶ ὄντα Θεὸν Πατέρα, καὶ εἰς τὸν Θεὸν (60) Λόγον, τὸν Μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅτι συνυπάρχει τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, καὶ ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός ἐστιν ὁ Υἱὸς, καὶ ὅτι ἴσος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς τυγχάνει, καὶ ὅτι ἰσότιμός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι σὺν τῷ Πατρὶ αὐτοῦ πάρεστι πανταχοῦ τῇ θεότη-

A bel, et emit agrum illum [19]. » Deinde quasi stans ipse in corde meo, sic me leviter alloquebatur : Homo, et si multa sint peccata tua, constanter retine sinceram in Numen pietatem. Ob hanc enim Deus peccata condonat, mors vincitur, optimeque poterit homo in regnum cœlorum pervenire. Præterea, illud quoque commemini : « Novit Deus pios liberare, iniquos vero servare in diem judicii, æterno igne puniendos. » Nam qui iniquus est, idem est et impius: ex impietate vero nascitur peccatum. Itaque mater omnium malorum est impietas, nutrix autem vituperabilium omnium est amentia. Quapropter beatus pietatis filius, quia hic filius Christi vocabitur

B 3. Interim vero ad locum, quo tendebamus, sine mora devenimus, ibique germanos nacti, mutuo 159
omnes gaudio perfruebamur, nos quod digni habiti fuissemus, qui sanctos videremus, illi quod fratres conspicerent. Cum autem inter nos colloqueremur, nec pauca, quæ venerandæ admodum religioni congruerent, multo cum ordine et modestia diceremus, ecce subito ex radice Arii Christo infensi, bellua humanam mentita speciem in nos insiliit, cumque aliquantisper pietatis verba audisset, eorum impatiens, ita cœpit loqui : « Aut me vestram docete sententiam, aut ego quid sentiam vos docebo. » Cui ego : « Ne omnes ad disputandum provoca; magni enim sunt in domo Dei. Sin autem in
C præsentia mecum tantum, qui minimus sum velis disputare, ad id me tibi libentissime offero. Profer primus propositionem : sed ita nos geramus, ut solo veri amore disseramus, nec divinis verbis, quæ a nobis mutuo afferenda sunt, pertinaciter repugnemus. »

4. ARIUS dixit : Mihi in primis necessarium videtur, ut uterque nostrum, id de quo nobis agendum est, definiamus, breviterque exponamus, quæ nostra sit utriusque opinio de Deo, de Christo, et de Spiritu sancto : ut scopus sit aliquis nostris sermonibus, nec inaniter verbis digladiemur, pateatque quænam vicerit sententia, et quænam eversa fuerit. Tecum enim lubet de fide disceptare, maxime cum audiverim vos non recte de vera in
D Deum fide et pietate disserere.

5. ATHANASIUS respondit : Omnia, ut Deum decet, optime digessisti : ego vero quæ mea sit sententia, paucis dicam. Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, qui semper sit Deus Pater. Et in Deum Verbum Unigenitum Dei Filium, eumque, simul cum proprio Patre exsistere, Filium item esse ex substantia Dei et Patris, Filium Patri æqualem esse, Filium ejusdem ac Deum esse dignitatis, ipsumque una cum Patre præsentem ubi-

[19] Matth. XIII, 44.

(58) Reg. κρατεῖ εὐσεβῶς. Mox Basil. et Reg. καὶ παρὰ Θεοῦ. Mox Reg. καὶ βασιλείαν. Mox, ἄριστα, deest in August.

(59) Regius hic et deinceps omittit εἶπεν.
(60) Regius omittit Θεόν.

que esse divinitate, omniaque complecti sua substantia, nec ab ulla re contineri Filium Dei, sicuti nec Patrem ejus. Et in Spiritum sanctum, quem credo esse Patris substantiæ, simulque æternum cum Patre et Filio. Verbum dico in carne advenisse.

6. *Ar.* Credo et ego in unum Deum æternum, et Filium ejus quem ante sæcula creavit Deus, et Filium fecit. Qui Filius cum omnia quæcunque habet, non haberet, ea a Deo accepit: quod non sit item Filius Patri æqualis, nec ejusdem ac ille dignitatis, sed ut res facta, gloria et virtute Deo sit inferior. Et in Spiritum sanctum, qui a Filio factus est. En quæ ego sentio.

7. *Ath.* Jam cum omni arte ordire disputationem. Video enim te magnis malis detineri: quanquam tu nos, ipse aggressus reos esse velles, quasi non recte de Patre, et Filio, et Spiritu sancto sentiremus. *Ar.* Quomodo dicis Deum semper Patrem, qui cum solus esset Deus, sua voluntate creavit Filium suum, quemadmodum scriptum est? *Ath.* Ubinam scriptum est solum esse Patrem? *Ar.* Apud Paulum apostolum ita scribentem: « Nobis vero unus Deus ex quo omnia [20]. » *Ath.* Lege quæ sequuntur Apostoli verba: ait enim, « Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia. » *Ar.* Vides Filium ministrum, non autem per se opificem esse, ut ipse de se ait: « Nisi quid viderit Patrem facientem: quæ enim Pater facit, hæc et Filius facit [21]. » Attende quomodo minister non autem creator sit Filius. *Ath.* **160** Vide: noli cum veritate pugnare. Nam quod putas a Paulo de Deo Patre esse dictum, idem de Filio ab ipso dici reperies. Hæc sunt enim ejus verba: « Et ipse posuit in Ecclesia, primum apostolos, deinde prophetas, alios vero evangelistas, alios pastores et magistros, ad perfectionem populorum, in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: ut jam non simus parvuli, nec fluctuantes circumferamur omni vento doctrinæ, in alea hominum, in astutia ad inducendum in errorem: sed veritatem sectantes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput, Christus: *ex quo* totum corpus compactum et connexum per omnem commissuram subministrationis [22], » etc. Videsne eamdem vocem de Patre et Filio communiter dici, quam tu de solo Patre intellexisti?

A τι, καὶ ὅτι πάντα περιέχει τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ περιέχεται ὑπ' οὐδενὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ αὐτοῦ· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τῆς τοῦ Πατρός (61) ἐστιν οὐσίας, καὶ συναΐδιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τυγχάνει τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τὸν Λόγον φημὶ ἐν σαρκὶ γεγονέναι.

6. Ἄρ. εἶπεν· Πιστεύω κἀγὼ εἰς ἕνα Θεὸν ἀΐδιον, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ὃν πρὸ τῶν αἰώνων ἔκτισεν ὁ Θεὸς (62), καὶ Υἱὸν ἐποίησε. Καὶ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς, μὴ ἔχων ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ ὅτι οὐκ ἴσος ἐστὶν ὁ Υἱὸς, οὐδὲ ἰσότιμος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ πολὺ λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ὡς ποίημα (63), λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ γεγονός. Ἰδοὺ κἀγὼ ταῦτα φρονῶ.

B 7. Ἀθ. εἶπεν· Λοιπὸν μετὰ πάσης ἐπιστήμης ἄρχου τῆς ζητήσεως (64)· ὁρῶ γάρ σε ἐν μεγάλοις κακοῖς ἐνεχόμενον, εἰ καὶ τὰ μάλιστα (65) σὺ παρελθὼν ὑπὸ αἰτίαν ἡμᾶς ἐποίησας, ὡς μὴ ὀρθῶς φρονούντων ἡμῶν περὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἄρ. εἶπεν· Πῶς φὴς τὸν Θεὸν ἀεὶ Πατέρα, ὃς μόνος Θεὸς ὢν (66), ἰδίᾳ βουλήσει ἔκτισεν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, καθὼς γέγραπται. Ἀθ. εἶπεν· Ποῦ γέγραπται, ὅτι μόνος ἐστὶν ὁ Πατήρ; Ἄρ. εἶπεν· Παρὰ Παύλῳ τῷ ἀποστόλῳ· φησὶ γάρ· « Ἡμῖν δὲ εἷς Θεὸς ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Ἀθανάς. εἶπεν· Τὰ ἑπόμενα ἀνάγνωθι τοῦ Ἀποστόλου ῥητὰ, ἔφη γάρ· « Καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. » Ἄρειος εἶπεν· Ὁρᾷς, ὅτι ὑπουργός ἐστι, καὶ οὐχὶ C αὐτουργὸς ὁ Υἱὸς καθὼς αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἔλεξεν· « Ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα· ἃ γὰρ ἂν ὁ Πατὴρ ποιῇ (67), ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ. » Πρόσεχε πῶς ὑπουργὸς καὶ οὐ δημιουργός ἐστιν ὁ Υἱός. Ἀθ. εἶπεν· Ὅρα· μὴ μάχου πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅπερ γὰρ τοῦ Παύλου ῥητὸν δοκεῖς κρατεῖν περὶ Θεοῦ Πατρὸς, τοῦτο καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ εὑρήσεις παρ' αὐτῷ τῷ Ἀποστόλῳ λεγόμενον· φησὶ γάρ· « Καὶ αὐτὸς ἔθετο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστὰς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν λαῶν, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας D τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ (68) πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης, ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός· ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ὁρᾷς, ὅτι ἡ φωνὴ κοινῶς κατηγορεῖται Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ σὺ μονομερῶς περὶ Πατρὸς ἐξείληφας;

[20] I Cor. VIII, 6. [21] Joan. V, 19. [22] Eph. IV, 11-16.

(61) Reg. et Aug. τῆς τοῦ Πατρός. Cæteri et editi τοῦ omittunt.

(62) Sic Reg. At alii et editi, ἔκτισεν ὡς Θεός.

(63) Aug. ἀλλὰ πολὺ λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τε καὶ δυνάμεως, ὡς ποίημα. Ed. vero, ἀλλ', ἀπολείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ὡς ποίημα, λείπεται τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως.

(64) Reg. et Aug. συζητήσεως.

(65) Aug. ἐν μεγάλοις ἐνεχόμενον εἰ καὶ μάλιστα.

(66) Aug. ὡς μόνος ὤν.

(67) Reg. et Anglic. ποιῇ. Editi et alii ποιεῖ.

(68) Reg. ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων πανουργίᾳ.

8. Ἄρ. εἶπεν· Καλῶς εμνημόνευσας περὶ τούτου A ὅλην τὴν περικοπὴν τοῦ Ἀποστόλου· ἀλλ' ἐγὼ ἀξιοπιστότερον ἡγοῦμαι τυγχάνειν τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ τὸ προειρημένον Κυριακὸν ὑπ' ἐμοῦ λόγιον. Ἔφη γὰρ ὁ Κύριος, μὴ δύνασθαι ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Ἀθ. εἶπεν· Τί ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν ἀρχῇ; Ἄρ. εἶπεν· Οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καθὼς γέγραπται. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν λοιπόν ἐστιν ἀποδειχθῆναι (69) παρὰ σοῦ, ποίους οὐρανοὺς, καὶ γῆν, καὶ θάλασσαν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν πρώτοις, εἶθ' οὕτως ὁ Υἱὸς αὐτοῦ ἑωρακὼς ἐποίησεν ὁμοίως τῷ Πατρὶ αὐτοῦ. Ἄρ. εἶπεν· Ἀθέμιτον ἡγοῦμαι τυγχάνειν τὸ εἰπεῖν, πρῶτον κόσμον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δεδημιουργῆσθαι, ἕτερον δὲ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ, δευτέρου μὴ δυναμένου ἀποδειχθῆναι, καταδήλου ὄντος B τοῦ πράγματος παρὰ πᾶσιν, ὅτι εἷς τυγχάνει ὁ ὁρώμενος κόσμος. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἀφ' ἑαυτοῦ δημιουργεῖ ὁ Υἱὸς τὸ πᾶν. Ἄρ. εἶπεν· Παρακαλῶ, εἰπέ μοι, πῶς ἀφ' ἑαυτοῦ; Οὐκ ἔστι δὲ ὃς λέξει τοῦτο. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ σοφὸς τὴν βουλὴν αὐτοῦ ποῦ εὑρίσκει; Ἄρ. εἶπεν· Ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ. Ἀθ. εἶπεν· Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία τυγχάνει κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ναὶ ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπεν· Ὁμολογουμένως Χριστὸς Θεοῦ (70) δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ἀθ. εἶπεν· Ἡ σοφία οὖν μὴ ἀλλαχόθεν σοφίζεται; Ἄρ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο! Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἀφ' ἑαυτῆς πάντα ὡς σοφία πράττει; Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Οὐκοῦν ὁ Πατὴρ οὐδὲν ἐδημιούργησεν; Ἀθ. εἶπεν· Ἄκουε, καὶ μὴ προπετῶς λάλει (71), ἃ μὴ θέμις C μήτε λέγειν, μήτε ἀκούειν, ὡς μὴ δυναμένου τινὸς μετατρέψαι τὰ τοιαῦτα. Πλὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος δός μοι λόγον περὶ οὗ ἐπερωτῶ. Ὁ δυνατὸς πῶς αὐτουργεῖ; Ἄρ. εἶπεν· Ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ τὸ πᾶν πράττει. Ἀθ. εἶπεν· Χριστὸς δὲ ἀραρότως Θεοῦ δύναμις ὑπάρχει; Ἄρ. εἶπεν· Ὡμολόγηται. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν Χριστοῦ δυνάμεως ὄντος τοῦ Θεοῦ (72), ἅπερ δημιουργεῖ ἡ δύναμις, τουτέστιν ὁ Χριστὸς, ταῦτα ποιεῖ ὁ Πατήρ.

8. *Ar.* Recte integrum Apostoli locum ac de re protulisti: verum quæ ego commemoravi Domini verba magis digna fide autumo esse quam quæ habet Apostolus. Siquidem ait Dominus nihil se a seipso posse facere, nisi quid facientem viderit Patrem [23]. *Ath.* Quid fecit Deus in principio? *Ar.* Cœlum, terram, mare, et omnia quæ in illis continentur, uti scriptum est. *Ath.* Superest igitur ut ostendas quosnam cœlos, quamve terram, mare et quæ his continentur, primum fecerit Deus, quæ deinde videns Filius, similiter ut Pater fecerit. *Ar.* Nefas dictu puto esse, primum mundum a Deo fuisse conditum, alterum autem a Filio, cum alter mundus demonstrari non possit, quippe cum perspicuum sit omnibus unum hunc mundum aspectabilem esse. *Ath.* Igitur Filius a se ipso universum creat? *Ar.* Quæso te, quomodo a seipso? Nemo sane id dixerit. *Ath.* Sapiens ubinam suum invenit consilium? *Ar.* In sapientia sua. *Ath.* Annon Christus Dei virtus et sapientia est, ut docet beatus Paulus [24]? Ain', an negas? *Ar.* Sine controversia Christus Dei virtus et Dei sapientia est. *Ath.* Num ergo sapientia aliunde efficitur sapiens? *Ar.* Absit. *Ath.* Igitur a seipsa omnia, ut sapientia, agit. *Ar.* Ita se res habet. Num igitur nihil creat Pater? *Ath.* Audi, nec temere loquere quæ nec dicere fas est, nec audire, quasi nemo possit ista tua evertere. Verumtamen jam mihi responde ad id quod te interrogo. Is qui potens est, quomodo ipse per se agit? *Ar.* Omnia virtute sua efficit. *Ath.* Annon vero Christus convenienter Dei virtus exsistit? *Ar.* Nemo non fateatur. *Ath.* Itaque cum Christus sit Dei virtus, quæ virtus, id est Christus, efficit, eadem efficit Pater.

9. Ἄρ. εἶπεν· Πῶς ἅπερ δημιουργεῖ ὁ Χριστὸς, ταῦτα δημιουργεῖ ὁ Θεός; Ἀθ. εἶπεν· Ἡ δύναμις ἀπὸ τοῦ δυνατοῦ κεχώρισται; Ἄρ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο! Τίς γάρ ποτε ἑώρακεν ἀγωνιστὴν πάλῃ ἰδίως ἀνδριζόμενον, καταμόνας δὲ τὴν δύναμιν αὐτοῦ; Εἰ γὰρ ἦν τοῦτο, ἐπ' ἀμφοτέρους ἂν ἐκομίσθη τὰ βραβεῖα, ἤτοι οἱ στέφανοι (73). Ἀθ. εἶπεν· Ὀρθῶς ἔφης. Εἰ οὖν ἐπ' ἀνθρώπου τοῦτο ἔδωκας, μήτε δύναμιν κεχωρισμένως τι D πράττειν, μήτε μὴν τὸ σῶμα ἑτέρως ἐνεργεῖν τι, οὐκοῦν ὁ Χριστὸς, δύναμις ὢν πατρικὴ, ἀχωρίστως πάντα, ἃ πράττει ὁ Πατὴρ, πράττει ταῦτα καὶ αὐτός (74). Ἄρ. εἶπεν· Ἔστω οὕτω, τὸ ἀχωρίστως δημιουργεῖν τὸν Υἱὸν σὺν τῷ Θεῷ τὸ πᾶν· μήτι δύναται καὶ

9. *Ar.* Qui fit ut quæ Christus efficit, ea Deus efficiat? *Ath.* An virtus sive potentia distinguitur ab eo qui potens est? *Ar.* Absit. Ecquis enim vidit unquam athletam in luctatione seorsim fortiter se gerentem, et seorsim ejusdem virtutem? Nam si ita esset, ad utrumque certe præmia sive coronas deferre oporteret. *Ath.* Recte dicis. Quapropter si id in homine agnoscis, nempe, nec ejus virtutem separatim quid efficere, nec corpus aliud quid agere: profecto Christus, qui paterna est virtus, omnia, quæ Pater efficit, ipse quoque absque ulla disjunctione efficit. *Ar.* dixit, Esto: Filius absque ulla disjunctione universum efficiat simul cum Deo: at

[23] Joan. v, 19. [24] I Cor. I, 24.

(69) Angl. Οὐκοῦν περιλείπεται λοιπὸν ἀποδεχθῆναι.

(70) Ita Regius. Alii autem et editi omittunt vocem Θεοῦ.

(71) Reg. φθέγγου, et paulo post idem, μεταστρέψαι.

(72) Ita reg. In aliis et editis, τοῦ deest. Mox Aug. ἡ δύναμις αὐτοῦ, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ.

(73) Ita Regius. Alii vero, ἤτοι καὶ στέφανος. Mox August., ἐπ' ἀνθρώπῳ τοῦτο δέδωκας.

(74) Ita Reg. Editi vero omittunt καί. Paulo post Regius, δημιουργεῖν τὸν Θεὸν συναϊδίως καὶ σὺν τῷ Υἱῷ, Aug. τὸν Θεὸν σὺν τῷ Υἱῷ.

161 nunquid Deo possit æqualis esse, cum ipse Salvatorem audieris hæc dicentem : « Pater meus, qui misit me, major me est ? » *Ath.* Interrogabo te : tu vero mihi responde : Num Salvator meus sibi contraria loquitur ? *Ar.* Absit : ubique enim sibi ipsi consonat Filius Dei. *Ath.* Quomodo ergo Dominus alibi ait, « Ego et Pater unum sumus [25] ? *Ar.* An Sabellius es ? *Ath.* Cur sim Sabellius ? *Ar.* Quia Patrem et Filium unum esse dixisti. *Ath.* Ne me calumnieris. Nec enim dixi Patrem et Filium unum esse, sed Dominum dixisse : « Ego et Pater unum sumus. » *Ar.* Atqui hæc ipsa est Sabellii hæresis. *Ath.* Num igitur Dominus qui ait : « Ego et Pater unum sumus, » Sabellius erat. An non omnes Christiani Jesum Filium Dei esse novimus ? Tu vero ipsum dicis Sabellium esse et hæresis magistrum ? *Ar.* Absit a me ut ita sentiam, sed Salvator de sua cum Patre concordia illa intellexit verba : « Ego et Pater unum sumus. » *Ath.* Cujus causa hæc dixit Dominus, quidve his volebat indicare ? suamne, ut putas, cum Patre concordiam, an potius divinitatem, ut recta ratio probat ? si concordiam, ut existimas, igitur testes contra Patrem subornabat, ne videlicet a Patre abdicaretur. Quod si verum est ; Filius ergo Patrem accusat, quod ingratum se præbuerit, nec pacta concordiæ servarit. Quod si ita esse velis, intellige, quæso, quo te hujusmodi abducat sententia.

10. *Ar.* Verum quid nos vis dicere, num quod Pater et Filius unum sit ? *Ath.* Dominus Jesus non ait : « Ego et Pater unum sum, sed unum sumus : » hisque verbis, « unum sumus, » perfectam indicavit dualitatem ; et dictione, « unum, » substantiam significavit. Quæ quia non intellexisti, in absurda idcirco incidisti. *Ar.* An non Dominus dixit : « Pater qui misit me, major me est ? » *Ath.* At non Salvator dixit : « Ego et Pater unum sumus ; » et rursus : « Qui vidit me, vidit Patrem [26] ? » Imo Apostolus quoque Filii et Patris æqualitatem diserte his verbis declarat : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo : sed semetipsum exinanivit [27] : » Viden' Filium proprio Patri æqualem esse, non autem minorem ? *Ar.* Magna mihi videtur Scripturarum de re præsenti dissensio. *Ath.* Absit ut homo divinos Deique afflatu scriptos libros audeat calumniari, quasi scilicet non inter se in his omnibus consentirent. Certe omnes Scripturæ, instar æquæ libræ, valde secum consentiunt. *Ar.* Qui fieri potest ut consentiant ? Salvator ait : « Pater qui misit me, major me est : » idem rursus ait : « Ego et Pater

ἴσος εἶναι τῷ Θεῷ, καθὼς σὺ ἤκουσας τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· « Ὁ Πατήρ μου, ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν ; » Ἀθ. εἶπεν· Ἐρωτήσω σε· σὺ δὲ ἀποκρίθητί μοι· Ὁ Σωτήρ μου μὴ ἐναντία ἐφθέγξατο ἑαυτῷ (75); Ἄρ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο! πανταχοῦ γὰρ σύμφωνος ἑαυτῷ τυγχάνει ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀθ. εἶπεν· Πῶς οὖν ὁ Κύριος ἐν ἄλλῳ τόπῳ φάσκει, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν ; Ἄρ. εἶπεν· Σὺ Σαβέλλιος εἶ. Ἀθ. εἶπεν· Διὰ τί εἰμι Σαβέλλιος ; Ἄρ. εἶπεν· Ἐπειδὴ εἶπας, Ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἕν ἐστιν. Ἀθ. εἶπεν· Μὴ καταψεύδου μου· οὐ γὰρ οὕτω φημὶ, ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἕν ἐστιν, ἀλλ' ὅτι ὁ Κύριος ἔφη· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. » Ἄρ. εἶπεν (76)· Αὕτη ἡ αἵρεσις Σαβελλίου ἐστίν. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ Κύριος ὁ εἰρηκὼς, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, » Σαβέλλιος ἦν ; Οὐ πάντες οἱ Χριστιανοὶ Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οἴδαμεν ; σὺ δὲ Σαβέλλιον καὶ διδάσκαλον αἱρέσεως αὐτὸν φῄς ; Ἄρ. εἶπε· Μὴ γένοιτό μοι τοῦτο φρονῆσαι ! ὁ γὰρ Σωτὴρ εἶπε περὶ συμφωνίας, ὅτι « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. » Ἀθαν. εἶπεν· ἕνεκεν τίνος ἔλεξε τοιάδε ὁ Κύριος ; τί θέλων παραστῆσαι ; τὴν συμφωνίαν κατὰ σὲ, ἢ τὴν θεότητα κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ; Εἰ μὲν γὰρ τὴν συμφωνίαν κατὰ σὲ, ἄρα μάρτυρας (77) κατεσκεύαζε κατὰ τοῦ Πατρὸς, μὴ ἄρα ἀθέτησις αὐτῷ γένηται ὑπὸ τοῦ Πατρός· εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, ὁ Υἱὸς κατηγορεῖ τοῦ Πατρὸς κατὰ σὲ, ὡς ἀγνώμονος, καὶ μὴ μένοντος ἐν ταῖς συνθήκαις τῆς συμφωνίας τοῦ Πατρός. Εἰ δὲ καὶ τοῦθ' οὕτως ἔχει, λοιπὸν νόησον ποῦ σε ἀπάγει τὸ σὸν φρόνημα.

10. Ἄρ. εἶπεν· Ἀλλὰ τί θέλεις ἵνα εἴπωμεν, ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἕν ἐστιν ; Ἀθ. εἶπεν· Ὁ Κύριος Ἰησοῦς οὐκ εἶπεν, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν εἰμι· » ἀλλ' ἔφησεν, « ἕν ἐσμεν, » καὶ τὴν δυάδα τελείαν παρέστησεν ἐν τῷ λέξαι, « ἕν ἐσμεν. » Τὸ δὲ, « ἕν, » τὸ τῆς οὐσίας ἐσήμανε· σὺ δὲ, μὴ νοήσας, εἰς ἀτοπίαν ἐχώρησας. Ἄρ. εἶπεν· Ὁ Κύριος οὐκ εἶπεν· « Ὁ Πατὴρ, ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν ; » Ἀθ. εἶπεν· Σωτὴρ οὐκ εἶπεν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, » καὶ πάλιν· « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα ; » Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ Ἀπόστολος τὴν ἰσότητα τοῦ Υἱοῦ, ἣν ἔχει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, σαφῶς ἐδήλωσε, λέγων· « Ὃς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν (78). » Ὁρᾷς, ὅτι ἴσος ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς, καὶ οὐ μικρότερος ; Ἄρ. εἶπεν· Ἀσυμφωνία πολλή μοι καταφαίνεται τῶν Γραφῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ἀθ. εἶπεν· Μὴ γένοιτο ἵνα ἄνθρωπος κατείπῃ τῶν θείων καὶ θεοπνεύστων Γραφῶν, ὡς οὐ μετὰ συμφωνίας ταῦτα πάντα φθεγγομένων ! Ζυγὸς γὰρ ὥσπερ δίκαιος, οὕτω συμφωνοῦσι πρὸς ἑαυτὰς πᾶσαι αἱ Γραφαί. Ἄρ. εἶπεν· Πῶς συμφωνοῦσιν ; Ὁ Σωτὴρ ἔφη· « Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με, μείζων μου

[25] Joan. x, 30. [26] Joan. xiv, 9. [27] Philipp. ii, 7.

(75) Ἑαυτῷ deest in Aug. Mox idem, Μὴ γένοιτο. παρ' αὐτοῦ γάρ.

(76) Ἄρειος εἶπεν deest in Aug. In Felc. vero 2, et hæc et sequentia usque ad ἐσμεν.

(77) Augustanus, τὴν συμφωνιαν κατὰ σὲ, ἄρα μάρτυρας, omissis intermediis δι' ὁμοιοτέλευτον.

(78) Aug. ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών.

ἐστί·» πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν·» καὶ ἑτέρως· «Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα·» δι' οὗ σημαίνει τὴν ἀπαράλλακτον αὐτοῦ ἰδέαν, ἣν ἔχει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· ὡς καὶ ὁ Παῦλός φησι ἴσον τὸν Υἱὸν (79) τοῦ ἰδίου Πατρὸς τυγχάνειν. Ἀθ. εἶπεν· Ἄνθρωπε, ἄκουε καὶ σύνες, ὅτι οὐκ ἀπέζευκται ἐκεῖνο τὸ κεφάλαιον, τὸ φάσκον (80)· «Ὁ Πατήρ μου, ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστί,» τῶν λοιπῶν κεφαλαίων. Ἄρ. εἶπεν· Ἐὰν τοῦτο ἀποδείξῃς, ὅπερ ἀνεγχώρητόν ἐστι, τάχα κἀμὲ ποιήσεις τῷ σῷ φρονήματι ἐπακολουθῆσαι.

11. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς Θεός ἐστιν, ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπεν· Θεὸς κτισθεὶς ὑπὸ Θεοῦ. Ἀθ. εἶπεν· Ὡς θέλεις, ἀποκρίθητί μοι περὶ οὗ ἐρωτῶ. Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς πάντα ἐποίησεν, ναὶ (81), ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπεν· Προαποδέδοται, ὅτι πάντα ἐποίησεν, ὡς δύναμις καὶ σοφία τυγχάνων Θεοῦ. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν πάντα περιέχει τὰ ὑπ' αὐτοῦ ποιηθέντα, ἤτοι ὁρατὰ ἤτοι (82) ἀόρατα ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός. Ἄρ. ἔφη· Οὕτως ἔχει. Ἀθ. εἶπεν· Πανταχοῦ οὖν πάρεστι τῇ οὐσίᾳ τῆς μεγαλοσύνης αὐτοῦ. Ἐὰν εἴπῃς, ὅτι οὐ πάρεστι πανταχοῦ, ἄρα μείζονα ἐρεῖς τὰ γενόμενα τοῦ δημιουργοῦ. Ἄρ. εἶπεν· Πάρεστι πανταχοῦ. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν παρὼν τυγχάνει πανταχοῦ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πῶς λέγεις τὸ, «Ὁ Πατήρ μου ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν,» ἀπόδος μοι τὸν λόγον. Ἄρ. εἶπεν· Ἀπορῶ περὶ τούτου, ἀλλ' ἀξιῶ, φράσον μοι, τίνι λόγῳ εἶπεν ὁ Σωτὴρ μείζονα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα; Ἀθ. εἶπεν· Ἐὰν μὴ πρότερόν μοι εἴπῃς, ὃ ἐπερωτῶ, οὐ μή σοι εἴπω, ὅπερ θέλεις. Ἄρ. εἶπεν· Λέγε, ὃ βούλει. Ἀθ. εἶπεν· Οἱ ἄγγελοι ἀσώματοι τυγχάνουσιν, ἢ ἄνθρωποι; Ἄρ. εἶπεν· Ἄνθρωποι ἐν σώματι τυγχάνουσιν, ἄγγελοι δὲ πνεύματα ὄντες, ἀσώματοί εἰσιν. Ἀθ. εἶπεν· Τίνες οὖν κοπιῶσιν, ἄνθρωποι, ἢ ἄγγελοι; Ἄρ. εἶπεν· Ἄγγελοι ἀσώματοι τυγχάνουσι, πρὸς τὸ διακονοῦντας αὐτῷ καμάτου πεῖραν μὴ λαβεῖν· ἀνθρώπῳ δὲ τῷ κάμνειν ἴδιον, διὰ τὴν τοῦ σώματος βαρεῖαν ὁλκήν. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ οὖν Κύριος πῶς ἐκοπίασε; γέγραπται γὰρ, «Ἰησοῦς δὲ κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, ἐκαθέζετο.» Ἄρ. εἶπεν· Συνήγαγές με, ὡς ἠθέλησας ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων, οὐχ ὡς Θεὸς Λόγος ἐκοπίασεν, ἀλλ' ἵνα φανῇ, ὅτι σάρκα, ἣν οὐκ εἶχε πρότερον ὁ Λόγος καὶ Θεὸς, ταύτην ἀνέλαβε· διὰ τοῦτο τῇ σαρκὶ συνεχώρησε πάσχειν τὰ ἴδια, ἵνα φανῇ ὅτι σάρξ ἐστιν.

12. Ἀθ. εἶπεν· Μέμνησο, ὅτι προωμολόγηται, ὅτι πανταχοῦ πάρεστιν ὁ Λόγος καὶ Θεός. Ἄρ. εἶπεν· Ἀραρότως. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν πανταχοῦ πάρεστιν (83), τίνος ἕνεκεν ἔφασκεν, «Ὁ Πατήρ μου ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν;» Ἄρ. εἶπεν· Παρακαλῶ σε, μὴ ὀκνήσῃς ἀποκαλύψαι τὸ κάλυμμα ἀπὸ τοῦ γράμματος ἐν τάχει. Λίαν γὰρ ἀνιῶμαι. Ἀθ. εἶπεν·

A unum sumus :» et : «Qui vidit me, vidit Patrem :» quibus verbis simillimam nullaque varietate diversam sui et Patris speciem designat : quemadmodum et Paulus scribit Filium proprie Patri æqualem esse. *Ath.* Audi, homo, et intellige illud capitulum : «Pater meus, qui misit me, major me est,» ab aliis minime differre capitulis. *Ar.* Si id ostenderis, quod sane fieri non potest, forte et me in tuam sententiam ire compelles.

11. *Ath.* Dei Filius Deusne est, vel non? *Ar.* Deus est creatus a Deo. *Ath.* Prout vis responde mihi ad id quod a te sciscitor. Dei Filius fecitne omnia, an non? *Ar.* Jam supra concessum est om- B nia eum fecisse, quippe qui sit Dei virtus et sapientia. *Ath.* Omnia igitur Dei Filius continet, quæ ab ipso sunt facta, sive visibilia, sive invisibilia. *Ar.* Ita est. *Ath.* Ubique ergo adest natura suæ majestatis. Nam si dicas non ubique adesse : igitur res factas fateberis **162** Creatore majores esse. *Ar.* Adest ubique. *Ath.* Si igitur præsens ubique est Dei Verbum : quomodo illud intelligis : «Pater meus qui misit me, major me est?» Da mihi rationem. *Ar.* Hic hæreo : sed oro, expone mihi qua ratione Salvator dixerit majorem se Patrem esse. *Ath.* Nisi mihi prius dixeris, quod a te postulo : nec ego quod vis tibi sum dicturus. *Ar.* Dic quod vis. *Ath.* Angeline incorporei sunt, an homi- C nes? *Ar.* Homines sunt in corpore : angeli vero cum sint spiritus, incorporei sunt. *Ath.* Quinam igitur fatigantur : hominesne, an angeli? *Ar.* Dixit, angeli incorporei sunt, ut cum illi ministrant, nullum lassitudinis experimentum percipiant. At homini proprium est fatigari, propter gravem nempe corporis molem. *Ath.* Quomodo ergo fatigatus est Dominus? Scriptum enim est : «Jesus vero fatigatus ex itinere, sedebat [18].» *Ar.* Uti voluisti, eo me, angelorum hominumque exemplo, adduxisti, ut fatear Verbum non ut Deum fatigatum esse. Scilicet ut appareret carnem hanc, quam prius Verbum et Deus non habebat, assumpsisse; idcirco carni quæ sibi erant propria pati permisit, ut carnem esse evidens esset.

D 12. *Ath.* Memor sis concessum antea esse Verbum et Deum ubique esse. *Ar.* Recte admodum. *Ath.* Si igitur ubique præsens est, cujus causa ait, «Pater meus qui misit me major me est?» *Ar.* Obsecro te, ne graveris velum a littera quam cito detrahere. Valde enim angor animo. *Ath.* Quis fatigatus est, homone, an Deus Verbum? *Ar.* Homo. *Ath.* Tuum igitur jam est intelligere. *Ar.* Percipio quid tuo hoc responso intelligas, nempe, cum Deus

[18] Joan. IV, 6.

(79) Sic Reg. Angl. et Basil. secunda manu. Editi vero cum aliis, μὴ ἴσον τὸν Υἱόν. At Aug. sic habet, ἴσος οὖν ὁ Υἱὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς τυγχάνῃ.

(80) Ita omn. fere mss.; in editis autem, τὸ φάσκον deest.

(81) Ναὶ abest ab August.

(82) Aug. εἴτε ὁρατὰ, εἴτε.

(83) Ita Reg. In editis vero et in aliis, πάρεστιν deest.

Verbum ubique adsit, clarum esse ipsum propter carnem dixisse : « Pater meus qui misit me, major me est. » Hæc enim gradiebatur et fatigabatur, et a loco in locum migrabat. Certe id se recte habet.

A Τίς ἐστιν ὁ κεκοπιακὼς, ἄνθρωπος, ἢ ὁ Θεὸς Λόγος; Ἄρ. εἶπεν· Ἄνθρωπος. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν σόν ἐστι τὸ νοῆσαι λοιπόν. Ἄρ. εἶπεν· Κατελαβόμην σου τὸν νοῦν ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, ὅτι τοῦ Θεοῦ Λόγου πανταχοῦ παρόντος, δῆλον ὅτι διὰ τὴν σάρκα εἶπεν, « Ὁ Πατήρ μου, ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν, » τὴν βαδίζουσαν καὶ κοπιῶσαν, καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἕτερον πορευομένην. Ἀληθῶς ὀρθῶς ἔχει τοῦτο.

13. *Ath.* Jam in mentem revoca quod dixisti, Deum Verbum creatum esse. Unde vis sumamus initium? Ego vero non audeo tam fidenter loqui contra æternam ejus Filii divinitatem. *Ar.* Ego quidem id ex Scripturis probo : tu vero undenam habes Filium æternum esse? *Ath.* Ego ex libris divino afflatu scriptis didici æternum esse Dei Filium. *Ar.* Quænam Scripturæ docent æternum esse Filium? *Ath.* Celeberrimus Paulus in medium prodiens, veritatem suo testimonio confirmabit. « Invisibilia enim ipsius, inquit, ex creatione mundi, per res factas intellecta conspiciuntur, sempiternaque ejus virtus, et divinitas : ut sint ipsi inexcusabiles, quia cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt [29]. » *Ar.* Hæc de Patre dicit Scriptura. *Ath.* Nonne beatus Paulus eos arguit, qui Deum Dei Filium per corpus apparentem non cognoverant, nec sempiternam ejus divinitatem, qui universum adornavit? Siquidem ex magnitudine et pulchritudine rerum creatarum, convenienter cognosci, cum gratiarum actione debet Creator [30]. Manifestum est autem omnia quæ facta sunt per Verbum facta esse, nihilque sine illo esse factum. Quapropter deberes tu quoque ex præclara elementorum coagmentatione Creatorem convenienter intelligere, teque tui ipsius non ignarum esse, percipereque mundum æterni Dei opus esse, nec potuisse creatam naturam tantum opus producere.

13. Ἀθ. εἶπεν· Λοιπὸν λάβε μοι ἐν νῷ τὸ ῥητὸν, ὅπερ ἔφης, ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος ἐκτίσθη. Πόθεν λάβωμεν τὴν ἀρχήν; Οὐ τολμῶ οὕτως ἀφόβως φθέγγεσθαι κατὰ τῆς ἀϊδίου θεότητος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ (84). Ἄρ. εἶπεν· Ἐγὼ μὲν ἀπὸ τῶν Γραφῶν τοῦτο λέγω· σὺ δὲ πόθεν ἀΐδιον λέγεις τὸν Υἱόν; Ἀθ. εἶπεν· Ἀπὸ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν ἔμαθον, ὅτι ἀΐδιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ B Θεοῦ. Ἄρ. εἶπεν· Ποῖαί εἰσιν αἱ Γραφαὶ, αἱ φάσκουσαι ἀΐδιον τὸν Υἱόν; Ἀθ. εἶπεν· Ἐλθὼν ὁ ἀοίδιμος Παῦλος μαρτυρήσει τῇ ἀληθείᾳ· « Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, φησὶν, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης (85), εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, διότι γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ηὐχαρίστησαν. » Ἄρ. εἶπεν· Περὶ τοῦ Πατρὸς λέγει τοῦτο ἡ Γραφή. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος αἰτιᾶται τοὺς τὸ διὰ σώματος ἐπιφανέντα Θεὸν Υἱὸν Θεοῦ μὴ ἐπεγνωκότας ἀΐδιον θεότητα αὐτοῦ, τοῦ τὸ πᾶν διακοσμήσαντος; ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως δεῖ τὸν δημιουργὸν γνωρισθέντα εὐχαριστηθῆναι. Φανερὸν δέ ἐστιν (86) ὅτι πάντα διὰ τοῦ Λόγου τὰ γεγενημένα C γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ γέγονεν οὐδὲ ἕν· ἔδει οὖν καὶ σὲ ἐκ τῆς τῶν στοιχείων ἐναρέτου συμπήξεως ἀναλογίσασθαι τὸν δημιουργὸν ἀναλόγως, καὶ σαυτοῦ ἐπιγνώμονα γενέσθαι, ὅτι ἀϊδίου Θεοῦ τυγχάνει ἔργον ὁ κόσμος, οὐ κτιστῆς δὲ φύσεως, μὴ δυναμένης ἐπαρκέσαι τοσαῦτα δρᾶν.

14. *Ar.* Esto, sit æternus Filius : sed ab æternitate creatus, æternitatem obtinet. *Ath.* Si æternus est Filius, non est res creata : quod si res creata, non est æternus. *Ar.* Num hæc ego ex propria loquor auctoritate? Filius ipse ait se a Deo primum omnium creatum esse. *Ath.* Tibine soli an etiam aliis revelatum est hoc **163** Filii Dei mysterium? *Ar.* Non omnium est fides [31]. Verumtamen non mihi soli, sed etiam aliis cognita est hæc fides. *Ath.* Undenam vobis ea revelata est? Ex Deo, an ex hominibus? *Ar.* Ex Deo. *Ath.* Tune ipse auditor fuisti, an alii tibi narraverunt? *Ar.* Non mihi narraverunt, sed multi sancti, in Spiritu Dei loquentes, Filium creatum esse affirmarunt. *Ath.* Quinam sunt isti? An et nos nosse non possumus? *Ar.* Tute ipse nosti et prophetas et apostolos multis in locis dixisse Christum rem creatam esse. *Ath.* Te paulo ante dicentem audivi id a Filio dictum esse, jam

14. Ἄρ. εἶπεν· Ἔστω ἀΐδιος ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ ἀϊδίως κτισθεὶς ἔχει τὸ ἀΐδιον. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ ἀΐδιός ἐστιν ὁ Υἱὸς, οὐκ ἦν κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα τυγχάνει, οὐκ ἦν ἀΐδιος. Ἄρ. εἶπεν· Μὴ γὰρ ἐγὼ ἐξ οἰκείας αὐθεντίας (87) ταῦτά φημι· ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι πρῶτον πάντων ἔκτισεν αὐτὸν ὁ Θεός. Ἀθ. εἶπεν· Τοῦτό σοι μόνῳ ἀπεκαλύφθη, ἢ καὶ ἄλλοις τὸ περὶ τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ μυστήριον; Ἄρ. εἶπεν· « Οὐ πάντων D ἡ πίστις· πλὴν οὐκ ἐμοὶ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις πολλοῖς ἐγνωρίσθη ἡ πίστις αὕτη. Ἀθ. εἶπεν· Πόθεν ὑμῖν ἀπεκαλύφθη, ἐκ Θεοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Ἄρ. εἶπεν· Ἐκ Θεοῦ. Ἀθ. εἶπεν· Σὺ αὐτήκοος γέγονας, ἢ ἄλλοι σοι ὑφηγήσαντο περὶ τούτου; Ἄρ. εἶπεν· Οὐκ ἐμοὶ ὑφηγήσαντο, ἀλλὰ πολλοὶ ἅγιοι, ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλοῦντες, ἔφησαν ὅτι ἐκτίσθη ὁ Υἱός. Ἀθ. εἶπε· Τίνες εἰσὶν οὗτοι; Οὐ δυνάμεθα γνῶναι καὶ ἡμεῖς; Ἄρ. εἶπεν· Οἶσθα καὶ αὐτὸς, ὅτι καὶ οἱ προφῆται, καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐλάλησαν πολλαχοῦ (88) τὸν Υἱὸν κτί-

[29] Rom. I, 20. [30] Sap. XIII, 5. [31] II Thess. III, 2.

(84) Aug. τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.
(85) Καὶ θειότης deest in Aug.
(86) Aug. φανερὸν οὖν ἐστιν.
(87) Reg. et Aug. ἐξ ἰδίας αὐθ.
(88) Reg. Gobler. et Aug. πανταχοῦ.

σμα εἶναι. Ἀθ. εἶπεν· Ἤκουσά σου λέγοντος πρὸ βραχείας ὥρας, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶπεν. Ἄρτι μετέβης εἰς τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους. Πλὴν ὑφήγησαι ποῖος προφήτης ἔλεξε τοιάδε περὶ τούτου; Ἄρ. εἶπε· Καὶ νῦν φημι τὸν Υἱὸν λέγειν διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων ὥσπερ καὶ διὰ τοῦ Σολομὼν ἔφη (89)· « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. » Ὁρᾷς, ὅτι πρὸ πάντων ἔκτισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς διὰ τὰ δι' αὐτοῦ μέλλοντα γίνεσθαι ἔργα. (90) Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἡ τῶν κτισμάτων πρόφασις αἰτία γέγονε τοῦ κτισθῆναι τὸν Υἱὸν κατὰ σέ. Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Ἀθ. εἶπεν· Ἄρα οὖν τοῦ Θεοῦ ἐντιμότερα τὰ κτιζόμενα παρ' αὐτοῦ; Πῶς χωρεῖ; Εἰ γὰρ ἐκεῖνος διὰ ταῦτα γέγονε, καὶ οὐκ ἐκεῖνα διὰ τοῦτον, κατὰ σὲ, ἀραρότως ἐντιμότερα ταῦτα ἐκείνου· ἀλλὰ μὴ γένοιτο οὕτως ἡμᾶς φρονῆσαι! Διὰ γὰρ τὸν Υἱὸν τὰ πάντα, καθὼς γέγραπται· « Ἔπρεπε γάρ, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειῶσαι. »

15. Ἄρ. εἶπε· Σύγγνωθί μοι εἰρηκότι, ὅτι διὰ τὰ ἔργα ἐκτίσθη ὁ Υἱὸς, πλὴν ὅτι ἐκτίσθη πρὸ πάντων. Ἀθ. εἶπε· Τίς ἐκτίσθη (91) πρὸ πάντων τῶν δημιουργημάτων; Ἄρ. εἶπεν· Ὁ Υἱὸς, διὰ τοῦτο καὶ πρωτότοκος ἀναγέγραπται. Ἀθ. εἶπεν· Εἴ τις τὸν (92) Σατανᾶν προσκυνεῖ, καλῶς ἢ κακῶς πράττει; Ἄρ. εἶπεν· Ἀσεβὴς καὶ ἄθεος, καὶ μηδὲ τὰς κοινὰς φρένας σώζων τυγχάνει ὁ τοιοῦτος, ὃν οὐκ ἄξιον καλεῖν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀπάνθρωπον. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ Θεὸς τῷ Ἰὼβ χρηματίζων, οὕτως ἔφη περὶ τοῦ Σατανᾶ, τουτέστιν· « Ἀρχὴ πλάσματος Κυρίου πεποιημένη (93) ἐμπαίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων μου. » Σὺ οὖν τὸ πρῶτον ποίημα προσκυνῶν, τὸν Σατανᾶν προσκυνεῖς, καθὼς παρέστησεν ὁ λόγος. Ἐὰν δὲ σοφίσασθαι θελήσειας, ὅτι τοῦ Υἱοῦ πρότερον ποίημά ἐστιν ὁ Σατανᾶς, ἄρα πρεσβύτερον αὐτὸν φῂς (94) τοῦ ἁγίου Πνεύματος; οὕτω γὰρ ὥρισω, τὸν μὲν Υἱὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκτίσθαι· τὸ δὲ Πνεῦμα ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι διεβεβαιώσω. Ἄρ. εἶπεν· Ἡ ἀλήθειά με περιγράφει, καὶ οὐ σύ. Πλὴν ἐπειδὴ συνήγαγές με ἐν τούτῳ, κἀγὼ σε περικλείσω ἐν ταῖς πολλαῖς μαρτυρίαις, ταῖς φασκούσαις ὅτι κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός. Ἀθ. εἶπε· Πρόφερε ἐκ τοῦ θησαυροῦ τὰ ἀποτεθησαυρισμένα ὑπὸ τοῦ πατρός σου. Ἄρ. εἶπεν· Ἐμὸς πατήρ ἐστιν, ὃν προσκυνῶ Θεόν· πλὴν σὺ ἀποκρίθητί μοι περὶ τοῦ, « Κύριος ἔκτισέ με, » τοῦ Κυρίου ὁμολογήσαντος ἑαυτὸν ἐκτίσθαι ὑπὸ τοῦ ἰδίου Πατρός. Ἀθ. εἶπε· Τὸ ῥητὸν ἄλλην δύναμιν ἔχει πνευματικὴν ἔνδον, καὶ θεῖον θησαυρὸν ἐναποτεθειμένον κέκτηται. Ἄρ. εἶπεν· Οὐκ ἐπὶ τοῦ ῥητοῦ μόνον ἵστημι τὴν φωνὴν τοῦ Σολομῶντος· οὐ γὰρ ἀσύνετός εἰμι, ἀλλὰ συνίημι, ὅτι πνευματικὸν νόημα θεωρεῖται ἀπὸ τῶν ἐπιστημόνων. Ὅθεν

A transis ad prophetas et apostolos. Verum dic, amabo, quis propheta ea de illo dixerit. *Ar.* Atqui modo etiam aio id ipsum per sanctos prophetas et apostolos Filium dicere, quemadmodum per Salomonem ait: « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua [32]. » Vides Deum ante res omnes eum creasse, propter opera scilicet quæ per eum efficienda erant. *Ath.* Igitur, si credendum tibi est, res creatæ causa fuere cur creatus est Filius. *Ar.* Ita est. *Ath.* Ergo res a Deo creatæ, ipso sunt pretiosiores? Qui id fieri possit? Namque si ille propter ipsas factus sit, non vero ipsæ propter illum, ut putas, profecto ipsæ illo sunt pretiosiores? Verum absit ut nos ita sentiamus! Namque omnia propter Filium, uti scriptum est: « Decebat enim, »
B inquit Apostolus [33], « eum propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum passiones consummare. »

15. *Ar.* Ignosce mihi, qui dixerim Filium propter opera creatum fuisse. Verumtamen ante omnia creatus est. *Ath.* Quis ante omnia opera creatus est? *Ar.* Filius: quam ob causam primogenitus esse scribitur. *Ath.* Si quis Satanam adoret, rectene an male agit? *Ar.* Impius censendus ille est et atheus, nec communes sensus habere, qui nec dignus sit homo appellari, sed inhumanus. *Ath.* Deus Job respondens ita de Satana locutus est:
C « Ipse est principium figmenti Domini, factus ut illuderetur ab angelis meis [34]. » Tu igitur primam rem factam adorans, Satanam adoras, ut ostendimus. Quod si velis contendere Filio prius factum esse Satanam: eum ergo sancto Spiritu seniorem facis? Sic enim statuisti, Filium quidem a Deo creatum esse; Spiritum vero a Filio esse factum asseverasti. *Ar.* Me veritas circumscribit, non tu. Verumtamen quandoquidem me ad hoc adduxisti: te vicissim ego multis circumcludam auctoritatibus, quibus Christum rem creatam esse asseritur. *Ath.* Profer e thesauro quæ a patre tuo sunt recondita. *Ar.* Meus pater est, quem adoro Deum. Sed enim quid respondendum habes ad hæc verba: « Dominus creavit me, » cum Dominus ipse fateatur se a
D Patre suo creatum esse? *Ath.* Verba illa vim aliam spiritalem intus habent, divinumque in se reconduut thesaurum. *Ar.* Nec ego ad sola verba in hac Salomonis voce attendo: nec enim expers sum intelligentiæ, sed intelligo spiritalem sensum a peritis hic perspici. Quocirca nec ipse sum initiationis expers, sed verba quidem hæc esse dico: « Dominus creavit me: » vim autem his abditam majorem

[32] Prov. VIII, 22. [33] Hebr. II, 10. [34] Job XLVII, 19.

(89) Ita Reg. Bas. et Felc. 2. At Angl. et Aug. Σαλομών, Edit. Comm. Σωλομών, Paris. Σολομῶντος.

(90) Hæc quæstio cum Responsione Arii, abest ab Augustano.

(91) Angl. Τίς οὖν ἐκτίσθη.

(92) Aug. Ἐάν τις τόν.

(93) Aug. πεποιημένου. Reg. πεποιημένον.

(94) Sic omnes fere mss. cum edit. Comm., sed Aug. et edit. Paris. ποιῇς pro φῂς. Mox Aug. οὕτω γὰρ ὥρισθω.

percipio, quam tu cum non intelligas, ignorantia constrictus, erras. Mali autem viri proprium est præstantioribus invidere. *Ath.* Quod igitur sentis, declara mihi absque invidia, quod quidem tibi præclarum videtur esse.

164 16. *Ar.* Nempe hæc verba : « Dominus creavit me, » sic accipio, ac si diceretur, « genuit me. » *Ath.* Si igitur genitus est Filius, non est certe creatus : aut si creatus est, non est genitus. *Ar.* Tu minime intelligis vim hujusce vocis. *Ath.* Ne me, oro, graveris perferre, donec intelligam. *Ar.* Ne passio aliqua intelligeretur, ait : « Creavit me Dominus, » quapropter in Deo idem est creare ac gignere. *Ath.* Si igitur creare et gignere, idem in Deo est : omnes sane res creatæ, genitæ et fetus Dei erunt. Quod si verum est, ergo Dominus frater est, secundum te, omnium quæ per ipsum facta sunt. Quomodo igitur Unigenitus Dei est? *Ar.* Vox unigeniti de re præcipua, excellenti et maxima dicitur. *Ath.* Annon cœlum tibi maximum videtur? *Ar.* Admodum. *Ath.* Igitur Filius est secundum te. Terra vero et mare filiæ dicendæ erunt secundum te. *Ar.* Absit! unum solum Filium fecit Deus. *Ath.* An videntur tibi omnia ejusdem generationis decreto unigenita esse necne? *Ar.* Sane quidem. *Ath.* Igitur si factus est, ut res aliæ creatæ, quomodo Dei est Filius? *Ar.* Obsecro te : quomodo tu ipse intelligis hæc verba : « Dominus creavit me? »

17. *Ath.* Crede mihi : tibi non respondissem; sed in gratiam auditorum respondere non renuo. Salomon cum justus et sapientia plenus esset, dignus habitus est, qui parabola præsignificaret creationem templi, hoc est, corporis Domini Jesu, quemadmodum Dominus ipse ad Judæos dixit : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud : hoc autem dicebat de templo corporis sui, » ut ait Joannes [33]. Verum etiam apertius his de rebus ita locutus est Salomon : « Sapientia ædificavit sibi domum, et erexit columnas septem. Immolavit victimas suas. Miscuit in cratere vinum suum, et paravit mensam suam. Misit servos suos, alta voce invitans ad craterem, et dicens : « Quisquis est insipiens, declinet ad me. » His item qui intelligentiæ indigent, ait : « Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis : relinquite insipientiam, ut vivatis [34]. » Scilicet sapientia, Dei Verbum est, quod Verbum cum esset dives, ineffabili sua et Patris benignitate pauper est effectum, ut nos illius paupertate ditaremur : qui item cum in forma Dei esset, in forma servi factus est : et

[33] Joan. II, 19. [34] Prov. IX, 1-6.

(95) Aug. μὴ νομίσας.
(96) Ita Regius, Basil. vero ἐγέννησέ με μεταλ. Editi. ἐγέννησε μεταλ.
(97) Ita Reg. Cæteri autem et editio Comm. τὸ γεννᾷν. Mox ἐστίν, deest in Aug.
(98) Τὸ μονογενὲς τάττεται deest in Aug.

A κἀγὼ οὐκ ἄμοιρος ὢν τῆς μυήσεως, οὕτω φημί, τὸ μὲν, « Κύριος ἔκτισέ με » κατὰ τὸ ῥητὸν, τὴν δὲ ἐν αὐτῷ δύναμιν, μειζοτέραν ὁρῶ ἣν ἔχει, ἣν σὺ μὴ νοήσας (95), ἀγνοίᾳ κατεχόμενος, πλανᾶσαι, ἀνδρὸς δὲ κακοῦ ἴδιον τὸ φθονεῖν τοῖς κρείττοσιν. Ἀθ. εἶπεν· Ἃ οὖν φρονεῖς, φράσον κἀμοὶ ἀφθόνως, ὅπερ δοκεῖ σοι καλὸν φαίνεσθαι.

16. Ἀρ. εἶπε· Τὸ γὰρ, « Κύριος ἔκτισέ με, » ἐπὶ τοῦ, « ἐγέννησέ με, » καταλαμβάνω (96). Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἐγεννήθη ὁ Υἱὸς, δηλαδὴ οὐκ ἐκτίσθη· εἰ δὲ ἐκτίσθη, οὐκ ἐγεννήθη. Ἀρ. εἶπε· Σὺ οὐ νοεῖς τὴν δύναμιν ταύτην. Ἀθ. εἶπε· Μὴ ὀκνήσῃς ἀνέχεσθαί μου, ἕως νοήσω, παρακαλῶ. Ἀρ. εἶπεν· Ἵνα μὴ πάθος νοηθείη, εἶπεν, « Ἔκτισέ με Κύριος· » ἐπὶ Θεοῦ οὖν τὸ κτίζειν τῷ γεννᾷν (97) ταὐτόν ἐστιν. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἐπὶ Θεοῦ
B τὸ κτίζειν καὶ γεννᾷν ταὐτόν ἐστιν, οὐκοῦν πάντα τὰ κτίσματα γεννήματα τοῦ Θεοῦ ὑπάρχουσιν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, ἄρα πάντων ἀδελφὸς τυγχάνει ὁ Κύριος, κατὰ σὲ, τῶν δι' αὐτοῦ γεγονότων. Ποῦ οὖν ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ; Ἀρ. εἶπε· Τὸ μονογενὲς τάττεται (98) ἐπὶ ἐξαιρέτῳ καὶ ἐξοχωτάτῳ καὶ μεγίστῳ πράγματι. Ἀθ. εἶπεν· Οὐ δοκεῖ σοι μέγιστος εἶναι ὁ οὐρανός; Ἀρ. εἶπε· Καὶ πάνυ. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ Υἱός ἐστι κατὰ σὲ, καὶ ἡ γῆ δὲ καὶ ἡ θάλασσα θυγατέρες κατὰ σέ. Ἀρ. εἶπε· Μὴ γένοιτο! ἕνα ἐποίησεν ὁ Θεὸς Υἱὸν μόνον. Ἀθ. εἶπε· Δοκεῖ σοι πάντα τῷ αὐτῷ ὅρῳ τῆς γεννήσεως μονογενῆ τυγχάνειν (99), ναὶ ἢ οὔ; Ἀρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν εἰ ἐποιήθη ὡς καὶ τὰ λοιπὰ δημιουργήματα ὁ Υἱὸς, πῶς Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ; Ἀρ. εἶπε· Παρακαλῶ σε, σὺ
C πῶς νοεῖς τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με; »

17. Ἀθ. εἶπε· Πέπεισο· οὐκ ἂν σοι ἀπεκρινάμην· ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀκροωμένους ἐρῶ. Σολομὼν, δίκαιος ὢν, καὶ σοφίας πληρωθεὶς, κατηξιώθη ἐν παραβολῇ προσημᾶναι τὴν κτίσιν τοῦ ναοῦ, τουτέστι τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριός φησι τοῖς Ἰουδαίοις· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ, » ὥς φησιν ὁ Ἰωάννης. Ἀλλὰ μὴν καὶ Σολομὼν παῤῥησιέστερον (1) ἔφη περὶ αὐτῶν τούτων διαλαβὼν οὕτως· « Ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ ὑπήρεισε στύλους ἑπτά. Ἔσφαξε τὰ ἑαυτῆς θύματα, καὶ ἐκέρασεν εἰς κρατῆρα τὸν ἑαυτῆς οἶνον, καὶ ἡτοιμάσατο τὴν ἑαυτῆς τράπεζαν· ἀπ-
D έστειλε τοὺς ἑαυτῆς δούλους συγκαλοῦσα μετὰ ὑψηλοῦ κηρύγματος ἐπὶ κρατῆρα, λέγουσα· « Ὅς ἐστιν ἄφρων, ἐκκλινάτω πρός με, » καὶ τοῖς ἐνδεέσι φρενῶν εἶπε· « Ἔλθετε, φάγετε τὸν ἐμὸν ἄρτον, καὶ πίετε οἶνον, ὃν κεκέρακα ὑμῖν· ἀπολίπετε (2) ἀφροσύνην, ἵνα ζήσητε. » Ἀραρότως ἡ σοφία Θεὸς Λόγος τυγχάνει, ὁ διὰ τὴν ἄῤῥητον αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ φιλανθρωπίαν πτωχεύσας πλούσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου

(99) Sic Aug. Edit. vero Comm. ὅρῳ μονογενῆ. Reg. ὅρῳ τῆς γενέσεως μονογ.—εἰ sequens abest ab Aug. Mox Reg. πῶς Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, et sic legit Nannius. Cæteri et editi, τίνος Υἱός, etc.
(1) Anglic. παῤῥησίᾳ ἕτερον.
(2) Aug. ἀπολείπετε.

πτωχείᾳ πλουτήσωμεν, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἐν A μορφῇ δούλου γέγονεν, ἴσος δὲ ὢν (3) τοῦ ἰδίου Πατρὸς, ὡς δοῦλος καὶ σύνδουλος συνανεστράφη ἡμῖν, τέλειος ὢν ἐν θεότητι, καὶ τέλειος ἐν ἀνθρωπότητι. Οὗτος οὖν ὁ Λόγος καὶ Θεὸς, σοφία καὶ δύναμις πατρικὴ ὑπάρχων, ἀσώματος ὢν, ὥσπερ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ αὐτοῦ, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ᾠκοδόμησε τὸ σῶμα ἐν τῇ γαστρὶ Μαρίας τῆς Θεοτόκου, ἄνευ κοινωνίας ἀνδρὸς, καὶ γέγονεν, ὡς ἔφην, ἄνθρωπος, καὶ ἑαυτὸν ἐποίησεν ὑπόδειγμα πάσης ἀρετῆς· ἵνα οἱ βουλόμενοι ἐξακολουθεῖν ὡς διὰ τρίβου ἔχωσι θείας ἐκτύπωμα (4), πρὸς ὃ ὁμοιούμενοι, γίνονται θείας φύσεως κοινωνοὶ, ὥς φησι τὸ Σκεῦος τῆς ἐκλογῆς· « Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Ἰησοῦ Χριστοῦ (5). » Μετὰ οὖν τὸ πάθος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπέστειλεν ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ὁ Λόγος καὶ Θεὸς, τοὺς ἀποστόλους B πρὸς πάντας τοὺς ἄφρονας, τοὺς ἀσυνέτους ἐθνικοὺς, τοὺς μὴ εἰδότας τὸν Θεὸν, προτεθεικὼς τράπεζαν (6), τουτέστι τὸ ἅγιον θυσιαστήριον, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἄρτον οὐράνιον καὶ ἄφθαρτον, καὶ πᾶσι ζωὴν χαριζόμενον τοῖς μεταλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ, τὸ ἅγιον καὶ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα, οἶνόν τε εὐφραίνοντα καρδίαν, καὶ νῆψιν ἐμποιοῦντα ἐν τῇ ἑκάστου ψυχῇ τῶν ἀπογευομένων ἐξ αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ κρατῆρα κεράσας τὸ ἑαυτοῦ αἷμα, καλέσας τοὺς κλητούς τε καὶ ἐκλεκτοὺς διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, πᾶσαν μὲν ἀφροσύνην ἀπολιμπάνοντας (7), βασιλείας δὲ οὐρανῶν πολίτας ἀναδεικνυμένους, τοὺς ὑπακούοντας τῆς φωνῆς αὐτοῦ.

18. Ἄρ. εἶπεν· Ἐπειδὴ εἰς τὸ σῶμα συνήγαγες τὸ « Κύριος ἔκτισέ με, » καλῶς, κἀγὼ συντίθεμαί σοι διὰ τῆς ἐγγράφου μαρτυρίας. Λοιπὸν καὶ σὺ ὀρC θοπόδησον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ μὴ ἄλλως (8) ποίει. Ἀθ. εἶπε· Τί θέλεις ποιήσω; Ὅπερ ἐστὶ τῇ ἀληθείᾳ φίλον, κἀγὼ συντίθεμαι. Ἄρ. εἶπε· Μαρτυρίαν σοι παρέξω, ἣν οὐ δυνήσῃ ἀλληγορῆσαι (9)· φανερὰ γάρ ἐστιν, ὅτι περὶ οὐσιώσεως τοῦ Λόγου φάσκει, ὡς ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Πατρός. Ἀθ. εἶπεν· Ἐάν μοι δῷς ἐκ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν μαρτυρίαν (10) περὶ ὧν διαβεβαιοῦσαι, οὐκ ἀμνημονῶ· μόνον πρόσεχε, μὴ ἐγράψατε ἄρτι ὑμεῖς πρὸς τὸ ὑμέτερον βούλημα, καὶ οὐκ ἀνέχομαι τὰ ὑφ' ὑμῶν (11) λεγόμενα. Ἄρ. εἶπε· Μὴ κατάλεγε ἡμῶν ὡς μὴ φοβουμένων τὸν Θεόν. Ἀποστόλου ἐστὶ φωνὴ, ἣν εἶπον προσφέρειν (12). Ἀθ. εἶπε· Λέξον ἐξ αὐτῆς. Ἄρ. εἶπεν· Ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἀποστόλων Πέτρος, διαμαρτυρόμενος περὶ τοῦ προκειμένου τῷ Ἰσραὴλ, οὕτως D ἔφη· « Ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς ὁ οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε. » Μήτιγε ἡμεῖς διεχαράξαμεν τὴν φωνὴν ταύτην; Ἀθ.

qui proprii Patris erat æqualis, ut servus et conservus nobiscum est versatus : perfectus exsistens in divinitate, et perfectus in humanitate. Ille igitur, qui Verbum et Deus, sapientia et virtus paterna exsistit, et incorporeus est, ut Deus et Pater ejus, nostræ salutis causa, corpus in utero Mariæ Deiparæ, sine viri commercio ædificavit, factusque est, ut dixi, homo, seque exemplar exhibuit omnis virtutis : ut qui sequi voluerint, habeant divinæ veluti viæ exemplar, cui si similes efficiantur, divinæ naturæ fiunt participes, quemadmodum ait Vas electionis : « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi [26]. » Itaque post suam passionem et resurrectionem sapientia, virtus, Verbum et Deus, apostolos misit ad omnes insipientes, stultos scilicet ethnicos, Deum ignorantes : quibus mensam apposuit, hoc est, sanctum altare, et in eo panem cœlestem et incorruptum : omnibus, qui ejus fiunt participes, vitam impertientem, sanctum videlicet imo sanctissimum ipsius corpus, ac vinum lætificans cor, sobriasque reddens eorum animas qui ex ipso degustaverint : itaque suum sanguinem veluti **165** in cratere miscet, suosque per apostolos invitat eos qui vocati sunt et electi, qui dimissa insipientia, regni cœlorum cives efficiuntur, ejusque vocem audiunt.

18. *Ar*. Quandoquidem hæc verba : « Dominus creavit me, » recte de corpore intellexisti : idcirco tibi assentior ob scriptum testimonium. Restat ut recta ad veritatem incedas, nec aliter facias. *Ath*. Quid me vis facere? Quidquid veritati gratum et amicum erit, amplectar libentissime. *Ar*. Locum tibi afferam, quem allegorice non poteris exponere : diserte enim docet ipsam Verbi essentiam esse a Patre factam. *Ath*. Si mihi ex libris divino instinctu scriptis attuleris testimonium, ut probes id quod contendis, non ego repugnabo : tantummodo attende, ne vos locum ad vestrum arbitrium scripseritis : alioquin quæ a vobis dicentur, minime feram. *Ar*. Noli nobis obtrectare, tanquam Deum non timentibus. Vox est Apostoli quam proferendam dixi. *Ath*. Profer ergo ipsam. *Ar*. Petrus apostolorum clarissimus, Israeli de re proposita testificans, sic loquitur : « Certissime ergo sciat omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum Deus fecit [27]. » Nunquid nos hanc vocem exaravimus? *Ath*. Non exarastis, sed adulterastis. *Ar*.

[26] I Cor. XI, 1. [27] Act. II, 36.

(3) Anglic. ἐν μορφῇ ἀνθρώπου. Ibid. Reg. Angl. et Aug. καὶ ἴσος ὤν. Editi et reliqui codd. ἴσος δὲ ὤν.

(4) August. ὑπόδειγμα.

(5) Ἰησοῦ abest a Regio et ab Anglic.

(6) Aug. προστεθεικώς (sic). Infra idem ὅμενος Mox, αὐτοῦ post πανάγιον deest in Ang.

(7) Ita Regius et Augustanus. Editi et alii, ἀπολιμπάνουσι. Mox Reg., ἀναδεικνυμένους. Editi, ἀναδείκνυσι. Basil. ἀναδεικνύουσι.

(8) Aug. μὴ οὕτως.

(9) Aug. ἀντερῆσαι. Paulo post, idem, ὡς ἐκτίσθη παρὰ τοῦ Πατρός.

(10) Aug. μαρτυρίας. Ibid. Reg. διαβεβαιοῦται. Ibid. Aug. οὐκ ἀμνημονῶν. Mox idem, ἐγγράψητε, et, ἡμέτερον.

(11) Sic omnes mss. Editi vero, ἡμῶν.

(12) Reg. et Aug. προφέρειν. Ed. vero et alii, προσφέρειν.

Te conclusum vides, et ad injurias te vertis. Quin potius, si vales, ad hæc responde, vel sponte ad veritatem profuge. *Ath.* Perlege integrum capitulum. *Ar.* « Certissime ergo sciat omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum Deus fecit. » *Ath.* Noli Scripturæ verba mutilare. Enimvero si corpus manet, ut primo formatum est, formosum certe est : at si per partes discindatur, avellaturque manus, pes vel digitus, informe redditur. Quocirca recita Scripturæ verba quæ sequuntur. *Ar.* Hæc sunt : « Jesum quem vos crucifixistis. »

εἶπεν· Οὐχ ὑμεῖς ἐχαράξατε αὐτὴν, ἀλλὰ παρεχαράξατε (13). Ἄρ. εἶπεν· Ἐθεώρησας περιγραφόμενον σεαυτὸν, καὶ εἰς ὕβρεις ἐτράπης. Μᾶλλον δὲ, εἰ δύνασαι, λέγε πρὸς ταῦτα, ἢ αὐτομόλησον πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἀθ. εἶπεν· Ἀνάγνωθι τὸ κεφάλαιον ὅλον. Ἄρ. εἶπεν· « Ἀσφαλῶς οὖν (14) γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Θεός. » Ἀθ. εἶπε· Μὴ ἀκρωτηρίαζε τὰ ῥήματα τῆς Γραφῆς. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα ὡς παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐπλάσθη, ἐὰν μείνῃ, εὔμορφον τυγχάνει· ἐὰν δὲ παρὰ μέλος γένηται, τουτέστι χεῖρα, ἢ πόδα, ἢ δάκτυλον, ἄσχημον δείκνυται. Εἶπον οὖν καὶ τὰ ἑπόμενα τῶν Γραφῶν (15). Ἄρ. εἶπε· Τουτέστι, « Τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. »

19. *Ath.* Quis est qui crucifixus est, Verbumne Deus, an corpus quod Verbum Deus ex Maria virgine accepit? *Ar.* Num tu Verbum non fateris fuisse crucifixum? *Ath.* Ego Deum Verbum confiteor hominem factum, carne esse crucifixum. *Ar.* Quid est, carne? nonne Verbum passum est? *Ath.* Tu autem quid sentias primum fatere. *Ar.* Etiamsi tu non dicas, ego affirmo Verbum una cum carne clavis fuisse affixum et passum esse. *Ath.* Parabola tibi demonstrandum est, utrum Verbum et Deus passus sit. *Ar.* Dic quod lubet. *Ath.* Vidisti nunquam quempiam cruci affixum? *Ar.* Ita sane. *Ath.* Num ergo quandiu corpus clavis in cruce detinetur, anima simul detinetur, nec a corpore potest recedere? *Ar.* Recedit cum anima sit spiritus. *Ath.* Si recedit, clarum est eam in cruce non detineri, id est, in ligno et clavis, quod quidem verum est. Nam corpore in cruce detento, anima, quæ libera est nec detineri potest, corpore relicto, discedit ad suum locum. *Ar.* Id ita se habet. *Ath.* Quod si ergo in condemnato homine concedis animam nihil pati præsenti corporis supplicio; quomodo ais Verbum et Deum simul cum corpore fuisse clavis affixum? *Ar.* Demus ergo **166** Deum Verbum non passum esse una cum corpore. *Ath.* Igitur apostolus Petrus cautissime locutus est, neminem volens præ ignorantia perire. Cum enim filii Israel Christum arbitrarentur hominem esse nobis similem, suo ille testimonio declaravit, illum electum Dei esse, hæcque erant quæ aiebat : Quamvis vos, ut hominem, justum suspendistis, ne ignoretis quia Deus hunc Christum et Dominum fecit. *Ar.* En igitur, Christus et Dominus a Deo factus est. *Ath.* Deus Verbum, Dei Filius, eratne Dominus ante passionem, an non? *Ar.* Certe Dominus erat. *Ath.* Atqui Petrus ait eum, quem Judæi crucifixerunt, factum fuisse Dominum. *Ar.* Quid sibi vult quod ais, crucifixerunt Christum et Dominum factum? Cupio nosse quid dicas.

19. Ἀθ. εἶπε· Τίς ἐστιν ὁ σταυρωθεὶς, ὁ Λόγος Θεὸς, ἢ τὸ σῶμα ὅπερ ὁ Λόγος Θεὸς ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου ἔλαβεν; Ἄρ. εἶπε· Σὺ τὸν Λόγον οὐχ ὁμο-
B λογεῖς ἐσταυρῶσθαι; Ἀθ. εἶπεν· Ἐγὼ τὸν Θεὸν Λόγον ὁμολογῶ, ἄνθρωπον γενόμενον, ἐσταυρῶσθαι σαρκί. Ἄρ. εἶπε· Τί ἐστι σαρκί; οὐχ ὁ Λόγος ἔπαθεν; Ἀθ. εἶπε· Σὺ τί φρονεῖς ὁμολόγησον ἐν πρώτοις. Ἄρ. εἶπε· Κἂν μὴ σὺ λέγῃς, ἐγώ φημι, ὁ Λόγος συγκαθηλώθη, καὶ συνέπαθε τῇ σαρκί. Ἀθ. εἶπε· Διὰ παραβολῆς χρὴ παραστῆσαι τὴν ἀπόδειξιν, εἰ πέπονθεν ὁ Λόγος καὶ Θεός. Ἄρ. εἶπε· Λέγε ὃ βούλει. Ἀθαν. εἶπε· Σταυρῷ προσηλωμένον ἐθεάσω ποτέ; Ἄρειος εἶπε· Ναί. Ἀθαν. εἶπεν· Ἆρα ἕως ὅτε τὸ σῶμα (16) κεκράτητο ὑπὸ τῶν ἥλων ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ ἡ ψυχὴ κατείχετο μὴ δυναμένη ἀναχωρῆσαι ἀπὸ τοῦ σώματος; Ἄρ. εἶπεν· Ἀναχωρεῖ, ἐπειδὴ πνεῦμα τυγχάνει ἡ ψυχή. Ἀθαν. εἶπεν· Εἰ ἀναχωρεῖ, δῆλόν ἐστιν, ὅτι οὐ κρατεῖται ἐπὶ τοῦ σταυ-
C ροῦ, τοῦτ' ἔστιν ἐπὶ τοῦ ξύλου καὶ τῶν ἥλων, καὶ οὕτως ἔχει. Τοῦ γὰρ σώματος κατεχομένου, ἡ ψυχὴ τὸ ἐλεύθερον ἔχουσα καὶ τὸ ἀκράτητον, καταλείψασα τὸ σῶμα, πορεύεται εἰς τὸν ἑαυτῆς τόπον. Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἐστὶ καὶ τοῦτο. Ἀθαν. εἶπεν· Εἰ οὖν ἐπὶ ἀνθρώπου καταδίκου ἔδωκας μὴ πάσχειν τὴν ψυχὴν ἐν τῇ παρούσῃ σωματικῇ καταδίκῃ, πῶς τὸν Λόγον καὶ Θεὸν ἔφης συμπεπῆχθαι τῷ σώματι; Ἄρ. εἶπε· Δεδόσθω μὴ συμπεπονθέναι τὸν Θεὸν Λόγον τῷ σώματι. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἠσφαλίσατο τὸν λόγον, μὴ βουλόμενός τινας ὑπὸ ἀγνοίας ἀπολέσθαι. Νομιζόντων γὰρ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἄνθρωπον εἶναι τὸν καθ' ἡμᾶς Χριστὸν, ἐσήμανε διὰ τῆς μαρτυρίας, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ· καί φησιν· Εἰ καὶ ὑμεῖς ὡς ἄνθρωπον ἐκρεμά-
D σατε (17) τὸν δίκαιον, μὴ ἀγνοήσατε, ὅτι τοῦτον Χριστὸν καὶ Κύριον ἐποίησεν ὁ Θεός. Ἄρ. εἶπεν· Ἰδοὺ οὖν, Χριστὸς καὶ Κύριος γέγονεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, πρὸ τοῦ πάθους (18) Κύριος ἦν, ναὶ ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπε· Ναί, Κύριος ἦν. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ Πέτρος ἔφη, ὃν οἱ Ἰουδαῖοι

(13) Reg. et Basil. ἀλλ' ἐπεχαράξατε. Editi aliique, ἀλλὰ παρεχαράξατε. Ibid. Aug. ὁ θεωρήσας περιγραφόμενον ἑαυτὸν, καὶ εἰς ὕβρεις ἐτράπη.
(14) Ἀσφαλῶς οὖν deest in Aug.
(15) Aug. τῆς Γραφῆς. Ibid. Ἀθανάσιος εἶπεν et Ἄρειος εἶπεν abest ab eodem. Mox idem, Τίς οὖν ἐστιν. Ibid. Aug. ὁ Λόγος ὁ Θεός. Alii cum edit. Comm. ὁ Λόγος Θεός.
(16) Aug. Οὐκοῦν ἕως ὅτου τὸ σῶμα. Reg., Οὐκοῦν ἕως ὅτε τὸ σῶμα. Mox Aug. ὑπὸ τοῦ σταυροῦ.
(17) Aug. ἐσταυρώσατε. Ibid. Angl. μὴ ἀγνοήσατε. Cæteri et editio Comm. μὴ ἀγνοήσητε.
(18) [illegible]

ἐσταύρωσαν, γεγενῆσθαι Κύριον. Ἄρ. εἶπε· Τί ἐστι τὸ, Ἐσταύρωσαν Χριστὸν καὶ Κύριον γεγονότα (19); Ἤθελον γνῶναι τί λέγεις.

20. Ἀθαν. εἶπεν· Ὁ Θεὸς Λόγος Κύριός ἐστι τῶν A ἁπάντων ἀεὶ Κύριος ὤν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς ὑπὸ ἁμαρτίας βεβασιλευμένης σαρκὸς ἔλαβε τὴν σάρκα, καθὼς γέγραπται· « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· » σάρκα δέ φημι ἄνθρωπον τέλειον, οἷοι (20) καὶ ἡμεῖς τυγχάνομεν, κατὰ τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀνθρώπους μόνον· αὐτὸς γὰρ ἄνευ ἁμαρτίας γέγονεν ἄνθρωπος· τοῦτον οὖν Χριστὸν καὶ Κύριον ὁ Θεὸς ἐποίησε, τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἄνθρωπον, ὑποτάξας αὐτῷ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητας, καὶ ἀνθρώπους, καὶ ἀγγέλους, καὶ πάντων ἁπλῶς ὑποταγέντων γέγονε Χριστὸς καὶ Κύριος (21)· Χριστὸς μὲν διὰ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δίκην ἐλαίου, ἐπ' αὐτῷ γενομένην οὐρανόθεν ἔγχυσιν· Κύριος δὲ διὰ τὸ κατὰ πάντων εἰληφέναι τὸ κῦρος (22). Ἄρ. εἶπεν· Ἰδίως οὖν Υἱὸς καὶ Κύριός ἐστιν ὁ Λόγος, καὶ Θεὸς, καὶ ἰδίως ἄνθρωπος; Ἀθ. B εἶπε· Μὴ γένοιτο! Ἄρ. εἶπεν· Εἰπὲ οὖν, πῶς. Ἔφης γὰρ Κύριον τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ τὸν ναὸν αὐτοῦ Κύριον, τουτέστι τὸν ἄνθρωπον. Ἐγὼ δὲ νομίζω, ὅτι δύο Κύριοί εἰσιν. Ἀθ. εἶπεν· Οὐχ εἰσὶ δύο· μὴ γένοιτο! Εἷς γάρ ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ὁ γενόμενος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος. Ὁ γὰρ ἐπίγειος βασιλεὺς, εἰπέ μοι, ἰδίως ὁ ἄνθρωπος βασιλεύει, καὶ ἰδίως ἡ πορφυρὶς, ναὶ ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπεν· Πῶς ἐγχωρεῖ, ἢ τὸν ἄνθρωπον ἐκτὸς βασιλεύειν (23), ἢ τὴν πορφυρίδα ἰδίως ἄρξαι; Πλὴν ἔγνων τί θέλεις παραστῆσαι ἐκ τοῦ παραδείγματος. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἀνεγχώρητον δύο βασιλεῖς φῆσαι ἐπὶ βασιλέως ἑνὸς, λέγω δὴ ἀνθρώπου καὶ πορφύρας, πῶς ἐγχωρεῖ ἰδίως μὲν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ κυριότητα φάσκειν, κεχωρισμένην δὲ τὴν C δίκην πορφύρας ἔνδυμα γεγονυίας, ἁγίας καὶ τιμίας σαρκὸς, ἀρχὴν καταγγέλλειν, ἥτις ἐστὶν ἔνδυμα τοῦ βασιλέως Λόγου Θεοῦ γεγενημένη; Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, τὴν ἑνότητα τῆς κυριότητος, ἣν ἔχει ὁ Κυριακὸς ἄνθρωπος σὺν τῷ Θεῷ Λόγῳ, ἀκραιφνέστατα ἐσήμανε, τῷ φῆσαι αὐτόν (24)· « Ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. » Ὁρᾷς, ὅτι καὶ Θεὸν ἐπὶ πάντων οἶδε τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, ὁ Ἀπόστολος;

21. Ἄρ. εἶπεν· Οὐ φοβῇ ἐπὶ πάντων Θεὸν λέγειν τὸν ἄνθρωπον; Ἀθ. εἶπε· Παῦλος οὐκ ἐφοβήθη, οὔτε ἐγὼ φοβοῦμαι, ὅτι βλέπω ἐκ μέρους τὴν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν. Ἄρ. εἶπε· Ποίαν οἰκονομίαν; Ἀθ. εἶπε· D Περὶ τῆς τοῦ πάντων (25) Θεοῦ ἐνανθρωπήσεως. Ἄρ. εἶπε· Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου κἀγὼ ὁμολογῶ· περὶ δὲ τοῦ εἶναι ἐπὶ πάντων Θεὸν τὸν σταυρωθέντα φοβοῦμαι λέγειν. Ἀθ. εἶπεν· Ἄκουε, καὶ περισσότερον θαύμαζε, ὅτι καὶ Θεὸν ἐπὶ πάντων

20. *Ath.* Deus Verbum Dominus est omnium, cum sit semper Dominus. Postquam autem, ex carne peccati imperio subjecta, carnem assumpsit, quemadmodum scriptum est: « Verbum caro factum est [38]: » (carnem autem intelligo perfectum hominem quales nos sumus, quatenus non homines tantum sumus: ipse enim absque peccato factus est homo) hunc igitur Christum et Dominum Deus fecit, hominem semine David prognatum, subjectis ei principatibus, potestatibus, dominationibus, hominibus, angelisque, unde omnium ipsi subjectorum factus est Christus et Dominus: Christus, inquam, propter sancti Spiritus factam in ipsum de cœlo, instar olei, effusionem; Dominus autem, propter rerum omnium quem accepit dominatum. *Ar.* Seorsum igitur Filius et Dominus est Verbum et Deus, et seorsum homo? *Ath.* Absit! *Ar.* Dic igitur quanam ratione. Dixisti enim Dominum Deum Verbum, et templum ejus, nempe hominem, similiter Dominum. Ego vero censeo duos esse Dominos. *Ath.* Non sunt duo: absit! Unus enim est Dei Filius, homo propter nos factus. Num enim terrenus imperator, dic mihi, seorsum homo imperat, et seorsum purpura, necne? *Ar.* Qui fieri queat ut vel homo absque purpura imperet, vel seorsum regnet purpura? Nec tamen me fugit quid hujusmodi exemplo velis indicare. *Ath.* Si igitur fieri non potest, ut duo imperatores (hominem scilicet intelligo et purpuram) de uno imperatore dicantur: cur, quæso, seorsum Verbi et Dei agnoscemus dominatum, carnisque sanctæ et pretiosæ imperium distinguemus, quæ, instar purpuræ, indumentum facta est; quippe quæ imperatoris Verbi Dei facta sit indumentum? Sed et apostolus Paulus disertissime unitatem dominatus, quem Dominicus homo cum Deo Verbo obtinet, his declarat verbis: « Quorum patres, et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus in sæcula. Amen [39]. » Videsne Apostolum eum agnoscere Deum, qui est super omnia, qui ex semine sit David?

21. *Ar.* dixit: Nihil vereris Deum qui est super omnia, hominem dicere? *Ath.* Paulus non est veritus, nec ego vereor, quippe qui ex parte videam Dei œconomiam sive dispensationem. *Ar.* Quam dispensationem? *Ath.* Loquor de Dei, qui est super omnia, incarnatione. *Ar.* Confiteor quoque ipse Verbi incarnationem: sed Deum, qui est super omnia, crucifixum dicere non audeo. *Ath.* Audi, eoque magis admirare, quod Deum, qui est super

[38] Joan. I, 14. [39] Rom. IX, 5.

(19) Sic Reg. At in aliis et editis καί deest. Paulo post Regius, Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας. Augustan. Ἐπειδὴ ἀπὸ ἁμαρτίας. Infra Reg. et Basil. καθὰ γέγραπται.

(20) Sic Reg. At alii et editi, οἷον.

(21) Sic Reg. In aliis et editis, καί deest.

(22) Basil. et Angl. κύρος.

(23) Reg. ἐκ τῆς πορφυρίδος βασιλεύειν. Mox idem et Basiliensis, Εἰ οὖν ἀνεγχείρητον.

(24) Aug. ἐν τῷ φῆσαι.

(25) Sic Aug. Editi vero et alii, περὶ τῆς ἐπὶ πάντων.

omnia, confiteor, nec alium posse adversus illum æstimari, qui Deus cum semper sit, homo pro nobis est factus et crucifixus. *Ar.* Ubinam recentius istud scriptum est? **167** *Ath.* Apud Jeremiam prophetam, cujus hæc sunt verba: « Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum. Adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est [40]. » Isne igitur, qui visus est, Deus erat et est, adversus quem non alius æstimabitur Deus, an non? *Ar.* Ut ait propheta, ipse est Deus. Nec enim fas est dicere Patrem ipsum visum esse, factumque hominem, cum hominibus versatum esse, cum res sit manifesta Deum Verbum hominem esse factum. *Ath.* Igitur unus Filius, qui ante omnia sæcula una cum Patre exsistebat, Deusque erat invisibilis, factus est homo visibilis. *Ar.* Unum esse Filium Dei concessum est quidem: at certe non simul cum Patre infinite exsistit. *Ath.* An non sapientia et virtus simul cum Patre et Spiritu sancto exsistit? *Ar.* Ita est. *Ath.* Unus ergo est invisibilis Filius Dei, qui idem et visus est; incorporeus, qui et corpus assumpsit; immortalis, qui et carne mortem est expertus; intactus idem et tactus. *Ar.* His quæ dixisti assentior. *Ath.* Ille igitur et Dominus et Deus est ob carnem cum Verbo conjunctam: nec separate aut dominationes dicuntur, at Dei Filius Jesus Christus, Verbum et Deus, unus est.

22. *Ar.* Recte admodum mihi se habere videtur hæc de incarnatione definitio: verumtamen Filius minime est verus Deus, qualis est Pater. *Ath.* Unde hoc acceptum attulisti nobis? *Ar.* Nunquamne legisti Evangelium, ubi Dominus ita Patrem alloquitur: « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti, Jesum Christum [41]? » Vides solum verum Deum dixisse Patrem, utpote cum ipse non sit verus Deus? *Ath.* Id conjunctio est, verba quæ ante sunt posita et quæ sequuntur nullo modo dividens. Profecto qui recte sentiunt, illam agnoscunt conjunctionem in voce Dominica. Nihilominus æquo animo audias quæ sum dicturus. Si quis alicui ita de Constantino præciperet: Certo agnosce solum Augustum et dominum terræ et maris imperatorem Constantinum et Constantium filium ejus, num is filium cum patre confiteretur, an non? *Ar.* Non leve est periculum dicere Constantium non imperare cum Constantino patre suo, eo quod una cum ipso numeretur. *Ath.* An ergo gravissimum periculum cernis impendere, si de Constantino et Constantio ita ausis loqui, nihil autem times qui talia de Jesu Christo et ejus Patre loque-

A ὁμολογῶ, καὶ μὴ δυνάμενον ἕτερον λογισθῆναι· τὸν πρὸς τὸν γενόμενον ἄνθρωπον καὶ σταυρωθέντα δι' ἡμᾶς Θεὸν ἀεὶ ὄντα. Ἀρ. εἶπε· Ποῦ γέγραπται τοῦτο τὸ καινότερον; Ἀθ. εἶπε· Παρὰ Ἱερεμίᾳ τῷ προφήτῃ· φησὶ γάρ· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. » Ὁ οὖν ὀφθεὶς (26) οὗτος ἦν Θεὸς, καὶ ἔστιν, ᾧ οὐ προσλογισθήσεται ἕτερος Θεὸς, ναὶ ἢ οὔ; Ἀρ. εἶπε· Καθὼς ὁ προφήτης λέγει, αὐτός ἐστιν ὁ Θεός. Ἀθέμιτον γάρ ἐστι περὶ τοῦ Πατρὸς λέγειν, ὅτι ὤφθη, ἢ ὅτι ἄνθρωπος γεγονὼς συνεπολιτεύσατο τοῖς ἀνθρώποις, φανεροῦ ὄντος τοῦ πράγματος, ὅτι ὁ Λόγος Θεὸς B ἐνηνθρώπησεν. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν εἷς ὁ Υἱὸς ὁ πρὸ πάντων αἰώνων συνυπάρχων τῷ Πατρὶ αὐτοῦ, Θεὸς ὢν ἀόρατος, ἄνθρωπος γέγονεν ὁρατός. Ἀρ. εἶπεν· Ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὡμολόγηται· οὐ συνυπάρχει δὲ τῷ Πατρὶ ἀπεράντως. Ἀθ. εἶπεν· Ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις συνυπάρχει τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ; Ἀρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Ἀθ. εἶπεν· Εἷς οὖν ὢν ὁ ἀόρατος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ καὶ ὀραθεὶς, ἀσώματος καὶ σῶμα λαβὼν, ἀθάνατος καὶ θανάτου πεῖραν λαβὼν σαρκὶ, ὁ ἀψηλάφητος καὶ ψηλαφηθείς. Ἀρ. εἶπε· Σύμφημι ἅπερ εἶπας. Ἀθ. εἶπεν· Οὗτος οὖν καὶ Κύριος (27) καὶ Θεὸς, διὰ τὸ συναφθῆναι τὴν σάρκα τῷ Λόγῳ· καὶ οὐ διῃρημένως, καὶ κυριότητες μὲν λέγονται· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ Λόγος καὶ Θεὸς, εἷς τυγχάνει. C

22. Ἀρ. εἶπε· Δοκεῖ μοί πως ὀρθότατα καταφαίνεσθαι ὁ περὶ τῆς σαρκώσεως ὅρος· μέντοιγε οὐκ ἀληθινὸς Θεός ἐστιν ὁ Υἱὸς, ὥσπερ ὁ Πατήρ. Ἀθ. εἶπε· Πόθεν τοῦτο εἰληφὼς ἐκόμισας ἡμῖν; Ἀρ. εἶπεν· Οὐδέποτε ἀνέγνως τὸ Εὐαγγέλιον, ὥς φησιν ὁ Κύριος πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· « Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν; » Ὁρᾷς, ὅτι μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἔφη τὸν Πατέρα, ὡς αὐτοῦ μὴ ὄντος ἀληθινοῦ Θεοῦ; Ἀθ. εἶπε· Τοῦτο σύνδεσμός ἐστι, τῶν προειρημένων ῥημάτων καὶ τῶν ἐπαχθέντων οὐ διαίρεσιν ἐμποιῶν. Ἀραρότως δὲ παρὰ τοῖς εὐφρονοῦσιν ὡμολόγηται (28) σύνδεσμος τὸ ἐπὶ τῆς D Κυριακῆς φωνῆς. Πλὴν ἄκουε μετὰ μακροθυμίας ὃ φημι. Εἴ τις τῷ πλησίον ἐντέλλεται περὶ Κωνσταντίνου λέγων· Ἀσφαλῶς γίνωσκε τὸν μόνον Αὔγουστον καὶ αὐτοκράτορα γῆς καὶ θαλάσσης βασιλέα Κωνσταντῖνον καὶ Κωνστάντιον τὸν υἱὸν αὐτοῦ, συνωμολόγησε τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, ναὶ ἢ οὔ; Ἀρ. εἶπεν· Οὐ μικρὸς κίνδυνος τὸ εἰπεῖν, ὅτι οὐ συμβασιλεύει Κωνστάντιος Κωνσταντίνῳ τῷ πατρὶ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ὑπαριθμηθῆναι αὐτῷ (29). Ἀθ. εἶπεν· Ἐπὶ μὲν Κωνσταντίνου καὶ Κωνσταντίου κίνδυνον μέγιστ-

[40] Baruch III, 36-38. [41] Joan. XVII, 3.

(26) Hæc Ὁ οὖν ὀφθεὶς, desunt in Aug.
(27) Ita Reg. Edit. vero Comm., Οὗτος Κύριος. Edit. Paris. cum aliis mss. Οὗτος οὖν Κύριος.

(28) Aug., ὁμολογεῖται.
(29) Reg., αὐτόν.

ὁρᾷς, ἐπὶ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ οὐ φοβῇ τοιαῦτα φθεγγόμενος; Δεῖ σε τοιαύτην ἔχειν εὐσέβειαν εἰς τὸν Κύριον, οἵαν καὶ εἰς Κωνσταντῖνον ῥηθέντα. Οὐκ ἀφῄρησας ἀπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίου, τουτέστιν αὐτὸν Αὔγουστον, καὶ πάντα ὅσα εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ προεῤῥήθη, οὐκ ἄλλοθεν τὴν ἑνότητα τῆς ἀξίας ἐπιγνοὺς ἢ δι' αὐτοῦ. Ἄρ. εἶπεν· Ἐκκλίνας ἀπὸ τῶν συλλογισμῶν, ἔγγραφόν μοι δὸς ἀπόδειξιν, εἰ ἀληθινὸς Θεός ἐστιν ὁ Υἱὸς, ὥσπερ κἀγώ σοι φωνὴν παρεθέμην εὐαγγελικήν. Ἀθ. εἶπεν· Ἄκουε καὶ περὶ τούτου ἔγγραφον τὴν ἀπόδειξιν, καὶ μὴ πλανῶ. Ἰωάννης ὁ ἀπόστολος οὕτως ἔφη· « Καὶ οἴδαμεν, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἥκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν Θεόν· καί ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. » Ὁρᾷς, ὅτι αὐταὶ αἱ φωναὶ φέρονται περὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς, θεολογοῦσαι ἴσον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἔφη· « Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν, » καὶ ἐνταῦθα περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν· « Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος. » Τὸ οὖν, « Καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστὸν, » σύνδεσμος τυγχάνει, ἀντὶ τοῦ λέγειν, « Σὲ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστὸν, » ἵνα γινώσκωσι τὸν Υἱὸν ἀληθινὸν Θεὸν, ὥσπερ καὶ σὲ τὸν Πατέρα· καθάπερ καὶ ἐν ἄλλῳ τόπῳ ἔλεξεν ὁ Κύριος· « Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. » Ἀλήθεια δὲ οὐκ ἂν ψεῦδος ἐγένετό ποτε.

23. Ἄρ. εἶπεν· Ὁμολογῶ κἀγώ (30), ὅτι ἀληθινὸς Θεός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· μή γε δύνασαι φάναι, ἅμα Θεὸς, ἅμα Υἱός; Ἀθ. εἶπε· Τί λέγεις ἅμα Θεὸς, ἅμα Υἱός; Ὅτι ὁ Υἱὸς ἅμα Υἱὸς Θεοῦ ἐστι; Ναί. Ὁ γὰρ Θεοῦ Λόγος (31) Θεὸς τυγχάνει, Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ὤν. Ἄρ. εἶπεν· Οὐχ οὕτως φημὶ, ἀλλ' ὅτι μὴ δύνασαι φῆσαι (32), ἅμα Θεὸς Πατὴρ, ἅμα Υἱὸς σὺν Πατρί. Ἀθ. εἶπε· Διὰ τί οὐ δύναμαι τοῦτο εἰπεῖν; Ἄρ. εἶπεν· Ὅτι ὁ Θεὸς Πατὴρ ἀγέννητος τυγχάνει, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητός ἐστιν. Ἀθ. εἶπεν· Ἡ *ἀγέννητος* φωνὴ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ μόνου τάττεται, ἢ καὶ ἐπὶ ἄλλων τινῶν; Ἄρ. εἶπεν· Ἄλλο τι μὴ γένοιτο φῆσαι ἀγέννητον· ὃ γὰρ ἀγέννητον, τοῦτο καὶ ἄναρχον τυγχάνει. Ἀθ. εἶπεν· Ἡ φωνὴ, ἡ *ἀγέννητος*, οὐσία ἐστὶν, ἢ οὐσίας σημαντική; Ἄρ. εἶπεν· Οὐσία τυγχάνει. Ἀθ. εἶπεν· Ψεύδῃ· οὐκ ἔστιν οὐσία, ἀλλ' οὐσίας σημαντική. Ἄρ. εἶπε· Τί σημαίνειν θέλεις (33); Ἀθ. εἶπεν· Ὅτι οὐ γέγονεν, οὔτε μὴν ἐγεννήθη ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία· ὅθεν προσφόρως λέγομεν ἀγέννητον τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Εἶτα εἰπέ μοι· Ἀδὰμ ἐγεννήθη, ναὶ ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπεν· Οὐκ ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐπλάσθη. Ἀθ. εἶπε· Περὶ τοῦ *ἐγεννήθη* ἐπηρώτησα, οὐ περὶ τοῦ *ἐπλάσθη* (34). Ἄρ. εἶπεν· Οὐκ ἐγεννήθη. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἔσται ἄναρχος κατὰ σέ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Εὔα οὐκ ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐδημιουργήθη. Τί δὲ φῇς καὶ

ris? Eamdem adversus Dominum exhibere debes pietatem, ac in memoratum Constantinum. Non abstulisti ab ejus filio Constantio Augusti majestatem, nec alia omnia quæ de patre ejus antea sunt dicta: nec aliunde dignitatis unitas tibi nota fuit, quam per ipsum. *Ar.* Omissis syllogismis, proba mihi Scripturæ auctoritate Filium verum esse Deum, quemadmodum ego tibi vocem evangelicam proposui. *Ath.* Audi itaque Scripturæ hac de re verba, nec erra. Joannes apostolus hæc ait: « Et scimus quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum: et sumus in vero Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna [42]. » Vides easdem voces de Patre et Filio proferri, Filiumque æque ac Patrem Deum dicere? Nam quemadmodum de Patre ait: « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum: » ita et ibi de Filio dicit: « Hic est verus Deus et vita æterna. » Hæc igitur verba: « Et quem misisti Jesum Christum, » conjunctio est, quæ idem significat atque hujusmodi verba: « Te solum verum Deum et quem misisti Jesum Christum, » id est, ut cognoscant Filium tuum verum **168** Deum, quemadmodum et te Patrem. Sicut et alibi ait Dominus, « Ego sum veritas [43]. » Veritas autem nunquam possit esse mendacium.

23. *Ar.* Confiteor et ego Filium Dei verum esse Deum: num vero dicere potes, simul Deus, simul Filius? *Ath.* Quid dicis, simul Deus, simul Filius? Num quod Filius simul sit Filius Dei? Ita est. Nam Deus Verbum Deus est, cum sit Patris Filius. *Ar.* Non hæc dico, sed, quod ipse dicere nequeas, simul Deus Pater, simul Filius cum Patre. *Ath.* Cur id dicere nequeam? *Ar.* Quia Deus Pater ingenitus est, Filius vero est genitus. *Ath.* Hæc vox, *ingenitus*, de solone Deo usurpatur, an etiam de aliis quibusdam? *Ar.* Nihil certe aliud fas est dicere ingenitum. Nam quod ingenitum est, idem et principii est expers. *Ath.* Vox, *ingenitus*, substantiane est, an substantiam significans? *Ar.* Substantia est. *Ath.* Falsa dicis: non est substantia, sed substantiam significans. *Ar.* Quid intelligis? *Ath.* Intelligo nec factam nec genitam esse Dei substantiam: unde convenienter Dei substantiam dicimus ingenitam. Deinde responde mihi: Genitusne est Adam, an non? *Ar.* Non est genitus, sed formatus. *Ath.* Interrogavi utrum esset genitus, non utrum esset formatus. *Ar.* Non est genitus. *Ath.* Erit igitur principii expers secundum te. Eva item non est genita, sed creata. Quid vero dicis de eo qui nondum genitus est, genitumne esse an ingeni-

[42] I Joan. v, 20. [43] Joan. xiv, 6.

(30) Κἀγώ deest in Aug.
(31) Reg. et Anglic., Ὁ γὰρ Θεὸς Λόγος.
(32) Anglic. δύνασθαι. Infra idem semper habet, ἀγένητος.
(33) Angl., θέλῃ. Paulo post idem, ἐγενήθη, et infra, γενητόν semper.
(34) Reg. et Aug., ἐπλάσθη. Alii cum editis, ἐκτίσθη.

tum? *Ar.* Recte se habet vox *ingenitus.* Erit igitur A Pater quidem ingenitus, Filius vero genitus. *Ath.* Quid inde vis concludere? *Ar.* Genitusne est Filius, an non? *Ath.* Genitus est. *Ar.* Vides eum non fuisse antequam esset genitus: nam si fuisse ais, erit secundum te ingenitus. Quod si ita est, Filius non erit genitus. *Ath.* Deus simulne Pater est, an non? *Ar.* Potentia quidem semper est Pater, actu vero non semper.

24. *Ath.* An mundus potentia erat infinite apud Deum, vel non? *Ar.* Ita est. *Ath.* Igitur quemadmodum mundum Deus voluntate est fabricatus, sic et Filium secundum te fabricatus est. *Ar.* Non sicut mundum: nam memini quæ prius demonstrata sunt. B At dico Filium voluntate habuisse ante sæcula: exiguum vero Filii generandi statuo intervallum, ut sit genitus. *Ath.* Rectane res est Deum Patrem esse, an vituperatione digna? *Ar.* Absit ut Deo affingatur aliquid vituperatione dignum! sed recta omnino res est Deum esse Patrem. *Ath.* Igitur ex tua sententia Deus a deterioribus in meliora profecit. Nam si cum Pater non esset, factus est postea Pater, ergo a minoribus ad maxima est conversus. Quod si dicas ipsum, antequam Pater fieret, honoratiorem fuisse, ergo ab honoratioribus ad deteriora devenit: quæ si vera sunt, qua ratione dicere poterimus Numen esse immutabile, ex se perfectum, nec in melius proficiens, nec a deterioribus ad optima C desinens? Rerum siquidem corruptioni obnoxiarum proprium est mutari, modoque a melioribus ad deteriora converti, modo ab inferioribus ad majora. *Ar.* Nec oculi ictum vis concedere, quo non fuit Filius antequam esset genitus? *Ath.* Quod non est, concedere non possum. *Ar.* Quare? *Ath.* Quia scriptum est: « Non erit in te Deus recens [44]. » Si enim minimum concesserim temporis intervallum quo non fuerit, certe recens erit quem ego confiteor. Absit vero ut ita sentiat Christianus homo, et contraria divinis Scripturis confiteatur! *Ar.* Quid contrarium, si Filium ictu oculi fuisse dicamus, antequam gigneretur, ne scilicet eum ingenitum esse intelligamus? *Ath.* Id mihi valde videtur contrarium esse divinarum Scripturarum pietati, quæ D ubique testantur **169** Filium semper fuisse, nullumque unquam fuisse tempus, cum non esset. An non tibi videtur, si id dicamus, contraria nos sentire Scripturis divinitus inspiratis?

25. *Ar.* Profer testimonia. *Ath.* Joannem audi dicentem, « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum [44*]. » Quis sanctorum prophetarum vel apostolorum talia unquam dixit, qualia

[44] Psal. LXXX, 10. [44*] Joan. I, 1, 2.

(35) Edit. Comm. cum quibusdam manuscriptis, προαποδεδομένων. Edit. Paris. cum aliis, προαποδεδειγμένων.

A περὶ τοῦ μηδέπω γεννηθέντος, γεννητὸν ἢ ἀγέννητον; Ἄρ. εἶπεν· Ὀρθῶς ἔχειν τὴν *ἀγέννητος* φωνήν. Ἔσται οὖν ὁ μὲν Πατὴρ ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητός. Ἀθ. εἶπε· Τί οὖν θέλεις συναγαγεῖν ἐκ τούτου; Ἄρ. εἶπεν· Ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, ναὶ ἢ οὔ; Ἀθ. εἶπεν· Ἐγεννήθη. Ἄρ. εἶπεν· Ὁρᾷς, ὅτι, πρὶν ἢ γεννηθῆναι, οὐκ ἦν· εἰ δὲ ἦν, ἀγέννητος ἔσται κατὰ σέ. Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, οὐκ ἔσται γεννητὸς ὁ Υἱός. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ Θεὸς ἅμα Πατήρ ἐστι, ναὶ ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπε· Δυνάμει μὲν ἀεὶ Πατὴρ, ἐνεργείᾳ δὲ οὐκ ἀεί.

24. Ἀθ. εἶπεν· Δυνάμει ἦν ὁ κόσμος παρὰ Θεῷ ἀπεράντως, ναὶ ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὥσπερ βουλήσει τὸν κόσμον ἐκεκτήνατο ὁ Θεὸς, οὕτως καὶ τὸν Υἱὸν ἐκεκτήνατο κατὰ B σέ. Ἄρ. εἶπεν· Οὐχ ὡς τὸν κόσμον· μέμνημαι γὰρ τῶν προαποδεδειγμένων (35). Ἀλλὰ πρὸ τῶν αἰώνων φημὶ βουλήσει ἐσχηκέναι τὸν Υἱόν· βραχὺ δὲ δίδωμι διάστημα τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ, ἵνα ᾖ γεννητός. Ἀθ. εἶπε· Τὸ Πατέρα εἶναι τὸν Θεὸν καλὸν τυγχάνει, ἢ ψόγος αὐτῷ ἔσται; Ἄρ. εἶπε· Μὴ γένοιτο ψόγον προσάψαι (36) τῷ Θεῷ! ἀλλὰ πάνυ γε καλὸν τὸ εἶναι τὸν Θεὸν Πατέρα. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ κρείττονα προέκοψεν ὁ Θεὸς κατὰ σέ. Εἰ γὰρ, μὴ ὢν Πατὴρ, γέγονεν αὖθις Πατὴρ, ἄρα ἐτράπη ἀπὸ τῶν ἡττόνων ἐπὶ τὰ μέγιστα. Εἰ δὲ ἐρεῖς, πρότερον, πρὸ τοῦ Πατέρα αὐτὸν γενέσθαι, τιμιώτερον εἶναι αὐτὸν, ἄρα ἀπὸ τῶν τιμιωτέρων ἐπὶ τὰ χείρονα ἔφθασε. Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, πῶς ἐροῦμεν ἄτρεπτον τὸ Θεῖον, αὐτοτελὲς, μήτε προκόπτον C ἐπὶ τὰ κρείττονα, μήτε μὴν λῆγον εἰς χείρονα ἀπὸ τῶν ἀρίστων; Φθαρτῶν γὰρ ἴδιον τὸ τρέπεσθαι, πῆ μὲν ἀπὸ τῶν βελτιόνων ἐπὶ τὰ χείρονα, πῆ δὲ ἀπὸ τῶν ἡττόνων ἐπὶ τὰ ἐντιμότερα. Ἄρ. εἶπε· Ῥιπὴν ὀφθαλμοῦ οὐ θέλεις δοῦναι, ὅτε οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι τὸν Υἱόν; Ἀθ. εἶπε· Τὸ μὴ ὂν οὐ δίδωμι. Ἄρ. εἶπε· Διὰ τί; Ἀθ. εἶπεν· Ὅτι γέγραπται· « Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος. » Βραχὺ δὲ ἐὰν δῶ, ὅτι ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε οὐκ ἦν, ἔσται πρόσφατος ὁ παρ' ἐμοῦ ὁμολογούμενος· ὅπερ μὴ γένοιτο οὕτως φρονῆσαι ἄνθρωπον Χριστιανὸν, ὁμολογοῦντα ἐναντία ταῖς θείαις Γραφαῖς! Ἄρ. εἶπε· Ποία ἐναντιότης, ἐὰν εἴπωμεν ὀφθαλμοῦ ῥιπὴν πρὸ τοῦ γεννηθῆναι μὴ εἶναι, ἵνα μὴ ἀγέννητον νοήσωμεν; Ἀθ. εἶπε· Πολλή μοι D ἐναντιότης δείκνυται πρὸς τὴν τῶν θείων Γραφῶν εὐσέβειαν, πανταχοῦ μαρτυρουσῶν, ὅτι Υἱὸς ἀεὶ ἦν, καὶ οὐδέποτε ἦν καιρὸς, ὅτε οὐκ ἦν. Ἢ οὐ δοκεῖ σοι, ἐὰν (37) εἴπωμεν, ἐναντία φρονεῖν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς;

25. Ἄρ. εἶπε· Δός μοι τὰς μαρτυρίας. Ἀθ. εἶπε· Ἄκουε Ἰωάννου λέγοντος· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. » Τίς ἔλεξε τοιάδε τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων, οἷα καὶ σύ;

(36) Aug. προσάξαι.
(37) Aug. ἢ εὐδοκήσει ἐάν. Mox idem, ταῖς θείαις Γραφαῖς.

A Εἰπέ μοι, εἰ δυνατὸν καὶ εἰς ἔννοιαν λαβεῖν, ὅτι ὁ Λόγος Θεὸς, ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε οὐκ ἦν; Εἰ δὲ τοῦτο οὕτω νοηθείη, ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε ἄλογος ἦν ὁ Θεὸς Πατήρ. Ἄρ. εἶπε· Προφορικὸν οὖν φῂς τὸν Υἱὸν Λόγον; Ἀθ. εἶπε· Μὴ γένοιτο! Τὸν γὰρ Λόγον ἐγώ φημι ἐνούσιον, καὶ οὐ ῥῆμα διαλυόμενον, οὔτε μὴν προεληλυθότα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ πάλιν εἰς τὸν Πατέρα ἀναλυθέντα κατὰ Σαβέλλιον· ἀλλὰ γεννηθέντα ἀῤῥήτως, συνυπάρχειν φημὶ τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι ψυχὴν ἄνευ λόγου ἐννοῆσαι, οὕτως οὐδὲ Θεὸν τὸν Πατέρα ἄνευ Υἱοῦ πιστεῦσαι (38). Ὥσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἄναρχός ἐστιν, οὕτω καὶ ὁ Λόγος καὶ ὁ Θεὸς Υἱὸς Θεοῦ (39). Ἄρ. εἶπε· Πῶς ἄναρχός ἐστιν ὁ Υἱὸς, ὃς ἀγνοεῖν ὁμολογεῖ τὴν ἡμέραν τῆς συντελείας; Ἀθ. εἶπε· Λέγε μοι, ἄνθρωπε, ὅπερ B ἐπερωτῶ· Ἀρχιτέκτων, λαβὼν κάλαμον, μέτρα τίθησιν· εἶτα διαγράφει ἀνώγεα καὶ κατώγεα, διόροφά φημι καὶ τριόροφα (40). Ἐὰν φθάσῃ περὶ τὴν πρώτην ὀροφὴν, γινώσκει, ὅτι περὶ τὴν δευτέραν ἀσχολεῖσθαι δεῖ· ἐπὰν δὲ τὴν δευτέραν στέγην συντελέσῃ, νοεῖ, ὅτι ἐγγύς ἐστι πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ κτίσματος. Ἡνίκα δ' ἂν προσστοιβασθῆναι (41) γένηται τὴν τρίτην ὀροφὴν, ὡς πρὸ δύο ἢ τριῶν δόμων, ἀσφαλῶς ἐπίσταται, ὅτι ἤγγικε τὸ συμπέρασμα τῆς οἰκοδομῆς. Ταῦθ' οὕτως ἔχει, ναὶ ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπε· Σύμφημι ταῦθ' οὕτως ἔχειν (42). Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τὰ πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ποιήσας, καὶ συναρμόσας τὸ στοιχεῖον τοῦτο, ὁ προνοούμενος καὶ οἰκονομῶν τὸν κόσμον ἕως ἄρτι, καθὼς αὐτὸς ὁ Κύριος ἔφη· « Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι C ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι, » οὐ γινώσκει πότε περαιοῖ ὅπερ αὐτὸς δημιουργεῖ; Ἔτι μὴν δοκίμασον, φημί· πορευθεὶς ἐπερώτησον περὶ συμπληρώσεως τοῦ μηνὸς ἄνδρα ἄπειρον, ὃς οὐκ ἐπίσταται, ὅτι τριάκοντα ἡμερῶν ὁ μὴν τυγχάνει, εἰ δώσει (43) σοι ἀπόκρισιν περὶ οὗ πυνθάνῃ. Ἐὰν δὲ προσαγάγῃς τὴν πεῦσιν τῷ ἔχοντι τὴν γνῶσιν, εὐθέως ἐρεῖ σοι, ἐὰν μὲν ᾖ πέντε καὶ δεκάτην ἔχων ὁ μὴν, ὅτι μέσος ἐστίν· ἐὰν δὲ περὶ εἰκοστὴν ἑβδόμην, λέξει σοι, ὅτι περὶ συμπλήρωσιν τυγχάνει ὁ μήν. Ὁ αὐτὸς δὲ ὅρος καὶ περὶ σελήνης, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ· ἐὰν (44) ἐπερωτήσῃς ἐπιστήμονα ἄνδρα, ὅτι πότε συμπληροῦται, κατὰ τὴν σύνεσιν τὴν προσοῦσαν αὐτῷ δοκιμάσας, ὅτι ἑνδέκατος μὴν πεπλήρωται, καὶ ἤρξατο ὁ δωδέκατος, ἐρεῖ σοι, ὅτι περὶ τὸ συντελε- D σθῆναι ἔχει.

26. Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει τὸ εἰρημένον. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἀρχιτέκτων ἐπίσταται, πότε συντελεῖ τὴν οἰκοδομὴν, καὶ ὁ ἐπιστήμων ἀνὴρ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ πότε συντελεῖται ὁ μὴν, ἐκ δὲ τῆς ἐμπειρίας τοῦ κυκλικοῦ δρόμου, πότε μὲν (45) πληροῦται ἡ σελήνη,

A ipse ais? Dic mihi, num vel in cogitationem cuiquam venire possit, quod fuerit aliquando tempus, cum Verbum Deus non esset? Nam si id possit cogitari, fuit ergo tempus cum sine Verbo sive ratione esset Deus Pater. *Ar.* Filium igitur dicis Verbum esse prolatitium? *Ath.* Absit! Verbum enim ego confiteor substantiale, non autem verbum dissolubile, neque ex Deo progrediens, rursusque ad Patrem regrediens, juxta Sabellium. Sed Filium dico modo ineffabili genitum, simul cum Patre exsistere. Ut enim anima sine mente concipi non potest, sic nec Deus sine Filio Pater potest credi. Nam quemadmodum Pater expers est principii, ita et Verbum et Deus Filius Dei. *Ar.* Qui possit Filius expers esse principii, qui diem consummationis se B ignorare fatetur? *Ath.* Responde mihi, o homo, ad id quod te interrogo: Architectus accepto calamo locum ædificandum dimetitur; superiora deinde et inferiora describit, cubicula secundæ scilicet, et tertiæ contignationis. Hic certe, cum primam attigit contignationem, novit sibi secundam ædificandam esse; qua perfecta, intelligit opus prope esse absolutum. Cum vero tertia contignatio constructa fuerit, profecto quemadmodum ante secundam vel tertiam ædem, sic etiam certo scit imminere ædificii absolutionem. Itane, quæso, se res habet, an non? *Ar.* Consentio ista sic se habere. *Ath.* Igitur Dei Filius, qui omnia cum non essent, fecit ut essent, qui istud composuit elementum, C qui hactenus mundum providentia regit, quemadmodum ipse ait Dominus, « Pater meus usque modo operatur, et ego operor [48], » non novit quando ad exitum perducet quod ipse construit? Rem, oro, experire. Vade, et de fine mensis imperitum hominem interroga, qui nesciat mensem triginta dierum esse, videque an tibi interroganti responsurus sit. At si eruditum interroges hominem, statim dicet tibi, si decimus quintus dies est, dimidium esse mensem; sin autem sit dies vicesimus septimus vel circiter, respondebit tibi finem mensis imminere. Eadem porro ratio est, sive de luna sive de anno agatur. Si enim peritum hominem interrogaveris quandonam finietur, ille pro sua intelligentia perspiciens undecimum mensem comD pletum esse, incepisseque duodecimum, respondebit circa finem esse.

26. *Ar.* Ita est, ut dicis. *Ath.* Itaque si novit architectus quandonam ædificium sit perfecturus; si peritus homo ex numero intelligit quandonam absolvetur mensis, et ex cursus cyclici notitia quandonam plena est luna vel decrescere desinit,

[48] Joan. v, 17.

(38) Aug. ὡς γὰρ οὐκ ἔστι Χριστιανὸν τοῦ ἐννοῆσαι τὸν Υἱὸν ἄνευ Πατρὸς οὐδὲ τὸν Πατέρα ἄνευ.
(39) Aug. οὕτως καὶ ἐν ἀρχῇ Υἱὸς Υἱὸς Θεοῦ.
(40) Reg. ἀνώγαιον καὶ κατώγαιον, διώροφά φημι καὶ τριώροφα.
(41) Sic Regius, Basil. Anglican. et Felc. 2. Editi vero, προστοιβασθῆναι. August., προσειβασθῆναι, et in margine ἴσως προετοιμασθῆναι.
(42) Aug. ἔχει. Ibid. Aug. ὁ οὖν Υἱός. Reg. Υἱὸς οὖν.
(43) Aug. ἢ δώσει.
(44) Ita Reg. probe. Editi vero et alii, ἐὰν δέ. Ib. Aug. ἐρωτήσῃς.
(45) Sic Reg. et Aug. Alii cum editis, μὲν οὖν.

quo item tempore annus perficitur : an non nobis dicendum omnino est Dominum Jesum, qui mundi est opifex, venturusque est ad ipsum consummandum, diem ipsam cognoscere? Namque si ignorasset, quomodo interrogatus de fine hujus sæculi, secundoque suo adventu, vera potuisset respondere? Proprium enim illorum est vera narrare, qui certam habent cognitionem eorum quæ hic sunt et fiunt. Interrogatus proinde Salvator, **170** veritatem quam noverat indicavit. Sciscitantibus enim discipulis quod signum adventus Domini Jesu, et consummationis hujus sæculi, his verbis respondit : « Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes : Ego sum Christus ; et multos seducent. Audituri enim estis prælia et opiniones præliorum. Videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis. Consurget enim gens in gentem et regnum in regnum : et erunt pestilentiæ, et fames, et terræ motus per loca. Hæc autem omnia, initia sunt dolorum. Tunc tradent vos in tribulationes, et occident vos : et eritis odio omnibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem. Et multi pseudoprophetæ surgent, et seducent multos. Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Et prædicabitur Evangelium regni in universo mundo, in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet finis [46]. » Et paulo post ait : « Erit enim tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro. Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic : nolite credere [47]. » Et aliis interjectis : « Sicut enim fulgur exit ab oriente et apparet usque in occidentem, ita erit adventus Filii hominis. Ubicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cœli cadent, et virtutes cœlorum commovebuntur : et tunc apparebit signum Filii hominis in cœlo [48]. » Et paulo post : « Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc fiant. Cœlum et terra transibunt : verba autem mea non præteribunt. De die autem vel hora nemo scit, neque angeli cœlorum, nisi solus Pater [49]. » Jam hominum est sapientium ex his quæ Salvator de die et hora præsignificavit perspicere, ipsum certissime cognoscere quandonam venturus ipse est, restituturusque omnia, prout definitum est, juxta individuum ipsius et Patris sui consilium. Accepto enim Evangelio in manibus, lege locum Matthæi de

A πότε δὲ μειουμένη ἀπολήγει, ποίῳ δὲ καιρῷ συντελεῖται πληρούμενος ὁ ἐνιαυτὸς οἶδε· πῶς οὖν οὐκ ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ὁ ποιήσας τὸν κόσμον, καὶ ὁ μέλλων αὐτὸν συντελεῖν, ἐπίσταται τὴν ἡμέραν; Εἰ γὰρ ἠγνόει, πῶς ἐπερωτηθεὶς περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῆς δευτέρας, ἠδύνατο ἀποκριθεὶς φῆσαι τὴν ἀλήθειαν; Τῶν γὰρ ἀκραιφνῶς ἐχόντων τὴν περὶ τῶν ὧδε (46) ὄντων ἢ γινομένων γνῶσιν, ἴδιόν ἐστι τὴν ἀλήθειαν ἀφηγεῖσθαι. Ὅθεν καὶ ὁ Σωτὴρ γινώσκων ἐσήμανε τὴν ἀλήθειαν ἐπερωτηθείς. Πυθομένων γὰρ τῶν μαθητῶν, τί τὸ σημεῖον τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀποκριθεὶς ἔφη οὕτω· « Βλέπετε, μή τις ὑμᾶς πλανήσῃ. Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, B λέγοντες· Ἐγώ εἰμι ὁ Χριστὸς, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι. Μελλήσετε δὲ ἀκούειν πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων. Ὁρᾶτε μὴ θροεῖσθε· δεῖ γὰρ ταῦτα γενέσθαι, ἀλλ' οὔπω τὸ τέλος. Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν, καὶ ἔσονται λιμοὶ, καὶ λοιμοὶ, καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπους. Ταῦτα δὲ πάντα ἀρχὴ ὠδίνων. Τότε παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς θλίψεις, καὶ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς· καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου. Καὶ τότε σκανδαλισθήσονται πολλοὶ, καὶ ἀλλήλους παραδώσουσι, καὶ μισήσουσιν ἀλλήλους. Καὶ πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐγερθήσονται, καὶ πλανήσουσι πολλούς. Καὶ διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Καὶ C κηρυχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, εἰς μαρτύριον (47) πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος. » Καὶ μετ' ὀλίγα φησίν· « Ἔσται γὰρ θλίψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. Καὶ εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ. Τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ· Ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστὸς, ἰδοὺ ἐκεῖ· μὴ πιστεύσητε· » καὶ μεθ' ἕτερα· « Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν (48), οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπου δὲ ἂν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. Εὐθέως δὲ μετὰ τὴν θλῖψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ πεσοῦνται, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν D οὐρανῶν σαλευθήσονται· καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. » Καὶ μετ' ὀλίγα φησίν· « Ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν πάντα ταῦτα γένηται. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται· οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Περὶ δὲ τῆς (49) ἡμέρας ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὔτε οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μόνος. » Λοιπὸν πάντως (50) τῶν σωφρονούντων ἐστὶν ἐπιγνῶναι ἐκ τῶν προσημανθέντων ἐκ τοῦ Σωτῆρος περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας,

[46] Matth. xxiv, 4-14. [47] Ibid. 21-23. [48] Ibid. 27-30. [49] Ibid. 34-36.

(46) Ὧδε deest in Reg. Basil. Angl. et Aug. Ibid. ὄντων deest in Aug.

(47) Aug. εἰς μαρτυρίαν.

(48) Reg. μέχρι δυσμῶν. Infra Reg. καὶ οἱ ἀστ.

(49) Angl. περὶ τῆς.

(50) Aug. πάντων.

ὅτι γινώσκει ἀσφαλέστατα πότε μέλλει ἔρχεσθαι καὶ ἀποκαθιστάνειν ἅπαντα, καθὼς πρoώρισται, πρὸς τὴν ἀδιάζευκτον αὐτοῦ βουλὴν καὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Λαβὼν γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον ἐν χερσὶν, ἀνάγνωθι τὴν περικοπὴν τοῦ Ματθαίου περὶ τοῦ ζητουμένου, καὶ ἔσται σοι πάντα κατάδηλα, ὡς οὐκ ἀγνοεῖ ὁ Κύριος περὶ τῆς ἡμέρας. Εἰ δὲ ἠγνόει, πῶς ἠδύνατο τὰ μηδέπω ὄντα, μήτε μὴν γενόμενα (51) σημεῖά τε καὶ πειρατήρια, ἅπερ προτρέχουσι πρὸ τῆς ἡμέρας, προλέγειν; ἕως γὰρ τῆς συντελείας καὶ παρουσίας ἑαυτοῦ προεδήλωσε τὰ σημεῖα, καὶ τὰς ποιότητας αὐτῶν, ὡς δύνασθαι καὶ τοὺς σπουδαιοτέρους (52) καὶ φιλοπόνους ἐπιγνῶναι τὸν καιρὸν ἐκ τῶν προμεμνημένων πρὸς τοῦ Κυρίου.

A eo quod in controversia est, tibique omnino patebit Dominum diem minime ignorare. Nam si ignorasset, quomodo prædicere potuisset signa et tentamenta diem præcurrentia, cum nondum essent vel accidissent? siquidem usque ad consummationem et adventum suum signa et eorum qualitates prænuntiavit, ita ut studiosiores et laboriosiores ex iis quæ præmonuit Dominus tempus possint cognoscere.

27. Ἀρ. εἶπεν· Εἰ ἀληθῶς ἐπίσταται τὴν ἡμέραν, διὰ τί αὐτὸς ἔφη· « Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν ἐκείνην; » Ἀθ. εἶπεν· Οὐκ εἶπεν ὁ Κύριος, Οὐδὲ ἐγὼ οἶδα τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἦν φάναι τὸν Κύριον, εἴπερ ἤθελε περὶ ἑαυτοῦ παραστῆσαι, ὡς μὴ ἔχων γνῶσιν τοῦ πράγματος. Καὶ ἐν μὲν τῷ Ματθαίῳ οὐ φέρεται, Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε (53) τὴν ἡμέραν ἐκείνην· οἱ δὲ λοιποὶ εὐαγγελισταὶ παρέλιπον τὴν περὶ τούτου διήγησιν· μονώτατος δὲ Μάρκος ἔφη· « Οὐδὲ ὁ Υἱὸς » οἶδε τὴν ἡμέραν. Καὶ τὴν τοῦ Μάρκου ἀφήγησιν ἐν στέρνοις σου γνῶθι, ὅτι οὐκ ἀγνοεῖ ὁ Κύριος τὴν ἡμέραν. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος Ἰησοῦς· « Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. » Γινώσκων γὰρ ἑαυτὸν μὴ διεστῶτα ἀπὸ τοῦ Πατρὸς κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἡνωμένον τῇ θεότητι τῷ Θεῷ Πατρὶ αὐτοῦ, τὴν ἑαυτοῦ πρόγνωσιν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς προγνώσει ἐσήμανεν, ὥς φησιν ὁ Κύριος· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· » καὶ πάλιν· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν. » Οὐχ ἕνεκεν κτιστῶν πραγμάτων τοῦτο ἔφη ὁ Σωτὴρ τὸ, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν· ἀλλ' ὅσα ἀνῆκε τῇ θεότητι τοῦ Πατρὸς, αὐτὰ ἴδια ἔφη ὁ Κύριος. οἷον τὸ ἀθάνατον, τὸ ἄφθαρτον, τὸ ἀχείρωτον, τὸ ἄτρεπτον, τὸ ἀκατάληπτον, τὸ δυνατὸν, τὸ προγνωστικὸν, καὶ ὅσα ἐστὶν ὁ Πατὴρ ἔχων (54), ταῦτα ἴδια τοῦ Υἱοῦ τυγχάνει. Ἀγνοεῖν δὲ ἔφη, ὡς προείρηται, ἀγγέλους καὶ τὸν Υἱόν.

27. *Ar.* Si vere diem novit, quare ipse ait, « Neque Filius diem illam novit [50]? » *Ath.* Non ait
B Dominus, Neque ego novi diem illam : id enim Dominum dicere consentaneum erat, siquidem ostendere ipsi animus esset, se rei illius cognitionem non habere. Quin etiam in Matthæo non habetur, Neque Filius diem illam novit, aliique evangelistæ hujusmodi rei mentionem omiserunt : solus autem Marcus ait, « Neque Filius novit diem. » Tu autem Marci narrationem tecum animo perpende, et vide diem illam Dominum minime ignorare. Ait enim Dominus Jesus : « De die autem illo et hora, nemo scit, neque angeli cœlorum, neque Filius, nisi Pater [51]. » Sciens enim se a Patre secundum naturam non differre, sed Deo Patri suo divinitate unitum, suam prænotionem in Patris præ[notione] significavit, quemadmodum Dominus
C ait : « Ego **171** et Pater unum sumus : » et rursus : « Omnia, quæcunque habet Pater, mea sunt. » N[o]n propter res creatas ait Salvator, Omnia, quæ[cu]nque habet Pater, mea sunt : sed quæcunque ad Patris pertinent divinitatem, hæc propria sibi esse ait Dominus, ut immortalitatem, incorruptibilitatem, vim invictam, immutabilitatem, incomprehensibilitatem, potentiam, præscientiam, et quæcunque ipse Pater habet, hæc ipsa Filii sunt propria. Ignorare vero ait, ut supra dictum est, et angelos et Filium.

28. Ἀρ. εἶπε· Μὴ ἄλλος ἐστὶν ὁ Υἱός; Ἀθ. εἶπεν· Υἱὸς μὲν ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ εἷς τυγχάνει ὁ Λόγος καὶ Θεός. Ἔστι δὲ καὶ ὡς ἄλλος Υἱὸς υἱοποιηθεὶς διὰ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὥς φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος· « Οὐ γὰρ ἐλάβομεν πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβομεν πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. » Ὁ δὲ Χριστὸς διαῤῥήδην πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἔφη· « Τεκνία μου, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν πέμψαντά με· » καὶ πρὸς Ἰουδαίους δέ φησιν ἐν παραβολαῖς οὕτως· « Ἄνθρωπός τις ἔχων δύο υἱοὺς, προσελθὼν τῷ πρεσβυτέρῳ, εἶπε· Πορεύου, ἐργάζου εἰς τὸν ἀμπελῶνά μου. Ὁ δὲ, ἀποκριθεὶς, ἔφη· Ἐγὼ, κύριε,

28. *Ar.* Numquid alius est Filius? *Ath.* Verus quidem Filius Dei unus est Verbum et Deus. Est autem veluti alius Filius adoptatus per templum corporis ipsius Domini nostri Jesu Christi, ut ait
D divinus Apostolus : « Non enim accepimus spiritum servitutis iterum in timore, sed accepimus spiritum adoptionis, in quo clamamus, Abba, Pater [52]. » Christus autem ipse diserte ad apostolos ait : « Filioli mei, adhuc modicum vobiscum sum, et vado ad eum qui misit me [53]; » et ad Judæos sic in parabolis est locutus : « Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad majorem dixit : Vade, operare in vinea mea. Ille autem respondens ait, Ego, domine, et non abiit. Deinde accedens ad alterum

[50] Marc. XIII, 32. [51] Ibid. [52] Rom. VIII, 15. [53] Joan. XIII, 33.

(51) Reg. et Basil., γινόμενα.
(52) Reg. σπουδαίους.
(53) Aug. εἶδε. Paulo post, idem post ἡμέραν addit Ἀθανάσιος.
(54) Ita Aug. In editis vero et in cæteris, ἔχων deest.

dixit : Vade, operare in vinea mea. At ille respondit : Nolo. Postea autem pœnitentia motus abiit[54]. » Interrogat vero Dominus : Uter fecerit voluntatem patris sui? Responderunt Judæi, « Posterior filius. » Porro in confesso est patrem, universorum Deum esse; vineam vero, vias esse justitiæ, in quibus majorem filium jussit operari. Ille autem qui paulo post præceptum valere jussit, contempsitque imperantem, populus est Judæorum, qui ob infidelitatem exclusus est ab adoptione. Junior vero patris filius, gentium est populus, qui vocationis principio cum præ infidelitate obedire recusasset, detentusque fuisset idololatria, postmodum pœnitentia ductus et credens, patris imperio est obsecutus. Qua quidem obedientia amicus et hæres, tanquam Patris filius, effici meruit, omnique honore et gratia a Patre ornatus est, præter diei et horæ, illius consummationis videlicet, cognitionem. Sed signa solummodo accepit, ne, si ignoraret prope adesse finem, imparatum dies illa repente offenderet.

29. *Ar.* Agnosco recte dicta esse quæ de die illo exposuisti. Sed nego recte dici posse Filium Patri secundum substantiam unitum esse. *Ath.* Quandoquidem tibi non minimum est studium vituperandi quæ recta sunt, quæque recte esse pii fatentur, responde mihi, quid tandem sit substantia? *Ar.* Quidquid est in hypostasi, hoc substantia est. *Ath.* Recte. Verum cum nunc nobis sermo de Deo sit, dic mihi quidnam sit Dei substantia : ne forte arbitrentur idiotæ nos de pecuniis loqui. *Ar.* Dei substantia est : si quid est Deus, hoc substantia est. *Ath.* Recte tu quidem : jam vicissim audi. *Ar.* Dic quod lubet. *Ath.* Nosti Deum sese ad nostram imbecillitatem per Scripturas divinitus inspiratas benigne accommodare, sæpeque ad nos humano more loqui, ut scilicet humana natura ex his quæ consimilia rebus illis dicuntur, in quibus versamur et quas novimus, cœlestia divina mysteria posset intelligere. *Ar.* Ita est. *Ath.* Cum ergo Deus per prophetam hæc ad proprium Filium dicit, « Ex utero ante luciferum genui te[55], » Filii ex paterna substantia generationem significat. *Ar.* Num igitur uterum habet Deus? *Ath.* Jam **172** te præmonui sæpe ob nostram imbecillitatem Deum homini similem a divinis Scripturis induci : non quod Deus talis sit, sed ut nos corporalibus exemplis divina pie intelligamus. Nullam igitur aliam ob causam uterum appellat, quam ut declaret ipsum Filium ex Patris substantia esse genitum. Alioquin, nisi res ita se habeat, dic ipse quomodo verba illa intel-

A καὶ οὐκ ἀπῆλθεν. Εἶτα προσελθὼν τῷ ἑτέρῳ, ἔφη· Πορεύου, ἐργάζου εἰς τὸν ἀμπελῶνά μου. Ὁ δέ φησιν· Οὐ θέλω. Ὕστερον δὲ μεταμεληθεὶς ἀπῆλθεν. » Ἐρωτᾷ δὲ ὁ Κύριος· Τίς ἐποίησεν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ; ἀποκριθέντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοί φασιν· « Ὁ ἔσχατος υἱός. » Ὁμολογουμένως δὲ, ὁ μὲν πατὴρ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τυγχάνει, ὁ δὲ ἀμπελὼν αἱ τρίβοι τῆς δικαιοσύνης, ἐν αἷς προσέταττε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν ἐργάζεσθαι. Ὁ δὲ μικρῷ (55) τῷ διαστήματι χαίρειν φράσας τῷ κελεύσματι κατεφρόνησε τοῦ προστάξαντος· οὗτος δὲ ὁ τῶν Ἰουδαίων λαὸς τυγχάνει, ὁ διὰ τὴν ἀπιστίαν ἀπόβλητος γεγονὼς τῆς υἱοθεσίας. Ὁ δὲ νεώτερος υἱὸς τοῦ πατρὸς, ὁ ἐξ ἐθνῶν λαὸς, ὁ παρὰ τὴν ἀρχὴν (56) τῆς κλήσεως παρακούων τῇ ἀπιστίᾳ, τῇ εἰδωλολατρείᾳ κρατούμενος, ὕστερον
B δὲ μεταμεληθεὶς καὶ πιστεύσας, ὑπήκοος προστάγματος πατρικοῦ ἀνεδείχθη. Ἐκ δὲ τῆς ὑπακοῆς φίλος καὶ κληρονόμος, ὡς υἱὸς Πατρὸς, ἀνεφάνη (57), πάσης τιμῆς καὶ χάριτος ἠξιωμένος πρὸς τοῦ ἰδίου Πατρὸς ἄνευ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ἐκείνης, λέγω δὴ τῆς συντελείας, ἢ μόνον σημεῖα λαβὼν, ἵνα μὴ ἀγνοῶν, ὅτι ἐγγύς ἐστι τὸ τέλος, πρὸς τὸ μὴ ἀπαρασκεύαστον (58) ὄντα, αἰφνιδίως καταλάβῃ ἡ ἡμέρα.

29. Ἄρ. εἶπεν· Ὁμολογῶ ὀρθῶς εἰρῆσθαι τοῦτο τὸ περὶ τῆς ἡμέρας· τὸ δὲ τῇ οὐσίᾳ ἡνῶσθαι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ οὐκ ὀρθῶς ἔχειν φημί. Ἀθ. εἶπεν· Ἐπειδὴ σπουδὴ πρόσεστί σοι οὐ μικρὰ, ψέγειν τὰ καλὰ καὶ καλῶς ὁμολογούμενα πρὸς τῶν εὐσεβῶν, ἀπόδος (59) λόγον, τί ποτε ἄρα ἐστὶν ἡ οὐσία; Ἄρ. εἶπεν· Πᾶν εἴ τί ἐστιν ἐν ὑποστάσει, τοῦτο οὐσία τυγχάνει. Ἀθ.
C εἶπεν· Ὀρθῶς ἔφης. Ἐπεὶ δὲ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ Θεοῦ λόγον ἔχομεν, εἰπέ μοι ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία τί ἐστι, μήποτε νομισθῶμεν πρὸς τῶν ἰδιωτῶν, ὅτι τάχα περὶ χρημάτων λέγομεν. Ἄρ. εἶπεν· Ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία ἐστὶν, εἴ τί ἐστιν ὁ Θεὸς, τοῦτο οὐσία τυγχάνει. Ἀθ. εἶπε· Καλῶς ἔφης· λοιπὸν ἄκουε. Ἄρ. εἶπε· Λέγε ὃ βούλει. Ἀθ. εἶπεν· Οἶσθα, ὅτι, σχηματιζόμενος καὶ συγκαταβαίνων τῇ ἡμετέρᾳ ἀσθενείᾳ διὰ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν ὁ Θεὸς, ἀνθρωπινώτερον ὁμιλεῖ πολλάκις πρὸς ἡμᾶς, πρὸς τὸ δύνασθαι νοεῖν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐκ τῶν παραπλησίως εἰρημένων, ἐν οἷς ἡμεῖς ἐνεχόμεθα καὶ ἴσμεν, τὰ ἐπουράνια θεῖα μυστήρια. Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν ὁ Θεὸς, λέγων πρὸς τὸν ἴδιον Υἱὸν διὰ τοῦ
D προφήτου· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, » σημαίνει τὴν ἐκ τῆς πατρικῆς οὐσίας γέννησιν τοῦ Υἱοῦ. Ἄρ. εἶπε· Γαστέρα οὖν ἔχει ὁ Θεός; Ἀθ. εἶπε· Προλαβὼν εἶπον πρὸς σὲ, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν πολλάκις καὶ ἀνθρωπόσχημον τὸ Θεῖον αἱ θεῖαι Γραφαὶ καταγγέλλουσιν· οὐχ ὅτι ὁ Θεὸς τοιοῦτός ἐστιν, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς ἐκ τῶν σωματικῶν παραδειγμάτων τὰ θεῖα εὐσεβῶς νοῶμεν. Δι' οὐδὲν οὖν ἕτερον γαστέρα ὀνομάζει, ἢ ἵνα παραστήσῃ αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς τοῦ

[54] Matth. XXI, 28-31. [55] Psal. CIX, 3.

(55) Aug. ὁ δὲ μικρός. Reg. ὁ δὲ μικρῷ.

(56) Aug. ὁ περὶ τὴν ἀρχήν. Editi vero et cæteri, ὁ παρὰ τὴν ἀρχήν.

(57) Anglic. ἐφάνη.

(58) Regius et Basil. ἀκατασκεύαστον.

(59) Sic omnes manuscripti, excepto August. quem secuti sunt Parisienses, habetque μοι post ἀπόδος.

Πατρὸς οὐσίας γεγεννῆσθαι. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτό ἐστι, λέγε σὺ, πῶς ὀφείλει νοηθῆναι τὸ ῥητόν. Ἀρ. εἶπεν· Ἡ Γραφὴ λέγει ἐκ προσώπου τοῦ Πατρός· « Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν. » Ἆρα οὖν, Λόγον ἐξηρεύξατό φησι τὸν Υἱόν (60); Ἀθ. εἶπεν· Ἡ Γραφὴ καλῶς ἔφη σὺν τοῖς ἄλλοις ἅπασι καὶ τοῦτο· σὺ δὲ, λαβὼν τὸ ῥητὸν, διέστρεψας κακῶς. Ἀρ. εἶπε· Φράσον ἡμῖν σὺ τὴν ἀλήθειαν τοῦ ῥητοῦ· ἐπειδὴ ἐγὼ αὐτὸ διέστρεψα κατὰ σέ.

30. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ Θεὸς πνεῦμά ἐστιν ἀπαθὲς (61), καὶ ἢ οὔ; Ἀρ. εἶπε· Ναὶ, οὕτως ἔχει. Ἀθ. εἶπεν· Ὅταν οὖν φάσκῃ ἡ Γραφὴ ἐκ γαστρὸς γεγεννῆσθαι τὸν Υἱὸν, τὴν ἐκ τῆς θεϊκῆς ὑποστάσεως γνησιότητα τοῦ Υἱοῦ σημαίνει. Ἵνα οὖν μὴ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀσθενὲς ὑπάρχον, ἀνθρωπίνην τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὑπολάβοιεν, εἶπε τὸ, « Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν. » Εἰ δὲ πάλιν ἐπιχειρεῖν τολμήσει τις προφορικὸν Λόγον φάσκειν τὸν Υἱὸν, μνημονεύσει τὸ, « Ἐκ γαστρὸς, » καὶ παύσεται (62) τῆς πονηρᾶς ἐννοίας. Περιέγραψε γὰρ πάντα νοῦν ἀνθρώπινον ἡ Γραφὴ, πρὸς τὸ μὴ ἔχειν αἱρετικὴν μανίαν κατὰ τῆς ἀϊδίου καὶ ἀκαταλήπτου γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἐκ γαστρὸς τυγχάνει, πῶς ἐκ καρδίας προῆλθεν; Εἰ δὲ ἀπὸ καρδίας ἐστὶ, πῶς ἐκ γαστρὸς τυγχάνει; Ἀρ. εἶπε· Τί οὖν ὀφείλομεν λέγειν καὶ νοεῖν; Ἀθ. εἶπεν· Οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθέντα ἐκ τῶν τοιούτων παραδειγμάτων μανθάνομεν. Ἀρ. εἶπεν· Εἰ ὁμοούσιος ἦν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, πῶς οὐκ εἶπεν παρὼν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ; Ἀθ. εἶπε· Ποῦ ἐστιν ὅπου οὐχ ὡμολόγησεν ἑαυτὸν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός; Ἀρ. εἶπεν· Εἰ δύνασαι τοῦτο δεῖξαι; Ἓν τῶν ἀμηχάνων. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκ ἐξ ἀπόρων πορίσασθαι ἐπιχειροῦμεν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναργῶν πραγμάτων τὴν ἀλήθειαν δεῖξαι θέλομεν. Μέμνησο, ὅτι ἔφης, ὅ ἐστι Θεὸς, τοῦτο οὐσία τυγχάνει, τουτέστιν ὁ Υἱός. Ναὶ ἢ οὔ; Ἀρ. εἶπε· Μηδαμῶς (63). Ἀθ. ἔφη· Πῶς οὖν ὁ Κύριος ἔφη· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν; » Εἰ μὴ ὁ αὐτός ἐστι τῇ θεότητι τῇ πατρικῇ ὁ Υἱὸς, πῶς φάσκει, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν; » Ἆρα ψευδὲς εἶπεν ἢ ἀληθές; Μὴ γένοιτο! Ἡ ἀλήθεια οὐκ ἂν ψευδός ποτε ἐγένετο. Ἀλλὰ καὶ τὸ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα, » οὐδὲν ἕτερον (64) παριστᾷ ἢ τὴν ἁγίαν θεότητα. Εἰ γὰρ ἄλλος τυγχάνει τῇ οὐσίᾳ ὁ Υἱὸς παρὰ τὸν Πατέρα, πῶς δύναται θεωρεῖσθαι ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ; Εἰ μὲν γὰρ οὐ δύναται (65) ἄγαλμα ἀνδρεΐκελον κατεσκευασμένον ἐκ ξύλων γνωρισθῆναι ἐν λιθίνῳ, ἐν τῷ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄντι· εἰ δὲ ἀδύνατον λίθον ἐν ξύλῳ γνωρισθῆναι, καὶ ξύλον ἐν λίθῳ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, λείπεται λοιπὸν γνωρίζεσθαι τὸν παμβασιλέα Θεὸν ἐν τῷ ὁμοουσίῳ αὐτοῦ Υἱῷ. Τὰ γὰρ ὁμοειδῆ, ᾧ (66) εἰσιν

A ligas. *Ar.* Scriptura ex persona Patris ait, « Eructavit cor meum Verbum bonum [56]. » Nunquid igitur Verbum quod eructavit, Filius est? *Ath.* Recte id Scriptura dixit ut et alia omnia: tu vero locum illum prave detorsisti. *Ar.* Tute ergo nobis expone hujus sententiæ veritatem; quandoquidem, ut tibi videtur, illam ego detorserim.

30. *Ath.* Deus estne spiritus impassibilis, an non? *Ar.* Ita. *Ath.* Igitur cum Scriptura prædicat Filium ex utero esse genitum, Filium vere ex divina hypostasi sive substantia esse significat. Ne ergo infirmum hominum genus humanam esse crederet Christi generationem, ait, « Eructavit cor B meum Verbum bonum. » Quod si quis rursus urgere velit et dicere Filium Verbum esse prolatitium, statim afferentur verba illa, « Ex utero, » atque ita conquiescet perversa cogitatio. Omnem siquidem humanam mentem circumclusit Scriptura, ut nemo hæretica insania agitaretur contra æternam et incomprehensibilem Filii ex Deo generationem. Nam si est ex utero, quomodo ex corde processit? Si vero sit ex corde, quomodo est ex utero? *Ar.* Quid itaque dicendum est et cogitandum? *Ath.* Nihil aliud ex hujusmodi exemplis discimus quam Filium ex substantia Dei et Patris esse genitum. *Ar.* Si Filius Patri esset consubstantialis, cur id præsens non dixit discipulis suis? *Ath.* Ubi-C nam, rogo, Filius non confessus est se Patri esse consubstantialem? *Ar.* Potesne illud ostendere? Unum sane id eorum erit quæ fieri non queunt. *Ath.* Nihil ex dubiis colligere conamur, sed ex rebus evidentibus veritatem volumus ostendere. Recordare te dixisse quod Deus est, hoc ejus substantiam esse, id est, Filium. Itane est, an non? *Ar.* Nequaquam. *Ath.* Cur igitur ait Dominus: « Ego et Pater unum sumus [57]? » Nam nisi Filius idem sit quod paterna divinitas, qui possit dicere, « Ego et Pater unum sumus? » Quid igitur falsane an vera locutus est? Absit! Nunquam enim veritas queat esse mendacium. Sed et ista verba, « Qui me vidit, vidit Patrem [58]; » nihil aliud indicant quam sanctam divinitatem. Si enim Filius substantia alius est a D Patre, quomodo Pater in Filio videri potest? Nam si hominis simulacrum ex ligno confectum non possit cognosci in lapideo, quod ejusdem non sit substantiæ: si item lapis in ligno, vel lignum in lapide non possit cognosci, quantum spectat ad substantiæ rationem, sequitur ut Deus, summus omnium rex, in Filio sibi consubstantiali cognoscatur. Cum enim videntur res similes, in eo quod

[56] Psal. XLIV, 2. [57] Joan. X, 30. [58] Joan. XIV, 9.

(60) Aug. Ἆρα οὖν τὸ, ἐξηρεύξατο, ἔφη τόν.
(61) Aug. ἀπαθᾶς.
(62) Anglic. παύηται. Mox Regius, περιέγραψε γάρ. In aliis γάρ deest.
(63) Angl. οὐδαμῶς. Ibid. Angl. et Aug. ἔφη pro εἶπεν.
(64) Aug. οὐδὲν ἄλλου. Paulo post Angl. Εἰ γὰρ ἄγγελος τυγχ. Aug. εἰ γὰρ ἄλλος τυγχ.
(65) Ita Reg. Basil. vero, εἰ μὲν δύναται. Aug. εἰ μὲν γὰρ δύναται. Editi et cæter., εἰ μὲν γὰρ οὐ δύναται.
(66) Reg. τὰ γὰρ ὁμοούσια καί. Ὧ deest in Aug.

sunt consubstantiales, eorum quæ non videntur cognitionem exhibent.

31. *Ar.* Cur ergo Dominus ait, « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est? » Num vitis et agricola possunt consubstantiales esse? *Ath.* Noli mihi detruncare Dominicam vocem : sed lege, ut jacet : « Ego sum, » inquit Dominus, « vitis vera, vos palmites, Pater meus agricola est [59]. » Dic mihi itaque : si ex exemplo vitis et agricolæ Filium non vis esse Patri consubstantialem, num ipsum hominibus consubstantialem dicis? *Ar.*
173 Absit! *Ath.* Placide ausculta, et ad hæc mihi responde. Vitis et palmites sunt ne consubstantiales, an non? *Ar.* Omnino ita est. Te vero oro finem hujusce capituli explicationi breviter imponas, ut et me talem reddas, qualis tu ipse es. *Ath.* Nisi mihi prius ad ea quæ interrogo responderis, quod postulas non consequeris. *Ar.* Loquere quod tibi videtur, et ego, si locus datur, pro viribus respondebo. *Ath.* Cujus causa dextera et brachium Dei memoratur in Scripturis? *Ar.* Quæ istiusmodi sunt intelligimus convenienter notionibus quæ inde sequuntur. Nam si ait, « Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt me [60], » hic agnoscimus Dei vim creandi. Cum autem dicit, « Brachium Domini cui revelatum est [61]? » palam est hic de Filio sermonem haberi. Hæc item verba, « Dextera Domini fecit virtutem [62], » absque dubio Filium significant, per quem facta sunt omnia. *Ath.* Brachium ei, cujus est brachium, consubstantiale est, an non est? *Ar.* Ita se res habet. *Ath.* Etiam dextera illi, cujus est dextera, consubstantialis est, an non est? *Ar.* Ita quoque est. Sed tu quid vis me æternum Numen componere? Nunquamne Clementem Petri apostoli discipulum audisti, qui quidem hujusmodi evertit doctrinam? *Ath.* Memineris, quæso, amice, eorum quæ dicta sunt, nec velis errare. Ego enim Numen veneror, quod sit simplex, nec compositum, aut circumscriptum, idque ex sacris et divinis Scripturis didici, nec non ab his qui continua successione episcopi fuerunt. Nullam igitur aliam ob causam Scriptura Filium, brachium et dexteram vocat, quam ut pie intelligamus Filium esse Patri consubstantialem : quia nimirum in homine concipi non potest, diversæ esse substantiæ brachium, dexteram et digitum, prout singula illorum differunt. *Ar.* Consentio Filium Patri esse consubstantialem : jam quid vitis significet, mihi velim exponas.

32. *Ath.* Duo vitis genera solet commemorare divina Scriptura, bonam quidem unam, fructiferam, exhilarantem, et lætificantem cor hominis, quæ

A ὁμοούσια, ὁρώμενα, παριστανουσι την γνωσιν καὶ τῶν μὴ ὁρωμένων.

31. Ἄρ. εἶπε· Πῶς οὖν ὁ Κύριος λέγει· « Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινὴ, καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστι; » Μὴ δύναται ἄμπελος καὶ γεωργὸς εἶναι ὁμοούσια; Ἀθ. εἶπε· Μὴ ἀκρωτηρίαζε τὴν Κυριακὴν φωνήν· ἀλλ', ὡς κεῖται, ἀνάγνωθι. « Ἐγώ εἰμι, » φησὶν ὁ Κύριος, « ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινὴ, ὑμεῖς τὰ κλήματα, ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν. » Εἰπέ μοι οὖν· εἰ ὁ Υἱὸς ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ γεωργοῦ, ἄρα τοῖς ἀνθρώποις ὁμοούσιον αὐτὸν φῄς; Ἄρ. εἶπε· Μὴ γένοιτο! Ἀθ. εἶπε· Πραέως ἄκουσον, καὶ πρὸς ταῦτα ἀπόδος μοι λόγον· Ἡ ἄμπελος καὶ τὰ κλήματα ὁμοοῦσια τυγχάνει, ναὶ ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπεν· Ἀραρότως
B ταῦτα οὕτως ἔχει. Ἀξιῶ συντόμως καὶ τῇ (67) τούτου κεφαλαίου σαφηνείᾳ ἐν τάχει πέρας ἐπιθεῖναι θέλησον, ὅπως κἀμὲ ποιήσῃς τοιοῦτον, οἷος καὶ σὺ τυγχάνεις. Ἀθ. εἶπεν· Ἐὰν μὴ πρότερον ὅνπερ ἐπερωτῶ ἀποδῷς μοι λόγον, οὐ μὴ λάβῃς τὸ αἴτημα. Ἄρ. εἶπεν· Ὃ θέλεις λέγε, καὶ εἴ (68) τι ἐγχωρεῖ, κατὰ τὸ δυνατὸν ἀποκρίνομαι. Ἀθ. εἶπε· Δεξιὰ καὶ βραχίων περὶ Θεοῦ γέγραπται τίνος ἕνεκεν; Ἄρ. εἶπε· Τὰ τοιαῦτα πρὸς τὰς ἐπιβολὰς καὶ τὰς ἀκολουθίας νοοῦμεν. Ἐὰν λέγῃ κατὰ τὸ, « Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἔπλασάν με, » γινώσκομεν τὸ δημιουργικὸν τοῦ Θεοῦ ἐνταῦθα. Ὁπότ' ἂν δὲ λέγῃ, « Ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; » φανερὸν, ὅτι περὶ Υἱοῦ φάσκει. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ, « Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν, »
C ὁμολογουμένως περὶ Υἱοῦ σημαίνει, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν. Ἀθ. εἶπε· Βραχίων, οὗ ἐστι βραχίων, ὁμοούσιος τυγχάνει, ναὶ ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Ἀθ. εἶπε· Καὶ ἡ δεξιὰ, οὗ ἐστι δεξιὰ, ὁμοούσιός ἐστι, ναὶ ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπεν· Οὕτως ἔχει. Σὺ δὲ τί φῄς με ἀΐδιον συντίθεσθαι τὸ Θεῖον; Οὐκ ἐπηκροάσω ποτὲ Κλήμεντος τοῦ παρακολουθήσαντος Πέτρῳ τῷ ἀποστόλῳ, ὃς καθαιρεῖ τὴν τοιαύτην δόξαν; Ἀθ. εἶπε· Μέμνησο τῶν εἰρημένων, ὦ ἄνθρωπε, καὶ μὴ πλανῶ. Ἐγὼ γὰρ ἁπλοῦν, ἀσύνθετον, ἀπερίγραφον (69) τὸ Θεῖον σέβομαι, μεμαθηκὼς ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ θείων Γραφῶν, καὶ τῶν καθεξῆς διαδεξαμένων τὴν ἐπισκοπήν. Οὐδενὸς οὖν ἑτέρου ἕνεκεν ἡ Γραφὴ βραχίονα καὶ δεξιὰν καλεῖ τὸν Υἱὸν, ἢ ἵνα εὐσεβῶς νοῶμεν ὁμοούσιον ὄντα τὸν Υἱὸν
D τῷ Πατρὶ, διὰ τὸ ἀνεγχώρητον ἐπ' ἀνθρώπου ἐκλαβεῖν τινα ἑτερούσιον τὸν βραχίονα, ἢ τὴν δεξιὰν καὶ τὸν δάκτυλον, ὡς ἕκαστον αὐτῶν (70) διαφέρειν πέφυκεν. Ἄρ. εἶπε· Σύμφημι ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί· ἀπόδος μοι λοιπὸν λόγον περὶ τῆς ἀμπέλου

32. Ἀθ. εἶπε· Δύο γενεῶν ἀμπέλου εἴωθε μνημονεύειν ἡ θεία Γραφὴ, μίαν μὲν χρηστὴν καὶ εὐφραντικήν τε καὶ χαροποιοῦσαν καρδίαν ἀνθρώπου,

[59] Joan. xv, 1. [60] Psal. cxviii, 73. [61] Isa. liii, 1. [62] Psal. cxvii, 16.

(67) Regius et Basil., ἀξιῶ οὖν καὶ τῇ. Anglicanus, ἀξιῶ οὖν συντόμως Paulo post Anglicanus, κέλευσον pro θέλησον.

(68) Anglic. καὶ ἔτι.

(69) Ita omnes mss. præter Aug. quem sequitur edit. Paris. habetque ἀπερίγραπτον.

(70) Aug. αὐτόν.

τὸν Κυριον Ἰησοῦν Χριστόν· ἑτέραν δὲ τὸν διάβολον, λύσσαν καὶ ἰὸν ἀποστάζοντα, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἡ γὰρ ἄμπελος αὐτῶν ἐκ Σοδόμων, καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομόῤῥας· ἡ σταφυλὴ αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρυς πικρίας· ὁ οἶνος αὐτῶν θυμὸς ἀσπίδων ἀνίατος. » Καὶ ὁ λαὸς δὲ ἄμπελος ὠνομάσθη, καὶ δίκαιοι πολλαχοῦ ἐκλήθησαν ἀμπελῶνες, ἁπλῶς μέντοι καὶ ἀπολελυμένως, χωρὶς τοῦ, « Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή. » Ἵνα μὴ οὖν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐκ τῆς ἐπωνυμίας προσλογισθῇ ταῖς προειρημέναις ἀμπέλοις, οὐ λέγω τῷ διαβόλῳ, ἀλλ' οἷον τῇ μετενεχθείσῃ (71) ἐξ Αἰγύπτου καὶ φυτευθείσῃ, ἵνα ποιήσῃ καρπὸν σταφυλῆς, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας, εἶπε μετὰ προσθήκης· « Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, » ἧς ὁ καρπὸς ζωὴ, χαρὰ, εἰρήνη, ἀγάπη (72), δικαιοσύνη, πίστις εἰλικρινεστάτη, γνῶσις, εὐσέβεια, ἁγνεία, σεμνότης, φιλανθρωπία, πραότης, ἐγκράτεια, καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις. Ἐπειδὴ καὶ τὰ κλήματα, τῆς αὐτῆς εὐγενείας τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου τυγχάνοντα, δεῖ ὅμοιον καρπὸν προβάλλεσθαι, ἧς εἰσιν ἀμπέλου κλήματα. Τοὺς ἀποστόλους οὖν ἔφη, ἅμα παρασκευάζων αὐτοὺς ἐμμένειν ἐν (73) τῇ πίστει, καὶ μὴ ἀποσκιρτήσαντας ἐκ τῆς ἀληθείας, ὥσπερ Ἰούδας, ἀκάρπους ἀπομεῖναι. Οἵτινες γὰρ ἐξολισθήσουσιν (74) ἐκ τῆς τοῦ Κυρίου ἀγάπης καὶ πίστεως, δίκην κλημάτων ἀποτεμνόμενοι, ῥίπτονται ἔξω τῶν θείων. Νηφαλίους οὖν καὶ προθύμους προτρέπει γίνεσθαι τοὺς μαθητὰς διὰ τοῦ φῆσαι· « Ὁ Πατήρ μού γεωργός ἐστιν, » ὡσανεὶ ἔλεγεν· Εἰδέναι ὑμᾶς βούλομαι, ὅτι, εἴ τινα ὁ Πατὴρ ὁ ἐμὸς γεωργεῖ, ὁ τοιοῦτος τὸν ἐμὸν καρπὸν ἀποδίδωσι μὴ ἐῶντος (75) καρπὸν ἀλλότριον ἐν τοῖς ἀληθινοῖς κλήμασι τῆς ἀμπέλου βλαστῆσαι. Ἐμπεριπατῶν γὰρ ἐν τῷ ἀμπελῶνι, τουτέστιν ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ταμείοις, πάντα τὰ σαθρὰ καὶ μανιώδη περιαιρεῖ, πρὸς τὸ μὴ ὑλομανοῦσαν διαφθείρειν ὅνπερ (76) ὁ γεωργὸς ποθεῖ προβαλέσθαι καρπόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τῆς αἰσθητῆς ἀμπέλου λόγος δύναται συμβαλέσθαι ἡμῖν εἰς τὸ ζητούμενον, ἀρκτέον ἐντεῦθεν ἐκθέσθαι καὶ περὶ τούτου τὴν ἀφήγησιν.

33. Ἐπειδήπερ καταλειφθεῖσα πρὸ τοῦ χειμῶνος ἡ ἄμπελος εὐθαλής τε καὶ εὐκλήματος ἕστηκε καρτερῶς πρὸς τὰς ἐφόδους τοῦ χειμῶνος· ὁ δὲ, τῇ ἀπηνεστάτῃ προσβολῇ τοῦ κρύους αὐτοῦ προσεληλυθὼς, ἀπομαραίνειν ἄρχεταί τινα τῶν φύλλων αὐτῆς, αὐτὰ δὲ, διὰ τὴν σαθρότητα ἀτονοῦντα, ἐκπίπτουσιν ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων, ἀπὸ τῶν ἀνωτέρω (77) ἐπὶ τὰ βαθύτερα φερόμενα, εἶτα μένει ἡ ἄμπελος εὐκλήματος ἀντέχουσα τῇ φορᾷ (78) τοῦ χειμῶνος. Εἰ δὲ τῇ παραμονῇ τῆς ἀκράτου ψυχρότητος κατέβλαψέ τινα τῶν κλημάτων, ὅμως τῇ ἐνστάσει ἡ ἄμπελος σὺν τοῖς περιλειφθεῖσιν αὐτῇ ὑγιεινοῖς κλήμασιν ἐπεραίωσε τὸν χειμῶνα, καὶ ἐκ τοῦ χειμερινοῦ καμάτου ἐξέφυγε.

A est Dominus Jesus Christus. Alia est diabolus, rabiem et venenum distillans, uti scriptum est: « Nam de vinea Sodomorum, vinea eorum: et sarmentum eorum ex Gomorrha. Uva eorum, uva fellis, botrus amaritudinis: vinum eorum, furor aspidum insanabilis [63]. » Populus item vitis appellatus est, sæpeque justi vites sunt dicti, simpliciter tamen et absolute, nec de. illis dicitur, « Ego sum vitis vera [64]. » Quocirca ne Salvator ob hujusmodi cognomen aliis supra dictis vitibus annumeretur (non diabolo tamen), verbi gratia, viti ex Ægypto translatæ et plantatæ, ut fructum uvæ produceret, sed spinas produxit; ait cum additamento, « Ego sum vitis vera, » cujus fructus est vita, gaudium, pax, charitas, justitia, fides purissima, cognitio, pietas, castitas, gravitas, humanitas, B mansuetudo, temperantia, et similia. Nam cum palmites eadem gaudeant nobilitate, qua vera vitis, par est eos similem viti fructum producere, cujus sunt palmites. Apostolos igitur indicavit, simul eos confirmans et exhortans ut in fide constantes essent, non autem steriles manerent, a veritate, Judæ exemplo, resiliendo. Nam qui ex Domini charitate et fide decidunt, instar palmitum **174** amputati, extra divina projiciuntur. His itaque verbis, « Pater meus agricola est, » suos adhortatur discipulos ut vigilent et diligentes sint, ut si diceret: Scire vos volo quod si quem Pater meus excolat, ille fructum meum producit. Nec enim sinit alienum fructum in veris vitis palmitibus C germinare. Namque in vinea, hoc est in animæ penetralibus, deambulans, putrida omnia et luxuriantia amputat, ne silvescens fructum corrumpat, quem agricola optat produci. Verum quandoquidem sensibilis vitis exemplum nobis aliquid conferre potest ad id de quo agitur; inde, si placet, rem exponere ordiamur.

33. Vinea ante hiemem viridis et palmitibus bene ornata, contra hiemis incursus fortiter resistit. Hieme autem immitissima frigoris impulsione accedente, quædam vitis folia cœperunt marcescere quæ cum essent putrida, nec consistere valerent, D e summis partibus deciderunt, atque ita e superioribus locis in inferiora sunt delapsa: stat deinde vitis cum palmitibus, hiemis impetui obsistens. Aut si summi frigoris perseverantia quidam ex palmitibus læsi fuerint, tamen vitis cum reliquis sanis palmitibus constanter manens, hiemem effugit et ex hibernis ærumnis evasit. Cum autem ver attigerit, qui novus est annus, sperat se quietem

[63] Deut. xxxii, 32, 33. [64] Joan. xv, 1.

(71) Aug. οἵαν. μετενεχθεῖσαν... καὶ φυτευθεῖσαν.
(72) Sic Regius, ut et legit Nannius. In cæteris et in editis, ἀγάπη deest.
(73) Ita Reg. In aliis vero et in edit. ἐν deest.
(74) Aug. ἐξολισθήσασιν.
(75) Aug. μὴ ἐῶντα.
(76) Sic Reg. Aug. vero, ὑλομανοῦσαν συμπνίγειν ὥνπερ. Editi, ὑλομανοῦσαν ὅνπερ.
(77) Aug., ἀνωτέρων.
(78) Sic Reg. et August. Alii vero cum editis, τῇ φθορᾷ.

habituram : cum subito agricola ad ipsam cum cultro accedens, primum diligenter omnes circumspicit palmites, tum eos quos hiems læserit incipit amputare, deinde sanos quoque palmites ad tertium et quartum usque oculum amputat. Stat vero ipsa nudata læsaque cultro vitis sublimis, in cœlum aspiciens, lacrymaturque tertium usque diem. Postea Deo providente solatium consecuta, lacrymari desinit, multisque repente productis palmitibus talis apparet, qualis antea erat, imo multo speciosior. Ex his autem quæ hactenus exposuimus, clarius intellecturus es quæ de vera vite dicturi sumus.

A Φθάσασα δὲ ἐπὶ τὸ ἔαρ, ὅπερ ἐστὶ νέον ἔτος, δοκεῖ διαναπαύεσθαι· αἰφνιδίως δὲ ὁ γεωργὸς ἐπιστὰς αὐτῇ, ξίφος ἐπιφερόμενος, πρῶτον μὲν, ἀκριβῶς κατοπτρισάμενος ἅπαντα τὰ κλήματα, ἄρχεται τὰ βλαβέντα ἐκ τοῦ χειμῶνος ἐκτέμνειν, ἔπειτα καὶ τὰ ὑγιαίνοντα ἀπὸ τρίτου ἢ τετάρτου ὀφθαλμοῦ περιαιρεῖν. Ἡ δὲ ἄμπελος, γυμνωθεῖσα καὶ πληγεῖσα τῷ ξίφει, ἕστηκε μετέωρος εἰς τὸν οὐρανὸν ἀποβλέπουσα, ἅμα δακρύουσα ἄχρι τῆς τρίτης ἡμέρας. Παρακλήσεως δὲ τυγχάνουσα ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, παυσαμένη τῶν δακρύων, αἰφνιδίως πολὺν ἀριθμὸν καὶ ὄχλον κλημάτων βλαστήσασα, ἡ αὐτὴ ἀναφαίνεται (79) οἷα ἦν καὶ πρότερον, μᾶλλον δὲ καὶ ἐνδοξοτέρα. Ἐκ δὲ τῶν προαποδεδομένων ἔσται σοι σαφέστερα καὶ τὰ ἑπόμενα περὶ τῆς ἀμπέλου τῆς ἀληθινῆς.

34. Itaque Dominus viti umbrosæ multisque ornatæ palmitibus est similis, propter multitudinem scilicet discipulorum, et circumjacentium turbarum ad ipsum, auxilii obtinendi ergo accurrentium ; adeo ut numerus eorum, qui in ipsum credunt, omnem superet conjecturam. Illi vero suo in illum indissolubili amore, tanquam palmites ei adhærescunt, quorum alii, spiritualis commodi percipiendi gratia, nolunt extra illum, sed una cum eo esse : alii vero sanari cupientes, alii Christum venire audientes, simul convenerunt, novum spectaculum videndi desiderio, Deum nempe in corpore inter homines versantem. Denique adventu Domini omnia gaudio plena erant : qui quocunque incederet, veluti vitis palmitibus densa, ob multa hominum millia, qui eum comitabantur, omnium in seipsum flagranti amore erat conspicuus, cum omnes ipsi adhærerent. At cum hiemales venti flare cœpissent summis ex locis, ad illos probandos qui ipsum comitabantur, statim non pauci, marcescentium instar foliorum ex vitali vite, cui adhærescebant, deciderunt. Aliique pontificum metu, ne synagogæ extorres fierent, vitam suam negaverunt, quemadmodum et nunc fieri videmus. Siquidem, ut illi olim, sic hodie hypocritæ homines gloriam persecutorum Ecclesiæ magis dilexerunt quam Dei gloriam. Alii vero non intelligentes divina et spiritualia **175** Domini verba, retrorsum abierunt; reumque et vituperatione dignum esse existimantes benefactorem suum, hæc ausi sunt loqui, « Quis potest eum audire[65] ? » Hos sane nostra ætate æmulantur, qui veritatem sequi recusant ; eo quod tribulationes et tentationes fidem ipsam sequantur. Aiunt enim ipsi, Quis possit observare traditionem mandatorum Domini et fidei ?

34. Ὁ οὖν Κύριος τρόπον ἀμπέλου εὐκληματου καὶ B συσκίου ἐπέχων, διὰ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν καὶ τῶν πέριξ ὄχλων ἐπιπορευομένων πρὸς αὐτὸν βοηθείας ἕνεκεν· ὡς εἶναι πλήθη ἀνείκαστα, πιστεύοντα εἰς αὐτόν· καὶ τῷ μὲν πόθῳ τῷ εἰς αὐτὸν ἀχωρίστως ἔχειν αὐτοὺς, τρόπον κλημάτων συνόντων αὐτῷ, τινῶν δὲ καὶ ὠφελείας χάριν πνευματικῆς μὴ βουλομένων ἐκτὸς αὐτοῦ τυγχάνειν, ἀλλὰ (80) συνεῖναι αὐτῷ, ἑτέρων δὲ βουλομένων ἰάσεως τυχεῖν, ἄλλων δὲ ἀκηκοότων, ὅτι Χριστὸς ἥκει, καὶ συνεληλυθότων κατὰ τὸ αὐτὸ, βουλομένων θεάσασθαι τὸ καινότερον θέαμα, Θεὸν ἐν σώματι ἀνθρώποις συναναστρεφόμενον. Καὶ ἁπλῶς ἦν ἅπαντα χαρᾶς γέμοντα τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου γενομένης· οὗ δ' ἂν ἐβάδιζεν, ὥσπερ εὐστεφὴς ἄμπελος διὰ τὰς μυριάδας τῶν συμπορευομένων αὐτῷ ὄχλων ἦν ὁρώμενος πόθῳ τῷ C πρὸς αὐτὸν, ἁπάντων συνηνωμένων αὐτῷ. Ἀρξαμένων δὲ χειμερινῶν πνευμάτων ἐκ τῶν ἀκρωτηρίων καταφυσᾷν πρὸς δοκιμὴν τῶν συμπορευομένων αὐτῷ ὄχλων, ἀθρόως φύλλων δίκην μαραινομένων, ἀπέπιπτον οὐκ ὀλίγοι, ἧς εἴχοντο ἀμπέλου ζωτικῆς, καὶ τῶν μὲν (81) διὰ φόβον τῶν ἀρχιερέων, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται, ἐξαρνουμένων τὴν ἑαυτῶν ζωὴν, ὥσπερ καὶ νῦν ὁρῶμεν γινόμενα τὰ αὐτὰ πράγματα· ἠγάπησαν γὰρ, ὡς οἱ τότε, καὶ νῦν τῆς ὑποκρίσεως ἄνθρωποι τὴν δόξαν τῶν διωκτῶν τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ εἵλοντο· ἑτέρων δὲ μὴ συναισθομένων τῶν θείων καὶ πνευματικῶν ῥημάτων τοῦ Κυρίου εἰς τὰ ὀπίσω ἐπιστραφέντων, αἰτίαν τῷ εὐεργέτῃ καὶ ψόγον προσαψάντων, καὶ λεγόντων, « Τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν ; » Ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ D ἡμετέρου καιροῦ πράττουσιν οἱ μὴ βουλόμενοι συνοδεύειν τῇ ἀληθείᾳ, διὰ τὸ παρέπεσθαι θλίψεις καὶ πειρατήρια τῇ πίστει. Φασὶ γὰρ, Τίς δύναται φυλάξαι τὴν παράδοσιν τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου καὶ τῆς πίστεως ;

35. Judæ præterea infidelitatem patefecit vehementia hiemis : quales nunc se exhibent illi mundi hujus amici, qui cum antea Christi essent discipuli, amici et comites, nefandas synodos adversus Je-

35. Ἔτι μὴν καὶ τὴν ἀπιστίαν τοῦ Ἰούδα ἡ σφοδρότης τοῦ χειμῶνος ἤλεγξεν, ὡς καὶ νῦν, φιλίᾳ κόσμου κρατηθέντες οἵ ποτε μαθηταὶ ὄντες καὶ φίλοι καὶ συνοδοιπόροι τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τοῦ Ἰησοῦ συν-

[65] Joan. vi, 61.

(79) Aug., ἀναφέρεται.
(80) Sic Reg. In aliis et editis deest ἀλλά.
(81) Reg. καὶ οἱ μέν, et mox, ἐξηρνοῦντο τὴν αὐτῶν ζωήν, et paulo post, ἕτεροι δὲ μὴ συναισθόμενοι. . ἐπιστραφέντες... προσῆψαν λέγοντες, Τίς, etc.

ὁδοὺς ἀθεμίτους συγκροτοῦσιν οἱ καὶ τὸ γαζοφυλάκιον πιστευθέντες. Οὐκ ἠγνόει αὐτῶν τὴν σαθρότητα, ἀλλ' ἵνα παρασκευάσῃ αὐτοὺς τὰ Δεσποτικὰ χρωμένους ἑτοιμοτάτους (82) εἶναι ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου ἀνδρίζεσθαι, ἢ κατὰ τοῦ βασιλέως αὐτῶν στρατεύεσθαι προφάσει φιλίας κοσμικῆς. Οἱ τοιοῦτοι, κλημάτων δίκην ἀγενεστάτων καὶ ἀκάρπων ἐπέχοντες, τεμνόμενοι δὲ πρὸς τοῦ γεωργοῦ, κατάδρωμα πυρὸς αἰωνίου γίνονται. Ὅμως τῶν χειμώνων ἐπὶ πολὺ προσπελασάντων τῇ ἀληθινῇ ἀμπέλῳ, λέγω δὴ τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, πῆ μὲν βουλομένων λιθάσαι (83) αὐτὸν Γραμματέων τε καὶ Φαρισαίων· φοβηθέντες δὲ μὴ ἀναιρεθῶσι πρὸς τῶν ὄχλων τῶν τὸν Κύριον φιλούντων, ἐπαύσαντο· πῆ δὲ βουλομένων συλλαβέσθαι αὐτὸν, καὶ τοῦ Ἰησοῦ μὴ συγχωρήσαντος αὐτοὺς κρατῆσαι αὐτὸν, ἕως ἡ προωρισμένη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου πρὸ τῶν αἰώνων ὥρα καὶ ἡμέρα παραγένηται, ἐν ᾗ ἔδει αὐτὸν παθεῖν. Ἐν ἄλλῳ δὲ καιρῷ θελόντων τινῶν κατακρημνίσαι αὐτὸν, καὶ αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ διὰ μέσου αὐτῶν διεξεληλυθότος (84), καὶ μυρία ἦν τὰ ἐπερχόμενα πειρατήρια, ἃ, προσβάλλοντα καὶ κωλυόμενα, εἰς τὸ μηδὲν ἐρχόμενα ἐχώρουν. Ἐκεῖ δὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ νέου ἔτους, ᾧ καιρῷ ἔδει τὸ Πάσχα θύεσθαι κατὰ τὰ θεσπισθέντα παρὰ τοῦ Κυρίου, λύειν μὲν πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, προστάγματος θείου φοιτήσαντος πρὸς αὐτοὺς, ἐλεημοσύναις δὲ ἐξιλασκομένους ἑαυτοὺς προσοικειοῦν τῷ Θεῷ, μὴ ἐχθραίνειν δὲ πρὸς τὸν πλησίον, μήτε μὴν ζητεῖν κακὰ κατά τινος ἀνθρώπου διὰ τὸ κοινὸν τοῦ γένους, ἀλλ' εἰρήνῃ καθαρωτάτους ὄντας κελεύει προσάγειν τὴν λατρείαν.

36. Ὡς ἐν καιρῷ οὖν εἰρήνης καὶ ἑορτῆς ἥκει ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, οὐχ ὡς ἀγνοῶν τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν, ἀλλὰ καί γε σφόδρα γινώσκων. Ἀμέλει γ' οὖν καὶ τοῖς μαθηταῖς προειρήκει τὰ ἑπόμενα (85)· « Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν γραμματέων, καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσι, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ. » Ἵνα οὖν τὸ ἄδικον τοῦ παρανόμου συναθροίσματος τῶν Ἰουδαίων διαφανῇ, εἰσελήλυθεν ἡ εἰρήνη εἰς Ἱεροσόλυμα. Οἱ δὲ τῆς εἰρήνης ἀλλότριοι ἑωρακότες διεταράχθησαν· ἐχθρὸν γὰρ πολεμίοις καὶ ἀνδροφόνοις εἰρήνη. Χαίρειν γὰρ μᾶλλον πεφύκασι τοῖς κακοῖς ἤπερ τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις καὶ τῇ καρποφορίᾳ τῆς εἰρήνης. Οἱ δὲ ἐπιτηρησάμενοι, ἄφνω ἐπιστάντες ξιφήρεις τῷ τόπῳ, ἔνθα ἦν σὺν τοῖς μαθηταῖς ὁ Ἰησοῦς, κατοπτρισάμενοι ἅπαντες (86), ἐν πρώτοις ἐπιβάλλουσι τὰς μιαρὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπ' αὐτὸν, ἔτι τῶν μαθητῶν αὐτοῦ συνεστώτων αὐτῷ. Ὁ δέ φησιν εἰρηνικῶς τοῖς μιαιφόνοις· « Εἰ ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν. » Τῶν δὲ μαθητῶν ἑωρακότων τὰ δύσφορα πειρατήρια, μὴ παρούσης αὐτοῖς τῆς δυνάμεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καταλιπόντες αὐτὸν τὸν διδάσκαλον καὶ Κύ-

A sum congregant, quibus et cura gazophylacii commissa est. Non utique fœditatem eorum ille ignorabat, sed hoc egit, ut ipsos Dominicis pecuniis utentes paratissimos potius redderet ad fortiter pro Domino dimicandum, quam ad bellum contra regem suum, propter mundi amorem, suscipiendum. Hi, ignobilium et sterilium palmitum instar, ab agricola resecti, ignis æterni pabulum fiunt. Cæterum frequentes hiemis procellæ in veram vitem, Christum Jesum videlicet, irruerunt, cumque scribæ et Pharisæi ipsum vellent lapidibus obruere, veriti ne a turbis Dominum amantibus interficerentur, ab inceptis destiterunt; cum item alias ipsum vellent comprehendere, non concessit Jesus, donec advenisset hora et dies, quem ipse B Dominus ante sæcula præfinierat, qua ipsum pati oportebat. Alio rursus tempore cum quidam eum vellent præcipitare, ipse quiete per medium eorum exivit [66]. Innumerabiles aliæ fuere tentationes, quæ impendentes cohibitæ sunt, et in nihilum abierunt. Tum vero novi anni principium erat, quo tempore juxta Domini præceptum, Pascha immolandum erat. Jubet autem, ut ipsis imperavit Deus, omne eos iniquitatis vinculum solvere, Deumque sibi propitium et conjunctum eleemosynis reddere, proximum non odio habere, nec quid mali adversus quempiam moliri, ob communionem humani generis, sed cum pace et summa animæ munditia debitum Deo cultum exhibere.

C 36. Itaque pacis et festi veluti tempore venit Jesus Jerosolymam cum suis discipulis, non veluti ignorans quæ sibi ventura erant, sed maxime ea explorata habens. Hinc certe quæ sequuntur discipulis prædixit : « Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur in manibus seniorum et scribarum, et tradent eum gentibus, et condemnabunt eum morte [67]. » Ut ergo injustæ Judæorum turbæ appareret iniquitas, pax Jerosolymam introivit, quam ubi conspexere ipsius hostes, turbati sunt : pax enim hostibus et homicidis inimica est. Hi enim malis potius quam bonis operibus et fructibus pacis solent delectari. Illi vero postquam ipsum observassent, ensibus armati subito in locum irruunt, ubi erat Jesus cum suis discipulis. D Tum omnes circumspicientes, impuras manus in ipsum in primis injiciunt, cum adhuc essent cum eo discipuli. At ille homicidas pacifice his verbis alloquitur : « Si me quæritis, sinite hos abire [68]. » Discipuli vero gravissima contuentes pericula, cum ipsis non adesset sancti Spiritus virtus, magistro ac Domino relicto, se in fugam dederunt. Illi vero Satanæ domestici comprehenderunt Jesum, quem in Calvariæ locum duxerunt, ut eum

[66] Luc. IV, 30. [67] Matth. XX, 18. [68] Joan. XVIII, 8.

(82) Reg. τοῖς δεσποτικοῖς χρωμένοις ἑτοιμότατα.
(83) Aug. λιθάσασθαι.
(84) Aug. ἐξεληλυθότος.
(85) Reg. ἐσόμενα.
(86) Ita mss. Editi vero, ἅπαντα.

ibi crucifigerent, quo facto omnia adimpleverunt A quæ antea de illo scripta erant, suspensumque in cruce, veluti vitem in pedamento, fixerunt. Ille autem solus in cruce relictus, duos vel tres palmites veluti habens, **176** manus in transversum expandit, caput vero cum pectore et pedibus in rectum. Cæterorum vero palmitum coma spoliatus, clavis et lancea vulneratus, sancto sanguine, scatebræ instar, lacrymari cœpit. Repente autem post triduum resurrexit, in nullo, quod antea erat, diminutus, sed majori potius cum gloria apparens, seque vitam esse cordibus discipulorum fidem faciens. Majore deinde quam antea producto numero, discipulorum nimirum turma, post resurrectionem, non in Judæa tantum, sed « extendit palmites suos usque ad mare, operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei [60]. » Hæc de vera vite commentatio, prout potui, a me pie instituta est.

ριον φυγῇ ἐχρήσαντο. Οἱ δὲ οἰκεῖοι τοῦ Σατανᾶ, συλλαβόμενοι τὸν Ἰησοῦν, ἄγουσιν ἐπὶ τὸν Κρανίου τόπον, εἰς τὸ σταυρῶσαι αὐτὸν ἐκεῖ, ἅπαντα ἐκπληρώσαντες τὰ πρὶν ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα, καὶ ἀναρτήσαντες, κατέπηξαν αὐτὸν, ὡς ἐπὶ χάρακι ἄμπελον, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ὁ δὲ καταλειφθεὶς μόνος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ (87), ὥσπερ δικλήματος ἢ τρικλήματος ἐκπετάσας κατὰ μὲν τοῦ πλαγίου τὰς χεῖρας, κατὰ δὲ τοῦ ὀρθοῦ κεφαλὴν σὺν θώρακι ἅμα ποσί. Περιαιρεθείσης δὲ τῆς κόμης ἁπάσης τῶν λοιπῶν κλημάτων, πληγεὶς πρὸς τῶν ἥλων καὶ τῆς λόγχης, ἐδάκρυε τῷ ἁγίῳ αἵματι κρουνηδόν. Αἰφνιδίως δὲ ἀνέστη τριήμερος, μηδὲν μειωθεὶς, ὅπερ ἦν τὸ πρὶν, μᾶλλον δὲ ἐνδοξότερος ἐκφανεὶς, πίστει πληροφορήσας τὰς καρδίας τῶν μαθητῶν εἶναι αὐτὸν τὴν ζωήν. B Πολὺν δὲ ἀριθμὸν βλαστήσας, ὄχλον μαθητῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἢ τὸ πρὶν, οὐκ ἔτι ἐν Ἰουδαίᾳ μόνον, ἀλλ' « ἐξέτεινε τὰ κλήματα αὐτῆς ἕως θαλάσσης· ἐκάλυψεν ὄρη ἡ σκιὰ αὐτῆς, καὶ αἱ ἀναδενδράδες αὐτῆς τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ. » Αὕτη ἡ πραγματεία τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου κατὰ τὸ δυνατὸν εὐσεβῶς νενόηται.

37. *Ar.* Valde bene ista se habere assentior. Jam mihi inquirendum superest de Spiritu sancto. Nam quod ad Filium spectat, confiteor et ego eum in omnibus Patri æqualem esse, nisi quod ille sit omnipotens. *Ath.* Nihil certe confessus es quod pietati sit consentaneum. *Ar.* Quare? *Ath.* Scilicet Filius suo Patri æqualis est, omniumque est Dominus, quibus ipsius Pater dominatur. *Ar.* Ego de omnipotentia loquor, non de eo quod his omnibus dominatur Filius, quibus Pater suus dominatur. C *Ath.* Quid est, omnipotens? *Ar.* Is est qui omnia sub potestate habet. *Ath.* An non ergo Filius omnia secundum te sub potestate habet? *Ar.* Recte et id cum cæteris dixisti : omnia enim sub potestate habet Filius, idemque est omnipotens, ut et Pater. Nam cum una sit Patris et Filii divinitatis natura, una quoque est omnipotentia. Jam igitur de Spiritu sancto disseramus : præsertim cum tu initio definieris ipsum esse Patri et Filio consubstantialem, quod ipse pernego, sanctarum Scripturarum auctoritate innixus, ex quibus habeo ipsum creatum esse : idque tibi paucis probo. Nempe Joannes asseverat omnia per Filium facta esse, quo quidem verbo Spiritum minime comprehendit, ipsum item D e cœlis a Patre ad apostolos in auxilium missum esse : atqui id quod e loco ad locum transgreditur, transeuntis est naturæ. Unde evidens est creatæ ipsum esse naturæ, non autem increatæ, qualis illa est quæ beatæ illius naturæ Patris et Filii dicitur, quæque omnia continet, et ubique substantia præsens est; quemadmodum supra a te concessum est : in quo et me non tecum, sed cum veritate

37. Ἄρ. εἶπε· Σφόδρα ὀρθῶς ἔχειν φημί. Ἔτι δὲ ὑπολέλειπταί μοι περὶ τῆς ζητήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος· περὶ γὰρ τοῦ Υἱοῦ συνομολογῶ κἀγὼ τὸ ἴσον αὐτὸν εἶναι τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα, ἐκτὸς τοῦ παντοκράτορα αὐτὸν εἶναι. Ἀθ. εἶπεν· Οὐδὲν ὡμολόγησας τῶν τῇ εὐσεβείᾳ ἀνηκόντων. Ἄρ. εἶπε· Τίνος ἕνεκεν; Ἀθαν. εἶπεν· Ἴσος τυγχάνει τοῦ ἰδίου Πατρὸς (88) ὁ Υἱὸς ἀπαρτί(?)ως, καὶ πάντων Κύριος ἐστιν, ὧν κυριεύει ὁ Πατὴρ αὐτοῦ. Ἄρ. εἶπεν· Ἐγὼ περὶ παντοκρατορίας ἔφην, οὐ περὶ τοῦ κυριεύειν (89) τὸν Υἱὸν ἁπάντων, ὧν κυριεύει ὁ Πατὴρ αὐτοῦ. Ἀθ. εἶπε· Παντοκράτωρ τί ἐστιν; Ἄρ. εἶπεν· Ἐκ τοῦ πάντων κρατεῖν. Ἀθαν. εἶπεν· Ὁ Υἱὸς οὖν κατὰ σὲ πάντων οὐ κρατεῖ; Ἄρ. εἶπε· Καλῶς ἔφης σὺν τοῖς λοιποῖς καὶ τοῦτο· πάντων γὰρ κρατεῖ καὶ παντοκράτωρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ὥσπερ καὶ ὁ Πατήρ. Ὁπότε μιᾶς οὔσης οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τῆς θεότητος (90), καὶ μία παντοκρατορία τυγχάνει. Λοιπὸν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζητήσωμεν· ἐπειδὴ μάλιστα ὡρίσω σὺ ἐν ἀρχῇ ὁμοούσιον αὐτὸ εἶναι Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἐγὼ δὲ ἀντιλέγω, ἔχων τὴν ἀπόδειξιν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὅτι κτιστὸν τυγχάνει· καὶ διὰ συντόμου ἐρῶ τὴν περὶ τούτου παράστασιν, ἐν τῷ τὸν Ἰωάννην δισχυρίσασθαι φάσκοντα, πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι, μὴ συμπαραλαβόντα καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ, ἔτι μὴν καὶ ἀποστελλόμενον πρὸς τοῦ Πατρὸς ἐκ τῶν οὐρανῶν πρὸς βοήθειαν τῶν ἀποστόλων· τὸ δὲ ἀπὸ τόπου εἰς ἕτερον τόπον μετιὸν μεταβατικῆς οὐσίας τυγχάνει. Ἐκ τούτου καταδήλου ὄντος κτιστῆς αὐτὸν φύσεως εἶναι, καὶ οὐκ ἀκτίστου, τῆς μακαρίας οὐσίας ἐκείνης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λεγομένης (91), καὶ περιεχούσης τὰ ὅλα, καὶ πανταχοῦ

[60] Psal. LXXIX, 11.

(87) Sic Regius quem sequimur. Basil. et Aug. Ὁ δὲ καταλειφθεὶς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. In Augustano tamen deest ὁ δέ. In editis hæc desunt.

(88) Reg. τῷ ἰδίῳ Πατρί.

(89) Reg. μὴ κυριεύειν.

(90) Reg. et Angl. ἡ θεότης.

(91) Reg. et Anglic. λέγω μόνης.

παρούσης κατ' οὐσίαν· καθὼς προαποδέδοται ὑπὸ σοῦ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένοις, κἀμοῦ συνευδοκήσαντος οὐ σοὶ, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ· ἔτι δὲ καὶ τοῦ Θεοῦ λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου· « Ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα, » οἷς ἐγὼ νομίζω μὴ δύνασθαί σε ἀντειπεῖν.

38. Ἀθ. εἶπε· Γέγραπται· « Γένεσθε ἅγιοι, ὅτι ἐγὼ ἅγιος ἁγιάζων ὑμᾶς. » Καὶ πάλιν ὁ Σωτὴρ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα ὑπὲρ τοῦ ἁγιασθῆναι τοὺς μαθητὰς ἔφη οὕτω· « Πάτερ, ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· » καὶ πάλιν περὶ ἑαυτοῦ (92) ὁ Σωτήρ φησιν· « Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. » Κατὰ ταῦτα ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεότης ἐστὶν ἡ ἁγία καὶ ἁγιοποιὸς, ἡ ἁγιάζουσα πάντα τὰ λογικὰ, τὰ καταξιούμενα ἐξ αὐτεξουσίου γνώμης τε καὶ σπουδῆς τὴν ἁγίαν δέξασθαι καὶ μακαρίαν οὐσίαν εἰς κοινωνίαν ἁγιασμοῦ. Εἰ οὖν οὐκ ἔστι τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐσίας τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τίνος ἕνεκεν συνηρίθμησεν αὐτὸ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ συμβόλῳ τοῦ ἁγιασμοῦ; Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος πρὸς τοὺς μαθητάς· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Εἰ οὖν πάντα τὰ ἔθνη τὰ πιστεύοντα καὶ ἁγιαζόμενα ἁγιάζονται τῇ τρισμακαριωτάτῃ ὀνομασίᾳ, δῆλόν ἐστιν ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεότητος ὑπάρχει, ἐκ τοῦ ἅγιον αὐτὸ εἶναι κατ' οὐσίαν, καὶ ἁγίους ποιεῖν πάντας τοὺς προσβάλλοντας αὐτοῦ τῇ κοινωνίᾳ, καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος πρὸς οὓς ἔφη· « Ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιάσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι αὐτοῦ τῷ ἁγίῳ. » Εἰ δὲ οὐκ ἔστι τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὑποστάσεως (93), πάλιν φημὶ, πῶς συνηριθμήθη Πατρὶ καὶ Υἱῷ· ὡς μὴ δυναμένης τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ θεότητος ἐπαρκέσαι πρὸς ἁγιασμὸν τοῖς πιστοῖς, προσέλαβε τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας εἰς συμπλήρωσιν ἁγιασμοῦ, τὸν οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄντα; Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτω νομισθείη, πῶς φαμεν ἀπροσδεὲς τὸ Θεῖον; αὐτοτελὲς, μηδαμῶς χρῇζον παρ' ἑτέρου τινός τι τῶν ὁ προσδεόμενος (94) τοῦ εὐεργετεῖν δυναμένου.

39. Ἀρ. εἶπεν· Εἰ τῆς ἀϊδίου θεότητος ἦν τὸ Πνεῦμα ὁμοούσιον, πάντως οὖν (95) πανταχοῦ κατ' οὐσίαν παρῆν, καὶ οὐκ ἀποστελλόμενον ἀπὸ τόπου εἰς ἕτερον τόπον ἐπορεύετο. Ἀθ. εἶπεν· Οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τὸ Πνεῦμα ἔχουσι; ναὶ ἢ οὔ; Ἀρ. εἶπε· Καὶ πάνυ. Ἀθ. εἶπε· Διαπαντὸς συνὸν αὐτοῖς τυγχάνει, ἢ πρὸς καιρὸν συνῆν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ταῖς ἁγίαις δυνάμεσιν; ἆρα πῆ μὲν λέξεις τοὺς ἀγγέλους ἁγίους, πῆ δὲ οὐχ ἁγίους; Τῇ μὲν γὰρ παρουσίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἅγιοι τυγχάνουσιν, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ δὲ αὐτοῦ δῆλόν ἐστι μὴ εἶναι ἁγίους αὐτοὺς, κατὰ τὸ εἰρημένον πρὸς τοῦ Θεοῦ· « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ

A consentientem habuisti. Adde Deum ita per prophetam locutum esse : « Ego firmans tonitru et creans spiritum [70], » quibus non puto te posse contradicere.

38. *Ath.* Scriptum est, « Estote sancti, quia ego sanctus vos sanctificans [71]. » Rursum Salvator pro discipulorum sanctificatione Patrem sic alloquitur : « Pater, sanctifica eos in veritate tua [72]. » Iterum de seipso ait Salvator, « Ego sum veritas [73]. » Ex his igitur clarum est Patris et Filii divinitatem esse sanctam et sanctitatis effectricem, quæ nimirum illos omnes rationis participes sanctificat, qui ex libero arbitrio et diligentia digni
B habentur qui sanctam et beatam essentiam in sanctificationis communionem suscipiant. Si igitur Spiritus sanctus non est substantiæ Patris et Filii, quare ipsum Dei Filius annumeravit in symbolo sanctificationis? Ait enim ad discipulos Dominus : « Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti [74]. » Quod si omnes gentes, quæ credunt et sanctificantur, ter beatissima illa nomenclatura sanctificantur, evidens est Spiritum ad Patris et Filii divinitatem pertinere, cum ipsum substantia sit sanctum, et omnes sanctos efficiat, qui ad ejus communionem
177 accedunt : quemadmodum Apostolus ad eos ait quos sic alloquitur : « Sed abluti estis, sed
C sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu sancto ejus [75]. » Qui si non est substantiæ Dei et Patris ac Filii, rursum interrogo, cur cum Patre et Filio sit numeratus, quasi scilicet, Patris et Filii divinitate non sufficiente ad fidelium sanctificationem, Paracletum, Spiritum veritatis assumpserit Deus in complementum sanctificationis, qui ipsius substantiæ non sit? Quod si admittatur, quomodo possumus dicere, Numen nulla re egere, ex se perfectum esse, nihilque a quoquam mutuari, qui possit id quo indiget sibi subministrare?

39. *Ar.* Si Spiritus sempiternæ veritati esset consubstantialis, certe ubique secundum substantiam adesset, nec missus e loco in alium locum abiret.
D *Ath.* Sancti angeli habentne Spiritum, annon? *Ar.* Certe habent. *Ath.* Semperne cum illis est, vel num ad tempus cum sanctis virtutibus erat Spiritus sanctus? An dices angelos aliquando sanctos, et aliquando non sanctos? Siquidem sancti Spiritus præsentia sancti illi sunt : eo autem absente, certum est sanctos illos non esse, juxta hanc Dei sententiam : « Non permanebit Spiritus meus cum hominibus generationis hujus, quia ipsi carnes sunt [76]. »

[70] Amos IV, 13. [71] Levit. XI, 44; Ezech. XX, 12. [72] Joan. XVII, 17. [73] Joan. XIV, 6. [74] Matth. XXVIII, 19. [75] I Cor. VI, 11. [76] Genes. VI, 3.

(92) Ita Reg. Basil. et Angl. Alii et editi, περὶ αὐτοῦ.
(93) Ita Regius, Anglicanus et Augustanus. Alii vero cum editis, καὶ Υἱοῦ θεότητος ὑποστάσεως.
(94) Aug. προσδεόμενον.
(95) Reg. πάντως ἄν.

Ait quoque Paulus apostolus : « Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus [77]. » Si igitur malarum actionum causa hæc est, quod scilicet Spiritus non sit cum peccantibus : ex eo quod Spiritus sanctus in aliquibus nec sit nec habitet, Christi non esse ostenditur. Quapropter angeli peccati erunt ministri, nisi semper Spiritum sanctum habuerint. Quomodo ergo Dei gloriam sine fine contemplantur, nisi semper sint sancti, et Spiritus sancti participes? *Ar.* Sanctæ virtutes Spiritum semper habent. *Ath.* Et sancti Patres, qui a mundo condito placuerunt Deo, num secum habuere sanctum Spiritum et etiamnum habent, annon? *Ar.* Omnes sancti et habuere et habent Spiritum sanctum absque ulla separatione. *Ath.* Aderatne cum apostolis Spiritus sanctus, cum essent in carne, annon? *Ar.* Nefas est dicere Spiritum sanctum cum apostolis non fuisse. *Ath.* Simulne omnes profecti sunt ad prædicandum regnum cœlorum, an in duodecim mundi partes dispersi sunt? *Ar.* A se invicem carne separati sunt, ut omnes gentes fidem Christi docerent. *Ath.* Itaque si cum angelis est Spiritus sanctus, si item est cum sanctis Patrum animabus, quæ Deo placuerunt : si item aderat apostolis a se invicem longis intervallis dissitis, ad annuntiandum regnum cœlorum : igitur omnia implet, præsensque est ubique secundum substantiam, sicut Deus Pater, ita unigenitus ejus Filius.

Πνεῦμά μου μετὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς γενεᾶς ταύτης, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας. » Καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολός φησιν· « Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » Εἰ οὖν ἡ τῶν κακῶν πράξεων αἰτία γίνεται μὴ συνεῖναι τὸ Πνεῦμα τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι καὶ ἐνοικεῖν ἔν τισι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δείκνυται μὴ εἶναι Χριστοῦ. Ἆρα οὖν ἅγιοι (96) ἄγγελοι ἁμαρτίας διάκονοι, εἰ μὴ διαπαντὸς ἔχουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πῶς οὖν ἀδιαλείπτως προσέχουσι τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ ἅγιοι καὶ κοινωνοὶ Πνεύματος ἁγίου εἶεν διαπαντός; Ἄρ. εἶπε· Διαπαντὸς ἔχουσιν αἱ ἅγιαι δυνάμεις τὸ Πνεῦμα. Ἀθ. εἶπεν· Οἱ ἅγιοι Πατέρες οἱ ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστήσαντες τῷ Θεῷ συνὸν ἔσχον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ νῦν ἔχουσιν αὐτό; ναὶ ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπε· Καὶ ἔσχον καὶ ἔχουσι πάντες οἱ ἅγιοι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀχωρίστως. Ἀθ. εἶπε· Τοῖς ἀποστόλοις συνῆν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐν σαρκὶ οὖσι; ναὶ ἢ οὔ; Ἄρ. εἶπεν· Ἀθέμιτόν ἐστι φάναι μὴ συνεῖναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῖς ἀποστόλοις. Ἀθ. εἶπεν· Ἅμα πάντες ἐπορεύοντο κηρύττοντες τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἢ διεσπάρησαν εἰς τὰ δώδεκα μέρη τοῦ κόσμου (97); Ἄρ. εἶπεν· Ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων σαρκὶ, πρὸς τὸ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν ἀγγέλοις σύνεστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ταῖς ἁγίαις ψυχαῖς τῶν Πατέρων τῶν εὐαρεστησάντων τῷ Θεῷ συνὸν τυγχάνει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τῶν ἀποστόλων διαστάντων μακραῖς διαστάσεσιν ἀπ' ἀλλήλων, πρὸς τὸ κηρύξαι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, παρῆν αὐτοῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἄρα τὰ σύμπαντα πληροῖ πανταχοῦ παρὸν κατ' οὐσίαν, ὥσπερ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ μονογενὴς Υἱὸς αὐτοῦ.

40. *Ar.* dixit : Esto, ubique secundum substantiam præsens sit Spiritus sanctus; cur ergo propheta ex persona Dei ait : « Ego Dominus Deus vester, firmans tonitru, et creans spiritum [78], » nisi sit creata virtus? *Ath.* Semperne creatur Spiritus sanctus secundum te, an semel duntaxat creatus est? *Ar.* Noli mihi quæstiones proponere, quæ rectæ mentis alienæ sint. Ego ante omnia sæcula creatum dico fuisse Spiritum. *Ath.* Propheta dixit, « creans, » quæ vox prophetæ Deum semper creantem indicat. Igitur non de sancto Spiritu hanc vocem, « creans, » intelligit, sed de ventorum flatu, ad recreandam universam rerum creatarum naturam. Id autem tibi exploratissimum erit, si propheta accepto, quæ sequuntur legas. Nam si, ut concessisti, ante omnia sæcula Spiritus creatus est, **178** dixisset profecto, Ego Deus, qui firmo tonitru et creavi Spiritum. Verum non ita locutus est. *Ar.* Belle id a te observatum est. Verum his verbis : « Omnia per ipsum facta sunt [79], » omnia prorsus comprehenduntur, veluti Spiritu cum omnibus collocato, etiamsi maxima fuerit virtus ad creandum. *Ath.* Num igitur putas universorum Dominum, Pa-

40. Ἄρ. εἶπε· Δεδόσθω κατ' οὐσίαν πανταχοῦ παρεῖναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα· διὰ τί οὖν ὁ προφήτης ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ ἔλεξεν· « Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα, » εἰ μὴ ἦν κτιστὴ δύναμις; Ἀθ. εἶπεν· Ἀεὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίζεται, ἢ ἅπαξ ἐκτίσθη κατὰ σέ; Ἄρ. εἶπε· Μὴ παρὰ τὸν ὀρθὸν νοῦν πεύσεις πρόσαγε. Πρὸ πάντων τῶν αἰώνων φημὶ ἐκτίσθαι τὸ Πνεῦμα. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ προφήτης εἶπε, « κτίζων, » ὡς διαπαντὸς κτίζοντος τοῦ Θεοῦ ἡ τοῦ προφήτου δηλοῖ φωνή. Ἆρα οὖν οὐ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φάσκει τὸ « κτίζων, » ἀλλὰ περὶ πνοῆς ἀνέμων πρὸς ἀνάκτησιν ἁπάσης (98) τῆς κτίσεως. Ἔσται δέ σοι σαφεστάτη ἡ περὶ τούτου γνῶσις, ἐὰν, λαβὼν τὸν προφήτην, ἐντύχῃς ἐκ τῶν ἑπομένων. Εἰ γὰρ, καθὼς ἔδωκας, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἔκτισται (99) τὸ Πνεῦμα, εἰρήκει ἂν, Ἐγὼ ὁ Θεὸς στερεῶν βροντὴν καὶ κτίσας Πνεῦμα. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἔφη. Ἄρ. εἶπε· Παρατετηρημένως οὖν τοῦτο καλῶς ἔφης. Τὸ δέ· « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » ἅπαντα περιγράφει, ὡς καὶ τοῦ Πνεύματος σὺν πᾶσι ταγέντος, εἰ καὶ μεγίστη δύναμις ὑπέστη πρὸς δημιουργίαν. Ἀθ. εἶπεν· Ὁ τῶν ὅλων Δεσπότης, ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου

[77] Rom. VIII, 9. [78] Amos IV, 13. [79] Joan. I, 3.

(96) Ἅγιοι deest in Aug. Paulo post, Aug. Πῶς οὖν διὰ παντὸς καὶ ἀδιαλείπτως.
(97) Aug. τῆς οἰκουμένης.

(98) Ita Reg. et Aug. In cæteris et in editis male legitur ἀπάσης. Ibid. Bas. et Angl. ἀνάκτισιν.
(99) Reg. ἐκτίσθη.

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑπὸ κτιστῆς οὖν φύσεως καταλαμβάνεται κατὰ σέ; Ἀρ. εἶπε· Μὴ γένοιτο τοῦτο φῆσαί ποτε! Καὶ γὰρ ἀκούομεν τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος λεχθὲν, «Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός.» Ἀθ. εἶπεν· Ἔστιν ἄνθρωπος, ὅστις ἐκτὸς ἢ ἔνδον γινώσκεται πρὸς τοῦ ἰδίου πνεύματος; ναὶ ἢ οὔ; Ἀρ. εἶπεν· Ἀποστόλου φωνή ἐστιν ἡ φάσκουσα ἕτερον μὴ ἐπίστασθαι τὰ ἑτέρου (1), εἰ μὴ μόνον γινωσκόμενον ἕκαστον πρὸς τοῦ ἰδίου πνεύματος. Καὶ πῶς ἐγχωρεῖ λέξαι μὴ οὕτως ἔχειν;

41. Ἀθ. εἶπε· Τοῦ Θεοῦ οὖν τὰ βάθη τίς γινώσκει, κτιστὴ φύσις, ἢ ἄκτιστος οὐσία; Ἢ τὴν ἄκτιστον οὐσίαν πρὸς τῆς (2) κτίσεως καταλαμβάνεσθαι λέξεις; Εἰ δὲ πρὸς ἀκτίστου λέξεις, λείπεται λοιπὸν ὁμοούσιον ὁμολογεῖσθαι ὑπὸ σοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ βάθη ἐπίσταται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον φάσκοντα· «Οὐδεὶς ἀνθρώπων οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ.» Ἀρ. εἶπε· Τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα ἅπερ ἂν δόξῃ αὐτῷ, ταῦτα οἶδε τὸ Πνεῦμα (3), τουτέστι τὰς βουλὰς, ἅσπερ ἂν καταδήλους αὐτῷ ποιήσῃ ὁ Θεός. Ἀθ. εἶπεν· Οὐκοῦν οὐδὲν περισσὸν δίδως τῷ Πνεύματι παρὰ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Εἰ ποιήσει γὰρ πρᾶγμα ὁ Θεὸς, ἐὰν μὴ ἀποκαλύψῃ τοῖς δούλοις (4) αὐτοῦ τοῖς προφήταις. Ἀρ. εἶπεν· Οὐ δοκεῖ σοι «τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα» τὰς βουλὰς αὐτοῦ εἶναι; Ἀθ. εἶπε· «Τὰ τοῦ Θεοῦ» λέγονται «πάντα,» καὶ αἱ ἐνέργειαι, καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ μὴ ὁρώμενα· λέγονται δὲ καὶ αἱ βουλαὶ αὐτοῦ, καὶ πολλά ἐστιν, ἅπερ ὀνομάζεται Θεοῦ. Εἰπέ μοι οὖν σὺ ἐπὶ τοῦ παρόντος· Τῷ πνεύματι τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἄνθρωπος τὰ ἴδια ἀποκαλύπτει, ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ πάντα ἐπίσταται ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ πραττόμενα ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ (5) πνεύματος δηλαδὴ κινουμένου τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἅπαντα δρᾷν. Ἀρ. εἶπεν· Ἀφ' ἑαυτοῦ ἐπίσταται τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἐν αὐτῷ. Ἀθ. εἶπε· Τῷ μὲν πνεύματι τοῦ ἀνθρώπου ἀποδέδωκας ἀφ' ἑαυτοῦ εἰδέναι πάντα, τῷ δὲ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ οὐδὲ οὕτω παρεχώρησας ἔχειν τὴν γνῶσιν; Πρὸς δὲ τούτοις λέγε μοι, «βάθη Θεοῦ» τί νοεῖς; Ἀρ. (6) εἶπε· Πρῶτον φιλαλήθως ὁμολογῆσαι δεῖ, ὅτι πάντα ἀφ' ἑαυτοῦ γινώσκει τὰ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα· ἔπειτα δὲ δεῖ φάναι «βάθη Θεοῦ» τὸ ἀπέραντον καὶ ἀκατάληπτον, ὅπερ ἐστὶ, καὶ ὥσπερ ἐστὶν ὁ Θεός (7)· ταῦτα εἰδέναι φημί. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν τὸ ἀπέραντον καὶ ἀκατάληπτον, καὶ ὅπερ ἐστὶ καὶ ὡς ἔστι ταῦτα φῆς,

A trem Domini nostri Jesu Christi, a creata natura comprehendi? *Ar.* Absit ut hæc unquam dicam! Nec enim ignoramus quod Salvator dixerit: « Nemo cognoscit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius [80]. » *Ath.* Estne homo, qui foris et intus a proprio cognoscatur spiritu, annon? *Ar.* Vox est Apostoli aientis neminem ea quæ alterius sunt cognoscere, sed unumquemque tantum a proprio cognosci spiritu [81]. Quis vero negare audebit ita se rem habere?

41. *Ath.* Quis ergo Dei profunda novit, creatane natura, an increata substantia? An vero increatam substantiam a creata comprehendi dices? Quod si ab increata comprehendi respondeas, restat igitur ut confi-
B tearis Spiritum sanctum Patri et Filio esse consubstantialem. Omnia enim quæ Dei sunt et ipsa profunda scit Spiritus sanctus juxta beatum Paulum aientem: « Nemo hominum novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est: sic etiam nemo novit quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei [82]. » *Ar.* Omnia quæ Dei sunt, quæ ipsi placuerit, novit Spiritus, scilicet, consilia quæ ei manifesta fecerit Deus. *Ath.* Nihil igitur singulare tribuis Spiritui supra genus humanum. Siquidem non faciet quidpiam Deus, nisi revelaverit servis suis prophetis [83]. *Ar.* Annon tibi videtur « omnia Dei, » esse ejus consilia? *Ath.* Dicuntur « omnia Dei, » cum ejus effectus et opera visibilia et invisibilia, tum ejus consilia, multaque sunt quæ Dei appellantur. Nunc
C mihi igitur velim dicas, num spiritu hominis, homo revelet propria, vel num spiritus hominis, qui in ipso est, omnia ex seipso noverit quæ ab homine aguntur, ipso videlicet spiritu hominem ad omnia agenda movente? *Ar.* Ex seipso novit spiritus hominis, quæ in ipso sunt homine. *Ath.* Itaque concedis spiritum hominis omnia ex seipso cognoscere. Hanc autem cognitionem Spiritui Dei denegas? Præterea dic mihi quid « profunda Dei » esse intelligas? *Ar.* Primo sincere fatendum est, omnia quæ Dei sunt Spiritum Dei ex seipso cognoscere: deinde dicendum est « profunda Dei, » esse et quod infinitus sit et incomprehensus, quod item est et quemadmodum est Deus: hæc illum nosse dico. *Ath.* Si igitur hæc dicis esse, quod infinitus sit et incomprehensus, quod item est et quemad
D modum est: Deum utique dices a creata natura comprehendi. Quod si verum est, non amplius secundum te Deus erit incomprehensus. Namque si Deus ab aliqua creata natura, quælibet illa fuerit, comprehenditur, certe incomprehensus dici non potest. *Ar.* Propter mihi testimonium ex sanctis Scripturis, quem-

[80] Matth. XI, 27. [81] I Cor. II, 11. [82] ibid. 11, 10. [83] Amos III, 7.

(1) Basiliensis, Anglicanus et Augustanus. ἑτέρου ἀνθρώπου. Ibid. Reg. ἢ μόνον. Aug. εἰ μόνον.
(2) Aug. πρὸ τῆς. Paulo post, in eodem hæc desunt, Εἰ δὲ πρὸς ἀκτίστου λέξεις, propter ὁμοιοτέλευτον.
(3) Aug. τοῦτο δὲ οἶδε τὸ ἅγιον Πνεῦμα.
(4) Aug. ἀποκαλύψῃ αὐτῷ.
(5) Aug. ὑπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ.
(6) Aug. ἔχειν. Ἄρειος, omissis intermediis.
(7) Aug. Καὶ ὅπερ ἐστὶ, καὶ ὡς ἔστιν. Ἀθανάσιος. Ταῦτά φησι τὸν Θεὸν ὑπὸ κτιστῆς φύσεως· multis omissis.

admodum de Filio fecisti, quo ostendas Spiritum A Deo esse consubstantialem.

τὸν Θεὸν ὑπὸ κτιστῆς φύσεως καταλαμβάνεσθαι ἐρεῖς. Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει, οὐκέτι ἀκατάληπτός ἐστι κατὰ σέ. Τὸ γὰρ πρὸς οἵας δήποτ' οὖν καταλαμβάνεσθαι κτιστῆς φύσεως τὸν Θεὸν, οὐ δύναται λέγεσθαι ἀκατάληπτος. Ἀρ. εἶπε· Δός μοι μαρτυρίαν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὡς περὶ τοῦ Υἱοῦ (8), ὅτι ὁμοούσιον τυγχάνει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

42. *Ath.* Scriptum est in lege Dei : « Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum : nec enim habebit insontem Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra [84]. » Scriptum quoque de Spiritu reperimus Salvatoris testimonium. Sic enim ad filios Beelzebul loquitur, qui ipsum contumelia volebant afficere : « Omne regnum in se divisum desolatur, et omnis civitas vel domus **179** in se divisa, cadit. Et si Satanas Satanam ejicit, et adversum se insurrexit et divisus est, quomodo ergo stabit regnum ejus? Aut quomodo potest quisquam vasa fortis diripere, nisi prius domum ingressus, fortem ligaverit, et postea domum ejus diripuerit? Et si ego in Beelzebul ejicio dæmonia, B filii vestri in quo ejiciunt? » Et paulo post subjicit : « Ideo dico vobis, omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus : Spiritus autem blasphemia non remittetur. Et quicunque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei : qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo neque in futuro [85]. » Vides hic et in futuro sæculo Spiritum esse æqualem Deo? Ut enim qui in Deum Patrem profert blasphemiam non insons habebitur, sed æterni supplicii reus erit : sic et ille qui in Spiritum sanctum protulerit blasphemiam, æterni peccati reus fiet, nec ea culpa ipsi condonabitur. Nam si servus esset, nequaquam is, qui eum offenderet, æterno puniretur supplicio, ut ille qui in increatam Dei majestatem blasphe- C miam profert. Quem vero hic Dei Filius Spiritum Dei dicit, quidam e Christi discipulis de eodem loquens, digitum Dei appellavit. Recogitare velis quæ de Filio in itinere disputata sunt, inveniesque æternam sancti Spiritus virtutem consubstantialem esse Patri, eo quod digitus dictus ipse fuerit. Certe cum magi in Ægypto vim invictam sancti Spiritus contuiti essent, exclamaverunt in hæc verba : « Hic digitus Dei est [86]. » Quibus verbis, « digitus Dei, » nihil aliud agnoscebant quam consubstantialem Deo Patri sancti Spiritus virtutem, contra quam nemo est qui possit obtueri. Ne vero quis captiose velit contendere, non recte id a magis dictum esse : apostoli, imo ipse Dominus qui in illis erat, quæ dixerunt illi, tanquam recte dicta confirmavit hu- D jusmodi verbis : « Si ego in digito Dei ejicio dæmonia [87]. »

42. Ἀθ. εἶπε· Γέγραπται ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ· « Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ· οὐ γὰρ μὴ καθαρίσῃ Κύριος τὸν λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ. » Καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος εὑρίσκομεν γεγραμμένον πρὸς τοῦ Σωτῆρος. Φησὶ γὰρ πρὸς τοὺς τοῦ Βεελζεβοὺλ υἱοὺς, τοὺς ἐνυβρίζειν θέλοντας αὐτόν· « Πᾶσα βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν (9) μερισθεῖσα ἐρημοῦται, καὶ πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτὴν πίπτει. Καὶ εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, καὶ ἐφ' ἑαυτὸν ἀνέστη καὶ μεμέρισται, πῶς οὖν σταθήσεται αὐτοῦ ἡ βασιλεία; Ἢ πῶς δύναταί τις τὰ σκεύη τοῦ ἰσχυροῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρότερον, εἰσελθὼν ἐν τῇ οἰκίᾳ, δήσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει (10); Καὶ εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; » Καὶ μετ' ὀλίγα φησί· « Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται. Καὶ ὃς ἂν εἴπῃ λόγον εἰς τὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. » Ὁρᾷς, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἰσότιμον τοῦ Θεοῦ γνωρίζομεν τὸ Πνεῦμα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι; Ὡς γὰρ ὁ εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα βλασφημῶν οὐ καθαρισθήσεται τοῦ εἶναι αὐτὸν αἰωνίου κολάσεως ἔνοχον, οὕτω καὶ ὁ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημήσας ὑπεύθυνος γίνεται αἰωνίου ἁμαρτίας, μὴ συγχωρουμένου τοῦ πταίσματος. Εἰ γὰρ ἦν δοῦλον, οὐκ ἂν ὁ σφαλεὶς εἰς (11) αὐτὸ αἰωνίῳ κολάσει ἐτιμωρεῖτο, ὥσπερ ὁ εἰς τὴν ἄκτιστον τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητα βλασφημῶν. Ὅπερ δὲ ἐνταῦθα ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς φάσκει Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, περὶ αὐτοῦ (12) τις διαλαβὼν τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, δάκτυλον Θεοῦ ἔφη. Ἀναλογίσασθαι θέλησον τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ συνοδοιπορήσασαν συνεξέτασιν, καὶ εὑρήσεις τὴν ἀΐδιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, ἐκ τοῦ δάκτυλον αὐτὸ εἰρῆσθαι. Ἀμέλει γοῦν τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεωρήσαντες οἱ μάγοι ἐν Αἰγύπτῳ, ἐβόων λέγοντες· « Τοῦτο δάκτυλος Θεοῦ ἐστιν. » Οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν ὁμοούσιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν ὡμολόγουν, ἣν ἔχει πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα διὰ τῆς τοῦ δακτύλου Θεοῦ φωνῆς, ἧς ἀντοφθαλμῆσαί τινα ἀδύνατον. Καὶ ἵνα μή τις σοφίσασθαι θέλων μὴ ὀρθῶς εἰρῆσθαι πρὸς τῶν μάγων, οἱ ἀπόστολοι, μᾶλλον δὲ ὁ ἐν αὐτοῖς Κύριος, ὡς ὀρθῶς εἰρημένων ὑπ' αὐτῶν, ἐβεβαίωσε τὰ λεχθέντα πρὸς αὐτῶν, διὰ τὸ καὶ αὐτὸν φάναι· « Εἰ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. »

[84] Exod. xx, 7. [85] Matth. xii, 25-32. [86] Exod. viii, 19. [87] Luc. xi, 20.

(8) Bas. Angl. et Aug. ὥσπερ τοῦ Υἱοῦ. Infra Aug. ἐν αὐτῷ τῷ νόμῳ.

(9) Aug. ἀμφ' αὐτήν.

(10) Aug. διαρπάσῃ. Mox post ἐκβάλλουσιν, omnes mss. habent Εἰ δ' ἐγὼ ἐν πν... δαιμόνια, quæ desunt in editis.

(11) Aug., τοῦ Πνεύματος... ἂν ἐσφάλη εἰς.

(12) Aug., περὶ αὐτούς. Paulo post, illud, ἀναλογίσασθαι θέλησον, etc., sic vertit Nannius : *Fac ut animo repetas inquisitionem de Filio in Exodo habitam, et invenies*, etc.

43. Ἄρ. εἶπε· Θεὸς ποῦ γέγραπται τὸ Πνεῦμα; Ἀθ. εἶπε· Πανταχοῦ ἀπαγγέλλουσιν αἱ θεῖαι Γραφαὶ ὅτι Θεός ἐστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὐ κεχώρισται τῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς, καὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ δόξης. Λέγει γὰρ Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσι πρὸς Ἀνανίαν· « Οὐχὶ μένον σοι ἔμενε, καὶ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχε; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. » Ὁρᾷς πῶς ἐν τοῖς ἀνωτέροις ὅπερ ἔφη Πνεῦμα ἅγιον, ἐν τοῖς μεταγενεστέροις ἔφη Θεόν; Ἔτι μὴν καὶ τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ οὕτως· « Ὁ δὲ Κύριος κατευθύναι ὑμῶν (13) τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ. » Τί θέλεις ἐν τῇ Ἐπιστολῇ νοῆσαι; Τίνα Κύριον ὀνομαζόμενον; τὸν τῶν ἁπάντων δεσπότην Θεὸν Πατέρα, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τὸν μὲν γὰρ Χριστὸν ὑπηρίθμησεν. Εἰ μὲν γὰρ τὸν Πατέρα προτάξειας, Θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα· εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα προομολογήσειας, Κύριος τυγχάνει· εἰ δὲ Κύριός ἐστι, καὶ Θεὸς ὑπάρχει· γέγραπται γάρ· « Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου. » Ζήτησον δὲ, καὶ εὑρήσεις ἁπανταχοῦ γεγραμμένον, ὅτι καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας τυγχάνει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δόξης οὐκ ἀπέζευκται. Ἄρ. εἶπε· Διὰ τί οὖν ἡ Γραφὴ οὐδαμοῦ λέγει τιμᾶσθαι τὸ Πνεῦμα σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ; Ἀθ. εἶπεν· Αἱ ἅγιαι Γραφαὶ πάντα σαφῆ διαλέγονται· εἰς ὃ δὲ ἐσμεν τοῦ ἐπὶ παρόντος, αἱ ἅγιαι δυνάμεις πᾶσαι, αἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀπαύστως τιμῶσι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς Ἡσαΐας λέγει, σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Ἄρ. εἶπε· Σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ οὐ γέγραπται οὐδαμοῦ (14) τιμᾶσθαι τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

44. Ἀθ. εἶπε· Πεπλάνησαι. Ἡνίκα εἶδεν Ἡσαΐας τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὰ στρατόπεδα τῶν ἁγίων δυνάμεων, τί ἔφη λέγειν βοώσας ἐν ταῖς θείαις ὑμνῳδίαις; Οὐχ, « Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος; » Διὰ τί οὔτε ἀνωτέρω τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἐπανιόντα ὑμνοῦσιν, οὔτε μὴ κατωτέρω ὑποβαίνοντα μειοῦσι τὸν αἶνον; Πάντως τῷ μὴ ἐκτὸς τῆς Τριάδος θέμις τοιούτῳ γέρα τιμηθῆναί τινα, μήτε ἐλαττῶσαί τινα τὸν ὕμνον, διὰ τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν θεότητα τῆς Τριάδος, ἐν μονάδι οὖσαν αὐτάρκη (15). Ἔτι δὲ καὶ Μωσῆς τίνος ἕνεκεν τὸν λαὸν ἐδίδαξε, τρὶς κάμψαντα ἐπὶ γῆς τὸν αὐχένα καὶ τὰ γόνατα, προσκυνῆσαι; Οὐ διὰ τὴν τῆς Τριάδος προσκύνησιν τῆς ἐν μιᾷ θεότητι; Ἀλλὰ καὶ ὁ θεοφόρος Ἠλίας, τρίτῳ φυσήματι ἐγείρει τὸν υἱὸν τῆς χήρας; οὐδὲν ἕτερον δεικνὺς, ἢ μὴ δύνασθαί τινα τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀξιωθῆναι, εἰ μὴ ἄρα πρῶτον ἀναλήψεται τὴν ἰσότιμον (16) καὶ ὁμοούσιον καὶ ζωοποιὸν Τριάδα διὰ τῆς σεβασμιωτάτης πίστεως ἐν ψυχῇ, ἥτις πυρὸς δίκην ἀναλίσκει τὰ νεκρὰ πάντα πταίσματα, τὰ νεκροῦντα τὴν ψυχὴν, καὶ ζωοποιεῖ τὴν κεκτημένην αὐτὴν ἀΐδιον ζωήν; Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν

43. *Ar.* Ubinam scriptum est Spiritum esse Deum? *Ath.* Ubique divinæ Scripturæ prædicant Deum esse Spiritum sanctum, nec separatum esse a Dei et Patris et Unigeniti gloria. Sic enim Petrus in Actibus loquitur ad Ananiam: « Nonne manens tibi manebat, et venumdatum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem, mentiri te Spiritui sancto? Non es mentitus hominibus, sed Deo [88]. » Vides quomodo quem antea Spiritum sanctum dixerat, eumdem postea Deum appellet? Sic item beatus Paulus, Epistola secunda ad Thessalonicenses scribit: « Dominus autem dirigat corda vestra in charitatem Dei et patientiam Christi [89]. » Quem vis hac in Epistola intelligere? Quem Dominum appellatum putas? Deumne Patrem rerum omnium Dominum, an Spiritum sanctum? Nam Christum ibidem nominavit. Si enim priore in loco Patrem intelligas, Deus certe est Spiritus sanctus: sin Spiritum sanctum ibi velis significari, ipse ergo Dominus est: quod si Dominus est, Deus profecto est. Scriptum enim est, « Ego sum Dominus Deus tuus [90]. » Inquire porro, et ubique scriptum invenies eamdem vim Spiritus sancti esse, nec a Patris et Filii gloria esse disjunctum. *Ar.* Cur ergo nusquam ait Scriptura Spiritum cum Patre et Filio honorari? *Ath.* Sanctæ Scripturæ omnia aperte loquuntur: quod autem ad præsentem spectat quæstionem, omnes sanctæ virtutes, quæ in cœlis sunt, sanctum Spiritum, ut docet Isaias, cum Patre et Filio indesinenter honorant. *Ar.* Nusquam scriptum est Spiritum sanctum cum Patre et Filio honorari.

180 44. *Ath.* Erras. Cum vidisset Isaias Domini gloriam, et sanctarum virtutum exercitus, quid ait illas, inter divinas laudes, dicere? Nonne, « Sanctus, sanctus, sanctus [91]? » Quare nec numerum istum in cantando transcendunt, nec quid ex eo detrahunt? Profecto ea de causa quod præter Trinitatem nefas sit quemquam hujusmodi honore affici, ut et quid ex illo hymno detrahi, propter sanctam et beatam Trinitatis divinitatem, in unitate seipsa contentam. Quam item ob causam Moyses populum docuit cervicem et genua ter in terra flectendo, adorare? Nonne ut Trinitatem in una divinitate adorarent? Deifer quoque Elias terno afflatu filium viduæ a mortuis excitavit [92], nihil aliud indicans quam neminem posse æterna vita dignum æstimari, nisi quis primum æqualem, consubstantialem vivificamque Trinitatem in anima per venerandam admodum fidem receperit, quæ ignis instar, mortua omnia peccata, quæ animam interimunt, consumit, ipsamque vivificat, quæ æternam vitam nacta est? Quinetiam nec aliter potuerit christifer Paulus ad tertium us-

[88] Act. v, 4. [89] II Thess. III, 5. [90] Exod. xx, 2. [91] Isa. VI, 3. [92] III Reg. XVII, 21.

(13) Basil. et Angl. ἡμῶν.
(14) Aug., εἶπεν· Αἱ ἅγιαι Γραφαὶ οὐδαμοῦ.
(15) Aug. αὐτάρκειαν. Mox idem, κάμψαντας
(16) Aug. τὴν ἰσότητα.

que cœlum ascendere; nisi suo in pectore retinuisset indeficientem et consubstantialem Trinitatis fidem. Scilicet hujusmodi exemplo indicare voluit Deus neminem in regnum cœlorum posse pervenire, nisi qui eam amplexus fuerit fidem, quæ in Paulo habitavit. Quid vero loquar de vivifico et sanctificante ac peccatorum remissionem præbente lavacro, sine quo nemo videbit regnum cœlorum? Annon in ter beatissima nomenclatura fidelibus datur? Adde his omnibus quod ait Joannes: « Et hi tres unum sunt [88]. »

45. *Ar.* Vere beati omnes qui fidem istam habent, eamque ad mortem usque confitentur, et dignam ipsa vitam agunt. Ego enim nunc revixi, ex mortuis excitatus. Mortua siquidem res est error, eum, quem occupat occidens, animamque ejus qui cum illo ambulat, ita afficit ut impudicitiis inquinetur, efficitque ne signa æternæ vitæ, quæ ante oculos exstant, homo cognoscat: unde futurum esset, ut nec mortem desererem, nec ad fidem vivificam accederem (17). Cum enim homo sit unus, unam debere habet fidem æternæ et consubstantialis Trinitatis. In illa enim infidelitate, ex qua me Deus eripuit, non una fides, sed tres prædicantur: una nempe de Patre æterno, alia de Filio creato, tertia de Spiritu facto. Ex quibus manifestum est, nullam omnino illic fidem esse ex multis. Quocirca gratias ago sanctæ Trinitati: Patrem, Filium et Spiritum sanctum adoro. Jam ergo, charissime, simul oremus. Ego enim, deposita omnia erroris indumenta, Dei misericordia, abjeci.

46. *Ath.* Gestas adhuc erroris indumentum; sed si grati animi es, id cum cæteris apostasiæ rebus projicies, tuncque simul orare poterimus. *Ar.* Nisi id mihi liquidissime declaraveris, non mihi conscius sum quidquam furiosæ illius hæresis retinere. *Ath.* Annon tibi videtur cleri, ut vocant, dignitas, quæ tibi ab hæresi data est, esse pars erroris; idque speciem quidem pietatis foris præ se ferre, intus autem plenum esse impietatis, ita ut homo gigantæi spiritus fiat instrumentum, parati ad bellum adversus Deum sacrilegio suscipiendum? *Ar.* Tibi in præsentia profiteor, quod non acquiescet animus, nisi istam vanæ gloriæ tyrannidem diligenter ex anima mea ejecerim. *Ath.* Itaque si **181** erroris partes cum virtute consentire non queunt, multo magis virtutis et veritatis partes cum erroris partibus convenire non possunt. Mendacium enim adversatur veritati, et veritas mendacio.

A χριστοφόρον Παῦλον μὴ ἄλλως δεδυνῆσθαι ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἀνεληλυθέναι, εἰ μὴ ἐκέκτητο ἐν στέρνοις αὐτοῦ τὴν τῆς Τριάδος ἀνέκλειπτον καὶ ὁμοούσιον πίστιν· ὁ Θεὸς βουλόμενος δεικνύναι διὰ τοῦ τοιούτου πράγματος, μηδένα εἰσελάσαι (18) δύνασθαι εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, τὸν ἐκ τῆς πίστεως τῆς ἐνοικησάσης ἐν Παύλῳ μὴ γεγονότα. Τί δὲ καὶ τὸ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν παρεκτικὸν, καὶ ζωοποιὸν, καὶ ἁγιαστικὸν λουτρὸν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὐκ ἐν τῇ τρισμαχαρίᾳ ὀνομασίᾳ δίδοται (19) τοῖς πιστοῖς; Πρὸς δὲ τούτοις πᾶσιν Ἰωάννης φάσκει· « Καὶ οἱ τρεῖς τὸ ἕν εἰσιν. »

45. Ἄρ. εἶπεν· Ἀληθῶς μακαριοι πάντες οἱ ἔχοντες ταύτην τὴν πίστιν, καὶ ἕως θανάτου ὁμολογοῦντες αὐτὴν, καὶ ἀξίως αὐτῆς πολιτευόμενοι· νῦν γὰρ B ἐγὼ ἀνέζησα ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν. Νεκρὰ γὰρ ἡ πλάνη, καὶ νεκροῦσα τὸν κεκτημένον αὐτὴν, καὶ ῥυθμίζουσα τὴν ψυχὴν τοῦ συνοδοιποροῦντος αὐτῇ ἐν ἀσελγείαις φύρεσθαι (20), πρὸς τὸ παρ' ὀφθαλμοῖς ζωῆς αἰωνίου σύμβολα μὴ γνωρισθέντα πρὸς τοῦ ἀνθρώπου, (21) καταλεῖψαί με τὸν θάνατον, καὶ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα πλάνην, προσοικειῶσαι δὲ ἑαυτὸν τῇ ζωοποιῷ πίστει. Εἷς γὰρ ὢν ὁ ἄνθρωπος, μίαν ἔχειν ὀφείλει πίστιν τῆς αἰωνίου καὶ ὁμοουσίου Τριάδος. Ἐξ ἧς γὰρ ἐῤῥύσατό με ὁ Θεὸς ἀπιστίας, οὐ μία πίστις, ἀλλὰ τρεῖς ὁμολογοῦνται, ἑνὸς μὲν Πατρὸς αἰωνίου, ἑτέρου δὲ κτιστοῦ Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος πεποιημένου. Ἐκ δὲ τούτων κατάδηλόν ἐστι μὴ εἶναι πίστιν ἐκεῖ ἐκ πολλῶν μηδὲ μίαν. Ἐγὼ οὖν εὐχαριστῶ τῇ ἁγίᾳ C Τριάδι, προσκυνῶ Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Λοιπὸν, ἀγαπητὲ, ἅμα εὐξώμεθα. Ἐγὼ γὰρ, πάντα τὰ ἐνδύματα τῆς πλάνης ἀποδυσάμενος, ἀπέῤῥιψα διὰ τοῦ ἐλεήμονος Θεοῦ.

46. Ἀθ. εἶπεν· Ἀχμὴν ἔτι ἔνδυμα (22) φορεῖς τῆς πλάνης· συνευγνωμονήσαις ῥίψεις καὶ αὐτὸ πρὸς τοῖς λοιποῖς τῆς ἀποστασίας πράγμασι, καὶ δυνησόμεθα ἐπὶ τὸ αὐτὸ εὔξασθαι. Ἄρ. εἶπεν· Ἐὰν μή μοι φράσῃς ἀκραιφνεστάτως, οὐ συνεπίσταμαι ἐμαυτῷ ἔχειν τι τῆς μανιώδους αἱρέσεως ἐκείνης. Ἀθ. εἶπε· Τὴν τοῦ καλουμένου κλήρου ἀξίαν τὴν πρὸς τῆς αἱρέσεως δεδομένην σοι οὐ δοκεῖ σοι μόριον εἶναι τῆς ἀπάτης, ἔξωθεν μὲν δεικνύντα σχῆμα εὐσεβείας, ἔσωθεν δὲ μεστὸν τυγχάνοντα δυσφημίας (23), ὡς εἶναι τὸν ἄνθρωπον ὄργανον πνεύματος γιγαντιαίου D πρὸς θεομαχίαν τῇ ἱεροσυλίᾳ ἕτοιμον; Ἄρ. εἶπεν· Ὁμολογῶ σοι ἐπὶ τοῦ παρόντος, οὐ συνεπιδίδωσί μου ἡ ψυχὴ, εἰ μὴ ἄρα καὶ εἰ σκέψει (24) ἐξώσω καὶ ταύτην τὴν τυραννίδα τῆς κενοδοξίας ἐκ τῆς ψυχῆς μου. Ἀθ. εἶπεν· Εἰ οὖν οὐ συγκατατίθεται τὰ μέρη τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀρετὴν, πολὺ μᾶλλον οὐ συντρέχει τὰ μέρη τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς

[88] I Joan. v, 7.

(17) Locus obscurus.
(18) Aug. εἰσεληλυθέναι.
(19) Ita Regius. Editi vero et alii, δέδοται Ibid. August. πιστοῖς ἡ ἄφεσις.
(20) Aug. καὶ νεκροῦσα τοὺς ὁμολογοῦντας αὐτὴν καὶ ῥυθμίζουσα τὴν ὁδοιπορίαν ἐν ἀσελγείαις.
(21) Hic addendum videtur μή.
(22) Reg. τὸ ἔνδυμα.
(23) Reg. δὲ γέμοντα δυσφημίας.
(24) Aug. εἰ σκέψῃ. Mox τὴν ante τυραννίδα deest in editis, sed legitur in quibusdam mss.

ἀληθείας τοῖς μέρεσι τῆς πλάνης. Ἀντίκειται γὰρ τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος, καὶ τῷ ψεύδει ἀντίκειται ἡ ἀλήθεια· ἕκαστον γὰρ τούτων ἐκ τοῦ καρποῦ γινώσκεται, καθὼς ἔφη ἡ Ἀλήθεια.

Ἐπληρώθη σὺν Θεῷ ἡ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ Ἀρείου ἀριστεία (25).

A Nam utrumque illorum ex fructu cognoscitur, quemadmodum dixit Veritas.

Completa est cum Deo sancti Athanasii adversus Arium disputatio.

(25) Hæc ad finem usque desunt in Anglicano et Augustano, quorum loco in Reg. legitur, Τέλος τοῦ διαλεκτικοῦ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου καὶ Ἀρείου.

IN SEQUENS OPUSCULUM ADMONITIO.

I. *Sermo contra omnes hæreses habetur in antiquis codicibus, et in Athanasianis collectionibus, sed in plerisque cum nota abjudicati Athanasio opusculi. Sic in Segueriano codice legitur ad marginem,* ξένος καὶ χυδαῖος, *supple* λόγος, *id est,* Liber extraneus et fusiore stylo descriptus. *Quid in Commelinianis codicibus notetur, accurate explicat Felckmannus, his verbis :* Exstat hic in codicibus Basiliensi, Gobleriano et 1. Cæterum ad initium ejus hæc notata in Basil., ἄφες, μὴ γράψῃς. Quæ, quid sibi velint, nescio (*imo hæc plana et aperta sunt, significantque :* hunc relinquito, nec describas) : nisi forte idem quod Romanus anagnostes, similiter ad ejus initium, in codice Gobleriano his verbis : Οὗτος ὁ λόγος, ὡς ἐμοί γε δοκεῖ, οὐ τοῦ μεγάλου Πατρὸς Ἀθανασίου ἐστὶν, ἀλλὰ ξένος, ὡς καὶ χυδαῖος ὡς τὰ πλεῖστα. (*Id est,* Hic sermo, ut mihi quidem videtur, nequaquam est magni Patris Athanasii, sed alienus, atque ut plurimum, fusiore stylo descriptus.) Hæc ibi. Quibus similia ad eumdem in Basil. cod. statim initio, ubi præmittitur catalogus librorum in eo contentorum, hæc : Ἐν τῇ βίβλῳ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐστὶν ἐπιγραφὴ ἄνωθεν τοῦ παρόντος λόγου, ἔχουσα οὕτως· Ὁ παρὼν λόγος οὐκ ἔστι τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου· ἀλλὰ ξένος καὶ χυδαῖος. Ἡμεῖς δὲ πρόσταγμα πληροῦντες μετεγράψαμεν καὶ τοῦτον. (*Id est,* In libro monasterii sancti Athanasii, huic libro hæc præponitur inscriptio : Hic liber non est magni Athanasii, sed spurius, et fusiore stylo conscriptus. At nos ut jussa compleremus, eum quoque transcripsimus.) Quæ postrema videntur esse τοῦ Δοξαπάτρου verba, excusantis se cur hunc sermonem descripserit, cum sit spurius, et ad ejus frontispicium sit notatum ne describatur. *Hæc Felckmannus, cujus locis Græce tantum allatis, Latinam significationem nos adjecimus.*

II. *Porro ex hisce codicum notulis palam est jamdiu hunc librum inter Athanasiana comparere, cum in iis codicibus, ex quibus Commelinianorum antiquissimi transcripti sunt cum Athanasii operibus, locum habuerit. Orationis autem genus, ut monent amanuenses, multum abhorret a sancti doctoris stylo, quod nemo sane non videat. Patet tamen ex Athanasii operibus expressum opusculum fuisse; in eo quippe eædem hæreses impugnantur, quas in variis Athanasii operum locis confutatas videmus; quarum nonnullas* ἐκ παρέργου *tantum sanctus doctor aggressus est. Hic primo loco Ariani exagitantur, quos item priores Athanasius adortus est; postremo, Apollinaristæ, qui postremi ab Athanasio confutantur. Hic Pneumatomachi vocantur Tropici, quam vocem nusquam memini me hac sententia legisse, nisi apud Athanasium in Epistolis* ad Serapionem. *Eadem quoque in hoc opere adversus hæreticos usurpantur argumenta, quæ ab Athanasio. Cæterum qui hic confutantur hæretici, hi sunt : Ariani, Tropici, Paulus Samosatensis, Manichæi, Marcion, Valentinus, Basilides, Hieracas, Novatus, Phryges, Apollinaristæ , de quibus omnibus agitur in præfatione generali.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΠΑΣΩΝ ΤΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ.

S. P. N. ATHANASII

CONTRA OMNES HÆRESES.

1. Τὸ προκείμενον ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ κατὰ Ἰωάννην· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος (26), καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν

1. Quod proponitur ex Evangelio secundum Joannem tale est : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.

(26) Gobl. et Felc. 1, Ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ἦν.

Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est [94]. » Singuli sanctorum prophetarum et evangelistarum cum perspicaces essent, et Spiritu sancto afflati, magnam sanctamque salutem enarrant hominum generi futuram. Sed dixerit aliquis, Quomodo? Interpretare nobis. Audi, dilecte. Prophetæ, uti supra dixi, perspicaces cum sint, ante tot generationes, quæ futura sunt prænuntiant, clareque **182** futura exhibent, quasi præsentia essent. Itidemque magni evangelistæ, quæ de adventu Verbi a prophetis prædicta fuere, singuli confirmant, allegata illa prænuntiatione. Exempli causa: magnus Isaias propheta ait: « Quasi ovis ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tondente se sine voce, sic non aperit os suum. Et in humilitate judicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit? Vibice ejus nos omnes sanati sumus [95]. » Cum advenisset autem qui prænuntiatus fuerat, eumque prætereuntem conspexisset magnus Joannes Baptista, illud implens quod prædictum fuit per Isaiam prophetam, dicit: « Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi [96]. » En tibi prophetæ vocem confirmat magnus Baptista. Similiter sacrorum ille antistes Moyses de ejusmodi vibice, per quem universum humanum genus salutem consecuturus erat, quid ait? « Maledictus omnis qui pendet in ligno [97]: » ac rursum: « Videbitis vitam vestram suspensam in ligno [98]. » Non posuit primo loco vitam, deinde maledictionem; sed primo maledictionem, postea vitam. Decuit enim primo chirographum affigi cruci, et latus Verbi lancea perforari, ut livor in perfossione, expiatio foret mundo: sanguis et aqua, humano generi.

2. Miseri ingrati illi Judæi, qui tot tantisque signis ac beneficiis sibi collatis, nedum illum qui apud se peregrinatus esset, laudarent ac benedicerent ob res gestas, ex adverso dicebant: « Si Filius Dei es, descende de cruce [99]. » Atque sol interim contractis radiis, non sustinuit videre suspensum in cruce Dominum. Duo quoque latrones cum eo suspensi erant, quorum altero exsecrante [1], ait

A ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν (27). Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονεν. » Ἕκαστος τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν, διορατικοὶ ὄντες, καὶ ἐνηχούμενοι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, διηγοῦνται πᾶσαν τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην σωτηρίαν, τὴν μέλλουσαν γίνεσθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων (28). Ἀλλ' ἐρεῖ τις, Πῶς; Ἑρμήνευσον ἡμῖν. Ἄκουσον, ἀγαπητέ. Οἱ μὲν προφῆται, καθὼς προεῖπον, διορατικοὶ ὄντες, σημαίνουσι τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι πρὸ τοσούτων γενεῶν, δεικτικῶς δεικνύοντες ὡς παρόντα τὰ μέλλοντα. Ὁμοίως καὶ οἱ μεγάλοι εὐαγγελισταὶ (29) ἐπὶ τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Λόγου, τὰ προκηρυχθέντα διὰ τῶν προφητῶν βεβαιοῦσιν ἕκαστος τὴν προσημασίαν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις. Οἷον· ὁ μέγας προφήτης Ἡσαΐας λέγει· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ (30) σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῇ ταπεινώσει (31) ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἰάθημεν. » Ἐπιδημήσαντος δὲ τοῦ προσημανθέντος πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἑωρακὼς (32) αὐτὸν παρερχόμενον ὁ μέγας Βαπτιστὴς Ἰωάννης, πληρῶν τὸ προσημανθὲν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγει· « Ἰδοὺ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Ἰδοὺ βεβαιοῖ τὴν προφητευθεῖσαν φωνὴν ὁ μέγας Βαπτιστής. Ὁμοίως (33) καὶ ὁ ἱεροφάντης Μωσῆς περὶ τούτου τοῦ μώλωπος, δι' οὗ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος σωτηρίας ἔμελλε μέτοχον γίνεσθαι, τί (34) ἔλεγεν; « Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου· » καὶ πάλιν λέγει· « Ὄψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην ἐπὶ ξύλου (35). » Οὐκ εἶπε πρῶτον τὴν ζωήν, εἶτα τὴν κατάραν (36)· ἀλλ' εἶπε πρῶτον τὴν κατάραν, ἔπειτα τὴν ζωήν. Ἔπρεπε γὰρ πρότερον προσηλωθῆναι τὸ χειρόγραφον τῷ σταυρῷ, καὶ νυχθῆναι τὴν πλευρὰν τοῦ Λόγου τῇ λόγχῃ, ἵνα ὁ μώλωψ ἐν τῇ νύξει καθάρσιον γένηται τῇ οἰκουμένῃ, τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων.

2. Τάλανες οἱ ἀχάριστοι Ἰουδαῖοι, τοιούτων καὶ τηλικούτων σημείων καὶ εὐεργεσιῶν γενομένων παρ' αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ τὸν ἐπιδημήσαντα παρ' αὐτοῖς δοξάζειν καὶ εὐλογεῖν ἐπὶ τοῖς γινομένοις (37), ἐκ τῶν ἐναντίων ἔλεγον· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. » Ὁ μέντοι ἥλιος συνέστελλε τὰς ἀκτῖνας, μὴ φέρων ὁρᾷν τὸν Κύριον κρεμάμενον ἐπὶ τοῦ ἰκρίου. Καὶ δύο σὺν αὐτῷ ἦσαν λησταὶ κρεμά-

[94] Joan. I, 1-3. [95] Isa. LIII, 5, 7, 8. [96] Joan. I, 29. [97] Deut. XXI, 23; Galat. III, 13. [98] Deut. XXVIII, 66. [99] Matth. XXVII, 40. [1] ibid. 44.

(27) Ita Seguer. In editis, hæc, οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, desunt.

(28) Gobler. et Felck. 1, σωτηρίαν τὴν γενομένην ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Paulo post, Seguer. ἀγαπητέ μου. Οἱ μὲν ἀνδρειότατοι καὶ μεγάλοι προφ.

(29) Goblerian. et Felc. 1, οἱ εὐαγγελισταί. Paulo post Seguer. τῶν μεγάλων προφητῶν.

(30) Gobler. et Felc. 1, ἐν Εὐαγγελίοις· Ὡς πρόβατον ἐπί, omissis interpositis. Mox iidem, τοῦ κείραντος.

(31) Hæc, ἐν τῇ ταπεινώσει desunt in Gobler. et Felc. 1. Mox δέ deest in Seg.

(32) Ita Seg. Editi vero, προσημανθέντος, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἑωρακώς. Mox μέγας deest in Gobl. et Felc 1.

(33) Gobl. et Felc. 1, ὁ Βαπτιστής. Ὁμοίως καὶ ὁ μέγας. Ibid. post Βαπτιστής, Seg. addit Ἰωάννης.

(34) Τί deest in Gobleriano et Felc. 1. Mox Seguerian., Πᾶς ἄνθρωπος ὁ κρεμ.

(35) Ἐπὶ ξύλου deest in Gr. Scripturæ textu.

(36) Seguer., ἔπειτα. Mox Gobler. et Felc. 1, ἀλλὰ τὴν κατάραν πρῶτον, ἔπ. Ibidem post ζωήν, Seguer. habet ἀληθές. Mox Gobler. et Felc. 1, πρότερον προσηλωθῆναι, Seg. πρῶτον προσηλωθῆναι, prius editi, πρότερον προσημανθῆναι.

(37) Gobler. et Felc. 1, γενομένοις. Paulo post, Seg. pro κατάβηθι, habet κατάβαλε σεαυτόν. Paulo infra, Seg. Gobl. et Felc. 1, μὴ φέρων ἰδεῖν.

μενοι· καὶ τοῦ ἑνὸς καταρωμένου (38), εἶπεν ὁ ἕτερος λῃστής· « Τί καταρᾶσαι τῷ δικαίῳ; ἡμεῖς κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἑαυτῶν πεπόνθαμεν· τί σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ; » Τῷ δὲ Ἰησοῦ ἔλεγε,· « Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. » Καὶ ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν (39)· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. » Ὢ μεγάλου πράγματος! τῆς κατάρας προσηλωθείσης, ἠνέῳξε τὸν παράδεισον ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ τῷ λῃστῇ. Ὢ τοῦ μακαρίου λῃστοῦ τούτου! ἀφήρπασεν ἐν τῷ κόσμῳ λῃστεύων, ἀφήρπασε καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ. Περὶ τούτου εἶπεν ὁ μέγας προφήτης (40)· « Καὶ κάνθαρος ἐκ ξύλου φθέγξεται. » Οἴδατε, ἀδελφοὶ, ὅτι ὁ κάνθαρος περὶ τὰ ἀκάθαρτα σχολάζει, ἀκάθαρτος ὤν· οὕτω καὶ ὁ λῃστής ποτε ἐσχόλαζεν ἐν ταῖς λῃστείαις (41)· ὅτε δὲ ἐν τῷ σταυρῷ ἦν, ὡμολόγησεν αὐτὸς, καθὼς προεῖπον, καὶ πληροῦται εἰς αὐτὸ τὸ προφητευθέν· « Καὶ κάνθαρος ἐκ ξύλου φθέγγεται. » Φθεγξάμενος τοίνυν ἠξιώθη προαρπάσαι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Καὶ πάλιν λέγει ὁ μέγας προφήτης Ἡσαΐας δεικτικῶς δεικνύων ὡς παρών· « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται Υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, » ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Μελλούσης τοίνυν ταύτης τῆς προφητικῆς σημασίας πληροῦσθαι, ἀποστέλλεται ὁ μέγας ἀρχάγγελος Γαβριὴλ ὁ ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης παρεστηκὼς σημᾶναι τῇ ἀχράντῳ Θεοτόκῳ καὶ ἀπειρογάμῳ Μαρίᾳ, καὶ λέγει πρὸς αὐτήν· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη· ὁ Κύριος μετὰ σοῦ (42). » Κύριον δὲ λέγων, τὸν κοινὸν δεσπότην ἐσήμανεν, ὁμολογῶν τὴν συνδουλείαν. « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σε· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ (43) Ἅγιον κληθήσεται. » Ἀληθῶς, ἀγαπητοὶ, ἅγιον καλεῖται ὁ ναὸς τοῦ μέλλοντος ἁγιάζειν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ πάλιν λέγει ὁ αὐτὸς προφήτης· « Παιδίον (44) ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. »

3. Τούτων τοίνυν πληρωθέντων, λέγει ὁ μέγας εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς· « Ἐν ἀρχῇ (45) ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος (46). Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν

alter latro : « Quid exsecraris justum ? nos secundum scelera nostra patimur : Et quid tibi et justo illi ? » Dixit autem Jesu : « Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum. » Cui Jesus : » Amen, amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso [2]. » O rem magnam ! suspenso maledicto, aperuit latroni paradisum in promissione. O felicem latronem ! in mundo rapuit latrocinando, regnum cœlorum rapuit confitendo. De illo magnus ait propheta : « Et scarabæus ex ligno vociferabitur [3]. » Nostis, fratres, scarabæum immundum circa immunda versari ; ita quoque latro in latrociniis versatus est ; in cruce autem confessus est, quemadmodum superius dixi, atque in illo impletur hæc prophetia : « Et scarabæus ex ligno vociferatur. » Vociferatus autem dignus habitus est qui regnum cœlorum proriperet. Ait rursum ipse Isaias magnus propheta, perspicue loquens, ac si præsens fuisset : « Ecce Virgo in utero habebit, et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel [4], » quod est interpretatum , « Nobiscum Deus. » Cum igitur instaret tempus, ut prophetæ prædictio impleretur, mittitur magnus archangelus Gabriel, qui stat ad dexteram majestatis , qui nuntiaret 183
immaculatæ Deiparæ, et nullius thorum expertæ Mariæ, his verbis : « Ave, gratia plena, Dominus tecum [5] ; » Dominum dicens, communem herum indicat, se conservum esse fassus. « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque quod nascitur ex te, Sanctum vocabitur [6]. » Merito, dilecti, sanctum vocatur templum ejus qui totum orbem sanctificaturus est. Rursum ait idem propheta : « Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, cujus imperium super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, Magni consilii angelus [7]. »

3. His itaque impletis, ait magnus evangelista Joannes filius tonitrui : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum

[2] Luc. xxiii, 40-43. [3] Habac. ii, 21. [4] Isa. vii, 14. [5] Luc. i, 28. [6] ibid. 35. [7] Isa. ix, 6.

(38) Sic Seguerian. In editis ἑνός deest. Goblerianus et Felc. primus sic habent, καὶ τοῦ μὲν καταρωμένου, τοῦ δὲ ἑτέρου λέγοντος· Τί καταρ. Mox iidem, τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Mox Gobl. et Felc. 1, ut in textu. Editi vero, καὶ εἶπε πρὸς τὸν Κύριον· Μνησθήτω μου, Ἰησοῦ, ὅταν.

(39) Editi, Καὶ ὁ Θεὸς ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν. Seguer. Καὶ εὐθέως ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν. Gobler. et Felc. primus, Καὶ ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν. Ibidem in Gobler. omittuntur hæc, Ἀμὴν, ἀμὴν... τῷ παραδείσῳ. Ibid. Gobler. et Felc. 1, ὢ μεγάλου θαύματος!

(40) Gobler. et Felc. primus, Περὶ τούτου φησὶν ὁ προφ.

(41) Seguer., καὶ οὗτος ὁ λῃστής. Mox Gobler. et Felc. 1, λῃστείαις· ἐν δὲ τῷ σταυρῷ ὡμολόγητο, καὶ πληροῦται εἰς αὐτὸν τὸ προφητευθέν. Φθεγξάμενος. Ibidem Seguer. habet ὡμολόγησεν αὐτόν. Editi vero, ὡμολόγησεν αὐτός. Mox idem, φθεγξάμενος τοίνυν, καθὼς προεῖπον, κατηξιώθη. Ibidem Gobler. et Felc. primus, Καὶ πάλιν Ἡσαΐας λέγει· Ἰδοὺ ἡ Π.

(42) Gobl. et Felc. 1, ἀποστέλλεται ἀρχάγγελος Γαβριὴλ σημᾶναι τῇ κεχαριτωμένῃ Μαρίᾳ τὸ, Ὁ Κύριος μετὰ σοῦ.

(43) Ita Seguer. In edit. ἐκ σοῦ deest. Mox, ἀγαπητοί deest in Gobler. et Felc. 1.

(44) Gobl. et Felc. 1, Καὶ πάλιν Ἡσαΐας· Παιδίον.

(45) Gobl. et Felc. 1, τούτων οὖν πληρωθέντων, λέγει ὁ τῆς βροντῆς υἱός· Ἐν ἀρχῇ.

(46) Ita Seg. recte. Editi vero, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰ οὖν δι' αὐτοῦ. Mox Gobler. et Felckmanni primus, τῶν γενητῶν. Φανερὸν οὖν ἐστι, ὅτι ἐν τῷ Πατρὶ ἦν ἀεί. Τάλανες Ἀρειομανῖται Ἰουδαῖοι, οἱ μὴ ὀρθ. Mox iidem, ἐρευνῶντες.

facta sunt, et sine ipso factum est nihil [8]. » Si per ipsum omnia facta sunt : ergo ipse est extra res quæ factæ sunt, manifestumque est, ipsum in Patre semper fuisse. Miseri Judæi novi Ariomanitæ, qui neque recte legunt, neque accurate perscrutantur, quod cæcatos habeant mentis oculos, rati omnium creatorem et opificem, esse creaturam. Audite illud magni evangelistæ : « In principio. » O Christi inimice Ariane, si dixisset : In principio factum est, cum obtentu quodam diceres : Evangelista dixit, In principio factum est. At cum dixerit : « In principio erat, » quære diligenter, et deprehendes veritatem : hinc sciscitare ex magno evangelista his verbis : O evangelista, dic nobis quod opus principii et veri Dei Verbi : siquidem Christi adversarii Ariani, arbitrantur Creatorem omnium esse creaturam; statim respondebit magnus ille evangelista : Lege conditi mundi originem in Genesi, quæ sic habet : « In principio fecit Deus cœlum et terram [9]. » Sint itaque ea quæ non sunt, ut sint ea quæ futura sunt. Erat Deus Verbum apud Patrem, per quem omnia facta sunt. Pulchre igitur evangelista ait : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. » Ecce tertio, « erat, » nusquam, « non erat. » Magnus porro archangelus Gabriel, cum ad immaculatam et intactam Deiparam dixit : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; » non dixit : Spiritus sanctus fiet in te, aut virtus efficietur in te; sed « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Hoc beatus Apostolus his verbis indicavit : « Christus Dei virtus, et Dei sapientia [10]. » Sed ad hæc dicet Ariomanita : Quare igitur Parœmiastes ait : « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua [11] ? » O impiissime! annon audisti angelum Virgini dicentem : « Quod nascitur ex te, Sanctum vocabitur? » Vides quod de negotio incarnationis verba faciat. Cum autem inveteratum esset sex dierum opus, in prævaricatione patris prosapiæ nostræ Adami, in mortemque delapsum esset nostrum genus, placuit Deo ad nos mittere proprium Filium Deum Verbum atque assumere, uti supra dixi, ex intacta Virgine templum, hoc est,

Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. » Εἰ δι' αὐτοῦ πάντα γέγονεν, ἄρα ἐκτός ἐστι τῶν γενητῶν, καὶ φανερόν ἐστιν, ὅτι ἐν τῷ Πατρὶ ἦν πάντοτε. Τάλανες οἱ Ἰουδαῖοι νέοι οἱ Ἀρειομανῖται, οἱ μὴ ὀρθῶς ἀναγνόντες, μηδ' ἀκριβῶς ἐρευνήσαντες τυφλοὺς ἔχοντες τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς, νομίζοντες τὸν κτίστην καὶ δημιουργὸν τῶν ὅλων κτίσμα εἶναι. Ἀκούσατε τοῦ (47) μεγάλου εὐαγγελιστοῦ τὸ, « Ἐν ἀρχῇ. » Ὦ χριστομάχε Ἀρειανὲ, εἰ ἦν εἰπὼν, ὅτι Ἐν ἀρχῇ γέγονεν, εἶχες ἂν χρῶμα λέγειν, ὅτι Ἰδοὺ ὁ εὐαγγελιστὴς εἶπεν· Ἐν ἀρχῇ γέγονεν. Εἰ δὲ εἶπεν· « Ἐν ἀρχῇ (48) ἦν, » ζήτησον ἀκριβῶς, καὶ εὑρήσεις τὴν ἀλήθειαν· ἔπειτα ἐπερώτησον τὸν μέγαν εὐαγγελιστὴν λέγων πρὸς αὐτόν· Ὦ εὐαγγελιστὰ, εἰπὲ ἡμῖν τὴν πραγματείαν τῆς ἀρχῆς, καὶ τοῦ ὄντος Θεοῦ Λόγου (49)· ὅτι χριστομάχοι Ἀρειανοὶ νομίζουσι κτίσμα εἶναι τὸν κτίστην τῶν ὅλων· εὐθέως λέξει σοι ὁ μέγας εὐαγγελιστής· Ἀνάγνωθι τῆς κοσμοποιίας τὴν Γένεσιν, οὕτω λέγουσαν· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Ἔστω τοίνυν τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι, εἰς τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι. Ἦν ὁ Θεὸς Λόγος πρὸς τὸν Πατέρα, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν. Οὐκοῦν καλῶς ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει (50)· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Ἰδοὺ τριχῶς τὸ « ἦν (51), » οὐδαμοῦ τὸ, « οὐκ ἦν. » Καὶ ὁ μέγας ἀρχάγγελος Γαβριὴλ, ὅτε πρὸς τὴν ἄχραντον καὶ ἀπειρόγαμον Θεοτόκον ἔλεγε· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι, » οὐκ εἶπεν (52), ὅτι Πνεῦμα ἐπὶ σὲ γενήσεται, ἢ δύναμις ποιηθήσεται ἐπὶ σὲ, ἀλλὰ, « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος ἐδήλωσε λέγων· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. » Ἀλλ' ἐρεῖ πρὸς ταῦτα ὁ Ἀρειομανίτης, ὅτι Πῶς λέγει ὁ Παροιμιαστὴς (53), ὅτι « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. » Ὦ ἀσεβέστατε, οὐκ ἤκουσας τοῦ ἀρχαγγέλου (54) λέγοντος τῇ Παρθένῳ· « Τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ Ἅγιον κληθήσεται; » Ὁρᾷς, ὅτι περὶ τῆς πραγματείας τῆς ἐνανθρωπήσεως ἔλεγεν. Ἐπειδὴ δὲ πεπαλαίωται ἡ ἑξαήμερος ἡ παλαίωσις ἐν τῇ παραβάσει (55) τοῦ πατρὸς τοῦ γένους ἡμῶν Ἀδὰμ, καὶ εἰς θάνατον καταπεπτώκει τὸ γένος ἡμῶν (56), εὐδόκησεν ὁ Θεὸς

[8] Joan. I, 1-3. [9] Genes. I, 1. [10] I Cor. I, 24. [11] Prov. VIII, 22.

(47) Seguer. ἀκούσαντες τοῦ, etc. Gobler. et Felc. 1, Ἀκούσατε τοῦ εὐαγγελιστοῦ. Εἰ οὖν ἔφη, ὅτι Ἐν ἀρχῇ γέγονεν, εἶχες λόγον, ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς ἔφη· Ἐν ἀρχῇ γέγονεν. Εἰ δὲ ἔφη, ὅτι Ἐν ἀρχῇ γέγονε, ζήτησον.

(48) Gobler. et Felc. 1, ἐρώτησον τὸν εὐαγγελιστὴν, καὶ λέξει σοι· Ἀνάγνωθι τῆς κοσμοποιίας τὴν Γένεσιν, καὶ εὐθέως λέξει πρὸς σέ· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν.

(49) Ita Seg. et Basil. Editi vero, καὶ τὸν ὄντως Θεοῦ Λόγον. Infra Seg. λέξει πρὸς σὲ ὁ μέγας, etc.

(50) Gobl. et Felc. primus, δι' οὗ πάντα γέγονε. Καλῶς ὁ εὐαγγ.

(51) Seguer. παντὶ τὸ ἦν. Gobler. et Felc. 1, τριχῶς τὸ ἦν, καὶ οὐδαμῶς τὸ, οὐκ ἦν, καὶ ὁ ἀρχάγγελος πρὸς τὴν Θεοτόκον Πνεῦμα ἅγιον. Ibidem Seg. Θεοτόκον Παρθένον ἔλεγε Πν.

(52) Ita Seguer. In editis vero, hæc, οὐκ εἶπεν, usque ad, ἐπισκιάσει σοι sequens, desunt, δι' ὁμοιοτέλευτον. Mox, μακάριος ante Ἀπόστολος deest in Gobl. et Felc. 1.

(53) Gobler. et Felc. primus, ὁ Ἀρειανὸς, καὶ ὡς ὁ Παροιμ.

(54) Gobler. et Felc. 1, ἀγγέλου.

(55) Gobler. et Felc. 1, Ἐπεὶ οὖν πεπαλαίωται ἡ φύσις ἡμῶν ἐν τῇ παραβ.

(56) Gobler. et Felc. 1, κατεπεπτώκειμεν, εὐδόκησεν ὁ Θ. Mox Seguer. καταπέμψαι πρὸς ἡμᾶς τόν. Ibidem Gobler. et Felc. 1, τὸν ἴδιον αὐτοῦ Λόγον Υἱὸν καὶ Θεόν· λαβεῖν δὲ ἐκ τῆς Παρθένου τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν· ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολός φησιν· Εὐδόκησεν ὁ Θεὸς πέμψαι.

πρὸς ἡμᾶς πέμψαι τὸν ἴδιον Υἱὸν Θεὸν Λόγον, λαβεῖν τε, καθὼς προεῖπον, ἐκ τῆς ἀπειρογάμου Παρθένου τὸν ναὸν, τὸν ἄνθρωπον. Καὶ λέγει ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος· Εὐδόκησεν ὁ Θεὸς καταπέμψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, γεννώμενον ἐκ γυναικός. Ὁρᾷς, ὅτι περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεώς ἐστιν.

4. Εἰ δὲ θέλεις ἀκοῦσαι περὶ τῆς ἀδιαιρέτου καὶ μιᾶς θεότητος (57), ἄκουε Παύλου λέγοντος· « Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· » καὶ πάλιν λέγει· « Ὃς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών. » Ὁρᾷς, ὅτι περὶ τῆς (58) ἐνανθρωπήσεώς εἰσιν αἱ τοιαῦται φωναί. Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος αὐθεντικῇ φωνῇ εἶπεν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » καὶ πάλιν λέγει Φιλίππῳ· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν B ἐσμεν. » Καὶ λέγει διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου· « Ἴδετέ με, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. » Καὶ πάλιν λέγει· « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἥκω. » Καὶ διὰ τοῦ Ἱερεμίου λέγει ὁ Πατήρ· « Ἐμὲ ἐγκατέλιπον (59) πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ἑαυτοῖς ὕδωρ συναγαγεῖν. » Οὐ χθὲς ἡ πηγὴ, καὶ σήμερον τὸ ὕδωρ· μὴ γένοιτο! Ἀεὶ πηγὴ, ἀεὶ ὕδωρ. Τάλανες οἱ ἀχάριστοι (60) Ἀρειομανῖται· τούτων κρείττων εὑρέθη ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὃς, ἑαυτὸν θεὸν νομίζων εἶναι, καὶ εἰκόνα ἑαυτοῦ στήσας ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς Ἀνανίαν, καὶ Ἀζαρίαν, καὶ Μισαήλ· καὶ τοῦ δροσοποιοῦ (61) λόγου ἐν μέσῳ αὐτῶν γινομένου, καὶ ἐξελάσαντος τὸ πῦρ, καὶ αὐτῶν ὑμνούντων· καὶ ἐλθόντος τοῦ Ναβου- C χοδονόσορ, καὶ ἑωρακότος αὐτοὺς ὑμνοῦντας, ἔλεγε τοῖς παισὶν αὐτοῦ· « Οὐχὶ ἄνδρας τρεῖς ἐνεβάλομεν εἰς τὴν κάμινον; » Οἱ δὲ εἶπον· « Ἀληθῶς, βασιλεῦ. » Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· « Ἰδοὺ θεωρῶ ἐγὼ ἄνδρας τέσσαρας, καὶ ὁ τέταρτος ὅμοιος Υἱῷ Θεοῦ. » Ὦ Ναβουχοδονόσορ, σεαυτὸν θεὸν ἐποίησας, πῶς οἶδας, ὅτι ὅμοιος Υἱῷ Θεοῦ ἐστιν; εὐθέως εἶπεν· Αὐτὸς κατένυξέ με εἰπεῖν. Κρείττων τούτων εὑρέθη Ναβουχοδονόσορ τῶν ἀσεβῶν, καὶ μηδὲ ὅμοιον, μηδὲ ὁμοούσιον λεγόντων τὸν Υἱόν. Εἴπατε (62) τοῖς ἀσεβέσι μὴ βλασφημεῖν, ἀλλ' εὐφημοῦντας προσκυνεῖν τὸν ὄντα Θεὸν Λόγον ἐν πνεύματι, εἰ ἄρα ἀφεθήσεται ἡ ἀσέβεια τῆς βλασφημίας αὐτῶν.

5. Τούτων τοίνυν ἐξοστρακισθέντων καὶ ἐκβληθέντων ἐκ τοῦ θείου χοροῦ, εἴπωμεν καὶ πρὸς τοὺς τούτων ἀδελφοὺς τοὺς Πνευματομάχους τοὺς Τροπικοὺς, τοὺς λέγοντας (63) τὸ Πνεῦμα εἶναι κτιστόν. Ὦ Τρο-

A hominem. Aitque beatus apostolus Paulus : Placuit Deo in mundum mittere Filium suum natum ex muliere [12]. Viden, eum loqui de incarnatione?

184 4. Sin velis audire de indivisa et una deitate, ausculta hæc Pauli verba : « Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus [13]; » et rursum : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens [14]. » Vides, ejusmodi voces incarnationem spectare. Quin et ipse Dominus authentica voce ait : « Ego in Patre, et Pater in me [15]; » rursumque Philippo : « Ego et Pater unum sumus [16]. » Et per magnum prophetam ait : « Videte me, quia ego sum et non mutor [17]. » Rursumque ait : « Ego ex Patre exivi et venio [18]. » Ac per Jeremiam ait Pater : « Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ aquam sibi congregare non poterunt [19]. » Nequaquam hesterna die fons, hodie aqua : absit. Semper fons, semper aqua. Miseri ingrati illi Ariomanitæ, quibus melior deprehensus est ipse Nabuchodonosor, qui sese deum arbitratus, constitutaque sibi Babylone imagine, atque projectis in caminum ignis Anania, Azaria, et Misaele; cum verbum rorificum in medio eorum factum esset, excussissetque ignem, dum hymnos illi canerent; veniens, inquam, ipse Nabuchodonosor, atque videns illos canentes, ait pueris suis : « Nonne viros tres conjecimus in caminum? » Responderunt illi : « Ita est, o rex. » Et dixit ad illos : « Ecce video ego viros quatuor, et quartus similis Filio Dei [20]. » O Nabuchodonosor, qui teipsum deum effecisti, unde nosti esse similem Filio Dei? Statim ille responderit : Quia ipse me stimulavit ut hæc dicerem. Melior itaque deprehensus est Nabuchodonosor impiis illis, qui neque similem, neque consubstantialem dicunt Filium. Dicite impiis, ne blasphement, sed cum benedictione Verbum vere Deum adorent in spiritu, si forte remittatur impietas blasphemiæ eorum.

D 5. His igitur relegatis et abjectis ex divino choro, loquamur ad illorum fratres Pneumatomachos, seu Tropicos, qui dicunt Spiritum sanctum esse creatum. O Tropice, non audisti Davidem dicentem :

[12] Galat. IV, 4. [13] Hebr. I, 3. [14] Philipp. II, 6. [15] Joan. XIV, 10. [16] Joan. X, 30. [17] Malach. III, 6. [18] Joan. XVI 28. [19] Jerem. II, 13. [20] Dan. III, 91, 92.

(57) Gobler. et Felc. 1, περὶ τῆς ἀδιαιρέτου αὐτοῦ θεότητος.

(58) Gobl. et Felc. 1, Ὁρᾷς, πῶς περὶ τῆς. Paulo post, iidem, καὶ αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν, ὅτι Ἐγὼ ἐν τῇ.

(59) Gobl. et Felc. 1, τοῦ Ἱερεμίου· Ἐμὲ ἐγκατελίπετε.

(60) Hæc, οἱ ἀχάριστοι, desunt in Gobl. et Felc. 1.

(61) Gobl. et Felc. primus, ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ἐν τῇ καμινῷ (sic) βαλὼν τοὺς γ' παῖδας, καὶ τοῦ δροσοπ. Mox Seguer. γενομένου. Ibidem Gobl. et Felc. primus, καὶ ἐκτινάξαντος τὸ πῦρ. Καὶ τῶν παίδων ὑμνούντων, ἔλεγε τοῖς παισὶν αὐτοῦ· Οὐχὶ τρεῖς ἐνεβάλομεν ἐν τῇ καμίνῳ; καὶ ἰδοὺ δ'. Τοῦ δὲ τετάρτου ὅρασις ὁμοία Θεῷ, ὦ Ναβουχ.

(62) Gobler. et Felc. primus, Κρείττων αὐτὸν εὑρέθη Ναβουχοδονόσορ τῶν μὴ ὅμοιον μηδὲ ὁμοούσιον Θεοῦ λεγόντων τὸν Υἱόν. Εἴπατε.

(63) Εἴπωμεν πρὸς τοὺς Πνευματομάχους τοὺς λέγ. Sic Gobler. et Felc. 1. Mox iidem, κτιστόν· οὐκ ἠκούσατε τοῦ δι. Ibid. Seg. τοῦ μεγάλου Δαβίδ.

« Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum [21]? » Ecce Trinitatem indivisibilem. Et rursum in mundi opificio magnus ille famulus Moyses, sic loquitur : « In principio fecit Deus cœlum et terram, terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum, et Spiritus Domini ferebatur super aquas [22]. » Similiter magnus Paulus ait : « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, clamantem : Abba, Pater [23]. » Et ipse Pater per magnum prophetam ait : « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt [24]. » Ipseque Dominus qui venit salvum facere genus humanum, authentica voce ait : « Ego in Patre et Pater in me ; » et, « Ego sum veritas [25] ; » et, « Si abiero ad Patrem meum, non relinquam vos orphanos : sed mittam vobis Paracletum Spiritum veritatis [26]. » Ecce Spiritum in veritate, veritatem in Patre. Ecce Trinitatem indivisibilem, triplicatum vinculum, quo manipulos constringentes, offerimus Patri. Dispereant itaque et hi homines cum Ariomanitis.

A πικὲ, οὐκ ἤκουσας τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν; » Ἰδοὺ ἡ Τριὰς ἀδιαίρετος. Καὶ πάλιν ἐν τῇ κοσμοποιΐᾳ διηγούμενος ὁ μέγας θεράπων Μωσῆς· « Ἐν ἀρχῇ (64) ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. » Ὁμοίως καὶ ὁ μέγας Παῦλος (65) λέγει· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κρᾶζον· Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. » Καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ λέγει διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου· « Ἐχχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι. » Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος, ἐλθὼν σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων αὐθεντικῇ φωνῇ εἶπεν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » καὶ, « Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· » καὶ, « Ἐὰν ἀπέλθω πρὸς τὸν Πατέρα μου, οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανοὺς, ἀλλ' ἀποστελῶ ὑμῖν τὸν Παράκλητον τὸ
B Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. » Ἰδοὺ τὸ Πνεῦμα ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ Πατρί. Ἰδοὺ ἡ Τριὰς ἀδιαίρετος, τὸ τρίπλοκον σχοινίον, ἐν ᾧ τὰ δράγματα σφίγγοντες προσφέρομεν τῷ Πατρί. Καὶ οὗτοι οὖν σὺν τοῖς Ἀρειομανίταις ἀπώλοντο.

6. Jam loquamur adversus infelicissimum Paulum **185** Samosatensem, qui ait, Dominum ex quo prodiit ex intacta Virgine, ex eo tempore fuisse Filium. Amens, non audisti ipsum Dominum dicentem ad Judæos : « Pater vester Abraham exsultavit ut videret diem meum, et vidit gavisusque est ; » respondentibusque Domino ingratis Judæis : « Quadraginta annos nondum habes, et dicis te Abraham vidisse? » Respondit illis et ait : « Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum [27]. » Si antequam Abraham fieret, ipse est, qua ratione tu dicis, illum post carnalem suum adventum Filium factum fuisse? Annon audisti in Parœmiaste, quomodo ipsa Sapientia loquatur : « Ego eram qua gaudebat, quotidie lætabar ante faciem ejus [28], » cum conderet orbem aderam ipsi? Rursumque ait magnus ille Parœmiastes : « Deus sapientia fundavit terram [29]. » Viden' semper illum in Patre esse? Et magnus Apostolus : « Christus Dei virtus et Dei sapientia [30]. » Quid ad hæc respondet insanus Samosatensis? Ipse quoque divinum hoc merum in aquam convertens, cum bibisset, aqua intercute distentus cum Arianis interiit.

6. Εἴπωμεν καὶ πρὸς τὸν ἀτυχέστατον (66) Σαμοσατέα Παῦλον, τὸν λέγοντα, ὅτι ἀφ' οὗ προῆλθεν ἀπὸ τῆς ἀπειρογάμου Παρθένου, ἀπὸ τότε Υἱὸς ἐχρημάτισεν. Ἄφρον, οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· « Ὁ πατὴρ ὑμῶν Ἀβραὰμ ἠγαλλιάσατο ἰδεῖν τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ εἶδε καὶ
C ἐχάρη. » Καὶ τῶν ἀχαρίστων Ἰουδαίων λεγόντων πρὸς αὐτὸν τὸν Κύριον, « Οὔπω τεσσαράκοντα ἔτη ἔχεις, καὶ λέγεις ἑωρακέναι τὸν Ἀβραάμ; » Ἀπεκρίθη πρὸς αὐτοὺς καὶ ἔλεγεν· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. » Εἰ, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, αὐτός ἐστι, πῶς λέγεις, ὅτι μετὰ τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν Υἱὸς ἐχρημάτισεν; Οὐκ ἤκουσας ἐν τῷ Παροιμιαστῇ, αὐτὴ ἡ Σοφία πῶς ἔλεγεν· « Ἐγὼ ἤμην (67), ᾗ προσέχαιρε· καθημέραν εὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ, » ὅτε ἐποίησε τὴν οἰκουμένην, συμπαρήμην αὐτῷ; Καὶ πάλιν λέγει ὁ μέγας Παροιμιαστής (68)· « Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν. » Ἰδοὺ ἀεί ἐστιν ἐν τῷ Πατρί· καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ
D Θεοῦ σοφία. » Τί πρὸς ταῦτα λέγει ὁ ἀνόητος Σαμοσατεὺς, καὶ οὗτος, ἐξυδαρώσας τὸν θεῖον τοῦτον οἶνον, καὶ πιὼν, καὶ τυμπανωθεὶς, ἀπώλετο σὺν τοῖς Ἀρειομανίταις.

[21] Psal. xxxii, 6. [22] Genes. i, 1, 2. [23] Galat. iv, 6. [24] Joel ii, 28. [25] Joan. xiv, 10, 6. [26] Joan. xvi, 7; xiv 18; xv, 26. [27] Joan. viii, 56-58. [28] Prov. viii, 30. [29] Prov. iii, 19. [30] I Cor. i, 24.

(64) Gobler. et Felc. 1. Καὶ ἐν τῇ κοσμογονίᾳ Μωσῆς· Ἐν ἀρχ.... Seg. ibidem, Μωσῆς λέγει.

(65) Τοῦ ὕδατος καὶ Παῦλος. Gobler. et Felc. 1. Paulo post, iidem, ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν.... πατήρ. Καὶ Ἰωὴλ ἐκ προσώπου Θεοῦ· Ἐχχεῶ... καὶ προφητεύσουσι. Καὶ ὁ Κύριος· Ἐγὼ ἐν τ.

(66) Ἀτυχέστατον deest in Gobler. et Felc. 1, Paulo post in iisdem, ὅτι deest. Mox iidem, Παρθένου, Ἔκτοτε χρηματίσαντα τὸν υἱόν. Ἄφρον, οὐκ ἤκουσας τοῦ Κυρίου λέγοντος τοῖς μαθηταῖς· Καὶ Ἀβραὰμ ἠγαλλ.... καὶ ἰδὼν ἐχάρη. Τῶν δὲ Ἰουδαίων εἰπόντων· Οὔπω μ' ἔτη ἔχ.... Ἀβραάμ; Ὁ δέ φησι· Πρὶν Ἀβραὰμ ἐγώ εἰμι.

(67) Goblerian. et Felc. 1, παρουσίαν ἐχρημάτισε· καὶ πάλιν ὁ Παροιμιαστὴς ἐν τῇ Σοφίᾳ· Ἐγὼ ἤμην.

(68) Hæc, λέγει ὁ μέγας Παροιμιαστής, desunt in Gobler. et Felc. 1. Paulo post, Seg. et Basil. καὶ πάλιν λέγει ὁ μέγας Ἀπόστολος. Gobl. et Felc. 1, καὶ ὁ Ἀπόστολος.

7. Εἴπωμεν καὶ πρὸς τοὺς ἀσεβεστάτους Μανιχαίους, τοὺς τρυγιοὺς τῶν κακῶν. Ὦ ἀσεβέστατοι Μανιχαῖοι, λέγετε δύο ὑποστάσεις εἶναι, ἀγαθοῦ τε καὶ πονηροῦ; Καὶ λέγεις τὸν πονηρὸν (69) θέλοντα μάχεσθαι τῷ ἀγαθῷ, ἵνα λάβῃ μέρος τι· καὶ ὁ ἀγαθὸς, φησὶν, ἀγαθὸς ὢν καὶ μὴ θέλων μάχεσθαι, δέδωκε παραχωρήσας μέρος τι τῷ πονηρῷ, καὶ γέγονε τῷ πονηρῷ ἓν ἥμισυ μέρος, καὶ τῷ ἀγαθῷ ἥμισυ μέρος. Καὶ μεταμεληθὲν, φησὶν, ἦλθε τὸ ἀγαθὸν παρασκευάσασθαι εἰς πόλεμον, καὶ ἐσχημάτισεν ἑαυτὸν ἐν τῷ τοῦ πονηροῦ σχήματι. Ἀλλ' (70), ὦ ἀσεβέστατε Μανιχαῖε, ὅτε ὁλόκληρον ἦν τὸ ἀγαθὸν, λέγεις, Οὐκ ἠθέλησε μάχεσθαι, καὶ ὅτε ἥμισυ γέγονεν, ὡς λέγεις, εἰς πόλεμον ἦλθε. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ ἀσεβέστατος Μανιχαῖος, ὅτι «Ἦλθον ζητῆσαι τὸ ἀπολωλός.» Ὦ πολλῆς ἀφροσύνης! Ποῦ οὖν ἔτι ἀγαθοῦ B γνώρισμα; Μάλιστα ὅτι καὶ τοῦ πονηροῦ σχῆμα ἀνέλαβε κατὰ (71) σέ. Ὥσπερ οἰκοδεσπότου γυναῖκα ἐὰν ζωγράφος γράψῃ ἐν εἰκόνι παραχρῆμα ἀσέμνως, καὶ παρερχόμενος ὁ οἰκοδεσπότης ἴδῃ τὴν ἰδίαν γαμετὴν παρὰ σχῆμα οὖσαν, οὐκ, ὀργισθεὶς καὶ πλήρης θυμοῦ γινόμενος (72) ἀναιρήσει τὸν τοῦτο τολμήσαντα ποιῆσαι; Πόσῳ μᾶλλον τὸν λέγοντα, ὅτι τοῦ πονηροῦ σχῆμα ἀνέλαβεν; Ἰσχυρότερόν ἐστι τοίνυν, οὗ ἀπεχρήσατο τὸ σχῆμα. Ταῦτα τῶν ἀφρόνων καὶ ἀσεβῶν τὰ τολμήματα. Ὦ ἀσεβέστατε τρυγιὲ τῶν κακῶν Μανιχαῖε (73), οὐκ ἤκουσας τοῦ Ματθαίου λέγοντος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως· «Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ;» Ἀλλ' ἐρεῖ, ὅτι Οὐ δέχομαι τὴν Παλαιάν. Καὶ ἐγὼ ἐρῶ πρὸς αὐτόν· Διὰ τί οὐ δέχῃ τὴν Πα- C λαιάν; Οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος τοῖς ἀσεβεστάτοις καὶ ἀχαρίστοις Ἰουδαίοις· «Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοὶ, ὅτι Μωσῆς περὶ ἐμοῦ ἐλάλησε.» Τί ἐλάλησεν, ὦ Κύριε; «Προφήτην ὑμῖν (74) ἀναστήσει Κύριος ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ.» Τοῦτον τὸν προφήτην ὡμολόγει ἡ μακαρία Σαμαρεῖτις (75) λέγουσα· «Κύριε, θεωρῶ, ὅτι προφήτης εἶ σύ.» Εἰ καὶ ἄνθρωπον καὶ Κύριον καὶ προφήτην ὡμολόγει ἡ μακαρία Σαμαρεῖτις· ἰδοὺ πάντη καὶ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, οἱ μεγάλοι καὶ οἱ ἅγιοι ὁμολογοῦσι. Πῶς δύναται βότρυς εἶναι ἄνευ ἀμπέλου; Πῶς δύναται βεβαιωθῆναι πᾶσα πραγματεία, καὶ ἡ εἰς τὸν κόσμον μέλλουσα ἔσεσθαι σωτηρία; Ὁμολογήσουσιν οἱ σημάντορες οἱ μεγάλοι προφῆται καὶ ὁ νόμος (76)· μάλιστα αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι D

A 7. Jam verba faciamus adversus impiissimos Manichæos malorum fæces. O impiissimi Manichæi, dicitis duas esse substantias, boni scilicet et mali? Dicitis, inquam, malum pugnare voluisse cum bono, ut partem quamdam sibi sumeret: bonum vero, cum utpote bonum, pugnare nollet, partem quamdam malo sponte cessisse; ita ut pars una malo cum dimidio cederet, dimidium tantum partis alterius bono obveniret. Tum pœnitentia ductum bonum sese ad bellum instruxisse, atque mali speciem induisse. Verum, o impiissime Manichæe, cum integrum esset bonum, ais noluisse pugnare; ubi vero ad dimidiam partem, ut ais, redactum est, ad bellum processit. Eo spectat, ait impiissimus Manichæus, illud: «Veni quærere quod perierat [31].» O ingentem stultitiam! Ecquodnam jam boni indicium? cum maxime tu dicas, ipsum mali induisse speciem. Ut si pictor quispiam patrisfamilias uxorem festinanter indecentique forma depingat in imagine, tum paterfamilias prætereundo, indecenti forma uxorem videat, nonne ira furoreque percitus, pictorem qui hoc ausus fuit de medio tollet? Quanto magis eum qui ait bonum, mali speciem assumpsisse? Id igitur cujus specie quis utitur, utente est præstantius. Hi stultorum impiorumque hominum sunt ausus. O impiissime et malorum fæces, Manichæe, annon audisti Matthæum de incarnatione dicentem: «Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham [32].» At respondet: Non admitto Vetus Testamentum. Reponam ego: Ecquid est quod non admittis Vetus Testamentum? Annon audisti Dominum dicentem impiissimis et ingratis Judæis: «Si crederetis Moysi, crederetis et mihi, quia Moyses de me locutus est [33]?» Quid locutus est, Domine? «Prophetam excitabit vobis Dominus de fratribus vestris, sicut me [34].» Hunc prophetam confitebatur beata Samaritana, cum diceret: «Domine, ut video, propheta es tu [35].» Si et hominem et Dominum et prophetam confitebatur beata Samaritana: ecce ubique lex et sacri magnique prophetæ confitentur. Quomodo botrus potest absque vite esse? Quomodo confirmari potest totum negotium et futura mundi **186** salus? Confitebuntur indices illi magni prophetæ, et lex; cum maxime Dominus ipse dicat: «Lex et prophetæ usque ad Joannem [36].» Et rursum: «Non

[31] Luc. XIX, 10. [32] Matth. I, 1. [33] Joan. V, 46. [34] Deut. XVIII, 15. [35] Joan. IV, 19. [36] Luc. XVI, 16.

(69) Goblerian. et Felc. 1. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς Μανιχαίους τοὺς τρυγιοὺς τῶν κακῶν, Ὦ ἀσεβέστατοι, λέγετε δύο ὑποστάσεις εἶναι ἀγαθοῦ τε καὶ πονηροῦ. Καὶ λέγετε τὸν πονηρόν. Paulo post, Seguer. ἵνα λάβῃς μέρος τι.

(70) Ἀλλ' deest in Seg., qui mox habet, ὅτε, ut et infra. Editi vero, ὅτι. Gobl. et Felc. primus, totum hunc locum sic habent, Ὦ ἀσεβέστατοι, ὅτε ὁλόκληρον ἦν ὃ λέγεις ἀγαθὸν, οὐκ ἠθέλησε μάχεσθαι. καὶ ὅτε ἥμισυ γέγονεν.

(71) Ita Seguer. Editi, ἀνέλασε. Nannius legisse videtur ἀνέλαθε, vertit enim: *sub mali forma latebat.*

(72) Seguer. γενόμενος.

(73) Gobl. et Felck. 1, τρυγιὲ Μανιχαῖε.

(74) Gobl. et Felc. 1, Οὐ δέχομαι τὴν Παλαιάν; Οὐκ ἤκουσας τοῦ Κυρίου λέγοντος· Εἰ ἐπιστεύετε Μωσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· καὶ γὰρ Μωσῆς περὶ ἐμοῦ ἐλάλησε λέγων· Προφήτην ὑμῖν. Editi et quidam manuscripti, post περὶ ἐμοῦ ἐλάλησε, habent, τί ἐλάλησεν, ὦ Κύριε; Πρ.

(75) Gobl. et Felc. 1, ἡ Σαμαρεῖτις. Mox iidem, εἶ σύ. Ἰδοὺ πάντες καὶ Κύριον καὶ ἄνθρωπον αὐτὸν ὁμολογοῦσι. Πῶς δύν.

(76) Gobl. et Felc. 1, Ἡ εἰς τὸν κόσμον σωτηρία, εἰ μὴ ὁμολογήσουσιν οἱ σημάντορες προφῆται, καὶ ὁ ν.

veni solvere legem aut prophetas, sed adimplere [37]. » A O fæces omnium hæresum! Sufficit illis nomen ad fidem suam. De his ait magnus psalmista David: « Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis [38], » cum non confiteantur et ipsi carnalem adventum, sed phantasiam esse existiment, cum tamen Dominus ad Judæos dicat: « Quid me quæritis interficere hominem, qui veritatem locutus sum vobis [39]? » rursumque dixerit ad ministrum qui alapam sibi inflixerat: « Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis [40]? » An potest phantasia cædi, aut affigi cruci? Nonne corpus id erat? Et quomodo dicit quod phantasia esset? Et hi quoque una evanescant, qui arbitrantur divinum illud merum non esse mi- B stum, et mentis stupore perculsi pereant.

« Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται μέχρις Ἰωάννου· » καὶ πάλιν· « Οὐκ (77) ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον οὐδὲ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Ὦ τρυγιοὶ πασῶν αἱρέσεων! Αὐταρκες αὐτοῖς ἐστι τὸ ὄνομα πρὸς τὴν πίστιν αὐτῶν. Περὶ τούτων εἶπεν ὁ μέγας ψαλμῳδὸς Δαβίδ· « Εἶπεν ἄφρων (78) ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. Διεφθάρησαν καὶ ἐδδελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασι, » καὶ αὐτοὶ μὴ ὁμολογήσαντες τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν, ἀλλὰ φαντασίαν, λέγοντος τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· « Τί με ζητεῖτε (79) ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; » Καὶ πάλιν λέγοντος αὐτοῦ πρὸς τὸν ὑπηρέτην τὸν ῥαπίσαντα αὐτόν (80)· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με τύπτεις; » Μὴ δύναται φαντασία τύπτεσθαι ἢ προσηλωθῆναι ἐν τῷ σταυρῷ; Οὐκ ἄρα σῶμα ἦν; Καὶ πῶς λέγει, ὅτι φαντασία ἐστί; Καὶ οὗτοι συνεξαφανιζέσθωσαν νομίζοντες ἄκρατον εἶναι τὸν θεῖον οἶνον, καὶ εἰς ἔκστασιν γενόμενοι ἀπώλοντο.

8. Aggrediamur jam Marcionem, Valentinum et Basilidem, qui ait, Dominum, quasi aquam per canalem, transiisse per illibatam et intactam Mariam. O impiissimi! non audistis magnum archangelum Gabrielem hæc loquentem, ad immaculatam Virginem Mariam: « Ave, gratia plena, Dominus tecum. Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Quod enim ex te nascitur, Sanctum vocabitur [41]. » Si dixisset, Per te, verisimilem haberent impudentiæ occasionem: cum autem dixerit, « ex te, » declarat Deum Verbum ex illa templum suum, scilicet hominem, accepisse. Et C hi igitur explodantur, cum novis hisce Judæis, seu Ariomanitis, inimicis Christi.

8. Εἴπωμεν καὶ πρὸς Μαρκίωνα καὶ Οὐαλεντῖνον καὶ Βασιλίδην τὸν λέγοντα ὡς διὰ σωλῆνος ὕδωρ παρελθόντα (81) τὸν Κύριον διὰ τῆς ἀχράντου καὶ ἀπειρογάμου Μαρίας. Ὦ ἀσεβέστατοι! οὐκ ἠκούσατε τοῦ μεγάλου ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ λέγοντος πρὸς τὴν ἄχραντον Παρθένον Μαρίαν· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Τὸ γὰρ ἐκ σοῦ Ἅγιον κληθήσεται. » Εἰ οὖν εἶπε (82), Διὰ σοῦ, πιθανὴν εἶχον τὴν ἀναισχυντίαν· ἐν δὲ τῷ λέγειν, « ἐκ σοῦ, » δείκνυσιν, ὅτι ἐξ αὐτῆς ἔλαβεν ὁ Θεὸς Λόγος τὸν ναὸν, ἄνθρωπον. Καὶ οὗτοι συνεκβαλέσθωσαν μετὰ τῶν νῦν Ἰουδαίων χριστομάχων Ἀρειομανιτῶν.

9. Similiter insanum et infelicissimum Hieracam alloquamur, qui virginitatem extollere, nuptiasque aspernari voluit. O Hieraca! aliquid dicamus ex lege sumptum. Deus, Verbum Patris, in paradiso duxit Evam et Adamum. Sed quare dicis: Vetus Testamentum non admitto? Esto: annon in Evangelio audisti tertia die recubuisse Dominum in Cana Galilææ ad nuptias, et deficiente vino, aquam mutasse in vinum [42]? Ac rursum Judæis dicentibus ad eum: « Moyses dedit nobis libellum repudii, » quid ad eos Dominus? « Moyses, inquit, dedit

9. Ὁμοίως καὶ πρὸς τὸν ἀνόητον (83) καὶ ἀτυχέστατον Ἱερακᾶν εἴπωμεν, τὸν νομίζοντα ὑψοῦν τὴν παρθενίαν, καὶ ἀθετεῖν τὸν γάμον. Ὦ Ἱερακᾶ, εἴπωμέν τι νομικόν· Ὁ Θεὸς Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ παραδείσῳ ἤγαγε τὴν Εὔαν πρὸς τὸν Ἀδάμ. Ἀλλὰ τί λέγεις, ὅτι Οὐ δέχομαι τὴν Παλαιάν; ἔστω· ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὐκ ἤκουσας· Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ συνανεκλίθη Κύριος ἐν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας εἰς τὸν γάμον, καὶ οἴνου λείψαντος, πεποίηκε τὸ ὕδωρ οἶνον; Καὶ πάλιν τῶν Ἰουδαίων λεγόντων πρὸς αὐτόν· « Μωσῆς δέδωκεν ἡμῖν βιβλίον ἀποστασίου, » τί εἶπε πρὸς

[37] Matth. v, 17. [38] Psal. xiii, 1. [39] Joan. viii, 40. [40] Joan. xviii, 23. [41] Luc. i, 28-35. [42] Joan. ii, 1-11.

(77) Seguer., πάλιν λέγει αὐθεντικῇ φωνῇ· Οὐκ. Mox Gobl. et Felc. 1, τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας.

(78) Goblerianus et Felckmanni primus, Περὶ τούτων φησὶν ἡ ψαλμῳδία· Εἶπεν ἄφρων.

(79) Goblerianus et Felckmanni primus, λέγοντες τοῦ Κυρίου φάσκοντος· Τί με ζητ.

(80) Gobler. et Felc. 1, Καὶ πάλιν πρὸς τὸν ῥαπίσαντα. Infra iidem, Τί με δερεῖς; Μὴ δύν.

(81) Ita Seg. recte. Edit. vero, προελθόντα. Ibid., Gobl. et Felc. 1, διὰ τῆς ἀχράντου Θεοτόκου· οὐκ. Infra iidem, τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ λέγοντος τῇ Παρθένῳ· Χαῖρε, κεχ.

(82) Seguer. Εἰ ἦν εἶπας.

(83) Gobler. et Felc. primus, πρὸς τὸν ἀπυχὴν (sic) Ἱέρακα. Seguerianus item habet, Ἱέρακα. D Editi, Ἱερακᾶν. Supra, tom. II p. 583 legitur, Ἱέρακας. Paulo post, Goblerian. et Felc. 1, τὸν γάμον. Ὁ Θεὸς ἐν τῷ παραδείσῳ ἀγαγὼν τὴν γυναῖκα Εὔαν τῷ Ἀδὰμ, φησὶν Ἀδάμ· Ἕνεκε τούτου καταλήψει (sic) ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ κολλυθήσεται (sic) αὐτῇ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ἀλλ' οὐ δέχῃ τὴν Παλαιάν. Οὐκ ἤκουσας ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου, ἐν τῷ Κανᾶ γάμῳ (sic) κληθέντος καὶ εὐλογήσαντος, καὶ τό· Ὕδωρ οἶνον ποιήσαντος; Καὶ τῶν Ἰουδαίων πάλιν λεγόντων· Μωσῆς δέδωκεν ἡμῖν βιβλίον ἀποστασίου, τοῦ Κυρίου φήσαντος, δεδωκέναι τὸν Μωσέα πρὸς σκληροκαρδίαν αὐτῶν. Καὶ, Οὓς ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. Πῶς οὖν δύναται, etc.

αὐτοὺς ὁ Κύριος· « Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν βιβλίον ἀποστασίου πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν· » γέγραπται γάρ· « Ἃ ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. » Ἔπειτα πῶς δύναται κλάδος ὑποστῆναι, ῥίζης μὴ ὑποκειμένης; Πῶς δύναται παρθένος εἶναι, πατρὸς καὶ μητρὸς μὴ ὄντων; Καὶ οὗτοι σὺν τοῖς ἑταίροις αὐτῶν ἀπόλοιντο (84).

10. Εἴπωμεν καὶ πρὸς τὸν Νοβᾶτον, τὸν λέγοντα ἑαυτὸν καθαρὸν, καὶ νομίζοντα ἀναιρεῖν τὴν μετάνοιαν. Πλήρης βορβόρου καὶ δυσωδίας ὢν, οὐκ ἤκουσας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώπου τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου (85) λέγοντος· « Οὐ θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν; » Καὶ πάλιν ὁ μέγας Ἰώβ· « Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ᾽ ἂν μία ἡμέρα (86) ὁ βίος αὐτοῦ ᾖ ἐπὶ τῆς γῆς. » Καὶ πάλιν τῶν μαθητῶν λεγόντων τῷ Κυρίῳ· « Ποσάκις συγχωρήσομεν τῷ ἁμαρτάνοντι; ἕως ἑπτάκις; » Ὁ δὲ Κύριος εἶπε πρὸς αὐτούς· « Οὐχὶ, ἀλλ᾽ ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά. » Ἀνακυλιομένης τῆς ἐπαγγελίας διαιωνίζεται ἡ μετάνοια· οὐχ ἵν᾽ ἀκούοντες ἐπιμένωμεν (87) ἁμαρτάνειν· μὴ γένοιτο! ἀλλ᾽ ἵνα δείξωμεν τὴν ἀγαθότητα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώπου τῶν ὅλων Θεοῦ· καὶ πάλιν διὰ τοῦ μεγάλου Ἠσαΐου ἐπικηρύσσοντος τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ λέγοντος αὐτοῦ· « Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ· Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν, » καὶ τὰ ἑξῆς (88). Οἴδατε, ἀδελφοί. Καὶ μετὰ τὸ αὐτοῦ τὴν τοσαύτην γενέσθαι ἀπειλὴν, λέγει· « Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν (89). » Ὢ μεγάλης ἀγαθότητος! Καὶ πάλιν τοῦ Πέτρου τοῦ μεγάλου εἰπόντος πρὸς αὐτὸν, ὅτε ἐπερώτησε τοὺς μαθητὰς λέγων· « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; » — « Οἱ μὲν ἔλεγον, ὅτι Ἠλίας εἶ· ἄλλοι ἔλεγον προφήτης. » Καὶ αὐτοῦ εἰπόντος πρὸς αὐτούς· « Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε (90); » Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπε· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, » ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον. Εὐθέως δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· « Μακάριος εἶ, Σίμων βὰρ Ἰωνᾶ· ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ᾽ ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. Σοὶ δώσω τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας (91) οὐρανῶν· καὶ πάντα ὅσα ἂν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ

vobis libellum repudii ad duritiam cordis vestri; » scriptum est enim : « Quæ Deus conjunxit, homo non separet [43]. » Deinde quomodo potest ramus consistere, si non subsistit radix? Quomodo potest virgo esse, si non habeat patrem et matrem? Et isti cum sodalibus suis in perniciem abeant.

10. Ad Novatum jam loquamur, qui sese purum ait, et pœnitentiam tollere curat. Cum sis cœno repletus et fœtore, non audisti benignissimum Deum, per magnum illum prophetam sic loquentem : « Nolo mortem peccatoris, sed pœnitentiam [44]? » Rursumque magnus Job : « Nemo mundus a sorde, nec si unus diei sit vita ejus super terram [45]. » Atque iterum discipulis 187 Dominum | rogantibus : « Quoties peccanti veniam dabimus? an usque septies? » ait Dominus ad eos : « Non, sed usque septuagies septies [46]. » Multis vicibus revoluta, ac redintegrata promissione, æternum durat pœnitentiæ tempus. Non quo his auditis, in peccatis permaneamus : absit, sed ut declaretur boni et hominum amantissimi, universorum Dei clementia : qui rursum per magnum Isaiam, hæc Hierosolymæ denuntiat, atque his utitur verbis : « Audi, cœlum, et auribus percipe, terra : Filios genui et exaltavi, ipsi autem spreverunt me [47], » etc. Nostis, fratres. Et post tantam ejus comminationem addit : « Lavamini, mundi estote : auferte malignitates ab animabus vestris [48]. » O magnam bonitatem! Rursum alloquente Petro, cum interrogavit discipulos dicens « Quem me dicunt esse homines? » respondent : « Alii dicunt te Eliam esse : alii, prophetam. » Tum dicente illo : « Vos autem quem me esse dicitis? » et respondens Petrus dixit : « Tu es Christus, Filius Dei vivi, » qui venisti in mundum. Statimque dixit ille Dominus : « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est. Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Tibi dabo claves regni cœlorum : et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cœlis [49]. » Et cum tot tantasque promissiones accepisset,

[43] Matth. XIX, 6, 7. [44] Ezech. XVIII, 32. [45] Job XIV, 4. [46] Matth. XVIII, 21, 22. [47] Isa. I, 2. [48] ibid. 10. [49] Matth. XVI, 13-19.

(84) Ita Seguer. Editi vero, ἀπώλοντο. Mox Seg. Νουάτον. Edit. Comm. Νοβάτον. Edit. Paris. Νόβατον. Ibid. Gobler. καθαρὸν καὶ βουλόμενον ἀναιρεῖν.

(85) Gobler. et Felc. 1, οὐκ ἤκουσας τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου. Ibidem Reg. λέγοντος αὐτοῦ· Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τήν. Mox Gobl. et Felc. 1, Καὶ ὁ Ἰώβ. Seg. post Ἰώβ addit λέγει.

(86) Sic tres mss. Editi vero, μίαν ἡμέραν. Post hæc verba Gobler. et Felc. 1, ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Καὶ Πέτρος, ἐρωτῶν τῷ Κυρίῳ (sic) εἰ ἕως ἑπτάκις συγχωρήσει τῷ ἁμαρτάνοντι, ἔφη ἑβδομηκοντάκις ἑπτά. Ἀνακυκλουμένης γὰρ τῆς ἐπαγγ.

(87) Seg. ἐπιμείνομεν. Mox Gobler. et Felc. 1, ἀλλ᾽ ἵνα δείξωμεν τὴν ἀγαθότητα· καὶ Ἠσαΐας· Ἄκουε, οὐρανέ. Ibid. Seg. ἀποκηρύσσον τὴν Ἱερ. Editi, ἐπικηρύσσοντος.

(88) Gobler. et Felc. 1, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ μετέπειτα· Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ὑμῶν. Καὶ πάλιν Πέτρος, ὁ οὐκ ἐκ σαρκὸς οὐδὲ αἵματος ἀποκαλυφθεὶς τὸν Χριστὸν εἶναι Υἱὸν Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀλλ᾽ ἐκ Πατρὸς οὐρανίου, ὁ τὰς οὐρανίους κλεῖς λαβὼν, φήσαντος (sic) τῷ Κυρίῳ· Κἂν δέῃ με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι, τρὶς αὐτὸν ἀρνησάμενος, ὅμως δακρύσας ἀνενήψατο (sic) τὴν ἄρνησιν. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης· Ἄστρα δὲ οὐ καθαρ. omissis quamplurimis.

(89) Ὑμῶν post ψυχῶν deest in editis, sed legitur in Seg.

(90) Post λέγετε Seguer. habet, ὦ Κύριε, οὗτοι εἰσιν ἄνθρωποι. Ὁ δὲ Κύριος εἶπε, Ναί. Ἀλλὰ τούτους ἀπεκάλυπτον μυστήρια· ὑπὲρ γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἦσαν λοιπόν, quæ prorsus aliena videntur.

(91) Sic Seguer. Editi vero, male, τῶν βασιλειῶν.

dixit Domino: « Sequar te quocunque ieris, et animam meam ponam pro te. » Statimque dixit illi Dominus: « Amen dico tibi, hodie antequam gallus cantet, ter me negabis [80]. » Et Domino in domum Caiphæ abrepto, ubi totum concilium cum Caipha aderat; Petrus stabat ad ostium: quem ut vidit puer, ait illi: Nonne cum eo es? Respondit illi Petrus: Non sum. Rursum sciscitante ex eo ancilla: Nonne tu ex Galilæis es? respondit et dixit: Non sum. Interrogante autem ministro, negavit ille, et statim gallus cantavit. Et conversus universarum rerum Dominus, consideravit Petrum: flevitque Petrus; lacrymisque abluit abnegationem in sua pœnitentia[81]. Rursum sanctus propheta ait: « Astra autem non sunt pura in conspectu ejus [82]. » Si astra non sunt pura, quid est quod tu, purum, misericordem et clementem Deum, durum et immitem dicis? Et hic quoque rejiciatur cum aliis hæresiarchis.

A τοσαύτας ἐπαγγελίας λαβών, εἶπε τῷ Κυρίῳ· « Ἀκολουθήσω σοι, ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ, καὶ θήσω τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ σοῦ. » Εὐθέως (92) εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· « Ἀμὴν λέγω σοι· σήμερον πρὸ τοῦ ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. » Καὶ ἀρθέντος τοῦ Κυρίου εἰς τὸν οἶκον τοῦ Καϊάφα, καὶ παντὸς τοῦ συνεδρίου μετὰ τοῦ Καϊάφα, καὶ τοῦ Πέτρου ἑστῶτος ἐν τῷ πυλῶνι, ὃν καὶ ἰδὼν ὁ παῖς εἶπε πρὸς αὐτόν· Οὐκ εἶ σὺ μετ' αὐτοῦ; Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτόν· Οὐκ εἰμί. Καὶ πάλιν τῆς θυρωροῦ εἰπούσης πρὸς αὐτόν· Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν Γαλιλαίων εἶ; Ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν· Οὐκ εἰμί. Καὶ τοῦ ὑπηρέτου ἐπερωτήσαντος αὐτὸν, ἠρνήσατο, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησε. Καὶ στραφεὶς ὁ τῶν ὅλων Κύριος προσέσχε τῷ Πέτρῳ· καὶ ἐδάκρυσεν ὁ Πέτρος, καὶ διὰ τῶν δακρύων ἀπενίψατο
B (93) τὴν ἄρνησιν ἐν αὐτῇ τῇ μετανοίᾳ. Καὶ πάλιν ὁ ἅγιος προφήτης εἶπεν· « Ἄστρα δὲ οὐ καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ. » Εἰ ἄστρα οὐ καθαρὰ, πῶς σὺ τὸν καθαρὸν καὶ εὔσπλαγχνον, καὶ φιλάνθρωπον Θεὸν σκληρὸν καὶ ἀφιλάνθρωπον λέγεις (94); Καὶ οὗτος συνεκβαλλέσθω μετὰ τῶν ἄλλων αἱρεσιαρχῶν.

10*. Jam loquamur adversus miserum Phrygem, qui ait, post adventum Salvatoris, advenisse Montanum et Priscillam. Hæc sunt anicularum deliramenta. Qui fieri potest ut post adventum Salvatoris propheta rursum adveniat? Non audisti, legem et prophetas fore usque ad Joannem? Audi tu, popule Domini. Sicut rex in quamdam urbem concessurus, nuntios præmittit qui indicent quo sit cultu adventurus: cum autem eo advenerit, et norint cives ejus adventum, ut indicatus fuerat, adorant ipsum; quin jam ulla sit indicantis opera, cum eum propriis jam oculis conspiciant. Jam si quis in ea ipsa urbe dixerit, adventurum regem esse, nonne in eum conspuerent oppidani, **188** dicerentque: Nos vidimus illum nobiscumque habemus, et quare tu dicis, exsistere alium? Et hi quoque cum hæresibus aliis pessum eant.

10*. Εἴπωμεν καὶ πρὸς τὸν δείλαιον Φρύγα τὸν λέγοντα μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδεδημηκέναι Μοντανὸν καὶ Πρίσκιλλαν. Ταῦτα γρεῶν πτύσματα ἴσως ὡς κεκεπφωμένων (95). Πῶς δύναται μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος πάλιν προφήτης ἐπιδεδημηκέναι; Οὐκ ἤκουσας, ὅτι ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου; Ἄκουσον σὺ, λαὲ τοῦ Κυρίου (96). Ὥσπερ βασιλεὺς μέλλει καταντᾷν ἔν τινι πόλει, καὶ ἀποστέλλει σημάντορας λέγων· Ἰδοὺ ποίῳ σχήματι
C μέλλω ἔρχεσθαι. Ἐὰν δὲ ἐπιδημήσῃ, καὶ ἐπιγνῶσι τὴν ἐνσημανθεῖσαν ἐπιδημίαν, προσκυνοῦντες αὐτὸν, οὐκ ἔτι χρεία τοῦ σημαίνοντος· αὐτοψὶ γὰρ ἑώρακα αὐτὸν τὸν σημανθέντα (97). Ἐὰν δέ τις εἴπῃ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, ὅτι μέλλει ἔσεσθαι ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἂν καταπτύσωσιν αὐτοῦ οἱ ἐν τῇ πόλει λέγοντες, ὅτι· Ὃν ἑωράκαμεν καὶ ἔχομεν μεθ' ἑαυτῶν, πῶς σὺ λέγεις, ὅτι σημαίνω ὑπάρχειν ἄλλον; Καὶ οὗτοι τοίνυν σὺν ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσιν ἀπώλοντο (98)

11. Novam nunc hæresin quæ ex Syria in Ægyptum emanavit, alloquamur; Apollinaristas nempe: novam quippe doctrinam attulit Apollinarius, qui ait, corpus duntaxat assumpsisse Deum, ex intemerata et semper virgine Maria, ipsumque Deum Verbum animæ vicem supplere. O imperfectissime

11. Εἴπωμεν καὶ πρὸς τὴν νέαν αἵρεσιν, τὴν ἐκ Συρίας ἐλθοῦσαν εἰς Αἴγυπτον, τοὺς Ἀπολλιναριστάς· καινὸν δόγμα προσενέγκαντος (99) Ἀπολλιναρίου, σῶμα μόνον λαβόντα Θεὸν ἐκ τῆς ἀχράντου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας (1), καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον ἀντὶ ψυχῆς ὄντα. Ὦ ἀτελέστατε καὶ ἄψυχε! Εἰ, τελείου (2)

[80] Luc. XXII, 33, 34. [81] ibid. 55-62. [82] Job XV, 15.

(92) Sic Seg. Editi vero, Ἀλλ' εὐθέως.
(93) Seg., ἀπήλειψε.
(94) Gobl. et Felc. 1, σκληρὸν καὶ ἀσυμπαθῆ λέγεις. Paulo post, Ed. Com. et Seg., μετὰ τῶν ἄλλων αἱρέσεων. Ed. Paris. cum Gobl. et Felc. 1, μετὰ τῶν ἄλλων αἱρεσιαρχῶν. In iisdem mox, δείλαιον deest.
(95) Basil., γραιῶν. Ibidem Seguer., ἴσως ὡς κεκεπφωμένων. Editi, ἴσως κεκεπφωμένον. Vide *Onomasticon*, ad vocem κέπφος. Paulo post, πάλιν deest in Gobler. et Felc. 1. Ibidem Seguer. habet προφήτης. Editi, τὸν προφήτην.
(96) Gobler. et Felc. primus, Ἄκουσον οὖν, ὁ τοῦ Κυρίου λαός. Ὥσπερ βασιλέως μέλλοντος καταντᾷν ἔν τινι πόλει, στέλλει προσημάντορας λέγειν, ποίῳ σχήματι τοῦτον ἔρχεσθαι. Ibidem Seg. habet, μέλλω
D ἔρχ. Editi, μέλλων ἔρχ. Mox Seg., σημανθεῖσαν. Editi, ἐνσημανθεῖσαν.
(97) Sic Seg. Gobler. et Felc. 1. Editi vero, αὐτοψίᾳ γὰρ ἑώρακαν τὸν σημ. Ibid. Gobl. et Felc. 1, τὸν σημανθέντα. Εἰ οὖν μετὰ ταῦτα εἴποι τις ἐν τῇ πόλει, ὅτι μέλλει.
(98) Gobler. et Felc. 1, πῶς σὺ λέγεις ἄλλον ἔρχεσθαι; Καὶ οὗτοι σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπώλ.
(99) Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni primus, προσενέγκαντος. Editi, προσενέγκαντας.
(1) Seg., ἀπειρογάμου Παρθένου Μαρίας. Gobler. et Felc. 1, ἀπειρογάμου Μαρίας, omissa voce ἀχράντου.
(2) Seg., Ναὶ τελείου. Gobler. et Felck. 1, καὶ τελείου.

A τοῦ ἀνθρώπου παρὰ τὴν ἐντολὴν πράξαντος, καὶ ἐκβληθέντος τοῦ παραδείσου, καὶ εἰς θάνατον καταπεσόντος, μερικῶς ἔσωζε τὸν ἄνθρωπον· καὶ πῶς ἔμελλε σώζεσθαι ἡ ψυχή; Οὐκ ἤκουσας τοῦ μεγάλου προφήτου Ἠσαΐου κατὰ τῆς ἀθεΐας σου κηρύσσοντος, (3) ὅτι «Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλοῦσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος.» Μὴ εἶπεν, ὅτι Σὰρξ οὐ παιδίον καὶ υἱὸς ἐγεννήθη (4). Γνῶθι, ἀσύνετε, ὅτι, παιδίον λέγων, τέλειον ἄνθρωπον δείκνυσι. Δειχθέντος τοίνυν τοῦ τελείου, ὁ μέγας εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς, ἁπλῇ τῇ φωνῇ λέγει· «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν.» Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· «Νῦν ἡ ψυχή μου (5) τετάρακται.» B Εἰς τίνα φθάνει αὕτη ἡ φωνή; εἰς τὸν Θεὸν Λόγον; Ἄπαγε! Ὁ ἀτάραχος Θεὸς Λόγος, ἐλθὼν τὴν ταραχὴν παῦσαι, αὐτὸς ἔλεγε τὴν φωνήν; Ἀλλὰ τὸ σῶμα μᾶλλον θέλεις λέγειν, ὅτι αὐτὸ εἶπε; σφάλλῃ (6), καθ' ἑαυτὸ τὸ σῶμα ἀκίνητόν ἐστιν, εἰ μὴ ἡ ψυχὴ ἦν ἐν αὐτῷ. Οὐκ ἤκουσας Μωσέως λέγοντος· «Ἐμφάνισόν μοι σαυτόν;» καὶ εὐθέως ἀκούει· «Οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται.» Μετὰ δὲ τὸ τεθῆναι τὸ σῶμα ἐν τῷ μνημείῳ σὺν τοῖς σώμασι, πῶς κατήρχετο ἡ θεότης ἐν τῷ ᾅδῃ σῶσαι τὰς ψυχὰς γυμνή; Μᾶλλον ἀπολέσαι αὐτὰς κατήρχετο, ἢ σῶσαι. Οὐδεὶς γὰρ ἠδύνατο ἰδεῖν τὴν θεότητα γυμνὴν καὶ σωθῆναι. Οὐκοῦν ἄρα τῆς ψυχῆς χρεία· ἵνα ἐν τῇ ψυχῇ δυνηθῶσιν αἱ ψυχαὶ σωθῆναι. Καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Κύριος (7) λέγει· «Ὁ καλὸς ποιμὴν τὴν ψυχὴν τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Ἐγώ εἰμι ὁ καλὸς ποιμήν.» C Καὶ πάλιν λέγει· «Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου, καὶ πάλιν ἆραι αὐτήν.» Καὶ πάλιν χρηματίζει ὁ ἄγγελος τῷ Ἰωσὴφ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ λέγει αὐτῷ· «Ἀναστὰς, ἆρον τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, ἰδοὺ γὰρ τεθνήκασιν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου.» Ἰδοὺ πάντη μαρτυρεῖται ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς περὶ τῆς ἐπιδημίας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώπου Θεοῦ Λόγου, ὅτι (8) τέλειον (9) τὸν ναὸν, ἄνθρωπον ἐφόρεσε γενόμενος ἄνθρωπος, ἵνα σωθῇ πᾶν τὸ γένος ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ τί ἐρεῖς, ὅτι διὰ Ἠσαΐου εἶπε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· «Τὰς (10) νεομηνίας

animaque carens! Cum perfectus homo mandatum prævaricatus, ideoque ex paradiso pulsus, atque in mortem delapsus fuerit: ergo ex parte tantum hominem salvum fecit. Ecqua ratione redemi potuit anima? Non audisti magnum illum prophetam Isaiam, hæc adversus tuam impietatem prædicantem: «Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, cujus imperium super humerum ejus, et vocabunt nomen ejus, Magni consilii angelus [53].» Non dixit: Caro et non puer filiusque natus est. Scito, o imprudens homo, cum puerum ait, perfectum hominem significare. Exhibito igitur integro homine, magnus ille evangelista Joannes, filius tonitrui, simplici voce ait: «In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil [54].» Et ipse Dominus ait: «Nunc anima mea turbata est [55].» Ad quem hæc vox pertinet? an ad Deum Verbum? Apage. Num Verbum Deus, imperturbatus, qui venit ad sedandam perturbationem, eam ediderit vocem? At fortassis dicere malueris, id a corpore dictum fuisse? sed hallucinaris: nam corpus per sese immobile est, nisi in eo fuerit anima. Annon audisti dicentem Moysem: «Ostende mihi teipsum?» qui statim audivit: «Nemo videbit faciem meam et vivet [56].» Postquam autem repositum fuisset corpus in monumento cum aliis corporibus, quo pacto descenderit deitas nuda in infernum, ut redimeret animas? Potius ad perdendas quam ad redimendas descendisset. Nemo quippe poterat deitatem videre nudam et salvari. Anima itaque fuit opus; ut possent in anima redimi animæ. Rursum ait ipse Dominus: «Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus. Ego sum pastor bonus [57].» Et iterum ait: «Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam [58].» Iterumque angelus in Ægypto Josephum oraculo monuit: «Surgens tolle puerum et matrem ejus, ecce enim mortui sunt qui quærebant animam pueri [59].» En tibi testimonia ubique in sacris Litteris, de adventu boni et hominum amantissimi Dei Verbi, quod scilicet perfectum

[53] Isa. IX, 6. [54] Joan. I, 1, 3. [55] Joan. XII, 27. [56] Exod. XXXIII, 18, 20. [57] Joan. X, 11. [58] ibid. 18. [59] Matth. II, 20.

(3) Goblerianus et Felckmanni 1, οὐκ ἤκουσας Ἠσαΐου λέγοντος, ὅτι Παιδίον ἐγενν.

(4) Seg., παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱός. Ibid. Goblerian. et Felckm. 1, ἐγεννήθη; Παιδίον οὖν λέγων. Paulo post, iidem, Δειχθέντος οὖν τοῦ τελείου, ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς ἁπλῇ τῇ.

(5) Gobler. et Felckm. 1, πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ πάλιν ὁ Κύριος· Νῦν ἡ ψυχή μου. In Seg. νῦν deest.

(6) Gobler. et Felc. 1, Ἀλλὰ τὸ σῶμα θέλεις λέγειν, ὅτι αὐτὸ τοῦτ' ἔφη; σφ. Paulo post, Seg, εἰ μὴ ὅτι ἦν ἡ ψυχή.

(7) Ita Seg. Gobler. et Felc. 1. Editi, γυμνὴν (quæ vox deest in Seguerian.) καὶ σωθῆναι. Καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ, multis omissis. Ibidem Gobler. et Felc. primus, Καὶ πάλιν ὁ Κύριος ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ, Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· καὶ πάλιν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν D ψυχήν μου, καὶ πάλιν ἆραι αὐτήν. Καὶ Ἰωσὴφ χρηματισθεὶς ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἀνακάμψαι, φησὶν ὁ ἄγγελος· Τεθνήκασιν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. Ἰδοὺ μαρτυρεῖται ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς, ὅτι τέλειον τὸν ἄνθρωπον ἔννουν καὶ ἔμψυχον ἀνέλαβεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵνα τέλειος ἄνθρωπος σωθῇ. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖς, ὅτι διὰ τοῦ προφήτου φησὶν ὁ Θεὸς τοῖς Ἰουδαίοις· Τὰς νεομηνίας καὶ τὰ Σάββατα ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχή μου. Ἀφρονέστατε, διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου πάλιν ἔφη· Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν· καὶ παιδίον ἐγεννήθη, καὶ υἱός. Καὶ πάλιν, ὅτι Ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; Πρὸς ταῦτα τί φῄς, ὦ ἄψυχε; Σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπόλλου (sic) καὶ σύ. Ἡ δὲ καθολικὴ Ἐκκλ.

(8) Sic Seguer. Editi, πάντα.

(9) Ita Seguer. et Basil. Editi vero, ὅτι.

(10) Seguer., νουμηνίας

templum, seu hominem gestaverit factus homo, ut omne genus nostrum hominum redimeretur. At quid dices, cum per Isaiam dixerit ad Judæos: « Neomenias vestras et Sabbata odit anima mea [60]? » O stultissime. Quemadmodum etiam per eumdem magnum prophetam ait: « Ecce Virgo in utero habebit et pariet filium, et vocabunt nomen ejus, Emmanuel [61]. » Et rursum: « Parvulus natus est [62]. » Et iterum: « Homo est, » et, « Quis cognoscet ipsum? » Quod præsens ipse Dominus per sese significavit, cum tot tantaque edentem signa atque
189 portenta in Sabbatis; Judæi a diabolo concitati, cum laudibus extollere debuissent, contumeliis afficiebant. Quapropter, uti supra dixi, idipsum prænuntiatum fuit. Quid ad hæc demum dixeris, o insane! Et tu quoque cum aliis hæresibus in perniciem eas.

12. Catholica vero Ecclesia, quæ recte legit, accurate scrutatur divinas Scripturas, se ipsa ædificavit supra petram: perfecta columba, clavum retinet rectæ et piæ fidei in scapha apostolica, alliduntur que decumani fluctus in petram illam immobilem, et spumantes atque soluti evanescunt. Procellas porro existimato omnes hæreses. Nos autem, quæso, hoc triplici atque insolubili funiculo manipulos constringamus, scilicet præcepta servando, ut appellamus ad salutarem portum in regnum cœlorum: dicatque nobis Deus Verbum, Filius et sapientia Patris: « Ecce ego et pueri mei quos dedisti mihi [63]: » nosque ita alloqui dignetur: Euge, servi fideles et boni, super pauca fuistis fideles, super multa vos constituam, intrate in regnum vobis præparatum [64]. Faxit Deus! Amen.

A ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχή μου; » Ἀφρονέστατε. Ὥσπερ διὰ τούτου τοῦ μεγάλου προφήτου· « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. » Καὶ πάλιν· « Παιδίον ἐγεννήθη· » καὶ πάλιν, ὅτι « Ἄνθρωπός ἐστι, » καὶ, « Τίς γνώσεται αὐτόν; » καὶ περὶ τούτου ἐσήμανε δι' ἑαυτοῦ ὁ Κύριος, ὅτι ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ, μέλλοντος αὐτοῦ τοιαῦτα καὶ τηλικαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα ποιεῖσθαι ἐν Σαββάτοις, καὶ ἀντὶ τοῦ εὐλογεῖν αὐτὸν, ὑποβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὕβριζον αὐτόν. Διὰ τοῦτο, καθὼς προεῖπον, καὶ αὐτὸ προεσημαίνετο. Λοιπὸν πρὸς ταῦτα τί λέγεις, ὦ ἄφρον; Καὶ σὺ σὺν ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσιν ἀπόλου (11).

B 12. Ἡ δὲ καθολικὴ Ἐκκλησία αὕτη, ὀρθῶς ἀναγνοῦσα καὶ ἀκριβῶς ἐρευνήσασα τὰς θείας Γραφὰς, ἐπῳκοδόμησεν ἑαυτὴν ἐπὶ τὴν πέτραν, ἡ τελεία περιστερὰ, ἡ κατέχουσα τὸν οἴακα τῆς ὀρθῆς καὶ εὐσεβοῦς πίστεως ἐν τῷ σκάφει τῷ ἀποστολικῷ. Τῶν κυμάτων (12) προσρασσόντων τῇ ἀκινήτῳ πέτρᾳ, καὶ ἐπαφριζόντων, εἰς ἑαυτὰ ἀναλυόμενα ἐξαφανίζονται. Τρικυμίας δὲ ἡγοῦ πάσας τὰς αἱρέσεις. Ἡμεῖς δὲ, παρακαλῶ, τούτῳ τῷ τριπλόκῳ καὶ ἀδιαιρέτῳ σχοινίῳ τὰ δράγματα σφίγξωμεν, τὰς ἐντολὰς ποιοῦντες λέγω, ἵνα καταντήσωμεν (13) ἐκεῖ εἰς τὸν λιμένα τὸν σωτήριον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, καὶ εἴπῃ ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ Υἱὸς ἡ σοφία τοῦ Πατρός· « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἅ μοι ἔδωκας, » καὶ καταξιώσῃ εἰπεῖν καὶ πρὸς ἡμᾶς· εὖ, δοῦλοι πιστοὶ καὶ ἀγα-
C θοί· ἐπὶ ὀλίγα ἦτε πιστοὶ, ἐπὶ πολλῶν καταστήσω ὑμᾶς (14), εἰσέλθετε εἰς τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. Γένοιτο! Ἀμήν.

[60] Isa. I, 13. [61] Isa. VII, 14. [62] Isa. IX, 6. [63] Isa. VIII, 18. [64] Matth. XXV, 21, 23.

(11) Seguer., ἀπόλλου. Basil. ἀπόλου. Editi, ἀπώλου. Mox Seg., ὀρθῶς ἀναγνοῦσα. Ὀρθῶς καὶ ἀκριβῶς.

(12) Seguer. Goblerian. et Felc. 1, τῶν τρικυμιῶν. Editi, τῶν κυμάτων.

(13) Seguer., καταντήσητε. Gobler. et Felc. 1, καταντήσηται. Mox iidem duo postremi, οὐρανῶν, ἵν' εἴπῃ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἡ τοῦ Πατρὸς σοφία· Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ τέκνα.

(14) Sic Seguer. et Basiliensis. In editis ὑμᾶς deest. Mox hæc, γένοιτο! ἀμὴν, desunt in Gobler. et Felc. 1. Seguer. habet ἧς γένοιτο ἐπιτυχεῖν ὑμᾶς. Ἀμήν.

IN HISTORIAM DE MELCHISEDEC ADMONITIO.

Propalam est hoc opusculum non esse Athanasii, sed nugacissimi cujusdam Græculi, qui commentum hoc suum ut evulgaret, Athanasio ausus est ascribere. Unde miramur eruditum quemdam hujus ævi scriptorem, adeo ineptam historiam Athanasio asserere voluisse. Quid magis enim anilem sapit fabulam, quam narratio illa, de Melchi rege Salem, qui cum diis vellet immolare, Melchisedeco filio jussit ut afferret vitulos. Repugnantem Melchisedecum ipsum sacrificio destinavit; cum uxore sortem misit ut sciret uter ex duobus filiis sacrificio offerendus esset: in primogenitum patri charissimum sors cadit: ducitur ille immolandus cum quingentis aliis adolescentibus, ex aliaque parte trecentis una mactandis. Beneficio sortis servatus Melchisedec, rogat Deum ut absorbeantur ii qui diis immolabant, tum hiscente terra absorbetur tota civitas, nec uno quidem superstite. In densam silvam secedit Melchisedec per septennium, ubi dorsum ejus instar testudinis occalluit, ungues ad palmi longitudinem crescunt, et similia deliramenta, quæ etiamsi non essent alias aperte repudianda, vel ex hoc uno damnanda quod non semel cum Scriptura manifeste pugnent. Præterea sub finem opusculi ita de Nicæna synodo sermo habetur, quasi jamdiu, neque hujusce scriptoris ævo, celebrata, ut vox κατὰ καιροὺς indicare videtur. Satis antiqua tamen est hæc historia, utpote quæ in codice Regio exstet ab annis plus septingentis descripto. Cæterum magna est codicum varietas, quia quisque librarius, hujusmodi conspectis nugis, novas arbitratu suo nugas adjecit.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, ΔΙΑ ΤΙ ΕΚΛΗΘΗ Ο ΜΕΛΧΙΣΕΔΕΚ « ΑΠΑΤΩΡ, ΑΜΗΤΩΡ ΚΑΙ ΑΓΕΝΕΑΛΟΓΗΤΟΣ (15). »

Ἱστορία εἰς τὸν Μελχισεδέκ.

A Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἦν τις βασίλισσα Σαλὴμ, κατὰ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως· ἐγέννησε δὲ τὸν Σαλαάδ. Σαλαὰδ δὲ ἐγέννησε Μελχί. Μελχὶ δὲ ἔσχε γυναῖκα κατὰ τὸ ὄνομα αὐτῆς Σαλήμ· ἔτεκε δὲ αὐτῷ δύο υἱοὺς, ἕνα καλούμενον τὸν Μελχὶ, καὶ ἕτερον Μελχισεδέκ. Ἦν δὲ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ἕλλην, ἄσωτος, θυσίας ἐπιτελῶν τοῖς εἰδώλοις. Συνέφθασε δὲ καιρὸς ἐπιτήδειος τοῦ θυσιάζειν τοῖς εἰδώλοις· ἦν γὰρ θυσιάζων ἐν τῷ δωδεκαθέῳ (16)· καὶ λέγει Μελχὶ ὁ βασιλεὺς τῷ ἑαυτοῦ υἱῷ Μελχισεδέκ· Λάβε μετὰ σοῦ ἐκ τῶν παιδαρίων, καὶ ἄπελθε εἰς τὸ βουκόλιον, καὶ πρόσαγέ μοι ἑπτὰ μόσχους, ἵνα θύσωμεν τοῖς B θεοῖς. Ἀπερχόμενος οὖν ὁ Μελχισεδὲκ, ἔννοια θεϊκὴ ἐπῆλθεν αὐτῷ κατὰ τὴν ὁδὸν, καὶ ἀτενίσας τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν (17), ἠτένιζε τῷ ἡλίῳ, καὶ ἐνεθυμεῖτο περὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν ἄστρων· καὶ ἐν ἑαυτῷ γενόμενος εἶπεν· Εἴ τις ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ τὰ ἄστρα, ἐκείνῳ ὀφείλει δοθῆναι ἡ θυσία τῷ κτίσαντι αὐτά. Ἔκδηλόν με ποιοῦσι τὰ σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι ὁ κτίστης αὐτῶν, ἐπάνω αὐτῶν ἐπαναπαύεται, ἄφθαρτος, ἀόρατος, ἀθάνατος μόνος Θεὸς ὑπάρχων ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, ἐπιστάμενος βλασφημίας καρδιῶν (18)· αὐτός ἐστιν ἀληθινὸς Θεός· αὐτῷ ὀφείλει δοθῆναι ἡ θυσία. Ἀπέλθω οὖν πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ συγγνωμήσομαι αὐτῷ· ἴσως ἀκού- C σεταί μου. Ἀνέλυσε δὲ ὁ Μελχισεδὲκ, μηδὲν ἀποφέρων. Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ· Ποῦ εἰσιν οἱ μόσχοι; Ὁ δὲ Μελχισεδὲκ λέγει αὐτῷ· Μὴ ὀργίζου, πάτερ βασιλεῦ, ἀλλ' ἄκουσόν μου. Ὁ δὲ εἶπε· Τί ἔχεις εἰπεῖν, εἰπὲ διὰ τάχους. Ὁ δὲ Μελχισεδὲκ λέγει· Δεῦρο, τὴν θυσίαν, ἣν ἔχομεν δοῦναι, μὴ δῶμεν αὐτὴν τοῖς θεοῖς τούτοις· οὗτοι γὰρ οὐ φαίνονταί μοι θεοί· ἀλλὰ μᾶλλον δῶμεν θυσίαν τῷ ἐπαναπαυομένῳ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν. Αὐτὸς γὰρ Θεὸς θεῶν. Ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ὀργισθεὶς λέγει αὐτῷ· Πορεύου· ἄγαγε ἃ εἶπόν σοι· ἐπεὶ οὐ ζήσῃ. Ἀπιόντος δὲ αὐτοῦ πάλιν τοῦ Μελχισεδὲκ εἰς τὸ βουκόλιον (19), εἰσῆλθεν ὁ βασιλεὺς Σαλὴμ Μελχὶ πρὸς Σαλὴμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, λέγων αὐτῇ· Δεῦρο,

EJUSDEM, QUARE DICTUS SIT MELCHISEDEC, « SINE PATRE, SINE MATRE, SINE GENEALOGIA [68]. »

Historia de Melchisedec.

Tunc temporis erat regina quædam Salem, quod ipsum erat urbis nomen, genuitque Salaad. Salaad vero genuit Melchi. Melchi autem uxorem habuit ei cognominem, Salem : quæ peperit ipsi duos filios, unum nomine Melchi, et alterum Melchisedec. Eratque illorum pater, gentilis, impurus, sacrificia immolans idolis. Advenit vero tempus sacrificandi idolis idoneum, immolabat enim in dodecatheo (hoc est, in templo duodecim deorum) : aitque rex Melchi filio suo Melchisedec : Quibusdam pueris tecum assumptis ad bovile perge, et adduc mihi septem vitulos, ut diis sacrificemus. Pergentem **190** Melchisedec divina quædam cogitatio in via subiit, et sublatis in cœlum oculis, aspiciebat solem, lunam considerabat et stellas. Hæc secum reputans ait : Si quis fecit cœlum, terram, mare, stellas, huic scilicet eorum conditori offerri sacrificium oportet. Propalam mihi faciunt signa cœli, eorum conditorem super eis quiescere. Qui incorruptibilis, invisibilis, immortalis, solus Deus exsistit in cœlo et in terra : novit blasphemias cordium ; is sane verus Deus est, ipsi sacrificium oblatum oportet. Patrem igitur adibo meum, petamque ab eo veniam, fortassis me auditurus est. Reversusque est Melchisedec, nihil secum afferens. Quem ubi vidit pater ejus, ait ipsi : Ubinam sunt vituli? Respondet Melchisedec : Ne succenseas, pater mi rex, sed audi me. Ille : Quid habes, ait, dicendum? cito loquere. Reponit Melchisedec : Agedum, quod oblaturi sumus sacrificium, ne diis hisce offeramus, neque enim mihi videntur esse dii : sed potius ei sacrificium offeramus qui supra cœlos quiescit; ipse namque Deus deorum est. Iratus pater ait illi : Abi, adduc quæ jussi, alioqui non vives. Abeunte rursum Melchisedeco ad bovile, ingressus rex Salem Melchi, uxorem Salem compellans ait : Age, in sacrificium offeramus unum ex filiis nostris. His auditis, uxor ejus flevit amare, gnara, quod eo obtentu vellet rex occidere Melchisedecum, quia sacrificium illi probro vertisset. Gemensque regina

[68] Hebr. VII, 3.

(15) Titulus in Reg., Ἀθαν. ἀρχ. Ἀλεξ. εἰς τὸν Μελχισεδέκ. In Colbertino vero, Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθαν. ἀρχ. Ἀλεξ. λόγος περὶ τοῦ Μελχισεδὲκ καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ. Inde Reg. sic orditur, Ἑρμηνεία Μελχισεδὲκ βασιλέως Σαλὴμ, κατὰ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Σαλὼμ ὠνόμασε τὸ Σαλήμ. Σαλὴμ μὲν ἐγέννησε τὸν Μελχὴλ (prima manu Μελχισεδὲκ bis)· Μελχὴλ δὲ ἐγέννησε δύο υἱοὺς, ἕνα καλούμενον Μελχὴλ συνώνυμον τῷ πατρὶ, καὶ ἕτερον καλούμενον Μελχισεδέκ. Ὁ δὲ πατὴρ ἠγάπα τὸν συνώνυμον τὸν Μελχὴλ, καὶ ἡ μήτηρ ἠγάπα τὸν συνώνυμον υἱὸν τὸν Μελχισεδέκ. Ἦν δὲ ὁ πατὴρ αὐτῶν βασιλεὺς Ἑλήνων (sic) ἀσώτοις θυσίαις ἐπιτελῶν, etc. Colb. vero ita incipit : Μελχιὴλ ὁ βασιλεὺς ἐγέννησεν δύο υἱοὺς, ἕνα καλούμενον Μελχιὴλ, ὁμώνυμον τῷ πατρὶ αὐτοῦ, καὶ ἕτερον καλούμενον Μελχισεδέκ. Καὶ ὁ πατὴρ αὐτῶν D ἠγάπα τὸν μειζώτερον υἱὸν τὸν Μελχιήλ· ἡ δὲ μήτηρ αὐτῶν ἠγάπα τὸν μικρότερον τὸν Μελχισεδέκ. Ἦν δὲ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ἕλλην, ἄσωτος, θυσίας ἐπιτελῶν τοῖς εἰδώλοις, etc. Qui duo codices ita in sequentibus discrepant inter se et cum editis, ut ambos describere oporteat si velimus omnes complecti varias lectiones, quod nullius utilitatis esset. Unde eas solum notabimus quæ alicujus momenti videntur.

(16) Colb., δωδεκάτῳ Θεῷ. Infra, Reg. et Colb. βουκόλιον. Editi, βουκολικόν.

(17) Ita Colb. Editi vero, τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανόν.

(18) Reg., πλαστήματα καρδίας. Infra Reg. prima manu, συγγνωμάσομαι, secunda, συγγνωμαγήσομαι. Colbertinus, συγνώμας ὦμαι.

(19) Ita Colb. Editi vero, ἐπὶ τὸ βουκολικόν.

dixit : Heu mihi, frustra laboravi et ærumnas tuli. Quod ubi rex vidit, ait : Ne fleto, sed sortem mittamus; si sors mihi obvenerit, quem libebit eligam, offeramque diis nostris sacrificium ; sin tibi, quem volueris elige, et serva ipsum. Illud ideo aiebat, quod speraret sortem arbitrio sacerdotis obventuram. Mittunt itaque sortem, quæ cum reginæ obtigisset, elegit illa quem diligebat Melchisedecum. Rex porro Salem superatus ab uxore, quem sors assignarat filium adornavit ad sacrificium, veritus ne deos offenderet suos. Et regressus Melchisedec septem vitulos attulit. Acceptum autem pater filium ex sorte necandum, ad fanum idolorum ducebat in dodecatheum. Convenere item in sacrificium tres et quingenti pueri a patribus suis oblati, et alii trecenti a matribus, necnon boves et oves innumeræ, fuitque paratum sacrificium. Porro Salem Melchisedeci mater, domi sedens exclamavit voce magna, aitque Melchisedeco : Annon defles fratrem tuum, qui post tantum laborem, ad necem properat? Quibus ille auditis flevit, aitque matri : Opus est ut isthuc loci concedam ; surgensque ascendit in montem Thabor. Surgens item mater ejus, templum petiit idolorum, ut filium videret, antequam occideretur, et una totum genus suum. Melchisedec autem, conscenso monte Thabor, flexis genibus dixit : Deus, universorum Dominus, qui fecisti cœlum et terram, te invoco solum verum Deum, exaudi me hac hora, jubetoque, ut omnium quotquot adsunt sacrificio fratris mei Melchi, locus sit infernus qui eos deglutiat. Exaudivitque Deus Melchisedecum, ac derepente aperta est terra, et deglutivit eos, universam scilicet familiam Melchi, cum tota urbe, ita ut nec homo, nec ara, nec fanum, nec brutum, neque creatura aliqua urbis totius superstes fuerit; sed omnia absorpta sint. Descendit autem Melchisedec de monte Thabor, et ubi sese vidit a Deo exauditum, magno timore correptus in montem **191** remigravit, atque in densam ingressus silvam, septem illic annos permansit : nudus ut ex ventre matris suæ prodierat : ungues ejus ad palmi unius longitudinem creverunt, capilli vero capitis ad umbilicum usque protensi sunt, dorsum ejus ut cochlea testudinis obduruit. Cibus ejus erant arborum baccæ, potus autem ros quem lingebat. Post septem annos, vox quædam Abrahamum compellavit, dicens : Abraham, Abraham. Respondit Abraham : Domine mi. Cui vox : Sterne jumentum tuum, imponeque vestes pretiosas et novacula, et ascende in montem Thabor, terque clama : Homo Dei, et egredietur homo ferus. Ne formides illum, sed rade, ungues reseca, indueque illum, ac benedictionem ejus accipe. Fecitque Abraham quod jussum sibi fuerat a Domino, et ascendit in montem Thabor, stetitque in densa silva : tum ter exclama-

A δῶμεν θυσίαν ἕνα τῶν υἱῶν ἡμῶν. Ἡ δὲ γυνὴ αὐτοῦ ἀκούσασα, ἔκλαυσε πικρῶς· ἔγνω γὰρ (20), ὅτι προφάσει θέλει ὁ βασιλεὺς φονεῦσαι τὸν Μελχισεδὲκ, ὅτι ὠνείδισεν αὐτῷ ἐπὶ τὴν θυσίαν. Καὶ ἀνεστέναζεν ἡ βασίλισσα, καὶ εἶπεν· Οἴμοι, ἐκοπίασα καὶ ἐμόχθησα εἰς κενόν. Ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ βασιλεὺς, εἶπεν αὐτῇ· Μὴ κλαῖε, ἀλλὰ δεῦρο λάχωμεν· καὶ ἐὰν λάχῃ μοι, ἐπιλέγομαι ὃν θέλω, καὶ δώσω αὐτὸν θυσίαν τοῖς θεοῖς ἡμῶν· εἰ δὲ λάχῃ σοι, ἐπίλεξαι ὃν ἂν θέλῃς, καὶ παραφύλαττε αὐτόν. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, δοκῶν καταλαγχάνειν τῷ ἱερεῖ (21)· καὶ βαλόντες κλῆρον, ἔλαχεν ἡ βασίλισσα, καὶ ἐπελέξατο τὸν Μελχισεδὲκ, ὃν ἠγάπα. Ὁ δὲ βασιλεὺς Σαλὴμ, ἡττηθεὶς παρὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, τὸν λαχόντα αὐτῷ υἱὸν ηὐτρέπισεν εἰς θυσίαν· ἐφοβεῖτο γὰρ προσκροῦσαι τοῖς θεοῖς αὐτοῦ (22). B Καὶ ἐλθὼν ὁ Μελχισεδὲκ, ἤνεγκε τοὺς ἑπτὰ μόσχους. Λαβὼν δὲ ὁ πατὴρ τὸν λαχόντα αὐτῷ υἱὸν, ἐπορεύετο ἐπὶ τὸν ναὸν τῶν εἰδώλων ἐν τῷ δωδεκαθέῳ· συνῆλθον δὲ ἐπὶ τῇ θυσίᾳ φγ' παῖδες ὑπὸ τῶν ἰδίων πατέρων προσφερόμενοι· καὶ ἄλλοι τριακόσιοι (23) παρὰ τῶν μητέρων, καὶ βόες καὶ πρόβατα ἀναρίθμητα, καὶ ἐγένετο ἡ θυσία ἕτοιμος. Σαλὴμ δὲ ἡ μήτηρ τοῦ Μελχισεδὲκ, καθημένη ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς, ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλῃ καὶ λέγει τῷ Μελχισεδέκ· Οὐ κλαίεις τὸν ἀδελφόν σου, ὅτι μετὰ τοσοῦτον κάματον ἀπέρχεται σφαγῆναι; Καὶ ταῦτα ἀκούσας παρ' αὐτῆς ἔκλαυσε, καὶ λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ· Ἕως τῶν ὧδε χρείαν ἔχω· καὶ ἀναστὰς, ἀνῆλθεν ἐν τῷ ὄρει Θαβώρ. Καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἀναστᾶσα, ἀπῆλθεν ἐν τῷ ναῷ τῶν εἰδώλων, ἰδέσθαι τὸν ἑαυτῆς υἱὸν, πρὶν ἢ C σφαγῆναι, καὶ ὅλον τὸ γένος αὐτῆς. Ἀνελθὼν δὲ Μελχισεδὲκ εἰς τὸ ὄρος Θαβὼρ, κλίνας τὰ γόνατα, εἶπεν· Ὁ Θεὸς ὁ τῶν ὅλων Κύριος, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, σὲ ἐπικαλοῦμαι τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, ἐπάκουσόν μου τῇ ὥρᾳ ταύτῃ, καὶ πρόσταξον, ἵνα ὅσοι παρεγένοντο ἐπὶ τῇ θυσίᾳ τοῦ ἀδελφοῦ μου Μελχὶ, ὁ τόπος ᾅδης γένηται, καὶ καταπίῃ αὐτούς. Καὶ ἐπήκουσεν ὁ Θεὸς τοῦ Μελχισεδὲκ, καὶ εὐθέως ἔχανεν ἡ γῆ, καὶ κατέπιεν αὐτοὺς καὶ πᾶσαν φυλὴν τοῦ Μελχὶ, σὺν πάσῃ τῇ πόλει· καὶ οὔτε ἄνθρωπος, οὐ βωμὸς, οὐ ναὸς, οὐχ ἄλογον, οὔτε τις κτίσις τῆς πάσης πόλεως ἔμεινεν, ἀλλὰ πάντα ἐχανώθη. Κατῆλθε δὲ ὁ Μελχισεδὲκ ἀπὸ τοῦ ὄρους Θαβὼρ, καὶ ἰδὼν, ὅτι ἐπήκουσεν αὐτοῦ ὁ Θεὸς, ἐν φόβῳ μεγάλῳ πάλιν ὑπέστρε- D ψεν εἰς τὸ ὄρος, καὶ ἐν τῷ δασεῖ τῆς ὕλης ἐλθὼν, ἐμόνασεν ἐκεῖ ἔτη ἑπτὰ (24)· γυμνὸς ὡς ἀπὸ γαστρὸς μητρὸς αὐτοῦ ἐξῆλθεν· καὶ ἐγένοντο οἱ ὄνυχες αὐτοῦ σπιθαμήσιοι, καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἕως τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, καὶ ὁ νῶτος αὐτοῦ ἐγένετο ὡσεὶ δέρμα χελώνης. Ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἀκρόδρυα ἦν, καὶ ὁ ποτὸς αὐτοῦ δρόσος, ὃν ἔλειχε. Καὶ μετὰ τὰ ἑπτὰ ἔτη φωνὴ ἦλθε τῷ Ἀβραὰμ, λέγουσα, Ἀβραὰμ, Ἀβραάμ. Καὶ εἶπεν Ἀβραάμ· Ὁ Κύριός μου. Καὶ εἶπε· Στρῶσον τὸ ὑποζύγιόν σου, καὶ βάστασον ἱμά-

(20) Ita Reg. et Colb. Editi vero, ἐπέγνων γάρ.
(21) Reg., δοκῶν καταλαγχάνειν τὸν τῆς γυναικός. Colb., δοκῶν μὴ λάχει τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ὁ κλῆρος.
(22) Hæc, ἐφοβεῖτο γὰρ προσκροῦσαι τοῖς θεοῖς αὐτοῦ, desunt in editis, sed habentur in Reg. et Colb.
(23) Ita Reg. et Colb. In editis deest τριακόσιοι.
(24) Sic textum antea mutilum ex Reg. restituimus. Ibid. Colb. et infra habet ἔτη ζ'.

τια πολυτελῆ καὶ ξυρὸν (25), καὶ ἄνελθε ἐν τῷ ὄρει Θαβὼρ, καὶ κράξον τρεῖς φωνάς· Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐλεύσεται ἄνθρωπος ἠγριωμένος. Μὴ φοβηθῇς οὖν αὐτόν· ἀλλὰ ξύρισον αὐτὸν, καὶ ὀνύχισον, καὶ ἀμφίασον αὐτὸν (26), καὶ εὐλογήθητι παρ' αὐτοῦ. Καὶ ἐποίησεν Ἀβραὰμ καθὰ συνέταξεν αὐτῷ Κύριος, καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος Θαβὼρ, καὶ ἔστη εἰς τὰ δασέα τῆς ὕλης· καὶ ἔκραξε τρεῖς φωνάς· Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐξῆλθεν ὁ Μελχισεδὲκ, καὶ εἶδεν Ἀβραὰμ, καὶ ἐφοβήθη. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Μελχισεδέκ· Μὴ φοβοῦ, ἀλλ' εἰπέ· Τίς εἶ; καὶ τινὰ ζητεῖς; Εἶπε δὲ Ἀβραάμ· Προσέταξέ μοι Κύριος ξυρῆσαί σε καὶ ὀνυχοκοπῆσαί σε (27), καὶ ἀμφιάσαι, καὶ εὐλογηθῆναι παρὰ σοῦ. Ὁ δὲ Μελχισεδὲκ εἶπεν αὐτῷ· Ὡς προσέταξέ σοι Κύριος, ποίησον. Καὶ ἐποίησεν Ἀβραὰμ, ὡς προσέταξεν αὐτῷ Κύριος. Καὶ κατελθὼν ὁ Μελχισεδὲκ ἀπὸ τοῦ ὄρους Θαβὼρ μετὰ τρεῖς ἡμέρας, κέρας ἐλαίου λαβὼν, καὶ ἐπισφραγίσας τῷ ῥήματι τοῦ Θεοῦ, ηὐλόγησε τὸν Ἀβραὰμ λέγων· Εὐλογημένος εἶ τῷ Θεῷ τῷ ὑψίστῳ, καὶ τὸ λοιπὸν καλεῖται τὸ ὄνομά σου τετελειωμένων (28), καὶ οὐκέτι λοιπὸν καλεῖται τὸ ὄνομά σου Ἀβρὰμ, ἀλλ' ἔσται τὸ ὄνομά σου τέλειον, Ἀβραάμ. Καὶ πάλιν φωνὴ ἦλθε τῷ Ἀβραάμ· ὁ δὲ εἶπε, Τί, Κύριέ μου; Ὁ δὲ Κύριος πρὸς αὐτόν· Ἐπειδὴ οὐδεὶς ἐκ τοῦ γένους τοῦ Μελχισεδὲκ ἐπερίσσευσεν ἀπὸ τῆς γῆς, διὰ τοῦτο κληθήσεται ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε τέλος ἔχων ζωῆς· ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ἠγάπησα αὐτὸν, ὡς ἠγάπησα τὸν Υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν· ὅτι ἐφύλαξε τὰς ἐντολάς μου, καὶ φυλάξει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἵνα οὖν μὴ δόξῃ ἀρχὴν ἡμερῶν μὴ ἔχειν, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τινὰ πότε ἐγεννήθη, τὸ τῆς γενεαλογίας (29), μήτε πατρὸς, μήτε μητρὸς, διὰ τοῦτο λέγεται ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, καὶ ἀγενεαλόγητος· καὶ διὰ τὸ εὐαρεστῆσαι αὐτὸν τῷ Θεῷ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. Ὡς οὖν ἀπήντησεν ὁ Μελχισεδὲκ τῷ Ἀβραὰμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων, ἐπέδωκεν αὐτῷ ποτήριον οἴνου ἀοράτως (30) ἐπιβαλὼν αὐτῷ καὶ κλάσμα ἄρτου, καὶ τῷ λαῷ αὐτοῦ ὄντος ἐν ἀνδράσι τιη', ὃ λέγεται βουκάκρατον ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὡμοιώθη τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ εἰς τὴν χάριν· καὶ οὕτω πρῶτος τύπος ἐγένετο τῆς ἀναιμάκτου θυσίας τοῦ Σωτῆρος φέρων εἰς τὴν ἁγίαν προσφοράν (31). Διὸ λέγει· « Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ, » ἐπειδὴ τύπος ἐγένετο τῆς ἁγίας προσφορᾶς, ἐπιδεδωκὼς τῷ Ἀβραὰμ, καὶ τοῖς τιη'. Οὕτω τε καὶ οἱ ἅγιοι Πατέρες κατὰ καιροὺς εὑρέθησαν ἐν τῇ Νικαέων πόλει, οἳ καὶ ὠρθοτόμησαν τὴν πίστιν· ὧν ἡ ποσότης, καθ' ὁμοιότητα τοῦ πατριάρχου (32) Ἀβραὰμ, ἐστὶ τριακόσιοι δέκα καὶ ὀκτὼ ἅγιοι ἐπίσκοποι ἐν τῇ συνόδῳ. Τῷ δὲ Θεῷ ἡμῶν πρέπει δόξα νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A vit : Homo Dei! Egressusque est Melchisedec, quo viso, Abraham timuit. Aitque illi Melchisedec : Ne timeas, sed dic mihi qui sis, et quem quæras. Tum Abraham : Jussit mihi Dominus, ut raderem te, ungues secarem, induerem, ac benedictionem tuam acciperem. Cui Melchisedec : Fac quod præcepit Dominus. Fecitque Abraham quod jussum sibi fuerat a Domino. Et cum descendisset Melchisedec de monte Thabor, post triduum, accepto olei cornu, ac signans verbo Dei, benedixit Abraham dicens. Benedictus es Domino Deo altissimo, ac deinceps erit nomen tuum perfectum : nec ultra vocabitur nomen tuum Abram, sed erit nomen tuum perfectum, Abraham. Iterumque venit vox ad Abraham, qui ait : Quid est, Domine mi? Tum Dominus illi : B Quandoquidem nemo ex genere Melchisedec superstes est in terra, ideo vocabitur sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens : assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in sæculum, dilexique illum, ut dilexi Filium meum dilectum, quia custodivit præcepta mea, et custodiet in sæcula. Ne videatur itaque initium dierum non habere, quod nemo sciat quando natus sit, neque ejus genealogiam, patrem vel matrem ; ideo dicitur sine patre, sine matre, sine genealogia. Et quia placuit Deo, manet sacerdos in perpetuum. Cum igitur occurrisset Melchisedec Abrahamo revertenti ex cæde regum ; dedit illi calicem vini clam immisso panis frusto, nec- C non populo illius CCCXVIII virorum, quod dicitur bucacratum, usque in præsentem diem. Eo modo similis factus est Filio Dei, sed non secundum gratiam. Atque ita primus ipse typus fuit incruenti sacrificii Salvatoris, cum tulit sanctam oblationem. Quapropter ait : « Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec [66], » quoniam typus fuit sacræ oblationis, tradens eam Abrahamo et CCCXVIII viris. Totidemque numero inventi sunt olim in Nicæna urbe sancti Patres, qui rectam statuerunt fidem : quorum numerus ad similitudinem patriarchæ Abrahæ est trecentorum decem et octo sanctorum episcoporum qui in synodo fuere. Deum autem nostrum decet gloria nunc et semper et in D sæcula sæculorum. Amen.

[66] Psal. CIX, 4.

(25) Ita Reg. Editi vero, καὶ θῦσον. Colb., καὶ θῦσον θυσίαν Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.

(26) Colbertinus, καὶ τριχοκόπησον αὐτὸν, καὶ ὀνυχοκόπησον αὐτὸν, καὶ φίλησον αὐτόν.

(27) Ita Colbertinus. In editis vero hæc, καὶ ὀνυχοκοπῆσαί σε, desunt.

(28) Ita Colbertinus. Editi et Reg., τετελειωμένον. Καὶ πάλιν φωνή, omissis multis.

(29) Ita Reg. Editi vero, μήτε δὲ γενεαλογίας.

(30) Sic Regius. Editi vero, ποτήριον ἄκρατον ἐπ. Inferius Regium sequimur, ubi in editis legebatur, τῷ λαῷ αὐτοῦ τιη' ἕως τῆς, etc.

(31) Ita ex Regio locum vitiatum restituimus. Colb. sic habet, Ἀλλ' οὕτω πρῶτος τύπος γέγονεν ὁ Μελχισεδὲκ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας, φέρων εἰς τὴν ἁγίαν προσφορὰν ἄρτον καὶ οἶνον καὶ ὕδωρ, δεικνὺς τὸ τρισυπόστατον κράτος.

(32) Regius, Οὗτοι γὰρ ὑπάρχουσι συμμερισταὶ τοῦ πατρ. Infra, Τῷ δὲ Θεῷ, etc., ex Regio mutuati sumus. In editis deerant.

IN OPUSCULUM SEQUENS ADMONITIO.

192 *Opusculum ad Jovianum nullam præfert Epistolæ vel tractatus, Augusto missi, formam : sed videtur esse fragmentum alicunde divulsum, non tamen ex Athanasii scriptis, nihil quippe hic comparet Athanasianum. Ex argumento namque liquet esse scriptum post motam quæstionem de duabus hypostasibus, atque ex quibusdam ad calcem verbis videtur editum ante synodum Chalcedonensem : unam enim dicit esse Verbi naturam et hypostasin incarnatam, quasi natura idipsum sit quod hypostasis. Nisi fortasse quis putaret post synodum Chalcedonensem conscriptum opusculum fuisse ab aliquo Eutychiano. Stylus denique perplexus et intricatus, ac verbis constans Athanasio minime usitatis, auctorem indicat Athanasio longe imparem. Habetur autem in paucissimis codicibus, in Basiliensi nimirum, unde primo cusum fuit, et in Vaticano quodam num.* 1431.

EJUSDEM ATHANASII AD PIISSIMUM IMPERATOREM JOVIANUM.

A Dominus noster Jesus Christus de baptismo cum leges tulit, exactam accuratamque fidei definitionem edidit, sanctis apostolis aiens : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti [67]. » Itaque initiatio in fide, est in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Cum sancta ergo Trinitas accessionem non admittat, plane constat unigenitum ejus Verbum, quod ex Patris placito et sua sponte nostrum particeps est, ex Spiritu sancto et ex Maria Virgine matre, unum esse Filium, cum assumptione, ex unionis œconomia. Simul enim caro, simul Dei Verbi caro, simul caro animalis rationalis : in ipso namque et hypostasin habuit. Unde jure, imo potius, revera, quæ assumpta sunt, ipsius Domini, B et non alterius propria esse in confesso erit. Primum namque Dominus cum illa divine, et tunc ex illa ipse per dispensationem puer. Quapropter Virgo mater est, utpote Deipara, sancta Maria. Par itaque videtur esse unam potius dicere et confiteri naturam Verbi, naturam scilicet et hypostasin incarnatam, et perfecte hominem factam. Et qui hoc non fatetur, cum Deo pugnat et hostis est sanctorum Patrum.]

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΙΩΒΙΑΝΟΝ.

A Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐπὶ τῷ βαπτίσματι θεσμοθετῶν, τὸν ἀκριβῆ καὶ τετορνευμένον ὅρον τῆς πίστεως ἐποίησε, λέγων τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Οὐκοῦν ἡ ἐν πίστει τελείωσις εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν ἐστι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τῆς οὖν ἁγίας Τριάδος προσθήκην οὐκ ἐπιδεχομένης, πάντως ὅτι, ἐν εὐδοκίᾳ Πατρὸς ἑκουσίως μετασχὼν τῶν ἐν ἡμῖν ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας Παρθένου Μητρὸς, εἷς πάλιν ἐστὶν Υἱὸς μετὰ καὶ τῆς προσλήψεως τῇ τῆς ἑνώσεως οἰκονομίᾳ. Ἅμα γὰρ σὰρξ, ἅμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ, ἅμα σὰρξ ἔμψυχος λογική· ἐν αὐτῷ B γὰρ καὶ τὴν ὑπόστασιν ἔσχεν. Ὅθεν δικαίως, μᾶλλον δὲ καὶ ἀληθῶς, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἴδια, καὶ οὐχ ἑτέρου τινὸς, τὰ προσληφθέντα προσομολογηθήσονται. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ Κύριος μετ' αὐτῆς θεϊκῶς, καὶ τότε ἐξ αὐτῆς ὁ αὐτὸς οἰκονομικῶς παιδίον. Διὸ καὶ Παρθενομήτωρ ὡς Θεοτόκος ἡ ἁγία Μαρία. Μίαν τοίνυν ἔοικε μᾶλλον λέγειν καὶ ὁμολογεῖν φύσιν τοῦ Λόγου, φύσιν τε καὶ ὑπόστασιν σεσαρκωμένην, καὶ τελείως ἐνανθρωπήσασαν. Καὶ ὁ τοῦτο μὴ λέγων θεομάχος ἐστὶ καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων πολέμιος (32*).

[67] Matth. XXVIII, 19.

(32*) Hujus opusculi seu epistolæ fragmentum quod hic non comparet affert Justinianus imp. in libro *contra Monophysitas* quem publici juris fecit card. Angelo Mai tom. VII *Script. vet.*, p. 303 : Ἑτέραν δὲ ὡς δὴ παρὰ Ἀθανασίου τοῦ ἐν ἁγίοις πρὸς Ἰοβιανὸν τὸν βασιλέα γεγραμμένην ἔχουσαν οὕτως· « Ὁμολογοῦμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν πρὸ αἰώνων ἀϊδίως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, ἐπ' ἐσχάτου τῶν αἰώνων διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς ἁγίας Παρ- C θένου γεννηθέντα κατὰ σάρκα, ὡς ὁ θεῖος Ἀπόστολος διδάσκει λέγων· Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός· καὶ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ πνεῦμα, Υἱὸν ἀνθρώπου κατὰ σάρκα, οὐ δύο φύσεις τὸν ἕνα Υἱὸν, μίαν προσκυνητὴν καὶ μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καὶ προσκυνουμένην μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μιᾷ προσκυνήσει. »

IN LIBRUM DE DEFINITIONIBUS ADMONITIO.

Opusculi hujusce νοθείαν *eruditus nemo primo aspectu non videat : tum ex laudato Gregorio Nysseno, tum ex stylo, vocibus, demum nugacitate scriptoris hujusce. Quamobrem erit, ni fallor, satis, monere lectorem, haberi pauculas definitiones in operibus Maximi, Combefisio editore, quæ quidem harum quibusdam non absimiles sunt.*

In manuscripto porro Colbert. 4753, opusculum habetur hoc titulo: Κεφάλαιά τινα ὀφείλοντα ἐπίστασθαι τοῖς, ὡς ἐξὸν ἀνθρωπίνῳ νοΐ, βουλομένοις γνῶναι τὸ μυστήριον τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως. Capita quædam quæ scire oportet eos, qui, ut fert facultas mentis humanæ, nosse volunt mysterium Incarnationis Verbi. *Isthic multa habentur, quæ in his quoque Definitionibus leguntur, suisque locis adnotavimus.*

—

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, ΠΕΡΙ ΟΡΩΝ.

1. Ὅροι διάφοροι κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, συλλεγέντες ἀπό τε Κλήμεντος καὶ ἑτέρων ὁσίων ἀνδρῶν καὶ μακαρίων Πατέρων· οὓς δεῖ πρὸ παντὸς ἑτέρου μαθήματος μετιέναι καὶ ἐνστηθίζειν, τὸν τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ προΐστασθαι τοῦ Λόγου τῆς ἀληθείας βουλόμενον, καὶ πάντα ἄνθρωπον ὀρθοδόξως φρονοῦντα, καὶ πίστιν πρὸς Θεὸν τὴν εἰλικρινῆ ἐσχηκότα.

2. Πρὸς δὲ ἀκριβεστέραν παράδοσιν ἐκεῖνο εἰδέναι χρή, ὅτιπερ πᾶν τὸ οἱονοῦν ζήτημα ἢ ἐρώτημα τρεῖς τὰς ἐρωτήσεις καὶ ἐξετάσεις ἔχει· οἷον τί ἐστι τόδε πρᾶγμα, καὶ κατὰ τί εἴρηται τόδε, καὶ (ὁσαχῶς) νοεῖται τὸ ὄνομα τόδε. Καὶ ὅτε μὲν ἐρωτῶμεν, τί ἐστι τόδε; πρόδηλον, ὅτι τὸν ὅρον ζητοῦμεν τοῦ πράγματος· ὅταν δὲ λέγωμεν, κατὰ τί εἴρηται τόδε; τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος ἀπαιτοῦμεν. Ἡνίκα δὲ λέγομεν, ὁσαχῶς νοεῖται τὸ ὄνομα τόδε; πρόδηλον, ὅτι πόσα ζητοῦμεν τὰ σημαινόμενα τοῦ ὀνόματος. Ὁ γοῦν ἐκτὸς εἰδήσεως τῶν ὅρων δογματίζειν ἐπιχειρῶν οὐδὲν διαφέρει τυφλοῦ ὁδοιπόρου ὧδε κἀκεῖσε πλαζομένου. Εἰρητέον τοίνυν τῶν προειρημένων τρόπων τριχῶς ποιεῖσθαι τὴν ἐξέτασιν.

3. Ὅρος τῶν ὅρων ἐστὶν ὁ πάντα μὲν ὁρίζων, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ὁριζόμενος· ὥστε μόνος ὅρος τῶν ὅρων ἐστὶν ὁ Θεός. Ὅρος ἐστὶ λόγος σύντομος δηλωτικὸς τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος. Ὅροι δὲ λέγονται, ὡς ὁράσεις καὶ ὀφθαλμοὶ τῶν πραγμάτων τυγχάνοντες, καὶ ὡς διορίζοντες συντόμως τὴν τοῦ νοητοῦ δύναμιν. Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπός ἐστιν οὐσία ἐκ σαρκὸς καὶ ψυχῆς, καὶ λόγου καὶ αἵματος, καὶ στοιχείων, καὶ ἑτέρων πλειόνων συνισταμένη. Ἡμεῖς δὲ περιορίζομεν ταῦτα, καὶ συντόμως λέγομεν διὰ τοῦ ὅρου, ὅτι Ὁ ἄνθρωπός ἐστι ζῶον λογικὸν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Λέγεται καὶ πάλιν τὸ ἐντελὲς ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου ἀνορθοπεριπατητικόν. Συνέκοψαν δὲ οἱ ὀνοματοθέται τὴν πολυλεξίαν, καὶ ὠνόμασαν αὐτὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν συντομολογίαν. Ἀνορθοπεριπατητικὸν δὲ λέγεται ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ τὰ ἄλογα ζῶα περιπατοῦντα, κλίνοντα τὴν κεφαλὴν βλέπουσι κάτω πρὸς τὴν γῆν· ὁ δὲ ἄνθρωπος περιπατῶν βλέπει καὶ θεωρεῖ τὰ ἄνω. Ἐν συγκοπῇ δὲ ὀνομάζεται ἄνθρωπος. Πάλιν ἄνθρωπος λέγεται, διὰ τὸ ἄνω ἀθρεῖν τὸν ὦπα· τοῦτ' ἔστι διὰ τὸ ἄνω θεωρεῖν τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τὴν ἐνέργειαν. Ὁ γὰρ ὀφθαλμὸς καὶ ὁ νοῦς πάντοτε ἄνω ὁρᾷ. Καὶ τούτου χάριν εἴρηται ὅρος· ὅτι περιορίζει καὶ συγκόπτει τὴν πολυλεξίαν, καὶ ποιεῖ σύντομον τὴν μακρολογίαν.

4. Πολλοὶ μὲν οὖν εἰσι καὶ ἀναρίθμητοι ὅροι περὶ παντὸς πράγματος. Ἐκ πολλῶν δὲ ὀλίγους τοὺς κυ-

EJUSDEM, DE DEFINITIONIBUS.

A 1. Variæ definitiones juxta traditionem fidemque catholicæ Ecclesiæ, collectæ ex Clemente, aliisque sanctis viris, beatisque Patribus: quas præ aliis omnibus disciplinis, adire atque animo complecti oportet eum qui, Deo juvante, verbo veritatis præesse voluerit; necnon quisquis orthodoxam tenet sententiam, sinceramque fidem habet erga Deum.

2. Ad accuratiorem porro traditionem, scire convenit, quamlibet quæstionem et interrogationem tres habere interrogationes, et perquisitiones: nempe, quid res sit: quæ sit causa nominis ejus: quot modis intelligatur. Cum vero interrogamus: Quid illud est? palam est nos rei definitionem quærere. B Cum dicimus autem: Qua de causa sic vocatur? nominis etymologiam postulamus. Ubi vero sciscitamur, Quotuplici modo hoc nomen intelligitur? **193** propalam est nos quærere, quot sint nominis significata. Quisque ergo absque definitionum notitia, docere aggreditur, is nihil differt a cæco viatore hac illac errante. Dicendum itaque tribus hisce modis inquisitionem haberi oportere.

3. Definitio definitionum ea est, quæ omnia definit et a nullo definitur. Quapropter solus Deus definitio definitionum est. Definitio est oratio brevis, propositæ rei naturam explicans. Diciunturque ὅροι, seu definitiones, quasi ὁράσεις, seu inspectiones atque oculi rerum, et quod breviter C definiant intelligibilis rei virtutem. Etenim homo est substantia, carne, anima, ratione, sanguine, elementis, aliisque multis constans. Nos autem illa circumscribimus, et paucis per definitionem dicimus: Homo est animal rationale, mortale, mentis et scientiæ capax. Dicitur autem ipsum integrum hominis nomen, ἀνορθοπεριπατητικόν, id est, erecto corpore incedens. Abbreviarunt autem qui rebus indidere nomina, vocis prolixitatem, et vocarunt eum, ἄνθρωπον, id est, hominem, brevitatis causa. Dicitur autem erecto corpore incedens, homo, quoniam bruta animantia cum incedunt, prono capite, inferius in terram respiciunt; homo vero, dum graditur, superna videt et contemplatur. Per syncopen autem ἄνθρωπος vocatur. D Homo rursum dicitur, quod vultus ejus sursum aspiciat, id est quod oculorum nostrorum acie, sursum aspiciamus. Oculus enim atque mens sursum semper respicit. Atque ideo dicitur definitio, quia definit et abbreviat multitudinem vocum, et prolixitatem orationis decurtat.

4. Multæ igitur atque innumeræ sunt cujuscunque rei definitiones. Ex multis autem paucas atque

accuratiores propter hominum inertiam colligemus. Cæterum illud sciendum ac pro certo habendum est, eum qui sedulo rerum definitiones edat, facile posse rhetores, atque facundos oratores, in disputationibus reprimere. Nam si interrogatus, quid sit definitio, quare dicatur definitio, quot modis intelligatur definitio, hæreat adversarius ; pudore quasi nihil sciat afficietur.

5. Tria sunt secundum substantiam hominibus ignota et indefinita, Deus, angelus et anima, quæ sunt secundum substantiam soli Deo nota.

Quid est finitum, quid infinitum, quid difficile, quid facile definitu? Finitum est, quod suos terminos non excedit, ut cœlum, terra, mare, quæ suos terminos non transcendunt. Infinitum est, solum illud quod increatum est, scilicet Deus. Difficile definitu est, quod creatum et indefinitum est, cujusmodi est angelus, anima, dæmon : aut difficile definitu est, quod non omnino, sed ex parte tantum cognoscitur, quale est lignum vitæ. Facile definitu est, quod contrectatur et conspicitur, ut panis et similia.

6. Quid est Deus? et secundum quid dicitur Deus? et quot modis intelligitur Deus? Deus est substantia sine causa, omnis substantiæ causa supersubstantialis. Dicitur autem Θεὸς ἀπὸ τοῦ θέειν, id est, a currendo. Cursus autem ille non intelligendus de transitu ex quodam loco in alium locum ; sed de Dei providentia et operatione quæ pervadit omnia. Vel, ἀπὸ τοῦ αἴθειν, id est, ab urendo, vel ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν, id est quod speculetur omnia. Nihil quippe rerum, ejus speculandi vim effugere valet. Duobus autem modis vox illa Deus usurpatur in divina Scriptura ; nimirum natura et gratia : Deus quidem natura et substantia est Deus ; gratia autem et adoptione justi quoque dii dicuntur. Ait enim Scriptura : « Ego dixi : Dii estis, et filii Altissimi [68]. » Dicitur autem Pater, vel, quasi τὰ πάντα τηρῶν, id est, omnia conservans, vel quasi παῖδας τηρῶν, id est, proprios filios conservans et confirmans quasi pater : Filius porro dicitur, quasi dicas : Qualis Pater secundum substantiam, talis est Filius ; sive ex increato increatus, sive ex mortali mortalis. Πνεῦμα autem seu spiritus dicitur, quasi, omnis nutus, velociter enim circumquaque movetur. Spiritus porro quadruplici 194 ratione in divina Scriptura usurpatur, Spiritus sanctus, spiritus angelus, spiritus anima, spiritus ventus ; imo quandoque mens spiritus vocatur.

7. Sempiternum est, quod semper manet. Et quod æternum est, non statim sine principio esse dicitur ; sed quod sine principio est æternum dicitur. Et sine principio dicitur quod principium non habet. Hoc autem Deus est. Quare sine principio et sempiternus ille dicitur, hoc est sine fine. Angeli vero et animæ non dicuntur sine principio : principium namque acceperunt et creati sunt a Deo. Dicuntur autem æterna, quia æternum vivent.

[68] Psal. LXXXI, 6.

A ριωτέρους ἐντάττομεν διὰ τὸ ῥᾴθυμον τῶν ἀνθρώπων. Πλὴν τοῦτο γνωστέον καὶ πιστευτέον, ὅτι ὁ φιλοπόνως πράττων τοὺς ὅρους ῥήτορας καὶ δεινοὺς πολυλόγους δυνήσεται εὐχερῶς ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἐπιστομίζειν. Ὅταν γὰρ ἐρωτηθεὶς, τί ἐστιν ὅρος; καὶ κατὰ τί εἴρηται ὅρος; καὶ ὁσαχῶς νοεῖται ὅρος; ἀπορήσει ὁ ἐξ ἐναντίας πρὸς ταῦτα, καὶ καταισχύνεται λοιπὸν ὡς μηδὲν ἐπιστάμενος.

5. Τρία εἰσὶ κατ' οὐσίαν ἀνθρώποις ἀγνώριστα καὶ ἀόριστα, Θεὸς, ἄγγελος, καὶ ψυχὴ, μόνῳ Θεῷ κατ' οὐσίαν γνωριζόμενα.

Τί ἐστιν ὁριστόν; καὶ τί ἀόριστον; καὶ τί δυσόριστον; καὶ τί εὐόριστον; Ὁριστόν ἐστιν ἀνυπέρβατος στάσις· οἷον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, καὶ ἡ θάλασσα, ἡ τοὺς ὅρους αὐτῆς μὴ ὑπερβαίνουσα. Ἀόριστόν ἐστι B τὸ μόνον ἄκτιστον, ὁ Θεός. Δυσόριστόν ἐστι τὸ κτιστὸν καὶ ἀόριστον· οἷον ἄγγελος, ψυχὴ, καὶ δαίμων· ἢ δυσόριστόν ἐστι τὸ μὴ καθόλου, ἀλλ' ἐκ μέρους γινωσκόμενον· οἷον τὸ ξύλον τῆς ζωῆς. Εὐόριστόν ἐστι τὸ ψηλαφώμενον καὶ θεωρούμενον· οἷον ἄρτος καὶ τὰ ὅμοια.

6. Τί ἐστι Θεός; καὶ κατὰ τί εἴρηται Θεός; καὶ ὁσαχῶς νοεῖται Θεός; Θεὸς μέν ἐστιν οὐσία ἀναίτιος καὶ πάσης οὐσίας αἰτία ὑπερούσιος· καὶ λέγεται ἀπὸ τοῦ θέειν, ἤτοι τρέχειν. Τὸ τρέχειν δὲ μὴ τὴν ἀπὸ τόπου νοητέον εἰς τόπον μετάβασιν, ἀλλὰ τὸ τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐνέργειαν ἐπὶ πάντα διήκειν· ἢ ἀπὸ τοῦ αἴθειν ἤτοι καίειν· ἢ ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων τὴν ἐποπτικὴν C αὐτοῦ διαφεύγει δύναμιν. Δισσῶς δὲ λέγεται ἡ Θεὸς προσηγορία παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ, φύσει καὶ χάριτι. Ὁ μὲν Θεὸς φύσει καὶ οὐσίᾳ ἐστὶ Θεός· χάριτι δὲ καὶ θέσει λέγονται θεοὶ καὶ οἱ δίκαιοι. Καὶ γὰρ ἡ Γραφὴ λέγει· « Ἐγὼ εἶπα· Θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου. » Εἴρηται δὲ Πατὴρ, ἢ ὡς τὰ πάντα τηρῶν, ἢ ὡς τοὺς οἰκείους παῖδας τηρῶν καὶ στηρίζων οἷα πατήρ. Υἱὸς δὲ λέγεται, ὡς ἂν εἴποις· Οἷος ὁ Πατὴρ τὴν οὐσίαν, τοιοῦτος καὶ ὁ Υἱός· εἴτε ἐξ ἀκτίστου ἄκτιστος, εἴτε ἐκ θνητοῦ θνητός. Πνεῦμα δὲ εἴρηται, ὡσανεὶ πᾶν νεῦμα, ὀξέως πάντῃ νεῦον καὶ κινούμενον. Εἴρηται δὲ πνεῦμα ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ τετραχῶς, Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πνεῦμα ὁ ἄγγελος, πνεῦμα ἡ ψυχὴ, πνεῦμα ἄνεμος· ἔστι δ' ὅτε καὶ ὁ νοῦς εἴρηται πνεῦμα.

D 7. Ἀΐδιόν ἐστι τὸ ἀεὶ διάγον. Καὶ τὸ μὲν ἀΐδιον οὐ λέγεται καὶ ἄναρχον· τὸ δὲ ἄναρχον λέγεται καὶ ἀΐδιον. Ἄναρχον δὲ λέγεται τὸ μὴ ἔχον ἀρχήν· τοῦτο δέ ἐστιν ὁ Θεός. Διὸ καὶ ἄναρχος λέγεται καὶ ἀΐδιος, τουτέστιν ἀτελεύτητος. Οἱ δὲ ἄγγελοι καὶ αἱ ψυχαὶ οὐ λέγονται ἄναρχοι· ἀρχὴν γὰρ ἔλαβον καὶ ἐκτίσθησαν παρὰ Θεοῦ. Λέγονται δὲ ἀΐδια, ἐπειδὴ μέλλουσιν ἀθάνατα ζῆν.

Ἰδίωμα λέγεται τὸ ἰδίως ὑπάρχον ἐν τῇ φύσει, ἐν A ἑτέρᾳ δὲ οὐσίᾳ μηδαμῶς ὑπάρχον· ὥσπερ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ γελαστικόν. Οὐδὲ γάρ ἐστι γέλως ἐν ἄλλῃ οἵᾳ δήποτε φύσει.

8. Τί λέγεται φύσις; Φύσις εἴρηται, διὰ τὸ πεφυκέναι καὶ εἶναι, ὥσπερ καὶ οὐσία, ὡς οὖσα καὶ ἐν ἀληθείᾳ γνωριζομένη. Φύσις πάλιν εἴρηται, διὰ τοῦ φύειν καὶ βλαστάνειν. Φύσις καὶ οὐσία καὶ γένος καὶ μορφὴ ἕν ἐστι. Πρόσωπον δὲ καὶ χαρακτὴρ καὶ ὑπόστασις καὶ ἰδικὸν καὶ ἄτομον ἓν καὶ αὐτὸ ὑπάρχει. Ἄλλο γὰρ φύσις καὶ ἄλλο ὑπόστασις. Ἐὰν οὖν εἴπῃ σοί τις ὅτι Ἐπὶ τῆς θεότητος πόσας φύσεις ὁμολογεῖς; εἰπὲ μίαν, ὑποστάσεις δὲ τρεῖς. Ἐὰν δὲ εἴπῃ σοι ἐπὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας, πόσας φύσεις ὁμολογεῖς; εἰπὲ δύο· μίαν δὲ τὴν ὑπόστασιν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς B τὰς δύο οὐσίας καὶ φύσεις ἔσχεν ἀτρέπτους καὶ ἀκεραίους, τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἐν μιᾷ ὑποστάσει, Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος γνωριζόμενος. Καὶ διὰ τοῦτο δύο φύσεις ἐν μιᾷ ὑποστάσει ὁμολογοῦμεν τὴν σάρκωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ.

Ἐπὶ δὲ τῆς θεολογίας μίαν φύσιν ὁμολογοῦμεν τῆς ἁγίας Τριάδος, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις. Καὶ γὰρ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος μία φύσις ἐστὶ, καὶ μία οὐσία, καὶ μία ἐξουσία, καὶ βασιλεία, καὶ δύναμις· τρεῖς δὲ ὑποστάσεις, καὶ τρεῖς χαρακτῆρες, καὶ τρία πρόσωπα· τουτέστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Μία θεότης ἐστὶν ἐν τρισὶ προσώποις γνωριζομένη.

Δέον οὖν καθολικώτερον εἰπεῖν τί ἐστιν οὐσία, καὶ C τί ἐστιν ὑπόστασις. Ἡ μὲν οὐσία, καὶ τὸ γένος, καὶ ἡ φύσις, καὶ ἡ μορφὴ, ὡς εἴρηται, μία ἐστί· τὸ δὲ πρόσωπον καὶ ὁ χαρακτὴρ καὶ ἡ ὑπόστασις, καὶ τὸ ἄτομον, καὶ τὸ ἰδικὸν, ἕν ἐστι. Καὶ γὰρ ἡ φύσις δύναται ἔχειν ἐν ἑαυτῇ πλείους τὰς ὑποστάσεις. Καὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι, ἐξ ἑνὸς σώματος ὄντες καὶ μιᾶς πνοῆς πάντες, μιᾶς ἐσμεν φύσεως καὶ οὐσίας. Ὑποστάσεις δὲ πολλαί. Καὶ γὰρ ὑπόστασις διὰ τοῦτο λέγεται, ἀπὸ τοῦ στήκειν τῇ οὐσίᾳ.

Καὶ ἡ μὲν φύσις καὶ ἡ οὐσία λέγεται καθολικὴ, ἡ δὲ ὑπόστασις μερική. Καθολικὸν δὲ λέγεται τὸ καθόλου πάντα περιλαμβάνον καὶ περιέχον· μερικὸν δὲ τὸ ἔχον μέρος τι οὐσίας. Οἷον, ἐὰν εἴπῃς, Ὁ ἄνθρωπος, ἰδοὺ εἶπας πάντα ἄνθρωπον· καθολικὸν γάρ ἐστι τοῦτο καὶ οὐσιῶδες, καὶ πάντες ἄνθρωποι λέγον- D ται, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἰσίν. Εἰ δὲ εἴπῃς, Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος ἢ ὁ Ἰωάννης, τότε ἕνα ἄνθρωπον ἐσήμανας, ὅτι μερικόν ἐστι τοῦτο. Τὸ γὰρ κοινόν ἐστι, ἐὰν εἴπῃς, Ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ πάντες οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζονται. Τὸ δὲ μερικόν ἐστι ἑκάστου τὸ ὄνομα. Ἁρμόζει καὶ τοῦτο τὸν θέλοντα γνῶναι τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, ἵνα γινώσκῃ, ποῖόν ἐστι τὸ μερικὸν, καὶ ποῖον καθόλου. Οὐ γὰρ μόνον ἐπ' ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παντὸς πράγματος, οὐρανίων καὶ ἐπιγείων, τοῦτό ἐστιν εὑρεῖν. Καὶ εἴπωμεν φανερώτερον· ἀναγκαῖα γάρ εἰσι ταῦτα τοῖς μέλλουσιν ἐκζητεῖν. Λέγομεν δὲ οὕτως. Ἐὰν εἴπῃς, Ὁ ἄγγελος, ὅλην τὴν οὐσίαν τῶν ἀγγέλων ἐσήμανας· κοινὸν γάρ ἐστι τοῦτο τὸ ὄνομα τοῖς ἀγγέλοις καὶ οὐσιῶδες,

Proprietas dicitur, quod proprie exsistit in natura, in aliaque nulla substantia reperitur; velut in homine ridendi facultas. In nulla quippe alia natura risus reperitur.

8. Quid dicitur natura? Natura dicitur, quod nata sit et exsistat, quasi exsistens et in veritate cognita. Natura item dicitur, a nascendo et germinando. Natura, substantia, genus, forma, unum sunt. Persona autem, character, hypostasis, proprium, indivisum, unum etiam sunt. Aliud quippe natura, aliud hypostasis. Si quis ergo dixerit tibi: In deitate quot naturas confiteris? Dic, unam; hypostases vero tres. Quod si dixerit tibi: In œconomia assumptæ carnis quot naturas confiteris? Dic: Duas, unamque hypostasin. Etenim Christus duas substantias et naturas habuit immutabiles et inconfusas, deitatem et humanitatem in una hypostasi, Deus perfectus et perfectus homo cognitus. Ac propterea duas naturas in una hypostasi confitemur incarnationem Domini nostri Jesu Christi et Dei.

In theologia vero unam confitemur sanctæ Trinitatis naturam, tres autem hypostases. Etenim Patris, Filii et Spiritus sancti, una natura est, una substantia, una potestas, regnum et potentia. Tres autem hypostases, tres characteres, tres personæ, hoc est, Pater, et Filius et Spiritus sanctus. Una divinitas in tribus personis cognita est.

Generalius dicere oportet quid sit substantia, quid hypostasis. Substantia, genus, natura, forma, ut dictum est, unum sunt: persona item, character, hypostasis, individuum, proprium, unum sunt. Natura quippe complures in se habere potest hypostases. Homines enim uno corpore, uno spiritu constantes omnes, unius sumus naturæ atque substantiæ. Hypostases autem plurimæ. Etenim ideo dicitur hypostasis, quod in essentia subsistat.

Natura porro ac essentia dicuntur universales, hypostasis vero particularis. Universale autem dicitur, quod omnia omnino complectitur, atque continet; particulare autem, quod partem aliquam habet essentiæ. Exempli causa, si dixeris: Homo, omnem dixisti hominem: illud namque universale est ac essentiale: omnesque dicuntur homines, atque ejusdem sunt essentiæ. Quod si dixeris: Petrus, Paulus, aut Joannes, unum tunc hominem significasti, quia illud particulare est. Commune siquidem est, si dixeris, Homo, quia omnes homines nominantur. Particulare autem est cujusque nomen. Sane par est eum qui rerum naturam cognoscere velit, scire, quid particulare sit, quid universale. Neque solum enim in hominibus; sed in quacunque re, cœlestium, terrestrium, illud reperire est: quod liquidius explicemus, necessaria quippe sunt ista iis qui investigaturi sunt. Sic itaque dicimus. Si dicas, Angelus, angelorum essentiam omnem significasti, commune quippe

illud nomen est angelis et essentiale : omnesque dicuntur angeli ; sin dixeris Michael, Gabriel, hypostasin unam dixisti, hoc est unum angelum. Natura quippe dicitur angeli essentia : hypostasis vero uniuscujusque angeli appellatio. **195** Itemque una natura communis est humanitas ; hypostases vero, Petrus, Paulus, Thomas, ac reliquæ personæ et characteres. Natura igitur est domina genitrixque hypostasium. Propterea rursum dicemus : si dicas : Bona est natura angelus, totam eorum essentiam significasti. Sin dicas : Magnus est Gabriel, unam ex omnibus hypostasin nominasti. Et si dicas, Volatile, denotasti totam volatilium essentiam ; sin dicas, Columba, turtur, luscinia, pavo, cygnus : hæc sunt hypostases. Non solum autem in intelligibilibus, rationalibus, et spiritualibus valet hæc definitionum regula ; sed etiam in omni inanimata, insensibili et immobili natura. Verbi gratia, si dixeris : Fecit Deus lucem, ecce universam luminariorum essentiam significasti. Ipsa porro essentia deinceps dividitur in suas hypostases ; in solem sc*licet, lunam, stellas, lucernas, cereos, variaque ana. Simili quoque modo de ventis ; si dixeris, Spiritum seu ventum, omnem ventorum naturam significasti. Sin dixeris, Austrum, boream, aut euroclydonem : hæc sunt hypostases. Item si dixeris, Arborem, universam arborum essentiam significasti ; sin dixeris, Ficum, nucem, castaneam, amygdalum, unam hypostasin arborum significasti. Rursum si dixeris, Aquam, universam aquarum naturam dixisti ; sin dixeris, Mare, paludem, puteum, fontem, unam tantum aquarum dixisti hypostasin. Iterum si Fluvium nomines, fluvios omnes dixisti ; sin dixeris, Mæandrum, Euphraten, Nilum, tum fluviorum unam hypostasin dixisti. In reliquis similiter oportet omnia investigare, atque cogitare, internoscere, ac discernere, quid sit natura, quid hypostasis. Natura quippe radix est fonsque rerum : hypostasis autem pars est naturæ. Hæc quippe sunt necessaria iis qui mundanas res accurate cognoscere ac scrutari volunt.

II. *De voluntate, proprietate et operatione, et de unione et consubstantiali.*

Quid est voluntas? Voluntas est intelligentis et rationalis substantiæ appetitus, ad id quod concupiscitur. Quidquid enim intelligit, palam est quod etiam voluntatis sit capax : θέλημα enim, seu voluntas, κατὰ τὸ θέειν λίαν, scilicet a valde currendo dicitur : vel, optati assumptio seu occupatio. Tripliciter autem voluntas consideratur : divina, angelica et animæ ; quandoquidem hæ tres naturæ tantum, voluntatis sunt capaces. Tripliciter autem et in Scriptura voluntatem invenimus usurpari : divinam, naturalem vel mediam, tertio carnalem, quæ diabolicam significat. Voluntas divina, sunt mandata Dei. Voluntas naturalis, est operatio divinæ voluntatis. Carnalis vero voluntas, est legis divinæ transgressio. Triplex ista voluntas est in homine.

καὶ πάντες ἄγγελοι λέγονται· Ἐὰν δὲ εἴπῃς, Ὁ Μιχαὴλ, ὁ Γαβριὴλ, ὑπόστασιν μίαν εἶπας, τουτέστιν ἕνα ἄγγελον. Φύσις γὰρ λέγεται ἡ ἀγγελότης· ὑπόστασις δέ ἐστιν ἑνὸς ἑκάστου ἀγγέλου προσηγορία. Καὶ γὰρ φύσις ἐστὶ μία κοινὴ ἡ ἀνθρωπότης, ὑποστάσεις δὲ Πέτρος, Παῦλος καὶ Θωμᾶς, καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα καὶ οἱ χαρακτῆρες. Ἡ οὖν φύσις ἐστὶν ἡ κυρία καὶ γεννητικὴ τῶν ὑποστάσεων. Καὶ διὰ τοῦτο πάλιν ἐροῦμεν· ἐὰν εἴπῃς· Καλὴ φύσις ὁ ἄγγελος, ὅλην τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἐσήμανας. Ἐὰν δὲ εἴπῃς· Μέγας ἐστὶν ὁ Γαβριὴλ, ὑπόστασιν μίαν ἐκ πάντων εἶπας. Καὶ ἐὰν εἴπῃς, Τὸ πετεινὸν, ἰδοὺ τὴν οὐσίαν πᾶσαν ἐδήλωσας τῶν πετεινῶν· ἐὰν δὲ εἴπῃς, Ἡ περιστερὰ, ἡ τρυγὼν, ἡ ἀηδὼν, ὁ ταὼς, καὶ ὁ κύκνος, ἰδοὺ ταῦτα ὑποστάσεις εἰσίν. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῶν νοερῶν καὶ λογικῶν καὶ ἐμψύχων ἁρμόζει ὁ αὐτὸς τῶν ὅρων κανὼν, ἀλλὰ καὶ διὰ πάσης ἀψύχου καὶ ἀναισθήτου καὶ ἀκινήτου φύσεως· οἷόν τι λέγω, ἐὰν εἴπῃς, ὅτι Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ἰδοὺ πᾶσαν τὴν οὐσίαν τῶν φωστήρων ἐσήμανας. Αὕτη λοιπὸν ἡ οὐσία τέμνεται εἰς τὰς ὑποστάσεις αὐτῆς· μερίζεται γὰρ εἰς ἥλιον, εἰς σελήνην καὶ εἰς ἀστέρας, εἰς λύχνους, εἰς κηροὺς, καὶ εἰς ἄλλα διάφορα. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ ἀνέμων· ἐὰν εἴπῃς, Πνεῦμα, πᾶσαν τὴν φύσιν τῶν ἀνέμων ἐσήμανας. Εἰ δὲ εἴπῃς, Νότος, ἢ βοῤῥᾶς, ἢ εὐροκλύδων, αὗται ὑποστάσεις εἰσί. Πάλιν ἐὰν εἴπῃς, Τὸ δένδρον, πᾶσαν τὴν οὐσίαν τῶν δένδρων ἐσήμανας· εἰ δὲ εἴπῃς, Ἡ συκῆ, ἡ καρύα, ἡ κασταναία, ἡ ἀμυγδαλῆ, μίαν ὑπόστασιν εἶπας τῶν δένδρων. Πάλιν ἐὰν εἴπῃς, Τὸ ὕδωρ, ὅλην τὴν φύσιν τῶν ὑδάτων εἶπας· ἐὰν δὲ εἴπῃς, Ἡ θάλασσα, ἡ λίμνη, τὸ φρέαρ, ἡ πηγὴ, μίαν εἶπας τῶν ὑδάτων ὑπόστασιν. Πάλιν ἐὰν εἴπῃς, Ὁ ποταμὸς, τοὺς ποταμοὺς πάντας εἴρηκας· εἰ δὲ εἴπῃς, ὁ Μαίανδρος, ὁ Εὐφράτης, ὁ Νεῖλος, τότε τῶν ποταμῶν εἶπας μίαν ὑπόστασιν. Καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως οὕτω χρὴ πάντα διερευνᾷν, καὶ καθ' ὃν τρόπον ἐγράφησαν διανοεῖσθαι καὶ ἐπιγινώσκειν, καὶ διακρίνειν τί ἐστι φύσις, καὶ τί ἐστιν ὑπόστασις. Ἡ μὲν γὰρ φύσις ἐστὶν ἡ ῥίζα καὶ ἡ πηγὴ τῶν πραγμάτων· ἡ δὲ ὑπόστασις μέρος ἐστὶ τῆς φύσεως. Ἀναγκαῖα γὰρ ταῦτα τοῖς θέλουσιν ἀκριβῶς τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιγινώσκειν καὶ ἐρευνᾷν.

II. *Περὶ θελήματος, καὶ ἰδιώματος, καὶ ἐνεργείας, καὶ περὶ ἑνώσεως καὶ ὁμοουσίου.*

Τί ἐστι θέλημα; Θέλημά ἐστιν οὐσίας νοερᾶς καὶ λογικῆς ἔφεσις πρὸς τὸ καταθύμιον. Πᾶν γὰρ νοερὸν, πρόδηλον, ὅτι καὶ θελητικὸν ὑπάρχει· θέλημα γὰρ λέγεται, κατὰ τὸ θέειν λίαν, ἢ τοῦ θελητοῦ λῆμμα, ἢ ὡς κράτημα. Τριχῶς δὲ θεωρεῖται τὸ θέλημα, θεϊκὸν, ἀγγελικὸν, καὶ ψυχικόν· ἐπειδὴ αὗται αἱ τρεῖς φύσεις μόναι εἰσὶ θελητικαί. Τριχῶς δὲ καὶ ἐν τῇ Γραφῇ εὑρίσκομεν τὸ θέλημα λεγόμενον, θεϊκὸν, τὸ φυσικὸν ἢ τὸ μέσον, καὶ τρίτον τὸ σαρκικὸν, ὅπερ σημαίνει τὸ διαβολικόν. Θέλημα θεῖόν ἐστι τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ. Θέλημα δὲ φυσικὸν ἡ ἐργασία τοῦ Θεοῦ θελήματος. Θέλημα δὲ σαρκικὸν ἡ παρακοὴ τοῦ θείου νόμου. Ταῦτα τὰ τρία θελήματά εἰσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον θέλημα φυσικὸν, ὅπερ λέγεται κοινὸν πᾶσιν ἀνθρώποις. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ

φιλόζωον. Πάντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι φιλοῦσι τὴν ζωὴν, καὶ τὸ ὁρᾷν τὸ φῶς. Ἰδοὺ καὶ τὸ κοινὸν θέλημα. Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτερα θελήματα ἐν ἡμῖν, ἅπερ καλοῦνται γνωμικά. Ἄλλος μὲν γὰρ ἄνθρωπος θέλει ἰδιάζειν, ἄλλος γεωργεῖν· καὶ ἄλλος μὲν πλέειν, ἄλλος δὲ ἀναπαύεσθαι, καὶ ἄλλος ὁδεύειν, ἄλλος γρηγορεῖν, καὶ ἄλλος ὑπνοῦν, καὶ οἱ λοιποὶ ὁμοίως· πολλὰ γνωμικὰ θελήματα ἔχομεν οἱ ἄνθρωποι. Ἓν δὲ φυσικὸν θέλημα ἔχομεν πάντες, τὸ ἀγαπᾷν τὴν ζωὴν, ἤτοι τὴν ἀθανασίαν, ἣν ἐλάβομεν ἐξ ἀρχῆς.

A Est etiam alia naturalis voluntas, quæ dicitur communis omnibus hominibus, quæ est amor vitæ. Nam omnes homines vitam amant, cupiuntque videre lucem. Et hæc est communis voluntas. Sunt etiam in nobis alia voluntatis genera, quæ dicuntur arbitrii. Nam alius vult vivere, privatus, alius rusticus, et alius navigare, alius vero frui quiete, et alius peregrinari, alius vigilare et alius dormire : et cæteri similiter, alius vult aliud : nam multas voluntates arbitrii habemus. Unam vero voluntatem naturalem omnes accepimus, nempe amare vitam, seu immortalitatem, quam accepimus a principio.

III. *Τί λέγεται ἰδίωμα.*

Ἰδίωμα λέγεται διὰ τὸ ἴδια εἶναι ἅμα· ἀχώριστοι γάρ εἰσι τῶν φύσεων καὶ τῶν ὑποστάσεων αἱ αὐτῶν ἰδιότητες. Ἰδίωμά ἐστι τὸ ἔν τινι φύσει ἰδικῶς γνωριζόμενον καὶ ἐν ἑτέρᾳ μὴ εὑρισκόμενον. Οἷόν τι λέγω· Ἐν τῷ Θεῷ ἐστι τὸ προαιώνιον, τὸ ἄκτιστον, τὸ ἀπερίγραπτον, ἅτινα οὐχ ὑπάρχουσιν ἐν ἄλλῃ οἱᾳδήποτε οὐσίᾳ. Ἰδίωμά ἐστι τοῖς ἀγγέλοις τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον, τὸ ὑμνολογικὸν, τὸ ἀσίγητον. Ἰδίωμα δὲ ἀνθρώπου κυρίως τὸ σύνθετον ἐκ θνητῆς καὶ ἀθανάτου φύσεως, ἐν ἄλλῃ οἱᾳ δήποτε οὐσίᾳ μὴ γνωριζόμενον. Καὶ ταῦτα μέν εἰσι φυσικὰ ἰδιώματα· ἕτερα καὶ ὑποτακτικὰ, οἷον λευκότης, μελανία, μακρότης, κολοβότης, γλαυκότης, γοργότης, νωθρότης, καὶ τὰ ὅμοια ἅπερ οὐκ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις εὑρίσκονται. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἄνθρωποι γοργοὶ, οὐδὲ πάντες ξανθοί. Τὰ δὲ φυσικὰ ἰδιώματα ἐξ ἴσου καὶ ἐν παντὶ τῷ εἴδει εὑρίσκονται· πάντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι βροτοὶ ὁμοίως εἰσὶ, καὶ θνητοὶ, λογικοὶ, πλατυόνυχοι, ὀρθοπεριπατητικοί. Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτερα, ἅπερ οὐ λέγονται κυρίως ἰδιώματα, ἀλλὰ συμβεβηκότα. Ταῦτα δὲ γίνονται καὶ ἀπογίνονται· οἷον ἡ νηπιότης, ἡ ὑγεία, ἡ νόσος, ἡ θερμότης, ἡ ψυχρότης· καὶ ἁπλῶς πᾶν τὸ παραλλαγῆναι δυνάμενον συμβεβηκὸς λέγεται.

196 III. *Quid dicitur proprietas.*

Idioma, seu proprietas dicitur, διὰ τὸ ἴδια εἶναι B ἅμα, ideo quod simul sint propria. Inseparabiles enim sunt a suis naturis et hypostasibus proprietates ipsarum. Proprietas est, quod in aliqua natura proprie cognoscitur, et in alia nulla reperitur. Exempli causa, in Deo est, quod sit ante æternitatem temporum, increatus et immensus, quæ in alia nulla usquam sunt substantia. Angelorum proprietas est, quod affectibus passionum careant et sint immortales, quod Deum laudibus celebrent, et nunquam sileant. Proprietas vero hominis est, quod ex mortali et immortali natura compositus sit, quod in alia nulla usquam substantia reperitur. Atque hæ quidem sunt proprietates naturales. Aliæ sunt subordinatæ, ut albedo, nigredo, longitudo, brevitas, cæsii aut torvi oculi, tarditas, et similia, quæ non C in omnibus hominibus reperiuntur. Non enim omnes homines sunt torvis oculis, nec omnes sunt flavi. Naturales autem proprietates pariter in omni specie reperiuntur : nam omnes homines pariter corruptibiles, sunt mortales, rationales, latos ungues habentes et incedentes erecto corpore. Sunt autem et alia, quæ non proprie dicuntur idiomata, sed accidentia, quæ adsunt substantiæ et recedunt ; ut infantia, sanitas, morbus, caliditas, frigiditas : denique quidquid mutari potest, contingens vel accidens dicitur.

IV. *Περὶ ἐνεργείας.*

Ἐνέργειά ἐστι, καθά φησιν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἡ φυσικὴ ἑκάστου δύναμίς τε καὶ κίνησις. Καὶ γὰρ ἕκαστον οὐσιῶδες ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ἐνέργειαν· οἷον τὰ νοερὰ τὴν νόησιν, τὰ αἰσθητικὰ τὴν αἴσθησιν, τὰ κινητὰ τὴν κίνησιν, τὰ πετεινὰ τὴν πτῆσιν, τὰ νηκτὰ τὴν νῆξιν, τὰ βλαστικὰ τὴν βλάστησιν, τὰ ἑρπυστικὰ τὴν ἕρπυσιν, τὰ φωτιστικὰ τὴν ἔλλαμψιν, τὰ γεννητικὰ τὴν γέννησιν· ἅπερ πάλιν, ἀναιρουμένης τῆς ἐνεργείας, ἀναιρεῖται καὶ ἀπόλλυται καὶ ἡ αὐτοῦ φύσις. Ἀναιρουμένης γὰρ τῆς καύσεως, σβέννυται τὸ πῦρ· ἀναιρουμένης τῆς κινήσεως τοῦ ζώου, ἀπόλλυται ζῶον· ἀναιρουμένης τῆς νοήσεως, ἀπόλλυται τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς καὶ τὸ λογικὸν αὐτῆς. Τὸ δὲ παράδοξον, ὅτι καί τινες διάφοροι φύσεις στερούμεναι τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν, ἑτέρας ἐνεργείας τίκτουσιν. Οἷον ὁ λίθος καιόμενος, καὶ ἀπόλλυσι τὴν φυσικὴν ἐνέργειαν, καὶ γίνεται

IV. *De vi agendi.*

Vis agendi, quemadmodum sanctus Gregorius Nyssenus inquit, est naturalis cujusque rei poten- D tia et motus. Nam quodvis essentiale, suam habet efficaciam : scilicet intellectualia intelligendi, sensibilia sentiendi, mobilia movendi, volatilia volandi, natatilia natandi, germina germinandi, reptilia reptandi, lucentia lucendi, et generativa generandi vim habent. In quibus ablata vi illa agendi, tollitur et interit ipsa rei natura. Sublato namque calore, etiam ignis exstinguitur; sublato animalis motu, animal interit; sublata vi intelligendi, animæ interit intellectus et ratio. Hoc autem admirandum est quod differentes quædam naturæ suis naturalibus actionibus privatæ, aliam efficiendi vim generant. Veluti lapis adustus naturalem suam vim amittit, et calx efficitur, atque vim adurendi retinet. Eodem modo cedrus, amissa vi germinandi, sanandi efficaciam

accipit, et vermes baccis suis interfecit. Oportet igitur, ut viri prudentes, appellationes rerum considerent, et dijudicent, quo deprehendere possint, quomodo plures omnis generis substantiæ suarum actionum nomina, sed non naturales appellationes habeant, quas ex propriis actionibus acquisiverunt, habentque et inde dicuntur. Etenim, ut antea diximus, sicut dicitur Deus ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα, id est, ab eo quod contemplatur omnia, et angelus ab angelica operatione et ministratione, et homo ἀπὸ τοῦ ἄνω θεωρεῖν τὸν ὦπα, id est, ab eo quod vultu superna suspicit, ita et in reliquis: virgo namque, παρθένος, a mortificanda carnis inflammatione dicitur: περιστερά, id est columba, ob id vocatur, ὅτι πέτεται στεῤῥῶς, id est, quod firmum habeat volatum: et ἔλαφος, id est cervus, ἀπὸ τοῦ ἐλεῖν τοὺς ὄφεις, id est ab eo quod serpentes tollit: χελιδών, id est hirundo, διὰ τὸ τὰ χείλη δονεῖν, id est propterea quod garriendo labia movet: ὄφις, serpens, τουτέστιν ὁ φάς, id est qui loquitur, videlicet, quod olim Evæ locutus sit: δορκάς, id est caprea, ἐκ τοῦ ὀξέως δέρκειν, id est, ab acumine visus: τρυγών, id est turtur, ἡ τηροῦσα τὴν γονὴν, ἤτοι τὸ οἰκεῖον γένος, id est servans stirpem, videlicet **197** proprium genus: ἀηδών, id est luscinia, διὰ τὸ ἀεὶ ᾄδειν, quia semper canit, cum æstate, tum hieme: γύψ, id est vultur, διὰ τὸ γυρεύειν ὕψη, propter sublimem in gyrum volatum: equus quod pedibus equitet: ἀετός, id est aquila, διὰ τὸ πολλάκις ἀνακαινίζεσθαι, καὶ πολλὰ ἔτη ζῆν, id est, propterea quod sæpenumero renovatur, ac multos annos vivit: πετεινόν, id est volucris, τὸ τὴν πτέρυγα τεῖνον, quod alam extendat: ποταμός, id est fluvius, ὡς πότιμον ἔχων ἐνέργειαν, id est, tanquam potabilem habens energiam: χείμαῤῥος, id est torrens, ὅτι ἐν χειμῶνι ῥεῖ, quod hieme fluat: φύσις, id est natura, ἐκ τοῦ φύειν τὰς ὑποστάσεις, quod hypostases producat: βοτάνη, id est herba, διὰ τὸ βαδίζειν ἄνω, eo quod sursum tendat, quemadmodum et ἄνθρωπος, id est homo, ἐκ τοῦ ἄνω θεωρεῖν, eo quod sursum respiciat: ψυχή, id est anima, ex propria vi hoc nominis habet. Nam ψύχειν, idem est quod vivificare: ideo anima, ex vivificandi facultate, ψυχή dicitur, corpus enim vivificat. Sunt et alia sexcenta, quæ ultro prætermittimus, ne omnia suis nominibus commemoremus.

A ἄσβεστος, καὶ καυστικὴν ἐνέργειαν κέκτηται. Καὶ ἡ κέδρος ὁμοίως στερεῖται μὲν τῆς βλαστικῆς ἐνεργείας, καὶ ἰαματικὴν κέκτηται, ἀναιρετικὴν ποιοῦσα τῶν σκωλήκων τὴν κεδρίαν. Δεῖ οὖν τοὺς ἐχέφρονας τὰς τῶν ὄντων προσηγορίας σκοπεῖν, καὶ ἀνακρίνειν, ὡς ἂν δύναιντο εὑρεῖν, πόσας πλείους ἁπάσης ὑπάρξεως προσηγορίας ἐνεργητικὰς, ἀλλ' οὐ φυσικὰς ὀνομασίας ἔχουσιν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐνεργειῶν ταύτας λαβοῦσαι καὶ ἔχουσαι καὶ λεγόμεναι. Καὶ γὰρ, ὡς προειρήκαμεν, καθὼς ὀνομάζεται Θεὸς ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα, καὶ ἄγγελος ἐκ τῆς ἀγγελικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ διακονίας, καὶ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ ἄνω θεωρεῖν τὸν ὦπα· οὕτω κἀν τοῖς λοιποῖς· καὶ γὰρ παρθένος λέγεται, διὰ τὸ θανατοῦν τὴν πύρωσιν τῆς σαρκός· καὶ περιστερὰ διὰ τοῦτο λέγεται, ὅτι πέτε-B ται στεῤῥῶς· καὶ ἔλαφος διὰ τὸ ἑλεῖν τοὺς ὄφεις· χελιδών, διὰ τὸ τὰ χείλη δονεῖν ἐν τῷ λαλεῖν· ὄφις, τουτέστιν ὁ φὰς ἤτοι ὁ λαλήσας πρὸς τὴν Εὔαν ποτέ· δορκὰς, ἐκ τοῦ ὀξέως δέρκειν, ἢ ὡς ὁρᾷ· τρυγὼν ἡ τηροῦσα τὴν γονὴν, ἤτοι τὸ οἰκεῖον γένος· ἀηδὼν, διὰ τὸ ἀεὶ ᾄδειν, καὶ ἐν θέρει, καὶ ἐν χειμῶνι· γύψ, διὰ τὸ γυρεύειν ὕψη· ἵππος, ἐκ τοῦ ἱππᾶσθαι τοῖς ποσίν· ἀετὸς ἀείετος, διὰ τὸ πολλάκις ἀνακαινίζεσθαι καὶ πολλὰ (ἔτη) ζῆν· πετεινὸν, τὸ τὴν πτέρυγα τεῖνον· ποταμὸς, ὡς πότιμον ἔχων ἐνέργειαν· χείμαῤῥος, ὅτι ἐν χειμῶνι ῥεῖ· φύσις, ἐκ τοῦ φύειν τὰς ὑποστάσεις· βοτάνη, διὰ τὸ βαδίζειν ἄνω· ὥσπερ καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἐκ τοῦ ἄνω θεωρεῖν, ἢ ὡς βλέπειν. καὶ ἡ ψυχὴ δὲ ἐκ τῆς οἰκείας ἐνεργείας ἔχει τὴν τῆς C ψυχῆς προσηγορίαν· ψύχειν γὰρ τὸ ζωοποιεῖν λέγεται· διὰ τοῦτο ἐκ τῆς ζωοποιοῦ ἐνεργείας ψυχὴ λέγεται, διὰ τὸ σῶμα ζωοποιεῖν· καὶ ἕτερα δὲ μυρία ἐστὶν, ἃ παρίεμεν, ἵνα μὴ λέγωμεν πάντα κατὰ τὰς οἰκείας προσηγορίας.

V. *De unione.*

Quid est unio, et quot modis intelligitur? Unio est distantium rerum communis concursus. Dicta autem est unio, quod res unum fiant, hoc est, quod coeant et commisceantur. Porro quinque modis unio dicitur, commistiva, divisiva, habitualis, positiva, et unio sancta Christi, quæ supra istas secundum hypostasin dicta est. Atque unio quidem commistiva dicitur, qualis est vini et aquæ; divisiva, qualis est hominis ad hominem; habitualis, qualis est auri ad aurum. Unio autem Christi supra illas secundum hypostasin dicitur. Secundum hypostasin vero unio est per se subsistens concursu duarum naturarum in utero sanctæ Deiparæ Virginis. Non enim ante Verbum Deum ibi exsistit corpus, vel anima; sed simul caro, et simul Deus Verbum. Caro animata rationalis in eo fuit; quemadmodum in nostra quoque conceptione, ut mihi videtur, anima per se subsistens simul concurrit cum cor-

V. *Περὶ ἑνώσεως.*

Τί ἐστιν ἕνωσις; καὶ ποσαχῶς νοεῖται ἡ ἕνωσις; Ἕνωσις μὲν ἐστι διεστώτων πραγμάτων κοινωνικὴ συνδρομή· ἕνωσις δὲ εἴρηται διὰ τὸ ἑνῶσαι, τουτέστι D συνωθῆσαι καὶ μῖξαι τὰ πράγματα. Πενταχῶς δὲ λέγεται ἡ ἕνωσις, συγχυτικὴ, διαιρετικὴ, σχετικὴ, θετικὴ, καὶ ἡ ἁγία ἕνωσις τοῦ Χριστοῦ, ἥτις ὑπὲρ ταῦτα καθ' ὑπόστασιν εἴρηται. Καὶ ἕνωσις μὲν συγχυτικὴ λέγεται, ὡς ἡ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος. Διαιρετικὴ δὲ, ὡς ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον. Σχετικὴ δὲ, ὡς χρυσοῦ πρὸς χρυσόν. Ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἕνωσις ὑπὲρ ταῦτα καθ' ὑπόστασιν εἴρηται. Καθ' ὑπόστασιν δὲ ἕνωσίς ἐστιν ἡ αὐθύπαρκτος ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς ἁγίας Θεοτόκου τῶν δύο φύσεων συνδρομή; οὔτε γὰρ τὸ σῶμα πρὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπέστη ἐκεῖ, οὔτε ἡ ψυχή· ἀλλὰ σάρξ ἅμα, καὶ Θεὸς Λόγος ἅμα. Σὰρξ ἔμψυχος λογικὴ ἐν αὐτῷ ὑπέστη, καθάπερ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας συλλήψεως, αὐθύπαρκτος ἡ ψυχὴ συντρέχει τῷ σώματι. Οὔτε γὰρ σῶμα καθ'

ἑαυτὸ συνίσταται, οὔτε ἡ ψυχὴ προϋπάρχει τοῦ σώματος, προτύπωσις οὖσα τῆς ἑνώσεως τοῦ Κυρίου.

VI. Περὶ ὁμοουσίου.

Τί ἐστιν ὁμοούσιον, καὶ κατὰ τί εἴρηται ὁμοούσιον; καὶ ὁσαχῶς τὸ ὁμοούσιον; Ὁμοούσιόν ἐστι, τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἀπαραλλάκτως ὑπάρχον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο λέγεται ὁμοούσιον, ὅτι τὴν αὐτὴν οὐσίαν καὶ δύναμιν κέκτηται. Πενταχῶς δὲ εἴρηται ὁμοούσιον καὶ ὁμογενὲς, καὶ συγγενὲς, καὶ ὁμοφυὲς, καὶ ὁμόφυλον. Ὁμοούσιον δέ ἐστι, τὸ ὂν ἐν τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ, ἔχον δέ τινα διαφορὰν, οἷον λίθος σαθρὸς, καὶ λίθος σκληρός· εἰσὶ δὲ ὁμοούσιοι, τουτέστι μιᾶς οὐσίας. Ἔστι δὲ καὶ ξύλον φοίνικος, καὶ ξύλον ἐβένου· ὁμοίως καὶ σὰρξ καμήλου, καὶ σὰρξ ἰχθύος. Ταῦτα δὲ λέγονται ὁμοούσια, ὅτι τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐστίν. Ὥσπερ πάντες οἱ ἄνθρωποι τῆς μιᾶς οὐσίας εἰσίν· ἔχουσι δὲ διαφορὰν τὸ εἶναι, ἕτερος μακρὸς, καὶ ἕτερος κολοβός· ἄλλος δυνατὸς, καὶ ἄλλος ταλαίπωρος. Ἀλλ' ὅμως μιᾶς οὐσίας εἰσὶ, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος. Ἑτεροούσιον δὲ λέγεται, τὸ ἑτέρας οὐσίας ὑπάρχον, καὶ μηδόλως τῷ ἑτέρῳ προσοῖκον, ἀλλὰ παντελῶς ἀλλότριον καὶ κατὰ πάντα τρόπον ἐκείνου ἀνόμοιον, οἷον ὕδωρ καὶ πῦρ· ἄλλη γὰρ οὐσία τοῦ πυρὸς, καὶ ἄλλη τοῦ ὕδατος. Καὶ διὰ τοῦτο ἑτεροούσιον λέγεται, ὅτι ἑτεροφυὲς καὶ ἀλλογενὲς ὑπάρχει· ὥσπερ ἄνθρωπος καὶ Θεὸς, καὶ ἄγγελος, καὶ πηλὸς, καὶ ἥλιος, καὶ χλόη. Ταῦτα γὰρ κατὰ πάντα τρόπον ἀνόμοιά εἰσι πρὸς ἄλληλα, διὰ τοῦτο καὶ ἑτεροούσια λέγονται· ὡσεὶ διὰ τὸ μὴ μετέχειν ἕτερον τῆς οὐσίας τοῦ ἑτέρου· ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἐκείνου, ἑτέρου δὲ ἄλλη, καθὼς εἴρηται.

A pore. Nam corpus per se consistere non potest; nec anima exsistit ante corpus, quæ unionis Domini est imago quædam.

VI. *De consubstantiali.*

Quid est consubstantiale, et secundum quid dictum est consubstantiale, et quotupliciter consubstantiale dicitur? Consubstantiale dicitur, quod est ejusdem substantiæ et efficaciæ absque discrimine. Nam ideo consubstantiale dicitur, quod eamdem habeat substantiam et vim. Dicitur autem quinque modis : consubstantiale, simul genitum, congenitum, simul natum, et quod est ejusdem generis. Consubstantiale autem est, quod in eadem quidem est substantia, sed aliquam tamen differentiam habet; verbi gratia, lapis cariosus, et solidus, vel du-
B rus : consubstantiales, hoc est, unius et ejusdem sunt substantiæ. Ita lignum palmæ, et ebeni lignum, et caro cameli, ac caro piscis. Hæc consubstantialia dicuntur, eo quod ejusdem sint substantiæ. Quemadmodum omnes homines unius substantiæ sunt, suas tamen differentias habent, propterea quod alius quidem procerus, alius brevis, alius potens, alius miser. Verumtamen pariter unius et ejusdem sunt substantiæ, animæ scilicet atque corporis. Alterius substantiæ dicitur, quod diversæ est substantiæ, nec ullatenus alii est affine, sed penitus alienum et omni modo absimile; cujusmodi sunt ignis et aqua : alia quippe est substantia ignis et aquæ alia. Ideoque alterius substantiæ dicitur,
C quia alterius naturæ atque generis : quemadmodum, Deus, angelus, lutum, sol et fenum. Hæc enim omnibus modis absimilia sunt inter se, quapropter alterius substantiæ dicuntur : utpote quod alterum cum alterius substantia minime communicet, sed alia sit illius, alia alterius, ut dictum est.

VII. Περὶ ψυχῆς καὶ νοός.

Διασῶς λέγεται ἡ ψυχὴ, μία μὲν ἡ ἄλογος, ἥτις ἐστὶ τὸ τῶν κτηνῶν· ἑτέρα δὲ ἡ λογικὴ, ἥτις ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἡ μὲν τῶν κτηνῶν, ἐκ γῆς ἔλαβεν τὴν δημιουργίαν κατὰ Θεοῦ πρόσταξιν, ὡς ἡ θεία λέγει Γραφή· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν. » Ὥστε τὰ ζῶα ἐκ τῆς γῆς ἔλαβον τὴν ψυχήν. Διὰ τοῦτο πρὸς τὰ γήϊνα μόνον ἔχουσι τὴν ὁρμὴν καὶ πᾶσαν τὴν ὄρεξιν, καὶ οὐ φρονοῦσι τὰ ἄνω. Πῶς δὲ ἐγένετο ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐκ τῆς γῆς εἴπωμεν. Ἔδωκεν ἡ γῆ κατὰ πρόσταξιν Θεοῦ σάρκα τοῖς κτήνεσιν· ἡ δὲ σὰρξ πεποίηκεν αἷμα. Τὸ δὲ αἷμα γέγονε ψυχὴ κτηνώδης τῷ ζώῳ, ὥστε πάλιν θνήξαντος τοῦ ζώου, τὸ αἷμα πεπηγὸς εἰς σάρκα μεταβάλλεται. Ἡ δὲ σὰρξ φθαρεῖσα, πάλιν ἀναλυομένη, γίνεται γῆ. Καὶ διὰ τοῦτο ἀγνοοῦσι, καὶ οὐ φρονοῦσι τὰ ἄνω. Ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῆς θείας ἐμπνεύσεως ἔσχηκε τὴν ψυχὴν, διὰ τοῦτο καὶ τὰ θεῖα ἐπιγινώσκει, καὶ τὰ ἄνω διώκει, καὶ τὰ οὐράνια νοεῖ, καὶ λογικὸς ὑπάρχει καὶ ἔννους. Ἀλλὰ μηδεὶς ὑπονοείτω, ὅτι τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἐνεφύσησεν ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐκεῖνο ἐγένετο ψυχή· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο ψυχὴν ἐδημιούργησεν. Εἰ γὰρ

198 VII. *De anima et mente.*

Dupliciter dicitur anima. Altera quidem est irrationalis, quæ brutorum est, altera vero rationalis, quæ est hominum. Atque ea quidem, quæ brutorum est, creationem suam ex terra accipit, juxta mandatum Dei, quemadmodum divina dicit Scriptura : « Et dixit Deus, producat terra reptilia animarum viventium [66]. » Ergo animalia bruta ex terra acceperunt animam suam. Ideoque ad terrena solummodo habent affectionem et omnem appetitum, nec
D est illis rerum cœlestium cura. Quomodo vero anima eorum ex terra facta sit, dicamus. Dedit terra, juxta præceptum Dei, brutis carnem : caro sanguinem est operata : sanguis autem, bruta anima factus est animali irrationali. Quare mortuo animali, sanguinis concretus in carnem transmutatur. Caro autem corrupta et resoluta, terra fit rursus. Atque eam ob causam ignorant illa, neque curant res cœlestes. Sed homo ex inspiratione divina suam animam accepit, ideo res divinas agnoscit, superna persequitur, et res cœlestes intelligit : estque rationalis, et mente præditus. Cæterum nemo existimet, quod ille spiritus, quem in hominem insufflavit

[66] Genes. I, 20.

Deus, factus sit anima. Absit! Sed spiritus ille creavit animam. Nam si in homine spiritus ille esset anima, esset nimirum anima ex Dei essentia. Si ergo ex Dei essentia esset anima, quare non inalterabilis semper esset et immutabilis, qualis est Deus? Inquit enim ipse: « Ego ipse sum, et non mutor [79]. » Anima autem interdum quidem stulta est, interdum sapiens, interdum peccatrix, interdum justa: et alio quidem tempore fidelis, alio vero tempore incredula: aliquando rerum ignara, aliquando gnara, nonnunquam alacris et aliquando segnis. Cum hæc in sese habeat anima, quonam pacto dici potest, quod ex Dei sit essentia? Illud haudquaquam esse potest. Sed hæc inspiratio animam in homine fabricata est rationalem et intelligentem. Quapropter anima quoque intelligendo superna speculatur, et quæ illic sunt, quærit, appetit et desiderat, quoniam illinc habet creationem suam. Irrationalis autem anima non sic; sed quia terrestris est, solummodo terrestria quærit, ideoque una cum corpore moritur. Anima vero hominis æternum vivit, et non habet finem. Habet autem anima tres partes: rationabilem, irascibilem, concupiscibilem. Atque per partem quidem rationalem Deum diligit: per irascibilem vero dæmonibus irascitur, et sese strenue adversus eos gerit; et per partem concupiscibilem, bona appetit æterna. Habet autem homo sensus quinque corporales, et quinque spirituales: corporales quidem sunt isti: visus, auditus, olfactus, gustus et tactus. Considerantur vero in visu quidem, album et nigrum. In auditu, acutum et grave. In olfactu, gratus odor et grave olens. In gustu, dulce et amarum. In tactu, durum et molle, calidum et frigidum. Sensus autem animæ sunt isti: Mens, intelligentia, opinio, phantasia, et sensus. Diciturque uniuscujusque sensus organum sensorium, eo quod sensum conservet animal sensitivum. Operæ autem pretium est et hoc cognoscere, quod quævis caro corpus quoque dicatur, non autem quodvis corpus dicatur etiam caro. Et sane stellæ cœlestia corpora dicuntur, non tamen vocantur cœlestes carnes. Atque corpus quidem dicitur dupliciter: corpus materiale, et corpus subtile. Ac corpus quidem materiale est, quod deprehendi manu potest, et quod corruptioni mortique est obnoxium; corpus vero tenue est, quod non comprehendi, vel tangi potest, ut est sol, luna, et stellæ. Corpus autem crassum et materiale, quod caro dicitur, ex **199** quatuor elementis constat, sanguine, phlegmate, humore, et bile: videlicet, ex aere, terra, igne et aqua: hoc est ex calido, frigido, humido et sicco. Sol, calidum et vitale elementum; aer, calidum et humidum; terra, siccum; aquæ humidum elementum pariunt. Atque hæc sunt, ex quibus constat homo, imo potius hominis caro; ideo post mortem in ea rursus resolvitur.

A ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα ψυχὴ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τάχα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἡ ψυχὴ ἔμελλεν εἶναι. Ἐὰν ὑπῆρχεν ἡ ψυχὴ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, διὰ τί οὐκ ἔστι πάντοτε ἀναλλοίωτος, ἄτρεπτος, ὥσπερ ὁ Θεός; ἐκεῖνος γὰρ λέγει ὅτι· « Αὐτὸς ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. » Ἡ δὲ ψυχὴ ποτε μὲν οὖσα μωρὰ, ποτὲ δὲ φρόνιμος· καί ποτε μὲν ἁμαρτωλὸς, ποτὲ δὲ δικαία· καὶ ἄλλοτε πιστὴ, καὶ ἄλλοτε ἄπιστος· καί ποτε μὲν ἀγνοοῦσα, ποτὲ δὲ γινώσκουσα· καί ποτε μὲν πρόθυμος οὖσα, ποτὲ δὲ ὀκνηρά. Ταῦτα ἔχουσα, πῶς δύναται λέγεσθαι ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ; οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι. Τὸ δὲ ἐμφύσημα ἐκεῖνο, ψυχὴν ἐδημιούργησεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, λογικὴν καὶ νοεράν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ψυχὴ νοερῶς τὰ ἄνω φαντάζεται, καὶ τὰ ἐκεῖθεν ζητεῖ καὶ ὀρέγεται καὶ ποθεῖ, B ὅτι ἐκεῖθεν ἔχει τὴν δημιουργίαν. Ἡ δὲ τῶν ἀλόγων, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐπίγειος οὖσα, τὰ ἐπίγεια μόνα ζητεῖ· διὸ καὶ συναποθνήσκει τῷ σώματι. Τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ, ἀείζωος ὑπάρχει καὶ ἀτελεύτητος. Ἔχει δὲ ἡ ψυχὴ τρία μέρη, λογικὸν, θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν. Καὶ διὰ μὲν τοῦ λογικοῦ μέρους ἀγαπᾷ τὸν Θεόν· διὰ τοῦ θυμικοῦ μέρους ὀργίζεται τοῖς δαίμοσιν, ἀνδριζομένη κατ' αὐτῶν· διὰ δὲ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μέρους ἐπιθυμεῖ τὰ αἰώνια ἀγαθά. Ἔχει δὲ ὁ ἄνθρωπος αἰσθήσεις πέντε σωματικὰς, καὶ πέντε ψυχικάς· αἱ σωματικαὶ μέν εἰσιν· ὅρασις, ἀκοὴ, ὄσφρησις, γεῦσις, καὶ ἁφή. Θεωρεῖται δὲ ἐν μὲν τῇ ὁράσει τὸ λευκὸν καὶ μέλαν, ἐν δὲ τῇ ἀκοῇ, τὸ ὀξὺ καὶ τὸ βαρύ· ἐν δὲ τῇ ὀσφρήσει τὸ εὔοσμον καὶ δυσῶδες· ἐν δὲ τῇ γεύσει τὸ γλυκὺ καὶ πικρόν· ἐν δὲ C τῇ ἁφῇ, τὸ σκληρὸν καὶ μαλακὸν καὶ θερμὸν καὶ ψυχρόν· τῆς δὲ ψυχῆς τὰ αἰσθητήριά εἰσι ταῦτα· νοῦς, διάνοια, δόξα, φαντασία, καὶ αἴσθησις. Λέγεται δὲ μιᾶς ἑκάστης αἰσθήσεως ὄργανον, αἰσθητήριον, ἀπὸ τοῦ τηρεῖν τὴν αἴσθησιν αἰσθητικὸν τὸ ζῶον. Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο γινώσκειν, ὅτι πᾶσα σὰρξ καὶ σῶμα λέγεται· οὐ πᾶν δὲ σῶμα, καὶ σὰρξ ὀνομάζεται. Καὶ οἱ ἀστέρες, σώματα ἐπουράνια λέγονται, οὐ μὴν καὶ σάρκες ἐπουράνιοι. Καὶ τὸ μὲν σῶμα διττῶς εἴρηται, σῶμα ὑλικὸν, καὶ σῶμα λεπτόν. Καὶ τὸ μὲν ὑλικὸν σῶμά ἐστι τὸ κρατούμενον διὰ χειρὸς, καὶ φθορᾷ καὶ θανάτῳ ὑποκείμενον· σῶμα δὲ λεπτόν ἐστι τὸ ἀκράτητον καὶ ἀψηλάφητον, οἷον τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης, καὶ τῶν ἀστέρων· τὸ δὲ σῶμα τὸ παχὺ καὶ ὑλικὸν, ὅπερ λέγεται σὰρξ, συνίσταται ἐκ τεσσαρῶν στοιχείων, D ἐξ αἵματος, ἐκ φλέγματος, ἐκ χυμοῦ, καὶ χολῆς, ἢ ὡς ἐξ ἀέρος, γῆς, πυρὸς, καὶ ὕδατος· τουτέστιν, ἐκ θερμοῦ, καὶ ψυχροῦ, καὶ ὑγροῦ, καὶ ξηροῦ. Ὁ ἥλιος τὸ θερμὸν καὶ ζωτικὸν στοιχεῖον· ὁ ἀὴρ τὸ θερμὸν καὶ ὑγρόν· ἡ γῆ τὸ ξηρόν· τὰ ὕδατα τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον τίκτει. Ταῦτά εἰσιν, ἐξ ὧν συνέστηκεν ὁ ἄνθρωπος, μᾶλλον δὲ ἡ σὰρξ τοῦ ἀνθρώπου· διὸ καὶ μετὰ θάνατον πάλιν εἰς αὐτὰ ἀναλύεται.

VIII. *De corruptibili.*

Quid est corruptibile, unde dictum, et quot modis dicitur?

VIII. *Περὶ φθαρτοῦ.*

Τί ἐστι φθαρτόν; καὶ κατὰ τί εἴρηται φθαρτόν; καὶ ὁσαχῶς εἴρηται φθαρτόν·

[79] Malach. III, 6.

A Καὶ εἴρηται μὲν φθαρτὸν διττῶς, σωματικῶς καὶ ψυχικῶς. Καὶ ψυχικῶς μὲν, ὅταν τις ἁμαρτάνῃ, λέγεται εἶναι διεφθαρμένος, καθὼς λέγει ἡ Γραφή· « Διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἀνομίαις· » σωματικῶς δὲ λέγεται τρισσῶς· φθορὰ, διαφθορὰ καὶ καθαφθορά. Καὶ φθορὰ μὲν λέγεται τὸ χωρισθῆναι μόνον τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἀποθανεῖν· διαφθορὰ δέ ἐστιν, ὅταν τὸ σῶμα βρωθῇ ὑπὸ τῶν σκωλήκων, καὶ μόνα καταλειφθῶσι τὰ ὀστᾶ. Καταφθορὰ λέγεται, ὅταν σαπῶσι καὶ αὐτὰ τὰ ὀστᾶ, καὶ δαπανηθῶσι, καὶ εἰς μὴ ὂν χωρήσωσι παντελῶς. Τοῦτο γὰρ λέγομεν καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι φθορὰν μόνην ἐδέξατο· τουτέστι θάνατον. Διαφθορὰν δὲ ἢ καταφθορὰν τὸ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα ὅλως οὐκ ἐδέξατο, ἀνέστη δὲ τριήμερος πρωτότοκος γενόμενος ἐκ τῶν νεκρῶν.

Dupliciter corruptibile dicitur, corporaliter et spiritualiter. Ac spiritualiter quidem, cum peccaverit quis, dicitur esse corruptus, quemadmodum dicit Scriptura : « Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitatibus [71]. » Corporaliter vero corruptibile tribus modis dicitur : interitus, corruptio et consumptio. Interitus dicitur, sola animæ separatio a corpore et mors. Corruptio vero est, quando corpus a vermibus corroditur, et solummodo relinquuntur ossa. Consumptio autem vocatur, quando putrescunt ipsa quoque ossa et absumuntur, abeuntque, nec amplius exstant. Hoc enim de Domino nostro Jesu Christo quoque dicimus, quod interitum tantum subierit, id est mortem. Corruptionem vero aut consumptionem sacrosanctum B ejus corpus neutiquam sustinuit, sed resurrexit die tertia primogenitus factus ex mortuis.

IX. *Διὰ τί λέγεται πρωτότοκος;*

Διότι ἀνέστη πρῶτος ἐκ τοῦ ᾅδου, καθὼς καὶ ἡμεῖς μέλλομεν ἀνίστασθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. Καὶ ἐπεὶ ἀνέστη πρὸ ἐκείνου ὁ Λάζαρος καὶ τοῦ Ἰαείρου θυγάτηρ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ, διὰ τί οὐκ ἐκλήθη τις ἐξ αὐτῶν πρωτότοκος; Διότι ἐκεῖνοι ἀναστάντες ἐκ τῶν νεκρῶν πάλιν ἀπέθανον. Ὁ δὲ Χριστὸς, ἀναστὰς, οὐκ ἔτι ἀπέθανε. Καὶ ὅπερ ἐφ' ἡμῶν γενήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει, τοῦτο γέγονε καὶ ἐπ' αὐτοῦ. Πρῶτος γὰρ ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνέστη τὴν ἐν ἀφθαρσίᾳ ἀνάστασιν, ἧς καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ μέλλον ἐλπίζομεν ἀπολαύσασθαι, ἣν μὴ διαδέχεται θάνατος.

IX. *Quare dicitur primogenitus?*

Eo quod primus ab inferis resurrexerit, quemadmodum etiam nos resurgemus in secundo adventu. Quia autem ante illum Lazarus resurrexerat et Jairi filia, multique alii, quare non illorum aliquis primogenitus vocatus est (33)? Quia illi post resurrectionem suam e mortuis, rursus mortui sunt. Christus autem postquam resurrexit non amplius est mortuus, sed quod in resurrectione nobis eveniet, id ipsi jam contigit. Nam primus ex mortuis ea resurrectione resurrexit, quæ est in incorruptibilitate, cujus nos quoque speramus in futuro C participes fore, quam resurrectionem nulla mors amplius sequetur.

X. *Τί ἐστι λόγος, καὶ ὁσαχῶς ὁ λόγος;*

Εἴρηται μὲν ὁ λόγος τριχῶς· λόγος ἐνούσιος, ὁ Θεὸς Λόγος, λόγος ἐνδιάθετος, ὁ τῶν ἀγγέλων, καὶ ὁ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ λαλούμενος λόγος· καὶ ὁ προφορικὸς, ὁ διὰ τῆς γλώττης, ὃς λέγεται ἄγγελος νοήματος. Λόγος δὲ εἴρηται ἐκ τοῦ λέγειν.

X. *Quid est verbum, et quot modis dicitur*

Verbum dicitur tripliciter : verbum substantiale, quod est Deus Verbum ; verbum internum, quod est angelorum, et quod in mente nostra loquimur ; verbum enuntiativum, quod enuntiatur per linguam, quod mentis nuntius quoque dicitur. Dictum est autem Verbum, seu dictum, a dicendo.

XI. *Τί ἐστι Χριστιανός;*

Χριστιανός ἐστιν ἀληθινὸς οἶκος Χριστοῦ λογικὸς, δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ δογμάτων ὀρθῶν συνιστάμενος.

Αἱρετικὸς δέ ἐστι συκοφάντης καὶ κατήγορος ἀληθείας. Αἵρεσις ἡ ψευδὴς ὑπόληψις τοῦ μὴ ὄντος.

Ἄτρεπτόν ἐστι τὸ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον.

Φυσικόν ἐστι τὸ ἐν τῇ φύσει κείμενον, ἢ τὸ ἀληθῶς ἀληθὲς γνωριζόμενον.

Παρὰ φύσιν ἐστὶν, ὃ ὁ Θεὸς οὐχ οὕτω πεποίηκεν, ἢ ὅπερ ὅλως οὐ πεποίηκεν, οἷόν ἐστιν ἡ ἁμαρτία καὶ ὁ θάνατος.

Τρία φησὶ τὰ λαλούμενα ἐν ἀνθρώποις· τὸ κατὰ φύσιν, τὸ παρὰ φύσιν, καὶ τὸ ὑπὲρ φύσιν. Καὶ κατὰ φύσιν μὲν ἔστιν ὁ γάμος· παρὰ φύσιν ἡ πορνεία·

XI. *Quid est Christianus?*

Christianus est vera domus Christi rationalis, per bona opera et recta dogmata constructa.

(34) Hæreticus autem est, sycophanta et accu- D sator veritatis. Hæresis, falsa opinio ejus quod non est.

Immutabile est, quod se semper similiter habet.

Naturale est, quod in natura situm est, vel quod vere verum cognoscitur.

Præter naturam est, quod Deus non ita fecit, vel quod omnino non fecit, qualia sunt peccatum et mors.

Tria sunt, quæ de hominibus prædicantur : quod
200 secundum naturam, quod præter naturam, et quod supra naturam. Secundum naturam est

[71] Psal. xiii, 1.

(33) His similia quædam habentur in cod. Colb. 4753. (34) Hæc et similia in eod. cod.

matrimonium : præter naturam, scortatio : supra naturam, virginitas. Et rursus secundum naturam sunt opes juste acquisitæ : præter naturam, avaritia : supra naturam, possessionum contemptus. Item secundum naturam est, temperantia in cibo : præter naturam, crapula : supra naturam, jejunium. Similiter secundum naturam est, pax : præter naturam, tumultus : supra naturam, erga inimicos dilectio. Et in cæteris similiter.

Etymologia est, quæ vim nominis alicujus recte designat, et ex ipso sensu explicata, veluti : Pax unde sic dicta est? Quod mentem tranquillam reddat. Tumultus, a facilitate confundendi. Error, ab eo quod oblique mentem trahat. Temperantia, vel quod salutaria provideat, vel quod corpus a sordibus conservet. Scortatio vel ab eo, quod juventutem inflammet, vel quod mentem oculis privet, vel quod a longinquo annuat. Similiter et in reliquis.

Corpus quia ex elementis compositum est, admittit dissolutionem, et destruitur. Propterea corpora tam hominum quam bestiarum facile corrumpi ac mori possunt, ex quatuor cum constent elementis : terra, inquam, aqua, igne, et aere. Nam ea, quæ ex istis constant, semper generantur, semperque corrumpuntur; elementorum videlicet dissoluta compositione, et quolibet in suum locum recepto. Ipsa vero elementa, simplicia cum sint, et incomposita, suam quoque stabilitatem retinent, et usque ad consummationem indissoluta sunt.

XII. *De anima.*

De anima autem dicimus, quod quinque sint affectus in ea, qui animales affectus vocantur. Sunt autem isti : ira, dolor, metus, sollicitudo et invidia. Qui ergo prudentia mentis præditus est poterit illis imperare. Est autem anima per se calida, tanquam ardens ignis. Sicut igitur ignis, ea quæ sunt in ollam conjecta coquit; sic anima, quæ igneam naturam habet, cibos in ventriculum receptos comminuit et consumit. Nam anima non propterea ψυχή vocatur, quod essentia sua sit ψυχρός, frigida, sicut rudiores quidam existimant; sed quod magno suo calore humores extergat; sicut ex virtute solis manifeste declarari potest. Nam calidus cum sit et ignitus, siccat lutum et omnem humorem sursum trahit. Quod autem anima naturaliter sit calida, a morientibus quoque comprobatur. Cum enim primum anima recedens, corpus reliquerit, omnia statim membra sunt frigida, frigoreque haud minus, quam glacies hiemalis congelata relinquuntur. Quandiu enim abundanti cibo anima reficitur, viget corpus, et valet viribus : quando vero cibis destituitur, absumit et corrumpit ipsum corpus. Non enim potest corpus absque cibo animæ caliditati resistere : quemadmodum nec æneum vas ad fornacem positum, ignis vehementiam absque aqua ferre potest : nimio enim ardore siccatur, et tan-

A ὑπὲρ φύσιν ἡ παρθενία. Καὶ πάλιν κατὰ φύσιν ὁ δικαίως συναγόμενος πλοῦτος· παρὰ φύσιν ἡ πλεονεξία· ὑπὲρ φύσιν ἡ ἀκτημοσύνη. Ὁμοίως πάλιν κατὰ φύσιν ἡ σύμμετρος τροφή· παρὰ φύσιν ἡ γαστριμαργία· ὑπὲρ φύσιν ἡ νηστεία. Ὡσαύτως πάλιν κατὰ φύσιν ἡ εἰρήνη· παρὰ φύσιν ἡ ταραχή· ὑπὲρ φύσιν ἡ πρὸς τοὺς ἐχθραίνοντας ἀγάπη. Καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως.

Ἐτυμολογία ἐστὶν ἡ τῆς δυνάμεως τοῦ ὀνόματος ὀρθότης, ἐξ αὐτοῦ τοῦ νοὸς ἑρμηνευομένη· οἷον, Κατὰ τί εἰρήνη; Κατὰ τὸ ἠρεμεῖν τὸν νοῦν. Ὥσπερ πάλιν ταραχή, διὰ τὸ ῥᾷον χεῖσθαι· καὶ πλάνη κατὰ τὸ πλαγιάζειν τὸν νοῦν. Σωφροσύνη, ἢ ἀπὸ τοῦ σῶα φρονεῖν, ἢ ἀπὸ τοῦ τὸ σῶμα φρουρεῖν ἀπὸ ῥύπου. B Πορνεία ἢ διὰ τὸ πυροῦν τὴν νεότητα, ἢ διὰ τὸ πηροῦν, ἢ ὡς ἐκτυφλοῦν τὸν νοῦν, ἢ διὰ τὸ πόῤῥωθεν νεύειν. Καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως.

Τὸ σῶμα, ἔχον τὴν σύνθεσιν ἐκ τῶν στοιχείων, δέχεται καὶ διάλυσιν, καὶ ἀφανίζεται. Διὰ τοῦτο τὰ σώματα καὶ ἀνθρώπων καὶ ζώων εὔφθαρτα καὶ εὔθνητα τυγχάνει, ἐκ τεσσάρων συνεστηκότα στοιχείων· λέγω δὴ γῆς καὶ ὕδατος, καὶ πυρὸς, καὶ ἀέρος. Καὶ αὐτὰ τὰ ἐκ τούτων συνεστηκότα ἀεὶ γίνονται καὶ ἀεὶ φθείρονται, τῆς τῶν στοιχείων διαλυομένης συνθέσεως, καὶ ἑκάστου πρὸς τὸν ἴδιον ἀναλύοντος τόπον. Αὐτὰ δὲ τὰ στοιχεῖα, ἁπλᾶ τυγχάνοντα καὶ ἀσύνθετα, τὸ μόνιμον ἔχει, καὶ μέχρι τῆς συντελείας ἀδιάλυτον.

C

XII. *Περὶ ψυχῆς.*

Περὶ δὲ ψυχῆς λέγομεν, ὅτι εἰσὶ πέντε πάθη ἐν αὐτῇ, ἅτινα ψυχικὰ πάθη καλοῦνται. Εἰσὶ δὲ ταῦτα, ὀργὴ, λύπη, φόβος, φροντὶς, καὶ φθόνος. Ὁ οὖν φρόνιμον ἔχων τὸν λογισμὸν δύναται τούτων κρατεῖν. Ἡ ψυχὴ δὲ ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν θερμὴ, ὡς πῦρ καιόμενον. Ὡς οὖν τὸ πῦρ τὰ βαλλόμενα εἰς λέβητα ἕψει, οὕτω καὶ ἡ πυρώδης ψυχὴ τὰ παραπεμπόμενα σιτία ἐν τῇ κοιλίᾳ λεπτύνει καὶ δαπανᾷ. Ψυχὴ γὰρ, οὐ διὰ τὸ ψυχρὸν τὴν οὐσίαν εἶναι, καλεῖται, καθὼς τινες τῶν ἁπλουστέρων ἐνόμισαν· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐκ πολλῆς θερμότητος ἀναξηραίνειν αὐτὴν τὰ ὑγρά· ὡς ἔστι πληροφορηθῆναι καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἡλίου. Θερμὸς γὰρ ὢν καὶ πυρώδης, πηλὸν ξηραίνει καὶ D πᾶν ὑγρὸν ἀνιμᾶται (35). Ὅτι δὲ ἡ ψυχὴ θερμή ἐστι κατὰ φύσιν, παράθου καὶ ἐκ τῶν ἀποθνησκόντων. Ἡ γὰρ ὥρᾳ ἡ ψυχὴ χωρισθῇ ἐκ τοῦ σώματος, πάντα τὰ μέλη ψυχρὰ καὶ κρυσταλλώδη εὑρίσκονται, οὐδὲν ἧττον πάγου χειμερινοῦ. Ἕως γὰρ ἔχει ἡ ψυχὴ τὴν τροφὴν εἰς ἀφθονίαν, θάλλει τὸ σῶμα καὶ ἁδρύνεται. Ὁπηνίκα δὲ ἀπορήσει σιτίων, αὐτὸ τὸ σῶμα κατεσθίει καὶ φθείρει. Οὐ γὰρ δύναται τὸ σῶμα ἄνευ τροφῆς ἀντέχειν πρὸς τὴν θερμότητα τῆς ψυχῆς, ὥσπερ οὔτε ἀγγεῖον χαλκοῦν, ἑστὼς ἐπὶ κλιβάνου, δύναται φέρειν ἄνευ ὕδατος τὴν σφοδρότητα τοῦ πυρός· ἐκφρύγεται γὰρ καὶ διαλύεται τέλεον. Οὕτως οὖν καὶ ὁ λέβης τοῦ σώματος, μὴ ἔχων τὴν τροφήν,

(35) Edit. comm., ἀνηλᾶται.

περὶ τῆς πυρώδους ψυχῆς ἐκπυρούμενος, ἀπόλλυται παντάπασιν.

Εἴ ποτε δέ σοι περὶ τῆς ψυχῆς τις ἀμφισβητοίη, ἐρώτησον αὐτόν· Εἰπέ μοι, ἐν ὅλῳ τῷ σώματι κεῖται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἐν ἑνὶ τόπῳ; Καὶ εἰ μὲν εἴπῃ σοι, ὅτι ἐν ὅλῳ τῷ σώματι, εἰπὲ αὐτῷ· Καὶ πῶς τέμνουσι τὴν χεῖρα τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τὸν πόδα, καὶ οὐ κόπτεται καὶ ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ πάλιν ζῇ ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἀποθνήσκει; Εἰ δὲ εἴπῃ σοι, Ἐν ἑνὶ μέρει κεῖται, πάλιν εἰπέ· Καὶ πῶς εἰσι τὰ ἄλλα μέρη τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς ψυχῆς, καὶ πῶς δύναται ἄψυχον μέλος ἔχειν ὁ ἄνθρωπος; Καὶ πῶς ἐστι δυνατὸν ζῆν χωρὶς ψυχῆς; Πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἔχον ψυχὴν νεκρόν ἐστι· καὶ οὐκ οἶδας τί λέγεις. Ἐγὼ δὲ εἴπω σοι, ἐν ποίῳ τόπῳ, καὶ ποίῳ τρόπῳ, καὶ ποῦ ἀναπαύεται ἡ ψυχή. Ἐν τρισὶ τόποις τοῦ σώματός ἐστιν ἐνιδρυμένη, καὶ ὥσπερ ἡ ἀκτὶς τοῦ ἡλίου εἰς ἕνα τόπον χωρεῖ, καὶ εἰσέρχεται τοῦ οἴκου, φωτίζει δὲ πάντα τὸν οἶκον· καὶ ἡ ψυχὴ, ἐν τοῖς τρισὶ μέρεσι τοῦ σώματος ἐνιδρυμένη, τὸν οἶκον ὅλον ζωογονεῖ τοῦ σώματος. Κατοικεῖ δὲ ἡ ψυχὴ ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐν τῷ ὄπισθεν μέρει τῆς κεφαλῆς, ὅπερ κότυλον ὀνομάζεται, καὶ ἐν ταῖς βασιλικαῖς φλεψίν. Ἐν τούτοις οὖν τοῖς τρισὶ μέρεσι κατοικεῖ ἡ ψυχή. Διὰ τοῦτο ἣν ἂν ὥραν τρωθῇ ἡ καρδία, ἢ ἐκ τῆς βασιλικῆς φλεβὸς αἷμα ῥεύσῃ πολὺ, ἢ ἡ κεφαλὴ κρουσθῇ καὶ τμηθῇ ὑπὸ ξίφους, παρευθὺς χωρίζεται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, καὶ νεκρὸν τὸ σῶμα εὑρίσκεται. Κατοικοῦσα δὲ ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις μέρεσιν, ὅλῳ τῷ σώματι μεταδίδωσι τῆς οἰκείας ζωτικῆς δυνάμεως.

A dem dissolvitur. Ad eumdem modum olla corporis si non habeat cibum, ab ignita anima accensa, penitus interit.

Quod si aliquando de anima dubitet aliquis, ab ipso quære : Num anima hominis in toto corpore est, vel in uno aliquo loco? Et si in toto corpore respondeat animam esse, interroga : Quomodo abscissa manu, vel pede, non abscinditur anima, et adhuc vivit homo, ac nondum moritur? Quod si dicat, in parte aliqua animam esse, rursus quære : Quonam pacto hominis aliæ partes esse queunt absque anima, et quomodo membrum inanimatum habere possit homo? Item quomodo possibile sit vivere sine anima? Nam quidquid animam non habet, mortuum est. Sane nescis quid dicas. Ego vero
B tibi dicam, qua in parte, quomodo et ubi requiescat
201 anima. In tribus locis corporis suam habet sedem. Et sicuti solis radius unum aliquem locum occupat, et in domum penetrat, illuminat vero totam domum : sic anima quoque in tribus istis partibus corporis residens, totam domum, corpus, vivificat. Habet autem anima sedem suam in corde, in posteriori parte capitis, quæ cava vocatur, et in basilicis venis. In istis igitur tribus partibus habitat anima. Quare, si cor vulneretur, aut ex basilica vena multum sanguinis effluat, aut si caput cædatur, vel gladio secetur, statim a corpore recedit anima, et mortuum corpus relinquitur. In istis porro tribus partibus anima sedem habens, in totum corpus vitalem suam potentiam distribuit.

MONITUM

IN SEQUENTIA AD ANTIOCHUM DUCEM OPERA.

I. *Antiochum quemdam Athanasii ævo, ipsique Athanasio familiarem, exstitisse palam est ex epistola ad Joannem et Antiochum cusa tom. I* [nunc t. II], *p.* 763. *Qui presbyter item fuit, ut Antiochus hic presbyter ordinatus fuisse memoratur inferius. Quare ille fortassis Antiochus presbyter, occasio fuit ut nomine Athanasii varia ederentur opera,* ad Antiochum *nuncupata. Sed sive ista sive alia occasione conscripta fuerint ejusmodi opera, palam est nequaquam Athanasii illa esse; sed alterius scriptoris Athanasio ætate inferioris ingenio longe imparis.*

II. *Ex tribus hisce tractatibus,* ad Antiochum *inscriptis, duo priores, scilicet* Doctrina ad Antiochum, *et illud ad Antiochum opusculum, nondum editi fuerant. An vero tria illa opuscula ejusdem scriptoris sint, minime constat; non multum tamen absimile est orationis genus. Cæterum antiqua sunt ea omnia, nam duo quidem priora, ex antiquis manuscriptis mutuati sumus; quæstiones vero ad Antiochum, ab Anonymo Ravennate septimi, vel ut alii putant, sequioris sæculi, edito per D. Placidum Porcheron laudantur, loco infra notando. Quæstiones porro illas ad Antiochum postremo loco ponimus, ne sejungamus a cæteris quæstionibus quæ ad Antiochum minime inscribuntur. De singulis quædam pertractanda nobis sunt.*

III. Doctrina ad Antiochum ducem, *otiosi hominis commentum, ut nemo non videt, eo tamen nomine pretiosa et commendanda est, quod magnam libri* Pastoris *partem, cujus Græca jamdiu interiere, Græce nobis exhibeat : et quidem ita puram, ita Latinis Hermæ* Pastoris *consonam, ut ad verbum ex eo ut plurimum descriptam esse, conspicuum sit. Primo namque scriptor iste Antiochum nobis repræsentat adeuntem S. Athanasium infirmitatis corporeæ causa : ut una precibus suis levet ægritudinem, et monitis viam paret ad pœnitentiam. Huic Athanasius sanitate restituto, duodecim mandata tradit : quæ nihil sunt aliud, quam duodecim illa Hermæ* Pastoris *mandata, quibus constat liber secundus. Ita tamen ut non integra semper sed quibusdam ademptis afferat. Deinde multa alia ex eodem libro hinc inde consuuntur : ac postremo ma-*

gnam et prolixam enarrat Antiochi visionem, quam item ex tertio Pastoris libro ad verbum mutuatus est. Hoc itaque opusculum, licet prima fronte ne flocci quidem faciendum videatur, maximi tamen est momenti, quippe cum libri illius apostolorum ævo editi, et a tot Patribus nec sine laude memorati, multa et prolixa nobis fragmenta suppeditet. Probo igitur consilio quæcunque Athanasii nomine in manuscriptis circumferuntur edi curavimus; nam si, uti suadebant nonnulli, ea omnia abjecissemus, quæ ab imperitis inelegantibusque scriptoribus Athanasii nomine composita essent, hoc opusculum prima fronte repudiaturi eramus, cum multis aliis quorum nullum sua caret utilitate. In mss. antiquo Ecclesiæ Carcassonensis, hic tractatus sic inscriptus est : Incipit doctrina et expositio Athanasii sancti, Alexandrinæ civitatis episcopi. *Sed codicis illius nobis copia non est.*

IV. *Opusculum aliud subsequitur,* AD ANTIOCHUM *nuncupatum, stylo* χυδαίῳ *et parum eleganti conscriptum, in quo postremum Dei judicium, et varia inferni supplicia multis enarrantur. Quem Athanasio ascribere ne cogitaverit quidem quispiam, tantum scilicet ab illa Athanasii* ἐνεργείᾳ *et elegantia abhorret.*

V. *Tertio occurrunt* QUÆSTIONES AD ANTIOCHUM *quæ jamdiu inter Athanasii edita comparent, nec primum, ut jam exstant compositæ sunt : sed cum pauciores numero olim fuerint : nec plures 35 in veteribus Latinis editis, et in quibusdam manuscriptis, in aliis vero 41. Jam exstant num. 136, librariis novas quæstiones semper addentibus : unde fit ut codices multum inter se varient. Porro conspicuum plane est has quæstiones non esse Athanasii, sed nonnullas ex variis auctoribus hinc inde excerptas fuisse, alias a variis scriptoribus compositas; inde factum, ut aliquæ exstent aliis præstantiores, elegantioresque, nec indignæ quæ legantur. Imo ex ipso Athanasio quædam huc translata deprehenduntur. Pro facultate nos scriptores ad marginem adnotavimus unde illæ excerptæ sunt. Hinc liquet alias esse aliis antiquiores, uti jam diximus. Quod vero nonnulli* νοθείας *argumentum ex eo mutuantur quod aliqui Patres, Athanasio ætate inferiores hic memorentur, non tanti est momenti; cum videlicet ea loca quibus afferuntur illi Patres, in antiquissimis codicibus non exstent. Verum aliunde luce clarius commonstratur non esse illas Athanasii, 1° ex orationis genere, impolito et ineleganti, ut plurimum saltem: nam sibi stylus minime constat, quia multa ex variis scriptoribus tacito nomine excerpta sunt; 2° ex nugis compluribus quas quisque facile animadversurus est; 3° ex iis quæ de imaginibus eorumque cultu dicuntur num. 39. Nam, licet Eusebio teste plurimi, suo tempore, apostolorum imagines depictas apud se cum honore retinerent, non ita frequens tunc imaginum erat usus. Ex multis denique aliis quæ proferre non juvat, ne apertissimæ rei comprobandæ diutius æquo immoremur. Cæterum, quod spectat quæstiones 30 et 31, de angelis, quæ in testimoniis ex Scriptura sacra superius exstant pag. 21, arbitror illas ex hoc tractatu excerptas eo translatas fuisse; quæ sequuntur enim, cum illis affinitatem habent. Similiter quæstio 71 ad hunc potius tractatum videtur pertinere, quam ad testimonia illa; ubi quæ consequuntur, nihil ad illam quæstionem. Hic vero contra quæstio subsequens ejusdem est argumenti.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΠΡΟΣ ΑΝΤΙΟΧΟΝ ΔΟΥΚΑΝ.

—

S. P. N. ATHANASII

DOCTRINA AD ANTIOCHUM DUCEM (36).

—

202 1. Sanctissimum episcopum Athanasium adiit dux quidam, nomine Antiochus, gravi morbo laborans, rogavitque ut sui causa oraret; quo si sanus fieret converteretur ad Dominum, ac peccatorum pœnitentiam ageret. Cumque clementem Deum orasset episcopus, insequente die sanus ille fuit. Tum accessit, bona sua secum afferens, quæ posuit ad pedes episcopi, rogans ut pauperibus erogarentur et egenis; sibique liceret, accepto per sanctum virum venerando habitu, monasticam virtutis vitam agere. Quod Dei gratia fecit episcopus.

A 1. Ἐλθὼν πρὸς τὸν ἁγιώτατον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον δοὺξ ὀνόματι Ἀντίοχος, ἐν δεινῇ ἀῤῥωστίᾳ κατεχόμενος, παρεκάλει εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ὅπως, ἐὰν ὑγιάνῃ, ἐπιστρέψει λοιπὸν πρὸς τὸν Κύριον, μετανοῶν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ παρακαλέσαντος τοῦ ἐπισκόπου τὸν φιλάνθρωπον Θεὸν, ὑγιὴς τῇ ἑξῆς γέγονε. Καὶ δὴ εἴρχετο φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, καὶ τίθησι παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἐπισκόπου, παρακαλῶν δοθῆναι τοῖς πτωχοῖς καὶ τοῖς χρείαν ἔχουσιν· αὐτὸν δὲ, λαβόντα τὸ σεμνὸν σχῆμα παρὰ τοῦ ἁγίου ἀνδρὸς, τὸν ἐνάρετον καὶ μο-

(36) Nunc primum edita ex mss. Colbert. 4249.

νήρη βίον πολιτεύεσθαι· ὅπερ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἐποίησεν ὁ ἐπίσκοπος. Τότε λέγει τῷ ἐπισκόπῳ ὁ δοὺξ Ἀντίοχος· Ἔδει με, ἀφ' οὗ ἐβαπτίσθην, φυλάξαι τὴν πίστιν, καὶ μὴ μολῦναι τὸ βάπτισμα ἔτι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀφροσύνη μου μεγάλην ἐν ἐμοὶ εἰργάσατο ἀμέλειαν, παρακαλῶ τὴν σὴν ἁγιοσύνην διδάξαι με καὶ κατηχῆσαι καὶ νουθετῆσαι, τίνων ἀπὸ τοῦ νῦν πραγμάτων καὶ ἔργων καὶ λογισμῶν ἐγκρατεύσομαι καὶ τίνων ἄλλων ἐπιμελήσομαι ἀρετῶν.

A Tunc ait episcopo dux Antiochus : Me oportebat baptizatus cum fuissem, fidem servare, nec ultra baptismum violare; sed cum amentia mea ingentem in negligentiam me conjecerit, tuam rogo sanctitatem, ut me doceas, instituas, moneas, quibus jam abstinere debeam factis, operibus, cogitationibus; quibus contra virtutibus operam dare.

Τότε ὁ ἐπίσκοπος, ποιήσας εὐχὴν καὶ καθίσας ἐδίδασκεν αὐτὸν ἐν Πνεύματι ἁγίῳ μίαν ἑκάστην ἐντολὴν τῶν διδαγμάτων τοῦ Χριστοῦ πληρῶσαι. Ἄρχεται οὖν λέγειν αὐτῷ·

Tum, oratione facta, episcopus, sedens docuit illum in Spiritu sancto, singula Christi doctrinæ mandata complere. Sic itaque orsus est :

Primum mandatum de fide.

Χρὴ τὸν ἐπὶ τὴν ἀκηλίδωτον ἀρετὴν ἐρχόμενον καὶ σεμνὸν βίον πολιτευόμενον καὶ ἐπὶ τοῖς προτέροις ἁμαρτήμασι μετανοοῦντα (37) πρὸ πάντων πιστεύειν εἰς ἕνα Θεὸν παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ, Θεὸν Σωτῆρα ἡμῶν ὑπάρχοντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί· καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ Κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον. Εἷς Θεὸς μόνος ὁ πάντα χωρῶν, μόνος δὲ ἀχώρητος ὤν, καὶ ὅτι πάντα δύναται, ἀδύνατον δὲ αὐτῷ οὐδέν. Ἐὰν οὕτω πιστεύσῃς ἐξ ὅλης καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης ἰσχύος σου, καὶ φοβηθῇς αὐτόν, καὶ ἐγκρατεύσῃς, ὡς λέγω σοι, εἰσακουσθήσεταί σου ἡ ἔντευξις, καὶ πιστεύσας λήψῃ παρ' αὐτοῦ τὴν βοήθειαν καὶ νίκην καὶ σωτηρίαν εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

B Eum qui ad immaculatam virtutem accedit, venerandam (42) ducit vitam, præteritorumque peccatorum pœnitentiam agit, oportet ante omnia credere in unum Deum omnipotentem, factorem cœli et terræ, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei unigenitum, per quem omnia facta sunt, quæ in cœlo et quæ in terra : Deum Salvatorem nostrum, consubstantialem Patri. Et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, qui ex Patre procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur. Unus Deus solus qui omnia continet, cum solus ipse contineri nequeat : qui omnia potest, nihilque ipsi impossibile est. Si eo modo credas ex toto corde tuo, ex tota anima tua, et ex tota fortitudine, C eumque timeas, et temperanter agas, ut tibi dico, exaudietur precatio tua : et cum credideris, accepturus ab eo es auxilium, victoriam et salutem in sæcula. Amen.

Secundum mandatum, simplicitas servanda : non loquendum adversus proximum.

2. Καὶ ἀναστὰς ηὔξατο, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν λέγει αὐτῷ· (38) Ἁπλότητα ἔχε, καὶ ἄκακος γενοῦ καὶ ἔσο ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα πονηρίαν τὴν ἀπολοῦσαν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. (39) Πρῶτον μὲν μηδενὸς καταλάλει, μηδὲ ἡδέως ἄκουε τοῦ καταλαλοῦντος· εἰ δὲ μή, καὶ σὺ ἀκούων ἔνοχος ἔσῃ τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος, ἐὰν πιστεύσῃς τῇ καταλαλιᾷ, ᾗ ἐὰν ἀκούσῃς· πιστεύσας γὰρ καὶ σὺ αὐτὸς ἕξει κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου, οὕτως οὖν ἔνοχος ἔσῃ τοῦ καταλαλοῦντος. Πονηρὸν γὰρ πνεῦμά (40) ἐστιν ἡ καταλαλιά, καὶ ἀκατάστατον δαιμόνιον, μηδέποτε εἰρηνεῦον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν. Ἄπεχε οὖν ἀπ' αὐτοῦ καὶ εἰρήνην ἕξεις (41) μετὰ πάντων. Ἔνδυσαι δὲ τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν σεμνότητα, ἐν οἷς οὐδὲν πρόσκομμά ἐστι πονηρόν, ἀλλὰ

2. Surgensque oravit, et absoluta oratione, ait illi : Simplicitatem habe, et sine malitia esto, ac velut infantes, qui ignorant malitiam saluti hominum exitialem. Primum quidem ne cuipiam obtrectes, neque obtrectatorem libenter audias. Alioquin tu ipse, qui audis, reus eris peccati obtrectatoris, si obtrectationi fidem habeas, cui tu aurem præbuisti ; nam, si credideris, ipse peccato in fratrem tuum obnoxius, atque ita cum obtrecta- D tore reus eris. Spiritus quippe malignus est obtrectatio, et turbulentum dæmonium, quod nunquam in pace degit, sed semper in disceptationibus versatur. Ab ea igitur re abstineto, et pacifice deges cum omnibus. Indue simplicitatem et honestatem, quibus nullum inest offendiculum malum; sed

(37) Hoc primum mandatum ex primo Hermæ *Pastoralis* mandato, l. II, p. 44, et ex Symbolo Nicæno confectum est.

(38) Vide hoc secundum mandatum apud Hermam, p. 44 · *Simplicitatem habe, et innocens esto.*

(39) Hæc Antiochus homilia 29, p. 1077, sed ita incipit : Καλὸν οὖν ἐστιν ἐπὶ μηδενὸς καταλαλεῖν, μηδὲ ἡδέως ἀκούειν καταλαλοῦντος, accommodatis scilicet ad homiliæ suæ seriem, Hermæ verbis, quæ contextus noster exhibet accuratius. Antiochus etiam multa suo marte adjicit, ut cuique videre est. — Mox vulgo, ἧ ἐάν. NOLTE.

(40) Πνεῦμα videtur irrepsisse, sic enim legitur in *Pastore : Perniciosa est detractio.*

(41) Hæc sic leguntur in *Pastore : Et semper pacem habe cum fratre tuo. Indue constantiam sanctam, in qua nulla sunt peccata, sed omnia læta sunt*, etc.

(42) Id est, monasticam.

omnia plana atque jucunda : et vives in sæcula. Amen.

A πάντα ὁμαλὰ καὶ ἱλαρά· καὶ ζήσεις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

203 *Tertium mandatum, mendacium vitandum*

3. Et exsurgens oravit, completaque oratione, sedens ait illi : Audi hoc item mandatum. Veritatem dilige, omnisque veritas prodeat ex ore tuo, ut in te habitet Spiritus Dei. Qui enim mentiuntur, Deum contemnunt. Accepere namque Spiritum veritatis, et facti sunt habitacula veri Spiritus. Si itaque veritatem servaris, poteris tibi comparare vitam. Juramentum porro sive pro justa sive pro injusta re fugias ; et veritas introducet te in vitam immortalem in sæcula. Amen.

3. (43) Καὶ ἀναστὰς ηὔξατο, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν καθίσας λέγει αὐτῷ· Ἄκουε καὶ ταύτην τὴν ἐντολήν. Ἀλήθειαν ἀγάπα (44), καὶ πᾶσα ἀλήθεια ἐκ τοῦ στόματός σου ἐκπορευέσθω, ἵνα τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικῇ σοι. Οἱ γὰρ ψευδόμενοι ἀθετοῦσι τὸν Θεόν. Ἔλαβον γὰρ Πνεῦμα ἀληθείας καὶ ἐγένοντο οἰκητήρια τοῦ ἀληθινοῦ Πνεύματος. Ἐὰν οὖν τὴν ἀλήθειαν φυλάξῃς, δυνήσῃ σεαυτῷ ζωὴν περιποιήσασθαι. Ὅρκον δὲ δικαίως ἢ ἀδίκως ἔκφευγε, καὶ ἡ ἀλήθεια εἰσάξει σε εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἀθάνατον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Quartum mandatum, castitas servanda.

4. Cum orassent illi, sedens episcopus sic eum alloquitur : Audi etiam quartum mandatum. Serva castitatem, neque in corde tuo maneat cogitatio uxoris alienæ, aut fornicationis cujuspiam, similiumve nominum. Nam hoc si agas, magnum admittis peccatum, nec non si mentem tuam a turpi hujusmodi phantasia non averteris. Siquidem vel ipsa cogitatio, ingens Dei famulo est flagitium. Quod si quis malum hoc facinus admittat, is mortem sibi conficit. Vide igitur, ab hujusmodi cogitatione abstineas. Nam ubi honestas castitasque habitat, illic scelus ne ascendat. Quod frequenti et laboriosa oratione obtinetur. Hoc igitur facito et vives in sæcula. Amen.

B 4. (45) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, καθεσθεὶς ὁ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ· Ἄκουε καὶ τῆς τετάρτης ἐντολῆς· Φύλασσε τὴν ἁγνείαν, καὶ μὴ ἀναβαινέτω (46) ἐπὶ τὴν καρδίαν σου περὶ γυναικὸς ἀλλοτρίας ἢ περὶ πορνείας τινὸς ἢ περὶ τοιούτων ὀνομάτων. Τοῦτο γὰρ ποιῶν ἁμαρτίαν μεγάλην ἐργάζῃ, μὴ ταχέως ἀφιστῶν τὸν νοῦν σου τοῦ τοιούτου αἰσχροῦ φάσματος· ἡ γὰρ ἐνθύμησις αὐτὴ Θεοῦ δούλῳ ἁμαρτία μεγάλη ἐστίν. Εἰ δέ τις ἐργάζεται τὸ ἔργον τὸ πονηρὸν τοῦτο, θάνατον ἑαυτῷ κατεργάζεται. Βλέπε οὖν, ἀπέχου ἀπὸ τῆς ἐνθυμήσεως ταύτης· ὅπου γὰρ σεμνότης καὶ ἁγνεία κατοικεῖ, ἐκεῖ ἀνομία οὐκ ὀφείλει ἀναβαίνειν. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ πυκνοτέρας καὶ ἐπιπόνου εὐχῆς. Τοῦτο οὖν ποίει καὶ ζήσῃ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Quintum mandatum, longanimitas servanda.

5. Surgentes autem precati sunt ; tum sedens episcopus ait illi : Audi quoque quintum mandatum : Serva tolerantiam et æquanimitatem ; ac prudens esto, sicque omnium pravorum operum dominabere, omnemque justitiam adimplebis. Si namque æquanimis fueris, Spiritus sanctus, qui in te habitat, purus erit, nec a maligno spiritu obscuratus, vel fœdatus ab iracundia. Nam in æquanimitate Dominus habitat : in iracundia diabolus. Non convenit autem utrumque spiritum eodem in loco habitare. Nam si acceptum absinthii minimum, in lagenam mellis effuderis, nonne mel totum illud disperit, et tanta mellis copia a minimo absinthio corrumpitur? Sed contra si absinthium in mel non projiciatur, ita mel dulce reperitur, ac utile plane est domino suo.

Perpende itaque dulciorem melle esse æquanimitatem, atque utilem Domino qui in illa habitat ; iracundia vero æquanimitatem labefactat. Audi igitur iracundiæ vim, quam sit maligna, quam seducat servos Dei, et sua vi prosternat. Porro minime se-

C 5. (47) Καὶ ἀναστάντες ηὔξαντο καὶ καθίσας ὁ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ· Ἄκουε καὶ τῆς πέμπτης ἐντολῆς· Φύλασσε τὴν εὔνοιαν (48) καὶ μακροθυμίαν, καὶ γίνου συνετὸς καὶ πάντων τῶν πονηρῶν ἔργων κατακυριεύσεις, καὶ ἐργάσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην. Ἐὰν γὰρ μακρόθυμος ἔσῃ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατοικοῦν ἐν σοὶ καθαρὸν ἔσται, μὴ σκοτούμενον ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος, μὴ μειούμενον (49) ὑπὸ τῆς ὀξυχολίας. Ἐν γὰρ τῇ μακροθυμίᾳ ὁ Κύριος κατοικεῖ, ἐν δὲ τῇ ὀξυχολίᾳ ὁ διάβολος. Ἀμφότερα οὖν τὰ πνεύματα ἀσύμφορόν ἐστιν ἐν ταὐτῷ κατοικεῖν. Ἐὰν γὰρ λαβὼν ἀψινθίου μικρὸν εἰς κεράμιον μέλιτος ἐπιχέῃς, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανίζεται καὶ τοσοῦτον μέλι ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἀψινθίου ἀπόλλυται; Ἐὰν δὲ εἰς τὸ μέλι μὴ βληθῇ τὸ ἀψίνθιον, γλυκὺ εὑρίσκεται τὸ
D μέλι καὶ εὔχρηστον πάντως γίνεται τῷ δεσπότῃ.

Βλέπε οὖν, ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυτάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι καὶ εὔχρηστός ἐστι τῷ Κυρίῳ καὶ ἐν αὐτῇ κατοικεῖ· ἡ δὲ ὀξυχολία τὴν μακροθυμίαν μιαίνει. Ἄκουε δὲ καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξυχολίας, πῶς πονηρά ἐστι καὶ πλανᾷ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ

(43) Hermæ mandat. 3.
(44) Hæc verba in secundo Hermæ mandato, non consequenter, sed hinc inde desumpta sunt, et habentur item apud Antiochum hom. 66, p. 1128.
(45) Hermæ mandat. 3.
(46) Vulgo male, ἀναμενέτω NOLTE.
(47) Hermæ mandat. 5, et Antioch. hom. 10.
(48) Vulgo, ἀνείαν, in quo et ἀνεικίαν latere potest. NOLTE.
(49) Ex iis quæ statim sequuntur, ἡ δὲ ὀξυχ. τὴν μ. μιαίνει, possis conjicere hic fortasse scribendum esse μιαινόμενον ; vulgo male μιούμενον. ID.

καὶ καταστρέφει τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ· οὐκ ἀποπλανᾷ A δὲ τοὺς ὄντας πλήρεις ἐν τῇ πίστει οὐδὲ ἐνεργῆσαι δύναται εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Κυρίου μετ' αὐτῶν ἐστιν· ἀλλὰ ἀποπλανᾷ τοὺς διψύχους. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς τοιούτους ἀνθρώπους εὐσταθοῦντας, παρεμβάλλει ἑαυτὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ οὕτω πικραίνεται ἄνθρωπος ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων, ἢ φίλου τινὸς, ἢ περὶ δόσεως καὶ λήψεως, ἢ περὶ τοιούτων μικρῶν (50) πραγμάτων. Ταῦτα πάντα μωρά ἐστι καὶ κενὰ καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶ καὶ ὀχυρὰ, ἔχουσα τὴν δύναμιν ἰσχυρὰν καὶ καθημένην ἐν πλατυσμῷ μεγάλῳ· ἱλαρὰ, ἀγαλλιωμένη καὶ ἀμέριμνος οὖσα δοξάζει τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ μηδὲν ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ πικρὸν, παραμένουσα διὰ παντὸς ἐν πραότητι καὶ ἡσυχίᾳ.

Αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν πίστιν B ἐχόντων ὁλόκληρος. Ἡ δὲ ὀξυχολία πρῶτον μὲν μωρία ἐστὶ καὶ ἐλαφρία φρενῶν· εἶτα ἐκ τῆς ἀφροσύνης γίνεται πικρία· (51) ἐκ δὲ τῆς πικρίας θυμὸς, ἐκ δὲ τοῦ θυμοῦ ὀργὴ, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς μῆνις. Εἶτα ἡ μῆνις ἐκ τοσούτων κακῶν συνισταμένη γίνεται ἁμαρτία μεγάλη καὶ ἀνίατος. Ὅταν γὰρ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα ἐν ἑνὶ ἀγγείῳ κατοικεῖ, ὅπου καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ χωρεῖ ἐκεῖνο τὸ ἄγγος, ἀλλ' ὑπερπλεονάζει τὸ τρυφερὸν Πνεῦμα μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ πονηροῦ πνεύματος καὶ σκληρότητος κατοικεῖν· ὑποχωρεῖ οὖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τούτου καὶ ζητεῖ κατοικεῖν μετὰ πραότητος καὶ ἡσυχίας. Εἶτα ὅταν ἀποστῇ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὗ κατοικεῖ, γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος κενὸς ἀπὸ τοῦ Πνεύματος C τοῦ ἁγίου, καὶ λοιπὸν, πεπληρωμένος τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν, ἀκαταστατεῖ ἐν πάσῃ πράξει αὐτοῦ, περισπώμενος ὧδε κἀκεῖ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τῶν πονηρῶν, καὶ ὅλος ἀποτυφλοῦται ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς. Οὕτως οὖν συμβαίνει πᾶσι τοῖς ὀξυχόλοις. Ἀπέχου οὖν ἀπὸ τῆς ὀξυχολίας τοῦ πονηροῦ δαίμονος· ἔνδυσαι δὲ τὴν μακροθυμίαν, καὶ ἀντίστηθι τῇ ὀξυχολίᾳ, καὶ ἔσῃ ἐπαινούμενος μετὰ σεμνότητος τοῖς ἠγαπημένοις ὑπὸ Κυρίου. Βλέπε οὖν μὴ παραλογήσῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην· ἐὰν γὰρ ταύτην φυλάξῃς, δυνήσῃ καὶ τὰς λοιπὰς τηρῆσαι· ἴσχυε οὖν ἐν αὐταῖς καὶ ἐνδυναμοῦ, καὶ νικήσεις καὶ ζήσεις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ducit eos qui pleni sunt fidei, nec quidpiam virium habet in illos, quibuscum virtus Domini est; sed subornat eos qui animo duplices sunt. Cum viderit enim hujusmodi homines tranquille degere, sese in cor eorum immittit : atque ita irritatur homo rerum causa temporalium, aut amici, aut doni, aut accepti cujuspiam, aut denique fœdorum hujusmodi negotiorum gratia. Hæc autem omnia, stulta, vana et inutilia sunt Dei servis. Æquanimitas vero magna firmaque est, vim habens robustam in magnaque latitudine sedentem. Læta, exsultabunda, tranquilla, Domino gloriam tribuit omni tempore, nihil in se habens amaritudinis, perseveratque semper in mansuetudine et in quiete.

Hæc ergo æquanimitas tota inhabitat in iis qui fidem servant. Iracundia vero primum insania est, mentisque levitas. Hinc ex stultitia gignitur amaritudo; ex amaritudine, vehemens animus; ex animo vehementi, ira; ex ira, furor. Hinc furor qui tot tantisque ex malis constat, peccatum evadit magnum et incurabile. Quando enim omnia hæc humana in vase uno continentur, ubi est et Spiritus sanctus, non potest vas hujusmodi capere; sed superefluit suavis ille Spiritus, cui non est consuetudo habitandi cum maligno spiritu **204** et cum ejusmodi duritie animi. Secedit itaque ab hujusmodi homine, quæritque habitare cum mansuetudine et quiete. Hinc postquam abscesserit ab homine illo in quo habitabat, efficitur homo ille Spiritu sancto vacuus, ac demum plenus spiritibus malignis, incompositusque est in omnibus gestis suis, ultro citroque ab improbis hominibus distractus, ac bona mente vacuus penitus excæcatur. Hoc contigit omnibus iracundis. Cohibe te igitur ab iracundia maligni dæmonis. Indue æquanimitatem, et iracundiæ obsiste; laudibusque probe celebraberis ab hominibus Domino dilectis. Vide itaque ne despicias hoc mandatum. Si hoc quippe custodieris, et reliqua servare poteris. In hisce igitur confortare, et corroborare, et vinces, vivesque in sæcula. Amen.

Sextum mandatum, primi explicatio.

6. (52) Καὶ ἀναστάντες ηὔξαντο, καὶ καθίσατο ὁ D ἐπίσκοπος, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἄκουε καὶ τῆς ἕκτης ἐντολῆς. (53) Ἐνετειλάμην σοι ἐν τῇ πρώτῃ ἐντολῇ, ἵνα φυλάξῃς τὴν πίστιν καὶ τὸν φόβον καὶ ἐγκρατεύσῃ. Ἀπεκρίθη ὁ Ἀντίοχος· Ναί, κύριε, οὕτως ἐστί. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἀλλὰ νῦν θέλω σοι δηλῶσαι καὶ τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἵνα νοήσῃς τὴν δύναμιν ἣν ἔχουσι καὶ ἐνέργειαν· διπλαῖ γάρ εἰσι-

6. Surgentes autem precati sunt, seditque episcopus et ait illi : Audi sextum quoque mandatum. Jussi te in primo præcepto, servare fidem et timorem, temperanterque agere. Respondit Antiochus : Etiam, domine, ita se res habet. Ait illi episcopus : Sed jam indicare volo tibi quænam sint eorum virtutes, ut exploratam habeas eorum vim et efficientiam. Duplicis namque generis sunt, sitæque in

(50) Vulgo μιαρῶν; at vetus Lat. interp. habet : *rebus supervacuis*; possis ἀμωρῶν conjicere. NOLTE.
(51) Hæc, ἐκ δὲ τῆς πικρίας, desunt in codice nostro, sed ea ex homilia 110 Antiochi mutuati sumus.
(52) Hermæ mandat. 6.
(53) Hæc verba, εἰς τὴν πρώτην ἐντολὴν ἐνετειλάμην σοι περὶ πίστεως, etc., exprimuntur apud Hermam hoc pacto : *Præceperam*, inquit, *tibi in primo mandato ut custodires fidem et timorem*, etc. Subsequentibus autem mox verbis Φοβοῦ τὸν Κύριον, καὶ φύλασσε, incipitur septimum mandatum etiam apud Hermam.

justitia et injustitia. Tu ergo justitiæ credito, injustitiæ nullatenus. Justitia rectam habet viam, injustitia tortuosam. Duo sunt angeli cum homine, alter justitiæ, alter malignitatis. Justitiæ angelus suavis est, verecundus, mitis et robustus. Cum itaque his modis in cor tuum ascenderit, statim tecum loquitur de justitia, de castitate, de morum honestate, de frugalitate, de omni denique probo opere, et de quacunque præclara virtute. Hæc omnia cum in cor tuum ascenderint, scito angelum justitiæ tecum esse. Huic itaque credas et operibus ejus, hunc tene et posside. Vide jam mihi angeli malignitatis opera. Primo iracundus est, acerbus, insanus : operaque illius sunt mala, quæ servos Dei prosternant et dejiciant. Cum ille in cor tuum ascenderit, ex operibus ejus cognoscito illum. Ait illi dux Antiochus : Quo pacto, domine, agnoscam ipsum ignoro, nisi tuis ediscam verbis. Reponit illi episcopus : Audi singulatim et attentus esto. Cum te quædam iracundia invadit, aut amaritudo, jam scito in te illum esse. Hinc nascuntur plurimorum operum desideria, concupiscentiæ varii et lauti cibi, crapulæ multæ, minime congruentium alimentorum ; mulierum cupido, avaritia, superbia, arrogantia, et quæcunque his similia. Hæc itaque si in cor tuum ascenderint, scito malignitatis angelum in te esse. Gnarus ergo ejus operum, abscede ab illo, nec ullatenus illi credito. En tibi utriusque angeli opera : ea intelligito. Hoc quidem est præceptum de operibus fidei, ut angeli justitiæ operibus credas, eaque cum perfeceris Deo vivas, quia illi gloria in sæcula. Amen.

A κεῖνται γὰρ ἐπὶ δικαίῳ καὶ ἀδίκῳ. Σὺ οὖν πίστευε τῷ δικαίῳ, τῷ δὲ ἀδίκῳ μηδὲν πιστεύσῃς. Τὸ γὰρ δίκαιον ὀρθὴν ὁδὸν ἔχει, τὸ δὲ ἄδικον στρεβλήν (54). Δύο εἰσὶν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἷς τῆς δικαιοσύνης, καὶ εἷς τῆς πονηρίας. Καὶ ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἄγγελος τρυφερός ἐστι καὶ αἰσχυντηρὸς καὶ πρᾷος καὶ ἰσχυρός. Ὅταν οὖν οὕτως ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, εὐθέως λαλεῖ μετὰ σοῦ περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἁγνείας, περὶ σεμνότητος καὶ περὶ αὐταρκείας, καὶ περὶ παντὸς ἔργου δικαίου καὶ περὶ πάσης ἀρετῆς ἐνδόξου. Ταῦτα πάντα ὅταν εἰς τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης μετὰ σοῦ ἐστι. Τούτῳ οὖν πίστευε καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ ἐγκρατὴς αὐτοῦ γενοῦ. Ὅρα οὖν καὶ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας τὰ ἔργα. Πρῶτον πάντων ὀξύχολός ἐστι B καὶ πικρὸς καὶ ἄφρων, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ, καταστρέφοντα τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. Ὅταν αὐτὸς ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γνῶθι αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ δοὺξ Ἀντίοχος· Πῶς, κύριε, νοήσω αὐτόν; Οὐκ ἐπίσταμαι, ἐὰν μὴ διδαχθῶ κατὰ λόγον. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε λεπτομερῶς καὶ [προσεχὴς] γίνου. Ὅταν ὀξυχολία σοί τις προσέλθῃ, ἢ πικρία, γίνωσκε ὅτι αὐτός ἐστιν ἐν σοί· εἶτα λοιπὸν ἐπιθυμίαι πράξεων πολλῶν καὶ πολυτέλεια ἐδεσμάτων καὶ κραιπαλῶν πολλῶν καὶ ποικίλων τροφῶν καὶ οὐ δεόντων, καὶ ἐπιθυμίαι γυναικῶν καὶ πλεονεξίαι, ὑπερηφανία τε καὶ ἀλαζονεία, καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια. Ταῦτα οὖν ὅταν ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς πονηρίας ἐστὶν ἐν σοί. Σὺ οὖν, ἐπιγνοὺς τὰ ἔργα αὐτοῦ C ἀπόστα ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μηδὲν αὐτῷ πίστευε. Ἔχεις οὖν ἀμφοτέρων τῶν ἀγγέλων τὰς ἐνεργείας· σύνες αὐτάς. Περὶ μὲν τῶν ἔργων τῆς πίστεώς αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολή, ἵνα τοῖς ἔργοις τοῦ ἀγγέλου τῆς δικαιοσύνης πιστεύσῃς, καὶ ἐργασάμενος αὐτὰ ζήσῃς τῷ Θεῷ· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Septimum mandatum, timor Dei.

7. Postquam autem precati sunt : Memineris, ait episcopus, me in primo mandato præcepisse tibi, de fide, de timore, de temperantia. Etiam, domine, respondit ille. Jam vero, inquit, audi septimum mandatum de timore. Time Dominum et mandata ejus observa, et eris potens opere, opusque tuum incomparabile. Dominum si timeas, omnia efficies bona. Hic ille timor est quo teneri te oportet. Diabolum ne time quia vis in eo nulla, nec formidandus est. Cui vis inest præclara, ille timendus. Quisquis enim vim et potestatem habet, ille formidabilis : qui nullam vim tenet, hic contemptui omnibus est. Servus Domini fortis est et nihil timet. Time ergo Dominum et illi vives, servans mandata ejus in sæcula.

7. Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Μέμνησαι, ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐντολὴν ἐνετειλάμην σοι περὶ πίστεως (55) καὶ φόβου καὶ ἐγκρατείας. Ἀπεκρίθη· Ναὶ, κύριε. Λέγει αὐτῷ· Νῦν ἄκουσον τῆς ἑβδόμης ἐντολῆς, περὶ τοῦ φόβου. Φοβοῦ τὸν Κύριον, καὶ φύλασσε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, καὶ ἔσῃ δυνατὸς ἐν πράξει, καὶ ἡ πρᾶξίς σου ἀσύγκριτος ἔσται. Φοβούμενος τὸν Κύριον, πάντα καλὰ ἐργάσῃ. Οὗτός D ἐστιν ὁ φόβος ὃν δεῖ σε φοβηθῆναι· τὸν διάβολον μὴ φοβηθῇς, ὅτι δύναμις ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ φόβος. Ἐν ᾧ δὲ ἡ δύναμις ᾖ ἔνδοξος, καὶ φόβος ἐν αὐτῷ. Πᾶς γὰρ ὁ δύναμιν ἔχων καὶ φόβον ἔχει· ὁ δὲ μὴ ἔχων δύναμιν ὑπὸ πάντων καταφρονεῖται. Ὁ δοῦλος οὖν τοῦ Κυρίου ἰσχυρός ἐστι καὶ [ἔνδοξος]. Φοβήθητι οὖν τὸν Κύριον, καὶ ζήσῃ αὐτῷ, φυλάσσων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας.

205 *Octavum mandatum, de abstinentia.*

8. Et postquam ambo precati sunt, ait illi episcopus : Audi quoque octavum præceptum, de abstinentia. Cogita duplicis esse generis abstinen-

8. (56) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε καὶ τῆς ὀγδόης ἐντολῆς περὶ ἐγκρατείας. Νόησον ὅτι ἡ ἐγκράτεια διπλῆ ἐστι. Ἐπί τινων γὰρ

(54) Hic multa omittuntur quæ leguntur in l. *Pastoris*, et quæ mox sequuntur, δύο εἰσὶν ἄγγελοι, habentur apud Antiochum.

(55) Hermæ mandatum septimum ; Antioch. hom. 127.

(56) Hermæ mandat. 8. Antioch. hom. 19.

δεῖ σε ἐγκρατεύεσθαι, ἐπὶ τινων δὲ οὐ δεῖ. Τὸ πονηρὸν ἐγκρατεύεσθαι καὶ μὴ ποιεῖν (57) αὐτό· τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεύου, ἀλλὰ ποίει αὐτό. Ἄκουε δὲ λεπτομερῶς. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἀντίοχος· Ναὶ, δέομαί σου, πάντα μοι λεπτομερῶς δήλωσον· ὅτι οὐδέποτε ἤκουσα τοιοῦτον λόγον σωτηρίας καθοπλίζοντα τὸν ἄνθρωπον κατὰ πάσης μηχανῆς τοῦ διαβόλου. Διὰ τοῦτο ἐποίησα καὶ τὸν νοτάριόν μου πᾶσαν τὴν ἔνδοξον καὶ ἐνάρετον ταύτην διδαχὴν γράψαι. Λέγει ὁ ἐπίσκοπος· Ἐγκρατεύου ἀπὸ πάσης πονηρίας, ἀπὸ μεθύσματος, ἀνομίας, ἀπὸ τρυφῆς πονηρᾶς, ἀπὸ ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ πολυτελῶν, πλούτου, καυχήσεως, ὑψηλοφροσύνης καὶ ὑπερηφανίας καὶ ψεύδους καὶ καταλαλιᾶς καὶ ὑποκρίσεως καὶ μνησικακίας καὶ πάσης βλασφημίας (58). Ταῦτα τὰ ἔργα πονηρά ἐστι τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων. Τούτων οὖν τῶν ἔργων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ μὴ ἐγκρατευόμενος τούτων οὐ δύναται ζῆσαι τῷ Θεῷ. Ἄκουε δὲ καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτων. Λέγει ὁ δοὺξ Ἀντίοχος· Ἔτι γὰρ, κύριε, πονηρά εἰσιν ἔργα; Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Καὶ πολλά εἰσιν ἀφ' ὧν δεῖ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ ἐγκρατεύεσθαι, κλοπὴ, ψεῦδος, ἀποστέρησις, ψευδομαρτυρία, πλεονεξία, ἀλαζονεία καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια. Εἰ οὐ δοκεῖ σοι πονηρὰ εἶναι ταῦτα; Ἀπεκρίθη· Καὶ λίαν πονηρὰ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἐγκρατεῦσαι οὖν ἀπὸ πάντων τούτων, ἵνα ζήσῃς τῷ Θεῷ καὶ ἐγγραφήσῃ μετὰ τῶν ἐγκρατευομένων. Ἃ μὲν οὖν δεῖ ἐγκρατεύεσθαι, ταῦτά ἐστιν· ἃ δὲ δεῖ σε μὴ ἐγκρατεύεσθαι, ἀλλὰ ποιεῖν, ἄκουε· Πάντων πρῶτον πίστις, φόβος Κυρίου, ὁμόνοια, ἀγάπη, ῥήματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, ὑπομονή. Τούτων ἀγαθώτερον οὐδέν ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων. Ταῦτα ἐάν τις φυλάσσῃ καὶ μὴ ἐγκρατεύηται (59) ἀπ' αὐτῶν, μακάριός ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. Εἶτα τούτων τὰ ἀκόλουθα ἄκουε· χήρας ὑπηρετεῖν καὶ ὀρφανοὺς ὑστερουμένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀνάγκης λυτρώσασθαι τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, φιλόξενον εἶναι (ἐν γὰρ τῇ φιλοξενίᾳ εὑρίσκεται ἀγαθοποίησις), ἡσύχιον εἶναι, ἐνδεέστερον γενέσθαι, πάντα ἄνθρωπον πρεσβύτην σέβεσθαι, ἀσκεῖν δικαιοσύνην, ἀδελφότητα συντηρεῖν, ὕβριν ὑποφέρειν, μακρόθυμον εἶναι, ἀμνησίκακον, κάμνοντας τῇ ψυχῇ παρακαλεῖν, ἐσκανδαλισμένους ἀπὸ τῆς πίστεως μὴ ἀποβαλέσθαι, ἀλλ' ἐπιστρέφειν καὶ εὐθύμους ποιεῖν, ἁμαρτάνοντας νουθετεῖν, χρεώστας μὴ θλίβειν, ἐνδεεῖς μὴ λυπεῖν καὶ ὅσα τούτοις ὅμοιά ἐστι. Δοκεῖ σοι ταῦτα ἀγαθὰ εἶναι; Ἀπεκρίθη ὁ Ἀντίοχος· Τί γὰρ, κύριε, δύναται τούτων ἀγαθώτερον εἶναι; Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Γύμναζε σεαυτὸν ἐν τούτοις, καὶ μὴ ἐγκρατεύου πάντων, καὶ ζήσεις τῷ Θεῷ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

A tiam. A quibusdam enim abstinere, a quibusdam non abstinere convenit. A malo abstinendum nec agendum illud est, a bono minime abstinendum. Audi porro singulatim. Cui Antiochus : Imo, quæso te omnia singulatim expendas : nunquam enim tam salutarem audivi sermonem, qui hominem armis instruit adversus quælibet diaboli machinamenta. Quapropter jussi notarium meum præclaram et virtutis magistram hanc doctrinam conscribere. Ait episcopus : Abstine ab omni malitia, ebrietate, iniquitate, prava voluptate, a multis lautisque cibis, a divitiis, a jactantia, superbia, arrogantia, mendacio, obtrectatione, hypocrisi, injuriarum recordatione, et ab omni blasphemia. Hæc facta vitæ hominum mala sunt; ab his Dei B servum abstinere oportet : nam qui ab istiusmodi non temperaverit, non potest vivere Deo. Audi etiam quæ consequuntur. Plurane sunt adhuc, domine, ait dux Antiochus, mala opera? Imo multa, reponit episcopus, a quibus Dei servum abstinere oportet; furtum, mendacium, fraudatio, falsum testimonium, avaritia, arrogantia, et quæcunque his similia. An non tibi hæc mala videntur esse? Imo admodum mala, reponit, Dei servis. Ait illi episcopus : Abstine igitur ab his omnibus, ut vivas Deo, et in album efferaris cum temperantibus. Hæc itaque sunt a quibus temperare oportet. Ea autem a quibus non temperare, sed quæ facere oportet, quæ sint audi : Primum omnium, fides; C hinc timor Domini, concordia, charitas, verba justitiæ, veritas, patientia. His nihil præstabilius in hominum vita. Hæc si quis servaverit, nec ab his temperarit, beatus est in vita sua. Hinc quæ sequuntur audias. Viduis officia impendere, orphanos egentes curare, servos Dei ex angustiis redimere, hospitalem esse, in hospitalitate quippe beneficium reperitur : pacificum esse, frugalem esse, senem quemlibet hominem venerari, justitiam exercere, fraternitatem conservare, contumeliam ferre, æquanimum esse, injuriarum immemorem, afflictos consolari, eos qui circa fidem offensionem passi sunt non repudiare, sed reducere, et bono animo esse curare, peccantes admonere, debitores non atterere, egenos non contristare, et si qua his D similia. An tibi videntur hæc esse bona? Reponit Antiochus : Quid, quæso, domine, his præstantius esse possit? Ait illi episcopus : In his te ipse exerceas, neque ab omnibus temperato, et vives Deo in sæcula. Amen.

Nonum mandatum, dubietas animi vitanda.

9. (60) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν ἀναστὰς λέγει ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε καὶ ταύτην ἔτι τὴν διδασκαλίαν· πάνυ γὰρ ὠφέλιμός ἐστιν. Ἆρον ἀπὸ σοῦ τὴν διψυ-

9. Postquam autem oraverant, surgens ait episcopus : Hanc item doctrinam ausculta, admodum enim est utilis. Dubietatem animi elimina, seu

(57) Infinitivi ἐγκρ. et ποιεῖν nemini offensioni erunt conferenti. NOLTE.

(58) Πάσης βλασφημίας exprimitur apud Hermam, *fama pessima*.

(59) Vulgo, pessime, φυλάσσει et ἐγκρατεύεσθαι. NOLTE.

(60) Hermæ mandat. 9. Antioch. hom. 85.

nunquam hæsites quidpiam a Deo postulare, dicens in temetipso : Quid a Domino postulare possim, cum tanta adversus eum peccata admiserim? Ne hæc animo verses ; sed ex toto corde tuo convertere ad Dominum, et absque ulla hæsitatione postula ab illo, agnoscesque summam ejus misericordiam ; quia te non deseret, sed petitionem animæ tuæ complebit. Neque enim Deus est, ut homines, injuriarum memores, sed immemor delictorum, opificium miseratur suum. Purga itaque cor tuum a vanis omnibus ejusmodi verbis, necnon a supradictis : et postula a Domino, accipiesque ; omnia postulata impetrabis, dum sine ulla dubitatione postulaveris. Sin in corde tuo dubitaveris, nihil ex postulatis assequere. Nam qui cum Deo hæsitant, ii sunt animo dubio, qui nihil prorsus impetrant postulatorum. Qui autem integri sunt in fide, ii cum fiducia omnia petunt a Deo, accipiuntque, quia sine dubitatione, nec hæsitante animo postulant. Quivis enim homo hæsitans, **206** nisi resipiscat, difficile salutem consequetur. Cor itaque tuum purga a dubitatione, sed indue fidem, quæ firma est, et Deo confide, quod omnia postulata tua sis impetraturus. Quod si quidpiam a Domino cum postulaveris, non impetres, ne idcirco animo sis dubio, quod animæ tuæ petitionem quamprimum non acceperis : nam vel tentationis cujusdam causa, vel ob casum quemdam tibi ignotum, non accepisti. Ne ergo deficias orando, donec animæ tuæ petitionem assequare. Quod si inter petendum animum despondeas et dubites, teipsum incusato, non eum qui non dedit postulatum. Cave itaque hanc animi dubitationem, quæ mala scilicet est, multosque ex fide radicitus avellit, licet ante admodum fideles fortesque fuerint. Eam dubitationem in qualibet re contemnito, indutus prævalida et firma fide. Nam fides omnia promittit, omnia perficit. Dubitatio vero, quæ nihil credit, omnibus suis excidit operibus. Tu itaque orationi operam dato, per virtutem fidei, et Deo vives, atque omnes qui (dubitationem) contempserint in sæcula. Amen.

A χίαν, καὶ μηδενὸς ὅλως διψυχήσῃς αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγων ἐν ἑαυτῷ, ὅτι Πῶς δυνήσομαι αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ Κυρίου λαβεῖν ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν ; Μὴ διαλογίζου ταῦτα, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας σου ἐπίστρεψον πρὸς Κύριον, καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως, καὶ γνώσῃ τὴν πολυευσπλαγχνίαν αὐτοῦ, ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλείπῃ (61), ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. Οὐκ ἔστι γὰρ ὁ Θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι μνησικακοῦντες, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησίκακός ἐστι καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ. Σὺ οὖν καθάρισον τὴν καρδίαν σου ἀπὸ πάντων τῶν ματαίων τούτων, καὶ τῶν προειρημένων σοι ῥημάτων, καὶ αἰτοῦ παρὰ τοῦ Κυρίου, καὶ λήψῃ, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν αἰτημάτων σου ἀστέρητος ἔσῃ, ἐὰν ἀδιστάκτως αἰτήσῃς. Ἐὰν δὲ διστάσῃς (62) ἐν τῇ καρδίᾳ σου, B οὐδὲν οὐ μὴ λήψῃ τῶν αἰτημάτων σου. Οἱ γὰρ διστάζοντες εἰς τὸν Θεὸν, οὗτοί εἰσιν ὡς δίψυχοι, καὶ οὐδὲν ὅλως λαμβάνουσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. Οἱ δὲ ὁλοτελεῖς ὄντες ἐν τῇ πίστει πάντα αἰτοῦνται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν καὶ λαμβάνουσιν, ὅτι ἀδιστάκτως αἰτοῦνται μηδὲν διψυχοῦντες. Πᾶς γὰρ δίψυχος ἀνὴρ, ἐὰν μὴ μετανοήσῃ, δυσκόλως σωθήσεται. Καθάρισον οὖν τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τῆς διψυχίας· ἔνδυσαι δὲ τὴν πίστιν, ὅτι ἰσχυρά ἐστι, καὶ πίστευε τῷ Θεῷ, ὅτι πάντα τὰ αἰτήματά σου, ἃ αἰτῇ, λήψῃ. Καὶ ἐὰν αἰτησάμενός ποτε παρὰ τοῦ Κυρίου αἴτημά τι καὶ [μὴ ἀπολήψῃ], μὴ διψυχήσῃς, ὅτι τάχιον οὐκ ἔλαβες τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου· πάντως γὰρ διὰ πειρασμόν τινα ἢ παράπτωμά τι ὃ σὺ ἀγνοεῖς, οὐκ ἔλαβες. Σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς εὐχόμενος τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου, C ἕως οὗ ἀπολήψῃ αὐτό. Ἐὰν δὲ ἐκκακήσῃς καὶ διψυχήσῃς αἰτούμενος, ἑαυτὸν αἰτιῶ, καὶ μὴ τὸν μὴ διδόντα σοι. Βλέπε οὖν τὴν διψυχίαν ταύτην· πονηρὰ γάρ ἐστι καὶ ἀσύνετος καὶ πολλοὺς ἐκριζοῖ (63) ἀπὸ τῆς πίστεως, καί γε λίαν πιστοὺς καὶ ἰσχυρούς. Καταφρόνησον οὖν αὐτῆς ἐν παντὶ πράγματι, ἐνδυσάμενος τὴν πίστιν τὴν ἰσχυρὰν καὶ δυνατήν· ἡ γὰρ πίστις πάντα ἐπαγγέλλεται, πάντα τελειοῖ· ἡ δὲ διψυχία, μὴ καταπιστεύουσα ἑαυτήν, πάντων ἀποτυγχάνει τῶν ἔργων αὐτῆς, ὧν πράσσει. Σὺ οὖν δούλευε τῇ εὐχῇ σου, τῇ δυνάμει τῆς πίστεως, καὶ ζήσῃ τῷ Θεῷ καὶ πάντες οἱ καταφρονήσαντες εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Decimum mandatum, mala concupiscentia eliminanda.

10. Cum iterum orassent, ait illi episcopus : Audi decimum præceptum : Aufer a te omnem malam cupiditatem, indueque bonam et honestam cupiditatem : eam namque indutus, malam odio habebis. Fera enim cupiditas in hæc incidit mala ; in dolorem quo vir imprudens miserabiliter absumitur. Hujusmodi autem homines absumit dolor, quia indumento carent bonæ cupiditatis, sed hoc sæculo commisti sunt. Hos itaque ad mortem tradit. Ecquænam illa sunt, ait Antiochus, in mala cupiditate, quæ tradunt homines ad mortem? indicato mihi ut ab iis aufugiam. Ait illi episcopus : Audi. Primum omnium cupiditas mulieris, tum

D 10. (64) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε καὶ τῆς δεκάτης ἐντολῆς· Ἆρον ἀπὸ σοῦ πᾶσαν ἐπιθυμίαν πονηρὰν, ἔνδυσαι τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἀγαθὴν, καὶ σεμνήν· ἐνδεδυμένος γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην, μισήσεις τὴν πονηρὰν ἐπιθυμίαν. Ἀγρία γὰρ ἐπιθυμία εἰς τάδε ἀνεμπεσεῖ, εἰς λύπην (. . . . ἐὰν μὴ ᾖ) συνετὸς δαπανᾶται ὑπ' αὐτῆς δεινῶς. Δαπανᾷ δὲ τούτους μὴ ἔχοντας ἔνδυμα ἐπιθυμίας ἀγαθῆς, ἀλλ' ἐμπεφυρμένους τῷ αἰῶνι τούτῳ· τούτους οὖν παραδίδωσιν εἰς θάνατον. Καὶ λέγει ὁ Ἀντίοχος· Ποῖα, κύριε, εἰσὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς τὰ παραδιδόντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς θάνατον ; Γνώρισόν μοι, ἵνα φύγω ἀπ' αὐτῶν. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκου-

(61) Vulgo, ἐγκαταλίπῃ. Nolte.
(62) Vulgo, διστάσῃ. Id.
(63) Vulgo, pessime, ἐκριζεῖ. Id.
(64) Hermæ mandat. 8. 10. Antioch. hom. 71.

σον. (65) Πρῶτον πάντων ἐπιθυμία γυναικὸς καὶ πο- A λυτέλεια πλούτου, ἥ ἐστι φιλαργυρία, καὶ ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ ματαίων, καὶ μεθύσματος πολλοῦ, διαφόρων γεύσεων, καὶ ἑτέρων τρυφῶν πολλῶν καὶ μωρῶν, καὶ δόξης ἀνθρωπίνης καὶ ματαίας. Πᾶσα τρυφὴ μωρά ἐστι καὶ κενὴ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ἀπέχεσθαι οὖν δεῖ τῶν ἐπιθυμιῶν τούτων, ἵνα ἀπεχόμενοι ζήσητε τῷ Θεῷ. Ἐὰν δὲ δουλεύσῃς τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ καὶ ὑποταγῇς αὐτῇ, δύνασαι κατακυριεῦσαι τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς καὶ ὑποτάξαι αὐτήν, καθὼς βούλει. Ὁ Ἀντίοχος λέγει· Ἤθελον γνῶναι ποίοις τρόποις δεῖ με δουλεῦσαι τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ. (66) Ὁ ἐπίσκοπος λέγει· Ἄκουε· Ἔργασαι δικαιοσύνην καὶ ἀρετὴν ἀληθείας καὶ φόβον Κυρίου καὶ πίστιν καὶ ἀγάπην καὶ ταπεινοφροσύνην καὶ ἀκτημοσύνην . . . . . ιθην ποιῆσαι τῆς κοσμικῆς . . . B . . .ότητος, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια τοῖς προειρημένοις, ταῦτα ἐργαζόμενος, εὐάρεστος ἔσῃ δοῦλος Θεοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Πάλιν λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ὁ διάβολος, ὅταν ἴδῃ ὅτι δι' ἑαυτοῦ, τουτέστι διὰ τοῦ ἰδίου λογισμοῦ, οὐδὲν δύναταί σε βλάψαι, τότε φέρει πρὸς σὲ ἀσθενεστέρους μοναχούς, καὶ δι' αὐτῶν πρόφασίν τινα διαλόγων ἢ ἔργων, ἢ ἀναπαύσεως, ἢ ζήλου σαρκικοῦ δίδωσί σοι, εἰς τὸ σκανδαλίσαι καὶ ταράξαι. Σὺ δὲ νοῶν τοῦ ἐχθροῦ εἶναι κατασκευὴν τοῦτο, μὴ ἄρξῃ τὴν εἰς διάνοιάν σου λέγειν· Ἐγὼ ἀπὸ τοῦ τοιούτου γένους εἰμὶ μεγάλου, καὶ οὗτος ἰδιώτης καὶ εὐτελής, κἀγὼ εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔχω πεσεῖν; μᾶλλον δὲ διὰ τοῦτο πρόσπεσε αὐτῷ, μεμνημένος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν C Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐντολῆς, ἥτις σοι παρακελεύεται· «Ἐάν τίς σε ῥαπίσῃ εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην,» καὶ μὴ πρότερον αὐτοῦ ἀποστῇς τῶν ποδῶν, ἕως οὗ συγχώρησιν μετ' εὐχῆς παρ' αὐτοῦ δέξῃ, ὅπως τέλειός σοι ἀποδοθῇ τῆς ταπεινοφροσύνης ὁ στέφανος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

divitiarum multarum cupido, quæ est avaritia, nec non multorum vanorumque ciborum, ebrietatis nimiæ, variorum gulæ irritamentorum, et aliarum plurimarum stultarumque voluptatum : humanæ item vanæque gloriæ. Voluptas quælibet stulta est inanisque servis Dei. Abstinere itaque convenit a voluptatibus hujuscemodi, ut iis abstinentes, Deo vivatis. Quod si bonæ cupiditati inservieris, eique obsecutus fueris, dominabere pravæ cupiditati, eamque arbitratu tuo tibi subjicies. Tum Antiochus : Scire vellem, ait, quibusnam modis me oporteat bonæ cupiditati inservire. Cui episcopus : Audi, justitiam operare, virtutem tene veritatis, necnon timorem Domini, fidem, charitatem, humilitatem et paupertatem pluris facias (70) quam mundanam vanitatem, et his similia : quæ si operatus fueris, servus Deo acceptus eris in sæcula. Amen.

Iterum ait illi episcopus : Cum videat diabolus non posse se suo marte, id est per suam cogitationem, tibi nocere, infirmiores ad te monachos adducit ; quorum opera, quamdam tibi præbet occasionem dialogorum, operum, otii, aut carnalis cupidinis, ut in scandalum te et in perturbationem conjiciat. At tu, cum noris has esse inimici insidias, ne cœperis in mente tua dicere : Egone tam præclaro genere oriundus, ad pedes hujusce qui privatus et vulgi homo est, me prosternam? Imo ea maxime de causa procide coram illo, memor jussionis Salvatoris nostri Jesu Christi, qua præcipitur tibi : « Si quis percusserit te in maxillam dexteram, præbe illi et aliam [72] : » neque ab illius pedibus ante abscesseris, donec veniam ab eo cum oratione impetraris, ut perfecta humilitatis corona doneris in sæcula. Amen.

Undecimum mandatum, tristitia vitanda.

11. (67) Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Ἄκουε καὶ τῆς ἑνδεκάτης ἐντολῆς· Ἆρον ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην· καὶ γὰρ αὕτη ἀδελφή ἐστι τῆς διψυχίας· καὶ τῆς ὀξυχολίας. Λέγει ὁ Ἀντίοχος· Πῶς, κύριε, ἀδελφή ἐστιν αὐτῆς; Ἄλλο γάρ μοι δοκεῖ ὀξυχολία, καὶ ἄλλο διψυχία, καὶ ἄλλο λύπη. Λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος· Διὰ τί οὐ νοεῖς τὰ λεγόμενά σοι; Καὶ D γὰρ ἐκεῖνοι οὐ νοοῦσιν, οἱ βάλλοντες ἑαυτοὺς εἰς τὰ σαρκικὰ καὶ κοσμικὰ πράγματα. Οὐ νοεῖς ὅτι ἡ λύπη πάντων τῶν παθῶν πονηροτέρα ἐστὶ καὶ δεινοτάτη τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ πάντα τὰ πνεύματα (68) καταφθείρει τὸν ἄνθρωπον (69); Οἱ δὲ φόβον ἔχοντες Θεοῦ καὶ ἐρευνῶντες περὶ Θεοῦ ἔργων καὶ ἀληθείας καὶ τὴν καρδίαν ἔχοντες πρὸς Κύριον, πάντα τὰ λεγόμενα αὐτοῖς τάχιον νοοῦσι καὶ συνιοῦσιν, ὅτι καθαροί εἰσι καὶ ἀμέριμνοι ἀπὸ πάσης φροντίδος καὶ μερίμνης κοσμικῆς, καὶ οὐδὲν ἄλλο εἰ μὴ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς.

11. Et postquam ambo precati sunt, ait illi episcopus : Audi undecimum quoque præceptum. Exige a te omnem tristitiam, nam soror illa est animi dubii et hæsitantis, nec non iracundiæ. Tum Antiochus : Qui, quæso, ait, Domine, soror illius est? Aliud enim videtur mihi iracundia, aliud dubitatio animi, **207** aliud tristitia. Cui episcopus : Quid quod non intelligis quæ dicta sunt? Ii namque non intelligunt, qui sese in carnalia et mundana facinora dejiciunt. Annon intelligis omnium affectuum pessimum esse tristitiam, Deique servis durissimam : quæ plus quam alii omnes (nequitiæ) spiritus hominem corrumpit? Sane qui Deum timent, divinaque opera ac veritatem scrutantur, et corde Domino adhærent, ii omnia sibi dicta cito intelligunt et percipiunt, quia puri sunt et vacui omni cura et sollicitudine sæculari : nulloque alio tenentur (affectu) quam timore Dei. Nam ubi Dominus

[72] Matth. v, 39.

(65) Hic multa omittuntur.
(66) Hæc non omnino similia Hermæ mandato.
(67) Hermæ mandat. 11.
(68) *Καὶ παρὰ πάντα τὰ πνεύματα.* Hæc sic Latine exprimuntur apud Hermam : *Et omnium spiritus exterminat et cruciat Spiritum sanctum*
(69) Hic bene multa desunt.
(70) Sic conjectando vertimus.

habitat, illic intelligentia multa. Adhære itaque Domino, et nulla non intelliges. Audi igitur quo pacto tristitia spiritum atterat, et quo pacto contra salvum faciat. Cum homo dubius animi quidpiam aggreditur, quod dubitationis causa præter sententiam ipsi cadit, tum tristitia invadit hominem, Spiritumque sanctum contristat atque angustat. Hinc rursum ubi iracundia occupat hominem, ob rem quamlibet atque multum exacerbat, ita ut in malum quidpiam facinus prorumpat; tunc iterum tristitia ingreditur in cor hominis iracundi, atque de facto suo dolet pœnitetque illum admissi facinoris. Hæc itaque tristitia videtur salutaris, quia eum commissi facinoris pœnitet. Verum utræque res hominem contristant, nempe tristitia, quia res non e sententia cadit, et iracundia, quia flagitium perpetravit : quæ ambæ Spiritum sanctum contristant. Elimina ergo tristitiam, neque contristes Spiritum sanctum in te habitantem : ne forte Deum obsecretur, et a te abscedat. Spiritus namque Dei qui carni nostræ impertitur, carnalem tristitiam non sustinet, neque coarctationem. Sola enim tristitia præteritorum peccatorum affert utilitatem ; dum ulterius non peccaveris. Indue hilaritatem, quæ omni floret gratia apud Deum, cui est acceptissima, in eaque lætare. Omnis quippe hilaris homo bona operatur, bona sentit et cogitat, spernitque vanam tristitiam : contra homo tristis assidue irascitur et iniquitatem operatur, nec Dominum precatur, neque mala ipsi confitetur sua. Oratio quippe viri tristitia occupati, ascendere non valet ad altare Dei, quia tristitia insidet in corde ipsius. Tristitia ergo mundana precationi commista, non sinit precationem ascendere puram ad altare. Quemadmodum enim acetum et vinum permista non eamdem ferunt ambo voluptatem , sic tristitia cum Spiritu sancto mista, non eamdem emittit orationem. Purga igitur te ipse a prava illa tristitia, et vives Deo in sæcula. Amen.

A Ὅπου γὰρ ὁ Κύριος κατοικεῖ, ἐκεῖ καὶ σύνεσις πολλή. Κολλήθητι οὖν τοῦ Κυρίου, καὶ πάντων νοήσεις. Ἄκουε οὖν πῶς ἡ λύπη ἐκτρίβει τὸ πνεῦμα, καὶ πάλιν σώζει. Ὅταν ὁ δίψυχος ἐπιβάληται πρᾶξαί τι, καὶ ἀποτύχῃ διὰ τὴν διψυχίαν αὐτοῦ, ἡ λύπη ἐκπορεύεται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ λυπεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ στενοχωρεῖ αὐτό. Εἶτα πάλιν ὀξυχολία ὅταν κολληθῇ τῷ ἀνθρώπῳ περὶ πράγματός τινος, καὶ λίαν πικρανθῇ, καὶ ποιήσῃ τι κακὸν, πάλιν ἡ λύπη εἰσπορεύεται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὀξυχολήσαντος, καὶ λυπεῖται ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ, ᾗ ἔπραξε, καὶ μετανοεῖ, ὅτι πονηρὸν εἰργάσατο. Αὕτη οὖν ἡ λύπη δοκεῖ σωτηρίαν ἔχειν, ὅτι τὸ πονηρὸν πράξας μετενόησεν. [Ἀμφότεραι δὲ τῶν] πράξεων λυποῦσι τὸν ἄνθρωπον· [ἡ μὲν λύπη, ὅτι] B ἀπέτυχε τῆς πράξεως, ἡ δὲ ὀξυχολία, ὅτι ἔπραξε τὸ πονηρόν. Ἀμφότερα οὖν λυπηρά ἐστι τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Ἆρον οὖν ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην καὶ μὴ θλίβε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐν σοὶ κατοικοῦν, μήποτε ἐντεύξηται τῷ Θεῷ, καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ δοθὲν εἰς τὴν σάρκα ταύτην, λύπην σαρκικὴν οὐχ ὑποφέρει, οὐδὲ στενοχωρίαν. Λύπη γὰρ ἡ ἐπὶ τοῖς πρώτοις ἁμαρτήμασι μόνη ἔχει ὠφέλειαν, ἐὰν μὴ πάλιν ἁμαρτήσῃς. Ἔνδυσαι οὖν τὴν ἱλαρότητα, τὴν πάντοτε ἔχουσαν χάριν παρὰ τῷ Θεῷ καὶ εὐπρόσδεκτον οὖσαν αὐτῷ καὶ ἐντρύφησον ἐν αὐτῇ. Πᾶς γὰρ ἱλαρὸς ἀνὴρ ἀγαθὰ ἐργάζεται καὶ ἀγαθὰ φρονεῖ καὶ καταφρονεῖ τῆς ματαίας λύπης. Ὁ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε ὀργίζεται καὶ ἀνομίαν ἐργάζεται μὴ ἐντυγχάνων μηδὲ ἐξομολογούμενος τῷ C Θεῷ. Πάντοτε γὰρ λυπηροῦ ἀνδρὸς ἡ ἔντευξις οὐκ ἔχει δύναμιν τοῦ ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ· ὅτι ἡ λύπη ἐγκάθηται εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Μεμιγμένη οὖν ἡ λύπη· ἡ κοσμικὴ μετὰ τῆς ἐντεύξεως οὐκ ἀφίησι τὴν ἔντευξιν ἀναβῆναι καθαρὰν εἰς τὸ θυσιαστήριον. Ὥσπερ γὰρ ὄξος καὶ οἶνος μεμιγμένα (71) τὴν αὐτὴν ἡδονὴν οὐκ ἔχουσιν, οὕτω καὶ λύπη μεμιγμένη μετὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν αὐτὴν ἔντευξιν [οὐκ ἔχει]. Καθάρισον οὖν ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς λύπης πονηρᾶς ταύτης, καὶ ζήσῃ τῷ Θεῷ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Duodecimum præceptum, Deum timere, diabolum non timere oportet.

12. Postquam autem oraverant, ait illi episcopus : Attente perpende, et ex toto corde tuo convertere ad Dominum, nec diabolum reformides, vis quippe nulla in eo est adversus servos Dei : nam Deus est qui dat victoriam. Diabolus terrorem quemdam solum imprimit, sed terror ille nihil virium habet. Ne formides itaque illum, et a te fugiet. Nec minas illius pertimescas. Perinde enim imbecillus est ut nervi cadaveris. Nec potest dominari Dei servis, qui ex toto corde suo sperant in illum. Pugnare diabolus valet, oppugnare non valet. Si obstiteris illi, superatus fugiet a te cum pudore. Time potius Dominum, qui potest salvum facere et perdere. Ne reformides vel timeas mortem quæ fluxa

12. Καὶ εὐξαμένων αὐτῶν, λέγει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοD πος· Βλέπε στερεῶς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ἐπίστρεφε πρὸς Κύριον (72)· καὶ μὴ φοβηθῇς τὸν διάβολον· δύναμις γὰρ ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ παρέχων τὴν νίκην. Ὁ διάβολος μόνον φόβον ἔχει· ὁ δὲ φόβος αὐτοῦ τόνους οὐκ ἔχει. Μὴ φοβηθῇς οὖν αὐτὸν, καὶ φεύξεται ἀπὸ σοῦ, μηδὲ τὴν ἀπειλὴν αὐτοῦ δειλιάσῃς. Ἄτονος γὰρ ὡς νεκροῦ νεῦρα. Οὐ δύναται γὰρ καταδυναστεύειν τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ τῶν ἐξ ὅλης καρδίας ἐλπιζόντων ἐπ' αὐτόν. Δύναται οὖν ὁ διάβολος παλαῖσαι, καταπαλαῖσαι δὲ οὐ δύναται. Ἐὰν οὖν ἀντιστῇς αὐτὸν, νικηθεὶς φεύξεται ἀπὸ σοῦ κατῃσχυμμένος. Μᾶλλον φοβήθητι τὸν Κύριον τὸν δυνά-

(71) Vulgo, ὄξος οἴνῳ μεμιγμένον. NOLTE.
(72) Hæc exstant sub finem duodecimi Hermæ mandati, sed aliquantum diversa.

μενον σῶσαι καὶ ἀπολέσαι. Μὴ δειλιάσῃς, μηδὲ φοβηθῇς τὸν θάνατον, φθαρτὸς γάρ ἐστιν· ἀλλὰ φοβοῦ τὴν ἁμαρτίαν, προαιρετικὴ γάρ ἐστι. Φύλασσε σεαυτὸν ἀπὸ τῶν τρίτων μελῶν τοῦ σώματός σου, ὀφθαλμοῦ, στόματος καὶ ἀκοῆς· μήποτε διὰ τῶν ὀφθαλμῶν σου φθονερῶς καὶ ἀκολάστως προσέχῃς τινὶ, καὶ διὰ στόματος τοῦ μὴ λαλεῖν ποτε ἀσύμφορα, καὶ ἀκοὴν τῇ ὑγιαινούσῃ [διδασκαλίᾳ ἐπίστρεφε], μήποτε καταδέξῃ λόγ[ους ἀσεβεῖς] (73), μήποτε ἡττηθῇς ἀσυνέτοις λογισμοῖς, ἀκοῇ βλαβερᾷ, καὶ ἐπιστρέψῃς ὡς κύων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἐμετόν. Ἀλλὰ λάβε μᾶλλον εἰς τὴν σὴν ἔννοιαν τὴν ἐσχάτην ἡμέραν. Οὐ γὰρ μόνος τὸν αἰῶνα βιώσεις, ἀλλὰ τὴν τότε μνήσθητι συνοχὴν καὶ πνιγμὸν καὶ θανάτου ὥραν καὶ ἀπόφασιν Θεοῦ κατεπείγουσαν καὶ ἀγγέλους ἐπισπεύδοντας καὶ ψυχὴν ἐν τούτοις θορυβουμένην καὶ ἅμα τῷ συνειδότι πικρῶς μαστιγουμένην καὶ πρὸς τὰ ὧδε ἐλεεινῶς ἐπιστρέφουσαν. Καὶ τὴν ἀπαραίτητον τῆς μακρᾶς ἐκείνης ἀποδημίας ἀνάγκην διάγραψόν μοι τῇ διανοίᾳ, τὴν τελευταίαν τοῦ κοινοῦ βίου καταστροφὴν, ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ τῶν ἁγίων. Ἥξει γὰρ καὶ οὐ παρασιωπήσεται, ὅταν ἔλθῃ ὁ Κύριος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Μνήσθητι τὸν πύρινον ποταμὸν, τὸν σκώληκα τὸν ἀκοίμητον, τὸν δεινὸν ᾅδην, τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὸν πικρὸν κλαυθμὸν, τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, τὴν ἄσβεστον κάμινον. Πάντα γὰρ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα παραστήσεται· ὅταν ἡ σάλπιγξ ἐκείνη μέγα τι καὶ φοβερὸν ἠχήσασα τοὺς ἀπ' αἰῶνος ἐξ...... καθεύδοντας, « καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. » Μνήσθητι τῆς τοῦ Δανιὴλ ὀπτασίας, πῶς ὑπ' ὄψεσιν ἄγει τὴν κρίσιν, ὅτι, φησὶν, « Ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθισε, καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡς χιὼν, καὶ ἡ θρὶξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡς ἔριον καθαρόν. Ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρός· οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον· ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ. Κριτήριον ἐκάθισε καὶ βίβλοι ἠνεῴχθησαν. » Τὰ ἀγαθὰ, τὰ φαῦλα, τὰ φανερὰ, τὰ κεκρυμμένα, τὰ πράγματα, τὰ ῥήματα, τὰ ἐνθυμήματα, εὐθέως οὖν εἰς ἐξάκουστον τοῖς πᾶσι, καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις σαφῶς ἀνακαλύψει. Πάντα γὰρ, ὡς προεῖπον, γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα παραστήσει τῷ βήματι τῷ φοβερῷ. Βλέπε λοιπὸν τὸν χρόνον ἐν ᾧ δεῖ σε καρπώσασθαι τὸ ἀμέτρητον αὐτοῦ ἔλεος, μὴ ἐν ματαιότητι ἀναλώσῃς, καὶ ἐν πύλαις ᾅδου ζητήσεις τοῦτο καὶ οὐχ εὑρήσεις ὃ ἐν τῷ ὕψει τῶν ἡμερῶν σου προκείμενον οὐκ ἠθέλησας. Μνήσθητι οὖν καὶ ταύτην τὴν φρικτὴν τῆς ἀπολογίας ἡμέραν τῆς κρίσεως, καὶ ἴδε πῶς μέλλεις ἀπολογεῖσθαι τῷ πλάσαντί σε Θεῷ, ὅτι αὐτός ἐστι κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν, ὅτι δεδόξασται τὸ ὄνομα τοῦ

[73] Joan. v, 29. [74] Dan. vii, 9, 10.

(73) Supplevimus, διδασκαλίᾳ ἐπίστρεφε. Coll. II Tim. iv, 3. Vulgo, λογίον ἀσεβεῖς.

est. Sed time peccatum, quod ex voluntate et electione procedit. Cave tibi a tribus corporis tui membris, oculo, ore, auditu. Ne forte aliquem torvis et invidis oculis respicias, et ore quædam noxia proferas; auditum vero sanæ fidei adhibeto tantum; ne forte perversum sermonem admittas, vel ex noxio auditu ab imprudentibus cogitationibus supereris (74), et revertare velut canis ad vomitum tuum. Sed potius novissimam diem **208** tecum reputa. Neque enim tu solus in sæculum vives: sed memento futuræ illius coarctationis suffocationisque, horæ obitus, urgentis sententiæ Dei, angelorum festinantium, animæ harumce rerum spectaculo turbatæ, conscientia sua graviter perculsæ, et res hujus sæculi miserabiliter respicientis: atque indeprecabilem illius peregrinationis necessitatem in tua mente describito, nec non postremum communis hominum vitæ exitum, quo tempore veniet Filius Dei in gloria sua cum angelis sanctis suis. Veniet namque et non silebit, cum venerit Dominus judicare vivos et mortuos, et dare unicuique secundum opera sua. Memento ignei fluminis, vermis qui nunquam moritur, horribilis inferni, tenebrarum exteriorum, acerbi luctus, stridoris dentium, inexstincti camini. Omnia enim nuda et aperta exhibebuntur, cum tuba illa magnum quid et terribile personans excitabit eos qui a sæculo dormiunt: « et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii [73]. » Memento visionis Danielis: quo pacto ob oculos ponat judicium: « Donec, ait, throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit, et vestimentum ejus album sicut nix, et capillus capitis ejus quasi lana munda. Thronus ejus ut flamma ignis, rotæ ejus ignis accensus: fluvius igneus fluebat in conspectu ejus. Millia millium ministrabant ei, et decies millies dena millia assistebant ei, judicium sedit et libri aperti sunt [74]. » Tum bona, mala, manifesta, abscondita, facta, dicta, cogitata, derepente omnibus audientibus cum angelis tum hominibus palam revelabit. Omnia enim, uti supra dixi, nuda et manifesta exhibebit, coram terribili tribunali. Vide igitur ne residuum temporis, quo te oportet immensam ejus misericordiam flectere et demereri, in vanitate absumas; quod postea ad portas inferi exquisiturus et optaturus es: nec invenies illud, quod in medio dierum tuorum cum adesset respuisti. Recordare itaque horrendum illum diem judicii, quo causam dicturus es, quo pacto dicturus illam es apud Deum qui te condidit, quia ipse judex est vivorum et mortuorum. Quoniam glorificatum est nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, sicut a principio ita et nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

(74) Conjectando sic vertimus.

Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἐπ' ἀρχῆς καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

13. Completis hisce duodecim præceptis, episcopus ait illi : Incede in hisce præceptis, et cohortare eos qui audiunt ut incedant in illis, ut pura sit eorum pœnitentia, reliquis diebus vitæ eorum : confidentes se non modo remissionem peccatorum recepturos, sed etiam cœlestis regni hæreditatem, quam faxit Deus ut nos assequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et sancto vivificoque Spiritui, gloria, honor, imperium in sæcula sæculorum. Amen.

14. His auditis præceptis Antiochus, descriptisque quasi in libro in corde suo, festinanter in cœnobium concedit hæc secum reputando : Ne si solus degam extollar, et mihimetipsi noceam, ad obsequendum fratribus me tradam : atque singulorum institutum vitæ contemplatus studioque permotus proficiendi, per Dei gratiam eorum virtutem imitabor. Quod etiam ita factum est. Ingressus enim in cœnobium, ita cum fratribus versatus est, ut arbitraretur se non cum hominibus, sed cum angelis Dei vitam agere ; jussaque omni studio, alacritate, et gaudio compleret : ac omni fastu, superbia et mundanarum rerum memoria eliminata summam exerceret temperantiam, obedientiam, humilitatem, fratrum amorem, taciturnitatem, charitatem ; nihilque aliud cogitaret, quam præcepta monitaque sancti Patris et episcopi Athanasii, et spem in Christum Jesum. Nullique non fratri utile et fructuosum erat, quod hominem cerneret olim in mundo divitem, præclarum, atque omni urbanitate **209** educatum, jam se non putare hominem esse nobilem atque liberum ; sed cum omni vilitate degere. Deumque laudabat qui plura impertit hominibus, quam ipsi petant vel requirant ab eo. Quem cum videret præfectus monasterii, tot tamque præclaris Dei gratia pollere gestis, atque nulla non ornatum esse virtute ; secundo post ingressum suum anno, ipsum constituit monasterii sui apocrisiarium ; ut in urbem pro qualibet necessitate concedens, magna cum pietate ministraret, quam rem fratres omnes comprobarunt.

Servus porro Dei Antiochus, repugnare nescius, summa cum pietate, ut ab initio, eam exsecutus est obedientiæ legem ; postulataque omnium fratrum oratione, in urbem concessit, ut omnibus monasterii negotiis vacaret. Repertoque ibi viro sibi olim amico, Ecclesiæ diacono, cui nomen Pistus, apud illum diversabatur, cum officii sui causa concedebat in urbem. Sed invidus dæmon tantam viri solertiam et pietatem conspicatus, illud minime ferens, vide mihi, quæso, quid machinatus sit.

A 13. Καὶ συντελέσας τὰς δώδεκα ταύτας ἐντολάς, ὁ ἐπίσκοπος λέγει αὐτῷ· Πορεύου ἐν ταῖς ἐντολαῖς ταύταις καὶ παρακάλει καὶ τοὺς ἀκούοντας πορεύεσθαι ἐν αὐταῖς, ἵνα ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν· θαῤῥοῦντες, ὅτι λήψονται, οὐ μόνον ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν κληρονομίαν τῆς ἐπουρανίου βασιλείας, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι δόξα, τιμή, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

14. Ταύτας ἀκούσας τὰς ἐντολὰς ὁ Ἀντίοχος καὶ γράψας αὐτὰς ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ ὡς ἐν βιβλίῳ, σπεύσας ὀρθοδρόμησε τῷ κοινοβίῳ, λέγων ἐν ἑαυτῷ· Μήπως κατὰ μόνας οἰκῶν ὑψωθῶ καὶ βλάψω ἑαυτόν· B ἀλλὰ μᾶλλον δίδωμι ἐμαυτὸν εἰς ὑπακοὴν ἀδελφῶν· καὶ θεωρῶν ἑνὸς ἑκάστου τὴν πολιτείαν, ζήλῳ κρατούμενος κἀγὼ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι τὴν αὐτὴν πληρώσω ἀρετήν· ὅπερ καὶ γέγονεν· εἰσελθὼν γὰρ εἰς κοινόβιον, οὕτως [ἐπολιτεύσατο] μετὰ τῆς ἀδελφότητος, ὡς νομίζειν αὐτὸν μὴ μετὰ ἀνθρώπων οἰκεῖν, ἀλλὰ μετὰ ἀγγέλων Θεοῦ, καὶ τὰ κελευόμενα μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ προθυμίας καὶ χαρᾶς ἐποίει. Πάντα τύφον καὶ ὑπερηφανίαν καὶ μνήμην κοσμικὴν ἐκποδὼν ποιήσας, πᾶσαν ἤσκει σωφροσύνην, ὑπακοήν, ταπεινοφροσύνην, φιλαδελφίαν, σιωπήν, ἀγάπην, οὐδὲν ἄλλο ἐννοῶν, εἰ μὴ τὰς ἐντολὰς καὶ νουθεσίας τοῦ ἁγίου πατρὸς καὶ ἐπισκόπου Ἀθανασίου καὶ τὴν ἐλπίδα τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ C πάντες ὠφελοῦντο οἱ ἀδελφοὶ βλέποντες τὸν ἄνδρα ποτὲ μὲν ἐν τῷ κόσμῳ πλούσιον καὶ ἔνδοξον καὶ μετὰ πάσης πολιτείας ἀνατραφέντα, νῦν δὲ μὴ λογιζόμενον ἑαυτὸν ἄνθρωπον εὐγενῆ καὶ ἐλεύθερον, ἀλλὰ πᾶσαν εὐτέλειαν ἀσκοῦντα, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν τὸν πλείονα χαριζόμενον τοῖς ἀνθρώποις ὧν αἰτοῦσιν ἢ ζητοῦσιν αὐτόν. Ὅνπερ ἰδὼν ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τοσούτων τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι γέμοντα κατορθωμάτων καὶ πᾶσαν ἀρετὴν ἠμφιεσμένον, τῷ δευτέρῳ ἐνιαυτῷ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ, κατέστησεν αὐτὸν ἀποκρισιάριον (75) τῆς μονῆς, ὅπως ἐξερχόμενος ἐπὶ τὴν πόλιν πᾶσαν χρείαν μετὰ πάσης εὐλαβείας διακονήσῃ, ᾧτινι καὶ πᾶσα ἡ ἀδελφότης συνῄνεσεν.

Ὁ δὲ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος ἀντιλέγειν μὴ εἰ- D δώς, μετὰ πάσης εὐλαβείας, ὡς ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ταύτην ἐποίησε τὴν ὑπακοήν· καὶ αἰτήσας εὐχὴν παρὰ πάσης τῆς ἀδελφότητος, ἐξήρχετο λοιπὸν ἐπὶ τὴν πόλιν εἰς πᾶσαν ἀπόκρισιν (76) τοῦ μοναστηρίου. Εὑρὼν δὲ εἰς τὴν πόλιν φίλον ἀρχαῖον, διάκονον τῆς Ἐκκλησίας, ὀνόματι Πιστὸν, παρ' αὐτῷ ἔμενεν, ὅτε ἤρχετο εἰς τὴν πόλιν προφάσει διακονίας. Ἰδὼν οὖν ὁ φθονερὸς δαίμων τὴν τοσαύτην ἐπιστήμην καὶ ἀρετὴν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ μὴ φέρων, ὅρα τί μηχανᾶται.

(75) Vide in *Onomastico*, ad vocem Ἀποκρισιάριος.
(76) Ἀπόκρισιν. Eadem est significatio vocis *responsum* apud sanctum Patrem Benedictum, cap. 51 : *Fratres qui pro quovis responso proficiscuntur.*

15. Θυγάτηρ ἦν μονογενὴς τῷ διακόνῳ· ταύτην A πολλάκις προσεδρεύσας τις ἀναγνώστης ὀνόματι Ἀλέξανδρος ἔφθειρε· καὶ τῆς κόρης ἐγκύου γενομένης, φοβηθεὶς ὁ ἀναγνώστης τὸν ἐπίσκοπον, καὶ τὴν αἰσχύνην μὴ φέρων, ὑπέθετο τῇ κόρῃ τὴν αἰτίαν τῷ δούλῳ τοῦ Θεοῦ Ἀντιόχῳ ἐπιγράψαι, ᾧ καὶ συνέθετο ἡ κόρη τοὺς πάντας οὕτω πληροφορῆσαι. Καὶ μεθ' ἡμέρας τεσσαράκοντα τῆς τοῦ παιδίου γεννήσεως φανερὸν γέγονε τῷ ἐπισκόπῳ τὰ κατὰ τὴν κόρην, καὶ προσκαλεσάμενος αὐτὴν ὁ ἐπίσκοπος ἐπυνθάνετο μετὰ πολλῆς ἀπειλῆς τίς ἂν εἴη ὁ τοῦτο πεποιηκώς. Ἡ δὲ ἀπεκρίθη ἀπὸ τοῦ μονάζοντος Ἀντιόχου, καθά, φησιν, ἐν συνηθείᾳ ἐστὶ τοῦ ἔρχεσθαι πρὸς ἡμᾶς. Καὶ ἐπίστευσεν ὁ ἐπίσκοπος καὶ πάντες οἱ παρεστῶτες. Καὶ πέμψας μετὰ πολλοῦ θυμοῦ εἰς τὸ μοναστήριον.... τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ. Μεθ' ὕβρεως [δὲ εἰσελθόντες] B μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν, ἄλλος μὲν ὕβριζεν αὐτὸν, ἄλλος ἐνέπτυεν, ἕτερος ὠνείδιζεν. Αὐτὸς δὲ παρέστη τῷ ἐπισκόπῳ. Καὶ ἐρωτηθεὶς περὶ τῆς κόρης καὶ περὶ τοῦ γεγονότος εἶπεν ὁ Ἀντίοχος· Ἐὰν εἴπω τὴν ἀλήθειαν, ἡ ἀλήθειά μου ἐν τῷ ὑμετέρῳ ψεύδει οὐ μὴ πιστευθῇ. Καὶ παρεστῶτος ὅλου τοῦ ὄχλου, εἶπεν ἡ κόρη κράζουσα· Τί ἔχεις εἰπεῖν; Οὐ δύνασαι ἀρνήσασθαι· ἀπὸ σοῦ γὰρ γεγέννηται τὸ παιδίον· καὶ τί αἰσχύνῃ; ὁμολόγησον ὃ ἐποίησας. Τότε στενάξας ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος λέγει· Δότε μοι τὸ παιδίον, καὶ ἴδω, εἰ ἐξ ἐμοῦ γεγέννηται. Καὶ λαβὼν τὸ παιδίον τεσσαράκοντα ἡμερῶν ὂν καὶ κρατήσας ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, ἀτενίσας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶπε τῷ παιδίῳ· Ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου, εἰπὲ, παιδίον· C Ἐξ ἐμοῦ γεγένησαι σύ; Τότε βοᾷ τὸ παιδίον χάριτι τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ τῇ φωνῇ· Οὐχὶ, δοῦλε τοῦ Θεοῦ, καθαρὸς σὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ τοῦτο τὸ σκάνδαλον ποιήσας Ἀλέξανδρός ἐστιν ὁ ἀναγνώστης. Τότε ἡ μὲν κόρη, κατανοήσασα τὴν τοῦ Θεοῦ ἔλεγξιν, παραχρῆμα πεσοῦσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἐξέψυξεν. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος ἀμνησικακίας χάριν (77) ᾐτήσατο παρ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἀναγνώστης, πολλὰ ἐπιθεὶς ἑαυτῷ σίδηρα καὶ μακρὰ ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπελθὼν, ἐγκλείσας ἑαυτὸν ἐν κελλίῳ μικρῷ ἕως τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἐν τῇ μετανοίᾳ, τέλειον τῷ Θεῷ ἀπεδίδου τὴν ἐξομολόγησιν χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

15. Filia diacono erat unica, quam cum frequens inviseret lector quidam, nomine Alexander, vitium ei obtulit: hinc cum puella uterum gestaret, metuens lector episcopi indignationem, nec pudorem ferens, puellæ auctor fuit, ut hoc crimen servo Dei Antiocho ascriberet, cui pollicetur puella se rem omnibus ita narraturam. Elapsis quadraginta a pueri ortu diebus, episcopo innotuere quæ puellam spectabant. Accitam eam episcopus percontatur ingentibus adhibitis minis, quis esset facinoris auctor. Respondit illa Antiochum esse monachum, qui, inquit, frequens apud nos diversatur. Credidit episcopus, et qui aderant universi, magnaque indignatione permotus, mittit in monasterium qui servum Dei adducant. Ingressis illis cum eo in civitatem, alius eum contumelia afficere, alius in illum spuere, probris alius onerare. Astitit autem ille coram episcopo, et interrogatus de puella, et de casu isto, ait Antiochus: Si veritatem dixero, veritati meæ a mendacio vestro minime fides habebitur. At, præsente tota turba, ait cum clamore puella: Quid tibi dicendum superest? non potes rem negare: a te namque genitus puer est: ecquinam ille pudor? fatere delictum. Tunc ingemiscens servus Dei Antiochus: Date mihi, inquit, puerum, ut videam num a me sit genitus. Accepitque puerum qui quadraginta dierum erat, et cum præ manibus teneret eum, cum ad cœlum oculos levasset, ait puero: In nomine Domini dicito puer, num a me genitus sis. Tum, per Dei gratiam, exclamat puer voce magna: Nequaquam, Dei serve, purus tu es coram Deo. Qui vero hoc scandalum fecit, est Alexander lector. Tunc puella, ut se a Deo convictam animadvertit, repente prolapsa ad pedes ejus exspiravit. Rogavitque illum episcopus ut injuriæ memoriam deponeret. Lector autem multis gravibusque sibi impositis ferramentis, ex urbe egressus, in parva sese cellula inclusit, ubi ad mortem usque pœnitentiam agens, perfectam Deo reddidit confessionem, gratia Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula. Amen.

16. Καὶ ἐπανερχομένου αὐτοῦ εἰς τὸ μοναστήριον, ἐγγὺς τῆς πύλης τῆς πόλεως προσπίπτει αὐτῷ τις D νεώτερος γονυπετῶν καὶ λέγων· Δοῦλε τοῦ Θεοῦ, συγχώρησόν μοι, ὅτι ἐνέπτυσα εἰς τὸ πρόσωπόν σου, πιστεύσας τῇ ἀνόμῳ κόρῃ ἐκείνῃ περὶ τῶν κατά σου λεχθέντων, καὶ νηστεύω ἕνεκεν τῆς τόλμης ταύτης, καὶ παρακαλῶ τὸν Κύριον. Ὁ δὲ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος λέγει αὐτῷ· Μὴ κλαῖε περὶ ἐμοῦ μηδὲ νήστευε· ἀλλὰ κλαῖε καὶ νήστευε διὰ τὸ ἱμάτιον ὃ ἔκλεψας τῆς γυναικὸς τῆς χήρας καὶ πτωχῆς πρὸ τριῶν ἡμερῶν· καὶ σὺ ἔχων πέντε ἱμάτια τὸ ἓν τῆς χήρας ἔκλεψας. Τότε ὁ νεώτερος, ἐλεγχθεὶς καὶ φρίξας καὶ θαυμάσας, πῶς φανερὸν γέγονεν ὃ ἐν κρυφῇ καὶ ἑσπέρᾳ ἔπραξε μόνος, ἀπέρχεται τρέμων καὶ φέρει τὰ ἴδια πέντε ἱμάτια καὶ τὸ ἓν τῆς χήρας, καὶ

16. Et cum remigraret ille ad monasterium, prope urbis portam, adolescens quidam procidit ad genua ejus hæc dicendo: Serve Dei, veniam mihi concedito, quod in faciem tuam conspuerim, puellæ iniquæ te accusanti dictis fidem habens; cujus facinoris causa jejuno et Dominum deprecor. At servus Dei Antiochus ait illi: Mei causa ne fleas vel jejunes; sed fleto et jejunato, ob vestimentum quod ante tres dies furatus es mulieri viduæ atque egenæ. Cumque tibi quinque essent vestimenta, unum illud viduæ subripuisti. **210** Tunc adolescens convictus, ac terrore correptus, miratusque, quo pacto palam id esset, quod clam ille et vespere solus admisisset; abscedit tremens, affertque sua quinque vestimenta, cum illo ad viduam pertinente;

(77) Vulgatum, ᾐτήτω, jam in margine correctum erat. NOLTE.

mulierique dat omnia, rogans ut secum ad genua servi Dei procidat. Ut ambos vidit ille prolapsos, et reum ex corde pœnitentem,[1] admisit illum ad osculum sanctum. Aitque adolescens : Volo, domine mi, multis diebus jejunare, quia multa sunt peccata mea. Cui servus Dei : Quo pacto vis jejunare? Tum ille : A mane usque ad vesperum. Aitque illi Antiochus : Quo in loco degis dum ita abstines a cibo? Cui ille : Amicos et negotia mea inviso, hinc paululum dormio, et cum vespera accesserit cibum sumo. Ait illi servus Dei Antiochus : Hoc jejunium non est. Nam si a cibis abstineas, et in aliquem obtrectes, vel quempiam contristes vel calumnieris : aut si post priorem disceptationem injuriæ memoriam retineas; si item vespere lautam pares cœnam, teque inebries ac turpia perpetres, aut si horum quidpiam concupiscas; multo præstabilius tibi est, ut quinquies quotidie comedas, et hisce rebus abstineas, quam ut nihil gustes et hisce rebus te commisceas. Quidnam utilitatis affert abstinentia a cibis, si omni alia concupiscentia impleare? An ignoras eum qui suam implet concupiscentiam, vel solum mente, licet externis non satietur cibis, jam saturum et ebrium esse? Sed si velis temperanter agere et jejunare, ut jejunium tuum Deo sit acceptum, primum omnium observa ut jejunes ab omni pravo sermone proferendo et audiendo : et purga cor tuum ab omni inquinamento, injuriarum memoria, turpis lucri amore. Et qua die jejunaveris, pane, oleribus et aqua contentus esto, gratiasque Deo agas. Computato autem prandii quod eo die sumpturus eras pretio, eroga viduæ, orphano, egeno, qui impleta anima sua, orabit pro te Dominum. Si ergo jejunium, ut præscripsi tibi, persolveris, sacrificium tuum erit acceptum in conspectu Domini, et descriptum in cœlis in die retributionis bonorum justis præparatorum.

A ὅλα δίδωσιν τῇ γυναικὶ παρακαλῶν αὐτῇ σὺν αὐτῷ προσπεσεῖν τῷ δούλῳ τοῦ Θεοῦ. Ἰδὼν δὲ ἀμφοτέρους προσπίπτοντας καὶ ἀπὸ καρδίας τὸν αἴτιον μετανοοῦντα, ἐδέξατο αὐτὸν ἐν φιλήματι ἁγίῳ. Καὶ λέγει ὁ νεώτερος· Θέλω, κύριέ μου, νηστεῦσαι πολλὰς ἡμέρας, ὅτι πολλαί εἰσιν αἱ ἁμαρτίαι μου. Λέγει αὐτῷ ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ· [Πῶς] θέλεις νηστεῦσαι; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· (78-79) Ἀπὸ τοῦ πρωῒ ἕως ἑσπέρας. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἀντίοχος· Καὶ μὴ τρώγων ποῦ διάγεις; Ὁ δὲ εἶπε· Τοὺς φίλους καὶ τὰ πράγματά μου βλέπω, καὶ πάλιν ὀλίγον καθεύδω, καὶ ὅταν γένηται ἑσπέρα, μεταλαμβάνω. Λέγει αὐτῷ ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος· Τοῦτο οὐκ ἔστι νηστεία. Ἐὰν γὰρ νηστεύσῃς ἀπὸ βρωμάτων καί τινα κακολογήσῃς ἢ λυπήσῃς ἢ διαβάλῃς, ἢ μνησικακήσῃς ἀπὸ προτέρας B μάχης, ἢ ἑσπέρας ποιήσῃς πολύτιμον δεῖπνον, καὶ ἄρξῃ μεθύσκεσθαι, ἢ αἰσχρὰ ἐργάζεσθαι, ἢ κατ' ἔννοιαν ἐπιθυμεῖν τι τοιοῦτον· πολὺ συμφέρει σοι πέμπτον τῆς ἡμέρας ἐσθίειν καὶ τούτων φείσασθαι, ἢ μὴ γευσάμενον ἐκείνοις συμφύρεσθαι. Τί; γὰρ ὠφέλεια βρωμάτων ἀπέχεσθαι, πάσης δὲ ἄλλης ἐπιθυμίας ἐμφορεῖσθαι; Ἢ οὐκ οἶδας ὅτι πᾶς ὁ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ πληρῶν κατ' ἔννοιαν καὶ ἐκτὸς τῶν ἔξωθεν βρωμάτων ἤδη κεκόρεσται καὶ μεθύει; Ἀλλ' εἰ θέλεις ἐγκρατεύσασθαι καὶ νηστεῦσαι, ἵνα ἡ νηστεία σου δεκτὴ ᾖ τῷ Θεῷ, πρῶτον πάντων φύλαξαι νηστεύειν ἀπὸ παντὸς ῥήματος πονηροῦ καὶ ἀκοῆς πονηρᾶς, καὶ καθάρισόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ καὶ μνησικακίας καὶ αἰσχροκερδείας. Καὶ C ἐν ἡμέρᾳ ᾗ νηστεύεις ἀρκέσθητι ἄρτῳ καὶ λαχάνοις καὶ ὕδατι, εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ. Συμψηφίσας δὲ τὴν ποσότητα τῆς δαπάνης τοῦ ἀρίστου οὗ ἔμελλες ἐσθίειν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, δὸς χήρᾳ ἢ ὀρφανῷ ἢ στερουμένῳ· (πρὸς) ὃν δὴ σαφῶς ἐμπλήσας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, εὔξεται ὑπὲρ σοῦ πρὸς Κύριον. Ἐὰν οὖν τελέσῃς τὴν νηστείαν, ὡς ἐνετειλάμην σοι, ἔσται ἡ θυσία σου δεκτὴ ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἐγγεγραμμένη ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως τῶν ἡτοιμασμένων ἀγαθῶν τοῖς δικαίοις.

His auditis adolescens, omnibusque relictis servum Dei vi compulit ut se reciperet in monasterium. Ac secutus illum, servatisque omnibus quæ ab eo didicerat, atque anno uno in magna temperantia, lacrymis et gemitibus percurso, in pace obdormivit, tradiditque Domino spiritum.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ νεώτερος, καὶ καταλείψας πάντα, ἐβιάσατο τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὴν μονήν. Καὶ ἀκολουθήσας αὐτῷ, πάντα ὅσα ἐδιδάχθη παρ' αὐτοῦ φυλάξας, ἐν πολλῇ ἐγκρατείᾳ καὶ δάκρυσι καὶ στεναγμοῖς πληρώσας ἐνιαύσιον χρόνον, ἐν εἰρήνῃ D ἐκοιμήθη, παραδοὺς τὸ πνεῦμα τῷ Κυρίῳ.

17. Elapsis tribus annis, mox moriturum monasterii præfectum quidam sancti episcopi visum venerunt : rogavitque illos præfectus, ut fratrum amantem, injuriarum immemorem et humilem Antiochum sui loco constituerent : quæ eadem erat fratrum omnium postulatio. Repugnante illo ac collacrymante, magna vi episcopi invitum illum, cum prius ordinassent presbyterum, constituerunt et hegumenum seu præfectum. Ac cum præfectus totum ipsi in Christo fratrum cœtum commendasset, obdormivit in pace. Suscepta igitur hujusmodi cura Antiochus in multo studio, temperantia,

17. Καὶ μετὰ τρία ἔτη, μέλλοντος τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τελευτᾶν, ἦλθον εἰς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ τινες ἅγιοι ἐπίσκοποι· καὶ παρεκάλει αὐτοὺς ὁ ἡγούμενος, ὅπως ἀντ' αὐτοῦ τὸν φιλάδελφον καὶ ἀμνησίκακον καὶ ταπεινόφρονα Ἀντίοχον καταστήσωσι· καὶ πᾶσα δὲ ἡ ἀδελφότης συμπαρεκάλει. Τοῦ δὲ ἀντιλέγοντος καὶ ὀδυρομένου, μετὰ πολλῆς βίας καὶ ἀνάγκης χειροτονήσαντες τοῦτον οἱ ἐπίσκοποι πρεσβύτερον κατέστησαν καὶ ἡγούμενον. Καὶ παραθέμενος αὐτῷ ὁ ἡγούμενος πᾶσαν τὴν ἐν Χριστῷ ἀδελφότητα, ἐκοιμήθη ἐν εἰρήνῃ. Λαβὼν οὖν τὴν φροντίδα ὁ Ἀντίοχος, ἐν πολλῇ σπουδῇ καὶ ἐγκρατείᾳ καὶ ἀγρυπνίᾳ

(78-79) Hæc ex libro II Hermæ hinc inde excerpta.

καὶ εὐχαῖς διετέλει· πολλά τε [ἔνδοξα] καὶ κατορθώματα διεπετέλει ὁ Χριστός.

18. Καὶ μετὰ δύο ἔτη τοῦ ἡγήσασθαι αὐτὸν τῆς μονῆς δύο ἀδελφοὶ ὀλιγόψυχοι κοινῇ γνώμῃ ἐξῆλθον τοῦ μοναστηρίου, καὶ ἐπέστρεψαν ὡς κύων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἐμετὸν σπαταλῶντες καὶ ἐντρυφῶντες ἐπὶ ταῖς βιωτικαῖς ἀσελγείαις. Καὶ ταῦτα μαθὼν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀντίοχος πάνυ ἔθλιψεν ἑαυτὸν θρηνῶν τοὺς δύο ἀδελφούς, καὶ ἐδέετο περὶ αὐτῶν τοῦ Κυρίου. Ψαλλόντων δὲ αὐτῶν τὴν ἐνάτην, ὡς ἔκλινε τὰ γόνατα σὺν τοῖς ἀδελφοῖς, γέγονεν ἐν ἐκστάσει, καὶ παραλαμβάνεται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ὑπὸ ἀγγέλου. Καὶ πολλῆς ὥρας παρελθούσης, καὶ μὴ ἐγειρομένου αὐτοῦ, ἐγείρεται ὁ δευτεράριος αὐτοῦ, καὶ μετ' ἐπιεικείας παρεκάλει ἀναστῆναι, καὶ τελέσαι τὴν λειτουργίαν τῆς εὐχῆς. Ὡς δὲ εἶδον, ὅτι οὐκ ἦν φωνὴ καὶ οὐκ ἦν ἀκρόασις, ἐγνώρισαν ὀπτασίαν αὐτὸν βλέπειν καὶ ὑπεχώρησαν ἀπ' αὐτοῦ πληρώσαντες τὸν κανόνα. Μέλλοντος δὲ δύνειν τοῦ ἡλίου κράξας εἶπεν· Δόξα σοι, ὁ Θεός, δόξα σοι. Τότε προσῆλθον αὐτῷ πᾶσα ἡ συνοδία, ἱκετεύουσα μηδὲν ἀπ' αὐτῶν κρύψαι, ὧν ὁ Θεὸς αὐτῷ ἀπεκάλυψεν. Καὶ μὴ δυνηθεὶς κρύψαι διὰ τὴν πολλὴν ὄχλησιν τῶν ἀδελφῶν, ποιήσας εὐχήν, ἤρξατο λέγειν· Παραληφθεὶς χάριτι Χριστοῦ ὑπὸ ἀγγέλου (80) ἦλθον εἰς πεδίον, καὶ [δείκνυσί μοι] παῖδα νεανίσκον ἐνδεδυμένον σύνθεσιν ἐνδυμάτων κροκέων, βόσκοντα πρόβατα πολλὰ λίαν· καὶ τὰ πρόβατα ταῦτα ἦν ὡσεὶ τρυφῶντα καὶ λίαν σπαταλῶντα καὶ ἱλαρά, σκιρτῶντα ὧδε κἀκεῖ. Καὶ αὐτὸς ὁ ποιμὴν πάνυ ἱλαρὸς ἐπὶ τῷ ποιμνίῳ αὐτῷ ἦν καὶ περιέτρεχε τὰ πρόβατα. Καὶ ἄλλα πρόβατα εἶδον σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα ἐν τόπῳ ἑνί, οὐ μέντοι σκιρτῶντα. Καὶ λέγει μοι· Βλέπεις τὸν ποιμένα τοῦτον; Βλέπω, φησί, Κύριε. Οὗτος, φησίν, ἄγγελος τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐστίν· οὗτος ἐκτρίβει τὰς ψυχὰς τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ καὶ καταστρέφει ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἀπατῶν αὐτὰς ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς πονηραῖς, ἐν αἷς ἀπόλλυνται ἐπιλανθανόμενοι τῶν ἐντολῶν τοῦ ζῶντος τοῦ Θεοῦ καὶ πορευόμενοι ταῖς ματαίαις τρυφαῖς καὶ ἀπάταις τοῦ βίου τούτου. Διὸ καὶ ἀπόλλυνται ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τούτου εἰς θάνατον (81) καὶ καταφθοράν. Λέγω αὐτῷ· Οὐ γινώσκω, Κύριε, τί ἐστιν, εἰς θάνατον καὶ καταφθοράν. Καὶ λέγει μοι· Ἄκουε, φησίν, ἃ εἶδες. Πρόβατα ἱλαρὰ καὶ σκιρτῶντα οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τέλος καὶ παραδεδωκότες ἑαυτοὺς ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐν τούτοις οὖν μετάνοια ζωῆς οὐκ ἔστιν, ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοὺς βλασφημεῖται. Τῶν τοιούτων ἡ ζωὴ θάνατός ἐστιν. Ἃ δὲ εἶδες μὴ σκιρτῶντα, ἀλλὰ καὶ ἐν τόπῳ βοσκόμενα, οὗτοί εἰσιν οἱ παραδεδωκότες μὲν τῇ τρυφῇ καὶ ἀπάτῃ ἑαυτούς, εἰς δὲ τὸν Κύριον μὴ βλασφημήσαντες. Οὗτοι οὖν κατεφθαρμένοι εἰσὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας· ἐν τούτοις ἐλπίς ἐστι μετανοίας, ἐν ᾗ δύνανται ζῆσαι. Ἡ καταφθορὰ οὖν ἐλπίδα ἔχει ἀναστάσεως ἕως τινός· ὁ δὲ θάνατος ἀπώλειαν ἔχει αἰώνιον.

A vigiliis et orationibus perseverabat: multaque præclara gesta per eum Christus operabatur.

18. Post duos vero suæ in monasterio præfecturæ annos, duo pusillanimes fratres, communi sententia ex monasterio egressi, reversi sunt ut canes ad vomitum suum, sese dantes voluptatibus, deliciis et lasciviis hujus sæculi. His compertis servus Dei Antiochus, multum sese maceravit, ambos illos deplorans fratres, ac Dominum illorum causa precatus est. Psallentibus autem illis nonam, ubi una cum fratribus genua flectebat, raptus est in exstasin, animaque ejus arripitur ab angelo. Multo elapso temporis spatio, cum nondum expergisceret, surgit secundarius ejus, leniterque hortatur ut exsurgat, orationisque ministerium persolvat. B Conspicati autem nec vocem nec auditum esse, intellexere visionem illum contemplari, ac completo canone **211** abscessere ab illo. Cum autem immineret solis occasus, cum clamore ait: Gloria tibi, Deus, gloria tibi. Tunc accessit omnis cœtus, rogavitque nihil ut celaret eorum quæ Dominus sibi revelasset. Et cum præ importunitate fratrum celare non posset, facta prius oratione, ita orsus est: Raptus per Domini gratiam ab angelo veni in agrum quemdam. Ostenditque ille mihi adolescentem quemdam indutum synthesi croceorum vestimentorum, qui quamplurimas pascebat oves: erantque oves illæ delicientes, admodumque luxuriantes et hilares, hinc atque hinc exsultantes. Ipseque pastor multum hilaris in ovili C degebat suo, et oves circuibat. Aliasque vidi oves luxuriantes et delicientes uno in loco, nec tamen exsultantes. Aitque mihi: Viden' hunc pastorem? Video, inquam, Domine. Hic est, ait, angelus voluptatis et fallaciæ. Hic atterit animas servorum Dei, et avertit a veritate, malis decipiens illas concupiscentiis, in quibus illæ pereunt immemores mandatorum Dei viventis, incedentesque in vanis voluptatibus et fallaciis hujus vitæ. Quapropter dispereunt, ab hoc angelo in mortem et corruptionem deductæ. Tum ego: Ignoro, Domine, quid sit in mortem et corruptionem. Dixitque mihi: Audi et percipe quæ vides: Oves hilares illæ et exsultantes, hi sunt qui a Deo ad finem usque avulsi sunt, et sese concupiscentiis hujus sæculi tradiderunt. In his itaque D nulla est pœnitentia [de vita sua, quia etiam nomen Domini propter illos blasphematur. Harum vita mors est. Quas autem vidisti non exsultantes, et in loco suo pascentes, hi sunt qui sese quidem voluptati et fallaciæ dedidere, sed in Dominum non blasphemavere. Hi quidem corrupti et a veritate seducti sunt, in his tamen spes est pœnitentiæ, in qua vivere possunt. Earum itaque corruptio non est sine spe resurrectionis, usque ad certum temporis spatium. Mors autem æternum est exitium.

(80) Hic locus Latine tantum legitur apud Hermam *Pastorem* l. III, simil. 6, p. 63, ubi sic habetur: *Et venimus in quemdam campum, et illic ostendit mihi juvenem pastorem vestitum synthesim vestimentorum colore coccineo.* Et cætera bene multa quæ scriptor iste ex Gr. Hermæ textu, qui adhuc supererat suo ævo, ad verbum mutuatus est.

(81) Hermas, *ad defectionem*.

19. Rursus paululum processimus, et ostendit mihi alium pastorem statura prælaltum, efferaque specie, indutum caprina pelle alba, qui peram habebat humero impositam, ac præduram nodosamque virgam, torvoque erat aspectu, ita ut reformidarem illum. Hic itaque pastor oves accepit a primo pastore illo adolescente, illas scilicet, deliciantes, luxuriantes, nec exsultantes, ac conjecit illas in quemdam præruptum locum, spinis et tribulis perplexum, ita ut non possent oves a tribulis illis et spinis sese extricare, sed in ipsis complicarentur, ac miserrime agerent, ab illo etiam lancinatæ, atque ultro citroque compulsæ. Nullam denique concedebat requiem, nec ut quodam loco consisterent. Cum illas ita verberatas et misere afflictas conspicerem, dolebam pro illis quia valde cruciabantur, nec intermissionem ullam habebant. Angelum meum loquentem percunctor: Domine, quis hic pastor est, ita immitis et acerbus? Aitque mihi: Hic est angelus ultionis, qui e numero est angelorum justorum, constitutus ad ultionem. Hic excipit eos qui a Deo aberrarunt, et incesserunt in concupiscentiis suis. Atque illos pro merito suo ulciscitur, atrocibus et variis affligens suppliciis. Tum ego: Scire cupio, Domine, quæ et qualia sint varia illa supplicia. Audi, inquit ille, varia supplicia et tormenta, sæcularia sunt tormenta. Cum enim sese homines a Deo separaverint, rati se in quiete et divitiis versaturos, tunc pœnas luunt, et alii quidem multantur, alii egeni evadunt, alii in infirmitates plurimas cadunt et in seditiones, alii ab inferioribus contumelia afficiuntur, et alia iis similia contingunt. Plurimi namque qui tumultuose consilia agitant, in multa negotia conjiciuntur, nihilque illis prospere cadit, quod indigne ferunt ipsi: ignorantque ideo se minus prospere rem agere, quod mala
212 perpetrarint: ac demum Dominum incusant, nec sustinent reliquis vitæ suæ diebus ad Deum converti atque illi puro corde servire. Quod si resipiscant pœnitentiamque agant, tunc intelligunt mala sua opera in causa fuisse quod non prospere rem gesserint, atque ita Domino gloriam referunt, ut justo judici, a quo jure afflicti, et juxta opera sua castigati sunt. Audi itaque vim utriusque, voluptatis scilicet et supplicii. Voluptatis fallaciæque una est hora; supplicii autem horæ triginta, quæ dierum vim habent. Si quis ergo die una voluptati vacet et pro ea re cum eo expostuletur, atque uno die crucietur, dies illa cruciatus anni integri vim habet. Quot igitur quisque dies voluptati sese dediderit, tot annis cruciabitur. Vides ergo voluptatis et fallaciæ tempus nihil esse, supplicii vero et cruciatus longissimum. Qui voluptati vacat et fallaciæ hujusmodi, ac pro libidine agit, is magna indutus est amentia. Pro voluptate namque et fallacia cujusque diei, magnum luet supplicium, annum scilicet pro qualibet die. Dixique angelo: Quales vo-

A 19. Πάλιν προέβημεν μικρὸν, καὶ δείκνυσί μοι ἕτερον ποιμένα μέγαν, ὡς ἄγριον τῇ ἰδέᾳ, περικείμενον δέρμα αἴγειον λευκὸν, καὶ πήραν τινὰ εἶχεν ἐπὶ τὸν ὦμον καὶ ῥάβδον σκληρὰν λίαν καὶ ὄζους ἔχουσαν· καὶ τὸ βλέμμα εἶχε πικρὸν, ὥστε φοβηθῆναί με αὐτόν. Οὗτος οὖν ὁ ποιμὴν παρελάμβανε τὰ πρόβατα ἀπὸ τοῦ ποιμένος τοῦ πρώτου τοῦ νεανίσκου, ἐκεῖνα τὰ σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα, μὴ σκιρτῶντα δὲ, καὶ ἔβαλλεν αὐτὰ εἴς τινα τόπον κρημνώδη καὶ ἀκανθώδη καὶ τριβολώδη· ὥστε ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων μὴ δύνασθαι ἐκπλέξαι τὰ πρόβατα, ἀλλ'.ἐμπλέκεσθαι ταῖς ἀκάνθαις καὶ τριβόλοις καὶ λίαν ἐταλαιπώρουν δαιρόμενα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὧδε κἀκεῖ περιέλαυνεν αὐτὰ καὶ ὅλως ἀνάπαυσιν αὐτοῖς οὐκ ἐδίδου, οὐδὲ ἵσταντο. Βλέπων οὖν αὐτὰ ἐγὼ οὕτω
B μαστιζόμενα καὶ ταλαιπωροῦντα, ἐλυπούμην ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι οὕτως ἐβασανίζοντο καὶ ἀνοχὴν ὅλως οὐκ εἶχον. Καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ τῷ μετ' ἐμοῦ λαλοῦντι· Κύριε, τίς ἐστιν οὗτος ὁ ποιμὴν, ὁ ἄσπλαγχνος καὶ πικρός; Καὶ λέγει μοι· Οὗτός ἐστιν ὁ ἄγγελος τῆς τιμωρίας· ἐκ δὲ τῶν ἀγγέλων τῶν δικαίων ἐστὶ, τεταγμένος δὲ ἐπὶ τῆς τιμωρίας. Παραλαμβάνει οὖν τοὺς ἀποπλανηθέντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ πορευθέντας ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῶν, καὶ τιμωρεῖται αὐτοὺς, καθὼς ἄξιοί εἰσιν, δειναῖς καὶ ποικίλαις τιμωρίαις. Λέγω αὐτῷ· Ἤθελον γνῶναι, Κύριε, τὰς ποικίλας ταύτας τιμωρίας, ποταπαί εἰσιν. Ἄκουε, φησίν· Αἱ ποικίλαι τιμωρίαι καὶ βάσανοι βιωτικαί εἰσι βάσανοι. Ἐπὰν γὰρ ἀποστῶσι τοῦ Θεοῦ νομίζοντες ἐν ἀναπαύσει εἶναι καὶ πλούτῳ, τότε τιμωροῦνται οἱ μὲν ζημιού-
C μενοι, οἱ δὲ ὑστερούμενοι, οἱ δὲ ἀσθενείαις ποικίλαις περιπίπτοντες, ἄλλοι ἐν ἀκαταστασίαις, ἕτεροι ὑβριζόμενοι ὑπὸ ἐλαττόνων, καὶ ἑτέραις ποικίλαις πράξεσι. Πολλοὶ γὰρ ἀκαταστάντες ἐν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν ἐπιβάλλονται εἰς πολλὰ πράγματα καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὅλως ἀποβαίνει (82), καὶ δυσχεραίνουσι, καὶ οὐ γινώσκουσιν, ὅτι διὰ τὰ πονηρὰ ἃ ἔπραξαν οὐκ εὐοδοῦνται καὶ λοιπὸν αἰτιῶνται τὸν Κύριον καὶ οὐκ ἀνέχονται τὰς λοιπὰς ἡμέρας αὐτῶν ἐπιστρέψαντες δουλεῦσαι τῷ Θεῷ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ. Ἂν δὲ μετανοήσωσι καὶ ἀνανήψωσι, τότε συνιῶσιν, ὅτι διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν τὰ πονηρὰ οὐκ εὐωδοῦντο καὶ οὕτω δοξάζουσι τὸν Κύριον, ὅτι δίκαιος κριτής ἐστι, καὶ δικαίως ἔπαθον, καὶ ἐπαιδεύθησαν κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν (83). Ἄκουε οὖν ἀμφοτέρων τὴν δύναμιν, τῆς
D τρυφῆς καὶ τῆς βασάνου. Τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἀπάτης ὁ χρόνος ὥρα ἐστὶ μία, τῆς δὲ βασάνου ὧραι τριάκοντα ἡμερῶν δύναμιν ἔχουσαι. Ἐὰν οὖν μίαν ἡμέραν τις τρυφήσῃ καὶ ἀπαιτηθῇ, μίαν δὲ ἡμέραν βασανισθῇ, ἐνιαυτοῦ ὁλοκλήρου ἰσχὺν ἔχει ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῆς βασάνου. Ὅσας οὖν ἡμέρας τρυφήσῃ τις, τοσούτους ἐνιαυτοὺς βασανισθήσεται. Βλέπεις οὖν, ὅτι τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ χρόνος οὐδέν ἐστι, τῆς δὲ τιμωρίας καὶ βασάνου πολύς. Ὁ τρυφῶν καὶ ἀπατώμενος καὶ πράσσων ἃ βούλεται πολλὴν ἀφροσύνην ἐνδέδυται· ἀντὶ γὰρ τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἑκάστης ἡμέρας ἀποτίσει βάσανον μεγάλην, ἐνιαυτὸν τῇ

(82) Vulgo, ὑποβ. Nolte.
(83) Hic complura omittuntur, quæ leguntur apud Hermam.

ἡμέρᾳ. Καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ· Ποῖαι τρυφαί εἰσι βλαβεραὶ, λέγε μοι. Πᾶσα πρᾶξις σαρκικὴ, τρυφή ἐστι (84). Νῦν ἡδέως ποιεῖ αὐτήν. [Ὁ γὰρ] ὀξύχολος τῷ ἑαυτοῦ πάθει τὸ ἱκανὸν ποιῶν τρυφᾷ, ὁμοίως καὶ ὁ μοιχὸς καὶ ὁ μέθυσος καὶ ὁ κατάλαλος καὶ ὁ ψεύστης καὶ ὁ πλεονέκτης καὶ ὁ ἀποστερητὴς καὶ ὅσα τοιαῦτα. Τρυφῶσι γὰρ ἐν τῇ αὐτῶν πράξει. Αὗται δὲ αἱ πράξεις βλαβεραί εἰσι τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Εἰσὶ δὲ καὶ τρυφαὶ σώζουσαι τοὺς ἀνθρώπους. Πολλοὶ γὰρ ἀγαθὰ ἐργαζόμενοι τρυφῶσιν. Αὕτη οὖν ἡ τρυφὴ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ περιποιεῖται ζωὴν, αἱ δὲ προειρημέναι τρυφαὶ βάσανον. Ταῦτά μοι φανερώσας ὁ ἄγγελος ἀπέστρεψέ με εἰς τὸν τόπον μου. Δοξάσωμεν οὖν, ἀδελφοὶ, τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν· πῶς μακρόθυμος καὶ εὔσπλαγχνός ἐστιν ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ κακίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

20. Καὶ μετ' ὀλίγον χρόνον οἱ δύο ἀδελφοὶ οἱ ἐξελθόντες τοῦ μοναστηρίου ἐνέπεσαν εἰς πειρασμὸν καὶ θλίψεις. Τῷ γὰρ ἑνὶ ἕλκος ἀνεφάνη εἰς τὴν πλευρὰν, καὶ εἰσελθὼν εἰς νοσοκομεῖον εἰς δύο μῆνας τρίτον ἐχειρουργήθη ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐθεραπεύθη. Τῷ δὲ ἑτέρῳ ἐμπεσόντι μετὰ τῶν στασιαστῶν συνέβη νώτῳ καὶ κοιλίᾳ μαστιγωθέντι σιδηροδέσμιον ἐμβληθῆναι ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἐν σκότει διάγειν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ εὐχὴ τοῦ ὁσίου Πατρὸς Ἀντιόχου ἐδυσώπει τὸν ἐλεήμονα Θεὸν, μεθ' ἡμέρας ἔδωκεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐξεβλήθη ἐν τῇ φυλακῇ. Καὶ πάλιν ἐκεῖνος, ἀπελθὼν ἐν τῷ νοσοκομείῳ, ἔτι ἐν τῇ ἀλγηδόνι ὄντα τὸν ἀδελφὸν διαβαστάζων ὀλίγον τῇ χειρὶ ἀναπαυόμενον ἤγαγεν εἰς τὸ μοναστήριον· καὶ ὡς ἐσήμανεν ὁ θυρωρὸς, εὗρε τοὺς ἀδελφοὺς πρὸ τοῦ πυλεῶνος, καὶ εὐχαριστήσας τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ ἐδέξατο αὐτούς. Καὶ εὐχὴν ἐπ' αὐτοὺς ποιήσας παραχρῆμα ὑγιεῖς τῷ σώματι ἀποκατέστησε. Καὶ λοιπὸν μετανοοῦντες ἐφ' οἷς ἔπραξαν ἐν πολλῇ ἀσκήσει δακρύοντές τε καὶ ἀγρυπνοῦντες διετέλουν ἐν πολλῇ ταπεινοφροσύνῃ. Καὶ οὕτω μετὰ τρεῖς ἐνιαυτοὺς μετ' εἰρήνης καὶ ἀγαθῆς ἐξομολογήσεως ἐκοιμήθησαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

21. Ἄλλοτε καθημένου καὶ ἀναγινώσκοντος αὐτοῦ τὴν βίβλον τῶν ἐντολῶν τοῦ ὁσίου Πατρὸς καὶ ἐπισκόπου Ἀθανασίου μετὰ φωνῆς καὶ ἡδονῆς πολλῆς, εἷς τῶν ἀδελφῶν, ἀκροασάμενος ἀκριβῶς ὅλας, λέγει αὐτῷ (85)· « Κύριε, αἱ ἐντολαὶ αὗται μεγάλαι καὶ καλαὶ καὶ δυναταί εἰσι, δυνάμεναι εὐφρᾶναι τὴν καρδίαν τοῦ δυναμένου τηρῆσαι αὐτάς. Οὐκ οἶδα, κύριε, εἰ δύνανται αἱ ἐντολαὶ αὗται ὑπὸ πολλῶν φυλαχθῆναι, διότι σκληραί εἰσιν. » Ἐμβλέψας δὲ αὐτὸν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ μετὰ πολλῆς αὐστηρίας εἶπεν· « Ἄνανδρε, ἀκηδιαστὰ, ῥᾴθυμε καὶ ὀλιγόψυχε, οὐκ οἶδας, ὅτι, ἐὰν ἐν σοὶ ἑαυτῷ προθῇ, ὅτι δύνανται φυλαχθῆναι, εὐκόλως αὐτὰς φυλάξεις, καὶ οὐκ ἔσονται σκληραί; Εἰ δὲ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου μὴ δύνασθαι αὐτὰς ὑπὸ ἀνθρώπου φυλαχθῆναι, οὐ

A luptates noxiæ sunt, dicito mihi. Omne carnale opus voluptas est : nam iracundus, cum suo affectui facit satis, voluptatem percipit : similiterque mœchus, temulentus, obtrectator, mendax, avarus, defraudator, et si qui alii. Voluptatem namque in suo opere percipiunt. Hæc autem opera noxia servis Dei sunt. Sunt autem et voluptates quibus homines salutem consequuntur. Multi namque bona operando voluptatem habent. Quæ voluptas servis Dei vitam adipiscitur ; prædictæ autem voluptates, cruciatum. Hæc cum mihi declarasset angelus, in meum me locum reduxit. Gloriam itaque referamus, fratres, clementiæ Dei, qui ita longanimis est, ita misericors erga tantam hominum malitiam. Ipsi B gloria in sæcula sæculorum. Amen.

20. Modico autem elapso tempore, duo illi fratres qui ex monasterio egressi fuerant, inciderunt in tentationem et in calamitates. Alteri enim excrevit ulcus ad latus, atque ingressus in nosocomium seu infirmorum hospitium intra duos menses ter medici manu curatus, neque ita sanatus est. Alter vero cum in seditiosos incidisset, a dorso, et a ventre verberatus, ferro onustus in carcerem conjectus est, atque in tenebris degit multis diebus. Cum autem oratio sancti Patris Antiochi miseratorem Deum placasset, Christi beneficio eductus ille ex carcere, cum ad nosocomium venisset, fraC trem alium adhuc dolore laborantem, paulum sustentans, manuque sibi innixum, deduxit ad monasterium : ac cum illi rem indicasset ostiarius, invenit ante ostium fratres illos, gratiasque hominum amanti Deo agens, homines suscepit. Atque facta super illis oratione, statim sanitati corporeæ restituit. Ac demum pœnitentiam agentes de delictis suis, in multa exercitatione, lacrymis, vigiliis, magnaque humilitate perseverarunt. Elapsisque tribus annis, cum pace et bona confessione, obdormierunt in Christo Jesu, cui gloria in sæcula. Amen.

21. Alio tempore sedente illo ac legente librum præceptorum sancti Patris et episcopi Athanasii alta voce et cum grandi voluptate, quidam ex fraD tribus cum singula attente audivisset, ait illi : « Domine, hæc præcepta, magna, pulchra, et valida sunt, possuntque delectare cor ejus qui ea complere valet ; sed nescio, domine, an possint plurimi ea servare, dura namque sunt. » Istum intuitus servus Dei, magna cum severitate ait : « Ignave, piger, desidiose et pusillanimis, nonne vides te, si tibi ante proposueris posse illa observari, facile illa observaturum, nec tibi fore illa dura et difficilia ? Quod si cum corde tuo reputaveris, non posse illa ab homine observari, nunquam observaturus es. Annon nosti Dei gloriam, quanta, quam va-

(84) Hic paululum variat textus.
(85) Hæc ex libro II Hermæ, mandato 12, hinc inde consarcinata sunt.

lida, quam mirabilis illa sit; quod scilicet mundum A
213 creaverit propter hominem, potestatemque illi dederit ut dominaretur omnibus quæ sunt super terram? Quid igitur horum omnium homo dominus est, omnibusque imperare valet; ecqua ratione non poterit hisce præceptis dominari? Quomodonam David gigantem alienigenam, hominemque bellatorem, omni armorum genere instructum superavit? nonne solo proposito, ac fide ex corde procedente? Ipse solus hæc Deo obtulit. Deus autem visa ejus alacritate, ac fide in corde ejus insita, necnon spe, ipse tandem victoriam præstitit, uniusque adolescentis manu inimicum prostravit. Et discito non Davidem, sed Deum id operis perfecisse. Cogita Stephanum primum martyrem, quot lapides a quot hominibus injectos exceperit, ac B nisi ipse Dominum Christum precatus esset, nequaquam ipsi tradidisset spiritum. Cur de viris loquimur? Juditham mihi considera, adeuntem Holophernem, nec de sua cogitantem infirmitate, non de decoro, vel de periculo suo. Nequaquam dixit in semetipsa: Tot viri in urbe sunt robusti, prævalidi, prudentes, artificiosi; quorum nemo hoc facinus tentare audet: et ego omnium imbecillima, illud aggrediar? Nihil ejusmodi cogitavit. Sed cum omni alacritate et fide, ad omnipotentem Deum cum fiducia accessit; ac Deus qui omnia potest, acceptam ejus habens fiduciam, quod reliquum erat ipse perfecit. Nam miserator Deus non corporis robur, sed propositum, studium et patientiam requirit. Abscedat itaque humana omnis occasio C et conatus: non dicendum quippe Deo est: Infirmus sum. Deus namque non robur a te requirit, sed cordis propositum. Dic mihi, quam habuit vim latro ille ligno confixus a dextris Christi? Nonne in infernum perrecturus erat? Et mulier quæ Dominum unguento unxit, et lacrymis rigavit pedes ejus, nonne proposito et fide sua solum salva facta est? Nolo de Thecla loqui vel de reliquis mulieribus, quæ in futuro sæculo cum gloria coronatæ prope Christum collocabuntur. Pusillanimes autem et pigri cum pudore pergent ad supplicium æternum. Itaque omnibus hisce præceptis adimplendis superior est homo, qui Dominum habet in corde. Qui autem in labiis tantum habent illum, cordeque excæcato, ob inertiam suam procul Domino D sunt, his præcepta ista dura sunt et difficilia. Ponite igitur indesinenter, o pusillanimes et fide levissimi, Dominum in cordibus vestris, agnoscetisque nihil esse facilius hisce præceptis, nihil dulcius, nihil placidius: violentorum quippe est regnum Dei. Nam petenti datur; qui laboriose quærit, inveniet, et pulsanti ex corde et cum patientia, aperietur: atque plura dabuntur quam petamus. Vanus quippe est quisquis homo, et hic frui vult et quiescere, et illic cum Christo regnare. Vim igitur tibi inferas, atque spem habeto in omnipotentem Deum; quia apud illum radix est bonitatis, fons miserationis, pelagus misericordiarum. Ipsi glo-

φυλάξεις αὐτάς. Οὐ νοεῖς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, πῶς μεγάλη ἐστὶ καὶ ἰσχυρὰ καὶ θαυμαστή, ὅτι ἔκτισε τὸν κόσμον διὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἅπασαν ἔδωκεν αὐτῷ κυριεύειν πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Τί οὖν πάντων τούτων ὁ ἄνθρωπος κύριός ἐστι καὶ πάντων δύναται κατακυριεῦσαι; πῶς οὐ δυνήσεται καὶ τούτων τῶν ἐντολῶν κατακυριεῦσαι; Πῶς Δαβὶδ ἐτροπώσατο τὸν ἀλλόφυλον γίγαντα καὶ πολεμιστὴν ἄνθρωπον πάντοθεν καθωπλισμένον; Οὐχὶ μόνον τῇ προαιρέσει καὶ τῇ ἀπὸ καρδίας πίστει; ἐκεῖνος μόνον ταῦτα προσήνεγκε τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ Θεὸς, ἰδὼν αὐτοῦ τὴν προθυμίαν καὶ τὴν ἀπὸ καρδίας πίστιν καὶ ἐλπίδα, λοιπὸν αὐτὸς εἰργάσατο τὴν νίκην, καὶ δι' ἑνὸς μειρακίου κατέβαλε τὸν ὑπεναντίον. Καὶ μάθῃς, ὅτι οὐχὶ Δαβὶδ, ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸ ἔργον εἰργάσατο. Κατανόησον Στέφανον τὸν πρωτομάρτυρα, πόσους λίθους ὑπὸ τοσούτων ἀνθρώπων ἐδέξατο, καὶ εἰ μὴ αὐτὸς παρεκάλεσε τὸν Δεσπότην Χριστὸν, οὐκ ἂν παρέδωκε τὸ πνεῦμα. Τί δὲ λέγομεν περὶ ἀνδρῶν; Κατανόει μοι τὴν Ἰουδὴθ πρὸς τὸν Ὀλοφέρνην πορευομένην καὶ μὴ κατανοήσασαν τὴν ἑαυτῆς ἀσθένειαν, τὸ εὐπρεπὲς, τὸ εὐάλωτον. Πῶς οὐκ εἶπεν ἐν ἑαυτῇ· Τοσοῦτοι ἄνθρωποι ἐν τῇ πόλει ἰσχυροὶ καὶ δυνατοὶ καὶ φρόνιμοι καὶ εὐμήχανοι, καὶ οὐδεὶς ἐπιχειρεῖ τοῦτο ποιῆσαι· κἀγὼ τὸ ἀσθενέστερον μέρος τοῦτο ποιῆσαι τολμήσω; Οὐδὲν τοιοῦτον ἐλογίσατο· ἀλλὰ πάσῃ προθυμίᾳ καὶ πίστει προσῆλθε τῷ παντοκράτορι Θεῷ θαῤῥοῦσα, καὶ ὁ Θεὸς ὁ παντοδύναμος, δεξάμενος παρ' αὐτῆς ταύτην τὴν πεποίθησιν, τὸ πᾶν λοιπὸν αὐτὸς ἐπετέλεσεν. Ὁ γὰρ ἐλεήμων Θεὸς οὐ ζητεῖ σώματος δύναμιν, ἀλλὰ προαίρεσιν καὶ σπουδὴν καὶ ὑπομονήν. Πᾶσα οὖν ἀφορμὴ ἀνθρώπου ἐκποδὼν γενέσθω. Οὐ γὰρ ἔστι λέγειν Θεῷ· Ἐγὼ ἀσθενής εἰμι. Ὁ Θεὸς γὰρ ἀπὸ σοῦ ἰσχὺν οὐ ζητεῖ, ἀλλὰ προαίρεσιν ἀπὸ καρδίας. Εἰπέ μοι, ποίαν δύναμιν εἶχεν ὁ λῃστὴς ἐμπαγεὶς ἐν τῷ ξύλῳ ἐκ δεξιῶν; Οὐχὶ ὅλος ἐν τῷ ᾅδῃ ἦν πορευόμενος; Καὶ ἡ γυνὴ ἡ ἀλείψασα τὸν Κύριον μύρῳ, καὶ δάκρυσι βρέξασα τοὺς πόδας, οὐχὶ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ πίστει μόνον ἐσώθη; Οὐ θέλω λέγειν τὰ περὶ Θέκλης καὶ τὰς λοιπὰς γυναῖκας, αἵτινες ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μετὰ δόξης στεφανοφοροῦσαι παρασταθήσονται τῷ Χριστῷ. Οἱ δὲ ὀλιγόψυχοι καὶ ῥᾴθυμοι κατῃσχυμμένοι πορεύσονται εἰς τὴν αἰώνιον κόλασιν. Ὥστε πασῶν τῶν ἐντολῶν τούτων κατακυριεῦσαι ὁ ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὸν Κύριον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἐπὶ τὰ χείλη ἔχοντες τὸν Κύριον, τὴν δὲ καρδίαν πεπωρωμένην καὶ μακρὰν ὄντες ἀπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τὴν ἑαυτῶν ῥᾳθυμίαν, ἐκείνοις αἱ ἐντολαὶ αὗται σκληραί εἰσι καὶ δυσκατόρθωτοι. Θέσθε οὖν ὑμεῖς, οἱ ὀλιγόψυχοι καὶ ἐλαφροὶ τῇ πίστει, τὸν Κύριον ἀδιαλείπτως εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε, ὅτι οὐδέν ἐστιν εὐκολώτερον τῶν ἐντολῶν τούτων, οὔτε γλυκύτερον, οὔτε ἡμερώτερον· βιαστῶν γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· τῷ γὰρ αἰτοῦντι δίδοται, καὶ ὁ ἐμπόνως ζητῶν εὑρήσει, καὶ τῷ ἀπὸ καρδίας καὶ ὑπομονῆς κρούοντι ἀνοιγήσεται· καὶ πλείονα χαρίζεται ὧν αἰτοῦμεν. Μάταιος γάρ ἐστιν ἄνθρωπος ὅστις καὶ ὧδε θέλει ἀπολαῦσαι καὶ ἀναπαύεσθαι, κἀκεῖ σὺν Χριστῷ

συμβασιλεῦσαι. Βίασαι οὖν σεαυτὸν, καὶ ἐλπίδα ἔχε εἰς τὸν παντοκράτορα Θεόν· ὅτι παρ' αὐτῷ ἡ ῥίζα τῆς ἀγαθότητος καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ἐλέους καὶ τὸ πέλαγος τῶν οἰκτιρμῶν. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλοσύνη εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A ria et magnitudo in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΠΡΟΣ ΑΝΤΙΟΧΟΝ ΑΡΧΟΝΤΑ (86).

Σκοπήσωμεν, ηὐλογημένε τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε, ἐπὶ πᾶσι, διὰ πᾶσι καὶ πρὸ πάντων, πῶς περιπατοῦμεν, καὶ τί περὶ ἑαυτῶν βουλευόμεθα· πολλοὺς γινώσκοντες τῶν παρ' ἡμῶν γινομένων τε καὶ νοουμένων ἀοράτους παρίστασθαι μάρτυρας, οὐκ εἰς τὸ φαινόμενον βλέποντας μόνον, ἀλλ' ἐπ' αὐτὰς παρακύπτοντας τὰς ψυχὰς καὶ τὸ κρυπτὸν διελέγχοντας τῆς καρδίας. Πολλοὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς πανταχόθεν ἀγγελικῶν δυνάμεων ἡμᾶς παρειστήκεισαν, τά λεγόμενά τε καὶ γινόμενα παρ' ἡμῶν, καὶ νοούμενα μέχρι ψιλῆς ἐνθυμήσεως, δι' ἀκριβείας πάσης ἐν οὐρανῷ καταγράφοντες, πρὸς ἔλεγχον ἡμῶν ἐν τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς B κρίσεως· ὅτε πᾶσα τῶν ὁρατῶν ἡ κτίσις, κλονουμένη κατ' ἔπειξιν ἄφατον, πρὸς τὴν οἰκείαν ὠθεῖται συντέλειαν· καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ῥιζηδὸν παρελεύσεται, καὶ τὰ διὰ μέσου στοιχεῖα καυσούμενα λυθήσονται· καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν καθέξεται, καὶ βίβλοι ἀνοίγονται, τῶν ἡμετέρων ἔργων τε καὶ λόγων καὶ νοημάτων τὰ ἔγγραφα, πιστῶς τε καὶ ἀνοθεύτως ἔχουσι. Χίλιαί τε χιλιάδες λειτουργοῦσιν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ, καὶ ἀπειλὴ πυρὸς πανταχοῦ διατρέχουσα καὶ τὰ κύκλῳ πάντα περιλαμβάνουσα, καὶ ὄρη ὡσεὶ κηρὸν ἐκτήκουσα· ποταμὸς γὰρ πυρὸς εἷλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· ἡνίκα τάρταρος καὶ βόθρος ἀχανὴς καὶ ἀνείκαστος, καὶ σκότος ἐξώτερον, καὶ σκώληξ ἀκοίμητος, ἀναδειχθῶσι παρόντα. Καὶ ὁ ἐπ' αὐτὰς φόβος εἱστήκει μετέωρος, ἐκδεχο- C μένων τὴν ἔκβασιν· καὶ ὀργῆς ἄγγελοι κολαστικοὶ, πῦρ ἀποστίλβοντες, πῦρ τε βλέποντες, καὶ πῦρ ἀναπνέοντες, ἕτοιμοι εἰς πᾶσαν ἐκδίκησιν πάσης παρανομίας ἑστήκασι. Πᾶσά τε πρὸς τούτοις κτίσις ἐπίγειός τε καὶ ἐπουράνιος, ὅση τε ἐν ἀγγέλοις καὶ ταῖς ὑπὲρ ἀγγέλοις δυνάμεσι, καὶ ὅση ἐν οὐρανοῖς παρίστανται μετὰ τρόμου τὴν φοβερὰν τῆς θείας βουλῆς ἐκδεχόμενοι φανέρωσιν. Ἐφ' ὧν· κατειόντων ἡμῶν, ἀναγνωσθήσονται πράξεις, καὶ τῶν κρυπτῶν γύμνωσις γενήσεται· ὥστε πάντας οὕτως γινώσκειν ἀλλήλων τὰς ἁμαρτίας· ὡς ἕκαστος τὰς ἑαυτοῦ, τὴν βίβλον ἀναγινώσκειν τῆς ἑαυτοῦ συνειδήσεως. « Ἐλέγξω σε » γὰρ, φησὶ, « καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου » τὰς ἁμάρτίας σου· καὶ πάλιν, « Κυκλώσει αὐτοὺς τὰ διαβούλια αὐτῶν. » Καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος D καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ δικαστὴς ἀπαραλόγιστος, παρισταμένην ἔχων τὴν μεγαλοπρεπῆ τῶν οὐρανίων ταγμάτων δύναμιν, ὑψηλῶς προκαθέζεται πᾶσαν ἀπαστράπτων δικαιοσύνην, καὶ ἑκάστῳ δι' ἀποδόσεως ἀληθοῦς καὶ δικαίας νέμων τὰ πρὸς ἀξίαν, τοῖς μὲν ἐκ δεξιῶν διὰ τὰς καλὰς πράξεις (86*) σταθῆσιν προσ-

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ, AD ANTIOCHUM DUCEM.

1. Perpendamus, benedicte homo Dei, super omnia, per omnia, ante omnia, quomodo ambulemus, quidve circa nosmetipsos consilii capiamus; gnari multos adesse gestorum cogitationumque nostrarum testes invisibiles: qui non ea solum vident quæ sub aspectum cadunt; sed etiam animas respiciunt, et quod in **214** corde latet deprehendunt. Multi revera circumquaque nobis adsunt ex angelicarum virtutum numero, qui dicta, facta, sensa nostra ad minimam usque cogitationem accuratissime in cœlo describunt, ut hinc coarguamur in tremenda judicii die, quando universa aspectabilium rerum creatura, inenarrabili impulsu concussa, in propriam pelletur consummationem. Cœlum et terra radicitus transibunt, et quæ in medio sunt elementa, incendio absumpta solventur. Tum Antiquus dierum sedebit, libri aperientur, in quibus nostra opera, verba, cogitata fideliter atque incorrupte descripta continentur. Millia millium ministrant illi, et decies millies dena millia assistunt illi. Ignis illic comminatio est, qui ubique discurrit, omnia circumquaque complectitur, montes liquefacit sicut ceram. Fluvius enim igneus fluit in conspectu ejus. Quando tartarus vastissimus omnemque cogitatum superans hiatus, tenebræ exteriores, vermis nunquam moriens una conspicue aderunt. Hinc summus terror exspectantium exitum. Stabunt angeli iræ ministri, igne micantes, ignito intuitu respectantes, ignem spirantes, parati ad omnem ultionem cujuslibet peccati. Ad hæc cum tremore aderit omnis creatura, terrena cœlestisque; angeli scilicet, angelisque superiores potestates, omnes demum qui in cœlis sunt, exspectantes horrendi consilii divini declarationem. Nobis interea sedentibus, legentur opera cujusque, fietque occultorum revelatio; ita ut omnes aliorum peccata mutuo cognoscant, quemadmodum singuli sua, et librum legant suæ conscientiæ. Nam, « Arguam te, » ait, « et statuam contra faciem tuam » peccata tua [75]. Et rursum, « Circumdabunt eos consilia eorum [76]. » Et ecce homo et opus ejus, ac judex qui decipi nequit, cui adest magnifica cœlestium ordinum potestas, in excelso solio omnibus superior sedebit, omni fulgens justitia, qui singulis accurate et juste pro merito retribuet: iis quidem qui a dextris sunt, quæ statio est scilicet animæ mitis et mansuetæ, regnum tribuens a constitutione mundi paratum; eos autem, qui

[75] Psal. XLIX, 21. [76] Psal. VII, 8.

(86) Nunc primum edita ex codice Reg. 2570 annorum plus 600.
(86*) Locus, ut videtur, corruptus.

quod bonis operibus careant a sinistris constituti sunt, cum furore mittens in ignem æternum, paratum diabolo et angelis ejus.

ηνῆς πράως ἐπιεικής, τὴν ἡτοιμασμένην ἀπὸ καταβολῆς κόσμου βασιλείαν διδούς· τοῖς δὲ ἐξ εὐωνύμων διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ((87) στάσει λαχόντας, εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, μετ' ὀργῆς ἀπωθούμενος.

2. Quis ignem illum perseverantem sustinebit? quis non horrebit incredibile illud vermis spectaculum? Quis tenebrarum ejusmodi exteriorum densitatem gravitatemque ferre poterit? Quis mugientem tartarum, et ex profundo illius una reboantem abyssum sustinebit? Quis angelorum ad eam rem deputatorum truculentum ac torvum aspectum, tristemque vultum tetra versantem non horrebit? Quis, quod omnium malorum gravissimum est, aversionem vultus Dei natura boni, benigni, et misericordis, non reformidabit? Universa creatura una aversabitur et exsecrabitur eos qui ex adversa et maligna mente sese tantis complicavere malis; juste indignata adversus illos, quod sese tales apparere conspiciant, coram eo qui natura solus Deus et hominum amantissimus est. Quis ingentem conscientiæ pudorem futurum in manifestatione secretorum, sustinebit? Quis fletum illum non tacendum, lacrymas acerbas illas, dentium fremitum, lamentationesque eorum qui tormentis cruciabuntur, quis pœnas ex negligentia ortas in medio corde sitas, quæ jure et merito comburent, tolerare poterit? Quis anxietatem animi, eo quod nulla sit futuræ spes mutationis, aut finis instantis supplicii, neque ulla exspectetur deinceps ad bonam vitam conversio, enarrare queat? Postremum namque et solum est horrendum illud tribunal et justius quam terribilius; atque ideo terribile quia justum, et quia justo suo calculo omnia in se complectitur sæcula. Quis ejulatus et gemitus ex **215** medio cordis illorum prolatos, ipsisque medullis hærentes, atque acriter viscera rodentes, si consideret, lacrymis temperare poterit? Quis lamenta et fletus ejusmodi ferat, quin in tristitiam cadat, (si perpendat) quænam proferant illi pœnitentiæ verba, tum ea quibus sese quisque cruciatus alloquitur, tum omnium ad omnes? Tunc enim revera quisque suorum gnarus est delictorum, cum res prout in se sunt nudæ, atque omni cujuslibet fraudis impedimento vacuæ apparuerint.

2. Τίς ἐκεῖνο τὸ πῦρ ἐνέγκοι μενόμενον; τίς οὐ καταπτήσσει τὸ ξένον ἐκεῖνο τοῦ σκώληκος θέαμα; Τίς τοῦ σκότους ἐκείνου τοῦ ἐξωτέρου τὸ παχύν τε ὁμοῦ καὶ βαρὺν φέρειν δυνήσεται; Τίς μυκώμενον τὸν τάρταρον, καὶ ἐκ πυθμένος αὐτῷ συμβραζομένην τὴν ἄβυσσον ὑποστήσεται; Τίς τῶν ἐπὶ τοῦτο τεταγμένων ἀγγέλων τὸ βλοσυρόν τε καὶ δριμὺ τοῦ βλέμματος, καὶ τοῦ προσώπου τὸ κατηφὲς οὐχ ὑποτρέμει δονούμενον; Τίς τὸ πάντων δεινότερον τῶν κακῶν, τὴν ἀποστροφὴν τοῦ προσώπου τοῦ φύσει πρᾴου καὶ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ οἰκτίρμονος οὐ φοβηθήσεται; Ἅπασα κτίσις συναποστρέφεται καὶ βδελύττεται τοὺς διὰ φιλαπεχθήμονα γνώμην ἑαυτοὺς τοσούτοις κακοῖς περιπείραντας, ἀγανακτοῦσα κατ' αὐτῶν ἐνδίκως, ὡς τοιούτους ἑαυτοὺς φανῆναι τὸν φύσει τε καὶ μόνον φιλάνθρωπον Θεὸν θεασαμένων; Τίς τὴν κατὰ συνείδησιν ἀπέραντον αἰσχύνην μέλλουσαν ἔσεσθαι ἐπὶ τῇ φανερώσει τῶν κρυπτῶν ὑποστήσεται; Τίς τὸν ἀσίγητον κλαυθμὸν καὶ τὸ πικρὸν ἐκεῖνο δάκρυον, καὶ τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, καὶ τοὺς κωκυτοὺς τῶν ἐν ταῖς βασάνοις πιεζομένων, ἢ τῶν ἐκ τῆς ἀμελείας πόνων, κατὰ μέσης αὐτῶν ἐπικειμένων τῆς καρδίας, καὶ διασμύχοντας δικαίως αὐτῶν, τίς δυνήσεται; Τίς τὴν ἐγγινομένην αὐτοῖς στενοχωρίαν ἐκ τοῦ μὴ ἐλπίζειν προθεσμίαν μεταποιήσεως, καὶ τέλος τῆς ἐπικειμένης κολάσεως, μηδὲ πρὸς τὸ εὖ ζῆν πάλιν μεταβολὴν ἐκδέχεσθαι, ἢ προσδοκᾷν, ἐξειπεῖν ἐστιν ἱκανός; Τελευταῖον γὰρ ἐκεῖνο καὶ μόνον φοβερὸν δικαστήριον, καὶ δίκαιον πλέον ἢ ὅσον ἐπίφοβον· καὶ διὰ τὸ τυχὸν φοβερὸν, ὅτι δίκαιον, καὶ τὸ πάντας ἑαυτῷ κατὰ τὴν δικαίαν ψῆφον ἐναποκλεῖον τοὺς αἰῶνας. Τίς τὰς οἰμωγὰς καὶ τοὺς στεναγμοὺς τοὺς ἐκ μέσης αὐτῶν προσφερομένους τῆς καρδίας, καὶ αὐτῶν καθαπτομένων τῶν μυελῶν, καὶ πικρῶς τὰ σπλάγχνα καταδακνόντων, ἐπὶ νοῦν λαμβάνων δακρύων ἐλεύθερος εἶναι δυνήσεται; Τίς τὸν θρῆνον καὶ τὸν ὀλοφυρμὸν ἐνέγκοι χωρὶς καὶ τῆς ἐπ' αὐτῆς κατηφείας, καὶ μεθ' οἵων προσφερομένους τῶν μεταμελείας λόγων τῶν τε πρὸς ἑαυτὸν ἑκάστου τῶν κολαζομένων, καὶ πάντων πρὸς πάντας; Τότε γὰρ ἀληθῶς ἐπιγνώμων τῶν ἑαυτοῦ πταισμάτων καθέστηκεν ἕκαστος, ὅτ' ἂν ἐφ' ἑαυτῶν γυμνὰ φανῶσι τὰ πράγματα, καὶ παντὸς κωλύματος ἀπάτης ἐλεύθερα.

3. Justum est judicium tuum, Domine; nos quippe vocasti, nec obtemperavimus tibi: verba fecisti nobis, nec attendimus; imo irrita fecimus tua consilia. Jure advenit nobis exitium, pernicies, tempestas, ærumnæ, et obsessio. Jamque te invocamus, nec exaudis; misericordiam ex te quærimus, nec invenimus. Nos enim qui sapientiam et verbum Domini odio habuimus, neque Dei consiliis animum voluimus adhibere, hujusmodi ex nostro semine fructus decerpimus, ac nostra replemur insania. Nos quippe excæcavit fallacia vitæ, neque

3. Δικαία ἡ κρίσις σου, ὁ Θεός· ἐκάλεσας γὰρ ἡμᾶς, καὶ οὐχ ὑπηκούσαμέν σου· λόγους δὲ παρεῖχες ἡμῖν, καὶ οὐ προσέσχομεν· τοιγαροῦν ἀλλὰ ἀκύρους ἐποιοῦμεν τὰς σὰς βουλάς. Δικαίως ἦλθεν εἰς ἡμᾶς ἀπώλεια καὶ ὄλεθρος καὶ καταιγὶς καὶ θλίψις καὶ πολιορκία. Καὶ νῦν ἡμεῖς ἐπικαλούμεθά σε, καὶ οὐκ εἰσακούεις, καὶ ζητοῦμεν παρὰ σοῦ, καὶ οὐχ εὑρίσκομεν ἔλεος. Οἱ γὰρ μισήσαντες σοφίαν καὶ λόγον Κυρίου μὴ προσελόμενοι, μηδὲ θελήσαντες Θεοῦ προσέχειν βουλὰς, τοιούτους δρεπόμεθα τοὺς καρποὺς τῶν οἰκείων σπερμάτων, καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀνοίας ἐμπιμπλά-

(87) Στάσιν.

μεθα· Ἀπετύφλωσε γὰρ ἡμᾶς ἡ ἀπάτη τοῦ βίου, καὶ οὐκ ἔγνωμεν μυστήρια Θεοῦ, οὐδὲ μισθὸν εἶναι τὸ σύνολον ἠλπίσαμεν ὁσιότητος· καὶ διὰ τοῦτο τρίβοις ἀνομίας ἐνεπλήσθημεν. Διωδεύσαμεν δὲ τρίβους ἀβάτους, δηλαδὴ τῆς θείας ἐπισκοπῆς· τὴν δὲ ὁδὸν Κυρίου οὐκ ἔγνωμεν. Καὶ τίς ὁ πλοῦτος ὃς μετὰ ἀλαζονείας συμβέβληται ἡμῖν; παρῆλθεν ἐκεῖνα πάντα ὡς σκιὰ καὶ ὡς ἀγγελία παρατρέχουσα, καὶ ὡς ναῦς διερχομένη κυμαινόμενον ὕδωρ, ἧς διαβάσης, οὐκ ἔστιν ἴχνος εὑρεῖν, οὐδὲ ἀτραπὸν τροπαίως αὐτῆς ἐν κύμασιν. Ἢ ὡς ὀρνέου διαπτάντος ἀέρα, οὐδὲν εὑρίσκεται τεκμήριον πορείας. Παρῆλθεν ἐκεῖνα πάντα, τοῦτο τὸ πῦρ ἡμῖν ἀφέντα, κληρονομίαν εἰς πάντας διαμένουσαν αἰῶνας. Δικαία ἡ κρίσις σου, ὁ Θεός· ταῦτα γὰρ λέγοντες οὐδέποτε παυσόμεθα λοιπόν· ἐκαλούμεθα, καὶ οὐχ ὑπηκούομεν· ἐνουθετούμεθα, καὶ οὐ προσέχομεν. Περὶ τούτων καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐδιδασκόμεθα τῶν δεινῶν, καὶ κατεφρονοῦμεν τῶν λεγομένων· οὐκ ἐλύπει ἡμᾶς τότε κἂν μικρὸν τὰ περὶ τούτων ῥήματα· ἐπεὶ οὐκ ἂν σφοδρῶς οὕτως ἐλύπει τὰ πράγματα· λῆρος ἡμῖν ἐνομίζετο τὰ νῦν ἡμῶν συνέχοντα τὴν ζωήν. Τοῦτο συνεχῶς ἐπᾴδομεν· Ὢ τῆς ῥαθυμίας! ὢ τῆς ἀπάτης! ὢ τῶν κακῶν βουλευμάτων! ὢ τῶν πονηρῶν συναλλαγμάτων! ὢ τοῦ θαύματος τῆς ἐπὶ τούτοις τοῦ Θεοῦ δικαίας κρίσεως καὶ ἀποφάσεως! Πῶς ἑκάστου τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων εἴδους πρόσφορον ἡμῖν ἀντέδωκε βάσανον! δι' οἰκτρὰν γὰρ καὶ ἀπόπτυστον σαρκὸς ἡδονήν, ταύτην ἔχειν τὴν φοβερὰν δικαίως κατεκρίθημεν γέενναν· τὸν ζόφον καὶ τὸ σκότος τοῦτο οἰκεῖν κατεκρίθημεν. Ἐπειδὴ ἠγαπήσαμεν πάντα τὰ αἰσχρά, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν θείων ἀγαθῶν καταφρονήσαντες, τὰ ἱππικὰ καὶ τὰ θέατρα καὶ τὰ κυνηγέσια προετιμήσαμεν, ἐν οἷς δαιμόνων ἐχόρευον δῆμοι, καὶ πᾶσα θεία ἀγγέλων ἀπῆν σκοπιὰ καὶ ἐπίγνωσις. Ἔνθα τὸ μὲν σεμνὸν τῆς εὐφροσύνης πολλοῖς καθυβρίζετο τρόποις· τὸ δὲ τῆς ἀκολασίας κακὸν τε καὶ βδελυρὸν ἐσεμνύνετο. Δικαίως τοῦ φωτὸς ἐστερήμεθα νῦν, ὅτι πρὸς δόξαν τοῦ πεποιηκότος Θεοῦ τὴν κτίσιν κατὰ τὴν πρόσκαιρον ἡμῶν ζωὴν οὐκ ἐθεασάμεθα· ἀλλ' ἐμολύναμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν καὶ τὰ ὦτα καὶ γλῶσσαν, μᾶλλον δὲ τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενημένην ψυχὴν πᾶσι τοῖς τῷ Θεῷ μισουμένοις θεάμασί τε καὶ ἀκροάμασι καὶ ῥήμασι, καὶ ταῖς κατ' ἀλλήλων βασκανίαις ἐφθείραμεν, εἰς δὲ τὸν τάρταρον τοῦτον ἀπερρίφημεν, πήξει καὶ βυθῷ κατ' αὐτῶν τρυχόμενοι δεινῶς. Ἐπειδὴ τῆς μὲν ὑψηλῆς καὶ τῶν ὑψηλῶν καὶ θείων προξενοῦν ταπεινοφροσύνης προεκρίναμεν τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ τὸ τῆς ἀρετῆς στενόν τε καὶ σύντονον διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ὑπερβάλλουσαν θρύψιν τε καὶ διάθεσιν ἀπεωσάμεθα.

4. Ποῦ νῦν ἡμῶν ἐστιν ἡ ὑπερηφανία, καὶ ἡ διὰ τὴν ἀλαζὼν πρὸς πάντας διάθεσις, καὶ ἡ τῆς σαρκὸς βλακώδης καὶ εὐδιάχυτος θρύψις; Ὢ τῆς ἀβουλίας! ἀντὶ γέλωτος ἀκρατοῦς καὶ τοῦ ἀκολάστου ψόφου τῶν παρειῶν ὁ βαρὺς οὗτος βρυγμός ἐστι τῶν ὀδόντων. Τὴν τῶν θείων καὶ σωτηρίων λόγων ἀσκῆσαι μάθησιν μὴ βουληθέντες, ἀλλὰ μέθης ἀμετρίαν τῆς διὰ λόγου θείας προτιμήσαντες αἰνέσεως, δεινῶς κολαζόμεθα νῦν τῆς γλώσσης δίψει φοβερᾷ· διακενῆς. Ἄξιον δὲ

A novimus mysteria Dei, nec speravimus prorsus esse quamdam sanctitatis mercedem: quapropter semitis iniquitatis repleti sumus. Ambulavimus per vias inaccessas, divinæ scilicet visitationi, viam autem Domini ignoravimus. Ecquæ illæ divitiæ quas cum arrogantia accumulavimus? Hæc omnia quasi umbra transiere et quasi nuntium præteriere, necnon quasi navis undam secans agitatam, qua prætergressa, nullum comparet vestigium, nulla semita in fluctibus conspicitur. Vel sicut avis per aerem volantis nullum volatus reperitur signum. Hæc omnia transiere, nobisque pro hæreditate reliquere hunc ignem per omnia sæcula perdurantem. Justum est judicium tuum, Deus; hæc enim dicendi nunquam deinceps finem faciemus: vocati sumus, nec B obtemperavimus, moniti fuimus nec attendimus. Docebamur quotidie hujusmodi fore ærumnas, et dicta hujusmodi despiciebamus, neque nobis isti sermones vel minimum molestiæ afferebant; quia nec ipsæ res nobis admodum molestæ erant: nugæ videbantur nobis esse quæ jam nostram occupant vitam. Hoc canimus assidue: O negligentiam! o fallaciam! o prava consilia! o pravas commutationes! o miraculum hac in re justi Dei judicii ac sententiæ! Quo pacto pro singulis peccatorum generibus congruum nobis reddidit cruciatum! ob miseram et respuendam voluptatem, in hanc terribilem gehennam merito damnati sumus: hæc caligo, hæ tenebræ in domicilium nobis deputatæ sunt. Quoniam C scilicet obscena omnia dileximus, divina bona omnia pariter despeximus, illisque anteposuimus equestria, theatra, venationes, quibus in rebus dæmonum choreæ versabantur, aberatque universa divina angelorum speculatio et cognitio. Illic probæ lætitiæ gravitas multis contumeliarum modis afficiebatur; intemperantiæ vero exsecrandum malum in honore erat. Jure ac merito jam luce privamur, quia creaturas ad gloriam conditoris Dei contemplati non sumus in vita nostra; sed polluimus oculos, aures, et linguam nostram, maximeque omnium animam ad similitudinem Dei factam nullis non Deo perosis spectaculis, rumoribus, sermocinationibus, invidiis, obtrectationibus adversus proximos, non contaminavimus, atque in hunc tartarum conjecti sumus; D ubi loci angustiis et hac profunditate voraginis graviter affligimur: quoniam altæ humilitati, quæ excelsa et divina conciliat, prætulimus superbiam; virtutisque angustias et contentionem, ob summam carnis mollitiem voluptatemque repudiavimus.

4. Ubi jam est nostra superbia, ubi ille noster arrogantiæ erga omnes affectus, ubi carnis illa mollities sordida et effusa? O inconsiderantiam! pro intemperato risu et lascivo genarum **216** strepitu, gravis jam est stridor dentium. Quia divinorum salutariumque sermonum disciplinam respuimus, sed immoderatam ebrietatem divinis laudibus præposuimus, jam graviter cruciamur, dum horrenda siti lingua nostra exarescit. Dignum sane odio fra-

terno, invidia, dolo item et hypocrisi (quibus et per quæ invidia exoritur), contumelia, calumniis, injuriarum memoria, mendacio, perjurio, fructum decerpimus, hunc scilicet vermem qui nunquam moritur, animamque nostram corrodit intime et insatiabiliter. Quoniam corrupimus charitatis rectitudinem, tortuosam et obliquam fecimus illam, ac per odium nobis sponte nostra malum illum vermem condidimus, ac pejorem tortuositatem per mendacium nobis effodimus, ob quam Deo qui rectus et probus est conjuncti non sumus. Ipse namque ait per sanctum prophetam David: « Non adhæsit mihi cor tortuosum [77]. » Digna itaque factis recipimus, potiusque digna consilii et affectus nostri præmia referimus. Pro voluptatis igne, ignem gehennæ; pro tenebris ignorantiæ et fallaciæ temporaneæ, tenebras æternas, et vermem ultorem qui nunquam moritur; pro verme illo qui per odium et mendacium, cor obliquum et tortuosum reddidit, et pro genarum lascivo strepitu, ardoris illius strepitum stridoremque dentium: pro elatione inanis superbiæ, et pro effusione illa, absorptionem, immensam voraginem et loci angustias. Denique, ut uno verbo dicam, pro singulis sponte admissis malis, congruum licet invite supplicium merito luimus.

A καὶ τοῦ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν μίσους, φθόνου τε καὶ δόλου, καὶ ὑποκρίσεως (ἐξ ὧν καὶ δι' ὧν ὁ φθόνος), λοιδορίας τε καὶ συκοφαντίας, καὶ μνησικακίας, καὶ ψεύδους, καὶ ἐπιορκίας δρεπόμεθα καρπὸν, τοῦτον τὸν ἀκοίμητον σκώληκα τὸ βάθος ἡμῶν τῆς ψυχῆς ἀκορέστως ἐσθίοντα. Ἐπειδὴ τῆς ἀγάπης τὸ εὐθὲς, διαφθείραντες αὐτὴν, ἐσκαμβώσαμεν, κακὸν διὰ μίσους αὐτοῖς ἑκούσιον δημιουργήσαντες σκώληκα, καὶ πονηροτέραν σκαμβότητα διὰ ψεύδους ὀρύξαντες, δι' ἣν τῷ Θεῷ τῷ εὐθεῖ καὶ ὀρθῷ οὐχ ἡνώθημεν. Αὐτὸς γὰρ εἶπε διὰ τοῦ ἁγίου Δαβὶδ τοῦ προφήτου· « Οὐκ ἐκολλήθη μοι καρδία σκαμβή. » Ἄξια τοιγαροῦν ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· μᾶλλον δὲ τῆς οἰκείας κατὰ πρόθεσιν διαθέσεως ἄξια κομιζόμεθα τὰ ἐπίχειρα· πυρὸς ἡδονῆς πῦρ γεέννης, καὶ σκότους B ἀγνοίας καὶ ἀπάτης προσκαίρου σκότος αἰώνιον καὶ σκώληκα κολαστικόν τε καὶ ἀκοίμητον· σκώληκος τοῦ διὰ μίσους καὶ ψεύδους τὴν καρδίαν σκολιώσαντος καὶ σκαμβώσαντος, καὶ ψόφους (87*) παρειῶν ἀσελγοῦς, βράσματος ψόφον καὶ ὀδόντων βρυγμόν· καὶ ὕψους ὑπερηφανίας ματαίας καὶ διαχύσεως πόσιν καὶ βάθος ἀχανὲς καὶ στενότητα πήξεως, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ἑκάστου τῶν ἑκουσίων ἡμῶν κακῶν τὴν ἑκάστου προσφορὰν καὶ ἀκούσιον τιμωρίαν δικαίως ἀντιλαμβάνομεν.

5. O miseriam nostram! heu miseri nos, qui carnis ignem non exstinguimus jejunio, vigiliis, divinorum eloquiorum meditatione: quibus probe et facillime restinguitur ignis, ut ne hoc jam igne torreremus. Quid quod non assuevimus videre, audire, loqui secundum naturam; ne jam in hac caligine altissimoque silentio degeremus; sed luce, verbo et sapientia Dei, cum sanctis nos etiam frueremur, divinam gloriam contemplantes, audientes, canentes? Aut quid est quod odii spontanei vermem charitate non enecavimus, quid non veritate mendacium delevimus? jam certe hoc ardenti verme liberi essemus, necnon reliquis quæ miseriam nostram distinent vitam. Justum est Dei judicium. Nequaquam invenimus quod quæsivimus, nec aperitur nobis janua regni cœlorum. Quia enim bonorum januam factis nostris non pulsavimus, bonorum æternorum non accipimus possessionem. Quia scientiæ gratiam precibus non postulavimus (nullus quippe nobis fuit divinorum amor; sed mente nostra terrenis irretita, totam vitam nostram corrupimus), illa quidem omnia transierunt, verbum autem ultionis horumce scelerum manet in æternum, nec unquam præteribit.

5. Ὢ τῆς ἐλεεινότητος ἡμῶν! ἡμᾶς τοὺς ἀθλίους, μὴ κατασβέσαι τὸ πῦρ τῆς σαρκὸς διὰ νηστείας καὶ ἀγρυπνίας καὶ τῆς τῶν θείων λογίων μελέτης, καλῶν ὄντων καὶ εὐμαρῶν τοῦ πυρὸς σβεστηρίων, καὶ μὴ τούτῳ νῦν τῷ πυρὶ τηγανίζεσθαι. Τί μὴ κατὰ φύσιν C ὁρᾷν τε καὶ ἀκούειν καὶ λαλεῖν τὴν γλῶτταν εἰθίσαμεν, ἵνα μὴ τοῦτον ἔχωμεν νῦν τὸν ζόφον καὶ τὴν βαρυτάτην σιγὴν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἁγίων ἀπολαύωμεν, ὡς τῆς θείας γενόμενοι δόξης θεαταὶ καὶ ἀκουσταὶ καὶ ὑμνῳδοί; Ἢ δι' ἀγάπης τὸν ἑκούσιον τοῦ μίσους ἐνεκρώσαμεν σκώληκα, καὶ δι' ἀληθείας τὸ ψεῦδος ἠφανίσαμεν; νῦν ἂν τούτου τοῦ καυστικοῦ καθεστήκαμεν ἐλεύθεροι σκώληκος, καὶ τῶν λοιπῶν νῦν ὅσα τὴν ἡμῶν συνέχει δεινοτάτην ζωήν. Δικαία ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ. Οὐχ εὑρίσκομεν ὅπερ ἐζητήσαμεν, οὐκ ἀνοίγεται ἡμῖν θύρα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν θύραν τῶν ἀγαθῶν διὰ πράξεως οὐκ ἐκρούσαμεν, οὐ λαμβάνομεν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν· D ἐπειδὴ δι' εὐχῆς τὴν χάριν τῆς γνώσεως οὐκ ᾐτήσαμεν· (οὐδένα γὰρ τῶν θείων εἴχομεν ἔρωτα, ἀλλὰ, τοῖς γηΐνοις τὸν νοῦν καταδήσαντες, πᾶσαν αὐτοῖς ἡμῖν τὴν ζωὴν συνεφθείραμεν·) κἀκεῖνα μὲν πάντα καπνοῦ δίκην ἀφανισθέντα παρῆλθεν· ὁ δὲ τῆς ἐπ' αὐτοῖς δίκης λόγος μένει διὰ παντὸς ἀπαρόδευτος.

6. Hæc illi cum ex malis suis quasi exemplari quodam edidicerint, quæ sit divinæ justitiæ vis, pœnitentes mutuo colloquentur. Ego vero qui sum miser, quibus fultus operibus sperabo ab horrenda eripi damnatione? Cum vacuus sim omni virtute, omni scientia, timeo ne ligatis manibus pedibusque projiciar in terram tenebrosam et caliginosam, in

6. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι τῆς θείας δικαιοσύνης μεταμανθάνοντες, ἐξ ὧν πάσχουσι τὴν δύναμιν, ὡς τύπῳ περιλαβεῖν, ἀλλήλοις διαλεχθήσονται. Ἐγὼ δὲ τίς γενόμενος τάλας, τίσιν ἐρειδόμενος πράξεσιν ἐλπίσω τῆς φοβερᾶς ἐξαιρεθῆναι κατακρίσεως; Πάσης ἀρετῆς καὶ πάσης γνώσεως ὑπάρχων ἔρημος, δέδοικα μὴ δεθεὶς χεῖρας καὶ πόδας ῥιφῶ εἰς γῆν σκο-

[77] Psal. c, 4.

(87*) Ψόφον.

τεινὴν καὶ γνοφεράν, εἰς γῆν σκότους αἰωνίου, ἔνθα οὐκ ἔστι φέγγος οὐδὲ ὁρᾷν ζωὴν βροτῶν, ὡς δήσας τοῖς πάθεσιν ἑκουσίως τὰς πρακτικὰς τῆς ψυχῆς ἀρετάς, καὶ ἀπὸ τοῦ θείου δρόμου τῆς ἀγγελικῆς πολιτείας, κωλύσας ταύτης τὰ διαβήματα. Ἱλάσθητι, Χριστὲ, καὶ σῶσον ἡμᾶς ταύτης τῆς ὀδύνης. Οἷς γὰρ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον διὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἡμῶν τῶν πονηρῶν συνεῖναι κατὰ θέλησιν γνωμικῶς ἐπελεξάμεθα, σὺν τούτοις εἰκότως ἐξ ἀνάγκης εἶναι κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα μὴ θέλοντες κατακριθησόμεθα. Ἔσται γὰρ ὡς ἀληθῶς, ἔσται καιρὸς, ὅτε φοβερά τις βοήσει σάλπιγξ ξένην ἔχουσα φωνὴν, καὶ τὸ πᾶν τοῦτο λυθήσεται διαπίπτον τῆς ἐν αὐτῷ ὁρωμένης διακοσμήσεως· ὁ μὲν φαινόμενος κόσμος ὅλος παρελεύσεται τὴν οἰκείαν λαμβάνων συντέλειαν· ὁ δὲ νῦν προσδοκώμενος τῶν ὄντων φανήσεται κόσμος, ὀφθαλμοῖς καὶ ἀκοαῖς καὶ διανοίαις ξένα πάντα κομίζων μυστήρια. Ὁ δὲ Θεὸς ἑκάστῳ πρὸς ἃ διὰ τοῦ σώματος ἔπραξεν, εἴτε καλὸν εἴτε φαῦλον, κατ' ἀξίαν ἀποδίδωσι· μέγα καὶ φοβερὸν καὶ εἰς ἔσχατον πᾶσιν ἀποδιδοὺς συγκλεισμόν. Ἀλλὰ γένοιτο πάντας ἡμᾶς τόν τε σωτήριον τῆς γεέννης φόβον, καὶ τὸν τίμιον πόθον τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀναλαβεῖν! τὸν μὲν φόβον παντελῆ τῶν κακῶν ἡμῖν ἀποχὴν καὶ ἀργίαν ποιοῦντα· τὸν δὲ πόθον καὶ εἰς τὰς τῶν ἀγαθῶν πράξεις προτρεπόμενον ἱλαρῶς, ἵνα τύχωμεν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ (Πατρὶ) καὶ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

terram tenebrarum æternarum, ubi neque lucem neque mortalium vitam conspicere est, quia sponte mea pravis affectibus, animæ virtutes ad operandum, irretivi, atque ipsi divinum angelicæ vitæ cursum interclusi. Propitius esto, Christe, et ab hujusmodi dolore nos eripe : necesse quippe est ut quibuscum in hoc sæculo esse per prava studia nostra, libere et sponte nostra elegimus, cum iisdem in futuro degere vel inviti cogamur per Dei condemnationem. Erit plane, erit tempus, quo terribilis clanget tuba horrendo sono, et hoc universum amisso suo aspectabili ornatu solvetur. Conspicuus hic mundus totus pertransibit ad consummationem suam deductus; qui vero **217** jam exspectatur mundus tunc apparebit, qui oculis, auribus, mentibus nova omnia afferet mysteria. Deus autem singulis secundum ea quæ per corpus suum egerint, sive bona, sive mala sint, pro merito retribuet : magnam tremendamque omnibus postremo dans conclusionem. Sed faxit Deus ut nos omnes salutarem gehennæ timorem, pretiosumque regni cœlorum amorem concipiamus! timorem quidem, qui nos malis omnino abstinere suadeat; amorem vero qui ad bona hilariter agenda concitet, ut promissorum bonorum possessionem assequamur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium cum (Patre) principio carente, una cum sanctissimo, bono et vivifico ejus Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας,

Πρὸς Ἀντίοχον ἄρχοντα (88), περὶ πλείστων καὶ ἀναγκαίων ζητημάτων, τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἀπορουμένων, καὶ παρὰ πᾶσι Χριστιανοῖς γινώσκεσθαι ὀφειλομένων.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

Archiepiscopi Alexandriæ,

Ad Antiochum principem, de multis et necessariis quæstionibus in divina Scriptura controversis, quas nemo Christianus ignorare debet.

Ἐρώτησις α'. Πιστεύσαντες καὶ βαπτισθέντες εἰς Τριάδα ὁμοούσιον, καὶ λέγοντες Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα, ὁμοίως (88*) καὶ Θεὸν εἶναι τὸν Υἱὸν, ὡσαύτως δὲ καὶ Θεὸν εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πῶς οὐ λέγομεν τρεῖς θεοὺς, ἀλλ' ἕνα καὶ μόνον Θεόν; Καὶ εἰ μὲν ἕνα προσκυνοῦμεν Θεὸν, εὔδηλον ὅτι (89), εἰς μοναρχίαν πιστεύοντες, Ἰουδαΐζομεν· εἰ δὲ πάλιν τρεῖς θεοὺς, πρόδηλον ὅτι Ἑλληνίζομεν, πολυθεΐαν εἰσάγοντες, καὶ οὐχ ἕνα μόνον Θεὸν εὐσεβῶς προσκυνοῦντες.

Quæstio I. Quandoquidem in consubstantialem Trinitatem credimus et baptizati sumus, dicimusque Deum esse Patrem, Filium similiter Deum esse, itemque Spiritum sanctum esse Deum, qua ratione non tres deos sed unum et solum Deum dicimus? Et quidem si unum adoramus Deum, clarum est nos, veluti in monarchiam credendo, Judæos imitari. Quod si rursus tres deos adoramus, perspicuum est gentiles nos sectari, quippe qui deorum multitudinem inducamus, nec unum solum Deum pie adoremus.

Ἀπόκρισις. Ἀπερίεργος ὁ λόγος καὶ ὁ τρόπος τῆς εὐσεβείας, πίστει μόνῃ, ἀλλ' οὐκ ἐξερευνήσει γνωριζόμενος καὶ τιμώμενος. Θεὸς γὰρ καταλαμβανόμενος, οὐκ ἔστι Θεός. Εἰ γὰρ τοὺς ἀγγέλους, ἢ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς κτίσματα ὄντα καταλαβεῖν οὐ δυνά-

Responsio. Curiose scrutanda non est rectæ religionis ratio, nec investigatione sed sola fide agnoscenda est et adoranda. Siquidem Deus si comprehendatur, non est Deus. Namque si nec angelos nec animas nostras, quæ sunt res creatæ, valemus

(88) Regius 2, περὶ πλείστων ἀναγκαίων ζητημάτων πρὸς τὸν βασιλέα Ἀντίοχον. Porro quæstiones 1, 2, 3, absunt a codice Palatino 2, ut et a veteribus editis Latinis, qui incipiunt a quarta quæstione.

(88*) Ὁμοίως deest in Reg. 1. Mox δὲ post ὡσαύτως deest in Reg. 1, 2.

(89) Ita omnes pene manuscripti. Editi vero εὔδηλον ὡς. Palat 1, infra, τρεῖς θεοὺς δῆλον ὅτι.

comprehendere, quanto magis Deum illorum opificem convenit esse incomprehensum? Cognitum enim mysterium nihil est amplius admirandum. Itaque Christianorum fides, trinusque hypostasi Deus eorum, non unus est hypostasi, formam hominis gerens, ut Græcorum ferunt fabulæ: neque rursus tres sunt quidam dii, a se invicem veluti dissiti. Apage Græcorum commenta! Individua enim est in tribus hypostasibus deitas unius essentiæ. Cæterum nosse oportet humanam mentem nihil divinitatis vel verbis vel cogitationibus posse comprehendere vel enarrare. Quotquot autem Deum conati sunt comprehendere, suam ipsorum umbram sunt persecuti. Quotquot item aliquid de essentia Dei dicere voluerunt, abyssum pugno metiri moliti sunt. Qui vero se in profundum penetrare putaverunt, in improbas hæreses inciderunt. Nec enim Pater et Deus, ut ego qui creatus sum, pater est, qui creatum filium, ut ego, genuerit: nec Filius genitus est, ut omnis carnalis filius: nec Spiritus sanctus, veluti hominis spiritus, circumscriptus est: sed ineffabile et inexplicabile est sanctæ Trinitatis mysterium. Nec vero dicas, Qua ratione illud? nam **218** id omnem superat rationem: nec, Quo modo, dixeris; siquidem supra omnem modum est divinus modus. Nec item interroges, quonam verbo id explicetur: nam supra verbum est divinum verbum. Verum crede in Patrem: noli autem rem scrutari. Filium adora, sed ejus generationem ne curiose inquire. Lauda Spiritum sanctum, nec velis investigare sanctæ Trinitatis mysterium. Veni ad Jordanem, ac virtutem sanctæ et consubstantialis Trinitatis clare reipsa vide, Patrem nimirum superne testificantem, Filium vero infra baptizatum, sanctissimum autem Spiritum in columbæ specie descendentem. Ipsi gloria, potentia, et adoratio cum Patre omnipotente et unigenito ejus Filio Domino nostro Jesu Christo, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

A μεθα, πόσῳ μᾶλλον αὐτῷ τῷ τούτων ποιητῇ (90) πρέπει τὸ εἶναι ἀκατάληπτον; Μυστήριον γὰρ γνωριζόμενον οὐδέν ἐστι λοιπὸν θαυμαζόμενον. Οὐκοῦν ἡ Χριστιανῶν πίστις, καὶ ὁ τούτων τρισυπόστατος Θεὸς οὔτε εἷς ἐστι τὴν ὑπόστασιν (91) ἀνθρωπόμορφος, ὡς οἱ Ἑλλήνων παῖδες μυθεύονται· οὔτε πάλιν τρεῖς τινες θεοί, ὥσπερ ἀλλήλων ἀπέχοντες. Ἄπαγε τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας! Ἀδιαίρετος γὰρ ἐν ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν ἡ τῆς μιᾶς οὐσίας θεότης. Πλὴν εἰδέναι χρή, ὅτιπερ οὔτε ῥήμασιν οὔτε ἐνθυμήμασι καταλαβεῖν, ἢ διηγήσασθαί τι τῆς θεότητος, νοῦς ἀνθρώπινος δύναται. Πάντες δὲ ὅσοι Θεὸν καταλαβέσθαι ἔσπευσαν, τὴν ἑαυτῶν σκιὰν κατεδίωξαν· καὶ ὅσοι τι περὶ οὐσίας Θεοῦ εἰπεῖν ἠβουλήθησαν, τὴν ἄβυσσον μετρῆσαι τῇ ἑαυτῶν δραχὶ ἔσπευσαν. Καὶ ὅσοι βα- B θῦναι ἐνόμισαν, εἰς πονηρὰς αἱρέσεις ἐνέπεσαν (92). Ὁ γὰρ Πατὴρ καὶ Θεὸς οὐχ ὡς ἐγὼ ὁ κτιστὸς ὑπάρχει πατήρ, γεννήσας ὡς ἐγὼ κτιστὸν υἱόν· οὐδὲ ὁ Υἱὸς ὡς πᾶς σαρκικὸς γεγέννηται υἱός· οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς τὸ τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα περίγραπτον· ἀλλ' ἄῤῥητον καὶ ἀνέκφραστον τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος ὑπάρχει μυστήριον. Καὶ μὴ εἴπῃς, Πῶς; ὑπὲρ γὰρ τὸ πῶς ἐστι τοῦτο· μηδὲ εἴπῃς, ποίῳ τρόπῳ; ὑπὲρ γὰρ τρόπον ὁ θεῖος τρόπος· μηδὲ εἴπῃς, Ποίῳ λόγῳ; ὑπὲρ γὰρ λόγον ὁ θεῖος λόγος. Ἀλλὰ πίστευε εἰς Πατέρα· μὴ ἐρευνήσῃς δὲ τὸ πρᾶγμα· προσκύνει τὸν Υἱόν, μὴ πολυπραγμονῶν τὴν αὐτοῦ γέννησιν· ἀνύμνει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ ἐκζητῶν τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος μυστήριον. Δεῦρο ἐν Ἰορδάνῃ, καὶ ὅρα διὰ C πραγμάτων τηλαυγῶς τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος τὴν δύναμιν· Πατέρα μὲν ἄνωθεν μαρτυροῦντα· Υἱὸν δὲ κάτωθεν βαπτιζόμενον, Πνεῦμα δὲ πανάγιον ἐν εἴδει περιστερᾶς κατερχόμενον. Αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, καὶ ἡ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ (93) τῷ παντοκράτορι, καὶ τῷ Μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν (94).

Quæst. II. Undenam cognoscit homo se baptizatum plane esse, ac Spiritum sanctum accepisse, cum esset infans in sancto baptismate?

Resp. Isaias propheta inquit ad Deum: « Propter timorem tuum, Domine, concepimus, et parturivimus, ac peperimus Spiritum salutis [78]. » Quemad-

Ἐρώτ. β'. Πόθεν ἐπιγινώσκει ἄνθρωπος, ὅτι ὅλως ἐβαπτίσθη, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἔλαβε, νήπιος ὢν ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι (95);

Ἀπόκ. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας φησὶ πρὸς τὸν Θεόν· « Διὰ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν Πνεῦμα σωτη-

[78] Isa. xxvi, 18.

(90) Ita Reg. 1 et 2, quos sequimur. Alii cum editis, αὐτὸν τὸν τούτων ποιητήν.

(91) Τὴν ὑπόστασιν deest in Basil.

(92) Regins 3, ἐνέπεσαν, et ita legit interpres vetus. Editi: ἐτράπησαν. Infra, hæc, ὡς πᾶς σαρκικὸς υἱὸς γενόμενος, desunt in Basil.

(93) Hanc conclusionem aliqui manuscripti breviorem, ut solet, habent.

(94) Hæc leguntur in tribus manuscriptis: Θεὸν ἕκαστον καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενον, ὡς Πατέρα καὶ Υἱόν, ὡς Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φυλασσομένης ἑκάστῳ τῆς ἰδιότητος· Θεὸν καὶ τὰ τρία τοῖς ἀλλήλοις νοούμενα· ἐκεῖνο διὰ τὴν ὁμοουσιότητα, τοῦτο διὰ τὴν μοναρχίαν. Οὐ φθάνω τὸ ἓν νοῆσαι, καὶ τοῖς τρισὶ περιλάμπομαι· οὐ φθάνω τὰ τρία διελεῖν, καὶ D εἰς τὸ ἓν ἀναφέρομαι· id est, *Unusquisque secundum se spectatus Deus est, sicuti Pater ita Filius, sicuti Filius ita Spiritus, singulis suas proprietates servantibus: et tres illi in se mutuo considerati Deus sunt. Illud scilicet secundum consubstantialitatem habent: hoc, secundum monarchiam. Non accedo ad cogitationem unius, quin tribus illis illuminer: non accedo ad tres illos dividendos, quin in unum reducar.* Et in duobus tribuuntur Gregorio Theologo, et habentur orat. 40. Basil. habet, ἐκ τοῦ θεολόγου περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

(95) Sic Reg. 3, recte. Editi, ὡς ἐν νηπίοις. Infra, πρὸς τὸν Θεόν deest in duobus mss. Paulo post καὶ ἐτέκομεν deerat in editis; sed legitur in omnibus pene mss.

ρίας. » Ὥσπερ οὖν ἡ ἐν γαστρὶ λαβοῦσα γυνὴ ἐκ τῶν σκιρτημάτων τοῦ βρέφους, τοῦ ἐν τῇ μήτρᾳ αὐτῆς, ἐπίσταται ἀψευδῶς ὅτι καρπὸν ἔλαβεν· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀληθῶς Χριστιανοῦ, οὐ διὰ ῥημάτων τῶν γονέων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων καὶ σκιρτημάτων τῆς καρδίας αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τῷ καιρῷ τῶν φωτισμάτων, καὶ τῆς μεταλήψεως τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, μανθάνει ἐκ τῆς χαρᾶς (96) τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβε βαπτισθείς.

Ἐρώτ. γ'. Πότε, καὶ πόθεν, καὶ πῶς γεγόνασιν οἱ ἄγγελοι;

Ἀπόκ. Οὔτε πόθεν, οὔτε πῶς γεγόνασιν οἱ ἄγγελοι, δυνατὸν φύσει ἀνθρωπίνῃ εἰπεῖν· εἰ μὴ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι λόγῳ Θεοῦ (97) γεγόνασι. Τὸ δὲ πότε, οἱ μέν φασι τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, οἱ δὲ πρὸ τῆς πρώτης ἡμέρας.

Ὁ δὲ ἐν ἁγίοις Πατὴρ ἡμῶν καὶ θαυματουργὸς Ἐπιφάνιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, εἰς τὸν λόγον αὐτοῦ τὸν κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, εἰς τὰ *Πανάρεια* (98) πλατυτέρως ἐξέθετο, ἅμα οὐρανῷ καὶ γῇ τούτους δημιουργηθῆναι, καὶ οὐχὶ πρότερον, ἀνατρέπων διὰ συλλογισμῶν τοὺς τοῦτο λέγοντας. Καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ αὐτοῦ λόγῳ τοῦτό φησιν.

Ἐρώτ. δ'. Πόθεν δῆλον ὅτι κτιστοί εἰσιν οἱ ἄγγελοι; οὐδὲ γὰρ ἐμφέρεταί τι τοιοῦτον ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Γενέσεως.

Ἀπόκ. Γινώσκων ὁ Θεὸς τὸ φιλείδωλον καὶ πολύθεον (99) τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα τῶν Ἰουδαίων, τούτου χάριν ἀπέκρυψεν ἐν τῇ Γενέσει τὸν περὶ τῶν ἀγγέλων λόγον· ἵνα μὴ καὶ αὐτοὺς θεοποιήσωσιν οἱ τὸν μόσχον καὶ ἄλλα τινὰ θεοποιήσαντες ὡς θεούς (1). Ὅτι δὲ καὶ κτιστοί εἰσιν οἱ ἄγγελοι, ἄκουσον τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Προφήτου λέγοντος· « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. »

Ἐρώτ. ε'. Ἐκ τῆς οὐσίας δὲ τοῦ φωτὸς τούτου εἰσὶν, ἢ ἄλλης τινὸς φύσεως;

Ἀπόκ. Ὅσον διαφέρει τοῦ ἀστέρος ὁ ἥλιος, τοσοῦτον διαφέρει ἡ οὐσία τῶν ἀγγέλων πάσης τῆς ὁρωμένης κτίσεως.

Ἐρώτ. ς'. Πόσος δὲ ἄρα τῶν ἀγγέλων ὁ ἀριθμὸς ὑπάρχει ὑπὲρ τὸν ἀριθμὸν τῆς ἀνθρωπότητος;

Ἀπόκρ. Οἱ μέν φασιν ἐνενήκοντα ἐννέα μέρη εἶναι τοὺς ἀγγέλους (2) πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, κατὰ τὴν παραβολὴν τοῦ Κυρίου τῶν ἑκατὸν προβάτων· ἄλλοι δὲ ἐννέα κατὰ τὴν παραβολὴν τῶν δέκα δραχμῶν. Ἕτεροι δὲ ἰσαρίθμους λέγουσι τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἀγγέλους, φέροντες εἰς μαρτυρίαν

A modum ergo prægnans mulier, ex fetus, quem in utero habet, agitatione, certo se novit fructum suscepisse: sic et anima veri Christiani, non ex verbis parentum, sed ex rebus ipsis et motibus cordis sui, maxime vero diebus festis et illuminationum seu baptismatum, ac communicationis sancti corporis et sanguinis Christi, ex gaudio animæ suæ discit se baptizatum accepisse Spiritum sanctum.

Quæst. III. Quandonam, unde et quomodo facti sunt angeli?

Resp. Non potest natura humana dicere unde vel quomodo facti sint angeli: sed hoc solum novit, illos verbo Dei ex nihilo factos esse. Quando vero B facti fuerint, alii prima die, alii ante primam putant.

Sanctus autem Pater noster et mirificus Epiphanius (98) archiepiscopus Cypri, in libro suo contra Paulum Samosatenum, in *Panariis* suis, latius exponit, una cum cœlo et terra esse factos, et nequaquam prius, refutans contradicentes per syllogismos. Et in alio quodam libro idem asserit.

Quæst. IV. Undenam manifestum est creatos esse angelos? namque nihil hujusmodi habetur in libro Geneseos.

Resp. Cum nosset Deus homines, maximeque Judæos propensos esse ad idolorum et multorum deorum cultum, idcirco in Genesi reticuit quod ad C angelos spectaret, ne illi qui vitulum et alia quædam in deorum numerum retulerunt, ipsos etiam angelos ut deos colerent. Quod autem creati sint angeli, disce a Spiritu sancto per Prophetam aiente: « Laudate Dominum, omnes angeli ejus: laudate eum, omnes virtutes ejus, quia ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt [79]. »

Quæst. V. Ex essentiane sunt hujus luminis an ex aliqua alia natura?

Resp. Quantum sol a stella differt, tantum differt natura angelorum ab omni visibili creatura.

Quæst. VI. Quantum igitur angelorum numerus, D hominum multitudinem superat?

Resp. Alii quidem aiunt nonaginta novem partes esse angelos si cum numero hominum comparentur; propter scilicet parabolam Domini de centum
219 ovibus: alii vero, novem, propter parabolam de decem drachmis. Cæteri autem putant æqualem esse angelorum et hominum numerum, horum

[79] Psal. CXLVIII, 2, 5.

(96) Tres mss. τῆς χάριτος.

(97) Λόγῳ Θεοῦ deest in Basil. Mox. Reg. 2, Οἱ μέν φασι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, οἱ δὲ τῇ τετράδι, οἱ δὲ τῇ πρώτῃ ἡμ. Ibid. hæc, ὁ δὲ ἐν ἁγίοις, et cætera usque ad finem responsionis desunt in tribus mss.

(98) Epiph. hæres. LXV.

(99) Tres mss. καὶ πολύθεον, omissis intermediis.

(1) Hæc, οἱ τὸν μόσχον καὶ ἄλλα τινὰ θεοποιήσαντες, desunt in duobus mss. Mox Palat. 2, ἄκουσον τοῦ Δαβὶδ τοῦ προφήτου λέγοντος. Quæstio 5 abest ab eodem.

(2) Ita 4 mss. Editi vero, τῶν ἀγγέλων.

verborum testimonio innixi, « Constituit terminos A gentium juxta numerum angelorum Dei [80]. »

Quæst. VII. Qua in re differt dæmonum natura a natura angelorum?

Resp. Nulla est naturæ ipsorum differentia, sed voluntatis, quemadmodum alia est justi mens, alia peccatoris.

Quæst. VIII. Quot sunt ordines et quot sunt angelorum naturæ?

Resp. Una est natura, quemadmodum et hominum. At novem sunt ordines, ut theologiæ peritissimus docet Dionysius, qui hujusmodi sunt : angeli, archangeli, principatus, potestates, virtutes, dominationes, sex alis instructa seraphim, multisque oculis ornata cherubim, et throni. De una angelorum substantia loquitur etiam Gregorius Nys- B senus in decimo septimo capite libri sui De homine.

Quæst. IX. Quot sunt cœli (4)?

Resp. Multi hac de quæstione decertant. Namque liber Genesis duos cœlos commemorat. At divus Paulus tertium cœlum novit. Quinetiam David propheta quartum numerat, cum ait, « Laudate eum, cœli cœlorum. » Sciendum autem est existimare eos qui dicunt, raptum fuisse Paulum in tertium cœlum, non in tres cœlos, quod quemadmodum hominum natura et unus homo dicitur et multi homines : ita natura cœlorum et unum cœlum apud divinam Scripturam dicitur, et multi cœli.

Quæst. X. Quandonam et quare cecidit diabo- C lus? Nonnulli enim comminiscuntur illum idcirco cecidisse, quod Adamum nollet adorare.

Resp. Stultorum hominum sunt hujusmodi verba. Siquidem cecidit diabolus, antequam Adamus esset. Constat vero ipsum, ut narrat Isaias propheta, suam propter superbiam cecidisse, qua nempe hæc secum cogitabat, « Ponam thronum meum supra nubes, et ero similis Altissimo [81]. »

Quæst. XI. Cujus gratia illi concessit Deus ut bellum inferret generi hominum?

Resp. Nempe ut qui Deum diligerent, conspicui forent, et qui voluptatibus essent dediti, deprehenderentur. Nullo enim obsistente adversario, veri milites imperatoris non internoscuntur. Itaque dia- D bolus causa victoriæ, coronarum et honorum iis est qui diligunt Deum.

Quæst. XII. Cum diabolus e cœlis ceciderit, quomodo in libro Job scriptum est venisse angelos Dei ut assisterent coram Domino, et diabolum in medio ipsorum [82]?

τό· « Ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. »

Ἐρώτ. ζ'. Τί παρήλλακται ἡ οὐσία τῶν δαιμόνων τῆς οὐσίας τῶν ἀγγέλων;

Ἀπόκ. Ἡ οὐσία οὐ παρήλλακται, ἀλλ' ἡ προαίρεσις, ὥσπερ ἡ γνώμη δικαίου καὶ ἁμαρτωλοῦ.

Ἐρώτ. η'. Πόσα τάγματα καὶ πόσαι οὐσίαι ἀγγέλων εἰσίν;

Ἀπόκ. Οὐσία μία, ὥσπερ καὶ ἀνθρώπων μία. Τάγματα δὲ, ὡς ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Διονύσιός φησιν, ἐννέα, ἅπερ εἰσὶ ταῦτα· ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, ἀρχαὶ, ἐξουσίαι, δυνάμεις, κυριότητες, τὰ ἑξαπτέρυγα σεραφὶμ, τὰ πολυόμματα χερουβὶμ, καὶ οἱ θρόνοι (3). Περὶ μιᾶς οὐσίας ἀγγέλων καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης λέγει εἰς τὸ ἑπτακαιδέκατον κεφάλαιον τοῦ Εἰς τὸν ἄνθρωπον λόγου αὐτοῦ.

Ἐρώτ. θ'. Πόσοι οὐρανοί εἰσιν (4);

Ἀπόκ. Ἀμφιβάλλεται πολλοῖς τὸ ἐρώτημα (5). Ἡ μὲν γὰρ βίβλος τῆς Γενέσεως δύο οὐρανοὺς λέγει· ὁ δὲ ἅγιος Παῦλος καὶ τρίτον οὐρανὸν εἶδεν. Ὁ δὲ προφήτης Δαβὶδ, καὶ τέταρτον λέγει, καθὼς φησιν· « Αἰνεῖτε αὐτὸν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν. » Ἰστέον δὲ λογίζεσθαι (6) τοὺς λέγοντας εἰς τὸ τρίτον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐκ εἰς τρεῖς οὐρανοὺς ἁρπαγῆναι τὸν ἅγιον Παῦλον, ὅτι, καθάπερ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων καὶ εἷς λέγεται ἄνθρωπος, καὶ πάλιν πολλοὶ ἄνθρωποι· οὕτω καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν φύσις, καὶ εἷς οὐρανὸς καὶ πολλοὶ οὐρανοὶ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ λέγονται.

Ἐρώτ. ι'. Πότε, καὶ διὰ τί ἐξέπεσεν ὁ διάβολος, Μυθεύονται γάρ τινες, ὅτι, καταδεξάμενος προσκυνῆσαι τὸν Ἀδὰμ, διὰ τοῦτο ἐξέπεσεν.

Ἀπόκ. Ἀφρόνων (7) ἀνδρῶν τὰ τοιαῦτα τυγχάνουσι ῥήματα. Ὁ γὰρ διάβολος, πρὶν γενέσθαι τὸν Ἀδὰμ (8), ἐξέπεσε. Πρόδηλον δὲ, ὅτι διὰ τὴν ὑπερηφανίαν αὐτοῦ, ὥς φησιν Ἡσαΐας ὁ προφήτης, λογισάμενος, ὅτι « Θήσω τὸν θρόνον μου ἐπὶ τῶν (9) νεφελῶν καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. »

Ἐρώτ. ια'. Τίνος δὲ χάριν συνεχώρησεν αὐτῷ ὁ Θεὸς πολεμεῖν τὸ γένος (10) τῶν ἀνθρώπων;

Ἀπόκ. Ὅπως καὶ οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν φανερωθῶσι, καὶ προσκείμενοι ταῖς ἡδοναῖς ἐλεγχθῶσιν. Ἀντιδίκου γὰρ μὴ προσκειμένου οἱ γνήσιοι στρατιῶται τοῦ βασιλέως οὐ φανεροῦνται. Ὁ οὖν διάβολος αἴτιος νίκης καὶ στεφάνων γίνεται καὶ τιμῶν τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν.

Ἐρώτ. ιβ'. Πεσόντος τοῦ διαβόλου ἐκ τῶν οὐρανῶν, πῶς γέγραπται ἐν τῷ Ἰὼβ (11), ὅτι ἦλθον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ παραστῆναι ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ὁ διάβολος ἐν μέσῳ αὐτῶν;

[80] Deut. xxxii, 8. [81] Isa. xiv, 14. [82] Job i, 6.

(3) Post vocem καὶ οἱ θρόνοι, in editis hæc habentur, Περὶ δὲ τῆς μιᾶς οὐσίας, etc., quæ desunt in mss. fere omnibus, et videntur adjectitia.

(4) Hæc quæstio est apud Theodoretum, ii in Genesim, non plane similis in omnibus.

(5) Reg. 2, ἐπερώτημα.

(6) Hæc, λογίζεσθαι... Παῦλον, desunt in quibusdam mss.

(7) Μωρῶν ἀνδρῶν, duo manuscripti.

(8) Duo manuscripti, τὸν ἄνθρωπον.

(9) Palatin. 1, ἐπάνω τῶν. Reg. 3, ἄνω.

(10) Quidam mss., τῷ γένει.

(11) Palatinus 1, 2, εἰς τὸν Ἰώβ. Paulo post Regius 1, ἐναντίον Κυρίου. Reg. 2, ἔναντι Κυρίου.

Ἀπόκ. Οὐκ εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι ἦλθεν ὁ διάβολος ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐν μέσῳ τῶν ἀγγέλων· πρόδηλον οὖν, ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ γὰρ ὅπου ἐάν εἰσιν οἱ ἅγιοι ἄγγελοι, τῷ Θεῷ παρίστανται. Πλὴν δεῖ εἰδέναι, ὅτι ὁ Θεὸς διά τινος ἁγίου ἀγγέλου πρὸς τὸν διάβολον διελέγετο, καθάπερ καὶ βασιλεὺς, διά τινος μέσου (12) ἀνθρώπου, πρὸς τὸν κατάδικον. A

Ἐρώτ. ιγ'. Ἆρα ἰσχύει φάρμακον ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον;

Ἀπόκ. Δίκαιον μὲν οὐδαμῶς· ἀλλ' οὐδὲ προσεγγίσαι αὐτῷ· ἁμαρτωλὸν δὲ καὶ, τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος. Ἐπεὶ οὐδὲ κατὰ χοίρων ἔχει ἐξουσίαν, ὡς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἠκούσαμεν.

Ἐρώτ. ιδ'. Ποίαν εὐχὴν καὶ ῥῆμα παρὰ πᾶσαν εὐχὴν (13) καὶ ῥῆμα φοβοῦνται οἱ δαίμονες καὶ ὁ διάβολος; B

Ἀπόκ. Διηγήσαντό τινες πνευματοφόροι ἄξιοι τοῦ πιστεύεσθαι, ὅτιπερ αὐταῖς ὄψεσί ποτε φανεὶς αὐτοῖς ὁ διάβολος, καὶ τοῦτο τὸ ἐρώτημα ἐρωτηθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἀπεκρίνατο, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν πάσῃ Παλαιᾷ καὶ Καινῇ Διαθήκῃ ῥῆμα ἐκφοβοῦν καὶ διασκορπίζον πᾶσαν ἡμῶν τὴν δύναμιν, ὡς ἡ ἀρχὴ τοῦ ξζ' ψαλμοῦ. Ὡς οὖν ὁ διάβολος τοῦτο εἴρηκεν, ἀρξαμένων αὐτῶν τοῦ ψαλμοῦ, καὶ εἰρηκότων μόνον τὸ πρῶτον ῥῆμα, τὸ, « Ἀναστήτω ὁ Θεὸς, » εὐθέως ὀλολύζων ἄφαντος ἐγένετο ὁ διάβολος, ἔργοις δείξας τῆς εὐχῆς τὴν ἐνέργειαν.

Ἐρώτ. ιε'. Πόθεν κινοῦνται ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου διαλογισμοὶ καὶ λόγοι βλάσφημοι καὶ ἀθέμιτοι, καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν ὑβρίζοντες πολλάκις, οὓς οὐ βεβούλευται λαλῆσαι ἡ ψυχὴ, ἢ γλῶσσα τοῦ ἀνθρώπου ὀνομάσαι; C

Ἀπόκ. Τοῦτο ὁ διάβολός ἐστιν ἐργαζόμενος, καὶ οὗτος τὰ τοιαῦτα ἀθέμιτα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου ὑποβάλλει, λαλῶν κατὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα, εἰς ἀπόγνωσιν τὸν ἄνθρωπον ἐνέγκαι βουλόμενος. Ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου τὸ σύνολον κατακρίνεται ὁ ἄνθρωπος· μὴ γένοιτο! Πολλάκις δὲ καὶ ἐξ οἰήσεως ὁ τοιοῦτος λογισμὸς ἐπανάγεται τῷ ἀνθρώπῳ· ἀπαλλάττεται δὲ αὐτοῦ γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτὸν λογιζόμενος, καὶ μηδ' ὅλως εἰς μέτρον τὸν τοιοῦτον λογισμὸν ἔχων, ἀλλὰ λέγων τῷ διαβόλῳ· « Ἡ βλασφημία σου ἐπὶ τὴν κεφαλήν σου, διάβολε. Ἐγὼ γὰρ Κύριον τὸν Θεόν μου προσκυνήσω, καὶ αὐτὸν οὐδέποτε βλασφημήσω. » Ἀσφαλῶς οὖν προσεκτέον τοῖς εἰρημένοις. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τούτου τοῦ λογισμοῦ κρατηθέντες, οἱ μὲν ἑαυτοὺς ἐκρήμνισαν, οἱ δὲ, εἰς ἀπόγνωσιν ἐλθόντες, ἀπώλοντο. D

Ἐρώτ. ις'. Ἀκόλουθον ἡγούμεθα (14) μετὰ τὸν περὶ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων λόγον, τρίτον τὸν περὶ ψυχῶν λοιπὸν λόγον εἰς μέσον προσενεχθῆναι. Πολλὴ γὰρ ὡς ἀληθῶς καὶ ἡ περὶ τούτου παρὰ ἀνθρώποις ὑπάρχει

A **Resp.** Non ait Scriptura diabolum convenisse in cœlis in medio angelorum : quapropter perspicuum est eum in terra convenisse. Etenim ubicunque sunt sancti angeli, Deo assistunt. Verumtamen sciendum est, Deum per sanctum aliquem angelum cum diabolo esse locutum, quemadmodum rex per intermedium aliquem hominem cum damnato solet loqui.

Quæst. XIII. Num potest veneficium necare hominem?

Resp. Justum quidem nequaquam, imo ne prope quidem accedere. At peccatorem potest occidere, si Deus permiserit. Namque ne in porcos quidem habet potestatem, ut in Evangeliis audivimus.

Quæst. XIV. Qualem orationem et verbum plusquam omnem aliam orationem verbumque reformidant dæmones et diabolus?

220 **Resp.** Quidam spiritu pleni, ac fide digni homines narravere nobis, quod, cum aliquando illis diabolus propria in specie apparuisset, ea de re ab ipsis interrogatus hæc responderit : Nullum est verbum in universo tum Veteri tum Novo Testamento vim omnem nostram sic disperdens, ut initium sexagesimi septimi psalmi. Ut igitur id dixit diabolus, psalmum istum illi inchoaverunt : cujus cum primum tantummodo verbum protulissent, « Exsurgat Deus [88], » mox ululans diabolus evanuit, reipsa vim hujusce orationis ostendens.

Quæst. XV. Undenam in corde hominis moventur cogitationes et blasphemiæ verba ac nefaria, sæpeque in Deum ipsum contumeliosa, quæ nec anima eloqui vellet, nec lingua hominis nominare?

Resp. Ea sunt diaboli opera, quæ nefanda ipse animæ hominis suggerit, verba contra Deum loquens, hominem in desperationem cupiens adducere. Verum nequaquam inde homo condemnatur : absit! Sæpe etiam ex opinatione homini oboritur hujusmodi cogitatio : qua quidem liberatur, cum se terram et cinerem esse reputat, nec eam cogitationem admodum retinet, sed diabolo dicit· « Blasphemia tua sit in caput tuum, diabole. Ego enim Dominum Deum meum adorabo, nec unquam blasphemias in eum proferam.» Caute igitur ad ea, quæ dicta sunt, est attendendum. Complures enim homines victi hujuscemodi cogitatione, alii sese ipsi præcipitaverunt, alii in desperationem adducti perierunt.

Quæst. XVI. Consequens esse arbitramur, ut postquam de Deo et de angelis disseruimus, tertio jam loco quæstionem de animabus proponamus in medium. Vere enim multa hac de re disputant

[88] Psal. LXVII, 2.

(12) Reg. 2, μεσίτου. Quatuor sequent. quæst. 13, 14, 15, 16, absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

(13) Quidam mss., καὶ ῥήματα παρὰ πᾶσαν τὴν γραφήν.

(14) Tres mss. ἡγοῦμαι. Paulo post, alii εἰς μέσον προαχθῆναι, alii, ἀχθῆναι, alii, προενεχθῆναι habent. Mox Palat. περὶ τούτου τοῦ ἀνθρώπου.

et inquirunt homines, nempe, quæ res sit ipsa anima hominis, unde ipsa in corpore constituatur, quandonam et quomodo separatur ab homine, quidque agat usque ad resurrectionem. Nemo enim ex mortuis in mundum veniens hæc nobis renuntiavit aut confirmavit. Quapropter a tua sanctitate flagitamus ut quæstionem hanc de anima, multis incomprehensam, nos velis edocere.

RESP. Hominis quidem anima est substantia intelligens, incorporea, invisibilis, impassibilis, immortalis, fereque angelorum subtilitati similis. Nunquam tamen anima fuit angelus, ut fabulantur Origenistæ; nec ante corpora exsistunt animæ, ut Manichæis videtur: sed quemadmodum lapide et ferro collisis, ex utroque ignis nascitur, sic in viri et mulieris congressu, corpus et anima Deo jubente constituuntur. Idque tibi persuadeat Paulus apostolus, qui ait: « Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale [84], » videlicet in resurrectione.

QUÆST. XVII. Undenam certum habetur mortis tempore animam non simul mori cum corpore? Sic enim quidam opinantur.

RESP. Dei Filius et Verbum Jesus Christus apertis verbis nos docet et mortale corpus esse, et animam immortalem. « Nolite, » inquit, « timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere [85]. » Certe manifestum inde est immortalem eam esse et a Deo exsistere.

QUÆST. XVIII. « Fidelis sermo et omni acceptione dignus [86]. » Verum quonam, quæso, modo anima separatur a corpore?

RESP. Hominis corpus constare credimus ex quatuor elementis, nempe ex sanguine, phlegmate, humore et bili: sive, ex calido, frigido, sicco et humido, id est, ex igne, aqua, aere, et terra. Namque sanguis, veluti calidum et vitale elementum, ex igne utique est: humor vero, ut **221** humidus, est ab aere: bilis vero, ut sicca, a terra est: phlegma denique ut frigidum, est ab aqua. His quatuor, non secus ac quatuor muris, anima, instar columbæ, in domo corporis conclusa est. Igitur mortis tempore, Dei jussu, quatuor elementis ab invicem discedentibus, quatuor muri domus, ut ita dixeris, dissolvuntur, receditque intus conclusa columba sive anima, ac primo recedit sanguis sive calidum et vitale elementum. Hinc mortua corpora bilem et phlegma ac humorem post mortem servant, at sanguinem nullum habent.

A ζήτησίς τε καὶ ἀμφιβολία· λέγω δὴ, τί αὐτὸ χρῆμά ἐστιν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου; καὶ πόθεν αὕτη συνίσταται ἐν τῷ σώματι; καὶ πότε καὶ πῶς τοῦ σώματος χωρίζεται; καὶ τί μέχρι τῆς ἀναστάσεως διαπράττεται; οὐδεὶς γὰρ ἐκ νεκρῶν ἐν τῷ βίῳ ἐπιδημήσας ταῦτα ἡμῖν ἀπήγγειλεν, ἢ ἐπιστώσατο· Διὸ ὡς τοῖς πολλοῖς ἀκατάληπτον τὸν περὶ τῆς ψυχῆς λόγον διδαχθῆναι ἠρωτήσαμεν τὴν σὴν ἁγιότητα.

Ἀπόκ. Ἡ μὲν τοῦ ἀνθρώπου ψυχή ἐστιν οὐσία νοερὰ, ἀσώματος, ἀπαθὴς, ἀθάνατος (15)· οὐ μὴν δὲ ἄγγελός ποτε ἦν ἡ ψυχὴ, ὡς οἱ Ὠριγενιασταὶ μυθεύονται· οὐδὲ προϋπάρχουσιν αἱ ψυχαὶ τῶν σωμάτων, ὡς οἱ Μανιχαῖοι δογματίζουσιν· ἀλλ' ὥσπερ τοῦ λίθου καὶ τοῦ σιδήρου συγκρουομένων, ἐκ τῶν ἀμφοτέρων τίκτεται τὸ πῦρ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς
B τοῦ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συμπλοκῆς συνίσταται (16) Θεοῦ κελεύσει σῶμα καὶ ψυχή. Καὶ πειθέτω σε ὁ ἅγιος Ἀπόστολος λέγων· « Σπείρεται σῶμα ψυχικόν· ἐγείρεται σῶμα πνευματικὸν, » δηλονότι ἐν τῇ ἀναστάσει.

Ἐρώτ. ιζ'. Πόθεν δὲ δῆλον ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου οὐ συναποθνήσκει μετὰ τοῦ σώματος ἡ ψυχή; Τινὲς γὰρ οὕτω νομίζουσιν.

Ἀπόκ. Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ Λόγος (17) Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς προφανῶς ἡμᾶς διδάσκει τὸ θνητὸν τοῦ σώματος, καὶ τὸ ἀθάνατον τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, λέγων· « Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι. » Πρόδηλον ὡς ἀθάνατος (18) καὶ ἀπὸ Θεοῦ ὑπάρχει.

C Ἐρώτ. ιη'. « Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. » Ποίῳ δὲ ἄρα τρόπῳ ἡ ψυχὴ χωρίζεται ἀπὸ τοῦ σώματος;

Ἀπόκ. Ἐκ τεσσάρων στοιχείων πιστεύομεν τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου συνίστασθαι· λέγω δὴ ἐξ αἵματος, καὶ φλέγματος, καὶ χυμοῦ, καὶ χολῆς· ἤγουν ἐκ θερμοῦ, καὶ ψυχροῦ, καὶ ξηροῦ, καὶ ὑγροῦ, τουτέστιν ἐκ πυρὸς, καὶ ὕδατος, καὶ ἀέρος, καὶ γῆς. Τὸ μὲν γὰρ αἷμα ὥσπερ θερμὸν καὶ ζωτικὸν στοιχεῖον, δῆλον ὅτι ἐκ τοῦ πυρός· ὁ δὲ χυμὸς, ὡς ὑγρὸς, πρόδηλον ὅτι ἐξ ἀέρος· ἡ δὲ χολὴ ὡς ξηρὰ πρόδηλον ἀπὸ γῆς· τὸ δὲ φλέγμα ὡς ψυχρὸν, εὔδηλον ἐξ ὕδατος. Καὶ τούτοις τοῖς τέσσαρσιν ὥσπερ καὶ τέσσαρσι τοίχοις ἐν οἴκῳ τοῦ σώματος δίκην τινὸς περιστερᾶς ἀποκέκλεισται ἡ ψυχή. Τῷ γοῦν καιρῷ τοῦ θανάτου ἐπιτροπῇ
D τοῦ Θεοῦ, ὑποχωρούντων ἐξ ἀλλήλων τῶν τεσσάρων στοιχείων, ὡς ἂν εἴποις, διαλύονται οἱ τέσσαρες τοῦ οἴκου τοῖχοι, καὶ ἀναχωρεῖ ἡ ἔνδον ἀποκεκλεισμένη περιστερὰ, ἤγουν ἡ ψυχή· καὶ πρῶτον μὲν ἀποχωρεῖ τὸ αἷμα, ἤγουν τὸ θερμὸν καὶ ζωτικόν. Ὅθεν τὰ νεκρὰ σώματα χολὴν μὲν ἔχουσι μετὰ θάνατον καὶ φλέγμα καὶ χυμὸν, αἷμα δὲ οὐκ ἔχουσιν.

[84] I Cor. xv, 44. [85] Matth. x, 28. [86] I Tim. i, 15.

(15) Post, ἀθάνατος, quidam habent σχεδὸν ὁμοία τῆς τῶν ἀγγέλων λεπτότητος. Mox Reg. 2, Ὠριγενισταί.

(16) Ita quidam manuscripti rectius quam editi, qui habent, συνίστασθαι κελεύει.

(17) Quatuor mss., ὁ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν Λόγος.

(18) Duo mss., ἀθάνατον καὶ ἀπαθῆ ὑπάρχουσαν. Edit. Comm., ἀθάνατος καὶ ἀπαθὴς ὑπάρχει. Edit. Paris. cum Palat. 2, ἀθάνατος καὶ ἀπὸ Θεοῦ ὑπάρχει. Porro quæst. 19, 20, 21, 22, 23, 24, absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

Ἐρώτ. ιθ'. Ποῦ δὲ ἄρα θέλομεν λέγειν, ὅτι εἰσὶν αἱ προλαβοῦσαι τῶν ἀνθρώπων ψυχαί;

Ἀπόκ. Ξένον μὲν καὶ φοβερὸν τὸ ἐρώτημα (19), καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἀποκεχρυμμένον. Οὐ γὰρ συνεχώρησεν ὁ Θεὸς ἐπαναλῦσαί τινα πρὸς ἡμᾶς ἐκεῖθεν, καὶ διηγήσασθαι ποῦ ἢ πῶς εἰσιν αἱ ἀφ' ἡμῶν ἀπελθοῦσαι ψυχαί. Ὅμως ἐκ τῶν Γραφῶν μανθάνομεν, ὅτι αἱ μὲν τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχαὶ ἐν τῷ ᾅδῃ ὑπάρχουσιν ὑποκάτω πάσης τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάττης εἰσὶν, ὥς φησιν ὁ ψαλμὸς, « Ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου καὶ ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, » καὶ ὡς γέγραπται ἐν τῷ Ἰώβ· « Εἰς γῆν σκοτεινὴν καὶ γνοφερὰν, εἰς γῆν σκότους αἰωνίου, οὗ οὐκ ἔστι φέγγος, οὐδὲ ὁρᾷν ζωὴν βροτοῖς (20), » αἱ δὲ τῶν δικαίων ψυχαὶ μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, ὡς ἐκ τοῦ λῃστοῦ τοῦ ἐν τῷ σταυρῷ μανθάνομεν, ὅτι ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπάρχουσιν. Οὐ γὰρ διὰ μόνην τὴν ψυχὴν τοῦ ἁγίου λῃστοῦ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ἤνοιξε τὸν παράδεισον, ἀλλὰ καὶ διὰ πάσας λοιπὸν τὰς τῶν ἁγίων ψυχάς.

A Quæst. XIX. Ubinam porro esse dicemus animas hominum quæ jam discesserunt?

Resp. Mira sane et metuenda quæstio, hominibusque occulta. Nec enim Deus quemquam ad nos inde redire permisit, enarrareque ubinam quove modo sint animæ a nobis profectæ. Verumtamen discimus ex divinis litteris peccatorum animas in inferis esse infra omnem terram et mare, quemadmodum ait Psalmista : « In tenebrosis et in umbra mortis et in lacu infimo[87], » et ut apud Job scriptum est : « In terram tenebrosam et caliginosam, in terram tenebrarum æternarum, ubi nullus splendor, nec vita est hominibus[88]. » Justorum autem animæ, ut ex latrone in cruce discimus[89], sunt in paradiso. Nec enim propter solam B sancti latronis animam Christus paradisum aperuit, sed etiam propter omnes sanctorum animas.

Ἐρώτ. κ'. Τί οὖν, ἀπέλαβον οἱ δίκαιοι τὰ ἀγαθὰ, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὴν κόλασιν;

Ἀπόκ. Οὐδαμῶς. Ὅμως δὲ τὴν χαρὰν ταύτην ἔχουσιν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί (21)· καὶ ἔστιν αὕτη μερικὴ ἀπόλαυσις, ὥσπερ καὶ ἡ λύπη, ἣν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἔχουσι, μερικὴ κόλασις, καὶ ὥσπερ (22) μετασtέλλεται βασιλεὺς φίλους αὐτοῦ ἐπὶ τῷ συναριστῆσαι αὐτῷ ὡσαύτως καὶ καταδίκους ἐπὶ τὸ κολάσαι αὐτούς. Καὶ οἱ μὲν εἰς τὸ ἄριστον κληθέντες ἐν χαρᾷ εἰσιν ἔμπροσθεν τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως ἕως τῆς ὥρας τοῦ ἀρίστου· οἱ δὲ κατάδικοι ἐν φυλακῇ ἀποκεκλεισμένοι, ἐν λύπῃ ὑπάρχουσιν, ἕως οὗ ἔλθῃ ὁ κριτής. Οὕτω δεῖ λοιπὸν νοεῖν καὶ ἐπὶ τῶν ἐκεῖσε νῦν ἀφ' ἡμῶν προλαβουσῶν ψυχῶν, λέγω δὴ δικαίων καὶ ἁμαρτωλῶν.

Quæst. XX. Quid igitur? Bonane justi receperunt, et peccatores supplicium?

Resp. Nequaquam. Hoc tamen fruuntur gaudio sanctorum animæ, quæ pars est illorum felicitatis, ut tristitia, quam habent peccatores, pars est illorum supplicii. Quemadmodum itaque suos amicos accersit imperator, ut secum prandeant, sic et damnatos ut puniantur. Illi autem ad prandium vocati lætantur ante domum imperatoris, donec venerit hora prandii. Damnati in custodia inclusi, C in mœrore degunt, usque dum veniat judex. Sic sentiendum est de animabus justorum et peccatorum quæ ante nos illuc discesserint.

Ἐρώτ. κα'. Εἰ οὖν οὐδεὶς καθ' ἃ εἴρηκας, οὔτε ἐν βασιλείᾳ, οὔτε ἐν γεέννῃ εἰσελήλυθε· πῶς περὶ τοῦ πλουσίου τοῦ κατὰ τὸν Λάζαρον ἀκούομεν, ὅτι, ἐν τῷ πυρὶ καὶ βασάνοις ὑπάρχων, πρὸς τὸν Ἀβραὰμ διελέγετο;

Ἀπόκ. Ὁ Κύριος παραβολικῶς ὅλα τὰ κατὰ τὸν Λάζαρον καὶ τὸν πλούσιον εἴρηκεν, ὥσπερ καὶ περὶ τῶν δέκα παρθένων, καὶ τῶν λοιπῶν παραβολῶν. Οὐ γὰρ ἐν πράγματι γέγονεν ἡ τοῦ Λαζάρου παραβολή. Διότι οὐχ ὁρῶσιν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐν γεέννῃ τοὺς δικαίους τοὺς μετὰ Ἀβραὰμ ὄντας ἐν τῇ βασιλείᾳ. Ἀλλ' οὔτε δὲ πάλιν ἐπιγινώσκει τις τὸν πλησίον αὐτοῦ, ἐκεῖσε ἐν σκότει ὑπάρχων.

Quæst. XXI. Si igitur nemo, prout dixisti, neque in regnum neque in gehennam introivit : quid illud ergo est quod de divite et de Lazaro audivimus, illum nempe divitem in igne et tormentis exsistentem loqui ad Abrahamum?

Resp. Quæcunque divitem et Lazarum spectant, parabolice locutus est Dominus, ut et quæ de decem virginibus et cæteris parabolis dixit. Nec enim reipsa contigit Lazari parabola. Quippe in gehenna peccatores non vident justos, qui cum D Abrahamo in regno exsistunt. Imo nec quisquam illic in tenebris exsistens, proximum suum agnoscit.

Ἐρώτ. κβ'. Πῶς τοῦτο; Καὶ γὰρ φοβερὸς ὁ λόγος καὶ ξένος, ὅτι οὐκ ἐπιγινώσκομεν ἀλλήλους ἐκεῖ, ἀλλὰ ἀγνώριστοι ἀδελφοὶ ἀδελφοῖς, καὶ πατέρες υἱοῖς, καὶ φίλοι φίλοις (23) καθεστήκαμεν.

Quæst. XXII. Qui id fiat? Terribile enim admodum et mirum est quod ais, scilicet illic nos non invicem cognoscere, sed fratres fratribus, filiis patres, et amicos amicis esse ignotos.

[87] Psal. LXXXVII, 7. [88] Job X, 22. [89] Luc. XXIII, 43.

(19) Reg. 3, ἐπερώτημα. Paulo post Reg. 1 et 3, ἐπαναλῦσαι τῶν ἐκεῖσέ τινα πρὸς ἡμᾶς, καί.

(20) Reg. 2, βροτῶν, post ψυχάς. Reg. 2, adjicit hæc, Ὁ ἅγιος Πατὴρ ἡμῶν Βασίλειος εἰς τὸν *Περὶ νηστείας* αὐτοῦ λόγον, οὗ ἡ ἀρχή· « Σαλπίσατε, » οὕτω φησίν· « Οὐχ ὁρᾷς τὸν Λάζαρον, πῶς διὰ νηστείας εἰσῆλθεν εἰς τὸν παράδεισον; » Porro locus hic habetur apud Basiliensem.

(21) Reg. 1, 3, Ὅμως δὲ αὕτη ἡ χαρὰ ἣν ἔχουσι νῦν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαὶ, μερικὴ ἀπόλαυσίς ἐστιν.

(22) Editi, καὶ ὥσπερ οὖν. Sed οὖν deest in maxima parte manuscriptorum

(23) Palatinus primus, ἀδελφοὶ ἀδελφῶν, καὶ πατέρες υἱῶν, καὶ φίλοι φίλων.

RESP. Agnitio ex corporeis signis solet fieri. At A animæ incorporeæ invicem sunt omnino similes, non secus ac multitudo aliqua nitidissimarum et similium columbarum aut apum, quarum nulla differat vel gravitate vel magnitudine, sed quæ in omnibus æquales sint invicem. Porro loquor de damnatis peccatorum animabus apud inferos, ipsas nempe seipsas non cognoscere. Nam **222** justorum animabus id bonum concessit Deus, ut invicem se agnoscant.

QUÆST. XXIII. Demus igitur, juxta quod ais, animas nunc invicem se non cognoscere: at nunquid nec in resurrectione mutuo se cognoscent peccatores, qui nempe ex una regione, domo et genere exstiterint? B

RESP. Neque in resurrectione.

QUÆST. XXIV. Quare?

RESP. Quia figuræ, signa, et affectiones quæ nostris corporibus ex corruptione et satione accidunt, per quas nos invicem hic cognoscimus, in resurrectione mortuorum cum satione et corruptione destruuntur. Et quemadmodum Deus ab initio unum fecit hominem; sic et in regeneratione omnes, velut unus homo, resurgemus: id est, omnis imago hominis similis erit imagini, formæ, magnitudinis et figuræ Adami. Unde in resurrectione non est parvus aut magnus, niger vel albus, flavus vel rufus, simus aut adunco naso, nec variæ figuræ, formæ et colores. Hæc enim omnia quæ C ex satione et corruptione proveniunt, destruentur simul cum corruptione. Enimvero quomodo posset agnoscere pater proprium filium, qui infans mortuus fuerit, triginta jam annorum hominem perfectum resurgentem, quemadmodum et Christus triginta annos natus baptizatus est? Quomodo dignosci possit Æthiops, qui albus resurget: vel qui saucius obierit, sanus resurgens? Quod si hæc tibi videntur vix credibilia, audi Dominum ad Sadducæos aientem: « In resurrectione mortuorum neque nubent neque nubentur: sed erunt sicut angeli [99]. » Igitur quemadmodum una est species et figura angelorum: ita idem nostræ naturæ in resurrectione per immortalitatem futurum credimus. Et quemadmodum in frumento spicam fecit Deus ab D initio, et ex spica granum prodiit, quod deinde satum rursus germinat spica: sic et homo factus est a Deo incorruptus propter præceptum: deinde transgressione contritus est ac corruptus redditus:

'Απόκ. Ὁ ἐπιγνωρισμὸς ἐκ σωματικῶν σημείων γίνεσθαι πέφυκε. Αἱ δὲ ἀσώματοι ψυχαὶ ὅμοιαι ἀλλήλαις κατὰ πάντα τρόπον (24) ὑπάρχουσιν, ὥσπερ ἐπὶ πλήθους τινῶν ἀσπίλων καὶ ὁμοίων περιστερῶν ἢ μελισσῶν, οὐ διαφερουσῶν μία τῆς μιᾶς, οὔτε σεμνότητι, οὔτε μεγαλειότητι, ἀλλὰ κατὰ πάντα ἐν ἰσότητι ἀλλήλαις οὔσαις. Τοῦτο δὲ λέγω ἐπὶ τῶν ἐν τῷ ᾄδῃ καταδικασθεισῶν ψυχῶν τῶν ἁμαρτωλῶν, ὅτι ἑαυτὰς οὐκ ἐπιγινώσκουσι. Ταῖς γὰρ τῶν δικαίων ψυχαῖς καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς τὸ ἀγαθὸν, λέγω δὴ τὸν ἐπιγνωρισμὸν, ἐδωρήσατο.

'Ερώτ. κγ'. Δεδόσθω τοίνυν (25) κατὰ τὸν σὸν λόγον, αἱ ψυχαὶ ἀλλήλας οὐκ ἐπιγινώσκουσι νῦν· εἶτα ἄρα οὔτε ἐν τῇ ἀναστάσει ἐπιγνώσονται ἀλλήλους οἱ ἁμαρτωλοὶ, λέγω δὲ οἱ ἐκ μιᾶς χώρας καὶ οἴκου καὶ γένους ὑπάρχοντες;

'Απόκ. Οὔτε ἐν τῇ ἀναστάσει.

'Ερώτ. κδ'. Τίνος χάριν;

'Απόκ. Ὅτιπερ ἅπαντα τὰ ἐκ φθορᾶς καὶ σπορᾶς ἐπισυμβάντα τοῖς ἡμετέροις σώμασι σχήματα καὶ σημεῖα, καὶ παθήματα, δι' ὧν ἀλλήλους ἐπιγινώσκομεν (26) ὧδε, ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν σὺν τῇ σπορᾷ καὶ φθορᾷ καταργοῦνται. Καὶ ὥσπερ ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς ἕνα ἄνθρωπον ἐποίησεν, οὕτω καὶ ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ πάντες ὡς εἷς ἄνθρωπος ἐπανιστάμεθα· τουτέστι πᾶσα ἀνθρώπου εἰκὼν ὁμοία τῆς τοῦ 'Αδὰμ εἰκόνος καὶ πλάσεως, καὶ μεγέθους καὶ σχήματος. Διὸ οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀναστάσει ἄρσεν καὶ (27) θῆλυ, οὐδὲ μικρὸς καὶ μέγας, οὐδὲ μέλας καὶ λευκὸς, οὐδὲ ξανθότης καὶ πυῤῥότης, ἢ σιμότης ἢ γρυπότης, οὐδὲ διάφορα σχήματα, καὶ πρόσωπα, καὶ χρώματα, καὶ παθήματα, καὶ σχηνώματα. Ταῦτα γὰρ πάντα ἀπὸ σπορᾶς καὶ φθορᾶς γινόμενα σὺν τῇ φθορᾷ καταργοῦνται (28). Καὶ πῶς λοιπὸν ἐπιγνώσεται, εἰπέ μοι, πατὴρ τὸ ἴδιον τέκνον νήπιον τελευτῆσαν, καὶ τριακονταετῆ τέλειον ἄνθρωπον (29) ἀνιστάμενον, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τριακονταετὴς ἐβαπτίσθη; Ἢ πῶς γνωσθήσεται ὁ τελευτήσας Αἰθίοψ λευκὸς ἀνιστάμενος· ἢ ὁ ἀποθανὼν λελωβημένος, ὑγιὴς ἀνιστάμενος; Εἰ δὲ δύσπιστά σοι ταῦτα φαίνονται, ἄκουσον τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς Σαδδουκαίους λέγοντος, ὅτι « 'Εν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται (30)· ἀλλ' ἔσονται ὡς ἄγγελοι. » Οὐκοῦν ὥσπερ οἱ ἄγγελοι μιᾶς ἰδέας καὶ σχήματος ὑπάρχουσιν· οὕτω πιστεύομεν καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐν τῇ ἀναστάσει διὰ τῆς ἀφθαρσίας λοιπὸν γίνεσθαι. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ σίτου στάχυν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐκ τοῦ στάχυος γέγονεν ὁ κόκκος, καὶ πάλιν σπειρόμενος ἀναβλαστάνει

[99] Matth. XXII, 30.

(24) Τρόπον deest in Reg. 1, 2. Infra μία deest in editis, sed habetur in compluribus mss.

(25) Ita Reg 3, recte. Editi vero male, ὅτι νῦν. Infra οἱ ἁμαρτωλοί deest in quibusdam mss.

(26) Tres mss. γνωρίζομεν.

(27) Ita tres mss. In editis vero, ἄρσεν καὶ θῆλυ, desunt. Infra, ἢ γρυπότης deest, in quibusdam mss.

(28) Tres mss., καταλύονται.

(29) Duo mss., τέλειον ἄνθρωπον. Alius, τέλειον τὸ βρέφος. Paulo post multi mss., Ἢ πῶς γνωσθήσεται. Editi, ἢ ἐπιγνωρισθήσεται. Unus codex, ἢ γνωσθήσεται.

(30) Basil., ἐκγαμίζονται. Ad marginem hujus codicis notatur ibid. Σχόλιον. Τῆς τότε ἀπαθείας καὶ ἁγιότητος λέγει ὁ Χριστὸς, ὅτι οὐ γαμοῦσιν, οὔτε ἐγγαμίζονται. Οὐχὶ ὅτι δὲ οὐκ ἀνίστανται, οὔτε ἄνδρες, οὔτε γυναῖκες. Καὶ γὰρ ἐν τῇ ἀναστάσει οἱ μὲν ἄνδρες ἀναστήσονται ἄνδρες, αἱ δὲ γυναῖκες γυναῖκες, ὡς ἡ ἁγία Θεοτόκος. Horum pars in textum relata est a veteri interprete.

στάχυς· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος γέγονεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ A φυλάττων τὴν ἐντολὴν ἄφθαρτος· εἶτα διὰ τῆς παρακοῆς συνετρίβη, καὶ γέγονε φθαρτός· σπειρόμενος δὲ διὰ τοῦ θανάτου καὶ χωννύμενος ἐν τῇ γῇ, ἀναβλαστάνει ὥσπερ ἦν ἀπ' ἀρχῆς ἄφθαρτος.

Ἐρώτ. κε'. Ἆρα ἐπισκέπτονται τὸν βίον αἱ προλαβοῦσαι (31) τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ, ἢ οὔ;

Ἀπόκ. Οὐδαμῶς. Ἄκουσον γὰρ τοῦ προφήτου Δαβὶδ περὶ τῶν τελευτώντων ἀνθρώπων λέγοντος· «Ἄνθρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ οὕτως ἐξανθήσει. Ὅτι πνεῦμα διῆλθεν ἐν αὐτῷ, καὶ οὐχ ὑπάρξει, καὶ οὐκ ἐπιγνώσεται ἔτι τὸν τόπον αὐτοῦ.» Περὶ δὲ τῶν ψυχῶν τῶν ἁγίων οὐ χρὴ ἀμφιβάλλειν (32).

Ἐρώτ. κϛ'. Καὶ εἰ ταῦτα οὕτω, πῶς ἐπιφαίνονται οἱ ἅγιοι πολλάκις ἐν τοῖς ἑαυτῶν ναοῖς καὶ σωροῖς; B

Ἀπόκ. Ξένον καὶ παράδοξον τὸ ἐπερώτημα, καὶ πιστοτάτης ψυχῆς δεόμενον εἰς ἀπόκρισιν. Ὅμως εἰ χωρεῖς, ἄκουσον μὴ ὀκλάζων τῷ λογισμῷ. Αἱ ἐν τοῖς ναοῖς καὶ σωροῖς τῶν ἁγίων γινόμεναι ἐπισκιάσεις καὶ ὀπτασίαι οὐ διὰ τῶν ψυχῶν τῶν ἁγίων γίνονται, ἀλλὰ (33) δι' ἀγγέλων ἁγίων μετασχηματιζομένων εἰς τὸ εἶδος τῶν ἁγίων. Πῶς γὰρ, εἰπέ μοι, μία οὖσα ψυχὴ τοῦ μακαρίου Πέτρου ἢ Παύλου δύναται κατ' αὐτὴν τὴν ῥοπὴν ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ ἐπιφανῆναι ἐν χιλίοις ναοῖς αὐτοῦ, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ; τοῦτο γὰρ οὔτε ἄγγελος εἷς δύναται ποιῆσαί ποτε. Μόνου γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἐν δυσὶ τόποις καὶ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ εὑρίσκεσθαι. Ἐπεὶ καὶ αὐταὶ αἱ νοεραὶ δυνάμεις ἀπολιμπάνονται (34) πάντως τῆς ἐν οὐρανοῖς δοξολογίας, ἡνίκα δ' ἂν ἀποστέλλωνται εἰς C διακονίαν ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἐρώτ. κζ'. Τί διαφέρει ἡ οὐσία τοῦ ἀγγέλου τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου;

Ἀπόκ. Τρεῖς οὐσίας ἀκαταλήπτους παρὰ ἀνθρώποις εὑρίσκομεν, ἃς οὐδεὶς οὐδαμῶς οὔτε εἶδεν, οὔτε ἰδέσθαι ἐπὶ γῆς δύναται, ὥς εἰσι, λέγω δὴ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων καὶ ψυχῶν· ὅμως στοχαζόμεθα, ὅτιπερ ὅσον διαφέρει τῆς σελήνης ὁ ἥλιος, τοσοῦτον ὑπερέχει καὶ λαμπροφορεῖ (35) ἡ τῶν ἀγγέλων οὐσία τῆς οὐσίας τῶν ψυχῶν ἀνθρώπων.

Ἐρώτ. κη'. Καὶ πῶς οἱ προφῆται φαίνονται πολλάκις ἰδόντες τὸν Κύριον (36);

Ἀπόκ. Μετὰ πάντας τοὺς προφήτας καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ εἶπεν ὁ ἅγιος ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς καὶ θεολόγος Ἰωάννης, ὅτι D «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε.» Καὶ ἵνα πιστώσηται ὡς φοβερὸν καὶ ξένον τὸ ῥῆμα, ἐπήγαγεν, ὅτι «Ὁ Μονογενὴς ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.» Ὅθεν καὶ ὁ ἅγιος ἀπόστολος Παῦλός φησιν· «Ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὔτε ἰδεῖν δύναται.» Ὥστε οὐδεὶς ἀνθρώπων δύναται Θεοῦ οὐσίαν γυμνὴν ἰδεῖν οὐδαμοῦ· ἀλλὰ, πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώ-

satus vero per mortem et terra obrutus, iterum incorruptus repullulat, qualis ab initio erat.

QUÆST. XXV. Num hominum animæ, qui ante nos decedunt, vitam iterum invisunt, necne?

RESP. Nequaquam. Audi enim prophetam Davidem de hominibus morientibus aientem: « Homo, sicut fenum dies ejus, tanquam flos agri sic efflorebit. Quoniam spiritus pertransivit in illo, et non exsistet, et non cognoscet amplius locum suum [91]. » De animabus autem justorum nihil est ambigendum.

QUÆST. XXVI. Si hæc ita se habent, quomodo sæpe sancti suis in templis et tumulis apparent?

RESP. Singularis et paradoxa sane quæstio, fidelissimaque indigens anima ad respondendum. Tamen si capis, audi nec ratione vacilles. Quæ in templis et tumulis sanctorum adumbrationes et visiones fiunt, non per animas sanctorum fiunt, sed per angelos qui formam sanctorum assumunt. Quomodo enim, dic mihi, beati Petri vel Pauli anima una possit eodem momento in memoria sive monumento ejus apparere in mille ejus templis per totum orbem? id enim nec unus angelus queat unquam præstare. Solius siquidem Dei est duobus in locis et toto in mundo eodem momento reperiri: quandoquidem et ipsæ intelligentes virtutes deficiunt omnino a doxologia quæ in cœlis est, cum in ministerium in terram mittuntur.

223 QUÆST. XXVII. Quid differt substantia angeli ab hominis substantia?

RESP. Tres invenimus substantias quas homo nequit comprehendere, nemoque unquam vidit, quæ nec in terra possunt videri, ut sunt nempe Dei, angelorum et animarum. Attamen conjicimus quod quantum differt sol a luna, tantum antecellit et magis splendet angelorum essentia, quam animarum hominum essentia.

QUÆST. XXVIII. Quomodo prophetæ sæpe Deum videntes apparent?

RESP. Post prophetas omnes ipsumque Christi adventum dixit apostolus, evangelistaque et theologus Joannes, quod: « Deum nemo vidit unquam [92]. » Quod ut credibile redderet, tanquam aliquid tremendum et singulare, addidit: « Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarravit [93]. » Unde et sanctus apostolus Paulus ait: « Quem nemo hominum vidit vel videre potest [93*]: » Itaque nullus homo nudam Dei essentiam potuit usquam videre, sed sese Deus ad infirmitatem hominum

[91] Psal. CII, 15, 16. [92] Joan. I, 18. [93] ibid. [93*] I Tim. VI, 16.

(31) Quidam mss. αἱ ἐκεῖ προλαβοῦσαι.
(32) His adjicit Palat. 2. Γνωρίζει γὰρ ἅπαντα μετὰ θανάτου καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Quæstiones porro 26 et 27 absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.
(33) Sic Reg. 1, 3. In editis, ἀλλά deest.
(34) Ita 2 mss. Editi, ἀπολαμβάνονται. Ibidem Reg. 1, ταῖς ἐν οὐρανοῖς δοξολογίαις.
(35) Palat. 1, λαμπροτερεῖ.
(36) Palat. 2, τὸν Θεόν.
Quæstiones autem 29, 30, 31, 32, 33 et 34, absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

accommodans, formamque congruentem assumens, prophetis apparebat. Certe tunc ille carnis expers, sæpe illis ut homo incarnatus apparebat. Unde perspicuum est ipsos non Dei essentiam vidisse, sed gloriam. Quod idem de angelis et nudis animabus est intelligendum. Sola vero sancta Deipara nudam essentiam archangeli Gabrielis, uti erat, contemplata est.

Quæst. XXIX. Quid ergo? Annon et ipsi angeli secundum substantiam hominibus in terra apparent?

Resp. Minime. Nec enim corruptibilis oculus substantiam incorruptibilem potest contemplari. Inde vero aperte licet cognoscere angelos non secundum substantiam nobis apparere, quod non una figura in terris appareant. Nam alii juvenum formam assumunt; alii militum. Denique multas illi formas induunt: at una ipsorum est substantia.

Quæst. XXX. Quænam est definitio substantiæ angelorum?

Resp. Angelus est animal rationale, immateriale, hymnisonum, immortale.

Quæst. XXXI. Quodnam opus est cœlestium virtutum in cœlis?

Resp. Hymnus nunquam intermissus, lausque perennis magnificentiæ Dei: forte etiam oratio assidua pro nostra salute. Quando vero ordines et militiæ dicuntur, intelligendum est ordinem esse magisterii, ordinem tutelæ, ordinem providentiæ, ordinem ministerii, ordinem punientem, ordinem qui animas separet, ordinem in aliis permanentem. Porro ut varios supernarum virtutum ordines esse novimus, sic sunt stationes et cognitiones diversæ. Namque throni, cherubim et seraphim sine medio a Deo docentur, ut qui cæteris sint superiores, et Deo proximi. Hi autem docent inferiores ordines, eaque deinceps ratione inferiores a superioribus docentur. Infimus autem omnium ordo sunt sancti angeli, qui et ipsi hominum sunt magistri.

Quæst. XXXII. An nostri sunt memores animæ quæ discesserunt, quemadmodum et angeli sunt nostri memores?

Resp. Sanctorum quidem animæ nostri omnino meminerunt, minime vero peccatorum animæ quæ in inferis jacent. Cum enim supplicium sibi debitum exspectent, merito certe de illo solum sunt solliciti, nihil aliud curantes.

A πων ἀσθένειαν συγκαταβατικῶς ὁ Θεὸς σχηματιζόμενος, τοῖς προφήταις ἐφαίνετο. Ἀμέλει καὶ ἄσαρκος τότε ὑπάρχων, ὡς ἄνθρωπος αὐτοῖς πολλάκις ἐφαίνετο σεσαρκωμένος. Ὅθεν πρόδηλον ὅτι, οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἔβλεπον, ἀλλὰ τὴν δόξαν. Ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν γυμνῶν ψυχῶν χρὴ ἐννοεῖν. Μόνη δὲ ἡ ἁγία Θεοτόκος, γυμνὴν οὐσίαν, ὡς ἔστι, τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ἐθεάσατο.

Ἐρώτ. κθ'. Τί οὖν; Οὐδὲ οἱ ἄγγελοι κατ' οὐσίαν φαίνονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῖς ἀνθρώποις;

Ἀπόκ. Οὐδαμῶς· οὔτε γὰρ δύναται φθαρτὸς ὁ ὀφθαλμὸς θεωρῆσαι οὐσίαν ἄφθαρτον. Ἐντεῦθεν δὲ ἔστι σαφῶς ἐπιγνῶναι, ὅτι οὐ κατ' οὐσίαν φαίνονται ἡμῖν οἱ ἄγγελοι· ἐπειδὴ οὐχ ἑνὶ σχήματι ἐπὶ τῆς γῆς B ἐμφανίζονται, ἀλλ' οἱ μὲν ἐν σχήματι νεανίσκων μετασχηματιζόμενοι· οἱ δὲ ἐν εἴδει στρατιωτῶν. Καὶ ἁπλῶς πολλαὶ αὐτῶν αἱ μορφαὶ, μία δὲ ἡ οὐσία (37).

Ἐρώτ. λ'. Τί δέ ἐστιν ὅρος οὐσίας ἀγγέλων;

Ἀπόκ. Ἄγγελός ἐστι ζῶον λογικὸν, ἄϋλον (38), ὑμνολογικὸν, ἀθάνατον.

Ἐρώτ. λα'. Τί δὲ τὸ ἔργον τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει;

Ἀπόκ. Ὕμνος ἄληκτος, καὶ αἶνος ἄπαυστος τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ Θεοῦ· τάχα δὲ καὶ εὐχὴ ἔμμονος ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὗται αἱ τάξεις καὶ στρατιαὶ λέγονται, δεῖ λοιπὸν ἐννοεῖν τάξιν διδασκαλικὴν, τάξιν ἐπιτρεπτικὴν, τάξιν προ- C νοητικὴν, τάξιν διακονικὴν (39), τάξιν τιμωρητικὴν, τάξιν ψυχοχωριστικὴν, τάξιν ἐν ἄλλοις παραμονητικήν. Ὥσπερ δὲ τάξεων διαφορὰς ἐν ταῖς ἄνω δυνάμεσιν ἔγνωμεν, οὕτω καὶ στάσεως καὶ γνώσεως. Οἱ μὲν οὖν θρόνοι καὶ τὰ χερουβὶμ καὶ τὰ σεραφὶμ ἀμέσως παρὰ τοῦ Θεοῦ μανθάνουσιν, ὡς πάντων ἀνώτερα καὶ Θεῷ πλησιάζοντα (40)· ταῦτα δὲ διδάσκει τὰ κατώτερα τάγματα, καὶ οὕτως ἐφεξῆς τὰ ἀνώτερα διδάσκει τὰ κατώτερα· τὸ δὲ κατώτερον πάντων τάγμα εἰσὶν οἱ ἅγιοι ἄγγελοι, οἱ καὶ τῶν ἀνθρώπων ὄντες διδάσκαλοι.

Ἐρώτ. λβ'. Ἆρα δὲ μέμνηνται ἡμῶν αἱ ἀπελθοῦσαι (41) ψυχαὶ, ὥσπερ καὶ οἱ ἄγγελοι ἡμῶν μνημονεύουσιν;

D Ἀπόκ. Αἱ μὲν τῶν ἁγίων ψυχαὶ πάντως, αἱ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν ἐν τῷ ᾅδῃ οὖσαι, οὐδαμῶς (42). Τὴν γὰρ μένουσαν αὐτοῖς ἐκδεχόμενοι κόλασιν, εἰκότως περὶ ταύτης καὶ μόνον μεριμνῶσι, μηδενὸς ἑτέρου φροντίζοντες.

(37) Ita Reg. 3, et Palat. 1. Editi vero, αἱ πρὸς ἡμᾶς μετασχηματιζόμεναι εἰδέναι, μία δὲ οὐσία αὐτῶν.

Sequentes porro duæ quæstiones 30 et 31, habentur supra in testimoniis Scripturæ sacræ. Vide quæ de his diximus in Admonitione.

(38) Ἄϋλον deest in editis et quibusdam mss. et supra legitur.

(39) Reg. 3, ἐπιστρεπτικὴν, τάξιν προνοητικὴν, τάξιν φυλακτικήν. Mox Palat. 1, τιμωρητικὴν, τάξιν πολεμικὴν, τάξιν ἐν ἀνθρώποις παραμ.

(40) Reg. 3, πλησιέστερα τυγχάνοντα· τὰ δὲ σεραφὶμ διδάσκει.

(41) Reg. 3, προαπελθοῦσαι.

(42) In Felc. cod. quodam, quem ille non notavit, sic legitur, Ἐν τῷ ᾅδῃ οὖσαι, οὐδὲ Θεοῦ οὐδὲ ἡμῶν μνημονεύονται. Καὶ ἄκουσον τοῦ Δαβὶδ λέγοντος πρὸς τὸν Θεὸν, ὅτι Οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου. Ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ τίς ἐξομολογήσεταί σοι; καὶ πάλιν· Οὐχ οἱ νεκροὶ αἰνέσουσί σε, Κύριε, οὐδὲ πάντες οἱ καταβάντες εἰς ᾅδου, et hic finit responsum.

Ἐρώτ. λγ'. Τί δὲ νῦν ἄρα τὸ ἔργον ἐκεῖ τῶν προαπελθουσῶν ψυχῶν; A

Ἀπόκ. Ψυχὴ σώματος ἀπηλλαγμένη οὔτε ἀγαθόν τι οὔτε πονηρὸν διαπράξασθαι δύναται. Αἱ γὰρ ὀπτασίαι, ἃς βλέπουσί (43) τινες περὶ τῶν ἐκεῖσε, οἰκονομικῶς ὁ Θεὸς ταύτας δείκνυσι πρὸς ὠφέλειαν. Ὥσπερ γὰρ ἡ λύρα, ἐὰν μὴ ἔχῃ τὸν κρούοντα, ἀργὴ ὁρᾶται καὶ ἄπρακτος· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, ἐξ ἀλλήλων χωρισθέντα, οὐδὲν ἐνεργῆσαι δύνανται. Αἱ γοῦν τῶν ἁγίων ψυχαὶ, ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνεργούμεναι, μετὰ ἀγγέλων ἐν χώρᾳ ζώντων Θεὸν ὑμνοῦσι καὶ ἀγάλλονται.

Ἐρώτ. λδ'. Τί οὖν; οὐκ αἰσθάνονταί τινος εὐεργεσίας καὶ αἱ τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχαὶ, γινομένων ὑπὲρ αὐτῶν συνάξεων καὶ εὐποιῶν καὶ προσφορῶν;

B Ἀπόκ. Εἰ μή τινες εὐεργεσίας μετεῖχον ἐκ τούτου, οὐκ ἂν ἐν τῇ προσκομιδῇ ἐμνημονεύοντο. Ἀλλ' ὥσπερ ὅταν ἡ ἄμπελος ἀνθεῖ ἔξω ἐν τῷ ἀγρῷ, αἰσθάνεται δὲ τῆς ὀσμῆς αὐτῆς ὁ ἀποκεκλεισμένος οἶνος, καὶ συνανθεῖ καὶ αὐτός· οὕτω νόει καὶ τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχὰς μετέχειν εὐεργεσίας τινὸς ἐκ τῆς ὑπὲρ αὐτῶν γενομένης ἀναιμάκτου θυσίας καὶ εὐποιίας, ὡς μόνος ἐπίσταται καὶ κελεύει ὁ ζώντων καὶ νεκρῶν ἐξουσιαστὴς καὶ Θεὸς ἡμῶν.

Ἐρώτ. λε'. Ἆρα δυνατὸν γνῶναι, τίνος χάριν οὐ συνεχώρησεν ὁ Θεὸς ψυχήν τινος τῶν ἐκεῖ ἀπελθόντων ἐπανελθεῖν πρὸς ἡμᾶς, καὶ διηγήσασθαι, πῶς εἰσι τὰ πράγματα ἐν τῷ ᾅδῃ (44), καὶ τίς ἡ ἀνάγκη ἡ ἐκεῖ ὑπάρχουσα;

Ἀπόκ. Πολλὴ ἐντεῦθεν πλάνη ἐν τῷ βίῳ τίκτεσθαι ἔμελλε. Πολλοὶ γὰρ τῶν δαιμόνων ἐν σχήμασιν ἀνθρώπων τῶν κοιμηθέντων εἶχον μετασχηματίζεσθαι, καὶ ἔμελλον ἐκ νεκρῶν ἐγηγέρθαι αὐτοὺς λέγειν, καὶ πολλὰ ψευδῆ πράγματα καὶ δόγματα περὶ τῶν ἐκεῖ εἶχον ἡμῖν ἐγκατασπεῖραι πρὸς τὴν ἡμῶν πλάνην καὶ ἀπώλειαν. C

(45) Ἐρώτ. λϛ'. Πολλοὶ λέγουσιν ὅτι συνέφερε τῷ ἀνθρώπῳ προγινώσκειν τὴν ἡμέραν τῆς αὐτοῦ τελευτῆς.

Ἀπόκ. Ἐὰν πάντα πρὸς τὸ συμφέρον ὁ Θεὸς ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν, οὐδὲ τοῦτο ἀσκόπως ἡμῖν ἀπέκρυψεν. Εἰ γὰρ προεγίνωσκεν ὁ ἄνθρωπος τὴν ἡμέραν τῆς ἑαυτοῦ τελευτῆς, ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ ἔμελλεν ἀδεῶς ἐξαμαρτάνειν, καὶ πρὸ δύο πολλάκις ἢ τριῶν ἡμερῶν τῆς ἑαυτοῦ τελευτῆς ἐπιδοῦναι αὐτὸν εἰς μετάνοιαν, D ἀκούσας τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου εἰπόντος, ὅτι « Ἐν ᾧ εὕρω σε, ἐν ἐκείνῳ καὶ κρινῶ σε. » Καὶ ποία λοιπὸν, εἰπέ μοι, χάρις, ἵνα ἑκατὸν φόνους ποιήσῃς καταφρονῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ δύο ἡμέρας μόνον τῶν κακῶν ἡσυχάσῃς;

Ἐρώτ. λζ'. Τίνος χάριν οἱ Χριστιανοὶ προσκυνοῦμεν κατὰ ἀνατολὰς, καὶ τί δήποτε (46) οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ νότον;

Ἀπόκ. Οὐ μία ὁμοία ἡ περὶ τούτου ἀπόδειξις καὶ ἀπόκρισις. Ἑτέρως γὰρ Ἰουδαίοις ἀπολογητέον, καὶ

224 QUÆST. XXXIII. Quid nunc igitur illic agunt animæ quæ jam decesserunt?

RESP. Anima corpore liberata nec bonum nec malum potest efficere. Nam visiones quas de illis quidam cernunt, Deus ad nostrum commodum dispensat. Quemadmodum enim lyra, nisi pulsantem aliquem nacta fuerit, vana et inutilis videtur: sic anima et corpus post mutuam separationem nihil possunt agere. Itaque sanctorum animæ a sancto Spiritu agitatæ, cum angelis in regione viventium Deum hymnis laudant et exsultant.

QUÆST. XXXIV. Quid ergo? Nullumne beneficium percipiunt peccatorum animæ, cum pro ipsis fiunt synaxes, beneficentiæ et oblationes?

RESP. Nisi inde alicujus participes essent beneficii, non eorum mentio fieret in oblatione. Verum quemadmodum vite foris in agro florescente, ejus percipit odorem vinum conclusum, simulque efflorescit: sic intellige peccatorum animas alicujus participes esse beneficii, ex incruento sacrificio et beneficentia pro ipsis facta, ut solus novit et jubet vivorum et mortuorum dominator, Deus noster.

QUÆST. XXXV. Num igitur possit sciri quam ob causam non permisit Deus animam alicujus eorum, qui illuc discesserunt, redire ad nos, nobisque enarrare quomodo se res habeant apud inferos, quæve sit ibi angustia?

RESP. Multus inde error in vita oriretur. Namque multi dæmones possent mortuorum hominum formas assumere, seque ex mortuis excitatos asseverare, falsaque multa dogmata et res de his quæ ibi fiunt, nobis spargere, quæ errandi et pereundi nobis causa forent

QUÆST. XXXVI. Multi dicunt utile homini esse prænosse diem sui obitus.

RESP. Si Deus omnia in sapientia ad nostrum commodum fecit, certe neque absque ratione id nobis occultavit. Nam si homo diem suæ mortis prænosset, secure per totam vitam peccaret, sæpiusque duobus vel tribus ante mortem diebus pœnitentiam amplecteretur, propter hæc Dei verba per prophetam aientis: « In quo te invenero, in hoc te judicabo. » Et vero quæ jam, quæso, homini superesset gratia, si contempto Deo centum perpetrares homicidia, duosque tantum per dies a malis cessares?

QUÆST. XXXVII. Cujus gratia nos Christiani versus orientem adoramus, et Judæi versus austrum?

RESP. Non eadem similisve hac de re danda est probatio et responsio. Aliter enim est satisfacien-

(43) Ita quidam mss. Editi vero, ἃς βλέπομεν.
(44) Duo manuscripti, ἐπαναλῦσαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ διηγήσασθαι πρὸς ὠφέλειαν ἡμῶν.
(45) Hæc quæstio deest in Palat. 2

(46) Sic 4 mss In editis vero, τί δήποτε deest. Mox editi, Οὐ μία δὲ, sed δὲ deest in maxima parte mss.

dum Judæis : aliter res est explicanda gentilibus : aliter denique id est Christianis explicandum. Judæis igitur dicimus fideles idcirco versus orientem adorare, quod ita nobis jusserit Spiritus sanctus per Davidem prophetam hæc loquens : « Adoremus in loco, ubi steterunt pedes Domini [94]. » Quod si dicat Judæus, ubi steterunt pedes Domini? ipsos his verbis docet propheta Zacharias : « Et stabunt pedes Domini in monte Olivarum ad orientem contra Jerusalem [95]. » Unde et ipsi Judæi Jerosolymis orantes versus orientem, orant ad montem Olivarum. Et id quidem breviter Judæis responsum esto. Ad gentiles autem illud est dicendum, nos scilicet versus orientem adorare, non quasi plaga orientali circumscribatur Deus; sed quia Deus est, et dicitur lux vera. Idcirco ad lucem creatam respicientes, non ipsam, sed Creatorem ejus adoramus, ex splendidissimo elemento, **225** Deum omnium elementorum et sæculorum splendidissimum venerantes. Denique audiant et discant fideles ejus rei causa beatissimos apostolos jussisse ut Ecclesiæ Christianorum orientem spectarent; ut ad paradisum, unde excidimus, antiquam patriam regionem nostram respiciamus : oremusque Deum et Dominum, ut ad locum, unde exsules ejecti sumus, nos velit restituere. Prophetæ vero Judæos ad meridiem attendere præceperunt, quia Dominum ex meridie Jerusalem sive ex Bethlehem nasci deberet : hinc aiebat propheta [96], « Deus a Themam veniet, » id est, « ab austro. »

A ἑτέρως Ἕλλησιν ἑρμηνευτέον· καὶ ἄλλως πάλιν περὶ τούτου Χριστιανοῖς σαφηνιστέον. Ἰουδαίοις μὲν οὖν εἴπομεν, ὅτι τούτου χάριν οἱ πιστοὶ προσκυνοῦμεν κατὰ ἀνατολὰς, τοῦ ἁγίου Πνεύματος νομοθετήσαντος ἡμῖν διὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ εἰπόντος· « Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες Κυρίου (47). » Καὶ ἐὰν λέγῃ ὁ Ἰουδαῖος, ποῦ ἔστησαν οἱ πόδες τοῦ Κυρίου; ὁ προφήτης Ζαχαρίας διδάσκει αὐτοὺς λέγων· « Καὶ στήσονται οἱ πόδες Κυρίου εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν κατ' ἀνατολὰς κατέναντι Ἱερουσαλήμ. » Ὅθεν καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Ἱερουσαλὴμ προσευχόμενοι κατὰ ἀνατολὰς, προσεύχονται εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Καὶ αὕτη μὲν ἡ διὰ βραχέων πρὸς Ἰουδαίους ἀπολογία· πρὸς δὲ Ἕλληνας ἐκεῖνό φαμεν, ὅτι οὐχ ὡς ἐν ἀνατολαῖς περιγραφομένου τοῦ B Θεοῦ κατὰ ἀνατολὰς προσκυνοῦμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς φῶς ἀληθινόν ἐστί τε καὶ ὀνομάζεται· τούτου χάριν πρὸς τὸ φῶς τὸ κτιστὸν ἀφορῶντες, οὐκ αὐτὸ, ἀλλὰ τὸν ποιητὴν αὐτοῦ προσκυνοῦμεν, ἐκ τοῦ λαμπροτέρου στοιχείου (48), τὸν πρὸ πάντων στοιχείων καὶ τῶν αἰώνων ὑπέρλαμπρον Θεὸν γεραίροντες. Οἱ δὲ πιστοὶ ἀκουέτωσαν καὶ μανθανέτωσαν, ὅτιπερ τούτου χάριν οἱ μακαριώτατοι ἀπόστολοι (49) κατὰ ἀνατολὰς τὰς τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίας προσέχειν ἐποίησαν, ἵνα πρὸς τὸν παράδεισον ἀφορῶμεν· ὅθεν καὶ ἐξεπέσαμεν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν, αἰτούμενοι τὸν Θεὸν καὶ Δεσπότην ἀποκαταστῆσαι ἡμᾶς, ὅθεν ἐξωρίσθημεν. Εἰς νότον δὲ προσέχειν Ἰουδαίοις οἱ προφῆται ἐνομοθέτησαν διὰ τὸν ἐκ νότου τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἤγουν ἐκ Βηθλεὲμ, μέλλοντα τίκτεσθαι Κύριον· διὸ καὶ ἔλεγε προφήτης· « Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θαιμὰν (50) ἥξει, » τουτέστιν, « ἐκ νότου. »

Quæst. XXXVIII. Quare, cum Christus sit circumcisus, nos similiter non circumcidimur?

Resp. Christus Filius Dei venit ut legem impleret, ne Deo oppositus esse putaretur, adversariusque Dei qui legem dederat. Id enim ipsi sursum deorsumque exprobrabant. Cum autem ipse pro nobis ea quæ lex continet impleverit, jam nos sub lege non sumus sed sub gratia. Hinc Christus per Paulum hæc ad nos dicit : « Quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit [97]. » Unde manifesto cognoscimus Deo alienos esse omnes qui circumciduntur, sive fideles illi sint, sive infideles, sive Judæi, sive gentiles, quippe qui in lege Mosaica glorientur, nec Christum sequantur. Quemadmodum enim universi qui per sanguinem

C Ἐρώτ. λη'. Τίνος χάριν τοῦ Χριστοῦ περιτμηθέντος, οὐ περιτεμνόμεθα καὶ ἡμεῖς, ὡς αὐτός;

Ἀπόκ. Ὁ μὲν Χριστὸς, Θεοῦ Υἱὸς ὢν, πληρῶσαι ἦλθε τὸν νόμον, ἵνα μὴ νομισθῇ ἀντίθεος εἶναι καὶ ἀντίδικος τοῦ Θεοῦ τοῦ δεδωκότος τὸν νόμον. Τοῦτο γὰρ ἄνω καὶ κάτω ἐνεκάλουν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι. Αὐτοῦ δὲ ὑπὲρ ἡμῶν πληρώσαντος τὰ ἐν νόμῳ, οὐκέτι λοιπὸν ἡμεῖς ἐσμεν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν. Διό φησι πρὸς ἡμᾶς διὰ Παύλου ὁ Χριστός· « Ὅτι, ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. » Ὥστε ἐντεῦθεν σαφῶς γινώσκομεν, ὅτι ἀλλότριοι τοῦ Χριστοῦ (51) εἰσι πάντες οἱ περιτεμνόμενοι, εἴτε πιστοὶ, εἴτε ἄπιστοι, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, ὡς ἐν νόμῳ Μωσαϊκῷ καυχώμενοι, καὶ οὐ τῷ Χριστῷ ἑπόμενοι. Ὥσπερ γὰρ ἅπαντες οἱ τὴν δι' αἵματος (52) καὶ

[94] Psal. CXXXI, 7. [95] Zachar. XIV, 4. [96] Habac. III. [97] Galat. V, 2.

(47) Tres mss. sic habent, ἔστησαν οἱ πόδες Κυρίου. Καὶ ἐὰν λέγει ὁ Ἰουδαῖος· Ποῦ ἔστησαν οἱ πόδες τοῦ Κυρίου, ὁ προφήτης Ζαχαρίας διδάσκει λέγων· Στήσονται.

(48) Quidam manuscripti, ἐκ τοῦ πρώτου στοιχείου. Ibidem Reg. 2 et 3, quos sequimur, τὸν πρὸ πάντων στοιχείων. Editi, τὸν τῶν πάντων στ.

(49) Ita omnes manuscripti. In editis, ἀπόστολοι deest. Mox Palatinus primus, Ἐποίησαν κατὰ τὸν παράδεισον ἡμᾶς προσέχειν, ὅθεν ἐξεπέσαμεν βουλόμενοι, ἵνα, πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν ἀφορῶντες, αἰτοῦμεν τὸν δεσπότην. Palat. vero D 2 sic habet : Προέχειν ἐκέλευσαν, ἵνα, πρὸς τὸν παράδεισον ἀφορῶντες ὅθεν ἐκπεπτώκαμεν, πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν πατρίδα καὶ χώραν, αἰτούμεθα τὸν Θεὸν καὶ δεσπότην ἀποκατασταθῆναι ἡμᾶς ὅθεν ἐξεπέσαμεν. Hic responsionem claudit Palat. 2, in quo quæst. 38 et 39, desunt.

(50) Reg. 2, Θαιμάν.

(51) Sic 2 mss. Editi vero, τοῦ Θεοῦ. Paulo post 2 mss., εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε ἀλλόπιστοι.

(52) Reg. 2, οἱ τὴν διαίρεσιν καὶ δι' αἵματος. Paulo post idem, ἀνατρέπονται.

ἀλόγων θυσίαν Θεῷ προσαγαγεῖν νομίζοντες, τὴν ἀναίμακτον θυσίαν Χριστοῦ ἀνατρέπουσι καὶ βδελύσσονται· οὕτω πάντες οἱ τὴν σάρκα περιτεμνόμενοι τὴν πνευματικὴν περιτομὴν, ἤγουν τὸ ἅγιον βάπτισμα, λοιδοροῦσι καὶ ἀποστρέφονται· καὶ πάλιν ἄλλο ὅμοιον. Οὐχ ἐν τῷ νόμῳ ὁ Χριστὸς τὸν διάβολον κατήργησε καὶ τοὺς δαίμονας, οὐδὲ ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν εἰργάσατο· ἀλλ' ἐν τῷ σταυρῷ. Ὅθεν νόμον μὲν ὁρῶντες οἱ δαίμονες οὐ τρέμουσιν οὐδὲ φοβοῦνται· σταυρὸν δὲ πολλάκις ὁρῶντες τρέμουσι καὶ φεύγουσι καὶ καταργοῦνται καὶ διώκονται.

Ἐρώτ. λθ'. Τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν προφητῶν ἐπιτρέποντος, μὴ προσκυνεῖν χειροποίητα, διὰ τί προσκυνοῦμεν εἰκόνας καὶ σταυρὸν, ἔργα τεκτόνων ὑπάρχοντα, καθὼς καὶ τὰ εἴδωλα τυγχάνουσιν (53);

Ἀπόκ. Οὐχ ὡς θεοὺς προσκυνοῦμεν τὰς εἰκόνας οἱ πιστοί· μὴ γένοιτο! ὡς οἱ Ἕλληνες· ἀλλὰ μόνον τὴν σχέσιν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ψυχῆς ἡμῶν τῆς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς εἰκόνος ἐμφανίζομεν (54)· ὅθεν πολλάκις τοῦ χαρακτῆρος λειανθέντος, ὡς ξύλον ἀργὸν λοιπὸν τὴν ποτε εἰκόνα καίομεν. Καὶ ὥσπερ Ἰακὼβ μέλλων τελευτᾷν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου, τῷ Ἰωσὴφ προσεκύνησεν, οὐ τὴν ῥάβδον τιμῶν, ἀλλὰ τὸν ταύτην κατέχοντα· οὕτω καὶ οἱ πιστοὶ οὐ δι' ἕτερόν τινα τρόπον τὰς εἰκόνας ἀσπαζόμεθα, εἰ μὴ διὰ πόθον ὧν ἐμφανίζομεν· τοῦτο ποιοῦντες (55), ὡς καὶ πατέρας καὶ φίλους ἀσπαζόμεθα· καθὼς καὶ οἱ Ἰουδαῖοί ποτε τὰς τοῦ νόμου πλάκας, καὶ τὰ δύο χερουβὶμ τὰ χρυσᾶ καὶ τὰ γλυπτὰ προσεκύνουν, οὐ τιμῶντες τὴν τοῦ λίθου καὶ χρυσίου φύσιν, ἀλλὰ τὸν ταῦτα ἐπιτρέψαντα γενέσθαι Κύριον. Οἱ δὲ ἐξ ἀλαζονείας ἀποστρεφόμενοι προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν καὶ τὰς εἰκόνας (56), λεγέτωσαν οἱ ἀνόητοι πῶς μῦρα πολλάκις ἔβλυσαν αἱ ἅγιαι εἰκόνες, δυνάμει Κυρίου; πῶς βέλος δεξαμένη ἄψυχος στήλη, ὡς ἐνσώματος φύσις (57) αἷμα παραδόξως ἐξήγαγεν; πῶς ἐκ σωρῶν καὶ λειψάνων καὶ εἰκόνων πολλάκις δαίμονες βοῶντες ἀπελαύνονται; ἵνα δὲ τοὺς ἄφρονας ἐντρέψωμεν ἐπὶ πλεῖον, ἄκουσον λόγον ἐκ πατέρων ἡμῶν διηγηθέντα περὶ εἰκόνος. Ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις τινὶ τῶν ἀσκητῶν ἐπετίθετο καὶ διηνώχλει ὁ πονηρὸς δαίμων (58). Ἐν μιᾷ οὖν φαίνεται αὐτῷ αὐταῖς ὄψεσι τὸ πνεῦμα, λέγων, ὅτι, ἐὰν θέλῃς ἵνα μὴ σε πολεμῶ, μὴ προσκυνήσῃς τὴν εἰκόνα ταύτην, καὶ ἀφίσταμαι ἀπὸ σοῦ. Ἦν δὲ ἡ εἰκὼν τῆς ἁγίας Θεοτόκου (59). Εἶτα τί φασι πρὸς ταῦτα οἱ ἐπιτρέποντες μὴ προσκυνεῖν τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἁγίων, οὕσπερ δι' ὑπόμνησιν καὶ μόνον ἐκτυποῦμεν, καὶ οὐ δι' ἕτερον τρόπον; καὶ οὕτω μὲν περὶ εἰκόνων διὰ βραχέων λόγος. Τὸν δὲ σταυρὸν πρόδηλον, ὅτι διὰ τὸν σταυρωθέντα ἐν αὐτῷ Χριστὸν προσκυνοῦμεν οἱ πιστοὶ καὶ ἀσπαζόμεθα.

Ἐρώτ. μ'. Οὐκοῦν, ἐπειδὴ καὶ εἰς ὄνον ὁ Χριστὸς

A et irrationalia animalia Deo se sacrificium offerre arbitrantur, incruentum Christi sacrificium evertunt et abominantur: ita omnes qui carne circumciduntur, spiritualem circumcisionem sive sanctum baptisma contumelia afficiunt et aversantur. Aliud rursus simile. Non in lege Christus diabolum et dæmones prostravit, neque in ea salutem est operatus; sed in cruce. Unde legem dæmones videntes, non tremunt nec timent; crucem autem sæpe cernentes tremunt abeuntque, prosternuntur et fugantur.

Quæst. XXXIX. Cum Deus per prophetas præcipiat ne opera manu facta adoremus, cur imagines et crucem adoramus, quæ sunt opera artificum, non secus ac ipsa idola?

B Resp. Nos fideles minime adoramus imagines, tanquam deos, ut gentiles: absit! sed tantummodo affectum et amorem animæ nostræ erga imaginis formam significamus. Quamobrem plerumque, ablata et deleta figura, id quod olim imago fuit, ut inutile lignum comburimus. Ac quemadmodum Jacob moriturus, in extrema virga Josephum adoravit, non virgam honorans, sed eum qui virgam tenebat: ita et fideles non alio modo imagines veneramur, nisi ob nostrum erga eos desiderium, quorum effigiem exprimimus: id ea ratione agentes, qua vel liberos, vel parentes et amicos salutamus: quemadmodum Judæi olim duas legis tabulas, duosque cherubim aureos et sculptos adorabant, non ipsam lapidis vel auri naturam

C honorantes, sed Dominum qui ista jussit fieri. Qui vero præ superbia crucem et sanctorum imagines adorare refugiunt, dicant stulti quomodo non raro e sacris imaginibus, Dei virtute, manarint unguenta? quomodo inanimata statua telo confossa sanguinem, velut corporea natura, mirabiliter profuderit? quomodo tumulis, reliquiis et imaginibus sæpe dæmones clamantes expellantur? Ut autem insanos magis confundamus, audi sermonem quem patres nostri de quadam imagine narraverunt. Jerosolymis cuidam ascetæ insidiabatur et molestus erat malus dæmon. Quodam **226** igitur die ei ipsis oculis videndus apparet spiritus aiens: Si velis ut te non impugnem, noli hanc adorare imaginem, et a te discedam. Erat autem sanctæ Deiparæ imago.

D Quid ad hæc dicendum habent ii qui sanctorum effigies vetant adorare, quas memoriæ duntaxat causa, non aliam ob rationem efficimus? Atque hæc quidem breviter de imaginibus dicta sint. Quod autem nos fideles crucem adoramus et salutamus, manifestum est id nos agere propter Christum qui in ea affixus est.

Quæst. XL. Igitur cum Christus quoque asino

(53) Reg. 2, 3, τυγχάνει.
(54) Ita manuscripti quidam. Editi vero, ἐμφανίζομεν· καὶ ὥσπερ, omissis reliquis.
(55) Sic manusc. quidam. Editi vero, ἐμφανιζόμεθα τοῦτο ποιοῦντες.
(56) Reg. 2 et 3. εἰκόνας τῶν ἁγίων. Et infra, αἱ ἁγίων εἰκόνες
(57) Ita quidam mss. Editi vero, ἐν σώματι φύσει.
(58) Reg. 3, ὁ πορνικὸς δαίμων.
(59) Reg. 2. Εἶχε δὲ ἡ εἰκὼν τὸν χαρακτῆρα τῆς ἁγίας Θεοτόκου βαστάζοντα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν

insederit, debemus etiam asinos salutare ac venerari? Hæc enim nobis objiciunt Judæi et gentiles.

Resp. Non in asino Christus diabolum et dæmones devicit, neque in eo salutem est operatus, sed in cruce. Unde cum asinos vident dæmones, non tremunt nec formidant : at cum crucem vident, sæpe tremunt, horrent, sternuntur ac fugantur.

Quæst. XLI. Qua de causa nos fideles omnes, cruces, Christi crucis imagines, effingimus : sanctæ autem ejus lanceæ, arundinis et spongiæ imagines non efficimus? Hæc enim æque sunt sancta ac crux ipsa.

Resp. Crucis figuram ex duobus lignis compingimus, quam adoramus. Cum vero quis infidelium nobis exprobrare velit, quod lignum adoremus, possumus duo ligna disjungere, crucisque figuram dissolvere, atque ut mera ligna reputare : indeque infideli persuadere nos non lignum venerari, sed crucis figuram. Idem autem agere non possumus in lancea, arundine aut spongia.

Quæst. XLII. Undenam certum est Christianorum fidem præstare aliis omnibus quæ sub cœlo sunt? Siquidem fides omnis se cæteris magis piam esse existimat.

Resp. Multa hac de re liceret dicere, prolixaque est Christianorum fidei probatio. Attamen duo quædam signa apud nos videntur, quæ nostram religionem Deique erga nos amorem et præsidium declarant. Primum est, quod ab initio sæculi nullam gentem novimus ab omnibus aliis tandiu impugnatam gentibus nec deletam, præter solam Christi fidem, quæ sane non deleri non potuisset, ab omnibus adeo impugnata gentibus, nisi manus Domini eam servasset et servaret quominus deleretur. Alterum est, quod nullus imperator Christianorum barbaris unquam in mortem traditus est, quamvis tot gentes imperium oppugnarent. Imo non solum imperatorem opprimere non valuerunt, sed nec ejus imaginem ex nummis, cum cruce delere, licet nonnulli tyranni id tentaverint. Nec enim existimes tenuem et vilem rem istam esse. Nisi enim fidem nostram præ aliis omnibus elegisset Deus et dilexisset, ipsam minime absque damno et vulnere, medias inter gentes luporum similes, servasset. Præterea non debuit permittere Deus falsam fidem, post incarnationem Filii sui et Dei nostri Domini Jesu Christi, per omnes terræ fines dominari. Unde hoc ipsum quod in omnibus gentibus creditum sit Christi Evangelium, certum est argumentum non aliam piam esse fidem sub cœlo.

A ἐπεκάθισεν; ὀφείλομεν λοιπὸν καὶ τοὺς ὄνους ἀσπάζεσθαι (60); Τοῦτο γὰρ πρὸς ἡμᾶς λέγουσιν οἱ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων παῖδες.

Ἀπόκ. Οὐκ ἐν τῷ ὄνῳ τὸν διάβολον ὁ Χριστὸς κατήργησε καὶ τοὺς δαίμονας, οὐδὲ ἐν αὐτῷ τὴν σωττρίαν εἰργάσατο, ἀλλ' ἐν τῷ σταυρῷ. Ὅθεν ὄνους μὲν ὁρῶντες οἱ δαίμονες οὐ τρέμουσιν, οὐδὲ φοβοῦνται· σταυρὸν δὲ πολλάκις ὁρῶντες τρέμουσι καὶ φρίττουσι (61), καὶ καταργοῦνται καὶ διώκονται.

Ἐρώτ. μα'. Τίνος δὲ χάριν οἱ πιστοὶ ἅπαντες σταυροὺς μὲν ἀντιτύπους τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ ποιοῦμεν, τῆς δὲ ἁγίας αὐτοῦ λόγχης, ἢ τοῦ καλάμου, ἢ τοῦ σπόγγου, ἀντίτυπα οὐ κατασκευάζομεν; Ἅγιχ γάρ εἰσι καὶ ταῦτα καθὰ καὶ ὁ σταυρός.

Ἀπόκ. Τὸν μὲν τοῦ σταυροῦ τύπον ἐκ δύο ξύλων
B συνάπτοντες προσκυνοῦμεν. Ἡνίκα δέ τις ἡμῖν τῶν ἀπίστων ἐγκαλέσειεν, ὡς ξύλον προσκυνοῦντας, δυνάμεθα τὰ δύο ξύλα χωρίσαντες, καὶ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ διαλύσαντες, ὡς ἀργὰ ταῦτα ἡγεῖσθαι ξύλα, καὶ τὸν ἄπιστον (62) πεῖσαι, ὅτι οὐ τὸ ξύλον σεβόμεθα, ἀλλὰ τὸν τοῦ σταυροῦ τύπον. Ἐπὶ δὲ λόγχης ἢ καλάμου, ἢ σπόγγου, τοῦτο ποιῆσαι ἢ δεῖξαι οὐ δυνάμεθα.

(63) Ἐρώτ. μβ'. Πόθεν δῆλον, ὅτι κρεῖττον πάσης τῆς ὑπ' οὐρανὸν πίστεως οἱ Χριστιανοὶ πιστεύομεν; Πᾶσα γὰρ πίστις εὐσεβεστέραν ἑαυτὴν εἶναι νομίζει τῶν λοιπῶν πίστεων.

Ἀπόκ. Πολὺς ὁ περὶ τούτου λόγος, καὶ μακρὰ ἡ Χριστιανῶν (64) πίστεως ἀπόδοσις. Ὅμως δὲ δύο τινὰ ὁρῶντες σημεῖα παρ' ἡμῖν, τὴν ἡμῶν εὐσέβειαν καὶ
C τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην καὶ σκέπην ἐμφανίζοντα· πρῶτον μὲν, ὅτι οὐχ εὑρίσκομεν ἀπ' ἀρχῆς αἰῶνος ἔθνος ὑπὸ πάντων ἐθνῶν πολεμηθὲν ἐπὶ χρόνους τοσούτους (65) καὶ μὴ ἐξαλειφθὲν, εἰ μὴ μόνον τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν, ἥτις οὐκ ἂν ἔμεινεν ἀνεξάλειπτος, οὕτως ὑπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν πολεμηθεῖσα, εἰ μὴ χεὶρ Κυρίου διεφύλαττε καὶ φυλάττει αὐτὴν ἀνεξάλειπτον· δεύτερον δὲ, ὅτιπερ οὐδεὶς βασιλεὺς Χριστιανῶν βαρβάροις ποτὲ παρεδόθη εἰς θάνατον, καίτοι τοσούτων ἐθνῶν τὸ βασίλειον πολεμησάντων. Οὐ μόνον δὲ τὸν βασιλέα, ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα ἐκ τοῦ νομίσματος καταργῆσαι σὺν τῷ σταυρῷ ἴσχυσαν, καίπερ τινῶν τυράννων τοῦτο δοκιμασάντων. Μὴ γὰρ ψιλόν τε καὶ εὐτελές σοι πρᾶγμα τοῦτο εἶναι νομισθῇ. Εἰ μὴ γὰρ ὑπὲρ πάσας τὰς πίστεις τὴν
D ἡμετέραν ὁ Θεὸς ἐξελέξατο καὶ ἠγάπησεν, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν ὡς λύκων ὄντων ἐφύλαττεν ἀβλαβῆ τε καὶ ἄτρωτον. Πλὴν οὐδὲ ἔμελλε συγχωρεῖν ὁ Θεὸς πεπλανημένην πίστιν κατακυριεύειν μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ὅθεν καὶ αὐτὸ τοῦτο, τὸ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι πιστευθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, μαρτυρία ἐστὶν ἀψευδὴς, ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλη πίστις εὐσεβὴς ἐν τῇ ὑπ' οὐρανόν.

(60) Hæc quæstio deest in Basil. Ibid. Palat. 2, Λοιπὸν ἐπεὶ εἰς ὄνον ὁ Χριστὸς ἐκάθισεν, ὀφείλομεν καὶ τοὺς ὄνους ἀσπάζεσθαι. Ἀπόκ.

(61) Quidam mss., σταυρὸν δὲ ὁρῶντες τρέμουσι καὶ φεύγουσι καὶ κατ.

(62) Palat. 1, διαλύσαντες ταῦτα ῥίψαι· καὶ καταπατῆσαι, καὶ τὸν ἄπ.

(63) Quæstio hæc abest a Palat. 2 et a veteribus editis Latinis.

(64) Sic quidam mss. Editi, ἡ περὶ Χριστιανῶν.

(65) Sic maxima pars mss. Editi, ἐπὶ χρόνοις τοσούτοις.

(66) Ἐρώτ. μγ'. Καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς ὁ A Σατανᾶς οὐ διεῖλεν ἄλλην πίστιν ἐπὶ γῆς εἰς τοσαύτας αἱρέσεις, εἰ μὴ τὴν τῶν Χριστιανῶν;

Ἀπόκ. Ὡς ἀντικειμένην αὐτῷ δηλονότι καὶ καταργοῦσαν αὐτόν. Ποία γάρ, εἰπέ μοι, φροντὶς ἢ μέριμνα τῷ Σατανᾷ, Ἰουδαίους, ἢ Σαμαρείτας, ἢ Ἕλληνας πολεμῆσαι, ἢ μερίσαι εἰς αἱρέσεις καὶ πίστεις διαφόρους; Πᾶσαι γὰρ αὗται αὐτοῦ εἰσι, καὶ οὐδαμῶς ὁ Σατανᾶς τὸ ἑαυτοῦ πολεμεῖ, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ. Ὥστε τῷ βουλομένῳ καὶ ἐντεῦθέν ἐστι μαθεῖν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἑτέρα πίστις εὐσεβὴς ἐπὶ τῆς γῆς ἄλλη, εἰ μὴ μόνη ἡ εἰς Χριστόν.

QUÆST. XLIII. Si ita res habet, cur Satanas non aliam fidem in terra divisit in tot hæreses, præter solam Christianorum fidem?

RESP. Quia scilicet ipsi adversatur, vimque ejus irritam plane reddit. Ecqua enim cura, amabo,
227 Satanæ esset Judæos, Samaritas aut gentiles adoriendi aut in hæreses et varias fides discindendi? Hæ enim ad ipsum pertinent, nec unquam Satanas ea quæ sunt ejus impugnat, sed quæ Dei sunt. Quocirca inde quisque possit discere, aliam piam fidem in terris nullam esse, præter eam qua in Christum credimus.

(67) Ἐρώτ. μδ'. Ποίῳ δὲ τρόπῳ πείσομεν τὸν ἰδιώτην καὶ βάρβαρον, ὅτι ὑπὲρ πάσας τὰς αἱρέσεις ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τὴν ὀρθὴν πίστιν ἔχει, καὶ οὐ σφάλλεται; B

Ἀπόκ. Οἱ μὴ δυνάμενοι Γραφῶν τε καὶ δογμάτων ἀκρίβειαν καὶ βάθος ἀκοῦσαι ἐντεῦθεν τὸ μόνον καὶ εὐσεβὲς (68) τῆς καθολικῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας πιστωθῆναι ὀφείλουσι· λέγω δὴ ἐκ τοῦ πάντα τοὺς σωτηρίους καὶ τιμίους τῶν Χριστοῦ παθημάτων τόπους τῇ καθολικῇ καὶ ὀρθοδόξῳ ἡμῶν πίστει καὶ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ Θεοῦ δωρηθῆναι καὶ πιστευθῆναι· λέγω δὴ τὴν Ναζαρὲθ, ἔνθα ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν ἐσκήνωσε· τὴν Βηθλεὲμ, ἔνθα κατὰ σάρκα ἐτέχθη· τὴν Σιὼν, ἔνθα τὴν σωτηρίαν τῷ κόσμῳ εἰργάσατο· τὸν Ἰορδάνην, ἔνθα τὸν Ἀδὰμ ἀνεκαίνισε· τὸ Θαβὼρ, ἔνθα τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν προετύπωσε· τὸ τῶν Ἐλαιῶν ὄρος, ὅθεν πρὸς τὸν Πατέρα ἐν οὐρανοῖς ἀφ' ἡμῶν ἀνελήλυθεν. Οὕσπερ ἅπαντας τοὺς αὐτοῦ ἁγίους καὶ σεβασμίους τόπους οὐκ εἰκῇ οὐδὲ C μάτην τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνεπίστευσεν (69)· ἀλλ' ὡς εὐσεβεστέρᾳ δηλονότι καὶ τιμιωτέρᾳ πάντων ἐπὶ τῶν ἁγίων παρὰ Χριστιανοῖς ὀνομαζομένων πίστεων καὶ ἐκκλησιῶν. Καὶ ὥσπερ βασιλεὺς τοὺς τιμίους αὐτοῦ τοῦ παλατίου κοιτῶνας καὶ θησαυροὺς τοῖς πιστοτέροις πάντων τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ ἐγχειρίζει τε καὶ πιστεύει· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἀπ' ἀρχῆς τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς σεβασμίους αὐτοῦ τόπους ἐπίστευσεν. Εἰ δὲ λέγει ὁ δι' ἐναντίας (70), ὅτι βασιλικῇ τυραννίδι τούτους κατέχομεν, μανθανέτω ὁ τοιοῦτος, ὅτιπερ, καὶ βαρβάρων πολλάκις τὴν Παλαιστίνην παραλαβόντων, οὐ συνεχώρησε Χριστὸς τοὺς ἑαυτοῦ τόπους αἱρετικοῖς (71) παραδοθῆναι. Ἀλλὰ, κἂν πρὸς βραχὺ τοῦτο ἐπεχείρησαν, συντόμως πάλιν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τούτους ἀπεδίωξεν, ὡς χοίρους τῶν ἁγίων Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν αὐλῶν καὶ τόπων.

QUÆST. XLIV. Quanam ratione rudi homini et barbaro persuadebimus catholicam Ecclesiam præ omnibus hæresibus rectam fidem habere, nec errare?

RESP. Qui Scripturarum et dogmatum accuratam et profundam explanationem audire non possunt, inde persuasi debent esse de integritate et veritate catholicæ Christi Ecclesiæ, nempe hoc ex capite, quod salutaria et veneranda Christi passionum loca, catholicæ et orthodoxæ nostræ fidei et Ecclesiæ a Deo donata sint et credita: nempe Nazareth ubi Christus « habitavit in nobis [88] »; Bethlehem, ubi secundum carnem natus est; Sion, ubi salutem mundo operatus est; Jordanis, ubi Adamum renovavit; Thabor, ubi cœlorum regnum præfiguravit; mons Olivarum, unde in cœlos ad Patrem, a nobis ascendit. Quæ omnia sancta et veneranda ejus loca non temere nec frustra catholicæ Ecclesiæ concredidit, sed ut, omni alia fide et Ecclesia, inter Christianos nuncupata, piæ magis et honoratiori. Ac quemadmodum imperator pretiosa palatii sui cubicula thesaurosque committit et credit omnium suorum ministrorum fidelioribus: ita et Christus ab initio sui adventus, veneranda ejus scilicet loca, catholicæ Ecclesiæ concredidit. Quod si adversarius respondeat nos potestate tyrannica illa possidere, discat ille quod, etiamsi Palæstinam sæpe barbari occupaverint, non permisit Christus sua loca tradi hæreticis. Quod etsi id ad breve tempus tentaverunt, cito rursus catholica Ecclesia ipsos abegit, non secus ac porcos a sanctis Christi Dei nostri ædibus et locis.

Ἐρώτ. με'. Ποῦ ἐπέτρεψεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀποστόλοις Χριστιανοὺς ὀνομάζειν τοὺς πιστεύοντας τῷ Χριστῷ; D

Ἀπόκ. Ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀκούομεν, ὅτι ἐν Ἀντιοχείᾳ γέγονε πρῶτος χρηματι-

QUÆST. XLV. Ubinam præcepit Deus apostolis Christianos appellare eos qui Christo credunt?

RESP. Legimus in Actibus apostolorum [89], oraculum primo editum esse Antiochiæ, sive Dei reve-

[88] Joan. I, 14. [89] Act. XI, 26.

(66) Quæstiones 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51 et 52, absunt a Palat. 2, et a veteribus editis Latinis.

(67) Quæstio hæc abest a Palat. 1; at responsio minime. Post βάρβαρον Reg. 2, habet, καὶ ἀγράμματον.

(68) Reg. 2, τὸ ἄμωμον καὶ ἀκριβές. Infra idem quem sequimur, ἐκ τοῦ πάντας. Editi, τοὺς πάντας.

(69) Tres mss, ἐπίστευσεν.

(70) Palat. 1, ὁ ἐναντίος.

(71) Ita Reg. 2, 3, et Basil. qui in hac responsione plane desinit. Edit., καὶ αἱρετ.

lationem apostolis præcipientem, ut nos Christiani nominaremur. Quocirca diligenter advertat quicunque ad Christum vult accedere, omnem fidem in terris nomine alicujus hominis appellari. Scilicet a Simone Simoniani dicuntur, a Marcione Marcionitæ, ab Ario Ariani, et Eunomiani propter Eunomium. Hæ omnes cæteræque fides, quæ hominum nomina ferunt, atque ita propter illos appellantur, non sunt Dei, neque Deus in illis est. Nam si Dei sunt, cur hominum nominibus appellantur et insigniuntur? Gloriatio igitur gloriationum erit nobis catholica Ecclesia, ut et quod Christiani dicimur et nominamur, ut qui non ab hominibus nominemur, sed a Deo illuminemur.

Quæst. XLVI. Quis ante omnes Deum in terris nominavit Deum?

Resp. Diabolum esse manifestum est, cum scilicet ad Evam dixit: «Quid dixit vobis Deus ut ex omni ligno, quod est in paradiso, comedatis[1]?» Nec vero id mireris: namque cum diabolus fuerit olim angelus, tunc supra hominem scientiam habuit.

Quæst. XLVII. Ubinam vero paradisum dicemus esse? Alii enim Jerosolymis, alii in cœlis eum esse aiunt.

Resp. Nemo horum vere sentit. Nam quod Jerosolymis paradisus non sit, testatur Adam qui in **228** Calvario jacet. Certum autem est eum in paradiso sepultum non fuisse, sed extra eum ejectum esse. Quod autem paradisus non sit in cœlis, testatur Scriptura quæ ait, «Et plantavit Deus paradisum in Eden ad orientem[2].» Docemur itaque ab oriente universæ terræ esse paradisum. Hinc scribunt accurati historici hujus rei causa fragrantia aromata versus orientales sive Indicas partes exsistere, utpote quæ paradiso sint viciniores. Atque ut palmæ mares palmas feminas proximas, ventorum aspiratione, contingentes, eas fecundas reddunt: sic fragrantia quæ ex paradiso, ventorum afflatu, exit, arbores locorum illorum viciniores fragrantes efficit.

Quæst. XLVIII. Dicimusne paradisum corruptioni obnoxium esse, an incorruptum?

Resp. Neque corruptioni obnoxium dicimus, quo modo nostræ arbores et fructus putredine et vermibus corrumpuntur. Nec item rursus incorruptus plane est, futuri sæculi non amplius veterascentis incorruptione. Verum si cum nostris fructibus et hortis comparatur, omni corruptione superior est: at si cum gloria futurorum bonorum conferatur,

A σμὸς (72), ἤγουν ἀποκάλυψις Θεοῦ, τοῖς ἀποστόλοις ἐπιτρέπουσα καλεῖσθαι ἡμᾶς Χριστιανούς. Διὸ ἀκριδῶς γινωσκέτω ὁ τῷ Χριστῷ προσελθεῖν βουλόμενος, ὅτι πᾶσα πίστις ἐπὶ γῆς εἰς ὄνομα ἀνθρώπου ὀνομαζομένη· λέγω δὴ ἀπὸ Σίμωνος Σιμωνιανοὶ, καὶ ἀπὸ Μαρκίωνος Μαρκιωνιταὶ, καὶ ἀπὸ Ἀρείου Ἀρειανοὶ, καὶ δι' Εὐνόμιον Εὐνομιανοί· αὗται πᾶσαι καὶ αἱ λοιπαὶ, αἵ εἰσιν ἀνθρώπων ὀνόματα, καὶ δι' αὐτοὺς οὕτως ὀνομαζόμεναι πίστεις, οὐκ εἰσὶ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐν αὐταῖς. Εἰ γὰρ τοῦ Θεοῦ εἰσι, τίνος χάριν ἀνθρώπων ὀνόμασιν ὀνομάζονταί τε καὶ σεμνύνονται; Καύχημα τοίνυν ἡμῖν ἐστι καυχημάτων ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία, καὶ τὸ κηρύττεσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι Χριστιανοὶ, ὡς μὴ παρὰ ἀνθρώπου ὀνομασθέντες, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φωτισθέντες.

B (73) Ἐρώτ. μϛ'. Τίς πρὸ πάντων ὠνόμασε Θεὸν τὸν Θεὸν ἐπὶ γῆς;

Ἀπόκ. Πρόδηλον, ὅτι ὁ διάβολος, ὅτε πρὸς τὴν Εὔαν ἔλεγε· «Τί ὅτι εἶπεν ὑμῖν ὁ Θεὸς, ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ φαγεῖν,» καὶ· μὴ θαυμάσῃς τοῦτο· ἄγγελος γὰρ ὤν ποτε ὁ διάβολος, εἶχε γνῶσιν ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον τότε

Ἐρώτ. μζ'. Ποῦ θέλομεν λέγειν, ὅτι ἔστιν ὁ παράδεισος; Οἱ μὲν γάρ φασιν, ὅτι ἐν Ἱερουσαλὴμ, οἱ δὲ ἐν οὐρανοῖς.

Ἀπόκ. (74) Οὐδὲ εἷς τῶν δύο ἀληθής. Καὶ ὅτι μὲν οὐκ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐστιν ὁ παράδεισος μαρτυρεῖ ὁ Ἀδὰμ ὁ ἐν τῷ Κρανίῳ κείμενος. Εὔδηλον δὲ, ὅτι οὐκ ἐν τῷ παραδείσῳ ἐτάφη, ἀλλ' ἐξεβλήθη. Ὅτι C δὲ οὐκ (ἐν) οὐρανοῖς ἐστιν ὁ παράδεισος μαρτυρεῖ ἡ Γραφὴ λέγουσα· «Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς.» Διδάσκει οὖν ἡμᾶς, ὅτι ἐξ ἀνατολῶν πάσης τῆς γῆς ἐστιν ὁ παράδεισος. Ὅθεν φασὶν ἱστορικοί τινες ἀκριβεῖς παῖδες (75), ὅτι τούτου χάριν πάντα τὰ εὐώδη τῶν ἀρωμάτων περὶ τὰ ἀνατολικώτερα, ἤγουν τὰ Ἰνδικὰ μέρη, ὑπάρχουσιν ὡς πλησιόχωρα τυγχάνοντα τοῦ παραδείσου. Καὶ ὥσπερ φοίνικες ἄρσενες τοὺς πλησιάζοντας φοίνικας θηλυκοὺς τῇ πνοῇ τῶν ἀνέμων συμβιβάζοντες, καρποφόρους (76) ποιοῦσιν· οὕτω δὴ καὶ ἐκ τοῦ παραδείσου τῇ τῶν ἀνέμων πνοῇ εὐωδία ἐξερχομένη τὰ πλησιώτερα τῶν ἐκεῖσε τόπων δένδρα ἀρωματίζειν ποιεῖ.

Ἐρώτ. μη'. Φθαρτὸν μὲν φαμεν τὸν παράδεισον, D ἢ ἄφθαρτον;

Ἀπόκ. Οὔτε φθαρτὸν αὐτὸν λέγομεν κατὰ τὴν τῶν παρ' ἡμῶν φυτῶν τε καὶ καρπῶν σῆψιν καὶ σκωλήκων ποιότητα· οὔτε μὴν πάντη πάλιν ἄφθαρτον κατὰ τὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀφθαρσίαν, καὶ οὐ γινομένην παλαίωσιν. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τοὺς παρ' ἡμῖν καρπούς τε καὶ παραδείσους πάσης φθορᾶς ἐστιν ὑψηλότερος· πρὸς δὲ τὴν δόξαν τῶν μελλόντων

[1] Gen. III, 1. [2] Gen. II, 8.

(72) Ita quidam mss. Editi vero, Χριστιανισμός.
(73) Hæc quæstio inferius habetur inter quæstiones posteriores. Ibid. mss. quidam, Θεὸν τὸν Θεόν, recte. In editis, τὸν Θεόν, semel.
(74) Hæc afferuntur ab Anonymo Ravennate per D. Placidum Porcheron edito, p. 14.
(75) Ita quidam mss. Editi vero, ἱστορικῶν ἀκριβῶν παῖδες.
(76) Reg. 2, καρποφοροῦσιν.

ἀγαθῶν, ὧν ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, A πάνυ ἐλαχύς ἐστι καὶ πιστεύεται.

Ἐρώτ. μθ'. (77) Πόσον χρόνον ἐν παραδείσῳ ἐποίησεν ὁ Ἀδάμ;

Ἀπόκ. Ἀμφιβαλλόμενον τοῖς πατράσιν ἠρώτησας πρόβλημα. Οἱ μὲν γάρ φασιν ἑξαμηνιαῖον χρόνον, οἱ δὲ πλείονα· ἄλλοι δὲ τοσαύτας ὥρας καὶ μόνον, ὅσας ὁ Κύριος ἐν τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ πεποίηκεν, ὅπερ οἶμαι ἀληθέστερον εἶναι· ἕτεροι δὲ ἐννέα καὶ μόνον ὥρας ποιῆσαι.

Ἐρώτ. ν'. (78) Τί δὲ ἦν ἄρα τὸ ξύλον, ἐξ οὗ τὸν καρπὸν ἔφαγεν ὁ Ἀδάμ;

Ἀπόκ. Οὐδὲ ἐν τούτῳ συμφώνως εἰρήκασιν οἱ Πατέρες· καὶ δικαίως. Ὅπερ γὰρ ἡ θεία Γραφὴ ἑκουσίως ἀπέκρυψεν, οὐδεὶς κατὰ ἀκρίβειαν εἰπεῖν ἴσχυσεν. Ὅθεν οἱ μὲν σῦκον εἶναί φασι τὸν καρπὸν, B ἄλλοι δὲ τὴν τῆς Εὔας θεωρίαν. Δοκεῖ δέ τισι μηδαμῶς βεβρωκέναι τὸν Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ. Ἴσως δὲ ὁ πρῶτος ἀληθέστερος ὑπάρχει, ὁ τοῦ σύκου, (79) διὰ τὸ τοῖς φύλλοις αὐτοῦ εἰς σκέπην χρήσασθαι τοὺς προπάτορας, καὶ διὰ τὸ τὴν συκῆν ὕστερον ὑπὸ Χριστοῦ καταραθεῖσαν. (Ὁ δὲ ἐν ἁγίοις Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης ἐν τῇ πεντηκοστῇ αὐτοῦ πρώτῃ ἐπιστολῇ φησιν, ὅτι σῦκον ἦν, ἐξ οὗ οἱ προπάτορες ἔφαγον καρπόν· καὶ ὅτι ἀπὸ ἀρχαίων γερόντων ἐγνώσθη αὐτῷ τοῦτο.)

Ἐρώτ. να'. Καὶ εἰ μὴ παρέβη ὁ Ἀδὰμ, πῶς ἔμελλεν γενέσθαι ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ πλῆθος;

Ἀπόκ. Ἠδύνατο ὁ λόγῳ συστησάμενος τὸ πλῆθος τῶν ἀγγέλων, τιμίῳ τινὶ καὶ καθαρῷ τρόπῳ συστή- C σασθαι πλῆθος γένους ἀνθρώπων. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι, τοῦ Θεοῦ ἄρσεν καὶ θῆλυ ποιήσαντος, εὔδηλον, ὅτι διὰ σπερμογονίας ἐβουλήθη ὁ Θεὸς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων συστήσασθαι. Ὅμως δὲ οὐκ ἠβούλετο διὰ παρακοῆς, ἀλλὰ μετὰ τιμῆς γενέσθαι τοῦτο.

Ἐρώτ. νβ'. Διὰ τί δὲ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ ὁ Θεὸς τὴν κτίσιν ἐτέλεσεν;

Ἀπόκ. Ἐν τῷ ἀριθμῷ τὴν δεκάδα εὑρίσκομεν πλήρωμα παντὸς ἀριθμοῦ. Ἐὰν γὰρ εἰς τὴν δεκάδα καταλάβῃς, πάλιν εὐθέως εἰς τὴν μονάδα ὑποστρέφεις. Ἑπτὰ οὖν καὶ τρεῖς ἐστιν ὁ πληρέστατος ἀριθμός. Καὶ τούτου χάριν αἱ ἑπτά εἰσι τῆς κτίσεως· ἡ δὲ ἁγία Τριὰς ἄκτιστος.

Ἐρώτ. νγ'. Πολλή τις παρὰ τῶν πολλῶν καθέστηκε ζήτησις, τίνα δεῖ προτάττεσθαι, λέγω δὴ τὴν ἡμέραν D πρὸ τῆς νυκτὸς, ἢ τὴν νύκτα πρὸ τῆς ἡμέρας; Ἐὰν γὰρ εἴπωμεν τὴν ἡμέραν προτερεύειν, εὑρίσκεται λοιπὸν ὁ Χριστὸς ἐν σαββάτῳ ἀναστάς. Ἡ γὰρ νὺξ ἐκείνη τοῦ σαββάτου ἦν, κατὰ τὸν λόγον Μωσέως τοῦ συγγραφέως τῆς κοσμοποιίας.

Ἀπόκ. Κατὰ μὲν τὸν σκοπὸν καὶ λόγον τὸν λέγοντα, ὅτι εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸ πάντων, « Γενηθήτω φῶς, » πρόδηλον, ὅτι ἡ ἡμέρα προτερεύει (80) τῆς νυκτός.

quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, valde inferior et est et creditur.

QUÆST. XLIX. Quantum temporis in paradiso mansit Adam?

RESP. Rem de qua non consentiunt Patres proponis. Alii enim sex menses, alii diutius mansisse existimant, alii tot horas (nec amplius) quot Dominus in ligno crucis mansit, quod arbitror verius esse. At alii vero novem tantum horas.

QUÆST. L. Quale lignum fuit, cujus fructus Adamus comedit?

RESP. Nec hac in re consentiunt Patres, et merito. Quod enim divina Scriptura sponte occultavit, nemo exquisite potuit dicere. Unde alii ficum fuisse illum fructum putant: alii fructum spiritalem (78*), alii Evæ contemplationem. Nonnullis etiam videtur nihil in paradiso comedisse Adamus. Forte tamen verior est prima sententia quæ ficum fuisse defendit, quia scilicet hujus foliis usi sunt primi parentes ad se tegendum, et quod postea ficus a Christo maledicta fuerit. (Sanctus autem Isidorus Pelusiota in quinquagesima prima ipsius epistola, ait ficum fuisse, cujus fructum primi parentes comederunt, quodque id ab antiquis senibus audiverit.)

QUÆST. LI. Porro si Adam non prævaricatus esset, quales debebat esse hominum vita et multitudo?

RESP. Poterat Deus, qui verbo multitudinem angelorum creaverat, venerando quodam et puro modo multitudinem humani generis creare. Quidam vero aiunt, cum Deus hominem masculum et feminam fecerit, inde clarum esse Deum voluisse hominum genus generatione procreare. Attamen id noluit per inobedientiam fieri, sed cum honore.

QUÆST. LII. Quare die septima Deus creationem perfecit?

RESP. Inter numeros denarium numerum reperimus esse omnis numeri complementum. Si enim ad denarium numerum deveneris, statim rursus in unitatem redis. Itaque septenarius et ternus numerus, perfectissimus est. Idcirco septenarius est creationis. At sancta Trinitas est increata.

229 QUÆST. LIII. Valde inter multos quæstio agitatur, quemnam priore loco collocare oporteat, nempe diem ante noctem, aut noctem ante diem? Nam si dicimus diem primas occupare, reperietur Christus sabbato resurrexisse. Nox enim illa sabbati est, juxta verba Moysis creationis mundi scriptoris.

RESP. Ex scopo et verbis quibus narratur Deum ante omnia dixisse, « Fiat lux, » perspicuum est, diem ante noctem esse. Nam tenebræ illæ, quæ su-

(77) Hæc quæstio deest in prius editis; sed legitur in quibusdam mss.

(78) Huic similis est quæstio 26 Theodoreti *in Genes.*

(78*) Interpres videtur legisse : ἄλλοι δὲ καρπὸν πνευματικόν, quæ desunt in textu Græco. EDIT.

(79) Hæc ad finem usque responsionis ex Reg. II, desumpta sunt. Quæ porro de Isidoro dicuntur, noluimus a cæteris sejungere et ad imum reponere, sed uncinis inclusimus, nam adjectitia sunt.

(80) Reg. 2, πρωτεύει, hic et infra.

pra abyssum erant, nox nondum appellatæ erant, nec a luna et sideribus duodecimve horis dimensæ. Haud dubie ergo lux tenebras antecedit. Verumtamen ne possint Judæi nobis dicere Christum Sabbato resurrexisse : idcirco eorum ora prius obturavit, lege illis data ut a vespera diem Sabbati inchoarent

Quæst. LIV. Cur ergo eam ob rem nobis Deus jussit Dominicam a vespera sabbati ordiri?

Resp. Non eam ob rem : sed quia Deus gentes ex ignorantiæ tenebris et ex umbra legis in lucem cognitionis Dei et Evangelii vocavit. Admodum igitur congruenter suæ resurrectionis diem a vespera præcepit incipere et ad lucem desinere. Valde enim dedecebat minimeque conveniens erat, dies Christi veri luminis a luce incipere et in noctem ac tenebras desinere.

Quæst. LV. Quare vicesima quinta mensis Martii, ut vocant Romani, Christus in utero Virginis in terris habitavit?

Resp. Quia scilicet hac ipsa die Deus ab initio Adamum formavit. Unde et mense illo arbores et plantæ omnes nec non animalia, ad fructuum et prolis procreationem permoventur, tanquam quæ a Deo tunc temporis fuere creata.

Quæst. LVI. Cujusmodi erant pelliceæ tunicæ, quas Deus Adamo et Evæ fecit?

Resp. Alii volunt ex foliis arborum contextas fuisse : alii carnem nostram has esse tunicas dixere : aliis autem visum est, qui et verius sentiunt, revera pelliceas fuisse illorum tunicas.

Quæst. LVII. Cum nullus hominum mortuus esset, undenam Cainus didicit Abelem occidere?

Resp. Diabolus ipsi in somnis ostendit, quomodo fratrem morte afficeret.

Quæst. LVIII. Quinam erant filii Dei, qui viderunt ac sumpserunt filias hominum?

Resp. Filii Seth. Nam incorporea natura nec corpora amat, nec cum mulieribus commiscetur.

Quæst. LIX. Cur Deus Moysi in rubo apparuit, non alio in arbusto?

Resp. Quidam respondent causam esse, ut ex ejus ligno simulacrum non possent Hebræi efficere. Aliis autem videtur Deum hoc facto præsignificasse se in spinosa carne nostra esse incarnandum, eamque ob rem in hujusmodi arbusto Moysi apparuisse.

A Τὸ γὰρ σκότος ἐκεῖνο τὸ ἐπάνω τῆς ἀβύσσου οὔπω ἦν ὀνομασθὲν νὺξ, οὔτε ὑπὸ σελήνης καὶ ἀστέρων, καὶ δώδεκα ὡρῶν μετρούμενον. Ἀναμφιβόλως οὖν τὸ φῶς προτερεύει τοῦ σκότους. Ὅμως ἵνα μὴ εὕρωσι πρὸς ἡμᾶς λέγειν Ἰουδαίων παῖδες, ὅτι ἐν σαββάτῳ ἀνέστη ὁ Χριστὸς, τούτου χάριν προαπεφίμωσεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς, νομοθετήσας καὶ αὐτοῖς ἀφ' ἑσπέρας ἄρχεσθαι τῆς ἡμέρας τοῦ σαββάτου (81)

Ἐρώτ. νδ'. Τί οὖν τούτου χάριν καὶ ἡμῖν ὁ Θεὸς προσέταξεν ἀφ' ἑσπέρας τοῦ σαββάτου ἀπάρχεσθαι τῆς Κυριακῆς

Ἀπόκ. (82) Οὐ τούτου χάριν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς τὰ ἔθνη ἐκ τοῦ σκότους τῆς ἀγνωσίας, καὶ τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου εἰς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἐκάλεσε. Πρεπόντως ἄρα ἡμῖν τὴν ἀναστάσιμον B αὐτοῦ ἡμέραν ἀφ' ἑσπέρας ἄρχεσθαι καὶ εἰς φῶς τελειοῦσθαι προσέταξεν. Ἀπρεπὲς γὰρ ἦν καὶ ἀνάρμοστον ἀπὸ φωτὸς ἄρχεσθαι, καὶ εἰς νύκτα, καὶ εἰς σκότος καταλήγειν τὰς Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἡμέρας.

Ἐρώτ. νε'. Τίνος χάριν τῇ εἰκάδι πέμπτῃ τοῦ λεγομένου παρὰ Ῥωμαίων Μαρτίου μηνὸς ὁ Χριστὸς ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου ἐπὶ γῆς ἐσκήνωσεν;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ ἔπλασεν. Ὅθεν καὶ τῷ μηνὶ ἐκείνῳ πάντα τὰ δένδρα, καὶ αἱ βοτάναι, καὶ τὰ ζῶα εἰς καρποφορίαν καὶ τεκνογονίαν κινοῦνται, ὡς τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὑπὸ Θεοῦ γενόμενα.

Ἐρώτ. νς'. (83) Ὁποῖοι ἦσαν οἱ δερμάτινοι χιτῶνες, οὓς ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ Εὔᾳ πεποίηκεν;

C Ἀπόκ. (84) Οἱ μέν φασιν ἐκ φύλλων δένδρων· οἱ δὲ πάλιν τὴν σάρκα ἡμῶν τούτους τοὺς χιτῶνας εἶναι εἰρήκασιν· ἔδοξε δὲ ἑτέροις, τοῖς καὶ ἀληθεστέροις, ἐν ἀληθείᾳ χιτῶνας δερματίνους εἶναι τοὺς τῶν προπατόρων χιτῶνας

Ἐρώτ. νζ'. (85) Τινὸς οὔπω τότε ἀποθανόντος, πόθεν ἔμαθεν ὁ Κάϊν φονεῦσαι τὸν Ἄβελ;

Ἀπόκ. Ὁ διάβολος αὐτῷ κατ' ὄναρ ὑπέδειξε, ποίῳ τρόπῳ θανατῶσαι τὸν ἀδελφόν (86).

Ἐρώτ. νη'. (87) Τίνες ἦσαν οἱ υἱοὶ (88) τοῦ Θεοῦ, οἱ ἰδόντες καὶ λαβόντες τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων;

Ἀπόκ. Οἱ υἱοὶ τοῦ Σήθ. Ἐπεὶ ἡ ἀσώματος φύσις οὔτε σωμάτων ἐρᾷ, οὔτε γυναιξὶ συμπλέκεται.

Ἐρώτ. νθ'. Διὰ τί ἐν βάτῳ ὤφθη Θεὸς τῷ Μωσῇ, καὶ οὐχ ἐν ἑτέρῳ φυτῷ;

D Ἀπόκ. Οἱ μέν φασιν, ἵνα μὴ δυνηθῶσιν Ἑβραίων παῖδες εἴδωλον ποιῆσαι ἐκ τοῦ ξύλου αὐτῆς (89)· ἄλλοις δὲ δοκεῖ, ὅτι προδιαγράφων ὁ Θεὸς, ὅτι μέλλει ἐν τῇ ἐξακανθησάσῃ ἡμῶν σαρκοῦσθαι φύσει, τούτου χάριν ἐν τῷ τοιούτῳ φυτῷ ὤφθη τῷ Μωσῇ.

(81) Reg. 3, ἀφ' ἑσπέρας τῆς παρασκευῆς ἄρχεσθαι τῆς.

(82) Huic quæstioni similia quædam habentur infra in interpretationibus Parabol. Scripturæ sacræ, quæstione 57. Paulo post quidam mss. καὶ τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου. Editi vero, καὶ ἐκ τοῦ νόμου, minus recte.

(83) Quæstio 55, jam 56, abest a Pal. 2, et a veteribus Latinis editis.

(84) Hæc fere habet Theodoretus, quæst. 39, *in Genes.* iisque multa adjicit.

(85) Hunc locum citat Michael Glycas, p. 119.

(86) Palat. 2, ποίῳ τρόπῳ φονεύσει τὸν ἀδ.

(87) Vide Theodoret. quæst. 47 *in Genes.*

(88) Quidam mss., οἱ ἄγγελοι.

(89) Palat. 2, ποιῆσαι ἐκ ξύλων αὐτῆς. Ἄλλη δὲ ὅτι ἔμελλεν ὁ Χριστὸς βλαστῆσαι ἐκ τῆς ἀκανθώδους ἡμῶν φύσεως, τούτου χάριν ὤφθη ἐν τῇ βάτῳ τῷ Μωσῇ. Ibidem Reg. 3, ἀκανθησάσῃ.

Ἐρώτ. ξ'. Διὰ τί ἐν γνόφῳ ὁ Θεὸς τὸν νόμον δέδωκεν;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ σκοτεινῶς καὶ συγκεκαλυμμένως (90) ἐν αὐτῷ ἐκέκρυπτο τῆς οἰκονομίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τὸ μυστήριον.

Ἐρώτ. ξα'. (91) Τίνος χάριν αἱ δύο πλάκες αἱ πρῶται (92) συνετρίβησαν;

Ἀπόκ. Σημαίνοντος τοῦ Θεοῦ τὴν τοῦ προτέρου νόμου παλαίωσιν καὶ διάβασιν.

Ἐρώτ. ξβ'. Ἀσωμάτου καὶ ἀσχηματίστου ὄντος τοῦ Θεοῦ (93), ποῖα ὀπίσθια εἶδε Μωσῆς;

Ἀπόκ. Προαιώνιον καὶ ἐμπρόσθιον πάντων τῶν κτισμάτων πιστεύομεν εἶναι τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἄκτιστον. Ὅθεν πρόδηλον, ὅτι τὰ ὀπίσω Θεοῦ τὰ κτίσματά εἰσι, καὶ οἱ λόγοι αὐτῶν, οὓς ἰδὼν ἐξέθετο τό· B « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. »

Ἐρώτ. ξγ'. Τίς πρῶτος προετύπωσεν ἐν τῇ Παλαιᾷ τοὺς δύο λαούς, λέγω δὴ τὸν ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ ἐθνῶν (94);

Ἀπόκ. Εὔδηλον, ὅτι ἡ Ῥεβέκκα ἡ γυνὴ τοῦ Ἰσαάκ, διδύμους γεννήσασα τὸν Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἡσαῦ. Πλὴν αἱ δύο πλάκες τοῦ νόμου τῶν δύο λαῶν ὑπῆρχον σύμβολον (95).

Ἐρώτ. ξδ'. Τίς ἐν τῇ Παλαιᾷ προετύπωσε πρῶτος τὸν τύπον τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ;

Ἀπόκ. Ὁ Ἰακὼβ, εὐλογῶν τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Ἰωσήφ, ἐναλλάξας τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας (96).

Ἐρώτ. ξε'. Τίνα λέγουσιν ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐν νεκροῖς τρίτον λογισθῆναι;

C Ἀπόκ. Πρόδηλον, ὅτι τὸν Ἰωνᾶν. Ὡς γὰρ ἀρχαῖος φέρεται λόγος, οὗτος ἦν ὁ υἱὸς τῆς χήρας, ὃν ἤγειρεν Ἠλίας ὁ προφήτης ἐκ νεκρῶν· πάλιν τε ἐν τῷ κήτει παρὰ ἀνθρώποις ἀπέθανε· καὶ τρίτον τὴν τελευταίαν αὐτοῦ κοίμησιν.

Ἐρώτ. ξς'. Ποῦ ἐστιν ἡ Θαρσὶς (97) ὅπου Ἰωνᾶς ἔφυγεν;

Ἀπόκ. Ἡ Θαρσὶς πόλις ἐστὶ χώρας τῆς Ἰνδικῆς, ὡς ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν μανθάνομεν.

Ἐρώτ. ξζ'. Ἆρα μέχρι καὶ νῦν ἐπάγονται ἁμαρτίαι πατέρων ἐπὶ τέκνα περὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν;

Ἀπόκ. Διὰ μὲν Μωσέως τοῦτο εἶπεν ὁ Θεός· διὰ

A QUÆST. LX. Cur legem Deus in caligine dedit?

RESP. Quia obscure et occulte in ipsa latebat Christi Dei nostri œconomiæ mysterium.

QUÆST. LXI. Quare primæ duæ tabulæ confractæ sunt?

RESP. Ea re indicabat Deus prioris legis inveterationem et transgressionem.

QUÆST. LXII. Cum Deus corporis et figuræ sit expers, qualia, quæso, tunc Moyses vidit posteriora?

230 RESP. Ante sæcula et ante res omnes creatas exsistere credimus universorum Deum increatum. Quapropter clarum est posteriora Dei res creatas esse, et rationes eorum, quas videns ait: « In principio fecit Deus cœlum et terram [1]. »

QUÆST. LXIII. Quis primus in Veteri Testamento duos populos præfiguravit, Judæos nempe et gentes?

RESP. Evidens est esse Rebeccam uxorem Isaaci, quæ geminos peperit, Jacob scilicet et Esau. Attamen duæ quoque tabulæ legis, duorum populorum symbolum fuere.

QUÆST. LXIV. Quis primus in Veteri Testamento vivificæ crucis imaginem præsignificavit?

RESP. Jacob, cum duobus filiis Joseph benediceret, suis transpositis manibus.

QUÆST. LXV. Quem dicunt in Veteri Testamento ter inter mortuos reputatum fuisse?

RESP. Jonam esse constat. Nam, ut veteres narrant, filius ille erat viduæ, quem ex mortuis excitavit Elias propheta. Iterum vero in ceto quoad homines est mortuus. Tertio denique postremam obiit mortem.

QUÆST. LXVI. Ubi est Tharsis, quo Jonas fugit?

RESP. Tharsis urbs est Indicæ regionis, ut ex Regum tertio discimus.

QUÆST. LXVII. Numquid etiamnum parentum peccata in filios inducuntur ad tertiam et quartam generationem?

RESP. Id quidem per Moysem declaravit Deus. At

[1] Genes. I, 1.

(90) Συγκεχραμένως, Palat. 2.
(91) Vide Theodoretum quæst. 66, *in Exod.*
(92) Palat. 2, αἱ δύο πλάκες πρῶτον.
(93) Sic Palat. 2, quem sequimur. Editi vero, ὄντος τότε τοῦ Θεοῦ ποῖα λοιπὸν ὀπ. Mox idem, προαιώνιον καὶ ποιητὴν πάντων... ὅλων Θεὸν καὶ ἄκτιστον. Ὅθεν δῆλον, ὅτι τὰ ὀπίσθια Θεοῦ τὰ κτίσματά εἰσι, καὶ οἱ λόγοι, οὓς ἰδὼν ἐξέθετο ἐν ἀρχῇ, etc. Idem codex ad finem hujus Resp. adjicit: Καὶ ταῦτα μὲν ὁ πολὺς ἐν (sic) τὰ θεῖα μέγας Ἀθανάσιος. Ἡμεῖς δὲ οἱ παρ' αὐτοῦ φωτισθέντες, φαμὲν, ἔτι καὶ ἄλλως ὀπίσθια λέγειν (sic) ἡ Γραφή. Οὐχ ὅτι ὁ Θεὸς ἔχῃ μέρη ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν· ταῦτα γὰρ τοῦ σώματος ἴδιά, τὸ δὲ Θεῖον ἀσώματον· ἀλλ' ἐπειδὴ πανταχοῦ τὰ ὄπισθέν εἰσι ταπεινότερα ἤπερ τὰ ἔμπροσθεν, νόησον τὰ ἔμπροσθεν τὴν θεότητα. Καὶ διὰ τοῦτο εἶπεν· οὐ γὰρ μὴ ἴδοι ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται. Οὐ γάρ ἐστι δυνατὸν ὑλικοῖς ὀφθαλ- D μοῖς τὴν ἄϋλον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ θεαθῆναι καὶ ζῆσαι. Ὀπίσθια δὲ Θεοῦ νόησον τὴν σάρκα, ἣν προσελάβετο ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ ἐθεάθη δι' αὐτῆς. Τίμιον γὰρ καὶ ὑψηλὸν τοῦ Θεοῦ ἡ θεότης, ἀθέατος οὖσα, ἥτις καὶ πρόσωπον προσηγόρευται. Ὀπίσθια δὲ τοῦ Θεοῦ ἡ σάρξ, ἥτις ὡς καταπεφρονημένη ὀπίσθια ὠνόμασται. Ὁ δὲ προσημαίνων τῷ Μωσῇ λέγει· Δείξω τὰ ὀπίσθιά μου, ἤτοι τὴν ἀσθενῆ σάρκα ἐνδυσάμενος δι' αὐτῆς θεαθήσομαι.
(94) Palat. 2, Τίς πρῶτος διετύπωσε τοὺς δύο λαοὺς, τόν τε ἐθνικὸν καὶ τὸν Ἰουδαϊκόν.
(95) Sic manuscripti pene omnes. In editis vero, τοῦ νόμου deest.
(96) Ἐναλλὰξ τιθεὶς τὰς ἑαυτ. Sic Palat. 2, a quo absunt quæst. 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97.
(97) Ἡ Θαρσῶν πόλις, Reg. 2.

per Jeremiam rursus dixit non ita amplius futurum esse; sed qui comederit uvas acerbas, dentes ejus stupore afficiendos [4]. Hæc rursus Christum ad Judæos dicentem audimus : « Amen dico vobis, venient iniquitates patrum vestrorum super vos, a sanguine Abel justi, usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum et altare [5]. » Unde licet conjicere, apud infideles peccata parentum impiorum in filios perversos induci, non in bonos : at apud fideles, sanctum baptisma puros nos reddit ab omni iniquitate parentum.

Quæst. LXVIII. Quidam aiunt sæpe infantes propter parentum peccata mori : num id verum est?

Resp. Absit id ita esse!

Quæst. LXIX. Cur igitur infantes moriuntur : alii vero consenescunt? Cur item quidam juste agentes, breve tempus vivunt : alii vero male agentes, longævi moriuntur? Cur item alii boni absque liberis et inopes sunt : alii autem impii multos habent liberos, et feliciter degunt?

Resp. Multa de his Dei judiciis possent disputari, quorum utique ratio nequit comprehendi. Tamen, ut ex sanctis Scripturis percipimus, respondemus fidelium infantes non ob parentum peccata, sed ad eorum emendationem sæpe mori : qua in re duo Deus procurat bona, unum quidem, ut puri decedentes, salutem illic consequantur : forte enim quia improbam omnino vitam acturi erant, eos Deus dispensatione quadam antea eripuit; aliud autem bonum est, ut ipsi parentes sapientiores fiant : forte vero ut pecuniam, quam testamento liberis daturi erant, in pauperes deinceps insumant. Denique alia plane de causa nobis occulta. Et hæc quidem quod ad fidelium infantes spectat. Improbi autem homines forte idcirco fortunati sunt, feliciter agunt, et liberos habent; quod quædam parva bona egerint, quorum mercedem hic **231** recipiant, ut dives ille ad quem hæc dicta sunt : « Recordare quod receperis bona tua in vita tua [6]. » Hoc est, plenam mercedem bonorum quæ egisti, percepisti. Ærumnosi autem hic sunt pii et sancti viri, ut, per afflictionem peccatis, ut Lazarus, purgati, illic demum cum ipso consolatione perfruantur. Si enim « quem diligit Dominus, corripit [7] : » quid igitur perturbaris, qui sanctos vides misere degentes, malos autem feliciter agentes, ac velut porcos ad mactationem igni æterno saginatos et præparatos? Nihil ergo te amplius conturbet. Nec enim hic tantum consistunt quæ ad nos spectant, sed omnino necesse est eos qui salvantur, per multas tribulationes ingredi in regnum cœlorum. Hic enim Deo est scopus,

A δὲ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου πάλιν εἴρηκεν, ὅτι οὐκ ἔσται τοῦ λοιποῦ οὕτως· ἀλλ' ὅστις φάγῃ τοὺς ὄμφακας, αὐτοῦ οἱ ὀδόντες ὡμοδιάσουσιν. Ἀκούομεν δὲ πάλιν τοῦ Χριστοῦ πρὸς Ἰουδαίους λέγοντος, ὅτι, *Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐπελεύσονται αἱ ἀνομίαι* (98) *τῶν πατέρων ὑμῶν ἐφ' ὑμᾶς, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου τοῦ υἱοῦ Βαραχίου, ὃν ἐφονεύσατε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου.* Ὅθεν στοχάζεσθαι χρὴ, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἀπίστων (99) ἐπάγονται ἁμαρτίαι πατέρων ἀσεβῶν ἐπὶ υἱοὺς πονηρούς· οὐ γὰρ ἀγαθούς· ἐπὶ δὲ τῶν πιστῶν τὸ ἅγιον βάπτισμα καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης προπατορικῆς ἁμαρτίας.

Ἐρώτ. ξη'. Τινές φασι πολλάκις τελευτᾷν νήπια (1) διὰ γονέων ἁμαρτίας· ἆρα οὕτως ἐστίν;

B Ἀπόκ. Μὴ γένοιτο εἶναι τοῦτο οὕτως!

Ἐρώτ. ξθ'. Τίνος χάριν νήπια τελευτῶσιν· ἕτεροι δὲ ὑπεργηρῶσι; καὶ πόθεν τινὲς μὲν δικαιοπραγοῦντες γίνονται ὀλιγόβιοι (2)· τινὲς δὲ κακοπραγοῦντες πολυχρόνιοι τελευτῶσιν· ἄλλοι δὲ ἀγαθοὶ γίνονται ἄτεκνοι καὶ πένητες· ἕτεροι δὲ ἀσεβεῖς εὐτεκνοῦσί τε καὶ εὐπραγοῦσιν;

Ἀπόκ. Πολὺς ὁ περὶ τούτων τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων λόγος καὶ ἀκατάληπτος. Ὅμως ὡς ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν καταλαμβανόμεθα, λέγομεν, ὅτιπερ τὰ τῶν πιστῶν νήπια οὐκ ἐξ ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ πολλάκις πρὸς σωφρονισμὸν τῶν γονέων τελευτῶσι· δύο ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ ἐν τούτῳ πραγματευομένου, ἓν μὲν, ὅπως, καθαρὰ ἀπελθόντα, σωτηρίας ἐκεῖ ἐντύχωσιν· ἴσως γὰρ ὅτι πάνυ πονηρὸν βίον ζῆσαι μέλλοντα, οἰκονομικῶς C ὁ Θεὸς προήρπασεν αὐτά· δεύτερον δὲ, ὅπως καὶ οἱ τούτων γονεῖς σωφρονέστεροι γίνωνται· ἴσως δὲ ἵνα τὰ (3) τοῖς τέκνοις μέλλοντα κατὰ διαθήκας δοθῆναι χρήματα εἰς πτωχοὺς λοιπὸν δαπανηθῶσι. Πάντως δὲ καὶ κατὰ ἄλλο κρῖμα ἡμῖν ὑπάρχον ἄδηλον. Καὶ οὕτω μὲν περὶ πιστῶν νηπίων λόγος. Εὐπραγοῦσι δὲ καὶ εὐθυνοῦσι καὶ εὐτεκνοῦσιν ἄνδρες πονηροὶ, ἴσως τινὰ μικρὰ ἀγαθὰ ἔργα (4) ποιήσαντες, καὶ ἐνταῦθα τὸν μισθὸν αὐτῶν ἀπολαμβάνοντες, ὡς ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ὁ ἀκούσας· « Μνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ σου· » τουτέστιν, ἐπληρώθης τὸν μισθὸν τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ὧν ἔπραξας. Δυσπραγοῦσι δὲ εὐλαβεῖς καὶ ὅσιοι ἐνταῦθα, ὅπως, διὰ τῆς θλίψεως καθαρισθέντες, ὡς ὁ Λάζαρος τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν, ἐκεῖ λοιπὸν τελείως σὺν αὐτῷ παρακληθῶσιν. Εἰ γὰρ ὃν D ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, τί λοιπὸν θορυβεῖς, ὁρῶν ἁγίους ἐν δυσπραγίᾳ, ἀσεβεῖς δὲ ἐν εὐπραγίᾳ ὑπάρχοντας, καὶ ὡς χοίρους εἰς σφαγὴν τῷ αἰωνίῳ πυρὶ σιτιζομένους καὶ ἑτοιμαζομένους; λοιπὸν οὖν μὴ θορυβοῦ· (5) οὐ γὰρ μέχρι τῶν ἐνταῦθα ἵσταται τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ δεῖ πάντως τοὺς σωζομένους διὰ πολλῶν θλίψεων εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Σκοπὸς γὰρ οὗτός ἐστι τῷ Θεῷ, τὸ πάντας ἀν-

[4] Jerem. xxxi, 30. [5] Matth. xxiii, 35. [6] Luc. xvi, 25. [7] Prov. iii, 12.

(98) Duo mss., ἁμαρτίαι.
(99) Reg. 2, ἀπίστων, alii, ἀβαπτίστων.
(1) Sic Reg. 2. Editi, πιστὰ νήπια, minus recte.
(2) Sic mss. Editi vero, δικαιοπραγοῦντες πολυχρόνιοι τελευτῶσιν, omissis quibusdam.
(3) Sic mss. In editis pro ἵνα, καί, et inferius, pro δοθῆναι, θῆναι legitur.
(4) Ita quidam mss., ἔργα deest in editis.
(5) Joan. Chrys. homil. 1, ad populum Antiochenum.

ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Διόπερ καὶ τοῖς μὲν ἁμαρτωλοῖς πολλάκις μακροχρονίαν χαρίζεται (6), ἀφορμὴν αὐτοῖς διδοὺς πρὸς μετάνοιαν· ὅπως κἂν ὡς οἱ περὶ τὴν ἑνδεκάτην ἐν βάθει γήρως ἐπιστρέψωσι· τοὺς δὲ δικαίους πολλάκις ὀλιγοχρονίους ἁρπάζει· ἵνα μὴ, ὥς φησιν ὁ Σολομὼν, ἡ κακία ἀλλάξῃ (7) σύνεσιν αὐτῶν, ἢ δόλος ἀπατήσῃ ψυχὴν αὐτῶν, τελειωθέντες ἐν ὀλίγῳ ἐπλήρωσαν χρόνους μακρούς. Ἀρεστὴ γὰρ ἦν Κυρίῳ ἡ ψυχὴ αὐτῶν.

Ἐρώτ. ο'. Τί οὖν; Οὐδεὶς τῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ ταλαιπωρησάντων εἰσέρχεται ἐκεῖ εἰς τὴν γέενναν, οὔτε μὴν πάλιν τις τῶν εὐημερησάντων ὧδε εἰσέρχεται ἐκεῖ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν (8);

Ἀπόκ. Ναί. Οἱ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἥμαρτον μεγάλα, καὶ ἐπαιδεύθησαν ὧδε μικρὰ, καὶ ὑπόκεινται πάντως ἐκεῖ τιμωρηθῆναι, ὡς ἐπὶ τῶν ἐν Σοδόμοις εὑρίσκομεν· οἱ δὲ πάλιν προσήγαγον τῷ Θεῷ καμάτους πολλοὺς, μετέσχον δὲ ἐνταῦθα εὐημερίας μικρᾶς (9), καὶ ἀπόκειται αὐτοῖς λοιπὸν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὡς οἱ περὶ Ἀβραὰμ καὶ Νῶε, καὶ Μελχισεδέκ· ἄλλοι ἥμαρτον πολλὰ, καὶ ἔπαθον οὐδὲν ἐνθάδε πονηρὸν, ὡς ὁ πλούσιος ὁ κατὰ τὸν Λάζαρον, καὶ ὑπόκεινται ἐκεῖ τῇ πάντων χαλεπωτέρᾳ κολάσει· ἕτεροι δὲ ἐξῆλθον διὰ Θεὸν ἐν ὅλῳ τῷ χρόνῳ ἐν μηλωταῖς καὶ αἰγείοις δέρμασι, πάσης ἀπολαύσεως ἐπιγείου ἀποταξάμενοι, οἳ καὶ μειζόνων παρὰ Θεοῦ δωρεῶν ὑπὲρ πάντας ἀξιοῦνται· ἄλλοι δὲ ἥμαρτον τῷ Θεῷ μερικῶς (10), καὶ ἐπαιδεύθησαν ἀξίως ὑπὲρ ὧν ἥμαρτον, καὶ ἐλυτρώθησαν ἐκεῖ τῆς αἰωνίου κολάσεως, ὡς ὁ πτωχὸς Λάζαρος. Ὥστε διὰ τῶν εἰρημένων ἐμάθομεν, ὅτι οἱ μὲν τῶν ἀνθρώπων κἀκεῖ καὶ ὧδε κολάζονται· οἱ δὲ ὧδε καὶ μόνον· ἄλλοι δὲ ὧδε μὲν οὐδαμῶς, ἐκεῖ δὲ ὀδυνηρῶς. Ὥσπερ καὶ τὸ ἐναντίον (11)· ὅτι οἱ μὲν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ ἀπολαύουσιν· οἱ δὲ ἐνταῦθα μὲν οὐδαμῶς, ἀλλ' ἐκεῖ. Ἴσως δέ τινες καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ ἀποπίπτουσιν· ὧδε μὲν δι' ἀνθρωπαρέσκειαν κακοπαθήσαντες, καὶ διὰ τοῦτο τῶν ἐκεῖ ἀγαθῶν ἐκπεσόντες. Δεῖ τοίνυν πάντας τοὺς εὐσεβεῖς συμπαθεῖς ἐπίστασθαι ἀκριβῶς, ὅτιπερ οὐ μόνον ὑπὲρ ὧν ἔπραξαν ὑπόκεινται συμπάθειαν εἰς τοὺς δεομένους ἐπιδείξασθαι, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάντων ὧν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐδωρήσατο ἀγαθῶν. Οὐ γὰρ δεῖ μετρεῖν τὰ διδόμενα, ἀλλὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν χαριζόμενα· μήπως καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν κρίματι φοβερῷ ὑποπέσωμεν. Πολλάκις γὰρ καὶ ἀναξίοις καὶ ἁμαρτωλοῖς ὁ Θεὸς πλοῦτον χαρίζεται, ἵνα δι' αὐτοῦ ἐν ἐλεημοσύναις τὰς ἑαυτῶν ἁμαρτίας ἀποπλύνωσι, καὶ ἐξαλείψωσιν. Ἐλεημοσύναις γὰρ, φησὶν ἡ θεία Γραφὴ, ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι.

Ἐρώτ. οα'. Τί θέλομεν λέγειν περὶ τῶν ἐξαίφνης τελευτώντων, ἢ κρημνιζομένων, ἢ ὑπὸ ἄλλων τοιούτων θανάτων τέλει τοῦ βίου χρωμένων;

A omnes homines salvos fieri et in agnitionem veritatis venire. Hinc sæpe peccatoribus longum concedit tempus, occasionem illis ad pœnitentiam tribuens, ut saltem, velut qui ad horam undecimam venerunt, in extrema senectute convertantur. Justos porro sæpe post breve vitæ tempus abripit, ne, ut ait Salomon, malitia mutet intellectum ipsorum, aut dolus decipiat eorum animam. « Consummati in brevi, expleverunt tempora longa[8]. » Placita enim erat Domino anima ipsorum.

Quæst. LXX. Quid ergo? Nemo eorum qui in hac vita calamitosam ducunt vitam illuc in gehennam ingreditur? Nemone item illorum qui hic fortunate vivunt, ingreditur in regnum cœlorum?

Resp. Est sane ita. Alii enim graviter admodum B peccaverunt, et parum hic sunt castigati, debentque omnino illic puniri ut in Sodomitis videre est. Alii rursus multos labores Deo obtulerunt, parvæque felicitatis hic fuere participes, quibus utique regnum cœlorum reservatum est, ut Abraham, Noe et Melchisedec. Alii multum peccaverunt, nihilque hic incommodum perpessi sunt ut dives ille qui in historia Lazari memoratur[9], illicque subituri sunt asperrimum omnium supplicium. Alii autem per totam vitam propter Deum circuierunt in melotis et pellibus caprinis[10], omni terrena voluptate rejecta, quos amplioribus donis illic Deus præ cæteris omnibus dignabitur. Alii vero in Deum ex parte peccaverunt, et, ut merebantur, pro peccatis emendati sunt, atque æternis tormentis sunt libe- C rati, uti pauper Lazarus. Unde ex prædictis discimus alios et illic et hic puniri : alios vero hic duntaxat : alios autem hic minime puniri, sed illic graviter. Ut et e contrario, alii hic et illic bonis perfruuntur, alii hic minime, sed illic. Forte etiam nonnulli et hic et illic omni voluptate privantur, qui nempe hic ut placerent hominibus, mala sunt perpessi, et ob hanc causam illic quoque bonis exciderunt. Itaque omnes pios condolentes scire necesse est, non solum debere pro his quæ egerunt se condolentes erga indigentes exhibere, sed et pro omnibus bonis quæ illis donavit Deus. Nec enim metiri oportet quæ in pauperes erogantur, sed attendere ea a Deo nobis donari, ne forte pro D ipsis Dei donis horrendum subeamus judicium. Sæpe enim et indignis et peccatoribus Deus divitias impertit, ut illarum ope peccata sua eleemosynis abluant. Eleemosynis enim, inquit Scriptura divina, peccata purgantur[1]

Quæst. LXXI. Quid dicendum est de iis qui subito moriuntur, aut præcipitantur, vel simili morte intereunt?

[8] Sap. IV, 11. [9] Luc. XVI, 20. [10] Hebr. XI, 37. [11] Eccl. III, 33.

(6) Reg. 2, 3, μακροὺς χρόνους.
(7) Sic mss. Editi vero, ἀλλάζῃ.
(8) Ita mss.; τῶν οὐρανῶν deest in editis.
(9) Reg. 2, μακρᾶς. Editi vero μικρᾶς.
(10) Ita mss. Editi vero, μετρικῶς.
(11) Sic Reg. 3. Editi vero, τῶν ἐναντίων.

RESP. Quod hæc incerta sint et soli Deo nota, A non est ambigendum. Attamen cum dicat Dominus : « Quid enim? An decem illi et octo supra quos cecidit turris Siloam, magis peccatores erant præter omnes habitantes in Jerusalem? Non, dico vobis [12] : » inde discimus non omnes qui impii sunt et iniqui, acerbam mortem **232** obire. Etenim Jobi filiorum, qui justi erant, acerba mors fuit. Igitur hæc duo debemus concludere, pios homines, qui acerba morte interierunt, leve aliquod vitium habuisse, eoque liberatos esse, malo hujusmodi interitu, ut majoribus vere honoribus digni essent. Id etiam evenit, ut nos, hæc videntes, meliores efficiamur, juxta hæc verba : « Si justus vix salvatur, impius et peccator ubi parebunt [13]? » Similiter vero et peccatores cum ejusmodi mortem patiun- B tur, omnino inde aliquam misericordiam consequuntur. Qui item hæc vident, aliquam inde percipiunt utilitatem, raptum repente cernentes nec opinantem hominem. Quod si infantes eo quoque modo moriuntur, ne obstupescas : namque nihil illi damnum inde perpetiuntur, nec id illis accidit proprium ob peccatum, sed ut ipsorum parentes meliores et religiosiores evadant, nempe intelligentes sua propter peccata mori ipsorum infantes. Cæterum in his omnibus meminisse oportet hujus Domini vocis : « Duo passeres asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre meo qui in cœlis est [14]; » et quod nostri, qui fideles sumus, omnes capilli capitis numerati sunt.

Ἀπόκ. Ὅτι μὲν ἄδηλα τὰ τοιαῦτα καὶ Θεῷ μόνῳ γνωστὰ, οὐ δεῖ ἀμφιβάλλειν. Ὅμως τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Τί γὰρ οἱ δέκα καὶ ὀκτὼ, ἐφ' οὓς ὁ πύργος τοῦ Σιλωὰμ ἔπεσεν, ἁμαρτωλότεροι ἦσαν παρὰ πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἱερουσαλήμ; Οὐχὶ, λέγω ὑμῖν· » μανθάνομεν, ὅτι οὐ πάντες ὅσοι ἀσεβεῖς ἢ ἄδικοι τυγχάνουσι, πικρῷ θανάτῳ τελευτῶντες ἀποθνήσκουσι. Καὶ γὰρ οἱ παῖδες τοῦ Ἰὼβ, δίκαιοι ὄντες, ἐλεεινὸν ὑπέμειναν θάνατον. Οὐκοῦν δύο ταῦτα (12) ἡμᾶς ἐπὶ τούτων χρὴ στοχάζεσθαι· ὅτι οἱ μὲν εὐλαβεῖς, πικρὸν ἀποθνήσκοντες θάνατον, μικρόν τι ἐλάττωμα ἐκέκτηντο, καὶ τούτῳ ἐλυτρώθησαν ἐκ τῆς τοιαύτης πονηρᾶς τελευτῆς, ἵνα μειζόνων ἀληθῶς τιμῶν ἀξιωθῶσι. Λοιπὸν δὲ ὅπως καὶ ἡμεῖς ὁρῶντες σωφρονισθῶμεν κατὰ τὸν εἰρημένον λόγον· « Εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς, καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται; » Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ, τοιούτοις θανάτοις ἀποθνήσκοντες, πάντως ἐν τούτῳ μερικοῦ (13) ἐλέους τυγχάνουσιν. Ἅμα δὲ πάλιν καὶ οἱ ὁρῶντες ὠφέλειάν τινα κομίζονται, βλέποντες ἄφνω ἁρπαζόμενον, ὡς οὐκ οἶδε, τὸν ἄνθρωπον. Εἰ δὲ καὶ νήπια οὕτω θανατοῦται, μὴ θαμβηθῇς. Αὐτὰ μὲν γὰρ ἐκ τούτου οὐδὲν ἐβλάβησαν, οὔτε δι' οἰκείαν ἁμαρτίαν τοῦτο πεπόνθασιν· ἀλλ' ὅπως καὶ οἱ αὐτῶν γονεῖς σωφρονέστεροι, ἢ καὶ εὐσεβέστεροι γίνωνται· ἐννοούμενοι, ὅτιπερ διὰ τὰς αὐτῶν ἀνομίας (14) οὕτω τὰ αὐτῶν τέθνηκε νήπια. Ὅμως ἐπὶ πᾶσι τούτοις δεῖ ἐννοεῖν τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν τὴν λέγουσαν· ὅτι « Δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τῆς γῆς ἄνευ τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς· » καὶ ὅτι ἡμῶν τῶν πιστῶν καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἠριθμημέναι ὑπάρχουσιν.

QUÆST. LXXII. Multis in terra degentibus tre- C menda visa sunt hæc Domini verba : « Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus. Et quicunque dixerit verbum contra Filium, remittetur ei : qui autem dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo neque in futuro [15]. »

Ἐρώτ. οβ'. Πολλοῖς (15) τῶν ἐπὶ γῆς φοβερὸς ὁ τοῦ Κυρίου λόγος καθέστηκεν, ὅν φησι· « Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· » καὶ, « Ὃς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὐδὲ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι. »

RESP. Eapropter, omnes divinus Apostolus his admonet verbis : « Littera occidit, Spiritus autem vivificat [16]. » Multa siquidem divinarum Scripturarum loca si secundum carnem intelligamus, in nefandas blasphemias incidimus, cujusmodi sunt quæ nobis nunc proponuntur Domini verba, quæ si secundum nudas dictiones excipiamus, non solum in nefandas dilabemur cogitationes, sed etiam ipsum Dominum reperiemus sibi ipsi adversari. Namque D si « quicunque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei, » quomodo idem Filius dixit, « Qui me negaverit coram hominibus, negabo eum coram angelis Dei [17]? » Et rursus, si omne pecca-

Ἀπόκ. Διὰ τοῦτο παραινεῖ πᾶσιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος λέγων, ὅτι « Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. » Πολλὰ γὰρ τῶν θείων Γραφῶν ἐὰν κατὰ τὸ γράμμα νοήσωμεν, εἰς ἀθέσμους βλασφημίας ἐμπίπτομεν (16)· οἷόν ἐστι καὶ τὸ προκείμενον ἡμῖν νῦν τοῦ Κυρίου λόγιον, ὅπερ, ἐὰν κατὰ ξηροῦ (17) τὰς λέξεις ἐκλάβωμεν, οὐ μόνον εἰς ἀθεμίτους ἐννοίας περιπίπτομεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον ἐναντιούμενον ἑαυτῷ εὑρίσκομεν. Ἐὰν γὰρ « Ὃς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ, » πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν· « Ὁ ἀπαρνούμενός με ἔμπροσθεν ἀνθρώπων, ἀπαρνήσομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ; » καὶ πάλιν, ἐὰν

[12] Luc. XIII, 4. [13] I Petr. IV, 18. [14] Matth. X, 29. [15] Matth. XII, 31, 32. [16] II Cor III, 6. [17] Luc. XII, 9.

(12) Sic mss. Editi vero, Διὰ ταῦτα. Infra duo mss., πικρὸν ὑπομένοντες θάνατον.

(13) Ita duo Reg. At editi, ἐκ τούτου μετρικοῦ. Infra iidem, ὡς οὐκ οἶδεν. Editi, ὡς οἶδεν.

(14) Reg. 2, ἁμαρτίας.

(15) Hæc quæstio habetur superius in Testimoniis Script. sacræ, num. 49, de qua re vide Admonitionem. Infra editi, εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Πνεύματος, etc., omissis multis, quæ ex Regiis duobus supplevimus.

(16) Reg. 1 et 2, περιπίπτομεν.

(17) Ita duo Reg. Editi vero, κατὰ ἀξίαν.

πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, πῶς καὶ ὑπὲρ ἀργοῦ λόγου ἀπολογίαν δώσομεν; πῶς ὁ λέγων τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, *Μωρὲ*, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός; πῶς ὁ ἀπόστολος Παῦλός φησι· « Μὴ πλανᾶσθε, οὔτε πόρνοι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε μαλακοὶ, οὔτε μέθυσοι, οὔτε λοίδοροι, βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι; » Καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς λοιπὸν, εἰπέ μοι, πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις; Καὶ ἐὰν πάλιν τοῦτο ἀληθὲς, διὰ τί λοιπὸν ἐγκαλεῖται ὁ ἄθλιος Ὠριγένης, τέλος κηρύττων τῆς κολάσεως εἶναι καὶ συγχώρησιν πάσης ἁμαρτίας γενέσθαι, καὶ τοῖς δαίμοσι καὶ τοῖς ἀνθρώποις παρὰ Θεοῦ; Πάλιν δὲ καὶ ἐὰν ἡ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημία οὐκ ἔχει συγχώρησιν διὰ μετανοίας, τί μέμφεται ἡ Ἐκκλησία Ναύατον (18) ἀποβαλλόμενον τὴν μετάνοιαν; Τὸ δὲ σκοτεινότερον καὶ δυσκατάληπτον ἐκεῖνό ἐστιν· ὅτι ὃς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὥστε ἐλάττων ἐστὶν ὁ Υἱὸς παρὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν Πατέρα (19). Καὶ τί λοιπὸν ἀποβαλλόμεθα τοὺς μυσαροὺς Ἀρειανοὺς, τοὺς σμικρύνοντας, καὶ καταβιβάζοντας τὸν Υἱὸν παρὰ τὸ Πνεῦμα; Πῶς οὖν ὁ Υἱὸς λέγει· ὅτι, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· » καὶ, « Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα; » Καὶ πάλιν νῦν φησιν, ὅτι « Ὃς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ; » Ἆρα οὖν, εἰπέ μοι, συνεχωρήθη ἡ εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία Ἀρειανοῖς, καὶ Σιμωνιανοῖς, καὶ Φωτεινιανοῖς, καὶ Σαβελλιανοῖς, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι τοῖς εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ σάρκωσιν βλασφημήσασιν; Ἄπαγε τῆς ἀτοπίας! εἰ γὰρ ὁ λέγων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, *Μωρὲ*, ἔνοχός ἐστιν εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς, εἰς ποίαν λοιπὸν, εἰπέ μοι, γέενναν γεέννης βληθήσεται ὁ λέγων τῷ Θεῷ αὐτοῦ· Κτιστὲ (20), καὶ οὐχὶ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δοῦλε, καὶ ὑπουργὲ, καὶ μικρέ; Καὶ εἰ, ὅστις εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ, πῶς αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι Ὁ μὴ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον; πῶς δὲ δύναταί τις ἀτιμάζων τὸν Υἱὸν, τιμᾷν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὁ γὰρ ἀτιμάζων (21) τὸν Υἱὸν δῆλον ὅτι ἀπαρνεῖται τὸ βάπτισμα· ὁ δὲ τὸ βάπτισμα ἀπαρνούμενος δῆλον ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποδύεται. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου, ἐὰν τὴν θερμὴν ἢ τὴν ἀκτῖνα αὐτοῦ καθυβρίσῃς, εἰς ὅλην τὴν φύσιν τοῦ ἡλίου ἡ ὕβρις ἀνατρέχει· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ τρισηλίου τῆς ἁγίας Τριάδος φωτὸς καὶ φωστῆρος ἡ τῆς (22) μιᾶς ὑποστάσεως ἀτιμία παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς θεότητός ἐστι βλασφημία. Τί οὖν ἐστι τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου πρὸς Ἰουδαίους λεγόμενον, ὅτι πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὃς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύμα-

A tum et blasphemia remittetur hominibus, quomodo et de otioso verbo rationem sumus redditur[18]? quomodo qui dicit fratri suo, « Fatue, » reus erit gehennæ ignis[19]? quomodo item Apostolus ait, « Nolite errare : neque fornicarii, neque adulteri, neque molles, neque ebriosi, neque maledici regnum Dei possidebunt[20]? » Quæ si ita se habent, quomodo, quæso, omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus? Quod si verum est, cur jam reprehenditur infelix Origenes prædicasse futurum aliquando supplicii finem, veniamque omnis peccati tum hominibus tum dæmonibus Deum concessurum? Si item blasphemia in Spiritum sanctum veniam nullam pœnitentia obtinet, quid queritur Ecclesia Novatum pœnitentiam rejecisse? Illud au-
B tem obscurius et difficilius intellectu est, quod, qui dixerit verbum contra Filium, remittitur ei, ita ut Filius inferior videatur esse Spiritui sancto et Patri. Quid ergo nefarios Arianos detestamur, qui Filium volunt esse minorem et inferiorem Spiritu? Cur Filius ipse ait, « Ego et Pater unum sumus[21] : » et, « Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem[22]? » Quomodo ergo idem tamen nunc ait, « Qui dixerit verbum contra Filium, remittetur ei? » Num, amabo, blasphemia in Filium condonata est Arianis, Simonianis, Photinianis, Sabellianis, cæterisque omnibus qui blasphemias in
233 Christi incarnationem protulerunt? Apage, id absurdum. Nam si is qui fratri suo dicit, « Fatue, » reus est gehennæ ignis : qualem, dic
C mihi, in gehennam gehennæ projicietur is, qui Deo suo dicit, Create, et non Fili Dei, sed serve, minister et parve? Et si qui dixerit verbum contra Filium, remittetur ei, quomodo ipse Filius dixit, « Qui non manducat meam carnem, nec bibit meum sanguinem, non habebit vitam æternam[23]? » Quis vero Filium spernens, Spiritum sanctum poterit honorare? qui autem Filium spernit, certe baptisma negat ille : at qui baptismum negat, profecto Spiritum sanctum exuit. Ac quemadmodum in sole sensibili, si ejus calorem vel radios conviciis velles lacessere, hujusmodi injuria in totum solem recideret, ita in triplici illo sole sanctæ Trinitatis, luminis et luminaris, si quis unam hypostasin ignominia afficiat, ea impietas totam plenitudinem divini-
D tatis offendit. Quid igitur est quod Dominus ad Judæos ait, quod omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, et, qui dixerit verbum contra Filium, remittetur ei : qui autem dixerit adversus Spiritum sanctum non remittetur ei, neque in præsenti sæculo neque in futuro? Attenta mente audiamus, nec erremus. Christum, post inexplica-

[18] Matth. XII, 36. [19] Matth. V, 22. [20] I Cor. VI, 10. [21] Joan. X, 30. [22] Joan. V, 23. [23] Joan. VI, 54.

(18) Reg. 2, Νάβατον.
(19) Post, καὶ τὸν Πατέρα, Reg. 2 et 3 habent, καὶ τί λοιπὸν ἀποβαλλόμεθα τοὺς μυσαροὺς Ἀρειανοὺς, τοὺς σμικρύνοντας καὶ καταβιβάζοντας τὸν Υἱὸν παρὰ τὸ Πνεῦμα; Καὶ πῶς ὁ Υἱός. Quæ nec in editis comparent, nec supra in Testimoniis Scripturæ, ubi hæc leguntur num. 49.
(20) Duo mss., κτιστὸν... υἱὸν... δοῦλον, etc.
(21) Sic mss. duo. Editi, ὁ δὲ ἀγ.
(22) Reg. 2, φωτὸς καὶ μυστηρίου, ἡ τῆς.

bilem unionem, duplicem esse, nempe ex divinitate et humanitate constare, sacræ nobis clamant Scripturæ : nam « Verbum caro factum est [24]. » Itaque Verbi divinitatem Christus ipse Spiritum sanctum appellat, quemadmodum ad Samaritanam ait : « Deus Spiritus est : [25] » suam autem humanitatem, Filium hominis rursus appellat, quemadmodum alibi de propria carne ait : « Nunc glorificatus est Filius hominis [26]. » Igitur Judæi, qui Deum semper offendebant et blasphemiis insectabantur, duplicem adversus Christum commiserunt blasphemiam : alii enim carnem ejus sive Filium hominis offendebant, rati prophetam ipsum esse non autem Deum : quibus veniam dedit. Siquidem initium prædicationis erat, nondumque poterat mundus Deum illum credere qui homo apparebat. Hinc Christus ait, Quicunque dixerit verbum contra Filium hominis, sive contra corpus, remittetur ei. Audeo enim dicere neque ipsos beatos ejus discipulos perfectam ipsius divinitatis habuisse cognitionem, donec Spiritus sanctus die Pentecostes in eos illapsus esset. Namque etiam post resurrectionem alii illum viderunt et adorarunt; quidam autem dubitaverunt, at non idcirco fuere condemnati. Qui autem adversus Spiritum sanctum proferebant blasphemiam sive adversus Christi divinitatem, cum nempe hæc dicerent : « In Beelzebul principe dæmonum ejicit dæmonia [27] : » his ait : « Non remittetur neque in præsenti sæculo neque in futuro. » Verumtamen observandum est Christum non dixisse, qui blasphemias protulerit, et egerit pœnitentiam, illi non remittetur, sed qui blasphemias profert, sive qui in blasphemiis perseverat. Nullum enim est peccatum quod non condonet Deus iis qui sinceram et dignam agunt pœnitentiam.

Quæst. LXXIII. Quid ergo? Veniamne pœnitentia is consequitur qui Christum negat, et blasphemiam in Spiritum sanctum profert ?

Resp. Tria baptismata, quæ quodvis peccatum expiare possint, Deus naturæ hominum concessit : nempe aquæ, proprii sanguinis per martyrium, et tertium per lacrymas, per quod purgata est meretrix [28]. Ipse item sanctorum apostolorum coryphæus Petrus fusis post negationem lacrymis acceptus est et servatus. Quod si Christi negatio remittitur, non autem Spiritus sancti negatio, sequitur ut Filius inferior sit Spiritu sancto. Audi porro Scripturæ testimonium, nec credere dubites nullum quodvis peccatum esse, quod Dei clementiam vincat. **234** Sic igitur Deus loquitur per Ezechielem prophetam : « Vivo ego, dicit Dominus, si quis homo omnia fecerit peccata, ipsumque in ju-

A τος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι; Νουνεχῶς ἀκούσωμεν, καὶ μὴ πλανηθῶμεν. Διττὸν εἶναι τὸν Χριστὸν μετὰ τὴν ἄφραστον ἕνωσιν, φημὶ δὴ ἐκ θεότητος καὶ ἐξ ἀνθρωπότητος, αἱ ἱεραὶ ἡμῖν διαβοῶσι Γραφαί· « Ὁ » γὰρ « Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Τὴν γοῦν τοῦ Λόγου θεότητα ὁ αὐτὸς Χριστὸς Πνεῦμα ἅγιον ὀνομάζει, καθὰ καὶ πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν ἔλεγεν, ὅτι Πνεῦμα ὁ Θεός· τὴν δὲ ἀνθρωπότητα αὐτοῦ Υἱὸν ἀνθρώπου πάλιν· καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σαρκός φησι· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Οἱ οὖν ἀεὶ τῷ Θεῷ προσκρούοντες καὶ βλασφημοῦντες Ἰουδαῖοι διττὴν πρὸς τὸν Χριστὸν τὴν βλασφημίαν ἐκέκτηντο· οἱ μὲν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, ἤγουν τῷ Υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου, προσκόπτοντες (23) προφήτην αὐτὸν, B ἀλλ' οὐ Θεὸν εἶναι νομίζοντες, οἷς καὶ συγγνώμην ἔδωκεν. Ἀρχὴ γὰρ ἦν τοῦ κηρύγματος, καὶ οὔπω ἐχώρει ὁ κόσμος Θεὸν πιστεύειν φαινόμενον ἄνθρωπον. Διὸ καί φησιν ὁ Χριστὸς, ὅτι Ὃς δ' ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἤγουν τοῦ σώματος, ἀφεθήσεται αὐτῷ (24). Τολμῶ γὰρ λέγειν, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ οἱ μακάριοι αὐτοῦ μαθηταὶ τὸ τέλειον περὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος εἶχον φρόνημα, ἕως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῖς τῇ Πεντηκοστῇ ἐπεφοίτησεν. Ἐπεὶ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν οἱ μὲν ἰδόντες αὐτὸν προσεκύνησαν, οἱ δὲ ἐδίστασαν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τούτου κατεκρίθησαν· οἱ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἤγουν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα, βλασφημοῦντες καὶ λέγοντες, ὅτι « Ἐν Βεελζεβοὺλ τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμόνων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, » τούτοις, φησὶν, « Οὐκ ἀφεθήσεται C οὐδὲ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι. » Πλὴν σημειώσασθαι χρὴ, ὅτι οὐκ εἶπεν ὁ Χριστὸς (25) τῷ βλασφημήσαντι καὶ μετανοήσαντι, οὐκ ἀφεθήσεται. ἀλλὰ τῷ βλασφημοῦντι, ἤγουν τῷ ἐν τῇ βλασφημίᾳ ἐπιμένοντι. Ἐπειδήπερ οὐκ ἔστιν ἁμαρτία ἀσυγχώρητος παρὰ Θεῷ ἐν τοῖς ὁσίως καὶ κατ' ἀξίαν μετανοοῦσιν.

Ἐρώτησις ογʹ. Τί οὖν; ἔχει ἄφεσιν διὰ μετανοίας ὁ τὸν Χριστὸν ἀρνούμενος, καὶ βλασφημῶν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον;

Ἀπόκρισις. Τρία βαπτίσματα καθαρτικὰ πάσης οἵας δήποτε ἁμαρτίας ὁ Θεὸς τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἐδωρήσατο· λέγω δὲ τὸ ὕδατος, καὶ πάλιν τὸ διὰ μαρτυρίου (26) τοῦ ἰδίου αἵματος, καὶ τρίτον τὸ διὰ δακρύων, εἰς ὅπερ καὶ ἡ πόρνη ἐκαθαρίσθη. Πλὴν δὲ D καὶ αὐτὸς ὁ κορυφαῖος τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρος μετὰ τὴν ἄρνησιν, κλαύσας προσεδέχθη καὶ ἐσώθη. Ἐὰν δὲ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἄρνησις ἔχει συγχώρησιν, ἡ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐκ ἔχει· εὑρίσκεται λοιπὸν ὁ Υἱὸς ἐλάττων τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄκουσον δὲ καὶ γραφικῆς μαρτυρίας, καὶ πείσθητι μὴ εἶναι τὴν οἵαν δήποτε ἁμαρτίαν νικῶσαν τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν. Λέγει οὖν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιὴλ οὕτως· « Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι, ἐάν τις

[24] Joan. I, 14. [25] Joan. IV, 24. [26] Joan. XIII, 31. [27] Matth. XII, 24. [28] Luc. VII, 37.

(23) Ita duo Regii. Editi vero, προσπίπτοντες. Mox iidem, ἐνόμιζον. Editi, νομίζοντες.

(24) Ita iidem Regii 2 et 3. In editis hæc, ἤγουν τοῦ σώματος αὐτοῦ desunt.

(25) Ita duo Regii. Editi vero, ὁ Θεός.

(26) Reg. 3, μαρτυρίου. Editi, μαρτυρίας.

ποιήσῃ ἄνθρωπος πάσας τὰς ἁμαρτίας, καὶ εὕρω δὲ αὐτὸν ἐν δικαιοσύνῃ, οὐ μὴ μνησθῶ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ. » « Εὕρω » δὲ αὐτὸν, δῆλον ὅτι τῇ ὥρᾳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Δεῖ γὰρ εἰδέναι, ὅτι ὁμοίως τοῦ βαπτίσματος ἡ τῶν δακρύων πηγὴ καθαρίζει τὸν ἄνθρωπον· διόπερ πολλοὶ, διὰ πταισμάτων μολύναντες τὸ ἅγιον (27) βάπτισμα, διὰ δακρύων ἐκαθαρίσθησαν καὶ δίκαιοι ἀπεδείχθησαν.

Ἐρώτ. οδ'. Ποία ἁμαρτία ποιεῖ τὴν προσευχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπρόσδεκτον παρὰ Θεῷ;

Ἀπόκ. Ἡ μνησικακία, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου τὸν λέγοντα· « Ὅτι ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κἀκεῖ μνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὕπαγε· πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου· » ὡς τῆς μνησικακίας δῆλον ὅτι ποιούσης ἀπρόσδεκτον τὸ δῶρον τῆς προσευχῆς.

Ἐρώτ. οε'. Ποία ἁμαρτία οὐ δύναται μετανοῆσαι τῷ Θεῷ;

Ἀπόκ. Δῆλον, ὅτι ἡ ἀπόγνωσις, ὑφ' ἧς κρατηθεὶς Ἰούδας ἀπήγξατο.

Ἐρώτ. ος'. Ποία ἁμαρτία ἐστὶ βαρυτέρα πάντων τῶν πταισμάτων;

Ἀπόκ. Ἐάν, ὥς φησιν ὁ Ἀπόστολος, μεῖζον πάντων τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀγάπη, πρόδηλον, ὅτι μεῖζον πάντων τῶν κακῶν ἡ μισαδελφία, καὶ ἡ ἀσπλαγχνία, καὶ ἡ ἀνελεημοσύνη.

Ἐρώτ. οζ'. Ποία τῶν ἐντολῶν συγχωρεῖ τῷ ἀνθρώπῳ πάσας τὰς ἁμαρτίας;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε· » καὶ πάλιν· « Ἄφες ἡμῖν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν· » πρόδηλον, ὅτι καὶ τὸ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον συγχωρεῖ τὰς ἁμαρτίας· ὡσαύτως καὶ τὸ μὴ μνησικακῆσαι ἀνθρώπῳ. « Ἄφετε » γάρ, φησί, « καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν. »

Ἐρώτ. οη'. Ἐάν τις ποιήσῃ βαρύτατον ἁμάρτημα, καὶ μετανοήσῃ, πόθεν ὀφείλει μαθεῖν εἰ συνεχωρήθη αὐτῷ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἢ οὔ;

Ἀπόκ. Τοῦτο μὲν ὀλίγοις τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ γῆς κατάδηλον γίνεται. Ὅμως ὥσπερ δεσπότης καὶ δοῦλος, οὕτως ὑπάρχει τὸ συνειδὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ Θεός. Ὥσπερ οὖν ὁ δοῦλος ὁ πταίσας ἐπιγινώσκει ἐκ τῶν σχημάτων καὶ τῶν ῥημάτων τοῦ δεσπότου αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι πρὸς αὐτὸν εὐμενής, ὡς ἦν πρὸ τοῦ πταίσματος· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτάνων ἀπολλύει τὴν παῤῥησίαν, ἣν εἶχε τὸ συνειδὸς αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἐν τῇ εὐχῇ αὐτοῦ. Μετανοοῦντος οὖν τοῦ ἀνθρώπου κατ' ἀξίαν, πάλιν χαρίζεται αὐτῷ ὁ Θεὸς τὴν παῤῥησίαν, ἣν εἶχε πρὸς αὐτὸν πρὸ τοῦ πταίσματος· καὶ ἐντεῦθεν δὲ γινώσκει ὁ ἄνθρωπος, ὅτι συνεχώρησεν αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸ ἁμάρτημα.

A stitia invenerim, non recordabor omnium iniquitatum ejus [29]. » Porro quod ait, « invenerim, » clarum est de hora mortis ejus id intelligi. Sciendum enim est fonte lacrymarum, perinde ac baptismo, perpurgari hominem. Hinc multi qui peccatis suis sanctum baptisma inquinaverant, per lacrymas purgati sunt et justi effecti.

QUÆST. LXXIV. Quale peccatum facit ut oratio hominis Deo non sit accepta?

RESP. Offensarum recordatio juxta hæc Domini verba: « Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade; prius reconciliare fratri tuo, et tunc veniens
B offer munus tuum [30]. » Quia scilicet offensarum recordatio facit ut orationis munus acceptum Deo non sit.

QUÆST. LXXV. Cujusnam peccati nullam admittit Deus pœnitentiam?

RESP. Manifestum est esse desperationem, qua occupatus Judas se ipse strangulavit.

QUÆST. LXXVI. Quodnam peccatum omnibus aliis est gravius?

RESP. Si, ut ait Apostolus, omnium bonorum præstantissima est charitas [31], clarum est omnium malorum gravissimum esse fratres odio prosequi, immisericordem esse, nec eleemosynam amare.

QUÆST. LXXVII. Quod mandatum condonat hominі omnia peccata?
C
RESP. Quandoquidem dicit Dominus: « Nolite judicare, et non judicabimini [32], » et rursus: « Dimitte nobis, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris [33]; » perspicuum est, eo quod quis proximum non judicet, veniam peccatorum obtinere; similiter eo quod quis injuriarum sibi illatarum obliviscatur. Nam « Dimittite, » inquit, « et dimittetur vobis [34]. »

QUÆST. LXXVIII. Si quis post commissum gravissimum peccatum pœnitentiam egerit, undenam possit rescire, an illud sibi Deus condonarit, necne?

RESP. Id quidem paucis hominibus in terris fit manifestum. Verumtamen conscientia hominis et
D Deus perinde se habent ac herus et servus. Quemadmodum igitur servus qui herum offendit, et gestu et verbis heri intelligit ipsum non esse sibi benevolum, ut erat ante offensam: ita homo qui peccat, fiduciam amittit, qua antea ejus conscientia fruebatur, cum Deum oraret. Cum autem dignam idem egerit pœnitentiam, illi rursum Deus fiduciam reddit, qua ante peccatum gaudebat; indeque novit homo Deum sibi peccatum condonasse.

[29] Ezech. XXXIII, 14, 16. [30] Matth. V, 23, 24. [31] I Cor. XIII, 13. [32] Matth. VII, 1. [33] Matth. VI, 12. [34] Luc. VI, 7.

(27) Duo mss., μολύναντες ἑαυτοὺς μετὰ τὸ ἅγιον.

QUÆST. LXXIX. Si quis post grave peccatum, seipsum condemnet, incipiatque agere pœnitentiam, ac post tres dies moriatur, quid de illo cogitandum est?

RESP. Si, incepta pœnitentia, animam suam a malis compescuit cogitationibus, pactusque cum Deo est se non amplius eadem quæ antea commissurum peccata, ac postero die moriatur; Deus gratam habuit ejus pœnitentiam, ut olim latronis, siquidem incipere pœnitentiam agere, penes hominem est: at vivere vel mori, penes Deum est. Namque multos, cum pœnitentiam agere incepissent, statim eripit Deus; quippe qui, ut bonus, eorum commodo prospiciens, prænoscat illos, si diutius viverent, lapsuros iterum esse ac perituros.

QUÆST. LXXX. Quare quidam ex levi tantum causa, fluvios prope lacrymarum profundunt: alii vero, etiamsi in mille incidant calamitates et miserias, aut alios incidisse videant, nunquam possunt lacrymari

235 RESP. Talia sunt animarum et corporum temperamenta, quæ ex natura facile vel ægre lacrymantur. Qui enim calidæ et teneræ sunt habitudinis, statim commiseratione lacrymantur quod in omnibus ferme mulieribus animadvertimus. Alii autem propter agrestem mentem, et siccissimam naturam, et cordis arrogantiam flere non possunt. Hæc porro loquimur de iis qui in medio mundo versantur. Nam qui monasticam vitam agunt, donum lacrymarum ex divina gratia sæpe consequuntur. Multa autem in lacrymis reperitur differentia. Quidam enim sæpe ex ebrietate lacrymantur: quidam vero, ut gloriam hominum aucupentur. Quocirca bonus ille est fletus, qui occulte Deo offertur quemadmodum nobis de eleemosyna quoque præcipitur.

QUÆST. LXXXI. Si quis a mendicis secus viam, multis præsentibus, rogetur, quid agendum est? Annon potest eleemosynam præbere?

RESP. Cogitationem et mentem hominis judicat Deus: si quis igitur coram sexcentis hominibus propter Deum, non autem ut hominibus placeat, bonum egerit, ille nequaquam condemnabitur.

QUÆST. LXXXII. Undenam fit ut anima aliquando prona sit ad commiserandum, aliquando vero dura et immitis?

RESP. Solam divinam naturam novimus esse immutabilem ac semper eodem modo se habere. Nam et ex angelis quidam immutati sunt. Quocirca ita de mutabili hominum natura censendum est; aliquando nempe facilem et mitem esse, utpote quæ secundum imaginem Dei sit facta, aliquando autem duram et immitem esse, utpote ab hoste oppugnatam, et vitæ affectionibus adhærentem. Verumtamen si homo sibi ipse vim faciat ut

A Ἐρώτ. οθ'. Ἐάν τις, ποιήσας ἁμαρτίαν μεγάλην, εἶτα καταγνῷ ἑαυτοῦ, καὶ ἄρξηται μετανοεῖν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀποθάνῃ, τί χρὴ νομίζειν ἐπ' αὐτοῦ;

Ἀπόκ. Ἐὰν, ἀρξάμενος τῆς μετανοίας, συνέστειλε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπὸ τῶν πονηρῶν βουλευμάτων, καὶ διέθετο πρὸς τὸν Θεὸν συνταγὰς, ὅτι οὐκ ἔτι παρέρχεται διὰ τῶν προτέρων αὐτοῦ ἁμαρτιῶν, ὧν ἔπραξε, καὶ ἐπὶ τὴν αὔριον τελευτήσῃ· ἐδέξατο ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ λῃστοῦ. Τὸ μὲν γὰρ ἄρξασθαι τῆς μετανοίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστί· τὸ δὲ ζῆσαι ἢ τελευτῆσαι ἐν τῷ Θεῷ ἐστι. Πολλοὺς γὰρ ἀρξαμένους μετανοεῖν εὐθέως ἁρπάζει ὁ Θεὸς ὡς ἀγαθὸς πρός τι συμφέρον, προγινώσκων, ὅτι, ἂν πολυχρονήσωσι, πάλιν πεσεῖν καὶ ἀπολέσθαι B ἔμελλον.

Ἐρώτ. π'. Πῶς τινες ἐκ ψιλῆς καὶ μόνης προφάσεως ποταμοὺς σχεδὸν δακρύων καταφέρουσιν· ἕτεροι δὲ, ἐὰν μυρίαις συμφοραῖς καὶ θλίψεσι περιπέσωσιν, ἢ καὶ ἄλλους περιπεσόντας θεάσωνται, οὐδαμῶς δακρῦσαι δύνανται;

Ἀπόκ. Εἰσὶ μὲν καὶ κράσεις τοιαῦται ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἐκ φύσεως τὸ δάκρυον ἔχουσαι καὶ μὴ ἔχουσαι. Οἱ μὲν γὰρ, θερμῆς καὶ ἁπαλῆς ἕξεως ὄντες, εὐθέως δακρύουσι συμπαθῶς, οἷόν τι καὶ ἐπὶ πασῶν τῶν γυναικῶν ὁρῶμεν γενόμενον· οἱ δὲ πάλιν καὶ ἐξ ἀγρίας γνώμης καὶ ξηροτάτης φύσεως, καὶ ὑπερηφάνου καρδίας, δακρῦσαι οὐ δύνανται. Ταῦτα μέν φαμεν ἐπὶ τῶν ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου διαγόντων. Οἱ γὰρ τὸν μονήρη βίον μετερχόμενοι πολλάκις καὶ C ἐκ θείας χάριτος τὸ δῶρον τῶν δακρύων κομίζονται. Πλὴν πολλή τις ἐν τοῖς δακρύοις διαφορὰ καθέστηκε. Τινὲς γὰρ πολλάκις καὶ ἀπὸ μέθης οἴνου δακρύουσι· τινὲς δὲ καὶ δόξαν ἀνθρώπων θηρώμενοι. Διόπερ ἐκεῖνο ἀγαθὸν καθέστηκε δάκρυον, τὸ κρυπτῶς Θεῷ προσαγόμενον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης παραγγελλόμεθα.

Ἐρώτ. πα'. Ἐάν τις ὑπὸ πτωχῶν αἰτούμενος ἐν ὁδῷ, καὶ ἑτέρων πολλῶν ἀνδρῶν παρόντων, τί χρὴ ποιεῖν; Ἢ οὐ δυνατὸν καὶ τὴν ἐλεημοσύνην ποιεῖν;

Ἀπόκ. Τὸν λογισμὸν τοῦ ἀνθρώπου κρίνει ὁ Θεός. Ἐὰν οὖν ἐνώπιον μυριάδων διὰ Θεὸν, καὶ οὐ δι' ἀνθρωπαρέσκειαν ποιήσει τὸ ἀγαθὸν, οὐ καταχέκριται.

Ἐρώτησις πβ'. Πόθεν ποτὲ μὲν ἀγαθὴ γίνεται ἡ D ψυχὴ πρὸς συμπάθειαν, ποτὲ δὲ πάλιν σκληρὰ καὶ ἄσπλαγχνος;

Ἀπόκ. Μόνην ἄτρεπτον καὶ ἀεὶ ὡσαύτως μένουσαν τὴν θείαν φύσιν γινώσκομεν. Ἐπεὶ καὶ ἐξ ἀγγέλων τινὲς ἐτράπησαν. Διὸ οὕτω χρὴ λοιπὸν (28) ἐπὶ τῆς τρεπτῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων νοεῖν· ὅτι ποτὲ μὲν ἀγαθύνεται, ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὑπάρχουσα· ποτὲ δὲ σκληρύνεται, ὡς πολεμουμένη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ προσκειμένη τοῖς τοῦ βίου πάθεσι. Πλὴν ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν πρὸς τὴν συμπάθειαν βιάζεται, τοῦ πάντως ποιῆσαι τὸ ἀγαθὸν, προκόπτει λοι-

(28) Ita quidam mss., Editi, Οὕτω δὴ οὖν λοιπόν.

τὴν τῇ ἀγαθῇ συνηθείᾳ, εἰς τὸ πάντοτε προθύμως διδόναι.

Ἐρώτ. πγ'. Τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Μὴ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός· » οὐ χρὴ λοιπὸν βιάζεσθαι τὸν λογισμὸν ἑαυτοῦ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ποιῆσαι ἐλεημοσύνην;

Ἀπόκ. Τῶν τελείων ἐστὶ τὸ πάντοτε ἱλαρῶς ποιεῖν τὸ ἀγαθόν· καὶ οἱ βιαζόμενοι δὲ ἑαυτοὺς εἰς τὴν τοῦ πτωχοῦ ἐντολὴν εὐπρόσδεκτοί εἰσι παρὰ Θεῷ τῷ εἰπόντι· « Βιασταὶ ἁρπάζουσι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. »

Ἐρώτ. πδ'. Ἐάν τις περὶ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν μετανοήσῃ, πρόδηλον ὅτι ἐξαλείφει τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ· ἆρα λοιπὸν καὶ ἐάν τις ποιήσας εὐποιΐαν μεταμεληθῇ, ἐξαλείφει τὸν μισθὸν ὃν ἐποίησε διὰ τῆς μεταμελείας;

Ἀπόκ. Μὴ γένοιτο! ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς μετανοίας τῶν ἁμαρτιῶν ὁ Θεός ἐστιν ὁ ταύτης πρόξενος, οὕτως ἐπὶ τῆς μετανοίας τῆς περὶ τὴν ἐλεημοσύνην ὁ διάβολός ἐστι ποιητὴς αὐτῆς, καὶ οὐχ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Διὸ οὐδὲ ἀναλύεται ὁ γινόμενος μισθός. Ὅμως οὐ καλὸν τὸ μεταγινώσκειν ἐπ' ἀγαθῷ γινομένῳ. Ὁ γὰρ συνεχῶς μεταμελούμενος ὀκνηρότερος εἰς τὸ ἀγαθὸν γίνεται.

Ἐρώτ. πε'. Τινές φασιν, ὅτι οὐ δεῖ ἀνεξέταστον παρέχειν ἐλεημοσύνην, ἀλλ' ἐρωτᾷν μετὰ ἀκριβείας, εἰ ἐν ἀληθείᾳ ἐνδεής ἐστιν ὁ ἡμῖν προσερχόμενος. Λέγει γάρ, φησὶν ὁ Σολομών, ὅτι, « Ἐὰν ποιῇς ἀγαθόν, βλέπε τίνι ποιεῖς. »

Ἀπόκρ. Οὕτω καὶ τὰς λοιπὰς Γραφὰς οἱ κακῶς νοοῦντες διαστρέφουσιν· οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ πτωχοῦ τοῦτο εἶπεν ὁ Σολομών· ἀλλὰ « βλέπε, τίνι ποιεῖς, » τουτέστιν, ὅτι τῷ Θεῷ ποιεῖς. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ ἀνακρίνειν τοὺς αἰτοῦντας τοῦτό φησι, πῶς ὁ Κύριος λέγει· « Παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου; »

Ἐρώτ. πϛ'. Ἆρα δὲ τὸ ἐν ἐκκλησίαις προσφέρειν ὑπάρχει παρὰ Θεῷ τιμιώτερον, ἢ τὸ τοῖς δεομένοις διανέμειν;

Ἀπόκ. Τὸ εἰπεῖν τὸν Κύριον τοῖς ἐκ δεξιῶν ὅτι « Ἐπείνασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με, » ἔδειξε προτιμοτέραν εἶναι τὴν εἰς τοὺς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ κτισθέντας ναοὺς συμπάθειαν. Πλὴν πολλάκις, ἐν καιρῷ διωγμοῦ μέλλοντος ναοῦ Θεοῦ ἀπόλλυσθαι, ἀναγκαία καὶ ἡ ἐν τούτῳ συμπάθεια. Καὶ πάλιν, τινῶν διὰ Χριστοῦ πίστιν βασανιζομένων, τιμιωτέρα πάντων ἡ τούτων ἀνάῤῥυσις.

Ἐρώτ. πζ'. Ἐάν τις πιστὸς παρὰ ἀπίστῳ χρήματα πιστευθεὶς τούτων παράψηται, ἆρα εὐσύγγνωστον παρὰ Θεῷ τοῦτο καθέστηκεν;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος, « Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, » δῆλον ὅτι, Ἕλληνος τοῦ τότε Καίσαρος ὄντος, μανθάνομεν, ὅτι οὐκ ἐπαινετὸν τὸ παράψασθαι. Ὅμως, ἐὰν εἰς πένητας τὰ τοιαῦτα ἀνα-

A misericordia permoveatur, beneque omnino agat, tum bona consuetudine adeo proficiet, ut semper sit pronus ad dandum.

Quæst. LXXXIII. Cum dicat Apostolus, « Non ex tristitia aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus [35], » nequaquam vim sibi facere debet homo, ut eleemosynam tribuat?

Resp. Perfectorum est bonum hilare semper agere: attamen qui vim sibi faciunt, ut præcepto obtemperantes, pauperem adjuvent Deo utique accepti sunt dicenti: « Violenti rapiunt regnum cœlorum [36]. »

Quæst. LXXXIV. Si quis pro peccatis agat pœnitentiam, liquet ipsum sua delere peccata: an igitur similiter, si quem pœniteat benefactorum,
B hujusmodi pœnitentia mercedem delet quam promeruerat?

Resp. Absit! nam quemadmodum in pœnitentia peccatorum, Deus ejus auctor est: ita in pœnitentia qua quem datæ eleemosynæ pœnitet, diabolus effector ejus est, non autem hominis anima. Quocirca non perit merces promerita. Tamen bonum non est pœnitere quod bene egeris. Nam quem frequenter pœnitet, negligentior efficitur ad bene agendum.

Quæst. LXXXV. Quidam aiunt non oportere eleemosynam absque examine impertiri, sed inquirendum diligenter num vere indigens sit, qui ad nos accedit. Namque, inquiunt, ait Salomon, « Si
C bene feceris, vide cui feceris [37]. »

Resp. Ita scilicet et cætera Scripturæ testimonia pervertunt qui prave sentiunt. Nec enim de paupere homine hæc dixit Salomon, sed, « Vide cui feceris, » id est, Deo facis. Si enim mendicos indicat esse discernendos, cur igitur ait Dominus, « Cuivis petenti da [38]? »

Quæst. LXXXVI. Nunquid Deo gratius est offerre in ecclesiis, quam indigentibus distribuere?

Resp. Iis quæ Dominus ad illos dicturus est qui a dextris erunt, « Esurivi et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere [39], » ostenditur gratiorem Deo esse commiserationem, quæ erga templa ad ejus imaginem et similitudinem facta,
D exhibetur. Verumtamen multoties **236** cum persecutionis tempore templum Dei periturum est, necessaria tunc est erga illud commiseratio. Denique cum quidam propter Christi fidem tormentis subjiciuntur, eorum liberatio omnibus est pretiosior.

Quæst. LXXXVII. Si quis infidelis pecuniam crediderit fideli, isque illum defraudet, num id sine culpa est apud Deum?

Resp. Cum Dominus dicat, « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari [40]: » quandoquidem tunc gentilis Cæsar erat, inde discimus laudabilem non esse fraudem hujuscemodi. Tamen si illæ pecuniæ pau-

[35] II Cor. IX, 7. [36] Matth. XI, 12. [37] Eccli. XII, 1. [38] Luc. VI, 30. [39] Matth. XXV, 42. [40] Matth. XXII, 21.

peribus erogantur, poterunt orationes pauperum Deum placare qui ait, « Facite vobis amicos ex mammona iniquitatis[41]. » Quod si pecuniæ illæ in sumptus sæculares impendantur, clarum est duobus judiciis ita agentes obnoxios esse, voluptatis scilicet et furti.

Quæst. LXXXVIII. Potestne eleemosyna omne hominum peccatum delere, necne?

Resp. Est peccatum et peccatum : est item eleemosyna et eleemosyna. Verbi gratia, si proximi injuriarum memoriam retinemus, manifestum est sexcentas eleemosynas veniam nobis non posse obtinere, nisi nos quoque fratri nostro remiserimus debita, quemadmodum ait Dominus. Præterea aliud est si quis a fornicatione desistens, eleemosynam faciat; aliud, si quis in peccato perseverans in pauperes sit liberalis. Alia similiter merces est agricolæ, qui ex proprio sudore misericordiam exerceat ; alia principis, qui ex donis et proventibus eleemosynam præbeat. Insuper alia est ratio ejus qui ex propria indigentia largitur ; alia ejus qui ex abundantia ; alia ejus cui res alienæ commissæ sunt, ut eas pauperibus distribuat. Nec vero id solum, sed etiam is qui in medio sæculo versatur, nihilque aliud Deo pro suis peccatis potest offerre, eleemosyna purgatur. At qui monasticam vitam profitetur, tenetur perfectiorem vivendi modum inire. Verumtamen si eleemosyna Nabuchodonosorem, qui adeo impius erat, potuit justificare : profecto magna et gravissima peccata delet eleemosyna. Audiamus enim sanctum Danielem ad ipsum dicentem : « Rex, consilium meum placeat tibi : peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum[42]. » Et rursus divina Scriptura : « Eleemosyna abscondit peccata magna[43]. » Et iterum : « Qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus[44], » id est die judicii, quæ nempe peccatoribus mala est, intelligo scilicet, diem æterni supplicii.

Quæst. LXXXIX. Quidam ausi sunt perfectos misericordes beatos magis prædicare, quam eos qui edunt miracula.

Resp. Non a seipsis talem protulere sententiam, sed profecto audierunt Dominum dicentem : « In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei estis, » non si signa edideritis, sed « si diligatis invicem[45]. » Constat autem signum veræ charitatis esse eleemosynam. Siquidem Christus justis a dextris collocatis non ait, « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum, » quia signa et prodigia fecistis, vel quod aliquid aliud bonum feceritis ; sed « quia esurivi, et dedistis mihi manducare[46], » etc. Similiter cum illos, qui stant a sinistris, in tenebras æternas mittit, immisericordiam et ani-

A λωθῶσι χρήματα, δύνανται αἱ τῶν πενήτων εὐχαὶ τῷ Θεῷ ἐξευμενίσασθαι τὸν εἰπόντα· « Ποιήσατε ὑμῖν φίλους ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας. » Εἰ δὲ εἰς ἡδονάς (29) τινας βιωτικὰς δαπανηθῶσιν, εὔδηλον ὅτι δυσὶ κρίμασιν οἱ τοῦτο ποιοῦντες ὑποπίπτουσι, λέγω δὴ ἡδονῆς καὶ κλοπῆς.

Ἐρώτ. πη'. Ἰσχύει ἐλεημοσύνη πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνθρώπου ἐξαλεῖψαι, ἢ οὔ;

Ἀπόκρ. Ἔστιν ἁμαρτία καὶ ἁμαρτία· καὶ ἔστιν ἐλεημοσύνη καὶ ἐλεημοσύνη. Οἷόν τι λέγω· ἐὰν μνησικακίαν ἔχωμεν πρὸς τὸν πλησίον, πρόδηλον ὅτι μυρίαι ἐλεημοσύναι οὐ συγχωροῦσιν ἡμῖν, ἐὰν μὴ ἀφίωμεν καὶ ἡμεῖς τῷ ἀδελφῷ ἡμῶν τὰ ὀφειλήματα αὐτοῦ, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον. Πάλιν τε ἄλλο ἐστὶ, παυσάμενόν τινα πορνείας, ποιεῖν ἐλεημοσύνην, B καὶ ἕτερόν ἐστι τῷ ἱσταμένῳ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ οὕτω παρέχειν τοῖς πένησι. Καὶ ἄλλος πάλιν ὁ μισθὸς τοῦ γεωπόνου, ἐξ ἰδίου ἱδρῶτος ποιοῦντος συμπάθειαν, καὶ ἕτερος ὁ τοῦ ἄρχοντος τοῦ ἀπὸ δώρων καὶ προσόδων παρέχοντος. Πρὸς τούτοις ἄλλος ὁ ἐκ τοῦ ὑστερήματος διδοὺς, καὶ ἄλλος ὁ ἐκ τοῦ περισσεύματος· καὶ ἕτερος ὁ χειροχρήστης, ὁ τὰ ἀλλότρια πιστευόμενος ἐπὶ τὸ διαδοῦναι τοῖς πένησιν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου ὑπάρχων μηδὲν ἄλλο δυνάμενος Θεῷ ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ πταισμάτων προσαγαγεῖν, καθαίρεται δι' ἐλεημοσύνης. Ὁ δὲ τὸν μονήρη βίον μετερχόμενος ἀπαιτεῖται μειζοτέραν τινὰ πολιτείαν ἐνδείξασθαι. Ὅμως εἰ τὸν Ναβουχοδονόσορ τὸν τοιοῦτον ἀσεβῆ ἴσχυσεν ἡ ἐλεημοσύνη δικαιῶσαι, μεγάλα ὡς ἀληθῶς καὶ δυσίατα C ἁμαρτήματα δι' ἐλεημοσύνης ἐξαλείφονται. Ἀκούσωμεν γὰρ τοῦ ἁγίου Δανιὴλ πρὸς αὐτὸν λέγοντος· « Βασιλεῦ, ἡ βουλή μου ἀρεσάτω σοι· τὰς ἁμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι, καὶ τὰς ἀδικίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων. » Καὶ πάλιν ἡ θεία Γραφή· « Ἐλεημοσύνη καλύψει ἁμαρτίας μεγάλας. » Καὶ πάλιν· « Ὁ συνιὼν ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητα, ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ ῥύσεται αὐτὸν ὁ Κύριος· » τουτέστι τῆς κρίσεως (πονηρὰ γὰρ ὑπάρχει τοῖς ἁμαρτωλοῖς), λέγω δὴ τῆς αἰωνίου κολάσεως.

Ἐρώτ. πθ'. Ἐτόλμησάν τινες μακαρίσαι τοὺς τελείους ἐλεήμονας ὑπὲρ τοὺς ποιοῦντας σημεῖα.

Ἀπόκ. Οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν τὴν τοιαύτην ψῆφον εἰρήD κασιν, ἀλλὰ πάντως τοῦ Σωτῆρος εἰπόντος ἀκούσαντες, ὅτι « Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, » οὐχ ἵνα σημεῖα ποιεῖτε, ἀλλ' « ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. » Εὔδηλον δὲ ὅτι τὸ γνώρισμα τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης ἡ ἐλεημοσύνη ἐστί. Καὶ γὰρ στήσας ἐκ δεξιῶν ὁ Χριστὸς τοὺς δικαίους, οὐκ εἶπε· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν, » ὅτι σημεῖα καὶ τέρατα ἐποιήσατε, οὐδὲ ἄλλο τι ἀγαθὸν ἐποιήσατε· ἀλλ' ὅτι « ἐπείνασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς ἐξ εὐωνύ-

[41] Luc. XVI, 9. [42] Dan. IV, 24.] [43] Eccli. III, 33. [44] Psal. XL, 2. [45] Joan. XIII, 35. [46] Matth. XXV, 34, 35.

(29) Ἡδονάς, Reg. 2. Editi, ἰδίας.

μων ἐκπέμπων εἰς τὸ σκότος τὸ αἰώνιον, τὴν ἀνελεημοσύνην καὶ τὴν ἀσπλαγχνίαν αὐτῶν ἐνεκάλεσε. Καὶ γὰρ τὸ ποιῆσαι σημεῖα τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ μόνης ἐστὶ δυνάμεως· τὸ δὲ ἀγάπην καὶ συμπάθειαν εἰς τὸν πλησίον ἐνδεῖξασθαι, πρόδηλον ὅτι καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ προαιρέσεως. Ἄκουσον δὲ καὶ τρανωτέρας περὶ τῶν τὰ σημεῖα ποιούντων καὶ ἐλεημοσύνας μαρτυρίας καὶ ψήφου· « Ἐάν, » φησὶν ὁ Παῦλος, « ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν· κἂν παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. » Καὶ πάλιν Κύριός φησι· « Γίνεσθε » οὐχὶ σημειοφόροι, ἀλλ' « οἰκτίρμονες, » καὶ ἀγαθοί, « ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. »

A mi duritiem exprobrat. Nam signa edere, solius divinæ est potestatis; at charitatem et commiserationem erga proximum exhibere, profecto humanæ est voluntatis. Audi porro luculentius testimonium de iis qui miracula et eleemosynas faciunt: « Si, » inquit Paulus, « linguis hominum loquar et angelorum: et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam: et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest[47]. » Dominus **237** item ait: « Estote, » non signa facientes, sed « misericordes, » et boni, « sicut Pater vester, qui in cœlis est[48]. »

Ἐρώτ. Ϟ'. Πόσον μέρος τῶν ἑαυτοῦ χρημάτων ἀπαιτεῖται πᾶς ἄνθρωπος παρὰ Θεοῦ δοῦναι εἰς εὐποιΐαν;

B Quæst. XC. Quotam partem bonorum jubet Deus hominem in beneficentiam insumere?

Ἀπόκ. Οὐ σκοπεῖ ὁ Θεὸς τὰ διδόμενα, ἀλλὰ τὰ ἀποκείμενα τῶν ἀνθρώπων (30). Λέγοντος οὖν τοῦ Ἀποστόλου, ὅτι Τὸ ὑμῶν περίσσευμα δοθήτω εἰς τὸ τῶν πτωχῶν ὑστέρημα· εὔδηλον ὅτι ὅσα ἐνθάδε ἀποθήσωμεν ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν βρῶσιν καὶ πόσιν, καὶ ἔνδυσιν, κρῖμα ὑπὲρ αὐτῶν δώσομεν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, τοιοῦτον κρῖμα, οἷον οἱ ἀνδροφόνοι παρέχουσι· διότι ἐνθάδε πολλοὺς ἐκ θανάτου διὰ τῶν ἡμετέρων χρημάτων δυνάμενοι σῶσαι, οὐκ ἐσώσαμεν, ἀλλὰ παρείδομεν.

Resp. Non spectat Deus quæ dantur, sed quæ homines habent recondita. Cum itaque ait Apostolus: Vestra abundantia detur ad supplendum inopiam pauperum[49], perspicuum est nos, quidquid reservaverimus ultra victum, potum et vestitum, judicium his de rebus in die judicii subituros, tale, quale homicidæ sunt subituri; quippe qui cum hic multos ex morte nostris bonis potuerimus servare, non tamen servaverimus, sed despexerimus.

Ἐρώτ. Ϟα'. Αἱ εἰς πτωχοὺς καταλιμπανόμεναι ὑπὸ τῶν τελευτησάντων ἐλεημοσύναι τί λέγονται;

Quæst. XCI. Quid dicendum est de eleemosynis quas defuncti pauperibus relinquunt?

Ἀπόκ. Νεκραὶ θυσίαι. Ὅμως ἐὰν καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐλεήμων ἦν ὁ τοιοῦτος, δεκταί (31) εἰσι καὶ ἐν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ εὐποιΐαι παρὰ τῷ Θεῷ.

C Resp. Mortua sunt sacrificia. Attamen si ille dum viveret, eleemosynæ deditus erat, hæc ejus liberalitas in morte accepta Deo est.

Ἐρώτ. Ϟβ'. Ἐάν τις, ἐν ἁμαρτίαις καταγηράσας, μήτε νηστεῦσαι δύναται, μήτε χαμευνῆσαι, ἢ ἀγρυπνῆσαι, ἢ ἄλλην τινὰ ἄσκησιν ποιῆσαι, μήτε χρημάτων εὐπορεῖ πρὸς διάδοσιν, μήτε τοῦ βίου ἰσχύει ἀποτάξασθαι, ποίῳ ἄρα τρόπῳ λοιπὸν ὁ τοιοῦτος σωθῆναι δυνήσεται;

Quæst. XCII. Si quis in peccatis consenuit, nec potest jejunare, nec humi cubare, aut vigilare, vel aliquem hujusmodi laborem exercere, nec pecuniis quas distribuat abundet, nec sæculo queat nuntium remittere, quonam, quæso, modo, ille potest salvari?

Ἀπόκ. Οἵῳ τρόπῳ ἐσώθη ὁ τελώνης, κατὰ τὸν εἰπόντα προφήτην (32)· « Ἐταπεινώθην, καὶ ἔσωσέ με ὁ Κύριος. » Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀναίμακτος θυσία, καὶ ἡ ἐλεημοσύνη εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἡμῶν προσφέρονται τῷ Θεῷ· οὕτω καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη τῆς καρδίας. « Θυσία γάρ, » φησί, « τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. » Καὶ πάλιν· « Ἐγγὺς Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει. » Καὶ πάλιν, ὥσπερ μακαρίζονται οἱ ἐλεήμονες, καὶ οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ· οὕτω μακαρίζονται πρὸ πάντων οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, « ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Ταύτην οὖν τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας πένης, καὶ ἀσθενής, καὶ γέρων, καὶ ἰδιώτης ὁδεῦσαι καὶ κατορθῶσαι δύναται.

Resp. Eo modo quo publicanus salvatus est et juxta prophetam aientem: « Humiliatus sum et salvavit me Dominus[50]. » Quemadmodum enim incruentum sacrificium eleemosyna Deo offertur in remissionem peccatorum nostrorum: ita et humilitas cordis: « Sacrificium enim, inquit, Deo spiri- D tus contribulatus: cor contritum et humiliatum Deus non despiciet[51]. » Et rursus: « Juxta est Dominus iis qui tribulato sunt corde, et humiles spiritu salvabit[52]. » Et iterum quemadmodum beati prædicantur misericordes et mundi corde, ita præ cæteris beati prædicantur pauperes spiritu, « quia ipsorum est regnum cœlorum[53]. » Hanc igitur salutis viam inire et persequi possunt pauper, infirmus, senex et idiota.

[47] I Cor. XIII, 1-3. [48] Luc. VI, 36. [49] II Cor. VIII, 14. [50] Psal. CXIV, 6. [51] Psal. L, 19. [52] Psal. XXXIII, 19. [53] Matth. V, 3.

(30) Reg. 2, τῷ ἀνθρώπῳ.
(31) Reg. 2, δεκτοί.

(32) Ita Reg 2. Editi, εἰ καὶ μετὰ τὸν εἰπόντα.

Quæst. XCIII. Quid est humilitas?

Resp. Humilitas anima est quæ nec observat nec judicat aliorum hominum peccata, sed sua duntaxat perspicit, seque æterni supplicii ream æstimat, et hæc ad Deum dicit: Salva me propter misericordiam tuam, non propter merita mea. Qui porro se ita reum esse credit, is minime offensarum, quas ab homine acceperit, recordabitur, nec damnabit peccantem hominem, tribusque modis remissionem peccatorum consequitur. Nam quia alios non judicat, nec ipse judicatur; quia humilis est, justificatur; et quia condonat aliis, Deus quoque ipsi peccata condonat.

Quæst. XCIV. Si quis sæpe peccaverit, ac deinde sæpe pœnitentiam agere aggressus fuerit, rursusque inciderit in peccatum: ad quot usque peccata, pœnitentem Deus rursus admittet?

Resp. Licet decies millies homo ceciderit, licet decies millies pœnitentiam egerit: nequaquam tamen ipsum projiciet Dominus, quippe cui maxime nota sit humanæ naturæ mutabilitas. Nam qui Petro præcepit ut septuagies septies fratri ignosceret, multo magis ipse decies millies septies homini ignoscet, si modo pœnitentiam egerit. Id autem accurate sciendum est, animam quæ sæpius peccandi sæpiusque pœnitendi contraxerit consuetudinem, cum Deum contemnat redeatque ad peccatum, certe difficulter hujusmodi anima a peccato discedit, veluti canis macellarius fetori assuetus. Denique cum incertus sit vitæ nostræ finis, nos muniri oportet, ne forte in peccato præoccupemur, et absque pœnitentia inveniamur, tradamurque in supplicium sempiternum.

238 Quæst. XCV. Quotuplex est adulterium?

Resp. Duplex. Nam si mulier viro nupta scortetur, adulterium est. Rursusque si vir, qui uxorem habeat, scortetur, adulterium est erga propriam uxorem.

Quæst. XCVI. Aiunt aliqui peccatum corporeum præ omnibus aliis peccatis facilius condonari, quippe cum naturalis motus sit in homine.

Resp. Contrarium docet Apostolus, qui hoc peccatum gravius omnibus aliis peccatis vocat, hisce verbis: « Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat [34]: » quandoquidem ex ipsa sua carne, veluti quoddam sacrificium, semen suum Satanæ offert. Præterea naturale item est comedere, attamen prævaricantem Adamum condemnavit Deus.

Quæst. XCVII. Quot sunt judicia et peccata fornicationis?

Resp. Multa et varia. Graviori enim judicio obnoxius est qui uxorem habens scortatur, quam qui uxorem non habet. Graviori item obnoxius est ju-

[34] I Cor. vi, 18.

A Ἐρώτ. Ϟγʹ. Τί ἐστι ταπεινοφροσύνη;

Ἀπόκ. Ταπεινοφροσύνη ἐστὶ ψυχὴ μὴ προσέχουσα μηδὲ κρίνουσα ἄλλων ἀνθρώπων πταίσματα· ἀλλὰ μόνον τὰ ἑαυτῆς βλέπουσα καὶ ὑπεύθυνον τῆς αἰωνίου κολάσεως ἑαυτὴν ἔχουσα, καὶ τοῦτο πρὸς Θεὸν λέγουσα· Σῶσόν με ἕνεκεν τοῦ ἐλέους σου (33), καὶ οὐχ ἕνεκεν τῶν κατορθωμάτων μου. Ὁ δὲ οὕτως ἑαυτὸν ὑπεύθυνον λογιζόμενος οὐδὲ μνησικακήσει ἀνθρώπῳ ποτὲ, οὐδὲ κατακρινεῖ ἄνθρωπον ἁμαρτάνοντα, καὶ λοιπὸν ἐκ τριῶν τρόπων, τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν κομίζεται. Ὡς γὰρ μὴ κρίνων, οὐ κρίνεται· καὶ ὡς ταπεινοφρονῶν, δικαιοῦται· καὶ ὡς συγχωρῶν, συγχωρεῖται.

Ἐρώτ. Ϟδʹ. Ἐάν τις πολλάκις ἁμαρτήσας, πολλάκις μετανοεῖν ἐπεχείρησε, καὶ πάλιν εἰς ἁμαρτίαν
B ἔπεσε· μέχρι πόσων πταισμάτων πάλιν μετανοοῦντα ὁ Θεὸς προσδέχεται τοῦτον;

Ἀπόκ. Ὁ τὸ εὔτρεπτον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπιστάμενος Κύριος, κἂν μυριάκις ὁ ἄνθρωπος πέσῃ, κἂν μυριάκις μετανοήσῃ, οὐδαμῶς αὐτὸν ἀποβάλλεται. Ὁ γὰρ ἐντειλάμενος (34) τῷ Πέτρῳ ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ τῷ ἀδελφῷ συγχωρεῖν, πολλῷ πλεῖον αὐτὸς συγχωρήσει μυριοντάκις ἑπτὰ τῷ ἀνθρώπῳ, μετανοοῦντι μέντοιγε. Καὶ τοῦτο δεῖ ἀκριβῶς ἐπίστασθαι· ὅτι ψυχὴ εἰς συνήθειαν ἐλθοῦσα τοῦ πολλάκις ἁμαρτάνειν, καὶ πολλάκις μετανοεῖν, καταφρονοῦσα τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ὑποστρέφουσα, δυσχερῶς ὄντως ἡ τοιαύτη ψυχὴ τῆς ἁμαρτίας ἀφίσταται, ὥσπερ κύων μακελλικὸς ἐν τῷ βρόμῳ συνεθίσας.
C Λοιπὸν δὲ, ὅτι τὸ τέλος τῆς ζωῆς ἡμῶν ὑπάρχει ἄδηλον, χρὴ ἡμᾶς ἀσφαλίζεσθαι, μή πως ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ φθάσωμεν καὶ εὑρεθῶμεν ἀμετανόητοι, καὶ παραδοθῶμεν εἰς κόλασιν ἀτελεύτητον.

Ἐρώτ. Ϟεʹ. Πόσαι μοιχεῖαί εἰσιν;

Ἀπόκ. Δύο. Καὶ γὰρ ἡ γυνὴ ἡ ὕπανδρος ὅπου κἂν πορνεύσῃ, μοιχεία ἐστί. Καὶ πάλιν, ὁ ἀνὴρ ὁ ἔχων γυναῖκα ὅπου κἂν πορνεύσῃ, μοιχεία ἐστὶ τῆς ἰδίας γυναικός.

Ἐρώτ. Ϟϛʹ. Λέγουσί τινες, ὅτι συγγνώμην ἔχει ἡ σωματικὴ ἁμαρτία ὑπὲρ πάσας τὰς ἁμαρτίας, ὡς φυσικῆς ὑπαρχούσης τῆς κινήσεως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Ἀπόκ. Τοὐναντίον ὁ Ἀπόστολος βαρυτέραν πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτὴν ὀνομάζει, λέγων· « Πᾶσα
D ἁμαρτία, ἣν ἂν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει· » ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς τῆς ἰδίας Σαρκὸς, ὥσπερ θυσίαν τινὰ, παρέχει τῷ Σατανᾷ τὴν ἑαυτοῦ σποράν. Καὶ πάλιν τὸ φαγεῖν φυσικόν ἐστι, καὶ ἰδοὺ ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ παραβάντα κατεδίκασεν.

Ἐρώτ. Ϟζʹ. Πόσα κρίματα καὶ ἁμαρτήματα πορνικά εἰσιν;

Ἀπόκ. Πολλὰ καὶ διάφορα. Μείζονι γὰρ κρίματι ὑπόκειται ὁ γυναῖκα ἔχων καὶ πορνεύων παρὰ τὸν μὴ ἔχοντα· καὶ μείζονι ὁ ἀγαθὴν γυναῖκα ἔχων ὑπὲρ τὸν

(33) Reg. 2, ἕνεκεν τοῦ ἐλέους σου. Editi, διὰ τοῦ ὀνόματός σου. Mox mutilum contextum in ed. ex mss. quibusdam restituimus.

(34) Sic mss. Editi vero, ἐπαγγειλάμενος.

πονηρὰν ἔχοντα· καὶ μείζονι ὁ ἐν γήρᾳ πορνεύων παρὰ τὸν ἐν νεότητι· καὶ μείζονι ὁ ἀδιαλείπτως ὑπὲρ τὸν διὰ χρόνου· καὶ μείζονι ὁ μὴ θερμῆς ὑπάρχων κράσεως, ἀλλὰ ψυχρᾶς, ἑαυτὸν δὲ διὰ βρωμάτων θερμαίνων, καὶ εἰς ἡδονὴν προτρεπόμενος. Καὶ ἄλλα δὲ πολλά ἐστιν εἰπεῖν καὶ διάφορα περὶ πορνείας παρὰ Θεῷ κρίματα. Ἄλλο γὰρ κρῖμα τῷ εἰς μίαν γυναῖκα ἁμαρτάνοντι ὑπὲρ τὸν εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους κατατρέχοντα, καὶ πολλὰς ψυχὰς μετὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀπολλύοντα· καὶ ἄλλο πάλιν κρῖμα τοῦ μετὰ παρατηρήσεως ἁμαρτάνοντος παρὰ τὸν ἀναισχύντως ἑαυτὸν τῇ ἁμαρτίᾳ ἐκδιδόντα (35), καὶ ἕτερον τοῦ σύμβιον ἔχοντος (36) καὶ εἰς ὕπανδρον πταίοντος· ὅπερ καὶ διπλῆ μοιχεία τῷ ἐργαζομένῳ τὴν ἁμαρτίαν λογίζεται. Φρικτὸν δὲ πάλιν τὸ κρῖμα τὸ κανονικῇ γυναικὶ κατεπέρχεσθαι· καὶ πάλιν τὸ ἀδικουμένῃ γυναικὶ βοηθεῖν καὶ μισθὸν τῆς προστασίας πρὸς ἁμαρτίαν αὐτῇ συγγενέσθαι. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τόπος πρὸς ἁμαρτίαν ἐστὶ διάφορος (37). Πολλοὶ γὰρ καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ τὴν ἁμαρτίαν ἐργάζονται, καὶ διττὸν κρῖμα ἀποφέρονται. Πολλάκις γὰρ καὶ φίλων γυναῖκας μολύνουσιν ἕτεροι, Ἰουδαϊκὴν ἀγάπην ὑποκρινόμενοι. Ἅπερ ἅπαντα ἀνακρίνει καὶ σκοπεῖ ὁ δίκαιος τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμὸς, κατὰ τὸ ἄρρητον αὐτοῦ κρῖμα τὸ ἀπροσωπόληπτον, καὶ τὸν ζυγὸν αὐτοῦ τὸν ἀκριβῆ καὶ ἀχλεύαστον.

Ἐρώτ. ϟη'. Πολλῶν δικαίων δύο γυναῖκας ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ τρεῖς ἐχόντων, πῶς ἡμῖν οὐκ ἐπιτέτραπται δύο γυναῖκας ἔχειν, ἀλλ' οὐδὲ παλλακὰς κτήσασθαι;

Ἀπόκ. Οὐ μόνον τὸ δύο γυναῖκας ἔχειν τοὺς θεοσεβεῖς ὁ Χριστὸς διεκώλυσεν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς μιᾶς ἀπέχεσθαι προετρέψατο, λέγων· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅστις οὐ μισεῖ πατέρα καὶ μητέρα καὶ γυναῖκα, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. » Εἰ δὲ βούλει τὸ μειζότερον, ἄκουσον· « Ἐῤῥέθη, φησὶ, τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. » Εἰ οὖν τὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐπιθυμίαν μοιχείαν ὁ Χριστὸς τοῖς πιστοῖς λογίζεται, ποίαν λοιπὸν φιλοσοφίαν καὶ πολιτείαν οἱ πιστοὶ παρὰ τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ ἀπαιτούμεθα; Εἰ γὰρ ἐξὸν τὸν ἄνθρωπον δύο γυναῖκας ἔχειν, πρόδηλον ὅτι καὶ τῇ γυναικὶ δύο ἄνδρας. Ἄκουσον γοῦν τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς λέγοντος, ὅτι « Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Καὶ οὐκ εἶπεν, « Ἔσονται οἱ τρεῖς εἰς σάρκα μίαν (38). » Ὅμως μία γυνὴ, δοθεῖσα τῷ ἀνδρὶ, αὐτῷ τε καὶ τῷ κόσμῳ ἐπεβούλευσε· τί ἔμελλεν ὁ κόσμος παθεῖν, εἰ ἐποίησε ὁ Θεὸς δύο γυναῖκας ἀπ' ἀρχῆς λαβεῖν τὸν ἄνθρωπον; Εἰ δὲ ζητεῖς τίνος χάριν οἱ ἀρχαῖοι καὶ δύο καὶ τρεῖς γυναῖκας εἶχον, μάνθανε ἀκριβῶς, ὅτι πολλὴ ἦν τότε τοῦ διαβόλου ἡ τυραννὶς, ἣν ὁ Χριστὸς ἐπιδημήσας κατήργησε, πολ-

A dicio qui bonam habet conjugem, quam qui malam : graviori qui in senectute scortatur, quam qui in juventute : graviori qui assidue, quam qui interdum : graviori, qui cum calidi non sit temperamenti, sed frigidi, se ipsum cibis calefacit, et ad voluptatem accendit. Multa quoque alia et varia afferri possunt Dei judicia de scortatione. Aliud enim est judicium ejus qui in unam peccat mulierem, quam qui in plures et diversas irruit, multasque animas cum sua perdit. Aliud rursus judicium ejus est, qui cum aliqua observatione peccat, quam qui impudenter se ipse peccato mancipat. Aliud iterum judicium ejus est qui uxorem habet et in nuptam peccat, quod ut duplex adulterium imputatur hujusmodi peccatum committenti. Horrendum autem B judicium ejus qui ad canonicam accedit mulierem; ut et qui mulieri afflictæ opem fert, ejusque causa præsidii peccat cum ea. Imo vero ratione loci, varius quoque est peccati modus. Multi enim peccant in ecclesia, duplexque judicium subeunt. Sæpe enim alii Judaicam simulantes charitatem amicorum conjuges contaminant. Quæ quidem omnia dijudicat et videt justus Dei oculus, juxta ineffabile ejus judicium qui personam non accipit, et juxta accuratam ejus et minime ridendam trutinam.

Quæst. XCVIII. Cum multi justi duas vel etiam tres uxores in Veteri Testamento habuerint, quare nobis non licet duas habere uxores, nec etiam concubinas possidere?

C

Resp. Non modo pios duas habere uxores vetuit Christus, sed etiam hortatus est ut ab ipsa una abstineant. « Amen, inquit, dico vobis, qui non odit patrem et matrem et uxorem nec sequitur me, non est me dignus [85]. » Quod si majus aliquid optas, hæc audi : « Dictum est, inquit, antiquis : Non mœchaberis : ego autem dico vobis quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo [86]. » Si igitur oculi concupiscentiam Christus in fidelibus censet esse adulterium, quænam, quæso, philosophia, quinamve vivendi modus a nobis fidelibus præ antiquis exigitur? Si enim licet homini duas habere uxores, certe et uxori duos maritos. Audi ergo quid dicat D Deus de viro et de uxore, « Erunt duo in carne una [87]. » Non dixit, « Erunt tres in carne una. » Verumtamen una mulier viro tradita, ipsi et mundo insidiata est : quid igitur passurus erat mundus, si Deus ab initio duas mulieres homini dedisset? Quod si quæris cujus rei gratia antiqui duas vel tres uxores habuerint, disce accurate causam esse, quod multa tunc diaboli vigeret tyrannis, quam Christus adventu suo destruxit, qui et multos dæmones e medio sustulit, aliosque in abyssum exterminavit, alios in

[85] Luc. XIV, 26. [86] Matth. V, 27, 28. [87] Genes. II, 24.

(35) Sic mss. Editi vero, ἐκδώσαντα.
(36) Ita editi. Mss. vero, τὸν σύμβιον ἔχοντα.
(37) Mss., ἔστι κρῖμα διάφορον.
(38) Ita mss. In editis, εἰς σάρκα μίαν desunt.

deserta loca, alios in terras inhabitabiles et inaccessas.

239 Quæst. XCIX. Qui fit ut sæpe somnia vera sint?

Resp. Id sæpe ex Deo venit : sæpe etiam casu : nonnunquam anima, utpote intelligentia prædita, futura prænoscit : quædam etiam dæmones in somnis prædicunt.

Quæst. C. Quid igitur? num dæmones et diabolus præscii rerum sunt, et cordium cognitores, eaque quæ futura sint possunt prædicere?

Resp. Solus Deus res præscit, et cordium cognitor est. Neque enim ipsi angeli norunt ea quæ sunt in corde, nec quæ futura sunt. At dæmones quæ prædicere arbitrantur, ea ex astutia conjiciunt. B Verbi gratia, cum, ut spiritus, multos apud Indos imbres vident, illi in Ægypto præveniunt, ac per incantationes et insomnia magnam fore Nili inundationem vaticinantur : aliaque his similia peragunt. Sæpe autem etiam mentiuntur. Hinc si quis illos velit convincere, secum determinet, ac supponat quot nummos crastina die distribuere cupiat. Quo facto accitum magum vel vatem interroget ea de re de qua determinavit, nihilque omnino illos posse rescire comperiet.

Quæst. CI. Cum quidam et Judæi et gentiles beneficia sæpe tribuant, nunquid idcirco in regnum cœlorum ingrediuntur? aut quid nobis de illis judicandum est?

Resp. Cum Dominus ad Nicodemum dicat : «Amen dico tibi, nisi quis natus fuerit per aquam et Spiritum, non intrabit in regnum cœlorum[58] : » manifestum est neminem non baptizatum in illud ingressurum. Id autem de bonis infidelium operibus est sentiendum, vel prospera qua hic utuntur fortuna, propriam percipere mercedem, vel in futuro sæculo levius esse puniendos quam cæteros infideles, qui nihil boni egerunt. Quod si scriptum sit, «Gloria et honor et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco[59], » ne mireris. Hæc enim dixit Apostolus de iis qui ante Christi adventum exstiterunt.

Quæst. CII. Habetne finem peccatorum pœna D necne?

Resp. Cum Dominus dicat de iis, qui sunt in gehenna : «Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur[60]; » et rursus : «Peccatores autem ibunt in pœnas æternas ; » cum item Apostolus dicat : «Nolite errare, neque adulteri, neque scortatores, neque molles, neque masculorum concubitores, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt[61] : » ex his liquet justorum æternam esse beatitudinem, et peccatorum

A λοὺς τῶν δαιμόνων ἐκ μέσου ἐξορίσας· τοὺς μὲν ἐν τῇ ἀβύσσῳ, τοὺς δὲ ἐν ἐρήμοις, καὶ ἀοικήτοις καὶ ἀβάτοις τόποις.

Ἐρώτ. ϞΘʹ. Πῶς πολλάκις τὰ μὲν τῶν ἐνυπνίων ἀληθεύουσιν;

Ἀπόκ. Τοῦτο πολλάκις γίνεται καὶ ἐκ Θεοῦ· πολλάκις δὲ καὶ ἐκ τοῦ συμβεβηκότος. Ἔστι δ' ὅτε καὶ ὡς νοερὰ οὖσα ἡ ψυχὴ προγινώσκει· τινὰ δὲ καὶ οἱ δαίμονες προδεικνύουσι δι' ἐνυπνίων.

Ἐρώτ. ρʹ. Τί οὖν; προγνώστης (39) ἐστὶν ὁ διάβολος καὶ οἱ δαίμονες, καὶ δύνανται εἰπεῖν τὰ μέλλοντα γενέσθαι;

Ἀπόκ. Προγνώστης καὶ καρδιογνώστης μόνος ὁ Θεὸς ὑπάρχει· ἐπεὶ οὐδὲ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι τὰ ἐν καρδίᾳ, ἢ τὰ μέλλοντα ἐπίστανται. Οἱ δὲ δαίμονες, ὅσα προδεικνύειν νομίζουσιν, ἐκ πανουργίας στοχαζόμενοι ταῦτα λέγουσιν. Οἷόν τι πολλάκις ὡς πνεύματα ὁρῶσι τοὺς ὄμβρους τοὺς Ἰνδικοὺς πολλοὺς γινομένους, καὶ προλαμβάνουσιν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ διὰ φαρμακειῶν (40) ἢ ὀνειράτων, μεγάλην ἀνάβασιν τοῦ Νείλου ποταμοῦ μαντεύονται (41)· καὶ ἄλλα δέ τινα ὅμοια τούτοις διαπράττονται. Πολλάκις δὲ καὶ ψεύδονται. Καὶ ὁ βουλόμενος τούτους ἐλέγξαι ὁρισάτω ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ, ὑπόθου· πόσα νομίσματα διαδοῦναι εἰς τὴν αὔριον· καὶ προσκαλεσάμενος τὸν φαρμακὸν ἢ τὸν μάντιν, ἐρωτησάτω αὐτὸν, περὶ οὗ ὥρισε· καὶ πάντως εὑρήσεις αὐτὸν μηδὲν ἐπιστάμενον εἰπεῖν

Ἐρώτ. ραʹ. Ἐπειδή τινες καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Ἕλληνες, πολλάκις εὐποιίας ἐργάζονται, ἆρα διὰ τοῦτο εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσέρχονται; ἢ τί χρὴ περὶ αὐτῶν λογίζεσθαι;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος πρὸς Νικόδημον· «Ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· » εὔδηλον ὅτι οὐδεὶς ἀβάπτιστος εἰς αὐτὴν εἰσελεύσεται. Τοῦτο δὲ χρὴ περὶ ἀπίστων ἀγαθοποιῶν λογίζεσθαι· ἢ ὅτι διὰ τῆς ἐνταῦθα αὐτῶν εὐημερίας τὸν ἴδιον μισθὸν λαμβάνουσιν· ἢ ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἐλαφροτέρως κολάζονται παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀπίστους, τοὺς μηδὲν ἀγαθὸν ποιήσαντας. Εἰ δὲ καὶ γέγραπται· «Δόξα καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι, » μὴ θαυμάσῃς. Περὶ γὰρ τῶν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ταῦτα εἶπεν ὁ Ἀπόστολος.

Ἐρώτ. ρβʹ. Ἆρα δὲ ἔχει τέλος τῶν ἁμαρτωλῶν ἡ κόλασις, ἢ οὔ;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος περὶ τῶν ἐν τῇ γεέννῃ ὅτι «Ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται· » καὶ πάλιν· «Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον ἀπελεύσονται· » καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· «Μὴ πλανᾶσθε, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε πόρνοι, οὔτε μαλακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε μέθυσοι, οὐ λοίδοροι, οὐχ ἅρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν· » εὔδηλον ὅτι αἰώνιος καὶ ἡ τῶν δικαίων ἀπόλαυσις, καὶ ἡ τῶν ἁμαρτωλῶν

[58] Joan. III, 5. [59] Rom. II, 10. [60] Marc. IX, 47. [61] I Cor. VI, 10.

(39) Προγνώστης καὶ καρδιογνώστης quidam mss.
(40) Reg. 2, φαρμακῶν καὶ ἐνυπνίων.

(41) Hæc vide in *Vita Antonii*, tom. I [II], p. 821.

ὑπάρχει κόλασις. Καὶ πάλιν δέ φησιν ὁ Κύριος περὶ τοῦ Ἰούδα, ὅτι « Καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. » Εἰ δὲ τέλος ἔχει ἡ κόλασις, συμφέρει, ὅτι ἐγεννήθη καὶ ὁ Ἰούδας, ἐὰν ὀψέ ποτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν μέλλει ἀποκατασταθῆναι μετὰ τὴν κόλασιν, ὥσπερ οἱ αἱρετικοὶ πλανώμενοι τοῦτο μυθεύονται.

Ἐρώτ. ργʹ. Πόθεν γίνονται θανατικά; Καὶ διὰ τί ἔν τισι χώραις ἐρημικαῖς ἐθνῶν πολλάκις οὐ γίνονται, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν ταῖς οἰκουμέναις καὶ πολυόχλοις πόλεσι καὶ πολυκόπροις (42);

Ἀπόκ. Βαθεῖα ὄντως ἡ τοῦ ἐρωτήματος ἀπόκρισις, καὶ ὀλίγοις τῶν ἐπὶ γῆς χωρητή· ὅμως, καθώς φησιν ὁ Κύριος, « Ὁ χωρῶν χωρείτω. » Ἐὰν γὰρ εἴπωμεν, ὅτι πολλάκις καὶ ἐξ ἀέρων (42*) φθοροποιῶν, καὶ κονιορτῶν, καὶ δυσωδίας θνησιμαίων, καὶ ὄμβρων B θερινῶν, καὶ ἀναθυμιάσεων, καὶ ἀποφορῶν γῆς καὶ θαλάσσης, νόσοι σωμάτων καὶ φθοραὶ καὶ θάνατοι γίνονται, εὐθέως ἀμύητοί τινες ἐπιλαμβάνονται ἡμᾶς ὡς ἀπρονόητα τὰ καθ' ἡμᾶς λέγοντας. Οὕστινας καὶ ἐρωτῆσαι βουλόμεθα· Εἴπατε ἡμῖν, ὦ οὗτοι, πῶς ἐν πόλει τινὶ θανατικὸν γίνεται; ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκείνης ὑπάρχουσιν ἐν ἑτέραις χώραις δύο ἢ τρεῖς χιλιάδες πραγματευομένων ἀνδρῶν, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐτελεύτησεν; Εἰ γὰρ θεϊκὴ ὀργὴ κατὰ τῆς πόλεως ἐκείνης ἔφθασεν, ἐχρῆν πάντως καὶ τοὺς πόῤῥωθεν ὄντας τῆς ὀργῆς γεύσασθαι· εἰ δὲ καὶ μὴ πάντας, ἀλλὰ κἂν τινας ἐξ αὐτῶν. Πλὴν ἵνα μὴ δώσωμεν ἀφορμὴν τοῖς ταῦτα ζητοῦσι, φαμὲν ὅτι πολλάκις τὰ μὲν τῶν θανατικῶν καὶ κατὰ Θεοῦ ἀπειλὴν γίνονται· τὰ δὲ καὶ κατὰ ἀέρων καὶ τῶν C λοιπῶν αἰτιῶν, ὧν προειρήκαμεν (43), ἅπερ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ καταφθείρει τὰ νήπια, ὡς ἀσθενέστερα. Πλὴν καὶ τῶν ἀέρων καὶ τῶν ἀναθυμιάσεων ποιητής ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ εἰπών· « Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τῆς γῆς ἄνευ τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς; ὑμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἠριθμημέναι εἰσί. »

Ἐρώτ. ρδʹ. Ἆρα δὲ ἀφελεῖται, ἢ λυτροῦται ἐκ θανατικοῦ ἀπὸ πόλεως εἰς ἄλλην φεύγων χώραν;

Ἀπόκ. Τοῦ Προφήτου πρὸς Θεὸν λέγοντος· « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου; καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; » εὔδηλον μὲν ὅτι τὸν Θεὸν ἐκφυγεῖν οὐδεὶς δύναται. Εἰ δὲ ἀήρ τις, ἢ ἄλλη κτίσματος αἰτία ἐστὶν ἡ τὸ λοιμικὸν ποιήσασα, ἴσως D ἐκφεύγει αὐτήν, εἰς ἑτέραν χώραν μεταβάς.

Ἐρώτ. ρεʹ. Πόθεν ὁρῶμέν τινας μὲν δικαίους ψυχομαχοῦντας ἐπὶ ἡμέρας καὶ κρινομένους· τινὰς δὲ ἁμαρτωλοὺς εἰρηνικῶς καὶ συντόμως ἀποθνήσκοντας (44);

Ἀπόκ. Πάντα τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ γινώσκειν μὲν ἀδύνατόν ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο καλὸν ὑπάρχει μὴ

A pœnam. Rursus de Juda ait Dominus : «Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille[62].» Quod si finem habet pœna, certe prodest Judæ quod natus sit, si sero tandem post supplicium regnum cœlorum est ingressurus, quemadmodum errantes fabulantur hæretici.

Quæst. CIII. Unde oriuntur mortifera, et quare in quibusdam desertis gentium regionibus sæpe non eveniunt, sed ut plurimum in populosis et magnis urbibus, fimoque repletis?

Resp. Difficilis certe est hujus quæstionis solutio, paucique eam possunt capere ; tamen, ut ait Dominus, « qui potest capere capiat[63]. » Si enim dicamus sæpe ex aere corrupto, et pulveribus, et fetore cadaverum, imbribusque æstivis ac exhalationibus et vaporibus terræ et maris, morbos corporum, corruptionemque et mortem exoriri, statim inauspicati quidam homines nos adoriuntur quasi negemus providentia regi quæ nos spectant. At ego hos velim ita interrogare : Dicite, quæso, nobis, quonam modo in aliqua civitate corruptio mortifera oritur ? Ex illa autem civitate duo vel tria millia negotiatorum **240** hominum in aliis regionibus degunt, nemoque illorum moriatur ? Nam si divina ira civitatem illam impugnavit, profecto illos etiam qui procul morantur, iram hujusmodi experiri æquum erat, vel si non omnes, saltem ex ipsis nonnullos. Verum ne iis qui ista quærunt, occasionem præbeamus, respondemus sæpe mortiferam corruptionem ex Dei comminatione oriri, nonnunquam vero aerem aliasque causas habere, quæ, ut plurimum, infantes utpote imbecilliores exstinguunt. Verumtamen et aeris et exhalationum auctor est Deus qui ait, «Nonne duo passeres asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro qui in cœlis est? vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt[64].»

Quæst. CIV. Num qui ex civitate in aliam fugit regionem, eximitur ex mortifera corruptione ?

Resp. Cum Propheta ad Deum dicat, «Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam[65]?» liquet neminem Deum posse effugere. At si aer vel alia res creata causa est corruptionis, forte ipsam effugiet, si in aliam transeat regionem.

Quæst. CV. Undenam videmus justos aliquos diutius in extremo vitæ halitu anima pugnare et judicari ; contra autem, peccatores interdum quiete et cito mori?

Resp. Omnia quidem Dei judicia cognosci non possunt, ideoque nec nos hæc curiose inquirere

[62] Matth. xxvi, 24. [63] Matth. xix, 12. [64] Matth. x, 29, 30. [65] Psal. cxxxviii, 6.

(42) Ita mss. Editi vero, πολλοιόχλοις καὶ πολυκώμοις.

(42*) Ita manuscripti. Editi vero, ἐξ ἄστρων. Infra iidem, φθοραί. Editi, φθορά.

(43) Ita mss. Editi vero, κατ' ἀστέρων καὶ τῶν λοιπῶν αἰτιῶν προφάσεις, ὧν. Infra item editi, ἀστέρων, mss., ἀέρων.

(44) Reg. 2, ἐκπνέοντας.

decet : si quid tamen conjectare valemus, respondemus pios viros vel ante mortem vel in morte cruciari, ut nos, qui ea videmus, timeamus et emendemur. Fortassis autem sancti, ut homines, levi aliquo defectu inquinati, hujusmodi cruciatu, quo in morte afficiuntur, perfecte purgati, puri demum decedunt.

QUÆST. CVI. Quare homines, ut plurimum nocte nascuntur, et nocte moriuntur?

RESP. Mihi videtur id ideo fieri ut hoc exemplo discamus tenebrosam esse præsentis vitæ nativitatem et dormitionem, sive in hanc vitam ingressum et exitum ex eadem.

QUÆST. CVII. Cur aliqui difficulter contra fornicationis vitium decertant : aliqui autem fere naturaliter ab hujusmodi abstinent voluptate, tametsi obeso sæpe sunt corpore?

RESP. Humanorum corporum libido oritur vel ex calido corporis temperamento, vel ex abundantiori cibo, somno et quiete, forte etiam ex Satanica instigatione. Quarta vero sæpe causa est, quod alios condemnemus. Quinta ex superbia oritur, cum quis scilicet insolentius se effert ob castitatem. Is enim cadere permittitur, ut per fornicationem superbiam deponat, et ad humilitatem perductus salutem consequatur. Si enim duo illa compares vitia, naturalis libido corporis levior est lapsus quam superbia. Nonnulli autem casti sunt vel quod a Deo protegantur, vel quod frigidi sint temperamenti, vel quod multa exercitatione sibi ipsis vim fecerint, nec quemquam condemnaverint. Quod si superbi aliqui sint casti, sciendum est illos a diabolo negligi, quod sola superbia præ aliis omnibus vitiis sufficiat ad illos æterni supplicii reos constituendos.

QUÆST. CVIII. Quale signum habendum est homini, ne deceptus suscipiat Antichristum, ratus Christum ipsum esse?

RESP. Hoc ipsum quod nobis Dominus his verbis dedit, scilicet quod «sicut fulgur exit ab oriente et paret usque in occidentem, ita erit et secundus adventus Filii Dei[44].» **241** Inde discimus omnem venturum Christum, qui non statim, eadem hora, in universo mundo reperiatur, talem absque dubio Antichristum esse. Nam in secundo Christi adventu omne genus hominum simul conveniet, in cujus medio Christus ab omnibus conspicietur.

QUÆST. CIX. Verumne est ex Ægypto proditurum Antichristum, signumque aliquod in una manu, unove oculo habiturum?

RESP. Hæc omnia aniles sunt fabulæ. Anti-

A πολυπραγμονεῖν ἡμᾶς αὐτά· ὅμως δὲ καὶ στοχαζόμενοι λέγομεν· ὅτι πολλάκις καὶ ἄνδρες εὐσεβεῖς βασανίζονται πρὸ θανάτου ἐν τῷ θανάτῳ· ἵνα ἡμεῖς οἱ ὁρῶντες φοβηθῶμεν καὶ σωφρονισθῶμεν. Ἴσως δὲ καὶ ὡς ἄνθρωποι οἱ ἅγιοι, μικρόν τε ἐλάττωμα ἔχοντες, διὰ τῆς τοιαύτης βασάνου τῆς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου τελείως καθαίρονται ἄμωμοι λοιπὸν ἀπερχόμενοι.

Ἐρώτ. ρς'. Τίνος χάριν οἱ πλείους τῶν ἀνθρώπων ἐν νυκτὶ τίκτονται, καὶ ἐν νυκτὶ τελευτῶσιν;

Ἀπόκ. Ἐμοὶ δοκεῖ, ἵνα μάθωμεν διὰ τοῦ τοιούτου ὑποδείγματος, ὅτι σκοτεινὴ ὑπάρχει τοῦ παρόντος βίου καὶ ἡ γέννησις καὶ ἡ κοίμησις, ἤγουν ἡ ἐν αὐτῷ εἴσοδος καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔξοδος.

(45) Ἐρώτ. ρζ'. Πόθεν τινὲς μὲν χαλεπῶς εἰς τὸ
B πάθος τῆς πορνείας πολεμοῦνται· τινὲς δὲ φυσικῶς σχεδὸν τῆς τοιαύτης ἡδονῆς ἀπέχονται, καίπερ πολλάκις περιπληθὲς σῶμα περικείμενοι;

Ἀπόκ. Ἡ τῶν σωμάτων τῶν ἀνθρώπων ἐπιθυμία γίνεται ἢ ἐκ θερμῆς κράσεως τοῦ σώματος, ἢ ἐκ πλειοτέρας τροφῆς καὶ ὕπνου καὶ ἀνέσεως· ἴσως δὲ καὶ ἐξ ἐνεργείας σατανικῆς· τέταρτον δὲ πολλάκις καὶ ἐκ τοῦ κατακρίνειν ἑτέρους· πέμπτον καὶ ἐξ ὑψηλοφροσύνης, ὅταν τις μεγαλοφρονῇ ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ ἁγνείᾳ· ὁ γὰρ τοιοῦτος παραχωρεῖται πεσεῖν, ὅπως διὰ τῆς πορνείας ἀπωθεῖται τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ ὁδηγηθεὶς εἰς ταπεινοφροσύνην τεύξηται τῆς σωτηρίας· ἐν γὰρ συγκρίσει δύο κακῶν κουφότερον ὑπάρχει παρὰ τὴν ὑπερηφανίαν πταῖσμα ἡ κατὰ σῶμα φυσικὴ ἐπιθυμία. Ἀγνεύουσι δέ τινες ἢ ὑπὸ
C Θεοῦ σκεπόμενοι, ἢ ψυχρᾶς τινος ὑπάρχοντες κράσεως, ἢ διὰ πολλῆς ἀσκήσεως, ἑαυτοὺς βιαζόμενοι, καί τινα μὴ κατακρίνοντες. Εἰ δὲ καί τινες ὑπερηφανίαν ἔχοντες ἁγνεύουσι, χρὴ γινώσκειν τοὺς τοιούτους, ὅτι περ ὑπὸ τοῦ διαβόλου κατεφρονήθησαν, ἱκανῆς οὔσης τῆς ὑπερηφανίας ὑπὲρ ὅλα τὰ πάθη ἐνόχους αὐτοὺς ποιῆσαι τῆς αἰωνίου κολάσεως.

Ἐρώτ. ρη'. Ποῖον σημεῖον ὀφείλει κρατεῖν ὁ ἄνθρωπος, ἵνα μὴ πλανηθῇ καὶ δέξηται τὸν Ἀντίχριστον, νομίζων ὅτι ὁ Χριστός ἐστιν;

Ἀπόκ. Ὅπερ ὁ Κύριος ἡμῖν παρέδωκεν εἰπὼν, ὅτι «ὥσπερ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.» Ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι πᾶς Χριστὸς ἐρχόμενος, καὶ μὴ ἐξαίφνης ἐν ὅλῳ
D τῷ κόσμῳ ἐν μιᾷ ὥρᾳ εὑρισκόμενος (46), τοιοῦτος ἀναμφιβόλως Ἀντίχριστός ἐστιν. Ἐπὶ γὰρ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῷ ἅμα εὑρίσκεται, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῆς ὁ Χριστὸς ὑπὸ πάντων ὁρώμενος.

Ἐρώτ. ρθ'. Ἀληθὲς δὲ, ὅτι ἐξ Αἰγύπτου ἐξέρχεται ὁ Ἀντίχριστος, καὶ σημεῖόν τι ἐν τῇ χειρὶ (47) τῇ μιᾷ, καὶ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τῷ ἑνὶ κέκτηται;

Ἀπόκ. Πάντα ταῦτα γραώδεις μῦθοί εἰσιν. Ὁ γὰρ

[44] Matth. xxiv, 27

(45) Quæstio 106 (jam 107) aoest a veteribus editis Latinis; itemque quæst. 108.

(46) Duo mss., ἐν μιᾷ ὥρᾳ φαι. Editi, ἐν μιᾷ πόλει.

(47) Cod. unus, οὐδὲν σημεῖον ἐν τῷ μετώπῳ, ἀλλ' ἐν τῇ χειρί.

Ἀντίχριστος οὐδὲν σημεῖον τοιοῦτον κέκτηται· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Γαλιλαίας, ὅθεν ὁ Χριστὸς ἐξῆλθεν, ἐξέρχεται, ὥς φησιν ἡ Γραφή· « Σκύμνος λέοντος Δὰν, καὶ ἐκπηδήσει ἐκ Βασάν. » Αὕτη δέ ἐστιν Σκυθόπολις.

Ἐρώτ. ρι'. Λέγουσί τινες, ὅτι οὐ δύναται ὁ Ἀντίχριστος νεκρὸν ἄνθρωπον ἀναστῆσαι· ἐπεὶ πάντα τὰ λοιπὰ σημεῖα ποιεῖ.

Ἀπόκ. Τὸ εἰπεῖν τὸν Ἀπόστολον περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, ὅτι ἐν πᾶσι σημείοις καὶ δυνάμεσι πλάνης, εὔδηλον (48) ὅτι καὶ νεκρὸν δείκνυσιν ἐγειρόμενον, οὐκ ἐν ἀληθείᾳ, ἀλλ' ἐν φαντασίᾳ.

Ἐρώτ. ρια'. Πῶς καί τινες αἱρετικοὶ ποιοῦσι πολλάκις σημεῖα;

Ἀπόκ. Τοῦτο ἡμᾶς οὐκ ὀφείλει ξενίζειν. Ἠκούσαμεν γὰρ τοῦ Κυρίου λέγοντος· ὅτι πολλοὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐροῦσι· « Κύριε, οὐκ ἐν τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; » καὶ ἐρεῖ αὐτοῖς (49)· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, ἐργάται τῆς ἀνομίας. » Πολλάκις γὰρ οὐχ ἡ πολιτεία τοῦ θαυματουργοῦντός ἐστιν ἡ τὴν ἴασιν ἐργαζομένη, ἀλλ' ἡ πρὸς αὐτὸν πίστις τοῦ προσερχομένου ἀνθρώπου. Γέγραπται γάρ· « Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. » Πλὴν δεῖ καὶ τοῦτο γινώσκειν, ὅτι πολλάκις τινὲς κακόπιστοι καμάτους πολλοὺς δι' ἀσκήσεως τῷ Θεῷ προσήγαγον, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν αὐτῶν ἔλαβον ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ἐκ Θεοῦ, τὸ τῶν ἰαμάτων καὶ προῤῥήσεων χάρισμα· ἵνα ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι ἀκούσωσιν· Ἀπελάβετε τὰ ἀγαθὰ ὑμῶν καὶ τοὺς καμάτους ὑμῶν· νῦν δὲ λοιπὸν οὐδὲν ὑμῖν κεχρεώστηται.

Ἐρώτ. ριβ'. Ἐὰν ἐν καιρῷ ἑορτῆς καταληφθῇ ἄνθρωπος ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ ἡ κοινωνία τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐχ εὑρίσκεται, τί ὀφείλει διὰ τὴν ἑορτὴν σκέψασθαι, κοινωνῆσαι τοῖς αἱρετικοῖς, ἢ μεῖναι ἀκοινώνητος;

Ἀπόκ. Εἰ πολὺς καὶ χαλεπὸς ὁ κίνδυνος, τὸ τὴν ἰδίαν γυναῖκα μοιχεῦσαι, καὶ ἄλλῃ (50) συγγενέσθαι, κἂν ἐν ἀποδημίᾳ τυγχάνῃ ὁ ἀνήρ· πόσῳ γε μᾶλλον τὴν ὀρθὴν πίστιν προδοῦναι διὰ τὸ τοῖς αἱρετικοῖς συγκοινωνῆσαι; Ὥσπερ οὖν οἱ τὴν ἑαυτῶν πραγματείαν πωλῆσαι βουλόμενοι, ὅσον ἂν χρόνον ἐπὶ ξένης βραδύνωσιν, οὐ καταδέχονται λαβεῖν ἀντὶ τοῦ βασιλικοῦ χαράγματος τὸ ἔξω χάραγον· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Χριστοῦ κοινωνίας χρὴ λογίζεσθαι. Τὸ γὰρ εἰπεῖν τὸν Ἀπόστολον, ὅτι « Εἷς Κύριος, καὶ μία πίστις, καὶ ἓν βάπτισμα, » ἐσήμανεν ἀκριβῶς, ὅτι μία καὶ μόνη ἐν κόσμῳ ἀψευδὴς ὑπάρχει πίστις, ἣν ἡ ἁγία (51) καὶ μόνη κρατεῖ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία· καὶ ἓν βάπτισμα καθαρτικὸν καὶ ἁμαρτιῶν λυτρωτικόν· καὶ εἷς Κύριος, ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ

christus enim nullum hujusmodi signum est habiturus : sed ex Galilæa, unde exivit Christus, proditurus ipse est, ut ait Scriptura : « Catulus leonis Dan, et exsiliet ex Basan [66*], » quæ ipsa est Scythopolis.

Quæst. CX. Aiunt nonnulli Antichristum non posse aliquem defunctum hominem a mortuis excitare, etiamsi cætera omnia edat signa.

Resp. Verba Apostoli quibus ait Antichristum in omnibus signis et virtutibus deceptorem fore, manifeste ostendunt illum mortuos quoque ad vitam revocaturum, licet non revera, sed specie duntaxat.

Quæst. CXI. Quomodo quidam hæretici signa sæpe edunt?

Resp. Id mirum nobis esse non debet. Audivimus enim dicentem Dominum, multos illa die dicturos : « Domine, nonne in nomine tuo dæmonia ejecimus et virtutes multas fecimus? » ipsumque ad eos responsurum : « Amen dico vobis, nunquam novi vos : discedite a me, qui operamini iniquitatem [67]. » Sæpe enim non vita edentis miracula, sanitatem operatur, sed fides hominis qui ad ipsum accedit : scriptum siquidem est, « Fides tua te salvum fecit [68]. » Id etiam intelligendum est, sæpe nonnullos pravæ fidei multos exercitationis labores Deo obtulisse, quorum mercedem in præsenti sæculo gratiam sanitatum et prædictionum perceperunt ; ut nimirum in futuro sæculo audiant : Recepistis bona vestra et labores vestros, nunc vero nihil vobis amplius debitum est.

Quæst. CXII. Si accidat ut homo die festo sit in regione, in qua non reperiatur communio Ecclesiæ catholicæ, quid propter festum ipsi agendum est? Num cum hæreticis communicabit, an manebit absque communione?

Resp. Si magnum et grave est periculum, propriam uxorem scortari, et cum alio rem habere, si vir sit in peregrina regione : quanto majus est periculum rectam fidem prodere propter communionem cum hæreticis habitam? Quemadmodum ergo qui suas merces cupiunt vendere, quandiu in externa morantur regione, accipere recusant pro regio numismate, externum numisma : ita et de Christi communione censendum est. Nam Paulus hisce verbis, « Unus Dominus, et una fides, et unum baptisma [69], » clare significat unam et solam in mundo sinceram esse fidem, quam sancta et sola tenet catholica et apostolica Ecclesia : unum item esse baptisma, quo peccata purgantur et expiantur : unum denique Dominum, Patrem et

[66*] Deut. xxxiii, 22. [67] Matth. vii, 22. [68] Marc. x, 52. [69] Ephes. iv, 5.

(48) Palat. 2, καὶ δυνάμεσι ψεύδους, δῆλον, ὅτι καὶ νεκρ. Quæstio 110, 111, 112, 113, 114, 115 et 116, absunt a Palat. 2.

(42) Reg. 1, καὶ ἐρεῖ αὐτοῖς. Editi, καὶ λέγω.

(50) Ἄλλῃ. Editi, ἄλλην. Reg. 2, ἄλλῃ.

(51) Ita Reg. 2. In editis vero, hic multa omittuntur.

Filium et Spiritum sanctum esse. Qui ita non sentit, errat omnino.

Quæst. CXIII. Magna et celebris atque omnibus fere vulgata quæstio est, utrum dicendum sit terminum habere vitam hominis, necne (52). Nam si terminus est, quomodo David ait, « Ne reducas me in dimidio dierum meorum [70]? » Si vero nullus est terminus, quomodo rursus David ait, « Ecce mensurabiles posuisti dies meos [71]? » Rursus si terminus aliquis est, quid his verbis vult Salomon, « Ne sis crudelis, neque impie agas multum, ne moriaris in tempore non tuo [72]? » Si igitur potest quis mori in tempore non suo, quomodo quibusdam placet dicere mortem hominibus induci, cum impleti fuerint vitæ termini? Quomodo similiter et Ezechiæ **242** et Ninivitis vitam Deus petentibus prorogavit?

Resp. Fons ille sapientiæ magnumque vas cognitionis Paulus apostolus hæc ad Corinthios scribit: « Qui enim indigne manducat panem et bibit sanguinem Domini, judicium sibi manducat et bibit: ideoque inter vos multi infirmi et imbecilles et dormiunt multi [73]. » Attendite diligenter. Quia vos, inquit, indigne ad communionem acceditis, idcirco morimini multi; atque adeo si digne communicassent, tunc non fuissent morituri. Quid jam ergo amplius terminum vitæ quærimus, quem nobis multi objiciunt? Rursus ad Eliphaz Themanitem dixit Deus: « Peccasti tu, et duo amici tui, et sine Job servo meo vos interemissem [74]. » Itaque propter Job virtutem Deo acceptam non sunt mortui, non autem quod non absolutus esset terminus vitæ ipsorum. Sin autem, ut quibusdam videtur, præfixi sunt et definiti dies hominis, nemo jam in peccatis moriturus ad sanctos viros accederet, ut vitam et conversionem sibi a Deo peteret: nemo Deum pro liberorum vita rogaret. Quippe terminus, terminus est, nihilque secundum illos illi potest addi. Cur ergo Scriptura præcipit, « Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus [75]? » Itaque terminus vitæ hominis, est voluntas Dei, qui dies addit cui voluerit, aufert vero a quo auferri libuerit, omnia ad uniuscujusque utilitatem agens. Ac quemadmodum gregis dominus, cum voluerit, mittit et accersit quas voluerit oves; ita et Deus se erga homines gerit, tuncque mors homini advenit, cum terminus ejus vitæ completus fuerit. Nam, ut antea dictum est, terminus uniuscujusque vitæ est jussus et voluntas Dei.

Quæst. CXIV. Quidam existimant corruptorum corporum resurrectionem impossibilem omnino esse. Quomodo enim, inquiunt, aut undenam resurget caro, quam sæpe naufragio sub-

τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὑπάρχει. Καὶ ὁ μὴ οὕτω φρονῶν πεπλάνηται.

Ἐρώτ. ριγ'. Τὸ μέγα καὶ πολυθρύλλητον, καὶ σχεδὸν παρὰ πάντων ζητούμενον ὅρον θέλομεν λέγειν ἔχειν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν, ἢ οὔ (52); Εἰ μὲν γὰρ ὅρος ἐστὶ, πῶς φησιν ὁ Δαβὶδ τῷ Θεῷ· « Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν μου; » εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ὅρος, πῶς πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Ἰδοὺ παλαιστὰς ἔθου τὰς ἡμέρας μου. » Εἰ δὲ πάλιν ὅρος ἐστὶ, πῶς ὁ Σολομὼν φησι· « Μὴ γίνου σκληρὸς, μηδὲ ἀσεβὴς ἐπὶ πολὺ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου. » Εἰ οὖν ἔστιν ἐν οὐ καιρῷ ἀποθανεῖν, πῶς τισιν ἔδοξε λέγειν, ὅτι θάνατοι ἐπάγονται, τῶν ὅρων τῆς ζωῆς πληρωθέντων; Πῶς δὲ καὶ τῷ Ἐζεκίᾳ καὶ τοῖς Νινευΐταις ζωὴν ὁ Θεὸς αἰτησαμένοις προσέθηκεν;

Ἀπόκ. Ἡ τῆς σοφίας πηγὴ, τὸ μέγα δοχεῖον τῆς γνώσεως, Παῦλος ὁ ἀπόστολος, πρὸς Κορινθίους γράφων φησίν· « Ὁ γὰρ ἀναξίως ἐσθίων τὸν ἄρτον καὶ πίνων τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει· καὶ διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας. Διὰ τὸ ἀναξίους ὑμᾶς μεταλαμβάνειν, φησὶν, ἀποθνήσκετε οἱ πολλοί. Ὥστε εἰ ἀξίως μετελάμβανον, οὐκ ἂν ἀπέθνησκον τότε. Καὶ ποῦ λοιπὸν ζητοῦμεν τὸν ὅρον τῆς ζωῆς τὸν παρὰ πολλοῖς ἡμῖν προβαλλόμενον; Πάλιν πρὸς τὸν Ἐλιφὰζ τὸν Θεμανίτην φησὶν ὁ Θεός· « Ἥμαρτες σὺ καὶ οἱ δύο φίλοι σου, καὶ εἰ μὴ διὰ Ἰὼβ τὸν θεράποντά μου, ἐξωλόθρευσα ἂν ὑμᾶς. » Ὥστε διὰ τὴν τοῦ Ἰὼβ πρὸς Θεὸν ἀρετὴν οὐκ ἀπέθανον, καὶ οὐ διὰ τὸ μὴ πληρωθῆναι (53) τὸν ὅρον τῆς ζωῆς αὐτῶν. Εἰ δὲ, ὡς τισι δοκεῖ, πεπηγμέναι εἰσὶ καὶ ὡρισμέναι αἱ ἡμέραι τοῦ ἀνθρώπου, μηδεὶς λοιπὸν ἐν ἀνομίαις μέλλων τελευτᾷν ἁγίοις ἀνδράσι προσδράμῃ ζωὴν καὶ ἐπιστροφὴν αὐτοῦ ἐκ Θεοῦ αἰτήσασθαι· μηδεὶς περὶ ζωῆς τῶν ἑαυτοῦ τέκνων τὸν Θεὸν δυσωπήσῃ. Ὁ γὰρ ὅρος, ὅρος ἐστὶ, καὶ προσθήκην ἀδύνατον κατ' αὐτοὺς γενέσθαι. Καὶ πῶς φησιν ἡ Γραφὴ, « Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ὅπως ἔσῃ πολυχρόνιος; » Ὅρος τοίνυν ἐστὶ τῇ ζωῇ (54) τοῦ ἀνθρώπου ἡ βουλὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ᾧτινι βούλεται, προστίθησι, καὶ ἔνθα σκοπήσῃ, ὑφελεῖται, πάντα ποιῶν πρὸς τὸ ἑκάστου συμφέρον. Καὶ ὥσπερ ὁ δεσπότης τῆς ποίμνης, ὅτε βουληθῇ, ἀποστέλλει καὶ φέρει, οἷα βούλεται, πρόβατα· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ποιεῖ, καὶ τότε ἐπάγεται ὁ θάνατος τῷ ἀνθρώπῳ, τοῦ ὅρου, ἤγουν τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς αὐτοῦ, πληρωθέντος. Ὅρος τοιγαροῦν, ὡς προλέλεκται, τῆς ἑκάστου ζωῆς ἐστιν ἡ κέλευσις καὶ ἡ βουλὴ τοῦ Θεοῦ.

Ἐρώτ. ριδ'. Ἀμήχανόν τι πρᾶγμα τοῖς πολλοῖς καὶ ἀδύνατον νομίζεται τῶν καταφθαρέντων σωμάτων ἡ ἀνάστασις. Πῶς γὰρ, φησὶν, ἢ πόθεν ἀναστήσεται ἡ σάρξ, ἣν πολλάκις ναυαγήσασαν ἔφαγον χ-

[70] Psal. ci, 25. [71] Psal. xxxviii, 6. [72] Eccle. vii, 17. [73] I Cor. xi, 29, 30. [74] Job xlii, 7. [75] Exod. xx, 12.

(52) Hæc expressa sunt ex *Apologia de Fuga*. tom. I.

(53) Ita manuscripta recte. In editis vero μὴ deest

(54) Reg. τῆς ζωῆς. Infra, idem, καὶ ἔνθα κελεύει ὑφαιρεῖται.

λιοι ἰχθύες (55) καὶ πάλιν τοὺς χιλίους ἰχθύας χίλιοι ἄνδρες, καὶ τοὺς χιλίους ἄνδρας χίλιοι λέοντες;

Ἀπόκ. Ὁμολογεῖτε, ὦ ἀνόητοι, παντοδύναμον εἶναι τὴν τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ οὐσίαν; Πάντως ἐρεῖτε, ὅτι ναί. Ὥστε μάθετε ἀκριβῶς, ὦ ἄφρονες, ὅτι περ ὁ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρενέγκας Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, αὐτὸς ἀῤῥήτῳ τινὶ λόγῳ καὶ ἀναπλάσαι αὐτὸν δύναται. Τί γάρ ἐστιν, εἰπέ μοι, εὐκοπώτερον τῷ κεραμεῖ, τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγεῖν τὸ σκεῦος, ἢ τὸ συντριβὲν πάλιν ἀνακαινίσαι; Πρόδηλον ὅτι τὸ ἀναπλάσαι τὸ γενόμενον ἤδη, κἂν εἰς πολλὰ μέρη διεσκορπίσθη (56). Ἵνα δὲ καὶ φυσικῇ τινι ἀκολουθίᾳ χρήσωμαι, καὶ ὑποδείγματι, ὥσπερ παντὸς τοῦ ἐπὶ γῆς πυρὸς καὶ τῆς θέρμης πηγὴ καὶ ῥίζα ὁ ἥλιος ὑπάρχει, καὶ σβεννυμένης μὲν καμίνου, εὔδηλον ὅτι ἡ θέρμη αὐτῆς πρὸς τὸν ἥλιον ἀοράτως ἀνέδραμε· καὶ πάλιν ἁπτομένης αὐτῆς ἐκ τοῦ ἡλίου, δῆλον ὅτι τὸ πῦρ παραγίνεται, τὸ ἐξ αὐτῆς ἀναχωρῆσαν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν καταφθειρομένων σωμάτων ἀνθρωπίνων καὶ διαλυομένων μοι νόησον, ὅτι περ εἰς ὅσας ἂν θηρίων, ἢ ἰχθύων, ἢ ὀρνέων γαστέρας διαμερισθῇ ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὰ τέσσαρα πάντως στοιχεῖα ἀναλύεται, καὶ ἀπέρχεται, ἐξ ὧν καὶ συνέστηκε κατὰ τὸ τοῦ ἡλίου ὑπόδειγμα. Καὶ εἰς μὲν τὰ ὕδατα ἀπέρχεται τὸ ὑγρόν· εἰς δὲ τὸν ἀέρα τὸ ψυχρόν (57)· εἰς δὲ τὸ πῦρ πρόδηλον τὸ θερμόν· εἰς δὲ τὴν γῆν λοιπὸν τὸ ξηρόν. Τῷ οὖν καιρῷ τῆς ἀναστάσεως κελεύσει Θεοῦ ἀοράτως ἀποδίδωσιν ἕκαστον τῶν στοιχείων, ὅπερ ἔλαβεν ἀποθανόντος τοῦ ἀνθρώπου (58), καὶ προστρέχει ἡ ψυχὴ καὶ ἀνίσταται ὁ ἄνθρωπος, ὡς οἶδε μόνος ὁ πλάσας τὸν ἄνθρωπον, σπαρεὶς μὲν εἰς γῆν φθορᾷ, ἐγειρόμενος δὲ ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ὅθεν καὶ Σαμαρείτας ἐντεῦθεν δυνάμεθα ἐλέγξαι, ὅτι τοῦτο τὸ σῶμα ἀνίσταται, ἐκ τοῦ καὶ αὐτοὺς ὥσπερ τινὰ κόκκον ἐπὶ γῆς κατακρύπτειν τὰ σώματα. Τούτου γὰρ χάριν ὁ Θεὸς καὶ ἀπ' ἀρχῆς διὰ τῶν πατέρων ἐνομοθέτησε σκάπτοντας ἡμᾶς κατακρύπτειν τὰ τεθνεῶτα σώματα, ὅπως καὶ ἄκων ὁ ἄνθρωπος ὁμολογῇ τὴν ἀνάστασιν. Πᾶν γὰρ τὸ ἐν τῇ γῇ ὑφ' ἡμῶν χωννύμενον, εὔδηλον ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσεως κρύπτεται. Εἰ δὲ οὐκ ἔστι νεκρῶν ἀνάστασις, καθὼς αἱρετικοὶ λέγουσιν, ἄδικος λοιπὸν ὁ Θεὸς εὑρεθήσεται, πολλοὺς μὲν δικαίους ἐνταῦθα ταλαιπωρῆσαι καὶ ἀναιρεθῆναι κακῶς συγχωρήσας, πολλοῖς δὲ ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς εὐζωΐαν καὶ εὐτεκνίαν καὶ εὐπραγίαν δωρησάμενος. Ἀλλὰ μὴ πλανάσθωσαν Σαμαρειτῶν παῖδες (59)· ἔσται γάρ ποτε ἀναστάσεως καὶ κρίσεως καιρὸς, ὅπως καὶ οἱ ἐνταῦθα κακοπαθήσαντες εὐσεβεῖς στεφανωθῶσι, καὶ οἱ πάλιν εὐημερήσαντες ἀσεβεῖς τῷ αἰωνίῳ πυρὶ εἰς αἰῶνας αἰώνων καταδικασθῶσι, κατὰ τὸ δίκαιον κρίμα τοῦ Θεοῦ.

Ἐρώτ. ριε'. Ποῦ ὑπάγουσι τὰ τελευτῶντα πι-

A mersam devorarint mille pisces, quos rursus mille pisces comederint mille homines, qui mille homines postea a mille leonibus fuerint devorati?

Resp. Num fatemini, o insani, omnipotentem esse Dei opificis essentiam? Omnino concedetis. Itaque discite, o insipientes, Deum qui hominem e nihilo fecit ut esset, ipsum ineffabili quadam ratione reficere posse. Quid enim, amabo, facilius est figulo, vas ex nihilo facere ut sit, an contritum rursum reficere? Certe facilius est vas jam factum, licet in multas partes dispersum, reficere. Ut autem naturali aliquo ordine et exemplo utar, quemadmodum ignis et caloris, qui in terra est, fons et radix est sol, constatque exstincti camini B calorem ad solem invisibiliter reverti, eoque rursus accenso, ignem qui recesserat, ex sole rursus redire: ita et in corruptis dissolutisque hominum corporibus intellige: in quorumvis animalium, piscium vel avium ventres dispersus sit homo, tamen in quatuor omnino elementa, ex quibus et constat dissolvi et abire, juxta allatum solis exemplum; ita ut quod humidum est, in aquas abeat: quod frigidum, in aerem; quod calidum, in ignem; denique quod siccum est, in terram. Itaque resurrectionis tempore, Deo imperante, singula elementa invisibiliter reddent quidquid ex humanis corporibus acceperint, accurretque anima, atque ita resurget homo, prout solus ipse novit qui formavit hominem, seminatum quidem C in terra in corruptione, resurgentem vero in incorruptione. Quapropter hinc quoque possumus convincere Samaritas, quod hoc **243** corpus resurgat, ex eo quod ipsi corpora, veluti quoddam granum, in terra abscondant. Hujus enim rei gratia Deus initio per nostros patres lege sancivit, ut mortua corpora terra effossa abderemus, ut vel invitus homo resurrectionem fateatur. Quidquid enim terra obruimus, in spem resurrectionis contegimus. Sed si nulla est mortuorum resurrectio, ut volunt hæretici, certe injustus Deus reperietur, quippe qui multos justos hic ærumnas pati et e medio tolli sinat, multis autem impiis et peccatoribus felicem vitam, liberorum copiam, et prosperam fortunam concedat. Verum ne decipiantur D Samaritæ: erit enim aliquando resurrectionis et judicii tempus, ut et pii qui hic mala perpessi sunt, coronis donentur; qui autem fortunati fuerint impii, æterno igne in sæcula sæculorum damnentur, juxta justum Dei judicium.

Quæst. CXV. Quo vadunt morientes fideles in-

(55) Ita Reg. 2, recte. Editi vero, χίλιοι ἰχθύας, omissis intermediis.

(56) Ita Reg. 2. Editi vero, καὶ εἰς πολλὰ μέρη σκορπισθέν.

(57) Sic mss. In editis hæc desunt, εἰς δὲ τὸν ἀέρα τὸ ψυχρόν.

(58) Sic Reg. 2. Editi, τοῦ σώματος.

(59) Reg. 2, οἱ Σαμαρεῖται καὶ οἱ αὐτῶν παῖδες.

fantes? Ad pœnamne, an in regnum? Quo vero eunt infidelium infantes? Quo item in loco collocantur morientes fidelium infantes, num cum infidelibus, an vero cum fidelibus?

Resp. Cum Dominus dicat: « Sinite parvulos venire ad me: talium enim est regnum cœlorum [76]; » cum item dicat Apostolus: « Nunc autem liberi vestri sancti sunt [77], » constat ut immaculatos et fideles in regnum cœlorum ingredi baptizatos fidelium infantes. Qui autem baptizati non sunt, ut et infideles, neque in regnum ingrediuntur, nec rursus in supplicium: namque peccatum non egerunt.

Quæst. CXVI. An omnes hæretici in perditionem abeunt, necne?

Resp. Est hæresis, et hæresis: est item judicium, et judicium. Alia est enim perditio Manichæorum, Montanistarum, Simonianorum, Arianorum, et Pneumatomachorum, aliorumque id genus detestandorum hæreticorum. Aliud rursus judicium est eorum qui aiunt Dominum nostrum et Deum Jesum Christum corpus incorruptum ex sancta Deipara accepisse. Verumtamen qui in paucis infidelis est, et in multis est infidelis. Nec id tantum, sed etiam in una eademque hæresi multa et varia sunt judicia. Siquidem aliud est peccatum episcopi populum in errorem inducentis; aliud judicium clerici qui possit orthodoxam fidem discere; aliud autem judicium clerici qui discere non possit. Aliud item ejus qui veritatem anathematizat, nobisque adversatur; aliud iterum ejus qui sciens errat; aliud ejus qui ob ignorantiam. Denique mulieris judicium, aliis omnibus est levius. Quæ omnia solus accurate novit Deus, qui orbem terrarum in justitia judicaturus est [78].

Quæst. CXVII. Licetne magistratibus munera accipere, eaque in pauperes insumere?

Resp. Si qui post accepta beneficia, copiam rerum habent, sponteque dona magistratibus offerunt, iis, inquam, a quibus beneficium acceperunt; forte qui munera suscipient, non grave subibunt judicium, si nempe ea distribuerint pauperibus. Quæ autem ab agricolis et fabris oppressis opemque implorantibus dona acceperint, ignem et supplicium sibi ipsi comparabunt, licet ipsa in sexcentis beneficiis conferendis insumant, quemadmodum ait Scriptura: « Ignis devorabit domos eorum qui munera accipiunt [79]. »

Quæst. CXVIII. Si quis vir sanctus miserit castigationem aliquam, aut pœnam, vel dæmonem, aut mortem vel aliam aliquam castigationem in domum vel substantiam hominis, aut in ejus liberos, potestne homo ille ad alium sanctum confugere, atque ita sententiam evitare, quam Dei servus ad eum miserat?

A στὰ (60) νήπια; εἰς κόλασιν, ἢ εἰς βασιλείαν; Καὶ ποῦ τὰ τῶν ἀπίστων νήπια; Καὶ ποῦ τὰ τῶν πιστῶν ἀβάπτιστα ἀποθνήσκοντα τάττονται, μετὰ τῶν πιστῶν, ἢ ἀπίστων;

Ἀπόκ. Τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· » καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου φάσκοντος· « Νῦν δὲ τὰ τέκνα ὑμῶν ἅγιά ἐστι· » πρόδηλον ὅτι ὡς ἄσπιλα καὶ πιστὰ εἰς τὴν βασιλείαν εἰσέρχονται τὰ τῶν πιστῶν βεβαπτισμένα νήπια· τὰ δὲ ἀβάπτιστα καὶ τὰ ἐθνικὰ οὔτε εἰς βασιλείαν εἰσέρχονται· ἀλλ' οὔτε πάλιν εἰς κόλασιν· ἁμαρτίαν γὰρ (61) οὐκ ἔπραξαν.

Ἐρώτ. ρις'. Ἆρα πάντες οἱ αἱρετικοὶ εἰς ἀπώλειαν ἀπέρχονται, ἢ οὔ;

B Ἀπόκ. Ἔστιν αἵρεσις καὶ αἵρεσις· καὶ ἔστι κρῖμα καὶ κρῖμα. Ἄλλη γὰρ ἀπώλεια τῶν Μανιχαίων καὶ τῶν Μοντανῶν, καὶ Σιμωνιανῶν, καὶ Ἀρειανῶν, καὶ Πνευματομάχων (62), καὶ τῶν τοιούτων θεοκαταράτων αἱρετικῶν· καὶ ἄλλο πάλιν τῶν λεγόντων ἄφθαρτον σῶμα ἀναλαβεῖν ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Θεὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Πλὴν ὁ ἐν ὀλίγῳ ἄπιστος καὶ ἐν πολλῷ ἄπιστός ἐστιν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μιᾷ αἱρέσει πολλὰ καὶ διάφορα ὑπάρχουσι κρίματα. Ἄλλη γὰρ ἡ ἁμαρτία τοῦ ἐπισκόπου τοῦ πλανῶντος τὸν λαὸν, καὶ ἄλλο κρῖμα τοῦ κληρικοῦ τοῦ δυναμένου μαθεῖν τὴν ὀρθόδοξον πίστιν· καὶ ἄλλο πάλιν τοῦ μὴ δυναμένου, καὶ ἄλλο τοῦ ἀναθεματίζοντος τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀντιμα-
C χομένου ἡμῖν· καὶ ἄλλο τοῦ ἐν γνώσει σφαλλομένου, καὶ ἄλλο τοῦ ἐν ἀγνοίᾳ· καὶ ἄλλο πάλιν τὸ πάντων κουφότερον τὸ τῆς γυναικός. Ἅπερ ἅπαντα γινώσκει ἀκριβῶς ὁ μέλλων κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ.

Ἐρώτ. ριζ'. Εἰ ἐξὸν ἄρα τοῖς ἄρχουσι δῶρα δέχεσθαι, καὶ ταῦτα εἰς πτωχοὺς ἀναλίσκειν;

Ἀπόκ. Εἰ μέν τινες εὐεργετηθέντες ἐν εὐπορίᾳ τυγχάνουσι, καὶ ἑκουσίως αὐτοῖς ταῦτα προσφέρουσι, λέγω δὴ τοῖς εὐεργετήσασιν· ἴσως οὐ πολὺ κρῖμα ἔχουσιν οἱ δεχόμενοι· δῆλον ὅτι, ἐὰν εἰς πτωχοὺς αὐτὰ διανείμωσιν. Ἐπεὶ ὅσα ἐκ γεωπόνων ἢ χειροτεχνῶν δέξονται δῶρα, καταπονουμένων καὶ ἀντίληψιν ζητούντων, πῦρ καὶ κόλασιν ἑαυτοῖς συνάγουσι, κἂν
D εἰς μυρίας εὐποιίας (63) αὐτὰ διαδώσουσι, καθώς φησιν ἡ Γραφὴ, ὅτι « Πῦρ καταφάγεται οἴκους δωροδεκτῶν. »

Ἐρώτ. ριη'. Ἐὰν ἀνὴρ ἅγιος ἀποστείλῃ παιδείαν, ἢ τιμωρίαν, ἢ δαίμονα, ἢ θάνατον, ἢ ἄλλην τινὰ παίδευσιν εἰς οἶκον, ἢ οὐσίαν ἀνθρώπου, ἢ εἰς τέκνα· ἆρα δύναται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος παρακαλέσας ἕτερον ἅγιον ἐκφυγεῖν τὴν ἀπόφασιν, ἣν (64) ἀπέστειλεν αὐτῷ ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ;

[76] Matth. xix, 14. [77] I Cor. vii, 14. [78] Psal. xcvii, 9. [79] Job xv, 34.

(60) Ita Reg. 2. In editis, πιστά, deest.
(61) Ita mss. In editis, γάρ, deest.
(62) Ita mss. In editis vero καὶ Ἀρειανῶν, καὶ Πνευματομάχων.
(63) Sic mss. Editi vero, εὐσεβείας.
(64) Sic mss. Editi vero, τῆς ἀποφάσεως ἧς.

Ἀπόκ. Ἐὰν ἀνὴρ ἅγιός ἐστιν ὁ τὴν τιμωρίαν ἀνθρώπῳ ἀποστείλας, εὔδηλον ὅτι βουλῇ (65) Θεοῦ τοῦτο πεποίηκε. Καὶ τίς ἔσται λοιπὸν ὁ τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ ἀναλῦσαι δυνάμενος; Πλὴν οὔτε αὐτοὶ οἱ ἅγιοι ἀλλήλοις ποτὲ ἀντιπολεμοῦσι γινώσκοντες τὸν τῆς ἀγάπης τοῦ πνεύματος σύνδεσμον, καὶ ὅτι οὐκ εἰσακούσεται Κύριος ἁγίου, τοῦ δι' εὐχῆς ἀναλῦσαι βουλομένου ἄλλου ἁγίου εὐχήν. Οὔτε γὰρ πρέπον Θεῷ τοῦτο, ἕνα μὲν θλίψαι, ἕνα δὲ ἀναπαῦσαι ἑαυτοῦ θεράποντα. Ὅθεν τὸν ἐν Κορίνθῳ πορνεύσαντα Παῦλος ὁ δήσας αὐτὸς καὶ ἔλυσε· καὶ τὸν οὐρανὸν ἐν τῇ Παλαιᾷ πρὸς ἀβροχίαν Ἠλίας ἔδησε, καὶ Ἠλίας πάλιν ἔλυσε, καίπερ ἔχοντος τότε τοῦ Θεοῦ ἑπτακισχιλίους ἁγίους, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. Καὶ πάλιν, ὑβρισθέντος τοῦ Ἰὼβ ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ φίλων, αὐτὸν πεποίηκεν ὁ Θεὸς συγχωρῆσαι αὐτοῖς τὸ ἁμάρτημα, λέγων αὐτοῖς, ὅτι « Πορεύεσθε πρὸς τὸν θεράποντά μου Ἰὼβ, καὶ προσεύξεται περὶ ὑμῶν. » Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων οὐκ ἀντιπράττει ἕτερος ἑτέρῳ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων νοήσωμεν.

Ἐρώτ. ριθʹ. Πόθεν τινὲς φύσει ἀβιάστως ὑπάρχουσιν ἐλεήμονες· τινὲς δὲ πάλιν φυσικῶς εἰσιν ὠμοί τε καὶ ἄσπλαγχνοι εἰς μετάδοσιν;

Ἀπόκ. Οὐδεὶς ὑπὸ Θεοῦ ἄνθρωπος γέγονε φύσει ἀσυμπαθὴς καὶ ἄσπλαγχνος· φύσει δὲ μᾶλλον ὁ Θεὸς τὸ φιλάλληλον εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου οὐσίαν ἔθηκεν· οὐκ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τῶν ἀλόγων καὶ πετεινῶν. Ὅθεν πολλάκις καὶ ἐξ ἀλλήλων χωριζόμενα, στυγνάζουσι, καὶ βοῶσι, καὶ νηστεύουσι· τινὰ δὲ καὶ δακρύουσι. Κορωνῶν δὲ γένος, καὶ βρῶμα εὑροῦσαι, εὐθέως ἀλλήλας τῇ φωνῇ κράζουσι πρὸς μετάληψιν. Καὶ πῶς λοιπὸν, εἰπέ μοι, οὐ μέλλουσι πολλὰ καὶ τῶν ἀλόγων ἡμᾶς κατακρίνειν, τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ κτισθέντας, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀσπλαγχνίαν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἄγνοιαν (66) καὶ ἀκολασίαν, ἣν ἔχομεν; Ἐκεῖνα γὰρ οὐ μόνον ἄρσεν ἄρσενος εἰς συνουσίαν οὐχ ἅπτεται, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς θηλείας πρὸς ὀλίγας καὶ μόνον ἡμέρας ἐφίεται· τινὰ δὲ καὶ χηρεύουσι. Πλεονεξίαν οὐκ οἶδε, λοιδορίαν οὐ μετέρχεται. Τὸ δὲ χαλεπώτερον, ὅτι περ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γενόμενοι, καὶ ἄρχειν ἀλόγων τεταγμένοι, παρασυνεβλήθημεν τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθημεν αὐτοῖς.

Ἐρώτ. ρκʹ. Ποῖαι πλεῖστον πάντων ἀρεταὶ τοῖς ἄρχουσι πρέπουσί τε καὶ ἁρμόζουσιν;

Ἀπόκ. (67) Προηγουμένως τὸ συμπαθητικὸν καὶ φιλάνθρωπον, τὰ καὶ Θεῷ ὑπάρχοντα· εἶτα τὸ ἀμνησίκακον καὶ ἀόργητον, καὶ ἀπροσωπόληπτον, καὶ ἀδωροδόκητον, καὶ πρὸ πάντων τὸ μὴ εὐχερῶς, μηδὲ

A Resp. Si vir sanctus est qui supplicium homini **244** immisit, manifestum est Dei voluntate id fecisse: Quis ergo possit Dei voluntatem irritam facere? Verum nec ipsi sancti sibi invicem adversantur cum non ignorent vinculum charitatis spiritus, neque a Domino exauditum iri quemquam sanctum, qui sua oratione velit alius sancti irritam reddere orationem. Nec enim Deo convenit, suorum servorum unum affligere, alium vero recreare. Hinc Corinthium illum fornicatorem idem solvit Paulus ipse qui et vinxerat : itemque Elias in Veteri Testamento cœlum ne plueret ligavit; idemque postea solvit, quamvis tunc Deus septem sanctorum millia haberet, qui genua non flexerant idolo Baal. Item cum Job ab amicis injuria fuisset B affectus, voluit Deus ipsum illis condonare id peccati, unde eis ait : « Ite ad servum meum Job, et orabit pro vobis [80]. » Denique ut intèr angelos, nullus alteri repugnat : idem similiter de sanctis est sentiendum.

Quæst. CXIX. Unde quidam natura sunt invite et repugnanter misericordes : quidam item naturaliter crudeles immitesque, nec facile aliis quid impertiunt?

Resp. Nemo homo a Deo factus est natura immitis et immisericors; quin potius mutuum amorem Deus hominum naturæ indidit, nec tantum hominum naturæ, sed etiam irrationalium et volu- C crum. Inde sæpe ab invicem separatæ animantes congemunt, clamant et jejunant, quædam etiam lacrymantur. Cornicum autem genus, cibo invento, statim invicem voce clamant ut omnes ejus sint participes. Annon ergo multa etiam irrationalia nos, qui ad Dei imaginem conditi sumus, condemnatura sunt non solum quod immisericordes simus, verum etiam nostram ob ignorantiam et incontinentiam? Illa enim non solum mas cum mare non commiscentur, sed ad paucos duntaxat dies feminam appetunt. Quædam etiam viduitatem servant. Avaritiam autem non norunt. At quod gravius est, nos qui ad imaginem et similitudinem Dei facti sumus, et ad imperandum irrationalibus constituti, comparati sumus jumentis insipientibus, et similes facti sumus illis [81].

D Quæst. CXX. Quæ ex omnibus virtutibus potissimum principibus conveniunt et consentaneæ sunt?

Resp. Præcipue commiseratio et humanitas, quæ et Deo insunt. Deinde injuriarum oblivisci, non moveri iracundia, personas non accipere, nec muneribus corrumpi, sed in primis non facile ne-

[80] Job XLII, 8. [81] Psal. XLVIII, 13.

(65) Reg. 2, βουλήσει. A Palatino 2, et a veteribus Latinis editis absunt quæst. 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134 et 135.

(66) Ἄγνοιαν deest in Reg. 2. Infra, idem post ἡμέρας ἐφίεται addit, τινὰ δὲ καὶ χηρεύουσι, quæ desunt in editis.

(67) Hanc Resp. in prius ed. valde mutilam ex mss. Reg. restituimus.

que absque examine calumniis et convictiis fidem habere. Quod enim aliorum sermonibus credant multi, cædes injustas perpetrarunt, necnon quod immisericordes fuerint, meminerintque injuriarum, et donis corrumperentur. Ille igitur princeps acceptus Deo est, qui nihil hujusmodi vitiorum habet.

QUÆST. CXXI. Unde videmus malos nonnullos et indignos ad summum sacerdotium promoveri, potestatem in populum consequi multaque absurda committere?

RESP. Non quod ipsi digni sint hujusmodi potestate, illis populi gubernationem committit Deus: sed quia perversus est populus, tales ipsis Deus dat summos sacerdotes et principes. « Dabo enim vobis, » inquit Deus, « principes secundum cor vestrum [82]. »

QUÆST. CXXII. Undenam cogniturus est, qui a Deo aliquid postulat, acceptam fuisse ejus orationem?

RESP. Paucis id quidem et piis viris fit manifestum, quorum cor intelligibiliter hac de re persuadetur.

QUÆST. CXXIII. Mundum dicimus ex quatuor terminis constare, rursusque hominem ex quatuor elementis esse compositum: planum igitur est quod quatuor termini, id est, oriens et occidens, septentrio et meridies, quatuor generent elementa, nempe calidum et frigidum, humidum et siccum. Quærendum itaque **245** restat, quale elementum ex quali parte mundi oriatur?

RESP. Ut rerum natura testatur et docet, videmus calidum elementum ex oriente oriri, idque testantur Indorum, qui cæteris omnibus magis ad orientem accedunt, corpora quæ summus calor nigra efficit. Deus enim ab initio hominem nigrum non fecit. Hinc mortuorum cadavera, soli exposita, nigra fiunt, et uruntur. Unde multum et summum ob calorem multum vinum non valent bibere Æthiopes: sed eos vehemens fervor iracundos valde et acerbos reddit, necnon ad fornicandum procliviores. Quemadmodum autem hæc de oriente diximus, sic contraria de occidente dicemus. Hæc enim pars frigida est, frigidique elementi et noctis genitrix et effectrix. Hinc et ejus incolæ corpora habent aliis omnibus candidiora, multumque vinum facile bibunt. Restat igitur ut dicamus desertam meridiem, sicci elementi parentem esse, ut ejus incolæ Arabes argumento sunt, quorum scilicet corpora magis sicca et calida sunt, utpote quæ in terra minime humida exsistunt. Aquilo denique haud dubie frigidioris est temperamenti. Maria enim et flumina aquarumque multitudines humidum illud efficiunt elementum. His autem quæ diximus, non ab invicem separamus elementa: nam colligata sunt in qualibet creatura. Verum in quatuor his, quæ memoravimus, locis aliud alio magis

A ἀνεξετάστως διαβολαῖς καὶ λοιδορίαις πείθεσθαι. Ἀπὸ γὰρ λογοπειθείας πολλοὺς φόνους ἀδίκους ποιοῦσιν· ὡσαύτως καὶ ἐξ ἀσπλαγχνίας ὁμοίως καὶ ἀπὸ μνησικακίας ἀπέχεσθαι καὶ ἀπὸ δωροδοκίας. Ἐκεῖνος τοίνυν ἐστὶν ἄρχων Θεῷ εὐάρεστος, ὁ μηδὲν τῶν τοιούτων παθῶν κτώμενος.

Ἐρώτ. ρκα'. Πόθεν ὁρῶμέν τινας πονηροὺς καὶ ἀναξίους εἰς ἀρχιερωσύνην, καὶ εἰς ἐξουσίαν λαοῦ προχειριζομένους, καὶ πολλὰ ἄτοπα κατεργαζομένους;

Ἀποκ. Οὐ διὰ τὸ αὐτοὺς εἶναι ἀξίους τῆς ἐξουσίας Θεὸς αὐτοὺς προχειρίζεται εἰς τὸ ἐξουσιάζειν λαοῦ· ἀλλὰ διὰ τὸ εἶναι τὸν λαὸν πονηρὸν τοιούτους ἀρχιερεῖς καὶ ἄρχοντας παρέχει. « Δώσω γὰρ ὑμῖν, » φησὶν ὁ Θεὸς, « ἄρχοντας κατὰ τὰς καρδίας ὑμῶν. »

B Ἐρώτ. ρκβ'. Πόθεν ὀφείλει γνῶναι ὁ δυσωπῶν τὸν Θεὸν περὶ αἰτήματος, ὅτι προσεδέχθη ἡ δέησις αὐτοῦ;

Ἀπόκ. Σπανίοις τισὶ καὶ θεοσεβέσιν ἀνδράσιν τοῦτο κατάδηλον γίνεται, τῆς ἑαυτῶν καρδίας νοερῶς πληροφορουμένης.

Ἐρώτ. ρκγ'. Ἐκ τεσσάρων περάτων λέγομεν τὸν κόσμον συνίστασθαι· καὶ πάλιν ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὸν ἄνθρωπον συγκεῖσθαι. Πρόδηλον οὖν ὅτι τέσσαρα πέρατα, τουτέστιν ἀνατολὴ καὶ δύσις, ἄρκτος τε καὶ μεσημβρία, τὰ τέσσαρα στοιχεῖα γεννῶσιν, ἤγουν τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν, καὶ τὸ ὑγρὸν καὶ τὸ ξηρόν. Ζητητέον λοιπὸν ποῖον στοιχεῖον, ἐκ ποίου μέρους τοῦ κόσμου τίκτεται;

Ἀπόκ. Ὡς ἡ τῶν πραγμάτων φύσις μαρτυρεῖ καὶ διδάσκει, θεωροῦμεν, ὅτι τὸ μὲν θερμὸν στοιχεῖον ἐκ τῆς ἀνατολῆς τίκτεται· καὶ μαρτυροῦσι τὰ πάσης τῆς γῆς ἀνατολικώτερα Ἰνδικὰ σώματα ὑπὸ τῆς ἄκρας θέρμης μέλανα γινόμενα. Ὁ Θεὸς γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ἄνδρα μέλανα οὐκ ἐποίησε. Διὸ καὶ τὰ νεκρὰ σώματα, ἐν τῷ ἡλίῳ γενόμενα, μελανοῦνται καὶ καίονται. Ὅθεν ἐκ τῆς πολλῆς καὶ ἄκρας θερμότητος πολὺν οἶνον οἱ Αἰθίοπες πιεῖν οὐχ ὑποφέρουσιν· ὑπὸ δὲ τῆς ἄκρας ζέσεως καὶ θυμώδεις εἰσὶ λίαν, καὶ κατάπικροι, ἀλλὰ καὶ πρὸς πορνείαν θερμοτέρως κινούμενοι. Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ταῦτα εἰρήκαμεν, οὕτω πάλιν τὰ ἐναντία ἐροῦμεν ἐπὶ τῆς δύσεως. Ψυχρὰ γὰρ αὕτη ὑπάρχει, καὶ τοῦ ψυχροῦ στοιχείου καὶ τῆς νυκτὸς γεννητικὴ καὶ ποιητική·
D διὸ καὶ λευκότερα πάσης τῆς γῆς τὰ τῆς δύσεως ὑπάρχουσι σώματα, καὶ οἶνον πολὺν πίνειν ὑπομένοντα. Λείπει λοιπὸν ἡμᾶς λέγειν τὴν ἐρημικὴν μεσημβρίαν μητέρα εἶναι τοῦ ξηροῦ στοιχείου, ὡς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ τῶν Ἀράβων σώματα ξηρότερα τυγχάνοντα, πλὴν καὶ θερμότερα, ὡς ἐν γῇ ἀνύδρῳ γενόμενα. Ὁ δὲ βορρᾶς, εὔδηλον ὅτι ψυχροτέρας ἐστὶ κράσεως. Αἱ γὰρ θάλασσαι καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ τὰ πλήθη τῶν ὑδάτων τοῦ ὑγροῦ ἐκείνου στοιχείου εἰσὶ ποιητικά. Ταῦτα δὲ εἴπαμεν, οὐχ ἀφορίζοντες τὰ στοιχεῖα ἀπ' ἀλλήλων· συνδέδενται (68) γὰρ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει· ἀλλ'

[82] Jerem. III, 15.

(68) Sic mss. Editi vero, συνδεθέντα.

ὅτι περ ἐν τοῖς τέσσαρσι τόποις, οἷς εἰρήκαμεν, A πλεονάζει ἕτερον τοῦ ἑτέρου κατὰ τὴν προκειμένην φυσιολογίαν.

Ἐρώτ. ρκδ'. Πῶς καὶ φαρμακοί τινες ἐκδιώκουσιν ἐξ ἀνθρώπων δαίμονας;

Ἀπόκ. Τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις Εὐαγγελίοις λέγοντος, ὅτι « Εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐχ ἵσταται· » εὔδηλον, ὅτι δαίμονα φαρμακὸς οὐ διώκει, ἀλλ' ὁ δαίμων ὁ ἐν τῷ δαιμονιζομένῳ ἀνθρώπῳ οἰχῶν ἑκουσίως ὑποχωρεῖ πρὸς τὸ ἀπατηθῆναι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἀντὶ τοῦ προστρέχειν πρὸς Θεὸν, πείθει πρὸς τοὺς φαρμακοὺς τρέχειν.

Ἐρώτ. ρκε'. Πῶς ἐπὶ τοσοῦτον ἰσχύει φαρμακὸς, ὥστε καὶ εἰς ἀλόγου φύσιν μετενέγκαι τὸν ἄνθρωπον; B

Ἀπόκ. Εἰ ἠδύνατο ἐξ ἀνθρώπου ζῶον ἀπεργάσασθαι, πάντως ἴσχυσε καὶ ἐξ ἀλόγου ἄνθρωπον συστήσασθαι λογικόν. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο· μὴ γένοιτο! Ἀλλ' ὥσπερ οἱ λεγόμενοι Ψηφάδες, καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Ἀντίχριστος ἐρχόμενος ἐν φαντασίᾳ πλανᾷ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων χρυσίον αὐτοῖς πολλάκις ἢ ἄργυρον ὑποδεικνύς· οὕτω καὶ οἱ λέγοντες ἐξ ἀνθρώπου ζῶον ποιεῖν τοὺς ὁρῶντας καὶ μόνον ἀπατῶσιν· ἐπεὶ τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γενόμενον ἄνθρωπον κτῆνος ποιῆσαι οὐ δύνανται.

Ἐρώτ. ρκς'. Ἆρα κρῖμα κέκτηνται οἱ κλοπὴν ὑπομένοντες, καὶ εἰς τοὺς λεγομένους μάντεις ὑπάγοντες;

Ἀπόκ. Καὶ μέγα· ἐδίδαξεν γὰρ ἡμᾶς ἡ Γραφὴ C ἐπὶ πάσης συμφορᾶς ἡμῖν ἐπερχομένης λέγειν τό· « Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλατο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον. »

Ἐρώτ. ρκζ'. Πῶς τινες ἐν τοῖς θανατικοῖς ἀποθνήσκουσι, καὶ θεωροῦσί τινας ὀπτασίας, καὶ μετὰ δύο ἢ τρεῖς ὥρας ἀνίστανται διηγούμενοι;

Ἀπόκ. Ἐπὶ τῶν τοιούτων οὐ τελείως τότε ἡ ψυχὴ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ σώματος· ἀλλ' ἐν ἐκστάσει γίνονται, κἂν ἡμῖν ἐκπνεύσαντες νομίζωνται· ἅπερ δὲ ὁρῶσι καὶ διηγοῦνται φοβερὰ, πρὸς τὸ ἡμῖν συμφέρον ὁ Θεὸς αὐτὰ ὑπέδειξεν· (69) ἵνα φοβηθέντες διορθωσώμεθα ἑαυτοὺς, ἀπεχόμενοι τῶν πονηρῶν πράξεων.

Ἐρώτ. ρκη'. Πόθεν ἐπιγινώσκει ἡ ψυχὴ ἀπλανῶς D τὸ ἴδιον σῶμα ἐν τῇ ἀναστάσει, καὶ οὐκ εἰς ἀλλότριον εἰσέρχεται;

Ἀπόκ. Φυσικῇ ἀκολουθίᾳ. Ὥσπερ γὰρ ἀρνία ἀφ' ἑσπέρας ἐκ μητέρων χωρισθέντα, εἶτα, πρωΐας ἀπολυθέντα, ἀπλανῶς ἕκαστον ὑπὸ τῆς φύσεως πρὸς τὴν ἰδίαν μητέρα ἔρχεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ψυχῶν νοήσωμεν ἐν τῇ ἀναστάσει γενέσθαι.

Ἐρώτ. ρκθ'. Ἐάν τις λῃστὴς, ἑκατὸν φόνους ποιήσας, κρατηθεὶς ἀποκεφαλισθῇ, τί λέγομεν περὶ αὐτοῦ; Ἆρα ἠλευθερώθη τῶν φόνων, ὧν ἐποίησεν;

abundat, secundum antea propositam naturæ rationem.

Quæst. CXXIV. Quomodo quidam incantatores dæmones ex hominibus ejiciunt?

Resp. Cum Christus in sanctis Evangeliis dicat, « Si Satanas Satanam ejicit, regnum ejus non stabit[83]: » inde liquet non ab incantatore expelli dæmonem, sed dæmonem in obsesso homine exsistentem sponte recedere quo homines decipiat, qui ne ad Deum confugiant, suadet ipsis ut ad incantatores abeant.

Quæst. CXXV. Quomodo tanta vis et potentia incantatoris est, ut hominem in belluarum naturam commutet?

Resp. Si posset ex homine belluam reddere, posset et ex bellua hominem efficere rationalem. At non ita est: absit! Sed quemadmodum qui dicuntur Psephades, ut item ipse Antichristus, falsa amictus specie venturus est, qua oculos hominum deludat, quibus aurum sæpe et argentum ostensurus est: sic qui aiunt se ex homine belluam facere, videntes tantummodo decipiunt: quandoquidem hominem ad imaginem et similitudinem Dei factum non possunt in brutum animal commutare.

Quæst. CXXVI. Num judicium sibi accersunt, qui furtum passi, ad dictos incantatores se conferunt?

Resp. Grave profecto sibi accersunt judicium. Siquidem nos docuit Scriptura in qualibet calamitate quæ nobis accidit, hæc dicere, « Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum[84]. »

Quæst. CXXVII. Quonam modo temporibus mortiferis moriuntur quidam, cernuntque visiones, atque post duas vel tres horas resurgunt, eas enarrantes?

Resp. In istis anima non penitus tunc e corpore exivit: sed in exstasin rapiuntur, etiamsi nobis videantur exspirasse, quæ autem vident et narrant metuenda, ad nostram utilitatem Deus hæc illis ostendit; ut timore correpti nosmetipsos emendemus, abstineamusque ab operibus malis.

Quæst. CXXVIII. Quomodo anima in resurrectione certo suum corpus agnoscit, nec in alienum ingreditur?

246 Resp. Naturali ratione. Ut enim agni vespere a matribus separati, et mane dimissi, vi naturæ singuli ad suam matrem certo accurrunt: ita idem in resurrectione animabus accidere est intelligendum.

Quæst. CXXIX. Si quis latro post centum homicidia commissa captus obtruncetur, quid de illo sentiendum est? Num ab omnibus cædibus quas perpetravit, absolutus est?

[83] Marc. III, 26. [84] Job I, 21.

(69) Ita manuscripti quidam. Hæc ad finem usque Responsionis deerant in editis.

RESP. Unius et solius homicidii pœnas luit : de aliis nonaginta novem homicidiis rationem reddet in futuro sæculo (70). Sciendum est autem, si homo unius cædis reus, comprehensus, capite plectatur, sæpe tamen non omni judicio esse liberatum. Quale est quod de sancto Joanne Baptista et Herode dicimus. Qui si decollatus esset, propterea quod Baptistam occiderat, non tamen quid æquale est ad salutem mundi Joannes et Herodes. Ille enim salutaris erat homo ; hic vero, insidiator. Idem de aliis homicidis, et justis viris occisis intelligendum et dijudicandum est, quemadmodum diximus.

QUÆST. CXXX. Si quis princeps ira commotus rem aliquam cum jurejurando decreverit, deinde post jusjurandum ad seipsum redierit, factique pœniteat, cum nempe advertat se malo jurasse, quid ipsi agendum est?

RESP. Deo confiteri debet, suamque condemnare inconsiderantiam, et juramentum solvere. Namque Petrus apostolus qui dixerat, « Non lavabis pedes meos in æternum [84], » rescisso hoc quod dixerat, ea de causa laudatur. Herodes contra juramento confirmato, propter amputatum præcursoris caput, pœnas æternas luit.

QUÆST. CXXXI. Si quis sibi rem aliquam utilem esse arbitretur, quomodo eam a Deo in oratione petere debet?

RESP. Quemadmodum Christus nos orare docuit, hæcque ad Deum dicere, « Fiat voluntas tua [85]. » Nam et ipse Dominus, qui ita nos erudierat, sic et ipse Patrem precabatur, « Non mea voluntas fiat, sed tua [86]. » Nos autem homines non raro quædam a Deo petimus, quæ nobis prodesse credimus, obtentaque petitione, id nobis magno esse detrimento comperimus. Hinc Dominus, ut rerum præscius, nostras sæpe non exaudit orationes, idque, uti bonus, in nostrum vertit commodum. Unde rectum non est vim Deo inferre, cum ab eo aliquid petimus, sed ut edocti sumus, orandum nobis est, nec quærendum ut nostra, sed ut Dei fiat voluntas. Vult enim omnes omnino salvos fieri, eaque nobis præbet, quæ saluti nostræ conducunt.

QUÆST. CXXXII. Si quis rem quampiam velit agere, undenam nosse possit, gratum fore Deo quod statuit agere?

RESP. Paucorum valde hominum est, in omnibus quæ agere deliberant, certo nosse num Deo placeat quod agitur. Attamen ex iis quæ habentur in divinis Scripturis, et quæ egerunt sancti, pleraque quæ nos spectant, possumus conjicere num Deo

A 'Απόκ. Ἑνὸς καὶ μόνου φόνου ἔδωκε δίκην· τῶν δὲ λοιπῶν ἐνενήκοντα ἐννέα ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι ἀπολογήσεται. Γινώσκειν δὲ χρὴ, ὅτι πολλάκις καὶ ἕνα φόνον ποιήσας ἄνθρωπος, κἂν κρατηθεὶς ἀποκεφαλισθῇ, οὐ πάντως ὅτι ὅλου τοῦ κρίματος τοῦ φόνου ἠλευθέρωται. Οἷόν τι λέγομεν ἐπὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ Ἡρώδου· ὅτε γὰρ καὶ ἀπεκεφαλίσθη Ἡρώδης, ὑπὲρ οὗ ἐφόνευσεν τὸν Βαπτιστὴν, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἴσον πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου Ἰωάννης καὶ Ἡρώδης. Ὁ μὲν γὰρ σωτήριος ἄνθρωπος, ὁ δὲ ἐπίβουλος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ἄλλων φονέων, καὶ φονευομένων δικαίων ἀνδρῶν, ἐστὶ νοῆσαι, καὶ διακρῖναι, καθὼς προειρήκαμεν.

Ἐρώτ. ρλ'. Ἐάν τις ἄρχων ἀπὸ θυμοῦ μεθ' ὅρκων (71) πολλῶν ὁρίσῃ πρᾶγμα, εἶτα μετὰ τὸν ὅρκον B ἐλθὼν εἰς ἑαυτὸν μεταμεληθῇ, γνοὺς ὅτι κακῶς ὥρκισε, τί ὀφείλει ποιῆσαι;

'Απόκ. Ἐξομολογήσασθαι τῷ Θεῷ καὶ καταγνῶναι τὰς ἑαυτοῦ προπετείας, καὶ ἀναλῦσαι τὸν ὅρκον. Καὶ γὰρ καὶ Πέτρος ὁ ἀπόστολος εἰπὼν, ὅτι « Οὐ μή μου νίψεις τοὺς πόδας εἰς τὸν αἰῶνα· » καὶ ἀναλύσας ὅπερ εἶπεν, ἐπαινεῖται τοῦτο πεποιηκώς. Ἡρώδης δὲ, στήσας τὸν ἑαυτοῦ ὅρκον, διὰ τὴν τοῦ προδρόμου κεφαλὴν εἰς αἰῶνας κολάζεται.

Ἐρώτ. ρλα'. Ἐάν τις λογίσηταί τι πρᾶγμα ὡς νομίζει ἑαυτῷ συμφέρον, πῶς ὀφείλει περὶ αὐτοῦ αἰτήσασθαι, καὶ Θεῷ προσεύξασθαι;

'Απόκ. Καθὼς ἡμᾶς ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε προσεύχεσθαι, καὶ λέγειν πρὸς Θεόν· « Γενηθήτω τὸ θέλημά C σου. » Καὶ γὰρ τοῦτο παιδεύων ἡμᾶς ὁ Κύριος οὕτω καὶ αὐτὸς προσηύχετο λέγων τῷ Πατρί· « Μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλὰ τὸ σόν. » Ἡμεῖς δὲ πολλάκις οἱ ἄνθρωποι αἰτούμεθά τινα παρὰ Θεοῦ, νομίζοντες ταῦτα ἡμῖν συμφέρειν, καὶ τυγχάνοντες (72) τοῦ αἰτήματος, εὑρίσκομεν τὴν τούτου ἔκβασιν πάνυ ἡμᾶς καταβλάψασαν. Ὅθεν ὡς προγνώστης ὁ Κύριος, τὰ τέλη τῶν πραγμάτων ἐπιστάμενος, παρακούει πολλάκις τῆς προσευχῆς ἡμῶν ὡς ἀγαθὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν (73) πραγματευόμενος. Ὅθεν οὐ καλὸν βιάζεσθαι τὸν Θεὸν ἐν τοῖς αἰτήμασιν ἡμῶν, ἀλλ' ὡς ἐδιδάχθημεν εὔχεσθαι, καὶ ζητεῖν μὴ τὸ ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα γενέσθαι. Θέλει γὰρ πάντως πάντας σωθῆναι, καὶ παρέχει ἡμῖν τὰ εἰς ἡμετέραν σωτηρίαν συντείνοντα.

D Ἐρώτ. ρλβ'. Ἐάν τις βουλεύσηται πρᾶγμα ποιῆσαι, πόθεν ὀφείλει ἐπιγνῶναι, ὅτι θεάρεστόν ἐστιν, ὃ ποιῆσαι ἐσκέψατο;

'Απόκ. Ὀλίγων ἐστὶ λίαν ἀνδρῶν τὸ (74) ἐν πᾶσιν ἀπλανῶς τοῖς ἑαυτῶν βουλεύμασιν ἐπίστασθαι, εἰ θεάρεστόν ἐστι τὸ γινόμενον. Μέντοιγε ἐκ τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς εἰρημένων, καὶ τοῖς ἁγίοις πεπραγμένων, τὰ πολλὰ τῶν καθ' ἡμᾶς στοχαζόμεθα εἰ

[84] Joan. XIII, 8. [85] Matth. VI, 10. [86] Luc. XXII, 42.

(70) Vide Chrysostom. *in Matth.*

(71) Ita quidam mss. Editi vero, θυμοῦ καὶ ὅρκων.

(72) Ita Reg. 2. Editi, ἐντυγχάνοντες.

(73) Sic manuscripti quidam. In editis hæc, ὡς ἀγαθὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν, desunt.

(74) Ita Regius 2. Editi vero, ὀλίγοις ἐστὶ λίαν ἀνδρῶν τῶν.

εἰσὶ θεάρεστα (75). Καὶ τοῦτο δέ τινες ἐπετήρησαν, A ὅτιπερ ὅσα εἰσὶν εὐαπόδεκτα τῷ Θεῷ, οὐ μόνον ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις συνεργεῖ, καὶ συνέρχεται εἰς αὐτά· ὥσπερ εἰς τὰ τῷ Θεῷ ἀπαρέσκοντα οὐ δουλεύει, ἀλλὰ ἀντιτάσσεται. Τοῦτο δὲ πάντως ἀπαιτεῖται ὁ ἄνθρωπος, ἵνα πρὸς Θεοῦ εὐαρέστησιν πάντα, ὅσα πράττει, βουλεύσηται.

Ἐρώτ. ρλγ'. Προειρήκαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτιπερ εἰς ὃ καταληφθήσεται ἄνθρωπος ἐν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἰς αὐτὸ καὶ ἀπέρχεται, εἴτε ἀγαθῷ εἴτε κακῷ. Ἐὰν οὖν τις καὶ πονηρὰ καὶ ἀγαθὰ ποιήσας τελευτήσῃ, τί χρὴ περὶ αὐτοῦ λογίζεσθαι;

Ἀπόκ. Μόνῳ Θεῷ ἔγνωσται τοῦτο· ἐπεὶ οὔτε ἀνθρώπῳ οὔτε ἀγγέλῳ. Εἰσὶ γάρ τινα κακὰ καλύπτοντα μικρὰ ἀγαθά· καί εἰσί τινα ἀγαθὰ καλύπτοντα καὶ B ἐξαλείφοντα μεγάλα πονηρά. Τὰ δὲ κρίματα ταῦτα « ἄβυσσος πολλή. »

Ἐρώτ. ρλδ'. Ἔδοξέ τισι ματαιόφροσι λέγειν ὅτι οὐδὲν διαφέρει τοῦ κτήνους ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς ὁ θάνατος τοῦ κτήνους, οὕτως ἐστὶ καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου μὴ ἔχοντός τινα ψυχῆς οὐσίαν ἀθάνατον. Καὶ γὰρ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ κτῆνος ὁμοίως θνήσκουσιν, ἐξερχομένου καὶ κενουμένου τοῦ αἵματος αὐτῶν.

Ἀπόκ. Τοῦ αἵματος ἡ φύσις παρὰ μὲν τοῖς ἀλόγοις οὐσία τίς ἐστι ζωτικὴ, καὶ τῶν λοιπῶν τριτῶν στοιχείων συστατική· οὗτινος τὸ ζῶον στερούμενον θνήσκει, μηδὲν λοιπὸν ἐκ τῶν τριῶν στοιχείων ὠφελούμενον, παρὰ δὲ τῇ καθ' ἡμᾶς φύσει τῇ λογικῇ ἡ τοῦ αἵματος φύσις σύνδεσμός ἐστι τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ C σώματος, καὶ ἀφαιρουμένου τοῦ συνδέσμου, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰ συνδεδεμένα χωρίζεσθαι.

Ἐρώτ. ρλε'. Καλῶς· φυσικὴ γὰρ ἡ ἀπόδειξις. Ὅμως ἐπειδὴ ζῶα καὶ ἄνθρωποι τελευτῶσι, πολλάκις καὶ ἄνευ κενώσεως αἵματος, τί ἐστι τὸ παρ' αὐτῶν ἐξερχόμενον καὶ ποιοῦν τὸν θάνατον;

Ἀπόκ. Παρὰ μὲν τοῖς ἀλόγοις ἡ ζωτικὴ, καὶ θρεπτικὴ, καὶ θερμαντικὴ, καὶ κινητικὴ, καὶ αὐξητικὴ τοῦ αἵματος, ἡ ἐκ πυρὸς ὑπάρχει ἐνέργεια, ἡ καὶ τὸ ἀναπνεῖν αὐτοῖς παρέχουσα. Ὥσπερ γὰρ ὁ λέβης ὑπὸ πυρὸς καιόμενος τὸ ἐν αὐτῷ ὕδωρ κινεῖ καὶ βράζει· παυομένου δὲ τοῦ πυρὸς, νεκρὸν λοιπὸν καὶ ἀκίνητον, καὶ ψυχρὸν τὸ ὕδωρ γίνεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως καὶ τῆς ζέσεως τοῦ αἵματος γίνεσθαι D νόμιζε, καὶ ταύτην εἶναι τὴν αἰτίαν τῆς αὐτῶν ζωῆς καὶ κινήσεως. Ἐξασθενοῦντος οὖν τοῦ αἵματος, νεκρὸν λοιπὸν καὶ ἀκίνητον τὸ κτῆνος ἢ τὸ πετεινὸν, ἢ ὁ ἰχθὺς καθίσταται. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως οὐ μόνον ἡ ζέσις καὶ ἡ θέρμη τοῦ αἵματος τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου χωρίζονται, ἀλλὰ σὺν αὐτοῖς καὶ ψυχή τις λογική τε καὶ συστατικὴ, ἀθάνατός τε καὶ νοερά.

Ἐρώτ. ρλϛ'. Τοὺς τῷ Εὐαγγελίῳ μὴ πιστεύοντας Ἕλληνας, καὶ τὰς θείας πάσας Γραφὰς εὐτελίζοντας, πῶς αὐτοὺς πεῖσαι ὀφείλομεν, ὅτι ἔστι θεὸς ἄκτιστος, ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, εἷς καὶ μόνος, καὶ οὐ πολλοὶ θεοὶ, ὡς αὐτοὶ πλανώμενοι νομίζουσιν;

Ἀπόκ. Τοὺς τὰς θείας Γραφὰς μὴ δεχομένους ἐξ

sint accepta. Id vero nonnulli observarunt, ad ea agenda, quæ Deo sunt accepta, non solum Deum adjuvare, sed universam etiam concurrere et conspirare naturam, quemadmodum in iis quæ Deo displicent, non serviunt sed repugnant. Id autem omnino ab homine exigitur, ut quæcunque agit, ad Deo placendum agenda prospiciat.

QUÆST. CXXXIII. Supra diximus qualis homo in morte deprehensus fuerit, talem decedere, sive bonum sive malum. Si quis ergo post acta et bona et mala moriatur, quid de illo sentiendum est?

247 RESP. Id soli Deo notum est: nam et homo et angelus ignorat. Quædam enim sunt mala quibus parva bona absconduntur. Similiter quædam sunt bona quibus magna mala obteguntur et delentur. Hæc autem judicia, « abyssus multa. »

QUÆST. CXXXIV. Vanis quibusdam hominibus dicere visum est nihil hominem inter et belluam interesse, sed qualis est interitus belluæ, talem esse hominis interitum, quippe qui non habeat substantiam animæ immortalem; scilicet, inquiunt, homo et bellua eodem modo intereunt, cum nimirum effluxerit et evacuatus fuerit ipsorum sanguis.

« RESP. Sanguis natura in belluis substantia quædam vitalis et animalis est, quæ cætera tria elementa contineat, quo si animal privatur, interit, nihilque jam auxilii percipit ab aliis tribus elementis. In nobis autem, quorum natura rationalis est, sanguinis natura vinculum est animæ et corporis, quo dissoluto vinculo, necesse est ea quæ juncta sunt separari.

QUÆST. CXXXV. Recte: hæc enim physica demonstratio est. Attamen cum animalia et homines sæpe intereant absque sanguinis effusione, quid est quod ab illis exit et mortis causa est?

RESP. In brutis, facultas vitalis, nutritiva, caloris, motus, augmenti, quæ in sanguine est, quæque ex igne vim agendi habet, quæ et causa illis est respirandi. Ut enim lebes igne accensus aquam, quam continet, movet ita ut bulliat, exstincto autem igne, mortua jam, immota et frigida fit aqua. Idem cogita de brutarum animantium natura et sanguinis fervore, hancque esse causam eorum vitæ et motus. Deficiente igitur sanguine mortua manent pecora, volucres et pisces. At quod humanam spectat naturam, non solum fervor et calor sanguinis, mortis tempore, separantur; sed præterea rationalis quædam anima et constitutiva, immortalis et intelligens.

QUÆST. CXXXVI. Quomodo gentilibus, qui Evangelio non credunt divinasque omnes Scripturas floccifaciunt, possit persuaderi Deum esse increatum, cœli et terræ opificem, unum et solum, non multos deos, ut errantes ipsi arbitrantur?

RESP. Eos qui divinas non admittunt Scripturas

(75) Sic quidam mss. Editi vero, θείως εἶναι θεάρεστα.

ex ipsa rerum natura, quid de Deo sentiendum sit docere debemus. Nam inter res creatas, quasdam videmus essentias, quæ non secundum naturam, sed supra naturam pariter exsistunt. Exempli causa. Aquarum essentia natura est fluxa et declivis : quomodo ergo siphonas (sic vocant) videmus ex mare aquam ad nubes attrahere? Quod autem admirabilius est, quæ salsa ascendunt, dulcia postea in terram per imbres descendunt? Quomodo rursus cum corporum possit, bolide jacta, natura explorari, in undis Marmaricæ Pentapoleos nec penetrari ad imum, nec bolide potest investigari? Quin etiam cum aqua et ignis contraria sint natura, simul tamen invicem erant in Lyciæ monte, quem Olympum vocant, quemadmodum innumerabiles viderunt homines? Infinita alia sunt his similia in rerum natura quæ videmus et admiramur : quæ sane omnia supra naturam non ita possent fieri, nisi esset aliqua Dei natura, quæ hisce dominaretur, imperaretque invicem non adversari. Quomodo rursus, dicant nobis gentiles, valido facto tonitru, universa hominum natura tremit, horrescit, obstupescit? Quibus utique indiciis ostendit se illi subjici Domino, qui tonitrui est auctor. Et hæc quidem sunt exempla, quibus Dei cognitionem doceri possint gentilium simpliciores. Nam ante ipsos eorum sapientes, quidam sapientes gentiles ex antiquis præstantibus philosophis, multa de Dei cultu testimonia protulere : quin etiam ipsam Christi œconomiam obscure præsignificarunt. Sic igitur quidam illorum sapiens multis ante Christi adventum **248** annis verba facit : Puella veniet quæ cœlestem nobis editura est partum. Alius item sic loquitur : Tandem aliquando Deus in multifidam hanc terram descendet, et sine labe fiet caro : ut damnatus, pendebit in ligno, morbosque curabit insanabiles.

Quæst. CXXXVII. (76) Cum Christiani et Judæi Christum confiteantur, ejusque de adventu dubitent Judæi, velintque nondum ipsum venisse, sed venturum esse, qua ratione ipsis poterimus persuadere Deum esse Christum, veracemque, non impostorem esse, ut ipsi arbitrantur?

Resp. 1. Christum quidem Deum et Dominum esse testantur prophetæ, et quidem sic ait David : « Dominus Deus, et apparuit nobis [87]. » Et rursus : « Inclinavit cœlos et descendit [88]. » Et iterum : « Qui sedes super cherubim, appare [89]. » Hæc item sunt verba Habacuc : « Deus a Thæman veniet [90]. » Et Baruch : « Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum : invenit omnem viam scientiæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est [91]. » Vides quam luculenter prophetæ Christum Deum appellent.

αὐτῆς λοιπὸν τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως περὶ θεολογίας πεῖσαι ὀφείλομεν. Ὁρῶμεν γάρ τινας οὐσίας ἐν τῇ κτίσει οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν μετ' ἀλλήλων ὑπαρχούσας. Οἷόν τι λέγω. Φύσει ἡ τῶν ὑδάτων οὐσία ῥευστικὴ καὶ καταφερὴς ὑπάρχει· πῶς οὖν ὁρῶμεν τοὺς λεγομένους σίφωνας ἐκ τῆς θαλάσσης ὕδωρ τὰς νεφέλας ἀνέλκοντας; Τὸ δὲ θαυμαστότερον, ὅτι, ἁλμυρὰ ἀνερχόμενα, γλυκέα λοιπὸν ταῦτα ἐπὶ γῆς διὰ τῶν ὄμβρων κατέρχονται. Πῶς δὲ πάλιν καὶ ἡ τῶν σωμάτων [ὑδάτων] φύσις, βολιστικὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα, ὁρᾶται, ἄδυτος καὶ ἀβόλιστος ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Μαρμαρικῆς Πενταπόλεως; Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὕδατος καὶ πυρὸς ἐναντία ἡ φύσις ὑπάρχουσα, ἐν τῷ ἅμα ἦν, ὅτε ἐν Λυκίᾳ τῷ ὄρει τῷ λεγομένῳ Ὀλύμπῳ, καθὼς μυριάδες ἀνδρῶν ἑωράκασι; Καὶ ἄλλα δὲ μυρία τούτοις ὅμοια καὶ παράδοξά ἐστιν ἐν τῇ κτίσει ὁρώμενα καὶ θαυμαζόμενα· ἅπερ ἅπαντα οὐκ ἂν οὕτως ὑπὲρ φύσιν γίνεσθαι ἔμελλον, εἰ μὴ οὐσία τις Θεοῦ ἦν τούτων δεσπόζουσα, καὶ τούτοις ἐπιτρέπουσα ἀλλήλοις μὴ ἀντιτάττεσθαι. Πῶς δὲ πάλιν λέγουσιν ἡμῖν Ἑλλήνων παῖδες, βροντῆς στεῤῥᾶς γινομένης, ἅπασα ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων τρέμει, φρίττει τε καὶ ἐξίσταται, μηνύουσα διὰ τοῦ σχήματος, ὡς ὑπὸ δεσπότην ἐστὶ τὸν τὰς βροντὰς ἐργαζόμενον; Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἀφελεστέρους Ἑλλήνων εἰς θεογνωσίαν φέροντα ὑποδείγματα. Πρὸ γὰρ τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν ἐκ φιλοσόφων ἀρχαίων δυνατῶν μαρτύρια πολλὰ περὶ θεοσεβείας τινὲς Ἑλλήνων σοφοὶ ἔφρασαν· ἀλλὰ καὶ τὴν Χριστοῦ οἰκονομίαν ἀμυδρῶς προεμήνυσαν. Καὶ γοῦν τις τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν πρὸ πολλῶν τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας χρόνων φησὶν, ὅτι Ἥξει ἡ νεᾶνις ἔχουσα ἡμῖν οὐράνιον γόνον. Καὶ ἄλλος πάλιν ἔφρασεν οὕτως· Ὀψέ ποτε ἐπὶ τὴν πολυσχεδῆ ταύτην κατέρχεται ὁ Θεὸς γῆν, καὶ δίχα πταίσματος σὰρξ γενήσεται· ὡς κατάκριτος ἐν ξύλῳ κρεμασθήσεται, καὶ ἀνίατα πάθη θεραπεύσει.

Ἐρωτ. ρλζ'. Χριστιανῶν τε καὶ Ἰουδαίων Χριστὸν ὁμολογούντων, ἀμφιβαλλόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων οὔπω αὐτὸν ἐληλυθέναι, ἀλλὰ λεγόντων, ὅτι μέλλει ἔρχεσθαι· πόθεν αὐτοὺς πεῖσαι ὀφείλομεν, ὅτι καὶ Θεός ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ ὅτι ἀληθής ἐστι, καὶ οὐ πλάνος, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν;

Ἀπόκ. 1. Ὅτι μὲν Θεὸς καὶ Κύριος ὁ Χριστός ἐστιν, οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν· ὁ μὲν Δαβὶδ λέγων· « Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν· » καὶ πάλιν· « Ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη· » καὶ πάλιν· « Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ, ἐμφάνηθι· » ὁ δὲ Ἀμβακοὺμ πάλιν φησίν· « Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θαιμὰν ἥξει· » ὁ δὲ Βαρούχ· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. » Ἰδοὺ πῶς προφανῶς οἱ προφῆται Θεὸν λέγουσι τὸν Χριστόν.

[87] Psal. CXVII, 27. [88] Psal. XVII, 10. [89] Psal. LXXIX, 2. [90] Habac. III, 3. [91] Baruch. III, 38

(76) Hæc non sunt Athanasio indigna, et in nonnullis codicibus separatim ponuntur.

A 2. Ὅτι δὲ ἐλήλυθεν ἤδη ὁ Χριστὸς, Δανιὴλ ὁ προφήτης τὸν χρόνον τῆς παρουσίας αὐτοῦ σημαίνων οὕτω φησὶ, μᾶλλον δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ· « Ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, τοῦ συντελεσθῆναι ἁμαρτίας, καὶ τοῦ σφραγῖσαι ἁμαρτίας· » καὶ μετὰ βραχύ· « Καὶ τοῦ σφραγῖσαι ὅρασιν καὶ προφητείαν, καὶ τοῦ χρῖσαι Ἅγιον ἁγίων. » Τίς οὖν ἐστιν ἕτερος χρισθεὶς Ἅγιος ἁγίων εἰ μὴ ὁ Χριστὸς μόνος, ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος; Αἱ γὰρ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες τετρακόσια ἐνενήκοντα ἔτη σημαίνουσιν. Ἀπὸ δὲ τοῦ Δανιὴλ ἕως τοῦ νῦν ὑπάρχουσιν ἔτη τῶν ὀκτακοσίων πλείω. Δείξουσιν οὖν ἡμῖν λοιπὸν Ἰουδαῖοι, τίς παρ' αὐτοῖς ἐχρίσθη Ἅγιος ἁγίων μετὰ τετρακόσια ἐνενήκοντα ἔτη τοῦ Δανιὴλ, καὶ κατήργησε τὴν θυσίαν καὶ τὴν σπονδὴν τὴν νομικήν; B Ἀλλ' οὐκ ἔχουσι δεῖξαι, τίς τοῦτο πεποίηκεν, εἰ μὴ Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

3. Ὅτι δὲ ἀληθής ἐστι, καὶ οὐ πλάνος, ὁ Χριστὸς, ὡς ὑμεῖς νομίζετε, ὦ Ἰουδαῖοι, παραστήσομεν ὑμῖν τοῦτο οὐ διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων, μέχρι τοῦ νῦν κραζόντων καὶ μαρτυρούντων ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ· καὶ ὅτι πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα γεγόνασιν. Εἶπε γὰρ, ὅτι « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. » Ποῖοι δὲ λόγοι, νουνεχῶς ἀκούσωμεν. Εἶπε περὶ τοῦ ὑμετέρου ναοῦ, ὅτι « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ μείνῃ λίθος ἐπὶ λίθον ἐπ' αὐτῷ, ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ· » Ἆρα γέγονεν αὐτοῦ ὁ λόγος, ἢ οὐ γέγονεν; Εἶπεν, ὅτι ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ὑμῶν τὸ ἔθνος, καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ βασίλειον· Ἆρα γέγονε τοῦτο C ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου, ἢ οὐ γέγονεν; Εἶπεν, ὅτι ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, καὶ παύονται· Ἆρα οὐ γέγονε τοῦτο; Τίς προφήτης παρ' ὑμῖν μετὰ Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν; Εὔδηλον, ὅτι οὐδείς. Εἶπε πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ὅτι κηρυχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ· ἆρα γέγονεν τοῦτο, ἢ οὐ γέγονεν; Πάλιν εἶπεν, ὅτι πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσι τῆς Ἐκκλησίας· Ἆρα ἐψεύσατο; Μὴ γένοιτο! Εἶπεν ἡμῖν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν, ὅτι « Ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· » Ἄρτι εἴπατε ἡμῖν, διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ οὐ πάντα τὰ ἔθνη ἡμᾶς μισεῖ καὶ βδελύττεται; Κἂν ὑμεῖς σιωπήσητε, ἀλλ' οἱ λίθοι κράξονται, καὶ αὐτὴ D δὲ τῶν πραγμάτων ἡ ἀλήθεια ἱκανῶς ἐντρέψαι καὶ κατασχῦναι ὑμᾶς δύναται, καὶ πεῖσαι καὶ ἄκοντας, ὅτι Χριστὸς ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἦλθε καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη, καὶ πάλιν ἐπέβη ἐπὶ χερουβὶμ, καὶ ἐπετάσθη, καὶ ἀνέβη εἰς οὐρανοὺς ἐν ἀλαλαγμῷ ὡς Θεός.

4. Ἵνα δὲ τελείως τῆς Ἰουδαϊκῆς καταγνῶμεν πωρώσεως, λοιπὸν δὲ καὶ ἡμεῖς οἱ πιστοὶ βεβαιότεροι ἐν τῇ Χριστοῦ πίστει γενώμεθα· φέρε διὰ βραχέων περὶ πάσης τῆς Χριστοῦ οἰκονομίας καὶ περὶ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου ἀπολογίας ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὰς

2. Christum autem jam venisse habemus ex Daniele propheta, qui tempus ejus adventus sic ipse, vel potius archangelus Gabriel ipsi, indicavit : « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum et super urbem sanctam, ut perficiantur peccata, et obsignentur peccata [92]. » Et paulo post : « Et obsignetur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum [93]. » Quis ergo alius est unctus Sanctus sanctorum, præter solum Christum, ut Dei viventis ? Septuaginta enim hebdomades quadringentos nonaginta annos significant. Namque a Daniele ad hoc tempus sunt anni plusquam octingenti. Ostendant igitur nobis Judæi quinam apud ipsos unctus sit Sanctus sanctorum post quadringentos nonaginta annos Danielis, qui et sacrificium libationemque legalem abrogaverit? Sane neminem poterint indicare qui hæc præstiterit, nisi Jesum Christum Filium Dei.

3. Quod autem verus sit, non impostor Christus, ut vos, Judæi, arbitramini, id vobis non verbis sed factis sumus probaturi ; quæ, inquam, facta id hactenus per totum orbem clamant et testantur, ut et omnia, quæ ipse dixit, facta esse, dixit enim : « Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt [94]. » Quænam autem verba dixerit, attendamus. Dixit de vestro templo : « Amen, dico vobis, non remanebit lapis super lapidem in ipso qui non destruatur [95]. » Id ejus verbum factumne est, necne? Dixit venturos Romanos, vestramque sublaturos gentem urbemque et regnum. Annon sub Vespasiano et Tito id factum est, necne? Dixit legem et prophetas usque ad Joannem Baptistam futuros, tuncque finem habituros [96] : annon id factum est? Quis enim propheta apud vos exstitit post Joannem Baptistam? Nullus profecto. Dixit rursus idem Dominus Jesus Christus verus Deus noster, Evangelium in toto mundo prædicatum iri [97] : factum ergo id est, necne? Dixit item portas inferi non prævalituras adversus Ecclesiam : nunquid mentitus est? Absit! Dixit nobis qui in ipsum credimus : « Eritis odio omnibus propter nomen meum [98]. » Dicite itaque nobis, annon omnes gentes propter Christi nomen odio nos habent et exsecrantur? Etiamsi vos taceatis, ipsi clamabunt lapides, ipsaque rerum veritas vos pudore satis poterit afficere, cogetque vel invitos credere Christum Deum manifeste venisse, in terris visum esse, cœlos inclinasse et descendisse, rursumque super cherubim ascendisse et volasse, ad cœlosque in jubilatione ut Deum rediisse

4. Ut autem Judaicam cæcitatem plane condemnemus, nosque, qui fideles sumus, in Christi fide firmiores efficiamur ; age, breviter de **249** universa Christi œconomia et pro Evangelii defensione, testimoniis ex Vetere Testamento excerptis, dis-

[92] Dan. ix, 24. [93] ibid. 26. [94] Luc. xxi, 33. [95] Matth. xxiv, 2. [96] Luc. xvi, 16. [97] Matth. xxvi, 12. [98] Matth. xxiv, 9.

seramus. Id enim emolumento futurum est omnibus, qui rem perpendere volent. Ante sæcula esse Filium et Verbum Dei, qui extremis temporibus incarnatus est, patet ex psalmo centesimo nono : « Ex utero ante luciferum genui te [27]. » Certum enim est neminem hominum ante luciferum esse genitum : nam lucifer quarta die factus est, Adam vero sexta die formatus est. Similiter vero et Salomon de Unigeniti Filii et Verbi Domini nostri Jesu Christi generatione ante sæcula ex Deo et Patre sic velut ex ipsius Filii persona loquitur : « Antequam montes fierent, priusquam erumperent fontes, ante omnes vero colles gignit me [1]. » Interrogandum est igitur Judæos, quem Deus ante omnem rem creatam genuerit? Item vero cum Deus de Adamo ait : « Ecce Adam factus est velut unus ex nobis [2], » Patrem et Filium et Spiritum sanctum indicat. Cum pariter dicitur : « Pluit Dominus a Domino ignem super Sodomam, [3] » Pater et Filius aperte significatur.

5. Quod autem Deus Verbum homo et caro ultimis temporibus fieri debuerit, audiamus id a prophetis dictum. Itaque sic ait propheta David, « Benedictus qui venit in nomine Domini ; Deus Dominus, et apparuit nobis [4]. » Et rursus, « Deus manifeste veniet [5]. » Isaias item ita loquitur : « Non angelus neque legatus, sed ipse Dominus veniet et salvos nos faciet. Tunc aperientur oculi cæcorum, et expedita erit lingua balborum : tunc claudus ut cervus saliet [6]. » Christum item ex femina virgine generandum esse audiamus ex his Isaiæ prophetæ verbis : « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel [7]. » Idem rursus, « Puer natus est nobis, et filius datus est nobis ; et vocabitur nomen ejus Magni consilii angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri sæculi [8]. » Deinde idem propheta locum ipsum indicat, ubi in terris Christus incarnandus erat, nempe Nazareth. « Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris, trans Jordanem, Galilæa gentium : populus qui in tenebris sedebat, vidit lucem magnam [9]. » Patet autem populum gentium, in tenebris ignorantiæ, erroris et idololatriæ sedisse. Unde David docens Deum incarnandum esse propter gentes, ait, « Regnavit Deus super gentes [10]. » Idem præterea propheta tanquam ex persona Patris ad Filium ait : « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam [11]. » Hinc etiam, « Omnes gentes, plaudite manibus [12]. » Et rursus, « Omnes gentes, quascunque fecisti, venient et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum in sæculum [13]. »

6. Quod autem in Bethlehem (quod est, si interpreteris, *Domus panis*) nasciturus erat panis vitæ,

A μαρτυρίας ποιησώμεθα. Ἔσται γὰρ πᾶσι τοῖς ἐγκύπτουσιν ἐντεῦθεν ὠφέλεια. Ὅτι προαιώνιος ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἐσχάτων σαρκωθεὶς ἐκ τοῦ ρθ' ψαλμοῦ· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. » Εὔδηλον δὲ, ὅτι οὐδεὶς ἀνθρώπων πρὸ ἑωσφόρου ἐγεννήθη. Ὁ γὰρ ἑωσφόρος τῇ δ' ἡμέρᾳ ἐγένετο· ὁ δὲ Ἀδὰμ τῇ ς' ἡμέρᾳ ἐπλάσθη. Ὡσαύτως δὲ καὶ Σολομὼν περὶ τῆς πρὸ αἰώνων ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννήσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Λόγου Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὕτω φησὶν, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ· « Πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι, πρὸ τοῦ τὰς πηγὰς προελθεῖν, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. » Ἐρωτητέον οὖν λοιπὸν τὸν Ἰουδαῖον, τίνα ὁ Θεὸς πρὸ πάσης κτίσεως ἐγέννησεν; Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ εἰπεῖν τὸν Θεὸν περὶ τοῦ Ἀδὰμ, ὅτι « Ἰδοὺ Ἀδὰμ
B γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, » Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον δηλοῖ. Καὶ πάλιν τὸ εἰπεῖν, ὅτι « Ἔβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου πῦρ ἐπὶ Σόδομα, » προφανῶς Πατέρα καὶ Υἱὸν σημαίνει.

5. Ὅτι δὲ ἐνανθρωπῆσαι καὶ σαρκοῦσθαι ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἔμελλεν ὁ Θεὸς Λόγος, ἀκούσωμεν τῶν προφητῶν τὰς φωνὰς λεγόντων, τοῦ μέντοι προφήτου Δαβίδ· « Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν· » καὶ πάλιν· « Ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἥξει· » τοῦ δὲ προφήτου Ἡσαΐου· « Οὐκ ἄγγελος οὐδὲ πρέσβυς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἥξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ἀνοιχθήσονται, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων τότε ὁ χωλὸς ὡς ἔλαφος ἁλεῖται. » Ὅτι δὲ ἐκ
C γυναικὸς παρθένου γεννηθῆναι ὁ Χριστὸς ἔμελλεν, Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πάλιν ἀκούσωμεν λέγοντος· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· » καὶ πάλιν ὁ αὐτός· « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. » Εἶτα ὁ αὐτὸς προφήτης λέγει καὶ τὸ, ποῦ μέλλει ἐπὶ γῆς σαρκοῦσθαι ὁ Χριστὸς, τουτέστιν ἐν Ναζαρέθ. « Γῆ Ζαβουλὼν καὶ γῆ Νεφθαλεὶμ, ὁδὸς θαλάσσης πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν· ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει φῶς εἶδε μέγα. » Πρόδηλον δὲ, ὅτι τῶν ἐθνῶν λαὸς ἐκάθητο
D ἐν σκότει τῆς ἀγνωσίας, πλάνης, καὶ εἰδωλολατρείας. Διὸ καὶ ὁ Δαβὶδ, δεικνὺς, ὅτι διὰ τὰ ἔθνη ὁ Θεὸς σαρκοῦσθαι ἔμελλεν, ἔλεγεν· « Ἐβασίλευσεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν φησιν· « Αἴτησον παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου· » διὸ καὶ « Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας· » καὶ πάλιν· « Πάντα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐποίησας, ἥξουσι, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε, καὶ δοξάσουσι τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα.

6. Ὅτι δὲ ἐν Βηθλεὲμ (ἥτις ἑρμηνεύεται *Οἶκος τοῦ ἄρτου*), ἔμελλε γενέσθαι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, καὶ

[27] Psal. cix, 3. [1] Prov. viii, 25. [2] Gen. iii, 22. [3] Gen. xix, 24. [4] Psal. cxvii, 26. [5] Psal. xlix, 3. [6] Isa. xxxv, 4, 5. [7] Isa. vii, 14. [8] Isa. ix, 6. [9] ibid. 1. [10] Psal. xlvi, 8. [11] Psal. ii, 8. [12] Psal. xlvi, 1. [13] Psal. lxxxv, 9.

ὅτι προαιώνιός ἐστιν ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ γέννησις, ἀκούσωμεν τοῦ προφήτου Μιχαίου λέγοντος· «Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ, οἶκος τοῦ Ἐφραθὰ, μὴ ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα· Ἐκ σοῦ γάρ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἔξοδος αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος.» Ὅτι δὲ ἐν Σιὼν μέλλει φανεροῦσθαι ὁ Χριστὸς, καὶ ὅτι Ὕψιστός ἐστι, Δαβὶδ ὁ προφήτης ἐν τῷ πς' ψαλμῷ οὕτω προφητεύει λέγων· «Μήτηρ Σιὼν ἐρεῖ, Ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Ὕψιστος.» Ὥστε οὖν Ὕψιστός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ τεχθεὶς ὁ Χριστὸς ἔμελλε μετὰ τῆς ἰδίας μητρὸς τῆς πνευματικῆς νεφέλης ἔρχεσθαι εἰς Αἴγυπτον, Ἡσαΐου τοῦ προφήτου ἀκούσωμεν λέγοντος· «Ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἥξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσονται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου.» Ὅτι δὲ βαπτιζομένου τοῦ Χριστοῦ, ἔμελλεν ὁ Πατὴρ ἄνωθεν αὐτῷ μαρτυρεῖν, ἐν τῷ κη' ψαλμῷ γέγραπται οὕτω· «Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησεν, Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν.» Εἶτα περὶ τῶν θαυμάτων καὶ ἰαμάτων, ὧν ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν ἐποίησεν Ἡσαΐας ἡμᾶς διδάσκει λέγων· «Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἦρε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται.» Ὅτι δὲ εἰρηνεῦσαι τὸν κόσμον ἦλθεν ὁ Χριστὸς, ἀκούσωμεν τοῦ οα' ψαλμοῦ· «Καταβήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγὼν ἡ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν. Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πλῆθος εἰρήνης, ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ ἡ σελήνη, καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης.» Κἂν εἴπῃ Ἰουδαῖος, ὅτι περὶ Σολομῶντος λέγει ὁ ψαλμὸς, ψεύδεται. Λέγει γάρ· «Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ· καὶ πάντα τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτὸν, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς.» Ταῦτα δὲ οὐ δυνατὸν εἰς Σολομῶντα λέγεσθαι· οὐ γὰρ ἦν αὐτὸς πρὸ ἡλίου.

7. Ὅτι δὲ καὶ διὰ βαπτίσματος ἔμελλεν ὁ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν καταργεῖν τὸν διάβολον, ὁ ογ' ψαλμὸς μαρτυρεῖ λέγων πρὸς Θεὸν οὕτως· «Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος· σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος.» Ὅτι δὲ ποιητὴς οὐρανοῦ ὁ Χριστός ἐστιν, ὁ ἐν θαλάσσῃ περιπατήσας, τοῦ Ἰὼβ ἀκούσωμεν λέγοντος οὕτως· «Ὁ τανύσας τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπ' ἐδάφους.» Περὶ δὲ τοῦ πώλου καὶ τῆς ὄνου, ἐφ' ὧν ὁ Χριστὸς ἐπεκάθισεν, ἀκούσωμεν τοῦ προφήτου Ζαχαρίου λέγοντος· «Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ· ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων, αὐτὸς πραῢς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον.» Τί τοίνυν τῶν προφητικῶν τούτων φωνῶν τηλαυγέστερον; Ἀλλ' ὅμως, καίπερ οὕτως τρανῶς περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητευόντων, ἀπετύφλωσεν ὁ Σατανᾶς τὰ τῶν Ἰουδαίων ὄμματα, καὶ ἐπήρωσε τὰς

A quodque ante sæcula sit ejus ex Patre generatio, audiamus Michæam prophetam dicentem, «Et tu, Bethlehem, domus Ephratha, non minima es in millibus Juda : ex te enim mihi egredietur, qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, ex diebus sæculi[14].» Quod item in Sion Christus appariturus esset, et quod ipse sit Altissimus, David propheta psalmo octogesimo sexto his verbis prophetat : «Mater Sion dicet, Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus[15].» Itaque Altissimus est Christus Filius Dei. Quod vero natus Christus cum propria matre, spirituali nube, in Ægyptum erat venturus, audiamus Isaiam prophetam dicentem, «Ecce Dominus sedet in nube levi, veniet que in Ægyptum, et commovebuntur B simulacra Ægypti[16].» Quod autem, cum baptizaretur Christus, Pater de eo testaturus esset, ita scriptum habemus in psalmo vicesimo octavo, «Vox Domini super aquas : Deus majestatis intonuit, Dominus super aquas multas[17].» Deinde quod ad miracula et sanationes spectat, quas Christus et Deus noster effecit, sic de his nos docet Isaias, «Ipse infirmitates nostras **250** tulit, et morbos portavit, et pro nobis cruciatur[18].» Quod similiter Christus pacem mundo venerit allaturus, discimus ex septuagesimo primo psalmo, «Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stilla stillans in terram. Orietur in diebus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna, et dominabitur a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad terminos orbis terrarum[19].» Quod C si dicat Judæus psalmum de Salomone loqui, fallitur. Nam hæc ejus sunt verba : «Ante solem permanet nomen ejus : et omnes gentes beatum dicent eum, et adorabunt eum omnes reges terræ[20].» Atqui hæc in Salomonem quadrare non queunt, quippe qui ante solem non exstiterit.

7. Quod autem Christus Deus noster per baptismum contriturus esset diabolum, testatur psalmus septuagesimus tertius his verbis : «Tu contrivisti capita draconum in aqua : tu confregisti capita draconis[21] :» Christum præterea cœli effectorem esse qui et in mari ambulaverit, audiamus ex his Jobi verbis, «Qui expandit cœlum solus, et ambulat D in mari velut in solo[22].» De pullo autem et asina, in quibus Christus insedit, audiamus Zachariam prophetam aientem : «Exsulta multum, filia Sion : prædica, filia Jerusalem; ecce rex tuus venit tibi justus et salvator, ipse mitis sedens super subjugalem et pullum juniorem[23].» Quid his propheticis vocibus luculentius? Sed tamen licet tam clara de Christo essent vaticinia, oculos Judæorum excæcavit Satanas, eorumque mentis pupillas obtudit, ut tot testimonia prave explicarent. Verum audiamus insuper de pueris qui Christo Hosanna accla-

[14] Mich. v, 2. [15] Psal. LXXXVI, 5. [16] Isa. XIX, 1. [17] Psal. XXVIII, 3. [18] Isa LIII, 4, 5. [19] Psal. LXXI, 6-8. [20] ibid. 17. [21] Psal. LXXIII, 13. [22] Job IX, 8 [23] Zachar. IX, 9.

marunt, et aperte Christum vocaverunt Dominum, hæc psalmi octavi verba : «Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra : quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos. Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem[24].» Judæ quoque proditionem præsignificat psalmus quadragesimus primus hoc modo : «Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem[25].» Gentium vero et Judæorum insidias Christo structas enarrat psalmus secundus his verbis : «Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum,» scilicet Anna et Caiphas et principes ac Scribæ, «adversus Dominum et adversus Christum ejus[26].» Qui enim pugnat adversus Filium, injuria Patrem afficit.

8. De vinculis porro, quibus vinxere Christum, sic loquitur Isaias propheta, Judæorum deplorans miserias : «Væ animæ eorum, quia pravum adversus seipsos inierunt consilium dicentes, Vinciamus justum[27].» Jam vero Judæum interroga, et dic ipsi : Quis homo in terra peccati expers? Certe constat neminem purum a labe esse, nec si una tantum fuerit dies vitæ ejus in terra. Præterea sic propheta Deum precatur : «Non intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens[28].» Ex quibus aperte docemur neminem absque peccato esse præter solum Deum. Jam igitur videamus quid narret nobis Isaias propheta de passione impeccabilis Christi Dei nostri, Filii Dei. «Sicut ovis, inquit, ad mactationem ductus est, et quasi agnus coram tondente sine voce, sic non aperuit os suum[29].» Notum autem est siluisse Christum tempore suæ passionis, cum Pilato sisteretur. «In humilitate ejus judicium ejus sublatum est; generationem ejus quis enarrabit[30]?» Nempe nemo divinitatis generationem potest narrare. Nam secundum carnem generatio Christi Dei nostri describitur. Siquidem «ab iniquitatibus populi ductus est ad mortem[31].» Manifestum enim est Christum mortuum esse pro peccatis mundi. «Et dabo malos pro sepultura ejus[32].» Judæos videlicet tradidit Romanis. «Et divites pro morte ejus[33].» Cur quæso, o propheta? Dic nobis aperte, cujus gratia? «Eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus in ore ipsius inventus est[34].» **251** Quid ad hæc respondebunt Judæi? Quis homo, sicut ovis, ad occisionem ductus est, qui peccatum non fecerit? Sane neminem peccati expertem poterunt indicare, præter solum Deum hominem factum.

9 Audiamus etiam quæ habet psalmus tricesimus quartus de iis quæ falsi testes adversum Christum testificati sunt : « Qui insurrexerunt in me testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me :

A τῆς ψυχῆς αὐτῶν χόρας, ἵνα τὰς τοιαύτας μαρτυρίας παραγράφωνται. Ἀκούσωμεν οὖν καὶ περὶ τῶν παίδων, τῶν τῷ Χριστῷ Ὡσαννὰ βοησάντων, καὶ Κύριον λεγόντων προφανῶς τὸν Χριστὸν ψαλμῷ η΄· « Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ! ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. » Περὶ δὲ τῆς τοῦ Ἰούδα προδόσεως ψαλμὸς μα΄ λέγει· « Ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν. » Τὴν δὲ τῶν ἐθνῶν καὶ Ἰουδαίων ἐπιβουλὴν τὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ ὁ β΄ ψαλμὸς λέγει· « Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, » ἤγουν Ἄννας καὶ Καϊάφας, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ B γραμματεῖς· « κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Ὁ γὰρ πολεμῶν τὸν Υἱὸν, ὑβρίζει καὶ τὸν Πατέρα.

8. Περὶ δὲ τῶν δεσμῶν, ὧν ἔδησαν τὸν Χριστὸν, λέγει ταλανίζων τοὺς Ἰουδαίους Ἡσαΐας ὁ προφήτης· « Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διότι ἐβουλεύσαντο βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν λέγοντες· Δήσωμεν τὸν δίκαιον. » Ἐρώτησόν μοι λοιπὸν τὸν Ἰουδαῖον, καὶ εἰπὲ αὐτῷ, ὅτι Τίς ἀνθρώπων ἐπὶ γῆς ἀναμάρτητος; Εὔδηλον, ὅτι οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ πάλιν φησὶν ὁ προφήτης πρὸς Θεόν· « Μὴ εἰσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ δούλου σου, ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν. » Ὥστε φανερῶς διδασκόμεθα, ὅτι οὐδεὶς ἀναμάρτητος εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός. Ἴδωμεν οὖν C λοιπὸν τί ὁ προφήτης Ἡσαΐας διαλέγεται ἡμῖν περὶ τοῦ πάθους τοῦ ἀναμαρτήτου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. » Δῆλον δὲ, ὅτι ἐσιώπα ὁ Χριστὸς Πιλάτῳ παριστάμενος ἐπὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ. « Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; » Ἤγουν τὴν τῆς θεότητος οὐδεὶς διηγήσεται· κατὰ σάρκα γὰρ γενεαλογεῖται Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. « Ἀπὸ » γὰρ « τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ ἤχθη εἰς θάνατον. » Πρόδηλον δὲ, ὅτι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου Χριστὸς ἀπέθανε. « Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ. » Δῆλον, ὅτι τοὺς Ἰουδαίους D παρέδωκε τοῖς Ῥωμαίοις. « Καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. » Διὰ τί, ὦ προφῆτα; Εἰπὲ ἡμῖν προφανῶς, τίνος χάριν; « Ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὑρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι; Τίς ἄνθρωπος ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, ἁμαρτίαν μὴ ποιήσας; ἀλλ' οὐκ ἔχουσι δεῖξαι ἄνθρωπον ἀναμάρτητον εἰ μὴ μόνον τὸν Θεὸν γενόμενον ἄνθρωπον.

9. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ περὶ τῶν ψευδομαρτύρων, τῶν κατὰ τοῦ Χριστοῦ ψευδομαρτυρησάντων, ψαλμοῦ λδ΄· « Ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με· ἀνταπεδίδωκασί μοι πονηρὰ

[24] Psal. VIII, 2, 3. [25] Psal. XL, 10. [26] Psal. II, 1, 2. [27] Isa. III, 9, 10. [28] Psal. CXLII, 2. [29] Isa. LIII, 7. [30] ibid. 8. [31] ibid. [32] ibid. 9. [33] ibid. 10. [34] ibid.

ἀντὶ ἀγαθῶν.» Δῆλον, ὅτι ὧν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ λαῷ αὐτῷ πεποίηκε· πρῶτον μὲν τὴν ἔξοδον αὐτῶν τὴν ἐξ Αἰγύπτου, καὶ τὰ λοιπὰ μύρια ἀγαθὰ, ἃ εἰς αὐτοὺς εἰργάσατο, ἔπειτα δὲ τοὺς νοσοῦντας αὐτῶν ἰάσατο. Περὶ δὲ τῶν μαστιγωσάντων καὶ ῥαπισάντων τὸν Χριστὸν Ἡσαΐας ὁ προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ οὕτως φησί· «Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων.» Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἐν λζ' ψαλμῷ λέγει· «Ὅτι ἐγὼ εἰς μάστιγας ἕτοιμος, καὶ ἡ ἀλγηδών μου ἐνώπιόν μού ἐστι διὰ παντός.» Περὶ δὲ (77) τῆς πράσεως τοῦ Χριστοῦ λέγει Ἱερεμίας ὁ προφήτης· «Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὼς συνέταξέ μοι Κύριος.» Ἆρα τοῦτο παραγράψασθαι δύνασθε, ὦ Ἰουδαῖοι, ὅπερ πρὸ ὀφθαλμῶν παντὸς τοῦ κόσμου πρόκειται ἔκτοτε καὶ μέχρι τοῦ νῦν; λέγω δὴ ὁ ἀγρὸς τοῦ κεραμέως εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις. Ὡσαύτως δὲ καὶ Ζαχαρίας ὁ προφήτης λέγει περὶ τῶν τριάκοντα ἀργυρίων ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· «Καὶ ἔστησαν τὸν μισθόν μου τριάκοντα ἀργύρια.» Ὅτι δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἤγουν τὸν τίμιον σταυρὸν, ἐν τοῖς ἰδίοις ὤμοις αὐτοῦ ἐβάστασεν ὁ Χριστὸς ὑψωθεὶς ἐν αὐτῷ, Ἡσαΐας ὁ προφήτης ἐκ Πνεύματος ἁγίου προφητεύσας εἶπεν, ὅτι «Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ·» τουτέστιν ὁ ζωοποιὸς σταυρός. Περὶ δὲ τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου γέγραπται ἐν τοῖς Ἄσμασι τῶν ᾀσμάτων· «Θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐξέλθετε, καὶ ἴδετε τὸν στέφανον ὃν ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ·» τουτέστιν ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων (μήτηρ γὰρ Χριστοῦ αὕτη κατὰ σάρκα νοεῖται), ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ.» Πρόδηλον δὲ, ὅτι ἡ ἡμέρα τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ ἦν ἡμέρα εὐφροσύνης αὐτοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν. Ὥσπερ γὰρ ἄκανθαί τινες, οὕτως ὑπῆρχον αἱ ἁμαρτίαι τοῦ κόσμου, ἅστινας, ἐλθὼν ὁ Χριστὸς ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἐξήλειψε. Καὶ καθάπερ διὰ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου ἡ ἁμαρτία, οὕτω διὰ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ ἡ σωτηρία. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν κήπῳ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ γέγονεν, ἐπειδὴ ἐν παραδείσῳ παρέβη ὁ Ἀδάμ. Διὰ τοῦτο καὶ λῃστῇ παράδεισος ἀπὸ σταυροῦ ἀνοίγεται· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὥρᾳ ἕκτῃ ὁ Χριστὸς σταυροῦται, ἐπειδὴ τὸ δειλινὸν ὁ Ἀδὰμ ἐξωρίσθη. Χολῆς γεύεται, ἵνα τὴν γλυκύτητα τῆς πικρᾶς ἡδονῆς τοῦ Ἀδὰμ ἰάσηται· ῥαπίζεται, ἵνα ἐμοὶ τὴν ἐλευθερίαν χαρίσηται· ἐμπτύεται, ἵνα τὸ ἐμφύσημα τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡμῖν χαρίσηται· φραγγελοῦται, ἵνα τὸ ἐπὶ τοῦ νώτου ἡμῶν φορτίον τῶν ἁμαρτιῶν σκορπίσῃ· γυμνοῦται ἐν ξύλῳ, ἵνα τὴν ἐμὴν αἰσχύνην σκεπάσῃ· θανατοῦται, ἵνα ἐμὲ ζωοποιήσῃ· κατακρίνεται, ἵνα

A retribuebant mihi mala pro bonis [35].» Notum utique est Christi beneficentia, primo ipsorum populum ex Ægypto discessisse, cæteraque quam plurima in illos bona eum contulisse: eorum quoque sanavit infirmos. De iis autem qui flagellarunt et percusserunt Christum, sic ex Christi persona loquitur Isaias: «Dorsum meum dedi ad flagella, et genas meas ad alapas: faciem autem meam non averti ab ignominia sputorum [36].» Similiter item David propheta ex Christi persona in psalmo tricesimo septimo ait: «Quoniam ego in flagella paratus sum, et dolor meus in conspectu meo semper [37].» Hæc quoque de Christi venditione dicit Jeremias: «Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati, quem appretiaverunt a filiis Israel, B et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus [38].» An istud depravare potestis, o Judæi, quod ante oculos totius mundi ex illo ad hoc usque tempus expositum est? Loquor nimirum de agro figuli ad sepulturam peregrinorum comparati. Eodem modo Zacharias propheta de triginta argenteis mentionem facit, velut ex persona Christi: «Et appenderunt mercedem meam triginta argenteis [39].» Quod item salutis nostræ principium, pretiosam videlicet crucem, suis ipse humeris tulerit Christus, in ea exaltatus, Isaias propheta ex Spiritu sancto his verbis prophetavit: «Puer natus est nobis, filius natus est nobis, cujus principatus super humerum ejus [40],» scilicet crux vivifica. De spinea vero corona scri- C ptum est in Canticis canticorum: «Filiæ Jerusalem, egredimini et videte coronam, qua coronavit eum mater sua,» nempe Judæorum Synagoga (ipsa enim mater Christi secundum carnem intelligitur), «in die desponsationis ejus, et in die exsultationis cordis illius.» Manifestum autem est diem, qua passus est Christus, diem ejus exsultationis fuisse propter salutem nostram. Instar enim spinarum fuere mundi peccata, quæ suo adventu Christus, Agnus Dei, peccatum mundi tollens, delevit. Ac quemadmodum per fructum ligni, peccatum; sic per lignum crucis, salus. Unde in horto passus est Christus, quia in paradiso Adam peccaverat. Hinc et latroni paradisus a cruce aperitur: hinc sexta hora crucifixus Christus est, quia pomeridiano tem- D pore Adam expulsus est. Fel gustat, ut dulcedinem amaræ voluptatis Adami sanet: alapis percutitur, ut libertatem nobis donet: conspuitur, ut sancti Spiritus afflatum nobis impertiat: flagellatur, ut nostram peccatorum sarcinam dorso suo ventilet: in ligno nudatur, ut meam operiat ignominiam: moritur, ut me vivificet: condemnatur, ut me a maledictione liberet: caput ejus arundine percutitur, ut serpentis caput conterat: lancea pungitur latus ejus, ut ex Adami latere creatam mulierem sanet, flammeamque rhomphæam, quæ adversum

[35] Psal. xxxiv, 11, 12. [36] Isa. L, 6. [37] Psal. xxxvii, 14. [38] Jerem. xxxii, 9; Matth. xxvii, 9. [39] Isa. ix, 6. [40] Cant. iii, 11.

(77) Reg. 3, τῆς πράσεως. Editi, προδόσεως.

nos vibratur, inhibeat, ac nobis viam paradisi aperia

A ἐμὲ τῆς κατάρας ἀπολύσῃ· καλάμῳ τὴν κεφαλὴν τύπτεται, ἵνα τὴν τοῦ ὄφεως κεφαλὴν συντρίψῃ· λόγχῃ τὴν πλευρὰν νύττεται, (78) ἵνα τὴν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδὰμ κτισθεῖσαν θεραπεύσῃ, καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν καθ' ἡμῶν στρεφομένην παύσῃ, καὶ τὴν ὁδὸν ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοίξῃ.

10. Jam quod in medio terræ Christus crucifigendus esset, in psalmo septuagesimo tertio scriptum est, « Deus rex noster ante sæcula operatus est salutem in medio terræ [41]. » Quod item cum latronibus esset Christus crucifigendus, Isaias ait: « Et cum iniquis reputatus est [42]. » De clavis quoque et partitione vestimentorum ejus sic habet psalmus vicesimus primus: « Foderunt **252** manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea: diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem [43]. » Similiter vero et Zacharias propheta de clavis sic ait: « Et dicent ei: Quid plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet: Has accepi in domo dilectorum meorum [44]. » Ita quoque de tenebris loquitur idem Zacharias propheta: « Et erit in die illa, non erit lux, et frigus et gelu erit una dies, et dies illa nota Domino: et non dies et non nox, et ad vesperam erit lux [45]. » Amos pariter propheta ait: « Et erit in die illa, dicit Dominus, et occidet sol in meridie, et lux per diem in terra tenebrescet [46]. » Hæc item sunt Joelis prophetæ verba: « Sol et luna obscurabuntur, et stellæ retrahent splendorem suum: Dominus autem ex Sion vociferabitur, et ex Jerusalem dabit vocem suam, et commovebitur cœlum et terra [47]. » Quod autem aceto et felle potandus foret Christus, audiamus ex psalmo sexagesimo octavo: « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto [48]. » Hinc ipsis imprecatur hoc modo: « Fiat mensa eorum, coram ipsis in laqueum, et in retributiones, et in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant; et dorsum eorum semper incurva. Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet [49]: » nempe in templo ipsorum Jerosolymitano, quod et accidit. Cætera porro quæ in psalmo sequuntur, instar maledictionis dicta, in Judæos quadrant, quos et Moyses his verbis objurgavit: « Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et timebis die ac nocte, nec credes vitæ tuæ [50]. »

11. De lancea vero ita loquitur Zacharias propheta quasi ex persona Christi: « Et aspicient ad me quem confixerunt [51]. » De aqua autem, quæ ex sancto ejus latere exivit, ait propheta idem: « In die illa exibit aqua viva ex Jerusalem [52]. » Audiamus autem et Isaiam prophetam de sepultura Domini hæc dicentem, et Judæos irridentem: « Vi-

10. Ὅτι δὲ ἐν μέσῳ τῆς γῆς ἔμελλεν ὁ Χριστὸς σταυροῦσθαι, ἐν ογ' ψαλμῷ γέγραπται· « Ὁ δὲ Θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ αἰώνων εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς. » Καὶ ὅτι μετὰ ληστῶν ἔμελλεν ὁ Χριστὸς σταυροῦσθαι, Ἡσαΐας φησί· « Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. » Περὶ δὲ τῶν ἥλων καὶ τοῦ διαμερισμοῦ τῶν ἱματίων αὐτοῦ, ψαλμὸς κα' οὕτω λέγει· « Ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστᾶ μου· διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. » B Ὁμοίως δὲ καὶ Ζαχαρίας ὁ προφήτης περὶ τῶν ἥλων οὕτως ἔφη· « Καὶ ἐροῦσι πρὸς αὐτόν· Τί αἱ πληγαὶ αὗται αἱ ἀνὰ μέσον τῶν χειρῶν σου; Καὶ ἐρεῖ· Ἃς ἐπλήγην ἐν τῷ οἴκῳ τῶν ἀγαπητῶν μου. » Περὶ δὲ τοῦ σκοτασμοῦ ὁ αὐτὸς προφήτης Ζαχαρίας λέγει οὕτω· « Καὶ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, οὐκ ἔσται φῶς· καὶ ψῦχος καὶ πάγος ἔσται μία ἡμέρα, καὶ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ τῷ Κυρίῳ· καὶ οὐχ ἡμέρα καὶ οὐ νύξ, καὶ πρὸς ἑσπέραν ἔσται φῶς. » Ὁμοίως δὲ καὶ Ἀμὼς ὁ προφήτης εἶπε· « Καὶ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, λέγει Κύριος, καὶ δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας, καὶ συσκοτάσει ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ἡμέρᾳ τὸ φῶς. » Καὶ Ἰωὴλ δὲ ὁ προφήτης λέγει· « Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη σκοτάσουσι (79), καὶ οἱ ἀστέρες δύσουσι τὸ φέγγος αὐτῶν. Ὁ δὲ Κύριος ἐκ Σιὼν ἀνακράξεται, καὶ ἐξ Ἱερουσαλὴμ C δώσει φωνὴν αὐτοῦ, καὶ σεισθήσεται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. » Ὅτι δὲ ἔμελλεν ὄξος καὶ χολὴν ποτίζεσθαι Χριστὸς, ψαλμοῦ ξη' ἀκούσωμεν· « Ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. » Διὸ καὶ ἀρᾶται αὐτοὺς λέγων· « Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν, καὶ εἰς σκάνδαλον. Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκυψον. Ἔκχεον ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργήν σου, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλάβοι αὐτούς. Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἠρημωμένη, καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν· » ἤγουν ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸς αὐτῶν, ὃ δὴ καὶ γέγονε. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τοῦ ψαλμοῦ, ὡς ἐπὶ κατάρας λεγόμενα, D τοῖς Ἰουδαίοις ἁρμόζει, οὓς καὶ Μωσῆς ὠνείδισεν εἰπών· « Καὶ ἔσται ἡ ζωή σου κρεμαμένη ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου, καὶ φοβηθήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ οὐ πιστεύσεις τῇ ζωῇ σου. »

11. Περὶ δὲ τῆς λόγχης λέγει Ζαχαρίας ὁ προφήτης ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· « Καὶ ἐπιβλέψονται πρὸς μὲ, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. » Περὶ δὲ τοῦ ὕδατος τῆς ἁγίας αὐτοῦ πλευρᾶς ὁ αὐτὸς προφήτης εἶπεν· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξελεύσεται ὕδωρ ζῶν ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου

[41] Psal. LXXIII, 12. [42] Isa. LIII, 12. [43] Psal. XXI, 18, 19. [44] Zachar. XIII, 6. [45] Zachar. XIV, 6, 7. [46] Amos VIII, 9. [47] Joel II, 10, 11. [48] Psal. LXVIII, 22. [49] ibid. 23-26. [50] Deut. XXVIII, 66. [51] Zachar. XII, 10. [52] Zachar. XIV, 8.

(78) Ita Reg. 3, Editi vero, ἵνα τὴν πλευρὰν τοῦ Ἀδὰμ θεραπεύσῃ.

(79) Quidam mss., συσκοτάσουσιν.

περὶ τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου λέγοντος, καὶ ὅπως διαγελᾷ τοὺς Ἰουδαίους· «Ἴδετε ὡς δίκαιος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ.» Εἶπεν οὖν καὶ τὴν αὐτοῦ ἀνάστασιν· καὶ πάλιν· «Ἀπὸ προσώπου ἀδικίας ἦρται ὁ δίκαιος, καὶ ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφὴ αὐτοῦ.» «Ἐν εἰρήνῃ» δὲ λέγει, ὅτι ὁ Πιλᾶτος μετ' εἰρήνης ἀπέδωκε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ τῷ Ἰωσήφ. Ὁμοίως δὲ καὶ Δαβὶδ περὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ ἐν πζ' ψαλμῷ λέγει ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· «Ἔθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου·» καὶ πρὸ τούτων· «Καὶ ἐγενήθην ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀβοήθητος ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος,» ἤγουν ἀναμάρτητος (80). Γέγραπται δὲ καὶ ἐν τῷ Ἰὼβ οὕτως· «Ἀνοίγονταί σοι φόβῳ πύλαι θανάτου· πυλωροὶ δὲ ᾅδου ἰδόντες ἔπτηξαν·» πρόδηλον δὲ, ὅτι αἱ ἐναντίαι τῶν δαιμόνων δυνάμεις. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τῷ ξζ' ψαλμῷ· «Ἐξάγων πεπεδημένους ἐν ἀνδρείᾳ, ὁμοίως τοὺς παραπικραίνοντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν τάφοις.» Ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς ἐν τῷ ᾅδῃ ἀπομένειν οὐκ ἔμελλεν, ἀλλὰ τριήμερος ἀνίστασθαι, ψαλμοῦ ιε' ἀκούσωμεν· «Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν·» καὶ πάλιν νς' ψαλμοῦ· «Ἐξεγερθήσομαι ὄρθρου.» Καὶ ὁ προφήτης δὲ Ὠσηὲ οὕτως ἔφη· «Πορευθῶμεν, καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, ὅτι αὐτὸς πεποίηκεν ἡμᾶς, καὶ ἰάσεται ἡμᾶς· ὑγιάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστησόμεθα καὶ ζησόμεθα.» Περὶ δὲ τῶν μυροφόρων γυναικῶν Ἡσαΐας ὁ προφήτης εἶπε· «Γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θέας, δεῦτε· οὐ γάρ ἐστι λαὸς ἔχων σύνεσιν.»

12. Περὶ δὲ τῆς ἀναλήψεως του Χριστοῦ ἐν ζ' καὶ ι' ψαλμῷ γέγραπται· «Καὶ ἐπέβη ἐπὶ χερουβὶμ, καὶ ἐπετάσθη· ἐπετάσθη ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων.» Καὶ πάλιν ἐν μς' ψαλμῷ· «Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος·» καὶ ἐν Ζαχαρίᾳ τῷ προφήτῃ· «Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ στήσονται οἱ πόδες Κυρίου εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τὸ κατέναντι Ἱερουσαλὴμ ἐξ ἀνατολῶν.» Περὶ δὲ τῆς ἐνδόξου δευτέρας παρουσίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ λέγει Δανιὴλ ὁ προφήτης· «Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος, καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε. Καὶ προσηνέχθη αὐτῷ. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλῶσσαι δουλεύσουσιν αὐτῷ. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται.» Ἰδοὺ σαφῶς διὰ τῶν εἰρημένων ἐμάθομεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ σαρκωθεὶς καὶ παθὼν δι' ἡμᾶς, καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀναληφθεὶς ἐν δόξῃ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα καὶ πάλιν μέλλων ἔρχεσθαι μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, μετὰ δόξης αἰωνίου κρῖναι ζῶντας καὶ

A dete ut Justus periit, et nemo corde cogitat [53]. » Ejus rursus resurrectionem his prædicit verbis : « A facie iniquitatis sublatus est justus, et erit in pace sepultura ejus [54]. » « In pace, » autem ait, quia Pilatus cum pace Josepho reddidit corpus Jesu. Sic et David de ejus sepultura psalmo octogesimo septimo quasi ex persona Christi loquitur : « Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebrosis et in umbra mortis [55] : » et antea, « Et factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber [56], » id est, impeccabilis. Sic quoque in libro Job scriptum est : « Aperiuntur tibi præ timore portæ mortis : videntes autem inferorum janitores tremuerunt [57], » nempe, adversariæ, ut patet, dæmonum virtutes. B Similiter hæc in psalmo sexagesimo septimo legimus : « Qui educit vinctos in fortitudine, similiter eos qui exasperant qui habitant in sepulcris [58]. » Quod vero Christus in inferis remansurus non esset, sed tertia die resurrecturus, discamus ex psalmo quinto et decimo : « Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem [59]. » Et rursus ex psalmo quinquagesimo sexto : « Exsurgam diluculo [60]. » Hæc pariter verba sunt Oseæ prophetæ : « Proficiscamur et convertamur ad Dominum Deum nostrum, quia ipse fecit nos, et sanabit nos : sanos nos reddet post duos dies, in die tertia resurgemus et vivemus [61]. » De mulieribus autem unguentum ferentibus sic loquitur Isaias propheta : « Mulieres C venientes a contemplatione accedite : non est enim populus intelligens [62]. »

12. De Christi vero assumptione hæc habentur psalmo septimo et decimo : « Et ascendit super cherubim et volavit super pennas ventorum [63]. » Et iterum psalmo quadragesimo sexto : « Ascendit Deus in jubilatione, et Dominus in voce tubæ [64]. » Et in Zacharia propheta : « In die **253** illa stabunt pedes Domini super montem Olivarum, qui est contra Jerusalem ad Orientem [65]. » De glorioso autem secundo Filii Dei adventu ait Daniel propheta : « Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et adductus est ad eum. Et ipsi datum est imperium et honor et regnum : et om- D nes populi, tribus et linguæ ipsi servient. Potestas ejus potestas æterna, quæ non præteribit : et regnum ejus non corrumpetur [66]. » Ecce aperte ex dictis discimus ipsum esse Filium Dei, qui incarnatus et passus est pro nobis ex mortuisque resurrexit, atque assumptus est in gloria ad suum Patrem, ac rursus venturus est cum nubibus cœli, cum gloria æterna, ut vivos et mortuos judicet. Hæc enim idem propheta Daniel his verbis prædixit : « Aspiciebam do-

[53] Isa. LVII, 1. [54] Isa. XI, 10. [55] Psal. LXXXVII, 7. [56] ibid. 5. [57] Job XXXVIII, 17. [58] Psal. LXVII, 7. [59] Psal. XV, 10. [60] Psal. LVI, 9. [61] Osе. VI, 1-3. [62] Isa. XXVII, 11. [63] Psal. XVII, 11. [64] Psal. XLVI, 6. [65] Zachar. XIV, 4. [66] Dan. VII, 13, 14.

(80) Sic Regius tertius In editis hæc, ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος, ἤγουν ἀναμάρτητος, desunt.

nec throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit: vestimentum ejus candidum quasi nix, et capilli capitis ejus quasi lana munda. Thronus ejus, flamma ignis: rotæ ejus, ignis accensus. Fluvius igneus fluebat ante eum. Millia millium ministrabant ei, et decies millies dena millia assistebant ei. Judicium sedit, et libri aperti sunt. Aspiciebam tunc propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur, donec interfecta esset bestia, et periisset: et corpus ejus traditum est ut igne combureretur [67]. » Clarum autem est bestiam esse Antichristum. Filius quippe Dei cum venerit, eam interficiet spiritu oris sui, quia ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

A νεκρούς. Προεῖπε γὰρ περὶ τούτου ὁ αὐτὸς προφήτης Δανιήλ· « Ἐθεώρουν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο· καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιὼν, καὶ ἡ θρὶξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρόν. Ὁ θρόνος αὐτοῦ φλὸξ πυρὸς, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ. Κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεῴχθησαν. Ἐθεώρουν τότε ἀπὸ φωνῆς τῶν λόγων τῶν μεγάλων, ὧν τὸ κέρας ἐκεῖνο ἐλάλει, ἕως ἀνῃρέθη τὸ θηρίον καὶ ἀπώλετο, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς καῦσιν πυρός. » Πρόδηλον δὲ, ὅτι τὸ θηρίον ὁ Ἀντίχριστός ἐστιν. Ὁ γὰρ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐρχόμενος, ἀνελεῖ αὐτὸν τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας

B τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

13. Hæc autem ex multis pauca ex sacris Scripturis proposuimus, cum ad nostram, qui Christiani sumus ampliorem fidem, tum ad pertinaciam et amentiam Judæorum confutandam. Scilicet unus sanctæ vivificæ Trinitatis, Deus Verbum, et Dei Filius, et Dominus noster Jesus Christus, ipse propter nostram salutem extremis diebus homo factus est ex sanctissima, immaculata, Domina nostra Deipara et semper virgine Maria. Idemque omnibus divine peractis, passusque, quemadmodum prophetæ prædixerant, genus nostrum ex fallaciis et servitute inimici eripuit. Pro tot igitur tantisque beneficiis quibus sua bonitas dignata nos est, studeamus grati ei esse, sanctorum videlicet mandatorum observatione, ut æterna et infinita bona consequi possimus, in ipso Christo Deo nostro, cui gloria et imperium cum omnipotenti ejus Patre, et sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

13. Ταῦτα δὲ ἐκ πολλῶν ὀλίγα ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν παρεξέμεθα πρὸς μὲν ἡμετέραν τῶν Χριστιανῶν μείζονα πίστιν, πρὸς ἔλεγχον δὲ τῆς Ἰουδαϊκῆς σκληροκαρδίας καὶ φρενοβλαβείας. Ὅτι ὁ εἷς τῆς ἁγίας ζωοποιοῦ Τριάδος, Θεὸς Λόγος καὶ Θεοῦ Υἱὸς, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, αὐτὸς διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐνηνθρώπησεν ἐκ τῆς παναγίας ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀεὶ παρθένου Μαρίας. Καὶ πάντα θεοπρεπῶς ἀπεργασάμενος, καὶ παθὼν, καθὼς οἱ ἅγιοι προεῖπον προφῆται, ἔσωσεν ἐκ τῆς τοῦ ἐχθροῦ πλάνης καὶ δουλείας τὸ γένος ἡμῶν. Ὑπὲρ τῶν τοσούτων οὖν εὐεργεσιῶν, ὧν τυχεῖν παρὰ τῆς αὐτοῦ

C ἀγαθότητος ἠξιώθημεν, σπουδάσωμεν εὐάρεστοι αὐτῷ ἀναδειχθῆναι διὰ τῆς τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐντολῶν ἐκπληρώσεως, ὅπως καὶ τῶν αἰωνίων καὶ ἀτελευτήτων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παντοκράτορι Πατρὶ αὐτοῦ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Quæstiones sequentes in Evangelia, ex codice Reg. 2431, nunc primum in lucem prodeunt. Adjiciuntur porro in eodem codice ad calcem Quæstionis 136, ad Antiochum.

QUÆSTIO I. « Christi autem generatio sic erat. Cum enim esset desponsata mater ejus Maria Joseph [68]. » Quare non dixit: Cum esset desponsata virgo, sed « Mater ejus? »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ α'. « Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν. Μνηστευθείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσήφ. » Διὰ τί οὐκ εἶπε· Μνηστευθείσης

D τῆς παρθένου, ἀλλὰ « τῆς μητρὸς αὐτοῦ. »

Responsio. Ut credibilis sermo foret, et ut auditorem, paratum ad quidpiam audiendum non insuetum, insolitæ rei additione percelleret, dicendo: « Antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto [69]. »

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ. Ὥστε εὐπαράδεκτον γενέσθαι τὸν λόγον, καὶ προσδοκῶντά τι τῶν συνήθων ἀκούσασθαι τὸν ἀκροατὴν, καταπλήξῃ τῇ τοῦ παραδόξου πράγματος ἐπαγωγῇ, λέγων· « Πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. »

Q. 2. « Apparuit autem ei angelus Domini in somnis dicens [70]. » Quare non palam apparet angelus Josepho, quemadmodum pastoribus et Zachariæ?

Ἐρώτ. β'. « Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ λέγων· » Διὰ τί μὴ φανερῶς φαίνεται ὁ ἄγγελος τῷ Ἰωσήφ, καθάπερ τοῖς ποιμέσι καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ;

R. Quia admodum fidelis erat vir ille. Nec opus illi erat ejusmodi visione.

Ἀπόκ. Ὅτι σφόδρα πιστὸς ἦν ὁ ἀνὴρ, καὶ οὐ δεόμενος τῆς τοιαύτης ὄψεως.

Q. 3. « Ne timeas accipere Mariam conjugem tuam [71]. » Quare dixit: « Ne timeas? »

Ἐρώτ. γ'. « Μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου. » Διὰ τί εἶπε· Μὴ φοβηθῇς,

[67] Psal. VII, 9-11. [68] Matth. I, 16-18. [69] ibid. [70] ibid. 20. [71] ibid.

Ἀπόκρ. Δεικνὺς αὐτὸν δεδοικότα μὴ προσκρούσῃ τῷ Θεῷ, ὡς μοιχαλίδα ἔχων. A

Ἐρώτ. δ'. Διὰ τί εἶπε, « τὴν γυναῖκά σου; »

Ἀπόκ. Ὡς μὴ διεφθαρμένης αὐτῆς οὔσης. Καλεῖ δὲ αὐτὴν γυναῖκα ἀπὸ τῆς μνηστείας· ὥσπερ εἰώθαμεν γαμβροὺς λέγειν καὶ προγάμους τοὺς μνηστῆρας.

Ἐρώτ. ε'. « Τέξεται δὲ Υἱόν. » Διὰ τί οὐκ εἶπε· Τέξεται δέ σοι;

Ἀπόκ. Ὅτι οὐκ αὐτῷ ἔμελλε μόνῳ τίκτεσθαι, ἀλλὰ τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ.

Ἐρώτ. ϛ'. « Ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως. » Διὰ τί προσέθηκε τὸ ἀξίωμα, εἰπὼν, « τοῦ βασιλέως; »

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ καὶ ἕτερος γέγονεν Ἡρώδης ὁ τὸν Πρόδρομον ἀνελών. Ἀλλ' ἐκεῖνος τετράρχης ἦν, οὗτος δὲ βασιλεύς. B

Ἐρώτ. ζ'. « Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ. » Διὰ τί οὐκ εἶπε, Τὴν γυναῖκά σου, ἀλλὰ « Τὴν μητέρα αὐτοῦ; »

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ, τοῦ τόκου πέρας λαβόντος, ἐλύθη τε ἡ ὑποψία, καὶ ὁ Ἰωσὴφ ἐπιστώθη. Διὰ τοῦτο οὖν λοιπὸν μετὰ παῤῥησίας διαλέγεται ὁ ἄγγελος, καὶ οὐκέτι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καλεῖ.

Ἐρώτ. η'. « Καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον. » Διὰ τί ἀκούσας· « Φεῦγε εἰς Αἴγυπτον, » οὐκ ἐταράχθη;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ πιστὸς ἦν ὁ ἀνὴρ, διὸ ὑπακούει καὶ πείθεται.

Ἐρώτ. θ'. Διὰ τί οὐκ εἰς ἄλλην χώραν πέμπεται, ἀλλ' εἰς Αἴγυπτον; C

Ἀπόκ. Ἵνα πληρωθῇ ἡ προφητεία ἡ λέγουσα, ὅτι « Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου. »

Ἐρώτ. ι'. « Ἀκούσας δὲ Ἰησοῦς, ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. » Διὰ τί ἀνεχώρησεν;

Ἀπόκ. Παιδεύων ἡμᾶς φεύγειν τοὺς πειρασμούς. Οὐ γὰρ ἔγκλημα τὸ μὴ ῥίπτειν ἑαυτὸν εἰς κίνδυνον, ἀλλὰ τὸ ἐμπεσόντα μὴ στῆναι γενναίως.

Ἐρώτ. ια'. « Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς τοὺς ὄχλους ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος. » Διὰ τί ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος;

Ἀπόκ. Διὰ τὸ ἀφιλότιμον καὶ ἀκόμπαστον· οὐ γὰρ περιῆγεν αὐτοὺς μεθ' ἑαυτοῦ. Ἀλλ' ὅτε μὲν περιπατῆσαι ἔδει, αὐτὸς μόνος περιῄει πανταχοῦ, καὶ πόλεις καὶ χώρας ἐπισκοπούμενος· ὅτε δὲ πολὺς ὄχλος γέγονεν, ἐν ἑνὶ ἐκάθητο τόπῳ. D

Ἐρώτ. ιβ'. « Ἀνοίξας δὲ τὸ στόμα αὐτοῦ ἐδίδασκεν αὐτούς. » Διὰ τί εἶπεν· « Ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ; »

Ἀπόκ. Ἵνα μάθωμεν, ὅτι καὶ σιγῶν ἐπαίδευεν, οὐχὶ μόνον φθεγγόμενος.

Ἐρώτ. ιγ'. « Προσέχετε, φησὶ, τὴν ἐλεημοσύνην μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς. » Διὰ τί ἐπὶ μὲν τῆς ἐλεημοσύνης προσέθηκεν εἰπὼν, ἐπὶ δὲ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς νηστείας οὐδαμῶς;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ τὴν ἐλεημοσύνην μὲν ἀδύνατον πάντη λαθεῖν, εὐχὴν δὲ καὶ νηστείαν δυνατόν.

R. Declarat eum timuisse, ne Deum offenderet, utpote adulteram habens uxorem.

Q. 4. Quare dixit, « conjugem tuam? »

254 R. Utpote non corruptam. Vocat autem conjugem, quia desponsata erat. Uti solemus generos et pronubos, vocare procos.

Q. 5. « Pariet autem filium [72]. » Quare non dixit: Pariet autem tibi?

R. Quia non ipsi solum pareret, sed toto orbi.

Q. 6. « In diebus Herodis regis [73]. » Quare dignitatem addidit, cum dixit, « regis? »

R. Quia alius fuit Herodes qui Præcursorem occidit. Sed ille tetrarcha, hic rex erat.

Q. 7. « Surgens accipe puerum, et matrem ejus [74]. » Quare non dixit: Uxorem tuam, sed, « matrem ejus? »

R. Quia partu adveniente, levata suspicio fuit, et Joseph certior factus est. Ideo cum libertate palam loquitur angelus; nec ultra uxorem ejus vocat illam.

Q. 8. « Et fuge in Ægyptum [75]. » Quare cum audisset: « Fuge in Ægyptum, » perturbatus non fuit?

R. Quia fidelis vir erat, ideo obsequitur, et obtemperat.

Q. 9. Quare in Ægyptum, et non in aliam mittitur regionem?

R. Ut impleretur prophetia quæ dicit: « Ex Ægypto vocavi Filium meum [76]. »

Q. 10. « Cum audisset Jesus quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam [77]. » Quare secessit?

R. Admonens nos fugiendas esse tentationes. Neque id crimini datur, quod non nos in periculum conjiciamus; sed cum inciderimus, si non resistamus generose.

Q. 11. « Videns autem ejus turbas ascendit in montem [78]. » Quare ascendit in montem?

R. Quod ambitionem fugeret et vanam gloriam. Non enim illas secum circumquaque abducebat. Sed quando incedendum erat, ipse solus ubique circuibat, et urbes et vicos perlustrans. Cum autem multa aderat turba, in uno sedebat loco.

Q. 12. « Aperiens autem os suum docebat illos [79]. » Quare dixit: « Aperiens os suum? »

R. Ut ediscamus illum non solum loquendo, sed etiam silendo docuisse.

Q. 13. « Attendite, inquit, ne eleemosynam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis [80]. » Quare de eleemosyna id addidit, de oratione autem et jejunio, nullatenus?

R. Quia eleemosynam impossibile est penitus latere: orationem vero et jejunium possibile est.

[72] Matth. I, 21. [73] Matth. II, 1. [74] ibid. 13. [75] ibid. [76] Ose. XI, 1. [77] Joan. IV, 12. [78] Matth. V, 1. [79] ibid. [80] Matth. VI, 1.

Q. 14. « In principio erat Verbum [81]. » Quare, A omisso Patre, de Filio loquitur?

R. Quia ille omnibus notus erat, etsi non quatenus Pater, sed quatenus Deus. Unigenitus vero ignorabatur: ideo jure ejus notitiam a principio dare voluit, iis qui ignorarent ipsum.

Q. 15. « Et verbum erat apud Deum [82]. » Quare non dixit: In Deo?

R. Primum quidem ut ejus secundum hypostasin æternitatem declararet nobis. Deinde clarius et apertius revelat nobis, hoc Verbum esse Deum, « In mundo erat [83]: » non ut mundo coævus. Ideo namque adjecit: « Et mundus per ipsum factus est [84]. »

Q. 16. « Et aspiciens in cœlum benedixit panes [85]. » Quare cum sursum aspexisset tum bene- B dixit?

R. Primo ut ostenderet se a Patre esse; secundo ut nos doceret, ne prius ad mensam accederemus, donec ei gratias egissemus qui escam nobis daret.

Q. 17. Quare in deserto miraculum panum efficit, et quinque millia alit?

255 R. Ut nulli prorsus subesset suspicioni miraculum, nemoque existimaret ex proximo quodam vico, quidpiam ad mensam delatum fuisse.

Q. 18. Et abstulerunt ex residuis fragmentis [86]. Quare non integri panes, sed fragmenta superfuere?

R. Ut ostenderet esse illa ex quinque panibus C fragmenta, et ut qui non aderant rem gestam ediscerent, ne quis id phantasiam esse existimaret.

Q. 19. « Duodecim cophinos [87]. » Quare duodecim cophinos impleverunt?

R. Ut et ipse Judas deferret. Poterat enim turbarum sedare famem. At non novissent discipuli virtutem ejus.

Q. 20. Quare non Pilato, sed uxori illius visio fuit [88]?

R. Primo quidem quia digna erat ipsa; seu potius, quia si vidisset ille, nequaquam illi æque fides habita fuisset: vel non narrasset; ideoque ex divina dispensatione uxor visionem habet, ut res D palam omnibus fieret.

Q. 21. « Et crucifigunt cum eo duos latrones, unum a dextris et unum a sinistris [89]. » Quare medium inter latrones crucifixerunt illum, et quare clamans emisit spiritum?

R. Ut eorum famæ particeps esset, et ut impleretur quod dictum est: « Cum iniquis reputatus est [90]. » Ut ostenderetur ex potestate rem effici. Quemadmodum dixit: « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam [91]. »

Ἐρώτ. ιδ'. « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » Διὰ τί ἀφεὶς τὸν Πατέρα, περὶ τοῦ Υἱοῦ διαλέγεται;

Ἀπόκ. Ὅτι ἐκεῖνος μὲν δῆλος ἅπασιν ἦν, εἰ καὶ μὴ ὡς Πατὴρ, ἀλλ' ὡς Θεός· ὁ δὲ Μονογενὴς ἠγνοεῖτο. Καὶ εἰκότως τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν ἐκ προοιμίων ἐσπούδασε διδάξαι τοὺς οὐκ εἰδότας αὐτόν.

Ἐρώτ. ιε'. « Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. » Διὰ τί οὐκ εἶπεν ἐν Θεῷ;

Ἀπόκ. Πρῶτον μὲν τὴν καθ' ὑπόστασιν αὐτοῦ ἀϊδιότητα ἐμφαίνων ἡμῖν· εἶτα καὶ σαφέστερον αὐτῷ προϊὼν, ἀπεκάλυψεν ἐπαγαγὼν, ὅτι ὁ Λόγος οὗτος καὶ Θεὸς ἦν. « Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν· » οὐχ ὡς τοῦ κόσμου σύγχρονος. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐπήγαγε· « Καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. »

Ἐρώτ. ις'. « Καὶ ἀναβλέψας εἰς τοὺς οὐρανοὺς, εὐλόγησε τοὺς ἄρτους. » Διὰ τί ἀνέβλεψε, καὶ οὕτως εὐλόγησεν;

Ἀπόκ. Πρῶτον μὲν ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀπὸ τοῦ Πατρός ἐστι· δεύτερον δὲ παιδεύων ἡμᾶς, μὴ πρότερον ἅπτεσθαι τραπέζης ἕως ἂν εὐχαριστήσωμεν τῷ τὴν τροφὴν ἡμῖν παρέχοντι.

Ἐρώτ. ιζ'. Διὰ τί ἐν ἐρήμῳ τὸ τῶν ἄρτων θαῦμα ποιεῖ, καὶ πεντακισχιλίους τρέφει;

Ἀπόκ. Ἵνα μεθ' ὑπερβολῆς ἀνύποπτον ὑπάρξῃ τὸ θαῦμα, καὶ μηδεὶς νομίσῃ πλησίον κώμην κειμένην εἰσενεγκεῖν τι εἰς τὴν τράπεζαν.

Ἐρώτ. ιη'. Καὶ ἦραν ἐκ τῶν περισσευμάτων κλασμάτων. Διὰ τί οὐχ ὁλόκληροι ἄρτοι, ἀλλὰ κλάσματα ἐπερίσσευσαν.

Ἀπόκ. Ἵνα δείξῃ, ὅτι τῶν πέντε ἄρτων εἰσὶ ταῦτα κλάσματα, καὶ ὥστε τοὺς ἀπόντας μαθεῖν τὸ γεγενημένον, καὶ ἵνα μή τις φαντασίαν νομίσῃ εἶναι τοῦτο.

Ἐρώτ. ιθ'. « Δώδεκα κοφίνους. » Διὰ τί δώδεκα κοφίνους ἐπλήρωσαν;

Ἀπόκ. Ἵνα καὶ Ἰούδας βαστάσῃ. Ἐδύνατο μὲν γὰρ καὶ σβέσαι τῶν ὄχλων τὴν πεῖναν· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ τὴν δύναμιν.

Ἐρώτ. κ'. Διὰ τί οὐχ ὁ Πιλᾶτος ὁρᾷ, ἀλλ' ἡ τούτου γυνή;

Ἀπόκ. Πρῶτον μὲν ὅτι ἐκείνη ἀξία ἦν, ἢ μᾶλλον ὅτι, εἰ αὐτὸς εἶδεν, οὐκ ἂν ἐπιστεύθη ὁμοίως· ἢ οὐδ' ἂν ἐξεῖπεν· διὰ τοῦτο οἰκονομεῖται τὴν γυναῖκα ἰδεῖν, ὥστε κατάδηλον γενέσθαι πᾶσιν.

Ἐρώτ. κα'. « Καὶ συσταυροῦσιν αὐτῷ δύο λῃστὰς, ἕνα ἐκ δεξιῶν, καὶ ἕνα ἐξ εὐωνύμων. » Διὰ τί μέσον αὐτὸν ἐσταύρωσαν τῶν λῃστῶν, καὶ διὰ τί κράξας ἀφῆκε τὸ πνεῦμα;

Ἀπόκ. Ἵνα τῇ δόξῃ τῇ ἐκείνων κοινωνήσῃ, ἢ ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθέν· ὅτι καὶ « Μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη· » καὶ ἵνα δειχθῇ, ὅτι κατ' ἐξουσίαν τὸ πρᾶγμα γίνεται· καθὼς καὶ ἔλεγεν, ὅτι « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. »

[81] Joan. I, 1. [82] ibid. [83] ibid. 10. [84] ibid. [85] Matth. XIV, 19. [86] ibid. 20. [87] ibid. [88] Matth. XXVII, 19. [89] ibid. 38. [90] Isa. LIII, 12. [91] Joan. X, 18.

Ἐρώτ. κβ'. « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. » Πῶς ὁ μὲν Ματθαῖος, ὅτι εἶπεν ὁ Χριστὸς τῷ Πέτρῳ· « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι τρὶς ἀπαρνήσῃ με· » ὁ δὲ Μάρκος λέγει, ὅτι, ὅτε μὲν ἅπαξ ἠρνήσατο, τότε πρῶτον ἐφώνησεν ὁ ἀλεκτρυών· ὅτε δὲ τρίτον, τότε δεύτερον; Πῶς οὖν εὑρεθήσονται ἀληθῆ ἀμφότερα; A

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ καθ' ἑκάστην ἀγωγὴν καὶ τρίτον καὶ τέταρτον φωνεῖν εἴωθεν ἀλεκτρυών, δηλῶν ὁ Μάρκος, ὅτι οὐδὲ ἡ φωνὴ αὐτὸν ἐπέσχε, καὶ εἰς μνήμην ἤγαγε, τοῦτό φησιν. Ὥστε ἀμφότερα ἀληθῆ εἰσι. Πρινὴ γὰρ τὴν μίαν ἀγωγὴν ἀπαρτίσαι τὸν ἀλεκτρυόνα, τρίτον ἠρνήσατο. Οὕτω δὲ περιδεὴς ἦν καὶ σφόδρα ἀποτεθνηκὼς τῷ δέει, ὅτι οὐ μόνον ἠρνήσατο, ἀλλ' οὐδὲ ἀνεμνήσθη οἴκοθεν, καὶ ταῦτα τοῦ ἀλεκτρυόνος φωνήσαντος, ἕως οὗ τὸ βλέμμα τοῦ διδασκάλου γέγονεν αὐτῷ ἀντὶ φωνῆς. B Καὶ τοῦτο ὁ Λουκᾶς δηλῶν φησιν, ὅτι ἐνέβλεψεν εἰς αὐτὸν ὁ Χριστός.

Ἐρώτ. κγ'. « Καὶ ἐξελθὼν ἔξω ἔκλαυσε πικρῶς. » Διὰ τί ἐξελθὼν ἔξω ἔκλαυσεν;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ οὐκ ἐτόλμα φανερῶς ἔμπροσθεν πάντων, ἵνα μὴ κατηγορηθῇ διὰ τῶν δακρύων, καὶ γνωσθῇ μαθητὴς αὐτοῦ εἶναι.

Ἐρώτ. κδ'. « Ἐσθιόντων δὲ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, ὅτι Εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. » Διὰ τί, ἐσθιόντων αὐτῶν, περὶ τῆς προδοσίας αὐτοῖς διαλέγεται;

Ἀπόκ. Ἵνα καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς τραπέζης δείξῃ τὴν πονηρίαν τοῦ προδότου. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ παρῆν. C

Ἐρώτ. κε'. « Εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. » Διὰ τί οὐκ εἶπεν· Ὁ δεῖνά με παραδώσει· ἀλλ' « Εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με, » φειδόμενος καὶ ἐν τούτῳ;

Ἀπόκ. Φειδόμενος καὶ ἐν τούτῳ τοῦ προδότου· ὥστε πάλιν δοῦναι αὐτῷ μετανοίας ἐξουσίαν τοῦ λαθεῖν. Καὶ αἱρεῖται φοβῆσαι ἅπαντας ὑπὲρ τοῦ διασῶσαι τοῦτον.

Ἐρώτ. κς'. « Ἦσαν δὲ καὶ αἱ γυναῖκες συνακολουθήσασαι ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας. » Διὰ τί μέμνηται τῶν γυναικῶν τῶν συνακολουθησασῶν αὐτῷ;

Ἀπόκ. Ὅπως δείξῃ τὴν πολλὴν αὐτῶν προσεδρίαν, καὶ ὅτι μέχρι τῶν κινδύνων παρῆσαν. Ὅτε γὰρ οἱ μαθηταὶ ἔφυγον, αὗται προσεκαρτέρουν.

Ἐρώτ. κζ'. « Πῶς σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ὢν ζητεῖς παρ' ἐμοῦ πιεῖν ὕδωρ, Σαμαρείτιδος οὔσης; » Πόθεν αὐτὸν γνωρίσασα, Ἰουδαῖον εἶναι, φησὶ πρὸς αὐτόν· « Πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὤν; » D

Ἀπόκ. Ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἴσως καὶ τῆς διαλέξεως.

Ἐρώτ. κη'. « Καὶ ἐγέννησε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. » Διὰ τί εἶπε, « πρωτότοκον; » Οὐδὲ γὰρ ἔσχεν ἄλλον υἱὸν ἡ Παναγία.

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς ὁ ἐξ αὐτῆς σαρκωθεὶς Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, γέγονεν ἡμῶν διὰ τὴν σάρκωσιν ἀδελφὸς, τούτου χάριν ὠνο-

Q. 22. « Antequam gallus cantet, ter me negabis [22]. » Quare Matthæus ait dixisse Petro Christum : « Antequam gallus cantet ter me negabis [23]? » Marcus autem, quod cum semel negasset, tunc primum cantaverit gallus : cum autem ter negasset, tunc secundo cantaverit? Quomodo utrumque verum erit?

R. Quia unaquaque vice ter et quater gallus cantare solet, ut ostenderet Marcus nequaquam galli vocem cohibuisse Petrum, et ad memoriam Dominicæ vocis revocasse, ita locutus est. Ita ut utrumque sit verum. Antequam enim pro prima vice absolveret cantum gallus, ter negavit. Ita porro formidabat, ita terrore captus et quasi mortuus erat, ut non modo negaret, sed nequidem ex se illius dicti recordaretur, etiamsi cantaret gallus, donec illi vocis loco adfuit magistri intuitus. Quod declarans Lucas ait, quod respexerit eum Christus [23*].

Q. 23. « Et egressus foras flevit amare [24]. » Quare foras egressus flevit?

R. Quia id non audebat palam et coram omnibus, ne suis lacrymis accusaretur, et discipulus illius esse deprehenderetur.

Q. 24. « Edentibus istis, dixit eis Christus : Unus vestrum me traditurus est [25]. » Quare edentibus illis de proditione loquitur?

R. Ut a tempore mensæ ostenderet proditoris nequitiam. Nam aderat ille.

Q 25. « Unus vestrum me traditurus est. » Quare non dixit : Ille me tradet; sed « Unus vestrum me tradet, » ut et in hoc illi parceret?

R. Ut in hoc parceret proditori, daretque illi locum pœnitendi et latendi. Voluitque omnes perterrefacere, ut hunc salvum faceret.

Q. 26. « Erant autem et mulieres quæ secutæ fuerant eum a Galilæa [26]. » Quare memorat mulieres quæ secutæ fuerant eum?

R. Ut magnam ostenderet earum assiduitatem, quodque ad pericula usque adfuissent. Cum fugerent namque discipuli, illæ perseverabant.

Q. 27. « Quare tu, Judæus cum sis, bibere a me poscis aquam, quæ sum Samaritana [27]? » Unde gnara Judæum illum esse, ait illi : « Quare tu, Judæus cum sis? »

256 R. Ex habitu, et fortasse ex dialecto.

Q. 28. « Et peperit filium suum primogenitum [28]. » Quare dixit, « primogenitum? » Neque enim alium habuit filium sanctissima (Virgo).

R. Quia Deus cum esset verus qui ex illa incarnatus est Dominus noster Jesus Christus, factus est per incarnationem frater noster, quamobrem

[22] Matth. XXVI. 34. [23] Marc. XIV, 31. [23*] Luc. XXII, 61. [24] Matth. XXVI, 75. [25] ibid. 21. [26] Matth. XXVII, 55. [27] Luc. II, 7. [28] Joan. IV, 5.

vocatus est primogenitus, utpote qui primas haberet in omnibus.

Q. 29. « Et reclinavit eum in præsepio [**]. » Quare in præsepio reclinatus fuit?

R. Ut nos ab irrationabilitate liberaret, brutorum relicta vita; tribueretque hominibus congruentem prudentiam

Q. 30. « Homo descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones [1]. » Quis homo? Quæ Jerusalem? Quæ Jericho? Qui latrones?

R. Homo est Adam; Jerusalem, paradisus; Jericho, hic mundus; latrones, dæmones.

Q. 31. Casu autem sacerdos quidam videns [2] eum, pertransivit. Levita similiter. Samaritanus autem videns eum, misericordia motus est, et ligavit vulnera ejus. Quid illud, « Casu? » Quis sacerdos? Quis Levita? Quis Samaritanus?

R. Illud, « Casu, » id est, ex divina providentia. Sacerdos est lex; Levita, magistri ex Levitico sacerdotio; Samaritanus, Christus.

Q. 32. Quare dicitur Samaritanus, Christus?

R. Quia Judæi illum ita nuncuparant dicendo: « Samaritanus es, et dæmonium habes [3]. »

Q. 33. « Factum est autem, inquit, ut moreretur Lazarus, et portaretur ab angelis in sinus Abrahæ [4]. » Quare moritur Lazarus priusquam dives?

R. Ut nullus diviti excusationi locus relinqueretur: quod scilicet aliquid erogaturus esset illi (si vixisset.)

Q. 34. « Elevans autem dives oculos suos cum esset in tormentis, vidit Lazarum in sinibus Abrahæ [5]. » Quare non alibi, sed in sinibus Abrahæ videt Lazarum?

R. Quia sicut Adamum Deus ejiciens ex paradiso, posuit illum e regione, ut assiduus aspectus ejus mœrorem renovans, majorem illi præberet sui a bonis illis lapsus sensum; ita et illum e regione Lazari constituit, ut vehementius morderetur.

Q. 35. Quare non in alio justo vidit Lazarum dives ille; sed in sinibus Abrahæ?

R. Quia hospitalis Abraham fuerat; ut itaque argueretur ob suam erga hospites sævitiam, Lazarum cum illo videt. Ille namque viatores etiam excipiebat [6]; hic vero eum qui intus erat contemnebat [7].

Q. 36. « Pater Abraham, miserere mei [8]. » Quare non Lazaro sermonem dirigit dives, sed Abrahamo?

R. Quod erubesceret, et pudore teneretur: putabat enim eum injuriæ illatæ memoriam retinere.

A μάσθη πρωτότοκος, ὡς πρωτεύων ἐν πᾶσιν αὐτός.

Ἐρώτ. κθ'. « Καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ. » Διὰ τί ἐν τῇ φάτνῃ ἀνεκλίθη;

Ἀπόκ. Ἵνα ἡμᾶς τῆς ἀλογίας ἐλευθερώσῃ, τὸν κτηνοπρεπῆ μεταμείψαντας βίον, καὶ τὴν ἀνθρώποις πρέπουσαν παράσχῃ σύνεσιν.

Ἐρώτ. λ'. « Ἄνθρωπος κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὼ, καὶ λῃσταῖς περιέπεσε. » Τίς ὁ ἄνθρωπος, καὶ τίς ἡ Ἱερουσαλὴμ, καὶ τίς ἡ Ἱεριχὼ, καὶ τίνες οἱ λῃσταί;

Ἀπόκ. Ἄνθρωπος μὲν ὁ Ἀδάμ· Ἱερουσαλὴμ δὲ ὁ παράδεισος· Ἱεριχὼ δὲ οὗτος ὁ κόσμος· καὶ λῃσταὶ οἱ δαίμονες.

Ἐρώτ. λα'. Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεύς τις ἰδὼν αὐτὸν

B ἀντιπαρῆλθε· καὶ λευΐτης ὁμοίως. Σαμαρείτης δὲ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγχνίσθη, καὶ κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ. Τί ἦν τὸ, « κατὰ συγκυρίαν; » καὶ τίς ὁ ἱερεύς; καὶ τίς ὁ λευΐτης; καὶ τίς ὁ Σαμαρείτης;

Ἀπόκ. Τὸ μὲν « κατὰ συγκυρίαν » δηλοῖ· τὸ ἐκ θείας οἰκονομίας· ἱερεὺς δέ ἐστιν ὁ νόμος· λευΐτης δὲ οἱ ἀπὸ τῆς λευϊτικῆς ἱερωσύνης διδάσκαλοι· Σαμαρείτης δὲ ὁ Χριστό

Ἐρώτ. λϐ'. Καὶ διὰ τί λέγεται Σαμαρείτης ὁ Χριστός;

Ἀπόκ. Διὰ τὸ τοὺς Ἰουδαίους αὐτὸν οὕτως ἀποκαλεῖν ὅτι « Σαμαρείτης εἶ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις. »

Ἐρώτ. λγ'. « Ἐγένετο δὲ, φησὶν, ἀποθανεῖν τὸν Λάζαρον καὶ ἀπενεχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τοὺς

C κόλπους τοῦ Ἀβραάμ. » Διὰ τί ἀποθνήσκει πρῶτον ὁ Λάζαρος παρὰ τὸν πλούσιον;

Ἀπόκ. Ἵνα μηδεμιᾶς ἀπολογίας πρόφασις ὑπολείπηται τοῦ πλουσίου, ὡς μέλλοντος εὐποιεῖν εἰς αὐτόν.

Ἐρώτ. λδ'. « Ἀναβλέψας δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ὁ πλούσιος, ὁρᾷ τὸν Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ. » Διὰ τί οὐκ ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραὰμ ὁρᾷ τὸν Λάζαρον;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ, ὥσπερ τὸν Ἀδὰμ ἐκβαλὼν ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ παραδείσου, καταντικρὺ τοῦτον κατῴκισεν, ἵνα ἡ συνεχὴς ὄψις, ἀνανεοῦσα τὸ πάθος, ἀκριβεστέραν αὐτῷ παράσχῃ τῆς ἐκπτώσεως τῶν ἀγαθῶν τὴν αἴσθησιν· οὕτω δὲ καὶ τοῦτον κατέναντι τοῦ Λαζάρου κατῴκισεν, ἵνα μειζόνως κατατρύχηται.

D Ἐρώτ. λε'. Καὶ διὰ τί οὐκ ἐν ἄλλῳ δικαίῳ τὸν Λάζαρον ὁρᾷ ὁ πλούσιος, ἀλλ' ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ φιλόξενος ἦν ὁ Ἀβραάμ. Ἵν' οὖν ἔλεγχος αὐτοῦ γένηται τῆς μισοξενίας, διὰ τοῦτο αὐτὸν μετ' ἐκείνου βλέπει. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ τοὺς παροδίτας ἐξενοδόχει· οὗτος δὲ καὶ τὸν ἔσω κείμενον παρεώρα.

Ἐρώτ. λϛ'. « Πάτερ Ἀβραὰμ, ἐλέησόν με. » Διὰ τί οὐ πρὸς τὸν Λάζαρον τὸν λόγον ἀπέτεινεν ὁ πλούσιος, ἀλλὰ πρὸς τὸν Ἀβραάμ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ᾐσχύνετο καὶ ἠρυθρία· ἐνόμιζε γὰρ αὐτὸν μνησικακεῖν δι' ὧν ἔπραξεν εἰς αὐτόν.

[**] Luc. II, 7. [1] Luc X, 30. [2] ibid. 31-34. [3] Joan. VIII, 48. [4] Luc. XVI. 22. [5] ibid. 23. [6] Gen. XVIII, 2-8. [7] Luc. XVI, 20, 21. [8] ibid. 24.

257 Hoc fragmentum adjicimus Quæstionibus ad Antiochum, quia pars ejus prior excerpta est ex quæstione 42, non quidem ad verbum, sed ad sententiam. Pars vero posterior, ex Orat. 3 contra Arianos, paulo post initium.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας ἐκ περικοπῆς λόγος περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων.

Οὐχ ὡς θεούς, φασί, τὰς εἰκόνας προσκυνοῦμεν οἱ πιστοί· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ μόνον τὴν σχέσιν καὶ τὴν ἀγάπην ἐμφανίζοντες. Ὅθεν πολλάκις, τοῦ χαρακτῆρος λειανθέντος, ὡς ξύλον μένει ἀργόν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ τύπου γίνεται τοῦ σταυροῦ. Ἕως ἂν μὲν εἰσὶ συνεζευγμένα τὰ δύο ξύλα, καὶ σώζῃ τοῦ σταυροῦ τὸν τύπον, ὀρθῶς καὶ ἠκριβωμένως προσκυνῶ τὸν σταυρόν· ἐπὰν δὲ διαιρεθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων, καὶ τὸν τύπον τῇ διαιρέσει λύσωσιν, οὐκέτι προσκυνῶ τὰ ἐξ ἀλλήλων διῃρημένα ξύλα. Οὕτω λοιπὸν καὶ διὰ τὸν Χριστὸν προσκυνῶ τὴν εἰκόνα, καὶ διὰ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν προσκυνῶ τὸν Χριστόν. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς χείλεσί μου οὐ πάρεστι σωματικῶς Χριστός, ἀλλ' ὅμως τῇ καρδίᾳ καὶ τῷ νῷ πάρειμι ἐγὼ πνευματικῶς πρὸς τὸν Χριστόν. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, ἐκ τοῦ ὑποδείγματος τοῦ περὶ τὸν σταυρὸν δῆλον. *Καὶ μετ' ὀλίγον·* Ὁ γὰρ οὕτως ἐγνωκώς, ὅτι ἕν εἰσιν ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατήρ, οἶδεν, ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ Πατρί, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ. Ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ θεότης τοῦ Πατρός ἐστι, καὶ αὕτη ἐν τῷ Υἱῷ ἐστι. Καὶ ὁ τοῦτο καταλαβὼν πέπεισται, ὅτι ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἐν γὰρ τῷ Υἱῷ ἡ τοῦ Πατρὸς θεότης θεωρεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῆς εἰκόνος τοῦ βασιλέως προσεχέστερόν τις κατανοῆσαι δυνήσεται· ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφή ἐστι· καὶ ἐν τῷ βασιλεῖ δὴ τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδός ἐστιν. Ἀπαράλλακτός ἐστιν ἡ ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ὁμοιότης· ὥστε τὸν ἐνορῶντα τὴν εἰκόνα ὁρᾷν ἐν αὐτῇ τὸν βασιλέα, καὶ ἐπιγινώσκειν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι. Ἐκ δὲ τοῦ μὴ διαλλαγῆναι τὴν ὁμοιότητα, τῷ θέλοντι μετὰ τὴν εἰκόνα θεωρῆσαι τὸν βασιλέα εἴποι ἂν ἡ εἰκών· Ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς ἕν ἐσμεν· ἐγὼ γοῦν ἐν ἐκείνῳ εἰμί, κἀκεῖνος ἐν ἐμοί· καὶ ὃ βλέπεις ἐν ἐμοί, τοῦτο βλέπεις ἐν ἐκείνῳ, καὶ ὃ ἑώρακας ἐν ἐκείνῳ, τοῦτο ὁρᾷς ἐν ἐμοί. Ὁ γοῦν προσκυνῶν τὴν εἰκόνα ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ τὸν βασιλέα· ἡ γὰρ ἐκείνου μορφὴ καὶ τὸ εἶδός ἐστιν ἡ εἰκών.

A *Sancti Athanasii Alexandrini excerptus sermo de sacris imaginibus.*

Nequaquam ut deos olim (ethnici) ita nos imagines adoramus : absit! sed duntaxat, ut affectum et charitatem nostram exhibeamus. Quare plerumque contingit ut, deleto charactere seu figura, lignum vacuum remaneat. Hoc autem in crucis typo deprehendere est. Dum enim duo ligna conjuncta sunt, servaturque crucis figura, recte et accurate crucem adoro : divisis autem lignis atque ablato per divisionem typo, ligna separata non ultra adoro. Atque ita fit ut propter Christum imaginem adorem, et per Christi imaginem ipsum adorem Christum. Etiamsi enim labiis meis Christus minime adsit corporaliter, corde tamen ac mente adsum ego Christo B spiritualiter. Hæc autem ita se habere, ex crucis exemplo palam est. *Et paucis interjectis :* Qui enim ita novit, unum esse Filium et Patrem, novit etiam, ipsum in Patre et Patrem in ipso esse. Nam Filii deitas, Patris est, ipsaque in Filio est, et qui hoc intelligit persuasum habet, eum qui Filium videt, videre Patrem. In Filio namque Patris deitas conspicitur. Id porro exemplo regiæ imaginis, accuratius quivis intelligere poterit : in imagine quippe, regis species et forma exstat, in rege item species, quæ est in imagine, habetur. Similitudo autem regia in imagine sine ulla discrepantia est; ita ut qui videt imaginem, in ipsa regem videat et agnoscat, quia is ipse est qui in imagine comparet. C Quod autem similitudo illa nullam habeat discrepantiam; si quis post visam imaginem, regem voluerit contemplari, dixerit imago : Ego et rex unum sumus. Ego itaque in illo sum, et ille in me: et quod in me, id in illo quoque vides, et quod in illo, id in me vides. Qui igitur imaginem adorat, in illa regem adorat: ejus enim forma atque species est imago.

IN SEQUENTES QUÆSTIONES IN SCRIPTURAM SACRAM MONITUM.

Libet *hic afferre quæ Felckmannus in hasce Quæstiones annotavit. Ait ille in variis lectionibus*, p. 90 : Subjiciuntur hæc immediate Quæstionibus ad Antiochum in Palatino codice, quem nunc II dicimus, absque auctoris nomine. Unde factum est ut ab interprete veteri Quæstionibus jungerentur. Cæterum codex nonnullibi et lacunosus et non satis emendatus est : quare cui melior obtigerit, quæ videbuntur supplere aut emendare poterit. *Hinc liquet hasce Quæstiones, nedum Athanasii sint, nec Athanasii quidem nomen præferre in codicibus. Et vero tricesima sexta nomen præfert Chrysostomi, tricesima vero septima Cyrilli ; vicesima octava est Theodoreti, tacito tamen ejus nomine. Quæstiones vero* in Pentateuchum *quæ incipiunt a* 47 *magna ex parte sunt Theodoreti, ut suis locis annotamus. Hinc vero perspicuum est ex multis auctoribus excerptas et in unum coactas esse has Quæstiones. Atque ex iis quæ de Francis leguntur quæst.* 76, *videntur in unum corpus redactæ, post expeditiones Francorum in Orientem. Nisi forte Francorum nomen ibi adjectitium sit.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ ΠΑΡΑΒΟΛΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

—

258 S. P. N. ATHANASII

DICTA ET INTERPRETATIONES PARABOLARUM EVANGELII.

—

Quæstio I. « Ite in oppositum vicum, et invenietis hominem lagenam aquæ bajulantem [9]. »

Quænam civitas est? Ecclesia. Quæ aquæ lagena? Sanctum baptisma. Quis ille homo? Præcursor. Quod cœnaculum? Regnum cœlorum.

Q. II. « Simile est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis [10]. »

Quis est ille rex? Deus. Quis debitor decem mille talentorum? Homo, qui multis peccatis obnoxius, divinæ tamen est longanimitatis particeps. Quis centum denariorum debitor? Subditus servus ejus, qui talentorum decem debebat millia, qui et ipse quidem Dei longanimitatem expertus, crudelis tamen ac durus erga conservum suum visus est.

Alia parabola III. « Homo quidam duos habebat filios, et uni dixit: Vade in vineam. Qui respondit: Non ibo, et abiit. Et accedens ad alterum dixit similiter; qui respondit: Vado et non abiit [11]. »

Quis ille homo? Deus. Quis ille, qui dixit, Ibo, et non abiit? Judæi. Quis ille qui dixit, Non ibo, et tamen abiit? Populus, qui est ex gentibus.

Alia parabola IV. « Hominis cujusdam divitis ager uberes fructus tulit [12]. » Quis ille homo? Judas, et qui sicut ipse avari sunt et amantes pecuniæ.

Alia V. « Ite in vicum qui contra vos est, et invenietis asinam alligatam et pullum [13]. » Qui vicus? Mundus; asina vero, Judæi; pullus, Christiani. Quis ligavit? Mosaica lex. Quis solvit? Christus. Pullus enim est bruta ethnicorum irrationabilitas et ignorantia.

Alia VI. « Ite in vicum qui contra vos est ad quemdam, et dicite ei: Magister dicit, Apud te facio Pascha cum discipulis meis [14]. » Quæ ista civitas? Infernus. Quis ille quidam? Adam. A mortuis enim ipsum excitaturus erat.

Alia quæst. VII. « Jam vero et securis ad arborum radicem est posita [15]. »

Resp. Radix est fides: arbor, homo: securis, finis hominis.

Alia VIII. « Homo quidam domum suam ædificavit supra petram [16]. » Quis ille homo? Sanctus Petrus; petra, Christus; domus, fides; ventus, dia-

A 'Ερώτησις α'. « 'Απέλθατε εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην, καὶ εὑρήσετε ἄνθρωπον κεράμιον ὕδατος βαστάζοντα. »

Τίς ἡ πόλις; 'Εκκλησία. Τί τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος; Τὸ ἅγιον βάπτισμα. Τίς ὁ ἄνθρωπος; 'Ο Πρόδρομος. Τί τὸ ἀνώγεον; 'Η βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

'Ερώτ. β'. « 'Ωμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἠθέλησε συνᾶραι λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ. »

Τίς ὁ βασιλεύς; 'Ο Θεός. Τίς ὁ ὀφειλέτης τῶν μυρίων ταλάντων; 'Ο ἄνθρωπος ὁ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας ἀπολαβών. Τίς ὁ τὰ ἑκατὸν δηνάρια (80*); 'Ο ὑποχείριος τοῦ χρεωστοῦντος τὰ μυρία τάλαντα· καὶ αὐτὸς μὲν ἔτυχε μακροθυμίας, οὗτος δὲ ἐφάνη ὠμὸς καὶ σκληρὸς πρὸς τὸν ὁμόδουλον
B αὐτοῦ.

'Ετέρα παραβολὴ γ'. « Ἄνθρωπός τις εἶχε δύο τέκνα, καὶ εἶπε τῷ ἑνί· Ἄπελθε εἰς τὸν ἀμπελῶνα· καὶ εἶπεν· Οὐχ ὑπάγω, καὶ ἀπῆλθε. Καὶ προσελθὼν εἶπε καὶ τῷ ἑτέρῳ· καὶ εἶπεν· Ὑπάγω, καὶ οὐκ ἀπῆλθεν. »

Τίς ὁ ἄνθρωπος; 'Ο Θεός. Τίς ὁ εἰπὼν, Ὑπάγω, καὶ οὐκ ἀπῆλθεν; οἱ 'Ιουδαῖοι. Τίς ὁ εἰπὼν, Οὐχ ὑπάγω, καὶ ἀπῆλθεν; 'Ο ἐξ ἐθνῶν λαός.

Ἄλλη παραβ. δ'. « 'Ανθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφόρησεν ἡ χώρα. » Τίς ὁ ἄνθρωπος; 'Ο 'Ιούδας, καὶ οἱ κατ' αὐτὸν πλεονέκται καὶ φιλάργυροι.

'Ετέρα ε'. « 'Απέλθατε εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην, καὶ εὑρήσετε ὄνον καὶ πῶλον δεδεμένην. » Τίς ἡ
C κώμη; 'Ο κόσμος. Ὄνος δὲ οἱ 'Ιουδαῖοι· πῶλος οἱ Χριστιανοί. 'Ο δήσας; Νόμος ὁ Μωσαϊκός. 'Ο λύσας; ὁ Χριστός. Πῶλος γάρ ἐστι τῶν ἐθνῶν ἡ ἀλογία καὶ ἡ ἀγνωσία.

Ἄλλη ς'. « 'Απέλθατε εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην πρὸς τὸν δεῖνα, καὶ εἴπατε αὐτῷ· 'Ο Διδάσκαλος λέγει· Πρὸς σὲ ποιῶ τὸ Πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου. » Τίς ἡ πόλις; 'Ο ᾅδης. 'Ο δεῖνα; 'Ο 'Αδάμ· ἔμελλε γὰρ ἐγεῖραι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

'Ετέρα ἐρώτ. ζ'. « Ἤδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται. »

'Απόκ. 'Ρίζα ἐστὶν ἡ πίστις· τὸ δένδρον, ὁ ἄνθρωπος· ἡ ἀξίνη, τὸ τοῦ ἀνθρώπου τέλος.

'Ετέρα η'. « Ἄνθρωπός τις ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν. » Τίς ὁ ἄνθρωπος; 'Ο ἅγιος Πέτρος· πέτρα, ὁ Χριστός· οἰκία, ἡ πίστις· ἄνεμος

[9] Marc. XI, 2. [10] Matth. XVIII, 23. [11] Matth. XXI, 28, 29. [12] Luc. XII, 16. [13] Matth. XXI, 20. [14] Matth. XXVI, 18, 19. [15] Matth. III, 10. [16] Matth. VII, 24.

(80*) *Τίς ὁ τὰ ἑκατὸν δηνάρια.* Supple ὀφείλων. Edit. Patrol.

ὁ διάβολος. Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν ἄμμον οἰκοδομήσας Ἰούδας· ἄμμος γάρ ἐστιν ἡ ἀκαρπία.

Ἄλλη θ'. « Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. » Τίς ὁ βασιλεύς; ὁ Θεός. Τίς ὁ υἱός; ὁ Χριστός. Τίνες οἱ κεκλημένοι; προφῆται καὶ ἀπόστολοι. Τίνες οἱ ἀπαιτήσαντες; οἱ Ἰουδαῖοι. Τίνες οἱ παραγενόμενοι; οἱ ἐξ ἐθνῶν. Τίς ὁ μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου; ὁ Ἰούδας, καὶ οἱ κατ' αὐτὸν ἀναξίως ἐπιπηδῶντες εἰς τὰ ἅγια.

Ἄλλη ι'. « Εἶπεν ὁ Κύριος πρὸς τὸν Πέτρον· Ἄπελθε εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ βάλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβάντα πρῶτον ἰχθὺν ἆρον, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, εὑρήσεις στατῆρα. Τοῦτον δὸς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. » Τίς ἡ θάλασσα; ὁ κόσμος. Τί τὸ ἄγκιστρον; ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Ἰχθὺς ὁ Χριστός. Στατὴρ ὁ σταυρὸς τοῦ Κυρίου, ἐν ᾧ ἔμελλε κἀκεῖνος σταυρωθῆναι, καὶ ὁ Πέτρος.

Ἑτέρα ια'. « Ἄνθρωπός τις εἶχε δύο υἱούς, καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρί· Πάτερ, δός μοι. » Τίς ὁ ἄνθρωπος; ὁ Θεός. Οἱ δύο υἱοί; οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοί. Νεώτερος υἱὸς ὁ τὴν γνώμην ἄστατον ἔχων. Τὸ ἐπιβάλλον μέρος, τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ.

Ἄλλη ιβ'. « Ἄνθρωπός τις εὐγενὴς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν, τοῦ λαβεῖν βασιλείαν. » Ἄνθρωπος, ὁ Θεός· χώρα μακρὰ ἡ ἐπὶ γῆς παρουσία αὐτοῦ· βασιλεία ἡ δευτέρα παρουσία· οἱ δοῦλοι οἱ προφῆται, οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ μάρτυρες. Ἡ δὲ μνᾶ ἐστιν ἡ χάρις, ἣν ἔλαβεν Ἰούδας, ὁμοίως καὶ τὸ τάλαντον.

Ἄλλη ιγ'. « Ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκεν. » Ἄνθρωπος ὁ Θεός· ἀμπελὼν ὁ κόσμος· ἡ ληνὸς τὸ βάπτισμα· ὁ πύργος ἡ πίστις· οἱ γεωργοὶ οἱ Ἰουδαῖοι· οἱ δοῦλοι προφῆται, ἀπόστολοι, καὶ μάρτυρες. Καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρύξαι, καὶ ἀπέκτειναν αὐτούς· ὡσαύτως καὶ τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπήρθη ἐξ αὐτῶν ἡ βασιλεία, καὶ ἐδόθη Ῥωμαίοις, τοῖς ποιοῦσι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Αὐτοὶ δὲ κακοὶ κακῶς ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν.

Ἄλλη ιδ'. « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι τὸν σπόρον αὐτοῦ. » Ὁ σπόρος ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· ὁ περιπεσὼν εἰς τὴν ἄκανθαν ὁ Ἰούδας· ἀπελθὼν γὰρ ἀπήγξατο, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγον αὐτόν· τὸ δὲ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν οἱ προφῆται καὶ ἀπόστολοι.

Ἄλλη ιε'. « Ἄνθρωπός τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὼ, καὶ λησταῖς περιέπεσεν. » Ἄνθρωπος ὁ Ἀδάμ· Ἱερουσαλὴμ ὁ παράδεισος· Ἱεριχὼ ὁ κόσμος· λησταὶ οἱ πονηροὶ λογισμοὶ καὶ ἡ παράβασις· ἱερεὺς οἱ προφῆται· Λευΐτης ὁ Μωσαϊκὸς νόμος· Σαμαρείτης ὁ Χριστός· ἔλαιον καὶ οἶνος τὸ τίμιον σῶμα καὶ αἷμα, καὶ τὸ ἅγιον βάπτισμα· τὸ δὲ πανδοχεῖον ἡ Ἐκκλησία· ὁ πανδοχεὺς ὁ ἅγιος Παῦλος· τὰ δύο δηνάρια, ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Νέα Διαθήκη.

A bolus est. Qui vero super arenam ædificavit, Judas est; arena siquidem est sterilitas.

Alia IX. « Simile factum est regnum cœlorum homini regi, qui nuptias apparavit filio suo [17]. » Quis ille rex? Deus. Quis filius? Christus. Quinam erant vocati? prophetæ et apostoli. Quinam abnuebant? Judæi. Qui vero venerunt? hi qui erant ex gentibus. Quis non habebat nuptialem vestem? Judas, et qui, quemadmodum ipse, ad sancta indigne prosiliunt.

Alia X. « Dixit Dominus ad Petrum : Vade ad mare, et hamum projice, primumque qui egressus fuerit piscem cape, ejus aperto ore, staterem invenies, hunc pro me dato et pro te [18]. » Quod mare illud est? mundus; hamus, verbum Dei; piscis, B Christus; stater, crux Domini, in qua et ipse crucifigendus erat, et Petrus.

259 Alia XI. « Homo quidam duos habebat filios. Dixit minor natu ad patrem suum : Pater, da mihi [19]. » Quis ille homo? Deus. Duo filii? justi et peccatores. Filius minor natu, qui mente est instabili. Pars illum concernens, sunt eloquia et mandata Dei.

Alia XII. « Homo quidam abiit in regionem longinquam ad accipiendum regnum [20]. » Homo ille Deus est. Longinqua regio est adventus ejus in terram. Regnum, secundus ejus adventus. Servi sunt prophetæ, apostoli et martyres. Mna autem C est gratia, quam acceperat Judas : similiter etiam talentum.

Alia XIII. « Homo quidam plantavit vineam, et sepem ei circumdedit [21]. » Homo ille est Deus; vinea, mundus. Torcular, est baptismus; turris, fides; agricolæ, sunt Judæi; servi prophetæ, apostoli et martyres. Et hos misit ut prædicarent, et occiderunt eos : similiter etiam unigenitum Filium, qui est Verbum Dei : et ablatum ab ipsis est regnum et datum est Romanis, qui faciunt fructus ejus. Ipsi vero mali, male perierunt, propter ipsorum incredulitatem et duritiem cordis.

Alia XIV. « Exivit, qui seminat ad seminandum semen suum [22]. » Semen est verbum Dei. Quod in spinas cecidit, Judas, qui abiens semetipsum stran- D gulavit, et volucres cœli devorarunt eum. Semen vero quod cecidit in terram bonam, prophetæ sunt et apostoli.

Alia XV. « Homo quidam ab Jerusalem descendebat Jericho, et incidit in latrones [23]. » Homo ille est Adam ; Jerusalem, paradisus ; Jericho, mundus; latrones, sunt malæ cogitationes et transgressio; sacerdos, prophetæ; levites, Mosaica lex; Samaritanus, Christus; oleum et vinum, pretiosum corpus et sanguis, et sanctum baptisma; diversorium autem est Ecclesia; et hospes, sanctus Paulus; duo denarii sunt Vetus et Novum Testamentum.

[17] Matth. xxii, 2. [18] Matth. xvii, 26. [19] Luc. xv, 12. [20] Luc. xix, 12. [21] Matth. xxi, 33. [22] Matth. xiii, 3. [23] Luc. x, 30.

Alia XVI. « Homo quidam diluculo egressus est ad conducendum operarios [24]. » Homo ille est Deus; vinea, mundus est; operarii, apostoli. Qui vero circa undecimam horam veniunt, Matthias est, qui cum reliquis undecim apostolis connumeratus est.

Alia XVII. « Mulier quædam drachmam habebat, quam perdidit [25]. » Quæ mulier est? Ecclesia. Quæ drachma? Adam.

Alia XVIII. « Simile factum est regnum cœlorum thesauro, abscondito in agro [26]. » Quis ille thesaurus? Christus. Qui emerunt? Joseph et Nicodemus : imo potius sancta Deipara.

Quæst. XIX. « Simile factum est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria [27]. » Quod illud fermentum? Fides. Farinæ tria sata? Salvatoris post triduum resurrectio.

Quæst. XX. Quare Baptista vocat Judæos progeniem viperarum [28]?

Resp. Quia illa bestia suæ matris ventrem exedit, et sic demum egreditur : quod etiam isti parricidæ patraverunt, præ invidia suos interficientes doctores et prophetas. Lapidarunt enim Mosem [29], Isaiam vero prophetam cum lignea serra in duas partes diviserunt.

Quæst. XXI. Quam ob causam cum traditus esset Joannes, secessit Jesus in Galilæam [30]?

Resp. Ut nos doceret fugiendas esse tentationes. Quod si in eas inciderimus, ut strenue nos et fortiter geramus.

Quæst. XXII. Quid peccavit ficus quod eam Christus arefecerit [31]? quonam id proposito fecit? et quomodo?

Resp. Quoniam Dominus passurus jam erat, ne existimarent ejus discipuli infirmum ipsum, imbecillumque esse atque ideo pati, in hac inanimata re suam declaravit potentiam : ut ostenderet se omnes adversarios suos ariditate percutere potuisse. Sed quia, quemadmodum dixit ipse, non venit ut judicet **260** mundum, quin potius ut salvum faciat [32]: suam quidem potentiam in inanimata ficu declarat, suum autem erga homines amorem immensa patientia erga homines exercet. Dicitur quoque ficus peccatum, quod exsecratus est et ariditate percussit Jesus Christus Deus noster. Estque hæc hujus rei ratio, quia post transgressionem Adam accepit folia ficus [33], quibus obtexit suæ turpitudinis peccatum; cum destruxerit transgressionis peccatum, et confixerit deleveritque in cruce, arefecit operculum peccati, quasi folia ficus, quibus Adam tegebatur post transgressionem.

Quæst. XXIII. Quid est quod (Christus) dicit : « Quinque viros habuisti, et nunc quem habes, non est tuus vir [34]?

Resp. Hæc mulier viros juxta Samaritanorum

A "Αλλη ιϛ'. « Ἄνθρωπός τις ἐξῆλθε πρωῒ μισθώσασθαι ἐργάτας. » Ἄνθρωπος ὁ Θεός· ἀμπελὼν ὁ κόσμος· ἐργάται οἱ ἀπόστολοι. Οἱ δὲ περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν ἐλθόντες Ματθίας ἐστὶν, ὃς καὶ κατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀποστόλων.

Ἑτέρα ιζ'. « Γυνή τις εἶχε δραχμὴν, καὶ ἀπώλεσεν αὐτήν. » Τίς ἡ γυνή; ἡ Ἐκκλησία. Τίς ἡ δραχμή; ὁ Ἀδάμ.

"Αλλη ιη'. « Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν ἀγρῷ. » Τίς ὁ θησαυρός; ὁ Χριστός. Τίνες οἱ ἀγοράσαντες; ὁ Ἰωσὴφ καὶ Νικόδημος, μᾶλλον δὲ ἡ ἁγία Θεοτόκος.

Ἐρώτ. ιθ'. « Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἔκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία. » Τίς ζύμη; ἡ πίστις. Τὰ δὲ τρία ἀλεύρου B σάτα; ἡ τριήμερος τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασις.

Ἐρώτ. κ'. Διὰ τί γεννήματα ἐχιδνῶν τοὺς Ἰουδαίους ὁ Βαπτιστὴς καλεῖ;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ τὸ θηρίον τοῦτο τρώγει τὴν γαστέρα τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἐξέρχεται· ὥσπερ καὶ οὗτοι ἐποίησαν, πατραλοῖαι γενόμενοι, καὶ τοὺς διδασκάλους αὐτῶν καὶ τοὺς προφήτας φθόνῳ καταναλίσκοντες. Καὶ γὰρ τὸν Μωσέα ἐλίθασαν, τὸν δὲ Ἡσαΐαν μετὰ ξυλίνου πρίονος ἐδιχοτόμησαν πρίσαντες αὐτόν.

Ἐρώτ. κα'. Τίνος χάριν, παραδοθέντος τοῦ Ἰωάννου, ἀνεχώρησεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν;

Ἀπόκ. Ἡμᾶς παιδεύων φεύγειν τοὺς πειρασμοὺς, C ἀλλὰ τοὺς ἐμπεσόντας στῆναι γενναίως.

Ἐρώτ. κβ'. Τί ἥμαρτεν ἡ συκῆ, ὅτι ἐξήρανεν αὐτὴν ὁ Χριστός; καὶ διὰ ποίαν ὑπόθεσιν; καὶ τίνα τρόπον;

Ἀπόκ. Ἐπεὶ ἔμελλεν ὁ Κύριος τὸ πάθος ὑφίστασθαι, ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ μαθηταὶ, ὅτι ἀδυναμίαν ἔχει καὶ ἀσθένειαν, καὶ διὰ τοῦτο πάσχει, ἐν τῷ ἀψύχῳ δείκνυσι τὴν δύναμιν ἑαυτοῦ· ἵνα δείξῃ, ὅτι ἠδύνατο πάντας ξηρᾶναι τοὺς ἀντιλέγοντας. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἦλθε κρῖναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι, ὡς αὐτὸς ἔφησε, τὴν μὲν δύναμιν ἐνδείκνυται ἐπὶ τῆς ἀψύχου συκῆς, τὴν φιλανθρωπίαν δὲ ταμιεύεται τοῖς ἀνθρώποις ἀμέτρῳ ἀνεξικακίᾳ. Λέγεται δὲ καὶ ἡ ἁμαρτία συκῆ, ἣν κατηράσατο καὶ ἐξήρανε Χριστὸς D ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο, διότι ἔλαβε τῆς συκῆς τὰ φύλλα ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἐσκέπασε τὴν ἁμαρτίαν τῆς αἰσχύνης μετὰ τὴν παράβασιν· καταλύσας τὸ ἁμάρτημα τῆς παραβάσεως, καὶ προσηλώσας καὶ ἐξαλείψας ἐν τῷ σταυρῷ, ἐξήρανε τὸ κάλυμμα τῆς ἁμαρτίας, ὡς τὰ φύλλα τῆς συκῆς ἃ περιεβέβλητο ὁ Ἀδὰμ μετὰ τὴν παρακοήν.

Ἐρώτ. κγ'. Τί λέγει, ὅτι « Πέντε ἄνδρας ἔσχες, καὶ νῦν ὃν ἔχεις οὐκ ἔστι σου ἀνήρ; »

Ἀπόκ. Ἡ γυνὴ ἔσχεν ἄνδρας κατὰ τὸν νόμον τῶν

[24] Matth. xx, 1. [25] Luc. xv, 8. [26] Matth. xiii, 44. [27] ibid. 33. [28] Matth. iii, 7. [29] Num. xiv, 10. [30] Matth. xiv, 34. [31] Marc. xi, 13, 14. [32] Joan. iii, 17. [33] Gen. iii, 7. [34] Joan. iv, 18.

Σαμαρειτῶν· ἐτελεύτησαν, μετ' ἐκείνους ἐπόρνευσεν· οὐδεὶς γὰρ πρὸς αὐτὴν ὡς νόμιμον γυναῖκα προσεγγίζειν ἠβούλετο. Ἐκείνη δὲ μὴ φέρουσα χαλινῶσαι τὴν ἐπιθυμίαν, λαθραίως εἶχε τὸν πορνεύοντα μετ' αὐτῆς, καὶ οὐχ ἦν οὔτε περιφανὴς οὔτε νόμιμος. Εἶχε δὲ αὐτὸν ἄνδρα κρυπτῶς.

Ἐρώτ. κδ'. Τίνες εἰσὶν ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ, οἵτινες μήτε ἐν τῷ ὄρει ἐκείνῳ, μήτε ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἀλλ' ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦσι τὸν Θεόν;

Ἀπόκ. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν ἐρήμοις καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς κατοικοῦντες, οἵτινες, χωρὶς συνάξεως ἐκκλησιαστικῆς δι' ἔργων ἀγαθῶν θείῳ πνεύματι φωτιζόμενοι, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦσι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀμέμπτως βιοῦντες καὶ τῷ Θεῷ εὐσεβοφρόνως λατρεύοντες, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι τῶν ἀρετῶν διαλάμποντες, καὶ οὐκ ἔχουσι χρείαν ἐκκλησίας ἢ τόπου, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοὺς ναοὺς ποιοῦντες ταῖς ἀγαθαῖς ἐργασίαις, ἐν παντὶ τόπῳ καὶ πανταχοῦ εὐαρεστοῦσι τὸ Θεῖον, ἀδιαλείπτως καὶ εἰλικρινῶς αὐτὸν θεραπεύοντες πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Ἐρώτ. κε'. Τί λέγει· « Ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπὶ παντὸς πράγματος, οὗ ἐὰν αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς; »

Ἀπόκ. Τουτέστι περὶ παντὸς πράγματος, οὗ ἐὰν συμφωνήσῃ ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος, εὐσεβοῦς καὶ ἐναρέτου ζητήματος, ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῶν γίνεται, ὥσπερ τῷ Ἠλίᾳ ἐν τῷ ὄρει, καὶ Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ προσομιλήσας, καὶ τὰ αἰτήματα αὐτῶν πληρώσας.

Ἐρώτ. κς'. Τί λέγει· « Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου, ἕως οὗ εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ; »

Ἀπόκ. Ἀντίδικόν ἐστι τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ. Ταῦτα γὰρ ἀλλήλοις ἀντίκειται, ὥς φησι Παῦλος. Ὑπωπιάζομεν γὰρ καὶ δουλαγωγοῦμεν τὸ σῶμα, εὐνοοῦντες διὰ νηστείας καὶ ἀγρυπνίας καὶ τῆς λοιπῆς κακοπαθείας, ἵνα μηκέτι ἐξανίσταται τῆς ψυχῆς διὰ παθῶν τῆς ἀτιμίας. Ὁδὸν λέγει, τὸν μάταιον βίον τοῦτον καὶ πλάνον· ἂν γὰρ λυθῇ ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος, καὶ ἐξέλθῃ τοῦ βίου τούτου καὶ τῆς ὁδοῦ, οὐκ ἔτι ἐργάζεσθαι ἀγαθὸν δύναται. Κοδράντης δὲ λέγεται καὶ αὐτὸ τὸ ἐγκατάλειμμα τοῦ ἐνθυμίου. Λέγεται δὲ καὶ ἡ συνείδησις ἀντίδικος· ἐλέγχει γὰρ ἡμᾶς ἐν τῇ καρδίᾳ κρυπτῶς, καὶ ἀναχαιτίζει ἀπὸ τοῦ κακοῦ, καὶ ἐὰν μὴ ἀκούσωμεν αὐτοῦ, ἔσχατον παραδίδωσιν ἡμᾶς ἐν τῷ κριτηρίῳ τοῦ Θεοῦ καὶ δώσομεν εὐθύνας ὑπέρ τε τῶν μεγάλων ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν εὐτελῶν καὶ λίαν ἐλαχίστων.

Ἐρώτ. κζ'. Τί ἐστιν· « Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως; »

Ἀπόκ. Διὰ τὴν ἀνθρωπότητα λέγει, ὅτι « Πλούσιος ὢν ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ

A legem habuit, mortui qui jam erant; postea vero scortabatur: nemo siquidem cum ea ut cum uxore legitima coire volebat. Illa vero concupiscentiam suam cum refrenare non posset, clam apud se virum habuit, cum quo fornicaretur, neque erat hic manifestus aut legitimus maritus: sed eum virum secum habebat occulte.

Quæst. XXIV. Quinam sunt illi veri adoratores, qui nec in hoc monte, nec Jerosolymis, sed in spiritu adorant Deum et in veritate [35]?

Resp. Isti sunt qui in desertis et in montibus, qui in speluncis et cavernis terræ habitant, qui citra conventum ecclesiæ, per opera bona, Dei spiritu illuminati, in spiritu et veritate adorant B Deum et Patrem nostrum qui est in cœlis. Qui inculpate vivunt, et Deum religiose et pie colentes omni pietate et honestate virtutum relucent, nec opus habent ecclesia, aut loco huic rei destinato, sed ipsi semetipsos templa bonis operibus facientes, quovis loco et ubique Deo placent: denique assidue et sincere omnibus diebus vitæ suæ serviunt.

Quæst. XXV. Quid est quod inquit: « Si duo vestrum consenserint super terram, quamcunque rem petierint, dabitur eis [36]? »

Resp. Hoc est de quacunque re convenerit anima cum corpore, de pio nimirum et probo negotio, Deus erit in medio eorum, sicut cum Elia in C monte, et in fovea cum Daniele versatus est, ipsorum adimplens petitiones.

Quæst. XXVI. Quid illud quod dicit: « Esto benevolus cum adversario tuo, dum adhuc es in via cum illo [37]? »

Resp. Adversarius animæ corpus est: hæc enim sibi adversantur invicem, quemadmodum inquit Paulus [38]; castigamus enim et in servitutem redigimus corpus per jejunia, vigilias et per alias afflictiones: idque bono et benevolo animo, ne amplius contra animam per concupiscentias ignominiosas insurgat. Viam dicit, vanam hanc fallacem vitam: nam a corpore postquam anima separata, D et ex hac vita viaque fuerit egressa, non amplius potest operari bonum. Quadrans autem dicuntur, « ipsæ reliquiæ cogitationis [39]. » Dicitur vero conscientia adversarius: nam occulte in corde nostro redarguit, coercet a malo, et si simus inobedientes, eadem nos demum ad Dei tribunal sistit, ubi et pœnas dabimus tum enormium peccatorum, tum etiam levium et minimorum.

Quæst. XXVII. Quid illud est: « Simile factum est regnum cœlorum grano sinapis [40]? »

Resp. Propter humanam suam naturam hoc dicit: « Dives enim cum esset, humiliavit semetipsum

[35] Joan. IV, 23, 24. [36] Matth. XVIII, 19. [37] Matth. V, 25. [38] Gal. V, 17. [39] Psal. LXXV, 11. [40] Matth. XIII, 31.

usque ad mortem, mortem vero crucis [41]. » Magnum autem et foliis luxurians olus dicit, propter divinitatem. Volucres autem cœli, ramis ejus insidentes, prophetas, apostolos et evangelistas ipsos intelligit.

QUÆST. XXVIII. Quid illud significat : « Non facietis sisoen ex coma capitis vestri [42] ? »

261 RESP. (81) Sisoen quidam aliter interpretati sunt. Ego sic sentio : prohiberi hac lege capillorum tonsuram. Consuevere namque Græci infantum vertices non tondere, et capillos servare, eamque postmodum dæmonibus dedicare.

QUÆST. XXIX. Quare flavit in discipulos suos Christus, dicens : « Accipite Spiritum sanctum [43] ? »

RESP. Quemadmodum super cæco fecit lutum, et ejus oculos illinivit, ut ostenderet quod ipse sit, qui ab initio formavit hominem ex luto : ad eumdem modum insufflavit etiam in discipulos, declarans se esse, qui spiritum det et vitam hominibus, per primitivam illam inspirationem, quam in Adam inspiravit. Quod autem inquit : « Accipite Spiritum sanctum, » dedit ipsis per istam inspirationem, potestatem et gratiam remittendi peccata. Adventu autem (sancti Spiritus) in sancta Pentecoste, baptismi et signorum virtutem tribuit. Ideo inquit : « Vos baptizabimini in Spiritu sancto et accipietis virtutem supervenientis in vos Spiritus sancti [44]. » Nam ante passionem ejus, apostoli non sanabant ægrotos per Spiritum sanctum : sed per potestatem et mandatum sibi a Christo traditum. « Nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus [45]. » A mortuis vero postquam resurrexit glorificatus est. Spiritum autem sanctum cum vocat, non sancti Spiritus indicat hypostasin : hæc enim erat ante, et est, et erit, sed Spiritus sancti donum, quod post ascensionem, decimo, post resurrectionem vero, quinquagesimo die venit super discipulos Christi.

QUÆST. XXX. Quis est ille judex iniquitatis, qui neque Deum timet, nec hominem veretur ?

RESP. Deus : nec enim vel Deum habet, quem timeat ; vel hominem, quem revereatur. « Erat autem in ea civitate vidua quædam [46]. » Quæ illa vidua est ? anima cujusque hominis, quæ diabolum aliquando maritum habuit : quo repudiato, Christum ex animo complectitur : vidua est, ac orans nocte dieque judicem deprecatur, et lugens dicit : « Vindica me de adversario meo [47]. »

QUÆST. XXXI. Quis autem est adversarius ?

RESP. Diabolus, qui « tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret [48]. »

QUÆST. XXXII. Quid autem dixit judex : « Etiamsi non timeam Deum, nec hominem reve-

A σταυροῦ. » Μέγα δὲ καὶ κομῶν τοῖς φύλλοις διὰ τὴν θεότητα. Πετεινὰ δὲ τοῦ οὐρανοῦ ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ προφήτας καὶ ἀποστόλους, καὶ αὐτοὺς τοὺς εὐαγγελιστὰς καθεζομένους.

Ἐρώτ. κη'. Τί ἐστι τό · « Οὐ ποιήσετε σισόην ἐκ τῆς κόμης τῆς κεφαλῆς ὑμῶν ; »

Ἀπόκ. Τινὲς τὸν σισόην ἄλλως ἡρμήνευσαν· ἐγὼ δὲ οἶμαι τὴν ἀπόκαρσιν τὸν νόμον ἀπαγορεύειν. Εἰώθασι γὰρ οἱ Ἕλληνες μὴ ἀποκείρειν τῶν παίδων τὰς κορυφὰς, καὶ τοὺς μαλοὺς ἐᾷν, καὶ τούτους μετὰ χρόνον ἀνατιθέναι τοῖς δαίμοσιν.

Ἐρώτ. κθ'. Διὰ τί ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ λέγων · « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον ; »

Ἀπόκ. Ὥσπερ ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ ἐποίησε πηλὸν, καὶ B ἐπέχρισε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ἵνα δείξῃ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ πλάσας κατ' ἀρχὰς τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ πηλοῦ · τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐνεφύσησε, δεικνὺς, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ δοὺς πνοὴν καὶ ζωὴν τοῖς ἀνθρώποις διὰ τοῦ παλαιοῦ ἐμφυσήματος τοῦ πρὸς τὸν Ἀδάμ. Εἰπὼν δὲ αὐτοῖς · « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον · » ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν καὶ χάριν διὰ τοῦ ἐμφυσήματος πρὸς τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας. Διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως ἐν τῇ ἁγίᾳ Πεντηκοστῇ τὴν τοῦ βαπτίσματος καὶ τὴν τῶν σημείων ἐνέργειαν παρεῖχε. Διό φησιν · « Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς. » Πρὸ γὰρ τοῦ πάθους οὐκ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τὰς ἰάσεις ἐποίουν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ τῇ παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἐξουσίᾳ καὶ C προστάξει. « Οὔπω γὰρ ἦν Πνεῦμα ἅγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη. » Δεδόξασται δὲ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν. Πνεῦμα δὲ ἅγιον ὀνομάζων οὐ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ὑπόστασιν· αὐτὸ γὰρ ἦν τε ἀεὶ καὶ ἔστι καὶ ἔσται, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρισμα, ὅπερ κατὰ τὴν δεκάτην ἡμέραν τῆς ἀναλήψεως, πεντηκοστὴν δὲ τῆς ἀναστάσεως, ἐπὶ τοὺς Χριστοῦ μαθητὰς κατεφοίτησεν.

Ἐρώτ. λ'. Τίς ἐστιν ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας, ὁ μήτε τὸν Θεὸν φοβούμενος, μήτε ἄνθρωπον ἐντρεπόμενος ;

Ἀπόκ. Ὁ Θεός· οὔτε γὰρ Θεὸν ἔχει, ὃν φοβηθήσεται, οὔτε ἄνθρωπον ἐντραπήσεται. « Χήρα δέ τις ἦν ἐν τῇ πόλει. » Τίς δὲ ἡ χήρα ἐκείνη ; ἡ παντὸς D ἀνθρώπου ψυχὴ, ἥ ποτε τὸν διάβολον ἄνδρα ἔχουσα, καὶ ἀποῤῥίψασα αὐτὸν, τὸν δὲ Χριστὸν ἐνστερνισαμένη, χήρα τυγχάνει, καὶ δέεται καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ νύκτα, τὸν κριτὴν παρακαλοῦσα καὶ ὀδυρομένη καὶ λέγουσα · « Ἐκδίκησόν με ἀπὸ τοῦ ἀντιδίκου μου. »

Ἐρώτ. λα'. Τίς δέ ἐστιν ὁ ἀντίδικος ;

Ἀπόκ. Ὁ διάβολος, ὁ « ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατῶν, ζητῶν τίνα καταπίῃ. »

Ἐρώτ. λβ'. Τί δὲ εἶπεν ὁ κριτής · « Εἰ καὶ τὸν Θεὸν οὐ φοβοῦμαι, καὶ ἄνθρωπον οὐκ ἐντρέπομαι,

[41] Philipp. II, 8. [42] Levit. XIX, 17. [43] Joan. XX, 22. [44] Act. I, 8. [45] Joan. VII, 39. [46] Luc. XVIII, 3. [47] ibid. [48] I Petr. v, 8.

(81) Hæc est quæstio 28 Theodoreti *in Levit.* iisdem fere verbis.

ἀλλ' οὖν ἐκδικήσω αὐτὴν, ἵνα μὴ ἐρχομένη ὑπωπιάζῃ με. » Καὶ ἐπιφέρει ὁ Κύριος λέγων· « Ἀκούσατε, τί λέγει ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας, » ὁ Θεός· ἐπειδὴ κρίνει καὶ κατακρίνει τοὺς ἀδίκους. « Δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κεῖται. »

Ἐρώτ. λγ'. Πῶς νοητέον, ὅτι « Ὁ ἔχων ἱμάτιον, πωλησάτω αὐτὸ, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν; »

Ἀπόκ. Τοῦτο εἶπε γνωρίσαι θέλων ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις τὴν προδοσίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἔφοδον τῶν Ἰουδαίων. Οὔτε οὖν τελείως παρεσιώπησεν, ἵνα μὴ τῇ ἀθρόᾳ ἐφόδῳ ταραχθῶσιν, οὔτε πάλιν τελείως ἐγνώρισεν, ἵνα μὴ δειλίᾳ τινὶ κατασχεθῶσιν.

Ἐρώτ. λδ'. Πῶς *ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν;*

Ἀπόκ. Ὁ μὲν φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐστιν ὁ τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας αὐτοῦ ποιῶν· ὁ δὲ μισῶν αὐτὴν ἐστιν ὁ μὴ εἴκων αὐτῇ τὰ βλάπτοντα κελευούσῃ· ὁ δὲ θέλων αὐτὴν ἀπολέσαι ἐστὶ παρὰ τὸ δέον ἐκ τῶν ἐπερχομένων αὐτῇ κινδύνων καὶ θλίψεων καὶ πειρασμῶν διαφυγεῖν ἐφιέμενος. Ὥσπερ οὖν καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν τοῖς κινδύνοις γινομένην ἀπώλειαν σωτηρίαν ὠνόμασεν· οὕτως εὑρήσει αὐτὴν εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον.

Ἐρώτ. λε'. Τί ἐστιν· « Ἐὰν ὁ δεξιός σου ὀφθαλμὸς, ἢ ἡ χείρ σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ; »

Ἀπόκ. Οὐ περὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματος τοῦτο εἴρηκεν ὁ Κύριος· ἄπαγε! ἀλλὰ περὶ φίλων καὶ συγγενῶν· μέλη γὰρ ἀλλήλων ἐσμέν. Ἐὰν οὖν, φησὶν, ἔχῃς φίλον καὶ συγγενῆ ἀναγκαῖόν σοι ὄντα, ὡς δεξιὸν ὀφθαλμὸν ἢ χεῖρα· κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Ἰώδ, ὅτι « Ὀφθαλμὸς ἤμην τυφλῶν, ποῦς δὲ χωλῶν· » καὶ ἴδοις ἑαυτὸν βλαπτόμενον τὴν ψυχὴν ὑπ' αὐτοῦ, ἔκκοψον αὐτὸν ἀπὸ σοῦ· οὐδεμία γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, μάλιστα ἐὰν ὑποκρίσεώς τινος καὶ δόλου μετέχωσιν.

Τοῦ Χρυσοστόμου λς'. Συκῆν εἶχέ τις ἐν τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ, καὶ ἦλθε ζητῶν ἐν αὐτῇ καρπὸν, καὶ οὐχ εὗρεν.

Ἀπόκ. Συκῆν ἔθος τῇ Γραφῇ καλεῖν τὴν ἐν ἁμαρτίαις ψυχήν· ἀμπελῶνα δὲ τὴν τῶν πιστῶν Ἐκκλησίαν· ἀμπελουργοὺς δὲ τοὺς ἀγγέλους. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναξίαις βιοῦντες (81*) τῆς πίστεως, οὐχ ἀμπελὼν, ἀλλὰ συκῆ ὀνομάζονται. Ἐκ νέας μὲν ἡλικίας, ὡς εἰκὸς, ἐν αὐτῇ φυτευθέντες διὰ τοῦ βαπτίσματος, μέχρι δὲ γήρους τὸν τρόπον μεταβαλλόμενοι· εἰκότως μακρόθυμος ὁ Θεὸς λέγει τῷ ἀμπελουργῷ, ἤτοι τῷ ἀγγέλῳ τῆς Ἐκκλησίας· « Ἰδοὺ τρία ἔτη ἔρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ, καὶ οὐχ εὑρίσκω. Ἔκκοψον αὐτήν· ἵνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; Ὁ δέ φησι· Κύριε, ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, ἕως οὗ σκάψω περὶ αὐτὴν καὶ βάλω κόπρια. » Τρία οὖν ἔτη εἰσὶν ἐν ἀνθρώποις, ἐν οἷς ἔρχεται ζητῶν καρπὸν ὁ Θεὸς, αἱ τρεῖς μεθηλικιώσεις τοῦ ἀν-

A rear, vindicabo tamen eam, ne veniens me sugillet [49]. » Et subdit Dominus, dicens : « Audite, quid dicat judex iniquitatis [50], » Deus scilicet; iniquos enim judicat et condemnat. « Justo namque lex non est posita [51]. »

QUÆST. XXXIII. Quomodo illud intelligendum est : « Qui pallium habet, vendat et emat gladium [52] ? »

RESP. Hoc ideo dixit Dominus, ut apostolis proditionem sibi intentatam, notam faceret, et adventum Judæorum. Ergo illud nec omnino subticuit, ne repentino turbæ adventu terrerentur, nec etiam penitus illis indicavit omnia, ne corriperentur aliquo metu.

QUÆST. XXXIV. Quomodo « qui amat animam
B suam, perdet eam [53] ? »

RESP. Is quidem, qui suam amat animam, est qui absurdas concupiscentias suas perpetrat. Qui vero odit eam, est qui ipsi noxia jubenti minime cedit. Qui autem animam suam vult perdere, est qui imminentia pericula, afflictiones et tentationes alio quam par sit modo effugere cupit. Ut igitur mortem in periculis sui causa susceptam, salutem vocavit; ita certum est eum illam in vita æterna inventurum.

QUÆST. XXXV. Quidnam est illud : « Si oculus tuus dexter, aut manus tua scandalizat te, abscinde, et projice abs te [54] ? »

RESP. Non de membris corporis hoc dixit Dominus, absit! sed de amicis et cognatis : membra
C namque sumus invicem. Si igitur, inquit, habes amicum aut cognatum, cujus tanta tibi sit necessitas, quanta vel dexteri tui **262** oculi vel manus, juxta dictum Jobi : « Oculus eram cæcorum, et pes claudorum [55]; » et videris ab ipso damnum inferri animæ tuæ, abscinde eum : nulla namque luci societas cum tenebris; maxime si quid simulent vel fraudulenter agant.

CHRYSOSTOMI XXXVI. Ficum habebat quidam in vinea sua, et venit quærens in ea fructum, et non invenit [56].

RESP. Ficum Scriptura vocare solet peccatis obnoxiam animam; vineam vero fidelium Ecclesiam; vinitores autem, angelos. Quando igitur in
D Ecclesia vitam ducunt fide sua indignam; non vinea vocantur, sed ficus. Quia a tenera quidem ætate, ut par est, in ea per baptismum plantati, et ad senectutem usque ad hunc modum immutati cum sint, merito Deus quantumvis æquanimis, dicit ad vinitorem vel angelum Ecclesiæ : « Ecce tribus jam annis venio, fructum quærens in ista ficu, nec tamen invenio. Exscinde eam; quare terram inutiliter occupat? Ille vero respondet : Domine, sine illam adhuc hoc tantum anno, donec fovea circum eam facta misero stercus [57] ? » Tres igitur sunt anni hominum, in quibus venit Deus quærens fructum,

[49] Luc. XVIII, 4, 5. [50] ibid. 6. [51] I Tim. I, 9. [52] Luc. XXII, 36. [53] Joan. XII, 25. [54] Matth. V, 29. [55] Job XXV, 15 [56] Luc. XIII, 6. [57] ibid. 7, 8.

(81*) ἀναξίως βιοῦνται.

quæ sunt hominis tres variæ ætates, utpote qui pueri primum, deinde juvenes, postremo sumus senes. Multi enim in ipsa senectute demum resipuere, qui per afflictiones fossi, et per tentationes recepto stercore, fructum suum, virtutem scilicet, protulere.

A θρώπου, ἢ ὡς παιδία, νεώτεροι, καὶ πρεσβύτεροι. Πολλοὶ γάρ, ἐν αὐτῷ τῷ γήρᾳ μετανοήσαντες, διὰ θλίψεών τε σκαφέντες, καὶ διὰ πειρασμῶν δεξάμενοι κόπρια, τὴν ἀρετὴν ἐκαρποφόρησαν.

Cyrilli XXXVII. Quare Ecclesia vocatur Ecclesia, et quare dicitur catholica?

Κυρίλλου λζ'. Διὰ τί ἡ Ἐκκλησία καλεῖται Ἐκκλησία, καὶ διὰ τί καθολική;

Resp. Ecclesia quidem dicitur, propterea quod evocantur omnes; catholica vero, propterea quod per totum mundum diffusa sit.

Ἀπόκ. Ἐκκλησία μὲν, διὰ τὸ πάντας ἐκκαλεῖσθαι· καθολικὴ δὲ, διότι καθόλου τοῦ κόσμου κεχυμένη ὑπάρχει.

Quæst. XXXVIII. Unde dicitur hæresis?

Ἐρώτησις λη'. Πόθεν λέγεται αἵρεσις;

Resp. Ab eo quod quis eligat et exsequatur sententiam suam propriam.

Ἀπόκ. Ἀπὸ τοῦ αἱρεῖσθαί τι ἴδιον καὶ τοῦτο ἐξακολουθεῖν.

Propositio XXXIX. « Orate ne fuga vestra fiat in hieme, vel in sabbato [58]. »

Κείμενον λθ'. « Εὔχεσθε, ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ B ὑμῶν ἐν χειμῶνι, ἢ ἐν σαββάτῳ. »

Explicatio. Notandum quod hiemem Deus non fecerit. Scriptum est enim: « Æstatem et ver tu plasmasti ea [59]. » Fugere vero dicit cum anima separatur a corpore. Hiemem autem peccata vocat, et Sabbatum incuriam; væ autem animæ in peccato, socordia et negligentia constitutæ.

Ἑρμηνεία. Σημειωτέον, ὅτι ὁ Θεὸς χειμῶνα οὐκ ἐποίησε. Γέγραπται γάρ· « Θέρος καὶ ἔαρ σὺ ἔπλασας αὐτά. » Φυγεῖν δὲ λέγει, ὁπόταν ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος χωρίζεται. Χειμῶνα δὲ τὰς ἁμαρτίας καλεῖ· σάββατον δὲ τὴν ἀμέλειαν· καὶ οὐαὶ τὴν ἐν ἁμαρτίᾳ καὶ ἀθυμίᾳ καὶ ἀμελείᾳ ψυχήν.

Alia propositio XL. « Lapidem, quem reprobarunt ædificantes [60]. »

Ἕτερον κείμενον μ'. « Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. »

Explicatio. Lapis ille Christus est, quem Scribæ, Pharisæi et seniores Judaici populi reprobarunt, et factus est caput Ecclesiæ gentium. Quod propter unionem et consensum fidei, qui est inter gentes, dicitur. Quia namque posteri cum gentilium, tum etiam Judæorum crediderunt in Christum, anguli similitudinem refert Christus, qui illorum posteros copulavit in fide. Dicitur vero etiam alio modo Christus lapis angularis. Siquidem quando construitur domus aliqua, ponunt ædificantes in angulo muri lapidem aliquem summum angularem, qui angulum in summitate contineat. Talis vero lapis in summo loco muri constitutus, una copulat et continet duos parietes. Hoc igitur modo Christus quoque summus lapis angularis dicitur, quia in unum copulat duos istos populos: Judæorum videlicet et gentilium populum, atque eam ob causam angularis lapis dictus est.

Ἑρμηνεία. Λίθος ὁ Χριστὸς, ὅστις ἀπεδοκιμάσθη ὑπὸ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐγένετο κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἐθνῶν. Ὃ λέγεται διὰ τὸ συγκρατεῖν ἐν τῇ πίστει εἰς μίαν ὁμόνοιαν τὰ ἔθνη. Ἐπειδὴ C γὰρ τὰ ἀπόγονα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰουδαίων πεπιστεύκασι τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦτο γωνίᾳ ἀπεικάσθη καὶ ὁ Χριστὸς, ὅτι τοὺς γόνους ἐκείνων συνῆψεν ἐν τῇ πίστει. Λέγεται δὲ καὶ κατὰ ἄλλον τινὰ τρόπον ὁ Χριστὸς λίθος ἀκρογωνιαῖος, ἐπειδὴ, ὅτε κτίζεται οἰκία, προστιθέασιν οἱ οἰκοδομοῦντες ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ τοίχους λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἤτοι τὸν ἔχοντα γωνίαν ἐν τῇ ἄκρᾳ αὐτοῦ. Πεσὼν δὲ ὁ τοιοῦτος ἐν τῇ ἄκρᾳ τοῦ τοίχους, συνάπτει καὶ κρατεῖ τὰ δύο τοίχη ἐν τῷ ἅμα. Κατὰ οὖν τοιοῦτον τρόπον λέγεται καὶ ὁ Χριστὸς λίθος ἀκρογωνιαῖος, ὅτι συνῆψε τοὺς δύο λαοὺς ἐν τῷ ἅμα, τόν τε λαὸν τῶν Ἰουδαίων καὶ τὸν ἐξ ἐθνῶν· καὶ διὰ τοῦτο λίθος ἀκρογωνιαῖος ὠνόμασται.

Quæst. Quid est quod dixit Christus Petro...?

Ἐρώτ. Τί ἐστιν ὃ εἴρηκεν ὁ Χριστὸς τῷ Πέτρῳ...;

Hic desunt quædam.

turbæ, et tenentes Christum in medio sui, incipiebant latenter a tergo ejus aliqui, et pulsabant eum, aut interrogabant eum, alii tentantes: Dic nobis, nonne aliquis de populo clam te percussit? et si nosti, prophetiza, et loquere: monstra nobis eum ex turba qui te verberavit, et cognoscemus quoniam propheta es tu.

D τοῦντες οἱ ὄχλοι, καὶ μέσον αὐτῶν ἔχοντες τὸν Χριστὸν ἤρχοντο κρυπτῶς ὄπισθεν αὐτοῦ τινες, καὶ ἔκρουον αὐτὸν, ἢ ἠρώτων αὐτὸν ἄλλοι δοκιμάζοντες, Εἰπὲ ἡμῖν, ἄρα τίς ἔτυψέ σε ἐκ τοῦ λαοῦ κρυφίως; καὶ ἐὰν οἶδας, προφήτευσον καὶ εἰπέ· δεῖξον ἡμῖν ἐκ τοῦ ὄχλου τὸν τύψαντά σε, καὶ γνωσόμεθα, ὅτι προφήτης εἶ σύ.

263 Quæst. XLI. Quidnam est illud: « Et inclinato capite tradidit spiritum [61]? » Nam omnes moribundi, moriuntur primum, et tum demum inclinant capita.

Ἐρώτ. μα'. Τί ἐστι· « Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα; » Καὶ γὰρ πάντες οἱ θνήσκοντες πρῶτον τελευτῶσι, καὶ οὕτω τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς κλίνουσιν.

[58] Matth. XXIV, 20. [59] Psal. LXXIII, 17. [60] Psal. CXVII, 22. [61] Joan. XIX, 30.

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ πάντα ἐτέλεσεν ὁ Κύριος τὰ γεγραμμένα, τὴν σάρκωσιν, τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν, τὴν τῶν σημείων ἐπίδειξιν, τῆς διδασκαλίας τὴν ἐνέργειαν, τῶν μαθητῶν τὴν οἰκείωσιν, τὰ ἀνθρώπινα πάντα, τὸ πάθος, τὴν σταύρωσιν, τοὺς ἐμπαιγμοὺς, τὰς τρώσεις τῶν ἥλων, μετὰ τὸ πληρῶσαι ταῦτα, ἅπερ ἔδει παθεῖν· ἐλείπετο μόνον ὁ θάνατος. Καὶ φοβούμενος οὐκ ἐτόλμα προσεγγίσαι αὐτῷ· διὰ τοῦτο ἔκλινεν ὁ Χριστὸς τὴν κεφαλὴν, κράζων αὐτόν. Ἕως γὰρ μὴ ἔκλινε τὴν κεφαλὴν, οὐκ ἐτόλμα προσεγγίσαι αὐτῷ. Διὰ τοῦτό φησιν ὁ εὐαγγελιστής· « Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα. »

Ἐρώτ. μβ'. Τίνος χάριν ἐκραύγασεν ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ φωνῇ μεγάλῃ;

Ἀπόκ. Ἵνα δείξῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ ἐκφοβήσῃ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ πρὸς πίστιν εἰσαγάγῃ. Καὶ γὰρ ἡ φωνὴ αὕτη τὰς πέτρας διέσχισε, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ καὶ ἔῤῥηξε, τὴν γῆν τε ἔσεισε, καὶ τὰ μνημεῖα ἀνέῳξε. Καὶ οὐδὲ οὕτως συνῆκαν οἱ ἀγνώμονες Ἰουδαῖοι.

Ἐρώτ. μγ'. Πῶς εἶδεν ἡ Μαρία τὸν Κύριον, καὶ ποίῳ τρόπῳ; Καὶ γὰρ ἵστατο κλαίουσα ἐν τῷ μνημείῳ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων σκυθρωπῷ τῷ ἤθει, καὶ κατηφεῖ τῇ θέᾳ. Πῶς οὖν εἶδεν αὐτὸν ὄπισθεν αὐτῆς περιπατοῦντα καὶ ἐρχόμενον;

Ἀπόκ. Ἔχει δὲ οὕτως, ὅτι ἐκαθέζοντο οἱ ἄγγελοι ἔμπροσθεν αὐτῆς, καὶ ἔβλεπον τὸν Χριστὸν ἐρχόμενον ὀπίσω αὐτῆς· ἐκείνη δὲ ὀπίσω αὐτῆς οὐχ ἑώρα· οἱ δὲ ἄγγελοι καθεζόμενοι ἐξεναντίας αὐτῆς ἐθεώρουν τὸν Χριστὸν ἐρχόμενον ὀπίσω αὐτῆς, καὶ εὐθέως ἀνέστησαν. Ἰδοῦσα δὲ ἡ γυνὴ τοὺς ἀγγέλους ἀποπηδήσαντας ἐξεπλάγη, καὶ αὖθις ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω ἰδεῖν τί ἐθεάσαντο οἱ ἄγγελοι, καὶ εἶδεν ἐρχόμενον τὸν Ἰησοῦν. Αὕτη ἐστὶν αἰτία τοῦ ἰδεῖν τὴν Μαρίαν τὸν Κύριον στραφεῖσαν εἰς τὰ ὀπίσω.

Ἐρώτ. μδ'. Διὰ τί ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐζήτησε μετὰ τὴν ἀνάστασιν φαγεῖν, οὐχ εὑρέθη δὲ ἕτερον μέρος, ἀλλ' ἢ μόνον ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσίου κηρίον;

Ἀπόκ. Τινὲς τὸ ἀπὸ μελισσίου κηρίον ἅλας ἡρμήνευσαν εἶναι· φλυάρων μυθολογία ταῦτα τὰ ῥήματα. Τὸ γὰρ ἀπὸ μελισσίου κηρίον καὶ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος ταῦτά εἰσιν οἷα λέγει ἡ Γραφή. Ἔχει δὲ παράδοξόν τινα ἑρμηνείαν καὶ βαθυτάτην καὶ ἀναγωγικωτάτην ἀκρίβειαν. Ὁ νοῦς τῆς ἀναγνώσεως ταύτης ἐστὶν οὗτος· ὁ μὲν ἰχθὺς παρεικάζεται εἰς τὴν σκληρὰν διαγωγὴν τῶν ἀσκητῶν, τῶν δαμασάντων τὴν σάρκα νηστείαις καὶ ἀγρυπνίαις καὶ ταῖς λοιπαῖς κακοπαθείαις, καὶ σταυρωσάντων ἑαυτοὺς τῷ κόσμῳ καὶ ταῖς ἡδοναῖς, καὶ ὑγρότησι καὶ ταῖς τροφαῖς τοῦ βίου ἀποταξαμένων, καὶ τῇ ξηρότητι ἑαυτοὺς δαμασάντων, καὶ τῇ ἀσκητικῇ ὁδῷ πορευομένων, καθὼς ἐνετείλατο ὁ Χριστός· « Ὁ θέλων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτήν, » ἐν νηστείαις δηλονότι καὶ ἀγρυπνίαις, καὶ ταῖς λοιπαῖς κακοπαθείαις. Πῶς δὲ παρεικάζεται ὁ ἰχθὺς εἰς τὴν ἄσκησιν, ἢ τὴν κακοπάθειαν, ἄκουσον. Ἄνθρωπος ὅμοιός ἐστι τοῦ ἰχθύος·

A RESP. Quoniam omnes Scripturas Christus adimpleverat, incarnationem, nativitatem, baptismum, signorum manifestationem, efficacem doctrinæ prædicationem, familiaritatem cum discipulis, humana denique omnia, passionem, crucem, illusiones, vulnera clavorum; istis, inquam, omnibus impletis, quæ pati debuerat, sola mors restabat adhuc. Atque hæc quidem sibi metuens, appropinquare non audebat, ideo Christus inclinato capite vocavit ipsam. Nam antequam caput inclinasset, verebatur propius accedere. Ideo, inquit evangelista : « Et inclinato capite tradidit spiritum. »

QUÆST. XLII. Quare magna voce clamavit Christus in cruce?

B RESP. Ut suam declararet potentiam, Judæos perterrefaceret, et ad fidem adduceret. Hæc enim vox petras discidit, velum templi disrupit, terram succussit, et mortuorum sepulcra aperuit. Ac ne sic quidem intellexerunt ingrati Judæi.

QUÆST. XLIII. Quomodo vidit Maria Dominum? Flens enim in monumento stabat coram angelis, tristi vultu et aspectu demisso. Quomodo igitur vidit eum, qui a tergo veniebat obambulans?

RESP. Sic res habet. Cum angeli sederent Mariæ ex adverso, viderentque Christum a tergo ejus accedentem : illa quidem retrorsum non respiciebat : angeli vero sedentes e regione, viderunt Christum C a tergo venientem, statimque surrexerunt. Videns vero mulier angelos resiliisse, animo perculsa, statim retro convertit se ad videndum, quid angeli cernerent, et vidit venientem Jesum. Hæc est causa quod Maria, retro conversa, vidit Dominum.

QUÆST. XLIV. Quare cum discipulis post resurrectionem suam Christus edere voluit, nec alia portio est inventa, assi piscis, et de favo mellis?

RESP. Quidam illud de favo mellis, salem interpretati sunt, quæ verba nugacium sunt fabulæ. Nam favus mellis et assus piscis ejusmodi sunt, qualia dicit Scriptura. Habet autem res admirandam interpretationem, et profundam atque valde D remotam pervestigationem. Sensus autem istius lectionis hic est : Piscis similitudinem habet asperæ conversationis ascetarum, qui jejuniis, vigiliis, et aliis castigationibus carnem domuerunt : qui seipsos mundo et voluptatibus crucifixerunt, et qui humidis cibis voluptuosisque renuntiarunt, aridisque seipsos domantes, asceticam viam ingrediuntur, quemadmodum præcepit Christus : « Qui vult animam suam servare, perdet eam [62]; » jejuniis utique, vigiliis et aliis afflictionibus. Quomodo vero piscis assimiletur ascesi, vel macerationibus, nunc attende. Pisci similis est homo : nam sicut piscis dum adhuc est in mari omnem habet humiditatem,

[62] Matth. xvi, 25.

et cum suo sanguine in vasto vivit luto : quando vero captus extra aquam venerit, moritur : ad ignem vero positus assatur et arefit, perditque suam omnem immunditiem. Talis etiam est homo : dum adhuc est in medio vitæ suæ curriculo, voluptatibus indulget et immoderatis concupiscentiis. Quando vero relicto mundo, ascesi et asperiori vitæ in deserto operam dederit, sancti Spiritus igne calefactus, a suis affectibus arescit, et ab omni repurgatur immunditia, atque per virtutes accepta Deo efficitur hostia. Nam sicut piscis ad carbones assatus, fit commodus et utilis cibus : sic homo per calorem Spiritus sancti repurgatus, hostia Domino accepta efficitur.

A ὥσπερ γὰρ ὁ ἰχθὺς, ἕως ἐστὶν ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἔχει πᾶσαν τὴν ὑγρότητα, καὶ ζῇ μετὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ καὶ πάσης ἰλύος· ὅταν δὲ κρατηθῇ ἔξω τοῦ ὕδατος, νεκροῦται· τιθέμενος δὲ ἐν τῷ πυρὶ ὀπτοῦται καὶ ξηραίνεται, καὶ ἀπόλλυσι πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀκαθαρσίαν· τοιούτῳ τρόπῳ ἐστὶ καὶ ὁ ἄνθρωπος· ἕως ἐστὶ μέσον τοῦ βίου, ζῇ ἐμπαθῶς πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ ἀκολάστους ἐπιθυμίας. Ὅταν δὲ ἀποστῇ τοῦ κόσμου, καὶ βιώσῃ ἐν ἀσκήσει καὶ σκληραγωγίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὑπὸ πυρὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος θερμαινόμενος, τότε ξηραίνεται ἐκ τῶν παθῶν, καὶ καθαίρεται ἀπὸ πάσης ἀκαθαρσίας, καὶ γίνεται τῷ Θεῷ θυσία εὐάρεστος διὰ τῶν ἀρετῶν. Ὥσπερ ὁ ἰχθὺς γίνεται ἐπιτήδειος εἰς τροφὴν ὀπτηθεὶς ἐπ' ἀνθράκων· οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος, διὰ τῆς θέρμης τοῦ ἁγίου Πνεύματος καθαρθεὶς, γίνεται θυσία εὐπρόσδεκτος τῷ Κυρίῳ.

264 Nunc quod ad favum mellis attinet, talem habet interpretationem. Quærendum itaque quomodo non fuerit mel sine favo. Est quidem favus sine melle, et aliquando mel est sine favo : hic vero repertum est utrumque; quo vero pacto audi. Mel quidem propter sancti Spiritus dulcedinem, quam super apostolos et omnes fideles effusurus erat. Favum vero habuit, propter signaculum, quo per baptismum omnes fideles obsignavit. Etenim thesaurus quanto magis inclusus est in favo, tanto est tutior. Consimili modo et gratiæ divinæ tutæ sunt in homine, qui baptismi signaculum et signum crucis, denique fidem quoque quæ est in Christum habet.

B Τὸ δὲ ἀπὸ μελισσίου κηρίον ἐστὶ πάλιν τοιαύτην ἔχον τὴν ἑρμηνείαν. Ζητητέον τοίνυν πῶς οὐκ ἦν τὸ μέλι χωρὶς κηρίου. Ἔστι δὲ καὶ κηρίον χωρὶς μέλιτος· καὶ ἔστι καὶ μέλι χωρὶς κηρίου· ἐκεῖ δὲ εὑρέθησαν τὰ ἀμφότερα· κατὰ τίνα δὲ τρόπον, ἄκουσον. Τὸ μὲν μέλι διὰ τὴν γλυκύτητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἣν ἔμελλεν ἐκχέειν πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς πιστούς· τὸ δὲ κηρίον διὰ τὴν σφραγῖδα, ἣν παρέχει τοῖς πιστοῖς πᾶσι διὰ τοῦ βαπτίσματος. Καὶ γὰρ ὁ θησαυρὸς, ὅσον ἐστὶ βεβυσμένος διὰ κηρίου, τοσοῦτόν ἐστιν ἀσφαλέστερος. Τοιούτῳ τρόπῳ οὖν καὶ ὁ τῆς θείας χάριτος πλοῦτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει ἄσυλος, ἔχων τὴν σφραγῖδα τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, καὶ τὴν πίστιν εἰς Χριστόν.

C

De gloria (Christi.)

Quæst. XLV. Sciendum vero quod Dominus noster Jesus Christus postquam ex Spiritu sancto et ex Maria perpetua Virgine sumpsisset, et incarnatus fuisset; postquam humana omnia suscepisset præter peccatum et infirmitatem, postquam tanta edidisset miracula, esseique crucifixus, et tertia die resurrexisset secundum Scripturas, postmodum assumptus est, et consedit ad dexteram Dei. Dexteram vero Dei cum audis, ne locos vel figuras gloriæ circumscribe. Dextrum etenim et sinistrum sunt circumscripturarum rerum : Deus autem increatus est et infinitus, cui nulla ascribi forma, et qui nec ipse circumscribi queat. Dexteram vero Dei quando audieris, Dei gloriam et honorem intellige. Et Dei quidem Filius et Deus, sicuti dictum est, post adimpletam totam dispensationem, tandem assumptus est. Spiritus vero sanctus in sancto festo Pentecostes super sanctos apostolos veniens, et super omnem carnem effusus, non est rursus assumptus, sed in generationem et generationem transit in omnes, et sicuti quemlibet hominum invenit, habitat in eo pro ratione puritatis cujusque hominis, multum in anima superans dulcedinem mellis.

Περὶ δόξης.

Ἐρώτ. με'. Γίνωσκε δὲ, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, μετὰ τὸ σαρκωθῆναι ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ ἐκ τῆς ἀεὶ παρθένου Μαρίας, καὶ ἐνανθρωπῆσαι, καὶ πάντα ἀνθρώπινα ἀναλαβέσθαι χωρὶς ἁμαρτίας καὶ ἀσθενείας, καὶ μετὰ τὸ θαυματουργῆσαι καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι κατὰ τὰς Γραφὰς, ὕστερον ἀνελήφθη, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. Δεξιὰν δὲ ἀκούων τοῦ Θεοῦ, μὴ τόπους καὶ σχήματα δόξης περίγραφε. Δεξιὰ γὰρ καὶ ἀριστερὰ τῶν περιγραφομένων ἐστίν· ὁ δὲ Θεὸς ἄπλαστος καὶ ἀόριστος καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ ἀπερίγραπτός ἐστι. Δεξιὰν δὲ τοῦ Θεοῦ ὅταν D ἀκούσῃς, τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ Θεοῦ εἶναι νόει. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς, καθὼς εἴρηται, μετὰ τὸ πληρῶσαι πᾶσαν οἰκονομίαν, ὕστερον ἀνελήφθη· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατελθὸν ἐπὶ τοὺς ἁγίους μαθητὰς τῇ ἁγίᾳ Πεντηκοστῇ, καὶ ἐκχυθὲν ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, οὐκ ἀνελήφθη, ἀλλὰ κατὰ γενεὰν καὶ γενεὰν διέρχεται εἰς πάντας, καὶ καθὼς ἕνα ἕκαστον εὕροι τῶν ἀνθρώπων, κατασκηνοῖ ἐπ' αὐτὸν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἑκάστου καθάρσεως, ὑπὲρ μέλι γλυκάζον ἐν τῇ ψυχῇ.

Quæst. XLVI. Quid est quod dicit Christus : « Si quis locutus fuerit aliquid contra Filium hominis, remittetur ei : at si quis locutus fuerit contra Spi-

Ἐρώτ. μς'. Τί ἐστιν ὃ εἶπεν ὁ Χριστὸς, ὅτι « Ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐκ

ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι; »

Ἑρμηνεία. Τοῦτο εἴρηκεν ὁ Χριστὸς, ἐπειδὴ διπλοῦς κατ' οὐσίαν, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, πᾶς ὅστις ἀθετήσει βλασφημῶν εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ, ἀφεθήσεται αὐτῷ μετανοήσαντι, τῷ δὲ βλασφημήσαντι εἰς τὴν....

A ritum sanctum, non remittetur ei, nec in hoc sæculo, nec in futuro [63] (82)?

INTERPR. Hoc ideo dixit Christus, quod cum duplicis sit essentiæ, Deus nimirum et homo, omni blasphemiam contra carnem ipsius loquenti, peccatum remittatur, si ejus ipsum pœniteat : illi vero, qui blasphemiam dixerit....

Cætera desiderantur.

...μφαῖνον τὸ τρίτον πρόσωπον ὅμοιον ἀνθρώπῳ τὸν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ παρουσίαν φανερώτατα γράφον· τὸ δὲ τέταρτον ὅμοιον ἀετῷ πετομένῳ, τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐφιπταμένην, δόσιν σαφηνίζον, καὶ τὰ Εὐαγγέλια τούτοις σύμφωνα, ἐν οἷς συγκαθέζεται ὁ Χριστός. Τὸ μὲν γὰρ κατὰ Ἰωάννην τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ἡγεμονικὴν καὶ ἔνδοξον αὐτοῦ γενεὰν ἐκδιηγεῖται λέγων· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· » διὸ καὶ ἀετὸς μετωνόμασται, ὡς τὰ ὕψη . . . . κενεμβατήσας, κἀκεῖθεν τὰ ἀπόῤῥητα μυηθεὶς, καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς θεολογίας . . . . ἀνιμησάμενος, καὶ τὴν ἄῤῥητον καὶ ἀκατάληπτον γέννησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ συγγραψάμενος. Τὸ δὲ κατὰ Λουκᾶν ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Ζαχαρίου τοῦ ἱερέως· τὸ δὲ κατὰ Ματθαῖον τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ γέννησιν γράφει· « Βίβλος γενέσεως. » Τὸ δὲ κατὰ Μάρκον· « Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου. » Διὰ τοῦτο καὶ τέσσαρες καθολικαὶ διαθῆκαι τοῖς ἀνθρώποις ἐδόθησαν· μία μὲν κατὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Νῶε ἐπὶ τοῦ τόξου· δευτέρα ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς περιτομῆς· τρίτη ἡ διὰ τοῦ Μωσέως ἐν τῇ νομοθεσίᾳ· τετάρτη ἡ διὰ τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χάρις καὶ δωρεά.

...tertia persona similis homini, humanam illius præsentiam, « sive adventum, » clarissime describit : quarta denique assimilata aquilæ volanti, Spiritus sancti gratuitam illam donationem in Ecclesiam involantem declarat. Et consentiunt cum his ipsa etiam Evangelia, in quibus Christus una considet. Illud enim quod est secundum Joannem, exponit
B nobis imperatoriam illam et illustrem ipsius ex Patre nativitatem, cum ait : « In principio erat Verbum [64]. » Quamobrem etiam « Joannes » aquilæ nomen accepit eo quod altissima quæque pervolans, inde inexplicabilium scientiam edoctus, et occulta divinæ doctrinæ deserens, illam quæ nullis verbis exponi, nulloque rationis intellectu comprehendi potest, Filii generationem conscripserit. Quod vero secundum Lucam a sacerdote Zacharia orditur : et quod est secundum Matthæum, ejus, qua homo est, generationem exponit : « Liber, inquit, generationis [65]. » At quod est secundum Marcum : « Principium, ait, Evangelii [66]. » Et hinc est quod Deus cum hominibus quatuor universalia fœdera sanxerit : primum quidem post diluvium
C cum Noe, per arcum : secundum vero cum Abrahamo, sub signaculo circumcisionis : tertium per Mosem, cum leges ferret : quartum denique, quod est gratia et donum, per sacrum Evangelium Domini nostri Jesu Christi.

ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ.

Ερώτ. μζ'. Τί ἐστιν· « Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος; »

Ἀπόκ. Ὅτι οὐχ ἦν ἀκμὴν κοσμηθεῖσα. Ἐπικειμένου γὰρ τοῦ ὕδατος ἐπάνω αὐτῆς, ἀόρατος ἦν ἤτοι ἀθεώρητος καὶ ἀφανής· ἀκατασκεύαστος δὲ ἤτοι ἀκαλλώπιστος, ἀτελείωτος· ἀκμὴν γὰρ οὐκ εἶχεν οὔτε ἄνθη, οὔτε λειμῶνας, οὔτε φυτὰ, οὔτε βλάστην.

Ἐρώτ. μη'. Ποῖον πνεῦμα ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος;

Ἀπόκ. Τισὶ μὲν δοκεῖ τὸ πανάγιον Πνεῦμα ζωογονοῦν τὴν τῶν ὑδάτων φύσιν· ἐγὼ δὲ ἁρμοδίως τὸ, « ἐπεφέρετο, » τὴν κινητικὴν τοῦ ἀέρος οὐσίαν φημὶ παραδηλοῦν, καθὰ καὶ Δαβὶδ περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων φησί· « Πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ῥυήσεται ὕδατα. »

Ἐρώτ. μθ'. Διὰ τί, μίαν τὴν συναγωγὴν τῶν ὑδά-

265 EX VETERI TESTAMENTO INTERPRETATIONES.

QUÆST. XLVII. Quidnam est illud : « Terra autem erat invisibilis et incomposita [67] ? »

RESP. Quia nondum erat exornata. Insidente namque super terram aqua, videri non poterat, invisibilis videlicet et occulta : incondita vero necdum exornata, nec perfecta. Nullus enim illi adhuc vigor erat, nulli flores vel prata, neque plantæ vel germen aliquod.

QUÆST. XLVIII. Qualis erat ille spiritus, qui fe-
D rebatur super aquas?

RESP. Videtur quidem quibusdam quod ille sanctus sit Spiritus, vivificans aquarum naturam (83). Ego vero haud incongruenter per illud verbum, « ferebatur [68], » dico significari motivam aeris essentiam : etiam juxta David de Deo universorum dicentem : « Flabit spiritus ejus et fluent aquæ [69]. »

QUÆST. XLIX. Quare (84) cum unam congregatio-

[63] Luc. XII, 10. [64] Joan. I, 1. [65] Matth. I, 1. [66] Marc. I, 1. [67] Gen. I, 2. [68] ibid. [69] Psal. CXLVII, 18.

(82) His similia habentur supra Quæst. *ad Antiochum* 72.
(83) Vide Quæst. 8 Theodoreti *in Genes.*

(84) Hæc ipsa est apud Theodoretum Quæst. 12 *in Genes.*

nem aquarum dixisset, postmodum multas vocavit? Inquit enim : « Congregata est aqua, quæ sub cœlo erat, in congregationes suas [70]. »

Resp. Una est aquarum natura et congregatio. Pluraliter vero collectiones vocavit, eo quod aliud quidem est Indicum pelagus, aliud vero Ponticum, et aliud Atlanticum, aliud Propontis, Ægæum aliud, et aliud Ionis sinus. Extra vero, terram alluit maximum pelagus, quuod Oceanum quidam vocant. Eam ob causam, aquam quidem ut est congregata, collectionem ; ut autem ab alia separata est, collectiones vocavit.

Quæst. L. Quare lumen separabat diem et noctem antequam sol creatus esset? Nam sol et reliqua luminaria postea demum sunt facta. Quomodo ergo illud intelligendum : « Et fuit vespera et fuit mane dies [71], » cum sol nondum esset?

Resp. Fiat lux, dixit Deus, et facta est. Illa igitur erat, quæ distinguebat diem ac noctem. Et dixit Deus, « Fiat lux, et facta est. » Lux illa non est sol : qualis vero lux sit, audi. Est hæc lux illa matutina, quæ exoritur diluculo et mundum illustrat, antequam sol oriatur. Nec aliquis putet, quod solis hic splendor sit qui solem præveniens statim lucet et mundum illustrat ; sed hoc illud ipsum est quod dicit Scriptura : « Et dixit Deus : Fiat lux, et facta est lux [72]. » Hæc lux magna et splendidissima cum esset, divisit eam Deus in luminaria illa, solem et lunam, et reliqua.

(85) Quæst. LI. Quid est quod inquit : « Sint in signa et tempora, et dies et annos [73]? »

Resp. Signa vocat, ad cognoscendum sementis faciendæ, messis et vindemiæ opportunitatem, quo tempore plantandum, et ligna quando cædenda. Nam quævis tempestas peculiare habet opus. Quatuor namque tempestates habet annus, quarum quæque suum opus habet.

(86) Quæst. LII. Quare plantas quidem ante luminaria creavit Deus, animalia vero post?

Resp. Propterea quod plantæ sunt inanimatæ, et non habent oculos, suntque creatæ ante luminaria. Splendorem enim lucis portabant, post luminaria vero tandem animalia creata sunt. Nam lucem illam magnam quam Deus fecerat, in luminaria divisit : quæ lux hinc inde dispersa, aliquatenus est imminuta : quod nisi factum fuisset non potuissent animalia sustinere magnum jubar, et splendorem totius ignis ejusmodi. Atque hujus quidem rei gratia postremo sunt animalia creata, ut illius ignis splendorem perferre possent.

Quæst. LIII. Quare Deus cum ex terra finxisset hominem, non etiam finxit Evam, sed eam formavit ex ejus costa?

Resp. Ne haberent occasionem dicendi, aliud esse

A των εἰπὼν, μετὰ ταῦτα πολλὰς προσωνόμασε ; « Συνήχθη » γάρ, φησὶ, « τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν. »

Ἀπόκ. Μία ἐστὶ τῶν ὑδάτων ἡ φύσις καὶ συναγωγή· πληθυντικῶς δὲ τὰς συναγωγὰς ὠνόμασεν, ἐπειδὴ ἄλλο μὲν τὸ Ἰνδικὸν πέλαγος, ἄλλο δὲ τὸ Ποντικὸν, καὶ τὸ Ἀτλαντικὸν ἕτερον, καὶ ἄλλο μὲν ἡ Προποντὶς, καὶ Αἰγαῖον ἕτερον, καὶ ἄλλος πάλιν ὁ Ἰώνιος κόλπος. Ἔξωθεν δὲ πάλιν ἐπίκειται τὸ μέγιστον πέλαγος, ὃ τινες Ὠκεανὸν ὀνομάζουσι. Τούτου χάριν, ὡς μὲν συνηγμένην, συναγωγὴν μίαν ὠνόμασεν· ὡς δὲ διαιρουμένην, συναγωγάς.

Ἐρώτ. ν'. Ποῖον φῶς ἐχώριζε τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα, πρὶν γενέσθαι τὸν ἥλιον; Καὶ γὰρ ὁ ἥλιος καὶ οἱ λοιποὶ φωστῆρες ὕστερον ἐγένοντο. « Καὶ ἐγένετο B δὲ ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωῒ ἡμέρα, » πῶς γὰρ νοητέον ; οὔπω γὰρ ἥλιος.

Ἀπόκ. Τὸ φῶς εἶπεν ὁ Θεὸς, καὶ ἐγένετο. Ἐκεῖνο οὖν ἦν τὸ διαχωρίζον τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, ὅτι « Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. » Τοῦτο οὐκ ἔστιν ἥλιος· ποῖον δέ ἐστι τοῦτο τὸ φῶς, ἄκουσον. Τοῦτο τὸ φῶς ἐστι τὸ πρωϊνὸν, ὅπερ ἀνατέλλει καὶ φωτίζει τὸν κόσμον ἀπὸ πρωῒ πρὶν ἀνατεῖλαι τὸν ἥλιον. Καὶ μηδεὶς νομίσῃ, ὅτι τοῦ ἡλίου ἐστὶ τὸ φέγγος ἐκεῖνο, ὅπερ αὐγάζει ταχὺ καὶ φωτίζει τὸν κόσμον πρὶν τοῦ ἡλίου · ἀλλ' αὐτό ἐστιν ὅπερ λέγει ἡ Γραφή· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. » Τοῦτο τὸ φῶς πολὺ καὶ ὑπέρλαμπρον ὑπάρχον, τότε διεῖλεν αὐτὸ ὁ Θεὸς εἰς τοὺς φωστῆρας, τόν τε ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ λοιπά.

C Ἐρώτ. να'. Τί λέγει, ὅτι « Ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς, καὶ ἡμέρας καὶ ἐνιαυτούς ; »

Ἀπόκ. Σημεῖα καλεῖ τὸ εἰδέναι σπόρου καιρὸν καὶ θέρους, καὶ τρυγητοῦ, τὸ φυτεῦσαι ἐν ποίῳ καιρῷ, πότε ξύλον τεμεῖν. Ἕκαστος γὰρ καιρὸς ἔχει τὴν ἰδίαν ἐργασίαν. Τέσσαρας γὰρ ἔχει καιροὺς ὁ χρόνος· ἕκαστος δὲ καιρὸς ἔχει τὴν ἰδίαν ἐργασίαν

Ἐρώτ. νβ'. Διὰ τί τὰ μὲν φυτὰ πρὸ τῶν φωστήρων ἐποίησεν ὁ Θεὸς, τὰ δὲ ζῶα μετὰ ταῦτα ;

Ἀπόκ. Διότι τὰ μὲν φυτά εἰσιν ἄψυχα, καὶ οὔτε ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ ἐκτίσθησαν πρὸ τῶν φωστήρων· ἐβάσταζον γὰρ τοῦ φωτὸς τὴν λαμπρότητα· μετὰ δὲ τοὺς φωστῆρας ὕστερον ἐγένοντο τὰ ζῶα· D ἐπειδὴ ἐμέρισεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς τὸ πρῶτον τὸ μέγα ὃ ἐποίησεν εἰς τοὺς φωστῆρας, καὶ διεσκορπίσθη, καὶ ἐγένετο ἐλαφρότερον· εἰ μὴ γὰρ οὕτως ἐγένετο, οὐκ ἠδύνατο τὰ ζῶα ὑποφέρειν τὴν πολλὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν λαμπρότητα ὅλου τοῦ πυρὸς ἐκείνου. Καὶ διὰ τοῦτο ἐγένοντο ὕστερον τὰ ζῶα, ὅπως δύνωνται φέρειν τοῦ πυρὸς τὴν λαμπρότητα.

Ἐρώτ. νγ'. Διὰ τί ὁ Θεὸς πλάσας τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς γῆς, οὐκ ἔπλασε καὶ τὴν Εὔαν, ἀλλ' ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἔπλασεν αὐτήν ;

Ἀπόκ. Ἵνα μὴ ἔχωσιν ἀφορμὴν λέγειν, ὅτι ἄλλο ...

[70] Gen. I, 9. [71] ibid. 5. [72] ibid. 6. [73] ibid. 14.

(85) Vide Quæst. 15 Theod. in Genes.

(86) Theodoreti Quæst 16 in Genes.

χῶμά ἐστι τοῦ Ἀδὰμ, καὶ ἄλλο τῆς Εὔας· καὶ κρεῖσσον ἦν τὸ χῶμα ὃ ἔπλασε τὸν Ἀδὰμ, καὶ ἐξ ἐκείνου εἰσὶν οἱ καλοὶ καὶ ἐνάρετοι ἄνθρωποι· ἀπὸ δὲ τῆς Εὔας εἰσὶν οἱ κακοὶ καὶ πονηροὶ, καὶ οἱ σκολιοὶ ἄνθρωποι. Διὰ τοῦτο ἔπλασεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐξ ἑνὸς χώματος.

A lutum Adæ, et aliud Evæ : et lutum 266 Adæ præstantius esse, quodque ex hoc boni et probi homines, ex Eva vero sint mali, perversi et pravi. Ideo fecit eos Deus ex uno eodemque luto terræ.

Ἐρώτ. νδ'. Διὰ τί, ὡς ἔστι κρεῖσσον καὶ παραδοξότερον ποίημα τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος (βασιλέα γὰρ αὐτὸν πεποίηκεν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ ἐποίησεν αὐτὸν), πῶς ἔπλασεν αὐτὸν ὁ Θεὸς ὕστερον πάντων;

Quæst. LIV. Cum præstantius et mirabilius opificium Dei sit homo (regem enim ipsum terræ constituit et secundum imaginem similitudinemque suam creavit ipsum), cur omnium postremum creavit eum Deus?

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ὥσπερ βασιλεὺς, ὅταν μέλλει ἀπελθεῖν ἐν πόλει τινὶ, πρῶτον εὐτρεπίζουσιν αὐτοῦ τὴν ἑτοιμασίαν, καὶ κατασκευάζοντες αὐτοῦ τὴν δωροφορίαν, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἀνάπαυσιν, μετὰ τοῦτο δὲ παραγίνεται ὁ βασιλεὺς, οὕτω γέγονε καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. Πρῶτον ἐφρόντισεν ὁ Θεὸς τὰ τῆς ἀναπαύσεως αὐτοῦ, καὶ εἰργάσατο τὴν κατοικίαν αὐτοῦ καὶ πᾶσαν τὴν χρείαν καὶ ἀνάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα ἔπλασεν αὐτόν.

Resp. Quemadmodum rex quando in aliquam urbem adventurus dicitur, primum omnem ejus apparatum instruunt, parantes dona quæ conferant, et totum satellitium et hospitium, ac tum B demum advenit rex : ad eumdem modum cum homine quoque factum est. Primo habitaculum ei procuravit Deus, fecitque sedem habitationis, ac de omnibus necessariis ei prospexit, postea ipsum creavit.

Ἐρώτ. νε'. Τί ἐστι τό· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν; » Τί τὸ « κατ' εἰκόνα; » καὶ τί τὸ « καθ' ὁμοίωσιν; »

(87) Quæst. LV. Quid illud est : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram [74]? » Quid est « ad imaginem? » Et quid illud, « ad similitudinem? »

Ἀπόκ. Οὐχ ὥσπερ οἱ ἄνθρωποι, οὕτως καὶ ὁ Θεός ἐστιν ἀνθρωπόμορφος· ἄπαγε! Ἀλλὰ τὸ « κατ' εἰκόνα » τοῦτό ἐστιν· ὥσπερ γὰρ ὁ Θεὸς βασιλεύει ἐν παντὶ κόσμῳ, καὶ ἄρχει, καὶ ἐξουσιάζει πάντων τῶν ἐν οὐρανῷ καὶ τῇ γῇ· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἄρχων καὶ βασιλεὺς καθέστηκε πάντων τῶν ἐπιγείων πραγμάτων, καὶ αὐτεξουσίως ὃ βούλεται πράττει, καθάπερ καὶ ὁ Θεός· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ « κατ' εἰκόνα. » Τὸ δὲ « καθ' ὁμοίωσίν » ἐστι τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐνάρετον. Ὥσπερ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγαθός ἐστι καὶ ἐλεήμων, καὶ εὔσπλαγχνος, καὶ δίκαιος, μακρόθυμός τε καὶ πρᾶος, ἀγαπητικός τε καὶ συμπαθὴς, εἰρηνικός τε καὶ ἐπιεικὴς, ἐλεῶν καὶ τρέφων πάντας ἀνθρώπους, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ ἀγαθὸν ἐνδεικνύμενος· τοιούτῳ τρόπῳ εἰργάσατο καὶ ἔπλασε, καὶ θέλει εἶναι τὸν ἄνθρωπον, ἵνα πάσῃ ἀρετῇ ὑπάρχῃ καταχεκοσμημένος, καὶ .....μιμεῖται Θεῷ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρώπῳ ἐν πάσῃ ἀγαθοεργίᾳ καὶ σεμνότητι.

Resp. Non est Deus, sicuti sunt homines, humanam habens figuram; absit! Sed quod dicit, « ad imaginem : » hoc est, sicut in toto mundo Deus regnat, imperat, et potestatem exercet in omnia, quæ in cœlo sunt et quæ in terra ; sic etiam homo, C princeps et rex constitutus est super omnes res terrestres, et libera sua voluntate facit quod vult sicut ipse Deus. Et hoc est quod dicitur, « ad imaginem. » Quod vero « ad similitudinem » dicitur, est illa bonitas et justitia. Sicut enim Deus bonus est, miserator, misericors, justus, æquanimis, mansuetus, et qui nos amat, et nobis condolet, pacificus, et placidus, qui nostri miseretur, et alit omnes homines, atque hanc bonitatem omnibus exhibet : ad eumdem modum fecit et formavit, et talem vult esse hominem, ut omnibus virtutibus exornatus sit, et imitetur Deum, quantum quidem humanarum est virium, in omni bono opere et honestate.

Ἐρώτ. νς'. Τίνι ὁ Θεὸς εἴρηκε· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν; »

(88) Quæst. LVI. Ad quem dixit Deus : « Faciamus D hominem ad imaginem et similitudinem nostram? »

Ἀπόκ. Τινὲς τῶν δυσωνύμων αἱρετικῶν πρὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτὸ εἰρηκέναι καὶ τοὺς πονηροὺς δαίμονας ἔφθασαν· οὐ συνιέντες οἱ ἐμβρόντητοι, ὅτι οὐ κατ' εἰκόνας ἡμετέρας ἔφη, ἀλλὰ κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Θεοῦ δὲ καὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων οὔτε οὐσία οὔτε εἰκὼν ἡ αὐτή. Ἐγὼ δέ φημι, ὅτι, προθεωρῶν τὴν τοῦ Μονογενοῦς σάρκωσίν τε καὶ ἐνανθρώπησιν, καὶ ὡς ταύτην τὴν φύσιν ἐκ Παρθένου λήψεται, καὶ οὕτως ἑαυτῷ ἓν μὲν πρόσωπον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου νοήσας, καὶ μίαν αὐτῷ προσκύνησιν παρὰ τῆς κτίσεως ἀπά-

Resp. Infames quidam hæretici ad angelos et ad malos dæmones dictum esse contenderunt. Nec intelligunt illi stupidi, eum non dixisse, ad imagines nostras, sed ad imaginem nostram. Dei enim et angelorum ac dæmonum, neque essentia neque imago est eadem. Ego autem dico, quod prævidens unigeniti Filii incarnationem, et humanæ naturæ assumptionem, quam ex Virgine naturam assumpturus esset, cum sic unam et eamdem Dei et hominis personam, ac unam et eamdem ipsi adorationem

[74] Gen. I, 26.

(87) Vide Quæst. 20 Theod. *in Genes.*

(88) Est Quæst. 19 Theod. *in Genes.*

ab omni creatura oblatum iri intelligeret, ad ipsum unigenitum Filium hunc dixit sermonem.

(89) Quæst. LVII. Utra est principium et primas habet, nox vel dies?

Resp. A primitiva quidem mundi creatione, ab eo tempore videlicet quo factus est Adam usque ad adventum Christi, prior fuit dies sicut etiam divina Scriptura loquitur dixisse Deum: « Fiat lux, et facta est lux, » et quod « lucem Deus vocaverit diem, tenebras vero vocaverit noctem [75]. » Ubi primum ponitur lux, per hanc enim exstitit primus dies. Nam a luce primum inchoante, in tenebras postea devenimus. A recta namque via aberrantes, ad idola et ad fallaces tenebras delati sumus. A Christi vero adventu incipit rursus et diem præcedit nox. Ideo a vespera incipientes, solemniter celebramus dies sequentes. Id quomodo factum sit, audias. Quandoquidem primo a luce delapsi sumus ad tenebras; ab initio quidem fuit lux, tenebræ vero sunt insecutæ. Ex eo autem tempore quo sol justitiæ Christus Deus noster mundo exortus est, et ex tenebris erroris ad lucem cognitionis Dei nos reduxit, a tenebris inchoamus, et in luce terminum habemus. Ibi non refert, etiamsi præcedat nox, cum hæc nobis initium det lucis, et ad lucem **267** deducat. Etenim præsens nostra vita, in Scriptura tenebræ vocatur, quemadmodum divus Paulus inquit: « Abjiciamus opera tenebrarum, et induamur arma lucis [76]: » hoc est, futuri sæculi. Lux enim dicitur, sæculum futurum. Arma vero illius lucis sunt virtutes. Ideo Christus quoque dixit: « Dum lucem habetis, ambulate, ne tenebræ vos apprehendant [77]. » Ubi lucem virtutes vocavit, quas virtutes homo, dum vivit, habere potest. Post mortem enim non poterit eas invenire. Tenebræ vero sunt præsens hoc sæculum, propter tenebricosas et nefarias illius actiones. Sicut rursus inquit Christus: « Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ [78]. » Sequi namque Christum est quæ placita sunt ei facere, et ejus mandata servare. Talis non ambulabit in tenebris, hoc est in vanis hujus vitæ viis, sed inhabitabit et accipiet æternam lucem vitæ futuri sæculi, et interminatam quæ ibi futura est, lætitiam et exsultationem.

A σης προσφέρεσθαι, πρὸς αὐτὸν τὸν μονογενῆ Υἱὸν ποιεῖται τὸν λόγον.

Ἐρώτ. νζ'. Ποία ἐστὶν ἀρχὴ καὶ προτερεύει, ἡ νὺξ ἢ ἡ ἡμέρα;

Ἀπόκ. Ἀπὸ μὲν τῆς ἀρχῆθεν κοσμοποιίας, ἤτοι τῆς πλάσεως τοῦ Ἀδὰμ, ἕως τῆς Χριστοῦ παρουσίας πρώτη ὑπῆρχεν ἡ ἡμέρα, καθὼς λέγει καὶ ἡ θεία Γραφή· καὶ ὅτι εἶπεν ὁ Θεός· « Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς, » καὶ ὅτι « ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα· » πρῶτον τιθεῖσα τὸ φῶς· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ὑπῆρχε πρώτη ἡμέρα. Ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ φωτὸς ἠρξάμεθα, καὶ εἰς σκοτασμὸν κατηνέχθημεν ὕστερον. Πλανηθέντες γὰρ ἀπὸ τῆς εὐθείας ὁδοῦ εἰς εἴδωλα καὶ σκοτασμὸν ἀπάτης ἐνεπέσαμεν. Ἀπὸ δὲ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἄρχεται πάB λιν καὶ πρωτεύει ἡ νὺξ τῆς ἡμέρας. Διὰ τοῦτο καὶ ἀφ' ἑσπέρας ἀρχόμεθα ἑορτάζοντες τὰς ἐπαύριον ἡμέρας. Ποίῳ δὲ τρόπῳ γέγονεν οὕτως, ἄκουσον. Ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ φωτὸς πρὸς τὸ σκότος ἐνεπέσαμεν, διὰ τοῦτο καὶ τὸ φῶς ἔχει τὴν ἀρχὴν, τὸ δὲ σκότος ὕστερον. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν τῷ κόσμῳ ἀνέτειλε, καὶ ἀπὸ τοῦ σκότους τῆς πλάνης πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἡμᾶς ἐπανήγαγε, διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ σκότους ἀρχόμεθα, καὶ πρὸς τὸ φῶς καταλήγομεν. Ἐν τούτῳ κἂν ἡ νὺξ πρωτεύει, ἀρχὴν διδοῦσα ἡμᾶς, καὶ παραπέμπουσα πρὸς τὸ φῶς. Καὶ γὰρ ὁ βίος οὗτος σκότος παρὰ τῇ Γραφῇ ὀνομάζεται, καθὼς ὁ θεσπέσιος Παῦλος οὕτω φησίν· « Ἀποθώμεθα τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτός· » τουτέστι τοῦ μέλB λοντος αἰῶνος. Φῶς γὰρ ὁ μέλλων ἐστί. Τὰ δὲ ὅπλα τοῦ φωτὸς ἐκείνου εἰσὶν αἱ ἀρεταί. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· « Ἕως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε, ἵνα μὴ σκοτεία ὑμᾶς καταλάβῃ. » Φῶς δὲ τὰς ἀρετὰς ἐκάλεσεν, ἃς δύναται ἔχειν ὁ ἄνθρωπος ἕως οὗ ζῇ· μετὰ θάνατον γὰρ οὐ δύναται ταῦτα εὑρεῖν. Σκότος δὲ ὁ αἰὼν οὗτος διὰ τὰς σκοτεινὰς αὐτοῦ πράξεις καὶ ἀθεμίτους· ὡς πάλιν εἴρηκεν ὁ Χριστός· « Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτείᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Καὶ γὰρ τὸ ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῷ τοῦτό ἐστι τὸ ποιεῖν τὰ εὐάρεστα αὐτοῦ, καὶ φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. Ὁ τοιοῦτος γὰρ οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτείᾳ, τουτέστιν ἐν ταῖς ματαίαις ὁδοῖς τοῦ βίου τούτου, ἀλλὰ κατασκηνώσει καὶ ...λαβεῖ τὸ αἰώνιον φῶς τῆς ζωῆς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ τὴν ἐκεῖ ἀπέραντον εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν.

(90) Quæst. LVIII. Quod Adam et Eva, postquam comedissent, cognoverint se nudos esse: nunquid antequam comedissent, hoc sensu præditi erant?

Resp. Quemadmodum infantuli non erubescunt, etiamsi nullis vestibus tegantur, donec paulatim increscente corpore et pudor adveniat: sic sane de Adam et Eva sentiendum. Nam cum primum creati essent, sicut modo natus infans, peccati non-

C Ἐρώτ. νη'. Ὅτι μετὰ τὴν βρῶσιν ἔγνωσαν, ὅτι γυμνοὶ ἦσαν ὅ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα, ἢ καὶ πρὸ τῆς βρώσεως εἶχον ταύτην τὴν αἴσθησιν;

Ἀπόκ. Ὥσπερ τὰ κομιδῆ νήπια ἐρυθριᾷν οὐ πέφυκε τῆς ἐσθῆτος γυμνούμενα, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν τοῦ σώματος αὐξανομένου, καὶ τὴν ἐντροπὴν προσλαμβάνουσιν· οὕτω δὴ καὶ περὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας. Εὐθὺς μὲν πλασθέντες, οἷα δὴ νήπιοι καὶ εὐθυγενεῖς,

[75] Gen. I, 3, 5. [76] Rom. XIII, 12. [77] Joan. XII, 36. [78] Joan. VIII, 12.

(89) Huic similis est Quæst. 52 *Ad Antiochum* superius.

(90) Est Quæst. 28 Theodoreti *in Genes.*

καὶ τῆς ἁμαρτίας ἀμέτοχοι, οὐκ ᾐσχύνοντο δίχα περιβολαίου· μετὰ δὲ τὴν πεῖραν τῆς ἁμαρτίας φύλλοις συνεκάλυψαν τὰ ἑαυτῶν μόρια.

Ἐρώτ. νθ'. Τί ἐστιν, ὅτι « Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν; »

Ἀπόκ. Ἐλεγκτικῶς τὴν εἴκασιν τοῦ Ἀδὰμ μεμφόμενος λέγει ὁ Θεός· Μὴ ὃ ἐνόμισας γενέσθαι ἐγένετο; Μὴ Θεὸς ἐγένου, καθὼς ὁ πονηρὸς εἶπέ σοι, καὶ ἐπλάνησέ σε; Ἐπιθυμήσας γὰρ ὑψηλότερος γενέσθαι, εἰς τὸ ἧττον ἐξέπεσεν.

Ἐρώτ. ξ'. Τί ἐστι τὸ, « Πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις; »

Ἀπόκ. Τοῦ προσενεχθέντος δώρου εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Κάϊν, ὅτι, Αὐτοῦ τοῦ δώρου οὗ προσήγαγες, προσγένηταί σοι ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἐξουσιάσεις αὐτοῦ. Ὡς θέλεις ποίησον. Ἐγὼ γὰρ αὐτὸ οὐ προσεδεξάμην.

Ἐρώτ. ξα'. Διὰ τί, ἁμαρτήσαντος τοῦ Ἀδὰμ, Ἄβελ ὁ δίκαιος ἐτελεύτησεν;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ οὐκ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γενέσθαι τοῦ θανάτου τὸ θεμέλιον ἰσχυρόν· εἰ γὰρ ὁ Ἀδὰμ πρῶτος ἐτελεύτησεν, ἰσχυρὰν ἐκεῖνος ἂν τὴν κρηπῖδα ἔσχεν, ὡς πρῶτον νεκρὸν τὸν ἡμαρτηκότα δεξάμενος. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἀδίκως ἀνῃρημένον πρῶτον ἐδέξατο, σφαλερὸν ἔχει καὶ σαθρὸν αὐτοῦ τὸ θεμέλιον.

Ἐρώτ. ξβ'. Τί λέγει, ὅτι « Πᾶς ὁ ἀποκτείνας Κάϊν ἑπτὰ ἐκδικούμενα παραλύσει; »

Ἀπόκ. Τοῖς παρὰ τοῦ Κάϊν τετολμημένοις πρῶτον ἁμάρτημα φθόνος ἐπὶ τῇ προτιμήσει τοῦ Ἄβελ· δεύτερον δόλος, μεθ' οὗ διηλέχθη τῷ ἀδελφῷ εἰπών· « Διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον· » τρίτον φόνος, προσθήκη τοῦ κακοῦ· τέταρτον, ὅτι τοῦ ἀδελφοῦ μείζων ἡ ἐπίτασις· πέμπτον, ὅτι γονεῦσι πένθος ἐποίησεν· ἕκτον, ὅτι τὴν γῆν αἵμασιν ἐμίανεν· ἕβδομον, ὅτι Θεὸν ἐψεύσατο. Ἐρωτηθεὶς γὰρ, ὅτι « Ποῦ ἐστιν Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; » εἶπεν· « Οὐκ οἶδα. » Ἑπτὰ οὖν ἐκδικούμενα παρελύετο ἐν τῷ ἀναιρεθῆναι τὸν Κάϊν.

Ἑπτὰ ἐκδικούμενά εἰσι ταῦτα· πρῶτον, ὅτι τὸν Θεὸν παρώργισε· δεύτερον, ὅτι τὸν πατέρα ἐλύπησε· τρίτον, μητέρα ἄτεκνον ἀπέδειξε· τέταρτον, ἀδελφὸν ἀπέκτεινε· πέμπτον, αἷμα ἐξέχεεν· ἕκτον, φόνον εἰργάσατο· ἕβδομον, ᾅδην ἐνεκαίνισεν.

Ἐρώτ. ξγ'. Τί ἐστι· « Μείζων ἡ αἰτία μου τοῦ ἀφεθῆναί μοι ζῆν, καὶ μὴ ἀποθανεῖν; »

Ἀπόκ. « Μείζων ἐγένετο ἡ καταδίκη μου· » καὶ γὰρ τοιοῦτος γέγονεν ὁ Κάϊν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ Θεοῦ, ὅτι ὁ τρόμος καὶ ὁ κλόνος τῶν μελῶν αὐτοῦ, οὐκ εἶχεν, οὐδὲ βρῶμα βαλεῖν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἠδύνατο.

Ἐρώτ. ξδ'. Τί λέγει Λάμεχ, ὅτι « Ἄνδρα ἀπ-

A dum participes, non pudebat sine vestitu degere. Post admissam vero peccati experientiam foliis membra sua contegebant.

(91) Quæst. LIX. Quid est: « Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis [79]? »

Resp. Per increpationem Deus vanam opinionem Adami reprehendens, dicit: Num factum est quod tu fore putabas? Nunquid enim Deus es factus, sicut malignus ille dixit tibi, et te decepit? Nam excelsior fieri cum cuperet, in minorem decidit conditionem.

Quæst. LX. Quid est illud: « Conversio ejus ad te erit, et tu dominaberis ei [80]? »

Resp. Oblato dono, dixit Deus ad Cain: Munus illud tuum, quod obtulisti, ad te respiciat, et tu

B dominaberis ei, agito cum eo quod voles: nam illud ego non admisi.

(92) Quæst. LXI. Quare cum peccasset Adam, Abel, qui justus erat, mortuus est?

Resp. Quia noluit Deus mortis fundamentum esse firmum: nam si Adam primus fuisset mortuus, firmam illa certe basin habuisset, tanquam quæ primum mortuum, eum qui peccasset, abripuisset. Quia vero eum qui injuste fuit interemptus, primum recepit; lubricum habet et debile fundamentum.

Quæst. LXII. Quid est quod dicit: « Omnis qui occiderit Cain septem ultiones exsolvet [81]? »

Resp. In iis quæ perpetraverat Cain, primum peccatum fuit invidia, propter prærogativam Abelis;

C secundum, dolus quo fratrem allocutus est, dicendo: « Eamus in agrum [82]; » tertium, cædes, prioris mali additamentum; quartum, peccati augmentum quia occidit fratrem; quintum, quod parentibus luctum pepererit; sextum, quod terram sanguine polluerit; septimum, quod mentitus sit Deo. Interrogatus enim, « Ubinam est Abel frater tuus? » respondit: « Nescio [83]. » Septem igitur ultiones exsoluturus erat qui interficeret Cain.

Ultiones illæ septem, sunt istæ: Prima, quod ad iram provocaverit Deum; secunda, quod dolore patrem affecerit; tertia, quod orbam fecerit matrem; quarta, quod interemerit fratrem; quinta, quod effuderit sanguinem; sexta, quod cædem patraverit; septima, quod Infernum dedicaverit.

D Quæst. LXIII. Quid est quod dixit: « Major est culpa mea quam ut concedatur mihi vita, et non moriar [84]. »

Resp. « Major, inquit, est condemnatio mea: » etenim talis per maledictionem Dei factus fuerat Cain, ut terror **268** et membrorum tremor non admitteret, ut vel cibum sibi in os ingerere posset.

(93) Quæst. LXIV. Quid est quod dicit Lamech:

[79] Genes. III, 22. [80] Genes. IV, 7. [81] ibid. 15. [82] ibid. 8. [83] ibid. 9. [84] ibid. 13.

(91) Vide Quæst. 40 Theodor. *in Genes.*
(92) Est Quæst. 46 Theod. *in Genes.* immutatis paulolum verbis.
(93) Vide Quæst. 44 Theodoreti *in Genes.*

« Occidi virum in vulnus meum, et adolescentulum in livorem meum [85]? »

RESP. Non dicit hic duo, sicut existimant quidam: neque Cain intelligit, ut quidam fabulantur, sed dicit quemdam et hunc adolescentem. Nam illud: « Virum in vulnus meum, et adolescentem in livorem meum: » hoc est, virum junioris ætatis. Declinavit vero pœnam, propter confessionem peccati, et ipsa sua sententia sententiam Dei cohibuit.

(94) QUÆST. LXV. Quosnam filios Dei vocavit Moses, dicens: « Videntes vero filii Dei filias hominum, acceperunt eas sibi uxores [86]? »

RESP. Ex Adam quidem natus est Seth, qui tertius erat post Abel. Ex Seth autem natus est Enos, qui in Dominum Deum spem habuit et invocavit eum. Unde qui ex hoc nati sunt liberi, filii Dei vocati sunt, quemadmodum etiam nos ex Christi Domini nostri nomine, Christiani nominamur. Segregatum est enim genus Seth, nec est cum iis commistum qui erant ex Cain, quod ille a Deo universorum esset maledictus. Postea vero videntes filias ex cognatione Cain pulchras esse, atque blanditiis decepti, duxerunt eas uxores, et suum ita genus corruperunt.

QUÆST. LXVI. Quid est quod dicit: « Cum respexisset Abraham, vidit: et ecce aries unus cornibus implicitus hærebat ad plantam Sabec [87]? »

RESP. Planta Sabec est veneranda crux: juxta Hebræos vero videtur Sabec remissio esse et condonatio. Aries vero qui in Sabec hærebat ad plantam, qui etiam pro Isaac holocaustum oblatus est, præfigurabat Christum, immolatum pro nobis sacrificium immaculatum, et qui pro nobis in cruce mortem subiit. « Nam ejus vibice nos omnes sanati sumus, » inquit Isaias, « et pro nobis cruciatur, et propter peccata nostra vulneratus est [88]. » Sicut igitur aries ille pro Isaac oblatus est, ita Christus immolatus est pro nobis omnibus.

(95) QUÆST. LXVII. Quid est quod inquit Isaac: « Ecce odor filii mei sicut odor agri plenus, cui benedicat Dominus: et det tibi Dominus de rore cœli et de pinguedine terræ et abundantiam frumenti et olei, et serviant tibi populi, » etc. [89]?

RESP. Ager est mundus: ros vero cœli divinitas est: pinguedo autem terræ est humanitas. Quemadmodum igitur ros quidem invisibiliter descendit et in terra consistens apparet, eodem modo Deus Verbum, qui invisibilis est, per carnem in terra conspectus est, et cum hominibus conversatus. Frumentum vero et vinum, sacramentorum divinorum sunt ænigmata. Et omnes populi serviunt Christo.

A ἔκτεινα εἰς τραῦμα ἐμοὶ, καὶ νεανίσκον εἰς μώλωπα ἐμοί; »

Ἀπόκ. Οὐ δύο λέγει, καθώς τινες ὑπειλήφασιν, οὐδὲ τὸν Κάϊν, ὡς ἕτεροι μεμυθολογήκασιν, ἀλλ' ἕνα, καὶ τοῦτον νέον· « ἄνδρα » γὰρ « εἰς τραῦμα ἐμοὶ, καὶ νεανίσκον εἰς μώλωπα ἐμοί· » τουτέστιν, ἄνδρα νέον ἔχοντα τὴν ἡλικίαν. Διέφυγε δὲ τὴν τιμωρίαν διὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς ἁμαρτίας, καὶ καθ' ἑαυτοῦ τὴν ψῆφον ἐπενεγκὼν, τὴν θείαν ἐκώλυσε ψῆφον.

Ἐρώτ. ξε'. Τίνας υἱοὺς Θεοῦ κέκληκεν ὁ Μωσῆς, εἰπών· « Ἰδόντες δὲ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας; »

Ἀπόκ. Ἐκ μὲν τοῦ Ἀδὰμ ἐγεννήθη ὁ Σήθ· τρίτος γὰρ ἦν ἀπὸ τοῦ Ἄβελ· ἐκ δὲ τοῦ Σὴθ ὁ Ἐνώς. Οὗτος B ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κύριον καὶ Θεόν. Ὅθεν οἱ ἐκ τούτου γεννηθέντες παῖδες υἱοὶ Θεοῦ ἐχρημάτισαν, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς τοῦ δεσπότου Χριστοῦ προσηγορίας Χριστιανοὶ καλούμεθα. Καὶ γὰρ κεχώριστο τοῦ Σὴθ τὸ γένος, καὶ οὐκ ἐμίγνυτο τοῖς ἐκ τοῦ Κάϊν διὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἀράν. Ὕστερον καὶ εὐειδεῖς θεασάμενοι τὰς θυγατέρας τῆς τοῦ Κάϊν συγγενείας, καὶ καταθελχθέντες, ἔλαβον αὐτὰς ἑαυτοῖς εἰς γυναῖκας, καὶ διέφθειραν τὴν οἰκείαν συγγένειαν.

Ἐρώτ. ξς'. Τί ὃ λέγει· « Ἀναβλέψας Ἀβραὰμ, εἶδε· καὶ ἰδοὺ κριὸς εἷς κατεχόμενος τῶν κεράτων αὐτοῦ ἐν φυτῷ Σαβέκ; »

Ἀπόκ. Φυτὸν Σαβὲκ ὁ τίμιός ἐστι σταυρός· κατὰ C δὲ Ἑβραίους δοκεῖ τὸ Σαβὲκ ἀφέσεως καὶ συγχωρήσεως. Ὁ δὲ ἐν τῷ Σαβὲκ τῷ φυτῷ κατεχόμενος κριὸς, ὅστις καὶ εἰς θυσίαν προσήχθη ἀντὶ Ἰσαὰκ, τὸν Χριστὸν προετύπου, τὸν προσενεχθέντα ὑπὲρ ἡμῶν ἄμωμον ἱερεῖον, καὶ ἐν τῷ σταυρῷ θάνατον ὑποστάντα ἕνεκεν ἡμῶν. « Τῷ γὰρ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἰάθημεν, » φησὶν Ἡσαΐας, « καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. » Ὥσπερ ὁ κριὸς ἐκεῖνος οὖν προσήχθη ἀντὶ Ἰσαὰκ, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς προσήχθη ὑπὲρ ἡμῶν ἁπάντων.

Ἐρώτ. ξζ'. Τί λέγει ὁ Ἰσαὰκ, ὅτι « Ἰδοὺ ὀσμὴ τοῦ υἱοῦ μου ὡς ὀσμὴ ἀγροῦ πλήρης, ὃν εὐλογῆσαι Κύριος, καὶ δῴη σοι Κύριος ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπὸ τῆς πιότητος τῆς γῆς, καὶ πλῆθος D σίτου καὶ οἴνου, καὶ δουλευσάτωσάν σοι ἔθνη, » καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἀπόκ. Ἀγρός ἐστιν ὁ κόσμος· δρόσος δὲ οὐρανοῦ ἡ θεότης· πιότης δὲ τῆς γῆς ἡ ἀνθρωπότης. Ὥσπερ τοίνυν ἡ δρόσος μὲν ἀοράτως κάτεισι, κάτω δὲ συνισταμένη γίνεται δήλη· οὕτως ἀόρατος ὢν ὁ Θεὸς Λόγος, διὰ τῆς σαρκὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. Καὶ ὁ σῖτος δὲ καὶ ὁ οἶνος τῶν θείων μυστηρίων αἰνίγματα. Δουλεύουσι πάντα τὰ ἔθνη τῷ Χριστῷ.

[85] Genes. IV, 23. [86] Gen. VI, 2. [87] Genes. XXII, 13. [88] Isa. LIII, 5. [89] Genes. XXVII, 27.

(94) Huic quæst. similis est 57 *ad Antiochum*, et Quæst. 47 Theodoreti *in Genesin*.

(95) Vide quæst. 82 Theodoreti *in Genes.*

'Ερώτ. ξη'. Τί δηλοῖ, ὅτι ἔλαβεν ὁ Ἰακὼβ τρεῖς ῥάβδους, χλωρὰν στυρακίνην, καὶ καρυΐνην, καὶ πλατανίαν, καὶ (44) ἐλέπτυνεν αὐτάς;

'Απόκ. Αἱ τρεῖς ῥάβδοι συμβολικῶς εἰσιν αἱ τρεῖς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τὸ λογικὸν, καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν, καὶ τὸ θυμητικόν· ἤτοι αἱ τρεῖς θεωρίαι, τῶν σωμάτων, τῶν ἀσωμάτων, καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος· ἤτοι γενικῶς ἡ πρακτικὴ διὰ τῆς καρυΐνης, ἡ θεωρητικὴ δὲ διὰ τῆς στυρακίνης· διὰ δὲ τῆς πλατάνου τὸν κόσμον τοῦτον καὶ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ᾐνίξατο.

'Ερώτ. ξθ'. Τίνος χάριν ὁ Ἰακὼβ ἀναβλέψας εἶδε παρεμβολὴν Θεοῦ παραβεβληκυῖαν, καὶ εἶπε· «Παρεμβολὴ Θεοῦ αὕτη;»

'Απόκ. Διὰ τοῦτο ἡ παρεμβολὴ τῶν ἀγγέλων φαίνεται τῷ Ἰακὼβ, ἵνα θαρσήσῃ, καὶ μὴ φοβηθῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἠσαῦ. Ἐβούλετο γὰρ ὁ Ἠσαῦ ἀποκτεῖναι αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπάλαισε καὶ μετ' ἀγγέλου, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος· «Ἐμὲ νενίκηκας, καὶ ἄνθρωπον δέδοικας;» ἔγνω δὲ ὅτι τὸν Θεὸν ἔχει βοηθόν.

'Ερώτ. ο'. Τί ἐστι· «Σκύμνος λέοντος Ἰούδα, ἐκ βλαστοῦ, υἱέ μου, ἀνέβης, ἀναπεσὼν ἐκοιμήθης ὡς λέων,» καὶ τὰ ἑξῆς;

'Απόκ. Τοῦτο ἁρμόττει ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. Ὥσπερ γὰρ ὁ λέων καὶ καθεύδων φοβερός ἐστιν, οὕτως ὁ δεσποτικὸς θάνατος φοβερὸς καὶ τῷ θανάτῳ καὶ τῷ διαβόλῳ. Λέοντα δὲ αὐτὸν ἐκάλεσε καὶ σκύμνον λέοντος ὡς βασιλέα καὶ ὡς βασιλέως υἱόν. Τὸ δὲ, «Τίς ἐγερεῖ αὐτόν;» τὴν ἄφατον αὐτοῦ δείκνυσι δύναμιν. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἀνέστησε κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόῤῥησιν· φησὶ γάρ· «Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.»

'Ερώτ. οα'. Τί ἐστι· «Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ;»

'Απόκ. Ἄμπελον μὲν τὴν Ἱερουσαλὴμ λέγει· πῶλον δὲ τὸν ἐξ ἐθνῶν λαὸν, ὡς ἀδάμαστον. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος ᾐνίξατο, ἀποστείλας τοὺς μαθητὰς πρὸς τὸ λῦσαι τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, ἐφ' ᾧ οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισεν. Οὔτε πατριάρχης, οὔτε νομοθέτης, οὔτε προφήτης τῶν ἐθνῶν ἐφρόντισε σωτηρίας· ἀπόστολοι προσταχθέντες ἔλυσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, δεδεμένην ταῖς ἁμαρτίαις.

'Ερώτ. οβ'. Τί ἐστιν ὃ λέγει· «Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ,» καὶ τὰ ἑξῆς;

'Απόκ. Τὰ κατὰ τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ λέγει· καὶ τὸ μὲν σῶμα στολὴν ὀνομάζει, τὸ δὲ αἷμα οἶνον· ἐπειδὴ καὶ τὸν μυστικὸν οἶνον αἷμα κέκληκεν ὁ δεσπότης. Τὸ δὲ, Χαροποὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, τὴν μετὰ τὸ πάθος εὐφροσύνην δηλοῖ.

A Quæst. LXVIII. Quid per illud significatur, quod Jacob tres virgas accepit: styracinam viridem, nuceam, et ex platanis, et decorticavit eas [89]?

Resp. Tres virgæ, symbolice, sunt tres facultates animæ, rationalis, appetitiva et irascibilis: vel tres contemplationes; corporum, rerum incorporearum, et sacræ Triadis: vel generaliter per nuceam virgam, activam vitam; per styracinam, contemplativam, et per eam quæ ex platanis erat, mundum hunc et ejus contemplationem innuit.

Quæst. LXIX. Quare Jacob respiciens vidit castra Dei posita, et dixit: «Castra Dei hæc sunt [90]?»

Resp. Ideo apparent Jacob angelorum castra, ut B considat et non timeat fratrem suum Esau. Erat enim consilium Esau ipsum occidere. Ideo enim cum angelo luctatus est, qui dixit ei: «Me victo, num hominem times?» cognoscebat vero se Deum habere adjutorem.

(96) Quæst. LXX. Quidnam est: «Catulus leonis Juda, de germine, fili mi, ascendisti, accumbens obdormivisti, ut leo,» etc. [91]?

269 Resp. Hoc Christo congruit. Quemadmodum enim leo etiam cum dormit terribilis est: sic etiam mors Dominica terrori est tum morti, tum diabolo quoque. Leonem vero ipsum et catulum leonis vocavit tanquam regem et tanquam regis filium. Hoc C vero: «Quis excitabit eum?» ineffabilem ejus potentiam declarat. Nam ipse semetipsum excitavit, sicut ipse prædixit, cum inquit: «Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud [92].»

Quæst. LXXI. Quid est illud: «Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem pullum asinæ suæ [93]?»

Resp. Vineam quidem Jerusalem, pullum vero vocat populum qui est ex gentibus, tanquam indomitum. Hoc namque Dominus quoque adumbravit, missis discipulis ad solvendam asinam et pullum, super quem adhuc nullus hominum sedisset, nullus videlicet patriarcha, nec legislator vel propheta de salute gentium cogitavit, sed apostoli ad id ordinati solverunt humanam naturam, peccatis alligatam.

D Quæst. LXXII. Quid est quod dicit: «Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum,» etc. [94]?

Resp. Hoc de passione Christi dicit, et corpus quidem stolam vocat: sanguinem vero vinum: quandoquidem etiam mysticum illud vinum sanguinem vocavit Dominus. Illud vero, Pulchriores vino sunt ejus oculi, lætitiam quæ passionem ejus secuta est, significat.

[89] Genes. xxx, 37. [90] Genes. xxxii, 2. [91] Genes. xlix, 9. [92] Joan. ii, 19. [93] Genes. xlix, 11. [94] ibid.

(96) Horum quædam habentur in quæst. 110 Theodoreti *in Genesin*.

(97) Quæst. LXXIII. Quis primus nominavit Deum in terra?

Resp. Diabolus, cum ad Evam diceret: « Quid est, quod dixit Deus ne comederitis de hoc ligno [96]? »

(98) Quæst. LXXIV. Quid futurum est de elementis, sole, luna et stellis in secundo adventu?

Resp. Simul dabitur ipsis locus aliquis et domicilium, sed non in perpetuum abolebuntur.

Quæst. LXXV. Quare Cain quidem maledixit Deus, dicens: « Maledictus tu super terram [97]: » Adamo autem loquens, maledictionem imposuit terræ, dicens: « Maledicta terra in operibus tuis [98]? »

Resp. Eo quod Cain negaverit Deum et peccatum suum absconderit, quapropter majorem quoque in se pœnam derivavit. Adam vero quia confessus est, magnum illud a se supplicium depulit: nam qui sua peccata confitetur, remissionem consequitur.

Quæst. LXXVI. Quidnam est: « Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania [99]? »

Resp. Gentes dicit Romanorum, Francorum videlicet genus, qui Christum crucifixerunt. Populum vero dicit, caput Judæorum. Astiterunt reges terræ, Pilatus et Herodes; principes vero, Annas et Caiphas.

Psalmus pro torcularibus.

Quæst. LXXVII. Quænam dicit torcularia?

Resp. Ecclesias in quibus vinum funditur, nempe sacrosanctus Domini nostri Jesu Christi sanguis, et sanctum corpus ejus immolatur. Quod vero dicit Isaias propheta: « Torcular ego calcavi prorsus solus [1], » hunc habet sensum: Sicuti torcular est receptaculum et in eo calcantur botri, sic etiam Christus conculcavit inimicos suos, tum intelligibiles, tum sensibiles. Dicamus autem et illud, quod botrus et uva Christus est, qui seipso compresso, voluntaria plaga et morte distillavit divinum mustum, suoque seipsum sanguine rubere fecit. Est vero omnino solus: nam solus ipse Christus pro nobis mortuus est: « Non enim angelus vel legatus aliquis, sed ipse Christus salvavit nos. » Petrus namque Christum negavit ipso passionis tempore, cæteri quoque apostoli dedere se in fugam.

Quæst. LXXVIII. Quid est: « Sitientes, venite ad aquas [2]? »

270 Resp. Aqua sacrum baptisma significat, aut lacrymarum fontem, videlicet pœnitentiam. Hoc vero: « Euntes emite, edite et bibite absque argento [3], » sanctum baptismum Domini nostri Jesu Christi significat.

Similiter illud, « Dominus diluvium inhabitare faciet [4], » significat sacrum baptisma, quia inundat omnia peccata.

Interpretatio LXXIX. Quid, « Vox Domini intercidentis flammam ignis [5]? »

A Ἐρώτ. ογʹ. Τίς Θεὸν πρῶτος ὠνόμασεν ἐπὶ τῆς γῆς;

Ἀπόκ. Ὁ διάβολος εἰπὼν τῇ Εὔᾳ· « Τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεὸς μὴ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου; »

Ἐρώτ. οδʹ. Τί μέλλουσι γενέσθαι τὰ στοιχεῖα, ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ τὰ ἄστρα ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ;

Ἀπόκ. Δοθήσεται αὐτοῖς τόπος κατοικίας ἐν ἑνὶ μέρει, πλὴν οὐκ εἰς τέλος ἀφανισθήσονται.

Ἐρώτ. οεʹ. Διὰ τί τῷ μὲν Κάϊν κατηράσατο ὁ Θεὸς, λέγων· « Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ τῆς γῆς· » ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀδὰμ τῇ γῇ ἐπέθετο τὴν κατάραν εἰπών· « Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου; »

Ἀπόκ. Ὅτι ὁ μὲν Κάϊν ἠρνήσατο τὸν Θεὸν, κρύψας τὸ ἁμάρτημα· διὸ καὶ μείζονα τὴν καταδίκην εἰργάσατο· B ὁ δὲ Ἀδὰμ ὁμολογήσας, τὴν πολλὴν ἐξ αὐτοῦ ἀπώσατο τιμωρίαν· ὁ γὰρ τὰ ἑαυτοῦ πταίσματα ἐξομολογησάμενος ἐπιτυγχάνει ἀφέσεως.

Ἐρώτ. οϛʹ. Τί ἐστιν· « Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; »

Ἀπόκ. Ἔθνη λέγει τῶν Ῥωμαίων, ἤγουν τῶν Φράγγων τὸ γένος, τῶν σταυρωσάντων τὸν Χριστόν. Λαὸν δὲ λέγει τῶν Ἰουδαίων τὴν κεφαλήν. Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, ὁ Πιλᾶτός τε καὶ ὁ Ἡρώδης, ἄρχοντες δὲ Ἄννας καὶ Καϊάφας.

Ψαλμὸς ὑπὲρ τῶν ληνῶν.

Ἐρώτ. οζʹ. Τίνας λέγει ληνούς;

Ἀπόκ. Τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς ἐκχεῖται ὁ οἶνος, ἤτοι τὸ ἅγιον αἷμα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ C θύεται καὶ τὸ ἅγιον σῶμα αὐτοῦ. Ὃ δὲ λέγει ὁ προφήτης Ἡσαΐας, ὅτι « Ληνὸν ἐπάτησα μονώτατος, » τοῦτο ἑρμηνεύει. Ὥσπερ ἡ ληνὸς δοχεῖόν ἐστι, καὶ ἐν ταύτῃ καταπατοῦνται αἱ σταφυλαί· οὕτως κατεπάτησε καὶ ὁ Χριστὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, νοητούς τε καὶ αἰσθητούς. Εἴπωμεν δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι βότρυς καὶ σταφυλὴ ὁ Χριστὸς, ὅστις ἀποθλίψας ἑαυτὸν ἑκουσίᾳ πληγῇ καὶ θανάτῳ, ἀπέσταξε τὸ θεῖον γλεῦκος, καὶ ἐφοίνιξεν ἑαυτὸν τῷ ἰδίῳ αἵματι. Μονώτατος δέ ἐστιν, ὅτι μόνος αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν· « Οὔτε γὰρ ἄγγελος, οὔτε πρέσβυς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς. » Ὁ δὲ Πέτρος ἠρνήσατο ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ, καὶ οἱ λοιποὶ ἔφυγον ἀπόστολοι.

Ἐρώτ. οηʹ. Τί ἐστιν· « Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' D ὕδωρ; »

Ἀπόκ. Ὕδωρ τὸ ἅγιον βάπτισμα δηλοῖ, ἢ τὴν τῶν δακρύων πηγήν, ἤτοι τὴν μετάνοιαν. Τὸ δὲ, « Βαδίσαντες, ἀγοράσατε, καὶ φάγετε καὶ πίετε ἄνευ ἀργυρίου, » τὸ ἅγιον βάπτισμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὡσαύτως καὶ τὸ, « Κύριος τὸν κατακλυσμὸν κατοικιεῖ, » τὸ ἅγιον ἐμφαίνει βάπτισμα· ἐπειδὴ κατακλύζει πάσας τὰς ἁμαρτίας.

Ἑρμην. οθʹ. Τί, « Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός; »

[96] Genes. III, 1. [97] Genes. IV, 11. [98] Genes. III, 17. [99] Psal. II, 1. [1] Isa. LXIII, 3. [2] Isa. LV, 1. [3] ibid. [4] Psal. XXVIII, 10. [5] Ibid. 7.

(97) Hæc quæstio est 46 *ad Antiochum*.

(98) Hæc quæstio superius edita

'Απόκ. Τοῦτο δηλοῖ τὴν μέλλουσαν κόλασιν τοῦ πυρός· ἐπειδὴ τῇ τοῦ Χριστοῦ προστάξει μέλλει διαιρεθῆναι. Τὸ πῦρ γὰρ ἔχει δύο ἐνεργείας· καὶ τὸ μὲν φωτίζον μέλλει δοῦναι τοῖς δικαίοις, τὸ δὲ καῖον τοῖς ἁμαρτωλοῖς.

Ἑρμηνεία π'. « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων. »

'Απόκ. Ὑετοί εἰσιν οἱ ἀπόστολοι. Ἐπλήσθησαν γὰρ παντοίων δωρεῶν καὶ χαρισμάτων. Ἐντεῦθεν καὶ πᾶς ἄνθρωπος καθαρὸς καὶ ἐνάρετος τοιοῦτος ὑπάρχει· καὶ γὰρ τὸ ὕδωρ καὶ ἡ δρόσος ἐν τῇ Γραφῇ, ποτὲ μὲν δηλοῖ τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὴν ταραχὴν τῆς ψυχῆς.

Ὅταν δὲ λέγει, ὅτι « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ποταμοὶ ῥεύσουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ· » καὶ, « Ὡς δρόσος Ἀερμῶν ἡ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιὼν, » τὰ χαρίσματα λέγει τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὄρη δὲ Σιὼν λέγει τοὺς κατὰ Θεὸν ζῶντας πνευματικούς.

Πάλιν ὅταν λέγει· « Σῶσόν με, ὁ Θεὸς, ὅτι εἰσήλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου· » καὶ, « Ἄρα διῆλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον, » τοὺς πειρασμοὺς λέγει τῆς ψυχῆς.

Ἐρώτ. πα'. Τί ἐστιν· « Ἀναβὰς εἰς ὕψος, ᾐχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν; »

'Απόκ. Τοῦτο λέγει, ὅτι ἀναβὰς ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὸν ᾅδην ἐσκύλευσε, καὶ ᾐχμαλώτευσε. Τοῦτό ἐστι καὶ τὸ λέγον· « Εἶπεν ὁ Κύριος· Ἐκ Βασὰν ἐπιστρέψω, » τουτέστιν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ ἐπιστρέψω εἰς ᾅδην. Βασὰν γὰρ ἑρμηνεύεται *αἰσχύνη*. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι τὸν σταυρὸν ὡς αἰσχύνην εἶχον, καὶ κατάρας ὄργανον τοῦτο ὠνόμαζον. Ἀλλ' ὁ Χριστὸς ἡγίασεν αὐτὸν, ὡς ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων πραγματευσάμενος.

Ἐρώτ. πβ'. Τί λέγει· « Πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπείνασαν; »

'Απόκ. Πλουσίους ἐνταῦθα τοὺς Ἰουδαίους καλεῖ· ἐπτώχευσαν δὲ, ἐπειδὴ ἀπέκτειναν τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, καὶ ἦλθεν ἐπ' αὐτοὺς ὁ λιμός.

Ἐρώτ. πγ'. Τί λέγει, « Εἰς τὰς πρωΐας ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως Κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν; »

'Απόκ. Ὃ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· ὥσπερ ἡ πρωΐα ἀρχὴ τῆς ἡμέρας ἐστὶν, οὕτω καὶ πάσης ἁμαρτίας ἐστὶν ἀρχὴ ὑποβολὴ τοῦ ἐχθροῦ. Διὸ λέγει· « Εἰς τὰς πρωΐας ἀπέκτεινον, » τουτέστιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν λογισμῶν ἔσκόπουν, καὶ ἐδίωκον τὰς προσβολὰς αὐτῶν, καὶ πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἤτοι τοὺς δαίμονας, τοὺς ποιοῦντας ἐν ἐμοὶ τὴν ἁμαρτίαν, « ὅπως ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως Κυρίου πάντας, » τουτέστιν ἐκ τῆς ψυχῆς. Πόλις γὰρ Κυρίου ἐστὶν ἡ ψυχή. Ἐδίωκον γὰρ, φησὶ, καὶ ἀπέκτεινον τὰς κεφαλὰς αὐτῶν,

Resp. Significat futurum supplicium ignis, qui tandem jussu Christi dividetur. Ignis namque duplicem vim habet, ad lucendum videlicet, quod dabitur justis, et ad cremandum, quod peccatoribus deputabitur.

Interpret. LXXX. Quid, « Flumen Dei repletum est aquis[18]? »

Resp. (99) Per aquam apostoli notantur, qui omnigenis donis et divina gratia impleti sunt. Ac quivis homo qui purus et justus est, non aliunde quam hinc talis efficitur : nam aqua et ros, aliquando quidem in Scriptura donum Dei, aliquando vero animæ tentationes et animæ perturbationem significat.

Quando vero inquit : « Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent[19]; » et, « Ut ros Hermon descendens super montes Sion[20], » indicat dona Spiritus sancti. Montes vero Sion dicit, spirituales, qui secundum Deum vivunt, homines.

Rursus quando dicit, « Salvum me fac, Deus, quoniam ingressæ sunt aquæ usque ad animam meam[21]; » et, « Forsitan pertransisset anima nostra aquam fundo carentem[22], » animæ tentationes indicat.

Quæst. LXXXI. Quid est quod dicit : « Ascendens in altum, captivam duxisti captivitatem[23]? »

Resp. Hoc dicit, quia Christus, conscensa cruce, deprædatus est infernum et captivum duxit (1). Et hoc est et illud quod ait : « Dixit Dominus, ex Basan revertar, » hoc est, de cruce ad infernum redibo. Basan enim explicatur, *turpitudo*. Nam Judæi crucem ut turpitudinem reputant, et ideo maledictionis organum vocabant eam. Sed Christus eam sanctificavit, eo quod in ea salutem hominum perfecerit.

Quæst. LXXXII. Quid est quod dicit : « Divites eguerunt et esurierunt[24]? »

Resp. (2) Divites hoc loco vocat Judæos, qui inopes facti sunt, eo quod occiderint panem vitæ, et venit super eos fames.

Quæst. LXXXIII. Quid est quod inquit : « In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem[25]? »

Resp. Hujus dicti hæc est sententia : sicut matutinum tempus, diei est initium, sic omnis peccati initium est inimici fraudulenta suggestio. Ideo, inquit : « In matutino interficiebam, » hoc est, respiciebam ad principia cogitationum, et persequebar earum impetus, atque adeo peccatores omnes, nempe dæmones, qui faciunt in me peccatum, « ut disperderem de civitate Domini omnes, » hoc est ex anima. Anima namque, Domini civitas est. Persequebar enim, inquit, et abscindebam ipsorum ca-

[18] Psal. LXIV, 10. [19] Joan. VII, 38 [20] Psal. CXXXII, 3. [21] Psal. LXVIII, 2. [22] Psal. CXXIII, 5. [23] Psal. LXVII, 19. [24] Psal. XXXIII, 11. [25] Psal. C, 8.

(99) Ex Theodoreto *in psalmum* LXIV, v. 10.
(1) Theodoret. *in ps.* LXVII, v. 23.
(2) Theodoret. in hunc versum.

pita, scilicet principia, ad disperdendum eos ex anima, ne operarentur omnem iniquitatem et peccatum.

QUÆST. LXXXIV. Quid est quod inquit: « Catuli leonum rugientes ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi. Ortus est sol, et congregati sunt, et in speluncis suis cubabunt[26]? »

RESP. Catulos leonum, dicit prophetas. Rugiebant vero clamantes et loquentes, ac prophetantes incarnationem Filii Dei. Exortus vero est sol, hoc est, venit Christus et tacuerunt. Prophetæ usque ad Joannem prophetarunt. Hoc est, quod etiam alibi dicit Scriptura: « Tenebrosa aqua, in nubibus aeris. Præ fulgore **271** ejus nubes transierunt[27]. » Tenebrosam aquam dicit divinam Scripturam, quoniam in caligine Moses legem accepit a Deo in monte Sina. Quin ipsi prophetæ quoque non manifeste, sed obscure et tenuiter quodammodo viderunt adventum Christi, et manifestarunt. Nubes enim vocat prophetas, qui prædicarunt, et quasi aquam effuderunt, spiraruntque veluti venti divinum sermonem et legem super terram, quæ est illa tenebrosa aqua. A fulgore vero ejus in conspectu ejus, ut ab ejus in carne adventu coram eo nubes, prophetæ videlicet, cessaverunt et abscesserunt.

QUÆST. LXXXV. Quid est, « Mons Sion iste, in quo habitasti in eo[28]? »

RESP. Divina Scriptura multis modis vocem montis interpretatur. Et hic quidem mons Sion, est locus Jerusalem, in quo habitavit Dominus ac Deus noster Jesus Christus incarnatus super terram. Montem rursus proprie vocat sanctissimam Deiparam, ut cum inquit: « Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo, etenim Dominus habitabit in finem[29]. » Et alibi habetur: « Deus a Theman veniet et Sanctus ex monte opaco et denso[30]. » Mons autem dicitur sancta Deipara. Quia quemadmodum ii qui in campo ambulant, et calore æstuant, si montem subeunt, velut rore conspersi umbra arborum montis, vel aqua sedant æstum flammæ: eodem modo se habuit erga homines immaculata Virgo, quæ rore quodam sui partus animas hominum æstu peccati confectas in vitam revocavit, et in umbra alarum sui Filii fovit. Montes vero dicuntur etiam dæmones, propter tumorem superbiæ. « Qui tangit montes, et fumigant[31], » hoc est, qui dæmonibus appropinquat, qui tanquam fumus dissipantur et evanescunt. Mons item virtus dicitur, quemadmodum sanctus Gregorius inquit. Siquidem etiam in hoc monte Deus apparet hominibus, ipse quidem a sui domicilii specula descendens, nos vero ex ima humilitate nostra in sublime tollens.

QUÆST. LXXXVI. Quare virtus dicitur mons?

RESP. Quia sicut mons etsi excelsus est supra

A ἤτοι τὰς ἀρχὰς, ὅπως ἐξολοθρεύσω αὐτοὺς ἐκ τῆς ψυχῆς, τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι πᾶσαν ἀνομίαν καὶ ἁμαρτίαν.

Ἐρώτ. πδ'. Τί λέγει· « Σκύμνοι ὠρυόμενοι τοῦ ἁρπάσαι, καὶ ζητῆσαι παρὰ τῷ Θεῷ βρῶσιν αὐτοῖς. Ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ συνήχθησαν, καὶ εἰς τὰς μάνδρας αὐτῶν κοιτασθήσονται; »

Ἀπόκ. Σκύμνους λέγει τοὺς προφήτας. Ὠρύοντο δὲ κράζοντες καὶ λέγοντες, καὶ προφητεύοντες τὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀνέτειλεν δὲ ὁ ἥλιος, τουτέστιν, ἦλθεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐσιώπησαν. Οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν. Τοῦτό ἐστι καὶ ὁ λέγει ἡ Γραφὴ ἀλλαχοῦ· « Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων· Ἀπὸ τῆς τηλαυγήσεως αὐτοῦ αἱ νεφέλαι B διῆλθον. » Σκοτεινὸν ὕδωρ λέγει τὴν θείαν Γραφὴν, ἐπειδὴ ἐν γνόφῳ ἐδέξατο ὁ Μωσῆς τὸν νόμον ἐν τῷ Σινᾶ παρὰ Θεοῦ. Ἔτι δὲ καὶ οἱ προφῆται ἀμυδρῶς πως καὶ σκοτεινῶς καὶ λεπτῶς πως τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἔβλεπον, καὶ ἐδήλουν. Νεφέλας γὰρ τοὺς προφήτας λέγει, ἐπειδὴ ἐκήρυξαν, καὶ ὡς ὕδωρ ἐξέχεον, πνεύσαντες ὡς ἀέρες τὸν θεῖον λόγον καὶ νόμον ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπερ ἐστὶ τὸ σκοτεινὸν ὕδωρ. Ἀπὸ δὲ τῆς τηλαυγήσεως αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ, ἢ ὡς ἀπὸ τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας αὐτοῦ ἔμπροσθεν αὐτοῦ αἱ νεφέλαι, ἤγουν οἱ προφῆται, ἔπαυσαν καὶ ὑπεχώρησαν.

Ἐρώτ. πε'. Τί ἐστιν· « Ὄρος Σιὼν τοῦτο, ὃ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ; »

Ἀπόκ. Ἡ θεία Γραφὴ πολλαχῶς ἑρμηνεύει τὸ C ὄρος. Καὶ τοῦτο μὲν ὄρος Σιών ἐστιν ὁ τόπος Ἱερουσαλὴμ, ἐν ᾧ κατῴκησεν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς σαρκωθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς. Ὄρος πάλιν δὲ κυρίως ὀνομάζει τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ὡς ὅταν λέγει· « Τὸ ὄρος, ὃ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος· » καὶ ἀλλαχοῦ· « Ὁ Θεὸς ἀπὸ Θεμὰν ἥξει, καὶ ὁ ἅγιος ἐξ ὄρους κατασκίου καὶ δασέως. » Ὄρος δὲ λέγεται ἡ ἁγία Θεοτόκος. Ἐπεὶ ὥσπερ οἱ ἐν τῷ κάμπῳ περιπατοῦντες, καὶ φλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ καύματος, προσεγγίζοντες ἐν τῷ ὄρει, δροσίζονται ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων τοῦ ὄρους, ἢ καὶ διὰ τοῦ ὕδατος παραμυθοῦνται τὸν καύσωνα τῆς φλογός· τοιούτῳ τρόπῳ γέγονε καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἁγνὴ Παρθένος, τῷ δροσισμῷ τῆς κυοφορίας αὐτῆς τὰς ψυχὰς τῶν D ἀνθρώπων καταφλεγομένας ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ἀνεζώωσε, καὶ τῇ σκιᾷ τῶν πτερύγων τοῦ Υἱοῦ αὐτῆς περιέθαλψεν. Ὄρος δὲ λέγονται καὶ οἱ δαίμονες διὰ τὸν ὄγκον τῆς ὑπερηφανίας. « Ὁ ἁπτόμενος τῶν ὀρέων, καὶ καπνίζονται· » τουτέστιν ὁ προσεγγίζων τοῖς δαίμοσι, καὶ ὡς καπνὸς διαλύονται καὶ ἀφανίζονται. Ὄρος δὲ λέγεται, καὶ ἡ ἀρετὴ, καθὼς ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριός φησιν· ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ ὄρει τούτῳ Θεὸς ἀνθρώποις φαντάζεται, τὸ μέντοι καταβαίνων ἀπὸ τῆς οἰκείας περιωπῆς, τὸ δὲ ἡμᾶς ἀνάγων ἐκ τῆς κάτωθεν ταπεινώσεως.

Ἐρώτ. πς'. Διὰ τί λέγεται ὄρος ἡ ἀρετή;

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ὥσπερ τὸ ὄρος ὑψηλὸν τῆς γῆς,

[26] Psal. CIII, 21, 22. [27] Psal. XVII, 12, 13. [28] Psal. LXXIII, 3. [29] Psal. LXVII, 17. [30] Habac. III, 3. [31] Psal. CIII, 32.

χαμηλότερον δὲ τοῦ οὐρανοῦ, οὕτως ἐστὶ καὶ ὁ ἐργαζόμενος τὴν ἀρετήν· ὑψηλότερος μὲν ἔστι τῆς γῆς, διότι ἀνώτερος ὑπάρχει τῶν βιωτικῶν φροντίδων, καὶ τῶν τοῦ κόσμου ὑλῶν· χαμηλότερος δὲ ὑπάρχει τοῦ οὐρανοῦ, ἐπειδὴ ἀκμὴν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀπέθανε, ἵνα ἐλευθερωθῇ παντελῶς τοῦ κόσμου τούτου· καὶ ἐν τούτῳ ἵσταται μέσον οὐρανοῦ καὶ γῆς, καθάπερ τι ὄρος, ὡς εἴρηται· ἐπειδὴ καὶ, « Ὄρη τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις, » ὅταν λέγει, τὰς ὑψηλὰς ἀρετὰς ὀνομάζει· ἐλάφους δὲ τὰς ψυχὰς τῶν ἁγίων· ἐπειδὴ ἐν ταῖς ὑψηλαῖς τῶν ἀρετῶν ἐργασίαις, ὥσπερ ἔλαφοι ἐν τῷ ὄρει, τριβοβατοῦσιν αἱ ψυχαὶ τῶν ἁγίων. Πέτρα δὲ καταφυγὴ τοῖς λαγωοῖς ἐστιν ὁ Χριστός. Ὑπάρχει δὲ καταφυγὴ τῶν ἐν ἐρήμῳ καθεζομένων.

Ἐρώτ. πζ'. Τί λέγει τοῦ ἐρωδιοῦ ἡ κατοικία;

Ἀπόκ. Ὁ ἐρωδιὸς ὄρνεόν ἐστιν, ὡς λέγουσί τινες· τὸ δὲ ὄρνεον φωλεύει ἐν ἐρήμῳ τόπῳ ἐν κορυφῇ τινος δένδρου. Ἔρχονται δὲ τὰ μικρὰ στρουθία, καὶ φωλεύουσιν ὑποκάτω αὐτοῦ γύριωθεν ἐν τῷ δένδρῳ. Ἡγεῖται δὲ αὐτῶν καὶ ἐπικαθέζεται ἡ κατοικία τοῦ ἐρωδιοῦ, φυλάττει δὲ ταῦτα ἀπὸ τῶν φθοροποιῶν ἑρπετῶν, τῶν θελόντων κακῶσαι αὐτά.

Ἐρώτ. πη'. Τί λέγει ὁ Προφήτης, ὅταν λέγει· « Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρῃς τῷ Δαβίδ; »

Ἀπόκ. Τέλος λέγει ὁ Προφήτης τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς. Ἐπεύχεται τοίνυν ὁ Προφήτης, ἵνα μὴ γένηται τὸ τέλος τῆς ζωῆς καὶ περιπέσῃ εἰς βλάβην τινά. Πᾶσα γὰρ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐὰν δαπανηθῇ κακῶς, καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ γένηται χρηστὸν, χάρις καὶ δόξα ἐστίν. Ἐὰν δὲ τὸ τέλος καταστραφῇ, τοῦτο ἀθλιότης. Διὰ τοῦτο ἐπεύχεται ὁ Προφήτης γενέσθαι τὸ τέλος τῆς ζωῆς αὐτοῦ καλόν· ἐπὶ τοῦτο καὶ γὰρ ψαλμὸν συνεγράψατο.

Ἐρώτ. πθ'. Τί λέγει· « Καυχήσονται ὅσιοι ἐν δόξῃ, καὶ ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν; »

Ἀπόκ. Ὁσίους λέγει τοὺς πνευματικοὺς καὶ ἁγίους ἀνθρώπους, οἵτινες καυχῶνται μετὰ θάνατον ἐπὶ ταῖς κοίταις αὐτῶν. Κοῖται δέ εἰσιν αἱ μοναὶ τῶν ἁγίων, ἃς εὑρίσκουσι μετὰ θάνατον, καὶ ἀγάλλονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

Τὴν ἐν Θεῷ τελείωσιν διδάσκουσα ἡ θεία Γραφὴ, καὶ δηλοῦσα, ὠνόμασεν αὐτὴν ὕπνον, καὶ κοίτην, καὶ κλίνην, καὶ θάνατον. Ὕπνον μὲν, ὡς ὅταν λέγει ὁ Δαβίδ· « Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω· » ἤτοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ καταντήσω· σχολάσω εἰς αὐτὸ τὸ ζῆν ἐν Θεῷ, κατὰ τὸν εἰπόντα ἅγιον Ἀπόστολον· « Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστός· » κοίτην δὲ, ὡς ὅταν λέγει· « Καυχήσονται ὅσιοι ἐν δόξῃ, καὶ ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν. » Ὥσπερ γὰρ ὁ ἐν τῇ κοίτῃ πεσὼν ἀναπέπαυται καὶ ὑπνοῖ ἡδέως· οὕτως καὶ ὁ τελειωθεὶς ἐν Θεῷ, καὶ φθάσας εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀναπέπαυται ἐν Θεῷ, ὥσπερ κοίτην ἡγούμενος τὴν ἐν Θεῷ τελείωσιν. Πό-

A terram, cœlo tamen est humilior, ita qui in vita sua virtutem exercet: terra quidem est excelsior, eo quod hujus vitæ curas et mundi negotia superet; nihilominus tamen est inferior cœlo, propterea quod adhuc in hac vita exsistit, et nondum est mortuus, ut penitus hoc mundo liberetur. Atque ob id inter cœlum terramque tenet medium, sicut mons, quemadmodum dictum est. Deinde cum dicit: « Montes excelsi cervis [32], » altos montes, excelsas virtutes; cervas vero, sanctorum animas vocat: quandoquidem in excelsis actionibus virtutum, sicut in montibus cervæ, versantur animæ sanctorum. Petra vero refugium leporibus, est Christus. Estque refugium eorum, qui sedent in deserto.

B Quæst. LXXXVII. Quid significat, habitatio herodii?

Resp. Herodius, ut aliqui dicunt, est avis, quæ nidum in deserto loco, in arboris alicujus cacumine collocat. Veniunt vero passerculi, et subter ipsam circumquaque in arbore nidificant. Dux autem ipsorum est, eisque superponitur domus herodii, quæ eos a nocivis reptilibus quæ ipsos lædere volunt, custodit.

Quæst. LXXXVIII. Quid vult Propheta cum inquit: « In finem ne perdas David [33]? »

Resp. Finem suæ vitæ, dicit Propheta. Orat itaque Propheta ne vitæ suæ finis veniat, neve incidat in aliquod damnum. Nam tota hominis C vita si male transacta, finis autem ejus bonus fuerit, gratia est et gloria. Si vero finis funestus fuerit, hoc demum est miserum. Orat ergo Propheta, ut suæ vitæ finis bonus sit: nam ideo conscripsit hunc psalmum.

272 Quæst. LXXXIX. Quid est quod inquit: « Gloriabuntur sancti in gloria, et exsultabunt in cubilibus suis [34]? »

Resp. Sanctos dicit spirituales et probos homines, qui gloriabuntur post mortem in cubilibus suis. Cubilia vero sunt mansiones sanctorum, quas post mortem inveniunt, et exsultant in regno cœlorum.

D Exitum vitæ in gratia Dei obvenientem docens et ostendens divina Scriptura, vocavit ipsum, somnum, cubile, lectum, et mortem. Somnum quidem vocat, ut cum ait David: « In pace in idipsum dormiam et requiescam [35]; » in idipsum videlicet occurram, et huic rei operam dabo, ut vivam in Deo, juxta sanctum Apostolum, qui inquit: « Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus [36]. » Cubile vero vocat, cum inquit: « Gloriabuntur sancti in gloria, et exsultabunt in cubilibus suis [37]. » Sicut enim qui in cubili cubat, requiescit et suaviter dormit: sic qui consummatus in Deo est, et qui crevit in virum perfectum ad mensuram ætatis plenitudinis Christi, requievit in Deo, tanquam cu-

[32] Psal. CIII. 18. [33] Psal. LVI, 1. [34] Psal. CXLIX, 5. [35] Psal. IV, 9. [36] Galat. II, 20. [37] Psal. CXLIX, 5.

bile reputans consummationem in Dei gratia obvenientem. Cubilis autem pedes, ait virtutes. Lectum autem appellat, cum inquit Salomon: « Sexaginta robusti circumdant ipsum [38]. » Quando enim ad perfectionem venerit justus, circumdant et circa ipsum incedunt fortes, angeli videlicet, juxta dictum illud: « Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear [39]. » Est vero familiare divinæ Scripturæ, etiam angelum vocare Dominum; ut Manoe contingit: « Deum vidimus, » inquit [40], cum esset in phantasia Dei. Denique mortem quoque vocavit David illum exitum, cum inquit: « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus [41]. » Vides quomodo et somnum, et cubile, et lectum, et mortem illum esse ostenderit divina Scriptura? Mortem autem illam nominavit, quod ille qui mortuus est justificatus sit a peccato. Quemadmodum enim qui mortuus est, non potest rursus reverti in vitam et amplius peccare; ita qui apud Deum hoc honore dignus est habitus, non potest retrocedere, sed ait cum David: « Dominus illuminatio mea et salvator meus, quem timebo [42]? » Et cum Paulo: « Sive namque vivimus, sive morimur, Domini sumus [43]. » Et rursus: « Vivo autem jam non ego, sed vivit in me Christus: quod vero nunc in carne vivo, vivo in fide [44]. » Quapropter sancti ea in re perfecti, mundum contempserunt, et hujus mundi voluptates. Et sancti martyres etiam contempsere tormenta

A δας καὶ τῆς κοίτης τὰς ἀρετὰς λέγει· κλίνην δὲ, ὡς ὅταν φησὶ Σολομών· « Ἑξήκοντα δυνατοὶ κυκλοῦσιν αὐτήν. » Ὅταν γὰρ εἰς τὸ τέλειον ἔλθῃ ὁ ἐνάρετος, περικυκλοῦσι καὶ περιστοιχοῦσιν αὐτὸν οἱ δυνατοὶ, ἤτοι οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὸν εἰπόντα· « Προεωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντὸς, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. » Φίλον δὲ τῇ θείᾳ Γραφῇ καλεῖν καὶ τὸν ἄγγελον Κύριον, ὡς ἐπὶ τοῦ Μανωὲ, « Θεὸν ἑωράκαμεν, » ἐν φαντασίᾳ Θεοῦ γενομένου. Θάνατον δὲ πάλιν εἴρηκεν αὐτὴν ὁ Δαβὶδ εἰπών· « Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. » Εἶδες πῶς καὶ ὕπνον, καὶ κοίτην, καὶ κλίνην, καὶ θάνατον αὐτὴν ἔδειξεν ἡ θεία Γραφή. Θάνατον δὲ ταύτην εἴρηκεν, ὅτι ὁ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ὥσπερ γὰρ τὸν τεθνεῶτα οὐκ ἔστιν B ἐπιστρέψαι ἐν βίῳ καὶ ἁμαρτῆσαι οὐκ ἔτι· οὕτως οὐδὲ τὸν οὕτω καταξιωθέντα οὐκ ἔστιν εἰς τὰ ὀπίσω στραφῆναι, ἀλλὰ λέγει μετὰ τοῦ Δαβίδ· « Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; » μετὰ δὲ τοῦ Παύλου· « Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν· » καὶ πάλιν· « Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ. » Εἰς τοῦτο τελειωθέντες οἱ ἅγιοι, κατεφρόνησαν τὸν κόσμον, καὶ οὐχ ἡδονὴν ἡγοῦντο τὴν ἡδονὴν τοῦ κόσμου τούτου. Οἱ δὲ μάρτυρες τὰς βασάνους κατεφρόνησαν.

PROPOSITIO XC. « Exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii ancipites in manibus eorum [45]. »

INTERP. Exaltationes Dei, sunt doctrinæ legis et statuta spiritualia. Ut enim spirituales doctores habent a Spiritu sancto dona gratiæ, in gutture suo, id est in ore suo et in lingua sua, et docent populum; ancipites autem gladii sunt duo Testamenta, vetus et nova lex; nam sicut miles gladium ancipitem vibrans, inimicos interimit, et populum tuetur; sic etiam doctores spirituales, ancipites habent gladios, doctrinas Veteris et Novi Testamenti, per quas vindictam sumunt in gentibus, illasque in supplicium conjiciunt, immittentes iram a Deo, per suas ad Deum supplicationes. Similiter quoque communem populum fidelium redarguunt et instituunt ad bonum. Quando vero non audiunt eos, sed bono adversantur atque contemnunt illos, tunc etiam ipsis immittunt supplicium per suam deprecationem ad resipiscentiam, ut videlicet castigati discant non inobsequentes esse Deo et Dei ministris. Nam qui spirituales homines audit, Deum audit [46], quemadmodum dixit ipse Christus. Neque enim ad interitum, sed ad utilitatem ipsorum, spirituales illi castigationem inducunt, ad correctionem boni et ad gloriam Dei, tanquam amantes et ultores Dei, osoresque mali.

C Κείμενον Ϟ'. « Αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν, καὶ ῥομφαῖαι δίστομοι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. »

Ἑρμην. Ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ εἰσιν αἱ διδασκαλίαι τοῦ νόμου καὶ αἱ πνευματικαὶ διατάξεις· ὥσπερ γὰρ ἔχουσιν οἱ πνευματικοὶ διδάσκαλοι ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χαρίσματα δωρεῶν ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν, ἤτοι τῷ στόματι αὐτῶν καὶ τῇ γλώσσῃ, καὶ διδάσκουσι τὸν λαόν· ῥομφαῖαι δίστομοί εἰσιν αἱ δύο Διαθῆκαι, ὁ παλαιὸς νόμος καὶ ὁ νέος· ὥσπερ γὰρ ὁ στρατιώτης, βαστάζων ξίφος δίστομον, τοὺς ἐχθροὺς κατασφάττει καὶ τὸν λαὸν διασώζει· οὕτως καὶ οἱ πνευματικοὶ διδάσκαλοι ῥομφαίας διστόμους ἔχουσι, τὰ διδάγματα τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης, δι' ὧν ποιοῦσιν ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ εἰς τιμωρίαν ἐμβάλλουσιν αὐτοὺς, ἀποστέλλοντες αὐτοῖς ὀργὴν D ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ἱκετηρίας τῆς πρὸς τὸν Θεόν. Ὡσαύτως καὶ τὸν κοινὸν λαὸν τῶν πιστῶν ἐλέγχουσι καὶ διδάσκουσιν εἰς τὸ ἀγαθόν. Ὅταν δὲ μὴ ἀκούσωσιν αὐτῶν, ἀλλ' ἐναντιοῦνται τὸ ἀγαθὸν, καὶ καταφρονοῦσιν αὐτῶν, τότε καὶ αὐτοῖς ἀποστέλλουσι διὰ προσευχῆς τιμωρίαν πρὸς σωφρονισμὸν, ὅπως παιδευθέντες σωφρονισθῶσιν, μὴ παρακούειν Θεοῦ, μήτε τῶν θεραπόντων αὐτοῦ· ὅτι ὁ ἀκούων πνευματικῶν ἀνδρῶν ἀκούει Θεοῦ, καθὼς εἴρηκεν ὁ Χριστός. Οὐ γὰρ πρὸς βλάβην, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν ἐπάγουσι τὴν παιδείαν οἱ πνευματικοὶ, καὶ πρὸς διόρθωσιν ἀγαθοῦ, εἰς δόξαν Θεοῦ, ὡς ζηλωταὶ καὶ ἐκδικηταὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ μισηταὶ τοῦ κακοῦ.

[38] Cant. III, 7. [39] Psal. XV, 7. [40] Judic. XIII, 22. [41] Psal. CXV, 11. [42] Psal. XXVI, 1. [43] Rom. XIV, 8. [44] Galat. II, 20. [45] Psal. CXLIX, 6. [46] Luc. VIII, 12.

ΕΞ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΠΑΥΛΟΥ.

Ἐρώτ. ϟα'. « Δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι. Οὐ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ. Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. »

Ἑρμηνεία. Ἐπαινεῖ πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὸ ἀγαθόν. Ἕλληνα δὲ οὐ τὸν εἰδωλολάτρην λέγει, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ, μὴ πιστεύοντα δὲ τὸν Χριστὸν, μήτε νόμον κρατοῦντα τὸν παλαιόν· ἀλλὰ χωρὶς νόμου ὑπάρχει. Ὀνομάζει δὲ καὶ σέβεται τὸν Θεὸν, καὶ φυλάττει καὶ ἀρετήν. Ὁ τοιοῦτος ἐὰν καὶ πταίσῃ, ἐλαφρότερον μέλλει κολάζεσθαι ὑπὲρ τὸν Ἰουδαῖον, ὅτι ὁ Ἰουδαῖος παραβαίνει τὸν νόμον καὶ ἔχει τὴν κατηγορίαν μείζονα. Ὅταν γὰρ ἀκούσῃς τό· « Ὅσοι ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· » τὴν ἐλαφροτέραν κόλασιν ὑπολάμβανε· τὸ δὲ, « Ὅσοι ἐν νόμῳ ἥμαρτον, » τὴν χείρονα κόλασιν καὶ τιμωρίαν.

Κείμενον ϟβ'. « Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. »

Ἀπόκ. Σύμφυτοι γεγόναμεν, ἤγουν μέτοχοι· ὥσπερ τὸ σῶμα τὸ δεσποτικὸν, ταφὲν ἐν τῇ γῇ, ἔφυσε σωτηρίαν τῷ κόσμῳ· οὕτω καὶ τὸ ἡμῶν σῶμα, ταφὲν ἐν τῷ βαπτίσματι, ἔφυσε δικαιοσύνην ἡμῖν αὐτοῖς. Τὸ δὲ ὁμοίωμα οὕτως ἔχει· ὥσπερ ὁ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀνέστη· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι θνήσκοντες ἀνιστάμεθα. Τὸ γὰρ καταδῦσαι τὸ παιδίον ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τρίτον καὶ ἀναδῦσαι, τοῦτο δηλοῖ τὸν θάνατον καὶ τὴν τριήμερον ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ.

Ἐρώτ. ϟγ'. Τί ἐστι· « Τὸ γὰρ ἀδύνατον διὰ τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει, διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς, » καὶ τὰ ἑξῆς;

Ἀπόκ. Ἠσθένει, φησὶν, ὁ νόμος εἰς τὸ δικαιῶσαι τὸν ἄνθρωπον. Οὐ γὰρ ἠδύνατο ὁ ἄνθρωπος τὴν τυραννίδα καὶ τὴν πύρωσιν ὑποφέρειν τῆς σαρκός. Διὰ τοῦτο ἔπεμψεν ὁ Θεὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ κατακρίνῃ τὴν ἁμαρτίαν. Τὸ δὲ, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, οὐκ εἶπεν, ἐν σαρκὶ ἁμαρτίας, ἀλλ' ἐν ὁμοιώματι. Ὡμοιώθη γὰρ κατὰ πάντα ἡ ἀνθρωπίνη σὰρξ τοῦ Χριστοῦ τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ, καθ' ὃ τέλειος ἄνθρωπος ἦν. Ἁμαρτωλὸς δὲ οὐκ ἐγένετο ἡ σὰρξ αὐτοῦ, καθάπερ ἡ ἡμετέρα σάρξ. « Ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. »

Ἐρώτ. ϟδ'. Τί λέγει· « Δότε τόπον τῇ ὀργῇ; »

Ἀπόκ. Τῷ λυπήσαντί σε καὶ θλίψαντι, ἢ ἀδικήσαντι, συγχώρησον σὺ αὐτῷ, ἀνάθου δὲ τῷ Θεῷ τὰ τῆς ἐκδικήσεως, κἀκεῖνος οἰκονομήσει τὰ δέοντα. Τὸ δὲ, « Μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἐν ᾧ δοκιμάζει, » τοῦτο δηλοῖ· ὅταν ποιεῖς τι οἰκονομικῶς πρὸς σωτηρίαν

A 273 EX EPISTOLIS PAULI.

QUÆST. XCI. « Gloria, honor et pax omni qui operatur bonum : Judæo primum et Græco. Non enim est personarum acceptio apud Deum. Nam quicunque sine lege peccaverunt, sine lege peribunt ; et quicunque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur [47]. »

INTERPRET. Laudat omnes qui operantur bonum. Græcum vero dicit, non idololatram, sed qui colit quidem Deum, neque tamen credit in Christum, neque veterem legem tenet, sed sine lege est, ac Deum invocat et colit, servatque nihilominus virtutem. Nam talis etiamsi labatur, levius tamen punietur quam Judæus : quoniam Judæus legem trans- B greditur, estque graviori obnoxius accusationi. Quando enim audis illud : « Quotquot sine lege peccaverunt, sine lege peribunt : » minus supplicium reputa. Hoc vero : « Quotquot in lege peccaverunt : » isti nempe graviorem pœnam et supplicium subibunt.

PROPOSITIO XCII. « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus [48]. »

RESP. Complantati facti sumus, participes videlicet : quemadmodum corpus Domini sepultum in terra, mundo salutem peperit ; sic nostrum quoque corpus in baptismo sepultum, nobis ipsis justitiam protulit. Similitudo autem sic habet : Sicut Christus mortuus est, et tertia die resurrexit ; sic et nos in baptismo morientes, resurgimus. Nam quod C infantem ter in piscinam immergimus, et ter educimus, id mortem Christi, et post triduum resurrectionem significat.

QUÆST. XCIII. Quid est : « Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem : Deus [49], » etc.

RESP. Infirmabatur, inquit lex, videlicet ad justificandum hominem. Non enim poterat homo tyrannidem et incendium carnis sustinere. Ideo misit Deus unigenitum Filium suum, ut per carnem suam condemnaret peccatum. Hoc vero quod dicit, in similitudine carnis peccati, non dixit, in carne peccati, sed in similitudine. Nam humana caro Christi in omnibus est similis facta humanæ carni, D qua ratione perfectus est homo. Peccatis vero caro ejus non fuit obnoxia, sicuti nostra est : « Peccatum enim non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus [50]. »

QUÆST. XCIV. Quid est, quod dicit : « Date locum iræ [51] ? »

RESP. Ei qui te contristavit ac tribulavit vel affecit injuria, condona, omnemque vindictam remitte Deo, qui quod æquum est dispensabit. Illud vero : « Beatus qui non judicat in eo quod probat [52], » hoc significat : quando per dispensationem

[47] Rom. II, 10-12. [48] Rom. VI, 5. [49] Rom. VIII, 3. [50] Isa. LIII, 9 ; I Petr. II, 22. [51] Rom. XII, 9. [52] Rom. XIV, 23.

feceris aliquid, quod ad salutem fratris tui spectet, etiamsi id omnes incusent, si tua te conscientia non condemnat, beatus es.

Quæst. XCV. Quid est, quod inquit: « Quoniam et Judæi signum petunt, et Græci sapientiam quærunt: nos autem prædicamus Christum crucifixum [53]? »

Resp. Si dixerimus, inquit, Judæo: Crede, respondet, excitate mortuos, medemini insanis. Si Græco idem dicamus, petit a nobis rhetoricum ornatum in verbis. Nos autem prædicamus Christum crucifixum, qui est signorum potentia, et sapientiæ pelagus. Verum ipsi quidem offenduntur et stultam reputant prædicationem, quando Deum crucifixum esse audiunt: quod tamen non mirum; nam qui infirmis sunt oculis, non possunt pure videre solem. Ad eumdem modum etiam isti. Illud autem, « Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus [54], » de cruce loquitur. Nam sapientes et philosophi etiam præstantiores, inaniter laborarunt et occupati fuerunt, nec quidquam boni perpetrarunt. Crux vero quam illi stultitiam reputabant, mundum salvum fecit: et propterea omnibus sapientior est, eo quod tanta bona operata sit.

274 Quæst. XCVI. Quomodo vero dicit: « Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus [55]? »

Resp. Infirmitatem Dei vocat sensum apostolorum, qui homines cum essent idiotæ et illitterati, tamen brevi tempore totum orbem quasi sagena capientes, reges et principes, sapientes et magnates devicere.

Prop. XCVII. Quid est illud: « Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est [56]? »

Resp. Vides, quomodo nominet ipse sapientiam, quam prius stultitiam vocaverat. Etenim mysterium primum dispensationem dicit, ideo quod nullus neque angelus, nec alia aliqua creata potestas cognovit hoc mysterium et dispensationem istam, quod in terra Deus carnem assumpturus esset. Posteaquam vero factum est, omnibus innotuit: quemadmodum inquit Apostolus: « Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus, in cœlestibus [57]. » Vocat autem alibi quoque mysterium, eximia illa opera Dei, nempe nativitatem, stabulum, baptisma, crucem, mortem, resurrectionem et ascensionem. Sicut etiam sanctus Gregorius Theologus (3) mysteria vocat festa, in sermone *De luminibus*: « Rursus Jesus ille meus, et iterum mysterium. » Hoc autem dicit, propter festum baptismi: similiter etiam in reliquis.

Quæst. XCVIII. Quid est, quod inquit: « Si cujus opus arserit, damnum patietur: ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem [58]? »

Resp. Si cujus opus arserit, damnum patietur regni cœlorum: salvus vero fiet ipse tanquam per ignem. Quomodo vero servabitur? hoc est, salvus

A τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ πάντες μέμφονται, τὸ δὲ σὸν συνειδὸς οὐ καταχρίνει σε, μακάριος εἶ.

Ἐρώτ. ϞΕʹ. Τί λέγει· « Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν· ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον; »

Ἀπόχ. Ἐὰν εἴπωμεν, φησὶν, Ἰουδαίῳ· Πίστευσον· λέγει, Ἀναστήσατε νεκροὺς, ἰάσασθε μαινῶντας. Ἐὰν δὲ εἴπωμεν Ἕλληνι, ἀπαιτεῖ ἡμῖν ῥητορικὸν λόγον. Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, ὅστις ἐστὶ καὶ δύναμις τῶν σημείων, καὶ πέλαγος τῆς σοφίας. Ἀλλ' ἐκεῖνοι σκανδαλίζονται, καὶ μωρὸν ἡγοῦνται τὸ κήρυγμα, ἀκούοντες Θεὸν ἐσταυρωμένον· καὶ οὐ θαῦμα, καὶ γὰρ οἱ ἀσθενοῦντες B τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐ δύνανται βλέπειν τὸν ἥλιον καθαρῶς· οὕτω καὶ αὐτοί. Τὸ δὲ, ὅτι « Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, » λέγει τὸν σταυρόν. Καὶ γὰρ οἱ σοφοὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ οἱ δυνατοὶ εἰς μάταια ἠσχολήθησαν, καὶ ἐφιλοπόνησαν, καὶ οὐδὲν ἀγαθὸν κατώρθωσαν. Ὁ δὲ σταυρὸς, ὃν ἐνόμιζον ἐκεῖνοι μωρίαν, τὸν κόσμον ἔσωσε· καὶ διὰ τοῦτο σοφώτερον πάντων ἐστὶν, ὅτι μεγάλα εἰργάσατο ἀγαθά.

Ἐρώτ. ϞϚʹ. Καὶ, « Τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν, » οὕτω λέγει.

Ἀπόχ. Ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ λέγει τῶν ἀποστόλων τὸ φρόνημα, ὅτι ἄνθρωποι ἰδιῶται καὶ ἀγράμματοι ἐν βραχεῖ καιρῷ τὴν οἰκουμένην ἐσαγήνευσαν (4), καὶ C βασιλεῖς, καὶ ἄρχοντας, καὶ σοφοὺς, καὶ δυνάστας ἐνίκησαν.

Κείμενον ϞΖʹ. « Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην. »

Ἀπόχ. Ὁρᾷς, πῶς καλεῖ αὐτὸς σοφίαν, ἣν ἔλεγε πρῶτον μωρίαν. Καὶ γὰρ μυστήριον πρῶτον οἰκονομίαν λέγει, ὅτι οὔτε ἄγγελος, οὔτε κτιστὴ δύναμις ἄλλη ἐγίνωσκε τὸ μυστήριον καὶ τὴν οἰκονομίαν ταύτην, ὅτι μέλλει ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς σαρκωθῆναι. Ὅταν δὲ γέγονε, τότε πάντες ἐγνώκασι, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος· « Ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Λέγει δὲ ἀλλαχοῦ πάλιν μυστήριον τὰ ἐξαίρετα ἔργα τοῦ Θεοῦ, οἷον τὴν γέννησιν, τὴν φάτνην, τὸ βάπτισμα, τὸν σταυρὸν, τὸν θάνατον, τὴν ἀνάστασιν, τὴν ἀνάληψιν, D καθὼς καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος ὁ Θεολόγος μυστήρια τὰς ἑορτὰς καλεῖ ἐν τῷ *Εἰς τὰ φῶτα* λόγῳ· « Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμὸς, καὶ πάλιν μυστήριον. » Τοῦτο δὲ λέγει διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ βαπτίσματος· καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ὁμοίως.

Ἐρώτ. ϞΗʹ. Τί λέγει· « Εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός; »

Ἀπόχ. Εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· σωθήσεται δὲ αὐτὸς ὡς διὰ πυρός. Πῶς δὲ σωθήσεται; τουτέστι,

[53] I Cor. I, 22, 23. [54] ibid. 25. [55] ibid. [56] I Cor. II, 7. [57] Ephes. III, 10. [58] I Cor. III, 15.

(3) Greg., Orat. 39 in sancta lumina Epiphaniæ.

(4) In σαγηνεύειν, vide *Onomasticon*.

A σῶος καὶ ἀκέραιος μένει ἐν τῷ πυρὶ, καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον, ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ μόνον κατακαήσεται καὶ χωθήσεται. Αὐτὸς δὲ ἀκέραιος μένει εἰς αἰῶνα αἰῶνος κολαζόμενος, καὶ οὐ διαλυθήσεται.

Ἐρώτ. ϟθ'. Τί λέγει· « Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ; »

Ἀπόκ. Τοῦτο λέγει διὰ τοὺς πονηροὺς καὶ σκολιοὺς ἀνθρώπους. Ὅτι, ὥσπερ ἡ παλαιὰ ζύμη μικρὰ μὲν ἔστι, πολὺ δὲ ἄλευρον ποιεῖ ζυμωθῆναι· οὕτω καὶ ὁ κακοποιὸς ἄνθρωπος, τρέφων ἐν ἑαυτῷ τὴν κακίαν, μεταδίδωσι καὶ τοῖς ἄλλοις, καὶ γίνεται σκάνδαλον, καὶ καταβλάπτει πολλούς. Διὰ τοῦτο πάλιν λέγει· « Ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέοι· » τουτέστιν· Ἐκδιώξατε τὸν πονηρὸν καὶ σκολιὸν ἐξ ὑμῶν, ἢ φύγετε ἀπ' αὐτοῦ· ἐπειδὴ πᾶσα κακία μολύνει τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ B Δαβὶδ, φεύγων τοὺς πονηροὺς, ἔλεγεν· « Οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος, καὶ μετὰ παρανομούντων οὐ μὴ εἰσέλθω. Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονηρευομένων. » Διὰ τί δὲ ταῦτα ἐποίει; Ἐπειδὴ πάλιν λέγει ἀλλαχοῦ· « Μετὰ ὁσίου ὅσιος ἔσῃ, καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἔσῃ, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψῃς. » Καὶ γὰρ οἷός ἐστιν ὁ συνοικῶν μετὰ σοῦ, τοιοῦτον ἀπεργάσεταί εἶναί σε.

Ἐρώτ. ρ'. Τί λέγει· « Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει; »

Ἀπόκ. Κοιλίαν τὴν γαστριμαργίαν λέγει, οὐχὶ τὴν γαστέρα. Καὶ γὰρ τὰ βρώματα πρὸς τὴν γαστριμαργίαν ἔχει, φησὶ, τὴν φιλίαν, καὶ αὐτὴ πρὸς αὐτὰ, καὶ οὐ δύναται ὁ γαστρίμαργος δουλεύειν τῷ Θεῷ, C ἀλλὰ δουλεύειν τὴν ἑαυτοῦ γαστέρα κραιπαλῶν, καὶ γαστριμαργῶν. Διὸ κατήργησεν αὐτὴν λέγων· « Ὁ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει· » τουτέστι τὰ βρώματα καὶ τὴν γαστριμαργίαν· οὐ γὰρ τὴν γαστέρα κατήργησε· μὴ γένοιτο! Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ λέγοντος· « Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ. » Ὥστε οὐ κατήργησε τὴν γαστέρα, ἀλλὰ τὴν γαστριμαργίαν, οὐδὲ τὴν σύμμετρον τροφὴν, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν· ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν τίκτεται ἡ πορνεία. Διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι Τὸ σῶμα οὐκ ἐδόθη ἐξουσιάζεσθαι ὑπὸ τῆς γαστριμαργίας, ἵνα περιπίπτῃ εἰς πορνείαν, ἀλλ' ἵνα δουλεύῃ τῷ Κυρίῳ· καθὼς λέγει πάλιν ἀλλαχοῦ ὄπισθεν, ὅτι « Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος. » Τοῦτο δέ ἐστιν ὃ λέγει, D ὅτι πάντα τὰ βρώματα, ἅπερ ἔκτισεν ὁ Θεὸς εἰς τροφὴν τοῦ ἀνθρώπου, καλά εἰσι, καὶ ἁρμόζει μοι ἐκ πάντων ἐσθίειν καὶ τρέφεσθαι· ἀλλ' οὐ γενήσομαι δοῦλος τῶν βρωμάτων· οὐδὲ ἐξουσιάσει μου ἡ γαστριμαργία· οὐ συμφέρει μοι· οὐδὲ γὰρ ἀγαθὸν οἰκοδομεῖ ἐν ἐμοί. Διὰ τοῦτο, μόνον τοῖς ἀναγκαίοις ἀρκούμενοι, τὰ περισσὰ διαπτύσσομεν, ὡς οὐκ ὠφέλιμα, ἀλλὰ καὶ βλαβερὰ συνεστῶτά μοι, ἐπιθυμίας ἀτόπους γεννῶντα τοῖς κεκτημένοις αὐτά.

Ἐρώτ. ρα'. Τί λέγει· « Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσθησαν; »

et integer manebit in igne, nec videbit mortem, sed opus ipsius solummodo comburetur et confundetur. Ipse vero æternum permanebit integer pœnas luens : nec tamen dissolvetur.

Quæst. XCIX. Quid est, quod dicit : « Modicum fermenti totam massam fermentat [59] ? »

Resp. Hoc propter malos et perversos homines dicit. Nam quemadmodum vetus fermentum exiguum quidem est, multum autem farinæ fermentat : ad eumdem modum malus homo, qui in se nutrit malitiam, impertit eam aliis, et ipsis est scandalum, multosque lædit ; propterea rursum dicit : « Expurgate itaque vetus fermentum, ut novi sitis [60], » hoc est : Expellite malum et pravum ex vobis, aut vos ab ipso recedite : quandoquidem omnis malitia inquinat hominem. Ideo David malos fugiens, inquit : « Non sedi cum consilio vanitatis, et cum transgressoribus non introibo. Odivi ecclesiam malignantium [61]. » Et quare sic agebat ? Quia ut dicit alibi rursus : « Cum sancto sanctus eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris [62]. » Etenim qualis est ille quicum conversaris, talem te quoque reddet.

Quæst. C. Quid est quod dicit : « Esca ventri et venter escis. Deus autem et hunc et has destruet [63] ? »

Resp. Ventrem dicit crapulam, non ipsum ventrem. Siquidem escæ cum crapula habent amicitiam, et crapula cum escis, nec potest qui crapulæ ventrique deditus est, servire Deo, sed sui ipsius ventris servus est, dum crapulæ et illuviei dat operam. Ideo destruxit illum, dicens : « Deus et hunc et illas destruet, » hoc est, et cibos et gulositatem. Non enim ventrem destruxit, absit ! Audi enim, quid dicat ipse : « Corpus autem non fornicationi, sed Domino [64]. » Itaque non destruxit ventrem, sed crapulam, nec etiam moderatum cibum, sed immoderatum : siquidem ex eo fornicatio gignitur. Ait ergo : Corpus non est datum sub potestatem ingluviei, ut in fornicationes incidat, sed ut Domino serviat. Sicuti rursus antea dicit alicubi : « Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt : omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate [65]. » Hoc ipsum nihil est aliud, quam quod hic dicit : quod omnes quidem cibi, **275** quos creavit Deus in hominis alimentum, boni sunt, et licet mihi omnibus frui, eisque nutriri ; sed escarum servus non ero : neque sub suam potestatem me rediget crapula. Id mihi non conducit, neque enim ædificat in me bonum. Quapropter, necessariis contenti, superflua respuamus velut inutilia, imo etiam tanquam quæ mihi noceant, et quæ gignant absurdas concupiscentias iis qui ea possident.

Quæst. CI. Quid est quod dicit : « Et omnes in Mosem baptizati sunt [66]. »

[59] I Cor. v, 6. [60] ibid. 7. [61] Psal. xxv, 4, 5. [62] Psal. xvii, 26. [63] I Cor. vi, 13. [64] ibid. [65] ibid. 12. [66] I Cor. x, 2.

A Resp. Baptismi signum erat, quod per Rubrum mare pertransierit Israeliticus populus. Nam sicut illi transmissi, effugerunt inimicorum insidias, et in deserto nutriebantur manna : sic etiam qui baptizati sunt, liberantur a spirituali Pharaone, et ab Ægyptiis dæmonibus, sustentanturque cœlesti pane Spiritus sancti. Quia vero de baptismo sermo est, dicamus de eo manifestius.

De sancto baptismo.

Primum baptisma fuit inundatio diluvii ad excidendum peccatum. Secundum fuit Mosis, quando transivit Rubrum mare. Typicum enim seu figura erat : nam sicut illic erat mare, sic in baptismo est aqua; et sicut illic erat nubes, ita hic est Spiritus B sanctus. Quæ autem ista nubes fuerit, audi : Cum egrederentur ex Ægypto Hebræi cum Mose, misit nubem veluti columnam ignis, quæ illis luceret noctu, ut videlicet noctu quoque possent ambulare, ne ipsos attingerent Ægyptii. Sequebatur autem illos nubes a tergo, et tegebat eos, ne ipsos Ægyptii videre possent. Atque hoc est secundum baptisma. Tertium erat legale apud Hebræos. Nam quicunque erat immundus, aqua lavabatur, et suas quoque vestes abluebat, et sic introibat in castra. Quartum baptisma, fuit Joannis. Introducebat quidem illud; nondum tamen erat omnino spirituale, sed ad pœnitentiam solummodo. Quintum per Dominum nostrum Jesum Christum, quo etiam ipse baptizatus est. Estque hoc totum spirituale : quo C nos quoque baptizamur. Sextum lacrymis constat, estque vere laboriosum durumque. Veluti qui per singulas noctes lavat lectum suum [67], qui pœnitentia ducitur, et luget super peccatis quæ commisit. Septimum baptisma per martyrium et sanguinem est, quo Christus quoque baptizatus est. Estque tanto aliis venerabilius, quanto minus denuo polluitur sordibus. Octavum et postremum non salutare, sed ardens est, quod æternum sine fine punit peccatores.

Quæst. CII. Quid est quod inquit : « Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt [68] ? »

Resp. Quod quicunque carnem suam nutrit ad satietatem, regnum Dei consequi non possit.

D Quæst. CIII. Quid est quod inquit : « Qui non diligit Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema, Maran atha [69] ? »

Resp. Hoc est : Ab Ecclesia et a fidelibus segregate eum, sitque separatus a populo ille, qui non credit. Dominus enim venit, illud namque significatur per Maran atha.

Quæst. CIV. Quid illud est : « Si qua nova in Christo creatura renovatur [70] ? »

Resp. Hoc est : Si quis in Christum credidit, in aliam vitam transivit : nam e supernis est natus per spiritum et vivit non eam quæ in peccatis vitam, sed quæ est in spiritu.

Ἀπόκ. Σημεῖον ἦν τοῦ βαπτίσματος τὸ διαπεράσαι τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι περάσαντες ἔφυγον τῶν ἐχθρῶν τὴν ἐπιβουλὴν, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῷ μάννα ἐτρέφοντο· οὕτω δὴ καὶ οἱ βαπτιζόμενοι λυτροῦνται τοῦ νοητοῦ Φαραὼ καὶ τῶν Αἰγυπτίων δαιμόνων, καὶ τρέφονται τῷ ἐπουρανίῳ ἄρτῳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπεὶ δὲ περὶ τοῦ βαπτίσματος ὁ λόγος, εἴπωμεν σαφέστερον περὶ αὐτοῦ.

Περὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος.

Πρῶτον βάπτισμα τὸ τοῦ κατακλυσμοῦ εἰς ἐκκοπὴν ἁμαρτίας· δεύτερον τὸ τοῦ Μωσέως, ὅτε τὴν Ἐρυθρὰν διεπέρασε· τυπικὸν γὰρ ἦν· ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ ἡ θάλασσα, οὕτω τὸ ὕδωρ ἐν τῷ βαπτίσματι· καὶ ὥσπερ ἐκεῖ ἡ νεφέλη, οὕτως ἐνταῦθα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τίς δὲ ἦν ἡ νεφέλη ἐκείνη, ἄκουσον· Ὅτε ἐξῆλθον τῆς Αἰγύπτου οἱ Ἑβραῖοι μετὰ Μωσέως, ἀπέστειλεν νέφος, ὥσπερ στῦλον πυρὸς, καὶ ἐφώτιζεν αὐτοὺς τὴν νύκτα, ὥστε περιπατεῖν αὐτοὺς καὶ τὴν νύκτα, ἵνα μὴ φθάσωσιν αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι. Ὄπισθεν δὲ αὐτῶν περιεπάτει νεφέλη, καὶ ἐπεσκίαζεν αὐτοὺς, ἵνα μὴ ὁρῶσιν αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ δεύτερον βάπτισμα. Τρίτον δὲ τὸ νομικὸν, ὅπερ εἶχον οἱ Ἑβραῖοι. Πᾶς γὰρ ἀκάθαρτος ἐλούετο ὕδατι, ἐπλύνετο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ οὕτως εἰσήρχετο εἰς τὴν παρεμβολήν. Τέταρτον βάπτισμα τὸ τοῦ Ἰωάννου, εἰσαγωγικὸν μὲν, οὔπω δὲ ὅλον πνευματικὸν, ἀλλ' εἰς μετάνοιαν μόνον. Πέμπτον τὸ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅπερ καὶ αὐτὸς ἐβαπτίσατο. Τοῦτο δὲ ὅλον πνευματικόν· τοῦτο καὶ ἡμεῖς βαπτιζόμεθα. Ἕκτον τὸ διὰ δακρύων, ὄντως ἐπίπονον, ὡς ὁ λούων καθ' ἑκάστην νύκτα τὴν κλίνην αὐτοῦ, καὶ μετανοῶν καὶ θρηνῶν ἐφ' οἷς ἥμαρτεν. Ἕβδομον βάπτισμα τὸ διὰ μαρτυρίου καὶ αἵματος, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐβαπτίσατο, καὶ πολύ γε τῶν ἄλλων αἰδεσιμώτερον, ὅσῳ δευτέροις ῥύποις οὐ μολύνεται. Ὄγδοον τὸ τελευταῖον οὐ σωτήριον, ἀλλὰ καυστικὸν, καὶ κολάζον ἀτελεύτητα καὶ αἰωνίως τοὺς ἁμαρτωλούς.

Ἐρώτ. ρβ'. Τί λέγει· « Σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύναται; »

Ἀπόκ. Ὅτι πᾶς ὁ τὴν ἑαυτοῦ σάρκα τρέφων εἰς κόρον, οὐ δύναται βασιλείας Θεοῦ κληρονομῆσαι.

Ἐρώτ. ργ'. Τί λέγει· « Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἤτω ἀνάθεμα, Μαρὰν ἀθά; »

Ἀπόκ. Τουτέστι· Χωρίσατε αὐτὸν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν πιστῶν, καὶ ἔστω κεχωρισμένος ἀπὸ τοῦ λαοῦ ὁ μὴ πιστεύων. Ὁ γὰρ Κύριος ἦλθε· τοῦτο γὰρ ἑρμηνεύει τὸ Μαρὰν ἀθά.

Ἐρώτ. ρδ'. « Εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, ἀνακαινίζεται; »

Ἀπόκ. Τουτέστιν· Εἴ τις εἰς Χριστὸν ἐπίστευσεν, εἰς ἑτέραν ἦλθε διαγωγήν. Ἄνωθεν γὰρ ἐγεννήθη διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ζῇ οὐ τὴν ἐν ἁμαρτίαις, ἀλλὰ τὴν ἐν πνεύματι ζωήν.

[67] Psal. vi, 7. [68] I Cor. xv, 50. [69] I Cor. xvi, 22. [70] II Cor. v, 17.

Ἐρώτ. ρε'. « Τρὶς ἐναυάγησα. »

Ἀπόκ. Μυστικῶς αἰνιττόμενος λέγει. Τρίτον γὰρ ἐναυάγησεν ἡ ἀνθρωπότης· πρῶτον διὰ τῆς παραβάσεως· δεύτερον ἐν τῷ κατακλυσμῷ τοῦ Νῶε· τρίτον, μετὰ τὸ δέξασθαι τὸν νόμον, εἰς εἰδωλολατρείαν ἐξέπεσεν ὁ λαὸς, ἕως ἐλθὼν ὁ τῶν ψυχῶν κυβερνήτης Χριστὸς, καὶ στήσας τὸ ἱστίον τοῦ σταυροῦ, ἀχείμαστον ἡμῶν τὸν πλοῦν εἰς οὐρανὸν ᾠκοδόμησεν.

Ἐρώτ. ρϛ'. « Νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα; »

Ἀπόκ. Νυχθήμερον (5) λέγει τὴν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐν σκοτεινῇ πλάνῃ διατριβήν· ἡμέραν δὲ λέγει τὴν μετὰ τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν ἐν τῷ φωτεινῷ βαπτίσματι διαγωγήν.

Ἑτέρα. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι ἐν μέσῳ πελάγους πλέων· οἱ δὲ, ὅτι νηχόμενος καὶ κολυμβῶν, ἔνθα οὔτε γῆν οὔτε ὄρος ἦν ἰδεῖν.

Κείμενον ρζ'. « Ἐδόθη μοι σκώλωψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος Σατὰν, ἵνα με κολαφίζῃ. »

Ἑρμην. Σατὰν ὁ ἀντικείμενος λέγεται. Ἄγγελον τοίνυν Σατὰν λέγει Ἀλέξανδρον τὸν χαλκέα, καὶ Ὑμέναιον καὶ Φιλητὸν, οἵτινες ἐπείραζον αὐτὸν, καὶ ἀντέκειντο λέγοντες, ὅτι ἀνάστασις ἐγένετο· καὶ κρατοῦντες αὐτὸν, ἔβαλον εἰς δεσμωτήρια, καὶ πολλὰ κακὰ αὐτῷ ἐνεδείξαντο.

Κείμενον ρη'. « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. »

Ἀπόκ. Τοῦτ' ἔστιν· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου, ὅτι νεκροὺς ἐγείρεις, καὶ τυφλοὺς θεραπεύεις, καὶ ἄλλα τῶν σημείων ποιεῖς. Ἐλαυνόμενοι δὲ καὶ διωκόμενοι νικᾶτε τοὺς διώκοντας.

Ἐρώτ. ρθ'. Τί λέγει· « Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ; »

Ἀπόκ. Τὸ ἐξελθεῖν ἀπὸ τοῦ βίου καὶ φροντίδων αὐτοῦ, καὶ νεκρὸν γενέσθαι τοῖς πάθεσι, καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ νηστεύειν, καὶ ἀγρυπνεῖν, καὶ κακοπαθεῖν ἐν τῇ ἀσκήσει, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. »

Ἐρώτ. ρι'. Τί λέγει· « Τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας; »

Ἀπόκ. Τουτέστιν, ἡ ἔχθρα, ἣν εἴχομεν πρὸς τὸν Θεὸν οἱ ἄνθρωποι διὰ τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας. Σαρκωθεὶς οὖν ὁ Κύριος καὶ Θεὸς, καὶ θανὼν ἔλυσε τὴν ἁμαρτίαν, τὴν χωρίζουσαν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, εἰρηνοποίησε τὰ πάντα, καὶ υἱοὺς Θεοῦ ἡμᾶς ἀπειργάσατο, διαῤῥήξας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Τί δὲ ἦν τὸ χειρόγραφον, ἄκουσον· Ὅτε παρέβη τὴν ἐντολὴν ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ ξύλου διὰ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἔφαγεν, ἐγράφη χειρὶ αὐτοῦ ἡ ἁμαρτία, καὶ κατεῖχεν αὐτὸ τὸ ἔγγραφον ὁ διάβολος. Ὅτε δὲ ἦλθεν ἐπὶ τοῦ ξύλου ὁ Χριστὸς, τουτέστιν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ ἐτρώθη τοῖς ἥλοις τὰς χεῖρας, τότε προσήλωσεν αὐτὸ ἐν τῷ σταυρῷ καὶ ἐξήλειψεν. Αὐτὸς γὰρ ὁ διάβολος ὁ κρατῶν τὸ χειρόγραφον τῆς

A QUÆST. CV. « Ter naufragium feci [71]. »

RESP. Mystice innuens hoc dicit, quod ter naufragium passa sit humana natura. Primum, per transgressionem. Secundo, in diluvio temporibus Noe. Tertio, post acceptam legem, cum in idololatriam incidisset populus, usque dum venit Christus gubernator animarum, qui **276** erexit vexillum crucis, et tranquillam nobis navigationem ad cœlos paravit.

QUÆST. CVI. Quid est : « Noctem atque diem in profundo egi [72]? »

RESP. Noctem dicit conversationem in tenebrosis erroribus ; diem vero, vitam post adventum Christi transactam in claritate baptismi.

B ALIA. Dicunt autem quidam, quod in medio pelagi navigaverit : alii, quod nataverit et urinaverit, ubi neque terram, neque montes videre erat.

PROPOSITIO CVII. « Datus est mihi stimulus carnis, angelus Satanæ, qui me colaphizet [73]. »

INTERPRETATIO. Satan adversarius dicitur. Angelum igitur Satanæ dicit Alexandrum ærarium fabrum, Hymenæum et Philetum qui vexabant ipsum, et resistebant, dicentes resurrectionem jam fuisse : qui etiam apprehensum eum, in carcerem projecere, et multis affecere malis.

PROP. CVIII. « Sufficit tibi gratia mea [74]. »

RESP. Hoc est : Sufficit tibi gratia mea, qua mortuos excitas, cæcis visum das, et alia signa facis.
C Porro pulsi et exagitati persequentes vincite.

QUÆST. CIX. Quid est quod inquit : « Mibi mundus crucifixus est, et ego mundo [75]? »

RESP. Mundum et curas ejus relinquere, concupiscentiis et affectibus mori, jejunare, vigilare, ascesi macerari, sicut alibi dicit : « Qui vero Christi sunt, carnem crucifixerunt cum affectibus et concupiscentiis [76]. »

QUÆST. CX. Quid est quod dicit : « Medium parietem maceriæ solvens [77]? »

RESP. Hoc est inimicitia quam nos homines habebamus adversus Deum propter peccata nostra.
D Carne igitur assumpta, Dominus Deus, et mortuus, solvit peccatum quod nos a Deo sejungebat ; atque sic in pacem redegit omnia, et nos fecit filios Dei : nam discidit, quod adversus nos erat, chirographum in cruce. Quid autem fuerit chirographum, audi : Cum peccasset Adam et accepisset manu sua de ligno, comedissetque, scriptum est ejus manu peccatum, quod penes se scriptum diabolus habuit. Cum autem in lignum, hoc est in crucem venisset Christus, et ejus manus clavis vulnerarentur ; tunc in cruce scriptum illud affixit et delevit. Ipse namque diabolus qui chirographum illud transgressio-

[71] II Cor. xi, 25. [72] ibid. [73] II Cor. xii, 7. [74] ibid. 9. [75] Galat. vi, 14. [76] Galat. v, 24. [77] Ephes. ii, 15.

(5) Lege νύκτα.

nis Adam tenebat, ipse discidit, cum in cruce a Christo ligatus est.

Quæst. CXI. Quid est quod inquit : « Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus [78]? »

Resp. Dormientem vocat eum, qui in peccatis jacet : nam qui in peccatis vivit, mortuus dicitur. Et ut mortuus immobilis est, ita qui peccatis est mortuus, ad bonum non movetur.

Propositio CXII. « Induite armaturam Dei [79]. »

Resp. (Totam armaturam Dei) dicit Spiritum sanctum. Nam qui Spiritus sancti non est particeps, nihil potest contra adversarias potestates. « Etenim non est nobis, inquit, lucta adversus carnem et sanguinem [80]. » Non adversus homines videlicet bellum geritur, « sed adversus principatus [81]. » Principatus autem dæmones vocat qui in hoc mundo principatum tenent, solummodo tamen in opera tenebrarum. Hoc vero quod inquit, « in cœlestibus [82] : » id est, non propter rem nihili nos oppugnant dæmones, sed propter cœlestia bona. Quia enim ad regnum cœleste contendimus, vehementer nos impugnant. Ideo nos semper vigilare convenit et virtute gratiaque Christi vincere. Scutum autem fidei, fidem vocat sinceram et fervidam.

277 Quæst. CXIII. Quid est quod dicit : « Postquam exuistis veterem hominem, et induistis novum, qui renovatur [83]? »

Resp. Veterem hominem dicit eum qui primus post lapsum Adæ natus est, vel improbitatem quæ ex illo procedit et malitiam. Novum hominem intelligit conversationem Christianam, piam videlicet et bonam vitam.

Quæst. CXIV. Quid est quod inquit : « Ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent [84]? »

Resp. Qui non habent spem resurrectionis, illis convenit dolere. Nota autem quomodo de Christo dixerit, quod mortuus sit et resurrexerit. De communi vero populo dixit, « qui dormierunt, » ut ostenderet etiam eos qui dormiunt esse resurrecturos.

Quæst. CXV. Quid est illud : « Non rapinam arbitratus est æqualem se esse Deo [85]? »

Resp. Quod Apostolus dicit, est ejusmodi : Filius Dei, qui etiam ipse Deus, volens in terram descendere, et incarnari, non veritus est a sua dignitate descendere. Neque enim ex rapina divinitatem suam habebat : veluti si quis per rapinam aliquid habet, timet ne illud perdat. Talis non erat Christus, absit ! sed cum perfectus Deus esset, homo quoque fieri voluit.

Quæst. CXVI. « Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini [86]. »

A παραβάσεως τοῦ Ἀδὰμ, αὐτὸς ἔσχισεν, ἐπειδὴ ὑπὸ Χριστοῦ ἐδεσμεύθη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

Ἐρώτ. ρια'. Τί λέγει· « Ἔγειραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός; »

Ἀπόκ. Καθεύδοντα λέγει τὸν ἐν ἁμαρτίαις κείμενον. Καὶ γὰρ ὁ ἐν ἁμαρτίαις ζῶν νεκρὸς λέγεται εἶναι. Καὶ ὥσπερ ὁ νεκρὸς ἀκίνητός ἐστιν, οὕτω καὶ ὁ ταῖς ἁμαρτίαις νενεκρωμένος πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀκίνητος μένει.

Κείμενον ριβ'. « Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ. »

Ἀπόκ. Λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ γὰρ ἀμέτοχος τοῦ Πνεύματος οὐ δυνατός ἐστι πρὸς τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις. B « Καὶ γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ πάλη, φησὶ, πρὸς αἷμα καὶ σάρκα· » ἤγουν, οὐ πρὸς ἀνθρώπους ἐστὶν ὁ πόλεμος, « ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς. » Ἀρχὰς δὲ λέγει τοὺς δαίμονας, ἐπειδὴ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄρχουσιν, ἀλλὰ τῶν ἔργων τοῦ σκότους. Τὸ δὲ « ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, » ἐπειδὴ οὐ διὰ μικρὸν ἔργον πολεμοῦσιν ἡμᾶς οἱ δαίμονες, ἀλλὰ διὰ οὐράνια ἀγαθά. Ἐπειδὴ γὰρ ἀγωνιζόμεθα διὰ τὴν ἐν οὐρανοῖς βασιλείαν, πολεμοῦσιν ἡμᾶς χαλεπῶς. Διὰ τοῦτο ἁρμόζει πάντοτε γρηγορεῖν, καὶ νικᾷν αὐτοὺς τῇ δυνάμει καὶ χάριτι τοῦ Χριστοῦ. Θυρεὸν δὲ τῆς πίστεως τὴν πίστιν λέγει τὴν εἰλικρινῆ καὶ διάπυρον.

Ἐρώτ. ριγ'. Τί λέγει· « Ἀπεκδυσάμενοι τὸν C παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον; »

Ἀπόκ. Παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν πρῶτον λέγει, τὸν ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀδὰμ γεγεννημένον, ἢ τὴν πονηρίαν τὴν ἐξ αὐτοῦ καὶ πᾶσαν κακίαν· νέον δὲ ἄνθρωπον τὴν κατὰ Χριστὸν πολιτείαν, ἤτοι ἐνάρετον καὶ ἀγαθὴν πολιτείαν.

Ἐρώτ. ριδ'. Τί λέγει· « Ἵνα μὴ λυπῆσθε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα; »

Ἀπόκ. Οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ἀναστάσεως, ἐκείνοις ἁρμόζει λυπεῖσθαι. Πρόσεχε δὲ, πῶς ἐπὶ Χριστοῦ εἶπεν, ὅτι ἀπέθανε καὶ ἀνέστη. Ἐπὶ δὲ τοῦ κοινοῦ λαοῦ, εἶπε, « τῶν κεκοιμωμένων, » ἵνα δείξῃ, ὅτι οἱ κοιμώμενοι ἀναστήσονται.

D

Ἐρώτ. ρις'. Τί λέγει· « Οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ; »

Ἀπόκ. Ὃ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸς, βουληθεὶς καταβῆναι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ σαρκωθῆναι, οὐκ ἐφοβήθη καταβῆναι τοῦ ἀξιώματος. Οὐ γὰρ εἶχεν ἐξ ἁρπαγῆς τὴν θεότητα, ὥσπερ τις ἔχει πρᾶγμα ἐξ ἁρπαγῆς, καὶ φοβεῖται ἀπολέσαι αὐτό. Οὐ τοιοῦτος ἦν ὁ Χριστὸς, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ Θεὸς ὢν τέλειος, ἠθέλησε καὶ ἄνθρωπος γενέσθαι.

Ἐρώτ. ρις'. « Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου. »

[78] Ephes. v, 14. [79] Ephes. vi, 11. [80] ibid. 12. [81] ibid. [82] ibid. [83] Coloss. iii, 9. [84] I Thess. iv, 12. [85] Philipp. ii, 6. [86] I Thess. iv, 14.

Ἀπόκ. Τὸν λόγον του Κυρίου, ὃν εἴρηκεν, ὅτι ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. « Τοῦτο λέγομεν καὶ ἡμεῖς· ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθάσομεν τοὺς κοιμηθέντας. » Ζῶντές εἰσιν οἱ εὑρισκόμενοι τότε ἐν τῇ ἀναστάσει. Καὶ γὰρ εὑρεθήσονται ἄνθρωποι ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ὄψονται θάνατον, πλὴν οὐ μὴ φθάσωσι τοὺς κοιμηθέντας. Πρῶτοι γὰρ ἀναστήσονται οἱ τελευτήσαντες, καὶ μετὰ ταῦτα οἱ ζῶντες ἀλλαγήσονται, καὶ ἁρπαγήσονται ἐν τῷ ἅμα εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα. Πῶς δὲ γενήσεται ἡ ἁρπαγή, ἄκουσον. Καθὼς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, τουτέστιν ἐν κελεύσει, καὶ οἱ ἄγγελοι κραυγάζουσιν· Ἐγείρεσθε, ἦλθεν ὁ Νυμφίος· τότε καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ. Καὶ πρῶτον ἐγερθήσονται οἱ νεκροί· μετὰ δὲ ταῦτα καὶ οἱ ζῶντες ἀλλαγήσονται, καὶ γενήσονται ἄφθαρτοι. Καὶ μετὰ τοῦτο πάντες οἱ ἅγιοι καὶ ἄξιοι ἁρπαγήσονται ὑπὸ νεφελῶν, καὶ δέξονται τὸν Κύριον ἡμῶν ἐρχόμενον ἐκ τῶν οὐρανῶν, καθὼς λέγει· « Καὶ ἡμεῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα. » Τοῦτο γὰρ ἡ δόξα καὶ ὁ στέφανός ἐστι τῶν δικαίων. Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ περιμένουσιν αὐτὸν καταβῆναι. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὥσπερ ἐπὶ βασιλέως ἀπερχομένου ἐν πόλει τινί· οἱ μὲν πρῶτοι καὶ ἔνδοξοι τῆς πόλεως ἐξέρχονται εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ· οἱ δὲ πένητες καὶ εὐτελεῖς προσκαρτεροῦσιν, ἕως οὗ παραγίνεται εἰς τὴν πόλιν. Οὕτω μοι νόει καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι, κατερχομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, πάντες οἱ δίκαιοι καὶ ἀγαθοὶ ἁρπαγήσονται εἰς τὸν οὐρανὸν, τοῦ ἀπαντῆσαι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν κατερχόμενον· οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ ἵστανται ἐπὶ τῆς γῆς ἐκδεχόμενοι.

Κείμενον ριζ'. « Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ. »

Ἑρμην. Εἰ γὰρ ἐπιγείῳ βασιλεῖ ὁ μέλλων στρατεύεσθαι οὐκ ἀρέσει, ἐὰν μὴ ἀφήσῃ πάσας τὰς τοῦ βίου φροντίδας· πόσῳ μᾶλλον μέλλων στρατευθῆναι τῷ ἐπουρανίῳ βασιλεῖ;

Κείμενον ριη'. « Ἐὰν δὲ καὶ ἀθλητὴς οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. »

Ἑρμην. Ἐὰν γάρ τις στρατεύηται, καὶ εἰς πόλεμον εἰσέρχηται, οὐδὲ οὕτω στεφανοῦται, ἐὰν μὴ συμπλακῇ μετὰ τοῦ ἀντιπάλου, καὶ κρούσῃ μετὰ τοῦ ξίφους, καὶ ἀποκτείνῃ αὐτόν. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ νομίμως ἀθλῆσαι.

Κείμενον ριθ'. « Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τὸν καρπὸν μεταλαμβάνειν. »

Ἑρμην. Τοῦτο περὶ τῶν πνευματικῶν διδασκάλων εἴρηκεν· ὅτι τὸν κοπιῶντα καὶ ἀγωνιζόμενον διδάσκαλον ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῆς τῶν μαθητῶν ὠφελείας ἁρμόζει πρῶτον παρὰ Θεοῦ λαμβάνειν τοὺς μισθοὺς, ἔπειτα τοὺς μαθητάς. Καὶ γὰρ ὁ γεωργὸς, ὅταν εἰσοδιάσῃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ, πρῶτον ἐκεῖνος θησαυρίζει ἐκ τῶν καρπῶν αὐτοῦ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· καὶ οὕτω παρέχει εἴτε ἐλεημοσύνην εἴτε τοῖς χρεώσταις αὐτοῦ.

A RESP. Verbum Domini quod dixit, hoc est, audituri sunt vocem Filii Dei; et qui audierint, vivent. « Hoc, inquit, et nos dicimus, quod nos qui vivemus et residui erimus in adventu Domini non præveniemus eos qui dormierunt [87]. » Viventes sunt, qui tum invenientur in resurrectione. Invenientur enim homines in illa die, nec videbunt mortem: verumtamen non prævenient eos qui obdormierunt ante. Nam primum resurgent mortui, deinde qui vivunt immutabuntur, et simul cum illis rapientur in occursum Domini in aera. Qualis autem iste raptus futurus sit, audi. Quando Dominus celeusmate, hoc est jussu, et angeli clamabunt: Surgite, venit enim Sponsus; tunc de cœlo descendet. Et primum resurgent mortui, deinde autem ii qui B tunc vivent, immutabuntur et fient incorruptibiles. Et post hæc omnes sancti et digni rapientur in nubibus, et Dominum nostrum de cœlis venientem excipient, quemadmodum inquit: « Et nos rapiemur in nubibus in occursum Domini in aera [88]. » Nam hæc est gloria et corona justorum. Peccatores vero exspectabunt ipsum donec descendat. Atque hoc non fit aliter, quam si rex in aliquam urbem concedat. Ibi namque optimates et qui cæteris præstant, egrediuntur ei in occursum: pauperes autem et abjecti exspectant, donec in civitatem veniat. Sic etiam de Christo cogita. Descendente illo de cœlo, omnes justi et boni rapientur in cœlum ut obviam procedant descendenti Domino nostro Jesu: peccatores autem in terra stabunt exC spectantes.

PROPOSITIO CXVII. « Nemo militans implicatur vitæ negotiis, ut ei qui se in militiam delegit placeat [89]. »

INTERPRET. Si enim ille, qui terreno regi militaturus est, non potest placere, nisi omnes vitæ curas reliquerit: quanto magis qui cœlesti regi militaturus est?

PROPOSITIO CXVIII. Quid est illud: « Quod si certat etiam aliquis, non coronatur, nisi legitime certaverit [89*]. »

INTERP. Nam etiamsi quis bellum ingressus fuerit, neque sic quoque coronatur, nisi cum adversario D manum conserens, gladio percusserit et interfecerit eum. Nam hoc est illud legitime certare.

PROP. CXIX. « Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere [90]. »

278 INTERPRET. Hoc de spiritualibus doctoribus dixit: quia par est, ut doctor, qui pro se et pro suis auditoribus laborat et decertat, primum a Deo mercedem recipiat, deinde discipuli. Nam agricola, cum fructus suos collegit, ille primus in domo sua et de fructibus suis sibi recondit. Atque sic demum aut eleemosynam elargitur, vel satisfacit debitoribus.

[87] I Thessal. IV, 14. [88] ibid. 16. [89] II Tim. II, 4. [89*] ibid. 5. [90] ibid. 6.

Aliud de eodem. Et aliter : Quicunque vult ad opus Dei laborare, qui alios docere, vel aliis vult prodesse, decet illum ipsum, qui alios docet, in primis exercere virtutes, ut accipiat a Deo dona gratiæ, et acquirat fructus sancti Spiritus, atque thesauros cognitionis bonorum Dei. Ita fiet, ut aliis quoque possit impertiri dona. Nam si quis aliquem oleo suis manibus ungere volens, oleum non habeat, quomodo impertiverit aliis id quod ipse non habet? Eodem modo de doctore est sentiendum, sicut dictum est.

Quæst. CXX. « Intellige quæ dico [91]. »

Resp. Quia per parabolas ei scripserat omnia, propterea dicit : Attende. Et non obsecuti sunt mandato Mosis. Præcepit Moses, et occiderunt eos, tria millia numero. Et hoc est, quod dicit Scriptura : « Quorum membra conciderunt in deserto [92]. »

Prop. CXXI. « Omnis prævaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem [93]. »

Interp. Quicunque transgressi sunt et inobedientes fuerunt in lege veteri, condigna pœna sunt affecti. Nam Adam qui transgressus fuerat, condemnatus est [93*]: Cain cum peccasset, maledictus fuit [94]. Et illi qui temporibus Noe mala perpetraverant, aqua submersi sunt. Sodomitæ, qui turpem degebant vitam, horribiliter submersi sunt. Et Judæi, qui sæpe adversus prophetas insurrexerunt, plagas, flagella, supplicia a Deo acceperunt. Nunc itaque hoc dicit : Cum in veteri lege quotquot mandatum Domini spreverunt, nec obtemperarunt iis quæ angeli et prophetæ annuntiabant, jure supplicium luerint iramque Dei in se concitarint; quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, quæ neque per angelos, neque per prophetas nobis est tradita, sed per ipsum Christum et Deum? Nam veteris quidem legis minister fuit Moses, novæ autem Christus. Multum igitur hæc legislationi præstat veteri, quod ibi lex per servum sit administrata, hæc vero per ipsum Dominum Christum. Debemus ergo indubitanter, ea quæ nobis præcepta sunt præstare, ne nobis quam veteribus gravius judicium sit subeundum.

Prop. CXXII. « Non enim angelis subjecit orbem terræ futurum, de quo loquimur [95]. »

Interpret. Orbem terræ secundi adventus sui judicium vocat, quando reddet unicuique secundum opera sua. Hoc vero quod inquit : « De quo loquimur, » illum significat, pro quo decertamus salutem consequi cupientes. In eo die, inquit Apostolus, non dedit Deus potestatem angelis mundum judicandi, sed omne judicium dedit Filio suo. Et quia Filius Dei, qui etiam ipse Deus est, habet omnem potestatem judicandi mundum, quid passuri sunt ii, qui mandatis ejus non obtemperarunt? Nam si qui inobedientes fuerunt legi veteri, quæ per ange-

A Ἕτερον εἰς τὸ αὐτό. Καὶ ἄλλως· Πᾶς ὁ θέλων κοπιᾷν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκειν καὶ ὠφελεῖν ἄλλους, ἁρμόζει πρῶτον ἐκεῖνον τὸν διδάσκαλον, ἵνα ἐργάζηται τὰς ἀρετὰς, καὶ λάβῃ παρὰ Θεοῦ τὰ χαρίσματα, καὶ κτήσασθαι τοὺς καρποὺς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς γνώσεως τῶν ἀγαθῶν τοῦ Θεοῦ· καὶ τότε δυνήσεται καὶ ἄλλοις μεταδοῦναι τῶν δωρεῶν. Καὶ γὰρ πᾶς ὁ θέλων ἀλεῖψαί τινα ἔλαιον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, εἰ μὴ ἔχει, πῶς ἄλλοις μεταδίδωσι ὅπερ αὐτὸς οὐ κέκτηται; Τοιουτοτρόπως μοι νόει καὶ ἐπὶ τοῦ διδασκάλου, καθὼς εἴρηται.

Ἐρώτ. ρκ'. « Νόει ἃ λέγω. »

Ἀπόκ. Ἐπειδὴ ἐν παραβολαῖς αὐτῷ ἔγραψε πάντα, διὰ τοῦτο λέγει· Πρόσεχε. Καὶ οὐχ ὑπέκλινον τῇ ὑπο-
B ταγῇ τοῦ Μωσέως. Προσέταξεν ὁ Μωσῆς, καὶ ἀπέκτειναν αὐτοὺς τρεῖς χιλιάδας λαῶν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ λέγει ἡ Γραφή· « Ὧν τὰ κῶλα ἔπεσον ἐν τῇ ἐρήμῳ. »

Κείμενον ρκα'. « Καὶ πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον. »

Ἑρμην. Ὅσοι παρέβησαν καὶ παρήκουσαν ἐν τῷ παλαιῷ νόμῳ, ἔλαβον δικαίως τὴν τιμωρίαν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ παρακούσας κατεκρίθη, καὶ Κάϊν ἁμαρτήσας ἐπικατάρατος γέγονε, καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ Νῶε κακῶς ἐργαζόμενοι κατεκλύσθησαν· καὶ οἱ ἐν Σοδόμοις ἀσέμνως βιοῦντες δεινῶς ἐποντίσθησαν· καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, πολλάκις ἐπαναστάντες τοῖς προφήταις, πληγὰς παρὰ Θεοῦ καὶ μάστιγας καὶ τιμωρίας ἐδέξαντο.
C Νῦν οὖν τοῦτο λέγει· ὅτι, ἐπειδὴ ἐν τῇ Παλαιᾷ ὅσοι ἠθέτησαν τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου, καὶ παρήκουσαν τὰ δι' ἀγγέλων λαλούμενα καὶ προφητῶν, ἔλαβον δικαίως τὴν τιμωρίαν, καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἐπεσπάσαντο, πῶς ἡμεῖς ἐκφύγωμεν, ἐὰν ἀμελήσωμεν τῆς τοιαύτης σωτηρίας, ὅπου οὔτε δι' ἀγγέλων οὔτε διὰ προφητῶν ἐλαλήθη ἡμῖν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ; Καὶ γὰρ ἐν τῇ Παλαιᾷ τοῦ νόμου διάκονος γέγονεν ὁ Μωσῆς· τῆς δὲ Νέας ὁ Χριστός. Πολὺ οὖν ταῦτα κρείσσω τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας ὅτι ἐκεῖ δοῦλος ἐγένετο ὑπηρέτης τοῦ νόμου· ἐνταῦθα δὲ ὁ δεσπότης Χριστός. Καὶ ὀφείλομεν τὰ προστεταγμένα ποιεῖν ἀδιστάκτως, ἵνα μὴ καὶ χείρους τῶν παλαιῶν ἀποδῶμεν τὰς εὐθύνας.

D Κείμενον ρκβ'. « Οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν, περὶ ἧς λαλοῦμεν. »

Ἑρμην. Οἰκουμένην λέγει τὴν κρίσιν τῆς δευτέρας παρουσίας, ὅταν ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τοῦ δὲ « Περὶ ἧς λαλοῦμεν, » ἤτοι περὶ ἐκείνης ἧς ἀγωνιζόμεθα, καὶ σπουδάζομεν πάντες σωθῆναι. Ταύτην τὴν ἡμέραν, λέγει ὁ Ἀπόστολος, οὐκ ἔδωκεν ὁ Θεὸς ἐξουσίαν τοῖς ἀγγέλοις κρῖναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ αὐτοῦ. Καὶ ἐπεὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἔχει τὴν ἐξουσίαν πᾶσαν κρῖναι τὸν κόσμον, τί μέλλονται παθεῖν οἱ παρακούσαντες τὰ προστάγματα αὐτοῦ; Εἰ γὰρ οἱ παρακούσαντες τὸν παλαιὸν νόμον τὸν δι' ἀγ-

[91] II Tim. II, 7. [92] Hebr. III, 17. [93] Hebr. II, 2. [93*] Genes. III, 17-19. [94] Genes. IV, 10-12. [95] Hebr. II, 5.

γέλων δοθέντα, τοσαῦτα ἔπαθον, καίπερ οὐδὲ κριτῶν ὄντων τοῦ κόσμου τῶν ἀγγέλων· τί ἂν πάθωσιν οἱ τὸν δεσπότην παρακούσαντες;

Κείμενον ρκγ'. « Τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ; »

Ἑρμην. Ἄνθρωπον καὶ υἱὸν ἀνθρώπου τὸν Χριστὸν λέγει, καθώς ἐστι κατὰ πάντα ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, ὡς τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος.

Κείμενον ρκδ'. « Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους. »

Ἑρμην. Βραχὺ ἐλάττωμα λέγει, ὅτι ἐποίησεν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ ᾅδῃ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας.

Κείμενον ρκε'. « Τὸν δὲ βραχὺ παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον ἐν τῷ θανάτῳ. »

Ἑρμην. Δόξα γὰρ καὶ τιμὴ τοῦ Χριστοῦ σταυρός· ἐπειδὴ μυρία ἀγαθὰ διὰ τοῦ σταυροῦ ἐγένετο· ὅτι θάνατος καταπεπάτηται, καὶ κατάρα ἐξωστράκισται, ὁ ᾅδης ἐσκύλευται, ἡ ἁμαρτία ἠφάνισται, ἡ παράβασις κατήργηται, ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων τῆς δουλείας τῶν παθῶν ἠλευθέρωται, διάβολος ἐδεσμεύθη, σωτηρία ἐφυτεύθη, ἀνάστασις ἐγνωρίσθη, κακία ἀπηλάθη, ζωὴ ἐπήγασεν, εἰδωλολατρεία ἐλύθη· τὸ δὲ θαυμαστότερον, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι καὶ παλαιοὶ προφῆται ἐβαπτίσθησαν, ἐκ τοῦ ῥεύσαντος αἵματος καὶ ὕδατος ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πῶς, ἄκουσον. Ἐπειδὴ ἐκ τεσσάρων στοιχείων συνίσταται τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, πάλιν μετὰ θάνατον εἰς αὐτὰ ἀναλύεται. Οὕτω δὴ γέγονε καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ· ὅτι τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, ὃ ἔῤῥευσεν ἡ ἁγία αὐτοῦ πλευρὰ, ἀνελύθη, ὅπου ἀνελύθη καὶ τῶν προφητῶν, ἤγουν εἰς τὰ στοιχεῖα, καὶ εὑρὼν αὐτὰ ἐβάπτισεν. Εἰ δὲ λέγει τις, ὅτι καὶ τὰ τῶν ἀπίστων σώματα ἐβάπτισε· λέγομεν, Οὐχί· ἀλλ' ὥσπερ τὸ ὕδωρ προπατῶν, ὅσα μὲν εὑρίσκει χλωρὰ φυτὰ, ἀρδεύει καὶ ποτίζει, ὅσα δὲ ξηρὰ οὐκ ὠφελεῖ αὐτά· οὕτω νόει καὶ ἐπὶ τούτου.

Κείμενον ρκς'. « Νῦν δὲ οὔπω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα· » ἐπειδὴ ἀκμὴν οὐκ ἦν τὸ κήρυγμα εἰς τὴν οἰκουμένην κηρυχθέν;

Ἑρμην. Ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ, δῆλον ὅτι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο καὶ συνέστη, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ἤτοι τὸν Χριστὸν, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν οὐρανῶν φέροντα καὶ βασιλείαν· υἱοὺς δὲ λέγει τοὺς πνευματικοὺς καὶ ἁγίους ἀνθρώπους. Ἔπρεπε, φησὶν, αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἤτοι τὸν Χριστὸν, διὰ παθημάτων τέλειον ἀναδεῖξαι καὶ ἔνδοξον.

Ἐρώτ. ρκζ'. Τί λέγει· « Καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος;

Ἀπόκ. Σκηνὴν λέγει τὸν οὐρανὸν, ὃν οὐκ ἔκτισεν ἄνθρωπος, ὥσπερ τοὺς ἐπὶ γῆς ναοὺς τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀχειροποίητός ἐστιν, ὡς τῷ τοῦ Θεοῦ ῥήματι κατεσκευασμένος.

A los est lata, tanta passi sunt, idque non angelis judicantibus mundum, quidnam illi patientur qui non obediunt ipsi Domino?

Prop. CXXIII. « Quid est homo, quod memor es ejus [96]? »

Interpret. Hominem et filium hominis Christum dicit, sicut est per omnia consubstantialis Patri, tanquam perfectus Deus et perfectus homo.

Prop. CXXIV. « Minuisti eum paulo minus ab angelis [97]. »

Interpret. Paulisper inferiorem dicit, quia Christus apud inferos tribus diebus et tribus noctibus fuit.

279 Prop. CXXV. « Eum autem qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum propter

B passionem mortis gloria et honore coronatum [98]. »

Interp. Gloria et honor Christi, crux est: quia innumera bona per crucem contigere, conculcata namque est mors, et in exsilium relegata maledictio: infernus direptus est, peccatum est abolitum, transgressio sublata, natura hominum ab affectuum servitute liberata, diabolus est ligatus, plantata est salus, resurrectio est patefacta, malitia est abacta, vita quasi fons scaturivit, idololatria dissoluta: et quod mirabilius est, antiqui veteresque prophetæ ex Christi sanguine et aqua ex ejus latere profluente baptizati sunt. Id quomodo factum sit, audi. Quoniam ex quatuor elementis constat humanum corpus, in ea post mortem rursus resolvitur. Ita cum Christo quoque factum est:

C nam sanguis et aqua, quæ ex sancto latere Christi fluxere, resoluta sunt in id, in quod etiam prophetarum sanguis resolutus est, videlicet in elementa, quæ ibi inveniens baptizavit. Quod si quis nunc objiciat, quod etiam infidelium corpora baptizaverit: respondemus, Non. Nam sicut aqua diffluens, quascunque quidem reperit herbas virentes, eas irrigat et potat: quas autem aridas invenerit, iis nihil prodest: sic etiam hic cogitato.

Quæst. CXXVI. (Quid est quod dicit:) « Nunc autem nondum videmus omnia subjecta ei [99], » cum nondum prædicatio in orbem pervasisset?

Interp. Decebat eum, videlicet Deum et Patrem, per quem omnia facta sunt et subsistunt, ducem vitæ Christum scilicet, multos filios ad glo-

D riam et regnum cœlorum adducentem: filios autem vocat spirituales et sanctos homines. Decebat, inquit, Deum et Patrem, principem salutis nostræ, scilicet Christum, per passiones perfectum et gloriosum exhibere.

Quæst. CXXVII. Quid est quod inquit: « Et veri tabernaculi quod fixit Dominus et non homo [1]? »

Resp. Tabernaculum dicit cœlum, quod non creavit homo, velut in terra facere solent ecclesiarum templa. Nec manu factum est, utpote quod fabricatum est verbo Dei.

[96] Psal. VIII, 5. [97] ibid. 6. [98] Hebr. II, 9. [99] ibid. 8. [1] Hebr. VIII, 2.

Prop. CXXVIII. « Sancti omnes per fidem expugnaverunt regnum [1]. »

Interp. Abraham, Moses, Jesus filius Nave: « operati sunt justitiam, » Abraham, Phinees et David; « adepti sunt promissiones, » item Jesus filius Nave et Chaleb; « obturaverunt ora leonum, » Daniel in leonum fovea; « Exstinxerunt vim ignis, » tres illi pueri in ignea fornace; « Effugerunt acies gladii, » Helias et David; « Roborati sunt ex infirmitate, » velut Ezechias; « Fortes facti sunt in bello, » veluti Samson, qui una asini maxilla mille prostravit alienigenas; « Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos, » Sunamitis et Sarephthia; « alii vero distenti sunt, » Jacobum (5') fratrem Domini dicit, et alios quibus amputata sunt capita: nam distentio nihil aliud est quam decollatio; « alii vero ludibria et flagra experti sunt, » Isaias, Jeremias; et Michæas; « Lapidati sunt, » Stephanus et Nabuthe; « Dissecti sunt, » Isaias quem serra lignea secarunt Judæi; « Tentati sunt, » veluti Job; « In occisione gladii occubuerunt [2], » Jacobus, Zacharias et alii. « Atque omnes isti testimonio probati per fidem, non acceperunt promissionem. » Omnes videlicet isti sancti testimonium accepere, quod placuerint Deo, et si nondum fruantur gaudio regni cœlorum et eorum bonorum quæ promissa sunt justis, sed exspectent secundum adventum, ut tum coronentur omnes in uno horæ momento. Nam hoc est quod inquit Apostolus: « Deo pro nobis melius aliquid providente, ne sine nobis consummarentur [3]. » Nam citra consummationem omnium sanctorum, dimidia pars eorum bona promissa non accipit. Spem quidem et arrhabona habent, separatique sunt a peccatoribus. Ipsam vero perfectionem nondum **280** sunt assecuti, quæ est præstabilior; nimirum ut omnes eodem tempore simul intrent in regnum, et æqualiter omnes sancti bonorum Dei participes fiant.

Prop. CXXIX. « Nos tantam habentes impositam nubem testium [4]. »

Interpret. Nubem testium ipsos vocavit, quia irrorant nos qui in peccatis detinemur et æstuamus, et umbra suæ intercessionis nos contegunt.

Prop. CXXX. « Deponentes omne pondus, et circumstans nos peccatum [5]. »

Interp. Pondus, multitudinem vocat. Sic autem inquit: Quandoquidem habemus tantam multitudinem sanctorum testium, instar nubium irrorantem nos, intercessioni precum ipsorum confisi, imitemur et nos illorum virtutes: et omni peccatorum abjecto pondere, atque peccato circumstante relicto, per tolerantiam et æquanimitatem, curramus in virtutis certamine. Circumstans autem peccatum

A Κείμενον ρκη'. « Οἱ ἅγιοι πάντες διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείαν.

Ἑρμην. Ἀβραάμ, Μωϋσῆς, Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ « εἰργάσαντο δικαιοσύνην, » Ἀβραάμ, Φινεὲς, καὶ Δαβίδ· « ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, » Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ καὶ Χαλέβ· « ἔφραξαν στόματα λεόντων, » Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ· « ἔσβεσαν δύναμιν πυρὸς, » οἱ τρεῖς παῖδες ἐν καμίνῳ. « Ἔφυγον στόματα μαχαίρας, » Ἡλίας καὶ Δαβίδ. « Ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, » ὡς Ἐζεκίας. « Ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, » ὡς Σαμψὼν ἐν μιᾷ σιαγόνι ὄνου χιλίους ἀλλοφύλους κατέστρεψεν. « Ἔλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, » Σουναμῖτις καὶ Σαραφθία· « Ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν, » Ἰάκωβον λέγει τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, καὶ τοὺς λοιποὺς, ὅσοι ἀπεκε- B φαλίσθησαν· τυμπανισμὸς γὰρ ὁ ἀποκεφαλισμὸς λέγεται· « Ἕτεροι δὲ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πεῖραν ἔλαβον, » Ἡσαΐας, Ἱερεμίας, καὶ Μιχαίας. « Ἐλιθάσθησαν, » Στέφανος καὶ Ναβουθέ. « Ἐπρίσθησαν, » ὁ Ἡσαΐας· ξυλίνῳ πρίονι ἔπρισαν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι. « Ἐπειράσθησαν, » ὡς ὁ Ἰώβ. « Ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον, » Ἰάκωβος, Ζαχαρίας, καὶ οἱ λοιποί. « Καὶ οὗτοι πάντες, μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν. » Ἤγουν οὗτοι πάντες οἱ ἅγιοι μαρτυρηθέντες, ὅτι εὐηρέστησαν τῷ Θεῷ, οὔπω ἀπέλαυσαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τοῖς δικαίοις ἀγαθῶν, ἀλλὰ περιμένουσι τὴν δευτέραν παρουσίαν, ἵνα στεφανωθῶσιν ἅπαντες ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ. Τοῦτο γάρ C ἐστιν ὃ λέγει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι « Τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προσβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. » Χωρὶς γὰρ πάντων τῶν ἁγίων οἱ ἥμισυ οὐκ ἀπολαμβάνουσι τὰ ἐπηγγελμένα ἀγαθά. Τὴν μὲν γὰρ ἐλπίδα καὶ τὸν ἀῤῥαβῶνα ἔσχον, καὶ κεχωρισμένοι εἰσὶν ἐκ τῶν ἁμαρτωλῶν. Τὸ δὲ τέλειον οὔπω εἰλήφον, κρεῖσσον γάρ ἐστι τοῦτο· ἵνα εἰσελεύσονται πάντες εἰς τὴν βασιλείαν ἐν ἑνὶ καιρῷ, καὶ ἐξ ἴσου ἀπολάβωσι πάντες οἱ ἅγιοι τὰ ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ.

Κείμενον ρκθ'. « Τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων. »

Ἑρμην. Νέφος μαρτύρων αὐτοὺς ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ δροσίζουσιν ἡμᾶς τοὺς ἐν ἁμαρτίαις συνεχομένους, καὶ φλογιζομένους, καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πρεσβειῶν D αὐτῶν περισκέπουσιν.

Κείμενον ρλ'. « Ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν. »

Ἑρμην. Ὄγκον τὸ πλῆθος λέγει. Λέγει δὲ οὕτως· ὅτι, Ἐπειδὴ ἔχομεν τοσοῦτον πλῆθος τῶν ἁγίων μαρτύρων, ὥσπερ νέφος δροσίζον ἡμᾶς, θαῤῥοῦντες εἰς τὴν πρεσβείαν τῶν εὐχῶν αὐτῶν, μιμησώμεθα καὶ ἡμεῖς ἐκείνων τὰς ἀρετὰς, καὶ τὸν ὄγκον τῶν ἁμαρτημάτων ἅπαντα ἀποῤῥίψαντες, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν καταλιπόντες, δι' ὑπομονῆς καὶ μακροθυμίας τρέχωμεν τὸν ἀγῶνα τῆς ἀρετῆς. Εὐπερί-

[1] Hebr xi, 33. [2] ibid. 33-37. [3] ibid. 40. [4] Hebr. xii, 1. [5] ibid.

(5') Jacobus qui decollatus fuit non frater Domini, sed frater Joannis erat. Vide Chrysost., homil. 27 *in Epist. ad Hebræos*, p. 567.

στατον δὲ εἶπε τὴν ἁμαρτίαν, ἐπειδὴ μόνιμον στάσιν οὐκ ἔχει, ἀλλὰ ταχέως τρέπεται καὶ καταλύεται. Καὶ γὰρ ἡ ἁμαρτία ῥίζαν οὐκ ἔχει, ἀλλ' οὐδὲ καρπόν. Ἀφανίζεται δὲ ταχέως καὶ καταλύεται ὑπὸ τοῦ ξίφους τῆς μετανοίας (5**) κοπτομένη. Ἀξίνη γάρ ἐστιν ἡ μετάνοια, ἐκκόπτουσα πᾶν κακόν. Μετάνοια δέ ἐστιν οὐχ ἡ τῶν γονάτων κλίσις, ἀλλ' ἡ ἀποχὴ τοῦ κακοῦ, καὶ τὸ πονεῖν, καὶ θρηνεῖν καὶ δέεσθαι τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς τῶν προημαρτηκότων ἀφέσεως. Διὰ γὰρ τοῦτο λέγεται μετάνοια, ὅτι μετατίθησι τὸν νοῦν ἀπὸ τοῦ κακοῦ πρὸς τὸ ἀγαθόν.

A dixit, eo quod non habeat aliquem certum locum ubi consistat, sed cito vertatur atque dissolvatur. Peccatum enim radicem non habet, nec etiam habet fructum. Evanescit vero statim, et solvitur, si gladio pœnitentiæ exscindatur. Nam securis est pœnitentia, exscindens omne malum. Est autem pœnitentia non genuflexio, sed abstinentia a malo. Item labores, lacrymæ et preces ad Deum pro præteritorum peccatorum remissione. Nam ideo pœnitentia dicitur, quod mentem a malo ad bonum transferat.

IN ALIAS QUÆSTIONES MONITUM.

In hasce Quæstiones hæc habet Felckmannus in variis lectionibus Commelinianis, p. 90 : Hæ, quia in codice II. quo in tom. I usi sumus, plane (Symbolo excepto) ad finem operum D. Athanasii inventæ sunt, ideo hic sunt positæ ; licet et nomine auctoris et titulo carerent. Quod si divinare licet, putarim ego earum auctorem vixisse post exorta certamina inter Latinam et Græcam Ecclesiam, ut patet ex pagina 353, a. *Ubi errat Felckmannus, homo alias accuratissimus, cum ait ad paginam* 353 *Commelinianæ editionis, aliquid controversiarum apparere Græcos inter et Latinos. Nihil enim ibi exstat ejusmodi ; nec pagina* 353 *ad hasce Quæstiones pertinet, sed ad præcedentes. Puto adnotare voluisse Felckmannum quæ de Francis dicuntur, non in hisce Quæstionibus, sed in præcedenti quæst.* 76. *Habentur porro hæ Quæstiones in duobus codicibus regiis, nimirum in* 2358, *ubi consequenter ponuntur post Quæstiones ad Antiochum, et multum variant ab editis, et in* 2450. *Cæterum nemo erit qui Athanasium tantarum nugarum patrem esse suspicetur.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΕΤΕΡΑΙ ΤΙΝΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ.

B SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ, QUÆSTIONES ALIÆ.

Ἐρώτησις α'. Τί ἐστι Θεός;

Ἀπόκρισις. Θεός ἐστιν οὐσία νοερὰ, ἀθεώρητός τε καὶ ἀνερμήνευτος. Θεός ἐστι πνεῦμα ἄϋλον, ὀφθαλμὸς ἀκοίμητος, καὶ νοῦς ἀκίνητος. Θεός ἐστιν οὐσία δημιουργικὴ πάντων τῶν ἀοράτων καὶ ὁρωμένων κτισμάτων.

Ἐρώτ. β'. Καὶ διὰ τί λέγεται Θεος, ὁ Θεός;

Ἀπόκ. Θεὸς λέγεται ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα, οἱονεὶ θεωρὸς, καὶ Θεὸς, ἤγουν θεατὴς πάντων (6).

Καὶ πάλιν Θεὸς λέγεται ἀπὸ τοῦ θέειν καὶ τρέχειν νοητῶς ἀχρόνως τὰ πάντα. Ὁ γὰρ Θεὸς ἀεὶ πανταχοῦ πάρεστιν.

Ἐρώτ. γ'. Καὶ πόσοι θεοί εἰσιν;

Ἀπόκ. Εἷς Θεὸς τῶν θεῶν, καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων, καὶ πλὴν αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Λέγονται δὲ θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι κατὰ χάριν· ὡς τό· « Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. »

Quæstio I. Quid est Deus?

Responsio. Deus est essentia intelligens, quæ nec sub aspectum cadit, nec verbis explicari potest. Deus est Spiritus carens materia, oculus non dormiens, mens immobilis. Deus est essentia creatrix omnium invisibilium et visibilium creaturarum.

Quæst. II. Deus, quare dicitur Deus?

Resp. Deus dicitur, quod omnia videat. Vox enim ea Græcis est a videndo, quasi dicas contem- C platorem omnium.

Rursum Deus dicitur, quod intelligibiliter sine tempore currat et pervadat omnia. Deus enim semper ubique præsens est.

Quæst. III. Quot sunt dii?

Resp. Unus est Deus deorum, et Dominus dominantium, et præter illum non est deus alius. Dicuntur et homines dii, sed ex gratia : ut, « Ego dixi, Dii estis, et filii Altissimi omnes. [7] »

[7] Psal. LXXXI, 6.

(5**) De μετανοίᾳ diximus in Typico. *Analect. Græc.* pag. 209 et in *Onomastico.*

(6) Ita Reg In editis vero, post πάντων, legitur ἄλλως.

281 Quæst. IV. At si est unus, quomodo illum unum Deum profitemur, tribus hypostasibus constantem, esse Patrem, Filium et Spiritum sanctum? Ecce enim tres profitemur et non unum. At tu doce nos, quomodo unus sit Deus, et quomodo vicissim tres personas de Deo enuntiemus. Permirum hoc nobis videtur, esse unum Deum et tres ejus personas.

Resp. Diligenter animum adverte, et intelliges sacræ Trinitatis mysterium, quatenus mens humana nosse potest. Nisi quod, ut mihi videtur, hoc dicitur, quoad per vim verborum fieri licet. Deus enim explicari nequit, ac propterea non possumus comprehendere naturam ejus : neque nostri similis est una sola constans persona. Quod si esset una persona, cognosceremus eum, uti nos mutuo novimus. Sed est unus quidem Deus, tres autem ejus sunt personæ. Et vide nunc quæ dicantur. Quemadmodum sol est unus : sol autem habet radium et lucem, et sunt in sole tres personæ : orbis, radius et lux. Orbis quidem est receptaculum solis : radius vero, qui descendit lucidus, repercutitur ad terram : lumen vero lucet etiam in umbrosis locis sine radio. Et ecce tres sunt personæ : orbis, radius et lux. Non dicimus autem tres soles, sed unum solem : nec dicimus unam personam, sed tres. Si enim interrogeris, quot sint soles in cœlo, dicturus es, quod unus sit sol : si vero interrogeris, quot sint personæ solis, dicturus es, quod tres : orbis, radius et lux : sic etiam cogita de Deo. Deus est unus, personæ autem unius Dei tres, Patris, Filii, et Spiritus sancti. Et ex hoc cognosce, quod quemadmodum sol constat tribus personis, ita et unus Deus tribus personis. Typus enim Patris est orbis solaris : typus Filii est radius : typus Spiritus sancti est lumen solis. Proinde, dic ita : In sole orbis, radius et lumen : non dicimus autem tres soles, sed unum et solum : similiter et in Deo, Pater, Filius et Spiritus sanctus, unus Deus, et non tres. Et vicissim, dic ita : In sole inseparabilis orbis, et radius et lumen, non enim segregantur a se invicem, et eamdem ob causam dicitur, unus Deus et non tres, quoniam non segregantur tres personæ, Patris, Filii et Spiritus sancti unius Dei a se invicem. Et quemadmodum orbis solaris generat radium, et emittit lumen : ita Deus et Pater generat Filium, et emittit Spiritum sanctum. Perpende diligenter, quemadmodum radius solis descendit ex cœlo ad terram, neque ab orbe solari separatur, nec a cœlo abest, neque a terra, sed est in orbe solari, et in cœlo, et in terra, et ubique; sed neque in superioribus deficit, neque in inferioribus; sic etiam Filius et Verbum Dei descendit ad terram, et neque Patrem dereliquit, neque cœlum, neque terram : sed erat in gremio Patris inseparabilis, et supra, et infra et ubique : neque usquam desideratus est. Et quemadmodum lumen solare est et in orbe solari, et in radio, et in cœlo, et in terra, et ingreditur domos, et ubique et illuminat;

Ἐρώτ. δʹ. Καὶ ὡς ἔνι εἷς, πῶς λέγομεν αὐτὸν τὸν ἕνα Θεὸν τρισυπόστατον, Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; Ἰδοὺ γὰρ τρεῖς λέγομεν, καὶ οὐχ ἕνα. Ἀλλὰ δίδαξον ἡμῖν πῶς ἐστιν εἷς Θεός· καὶ πῶς πάλιν τρία πρόσωπα περὶ Θεοῦ λέγομεν. Θαυμαστὸν ἡμῖν δοκεῖ τοῦτο, ὅπως καὶ εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, καὶ τρία τὰ πρόσωπα αὐτοῦ.

Ἀπόκ. Ἄκουε συνετῶς, καὶ νοήσεις τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος μυστήριον, καθὼς δύναται νοῦς ἀνθρώπων νοῆσαι. Ὡς ἐμοὶ πλὴν δοκεῖ, πρὸς τὴν κατὰ δύναμιν ἡμῖν τῶν λέξεων λέγεται τοῦτο. Ὁ γὰρ Θεὸς ἀνερμήνευτός ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δυνάμεθα καταλαβεῖν αὐτοῦ τὴν φύσιν· οὐδὲ ὅμοιος ἡμῶν ἐστι μονοπρόσωπος. Εἰ γὰρ ἦν μονοπρόσωπος, ἐγινώσκομεν ἂν αὐτὸν, ὡς ἐγινώσκομεν ἀλλήλους ἡμᾶς. Ἀλλ' ἔστιν εἷς μὲν ὁ Θεὸς, τὰ δὲ πρόσωπα αὐτοῦ τρία. Καὶ βλέπε ἀπάρτι τὰ λεγόμενα. Ὥσπερ ἥλιος ἔνι εἷς, ὁ δὲ ἥλιος ἔχει ἀκτῖνα καὶ φῶς, καὶ εἰσὶν ἐν τῷ ἡλίῳ τρία πρόσωπα, δίσκος, ἀκτὶς, καὶ φῶς· καὶ δίσκος μὲν καυχίον τοῦ ἡλίου, ἀκτὶς δὲ καταβαινομένη λαμπαδοφανῶς καὶ κρούουσα πρὸς τὴν γῆν· φῶς δὲ τὸ φωτίζον, καὶ εἰς τοὺς ἐπισκιώδεις τόπους χωρὶς ἀκτῖνος. Καὶ ἰδοὺ πρόσωπα μὲν τρία, δίσκος, ἀκτὶς, καὶ φῶς. Οὐ λέγομεν δὲ τρεῖς ἡλίους, ἀλλ' ἕνα ἥλιον, οὐδὲ λέγομεν πρόσωπον ἓν, ἀλλὰ πρόσωπα τρία. Ἐὰν γὰρ ἐρωτηθῇς, ὅτι πόσοι ἥλιοι ἐν τῷ οὐρανῷ, μέλλεις εἰπεῖν, ὅτι ἥλιος εἷς ἐστιν· εἰ δ' ἐρωτηθῇς, ὅτι πρόσωπα τοῦ ἡλίου πόσα ἐστὶ, μέλλεις εἰπεῖν, ὅτι τρία, δίσκος, ἀκτὶς, καὶ φῶς· οὕτω νόει καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ. Θεὸς μὲν εἷς, πρόσωπα δὲ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ τρία, Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ ἐκ τούτου γίνωσκε, ὅτι, ὥσπερ ὁ ἥλιός ἐστι τριπρόσωπος, οὕτω καὶ εἷς Θεὸς τρισυπόστατος. Τύπος γὰρ τοῦ Πατρός ἐστιν ὁ δίσκος ὁ ἡλιακὸς, τύπος τοῦ Υἱοῦ ἐστιν ἡ ἀκτὶς, τύπος τοῦ ἁγίου Πνεύματός ἐστι τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Καὶ εἰπὲ οὕτως· Ἐπὶ τοῦ ἡλίου δίσκος, ἀκτὶς, καὶ φῶς· οὐ λέγομεν δὲ τρεῖς ἡλίους, ἀλλ' ἕνα καὶ μόνον· ὁμοίως καὶ ἐπὶ Θεοῦ, Πατὴρ, Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα εἷς Θεὸς, καὶ οὐ τρεῖς. Καὶ πάλιν εἰπὲ οὕτως· Ἐπὶ τοῦ ἡλίου ἀχώριστος ὁ δίσκος, καὶ ἡ ἀκτὶς, καὶ τὸ φῶς· οὐ γὰρ χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, διὰ τοῦτο λέγεται καὶ εἷς Θεὸς, καὶ οὐ τρεῖς· διότι οὐ χωρίζονται τὰ τρία πρόσωπα, τοῦ τε Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἑνὸς Θεοῦ ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ὥσπερ ὁ δίσκος ὁ ἡλιακὸς γεννᾷ τὴν ἀκτῖνα, καὶ ἐκπορεύει τὸ φῶς· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ γεννᾷ τὸν Υἱὸν καὶ ἐκπορεύει καὶ τὸ Πνεῦμα ἅγιον. Βλέπε συνετῶς· Ὥσπερ ἡ ἀκτὶς τοῦ ἡλίου καταβαίνει ἐξ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν, καὶ οὔτε τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου χωρίζεται, οὔτε ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λείπει, οὔτε ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ἔστι καὶ ἐν τῷ ἡλιακῷ δίσκῳ, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῇ, καὶ πανταχοῦ, καὶ οὔτε τῶν ἄνω λείπει, οὔτε τῶν κάτω· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ κατῆλθε πρὸς τὴν γῆν, καὶ οὔτε ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔλειπε, οὔτε ἐκ τῶν οὐρανῶν, οὔτε ἐκ τῆς γῆς· ἀλλ' ἦν καὶ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, καὶ ἄνω καὶ κάτω, καὶ πανταχοῦ· καὶ οὐδ' ἔκ τινος ἔλειπε. Καὶ ὥσπερ τὸ ἡλιακὸν φῶς ἐστι καὶ ἐν τῷ δίσκῳ τῷ ἡλιακῷ

A καὶ ἐν τῇ ἀκτῖνι, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῇ, καὶ εἰσέρχεται ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ πανταχοῦ, καὶ φωτίζει· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ μετὰ τοῦ Πατρός ἐστι, καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄνω καὶ κάτω, καὶ πάντα ἄνθρωπον φωτίζει, καὶ οὐ λείπει ποτέ. « Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » φησὶν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, « πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » Ἰδοὺ λοιπὸν, ὥσπερ ὃν οὐκ οἴδαμέν ποτε, οὐδὲ γινώσκειν δυνάμεθα, ποταπὸς ἦν· ὅταν δὲ ἴδωμεν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, τότε μικρὸν κατανοοῦμεν τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου αὐτοῦ· οὕτω μοι νόει καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ. « Τὸν γὰρ Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » Πῶς οὖν αὐτὸν καταλαβέσθαι τινὰ δύναται; ἀλλ' ἐπειδὴ φῶς ἐστι καὶ ὀνομάζεται ὁ Θεὸς, ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ τούτου φωτὸς ἐξεικονίζομεν αὐτὸν, ὥστε λοιπὸν, ὡς προείπομεν, εἰς τύπον τοῦ ἡλίου χαρακτηρίζομεν τὴν B ἁγίαν Τριάδα, λέγοντες εἶναι τὸν μὲν Πατέρα δίσκον, τὸν δὲ Υἱὸν ἀκτῖνα, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φῶς ἐκ φωτός. Καὶ ὥσπερ ὁ δίσκος, καὶ ἡ ἀκτὶς, καὶ τὸ φῶς ἕν εἰσι καὶ τρία, ἀμερίστως μεριζόμενα, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἡ Τριὰς, ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἕν ἐστι καὶ τρία, μεριζόμενα μὲν τοῖς προσώποις κατὰ τὸν ἥλιον, ἀμέριστα δὲ τῇ φύσει διαμένοντα. Καὶ ὥσπερ ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου μόνος ἐστὶν αἴτιος καὶ ἀγένητος, ἡ δὲ ἀκτὶς αἰτιατὴ καὶ γενητὴ ἐκ τοῦ δίσκου, τὸ δὲ φῶς ἐκπορευτὸν ἐκ μόνου τοῦ δίσκου, διὰ τὸ τῆς ἀκτῖνος πεμπόμενον, καὶ καταλάμπον τὰ περίγεια· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ αὐτὸς μόνος ἐστὶν αἴτιος τοῖς δυσὶ καὶ ἀγένητος· ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς αἰτιατὸς καὶ γεννητός· καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς αἰτιατὸν καὶ ἐκπορευτὸν, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἀποστελλόμενον. Καὶ οὕτως ἔχε, καὶ νόει, καὶ πίστευε περὶ Θεοῦ.

ita et Spiritus sanctus, et cum Patre est, et cum Filio, et supra, et infra, et omnes homines illuminat, nec deficit unquam. « Spiritus enim sanctus, » inquit apostolus Paulus, « omnia scrutatur, etiam profunda Dei [a]. » Ecce jam quomodo quem ante non novimus unquam, neque cognoscere potuimus, qualis esset, quando autem effigiem ejus videmus, tunc ex parte cognoscimus characterem personæ ejus, ita tu mihi cogitato de Deo. « Deum enim nemo vidit unquam; » quomodo igitur illum comprehendere quis possit? sed quandoquidem lumen est et dicitur Deus, ex hac sensibili luce similitudinem capimus Dei, ut deinceps, quemadmodum supra diximus, ad typum solis conferamus sanctam Trinitatem, dicentes esse quidem Patrem orbem, Filium radium, Spiritum sanctum lumen ex lumine. Et sicut orbis, et radius, et lumen unum sunt et tria, indivise divisa, ita **282** et Deus Trinitas, Pater, Filius, et Spiritus sanctus unum est et tria, divisa quidem personis, veluti sol, indivisa vero quoad substantiam permanentia. Et quemadmodum orbis solis solus est causa et ingenitus, radius vero effectus et genitus ex orbe, lumen autem procedens ex solo orbe, per radium missum, et illuminans terrena: ita Deus et Pater ipse solus est causa duabus personis et ingenitus: Filius autem ex solo Patre causatus et genitus: et Spiritus sanctus ex solo Patre causatus et procedens, sed per Filium in mundum missus. Atque ita animo tene, et perpende, et crede de Deo.

C Εἰ δ' οὐκ ἀρκεῖ σοι τὸ τοῦ ἡλίου παράδειγμα εἰς ἐπίγνωσιν τῆς τρισυποστάτου θεότητος, βλέπε καὶ ἄλλην εἰκόνα Θεοῦ· ἔστι δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅτε γὰρ ἔμελλεν ὁ Θεὸς πλάσσειν τὸν ἄνθρωπον, εἶπε· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Ἰδοὺ λοιπὸν, ὁ ἄνθρωπος εἰκών ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἤγουν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἔνι δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου μία μὲν, τρισυπόστατος δέ· τρία πρόσωπα ἔχει ἡ ψυχή· καὶ πῶς; ἄκουσον. Ἔστιν ἡ ψυχὴ ἓν πρόσωπον· ἡ δὲ ψυχὴ γεννᾷ τὸν λόγον, καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος ἄλλο πρόσωπον. Ἡ ψυχὴ ἐκπορεύει καὶ τὴν πνοὴν, καὶ ἰδοὺ ἡ πνοὴ ἄλλο πρόσωπον. Ἰδοὺ πρόσωπα τρία, ψυχὴ, λόγος, καὶ πνοή. Καὶ γὰρ ὁ λόγος καὶ ἡ πνοὴ τῆς ψυχῆς εἰσιν, οὐ τοῦ σώματος, ἐπειδὴ, τῆς ψυχῆς ἐξελθούσης ἐκ τοῦ σώματος, οὔτε λόγος ἐναπομένει τῷ σώματι, οὔτε πνοὴ, ἀλλὰ D κεῖται τὸ σῶμα καὶ ἄπνουν καὶ ἄλογον. Ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ πνοὴ εἰσι μετὰ τῆς ψυχῆς· καὶ ἐκ τούτου δῆλόν ἐστιν, ὡς, ὅτι καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ πνοὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς εἰσι, καὶ τῆς ψυχῆς εἰσι πρόσωπα· καὶ ἰδοὺ λοιπὸν ἡ ψυχὴ πρόσωπον ἓν, καὶ ὁ λόγος ἄλλο πρόσωπον, καὶ ἡ πνοὴ ἕτερον πρόσωπον. Ἰδοὺ τρία πρόσωπα τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ ψυχὴ μία, καὶ οὐ τρεῖς. Εἰ γὰρ ἐρωτηθῇς, πόσας ψυχὰς ἔχει ὁ ἄνθρωπος; μέλλεις εἰπεῖν, ὅτι μίαν. Ἐὰν δὲ ἐρωτηθῇς καὶ πόσα

Quod si non sit tibi solis exemplum satis ad cognitionem deitatis tribus hypostasibus constantis, vide et aliam imaginem Dei, quæ est anima hominis. Quando enim formaturus erat Deus hominem, dixit: « Faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram [b]. » Ecce igitur homo imago est Dei, scilicet anima hominis. Est autem anima hominis una quidem, sed tribus subsistentiis constans: tres personas habet anima, et quomodo? audi. Est anima una persona: anima vero generat rationem, et ecce ratio altera persona: anima autem emittit spiritum, et ecce spiritus alia persona. Ecce personæ tres, anima, ratio, et spiritus. Etenim ratio et spiritus animæ sunt, non corporis, quoniam anima egressa ex corpore, neque ratio manet in corpore, neque spiritus, sed jacet corpus sine spiritu et sine ratione. Ratio vero et spiritus sunt cum anima: et inde palam est, quod quia et ratio et spiritus ab anima sunt, etiam personæ animæ sunt: itaque ecce anima persona una, et ratio persona altera, et spiritus persona tertia. Ecce tres personæ animæ, sed anima una, et non tres. Si enim interrogeris quot animas habeat homo, respondere debes, quod unam. Si vero interrogeris, quot sint personæ animæ, convenit re-

[a] I Cor. ii, 10. [b] Gen. ii, 26.

spondere, quod tres : quoniam anima, ratio et spiritus, una anima, et personæ tres. Et est quidem anima imago Patris : ratio animæ, imago Filii et Verbi Dei : spiritus vero animæ, imago Spiritus sancti. Quemadmodum enim anima ingenita, ita et Deus et Pater ingenitus : et quemadmodum ratio genita ab anima, ita et Verbum Dei natum ex Patre : et sicut spiritus procedit ab anima, ita et Spiritus sanctus procedit a Patre. Quare dic ita : Anima, ratio et spiritus, anima una, et non tres. Inseparabilis enim ratio et spiritus ab anima. Similiter Pater, et Filius sive Verbum, et Spiritus, unus Deus et non tres; inseparabile quippe Verbum et Spiritus divinus a Patre. Et sicut invisibilis est anima, ita invisibilis etiam est Deus. Et sic cum dubitas in mente tua, et dicis, quomodo sit Deus unus, et simul constet tribus hypostasibus; considera animam tuam, et dic : Sicut anima mea una est, sed constat tribus hypostasibus, anima, ratione, et spiritu : ita Deus unus est, sed constat tribus hypostasibus, Patre, et Filio, et Spiritu sancto. Et dic apud animum tuum, quod si anima opificium Dei, similiter et sol, constat tribus hypostasibus, natura autem eorum una, quanto magis Deus factor illorum! Nonne in Deum cadit ut sit unus natura, et tribus personis constet? imo id in illum cadit. Quemadmodum enim anima, ratio et spiritus tres sunt personæ, et una natura animæ, et non tres animæ : ita Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, tres personæ, et unus natura Deus, et non tres Dii. Ita si semper ratiocineris, non blasphemabis in sanctam Trinitatem.

Sed jam et aliam similitudinem Dei audi, dilecte. Ecce ignis unus est, sed ex tribus constat hypostasibus. Ipse enim unus est subjectus ignis, urendi autem vis est alia persona : et vis lucendi item alia persona. Ecce ergo tres personæ unius ignis, scilicet subjectus ignis, vis urendi, et lucendi vis. Una autem est natura ignis, et non tres : similiter etiam in Deo. Pater enim est **283** ignis, Filius est urendi vis, et Spiritus sanctus est vis illuminans. Et quemadmodum in igne, ignem urentem et lucentem, et ipsum subjectum, ignem unum dicimus, et non tres : ita etiam in Deo tres personas Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Deum unum dicimus, et non tres. Et quod quidem spectat cognitionem sanctæ Trinitatis hæc sufficiant credenti.

Verum audi et aliud præterea mysterium. Verbum hominis duplicem habet generationem, et in duabus lationibus generatur : unam quidem lationem habet ab anima, alteram a labiis : et nascitur quidem sermo hominis ab anima, cum quis cogitat aliquid dicere : cogitatio enim prima generatio dicitur verbi, quia cogitat pronuntiare illud verbum : non profert autem illud labiis ; sed servat cum ser-

A πρόσωπά εἰσι τῆς ψυχῆς; ἁρμόζει ἵν' εἴποις, ὅτι τρία· ἐπειδὴ ψυχὴ, λόγος καὶ πνοὴ, μία ψυχὴ, καὶ πρόσωπα τρία. Καὶ ἔστι μὲν ἡ ψυχὴ εἰς τύπον τοῦ Πατρός· ὁ δὲ λόγος τῆς ψυχῆς εἰς τύπον τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ· ἡ δὲ πνοὴ τῆς ψυχῆς εἰς τύπον τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὡς γὰρ ἡ ψυχὴ ἀγέννητος, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἀγέννητο· καὶ ὥσπερ ὁ λόγος γεννητὸς ἀπὸ τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γεννητὸς ἀπὸ τοῦ Πατρός· καὶ καθάπερ ἡ πνοὴ ἐκπορευτὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευτὸν ἀπὸ τοῦ Πατρός. Καὶ εἰπὸν οὕτω· Ψυχὴ, λόγος καὶ πνοὴ, μία ψυχὴ, καὶ οὐ τρεῖς· ἀχώριστος γὰρ ὁ λόγος καὶ ἡ πνοὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς. Ὁμοίως Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, ἤτοι Λόγος, καὶ Πνεῦμα, εἷς Θεὸς, καὶ οὐ τρεῖς· ἀχώριστος γὰρ
B ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον ἐκ τοῦ Πατρός. Καὶ καθάπερ ἀόρατος ἡ ψυχὴ, οὕτως ἀόρατος καὶ ὁ Θεός. Καὶ οὕτως ὅταν διστάζεις ἐν τῷ νοΐ σου, καὶ λέγεις, πῶς ἔνι ὁ Θεὸς εἷς, καὶ ἔν' καὶ τρισυπόστατος; ἐνθυμοῦ τῆς ψυχῆς σου, καὶ λέγε· Ὥσπερ ἡ ψυχή μου μία ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ τρισυπόστατος, ψυχὴ, λόγος, καὶ πνοή· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς εἷς ἐστιν, ἀλλ' ἔστι καὶ τρισυπόστατος, Πατὴρ, Λόγος, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Καὶ λέγε ἐν τῷ νοΐ σου, ὅτι, ἐὰν ἡ ψυχὴ, τὸ ποίημα τοῦ Θεοῦ, ὁμοίως καὶ ὁ ἥλιος, ἐστὶ τρισυπόστατος, ἡ δὲ φύσις αὐτῶν μία· πόσῳ μᾶλλον ὁ Θεὸς ὁ ποιητὴς τούτων! Οὐχ ἐνδέχεται τὸ εἶναι οὕτως, ὥστε εἶναι αὐτὸν ἕνα τῇ φύσει, καὶ τρισυπόστατον τοῖς προσώποις; καὶ ἀληθῶς ἐνδέχεται. Ὡς γὰρ ψυχὴ, λόγος
C καὶ πνοὴ τρία πρόσωπα, καὶ μία φύσις ψυχῆς, καὶ οὐ τρεῖς ψυχαί· οὕτω Πατὴρ, Λόγος καὶ Πνεῦμα ἅγιον, τρία πρόσωπα, καὶ εἷς τῇ φύσει Θεὸς, καὶ οὐ τρεῖς θεοί. Οὕτως ἐὰν συλλογίζῃ πάντοτε, οὐ μὴ βλασφημήσῃς ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ἀλλὰ ἀκμὴν καὶ ἄλλην εἰκόνα Θεοῦ ἄκουσον, ἀγαπητέ. Ἰδοὺ τὸ πῦρ ἕν ἐστι, ἄλλως καὶ τρισυπόστατον. Αὐτὸ γὰρ ἕν ἐστι τὸ ὑποκείμενον πῦρ, τὸ δὲ καυστικὸν αὐτοῦ ἕτερον πρόσωπον, καὶ τὸ φωτιστικὸν αὐτοῦ ἄλλο πρόσωπον. Ἰδοὺ λοιπὸν τρία πρόσωπα τοῦ ἑνὸς πυρὸς, ἤγουν τὸ ὑποκείμενον πῦρ, καὶ τὸ καυστικὸν, καὶ τὸ φωτιστικόν· μία δὲ φύσις τοῦ πυρὸς, καὶ οὐ τρεῖς. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ· ὁ γὰρ Πατὴρ ἔνι τὸ πῦρ, ὁ Υἱὸς τὸ καυστικὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔνι τὸ φωτιστικόν. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ
D τοῦ πυρὸς, τὸ πῦρ, τὸ καυστικὸν, καὶ τὸ φωτιστικὸν, καὶ αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον πῦρ, ἓν λέγομεν, καὶ οὐ τρία· οὕτω λέγομεν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὰ τρία πρόσωπα, τόν τε Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, Θεὸν ἕνα λέγομεν, καὶ οὐ τρεῖς. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐπιγνώσεως τῆς ἁγίας Τριάδος ἀρκείτω ταῦτα τῷ πιστεύοντι.

Πλὴν ἄκουσον καὶ ἄλλο πρὸς τούτοις μυστήριον. Ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου διπλῆν ἔχει τὴν γέννησιν, καὶ ἐν δυσὶ φοραῖς γεννᾶται· μίαν μὲν φορὰν γεννᾶται ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ἑτέραν δὲ ἀπὸ τῶν χειλέων. Καὶ γεννᾶται μὲν ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ὅταν ἐνθυμηθῇ τις εἰπεῖν τι. Ἡ γὰρ ἐνθύμησις πρώτη γέννησις λέγεται τοῦ λόγου, ἐπεὶ ἐνθυμεῖται τοῦ εἰπεῖν ἐκεῖνον τὸν λόγον· οὐ λέγει δὲ τοῦτον διὰ τῶν χειλέων,

ἀλλὰ φυλάττει τὸν λόγον ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς· καὶ ἔστιν ἡ ἐνθύμησις ἐκείνη πρώτη γέννησις τοῦ λόγου ἀπὸ τῆς ψυχῆς. Ὅμως, κἂν γεννηθῇ ὁ λόγος ἀπὸ τῆς ψυχῆς, πρώτην γέννησιν ὅταν ἐνθυμηθῇ αὐτὸν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' οὐ φανεροῖ αὐτὸν, ἀκμὴν δὲ φυλάττει αὐτόν. Ὅταν δὲ θελήσῃ τοῦ φανερῶσαι τὸν λόγον, τότε γεννᾷ αὐτὸν ἐκ τῶν χειλέων. Αὐτὴ δὲ ἡ ἐκ τῶν χειλέων δευτέρα γέννησις τοῦ λόγου, αὐτὴ φανεροῖ τὸν λόγον ἐν τοῖς πᾶσι, καὶ οὐκ ἔτι λοιπὸν ὁ λόγος ἀφανὴς λέγεται, ἀλλ' ἐμφανής. Ὅταν δὲ γεννηθῇ ὁ λόγος διὰ τῶν χειλέων, τότε οἱ πάντες ἀκούουσιν αὐτὸν, καὶ φανερὸς γίνεται τοῖς πᾶσι· καὶ λέγεται αὕτη ἡ γέννησις ἡ διὰ τῶν χειλέων δευτέρα γέννησις τοῦ λόγου· ὥστε δύο εἰσὶν αἱ γεννήσεις τοῦ λόγου ἡμῶν· μία μὲν ἐκ τῆς ψυχῆς, ὅταν ἐνθυμηθῇ τοῦ λαλῆσαι τὸν λόγον, ἥτις καὶ πρώτη γέννησις λέγεται· καὶ ἑτέρα ἐκ τῶν χειλέων, ἥτις φανεροῖ τὸν λόγον πᾶσιν ἀνθρώποις, ἥτις καὶ δευτέρα γέννησις λέγεται. Μάνθανε οὖν ἀκριβῶς, ὅτι, ὥσπερ ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου δύο γεννήσεις ἔχει, μίαν ἐκ τῆς ψυχῆς, καὶ ἄλλην ἐκ τῶν χειλέων, οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος δύο γεννήσεις ἔχει, μίαν μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἥτις καὶ πρώτη γέννησις λέγεται· καὶ ἑτέραν ἐκ τῆς σαρκὸς, ἥτις καὶ δευτέρα γέννησις λέγεται. Καὶ ὥσπερ ὁ λόγος ἡμῶν, κἂν γεννηθῇ τὴν πρώτην γέννησιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὅμως ἀφανής ἐστι, καὶ οὐ φανεροῦται, ἀλλὰ πάλιν μετὰ τὴν γέννησιν μένει ἐν τοῖς ψυχικοῖς κόλποις· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, κἂν καὶ ἐγεννήθη πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐφανεροῦτο τοῖς ἀνθρώποις· παρέμενε δὲ πάλιν ἐν τοῖς κόλποις τοῖς πατρικοῖς. Καὶ ὥσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος, ὅταν βουληθῶμεν, γεννᾶται ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν, καὶ φανεροῦται ἐν τοῖς ὅλοις ἡμῶν πλησιάζουσιν· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὅταν εὐδόκησεν, ἐγεννήθη ἐκ τῶν χειλέων τῶν προφητῶν, καὶ ἐκ τῆς πανάγνου Μαρίας, καὶ τότε γέγονε φανερὸς ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Ὡς γὰρ φανεροῦται ὁ ἡμέτερος λόγος γεννηθεὶς ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν, οὕτως δὴ καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, γεννηθεὶς ἐκ τῆς σαρκὸς τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, ἐφανερώθη πάσῃ τῇ κτίσει, καὶ οἱ πιστεύσαντες αὐτῷ σώζονται. Καὶ ὥσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος, γεννηθεὶς ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν, ὅταν ἀπ' αὐτῶν τῶν χειλέων γεννᾶται, οὔτε ἀπὸ τῆς ψυχῆς λείπει, οὔτε ἀπὸ τῶν ἰδίων χειλέων, οὔτε ἀπὸ τῶν ὤτων τῶν ἀκουόντων, ἀλλ' ἔνι καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ ἐν τοῖς χείλεσιν ἡμῶν, καὶ εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀκουόντων, καὶ οὐ λείπει ποθὲν, κἂν καὶ χίλιαι χιλιάδες ἀκούσωσι τοῦ λόγου, οὐκ ἐλαττονοῦται ὁ λόγος, ἀλλ' ἀεὶ ἡμῶν πληρέστατος ἦν· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, κἂν καὶ ἐγεννήθη ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, καὶ ἐκ τῶν χειλέων τῶν προφητῶν, ἀλλ' οὖν οὔτε ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἔλειπε, οὔτε ἀπὸ τῆς σαρκὸς, οὔτε ἀπὸ πάντων τῶν ἀνθρώπων, οὔτε ἀπὸ ὅλης τῆς κτίσεως, ἀλλὰ πανταχοῦ παρῆν, καὶ οὐκ ἠλαττονήθη, ἀλλὰ πληρέστατος ἦν. Καὶ οὕτως νόει περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου, ὅτι διπλῆν ἔχει τὴν γέννησιν, μίαν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μίαν ἐκ τῆς σαρκός· καὶ ἡ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς προαιώνιος, ἡ δὲ ἐκ τῆς σαρκὸς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν· ὥσπερ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος πρῶτον γεννᾶται ἀπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τότε ἐκ τῶν χειλέων. Καὶ ταῦτα περὶ τῶν δύο γεννήσεων τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

A monem anima in sinu suo : et est cogitatio illa, prima generatio verbi ab anima. Illud enim, etiamsi nascatur ab anima, per primam generationem quando cogitat illud anima : sed non profert illud, sed adhuc conservat. Quando autem vult proferre verbum, tunc profert illud labiis : hæc est secunda generatio ex labiis. Ipsa autem ex labiis secunda generatio verbi aperit verbum omnibus, nec amplius verbum obscurum est, sed apertum. Quando autem profertur verbum per labia, tunc omnes audiunt illud, et manifestum fit omnibus; et hæc generatio per labia, dicitur secunda generatio verbi; adeo ut duæ sint generationes verbi nostri : una quidem animæ, quando cogitat de enuntiando verbo, quæ et prima generatio dicitur :
B et altera ex labiis, quæ aperit verbum omnibus, quæ et secunda generatio dicitur. Disce igitur accurate, quemadmodum verbum hominis duas habet generationes, unam ex anima, et alteram ex labiis, ita etiam Dei Verbum duas generationes habere; unam quidem ex Deo et Patre, quæ et prima generatio dicitur : et alteram ex carne, quæ et secunda generatio dicitur. Et quemadmodum verbum nostrum, etsi natum sit secundum primam generationem ab anima, occultum tamen est, et non aperitur, sed post generationem manet in sinu animæ; ita et Dei Verbum, quantumvis ante sæcula a Deo et Patre natum sit, non tamen manifestabatur hominibus. Manebat enim in sinu paterno. Et quemadmodum verbum nostrum, quando volumus, nascitur
C ex labiis nostris, et aperitur iis omnibus quibuscum versamur; ita et Dei Verbum, quando ei visum fuit, natum est ex labiis prophetarum et ex castissima Maria, et tunc manifestum fuit in toto mundo. Sicut enim declaratur verbum nostrum natum ex labiis nostris, ita sane et Dei Verbum natum ex carne Mariæ semper Virginis, manifestatum est omni creaturæ, et qui credunt in illud, salutem consequuntur. Et sicut verbum nostrum natum ex labiis nostris, quando a labiis generatur, non relinquit animam, neque labia propria, neque aures audientium, sed est etiam in anima, et in labiis nostris, et in auribus audientium, et non deficit unquam etiamsi multa millia audiant verbum, nec
D minuitur, sed semper in nobis plenissimum est : ita et Dei Verbum, etiamsi natum sit ex Maria Virgine, et ex labiis prophetarum, non tamen a Patre discedit, neque a carne, neque ab omnibus hominibus, neque a tota creatura, sed ubique adest, nec minutum est, sed plenissimum. Atque ita cogita de Deo et Verbo, quod duplicem habeat generationem, unam ex Deo et Patre, et unam ex carne. Et hæc quidem, quæ ex Patre est, ante sæcula est; quæ vero ex carne, ab ultimis diebus : quemadmodum et verbum nostrum primum nascitur ab anima, et deinde ex labiis. Et hæc de duabus generationibus Verbi Dei.

QUÆST. V. Quia commune est sanctæ Trinitati? A

284 RESP. Commune est, essentia : commune, principio carere : commune, potentia, bonitas, sapientia, justitia. Omnia enim æqualiter habet Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, præterquam proprietates suas. Proprium enim Patris quidem ingenitum esse : Filii vero, genitum esse : Spiritus sancti procedere.

QUÆST. VI. In Deo, quot confiteris essentias?

RESP. Unam essentiam dico, unam naturam, unam formam, unum genus, unam gloriam, unam dignitatem et dominationem.

QUÆST. VII. Hypostases autem, quot confiteris in Deo? B

RESP. Tres hypostases confiteor, tres personas, tria propria, tria individua, tres characteres.

QUÆST. VIII. Quare dicitur Pater, Pater?

RESP. Pater dicitur Deus, quasi πάντα τηρῶν, id est, omnia conservans ; quasi omnium conservator.

QUÆST. IX. Et Filius, quare dicitur Filius?

RESP. Υἱὸς seu Filius dicitur, quasi οἷος, id est, talis et æqualis : qualis enim Pater, talis et Filius. Vertitur enim ο in υ, et fit υἱός. Æqualis enim Filius est Patri (7).

QUÆST. X. Et Spiritus, quare dicitur Spiritus?

RESP. Πνεῦμα, seu Spiritus dicitur, quod πᾶν νεῦμα, id est, omnem nutum acute intelligat, scilicet omnis nutus cognoscitur uno intuitu per illum. « Spiritus enim sanctus omnia scrutatur, etiam profunda Dei [10]. » C

QUÆST. XI. In Deo, quot sunt causæ?

RESP. Unicam dico in Deo causam, et hæc est Pater. Ipse enim Pater gignit Filium et emittit Spiritum. Quare disce, quod Pater solus sit causa. Filius non est causa, sed causatus. Et sic quidem causa est solus Pater. Causata vero sunt duo, Filius et Spiritus. Causa autem dicitur Pater, quod gignat et non gignatur : quod emittat, et non procedat. Gignit enim Filium, et emittit Spiritum sanctum. Et propterea dicitur Pater causa.

QUÆST. XII. Et quot sunt causata? D

RESP. Duo, Filius et Spiritus. Non gignit Filius, sed gignitur, et propterea dicitur causatus. Quare, si quis te rogaverit, quot in Deo causas confiteris? dic : unam causam dico. Et qualis hæc est? Pater. Et quare dicitur causa Pater? Quia gignit Filium et emittit Spiritum. Si vero quis te interroget, quot causata dicis in Deo? dic, duo. Qualia autem ista? Filius et Spiritus. Et quare appellantur causata? Quia gignitur Filius, et-

[10] I Cor. II, 10

(7) Hæc in tractatu *De definitionibus*, sub initium

Ἐρώτ. ε'. Τί τὸ κοινὸν τῆς ἁγίας Τριάδος;

Ἀπόκ. Κοινὸν ἡ οὐσία· κοινὸν τὸ ἄναρχον· κοινὸν ἡ δύναμις, ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δικαιοσύνη. Πάντα γὰρ ἐξ ἴσου ἔχει ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πλὴν τῶν ἰδίων αὐτῶν. Ἴδιον γὰρ τοῦ μὲν Πατρὸς τὸ ἀγέννητον, τοῦ δὲ Υἱοῦ τὸ γεννητὸν, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἐκπορευτόν.

Ἐρώτ. ς'. Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πόσας οὐσίας ὁμολογεῖς;

Ἀπόκ. Μίαν οὐσίαν λέγω, μίαν φύσιν, μίαν μορφὴν, ἓν γένος, μίαν δόξαν, μίαν ἀξίαν καὶ κυριότητα.

Ἐρώτ. ζ'. Ὑποστάσεις δὲ πόσας ὁμολογεῖς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ;

Ἀπόκ. Τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογῶ, τρία πρόσωπα, τρία ἴδια, τρία ἄτομα, καὶ τρεῖς χαρακτῆρας.

Ἐρώτ. η'. Διὰ τί λέγεται ὁ Πατὴρ Πατήρ;

Ἀπόκ. Πατὴρ λέγεται ὁ Θεὸς, ὡς τὰ πάντα τηρῶν· ὡσανεὶ πάντων τηρητής.

Ἐρώτ. θ'. Καὶ ὁ Υἱὸς διὰ τί λέγεται Υἱός

Ἀπόκ. Υἱὸς λέγεται παρὰ τὸ οἷος, ἤτουν ὁποῖος καὶ ὅμοιος· οἷος γὰρ ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τροπῇ τοῦ ο εἰς υ, υἱός. Ὅμοιος γὰρ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί.

Ἐρώτ. ι'. Καὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τί λέγεται Πνεῦμα;

Ἀπόκ. Πνεῦμα λέγεται παρὰ τὸ πᾶν νεῦμα ὀξέως ἐπινοεῖν, ἤγουν πᾶσα νεῦσις συντόμως ἐπινοεῖται δι' αὐτοῦ. « Τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα τὰ πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. »

Ἐρώτ. ια'. Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πόσα αἴτια;

Ἀπόκ. Ἓν αἴτιον ἐπὶ Θεοῦ λέγω, καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ Πατήρ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατὴρ γεννᾷ τὸν Υἱὸν, καὶ ἐκπορεύει καὶ τὸ Πνεῦμα. Λοιπὸν γίνωσκε, ὅτι ὁ Πατὴρ μόνος ἐστὶν αἴτιος· ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἔστιν αἴτιος, ἀλλ' αἰτιατός. Ὥστε μὲν αἴτιός ἐστι μόνος ὁ Πατήρ· τὰ δὲ αἰτιατὰ δύο, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Αἴτιος δὲ λέγεται ὁ Πατὴρ, διότι γεννᾷ, καὶ οὐ γεννᾶται, ἐκπορεύει καὶ οὐκ ἐκπορεύεται. Γεννᾷ μὲν τὸν Υἱόν· ἐκπορεύει δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ διὰ τοῦτο λέγεται ὁ Πατὴρ αἴτιος.

Ἐρώτ. ιβ'. Καὶ πόσα αἰτιατά;

Ἀπόκ. Αἰτιατὰ δύο, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Οὐ γεννᾷ ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ γεννᾶται, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται αἰτιατός. Λοιπὸν ἐάν τις ἐρωτήσῃ, ὅτι ἐπὶ Θεοῦ πόσα αἴτια ὁμολογεῖς; εἰπὲ, ἓν αἴτιον λέγω. Καὶ ποῖόν ἐστι τοῦτο; Ὁ Πατήρ. Καὶ διὰ τί λέγεται αἴτιος ὁ Πατήρ; Διότι γεννᾷ τὸν Υἱὸν καὶ ἐκπορεύει καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἐὰν δὲ ἐρωτήσῃ σε, ὅτι πόσα αἰτιατὰ λέγεις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ; εἰπὲ δύο. Ποῖα δὲ ταῦτα; Ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ διὰ τί λέγονται αἰτιατά; Διότι

γεννᾶται ὁ Υἱὸς, καὶ οὐ γεννᾷ· ἐκπορεύεται δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐκ ἐκπορεύει.

Ἐρώτ. ιγ'. Ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τίς πρῶτος;

Ἀπόκ. Ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος οὐδεὶς πρῶτος, καὶ οὐδεὶς ὕστερος, ἀλλ' ἅμα Πατὴρ, ἅμα Υἱὸς, ἅμα Πνεῦμα ἅγιον· καὶ διὰ τοῦτο καὶ συνάναρχοι λέγονται, καὶ ἄναρχοι. Ἄναρχον δὲ λέγεται τὸ πρὸ τῆς ἀρχῆς ὄν. Ἄναρχος λοιπὸν ὁ Πατὴρ, ἄναρχος ὁ Υἱὸς, ἄναρχον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ οὐχ ὁ μὲν πρῶτος, ὁ δ' ὕστερος, ἀλλ' ἅμα οἱ τρεῖς, Πατὴρ, Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Διὰ τοῦτο καὶ συνάναρχοι καὶ εἰσὶ καὶ ὀνομάζονται.

Ἐρώτ. ιδ'. Σαφήνισον ἡμῖν καὶ τοῦτο, πῶς ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ γεννᾶται ἐκ Πατρός· τοῦτο γὰρ ἐκπλήττει ἡμᾶς.

Ἀπόκ. Ἐπεὶ ὁ Θεὸς ἀθεώρητός ἐστι καὶ ἀνερμήνευτος, οὐδὲ τοῦτο ἑρμηνεῦσαι δυνάμεθα. Πῶς γάρ τις ἑρμηνεῦσαι δύναται, ὃ οὐδέπω αὐτὸς ἐθεάσατο, ἢ παρ' ἄλλων ἀκήκοε πώποτε; Πλὴν ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, φημὶ, τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ τυπικῶς εἴπωμεν, ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν. Νοητέον μὲν, ὅτι, ὥσπερ ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου γεννᾶται ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἀσπόρως καὶ ἀκατανοήτως, οὕτως γεννᾶται καὶ ὁ Λόγος ἀπὸ τοῦ Πατρός. Καὶ ὡς γεννᾶται πῦρ ἐκ τοῦ πυρὸς, καὶ φῶς ἐκ τοῦ φωτὸς, οὕτως γεννᾶται ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοῦ Πατρός.

Ἐρώτ. ιε'. Καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πῶς ἐκπορεύεται ἀπὸ τοῦ Πατρός;

Ἀπόκ. Πρέπει σε καὶ περὶ τούτου μὴ ἐρωτᾷν. Καὶ τοῦτο γὰρ ἀνερμήνευτον. Πλὴν μάνθανε καὶ περὶ τούτου. Ὥσπερ οὖν ἡ ἀναπνοὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς ψυχῆς ἐκπορεύεται, οὕτως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Καὶ ὡς ἡ Εὔα οὔτε γεννητὴ οὔτε ἀγέννητος, ἀλλὰ μέσως, οὕτως καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Καὶ γὰρ ὁ Ἀδὰμ ἀγέννητος, ὁ δὲ Σὴθ γεννητὸς, καὶ ἡ Εὔα ἐκπορευτή. Ἡ γὰρ Εὔα οὔτε ἐγεννήθη, ὡς ἐγεννήθη ὁ Σὴθ, οὔτε ἀγέννητος ἦν, ὥσπερ ὁ Ἀδάμ· ἀλλ' ἐπορεύθη ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ. Καὶ ἦν ὁ Ἀδὰμ ἀγέννητος εἰς τύπον τοῦ ἀγεννήτου Πατρός· ὁ δὲ Σὴθ γεννητὸς εἰς τύπον τοῦ γεννητοῦ Υἱοῦ· καὶ ἡ Εὔα ἐκπορευτὴ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδὰμ εἰς τύπον τοῦ παναγίου Πνεύματος. Εἰς γὰρ τοὺς προπάτορας ἡμῶν ἐτυπώθη ἡ ἁγία Τριάς. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀδὰμ, καὶ ὁ Σὴθ, καὶ ἡ Εὔα σώματα ἦσαν, καὶ χωριστοὶ ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων· ὁ δὲ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οὔτε σώματά εἰσιν, οὔτε χωριστοί εἰσιν ἀπ' ἀλλήλων. Μόνος δὲ ὁ τύπος τῆς ἀγεννησίας τοῦ Πατρὸς θεωρεῖται εἰς τὸν ἀγέννητον Ἀδὰμ, καὶ ὁ τύπος τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸν γεννητὸν Σὴθ, καὶ ὁ τύπος τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεωρεῖται εἰς τὴν ἐκπορευτὴν Εὔαν. Καὶ οὕτως νόει καὶ περὶ τούτου.

Ἐρώτησις ις'. Ἆρα χωρεῖται ὁ Θεὸς ἐν ἑνὶ τόπῳ, ἢ οὔ;

Ἀπόκ. Πρόσθες τὸν νοῦν σου, καὶ νόησον, ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστιν ἀθεώρητον καὶ ἀχώρητον· οὔτε θεωρεῖται ὁ Θεὸς, οὔτε χωρεῖταί που. Καὶ ἐπεὶ οὐ χωρεῖται εἰς τὸ πᾶν, πῶς ἔνι δυνατὸν φανῆναι ἢ

A non gignit; procedit autem Spiritus, et non emittit.

Quæst. XIII. In sancta autem Trinitate, quis primus?

Resp. In sancta Trinitate nemo primus, et nemo postremus: sed simul Pater, simul Filius, simul Spiritus sanctus: et ideo etiam simul principio carentes dicuntur, et initii expertes. Principii expers autem dicitur, quod ante principium est. Principio ergo caret Pater, principio caret Filius, principio caret Spiritus sanctus. Atque ita nec primus, nec ultimus, sed simul tres, Pater, Filius et Spiritus sanctus. Quamobrem etiam simul principii expertes et sunt et dicuntur.

Quæst. XIV. Declara nobis et hoc, quomodo B Filius et Verbum Dei gignatur a Patre: id enim nos obstupefacit.

Resp. Quia Deus intellectu non capitur, nec explicatur, neque hoc possumus interpretari. Quomodo enim quis exponat, quod nunquam ipse vidit, aut ab alio aliquo audivit? Attamen ex operibus ejus, nempe Verbi et Dei, figurate loquamur, quoad ejus fieri potest. Cogitandum enim, quod, quemadmodum sermo hominis generatur ab anima sine semine, et supra omnem intellectum; ita gignitur et Verbum a Patre. Et sicut generatur ignis ex igne, et lumen ex lumine, ita generatur Filius et Verbum Dei a Patre.

285 Quæst. XV. Et Spiritus sanctus, quomodo C procedit a Patre?

Resp. Neque te de hac re quærere decet. Est enim et hoc inexplicabile. Disce tamen hac etiam de re. Quemadmodum igitur respiratio hominis ex anima procedit, ita et Spiritus sanctus a Patre procedit. Et sicut Eva neque genita, neque ingenita, sed media erat, ita etiam Spiritus sanctus a Patre procedit. Etenim Adam ingenitus, Seth vero genitus, et Eva procedens. Eva enim neque genita est, ut genitus est Seth, neque ingenita erat, quemadmodum Adam; sed egressa est ex costa Adami. Et sic Adam ingenitus, typus erat ingeniti Patris: Seth genitus, est typus geniti Filii; et Eva, egressa e costa Adami, est typus sanctissimi Spiritus. Per patres enim nostros adumbrata fuit sancta D Trinitas. Sed Adam quidem et Seth et Eva corpora erant, et separabiles inter se: Deus vero et Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, neque corpora sunt, neque separabiles a se invicem. Sola enim figura ingeniti Patris spectatur in ingenito Adam, et figura generationis Filii in genito Seth, et figura processionis Spiritus sancti spectatur in Eva procedente. Itaque sic hac de re sentias.

Quæst. XVI. An continetur Deus uno loco, necne?

Resp. Adverte animum, et perpende quod Deus lux sit invisibilis et incomprehensibilis, neque videatur, neque capiatur loco. Et quoniam non capitur in toto, quomodo posset fieri, ut videretur aut

intelligeretur quibusdam? Cujus neque Moses, qui Deum vidit, neque discipuli Verbi ipsius, in monte transfigurationis illius, neque alius quisquam unquam deitatem nudam videre potuit; ut clarum sit, quod nullo loco capiatur, sed ubique sit Deus. Et hæc quidem de theologia (hoc est de Deo). Nunc dicere incipiemus de ejus œconomia, scilicet de incarnatione Filii et Verbi Dei.

Quæst. XVII. Ecce quæstionem tibi propono, tu vero mihi responde. Docuisti nos de sancta Trinitate, quod Deus constet tribus hypostasibus, scilicet Patre, Filio, et Spiritu sancto. Nunc autem quæro ex te: Christus ille quisnam est? Hoc volo edoceri.

Resp. Sane audivisti de sancta Trinitate, quod una persona dicatur Pater, et altera Filius, et alia persona Spiritus sanctus. Ecce jam cognosce, quod hic Filius et Verbum Dei et Patris induerit carnem hominis, et inambularit ut homo in terra. Appellatus igitur Christus est, quod unctus sit, vel certe assumpserit carnem hominis. Et propterea dicitur incarnatus Deus et Christus, Filius et Verbum Dei, et Deus, quod gestaverit formam hominis.

Quæst. XVIII. Quam rationem aut quam utilitatem proposuit sibi Deus, seu Filius et Verbum Dei, ut incarnatus sit, et ut homo inambulaverit in terra?

Resp. Deus nihil opus habuit incarnatione, sed humana natura indigebat sanatione. Postquam enim fecit Deus cœlum et terram, et omnia quæ in eis sunt, finxitque hominem et posuit eum in medio paradisi, et constituit eum regem omnium creaturarum, ut omnia inservirent ipsi, et habitaret ipse in paradiso, tanquam Dei imago. Cum sciret hoc diabolus, invidens homini tantam dignitatem, dedit homini consilium ut Deo non obtemperaret, ut per inobedientiam Deus eum eliminaret ex paradiso, et privaret illum divina dignitate, et immortalem redderet mortalem. Homo vero, ut qui nullam haberet peritiam malitiæ improbi illius, obtemperavit consilio diaboli, et non obsecutus est Deo, et ex illo morti obnoxius fuit peccati: perinde etiam omnes ex ipso nati homines velut ex majoribus peccatum in se derivantes obnoxii ei fuere: et prævaluit peccatum contra homines. Misit autem Deus prophetas et **286** doctores in mundum: ut docerent mundum (id est homines) et converterentur a peccato: nec tamen potuerunt prophetæ convertere. Propterea dixit Deus in seipso: Descendam, et, assumpta carne, fiam hominiformis, et docebo figmentum meum, et convertetur a consilio diaboli, et erit omnis homo ut Deus, non secundum naturam, sed secundum adoptionem. Cum hæc placerent Deo Patri, Spiritu sancto adjuvante, descendit Filius et Verbum Dei, et ingressus est immaculatum Virginis mulieris

A νοηθῆναί τισιν; Οὗτινος οὐδὲ Μωσῆς ὁ θεόπτης, οὐδὲ οἱ μαθηταὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ ἐν τῷ τῆς μεταμορφώσεως ἐκείνου ὄρει, οὐκ ἄλλος τίς ποτε ἠδυνήθη γυμνὴν τὴν θεότητα θεωρῆσαι· ὥστε δῆλον, ὅτι οὐκ ἐν ἑνὶ τόπῳ χωρεῖται, ἀλλὰ πανταχοῦ πάρεστιν ὁ Θεός. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ θεολογίας· ἀπάρτι δὲ ἀρξόμεθα λέξαι καὶ περὶ τῆς οἰκονομίας, ἤτοι περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

Ἐρώτ. ιζ'. Ἰδοὺ ἐρώτημά σοι ἐρωτῶ, σὺ δέ μοι ἀποκρίθητι. Ἐδίδαξας ἡμῖν περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅτι ὁ Θεὸς τρισυπόστατος ἔνι, καὶ ὅτι Πατήρ, Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Νῦν δὲ ἐρωτῶ σε· Οὗτος ὁ Χριστὸς τίς ἐστι; Περὶ τούτου θέλω μαθεῖν.

Ἀπόκ. Πάντως ἤκουσας περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, B ὅτι ἓν πρόσωπον καλεῖται Πατήρ, τὸ δὲ ἕτερον Υἱὸς, καὶ τὸ ἄλλο πρόσωπον λέγεται Πνεῦμα ἅγιον. Ἰδοὺ λοιπὸν γίνωσκε, ὅτι οὗτος ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐνεδύθη σάρκα ἀνθρώπου, καὶ περιεπάτησεν ὡς ἄνθρωπος ἐν τῇ γῇ. Ὠνομάσθη οὖν Χριστὸς, διότι ἐχρίσθη, ἤτοι ἐφόρεσε τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ διὰ τοῦτο λέγεται σεσαρκωμένος Θεὸς, καὶ Χριστὸς ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς, διότι ἐφόρεσε τὴν τοῦ ἀνθρώπου μορφήν.

Ἐρώτ. ιη'. Καὶ τίνα λόγον, ἢ τίνα χρείαν εἶχεν ὁ Θεὸς, ἤγουν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἵνα σαρκωθῇ, καὶ ὡς ἄνθρωπος περιπατεῖν ἐν τῇ γῇ;

Ἀπόκ. Θεὸς οὐδεμίαν χρείαν εἶχε τοῦ σαρκωθῆναι, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης ἐδέετο ἰατρείας. Ἐπειδὴ γὰρ C ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ἔπλασε δὲ καὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἔθηκεν αὐτὸν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, καὶ ἔταξεν αὐτὸν βασιλέα εἰς πάντα τὰ κτίσματα, ἵνα πάντα δουλεύωσιν αὐτῷ, καὶ κατοικεῖν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ, ὡς Θεοῦ εἰκών. Εἰδὼς τοῦτο ὁ διάβολος, καὶ φθονήσας τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀξίαν, συνεβούλευσεν αὐτῷ τῷ ἀνθρώπῳ παρακοῦσαι τοῦ Θεοῦ, ἵνα διὰ τῆς παρακοῆς ἐξώσῃ αὐτὸν τοῦ παραδείσου καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀξίας, καὶ θνητὸν τὸν ἀθάνατον ἀπεργάσηται. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὡς μὴ ἔχων πεῖραν κακίας τοῦ πονηροῦ, ἤκουσε τῆς συμβουλῆς τοῦ διαβόλου, καὶ παρήκουσε τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔκτοτε ἐδέξατο τὸν θάνατον τῆς ἁμαρτίας, ὁμοίως καὶ πάντες οἱ ἐξ ἐκείνου γενόμενοι ἄνθρωποι, ὡς ἐκ προγόνων τὴν D ἁμαρτίαν λαβόντες, ἐκράτησαν ταύτην· καὶ ἴσχυσεν ἡ ἁμαρτία κατὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἔπεμψε δὲ ὁ Θεὸς προφήτας καὶ διδασκάλους εἰς τὸν κόσμον· ἵνα διδάξωσι τὸν κόσμον, ἤγουν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ στραφῶσιν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν οἱ προφῆται τοῦ διορθώσασθαι. Διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ Θεὸς ἐν ἑαυτῷ· Καταβήσομαι, καὶ φορέσω σάρκα, καὶ γενήσομαι ἀνθρωπόμορφος, καὶ διδάξω τὸ πλάσμα μου, καὶ στραφήσεται ἀπὸ τῆς τοῦ διαβόλου συμβουλῆς, καὶ ἔσται πᾶς ἄνθρωπος ὡς Θεὸς οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ θέσιν. Καὶ τοῦτο βουληθεὶς ὁ Θεὸς εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,

συγκατέβη ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς καθαρὰν κοιλίαν παρθένου γυναικὸς, καὶ προσλαβόμενος σάρκα ἐξ αὐτῆς, ἐνηνθρώπησε· καὶ πάλιν ἐκ τῆς γυναικὸς ἐξελθὼν, καὶ ἐγκαταλείψας αὐτὴν καθαρὰν καὶ ἐσφραγισμένην παρθένον ἀμόλυντον, καθάπερ τὸ πρότερον, περιεπάτησεν ἐν τῷ κόσμῳ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἄνθρωπος, καὶ τότε ὠνομάσθη Χριστὸς, διὰ τὸ χρισθῆναί τε καὶ φορέσαι τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ σάρκα φορῶν.

Ἐρώτ. ιθ'. Καὶ πῶς ἦν δυνατὸν σάρκα παρθένον γεννῆσαι, καὶ πάλιν μένειν παρθένον; καὶ τοῦτο θαυμαστὸν ἡμῖν καὶ πάνυ ἐξαίσιον φαίνεται· δίδαξον ἡμᾶς καὶ περὶ τούτου, δεόμεθα.

Ἀπόκ. Εἰ καὶ θαυμαστὸν ἡμῖν δοκεῖ τοῦτο, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπου τὸ ἔργον, Θεοῦ δέ· ὅπου γὰρ βούλεται Θεὸς, νικᾶται φύσεως τάξις· καὶ πάλιν· « Θαυμαστὸς ὁ Θεὸς, » καὶ « Θαυμαστὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Πλὴν ἄκουσον περὶ τῆς γεννησάσης Παρθένου ποικίλα καὶ ἐναργέστατα σύμβολα· μνήσθητι, ὅτι παρθένος ὢν ὁ Ἀδὰμ τὴν Εὔαν ἐγέννησε· καὶ πάλιν παρθένος διέμεινε, καθάπερ τὸ πρότερον. Καὶ ὥσπερ ὁ Ἀδὰμ παρθένος ἐγέννησε καὶ παρθένος διέμεινε, οὕτω καὶ ἡ Θεοτόκος Μαρία, παρθένος οὖσα, ἔτεκε τὸν Χριστὸν, καὶ πάλιν παρθένος διέμεινε. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο πρὸς τοῦτο μυστήριον ἄκουσον. Ὥσπερ οἶκος περιπεφραγμένος πάντοθεν ἀνατολικὸν ἔχων ὑέλινόν τε καθαρὸν καὶ λεπτότατον παραθυρίδιον, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου αἱ ἀκτῖνες αὐτοῦ διαπερῶσι τὸν ὕελον καὶ εἰσέρχονται πάντα τὸν οἶκον καταφωτίζοντες· καὶ πάλιν παρερχομένου τοῦ ἡλίου καὶ τῶν αὐτοῦ ἀκτίνων ἐξερχομένων, ὁ ὕελος οὐ συντρίβεται, ἀλλ' ἀβλαβὴς ἐκ τῶν εἰσερχομένων τε καὶ ἐξερχομένων προσκρούσεων τοῦ ἡλίου διαμένει ἀκτίνων· οὕτω μοι νόει καὶ περὶ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας. Αὕτη γὰρ ἡ πάναγνος, ὡς οἶκος οὖσα περιπεφραγμένος, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καθάπερ ἀκτὶς θεϊκὴ ἐκ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης τοῦ Πατρὸς κατελθὼν, καὶ διὰ τοῦ ὑελίνου παραθυριδίου τῶν ὠτίων αὐτῆς εἰσελθὼν, τὸν πανάγιον οἶκον αὐτῆς κατεφώτισε, καὶ πάλιν ὡς οἶδεν αὐτὸς, ἐξῆλθε, μὴ λυμήνας τὴν παρθενίαν ἐκείνης τὸ σύνολον· ἀλλ' ὡς πρὸ τοῦ τόκου, καὶ ἐν τῷ τόκῳ καὶ μετὰ τὸν τόκον παρθένον ἁγνὴν διεφύλαξε. Σὺν τούτοις δὲ καὶ ἕτερον φωτολαμπὲς καὶ θαυμαστώτατον, κἀκείνων παρόμοιον ἐκτύπωμα ἄκουσον. Ὁ μαργαρίτης ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ γίνεται· γίνεται δὲ οὕτως. Αἱ ἄκραι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ξηραί εἰσιν, ὀλίγου χύσιν ὕδατος ἔχουσαι. Εὑρίσκονται δὲ ἐκεῖσε ὀστρακοδέρματά τινα θαλάσσια ἐν πάσῃ τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ ἐκείνῃ, πίνναι ὀνομαζόμενα. Ἵστανται οὖν αἱ πίνναι ἐκεῖναι ἀεὶ κεχηνυῖαι, καὶ ἐκδεχόμεναι βρώματα εἰς τροφὴν αὐτῶν. Ἐν γοῦν τῷ ἵστασθαι αὐτὰς κεχηνυίας καὶ ἐκδεχομένας τὴν ἑαυτῶν τροφὴν, συχνῶν γενομένων ἐκεῖσε τῶν ἀστραπῶν, κατέρχεται ἡ ἀστραπὴ πρὸς τὴν πίνναν, καὶ εὑρίσκουσα τὰ τῆς πίννης ὄστρακα

A uterum, et assumpta carne ex illa, homo factus est: et rursus egressus ex muliere, relicta illa pura et obsignata Virgine incontaminata, quemadmodum prius, inambulavit in mundo cum hominibus, ut homo, et tunc appellatus est Christus, quod unctus esset, et tulisset carnem hominis. Et hic est Christus Filius et Verbum Dei, qui carnem gestat.

Quæst. XIX. Et quomodo fieri potest, Virginem parere carnem, et tamen manere virginem? et hoc nobis mirum videtur et omnino absurdum: doce nos etiam hac de re, quæsumus.

Resp. Etsi nobis hoc permirum videtur, verum B non est hominis opus, sed Dei: Deus enim ubi vult, vincit naturæ ordinem. Et rursus: « Mirabilis est Deus [11], » et « Mirabilia opera ejus [12]. » Verumtamen audi de Virgine genitrice varia et evidentissima symbola: recordare quod Evam genuerit Adam, cum esset virgo: et rursus virgo manserit, quemadmodum prius. Et sicut Adam virgo generavit, et virgo mansit, ita et Deipara Maria, virgo cum esset, peperit Christum, et tamen virgo permansit. Sed et aliud audi mysterium: sicut domus circumsepta undique, quæ habet orientem versus vitream puram et tenuissimam fenestellam, oriente sole, radii ejus penetrantes vitrum et ingredientes domum totam collustrant: et rursus transeunte sole et egredientibus radiis vitrum C non confringitur, sed ab ingredientibus et egredientibus repercussionibus radiorum solarium manet illæsum; ita intelligas de semper Virgine Maria. Illa enim castissima, ut domus quædam circumsepta cum sit, Filius et Verbum Dei ut radius divinus ex sole justitiæ Patre descendens, qui per vitream fenestellam aurium illius ingressus sanctissimam domum ejus illustravit, et rursus ut idem novit, exivit, ne minime quidem fœdata virginitate illius: sed sicut ante partum, etiam in partu, et post partum Virginem castam conservavit. Præterea et aliam illustrem admirandam et illis similem audi similitudinem. Margarita in mari Rubro generatur: generatur autem hoc modo. Extremitates maris Rubri siccæ sunt, paucarum D aquarum fluxum habentes. Inveniuntur autem ibi conchilia marina, in toto mari illo Rubro, pinnæ nominata. Stant igitur pinnæ illæ semper hiantes, et exspectantes escas ad nutrimentum sui: interim dum ita consistunt hiantes, et exspectant nutrimentum, et magna copia accedit fulgurum, accedit aliquod fulgur ad pinnam, et cum reperiat testas pinnæ apertas, ingreditur in illam: pinna vero contracta statim et constricta in seipsam intus includit fulgur. Fulgur vero obvolutum in globis oculorum pinnæ, illustrat illos, et commutat eos in

[11] Psal. LXVII, 36. [12] Eccli. X, 4.

margaritas. Egressæ autem margaritæ ex pinna, procidunt ad littus maris, atque ita piscatores capiunt illas. Perinde intelligas de incarnatione Verbi. Mare quidem est mundus, et Virgo concha. Stabat autem Virgo, quemadmodum pinna, in templo, et excipiebat cœlestem panem Christum Deum, qui et descendens et ingressus in eam, ut fulgur, et convolutus in visceribus virginitatis illius, splendidam reddidit sanctissimam carnem, quam assumpsit **287** incarnatus; et sic natus est ex ea, Verbum Dei, ut pura et pretiosissima margarita sine congressu masculi. Et ut margarita cœlestis est et terrena: cœlestis quidem secundum fulgur: terrestris vero secundum complexum oculorum pinnæ; sic etiam Christus cœlestis est et terrenus: cœlestis quidem secundum deitatem: terrestris autem secundum humanitatem. Et quemadmodum margarita generatur sine congressu masculi et feminæ, ex fulgore et pinna, ita etiam natus est Christus sine congressu masculi et feminæ, ex deitate, et ex carne Virginis. Et quemadmodum cum margarita conteritur, materia quidem oculorum pinnæ conteritur et resolvitur, nec tamen splendor fulguris patitur, sed splendor fulguris impatibilis manet: materia autem oculorum pinnæ sola conteritur et patitur; ita et in Christo hæc intelligenda sunt. Cum enim ille Salvator noster flagellaretur et pateretur a Judæis infidelibus excruciatus in cruce, materia quidem carnis, hoc est humanitas, sola passa est, deitas autem impatibilis permansit. Et cum hoc dicis, refutas Theopaschitas, et doces incarnatam œconomiam. Hinc tibi, dilecte, scrupulus gratia Christi eximitur.

A ἀνεῳγμένα, εἰσέρχεται εἰς αὐτήν· ἡ δὲ πίννα, εὐθὺς συστελλομένη καὶ συσφιγγομένη καθ' ἑαυτὴν, ἐντὸς αὐτῆς ἀποκλείει τὴν ἀστραπήν. Ἡ δὲ ἀστραπὴ, τυλισσομένη εἰς τοὺς (7*) φορβείους τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης, καταλαμπρύνει αὐτοὺς, καὶ ποιεῖ αὐτοὺς μαργαρίτας. Ἐξερχόμενοι δὲ οἱ μαργαρῖται ἀπὸ τῆς πίννης, πίπτουσι πρὸς τὸν αἰγιαλὸν τῆς θαλάσσης ἐκείνης, καὶ οὕτως εὑρίσκουσιν αὐτοὺς οἱ γυρεύοντες αὐτούς. Οὕτως μοι νόει καὶ περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου. Θάλασσα μὲν ὁ κόσμος, καὶ ἡ Παρθένος κογχύλη. Ἵστατο δὲ ἡ Παρθένος καθάπερ πίννα ἐν τῷ ναῷ, ἐκδεχομένη τὸν οὐράνιον ἄρτον Χριστὸν τὸν Θεὸν, ὃς καὶ κατελθὼν καὶ εἰσελθὼν ἐν αὐτῇ, ὡς ἀστραπὴ, καὶ ἐντετυλιχθεὶς ἐν ταῖς λαγόσι τῆς παρθενίας αὐτῆς, λαμπροειδῆ κατεσκεύασε τὴν παν- B αγίαν σάρκα, ἣν προσελάβετο σαρκωθείς· καὶ οὕτως ἐγεννήθη ἐξ αὐτῆς ὡς καθαρὸς καὶ πολυτίμητος μαργαρίτης ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ χωρὶς ἄῤῥενος συνουσιασμοῦ. Καὶ ὥσπερ ὁ μαργαρίτης οὐράνιός ἐστι καὶ ἐπίγειος, οὐράνιος μὲν κατὰ τὴν ἀστραπὴν, ἐπίγειος δὲ κατὰ τὴν συμπλοκὴν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς οὐράνιός ἐστι καὶ ἐπίγειος· οὐράνιος μὲν κατὰ τὴν θεότητα, ἐπίγειος δὲ κατὰ ἀνθρωπότητα. Καὶ ὥσπερ ὁ μαργαρίτης κατασκευάζεται ἄνευ συνουσίας ἄῤῥενος καὶ θήλεος ἐξ ἀστραπῆς καὶ τῆς πίννης, οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς ἐγεννήθη ἄνευ συνουσιασμοῦ ἄῤῥενος καὶ θήλεος ἐκ τῆς θεότητος, καὶ τῆς σαρκὸς τῆς Παρθένου. Καὶ ὥσπερ ὁ μαργαρίτης συντριβόμενος, πολλάκις ἡ μὲν ὕλη τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης συντρίβεται καὶ δια- C λύεται, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ λαμπρότης τῆς ἀστραπῆς πάσχει, ἀλλ' ἡ μὲν λαμπρότης τῆς ἀστραπῆς ἀπαθὴς διαμένει, ἡ δὲ ὕλη τῶν ὀφθαλμῶν τῆς πίννης μόνη συντρίβεται καὶ πάσχει· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ δεῖ σε νοεῖν. Μαστιζομένου γὰρ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ πάσχοντος ὑπὸ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων ἐν τῷ σταυρῷ, ἡ μὲν ὕλη τῆς σαρκὸς, ἤγουν ἡ ἀνθρωπότης, μόνη ἔπασχε, ἡ δὲ θεότης ἀπαθὴς διέμεινε. Καὶ ταῦτα λέγων, ἀντιστομίζεις Θεοπασχίτας, καὶ τὴν ἔνσαρκον διδάσκεις οἰκονομίαν. Ἐντεῦθέν σοι τὸ ἀμφίβολον, ἀγαπητὲ, χάριτι Χριστοῦ διαλύεται.

QUÆST. XX. Quoniam omnia, divine Pater, convenienter nos docuisti. Petimus a te, ut et hoc nobis interpreteris, de quo adhuc dubitamus: quamobrem deitas non docuerit sola hominem, et servaverit eum sine carne? cur enim voluerit ferre carnem?

Ἐρώτ. κ'. Ἰδοὺ ταῦτα πάντα, θεοείκελε Πάτερ, ἁρμοζόντως ἡμῖν ἐδίδαξας. Ἀξιοῦμέν σε δὲ, ἵνα καὶ τοῦτο ἡμῖν ἑρμηνεύσῃς τὸ ἀπορούμενον, διὰ τί οὐκ ἐδίδαξεν ἡ θεότης μόνον τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἔσωσεν αὐτὸν ἄνευ σαρκός; τί γὰρ ἤθελε τοῦ φορέσαι τὴν σάρκα;

RESP. Etiam de hoc probe interrogas: unde audi etiam probe responsionem. Principio, quando Deus condidit hominem, et seductus est a diabolo homo, non vicit diabolus deitatem, sed humanitatem. Quapropter etiam decebat superatam humanitatem vicissim vincere hostem suum diabolum, ut vicissim acciperet per illum prius amissum divinum paradisum. Si enim nuda deitas advenisset, et diabolum vicisset, gloriaturus erat diabolus, nihil mirum esse dicens, si a deitate superaretur; a deitate enim esse se devictum: et propterea non visum fuit Deo, ut sola deitas diabolum oppugnaret, sed voluit humanitatem, quæ victa est a diabolo, eamdem et solam vincere eum qui ipsam vicerat, diabolum. Cum prævideret igitur sapiens Deus, quod

D Ἀπόκ. Καὶ περὶ τούτου καλῶς ἐρωτᾷς· ὅθεν ἄκουσον καὶ καλῶς τὴν ἀπόκρισιν. Κατ' ἀρχὰς, ὅταν ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐπλανήθη ὑπὸ τοῦ διαβόλου ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἐνίκησεν ὁ διάβολος τὴν θεότητα, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Διὸ καὶ ἔπρεπε πάλιν αὐτὴ ἡ νικηθεῖσα ἀνθρωπότης ἵνα καὶ πάλιν αὐτὴ νικήσῃ τὸν ἐχθρὸν αὐτῆς τὸν διάβολον, καὶ πάλιν παραλάβοι τὸν δι' ἐκείνου πρὶν ἀπολέσαντα θεῖον παράδεισον. Εἰ γὰρ γυμνὴ ἡ θεότης προσήρχετο, καὶ ἐνίκα τὸν διάβολον, ἔμελλε καυχησθῆναι ὁ διάβολος, ὅτι οὐ θαυμαστὸν, εἰ καὶ ἐνικήθη· ὑπὸ τῆς θεότητος γὰρ προσβαλὼν ἐνικήθη. Καὶ διὰ τοῦτο οὐ κατεδέξατο ὁ Θεὸς, ἵνα γυμνὴ ἡ θεότης αὐτοῦ προσπαλαίσῃ τὸν διάβολον, ἀλλ' ἠβουλήθη, ἵνα ἡ ἀνθρωπότης ἡ νικηθεῖσα ὑπὸ τοῦ διαβόλου, αὐτὴ

(7*) Reg. 2, βορβιούς.

καὶ μόνη νικήσῃ τὸν νικήσαντα ταύτην διάβολον. Προγινώσκων οὖν πάλιν ὁ σοφὸς Θεὸς, ὅτι οὐκ ἠδύνατο μόνη ἡ ἀνθρωπότης νικῆσαι χωρὶς τῆς θεότητος, ἐκρύβη ἐν αὐτῇ τῇ σαρκὶ ἡ θεότης, ὅπως ὁ διάβολος, θεωρῶν τὴν σάρκα, καὶ μὴ γινώσκων, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ σαρκὶ ἡ θεότης ἐστὶ κεκρυμμένη, προσέλθῃ καὶ προσπαλαίσῃ τῷ Χριστῷ, καὶ οὕτως νικηθῇ ὑπὸ τῆς κεκρυμμένης θεότητος. Ὅπερ καὶ γέγονεν.

Ὥσπερ γὰρ ὁ ἁλιεὺς, βουλόμενος κυνηγῆσαι ἰχθὺν, οὐ γυμνὸν τὸ ἄγκιστρον βάλλει εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἐνδύει ἔξωθεν σκώληκα δόλῳ τὸ ἄγκιστρον, καὶ οὕτως ῥίπτει αὐτὸ εἰς τὴν θάλασσαν ἐνδεδυμένον τὸν σκώληκα· ὁ δὲ ἰχθὺς, θεωρῶν τὸν σκώληκα μόνον, καὶ μὴ γινώσκων, ὅτι σκώληξ μέσον ἐκείνου ἔχει τὸ ἄγκιστρον, ἀλλὰ νομίζων δίχα ἀγκίστρου τὸν σκώληκα εἶναι μονώτατον, πλανώμενος ὑπὸ τοῦ ἀγκίστρου κρατεῖται· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε. B Βουληθεὶς γὰρ κυνηγῆσαι τὸν ἐν τοῖς ἀπείροις ὕδασι τῆς ἀβύσσου ἐμφωλευόμενον ἰοβόλον ἰχθὺν, ἢ μᾶλλον μέγαν δράκοντα τὸν διάβολον, οὐ γυμνῇ τῇ θεότητι αὐτοῦ τῷ διαβόλῳ προσέφερε, ἀλλὰ δόλῳ τὸν σκώληκα τὴν παναγίαν αὐτοῦ σάρκα, ἣν ἐκ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, τῆς παναγιωτάτης γῆς, δίχα ῥυπασμοῦ ἐνεδύσατο, κατὰ τὸν φάσκοντα θεῖον Δαβίδ· « Ἐγώ εἰμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, » ἐκάλυψε τὸ ἱερώτατον ἄγκιστρον τὸν κοσμοσωτήριον αὐτοῦ σταυρὸν, ἐν αὐτῷ προσπαγεὶς, καὶ δι' αὐτοῦ λαθεῖν βουληθεὶς τὴν ἑαυτοῦ θεότητα, ὑφ' οὗ πλανηθεὶς καὶ κρατηθεὶς ὁ ἰοβόλος καὶ ὀφιοδήκτης οὗτος ἰχθὺς, ὁ μέγας δράκων διάβολος, ὁ τοῦ παραδείσου ἐξώσας καὶ θανατώσας τὸν ἄνθρωπον, νικηθεὶς ἀπώλετο. Ὥστε ἡ C μὲν θεότης εἰς τύπον τοῦ ἀγκίστρου ἐστὶν, ἡ δὲ ἀνθρωπότης εἰς τύπον τοῦ σκώληκος. Θεωρήσας οὖν ὁ διάβολος ἔξωθεν τὸ ἀνθρώπινον καὶ μὴ νοήσας τὴν ἐν αὐτῷ ἔσωθεν ἐγκεκρυμμένην θεότητα, ἐπλανήθη, καὶ προσελθὼν τῇ ἀνθρωπότητι, ἐκρατήθη ὑπὸ τοῦ ἀνεικάστου καὶ ἀκατανικήτου ἀγκίστρου τῆς θεότητος· καὶ οὕτως ἐνικήθη ὁ μέγας δράκων διάβολος. Διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθεν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ γυμνῇ τῇ αὐτοῦ θεότητι κυνηγῆσαι τὸν διάβολον, ἀλλ' ἐφόρεσε τὴν σάρκα, καὶ οὕτως εἰσῆλθε. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ γενέσθαι τὴν σάρκωσιν. Καὶ ὥσπερ αὐτὸς ὁ διάβολος, βουληθεὶς ποτε πλανῆσαι τὸν ἄνθρωπον, καὶ τοῦ παραδείσου ἐκβαλεῖν, οὐ προσῆλθε τῇ Εὔᾳ γυμνῇ τῇ ἑαυτοῦ διαβολότητι, ἀλλ' ἐφόρεσε σάρκα τὸν ὄφιν, καὶ οὕτως προσῆλθε, D καὶ ἐπλάνησεν αὐτήν· ᾔδει γὰρ ὁ δόλιος, ὅτι, εἰ προσέλθῃ αὐτῇ γυμνῇ τῇ διαβολότητι αὐτοῦ, οὐκ ἂν αὐτὴν πλανῆσαι δυνήσεται· καὶ διὰ τοῦτο ἐνεδύθη ὥσπερ σάρκα τὸν ὄφιν, καὶ διὰ τοῦ σαρκοφόρου ὄφεως τὴν Εὔαν ἐπλάνησε. Καὶ ὁ μὲν ὄφις ἐφαίνετο, ὁ δὲ διάβολος οὐκ ἐφαίνετο. Καὶ διὰ τοῦ φαινομένου ὄφεως ἐνήργει ὁ ἀθεώρητος ὄφις διάβολος. Δύο γὰρ φύσεις ἐν ἑνὶ προσώπῳ ἀπῆγον τότε ἐπὶ τῶν προπατόρων τὴν ἔκπτωσιν. Καὶ ὥσπερ τότε διαβολότης καὶ ὀφιότης δύο φύσεις ἐν ἑνὶ προσώπῳ ἡνώθησαν, καὶ ἡ μὲν μία φύσις, ἤγουν ἡ ὀφιότης ἐφαίνετο, ἡ δὲ ἑτέρα, ἤτοι ἡ διαβολότης, οὐκ ἐφαίνετο, καὶ ἐξέβαλε τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ παραδείσου· οὕτως

[13] Psal. XXI, 7

A non posset sola humana natura vincere sine deitate, abscondita est in ipsa carne deitas, ut diabolus videns carnem, et non cognoscens deitatem in eadem carne absconditam esse, accederet et cum Christo congrederetur, atque ita vinceretur ab abscondita deitate. Quod et factum est.

Quemadmodum enim piscator volens capere piscem non nudum hamum jacit in mare, sed affigit extrinsecus vermem per dolum, et sic projicit hamum in mare indutum verme: piscis autem videns vermem solum, et non cognoscens in verme latere hamum, sed existimans, sine hamo vermem esse solum, deceptus capitur hamo: ita etiam Christus fecit. Cum vellet enim venenatum piscem B in aquis infinitis abyssi latentem capere, seu potius magnum illum draconem diabolum; non nuda deitate cum diabolo congressus est, sed dolo vermem, sanctissimam suam carnem, quam ex semper Virgine Maria, sanctissima terra, sine pollutione, induit: quemadmodum inquit divus David: « Ego sum vermis et non homo [13], » texit sacerrimum hamum mundo salutarem crucem suam, illi affixus, et per illam latere voluit deitatem suam, a qua deceptus est et captus venenatus ille et serpentinis morsibus infestus piscis, magnus draco diabolus, qui paradiso expulerat et occiderat hominem, et victus periit. Ita quidem deitatis typus est hamus: humanitatis vero typus est vermis. C Videns igitur extrinsecus hominem et non animadvertens intrinsecus absconditam deitatem, deceptus est, et accedens ad humanitatem captus est ab inopinato et immobili hamo deitatis: et sic victus est magnus draco diabolus. **288** Quapropter non venit Filius et Verbum Dei, ut nuda deitate caperet diabolum, sed carnem gestavit, et sic ingressus est. Et hæc est causa quod incarnatus sit. Et quemadmodum ipse diabolus cum vellet olim seducere hominem, et paradiso ejicere, non accessit ad Evam nuda sua forma diabolica, sed gessit carnem, scilicet serpentem, et sic accessit et decepit illam; norat enim astutus iste, quod si accessisset ad illam nuda sua forma diabolica, nunquam eam decipere potuisset; et propterea D indutus est, ut carne, serpente, et per formam carniferi serpentis Evam decepit; atque serpens quidem apparebat, diabolus autem non apparebat; et per apparentem serpentem efficax erat invisibilis serpens diabolus, duæ enim naturæ in una persona unitæ effecerunt tunc lapsum in majoribus nostris; et quemadmodum tunc diabolica forma et serpentina duæ naturæ erant in una persona unitæ, et una quidem natura scilicet serpentina, apparebat; altera vero, nempe diabolica, non apparebat et ejiciebat hominem ex paradiso: ita etiam in Christo duæ naturæ in unam personam divina et humana unitæ sunt: et humanitas quidem apparebat, deitas autem non apparebat, et per apparentem humanita-

tem deitas invisibilis efficax erat, et ejectum ex paradiso olim hominem duæ istæ præstantes naturæ, videlicet deitas et humanitas, in illum vicissim et nunc introduxerunt. Et hæc est causa, propter quam Christus incarnatus et homo factus est. Ipsi debetur gloria in infinita sæcula. Amen.

A καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ δύο φύσεις εἰς ἓν πρόσωπον θεότης καὶ ἀνθρωπότης ἡνώθησαν· καὶ ἡ μὲν ἀνθρωπότης ἐφαίνετο, ἡ δὲ θεότης οὐκ ἐφαίνετο, καὶ διὰ τῆς φαινομένης ἀνθρωπότητος ἡ θεότης ἐνήργει ἡ ἀθεώρητος, καὶ τὸν ἐκ τοῦ παραδείσου πάλαι ἐξορισθέντα ἄνθρωπον, αἱ καλαὶ δύο φύσεις αὗται, ἡ θεότης φημὶ καὶ ἀνθρωπότης, εἰς αὐτὸν πάλιν καὶ νῦν ἐνέβαλον. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία, δι' ἧς ὁ Θεὸς ἐσαρκώθη καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς ἀπεράντους αἰῶνας. Ἀμήν.

ADMONITIO IN HISTORIAM IMAGINIS BERYTENSIS.

I. *Athanasii non esse hoc Opusculum, sed imperiti alicujus et infacundi hominis, eruditus nemo non judicat; quare non est quod in ea re probanda immoremur. Antiquum tamen esse ex eo liquet, quod in concilio Nicæno* II, *Athanasii nomine lectum fuerit; atque teste Constantino Constantiæ Cypri episcopo. Patribus eo coactis lacrymas excusserit. Exstat porro tomo VII Concil., act. 4. Nec parum discrepat, si verba spectes, ab editis et a mss. Tantumque variant inter se codices, ut in multis licet reperiatur, nullus alii similis compareat. In Colbertino autem tertio ita prolixa et aucta legitur hæc Historia, ut duplo major cusis videatur; sic tamen ut multa verba, sed nihil rei gestæ adjiciatur. Exstat item Græce in bibliotheca Cæsarea exemplar ejus mss. ab editis haud parum diversum et multo auctius. Principiumque ejus affert Lambecius, Comment. lib.* 1, *p.* 126, *ut et versionem antiquam anonymam ab edita diversam, quam integrum refert idem p.* 128. *Omnium autem codicum varias afferre lectiones, nec facile est, nec operæ pretium foret : quare eas solum adnotavimus, quæ alicujus momenti visæ sunt. Magnæ vero apud sequioris ævi Græcos fuit existimationis hæc Historia : ita ut ea publice legi soleret Dominica* ὀρθοδοξίας, *seu Dom. prima Quadragesimæ, in qua celebrabatur apud Græcos festum restituti cultus sanctarum imaginum.*

II. *Cum itaque minime sibi invicem consentiant codices mss. et ab editis mirum in modum discrepent, visum est bina ex Palatinis codicibus desumpta exemplaria cum Latinis versionibus edere ; quod libera cuivis mutuo conferendi sit facultas. Quanquam nullo forte dispendio potuisset alterutrum omitti, cum nulla ferme nisi verborum sit discrepantia. At scrupuloso lectori morem gerere libet, indigne scilicet ferenti, si qua vel minima prius editorum prætermittantur. Bina itidem Latina exemplaria afferimus, quæ sub initium ad medium usque toto cœlo discrepant ; inde vero non item. Primum in antiquis Athanasii editis Latinis jam olim cusum fuit, cum hoc sub initium errore, ut dicatur lectam fuisse hanc Historiam a Petro Nicomediensi in synodo Cæsareæ Cappadociæ celebrata, ob errorem circa Christi Domini sanguinem exortum, cum revera in Nicæna secunda synodo, pro cultu imaginum asserendo ab eodem lecta fuerit. In multis porro discrepat a Græcis hæc Latina Historia. Secundum exemplar Latinum ex antiquis conciliorum mss. et editis desumptum, jam primum inter Athanasiana edere visum est, quia ad Græcorum litteram magis accedit, licet in nonnullis haud leviter discrepet.*

III. *De Historia imaginis Berytensis hæc habet Sigebertus in* Chronico *ad annum* 365 : Tempore Constantini imperatoris et Irenæ uxoris ejus in Syriæ civitate Berytho, quæ subjacet Antiochiæ : Judæi imaginem Salvatoris Domini nostri Jesu Christi invenientes in domo cujusdam Judæi, ibi relictam a quodam Christiano, eam injuriose deposuerunt, et omnia opprobria quæ Judæi Christo Jesu intulerunt, ejus imagini inferebant : illudentes ei, in faciem conspuentes, criminose conviciantes, eamque percutientes, manus et pedes ejus clavis configentes, acetum et fel ei porrigentes ; tandem latere ejus aperto, exivit de eo sanguis et aqua, quod illi supposita ampulla suscipientes ad experimentum **289** utrum fuerint vera miracula quæ Jesum fecisse audierant, omnes infirmos in Synagoga sua collectos hoc sanguine aspergebant, et a quocunque languore detinebantur omnes sanabantur. Unde tandem Judæi compuncti ad Adeodatum civitatis episcopum omnes concurrerunt, eique re enarrata, imaginem cum sanguine ei dederunt. Quibus baptizatis episcopus sanguinem per ampullas divisum longe lateque dirigens, prædicabat magnalia Dei, obtestatus omnes ut singulis annis quinto Idus Novembris celebretur Passio Dominicæ imaginis. *Hæc Sigebertus, qui in hoc errat, quod Historiam Constantini et Irenes ævo gestam enarret ; nam tempore Irenes, nomine Athanasii lecta fuit in synodo secunda Nicæna. Nec potuit adeo recentis memoriæ tum fuisse, ut Petro eam Athanasio adscribenti fides haberetur. Verane cæterum an falsa sit hæc historia, prudentis lectoris judicio permittatur ; nobis sane videtur admodum suspecta.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

(8) Λόγος εἰς τὸ θαῦμα τὸ γεγονὸς ἐν Βηρυτῷ, περὶ τῆς τιμίας καὶ σεβασμίας εἰκόνος τοῦ Χυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν.

—

S. P. N. ATHANASII

Sermo de miraculo Beryti edito, circa pretiosam et venerandam imaginem Domini et Dei nostri.

—

1. Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, καὶ A ἴδετε τὸ καινὸν καὶ παράδοξον θαῦμα, ὅπερ γέγονε νῦν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν. Ἐμβλέψατε (9) εἰς τὴν ἄπειρον ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, δότε αὐτῷ δόξαν, κατανοήσατε τὴν ἄφατον φιλανθρωπίαν καὶ τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ οἰκονομίας, καὶ θρῆνον μετ' εὐφροσύνης ἀναλάβετε. Ἐπὶ μὲν Θεοῦ οὐδὲν ξένον. Ἐν γάρ τῷ παραδόξῳ τούτῳ θαύματι, ὃ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἐξέστησαν πᾶσαι αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων. Ὄντως ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τὸ τετολμημένον, ἐταράχθησαν πᾶσαι αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων. Ὄντως ἐξέστησαν πᾶσαι ἄβυσσοι, ὁ ἥλιος ἐσκοτίσθη, καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες ἐταράχθησαν, ὑπὸ τῷ οἰκονομηθέντι ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Πᾶσαι αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις, ἀκούσατε, καὶ ἔκστητε, γενεαὶ τῶν γενεῶν, ᾧ γέγονεν παράδοξον θαῦμα ἐν ταῖς ἡμέραις ταύ- B ταις.

2. Πόλις ἐστὶ Βηρυτὸς καλουμένη, τελοῦσα δὲ ὑπὸ Ἀντιόχειαν. Ἐν αὐτῇ τῇ πόλει πλήθη πολλὰ ἦν τῶν Ἰουδαίων. Πλησίον δὲ τῆς συναγωγῆς αὐτῶν Χριστιανός τις λαβὼν κελλίον κατέμενεν. Ἐποίησε δὲ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁλόστατον, ἐζωγραφημένην ἐν ὡραιότητι πολλῇ. Χρόνου δὲ διελθόντος, ἠθέλησεν ἀναχωρῆσαι ὁ Χριστιανὸς ἐκ τοῦ αὐτοῦ κελλίου. Ἐπεζήτησεν οὖν ἕτερον κελλίον μεῖζον, ὡς χρείαν ἔχων αὐτοῦ, ἅμα δὲ καὶ πλησιάζειν αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις. Εὑρὼν δὲ οἴκημα ἕτερον, μετῆρεν ἐκεῖθεν, λαβὼν πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ. Κατ' οἰκονομίαν δὲ τοῦ Θεοῦ, τοῦ θέλοντος πάντα ἄνθρωπον σωθῆναί, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, δεικνύων τὰ θαυμάσια αὐτοῦ πᾶσι τοῖς πιστεύ- C ουσιν αὐτῷ ἐν ἀληθείᾳ. Λαβὼν δὲ ὁ Χριστιανὸς ἅπασαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὡς προλέλεκται, κατελείφθη ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μόνη, λησμονήσας αὐτὴν ἐν τῷ κελλίῳ.

3. Ἰουδαῖος δέ τις λαβὼν τὸ κελλίον αὐτοῦ τοῦ οἰκεῖν ἐν αὐτῷ, ἔνθα ἦν ἡ εἰκὼν τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ, εἰσαγαγὼν δὲ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ εἰς τὸ κελλίον κατέμενε, μὴ θεωρήσας τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ὅτι ἵσταται ἐκεῖ, οὐδὲ κατενόησε τὸν τόπον ἐκεῖνον. Μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἐκάλεσεν Ἑβραῖον,

1. Erigite oculos mentis vestræ, ac videte novum stupendumque miraculum, quod nuper diebus contigit nostris. Respicite immensam Dei bonitatem, date ipsi gloriam, perpendite ineffabilem ejus erga homines amorem magnitudinemque providentiæ illius : cum lætitia lamentum assumite. Nihil in Deo mirabile; sed in stupendo hujusmodi miraculo, quod editum est in illis diebus, omnia hominum corda stupore perculsa sunt. Obstupuit vere cœlum ob patratum facinus, turbata sunt omnia hominum corda; obstupuere abyssi omnes, sol obtenebratus est, luna et stellæ conturbatæ sunt, ob rem Domini providentia gestam : audite, omnes cœlorum virtutes, ac stupete, generationes generationum, ob ingens miraculum, his diebus editum.

2. Urbs est, Berytus nomine, Antiochiæ vectigalis, in qua ingens erat Judæorum multitudo. Christianus porro quidam accepta prope synagogam eorum cellula, illic commorabatur. Fecit autem imaginem Domini integram, pulcherrime depictam. Elapso quodam tempore, voluit Christianus secedere ex ista cellula, majoremque requisivit cellulam, qua scilicet opus habebat, ita ut etiam Judæis esset vicinus. Invento domicilio altero, inde commigravit, suis omnibus acceptis bonis. Quod ex Dei dispensatione factum est, qui vult omnem hominem salvum fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ostenditque mirabilia sua omnibus in ipsum credentibus in veritate. Acceptis Christianus omnibus ad se pertinentibus, uti supra dictum est, relicta est imago Domini nostri Jesu Christi sola, eamque homo ille oblitus in cellula est.

3. Judæus autem quidam accepta ista cellula in domicilium, ubi erat imago universorum regis Christi, cum eo res omnes suas asportasset, ibi commorabatur : nec advertit imaginem Domini, quæ illic stabat, neque lustravit eum locum. Quadam porro die cum Hebræum invitasset, ut secum

(8) Colbert. 833, Λόγος περὶ τῆς ἐν Βηρυτῷ εἰκόνος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Colb. 4457, περὶ τοῦ γενομένου θαύματος εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Κῦ ἡμῶν Ἰῦ Χῦ. Ἀναγινώσκεται δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς ὀρθοδοξίας. Colb. 5110, Διήγησις περὶ τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Βηρυτῷ τῇ πόλει, ὑπὸ τῆς τιμίας καὶ σεβασμίας εἰκόνος τοῦ Κῦ ἡμῶν Ἰῦ Χῦ, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης

(9) Colbert. 1, Ἐγκύψατε εἰς τὸ ἄπειρον πέλαγος τῶν θαυμάτων τοῦ Θεοῦ, καὶ ἴδετε τὸ ἔργον, ὃ ὁ Κύριος εἰργάσατο ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν· συγκλίνατε τὸ οὖς ὑμῶν, καὶ μετ' εὐφρ.

sumeret cibum; dum pranderent, elevatis Judæus qui invitatus fuerat oculis, vidit imaginem Domini nostri Jesu Christi, dixitque Judæo qui se advocarat : Tu Judæus cum sis, quare hujus imaginem apud te servas? plurimasque ac nefandas contumelias profano turpique ore suo protulit contra venerandam imaginem Domini, quas ne in mentem quidem hominum venire licet; absit! ostenditque imaginem Hebræo qui se invitarat. Tum cœpit Hebræus ille jurare per Judaicam fidem, se nondum ad eam usque horam hanc vidisse imaginem. Hebræus porro qui vocatus fuerat, **290** siluit. Surgensque Judæos adiit qui primarii sacerdotes et legis doctores erant; quibus dixit : Hebræus ille imaginem Nazaræi habet domi, quam ego oculis conspexi meis. Qui his auditis responderunt : Quomodo id potes comprobare? Tum ille : Me sequimini, et ostendam vobis illam. Consilium porro iniere, ut omnes proxima die mane cellulam adirent, in qua erat imago Domini

4. Ineunte luce sequentis diei, congregati sunt principes sacerdotum et seniores, et Judæo secum assumpto, domum petiere Hebræi, ubi erat imago Domini. Cum eo advenissent, in domum irrumpentes sacerdotum principes et seniores, universaque turba, vident imaginem Domini. Tum furore repleti, Judæum illic habitantem domo pulsum synagoga ejecerunt. Imaginem autem Domini nostri Jesu Christi cum demisissent, secum ita locuti sunt : Quemadmodum patres nostri illuserunt ipsi, ita et nos illudamus. Tum cœpere conspuere in faciem imaginis Domini, atque ordine singuli alapis vultum ejus cæciderunt, ac percusserunt omnes dicendo : Quæcunque patres nostri fecerunt, ea nos in ejus imaginem perpetremus. Audivimus, aiunt, multa in eum ludibria contulisse, et nos omnia conferamus. Infinita igitur ludibria in Domini imaginem contulere, quæ ne proferre quidem nos audeamus. Hic aiunt : Audivimus patres nostros clavis manus ejus confixisse, id et nos efficiamus. Confectis ergo clavis, manus pedesque Domini confixere. Rursum inquiunt : Audivimus aceto et felle eum cum spongia potavisse : id nos quoque faciamus. Illud itaque fecerunt similiter, posita ad os imaginis Domini spongia aceto plena. Aiunt iterum : Comperimus eos arundine percussisse caput ejus; idipsum nos agamus, arreptaque arundine caput ejus percusserunt. Dicunt iterum : Accurate novimus, eos lancea latus ejus aperuisse: ne minimum quidem prætermittamus; sed potius iis adjiciamus. His peractis, lanceam postularunt, qua allata, vibrantes illam, confodere latus imaginis Salvatoris, confestimque sanguis et aqua magna copia emanavit. Quo inexspectato edito miraculo, stupore perculsi

A ἵνα φάγῃ μετ' αὐτοῦ· ἐν δὲ τῷ ἀριστᾷν αὐτοὺς, ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὁ Ἰουδαῖος ὁ κεκλημένος, εἶδε τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ λέγει τῷ καλέσαντι αὐτὸν Ἰουδαίῳ· Σὺ, Ἰουδαῖος ὢν, πῶς τὴν εἰκόνα τούτου ἔχεις; ὕβρεις τε παμπόλλας καὶ ἀθεμίτους ἐκ τοῦ μιαροῦ αὐτοῦ στόματος εἰπόντος κατὰ τῆς τιμίας εἰκόνος τοῦ Δεσπότου, ἃς οὐκ ἔξεστιν οὐδὲ εἰς διάνοιαν ἀνθρώπων ἐλθεῖν· μὴ γένοιτο! ὑποδεικνύων δὲ τὴν εἰκόνα τὸν καλέσαντα Ἑβραῖον ὁ κληθεὶς, ἤρξατο ὁ Ἑβραῖος ὀμνύειν κατὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς πίστεως, ὅτι Μέχρι τῆς ὥρας ταύτης οὐκ ἐθεασάμην τὴν εἰκόνα ταύτην. Ὁ δὲ Ἑβραῖος ὁ κληθεὶς ἐσιώπησεν. Ἀναστὰς δὲ ἀπῆλθεν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς πρώτους αὐτῶν ἱερεῖς καὶ νομοδιδασκάλους, καὶ λέγει αὐτοῖς, ὅτι Ὁ δεῖνα ὁ Ἑβραῖος
B εἰκόνα ἔχει τοῦ Ναζωραίου ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, κἀγὼ οἰκείοις ὀφθαλμοῖς ἐθεασάμην αὐτήν. Οἱ δὲ ἀκούσαντες εἶπον· Πῶς δύνασαι τοῦτο ἀποδεῖξαι; Λέγει πρὸς αὐτούς· Ἀκολουθήσατέ μοι, κἀγὼ ὑμῖν ὑποδείξω αὐτήν. Συνεβουλεύσαντο δὲ, ἵνα πάντες πρωῒ παραγενόμενοι καταλάβωσιν τὸ κελλίον, ἐν ᾧ ἦν ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου.

4. Πρωΐας δὲ γενομένης, συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι αὐτῶν, καὶ παραλαβόντες τὸν Ἰουδαῖον, ἀπέρχονται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἑβραίου, ἔνθα ἦν ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου. Παραγενόμενοι δὲ ἐν τῇ οἰκίᾳ, εἰσπηδήσαντες ἔσωθεν τῆς οἰκίας οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ πᾶς ὁ ὄχλος, ὁρῶσι τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου. Τότε θυμοῦ πλησθέντες, τὸν μὲν
C Ἰουδαῖον τὸν οἰκοῦντα ἐκεῖσε ἐξελάσαντες ἀποσυνάγωγον ἐποίησαν· τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καταγαγόντες, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι Καθὼς οἱ πατέρες ἡμῶν ἐνέπαιξαν αὐτῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐμπαίζωμεν αὐτῷ. Τότε ἤρξαντο ἐμπτύειν εἰς τὸ πρόσωπον τῆς εἰκόνος τοῦ Κυρίου, καὶ ἐῤῥάπισαν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον εἷς καθεὶς, οἱ πάντες αὐτῶν ἐῤῥάπιζον τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου λέγοντες· Ὅσα ἐποίησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, πάντα ποιήσωμεν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. Λέγουσιν, ὅτι Ἠκούσαμεν, πολλοὺς ἐμπαιγμοὺς ἐποίησαν αὐτῷ· καὶ ἡμεῖς πάντα ποιήσωμεν. Ἐμπαιγμοὺς οὖν ἀπείρους ἐνέπαιξαν τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ἅπερ οὐδὲ λέγειν ἡμῖν τετόλμηται. Εἶτα λέγουσιν· Ἠκούσαμεν, ὅτι ἥλωσαν αὐτοῦ τὰς χεῖρας, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Τότε ποιήσαντες ἥλους
D προσήλωσαν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου. Πάλιν λέγουσιν· Ἠκούσαμεν, ὅτι ὄξος καὶ χολὴν ἐπότισαν αὐτὸν μετὰ σπόγγου· ποιήσωμεν οὕτω καὶ ἡμεῖς. Καὶ ἐποίησαν ὡσαύτως (10), ἐπιθέντες εἰς τὸ στόμα τοῦ Κυρίου τῆς εἰκόνος σπόγγον μετὰ ὄξους πεπληρωμένον. Λέγουσι πάλιν· Ἐμάθομεν, ὅτι καλάμῳ ἔτυψαν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· τὸ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Καὶ λαβόντες κάλαμον, ἔτυπτον εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Λέγουσι πάλιν· Ἀκριβέστερον οἴδαμεν, ὅτι λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἤνοιξαν· μὴ ἐν παραλείψωμεν, ἀλλὰ μᾶλλον προσθήσωμεν. Καὶ τοῦτο ποιήσαντες, ἐνεχθῆναι λόγχην προετρέψαντο,

(10) Colbertin. 1, καὶ προσαγαγόντες ὄξος καὶ χολὴν πλήσαντες σπόγγον, προσέθηκαν τῷ στόματι τῆς ἁγίας εἰκόνος τοῦ Κυρίου. Καὶ ἐφάνη ἀπογευομένη τῆς χολῆς καὶ τοῦ ὄξους ἡ ἁγία εἰκών.

καὶ ἐνεχθείσης τῆς λόγχης, ἄραντες αὐτὴν ἐκέντησαν κατὰ τῆς πλευρᾶς τῆς εἰκόνος τοῦ Σωτῆρος. Παρευθὺ δὲ ἐξέβλυσεν αἷμα καὶ ὕδωρ εἰς πλῆθος πολύ. Τούτου δὲ τοῦ παραδόξου θαύματος γενομένου, ἔκπληξις ἔλαβεν ἅπαντας τοὺς βλέποντας τὰς δυναστείας τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ παράδοξα θαυμάσια.

A sunt quotquot virtutes Dei conspiciebant et incredibilia miracula.

5. Ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου, καὶ ἀπέραντος ἡ ἀγαθότης καὶ τὸ πολὺ ἔλεός σου, Δέσποτα! Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας σου, Κύριε; ἀκουστὰς ποιήσει πάσας τὰς αἰνέσεις σου, φιλάνθρωπε, ὁ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν; Χριστὲ, δόξα σοι. Τίς ὡς σὺ, Δέσποτα; Τίς πλὴν σοῦ ποιῶν φοβερὰ καὶ ἐξαίσια; Ὢ τοῦ θαύματος! Ὢ τῆς τοῦ Σωτῆρος μεγαλειότητος! Ἔφριξαν καὶ νῦν αἱ ἄνω δυνάμεις ἐπὶ τούτῳ. Ὢ πόση μακροθυμία! ὢ πόσον ἔλεος! πρώην γὰρ δι' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθεὶς ὁ ἄσαρκος ἐκ Παρθένου Μαρίας, ἐσταυρώθη ἐν ἐκείνῃ τῇ σαρκὶ, ἀπαθὴς ὢν αὐτὸς τῇ θεότητι· νῦν δὲ πάλιν ἐν τῇ εἰκόνι ἐσταυρώθης, ὦ Δέσποτα, εἰς ἔλεγχον μὲν τῶν ἀσεβῶν καὶ πάντων τῶν ἀπίστων, εἰς στηριγμὸν δὲ τῶν ἐν ἀληθείᾳ εἰς σὲ πεπιστευκότων. Ἀλλὰ δόξα σοι, Δέσποτα, τῷ μόνῳ τὰ πάντα δυναμένῳ, ἅμα τῷ εὐλογητῷ Θεῷ ἡμῶν σὺν τῷ παναχράντῳ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ, καὶ τῷ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

5. Quam investigabilia sunt judicia justitiæ tuæ, quam immensa bonitas, quam magna misericordia tua, Domine! Quis loquetur potentias tuas, Domine? quis auditas faciet omnes laudes tuas, hominum amantissime, qui non vis mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat? Christe, tibi gloria. Quis similis tibi, Domine? Quis præter te faciens terribilia et prodigia? O miraculum! O Salvatoris magnificentiam! Horruere jam hac in re supernæ potestates. O quanta longanimitas! quanta misericordia! olim nostrum gratia et propter nostram sa- B lutem incarnatus, qui carnis expers erat, ex Virgine Maria, in eadem carne crucifixus fuit, cum secundum deitatem impassibilis esset: nunc vero rursum in imagine crucifixus es, o Domine, ad convictionem impiorum omniumque infidelium, et ad confirmationem eorum qui in veritate in te credunt. Sed gloria tibi, Domine, qui solus omnia potes, et benedicto Deo nostro, una cum immaculato Patre, et Filio ejus Jesu Christo, ac bono vivificoque Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

6. Ἀκούσατε ὑμεῖς, ἀδελφοὶ, μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ χαρᾶς καὶ τὰ λοιπὰ ἅπερ ᾠκονομήθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Μετὰ γὰρ τὸ κρουσθῆναι τῇ λόγχῃ τὴν πλευρὰν τῆς ἁγίας καὶ τιμίας εἰκόνος, καὶ ἀναβλύσαι τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, συνήχθη πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· Ἐπειδὴ θρυλοῦσιν οἱ σεβόμενοι αὐτὸν, ὅτι ἰάσεις πολλὰς ποιεῖ, λάβωμεν τούτου τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἀγάγωμεν αὐτὸ εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ συνάξωμεν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας τοῦ λαοῦ, καὶ χρίσωμεν αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἴδωμεν εἰ ἀληθῆ εἰσι τὰ λεγόμενα. Καὶ προσενέγκαντες τῇ πλευρᾷ τοῦ Κυρίου βῆσσαν, ἐμπαίζοντες ἔπλησαν τὴν βῆσσαν, ἔνθα ἐξίει τὸ ὕδωρ· καὶ συνῆξαν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, πρὸ πάντων παράλυτον· ὃν ᾔδεσαν ὄντα ἐκ γενετῆς. Προσφέροντες δὲ τὸν παράλυτον ἔχρισαν αὐτόν· καὶ εὐθέως συνεσφίγχθη καὶ ἐγένετο ὑγιὴς ὁ ἄνθρωπος. Παραχρῆμα δὲ μεγάλη ταραχὴ ἐγένετο κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν, πάντων ἐρχομένων, διὰ τὰς ἀπείρους ἰάσεις καὶ θαυματουργίας. Ἐκινήθη δὲ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων, καὶ προσέφερον τοὺς ἀσθενεῖς αὐτῶν, παραλύτους, κυλλοὺς, ξηροὺς, χωλοὺς, καὶ τυφλοὺς, καὶ δαιμονιῶντας, καὶ ἑτέρους ἔχοντας παντοίας νόσους· καὶ πάντες, χριόμενοι ἐκ τοῦ ἁγίου αἵματος καὶ ὕδατος τῆς πλευρᾶς τῆς τιμίας εἰκόνος τοῦ Κυρίου, τὰ σώματα αὐτῶν ὑγιῆ ἐγένοντο. Πάντες δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων ἐπίστευσαν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἡμῶν, κράζοντες καὶ λέγοντες· Μέγας ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν· μεγάλη ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν. Δόξα σοι, Χριστὲ, ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐσταύρωσαν, ὁ καὶ δι' ἡμῶν σταυρωθεὶς ἐν τῇ ἀχράντῳ καὶ τιμίᾳ εἰκόνι σου. Δόξα σοι, Ἰησοῦ Χριστὲ, Υἱὲ

6. Audite, vos fratres, cum timore Dei et gaudio, cætera quæ a Domino dispensata sunt. Cum enim latus **291** sanctæ ac venerandæ imaginis lancea perfo- C ratus esset, emanaretque aqua et sanguis, coacta est tota Judæorum turba, dicebantque mutuo: Quandoquidem aiunt ejus cultores, eum multas curare infirmitates, sumamus sanguinem ejus et aquam, deferamusque in synagogam, ac congregemus omnes qui laborant ægritudine; ungamus eos illo, et videamus num vera sint quæ vulgo dicuntur. Admotaque lateri Domini amphora, illudendo amphoram implevere illa quæ manebat aqua: congregatisque omnibus qui male haberent, primum omnium paralyticum, quem a nativitate paralyticum esse sciebant, adductum unxerunt: qui statim consolidatus fuit, sanusque factus est homo. Confestim autem ingens tumultus per totam urbem exortus est, omnibus eum in locum ingredientibus, ob multas illas D morborum curationes et miracula. Judæorum porro frequens populus commotus, adducebant infirmos suos, paralyticos, mancos, aridos, claudos, cæcos, dæmoniacos, aliosque variis ægritudinibus laborantes; qui omnes inuncti sacro sanguine et aqua lateris venerandæ imaginis Domini sani corpore evaserunt. Omnes porro principes sacerdotum et seniores populusque Judæorum crediderunt in Dominum nostrum Jesum Christum, verum Deum nostrum, clamantes et dicentes: Magnus Deus Christianorum: magna fides Christianorum. Gloria tibi, Christe, quem patres nostri crucifixerunt, qui a nobis quoque crucifixus es in immaculata et veneranda imagine tua. Gloria tibi, Jesu Christe Fili Dei, qui magna facis mirabilia. In te credimus, et

in Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, Trinitatem consubstantialem et indivisibilem. Propitius esto nobis, nosque recipe; sicut in sancta cruce tua positus recepisti latronem ad pœnitentiam. Nos annumera licet indignos et tibi hactenus inimicos, iis qui post undecimam horam venerunt; iis, inquam, nos annumera et illumina oculos cordis nostri, obscuratos, quos scilicet tenebris offudit malignus diabolus; ut illuminati per sanctum baptisma, cœlesti tuo exercitui adjungi mereamur. Hæc illi cum clamore proferebant, altaque voce prædicabant mirabilia Dei. Pervasit autem orbem totum hujusce rei fama de veneranda nempe imagine regis nostri Jesu Christi. Omnes ob Oriente et Occidente offerebant infirmos suos, qui omnes Dei clementia curabantur.

7. Post hæc autem adiit tota turba Judæorum sacratissimæ Ecclesiæ sanctissimum episcopum, accurrentesque dicebant : Nos annumerato sanctæ catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ, nos baptizato et Christianos facito. Sic omnes unanimiter clamabant a minore ad maximum, una cum mulieribus et pueris, dicebantque : Unus Deus Pater, unus Filius unigenitus, unus Dominus : ipsum Deum confitemur, agnoscimusque : illum scimus esse Deum : eum nos credimus crucifixum sub Pontio Pilato, resurrexisse die tertia, assumptumque fuisse cum gloria, in conspectu sanctorum discipulorum suorum, et sedere ad dexteram Dei et Patris. Multis itaque laudibus Deum celebrarunt, exhibita sancta imagine ejusce urbis archiepiscopo, cui ea narrarunt quæ contra sanctam imaginem perpetrarant, et ostenderunt sanguinem et aquam, dixeruntque, qua ratione e latere Salvatoris exiisset. Ad horum tamen omnium confirmationem, accepit episcopus ex sanguine et aqua, multosque oblatos infirmos unxit sanosque dimisit. His innumeris perpetratis miraculis, episcopum rogarunt omnes, ut sibi baptismus conferretur, ac liceret communicare immaculatis et immortalibus mysteriis corporis et sanguinis. Tum episcopus illis admissis, advocato toto clero sanctissimæ Dei Ecclesiæ, postquam multis eos diebus instituisset, baptizavit illos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, synagogamque **292** Judæorum in ecclesiam Salvatoris nostri convertit. Rogantibus porro illis sanctissimum episcopum, reliquas ipsorum synagogas in Dei templa et in martyria sanctorum suorum martyrum consecravit, ad Dei gloriam et exaltationem orthodoxæ fidei. Constituit autem ex illis presbyteros et diaconos, subdiaconos et lectores. Atque ita ingens fuit lætitia in cœlo et in terra, ob stupendum miraculum venerandæ et sacræ imaginis Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, in ista urbe : cum non modo corporeæ curarentur in-

A τοῦ Θεοῦ, ὁ ποιῶν μεγάλα θαυμάσια. Σοὶ πιστεύομεν, εἰς Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον. Ἵλεως ἡμῖν γενοῦ, καὶ δέξαι ἡμᾶς, ὡς ἐδέξω τοῦ λῃστοῦ ἐπὶ τοῦ ἁγίου σου σταυροῦ τὴν μετάνοιαν. Συγκαταρίθμησον ἡμᾶς τοὺς ἀναξίους τοὺς προσελθόντας σοι τοῖς μετὰ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν, καὶ ἡμᾶς συγκαταρίθμησον καὶ φώτισον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ἡμῶν, τοὺς ἐσκοτισμένους, οὓς ὁ πονηρὸς ἐσκότισε διάβολος· ἵνα, φωτισθέντες διὰ τοῦ ἁγίου σου βαπτίσματος, καταξιωθῶμεν καὶ ἡμεῖς τῆς ἐπουρανίου σου στρατιᾶς. Ταῦτα δὲ ἔκραζον λέγοντες, καὶ κηρύττοντες μεγαλοφώνως τὰ θαυμάσια τοῦ Θεοῦ. Ἐξῆλθε δὲ ἡ φήμη αὕτη εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην περὶ τῆς τιμίας εἰκόνος τοῦ παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ πάντες B ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν προσέφερον τοὺς ἀσθενεῖς αὐτῶν· καὶ ἰῶντο πάντες τῇ Θεοῦ ἀγαθότητι.

ι. Μετὰ δὲ ταῦτα προσῆλθον τῷ ἁγιωτάτῳ ἐπισκόπῳ τῆς ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας ἅπαντα τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων, προστρέχοντες καὶ λέγοντες· Καταρίθμησον ἡμᾶς τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, βάπτισον ἡμᾶς καὶ ποίησον Χριστιανούς. Ἔκραζον δὲ ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν σὺν γυναιξὶ καὶ παιδίοις λέγοντες· Εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, εἷς Υἱὸς ὁ μονογενής, εἷς Κύριος· αὐτὸν Θεὸν ὁμολογοῦμεν, καὶ οἴδαμεν καὶ γινώσκομεν· αὐτὸν Θεὸν οἴδαμεν, αὐτὸν ἡμεῖς πιστεύομεν, τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· καὶ ἀναληφθέντα ἐν δόξῃ ἐνώπιον C τῶν ἁγίων μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Πολλαῖς οὖν εὐφημίαις δοξάσαντες τὸν Θεὸν, τὴν ἁγίαν τε εἰκόνα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ τῆς ἐκεῖσε πόλεως ἐπιδείξαντες, καὶ ἀπαγγείλαντες ἃ ἐποίησαν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἁγίαν εἰκόνα, τό τε αἷμα καὶ ὕδωρ ἐπιδείξαντες, καὶ πῶς ἐξῆλθεν ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Σωτῆρος· ὅμως πρὸς βεβαίωσιν πάντων λαβὼν ὁ ἐπίσκοπος ἐκ τοῦ ἁγίου αἵματος καὶ ὕδατος, καὶ πολλοὺς ἀσθενεῖς προσενέγκαντες, καὶ ἀλείφων αὐτοὺς, ὑγιεῖς ἀπέλυσε. Τούτων τῶν ἀπείρων θαυμάτων γεγονότων, οὕτως ἅπαντες καθικέτευον τὸν ἐπίσκοπον τυχεῖν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ μεταλαβεῖν τῶν ἀχράντων καὶ ἀθανάτων μυστηρίων τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος. Τότε ὁ ἐπίσκοπος παραλαβὼν αὐτοὺς, καὶ συγκαλέσας D ἅπαντα τὸν κλῆρον τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἐπὶ πολλάς τε ἡμέρας κατηχήσας, ἐβάπτισεν αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐποίησε. Παρακαλεσάντων δὲ αὐτῶν τὸν ἁγιώτατον ἐπίσκοπον, καὶ τὰς λοιπὰς συναγωγὰς, ναοὺς Θεοῦ, καὶ μαρτύρια τῶν ἁγίων αὐτοῦ μαρτύρων ἀφιερῶσαι [ἀφιερῶσε], εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ καύχημα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως (11). Κατέστησε δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ὑποδιακόνους, καὶ ἀναγνώστας. Καὶ

(11) Colbertin. unus sic habet, μαρτύρια πεποίηκεν τῶν ἁγίων, τῆς τε πανυμνήτου Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τοῦ προδρόμου τε καὶ Βαπτιστου Ἰωάννου, καὶ τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων.

οὕτω μεγάλη χαρὰ ἐγένετο ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ ἐπὶ τῷ παραδόξῳ θαύματι τῆς τιμίας καὶ ἁγίας εἰκόνος τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῇ πόλει ταύτῃ· οὐ μόνον σωμάτων πάθη ἰωμένων, ἀλλὰ καὶ ψυχῶν ἐπιστρεψάντων εἰς ζωὴν αἰώνιον.

8. Ταῦτα ἐσπούδασα δηλῶσαι τῇ ὑμετέρᾳ θεοφιλίᾳ, ὦ προσφιλέστατοι ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι, εἰς ὠφέλειαν καὶ ἀκοὴν τῶν ἐντυγχανόντων, τοῦ στηριχθῆναι τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, τοῦ ἐπὶ τῇ πτώσει ἡμῶν χαίροντος, καὶ στερεωθῶμεν ἐπὶ τῇ στερεᾷ πίστει τῆς ὁμολογίας τοῦ Χριστοῦ. Δῶμεν οὖν δόξαν μετ' εὐφροσύνης ἐν κατανύξει καρδίας, καὶ εὐχαριστίας, εὐχαριστοῦντες αὐτῷ ἐκ καθαρᾶς πίστεως, τοῦ φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπιγνώσεως αὐτοῦ· ὅτι αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα καὶ ἡ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A firmitates, sed etiam animæ converterentur ad vitam æternam.

8. Hæc vestræ religioni significanda duxi, dilectissimi charissimique fratres, ad utilitatem et institutionem lectorum, ut animæ vestræ firmentur adversus malignum illum, qui de nostra gaudet ruina, et fulciamur solida petra confessionis Christi. Demus ergo gloriam cum lætitia, in compunctione cordis, cum gratiarum actione ex pura fide: quo mandata et justificationes ejus observemus, ac in ejus cognitione perseveremus: quia ipsum decet gloria et imperium in Christo Jesu Domino nostro, B cui cum Patre, una cum sancto Spiritu, gloria et adoratio, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Περὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Βηρυτῷ τῇ πόλει.

S. P. N. ATHANASII

De imagine Domini nostri Jesu Christi, et de miraculo edito in urbe Beryto.

---

1. (12) Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, καὶ ἴδετε τὸ καινὸν θέαμα τοῦτο, ὅπερ γέγονε νῦν. Ἐμβλέψατε εἰς τὸ ἄπειρον θαῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ δότε αὐτῷ δόξαν τῷ Θεῷ, κατανοήσατε εἰς τὴν ἄφατον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ οἰκονομίας, καὶ θρῆνον μετ' εὐφροσύνης ἀναλάβετε. Ἐπὶ μὲν Θεοῦ οὐδὲν ξένον. Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἐφ' ἡμῶν, ἐκστήσεται πᾶσα καρδία τῶν ἀκουόντων. Ὄντως ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τῷ τετολμημένῳ τούτῳ τῷ θεάματι· ἐταράχθη πάλιν ἄβυσσος, καὶ ἥλιος ἐσκοτίσθη, καὶ οἱ ἀστέρες, καὶ ἡ σελήνη ὁμοίως ἐπὶ τῷ γεγονότι. Ἀλλὰ πάλιν ηὐφράνθησαν ἐπὶ τῇ οἰκονομίᾳ τῇ γενομένῃ ὑπὸ Κυρίου πᾶσαι τῶν οὐρανῶν δυνάμεις. Ἀκούσατε οὖν, ἀδελφοὶ, καὶ ἔκστητε, ᾧ γέγονε ταῖς ἡμέραις ἡμῶν συνιέντες συνίετε, καὶ τὸ οὖς ὑμῶν κλίνατε τῆς καρδίας, καὶ ἀκούσατε.

2. Πόλις ἐστὶ Βηρυτὸς καλουμένη ἐν μεθορίοις Τύρου καὶ Σιδῶνος, τελοῦσα δὲ Ἀντιοχείας. Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ πόλει τῇ Βηρυτῷ πλήθη πολλά εἰσι τῶν Ἰουδαίων. Πλησίον δὲ τῆς συναγωγῆς αὐτῶν, μεγάλης οὔσης σφόδρα, Χριστιανὸς ἔλαβε κελλίον ἐν οἰκίῳ παρά τινος· ἐν ᾧ κατοικῶν ἄντικρυς τοῦ ἀκουβίτου (13) αὐτῶν, ἐποίησεν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σεμνῶς ἐζωγραφημένην (14), ὁλόστατον ἔχουσαν τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν

C 1. Erigite oculos mentis vestræ, ac videte novum hoc spectaculum, quod factum est. Respicite immensum Dei miraculum, et date gloriam Deo, ejus ineffabilem spectantes clementiam erga homines, et magnam ejus providentiam: lamentum cum lætitia assumite. Nihil in Deo mirabile: Deus enim noster est. Ac quotquot rem istam apud nos gestam audituri sunt corde attoniti erunt. Revera obstupuit cœlum ad hoc tanti facinoris spectaculum: turbata rursum est abyssus, sol obscuratus est, necnon astra et luna similiter ob ejusmodi facinus. At rursum lætatæ sunt ob illam Domini providentiam virtutes cœlorum. Audite ergo, fratres, et obstupescite, intelligentia comprehendite quod gestum est in diebus nostris, aurem cordis vestri inclinate, D et audite.

2. Urbs est Berytus nomine in confinio Tyri et Sidonis, Antiochiæ vectigalis; in qua urbe Beryto magna multitudo exstat Judæorum. Prope autem synagogam eorum, quæ admodum ampla est, Christianus a quodam cellulam accepit in domo ejus: cum autem ibi moraretur e regione accubitus eorum, imaginem fecit Domini nostri Jesu Christi pulchre elaboratam, quæ staturam Domini nostri Jesu Christi totam repræsentabat. Modico elapso

(12) Ex ms. Palatino vetustissimo.

(13) Ἀκούβιτων. Id est, στρωμναὶ μεγάλαι. Triclinium ubi sternebantur lecti pro cœna et prandio.

(14) In Concil. Nic. II, p. 218, legitur, ἐν σανίσι μὲν ἦν ἐζωγραφημένη.

tempore, Christianus ille majus sibi domicilium perquisivit, quo opus habebat: quod Domini nostri gratia dispensatum est, ut opinor, qui scilicet vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ostenditque mirabilia sua iis qui credunt in eum, ad confutationem impiorum et fidelium confirmationem. Inquirebat igitur Christianus ille, uti supra dixi, ampliorem domum; et cum invenisset in urbe, istinc omnia sua cum gaudio asportavit, relicta ex Dei providentia Domini imagine, ut jam dixi.

293 3. Judæus porro quidam accepit in domicilium domum illam, in qua stabat imago Domini: cumque omnia sua isthuc intulisset, in ea domo morabatur, non advertens imaginem Domini ibi stare. Neque enim de loco illo cogitarat, sed ingressus domum in ea manebat. Quadam vero die invitavit Judæus ille contribulem quemdam suum ad prandium. Dum pranderent autem, elatis Judæus ad prandium invitatus oculis ad imaginem crucifixi, multas ex quo advertit illam et nefandas intulit illi contumelias, quas non ausim scribere, absit a me! quas tamen ille sceleratus Judæus contra Salvatorem nostrum protulit, videns illam Domini imaginem. Judæus autem qui invitarat, affirmabat, aliique Judæo dicebat, se nondum illam vidisse imaginem. Siluitque is qui fuerat invitatus: abscedens autem adiit sacerdotes, Judæumque illum accusavit his verbis: Homo ille habet domi imaginem Nazaræi; qui, his auditis, magno furore repleti sunt, eo tamen vespere quieverunt.

4. Ineunte luce sequente, assumpto secum principes sacerdotum Judæo qui alium accusarat, cum magna populi sui frequentia, domum concedunt Judæi, in qua stabat imago Domini: cum pervenissent ad locum, insiliere principes sacerdotum et seniores cum eo qui rem indicarat, illoque commonstrante imaginem Domini stantem viderunt. Tum furore magno repleti, Judæum in domo illa commorantem synagoga ejecerunt. Imaginem autem Domini nostri Jesu Christi cum demisissent, secum ita locuti sunt: Quemadmodum patres nostri illuserunt ipsi (ita et nos ei illudamus). Tum cœpere conspuere in faciem imaginis Domini, colaphis eam in faciem hinc et inde cæciderunt. Dumque cæderent aiebant: Quæcunque patres nostri fecere, omnia nos contra ejus imaginem faciamus. Audivimus, aiunt, ludibria in eum contulisse, idipsum nos agamus. Infinita igitur ludibria in Dei imaginem contulere. Vereor vobis ea loqui, quæ tum illi sunt ausi. Aiunt deinde: Audivimus (patres nostros) clavis manus et pedes ejus confixisse, id et nos faciamus. Tum pedes manusque Dominicæ imaginis confixere clavis. Iterum aiunt furore correpti: Audivimus eos aceto et felle cum spon-

A Ἰησοῦ Χριστοῦ. Χρόνου δὲ ὀλίγου διελθόντος, ἐπεζήτησε οἶκον μείζονα (15) ὁ Χριστιανὸς ὡς χρήζων. Τοῦτο δὲ ἡ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ᾠκονόμησε χάρις, ὥς γε ἐγὼ πείθομαι, τοῦ θέλοντος πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, δεικνύων τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν εἰς ἔλεγχον τῶν ἀσεβῶν, στηριγμὸν δὲ τῶν πιστῶν. Ἐζήτει οὖν ὁ Χριστιανὸς, ὡς ἔφην, μείζονα οἶκον, καὶ εὑρών τι ἀπὸ τῆς πόλεως, μετῆρεν ἐκεῖσε, καὶ μετὰ χαρᾶς πάντα τὰ αὐτοῦ, καὶ καταλείπων ἐξ οἰκονομίας Θεοῦ, τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἀφῆκε, καθὰ ἔφην.

3. Ἰουδαῖος δέ τις ἔλαβεν ἐνοικίῳ τὸν οἶκον ἐκεῖνον, ἔνθα ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου ἵστατο. Εἰσαγαγὼν δὲ πάντα τὰ αὐτοῦ κατέμενεν ἐν οἴκῳ, μὴ θεωρήσας τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ὅτι ἵστατο ἐκεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἐνόησε τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἀλλ' εἰσελθὼν κατέμενεν. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἐκάλεσεν ὁ αὐτὸς Ἰουδαῖος σύνεθνον αὐτοῦ ἐπὶ ἄριστον. Καὶ ἐν τῷ ἀριστᾷν αὐτοὺς, ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὁ κληθεὶς Ἰουδαῖος εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ ἐσταυρωμένου, ἐκεῖ ὕβρεις παμπόλλας καὶ ἀθεμίτους, ἀφ' ἧς ὥρας εἶδε τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, κατ' αὐτῆς εἶπε, ἃς οὐ τολμῶ, μὴ γένοιτο! γράψαι, ἅσπερ εἶπεν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ παράνομος Ἰουδαῖος, ἰδὼν τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου. Ἐπληροφόρησε δὲ αὐτὸς τὸν κληθέντα Ἰουδαῖον λέγων, ὅτι Μέχρι τοῦ παρόντος οὐκ εἶδον τὴν εἰκόνα ταύτην. Καὶ ἐσιώπησεν ὁ κληθείς. Ἀπελθὼν δὲ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, διαβάλλει τὸν Ἰουδαῖον τὸν ἐκ τῷ οἴκῳ λέγων, ὅτι Ὁ δεῖνα εἰκόνα ἔχει τοῦ Ναζωραίου ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐπλήσθησαν θυμοῦ μεγάλου, καὶ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην ἡσύχασαν.

4. Πρωΐας δὲ ἤδη γενομένης, παραλαμβάνουσιν οἱ ἀρχιερεῖς αὐτὸν τὸν διαβάλλοντα τὸν Ἰουδαῖον καὶ ὄχλον πολλὸν ἔθνους αὐτῶν, καὶ ἀπέρχονται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἰουδαίου, ἔνθα ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου ἵστατο. Γενόμενοι ἐπὶ τοῦ τόπου, εἰσεπήδησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι σὺν τῷ καταμηνύσαντι, καὶ ὁρῶσι τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἱσταμένην, ὑποδείξαντος ἐκείνου. Τότε θυμωθέντες σφόδρα, τὸν μὲν Ἰουδαῖον τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οἴκῳ ἀποσυνάγωγον ποιήσαντες ἤλασαν· τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καταναγόντες ἔφησαν, ὅτι Καθὼς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ἐνέπαιξαν αὐτὸν * τότε τὸν τοιοῦτον. Τότε ἤρξαντο ἐμπτύειν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τῆς ἁγίας εἰκόνος τοῦ Κυρίου, καὶ ἐῤῥάπισαν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον ἔνθεν καὶ ἔνθεν (16). Καὶ ταύτην ῥαπίζοντες, ἔλεγον· Ὅσα ἐποίησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, πάντα ποιήσωμεν καὶ ἡμεῖς τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. Καὶ λέγουσιν· Ἠκούσαμεν, ὅτι ἐνέπαιξαν αὐτῷ, καὶ ἡμεῖς αὐτὸ ποιήσωμεν. Ἐμπαιγμοῖς οὖν ἀπείροις ἐνέπαιξαν τῇ εἰκόνι τοῦ Θεοῦ. Ἀπορῶ δὲ λέγειν ὑμῖν ὃ τότε τετόλμηται. Εἶτα λέγουσιν· Ἠκούσαμεν, ὅτι ἥλωσαν αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας· τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Τότε καὶ τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας τῆς τοῦ Κυρίου εἰκόνος ἔπηξαν ἥλους. Πάλιν λέγουσι μεμη-

(15) In Concil. Nic., ἐπεζήτησε μιτάτον μεῖζον. De voce, Μιτατον. Vide in *Onomastico*.

(16) Ita Colbert. 1. Editi, ἔνθεον, καὶ ἔνθεον, male.

νότες· Ἠκούσαμεν, ὅτι ὄξος καὶ χολὴν ἐπότισαν αὐτὸν μετὰ σπόγγου· ποιήσωμεν αὐτὸ καὶ ἡμεῖς· καὶ ἐποίησαν προσθέντες εἰς τὸ στόμα τοῦ Κυρίου σπόγγον ὄξους πεπληρωμένον. Πάλιν λέγουσι· Μεμαθήκαμεν, ὅτι καλάμῳ ἔτυψαν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν οἱ πατέρες ἡμῶν· τὸ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Καὶ λαβόντες κάλαμον ἔτυπτον τὴν κεφαλὴν τῆς εἰκόνος. Τέλος λοιπὸν λέγουσιν, ὡς· Ἀκριβῶς μανθάνομεν, ὅτι τὴν πλευρὰν αὐτοῦ λόγχῃ ἤνοιξαν· μηδὲν παραλείψωμεν, ἀλλὰ προσθῶμεν καὶ τοῦτο. Ποιήσαντες ἐνεχθῆναι λόγχην, ἐπέστρεψάν τινι αὐτῶν ἆραι τὴν λόγχην· καὶ ἄρων κατὰ τῆς εἰκόνος τοῦ Κυρίου, εὐθέως οὖν ἀνέβλυσε πλῆθος αἵματος καὶ ὕδατος ἐξ αὐτῆς.

5. Χριστὲ, δόξα σοι· ἀκατάληπτε, δόξα σοι. Τίς ὡς σὺ, Δέσποτα; Τίς πλὴν σοῦ, Θεὸς, ποιῶν φοβερὰ καὶ ἐξαίσια; Ὢ τοῦ θαύματος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μεγαλειότητος! ἔφριξαν ἀληθῶς αἱ ἄνω ἅγιαι δυνάμεις καὶ ἐπὶ τοῦτο. Πόσος εἶ, Δέσποτα, εἰς φιλανθρωπίαν! Ὁπόσος σὺ ἐν ἐλέει! Πρώην γὰρ δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθεὶς ὁ ἄσαρκος ἐκ Παρθένου Μαρίας, ἐσταυρώθης ἐν ἐκείνῃ τῇ σαρκὶ, ἀπαθὴς ὁ αὐτὸς ἐν τῇ θεότητι. Νῦν δὲ πάλιν ἐν τῇ εἰκόνι σου ἐσταυρώθης, ὦ Δέσποτα, εἰς ἔλεγχον μὲν τῶν ἀσεβῶν καὶ πάντων τῶν ἀπίστων, στηριγμὸν δὲ τῶν ἐν ἀληθείᾳ εἰς σὲ πιστευόντων. Ἀλλὰ δόξα σοι, Δέσποτα, τῷ μόνῳ τὰ πάντα δυναμένῳ, ἅμα τῷ εὐλογητῷ Θεῷ ἡμῶν Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἀμήν.

6. Ὑμεῖς δὲ, τέκνα, ἀκούσατε τὰ λοιπὰ, ἅπερ ᾠκονόμησεν ἡ αὐτοῦ ἀγαθότης. Μετὰ γὰρ τὸ κρουσθῆναι τῇ λόγχῃ τὴν πλευρὰν τῆς εἰκόνος τοῦ Κυρίου, καὶ ἀναβλύσαι τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, ὡς ἑτέρως εἴρηται, λέγουσιν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ· Ἐπειδὴ θρυλοῦσιν αὐτὸν οἱ σεβόμενοι ὅτι καὶ ἰάσεις πολλὰς ἐποίησε, λάβωμεν αὐτοῦ τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἀγάγωμεν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ συνάξωμεν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας τοῦ λαοῦ, καὶ χρίσωμεν αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἴδωμεν εἰ ἀληθῆ εἰσι τὰ λεγόμενα. Τότε προσήνεγκαν τῇ πλευρᾷ τοῦ Κυρίου βῆσσαν κατὰ τὸν τόπον τῆς σφαγῆς τῆς λόγχης, ὅθεν ἐξίει τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἔπλησαν τὴν βῆσσαν. Καὶ ἀπαγαγόντες, ἐμπαίζοντες, ἵνα, ὡς ἐνόμιζον, ὑβρίσωσιν ἐπὶ πάντων, συνῆξαν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, πρῶτον πάντων παράλυτον, ὃν ἐκ γενετῆς ᾔδεσαν αὐτὸν, καὶ προσαγαγόντες ἔχρισαν αὐτόν. Καὶ αὖθις ἀνεπήδησε, καὶ ἥλατο ὑγιανθεὶς καθόλου ὁ ἄνθρωπος. Εἶτα ἤγαγον τυφλοὺς, κἀκεῖνοι ὁμοίως χρισθέντες ἀνέβλεψαν, δαιμονιῶντες ἀναρίθμητοι παραυτίκα ἐκαθαρίσθησαν. Ταραχὴ γέγονε μεγάλη κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν, πάντων ἐπιτρεχόντων διὰ τὰ ἄπειρα θαύματα. Ἐκινήθησαν πάντα τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων, τῶν οἰκούντων τὴν πόλιν, ὡς μήτε τὴν συναγωγὴν αὐτῶν, καίτοι μεγίστην οὖσαν, χωρεῖν, μήτε τὸν τόπον, τοῦ πλήθους τοῦ ἀπείρου λαοῦ συνδραμόντος διὰ τὰ ἄπειρα θαύματα. Πάντες δὲ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι, καὶ ὁ λαὸς, καὶ τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν καὶ παίδων, ἐπίστευσαν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, κράζοντες καὶ λέγοντες· Δόξα σοι, Χριστὲ, ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐσταύρω-

A gia potasse illum : id nos quoque faciamus ; quod et fecerunt, apposita ori Domini spongia aceto plena. Rursum inquiunt : Didicimus patres nostros arundine percussisse caput ejus ; idipsum nos agamus. Arreptaque arundine percutiebant caput imaginis. Demum aiunt : Accurate didicimus eos lancea latus ejus aperuisse, nihil omittamus, sed illud quoque adjiciamus. Lanceamque afferri curarunt, ac jussere cuidam e suis ut lanceam vibraret : qua vibrata in imaginem Domini, statim ex illa manavit sanguinis et aquæ copia.

5. Gloria tibi, Christe : qui incomprehensibilis es, gloria tibi. Quis tibi similis, Domine? Quis præ-
B ter te faciens terribilia et prodigia? O miraculum magnificentiæ Salvatoris nostri! Horruere plane hac in re sanctæ supernæ virtutes. Quantus es, Domine, clementia erga homines! Quantus misericordia! Olim propter nos et propter nostram salutem, incarnatus ex Virgine Maria, tu carnis expers qui eras, in illa carne crucifixus es, impatibilis cum sis in deitate. Nunc autem in tua imagine crucifixus es, o Domine, ad confutationem impiorum, omniumque infidelium, et ad confirmationem eorum qui in veritate in te credunt. Sed gloria tibi, Domine, qui solus omnia potes, cum benedicto Deo nostro Patre et sancto Spiritu. Amen.

6. Vos autem, filii, audite cætera, quæ ejus bonitas dispensavit. Postquam enim latus imaginis
C Domini lancea perforatus esset, cum efflueret sanguis et aqua, ut alibi dictum est, aiunt principes sacerdotum **294** et seniores populi : Quandoquidem cultores ejus jactitant eum multas curavisse infirmitates, accipiamus ejus sanguinem et aquam, deferamus in synagogam, ac cogamus omnes e populo qui ægritudine laborant, eoque illos ungamus, videamusque an vera sint quæ vulgo feruntur. Tum admota lateri Domini amphora ad locum ubi vulnus erat lancea inflictum, unde profluebat sanguis et aqua, impleverunt amphoram. Abducentesque ac illudentes, quo nullam non, ut sibi videbatur, contumeliam adhiberent, coegerunt omnes qui male habebant, primumque omnium
D paralyticum, quem ex nativitate ita se habere norant, adductumque unxerunt : qui statim exsiliit et exsultavit, omnino sanus. Deinde cæcos adduxerunt, qui similiter inuncti viderunt, dæmoniaci innumeri confestim purgati sunt. Tumultus magnus per totam urbem exortus est, omnibus ob infinita mirabilia accurrentibus. Commota est omnis Judæorum turba quæ habitabat in ista urbe, ita ut ne synagoga quidem eorum, maxima licet esset, capere posset, neque locus esset immensæ multitudini populi ob infinita miracula concurrentis. Omnes porro principes sacerdotum, seniores, populus, et turba Judæorum, virorum, mulierum et puerorum crediderunt in Dominum nostrum Jesum Christum, clamantes ac dicentes : Gloria

tibi, Christe, quem patres nostri crucifixerunt, qui jam a nobis in imagine tua crucifixus es. Gloria tibi, Fili Dei viventis, qui tanta edidisti miracula. Tibi credimus : propitius nobis esto, et nos recipito. Hæc omnes clamabant, lugentes; eorumque clamor ascendebat, dum ungerent principes sacerdotum, omnesque curarentur et reviviscerent.

A σαν, καὶ ἀφ' ἡμῶν νῦν σταυρωθεὶς ἐπὶ τῇ εἰκόνι σου. Δόξα σοι, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ τοσαῦτα ποιήσας θαυμάσια. Σοὶ πιστεύομεν· Ἵλεως ἡμῖν γενοῦ, καὶ δέξαι ἡμᾶς. Ταῦτα ἐβόων ἅπαντες πενθοῦντες· καὶ αἱ βοαὶ αὐτῶν ἀνεπέμποντο, ἀρχιερέων χριόντων, καὶ πάντων θεραπευομένων καὶ ζωοποιουμένων.

7. Postquam autem sanati omnes fuissent, turbæ Judæorum ad episcopum illius Ecclesiæ, qui rem gestam jam didicerat, concurrere, clamantes : Unus Deus Pater, unus Filius ejus unigenitus, unus Christus, quem patres nostri crucifixerunt : ipsum esse Deum scimus, huic nos credimus. Cum multis ergo laudibus Deum celebrassent, imaginemque archiepiscopo ostendissent, renuntiassentque ea quæ ipsi perpetraverant in Christi imaginem, pariter indicabant sanguinem et aquam emanasse: qua ratione item ex latere imaginis effluxisset, quam immensa edita essent miracula. Tum omnis multitudo rogabat ut sibi sancti baptismi gratia tribueretur. Quos episcopus admissos, una cum illius Ecclesiæ clero, omnes multorum dierum spatio baptizavit. Synagogam vero consecravit in ecclesiam Salvatoris nostri Jesu Christi, ipsis scilicet rogantibus. Cæteras autem eorum synagogas in martyria convertit. Hinc magna exorta est lætitia in illa civitate, non modo curatis corporibus, sed tot animabus a morte ad vitam revocatis.

7. Μετὰ δὲ τὸ πάντας ἰαθῆναι, αὖθις πρὸς ἐπίσκοπον τῆς ἐκεῖσε Ἐκκλησίας, ἤδη μεμαθηκόντα τὰ γενόμενα, τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων κατέδραμον, κράζοντες· Εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, εἷς Υἱὸς αὐτοῦ μονογενὴς, εἷς Χριστὸς ὃν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐσταύρωσαν· αὐτὸν Θεὸν οἴδαμεν, τούτῳ ἡμεῖς πιστεύομεν. Πολλαῖς οὖν εὐφημίαις δοξάσαντες τὸν Θεὸν, τήν τε εἰκόνα τῷ ἀρχιεπισκόπῳ δείξαντες, καὶ ἀπαγγείλαντες ἃ ἐποίη- B σαν τὴν τοῦ Χριστοῦ εἰκόνα, τό τε αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ ἐμήνυον, καὶ τὸ πῶς ἐξελήλυθεν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς εἰκόνος, τῶν τε ἀπείρων θαυμάτων τὰ γεγονότα. Οὕτως ἅπαντα τὰ πλήθη τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἀξιωθῆναι ἱκέτευον. Οὓς λαβὼν ὁ ἐπίσκοπος ἅμα τῷ ἐκεῖσε κλήρῳ πάντας ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐβάπτισε. Τὴν δὲ συναγωγὴν ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀφιέρωσεν, ἐκείνων παρακαλεσάντων· τὰς δὲ λοιπὰς συναγωγὰς αὐτῶν μαρτύρια πεποίηκε. Καὶ ἐκ τούτου χαρὰ μεγάλη γέγονεν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, οὐ μόνον σωμάτων ἰαθέντων, ἀλλὰ καὶ τοσούτων ψυχῶν ἐκ νεκρῶν εἰς ζωὴν ἐπανελθόντων.

8. Hæc vobis ego, rei gestæ gnarus, significanda duxi, dilectissimi fratres, ad utilitatem animarum vestrarum : ut ea quoque in re, agnita Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi virtute, magis magisque in ejus fide confirmemini, atque exsultetis ob magna ejus miracula, nunc edita. Date igitur illi gloriam cum lætitia et compunctione cordis, in luctu gaudentes, gratiasque agentes ei de magnificentia sua; quod nos vera in ipsum fide et cognitione sua donaverit. Etiam, filii mei dilecti, jam in præsenti agnoscamus virtutem immensi Dei et Domini nostri Jesu Christi. Et celebremus ejus bonitatem, veri scilicet Filii Dei viventis. Ipsum enim decent honor, imperium, magnitudo et magnificentia, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

8. Ταῦτα γνοὺς ἐγὼ, ἐσπούδασα δηλῶσαι ὑμῖν, προσφιλέστατοι ἀδελφοὶ, εἰς ὠφέλειαν τῶν ψυχῶν C ὑμῶν· ἵνα, γνόντες καὶ ἐπὶ τούτῳ τοῦ ἡμετέρου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν, πλέον τῇ εἰς αὐτὸν στερεωθῆτε πίστει, καὶ ἀγαλλιασθῆτε ἐπὶ τοῖς μεγάλοις αὐτοῦ θαύμασι τοῖς νῦν γεγενημένοις. Δότε οὖν αὐτῷ δόξαν μετ' εὐφροσύνης, καὶ κατάνυξιν καρδίας, καὶ θρήνῳ χαίροντες, καὶ εὐχαριστοῦντες ἐπὶ τῇ αὐτοῦ μεγαλειότητι, ὅτι τῆς αὐτοῦ πίστεως ἡμᾶς ἠξίωσε, καὶ τῆς αὐτοῦ ἐπιγνώσεως. Ναὶ, τέκνα μου ἀγαπητὰ, γνῶμεν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦ ἀπεράντου ἡμῶν Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν δύναμιν. Καὶ δοξάσωμεν τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα, τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Αὐτῷ γὰρ πρέπει τιμὴ, κράτος, μεγαλοσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

—

295 Relatio miraculorum Domini nostri Jesu Christi, quæ per imaginem ipsius facta sunt in Beryto, Syriæ civitate, quinto Idus Novembris.

Apud Cæsaream Cappadociæ urbem præmaximam, convenientes de singulis urbibus Asiæ sanctissimi præsules, pro stabilimento sanctæ Ecclesiæ inierunt consilium. Siquidem apud eos de cruore lateris Domini nostri Jesu Christi non exiguus error exortus esse videbatur. Qua ex re, ut præfati sumus, in jam dicta urbe maximus congregatus est sanctorum episcoporum conventus, ut ex hoc errore in unum tractare deberent. Sed dum cuncti ex more in sanctam ecclesiam ad residendum se con- D tulissent, Petrus beatissimus Nicomediæ urbis antistes, in medio eorum consurgens, ita ad universos exorsus est loqui : Si placet, inquit, vestræ sanctitati, o sanctissimi Patres, libellum unum Athanasii Alexandrinæ urbis magni episcopi, me vobis referre delectat. Sancta synodus respondit : Placet plane, et ut legatur optamus. Ad hæc ille libellum in medio protulit, et materiam ipsius tituli taliter aggressus est legendo.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

De passione imaginis Domini nostri Jesu Christi, qualiter crucifixa est in Beryto, Syriæ civitate, libellus (17).

—

Dilectissimi itaque omnes filii sanctæ Ecclesiæ, A mentis vestræ oculos simul et aures erigite, et considerantes admiremini rem gestam, quam ad vestram scientiam transmittere cupimus. Cernite cuncti infinita Dei omnipotentis mirabilia, et ei laudes incessabiles reddite per sæcula. Contemplemini ejus ineffabilem per cunctas generationes benignitatis magnitudinem, multis modis luce clariorem, super humanum genus resplenduisse semper. Considerate sublime dispensationis ejus mysterium, et ideo ex nimia ejus pietate permoti, assumite planctum, lacrymasque amaras proferre mementote, ac singultibus super tale miraculum in nostra generatione patratum, quod pene omnibus sæculis est mandatum. Deo quippe nihil impossibile, sed etiam nec aliquid est difficile. Nam super ea, quæ B ipse modernis dignatus est patrare temporibus, omne cor obstupescit, audientium fugit visus, hebetatur auditus. Sicut enim in passione Unigeniti ipsius expavit cœlum, Dei cæca imago est reddita, radii quoque solis luce obtenebrati sunt, quinetiam terræmotus suo horrendo sonitu abyssi fundamenta valide exterruit, et mortuos plurimos, quos tenebat, eructavit vivificatos : ita et nunc secundo eadem signa pariter sunt innovata. Igitur audientes intelligite, intelligentes obstupescite, et ea quæ vobis intimare curamus, plena fide et aure intenta cordis percipite. Est autem hujusmodi series narrationis.

CAPUT PRIMUM.

C Est quædam civitas in Syria, inter terminos Tyri et Sidonis posita, Berytus vocata, Antiochiæ vero subdita. In hac urbe innumerabilis multitudo erat Hebræorum, quamvis eodem tempore civitas metropolitana obtineret dignitatem. Accidit autem, ut juxta synagogam Hebræorum, quæ magna valde habebatur, quidam Christicola a quodam suscepisset cellulam, censumque ei ex ea redderet. In qua dum ingressus esset ad habitandum, iconam Domini nostri Jesu Christi, quam apud se habebat, fixit in pariete contra lectuli sui faciem, quæ etiam continebat in se integram Domini staturam. Evoluto denique non parvo temporis spatio, jam prælibatus deicola perquirere studuit in alio loco ejusdem urbis spatiosam domum ad habitandum. Quam D cum reperisset, tollens cuncta, quæ ad se pertinere videbantur, egressus est de cellula. Domini autem providentia id agente, Jesu Christi Domini nostri iconam ibi neglectam reliquit. Hoc autem Domini occulto peractum est consilio, qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ut ostenderet cunctis se colentibus, suorum miraculorum virtutem ad increpationem impiorum, firmamentum quoque suorum fidelium. Factum est autem post hæc, ut Hebræus quidam eamdem cellulam susciperet ad habitandum. Quam ingressus, cum suis omnibus cœpit habitare in ea, minime contemplatus locum illum, qui Dominicam iconam apud se retinebat absconditam. Die vero quodam idem Hebræus de suis contubernalibus invitavit unum ad prandium. Epulantibus illis, elevavit Hebræus, qui invitatus fuerat, oculos, et vidit in interiori loco cellulæ ejus iconam Dominicam parieti connexam. Tunc vehementi furore exardescens, cœpit fremere dentibus adversus eum, qui ipsum convocaverat, dicens : Tu Hebræus cum sis, quomodo apud te Jesu illius Nazareni iconam habes repositam ? Convicia quoque et opprobria tanta adversus Dominum Salvatorem emisit, quanta nec aures fidelium sufferre possunt, nec nos scriptis tradere præsumimus, ob injuriam nostri Redemptoris. Judæus vero, qui illum malevolum convocaverat ad prandium, satisfacere illi cupiens, sacramentis terribilibus profitebatur, se aliquando minime, quam præmonstrabat, vidisse iconam. Ad hæc, qui invitatus fuerat, siluit. Finito autem convivio abscessit et abiit ad summos sacerdotes et principes et dixit eis : Notum vobis sit quoniam Hebræus ille talis Jesu Nazareni iconam apud se retinet clanculo. At illi hæc audientes, dixerunt ad eum : Nunquid possunt vera esse quæ asseris ? non credimus, nisi demonstraveris. Ipse vero affirmabat, quia ego in domo ejus eam demonstrare curabo Hæc illi audientes, maximam in iram deciderunt. Sed die illo, quia jam hora incumbebat vespertina, siluerunt. Mane vero facto, summi sacerdotes, principes et majores natu plebis Judæorum, assumentes secum illum, qui eum accusaverat, ad domum ipsius velocius festinaverunt. Videntes autem vera esse quæ dicta fuerant, facto impetu cum eo, qui hæc testificaverat, irruerunt in eum, multisque contumeliis ac variis cruciatibus affectum extra synagogam semivivum projecerunt.

CAPUT II.

Deponentes autem Domini nostri Jesu Christi iconam in terra, dixerunt ad invicem : Quoniam aures nostras tetigit non exigua opinio quod Jesum Nazarenum patres nostri diversis modis 296
illuserunt, ita et nos huic faciamus. Tunc cœperunt spuere in faciem imaginis Domini Salvatoris no-

(17) In editione Lugdunensi additur : *Temporibus Constantini Senioris, et Irenæ uxoris ejus ;* sed inepte. *Petrus Nicomediæ episcopus libellum hunc sancti Athanasii esse scribit, actione quarta synodi II Nicænæ, ubi iisdem fere verbis integer habetur,* tom. VII, p. 743.

stri, et percutiebant eum alapis, et inde dicentes: Quanta Jesu Galilæo nostri genitores fecerunt, eadem et nos huic ejus imagini faciamus. Innumerabilibus itaque illusionibus Dominicam illuserunt iconam. Iterum dicunt : In ejus passione scriptum esse agnoscimus, quod ejus pedes et manus in cruce confixæ sunt : nos vero, quamvis moderniores tempore, nil prætermittentes, addamus et hæc. Tunc crucifigentes iconam Dominicam, clavos acutissimos adhibuerunt in manibus, et pedibus illius imaginis. Post hæc permoti magis ac magis fellis amaritudine, dicunt inter se : Audivimus quod patres nostri Jesu Galilæo acetum et fel in potum cum spongia præbuerunt, hoc et huic faciamus. Quod et sic fecerunt, apponentes ad os sanctæ iconæ nostri Redemptoris acetum cum felle mistum. Nec sic itaque cordis sui malitiam refrenantes, iterum dicunt: Didicimus quod nostri majores coronam contextam de spinis capiti illius crucifixi circumposuerunt, postmodum arundine percusserunt insultantes ei, et nos igitur nequaquam postponentes idipsum faciamus. Cumque coronam spineam capiti illius circumposuissent, accipientes arundinem, percutiebant caput imaginis illius, qui caput est omnium sanctorum. Ad extremum vero, cum insaniam suæ mentis tolerare non possent, dixerunt : Sicut veraciter didicimus, patres nostri latus Jesu lancea aperuerunt; nos vero, ne aliquid minus fecisse videamur, et hoc ipsum adjiciamus. Nullam ad hæc moram mediam fecerunt, et afferri lanceam jusserunt, et præceperunt cuidam Hebræo tollere eam, et valido ictu latus dextrum iconæ illius transfodere. Cumque tam maximum facinus fuisset perpetratum, res mira vehementer stupenda, nulloque unquam sæculo audita ibi repente est effecta. Nam ipsius vulneris locus aqua et sanguine illico cœpit decurrere. Et sicut in passione Dei Filii Salvatoris mundi, olim contigit cœlum expavisse, ita nunc quoque pariter, Deo præstante, eadem innovantur sive reparantur. Vere enim in hoc facto non solum elementa mundi concuti potuere, sed etiam virtutes supernæ tale facinus exhorruere. Tibi ergo, Christe, cum Patre, Spirituque sancto sit gloria indeficiens. Quis enim est sicut tu, Domine, et quis est Deus faciens mirabilia, signa, et terribilia et obstupescenda in cœlo et in terra? O admirabilis Mediator Dei et hominum, homousion, mundi Redemptor ac Salvator, totius bonitatis et pietatis fons et origo! O quantus es, Domine Jesu, in humilitate, qui cum esses Deus, morticinum nostræ carnis suscipiendo, homo fieri dignatus es, pro salute generis humani, quem impii et crudeles paulo minus ab angelis minoratum cernentes, horribili morte plectere non erubuerunt! O quam magnus es, noster Salvator, in patientia, qui in tempore tuæ traditionis, tuo proditori ad te venienti osculum præbere non renuisti, et servo Malcho apostoli gladio abscissam auriculam redintegrasti, quando ad passionis victimam velut ovis mansueta ducebaris! O quantus es in misericordia, Christe! spes unica mundi, qui cum in cruce teipsum hostiam Deo Patri exhibuisses sanctam et immaculatam, pro tuis crucifixoribus veniam postulasti, dicendo ad Patrem : « Pater, ignosce illis; quia nesciunt quid faciunt. » Tunc quidem pro nostra salute incurvatus, in eadem carne, quam ex Virgine sancta et immaculata assumpseras, mortem pertulisti crudelem. Et qui eras in substantia cum Patre sanctoque Spiritu unus et impassibilis exsistens et invisibilis, condoluisti humanam perire naturam. Et ideo in hanc lacrymarum vallem descendens, pro nostris erratibus et piaculis formam servilem suscepisti, in qua te permisisti ab iniquis teneri, flagellari, ad ultimum vero crucifigi. Nunc autem in sancta imagine tua crucifigeris, Domine, iterum ad confusionem impiorum omnium fidelium [infidelium], et ad corroborationem omnium in te credentium. Et ideo tibi omnipotenti Deo, una cum Patre Spirituque sancto, gloria sit, per cuncta sæculorum sæcula, decus et fortitudo, virtus atque victoria. Amen.

CAPUT III.

Audite, omnes Ecclesiæ filii, cætera, quæ postmodum facta sunt; ipsius enim mysterii fuit dispensatio. Postquam enim, ut superius dictum est, latus sanctæ imaginis illius lancea apertum est, continuo exivit sanguis et aqua. Dixerunt autem principes sacerdotum : Afferatur vas ad locum vulneris, et videamus exitum rei. Qui illico detulerunt hydriam, et ad locum vulneris, unde sanguis et aqua decurrebant, statuerunt. Quæ absque ulla mora subito repleta est. Dixerunt autem ad invicem : Quoniam susurrant Christum colentes, quod signa et mirabilia multa inaudita fecerit in mundo, quæ nemo alius potuit agere : accipiamus hunc sanguinem, et aquam hanc, et deferamus ad nostram synagogam, et congregemus universos qui se male habent, et ex hoc perungamus eos : et si vera sunt ea, quæ de Christo dicuntur, continuo sanabuntur : sin alias, ostentui habeantur a nobis cuncta, quæ suis sequacibus astruuntur de eo. Hæc dicentes hydriam deferunt ad synagogam, æstimantes se Christo Jesu Domino nostro æterni Regis Filio maximam inferre posse injuriam. Congregaverunt igitur quoscunque repererunt languidos, et in conspectu cunctorum Hebræorum introducti sunt in synagogam, inter quos quidam provectæ ætatis erat homo, quem a nativitate sua gravissime possederat corporis molestia, quæ Græca locutione παράλυσις, Latina vero, dissolutio membrorum, dicitur. Hic dum primum ab eis fuisset perunctus, repente de suo grabato, quasi cervus exsiliens, ad laudem Filii Dei incolumis redditus, ad propria remeavit. Deinde adducentes cæcos nonnullos, loca eorum luminum perungere studuerunt. Qui ipsi statim in Jesu Christi nomine discussa cæcitate, post multos annos, lumen amissum receperunt. Re-

ruerunt. Ægrotantes autem plurimi ad hoc spectaculum sunt adducti, manibus post terga revinctis. Cumque et illi fuissent peruncti, mirabili Dei virtute undique perfusi, sensu redintegrato pristino, ad propria dum revertuntur sanissimi, laudes Dei omnipotentis Filio Jesu Christo Domino Salvatori nostro persolvuntur ab omni populo. Tumultus autem exortus est magnus, per totam eamdem urbem concurrentibus omnibus, propter innumerabilia quæ fiebant miracula. Et quicunque variis languoribus infirmos possessos habebant apud se, illuc eos deducentes perungebant, et statim sanitatem, quam desiderabant, consequebantur. Omnes autem, ad quoscunque pervenire potuit opinio, afferentes infirmos, quos habere poterant in domibus, paralyticos, cæcos, claudos, surdos, mutos, et leprosos, sive aridos, deducebant eos ad synagogam Judæorum, ubi hæc fiebant signa divinitus. Sed quamvis maxima esset hæc eadem synogoga, nequaquam tamen recipere poterat supervenientium multitudinem. Infinitæ enim erant populorum catervæ, quæ undique illuc confluebant propter innumerabilia miracula et prodigia, quæ pro sua nimia prolixitate, ne fastidium **297** generarent, transgrediendo prætermittuntur. Omnes autem principes sacerdotum, et seniores, et omnis turba Judæorum, parvulorum, ac majorum, et mulierum, videntes quæ facta fuerant, crediderunt in Dominum nostrum Jesum Christum, et dicebant : Gloria tibi sit, æterne Deus, et omnipotens Pater, qui nobis indignis, quamvis sero, revelasti unicum Filium tuum, Dominum nostrum Jesum Christum : quem, ut Isaiæ vaticinium cecinit, Virgo concepit, et Virgo peperit, ac post partum Virgo permansit. Gloria sit tibi, Christe, quem patres nostri verum Deum et verum hominem, in cruce morte horribili afficere non metuerunt. Qui nunc etiam a nobis iterum passus es te imagine tua cruci affigere. Gloria sit tibi, Christe Fili Dei, qui tanta mirabilia nobis miseris demonstrasti. Tibi credimus, tu nobis esto propitius et nos suscipere digneris, quia ex toto corde, et tota anima atque virtute ad te confugimus. Hæc et his similia clamantes dicebant, lacrymas autem amaras emittebant et singultus.

CAPUT IV.

Postquam autem curati sunt cuncti qui ægritudine detinebantur, occurrit omnis multitudo Judæorum ad domum sanctæ ecclesiæ, quæ in eadem urbe erat, ubi metropolitanus. Cujus provoluti vestigiis, se peccasse, se graviter deliquisse, magnis vocibus fatebantur. Qui cum ab eis perquireret omnem rei gestæ veritatem, sanctam iconam Domini Salvatoris eidem demonstrantes, annuntiaverunt cuncta quæ in ea exercuerant. Et qualiter ab ictu lanceæ sanguis et aqua emanavit ex latere ipsius, necnon et de mirabilibus ab ea ostensis illi retulerunt per ordinem. Ille vero interrogabat, qualiter icona ipsa ab eis fuisset reperta, et si ab ali- A quo eam excepissent. At illi retulerunt ei, quod quidem Christicola per oblivionem in cellula synagogæ proxima dimisisset eamdem iconam, dum se ad alium locum transferret hospitandi gratia. Qui statim jubetur inquiri, et repertus in præsentia domini metropolitani statuitur. Cumque ab eo studiosissime fuisset interrogatus, quomodo icona apud se devenisset, vel a quo tam mirabiliter posita esset, respondit dicens : quod Nicodemus, qui ad Jesum nocte venerat, propriis manibus eam composuisset, et moriens Gamalieli tradidisset. Gamaliel autem doctoris gentium Pauli διδάσκαλος, cum diem sibi cerneret adesse extremum, Jacobo eam reliquit, et Jacobus Simeoni, et Simeon Zacchæo; et sic per successores temporum in Jerosolyma perB duravit, usquequo subversio illius urbis patrata est quadragesimo et tertio anno post ascensionem Domini Salvatoris ad cœlos. Sed biennium antequam Titus et Vespasianus eamdem subverterent urbem, admoniti sunt a Spiritu sancto fideles atque discipuli Christi, ut relicta urbe, ad regnum se transferrent Agrippæ regis, quia ipse tunc Agrippa Romanis fœderatus erat. Qui egressi ab urbe, omnia quæ ad cultum nostræ religionis vel fidei pertinere videbantur secum auferentes, in has regiones transtulerunt se. Quo tempore etiam icona, cum cæteris rebus ecclesiasticis deportata, usque hodie in Syria permansit, quam ego ipse a parentibus ex hac luce migrantibus mihi traditam, jure C hæreditario usque nunc possedi. Hæc certa et manifesta ratio est de icona sancta Domini Salvatoris, qualiter de Syria in Judææ partes devenit. Auditis his sermonibus reverendissimus metropolitanus, valde hilaris redditus, conversus ad populum Israeliticum dicebat : Convertere, Israel, ad Dominum, Patrem universorum viventium, et adora nobiscum ejus Filium, per quem sunt omnia creata, et Spiritum sanctum, qui est vivificator cunctorum viventium, et illuminator nostrarum animarum. Festina debitum absolvere votum. Omnis autem turba stirpis Judaicæ clara voce cœpit cantare et dicere : Unus Deus Pater, et ipse ingenitus. Unus Filius, et ipse unigenitus Christus, quem patres nostri crucifixerunt, et nos ipsum D agnovimus verum Dominum. Unus Spiritus sanctus et ab utroque procedens, per quem veraciter nos credimus esse salvandos. Hæc dicentes, prostrati genibus ipsius, veniam postulabant de suis consequi sceleribus per baptismi remedium. Quos suscipiens beatus antistes cum suis clericis, per dies plurimos de disciplina erudivit Christiana. Ad ultimum vero catechumenos factos, et triduano peracto jejunio, ex aqua et Spiritu sancto regeneravit eos.

CAPUT V.

Postquam vero baptismum consecuti sunt, rogabant enixius sanctum virum, ut synagogam suam ecclesiam consecraret in honorem sancti

Salvatoris mundi. Quorum petitionem minime aspernatus, synagogam illorum, quæ major esse videbatur, in nomine unigeniti Dei Filii Redemptoris mundi consecravit. Ex tunc itaque per diversas orbis terræ nationes et provincias mos inolevit, ut basilicas plurimas vel oratoria, pontifices Christianæ legis, in honore sancti Salvatoris mundi condere et dedicare non desinant. Nam antea antiquiores nostri, vel majores, hoc peragere minime præsumpserant. Sed ad narrationis nostræ ordinem reflectamus articulum. Rogaverunt autem metropolitani præfatum virum, ut cæteras synagogas eorum in honore quorumdam beatorum martyrum consecrando reconciliaret. Itaque et huic petitioni libenter animum accommodavit, et quæ illi suggesserunt Dei juvamine fretus, cuncta explevit devotus. Factum est gaudium magnum in civitate illa, non solum de sanitate corporum, quæ emanaverat maxima, sed et de tantis animabus, quæ ab interitu Satanæ ad vitam æternam fuerant revocatæ.

CAPUT VI.

Venerabilis vero et summus antistes, die noctuque variis fluctuabat cogitationibus de hydria, quæ Dominicum intra se retinebat cruorem, valde hæsitans, quid de ea opportunum fuisset peragere. Tandem autem salubri reperto consilio, omnium Ecclesiarum, quæ per orbem terræ longe lateque consistebant, inæstimabile atque profuturum providit consolationis remedium. Denique ampullas præcepit fieri vitreas, in quibus portiones misit singulas de sanguine et aqua, quæ de imagine Domini Salvatoris nostri decurrerant, quas etiam per Asiam, Africam, Europam, per suos nuntios dirigens, cuncta, quæ apud urbem jam dictam suo tempore contigerant, devenisse A suis scriptis vel eloquiis manifestissime universis sanctæ Ecclesiæ filiis viriliter declaravit. Hoc insuper ab eis efflagitans, ut per annos singulos in mense Novembri, qui apud Hebræos est nonus, apud nos vero mensis undecimus, nono die ipsius mensis, id est quinto Idus Novembris, non minori reverentia, quam natalis Domin vel Paschalis, ista dies præcipua observatione colatur.

CAPUT VII.

Hæc est vera et vehementer credula ratio de cruore lateris Domini nostri Salvatoris, qui profluxit de sancta imagine ipsius, quæ crucifixa est in Syria, in Beryto civitate. Hic est etiam sanguis ille B **298** Dominicus, qui apud plerosque repertus esse dicitur. Nec esse aliter æstimandum est a vere Catholicis, præter id, quod scribitur a nobis, quasi ex carne et sanguine Christi aliquid possit in mundo inveniri, nisi illud quod in ara altaris per manus sacerdotum quotidie spiritualiter efficitur. Hæc ergo sciens, amantissimi patres et fratres, acceleravi declarare vobis, ad ædificationem animarum vestrarum, ad incrementum vestræ fidei, ut et in hoc scire valeatis, quanta sit virtus et pietas Domini Salvatoris nostri Jesu Christi. Idcirco in fide fortes estote, et congaudete super magna et obstupescenda ejus miracula, quæ in nostra generatione a Deo sunt patrata. Et date illi gloriam cum lætitia gaudentes, et cum nimia cordis compunctione C ejus majestati immensas gratias agite, eo quod fidei suæ et scientiæ dignos vos fecit esse. Ipsi Christo Jesu Salvatori nostro, cum Patre, sanctoque Spiritu gloria sit honorque, laus etiam perennis : qui sempiternum atque indivisum absque initio et fine obtinet imperium. Amen.

SERMO SANCTI ATHANASII EPISCOPI, DE NOVIS ET MODERNIS MIRABILIBUS IMAGINIS DOMINI (18).

Elevate oculos sensus vestri, universi sanctæ Christianæ religionis fratres et patres, et considerate hanc novam admirationem quæ facta est, quam his temporibus ostendit Deus nobis, et date gloriam nomini ejus. Considerate ineffabilem humanitatem ac magnitudinem divinæ ordinationis, et lamentationem cum lætitia sumite. In Deo quidem nihil extraneum est, quia Deus noster potens est. Quoniam autem in diebus nostris circa nos notam fecit Deus virtutem suam, obstupescit omne cor audientium pro enormitate sceleris, et magnitudine mirabilium Dei. Conturbata est iterum abyssus, sol et luna obtenebrati sunt a facie iniquitatis ; sed et omnes virtutes cœlorum et ornatus eorum laudem et gloriam dederunt Deo, qui magnificentiam et virtutem operatus est in Filio suo. Audite igitur, fratres, verbum quod factum est in diebus nostris, D et obstupescite ; intelligentes intelligite, et inclinate corda vestra ad magnalia Dei. Est civitas quæ vocatur Byritho, ac jacens inter terminos Tyri et Sidonis, præbens tributum Antiochiæ. In hac autem civitate multitudo erat Judæorum, et synagoga eorum magna valde. Accepit autem quidam Christianus dato pretio cellulam a quodam in pensionem, in qua habitans fixit imaginem Salvatoris nostri Jesu Christi in conspectu lecti sui : et statura quidem picturæ non magna, sed mediocris, quæ tamen totam imaginem Salvatoris contineret. Aliquantum temporis fluxit, et substantia viri illius valde crevit, utpote ubi miseratio et dispositio Dei mirabiliter operari cœpit; et ampliorem sibi Christianus ille ad divertendum quærere cœpit domum. Tollens autem omnem supellectilem suam, transtulit a supradicta cella, quæ et ipsa valde contigua erat syn-

(18) Ex codice ms. S. Germani a Pratis, n. 108.

agogæ Judæorum, ad alium quem sibi inhabitandum elegerat locum, solius imaginis Domini immemor factus, quod et per providentiam Dei ita contigit accidisse. Rursus vero Judæus quidam accepit in pensionem eamdem cellam, ubi imago Domini relicta mansit, et introducens omnia sua, ibidem conversari cœpit non cognoscens aut aliquando perspiciens imaginem Domini, eo quod ex adverso velut in occulto reposita staret. In una autem dierum invitavit ipse quemdam alium Judæum ad prandium secum : et inter prandendum elevans oculos suos ille qui vocatus venit Judæus, vidit imaginem Domini nostri Jesu Christi. Et ait : Dum tu es Judæus, quomodo hanc imaginem habes? Et injurias quidem multas et nefandas dixit contra Salvatorem ab hora qua sanctam imaginem aspexit, quod et jam nefas duxi scribere, et satis ei fecit ille qui eum invitavit, quod ex eo tempore quo in eadem domo conversari cœpit, imaginem Domini ibidem non cognoverit. Surgens autem cum indignatione, abiit ad principes sacerdotum. Comperientes autem quæ facta sunt, dixerunt ei : Potes hoc nobis demonstrare? At ille certioratus est dicens, quoniam ego vobis hoc exhibebo in domo ejus. Itaque transacta hora vespertina, illo die siluerunt. Mane autem facto summi principes sacerdotum et seniores populi, turba quoque multa gentis eorum abierunt in domum ubi stabat imago Domini nostri Jesu Christi. Et pervenientes domum impetu facto irruerunt principes et seniores populi, prævio duce Judæo illo qui illis annuntiaverat, et invenerunt imaginem Domini nostri stantem sicut dictum est ad illos. Irati valde circa Hebiæum illum qui ibidem inhospitabatur, extra synagogam eum expulerunt. Deponentes vero sanctam imaginem, dixerunt : Quoniam sicut audivimus quod patres nostri huic olim illuserunt, et nos illudamus. Tunc cœperunt exspuere in faciem ejus, et percutiebant eam. Dixeruntque : Quanta fecerunt ei patres nostri, et nos omnia faciamus : et conviciabantur ei multis criminosis sermonibus, quæ etiam pro enormitate sceleris scribere nefas fuit. Item dixerunt, quia confixerunt manus ejus et pedes, hoc et nos faciamus. Configentes autem manus et pedes, adjecerunt dicentes : Audivimus quia acetum et fel dederunt ei porrecta spongia ; hoc idem et nos impleamus. Et admota arundine cum spongia plena aceto cum felle, apposuerunt ori ejus, addideruntque iniquitatem super iniquitatem dicentes : Didicimus quod arundine percusserunt caput ejus patres nostri, similiter et nos faciamus : et percusserunt arundine caput ejus. Finitis vero omnibus his, dixerunt : Sicut lancea latus aperuerunt, ita et nos confodiamus. Et perforato lancea latere ejus, exivit sanguis et aqua. Gloria tibi, Christe, gloria tibi, Fili Dei vivi, qui de supernis sedibus descendisti pro salute nostra tuam exhibere præsentiam, et pro liberatione nostra cum immortalis esses, morti te tradidisti. O inæstimabilis benignitas Salvatoris nostri Dei, ut fidelibus tuis rememorareris antiqua tuæ pietatis opera! Hæc mirabilia tua cœlo et terris stupenda. Oculos mentis vestræ, et exhilarate corda, quia hodie facta est nobis redemptio, et jugum captivitatis vestræ contritum. Audite ergo, et glorificate Deum pro beneficiis quæ adhuc vobis ministravit. Principes sacerdotum postquam lancea latus Domini confoderunt, dixerunt : Quia per universam terram divulgata sunt signa et virtutes plurimæ, quæ fecit Jesus Nazarenus, recipiamus sanguinem de latere ejus, et omnes infirmos et male habentes per universam synagogam inde spargamus, ut experiamur virtutem Christi, et si vera sunt quæ de illo dicta sunt. Et supponentes ampullam vitream ad locum vulneris, receperunt in eam aquam et sanguinem de latere Domini decurrentem. Adhuc ipsis non credentibus, sed injurias et blasphemias inferentibus, portabant ampullam plenam salute et virtute ad locum in quo multitudo languentium coadunata fuit. Primum quidem omnium paralyticum quemdam a nativitate adeunt, liquore sancto perungunt et incolumitati reddunt; cæci quamplurimi a tactu sanctæ perunctionis gaudium receperunt luminis. Dæmoniaci ad odorem divinæ virtutis quotquot offerebantur, curabantur.

Ubi autem celebre hoc factum est verbum per universam civitatem, alii atque alii se **299** cum ægrotis suis inferentes, de agris, vicis et domibus cum multitudine infinita profluebant et salvi fiebant. Repleta est autem synagoga eorum paralyticis, claudis, dæmoniacis, leprosis, aridis, cæcis, mutis, surdis et omni genere morborum ægrotantibus, et a quocunque genere detinebantur, sanabantur. Videntes autem principes sacerdotum et omnis congregatio eorum, signa et prodigia magna quæ fiebant, cum mulieribus et infantibus credentes, clamabant Deo Patri et Jesu Christo Filio suo, atque Spiritui sancto : Unus Deus Pater, unus Christus Dei Filius, unus ex utroque procedens Spiritus sanctus, qui in Trinitate perfecta vivit et regnat Deus in sæcula. Amen. Gloria tibi, Christe, quem patres nostri ignorantes quidem crucifixerunt, qui nunc et a nobis in sancta imagine tua crucifixus es. Gloria tibi, Fili Dei vivi, qui per signa potentiæ tuæ illuminasti cæcitatem cordium nostrorum et ad tuam misericordiam traxisti. Tibi credimus, propitius esto nobis, et suscipe lacrymas et pœnitentiam nostram : ne forte pro magnitudine scelerum, infernus aperiens os suum deglutiat nos, qui cum patribus nostris mirabilia magna fecisti, et beneficia innumerabilia præstitisti. Parce iniquitatibus nostris, et medere animabus nostris; et clamor magnus fiebat clamantium et Deum invocantium. Sanatis vero omnibus qui advecti venerant infirmis, principes sacerdotum et omnis multitudo eorum ad episcopum civitatis cucurrit, una voce clamantes : Unus Deus Pater, unus Jesus Christus Filius ejus Deus, quem patres nostri crucifixerunt,

unus et Spiritus sanctus Deus. Et confitentes peccata sua, ipsam sanctam imaginem ostenderunt episcopo, narrantes etiam qualiter sanguis et aqua de latere ipsius cucurrit, et quanta mirabilia facta sunt. Episcopus autem universaliter indicto jejunio, omnes regeneravit sacro baptismate, quos ipse omnes suscepit. Synagogam quidem eorum principalem ecclesiam consecravit in honorem Salvatoris nostri Jesu Christi : cæteras vero synagogas eorum dedicavit ecclesias in honorem apostolorum et martyrum : factumque gaudium magnum, non solum quod tanta corpora curata sunt, sed quod et ani- A mæ multorum de morte ad vitam translatæ sunt. Hæc sciens ergo, dilectissimi fratres, acceleravi manifestare vobis ; ut in hoc etiam cognoscentes virtutem et misericordiam Domini nostri Jesu Christi, amplius confirmati sitis in fide, et gratiarum actiones illi reddatis pro mirabilibus et beneficiis quæ Dominus ostendit. Decrevit sancta Romana et Antiochensis Ecclesia diem v Iduum Novembrium solemnem agi, in quo hæc facta sunt ad laudem Domini nostri Jesu Christi, qui vivit et regnat cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

IN SEQUENS OPUSCULUM MONITUM.

Perperam titulus Athanasii nomen præfert, cum sit hoc opusculum alius cujusdam scriptoris qui, ut augurari licet, Photii ævo hæc scripserit, quando oborta quæstio est de additione Filioque *in Symbolo facta. Pro virili ergo pugnat hic homo, Spiritum sanctum, nec ex Filio, nec per Filium procedere. Multum tamen negotii faciunt aperta Athanasii hic allata testimonia, unde fortasse fuerit quod Athanasii nomen inscriptio ferat ; Gregorii item Nysseni et Cyrilli loca, quibus liquido affirmatur ex Patre Filioque Spiritum sanctum procedere. Iis ut occurrat scriptor iste, vanissima utitur distinctione : ait enim, ut duplex est generatio Filii, æterna alia, aliaque temporanea, ita duplicem esse Spiritus sancti processionem ; æternam aliam ex solo Patre, temporaneam secundam, qua ex Patre, Filio, atque seipso mittitur et datur. Quod gratis sane excogitatum commentum exsufflatur ex Athanasii locis compluribus in Præfatione, ubi de Spiritus sancti processione agitur, allatis, maximeque ex eo loco :* Filius in Patre fons est Spiritus sancti. *Quis enim negaverit fontem, primam significare originem ? Ibi videsis.*

—

ATHANASII PATRIARCHÆ ALEXANDRINI, EX SERMONE CONTRA LATINOS (19).

1. At non ita (sentiunt) qui Christi sunt ; sed sicut ille, qui ait : « Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit [12], » his declarat Patrem solum esse Spiritus sancti productorem : eadem quoque isti ratione, magistro obtemperantes, ex solo eum Patre aiunt procedere. Quod si quis dixerit, nusquam dici Spiritum ex solo esse Patre ; is audiat, eum qui de illo scribit, haud aliter quam ex divinissimorum Patrum nostrorum doctrina, illud ferre testimonium. Ut enim illi Spiritum sanctum dicunt ex Patre procedere, sumpto ex Domini ipsius ore argumento ; ita subsequentes scriptores consequenter declararunt. Nec quisquam est illorum qui ex Filio vel per Filium dicat ipsum procedere ; nisi fortasse quispiam id dicat de alia profusione, seu manifestatione ac missione donorum Spiritus sancti. Ea quippe ratione quanquam ex Patre manifestatur Spiritus sanctus ad dispensationem, ita quoque ex Filio, ut docet regula veritatis. Et quandoquidem idipsum omnes uno consensu dicunt, nemoque unus est qui hac in re dissonet, propalam est ex solo Patre Spiritum suam habere subsistentiam : siquidem hujusmodi emanatio subsistentia est. Quemadmodum enim hoc omnium dictum, Filius est Patris fetus, ita intelligitur, ut ex solo Patre sit Filius,

B ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΕΚ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΑΤΙΝΩΝ ΛΟΓΟΥ.

1. Ἀλλ' οὐχ οὕτως οἱ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖνος τό· « Ὅταν ἔλθῃ, λέγων, ὁ Παράκλητος ὃ ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· » μόνον ἐντεῦθεν προβολέα τὸν Πατέρα τοῦ Πνεύματος ἀποδείκνυσιν· οὕτω καὶ οὗτοι τῷ διδασκάλῳ πειθόμενοι ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου τοῦτό φασιν ἐκπορεύεσθαι. Εἰ δέ τις ἐρεῖ, ὅτι οὐδαμοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου λέγεται τοῦ Πατρός· ἀκουέτω ὁ τοιοῦτος, ὅτιπερ ὁ περὶ τούτου γράφων οὐκ ἄλλως ἐπιμαρτύρεται ἢ κατὰ τὴν τῶν θειοτάτων Πατέρων ἡμῶν διδασκαλίαν. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρός φασιν ἐκπορεύεσθαι, τὴν αἰτίαν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κυριακοῦ C λαμβάνοντες στόματος· οὕτω καὶ οἱ καθεξῆς λογογράφοι καὶ συγγραφεῖς ἀκολούθως διαγορεύουσιν. Οὐ μέντοιγέ τις αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτό φησιν ἐκπορεύεσθαι· εἰ μή πως ἐρεῖ τις τὴν ἄλλην πρόχυσιν, εἴτουν φανέρωσιν καὶ ἀποστολὴν τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος. Πρὸς ταύτην γὰρ, καίπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς φανεροῦται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρὸς ἐπινέμησιν, οὕτω καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθὼς ὁ τῆς ἀληθείας διδάσκει κανών. Κἀπειδήπερ ἅπαντας τὸ αὐτὸ λέγοντες συμφώνως καὶ ἓν κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου παράδοσιν, καὶ οὐδαμοῦ φαίνεταί τις διαφωνῶν· εὔδηλον, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἔχει τὴν ὕπαρξιν· εἴπερ ἡ τοιαύτη ἐκπό-

[12] Joan. xv, 26.

(19) Ex codice Regio 2271 nunc 451, p. 153, ad marginem operis sancti Justini ad Zenam.

ρευσις καθέστηκεν ὕπαρξις. Ὥσπερ γὰρ πάντων λεγόντων, γέννημα Πατρὸς ὁ Υἱὸς, συνεπινοεῖται καὶ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν προαιώνιον γέννησιν· οὕτω καὶ πάντων λεγόντων τὸ Πνεῦμα πρόβλημα Πατρὸς, συνεπινοεῖται καὶ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, κατὰ τὴν προαιώνιον πρόβλησιν· εἰ μόνος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ μόνον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Κατὰ δὲ τὴν ὑστέραν πρόχυσιν, εἴτουν ἐπινέμησιν καὶ χορηγίαν τὴν πρὸς τοὺς ἀξίους, ὥσπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, οὕτω καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Καθάπερ δὲ καὶ τὴν ὑστέραν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, εἴτουν ἐπιδημίαν τὴν πρὸς ἡμᾶς, οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνον δοξάζομεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος. Καὶ πειθέτω σε ἡ τοῦ ἀρχαγγέλου φωνὴ πρὸς Ἰωσὴφ λέγουσα τὸν ἄνδρα Μαρίας τὸ, «Μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου.» Εἰ δὲ βούλει μαθεῖν, ὅτι καί τινες ἐκ τῶν ἡμετέρων μεγάλων ἁγίων ἀπεφήναντο τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, ἤδη τὸν μέγαν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἥλιον Κύριλλον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, τοῦ κόσμου παντὸς, πρὸς τοῦτο λάμβανε μάρτυρα· ἐν γὰρ τῷ *Περὶ Τριάδος* λόγῳ αὐτοῦ ὧδέ πως σαφῶς παρίστᾷ. Ἡ παναγία, φησὶ, καὶ σεπτὴ Τριὰς, πρὸ πάντων αἰώνων καὶ εἰς ἀεὶ ὑπάρχουσα, ἄχραντός ἐστι καὶ ἀΐδιος, ἀσώματος, ἀκατάληπτος, ἀπερίληπτος, περιληπτικὴ δὲ τῶν ἁπάντων, καὶ συγκρατοῦσα τὸ πᾶν, ἀγαθὴ, προνοητικὴ, δημιουργὸς τῶν ἁπάντων, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, ἀπαθὴς, ἀναλλοίωτος, ἄτρεπτος, νῷ ἀνθρώπων καὶ ἀγγέλων καὶ τῇ κτιστῇ φύσει ἀκατάληπτος· ὁμοούσιος ἐν ἑαυτῇ, ἀκοινώνητος δὲ κατ' οὐσίαν πάσῃ τῇ κτίσει· γινωσκομένη μόνον ὑφ' ἑαυτῆς, ὑπ' οὐδεμιᾶς φύσεως τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ τῆς ὑπὲρ κόσμον τοῦτον· μονὰς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, εἴτουν προσώποις, καὶ Τριὰς ἐν μονάδι θεότητος, ἤτοι μιᾶς οὐσίας γινωσκομένη. Ταύτης τῆς ἁγίας καὶ σεπτῆς μονάδος, αἱ προσκυνηταὶ τρεῖς ὑποστάσεις γινώσκονται καὶ πιστεύονται· ἐν Πατρὶ ἀνάρχῳ, ἀναιτίῳ, ἀγεννήτῳ, ἀϊδίῳ· καὶ ἐν Υἱῷ μονογενεῖ γεννηθέντι ἀῤῥήτως, καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀφράστως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ Πατρὸς, καὶ διὰ τοῦτο ὁμοουσίῳ καὶ ἴσῳ τῷ Πατρὶ, χωρὶς τῆς πατρότητος, ἀρχὴν δὲ καὶ αἰτίαν τὸν Πατέρα ἔχοντι γεννητῶς· καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ζωοποιῷ προσκυνουμένῳ, ἐκπορευομένῳ ἐκ τοῦ Πατρὸς, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός. Οὐ γεννητῶς καθάπερ ὁ Υἱὸς, ἵνα μὴ δύο Υἱοὶ ἐν τῇ Τριάδι· ἀλλ' ἐκπορευομένῳ, καθάπερ εἴρηται, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀπὸ στόματος· πεφηνότι δὲ δι' Υἱοῦ, καὶ λαλήσαντι ἐν τοῖς ἁγίοις προφήταις καὶ ἀποστόλοις. Πλὴν, ὡς εἶπον, τῆς οὐσίας αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχοντι, καὶ τὸ ὁμοούσιον ἔχοντι πρὸς Πατέρα καὶ Υἱόν. Ἀκοινώνητον δὲ καὶ αὐτό ἐστιν, ὥσπερ καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον.

secundum **300** eam quæ ante sæcula est generationem; ita cum dicant omnes, Spiritum esse a Patre productum, intelligitur ex solo Patre Spiritum esse, secundum eam quæ ante sæcula est productionem: si solus ex solo Patre est Filius, solus ex solo Patre est Spiritus sanctus. Quod spectat autem secundam profusionem, sive dispensationem, qua datur iis qui digni sunt; sicut ex Patre est Spiritus, ita et per Filium et ex Filio. Quemadmodum et postremam Filii generationem, ejus scilicet ad nos adventum, non ex solo esse Patre, sed etiam ex Spiritu sancto existimamus. Ejusque tibi rei fidem faciat angelica vox ad Josephum virum Mariæ facta: « Noli timere accipere Mariam conjugem tuam: quod enim in ea natum est, ex Spiritu sancto est [14]. » Quod si ediscere cupias aliquos ex magnis apud nos sanctis, affirmasse ex solo Patre Spiritum sanctum procedere, jam tibi magnum Ecclesiæ nostræ, imo totius orbis solem, Cyrillum hujusce rei accipe testem: in suo namque *De Trinitate* libro aperte ita loquitur. Sanctissima, inquit, et veneranda Trinitas, quæ ante omnia sæcula est et semper futura, incorrupta est, æterna, incorporea, incomprehensibilis, incircumscripta, sed quæ complectitur omnia, universumque continet: bona, provida, creatrix omnium, visibilium et invisibilium, impatibilis, immutabilis, invariabilis, menti hominum et angelorum, creatæque naturæ incomprehensibilis, in seipsa consubstantialis, incommunicabilis secundum substantiam omni creaturæ: quæ a seipsa solum cognoscitur, et a nulla natura quæ in hoc mundo vel supra hunc mundum fuerit: unitas in tribus hypostasibus, seu personis, et trinitas in unitate deitatis, sive unius substantiæ cognita. Hujus sanctæ et venerandæ unitatis, adorandæ tres hypostases cognoscuntur atque creduntur: in Patre qui est sine principio, sine causa, ingenitus, sempiternus: in Filio unigenito; inenarrabiliter, impassibiliter, ineffabiliter nato ante omnia sæcula, ex ipsa Patris substantia, atque ideo consubstantiali et æquali Patri, excepta paternitate, qui pro causa Patrem habet, generandi scilicet modo: et in Spiritu sancto et vivificante adorato, procedente ex Patre, id est ex substantia Patris, non generatione, quemadmodum Filius, ne duo sint Filii in Trinitate; sed procedente, uti dictum est, ex solo Patre, atque ex ore. Apparuit autem per Filium, locutusque est in sanctis prophetis et apostolis. Cæterum, ut dixi, qui est ex substantia ipsius Patris et Filii, consubstantialisque est Patri et Filio. Incommunicabilis autem est, sicut Pater et Filius, omni creaturæ, juxta substantiæ rationem.

2. Ὁρᾷς πῶς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον, ἢ μᾶλλον κατὰ πᾶσαν τὴν θείαν Γραφήν. Καὶ μή μοι τὸ ἀπὸ τοῦδε

2. Viden' quod ex solo Patre sit Spiritus sanctus juxta sanctum Cyrillum; imo juxta totam Scripturam sacram. Et ne quis mihi ultra frigida

[14] Matth. I, 20.

illa proferat verba, aut voculas, quod scilicet præclari illi viri Athanasius et Cyrillus, unaque Gregorius Nyssenus, additionis in causa fuere. Athanasius quippe ita ait : Spiritus ex Patre, (aiunt adversarii) et a Verbo, quod est ex Patre procedit. Nyssenus autem postquam dixit, Filium esse peculiariter ex primo, id est ex Patre, deinceps ait : Spiritus per eum qui est peculiariter ex primo. Sapientissimus vero Cyrillus aperte dixit, ex ambobus, Patre nempe et Filio, Spiritum esse sanctum. Hæc sunt argumenta auctorum portentosæ illius atque pravæ additionis. Ego vero, ignarus licet, « omnem sensum captivans in obedientiam Christi, » hac ratione loca illa explico. Ea sententia Athanasius ait, Spiritum ex Patre esse, et a Verbo quod ex Patre procedit. Quemadmodum ex ipso coæterno Patre : sicut et Verbum mittitur daturque fidelibus a Spiritu, eadem ratione qua ab ipso Patre. Testimonium accipe ab ipso Verbo atque Filio, aiente : « Spiritus Domini super
301 me, eo quod unxerit me. Evangelizare pauperibus misit me[15]. » Sanctus ergo Spiritus Filium unxit atque misit; sed etiam Pater ex ambobus Filio scilicet et Spiritu mittitur. Qua ratione porro id fiat, Patrem audi per Isaiam prophetam ita loquentem : « Audi me, Jacob et Israel, quem ego voco : Ego Deus primus, et ego post hæc : et præter me non est Deus. Ego manu mea fundavi terram, et Spiritus meus firmavit cœlum. Ego omnibus astris præcepi. Et nunc Dominus misit me[16]. » Pater igitur est qui hoc loco dicit : « Misit me. » Viden' æqualitatem trium personarum excelsissimæ deitatis? Cum Spiritus sanctus mittitur a duobus, ut consubstantialis mittitur Patri atque Filio. Cum autem Filius ex Patre, ut consubstantialis etiam Spiritui. Cum autem Pater ex Filio et Spiritu, quasi consubstantialis. Cum dixit itaque magnus Athanasius, Spiritus ex Patre procedens, declaravit undenam Spiritus habeat subsistentiam, scilicet ex solo Patre. Cum autem ait rursum : Ita est Spiritus ex Patre, ut est ex Filio qui est ex Patre; æqualitatem Patris et Filii commonstravit, ut hac in re confunderet impiissimum Arium, qui Filium creaturam esse dicit, et non Deum : quasi hisce illum verbis compellaret : O impiissime Ari, sic Spiritus qui a Patre procedit, a Filio quem tu blasphemas, splendet daturque fidelibus, secundum ejus operationem atque donum, quemadmodum ab ipso sempiterno Patre. Quod autem hoc ad hunc modum se habeat, vide, quæso, quid ad Serapionem scribat episcopum ille Pater, qui ab immortalitate nomen accepit. Eadem enim loquitur, deque iisdem philosophatur hisce verbis : Quemadmodum Filius proles est unigenita Patris, ita et Spiritus a Filio datus,

A λεγέτω τις τὰ ψυχρὰ ἐκεῖνα ῥήματα, ἢ λογύδρια, ὅτι Ἀθανάσιος καὶ Κύριλλος οἱ ἀοίδιμοι, πρὸς δὲ καὶ ὁ Νυσσαέων Γρηγόριος, τῆς προσθήκης γεγόνασιν αἴτιοι. Ὁ μὲν γὰρ Ἀθανάσιος οὕτως φησί· Τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς οἱ ἀντίθετοι λέγουσι, καὶ παρὰ τοῦ Λόγου, τοῦ ἐκ Πατρὸς, ἐκπορευόμενον· ὁ δὲ Νύσσης, εἰπὼν τὸν Υἱὸν εἶναι προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τουτέστι τοῦ Πατρὸς, ἑξῆς λέγει· Τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου· ὁ δέ γε σοφώτατος Κύριλλος προφανῶς, φησὶν, εἴρηκεν ἐξ ἀμφοῖν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ταῦτα τῶν τῆς σαθρᾶς προσθήκης τερατουργῶν τὰ προβλήματα. Ἔγωγε δ' « ἅπαν νόημα, » καίπερ ὢν ἀμαθὴς, « αἰχμαλωτίζων εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, » ὧδέ πως ταῦτα διασαφῶ. Οὕτως τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πα-
B τρός φησιν Ἀθανάσιος, καὶ παρὰ τοῦ Λόγου, τοῦ ἐκ Πατρὸς, ἐκπορευόμενον, ὥσπερ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ συναϊδίου Πατρὸς, καθὰ καὶ ὁ Υἱὸς οὕτως ἀποστέλλεται (20), καὶ δίδοται παρὰ τοῦ Πνεύματος τοῖς πιστοῖς, ὡς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρός· καὶ τὴν μαρτυρίαν ἀπ' αὐτοῦ λάμβανε τοῦ Λόγου καὶ Υἱοῦ, « Πνεῦμα Κυρίου, » λέγοντος, « ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με. Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. » Ἄρα τὸ Πνεῦμα καὶ ἔχρισε τὸν Υἱὸν, καὶ ἀπέσταλκεν· ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ ἐξ ἀμφοῖν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀποστέλλεται. Ὅπως δὲ τοῦτο, αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς οὕτω διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος ἄκουσον· « Ἄκουέ μου, Ἰακὼβ καὶ Ἰσραὴλ, ὃν ἐγὼ καλῶ· Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, ἐγὼ καὶ μετὰ ταῦτα·
C καὶ πλὴν ἐμοῦ Θεὸς οὐκ ἔστιν. Ἐγὼ χειρί μου ἐθεμελίωσα τὴν γῆν, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν. Ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἄστροις ἐνετειλάμην. Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με. » Ἄρα ὁ Πατὴρ ἐστιν ἐνταῦθα ὁ λέγων τό· « Ἀπέσταλκέ με. » Ὁρᾷς τὴν ἰσοτιμίαν τῶν τριῶν προσώπων τῆς ὑπερτάτης θεότητος; Ὅτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποστέλλεται ἐξ ἀμφοῖν, ὡς ὁμοούσιον ἀποστέλλεται Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὅτε δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁμοούσιος καὶ τοῦ Πνεύματος. Ὅτε δὲ ὁ Πατὴρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ὡς ὁμοούσιος. Εἰπὼν τοίνυν ὁ μέγας Ἀθανάσιος, τὸ ἐκπορευόμενον τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα, ἐδήλωσεν ὅθεν ἔχει τὸ Πνεῦμα τὴν ὕπαρξιν, ἐκ μόνου δηλονότι τοῦ Πατρός. Εἰπὼν δὲ πάλιν οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ
D Πατρὸς, τὴν ἰσοτιμίαν ἐδήλωσε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καταισχύναι ἐν τούτῳ τὸν ἀθεώτατον Ἄρειον, ὃς κτίσμα ἔλεγε, καὶ οὐ Θεὸν τὸν Υἱόν· οἱονεὶ ταῦτα λέγων πρὸς αὐτόν· Ὦ ἀθεώτατε Ἄρειε, οὕτω τὸ ἐκπορευόμενον Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, παρὰ τοῦ ὑπὸ σοῦ βλασφημουμένου Υἱοῦ ἐκλάμπει καὶ δίδοται τοῖς πιστοῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν καὶ δωρεὰν, ὥσπερ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ συναϊδίου Πατρός. Ὅτι δὲ τοῦτο τοιοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ὅρα τί γράφει πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τὸν Σεραπίωνα, ὁ τῆς ἀθανασίας ἀξιώνυμος οὗτος Πατήρ. Τὰ αὐτὰ γὰρ λέγων, καὶ

[15] Isa. LXI, 1; Luc. IV, 18. [16] Isa. XLVIII, 12-16.

(20) Hic desunt nonnulla.

φιλοσοφῶν περὶ τῶν αὐτῶν, οὕτω κἀκεῖσέ φησιν· Ὥσπερ γέννημα μονογενές ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον καὶ πεμπόμενον, καὶ αὐτὸ ἓν καὶ οὐ πολλὰ, οὐδ' ἐκ πολλῶν ἓν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ Πνεῦμα. Ἑνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζῶντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωὴν, οὖσαν ἐνέργειαν καὶ δωρεὰν αὐτοῦ, ἥτις γε ἐκ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδοται. Ὥσπερ γέννημα μονογενὲς, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ πρόβλημα τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ἓν τὸ Πνεῦμα καὶ οὐ πολλὰ, οὐδ' ἐκ πολλῶν δηλονότι τὴν ὕπαρξιν ἐσχηκός. Ἀλλ' ὡς μόνον αὐτὸ Πνεῦμα καὶ πρόβλημα, οὕτως καὶ ἐκ μόνου τοῦτο καὶ ἐξ ἑνὸς τοῦ Πατρός. Ἑνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζῶντος Λόγου, ὡς ἐξ ἑνὸς τοῦ Πατρὸς, καὶ μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωὴν, ἥτις ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ δωρεὰν ἐνεργοῦν, καὶ διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ, καθὼς βούλεται. Ἥτις γε δωρεὰ διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, τουτέστιν ἐκχεῖσθαι καὶ ἀποστέλλεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδοται. Φιλοσοφήσας πρῶτον ὁ ἅγιος περὶ τῆς προαιωνίου τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως ἀμυδρῶς, μόνον αὐτὸ ἀποδείξας πρόβλημα, ὡς ἐξ ἑνὸς τοῦ προβολέως τε καὶ Πατρὸς, διὰ τῶν ἑξῆς ἡμῖν ἀποδείκνυσι μάλα σαφῶς καὶ τὴν ὑπὸ χρόνον πρόχυσιν, ὡς ἐξ ἀμφοῖν ὑπάρχουσαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὅπερ δὲ δύναται ἐκεῖ τὸ, Οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς, οὕτως ἐνταῦθα καὶ τό· Ἥτις γε ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδοται.

A atque missus, ipse quoque unus est et non multi, neque ex multis unus, sed ipse solus Spiritus. Unus enim cum sit Filius Verbum vivens, unam esse oportet perfectam plenamque, sanctificantem atque illuminantem vitam, quæ sit ejus operatio atque donum, quæ dicitur ex Patre procedere; quandoquidem ex Verbo, quod ex Patre esse in confesso est, splendet, mittitur atque datur. Sicut proles unigenita est, ait, Patris Filius, ita et productio ejusdem Patris est unus Spiritus et non multi, nec ex multis, ut planum est, habet subsistentiam. Sed sicut unus est ipse Spiritus, unum productum, ita et ex solo et uno est Patre. Cum unus namque sit Filius vivens Verbum, utpote ex uno Patre; unam quoque oportet esse perfectam et plenam, B sanctificantem et illuminantem vitam, quæ est Spiritus sanctus, qui donum ipse suum operatur, et dividit proprie singulis prout vult. Quod donum ideo ex Patre dicitur procedere, hoc est, effundi atque mitti, quia a Verbo, quod ex Patre esse in confesso est, splendet, mittitur et datur. Cum prius sanctus ille ratiocinatus subobscure esset de processione Spiritus quæ est ante sæcula, solumque ipsum ostendens esse productum, quasi ex uno productore, atque Patre; in subsequentibus nobis liquido declarat eam quæ in tempore est profusionem, quasi ex duobus, Patre scilicet atque Filio, exsistentem; quod ibidem significatur hoc dicto: Sic Spiritus ex Patre, quemadmodum a Verbo quod est ex Patre. Ita quoque hoc loco C illud: Quæ ex Patre dicitur procedere, quandoquidem a Verbo, quod ex Patre esse in confesso est, splendet, mittitur et datur.

3. Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου φησί· μετὰ τοῦ Υἱοῦ δηλονότι συνημμένως καὶ ἅμα, καὶ οὐ μετὰ τὸν Υἱὸν ὑστερίζων κατὰ τὴν ὕπαρξιν. Εἰπὼν δὲ τὸν Υἱὸν προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, μὴ νόμιζε μὴ καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. Ὥσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς προσεχῶς καὶ ἔγγιστα ἐκ τοῦ πρώτου, τουτέστι τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, κατὰ τὴν προαιώνιον ὕπαρξιν. Πρῶτος δὲ ὁ Πατὴρ οὐ κατὰ χρόνον, οὐδὲ κατὰ τάξιν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ καθὸ αἴτιος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ὥσπερ καὶ μείζων καὶ ἄναρχος, ὡς ἀναίτιος, ὡς ῥίζα τῶν ἐξ αὐτοῦ καὶ πηγή. Ὥσπερ γὰρ οὗτος μόνος ἄναρχος πρὸς τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν, οὕτω καὶ τούτων ὁ αὐτὸς μόνος αἴτιος· τὸ δὲ Πνεῦμα πρὸς τὸν Πατέρα, οὐκ ἄναρχον, οὐδ' ἀναίτιον, ὥσπερ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν ἐν χρόνῳ ἀρχήν. Οὐ μόνον τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς ἄναρχος ὥσπερ καὶ ὁ Πατήρ. Πρῶτος αἴτιος καὶ μόνος ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ἀλλὰ μὴ ζήτει καὶ δεύτερον ὁ ὀρθόδοξος, μηδέ γε τρίτον· ἵνα μὴ, τὴν αὐτὴν καὶ μίαν οὐσίαν κατατέμνων κακοσχόλως,

3. Eodem quoque modo Gregorius Nyssenus ait Spiritum per eum esse qui est peculiariter ex primo; cum Filio scilicet conjunctim atque simul, neque post Filium secundum subsistentiam. Cum ait autem Filium peculiariter ex primo, ne arbitrere ipsum Spiritum non esse peculiariter ex primo. Quemadmodum enim Filius peculiariter et proxime ex primo est, id est, ex Patre; ita et Spiritus peculiariter est ex primo, secundum eam D quæ ante sæcula est subsistentiam. Primus porro Pater est, non tempore, nec **302** ordine, absit! sed in quantum causa est Filii et Spiritus, quemadmodum et major et absque principio, ut sine causa ulla, radix et fons eorum quæ ex ipso emanant. Quemadmodum enim ipse solus absque principio est respectu Spiritus ac Filii, ita et eorum ipse solus est causa. Spiritus vero respectu Patris, non absque principio, nec absque causa est, quemadmodum nec ipse Filius juxta suum in tempore principium. Non modo Spiritus, sed etiam Filius absque principio est sicuti Pater. Prima causa eaque sola Pater est Filii atque Spiritus. At secundam ne quæras, quisquis orthodoxus es, neque tertiam; ut ne eamdem unamque substantiam

improbo dividens studio, ut pravæ doctrinæ homo damneris. Primus itaque Pater est in quantum major est; major vero in quantum est absque principio; absque principio autem est in quantum est principium hypostasium quæ sunt ejusdem naturæ. Spiritus et Filius peculiariter ex majore, id est ex Patre. Una enim Filius proprie ac vere, necnon Spiritus sanctus ex Patre sunt. Non quod ille prius, iste posterius; sed simul Filii generatio, et Spiritus processio splendet: mittitur Spiritus atque datur per Filium, ut beatus ait Athanasius, quemadmodum et Filius per Spiritum, uti dictum fuit. Eadem quoque ratione intelligendum illud Cyrilli dictum, nempe ex ambobus, scilicet, Spiritus ex Patre procedens ex ambobus splendet, mittitur et datur, ex Patre scilicet et Filio. Et paulo post: Duas generationes, uti superius dixi, circa Filium didici; unam quæ est ex Patre ante tempora, aliam quæ ex Virgine in tempore. Eodem modo duas profusiones didici esse Spiritus sancti; unam qua procedit ante tempora, et aliam qua bonitatem impartitur. Sed prioris Filii generationis et prioris processionis Spiritus, Pater solus causa est. Alterius vero generationis quæ in tempore facta est, et alterius profusionis, qua dona impartitur, non solus Pater, sed Filius et Spiritus sanctus est causa. Ex ambobus itaque, Patre scilicet et Filio, ad dispensationem effunditur: non secundum subsistentiam, absit! alioquin duæ causæ perperam inducerentur, quæ uni illi ejusdem naturæ ac paris honoris exsistenti, multum antecellerent.

A καὶ διαιρῶν, καταδικασθῇς ὡς κακόδοξος. Πρῶτος τοιγαροῦν ὁ Πατὴρ καθὸ μείζων, μείζων δὲ καθὸ ἄναρχος· ἄναρχος δὲ καθὸ ἀρχὴ τῶν ὁμοφυῶν ὑποστάσεων. Τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ Υἱὸς προσεχῶς ἐκ τοῦ μείζονος, τουτέστι τοῦ Πατρός. Ἅμα γὰρ ὁ Υἱὸς κυρίως καὶ ἀληθῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρός. Οὐχ ὁ μὲν πρότερον, τὸ δὲ μετ' αὐτόν· ἀλλ' ἅμα ἡ γέννησις τοῦ Υἱοῦ, ἅμα καὶ τοῦ Πνεύματος ἡ ἐκπόρευσις ἐκλάμπεται, καὶ ἀποστέλλεται τὸ Πνεῦμα καὶ δίδοται διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς μακάριός φησιν Ἀθανάσιος, καθάπερ καὶ ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ Πνεύματος, ὥσπερ εἴρηται. Ὡσαύτως καὶ τὸ τοῦ μακαρίου Κυρίλλου, λέγω δὴ τὸ, ἐξ ἀμφοῖν, κατ' αὐτὴν ἐκληπτέον τὴν ἔννοιαν· τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκπορευόμενον B ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξ ἀμφοῖν ἐκλάμπεται, ἀποστέλλεται καὶ δίδοται, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα· Δύο γεννήσεις ὡς ἄνωθεν ἔφθην εἰπὼν ἐπὶ τοῦ Λόγου μεμάθηκα· μίαν μὲν τὴν ἐκ Πατρὸς καὶ ὑπὲρ χρόνον, μίαν δὲ τὴν ἐκ τῆς Παρθένου καὶ ὑπὸ χρόνον. Ὡσαύτως καὶ δύο προχύσεις ἐμυήθην ἐπὶ τοῦ Πνεύματος· μίαν μὲν τὴν ἐκπορευτικὴν καὶ ὑπὲρ χρόνον, καὶ μίαν τὴν μεταδοτικὴν ἀγαθότητος. Ἀλλὰ τῆς πρώτης γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ, καὶ τῆς πρώτης τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως, ὁ Πατὴρ μόνος αἴτιος. Τῆς δὲ ἄλλης γεννήσεως τῆς ὑπὸ χρόνον, καὶ τῆς ἄλλης προχύσεως τῆς μεταδοτικῆς, οὐ μόνος αἴτιος ὁ Πατὴρ, ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐξ C ἀμφοῖν τοιγαροῦν τὸ Πνεῦμα, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρὸς ἐπινέμησιν προχεῖται· οὐ κατὰ τὴν ὕπαρξιν, μὴ γένοιτο! ἐπεὶ δύο τὰ αἴτια παρεισάγονται, τοῦ ἑνὸς συμφυοῦς καὶ ὁμοτίμου κατὰ πολὺ διαφέροντα.

IN SYNTAGMA DOCTRINÆ ADMONITIO.

Hoc opusculum paucis ab hinc annis in lucem protulit vir clariss. Andreas Arnoldus Norimbergensis, anno scilicet 1685. *Atque in præfatione sua multis ille argumentis Athanasio asserere contendit.* Sancti Athanasii archiepiscopi Alexandrini, *ait ipse, Syntagma doctrinæ ad monachos, clericos et laicos*, recensetur ex pulcherrimo codice membranaceo Vossiano quingentorum vel sexcentorum annorum, qui continet præterea Palladii *Historiam Lausiacam* cum aliquot libellis vetustioribus. Ad cupiditatem describendi exciverunt me viri illustris manu ascripta verba *Non est in editis Athanasii.* Nolebam enim parvi facere quidquid tanti Ecclesiæ doctoris esset, quodque ad aliquem meum fructum redundaret. Postea per litteras fautorem de voluntate emittendi Athanasii certiorem reddidi, quibus tale responsum dedit: *S. Athanasii* De vita monastica διδασκαλικόν *dignum est prorsus quod edatur, longeque præstantius ea regula, quam ex Hieronymi operibus collegit Lupus. Cum veteres scriptum hoc Athanasio tribuant, non satis video quare de auctore dubitas. Winsoriæ* xi *Jul.* cIↃIↃcLxxxiii. Ex quo magnum mihi nascebatur argumentum tum veritatis, tum dignitatis. Pergam in incepto, ubi tanto viro pro suis in me meritis, gratias egero. Per quinque amplius menses bibliotheca ipsius, quæ multas alias raritate, utilitateque longe superat, non tantum patuit; sed oraculum eruditionis in singulos dies consulere fas erat. Veteres oraculi vel una vice consultandi causa longissima emetiebantur itinera, beati brevibus responsis: quis dubitet, meliore fuisse loco qui in templo Musarum cum Apolline habitavit? Alio quandoque spectabat Pythia vox: aliquando sortem oraculi eluserunt. Dormiebant nonnulli in delubris, ut per somnium viderent species rerum, vel audirent vocem; mihi tunc lætiores in vita illuxerunt dies, vera omnis et perspicua oratio. Gratias te dignas, illustris Vossi, agere deberem, et quas possum ago. Siquidem nihil satis magnificum de virtute tua dixerim.

Tantopere de me merito, Lector benevole, gratum præbere imperavit pietas; nunc ad *Syntagma* re-

deundum, quod novum exsistens, præfationem sibi postulat. Codex ille antiquus S. Athanasio tribuit opusculum, quæ res alicujus est momenti, utut librorum inscriptiones vera nomina non ubique referant. Nam posteriorum temporum scriptores, vetera interdum sibi vindicant; nonnunquam sub priscorum auctorum nominibus sua supponunt, præsertim ex doctrina nobilium et clarorum. Interea ex codicis antiquitate constat, olim fuisse creditum seriem hanc doctrinæ ab Athanasio posteritati **303** relictam. Si plura mss. eodem modo inscripta reperirentur, aliquam saltem veritatis rationem suggererent; verum præter Vossianum nullum adhuc inveni, neque in Christianissimi regis bibliotheca, vel alibi quoque. Argumentum foret ad probandum, aut coævi auctoris testimonium, aut ipsius Athanasii in suis operibus, quod cum desit, aliud est in promptu. Quærenti aliquando in bibliotheca Regia Sophronianam fidei confessionem indultu cl. Thevenoti, conatus meos ornantis et promoventis; venerunt in manus Ἐρωτήσεις κανονικαὶ καὶ ἀποκρίσεις τῆς ἁγίας συνόδου, absque loci temporisve circumstantia. Quæritur autem, Ὡς οὐ δεῖ καταλύειν τὴν νηστείαν ἐν τετράδι καὶ παρασκευῇ χάριν μνήμης ἁγίου ἢ ἀποστόλου τινὸς, εἰ μὴ μόνον ἐν ταῖς δεσποτικαῖς ἑορταῖς. *Utrumne oporteat quarta et Parasceve solvere jejunium, propter memoriam sancti aut apostoli alicujus? vel, an jejunium Dominicis solummodo diebus* (21) *solvendum sit?* Respondit synodus: Περὶ τούτων ὁ μέγας Ἀθανάσιος τάδε φησὶν ἔν τισι τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· « Ὅτι οὐ δεῖ παραβαίνειν νηστείαν Κυρίου τὸν μοναχὸν ἢ τὸν ἱερέα τετράδα καὶ παρασκευὴν, εἰ μή τι ἐπὶ νόσῳ βεβάρηται, χωρὶς τῆς Πεντηκοστῆς ἢ τῶν Ἐπιφανειῶν. » *De his magnus Athanasius in aliquo scriptorum suorum ita se exprimit: « Monachus aut sacerdos jejunium quartæ vel sextæ diei non solvat, nisi decumbat morbo, exceptis Pentecoste et Epiphaniis.* » Placuit locus hic, ipsaque Syntagmatis nostri verba proferenda, unde illa desumpta sunt: Μὴ παραβαίνειν νηστείαν, τουτέστι τετράδα καὶ παρασκευὴν, εἰ μή τι ἐπὶ νόσῳ βεβάρηται, χωρὶς Πεντηκοστῆς μόνης καὶ τῶν Ἐπιφανειῶν. Alia ponitur quæstio, quæ æque huc attinet: Περὶ τοῦ κλίνειν γόνυ ἐν Σαββάτῳ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καὶ ἡ ἐν Τρούλλῳ διωρίσατο, μεθ' ὧν καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος τάδε φησί· Μή τίς σε πλανήσῃ τὸ παράπαν ἐν κυριακῇ γονυπετεῖν, ἢ ἐν Πεντηκοστῇ· καὶ περὶ Σαββάτου οὐκ εἶπεν. Ἀπόκρισις· Οὕτως ἔχει καὶ ἡ ἀλήθεια· πλὴν οἱ πολλοὶ, διὰ τὸ μὴ γίνεσθαι νηστείαν ἐν Σαββάτῳ, τὴν γονυκλισίαν παρῆκαν. Nimirum, de genu die Sabbati flectendo, synodos Nicænam et Trullanam statuisse, et magnum Athanasium pariter enuntiasse: *Cave ne quisquam te inducat Dominica die esse jejunandum omnino, sive in Pentecoste.* Nihil vero dixisse de Sabbato. *Respondetur: Sic se res plane habet; plerique tamen, quia Sabbato non jejunatur, genuflexionem prætermittunt.* Ut singula appareant, en Athanasium nostrum: Μή τίς σε πλανήσῃ ἐν κυριακῇ νηστεύειν τὸ παράπαν, μήτε γονυπετεῖν τὸ παράπαν, μήτε ἐν Πεντηκοστῇ. Οὐ γάρ ἐστι θεσμὸς Ἐκκλησίας. Duo fragmenta isthæc non levis sunt ponderis; tantique, ut nullum ferme dubium relinquatur. Siquidem ipsa synodus eo testimonio utitur, neque refellit monachos ex Athanasio nostro disserentes. Apud Balsamonem occurrit quæstio de genu in Sabbato flectendo, mota a monachis extra urbem se exercentibus, tempore Nicolai patriarchæ et Alexii Comneni. Ad quam respondit sacra Constantinopolitana synodus. Verum differunt interrogationes illorum monachorum a nostris in ms. Regio, propter diversa capita. Porro, etsi ejusdem essent cum cæteris ævi, nemo facile sibi persuaserit, Athanasii tunc suppositionem factam; sed contra putet, longa ætate fidem obtinuisse in Patrum consessu. Conjicio autem quæstiones canonicas et responsiones codicis Regii ad sæculum IX referendas, in quibus fit mentio typicorum, synaxariorum sancti Patris nostri Saba, et præceptoris eremi magni Euthymii, nec non S. Athanasii illius in monte sancto. Producuntur concilium Nicænum II, ἡ ἑνώσεως σύνοδος, ἡ γενομένη ἐν Κωνσταντίνου πόλει, περὶ τῶν γάμων, synodus Neocæsariensis, S. Basilius ad Amphilochium.

Quid sit quare Syntagma nostrum S. Athanasii esse nequeat, nondum perspicio: quamvis enim ipse in *Vita S. Antonii* narraverit, tam crebra monasteria in Ægypto tum non fuisse, sed quemque se exercuisse a suo pago non procul: nihilo secus Gregorius Nazianzenus, *Orat. in laudem Athanasii*, affirmat, *Vitam Antonii* promulgare leges monasticas sub specie narrationis. Ad hæc cum nostris congruunt, quæ legas in S. Athanasio *De virginitate*, ἤτοι περὶ ἀσκήσεως. Propter superbiam diabolus ex cœlis præcipitabatur. Νήστευσον ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν χωρὶς πάσης ἀνάγκης· ὥρᾳ δὲ ἐννάτῃ τῆς ἡμέρας ἐν ὕμνοις καὶ εὐχαῖς διατελέσασα, καταλάμβανε τὸν ἄρτον σου ἐν λαχάνῳ ἀναπεποιημένῳ ἐλαίῳ. *Jejuna universum annum sine necessitate* (melius, nisi necessitas aliud postulet); *hora vero nona, in hymnis et jejuniis perdurans, sume panem tuum cum oleribus oleo refectis.* « Nuditas ne appareat coram alio. Non ibis ad balneum, siquidem sana sis, nisi urgente necessitate. Si corpus infirmum, χρῆσαι οἴνῳ ὀλίγῳ διὰ τὸν στόμαχον. Quod si adsit catechumena in mensa, ne oret cum fidelibus, neque sedebis et una cum illa panem comedes. Si vir justus ad te venerit, lava ei pedes. Si virgines advenientes vinum bibant, etiamsi tu non bibis, propter eas bibe pauxillum. In ecclesia tace, nec quidquam loquaris, sed lectionibus intende. » Similiter in *Exhortatione ad monachos*, quam Latine habemus in tomo II Opp., si donamus esse Atha-

(21) In festis Domini.

nasii, commendantur jejunia præter Dominicam, si votiva sint: habitus vilis, atque alia nonnulla facillime cum nostris comparanda.

Stylus Syntagmatis ab Athanasiano non est adeo remotus, quandoquidem in tractatu *De virginitate* multa iisdem verbis modisque dicendi exprimuntur. Subdifficile tamen visum fuit demonstrare, Athanasium usurpasse verbum θέλειν cum infinitivo, loco imperativi, v. c. θέλε ἀγρυπνεῖν, pro ἀγρύπνει· θέλε μένειν, pro μένε, quæ barbara sit locutio: nutabam diu in ea re, donec invenirem in S. Basilii sermone *De abdicatione rerum*: Μὴ θέλε διορθοῦν ἐπασμοὺς τῶν θηρίων, pro διόρθου. Item, Μὴ ἔσο περίεργος, μηδὲ πάντα βλέπειν θέλε, pro βλέπε. Unde illius argumenti vim evadimus. Post omnia ista quid restat? nemini rapiendum judicium suum, neque etiam resistendum et repugnandum contra veritatem, ad quam si quis curiosiore observatione penetraverit, de publico bene merebitur.

Hæc Arnoldus, vir sane non minus eruditione quam comitate et moderatione conspicuus. Sed pace viri doctissimi, hæc, nostro quidem judicio, non sunt magni momenti ad hoc opusculum Athanasio adjudicandum. Nam quod de quæstionibus canonicis, ubi nomine Athanasii quædam ex hoc Syntagmate afferuntur, licet revera illæ in quodam concilio editæ fuissent, quod tamen dubio minime vacat; in synodis quandoque Athanasii nomine opera laudantur, quæ tamen constat Athanasii non esse; ut videre est in secunda Nicæna ubi Historia imaginis Berytensis *ad verbum legitur, quam nemo non fatetur Athanasio abjudicandam: quod potiori ratione de subsequentium sæculorum synodis æstimandum. Multa certe exstant spuria opera quæ sexto vel septimo sæculo exarata sunt, quæque a posterioribus inde synodis auctoribusque laudari potuerunt. Quod spectat vero affinitatem quorumdam hujus opusculi locorum cum aliis libri* De virginitate *et* De exhortatione ad monachos *locis, id minoris adhuc est pretii: tum quia prior liber magna suspicione, posterior aperte* νοθείᾳ *laborat; tum quia præceptiones illæ monasticæ de jejunio, aliisque observationibus, eædem ferme in variis auctoribus leguntur; ita ut nullum hinc possit erui argumentum. Nobis itaque omnino spurium videtur hoc opusculum, tum ob styli genus, quod ab Athanasii* ἐνεργείᾳ *mirum quam remotum sit, tum ob multas voculas quæ sequioris ævi notam præferunt, ut est illud* ἀχεροπερίσπαστον *seu* ἀχαιροπερίσπαστον, *illud etiam* καταψυχή, **304** simultas, *item*, ἐπαιρίδεσθαι, *nisi sit mendum*, ἐργατεύεσθαι, περικακῶσιν, *pro* ægre ferant: *et similia bene multa pro brevitate opusculi; quod neque potioris esse conditionis arbitramur quam cætera opuscula ascetica, quæ Athanasii nomine subsequuntur. Cæterum Arnoldi notas non integras hic subjicimus, tum quia prolixiores sunt quam instituti nostri ratio ferat, tum quia multa complectuntur quæ in* Onomastico *nostro explicanda venient.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΠΡΟΣ ΜΟΝΑΖΟΝΤΑΣ, ΚΑΙ ΠΑΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΣ, ΚΛΗΡΙΚΟΥΣ ΤΕ ΚΑΙ ΛΑΪΚΟΥΣ.

—

S. P. N. ATHANASII

SYNTAGMA DOCTRINÆ AD MONACHOS, OMNESQUE CHRISTIANOS TAM CLERICOS QUAM LAICOS.

—

1. Ecclesiæ catholicæ filiorum, et potissimum anachoretarum sive monachorum, tale est vitæ agendæ genus. Gratia quidem salvi sumus [17]; sed gratia filios suos, sapientiæ item omnisque probi operis filios esse peroptat, qui bonum experimento cognoscant, et ita agere nitantur. Te itaque recta hujusmodi fide dignum constitue: facto, dilecte mi, hæc servandi proposito. Nam sunt qui cum his præceptis pugnent: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et proximum tuum sicut teipsum [18]. Non occides, non mœchaberis, « non scortaberis, pueros ne cor-

A **1.** Ἔστιν ὁ βίος τῶν υἱῶν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα τῶν ἐν αὐτῇ ἀναχωρητῶν ἤτοι μοναχῶν, οὕτως. Χάριτι μὲν ἐσμεν σωζόμενοι· ἀλλ' ἡ χάρις αὐθαιρέτους βούλεται εἶναι τοὺς ἑαυτῆς παῖδας καὶ σοφίας υἱοὺς καὶ πάσης πράξεως ἀγαθῆς, δοκιμάσαντες (22) τὸ καλὸν, ζηλοῦντες (23), καὶ οὕτω πράττειν. Τῆς οὖν ὀρθῆς ταύτης πίστεως ἄξιον σεαυτὸν εὐτρέπιζε, προβεβλημένος, ἀγαπητὲ, ταῦτα φυλάττειν· ἀγωνίζονται μετὰ τοῦ (24), « Κύριον τὸν Θεόν σου ἀγαπήσεις ἐξ ὅλης καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, « οὐ πορνεύσεις, οὐ παι-

[17] Ephes. II, 8. [18] Matth. XXII, 37, 39.

(22) F. δοκιμάσαντας.
(23) F. ζηλοῦντας.

(24) Hic quædam desiderantur.

δοφθορήσεις, [οὐ φαρμακεύσεις, οὐ διχοστατήσεις· ἀπέχου πνικτοῦ, καὶ εἰδωλοθύτου, καὶ αἵματος. Καὶ ταῦτα μέν ἐστι τὰ προφανῆ ἁμαρτήματα· αἱ δὲ ὡς ἐλαχιστότεραι φαινόμεναι ἐντολαί, ὧν καὶ αὐτῶν λόγον ἀποδώσομεν, εἰσὶν αὗται· Τέως μὲν τοὺς μονάζοντάς τε καὶ ἐγκρατεῖς δεῖ ἀναχεχωρισμένους εἶναι ἀπὸ γυναικῶν, καὶ μήτε εἰς ὁμιλίαν αὐτῶν ἔρχεσθαι, εἰ δυνατὸν, μήτε ὁρᾷν αὐτὰς φιλοτιμεῖσθαι, ἵνα μήτις ζημία γένηται, ἐὰν μοιχεύσῃ καρδία διὰ τῆς τῶν ὀφθαλμῶν ὁράσεως. Φυλάττεσθαί τε μὴ εἶναι δίλογον, μὴ δίγνωμον, μὴ ψεύστην, μὴ κατάλαλον, μὴ ἀκεροπερίσπαστον, μὴ ἀναίσχυντον, μὴ ῥέμβον, μὴ ἀναίσθητον, μὴ αὐθάδη, μὴ σαπρὸν λόγον ἐκ χειλέων προφέροντα, μήτε ὅρκον ὅλως τὸ παράπαν· ἀλλὰ, ναὶ, ναὶ, οὒ, οὔ Καὶ ἐάν που ἀνάγκη γένηται λέγειν ἐν ὁμιλίᾳ· Γίνωσκε, εἰ ἀλήθειαν λέγω, εἰ οὐ ψεύδομαι. Τὸ δὲ σεβάσμιον ὄνομα ἐπὶ ὅρκον μὴ λάμβανε, μήτε ἕτερόν τινα ὅρκον, καθὼς εἶπε τὸ Εὐαγγέλιον· ταῦτα γὰρ πάντα οὐ προσήκει οὐδὲ ἁρμόττει ποιεῖν· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Ἐκκλησίας ἐκβάλλειν τὸν μὴ παραφυλαττόμενόν τινα δὲ αὐτῶν ἀποκτενεῖν (25).

2. Ἔτι τε μὴ γυμνοῦν ἐνώπιόν τινος, ἀλλ' ἢ (26) ἀνάγκη ἐν λουτρῷ, διὰ πάθος, ἐν ἀσθενείᾳ πολλῇ γινόμενον. Μὴ λέγειν ἀδελφὸν, ῥακὰ, μήτε, μωρέ· ἑορταῖς ἐθνῶν μὴ συγκοινωνεῖν· Σάββατα μὴ φυλάττειν (27)· μὴ μαγεύειν· μὴ φαρμακεύειν, μήτε ἄλλο σοι ταῦτα πράττειν ἐπὶ νόσῳ ἢ πάθους ἀλγήματι. Μὴ ἀπέρχεσθαι (28) πρὸς ἐπαοιδὸν, μήτε φυλακτήριον ἑαυτῷ περιτιθέναι, μήτε περικαθαίρειν, μήτε μὴν ταῦτά σοι ποιεῖν, μήτε ὑπὸ ἄλλου σοι γένηται. Τὸ σῶμα φυλάττειν ἀπὸ πάσης αἰσχρότητος καὶ ἀσελγείας· μὴ ἔχειν γυναῖκα συνείσακτον (29), καθάπερ τινὲς ἀγαπητὰς ἐπέθεντο αὐταῖς ὀνόματα· τάχα δὲ ἐναντίως μισηταὶ αὐτοῖς εὑρεθήσονται. Μὴ ἔχειν καταψυχὴν πρός τινα· ὁ γὰρ καταψυχῆς ἔχων, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ τῷ Κυρίῳ οὐ προσδέδεκται. Μὴ συνεύχεσθαι αἱρετικῷ, μήτε μετὰ ἐθνικῶν. Μὴ παραβαίνειν νηστείαν, τουτέστι τετράδα καὶ παρασκευὴν, εἰ μή τι ἐπὶ νόσῳ βεβάρησαι, χωρὶς Πεντηκοστῆς μόνης καὶ τῶν Ἐπιφανιῶν (30). Τὴν τεσσαρακοστὴν τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἑβδομάδα τοῦ ἁγίου Πάσχα παρατετηρημένως φύλαττε. Λύε τὴν νηστείαν ἐπ' ἂν ἀδελφὸς πρός σε ἐπεδήμησα· νηστείαν δὲ οὐ τὴν τε-

A rumpas, veneficio ne utare, ne simultatem habeas, abstine a suffocato, ab immolato et a sanguine. Hæc sunt conspicua peccata; quæ autem minora videntur præcepta, quorum tamen etiam rationem reddituri sumus, hæc sunt: monachos quidem et continentes, oportet a mulieribus esse separatos, nec cum iis colloquia miscere, si fieri potest, neque earum conspectum optare, ne quidpiam hinc damni emergat, si cor scilicet, per oculorum intuitum, mœchatum fuerit. Cavere item par est (monachum) ne sit bilinguis, animo duplex, mendax, obtrectator, ne levi occasione distrahatur, ne sit impudens, errabundus, stolidus, arrogans, ne turpe dictum labiis proferat, vel juramentum quodlibet; sed solummodo, ita, ita; non, non. Et si quando id B postulet necessitas, in colloquiis sic dicat: Agnosce, an veritatem dicam, an mentiar. Venerandum autem nomen ad juramentum ne sumito, neque aliud quodpiam juramenti genus usurpes, ut ait Evangelium. Hæc enim omnia minime decent, nec ea facere convenit; sed eum quoque qui hæc non observarit oportet ejici ab Ecclesia.

2. Decet insuper corpus non nudare in cujuspiam conspectu, nisi ob balnei necessitatem in morbo vel infirmitate maxima; festis gentium non communicare, nec dicere fratri suo, raca, vel fatue, Sabbata non custodire, nec magicam artem, nec veneficium exercere, vel aliud ejusmodi agere in morbo aut ægritudine. Noli abire ad incantatorem, neque tibi phylacterium circumponas, aut C emundes in circuitu: ne ipse hujusmodi quidpiam agas, vel ab alio fieri permittas. Ab omni turpitudine lasciviaque corpus serva purum: ne ascititiam mulierem habeas, ut sunt quædam quæ sibi dilectarum nomen imposuere, quæ tamen inimicæ postea deprehendentur. Ne simultatem habeas cum aliquo; quisquis enim habet, ejus anima 305
Domino non probatur. Ne ores una cum hæretico, vel cum ethnicis. Jejunium ne violato quarta scilicet feria et Parasceve, nisi morbo labores, excepta solum Pentecoste et Epiphaniis. Quadragesimam sanctæ Ecclesiæ et hebdomadem sancti Paschatis accurate observa. Solve jejunium cum ad te frater D accesserit; non jejunium scilicet statutum, ut feriæ

(25) Mendose.
(26) L. εἰ.
(27) Σάββατα μὴ φυλάττειν. Concilium Laodicense canone 29: *Non oportet Christianos judaizare, et Sabbatis otiari, sed eo ipso die operari.*
(28) Μὴ ἀπέρχεσθαι πρὸς ἐπαοιδὸν, μήτε φυλακτήριον ἑαυτῷ περιτιθέναι. Concil. Laodic. can. 36: Ὅτι οὐ δεῖ ἱερατικοὺς ἢ κληρικοὺς μάγους εἶναι, ἢ μαθηματικοὺς, ἢ ἀστρολόγους, ἢ ποιεῖν τὰ λεγόμενα φυλακτήρια, ἅτινά ἐστι δεσμωτήρια τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Τοὺς δὲ φοροῦντας ῥίπτεσθαι ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐκελεύσαμεν. *Non oportet sacerdotes aut clericos magos esse, aut mathematicos, aut astrologos, vel facere phylacteria, ut vocant, quæ sunt vincula animarum ipsarum. Eos autem qui talia gestant ab Ecclesia ejici jussimus.* De phylacteriis alii multi. Ibid. Μὴ περικαθαίρειν. Hesychius, περικαθαίρων· ἀναλύων πεφαρμακευμένον, ἢ γοητευόμενον.
(29) Συνείσακτον. Prohibet canon 3 Nicænus, γυναῖκας συνεισάκτους, id est ascititias seu extraneas, de quibus multi egerunt, ut videas in Lexico Suiceri. Mox, ἀγαπητάς, harum meminit Epiphanius hæresi 78, pag. 440, ubi de B. Virgine locutus, a Christo in cruce commendata Joanni, ait: Ἀλλὰ μὴ τοῦτο στραφῇ εἰς βλάβην τισὶ, καὶ δόξωσιν ἐν τούτῳ λαμβάνειν πρόφασιν, συνεισάκτους καὶ ἀγαπητὰς ἐπικαλουμένας ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν διὰ κακομήχανον ὑπόνοιαν. *Sed ne hoc quibusdam noceat, neve hinc occasionem arripiant, sibi excogitandi ascititias et agapetas, prava quadam ducti opinione.* Hieronym. vero ad Eustochium de custodia virginitatis: *Unde in Ecclesias agapetarum pestis introiit? Unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? Imo unde novum concubinarum genus? Plus inferam, unde meretrices?*
(30) l. ἐπιφανίων.

Quartæ, Parasceves, Quadragesimæ et Passionis; sed jejunium ex proposito tuo servatum, nempe Secundæ, Tertiæ, Quintæ. Sabbato et Dominica ne jejunaveris, excepto magno Sabbato sancti Paschæ. Quartæ autem feriæ et Parasceves jejunium ex jussu ad horam usque nonam servatur. Quod si quid ultra feceris, id tuo sit arbitrio. Si vero diutius potes sustinere jejunium, generose agis. Dum jejunas et hoc institutum vitæ tenes, cave ne superbia intumescas. Inflatio namque laqueus est diaboli, per quam ex cœlo delapsus est : similiterque per illam deinceps homines illaqueans dejicit. Ne quis te seducat, ut vel Dominica omnino jejunes, vel genua flectas, vel in Pentecoste. Neque enim ea lex est Ecclesiæ. Cave ne te quidam Marcionistæ in errorem deducant, aut alii hæretici, et Sabbato vel Dominica jejunare suadeant. Conventus ne neglige; teque ipse ita præpara ut dignus sis mysteriis, ne forte in judicium incidas. Ne omittas te adeuntium fratrum pedes lavare, ejusmodi namque præcepti ratio postulabitur ab iis qui præ superbia illud omiserint, quamvis sint episcopi. Nam Dominus noster prior ipse abluit, cum præcepit illis ut ita facerent.

3. Ne esto avarus, ne turpis lucri, possessionum, divitiarum cupidus : nam qui ejusmodi sunt, Deo placere non valent. Ne omnino negotia geras; multæ sunt incultæ regiones, quarum incolæ si artes non habeant coguntur negotiari; qui, etiamsi monachi non sint, si negotientur, male quidem agunt, nisi in casu necessitatis. Usuram ne accipe : ne prius compares quidpiam alio quam vulgari pretio. Ama omnes homines, et pacem habe cum omnibus, cum illis etiam quibuscum non oras, quantum facultas erit, excepta hæresis causa. Si suppetat, largire indigenti, sin mi us, noli conqueri. Si quis mutuo a te petierit, dato, et ab eo accipe sortem, cum habuerit, absque fœnore. Ne dolose agas in conspectu Domini. Nam si fruges habeas aut argentum, atque aliquis a te mutuo accipere postulet, tuque, ne usuram accipias majore pretio vendis, ut emas postea viliore et minore pretio : « Comprehendit Deus sapientes in astutia [19]. » Perpende enim ac vide, te unius fœnoris loco, tria aut quatuor fœnora accepturum.

4. Esto humilis ac quietus, tremens omni tempore Domini eloquia. Ne sis contentiosus, ne cædas hominem, nisi puerum tuum modice, institutionis causa, idque tamen cum moderatione, cavens ne hinc cædes consequatur, complures enim sunt mortis occasiones. Neminem subsannes : ne quemquam vestimenti causa detesteris. Modesto utere habitu, neque mollibus vestimentis, neque cum indumento qui sanctorum esse virorum videatur, sordido sci-

A ταγμένην, τετράδα καὶ παρασκευὴν, καὶ τὴν τεσσαρακοστὴν, καὶ τοῦ πάθους, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ ἰδίας προαιρέσεως, τουτέστι δευτέρας, καὶ τρίτης, καὶ πέμπτης. Σάββατον καὶ κυριακὴν μὴ νηστεύσῃς, πλὴν τοῦ μεγάλου Σαββάτου τοῦ ἁγίου Πάσχα. Ἡ δὲ τῆς τετράδος καὶ παρασκευῆς ἕως ὥρας ἐννάτης νηστεία τεταγμένη ἐστί· καὶ εἴ τι περισσοτέρως ποιήσεις, τοῦτο παρὰ τὴν σεαυτοῦ προαίρεσιν. Εἰ δὲ καὶ ὑπερθέσεις δύνασαι ποιεῖν, γενναίως ἀσκεῖς. Νηστεύων δὲ καὶ πολιτευόμενος, βλέπε μὴ φυσιωθῇς· ἡ γὰρ φυσίωσις παγίς ἐστι τοῦ διαβόλου, δι' ἧς ἀπ' οὐρανοῦ πέπτωκεν, ὁμοίως δὲ λοιπὸν δι' αὐτῆς τοὺς ἀνθρώπους παγιδεύων καταβάλλει. Μή τίς σε πλανήσῃ ἐν κυριακῇ νηστεύειν τὸ παράπαν, μήτε γονυπετεῖν τὸ παράπαν, μήτε ἐν Πεντηκοστῇ· οὐ γάρ ἐστι B θεσμὸς Ἐκκλησίας. Καὶ μὴ ἀνέχου, ἵνα πλανήσωσί σε τινὲς Μαρκιωνισταὶ, ἢ ἑτέρα αἵρεσις, νηστεύειν τὸ Σάββατον ἰδίως καὶ κυριακῆς. Τῶν δὲ συνάξεων μὴ ἀμέλει· τῶν μυστηρίων ἄξιον σεαυτὸν εὐτρέπιζε, μήπως εἰς κρῖμα συνέλθῃς. Μὴ ἀμέλει πλύνειν πόδας ἀδελφῶν ἐρχομένων πρὸς σέ· ζητήσεται γὰρ ἡ τοιαύτη ἐντολὴ περὶ τῶν ὑπερηφανευσάντων αὐτὴν, κἂν ἐπίσκοποι ὦσιν. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν αὐτὸς πρῶτος ἔπλυνε, παραγγείλας αὐτοῖς οὕτω ποιεῖν.

3. Μὴ γίνου φιλάργυρος, μὴ αἰσχροκερδὴς, μὴ φιλοκτήμων, μὴ φιλόπλουτος· οἱ γὰρ τοιοῦτοι Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Καὶ ὅλως μὴ πραγματεύου· πολλαὶ χῶραί εἰσι μὴ σπέρασαι, καὶ οἱ οἰκοῦντες, ἐὰν τέχνας μὴ ἔχωσιν, ἀναγκάζονται πραγματεύεσθαι· C κἂν μὴ ὦσι μονάζοντες, καὶ πραγματεύονται, κακῶς μὲν, πλὴν ἀνάγκη ποιεῖ. Τόκον μὴ λάμβανε· μὴ προσαγόραζέ (31) τι ἴσον ὡς τῆς πολιτευομένης τιμῆς. Ἀγάπα πάντα ἄνθρωπον, καὶ εἰρήνευε μετὰ πάντων, καὶ μεθ' ὧν οὐκ εὔχῃ, εἰ δυνατὸν τὸ ἐκ σοῦ, χωρὶς αἱρέσεως. Ἔχων δὲ, μετάδιδε (32) τῷ μὴ ἔχοντι· μὴ ἔχων δὲ, μὴ ἐγκληθήσῃ. Ἐὰν αἰτήσῃ τις παρὰ σοῦ εἰς χρῆσιν, δίδου, καὶ λάμβανε παρ' αὐτοῦ τὸ κεφάλαιον, ὅτ' ἂν ἔχῃ, ἄνευ τόκου. Μὴ δολιεύου ἐνώπιον Κυρίου. Ἐὰν γὰρ ἔχῃς γεννήματα ἢ ἀργύριον, καὶ ζητεῖ τις δανείσασθαι παρὰ σοῦ καὶ οὐ διὰ μὴ λαμβάνειν σε τόκον πωλεῖς τιμιωτέρως, ἵνα ἀγοράσῃς εὐώνως τῷ καιρῷ, τουτέστιν ὀλιγοτίμως· « Δράσσεται ὁ Θεὸς τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ. » Σκέψαι γὰρ καὶ ὅρα, ὅτι ἀνθ' ἑνὸς τόκου τρεῖς ἢ D τέσσαρας τόκους εὑρήσεις λαμβάνων.

4. Γίνου ταπεινὸς καὶ ἡσύχιος, τρέμων διὰ παντὸς τὰ λόγια τοῦ Κυρίου. Μὴ γίνου μάχιμος, μὴ τύπτε ἄνθρωπον, ἢ μόνον παιδίον σου μικρὸν πρὸς παιδείαν, καὶ αὐτὸ παρατετηρημένως, σκοπῶν μήπως διὰ σοῦ φόνος γένηται· πολλαὶ γάρ εἰσιν ἀφορμαὶ τοῦ θανάτου. Μὴ μυκτήριζε πάντα ἄνθρωπον· μὴ βδελύσσου τινὰ ἀπὸ σχήματος· παρατετηρημένως ἔχε τὴν ἐσθῆτα, μήτε μαλακοῖς χρώμενος ἱματίοις, μήτε ἐσθῆτι φαινομένῃ δικαίων ἐνδυομενυία (33), τουτέστι

[19] I Cor. III, 19.

(31) l. προαγόραζε.
(32) l. μετάδίδου.
(33) Hanc vocem ita legit Suidas bis ἐνδυομενυία, nec dubito ita haberi in codice quo usus est Cl. Arnoldus, qui legit ἐνδυσμενυία. Proclive est in mss. o pro σ accipi, cum librarii ubi currente calamo

ῥυπαροῖς προερχόμενος. Σάκκον δὲ ἐὰν ἔχῃς, ἵνα πενθῇς τὰς ἁμαρτίας σου, σκόπει μὴ φανῇ σου ὁ σάκκος, ἀλλ' ἔστω κεκρυμμένος ἔσω. Καὶ μήτε δέρματα ἀμφιάζου, μήπως δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λήψῃ. Ὅλως τρίχας μὴ τρέφε· ἐξέκοψε γὰρ τὸ τοιοῦτον σχῆμα ὁ Ἀπόστολος· μὴ ξυρῷ τὸ γένειον, καὶ μὴ περικουρείοις χρῶ κειρόμενος.

5. Εἰ δύνασαι καὶ ἑβδομάδα νηστεύειν, μηδενὶ δείκνυε. Κρεῶν ἀπέχου, οὐχ ὡς βδελυσσόμενος, ἀλλ' ὡς ἀνακόπτων τὸ σῶμα τῆς τροφῆς, καὶ ἀνάξιον ἑαυτὸν ἡγούμενος, καὶ ἀντὶ τῶν ἐπιγείων τῶν οὐρανίων, ὀρεγόμενον. Πᾶς γὰρ μετριάζων δαψιλείᾳ τροφῶν, βοηθεῖ τῷ σώματι αὐτοῦ πρὸς ἐγκράτειαν. Οἴνου ὅλως μὴ λάμβανε, ἢ μόνον γεύεσθαι καὶ εὐλογεῖν τὸν κτίσαντα. Ἐὰν δὲ καὶ σὺ, ὥσπερ Τιμόθεος, διὰ τὴν πολλὴν πολιτείαν νόσοις περιπέσῃς, ὀλίγῳ οἴνῳ χρῶ· τὸ γὰρ ὀλίγον φάρμακόν ἐστιν ἰάσεως· πολλῷ δὲ αὐτῷ χρώμενος, ἀμφοτέρας ἀσθενείας σεαυτὸν περιβαλεῖς· εἰ δὲ ἕως ἑνὸς ποτηρίου ἢ δύο, περισσὸν δὴ μή. Εἰ δυνατόν σοι ἀνυπόδυτον (34) ὁδεύειν, γενναίως ἐνεχθήσῃ· εἰ δὲ ἀνάγκη ἐστὶ πάντως ὑποδέεσθαι, ψιλὰ ἔσονταί σου τὰ ὑποδήματα· καὶ μὴ θέλε κατακεκοσμημένοις ὑποδήμασιν ἑταιρισμοῦ σχήμασιν ἐπαίρεσθαι. Τοῖς παροῦσιν ἀρκοῦ. Καὶ ἐὰν περισσοτέρων κρεῶν καὶ οἴνων ἔχῃς πολιτείαν, καὶ ἀπέλθῃς ἐπὶ ξένης, μὴ θελήσῃς ἑαυτὸν κομπάζειν, ἀλλ' ἴσος γίνου τοῖς ἀδελφοῖς· οἷον, ἐὰν ἐν λαχάνοις χρώμενος, καὶ ἑψήμασι, καὶ εἰ ἀνάγκη, γάρον ἐσθίειν, ἢ καὶ ἰχθύος μεταλαμβάνειν, ἐὰν θέλῃς· ἕως τούτου μόνου, καὶ πάλιν ἀνάλαβε τὴν πρώτην ἄσκησιν. Πάλιν, ἐὰν ἀῤῥωστήσῃς, καὶ λάβῃς ὠοῦ, ἁμαρτία οὐκ ἔστιν· εἰ δὲ ἡττηθῇς ἐν τῇ νόσῳ, [καὶ λάβῃς πετεινοῦ καὶ κρεῶν (35),] ἥττημα μέν σοί ἐστι, μὴ λογίσῃ δὲ αὐτὸ ἁμαρτίαν· λυποῦ δὲ, ὅτι ἀνεκόπης σου τῆς πολιτείας, καὶ ὑπεχαλάσθης τοῦ στερεοῦ λογισμοῦ.

6. Εἰ δὲ ἐπὶ νόσῳ ἀναγκασθῇς, λουτρῷ χρήσῃ, ἕως ἅπαξ καὶ δίς· ὑγιαίνων δὲ, βαλανείου οὐ χρείαν ἔχεις. Σὺ ὁ μονάζων καὶ ἱερεὺς χαμευνίαν θέλε, ἐὰν ᾖς ὑγιής· πρὸ παντὸς δὲ τέχνην ἐπιχειρεῖν. Ἐν ἀγρῷ ἐργάζου, ἵνα μὴ ἐσθίῃς ἄρτον ἀργόν· μᾶλλον δὲ ἐκ τῶν χειρῶν σου ἔχε πρὸς τὸ ἀναπαύειν ἀδελφοὺς καὶ ξένους, καὶ εἰ δυνατὸν, χήρας, καὶ ὀρφανοὺς, καὶ μετρίους. Καὶ εἰ μὲν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων οἰκεῖς, καὶ ἔχεις χωρίον, ἤτοι γεώργιον ἐργάζεσθαι· δικαίως συνάγων καρποὺς, καὶ μὴ ἔχων τι ἀδικίας, πρῶτον μὲν τὰς ἀπαρχὰς τοῖς ἱερεῦσι πρόσφερε· ἔπειτα θέλε καὶ χήρας ἀναπαύειν, καὶ ὀρφανοὺς καὶ λοιποὺς ἀπὸ δικαίων πόνων, μὴ ἀπὸ τόκων ἢ πλεονασμῶν, ἢ πραγματειῶν, ἢ διασεισμάτων. Εἰ δὲ εἰς μονὴν καθέζῃ, μὴ ὕβριζε τὴν ἄσκησιν τῆς μονῆς. Ἐὰν χωρίον κέκτησαι, ἐν μοναστηρίῳ ἀναχωρῶν, οὐκ ἀνεχώρησέ σοι, ἀλλ' ἐμπαίζεις καὶ ἐμπαίζῃ. Καθεζόμενος δὲ ἐν

A licet vestitu, progrediare. Saccum si habeas, ut tua lugeas peccata, cave ne saccus ille videatur, sed absconditus sit interius. Ne pellibus sis amictus, ut ne ab hominibus gloriam referas. Capillos ne alas: ejusmodi quippe ornatum præcidit Apostolus [20]: Ne tondeas mentum, neque circumtonsione utare.

5. Si possis vel hebdomade integra jejunare, nemini id declares. A carnibus abstine, non ut qui eas detesteris, sed ut qui corpori cibos detrahas, teque indignum eo æstimes, atque terrenorum loco cœlestia appetas. Quisquis **306** enim in ciborum lautitia modum tenet, his corpori fert opem ut se continere possit. A vino plane abstine, nisi solum ut degustes, et Creatori ejus benedicas. Quod si tu, B quemadmodum Timotheus, ob nimiam exercitationem in morbos incideris, vino modico utere, nam parce sumptum medicina est; sin multo utare, utrasque tibi infirmitates induces: ad unum vero vel duo pocula bibito neque amplius. Si valeas nudis incedere pedibus, generose te geris; sin tibi necessitas plane fuerit ut calceos sumas, simplicia tibi sunto calceamenta: noli ornatis calceamentis amasiorum more te efferre. Sint tibi res quævis obviæ satis. Etiamsi carnibus et vino tanquam supervacaneis abstinere soleas ex instituto tuo, cum tamen in peregrinam regionem concesseris, noli te jactare, sed esto fratribus æqualis, oleribus videlicet utens, coctisque cibis, imo si necessum sit garum comede et pisce vescere, si volueris; C sed pro ea vice solum, ac rursum pristinam resume exercitationem. Si ægrotus ovum comederis, peccatum non est; sed si in morbo usque eo dejiciare ut avem et carnes comedas, minus quidem perfectum illud est; ne arbitrare tamen peccatum esse: sed dole quod pristinum vitæ institutum non plane servaveris, et a firmo proposito dejectus sis.

6. Si in morbo id necessitas postulet, una aut altera vice balneo utere, sanus autem balneo non indiges. Tu monache et sacerdos, humi cubato, dum sanus corpore sis: in primis vero artem aliquam exerceas. In agro labora, ne panem otiose comedas; imo ex manuum tuarum labore habeas unde fratres hospitesque reficias, et si facultas ferat, viD duas, orphanos et egenos. Quod si inter homines quosdam habitas, tibique locus, seu ager suppetit ad laborandum, fructus juste et absque ulla injuria colliges; primitiasque ante omnia sacerdotibus offeras: dehinc viduis, orphanis, aliisque largire ex justis laboribus non ex fenore, vel ex nimia abundantia, vel ex negotiatione, vel ex tumultibus. Si in monasterio degis, ne monasterii exercitia contemne. Quod si cum in monasterium secedis agrum possides, nequaquam secedis, sed illudis atque il-

[20] I Cor. xi, 14.

scribunt, ut litteram o subsequenti copulent, quod properanti mos est, caudam parti superiori litteræ o ponant, et sic σ pene referant.

(34) Ἀνυπόδητον

(35) Hæc verba uncis inclusa restitui.

luderis. In monasterio cum degis noli otiosus esse, ita ut alii te alant; sed par est te aut artem aliquam callere, aut operari, ut quotidianum tibi cibum compares. Si juniores tecum fuerint, primum humilis esto, neque magister esse optaveris : sed si videris animas tua conversatione salutem consequi, atque volueris quinque talenta accepta duplicare, animas cura tecum versantes, et juniores compelle, ut quisque seorsum degat, neque una confabulentur, aut una versentur, excepta solum mensa, synaxi, et psalmodia, ut inter dormiendum propriis quis indumentis amictus sit, et sticharium singuli suum, saccumque absconditum retineant, ut si fuerit noctu orandum, parati inveniantur. Vigila moderate in psalmis et precibus : interdiu vero frequenter ora, ne tamen prolixa sit oratio, ne clamosa, ne multorum inaniumque verborum. Cum moderatione psallendum, ne molestia animæ afficiantur. Pueros ad silentium institue. In cauponam ne unquam ingrediare; sed si necessitas id postulet, si in extranea regione versaris, atque cibo vel potu opus est tibi, emptum mitte, et in ecclesia comede, loco semoto : si nulla eo loco fuerit ecclesia, aut orthodoxorum domus, necessumque tibi sit in diversorium ingredi, in diversorio maneas ubi nullæ sint mulieres, neque caupona : idque cum mœrore.

7. Si ejusmodi præcepta cum servaveris, et a prædictis peccatis caveris, in fide, castitate et eo vitæ instituto, uti diximus, cursum impleas, gradum tibi magnum et bonum acquires. Hæc supradictæ fidei præcepta, et **307** observationes, quas si perfeceris, fidemque servaveris, eris discipulus Domini nostri Jesu Christi. Quod si quis supradictis contradicat, Deo contradicit. Evolvat ille divinas Scripturas, et intelligat traditionem Ecclesiæ, ac demum cognoscet hæc omnia præcepisse Dominum. Nos ne longiores essemus, testimonia non produximus. Hactenus præcepta monachos reliquosque Christianos spectantia.

8. Jam vero si sacerdos quispiam accurate velit sacerdotio fungi, cum superioribus præceptis, sobrius sit, sedulus, patiens, mansuetus, orphanorum, pauperum, hospitum, bonorum amans, quietus, firmus fide, sententia, verbo, abstinens a muliere, gregem non negligat, ne quempiam exsecretur, personam ne accipiat, omnes coarguat; ne sinat ullam scabiosam in ovili ovem, sed per pœnitentiam purget illam, atque ita in ovile recipiat : sciat quo pacto singulos pascere : quæ præcepta viduis, quæ monachis, quæ laicis, quæ catechumenis tradere debeat. Mulieres vetet in ecclesia prorsus loqui [21], sed semper silere jubeat et orare, nec se auro vestibusque exornare, vultum contegere, aut

[21] I Cor. XIV, 34.

A μοναστηρίῳ, μὴ θέλε εἶναι ἀργὸς καὶ ὑπὸ ἄλλων τρέφεσθαι· ἀλλὰ δεῖ σεαυτὸν ἢ τέχνην εἰδεῖν, ἢ ἐργατεύεσθαι, ἵνα πως τὴν ἐφήμερον προσπορήσῃς τροφήν. Νεωτέρους δὲ ἐὰν ἔχῃς περὶ σεαυτὸν, πρῶτον μὲν ταπεινοφρόνει, καὶ μὴ θέλε εἶναι διδάσκαλος· εἰ δὲ ἴδῃς ψυχὰς σωζομένας διὰ τῆς σῆς ἀναστροφῆς, τελειῶσαι βουλόμενος τῶν πέντε ταλάντων τὰ διπλάσια, ὧν εἴληφας, μερίμνα τὰς περὶ σὲ ψυχὰς, καὶ ἐπίστυφε τοὺς νεωτέρους ἰδιάζειν ἕκαστον αὐτῶν ἔν τε τῇ ὁμιλίᾳ καὶ ἐν τῇ ἀναστροφῇ, χωρὶς μόνης τῆς τραπέζης, καὶ συνάξεως, καὶ ψαλμῳδίας· ἐν δὲ τῷ ὑπνεῖν, ἕκαστον ἴδια περιβάλλεσθαι, καὶ ἕκαστον τὸ στιχάριον αὐτοῦ ἔχειν, ἤτοι σακκίον κεκρυμμένον, ἵνα, ἄν που εὔχῃ νυκτὸς, ἕτοιμοι εὑρεθῶσιν. Θέλε ἀγρυπνεῖν συμμέτρως ἐν ψαλμοῖς καὶ εὐχαῖς· καὶ

B ἡμέρας μὲν εὔχεσθαι πυκνῶς, μὴ χρονίζων δὲ ἐν εὐχῇ, ἢ κράζων, ἢ βαττολογῶν· συμμέτρως δὲ ψάλλειν, ἵνα μὴ περικακῶσιν αἱ ψυχαί. Θέλε δὲ τοὺς παῖδας σιωπητικοὺς προβιβάζειν. Εἰς καπηλεῖον ὅλως εἰσέλθῃς (36)· ἀλλ' εἰ ἀνάγκη γένηται, ἐπὶ ξένης γενόμενος, καὶ χρείαν ἔχεις ἐδέσματος ἢ ποτοῦ, ἀποστείλας ἀγόρασον, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ φάγε καὶ πίε, ἐν τόπῳ αὐτῆς ἀνακεχωρημένῳ· ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ἐκκλησία ἐν τῷ τόπῳ, μηδὲ οἰκία ὀρθοδόξων, καὶ ἀνάγκη σοι γένηται, καὶ εἰσέλθῃς εἰς πανδοχεῖον, θέλε μένειν ἐν πανδοχείῳ, ὅπου οὐκ εἰσὶ γυναῖκες, οὔτε καπηλεῖον· καὶ τοῦτο μετὰ λύπης.

7. Ἐὰν οὖν, τὰς προειρημένας ἐντολὰς φυλάξας, καὶ τῶν προειρημένων σφαλμάτων ἑαυτὸν τηρήσας,

C τὸν δρόμον τελειώσῃς ἐν πίστει τε καὶ ἁγνότητι καὶ πολιτείᾳ, κατὰ τὸ εἰρημένον· βαθμὸν σεαυτῷ μέγαν καὶ ἀγαθὸν περιποιήσῃ. Αὗταί εἰσιν αἱ τῆς προειρημένης πίστεως ἐντολαὶ καὶ παραφυλάγματα, ἃς ἐὰν ποιήσῃς, καὶ τὴν πίστιν τηρήσῃς, ἔσῃ μαθητὴς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰ δέ τις ἀντιλέγει τοῖς προειρημένοις, Θεῷ ἐστιν ἀντιλέγων. Ψηλαφήσει γὰρ τὰς θείας Γραφὰς, καὶ κατανοήσει τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἔχει συνιέναι, ὅτι περὶ τούτων ὅλων ἐντέλλεται ὁ Κύριος. Ἡμεῖς δὲ, ἵνα μὴ μακρολογήσωμεν, τὰς μαρτυρίας οὐκ ἐξεθέμεθα. Καὶ αὗται μὲν αἱ ἐντολαὶ μονάζουσι καὶ λοιποῖς Χριστιανοῖς εὐλαβέσιν.

8. Εἰ δέ τις ἱερεὺς ἀκριβῶς θέλῃ ἱερατεύειν, μετὰ τῶν προειρημένων ἐντολῶν, ἤτω νηφάλιος, σπου-

D δαῖος, ἀνεξίκακος, χρηστὸς, φιλόρφανος, φιλόπτωχος, φιλόξενος, φιλάγαθος, ἥσυχος, στερεὸς πίστει καὶ γνώμῃ καὶ λόγῳ, ἀπεχόμενος γυναικὸς, μὴ ἀμελῶν τοῦ ποιμνίου, μὴ βδελυσσόμενός τινα· μὴ προσωποληπτεῖν, ἐλέγχοντα ἐπὶ πάντων, μὴ ἐᾷν ψωριὸν πρόβατον ἐν τῇ ποίμνῃ, ἀλλὰ καθαίρειν πρῶτον μετὰ μετανοίας, καὶ τότε συνάγειν ἐν τῇ μάνδρᾳ· εἰδέναι ἕκαστον ὡς ποιμαίνειν δεῖ, τί δὲ ταῖς χήραις παραγγέλλειν, τί μοναχοῖς, τί λαϊκοῖς, τί κατηχουμένοις. Γυναιξὶ δὲ παραγγέλλειν ἐν ἐκκλησίᾳ μὴ λαλεῖν ὅλως, ἀλλ' ἐν πᾶσι σιγᾷν καὶ εὔχεσθαι, καὶ μὴ λαμπρύνειν ἑαυτὰς ἐν χρυσῷ ἢ ἐσθῆτι, τὰ δὲ πρόσωπα αὐτῶν

(36) Add. μή

μὴ φαίνεσθαι, χεῖρας ἀνδρῶν μὴ καταφιλεῖν. Κατηχούμενοι δὲ ἰδίᾳ εὐχέσθωσαν, ἢ ἔξωθεν τοῦ βηλοῦ. Ὁ δὲ πᾶς λαὸς ἐν φόβῳ καὶ σιωπῇ ἀκουέτω τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Οὐ μόνον δὲ οἱ ἁμαρτάνοντες δίκην ἀποτίσουσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ χαίροντες ἐπὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι. Περὶ δὲ τῶν προσφορῶν ὀφείλει νήφειν ὁ ἱερεύς· ἐὰν γὰρ λάβῃ παρὰ στρατευομένου ἐκχέοντος αἷμα, ἢ διασείσαντος, ἢ κλέψαντος, ἢ πραγματευτοῦ, ἢ ἐπιόρκου, ἢ παρὰ πλουσίου ἀποστερητοῦ, ἢ παρὰ τελώνου ἐπιπράττοντος, ἢ τοκογλύφου, ἢ τιμιολκοῦ ἐπὶ σίτου, ἢ παρὰ παντὸς ἁμαρτωλοῦ· ὁ τοιοῦτος ἱερεὺς, ἀπὸ τοιούτων ἐὰν λάβῃ, χωλῶν καὶ τυφλῶν προσφέρει ἐξ αὐτῶν τῷ Θεῷ. Σοὶ δὲ τῷ λαϊκῷ οὐκ ἔξεστι κρῖναι τὸν ἱερέα, εἰ μὴ, ἐὰν εἰδῇς παραβάτην, φεῦγε ἀπ' αὐτοῦ. Ἐὰν ταῦτα φυλάξῃς, ὁ ἱερεὺς, βαθμὸν ἀγαθὸν ἑαυτῷ περιποιῇ, καὶ πολλὴν παῤῥησίαν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A manus virorum osculari. Catechumeni autem seorsim orent et extra limen. Omnisque populus cum reverentia et silentio audiat verbum Domini. Porro non ii solum qui peccant, sed etiam qui de peccatoribus gaudent, pœnas luent. Oblationes quod spectat, vigilandum est sacerdoti : nam si a milite acceperit qui effuderit sanguinem, a turbulento, a fure, ab improbo negotiatore, a perjuro, aut a divite defraudatore, a publicano exactore, a feneratore, vel ab eo qui pretium frumenti auxerit, vel a quolibet peccatore; hujusmodi sacerdos, inquam, qui talia acceperit, clauda et cæca hinc Deo offert. Tibi laico non licet sacerdotem judicare ; quod si prævaricatorem adverteris illum, fuge ab illo. Si hæc tu sacerdos servaveris, gradum bonum tibi B acquires [11]; multamque fiduciam in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN SEQUENS OPUSCULUM MONITUM.

Brevem hanc vitæ monasticæ Institutionem *syntagmati apposite subjicimus, quod ambo ejusdem prorsus sint argumenti. Sequens autem opusculum inelegans est omnino, et a quodam Græculo Athanasii nomine confictum, ut quivis eruditus, vel primo aspectu existimabit.*

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΤΥΠΩΣΙΣ ΤΩΝ ΘΕΛΟΝΤΩΝ ΕΝ ΗΣΥΧΙᾼ ΔΙΑΓΕΙΝ.

MAGNI ATHANASII

INSTITUTIO EORUM QUI IN QUIETE VITAM AGERE CUPIUNT.

1. Τοιοῦτος ὁ μοναχὸς, καὶ οὕτω χρὴ εἶναι τὸν μοναχὸν, ἀπεχόμενον ἀπὸ γηΐνων πραγμάτων· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Χριστοῦ στρατιώτην, ἄϋλον, ἀμέριμνον, πάσης πραγματευτικῆς ἐννοίας καὶ πράξεως ἐκτός. Ἐν τούτοις ἤτω ὁ μοναχὸς, μάλιστα ὁ πᾶσαν ὕλην τοῦ κόσμου τούτου καταλιπών· καὶ ἐπὶ τὰ ὡραῖα κάλλη τῆς ἡσυχίας ἡ ἄσκησις, ἡδὺς ὁ βίος, ἡ πρᾶξις τερπνή. Βούλει τοιγαροῦν, ἀγαπητὲ, τὸν μονήρη βίον ἀναλαβεῖν, καὶ ἐπὶ τὰ τῆς ἡσυχίας ἀποτρέχειν τρόπαια· ἄφες ἐκεῖ τὸν κόσμον καὶ τὰς τοῦ κόσμου φροντίδας, τάς τε ἐπὶ τούτων ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας, τουτέστι μόνος ἄϋλος ἔσο, ἀπαθὴς, πάσης ἐπιθυμίας ἐκτὸς, ἵνα, τῆς ἐκ τούτων περιστάσεως ἀλλότριος γενόμενος, δυνηθῇς ἡσυχάζειν καλῶς. Εἰ μὴ γάρ τις τούτων ἑαυτὸν ὑπεξάρῃ, οὐκ ἂν δυνηθῇ ταύτην κατορθῶσαι τὴν πολιτείαν. Τροφῶν βραχέων ἀντέχου καὶ εὐκαταφρονήτων, μὴ πολλῶν καὶ εὐπεριστάτων, ἢ μᾶλλον ἀπεριστάτων. Ἐὰν δὲ καὶ ὡς φιλοξενίας χάριν περὶ τὰ πολυτελῆ λογισμὸς γένηται, ἄφες τοῦτον ἐκεῖ, μὴ ὅλως πεισθῇς αὐτῷ· ἐνεδρεύει γάρ σε διὰ τούτου ὁ ὑπεναντίος, τοῦ ἀποστῆσαι τῆς ἡσυχίας.

C 1. Talem et hujusmodi oportet esse monachum, a terrenis rebus abstinentem, ac præterea Christi militem, materia expertem, sollicitudinibus vacuum, extra omnem negotiorum cogitationem et exercitium. In his sit et degat monachus, is maxime qui totam mundi hujus materiam dereliquit. Omnes speciosas pulchritudines superat ascesis illa, quieta et tranquilla est vita. Age ergo, dilecte, monasticam amplectere vitam, et accurre ad illa quietis tropæa. Relinque ibi mundum, mundique curas, mundanos item principatus et potestates; id est, solus et materia esto, passionibusque vacuus, omnis expers desiderii, ut, earum rerum circumstantia alienus, quietam probe vitam agere possis. Nisi enim quis sese ejusmodi rebus eximat, nun- D quam potuerit eam agere vitæ rationem. Paucis et vilibus utere cibis, non vero copiosis, et probe paratis, imo potius improbe paratis. Quod si hospitalitatis causa te lauti cibi cogitatio subeat, 308 missam fac illam, nec prorsus illi obtemperes. Insidiatur enim tibi per eam adversarius, ut te a quiete retrahat vita

[11] I Tim. III, 13.

2. Cave ne divitias pauperibus erogandas expetas; melior enim sermo bonus est, quam donum. Est quippe illa item maligni fraus, qua ad inanem gloriam plerumque et ad multam negotiationem mentem conjicit. Vestimenta quod spectat, ne cupias multas habere vestes; sed eas solum tibi provide quæ necessitati corporis satis sint. Si tibi alimentis aut vestibus sit opus, ne pudeat ea accipere, quæ tibi ab aliis offeruntur : est enim illud quoddam superbiæ genus. Quod si tibi aliquid in hisce superfluum fuerit, da egeno. Hanc Deus filios suos vult œconomiam servare. Cum præsenti tempore necessaria suppetunt, ne futuri temporis sollicitudinem geras, ne unius quidem diei aut hebdomadis : de præsenti solum cura : ipsum tempus sibi necessaria suppeditabit. Sed in primis quære regnum cœlorum. Tuam semper utilitatem curato, et quietæ vitæ modum tibi constitue. Ne cum hominibus materiæ deditis, et ultro citroque distractis habites : vel solus habita, aut cum hominibus materia expertibus et tecum consentientibus. Nam qui cum hominibus materiæ deditis, et ultro citroque distractis habitat, is prorsus eorum distractionis particeps erit, humanisque serviet mandatis, obnoxius vanis sermocinationibus, aliisque malis omnibus, iræ, mœrori, materialium rerum insano amori, metui scandalorum, patrimonialium bonorum sollicitudinibus, cognatorum amicitiis. Eorum itaque consortium devita, ne forte tuam in cellula quietem adimant, et ad sua ultro citroque negotia pertrahant

3. Si porro cellula in qua degis circumquaque amœna sit, fuge ab illa, ne parcas, ne fortasse ejus amore pertrahare. Nihil non age, nihil non operare, ut possis quietæ et tranquillæ vitæ vacare, atque curare, ut juxta Dei voluntatem degas, et cum invisibilibus inimicis pugnes. Si non potes in tuis partibus tranquille et quiete degere, transfer propositum tuum ad hospitalitatem, in eamque cogitationes tuas quamprimum repone. Esto velut quidam optimus negotiator, qui omnia ad quietam vitam probat et ordinat; et quæ tranquilla et utilia sunt perquirit. Cæterum dico tibi, hospitalitatem dilige, nam liberat te a casibus in regione tua obvenire solitis, tibique præstat ut quietæ et tranquillæ vitæ utilitate perfruare. Fuge moras in civitate, et in eremo persevera, si fieri omnino possit. In urbem ne accedas : nihil enim utile, nihil tuo vitæ instituto fructuosum illic conspicies. Ne timeas neque formides earum rerum sonitum, neque aufugias a stadio utilitatis tuæ. Absque timore sustine, et videbis Dei magnitudinem, omnia scilicet alia salutis signa et manifestationes.

4. Amicos si habes, fuge eorum frequentes confabulationes; si enim perraro colloquare cum ipsis, gratus Deo eris. Quod si deprehenderis per eos tibi damnum obvenire, ne prorsus accedas ad illos. Par quippe est amicos te habere qui tuo vitæ instituto utiles ac dediti sint. Fuge malignorum et conten-

A 2. Ὅρα μὴ ἐπιθυμήσῃς πλοῦτον ἔχειν πρὸς διάδοσιν τῶν πενήτων· κρεῖσσον γὰρ λόγος ἀγαθὸς ὑπὲρ δόμα· ἔστι γὰρ καὶ αὕτη ἀπάτη τοῦ πονηροῦ πρὸς κενοδοξίαν πολλάκις καὶ εἰς πολυπραγμοσύνης αἰτίαν ἐμβάλλουσα τὸν νοῦν. Περὶ δὲ ἱματίων, μὴ ἐπιθυμήσῃς πολλὰ ἔχειν ἱμάτια· ἀλλὰ τὰ ἀρκοῦντα τῇ ἀνάγκῃ τοῦ σώματος μόνα προνοοῦ. Ἐὰν δέῃ τροφῶν ἢ ἱματίων, μὴ αἰσχυνθῇς τὰ παρ' ἑτέρων σοι προσφερόμενα λαβεῖν· τοῦτο γάρ ἐστιν ὑπερηφανίας εἶδος. Ἐὰν δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τούτοις περισσεύῃς, δίδου τῷ ὑστερουμένῳ· οὕτως ὁ Θεὸς τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας οἰκονομεῖσθαι βούλεται. Ἔχων τοῦ ἐνεστῶτος καιροῦ τὰ δέοντα, εἰς τὸν μέλλοντα μὴ μεριμνήσῃς καιρὸν, οἷον ἡμέρας μιᾶς, ἢ ἑβδομάδος, ἢ μὴν ἐνεστῶτος καιροῦ· αὐτὸς ὁ καιρὸς ἐπιχορηγήσει τὰ δέοντα. B Ἀλλὰ μᾶλλον ζήτει μάλιστα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Τῆς ἑαυτοῦ ὠφελείας πάντοτε φρόντιζε, καὶ τὸν τῆς ἡσυχίας περιποιοῦ τρόπον. Μὴ ἀγαπήσῃς οἰκῆσαι μετὰ ἀνθρώπων ὑλικῶν καὶ ἐμπερισπάστων· ἢ μόνος οἴκει, ἢ μετὰ ἀνθρώπων ἀΰλων καὶ ὁμοφρόνων· ὁ γὰρ μετὰ ἀνθρώπων ὑλικῶν καὶ ἐμπερισπάστων οἰκῶν, πάντως κοινωνήσει καὶ αὐτὸς τῇ τούτων περιστάσει, καὶ δουλεύσει ἀνθρωπίναις ἐπιταγαῖς, λαλιαῖς τε ματαίαις, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι δεινοῖς, ὀργῇ, λύπῃ, μανίᾳ τῶν ὑλῶν, φόβῳ τῶν σκανδάλων, γονικαῖς μερίμναις, συγγενικαῖς φιλίαις. Ἀλλὰ γὰρ τῆς πρὸς τούτους συντυχίας παραιτοῦ, μήποτέ σε ἀπολέσωσι τῆς ἐν τῷ κελλίῳ ἡσυχίας, καὶ περὶ τὰς ἑαυτῶν περιστάσεις ἀγάγωσιν.

C

3. Ἐὰν δὲ καὶ τὸ κελλίον ἐν ᾧ καθέζῃ εὐπερίστατον ᾖ, φεῦγε, καὶ αὐτοῦ μὴ φείσῃ, μὴ ἑλκυσθῇς εἰς ἀγάπην αὐτοῦ. Πάντα ποίει, πάντα πράττε, ὅπως δυνηθῇς ἡσυχάσαι, καὶ σχολάσαι, καὶ σπουδάσαι γενέσθαι ἐν τοῖς τοῦ Θεοῦ θελήμασι, καὶ ἐν τῇ πάλῃ τῶν ἀοράτων. Εἰ μὴ δύνασαι ῥᾳδίως ἡσυχάσαι ἐν τοῖς σοῖς μέρεσι, δός σου ἐπὶ ξενιτείαν τὴν πρόθεσιν, καὶ ἐπὶ ταύτην κατάσπευδέ σου τὸν λογισμόν· γενοῦ καθάπερ τις πραγματευτὴς ἄριστος, τὰ πάντα πρὸς ἡσυχίαν δοκιμάζων, καὶ τὰ πρὸς ταύτην ἥσυχα καὶ χρήσιμα. Πλὴν λέγω σοι, ξενιτείαν ἀγάπα· ἀπαλλάττει γάρ σε τῶν κατὰ τὴν ἰδίαν χώραν περιστάσεων, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἡσυχίαν ὠφελείας μόνον D ἀπολαύειν ποιεῖ. Τὰς ἐν πόλει διατριβὰς φεῦγε, καὶ ἐν ἐρήμῳ καρτέρησον, εἰ δυνατὸν τὸ καθόλου. Εἰς πόλιν μὴ ἀπαντήσῃς· οὐδὲν γὰρ εὔχρηστον, οὐδὲν ὠφέλιμον τῇ πολιτείᾳ σου ἐκεῖ θεάσῃ. Μὴ δειλιάσῃς ἦχον αὐτῶν, ἢ πτοηθῇς· μηδὲ ἀποφύγῃς τὸ στάδιον τῆς σῆς ὠφελείας. Ἀφόβως ὑπόμεινον, καὶ ὄψει τοῦ Θεοῦ τὰ μεγαλεῖα, τὴν ἄλλην ἅπασαν ἐπὶ σωτηρίαν πληροφορίαν.

4. Ἐὰν φίλους ἔχῃς, φεῦγε τούτων τὰς συνεχεῖς συντυχίας· διὰ μακροῦ γὰρ αὐτοῖς συντυγχάνων εὐχάριστος ἔσῃ. Ἐὰν δὲ κατανοήσῃς διὰ τούτων αὐτῶν βλάβην σοι γινομένην, μηδόλως ἐγγίσῃς· φίλους γὰρ ἔχειν σε χρὴ τοὺς ὠφελίμους καὶ συλλαμβανομένους τῇ σῇ πολιτείᾳ. Φεῦγε τῶν πονηρῶν ἀνδρῶν καὶ μα-

χίμων τὴν συντυχίαν· μηδενὶ τούτων συνοικήσῃς· ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰς φαύλας αὐτῶν προθέσεις παραιτοῦ. Ἄνδρες εἰρηνικοὶ ἀδελφοὶ, καὶ πνευματικοὶ πατέρες ἅγιοι, ἔστωσαν φίλοι σοι. Μὴ μετὰ περισπωμένων συναυλίζου, μηδὲ συμπόσιον ἔχῃς μετ' αὐτῶν· μήποτέ σε περὶ τὰς ἑαυτῶν ἀπάτας ἑλκύσωσι, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἡσυχίαν ἐπιστήμης ἀπαγάγωσιν. Ἐὰν δέ τις τῶν κατὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πορευομένων, ἐλθὼν πρὸς σὲ, ἐπὶ τὸ φαγεῖν προσκαλέσηταί σε, καὶ θέλῃς ὑπάγειν, ὕπαγε μὲν, τάχιον δὲ ἐν τῷ κελλίῳ σου ὑπόστρεφε. Εἰ δυνατὸν, ἐκτὸς τοῦ κελλίου σου μὴ κοιμηθῇς ἔξω· ἵνα διὰ παντός σοι παραμένῃ ἡ τῆς ἡσυχίας χάρις, καὶ τῆς ἐν αὐτῇ προθέσεως ἀνεμπόδιστον ἕξεις τὴν λατρείαν. Μὴ γίνου ἐπιθυμητὴς βρωμάτων καλῶν· ἡ γὰρ σπαταλῶσα ψυχὴ, ζῶσα τέθνηκε. Μὴ χορτάσῃς τὴν κοιλίαν σου βρώματα διάφορα, ἵνα μὴ πόθος σοι τούτων γένηται, καὶ περὶ τραπέζης ἐμποιήσῃ σοι τὸν πόθον. Εἴρηται γὰρ μὴ ἀπατᾶσθαι χορτασίᾳ κοιλίας. Ἐὰν δὲ καὶ συνεχῶς ἔξω τοῦ κελλίου σου θεάσῃ σεαυτὸν προσκαλούμενον, παραιτοῦ. Ἔστιν ἐπιζήμιος ἡ ἔξω τοῦ κελλίου σου συνεχὴς διατριβὴ, ἀφαιρεῖται τὴν χάριν, σκοτίζει τὸ φρόνημα, μαραίνει τὸν πόθον.

A tiosorum virorum colloquium, cum nemine illorum habites, imo prava illorum proposita recusa. Fratres qui sint pacifici, et spirituales sancti Patres, amici tibi sint. Ne cum distractis viris habites, neque cum iis una convivere; ne te forte ad suas fraudes pertrahant, et a scientia quæ quietam spectat vitam abducant. Quod si quis eorum qui secundum charitatem Dei incedunt, te adiens ad comedendum invitet, si lubeat abire, abi; sed cito ad cellam remigra tuam. Si fieri potest, ne dormias extra cellam tuam, ut semper apud te permaneat quietæ vitæ gratia, ac sine obice erga propositum hujuscemodi, cultum tuum impendes. Ne esto cupidus lauti cibi; nam quæ deliciatur anima, vivens mortua est. Ne variis cibis ventrem tuum **309** impleas; B ne te eorum cupido subeat, et tuum erga mensam appetitum inflammes. Dictum namque est, non oportere falli saturitate ventris. Quod si te frequenter extra cellam tuam videas invitari, abnue. Nam frequens extra cellam tuam mora detrimento tibi est, quippe quæ gratiam auferat, sensum obscuret, amorem marcidum reddat.

IN BINAS AD CASTOREM EPISTOLAS ADMONITIO.

Novum hic comparet commenti genus, Lector benevole: en tibi Instituta Cassiani *Græce versa, in compendium redacta, Athanasiique nomine conscripta. Quod opus esse videtur Græculi cujusdam Latine periti, qui cum in* Instituta Cassiani *incidisset, operæ pretium duxit Græce illa interpretari, quanquam fortasse potuerit ex antiquo Cassiani Græco textu, seu Græca versione, hoc ipsum opusculum contexere. Nam exstant in antiquis Græcis codicibus multa ex Cassiani Institutionibus, quarum haud semel loca afferuntur Græce a quibusdam scriptoribus, v. g. a Climaco.* Instituta *igitur illa exhibet hic scriptor, non quidem integra, sed excerptis hinc inde sententiis, sæpe etiam integris capitibus: tantaque omisit, ut ex duodecim illis institutorum libris, binas hasce tantum confecerit epistolas, quas majoris commendationis causa magno Athanasio ascripsit. Porro tam supine, tam incaute id facinoris aggressus est, ut quæ se suis vidisse oculis testatur Cassianus, longe scilicet post Athanasii ætatem acta, ea ipse Athanasium narrantem ac se vidisse testantem repræsentet, quod in aliis quoque nonnullis spuriis operibus animadversum est. Castor autem ille cui nuncupantur* Instituta Cassiani, *cujusque nomen huc translatum est, episcopus erat Aptensis. Has porro nobis Roma transmisere fratres nostri.*

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΚΑΣΤΟΡΑ ΤΟΝ ΜΑΚΑΡΙΟΤΑΤΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΙΚΩΝ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΒΙΩΝ ΔΙΑΤΥΠΩΣΕΩΝ (37).

Ἐπειδή μοι προσέταξας, μακαριώτατε πάτερ Κάστορ, γνωρίσαι σοι τὰς κανονικὰς διατυπώσεις τῶν κοινοβίων τῶν ἀνατολικῶν, καὶ μάλιστα τῶν Αἰγυπτίων, ὧν αὐτόπτης γέγονα· εἶξας ἐγὼ τῇ ὑμετέρᾳ κελεύσει, τοῦτον ὡς ἐν ὀλίγῳ τὸν λόγον ὑμῖν ἀπέστειλα· ἵνα ἔχωσιν ἐφόδιον πρὸς ἀρετὴν οἱ συνειλεγμένοι σὺν Θεῷ ἐν τῷ νέῳ σου μοναστηρίῳ, τοὺς τῶν μακαρίων ἀνδρῶν κανόνας τε καὶ ἄλλους. Ἀναγκαῖον τοίνυν πρὸ πάντων περὶ προσευχῆς τῆς πάντων αἰτίας τῶν ἀγαθῶν διηγήσασθαι, ὅπως τε, καὶ μετὰ πάσης τῆς καταστάσεως ἐν τοῖς κατὰ τὴν Αἴγυπτον μάλιστα καὶ Θηβαΐδα κοινοβίοις ταύτην ἐπι-

EJUSDEM MAGNI ATHANASII AD BEATISSIMUM CASTOREM, DE CANONICIS COENOBIORUM CONSTITUTIONIBUS.

C 1. (38) Cum jusseris mihi, beatissime Pater Castor, ut Orientalium maximeque Ægyptiorum cœnobiorum, canonicas tibi constitutiones declararem, quas meis ipse oculis conspexi; tuæ jussioni obtemperans, hæc pauca tibi verba transmisi; ut hinc viaticum ad virtutem iis suppetat qui in novo tuo monasterio, Deo juvante, coacti sunt. Itemque misi beatorum virorum canones, et alios nonnullos. Necesse est itaque ut ante omnia de oratione, bonorum omnium causa, verba faciam; quomodo scilicet, et quam optimo cum ordine in Ægypti et Thebaidis cœnobiis eam persolvant. (39) Congre-

(37) Ex codicibus mss. Altaemps., num. R. v. 49.
(38) Cassianus in præfat. ad *Instituta cœnobiorum ad Castorem.*
(39) Cassian. *Institut.* lib. II, c. 7.

gati quippe eodem in loco, tempore synaxis, postquam absolutus est psalmus, non statim ad genuflexionem veniunt; sed priusquam genua flectant, modico tempore stantes expansis manibus orant; postea humi prostrati, et facta brevi inter genuflectendum oratione, una surgunt omnes: ac rursum expansis manibus diutius atque ferventius supplicationes persolvunt, nemine genuflectente, aut ex genuflexione sese erigente, donec is qui orationem recitat, prior genuflexerit aut prior surrexerit (40). Prout itaque dictum est, cum ejusmodi synaxium causa conveniunt, tantum ab omnibus servatur silentium, ut in tanto et pene innumerabili cœtu, neminem adesse videatur; potissimuum vero tempore orationum, quo neque sputum emittitur, neque tussis auditur: non illic pigritiæ signum, non dormitatio, non oscitatio, non gemitus cum sono audiuntur. Eum namque qui præ nausea et animi mollitie cum clamore precatur, aiunt dupliciter peccare; primo, quod segniter oret; secundo, quod indisciplinata illa voce, proximi aures obtundat, ac mentem distrahat: invadentibus una malignis spiritibus, qui cum nos viderint in oratione stantes, indecentibus nos cogitationibus, et nausea atque fastidio animam aggravant. (41) Quæ causa est ut psalmos, non cum tumultu et perturbatione festinando recitent; neque versuum multitudine, sed mentis consideratione oblectentur; ea scilicet cogitatione ei obsequentes qui ait: « Psallam spiritu, psallam et mente [23]: » rati utilius esse decem versus cum attentione psallere, quam totum psalterium cum confusione mentis.

310 2. (42) Completis psalmis et canone, uti superius memoravimus, nemo fratrum vel tantillum temporis cum alio stare aut verba facere audet: sed neque cella egredi, aut opus deserere suum, quod præ manibus tractat, juxta Apostolicum præceptum; nisi necessarii cujusdam operis occasione omnes una convenire oporteat: egressi autem opus suum exsequuntur; ita ut ne minima quidem inter eos sit confabulatio, sed singuli meditationi mentis vacent et psalmo, et quod sibi jussum est impleant. Magna porro sollicitudine cavent, ne quis fratrum cum alio maxime novitio solus unquam relinquatur, aut extensis manibus aliquem contrectare aut complecti audeat. Quod si quis hanc transgredi regulam deprehendatur, gravissimæ correptioni subjicitur.

3. (43) De canonico itaque more, sive precum sive psalmorum, quo pacto scilicet eas oporteat in diurnis conventibus observari, sat a nobis jam dictum est. Deinceps vero agendum nobis est de iis

A τελοῦσι. Συναγομένων γὰρ αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συνάξεως, ἡνίκα τελειωθῇ ὁ ψαλμὸς, οὐ παραχρῆμα πρὸς γονυκλισίαν ὁρμῶσιν, ἀλλὰ πρὶν ἢ τὰ γόνατα κάμψαι, πρὸς ὀλίγον ἱστάμενοι, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτεταμένας ἔχοντες, εὔχονται· καὶ μετὰ ταῦτα χαμαὶ προσπίπτοντες, καὶ πρὸς ὀλίγον πάλιν ἐν τῇ γονυκλισίᾳ εὐχόμενοι πάντες, ἐν τῷ ἅμα ἐγείρονται· καὶ πάλιν τὰς χεῖρας διαπετάσαντες, ἐκτενέστερον καὶ ἐπιτεταμένως τὰς ἱκεσίας ἀποπληροῦσιν, οὐδενὸς γόνυ κλίνοντος, ἢ ἐκ τῆς γονυκλισίας ἀνισταμένου, ἕως ἂν ὁ ποιῶν αὐτοῖς τὴν εὐχὴν, κλίνῃ πρῶτος, ἢ ἀναστῇ πρῶτος. Καθὰ τοίνυν εἴρηται, ὅτε τὰς προειρημένας συνάξεις ἐπιτελέσαι συνέρχονται, σιωπὴ τοσαύτη παρέχεται ὑπὸ πάντων, ὡς νομισθῆναι μηδένα ἄνθρωπον ἐν τῇ τοσαύτῃ τῶν ἀδελφῶν B ἀναριθμήτῳ πληθύϊ παρεῖναι, ἐξαιρέτως ἐν τῷ καιρῷ τῶν προσευχῶν, ὅτε οὔτε πτύσμα προσέρχεται, οὔτε βὴξ ἠχεῖται, οὐκ ἀκηδία, οὐ νυσταγμὸς, οὐ χάσμα, οὐ στεναγμοὶ μετ' ἤχου ἀναπέμπονται. Τὸν γὰρ ἐν χαυνότητι διανοίας μετὰ κραυγῆς τὰς εὐχὰς ἐπιτελοῦντα, δισσῶς ἁμαρτάνειν λέγουσι· πρῶτον μὲν ὡς ῥαθύμως εὐχόμενον, δεύτερον δὲ ὡς ἀπαιδεύτῳ τῇ φωνῇ τὴν τοῦ πλησίον ἀκοὴν κατακτυποῦντα, καὶ διασκεδάζοντα τὴν διάνοιαν, συνεπιτιθεμένων καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων, οἵ, ἐπειδὴ ἂν ἴδωσιν ἡμᾶς εἰς προσευχὴν ἱσταμένους, λογισμοῖς ἀπρεπέσι καὶ ἀκηδίᾳ τὴν ψυχὴν καταβαρύνουσι. Καὶ τούτου χάριν τοὺς ψαλμοὺς οὐ μετὰ θορύβου καὶ ταραχῆς σπεύδουσιν ἐκτελεῖν, οὐδὲ τῷ πλήθει τῶν στίχων, ἀλλὰ C τῇ τῆς διανοίας νοήσει εὐφραίνονται, ἐκείνῳ τῷ λογισμῷ κατακολουθοῦντες τῷ φάσκοντι· « Ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ καὶ τῷ νοΐ· » ὠφελιμώτερον γὰρ ἔχουσι τὸ δέκα στίχους μετὰ συνέσεως ψάλλειν, ἢ ὅλον τὸ ψαλτήριον μετὰ συγχύσεως διανοίας.

2. Τελειωθέντων δὲ τῶν ψαλμῶν καὶ τοῦ κανόνος, οὕτως ὡς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, οὐδεὶς τῶν ἀδελφῶν κἂν πρὸς ὀλίγον στῆναι, ἢ ὁμιλῆσαι μετ' ἄλλου τολμᾷ· ἀλλ' οὐδὲ τοῦ κελλίου προελθεῖν, ἢ τὸ ἔργον καταλιπεῖν, ὃ μετὰ χεῖρας ἔχουσιν, ἀποστολικὸν πληροῦντες παράγγελμα, εἰ μή πού γε χρεία γένηται πρὸς καθῆκόν τινος ἀναγκαίου ἔργου πάντας συνεισελθεῖν, ὅπερ οὕτω μετὰ σπουδῆς καὶ ἐξερχόμενοι πληροῦσιν, ὡς μηδεμίαν ὁμιλίαν μεταξὺ αὐτῶν ἀνακύπτειν, ἀλλ' ἕκαστον προσέχοντα τῇ μελέτῃ D τῆς διανοίας καὶ τῷ ψαλμῷ, πληροῦντες τὸ προτεταγμένον. Μεγάλῃ δὲ σπουδῇ φυλάττουσι, μή τις μετὰ ἄλλου, καὶ μάλιστα ἀρχαρίου, ἀπολειφθῇ τῶν ἀδελφῶν ἰδιάζων πού ποτε, ἢ τὰς ἰδίας χεῖρας ἐκτείνας τολμήσῃ κατασχεῖν ἢ περιπλακῆναι ἑτέρῳ. Εἰ δέ τις παραβαίνων τὸν κανόνα τοῦτον εὑρεθῇ, ἐπιτιμίῳ βαρυτάτῳ ὑποβάλλεται

3. Περὶ μὲν οὖν τοῦ κανονικοῦ τρόπου τῶν τε εὐχῶν καὶ τῶν ψαλμῶν, ὃς ὀφείλει ἐν ταῖς καθημεριναῖς συνόδοις φυλάττεσθαι, ἱκανῶς ἡμῖν εἴρηται. Ὀφείλομεν δὲ λοιπὸν περὶ τῶν ἀποτασσομένων τῷ κόσμῳ

[23] 1 Cor. xiv, 15.

(40) Cassian. *Institut.* lib. ii, c. 10.
(41) Ibid. c. 11.
(42) Ibid. c. 15.
(43) Ibid. lib. iv, c. 1.

διηγήσασθαι, ποίῳ τρόπῳ ἐν τούτοις τοῖς κοινοβίοις A εἰσέρχονται, καὶ διαμένουσι ταπεινοφρονοῦντες καὶ ὑποτασσόμενοι ἕως βαθυτάτης πολιᾶς. Τοσαύτη γὰρ παρ' αὐτοῖς ἡ ὑπακοὴ καὶ ταπείνωσις ἄχρι γήρως, ὅση οὐκ ἂν εὑρεθῇ οὐδὲ κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τοῖς ἀποτασσομένοις ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς μοναστηρίοις. Οὐ πρότερον τοίνυν δεχθήσεται ἔσω ἐν τῷ μοναστηρίῳ ὁ θέλων μονάσαι, πρὶν ἀπόδειξίν τινα καὶ πεῖραν τοῦ πρὸς Θεὸν πόθου καὶ τῆς ταπεινώσεως καὶ μακροθυμίας διὰ τῆς ἐπιπλεῖστον ὑπακοῆς παράσχῃ. Δοκιμασθεὶς οὖν ἐν τούτοις, εὐπρόσδεκτος παρ' αὐτοῖς γίνεται, καὶ διδάσκεται τῆς αὐτοῦ περιουσίας μὴ ἔχειν τι τεθησαυρισμένον· ἐπίστανται γὰρ τὸν παρακρατοῦντά τι τῶν ἰδίων μὴ δύνασθαι διαμένειν πολυχρόνιον ἐν τῇ τοῦ μοναστηρίου ὑποταγῇ, καὶ κακουχίᾳ εἰς τέλος ἐγκαρτερεῖν. B Ἡνίκα γὰρ οἱαδήποτε πρόφασις ἢ θλίψις τὴν αὐτοῦ κινήσει διάνοιαν, εὐθὺς ἡ τοῦ ἀποκειμένου ἐλπὶς, ὥσπερ σφενδόνη λίθον, τοῦ μοναστηρίου ἐκτινάσσει. Διά τοι τοῦτο ἕκαστος αὐτῶν γυμνοῦται τῆς ἀρχαίας περιουσίας, ὡς μηδὲ αὐτὸ τὸ ἔνδυμα ὃ περιβεβλημένος ἦλθε τοῦ λοιποῦ φορεῖν συγχωρεῖσθαι. Ἀλλὰ, τῶν ἀδελφῶν πάντων συνηγμένων, προαχθεὶς εἰς τὸ μέσον, ἐκδύεται τὰ ἱμάτια τὰ ἴδια, καὶ διὰ τῶν χειρῶν τοῦ ἀββᾶ, ἐνδύμασι τοῦ μοναστηρίου μεταμφιέννυται· ὡς διὰ τοῦ τύπου τούτου ἐπιγνῶναι αὐτὸν, ὅτι, πάντων τῶν κοσμικῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀλαζονείας, καὶ τοῦ τύφου γυμνωθεὶς, ἐνεδύσατο τὴν πτωχείαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ἀνεπαισχύντως ἐναριθμεῖ ἑαυτὸν, καὶ ἐξισοῖ τῷ σώματι τῆς ἀδελφότητος. C Τὰ δὲ ἱμάτια ἃ ἀποδύεται λαβὼν ὁ οἰκονόμος τῆς μονῆς φυλάττει, ἀφορίσας ἕως δ' ἂν τῆς προκοπῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ἀναστροφῆς, καὶ ὑπομονῆς τῆς ἐν διαφόροις πειρασμοῖς ἀπόδειξιν παράσχῃ. Καὶ εἰ μὲν εὕρωσιν αὐτὸν δυνάμενον ἐν τούτοις καρτερεῖν, καὶ ἐν σπουδῇ πάσῃ, καὶ διαπύρῳ θέρμῃ, ᾗ ἐνήρξατο, διαμένοντα, τοῖς λοιποῖς συναριθμοῦσιν ἀδελφοῖς· εἰ δέ τι γογγυσμοῦ ἐλάττωμα, ἢ παρακοῆς οἱασδήποτε ἁμαρτίαν ἐν αὐτῷ καταμάρθωσιν [f. καταμάρψωσιν], ἐκδύοντες τοῦτον ἅπερ ἐκ τοῦ μοναστηρίου ἐνεδύσαντο, καὶ τοῖς κοσμικοῖς ἐνδύμασι πάλιν περιβάλλοντες, ἀπωθοῦνται τοῦ κοινοβίου. Ὡς ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς ἀκριβείας μὴ εὐχερὲς εἶναι τῷ βουλομένῳ εἰσέρχεσθαι ὡς βούλεται ἢ ἀναχωρεῖν τῆς μονῆς, ἀλλὰ τὸν μὴ ἐμμένοντα κατὰ πάντα τρόπον τῇ ἰδίᾳ ὁμολογίᾳ μετενδύεσθαι τοῦ D μοναστηρίου.

4. Ὅτε τοίνυν δ' ὑποδεχθεὶς ταύτῃ, ᾗπερ εἰρήκαμεν, ἀκριβείᾳ δοκιμασθῇ, καὶ ἄμεμπτος εὑρεθῇ, οὐ παραχρῆμα τῇ συνοδίᾳ τῶν ἀδελφῶν συναναμίγνυσθαι ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ παραδίδοται τῷ ἐκτεταγμένῳ τὴν φροντίδα τῶν ξένων, καὶ τούτοις πᾶσαν ἐπιμέλειαν καὶ ὑπηρεσίαν ποιεῖν προστάσσεται· καὶ ὅτε ὁλόκληρον ἐνιαυτὸν ἀμέμπτως ἐξυπηρετήσῃ τοῖς ξένοις, τυπωθεὶς διὰ τούτου πρὸς ταπείνωσιν καὶ μακροθυμίαν, συναριθμεῖται λοιπὸν τῇ συνοδίᾳ τῶν ἀδελφῶν, καὶ παραδίδοται ἑνὶ τῶν γερόντων, ὃς

(44) Cassian. *Institut.* lib. IV, c. 2.
(45) Ibid. c. 3 et 4.
(46) Ibid. c. 5.

A qui mundum abdicarunt, qua ratione in hisce cœnobiis ingrediantur, in illisque permaneant in humilitate et obsequentia usque ad extremam senectutem. (44) Tanta quippe apud illos est obedientia, tanta humilitas ad senectutem usque, quanta ne primo quidem anno in iis qui sæculum abdicarunt, in monasteriis nostris reperiatur. (45) Non prius itaque in monasterio admittitur qui vult esse monachus, quam specimen et experimentum quoddam sui erga Deum amoris, humilitatis suæ atque æquanimitatis per summam obedientiam dederit. His itaque probatus, ut admittendus ab illis habetur atque docetur, ne quidquam de bonis suis apud se reconditum conservet : gnari scilicet eum qui de bonis suis quidquam retinet, non posse diu in monasterii obedientia permanere, neque ad finem usque perseverare, præ animi languore ac tædio. Cum quævis enim minima occasio aut afflictio ejus movebit animum, statim reconditi thesauri spes, quasi funda lapidem, monasterio illum ejicit. (46) Quare quivis illorum antiquis possessionibus exuitur, ita ut ne vestimento quidem quo indutus erat uti sibi liceat. Sed congregatis cunctis fratribus, in medium adductus, exuitur vestimentis propriis, et eorum loco abbatis manibus monasterii vestimentis induitur; ut ea forma cognoscat ipse, se mundanis rebus omnibus arrogantia item et superbia nudatum, induisse paupertatem Christi, et sine pudore sese connumerare et exæquare corpori fraternitatis (47). Vestimenta autem quibus exuitur accepta servat œconomus monasterii, atque seorsum reponit, donec ipse profectus, conversationis patientiæque in variis tentationibus specimen dederit. Et si quidem deprehendatur in hisce posse perseverare, atque eo studio, et ferventi proposito quo cœpit permanere, reliquis eum fratribus annumerant. Quod si in eo murmurationis delictum, aut inobedientiæ cujuslibet peccatum comperiant, exutum eum monasterii vestimentis, ac mundanis denuo indumentis amictum ex cœnobio expellunt, ita ut post tam accuratam probationem, non facile sit volenti, arbitrio suo vel ingredi vel e monasterio secedere; sed qui se profitetur remanere nolle, omnino exuatur monasterii vestimentis.

4. (48) Cum igitur is qui susceptus est, ea qua diximus accuratione probatus, inculpatusque deprehensus est, non statim fratrum cœtui commisceri permittitur, sed traditur ei cui hospitum commissa cura est, atque jubetur hospitum ministerio et obsequio omnino vacare; ac postquam integrum annum inculpate hospites exceperit, hac re in humilitatem efformatus et in æquanimitatem, demum cœtui fratrum annumeratur, atque alicui e senioribus traditur, cui **311** hujusce muneris sollicitudo

(47) Ibid. c. 6.
(48) Ibid. c. 7.

incumbit, ut discipulum doceat, quas vias ingressus ad perfectionem virtutum pervenire possit. (49) In primis docet eum studium superandi proprias concupiscentias et voluptates, jubendo ea quæ ejus voluntati contraria sunt. Aiunt enim Patres non aliter posse quemquam voluptates reprimere, aut iracundiam, aut tristitiam; aut veram obtinere humilitatem, aut demum una cum fratribus in cœnobio recte consummari, nisi ante per obedientiam voluntates suas mortificaverit. (50) His constitutionibus atque doctrinis, quasi quibusdam elementis et syllabis, ubi discipulum ad præstantiorem statum produxerunt, postea hoc docent illum, ut cogitationes suas ne celet; sed ubi accedunt, quamprimum Patri suo revelet; neque de earum judicio et examine quidpiam cordi suo confidat; sed sciat id bonum, id malum esse, quod judicio suo Pater, facto rei examine, tale esse declaraverit. Hac ratione poterit omnes inimici fallacias vitare quisquis ad virtutem instituitur: qui utpote imperitus, inimici dolos ignorat. Aiunt enim sancti Patres diaboli artis et insidiarum conspicuum esse signum, cum discipulis suadet ut Patribus cogitationes occultent suas, idque ex superbiæ motu, quasi scilicet ipsi idonei sint per se congruum ea de re consilium capere; aut ex inani gloria, quod pudeat nimirum suas publicare cogitationes.

5. (51) Tanta porro apud illos est obsequentia, ut citra abbatis jussionem ausit nemo, ne ex sua quidem cellula in qua sedet egredi: atque tanto studio illius jussa complent, quanto si Deus ipse juberet. (52) Dum sedent autem in suis cellulis, et operi manuum, meditationi et orationi incumbunt, atque studiose his adhibent animum, si quempiam ostium cellulæ pulsantem audiant, qui se aut ad communem orationem, aut ad opus manuum advocet, omnibus quamprimum dimissis, ad jussam sibi rem properant, obedientiæ virtutem studiosissime colentes; quam non modo operi manuum, lectioni et quietæ in cellula commorationi, sed et omnibus virtutibus anteponunt, omniaque posthabent.

6. (52*) Illud autem superfluum est memorare, neminem scilicet illorum aliud quidpiam possidere, quam colobium, hemiphorium, sandalium, meloten et stoream: turpe esse rati si dicatur, liber meus, penicillus meus, aut aliud quidpiam meum. Tantum autem singuli eorum ex opere et sudore suo afferunt monasterio proventum, ut non modo eorum necessitatibus, sed etiam hospitum pauperumque ministerio sint satis. Dum sic autem laborant non inflantur, non superbia tument, nec quisquam proprii laboris et sudoris plus postulat, quam ab abbate pro necessitate tribuatur; nec ullius rei possessionem sibi comparat, cum sese totius mundi ad-

A ταύτην ἔχει τὴν μέριμναν, ὅπως διδάξῃ τὸν μαθητευόμενον, διὰ ποίας ὁδοῦ ἀρξάμενος δυνηθῇ ἐπὶ τὴν τελειότητα τῶν ἀρετῶν φθάσαι. Ἐν πρώτοις οὖν διδάσκει αὐτὸν σπουδάζειν νικᾷν τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας καὶ ἡδονὰς, διὰ τὸ ἐπιτάσσειν αὐτῷ τὰ ἐναντία τῶν θελημάτων αὐτοῦ. Οὐχ ἄλλως γὰρ λέγουσιν οἱ πατέρες δύνασθαί τινα τὰς ἡδονὰς χαλινοῦν, ἢ ὀργῆς περιγίνεσθαι, ἢ λύπης, ἢ ταπείνωσιν ἀληθῆ κτήσασθαι, ἢ ἁπλῶς μετὰ ἀδελφότητος ἐν κοινοβίῳ καλῶς τελειωθῆναι, εἰ μὴ πρότερον διὰ τῆς ὑπακοῆς νεκρώσῃ τὰ ἑαυτοῦ θελήματα. Ταύταις δὲ ταῖς διατυπώσεσι καὶ διδασκαλίαις τὸν μαθητευόμενον προβιβάσαντες ὡσανεὶ στοιχείοις τισὶ, καὶ συλλαβαῖς, ἀκολούθως πάλιν διδάσκουσι μὴ κρύπτειν τοὺς ἰδίους λογισμούς· ἀλλὰ παραχρῆμα ἡνίκα ἐπέρχονται, τούτους τῷ οἰκείῳ Πα- B τρὶ ἀποκαλύπτειν, καὶ μηδὲν περὶ τῆς τούτων διακρίσεως τῇ ἰδίᾳ καρδίᾳ πιστεύειν· ἀλλ' ἐκεῖνο γινώσκειν ἀγαθὸν ἢ κακὸν εἶναι, ὅπερ ταῖς ἑαυτοῦ διακρίσεσι δοκιμάσας ὁ Πατὴρ ἀποδείξει. Οὕτω γὰρ δυνήσεται ἐν μηδενὶ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ὁ πρὸς ἀρετὴν τυπούμενος ἀπατᾶσθαι, ὡς ἄπειρος, καὶ μήπω γνῶσιν κεκτημένος μεθοδείας· διαφανὲς τῆς τοῦ διαβόλου τέχνης λέγουσιν εἶναι οἱ Πατέρες, τοῦ ἀναπείθειν αὐτὸν τοὺς μαθητευομένους ἀπὸ τῶν Πατέρων κρύπτειν τοὺς ἰδίους λογισμοὺς ἰδίᾳ ὑπεροψίᾳ, ὡς δῆθεν ἱκανοὺς ὄντας ἑαυτοῖς τὰ συμφέροντα συμβουλεύσασθαι, ἢ ἰδίᾳ κενοδοξίᾳ αἰσχυνομένους δημοσιεῦσαι τὰς ἑαυτῶν ἐνθυμήσεις.

5. Τοσαύτη δὲ φυλάττεται παρ' αὐτοῖς ὑποταγὴ, C ὡς μὴ τολμῆσαί τινα ἐκτὸς τοῦ ἀββᾶ μηδὲ τοῦ κελλίου ὅπου κάθηται προβαίνειν· οὕτω δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ προστασσόμενα ἐπιτελεῖν σπουδάζουσιν, ὡς παρὰ Θεοῦ ταῦτα δεχόμενοι. Καθήμενοι δὲ ἐν τοῖς ἰδίοις κελλίοις, τῷ ἔργῳ τε καὶ τῇ μελέτῃ, καὶ τῇ προσευχῇ προσκείμενοι, καὶ μετὰ σπουδῆς προσέχοντες, ἐπειδὰν ἀκούσωσι τοῦ κρούοντος τὴν θύραν τοῦ κελλίου ἢ εἰς τὴν κοινὴν προσευχὴν, ἢ πρός τι ἔργον τούτους προσκαλουμένου, παραχρῆμα πάντα ὁμοῦ ἀφέντες, πρὸς τὸ ἐπιταγὲν ὁρμῶσι, πάσῃ σπουδῇ τὴν τῆς ὑπακοῆς ἀρετὴν ζηλοῦντες· ἣν οὐ μόνον τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν, ἀναγνώσεώς τε καὶ τῆς ἐν κελλίῳ ἡσυχίας, ἀλλὰ καὶ πασῶν ἀρετῶν προτιμῶσι, καὶ ταύτης ἅπαντα δεύτερα τίθενται.

6. Ἐκεῖνο δὲ μεταξὺ τῶν ἄλλων περιττόν ἐστι καὶ D λέγειν, ὡς οὐδεὶς αὐτῶν ἄλλο τι κέκτηται πλὴν κολοβίου, καὶ ἡμιφορίου, καὶ σανδαλίων, καὶ μηλωτῆς, καὶ ψιάθου· αἰσχύνην ἡγούμενοι τὸ λέγεσθαι παρ' αὐτοῖς, βιβλίον ἐμὸν, γραφεῖον ἐμὸν, ἢ ἄλλο τι ἐμόν. Τοσοῦτον δὲ ἕκαστος αὐτῶν καθ' ἡμέραν ἐξ ἔργου τε καὶ ἱδρῶτος ἰδίου προσφέρει πορισμὸν τῷ μοναστηρίῳ, ὡς μὴ μόνον ταῖς ἑαυτῶν χρείαις ἐξαρκεῖν, ἀλλὰ καὶ τῇ διακονίᾳ τῶν ξένων καὶ πτωχῶν ὑπουργεῖν. Οὕτως δὲ κάμνοντες οὐ φυσιοῦνται, οὐχ ὑπερηφανεύονται, οὔτε τις αὐτῶν ἐκ τοῦ οἰκείου ἔργου καὶ ἱδρῶτος ἀπαιτεῖ περισσότερον τῆς διδομένης παρὰ τοῦ ἀββᾶ χρείας· οὐ κτῆμα οἱασδήποτε ὕλης ἑαυτῷ

(49) Cassian. *Institut.* lib. IV, c. 8.
(50) Ibid. c. 9.
(51) Ibid. c. 10.
(52) Ibid. c. 18.
(52*) Ibid. c. 13, 14.

περιποιεῖται, πάροικον ἑαυτὸν καὶ ξένον ἔχων ὅλου A τοῦ κόσμου, καὶ δοῦλον ἑαυτὸν μᾶλλον καὶ ὑπηρέτην τῶν ἀδελφῶν λογιζόμενος, ἤπερ δεσπότην οἱουδήποτε γηΐνου πράγματος. Εἰ δέ τις κλάσῃ σκεῦος οἱονδήποτε, ἢ ἀπολέσῃ, ἐξομολογεῖται τῷ ἀββᾷ τῆς ἰδίας ῥᾳθυμίας τὸ πταῖσμα, καὶ οὕτω μετὰ ταπεινοφροσύνης μετανοῶν λαμβάνει συγχώρησιν. Ὅστις δὲ πρός τι ἔργον μετακληθεὶς, ἢ πρὸς σύναξιν, καταφρονήσας βραδύτερον ἀπαντήσῃ, ἢ σκληρότερον, ἢ προπετέστερον ἀποκριθῇ, ἢ ἀμελέστερον, ἢ ὑπογογγύζων τὸ προσταχθὲν ποιήσῃ, ἢ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἔργου καὶ τῆς ὑπακοῆς προτιμήσας, τὰ προσταχθέντα αὐτῷ ἔργα βραδύτερον ἐκτελέσῃ, ἢ ἀπολυθεὶς τῆς συνάξεως μὴ ταχέως πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀναδράμῃ, ἢ μετά τινος ἐκτὸς ἀναγκαίας χρείας ὁμιλήσῃ, ἢ ἄλλου μετὰ παῤῥησίας κατάσχῃ τὴν χεῖρα, ἢ συγγε- B νεῶν συντύχῃ χωρὶς τοῦ ἀββᾶ αὐτοῦ ἐπιτροπῆς καὶ εὐλογίας, ἢ ἐπιστολὴν παρά τινος δέξηται, ἤ τινι ἀντιγράψαι ἄνευ τοῦ ἀββᾶ ἐπιχειρήσῃ, ἤ τι τῶν ὁμοίων τούτοις πλημμελήσῃ, τοιούτῳ ἐπιτιμίῳ ὑποβάλλεται· Συνηγμένων τῶν ἀδελφῶν ἐν τῇ συνάξει, ῥίψας ἑαυτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐξομολογούμενος, συγχώρησιν αἰτεῖ τοῦ ἰδίου σφάλματος. Τὰ δὲ παχύτερα τούτων πταίσματα εἴ τις εὑρεθῇ πράττων, ἅτινά ἐστι καταφρόνησις, ἀντιλογία μετὰ ὑπερηφανίας, ἢ ἐκ τοῦ μοναστηρίου πρόοδος ἐκτὸς ἐπιτροπῆς τοῦ ἀββᾶ, ἢ πρὸς γυναῖκα συντυχία, ἢ ὀργὴ, ἢ μάχη, ἢ ἔχθρα, ἢ μνησικακία, ἢ φιλαργυρία, ἥτις ἐστὶ λέπρα ψυχῆς, ἢ κτῆσις οἱουδήποτε πράγματος ἐκτὸς τῶν διδομένων παρὰ τοῦ ἀββᾶ, ἢ τροφῆς ἄνευ εὐλογίας C κλεψιμαίῳ τρόπῳ γινομένης, καὶ τὰ τούτων παραπλήσια, οὐ τῷ προειρημένῳ ἐπιτιμίῳ ὑποβάλλεται, ἀλλὰ σφοδροτέρῳ, καὶ μείζονι. Καὶ εἰ μὴ διορθωθῇ, ἐκβάλλεται τοῦ μοναστηρίου.

7. Τὸ δὲ ἀνάγνωσιν ἐπιτελεῖσθαι ἔν τισι κοινοβίοις κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἑστιάσεως, οὐχ ἀπὸ τοῦ κανόνος τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν Καππαδόκων, οἵτινες, οὐ πνευματικῆς ἕνεκεν τοσοῦτον γυμνασίας, ὅσον ἡσυχίας χάριν τῆς παρὰ τὰς ὁμιλίας, τὸ τοσοῦτον διετυπώσαντο. Παρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ μάλιστα τοῖς Ταβεννησιώταις, τοσαύτη σιωπὴ ὑπὸ πάντων παρέχεται, ἡνίκα εἰς τοσοῦτον πλῆθος πολυαρίθμητον τῶν ἀδελφῶν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συνάξεως τῆς τραπέζης αὐτῶν, ὅσην σχεδὸν ἐν ἄλλοις μὴ εὑρίσκεσθαι, οὕτως ὡς μὴ τολμᾷν βῆξαί τινα παρεκτὸς D τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς τραπέζης, ὅστις, εἴ τινος χρεία γένηται, κρούσματι μᾶλλον ἢ φωνῇ τοῦτο σημαίνει. Καὶ τὰ κουκούλια ἕως κάτω τῶν βλεφάρων φοροῦσιν οὗτοι, ἵνα μὴ, ῥεμβοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, περιεργότερον ἀλλήλοις ἐνορῶσι· τῇ δὲ τραπέζῃ μόνον, καὶ τῇ τοῦ τρέφοντος Θεοῦ εὐχαριστίᾳ ἐνατενίζουσι. Μεγάλη δέ ἐστι φυλακὴ παρ' αὐτοῖς, ὅπως μηδεὶς αὐτῶν ἔξωθεν τῆς τραπέζης τροφῆς μεταλάβῃ.

8. Ἵνα δὲ μή τι δόξωμεν τῶν κοινοβιακῶν κανόνων παραλελοιπέναι, ἐπιμνησθῆναι δεῖ καὶ τῶν ἐν ἄλλοις

venam et peregrinum existimet; servumque se potius et ministrum fratrum esse arbitretur, quam ullius terrenæ rei dominum. (53) Quod si quis vas quodlibet fregerit aut perdiderit, negligentiæ suæ casum abbati confitetur, et ita cum humilitate pœnitentiæ, veniam accipit. Si quis autem ad opus quodlibet vocatus, aut ad synaxim, præ contemptu tardius occurrat, aut durius petulantiusque responderit : vel si negligentius aut cum murmure, jussam rem compleverit; aut si lectionem operi manuum et obedientiæ anteponens, jussa sibi opera tardius compleverit, aut a conventu dimissus, non cito ad opus suum accurrerit; aut cum quopiam absque necessitate confabulatus fuerit; aut cum confidentia manum alterius contrectaverit; aut cognatos citra abbatis permissum et benedictionem convenerit, aut epistolam ab aliquo accipere, vel ad aliquem rescribere absque abbatis concessione ausus fuerit; si in aliquo nempe hujusmodi deliquerit, hujusmodi ille pœnæ subjicitur : **312** Fratribus in synaxi congregatis, sese in terram projicit, atque confessus, peccati veniam postulat. Graviora porro delicta si quis perpetrans deprehendatur, quæ sunt, contemptus, repugnantia cum superbia, aut egressus ex monasterio absque abbatis concessione, aut congressus cum muliere, aut ira, aut pugna, aut inimicitia in aliquem, aut recordatio injuriarum, aut amor pecuniæ, quæ lepra est animæ, aut possessio cujuscunque rei, exceptis iis quæ ab abbate dantur, aut furtivum alimentum absque benedictione abbatis sumptum, et his similia, non supradictam subit pœnam, sed graviorem, et multo majorem. Quod si non resipuerit, ex monasterio ejicitur.

7. (54) Quod autem in quibusdam cœnobiis, tempore comestionis lectio habeatur, id non ex Ægyptiorum, sed ex Cappadocum regula observatur, qui non tam spiritualis exercitationis, quam quietis, et colloquii vitandi gratia illud constituerunt. Apud Ægyptios autem, maxime vero apud Tabennesiotas, tantum servatur ab omnibus silentium, cum ingens illa multitudo fratrum tempore comestionis congregatur ad mensam; ut vix quidpiam simile in aliis reperiatur; adeo ut ne excreare quidem ausit quisquam, excepto mensæ præfecto, qui si re quapiam sit opus, pulsatione potius quam voce id significat. Cucullas autem, etiam infra palpebras demissas gestant, ne vagis oculis curiosius alios inspiciant, ac mensæ solum, gratiisque alenti Deo agendis adhibent animum. (55) Magnaque apud illos cura est, ne quis eorum extra mensam cibum sumat.

8. (56) Ne quid videamur autem cœnobiticarum regularum omittere, memorare quoque oportet con-

(53) Cassian. *Institut.* lib. IV, c. 16.
(54) Ibid. c. 17.
(55) Ibid. c. 18.
(56) Ibid. c. 19.

stitutiones in aliis regionibus traditas. In tota itaque Mesopotamia, Palæstina et Cappadocia, et in toto Oriente, tempore conventus tertiæ, sextæ et nonæ horæ, si quis ante completum primum psalmum non occurrerit, is in oratorium ingredi non audet, neque sese psallentibus admiscere : sed dimissionem fratrum pro foribus stans exspectat. Egredientibus autem omnibus, humi prostratus, pœnitentiam agens, negligentiæ suæ veniam postulat. In nocturnis porro conventibus, usque ad secundum psalmum venia tarde venientibus conceditur. Porro fratres per hebdomadas sibi succedunt in coquina et in aliis officiis, cum multi laboris levandi causa, tum ut charitatis legem mutuis officiis impleant. Tanta autem humilitate et sollicitudine ministeria implent, quantam ne servi quidem cum heris suis adhibeant. Completa hebdomade, Dominica die post matutinos hymnos, ingredientibus aliis ad serviendum, vasa officii sui signata tradunt : quæ accepta alii tanta cura et sollicitudine custodiunt, ut ne eorum quidpiam vel frangatur vel pereat, quantam is adhibeat cui vasa sacra ac Deo dicata committuntur. Nam sese præparant ad rationem reddendam, non solum œconomo in præsenti tempore, sed etiam Deo in futuro, si aut negligentia aut segnitie eorum quidpiam perierit. (57) Ad majorem porro dictorum fidem, quæ meis ipse oculis perspexi narrabo. In hebdomade cujusdam fratris, pertransiens œconomus, pauca lenticulæ grana humi projecta vidit, neque despexit quasi rem nullius pretii; sed multis increpatum fratrem, cui hebdomas illa concredita erat, pœna multavit, quasi negligentem ea quæ Deo dicata essent, et conculcantem propriam conscientiam. Tanta enim cura et sollicitudine omnia servant, omnia administrant, ut ea quæ nobis vilia et despicabilia videntur, magna attentione custodiant; ita ut male positum vas transferant, projectum colligant, **313** credentes se a Domino Deo harum quoque rerum mercedem accepturos. (58) Has hebdomadum regulas per totum Orientem observari deprehendimus. Apud Ægyptios autem non ita hebdomadum vicissitudo servatur; sed alicui fratrum probatissimo culinæ cura committitur, quanto scilicet tempore virtus ejus augmentum accipit, vires corporis in officii functione suppetunt, nec senectus infirmitasve prohibet. Cum autem nobis sermo sit de obsequentia et de humilitate, per quas ad supremum virtutis fastigium possumus pervenire, operæ pretium duco pauca ex multis præclare gestis a sanctis Patribus qui in cœnobiis effulsere, exempli causa, narrationi adjicere nostræ.

A κλίμασι παραδεδομένων διατυπώσεων. Κατὰ πᾶσαν τοίνυν τὴν Μεσοποταμίαν καὶ Παλαιστίνην, καὶ Καππαδοκίαν, καὶ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν ἐν τῷ καιρῷ τῆς συνάξεως, τρίτης, καὶ ἕκτης, καὶ ἐνάτης ὥρας, εἴ τις, πρινὴ ὁ πρῶτος ψαλμὸς τελειωθῇ, μὴ ἀπαντήσῃ, τοῦ λοιποῦ εἰς τὸ εὐκτήριον εἰσελθεῖν οὐ τολμᾷ, οὔτε καταμίξαι ἑαυτὸν τοῖς ψάλλουσιν· ἀλλὰ τῶν ἀδελφῶν τὴν ἀπόλυσιν πρὸ θυρῶν ἐκδέχεται ἱστάμενος. Ἐξερχομένων δὲ πάντων, βαλὼν ἐπὶ τὴν γῆν μετάνοιαν, ἐξαιτεῖται τῆς οἰκείας ῥαθυμίας συγχώρησιν. Ἐν δὲ ταῖς νυκτεριναῖς συνάξεσι δευτέρου ψαλμοῦ, παρέχεται συγγνώμη τοῖς βραδύνουσι παρὰ τούτοις· καὶ ἑβδομάδας οἱ ἀδελφοὶ ἐκ διαδοχῆς ποιοῦσιν ἔν τε τῷ μαγειρείῳ καὶ τοῖς ἄλλοις καθήκουσιν, ἅμα καὶ ἑαυτοὺς διαναπαύοντες, καὶ νόμον ἀγάπης, B διὰ τὸ δουλεύειν ἀλλήλοις, ἀναπληροῦντες. Τοσαύτη δὲ ταπεινοφροσύνη καὶ σπουδὴ ἐν τῇ διακονίᾳ ἐπιτελεῖται παρ' αὐτοῖς, ὅση οὐκ ἂν δεσπόταις παρὰ δούλων παρασχεθείη. Συμπληρωθείσης δὲ τῆς ἑβδομάδος, τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ μετὰ τοὺς ἑωθινοὺς ὕμνους ἄλλοις πάλιν τοῖς εἰσερχομένοις ὑπηρετῆσαι τὰ πρὸς τὴν χρῆσιν σκεύη σεσημειωμένα παραδιδόασιν· ἅτινα δεχόμενοι, τοσαύτην μέριμναν καὶ φροντίδα εἰς τὴν τούτων παραφυλακὴν ἐνδείκνυνται, μή τι ἐξ αὐτῶν κλασθῇ ἢ ἀπόληται, ὅσην εἰκὸς τὸν πεπιστευμένον σκεύη ἱερὰ καὶ τῷ Θεῷ ἀνατεθειμένα. Ὑφέξειν γὰρ λόγον ἑτοιμάζονται οὐ μόνον ἐν τῷ παρόντι τῷ οἰκονόμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τῷ Θεῷ, εἰ τύχοι ἐξ ἀμελείας ἢ ῥαθυμίας ἀπολέσθαι τι ἐξ αὐτῶν. Πρὸς πλείονα δὲ πίστιν τῶν εἰρημένων, C ὅπερ αὐταῖς ὄψεσιν ἐθεασάμην προσθήσω τῷ διηγήματι. Ἐν τῇ ἑβδομάδι τινὸς ἀδελφοῦ παριὼν ὁ οἰκονόμος ὀλίγους κόκκους φακῆς κατὰ γῆν ἐῤῥιμμένους ἐθεάσατο, καὶ οὐ κατεφρόνησεν ὡς οἰκτροῦ καὶ οὐδαμινοῦ πράγματος· ἀλλὰ πολλὰ ἐγκαλέσας τῷ τὴν ἑβδομάδα πεπιστευμένῳ ἀδελφῷ, δέδωκεν αὐτῷ ἐπιτιμίαν, ὡς ἀμελοῦντι τῶν τῷ Θεῷ ἀνατιθεμένων, καὶ καταπατοῦντι τὴν ἰδίαν συνείδησιν. Τοσαύτῃ γὰρ πίστει καὶ σπουδῇ πάντων ἐπιμελοῦνται, καὶ πάντα διοικοῦσιν, ὡς καὶ αὐτὰ, ἅπερ ἡμῖν εὐτελῆ καὶ καταφρονήσεως ἄξια φαίνονται, μετὰ πολλῆς προσοχῆς φυλάττειν, οἷον ἀγγεῖον κακῶς κείμενον μεταστῆσαι, σκεῦος ἐῤῥιμμένον συνάξαι, πιστεύοντες καὶ ὑπὲρ τούτων μισθὸν ἔχειν παρ' αὐτῷ τῷ Δεσπότῃ Θεῷ. Τούτους δὲ τοὺς κανόνας τῶν ἑβδομάδων κατὰ πᾶσαν D τὴν Ἀνατολὴν εὑρήκαμεν γίνεσθαι. Παρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις οὐχ οὕτω τῶν ἑβδομάδων ἡ ἐναλλαγὴ ἐπιτελεῖται, ἀλλὰ ἑνὶ δοκιμωτάτῳ τῶν ἀδελφῶν ἡ τοῦ μαγειρείου φροντὶς ἐπιτρέπεται, ἐφ' ὅσον ἡ ἀρετὴ τούτου ἐπιδίδωσι, καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ σώματος ὑπουργεῖ ἐν τῇ διακονίᾳ, καὶ μήτε γῆρας αὐτῷ μήτε ἀσθένεια ἐμποδίζει. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος ἡμῖν περὶ ὑποταγῆς καὶ ταπεινώσεως εἴρηται, δι' ὧν πρὸς τὸ ἀκρότατον τῆς ἀρετῆς ἀνελθεῖν δυνάμεθα, ἀναγκαῖον ὑπολαμβάνω ὀλίγα ἐκ πολλῶν τῶν ἐν τοῖς κοινοβίοις διαλαμψάντων ἀγώνων [ἁγίων] Πατέρων κατορθώματα παραδείγματος χάριν προσθεῖναι τῷ διηγήματι.

9. (59) Erat quidam Pater Muthius (60) nomine, qui

9. Γέγονέ τις Πατὴρ Μούθιος ὀνόματι. Οὗτος ἐπι-

(57) Cassian. *Institut.* lib. IV, c. 20.
(58) Ibid. c. 22.
(59) Ibid. c. 27.

(60) Alii putant rectius legi *Patermuthius* una voce, qua de re alibi.

ποθῶν ἀποτάξασθαι τῷ κόσμῳ, παραγενόμενος ἐν κοινοβίῳ, ἐπιπολὺ πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ μοναστηρίου ἐκαρτέρησεν, ἕως ὅτε τῇ πολλῇ αὐτοῦ ὑπομονῇ μετὰ μικροῦ υἱοῦ παρὰ τὸν συνήθη κανόνα τοῦ κοινοβίου ἐδέχθη. Καὶ ὅτε μετὰ πολλοὺς κόπους εἰσῆλθεν, οὐ μόνον διαφόροις ἔργοις παρεδόθησαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τοῦ κελλίου συνοίκησιν διεχωρίσθησαν, ὅπως τῇ ἀπ' ἀλλήλων διαζεύξει κατὰ μικρὸν τῆς πρὸς ἀλλήλους φυσικῆς προσπαθείας ἀπαλλαγῶσιν· ἧς χάριτι Χριστοῦ διὰ τῆς πολλῆς γυμνασίας ὁ πατὴρ ἠλευθερώθη. Καί ποτε πρὸς βάσανον καὶ δοκιμὴν τῆς αὐτοῦ ἀρετῆς προσεποιήσατο ὁ ἀββᾶς μετ' ὀργῆς ἀγανακτεῖν πρὸς τὸν παῖδα, καὶ προστάσσει τῷ εἰρημένῳ πατρὶ αὐτοῦ λαβεῖν αὐτὸν καὶ ῥίψαι εἰς τὸν ποταμόν. Τότε ἐκεῖνος, ὡς ἂν ὑπὸ Θεοῦ προσταχθεὶς βαστάσαι αὐτοῦ τὸν παῖδα, δρομαῖος ἐπὶ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ παραγίνεται, καὶ σπεύδων πληρῶσαι τὸ πρόσταγμα πίστει διαπύρῳ καὶ θερμότητι τῆς ὑπακοῆς, ἐκωλύθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν, ἐπιφθασάντων καὶ ἀφαρπασάντων τὸν παῖδα. Τοσοῦτον οὖν παρὰ Θεῷ ἡ πίστις τούτου καὶ ἡ ὑπακοὴ προσεδέχθη, ὡς ἀποκαλυφθῆναι τῷ ἀββᾷ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Ἀβραὰμ οὗτος ἐποίησε. Μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον ὁ εἰρημένος ἀββᾶς τοῦ κοινοβίου τελευτῶν, τοῦτον διάδοχον αὐτοῦ κατέλιπεν.

10. Ἄλλον ἔγνωμεν ἀδελφὸν ἀποταξάμενον, ὃς καὶ κατὰ τὸν κόσμον μέγας ὑπῆρχε (καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ κόμης ἐστρατεύετο καὶ πλούσιος ἐτύγχανε), καὶ ἐν ἀναγνώσμασι σπουδαίοις οὐ μετρίως ἦν γεγυμνασμένος. Οὗτος οὖν καταλείψας τὴν κοσμικὴν περιφάνειαν, πρὸς τὸν μονήρη βίον ὥρμησε, καὶ δὴ πρὸς δοκιμὴν τῆς αὐτοῦ πίστεως καὶ ταπεινώσεως προστάσσεται ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ δέκα σπυρίδας βαστάσαι, καὶ ἐν τῇ πόλει τῇ ἰδίᾳ πωλῆσαι, καὶ μὴ πάσας ὁμοῦ ἀλλὰ κατὰ μίαν αὐτὰς πωλεῖν· ὅπερ ἐκεῖνος μετὰ πάσης ὑπομονῆς καὶ ταπεινώσεως ἐπλήρωσεν, ἐπιθεὶς τὰς σπυρίδας τοῖς ὤμοις, καὶ αὐτὰς κατὰ μίαν πωλήσας, μὴ λογισάμενος τὴν εὐτέλειαν τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ γένους τὴν λαμπρότητα, καὶ τῆς πράσεως τὴν δοκοῦσαν ἀτιμίαν. Ἐσπούδαζε γὰρ μιμητὴν ἑαυτὸν καταστῆσαι τῆς τοῦ Χριστοῦ ταπεινώσεως.

11. Καὶ ἄλλον δέ τινα τῶν Πατέρων ἐθεασάμεθα ἀββᾶν Πινοφᾶν, ἄνδρα πάσῃ ἀρετῇ κεκοσμημένον, ὅστις ἦν πρωτόβιος καὶ ἀββᾶς μεγάλου κοινοβίου, ὅ ἐστιν ἐν Αἰγύπτῳ ἐγγὺς τῆς Πανεφὼ πόλεως· οὗτος, ὁρῶν ἑαυτὸν καὶ διὰ τὴν προσοῦσαν πολιτείαν, καὶ διὰ τὸ γῆρας, καὶ διὰ τὴν ἡγεμονίαν, ὑπὸ πάντων δοξαζόμενον καὶ τιμώμενον, καὶ μὴ δυνάμενον ἐγγυμνάζεσθαι τοῖς τῆς ταπεινοφροσύνης ἐπιτηδεύμασιν, οἷσπερ ἐξ ἀρχῆς, διὰ τῆς αὐτῷ περιποθήτου ὑποταγῆς ἐν ᾗ ἐκλήθη, λάθρα φυγὼν ἀπὸ τοῦ ἰδίου κοινοβίου, ἀνεχώρησε μόνος εἰς τὰ ἔσχατα τῆς Θηβαΐδος· καὶ ἐπάρας τὸ σχῆμα τοῦ μοναχοῦ καὶ ἐνδυσάμενος κοσμικὰ ἱμάτια ἀπῆλθεν εἰς τὸ κοινόβιον τῶν Ταβεννησιωτῶν, νομίσας ἐν τούτῳ λανθάνειν τῖς ἂν εἴη διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀδελφῶν, καὶ διὰ τὸ ἀπέχειν πολὺ τοῦ κλίματος, ἐν ᾧ τὸ τούτου κοινόβιον.

cum vellet mundo renuntiare, accedens ad cœnobium, diu ante fores monasterii perseveravit, donec ob summam ejus patientiam cum pravo filio præter assuetam monasterii legem, admissus est. Ac cum post multos labores ingressus fuit, non modo variis operibus ambo traditi sunt, sed separati etiam fuere quoad cellulæ habitationem, ut disjunctione illa paulatim mutua illa naturali affectione liberarentur; qua item, Christi gratia, per multam exercitationem pater liberatus est. Ad probationem autem et experimentum virtutis ejus simulabat aliquando abbas se ira adversus puerum concitari, jussitque supradicto ejus patri ut sublatum projiceret in fluvium. Tum ille, quasi Deo jubente ut tolleret filium suum, concitato cursu ad ripam fluminis advenit, ac dum jussum implere ex ardenti fide, et ex fervore obedientiæ properaret, prohibitus est a fratribus qui prævenere illum et filium abripuere. (61) Usque adeo autem ejus fides et obedientia Deo accepta fuit, ut a Deo revelatum fuerit abbati, ipsum Abrahami opus perfecisse. Parvo autem elapso tempore, prædictus cœnobii abbas cum obiisset, eum successorem sibi reliquit

10. Alium novimus fratrem, qui sæculo sese abdicavit, qui etiam in mundo insignis erat (pater quippe ejus comes bellum gerebat, divesque erat), nec mediocriter eruditus ac lectionis studiosus. (62) Hic igitur sæculari relicto fastu, ad monasticam se contulit vitam, atque ad probationem fidei et humilitatis suæ jubetur ab abbate decem sportas deferre, et in propria urbe, nec una omnes sed singulatim eas vendere: quod ille cum omni patientia et humilitate complevit, sportasque imponens humeris sigillatim vendidit; non ille rei vilitatem, non generis nobilitatem secum reputavit: studebat enim Christi humilitatis imitator effici.

11. (63) Alium item quemdam ex Patribus vidimus abbatem Pinophan, virum omni virtute ornatum, qui erat antiquus et abbas magni cœnobii, quod in Ægypto situm est prope urbem Panepho: is cum sese videret tum ob vitæ institutum, tum ob senectutem et præfecturam laudari et celebrari ab omnibus, nec posse, quemadmodum initio suæ conversionis studio humilitatis seipsum exercere; iis permotus, ob desideratam sibi subjectionem in qua vocatus fuerat, clam aufugiens ex suo cœnobio, secessit solus ad extremas Thebaidis partes, sublatoque monachi vestimento, indutisque sæcularibus vestibus Tabennesiotarum cœnobium petiit, ratus in eo se latere posse, cum ob multitudinem fratrum, tum quia multum abesset a regione, in qua situm erat cœnobium suum. Ibi cum multis diebus

(61) Cassian. *Institut.* lib. IV, c. 28.
(62) Ibid. c. 29.
(63) Ibid. c. 30, ubi abbas vocatur *Pinufius*.

postulasset, receptus est ab archimandrita, qui ipsi utpote seni et ad nihil aliud utili, curam tradidit horti, unaque alii fratri, cui subditus cum esset desideratam sibi humilitatem et obedientiam colebat. Neque illo solo contentus ministerio, quæcunque opera aliis dura et difficilia **314** videbantur, ea ille alacriter absolvebat. Cum ita latenter triennium peregisset, a discipulis suis per totam Ægyptum perquisitus, a quodam fratre vix demum agnitus est, qui eo advenerat, quique viso illo et agnita vultus ejus forma, cum dubitaret adhuc, vocem ejus audire conatus est : neque enim ex solo visu certus erat, virum conspicatus senem, ligone terram fodientem, fimum humeris gestantem, ut ad olerum radicem deponeret. Cum igitur vocis sonum observans, deprehendit quisnam esset, prostratus ante pedes ejus, magno spectatores stupore perculsit, quod ita erga hominem se gessisset qui apud se novitius, relicto haud ita pridem mundo, ultimus habebatur. Magisque obstupuere, cum didicere nomen ; erat enim antea magnæ apud eos famæ : ac veniam postularunt, quod eum ignari, cum postremis novitiis constituissent. Illumque multis hortati verbis, ad cœnobium suum invitum remisere, atque deplorantem quod concessum sibi non esset dilectam exercere humilitatem et obedientiam. (64) Brevi igitur exacto tempore in monasterio suo, humilitatis rursum et obedientiæ desiderio ardens, observata noctis hora aufugit, non ulterius ad peregrinam regionem : conscensa quippe navicula ad partes venit Palæstinæ, sperans se illic ad finem usque latere posse. In Palæstinam cum advenisset monasterium petiit, situm prope speluncam in qua Christus Dominus natus est, in quo monasterio tum commoratus est. Non potuit tamen ibi latere, juxta Domini vocem illam : « Non potest civitas abscondi supra montem posita [24]. » Cum enim ex Ægypto fratres venissent pro adoratione sacrorum locorum, agnitum illum multisque supplicationibus ac fletibus persuasum, rursus ad proprium abduxerunt cœnobium. (65) Cum hoc igitur sancto in Ægypto modico tempore habitavi ; finemque faciam sermonis narrando quæ audivi ab illo commonente fratrem, quem me præsente admisit.

A Καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας παρακαλῶν ἐδέχθη παρὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου, ὃς παραδίδωσιν αὐτῷ ὡς γέροντι, καὶ εἰς μηδὲν ἄλλο χρησιμεύοντι, τὴν τοῦ κήπου φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν, μετὰ καὶ ἄλλου ἀδελφοῦ, ᾧτινι ὑποτασσόμενος τὴν περιπόθητον αὐτῷ ταπείνωσιν καὶ ὑπακοὴν ἐξετέλει. Οὐ ταύτῃ δὲ μόνον ἤρκεῖτο τῇ διακονίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὅσα τῶν ἔργων δυσχερῆ ἄλλοις ἐδόκουν, αὐτὰ προθύμως ἐποίει. Διατελέσας οὕτω λανθάνων τριετῆ χρόνον, τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἐπιζητούντων αὐτὸν κατὰ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, μόλις ἐγνώσθη ὑπό τινος ἀδελφοῦ, ὅστις ἦν παραγενόμενος ἐκεῖσε· ὃς θεασάμενος, καὶ ἐπιγνοὺς τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου, καὶ ἔτι ἀμφιβάλλων, ἐπειρᾶτο καὶ φωνῆς τούτου ἀκούειν· οὐ γὰρ εἶχε τὸ ἀσφαλὲς ἐκ μόνης τῆς ὄψεως, θεωρῶν τὸν τοιοῦτον ἄνδρα γεγη- B ρακότα, καὶ δίκελλαν κρατοῦντα, καὶ γῆν ἐργαζόμενον, καὶ κόπρον τοῖς οἰκείοις ὤμοις βαστάζοντα, καὶ ταῖς ῥίζαις τῶν λαχάνων ἐπιβάλλοντα. Ὅτε τοίνυν, τὸν τῆς φωνῆς ἦχον ἐπιμελῶς ἐξιχνεύων, ἠδυνήθη καταλαβεῖν ὅστις ἐστὶ, ῥίψας ἑαυτὸν πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, μεγίστην ἔκπληξιν τοῖς ὁρῶσι παρεῖχεν, ὅτι οὕτω πεποίηκεν ἀνθρώπῳ, ὃς παρ' αὐτοῖς ὡς ἀρχάριος, καὶ οὐ πρὸ πολλοῦ τὸν κόσμον καταλείψας, ἔσχατος ἐνομίζετο. Ἔτι δὲ μάλιστα ἐξεπλάγησαν, ὅτε τὸ ὄνομα τούτου ἔμαθον, ὃς πρὸ τούτου μέγας παρ' αὐτοῖς ἠκούετο· καὶ συγγνώμην ᾔτουν, διότι τοῦτον ἀγνοήσαντες μετὰ τῶν ἐσχάτων ἀρχαρίων ἔταξαν. Παρακαλέσαντες δὲ αὐτὸν πολλὰ, εἰς τὸ ἴδιον κοινόβιον ἐξέπεμψαν ἄκοντα καὶ ὀδυρόμενον, ἅτε δὴ μὴ συγχωρούμενον ἐκτελέσαι τὴν αὐτῷ φίλην ταπεί- C νωσιν καὶ ὑποταγήν. Ποιήσας οὖν ὀλίγον χρόνον ἐν τῷ αὐτοῦ μοναστηρίῳ, πάλιν πυρωθεὶς τῷ πόθῳ τῆς ταπεινώσεως καὶ ὑποταγῆς, ἐπιτηρήσας καιρὸν νυκτὸς, ἔφυγεν οὐκ ἔτι ξένην χώραν· ἀνελθὼν γὰρ εἰς πλοῖον ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Παλαιστίνης, ἐλπίζων ἐκεῖσε εἰς τέλος διαλαθεῖν. Παραγενόμενος τοίνυν ἐν Παλαιστίνῃ ὥρμησεν εἰς τὸ μοναστήριον τὸ πλησίον τοῦ σπηλαίου ἔνθα ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐτέχθη· ἐν ᾧ μοναστηρίῳ ἔτυχε τὸ τηνικαῦτα διατρίβων. Καὶ ἐκεῖσε δὲ παραγενόμενος, οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν κατὰ τὴν δεσποτικὴν φωνὴν, τὴν φάσκουσαν· « Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. » Ἐλθόντες γὰρ ἀδελφοὶ ἀπὸ τῶν μερῶν τῆς Αἰγύπτου εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων, καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν, πάλιν ἀπήγαγον εἰς τὸ ἴδιον κοινόβιον, πολλαῖς δεήσεσι καὶ ὀδυρμοῖς πεί- D σαντες αὐτόν. Τούτῳ τοίνυν τῷ ἁγίῳ ἀνδρὶ συνῴκησα ἐγὼ χρόνον ὀλίγον ἐν Αἰγύπτῳ· ἅπερ δὲ ἤκουσα αὐτοῦ νουθετοῦντος ἕνα ἀδελφὸν, ὃν παρουσίᾳ μου ἐδέξατο, διηγησάμενος πληρώσω τὸν λόγον.

12. (66) Nosti, inquit, frater, quot diebus ante januam monasterii peractis admissus hodie fueris : quod si causam didiceris hujusmodi difficultatis, poterit illa tibi in hac, quam inire cupis, via, utilitatem ferre, atque te fidelem Dei servum efficere. Ut enim fideliter Domino servientibus gloria et honor in futurum promittitur, ita gravissima imminent

12. Ἔγνως, φησὶν, ἀδελφὲ, πόσας ἡμέρας πρὸ τῶν θυρῶν τῆς μονῆς διατελέσας σήμερον ἐδέχθης· ἐὰν τοίνυν μάθῃς τῆς δυσχερείας τὴν αἰτίαν, δυνήσεταί σοι ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ, ᾗ ἐπιθυμεῖς ἐπιβῆναι, συμβαλέσθαι, καὶ δοῦλον Χριστοῦ σε ἀπεργάσασθαι πιστόν. Ὡς γὰρ τοῖς πιστῶς δουλεύουσι τῷ Δεσπότῃ δόξα, τιμὴ πρὸς τὸ μέλλον ἐπήγγελται, οὕτως τιμωρίαι

[24] Matth. v, 15.

(64) Cassian. *Institut.* lib. IV, c. 31.
(65) Ibid. c. 32.

(66) Ibid. c. 32, 33.

βαρύνεται τοῖς χλιαρῶς καὶ ῥᾳθύμως προσερχομένοις ταύτῃ τῇ ἐπαγγελίᾳ. Βέλτιον γάρ ἐστι κατὰ τὴν Γραφὴν μὴ εὔξασθαι, ἢ εὔξασθαι, καὶ μὴ ἀποδοῦναι. Καὶ πάλιν εἴρηται· « Ἐπικατάρατος ὁ ποιῶν τὸ ἔργον τοῦ Κυρίου ἀμελῶς· » τούτου χάριν ἀπεστραφόμεθά τε καὶ ἀνεβαλλόμεθα τοῦ δέξασθαι, οὐχ ὅτι τὴν σωτηρίαν σου καὶ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων οὐκ ἐπιθυμοῦμεν, ἀλλ' ἵνα μὴ, προπετῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ὑποδεχόμενοι, ἡμεῖς μὲν παρὰ Θεῷ κουφότητος, καὶ εὐχόμενοι, δίκην ὑφέξωμεν, σὲ δὲ ὑπεύθυνον βαρυτέρας τιμωρίας καταστήσωμεν, εἰ πρὸς τὸ παρὸν εὐχερῶς, καὶ μὴ μαθόντα τὸ βάρος καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ ἐπαγγέλματος, καὶ μετὰ ταῦτα χαῦνος, καὶ ῥᾴθυμος ἀποδειχθῇς. Διά τοι τοῦτο, καθὼς εἴρηται, τὴν αἰτίαν τῆς ἀποταγῆς ὀφείλεις γνῶναι, τί σε δεῖ ποιεῖν. Ἡ ἀποταγὴ τοίνυν οὐδὲν ἄλλο καθέστηκεν εἰ μὴ σταυροῦ καὶ θανάτου ἐπαγγελία. Γίνωσκε τοίνυν ἀπὸ τῆς σήμερον ἡμέρας τεθνηκέναι σε, καὶ σταυροῦσθαι τῷ κόσμῳ, καὶ τὸν κόσμον σοι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· καὶ καταμάνθανε τίς ἡ δύναμις τῆς σταυρώσεως· ἐπειδὴ οὐκέτι λοιπὸν σὺ ζῇς, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐν σοὶ ζῇ ὁ ὑπὲρ σοῦ σταυρωθείς. Τούτῳ τοίνυν τῷ τύπῳ καὶ τῷ σχήματι, ᾧ ὁ Δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν ἐκρεμάσθη, καὶ ἡμᾶς ἐπάναγκές ἐστιν ἐν τῷ κοινοβίῳ διάγειν, καθὼς εὔχεται καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐκ τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ παρακαλῶν καθηλωθῆναι τὰς σάρκας αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὁ τὸ σῶμα προσηλωμένον ἔχων τῷ ξύλῳ ἀκίνητός ἐστι πρὸς πᾶσαν ἐνέργειαν οἵαν θέλει, οὕτως ὁ τῷ θείῳ φόβῳ καθηλωμένον τὸν λογισμὸν, ἀκίνητος ὑπάρχει πρὸς πᾶν θέλημα σαρκικόν. Καὶ ὥσπερ ὁ σταυρῷ προσηλωμένος οὐκ ἔτι τὰ παρόντα λογίζεται, οὐδὲ τοῖς ἰδίοις θελήμασι συνδιατίθεται, οὐκ ἐπιθυμίᾳ ταράττεται, οὐ φροντίδι τοῦ κτᾶσθαι κατατείνεται, οὐχ ὑπερηφανίᾳ φυσιοῦται, οὐ φιλονεικίᾳ, οὐ φθόνῳ ἐξάπτεται, οὐ περὶ τῶν παρουσῶν ἀτιμιῶν ἀλγεῖ, οὐ τὰς παρελθούσας ὕβρεις ἀναμιμνήσκεται· μικρὸν γὰρ ὕστερον τὴν ἐκ τοῦ βίου ἔξοδον ἐκδέχεται διὰ τοῦ σταυροῦ· οὕτως ὁ ἀποταξάμενος γνησίως τῷ κόσμῳ, καὶ τῷ θείῳ φόβῳ ὡς ἐν σταυρῷ καθηλωμένος, τὴν ἐκ τοῦ βίου τούτου ἔξοδον καθ' ἑκάστην προσδεχόμενος, ἀκινήτους καὶ ἀνενεργήτους ἔχει πάσας τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς σαρκικὰς διαθέσεις.

13. Φυλάττου τοιγαροῦν μήποτε τούτων ἀναλαβεῖν ἐπιθυμήσῃς, ὧν ἀποτασσόμενος ἀποβέβληκας. Κατὰ γὰρ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Δεσπότου, « Ὁ βαλὼν τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, οὐκ εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· » καὶ ὁ πρὸς τὰ ταπεινά τε καὶ γήϊνα τοῦ κόσμου τούτου πράγματα ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς πολιτείας καταβαίνων πάλιν παρ' ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ πράττει, τοῦ δώματος καταβαίνων, καὶ ἆραί τι τῶν τοῦ οἴκου ἐπιχειρῶν. Φυλάττου τοίνυν μὴ, τῆς τῶν κατὰ σάρκα γονέων ἀρχαίας διαθέσεως ἀναμνησθεὶς, καὶ πρὸς τὰς φροντίδας τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπιστραφεὶς, ἀνεύθετος εὑρεθῇς κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ

A supplicia iis qui molliter segniterque eam adeunt promissionem. Melius quippe est, juxta Scripturam, votum non facere, quam factum non reddere. Rursumque dicitur : « Maledictus qui facit opus Domini negligenter [25] : » eapropter te repulimus atque admittere cunctati sumus, non quod tuam omniumque illorum qui in Christum credunt salutem non exoptemus ; sed ne temere te ac nullo negotio admittentes, nos quidem a Deo, vel orantes, lenitatis nimiæ pœnam luamus, te vero reum gravioris supplicii constituamus, si te jam facile priusquam didiceris gravitatem et accurationem promissi, admittamus, et tu postea mollis segnisque evaseris. Idcirco, ut supra dictum est, causam tuæ abdicationis ediscere te oportet, quid scilicet agendum B tibi sit. Abdicatio itaque nihil est aliud quam crucis et mortis promissio. Scito ergo ab hac te die mortuum crucifixumque esse mundo, mundumque tibi, juxta Apostolum : et edisce quænam sit crucis virtus : quandoquidem non ulterius tu vivis, sed ille in te vivit qui pro te crucifixus est. Hoc itaque typo quo Dominus pro nobis suspensus est, et nos necesse est in cœnobio agere, ut orat beatus David, cum timore Domini postulat configi carnes suas [26]. Quemadmodum enim qui corpus ligno affixum habet, ad quamlibet actionem immotus est ; **315** sic qui divino timore confixam habet cogitationem, immotus est ad omnem carnalem concupiscentiam. Et sicut qui cruci est affixus, quæ C præsentia sunt non ultra cogitat ; neque propria voluntate dirigitur, non cuncupiscentia turbatur, non cura possidendi detinetur, non superbia inflatur, non contentione, non invidia exardescit, non dolet de præsenti contumelia, non præteritarum meminit injuriarum : nam post paulum temporis finem exspectat vitæ suæ per crucem scilicet ; sic qui sincere mundo abrenuntiavit, et Dei timore quasi in cruce confixus est, hujusce vitæ exitum quotidie exspectans, immotas et imbecillas habet omnes concupiscentias omnesque carnales affectus.

13. (68) Cave igitur ne quando ea resumere con-D cupiscas quæ in abrenuntiatione tua dimisisti. Nam juxta Domini sententiam : « Qui injicit manum ad aratrum et retro convertitur, non est aptus ad regnum cœlorum [27], » et qui ex sublimi vitæ instituto ad viles ac terrenas hujus mundi res descendit, is contra Domini præceptum agit [28], cum ex domo descendit, et conatur aliquid ex domo auferre. Cave itaque ne antiqui tui erga carnales parentes affectus recordatus, et ad sæculi hujusce curas conversus, non aptus juxta Domini vocem inveniaris in regno cœlorum. Cave ne superbiam, quam initio per humilitatis fervorem conculcasti, rursum

[25] Jerem. XLVIII, 10. [26] Psal. CXVIII, 120. [27] Luc. IX, 62. [28] Luc. XVII, 31.

(67) Cassian. *Institut.* lib. IV. c. 34, 35. (68) Ibid. c. 36.

in te excites. Ubi Psalterium didiceris, aut aliquid ex Scriptura: vel juxta Apostoli vocem, cum ea quæ destruxisti rursum ædificas, ne te transgressorem exhibeas; sed potius ut incœpisti et professus es humilitatem, coram Deo et angelis ejus ad finem usque servato. Similiter quam humilitatem in monasterio exhibuisti, cum multis diebus pro foribus monasterii cum lacrymis supplicans perseverasti, cura ut augeas. Misera prorsus res esset, si cum te deceat quotidie ad fervorem addere tuum, et profectu assiduo ad perfectionem ascendere; eum imminuas et ad inferiora revertare. Non enim ille beatus qui bonum agere incipit; sed quicunque ad finem usque in eo perseveraverit. (69) Nam serpens qui ad terram trahitur, calcaneum nostrum semper observat, id est, obitui nostro insidias parat, et usque ad finem vitæ nostræ nos supplantare conatur. Quare nihil proderit probe incepisse, nihil initium fervens obedientiæ, nisi finis similiter consequatur. Et ea quæ secundum Christum est humilitas, quam nunc promisisti, non firmabitur, nisi eam ad finem usque exhibueris. Quamobrem ut illam possis perfecte possidere, atque caput draconis conterere, cum te invaserint cogitationes, mature ab ipso principio revelato illas. (70) Nam si ita publicaveris ab initio perniciosas draconis cogitationes, si non te pudeat eas Patri tuo declarare, conteres caput ejus [29]. Enimvero juxta divinam Scripturam, si accesseris ad serviendum Deo, præpara teipsum [30], non ad incuriam, non ad otiositatem; sed ad tentationes, ad tribulationes. Nam, « Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorum [31]; » et: « Angusta porta, et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam [32]. » Animum itaque paucis illis bonis adhibe, et ex eorum exemplo vitam institue tuam; nec attendas pigris et contemptoribus quantumvis multi numero sint: « Multi enim, inquit, vocati, pauci vero electi [33]: » et parvus grex est cui placuit Patri dare regnum [34]. Ne parvum etenim existimes esse peccatum, perfectionem polliceri, et negligentiores atque segnes imitari. Ut valeas itaque ad perfectionem pervenire, hoc utere instituto, his ascende gradibus.

14. (71) Primus virtutis gradus et initium nostræ salutis est timor Dei: per eum namque peccatorum fit purgatio, et virtutum custodia viaque ad perfectionem obtinetur. Nam cum in animam
316 ingressus fuerit timor Dei, suadet ille ut omnia mundana despiciamus; hinc oritur cognatorum universique mundi oblivio. Ex his porro hu-

A τῶν οὐρανῶν. Φυλάττου μήποτε τὴν ὑπερηφανίαν, ἣν ἀρχόμενος τῇ θέρμῃ τῆς ταπεινώσεως κατεπάτησας, ἀνεγείρῃς καθ' ἑαυτοῦ, ὅταν τὸ ψαλτήριον μάθῃς, ἤ τι τῆς Γραφῆς, ἢ καὶ κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνὴν, ἃ κατέλυσας πάλιν οἰκοδομῶν, παραβάτην σεαυτὸν ἀποδείξῃς· ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἐνήρξω, καὶ ὡμολόγησας τὴν ταπείνωσιν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀγγέλων, ἕως τέλους διατήρησον. Ὁμοίως τὴν ὑπομονὴν, ἣν ἐπεδείξω ἐν τῷ μοναστηρίῳ, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας πρὸ τῶν θυρῶν διακαρτερῶν, καὶ μετὰ δακρύων ἱκετεύων, σπούδασον ἐπαυξῆσαι. Ἄθλιον γὰρ ὄντως ὀφείλοντά σε καθ' ἑκάστην προστιθέναι τῇ πρώτῃ θέρμῃ, καὶ εἰς τὸ τέλειον ἀναβαίνειν προκόπτοντα ὑφαιρεῖν ἀπ' αὐτῆς, καὶ πρὸς τὰ κάτω ὑπαναλύειν. Οὐ γὰρ ὁ ἀρχόμενος τοῦ καλοῦ μακάριος, ἀλλ' ὅστις B ἕως τέλους ἐν τούτῳ διαμείνῃ. Ὁ γὰρ ἐπὶ γῆς συρόμενος ὄφις τὴν ἡμετέραν ἀεὶ τηρεῖ πτέρναν, τουτέστι τῇ ἡμετέρᾳ ἐξόδῳ ἐπιβουλεύει, καὶ ἕως τέλους τῆς ζωῆς ἡμῶν ὑποσκελίζειν ἡμᾶς ἐπιχειρεῖ. Καὶ τούτου χάριν τὸ ἐνάρξασθαι καλῶς οὐδὲν ὠφελήσει, οὐδὲ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐν ὑποταγῇ θερμότητος, εἰ μὴ καὶ τὸ τέλος ὡσαύτως γένηται. Καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ δὲ ταπείνωσις, ἣν νῦν ἐνώπιον αὐτοῦ ἐπηγγείλω, οὐκ ἄλλως βεβαιωθήσεται, εἰ μὴ ἕως τέλους ταύτην ὑποδείξῃς. Διὸ, ἵνα δυνηθῇς ταύτην τελείως κτήσασθαι, καὶ συντρίψαι τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος, σπούδαζε, ὅταν ἐπέρχωνταί σοι λογισμοὶ, εὐθέως ἐξ ἀρχῆς τούτους ἀπαγγέλλειν. Οὕτως γὰρ δημοσιεύων τὰς ἀρχὰς τῶν ὀλεθρίων τοῦ δράκοντος λογισμῶν, καὶ μὴ αἰσχυνόμενος ἐκφαίνειν τῷ σῷ Πατρὶ, συντρίψεις τὴν τούτου κεφα- C λήν. Διὸ δὴ κατὰ τὴν Γραφὴν, εἰ προσέλθῃς δουλεύειν τῷ Θεῷ, ἑτοίμασον σεαυτὸν μὴ πρὸς ἀμεριμνίας, μὴ πρὸς ἀνέσεις, ἀλλὰ πρὸς πειρασμοὺς, πρὸς θλίψεις. « Διὰ » γὰρ « πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· » καὶ, « Στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν. » Πρόσχες τοίνυν τοῖς ὀλίγοις καλοῖς, καὶ ἐκ παραδείγματος αὐτῶν κανόνιζε τὸν ἑαυτοῦ βίον· μὴ προσχῇς τοῖς ῥᾳθύμοις καὶ καταφρονηταῖς, κἂν πολλοὶ ὦσι· « Πολλοὶ γὰρ, » φησὶ, « κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοὶ, » καὶ μικρὸν τὸ ποίμνιον ᾧ ηὐδόκησεν ὁ Πατὴρ δοῦναι τὴν βασιλείαν. Μὴ μικρὸν γὰρ εἶναι νομίσῃς ἁμάρτημα ἐπαγγέλλεσθαι τελειότητα, καὶ τοῖς ἀμελεστέροις καὶ D ῥᾳθύμοις ἀκολουθεῖν. Ἵνα τοίνυν δυνηθῇς ἐπιβῆναι τῇ τελειότητι, ταύτῃ κέχρησο τῇ τάξει, καὶ τούτοις ἀνάβαινε τοῖς βαθμοῖς.

14. Πρῶτος βαθμὸς ἀρετῆς καὶ ἀρχὴ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ὁ φόβος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· διὰ τούτου καὶ τῶν ἁμαρτημάτων ἀποκάθαρσις, καὶ τῶν ἀρετῶν φυλακὴ, καὶ ὁδὸς ἐπὶ τὴν τελειότητα γίνεται. Ὅταν γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος εἰσέλθῃ εἰς τὴν ψυχὴν, καταφρονεῖν πάντων πείθει τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, καὶ λήθην τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν γεννᾷ, καὶ αὐτοῦ ὅλου τοῦ

[29] Genes. III, 15. [30] Eccli. II, 1. [31] Act. XIV, 22. [32] Matth. VII, 14. [33] Matth. XX, 16. [34] Luc. XII, 31.

(69) Cassian. *Institut.* lib. IV, c. 37
(70) Ibid. c. 38.
(71) Ibid. c. 39.

κόσμου. Ἐκ δὲ τούτων ταπείνωσις κεφάλαιον τῶν ἀρετῶν, καὶ πλήρωμα πάντων τῶν καλῶν κατορθοῦται· καταφρονήσει γὰρ καὶ στερήσει πάντων τῶν πραγμάτων ἡ ταπείνωσις προσγίνεται. Ἡ ταπείνωσις δὲ τούτοις τοῖς γνωρίσμασι δοκιμάζεται. Πρῶτον εἰ νεκρωθέντα τις εἶχεν ἑαυτῷ τὰ ἴδια θελήματα· δεύτερον δὲ εἰ μὴ μόνον τῶν οἰκείων πράξεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνθυμήσεων μηδὲν τὸν ἴδιον κρύπτει Πατέρα· τρίτον, εἰ μὴ τῇ ἰδίᾳ συνέσει, ἀλλὰ πάντα τοῦ Πατρὸς διακρίσει πιστεύει, διψῶν ἀεὶ καὶ ἐπιποθῶν, καὶ ἡδέως ἀκούων τῆς τούτου νουθεσίας· τέταρτον, εἰ πᾶσιν ἀνεπαισχύντως δουλεύσει τοῖς τοῦ Πατρὸς προστάγμασι· πέμπτον, εἰ μὴ μόνον αὐτὸς οὐ τολμᾷ ὑβρίσαι τινὰ, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπὸ ἄλλων αὐτῷ ἐπαγομένας ὕβρεις μετὰ χαρᾶς ἔσται προσδεχόμενος· ἕκτον, εἰ μηδὲν ἐπιχειρήσει καινότερον πρᾶξαι, ὅπερ ὁ κανὼν ὁ κοινὸς οὐκέτι προτρέπει, οὐδὲ τῶν Πατέρων τὰ παραδείγματα· ἕβδομον, εἰ πάσῃ εὐτελείᾳ ἀρκούμενος, καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς δεδομένοις εὐχαριστῶν, καὶ τούτων ἀνάξιον ἡγεῖται ἑαυτόν· ὄγδοον, εἰ ἑαυτὸν πάντοτε κατώτερον πάντων, καὶ μὴ ᾖ προπετὴς ἐν λόγοις· δέκατον, εἰ μὴ ἔστιν εὐχερὴς ἐν λόγοις, καὶ πρόχειρος ἐν γλώσσῃ. Τούτοις γὰρ καὶ τοῖς ὁμοίοις τούτων σημείοις ἡ ταπείνωσις γνωρίζεται. Ταῦτα, ὅταν ἐν ἀληθείᾳ κατορθωθῇ, ταχέως πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀγάπης ἀνάγει, ἐν ᾗ φόβος οὐκ ἔστι κολάσεως, καὶ δι' ἧς τὰ πάντα οὐκέτι μετὰ ἀνάγκης, καὶ κόπου φυλάττεται, ἀλλὰ πόθῳ διαπύρῳ καὶ ἐπιθυμίᾳ τοῦ καλοῦ. Πρὸς ἥνπερ ἀρετὴν ἵνα ἰσχύσῃς εὐχερέστερον φθάσαι, ὑποδείγματά σοι πρὸς μίμησιν ἔστωσαν οἱ λόγοι τῶν συμβαινόντων, καὶ εὐλάβειαν κεκτημένων ἀδελφῶν· μὴ οἱ πλείους, καὶ ἀμελέστερόν τε καὶ ῥαθυμότερον ζῶντες. Καὶ γὰρ ἐκ τοῦ μιμεῖσθαι καὶ ζηλοῦν τοὺς ἁγίους μεγίστη ὠφέλεια προσγίνεται τοῖς βουλομένοις πρὸς τελειότητα φθάσαι.

15. Εἰ τοίνυν θέλεις δυνηθῆναι πᾶσι τούτοις ἐξακολουθῆσαι, καὶ ὑπὸ τούτων εἰς τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα τοῦ κοινοβίου ἄχρι τέλους διακαρτερῆσαι, ταῦτα ἃ εἶπεν ὁ Δαυῒδ ἀναγκαῖά σοι πρὸς φυλακὴν ἐν τῇ συνοδίᾳ τῶν ἀδελφῶν ἔστωσαν· «Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμούς.» Ὅσα τοίνυν βλέπεις ἀλλότρια οἰκοδομῆς καὶ ὠφελείας, ὡς τυφλὸς γενοῦ, καὶ ὅσα ἀκούεις, ὡς κωφὸς καὶ ἄλαλος, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι ἐλεγμούς. Καὶ μὴ μιμήσῃ τούτους, ὅσοι ἄπιστοι, καὶ ἀνήκοοι, καὶ προπετεῖς, καὶ συρφετοὶ, καὶ ὑβρισταὶ τυγχάνουσιν, ἀλλ' ὡς κωφὸς καὶ μὴ ἀκούων, ταῦτα παραπέμπου. Ἐάν σοί τις ἐλέγχους, ἢ ὀνείδη, ἢ ὕβρεις ἐπιπέμψῃ, ἀκίνητος ἔσο ὡς πεφιμωμένος καὶ ἄλαλος, ἀεὶ τοῦτον τὸν στίχον ἐπιλέγων τοῦ ψαλμοῦ· «Εἶπα. Φυλάξω τὰς ὁδούς μου, τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν με ἐν γλώσσῃ μου. Ἐθέμην τῷ στόματί μου φυλακὴν, ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐκωφώθην, καὶ ἐταπεινώθην.» Ἔτι μὴν πρὸς τούτοις καὶ τέταρτον τοῦτο πρὸ πάντων μελέτα, καὶ φυλάσσου, ὅπερ καὶ

[35] Psal. xxxvii, 14, 15. [36] Psal. xxxviii, 1-3.

A militas omnium caput virtutum, omniumque bonorum complementum exercetur; nam ex contemptu et privatione rerum omnium accedit humilitas. Humilitas vero his comprobatur indiciis: Primum, si quis mortificatas in se habeat proprias voluntates; secundum si non modo operum, sed etiam cogitationum suarum nihil Patri occultet; tertium, si non propriæ credat prudentiæ, sed in omnibus Patris sui discretioni, semperque sitiat, exoptet, suaviter auscultet ejus admonitiones;. quartum, si Patris jussa omnia absque pudore exsequatur; quintum, si non modo ipse non ausit alii contumelias inferre, sed si ab aliis illatas cum gaudio suscipiat; sextum, si nihil novi facere aggressus fuerit, quod nec communis regula, nec Patrum exempla permit-
B tant; septimum, si omni vilitate contentus, de datis sibi rebus gratias agat, seque iis indignum existimet; octavum, si se omnibus plane inferiorem existimet, (72) nec sit verbis temerarius; decimum, si non sit in sermone facilis et lingua præceps. His et similibus signis dignoscitur humilitas. Hæc cum revera exhibita fuerint, cito ad dilectionis fastigium adducunt, in qua non est timor gehennæ, et per quam omnia non jam ex necessitate et cum labore perficiuntur; sed ex amore ferventi, et ex boni concupiscentia. (73) Quam virtutem ut possis facilius adipisci, pro exemplari tibi sint verba fratrum una tecum concurrentium, pietatemque possidentium: non autem eorum qui plures numero,
C negligentius segniusque vitam exigunt. Ex sanctorum enim imitatione æmulationeque ingens volentibus ad perfectionem contendere accedit utilitas.

15. (74) Si vis itaque facultatem tibi esse hæc omnia exsequendi, et sub his in spirituali cœnobii certamine ad finem usque perseverare, necessaria tibi ad custodiam in cœtu fratrum fuerint, ea quæ David ait: «Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut homo non audiens et non habens in ore suo redargutiones [35].» Quotiescunque igitur aliqua videris aliena ab ædificatione et utilitate, esto quasi cæcus; et si qua audieris his similia,
D fias quasi surdus et mutus, et non habens in ore tuo redargutiones. Neque imiteris eos qui infideles, inobsequentes, petulantes, scurriles, contumeliosi sunt: sed quasi mutus et non audiens hæc prætermittas. Si quis tibi increpationes, opprobria, contumelias inferat, immotus esto quasi frenatus, et quasi mutus: hunc tibi Psalmi versum assidue repete: «Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me; obmutui et humiliatus sum [36].» Ad hæc et illud quartum ante omnia meditare; et observa quod tria ista

(72) Nono, si linguam cohibeat, vel non sit clamosus in voce.

(73) Cassian. *Institut.* lib. iv, c. 40.
(74) Ibid. c. 41.

superius dicta ornare poterit; ut scilicet te stultum et insipientem, juxta Apostoli præceptum [87], in hoc sæculo efficias, ut sis sapiens; videlicet nihil dijudicans aut dubitans in quibuscunque tibi mandatis, simplicitate nempe et fide obedientiæ instructus. Inter sancta omnia id solummodo sanctum, illud sapiens, illud utile credas, quod a Patre tuo jussum tibi fuerit. Hoc proposito si cor tuum firmaveris, poteris ad finem usque Christi jugum obedientiæ sustinere, et nulla ex diaboli tentationibus et artibus excutere te poterit ex scientia vitæ. (75) Patientiam vero tuam, humilitatem, æquanimitatem ne exspectaveris ex aliorum virtute statuere; si videlicet nemo te stimulet, nemo despiciat, nemo dedecore afficiat: quod sane neque virtutis tuæ argumentum est, nec in tua est facultate: sed si opprobria, contumelias, contemptus libenter feras; id enim tui est arbitrii. (76) Ut igitur quæ fusius supra diximus, jam **317** compendio dicamus, ut eorum facilius memineris, audi rursus qui poteris per ordinem ad perfectionem pervenire. Principium salutis nostræ timor est Dei: ex eo gignitur bona obedientia: hinc oritur subjectio et contemptus rerum mundi: ex hac humilitate nascitur propriarum voluntatum mortificatio: ex propriarum voluntatum mortificatione, exsiccantur voluptatum radices: his autem omnes animæ imperfectiones eliminantur, quarum expulsione crescunt fructumque ferunt virtutes. Ex virtutum incremento gignitur puritas cordis: puritatem cordis consequitur apostolica perfectio, gratia et auxilio Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

A ταῦτα τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα τρία κοσμῆσαι δύναται. τὸ μωρὸν καὶ ἄφρονα ἑαυτὸν, κατὰ τὸ Ἀποστόλου παράγγελμα, ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι ποιῆσαι, ἵνα γένῃ σοφὸς, δηλονότι μηδὲν διακρίνων ἢ διστάζων ἐν οἷς ἂν προσταχθῇς, ἁπλότητος καὶ πίστεως τὴν ὑπακοὴν ποιῶν. Ἐκεῖνο μόνον ἅγιον τῶν ἁγίων λογιζόμενος, καὶ σοφὸν, καὶ συμφέρον πιστεύων, τὸ ὑπὸ τοῦ σοῦ Πατρὸς προσταχθέν σοι. Τοιαύτῃ γὰρ διαθέσει ἀσφαλισάμενος τὴν σὴν καρδίαν, δυνήσῃ ἕως τέλους ὑπομεῖναι τὸν Χριστοῦ ζυγὸν τῆς ὑποταγῆς, καὶ οὐδέν σε τῶν τοῦ διαβόλου πειρατηρίων καὶ τεχνασμάτων δυνήσεται σαλεῦσαι ἐκ τῆς ἐπιστήμης τοῦ βίου. Καὶ τὴν ὑπομονὴν δὲ, καὶ τὴν ταπείνωσιν, καὶ τὴν μακροθυμίαν τὴν σὴν, μὴ ἐκ τῆς τῶν ἄλλων ἀρετῆς προσδόκα κατορθοῦσθαι· οἷον ἐὰν ὑπ' οὐδενὸς παροξύνῃ, ἢ B οὐκ ἐξουδενώσῃ, ἢ οὐκ ἀτιμάζῃ, ὅπερ οὔτε τῆς σῆς ἀρετῆς ἐστι δεῖγμα, οὔτε ἐν τῇ ἐξουσίᾳ κεῖται· ἀλλ' ὅταν λοιδορούμενος, ἢ ἀτιμαζόμενος, ἢ ἐξουδενούμενος πράως φέρῃς· τοῦτο γὰρ ἐν τῇ σῇ προαιρέσει κεῖται. Ἵνα τοίνυν αὐτὰ πάντα, ἅπερ πλατύτερον εἰρήκαμεν, συναθροίσαντες, τί ποτε σύντομον εἴπωμεν πρὸς τὸ εὐκόλως τὴν σὴν διάνοιαν τούτων μνημονεύειν, ἄκουε πάλιν, πῶς κατὰ τάξιν δυνήσῃ ἐπιβῆναι τῆς τελειότητος. Ἀρχὴ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ὁ φόβος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· ἐκ τούτου γεννᾶται ἀγαθὴ ὑπακοὴ, ἐξ ἧς τίκτεται ἡ ὑποταγὴ, καὶ ἡ καταφρόνησις τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων· ἐκ δὲ ταύτης τῆς ταπεινώσεως γεννᾶται τῶν ἰδίων θελημάτων ἡ νέκρωσις· ἐκ δὲ τῆς τῶν θελημάτων νεκρώσεως αἱ τῶν ἡδονῶν ῥίζαι μαραίνονται· ἐκ δὲ τούτων πάντα τὰ ἐλαττώματα τῆς C ψυχῆς ἀποβάλλονται· τῇ δὲ ἀποβολῇ τούτων, αἱ ἀρεταὶ αὔξουσι, καὶ καρποφοροῦσι· τῇ δὲ αὐξήσει τῶν ἀρετῶν ἡ καθαρότης τῆς καρδίας προσγίνεται· ταῖς δὲ καθαρότησι τῆς καρδίας ἡ ἀποστολικὴ τελειότης ἐπακολουθεῖ χάριτι καὶ συνεργείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EJUSDEM MAGNI ATHANASII AD EUMDEM CASTOREM DE OCTO MALITIÆ COGITATIONIBUS.

1. (77) Cum prius de constitutione cœnobiorum verba fecerimus, vestris freti orationibus, jam scribere aggredimur de octo malitiæ cogitationibus, edacitate scilicet, fornicatione, avaritia, ira, tristitia, pigritia, vana gloria et superbia. Primum itaque de abstinentia dicetur a nobis, quæ edacitati opposita est: agemus item de jejuniorum modo, de qualitate et quantitate alimentorum. (78) Et hæc non ex nobis ipsis dicturi sumus; sed ea quæ accepimus a sanctis Patribus nostris. Illi itaque non unam jejunii regulam, neque unum comestionis modum, neque eamdem ipsam omnibus mensuram tradidere, quia non omnes ejusdem sunt roboris, vel ætatis, et quia alii infirmitate corporis laborant, alii delicatiore sunt corpore. Unum autem omnibus tradidere scopum, ut fugiant crapulam, et ventris saturitatem aversentur: ac experimento

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΚΑΣΤΟΡΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΤΗΣ ΚΑΚΙΑΣ ΛΟΓΙΣΜΩΝ.

1. Πρώην τὸν περὶ διατυπώσεως λόγον τῶν κοινοβίων συντάξαντες, πάλιν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς θαῤῥήσαντες, ἐπεχειρήσαμεν γράψαι περὶ τῶν ὀκτὼ τῆς κακίας λογισμῶν· γαστριμαργίας φημὶ καὶ πορνείας, φιλαργυρίας καὶ ὀργῆς, λύπης καὶ ἀκηδίας, κενοδοξίας καὶ ὑπερηφανίας. Προηγου- D μένως τοίνυν περὶ ἐγκρατείας γαστρὸς ἡμῖν λεχθήσεται, τῆς ἀντικειμένης τῇ γαστριμαργίᾳ· τοῦ τε τρόπου τῶν νηστειῶν, καὶ τῆς ποιότητος καὶ ποσότητος τῶν βρωμάτων. Καὶ ταῦτα οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ἐροῦμεν, ἀλλ' ἅπερ παρειλήφαμεν παρὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν Πατέρων. Ἐκεῖνοι τοίνυν οὐχ ἕνα κανόνα νηστείας, οὐδὲ ἕνα τρόπον τῆς τῶν βρωμάτων μεταλήψεως, οὐδὲ τὸ αὐτὸ μέτρον πᾶσι μεταδιδόασι, διὰ τὸ μηδὲ πάντας τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχειν, ἢ διὰ ἡλικίαν, ἢ δι' ἀσθένειαν, ἢ διὰ ἕξιν ἀστειοτέρου σώματος. Ἕνα δὲ σκοπὸν πᾶσι παραδεδώκασι, φεύγειν τὴν πλησμο-

[87] I Cor. III, 18.

(75) Cassian. *Institut.* lib. IV, c. 42.
(76) Ibid. c. 43.

(77) Cassian. *Institut.* lib. V, c. 1, et seq.
(78) Ibid. c. 5.

νήν, καὶ ἀποστρέφεσθαι τὴν χορτασίαν τῆς γαστρός· τὴν δὲ καθημερινὴν νηστείαν ἐδοκίμασαν ὠφελιμωτέραν εἶναι, καὶ συμβαλλομένην εἶναι πρὸς καθαρότητα, πλέον τῆς ἐν τρισὶν ἢ τέταρσιν, ἢ καὶ ἕως ἑβδομάδος ἑλκομένης νηστείας. Καὶ γάρ φασι τὸν ἀμέτρως ἐπεκτεινόμενον τῇ νηστείᾳ ὑπὲρ μέτρον πολλάκις τῇ τροφῇ κεχρῆσθαι, ὡς ἐκ τούτου ποτὲ μὲν τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀσιτίας ἀτονεῖν τὸ σῶμα, καὶ πρὸς τὰς πνευματικὰς λειτουργίας ὀκνηρότερον γίνεσθαι· ποτὲ δὲ, τῷ πλήθει τῶν τροφῶν βαρυνόμενον, ἀκηδίαν καὶ χαύνωσιν ἐμποιεῖν τῇ ψυχῇ. Καὶ πάλιν οὐ πᾶσιν ἁρμόδιον εἶναι τὴν τῶν λαχάνων μετάληψιν, οὐδὲ πᾶσι τὴν τῶν ὀσπρίων, οὐδὲ πάντας δύνασθαι τῇ τοῦ ξηροῦ ἄρτου κεχρῆσθαι τροφῇ· καὶ πάλιν τὸν μέν φησι δύο λίτρας ἐσθίοντα ἄρτου ἀκμὴν πεινᾷν, ἄλλον δὲ ἐσθίοντα λίτραν, ἢ ἓξ οὐγγίας χορτάζεσθαι. Πᾶσιν οὖν, ὡς εἴρηται, ἕνα σκοπὸν ἐγκρατείας παραδεδώκασι, τὸ μὴ ἀπατᾶσθαι χορτασίᾳ κοιλίας, μηδὲ ἐξέλκεσθαι τῇ τοῦ λάρυγγος ἡδονῇ. Οὐδὲ γὰρ ἡ διαφορὰ τῆς ποιότητος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ ποσότης τοῦ πλήθους τῶν βρωμάτων τὰ πεπυρωμένα βέλη τῆς ἁμαρτίας εἴωθεν ἀνάπτειν· οἵας γὰρ δήποτε τροφῆς πληρουμένη γαστὴρ, ἀσωτίας σπέρματα τίκτει. Καὶ πάλιν οὐ μόνον κραιπάλη οἴνου, ἀλλὰ καὶ πλησμονὴ ὕδατος, καὶ πασῶν τροφῶν ὑπερβολὴ κεκαρωμένην καὶ νυστάζουσαν ταύτην ἀποτελοῦσι. Τοῖς Σοδομίταις οὐκ οἴνου καὶ διαφόρων βρωμάτων κραιπάλη, καταστροφῆς γέγονεν αἰτία, ἀλλ' ἄρτου πλησμονὴ, κατὰ τὸν προφήτην. Ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος πρὸς τὴν καθαρότητα τῆς καρδίας οὐκ ἀντίκειται. Ταῦτα οὖν παρασχόμενος τῷ σώματι ἃ ἡ ἀσθένεια ἀπαιτεῖ, οὐχ ἅπερ ἡ ἡδονὴ θέλει. Ἡ τῶν βρωμάτων χρῆσις ὅσον ὑπουργῆσαι πρὸς τὸ ζῇν παραλαμβάνεται, οὐχ ὅσον δουλεῦσαι ταῖς ὁρμαῖς τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ σύμμετρος καὶ μετὰ λόγου τῶν τροφῶν μετάληψις τῆς ὑγείας φροντίζει τοῦ σώματος, οὐ τὴν ἁγιωσύνην ἀφαιρεῖται. Ὅρος ἐγκρατείας καὶ κανὼν παραδεδομένος ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων ἀκριβὴς οὗτός ἐστι, τὸ ἔτι τῆς ὀρέξεως ἐγκειμένης, τῆς τροφῆς ἀπέχεσθαι τὸν ἐσθίοντα. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ εἰπών· « Τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίαν, » οὐ τὴν ἀναγκαίαν τῆς ζωῆς κυβέρνησιν ἐκώλυσεν, ἀλλὰ τὴν φιλήδονον ἐπιμέλειαν ἀπηγόρευσεν. Ἄλλως τε καὶ πρὸς καθαρότητα τελείαν τῆς ψυχῆς μόνη ἡ ἀποχὴ τῶν βρωμάτων οὐκ ἰσχύει, εἰ μὴ καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρεταὶ συνδράμωσι. Τοιγαροῦν ἡ ταπείνωσις διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἔργου καὶ τῆς τοῦ σώματος καταπονήσεως, μεγάλα ἡμῖν συμβάλλεται. Ἡ ἀποχὴ τῆς φιλαργυρίας οὐ μόνον τὸ μὴ ἔχειν χρήματα, ἀλλὰ μηδὲ ἐπιθυμεῖν κεκτῆσθαι. Πρὸς καθαρότητα τὴν ψυχὴν ὁδηγεῖ τῆς ὀργῆς ἡ ἀποχὴ, τῆς λύπης, τῆς κενοδοξίας, τῆς ὑπερηφανίας. Ταῦτα πάντα τὴν καθολικὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα ἀπεργάζεται. Τὴν δὲ διὰ σωφροσύνης μερικὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα ἐξαιρέτως ἐγκράτεια

A comprobatum dixerunt utilius esse quotidianum jejunium, atque ad puritatem magis conferre, quam si ad tres vel quatuor dies, aut ad hebdomadam usque jejunium protrahatur. Aiunt enim eum qui immoderate jejunium protrahit, ultra mensuram sæpe cibo uti; ita ut hinc sæpe accidat ut aliquando quidem ex nimia abstinentia in languorem corpus incidat, et ad spiritualia ministeria segnius evadat; aliquando contra multitudine alimentorum oneratum, pigritiam mollitiemque animi ingeneret. Rursum non omnibus competere olerum usum, non omnibus item leguminum, non posse omnibus sicci panis alimentum sufficere: item esse qui manducatis panis duabus libris adhuc esuriant, alios qui una libra, imo sex unciis satientur.
B Omnibus itaque, ut dictum est, unum abstinentiæ scopum tradiderunt, ut non decipiantur saturitate ventris, neque trahantur gulæ voluptate. Non solum enim qualitatis differentia, sed etiam magna ciborum quantitas, ignita peccati tela solet accendere. (79) Quocunque enim cibo venter impleatur, libidinis semina gignit. Ac rursum non vini solum crapula, sed etiam aquæ plenitudo, ac quorumlibet ciborum redundantia, hominem aggravant, ac torpentem dormitantemque reddunt. Sodomitis non vini, non variorum ciborum crapula subversionis causa fuit, sed panis saturitas, juxta prophetam [38]. (80) Infirmitas corporis puritati cordis non aversatur. Ea itaque corpori tribuas quæ infirmitas ejus postulat, non quæ voluptas expetit.
C Ciborum usus adhibetur quantum ad vitam fovendam necessarium est, non ut impetui concupiscentiæ serviatur. Moderata et rationabilis cibi sumptio sanitatem corporis conciliat, nec sanctitatem aufert. (81) Hæc norma et regula est abstinentiæ accurata, a sanctis Patribus tradita, ut instante adhuc appetitu, cibi sumendi finem faciat qui comedit. Et Apostolus dum ait: « Carnis curam ne feceritis in desiderio [39]; » non **318** sollicitudinem vitæ necessariam prohibuit, sed curam vetuit fovendæ voluptatis. (82) Cæterum ad perfectam animæ puritatem, sola ciborum abstinentia non sufficit, nisi concurrant cæteræ virtutes. Humilitas itaque per obedientiam in opere, et per afflictionem corporis
D magna nobis confert bona. Illud est avaritiæ expertem esse, non modo pecunias non habere, sed ne concupiscere quidem illarum possessionem. Animam ad puritatem addücit cohibitio iræ, tristitiæ, vanæ gloriæ, superbiæ. Hæc omnia universam animæ puritatem efficiunt. Puritatem autem illam animæ peculiarem, quæ per temperantiam obtinetur, abstinentia in primis et jejunium efficiunt. Impossibile quippe est eum qui satur ventre est, animo decertare adversus spiritum fornicationis.

[38] Ezech. xvi, 49. [39] Rom. xiii, 14.

(79) Cassian. *Institut.* lib. v, c 6.
(80) Ibid. c. 7.
(81) Ibid. c. 8.
(82) Ibid. c. 9.

(83) Primum itaque nobis sit certamen, ut ventri imperemus, corpusque in servitutem deducamus: non modo per jejunium, sed etiam per vigilias, laborem, lectionem, item animo concipiendo gehennæ timorem, et desiderium regni cœlorum.

A καὶ νηστεία κατορθοῖ. Ἀδύνατον γὰρ τὸν τὴν γαστέρα κεκορεσμένον πολεμῆσαι κατὰ διάνοιαν τῷ πνεύματι τῆς πορνείας. Τοιγαροῦν πρῶτος ἔστω ἡμῖν ἀγὼν τὸ κρατεῖν γαστρὸς, καὶ δουλαγωγεῖν τὸ σῶμα, οὐ μόνον διὰ νηστείας, ἀλλὰ καὶ δι' ἀγρυπνίας, καὶ κόπου, καὶ ἀναγνώσεως, καὶ τοῦ συνάγειν τὴν καρδίαν εἰς τὸν φόβον τῆς γεέννης, καὶ εἰς τὸν πόθον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

2. (84) Secundum nobis est certamen adversus spiritum fornicationis et concupiscentiam carnis, quæ concupiscentia a primæva ætate molestiam homini creare incipit. Magnum illud graveque certamen, duplici constans lucta; duplex enim est, cum in corpore et in anima committatur. Quapropter duplici oportet cum illo pugna confligere. Neque enim corporale jejunium satis est ad perfectæ temperantiæ possessionem et ad veram castitatem, nisi adsit oratio ad Deum assidua, frequens divinarum Scripturarum meditatio, labor et opus manuum, quæ instabiles animæ impetus comprimere possunt, atque illam ex obscenis cogitationibus revocare. Ad id præsertim confert animæ humilitas, citra quam nec fornicationem, nec cæteras passiones valebit quispiam superare. (85) Cumprimis itaque oportet omni custodia cor servare a sordidis cogitationibus [40]. Ex eo namque prodeunt, juxta Domini vocem, cogitationes malæ, cædes, adulteria, scortationes et cætera [41]. Jejunium quippe non modo ad afflictionem corporis injunctum nobis est, sed etiam ad temperantiam mentis, ne, ciborum multitudine obtenebrata, non possit cavere a cogitationibus. Oportet igitur non solum jejunio corporali omnem curam impendere, sed etiam attentioni ad cogitationes, et spirituali meditationi, citra quas impossibile est ad cacumen veræ castitatis et puritatis ascendere. Convenit igitur, juxta Domini vocem, nos interiora calicis et paropsidis mundare, ut sint exteriora munda [42]. Quapropter si cura sit nobis, juxta Apostolum [43], legitime certandi, et coronam accipiendi, devicto impuro fornicationis spiritu; ne nostris viribus, ne nostræ ascesi confidamus, sed opitulationi Domini Dei. Nullus enim homini finis certaminis cum ejusmodi dæmone, donec revera credat se, non suo studio aut labore, sed Dei impulsu et auxilio ab hujusmodi morbo liberari, et ad summum castitatis fastigium ascendere. (86) Enimvero supra naturam res est, et aliquo modo extra corpus exsistit, qui stimulos carnis ejusque voluptates calcavit. Quare impossibile est hominem suis, ut ita dicam, pennis ad hoc cacumen et ad bravium sanctitatis advolare, angelorumque imitatorem effici, nisi illum gratia Dei ex terra et cœno educat. Nulla enim virtute homines carne illigati cœlestibus angelis similiores efficiuntur, quam temperantia: per eam enim, dum adhuc in terra degunt, habent, juxta Apostolum, conversationem in

2. Δεύτερός ἐστιν ἡμῖν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς πορνείας καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς, ἥτις ἐπιθυμία ἀπὸ πρώτης ἡλικίας ἄρχεται παρενοχλεῖν τῷ ἀνθρώπῳ. Μέγας οὗτος ὁ ἀγὼν καὶ χαλεπὸς, καὶ διπλῆν ἔχων τὴν πάλην· διότι οὗτος διπλοῦς καθέστηκεν, ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ἐν τῷ σώματι συνιστάμενος. Καὶ τούτου χάριν διπλῆν χρὴ κατ' αὐτοῦ καὶ τὴν πάλην ἀναδέξασθαι. Οὔτε γὰρ ἱκανὴ ὑπάρχει μόνη ἡ σωματικὴ **B** νηστεία πρὸς κτῆσιν τῆς τελείας σωφροσύνης, καὶ ἀληθοῦς ἁγνείας, εἰ μὴ καὶ εὐχὴ πρὸς Θεὸν ἐκτενὴς, καὶ κοινὴ τῶν θείων Γραφῶν μελέτη, καὶ κάματος καὶ ἔργον χειρῶν, ἅπερ δύνανται τὰς ἀστάτους ὁρμὰς τῆς ψυχῆς συστέλλειν, καὶ ἐκ τῶν αἰσχρῶν φαντασιῶν ἀνακαλεῖσθαι αὐτήν· πρὸ δὲ πάντων συμβάλλεται ταπείνωσις ψυχῆς, ἧς χωρὶς οὐδὲ πορνείας, οὐδὲ τῶν ἄλλων παθῶν δυνήσεταί τις περιγενέσθαι. Προηγουμένως τοίνυν χρὴ πάσῃ φυλακῇ τηρεῖν τὴν καρδίαν ἀπὸ λογισμῶν ῥυπαρῶν. Ἐκ γὰρ ταύτης προεξέρχονται, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, διαλογισμοὶ πονηροὶ, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, καὶ τὰ λοιπά. Καὶ γὰρ ἡ νηστεία οὐ μόνον πρὸς κακουχίαν τοῦ σώματος ἡμῖν προστέτακται, ἀλλὰ καὶ πρὸς νῆψιν τοῦ νοὸς, ἵνα μὴ, τῷ πλήθει τῶν βρωμάτων σκοτισθεὶς, ἀδυνατήσῃ **C** πρὸς τὴν τῶν λογισμῶν παραφυλακήν. Χρὴ τοίνυν μὴ μόνον ἐν τῇ σωματικῇ νηστείᾳ τὴν πᾶσαν σπουδὴν ἐνδείκνυσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ προσοχῇ τῶν λογισμῶν, καὶ ἐν τῇ πνευματικῇ μελέτῃ, ὧν χωρὶς ἀδύνατον πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀληθοῦς ἁγνείας καὶ καθαρότητος ἀνελθεῖν. Προσήκει τοίνυν ἡμᾶς καθαρίζειν πρότερον, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, τὸ ἔνδον τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς καθαρόν. Διὰ δὴ τοῦτο, εἰ ἔστιν ἡμῖν σπουδὴ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, νομίμως ἀθλῆσαι, καὶ στεφανωθῆναι, νικήσαντας τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τῆς πορνείας, μὴ τῇ ἡμετέρᾳ δυνάμει ἢ ἀσκήσει θαῤῥήσωμεν, ἀλλὰ τῇ βοηθείᾳ τοῦ δεσπότου Θεοῦ. Οὐ παύεται γὰρ ὁ ἄνθρωπος πολεμούμενος ὑπὸ τοῦ δαίμονος τούτου, **D** ἕως οὗ ἐν ἀληθείᾳ πιστεύσῃ, ὅτι οὐκ ἰδίᾳ σπουδῇ ἢ καμάτῳ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ῥοπῇ καὶ βοηθείᾳ ἀπαλλάττεται ταύτης τῆς νόσου, καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς ἁγνείας ἀνέρχεται. Καὶ γὰρ ὑπὲρ φύσιν ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ τρόπον τινὰ ἔξω τοῦ σώματος γίνεται, ὁ τοὺς ἐρεθισμοὺς τῆς σαρκὸς καὶ τὰς ἡδονὰς ταύτης καταπατήσας. Καὶ τούτου χάριν ἀδύνατόν ἐστιν ἄνθρωπον τοῖς πτεροῖς, ἵν' οὕτως εἴπω, πρὸς τὸ ὕψος τοῦτο καὶ οὐράνιον βραβεῖον τῆς ἁγιωσύνης ἀναπτῆναι, καὶ μιμητὴν ἀγγέλων γενέσθαι· εἰ μὴ χάρις Θεοῦ τοῦτον ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τοῦ βορβόρου ἀναγάγοι. Οὐδεμιᾷ γὰρ ἀρετῇ

[40] Prov. IV, 23. [41] Matth. XV, 19. [42] Matth. XXIII, 26. [43] II Tim. II, 5.

(84) Cassian. *Institut.* l. VI, c. 1.
(85) Ibid. c. 2.
(86) Ibid. c. 6.

μᾶλλον οἱ σαρκὶ συνδεδεμένοι ἄνθρωποι τοῖς οὐρανίοις ἀγγέλοις συνομοιοῦνται, ὡς τῇ σωφροσύνῃ· διὰ ταύτης γὰρ, ἔτι ἐν τῇ γῇ διάγοντες, ἔχουσι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς. Δεῖγμα δὲ τοῦ τὴν ἀρετὴν ταύτην κεκτῆσθαι ἡμᾶς, τὸ μηδὲ μιᾶς εἰκόνι αἰσχρᾶς φαντασίας ἐν τοῖς ὕπνοις τὴν ψυχὴν προστρέχειν. Εἰ γὰρ καὶ μὴ λογίζεται ἁμαρτία ἡ τοιαύτη κίνησις, ὅμως τεκμήριον ὑπάρχει τοῦ νοσεῖν τὴν ψυχὴν, καὶ μήπω τοῦ πάθους ἀπηλλάχθαι. Καὶ τούτου χάριν τὰς συμβαινούσας ἡμῖν ἐν τοῖς ὕπνοις αἰσχρὰς φαντασίας ἔλεγχον εἶναι τῆς προλαβούσης ῥᾳθυμίας καὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἀσθενείας πιστεύειν ὀφείλομεν, ἐν τοῖς ἀποκρύφοις τῆς ψυχῆς ἀποκεκρυμμένην νόσον φανεροποιούσης τῆς γινομένης ῥύσεως ἐν τῇ τοῦ ὕπνου ἀνέσει. Διὸ καὶ ὁ ἰατρὸς τῶν ψυχῶν ἐν τοῖς ἀποκρύφοις τῆς ψυχῆς τὸ φάρμακον ἐναπέθετο, ἔνθα καὶ τὰς αἰτίας τῆς νόσου ὑπάρχειν ἐγίνωσκε, φάσκων· « Ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· » οὐ τοσοῦτον τοὺς πορνικοὺς καὶ περιέργους ὀφθαλμοὺς διορθούμενος, ὅσον τὴν ἔνδον ἐνιδρυμένην ψυχὴν, ἥτις τοῖς παρὰ Θεοῦ δοθεῖσιν ἐπ' ἀγαθῷ ὀφθαλμοῖς κακῶς κέχρηται· τούτου χάριν καὶ ἡ σοφὴ παροιμία οὐ λέγει, Πάσῃ φυλακῇ τήρει τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἀλλὰ, « Πάσῃ φυλακῇ τήρει τὴν καρδίαν· » ἐκείνῃ μάλιστα ἐπιθεῖσα τὴν ἰατρείαν τῆς φυλακῆς, τῇ κεχρημένῃ τοῖς ὀφθαλμοῖς εἰς ἃ βούλεται. Τοιγαροῦν αὕτη ἔστω τῆς καθάρσεως ἡμῶν πρώτη φυλακὴ, ἵνα, ὅτε τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ μνήμη γυναικὸς γένηται ἀναδοθεῖσα διὰ τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, εἰ τύχοι μητρὸς, ἢ ἀδελφῆς, ἢ ἄλλων γυναικῶν εὐλαβῶν, ταχέως αὐτὴν ἐκ τῆς ἡμετέρας καρδίας ἐκβάλωμεν· ἵνα μὴ, ἐπιπολὺ διατριβόντων ἡμῶν ἐν αὐτῇ τῇ γνώμῃ ὁ τῶν κακῶν ἀπατεὼν ἐκ τούτων τῶν προσώπων κατακυλίσῃ καὶ κατακρημνίσῃ τὴν διάνοιαν εἰς αἰσχρὰς καὶ ἐπιβλαβεῖς ἐνθυμήσεις, καθὼς καὶ ἡ παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸν πρῶτον δοθεῖσα ἐντολὴ κελεύει, τηρεῖν τὴν κεφαλὴν τοῦ ὄφεως, τουτέστι τοῦ βλαβεροῦ λογισμοῦ τὴν ἀρχὴν, δι' οὗπερ ἕρπειν εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν ἐπιχειρεῖ· ἵνα μὴ τῇ τῆς κεφαλῆς παραδοχῇ, ἥτις ἐστὶν ἡ προσβολὴ τοῦ λογισμοῦ, τὸ λοιπὸν τοῦ ὄφεως σῶμα, τουτέστι τῆς ἡδονῆς τὴν κατάθεσιν, παραδεξώμεθα, καὶ ἐκ τούτου λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀθέμιτον πρᾶξιν κατενέγκῃ τὴν διάνοιαν· ἀλλὰ προσήκει, κατὰ τὸ γεγραμμένον, εἰς τὰς πρωΐας ἀποκτενεῖν πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τουτέστι τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως διακρίνειν, καὶ ἐξολοθρεύειν τοὺς ἁμαρτωλοὺς λογισμοὺς ἐκ τῆς γῆς, ἥτις ἐστὶν ἡ καρδία, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν· καὶ ὡς ἔτι νήπιοί εἰσιν οἱ υἱοὶ Βαβυλῶνος, ἤγουν οἱ πονηροὶ λογισμοὶ, τούτους ἐδαφίζειν, καὶ συντρίβειν πρὸς τὴν πέτραν, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός. Ἐὰν γὰρ διὰ τῆς ἡμετέρας συγκαταθέσεως ἀνδρυνθῶσιν, οὐκ ἄνευ μεγάλου στεναγμοῦ καὶ καμάτου κινηθήσονται. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς καλὸν καὶ λόγον ἁγίων Πατέρων

A cœlis [64]. (87) Illud autem est virtutis hujusce a nobis acquisitæ indicium: si nulla obscenæ phantasiæ imago dormientis subeat animum. Etiamsi enim peccatum non reputatur hujusmodi motus, signum tamen est ægrotantis ac nondum passione **319** tali liberatæ animæ. Quamobrem obscenas illas phantasias inter dormiendum occurrentes putare debemus esse præcedentis segnitiei argumentum, atque nostræ infirmitatis, morbumque in secreto cordis nostri latentem aperit cessatio somnii expergiscentis. (88) Quare animarum medicus in animæ penetralibus medicinam reposuit, gnarus morbi causas inibi esse, dum ait: « Qui respicit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo [65]: » non tantum ut lascivos et B curiosos oculos corrigeret, sed multo magis animam intus sitam, quæ oculis ad bonum sibi a Deo datis improbe est usa: quæ causa est cur sapiens proverbium dicat, non, Omni custodia serva oculos; sed, « Omni custodia serva cor tuum [66]. » Illi scilicet maxime custodiæ remedium applicat, quæ oculis arbitrio suo utitur. (89) Itaque hæc sit purgationis nostræ prima custodia; ut cum mentem nostram mulieris memoria, diabolica operatione, subierit, etiamsi matris, aut sororis, aut piarum aliarum mulierum, mature illam ex corde nostro ejiciamus: ne si in tali cogitatione diutius immoremur, seductor ac malorum auctor ille, ex ejusmodi vultuum phantasia, in obscenas et damnosas C cogitationes mentem devolvat ac præcipitet; quemadmodum præcipitur mandato illo Dei ad primum hominem dato, ut nimirum observaret caput serpentis, id est, principium damnosæ cogitationis, qua in animam nostram irrepere nititur; ut ne admisso capite, id est, prima cogitationis irruptione, reliquum serpentis corpus, scilicet consensum voluptatis, admittamus; atque hinc demum in nefarium facinus mentem ille dejiciat: sed par est, uti scriptum est [67], in matutino interficere omnes peccatores terræ; id est, lumine cognitionis internoscere atque disperdere cogitationes ad peccatum deducentes; ex terra, scilicet ex corde, juxta Domini vocem. Et dum adhuc parvuli sunt filii Babylonis, seu malæ cogitationes, tum eos solo æquare D atque allidere oportet ad petram [68], quæ est Christus. Si enim consensu nostro ad virilem perveniant ætatem, non citra magnos gemitus et labores superabuntur. Ad ea autem quæ superius ex Scriptura sacra dicta sunt, adjicienda sanctorum Patrum dicta. (90) Dictum est itaque a sancto Basilio Cæsareæ Cappadociæ episcopo: Mulierem ignoro, nec tamen virgo sum; usque adeo exploratum habuit, non sola corporali temperantia a muliere virginitatis donum recte possideri; sed multo magis animæ sanctitate puritateque ac timore Dei ha-

[64] Philipp. III, 20. [65] Matth. V, 28. [66] Prov. IV, 23. [67] Psal. C, 8. [68] Psal. CXXXVI, 9.

(87) Ibid. c. 10.
(88) Ibid. c. 12.
(89) Ibid. c. 13.
(90) Ibid. c. 14.

beri solere. Aiunt item Patres, non posse nos castitatis perfectæ virtutem possidere, nisi prius veram in corde humilitatem possideamus: neque vera cognitione dignos haberi quandiu in animæ penetralibus fornicationis affectus situs erit. Ut autem magnam hujusmodi virtutem ex Apostolo ipso palam faciamus, unam ejus memoremus sententiam, qua loquendi finem faciemus. « Pacem, inquit, sequimini cum omnibus, et sanctimoniam sine qua nemo videbit Dominum[49]. » Quod enim ea de re loquatur, propalam est ex iis quæ subjunxit, cum ait: « Ne quis fornicator, aut profanus, ut Esau[50]. » Quanto itaque magis cœlestis et angelica est virtus castitatis, tanto gravioribus ab inimico insidiis oppugnatur. Quamobrem curare debemus non modo ut corporis temperantiam servemus, sed etiam contritionem cordis, ac frequentes cum gemitibus orationes fundamus; ita ut nostræ carnis fornax, quam rex Babylonicus stimulis concupiscentiæ quotidie accendit, rore præsentiæ sancti Spiritus exstinguatur. Ad hæc maximum nobis telum adversus ejusmodi hostem suppetit, vigiliæ scilicet in Deo servatæ. Quemadmodum enim castitas et diurna custodia nocturnam **320** præparant sanctitatem; ita nocturnæ in Deo vigiliæ diurnam.....

ἐπιμνησθῆναι δή. Εἴρηται τοίνυν τῷ ἁγίῳ Βασιλείῳ τῷ ἐπισκόπῳ Καισαρείας Καππαδοκίας· Καὶ γυναῖκα ἀγνοῶ, καὶ παρθένος οὐκ εἰμί· τοσοῦτον ἐγίνωσκε μὴ ἐν τῇ σωματικῇ μόνῃ ἀποχῇ τῆς γυναικὸς τὸ δῶρον τῆς παρθενίας κατορθοῦσθαι, ὅσον τῇ τῆς ψυχῆς ἁγιωσύνῃ καὶ καθαρότητι ἢ τῷ φόβῳ Θεοῦ κατορθοῦσθαι πέφυκε. Λέγουσι δὲ καὶ τοῦτο οἱ Πατέρες, μὴ δύνασθαι ἡμᾶς τὴν ἀρετὴν τῆς ἁγνείας τελείας κτήσασθαι, εἰ μὴ πρότερον ἀληθινὴν ταπεινοφροσύνην ἐν τῇ καρδίᾳ κτησώμεθα· οὔτε δὲ γνώσεως ἀληθοῦς καταξιωθῆναι ἐφ' ὅσον ἐν τοῖς ἀποκρύφοις τῆς ψυχῆς τὸ πάθος τῆς πορνείας ἐγκαθέζεται. Ἵνα δὲ τὸ μέγα τοῦτο κατόρθωμα καὶ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου δείξωμεν, μιᾶς αὐτοῦ ἐπιμνησθέντες λέξεως, καταπαύσωμεν τὸν λόγον. « Εἰρήνην, φησὶ, διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἁγιασμὸν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον. » Ὅτι γὰρ περὶ τούτου λέγει, δῆλον ἐξ ὧν ἐπήγαγεν, εἰπών· « Μή τις πόρνος ἢ βέβηλος ὡς Ἡσαῦ. » Ὅσον τοίνυν οὐράνιον, καὶ ἀγγελικὸν ὑπάρχει τὸ κατόρθωμα τῆς ἁγνοσύνης, τοσοῦτον βαρυτέραις παρὰ τῶν ἀντιπάλων ἐπιβουλαῖς πολεμεῖται. Καὶ τούτου χάριν σπουδάζειν ὀφείλομεν οὐ μόνον ἐγκράτειαν σώματος ἀσκεῖν, ἀλλὰ καὶ συντριβὴν καρδίας, καὶ πυκνὰς προσευχὰς μετὰ στεναγμῶν· ὥστε τὴν κάμινον τῆς ἡμετέρας σαρκὸς, ἣν ὁ Βαβυλώνιος βασιλεὺς τοῖς τῆς ἐπιθυμίας ἐρεθισμοῖς καθ' ἑκάστην ἀνάπτει, τῇ δρόσῳ τῆς παρουσίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποσβεσθῆναι. Πρὸς δὲ τούτοις μέγιστον ἡμῖν ὅπλον πρὸς τὸν πολέμιον τοῦτον καθέστηκεν ἡ κατὰ Θεὸν ἀγρυπνία. Ὥσπερ γὰρ ἡ ἁγνεία, καὶ ἡ παραφυλακὴ τῆς ἡμέρας τὴν νυκτερινὴν παρασκευάζουσιν ἁγιοσύνην, οὕτως ἡ νυκτερινὴ κατὰ Θεὸν ἀγρυπνία τὴν ἡμερινὴν τῇ...

3. (91) Tertium nobis est certamen contra spiritum avaritiæ: extraneum est hujusmodi bellum, ac extra naturam esse deprehenditur, atque incredulitatis occasione monacho contingit. Enimvero aliorum affectuum stimuli, iræ scilicet et concupiscentiæ, ex corpore occasionem habere videntur, ac quodammodo insiti sunt, et ex nativitate principium habent: quæ causa est ut nonnisi diutino tempore superentur. Avaritiæ autem morbus extrinsecus adveniens facilius exscindi potest, dum adsit cura et animi attentio. At si negligatur, perniciosior aliis affectibus est, atque exsecrandus evadit: nam radix omnium malorum est juxta Apostolum[51]. Verum hac ratione ista consideremus. (92) Naturales corporis motus non solum in pueris conspiciuntur, in quibus nondum est discretio boni et mali, sed etiam, inquam, minimis et lactentibus infantibus, qui, cum carnalis voluptatis ne vestigium quidem habeant, in carne tamen motum exhibent. Iræ similiter stimulus in infantibus comparet, ubi illos adversus eos qui sibi molestiam creant commotos cernimus. Hæc porro dico, non quo naturæ ut peccati causæ convicier, absit! sed ut ostendam, tametsi ira et concupiscentia homini a creatore Deo ad bonum collatæ sunt, videri tamen eum quodammodo ex corporis natura in ea quæ

3. Τρίτος ἐστὶν ἡμῖν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς φιλαργυρίας· ξένος οὗτος ὁ πόλεμος, καὶ ἔξωθεν τῆς φύσεως γνωριζόμενος, ἐξ ἀπιστίας τῷ μοναχῷ τὴν ἀφορμὴν εὑρίσκων. Καὶ γὰρ καὶ τῶν ἄλλων παθῶν, θυμοῦ λέγω καὶ ἐπιθυμίας, οἱ ἐρεθισμοὶ ἐκ τοῦ σώματος δοκοῦσιν ἔχειν τὰς ἀφορμὰς, καὶ τρόπον τινὰ ὡς ἔμφυτα, καὶ ἀπὸ γενέσεως ἔχοντα τὴν ἀρχήν· ὅθεν καὶ διὰ μακροῦ χρόνου νικῶνται. Ἡ δὲ τῆς φιλαργυρίας νόσος ἔξωθεν ἐπερχομένη εὐχερέστερον ἐκκόπτεσθαι δύναται, εἰ ἐπιμελείας τύχοι καὶ προσοχῆς· ἀμεληθεῖσα δὲ ὀλεθριωτέρα τῶν ἄλλων παθῶν καὶ συναπόβλητος γίνεται· ῥίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστι κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Σκοπήσωμεν δὲ οὕτω. Τοῦ σώματος αἱ φυσικαὶ κινήσεις οὐ μόνον ἐν τοῖς παισὶ θεωροῦνται, ἐν οἷς οὔπω διάγνωσις ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς βραχυτάτοις καὶ γαλουχουμένοις νηπίοις, ἅτινα, μηδὲ ἴχνος ἔχοντα σαρκικῆς ἡδονῆς, ὅμως ἐν τῇ σαρκὶ σημαίνουσι κίνησιν. Ὁμοίως καὶ τοῦ θυμοῦ τὸ κέντρον ἐν τοῖς νηπίοις θεωρεῖται, ὅταν συγκινούμενα ταῦτα πρὸς τοὺς λελυπηκότας ὁρῶμεν. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ τὴν φύσιν κακίζων, ὡς ἁμαρτίας αἰτίαν, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἵνα δείξω, ὅτι θυμὸς μὲν καὶ ἐπιθυμία, εἰ καὶ ἐπ' ἀγαθῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ δημιουργοῦ συνεζεύχθησαν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' οὖν γε δοκεῖ πως ἐκ τῶν φυσικῶν τοῦ σώματος εἰς τὰ παρὰ φύσιν διὰ ῥαθυμίας ἐκπίπτειν.

[49] Hebr. XII, 14. [50] ibid. 16. [51] I Tim. VI, 10.

(91) Cassian. *Institut.* l. VII, c. 1, 2.

(92) Ibid. c. 3.

Καὶ γὰρ ἡ τοῦ σώματος κίνησις πρὸς τεκνογονίαν καὶ διαδοχὴν τοῦ γένους διαμονῆς, οὐ πρὸς πορνείαν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἐδόθη· καὶ ἡ τοῦ θυμοῦ κίνησις σωτηριωδῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται, ὥστε θυμοῦσθαι κατὰ τῆς ἁμαρτίας, οὐ μὴν πρὸς τὸ ὁμόφυλον ἐκθηριοῦσθαι. Οὐ τοίνυν, εἰ κακῶς ταύταις κεχρήμεθα, ἁμαρτωλὸς ἡ φύσις, ἢ τὸν πλάστην αἰτιασώμεθα, ὥσπερ οὐδὲ τὸν δεδωκότα σίδηρον πρὸς ἀναγκαίαν καὶ λυσιτελῆ χρείαν, εἰ ὁ δεξάμενος πρὸς φόνων ὑπηρεσίαν τούτῳ ἐχρήσατο. Ταῦτα δὲ εἰρήκαμεν, δεῖξαι βουλόμενοι, ὅτι τὸ τῆς φιλαργυρίας πάθος οὐκ ἐκ τῶν φυσικῶν κινήσεων τὴν ἀρχὴν ἔχει, ἀλλ' ἐκ μόνης κακίας καὶ διεφθαρμένης προαιρέσεως. Αὕτη γὰρ ἡ νόσος, ὅταν χλιαρὰν καὶ ἄπιστον ἐν ἀρχῇ τῆς ἀποταγῆς εὕρῃ ψυχὴν, δικαίας τινὰς καὶ τὸ δοκεῖν εὐλόγους προφάσεις ὑποβάλλει πρὸς τὸ κατασχεῖν τί ποτε ὧν κέκτηται· ὑπογράφει γὰρ κατὰ διάνοιαν τῷ μοναχῷ γῆρας μακρὸν, καὶ ἀσθένειαν σώματος, καὶ ὅτι αἱ διδόμεναι χρεῖαι ἐκ τοῦ κοινοβίου οὐκ εἰσὶν ἱκαναὶ πρὸς παραμυθίαν· οὐ λέγω ἀσθενοῦντι, ἀλλ' οὐδὲ ὑγιαίνοντι· καὶ ὅτι ἐνταῦθα οὐ γίνεται κατ' ἀξίαν φροντὶς τοῖς ἀσθενοῦσιν, ἀλλὰ καὶ πάνυ ἠμελημένη, καὶ ὡς, εἰ μὴ ἔχει ἀποκεκρυμμένον χρυσίον, ἀθλίως ἀπολεῖται. Τελευταῖον δὲ ὑποβάλλει μὴ δύνασθαι μένειν ἐπὶ πολὺ ἐν τῷ μοναστηρίῳ διὰ τὴν βαρύτητα τῶν ἔργων καὶ τὴν τοῦ πατρὸς ἀκρίβειαν. Καὶ ὅτε ταῖς τοιαύταις ἐνθυμήσεσιν ἀποπλανήσῃ τὴν διάνοιαν, πρὸς τὸ κἂν ἓν δηνάριον κατασχεῖν, τὸ τηνικαῦτα πείθει αὐτὸν καὶ ἐργόχειρον λάθρα τοῦ ἀββᾶ μαθεῖν, ἐξ οὗ δυνήσεται τὸ περισπούδαστον αὐτῷ ἀργύριον αὐξῆσαι· καὶ λοιπὸν ἐλπίσιν ἀδήλοις ἀπατᾷ τὸν ἄθλιον, ὑποβάλλων αὐτῷ τὸ ἐκ τοῦ ἐργοχείρου κέρδος καὶ τὴν ἐκ τούτου ἄνεσιν καὶ ἀμεριμνίαν. Καὶ ὅλως τῇ τοῦ κέρδους ἐνθυμήσει δεθεὶς, οὐδὲν τῶν ἐναντίων σκοπεῖ, οὐκ ὀργῆς μανίαν, εἴποτε συμβῇ αὐτῷ ζημίᾳ περιπεσεῖν· οὐ λύπην, οὐ σκότος, εἰ ἀποτύχοι τοῦ ἐκ τοῦ ἔργου κέρδους, ἀλλὰ γίνεται, ὅπερ ἄλλοις ἡ γαστὴρ θεὸς, οὕτω τούτῳ ὁ χρυσός. Ὅθεν ὁ μακάριος Ἀπόστολος, τοῦτο γινώσκων, οὐ μόνον ῥίζαν πάντων τῶν κακῶν, ἀλλὰ καὶ εἰδωλολατρείαν ταύτην ἐκάλεσε. Θεωρήσωμεν τοίνυν πρὸς πόσην κακίαν ἡ νόσος αὕτη τὸν ἄνθρωπον κατασύρει, ὡς καὶ εἰς εἰδωλολατρείαν ἐμβάλλειν. Ἀποστήσας γὰρ ὁ φιλάργυρος τὸν νοῦν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, εἴδωλα ἀνθρώπων ἐγγεγλυμμένα τῷ χρυσίῳ ἀγαπᾷ· τούτοις δὲ τοῖς λογισμοῖς ὁ μοναχὸς σκοτωθεὶς, καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον αὔξων, οὐδεμίαν ταπείνωσιν, οὐδεμίαν ὑπακοὴν ἔχειν λοιπὸν δύναται, ἀλλ' ἀγανακτεῖ, καὶ ἀναξιοπαθεῖ, καὶ πρὸς ἕκαστον ἔργον γογγύζει, καὶ ἀντιλέγει, καὶ μηδὲ μιᾶς λοιπὸν εὐλαβείας πεφυλαγμένης, ὥσπερ ἵππος σκληρότατος κατὰ κρημνῶν φέρεται, οὔτε τῇ καθημερινῇ τροφῇ ἀρκούμενος, καὶ διαμαρτύρεται εἰς τέλος μὴ δύνασθαι αὐτὸν ὑπομένειν, καὶ Θεὸν οὐκ ἐκεῖ μόνον εἶναι λέγει, οὐδὲ τὴν ἰδίαν σωτηρίαν ἐν ἐκείνῳ καταχεκλεῖσθαι τῷ τόπῳ, ἀλλὰ πανταχοῦ τοῖς ζητοῦσιν αὐτὸν εὑρίσκεσθαι· καὶ ὡς εἰ μὴ ἀποστῇ τοῦ μοναστηρίου ἐκείνου ἀπόλλυται·

A præter naturam sunt segnitie sua delabi. Nam corporis motus ad liberorum procreationem, et ad generis humani successionem continuam, non ad scortationem a Creatore datus est, et iræ commotio ad salutem nobis insita est, ut adversus peccatum irascamur, non ut adversus congenerem nobis furore concitemur. (93) Si ergo iis perperam utimur, nequaquam ideo peccat natura, neque ideo opificem incusemus; sicut nec eum qui in rem necessariam et utilem ferrum dedit, si is qui accepit ad cædes perpetrandas eo utatur. Hæc vero diximus ut ostenderemus, avaritiæ affectum non ex naturali motu initium habere, sed ex sola malitia, et ex corrupto proposito. (94) Hujusmodi namque morbus cum tepidam et incredulam initio secessus animam B repererit, justas quasdam, ac specie quidem rationabiles causas subjicit, ut quidpiam ex possessionibus retinere suadeat: monachi enim animo repræsentat longam senectutem, et corporis infirmitatem: quod quæ ad necessitatem in cœnobio dantur, satis ad consolationem non sint, non infirmo solum, sed neque incolumi: quod ibi non idonea infirmorum sollicitudo geratur, sed quod multum negligantur, adeo ut, si nihil auri clam suppetat, misere intereundum sit. Demum subjicit, non posse in monasterio diu perseverari ob gravitatem operum et ob Patris severitatem. Ac cum ejusmodi cogitationibus animum subornarit, ut vel denarium unum retineat, tum suadet illi ut clam abbate artem ediscat, C qua poterit studiose asservatam augere pecuniam: demum occulta spe miserum decipit, subjiciendo lucrum ex arte sua obventurum, hincque fore quietem, animumque curis vacuum. Ac demum lucri cogitatione colligatus, nihil adversi considerat: non quanta futura sit ira, quantus furor, si contingat in detrimentum aliquod incidere, quanta mœstitia, quantus dolor, si lucro operis sui privetur: sed sicut aliis venter deus, perinde illi aurum est. Quocirca cum id probe nosset beatus Paulus, non modo radicem omnium malorum, sed etiam idololatriam eam nuncupavit. Perpendamus itaque in quantam malitiam hic morbus hominem pertrahat, ut qui eum in idololatriam conjiciat. Postquam enim avarus mentem suam ab amore Dei avulsit, imagines D hominum auro insculptas diligit: ejusmodique cogitationibus obtenebratus monachus, dum ad pejora augmentum accipit, nullam deinceps humilitatem, nullam habere potest obedientiam; sed **321** irascitur, indignatur, ad quodlibet opus murmurat, repugnat, nulla demum servata verecundia, quasi effrenatissimus equus in præcipitia fertur, nec diurno victu contentus, denique testificatur se non posse ultra sustinere: aitque non illic tantum esse Deum, nec salutem suam eo in loco inclusam esse; sed ubique Deum a quærentibus se inveniri: periturum se nisi eo monasterio excedat: sic eum ad corruptæ mentis suæ auxilium suppetat

(93) Ibid. c. 4.

(94) Ibid. c. 7.

recondita pecunia, quasi quibusdam levatus alis, meditansque suum ex monasterio exitum, superbe deinceps atque aspere ad omnia jussa respondet, seque velut peregrinum atque extraneum reputans, si quid in monasterio emendatione dignum viderit, nihil curat, imo despicit. (95) Dehinc quærit occasiones iracundiæ aut querelæ, ut ne videatur leviter et absque causa egredi ex cœnobio. Nec eo ille modo se gerere dubitat, ut delicti sui opitulatorem inveniat. Ita porro seductus avarus suarum igne pecuniarum, nunquam in monasterio potest quiescere, aut sub regula vivere. Cum autem illum dæmon ex ovili quasi lupus abripuerit, atque ex ovili segregatum, a se devorandum acceperit; tum curat ut opera quæ statis horis in cœnobio negligebat omnino, eadem, nocte et die magna cum alacritate in cella sua perficiat: neque sinit eum precum consuetudinem, jejuniorum morem, vigiliarum normam observare; sed illi avaritiæ furore colligato suadet ad opus suum omne studium, omnem laborem impendere. (96) Hujusce vero morbi tres sunt modi a divinis Scripturis et a Patrum doctrina æque prohibiti. Primus de quo superius scripsimus, qui curat ut miseri, ea quæ ne in mundo quidem habuere, acquirant et accumulent. Alter id agit ut eos qui pecuniis renuntiarunt facti pœniteat: suadetque illis ut requirant ea quæ Deo obtulere. Tertius is est qui cum initio monachum incredulitatis tepiditate illigarit, non sinit eum perfecte mundanis abrenuntiare rebus, animo subjiciens metum paupertatis, atque diffidentiam Dei providentiæ: illumque promissorum violatorem exhibet esse, eorum scilicet quæ professus est dum mundo abrenuntiaret. Horum porro trium modorum exempla in divina Scriptura abscondita reperimus. Nam Giezi quod pecunias quas ante non habuerat concupivisset, privatus est prophetiæ gratia, quam volebat illi magister ejus hæreditatis loco relinquere: et pro benedictione, per prophetæ maledictum, æternam possedit lepram [92]. Judas vero cum vellet pecunias resumere, quas ante ut Dominum sequeretur, abjecerat; non solum cum ad Domini proditionem animum appulisset, ex choro apostolorum extrusus est, sed ipsam carnalem vitam violenta morte terminavit [93]. Ananias et Sapphira, cum quædam ex iis quæ Domino consecrarant reservassent, apostolico ore mortis pœnam luunt [93*]. (97) Magnus autem ille Moyses in Deuteronomio mysticum dat præceptum iis qui mundo renuntiaturi sunt, et quodam diffidentiæ metu terrenis adhuc inhærent: « Si quis homo timidus sit et corde pavidus, is non prodibit ad bellum: abeat domum, ibique molliter degat, ne forte pavorem incutiat cordibus fratrum suorum [94]. » Estne quidpiam hoc testimonio securius atque liquidius? Nonne iis verbis ediscimus qui mundo renun-

A καὶ οὕτω τῆς διεφθαρμένης ταύτης συνεργὸν ἔχων τὰ πεφυλαγμένα ἀργύρια, ὥσπερ τισὶ πτεροῖς κουφισθεὶς, καὶ τὴν ἔξοδον τὴν ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου μελετῶν, λοιπὸν ὑπερηφάνως καὶ τραχέως πρὸς πάντα τὰ παρηγγελμένα ἀποκρίνεται, καὶ ὡς ξένον καὶ ἐξωτικὸν ἑαυτὸν ἡγούμενος, εἴ τι ἂν ἴδῃ ἐν τῷ μοναστηρίῳ δεόμενον διορθώσεως, ἀμελεῖ καὶ περιφρονεῖ. Καὶ ἔπειτα προφάσεις ἀναζητεῖ, δι' ὧν ὀργισθήσεται, ἢ λυπηθήσεται, ἵνα μὴ δόξῃ ἐλαφρῶς ἄνευ αἰτίας ἐξιέναι ἐκ τῆς [ἐκτὸς] τοῦ κοινοβίου. Οὐδὲ τοῦτο παραιτεῖται ποιῆσαι, βουλόμενος ἔχειν τοῦ ἰδίου ἐλαττώματος συνεργόν. Οὕτω δὲ ἀπατώμενος τῷ πυρὶ τῶν ἰδίων χρημάτων ὁ φιλάργυρος, οὐδέποτε δύναται ἡσυχάσαι ἐν μοναστηρίῳ, ἢ ὑπὸ κανόνα ζῆσαι. Ὅταν δὲ τοῦτον ὁ δαίμων ὥσπερ λύκος ἐκ τῆς μάνδρας ἀφαρπάσῃ, B καὶ ἀφορίσας τοῦ ποιμνίου ἕτοιμον εἰς κατάβρωσιν λάβῃ, τὸ τηνικαῦτα παρασκευάζει αὐτὸν τὰ ἔργα ἃ ἐν τῷ κοινοβίῳ τεταγμέναις ὥραις πάντως ὀλιγωρεῖ, ταῦτα ἐν τῇ κέλλῃ νυκτὸς καὶ ἡμέρας μετὰ πολλῆς προθυμίας ποιεῖν· καὶ οὔτε εὐχῶν τὰ ἔθη, οὔτε τῶν νηστειῶν τὸν τρόπον, οὔτε τῶν ἀγρυπνιῶν τὸν κανόνα ἐκτελεῖν ἐπιτρέπει· ἀλλὰ τῇ τῆς φιλαργυρίας μανίᾳ τοῦτον ἐνδήσας, τὴν πᾶσαν σπουδὴν εἰς τὸ ἐργόχειρον ἔχειν ἀναπείθει. Τῆς δὲ νόσου ταύτης τρεῖς εἰσι τρόποι, οὓς ἐπίσης ἀπαγορεύουσιν αἱ θεῖαι Γραφαὶ καὶ αἱ διδασκαλίαι τῶν Πατέρων· εἷς μὲν, ὃν ἀνωτέρω διεγράψαμεν, ὃς παρασκευάζει τοὺς ἀθλίους ἅπερ οὐδὲ ἐν τῷ κόσμῳ ἔσχον, ταῦτα κτᾶσθαι καὶ συναθροίζειν· ἄλλος ὃς μεταμελεῖσθαι ποιεῖ τοὺς ἅπαξ τοῖς χρήμασιν ἀποταξαμένους, ὑποβάλλων αὐτοῖς ζητεῖν C ἅπερ Θεῷ προσήνεγκαν· τρίτος δὲ, ὅστις, κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀπιστίας χλιαρότητι μοναχὸν ἐνδήσας, οὐ συγχωρεῖ τοῦτον τελείως ἀπαλλαγῆναι τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, φόβον πενίας ὑποβάλλων, καὶ ἀπιστίαν τῆς Θεοῦ προνοίας, καὶ παραβάτην ὑποδεικνὺς τῶν οἰκείων ὑποσχέσεων, ὧν καθωμολόγησεν ἀποτασσόμενος τῷ κόσμῳ. Τούτων δὲ τῶν τριῶν τρόπων τὰ παραδείγματα ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κατακεκρυμμένα εὑρίσκομεν. Καὶ γὰρ ὁ Γιεζῆ χρήματα ἃ πρότερον οὐκ εἶχε βουληθεὶς κτήσασθαι, ἀπέτυχε τῆς προφητικῆς χάριτος, ἣν ὁ διδάσκαλος κληρονομίας τάξει καταλεῖψαι τούτῳ ἠβούλετο· καὶ ἀντὶ εὐλογίας αἰωνίαν λέπραν διὰ τῆς τοῦ προφήτου κατάρας ἐκληρονόμησε. Καὶ Ἰούδας, βουληθεὶς χρήματα λαβεῖν, ἃ D πρότερον τῷ Χριστῷ ἀκολουθῶν ἀπέβαλεν, οὐ μόνον εἰς προδοσίαν τοῦ Δεσπότου ὀλισθήσας, τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων ἐξέπεσεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν βιαίῳ θανάτῳ κατέλυσεν. Ἀνανίας καὶ Σάπφειρα διαφυλάξαντές τινα ἐξ ὧν τῷ Θεῷ προσανέθεντο, ἀποστολικῷ στόματι θανάτῳ τιμωροῦνται. Μωϋσῆς δὲ ὁ μέγας ἐν τῷ Δευτερονομίῳ μυστικῶς παραγγέλλει τοῖς μέλλουσιν ἀποτάσσεσθαι τῷ κόσμῳ, καὶ φόβῳ ἀπιστίας πάλιν ἀντεχομένοις τῶν γηΐνων πραγμάτων· « Εἴ τίς ἐστιν ἄνθρωπος περίφοβος, καὶ τῇ καρδίᾳ δειλὸς, οὐκ ἐξελεύσεται εἰς πόλεμον· πορευέσθω καὶ

[92] IV Reg. v, 27. [93] Matth. xxvii, 5. [93*] Act. v, 5 10. [94] Deut. xx, 8.

(95) Ibid. c. 9, 10, 11 et seq.
(96) Ibid. c. 14
(97) Ibid. c. 15.

ἀμαλυέτω [ἀναλυέτω] εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, μήποτε πτοεῖσθαι ποιήσοι τὰς καρδίας τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. » Ἔστι τῆς μαρτυρίας ταύτης ἀσφαλέστερόν τι ἢ σαφέστερον; Οὐκ ἄρα διὰ τούτων μανθάνομεν οἱ ἀποτασσόμενοι τῷ κόσμῳ τελείως ἀποτάσσεσθαι, καὶ οὕτως ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐκβαίνειν, εἰ μὴ διὰ τοῦ βαλεῖν ἀρχὴν χαύνην καὶ διεφθαρμένην ἀνατρέπειν τοὺς ἄλλους ἀπὸ τῆς εὐαγγελικῆς τελειότητος. Ἐπειδὴ δέ τινες τὸ καλῶς εἰρημένον τῇ Γραφῇ· « Μακάριόν ἐστι διδόναι, ἢ λαμβάνειν, » κακῶς ἑρμηνεύουσι, βιαζόμενοι πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπάτην καὶ τὴν τῆς φιλαργυρίας ἐπιθυμίαν τὴν ἔννοιαν τοῦ ῥητοῦ παραλογιζόμενοι, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν τὴν λέγουσαν· « Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο, ἀκολούθει μοι· » καὶ κρίνουσι τῆς ἀκτημοσύνης μακαριώτερον τὸ ἐξουσιάζειν τοῦ ἰδίου πλούτου, καὶ ἐκ τῆς τούτου περιουσίας διδόναι τοῖς δεομένοις· γινωσκέτωσαν οἱ τοιοῦτοι μήπω ἀποτετάχθαι τῷ κόσμῳ, μηδὲ ἐπιβῆναι τῆς μοναχικῆς τελειότητος, ἐφ' ὅσον ἐπαισχύνονται τὴν ὑπὲρ Χριστοῦ ἔνδοξον μετὰ τοῦ Ἀποστόλου ἀναλαβεῖν πτωχείαν, καὶ τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν ἑαυτοῖς τε καὶ τοῖς δεομένοις ὑπηρετεῖν. Εἰ δὲ ἐπιθυμοῦσιν ἔργῳ πληρῶσαι τὴν μοναδικὴν ἐπαγγελίαν, καὶ μετὰ τοῦ Ἀποστόλου δοξασθῆναι διασκορπίσαντες τὸν παλαιὸν πλοῦτον ἐν λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι, μετὰ τοῦ Παύλου ἀγωνιζέσθωσαν τὸν καλὸν ἀγῶνα. Καὶ γὰρ εἰ τὸ ἔχειν παλαιὸν πλοῦτον ἀναγκαιότερον ἐγίνωσκεν πρὸς τελείωσιν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, οὐκ ἂν κατεφρόνησε τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀξίας· ἐπίσημον γὰρ λέγει ἑαυτὸν γεγονέναι, καὶ πολίτην Ῥωμαίων. Καὶ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ, οἵτινες ἐπώλουν τὰς οἰκίας αὐτῶν καὶ τοὺς ἀγροὺς, καὶ ἐτίθεσαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, οὐκ ἂν τοῦτο ἔπραττον, εἰ κεκρυμμένον ἐγίνωσκον ὑπὸ τῶν ἀποστόλων μακαριώτερον εἶναι, τὸ τοῖς ἰδίοις χρήμασι τρέφεσθαι καὶ μὴ καμάτῳ ἰδίῳ καὶ τῇ τῶν χειρῶν ἐργασίᾳ. Σαφέστερον δὲ διδάσκει περὶ τούτου ὁ εἰρημένος Ἀπόστολος, ἐν οἷς γράφει Ῥωμαίοις τάδε· « Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱεροσόλυμα διακονῆσαι τοῖς ἁγίοις. Ηὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. » Οὗτος δὲ δέσμιος, καὶ φυλακαῖς πολλάκις, καὶ τῷ σκυλμῷ τῆς ὁδοιπορίας ὑποβληθεὶς, καὶ ἐμποδιζόμενος ἐκ τούτου, ὡς εἰώθει, ταῖς ἰδίαις χερσὶ προσπορίζειν ἑαυτῷ τὰς χρείας, ταύτας εἰληφέναι διδάσκει παρὰ τῶν ἀδελφῶν, τῶν ἀπὸ Μακεδονίας πρὸς αὐτὸν ἐλθόντων φάσκων· « Τὸ γὰρ ὑστέρημά μου ἀνεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας· » καὶ Φιλιππησίοις· « Ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου ἐξελθόντος μου ἀπὸ Μακεδονίας οὐδεμίαν Ἐκκλησίαν ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως ἢ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι· ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἅπαξ καὶ δὶς ἐπέμψατέ μοι τὴν χρείαν. » Ἔστωσαν

A tiamus, nobis perfecte renuntiandum, atque ita ad bellum procedendum esse; ne forte ex molli et corrupto initio alios ab Evangelica perfectione avertamus. (98) Quandoquidem vero illud probe in Scriptura dictum: « Beatius est dare quam accipere [85], » male quidam interpretantur, vimque litteræ faciunt, atque ad propriam fraudem et ad pecuniæ concupiscentiam dicti sententiam 322 detorquent, necnon Domini doctrinam, quæ sic habet: « Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo, et veni, sequere me [86]: » et judicant divitiarum facultatem paupertate feliciorem esse, seque ex hujusmodi abundantia posse indigentibus largiri; sciant hujusmodi homines se nondum mundo renuntiasse,
B neque ambulare in monastica perfectione, quandiu erubescunt pro Christo gloriosam cum apostolo assumere paupertatem, atque ex opere manuum sibi egenisque subvenire. Quod si desiderent monasticam opere complere promissionem, et cum Apostolo gloriam accipere, distributis veteribus divitiis, in fame, siti et nuditate, cum Paulo decertent bonum certamen [87]. (99) Nam si ad perfectionem, necessariam reputasset ipse Apostolus veterum divitiarum possessionem, priorem suam dignitatem minime despexisset: se quippe illustrem et civem fuisse Romanum testatur [87*]. Qui autem Hierosolymæ domos vendebant et prædia sua, et ad pedes apostolorum deponebant [88], nequaquam illud egissent, si nossent, æstimare apostolos felicius esse
C pecuniis suis ali, quam labore proprio et manuum opere. Liquidius autem eam rem docet Apostolus in sua ad Romanos Epistola: « Nunc autem proficiscar in Jerusalem, ministrare sanctis. Probaverunt enim Macedonia et Achaia, collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Jerusalem [89]. » Ipse autem vinctus plerumque et in carceribus, itinerisque incommodis subditus, atque eo impeditus, ne, uti solebat, propriis manibus necessaria sibi pararet, ea se accepisse docet ab iis qui e Macedonia erant fratribus, quique se convenerant, aiens: « Nam quod mihi deerat suppleverunt fratres qui venerunt a Macedonia [90]. » Et ad Philippenses: « Quod in principio Evangelii cum nulla Ecclesia communicavi in ratione dati aut ac-
D cepti, nisi vobiscum solis: quia et Thessalonicæ semel et bis in usum mihi fuistis [91]. » Sint itaque avari, juxta suam sententiam, Apostolo beatiores: quandoquidem ipsis ex propria substantia, quæ sibi necessaria sunt, suppeditantur. Sed nemo nisi in extremam deciderit amentiam id proferre ausus fuerit. (1) Si volumus itaque evangelicum et apostolicum sequi præceptum, atque universam supra apostolos ab initio fundatam Ecclesiam; ne opinio-

[85] Act. xx, 35. [86] Matth. xix, 21. [87] II Tim. iv, 7. [87*] Act. xxii, 25. [88] Act. iv, 35. [89] Rom. xv, 25. [90] II Cor. xi, 9. [91] Philipp. iv, 15

(98) Ibid. c. 16.
(99) Ibid. c. 17.

(1) Ibid. c. 18.

nibus nostris obtemperemus, nec ea quæ probe dicta sunt perperam intelligamus, ac repudiato tepido illo atque incredulo animi affectu, accuratum Evangelii studium assequamur. Ea quippe ratione valebimus sanctorum Patrum subsequi vestigia, atque a cœnobii scientia et instituto nunquam abscedere, itemque revera huic mundo renuntiare. (2) Operæ autem pretium fuerit hoc loco sanctorum Patrum dicta memorare. Fertur itaque sancti Basilii episcopi Cæsareæ Cappadociæ sermo ad quemdam senatorium virum, qui tepide mundo abrenuntiavit, et qui ex pecuniis suis quidpiam reservavit, dictum ejusmodi : Et senatorium perdidisti, et monachum non fecisti. (3) Oportet igitur omni cura ex nostra exscindere anima radicem ac principium malorum omnium, avaritiam scilicet : compertissimum habentes, manente radice ramos pullulare, difficileque esse virtutem exercere, nisi in cœnobio degamus : in ipso enim etiam de necessariis rebus nihil curamus. Ananiæ et Sapphiræ damnationem præ oculis habentes [62], horreamus de antiquis facultatibus quidpiam nobis reservare. Similiter Giezi exemplum pertimescamus, qui avaritiæ causa æternæ lepræ traditus est [63]. Caveamus ne nobis hujusce vitæ pecunias accumulemus, quas ne in hoc quidem mundo possedimus. Timeamus itidem, Judam laqueo pereuntem nobiscum reputantes, ne quidpiam servemus ex iis omnibus quibus cum contemptu renuntiavimus. Ad hæc omnia **323** præ oculis semper habentes mortis incertam horam, caveamus ne, qua hora non putamus, veniat Dominus, conscientiamque nostram inveniat avaritia maculatam, dicatque nobis illud quod diviti illi in Evangelio dictum est : « Stulte, hac nocte a te repetunt animam tuam, quæ autem parasti cujus erunt [64]? »

τοίνυν κατὰ τὴν γνώμην τῶν φιλαργύρων καὶ οὗτοι μακαριώτεροι τοῦ Ἀποστόλου, ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἰδίων ὑποστάσεων ἐχορήγει αὐτοῖς ταῖς χρείαις. Ἀλλ' οὐκ ἄν τις εἰς ἐσχάτην ἄνοιαν ἐλθὼν εἰπεῖν τολμήσῃ τοῦτο. Εἰ τοίνυν βουλόμεθα τῷ εὐαγγελικῷ καὶ ἀποστολικῷ προστάγματι, καὶ πάσῃ ἐκείνῃ τῇ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τῶν ἀποστόλων θεμελιωθείσῃ Ἐκκλησίᾳ ἀκολουθῆσαι· μὴ ταῖς ἡμετέραις ὑπονοίαις πειθώμεθα, μηδὲ τὰ καλῶς εἰρημένα κακῶς νοῶμεν· ἀλλ' ἀποῤῥίψαντες τὴν χλιαρὰν καὶ ἄπιστον γνώμην, ἀναλάβωμεν τὴν ἀκρίβειαν τοῦ Εὐαγγελίου. Οὕτω γὰρ δυνησόμεθα καὶ τοῖς τῶν ἁγίων Πατέρων ἴχνεσιν ἀκολουθῆσαι, καὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ κοινοβίου μηδέποτε ἀποστῆναι, καὶ ἐν ἀληθείᾳ ἀποτάξασθαι τούτῳ τῷ κόσμῳ. Καλὸν δὲ ἐνταῦθα καὶ λόγου ἁγίων Πατέρων ἐπιμνησθῆναι. Φέρεται τοίνυν τοῦ ἁγίου Βασιλείου τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας λόγος πρός τινα συγκλητικὸν χλιαρῶς ἀποταξάμενον, καὶ παρακατασχόντα τινὰ τῶν ἰδίων χρημάτων, ῥῆμα τοιοῦτον· « Καὶ τὴν συγκλητικὴν ἀπώλεσας, καὶ μοναχὸν οὐκ ἐποίησας. » Χρὴ τοίνυν πάσῃ σπουδῇ ἐκκόπτειν ἐκ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τὴν ῥίζαν, καὶ ἀρχὴν πάντων τῶν κακῶν, ἥτις ἐστὶν ἡ φιλαργυρία· ἀσφαλῶς γινώσκοντας, ὅτι, μενούσης τῆς ῥίζης, οἱ κλάδοι φύονται, τὴν δὲ ἀρετὴν κατορθῶσαι δύσκολον, εἰ μὴ ἐν κοινοβίῳ διάγοντας. Ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ περὶ αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων χρειῶν περιφρονοῦμεν. Τὴν κατάκρισιν Ἀνανίου καὶ Σαπφείρης πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, φρίξωμεν καταλιμπάνειν ἑαυτοῖς τί ποτε τῆς παλαιᾶς περιουσίας. Ὁμοίως τοῦ Γιεζῆ φοβηθέντες τὸ παράδειγμα τοῦ διὰ τὴν φιλαργυρίαν αἰωνίᾳ λέπρᾳ παραδοθέντος, φυλαξώμεθα συναθροίζειν ἑαυτοῖς τοῦ βίου τὰ χρήματα, ἅπερ οὐδὲ ἐν τῷ κόσμῳ εἴχομεν. Ἔτι γε μὴν τὴν τοῦ Ἰούδα λογιζόμενοι δι' ἀγχόνης τελευτὴν, φοβηθῶμέν τι ποτὲ ἀπὸ πάντων ὧν ἀποτασσόμενοι κατεφρονήσαμεν. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες ἀεὶ τὸ τοῦ θανάτου ἄδηλον, μή ποτε ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ προσδοκῶμεν ἔλθῃ ὁ Κύριος, καὶ εὑρήσῃ τὸ ἡμέτερον συνειδὸς τῇ φιλαργυρίᾳ ἐσπιλωμένον, καὶ ἐρεῖ ἡμῖν ὅπερ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐῤῥέθη τῷ πλουσίῳ ἐκείνῳ· « Ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας τίνι ἔσται; »

4. Quartum nobis est certamen adversus spiritum iracundiæ, ut cum Deo mortiferum hujus venenum ex intimo animæ nostræ exscindamus. (4) Eo enim intra cor nostrum reposito, ac tenebrosis tumultibus oculum mentis excæcante, nullam eorum quæ consentanea nobis sunt discretionem habere valemus, neque spiritualis cognitionis comprehensionem invenire, nec veræ vitæ participes effici, nec mens nostra divinæ ac veræ lucis capax erit. Nam, « Turbatus est, » ait, « a furore oculus meus [65]. » Neque sapientiæ participes erimus, etiamsi nobis ipsis sapientes videamur, cum scriptum sit : « Furor in sinu insipientium habitabit : » sed neque salutares discretionis radios consequi possumus, etsi ab hominibus perquam sapientes existimemur; scriptum quippe est : « Ira etiam pruden-

4. Τέταρτος ἡμῖν ἐστιν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ὀργῆς ὅπως σὺν Θεῷ τὸν τούτου θανατηφόρον ἰὸν ἐκ τοῦ βάθους τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἐκκόψωμεν. Τούτου γὰρ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ καρδίᾳ ἐναποκειμένου, καὶ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας ἐκτυφλοῦντος ταῖς σκοτειναῖς ταραχαῖς, οὔτε διάκρισιν τῶν συμφερόντων κτήσασθαι δυνάμεθα, οὔτε πνευματικῆς γνώσεως εὑρεῖν κατάληψιν, οὔτε τῆς ὄντως ζωῆς γενέσθαι μέτοχοι, οὔτε τῆς θεωρίας τοῦ θείου καὶ ἀληθινοῦ φωτὸς δεκτικὸς ὁ ἡμέτερος νοῦς γενήσεται· « Ἐταράχθη » γάρ, φησὶν, « ἀπὸ θυμοῦ ὁ ὀφθαλμός μου, » οὔτε δὲ σοφίας μέτοχοι γενησόμεθα, κἂν μάλιστα σοφοὶ ταῖς ἐπινοίαις λογιζώμεθα· ἐπειδὴ γέγραπται, ὅτι « Θυμὸς ἐν κόλπῳ ἀφρόνων αὐλισθήσεται. » Ἀλλ' οὐδὲ τὰς σωτηριώδεις ἀκτῖνας τῆς διακρίσεως κτήσασθαι δυνάμεθα, εἰ καὶ τὰ μάλιστα

[62] Act. v, 5-10. [63] IV Reg. v, 27. [64] Luc. xii, 20. [65] Psal. vi, 8.

(2) Ibid. c. 19.
(3) Ibid. c. 20.
(4) Cassian. *Institut.* l. viii, c. 1.

φρόνιμοι τοῖς ἀνθρώποις νομιζόμεθα· γέγραπται γὰρ, ὅτι « Ὀργὴ καὶ φρονίμους ἀπόλλυσιν· » οὔτε τὰς δικαιοσύνης κυβερνήσεις νηφαλίᾳ καρδίᾳ ἐπέχειν ἰσχύομεν· γέγραπται γὰρ, ὅτι « Ἀνδρὸς ὀργὴ δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται· » οὔτε δὲ τὴν ἐπαινουμένην παρὰ πάντων κοσμιότητα καὶ εὐσχημοσύνην κτήσασθαι δυνάμεθα· ἐπειδὴ γέγραπται· « Ἀνὴρ θυμώδης οὐκ εὐσχήμων. » Ὁ τοίνυν βουλόμενος πρὸς τελείωσιν ἐλθεῖν, καὶ ἐπιθυμῶν τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα νομίμως ἀγωνίσασθαι, ἀπὸ παντὸς ἐλαττώματος ὀργῆς τε καὶ θυμοῦ ἀλλότριος ἔστω, καὶ ἀκουέτω τί αὐτὸ τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς παραγγέλλει λέγων· « Πᾶσα πικρία, καὶ ὀργὴ, καὶ θυμὸς, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ἡμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ. » Ὅταν δὲ εἴπῃ πᾶσαν, οὐδεμίαν πρόφασιν θυμοῦ ὡς ἀναγκαίαν ἢ ὡς εὔλογον ἡμῖν καταλέλοιπεν. Ὁ τοίνυν πλημμελοῦντα τὸν ἀδελφὸν βουλόμενος διορθώσασθαι ἢ ἐπιτιμίαν παρέχειν, σπουδαζέτω ἑαυτὸν ἀτάραχον φυλάττειν, μή ποτε, ἄλλον θεραπεῦσαι βουλόμενος, ἑαυτῷ τὴν νόσον ἐπισπάσηται, καὶ ῥηθήσεται αὐτῷ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο· « Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτόν· » καὶ πάλιν· « Τί βλέπεις τὸ κάρφος ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ δοκὸν τὴν ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς; ἢ ποίῳ τρόπῳ ἐρεῖς τῷ ἀδελφῷ σου· Ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, ὅστις τὴν δοκὸν ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ ἔχεις, ἐπικαλύπτουσαν αὐτόν; Ἐξ οἵας γὰρ δήποτε αἰτίας ἡ τῆς ὀργῆς κίνησις, ὑπερζέσασα, τυφλοῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς, καὶ οὐκ ἐᾷ αὐτὸν θεάσασθαι τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης. Ὥσπερ γὰρ ὁ ἐπιθεὶς τοῖς ὀφθαλμοῖς χρυσᾶ μέταλλα ἢ μολίβδινα ἐπίσης ἐκώλυσε τὴν ὁρατικὴν δύναμιν, καὶ οὐδαμῶς διαφορὰν ἐποίησε τῆς τυφλότητος ἡ τοῦ χρυσοῦ μετάλλου τιμιότης· οὕτως ἐξ οἵας δήποτε αἰτίας ἡ τῆς ὀργῆς κίνησις ἐξαφθεῖσα τὴν ὁρατικὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς σκοτίζει. Τότε μόνον κατὰ φύσιν κεχρήμεθα τῷ θυμῷ, ὅταν πρὸς τοὺς ἐμπαθεῖς καὶ φιληδόνους λογισμοὺς τοῦτον κινήσωμεν. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς καὶ ὁ προφήτης Δαυῒδ ἐκδιδάσκει φάσκων· « Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· » τουτέστι, κατὰ τῶν ἰδίων παθῶν τὴν ὀργὴν κινεῖτε, καὶ κατὰ τῶν πονηρῶν λογισμῶν, καὶ μὴ διὰ τοῦ πράττειν τὰ ὑποβαλλόμενα ὑπ' αὐτῶν ἁμαρτάνετε· καὶ ταύτην σαφῶς τὴν ἔννοιαν δηλοῖ τὸ ἐπαγόμενον· « Ἃ λέγετε, φησὶν, ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανύγητε· » τουτέστιν, ὅταν ἀνέλθωσιν ἐπὶ τὴν καρδίαν οἱ πονηροὶ λογισμοὶ, ἐκβάλλοντες τούτους διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ὀργῆς, μετὰ τὴν τούτων ἀποβολὴν ὡσανεὶ ἐν κοίτῃ τῇ ἡσυχίᾳ εὑρισκόμενοι, τὸ τηνικαῦτα κατανύγητε πρὸς μετάνοιαν. Συμφωνεῖ δὲ τούτοις καὶ ὁ μακάριος Παῦλος χρησάμενος τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ ῥητοῦ τούτου, καὶ προσθείς· « Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν· μὴ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ·

A tes disperdit : » neque justitiæ gubernacula vigilanti corde retinere valemus, cum scriptum sit : « Ira viri justitiam Dei non operatur [66] : » neque omnium ore celebratam modestiam decentiamque obtinere possumus, quandoquidem scriptum est : « Vir iracundus modestus non est[67]. » (5) Qui voluerit ergo ad perfectionem attingere, qui exoptat spirituale certamen legitime obire, ab omni delicto iræ furorisve alienus sit, audiatque quid præcipiat vas illud electionis : « Omnis amaritudo et ira et indignatio, et clamor et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia [68]. » Cum ait autem «omnem,» nullam nobis indignationis occasionem, vel quasi necessariam, vel quasi consentaneam reliquit. Qui igitur errantem fratrem corripere aut castigationem ipsi B inferre voluerit, studeat sese commotionis perturbationisque expertem custodire, ne, dum alium vult curare, morbum sibi trahat, neve dicatur ei Evangelicum illud : « Medice, cura teipsum [69] : » ac rursum : « Quid tu vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo non intelligis ? aut quomodo dices fratri tuo : Sine, ejiciam festucam ex oculo tuo, qui trabem in proprio oculo habes operientem illum [70] ? » Qualibet enim de causa iræ motus effervescat, mentis oculos excæcat, neque sinit hominem respicere Solem justitiæ. (6) Quemadmodum enim qui oculis imponit aurea et plumbea metalla, æque impedit videndi facultatem, nec aurei metalli pretium aliquam facit cæcitatis differentiam ; ita ex qualibet causa iræ commotio accen- C datur, animæ videndi facultatem obtenebrat. (7) Tunc solum juxta naturam indignatione utimur, cum adversus vitiosas et voluptarias cogitationes eam movemus. Id quippe nos propheta David docet cum ait : « Irascimini et nolite peccare [71] ; » id est, adversus proprias passiones iram movete, necnon adversus pravas cogitationes, neque agendo quæ vobis suggeruntur ab illis, peccetis : quam plane interpretationem declarat quod sequitur : « Quæ dicitis, inquit, in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini [72] » id est, cum ascenderint pravæ cogitationes in cor vestrum, ejicite illas, concitantes adversus eas iram vestram postquam vero ejectæ fuerint, quasi in lecto seu quiete, D tum compungimini ad pœnitentiam. His porro consonat beatus Paulus, qui hujusce dicti testimonio est usus, atque illud adjecit : « Sol non occidat super iracundiam vestram, nolite dare locum diabolo [73]; » id est, ne pravis cogitationibus consentiendo, Solem justitiæ Christum irritantes, efficiatis ut occidat in **324** cordibus vestris, ut ne ejus discessu locum in vobis inveniat diabolus. (8) De isto sole ait Deus per prophetam : « Timentibus nomen meum orietur Sol justitiæ, et medicina erit in alis ejus [74]. »

[66] Jac. I, 20. [67] Prov. XI, 25. [68] Ephes. IV, 31. [69] Luc. IV, 23. [70] Marc. VII, 23. [71] Psal. IV, 5. [72] ibid. [73] Ephes. IV, 26. [74] Malach. IV, 2.

(5) Ibid. c. 5.
(6) Ibid. c. 6.
(7) Ibid. c. 7, 8.
(8) Ibid. c. 9.

Quod si dictum illud (Apostoli) ad litteram accipiamus, ne quidem ad occasum usque solis conceditur nobis ut iram servemus. (9) Quid igitur de illis dicemus, qui feritate atque insania vitiati affectus, non ad usque solis hujusce occasum tantummodo servant iram; sed etiam ad multos dies producunt eam, a mutuo colloquio abstinentes: neque verbis ulterius iracundiam exprimunt suam, sed silentio ad invicem servato, virus memoriæ injuriarum ad suam perniciem accendunt; ignorantes non modo a peccato quod opere perpetratur abstinendum esse; sed etiam ab eo quod in mente concipitur; ne tenebris recordationis injuriarum obscurata mens, excidat a lumine cognitionis, ac discretionis, atque privetur sancti Spiritus habitatione. (10) Quamobrem jubet Dominus in Evangeliis[75], relinqui munus super altare, et reconciliari fratri: quod fieri nequeat acceptum munus esse, nobis ira ac injuriarum memoria occupatis. Apostolus vero cum ait, sine intermissione orandum esse[76], in omnique loco elevandas esse sanctas manus, absque ira[77], etiamsi in sola cogitatione sit, id agendum esse docet. Restat igitur ut vel nunquam oremus, atque ita obnoxii simus Apostolico præcepto; aut si præcepta servare curemus, ut absque ira et recordatione injuriarum illud agamus. (11) At quandoquidem plerumque contingit, ut contristatis aut perturbatis fratribus, nos rem contemnamus, atque dicamus, non nos in causa esse quod illi contristentur; animarum medicus, ut iræ occasiones radicitus evellat ex corde nostro[78], non modo si nos contristati et irati simus in fratrem nostrum, jubet ut munus relinquamus, et reconciliemur ipsi; sed etiamsi ipse in nos jure an injuria irascatur, ut excusatione nostra iram ejus sedemus, et tunc munus offeramus. (12) Sed quid diutius evangelicis et apostolicis præceptis immoremur, cum ex veteri item lege liceat hoc ediscere: quæ tametsi ex illa severitate deflectere ac sese attemperare videtur, ita habet: « Ne oderis fratrem tuum in corde tuo[79]. » Ac rursum: « Viæ eorum qui injuriarum memoriam tenent, ad mortem[80]. » Hoc enim loco non modo eam quæ in opus prorumpit, sed eam item quæ mente retinetur iram, vetat atque ulciscitur. Quamobrem oportet divinis legibus inhærentes, totis viribus contra spiritum iræ decertare, et contra morbum illum intra nos situm: neque contra homines iram concitare, ac ideo solitudinem et segregationem consectari; quo scilicet nemine ibi præsente qui nos concitet ad iram, virtus æquanimitatis facile in solitudine exerceatur: nam tum ex superbia, tum quod nolimus nos ipsos incusare, nostræque segnitiei iræ causas ascribere, efficitur ut exoptemus a fratribus segregari. Quandiu itaque imbecillitatis nostræ causas aliis imputa-

A δόλῳ· » τουτέστι μὴ παρασκευάσητε τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστὸν, παροργίζοντες αὐτὸν ἐν τῇ τῶν φαύλων λογισμῶν συγκαταθέσει, ἐπιδῦναι τὰς καρδίας ὑμῶν· ἵνα μὴ τῇ ἀναχωρήσει αὐτοῦ εὕρῃ ἐν ὑμῖν τόπον ὁ διάβολος. Περὶ τούτου τοῦ ἡλίου καὶ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου λέγει· « Τοῖς δὲ φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἀνατελεῖ Ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ ἴασις ἔσται ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. » Εἰ δὲ καὶ κατὰ τὸ γράμμα ἐκλάβωμεν τὸ ῥητὸν, οὐδὲ μέχρι δύσεως ἡλίου συγχωρεῖται ἡμῖν φυλάττειν τὴν ὀργήν. Τί οὖν ἐροῦμεν περὶ τούτων, οἵτινες τῇ ἀγριότητι καὶ μανίᾳ τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως, οὐ μόνον μέχρι δύσεως τούτου τοῦ ἡλίου διατηροῦσι τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πλείστας ἡμέρας παρατείνουσιν αὐτὴν παρασιωπῶντες ἀπ' ἀλλήλων, οὐκέτι μὲν διὰ τῶν B ῥημάτων ἐκφέροντες αὐτὴν, τῇ δὲ πρὸς ἀλλήλους σιωπῇ τὸν τῆς μνησικακίας ἰὸν εἰς ὄλεθρον αὐτῶν ἐξάπτοντες, ἀγνοοῦντες, ὅτι μὴ μόνον ἐκ τῆς κατ' ἐνέργειαν ἁμαρτίας ἀπέχεσθαι δεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κατὰ διάνοιαν, ἵνα μὴ, τῷ σκότει τῆς μνησικακίας ὁ νοῦς ἀμαυρωθεὶς, ἐκπέσῃ τοῦ φωτὸς τῆς γνώσεως, καὶ τῆς διακρίσεως, καὶ στερηθῇ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἰκήσεως. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις κελεύει ἀφεῖναι τὸ δῶρον ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ διαλλάττεσθαι τῷ ἀδελφῷ· ἐπεὶ μὴ δυνατὸν εὐπρόσδεκτον γενέσθαι, θυμοῦ καὶ μνησικακίας ἐναποκειμένων ἡμῖν. Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ λέγων ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίρειν ὁσίας χεῖρας, χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμῶν τοῦτο ἡμᾶς διδάσκει. C Περιλείπεται τοίνυν ἢ μηδέποτε προσεύχεσθαι, καὶ κατὰ τοῦτο ὑποδίκους εἶναι τῷ ἀποστολικῷ παραγγέλματι, ἢ σπουδάζοντας φυλάττειν τὰ προστάγματα, χωρὶς ὀργῆς καὶ μνησικακίας τοῦτο ποιεῖν. Καὶ ἐπειδὴ πολλάκις λυπηθέντων ἀδελφῶν ἢ ταραχθέντων περιφρονοῦμεν λέγοντες, οὐκ ἐξ ἡμετέρας αἰτίας τούτους λελυπῆσθαι, ὁ τῶν ψυχῶν ἰατρὸς τὰς προφάσεις τῆς ὀργῆς ῥιζόθεν ἀπὸ καρδίας ἀνασπάσαι βουλόμενος, οὐ μόνον εἰ τύχοιμεν ἡμεῖς λελυπημένοι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, προστάσσει ἀφιέναι τὸ δῶρον, καὶ διαλλάττεσθαι τούτῳ· ἀλλὰ καὶ εἰ αὐτὸς λελύπηται καθ' ἡμῶν δικαίως ἢ ἀδίκως, τοῦτον διὰ τῆς ἀπολογίας θεραπεύειν, καὶ τότε προσφέρειν τὸ δῶρον. Ἀλλὰ τί ἐπιπολὺ τοῖς εὐαγγελικοῖς καὶ ἀποστολικοῖς παραγγέλμασιν ἐνδιαD τρίβομεν, ἐξὸν καὶ ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ νόμου μαθεῖν τοῦτο, ὃς, καὶ συγκατάβασιν τῆς ἀκριβείας ἔχειν δοκῶν, τάδε φησί· « Μὴ μισήσῃς τὸν ἀδελφόν σου ἐν τῇ καρδίᾳ σου· » καὶ πάλιν· « Ὁδοὶ μνησικάκων εἰς θάνατον. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ μόνον τὴν κατ' ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ διάνοιαν ὀργὴν κωλύει καὶ κολάζει. Διὸ προσήκει, τοῖς θείοις νόμοις ἀκολουθοῦντας, πάσῃ δυνάμει ἀγωνίζεσθαι κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ὀργῆς, καὶ κατὰ τῆς ἔνδον ἐν ἡμῖν ἀποκειμένης νόσου· καὶ μὴ, κατὰ τῶν ἀνθρώπων τὸν θυμὸν κινοῦντας, ἐρημίαν καὶ μόνωσιν μεταδιώ-

[75] Matth. v, 24. [76] I Thess. v. 17. [77] I Tim. ii, 8. [78] Matth. v. 24. [79] Levit. xix, 17. [80] Prov. xii, 25.

(9) Ibid. c. 10. 11.
(10) Ibid. c. 12.
(11) Ibid. c. 13.
(12) Ibid. c. 14. 15.

κειν· ὡς ἐκεῖ δῆθεν, καὶ μηδενὸς ὄντος τοῦ κινοῦντος ἡμᾶς εἰς ὀργὴν, εὐκόλως ἐν τῇ μονώσει ἡ ἀρετὴ τῆς μακροθυμίας κατορθωθήσεται· ἀπὸ γὰρ τῆς ὑπερηφανίας καὶ τοῦ μὴ θέλειν μέμφεσθαι ἑαυτοὺς καὶ ἐπιγράφειν τῇ ἰδίᾳ ῥᾳθυμίᾳ τὰς αἰτίας τῆς ὀργῆς, τὴν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἀλλοτρίωσιν ἐπιποθοῦμεν. Ἕως ὅτε τοίνυν τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας τὰς αἰτίας ἄλλοις ἐπιγράφομεν, ἀδύνατον ἡμᾶς πρὸς τὴν τελείωσιν τῆς μακροθυμίας φθάσαι. Τὸ γὰρ κεφάλαιον τῆς ἡμετέρας διορθώσεως, οὐκ ἐκ τῆς τῶν πλησίον μακροθυμίας τῆς πρὸς ἡμᾶς γινομένης κατορθοῦται, ἀλλ' ἐκ τῆς ἡμετέρας πρὸς τὸν πλησίον μακροθυμίας καὶ ἀνεξικακίας. Ὅταν δὲ τὸν τῆς μακροθυμίας ἀγῶνα φεύγοντες τὴν ἔρημον καταδιώκωμεν καὶ τὴν μόνωσιν, ὅσα δ' ἂν τῶν ἡμετέρων παθῶν ἀθεράπευτα ἐκεῖσε ἐπενέγκωμεν, ἐπικεκρυμμένα, οὐκ ἐξειλημμένα, τυγχάνουσι. Καὶ γὰρ ἡ ἔρημος καὶ ἡ ἀναχώρησις τοῖς μήπω παθῶν ἀπηλλαγμένοις οὐ μόνον φυλάττειν ἐπίσταται τὰ ἐλαττώματα, ἀλλὰ καὶ ἐπικαλύπτειν ταῦτα οἶδε. Καὶ οὐδὲ ἐπαισθάνεσθαι αὐτοὺς συγχωρεῖ ποίῳ πάθει ἡττῶνται· τοὐναντίον δὲ φαντασίαις αὐτοὺς ὑποβάλλει, κατωρθωκέναι αὐτοὺς πείθει τήν τε μακροθυμίαν καὶ τὴν ταπείνωσιν, ἕως μὴ πάρεστιν ὁ τούτους ἐρεθίζων καὶ δοκιμάζων· ὅταν δὲ συμβῇ πρόφασις τούτους κινοῦσα, καὶ γυμνάζουσα, εὐθέως τὰ ἐναποκείμενα πάθη καὶ τὸ πρὶν λανθάνοντα, ὥσπερ ἵπποι ἀχαλίνωτοι, ἐκ τῶν ἰδίων ἀφετηρίων ἐκπηδήσαντες, καὶ τῇ μακρᾷ ἡσυχίᾳ καὶ σχολῇ τραφέντες, σφοδρότερον καὶ ἀγριώτερον πρὸς ὄλεθρον κατασύρουσι τὸν ἴδιον ἐπιβάτην. Πλέον γὰρ ἀγριοῦται ἐν ἡμῖν τὰ πάθη ἀργοῦντα τῆς ἐξ ἀνθρώπων γυμνασίας, καὶ αὐτὴν τὴν σκιὰν τῆς ὑπομονῆς καὶ μακροθυμίας, ἣν εἰκονικῶς δοκοῦμεν ἔχειν, ἀναμεμιγμένην τοῖς ἀδελφοῖς τῇ ἀμελείᾳ τῆς ἀγυμνασίας, καὶ τῆς μονώσεως ἀπόλλυμεν. Ὥσπερ γὰρ τὰ ἰοβόλα τῶν θηρίων ἐν ἐρημίᾳ, καὶ ἐν ταῖς ἰδίαις κοίταις ἡσυχάζοντα, τότε τὴν ἰδίαν μανίαν ἐπιδείκνυνται, ὅταν λάβωνταί τινος προσεγγίζοντος· οὕτω καὶ οἱ ἐμπαθεῖς ἄνθρωποι οὐκ ἀρετῆς διαθέσει, ἀλλὰ τῇ τῆς ἐρημίας ἀνάγκῃ ἡσυχάζοντες, τότε τὸν τῆς ψυχῆς ἰὸν ἐξεμοῦσιν, ὅταν δράξωνται τοῦ προσεγγίζοντος καὶ ἐρεθίζοντος. Καὶ τούτου χάριν τοῖς τελείωσιν πραότητος ἐπιζητοῦσι σπουδῇ πάσῃ ὀφείλει μὴ μόνον πρὸς ἀνθρώπους μὴ ὀργίζεσθαι, ἀλλὰ μηδὲ πρὸς τὰ ἄλογα, μηδὲ πρὸς τὰ ἄψυχα πράγματα. Μέμνημαι γὰρ ἐγὼ ἡνίκα ἐν ἐρήμῳ διέτριβον κατὰ καλάμου τὸν θυμὸν κινήσας, τῆς παχύτητος τούτου ἢ λεπτότητος ἀπαρεσάσης μοι· καὶ κατὰ ξύλου πάλιν, ὅταν κόψαι τοῦτο θελήσας, μὴ ταχέως ἐδυνήθην· καὶ πάλιν κατὰ λίθου πυρεκβόλου, ὅταν, σπουδάζοντός μου ἐκβάλλειν τὸ πῦρ, μὴ ταχέως ὁ σπινθὴρ ἐξεπήδησεν, οὕτω τῆς ὀργῆς ἐπιταθείσης, ὡς κατὰ τῶν ἀναισθήτων, καὶ ἀψύχων πραγμάτων ταύτην ἐκφέρειν. Εἰ τοίνυν ἐπιποθοῦμεν τυχεῖν τοῦ μακαρισμοῦ τοῦ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὴν κατ' ἐνέργειαν ὀφείλομεν ὀργὴν κωλῦσαι, καθὰ εἴρηται, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ διάνοιαν. Οὐ γὰρ

A mus, impossibile est nos ad perfectionem æquanimitatis attingere. (13) Summa quippe emendationis nostræ non ex proximi erga nos æquanimitate obtinetur, sed ex nostra erga proximum longanimitate ac injuriarum oblivione. Cum autem æquanimitatis certamen fugientes eremum petimus et solitudinem, quascunque illuc nondum curatas sedatasque passiones afferimus, occultas eas, non deletas esse putemus. Enimvero eremus atque secessus iis qui nondum passionibus liberi sunt, non reservare modo imperfectiones, sed eas occultare quoque novit. Neque iis sentire concedit quibus sint passionibus obnoxii; quinimo iis quas suggerit phantasiis suadet ipsis quod æquanimitatem, quod humilitatem sint assecuti, donec adest nemo qui B concitet et probet ipsos; cum accidit autem occasio qua concitentur et exerceantur, reconditæ statim ac pridem occultæ passiones, ceu effrenes 325 equi ex stabulis erumpentes, ac longa quiete et otiositate perpasti, vehementius efferatiusque equitem in perniciem conjiciunt. Passiones quippe in otio neque excitatæ ab hominibus magis efferuntur in nobis: ipsamque patientiæ et æquanimitatis umbram, quam phantasia tantum et opinione tenemus, si fratribus nos immisceamus, per solitudinis otium, ob negligentiam exercitandi amittimus. (14) Quemadmodum enim venenata animalia, in deserto et in cubilibus suis recumbentia, tunc furorem suum demonstrant, cum accedentem quemdam capiunt; C ita homines passionibus obnoxii, non virtutis affectu, sed ex deserti loci necessaria conditione quiescentes, tum animæ virus evomunt, cum accedentem quempiam et irritantem se apprehenderint. Quamobrem qui mansuetudinis perfectionem exquirunt, par omnino est, ut non modo adversum homines non irascantur, sed neque adversus bruta, imo ne adversus inanimata quidem. Memini me cum in eremo degerem, contra calamum iram concepisse, quod ejus modo densitas modo tenuitas displiceret: contra lignum item, quod exscindere cum vellem, celeriter non possem: rursum contra igniarium silicem, quod me festinante ignem educere, non statim exsiliret scintilla; ita nimirum grassatur ira, ut ad usque insensibilia et inanimata D efferatur. (15) Si cupiamus itaque consequi beatitudinem Christi; non modo iram quæ ad opus prorumpit, uti supra dictum est, coercere debemus, sed eam quoque quæ mente concipitur. Non enim tantumdem affert utilitatis os continere suum, et furiosum quodquam dictum non proferre, quantum cor purgare ab injuriarum memoria, et pravas non fovere cogitationes. Docet enim evangelica doctrina, excisas oportere peccatorum radices, potius quam ramos. Excisa quippe a corde iræ radice, nullum odium, nulla invidia ad opus usque deducetur: nam, qui odit fratrem suum, homicida est, nimirum quoad affectum odii occidit eum. Occisum

(13) Ibid. c. 16, 17.
(14) Ibid. c. 18.
(15) Ibid. c. 19.

autem videt illum Deus: cujus sanguinem, non A gladio effusum vident homines, sed ex affectu odii ille occisus fuit. Deus itaque non modo pro operibus, sed etiam pro cogitationibus et proposito, unicuique coronas aut supplicia retribuet, quemadmodum ipse per prophetam ait: Ego venio collectum opera, cogitationes, et meditationes eorum. Ac rursum Apostolus ait: « Inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum judicabit Deus occulta hominum [81]. » Ipse autem Dominus docens, oportere nos omnem iracundiam deponere, ait in Evangeliis: « Quod, quicunque irascitur fratri suo, reus erit judicio [82]. » (16) Ita enim habent accurata exemplaria: nam illa vox, « temere, » adjectitia est: quod palam est ex præcedenti Scripturæ clausula. Scopus namque B Domini vult nos radicem ac scintillam iræ prorsus abscindere, ac ne minimam iræ occasionem intra nos servare; ut ne scilicet si ex consentanea ratione iram concitemus, demum in bruti animi furorem incidamus. (17) Hujusce porro morbi hæc est perfecta medela; ut scilicet persuasum habeamus, nobis neque justa neque injusta de causa licere indignationem concitare nostram. Nam si spiritus iræ mentem obscuret nobis, neque lux discretionis, neque recti consilii justitiæque gubernaculum in nobis reperietur: neque spiritu iræ dominante fieri potest, ut anima nostra templum sancti Spiritus efficiatur. Demum oportet ut incertam mortis horam præ oculis habentes, custodiamus C nos ab ira, ac sciamus neque ascesin, neque temperantiam, neque abdicationem rei omnis materialis, neque jejunia et vigilias, utilitati nobis fore, si ira atque odio correpti, rei simus judicio. Quo utinam liberemur, gratia Domini nostri Jesu Christri, cui gloria in sæcula sæculorum.

τοσοῦτον ὠφελεῖ τὸ κρατεῖν τοῦ στόματος, καὶ μὴ ἐκφέρειν ῥῆμα μανιῶδες, ὅσον τὸ καθαρίζειν τὴν καρδίαν ἀπὸ μνησικακίας, καὶ μὴ ἀνατρέφειν πονηροὺς λογισμούς. Τὰς ῥίζας γὰρ τῶν ἁμαρτημάτων ἐκκόπτειν παραγγέλλει ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία, ἤπερ τοὺς καρπούς· τῆς ῥίζης γὰρ τοῦ θυμοῦ ἐκκοπείσης ἀπὸ τῆς καρδίας, οὔτε μῖσος, οὔτε φθόνος εἰς ἔργον προαχθήσεται· καὶ γὰρ ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστὶ, φονεύων αὐτὸν ἐν τῇ διαθέσει τοῦ μίσους. Ἀναιρεθέντος Θεὸς ἀφορᾷ· οὗτινος τὸ αἷμα, οὐ διὰ ξίφους ἐκχυθὲν, ἄνθρωποι βλέπουσιν, ἀλλὰ τῇ διαθέσει τοῦ μίσους ἀναιρεθέντος. Θεὸς ἄρα οὐ μόνον ὑπὲρ πράξεων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ λογισμῶν καὶ ὑπὲρ προαιρέσεων ἑνὶ ἑκάστῳ στεφάνους ἢ τιμωρίας ἀποδιδοὺς, καθὼς αὐτὸς διὰ τοῦ προφήτου φησίν· « Ἐγὼ ἔρχομαι συναγαγεῖν τὰ ἔργα, καὶ τοὺς λογισμοὺς, καὶ τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν. » Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγοροῦντες [κατηγορούντων], ἢ καὶ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων. » Αὐτὸς δὲ ὁ Δεσπότης, διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι δεῖ πᾶσαν ὀργὴν ἀποτίθεσθαι, φησὶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. » Οὕτω γὰρ τῶν ἀντιγράφων τὰ ἀκριβῆ περιέχει· τὸ γὰρ εἰκῆ, ἐκ προσθήκης ἐτέθη· καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ προκειμένου λήμματος τῆς Γραφῆς. Ὁ γὰρ σκοπὸς τοῦ Κυρίου τὴν ῥίζαν, καὶ τὸν σπινθῆρα τῆς ὀργῆς ἀποκόπτειν πᾶσι τρόποις ἡμᾶς βούλεται, καὶ μήτε μίαν πρόφασιν ὀργῆς ἐν αὐτοῖς διαφυλάττειν· ἵνα μὴ εὐλόγως δῆθεν τὴν ὀργὴν κινούμενοι, ὕστερον τῇ μανίᾳ τοῦ ἀλόγου θυμοῦ περιπέσωμεν. Τῆς δὲ νόσου ταύτης τελεία ἰατρεία αὐτή ἐστι, ἵνα πιστεύσωμεν, ὅτι οὔτε ἐπὶ δικαίοις, οὔτε ἐπὶ ἀδίκοις, ἔξεστιν ἡμῖν κινεῖν τὸν θυμόν. Τοῦ γὰρ πνεύματος τῆς ὀργῆς σκοτίσαντος τὴν διάνοιαν, οὔτε διακρίσεως φῶς, οὔτε ὀρθοῦ βουλεύματος, οὔτε δικαιοσύνης κυβέρνησις ἐν ἡμῖν εὑρεθήσεται, οὔτε ναὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἡμετέραν ψυχὴν γενέσθαι δυνατὸν, τοῦ πνεύματος ὀργῆς κυριεύοντος. Τέλος δὲ πάντων χρὴ τὸ ἄδηλον τοῦ θανάτου καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντας, φυλάττειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ὀργῆς, καὶ εἰδέναι, ὅτι οὔτε ἄσκησις, οὔτε σωφροσύνη, οὔτε ἀποταγὴ πάσης ὕλης, οὔτε τῶν νηστειῶν καὶ ἀγρυπνιῶν ὄφελος ἡμῖν ἔσται, ἐὰν, ὑπὸ ὀργῆς καὶ μίσους κατεχόμενοι, ἔνοχοι εὑρεθῶμεν τῇ κρίσει. Ἧς ῥυσθείημεν χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

326 5. (18) Quintum nobis est certamen adversus spiritum tristitiæ, qui animam obscurat nostram ut nulli possit spirituali contemplationi vacare, D cohibetque illam ab omni bono opere. Cum enim pravus ille spiritus animam apprehenderit totamque obscuraverit, non preces cum alacritate fundere concedit, non in sacrarum lectionum capienda utilitate vacare, non fratribus mansuetum et commodum esse sinit: odium omnis circa opera studii, ipsiusque vitæ professionis suggerit. Dum omnia denique salutaria animæ consilia confundit tristitia, ejusque firmitatem ac perseverantiam solvit, quasi stultam illam et attonitam efficit, ac

5. Πέμπτος ἡμῖν ἐστιν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης, τοῦ ἐπισκοτοῦντος τῇ ψυχῇ ἀπὸ πάσης πνευματικῆς θεωρίας, καὶ κωλύοντος αὐτὴν ἀπὸ πάσης ἀγαθῆς ἐργασίας. Ὅταν γὰρ τὸ πονηρὸν τοῦτο πνεῦμα περιδράξηται τῆς ψυχῆς, καὶ ὅλην αὐτὴν σκοτώσῃ, οὐχ εὐχὰς ἐκτελεῖν μετὰ προθυμίας συγχωρεῖ, οὐ τῶν ἱερῶν ἀναγνωσμάτων τῇ ὠφελείᾳ ἐγκαρτερεῖν, πρᾶον καὶ εὐκατάμικτον πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς εἶναι οὐ συγχωρεῖ, καὶ πρὸς πάντα τῶν ἔργων τὰ ἐπιτηδεύματα, καὶ πρὸς αὐτὴν τοῦ βίου τὴν ἐπαγγελίαν μῖσος ἐμποιεῖ. Καὶ πάντα ἁπλῶς τὰ σωτηριώδη βουλεύματα τῆς ψυχῆς ἡ λύπη συγχέασα καὶ τὴν εὐτονίαν αὐτῆς, καὶ καρτερίαν παραλύσασα, ὡς

[81] Rom. II, 15. [82] Matth v, 22.

(16) Ibid, c. 20.
(17) Ibid. c. 21.

(18) Ibid. l. IX, c. 1.

ἄφρονα αὐτὴν, καὶ παραπλῆγα ἀπεργάζεται, τῷ τῆς ἀπογνώσεως λοιπὸν ἐνδήσασα λογισμῷ. Διὰ τοῦτο εἷς σκοπὸς ἡμῖν ἔστω ἀγωνίσασθαι τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα, καὶ νικῆσαι σὺν Θεῷ τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρῆσαι τὴν ἑαυτῶν καρδίαν ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης. Ὥσπερ γὰρ σὴς ἱμάτιον, καὶ σκώληξ ξύλον, οὕτως ἡ λύπη τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν κατεσθίει, ἐκκλίνειν πείθουσα πᾶσαν ἀγαθὴν συντυχίαν, καὶ οὐδὲ παρὰ τῶν γνησίων φίλων λόγον συμβουλίας δέχεσθαι συγχωροῦσα, οὐδὲ χρηστὴν ἀπόκρισιν ἢ εἰρηνικὴν ἐπιτρέπουσα τούτοις μεταδοῦναι· ἀλλὰ πᾶσαν τὴν ψυχὴν θλίβουσα, πικρίας αὐτὴν καὶ ἀκηδίας πληροῖ· καὶ λοιπὸν ὑποβάλλει αὐτὴν φεύγειν τοὺς ἀνθρώπους, ὡς αἰτίους αὐτῇ τῆς ταραχῆς γενομένους· καὶ οὐ συγχωρεῖ αὐτὴν ἐπιγνῶναι, ὅτι οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἔνδοθεν ἔχει τὴν νόσον ἀποκειμένην, ἥτις τότε φανεροῦται, ὅταν οἱ πειρασμοὶ ἐπιστάντες διὰ τῆς γυμνασίας εἰς τὸ ἐμφανὲς αὐτὴν προενέγκωσιν. Οὐδέποτε γὰρ ὑπὸ ἄλλου βλαβήσεται ἄνθρωπος, εἰ μὴ ἔνδοθεν ἀποκειμένην ἔχει τὴν νόσον, ἤτοι τὰς τῶν παθῶν αἰτίας, καὶ τούτου χάριν ὁ πάντων δημιουργὸς καὶ ἰατρὸς τῶν ψυχῶν Θεὸς, καὶ μόνος ἐπιστάμενος τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς ἀκριβῶς, οὐ τὰς τῶν ἀνθρώπων διατριβὰς παραγγέλλει καταλιμπάνειν, ἀλλὰ τὰς ἐν ἡμῖν τῆς κακίας ἐκκόπτειν αἰτίας, γινώσκων τὴν αἰτίαν τῆς ψυχῆς ὑγείας οὐκ ἐν τῷ χωρισμῷ τῶν ἀνθρώπων κατορθοῦσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων συνδιαγωγῇ καὶ γυμνασίᾳ. Ὅταν τοίνυν διά τινας εὐλόγους δῆθεν προφάσεις τοὺς ἀδελφοὺς καταλιμπάνωμεν, οὐ τὰς τῆς λύπης ἀφορμὰς ἐξεκόψαμεν, ἀλλὰ μόνον ἐνηλλάξαμεν αὐτὰς τῆς ἐναποκειμένης ἔνδον νόσου, καὶ διετο... πραγμάτων ταύτας ἀνακινούσης. Διὰ τοῦτο κατὰ τῶν ἔνδοθεν παθῶν ἅπας ἡμῖν ἔστω ὁ πόλεμος. Τούτων γὰρ διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας ἐκβληθέντων, οὐ λέγω μετὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ μετὰ θηρίων εὐκόλως συνδιατρίψομεν, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Ἰὼβ εἰρημένον· «Θῆρες ἄγριοι εἰρηνεύσουσί σοι.» Προηγουμένως τοίνυν ἀγωνιστέον κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης, τοῦ βάλλοντος τὴν ψυχὴν εἰς ἀπόγνωσιν, ὅπως ἀπελάσωμεν τοῦτο τῆς ἡμετέρας καρδίας. Τοῦτο γὰρ τὸν Κάϊν οὐ συνεχώρησε μετὰ τὴν ἀδελφοκτονίαν μετανοῆσαι, οὔτε τὸν Ἰούδαν μετὰ τὴν τοῦ Δεσπότου προδοσίαν. Ἐκείνην μόνην τὴν λύπην ἀσκήσωμεν, τὴν ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ τῶν ἡμαρτημένων μετὰ ἐλπίδος ἀγαθῆς γινομένην, καὶ τῇ ἐπικτήσει τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθῶν ἐπιτηδευομένην. Περὶ ἧς καὶ ὁ Ἀπόστολος εἶπεν, ὅτι «Ἡ κατὰ Θεὸν λύπη....» τῇ ἐλπίδι τῆς μετανοίας τρέφουσα τὴν ψυχὴν, χαρᾷ σύμμικτος ὑπάρχει· ὅθεν καὶ πρόθυμον καὶ ὑπήκοον πρὸς πᾶσαν ἀγαθὴν ἐργασίαν παρασκευάζει τὸν ἄνθρωπον εὐπρόσιτον, ταπεινὸν

[*Λείπει φύλλον ἕν, τουτέστι τὸ λεῖπον κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς λύπης, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ κατὰ τῆς ἀκηδίας πνεύματος.*]

.... 6. Ἄρτον ἐσθίωσιν. Ἀκούσωμεν πῶς σοφῶς ἡμῖν ὑποδείκνυσι τὰς αἰτίας τῆς ἀκηδίας ὁ Ἀπόστολος «Ἀτάκτους» γὰρ καλεῖ τοὺς μὴ ἐργαζομένους. ἐνὶ τούτῳ ῥή-

demum eam desperationis cogitatione illigat. (19) Quapropter unus nobis sit scopus, spiritualo certamen certare, spiritus nequitiæ cum Deo vincere, et omni custodia cor nostrum servare a spiritu tristitiæ [83]. Quemadmodum enim tinea vestimentum, et vermis lignum, ita tristitia corrodit hominis animam, dum suadet illi ut ab omni probo consortio declinet, neque concedit illi ut a veris amicis consilium accipiat, nec ut mitem et pacificam responsionem det ipsis; sed animam conturbat totam, tristitia et incuria replet: atque demum suadet ut fugiat ab hominibus, quasi sibi in causa fuerint perturbationis: neque sinit eam agnoscere, non exterius sed interius ægritudinem esse sitam, quæ tunc apparet, cum ingruentes tentationes experimento illam palam faciunt. (20) Nunquam enim homo lædetur ab alio, nisi intus situm habeat morbum, scilicet passionum causas: quæ causa est quod omnium opifex et animarum medicus Deus, qui solus probe et accurate animæ vulnera novit, non hominum consortia relinquere præcipiat, sed malitiæ causas in nobis exscindere, gnarus causam sanitatis animæ non in separatione ab hominibus obtineri, sed in conversatione cum hominibus et in exercitatione. Cum itaque ob consentaneas quasdam occasiones fratres reliquimus, nequaquam tristitiæ occasiones præcidimus, sed solum commutavimus eas, morbo scilicet intus posito eas pro rerum conditione movente. (21) Quapropter contra interiores passiones totum nobis sit bellum. Iis enim Dei auxilio ejectis, non dico cum hominibus, sed cum feris etiam facile degemus, juxta illud beati Jobi dictum: «Immanes feræ pacem tecum habebunt [84].» In primis igitur pugnandum contra spiritum tristitiæ, qui animam conjicit in desperationem; ut (malum) illud ex corde nostro pellamus. Illud enim non sivit Cainum post fratris cædem pœnitere, neque Judam post Domini proditionem. Eam solam habeamus tristitiam, quæ pœnitentiam peccatorum respicit, cum bona spe conjunctam, et quæ cœlestium bonorum possessionem conciliat; de qua dixit Apostolus: «Quæ secundum Deum tristitia est [85]» . . . Ea itaque tristitia quæ pœnitentiæ spe alit animam, gaudio commista est: quare alacrem et ad omne bonum opus obsequentem reddit hominem, accessu quoque facilem et humilem

[*Hic deest unum folium, scilicet quod superest adversus tristitiæ spiritum, et initium eorum quæ dicuntur de torporis spiritu.*]

....6. Panem manducent. Audiamus quam sapienter nobis ostendat Apostolus torporis hujusce causas. «Inquietos [86]» quippe vocat eos qui non operantur:

[83] Prov. IV, 23. [84] Job V, 23. [85] II Cor. VII, 10. [86] II Thess. III, 7

(19) Ibid. c. 2 et seq.
(20) Ibid. c. 7.
(21) Ibid. c. 8.

hac una voce multam declarans malitiam. (22) Qui enim otiosus est, verbis quoque temerarius exsistit, promptusque ad conviciandum, ac demum ad quietam vitam agendam ineptus, et torporis servus. **327** Præcipit itaque ut subtrahamus, id est segregemus nos ab illo, quasi a pestifero morbo. Deinde quid ait : « Et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis [87], » ac per hoc dictum ostendit eos esse superbos, contemptores, et apostolicarum traditionum violatores. Ac rursum : « Neque gratis panem, ait, manducavimus ab aliquo, sed in labore et in fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus [88]. » Doctor ille gentium, Evangelii præco, qui sublatus est usque ad tertium cœlum [89], qui ait jussisse Dominum, ut eos qui Evangelium annuntiant, ex Evangelio vivant [90], in labore nocte et die operabatur, ne quem gravaret. Quid igitur nos agemus qui præ torpore opus aversamur, corporalemque perquirimus quietem : quibus nec Evangelii prædicatio, neque Ecclesiarum cura commissa est ; sed solius animæ propriæ sollicitudo incumbit? Deinde clarius ostendens quantum ex otio damni accedat, subjungit : « Nihil operantes, sed curiose agentes [91] : » ex otio, inordinatio ; ex inordinatione, omnis malitia exoritur. Deinde huic remedium præparans ait : « Iis autem qui ejusmodi sunt denuntiamus, et hortamur, ut cum silentio operantes suum panem manducent [92], » atque cum magna increpatione subjicit : « Si quis non vult operari, nec manducet [93]. » (23) Hisce apostolicis præceptis sancti Patres Ægyptii eruditi, ne minimo quidem tempore concedunt otiosos esse monachos, maxime juniores, gnari se per patientiam operis, torporem eliminare, suumque sibi alimentum comparare, atque egentibus auxilio esse. (24) Non modo enim pro suis necessitatibus operantur, sed peregrinis etiam, pauperibus, carceri traditis omnibusque egenis necessaria ex suo opere suppeditant : creduntque officium hujusmodi sacrificium esse Deo acceptum. (25) Hoc item aiunt Patres eum qui operatur, cum uno dæmone pugnare, ac plerumque ab illo tribulari ; otiosum autem infinitis dæmonibus esse captivum. (26) Operæ autem pretium fuerit dictum memorare abbatis Moysis, inter Patres spectatissimi, quod ad me locutus est. Me quippe brevi tempore sedentem in eremo torpor afflixit, atque accedens ad illum, sic alloquor : Torpore graviter afflictus, atque admodum infirmatus, non prius eo liberatus sum quam abirem et abbatem Paulum convenirem. Respondit mihi abbas Moyses : Perspectum habe, teipsum minime ab eo hactenus liberasse, imo potius dedititium te atque servum ei

ματι πολλὴν κακίαν ἐμφαίνων. Ὁ γὰρ ἀργὸς καὶ προπετὴς ἐν λόγοις τυγχάνει, καὶ πρὸς λοιδορίαν πρόχειρος, καὶ λοιπὸν εἰς ἡσυχίαν ἀνεπιτήδειος, καὶ τῆς ἀκηδίας δοῦλος. Παραγγέλλει οὖν στέλλεσθαι ἀπ' αὐτοῦ, τουτέστιν ἀφορίζεσθαι ὡς ἀπὸ λοιμικῆς νόσου. Εἶτα τί φησι· « Καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβον παρ' ἡμῶν, » διὰ τῆς λέξεως ταύτης ὑπερηφάνους αὐτοὺς εἶναι, καταφρονήσαντας ἐμφαίνων, καὶ τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων καταλυτάς· καὶ πάλιν· « Δωρεὰν, φησὶν, ἄρτον οὐκ ἐφάγομεν παρά τινος, ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν. » Ὁ διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν, ὁ κήρυξ Εὐαγγελίου, ὁ μετάρσιος ἕως τρίτου οὐρανοῦ, ὁ λέγων τὸν Κύριον προστεταχέναι τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλοντας ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν, ἐν κόπῳ καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας εἰργάζετο πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι. Τί οὖν ποιήσομεν ἡμεῖς ἀκηδιῶντες ἀπὸ τοῦ ἔργου, καὶ τὴν σωματικὴν ἀνάπαυσιν μεταδιώκοντες· οἷς οὔτε κήρυγμα Εὐαγγελίου ἐνεχειρίσθη, οὔτε τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ μέριμνα, ἀλλὰ τῆς ἰδίας μόνης ψυχῆς ἡ φροντίς; Εἶτα, σαφέστερον δεικνύων τὴν τικτομένην βλάβην ἐκ τῆς ἀργίας, ἐπιφέρει· « Μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους· » ἀπὸ ἀργίας ἀταξία, καὶ ἀπὸ ἀταξίας πᾶσα κακία. Κατασκευάζων δὲ πάλιν τὴν θεραπείαν αὐτῆς ἐπιφέρει· « Τοῖς δὲ τοιούτοις παραγγέλλομεν, καὶ παρακαλοῦμεν ἐν ἡσυχίᾳ ἐργαζομένους τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίειν· » καὶ ἐπιπληκτικώτερον ἐπάγει λέγων· « Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω. » Τούτοις τοῖς ἀποστολικοῖς παραγγέλμασιν οἱ κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἅγιοι Πατέρες, παιδευόμενοι, οὐδένα καιρὸν ἀργοὺς εἶναι τοὺς μοναχοὺς ἐπιτρέπουσι, καὶ μάλιστα τοὺς νεωτέρους, εἰδότες, ὅτι διὰ τῆς ὑπομονῆς τοῦ ἔργου ἀκηδίαν ἀπελαύνουσι, καὶ τὴν ἑαυτῶν τροφὴν προσπορίζουσι, καὶ τοῖς δεομένοις βοηθοῦσιν. Οὐ μόνον γὰρ τῆς ἑαυτῶν χρείας ἕνεκεν ἐργάζονται, ἀλλὰ δὲ ξένοις καὶ πτωχοῖς, καὶ τοῖς ἐν φυλακαῖς, καὶ πᾶσι τοῖς δεομένοις, ἐκ τοῦ ἰδίου ἔργου ἐπιχορηγοῦσι, πιστεύοντες τὴν ἑαυτῶν εὐποιίαν, θυσίαν εὐάρεστον τῷ Θεῷ γίνεσθαι. Καὶ τοῦτο δὲ λέγουσιν οἱ Πατέρες, ὅτι ὁ ἐργαζόμενος ἑνὶ δαίμονι πολεμεῖ, καὶ πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ θλίβεται· ὁ δὲ ἀργὸς ὑπὸ μυρίων πνευμάτων αἰχμαλωτίζεται. Καλὸν δὲ πρὸς τούτοις καὶ λόγου ἐπιμνησθῆναι τοῦ ἀββᾶ Μωϋσέως τοῦ δοκιμωτάτου ἐν τοῖς Πατρασιν, ὃν πρὸς μὲ ἀπεφθέγξατο. Καθεσθέντος γάρ μου ὀλίγον χρόνον ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὠχλήθην ὑπὸ ἀκηδίας, καὶ παραβαλὼν αὐτῷ, λέγω πρὸς αὐτὸν, ὅτι « Δεινῶς ὀχληθεὶς ὑπὸ τῆς ἀκηδίας, καὶ ἐξασθενήσας σφόδρα, οὐ πρότερον ἀπηλλάγην αὐτῆς, εἰ μὴ ἀπῆλθον, καὶ παρέβαλον τῷ ἀββᾷ Παύλῳ. » Ἀπεκρίνατο δέ μοι πρὸς ταῦτα ὁ ἀββᾶς Μωϋσῆς λέγων· « Θάρσει, οὐχ ἑαυτὸν ἀπὸ ταύτης ἠλευθέρωσας, ἀλλὰ μᾶλλον ἔκδοτον καὶ δοῦλον ταύτῃ παρέδωκας. Γίνωσκε

[87] II Thess. III, 6. [88] ibid. 8. [89] II Cor. XII, 2. [90] I Cor. IX, 14. [91] II Thess. III, 11. [92] ibid. 12. [93] ibid. 10.

(22) Cassian. *Instit.* l. x, c. 13.
(23) Ibid. c. 14.
(24) Ibid. c. 22.
(25) Ibid. c. 23.
(26) Ibid. c. 25.

ποίνων, ὅτι βαρυτέρως σε ὡς λειποτάκτην καταπολεμήσει· εἰ μὴ τοῦ λοιποῦ δι' ὑπομονῆς καὶ προσευχῆς καὶ τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν, ταύτην καταπαλαῖσαι σπουδάσῃς.»

7. Ἕβδομος ἡμῖν ἐστιν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς κενοδοξίας, πολύμορφον τοῦτο καὶ λεπτότατον πάθος, καὶ οὐδὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πειραζομένου καταλαμβανόμενον. Καὶ γὰρ τῶν ἄλλων παθῶν αἱ προσβολαὶ φανερώτεραι τυγχάνουσι, καὶ εὐκολώτερόν πως τὴν πρὸς ταῦτα μάχην κέκτηνται, καὶ τῆς ψυχῆς τὸν πόλεμον ἐπιγινωσκομένης διὰ τῆς ἀντιῤῥήσεως καὶ προσευχῆς τοῦτον ἀνατρεπούσης. Ἡ δὲ τῆς κενοδοξίας κακία, πολύμορφος οὖσα, καθὼς εἴρηται, δυσκαταγώνιστος τυγχάνει. Καὶ γὰρ ἐν παντὶ ἐπιτηδεύματι παρυφίσταται ἔν τε σχήματι, καὶ μορφῇ, καὶ βαδίσματι, καὶ λόγῳ, καὶ ἐν ἀγρυπνίαις, καὶ ἐν νηστείαις, καὶ ἐν προσευχῇ, καὶ ἐν ἀναγνώσει, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ, καὶ ἐν μακροθυμίᾳ. Διὰ πάντων γὰρ τούτων ἐπιχειρεῖ τὸν στρατιώτην τοῦ Χριστοῦ κατατοξεύειν. Καὶ γὰρ ὅντινα μὴ δυνηθῇ διὰ πολυτελείας ἐνδυμάτων πρὸς κενοδοξίαν ἀπατῆσαι, τοῦτον δι' εὐτελοῦς ἐσθῆτος ἐπιχειρεῖ πειράζειν. Καὶ ὃν οὐκ ἠδυνήθη διὰ τιμῆς ἐπᾶραι, τοῦτον διὰ τοῦ φέρειν δῆθεν ἀτιμίαν εἰς ἀπόνοιαν αἴρει· καὶ ὃν οὐκ ἠδυνήθη διὰ τῆς ἐπιστήμης τοῦ λόγου πεῖσαι κενοδοξεῖν, τοῦτον τῇ σιωπῇ ὡς ἥσυχον δελεάζει· καὶ ὃν οὐκ ἠδυνήθη πολυτελείᾳ βρωμάτων χαυνῶσαι, τοῦτον διὰ νηστείας εἰς ἔπαινον ἐκλύει. Καὶ ἁπλῶς πᾶν ἔργον, πᾶν ἐπιτήδευμα, πρόφασιν πολέμου παρέχει τούτῳ τῷ δαίμονι. Ἔτι δὲ πρὸς τούτοις καὶ κλῆρον φαντάζεται ὁ πολεμούμενος ὑπ' αὐτοῦ. Μέμνημαι γάρ τινος γέροντος, ἡνίκα ἐν Σκήτῃ διέτριβον, ἀπελθόντος εἰς κελλίον τινὸς ἀδελφοῦ ἐπισκέψεως χάριν, καὶ ὡς ἐπλησίασε τῇ θύρᾳ τῆς κέλλης, ἀκούει αὐτοῦ λαλοῦντος ἔνδον· καὶ νομίσας ὁ γέρων ἀπὸ Γραφῆς αὐτὸν μελετᾷν, ἔστη ἀκροώμενος, καὶ αἰσθάνεται αὐτοῦ ὑπὸ κενοδοξίας παραφρονοῦντος, καὶ ἑαυτὸν χειροτονοῦντος διάκονον, καὶ τοῖς κατηχουμένοις ἀπόλυσιν παρέχοντα. Ὡς οὖν ἤκουσε τοῦτο ὁ γέρων, τέλος ὠθήσας τὴν θύραν εἰσῆλθε, καὶ ἀπαντήσας αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς προσεκύνησε κατὰ τὸ ἔθος καὶ ἠξίου μαθεῖν παρ' αὐτοῦ, εἰ πολλὴν ὥραν ἔχει πρὸς τῇ θύρᾳ. Ὁ δὲ γέρων χαριέντως ἀπεκρίθη πρὸς αὐτόν· Ἄρτι, φησὶν, ἦλθον, ὅτε σὺ τὴν ἀπόλυσιν τοῖς κατηχουμένοις ἐπετέλεις. Τότε ὁ ἀδελφὸς, ἀκούσας ταῦτα, ἔπεσε παρὰ τοὺς πόδας τοῦ γέροντος, καὶ παρακαλεῖ αὐτὸν εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα ῥυσθῇ τῆς τοιαύτης πλάνης. Τούτου δὲ ἐμνήσθην δεῖξαι βουλόμενος εἰς ὅσην ἀναισθησίαν φέρει τὸν ἄνθρωπον οὗτος ὁ δαίμων. Ὁ τοίνυν βουλόμενος τελείως ἀθλῆσαι, καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης στέφανον ἀναδήσασθαι, πᾶσι τρόποις σπουδάσῃ τὸ πολύμορφον τοῦτο θηρίον νικῆσαι, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων πάντοτε τὸ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Δαυῒδ εἰρημένον· «Κύριος διεσκόρπισεν ὀστᾶ ἀνθρωπαρέσκων·» καὶ μηδὲν ποιείτω περιβλεπόμενος τὸν ἐξ ἀνθρώπων ἔπαινον, ἀλλὰ τὸν παρὰ Θεοῦ μισθὸν ἐπιζητείτω, καὶ

A tradidisse. Scito igitur gravius te, utpote desertorem, ab eo debellandum esse : nisi deinceps per patientiam, orationem et opus manuum, eum oppugnare studueris.

7. (27) Septimum nobis est certamen adversus spiritum inanis gloriæ, multiformem illam ac tenuissimam passionem, quæ ne ab eo quidem qui tentatur, comprehenditur. Cæterarum quippe passionum irruptiones, apertiores sunt, atque facilius cum iis pugnatur : anima quippe cum bellum agnoscit, repugnando et orando superat. At inanis gloriæ malitia multiformis cum sit, uti supra dictum est, expugnatu difficilis est. In omni quippe hominis studio præsens se sistit, in habitu scilicet, forma, gressu, sermone, vigiliis, jejuniis, in oratione, le-
B ctione, quiete, in æquanimitate. Iis enim omnibus conatur militem Christi confodere. Quem enim vestimentorum sumptuositate decipere nequit, et ad vanam gloriam deflectere, eum vestimenti vilitate tentat. Et quem non potuit honore, eum dedecoris patientia ad insipientiam usque inflat : quem scientia ad vanam gloriam deducere nequivit, eum ex silentio, quasi quietum hominem, decipere conatur : quem ciborum lautitia ad mollitiem trahere non valuit, eum jejunio ad laudum cupiditatem deducit. Demum opus omne, omne studium 328
belli occasionem huic dæmoni præbet. (28) Ad hæc qui ab illo oppugnatur, nonnunquam sibi sacri ordinis gradus confingit. Memini cujusdam senis,
C qui, cum in Scete degerem, cellulam adiit cujusdam fratris visitandi causa, et ut januæ cellæ appropinquavit, ipsum audivit intus loquentem : et cum putaret senex quidpiam illum ex Scriptura repetere, stetit auscultaturus, atque sensit illum ex inani gloria insanire, ac sese diaconum ordinare, catechumenisque dimissionem tribuere. Id cum audisset senex, demum aperta janua introivit, cui frater occurrens de more salutavit eum, rogavitque an diu ad januam stetisset. Tum senex placide respondit illi : Mox, inquit, adveni, cum tu catechumenis dimissionem tribuebas. His frater auditis procidit ad senis pedes, ut precibus postularet sibi erroris hujuscemodi liberationem. Hujusce rei memini ut ostenderem in quantam insi-
D pientiam hic dæmon conjiciat hominem. Qui vult itaque perfecte certare, et justitiæ corona redimiri, omnibus satagat modis multiformem hanc superare feram, præ oculis semper habens dictum illud sancti Davidis : « Dominus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent [44] : » nihilque agat intuitu laudum humanarum, sed mercedem quærat a Deo, ac cogitationes propriæ laudis, cor suum invadentes semper abjiciat : sese in conspectu Dei despiciat. Hoc siquidem pacto poterit Deo juvante liberari ab inanis gloriæ dæmone,

[44] Psal. LII, 6.

(27) Cassian. *Institut.* lib. XI, c. 1 et seq.

(28) Ibid. c. 14, 15.

gratia Domini nostri Jesu. cui gloria in sæcula. Amen.

ἀποῤῥίπτων ἀεὶ τοὺς ἐπερχομένους ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ λογισμοὺς καὶ ἐπαινοῦντας αὐτὸν, ἐξουθενείτω ἑαυτὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Οὕτως γὰρ δυνήσεται σὺν Θεῷ ἀπαλλαγῆναι τοῦ δαίμονος τῆς κενοδοξίας χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

8. (29) Octavum nobis est certamen adversus spiritum superbiæ, quod est gravius acriusque cæteris omnibus, quo perfecti maxime oppugnantur, quique eos qui fere ad virtutum fastigium pervenere, subvertere conatur : ac morbi pestiferi instar non partem corporis, sed totum perdit. Et aliæ quidem singulæ passiones, tametsi animam turbant, quia tamen cum una tantum virtute sibi opposita pugnant, atque eam superare nituntur, ex parte solum animam obscurant atque conturbant ; superbiæ autem passio totam tenebris offundit, et ad extremam deducit ruinam. Utque liquidius quod dictum est excogitemus, hac ratione rem speculemur. Gulæ vitium abstinentiam corrumpere satagit, fornicatio continentiam, avaritia paupertatem, indignatio mansuetudinem, ac reliquæ species malitiæ contrarias sibi virtutes ; at superbiæ malitia cum miseræ animæ dominatur, haud secus agit quam truculentissimus quidam tyrannus, qui ampla et excelsa capta urbe, totam diruit et a fundamentis evertit. Cujus rei testis est angelus qui ex cœlo propter superbiam cecidit ; qui a Deo creatus et omni virtute ac sapientia ornatus, non Dei gratiæ hæc ascribere voluit, sed propriæ naturæ : unde se Deo æqualem esse putavit : quam ejus cogitationem arguens propheta dicit : « Dixisti in corde tuo : Sedebo in monte excelso, ponam thronum meum supra nubes et similis ero Altissimo [95]. » Tu vero homo, et non Deus. Aliusque propheta ait : « Quid gloriaris in malitia, qui potens es [96]? » Et paucis interjectis : « Dilexisti omnia verba demersionis, linguam dolosam. Propterea Deus destruet te in finem, evellet te et transferet te de tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viventium. Videbunt justi et timebunt, et super eum ridebunt et dicent : Ecce homo qui non posuit Deum adjutorem suum, et prævaluit in vanitate sua [97]. » Hæc cum sciamus, timeamus et omni custodia servemus cor nostrum [98] a lethifero spiritu superbiæ, nobis ipsis hæc Apostoli recitantes, quando virtutis cujuspiam opus perfecerimus : « Non ego autem, sed gratia Dei quæ mecum est [99]. » Et quod a Domino dictum est : « Sine me
329 nihil potestis facere [1]. » Et quod a Propheta dictum est : « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam [2]. » Iterumque : « Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei [3]. » Nam etiamsi quis alacritate fervens, ac proposito studiosus fuerit, sed carne illigatus et sanguine, non poterit ad perfectionem pervenire, nisi ad hæc omnia in misericordia et in

8. Ὄγδοος ἡμῖν ἐστιν ἀγὼν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ὑπερηφανίας· χαλεπώτατος οὗτος καὶ πάντων τῶν προτέρων ἀγριώτερος, τοὺς τελείους μάλιστα πολεμῶν, καὶ σχεδὸν τοὺς τὸ ὕψος τῶν ἀρετῶν ἀναβεβηκότας ἐπιχειρεῖ καταστρέφειν· καὶ καθάπερ νόσος λοιμικὴ φθοροποιὸς οὐχὶ μέρος τοῦ σώματος, ἀλλ' ὅλον διαφθείρει. Καὶ τῶν μὲν ἄλλων παθῶν ἕκαστον, εἰ καὶ ταράσσει τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ πρὸς μίαν τὴν ἀντικειμένην αὐτῷ ἀρετὴν πολεμοῦν, καὶ ταύτην νικῆσαι φιλονεικοῦν, ἐκ μέρους ἐπισκοτεῖ τὴν ψυχὴν, καὶ ταράσσει αὐτήν· τὸ δὲ τῆς ὑπερηφανίας πᾶσαν αὐτὴν ἐπισκοτεῖ, καὶ εἰς πτῶσιν ἄγει ἐσχάτην. Καὶ ἵνα σαφέστερον νοήσωμεν τὸ εἰρημένον, σκοπήσωμεν οὕτως. Ἡ γαστριμαργία τὴν ἐγκράτειαν σπουδάζει διαφθεῖραι, ἡ πορνεία τὴν σωφροσύνην, ἡ φιλαργυρία τὴν ἀκτημοσύνην· ὁ θυμὸς τὴν πραότητα, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς κακίας εἴδη τὰς ἐναντίας αὐτῶν ἀρετάς· ἡ δὲ τῆς ὑπερηφανίας κακία, ὅταν κυριεύσῃ τῆς ἀθλίας ψυχῆς, ὥσπερ τις χαλεπώτατος τύραννος μεγάλην πόλιν καὶ ὑψηλὴν παραλαβὼν, ὅλην αὐτὴν καταστρέφει, καὶ ἕως θεμελίων κατασκάπτει. Καὶ μάρτυς τούτου ὁ ἄγγελος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσὼν διὰ τὴν ὑπερηφανίαν· ὃς, ἐκ τοῦ Θεοῦ κτισθεὶς, καὶ πάσῃ ἀρετῇ καὶ σοφίᾳ κοσμηθεὶς, οὐ τῇ τοῦ Δεσπότου χάριτι ἐβουλήθη ταῦτα ἐπιγράφειν, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ φύσει· ὅθεν καὶ ἴσον ἑαυτὸν ὑπέλαβεν εἶναι Θεοῦ. Καὶ ταύτην αὐτοῦ τὴν ἐνθύμησιν ἐλέγχων ὁ προφήτης φησίν· « Εἶπας ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Καθιῶ ἐν ὄρει ὑψηλῷ, θήσω τὸν θρόνον μου ἐπὶ τῶν νεφελῶν, καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. » Σὺ δὲ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεός. Καὶ ἄλλος προφήτης λέγει· « Τί ἐγκαυχᾷ ἐν κακίᾳ, ὁ δυνατός; » καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἠγάπησας πάντα ῥήματα καταποντισμοῦ, γλῶσσαν δολίαν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς καθελεῖ σε εἰς τέλος, ἐκτῖλαί σε, καὶ μεταναστεῦσαί σε ἀπὸ σκηνώματός σου, καὶ τὸ ῥίζωμά σου ἐκ γῆς ζώντων. Ὄψονται δίκαιοι, καὶ φοβηθήσονται, καὶ ἐπ' αὐτὸν γελάσονται, καὶ ἐροῦσιν· Ἰδοὺ ἄνθρωπος ὃς οὐκ ἔθετο τὸν Θεὸν βοηθὸν αὐτοῦ, καὶ ἐνεδυναμώθη ἐπὶ τῇ ματαιότητι αὐτοῦ. » Ταῦτα τοίνυν γινώσκοντες, φοβηθῶμεν, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρήσωμεν τὴν ἑαυτῶν καρδίαν ἀπὸ τοῦ θανατηφόρου πνεύματος τῆς ὑπερηφανίας, ἐπιλέγοντες ἑαυτοῖς τὸ τοῦ Ἀποστόλου, ὅταν ἀρετήν τινα κατορθώσωμεν· « Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί· » καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένον, ὅτι « Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν· » καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Προφήτου· « Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες· » καὶ πάλιν· « Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ. » Καὶ γὰρ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἔσεταί τις ζέων τῇ προθυμίᾳ, καὶ σπουδαῖος τῇ προαιρέσει, ἀλλὰ σαρκὶ συνδεδεμέ-

[95] Isa. XIV, 13. [96] Psal. LI. [97] ibid. 6-9. [98] Prov IV, 23. [99] I Cor. XV, 10. [1] Joan. XV, 5. [2] Ps I. XVI. [3] Rom. IX, 16.

(29) Cassian. *Institut.* lib. XII, c. 1 et seq.

νος καὶ αἵματι, οὐ δυνήσεται πρὸς τελειότητα φθάσαι, A εἰ μὴ πρὸς τούτοις πᾶσιν ἐπὶ τῷ ἐλέει Χριστοῦ ἐλπίζει καὶ τῇ χάριτι αὐτοῦ. Κατὰ γὰρ τὸν θεῖον Ἰάκωβον, « πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι, καταβαῖνον ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων. » Καὶ ὁ Παῦλός φησι· « Τί γὰρ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών; » ἀλλ' ὡς ἐπ' ἰδίοις τοῖς ἀλλοτρίοις χαρίσμασιν ἐπαιρόμενος. Ὅτι δὲ χάριτι καὶ ἐλέει Θεοῦ ἡ σωτηρία ἡμῖν προσγίνεται, μάρτυς ὁ λῃστὴς ἐκεῖνος, ὃς οὐκ ἀρετῆς ἔπαθλον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐκομίσατο, ἀλλὰ χάριτι Θεοῦ καὶ ἐλέει. Ταῦτα καὶ οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐπιστάμενοι, πάντες μιᾷ γνώμῃ παραδεδώκασι μὴ ἄλλως δύνασθαι ἡμᾶς θεμέλιον ἀσφαλῆ πρὸς τελείωσιν ἀρετῆς καταβάλλεσθαι, εἰ μὴ διὰ ταπεινώσεως, ἥτις ἀπὸ πίστεως καὶ πραότητος, καὶ τελείας ἀκτημοσύνης B προσγίνεσθαι πέφυκε, δι' ὧν ἡ τελεία ἀγάπη κατορθοῦται χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

gratia Christi speraverit. Nam juxta divinum Jacobum, « omne datum bonum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum [a]. » Et Paulus ait : « Quid enim habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis [b]? » sed de alienis donis quasi de tuis extolleris. Quod autem nobis gratia et misericordia Dei salus accedat, testis est latro ille [c], qui non in virtutis præmium regnum cœlorum adeptus est ; sed gratia et misericordia Dei. Hæc cum probe nossent Patres nostri, una omnes sententia tradiderunt non posse nos firmum ad virtutis perfectionem jacere fundamentum, nisi per humilitatem, quæ a fide, mansuetudine et perfecta paupertate procedit ; quibus perfecta charitas obtinetur, gratia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, cum sancto Spiritu in sæcula. Amen.

[a] Jac. I, 17. [b] I Cor. IV, 7. [c] Luc. XXIII, 43.

HOMILIÆ

QUÆ ATHANASII NOMINE CIRCUMFERUNTUR.

IN SEQUENTEM HOMILIAM ADMONITIO.

Hanc homiliam esse Athanasii nemo existimabit, tantum scilicet abhorret ab Athanasii stylo, gravitate, elegantia : imo ut ex orationis genere vocabulorumque ratione conjectare licet, multis post Athanasium sæculis scripta est ; quamplurimæ namque hic occurrunt voces compositæ quæ ad infimam accedunt Græcitatem. Demum magis sequioris ævi Græcorum loquacitatem redolet hæc homilia, quam antiquorum Patrum eloquentiam.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Προδρόμου, καὶ εἰς τὴν Ἐλισάβετ, καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον (30).

S. P. N. ATHANASII

In nativitatem Præcursoris, in Elisabet, et in Deiparam.

1. Χώραν μὲν ἀποχερσωθεῖσαν, καὶ ὀνάγρων κα- C ταπάτημα γενέσθαι καταλειφθεῖσαν, βοῦς ἀροτὴρ καμάτῳ ῥυμοτομῶν, ἐγείρει τοὺς αὔλακας· ὅσον γὰρ ἀκατέργαστος ἡ χώρα τῷ χρόνῳ μεμένηκε, τοσοῦτον ὁ πρὸς τὴν ἀροτρίασιν βοῦς παριστάμενος ἐπιπονωτέρῳ καμάτῳ συγκάμπτεται τὸν ζυγοφόρον ἐπεκτρίβων αὐχένα· γυναῖκα δὲ στειρωθεῖσαν καὶ μακροῖς χρόνοις παλαιωθεῖσαν, καὶ δυσὶ κακοῖς περιπεσοῦσαν, ἀγονίᾳ τε καὶ ἀτονίᾳ, ἀγονίᾳ φύσεως καὶ ἀτονίᾳ γηραλεότητος, λόγῳ, καὶ οὐ πόνῳ, ὁ τῆς φύσεως δη-

1. Exsiccata terra, et onagrorum conculcationi derelicta, aratoris bovis labore sulcatur. Quanto diutius enim incultus ager fuit, tanto graviori in arando bos premitur labore, atteruntur que jugi onere cervices. Mulier item sterilis ac ætate grandæva, inque duo mala prolapsa, sterilitatem scilicet et imbecillitatem; sterilitatem, inquam, naturæ, et imbecillitatem senectutis, verbo, non labore, a naturæ conditore Deo Verbo, corporis senectute liberatur atque renovatur, sterilitate vero

(30) Ex codice Colb. 1711, quadringentorum circiter ann.

naturæ levatur. Testis mihi hæc loquenti est uxor Zachariæ sacerdotis, Elisabet, quæ non risit ut Sara [7], sed ut Anna credidit [8], quæ in suis jam debilitatis membris ut aquila renovata est [9] : puerum namque enutrivit præclarum, venerandum, in Jordanicis fluentis versantem. Vere magna inter mulieres **330** Elisabet, utpote gloriosæ Virginis cognata, quemadmodum jamjam audisti ex Gabriele dicente : « Et ecce Elisabet cognata tua [10]. » O generis nobilitatem! o pietatis exercitationem! o vitæ puritatem! o corporis castitatem! o Deum amantis animæ affectum! o vas unguentarium! Evam supplantavit serpens, Elisabetam angelus in præclaras res initiavit. Vere magna inter mulieres Elisabet, quæ Joannem Baptistam gestavit, incredulo Zachariæ exprobravit! Quod autem incredulus Zacharias imbecillitatem corporis, Dei promissione (ad persuadendum) firmiorem esse arbitratus sit, audisti prius ex hac Lucæ evangelistæ lectione : « Visus est ei angelus Domini, stans a dextris altaris incensi [11]. » Modus ipse visionis ejus veritatem suadere valet. A dextris angelus stetit, quia dexter faustusque fetus futurus erat, qui dexteram regni cœlorum viam prædicaret, juxta illud dictum : « Vias quæ a dextris sunt novit Deus : perversæ sunt autem quæ sunt a sinistris [12]. » Quod ait non ut viarum discrimina notet, sed ut mores adumbret. « Visus est autem ei angelus Domini stans a dextris altaris incensi. » Audiant qui adsunt, intelligantque altari astare angelos : ubi autem angelorum præsentia, ibi Dei habitaculum. Zacharias sacerdos vice sua aderat, ordineque suo per quoddam dierum spatium intererat ministerio : neque semper eo accedebat, sed vice sua ministrabat. Angeli vero Dei qui ad altare deputati sunt, nequaquam per vices ministrant, sed nocte dieque indesinenter altari astant. Norunt qui contemnat et qui non contemnat : probe sciunt quinam pie accedant, quinam haud pari modo accurrant : intelligunt quinam recte jurent, quinam perjurent : obsignant eos qui fructum ferunt, eosque qui torpent. Ne spectes altare quod lapidibus sit ornatum, ab angelis namque gestatur, ab archangelis circumcingitur. Si enim quivis gentium terminus juxta numerum angelorum assignatus est, secundum hoc dictum : « Constituit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei [13]; » quanto magis altare plenum angelis erit; ubi jacet carbo mysticus, quem forcipe spiritus per sacerdotis ministerium accipientes seraphini, qui eo pertranseunt, peccatorum purgationem petenti largiuntur? Quod autem hæc in altari adsint, audi clamantem Isaiam prophetam : « Vidi, et ecce missus est ad me unus ex seraphim, et habebat carbonem in manu sua, quem tulerat forcipe de altari. Et tetigit labia mea, et ait : Ecce tetigit labia tua, et auferet iniquitates

A μιουργὸς Θεὸς Λόγος καὶ τὴν τοῦ σώματος παλαιότητα ἀνακαινίζει, καὶ τὴν τῆς φύσεως στείρωσιν διορθοῦται. Καὶ μαρτυρεῖ μου τῷ λόγῳ ἡ γαμετὴ τοῦ ἱερέως Ζαχαρίου, Ἐλισάβετ, ἡ μὴ γελάσασα κατὰ τὴν Σάῤῥαν, ἀλλὰ πιστεύσασα κατὰ τὴν Ἄνναν, ἡ τοῖς κεχαλασμένοις μέλεσιν ὡς ἀετὸς ἀνακαινισθεῖσα· ἐπωλοτρόφησε γὰρ παῖδα γνώριμον, αἰδέσιμον, τῶν Ἰορδανείων ῥείθρων συνόμιλον. Ὄντως μεγάλη ἐν γυναιξὶν Ἐλισάβετ, ὡς συγγενὴς τῆς ἐνδόξου Παρθένου, καθὼς ἤκουες (30*) ἀρτίως τοῦ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον λέγοντος· « Καὶ ἰδοὺ Ἐλισάβετ ἡ συγγενής σου. » Ὢ εὐγένεια γένους! ὢ ἄσκησις εὐλαβείας! ὢ καθαρότης βίου! ὢ ἁγνεία σώματος! ὢ θεοφίλεια ψυχῆς! ὢ μυροδόχον σκεῦος! Τὴν Εὔαν ἐπτέρνισεν ὁ ὄφις· τῇ Ἐλισάβετ τὰ βέλτιστα ὁ ἄγγελος. Ὄντως μεγάλη ἐν γυναιξὶν Ἐλισάβετ, ἡ καὶ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην βαστάσασα, καὶ τὸν ἄπιστον Ζαχαρίαν ὀνειδίσασα. Καὶ ὅτι ἄπιστος Ζαχαρίας τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν βεβαιοτέραν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας λογισάμενος, ἤκουες τῇ προτέρᾳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· « Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου, ἐκ δεξιῶν ἑστὼς (30**) τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. » Σύμβουλος ἡ ὀπτασία τῆς θεωρίας. Ἐκ δεξιῶν ὁ ἄγγελος ἵστατο, ἐπειδὴ δεξιὸς ἤμελλε τόκος τίκτεσθαι, τὴν δεξιὰν ὁδὸν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κηρύττων, κατὰ τὸ φάσκον ῥητόν· « Ὁδοὺς τὰς ἐκ δεξιῶν οἶδεν ὁ Θεός· διεστραμμέναι δέ εἰσιν αἱ ἐξ ἀριστερῶν· » οὐ τὴν ὁδὸν διαλλάττων, ἀλλὰ τὸν τρόπον αἰνιττόμενος. « Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐκ δεξιῶν ἑστὼς τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. » Ἀκουέτωσαν οἱ παρόντες, καὶ συνιέτωσαν, ὅτι C ἄγγελοι τῷ θυσιαστηρίῳ παρίστανται· ὅπου δὲ ἀγγέλων παράστασις, ἐκεῖ Θεοῦ κατασκήνωσις. Ζαχαρίας ὁ ἱερεὺς ἐξεφημερίαν ἐποίει, ἐξ ἡμερῶν εἰς ἡμέρας παριστάμενος τῇ λειτουργίᾳ· οὐχὶ δι' ὅλου χωρῶν, ἀλλ' ἐν τῇ ἐφημερίᾳ λειτουργῶν. Οἱ δὲ ἀποκληρωθέντες ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ εἰς θυσιαστήριον ἐφημερίαν οὐ ποιοῦσιν, ἀλλὰ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀδιαστάστως παρίστανται τῷ θυσιαστηρίῳ. Ἴσασι καὶ τὸν καταφρονοῦντα, καὶ τὸν μὴ καταφρονοῦντα· γνωρίζουσι καὶ τοὺς εὐλαβῶς προσιόντας, καὶ τοὺς οὐχ οὕτω προστρέχοντας· ἐπίστανται καὶ τοὺς εὐορκοῦντας, καὶ τοὺς ἐπιορκοῦντας· σφραγίζουσι καὶ τοὺς καρποφοροῦντας, καὶ τοὺς ναρκιῶντας. Μὴ ὅτι λίθοις κεκαλλώπισται τὸ θυσιαστήριον σκόπει· ὑπὸ γὰρ ἀγγέλων βαστάζεται, ὑπὸ ἀρχαγγέλων κυκλοῦται. Εἰ γὰρ D πᾶν ὅριον ἐθνικὸν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων ὁροθετεῖται, κατὰ τὸ φάσκον ῥητόν· « Ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ· » πόσῳ μᾶλλον τὸ θυσιαστήριον ἀγγελοπλήρωτον, ὅπου ὁ μυστικὸς ἄνθραξ ἐπίκειται; ὃν τῇ λαβίδι τοῦ πνεύματος τὰ σεραφὶμ διερχόμενα διὰ τῆς λειτουργίας τοῦ ἱερέως, κάθαρσιν ἁμαρτημάτων τῷ αἰτοῦντι χαρίζονται; Καὶ ὅτι ἐν τούτοις τὸ θυσιαστήριον, ἄκουε Ἡσαΐου τοῦ προφήτου βοῶντος· « Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ ἀπεστάλη πρός με ἓν τῶν σεραφὶμ, καὶ εἶχεν ἄνθρακα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου· καὶ ἥψατο τῶν

[7] Gen. XVIII, 10. [8] I Reg. I, 18. [9] Psal. CII, 5. [10] Luc. I, 36. [11] ibid. 11. [12] Prov. IV, 27. [13] Deut. XXXII, 8.

(30*) Vulg., ἤκουσε. Edit.

(30**) Vulg., ἑστῶτι, perperam. Idem.

χειλέων μου, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἥψατο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφαιρεῖ τὰς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περικαθαριεῖ.» Εἶδες τίνες παρίστανται τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ οἵοις ὀφθαλμοῖς δεῖ ἐνατενίζειν ἔνδον, καθαροῖς, ἀδόλοις, εὐμεταδότοις, φιλοπτώχοις;

2. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς; καλὸν γὰρ ἡμᾶς τῆς πάσης πραγματείας ἐπιλαβέσθαι· «Ὤφθη δὲ αὐτῷ, φησὶν, ἄγγελος Κυρίου ἑστὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. Καὶ ἰδὼν Ζαχαρίας, ἐταράχθη, καὶ φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτόν. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ ἰδοὺ Ἐλισάβετ ἡ συγγενής σου, γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην. Καὶ ἔσται χαρά σοι καὶ ἀγαλλίασις, καὶ παντὶ τῷ λαῷ σου.» Ταῦτα τοῦ ἀγγέλου διαγορεύοντος, ὁ Ζαχαρίας ἐν τούτῳ, δειλίᾳ καὶ φόβῳ Θεοῦ συλληφθεὶς, ἀνταπεκρίθη πρὸς τὸν ἄγγελον φάσκων· Ἔξω φόβου κελεύεις με ὑπουργεῖν, καὶ λέγεις μοι· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία· καὶ πῶς οἷόν τε τοῦτο; Ὃ οὐκ εἶδόν ποτε, νῦν ἐν πρώτοις τεθέαμαι, πῦρ φθεγγόμενον, ἀσώματον ἄνθρωπον, ζωγραφητὸν πρόσωπον, ἀσύνθετον ὄψιν, νεφελοσύστατον σχῆμα, ἀερόβατον δρομέα πτεροβόλον, θυσιοπάρεδρον λόγον ἐκβάλλεις, καὶ φόβον δεικνύεις· τὰ ῥήματά σου πύρινα, καὶ τὰ ἐπαγγέλματά σου δύσπιστα. Ἐλισάβετ κυοφορήσει, κἀγὼ πατὴρ ἀναδειχθήσομαι; Ὅτε θανάτου γειτονία, τότε παιδὸς φυτουργία; Ὅτε πάππος τὴν ἡλικίαν, τότε πατὴρ τὴν προσδοκίαν; λόγος πρὸς γόνον οὐδείς· ἐσβέσθη τὰ γεννητικὰ μόρια, ἐκαθεύδησε λοιπὸν ἡ φύσις, ἀδιύπνιστος πρὸς ὄρεξιν μένει, λήθην ἑαυτῆς εἰργάσατο. Κἀγὼ τῷ γήρατι τῇ γῇ προσνένευκα, καὶ Ἐλισάβετ πρὸς ἑτοιμασίαν βακτηρίαν μεμίσθωται. Ἅπαξ ἡ ξηρὰ ῥάβδος τοῦ Ἀαρὼν ἤνθησεν, οὐχὶ δὲ πολλάκις. Κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο; Ὁ δὲ ἄγγελος πρὸς αὐτόν· Τί ἀδολεσχεῖς, Ζαχαρία; καὶ ἱερατεύεις, καὶ διστάζεις; Μὴ οὐκ ἦν Ἀβραὰμ ἑκατονταετὴς, καὶ Σάῤῥα πρὸς νέκρωσιν μήτρας ἀσχολουμένη; Μὴ ἔστειλεν ὁ τούτων καρπός; Εἰ μὴ εἶχες ὑποδείγματα, καλῶς ἐδίστασας· εἰ δὲ ἐξ ἐκείνων κατάγῃ, τί τὰ ἐκείνων οὐ διανοῇ; Ὁ ἐθνικὸς Ἀβραὰμ ἐπίστευσε, καὶ ὁ ἱερατικὸς ἀμφιβάλλεις; ἐκεῖνος ἐκτὸς θυμιάματος ἐμυρίσθη, καὶ σὺ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἐκαπνίσθης; ἐκεῖνος τὸν κληρονόμον δεχόμενος ἠγαλλιᾶτο, καὶ σὺ τὸν πρόδρομον Ἰωάννην εἰς οὐδὲν λογίζῃ; Αὐτός σε τῆς καταδίκης ἐξελεῖται, αὐτός σε τῆς κατάρας ἐλυτρώσατο· αὐτός σου τὴν γλωττιαίαν κλεῖδα βαστάζει· αὐτὸς πρὸς Κύριον πολλοὺς ἐπιστρέψει· αὐτὸς ἐν δυνάμει Ἠλίου τοῦ προφήτου προπορεύσεται, οὐ πύρινον σκεῦος ἁρματηλατῶν, ἀλλὰ τὸ Ἰορδάνειον λουτρὸν εὐτρεπίζων διὰ τὸν πολὺν ῥύπον τῶν ἁμαρτιῶν. Διό σοι καὶ εἰπεῖν προσετάχθην· «Εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου·» ὅτι ἔφθασεν ὁ καιρὸς ὁ πάλαι προφητευθεὶς καὶ νῦν πληρωθείς· «Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ.» Οὐκ ἄγγελος, οὐ πρέσβυς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἥξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο, Ζαχαρία,

A tuas, et peccata tua purgabit [14].» Viden' quinam sint qui altari astant, et quibusnam oculis introspicere par sit, sinceris, dolo carentibus, munificis, pauperum amantibus?

2. Quid igitur Lucas evangelista? oportet enim totum resumere: «Visus ei, inquit, angelus Domini, stans a dextris altaris incensi. Et videns Zacharias turbatus est, et timor cecidit super eum. Ait autem illi angelus: Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est oratio tua, et ecce Elisabet uxor tua pariet tibi filium et vocabis nomen ejus Joannem. Et erit tibi gaudium et exsultatio et omni populo tuo [15].» Hæc loquente angelo, pavore ac timore Dei correptus Zacharias respondit illi: Absque B timore jubes me ministrare, aisque mihi: Ne timeas, Zacharia; ecqua ratione fieri illud potest? Quod nunquam videram nunc primum conspicio, loquentem ignem, incorporeum hominem, depictum vultum, incompositum aspectum, habitum nubis speciem ferentem, aereum cursorem alatum, sermonem inter sacrificia erumpentem emittis, metum incutis, verba tua ignea, et promissa tua creditu difficilia. Elisabet uterum gestabit; et ego pater esse declarabor? Cum vicina mors, tumne puer gignitur? Cum ætate avus esse possim, tumne me patrem fore sperandum? Nulla gignendi ratio: genitalia exstincta **331** sunt, dormit jam natura, nec excitari potest ad concupiscentiam, ad oblivionem sui devenit. Ego C præ senectute versus terram curvatus sum, jam sibi Elisabet baculum apparavit. Semel arida Aaronis virga floruit [16], sed non pluries. Quo signo illud norim? Tum angelus illi: Quid nugaris, Zacharia? sacerdotio fungeris et dubitas? Nonne Abraham centenarius, et Saræ vulva exstincta [17] erat? An ideo eorum fructus cohibitus est? Si non suppeteret exemplum, jure dubitares; quod si ab illis originem ducis, quare quæ illos spectant non recogitas? Gentilis Abraham credidit [18], et tu sacerdos ambigis? ille absque incenso suffitu, perflatus est, et tu in altari fumigatus? Hærede ille accepto exsultavit; tu præcursorem Joannem nihil reputas? Ipse te damnatione liberabit: ipse te eruet a maledicto: ipse clavem linguæ gestat tuæ: multos convertet D ad Dominum: ipse in virtute Eliæ prophetæ prophetabit [19], non igneo curru vectus, sed Jordanicum præparans lavacrum, propter multas peccatorum sordes. Quamobrem jussus sum tibi dicere: «Exaudita est oratio tua [20];» quia advenit tempus olim prænuntiatum a prophetis, nunc impletum: «Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus [21].» Non angelus, non legatus, sed ipse Dominus veniet et salvabit nos. Quapropter, Zacharia, tu esto mutus, accepto, in repugnantiæ tempore, merito supplicio: ego vero ab alio in alium locum pergo, et Virginem conventurus sum,

[14] Isa. vi, 6, 7. [15] Luc. i, 11-14. [16] Num. xvii, 8. [17] Gen. xvii, 17. [18] Gen. xv, 6. [19] Luc. i, 17. [20] Ibid. 13. [21] Isa. xl, 3.

et a conversatione cum exercitu cœlesti, ad ministerium quo missus sum me confero. Hæc, dilecte, de Zachariæ incredulitate paucis præmissa sunto.

A σὺ μὲν φιμώθητι, ἐν καιρῷ τῆς ἀντιλογίας τὸ πρόστιμον τῆς τιμωρίας δεχόμενος· ἐγὼ δὲ τόπον ἐκ τόπου μετέρχομαι, καὶ πρὸς τὴν Παρθένον μέλλω πορεύεσθαι, ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὁμιλίας ἐπὶ τὴν ἀποστολικὴν διακονίαν χωρῶν. Ταῦτά μοι διὰ βραχέων, ὦ φίλε, εἰς τὴν παραληφθεῖσαν τῆς τοῦ Ζαχαρίου ἀπιστίας προωδοιπόρηται.

3. Nunc vero quædam ex jamjam lectis disquirenda nobis sunt. Quænam illa? Quæ a Gabriele annuntiata, et a Virgine credita, a Spiritu sancto promota, a Domino quasi thesaurus recondita, et a Patre obsignata, et a piis hominibus servata sunt. Audisti modo evangelistam Lucam dicentem: « In mense sexto, missus est angelus Gabriel in civitatem Galilææ, cui nomen Nazaret, ad virginem desponsatam viro, cui nomen Joseph [22]. » O sponsalia cum alio contracta, alii promissa! o sponsalia, quæ B gaudium exhibent, perturbationem sedant! Audisti modo Lucam evangelistam ita loquentem: Ingressus domum angelus, Virginem salutavit ac dixit: « Ave, gratia plena, Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus. Quæ cum vidisset, turbata est in sermone ejus; et cogitabat apud seipsam qualis esset ista salutatio [23]. » Vidistin' salutationem angeli perturbationem excitare? nec modo perturbationem, sed etiam cogitationes; imo dubitationem, atque his similia. Tacitus namque angeli ingressus, vultus insuetus, colloquii insolentia, magnitudo promissionis, inexspectatæ vocis auditus, Virginem conjecit in metum, quæ cogitatione temperantis animi omnem pravam abjecit cogitationem. Quamobrem turbata est, atque turbata imperturbata C permansit. Quid est illud, Atque turbata, imperturbata permansit? Studiose audi. Cum Gabriel angelus ut missionis suæ ministerium impleret, nullo excitato pedum strepitu virginale cubiculum adiit; sola quippe Virgo erat in sponsi sui domo. Nostis porro cuncti quo pacto erubescat virgo sub initium initi nuptiarum pacti, inclinato vultu, demissa loquens voce, nullum exhibens nutum, nullam non gerens temperantiæ sollicitudinem. Cum sic affectam videret angelus, ait illi: « Ne timeas, Maria, » tametsi anxia, et utpote virgo, temperantiæ sollicita fuisti, ne irruens sponsus tuus, tuæ vim afferret verecundiæ. Illud scias velim, o Virgo, nullum fore tibi cum sponso tuo Joseph congressum. Aliud te negotium D exspectat, divinum, dominicum, ineffabile, inexplicabile, **332** quod sermone enarrari nequeat. Dominicum futura es habitaculum; mater, nuptialis expers tori prædicaberis; cœli terræque Dominum susceptura es, incorruptum gestatura fetum. « Ne timeas, Maria, » tuam firma cogitationem, animam corrobora, cor confirma. Ne imitere Zachariam: ne, quemadmodum ille, dubitaveris, tu quæ mulierum gloria es: tu Israelitici populi exsultatio: tu gentium ornamentum, tu gaudii radix, tu benedictionis plantatio. Tu præ omnibus virginibus invenisti gratiam apud Deum. Et « ecce concipies filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic

3. Τίνα δὲ καὶ τὰ ἀρτίως παραναγνωσθέντα, καιρὸς λοιπὸν ἐπιζητῆσαι. Ποῖα ταῦτα; Τὰ ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ μηνυθέντα, καὶ ὑπὸ τῆς Παρθένου πιστευθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος προβιβασθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου θησαυρισθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς σφραγισθέντα, καὶ ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν φυλαχθέντα. Ἤκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· « Ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας, ᾗ ὄνομα Ναζαρὲτ, πρὸς B παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ, ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ. » Ὦ μνῆστρα ἄλλῳ μνηστευθέντα, καὶ ἄλλῳ κατεγγυηθέντα! ὦ μνῆστρα χαρᾶς ἐμφανιστικὰ, καὶ ταραχῆς διαιρετικά! Ἤκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸν οἶκον ὁ ἄγγελος, ἠσπάσατο τὴν Παρθένον καὶ εἶπε· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ· εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν. Ἡ δὲ, ἰδοῦσα, διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῇ, ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. » Εἶδες τὴν χαρὰν τοῦ ἀγγέλου ταραχὴν ἐγείρουσαν; Οὐ μόνον δὲ ταραχὴν, ἀλλὰ καὶ διαλογισμοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀμφιβολίαν, ἀλλὰ καὶ τὰ παραπλήσια τούτων. Τὸ γὰρ ἄθροον τῆς ἀγγελικῆς εἰσόδου, καὶ τὸ ξένον τῆς ὄψεως, καὶ τὸ ἀσύνηθες τῆς συντυχίας, καὶ τὸ ὑπέρογκον τῆς ἐπαγγελίας, καὶ C τὸ ἀπροσδόκητον τῆς ἀκοῆς, εἰς δειλίαν ἐνέβαλε τὴν Παρθένον, τῇ ἐπινοίᾳ τῆς σωφροσύνης πᾶσαν φαύλην ἐπίνοιαν ἐκποδὼν ποιησαμένην (30***). Διὸ καὶ ἐταράχθη, καὶ ταραχθεῖσα ἀτάραχος ἔμεινε. Τί ἐστι, Καὶ ταραχθεῖσα ἀτάραχος ἔμεινεν; Ἄκουε συνετῶς. Ἡνίκα Γαβριὴλ ὁ ἄγγελος, ἀποστολικὴν διακονίαν πληρῶν, ἀψόφῳ ποδὶ ἐπὶ τὸν παρθενικὸν ἐχώρει κοιτῶνα· μόνη γὰρ παρῆν ἡ Παρθένος, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ μνηστευσαμένου διάγουσα· ἴστε πάντες σαφῶς καὶ πῶς ἐρυθριᾷ παρὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ συναλλάγματος ἡ Παρθένος κάτω τὰς ὄψεις φέρουσα, ἠρέμα λαλοῦσα, μὴ ἀνανεύουσα, πάσης σωφροσύνης ἐπιμελουμένη. Ἐν τούτοις ἰδὼν αὐτὴν ὁ ἄγγελός φησι πρὸς αὐτήν· « Μὴ φοβοῦ, Μαριὰμ, » εἰ καὶ ἠγωνίασας, καὶ ὥσπερ D παρθένος τῆς σωφροσύνης ἐφρόντισας, μὴ καταδραμὼν ὁ μνηστήρ σου καταψηφίσηταί σου τῆς εὐλαβείας. Τοῦτο γίνωσκε, Παρθένε, ὡς οὐδεμία σοι κοινωνία ἔσται πρὸς τὸν μνηστῆρά σου Ἰωσήφ. Ἕτερόν σε πρᾶγμα περιμένει, θεῖον, δεσποτικὸν, ἄφραστον, ἀνερμήνευτον, λόγῳ παραστῆναι μὴ δυνάμενον. Δεσποτικὸς εὑρεθήσῃ σηκὸς, ἀπειρόγαμος ἀναδειχθήσῃ μήτηρ, τὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς δεσπότην μέλλεις ὑποδέχεσθαι, ἀδιάφθορον τόκον κυοφοροῦσα. « Μὴ φοβοῦ, Μαριὰμ, » στήριξόν σου τὸν λογισμὸν, νεύρωσόν σου τὴν ψυχὴν, ἕδρασόν σου τὴν καρδίαν. Μὴ μιμήσῃ τὸν Ζαχαρίαν, μὴ ἀμφιβάλῃς, ὡς ἐκεῖνος, σὺ τῶν γυναικῶν τὸ καύχημα· σὺ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τὸ ἀγαλλίαμα· σὺ τῶν ἐθνῶν τὸ ἐγκαλλώπισμα· σὺ τῆς χαρᾶς τὸ ῥί-

[22] Luc. I, 26, 27. [23] ibid., 28, 29.

(30***) Vulg., ποιησαμένη, nullo sensu. Edit.

ζωμα· σὺ τῆς εὐλογίας τὸ φυτούργημα. Σὺ εὗρες A χάριν παρὰ τῷ Θεῷ παρὰ πάσας τὰς παρθένους. Καὶ, «Ἰδοὺ συλλήψῃ Υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται.» Τούτων σοι τῶν ἀγαθῶν ἥκω μηνυτὴς ὑπάρχων, εἰ καὶ ἔξω φύσεως τὰ λεγόμενα· ἀλλ' ὅμως παρὰ τῷ φυσιουργῷ πάσης τῆς κτίσεως οὐδὲν σκολιὸν ἢ στραγγαλιῶδες, ἀλλὰ πάντα εὐθέα καὶ πρὸς εὐχέρειαν βλέποντα. Ἐν ταύταις ταῖς ἐπαγγελίαις ἡ Παρθένος σαγηνευθεῖσα, καὶ πάσης φαύλης ἐπινοίας ἀπαλλαγεῖσα, οὐκέτι ὡς ἀπαῤῥησίαστος ἐσιώπα, λέγουσα πρὸς τὸν ἄγγελον· «Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ὅτι ἄνδρα οὐ γινώσκω;» Τί μου καὶ τὴν καρδίαν θροεῖς, καὶ τὴν ἀκοὴν ξενοφωνεῖς; Τί τὸ μὴ ἀκουσθὲν ἀπὸ τοῦ αἰῶνος διαγγέλλεις; ἔγκυος εὑρεθήσομαι, καὶ ἀνδρὸς πεῖραν οὐ λήψομαι; «Πῶς ἔσται μοι τοῦτο;» B Μήτηρ ὀνομασθήσομαι, καὶ μητρικῶν ὠδίνων ἔξω γενήσομαι; «Πῶς ἔσται μοι τοῦτο;» Μαζὸν ἐπιδώσω, καὶ σπάργανα συσφίγξω, καὶ παῖδα γαλακτοτροφήσω, καὶ τί τὸ ἐν ἐμοὶ οὐ γνώσομαι; «Πῶς ἔσται μοι τοῦτο;» λέγε μοι τὴν εὔλογον αἰτίαν, ἵνα γνώσω τὴν ἀμφίβολον κυοφορίαν. Ξένον τῆς Εὔας ἡ γέννησις, ἀλλ' ὅμως ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη· καὶ ἔσχε τὸ αἴτιον ὅθεν ἐγνωρίσθη τὸ φύραμα, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἡ αὐτῷ ληφθεῖσα, καὶ ὁ ἴδιος τῷ ἰδίῳ ἀνεπληρώθη τόπος. Ξενοπρεπεστέρα δὲ τῆς Εὔας ἡ τοῦ Ἀδὰμ γέννησις· ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὴ φανεροποιηθεῖσα, γραφῇ παρεδόθη, καὶ πῶς παραχρῆμα γέγονε σαφῶς ἐγνωρίσθη, ὅτι ἀπὸ τῆς γῆς χοῦν λαβὼν ὁ δημιουργὸς, θεόμορφον ζῶον κατεσκεύασε τὸν πρωτόπλαστον. C Ὡς ἐκεῖνα γνώριμα, καὶ τοῦτο σαφήνισον· ἐπειδὴ τὸ προλεχθέν μοι παρὰ σοῦ ὑπερηκόντισε τὰ λεχθέντα· «Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;» Ὁ δὲ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον· Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Παρ' ἐμοῦ τὸν τρόπον ζητεῖς, Παρθένε, μαθεῖν; Μὴ δύναται δοῦλος σκοπὸν εἰδέναι δεσπότου; Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Μηνυτὴς ἀπεστάλην, οὐχ ἑρμηνευτής. «Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;» Ἃ ἀκούω λαλῶ, οὐδὲν ἴδιον πλάττω. Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Τὸ πῶς ἐπὶ Θεοῦ μὴ ζήτει. Πῶς ἔσται σοι τοῦτο; Ὡς Ἡσαΐας προηγόρευσε φάσκων· «Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει·» τὸ ἕξειν σε προηγόρευσεν, ἐγὼ δὲ λέγω σοι, ὅτι «τέξεις υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν·» αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. D

erit magnus et Filius Altissimi vocabitur[24].» Horum tibi bonorum nuntius accedo, etiamsi extra naturam sint quæ dico; attamen a conditore totius rerum naturæ nihil obliquum, nihil tortuosum; sed recta omnia, et suavem atque planum ordinem spectantia. His capta promissis Virgo, omnique prava suspicione liberata, non ultra quasi diffisa tacuit, sed ait angelo: «Quomodo fiet mihi istud, quoniam virum non cognosco[25]?» Quid cor terres meum, auremque insolita voce attonitam reddis? Quid rem annuntias a sæculo non auditam? An prægnans inveniar, quin viri experimentum capiam? «Quomodo fiet mihi istud?» Mater vocabor, et maternis partus doloribus expers ero? «Quomodo fiet mihi istud?» Mammam præbebo, pannis involvam, puerum lactabo, cur quod me spectat non intelligam? «Quomodo fiet mihi istud?» consentaneam profer mihi causam, ut obscuram illam uteri gestationem intelligam. Insolens fuit Evæ generatio, attamen ex viro illa sumpta fuit[26]: causaque fuit qua ejusmodi massæ ratio cognosceretur, quoniam scilicet ex illo, quæ pro illo, sumpta est: propriusque locus proprio loco repletus est. Insolentior Evæ generatione Adami generatio; attamen illa scripto tradita ac enarrata fuit, notumque est qua ratione repente facta sit. De accepto scilicet limo terræ Creator, animal deiforme, præparavit, nempe primum parentem. Ut illa nota sunt, hoc item declara mihi, quandoquidem id quod ante dixisti mihi, illa alia longe superat: «Quomodo erit mihi istud, quoniam virum non cognosco?» Tum Gabriel ad Virginem: Quomodo erit tibi istud? a me, Virgo, modum quæris ediscere? An potest servus scopum nosse domini sui? Quomodo erit tibi illud? Nuntius, non interpres, missus sum. «Quis novit mentem Domini, aut quis consiliarius ejus fuit[27]?» Quæ audio loquor, nihil a me confingo. Quomodo erit tibi istud? Apud Deum ne quæras quomodo. Quomodo erit tibi istud? Quemadmodum Isaias prænuntiavit dicens: «Ecce Virgo in utero habebit[28]:» te in utero habituram prædixit, ego autem dico tibi, quod «paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum:» ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

[24] Luc. I, 30, 31. [25] ibid. 34. [26] Gen. II, 23. [27] Isa. XL, 13. [28] Isa. VII, 14.

IN SERMONEM DE ANNUNTIATIONE SANCTISSIMÆ DEIPARÆ MONITUM.

Spurium esse hunc sermonem nemo jam eruditus non judicat, cum sole clarior sese prodat styli hujusce ab Athanasiano discrepantia. Athanasii enim oratio nitida puraque est: contra vero hujusce scriptoris ita perplexa et obscura, ut vix intelligatur: quod est, ait Tullius (30****), *in oratione vitium vel maximum. Ad hæc nugæ hic comparent permultæ, sagaci quovis homine, ne dicam Athanasio indignæ, ut est inepta illa etymologia vocis* οὐσία, *ab* ἰσία, *et alia ejusmodi: vocesque complures Athanasio ignotæ, ut sunt illæ,* θεοϋπόστατος, ἀνθρωποϋπόστατος, ἀρχίθεος *et* ὑπεράρχιος, *et aliæ quas bene multas, pro brevitate opusculi, huc contulit scriptor iste; ita ut inferiorem omnino Græcitatem redoleat. Et sane quæ de Christi hypostasi,*

(30****) *De oratore.*

et de duabus in Christo naturis subtiliter disputat, suadent eum, post synodos Ephesinam et Chalcedonensem, scripsisse. Quarum etiam synodorum ipsissimis verbis utitur in locis infra notandis. Quæ vero de duabus in Christo voluntatibus edisserit, arguere videntur eum post vulgatam Monothelitarum hæresim vixisse. Sed libet Baronii hac de re dissertationem, a fratribus nostris Roma nobis transmissam, hic apponere. Qui clarissimus Annalium *scriptor cum Latinam Nannii versionem textu Græco clariorem solum legerit, stupendam styli perplexitatem non animadvertit.*

EPISTOLA APOLOGETICA CÆSARIS BARONII ADVERSUS OBJECTA THOMÆ STAPLETON.

ADMODUM REVERENDE PATER S. P.

333 *I. Etsi non litteris ad me datis, missis tamen ad amplissimum cardinalem Alanum, scriptis tuis, me provocasti ut nunc, vir optime ac disertissime, epistolam apologeticam redderem. Ægro sane animo tulit sanctus Hieronymus, quod alii priusquam ipse legissent quæ sanctus Augustinus in commentariis a se editis esse emendanda significasset : sed nihil est quod hoc nomine tibi succenseam, quin potius excusem, quod ex his, quæ natura hominum fert, sicut Abraham non putavit in Geraris aliquem reperiri, in quo Dei timor inesset; ita fortasse existimasse me, non sine stomacho lecturum esse ea, quæ meos palam facerent et emendarent errores. At quemadmodum magnum illum Patrem falli contigit, eodem quoque modo scias, si id existimasti, te tua hac opinione deceptum. Etenim illud mihi semper in ore : Corripiat me justus, si modo juste; imo nec refugiam, si injuste, quod sciam ex iis, quæ utcunque in controversiam vocantur, veritatem magis illustrari reddique perspicuam. Quæ quidem, etsi æquo libentique animo a quolibet erudito viro ferenda sunt, quanto magis a meo Thoma, Anglicanæ Ecclesiæ ornamento, sacrarum litterarum antistite, fidei confessore, martyrii candidato, et Ecclesiæ catholicæ antesignano propugnatore, non dico toleranda, sed expetenda sunt. Etenim, cum ex sententia Clementis Alexandrini, nullius scripta ita feliciter currant, quibus aliquid non objici jure valeat, in lucro mihi erit, si talem tantumque nactus ero monitorem, correctorem atque emendatorem.*

II. Nullum ergo hac ex causa sit jurgium inter me et te. Non autem addam, quod magnus Pater ille subdidit : Si ad dexteram ieris, ego ad sinistram pergam, imo audentius fidentiusque ingeram illud Petri : Sequar te quocunque ieris : *quod sic existimem bene consultum catholicæ pietati, si junctis simul dexteris, unanimes pro veritate certemus. Sed nec velim putes alia me incedere via, si interdum contingat haud insistere tuis vestigiis; est enim secundum Isaiæ vaticinium in Ecclesia, semita atque via, hæcque non duo tramites, sed una via sancta vocata. Quamobrem nunquam dicemur ab invicem dissentire, cum diversis semitis in via una ad unam veritatem libero pede tendimus, etsi aliqua in re aliquando inter nos discrepare contingat, ut modo accidit.*

III. Legi pervalidam confutationem tuam meæ assertionis de homilia quæ exstat apud Athanasium de sanctissima Deipara, quam non Athanasii esse, sed auctoris qui post Nestorium vixerit, affirmavi. Equidem quod alio veloci cursu tendebat oratio, nonnisi leviter, sicut et obiter, atque in transitu ea tractare licuit; existimans tamen potuisse illa sufficere, ad declarandum illud Athanasii opus non esse, mihique libenter arrisuros fore omnes viros eruditos, cupidos veritatis. Idque complures fecere mihi adgratulantes, quod spurios filios a legitimis segregarem : quippe qui eamdem accuratius perlegentes, facile persuasi sunt disputantem adeo diserte, vocumque proprietate exquisite adversus Nestorium agentem, longe diversum ab Athanasio esse illius tractatus auctorem. Quas tu voces, etsi ex sententia vel Cyrilli, vel aliorum etiam ante Nestorii tempora tibi vindicas ex diversis auctoribus, certe quidem tempore Athanasii, quod nulla hujusmodi vigeret hæresis, haud adeo exacta requiri videbatur earumdem vocum expressa proprietas : nam idem ipse Athanasius, de quo vertitur quæstio, pro voce persona, *interdum naturæ nomen usurpat in libro* De Incarnatione Verbi, *quem locum (ne quis putet textum esse depravatum, vel interpretem non assecutum) hic ex Cyrillo reddemus, qui eum citat, tum in libro* De fide ad reginas, *tum etiam in* Apologetico, *ubi hæc ait verbis ipsius : « Confitemur etiam esse ipsum Filium Dei et Deum secundum Spiritum, filium hominis secundum carnem, non duas naturas, unum Filium : unam quæ adoretur, unam quæ non adoretur, sed unam naturam Verbi Dei incarnatam, et adorabilem cum carne sua una adoratione, non autem duos filios. » Hæc ipse; quo quidem exemplo apparet, tam distincte, atque proprie, tamque explorate, et abunde de duabus naturis loqui, præ se ferre auctorem ejus homiliæ esse Nestorii potius temporis scriptorem quam Athanasium.*

IV. Id quidem et illud magnopere persuadet, quod cum exactissima facta sit scriptorum Athanasii indagatio, tum a Cyrillo ejus sedis episcopo, penes quem ejusdem Athanasii lucubrationes asservabantur, tum ab adversariis, qui quod aliquid non invenerint, librum ad Epictetum, ut idem Cyrillus testatur, corrumpentes, in suamque ipsorum mutantes sententiam, fecerunt pravi dogmatis assertorem. Ubinam gentium, quarum homilia ista delituit, ut non modo Cyrillus non repererit, sed nec tot doctissimi episcopi qui convenerunt ad quatuor œcumenica concilia, Ephesinum et Chalcedonense, quintam et sextam synodos, in quibus de eisdem actum est, cujus una tantum inspectio ob exactam rerum et nominum definitionem, et tanti auctoris præstantiam, satis superque erat ad Nestorium atque Eutychem, et alios hæreticos confutandos? At in conjecturis his, quamvis haud levioris ipsæ sint argumenti, diutius immorandum non est; cum fortissimæ adsint ab auctore ipso petitæ probationes, atque in primis illa.

V. Quid enim est quod adeo exsecretur ibi auctor has voces, Christum hominem Deiferum : quibus tamen, ut ipsemet tradit, germano sensu acceptis, usi sunt Patres Nicæni concilii, atque sæpe, ut auctor est Theodoretus contra Cyrillum in Anathematismis, *sanctus Basilius una cum aliis ante Nestorium hæresiarcham, qui primus his abusus est vocibus, ad suam hæresim statuendam? Sane quidem quod illas detestetur voces, quæ Athanasii temporibus pie sancteque dici a Patribus consueverunt; a Nestorii vero tempore sunt vetitæ, perspicue absque dubitatione aliqua demonstratur, auctorem illum post exortam Nestorii hæresim ea scripsisse. Ut autem eædem voces,* Christus homo Theophorus *a piis omnibus respuerentur, solus Nestorius in causa fuit, qui eas suæ hæresis veneno infectas reddit exsecrabiles, ut pluribus docet Cyrillus in libro* De Incarnatione Unigeniti, *cap. 22 et 23, nec non sanctus Joannes Damascenus agens contra Nestorium, cujus verba recitat Euthymius in* Panoplia : *quibus plane testatur Nestorium, ad suam astruendam hæresim, Christum Dominum nostrum appellasse Deiferum. Ob id itaque in quinto Cyrilli anathematismo a concilio Ephesino recepto, ita definitum habetur : « Si quis Christum Deiferum hominem audet dicere, et non potius Deum secundum veritatem, anathema sit. »*

334 *VI. Rursum vero quomodo potuit has ut impias voces Athanasius exhorruisse, qui aliis minoris efficaciæ usus fuit? Fortioris vis est dicere, Christum hominem Deiferum, quam asserere Christum hominem Dominicum, prout ipse dixisse reperitur in* Expositione fidei, *ad finem, et in* Sermone majori adversus Apollinarem, *qui citatur in concilio Lateranensi sub Martino* (31) *papa et martyre, actione* V. *Qui ergo dicere non veritus est Christum hominem Dominicum, certe quidem haud vitasse potuit asserere Christum hominem Deiferum? Quid igitur his evidentius, rogo, quidve firmius dici potest ad insinuandum auctorem illum esse non potuisse Athanasium, sed alium, qui post Nestorii vixerit tempora?*

VII. Sed quamvis hæc satis superque ad hanc sententiam confirmandam stabiliendamque videri possint : ex quo tamen semel cœpi loqui, adjiciam alia. Cum enim auctor quam exactissime quæ sunt in Christo duæ voluntates duæque operationes pertractet, redarguens hæreticos qui aliter sentirent : quis non videat ipsum urgere, confutare, imo confundere Monothelitas? Sed reddamus hic verba ipsius : « Duas voluntates prædicamus, sed nequaquam duos volentes, aut duos operantes, sed unum volentem secundum unitatem personæ : contra duas voluntates, duas operationes secundum peculiarem utriusque naturæ rationem. Hoc igitur modo divinum Incarnationis mysterium prædicantes, hæreticorum blasphemias repudiamus, in quibus ipsos relinquentes transimus. » Hæc auctor. Sed quosnam hæreticos urget, quæso, nisi Mo-

(31) Mendose.

nothelitas? Quinam vero vel Athanasii tempore, vel etiam ante fuerunt hæretici, qui de una in Christo operatione, et unica voluntate adeo explicite disputarint, ut incumberet Athanasio tam exacta definitione illos arguere? Sicque plane jam liquidum est convinci ex suis ipsius verbis auctorem, ea scripsisse post exortam Monothelitarum hæresim.

VIII. Quamobrem ex eo mihi recantandi palinodiam onus incumbit, quod in notis ad Romanum Martyrologium dixerim, homiliam illam ascribendam esse Cyrillo Alexandrino potius quam Athanasio : cum nonnisi auctori, qui vixerit post proditam Monothelitarum hæresim ascribi jure valeat; tantum abest ut concedam eam esse Athanasio tribuendam. Sed si in his rebus dubiis conjecturæ sit locus, dicerem, ob similitudinem nominis, esse Anastasii potius quam Athanasii scriptionem, illius, inquam, Anastasii episcopi Antiocheni sanctitate et eruditione clarissimi; cujus nobilis ingenii nonnulla monumenta supersunt. Hæc quidem, quæ de Athanasio dicta sunt, haud affirmare me puto cum Ecclesiæ detrimento : non enim ex his jacturam sentit, quæ, cum sit columna et firmamentum veritatis, procul abhorret, ut instar Æsopi Corniculæ ascititia quærat, cum pulchrior sua fulgeat simplex veritas nuditate. Vale, frater, hasque accipe litteras defensionis testes, atque meæ erga te benevolentiæ et observantiæ obsides. Romæ Kalend. Novembris, anno Domini 1592.

CÆSAR BARONIUS.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Κηρυκτικὸν εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου.

S. P. N. ATHANASII

***Sermo in Annuntiationem sanctissimæ Dominæ nostræ Deiparæ* (32).**

---

1. Τοὺς θείους ἱεροκήρυκας οὐ πρὸς τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀκροάσεως δεῖ ἀποβλέπειν· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν, καὶ ὑπόθεσιν, καὶ αἰτίαν, ἣν ἐπιθεωροῦντας, προσῆκε καταστοχάζεσθαι τοῦ κηρύγματος. Διὸ καὶ νῦν ἐπὶ τὸ κήρυγμα τοῦ θείου Εὐαγγελίου τῆς Θεοτόκου καὶ Μητρὸς τοῦ Θεοῦ ἥκοντας ἡμᾶς, καὶ τοῦτο μέλλοντας ἀνακηρύττειν πρὸς συνέλευσιν (33) τῆς ἑορτῆς, ἀνάγκη, καθ' ὑπόθεσιν καὶ αἰτίαν τῆς ἀσάρκου καὶ ὑπερθέου Τριάδος, τὴν σάρκωσιν τοῦ ἑνὸς τῆς ἁγίας Τριάδος ἀνατιθέναι. Ἐὰν γὰρ μὴ προδιαστελῆται (33*) τὰ περὶ Τριάδος, τὰ περὶ τοῦ ἑνὸς σαρκωθέντος πῶς ἐξέλθωμεν; Οὐκοῦν δέον, ἐκεῖθεν ἐπαναγαγόντας τὸν λόγον, μετέρχεσθαι εἰς τὰ κατὰ τὴν σάρκωσιν, καὶ οὕτως τὰ κατὰ τὸν εὐαγγελισμὸν ἐπακούειν (34). Καὶ πρότερον ἐπισημαινόμενοι, ὑπαναμιμνήσκομεν, ὅτι μία τῶν δεσποτικῶν πρώτη τε καὶ πάνσεπτος ἑορτή, κατὰ τὴν τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ σύνταξιν τῶν ὑποκειμένων ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν κηρύγμασιν, ὑπάρχουσα, τοῦ θείου εὐαγγελισμοῦ κλητὴ ἁγία ἡμέρα, περὶ τῆς ἐξ οὐρανοῦ καταβάσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατασκευάζει τὸ κήρυγμα. Καὶ γὰρ κατελθόντα αὐτὸν ἐκ τῶν οὐρανῶν πιστεύομεν, καθὼς καὶ ἀνελθόντα διομολογοῦμεν. Δέον τοίνυν, ἐπειλημμένους τοῦ θείου κηρύγματος, ἐκεῖθεν ἄρξασθαι, ὅθεν καὶ διαστέλλεσθαι δυνήσεται τὰ λεγόμενα.

2. Πιστεύομεν τοιγαροῦν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὑποστάσεων, ἀδιάσπαστον ἐχόντων τὴν διαίρεσιν, καὶ τὴν ἕνωσιν ἀσύγχυτον. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τοπικὴν διάστασιν τὴν διαίρεσιν τῶν ἁγίων τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων πρεσβεύομεν, οὐδὲ συγχυτικὴν τὴν ἕνωσιν· ἀλλ' ἀδιάστατον τὴν διαίρεσιν, καὶ ἀσύγχυτον τὴν ἕνωσιν, ἓν ὄνομα τὸ, Θεὸς, ἔχοντα (35) κατὰ μίαν μονάδα συστάσεως. Ἐπεὶ καὶ ἕνα

1. Divos sacrarum rerum præcones, non infirmitatem auditorum spectare oportet; sed requisitam vim, argumentum et causam : quam præ oculis habentes, de prædicatione conjecturam facere convenit. Quare etiam nunc ad prædicationem divini Evangelii de Deipara, ac matre Dei nos conferentes, concionaturi ad conventum festivitatis hujus, necessarium est ut in argumenta incorporeæ et divinissimæ Trinitatis, incarnationem unius ex Personis ejusdem Trinitatis in medium proponamus. Nisi enim distincte de Trinitate actum fuerit, quæ ad unam personam incarnatam pertinent, quomodo expendi poterunt? Quamobrem par est ut inde orsi, transeamus ad ea quæ Incarnationem spectant, atque ita de Annuntiatione consequenter verba faciamus. Ac primum quidem illud memoriæ subjiciendum duximus, unam ex Dominicis festivitatibus, maxime venerandam, et primam ordine rerum pertractandarum in prædicationibus quæ Christum respiciunt, quæ divinæ Annuntiationis sancta dies nuncupatur, descensum Filii Dei ex cœlo denuntiare. Nos enim eum de cœlo descendisse credimus, ut et eumdem ascendisse confitemur. Oportet igitur nos divina prædicatione institutos, inde ordiri sermonem, unde quæ pertractanda nobis sunt, probe distingui poterunt.

335 2. Credimus itaque in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Trinitatem hypostasium, quæ distinctionem inter se habent indissolubilem, et inconfusam unionem. Non enim secundum intervalla locorum, distinctionem trium sanctarum divinarumque hypostasium prædicamus, neque confusam unionem; sed distinctionem sine ulla distantia, et inconfusam unionem, cui nomen unum est, Deus,

(32) Titulus in Basil. et Felc. 6 : Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθαν. ἀρχ. Ἀλεξ. κηρυκτικόν, etc. In Anglic. vero : Τοῦ ὁσίου πατ. ἡμ. Ἀθ. πατριάρχου Ἀλεξανδρείας εἰς τὸν εὐαγγελισμόν.

(33) Edit. Commel. sola, προσυνέλευσιν.

(33*) F. προδιασταλῇ καί, vel προδιαστέλληται. EDIT.

(34) Ἐπακούειν. De vocis hujus variis significationibus consule *Onomasticon*.

(35) F. ἔχουσαν.

secundum unam singularitatem constitutionis. Siquidem unum Deum in Trinitate personarum confitemur, nullum principium, nullumque tempus, in unaquaque sanctarum divinarumque hypostasium constituentes, juxta peculiarem earum proprietatem : Patrem, ingenitum, dicentes, Filium, genitum; Spiritum sanctum, procedentem. Patrem sine principio et sine tempore esse existimantes, Filium sine principio et sine tempore prædicantes, Spiritum sanctum sine principio et sine tempore confitentes : non ut prior sit Pater, posterior Filius vel Spiritus sanctus, sed simul Patrem et Filium et Spiritum sanctum, secundum unam principio et tempore carentem, ac supersubstantialem unitatem exsistentiæ colentes : unum Deum in tribus proprietatibus credentes, vereque glorificantes : non quasi alium Deum Patrem prius exsistentem, nec alium Deum Filium posterius inductum, nec alium Deum Spiritum sanctum postea excogitatum, secundum blasphemias hæreticorum; sed unum Deum in tribus hypostasibus esse docentes, unam habere substantiam, virtutem et efficaciam, et quæcunque alia de substantia considerantur, theologice docentur, celebrantur.

A Θεὸν ἐν Τριάδι προσώπων καθομολογοῦμεν, τὸ ἄναρχον καὶ ἄχρονον καθ' ἑκάστην τῶν ἁγίων τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων τάττοντες, κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν αὐτῶν ἰδιότητα· ἐν Πατρὶ τὸ ἀγέννητον, ἐν τῷ Υἱῷ τὸ γεννητὸν, ἐν τῷ Πνεύματι τὸ ἐκπορευτόν· ἄναρχον καὶ ἄχρονον τὸν Πατέρα δοξάζοντες, ἄναρχον καὶ ἄχρονον τὸν Υἱὸν καταγγέλλοντες, ἄναρχον καὶ ἄχρονον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καθομολογοῦντες· οὐ πρότερον τὸν Πατέρα, καὶ ὕστερον τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἅμα Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ μίαν ἄναρχον καὶ ἄχρονον ὑπερούσιον μονάδα ὑπάρξεως σέβοντες, ἕνα Θεὸν ἐν τρισὶν ἰδιότησι πιστεύοντες καὶ ἀληθῶς δοξάζοντες, οὐχ ὡς ἄλλον Θεὸν τὸν Πατέρα προϋπάρχοντα, καὶ ἄλλον Θεὸν τὸν Υἱὸν ὕστερον ἐπεισαχθέντα, καὶ ἄλλον Θεὸν τὸ
B Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπινοηθέντα, κατὰ τοὺς αἱρετικοὺς βλασφημοῦντας· ἀλλ' ἕνα Θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι θεολογοῦντες, μίαν ἔχοντα τὴν οὐσίαν, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐνέργειαν, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τὴν οὐσίαν θεωρεῖται (36) θεολογούμενα καὶ ὑμνούμενα.

3. Et ut formulam sermoni demus, necnon plenitudinem et consummationem, quæ theologice docentur teneamus. Quæ sint illa, et circa quænam versentur deinceps audiamus : nimirum dici illum increatum, incorporeum, tempore et principio carentem, sempiternum, indesinentem, infinitum, æternum, incognitum, ineffabilem, nullius figuræ, investigabilem : Deum deorum, Dominum dominorum, Regem regum, omnipotentem, factorem, creatorem, lumen, vitam, sanctum, bonum, immortalem, fortem, cunctipotentem, et quæcunque similia per excellentiam et ætiologiam dicta. Non quod singula substantia dicantur, sed circa substantiam, quasi ex duo aut pluribus ad unum habeant relationem (qualia esse didicimus quæ divisa sunt), quæ coalitio et plenitudo deitatis dicuntur, secundum Scripturam; non quod ad unam unius substantiam referantur, sed ad unamquamque sanctarum trium personarum æqualiter spectentur et doceantur. Quare ipse unigenitus Deus ait : « Omnia quæcunque habet Pater mea sunt [39]. » Et ad Patrem ait : « Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt, et glorificatus sum in eis [40]. » In omnibus namque in quibus theologice glorificatur Pater, in iisdem glorificatur Filius et Spiritus sanctus. Atque inde perfectus Deus dicitur Pater, perfectus Deus Filius, et perfectus Deus Spiritus sanctus. Siquidem nihil ulli deficit ex plenitudine divinitatis : sed æqualitatem habet unusquisque omnium proprietatum, quibus æqualiter plenitudo deitatis conspicitur. Nam ex derivatione ἴσου [id est æqualis] ἰσία [id est æqualitas] dicitur, feminea terminatione quæ est æqualitatis multorum complexio. Quibus enim æqualis

3. Καὶ ἵνα τύπον δῶμεν τῷ λόγῳ, καὶ ἄθροισμα ἢ πλήρωμα, τὰ κατὰ θεολογίαν ἔχωμεν. Τί δὲ ταῦτά ἐστιν ἢ περὶ τί ταῦτα, καθεξῆς ἀκούσωμεν· ὅτι τὸ ἄκτιστον, τὸ ἀσώματον, τὸ ἄχρονον, τὸ ἄναρχον, τὸ ἀΐδιον, τὸ ἀτελεύτητον, τὸ ἄπειρον, τὸ αἰώνιον, τὸ ἄγνωστον, τὸ ἀνερμήνευτον, τὸ ἀσχημάτιστον, τὸ ἀνεξιχνίαστον, τὸ Θεὸν θεῶν λέγεσθαι αὐτὸν, τὸ Κύριον
C κυρίων, τὸ Βασιλέα βασιλευόντων, τὸ παντοκράτορα, τὸ ποιητὴν, τὸ δημιουργὸν, τὸ φῶς, τὸ ζωὴν, τὸ ἅγιον, τὸ ἀγαθὸν, τὸ ἀθάνατον, τὸ ἰσχυρὸν, τὸ παντοδύναμον, καὶ ὅσα ἄλλα κατά τε ὑπεροχὴν καὶ αἰτιολογίαν, οὐχ ἕκαστον οὐσία λέγεται, ἀλλὰ περὶ τὴν οὐσίαν· ὡς ἐκ δύο (37) καὶ πλειόνων ἐπὶ ἓν ἔχοντα τὴν ἀναφορὰν κατὰ τὸ ἐπιμεριζόμενον ἐμάθομεν, ἃ καὶ ἄθροισμα καὶ πλήρωμα θεότητος λέγεται κατὰ τὴν Γραφήν· οὐ κατὰ μίαν ὑπόστασιν μόνου ἀνάγοντα, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην τῶν ἁγίων τριῶν ἐπίσης θεωρούμενα καὶ θεολογούμενα. Διὸ καὶ αὐτὸς ὁ μονογενὴς Θεός φησι· « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι· » καὶ πρὸς τὸν Πατέρα λέγων· « Τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς. » Ἐν ἅπασι γὰρ οἷς δοξάζεται ὁ Πατὴρ θεολογούμενος, ἐν
D αὐτοῖς δοξάζεται καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ἐντεῦθεν τέλειος Θεὸς ὁ Πατὴρ λέγεται, καὶ τέλειος Θεὸς ὁ Υἱὸς, καὶ τέλειος Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐπείπερ μηδὲν ἐλλείπει τοῦ περὶ τὴν θεότητα πληρώματος ἕκαστον· ἀλλ' ἰσίαν ἔχει πάντων τῶν ἰδιωμάτων, ὧν ἐπίσης καὶ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος θεωρεῖται. Ἐκ παραγωγῆς γὰρ τοῦ ἴσου, ἰσία λέγεται θηλυκῇ ἐκφορᾷ ἡ τῆς ἰσότητος τῶν πολλῶν συστατικὴ περίληψις. Ὧν γὰρ (38) ἴση τίς ἐστιν οὐσία, διαφερόντων ἰδιωμάτων, ἰσία λέγεται, ὥσπερ καὶ ὁσία καὶ μία. Καὶ ἐπείπερ ἰσία λέγεται κατ' ἐτυμολογίαν, τροπῇ τοῦ ι

[39] Joan. xvi, 15. [40] Joan. xvii, 10.

(36) Anglic., θεωρεῖ.
(37) Anglic., ὡς ἐν δύο.

(38) Γάρ deest in Anglic.

εἰς ο, καὶ πλεονασμῷ τοῦ υ στοιχείου, οὐσία διερμηνεύεται, ὡς οὐσά τις συστατικὴ ὕπαρξις, τῶν ἐκ πλειόνων ἐπὶ μίαν μονάδα ἐχόντων τὸ ἄθροισμα. Καὶ οὕτως εἰς τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενον ἄνθρωπον ἀποβλέποντες (39), κανονίζομεν, ὅτι ἡ σύστασις τῶν περὶ αὐτοῦ ἰδιωμάτων, κατὰ τὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν, οὐσία προσαγορεύεται, ὡς οὖσα περίληψις καὶ περιοχὴ τῶν πλειόνων, ἐπὶ ἓν ἐχόντων τὸ ἑαυτῶν ἄθροισμα. Καὶ γὰρ τὸ κτιστὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον, τὸ νοερὸν, τὸ λογικὸν, τὸ ἔμψυχον, τὸ σωματικὸν, τὸ παθητικὸν, τὸ ῥευστὸν, τὸ χρονικὸν, τὸ θνητὸν, τὸ γεννητὸν, τὸ φθαρτὸν, τὸ αὐξητικὸν, τὸ τρεπτὸν, τὸ ἀλλοιωτικὸν (40), τὸ λυπηρὸν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα κατὰ ἀναλογίαν καὶ ἐκλογισμὸν ἐπίσης ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον λαμβανόμενα κατὰ τὸ ἴσον, ἰσία λέγεται, καὶ τροπῇ καὶ πλεονασμῷ τῶν στοιχείων, οὐσία προσαγορεύεται, κἀντεῦθεν πλήρωμα τῆς ἀνθρωπότητος ἑρμηνεύεται, τὸ συμπληροῦν αὐτῆς τὸ ἄθροισμα, κατὰ τὸ μοναδικὸν αὐτῆς σύστημα.

A est substantia, diversis tamen proprietatibus, ἰσία, dicitur, ut et ὁσία et μία. Et cum ἰσία etymologice dicatur, conversione τοῦ ι in ο, ac deinde additione litteræ υ, οὐσία efficitur, quasi sit, velut constans quædam exsistentia, rerum, quæ ex multis in unitatem coalescunt. Atque ita hominem in Dei imagine factum spectantes, definimus: quod scilicet constitutio ejus proprietatum, secundum ejus exsistentiam, essentia appelletur, utpote quæ sit complexio et comprehensio multorum, quæ in unum **336** coalescunt. Nam quod creatus sit homo, quod intelligens, quod rationalis, quod animatus, quod corporalis, quod patibilis, quod fluxus, quod temporalis, quod mortalis, quod genitus, quod corruptibilis, quod vegetabilis, quod mutationi, varie- B tati et tristitiæ sit obnoxius, atque his similia: quæ habita ratione atque proportione, in homine secundum æqualitatem, ἰσία [hoc est æqualitas] dicuntur; mutationeque ac pleonasmo litterarum, οὐσία vocatur: atque hinc plenitudo humanæ naturæ explicatur, quod ejus coacervationem complet, secundum unicam ejus constitutionem.

4. Ἐν οἷς σημειούμεθα, ὅτι οὐδὲν τούτων καθ' αὑτὸ οὐσία λέγεται τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον ἰδιωμάτων ἀθροιζομένων. Οὐ μήν τι τούτων ὑπόστασις λέγεται· ἀλλὰ κοινῶς μὲν, οἷον ἀπολύτως ἐπὶ πάντων συναγόμενα, οὐσία λέγεται τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον ἰδιωμάτων τὸ ἄθροισμα· ἰδίως δὲ καὶ ἐφ' ἑνὸς ὑπόστασις. Ὅταν μὲν οὖν κοινῶς ἐπὶ πολλῶν ταῦτα θεωρῆται, οὐσία προσαγορεύεται· ὅταν δὲ καὶ ἐπὶ ἕνα ἰδίως συνάγηται, ὑπόστασις ἐξονομάζεται. Καὶ ὥσπερ πάλιν εἰς τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γενόμενον ἄνθρωπον ἀποβλέποντες, ἅμα τοῦτον νοῦν (41) καὶ λόγον καὶ πνεῦμα καθορῶμεν, καὶ οὐδὲν τούτων πρότερον οὔτε ὕστερον, ἀλλὰ κατὰ ταὐτὸ συνέστη, καὶ ἕνα μὲν λεγόμενον, τριάδα δὲ νοούμενον, ὡς οἷον καὶ τὸν νοῦ μὲν ἀγέννητον, γεννητὸν δὲ τὸν λόγον, καὶ τοῦτον κατὰ καιρὸν μελανούμενον, καὶ ἐγγραφόμενον, καὶ ἀποστελλόμενον· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ πάντων Θεοῦ, τὸν μὲν Πατέρα ὡς νοῦν ἀγέννητον, τὸν δὲ Υἱὸν ὡς Λόγον γεννητὸν, καὶ τοῦτον ἀποστελλόμενον, κατὰ καιρὸν εὐδοκίας τοῦ πατρικοῦ θελήματος, οὐχ ὡς προφορικὸν κατὰ καιρὸν καὶ χρόνον πρὸς χρείαν ἀπογεννώμενον, ἀλλ' ὡς ὑποστατικὸν, καὶ αὐτόχρημα τοῦτο ὄντα, καθὼς καὶ γεγέννηται (42). Ἅπαξ γὰρ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὑπόστασίς ἐστι, στάσιν ἀδιάλυτον ἔχων, ὑφ' ὧν καὶ εἶναι πέφυκε. Τὸ γὰρ ὑπόστασις κατ' ἐτυμολογίαν διερμηνεύεται ὑπό-στασις. Καὶ γὰρ ὡς νοῦς ὁ Πατὴρ, κατ' αἰτίαν τοῦ γεννητοῦ, ὡς γεννητὸν τὸν Υἱὸν ἐπ' αὐτὸν ἔχει. Διὸ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἀντὶ τοῦ « ὑπὸ » τὸ « πρὸς » ἀναγέγραφε λέγων· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Οὐκοῦν ἰσοδύναμόν ἐστι, καὶ καθ' ἓν σημαινόμενον ἐπαναστρέφον τὸ, ὑπὸ, καὶ πρὸς, κατὰ πρόθεσιν τοῦ ὀνόματος προσκείμενα.

4. In quibus annotamus nullam earum proprietatum quæ in homine coalescunt secundum se οὐσίαν vocari, nec quidquam horum, ὑπόστασις: sed conjunctim et omnibus coactis, coacervatio proprietatum hominis, οὐσία, seu essentia dicitur; proprie vero atque in uno ὑπόστασις, seu subsistentia. Cum itaque et commune de multis hæc cogitantur, οὐσία, seu essentia nuncupatur; cum autem de uno proprie colliguntur, ὑπόστασις, seu subsistentia nomi- C natur. Et sicut iterum, quando hominem ad imaginem et similitudinem Dei factum conspicimus, una mentem, verbum et spiritum apprehendimus, nec horum quidquam vel prius vel posterius, sed pariter consistunt, atque unum quidem dicuntur, sed trinitatem esse quodammodo cogitamus: atque mentem quidem ingenitam, verbum autem genitum, ipsumque pro tempore atramento exaratum, scriptum ac missum; ita quoque et in universorum Deo, Patrem quasi mentem ingenitam, Filium quasi Verbum genitum, ipsumque missum, quo tempore placuit paternæ voluntati; non quasi prolatum, aliquo tempore et momento, ad quemdam usum genitum sit, sed quasi subsistens, ac per se exsistens, quemadmodum et natum est. Semel namque geni- D tus ex Patre hypostasis est, indissolutam habens exsistentiam, sub iis quæ esse ipsius constituunt. Nam hypostasis, secundum etymologiam, explicatur subexsistentia. Siquidem Pater, utpote mens, quatenus est geniti causa, quasi genitum Filium in se habet. Quamobrem evangelista, hujus vocis loco, ὑπό [id est « sub »] πρός [id est « apud] » conscripsit dicens: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum [31]. » Idem itaque sibi vult, et ad unam eamdemque significationem redit, ὑπό, et πρός, cum nomini adduntur.

[31] Joan. I, 1.

(39) Anglicanus solus, quem sequitur edit. Parisiens., ἀποβλέποντες. Edit. Comm. et alii, βλέποντες.

(40) Anglic., τὸ ἀλλοιωτόν

(41) Ita Anglic., recte. Editi vero, ἅμα τοῦ τὸν νοῦν.

(42) Anglic., γεγέννηται.

5. Igitur ὑπόστασις est Filius, quasi sub Patre existentiam habens, nec sine Patre, sed apud Patrem semper exsistens, neque aliam quam Patris voluntatem habens, neque aliam potestatem, vel operationem, ut neque aliam substantiam; sed cum omnia quæcunque Pater habet, habeat et ipse Filius, consubstantialis est Patri et Spiritui. Hic juxta paternum consilium, antiquum atque verum, utpote magni consilii Patris angelus, mirabilis consiliarius, qui olim ut Verbum Patris multifariam multisque modis locutus est patribus in prophetis; novissimis diebus his, locutus est nobis, incarnatus et homo factus: qui, ut ait, et sæcula fecit: non quod diis quibusdam portentosis suam providentiam commiserit, ut aiunt ethnici; sed ipse Filius ex Patris beneplacito, et Spiritus sancti cooperatione, omnem rerum providentiam acceperit. Siquidem communionem ostendens ejusdem et unius providentiæ atque operationis ait: « Pater meus usque modo operatur, et ego operor [32]. » Non enim secundum aliam et aliam providentiam Pater et Filius operantur, sed secundum unam atque eamdem substantialem divinitatis operationem. « Qui cum sit » (ut ait iterum præco ille) « splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, » palamque etiam est et Patris: feratque « omnia 337 verbo virtutis ipsius, purgationem peccatorum nostrorum faciens, sedet in dextera magnitudinis in excelsis [33]. » Conversus autem sermo in eamdem recidit cogitationem, considerando scilicet splendorem, quasi radium ex toto sole ortum, quasi scilicet ex disco totum solem continente oriretur, indiscretum habere fulgorem; et figuram, esse ostensionem substantiæ illius, per quam figuratur.

6. Quemadmodum enim annuli signatorii character impressus eamdem habet expressam imaginem, quæ etiam sigillum nuncupatur, quæque secundum substantiam in nullo deficit; ita quoque Filius eumdem quem Pater fert characterem. Neque enim character expressus variat, sed invariabilis manet, juxta eam quæ in annulo est figuram, sive in cera sive in auro exprimatur, pro ratione regii denarii: et sic divina Filii figura substantiæ Patris invariabile sigillum est; et ferens omnia verbo virtutis suæ, secundum ipsum proprium suum characterem, carnem quasi ceream in se suscepit, eamque in semetipso obsignavit (quæ res sane neque impossibilis, neque incredibilis est); ut tempore paternæ voluntatis, ut character (siquidem et character est) Incarnationem in se exprimeret, illa usus quasi cera vel auro: quandoquidem totum mysterium ineffabilis illius et inexplicabilis Incarnationis subostendit. Nam illud etiam nunc ineffabile et inenarrabile manet, ob rationem crescendi, siquidem gradibus quibusdam dogmata tradimus, neque uno momento

A 5. Ὑπόστασις τοίνυν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ὡς ὑπό τι τὸν Πατέρα στάσιν ἔχων, καὶ οὐ χωρὶς τοῦ Πατρὸς ὢν, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα ἀεὶ ὤν· καὶ οὔτε θέλημα ἄλλο παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων, οὔτε μὴν δύναμιν ἑτέραν, οὔτε μὴν ἐνέργειαν, ὡς οὐδὲ ἄλλην οὐσίαν, ἀλλὰ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἔχων καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς, ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι. Οὗτος κατὰ πατρικὴν βουλὴν ἀρχαίαν καὶ ἀληθινὴν, ὡς μεγάλης βουλῆς Πατρὸς ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος, καὶ πάλαι, ὡς Λόγος τοῦ Πατρὸς, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν σαρκωθεὶς καὶ ἐνανθρωπήσας, ὃς, φησὶ, καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν· οὐ θεοῖς τισι τερατευομένοις ἐγχειρήσας τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν, καθά φασιν Ἕλληνες, ἀλλ' B αὐτὸς ὁ Υἱὸς εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πᾶσαν τὴν τῶν ὄντων πρόνοιαν ἀναδεδεγμένος. Ἐπείπερ καὶ τὸ κοινὸν ἐνδεικνύμενος τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς προνοίας καὶ ἐνεργείας, φησίν· « Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. » Οὐδὲ γὰρ κατὰ ἄλλην καὶ ἄλλην πρόνοιαν ὁ Πατὴρ καὶ Υἱὸς ἐργάζεται, ἀλλὰ κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσιώδη τῆς θεότητος ἐνέργειαν. « Ὃς ὢν » (ὡς καὶ πάλιν φησὶν ὁ κήρυξ) « ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ » (δῆλον δὲ καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς), φέρων τε « τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καθαρισμὸν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ποιησάμενος, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. » Ἀναστρέφων δὲ καὶ αὖθις ὁ λόγος, εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐπισυνάγεται, περιβλέπων, ὅτι τὸ ἀπαύ- C γασμα, ὡς ἀκτὶν πανήλιος, ὡς ἐκ δίσκου πανηλίου ἀδιάστατον ἔχει τὴν ἔλλαμψιν, καὶ χαρακτὴρ ἔνδειξίς τίς ἐστι τῆς ὑποστάσεως, δι' ἧς καὶ χαρακτηρίζεται.

6. Ὡς οἷον γὰρ κατὰ δακτυλίου χαρακτὴρ ἐντυπούμενος, τὸ αὐτὸ ἐκτύπωμα, ὃ καὶ ἐκσφράγισμα ἑρμηνεύεται, μηδὲν ἐν τοῖς κατ' οὐσίαν ἐλλεῖπον ἔχει· οὕτως ὁ Υἱὸς τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα τοῦ Πατρὸς φέρει. Οὐδὲ γὰρ παραλλάσσει ὁ χαρακτὴρ ἐκτυπούμενος, ἀλλ' ἀπαράλλακτος μένει, κατὰ τὸν αὐτὸν ἐν τῷ δακτυλίῳ χαρακτῆρα, ἔν τε κηρῷ καὶ χρυσῷ ἐκτυπούμενος κατὰ τὸ βασιλικὸν δηνάριον· καὶ οὕτως ὁ θεῖος χαρακτὴρ τοῦ Υἱοῦ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως ἀπαράλλακτος σφραγίς ἐστι, καὶ φέρων τὰ πάντα τῷ D ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν ἴδιον χαρακτῆρα, τὴν ὡς κηρίνην σάρκα εἰς ἑαυτὸν ἀνεδέξατο ἐντυπωσάμενος αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ (οὐδὲ γὰρ ἀδύνατον τοῦτο, οὐδὲ μὴν ἄπιστον)· ἵνα κατὰ καιρὸν πατρικῆς εὐδοκίας, ὡς χαρακτὴρ (ἐπεὶ καὶ χαρακτήρ) ἐντυπώσῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν σάρκωσιν, ὡς κήρωσιν ταύτην φέρων, ἢ χρύσωσιν· ἐπεὶ καὶ τὸ ὅλον (43) μυστήριον ὑπεμφαίνεται τῆς τοιαύτης ἀφράστου καὶ ἀνερμηνεύτου σαρκώσεως. Ἔτι γὰρ καὶ ἄφραστον καὶ ἀνερμήνευτον μένει διὰ τὸ αὐξητικόν· ἐπείπερ καὶ κατ' αὔξησιν δογματίζομεν, καὶ

[32] Joan. v, 17. [33] Hebr. I, 3.

(43) Anglic., καθὰ καὶ τὸ ὅλον.

οὐ κατὰ τὸ ἅμα τῆς σφραγῖδος. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς σφραγῖδος, ἅμα τε πρὸ πολλῶν καὶ ἐν πολλοῖς κηροῖς δύναται ἀναφέρεσθαι τὸ ἐκτύπωμα· ἐπὶ δὲ τῆς θείας σαρκώσεως οὐχ ἅμα, ἀλλὰ κατ' αὔξησιν τὸ τέλειον δογματίζεται. Τοῦτο δ' ἂν καὶ διανοεῖσθαι πάλιν δύνηται, ὡς εἴ τις ἔχοι λεπτότητα νοῦ, καὶ δύναται εἰσδῦναι κατὰ βάθους τοῦ ψυχικοῦ σπειρομένου σώματος, καὶ συνιδεῖν ἀφράστως καὶ ἀνεκλαλήτως, πῶς ἐκεῖ ἐμπίπτοντος τοῦ γονίμου σπέρματος, εὐθὺς μὲν ἐπί τι μόριον συντρέχει, κατὰ μικρὸν δὲ καὶ κατ' ἐπίδοσιν τὴν αὔξησιν λαμβάνει. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς λαλεῖται, πλὴν ὅτι φαντασίᾳ ὡς ὑπέμφασις γίνεται ἀλαλήτως καὶ ἀφράστως· ἀλλὰ κατ' αὔξησιν μὲν οὖν ἡ θεία τοῦ Λόγου σάρκωσις γίνεται, οὐκ αὔξοντος τοῦ θείου χαρακτῆρος, οὐδὲ μὴν συναύξοντος· ἀλλ' ἐπαυξούσης τῆς ἐμψύχου σαρκὸς καθ' ὅλον τὸ πλήρωμα, καθ' ὃ ἄνθρωπος ἐξιδιάζεται καὶ κυοφορεῖται. Διὰ τοῦτο ἐννεάμηνος νόμῳ ἀνθρωπίνης κυοφορίας, κἀντεῦθεν θεοϋπόστατος δογματίζεται ἡ Χριστοῦ σάρκωσις, καὶ οὐδαμῶς ἀνθρωποϋπόστατος· ἐπειδὴ κατὰ τὸν θεῖον χαρακτῆρα τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα τὴν στάσιν ἑαυτοῦ ἀνεδέξατο, καθ' ἕνωσιν μὲν ὡς πνεύματος πρὸς ψυχήν. Οὕτω γὰρ δύο τέ ἐστι καὶ οὐχ ἓν ὁ Χριστὸς, καὶ εἷς καὶ οὐχὶ δύο· καὶ δύο μὲν καὶ οὐχ ἕν ἐστι κατὰ τὰς δύο φύσεις, καὶ εἷς καὶ οὐχὶ δύο κατὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν. Διὸ καὶ δύο μὲν θελήματα λέγομεν, καὶ οὐχὶ δύο τοὺς θέλοντας, καὶ δύο ἐνεργείας καὶ οὐχὶ δύο τοὺς ἐνεργοῦντας. Ἀλλ' ἕνα μὲν θέλοντα κατὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν, δύο δὲ θελήματα καὶ δύο ἐνεργείας, κατὰ τὴν τῶν φύσεων ἰδιολογίαν

7. Ἐν τούτοις οὖν διακηρύττοντες τὸ θεῖον τῆς σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως μυστήριον, ἀποβαλλόμεθα τὰς τῶν αἱρετικῶν βλασφημίας, καθ' ἃς καὶ βεβυθισμένους αὐτοὺς καταλιμπάνοντες, μετερχόμεθα εἰς τὰ παρὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ καθιστορούμενα περὶ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ Μητρὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ ὡς ἔχει συντάξεως, διεξοδικώτερον ἀκουσόμεθα. Σημειούμεθα δὴ οὖν, ὅτι κατὰ καιρὸν εὐδοκίας τοῦ πατρικοῦ θελήματος ἐπὶ συμπληρώσει τῶν ἑβδομήκοντα ἑβδομάδων Δανιὴλ τοῦ προφήτου, μετὰ τὸ οἰκοδομηθῆναι Ἱερουσαλὴμ, ἐν τῷ ἐπιστρέψαι τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰούδα ἀπὸ Βαβυλῶνος, διὰ Σαλαθιὴλ καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδὲκ, ἀρχιερέων τότε γενομένων κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν τετρακοσίων ἐνενήκοντα ἐτῶν, κατ' ἐφημερίαν ἱεραρχίας αὐτοῦ, εἰσῆλθε Ζαχαρίας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ θυμιάσαι· καὶ ὤφθη αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ εὐαγγελίζεται αὐτῷ περὶ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς συλλήψεται Ἐλισάβετ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ τέξεται τὸν Βαπτιστὴν καὶ πρόδρομον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ δὴ τῆς συλλήψεως γενομένης, τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ τῆς ἐν γαστρὶ κυοφορίας Ἐλισάβετ, ἐξαποστέλλεται ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ παρὰ Θεοῦ, εἰς Ναζαρὲτ πόλιν τῆς Γαλιλαίας πρὸς τὴν Παρθένον Μαριάμ. Καὶ εἰσελθὼν πρὸς αὐτὴν ὁ ἄγγελος, ἠσπάζετο ταύτην λέγων·

[34] Luc. I, 28.

A totum imprimimus sigillum. Sigillo enim, cum multis ante temporibus, tum in multis ceris exprimi potest imago : in divina vero Incarnatione, non simul, sed quodam incremento res perfecte edocetur. Quæ res probe intelligi queat; si quis mentis subtilitate præditus, profunde possit penetrare ad corpus animale nuper satum, atque illic rem ineffabilem inexplicabilemque contemplari, quomodo scilicet desidente illic genitali semine, statim quidem in particulam quamdam coalescit; paulatim vero et per accessionem incrementum accipit. Neque enim illud ipsum apud nos dici potest; verum imaginando tantum aliquid percipitur, sed ineffabiliter atque inenarrabiliter. Itaque cum aliquo incremento divina Verbi Incarnatio efficitur, non quod divinus B character augeatur vel concrescat; sed crescente animali carne secundum omnem plenitudinem, qua homo propria natura crescit dum in utero gestatur. Quamobrem lege hominum, novem mensium spatio gestatur, atque exinde Christi Incarnatio Dei hypostasin habere dicitur, et nullatenus hominis : quandoquidem juxta divinum characterem humana forma exsistentiam suam accepit, secundum unionem quasi spiritus ad animam. Ea enim ratione duo est Christus et non unum, ac simul unum et non duo. Duo quidem est et non unum secundum duas naturas; unum vero et non duo secundum unam hypostasin. Quamobrem duas dicimus voluntates, non duos volentes; duas operationes, non duos operantes. Sed unum quidem volentem secundum unam C hypostasin, duas autem voluntates et duas operationes juxta naturarum proprietatem.

7. His igitur divinum prædicantes mysterium Incarnationis, abjicimus hæreticorum blasphemias quibus illos demersos relinquentes, ad historiam evangelistæ pertransimus, qua narrat ille Annuntiationem Deiparæ et Dei Matris, et ut res ordine se habet explicatius audiamus. Hoc significamus igitur : quo tempore paternæ voluntati placuit in consummatione septuaginta hebdomadum Danielis prophetæ post instaurationem Jerosolymæ, in reditu Judæ ex captivitate Babylonica, per Salathielem et Jesum filium Josedec tunc sacerdotes, in consummatione **338** quadringentorum nonaginta D annorum; Zacharias secundum vicem sacerdotii sui ingressus est in templum Dei ad incensum offerendum, apparuitque illi angelus Domini ad dexteram altaris, annuntiavitque illi de Joanne filio suo, quo conceptura esset uxor sua Elisabet, et paritura Baptistam et præcursorem Christi. Ac conceptione peracta, mense sexto prægnantis Elisabet, mittitur archangelus Gabriel a Deo in urbem Nazaret Galilææ ad virginem Mariam. Et ingressus angelus ad illam salutavit eam, dicens : « Ave, gratia plena, Dominus tecum [34]. » Etiam hic animadvertimus vocem illam angeli secundum prolationem spiritus soni sui, significationem habere, nec tamen ipsam esse

Filii hypostasin, neque ipsam esse quæ facta est caro : sed ad eam vocem, Verbi et Dei proprietas, quæ alia est secundum hypostasin, statim descendit in uterum Virginis : blasphemantque ii qui aiunt, ipsam archangeli vocem, fuisse hypostasin Dei Verbi. Ideoque blasphemiæ damnationem repudiantes, locum annotavimus.

A « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Κἀνταῦθα πάλιν θεωροῦμεν, ὅτι ἡ μὲν φωνὴ τοῦ ἀγγέλου, κατὰ προφορὰν πνεύματος ἀπηχήσεως αὐτοῦ διερμηνευομένη, οὐχ αὐτὴ δὲ ἦν ἡ τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις, οὐδὲ αὐτὴ γέγονε σάρξ· ἀλλὰ κατ' αὐτὴν τὴν φωνὴν, ἑτέρα οὖσα κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότης τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ ἅμα ἐπεφοίτησεν ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς Παρθένου. Καὶ βλασφημοῦσιν οἱ λέγοντες, ὅτι αὐτὴ ἡ φωνὴ τοῦ ἀρχαγγέλου ἦν ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου. Διὸ καὶ ἐσημειωσάμεθα τὸν τόπον, ἀποβαλλόμενοι τῆς βλασφημίας τὴν κατάκρισιν.

8. Cum diversa igitur esset a voce archangeli hypostasis Verbi et Filii Dei, apertis prius per archangeli vocem Virginis auribus, statim in illam introivit divina Filii hypostasis. Qua ratione autem, ne ipsa quidem Virgo cognovit : novit vero qui ingressus est qua ratione sit ingressus. Quare ut ignorans mysterii eventum, statim perturbata est ad sermonem angeli dicentis : « Ave, gratia plena, Dominus tecum ; » et cogitabat qualis esset hæc salutatio [35]: quare respondens archangelus dixit ad illam : « Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum. Et ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur. Et dabit illi Dominus Deus thronum David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis [36]. » Ad hæc item verba stetit hæsitans Virgo, utpote ad naturam respiciens, et de Josepho cui desponsata erat cogitans, angeloque sic reponit : « Quomodo fiet mihi istud, quoniam virum non cognosco [37] ? » Quandoquidem, ait, o angele, virum non cognosco, tu vero per illud, ecce, quod est adverbium demonstrandi, ais, « Ecce concipies, » quasi tempus instet ; ignoro quomodo istud fiet. Sed, o angele, tu, dicito, tu interpretare, « quomodo fiet istud. » Respondens autem angelus, dixit ei : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi [38]. » Hæc est, ait, concipiendi ratio : ita concipies in utero, Spiritu sancto in te superveniente, et virtute Altissimi te obumbrante. « Ideoque, ait, et quod nascetur sanctum, Filius Altissimi vocabitur [39]. » Illa vero adhuc hæsitans, verum sibi hæc optans, ait : « Fiat mihi secundum verbum tuum [40]. » Et discessit ab ea angelus. Nam evangelista significat angelum ab ea discessisse, ne occasionem iis relinqueret, qui dicere vellent, ipsum angelum in Virgine habitantem incarnatum fuisse, aut verbum angeli secundum prolationem soni, Incarnationem operatum fuisse. Sed indicat, abscedente angelo Spiritum sanctum in Virginem supervenisse, et virtutem Altissimi obumbrasse illi : atque ita demum completum est sacrum puerperium. Quibus est iterum necessario insistendum, ac considerandum qua ratione ad Virginem dictum sit : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Nunquid eodem modo quo ad apostolos aiebat Christus, « Vos autem sedete in civitate Jerusalem, donec

8. Ἑτέρα τοίνυν παρὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχαγγέλου οὖσα ἡ ὑπόστασις τοῦ Λόγου καὶ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἅμα, ὡς προδιανοιχθείσης τῆς ἀκοῆς τῆς Παρθένου διὰ τῆς ἀρχαγγελικῆς φωνῆς, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἡ θεία τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις. Ὡς αὐτὴ μὲν ἡ Παρθένος οὐκ οἶδεν· οἶδε δὲ ὁ εἰσελθὼν, ὅπως εἰσῆλθε. Διὸ καὶ, B ὡς μὴ εἰδυῖα τοῦ μυστηρίου τὴν ἔκβασιν, ἅμα διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ ἀγγέλου εἰπόντος, « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, » καὶ διελογίζετο, ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος· ὅθεν καὶ ὑπολαβὼν ὁ ἀρχάγγελος, εἶπε πρὸς αὐτήν· « Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται, καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. » Ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς ταῦτα ἔστη διαποροῦσα ἡ Παρθένος, καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν ἀποβλέπουσα, καὶ κατὰ τὸν Ἰωσὴφ διαλογιζομένη, ἀνθ' ὧν μεμνηστευμένη αὐτῷ ἦν, ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν C ἄγγελον, καί φησι· « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; » Καὶ ἐπείπερ, φησὶν, ὦ ἄγγελε, ἄνδρα οὐ γινώσκω, σὺ δὲ διὰ τοῦ, ἰδοὺ, δεικτικοῦ προσρήματος, λέγεις, « Ἰδοὺ συλλήψῃ, » ὡς κατὰ χρόνον ἐνεστῶτα· πῶς ἔσται, οὐκ οἶδα. Ἀλλ' εἰπὲ, ὦ ἄγγελε, καὶ διερμήνευσον, « πῶς ἔσται τοῦτο; » Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἄγγελος, εἶπεν αὐτῇ· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Οὗτος, φησὶν, ὁ τρόπος τῆς συλλήψεως, οὕτως συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, Πνεύματος ἁγίου ἐπερχομένου σοι, καὶ δυνάμεως Ὑψίστου ἐπισκιαζούσης σοι. « Διό, φησί, καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται. » Ἡ δὲ καὶ ἔτι διαποροῦσα, πλὴν ἐπευχομένη ἑαυτῇ, φησί· « Γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. » D Καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἄγγελος. Ἐπισημαίνεται γὰρ τοῦτο ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἄγγελος, ἵνα μὴ καταλείψῃ ἀφορμὴν τοῖς ἐθέλουσι λέγειν, ὅτι αὐτὸς ὁ ἄγγελος ἐνοικήσας ἐν τῇ Παρθένῳ ἐσαρκώθη, οὐδὲ ὅτι ὁ λόγος αὐτοῦ κατὰ προφορὰν ἀπηχήσεως ἐνήργησε τὴν ἐνανθρώπησιν· ἀλλ' ὅτι ἀπελθόντος τοῦ ἀγγέλου ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Παρθένον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἐπεσκίασεν αὐτῇ ἡ δύναμις Ὑψίστου· καὶ οὕτως ὕστερον ἐτελέσθη τὸ σωτήριον κύημα. Ὑπὲρ ὧν καὶ αὖθις χρὴ κατὰ τὸ (43*) ἀναγκαῖον ἐπιστῆσαι, καὶ ἐπισκέψασθαι, πῶς εἴρηται πρὸς τὴν Παρθένον· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Ἆρα γὰρ ὥσπερ

[35] Luc. I, 28, 29. [36] ibid. 30-33. [37] ibid. 34. [38] ibid. 35. [39] ibid. [40] ibid. 38.

(43*) Vulg., τόν. Edit.

καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἔλεγε Χριστὸς, « Ὑμεῖς δὲ καθίσατε ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλὴμ, ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους, » ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς; ἐπίσης γὰρ ἡ ἐπαγγελία, καὶ ἐκ τοῦ ἴσου τρόπου λαμβάνεσθαι δύναται, ἐπείπερ καὶ ἐνταῦθα δύναμιν ἐξ Ὑψίστου ἐπελεύσεσθαι ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους καὶ Πνεύματος ἁγίου παρουσίαν. Τί οὖν; ἆρα ὡς πρὸς τοὺς ἀποστόλους τὸ Πνεῦμα καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου ἐπήγγελται, οὕτως καὶ πρὸς τὴν Παρθένον;

9. Καὶ εἰ μὲν οὕτως ὥσπερ καὶ εἰς τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου καὶ ἡ ἐπέλευσις τοῦ Πνεύματος γέγονε, καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις οὐ παρηκολούθησε σάρκωσις· δῆλον, ὅτι (43**) οὔτε ἐν τῇ Παρθένῳ ἡ δύναμις ἐσαρκώθη, οὔτε τὸ Πνεῦμα ἐνηνθρώπησεν, εἰ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς κατὰ κοινολογίαν θεολογίας λέγεται δύναμις Ὑψίστου. Ἀλλ' ὥσπερ ἐν τοῖς ἀποστόλοις ἡ δύναμις πρὸς τὸ δύνασθαι κατὰ πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως ἐγένετο, καὶ ἡ ἐπέλευσις τοῦ Πνεύματος καθ' ὅλα τὰ οὐσιωδῶς προσόντα αὐτῷ, ἐνεργοῦσα ἐν πᾶσι σημείοις, καὶ τέρασι, καὶ δυνάμεσι, πρὸς βεβαίωσιν καὶ πίστωσιν τῆς Χριστοῦ ἐπαγγελίας· οὕτω καὶ ἐπὶ τῇ Παρθένῳ ἡ ἐπέλευσις τοῦ Πνεύματος ἐγένετο, ἐν πᾶσι τοῖς οὐσιωδῶς προσοῦσιν αὐτῷ κατὰ τὴν θεαρχίαν, χάριν ἐμποιοῦν, πρὸς τὸ ἐν πᾶσι χαίρειν αὐτήν. Ἐπείπερ καὶ διὰ τοῦτο κεχαριτωμένη προσωνομάσθη, διὰ τὸ ἐν πάσαις χάρισι ταῖς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐμπεπλῆσθαι αὐτήν· καὶ δύναμιν Ὑψίστου ἐπισκιάζειν αὐτῇ, καὶ ἔχειν ἐν παντὶ χρόνῳ τῷ κατὰ τὴν σύλληψιν, πεπίστευκα δὲ ὅτι καὶ μετὰ τὴν σύλληψιν. Οὐδὲ γὰρ πρὸς καιρὸν, ὡς πείθομαι, τοῦτο ἐγένετο ἐν τῇ Παρθένῳ, ἀλλ' ἐν παντὶ καιρῷ, καὶ τότε, καὶ νῦν, καὶ εἰς τὸ διηνεκὲς ἐπισκιάζουσαν αὐτῇ ἔχουσα τὴν δύναμιν τοῦ Ὑψίστου ἡ Παρθένος, καὶ τὴν ἐπέλευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπερχομένην αὐτῇ· ἵνα κεχαριτωμένη μένῃ. Οὕτω γὰρ διανοούμεθα περὶ τούτου· Ἦσαν αὐτῇ πάντα κεχαριτωμένα διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως· καὶ οὐχ, ὡς οἱ αἱρετικοί φασιν, ὅτι ἐνέργειά τις παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐγένετο ἐν τῇ Παρθένῳ, τοῦ τελεσθῆναι τὴν σάρκωσιν. Κἂν γὰρ ἄνευ σπορᾶς, οὐχ οὕτω φαμὲν, ὅτι κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος διαιροῦντος ἰδίᾳ, καθὼς βούλεται, διεπλάσθη σὰρξ, παρὰ τὴν ὑπόστασιν τὴν ἐξιδιάζουσαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, μὴ γένοιτο! τοῦτο γὰρ τὸ οὕτω φρονεῖν Παύλου τοῦ Σαμοσατέως ἐστὶ, καὶ τῶν λοιπῶν αἱρετικῶν· ἀλλ' οὕτω λέγομεν κατὰ τὴν τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων ὀρθότητα, ὅτι δυνάμεως καὶ Πνεύματος ἐπλήσθη ἡ Παρθένος. Πρὸς ἁγιασμὸν μέντοι τῆς σαρκὸς αὐτῆς, καὶ πρὸς τὸ δύνασθαι φέρειν τὸ σωτήριον κύημα, οὕτως ἀκολούθως αὐτῇ ἡ θεία τοῦ Λόγου ὑπόστασις, ἐνσκηνώσασα ἐν αὐτῇ, ἐσαρκώθη καὶ ἐνηνθρώπησεν· οὐ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ, ἀλλ' ὑποστάσει, καθ' ὅλον τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, αὐτὴ ἡ ἀρχίθεος καὶ ὑπεράρχιος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὑπόστασις ἐσαρκώθη καὶ ἐνηνθρώπησε. Προαπεδείχθη γὰρ, ὅτι οὐχ ὑπόστασις, ἀλλ' ὥσπερ ἡ οὐσία καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ βασιλεία, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ἃ κατὰ θεολογίαν προτέθειται, οὐχ ὑπόστασις ἕκα-

[41] Luc. XXIV, 49.

(43**) Vulg., δηλονότι. EDIT.

A induamini virtute ex alto [41], » Spiritu sancto in vos superveniente? Æqualis quippe est promissio, et pari ratione accipi potest, quandoquidem hic quoque dicitur, virtutem ex Altissimo in apostolos adventuram, nec non Spiritus sancti præsentiam. Quid igitur? **339** Num sicut apostolis spiritus et virtus Altissimi promittitur, ita quoque Virgini?

9. Quod si, ut in apostolis, virtus Altissimi et adventus Spiritus sancti fuit, et in apostolis non est incarnatio subsecuta, nec in Virgine igitur virtus est incarnata, neque Spiritus homo factus est, etiamsi Filius ipse juxta communem theologiæ usum dicatur virtus Altissimi. B Sed sicut in apostolos ideo virtus advenit, ut vim illi haberent contra omnem adversariam potestatem, fuitque adventus Spiritus secundum omnia quæ substantialiter in eo sunt, operans in omnibus signis et prodigiis et virtutibus ad confirmandam et asserendam Christi promissionem; ita et in Virgine fuit adventus Spiritus sancti, cum omnibus quæ substantialiter in eo sunt ratione divini principatus, gratiam illi tribuens, ut in omnibus illa gauderet. Siquidem eo gratia plena vocata est quod omnibus per Spiritum gratiis repleta esset, et quod virtus Altissimi obumbraret ipsi; quodque id haberet toto conceptionis tempore, imo, ut credo, etiam post conceptionem. Neque enim arbitror ad tempus in Virgine factum illud esse, sed omni tempore, et tum, et jam, et in perpetuum C habet Virgo obumbrantem sibi virtutem Altissimi, et Spiritum in se supervenientem; nimirum ut gratia plena maneat. Hoc enim pacto ea de re cogitamus: Erant ei omnia gratia plena per Spiritum sanctum, et per virtutem Altissimi. Neque, ut aiunt hæretici, aliqua ἐνέργεια a Spiritu sancto facta est in Virgine, ut compleretur incarnatio. Etsi enim absque semine, non dicimus tamen, per divisionem gratiarum Spiritus dividentis singulis prout vult, efformatam fuisse carnem circa propriam Filii Dei hypostasin, absit! Ejusmodi enim sententia, Pauli Samosateni et reliquorum hæreticorum est; sed ita dicimus secundum orthodoxorum dogmatum puritatem: Quod virtute et Spiritu sancto repleta sit Virgo, cum ad sanctificationem carnis suæ, tum ut posset gestare salutarem fetum. Hoc pacto igitur ipsa divina Verbi hypostasis, in Virgine inhabitans, incarnata est et humanitatem assumpsit: non virtute et operatione, sed hypostasi, secundum totam plenitudinem Divinitatis, ipsa quæ ab initio et ultra initium Deus est Filii Dei hypostasis, incarnata est et humanitatem assumpsit. Superius enim probatum fuit, quod sicut substantia, potentia, et regnum et alia omnia, quæ juxta theologiam his adduntur, singula hæc, inquam, non hypostasis dicuntur, sed circa hypostasin secundum substantiam speciatim interpretantur; sic operatio et virtus circa hypostasin substantialiter referuntur, et in commune quidem ad unamquamque sanctarum trium divinarum hypostasium, proprie item ad unam Filii Dei, incarnatam et hominem factam.

στον λέγεται, ἀλλὰ περὶ τὴν ὑπόστασιν κατ' οὐσίαν ἰδίᾳ διερμηνευόμενα· οὕτως καὶ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ δύναμις περὶ τὴν ὑπόστασιν οὐσιωδῶς ἀναφέρεται· καὶ κοινῶς μὲν ἐφ' ἑκάστης τῶν ἁγίων τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων, ἰδίως δὲ καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν μίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ σαρκωθεῖσαν καὶ ἐνανθρωπήσασαν.

10. Supervenit igitur Spiritus sanctus in Virginem et sanctificavit illam, ut in Psalmis ait Spiritus: « Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus [42], » et obumbravit virtus Altissimi corroborans eam, et divinæ umbræ ostensionem inducens, ut hinc instituta videre posset, quantum scilicet poterat videre, Deum formæ expertem in ipsa gestatum. Neque enim suspicandum est Virginem secundum simplicem naturæ proprietatem Deum in se habitantem videre potuisse (cum ne ipsa quidem animalis, rationalis et spiritualis incarnatio id videre potuerit); sed pro viribus, utpote obumbrante ipsa Altissimi virtute, et quasi umbram faciente, ut videret, quatenus poterat, inhabitantem Deum. Et quemadmodum nos habentes animam in carne nostra inhabitantem, eam ut in se est non possumus videre, sed quasi umbras quasdam et formas a viribus et operationibus ejus; tale quiddam tum Virgo, tum ipsa rationalis et intelligens anima videre potuit, jamque potest per traditas sibi facultates **340** atque vires. Atque secundum hanc rationem potius res pertractanda est, quod fecerit Dominus hominem, et ad imaginem Dei fecerit ipsum. Nam ad imaginem et similitudinem hujusmodi incarnationis et assumptæ humanitatis fecit Deus hominem; ut in se gestans illam imaginem et similitudinem, ne dubitaret de ejusmodi incarnatione et assumpta humanitate; Incarnationem, inquam, et assumptam humanitatem, nam eam una duplici voce appellamus, nec solum incarnationem prædicamus, sed etiam assumptam humanitatem; ne impiis hæreticis videatur nos mente et ratione carentem prædicare incarnationem; sed dicendo incarnationem et assumptam humanitatem, nos et carnem credere, et animam rationalem et intelligentem significare. Ideoque eos qui dicunt unam Dei Verbi naturam incarnatam, neque addunt animatam, rationalem et intelligentem, non admodum recipimus, nisi exponant, et dogmatibus adjiciant dicti interpretationem. Illud enim, prius simpliciter dictum a quibusdam, postmodum in pravam sententiam deductum est, hæreticis vocem illam depravantibus.

A 10. Ἐπῆλθε τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ τὴν Παρθένον, καὶ ἡγίασεν αὐτὴν, ὡς καὶ ἐν Ψαλμοῖς φησι τὸ Πνεῦμα· « Ἡγιάσατο σκήνωμα αὐτοῦ ὁ Ὕψιστος, » καὶ ἐπεσκίασεν ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου, δυναμώσασα αὐτὴν, καὶ σκιᾶς θείας ἐμφανείας ἐμποιήσασα, ἵνα ἔνθεν τυπουμένη ἰδεῖν δύνηται, καθ' ὅσον δύναται ἰδεῖν, τὸν ἐν αὐτῇ κυοφορούμενον ἀνείδεον Θεόν. Μηδὲ γὰρ ὑποληπτέον, ὅτι καθ' ἁπλῆν τῆς φύσεως ἰδιότητα ἰδεῖν ἠδύνατο τὸν ἐν αὐτῇ ἐνσκηνώσαντα Θεὸν ἡ Παρθένος (τοῦτο γὰρ οὔτε αὐτὴ ἡ ἔμψυχος, λογική τε καὶ νοερὰ σάρκωσις ἰδεῖν ἠδύνατο)· ἀλλὰ κατὰ τὸ δυνατὸν, ὡς ἐπισκιαζούσης αὐτῆς τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως, καὶ οἷον σκιὰς ἐμποιούσης πρὸς τὸ ἰδεῖν τὸν ἐνσκηνοῦντα Θεόν. Καὶ ὥσπερ ἡμεῖς αὐτοὶ ψυχὴν ἐνσκηνοῦσαν ἐν τῇ σαρκὶ B ἡμῶν ἔχοντες, οὐχ ὡς ἔστιν ἡ ψυχὴ ἰδεῖν αὐτὴν δυνάμεθα, ἀλλ' οἷον σκιὰς αὐτῆς καὶ τύπους ἀπὸ τῶν δυνάμεων αὐτῆς καὶ τῶν ἐνεργειῶν· τοιοῦτο ἥ τε Παρθένος, καὶ αὐτὴ ἡ λογικὴ καὶ νοερὰ ψυχὴ ἰδεῖν ἠδύνατο, καὶ νῦν δὲ δύναται ἐκ τῶν ἐνδιδομένων αὐτῇ δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν. Καὶ κατὰ τοῦτον μᾶλλον ἀναλογεῖ λόγον, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Κατ' εἰκόνα γὰρ καὶ ὁμοίωσιν τῆς τοιαύτης σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· ἵνα, ἐν αὐτῷ φέρων τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, μὴ ἀμφίβολον ἔχῃ τὰ ἐπὶ τῆς τοιαύτης σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως· σαρκώσεως γὰρ καὶ ἐνανθρωπήσεως· καί γε καὶ συνεκφράσει προσηγορίαν κηρύττομεν, καὶ οὐ μόνον σάρκωσιν καταγγέλλομεν, ἀλλὰ καὶ C ἐνανθρώπησιν· ἵνα μὴ δοκῇ τοῖς ἀθέοις αἱρετικοῖς ἄψυχον καὶ ἄνουν καὶ ἄλογον σάρκωσιν δογματίζειν ἡμᾶς, ἀλλὰ διὰ τοῦ λέγειν σάρκωσιν καὶ ἐνανθρώπησιν, τήν τε σάρκα πιστεύειν ἡμᾶς, τήν τε ψυχὴν λογικήν τε καὶ νοερὰν διασημαίνοντας. Διὸ καὶ τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καὶ μὴ ἐπιφέροντας ἐψυχωμένην, λογικήν τε καὶ νοερὰν, οὐ πάνυ ἀποδεχόμεθα, πλὴν ἐπιλυομένους καὶ ἐν δόγμασιν ἀνατιθέντας τὴν ἑρμηνείαν τῆς ῥήσεως· Τὸ γὰρ καὶ πρώην ἀπλάστως ἐῤῥήθη ὑπό τινων, ἀλλ' ἐκακουργήθη ὕστερον, πονηρευομένων τῶν αἱρετικῶν κατὰ τὴν ῥῆσιν.

11. Sanctificata igitur Spiritus sancti adventu Virgo, et corroborata virtute Altissimi, gravida eum gestat qui secundum propriam suam hypostasin Filius Dei est, secundum unam deitatis suæ naturam: paritque eum incarnatum et hominem factum juxta duarum naturarum proprietatem: qui ex duobus et in duobus prædicatur, absque confusione, mutatione et divisione: non deiferum hominem, sed hominem carnem gestantem. Neque enim, ut iterum dicamus, hoc pacto intelligunt hæretici, sed prout dictum est, secundum efficaciam Spiritus et virtutis Altissimi, uterum gestasse Vir-

11. Ἁγιασθεῖσα τοίνυν τῇ ἐπελεύσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡ Παρθένος, καὶ δυναμωθεῖσα ἐκ τῆς τοῦ Ὑψί- D στου δυνάμεως, κυοφορεῖ τὸν κατὰ τὴν ἐξιδιάζουσαν αὐτοῦ ὑπόστασιν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν μίαν αὐτοῦ τῆς θεότητος φύσιν· καὶ τίκτει τοῦτον σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα κατὰ τὴν τῶν δύο φύσεων ἰδιότητα· ἐκ δύο καὶ ἐν δύο δογματιζόμενον ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως· οὐ θεοφόρον ἄνθρωπον, ἀλλὰ σαρκοφόρον Θεόν. Μὴ γὰρ, ὡς πάλιν εἰπεῖν, οὕτω ταῦτα νοήσαντες οἱ αἱρετικοὶ, ἀλλ' οἷον εἴρηται, κατ' ἐνέργειαν Πνεύματος καὶ δυνάμεως Ὑψίστου γενομένην τὴν ἐν Παρθένῳ κυοφορίαν, θεοφόρον ἄνθρωπον τὸν ἐκ τῆς

[42] Psal. XLV, 5.

A Παρθένου ἐδογμάτισαν· πεφορημένην θείαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος, ἐνεργήσαντα ἐναντίον Φαραὼ καὶ πάντων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ (44). Ὅθεν καὶ προσλαμβάνουσι τὰς παρὰ τοῦ κορυφαίου φωνὰς, δημηγοροῦντος ἐν ταῖς Πράξεσι περὶ Χριστοῦ, καὶ αὐτοῦ μὲν ὀρθῶς λέγοντος, οὗτοι δὲ στρεβλῶς καὶ πονηρῶς ἐκλαμβάνοντες, ἀνθ' ὧν καί φησιν (45)· « Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ· » τοιοῦτον λέγοντες, ὅτι ἐν γαστρὶ τῆς Παρθένου ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἄνθρωπον ἄνευ σπορᾶς, ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἔχρισεν αὐτὸν δύναμιν Ὑψίστου, ὡς καὶ ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ, γέγραπται. Καὶ τοῦτον Υἱὸν Ὑψίστου ἐκάλεσεν ἡ Γραφὴ, οἷον καὶ εἴρηται ἐν τοῖς Ψαλμοῖς, λέγοντος τοῦ Θεοῦ πρὸς πολλούς· « Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. »
B Ἅπερ τοιαῦτα τὸν τῶν αἱρετικῶν δογμάτων διελέγχοντες νοῦν, καὶ ἐπανορθοῦν προθυμούμενοι διὰ τοῦ παρόντος κηρύγματος, λέγομεν, ὅτι οὐ θεοφόρος ἄνθρωπός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ σαρκοφόρος Θεὸς, ἀνθ' ὧν καὶ Θεὸς ὢν, ἄνθρωπον ἐφόρεσε καθ' ὅλον τὸ πλήρωμα τῆς ἀνθρωπότητος· Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος, εἷς ὢν κατὰ μίαν ὑπόστασιν, καὶ ἐκ δύο καὶ ἐν δύο ταῖς φύσεσι. Τοῦτον γὰρ τὸν ἄνθρωπον, ὃν καὶ λέγομεν, ὅτι ἐφόρεσε, τοῦτον ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ εὐδοκίᾳ αὐτοῦ, καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν μίαν αὐτουργίαν τοῦ Υἱοῦ, ἔχρισε Πνεύματι ἁγίῳ, πᾶσαν ἐνέργειαν παρασχὼν αὐτῷ, καὶ δύναμιν Ὑψίστου περιέζωσε, πρὸς τὸ δύνασθαι φέρειν πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως προσβολὴν, καὶ ἐνεργεῖν
C πᾶσαν θεραπείαν ἐν τῷ λαῷ· ἐπείπερ καὶ πειράζεσθαι ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ κατεδέξατο, καὶ πᾶσαν ταπείνωσιν καὶ πτωχείαν ὑπέμεινεν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ· καθὼς καὶ περὶ τούτου ὁ μέγας ἱεροκήρυξ βοᾷ λέγων· « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ πέμψας Υἱὸν ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. » Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐν σαρκὶ γενόμενος, αὐτὸς λέγεται ἐνανθρωπήσας, ὥσπερ καὶ ἐν ἄλλοις φησίν· « Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον (46) ἐξαγοράσῃ. »

ginem, Deiferumque hominem ex Virgine docuerunt esse gestatam Dei virtutem et efficaciam Spiritus, qui operatus sit coram Pharaone et omnibus filiis Israel. Quapropter verba usurpant Principis apostolorum prædicantis in Actibus de Christo, qui recte quidem locutus est : at illi tortuose et maligne interpretati, cum ille dixerit : « Jesum Nazarenum, quem unxit Deus Spiritu sancto [43], » de ipso illi aiunt, quod in utero Virginis efformaverit Deus hominem sine semine, operatione Spiritus sancti, et unxerit eum virtute Altissimi, uti scriptum est [44], oleo exsultationis præ consortibus ejus. Huncque Altissimi Filium vocavit Scriptura, qua ratione in Psalmis dictum est, Deo multos alloquente : « Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes [45]. » Quæ et similia, nos, ut hæreticorum dogmatum sententiam confutemus, et hac prædicatione corrigamus, dicimus Christum, non Deiferum hominem, sed Deum carnem gestantem esse, quoniam Deus cum esset, hominem gestavit secundum plenitudinem humanæ naturæ : Deus perfectus et homo perfectus, unus secundum unam hypostasin, et ex duabus atque in duabus naturis. Hunc enim hominem, quem dicimus quod (Verbum) gestaverit, hunc ipsum Deus et Pater voluntate sua, et operatione Spiritus sancti, una item operante Filio, unxit Spiritu sancto, tribuens ei omnem efficaciam, virtute Altissimi circumcinxit illum, ut posset omnis adversariæ potestatis impetum sustinere, omnemque curationem in populo operari. Siquidem et tentari a Satana voluit, omnemque humilitatem paupertatemque in carne sua toleravit, quemadmodum magnus sacerque ille præco clamat : « Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem : Deus Filium suum mittens in similitudine carnis peccati, et de peccato, damnavit peccatum in carne [46]. » Itaque Filius Dei qui in carnem descendit, ipse dicitur homo factus, ut alibi ait : « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret [47]. »

D 12. Κἀντεῦθεν σημειωτέον, ὅτι πρῶτον ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς πέμπεται, καὶ τότε γίνεται ἐκ γυναικὸς, οὐ πρῶτον γίνεται, καὶ ἐκ τότε (47) πέμπεται· ἀλλὰ πρῶτον πέμπεται, καὶ τότε γίνεται ἐκ γυναικός. Καὶ τούτοις τοῖς ἀποστολικοῖς συμφωνοῦσιν οἱ προφῆται, ἀπεσταλμένον αὐτὸν Υἱὸν λέγοντες. Καὶ πρότερον ἐν Ἡσαΐᾳ αὐτοῦ τοῦ ἀπεσταλμένου λέγοντος ἄκουε· « Ἐγώ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡ χείρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιά μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν· » καὶ ἐξερχόμενος τὰ κατὰ καιρὸν ἐνεργείας, συνάπτει λέγων· « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ

341 12. Atque hinc notandum quod primum Filius a Patre mittatur, ac tum nascitur ex muliere, non primum nascitur et tunc mittitur ; sed primum mittitur, ac deinde nascitur ex muliere. Atque his apostolicis dictis consonant prophetæ, qui ipsum Filium esse missum dicunt. Et primum in Isaia ipsius qui missus est verba ausculta : « Ego sum primus, et ego sum in sæcula, et manus mea fundavit terram, et dextera mea firmavit cœlum [48] ; » et postquam percurrit variis temporibus editas operationes, subdit : « Et nunc Dominus misit me, et

[43] Act. x, 38. [44] Psal. xliv, 8. [45] Psal. lxxxi, 6. [46] Rom. viii, 3. [47] Galat. iv, 4. [48] Isa. xlviii, 12, 13.

(44) His fere verbis utuntur Ephesina synodus p. 4[illegible]5, et Chalcedonensis.
(45) Anglic., καί φασιν.
(46) Anglic., ὑπὸ νόμου.
(47) Anglic., καὶ τότε.

Spiritus ejus [49]; » his manifeste declarans se Deum esse, qui fecit cœlum et terram, ait : « Et nunc Dominus misit me et Spiritus ejus. » Et per Zachariam ait : « Gaude et lætare, filia Sion, quia venio, et habitabo in medio tui, et confugient gentes multæ ad Dominum in illa die : et cognosces quia Dominus misit me ad te [50]. » Inde ipse, incarnatus et homo factus, sese confitetur aiens : Missus sum a Patre, et, misit me Pater, idipsumque multis testificatur verbis. Itaque non ut homo missus est, sed ut Deus et Dominus, Filius, a Domino Patre : quale illud est : « Pluit Dominus a Domino [51]. » A Domino dictum est. Et illud : « Dixit Dominus Domino meo [52]. » Accipit autem in hisce verbis thronum David, qui enarratur esse corporaliter pater ejus : « Et regnabit in domo Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis [53]. »

A με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ· » φανερῶς διὰ τούτων παραδείξας ἑαυτὸν, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν λέγει· « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » Καὶ διὰ Ζαχαρίου λέγων· « Τέρπου καὶ εὐφραίνου, θύγατερ Σιὼν, ὅτι ἔρχομαι (48) καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· καὶ ἐπιγνώσῃ, ὅτι Κύριος ἐξαπέσταλκέ με πρὸς σέ. » Ἐντεῦθεν καὶ αὐτὸς ὁ σαρκωθεὶς καὶ ἐνανθρωπήσας διομολογεῖ αὐτὸν λέγων· Ἀπεστάλην παρὰ τοῦ Πατρός· καὶ, Ἀπέσταλκέ με ὁ Πατὴρ, τὰ αὐτὰ ἐν πολλαῖς ῥήσεσιν ἐπιμαρτυρῶν. Οὐκοῦν οὐχ ὡς ἄνθρωπος ἀπεστάλη, ἀλλ' ὡς Θεὸς, καὶ Κύριος, Υἱὸς παρὰ Κυρίου τοῦ Πατρὸς, ὡς καὶ τὸ, « Ἔβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου, » παρὰ Κυρίου κεῖται· καὶ τὸ, « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. » B Λαμβάνει δὲ κἀν τούτοις τὸν θρόνον Δαβὶδ, τοῦ σωματικῶς γενεαλογουμένου πατρὸς αὐτοῦ· « Καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. »

13. Intelligas velim sermonem doctrinamque hac in narratione constitutam : omnia enim concutiunt et perscrutantur hæretici, ac cum simulatione interrogant : Num illud incarnationem Christi subsecutum fuerit; an scilicet acceperit thronum David patris sui, et regnaverit in domo Jacob in sæcula. Quibus ita respondemus, cum quadam observatione considerandum esse, angelum ubi ait, « Et dabit illi Dominus thronum David [54], » nequaquam addidisse, ut confirmaret et corroboraret; sed absolute, « et dabit. » Hinc oportet ex iis quæ re et opere completa sunt, difficultatem solvere. Nam illud, « dabit, » dictum est, ita ut transtulerit regnum illud, ut ipse Christus ad Judæos loquens interpretatus est : « Ideo auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus [55]. » Itaque accepto Christus regno Davidis, transtulit illud deditque sanctis Christianorum regibus, ut converteret eos ad domum Jacob, et traderet illam in opprobrium et in direptionem. Regnat in Christianos in sæcula, et regni ejus non erit finis. Neque enim alii populo relinquetur juxta visiones Danielis prophetæ; sed prædicant (prophetæ) ipsum Christum regem esse, perseverantem usque ad secundum suum adventum : quo tempore cum venerit, rex manebit in sæcula, et regni ejus non erit finis. Cum enim natus ex Virgine omnia compleverit quæ spectant œconomiam mortis et crucis, et post resurrectionem dixerit : « Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra [56]; » jam inde regnavit, et Christianorum rex prædicatur : quemadmodum initio precum mutuo compellantes, clamare solent : Venite, adoremus et procidamus coram Christo Rege nostro. Et venturus in magno et illustri secundo adventu suo, ipse manebit rex in sæcula, et regni ejus non erit finis. Siquidem is

13. Καὶ κατανόει λόγον καὶ δόγμα συνυφιστάμενον τῇ ἐξηγήσει ταύτῃ. Ζητοῦσι γὰρ παρασαλεύοντες (49) πάντα οἱ αἱρετικοὶ, καὶ διερωτῶσιν ὑποκρινόμενοι· Εἰ τοῦτο παρηκολούθησε τῇ σαρκώσει Χριστοῦ· ἤτοι λαβόντος τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσαντος ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας. Πρὸς οὓς ἀποκρινόμενοι, φαμὲν ὅτι μετ' ἐπιτηρήσεως δεῖ προσέχειν, ὅτι, εἰπόντος τοῦ ἀγγέλου, « Καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος τὸν θρόνον Δαβὶδ, » οὐκ ἐπεσημήνατο, ἐφ' ᾧ στηρίξαι ἢ βεβαιῶσαι· ἀλλ' ἀπολύτως λέγει, C « καὶ δώσει. » Κἀντεῦθεν χρὴ ἐκ τῶν κατ' ἐνέργειαν ἀποτελεσθέντων ἐπιλύσασθαι τὸ ἄπορον· ὅτι τὸ « δώσει » εἴρηται, ἐφ' ᾧ μεταστῆσαι τοῦτον τὸν θρόνον, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς διερμηνεύων ἔλεγε πρὸς Ἰουδαίους· « Διὰ τοῦτο ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Οὐκοῦν λαβὼν ὁ Χριστὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ, μετέστησεν αὐτὸν καὶ ἔδωκε τοῖς ἁγίοις Χριστιανῶν βασιλεῦσι, ἐπαναστρέψαι τούτους ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ· καὶ παραδοὺς αὐτὸν εἰς ὀνειδισμὸν καὶ εἰς διαρπαγὴν, βασιλεύει ἐν Χριστιανοῖς εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος· οὐδὲ γὰρ λαῷ ἑτέρῳ ὑπολειφθήσεται, κατὰ τὰς ὁράσεις Δανιὴλ τοῦ προφήτου· ἀλλ' ἀνακηρύττουσιν αὐτὸν Χριστὸν βασιλέα εἶναι, D αὐτὸν διαρκῆ μέχρι τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καθ' ἣν ἐλευσόμενος, μένει βασιλεὺς εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Εἰ γὰρ γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ πάντα τελέσας τὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ θανάτου καὶ τοῦ σταυροῦ, ἀναστάς φησιν· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· » ἤδη ἐκεῖθεν ἐβασίλευσε, καὶ ἀνακηρύττεται Χριστιανῶν βασιλεύς· ὡς καὶ κατ' ἀρχὰς τῶν εὐχῶν συγκαλούμενοι ἀλλήλους, ἀνακράζουσι λέγοντες· Δεῦτε, προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ Χριστῷ τῷ βασιλεῖ ἡμῶν. Καὶ ἐρχόμε-

[49] Isa. XLVIII, 16. [50] Zach. II, 10, 11. [51] Gen. XIX, 24. [52] Psal. CIX, 1. [53] Luc. I, 32. [54] ibid. [55] Matth. XXI, 43. [56] Matth. XXVIII, 18.

(48) Anglican., ὅτι ἰδοὺ ἔρχομαι. In aliis, ἰδού deest.

(49) Anglican., παρακελεύοντες. Quem secutus Nannius est.

νος κατὰ τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ αὐτοῦ δευτέραν A παρουσίαν, αὐτὸς μένει βασιλεὺς εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ ἐπεὶ αὐτὸς βασιλεύς ἐστιν ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθεὶς, καὶ αὐτὸς Κύριος ὁ Θεός. Δι' αὐτὸν καὶ ἡ τεκοῦσα αὐτὸν βασίλισσα, καὶ Κυρία καὶ Θεοτόκος, κυρίως καὶ ἀληθῶς δογματίζεται.

14. Καὶ ἐφαρμόζεται κἀντεῦθεν λέγειν ὡς πρὸς αὐτὴν ἀφορῶντας ἡμᾶς, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐξ αὐτῆς τεχθέντα σαρκοφόρον Υἱὸν αὐτῆς· Νῦν « παρέστη ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ, περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » Καὶ γὰρ καθὰ γυνὴ ἐχρημάτισεν ἡ βασίλισσα, καὶ Κυρία, καὶ Μήτηρ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ γυναικεῖον αὐτῆς σχῆμα, καὶ νῦν ὡς βασίλισσα παρισταμένη ἐκ δεξιῶν τοῦ παμβασιλέως Υἱοῦ αὐτῆς, ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ τῆς ἀφθαρσίας, περιβεβλημένη, B πεποικιλμένη, ἱερολογεῖται· ἀνθ' ὧν μηδὲ καθ' ἁπλότητα πνευματικὴν, καὶ οἷον ἄσαρκον καὶ ἀσώματον παρίσταται, ἀλλὰ περιβεβλημένη μὲν κατὰ τὴν παναγεστάτην αὐτῆς σάρκα τὴν ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν, καὶ πεποικιλμένη κατὰ τὰ ἐπερείδοντα αὐτῆς τὴν σάρκα παναγιώτατα ὀστᾶ. Καὶ γὰρ καὶ ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῆς καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτῆς, ὡς ἐκ τοῦ πάλαι Ἀδὰμ, ὁ νέος Ἀδὰμ, κατ' ἀντιπρόσωπον πλάσας ἑαυτῷ τὴν ὡς πλευρὰν σάρκωσιν, φέρει αὐτὴν (50) εἰς τὸ διηνεκές. Καὶ ἐντεῦθεν ἡ νέα Εὔα, Μήτηρ τῆς ζωῆς ὀνομαζομένη, μένει περιβεβλημένη, πεποικιλμένη, εἰς ἀπαρχὴν ζωῆς ἀθανάτου πάντων τῶν ζώντων. Εἴπωμεν τοίνυν καὶ αὖθις καὶ πάλιν καὶ ἀεὶ καὶ διὰ παντὸς, ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα Κύριον καὶ Θεὸν, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν βασίλισσαν Κυρίαν τε C καὶ Θεοτόκον ἀποβλέποντες, κινήσει θεωρίας τοῦ κατὰ νοῦν ἡμῶν διορατικοῦ ὀφθαλμοῦ· « Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ; περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » Καὶ δὴ ἄκουσον, θύγατερ Δαβὶδ καὶ Ἀβραὰμ, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου εἰς τὴν δέησιν ἡμῶν, καὶ μὴ ἐπιλάθῃ τοῦ λαοῦ σου, μηδὲ ἡμῶν τοῦ οἴκου Πατρός σου. Πατέρες γάρ σου ἐσμὲν κατὰ τὴν ἀναλογίαν (51), καὶ θυγάτηρ ἡμῶν κατὰ τὴν ἐξ ἡμῶν γέννησιν, καὶ πρέπον σοί ἐστιν ὡς Μητέρα τοῦ Θεοῦ γενομένην, βασίλισσαν τε καὶ Κυρίαν, καὶ δέσποιναν, δι' αὐτὸν τὸν ἐκ σοῦ τεχθέντα βασιλέα καὶ Κύριον, καὶ Θεὸν, καὶ δεσπότην, μνημονεύειν, παρεστῶσαν ἐπὶ τοῦ ἡμῖν μὲν φοβεροῦ, σοὶ δὲ τερπνοῦ, καὶ πάσας παρέχοντος χάριτας· ἀνθ' ὧν καὶ D κεχαριτωμένη ὠνομάσθης, ὡς πάσης χαρᾶς ἀνάπλεως ἀναδειχθεῖσα, διὰ τῆς ἐπὶ σὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπελεύσεως. Διὸ καὶ τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύοντες οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ πεπλουτισμένοι τοιούτων καλῶν καὶ πνευματικῶν θεωρημάτων, περὶ σοῦ βοῶμεν· Μνήσθητι ἡμῶν, παναγία Παρθένε, καὶ μετὰ τὸ γεννῆσαι παρθένος μείνασα, καὶ ἀντίδος ἡμῖν ἀντὶ τῶν μικρῶν τούτων λογίων μεγάλας τὰς δωρεὰς ἀπὸ τοῦ πλούτου τῶν χαρισμάτων σου, κεχαριτωμένη· ὑπὲρ ὧν, καὶ ὡς ὑποκειμένων καὶ συστατικῶν διαφωνῶν,

ipse qui ex Virgine natus est, rex est, et ipse Dominus Deus. Ejusque gratia, quæ ipsum genuit, Regina, Domina et Deipara proprie ac vere prædicatur.

14. Hincque decet nos eam respicientes, nec non ex ea genitum carniferum filium, dicere : Nunc « astitit a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta, circumdata varietate [57]. » Ut enim femina, Regina est atque Domina et Mater Dei : jamque ut regina **342** astans a dextris omnium regis Filii sui, in vestitu deaurato incorruptionis et immortalitatis, circumamicta, varietate circumdata, sacris verbis celebratur; non quidem secundum simplicitatem spiritualem et quasi sine carne et corpore astat, sed circumamicta, secundum suam sanctissimam carnem, incorruptione et immortalitate, et circumdata varietate, secundum ossa ejus sanctissima quæ carnem ipsius fulciunt. Etenim ex carnibus et ossibus ejus, quasi ex veteri Adamo, novus Adam Incarnationem sibi quasi costam efformavit, gestatque illam in perpetuum. Atque hinc est quod nova Eva, Mater vitæ nuncupata, manet circumamicta et circumdata varietate, ad primitias vitæ immortalis omnium viventium. Dicamus igitur iterum atque iterum semper et in perpetuum, cum ad ipsum Regem Dominum et Deum, tum ad ipsam Reginam, Dominam et Deiparam respicientes, ex motu quodam contemplationis spiritualis ac perspicacis oculi nostri : « Astitit Regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta, varietate circumdata. » Et jam audi, filia David et Abraham, et inclina aurem tuam ad supplicationem nostram, ne obliviscaris populi tui, neque nostrum qui domus Patris sumus tui [58]. Patres namque tui sumus quadam ratione, et filia nostra tu es per generationem tuam ex nobis : decetque te, utpote Dei Matrem, Reginam, Dominam et heram, propter Regem, Dominum, Deum et herum ex te natum, nostrum recordari, astantem illi qui terribilis nobis, tibi jucundus est, omnesque tibi largitur gratias; unde gratia plena nuncupata es, quasi omni lætitia plena, propter adventum Spiritus sancti in te. Quamobrem vultum tuum deprecamur omnes divites plebis, talibus ditati bonis ac spiritualibus contemplationibus : ad te clamamus : Recordare nostri, sanctissima Virgo, quæ post partum virgo permansisti, et tribue nobis pro exiguis his sermonibus, magna dona ex divitiis gratiarum tuarum, o gratia plena : pro quibus, quasi veris et celebrandis laudibus, tibi ad encomium, si qua virtus, si qua laus, a nobis, nec non ab omni creatura hymnus offertur, gratia plenæ, Dominæ, Dei Matri et arcæ sanctificationis.

[57] Psal. XLIV, 10. [58] ibid. 11.

(50) Ita Anglic. Editi vero et alii, αὐτόν.

(51) In margine Anglic. legitur, *forte* γενεαλογίαν.

διαφερόντως σοι πρὸς ἐγκώμιον, εἴ τις ἀρετὴ, καὶ εἴ τις ἔπαινος, προσάγεταί σοι παρ' ἡμῶν καὶ πάσης τῆς κτίσεως ὕμνος, τῇ κεχαριτωμένῃ, τῇ Κυρίᾳ (52), τῇ Μητρὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ κιβωτῷ τοῦ ἁγιάσματος.

15. Ecce jam a præsenti tempore et initio diei, quasi primitias encomii tibi archangelus contexuit clamando : « Ave, gratiâ plena, Dominus tecum [89]. » Beatam te dicunt omnes generationes. Ac primum omnes cœlestes angelorum hierarchiæ, et quæ super terram sunt, hierarchicas manus attollentes, te benedicunt quæ in cœlis es benedicta, et in terra beata prædicaris. « Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui [89]. » Ejusmodi te benedictionibus, prima hierarchia thronorum, cherubim, et seraphim, qui inflammati appellantur, dicunturque esse plenitudo cognitionis Dei et Regis, celebrat dicens : Benedicta tu in mulieribus, et benedictus venter tuus, qui Deum gestavit, et ubera, quæ infans ipse suxit. Secunda hierarchia dominationum, virtutum, et potestatum, ad te respiciens clamat, prout scilicet didicit a sublimiore et prius initiata hierarchia : Benedicta tu in mulieribus, et benedictus venter tuus, qui Deum continuit, et ubera quæ nutrierunt Deum infantem factum. Similia quoque, tertia principatuum, angelorum et archangelorum hierarchia, jussa a mittente Deo ut per unum archangelum Gabrielem, magnificentissimum, et multa complectentem hymnum concelebret, semper clamat : « Ave, gratia plena, Dominus tecum. » Ab iis edocti, nos qui terrenæ sumus hierarchiæ, exaltationes Dei in gutture ferentes, vel easdem mutuati voces, te exaltamus **343** magna et alta voce canentes : « Ave, gratia plena, Dominus tecum. » Intercede pro nobis Domina et hera, Regina et Mater Dei, quia ex nobis orta es tu, et qui ex te genitus carnem gestat Deus noster : quem decet gloria et magnificentia, omnisque honor, adoratio et gratiarum actio, cum Patre ejus initio carente, et sancto, bono vivificoque Spiritu nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

A 15. Ἰδοὺ δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἀρχῆς ἡμέρας ὡς ἀπαρχὴν ἐγκωμίου, προσεπλέξατό σοι κατ' ἐπώνυμον ἐγκώμιον ὁ ἀρχάγγελος βοῶν· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Μακαρίζουσί σε πᾶσαι αἱ γενεαὶ, καὶ πρότερον αἱ κατ' οὐρανὸν πᾶσαι τῶν ἀγγέλων τετραρχίαι (53), καὶ τῶν ἐπὶ γῆς, ἱεραρχικὰς χεῖρας ἐπαίρουσαι, εὐλογοῦσί σε τὴν ἐν οὐρανοῖς εὐλογημένην, καὶ ἐπὶ γῆς μακαριζομένην. « Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου. » Τοιαῦτα ἡ πρώτη τῶν θρόνων χερουβίμ τε καὶ σεραφὶμ ἱεραρχία ἐμπρηστῶν ἀνακαλουμένων, ἢ πλῆθος γνώσεως γενέσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ βασιλέως, εὐλογοῦσαι λέγουσι· Μακαρία σὺ ἐν γυναιξὶ, καὶ μακαρία ἡ κοιλία σου Θεὸν βαστάσασα, καὶ μασθοὶ, οὓς αὐτὸς νηπιάσας ἐθήλασεν. Ἡ δευτέρα B ἱεραρχία τῶν κυριοτήτων καὶ δυνάμεων, καὶ ἐξουσιῶν πρὸς σὲ ἀναβλέπουσαι βοῶσιν, ὡς μαθοῦσαι παρὰ τῆς ὑψηλοτέρας αὐτῶν καὶ προτελουμένης ἱεραρχίας· Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ, καὶ εὐλογημένη ἡ κοιλία σου, ἡ Θεὸν χωρήσασα, καὶ μασθοὶ οἳ ἐξέθρεψαν Θεὸν παιδίον γενόμενον. Τοιαῦτα καὶ ἡ τρίτη τῶν ἀρχῶν, ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων ἱεραρχία, κεκελευσμένη καὶ ἐπιτετραμμένη παρὰ τοῦ ἀποστείλαντος Θεοῦ, ὡς δι' ἑνὸς ἀρχαγγέλου τοῦ Γαβριὴλ ἐκβοᾷν (54) τὸν ἐκφαντορικώτατον καὶ περιληπτικώτατον ὕμνον, ἀεὶ ἀνακράζει· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Ἀπὸ τούτων καὶ οἱ κατὰ τὴν ἐπὶ γῆς ἱεραρχίαν τὰς ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι φέροντες, μαθόντες ἢ δανειζόμενοι τὰς φωνὰς, C ἀνυψοῦμεν μεγάλῃ καὶ διαπρυσίῳ τῇ φωνῇ λέγοντες· « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Πρέσβευε, Κυρία, καὶ δέσποινα, βασίλισσά τε καὶ Μήτηρ Θεοῦ, ὑπὲρ ἡμῶν· ὅτι ἐξ ἡμῶν σύ τε καὶ ὁ ἐκ σοῦ τεχθεὶς σαρκοφόρος Θεὸς ἡμῶν· ᾧ πρέπει ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια, πᾶσά τε τιμὴ καὶ προσκύνησις καὶ εὐχαριστία, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[89] Luc. I, 28.

(52) Anglic. τῇ Κυρίᾳ, τῇ βασιλίσσῃ, τῇ δεσποίνῃ, τῇ Μητρί. Basiliens. et Felc. 6, τῇ Κυρίᾳ, τῇ βασιλίσσῃ, τῇ Μητρί.

(53) F. ἱεραρχίαι.

(54) Anglic. βοᾷν simpliciter.

IN SERMONEM DE CENSU, SEU DESCRIPTIONE DEIPARÆ ADMONITIO.

Hunc Athanasii esse putavit Lucas Holstenius, qui ineptissimum illum Dialogum, Josephum inter et beatam Virginem, qui num. 6 legitur, interpolatoris alicujus audacia additum fuisse suspicatur, cujus opinioni suffragari forte videantur Lipomanus et Surius, qui hunc tractatum in Vitis sanctorum, omisso Dialogo edidere. Sed cum Dialogus ille in manuscriptis omnibus quæ inspicere licuit compareat, quorum quidam sunt DCC *circiter annorum, arbitramur ab ipso Surio et Lipomano, utpote ridiculum, resectum fuisse. Etiamsi porro hic Dialogus ascititius esset, multa alia superessent* νοθείας *signa. Primum enim multum abhorret hoc Opusculum ab Athanasii illa gravitate et styli* ἐνεργείᾳ. *2° Multa, pro Opusculi brevitate, insueta vocabula hic exstant, ut est illud* κυνογλωσσοῦντας, *illud item* μαζὸς ἀγιόριζος, γάλα ξενόῤῥυές, *et* φλεβοσυλία. *Item num. 7, postquam dictum fuit stabulum Bethlehemiticum typum gerere Ecclesiæ, paucis interjectis hæc leguntur :* Θρόνος ἡ Παρθένος, κρατῆρες οἱ μαζοὶ, ἀναβόλαιον ἡ ἐνανθρώπησις, ῥιπιστῆρες τὰ χερουβὶμ, δίσκος τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ Πατὴρ δισκοκάλυμμα. *Quæ nugatoria esse nemo non fateatur; quis enim ferat Spiritum disco, Patrem disci operculo conferri, ubi angeli sacerdotum, pastores diaconorum officio funguntur, ut ibidem dicitur. His de causis homiliam istam censemus Athanasio abjudicatam oportere. Præfationem porro Holstenii subjicimus.*

Præfatio HOLSTENII in septem homilias quæ non consequenter, sed juxta rerum et argumenti ordinem inferius positæ sunt. Sunt autem homiliæ hujusmodi :

I. *In descriptionem sive censum beatæ Virginis.*
II. In illud Matth. XXI, 2, *Ite in castellum, quod contra vos est.*
III. In illud Lucæ XIX, 36, *Eunte autem illo, substernebant vestimenta.*
IV. *In S. quintam feriam, et proditionem Judæ.*
V. *In S. Pascha, et in recens illuminatos, Sabbato in Albis.*
VI. *In cæcum a nativitate,* Joan. IX
VII. *In SS. Patres et prophetas, et venerandam Ecclesiam, psalmumque tricesimum quartum.*

LUCAS HOLSTENIUS LECTORI.

Cum divi Athanasii opera recudi a typographis audirem, rem me facturum existimavi et publico utilem, nec bonis doctisque ingratam, si cætera sanctissimi Patris ἀνέκδοτα conquirerem, et in lucem hac occasione producerem. Collegi ergo opera tumultuaria ex Christianissimi Regis bibliotheca, atque ex Cl. et R. P. Sirmondi, meisque schedis homilias septem Athanasii nomine prænotatas : neque enim Athanasii omnes esse credat, cui vel minimum in hisce studiis judicii, quique vel obiter tantum cætera ejus scripta inspexerit. Quocirca ne carbones thesauri loco venditare videar, indicandum paucis existimavi, unde singulas deprompserim ; tum meam de iis sententiam, nullo tamen veritatis aut κριτικωτέρων præjudicio, proferre volui. Primo ergo loco comparet *Homilia in descriptionem B. Virginis,* ante triennium a me Oxonii in celebri illa Bodleiana bibliotheca ex ill. equitis Henrici Savilii membranis transcripta. Reperi eamdem in quinque aut sex regiis codicibus, assumentis quibusdam auctiorem : cum quibus et R. P. Sirmondi exemplar Romæ descriptum consentit. Latine jampridem eam ediderunt Lipomanus et Surius in Vitis sanctorum, sed paraphrasi, ut solent, liberiori : in qua Dialogus ille, ne quid gravius dicam, plane intempestivus inter Josephum et beatam Virginem, nescio utrum Græci exemplaris fide, an illorum judicio, omissus est. Ego ut in manuscriptis codicibus reperi, ita bona fide repræsento, bona malis, et χρύσεα χαλκείοις permista. Neque solius Athanasii ea fortuna, ut ineptissimorum interpolatorum manus subiret, cum Chrysostomi, Procli, aliorumque homilias, similibus sequiorum sæculorum ineptiis fœdatas in iisdem regiis codicibus invenerim. Et fucum manifeste arguunt Lipomani et Oxoniensis academiæ exemplaria : cum ab illis penitus, ab hoc autem magnam partem assumenta illa absint. Comparatio speluncæ Bethlehemiticæ et Ecclesiæ prolixe a sancto Germano ἐν τῇ μυστικῇ θεωρίᾳ pertractatur : in ea tamen id proprium Athanasii est, quod Josephum ἐφημερευτὴν appellat, voce mihi hactenus nullibi lecta. *Vicarium* verti, cum commodius nihil occurreret. Alludit autem ad ἐφημερίας, sive vices sacerdotum Leviticorum, quarum et B. Lucas cap. I meminit. Quid φλεβοσυλίας vox sibi velit sub fine ejus **344** homiliæ, ingenue fateor me nescire : nec eruditissimi viri, quos ea super re consului, nodum illum expedire potuerunt. Versione ita, uti sententia exposcere videtur, utcunque expressi, nec longe me ab Athanasii mente aberrasse puto. *Sequentes duas homilias* ex unico Regio exemplari transcripsi : Athanasii eas esse sane crediderim, neque quidquam video, cur aliter judicem. Quartam illam in *S. magnam quintam feriam*, ex eodem Regio codice et R. P. Sirmondi exemplari repræsento. Habet ea characteres sive notas expressas styli Athanasiani a Photio observatas, τὸ ἀπέριττον καὶ τὸ δριμύ, ut et quinta illa *in S. Pascha,* meo judicio omnium optima et elegantissima, quam uni P. Sirmondo debemus, qui Romæ abs se descriptam perbenigne mecum communicavit. Sabbatum τῆς ἀπολυσίμου, quo ad recens baptizatos eam habitam inscriptio testatur, appellant Græci, quod Dominicam in Albis, sive, ut iidem vocant, Κυριακὴν τοῦ Ἀντιπάσχα præcedit, quod Paschalis festivitas, toto octiduo olim celebrata (διακαινήσιμον eam septimanam Græcorum rituales libri vocant, ob fidelium, ni fallor, per baptismatis sacramentum revocationem), eo die finiretur, cœtusque sacri solverentur, id enim λύειν sive ἀπολύειν iidem vocant, unde postremus solemnium festorum dies ἀπόλυσις quondam vocabatur, quod ex Basilio Seleuciensi aliisque jampridem V. Cl. et amicissimus Joannes Meursius in Glossario suo docuit. Eo autem Sabbato Christianæ militiæ tirones, magno Sabbato baptizatos, albas vestes deposuisse notius est, quam ut indicari debeat.

Rejeci tandem in finem *duas homilias,* quæ præter titulum nihil magni illius Athanasii habent : aut si unquam eum patrem agnoverunt, ita nunc interpolatæ sunt, ut Athanasius ipse, si eas legeret, earum auctoritatem defugeret, in quibus nec vola, quod aiunt, nec vestigium ingenii stylique illius agnoscitur. Prior tamen ista *in cæcum natum,* minus contaminata est a rhetorculis istis, qui ex optimis SS. Patrum homiliis dialogos pessimos nobis concinnarunt. Prodit ea ex Regio manuscripto, emendata tamen aliquot locis ex P. Sirmondi exemplari, cujus ope egregie aliquot loca restitui.

Postrema illa in *SS. Patres et patriarchas,* ineptissima est, et ipso rure inficetior. Reperi eam in

unico Regio codice, quo nihil me magis barbarum vidisse memini, adeo nulla orthographiæ aut constructionis ratio isthic servata, et tota vitiis scatebat, quorum maximam partem sustuli, ita ut legi intelligique jam queat. Potuisset sine scelere omitti, nisi doctissimi viri ejus auctoritate jampridem in crucis usu probando asserendoque fuissent usi. Quorum ego judicium vehementer hac in parte desidero. Nam quæ de imaginibus sub finem leguntur, Iconoclastarum tempora sapiunt, iisque impostor, quicunque demum is fuerit, veluti sorex suo judicio manifeste se prodit. Loca Scripturæ, quæ imaginum usui probando afferuntur, admodum ἀπροσδιόνυσα sunt : ludit enim in verbo γράφειν, quo Græci et scripturam et picturam promiscue significant. Quod de Zachariæ sanguine scribit, notas ejus et vestigia in saxis apparuisse, id et Tertulliani auctoritate confirmatur cap. 8 *Scorpiaci* : quamvis B. Hieronymus *in* XXIII *Matth.* ut pium commentum id elevet.

Hanc editionis nostræ rationem paucis exponendam putavi : et certa me spes tenet bonos et eruditos viros, si non operam, certe conatum et voluntatem nostram probaturos. Cætera quæ adhuc latent in Italiæ et Hispaniæ bibliothecis alii dabunt, præsertim *Commentarium perpetuum in Psalmos*, quod ego palmarium Athanasii opus existimo. Quæ in *S. Antonii Vita* ex manuscripto codice reverendissimi et clarissimi domini Caroli de Montchal, abbatis Sancti Amantii supplevi et emendavi, seorsim typographus dabit, aut Hœschelianis notis inseret; mihi enim nunc eorum copia non est, nec ita uti vellem recensere licet. Vale, et hoc qualicunque nostro labore fruere feliciter. Antissiodoro, CIↃIↃCXXVI. Postridie Idus Octobris.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΝ (55) *ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΑΣ, ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΩΣΗΦ, ΛΟΓΟΣ* (56).

S. P. N. ATHANASII

IN CENSUM SIVE DESCRIPTIONEM SANCTÆ MARIÆ, ET IN JOSEPHUM, SERMO.

---

1. Quemadmodum operarii auriferæ terræ metalla effodienda nacti, cum in venam incidunt, quæsiti auri ramenta exhibentem, illic operam ponunt suam, illic effodiunt, utpote via ibi ad lucrum commonstrata, non retro cedunt, nec ante sedem commutant, quam propositæ rei latibulum deprehendant; eadem prorsus ratione nos ecclesiastici operis distributores, Lucam evangelistam præ manibus habentes, ut Dominicum virginei partus thesaurum contemplemur, non ante finem perquirendi faciamus, quam propositas diligenter colligamus divitias. Quamobrem ordine evangelistæ vestigia indagabimus, ne quidpiam lucro faciendo idoneum omittamus. Etiamsi enim verba principio exigua videantur, at magna gratiæ mysteria. Nemo sermonem fastidiat, quasi parvi momenti lectionem audierit. Nam si spectetur nati Domini potestas, exigua et perquam **345** exigua sunt quæ modo lecta sunt, panni scilicet, præsepe, incommodus locus. Et hæc quidem exigua sunt, quæ autem in hisce proponuntur mystica sunt, nempe uterus inenarrabilis, sinus incomprehensibilis, ubera sancte radicata,

A 1. Ὥσπερ οἱ τὴν χρυσῖτιν γῆν μεταλλεύειν λαχόντες ἐργάται, ἐπὰν εὕρωσι φλέβα ψήγματα τοῦ ζητουμένου προβάλλουσαν, ἐκεῖ σχολάζουσιν, ἐκεῖ παρορύττουσιν, ὡς ὁδηγῷ τοῦ κέρδους· καὶ οὐ κατόπιν ὁδεύουσι, μὴ πρότερον τὸν τόπον ἀμείβοντες, ἕως οὗ τὸν φωλεὸν τοῦ προκειμένου καταλάβωσι· τὸν αὐτὸν τρόπον (57) καὶ ἡμεῖς οἱ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐργασίας ἐργοδόται, τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν μετὰ χεῖρας ἔχοντες, πρὸς κατανόησιν τοῦ δεσποτικοῦ τῆς ἐκ Παρθένου ἀποκυήσεως θησαυροῦ, οὐ πρότερον τῆς ἐρεύνης παυσώμεθα, ἕως οὗ τὸν προκείμενον πλοῦτον γνησίως ἀναλεξώμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τάξιν τὸν εὐαγγελιστὴν ἀνιχνεύσομεν (58), ἵνα μηδὲν τῶν ἐπικερδῶν καταλείπωμεν. Εἰ γὰρ καὶ μικρὰ ἐν προοιμίοις τὰ ῥήματα, ἀλλ' ὅμως μεγάλα τῆς χάριτος
B τὰ μυσταγωγήματα. Καὶ μηδεὶς ἀκηδιάσῃ τῷ λόγῳ, μικρὰ τὰ παραναγνωσθέντα τῇ ἀκοῇ δεξάμενος (59). Ὡς γὰρ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ γεννηθέντος Δεσπότου μικρὰ καὶ σφόδρα μικρὰ τὰ παραναγνωσθέντα, σπάργανα, καὶ φάτνη, καὶ τόπος ἀνεπιτήδειος. Καὶ ταῦτα μὲν μικρά, τὰ δὲ προκείμενα μυστικά· γαστὴρ ἀνερμήνευτος, κόλπος ἀκατάληπτος (60), μαζὸς ἁγιόρι-

(55) Colbert. 1, τῆς ὑπεραγίας γεννήσεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.
(56) Ex mss. Reg. Oxon. R. P. Sirmondi, et Colbert.
(57) Colb. 1, post τρόπον, habet δή. Ibidem quidam mss. ὡς τῆς ἐκκ.
(58) Colb. 1, 2, ἀνιχνεύσαμεν.
(59) Colb. 1, 2, προσδεξάμενος. Ibidem edit. Ὡς γὰρ τὸ πρός, sed τό deest in Colb. 1, 2.
(60) Col. 1, τόκος ἀκατ. Mox Colbert. 1, μαζὸς ἄριζος. Colb. 2, ἄῤῥιζος.

ζος, γάλα ξενοῤῥυὲς, θήλη τῆς φυσικῆς νομῆς ἀλλοτρία, ἡ Μήτηρ τοῦ Κυρίου ἐναπόγραφος (61) γενομένη, ὁ μνηστὴρ Ἰωσὴφ ὀνόματος, καὶ οὐ πράγματος κοινωνίαν ἀσπαζόμενος.

2. Ἤκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· « Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο, ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου. Καὶ ἐπορεύοντο πάντες ἀπογράφεσθαι, ἕκαστος εἰς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν. Ἐπορεύθη δὲ καὶ Ἰωσὴφ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ἐκ πόλεως Ναζαρὲθ, εἰς τὴν Ἰουδαίαν (62), εἰς πόλιν Δαβὶδ, ἥτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβὶδ, ἀπογράφεσθαι σὺν Μαριὰμ τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναικὶ, οὔσῃ ἐγκύῳ. » Εἶδες πῶς μικρὰ τὰ ῥήματα, καὶ μεγάλα τὰ μυσταγωγήματα; Ὁ Κύριος ἐκυοφορεῖτο, καὶ πρώτη ἀπογραφὴ ἐνομοθετεῖτο ὁ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐναπόγραφον ἔχων, καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς φήσας· « Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς (63). » Ἐν τοῖς μικροῖς Ῥωμαϊκοῖς κώδιξι τὴν ἑαυτοῦ μητέρα ἐναπόγραφον γενέσθαι συνεχώρει. Τίς μὴ λαλήσῃ; Τίς μὴ θαυμάσῃ τὴν τοῦ Κυρίου συγκατάβασιν; Ἄνω ἐλεύθερος, καὶ κάτω ἐναπόγραφος· ἄνω Υἱὸς, καὶ κάτω δοῦλος· ἄνω βασιλεὺς, καὶ κάτω μισθωτός· ἄνω πλούσιος, καὶ κάτω ἐνδεής· ἄνω προσκυνούμενος, καὶ κάτω φορολογούμενος· ἄνω θεϊκὸς θρόνος, καὶ κάτω ἀγροικικὸν σπήλαιον· ἄνω ὁ πατρῷος καὶ ἀκατάληπτος κόλπος, καὶ κάτω ἀλογοτροφεῖον μικρὸν, καὶ φάτνιον (64). Τίς μὴ θαυμάσῃ μεγάλα ἄνω πράγματα, καὶ μικρὰ κάτω σπάργανα; Ὁ λύων ἐδέδετο· ὁ τρέφων ἐτρέφετο· ὁ ἀκατάληπτος παιδίον ἐφαίνετο· ὁ πηγὰς ἀπολύων (65) μαζὸν ἐδανείζετο· ὁ πάντα φέρων, ἀνερμηνεύτως ἐφέρετο· ὁ μηδαμοῦ ἀπολιμπανόμενος ἐν μέρει ἀπεριγράπτως περιγραφόμενος. Ὢ τῶν παραδόξων πραγμάτων! Ἡ Ἐλισάβετ ἐν οἰκίσκῳ φαιδρῷ ἀπεκύησε, καὶ ἡ Παρθένος ἐν τῷ μικρῷ σπηλαίῳ ἐγέννησεν· Ἰωάννης ἐπὶ κλίνης, καὶ ὁ Κύριος ἐν φάτνῃ. Οὐχ ἁπλῶς ἡ τοῦ Κυρίου ἐκ Παρθένου γέννησις· οὐχ ἁπλῶς τὸ τοῖς σπαργάνοις αὐτὸν κατειληθῆναι· οὐχ ἁπλῶς τὸ μαζὸν ἑλκῦσαι· οὐχ ἁπλῶς τὸ ἐν φάτνῃ ἀνακλιθῆναι (66)· οὐχ ἁπλῶς τὸ τῇ τοῦ Αὐγούστου ἀπογραφῇ προσκληθῆναι· πάντα διά τι, καὶ πρός τι, καὶ αἰνιγματώδη. Ἐκ Παρθένου τίκτεται, ἵνα τὸν ἐκ Παρθένου γῆς χοοπλαστηθέντα πρωτόπλαστον Ἀδὰμ διορθώσηται. Σπαργάνοις κατείληται, ἵνα τὰς σειρὰς τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐκλύσῃ, δεσμὰ δεσμοῖς λύων, κατὰ τὸ φάσκον ῥητόν· « Σειραῖς γὰρ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται. » Μαζὸν εἵλκυσεν, ἵνα τὸ γάλα τῆς χάριτος βρύσῃ, ὅπερ ἐκ τῆς οἰκείας πλευρᾶς ἀνέβλυσε (67)· γάλα γὰρ

A lac insolito fluens modo, mamilla a naturali ordine aliena, Mater Domini censu descripta, Joseph sponsus nomine, nec re consortio fruitur.

2. Audisti modo Lucam evangelistam dicentem : « In diebus illis : exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima facta est sub præside Syriæ Cyrenio. Et ibant omnes ut profiterentur, singuli in suam civitatem. Profectus est autem et Joseph a Galilæa de civitate Nazareth in Judæam, in civitatem David quæ vocatur Bethleem, eo quod esset de domo et familia David, ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante [60]. » Viden', quam exigua verba, quam magna mysteria? Dominus in utero B gestatur, et prima descriptio edicitur. Qui universam creaturam descriptam habet, quique discipulis suis, ait : « Gaudete et exsultate, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis [61], » in parvis Latinis codicibus Matrem suam describi concessit. Quis non loquatur? Quis non miretur humilem Domini attemperationem? Sursum liber, deorsum censu descriptus : sursum Filius, deorsum servus : sursum rex, deorsum mercenarius : sursum dives, deorsum egenus : sursum adoratur, deorsum tributum solvit : sursum divinus thronus, deorsum spelunca rustica : sursum paternus et incomprehensibilis sinus, deorsum stabulum parvum et præsepe. Quis non mirabitur magnas sursum res, et viles deorsum pannos? Qui solvit, ligatur : qui nutrit, C enutritur : incomprehensibilis, puer apparet : qui fontes scaturire facit, ubera mutuatur : qui omnia gestat, inexplicabili modo gestatur : qui nusquam non est, in certo loco incircumscripte circumscribitur. O res stupendas! Elisabet in concinna ædicula parit, et Virgo in parva gignit spelunca : Joannes in lecto, Dominus in præsepio. Non sine causa Dominus ex Virgine natus : non sine causa pannis involutus est : nec sine causa mamillam suxit : non sine causa in præsepio reclinatus est : nec sine causa Augusti descriptione accitus est; omnia ex certa causa et ratione, etsi occulta, peracta sunt. Ex Virgine nascitur, ut primum hominem Adam ex limo virginis terræ formatum reformet. Pannis in- D volvitur, ut peccatorum nostrorum nexus solvat, vincula vinculis solvens, juxta dictum illud : « Unusquisque enim vinculis peccatorum suorum constringitur [62]. » Mamillam suxit, ut gratiæ lac, quod ex latere ejus effluxit, scaturiret : nihil enim aliud lac est, nisi sanguis albescens : in præsepio reclinatus est, ut humanum genus brutorum more

[60] Luc. II, 1-5. [61] Luc. X, 20. [62] Prov. V, 22

(61) Colb. 1, ἐν ἀπογραφαῖς.

(62) Hæc, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, desunt in Colbertino 1 et 2. Infra iidem, ἀπογράψασθαι.

(63) Sic mss. Editi vero, ἐν τῷ οὐρανῷ, τοῖς μακροῖς.

(64) Colb. 1, 2, τῶν ἀλόγων ἡ φάτνη τούτῳ ἀνάπαυσις. Τίς μὴ θαυμάσει, τίς μὴ ἐκπλαγείη ὅτι ἄνω.

(65) Colb. 1, 2, πηγὰς βρύων. Infra Colb. 2, ἀπερίγραπτος.

(66) Colb. 1, 2, ἀνατεθῆναι. Infra Colb. 1, αἰνιγματωδῶς.

(67) Ita manuscripti. Editi vero, ἀνέβρυσεν.

desipiens corrigeret, duorumque animalium esca fieret: quorum duorum animalium? Ethnici, Judaicique populi, de quibus scriptum est: « In medio duorum animalium cognosceris [63]. » Descriptionem sub Augusto Cæsare admisit, ut inconditum orbis statum componeret. Ipsa quippe descriptio, probi in orbe futuri ordinis pignus fuit.

A οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ αἷμα λευκανθέν. Ἐν φάτνῃ ἀνεκλίθη, ἵνα τὴν ἀλογίαν τῆς ἀνθρωπότητος διορθώσηται, καὶ τῶν δύο ζώων τροφὴ γένηται· ποίων δύο ζώων; τοῦ ἐθνικοῦ καὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ περὶ ὧν γέγραπται· « Ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ. » Τὴν ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος ἀπογραφὴν κατεδέξατο, ἵνα τὴν οἰκουμενικὴν ἀταξίαν διορθώσηται. Αὕτη γὰρ ἡ ἀπογραφὴ τῆς οἰκουμενικῆς εὐταξίας ἀῤῥαβὼν γεγένηται.

3. Et quod vera hæc sint, paucis percipe. Antequam Dominus homo fieret, hominum genus magna tyrannis occupabat, nulla ratione terra gubernabatur, regia dignitas ludibrio erat, apud homines multos ingens regum turba exoriebatur: si cui erant centum circiter homines subditi, regium is sibi habitum continuo usurpabat. Talis erat hominum **346** pugna: cum certorum locorum principatus ambirent, nec ex loco transirent in alium; nisi quandoque sibi mutuo bellum inferrent. Cum diutius ejusmodi confusio perseveraret, ubi primum Dominus in terra virgineum occupavit palatium, permultos illos abstulit principatus, ac monarchiam instituit, ubi Romanorum imperium omnes obtinere decrevit, ad cœlestis scilicet imperii normam. Quemadmodum enim unum in cœlo Dei regnum obtinet, omnesque angeli voluntati ejus subjiciuntur; dæmonibus barbarorum more imperium detrectantibus eadem ratione et in terra, licet permultæ sint indomitæ gentes, unum tamen Romanorum imperium obtinet. Probi igitur hujusce ordinis constituendi causa, primam sub Augusto descriptionem rex in utero gestatus edici mandavit: unde et se ipse in Romani imperii censu describi permisit ad confirmationem statutarum legum. Tum enim regis lex obtinet, cum prior ipse quam tulit legem implet. Nam qui legem ponit, nec implet, is legis abrogator est potius quam legislator. Boni igitur hujusmodi ordinis ponendi causa, prima sub Augusto descriptio facta est, ut et legis cultus auferretur, et Judæorum natio cohiberetur, ut ne perversis Judæis, si suo jure viverent, liceret innoxios occidere, sed necessitatis jugo legibus parerent.

3. Καὶ ὅτι ἀληθῆ τὰ λεγόμενα, διὰ βραχέων ἄκουε. Πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως πολλὴ τυραννὶς (68) τὸ τῶν ἀνθρώπων κατεῖχε γένος· ἀλόγως τὸ τῆς γῆς ἐκυβερνᾶτο χωρίον· ἐνέπαιζον εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα· πολλῶν τῶν ἀνθρώπων πλῆθος βασιλέων ἐφυτουργεῖτο· ἑκατόν πού τις ἄνδρας ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν, εὐθέως τὸ τῆς βασιλείας B ἐσφετερίζετο σχῆμα. Τοιαύτη τῶν ἐθνῶν ἡ ἅμιλλα· τοπαρχίας ἀγαπῶντες, καὶ τόπον ἐκ τόπου μὴ διαβαίνοντες, εἰ μὴ τρόπον τινὰ κατ' ἀλλήλων ὡπλίσαντο. Ταύτης τῆς συγχύσεως χρονοτριβουμένης, μόνον ὁ Κύριος κατεδέξατο ἐπὶ γῆς τὸ παρθενικὸν οἰκῆσαι παλάτιον, εὐθέως τὴν μὲν πολυαρχίαν καύει, τὴν δὲ μοναρχίαν φυτουργεῖ, τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν πάντων ἡγεμονεύειν κληρώσας, κατὰ μίμησιν τῆς ἐπουρανίου διατριβῆς. Ὥσπερ γὰρ ἐν οὐρανῷ μία ἡ τοῦ Θεοῦ βασιλεία κρατεῖ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι τῷ θελήματι αὐτοῦ ὑποτάσσονται, τῶν δαιμόνων δίκην (69) βαρβάρων ἀφηνιασάντων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰ καὶ πολλὰ τὰ ἀνυπότακτα ἔθνη, ἀλλ' ὅμως μία ἡ τῶν Ῥωμαίων βασιλεία κρατεῖ. Διὰ ταύτην οὖν τὴν εὐταξίαν τὴν πρώτην ἀπογραφὴν ὁ C κυοφορούμενος βασιλεὺς προσέταξεν ἐπὶ Αὐγούστου συγκροτηθῆναι· ὅθεν καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐναπόγραφον γενέσθαι τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ παρεχώρησε πρὸς βεβαίωσιν τῶν θεσπιζομένων νόμων. Τότε γὰρ βασιλέως νόμος κρατεῖ, ὅτε ὁ νομοθετῶν βασιλεὺς πρῶτος πληρώσῃ τὸν νόμον. Ὁ γὰρ (70) νομοθετῶν καὶ μὴ πληρῶν καθαιρέτης ἐστὶν, ἢ (71) νομοδότης. Διὰ τὴν προλεχθεῖσαν οὖν εὐταξίαν, ἡ ἐπὶ Αὐγούστου ἀπογραφὴ πρώτη γέγονεν, ὅπως καὶ ἡ τοῦ νόμου λατρεία μετενεχθῇ, καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων φῦλον καταργηθῇ (72) πρὸς τὸ μὴ ἐξεῖναι λοιπὸν τοῖς ἀτάκτοις Ἰουδαίοις αὐτονομίᾳ χρωμένοις φονεύειν τοὺς ἀνευθύνους, ἕπεσθαι δὲ τοῖς νόμοις τῷ τῆς ἀνάγκης ζυγῷ (73).

4. Necessaria itaque fuit supradicta sub Augusto descriptio. Ipsa quippe descriptio, Judæorum populum depressit, Christianorum contra genus exaltavit, Judæis, Romani metu imperii, non audentibus priore suo uti furore. Quapropter post eam descriptionem, cum Dominum comprehendissent et morti tradere festinarent, non ausi sunt arbitratu suo agere, sicut olim cum prophetis, quos cæco impetu

D 4. Ἀναγκαία τοίνυν ἡ προλεχθεῖσα ἐπὶ Αὐγούστου ἀπογραφή· αὕτη ἡ ἀπογραφὴ τὸ μὲν τῶν Ἰουδαίων ἐταπείνωσε φῦλον, τὸ δὲ τῶν Χριστιανῶν ὑπερύψωσε γένος· μηκέτι τολμώντων Ἰουδαίων (74) δέει τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς τῇ προτέρᾳ κεχρῆσθαι μανίᾳ. Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀπογραφὴν ταύτην, τὸν Κύριον κρατήσαντες, καὶ θανάτῳ παραδοῦναι σπεύδοντες, οὐκ ἐτόλμησαν κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς διαπράξασθαι,

[63] Habac. III, 2.

(68) Ita Colb. 1, 2. Editi vero, τυραννία.

(69) Ita Colb. 1, 2. Editi vero, μία πλειόνων βασιλεία κρατεῖ, τῶν δαιμόνων δίκην, etc. Mox mss. ἀφανισθέντων, pro ἀφηνιασάντων. Infra editi, βασιλεία κρατεῖ, ἐπειδὴ ἄνωθεν ἐκρατεῖτο, διὰ ταυτόν. Editi vero ut in textu.

(70) Colb. 1, 2, Τότε δὲ βασιλέως νόμος κρατεῖ τε, ὅτε πρῶτος αὐτὸς τοῦτον πληροῖ. Ο γάρ.

(71) Adde μᾶλλον, aut lege οὐ pro ἢ.

(72) Colb. 1, 2, καταρτισθῇ.

(73) Colb. 1, 2, τῇ τῆς ἀνάγκης ζωῇ.

(74) Colb. 1, 2, τολμώντων παίδων Ἰουδ. Editi, ut in textu.

καθ' ὁμοιότητα τῶν προφητῶν, οὓς ἀδιακρισίᾳ (75) διεσπάραξαν· ἀλλὰ τῷ Πιλάτῳ προσήνεγκαν, ἄρχοντι Ῥωμαίων, ἐντυχίαν εἰσπραξαμένῳ, δίκας ἀπαιτούμενοι τῶν λεγομένων, συγκατάθεσιν μεθοδευόμενοι. Διὸ καὶ ὁ Πιλᾶτος, ὁ Ῥωμαίων ἄρχων, ὡς εἶδε τοὺς Ἰουδαίους κυνογλωσσοῦντας κατὰ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναιρέσεως (76), καὶ εἰδὼς, ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐτὸν, ἐπηρώτα τοὺς Ἰουδαίους, φάσκων· Καθὼς ἴστε πάντες σαφῶς, οὐδὲν ἄξιον θανάτου εὑρίσκω ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ, ὦ Ἰουδαῖοι. Τί τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν μολύνειν σπεύδετε, ἀκρασίᾳ κρατοῦντες τὸν δίκαιον, καὶ τὸν ἀνεύθυνον ὑπεύθυνον εἶναι θέλοντες; Οὐδὲν ἄξιον θανάτου εὑρίσκω ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ. Μᾶλλον οὖν ὁ Βαραββᾶς (77) φονευθῇ, ὁ δὲ Χριστὸς ἀπολυθῇ· ὅτι ἐκεῖνος μὲν φονευτὴς καὶ στασιώδης, οὗτος δὲ εὐεργέτης καὶ ζωοδότης· ἐπειδὴ καὶ ταύτην κατ' αὐτοῦ τὴν κατηγορίαν ἠσπάσασθε. Καὶ οὕτως δὲ Ἰουδαίων μὴ συντιθεμένων, ἀλλ' ἐχθρὸν τοῦ Καίσαρος τὸν Πιλᾶτον φημιζόντων, οἵτινες κατὰ πρόσωπον ἔλεγον τῷ Πιλάτῳ, συνηγοροῦντι τῷ Χριστῷ· « Οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος, » ἐπειδὴ τὸν λέγοντα ἑαυτὸν βασιλέα ζωοποιεῖσθαι θέλεις. Καὶ οὕτως (78) ὁ Πιλᾶτος οὐ συνεχώρησε τοῖς Ἰουδαίοις τῇ οἰκείᾳ γνώμῃ πᾶν ὁτιοῦν διαπράξασθαι. Εἰ γὰρ ἂν συνεχώρησε τοῖς Ἰουδαίοις, οἱ Ἰουδαῖοι λίθοις τὸν Κύριον ἐθανάτωσαν, ἢ ξυλίνῳ πρίονι κατέπρισαν. Τούτου δὲ πραττομένου, ἡμεῖς τὸν σταυρὸν ἐζημιούμεθα· ἐπειδὴ Ῥωμαίων κριτήριον τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον. Διὸ καὶ ὁ Πιλᾶτος ἐπηρώτα τοὺς Ἰουδαίους· « Τί θέλετε ποιήσω Ἰησοῦν, τὸν λεγόμενον Χριστόν (79); » Οἱ δὲ, τῇ Ῥωμαίων παιδείᾳ θαῤῥοῦντες, ἐβόησαν· « Ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν· » καὶ εὐθέως ὁ Πιλᾶτος συνένευσεν· ἄνωθεν γὰρ ἐκέκτητο τὸ νεῦμα.

A dilaniarunt; sed Pilato coram steterunt tum Romanorum præsidi, exacturo ut coram se accusaretur; idque ut pro dictis ejus pœnas exposcerent, et artificio consensum ejus obtinerent. Quamobrem Pilatus, utpote Romanorum præses, ut Judæos vidit canina lingua Domini necem postulantes, gnarus eos præ invidia tradidisse illum, interrogabat Judæos hisce verbis: Ut probe nostis omnes, nihil morte dignum invenio in hoc homine, o Judæi. Quid Romanorum imperium polluere conamini, petulanter justum capientes, et insontem sontem esse volentes? Nihil morte dignum invenio in hoc homine. Barabbas ergo occidatur, Christus autem dimittatur: quia ille quidem homicida et seditiosus, hic vero beneficus et vitæ largitor, quandoquidem hanc
B adversus illum accusationem adornastis. Verum cum ne hac quidem ratione assentirentur Judæi, sed Cæsaris inimicum Pilatum proclamarent; Pilatoque Christi patrocinium suscipienti in faciem dicerent: « Non es amicus Cæsaris [64], » siquidem velis eum vivere qui se regem dicit. At ne ita quidem Judæis concessit Pilatus, ut quidvis proprio agerent arbitrio. Si namque concessisset illis, Judæi Dominum lapidibus interemissent, aut serra lignea dissecuissent. Quod si factum fuisset, nos crucis jacturam fecissemus. Nam apud Romanos supplicium, crucis erat lignum. Quamobrem interrogabat Judæos Pilatus: « Quid vultis faciam de Jesu, qui dicitur Christus [65]? » At illi Romanorum instituto confisi, clamarunt: « Tolle, tolle,
C crucifige eum [66], » et confestim Pilatus annuit: desuper enim nutum hunc acceperat.

5. Διὰ ταύτην οὖν τὴν εὐταξίαν ἡ ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος πρώτη ἀπογραφὴ ἐνομοθετεῖτο· εἰ μὴ γὰρ προενομοθετήθη ἡ ἀπογραφὴ αὕτη, οὐκ ἂν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα τελείᾳ ταφῇ παρεδόθη· ἔμελλον γὰρ παῖδες Ἰουδαίων τῇ ὑπερβαλλούσῃ μανίᾳ ἢ πυρὶ παραδοῦναι τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, ἢ θαλάσσῃ καταποντίζειν. Εἰ γὰρ τὸν φίλον Ἱερεμίαν εἰς λάκκον βορβόρου κατήγαγον (80)· τί ἔμελλον εἰς τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα διαπράττεσθαι, εἰ μὴ τὸν Ῥωμαϊκὸν νόμον εἶχον κολαφίζοντα; Διὸ καὶ τῶν Ἰουδαίων μὴ συγχωρουμένων παρὰ τοῦ Πιλάτου δέξασθαι τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, φίλος ὢν τοῦ Πιλάτου, προσελθὼν ᾐτήσατο παρ' αὐτοῦ τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, ἀσύγκριτόν τι (81) προσενέγκας. Ἀναγκαία τοίνυν ἡ ἀπογραφὴ ἡ ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος· εἰ

347 5. Ob eum igitur probum ordinem prima sub Augusto Cæsare descriptio edicta fuit: nisi enim edicta fuisset, nequaquam Domini corpus perfectæ sepulturæ traditum fuisset; futurum enim erat ut Judæi, præ nimio furore, corpus Domini aut in ignem conjicerent, aut in mare demergerent. Si enim amicum sibi Jeremiam in lacum cœni demiserunt, quid facturi erant in Domini corpus, nisi se cohibentem reperissent Romanorum legem? Quare cum Judæis minime concederetur a Pilato ut corpus Domini acciperent, Joseph ab Arimathæa, ami-
D cus Pilati, adiens illum, petiit ab eo corpus Domini, allato pro ea re ingenti pretio. Necessaria itaque fuit descriptio sub Augusto Cæsare facta: tametsi enim, uti modo audisti, sponsus Virginis

[64] Joan. XIX, 12. [65] Matth. XXVII, 22. [66] Joan. XIX, 15.

(75) Colb. 1, 2, ἀδιακρίτως. Mox iidem, Ῥωμαίων ψευδοκατηγορίας πλασάμενοι, καὶ ἀπαιτούμενοι τῶν λεγομένων τὴν ἀπόδειξιν. Διὸ καὶ ὁ Πιλ. Mox iidem, κυνῶν δίκην ὑλακτοῦντας, alii κοινογλωσσοῦντας.

(76) Sic mss. Editi vero, ἀναιρέσεως, omissis multis. Mox, πάντες deerat in editis, habeturque in Colb. 1, 2.

(77) Sic mss. Editi, ἢ ὅλως ὁ Βαρ.

(78) Colb. 1, 2, ζωοποιεῖν θέλεις. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως.

(79) Sic Colb. 1, 2. Editi vero, ὃν λέγετε Χριστόν. Infra Colb. 2, συγκατένευσεν. Ibid. Colb. 1, 2, ἄνωθεν γὰρ ἦν τὸ πνεῦμα τοιούτως γενέσθαι. Διὰ ταύτην τοίνυν.

(80) Quidam mss. κατήγγισαν. Infra mss. ut in textu. Editi vero, τῶν Ἰουδαίων μηδενὶ συγχωρούντων. . . οὗτος προσελθὼν ᾐτήσατο παρὰ τοῦ Πιλάτου.

(81) Colb. 1, 2, ἀσύγκριτον τιμήν. Editi, ἀσύγκριτόν τι.

mœrore affectus est, attamen mundus universus præstantioris ordinis initium accepit. Quid illud est, Sponsus Virginis mœrore affectus est? paucis ausculta. Cum Joseph Virginis sponsus, ut modo audisti, propter Augusti censum in Bethleem concessit cum Maria desponsata sibi uxore prægnante, ignorabat Joseph mysterium in Virgine abditum, necdum angeli oraculum acceperat: at Virgo, tum ex verbis, tum ex uteri tumore, certo sciebat quid gestum esset; quanto enim magis uterus intumescebat, tanto securiorem Virgo vitam degebat, una virginitatem servans intemeratam, fetumque gestans citra vel minimam molestiam; nec tantum illo gravata, quantum levata.

6. Horum causa anxius Joseph, cum videret eam uterum gestare, ignoraretque intus reconditum thesaurum, mœrore affectus, Virginem in via objurgavit hisce verbis: Quid tibi videtur, o Maria? Nonne tu es quæ ut verecunda Virgo in templi septo es educata? Nonne tu es, o Maria, quæ viri aspectum non sustinebas? Nonne tu es, o Maria, quæ contra propositum tuum me in sponsum admisisti? Nonne tu es, o Maria, quæ virginitatis rosam immarcessibilem servare peroptabas? Nonne tu es, o Maria, quæ Susannam diligebas, Ægyptiam oderas? Nonne tu es, o Maria, quæ vi stupratam Thamar sæpe legebas [67], et impudicum Amnonem exsecrabare? Quorsum abiit ille continentiæ tuæ thalamus? Quorsum ille castitatis immaculatus thorus? Quorsum verecundus ille vultus? Ego pudore afficior, tu confidenter agis? Quia peccatum sileo tuum, tu propius accedere festinas? Non vides alvi tuæ tumorem? Intus infans palpitat, et tu quasi nihil experta hilaris es? Abi, Maria, remigra in domum tuam: quære pudicitiæ tuæ furem, cum illo describare. Ego contumeliam illam non admitto, nullam ad pœnam deprecandam invenies excusationem. Tum Virgo ad Josephum: Quid indignaris, mi sponse? Quid me ut impudicam damnas? Quid contumeliosis oculis uteri mei tumorem conspicis? Quid me ad erubescendum cogis? Gloria sum mulierum, a priore illas turpitudine emergere feci: Evam revocavi: igneum transtuli gladium, et tu me jubes occultari? Nemo pœnas a me reposcere poterit, quæ communem omnium gesto Dominum. Si de me ipsa testimonium feram, inanis gloriæ cupida deprehendar. Paululum exspecta, Joseph, tibique pastores vera persuadebunt, te magi certiorem facient: stella pudore afficiet: angeli ad compunctionem excitabunt. Jam dubitas, paulo post gloriam dabis, ubi cœlestem exercitum audies cum concentu clamantem: « Gloria in excelsis Deo, et

[67] Genes. XXXVIII.

A γὰρ καὶ ὁ μνηστὴρ τῆς Παρθένου, καθὼς ἀρτίως ἤκουες, ἐστύγνασεν, ἀλλ' ὅμως ὁ σύμπας κόσμος ἀρχὴν εὐταξίας ἐδέξατο. Τί ἐστιν, Ὁ μνηστὴρ τῆς Παρθένου ἐστύγνασεν, ἄκουε διὰ βραχέων. Ἡνίκα Ἰωσὴφ ὁ μνηστὴρ τῆς Παρθένου, καθὼς ἀρτίως ἤκουες, διὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ Αὐγούστου τὴν Βηθλεὲμ κατελάμβανε σὺν Μαριὰμ τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναικὶ, οὔσῃ ἐγκύῳ, ἠγνόει ὁ Ἰωσὴφ τὸ ἐν τῇ (82) Παρθένῳ μυσταγωγούμενον· οὐχ ἦν οὐδέπω χρησμὸν ἀγγέλου δεξάμενος. Ἡ δὲ Παρθένος τὸ ἀσφαλὲς ἐκέκτητο, καὶ τῷ λόγῳ καὶ τῷ ὄγκῳ· ὅσον γὰρ τῆς γαστρὸς ἡ αὔξησις ἐγίνετο, τοσοῦτον ἡ Παρθένος ἀμεριμνότερον βίον διέτριβεν· ὁμοῦ καὶ τὴν παρθενίαν ἀμόλυντον φυλάττουσα, καὶ τὸν τόκον ἄσκυλτον ἄγουσα, οὐ τοσοῦτον κοπουμένη, ὅσον κουφιζομένη.

B 6. Πρὸς τούτοις ἀγωνιῶν (83) ὁ Ἰωσὴφ, ὡς εἶδεν αὐτὴν κατὰ γαστρὸς ἔχουσαν, τὸν ἔνδοθεν θησαυρὸν ἀγνοῶν, στυγνάσας, κατὰ τὴν ὁδὸν ἀντέβαλλε πρὸς τὴν Παρθένον, λέγων· Τί σοι τὸ δόξαν, Μαρία; Οὐ σὺ εἶ ἡ ὡς αἰδέσιμος Παρθένος ἐν τοῖς ἱεροῖς περιβόλοις ἀνατραφεῖσα; Οὐ σὺ εἶ Μαριὰμ, ἡ πρόσωπον ἀνδρὸς θεωρῆσαι μὴ καταδεχομένη; Οὐ σὺ εἶ Μαριὰμ, ἡ παρὰ πρόθεσιν κατεγγυηθῆναί μοι πεισθεῖσα (84); Οὐ σὺ εἶ Μαριὰμ, ἡ τὸ τῆς παρθενίας ῥόδον ἀμάραντον φυλάξαι προσευξαμένη; Οὐ σὺ εἶ Μαριὰμ, ἡ τὴν Σωσάνναν ἀγαπήσασα, καὶ τὴν Αἰγυπτίαν μισήσασα; Οὐ σὺ εἶ Μαριὰμ, ἡ τὴν βιασθεῖσαν Θάμαρ ἀναλεγομένη, καὶ τὸν ἄτακτον Ἀμνὼν βδελυττομένη; Ποῦ σου τῆς σωφροσύνης ὁ θάλαμος; C Ποῦ σου τῆς ἁγνείας ἡ ἄσπιλος παστάς; Ποῦ σου τὸ αἰδεστικὸν πρόσωπον; Ἐγὼ αἰσχύνομαι, καὶ σὺ παῤῥησιάζεις; Ὅτι σιωπῶ τὴν ἁμαρτίαν σου, οὕτω πλησιέστερον χωρεῖν ἐπείγεσαι (85); Οὐχ ὁρᾷς τὸν ὄγκον τῆς κοιλίας σου; Ἔνδον τὸ βρέφος σπαίρει, καὶ σὺ ὡς ἀπείραστος πειρασμῶν φαιδρύνῃ; Ἄπιθι, Μαριάμ· ὑπόστρεψον εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐπιζήτησον τὸν κλεψίγαμον· ἐκείνῳ ἐναπογράφηθι. Ἀλλοτρίαν ὕβριν οὐ καταδέχομαι· οὐχ εὑρίσκεις ἀπολογίαν πρὸς τὴν τιμωρίαν. Ἡ δὲ Παρθένος πρὸς τὸν Ἰωσήφ· Τί δυσχεραίνεις, μνῆστερ ἐμοῦ; Τί ὡς ἀτάκτου μου καταψηφίζεις; Τί ἐφυβρίστοις ὀφθαλμοῖς τὸν ὄγκον τῆς γαστρός μου περιβλέπεις; Τί ἐρυθριᾷν με καταναγκάζεις; Δόξα τῶν γυναικῶν γέγονα· τῆς προτέρας αὐτὰς αἰσχύνης ἀπέδυσα· τὴν Εὔαν ἀνεκαλεσάμην· D τὴν φλογίνην ῥομφαίαν μετέστησα· καὶ σὺ καλύπτεσθαί με παρασκευάζεις (86); Οὐδεὶς δίκας ἐμὲ δυνήσεται εἰσπράξασθαι· κοινὸν γὰρ Δεσπότην βαστάζω. Ἐὰν ἐγὼ περὶ ἐμαυτῆς μαρτυρήσω, ὡς κενόδοξός τις εὑρεθήσομαι. Μικρὸν καρτέρησον, ὦ Ἰωσὴφ, καὶ ποιμένες σε πείσουσιν· μάγοι σε πληροφορήσουσιν· ἀστὴρ σε δυσωπήσει· ἄγγελοί σε κατανύξουσι. Νῦν ἀμφιβάλλεις, μετ' οὐ πολὺ δὲ δοξάσεις, ὅτε τῆς ἐπουρανίου στρατιᾶς ἀκούσεις συμφώνως βοώσης· « Δόξα

(82) Colb. 1, 2, ἠγνόει ὁ Ἰωσὴφ τῇ ξένῃ πραγματείᾳ τὸ ἐν τῇ. Infra iidem, χρηματισμὸν ἀγγέλου.
(83) Sic Colb. 1, 2. Editi vero, ἀγνοῶν.
(84) Sic mss. Colb. Editi vero, ἡ κατὰ πρόθεσιν κατεγγυηθῆναι μὴ πεισθεῖσα.
(85) Ita Colb. 2. Editi vero, ἐπήγεσας. Idem mox, βρέφος σπαίρει. Editi, male, σπείρει.
(86) Colb. 1, 2, με καταναγκάζεις.

ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις A εὐδοκία. » Τότε γονυπετήσεις, καὶ οὐ καταζητήσεις. Οὐχ ὁρᾷς τῆς ὁδοῦ τὴν διάβασιν, Ἰωσήφ, καὶ ὅτι οὐδεὶς ἀνδρῶν συνοδοιπορεῖ ἡμῖν; Οὐχ ὁρᾷς τὸν ἥλιον λαμπροτέραν στολὴν ἀναβαλλόμενον (87); Οὐχ ὁρᾷς πᾶσαν τὴν κτίσιν σκιρτῶσαν; Οὐχ ὁρᾷς τὰ ὄρη πηδῶντα; Οὐχ ὁρᾷς τοὺς βουνοὺς εὐφραινομένους; Οὐχ ὁρᾷς τὰς ἀφέσεις τῶν ὑδάτων ὑπερβλυζούσας; Οὐχ ὁρᾷς τὸν Ἰορδάνην ἔξω περιτρέχοντα; Ἀπὸ τῶν σημείων στόχασαι τὸ τεκμήριον, καὶ μή, ὅτι ἐγκυός εἰμι, δίσταζε, Ἰωσήφ. Ἐδανείσθην, οὐκ ἐμολύνθην· ἔχρησα τὴν κοιλίαν, οὐκ ἐμόλυνα τὴν παρθενίαν. Μὴ ἀπιστήσῃς τοῖς προκειμένοις, ὦ Ἰωσήφ. Ὅτε μαιωθήσομαι (88), τότε τίς εἰμι γνωρισθήσομαι· νῦν ὀνειδίζομαι, τότε μακαρισθήσομαι· νῦν ὡς αἴτιον ἀπελαύνεις, τότε ὡς ἁγίαν ἐγγὺς εἶναι παρα- B καλέσεις. Μή, ὅτι δοκεῖς φυλάττειν (89), μεγαλύνου· ἐγὼ γάρ σε φυλάττω· ὁ γὰρ τὴν ἐμὴν κοιλίαν σκηνὴν ποιῆσαι καταδεξάμενος, οὗτος πάσης τῆς φύσεως φύλαξ. Πορευθῶμεν τοίνυν, καὶ ἐναπόγραφοι γενώμεθα, ὅπως πληρωθῇ καὶ ἡ στρατιωτικὴ νομοθεσία, καὶ ἡ βασιλικὴ δογματοθεσία.

7. Ἐν τούτοις ὁ Ἰωσὴφ εὐλαβηθείς, διττὴν λοιπὸν ὁδὸν ἐβάδιζε· τοῖς μὲν ποσὶ τὴν γῆν ἰχνοποιῶν (90), τοῖς δὲ λογισμοῖς τὰς νεφέλας ὑπερπηδῶν. Τί γὰρ ἕτερον εἶχεν ὁ Ἰωσὴφ διαπράττεσθαι, ἢ ἄνω τὸν νοῦν σχολάζειν, ἐπειδὴ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ ἄνωθέν ἐστι δεδομένη. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ Ἰωσὴφ συμπεριεφέρετο τῇ Παρθένῳ, ὁμοῦ καὶ βοηθὸς καὶ σκόπος τῶν μελλόντων γενόμενος· οὐχ ὅτι ἔχρῃζεν βοηθοῦ ἡ Παρθέ- C νος, μᾶλλον δὲ ὁ ἐν Παρθένῳ κυοφορούμενος· αὐτὸς γὰρ ὁ πάντων βοηθὸς ἦν καὶ ἔστι (91), καὶ πρὸς αὐτὸν ἐκέκραγεν ὁ κράζων· « Ἡ βοήθειά μου παρὰ Κυρίου τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Ἀλλ' ὅτι ἀναγκαῖον ἦν ὡς πραγματείαν τῆς οἰκονομίας, τοῦ εἶναι τὸν Ἰωσὴφ βοηθόν, πρὸς τὸ τὴν Παρθένον ὡς ὕπανδρον φημίζεσθαι, πρὸς τὸ λαθεῖν τὸν διάβολον τὸ κατασκευαζόμενον, ὅπως μὴ μάθῃ τὸ γενόμενον (92)· πῶς ὁ Θεὸς μετὰ τῶν ἀνθρώπων συναναστραφῆναι κατεδέξατο. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς; Καλὸν γὰρ λοιπὸν συνιδεῖν καὶ τὸν Ἰωσὴφ πληροφορούμενον (93), καὶ τὸν οἰκίσκον, ἔνθα ἡ Παρθένος ἀπεκύησε, τῆς Ἐκκλησίας τὸν τύπον δεχόμενον· ὅπου θυσιαστήριον μὲν ἡ φάτνη, ἐφημερευτὴς δὲ ὁ Ἰωσήφ, διάκονοι δὲ οἱ ποιμένες, ἱερεῖς οἱ ἄγγελοι, ἀρ- D χιερεὺς ὁ Κύριος, θρόνος ἡ Παρθένος, κρατῆρες οἱ μαζοί, ἀναβόλαιον ἡ ἐνανθρώπησις, ῥιπιστῆρες τὰ χερουβίμ, δίσκος τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ Πατὴρ δισκοκάλυμμα (94). Ὅτι δὲ τῆς Ἐκκλησίας τύπον προσ-

in terra pax, in hominibus beneplacitum [68]. » Tum genua flectes, nec perquires. An non transitum nostrum consideras, o Joseph, quod scilicet **348** vir nullus nobis sit comes itineris? Non vides solem splendidiore amictum veste? Non vides universam creaturam exsultantem? Non vides montes saltare? Non vides colles lætari? Non vides aquarum alveos exundare? Non vides Jordanem extra ripam effluentem? Ex signis rem conjice significatam, nec ambigas, o Joseph, quod me prægnantem cernas. Me ipsam mutuo dedi, nec polluta sum: uterum commodavi, nec virginitatem temeravi. Ne propositis rebus fidem abneges, o Joseph: cum obstetrice usa fuero, tum quæ sim exploratum erit; jam probris afficior, tum beata prædicabor; nunc ut ream abigis, tunc ut sanctam prope adesse rogabis. Ne glorieris quod me custodire videaris: ego namque te custodio. Nam qui uterum meum in tabernaculum sibi apparare dignatus est, is est totius naturæ custos. Pergamus ergo et describamur, ut et militaris lex, et imperatorium edictum impleatur.

7. His pudefactus Joseph, duplici deinceps via incedebat, pedibus quidem terram vestigio calcans, cogitationibus autem nubes supergressus. Quid enim aliud agendum Josepho restabat, quam ut sursum mente degeret. Quandoquidem omne donum perfectum desuper datum est. Quamobrem deinceps Joseph una Virgini comes, et adjutor erat, atque futurarum spectator rerum. Non quod Virgini adjutore esset opus, nedum ei qui in Virgine gestabatur, quique omnium auxiliator erat et est, et ad quem exclamat ille qui ita vociferatur: « Auxilium meum a Domino qui fecit cœlum et terram [69]; » sed quod necesse esset, ad œconomiæ illius negotium, adjutorem Joseph esse, ut Virgo conjux reputaretur, ut diabolo lateret quod agebatur, neque rem gestam ille edisceret: qua ratione scilicet Deus cum hominibus conversari dignatus sit. Quid igitur Lucas evangelista? nam operæ pretium est videre et Joseph certiorem factum, et domicilium in quo peperit Virgo, quod Ecclesiæ typum gerit: ubi altare est præsepe; qui vice sua ministrat, Joseph; diaconi, pastores; sacerdotes, angeli; summus sacerdos, Dominus; thronus, Virgo; crateres, mammæ; vestis sacerdotalis, incarnatio; flabella, cherubim; discus, Spiritus sanctus; Pater autem disci operculum. Quod autem Ecclesiæ typum præfiguraret locus in quo Dominum peperit, audisti

[68] Luc. II, 14. [69] Psal. CXX, 2

(87) Colb. 1, 2, περιβεβλημένον.
(88) Colb. 1, 2, μαίαις ὀφθήσομαι.
(89) Colb. 1, 2, φυλάττειν, Ἰωσήφ, μέγα φρόνει· ἐγὼ γάρ σε φυλάττω, ὁ τὴν ἐμ. Paulo post, iidem, πάσης τῆς κτίσεως φύλαξ ὡς δημιουργός. Editi, ἀμπελοφύλαξ.
(90) Colb. 1, 2, ἰχνοβατῶν.
(91) Sic Colb. 1, 2. In editis vero, ἦν καὶ ἔστι deest. Mox mss. ut in textu. Editi vero, τοῦ Κυρίου τοῦ Ὑψίστου Ἀλλ' ὅτι. Mox iidem, ἀναγκαῖον πραγματείαν τῆς οἰκονομίας, πιστευθῆναι τὸν Ἰωσὴφ δῆλον ἐντεῦθεν ἔδει τὴν κ.
(92) Colb. 1, 2, κατασκιαζόμενον ὅρος μὴ μάθῃ τι γινόμενον (ὁ τύραννος Colb. 1,) πῶς Θεὸς μετὰ ἀνθ. ἀναστραφῆναι.
(93) Colb. 1, 2, ἰδεῖν τὸν Ἰωσὴφ χαρᾶς πληρούμενον.
(94) Colb. 1, 2, δισκοκάλυμμα ἐπισκιάζων τῇ ἰδίᾳ δυνάμει. Iidem, προεχάραξεν. Editi, προσεχάραξεν. Ibidem, ὁ τόπος deerat in editis, sed exstat in mss.

jamjam evangelistam Lucam dicentem : « Factum A est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret filium suum primogenitum, et pannis eum involvit, et reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio [70]. »

8. O res admirabiles! papæ, quam exigua verba, quam magna mysteria! « Factum est, cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret. » O rem stupendam, Conditor temporum definitum tempus exspectat! Qui terminum tempori constituit, statutum mensium spatium exspectavit; ut nemo phantasiam aut speciem tantum illud esse existimaret. « Factum est, cum essent ibi, impleti sunt dies, ut pareret filium suum primogenitum : et pannis B eum involvit et reclinavit eum in præsepio. » Perpende mysticum Virginis partum : ipsa peperit, ipsa pannis involvit. Inter feminas hujus sæculi, alia parit, alia pannis involvit : apud Virginem non item; ipsa peperit, ipsa pannis involvit : ipsa infatigabilis mater, ipsa obstetrix sine magistra, non 349 permisit quemquam impuris manibus partum intemeratum contingere; ipsa per sese curavit eum, qui ex se, et ante se, et propter se natus erat : « Et pannis eum involvit : et reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio. » Vides, o dilecte, quomodo Ecclesiæ typum nobis jam ante depinxerit vile illud diversorium, ubi Virgo illa peperit quæ semel uterum gestavit, nec secunda vice C genuit, nec contumeliæ notam sustinuit : licet insani quidam, quod audierint Lucam evangelistam sic loquentem : « Et peperit filium suum primogenitum, » secundam fuisse Virginis conceptionem docuerint, incorruptionem in corruptionem transmutantes : in suis dogmatibus ita loquentes : Nequaquam primogenitus dictus fuerit, nisi subsequatur alter. Adversarii autem nostri, non modo Lucam suæ pravitatis producunt testem; sed etiam evangelistam Matthæum qui ea ipsa enarret, et apertius adhuc affirmet, atque ejus voces impii illi proferunt, in scriptis suis ea loquentes quæ Joseph in visione accepisse scribitur, Matthæo evangelista dicente : « Apparuit autem angelus Domini in somnis Joseph, dicens : Joseph fili David, noli timere D accipere Mariam conjugem tuam, quod enim in ea natum est, ex Spiritu sancto est. Surgens autem Joseph, ait, accepit Mariam conjugem suam; et non cognovit eam donec peperit filium suum primogenitum [71]. » Simili modo adversarii has voces mutuantur, ut gloriosam Virginem secundo peperisse doceant. Sed apage absurditatem : immaculatum prorsus permansit hoc virginale, et gloriosum

εχάραξεν ὁ τόπος, ἔνθα ἡ Παρθένος ἀπεκύησε τὸν Κύριον, ἤκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ λέγοντος· « Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν (95) πρωτότοκον· καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ, ὅτι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. »

8. Ὢ τῶν παραδόξων πραγμάτων! βαβαὶ, πῶς μικρὰ τὰ ῥήματα, καὶ μεγάλα τὰ μυσταγωγήματα! « Ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν. » Ὢ τῶν παραδόξων πραγμάτων, ὁ τῶν χρόνων ποιητὴς ὡρισμένον χρόνον περιέμενεν! Ὁ ὁροθέτης τῶν χρόνων προθεσμίαν μηνῶν ἀνέμενεν, ἵνα μηδεὶς φαντασίαν ἢ δόκησιν νομίσῃ (96). « Ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ. » Βλέπε τὴν μυστικὴν ἀποκύησιν τῆς Παρθένου· αὕτη ἔτεκεν, αὕτη ἐσπαργάνωσεν. Ἐπὶ τῶν κοσμικῶν γυναικῶν ἄλλη τίκτει, καὶ ἄλλη σπαργανοῖ· ἐπὶ δὲ τῆς Παρθένου οὐχ οὕτως· αὕτη ἔτεκεν, καὶ αὕτη ἐσπαργάνωσεν· καὶ αὕτη ἄκοπος μήτηρ καὶ ἀδίδακτος μαῖα, οὐ συνεχώρησεν ἀνάγνοις χερσὶν (97) ἅψασθαί τινα τοῦ ἀχράντου τόκου· αὕτη διὰ ἑαυτῆς τὸν ἐξ αὐτῆς, πρὸ αὐτῆς καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἐθεράπευσεν· « Καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ, διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. » Εἶδες, ὦ φίλε, πῶς τῆς Ἐκκλησίας τὸν τύπον προανεζωγράφησε (98) τὸ εὐτελὲς καταγώγιον, ἔνθα ἡ Παρθένος ἔτεκεν, ἡ ἅπαξ κυοφορήσασα, καὶ δεύτερον μὴ γεννήσασα, καὶ ὕβρεως ἔμφασιν μὴ ὑπομείνασα· εἰ καί τινες μανέντες, διὰ τὸ ἀκοῦσαι αὐτοὺς λέγοντος τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ· « Καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, » καὶ δευτέραν σύλληψιν τῆς Παρθένου ἐδογμάτισαν (99), τὴν ἀφθαρσίαν εἰς φθορὰν μεταβάλλοντες· φάσκοντες ἐν τοῖς οἰκείοις δόγμασιν· Οὐκ ἂν λεχθείη πρωτότοκος, δευτέρου μὴ παρακολουθήσαντος. Οὐ μόνον δὲ οἱ ἐξ ἐναντίας τὸν Λουκᾶν τῆς οἰκείας ἀβελτηρίας προβάλλονται μάρτυρα, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον τὰ αὐτὰ μηνύοντα, καὶ ἔτι σαφέστερον παρεγγυῶντα· ὅθεν καὶ τὰς ἐκείνου λέξεις φανεροποιοῦσιν οἱ ἄθεοι, ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασι λέγοντες ἅπερ Ἰωσὴφ ἐν ὀπτασίᾳ (1) δεξάμενος ἀναγέγραπται, τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου λέγοντος· « Ὤφθη δὲ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ τῷ Ἰωσὴφ, λέγων· Ἰωσὴφ υἱὸς Δαβὶδ, μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ (2) γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου. Ἀναστὰς δὲ, φησὶν, Ἰωσὴφ, παρέλαβε Μαριὰμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἐπορεύθησαν εἰς Αἴγυπτον· καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. » Ὁμοίως καὶ

[70] Luc. II, 6, 7. [71] Matth. I, 20-25.

(95) Colb. 1, 2, αὐτὴν καὶ ἔτεκεν τὸν π. Paulo post, iidem, διότι οὐκ ἦν.

(96) Colbertinus primus et secundus, νομίσῃ τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν. Ἔτεκε, φησὶ, τὸν Υἱὸν αὐτῆς.

(97) Colb. 1, εὐαγέσι χερσί. Infra, post ἐξ αὐτῆς, legitur καὶ πρὸ αὐτῆς in codicibus mss., secus in editis.

(98) Colb. 1, 2, προεζωγράφησεν.

(99) Σύλληψιν ἐδογμάτισαν τὴν Παρθένον ὑπομεῖναι. Sic Colb. 1, 2.

(1) Ita Colb. 2, recte. Editi vero, φαμὲν Ἰωσὴφ μετ' ὀπτασίαν.

(2) Sic Colb. 1, 2. Editi vero, λέγων· Ἀναστὰς παράλαβε Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου, διότι τὸ ἐν αὐτῇ.

(3) ταύτας τὰς λέξεις οἱ ἐξ ἐναντίας παρεγγυῶνται, ἐκ δευτέρου τὴν ἔνδοξον Παρθένον κυοφορῆσαι δογματίζοντες. Ἀλλ' ἄπαγε τῆς ἀτοπίας! ἀκηλίδωτον ἔμεινε πάντως τὸ παρθενικὸν καὶ ἔνδοξον κειμήλιον· οὐκ ἐμολύνθη ὁ δεύτερος οὐρανός· οὐκ ἠχρειώθη τὸ τοῦ Ὑψίστου θεοχώρητον σκεῦος. Πρωτότοκος ὁ Κύριος ἤκουσεν ἐκ τῆς Παρθένου· καὶ καλῶς ἤκουσεν· οὐχ ὅτι δεύτερόν τινα ὁμογενῆ προσεκαλέσατο· ἀλλ' ὅτι πρωτότοκος ὑπῆρχε, τουτέστιν ἀσύγκριτος. Οὐδὲ γὰρ (4), διὰ τὸ εἰπεῖν τὸν μακάριον Παῦλον περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνάρχου γεννήσεως, ὅς ἐστι πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἤδη καὶ ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου φυσικὸν συνέγραψεν· οὐδ' αὖ πάλιν ὁ αὐτὸς Παῦλος, τὸν αὐτὸν Κύριον πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν καλέσας, ἤδη καὶ ὅμοιον τοῦ Κυρίου παρεισήγαγε, παραπλησίως τὸν ᾅδην πατήσαντα.

cimelium: nequaquam pollutum fuit secundum cœlum: nequaquam profanatum fuit vas illud, quod Deum altissimum continuit. Dominus primogenitus ex Virgine audivit, ac probe audivit; non quod secundum ex eodem genere acciverit; sed quia primogenitus, id est incomparabilis erat. Neque enim quia B. Paulus de æterna Domini ex Patre generatione ait: « Qui est primogenitus omnis creaturæ [72], » naturalem statim Domini fratrem conscripsit: neque rursum ipse Paulus, cum ipsum Dominum primogenitum ex mortuis vocavit, statim alium Domino similem induxit, qui pari modo infernum conculcaverit.

9. Διὸ ἄκουε συνετῶς, καὶ πίστευε θεοφιλῶς. Πρωτότοκος ὁ Κύριος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τῆς Παρθένου, ἵνα διὰ πάντων γνωσθῇ τὸ μοναδικὸν τῆς υἱότητος ἀξίωμα. Ἀσύγκριτος δὲ ὁ δεσποτικὸς τόκος· ὅπου γὰρ ἡ Μήτηρ Παρθένος, πῶς τόκος ἑρμηνευόμενος; Ὁμοίως καὶ τὸ εἰπεῖν τὸν εὐαγγελιστὴν Ματθαῖον περὶ τοῦ Ἰωσήφ, ὅτι « Οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτήν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· » οὐκ ἐγίνωσκεν γὰρ αὐτὴν ἀληθῶς, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. Ἕως οὗ ἡ Παρθένος ἐκυοφόρει (5), οὐκ ἐγνώριζεν αὐτὴν ὁ Ἰωσήφ· οὐκ ᾔδει, τί τὸ ἐν αὐτῇ· οὐκ ᾔδει, τί τὸ πραγματευόμενον· οὐκ ᾔδει, τί τὸ κατασκευαζόμενον· μόνον γὰρ ἔτεκε, καὶ τότε ἐγνώρισε· τότε ἔγνω ὁ Ἰωσὴφ τίς (6) ἦν ἡ δύναμις τῆς Παρθένου, καὶ τί γενέσθαι κατηξιώθη· τότε ἔγνω, ὅτι μαζὸν ἐπέδωκε, καὶ φλεβοσυλίαν οὐχ ὑπέμεινε· τότε ἔγνω, ὅτι ἐξελόχευσε, καὶ τὰ τῶν λοχῶν οὐ κατενόησε· τότε ἔγνω, ὅτι θηλὺν παρεῖχεν ἡ ἀκρότομος πέτρα τῇ νοητῇ πέτρᾳ· τότε ἔγνω ὁ Ἰωσήφ, ὅτι περὶ αὐτῆς ἔγραψεν Ἡσαΐας· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει. » Διὰ τὸ ἀσύγκριτον τοιγαροῦν πρωτότοκος ὁ Ἰησοῦς. Εἰ δὲ δεῖ ἐπαληθεῦσαι τῷ λόγῳ, ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ Μονογενὴς ἐκ Πατρός· μόνος γὰρ ἐκ μόνου ἀνάρχως γεγέννηται· ὁ αὐτὸς Κύριος καὶ Μονογενὴς καὶ πρωτότοκος· Μονογενὴς ἐκ τοῦ Πατρός, Μονογενὴς ἐκ τῆς μητρός, διὰ τὸν ὅρον τῆς οἰκονομίας. Ἔχει γὰρ πολλοὺς ἀδελφούς, οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι, καὶ ἐν τῇ Παρθένῳ καὶ ἐν τῷ Πατρί. Ὁμοίως καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἔχει ἀδελφοὺς ὁ Κύριος· καὶ τίνες οὗτοι; Πρὸ πάντων οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, πρὸς οὓς ὁ Κύριος ἔφη· « Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν· » πρὸς οὓς ὁ Κύριος ἔφη· « Ὑμεῖς δέ, προσευχόμενοι, λέγετε· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (7), ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, » ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

9. Quamobrem prudenter audi, ac pie credito. Primogenitus est Filius ex mortuis, ex Patre et ex Virgine, ut per omnia unica filiationis dignitas agnosceretur. Incomparabilis autem est Dominica proles: nam ubi mater Virgo, quanam ratione proles explicatur? Similiter quod evangelista Matthæus de Josepho dicat: « Non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum. » Non plane cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum. Donec uterum Virgo gestabat, non cognoscebat eam Joseph: nec sciebat quid in illa esset, ignorabat quid negotii gereretur, ignorabat quid appararetur: atque tunc solum cognovit cum illa peperit: tunc agnovit Joseph quænam Virginis esset virtus, et quid Deus facere dignatus esset: tunc novit eam ubera dedisse, nec in vena sua rapinam sustinuisse; tunc novit eam peperisse, et quæ ad partum attinent non novisse: tunc scivit mamillam a prærupta petra, spirituali petræ datam fuisse: tunc novit Joseph, de illa Isaiam scripsisse: « Ecce virgo concipiet. » Incomparabili itaque modo primogenitus est Jesus. Quod si in rei veritate loqui oporteat, ipse Dominus et Unigenitus ex Patre; **350** solus namque ex solo, sine principio natus est: idem Dominus et Unigenitus et primogenitus: Unigenitus ex Patre, Unigenitus ex matre, propter œconomiæ decretum. Habet enim multos fratres, non natura, sed gratia, et in Virgine et in Patre. Simili quoque modo in resurrectione fratres habet Dominus: ecquinam illi? Ante omnes, sancti apostoli, quibus Dominus dicit: « Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum [73]; » quibus Dominus ait: « Vos autem cum oratis, dicite: Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum [74], » in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium nunc et semper, et in sæcula sæculorum, Amen.

[72] Coloss. I, 15. [73] Joan. XX, 17. [74] Matth. VI, 9, 10.

(3) Colb. 1, 2, Ὁμοίως γάρ
(4) Colb. 1, 2, πρωτοτόκων ἀσύγκριτός ἐστι πρὸς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώ. Οὐ δεῖ γάρ.
(5) Colb. 1, 2, ἀπεκύησεν
(6) Sic Colb. 1, 2. Ed., Ἰωσ. τὴν Παρθένον τίς, etc.
(7) Ita Colb. 1, 2. Editi vero sic, οὐρανοῖς· αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα, ἅμα τῷ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, πάντοτε, νῦν, etc.

IN SERMONEM DE NATIVITATE CHRISTI MONITUM

Haud ita pridem sermonem de Nativitate Christi ex Barociano codice, sua manu exscriptum, transmisit nobis vir doctissimus Jacobus Mill, principalis collegii Oxoniensis, cujus prolixam erga nos voluntatem, inque studiis nostris promovendis desiderium non semel experti sumus. Indicarat ipse nobis in quodam codice Barocciano tres exstare homilias Athanasio attributas. Rogantibusque ut earum nobis copiam faceret, hæc ille rescripsit : Homilias de Nativitate Christi quod spectat, exstant istæ omnes in exemplari illo ms. cui acceptas pridem dedit cl. Holstenius homilias quas in tomum II Operum Athanasii ad finem conjectas vides. Primæ, cujus apographum petitis, pars prior usque ad verba ista, καὶ εἰ βούλῃ, ἐρώτησον, etc., ex homilia quadam excerpta est (rejectis hinc inde plurimis pro arbitrio defloratoris) quam sub Chrysostomi nomine inter ἀμφισβητούμενα a Savilio evulgatam habes tomo V, quæque jamdiu Chrysostomo adjudicata est a Cyrillo Alexandrino, libro *Ad Reginas*. Reliqua omnia, luce quantum video non indigna, aliunde desumpta sunt. Homiliam integram dedi. Secunda homilia de Nativitate Christi, integra sub titulo Chrysostomi exstat in tomo V, ex editione Frontonis Ducæi hom. 31, ut et tertia tom. V Savil., præfixis duntaxat istis verbis : τί τοῦτο σημεῖον ἀντιλεγόμενον ; *Hæc vir clarissimus. Prima itaque homilia, quæ, ut probe monuit ipse, multa refert initio ex sermone in Nativitatem Christi, cuso in V tom. Operum Chrysostomi ex editione Savilii p. 846, inter* ἀμφιβαλλόμενα, *hæc, inquam, homilia, quia exceptis clausulis nonnullis sub initium hinc inde dispersis, alia omnino est ab illa Saviliana, idcirco hic inter supposititia locum habet : nam ne suspicari quidem licet eam esse Athanasii : cum liquido constet fuisse illam ex laudata Chrysostomi homilia de Nativitate excerptam : quam, ut erudite advertit vir clarissimus, Chrysostomo adjudicandam suadet Cyrillus, qui eam ut Chrysostomi fetum memorat in libro* ταῖς Βασιλίσσαις *inscripto, p. 50, ubi ejus fragmentum non modicum affert. Secunda quæ inter Chrysostomi Opera habetur in editione Frontonis Ducæi numero 31, p. 417, et tertia quæ inter ejusdem Chrysostomi Opera comparet in editione Savilii, tom. V, p. 851, cum in solo Barociano codice legantur nomine Athanasii, ex mendo puta quodam, aliasque in editis et codicibus bene multis exstent Chrysostomi nomine, in editione ejusdem Chrysostomi a nobis adornanda reponentur : ibique, Deo juvante, quid de illis sentiendum indagabitur.*

Propalam autem est hanc quam edimus, post Nestorii ævum conscriptam, seu potius consarcinatam fuisse: ex iis scilicet quæ pro asserenda voce Θεοτόκος *dicuntur. Commonstratur enim B. Virginem non modo* Θεοδόχον, *verum etiam* Θεοτόκον *esse. At nulla erat ævo Athanasii de voce* Θεοτόκος *controversia, quæ demum Nestorii tempore mota fuit. Quamobrem nec Athanasii esse, nec ante Nestorium prodiisse videtur.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

—

S. P. N. ATHANASII

IN NATIVITATEM CHRISTI.

—

1. Mysterium video novum, solis loco solem justitiæ in Virginem venire, incircumscripto modo. Ne quære quomodo, ubi Deo ita placet, superatur ordo naturæ. Namque voluit, potuit, descendit, redemit. Una concurrite omnia : Deus qui exsistit et præexsistit, hodie id efficitur quod non erat : cum enim Deus esset, homo efficitur, nec cessat esse Deus. Nec excedens deitate homo factus est; neque rursus ex homine profectus et auctus Deus est effectus; sed Verbum cum esset, ideoque impatibilis, factus est homo, natura permanente immutata. Atque novo et invio progressus itinere, ex alvo prodiit in-

A 1. Μυστήριον ξένον βλέπω, ἀντὶ ἡλίου τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἀπεριγράπτως χωρήσαντα ἐν τῇ Παρθένῳ. Καὶ μὴ ζήτει πῶς· ὅπου γὰρ Θεὸς βούλεται, νικᾶται φύσεως τάξις. Ἠθουλήθη γάρ, ἠδυνήθη, κατῆλθεν, ἔσωσε. Συνδράμετε πάντα· Θεὸς σήμερον ὁ ὢν καὶ προὼν γίνεται ὅπερ οὐκ ἦν· ὢν γὰρ Θεός, γίνεται ἄνθρωπος, οὐκ ἐκστὰς τοῦ εἶναι Θεός. Οὔτε γὰρ κατ' ἔκστασιν θεότητος γέγονεν ἄνθρωπος, οὔτε πάλιν ἐξ ἀνθρώπων κατὰ προκοπὴν γέγονε Θεός· ἀλλὰ Λόγος ὤν, διὰ τοῦτο ἀπαθὴς γέγονεν ἄνθρωπος, ἀμεταβλήτου μενούσης τῆς φύσεως. Καὶ ξένην καὶ ἀτριβῆ βαδίσας ὁδόν, ἐξ ἀγεωργήτου προῆλθε

γαστρὸς, οὔτε τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ ἐρήμους τῆς ἐπιστασίας κατέλιπεν, οὔτε τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐνανθρωπήσει, τῆς οἰκείας θεότητος ἐξστάς. Ἀλλὰ βασιλεῖς μὲν τὸν ἐπουράνιον βασιλέα ἦλθον προσκυνῆσαι, τὸν γεννηθέντα ἀῤῥήτως ἐκ Πατρὸς, σήμερον δὲ ἐκ τῆς Παρθένου τικτόμενον δι' ἐμέ· ἀλλὰ τότε μὲν γεννηθεὶς κατὰ τὴν φύσιν, σήμερον δὲ διὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν. Πρὸ αἰώνων γὰρ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς ὁ γεννήσας οἶδε, σήμερον ἐκ τῆς Παρθένου ὑπὲρ φύσιν ἐτέχθη, καθὼς ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπίσταται χάρις. Ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν παιδίον γέγονεν· ὁ ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καθήμενος ἐν φάτνῃ τίθεται· ὁ ἀναφὴς καὶ ἀσώματος χερσὶν ἀνθρωπίναις εἰλίσσεται· ὁ τὰ τῆς ἁμαρτίας διασπῶν δεσμὰ ἐν σπαργάνοις ἐμπλέκεται· καὶ ἐπειδὴ τοῦτο θέλει. Τίνα οὖν ἔτεκεν ἡ Παρθένος; Τὸν Δεσπότην τῆς φύσεως. Κἂν γὰρ σὺ σιωπᾷς, ἡ φύσις βοᾷ. Ἔτεκε γὰρ ἡ Παρθένος Μαρία, ὡς ὁ τεχθεὶς τεχθῆναι ἠθέλησεν. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως ἔστρεπτο, ἀλλ' ὡς Δεσπότης τῆς φύσεως ξένον γεννήσεως εἰσήγαγε τρόπον. Ὅμως, καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, οὐχ ὡς ἄνθρωπος τίκτεται. Εἰ γὰρ ἐκ κοινοῦ γάμου προῆλθε, καθάπερ κἀγὼ, ψεῦδος τοῖς πολλοῖς ἐνομίζετο. Νῦν διὰ τοῦτο ἐκ Παρθένου τίκτεται ὁ τικτόμενος, καὶ τὴν μητέρα λοιπὸν διατηρεῖ, καὶ τὴν παρθενίαν ἄλυτον διαφυλάττει, ἵνα ὁ ξένος τῆς κυήσεως τρόπος πίστεώς μοι μεγάλης πρόξενος γένηται. Ὅθεν κἂν Ἕλλην, κἂν Ἰουδαῖός με ἐρωτᾷ, εἰ Χριστὸς κατὰ φύσιν γέγονεν ἄνθρωπος, ἢ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ἐροῦμαι μάρτυρα τοῦ λόγου τὴν ἄσπιλον τῆς παρθενίας σφραγῖδα καλῶν· οὕτως γὰρ Θεὸς νικῶν τῆς φύσεως τάξιν.

2. Καὶ εἰ βούλῃ, ἐρώτησον τὸν μακάριον Λουκᾶν τὸν εὐαγγελιστὴν, καὶ ἀποκρίνεταί σοι περὶ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ οἰκονομίας. Ἀρχόμενος γὰρ οὕτως λέγει· « Ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ τῆς συλλήψεως Ἐλισάβετ ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς πόλιν τῆς Γαλιλαίας, ᾗ ὄνομα Ναζαρὲτ, πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ ᾧ ὄνομα Ἰωσὴφ, καὶ τὸ ὄνομα τῆς παρθένου Μαριάμ. Καὶ εἰσελθὼν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτὴν εἶπε· Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν. Ἡ δὲ, ἰδοῦσα, διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ διελογίζετο ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. Καὶ εἶπεν αὐτῇ ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας καὶ Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται, καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαυῒδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Εἶπε δὲ Μαριὰμ πρὸς τὸν ἄγγελον· Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος εἶπεν αὐτῇ· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » ...Καὶ δυσχεραίνεται. Εἰσῆλθεν ἄσαρκος, ἐκυοφορήθη ἐννεαμηνιαῖον χρόνον ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου. Εἰσῆλθεν ὡς ἠθέλησεν, ἐκυοφορήθη ὡς ηὐδόκησε. Προῆλθεν ὡς ἐβου-

A tacta, illaborata. Neque angelos Deus reliquit sua gubernatione orbatos, neque homo apud nos **351** factus, propria excessit deitate. Sed reges quidem cœlestem regem adoratum venerunt, ineffabili modo ex Patre genitum; et hodie propter me ex Virgine natum; sed tum quidem genitum, secundum naturam : hac die vero propter suam ipsius naturam. Ante sæcula namque genitus ex Patre, ut novit qui ipsum genuit, hodie ex Virgine supra naturam genitus est, ut novit spiritus gratia. Antiquus dierum factus est infans : qui in throno sedebat excelso, in præsepio reponitur : qui intactilis et incorporeus est, manibus involvitur humanis : qui peccati vincula discerpit, in pannis complicatur. Imo vero, quia id illi placet. Quemnam igitur Virgo B peperit? Dominum naturæ. Etiamsi enim tu sileas, ipsa clamat natura. Peperit quippe virgo Maria, quare qui natus est nasci voluit. Non enim naturæ legem sequebatur; sed tanquam naturæ Dominus, novum nativitatis induxit modum. Attamen homo licet factus sit, non tanquam homo nascitur. Nam si ex vulgari conjugio sicut et ego prodiisset, id rem esse confictam multi existimassent. Nunc autem ideo ex Virgine nascitur, matremque conservat illibatam, ac ejus virginitatem intemeratam custodit; ut insolens partus modus, magnæ mihi fidei foret. Unde si vel gentilis, vel Judæus me interroget, num Christus secundum naturam homo factus sit, aut contra suam naturam, pro responsione testem hujusce rei advocabo immaculatum virginitatis signa- C culum : ita nempe Deus naturæ vincit ordinem.

2. Quod si libeat, interroga beatum Lucam evangelistam, tibique ille respondebit de ejus in carne œconomia. His enim ipse verbis orditur : « In mense autem sexto conceptionis Elisabet, missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazaret, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, et nomen virginis, Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit : Ave, gratia plena, Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus. Quem cum vidisset illa, turbata est in sermone ejus, et cogitabat, qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei : Ne timeas, Maria; invenisti enim gratiam apud Deum. Et ecce concipies in utero et paries filium, D et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus thronum David Patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum : Quomodo fiet mihi istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens angelus dixit ei : Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi [78]. »...Ægre scilicet illud ferebat. Ingressus autem (Jesus) qui carnis erat expers, gestatus est novem mensibus in utero Virginis. Ingressus est prout voluit, gestatus fuit ut sibi placuit. Prodiit ut ipse cupiebat. Ingressus est carnis expers; factus est homo, unitus

[78] Luc. I, 26-35.

deitatis œconomia. Neque duos dicimus filios, sed unum, ipsumque ac eumdem intelligimus Dei Verbum et Dominum nostrum Jesum Christum. Factus est homo : fuitque natura homo. Factus est quod non erat, et remansit quod erat. Namque « In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum [76]. » Factus est caro, nec amisit quod erat. « Et habitavit in nobis [77]. » Illud, « habitavit in nobis ; » id est, nobiscum conversatus est juxta sanctum Jeremiam, imo potius ejus ministrum Baruch : « Hic Deus noster, nec æstimabitur alius adversus eum. Qui adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est [78]. »

3. Audi igitur Evangelii vocem : magnum enim nobis quidpiam significat hæc angeli vox ad sanctam Virginem : « Ecce, inquit, concipies in 352
utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. » Priusquam in utero puer conciperetur, vocatus est Deus, scilicet, Nobiscum Deus. Prophetæ igitur sermoni concinit illud, « cum hominibus conversatus est, » et illud : « habitavit in nobis. » Ante conceptionem ergo puer, vocatus est Deus. Quo pacto igitur Deipara non fuerit sancta virgo Maria ? Cum itaque nomen illud nullam hominis habeat significationem, Deus est puer ille natus, qui Virginis naturalem illam virginitatem non solvit ; sed ita genitus ex Deipara, Deus est et homo ; Deus secundum naturam, homo quia ita placuit ipsi. Factus autem homo, est etiam Deus, conjunctis scilicet duabus naturis. At fortasse dicet adversarius : Si Deipara Virgo, Deo Verbo ex Virgine initium tribuis. Nequaquam dico ipsum ex sancta Virgine initium accepisse, absit ! Ante sæcula enim erat, ipse quippe sæcula fecit, ipse est universæ rei creatæ opifex, ut ait Evangelista : « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est [79]. » Hic ipse per quem omnia facta sunt, novem menses in utero degit, nec sinum paternum deseruit. In utero Virginis cum esset, a supernarum virtutum populo laudibus celebrabatur et adorabatur. In utero Virginis cum esset, cœlum et terram implebat, qui cœlum et terram gestat, non robore, sed nutu suo. Hic utero gestabatur ut homo, operabatur ut Deus, non circumquaque delatus in Virginis utero, sed omnia complectens, omnia gubernans ut Deus, juxta vim nominis illius : « Nobiscum Deus, » qui scilicet ex Virgine natus est. Quod si dixeris eum qui natus est simpliciter puerum esse, non Deum, audi magnum præconem Isaiam clamantem et dicentem ingratæ Synagogæ, seu potius exagogæ, id est, foras ejecto cœtui Judæorum : « Puer natus est nobis, filius datus est nobis ; cujus principatus super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, magni con-

A λήθη. Εἰσῆλθεν ἄσαρκος, ἐγένετο ἄνθρωπος, ἡνωμένης τῆς θεότητος τῇ οἰκονομίᾳ. Καὶ οὐ λέγομεν δύο υἱοὺς, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν νοοῦμεν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐγένετο ἄνθρωπος καὶ ἦν, ὢν τῇ φύσει. Ἐγένετο ὃ οὐκ ἦν, καὶ ἔμεινεν ὃ ἦν. « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ἀποθέμενος ὃ ἦν. « Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Τὸ, « Ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, » τοῦτ' ἔστι συνανεστράφη ἡμῖν, κατὰ τὸν ἅγιον Ἱερεμίαν, μᾶλλον δὲ τὸν τούτου ὑπουργὸν Βάρουχ· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτὸν, ὃς ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. »

B 3. Ἄκουε οὖν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς φωνῆς· μεγάλην γὰρ ἡμῖν ἔμφασιν φέρει ἡ τοῦ ἀγγέλου φωνὴ πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον ῥηθεῖσα. « Ἰδοὺ, φησὶ, συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, τουτέστι μεθερμηνευόμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Πρὸ τοῦ συλληφθῆναι ἐν μήτρᾳ Θεὸς ἐκλήθη τὸ παιδίον τὸ Μεθ' ἡμῶν Θεός. Συνᾴδει οὖν τῷ τοῦ προφήτου λόγῳ τὸ, « τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, » καὶ τὸ, « ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Πρὸ τῆς οὖν συλλήψεως Θεὸς κέκληται τὸ παιδίον. Πῶς οὖν οὐ Θεοτόκος ἡ ἁγία Παρθένος Μαρία; Ἐπειδὴ οὖν οὔτε ὅλως ἀνθρώπου ἔχει τὴν ἑρμηνείαν αὐτὸ ὄνομα, Θεὸς τὸ παιδίον τὸ τεχθὲν τὸ μὴ λῦσαν τῆς
C Παρθένου τὴν κατὰ φύσιν παρθενίαν· ἀλλ' οὕτως ἐκ τῆς Θεοτόκου τεχθεὶς, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· Θεὸς μὲν κατὰ φύσιν, ἄνθρωπος δὲ δι' οἰκείαν εὐδοκίαν. Γενόμενος δὲ ἄνθρωπος, ἔστι καὶ Θεὸς, ἡνωμένων μέντοι τῶν δύο φύσεων. Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ ὁ ἐξ ἐναντίας· Εἰ Θεοτόκος ἡ Παρθένος, ἀρχὴν δίδως τῷ Θεῷ Λόγῳ ἐκ τῆς Παρθένου. Οὐ λέγω αὐτὸν ἀρχὴν εἰληφέναι ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου· ἄπαγε! Πρὸ γὰρ τῶν αἰώνων ὑπῆρχεν· αὐτὸς γὰρ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, αὐτὸς καὶ πάσης κτίσεώς ἐστι δημιουργὸς, καθὼς φησιν ὁ Εὐαγγελιστής· « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. » Οὗτος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο ἐννεαμηνιαῖον καιρὸν ἐν γαστρὶ ἐγένετο, καὶ τῶν κόλπων τῶν πατρικῶν οὐκ ἀπηλλοτριώθη. Ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου ὢν, ὑπὸ τοῦ δή-
D μου τῶν ἄνω δυνάμεων ἐδοξολογεῖτο καὶ προσεκυνεῖτο. Ἐν γαστρὶ τῆς Παρθένου ὢν, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐπλήρου, ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν φέρων οὐ δυνάμει, ἀλλὰ νεύματι. Οὗτος ὑπὸ μήτρας ἐφέρετο μὲν ὡς ἄνθρωπος, εἰργάζετο δὲ ὡς Θεός· οὐ περιφερόμενος ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου, ἀλλὰ πάντα περικρατῶν καὶ διέπων ὡς Θεὸς κατὰ τὴν κλῆσιν τοῦ ὀνόματος, « Θεὸς μεθ' ἡμῶν, » ὁ ἐκ Παρθένου τεχθείς. Εἰ δὲ λέγεις παιδίον ψιλὸν τὸ τεχθὲν, καὶ οὐ Θεὸς, ἄκουε τοῦ μεγάλου κήρυκος Ἠσαΐου βοῶντος καὶ λέγοντος πρὸς τὴν ἀχάριστον συναγωγὴν, μᾶλλον δὲ ἐξαγωγὴν τῶν Ἰουδαίων· ὅτι « Παιδίον ἐγεννήθη, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν· οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ,

[76] Joan. I, 1. [77] ibid. 14. [78] Baruch III, 36-38. [79] Joan. I, 3.

καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.» Παιδίον κατὰ φύσιν πότε ἐγένετο Θεὸς ἐξουσιαστὴς, ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, ἐπικληθὲν «Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός;

4. Εἰ δὲ Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς, καὶ ἄρχων εἰρήνης, καὶ πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τὸ παιδίον τὸ ἐκ τῆς Παρθένου τεχθὲν, πῶς οὐ Θεοτόκος ἡ Παρθένος, ἀλλὰ Θεοδόχος, εἰ καὶ συνέλαβε, καὶ ἔτεκε, καὶ Θεὸς τὸ τεχθέν; Καὶ πάλιν αὐτῷ λέγω, ὡς ἠθέλησεν εἰσῆλθεν, ὡς ηὐδόκησεν ἐκυοφορήθη, ὡς ἠβουλήθη προῆλθεν ὁ τεχθείς. Τί ἐρευνᾷς αὐτοῦ τὴν θέλησιν; Τί ἐξακριβάζῃ αὐτοῦ τὴν εὐδοκίαν; Τί ἐξιχνιάζῃ αὐτοῦ τὴν βούλησιν; Ἄκουε παρὰ Παύλου, μᾶλλον δὲ καταγινώσκου ὑπ' αὐτοῦ· «Τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε;» Μενοῦν γε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἐρευνῶν καὶ ἐξιχνιάζων αὐτοῦ τὴν γέννησιν, τοῦ προφήτου λέγοντος· «Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται;» Ὁ προφήτης φεύγει τὴν γενεὰν αὐτοῦ διηγήσασθαι, καὶ σὺ τὴν φύσιν περιεργάζῃ καὶ πολυπραγμονεῖς; Ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς τὴν κάτω γέννησιν αὐτοῦ διηγούμενος οὕτω λέγει· «Ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ ἀγραυλοῦντες, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν· καὶ ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη αὐτοῖς, καὶ δόξα Κυρίου περιέλαμψεν αὐτοὺς, καὶ ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβεῖσθε· ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ· ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτὴρ, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαυΐδ.» Ὁ ἄγγελος Χριστὸν καὶ Κύριον λέγει, εὐαγγελιζόμενος τοὺς ποιμένας, τὸν τεχθέντα ἐκ τῆς Παρθένου. Εἰ οὖν Κύριος ὁ τεχθεὶς, πῶς οὐ Κυριοτόκος ἡ Παρθένος; Ἐγὼ δὲ λέγω καὶ Χριστοτόκον, καὶ Κυριοτόκον, καὶ Σωτηριοτόκον, καὶ Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Παρθένον κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἀγγέλου τοῦ εὐαγγελισαμένου τοὺς ποιμένας καὶ τὴν Παρθένον. Εἰ ἄγγελοι Σωτῆρα, καὶ Χριστὸν, καὶ Κύριον, καὶ Θεὸν κηρύττουσιν, ἡμεῖς τί ἀποκρουόμεθα αὐτῶν τὴν μαρτυρίαν; εἰσῆλθεν ἐν τῇ Παρθένῳ ἄσαρκος, ἐκυοφορήθη σωματικῶς καὶ καθὼς ηὐδόκησεν. Ἐξῆλθε διὰ τῆς μητρικῆς φύσεως οἰκονομικῶς, οὐ μέντοι μετὰ τὸ τεχθῆναι ἡνώθη ὁ Θεὸς Λόγος τῇ οἰκονομίᾳ. Προῆλθεν ἀτρέπτως τῇ φύσει γενόμενος ὃ οὐκ ἦν, μείνας ὃ ἦν. Οὐκ ἀλλοιωθεὶς τῇ οὐσίᾳ, ἑαυτὸν ἐκένωσε, τουτέστι καθὼς ἠβουλήθη· οὐχ ὑφ' ἑτέρου κενωθεὶς, μορφὴν δούλου ἔλαβεν· οὐ κενωθεὶς τῆς θεότητος, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον τὸν λέγοντα· «Ὃς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών.» Ἐκένωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὃ οὐκ ἦν· καὶ πάλιν αὐτὸ λέγω, μείνας ὃ ἦν, Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος οὗτος· ὡς παιδίον γενόμενος, ὡς υἱὸς δοξάζεται. Εἰσῆλθεν ἀσώματος, ἐνεδύσατο σῶμα καθὼς ἠθέλησε, καὶ κατεπόθη τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς.

A silii angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri sæculi. Amen [80]. » Puer secundum naturam quandonam factus est Deus potens, quemadmodum puer iste, qui cognominatur « Nobiscum Deus? »

4. Quod si filius ille ex Virgine natus, est Deus fortis, potens, princeps pacis, et pater futuri sæculi, quare Virgo non erit Deipara: sed Dei exceptrix, siquidem concepit et peperit, Deusque illud est quod natum est? Rursum ipsi dicam: Ut voluit ingressus est, ut sibi placuit gestatus in utero fuit, ut libuit genitus prodiit. Cur ejus voluntatem examinas? Cur ejus beneplacitum perquiris? Cur decretum investigas? Paulum audi, imo potius ab eo B convincare. « Voluntati enim ejus quis restitit [81]? » Et sane quis tu es, o homo, qui inquiras et investiges ejus nativitatem? Cum dicat propheta: « Generationem ejus quis enarrabit [82]? » Renuit propheta generationem ejus enarrare, et tu naturam ejus curiose perquiris et investigas? Evangelista porro Lucas ejus in infimis generationem enarrans ait: « Pastores erant in regione eadem vigilantes et custodientes vigilias super gregem suum. Et ecce angelus Domini stetit juxta illos, et gloria Domini circumfulsit illos, et timuerunt timore magno. Dixitque illis angelus: Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est vobis hodie Salvator, qui C est Christus Dominus in civitate David [83]. » Angelus evangelizans pastoribus eum qui natus erat ex Virgine, Christum et Dominum ipsum vocat. Si ergo Dominus est qui natus est, qui non Dominipara Virgo fuerit? Ego vero et Christiparam et Dominiparam, et Salvatoriparam, et Deiparam dico sanctam Virginem esse, juxta vocem angeli, qui et pastoribus et Virgini nuntium attulit. Si angeli Salvatorem et Christum et Dominum et Deum 353 prædicant, nos quare testimonium illorum respuemus? Ingressus est in Virginem carnis expers, corporaliter ut sibi placuit gestatus est: ex dispensatione per maternam egressus est naturam, neque tamen post partum unitus est Deus Verbum carni per dispensationem assumptæ. Prodiit qui immutabilis natura erat, factus quod non erat, manens D quod erat. Non substantia mutatus, semetipsum exinanivit; sed ut sibi placuit: nec ab alio exinanitionem, et formam illam servi accepit; nec amissa deitate juxta beatum Paulum, qui ait: « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens [84]. » Semetipsum exinanivit, id effectus quod non erat, et ut iterum dicam, manens quod erat. Deus enim erat hoc Verbum, qui quasi parvulus factus est, quasi filius glorificatus. Ingressus est incorporeus, corpus induit prout voluit, atque absorptum est quod mortale erat a vita.

[80] Isa. IX, 6. [81] Rom. IX, 19. [82] Isa. LIII, 8. [83] Luc. II, 8-11. [84] Philipp. II, 6

5. Dicito itaque Deiparam Virginem, non Dei exceptricem; imo potius dicito Dei exceptricem et Deiparam. Si Dei exceptrix est et Deipara, annon carnem ex illa accepit Deus verbum? Sed hic vim mihi affert Evangelista, magna voce clamans: « Verbum caro factum est [85]. » In alio autem evangelista sic dicitur: « Interrogabat Jesus discipulos suos dicens: Quem me dicunt homines esse, filium hominis? Respondentes autem apostoli dixerunt: Alii Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum ex prophetis. Dixit vero Jesus: Vos autem quem me dicitis? Respondens autem Petrus dixit: Tu es Christus Filius Dei vivi [86]. » Non dixit: Tu es qui per gratiam Filius Dei effectus es, sed clara voce: « Tu es Christus Filius Dei vivi. » Marcus sane evangelista ea ipsa usus est voce, beati Petri sententiæ consona locutus: « Initium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei [87]. » In Evangelio autem secundum Matthæum, ubi narratur resurrectio Salvatoris nostri Jesu Christi, ait centurio et qui cum illo Jesum custodiebant, viso terræ motu, editisque signis, admodum perterriti, hæc verba protulere: « Vere Filius Dei erat iste [88]. » Angelus vero pastoribus: « Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David [89]. » Si ergo quod natum est Dominus est, Dominipara est Virgo. Ubi autem Dominus, ibi et Deus. Nec distinguuntur Dominus a Deo, nec Deus a Domino; ut in Veteri Testamento dicitur: « Et pluit Dominus ignem a Domino [90]. » Et iterum: « Diliges Dominum Deum tuum [91]. » Ac rursum: « Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est [92]. » Et iterum Psalmista: « Domine Deus virtutum, exaudi orationem meam [93]. » Ipseque rursum: « Deus Dominus et illuxit nobis [94]. » Item ipse: « Dominus Deus virtutum, quis similis tibi [95]. » Et Paulus in sua ad Titum Epistola ita scribit: « Apparuit salutaris gratia Dei omnibus hominibus, erudiens nos; ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie et juste et pie vivamus in hoc sæculo, exspectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi [96]. » Hic est qui natus est ex sancta Virgine, qui est Christus Dominus. Hunc Christum et Dominum beatus Paulus magnum Deum vocat dicens: « Magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi. » Rursum in sua ad Romanos Epistola ita scribit: « Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, et gloria et testamentum et legislatio et obsequium et promissa: quorum Patres et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus [97]. » Ac rursum ipse Paulus: « Omnis fornicator, aut avarus, aut ebriosus, aut immundus, aut idolola-

A 5. Εἰπὲ οὖν Θεοτόκον τὴν Παρθένον, καὶ μὴ λέγε Θεοδόχον· μᾶλλον δὲ λέγε Θεοδόχον καὶ Θεοτόκον. Εἰ Θεοδόχος ἐστὶ καὶ Θεοτόκος· σάρκα οὐκ ἂν ἔλαβεν ἐξ αὐτῆς ὁ Θεὸς Λόγος; ἀλλὰ ἐκεῖ βιάζεταί με ὁ Εὐαγγελιστὴς βοῶν μεγάλῃ τῇ φωνῇ· « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. » Ἐν δὲ τῷ ἄλλῳ εὐαγγελιστῇ οὕτω λέγει· « Ἠρώτα ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων· Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Ἀποκριθέντες δὲ οἱ ἀπόστολοι εἶπαν· Οἱ μὲν Ἠλίαν, οἱ δὲ Ἱερεμίαν, ἢ ἕνα τῶν προφητῶν. Εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς· Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπε· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Καὶ οὐκ εἶπε· Σὺ εἶ ὁ γενόμενος χάριτι Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλά, « Σὺ ὁ Χριστός, » τρανῇ τῇ φωνῇ, « ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Καὶ Μάρκος δὲ ὁ B εὐαγγελιστὴς πάλιν τῇ αὐτῇ κέχρηται φωνῇ, συνῳδὰ φθεγγόμενος τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ· « Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ, εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, φησὶν ὁ ἑκατόνταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ἰδόντες τὸν σεισμὸν καὶ τὰ γενόμενα σημεῖα, ἐφοβήθησαν σφόδρα λέγοντες, « Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος· » ὁ δὲ ἄγγελος τοῖς ποιμέσιν· « Ἰδοὺ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον Σωτὴρ, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος, ἐν πόλει Δαβίδ. » Εἰ οὖν τὸ τεχθὲν Κύριος, καὶ Κυριοτόκος ἡ Παρθένος· ὅπου δὲ Κύριος, ἐκεῖ καὶ Θεός· οὐ κεχώρισται Κύριος Θεοῦ ἢ Θεὸς Κυρίου, ὡς λέει ἐν τῇ Παλαιᾷ· « Καὶ ἔβρεξε Κύριος πῦρ παρὰ Κυ- C ρίου· » καὶ πάλιν· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου· » καὶ πάλιν· « Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστι· » καὶ πάλιν ὁ Ψαλμῳδός· « Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου· » ὁ αὐτὸς πάλιν· « Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν· » καὶ πάλιν ὁ αὐτός· « Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τίς ὅμοιός σοι; » Καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τίτον Ἐπιστολῇ οὕτως γράφει· « Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς· ἵνα, ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὗτος ὁ τεχθεὶς ἐκ τῆς ἁγίας D Παρθένου, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος. Τοῦτον τὸν Χριστὸν καὶ Κύριον μακάριος Παῦλος μέγαν Θεὸν αὐτὸν κηρύττει λέγων· « Τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Πάλιν ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους οὗτος γράφει· « Ηὐχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, οἵτινές εἰσιν Ἰσραηλῖται· ὧν ἡ υἱοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ διαθήκη, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Παῦλος· « Πᾶς πόρνος, καὶ πλεονέκτης, καὶ μέθυσος, καὶ ἀκάθαρτος,

[85] Joan. I, 14. [86] Matth. XVI, 13-16. [87] Marc. I, 1. [88] Matth. XXVII, 54. [89] Luc. II, 10, 11. [90] Genes. XIX, 24. [91] Deut. VI, 5. [92] ibid. 4. [93] Psal. LXXXIII, 9. [94] Psal. CXVII, 27. [95] Psal. LXXXVIII, 9. [96] Tit. II, 11-13. [97] Rom. IX, 3-5.

A καὶ εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ Κυρίου καὶ Θεοῦ.»

6. Ὥστε ἀποδέδεικται τὸν Κύριον καὶ Θεὸν εἶναι, καὶ Θεὸν τὸν Κύριον. Εἰ δὲ καὶ τούτων οὐκ ἀνάσχῃ, πείσωσί σε οἱ δαίμονες οἱ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γεργεσηνῶν κράζοντες· «Ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς.» Πειθέτωσάν σε οἱ δαίμονες. Εἰ τὴν μαρτυρίαν Πέτρου παραγράφῃ, καὶ εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴν ἀποστρέφῃ· τὴν κατὰ Μάρκον αἰδέσθητι. Φοβήθητι τὸν ἄγγελον τὸν εἰρηκότα, Σωτῆρα καὶ Χριστὸν καὶ Κύριον τὸν τεχθέντα ἐκ τῆς Παρθένου. Ἐπὶ τούτοις ἀπιστεῖς; Χαλίνωσον τὴν ὁρμὴν τῆς βλασφημίας σου, καὶ ὁμολόγησον τὴν τοῦ ἀγγέλου φωνὴν τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λεχθεῖσαν, Ἐμμανουὴλ, τουτέστι *Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός*. B Πρὸ τῆς συλλήψεως Θεὸς καλεῖται· καὶ ἐν τῷ συλληφθῆναι αὐτὸν οἰκονομικῶς οὐ κατὰ φύσιν ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου ἀρνῇ αὐτὸν Θεὸν εἶναι; Εἰ δὲ ὁμολογῇς αὐτὸν Θεὸν εἶναι ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου, ὅπερ καὶ ἔστιν, καὶ ἡνῶσθαι αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον τῇ ἐνσάρκῳ οἰκονομίᾳ, τί φεύγεις Θεοτόκον λέγειν τὴν Παρθένον; Εἰ Θεοτόκος οὐκ ἔστι, οὐδὲ Παρθένος μετὰ τόκον. Ἐγὼ δὲ λέγω, ἐν τῇ συλλήψει τῆς παρθενικῆς μήτρας ὢν, ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς κόλποις ἐκάθητο μὴ περιγραφόμενος. Ἁπλῆ γὰρ καὶ ἀσύνθετος ἡ φύσις ἡ θεία μὴ περιγραφομένη. Ἄτρεπτος ἡ φύσις, καὶ ἀναλλοίωτος ἡ οὐσία. Καὶ τοῦτον τὸν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ὄντα, τοῦτον ἔτεκε νῦν τῇ οἰκονομίᾳ ἡ Παρθένος. Ὡς ἠθέλησεν εἰσῆλθεν· ὡς ηὐδόκησε, συνελήφθη ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου· C ὡς ἐβουλήθη, προῆλθε τεχθείς. Σὺ τί περιεργάζῃ αὐτοῦ τὴν γέννησιν; Ἢ ὡς Θεὸν φοβήθητι, ἢ ὡς δεσπότην αἰδέσθητι, ἢ ὡς κτιστὴν καὶ δημιουργὸν εὐλαβήθητι, ἢ ὡς Κύριον τρόμησον, ἢ ὡς κριτὴν φρίξον. Ἐντρέψουσί σε οἱ δαίμονες οἱ τοὺς χοίρους ἀπελάσαντες, καὶ τὴν ἀγέλην τῷ βυθίῳ θανάτῳ ἀποπνίξαντες. Ἐκεῖνοι ἐπιγνόντες τὸν δεσπότην λέγουσι· «Τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς.» Ἐκεῖνοι τὸν κίνδυνον καὶ τὴν ἀπειλὴν τῆς βασάνου φεύγουσι, καὶ σὺ καθ' ἑαυτοῦ τὴν κρίσιν τῆς βασάνου ἐφέλκῃ. Ἐκεῖνοι ἔγνωσαν τὸν ἐκ Μαρίας τεχθέντα Κύριον καὶ κριτὴν τοῦ παντὸς κόσμου, καὶ ἰδόντες αὐτὸν πρὸ τῆς κρίσεως ἐτρόμησαν· καὶ σὺ ταύτην τὴν κρίσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων καταφρονεῖς, καὶ οὐκ ἐκπλήττῃ; Καὶ πάλιν ταῦτα λέγω, καὶ λέγων D οὐ παύσομαι, καθαρὰν ἐκλευκαίνων ὑμῖν τοῦ λόγου τὴν ὑπόθεσιν· ὥστε ἐν γνώσει ἀσφαλείας ἀσάλευτον ἔχειν τὴν πίστιν καὶ τὴν κρηπῖδα τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν βεβαίαν κατέχειν.

7. Πάλιν ἐπὶ τὸ προκείμενον βαδιοῦμεν, ὀρθὴν καὶ ἀκλινῆ τὴν ὁδὸν τῆς πίστεως ἀναδεικνύντες. Ἐμοὶ μὲν γὰρ τὸ λέγειν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. Οὗτος ὁ Θεὸς εἰσῆλθε διὰ τῆς ἀκοῆς τῆς Παρθένου ὡς ἠθέλησεν, ἐκυοφορήθη ὡς ηὐδόκησε, προῆλθε τεχθεὶς ὡς ἠβουλήθη· εἰσῆλθεν ἀσώματος ὡς ἠθέλησεν· ἐκυοφορήθη ὁ ἀχώρητος ἐν χωρητικῷ σκεύει, ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου οἰκονομικῶς, ὡς ηὐδόκησε. Προῆλθε

tra, non habet hæreditatem in regno Domini et Dei [28].»

354 6. Demonstratum itaque est Dominum, Deum; et Deum, Dominum esse. Quod si hæc non admittis, id tibi vel dæmones persuadeant in regione Gergesenorum clamantes: «Sine, quid tibi et nobis, Fili Dei? huc venisti ante tempus torquere nos [29].» Id tibi, inquam, dæmones persuadeant. Si Petri testimonium recusas, et Evangelii vocem respuis; illam Marci vocem revereare. Angelum verere, qui ait, Salvatorem, Christum et Dominum esse illum qui natus ex Virgine est. An hisce non credis? Refrena impetum blasphemiæ tuæ, et confitere angeli vocem, quæ in Evangelio dicitur, Emmanuel, id est, *nobiscum Deus*. Ante conceptionem Deus vocatur: et dum concipitur per œconomiam, nec secundum naturam, in utero Virginis, negas Deum illum esse? Quod si confiteare ipsum esse Deum in utero Virginis, quod etiam sic se habet; et ipsum Deum Verbum unitum fuisse carni per dispensationem, cur renuis Virginem vocare Deiparam? Si Deipara non est, neque Virgo post partum. At ego dico, eum, dum gestaretur materno in utero, in Patris sinu incircumscriptum sedisse. Simplex namque et incomposita est natura divina, nec circumscripta. Immutabilis natura et invariabilis substantia. Hunc autem ipsum qui in sinu Patris est, nunc per œconomiam Virgo genuit. Ut voluit, introivit; ut sibi placuit, conceptus est in utero Virginis. Ut voluit, natus processit. Quid tu curiose inquiris ejus generationem? Aut ut Deum time: aut ut herum verere: aut ut Creatorem et opificem cole: aut ut Dominum formida: aut ut judicem horre. Pudore te afficient dæmones qui porcos pepulerunt, et totum gregem præcipitem actum suffocarunt. Illi cum Dominum nossent aiunt: «Quid nobis et tibi, Fili Dei? venisti ante tempus torquere nos.» Illi periculum comminationemque supplicii refugiunt; et tu tibi judicium supplicii attrahis. Illi norunt Dominum et judicem mundi totius, ex Maria genitum, quem cum vel ante judicium viderent, contremuere: et tu qui hoc præ oculis judicium habes, nihil curas nec metuis? Rursum hæc dicam nec finem dicendi faciam, ut plane vobis dicti illius argumentum aperiam et declarem; ut ex certa cognitione firmam atque stabilem fidem habeamus, et fidei fundamentum certam scilicet confessionem retineamus.

7. Ad rem iterum redeamus, rectam et minime deflexam viam fidei ostensuri. Hæc me dicere non piget, vobisque tutum est. Hic Deus ingressus est per auditum Virginis, prout voluit; gestatus utero est, ut sibi libuit: natus prodiit, ut sibi placuit: incorporeus ingressus est, ut voluit: gestatus est qui nullo contineri potest, in vase qui continere potest, in Virginis vulva per dispensationem,

[28] Ephes. v, 5. [29] Luc. iv, 34.

ut sibi placuit. Prodiit natus Deus et homo, ut voluit. Factus est quod non erat, habens invariabilis substantiæ quod erat. Deus enim erat Verbum, et Verbum erat apud Deum. Proinde Apostolus dicit : « Misit Deus Filium suum factum ex muliere [1]. » Hunc Filium misit Deus, factum ex muliere, ex immaculata natura genitum, ex ineffabili substantia procedentem, qui ex paterno sinu non abscessit, qui ex regio throno non amotus est; sed proprie unum cum Patre thronum occupat, una sedet cum illo ; non gratia, sed divina natura, et paterna substantia. Quomodo namque isthinc semotus esset, dic mihi; cum ipse dicat : « Ego in Patre, et Pater in me [2] ? » Et rursum : « Pater autem in me manens ipse facit opera [3]. » Ipsum (dicimus) natum ex Maria Virgine. Hunc ante conceptionem angelus Emmanuel vocavit, id est, « Nobiscum Deus, » de quo locutus est Isaias propheta [4]. Hunc, inquam, puerum qui ex Virgine processit, Deum fortem, potentem, principem pacis, patrem futuri sæculi. Quinam puerulus, secundum naturam genitus, Deus fortis potensque fuit? Quis puer natus **355** stellam attraxit quæ perquisitum infantem significaret; imo potius angustum Domini diversorium? Quis puer magos ex Oriente vocavit, ut se adorarent? Quis puer naturæ conditione genitus dona a magis accepit? Donaque illa consideremus, num illi, ut infirmo homini oblata sint; annon potius ut Deo, regi et homini. Aurum ut regi; thus ut Deo; myrrha ut homini ad sepulturam. Aurum quidem ut regi : « Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis [5]. » Hoc dictum protulit David. Posthæc angelus cum salutaret Mariam : « Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domum Jacob in sæcula, et regni ejus non erit finis [6]. » Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

A τεχθεὶς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὡς ἐβουλήθη. Ἐγένετο ὃ οὐκ ἦν, ἔχων ἀναλλοιώτου οὐσίας ὃ ἦν. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καίτοι γε τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός. » Τοῦτον τὸν Υἱὸν ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς γενόμενον ἐκ γυναικὸς, τὸν ἐκ τῆς ἀχράντου φύσεως γεννηθέντα, τὸν ἐκ τῆς ἀφράστου οὐσίας προελθόντα, τὸν τῶν πατρικῶν κόλπων οὐκ ἀπαλλοτριωθέντα, τὸν τοῦ βασιλικοῦ θρόνου μὴ χωρισθέντα, ἀλλὰ ἰδίως τῷ Πατρὶ συνθρονεύοντα καὶ συγκαθεζόμενον, οὐκ ἐν χάριτι, ἀλλ' ἐν θεϊκῇ φύσει καὶ πατρικῇ οὐσίᾳ. Πῶς γὰρ κεχώρισται, φράσον μοι, αὐτοῦ λέγοντος, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » καὶ πάλιν· « Ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα ; » Αὐτὸν B τὸν τεχθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, τοῦτον πρὸ τῆς συλλήψεως ὁ ἄγγελος Ἐμμανουὴλ κέκληκε, τουτέστι, « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς, » ὃν εἶπεν Ἡσαΐας ὁ προφήτης, τὸ παιδίον τοῦτο τὸ ἐκ τῆς Παρθένου προελθὸν, Θεὸν ἰσχυρὸν, ἐξουσιαστὴν, ἄρχοντα εἰρήνης, πατέρα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ποῖον παιδίον κατὰ φύσιν τεχθὲν Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς ἐγένετο; Ποῖον παιδίον τεχθὲν ἀστέρα εἵλκυσε μηνύοντα τοῦ ζητουμένου βρέφους, μᾶλλον δὲ Δεσπότου, τὸ στενωπὸν καταγώγιον; Ποῖον παιδίον μάγους ἐξ ἀνατολῶν προσεκαλέσατο προσκυνῆσαι αὐτῷ; Ποῖον παιδίον κατὰ φύσιν τεχθὲν δῶρά ποτε προσηνέχθη παρὰ μάγων; Καὶ τὰ δῶρα εἴδωμεν, εἰ ὡς ἀσθενεῖ ἀνθρώπῳ προσηνέχθη, καὶ οὐχὶ Θεῷ, βασιλεῖ καὶ ἀνθρώπῳ· χρυσὸν μὲν ὡς βασιλεῖ, λίβανον δὲ ὡς Θεῷ, καὶ σμύρναν ὡς ἀνθρώπῳ εἰς ἐνC ταφιασμόν. Χρυσὸν μὲν ὡς βασιλεῖ· « Ὁ Θεὸς, τὸ κρίμά σου τῷ βασιλεῖ δὸς, καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως. » Ταύτην τὴν φωνὴν εἶπεν ὁ Δαβίδ. Μετὰ ταῦτα ὁ ἄγγελος εἰς τὸν ἀσπασμὸν τῆς Μαρίας· « Καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. » Ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN HOMILIAM DE CHRISTI OCCURSU MONITUM.

Hanc primum edidit Combefisius, vir de re litteraria, potissimum ecclesiastica bene meritus, qui illum Athanasio asserere pro virili conatus est (8). *Utque argumento occurrat desumpto ex memorato num. 15 Nestorio ac Eutyche, ait eorum nomina a librario quodam post Nestorii et Eutychis ætatem inserta fuisse adjectaque Simonis, Marcionis, Sabellii et Arii nominibus : quod ita gestum fuisse ideo pugnat, quod memoratis ibidem prædictis hæreticis, eorum mox errores recenseat, de Nestorii vero et Eutychis hæresibus ne verbum quidem faciat. Verum fatemur, nobis plane non liquere, esse Nestorii et Eutychis nomina hoc loco adjectitia : nam, præterquam quod exstant in duobus codicibus regiis, ad quorum fidem hæc homilia edita fuit; cum scriptor iste post allata sex hæresiarcharum nomina multas hæreses memoret, tacito hæreticorum nomine, v. g. Docitarum, Apollinaristarum aliorumque; sane innuere videtur, nequaquam sibi id consilii fuisse, ut præmissis nominibus Simonis, Marcionis, Sabellii, Arii, Nestorii, Eutychis, eorumdem omnium hæreses ordine postea memoraret, sed allatis quatuor priorum erroribus, reliquas deinceps hæreses ut sese memoriæ offerebant recensuisse. Quod utique prudentis lectoris judicio permittatur. Ad hæc, alia exstant*

[1] Galat. IV, 5. [2] Joan. XIV, 10. [3] ibid. [4] Isa. IX, 6. [5] Psal. LXXI, 2. [6] Luc. I, 32.

(8) In Bibliotheca PP. tom. I, p. 496.

in hac homilia, quæ post Nestorii ætatem conscriptam illam arguant; ut est illud numero 4: Διὰ τὸ χρηματίσαι τοῦτον Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, μίαν ἐξ ἀμφοτέρων ὑπόστασιν, καὶ διὰ μιᾶς ταύτης ἄμφω ταῦτα καὶ ὄντα καὶ γνωριζόμενον. Et quod sit una Deus atque homo, una ex utroque hypostasis, ac per unam illam (hypostasim) utrumque est ac dignoscitur. *Quæ licet revera sit Athanasii sententia, at vix concesserim Athanasium his eam explicuisse verbis. Indicant item in posteriora Nestorio tempora, quæ numero* 16 *dicuntur, beatam scilicet Virginem ubique terrarum* Θεοτόκον *vocari. Quæ vox Athanasio licet ignota non fuerit, at non erat ejus ævo ubique terrarum evulgata. Stylum si spectes, ab Athanasiano alienissimum fateare necesse est; cum apud Athanasium, teste Photio, semper emineat,* τὸ ἀπέριττον, *ac vi magis quam copia verborum ille gaudeat. Scriptor autem iste aliquam licet elegantiæ præferat speciem, ad* φλυαρίαν *usque verba sæpe multiplicat: quod neminem puto non adversurum. Tanta insuper vocum Athanasio minime familiarium sylva hic passim occurrit, ut vel hinc solum* νοθείας *possit ferri judicium: ut sunt,* νυμφοστόλος Λουκᾶς, χοροστατοῦντος, ἐκφαντορία, χειραπλοῦντι, βρεφοφανής, νεκροφανῶς, θεοφύτευτος, ὀμματόω. *et alia bene multa, quorum omnium vim et significationem in* Onomastico *videsis.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΑΝΤΗΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ, ΚΑΙ ΘΕΟΥ, ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

—

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN OCCURSUM DOMINI DEI AC SALVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI.

—

1. Τὰ τῆς παρούσης ἱερᾶς πανηγύρεως ἡ εὐαγγελικὴ σάλπιγξ περιηχείτω (9)· καὶ τοὺς τῷ παρθενικῷ τῷδε νυμφῶνι ἐξ εἰλικρινοῦς διανοίας παραστάντας ἡμᾶς ὁ μυστικὸς νυμφοστόλος Λουκᾶς πρὸς τὴν τῶν ἐν αὐτῷ καλῶν κατανόησιν τῷ λόγῳ χειραγωγείτω. Οὐδὲ γὰρ ὅσιον, αὐτοῦ χοροστατοῦντος τὰ κατ' αὐτὴν (10), ἑτερόν τινα λόγον ἔξωθεν παρεισάγεσθαι, μηδεμίαν μὲν εὐπρέπειαν, οὐκ ὀλίγον δὲ ταύτῃ τὸ αἶσχος περιποιούμενον. Ὡς γὰρ, ἡλίου καθαρῶς ἐπιλάμποντος, ματαία τις ἡ τοῦ λύχνου φαῦσις καὶ ἄχρηστος· οὕτως ἔνθα Λουκᾶς, ἢ ἄλλος τις τῶν εὐαγγελιστῶν ἀπηχήσειε, πᾶς λόγος ἀργὸς, καὶ προσκορὴς, καὶ ἀνόνητος. Λεγέτω δὴ οὗτος τῆς ἑορτῆς τὰ γνωρίσματα, καὶ δεικνύτω ταύτην (11) μᾶλλον τοῖς φιλεόρτοις ἡμῖν ἢ τοῖς φιλοπολέμοις τὰς παρατάξεις αἱ σάλπιγγες. Λέξει δὲ πάντως καὶ δείξει μάλα τρανῶς, ἀκοὴν ἡμῶν ὑποτιθέντων εὐγνώμονα. Καὶ δὴ προσεκτέον, καὶ πάσῃ φυλακῇ τηρητέον, ἵνα μὴ, κατήγορον τὸν συνήγορον καὶ κριτὴν τὸν πανηγυριστὴν παραφρόνως ἀπεργασάμενοι, μεταμελετῶμεν (12) ἐπ' ἐσχάτων, πλὴν ἀνωφελῆ καὶ ἀνόνητα.

2. « Ἀνήγαγον » οἱ γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν « εἰς Ἱεροσόλυμα παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. » Τίς ἂν ἐφίκοιτο λόγος τῶν λεγομένων; Ποῖος νοῦς ἐν περινοίᾳ τοῦ θαύματος περιγένηται; Ποία ἀκοὴ τὸ μεγαλεῖον χωρήσει τοῦ διηγήματος; Ὢ τῶν φοβερῶν ἀκουσμάτων! Ὁ προ-

A 1. Præsentem sacram solemnitatem personet evangelica tuba. Mysticusque nuptiarum adornator Lucas, nos qui virginali huicce nuptiarum thalamo pura mente intersumus, verbis suis deducat ad intelligentiam bonorum in eo exsistentium. Non decet enim, ad ea initiante Luca, alium extrinsecus admittere sermonem, unde ipsi decoris quidem nihil, nec modicum probri afferatur. Quemadmodum enim sole clarius lucente, vanus inutilisque lucernæ fulgor; ita ubi Lucas, aut quis alius evangelistarum personat, sermo quivis otiosus **356** est, molestus, inutilisque. Loquatur ergo ille ut nos ad festivitatis notitiam deducat. Eamque nobis festi amantibus, apertius quam tubæ belli cupidis instructas acies, ostendat. Plane loquetur, B perspicue admodum ostendet, aurem modo benevole præbeamus. Curandum enim atque omni sollicitudine cavendum, ut ne patronum accusatorem, concionatoremque judicem stolide efficientes, pœnitentia tandem licet inutili et infructuosa ducamur.

2. « Tulerunt » parentes puerum Jesum, « in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini[1]. » Quis sermo ea quæ dicta sunt assequatur? Quæ mens rem ita mirabilem complectatur? Quis auditus tantam excipiet narrationem? O tremendam lectionem! Antiquior

[1] Luc. II, 22.

(9) Reg. 2, περιηχεῖται.
(10) Ita Reg. 1. Combefis. omisit τά. Reg. 2, τὰ κατ' αὐτόν.

(11) Ita Combefis. Duo mss. habent, ταύτῃ. Infra Reg. 2, pro πολέμοις, habet φιλοπολέμοις.
(12) Reg. 2, μεταμεληθῶμεν μέν.

sæculis, novus : qui ante tempus fuit, in tempore: in circumscriptione, qui incircumscriptus est : æternus ille, infans : quodque maximum est, Dei Filius, hominis Filius efficitur atque creditur. Quid novi, quid insolens illud? Quæ isthæc tanta Verbi erga nos attemperatio? Tulerunt parentes puerum. Quid ais, sacrorum evangelistarum excellentissime et sapientissime! Quid profers, o cœlestis expositionis enarrator et magister? Quid profers, o mysticæ cogitationum Spiritus descriptor? De Deo verba facis et localem memoras transitum? Vin' tu, natum ex Virgine, Filium Dei ad fines usque terræ declarare, ac carnales in medium afferre parentes? Num Dei parens in terra usquam habetur? An parentes Deus habet? An infans est? Num gestatur Deus a parentibus? Quis sermo ille? quod mysterium? Tulerunt parentes puerum : quibus manibus? quibus gestantes ulnis? Tremunt cherubim, vultum avertunt seraphim, horrent angeli, stupent archangeli, omnesque cœlorum virtutes, metu faciem obtegunt; et tu mortales inducis materiales qui gestent, qui moveant, qui circumferant illum? Quod miraculum? Quæ res? quod arcanum? Tulerunt parentes puerum : hæc enim dixisti cum nativitatem nobis enarrares : ea quippe de causa angelos induxisti, natum simul et locum ejus pastoribus declarantes atque renuntiantes : cœlestem quoque illam multitudinem, alta voce clamantem hisce verbis : « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax[a]. » Puerperamque diligenter omnia observantem, ac cum virginitatis signaculis conferentem? Plane, inquit, ne tu miraculum modo, sed œconomiam quoque respice : neque enim Deus, ex natura sua, nudus ut infans curatur, et maternis circumscribitur ulnis; sed mortalem assumpsit naturam, imo potius revera homo factus est, peccati licet expers. Quomodo, quave ratione? Nequeo dicere, ait, inenarrabile quippe et prorsus ineffabile illud est; non mihi modo, verum ipsi quoque puerperæ; imo neque ipsi modo, humanam enim et ipsa naturam sortita est, tametsi gratia hominis conditionem superante, donata; sed etiam materiæ experti naturæ, quæ est post primam prima. Quod si ipsa materiæ expers natura, quæ mysterio ministravit, mysterium ignoravit omnino, quid illud a me discendum exposcis, homine, qui ne illud quidem quod pedibus occurrit, quandoque sciam? Quo modo factus est homo? dic ipse primum de teipso, quomodo factus sis homo, et tum de divina quoque incarnatione scrutaberis; imo ne tum quidem : neque enim si generatio tua nota sit, et divina statim erit : alioquin esset ipsa hominis, non Dei.

3. Nequaquam igitur, illud, « quomodo, » exqui-

A αἰώνιος πρόσφατος· ὑπὸ χρόνον ὁ ἄχρονος· ἐν περιλήψει ὁ ἀπερίληπτος· ὁ ἀΐδιος νήπιος· τὸ μέγιστον, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου καὶ γίνεται καὶ πιστεύεται. Τί τὸ ξένον, τί τὸ παράδοξον; Τίς ἡ τοσαύτη τοῦ Λόγου περὶ ἡμᾶς συγκατάβασις (13); Ἀνήγαγον οἱ γονεῖς τὸ παιδίον. Τί λέγεις, ὦ τῶν ἱερῶν εὐαγγελιστῶν ἐξοχώτατε καὶ σοφώτατε; Τί λέγεις, ὦ τῆς οὐρανίας ἐκφαντορίας ἐξηγητὰ καὶ διδάσκαλε; Τί λέγεις, ὦ μυστικὲ λογογράφε τῶν νοημάτων τοῦ Πνεύματος; Περὶ Θεοῦ διαλέγῃ, καὶ τοπικῆς μεταβάσεως μέμνησαι; Υἱὸν Θεοῦ τὸν ἐκ Παρθένου τεχθέντα βούλει διατρανῶσαι τοῖς πέρασι, καὶ σαρκικοὺς εἰς μέσον παράγεις γονεῖς; Καὶ ἔστιν ὅλως Θεοῦ γονεὺς ἐπὶ τῆς γῆς; Ἢ ἔχει γονεῖς Θεός; Ἢ νηπιάζει Θεός; Ἢ βαστάζεται ὑπὸ γονέων Θεός; Τίς B ὁ λόγος, τί τὸ μυστήριον; Ἀνήγαγον οἱ γονεῖς τὸ παιδίον. Τίσιν ἄρα παλάμαις· ἀγκάλαις δὲ ποίαις τοῦτον βαστάζοντες; Τὰ χερουβὶμ τρέμει, τὰ σεραφὶμ ἀποστρέφεται, ἄγγελοι φρίττουσιν, ἀρχάγγελοι καταπλήττονται, καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν φόβῳ τὰς ὄψεις κατακαλύπτουσι (14)· καὶ σὺ βροτοὺς εἰσάγεις ἐνύλους βαστάζοντας τοῦτον, καὶ κινοῦντας καὶ περιάγοντας. Τί τὸ θαῦμα; Τί τὸ πρᾶγμα; Τί τὸ ἀπόῤῥητον; Ἀνήγαγον οἱ γονεῖς τὸ παιδίον· ταῦτα γὰρ ἔλεγες, τὰ περὶ τὴν γέννησιν ἡμῖν ἱστορῶν· τούτου γὰρ χάριν καὶ τοὺς ἀγγέλους εἰσήγαγες τοῖς ποιμέσι τὸν τόκον ὁμοῦ καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ οὗτος ὑποδεικνύντας καὶ διαγγέλλοντας· τήν τε οὐρανίαν ἐκείνην πληθὺν, μεγαλοφώνως βοῶσαν, καὶ C λέγουσαν· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη· » καὶ τὴν τεκοῦσαν πάντα μετ' ἐπιμελείας διατηροῦσαν, καὶ ταῖς τῆς παρθενίας σφραγῖσι συμβάλλουσαν; Ναὶ, φησὶ, καὶ μὴ πρὸς τὸ θαῦμα μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν οἰκονομίαν ἀπόβλεπε. Οὐ γὰρ Θεὸς οὕτως, ὡς ἔφυ, γυμνὸς βρεφουργεῖται, καὶ μητρικαῖς ὠλέναις ἐμπεριγράφεται (15), ἀλλὰ τὴν βροτείαν φύσιν ὑπειλημμένος, μᾶλλον δὲ αὐτόχρημα τῆς ἁμαρτίας χωρὶς κατὰ ἀλήθειαν γενόμενος ἄνθρωπος. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Οὐκ ἔχω λέγειν, φησίν· ἄῤῥητον γὰρ τοῦτο, καὶ παντελῶς ἀνερμήνευτον, οὐκ ἐμοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τῇ τεκούσῃ· καὶ οὐ ταύτῃ μόνον, ἀνθρωπίνης γὰρ καὶ αὐτὴ φύσεως ἔλαχεν, εἰ καὶ τῆς ὑπὲρ ἄνθρωπον κατηξίωται (16) χάριτος· ἀλλὰ καὶ αὐτῇ τῇ ἀΰλῳ φύσει, καὶ πρώτῃ μετὰ τὴν D πρώτην Εἰ δὲ καὶ ἄϋλος φύσις, καὶ αὐτὴ ἡ τῷ μυστηρίῳ καθυπουργήσασα παντελῶς ἠγνόησε τὸ μυστήριον, πῶς τοῦτο παρ' ἐμοῦ μαθεῖν ἐπιζητεῖς, ἀνθρώπου μηδ' αὐτὸ τὸ ἐν ποσὶν ἔστιν ὅτε γινώσκοντος; Πῶς γέγονεν ἄνθρωπος; εἰπὲ σὺ περὶ σεαυτοῦ πρῶτον, πῶς γέγονας ἄνθρωπος, καὶ τότε διερευνήσεις καὶ περὶ τῆς θείας σαρκώσεως· μᾶλλον δὲ μηδὲ τότε· οὐδὲ γὰρ ἐπειδήπερ ἡ σὴ γέννησις γνώριμος, ἤδη καὶ ἡ Θεοῦ· ἢ γὰρ ἂν ἦν κἀκείνη ἀνθρώπου, καὶ οὐ Θεοῦ.

3. Οὐκοῦν ἐξεταστέον τὸ, « πῶς· » ὅσῳ γὰρ σὺ τοῦ

[a] Luc. II, 14.

(13) Reg. 2, κατάβασις.
(14) Ita Reg. 2. At Reg. 1, κατακαλύπτονται.

(15) Sic Reg. 2; Reg. autem 1, περιγράφεται.
(16) Ita Reg. 2; Reg. 1, κατηξίωτο.

θεοῦ ταπεινότερος, τοσούτῳ καὶ τῆς σῆς γεννήσεως ἀποῤῥητοτέρα, καὶ ἔτι μᾶλλον, ἡ τοῦ Θεοῦ. « Ἀνήγαγον » οἱ γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν (17) « εἰς Ἱεροσόλυμα. » Τί ποτε ἄρα δράσοντες; Μήτιγε τὴν τοῦ Ἰσραὴλ βασιλείαν παραληψόμενοι; ἢ ὅπλα χαλκεύσοντες, ἢ στρατὸν συγκινήσοντες, ἢ ἄλλο τι τῶν χαμαιπετῶν καὶ προσκαίρων συνεπικερδήσοντες τῷ παιδί; Οὔ, φησίν· ἀλλὰ « παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. » Τί φῂς, ἄνθρωπε; καὶ ἔστι τοῦ ἀληθῶς Θεοῦ Θεός· ἢ τοῦ κυρίως (18) Κυρίου Κύριος ἕτερος; Ἔστι, φησὶ, καὶ μὴ δείσῃς· οὐ γὰρ κατὰ φύσιν τοῦτο, κατὰ χάριν δὲ καὶ οἰκονομίαν τὴν ἀνωτάτω. Ὥσπερ γὰρ τῶν οὐ κυρίως υἱῶν Πατὴρ ὁ Θεὸς λέγεται· « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, εἶπα, θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες· » οὕτω καὶ τοῦ κυρίως Υἱοῦ κατὰ φύσιν (ὁμοούσιος γὰρ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ), κατὰ χάριν δὲ καὶ οἰκονομίαν Θεὸς λέγεται· « Ἀναβαίνω γὰρ, φησὶ, πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Ὅτου χάριν « οὐδὲ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ὁ Υἱὸς καλεῖν ἐπαισχύνεται· Ἀπαγγελῶ γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. » « Καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου. » Ὢ τῆς οἰκονομίας! ὢ τῆς ἀνεξιχνιάστου περὶ ἡμᾶς τοῦ Λόγου οἰκονομίας καὶ ἀγαθότητος! Ὁ νομοθέτης ὑπὸ τὸν νόμον· ὁ τῶν Μωσαϊκῶν προσταγμάτων δοτὴρ τοῖς προσταττομένοις ὑποκύπτειν οὐκ ἀπαναίνεται. Ὁ τῆς τοῦ νόμου κατάρας ἐλευθερώσας τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἄνθρωπος τῷ νόμῳ δουλεύειν οὐκ ἀναβάλλεται.

4. « Καθὼς ἐστι γεγραμμένον ἐν νόμῳ Κυρίου. » Τίς ὁ γράψας, τίς; Ὁ Κύριος. Οὐχ εἷς καὶ ὁ αὐτός ἐστιν οὗτος, ὁ σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι δοξαζόμενος; Ναὶ, φησίν· ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας τοῦτο, καὶ τοῦ μὴ νομισθῆναι τοῖς χριστομάχοις ἀντίθεος. « Μὴ νομίσητε γὰρ, φησὶν, ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Καὶ τί ξένον εἰ ὁ γέννησιν καὶ φάτνην καὶ σπάργανα, καὶ περιτομὴν καταδεξάμενος ὀκταήμερον, καὶ παραστῆναι ἔναντι Κυρίου κατὰ τὸν νόμον ἄνεισιν εἰς Ἱεροσόλυμα· ὅς γε τοσοῦτον οὐκ ἐπικαλύπτεται τούτοις, ὅτι καὶ τῷ Στεφάνῳ λιθολευστουμένῳ πρὸς Ἰουδαίων ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ Πατρὸς ἐμφανίζει ἑαυτὸν, καίτοι μονίμην ἔχων τὴν ἐκ δεξιῶν τούτου καθέδραν καὶ ἀδιάπτωτον. « Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν ἄνω καὶ θεϊκῶς, τοῦτο δὲ κάτω καὶ οἰκονομικῶς διὰ τὴν πρόσληψιν, καὶ διὰ τὸ χρηματίσαι τοῦτον Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, μίαν ἐξ ἀμφοτέρων ὑπόστασιν· καὶ διὰ μιᾶς ταύτης ἄμφω ταῦτα, καὶ ὄντα καὶ γνωριζόμενον· ἵνα τῇ κοινωνίᾳ τῶν φύσεων καὶ τῶν οἰκείων ταύταις ἰδιωμάτων ῥᾴστην ἡμῖν καὶ συντομωτάτην τὴν σωτηρίαν περιποιήσηται.

5. « Ὅτι πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν ἅγιον τῷ

rendum est : quanto enim tu Deo inferior, tanto occultior Dei generatio est quam tua. « Tulerunt » parentes puerum Jesum « in Jerusalem. » Quid facturi? **357** Num ut Israelis regnum occuparent? an ut arma fabricarent? aut exercitum cogerent? an ut quidpiam aliud ex infimis et temporaneis lucri puero compararent? Minime, inquit; sed, « ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini. » Quid ais, o homo? estne ejus qui vere Deus est, Deus; aut ejus qui proprie Dominus est, Dominus alter? Est plane, nec ideo metuas : non est quippe per naturam illud, sed per gratiam et supernam œconomiam. Quemadmodum enim eorum qui non sunt proprie filii Pater dicitur Deus : Nam « Ego, ait, dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes [9]; » ita quoque illius qui secundum naturam Filius est (consubstantialis enim est Patri Filius), per gratiam autem et œconomiam, Deus dicitur : « Ascendo enim, inquit, ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum [10]. » Quapropter « non confunditur Filius nos vocare fratres, ait enim : Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te. » — « Sicut scriptum est in lege Domini [11]. » O œconomiam! o imperscrutabilem Verbi erga nos clementiam ac bonitatem! Legislator sub lege : Mosaicorum lator præceptorum, non recusat ipsis subjacere præceptis. Qui a legis maledicto hominem liberavit, non cunctatur ipsi legi ut homo servire.

4. « Sicut scriptum est in lege Domini. » Quisnam est qui scripsit? quis, inquam, est? Dominus. Nonne unus atque is ipse est, qui cum Patre et Spiritu glorificatur? Etiam, inquit; sed illud œconomiæ est, et ne Christus inimicis suis esse videatur ἀντίθεος, id est, Deo adversarius. « Nolite enim putare, inquit, quia venerim solvere legem aut prophetas : non veni solvere, sed adimplere [12]. » Quid porro mirum, si is qui nativitatem, præsepe, pannos, circumcisionem post dies octo admisit, is ipse sisti Domino secundum legem voluerit in Jerusalem : qui tantum abest ut ipsis latere velit, ut Stephano a Judæis lapidato, stans a dextris Patris sui apparuerit; quanquam stabilem perpetuamque a dextris ejus habet sedem : « Dixit enim, inquit, Dominus Domino meo, sede a dextris meis : donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum [13]. » Sed illud quidem, superne, et utpote Deus; hoc autem inferne et per œconomiam assumptæ naturæ, et quod sit una Deus atque homo : et una ex utroque hypostasis : ac per unam illam (hypostasin) utrumque esse dignoscitur; ut naturarum communione, atque proprietatum iis competentium, facillimam nobis ac brevissimo compendio salutem conciliaret.

5. « Quia omne masculinum adaperiens vulvam,

[9] Psal. LXXXI, 6. [10] Joan. XX, 17. [11] Hebr. II, 11, 12. [12] Matth. V, 17. [13] Psal. CIX, 1.

(17) Ita Reg. 2. Ἰησοῦν deest in Reg. 1. Mox Reg. 2, Μήτιγε. Reg. 1 et Combef., Μήτοιγε.

(18) Κυρίως deest in Reg. 2.

sanctum Domino vocabitur [14]. » Quid ergo, an sanctus omnis primogenitus? Restat igitur, ut Ismael, Esau, et ante illos Cain, multique alii Deo invisi ac maledicti homines, quod primi vulvam aperuerint, sancti Domino vocentur. Ecqua de causa de Ismaele dicitur : « Ejice ancillam et filium ejus [15]? » Cur de Esau : « Jacob dilexi, Esau autem odio habui [16]? » Quæ causa fuit, si sanctus Cain Domino erat, quod pro cæde fratris, septies ultio ab eo reposceretur? Si omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur; quid plus habet Christus, quam Ruben? Quid amplius illi quam Amnoni? Nam et ipsi quoque primo partu editi, vulvam videntur aperuisse. Sed cave ne ferventius circa Scripturas insilias, ac longius a meta excurras. Non enim, inquit, ita dixi : Omne primogenitum sanctum Domino vocabitur : alioquin ad brutam usque naturam sanctitas permearet : sed : « Omne masculinum aperiens vulvam : » Quando scilicet absque concubitu partus evenerit : cum non ex sanguinibus, neque ex **358** voluntate viri [17]; sed ex Spiritu sancto fetus susceptio fuerit : cum nemine foris pulsante, infans ipse intus aperuerit : cum virginitatis signaculis atque septis, infractis intus conservatis, foras fetus exsilierit : sic utique : « Omne masculinum adaperiens vulvam sanctum Domino vocabitur. » Nam illic quidem non infantes vulvas adaperuere, sed viri cum muliere congressus. Nam, « cognovit, inquit, Adam Evam uxorem suam, quæ concepit et peperit Cain [18]. » Hic autem non item, sed ipse fetus, vulvæ fores aperuit, nullo egens exterius carnali concubitu. Etenim, « Antequam, inquit, convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto [19]. » Licet quoque brevius vocem excipere atque interpretari, subintelligendo extrinsecus « Virginis » vocem, ut sic consequenter intelligatur : « Omne masculinum adaperiens vulvam virginem, sanctum Domino vocabitur. » Quod in Christo solum accidit, cum nemini alii id commune fuerit. Ipse namque solus Virginem vulvam in carne nascendo aperuit : eamque item Virginem, ut ante partum erat, conservavit.

6. « Et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini : par turturum, aut duos pullos columbarum [20]. » Quid vero? Etiamne hostias secundum legem obtulit? Ecqua ergo ratione Paulus ait : « Talis decebat ut nobis esset pontifex qui non haberet necessitatem quotidie, quemadmodum pontifices, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit semel semetipsum offerendo [21], » hoc est, per

Κυρίῳ κληθήσεται. » Τί οὖν, πᾶς πρωτότοκος ἅγιος; (19) Ὥρα σοι λοιπὸν, καὶ Ἰσμαὴλ, καὶ Ἠσαῦ, καὶ πρὸ τούτων τὸν Κάϊν, καὶ πολλοὺς ἄλλους τῶν θεοστυγῶν τε καὶ κατηραμένων ἀνδρῶν, τῷ πρώτους (20) αὐτοὺς διανοῖξαι μήτραν, ἁγίους τῷ Κυρίῳ καλεῖν. Καὶ τίνος χάριν λέγεται περὶ Ἰσμαὴλ, ὅτι « Ἔκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· » περὶ δὲ Ἠσαῦ, ὅτι « Τὸν Ἰακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἠσαῦ ἐμίσησα; » Τίνος δὲ χάριν, εἰ ἅγιος ἦν τῷ Κυρίῳ ὁ Κάϊν, ἐπὶ τῷ τούτου φόνῳ ἑπτὰ ἐκδικούμενα παρελύετο; Εἰ πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται, τί πλέον ἔχει Χριστὸς τοῦ Ῥουβίμ; Τί δὲ τὸ περισσὸν τούτου πρὸς τὸν Ἀμνών (21); καὶ γὰρ καὶ οὗτοι δόξαιεν ἂν, τῷ πρώτως ἀποτεχθῆναι, μήτραν πως διανοῖξαι. Ἀλλ' ὅρα, μὴ θερμῶς ἅπτε περὶ τὰ Γράμματα, καὶ μὴ πόῤῥω τῆς νύσσης ἀπότρεχε. Οὐ γὰρ τοῦτο, φησὶν, εἶπον, ὅτι Πᾶν πρωτότοκον ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται· ἢ γὰρ ἂν οὕτω καὶ πρὸς τὴν ἄλογον φύσιν ἡ ἁγιότης διέβαινεν· ἀλλ' ὅτι Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν· τουτέστιν, Ὅταν ἀπειρογάμως ὁ τόκος προβῇ· ὅταν οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἡ τοῦ τικτομένου γένηται σύλληψις· ὅταν, μηδενὸς ἔξωθεν κρούσαντος, αὐτὸ τὸ βρέφος ἔσωθεν διανοίξῃ· ὅταν, τῆς παρθενίας σφραγίδων καὶ κλείθρων ἀσαλεύτων φυλαττομένων ἔνδοθεν, ἔξω τὸ τικτόμενον ἐκπηδήσῃ· οὕτω « Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται. » Ἐκεῖ μὲν γὰρ οὐδὲ τὰ βρέφη τὰς μήτρας διήνοιξεν, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα συνέλευσις· « Ἔγνω γὰρ, φησὶν, Ἀδὰμ Εὔαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Κάϊν. » Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' αὐτὸ τὸ τεχθὲν τὰς τῆς μήτρας διήνοιξε πύλας, μηδὲ μιᾶς προσδεηθὲν σαρκικῆς συμφωνίας ἀπὸ τῶν ἔξωθεν. « Πρὶν ἢ γὰρ, φησὶ, συνελθεῖν αὐτοὺς, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. » Δύνασαι δὲ καὶ (22) συνεκδοχικώτερον τὴν φωνὴν ἐκλαβεῖν τῆς Παρθένου, ἔξωθεν συνακουομένης, ἵν' ᾖ τὸ ἑξῆς οὕτως « Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν παρθένον, ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται. » Ὅπερ μόνον (23) ἐπὶ Χριστοῦ πέπρακται, μηδενὸς ἄλλου τῶν πάντων κεκοινωνηκότος τῷ χρήματι. Μόνος γὰρ οὗτος παρθένον μήτραν σαρκὶ τεχθεὶς ἐξανέῳξε· καὶ πάλιν ταύτην παρθένον, ὡς πρὸ τοῦ τόκου, τετήρηκεν.

6. « Καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου· ζεῦγος τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν. » Τί δέ; Καὶ θυσίας κατὰ τὸν νόμον ἀνήνεγκε; Καὶ πῶς φησιν ὁ Παῦλος, ὅτι « Τοιοῦτος ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς, ὃς οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκην, ὥσπερ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔπειτα τῶν τοῦ λαοῦ. Τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἐφάπαξ ἑαυτὸν ἀνενέγκας, » τουτέστι διὰ τοῦ σταυροῦ θυσιάσας; Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς

[14] Exod. XIII, 2; Luc. II, 23. [15] Genes. XXI, 10. [16] Malach. I, 2. [17] Joan. I, 13. [18] Genes. IV, 1. [19] Matth. I, 18. [20] Luc. II, 24. [21] Hebr. VII, 26, 27.

(19) Explicatio isthæc habetur apud Amphilochium, Homilia de occursu, pag. 25; itaque similis huic est, ut videatur scriptor iste ab Amphilochio eam mutuatus.

(20) Ita Reg. 2. At Reg. 1, πρώτως.

(21) Reg. 2, Ἀμμών.

(22) Reg. 2, δύνασαι γὰρ συνεκ.

(23) Reg. 2, μόνος.

θυσιάσων ἀνέρχεται, πρῶτον μὲν εὑρεθήσεται κυρῶν A τε καὶ συνιστῶν ταῦτα ἅπερ αὐτὸς οὗτος, πρὸς τὸ κρεῖττον ἀμεῖψαι παρεγένετο· ἔπειτα δὲ καὶ αὐτὸς ἔσται τῶν πολλῶν εἷς, δουλεύων τῇ τοῦ νόμου κατάρᾳ. Καὶ τίνος χάριν ὁ Παῦλός φησιν, ὅτι « Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου; » Ἦ οὐχ ὑπὲρ τοῦ βρέφους ταῦτα; Οὔ, φήσειεν ἄν, καὶ μάλα γενναίως ὁ εὐαγγελιστής, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς τὸ βρέφος τεκούσης Μητρός. Καὶ τοῦτο δῆλον (24) ἐκ τῶν ἄνωθεν εἰρημένων· « Ὅτε γάρ, φησίν, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῆς, ἀνήγαγον τὸ παιδίον εἰς Ἱεροσόλυμα παραστῆσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ Κυρίου· » τοῦτο περὶ τοῦ βρέφους· « καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου, ζεῦγος τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν· » τοῦτο περὶ τῆς Παρθένου καὶ τοῦ ταύτης μνηστῆρος (25). B Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ βρέφους ταῦτα, ξένον οὐδέν. Ὁ γὰρ περιτμηθῆναι κατὰ τὸν νόμον μὴ ἀπαξιώσας, πῶς ἂν τὰς κατὰ νόμον θυσίας ἀπείπατο; ᾧ γε τοσοῦτον ἀπῆν τὸ ἀναβάλλεσθαι ταῦτα καὶ ὑπερτίθεσθαι, ὅτι καὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα βαπτισθῆναι οὐ παρῃτήσατο· καίτοι τοῦ βαπτιστοῦ χρείαν ἔχοντος ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθῆναι. Ἀλλ' ὅμως τοσοῦτον ἡμῖν συγκατέβη, καὶ οὕτως ὑπὸ τῆς ἰδίας φιλανθρωπίας κεκίνηται, ὡς μὴ τὰ κατὰ νόμον μόνον, ἀλλὰ καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον καταδέξασθαι, ἵνα πρὸς ἑαυτὸν ἡμᾶς ἀνελκύσῃ, κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς παραβάσεως πτώματι.

7. « Καὶ ἰδοὺ ἦν, φησίν, ἄνθρωπος ἐν Ἱερουσαλὴμ, ᾧ ὄνομα Συμεών· καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος καὶ εὐλαβής, προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ C Ἰσραήλ. » Τίς ἂν ἀξιώτερον ἔπαινον τῶν βραχυτάτων τούτων ῥημάτων τῷ ἀνδρὶ προσκομίσειε; « Καὶ ἰδοὺ ἦν ἄνθρωπος· » ἄνθρωπος τὸ φαινόμενον, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον τὸ νοούμενον· ἄνθρωπος τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν ἀξίαν πολλῷ τῷ μέσῳ τῶν ἀνθρώπων ὑπερκείμενος (26)· τὴν φύσιν ἄνθρωπος, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν ἄγγελος. Ἄνθρωπος αἰσθητὸν μὲν ἐνδιαίτημα τὴν κάτω Ἱερουσαλὴμ κεκτημένος· νοητὸν δὲ τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ τὴν μητρόπολιν, « ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός· » ἄνθρωπος ἀνθρώποις μὲν τῇ σαρκὶ συναναστρεφόμενος, ἀγγέλοις δὲ τῷ πνεύματι συμπολιτευόμενος· μᾶλλον δὲ καὶ τῶν ἀγγέλων ὁ Συμεὼν ὑπέρτερος· εἴπερ τὸν ἐκείνοις ἀθέατον, οὗτος ἰδεῖν κατηξίωται· καὶ οὐχ ἰδεῖν μόνον, ἀλλ' ὃ τούτου μεῖζον ἦν καὶ παραδοξότερον, καὶ ἐναγκαλίσασθαι. « Καὶ ὁ D ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος· » ἀπεδίδου γὰρ ἑκάστῳ τὸ κατ' ἀξίαν· τῷ μὲν λόγῳ τὸ τὰ θεῖα καὶ ἐννοεῖν καὶ λογίζεσθαι· τὸ αἰχμαλωτίζειν πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν (27) τοῦ Χριστοῦ· τὸ μὴ ἐπανιστᾷν τὴν κτίσιν τῷ Κτίστῃ, κατὰ τοὺς ἄφρονας· τὸ μηδὲν ἔξω τῆς θείας εἶναι προνοίας ὑπολαμβάνειν· τὸ διὰ τῶν (28) κτισμάτων ἀναλόγως τὸν Γενεσιουργὸν ἐννοεῖν· τῷ δὲ θυμῷ τὴν κατὰ τοῦ ὄφεως αὐστηρίαν, τὸ κατὰ τῆς

crucem sese immolando? Quod si immolaturus ipse ascendat, primum quidem comperitur ea firmare, iis auctoritatem præbere, quæ ipse in melius commutaturus accessit. Deinde, ipse quoque unus erit ex multis qui legis maledicto serviebant. Ecqua ergo ratione Paulus ait : « Christus nos redemit ex maledicto legis [23]? » Annon pro puero hæc dicta sunt? Non, dicet ingenue evangelista, sed pro matre pueri genitrice. Quod ex supra dictis palam est. Nam, « postquam impleti sunt, inquit, dies purgationis ejus, tulerunt puerum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini : » hoc de puero : « et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum : » hoc de Virgine ac ejus sponso. Quod si de infante quoque dicantur, nihil absurdum. Qui enim non dedignatus est secundum legem circumcidi, quomodo legis hostias recusasset? Qui tantum abest ut ea differret aut intermitteret, ut ne Joannis quidem baptismo baptizari abnuerit; etiamsi ipse Baptista opus haberet ab eo baptizari. Ita nihilominus se nobis attemperavit, atque tanta erga nos clementia permotus est; ut non solum legalia, sed crucem atque mortem sustineret, quo nos inferne in transgressionis ruina jacentes, ad se pertraheret.

7. « Et ecce, inquit, homo erat in Jerusalem, cui nomen Symeon : et homo iste justus, et timoratus exspectans consolationem Israel [24]. » Quis viro digniorem laudem quam pauca istiusmodi verba complectuntur afferre possit? « Ecce homo erat; » homo videbatur et supra hominem esse intelligebatur. Homo substantia; sed dignitate magno homines intervallo superabat : natura homo, sed virtute angelus. Homo cui quidem sensibile habitaculum erat inferior illa Jerusalem; spirituale vero, superna Jerusalem, Metropolis illa, « cujus artifex conditorque Deus [25]. » Homo, qui carne cum hominibus una versabatur, spiritu autem cum angelis degebat, imo ipsis angelis superior Symeon : siquidem eum qui **359** inaspectabilis ipsis est, videre meruit; nec modo videre, sed quod præstantius ac mirabilius est, et ulnis suscipere. « Et homo ille justus, » cuique enim pro jure et conditione tribuebat. Rationi quidem, ut divina cogitaret ac meditaretur : ut sensum omnem captivaret in obsequium Christi [26] : ut ne, insipientium more, creatura insurgeret in Creatorem : ut ne quid extra divinam esse providentiam existimaret : ut ex proportione quadam per creata, Creatorem intelligeret [27]. Iræ autem, austeritatem in serpentem, severitatem in

[23] Galat. III, 13. [24] Luc. II, 25. [25] Hebr. XI, 10. [26] II Cor. X, 5. [27] Rom. I, 20.

(24) Reg. 2, δηλοῖ.
(25) Sic Reg. 2, probe. At Reg. 1, μνήστορος.
(26) Reg. 2, ὑπερεκκείμενος. Infra, ἄνθρωποι ante αἰσθητὸν in solo Reg. 2 exstat.
(27) Ita Reg. 2 et G. Scripturæ textus. R. 1, ὑποταγήν.
(28) Reg. 2, τὸ ἐκ τῶν.

peccatum : inclementem atque durum erga impios animum. Ea Helias adversus Achabi centenarios [27], Phinees contra Madianiticum scelus [28] : Petrus et Paulus ; prior quidem contra Ananiam et Sapphiram [29] ; posterior vero contra Elymam [30] et Alexandrum [31] et alios multos, justissime usus est. Cupiditati autem, ut in lege Domini perpetuo meditaretur, desiderabiles existimaret justificationes Domini super aurum et lapidem pretiosum multum, et dulciores super mel et favum [32] : ut diceret cum Davide : « Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum : concupiscit et deficit anima mea in atria Domini [33]. » Ita justus erat Symeon nullo virtutis genere destitutus : siquidem justitiam reliquas omnes existimamus complecti virtutes, quæ genericas istas subsequuntur. « Timoratus » porro, qua ratione? quod vereretur faciem Domini et mandata ejus : legerat quippe illud nec sine magna attentione : « Super quem respiciam, nisi super mitem, et quietum, et trementem sermones meos [34]? »

8. « Exspectans consolationem Israel. » Quam consolationem? Eam scilicet quam Abraham in angeli specie videns, religiose, ut Deo conveniebat, adoravit [35]. Quam consolationem? De qua præfatus est Jacob : « Non deficiet, aiens, princeps ex Juda, neque dux ex femoribus ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse exspectatio gentium [36]. » Quam consolationem, inquam? Eam ipsam de qua Balaam, licet extra ecclesiasticam aulam staret, prophetavit his verbis : « Orietur stella ex Jacob, et surget homo ex Israel [37] : » Eam ipsam de qua Moyses ait : « Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus noster ex fratribus vestris sicut me [38]. » Hanc consolationem exspectabat Symeon, accepto Spiritus sancti oraculo. Quid igitur? Nunquid eam semper exspectans, spe sua excidit, aut exspectatione frustratus est? Nequaquam, minime gentium; sed et vidit et ulnis excepit. O virtutem viri! o præclaram pietatem puritatemque! « In quæ, » juxta B. Paulum [*l.* Petrum], « desiderant angeli prospicere [39]; » in ea ipsa Symeon, non prospicere modo, sed pure ingredi, ea contrectare iisque pure initiari valuit!

9. « Et venit in Spiritu in templum [40]. » O miraculum! Ne suis quidem pedibus ad sacramenti ministerium usus est. Currus ipsi est Spiritus sanctus qui eum quasi alatum, vel quasi alium aeris cursorem Ambacum, in templum inducit, ac sistit sacrario [41]. His plane verbis compellans virum : Accede, dilecte senex, quo redditorum tibi

A ἁμαρτίας ἀπότομον· τὸ κατὰ τῶν ἀσεβούντων ἀσυμπαθὲς καὶ ἀνήμερον. Ὁ Ἠλίας μὲν κατὰ τῶν Ἀχαὰβ πεντηκοντάρχων· Φινεὲς δὲ κατὰ τοῦ Μαδιανιτίου μύσους· Πέτρος δὲ καὶ Παῦλος, ὁ μὲν κατὰ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας, ὁ δὲ κατὰ Ἐλύμα καὶ Ἀλεξάνδρου, καὶ πολλῶν ἄλλων δικαιότατα ἀπεχρήσατο. Τῇ δὲ ἐπιθυμίᾳ τὸ μελετᾷν ἐν νόμῳ Κυρίου διαπαντός· τὸ ἐπιθυμητὰ ἡγεῖσθαι τὰ δικαιώματα Κυρίου ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον πολὺν, καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον· τὸ λέγειν μετὰ Δαυῒδ· « Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων· ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχή μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου. » Οὕτως ἦν δίκαιος ὁ Συμεὼν, μηδενὸς εἴδους τῆς ἀρετῆς ὑστερούμενος· εἴπερ ἐμπεριεκτικὴν ἴσμεν τὴν δικαιοσύνην καὶ τῶν ἄλλων πασῶν ἀρετῶν, ὅσαι ταῖς
B γενικαῖς ταύταις ὑποβεβήκασιν. « Εὐλαβὴς » δὲ πῶς; εὐλαβούμενος ἀπὸ προσώπου Κυρίου καὶ τῶν αὐτοῦ προσταγμάτων· ἀνεγνώκει γὰρ καὶ λίαν ἐπεσκεμμένως τὸ, « Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρᾶον καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; »

8. « Προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραήλ. » Ποίαν παράκλησιν; Ἣν Ἀβραὰμ ἐν ἀγγέλου ἑωρακὼς σχήματι, θεοπρεπῶς προσεκύνησε. Ποίαν παράκλησιν; Περὶ ἧς Ἰακὼβ προηγόρευσεν· « Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων, εἰπὼν (29), ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. » Ἀλλὰ ποίαν παράκλησιν; Αὐτὴν ἐκείνην περὶ ἧς Βαλαὰμ, εἰ καὶ τῆς ἐκκλη-
C σιαστικῆς αὐλῆς ἔξωθεν ἑστηκὼς, προεφήτευσεν· « Ἀνατελεῖ, λέγων, ἄστρον ἐξ Ἰακὼβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραήλ. » Αὐτὴν ἐκείνην περὶ ἧς Μωϋσῆς φησιν, ὅτι « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. » Ταύτην τὴν παράκλησιν, διὰ Πνεύματος ἁγίου χρηματισθεὶς Συμεὼν, προσεδέχετο. Τί οὖν; μήτι γε ἄρα ταύτην ἀεὶ προσδεχόμενος ἐψεύσθη πως τῶν ἐλπίδων, ἢ τῆς προσδοκίας διήμαρτεν, Οὐμενοῦν, οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ εἶδε καὶ ἐνηγκαλίσατο. Ὢ τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆς! ὢ τῆς ὑπερβαλλούσης εὐλαβείας καὶ καθαρότητος! « Εἰς ἃ, » κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον [*l.* Πέτρον], « ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι, » εἰς ταῦτα Συμεὼν οὐ παρακύψαι μόνον, ἀλλὰ καὶ καθαρῶς ἐμβατεῦσαι, καὶ ψηλαφῆσαι ταῦτα, καὶ
D ἀκραιφνῶς μυηθῆναι δεδύνηται.

9. « Καὶ ἦλθεν ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὸ ἱερόν. » Ὢ τοῦ θαύματος! Οὐδὲ ποσὶν οἰκείοις πρὸς τὴν τοῦ μυστηρίου διακονίαν κέχρηται (30)· ἅρμα δὲ τούτῳ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον γίνεται καὶ οἷον ὑπόπτερόν τινα, καὶ αἰθεροδρόμον Ἀμβακοὺμ ἄλλον, πρὸς τὸν ναὸν εἰσάγει, καὶ τῷ ἱερῷ παριστᾷ· πάντως που τοιαῦτα πρὸς αὐτὸν λέγον καὶ προσφθεγγόμενον (31)· Δεῦρο,

[27] IV Reg. I, 14. [28] Num. XXV, 9. [29] Act. V, 4. [30] Act. XIII, 8. [31] I Tim. I, 20. [32] Psal. XVIII, 11. [33] Psal. LXXXIII, 2. [34] Isa. LXVI, 2. [35] Genes. XVIII, 2. [36] Genes. XLIX, 10. [37] Num. XXIV, 17. [38] Deut. XVIII, 15. [39] I Petr. I, 12. [40] Luc. II, 26. [41] Dan. XIV, 35.

(29) Ita Reg. 2. At in Reg. 1, εἰπὼν dees
(30) Reg. 2, ἀποκέχρηται.

(31) Ita Reg. 2, optime. At Reg. 1, λέγων καὶ προσφθεγγόμενος.

ἴθι, γέρον φίλε, ἵνα τῶν πάλαι σοι κεχρηματισμένων θαυμάτων τὰς ἐκβάσεις ἐναργῶς κατόψῃ, καὶ γνῷς οἵων πραγμάτων μύστης ἐταμιεύθης, οἵας εὐκλείας παρὰ τοὺς ἄλλους τετύχηκας. Δεῦρο, τὰς ἐκβάσεις τῆς καλῆς (32) ἀρετῆς ἀναλάμβανε· καὶ ἃ πρότερον ὁ θεόπτης αἰσθητῶς μὲν τῇ πέτρᾳ τῇ ἐν Σινᾶ, νοητῶς δὲ τῇ περὶ τὸν Θεὸν ἀῤῥαγεῖ σκεπασθεὶς πίστει μόλις ὡς διά τινος ὀπῆς, τῆς ἀμυδρᾶς, οἶμαι, θεωρίας καὶ γνώσεως, ἐν ὀπισθίων εἴδει τεθέαται· ταῦτα σὺ νῦν ἐναργῶς καταμάνθανε, καὶ μετάβαινε λοιπὸν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἐν τῷ σώματι πρὸς τὴν ζωὴν τὴν ἐν πνεύματι· καὶ τὸν ἐν γράμματι νόμον, ᾧ καλῶς ἄγαν καὶ θεοφιλῶς ἐλειτουργήσας, μετάθες πρὸς τὸν ἐν χάριτι. Κέκμηκας γὰρ ἱκανῶς ἤδη τοῖς τύποις καὶ ταῖς σκιαῖς· νεάσαι σε δεῖ τῇ ἀληθείᾳ λοιπὸν, ἵνα τὰ τέλη τῶν νομικῶν παρατηρημάτων (33) ἀρχή σοι πρὸς τὰ τῆς χάριτος χρηματίσῃ διδάγματα.

10. Ταῦτα κατὰ τὸ νοητὸν οὖς ὁ θεῖος οὗτος πρεσβύτης ἀκούσας παρὰ τοῦ Πνεύματος, χαρᾶς ὅλως καὶ εὐφροσύνης πεπλήρωται· καὶ οἷον ἔνθους ὑπὸ τοῦ θάμβους γενόμενος, οὑτωσί πως τῷ διαλεγομένῳ προσαντημείβετο· Καὶ ἦλθεν ἐκεῖνα, Παράκλητε, ἅπερ ἐγὼ θεάσασθαι κεχρημάτισμαι; ὅλως ἦλθεν ἐκεῖνα, ἅπερ ἰδεῖν ἐγὼ παρὰ σοῦ προεπήγγελμαι; Δὸς τοιγαροῦν τῷ γήρᾳ χεῖρα, Παράκλητε, δός. Ὑπόθες μοι τὴν παρὰ σοῦ χάριν, ὑπόθες. Τὸ γὰρ σῶμά μοι κέκμηκεν ἤδη, καὶ βαδίζειν (34) ἐξατονεῖ. Βάστασον αὐτὸς, ὦ φύσις παντουργὲ καὶ ἀκάματε, βάστασόν με τὸν ἀσθενῆ, τὸν γέροντα, καὶ πρὸς ἐκεῖνα τὸ τάχος ἀπάγαγε. Ἐὰν γὰρ θελήσω ποσὶν οἰκείοις πρὸς βάδισιν χρήσασθαι, χρονίζω πάντως ἐν τῇ ὁδῷ, κἀκεῖνα παρέρχεται, καὶ οὐ θεωρῶ αὐτά. Καὶ οἴ μοι τῶν σκυθρωπῶν, εἰ ξένος τούτων γενήσομαι, ὧν τὰς ἐμφάσεις (35) πόῤῥωθεν ἔλαβον! Οὔπω ταῦτα κατὰ νοῦν ὁ πρεσβύτης ἀνετυπώσατο, καὶ ταῖς τοῦ νεὼ πύλαις θᾶττον ἢ λόγος παρίσταται. « Ἦλθε γὰρ ἐν τῷ Πνεύματι, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ. » Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις, ἔργον τὴν βούλησιν ἔχουσα, καὶ τῇ βουλήσει συμπαρομαρτοῦντα τὰ πράγματα.

11. « Καὶ ἐν τῷ εἰσάγειν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν, τοῦ ποιῆσαι κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ. » Εἶδες ἀπάντησιν ξένην καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον; Εἶδες ἀπάντησιν, οὐκ ἐκ συντυχίας τινὸς, ἢ συνθήματος γενομένην, ἀλλ' ἐκ πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ χάριτος; Καὶ, ὢ τοῦ θαύματος! οὐδὲ μικρόν τι θάτερος προέλαβε θάτερον, ἀλλ' ὁμοῦ Χριστός τε καὶ Συμεὼν, ὁ μὲν ταῖς μητρικαῖς ὠλέναις, ὁ δὲ τῷ Πνεύματι βασταζόμενος, τῇ τοῦ ἱεροῦ φλιᾷ παρειστήκεισαν. Ὁ μὲν οὖν, τῆς πρὸς γῆν ἀνανεύσας συγκύψεως· κάτω γὰρ ἦν τέως συννεύων τῷ γήρᾳ καμπτόμενος· βραχύ τι τὼ πόδε, τὴν βακτηρίαν ῥίψας, ἐπιστηρίζεται, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνας, τῶν μητρικῶν ἀγκαλῶν λαβεῖν ἐπειρᾶτο τὸν θεάνθρωπον νήπιον· ἡ δὲ μικρὸν μὲν ἐπέσχεν·

A olim oraculorum eventum liquido conspicias, noverisque quantis rebus initiandus reservatus sis, quantam præ aliis gloriam sis consecutus. Veni, præclaræ virtutis tuæ eventum percipe. Ac quæ olim ille Dei inspector, sensibiliter quidem petra montis Sinai, spiritualiter autem infracta sua erga Deum fide obtectus, vix quasi per foramen obscuræ, opinor, speculationis atque cognitionis posteriorum specie vidit [42]; ea tu modo perspicue ediscas, atque demum transeas a corporali morte ad vitam spiritualem : ac legem quæ in littera sita est, cui probe admodum ac religioso erga Deum affectu ministrasti, commuta in eam quæ **360** est in gratia. Multum namque in figuris atque umbris laborasti. Jam te oportet in veritate junior effici, ut legalium observationum fines, initium tibi sint ad gratiæ documenta. B

10. His intelligibili aure a Spiritu auditis, divinus senex gaudio plane atque lætitia repletus est, ac stupore quasi attonitus, afflatusque Numine, hæc fere compellanti reposuit : Ergone, Paraclete, venerunt illa, quæ visurum me oraculo accepi? An plane venerunt illa quæ me conspecturum pollicebare? Manum senectuti porrige, Paraclete, porrige, inquam. Gratiam suppone tuam; suppone, quæso. Caducum corpus meum incedere vix potest. Tu gestato, quæso, o natura omnium opifex et indefessa, gestato me imbecillum, senem, et quam celerrime eo adducito. Nam si pedibus meis iter aggrediar, in via cunctabor, illa interim abscedent, C nec conspicere licebit mihi. Ac væ mihi, quam triste illud, si iis privabor, quorum jamdiu visiones accepi. Hæc vixdum senex animo conceperat, atque ad templi fores citius dicto sistitur : « Venit enim, inquit, in Spiritu in templum. » Hujusmodi est enim virtus Spiritus, ut sit illi voluntas opus, et res ipsæ cogitatum subsequantur.

11. « Et cum inducerent puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo : et ipse accepit eum in ulnas suas [43]. » Vidistin' occursum mirabilem, ac supra hominem? Vidistin' occursum, non causa aut constituto factum, D sed ex spirituali operatione et gratia? Et, o res mira, ne minimum quidem alter alterum præoccupavit, sed una Christus et Symeon, maternis ille ulnis, hic Spiritu gestatus, ad templi limina simul steterunt. Symeon autem a curvitate sua corpus erigens : nam præ senectute corpore curvus pronusque erat, abjecto baculo, pedibus brevi tempore nititur, extensisque manibus, infantem Deum hominem maternis ex ulnis accipere conabatur. Paululum Mater cohibuit, necdum enim

[42] Exod. XXXIII, 21. [43] Luc. II, 27.

(32) Καλῆς deest in Reg. 2.
(33) Reg. 2, τῶν νοητῶν παρ.
(34) Reg. 2, βαδίζων.
(35) Reg. 2, τὰς ἐκβάσεις.

clare noverat senem in Spiritu in templum advenisse. Post, ut divinum vidit infantem, in ulnis subsultantem suis, atque in illius insilire manus contendentem, statim cognoscit vim mysterii manusque porrigenti seni tradit illum. Accipe, clamans, homo venerabilissime, eum qui in te, magis quam in me puerperam, insilire festinat: accipe illum qui te magis quam Joseph expetit: accipe illum qui amicitiæ tuæ suum erga me Matrem affectum posthabere videtur: accipe, ac a te desiderato arbitratu tuo fruere. Hæc Deipara, ac in senis manibus filium reponit. Tum ille, quam celerrime inclinato in puerum vultu, oculisque in ejus labia intentis: his eum ferme vocibus compellavit:

12. Quæ tanta tua hæc erga nos homines clementia et attemperatio, Domine? Quæ tantæ miserationis tuæ divitiæ? Quid tuam movit clementiam, ut nos vilissimos visitares? Ecqua ratione ad nos venis, o benigne ac bonorum amans, Domine? An cherubim atque seraphim commovisti? An alium omnem cœlestium ornatum adducis? Num « commotio quædam facta est, vel spiritus grandis et fortis subvertens montes et conterens petras; vel ignis facile exterrens, ac accedentes consumens; vel vox auræ tenuis [44], » quibus te olim Thesbitæ exhibuisti? Nequaquam, inquit, o senex sapientiæ studiosissime: cum nulla rerum earum vobis appareo. Ea enim capere nequit natura mortalis materialisque; sed carnem ferens, vobisque similis: infans ut vides, ac corporali statura adhuc puerulus et imperfectus: **361** infans adhuc pannis involutus, materna adhuc ubera ambabus apprehendens manibus: infans, obscurum aliquid hactenus proferens intercisumque, ob eam quam ex Maria sumpsi carnem: infans quem ulnis complecteris, qui ad matrem et ubera respicio. Et hæc quidem jam adsunt. At brevi postea ubi ætatis tricesimum attigero annum, cum Joannis baptismate baptizandus sum, tradendus, vinctus ad Caipham adducendus, exspuendus, alaphis cædendus, flagellandus, demum crucifigendus ac lancea perforandus, velut mortuus in sepulcro deponendus, seductor vocandus, denique, quidquid humanæ proprium naturæ fuerit, perinde atque vos, præter peccatum assumam. Nec mireris, neve obstupescas animo, aut percellare: hoc namque mysterium est a sæculis atque generationibus occultum. Hoc magnum est Patris consilium; hæc magna ejus præscientia, cujus ego angelus a prophetis Dei afflatu prædictus sum [45]. Hæc magna est

[44] III Reg. XIX, 13. [45] Isa. IX, 6; Malach. III, 1.

(36) Ita Reg. 2. At Reg. 1, ἑωρᾶτο.
(37) Reg. 2, τῶν οὐρανῶν.
(38) Reg. 2, καὶ πρὸ τούτου.
(39) Reg. 2. περιπτεῦσαι.

A οὐ γάρ πω σαφῶς ᾔδει τὴν ἐν Πνεύματι πρὸς τὸ ἱερὸν τοῦ γέροντος ἄφιξιν· ἔπειτα δ', ὡς τὸ θεῖον βρέφος ταῖς ταύτης ἀγκάλαις ἑώρα (36) περισκιρτῶν καὶ πρὸς τὰς ἐκείνου παλάμας παρεκπηδῆσαι φιλονεικοῦν, θᾶττόν τε γινώσκει τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν· καὶ τῷ πρεσβύτῃ χειραπλοῦντι τοῦτο προσεπιδίδωσι· Δέξαι, βοῶσα, γεραρώτερε ἄνθρωπε, τὸν πρὸς σὲ μᾶλλον ἢ πρὸς ἐμὲ τὴν τεκοῦσαν νῦν ἐπειγόμενον· δέξαι τὸν σὲ ποθοῦντα μᾶλλον ἢ Ἰωσήφ· δέξαι τὸν δευτέραν τῆς σῆς φιλίας τὴν πρὸς ἐμὲ τὴν μητέρα στοργὴν, ὡς ἔοικε, λογιζόμενον· δέξαι, καὶ, ὡς βούλει, τοῦ ποθουμένου καταπόλαυε. Ταῦτα εἶπεν ἡ Θεοτόκος, καὶ ταῖς τοῦ πρεσβύτου παλάμαις τὸν υἱὸν ἐπιτίθησιν. Ὁ δὲ, τὴν ὄψιν, ὡς εἶχε τάχος, τούτῳ προσεπικλίνας, καὶ τοῖς χείλεσι τούτου προσεπερείσας τὰ ὄμματα, τοιαῖσδέ που φωναῖς πρὸς αὐτὸν B ἀπεχρήσατο·

12. Τίς ἡ τοσαύτη περὶ ἡμᾶς σου φιλανθρωπία καὶ συγκατάβασις, Δέσποτα; Τίς ὁ τοσοῦτος πλοῦτος τῆς εὐσπλαγχνίας σου; Τί τὸ κινῆσαν τὴν σὴν ἀγαθότητα τοὺς ταπεινοὺς ἡμᾶς ἐπισκέψασθαι; Πότερον πῶς ἡμῖν ἥκεις, φιλάνθρωπε καὶ φιλάγαθε Δέσποτα; Ἆρά γε τὰ χερουβὶμ καὶ τὰ σεραφὶμ συγκινήσας, ἢ τὴν ἅπασαν τῶν οὐρανίων (37) διακόσμησιν ἐπαγόμενος; Ἆρά γε « συσσεισμός τις ὢν, ἢ πνεῦμα μέγα καὶ κραταιὸν διαλύον ὄρη καὶ συντρίβον πέτρας, ἢ πῦρ δειματοῦν ῥᾳδίως καὶ καταναλίσκον τοὺς προστυγχάνοντας· ἢ φωνὴ αὔρας λεπτῆς, » οἷς καὶ τῷ (38) Θεσβίτῃ σεαυτὸν ἐνεφάνισας; Οὔ, φησὶν, ὦ γέρον φιλοσοφώτατε· οὐδενὶ τούτων ὑμῖν ἐμφανίζομαι. Οὐ γὰρ C οἶδε ταῦτα χωρεῖν ἡ φύσις ἡ θνητή τε καὶ πρόσυλος· ἀλλὰ σαρκοφόρος τις, καὶ ὑμῖν παραπλήσιος· νήπιος, ὡς ὁρᾷς, καὶ τὴν σωματικὴν ἡλικίαν τέως βρεφοφανὴς καὶ ἀτέλεστος· νήπιος ἔτι σπαργάνοις περισφιγγόμενος, ἔτι τῶν μητρῴων μαζῶν ἀμφοῖν περιδρασσόμενος ταῖν χεροῖν· νήπιος, ἄσημόν τι καὶ περικεκομμένον ἔτι διὰ τὴν ἐκ Μαρίας σάρκα φθεγγόμενος· νήπιος ἀγκάλαις μὲν ταῖς σαῖς συνεχόμενος, ἀποσκοπῶν δὲ πρὸς τὴν μητέρα καὶ τὸν μαζόν. Καὶ νῦν μὲν ταῦτα· μικρὸν δὲ ὕστερον, ὅσον τριάκοντα ἔτη περισπεῦσαι (39) χρόνον, καὶ τὸ Ἰωάννου βαπτισθήσομαι βάπτισμα, καὶ προδοθήσομαι, καὶ δήμιος πρὸς Καϊάφαν ἀχθήσομαι, καὶ ἐμπτυσθήσομαι, καὶ κολαφισθήσομαι (40), φραγγελωθήσομαι· τέλος σταυρωθήσομαι, D καὶ λόγχῃ νυγήσομαι, καὶ τάφῳ νεκροφανῶς συγκλεισθήσομαι, καὶ πλάνος ὀνομασθήσομαι, καὶ πᾶν ὁτιοῦν ἂν εἴη τῆς ἀνθρωπίνης ἴδιον φύσεως, παραπλήσιον (41) ὑμῖν, τῆς ἁμαρτίας χωρὶς, ἀναδέξομαι. Καὶ μὴ θαυμάσῃς, μηδὲ τὸν νοῦν ἐκστῇς καὶ καταπλαγῇς· τοῦτο γὰρ τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν· τοῦτο ἡ μεγάλη τοῦ Πατρὸς (42) βουλή τε καὶ ἡ πρόγνωσις, ἧς ἄγγελος ἐγὼ τοῖς θεηγόροις προηγόρευμαι· τοῦτο ὁ πρὸς ὑμᾶς

(40) Reg. 2, καὶ ῥαπισθήσομαι.
(41) Reg. 2, παραπλησίως.
(42) Reg. 2, τοῦ Θεοῦ. Mox idem, τοῖς θεηγόροις προϋπηγόρευμαι.

οἶκτος, καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι βλέπειν τὴν ἐμὴν εἰκόνα δεινῶς ἀνδραποδιζομένην τοῖς δαίμοσι· τὸ μὴ φέρειν ὁρᾷν τὸν βασιλέα τῆς κτίσεως κακῶς τῇ κτίσει δουλεύοντα· τὸ μὴ καρτερεῖν θεωρεῖν τὸν ἀποστάτην καὶ ὑπερήφανον τοῦ ἐμοῦ σφαλερῶς κατεπαιρόμενον πλάσματος. Ταῦτά με τῶν πατρικῶν ἀνεκφοιτήτως ἐξανέστησε κόλπων, καὶ ὡς ὑμᾶς τὴν διὰ σαρκὸς πορείαν ποιήσασθαι πεποίηκε· ταῦτά με γεννηθῆναι καὶ νηπιάσαι, καὶ τῷ ἱερῷ παραστῆναι, καὶ ταῖς σαῖς ἀγκάλαις ἀνακλιθῆναι πεποίηκεν. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλως τὸν τύραννον δεσμευθῆναι, καὶ τὰ τούτου σκεύη διαρπασθῆναι, εἰ μὴ παραπλησίως ὑμῖν τῆς ἁμαρτίας χωρὶς κοινωνήσω τῆς ἀνθρωπότητος· οὐκ ἦν ἄλλως τῶν πολυπλόκων τοῦ ᾅδου ἀρκύων τὸν Ἀδὰμ ἀναθῆναι, καὶ τὴν πρώτην κατάστασιν ἀπολήψεσθαι, καὶ τὸ ὅλον Θεὸν τοῦτον γενέσθαι, εἰ μὴ ἐγὼ ἄνθρωπος γένωμαι, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ κοινωνήσω καὶ οὐσίας καὶ φύσεως.

13. Τοίνυν τὰς τῆς ἐνανθρωπήσεως της ἐμῆς αἰτίας μαθὼν, ἄπιθι· καὶ σκυθρωπῶς ἐν τοῖς εἰς ᾅδου τῷ Ἀδὰμ διατρίβοντι φαιδροπρεπῶς ἐμφανίσθητι· καὶ ἀντὶ τῶν ἐν λύπαις ὠδίνων τὰ τῆς χαρᾶς τῇ Εὔᾳ διακόμισον εὐαγγέλια· Ἥκει, λέγων, ἡ λύτρωσις· ἥκει ὁ ῥύστης· ἥκει ἡ ἄφεσις· ἥκει ὁ ἐλευθερωτής. Μηκέτι θρήνει, φύσις ἡ ἀνθρωπεία· ἥξει γὰρ ὁ ἀντιληψόμενος ὑμῶν, ἥξει καὶ οὐ χρονιεῖ. Τούτων τοίνυν τῶν θείων φωνῶν κατὰ τὸ νοερὸν οὖς ὁ Ἀβραμιαῖος ἐκεῖνος ἀκούσας πρεσβύτης, τοῦ γήρως ὥσπερ ἐν λήθῃ γενόμενος, θᾶττον ἀνέθορε, καὶ προθυμίας ὅλος πλησθεὶς, γεγωνοτάτῃ φωνῇ· « Ἰσχύσατε, φησὶν, ἀνειμέναι χεῖρες, ἰσχύσατε· γόνατα παραλελυμένα, ἀνορθώθητε· » κνῆμαι συντετριμμέναι, κρατύνθητε, ἵνα, τὴν εἰς ᾅδου πορείαν εὐθυβόλως ἀνύσασαι, τηλικούτων ἀγαθῶν ἄγγελοι χρηματίσητε τοῖς προγόνοις. Εἶθ' ὡς εἶχε τάχους πρὸς τὸ θεῖον ἐπιστραφεὶς βρέφος· « Νῦν ἀπολύεις, ἔφη, τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ· ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου· ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν· φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν τοῦ λαοῦ σου Ἰσραήλ. » Ὢ τῆς ζέσεως! ὢ τῆς θερμότητος! Ἐπειδή σοι, φησὶν, ὦ Δέσποτα, ταῦτα ἔδοξε, καὶ ἐλεῆσαι τὸ σὸν ὑπὸ τῆς ἰδίας φιλανθρωπίας κεκίνησαι πλάσμα, ἐγώ τε περὶ τὰς ἐλπίδας οὐκ ἐψεύσθην (43), καὶ ὁ τοῦ θείου χρηματισμὸς Πνεύματος ἀπαραχάρακτος ἔμεινεν· ἀπόλυσόν με τὸ τάχος· ἀπόλυσον, δέομαι. Μή με κατέχῃς ἐπὶ πολὺ, Δέσποτα· μὴ βραδύνω ταῦτα τοῖς γενάρχαις ἀποκομίσαι τὰ χαροποιὰ εὐαγγέλια· μὴ προλάβῃ τὰ βρέφη με, Δέσποτα, ἃ διὰ σὲ τὸν πρὸς Ἡρώδου φόνον ὑπέμεινε. Νήπιά εἰσι καὶ γοργὰ καὶ εὐκίνητα· ἐγὼ δὲ γέρων καὶ βραδὺς καὶ δυσκίνητος· καὶ δέδοικα μήπου, ταχύτερον προδραμόντα μου μεγίστων οὕτω καὶ λαμπρῶν ἀγαθῶν ἄγγελοι τοῖς τοῦ γένους προπάτορσι γένωνται (44). Οὕτω μὲν οὖν ὁ θεῖος ὄντως ἀνὴρ, καὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας διαπρύσιος κῆρυξ εὐχαριστήσας, τοῦτο γὰρ τὸ τὸν Θεὸν εὐλογῆσαι δη-

A erga vos misericordia, quod nolim meam imaginem conspicere miserabiliter a dæmonibus vinctam: quod non feram Regem creaturæ conspicere ipsi creaturæ misere servientem: quod non sustineam apostatam illum atque superbum cernere adversus opificium meum subdole insurgentem. Hæc me ex paterno sinu excitarunt, licet inde minime discesserim, atque meum ad vos in carne profectum effecerunt. Hæc in causa fuerunt, quod natus, infans fierem, in templo sisterer, tuisque in ulnis reclinarer. Non enim alias fieri potuit ut tyrannus colligaretur, utque vasa illius diriperentur; nisi pari atque vos ratione, excepto peccato, humanæ naturæ particeps fierem. Non poterat aliter Adam implicatis inferni laqueis solvi, atque priorem re- B sumere conditionem, ac demum effici Deus, nisi homo ego fierem, atque eadem qua ille substantia atque natura particeps forem.

13. Meæ itaque incarnationis causas edoctus abscede: ac Adamo cum tristitia in inferno degenti cum hilaritate ac lætitia te siste. Evæ item pro partus doloribus fausta lætaque defer nuntia. Venit, aiens, redemptio, venit Redemptor, venit remissio, venit liberator: ne ultra lugeas, o humanum genus; veniet enim qui opem ferat, veniet et non tardabit. Divinis hisce vocibus spirituali aure auditis Abrahamicus ille senex, senectutis quasi oblitus, illico exsiliit. Repletusque alacritate præalta voce hæc locutus est: « Confortamini, manus C dissolutæ, confortamini: genua dissoluta, erigimini [46]: » tibiæ contritæ, roboramini; ut recto cursu iter in infernum emensæ, tantorum nuntiæ bonorum progenitoribus sitis. Tum, quam citius potuit ad divinum conversus Infantem: « Nunc dimittis, inquit, servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum: quod parasti ante faciem omnium populorum: lumen ad revelationem gentium et gloriam plebis tuæ Israel [47]. » O fervorem! o ardentem animum! Quandoquidem, Domine, ita decrevisti, atque benignitate permotus opus tuum miseraris: neque ego spe lapsus sum mea, ac divini Spiritus oraculum inviolabile mansit: dimitte me quamprimum, dimitte, quæso; ne me diutius D detineas: ne tardem primis parentibus læta afferre nuntia: ne me, Domine, infantes præveniant, qui propter te ab Herode occisi sunt: pueri sunt, ac vegeti agilesque; at ego senex; tardus, ac ægre mobilis: vereorque ne cito cursu præcurrentes, maximorum præclarorumque bonorum nuntii primis generis parentibus sint. Ita **362** plane divinus ille vir, ac præclarus adventus Christi præco, gratiis actis, ut hinc liquet, quod Deum benedixerit, apprecatusque dimissus est. Afflavit enim invisibiliter, opinor, mentem ejus Salvator, ac obsecrationem ejus plane exaudivit, et ut proprium sibi cul-

[46] Cf. Isa. xxxv, 3. [47] Luc. ii, 29.

(43) Reg. 2, οὐ διεψεύσθην.

(44) Reg. 2, γένηται.

torem assumpsit, qui sub lege et sub umbra diu multumque laborasset, tuncque divina gratiæ doctrina junior effectus esset.

14. Joseph autem et Mater ejus, « mirantes, inquit, erant super his quæ dicebantur de illo [48]. » Mirabantur autem, arbitror, quod nondum de ejus divinitate certiores facti essent : tametsi satis erant miracula in ejus nativitate gesta; illa, inquam, quæ magos spectant atque pastores : necnon variæ angelorum visiones : quodque miracula superat omnia, virginitatis conservatio ac perseverantia, ad rei certam fidem, ac omnium consensum. Attamen cum miraculi magnitudinem conspicerent, atque pietate sua cogitationes frenarent (rati magnum esse, ut revera est, quod Deus incarnaretur), fluctuante adhuc atque dubitante erant animo. Quare cum paucis senex quasi elementis quæ pueri deitatem spectabant tradidisset, illos deinceps alloquitur, benedicens, ac beatos illos prædicans, quod essent œconomiæ illius administri; ea quæ crucem spectabant optime et absolutissime prædixit.

15. « Benedixit enim, inquit, illis Symeon, et dixit ad Mariam Matrem ejus: Ecce hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel : et in signum cui contradicetur [49]. » Contradicet enim atque disceptabit de illo, ac doctrina cum spectante, Simon adversus Marcionem, Arius adversus Sabellium, Eutyches adversus Nestorium, utrique adversus Ecclesiam; ita ut alii quidem solam ipsi deitatem, alii carnem solam tribuant : alii creatum, ac paternæ substantiæ alienum inducant, alii Verbum quoddam hypostasi ac substantia vacuum, nihilque discrepans ab eo quod per prolationem effunditur : alii ejus per carnem adventum phantasiam esse suggerant : alii carnem nullatenus sumpsisse contendant, aut assumpisse quidem, sed inanimatam, atque inefficacem; aut animam habentem, sed mente ac ratione destitutam. Demum alii alio modo hæsitabunt ac contradicent, singulis arbitratu suo quæ ipsum spectant determinantibus. « Nam de secta hac, » aiunt Judæi ad Paulum, « notum est nobis quia ubique ei contradicitur [50]. » Contradicitur quidem, at non dejicitur : oppugnatur, at non vincitur : telis petitur, at non vulneratur : obsidetur, at non captiva ducitur: quodque maximum est, cadit, nec conteritur, quin potius in fugam vertit. Ea quippe est puræ fidei nostræ præstantia, quæ omne superat miraculum; ut non modo ipsa, licet undique factiosis hæresum turbis atque procellis circumsessa, immota et inconcussa maneat; sed ut etiam ex contrariis contraria sapienter efficiat,

λοῖ, προσευξάμενος ἀπελύετο. Ἥψατο γὰρ ἀοράτως, οἶμαι, τῶν τούτου φρενῶν ὁ Σωτὴρ, καὶ τῆς δεήσεως τούτου κατὰ πάντα εἰσήκουσε, καὶ ὡς ἴδιον λάτριν, κεκμηκότα μὲν πλεῖστα τῷ νόμῳ καὶ τῇ σκιᾷ, νεάζοντα δὲ τοῖς θείοις τῆς χάριτος δόγμασι, προσελάβετο.

14. Ὁ δὲ Ἰωσὴφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, « θαυμάζοντες, φησὶν, ἦσαν ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις περὶ αὐτοῦ. » Ἐθαύμαζον δὲ, μήπω τελείαν, οἶμαι, λαβόντες πληροφορίαν τῆς τούτου θεότητος· καίτοι ἀρκούντων τῶν κατὰ τὴν γέννησιν θαυμάτων· ἐκείνων, φημὶ, τῶν κατὰ τοὺς μάγους καὶ τοὺς ποιμένας· ἔτι τε τῆς διαφόρου τῶν ἀγγέλων ἐπιστασίας, καὶ τοῦ πάντων θαυμάτων ἐπέκεινα θαύματος, τῆς παρθενίας ἡ φυλακὴ καὶ συντήρησις πρὸς τελείαν τούτου πληροφορίαν καὶ συγκατάθεσιν. Ἀλλ' ὅμως, πρὸς τὸν ὄγκον ἀποσκοποῦντες τοῦ θαύματος, καὶ τὴν οἰκείαν εὐλάβειαν χαλινοῦσαν τοὺς λογισμοὺς ἔχοντες (μέγα γὰρ καὶ κατ' ἀλήθειαν ὂν τὸ σεσαρκῶσθαι Θεὸν ὑπελάμβανον), ἔτι τὸν νοῦν κλονούμενον εἶχον καὶ ἀμφιβάλλοντα. Ὅθεν ἐν βραχέσι τὴν κατὰ τὸ βρέφος θεολογίαν ὁ πρέσβυς στοιχειωσάμενος, πρὸς ἐκείνους λοιπὸν τὰς τῶν λόγων ἡνίας μεταχειρίζεται, εὐλογῶν τε τούτους καὶ μακαρίζων τῆς περὶ τὴν οἰκονομίαν διακονίας· προλέγων τε καὶ τὰ περὶ τὸν σταυρὸν ἄριστά τε καὶ τελεώτατα.

15. « Εὐλόγησε γὰρ, φησὶν, αὐτοὺς Συμεὼν, καὶ εἶπε πρὸς Μαριὰμ τὴν μητέρα αὐτοῦ· Ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. » Ἀντιλέξει γὰρ καὶ ἀμφιβαλεῖ περὶ τούτου καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν δόγματος Σίμων πρὸς τὸν Μαρκίωνα, καὶ Ἄρειος πρὸς τὸν Σαβέλλιον, καὶ Εὐτυχὴς πρὸς τὸν Νεστόριον (45), καὶ ἀμφότεροι πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν· οἱ μὲν τὴν θεότητα μόνην, οἱ δὲ τὴν σάρκα τούτῳ προσνέμοντες· οἱ μὲν κτιστὸν εἰσάγοντες, καὶ τῆς πατρικῆς οὐσίας ἀλλότριον, οἱ δὲ Λόγον ἀνυπόστατόν τινα καὶ κενὸν οὐσίας, καὶ μηδὲν τοῦ κατὰ προφορὰν χεομένου διεναλλάττοντα· οἱ μὲν φαντασίαν αὐτοῦ τὴν διὰ σαρκὸς παρουσίαν ὑποτιθέμενοι, οἱ δὲ μηδὲ ἀνειληφέναι σάρκα καθόλου διατεινόμενοι· ἢ ἀνειληφέναι μὲν, ἄψυχον δὲ ταύτην καὶ ἀνενέργητον, ἢ ψυχὴν μὲν ἔχουσαν, ἄνουν δὲ ταύτην καὶ ἄλογον· καὶ ἁπαξαπλῶς ἄλλοι ἄλλως ἀμφιβαλοῦσι καὶ ἀντιλέξουσιν, ἕκαστος κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ τὰ περὶ αὐτοῦ συμπεραίνοντες. « Περὶ γὰρ τῆς αἱρέσεως ταύτης, » πρὸς τὸν Παῦλον οἱ Ἰουδαῖοί φασι, « γνωστὸν ἡμῖν ἐστιν, ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται. » Ἀντιλέγεται μὲν, ἀλλ' οὐ βάλλεται· πολεμεῖται, ἀλλ' οὐ νικᾶται· τοξεύεται, ἀλλ' οὐ τιτρώσκεται· πολιορκεῖται, ἀλλ' οὐκ ἀνδραποδίζεται· τὸ μέγιστον, πίπτει, ἀλλ' οὐ συντρίβεται· μᾶλλον δὲ καὶ ἀνατρέπει. Τοῦτο γὰρ τῆς καθαρᾶς πίστεως ἡμῶν τὸ ἐξαίρετον, καὶ παντὸς ἐπέκεινα θαύματος· ὅτι οὐ μόνον αὕτη, καίτοι πανταχόθεν σφοδρῶς περιστοιχιζομένη ταῖς ἐκ τῶν αἱρέσεων συστροφαῖς τε καὶ λαίλαψιν, ἄσειστος

[48] Luc. II, 33. [49] ibid. 34. [50] Act. XXVIII, 22.

(45) Vide quæ de his diximus in Monito.

διατελεῖ καὶ ἀτίνακτος· ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία σοφῶς (46) κατεργάζεται, λαμπρὰ κατὰ τῶν ἐφεδρευόντων διανιστῶσα τρόπαια.

16. Τοιοῦτος μὲν οὖν, φησὶν, ὦ μακαρία Παρθένε, ὃν ἐκ γαστρός σου προήνεγκας· θραύων μὲν ῥᾳδίως καὶ ταράσσων τοὺς ἑαυτοὺς τῆς ἀληθείας ἀποσπαράξαντας· ἀνιστῶν δὲ καὶ τῷ Πατρὶ προσάγων, ὅσοι ἂν πρόσθωνται τούτῳ, καὶ τὰ τούτου φυλάξωσι δικαιώματα. Οὐ μὴν δὲ, ἐπειδὴ τοιοῦτον ἔσχες Υἱὸν, καὶ τοιαύτης λέλογχας εὐκλείας, ὡς πάσης ἄρδην ἐπέκεινα γνωρισθῆναι γηγενοῦς φύσεως, ἀπείραστός τις ἔσῃ καὶ ἀπαθὴς, καὶ οἱονεὶ πρὸς τὰς θλίψεις ἀνάλωτος· ἀλλὰ « καὶ σοῦ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία· » μὴ γάρ σε, φησὶ, τὸ μεγαλεῖον τοῦ θαύματος πρὸς ὄγκον ἐπάρῃ φυσήματος. Εἰ γὰρ καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐκύησας, ἀλλὰ θλῖψιν ἕξεις ταῖς B κατὰ φύσιν γεννώσαις ἐφάμιλλον· μᾶλλον δὲ πολλῷ μεγίστην καὶ ὑπερβάλλουσαν, ὅσον ἐκεῖναι μὲν χωρὶς θαυμάτων τὰς περὶ τὰ τέκνα θλίψεις ὑπέμειναν· σὺ δὲ μετὰ τοσαύτην πληθὺν τεραστίων, μετὰ τὰς ἀπλέτους ἐκείνας τῶν προφητικῶν ῥημάτων ἐκβάσεις, μετὰ τὴν περιβόητον (47) τῆς παρθενίας φυλακὴν καὶ συντήρησιν, ὢ τοῦ θαύματος! « καὶ σοῦ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία. » Τίνος; « σοῦ, φησὶν, αὐτῆς, » τῆς τὸν Γαβριὴλ εὐμοιρησάσης εὐαγγελιστὴν, καὶ τοῦ τόκου σημάντορα· « σοῦ, » τῆς τὴν δύναμιν τοῦ Ὑψίστου ἐπισκιάζουσαν, καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπιφοιτῶν τε καὶ περιιπτάμενόν σε, σχούσης ἀριδηλότατα· « σοῦ αὐτῆς, » ἣν μάγοι μετὰ τοῦ ἀστέρος (48) δι' ἀστέρος ὁδηγηθέντες προσεκύνησαν, καὶ ποιμένες μετὰ ἀγγέλων τῷ θείῳ βρέφει συνεμακάρισαν, C καὶ συνύμνησαν· « σοῦ αὐτῆς, » ἣν Ἰακὼβ φοιτῶσαν ὡς οὐρανοὺς ἑώρακε κλίμακα· καὶ Μωϋσῆς ὁ θεόπτης βάτον πυράφλεκτον, καὶ λυχνίαν, καὶ στάμνον, καὶ πλάκα, καὶ τράπεζαν· καὶ Ἀαρὼν ῥάβδον ἀνίκμως βλαστήσασαν· « σοῦ αὐτῆς, » ὦ πανάφθορε καὶ πανάμωμε, ἣν Δαυῒδ μὲν κιβωτὸν καλεῖ ἁγιάσματος, Σολομὼν δὲ κλίνην χρυσῆν, καὶ θρόνον, καὶ κοιλάδα κρίνων· ἀρετῶν, οἶμαι, τῶν θείων, καὶ παράδεισον θεοφύτευτον. Καὶ « σοῦ » δὲ « αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία· σοῦ » τῆς ἐκλελεγμένης καὶ πρὸ γεννήσεως, τῆς προωρισμένης ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν· « σοῦ αὐτῆς, » ἣν ὁ Πατὴρ ἐξελέξατο, καὶ ὁ Υἱὸς ἐνεσκήνωσε, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θεοπρεπῶς ἐπεσκίασε· καὶ πᾶσα ἡ κτίσις Θεοῦ Μητέρα καὶ Θεοτόκον κηρύττει κυριώτατά τε καὶ ἀλη- D θέστατα. « Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία. »

17. Διὰ τί, φησὶν, ἐμοῦ, γέρον θαυμασιώτατε; μὴ γὰρ ἐγὼ Θεοῦ Υἱὸν ἐμαυτὴν ἀνεκήρυξα; Μὴ γὰρ ἐγὼ περὶ τοῦ ναοῦ προεφήτευσα; ἢ τὸν Λάζαρον ἤγειρα; ἢ τὸν παράλυτον ἐθεράπευσα; ἢ τὸν ἐκ

A ac præclara adversum insidiantes sibi erigat tropæa.

16. Talis est, inquit, o beata Virgo, is quem ex utero tuo protulisti: qui facile frangat et conturbet eos qui sese a veritate divulserunt; erigatque et offerat Patri eos omnes qui ipsi adhæserint, ac ejus jussa custodierint. Licet porro talem susceperis filium, ac tantam consecuta sis gloriam, ut terrena quoque omni natura superior agnoscaris; nequaquam tentationum passionumque expers futura es, neque ærumnis vacua eris: quin, « et tuam ipsius animam gladius pertransibit [51]: » ne te, inquit, miraculi magnitudo, in tumorem superbiæ efferat. Etsi enim, inquit, supra B naturam uterum gestasti, at afflictionem perpessura es, iis quæ secundum naturam pepererunt qualem; imo multo majorem et graviorem; **363** quatenus scilicet illæ absque miraculo dolores liberorum causa susceptos sustinuerunt; at quod te spectat, post tantam prodigiorum turbam, post innumerabiles illos prophetarum voce prænuntiatos eventus; post celebratissimam virginitatis integritatem ac custodiam, o miraculum! « et tuam ipsius animam pertransibit gladius. » Cujusnam? « tuam, inquit, ipsius, » quæ faustum nuntium Gabrielem nacta es ac partus indicem. « Tuam ipsius » (animam), quæ virtutem Altissimi obumbrantem, ipsumque Spiritum sanctum ad te supervenientem ac circum te volantem manifestissime habuisti. C « Tuam ipsius animam, » quam magi cum stella, stella duce adorarunt [52]: quam pastores et angeli, una cum divino infante beatam prædicarunt atque celebrarunt [53]. « Tuam ipsius animam, » quam Jacob scalam vidit ad cœlos attingentem [54]; Moysesque ille qui Deum vidit, rubum incombustum [55], lucernam, arcam, tabulamque ac mensam: Aaron, sine humore germinantem virgam conspexit [56]. « Tuam ipsius animam, » o plane intemerata atque inculpata Virgo! quam David arcam vocat sanctificationis [57]; Salomon autem, lectum aureum [58]; ac thronum convallemque liliorum [59], virtutum scilicet, ut puto, divinarum, et paradisum a Deo plantatum. Et « tuam ipsius animam pertransibit gladius: tuam ipsius » ante nativitatem electæ, prædestinatæ D a sæculis et generationibus. « Tuam ipsius, » quam Pater elegit, Filius inhabitavit, Spiritus sanctus, ut Deo convenit, obrumbravit: omnisque creatura Dei matrem ac Deiparam propriissime ac verissime prædicat. « Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. »

17. Cur, inquit, meam animam, admirabilissime senex? Num ego meipsam Dei Filium prædicavi? Num ego de templo prophetavi? An Lazarum suscitavi? An paralyticum curavi? An cæco a nativitate

[51] Luc. II, 35. [52] Matth. II, 2-11. [53] Luc. II, 8-14. [54] Genes. XXVIII, 12. [55] Exod. XXVI, 11. [56] Num. XVII, 8. [57] Psal. CXXXI, 8. [58] Cant. III, 9. [59] Cant. II, 1.

(46) Reg. 2, σαφῶς.
(47) Ita Reg. 2. At Reg. 1, ὑπερβόητον.
(48) Reg. 2, μετὰ τοῦ βρέφους.

visum restitui? Quid causæ erit quod animam meam gladius pertransibit? An quod Sabbatum violarim? An quod legem transgressa sim? En tibi, ejus servandæ causa, Filium circumcidi, Hierosolymam properavi, in templo adsum, ac pullos turturum, argumentum parvi pauperisque sacrificii, ad divinam repono mensam. Quid igitur parvi magnive est in lege, quod transgressa sim, ut gladius animam meam sit pertransiturus? Dic cito ne delirum te, ac nimia ætate desipientem esse suspicer. Nequaquam, ait divinus senex, ac prophetica plenus gratia. Nihil eorum in causa est; tu extra ac supra illa omnia posita es; sed, « ut revelentur ex multis cordibus cogitationes [60]. » Quod ais ænigmati simile est, nondum perspicue afflictionis causam aperuisti. Dicas oportet clarius: adhuc enim obscurum ac tenebrosum est quod loqueris. Tum ille: Tibi, inquit, o Christi possessio, prædium, et habitaculum, omnem quæstionum tuarum solvam difficultatem. At cave ne, si te dolor superet, pusillanimem te, nec satis virtuti assuetam arguat: quod tibi non plus licet ascribere, quam soli lucis atque caloris vacuitatem. Eum quem divino modo genuisti visura es tradi, ligari, conspui, verberari, flagellis colaphisque cædi, calamo percuti, spinis coronari, chlamyde indui, Pharisæorum calumniis impeti, a Sadducæis probro affici, a Pilato judicari, a militibus irrideri, a cohorte genu flexo adorari: Barabbam visura es illi anteponi, ac pluris eo fieri, demum cruci illum affigi, aceto cum felle potari, lancea perforari, sepulcro concludi, seductorem vocari, signaculis obstringi, a militibus custodiri. Ac, ut compendio dicam, omne in eo doloris ac dedecoris genus, atrocissime illatum, visura es. Propterea animam tuam pertransibit gladius: ea de causa lugebis ac congemisces; et utpote Mater, pro Filio lacrymaberis, quem scelesti morti tradent: tumque maxime **364** cum secretas illas tecum volves cogitationes, scilicet, faustum Gabrielis nuntium, conceptionem absque semine, partum sine corruptione, inviolatam virginitatem, intemeratam castitatem, in partu vacuitatem doloris, qui naturalem matris legem consequitur, quia nimirum tam ante quam post partum virgo verissime fuisti, ac ita permansisti.

18. « Ut revelentur ex multis cordibus cogitationes. » Revelabitur quippe fervens atque ardentissimus Petri zelus, tepidus ac frigidus per negationem factus: Joannis autem, Jacobi et cæterorum, per fugam qua eo derelicto omnes abscesserunt, quasi omnium maximorum immemores miraculorum. Item revelabitur, quod Pilatus ad pœnitentiam deducatur, per manuum ablutionem: quod

[60] Luc. II, 35.

γενετῆς τυφλὸν ὠμμάτωσα (49); Τίνος χάριν τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἡ ῥομφαία διαδραμεῖται; Ὅτι τὸ Σάββατον ἔλυσα; Ὅτι τὸν νόμον παρέβην; Ἰδοὺ δι' ἐκεῖνον τόν τε Υἱὸν περιέτεμον, τήν τε Ἱερουσαλὴμ ἔφθασα, καὶ τῷ ναῷ πάρειμι, καὶ τοὺς νεοττοὺς τῶν τρυγόνων, δεῖγμα μικρᾶς τε καὶ πενεστάτης ὄντας θυσίας, τῇ θείᾳ τραπέζῃ προσανατίθημι. Τί τοίνυν ἐστὶν ἢ μικρὸν ἢ μεῖζον, ὃ τοῦ νόμου παρέλυσα, ἵνα ῥομφαία τὴν ψυχὴν ἐμὴν διελεύσηται; Φράσον τὸ τάχος, μήπως ὡς ὑπερβεβηκότα, καὶ πολλῷ τῷ βίῳ καταγηράσαντα ὑποπτεύσωμεν. Οὔ, φησὶν ὁ θεῖος ἐκεῖνος πρεσβύτης, καὶ τῆς προφητικῆς ἀνάπλεως χάριτος· δι' οὐδὲν τούτων· ἔξω (50) γὰρ τούτων πάντων ἦσθα καὶ ὑπερέκεινα· ἀλλ' « ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. » Αἰνίγματι, φησὶ, λέγεις ὅμοιον· οὔπω σαφῶς τὴν αἰτίαν τοῦ πάθους ἐνέφηνας. Εἰπεῖν σε δεῖ φανερώτερον· ἔτι γὰρ ἀφανές πως καὶ ὑπόσκιον τὸ λαλούμενον. Ἐγώ σοι, φησὶν, ὦ Χριστοῦ κτῆμα, καὶ χρῆμα, καὶ σκήνωμα, τῶν ζητουμένων ἅπαν ἐπιλύσω τὸ ἄπορον. Ἀλλ' ὅρα μή σε τὸ πάθος νικῆσαν μικρόψυχόν τινα δείξῃ καὶ ἀφιλόσοφον· ὅπερ ἐπὶ σοῦ λέγειν μᾶλλον οὐ θέμις ἢ ἐπὶ ἡλίου τὸ ἀφεγγὲς καὶ ἀθέρμαντον. Προδιδόμενον ὄψει τοῦτον, ὃν θεοπρεπῶς ἀπεγέννησας, καὶ δεσμούμενον, ἐπτυσμένον καὶ ῥαπιζόμενον, φραγγελούμενον καὶ κολαφιζόμενον, καλάμῳ τυπτόμενον, ἀκάνθαις στεφανούμενον, χλαῖναν ἐνδιδυσκόμενον, ὑπὸ Φαρισαίων συκοφαντούμενον, ὑπὸ Σαδδουκαίων ὀνειδιζόμενον, ὑπὸ Πιλάτου κρινόμενον, ὑπὸ στρατιωτῶν χλευαζόμενον, τῇ σπείρᾳ γονυπετούμενον· τὸν Βαραββᾶν ὄψει προτιμώμενον τούτου καὶ προκρινόμενον· τέλος σταυρῷ προσπηγνύμενον, ὄξος μετὰ χολῆς ποτιζόμενον, λόγχῃ νυττόμενον (51), τάφῳ περικλειόμενον, πλάνον ὀνομαζόμενον, σφραγῖσι καταδεσμούμενον, φρουρούμενον φύλαξι. Καὶ ἁπαξαπλῶς, πᾶν ἀλγεινὸν καὶ ἀτιμίας ἐμφαντικὸν ἐπ' αὐτῷ κατόψει πραττόμενον μεθ' ὑπερβολῆς· διὰ ταῦτα, σοῦ τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία· διὰ ταῦτα κλαύσεις καὶ κόψῃ, καὶ οἷα μήτηρ θρηνήσεις ἐπὶ Υἱῷ, τὸν τῶν κακούργων ὑπομένοντι θάνατον· μάλιστα τοὺς ἀποῤῥήτους ἐκείνους καθ' ἑαυτὴν ἀνελίττουσα λογισμούς· οἷον, τὸ τοῦ Γαβριὴλ εὐαγγέλιον, τὴν ἄσπορον σύλληψιν (52), τὸν τόκον τὸν ἄφθορον, τὴν ἄσυλον παρθενίαν, τὸ ἀμόλυντον τῆς ἁγνείας, τὸ μηδὲν παθεῖν ἐν τῷ τόκῳ φυσικοῦ νόμου καὶ μητρικῆς ἀκολουθίας, διὰ τοῦ καὶ πρὸ τόκου καὶ μετὰ τόκον παρθένον ὡσαύτως καὶ εἶναι καὶ μεῖναι παναληθέστατα.

18. « Ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. » Ἀποκαλυφθήσεται γὰρ Πέτρου μὲν ὁ πυρὸς τέως (53) θερμότερος ζῆλος, χλιαρός τις καὶ οἷον ὑπόψυχρος διὰ τῆς ἀρνήσεως· Ἰωάννου δὲ καὶ Ἰακώβου καὶ τῶν λοιπῶν διὰ τῆς φυγῆς, ἣν, ἀφέντες αὐτὸν, ἅπαντες ἔφυγον, πάντων ὥσπερ τῶν μεγίστων θαυμάτων ἐπιλαθόμενοι. Καὶ αὖ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀποκαλυφθήσεται Πιλᾶτος μὲν εἰς τὸν

(49) Reg. 2, ὠμμάτωσα ἐν Σαββάτῳ.
(50) Ita Reg. 2. At Reg. 1, τούτων· ἀλλ' ὅπως.
(51) Hæc, λόγχῃ νυττόμενον, desunt in Reg. 1.
(52) Reg. 2, τὴν ἀπόῤῥητον σύλληψιν.
(53) Ita Reg. 2. Reg. vero 1, ὁ διάπυρος καὶ θερμότατος ζ.

μετάμελον ἧκων διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἀποσμήξεως· ἡ δὲ τούτου σύνευνος ὡς ἐπίστευσε, διὰ τῆς νυκτερινῆς ὄψεως· ὁ ἑκατόνταρχος διὰ τῶν σημείων· Ἰωσὴφ καὶ Νικόδημος διὰ τῆς κηδείας· Ἰούδας διὰ τοῦ βρόχου· Ἰουδαῖοι διὰ τὸ δοῦναι τοῖς φύλαξι τὰ ἀργύρια. Καὶ ἁπαξαπλῶς, μάχη τις ἔσται καὶ στάσις λογισμῶν τε καὶ διαλογισμῶν ἐναντίων· τῶν μὲν τὰ τῆς θεότητος διαλογιζομένων, τῶν δὲ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος. Θαυμάσουσι μὲν γάρ, φησί, πάσχοντα τοῦτον ὁρῶντες, καὶ ἀγωνιῶντα, καὶ θρόμβους ἱδρώτων ἐκπέμποντα· ἔτι τε δειλιῶντα, καὶ τὴν τοῦ πάθους παραίτησιν προσευχόμενον· τήν τε τῶν νεκρῶν ἐννοοῦντες ἀνάστασιν καὶ τὴν τῶν τυφλῶν ὀμμάτωσιν· τήν τε τῶν λεπρῶν ἀποκάθαρσιν, καὶ τὴν τῶν πονηρῶν πνευμάτων ἐκδίωξιν· καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ τελεσθέντων σημείων πληθύν· θαυμάσουσι, καὶ τὸν νοῦν ὧδε κἀκεῖσε κλονούμενον ἕξουσι, ἀσύμφωνα ταῦτα τοῖς πρώτοις ὁρῶντες, καὶ ἀκατάλληλα· θαυμάσουσι δὲ πάλιν οἱ τὸν σεισμὸν ὁρῶντες, καὶ τὴν ἐν ἡμέρᾳ νύκτα, τόν τε τοῦ διαπετάσματος διχασμόν, καὶ τὴν τῶν πετρῶν διάῤῥηξιν· ἔτι τε τῶν μνημάτων τὴν ἀνακάλυψιν, καὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἐξανάστασιν· θαυμάσουσι καὶ ἐκστήσονται τῇ καρδίᾳ, καὶ πρὸς ἀπορίας βυθὸν καταντήσουσιν, ἄνθρωπον μὲν τὸν κρεμάμενον βλέποντες, Θεὸν δὲ τὸν ἐνεργοῦντα ταῦτα καὶ συμπεραίνοντα. Οὕτως ἀποκαλυφθήσονται ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί, τῶν μὲν ταῦτα, τῶν δὲ ἐκεῖνα διαλογιζομένων. Ἀλλ' ὅμως ἡ μάχη αὕτη τῶν λογισμῶν (54), καὶ ἡ στάσις, καὶ ἡ φύρσις, καὶ ἡ ἀντίθεσις, ὁμονοίας καὶ συμφωνίας, καὶ εἰρήνης τῆς ἀνωτάτω τῇ Ἐκκλησίᾳ χρηματίσει παραίτιος· δι' ἑκατέρων γὰρ ὃ ἦν Χριστὸς κηρυχθήσεται, καὶ Θεὸς ὁ αὐτὸς καὶ ἄνθρωπος γνωρισθήσεται, αὐτεξουσίως θέλων καὶ ἐνεργῶν ὁ αὐτός, τὰ μὲν τῇ θεότητι, τὰ δὲ τῇ ἀνθρωπότητι. Ταῦτα μὲν οὖν εἶπεν ἄν, οἶμαι, ὁ θεῖος ὄντως καὶ Ἀβραμιαῖος ἐκεῖνος πρεσβύτης, εἴ τις αὐτὸν διήρετο περὶ τούτων.

19. Εἶτα μετ' αὐτὸν παρίσταται καὶ Ἄννα τῷ γράμματι, γηραιοῖς βαδίζουσα βήμασιν· ἐκάλει γὰρ καὶ αὐτὴν τὸ μυστήριον, προφητείας χάριν πληρώσουσαν· ὅπως καὶ αὐτὴ προφητικῶς μαρτυρήσειν, ὡς ἐγνώρισε Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐναντίον τῶν ἐθνῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου πυθώμεθα, τίς τε καὶ πόθεν αὕτη καθέστηκε, καὶ ἐπὶ ποίοις καὶ πότε τῷ ἱερῷ ἐφέστηκεν· αὖθίς τε ὁποῖα ἔλεγεν, ἐρευνήσωμεν. Φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστής· « Καὶ ἦν Ἄννα προφῆτις θυγάτηρ Φανουὴλ ἐκ φυλῆς Ἀσήρ· αὕτη προβεβηκυῖα ἐν ἡμέραις πολλαῖς· ζήσασα μετ' ἀνδρὸς ἔτη ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς· καὶ αὐτὴ χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων· ἣ οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, νηστείαις καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν. Καὶ αὕτη, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπιστᾶσα, ἀνθωμολογεῖτο τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν ἐν Ἱερουσαλήμ. » Τίς ὁ λόγος τοῦ

A uxor ejus crediderit per nocturnam visionem, centurio per signa : Joseph et Nicodemus, quid cogitent revelabitur per funeris curam : Judas, per laqueum : Judæi, per pecuniam custodibus traditam. Ut uno verbo dicam, pugna quædam erit et quasi seditio oppositarum cogitationum atque ratiociniorum; aliis quæ deitatem spectant, aliis quæ humanitatem, cogitantibus. Mirabuntur enim, inquit, cum videbunt eum pati, in agone esse, sudoris guttas emittere, itemque pavere ac deprecari passionem. Ubi vero secum reputabunt, mortuos resurrexisse, cæcos visum recepisse, mundatos leprosos, fugatos spiritus malignos, universamque aliam ejus signorum multitudinem, mirabuntur, mentemque ultro citroque fluctuantem habebunt, B videntes hæc minime cum prioribus consentire ac congruere. Mirabuntur item, qui terræ motum videbunt, noctemque in die obtingentem, scissum velum, diruptas petras; insuperque monumenta aperta, ac mortuorum resurrectionem. Mirabuntur, corde obstupescent, atque ad imum dubitationis demergentur, cum hominem suspensum cernent; Deumque, tanta signa operantem ac perficientem. Ita revelabuntur ex multis cordibus cogitationes, aliis hæc, aliis illa cogitantibus. Attamen isthæc cogitationum pugna, seditio, confusio, contradictio, rerum oppositio; supremæ concordiæ, consensionis ac pacis causa, Ecclesiæ futura est; ex utrisque enim prædicabitur quid erat Christus: C idemque Deus et homo fuisse cognoscetur, qui ipse unus libero suo arbitrio vellet et operaretur, hæc secundum deitatem, illa secundum humanitatem. Hæc puto dicturus erat Abrahamicus ille senex, si quis eum his de rebus percontatus esset.

19. Post illum in Scriptura Anna sistitur, senili gressu incedens : nam et ipsam mysterium vocabat, prophetiæ gratiam atque munus impleturam; ut ipsa quoque prophetice testificaretur quod notum fecisset Dominus salutare suum, et in conspectu gentium revelasset justitiam suam [61]. At ex Evangelio primum sciscitemur quænam hæc et cujas esset, D qua de causa et quando venerit in templum : ac rursum quæ dixerit percontemur. Ait enim evangelista : « Et erat Anna prophetissa filia Phanuel, de tribu Aser : hæc processerat in diebus multis, et vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua : et hæc vidua velut annorum octoginta quatuor; quæ non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die. Et hæc, ipsa hora superveniens, vicissim confitebatur Domino, et loquebatur de illo omnibus qui exspectabant redemptionem in Jerusalem [62]. » Quid

[61] Psal. XCVII, 2. [62] Luc. II, 36-38.

(54) Reg. 2, διαλογισμῶν.

causæ est quod adeo accuratam evangelista fecerit hujus prophetissæ narrationem; ut et patrem et familiam ejus memoraverit, quod vix de alio quoquam reperiatur? Sane certam hujusce rei causam, solus noverit sanctorum Deus, iique qui ex ejus Spiritus instinctu loquuntur, mysteria edocti, juxta divinum Apostolum. Hæc porro prophetica **365** fulgens gratia, iis qui in Jerusalem redemptionem exspectabant, a Deo datam afferebat consolationem, cum diceret, universi advenisse Redemptorem, omniumque Salvatorem venisse et apparuisse, suam redempturum imaginem, liberaturum quod condiderat opificium. Idcirco enim Christus Jesus vocatur, siquidem Jesus Salvator interpretatur.

20. His omnibus ita gestis, ita enuntiatis, obstupescebat Dei mater Maria, et mirabatur qui una aderat Joseph. Impletis tamen iis quæ lege præcepta erant; siquidem advenit Christus omnia quæ legis sunt impleturus, ac finem legis præceptis daturus; in Nazaret remigrant, ubi a Gabriele faustum nuntium acceperat ea quæ Salvatorem mundo genuit, quæque sine semine concipiendo prægnans fuit, et virgo post partum mansit, videntibusque omnibus ostendit notum factum esse salutare Dei, lumenque gentibus illuxisse; Dei item justitiam ac redemptionem in omnibus terræ finibus apparuisse; ac quotquot receperunt eum, gloria divina pariter ac sempiterna induisse, fluxionis simul ac corruptionis nescia.

21. Nos autem, o desideratissimi, perinde atque illi, Christo Deo occurramus, temperantiam afferentes, castitatem gestantes, innocentiam offerentes, injuriarum oblivionem exhibentes, a distrahentibus curis nos segregantes, ac Deo puros offerentes, morum lenitatem gerentes, mansuetudinem atque charitatem mutuam omnibus exhibentes. Ad hæc omnia commiserationem in universos habentes; atque ex commiseranti animo misericordiam semper quasi scaturientes, ita accedentem Christum excipiamus; ita Christum in ulnas, ut Deum decet, suscipiamus, atque vicissim propheticis confiteamur verbis, celebrantes ejus ad nos profectum: ejusque erga nos commiserationem magnificis prædicemus vocibus; ut et regnum cœlorum consequamur, et bonis perfruamur æternis: in ipso Christo Deo nostro, cui cum optimo Patre, ac sanctissimo Spiritu gloria, imperium, honor. adoratio et magnificentia, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen

A τοιαύτην ἀκριβῆ περὶ τῆς προφήτιδος ταύτης τὸν εὐαγγελιστὴν ποιήσασθαι τὴν ἀφήγησιν· ὥστε καὶ τοῦ ταύτης πατρὸς καὶ τῆς φυλῆς ἐπιμνησθῆναι, ὅπερ ἐπ' οὐδενὶ ἑτέρῳ σχεδὸν εὕρηται; Τὸν μὲν περὶ τούτου ἀκριβῆ λόγον μόνος ἂν εἰδείη αὐτὸς ὁ τῶν ἁγίων Θεὸς, καὶ οἱ τῇ αὐτοῦ ἐμπνοίᾳ Πνεύματος (55) λαλεῖν, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, δεδιδαγμένοι μυστήρια· αὕτη δὲ προφητικῇ διαλάμπουσα χάριτι, τοῖς προσδεχομένοις ἐν Ἱερουσαλὴμ λύτρωσιν (56), θεόσδοτον ἐνεγέννα παράκλησιν· ὅτι ὁ τοῦ παντὸς Λυτρωτὴς, λέγουσα, παραγέγονε, καὶ τῶν πάντων ὁ Σωτὴρ ἦλθε καὶ πεφανέρωται, τὴν ἰδίαν εἰκόνα λυτροῦσθαι βουλόμενος, καὶ σώζειν τὸ πλάσμα θέλων, ὃ ἔπλασε. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς ὀνομάζεται, ἐπειδὴ καὶ Σωτὴρ ὁ Ἰησοῦς ἑρμηνεύεται.

B 20. Τούτων δὲ πάντων γινομένων τοῖς πράγμασι, καὶ λεγομένων τοῖς ῥήμασιν, ἥ τε Θεομήτωρ Μαριὰμ ἐξενίζετο, καὶ ὁ συμπαρὼν Ἰωσὴφ ἀπεθαύμαζεν. Ὅμως τὰ δεδογμένα τελέσαντες τῷ νόμῳ, ἐπείπερ ἅπαντα τοῦ νόμου πληροῦν ὁ Χριστὸς παραγέγονε (57), καὶ ἀνάπαυσιν διδόναι τοῖς τοῦ νόμου προστάγμασιν, εἰς Ναζαρὲτ ἐπανέρχονται· ἔνθα καὶ πρὸς τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ εὐηγγελίσατο ἡ τὸν Σωτῆρα τῷ κόσμῳ γεννήσασα, ἐξ ἀσπόρου μὲν συλλήψεως κυήσασα, παρθένος δὲ μετὰ γέννησιν μείνασα, καὶ πᾶσι δεικνύουσα τοῖς βλέπουσιν, ὡς ἐγνωρίσθη Θεοῦ τὸ σωτήριον, καὶ τὸ φῶς τοῖς ἔθνεσιν ἔλαμψε· καὶ ὡς Θεοῦ δικαιοσύνη καὶ λύτρωσις πᾶσι τῆς γῆς ἐφάνη τοῖς πέρασι· καὶ δόξαν τοὺς δεδεγμένους ἐνέδυσε θεϊκὴν ὁμοῦ καὶ ἀΐδιον, καὶ ῥεῦσιν καὶ φθορὰν οὐ γινώσκουσαν.

C 21. Ἡμεῖς δὲ, ὦ ποθεινότατοι, καθάπερ ἐκεῖνοι, οὕτω Χριστῷ τῷ Θεῷ συναντήσωμεν, σωφροσύνην κομίζοντες, ἁγνείαν βαστάζοντες, ἀκακίαν προσφέροντες, ἀμνηστίαν ἐμφαίνοντες, περισπασμῶν ἑαυτοὺς ἀφορίζοντες, καὶ Θεῷ καθαροὺς προσκομίζοντες, τρόπων ἡμερότητα φέροντες, καὶ τὸ πρὸς ἅπαντας προσηνὲς καὶ φιλάλληλον ἔχοντες. Καὶ πρὸς τούτοις ἅπασι τὴν πρὸς πάντας συμπάθειαν ἄγοντες, καὶ τὸν ἐκ ψυχῆς συμπαθοῦς ἀεὶ προερχόμενον ἔλεον βλύζοντες, οὕτω Χριστὸν προσιόντα δεξώμεθα· οὕτω Χριστὸν εἰσοικίσωμεν· οὕτω Χριστὸν θεοπρεπῶς ἐναγκαλισώμεθα, καὶ προφητικοῖς ἀνθομολογησώμεθα ῥήμασι, τὴν αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀνυμνοῦντες προέλευσιν, D καὶ ἣν πρὸς ἡμᾶς συμπάθειαν εἴργασται μεγαλοφώνοις κηρύττοντες στόμασιν· ἵνα καὶ βασιλείας οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν, καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσωμεν, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ παναγάθῳ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(55) Reg. 2, καὶ τῇ αὐτοῦ ἐπιπνοίᾳ Πνεύματι.]
(56) Reg. 2, ἀπολύτρωσιν.
(57) Reg 2, παρεγένετο.

IN HOMILIAM DE CÆCO NATO ADMONITIO.

Non est quod in hujusce homiliæ νοθείᾳ *commonstranda diu immoremur, cum orationis genus, voces cæteraque omnia scriptorem prodant Athanasio longe imparem. Et vero non ex vocibus et stylo tantum spuria illa deprehenditur : cum multa complectatur inepta, et sagaci quovis homine, ne dicam Athanasio, indigna; ut est illud de Samuele propheta commentum, et similia, quæ lectori primo aspectu occurrent observanda.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

(58) *ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚ ΓΕΝΕΤΗΣ ΤΥΦΛΟΝ*

S. P. N. ATHANASII

IN CÆCUM A NATIVITATE HOMILIA.

---

1. Πολυσπούδαστόν ἐστι πᾶσιν ἀνθρώποις τὸ τῶν γονέων γλύκασμα, γνήσιον, ποθητὸν (59), παντὸς χρυσίου τιμιώτερον. Οὐκ ἔστιν ἐν τῷ παρόντι βίῳ γονεῦσιν ἀντισταθμιζόμενον κτῆμα. Χρυσὸς πολλάκις ἀπόλλυται· γονέων δὲ φίλτρον οὐ μαραίνεται. Ἄργυρος πολλάκις ἰοῦται· τῶν δὲ γεννησάντων αἱ ὠδῖνες οὐ μειοῦνται. Μαργαρῖται πολλάκις διαφθείρονται· γονέων δὲ δάκρυα τῷ Κυρίῳ παρίστανται. Διὸ καὶ τῶν γονέων τὸ τίμιον ἡ θεία Γραφὴ γνωρίζουσα, παραινεῖ τοῖς τέκνοις βοῶσα· « Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω. » Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα· Καὶ εἰ περισπούδαστόν ἐστι τὸ τῶν γονέων γλύκασμα, τίνος ἕνεκεν ὁ Δαβὶδ τοὺς γονεῖς διαβάλλων ἔλεγεν· « Ὁ Πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με; » Τί λέγεις, ὦ φίλε, πρὸς τὰ παρόντα; Παντὸς κτίσματος τιμιώτερον τὸ τῶν γονέων γλύκασμα· μὴ γὰρ ὡς πρὸς τὸν δημιουργὸν τῶν ἁπάντων Θεόν· οὐκ ἔστι κτίσμα κτίστῃ συγκριθῆναι δυνάμενον. Εἰ μὲν ἦν ὁ Δαβὶδ εἰρηκώς· « Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με, » ἀντελάβετο δέ μου ὁ δεῖνα, ὁ γείτων, ἢ ὁ συγγενὴς, ἢ ὁ φίλος, ὡς ὑπεναντίον διεβεβαίου (60)· εἰ δὲ καὶ τῶν γονέων τὸν Κύριον εὐσπλαγχνότερον ἀπεφήνατο, καὶ τοὺς γονεῖς οὐκ ἐνύβρισε, καὶ τὸν Θεὸν ἐδόξασεν.

1. Summa cura hominibus colendus est dulcis ille, germanus, desiderabilis, quovis auro pretiosior, parentum amor. Nullæ sunt in hac vita facultates parentibus comparandæ. Aurum sæpe perit, parentum autem amor non exstinguitur. Argentum plerumque rubiginem contrahit, parentum autem erga prolem affectus non minuitur. Margaritæ non raro corrumpuntur, parentum vero lacrymæ coram Deo sistuntur. Quamobrem divina Scriptura, indicans quantus sit honor erga parentes habendus, sic monet filios, exclamans : « Qui maledicit patri vel matri, morte moriatur [63]. » Sed fortasse dixerit quispiam, Si tanta cura **366** colendus est dulcis ille erga parentes affectus, quid causæ est quod David parentes accusans dixerit : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me; Dominus autem assumpsit me [64]? » Quid ad hæc ais, dilecte? Omni creatura pretiosior esse debet dulcis ille erga parentes affectus, nec tamen cum Deo omnium opifice comparandus : nulla quippe est creatura quæ cum Creatore conferri possit. Si David postquam dixit : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, » adjecisset, Ille quidam vicinus, aut cognatus, aut amicus suscepit me; id quasi ex adverso affirmasset. Quod si magis quam parentes misericordem Deum pronuntiavit, parentibus injuriam non fecit, et Deo gloriam dedit.

2. Τίνος δὲ χάριν ὁ Δαβὶδ προσηκατο τὰς συλλαβὰς, λέγων· « Ὁ Πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος ἀντελάβετό (61) με; » Ἴστε πάντες σαφῶς, ὅσα τε φιλόλογοι, πῶς ὁ τῶν ἁπάντων Θεὸς βουλόμενος τὸν Σαοὺλ, ὡς φαῦλον, τῆς βασιλείας διαδέξασθαι, καὶ τὸν Δαβὶδ, ὡς φίλον, εἰς τὴν

2. Quid causæ est autem, quod David syllabas apponit dicens : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me? » Gnari omnes estis, utpote lectionis studiosi, quo pacto omnium Deus cum vellet Saulem, utpote improbum hominem regno abdicare, et Davidem, ut

[63] Exod. xxi, 17. [64] Psal. xxvi, 10.

(58) Reg. 1, ὁμιλία. Reg. 2, cum editis, λόγος.
(59) Ita mss. Editi vero, ποθηρόν.
(60) Ita Reg. 2. Editi autem, ὡς ὑπ' ἐναντίων διεβεβαιοῦτο.
(61) Reg. 2, solus, προσελάβετο. Item ibid., με, et ita semper. Editi, μου

dilectum sibi, regnum adire, ministrum suum miserit Samuelem ad domum parentum David, cornu ferentem ordinationis, dixeritque Samueli Dominus [66]: Perge ad domum Jessæ, et unge mihi unum ex filiis ejus in regem. Samuel autem ad ministerium missus, respondit Domino : Ecquem ordinabo? Indica nomen, Domine, ut diligentius ad jussa tua properem. Tum Dominus ad Samuelem : Nolo scias quem constituerim, ne quasi personam acceperis, accusere. Habes cornu ordinationis, in quem inclinabitur cornu, et oleum emanabit, illum mihi constitue regem. Cum cornu teneas quod nullam personarum acceptionem facturum est, ne moleste feras. His auditis Samuel, quasi a Deo accepta cognitione, statim, haud dubio pede, accurrit ad domum Jessæ, quem sic alloquitur : Misit me Dominus ordinatum ex filiis tuis unum in regem. Confestim Jesse et uxor ejus filium suum producere natu primum, ut qui primogenitorum benedictionem gestaret, et ut inter liberos suos rectum ordinem servaret. Samuel autem elevans statim manum, ac sese ad ordinationem componens, inclinatoque cornu, priorem absque ordinatione dimisit, oleo, ex Dei nutu, effluere nolente. Cum autem illi cunctos filios suos præter Davidem adduxisset, abscesserunt omnes vacui nec ordinati.

A βασιλείαν προσήκασθαι (62), ἀποστέλλει τὸν ἑαυτοῦ διάκονον Σαμουὴλ εἰς τὸν οἶκον τῶν γονέων τοῦ Δαβὶδ (63), ἐπιφερόμενον τὸ κέρας τῆς χειροτονίας, λέγων πρὸς τὸν Σαμουὴλ ὁ Κύριος· Πορευθεὶς εἰς τὸν οἶκον Ἰεσσαὶ, χρῖσόν μοι ἕνα τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς βασιλέα. Ὁ δὲ Σαμουὴλ ὡς εἰς διακονίαν στελλόμενος, ἀντερήσατο (64) πρὸς τὸν Κύριον, λέγων· Καὶ τίνα προχειρίσομαι; Λέγε μοι τὸ ὄνομα, Δέσποτα, ἵνα σπουδαιότερον πρὸς τὸ δοκοῦν σοι διαβήσωμαι. Ὁ δὲ Κύριος πρὸς τὸν Σαμουὴλ· Οὐ θέλω σε γινώσκειν τὸν προχειριζόμενον, ἵνα μὴ ὡς προσωπολήπτης διαβληθῇς. Ἔχεις τὸ κέρας τῆς χειροτονίας, ὅπου δ' ἂν ἐπινεύσει τὸ κέρας, καὶ τὸ ἔλαιον λιμνάσει, ἐκεῖνόν μοι προχείρισον (65) εἰς βασιλέα. Κατέχων τὸ κέρας, ἀπροσωπόληπτον διαιτητὴν, μηδαμῶς δυσχέραινε. B Ταῦτα ἀκούσας ὁ Σαμουὴλ, καὶ ὡς παρὰ Θεοῦ τὴν γνῶσιν δεξάμενος, εὐθέως ἀναμφιβόλῳ ποδὶ κατέδραμεν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Ἰεσσαὶ, λέγων πρὸς αὐτόν· Ἀπέστειλέ με ὁ Κύριος προχειρίσασθαι ἕνα τῶν υἱῶν σου εἰς βασιλέα. Εὐθέως δὲ ὁ Ἰεσσαὶ καὶ ἡ τούτου γαμετὴ τὸν πρῶτον υἱὸν προεβίβασαν, ὡς τὴν εὐλογίαν τῶν πρωτοτόκων βαστάζοντα, καὶ ἐν τοῖς τέκνοις τὴν εὐταξίαν φυλάττοντα. Ὁ δὲ Σαμουὴλ, εὐθέως τὴν χεῖρα ὑψώσας, καὶ πρὸς τὴν χειροτονίαν σχηματισθεὶς, καὶ τὸ κέρας ἐπινεύσας, ἀπέλυσε τὸν πρῶτον ἀχειροτόνητον, θείῳ νεύματι τοῦ ἐλαίου στάξαι μὴ βουληθέντος. Ὡς δὲ ἕνα ἕκαστον τῶν υἱῶν αὐτοῦ παρήγαγεν αὐτῷ ἐκτὸς τοῦ Δαβὶδ, ὑπέστρεψαν οἱ πάντες λιτοὶ (66) καὶ ἀχειροτόνητοι.

3. Iis porro vacuis regressis, Samuelem Jesse aggressus est, his verbis : Quid fecisti, o homo? hallucinatus es, nec te hallucinatum intelligis. Aut deceptus es, aut me illusurus huc properasti. A januæ ingressu aberrasti : alio missus, hic cornu protulisti : nos vano gaudio replevisti : pollicitus es, nec promissa complevisti. Tum Samuel ad Jesse : Quid me incusas, o senex? damnas eum qui me misit. An potest unquam errare propheta? Si proprio consilio huc accessissem, jure dubitares. At si cordium scrutator me misit, quid renuis? Jesse vero ad Samuelem : In quo demum annuam? Adduxi ad te omnem liberorum meorum florem, et nusquam promissi tui indicium comparet. An non potius ignoras eum qui te misit? An non alio missus es? Nunquid ut me senem constitueres regem huc properasti? Tum Samuel ad Jesse : Quid me increpas, o senex, an non alium habes filium? Si non habes, hallucinatus sum; sin habes, nequaquam erravi. Reponit Jesse ad Samuelem : Alius quidem mihi superest filius; sed parvus, despicabilis, neque aptus regno, quem producere pudeat. Tum Samuel ad illum : Vin' tu immutare præceptum Creatoris? pudet te **367** illum producere? Quid enim? An multam carnis molem ungit Deus? Adduc itaque illum;

3. Ὑποστρεψάντων δὲ τούτων λιτῶν, ἀντέβαλλεν ὁ C Ἰεσσαὶ πρὸς τὸν Σαμουὴλ, λέγων· Τί πεποίηκας, ἄνθρωπε; ἐσφάλης, καὶ οὐκ οἶδας. Ἢ ἐσφάλης, ἢ παῖξαί με παρέδραμες. Παρὰ θύρας εἰσῆλυθες· ἀλλαχοῦ ἀπεστάλης, καὶ ὧδε τὸ κέρας ἐγύμνωσας· μάτην ἡμᾶς ἐχαροποίησας, θρυλλήσας, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν μὴ πληρώσας. Ὁ δὲ Σαμουὴλ πρὸς τὸν Ἰεσσαί· Τί καταπλήττεις (67), πρεσβῦτα; καταψηφίζῃ τοῦ ἀποστείλαντός με. Ἔστι προφήτην πλανηθῆναί ποτε; Εἰ μὲν οἰκείᾳ γνώμῃ παρεγενόμην, καλῶς διστάζεις· εἰ δὲ ὁ τῶν καρδιῶν γνώστης ἀπέστειλέ με, τί ἀνανεύεις; Ὁ δὲ Ἰεσσαὶ πρὸς τὸν Σαμουὴλ· Καὶ ἐν τίνι λοιπὸν ἐπινεύσω; Παρήγαγόν σοι πᾶσαν τῶν τέκνων μου τὴν καλλονὴν, καὶ οὐδαμοῦ τῆς ἐπαγγελίας τὸ γνώρισμα. Μὴ μᾶλλον οὐκ ἔγνως τὸν ἀποστείλαντά σε; Μὴ ἄρα ἀλλαχοῦ ἀπεστάλης; Μήτιγε (68) D ἐμὲ τὸν πρεσβύτην κατέδραμες χειροτονῆσαι; Ὁ δὲ Σαμουὴλ πρὸς τὸν Ἰεσσαί· Τί με καταπλήττεις, πρεσβῦτα; Οὐκ ἔχεις ἄλλον υἱόν; εἰ μὲν οὐκ ἔχεις, ἐσφάλην· εἰ δὲ ἔχεις, οὐκ ἐπλανήθην. Ὁ δὲ Ἰεσσαὶ πρὸς τὸν Σαμουήλ· Ἔχω μὲν καὶ ἄλλον υἱὸν, ἀλλ' ὅμως μικρὸν, εὐτελῆ, μὴ ποιοῦντα βασιλέα. Αἰσχύνομαι καὶ προβιβάσαι αὐτόν. Ὁ δὲ Σαμουὴλ πρὸς αὐτόν· Παραδιατάττῃ τῷ Κτίσαντι; αἰσχύνῃ προβιβάσαι τοῦτον; Τί γάρ; Πολυσαρκίαν χρίζει ὁ Θεός;

[66] 1 Reg. XVI, 1-13.

(62) Ita Reg. 2. Editi vero, προήκασθαι.
(63) Reg. 2, διάκονον εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἰεσσαί. Mox χειροτονήσεως. Reg. 1 et 2.
(64) Reg. 2, ἀντεοίσατο. Mox idem, προχειοίσομαι.
(65) Reg. 1. προχείρησαι. Reg. 2, προχειρίσαι.
(66) Λιτοί deest in Reg. 2.
(67) Reg. 1, 2, τί λέγεις;
(68) Ita Reg. 1, 2. Editi vero, μή τοίνε.

Προχείρισαι οὖν τοῦτον· λιμνάσει πάντως τὸ ἔλαιον, ἐπινεύσει, οἶδα, τὸ κέρας. Εὐφραινέσθω σου ὁ οἶκος. Τί γάρ; Ὅτι μικρός ἐστιν, οὐ ποιεῖ βασιλέα; Περίμεινον μικρὸν, καὶ ὄψῃ πῶς οὗτος ὁ μικρὸς τὸν γιγανταῖον πύργον, τὸν Γολιὰθ λέγω δὴ, καταστρέψει. Τοιγαροῦν ταύτην τῶν γονέων τὴν λοιδορίαν ὁ Δαβὶδ κατανοήσας, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου παράδοξον εὐεργεσίαν θείᾳ Γραφῇ παραδιδοὺς, ἐβόα· « Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με. »

4. Ταύτην τοίνυν τὴν τοῦ προφήτου Δαβὶδ εὐχάριστον φωνὴν, εὐκαίρως καὶ ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς ἀναβλέψας, ἐρεῖ μεγαλοφώνως καὶ αὐτός· « Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με· ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό με. » Ἴστε πάντες σαφῶς, πῶς καὶ οὗτος ὑπὸ μὲν τῶν γονέων διεπτύσθη, ὑπὸ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐγκατελείφθη. Ὅπως δὲ τὸ χρέως ἀποδωσώμεθα, καὶ μικρὸν ἀναψύξωμεν, ἵνα καὶ πάλιν πιστευθῶμεν ὀφειλήματα· φέρε τοίνυν ἐπὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν εὐκαίρως παραγάγωμεν. Ἤκουες, ἀγαπητὲ, τῇ προτέρᾳ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου βοῶντος· « Καὶ παράγων, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς καθήμενον· καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες· Ῥαββὶ, τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ; » Ὁ δὲ Κύριος πρὸς αὐτούς· « Οὐδὲ οὗτος ἥμαρτεν, οὐδὲ οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ταῦτα εἰπὼν ὁ Κύριος, ἔπτυσε χαμαὶ, καὶ ἐποίησε πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ. » Καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Σιλωάμ· καὶ ἀπελθὼν ἐνίψατο· καὶ νιψάμενος ἀνέβλεψε· καὶ ἀναβλέψας ἐπίστευσε τῷ ἀποστείλαντι. Ἄκουε συνετῶς. Ἐπηρώτησαν τὸν Κύριον οἱ μαθηταὶ, λέγοντες· « Διδάσκαλε, τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ; » Δικαία τῶν ἀποστόλων ἡ ἐπερώτησις, ἔνθεν δείκνυται, ὅτι ὡς Θεῷ τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ προσίεσαν (69). Τίς γὰρ οἶδε τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, εἰ μὴ ὁ τῶν καρδιῶν ἰχνηλάτης; Διὸ καὶ ὁ Κύριος οὐκ ἀνένευσε πρὸς τὴν ἐπερώτησιν, ἀλλὰ παραυτὰ ἐποίει τὴν ἀπόκρισιν, ἐν ταυτῷ καὶ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπερώτησιν πληροφορῶν, καὶ τὴν αὐτοῦ θεοπιστίαν βεβαιῶν. Ἀποκριθεὶς γὰρ (70) ὁ Κύριος εἶπεν· « Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ· » τουτέστιν ἡ παροῦσα τούτου τύφλωσις οὐκ ἔστιν ἁμαρτιῶν πρόσκομμα, ἀλλὰ φύσεως σφάλμα. Ὥσπερ γὰρ φυτὸν πρὸ τοῦ τῆς γῆς ἐκκύψαι, ἐν τῇ ῥίζῃ πολλάκις ἀπὸ περιστάσεως ἀερίου τὴν βλάβην δέχεται, οὕτω καὶ οὗτος ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς, ἐν τῇ νηδύϊ τὴν πήρωσιν ἐδέξατο· ἢ τοῦ μητρῴου κόλπου ἀνευθέτου ὑπάρχοντος, ἢ τοῦ πατρῴου σπόρου κακοχύμου καταβληθέντος. Ὁ δὲ τὴν σφαλεῖσαν φύσιν διορθώσασθαι δυνάμενος οὐδὲν ἕτερον ἢ τῶν φύσεων δημιουργὸς εὑρεθήσεται. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἀπεφήνατο

A effluet sane oleum, inclinabit se, ut probe novi, cornu. Lætetur domus tua. Quid enim? An quia parvus est, non est aptus regno? Tantillum exspecta, et videbis quo pacto ille parvulus gigantinam turrem, Goliath scilicet, prosternet. Hanc ergo parentum contumeliam secum reputans David, et admirandam Domini benignitatem sacris litteris consignans exclamabat : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me [66]. »

4. Hanc itaque prophetæ David vocem gratiarum actione plenam, opportune item cæcus ille a nativitate, visu recepto, magna et ipse voce dicet : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me. » Probe nostis omnes, quod hic quoque et a parentibus rejectus fuerit, et a Deo non fuerit derelictus. Sed ut debitum persolvamus, paululumque recreemur, ut rursum nobis debita concredantur : age, ad cæcum a nativitate opportune accedamus. Audisti, dilecte, (Dominica [71]) præcedente Joannem evangelistam clamantem : « Et præteriens, » inquit, « Jesus, vidit hominem cæcum a nativitate sedentem. Et interrogaverunt eum discipuli ejus : Rabbi, quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Quibus Dominus : « Neque hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in illo. Hæc cum dixisset Dominus, exspuit in terram, et fecit lutum ex sputo, et linivit super oculos cæci [67]. » Et misit eum ad Siloam : cumque abiisset, lavit : lotus vidit, visuque recepto credidit in eum qui misisset. Hæc prudenter audi. Interrogabant Dominum discipuli dicentes : « Magister, quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Æqua erat apostolorum interrogatio, ut inde liquet, quod ad Dominum Jesum, velut Deum, accesserint. Quis novit enim secreta hominum, nisi scrutator cordium? Quocirca nec Dominus interrogationem abjecit; sed statim respondit, eadem opera et apostolorum interrogationi faciens satis, et deitatis suæ fidem confirmans. Respondens enim Jesus dixit : « Neque hic peccavit, neque parentes ejus : sed ut manifestentur opera Dei in illo; » id est : isthæc ejus cæcitas, non est peccatorum pœna, sed naturæ defectus. Sicut enim planta, antequam e terra pullulet, in radice plerumque ex ambientis aeris affectione damnum accipit; ita et hic a nativitate cæcus, vitium ejusmodi in utero contraxit; sive quod maternus sinus haud recte compositus esset, sive quod paternum semen emissum, vitiosum esset. Qui porro errantem naturam potest corrigere, nihil sane aliud quam naturarum creator deprehendetur. Quare hæc Dominus pronuntiavit : « Neque hic peccavit, ne-

[66] Psal. XXVI, 10. [67] Joan. IX, 1-3, 6.

(69) Ita Reg. 2. Editi vero, προσῆσαν. Infra Reg. 2, ἐρώτησιν pro ἐπερώτησιν. Ibid. Reg. 1, 2, quos sequimur, παραυτά. Editi, παρ' αὐτήν.

(70) Ita Reg. 2. Editi autem, Ἀποκριθεὶς δέ.

(71) Sic Holsteinius.

que parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in illo. » Hisque prolatis, confestim ipso opere, sese ostendit esse naturarum creatorem, ac de se ipso dixisse : « ut manifestentur opera Dei in illo ; » id est, ut per illum exploratum sit me, non merum hominem, sed Deum fortem esse. Poterat enim Dominus solo verbo cæcum curare, qui verbo cœlos firmaverat, juxta divinum illud dictum : « Verbo Domini cœli firmati sunt [68] ; » poterat itaque verbo hunc a nativitate cæcum curare. Id tamen minime facit, sed luto oculos ungit illius ; ut palam faceret omnibus, esse se illum Adami figulum, qui simile simili resarciret. Non innovat curationis seriem, ne miraculum dissiparet : lutum luto inungit ; ac simile simili resarcit. Posset autem quis dicere, ideo Dominum cæci oculos inunxisse luto, ut palam omnibus faceret, se ipsum esse qui Adamum ex luto efformasset.

A λέγων· « Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » Καὶ ταῦτα εἰπὼν εὐθέως διὰ τοῦ ἔργου γνωρίζει, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τῶν φύσεων δημιουργὸς, καὶ ὅτι περὶ αὐτοῦ ἔλεγεν· « ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ· » τουτέστιν, ἵνα γνωρισθῶ δι' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ εἰμὶ λιτὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεὸς κραταιός. Ἠδύνατο γὰρ ὁ Κύριος τῷ ῥήματι μόνῳ τὸν τυφλὸν ἰάσασθαι, ὁ λόγῳ τοὺς οὐρανοὺς στερεώσας, κατὰ τὸ φάσκον θεῖον ῥητόν· « Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· » ἠδύνατο οὖν λόγῳ καὶ τοῦτον τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν θεραπεῦσαι. Ἀλλ' οὐ ποιεῖ τοῦτο, πηλὸν δὲ ἐπιχρίει τοῖς ὀφθαλμοῖς (72) αὐτοῦ, ἵνα πᾶσι φανερὸν καταστήσῃ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τοῦ Ἀδὰμ κεραμεὺς, καὶ διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὅμοιον ἀποπληρῶν (73). B Οὐ ξενίζει τὴν περιοδίαν, ἵνα μὴ διασκεδάσῃ τὴν θαυματουργίαν· πηλὸν ἐπὶ πηλὸν ἐπιχρίει, διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὅμοιον ἀναπληρῶν. Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα, καὶ ὅτι τούτου χάριν ὁ Κύριος ἔχρισε πηλῷ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ἵνα πᾶσι φανερὸν καταστήσῃ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν Ἀδὰμ χοοπλαστήσας.

368 5. Quid porro causæ est quod eum miserit in Siloam? An etiam Adamum in Siloam demisit? Attente audi. Quando Adamum Dominus ex luto formabat, repugnantium Judæorum aderat nemo : cum nemo itaque adesset qui contradiceret, minore apparatu rationabilem hanc statuam perfecit. Nunc vero cum multi contradicant, longa circuitione utitur, ut potestatem affirmet suam ; ut vel invitos contradicentes ad miraculi assensum pertraheret. Hujus rei gratia luto inunctum illum misit in Siloam, ut sese ablueret : non quod Siloa egeret, Siloæ Dominus ; sed ut currente cæco, qui viderent sequerentur, essetque qui non videbat, videntium dux : ipsi autem qui accurrissent, testes forent miraculi. Nam, cum illud Dominus faceret, mitteretque hominem in Siloam, accurrebant ingentes turbæ, miraculo testimonium perhibentes. Sed adhuc susurrabant Pharisæi, curiose rem investigantes, ac phantasiam esse miraculum illud exclamabant. Quid facturi erant, nisi longiore circuitu miraculum designasset? Quod si alia ratione volueris Siloam in figuram accipere piscinæ baptismatis, nequaquam a vero aberraveris, quandoquidem in illa universi ignorantiæ tenebris lavantur, lumenque piæ religionis accipiunt.

5. Τίνος δὲ ἕνεκεν ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Σιλωάμ; Μὴ καὶ τὸν Ἀδὰμ εἰς τὸν Σιλωὰμ ἐχάλασεν; Ἄκουε συνετῶς. Ὅτε τὸν Ἀδὰμ ὁ Κύριος ἐπηλόπλασε (74), τότε οὐδεὶς τῶν ἀντιλεγόντων Ἰουδαίων παρῆν· ἐπεὶ οὖν οὐδεὶς ἦν ἀντιλέγων, τότε μὲν ὁ Κύριος εὐσυσταλτικώτερον τὸν λογικὸν ἀνδριάντα κατασκευάζει· νυνὶ δὲ ὡς πολλῶν ὄντων τῶν ἀντιλεγόντων, πλατύνει τὴν περιοδίαν, ἵνα κρατύνῃ τὴν ἐξουσίαν, ὅπως καὶ ἄκοντας τοὺς ἀντιλέγοντας ἐπινεῦσαι τῷ θαύματι παρασκευάσῃ. C Τούτου οὖν χάριν ἀπέστειλε τὸν πηλοφόρον εἰς τὸν Σιλωὰμ νίψασθαι, οὐχ ὅτι τοῦ Σιλωὰμ ἔχρῃζεν ὁ τοῦ Σιλωὰμ δεσπότης· ἀλλ' ὅπως, τοῦ τυφλοῦ τρέχοντος, οἱ βλέποντες ἀκολουθήσωσι καὶ γενήσηται ὁ μὴ βλέπων τῶν βλεπόντων ὁδηγὸς, αὐτοὶ δὲ οἱ καταδραμόντες μάρτυρες γενήσωνται τοῦ θαύματος. Ὅταν γὰρ καὶ τοῦτο ἐποίησεν ὁ Κύριος, καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Σιλωὰμ, ἄπειρα πλήθη κατέδραμον μαρτυροῦντα τῷ θαύματι. Καὶ ἔτι ἐνήχουν οἱ τῶν Φαρισαίων παῖδες πολυπραγμονοῦντες, καὶ φαντασίαν τὴν θαυματουργίαν βοῶντες. Τί ἔμελλον ποιεῖν, εἰ μὴ ἐπλάτυνε τὴν θαυματουργίαν; Ἄλλως δὲ πάλιν, εἰ βουληθῇς τὸν Σιλωὰμ εἰς τύπον λαβεῖν τῆς τοῦ βαπτίσματος κολυμβήθρας, οὐκ ἂν ἁμάρτοις· ἐπειδὴ ἐν ἐκείνῃ πάντες D ἀπονίπτονται τὸ σκότος τῆς ἀγνωσίας, καὶ λαμβάνουσι τὸ φῶς τῆς εὐσεβείας.

6. Quod autem post tantam miraculi moram Judæorum plerique miraculo contradixerint, id audisti ex evangelistæ verbis : « Itaque vicini, et qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant : Nonne hic est qui mendicabat, cæcus a nativitate? Alii dicebant, Quia hic est : alii autem : Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero qui visum receperat, dicebat : Quia ego sum, quem

6. Καὶ ὅτι μετὰ τὴν τοσαύτην τοῦ θαύματος πλατύτητα οἱ πλείους τῶν Ἰουδαίων ἀντέλεγον τῷ θαύματι, ἤκουες τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· « Οἱ δὲ γείτονες, καὶ οἱ ἰδόντες αὐτὸν πρὸ τούτου, ὅτι προσαίτης ἦν, ἔλεγον· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ προσαιτῶν, ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός; Ἄλλοι ἔλεγον· Οὗτός ἐστιν. Ἕτεροι δὲ ἔλεγον· Οὐκ ἔστιν οὗτος, ἀλλ' ὅμοιος αὐτῷ ἐστιν. Ὁ δὲ ἀναβλέψας ἔλεγεν ὅτι, Ἐγώ εἰμι, ὃν λέγετε. »

[68] Psal. xxxii, 6.

(72) Reg. 2, ἐπέχρισεν τοὺς ὀφθαλμούς.
(73) Ita Reg. 2. Editi vero, διὰ τοῦ τὸ ὅμοιον ἀνεπλήρου.
(74) Ita Reg. 2. Editi vero, ἐπηλοπλάσθη.

Εἶδες τύφλωσιν ἀναβλέψεως πρόξενον; Ὁ τυφλὸς ἀνέβλεψε καὶ οἱ βλέποντες ἐτυφλώθησαν τῇ κακίᾳ. Ἀεὶ γὰρ ἡ κακία τυφλή (75). Διὸ καὶ Ἰουδαίων παῖδες ἀπὸ κακίας ἐπήχουν τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν, λέγοντες πρὸς αὐτόν· Λέγε ἡμῖν, ἄνθρωπε, τίνος χάριν συγκροτεῖς ἡμῖν τὸν υἱὸν τοῦ τέκτονος, καὶ ὡς Θεὸν αὐτὸν θέλεις διαφημίζεσθαι; Οὐκ εἶ σὺ ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός· γνωρίζομεν ἡμεῖς ἐκεῖνον· πολλοστὸν αὐτῷ τὰ πρὸς τὰς χρείας ἐχορηγήσαμεν. Πῶς οὖν θρυλλεῖς σὺ, καὶ λέγεις, ὅτι Αὐτὸς ἀνέῳξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς; Εἰ χρημάτων δέῃ, καὶ τούτων χάριν ψευδολογεῖς, ὅσον βούλει κομίζου (76)· μόνον τῆς ἀληθείας μὴ ἀπέχου. Πάντα οὖν ἐποίουν, ἵνα πως διασκεδάσωσι τὸ θαῦμα. Ὁ δὲ ἀναβλέψας πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας Ἰουδαίους ἔφασκε· Τί με συκοφαντεῖτε; Τί μου τὸ ψυχικὸν βλέμμα τυφλῶσαι προαιρεῖσθε; Ἀνέβλεψα, οὐ τυφλοῦμαι· μάτην μοι κονιορτὸν βλασφημίας προσρίπτετε (77). Ἄλλος ἐφιλανθρωπεύσατο, καὶ ὑμεῖς ἀντιβάλλετε. Οὐ προσκυνεῖτε, ἀλλὰ λοιδορεῖτε. Καλῶς δὲ αὐτὸν υἱὸν τοῦ τέκτονος προσαγορεύετε· μετημφίασε γὰρ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν τὰς θυρίδας. Μικρόν μοι συγχωρήσατε, εἰ μετ' ὀλίγον ὑμῖν διαλέγομαι. Συγχωρήσατέ μοι πρῶτον κατανοῆσαι τοῦ οὐρανοῦ τὸ κάλλος, τοῦ ἡλίου τὸ κέντρον, τῆς σελήνης τὸ φάος, τῆς ἡμέρας τὸν ὅρον, τῆς νυκτὸς τὸ μέτρον, τῶν ἀστέρων τὴν χορείαν, τῶν νεφῶν τὴν διαδρομὴν, τῆς γῆς τὴν εὐθύτητα, τῆς θαλάσσης τὸ κύτος, τῶν πλοίων τὴν ἄτριβον (78) διάβασιν, τῶν ἀνωμάλων τὴν περιοχὴν, τῶν ὀρέων τὰ κυρτώματα, τῶν ποταμῶν τὰ ῥεύματα, τῶν πηγῶν τὰ νάματα, τῶν φρεάτων τὰ ἀντλήματα, τῶν κτηνῶν τὰ σκιρτήματα, τῶν θηρίων τὰ ποικίλματα, τῶν ὀρνέων τὰ σχιζόπτερα, τῶν ἰχθύων τὰ ἰδιώματα, τῶν δένδρων τὰ ὑψώματα, τῶν καρπῶν τὰ γλυκάσματα. Συγχωρήσατέ μοι πρῶτον ταῦτα καὶ παραπλήσια τούτων θεάσασθαι, καὶ εἶθ' οὕτως ὑμῖν διαλέγομαι, πῶς ἀνέβλεψα. Πάλαι μὲν ἐγεννήθην, νυνὶ δὲ πρῶτον εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον τῷ μέρει τῆς ὄψεως. Ἤκουσα τοῦ προφήτου βοῶντος· « Ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. » Ἐγὼ ἐκ τῶν κτισμάτων, ὑμεῖς ἐκ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν ἀναλόγως τὸν δημιουργὸν θεωρήσατε. Τί μοι χρημάτων περιουσίαν ἐπαγγέλλεσθε; Οὐ πιπράσκω τὸ δῶρον, οὐ καπηλεύω τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν τὴν ἀνάβλεψιν. Ἄμεινον εὐγνωμόνως προσαιτεῖν, ἢ κακοτρόπως πλουτεῖν. Τὸ λοιπὸν οὐκέτι προσαιτῶ· ἔλαβον γὰρ τὸν παράπτοντά μοι πρὸς ἐργασίαν λύχνον τοῦ σώματος. Οὐκέτι οὖν προσαιτῶ, ἀλλὰ γεωργῶ· οὐκέτι χάριν αἰτῶ, ἀλλὰ μισθὸν ἀπαιτῶ· οὐκέτι ῥάβδῳ τὴν γῆν ψηλαφῶ, ἀλλὰ τὴν ἄμπελον δρεπάνῳ κλαδεύω· οὐκέτι ἀργύρια συνάγω, ἀλλὰ δράγματα θερίζω· οὐκέτι τὴν πήραν περισφίγγω, ἀλλ' ἅμαξαν ἕλκω· οὐκέτι ἄρτων κλάσματα λαμβάνω, ἀλλὰ σῖτον κομίζω· οὐκέτι στένων βοῶ· Δῶτε τῷ τὸ φῶς μὴ ἔχοντι, ἀλλὰ

A dicitis [69]. » Viden' cæcitatem restituti visus conciliatricem? Cæcus visum recepit, et qui videbant, malitia sua excæcati sunt. Semper enim cæca est malitia. Quare Judæi malitia ducti cæci nati auribus personabant his verbis: Dic nobis, o homo, quare jactitas nobis fabri filium illum, eumque ut Deum vis proclamare? Nequaquam tu es ille cæcus a nativitate; novimus illum, ac sæpenumero ipsi necessaria suppeditavimus. Quare tu jactitas ac dicis: Ipse aperuit meos oculos? Si pecunia eges, ejusque causa mentiris, quantum volueris accipe: solum ne a veritate recedas. Nihil itaque non agebant miraculum ut dissiparent. Qui autem visum receperat, contradicentibus Judæis reponit: Cur me calumniamini? Cur visum animæ meæ B excæcare studetis? Visum recepi, non cæcutio. Frustra me blasphemiæ pulvere conspergitis. Alius me beneficio affecit, et vos repugnatis. Non adoratis, sed probris insectamini. Probe autem fabri filium vocatis illum; nam oculorum meorum fenestras commutavit. Veniam mihi præbetote si nonnisi paulo post vobiscum colloquar. Sinite me primum considerare cœli pulchritudinem, solis orbem, lunæ fulgorem, diei terminum, noctis mensuram, stellarum choream, nubium decursum, terræ planitiem, maris latitudinem, navium transitum nullo vestigio relicto, convallium ambitum, montium rotunditatem, fluviorum alveos, fontium scaturigines, puteorum haustus, pecudum C saltus, ferarum varietates, avium multifidas alas, piscium proprietates, arborum proceritatem, fructuum suavitatem. Sinite me hæc primum et his similia contemplari, atque exinde narrabo qua ratione visum recepi. Jam olim natus sum, sed quod visum spectat modo primum ingressus sum in mundum. Audivi prophetam clamantem: « A magnitudine et specie creaturarum, quadam ratione creator eorum conspicitur [70]. » Ex creaturis ego, vos ex **369** meis oculis quadam proportione ac ratione creatorem contemplamini. Quid mihi pecuniarum vim pollicemini? Nequaquam donum vendo, visum oculis datum meis non cauponor. At præstat cum grato animo mendicare, quam sceleribus ditescere. Non ulterius mendicabo; nactus D sum enim qui mihi ad laborem lucernam corporis accenderet. Non ulterius mendicabo, sed agros colam. Non amplius gratis petam, sed mercedem repetam. Non amplius baculo terram tentabo, sed vineam falcula putabo. Non ulterius nummulos cogam, sed manipulos colligam. Non ultra peram constringam, sed currum traham. Non ultra frusta panis accipiam, sed frumentum deferam. Non amplius cum gemitu exclamabo: Date ei qui lumine non fruitur; sed magna voce

[69] Joan. IX, 8, 9. [70] Sap. XIII, 5.

(75) Reg. 2, τυφλοί.
(76) Reg. 1, 2, κομίζου χρῆμα.
(77) Reg. 2, προσαντιλέγετε.

(78) Ita Reg. 1, 2. Editi vero, ἀτριβῆ. Mox iidem mss. κυρτώματα. Editi, κυρτήματα.

clamabo : « Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo [71]? »

7. His auditis contradicentes Judæi, ut vident illum non modo sanatum esse, sed miraculum quoque defendere, accedunt iterum sciscitantes : Quomodo visum accepisti ? Quid fecit tibi homo ille, quod tam firmiter eam rem asseris ? Tum is qui visum receperat ad excæcatos illos : Quomodo visum accepi ? Deone dicitis, quomodo illud consequenter ad naturæ ordinem factum est ? Si quæritis, quomodo ; vicissim vos ego interrogabo : Quomodo in vinum aquam commutavit ? An naturæ ordinem, aut miraculum ut exhiberet ? Quomodo Lazarum ex sepulcro evocavit ? naturali an divino modo ? Quomodo leprosum morbo liberavit ? circuitione quadam, an voluntate ? Quomodo sanguinis fluxu laborantem mulierem, quæ sanguinis profluvio quasi naufragium fecerat, ex ea tempestate eripuit ? Perquirendone morbi rationem, an conspecta ejus fide ? Tum contradicentes illi Judæi, ut viderunt eum in proposito perseverantem, acriter comprehensum vi pertrahunt ad Pharisaicum tribunal, dicebantque illi : Jam carnes lancinari tuas curabimus, ut servi, non doctoris, munus exsequare. Non taces, sed concionem habes, atque ut Deum illum vis proclamare filium Josephi ? Casu quodam visum recepisti, effutisque nobis te a nativitate cæcum esse, atque adducis nobis istum fabri filium ? Non taces : sed magna voce clamas ? Qui porro visum receperat reponit ad contradicentes : Si me clamare non vultis, quid tam frequenter sciscitamini ? Vosmetipsos diffamatis et mihi culpam ascribitis. Si, ut dicitis, casu quodam visum accepi, cur parentes meos accivistis ? Frustra turbas datis : non potestis obtegere miraculum : etsi siluerim ego, clamant oculi mei. Homo quidam Jesus nomine, cujus nomen est curatio, luto unxit oculos meos, et dixit mihi : « Vade, lava in piscina Siloam [72]. » Abiensque lavi, lotus lutum deposui, sed visum recepi.

8. His auditis Pharisaici judices, ingentique coacta turba : Sabbatum enim erat, cum hoc miraculum fecit Jesus ; interrogabant eum eadem quæ Judæi dicentes : Nosti, o homo, quo astes in loco, et indeprecabile hoc tribunal esse, neque fraudem hic unquam latere posse. Dic nobis omni accuratione : Quomodo visum accepisti ? Quid tibi fecit homo ille quem dicis ? Tum ille qui visum acceperat ad Pharisaicum tribunal respondit : Quomodo visum receperim, rursum curiose inquiritis ? Rursus ut reum me examinatis, dicentes : Quomodo visum recepisti ? si dicam vobis, iterum tumultum excitabitis. Dicam vobis quomodo visum receperim. Causam quidem curationis dicam, sed potestatem edendi miracula dicere nequeo : « Quis enim

[71] Psal. XXVI, 1. [72] Joan. IX, 11.

(79) Sic Reg. 2. Editi vero, ψηφίζεσθαι.
(80) Ita Reg. 1, 2. Editi vero, νιψάμενος.

A μεγαλοφώνως κράζω· « Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι ; »

7. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἀντιλέγοντες Ἰουδαῖοι, ὡς εἶδον αὐτὸν μὴ μόνον ἰαθέντα, ἀλλὰ καὶ συνηγοροῦντα τῷ θαύματι, προσῄεσαν ἔτι ἐπερωτῶντες αὐτόν· Πῶς ἀνέβλεψας ; Τί σοι ἐποίησεν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ἐπιμένεις τῷ πράγματι ; Ὁ δὲ ἀναβλέψας πρὸς τοὺς τυφλωθέντας ἔφη· Πῶς ἀνέβλεψα ; Ἐπὶ Θεοῦ λέγετε, πῶς τῆς φύσεως ἀκολουθία γίνεται ; Εἰ τὸ πῶς ἐρωτᾶτε, ἀντερωτήσω ὑμᾶς κἀγώ· Πῶς τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλεν, ἀκολουθίαν ἢ θαυματουργίαν μηνύσας ; Πῶς τὸν Λάζαρον ἐκ τοῦ τάφου ἐκάλεσε, φυσικῶς ἢ θεοπρεπῶς ; Πῶς τὸν λεπρὸν τοῦ πάθους ἀπέλυσε, περιοδεύσας, ἢ θελήσας ; Πῶς τὴν αἱμοῤῥοοῦσαν γυναῖκα, ναυαγοῦσαν ἐκ τῆς τῶν
B αἱμάτων φορᾶς, τοῦ κλύδωνος διέσωσε ; Τὸ πάθος ἐρευνήσας, ἢ τὴν πίστιν κατανοήσας ; Οἱ δὲ ἀντιλέγοντες Ἰουδαῖοι, ὡς εἶδον αὐτὸν ἐπιμένοντα, δριμύτερον κατεσχηκότες, εἷλκον αὐτὸν μετὰ βίας ἐπὶ τὸ Φαρισαϊκὸν κριτήριον, λέγοντες πρὸς αὐτόν· Νυνί σου τὰς σάρκας καταξανθῆναι παρασκευάσομεν, ἵνα δουλείαν, καὶ μὴ διδασκαλίαν μετέρχῃ. Οὐ σιωπᾷς, ἀλλὰ δημηγορεῖς, καὶ ὡς Θεὸν αὐτὸν θέλεις φημίζεσθαι (79), ἐκεῖνον τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ ; Ἀπὸ συμβεβηκότος τινὸς ἀνέβλεψας, καὶ προσφωνεῖς ἡμῖν, ὡς ἐκ γενετῆς τυφλὸς ἐτέχθης, καὶ ἐπάγεις ἡμῖν ἐκεῖνον τὸν τοῦ τέκτονος υἱόν ; Οὐ σιωπᾷς, ἀλλὰ μεγάλα βοᾷς ; Ὁ δὲ ἀναβλέψας πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας ἔλεγεν· Εἰ οὐ θέλετέ με βοᾷν, τί ἐπερωτᾶτέ με συχνῶς ; Ὑμεῖς ἑαυτοὺς θρυλλεῖτε, κἀμοὶ τὸ ἔγκλημα προσάπτετε.
C Ὡς φατε, εἰ ἐκ συμβεβηκότος τινὸς ἀνέβλεψα, τί μου τοὺς γονεῖς παρεστήσατε ; Μάτην θορυβεῖσθε· οὐ δύνασθε κρύψαι τὸ θαῦμα· κἂν γὰρ ἐγὼ σιωπήσω, οἱ ὀφθαλμοί μου βοῶσιν. Ἄνθρωπός τις λεγόμενος Ἰησοῦς, οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἴασις, πηλὸν ἐπέχρισέ μου τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ εἶπέ μοι· « Ὕπαγε νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ. » Καὶ ἀπελθὼν ἐνιψάμην (80)· νιψάμενος, τὸν μὲν πηλὸν ἀπεθέμην, τὸ δὲ φῶς ἐδεξάμην.

8. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαϊκοὶ κριταὶ, καὶ πλήθους ἀπείρου συναθροιζομένου· σάββατον γὰρ ἦν, ὅτε τὸ θαῦμα τοῦτο πεποίηκεν ὁ Ἰησοῦς· ἐπηρώτων αὐτὸν τὰ αὐτὰ τοῖς Ἰουδαίοις λέγοντες· Οἶδας, ἄν-
D θρωπε, ποίῳ τόπῳ παρέστηκας, καὶ ὅτι ἀσυγχώρητον τὸ παρὸν κριτήριον τυγχάνει, καὶ ὡς οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα πλάνην (81) διαλαθεῖν ποτε. Λέγε ἡμῖν μετὰ πάσης ἀκριβείας· Πῶς ἀνέβλεψας ; Τί σοι ἐποίησεν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὃν λέγεις ; Ὁ δὲ, ἀναβλέψας πρὸς τὸ Φαρισαϊκὸν κριτήριον, ἀπεκρίνατο· Πῶς ἀνέβλεψα, πάλιν περιεργάζεσθε ; πάλιν ὡς κατάδικον εὐθύνετε, λέγοντές μοι· Πῶς ἀνέβλεψας ; Ἐὰν ὑμῖν εἴπω, πάλιν θορυβεῖσθε. Τὸ πῶς ἀνέβλεψα, ἐγὼ ὑμῖν ἐρῶ. Τὴν μὲν αἰτίαν τῆς περιοδίας λέγω, τὴν δὲ ἐξουσίαν τῆς θαυματουργίας, οὐκ ἔχω λέγειν· « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν

(81) Reg. 1, πλάνον. Reg. 2, πλάνῃ.

Κυρίου; ἢ τίς ξύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; » Εἰ θέλετε μαθεῖν τὴν περιοδίαν, αὕτη ἐστὶν, ἣν ἤδη προεῖπον· « Πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς· καὶ εἶπέ μοι· Ὕπαγε νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ. Ἀπῆλθον δὲ, καὶ ἐνιψάμην, καὶ εὐθέως ἀνέβλεψα· » οὐ τοῦ ὕδατος ἐνεργήσαντος, ἀλλὰ τοῦ πτύσματος παραδοξοποιήσαντος (82). Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαϊκοὶ κριταὶ, ὡς εἶδον αὐτὸν ἔτι ἐπιμένοντα τοῖς αὐτοῖς, τοῦτον ἀπωσάμενοι, τοὺς γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος ἐφώνησαν, καὶ ἐπυνθάνοντο παρ' αὐτῶν λέγοντες· « Εἴπατε ἡμῖν· οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς ὑμῶν, ὃν λέγεται, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; Πῶς οὖν ἄρτι βλέπει; » Οἱ δὲ γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος ἀνταποκριθέντες πρὸς τοὺς ἐπερωτῶντας, εἶπον τὰ τῆς μακαρίας Σουσάννης· Στενὰ ἡμῖν πάντοθεν. Ἐὰν B εἴπωμεν ὅτι Υἱὸς ἡμῶν ἐστιν, οὐκ ἐκφευξόμεθα τὰς χεῖρας ὑμῶν· τοῦτο γὰρ ἐπηγγείλασθε· ἐὰν δὲ εἴπωμεν, ὅτι οὐκ ἔστιν υἱὸς ἡμῶν, αἰωνίαν κόλασιν ὑποστησόμεθα· τοῦτο γὰρ ἀπόκειται τοῖς τὴν ἀλήθειαν κρύπτουσι. Διὸ, τὴν αἰωνίαν μᾶλλον κόλασιν προτιμήσαντες, τοσοῦτον ἐροῦμεν, ὅσον καὶ ἐν τοῖς παροῦσι ζημίαν οὐχ ὑπομείνωμεν· « Οὗτος ὁ παῖς, ὦ ἄρχοντες, ὅτι μὲν υἱὸς ἡμῶν ἐστιν, ἴσμεν, καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη οὐκ ἀγνοοῦμεν· τὸ δὲ πῶς ἀνέβλεψεν, οὐκ οἴδαμεν· ἢ τίς ἤνοιξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἡμεῖς οὐκ οἴδαμεν. Ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε, αὐτὸς λαλήσει περὶ ἑαυτοῦ. »

9. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖοι, καὶ σφόδρα διαπορούμενοι· ἐπέφερεν γὰρ αὐτοῖς οὐ τὴν τυχοῦσαν C αἰσχύνην τὸ ὅλως ὁμολογεῖσθαι, ὅτι υἱὸς αὐτῶν ἐστι, καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη· ὡς οὖν εἶδον οἱ Φαρισαϊκοὶ κριταὶ ἐπιμένοντας τοὺς γονεῖς τοῦ τυφλοῦ, καὶ λέγοντας, ὅτι Οὗτος ὁ υἱὸς ἡμῶν ἐστι, καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη, ἐπὶ τούτῳ δακνόμενοι, ἐπειδὴ ὡμολογεῖτο ἡ ἀλήθεια, τινὰς τῶν ἀπατεώνων ἐκ τῶν ὄπισθεν ἀπέστειλαν πρὸς τοὺς γονεῖς τοῦ τυφλοῦ, περιηχοῦντας αὐτῶν τὰς ἀκοὰς, καὶ ἐν τῷ κρυπτῷ λέγοντας· Ἀρνήσασθε τὸ τέκνον ὑμῶν, καὶ μὴ ὁμολογήσητε, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη, ὅπως ἕξητε τοὺς ἄρχοντας φίλους, καὶ πολλῶν δωρεῶν ἀξιωθήσεσθε. Οἱ δὲ γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος, ὅσα τε γονεῖς, δακρύοντες ἀπεκρίναντο πρὸς τοὺς τὰ μάταια συμβουλεύοντας· Τί λέγετε, ὦ ἄνθρωποι; Τί ἡμᾶς ὑποσύρετε; ἀρνησώμεθα τὸ ἴδιον ἡμῶν τέκνον; Θηρίων ἡμᾶς ὠμοτέρους θέ- D λετε εἶναι. Δράκων τὰ ἴδια τέκνα περιπτύσσεται, καὶ ἡμεῖς τὸ ἴδιον τέκνον ἀρνησώμεθα; μὴ γὰρ ἠπείθησε τοῖς γονεῦσί ποτε· ἀλλὰ καὶ τυφλὸς ὢν διέτρεφεν ἡμᾶς, καὶ ἀναβλέψας πολλῷ μᾶλλον γηροκομήσει ἡμᾶς. Ἀρκείσθω οὖν ὑμῖν· ἔστω, ὅτι οὐ θέλομεν δι' ὑμᾶς κηρύττειν τὸν περιοδεύσαντα τὸ ἡμέτερον τέκνον, οὔτε εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας, τίς ἐστιν οὗτος. Ἔστι δὲ εἰπεῖν τινα πάντως· Καὶ πόθεν ἡμῖν ἡ γνῶσις, ὅτι διὰ τὸν Φαρισαϊκὸν φόβον ἔκρυψαν οἱ γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος τὸ κηρύξαι τὸν Δεσπότην Χριστὸν

A cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi et non retribuetur ei [73]? » Si discere vultis curationis seriem, ea est quam modo dixi : « Lutum fecit, et unxit oculos meos; et dixit mihi : Vade ad **370** natatoria Siloæ et lava : abii autem et lavi, et continuo visum recepi [74], » non aquæ vi, sed sputi miraculo. Hæc cum audissent Pharisaici judices, ut viderunt eum adhuc in dictis suis perseverantem, abjecto illo, parentes ejus cui visus redditus fuerat advocarunt, et percontabantur ex iis : « Dicite nobis : hiccine filius vester est, quem vos dicitis, quia cæcus natus est? Quomodo ergo nunc videt [75]? » Parentes porro ejus qui visum receperat, sciscitantibus respondentes, verbis usi sunt beatæ Susannæ [76]: B Angustiæ nobis undique; si dixerimus : filius noster est, non effugiemus manus vestras; id jam enim comminati estis; sin dixerimus, non est filius noster, pœnam luemus æternam, quæ veritatem occultantibus reposita est. Quare pœnam cum præoptemus æternam, tantum respondebimus, quantum satis erit ut impræsentiarum pœnam effugiamus : « Scimus, o principes, quia hic est filius noster, et quia cæcus natus est non ignoramus; quomodo autem nunc videat, nescimus : aut quis ejus aperuit oculos, nos nescimus. Ipsum interrogate, ætatem habet, ipse de se loquetur [77]. »

9. His Pharisæi auditis, ac multum anxii : haud C modicum enim illis pudorem attulerat, quod vel confessi essent, ipsum filium esse suum, atque cæcum natum fuisse : cum viderent itaque Pharisaici judices perseverare cæci parentes, ac dicere, Filius noster est, ac cæcus natus : eo discruciati quod veritas in confesso esset, impostores quosdam clientes suos miserunt ad parentes cæci, qui eorum auribus insusurrarent, atque clam dicerent : Abnegate filium vestrum, nec fateamini cæcum esse natum, ut vobis principes sint amici; atque multis donemini muneribus. Parentes autem ejus qui visum receperat, utpote parentes, cum lacrymis responderunt vanis illis consiliatoribus : Quid dicitis, o homines? Quid nos subornatis? propriumne filium abnegabimus? Feris nos crudeliores esse D vultis. Draco prolem suam complectitur, nosque proprium negabimus filium? Nunquam parentibus immorigerus fuit; sed cæcus cum esset nos aluit; postquam visum recepit, multo magis senectutem fovebit nostram. Satis itaque sit vobis, quod vestrum gratia nolimus eum prædicare qui filium nostrum curavit, neque cum fiducia dicere, quisnam ille sit. Erit fortasse quispiam qui dicat : Unde nobis liquet, metu Pharisæorum parentes ejus qui visum receperat, non ausos fuisse coram omnibus Dominum Christum prædicare? Unde hoc com-

[73] Rom. XI, 34, 35. [74] Joan. IX, 11. [75] ibid. 19. [76] Dan. XIII, 22. [77] Joan. IX, 20, 21.

(82) Reg. 2, παραδόξως ποιήσαντος.

probetur, evangelista ipse Joannes memoravit his A verbis : « Hæc autem dixerunt parentes ejus qui visum receperat, quoniam timebant Judæos. Jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra Synagogam fieret [78]. » Viden' Pharisaicam malitiam? Cum oportuisset eos Dominum confiteri, procidere coram ipso, atque adorare Creatorem, ac morbis remedium quærere; non modo illi non confitebantur, sed eos qui confiterentur cædebant. Quamobrem sic eos condemnat Dominus : « Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia tollitis clavem regni cœlorum, et nec ipsi intratis, nec volentes sinitis intrare [79]. »

B 10. Quid ergo judices Pharisaici? Ut viderunt parentes ejus qui visum receperat, non ex sua respondere sententia; iis per aliam januam rejectis, atque iterum accito eorum filio qui visum receperat, non aderat enim filius, cum Pharisæi parentes ejus interrogarent; coloratis verbis iterum interrogant hominem qui visum receperat, dicentes : Vel modo vera confiteris, atque palam facis omnibus, te non esse illum a nativitate cæcum : modo præsens dicebas te iis esse parentibus, et ecce audivimus ab illis, te illorum non esse filium, nec habuisse se filium a nativitate cæcum. **371** Quid tu ergo perseveras dicendo : Homo quidam nomine Jesus luto unxit oculos meos, et lavi, et video? C His auditis ille qui visum receperat, compertaque eorum malitia, respondit illis : Mirum si vere hæc dicitis. Nunquid parentes proprium filium abnegare potuerunt : præsertim mater masculum, aut pater in nullo offensus? multum incredibile illud videtur, nec illud meæ possunt capere aures. Si tamen illud factum fuit, nihil mirum : id humanæ naturæ proprium est, quare veniam merebuntur, quod ex metu id egerint. Vos Scribæ, Deum abnegatis : atque ita vos geritis quasi nihil mali admitteretis. Quod vos adversus Deum admittitis, id parentes adversum me fecisse insimulatis? Nonne a multis jam temporibus de vobis Dominus per Isaiam prophetam exclamavit dicens : « Filios genui et exaltavi; ipsi autem spreverunt me [80]? » Etsi vobis D abnegatio sit familiaris, illud tamen facere non sustinerem. Eum confiteor qui me curavit, agnosco parentes meos : etiam si illi me abnegaverint, ne ita quidem angustior : novi, novi Davidem diserte exclamare : « Pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me [81]. » Exasperati porro Pharisæi dicebant : Quid ais, homo vanissime, tene Davidi confers? Et fabri filium Dominum confiteris, qui non habet ubi caput reclinet? Concedatur te visum recepisse : Deum laudato. Quid huic gratias agis? Non est

A ἐπὶ πάντων; Πόθεν οὖν ἡμῖν ἡ ἀπόδειξις, αὐτὸς ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἀπεμνημόνευσε, λέγων· « Ταῦτα δὲ ἔλεγον οἱ γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος, ὅτι ἐφοβοῦντο τοὺς Ἰουδαίους. Ἤδη γὰρ συνετέθειντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα, ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. » Εἶδες Φαρισαϊκὴν πονηρίαν. Δέον αὐτοὺς ὁμολογεῖν τὸν Κύριον, προσπίπτειν τε, καὶ προσκυνεῖν τὸν Κτίστην, ἔτι δὲ καὶ τῶν παθῶν τὴν λύσιν ἐπιζητεῖν· ἐκεῖνοι δὲ οὐ μόνον οὐχ ὡμολόγησαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὁμολογοῦντας ἐμάστιζον. Διὸ καὶ ὁ Κύριος κατακρίνων αὐτοὺς ἔλεγεν· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ οὔτε ὑμεῖς εἰσέρχεσθε, οὔτε δὲ τοὺς βουλομένους εἰσελθεῖν συγχωρεῖτε. »

B 10. Τί οὖν οἱ Φαρισαϊκοὶ κριταί; Ὡς εἶδον τοὺς γονεῖς τοῦ ἀναβλέψαντος μηδὲν πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἀποκρινομένους, τούτους ἀπωσάμενοι δι' ἑτέρας θύρας, καὶ ἐκ δευτέρου προφωνήσαντες τὸν ἀναβλέψαντα παῖδα· οὐκ ἦν γὰρ παρὼν ὁ παῖς, ὅτε τὴν πεῦσιν προσῆγον οἱ Φαρισαῖοι τοῖς γονεῦσιν αὐτοῦ· πιθανολογοῦντες (83) ἐπηρώτων πάλιν τὸν ἀναβλέψαντα, λέγοντες αὐτῷ· Κἂν νῦν ὁμολογεῖς τὴν ἀλήθειαν, καὶ πᾶσι φανερὸν καθιστᾷς, ὅτι οὐκ εἶ σὺ ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός· ἤδη γὰρ παρὼν ἔφης γονέων ἐκείνων εἶναι, καὶ ἰδοὺ ἀκηκόαμεν παρ' αὐτῶν, ὅτι οὐκ εἶ αὐτῶν υἱὸς, οὐδὲ ἔσχον ἐκ γενετῆς τυφλὸν τέκνον. Πῶς οὖν σὺ ἐπιτρίβῃ λέγων, ὅτι Ἄνθρωπός τις λεγόμενος Ἰησοῦς ἐπέχρισε πηλὸν ἐπὶ (84) τοὺς ὀφθαλ-C μούς μου, καὶ ἐνιψάμην, καὶ βλέπω; Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἀναβλέψας, καὶ ἐπιγνοὺς αὐτῶν τὴν κακίαν, ἀντἀπεκρίνατο πρὸς αὐτοὺς λέγων· Θαυμάζω, εἰ ἀληθεύετε ταῦτα λέγοντες. Οἱ γονεῖς εἶχον ἀρνήσασθαι τὸ ἴδιον τέκνον, καὶ μάλιστα μήτηρ ἄῤῥενα, ἢ πατὴρ μὴ παροξυνθείς; σφόδρα ἄπιστόν μοι φαίνεται τὸ λεγόμενον, καὶ τῶν ἐμῶν ἀκοῶν ἀπρόσδεκτον. Εἰ δὲ τοῦτο γέγονεν, οὐδὲν θαυμαστόν· τοῦτο ἴδιον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπάρχει, διὸ καὶ συγγνώμης ἀξιωθήσονται, ὡς φόβῳ τοῦτο ποιήσαντες. Ὑμεῖς οἱ γραμματεῖς τὸν Θεὸν ἀρνεῖσθε, καὶ ὡς μηδὲν φαῦλον πράττοντες διάκεισθε. Καὶ περὶ τῶν ἐμῶν γονέων ὁ λόγος· ὃ ὑμεῖς πρὸς τὸν Θεὸν ποιεῖτε, τοῦτο τοὺς γονεῖς πρὸς ἐμὲ ποιεῖν διαβάλλετε. Οὐχὶ περὶ ὑμῶν ὁ Κύριος ἔκραξεν ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων διὰ τοῦ προ-D φήτου Ἡσαΐου λέγων· « Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν; » εἰ καὶ ὑμῖν φίλον τὸ ἀρνεῖσθαι, ἀλλ' ὅμως ἐγὼ τοῦτο ποιεῖν οὐκ ἀνέχομαι. Ὁμολογῶ καὶ τὸν θεραπεύσαντά με, γνωρίζω δὲ καὶ τοὺς γεννήσαντάς με· εἰ γὰρ καὶ ἠρνήσαντό με οἱ γονεῖς μου, καὶ οὕτως οὐ διστάζω. Οἶδα, οἶδα σαφῶς βοῶντα τὸν Δαβίδ· « Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με, ὁ δὲ Κύριος προσελάβετό μου. » Οἱ δὲ Φαρισαῖοι δριμυχθέντες ἔλεγον αὐτῷ· Τί λέγεις, ματαιόφρον, τῷ Δαβὶδ ἑαυτὸν συγκρίνεις; καὶ τὸν υἱὸν τοῦ τέκτονος Κύριον ὁμολογεῖς, τὸν μὴ ἔχοντα

[78] Joan. IX, 22. [79] Matth. XXIII, 13. [80] Isa. I, 2. [81] Psal. XXVI, 10.

(83) Reg. 1, πιθανολογοῦντες.

(84) ἐπὶ deest in Reg. 1, 2.

ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι; Κείσθω, ὅτι ἀνέβλεψας· τὸν Θεὸν ὑμνολόγει. Τί τούτῳ εὐχαριστεῖς; Οὐκ ἔστιν οὗτος ἐκ τοῦ Θεοῦ· εἰ ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἂν ἔλυεν τὸ σάββατον. « Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· ἡμεῖς γὰρ οἴδαμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός ἐστιν. »

11. Ὁ δὲ ἀναβλέψας, ἀκούσας ὅτι ἁμαρτωλὸν τὸν Κύριον λέγουσι, τὴν ψυχὴν εἰλιγγιάσας, καὶ τὰς ἀκοὰς ἐπισχὼν, ἀνταποκρίνεται πρὸς τοὺς Φαρισαίους λέγων· Τί λέγετε; Ἁμαρτωλός ἐστιν, ὁ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν φωτοδότης; Τί τῇ πικρίᾳ μέλι προσμιγνύετε; Ἐν ταὐτῷ με καὶ δοξάζειν καὶ βλασφημεῖν παρακελεύετε. Τὸ μὲν δοξάσαι τὸν Θεὸν, καλὸν, τὸ δὲ ἁμαρτωλὸν εἰπεῖν, ἐσκοτισμένης διανοίας ἐστὶν ἐπιχείρημα. Εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν, δείξατέ μοι ἁμαρτίας ἔμφασιν ἐν αὐτῷ, καὶ πείθωμαι τῇ διδασκαλίᾳ ὑμῶν· ἢ ὑμεῖς ἔμφασιν ἐν αὐτῷ ἁμαρτίας δείξατε, ἢ ἐγὼ θείας ἐν αὐτῷ θαυματουργίας ὑπάρχειν ἐχέγγυα. Καταλιμπάνω τὰ κατ' ἐμαυτὸν, καὶ λοιπὸν ἐκ τῶν ἄλλων ποιοῦμαι τὴν ἐπερώτησιν· Ἁμαρτωλός ἐστιν, ὥς φατε; Οὐχ οὗτος τὸν υἱὸν τῆς χήρας ἐκκομιζόμενον νεκρὸν λόγῳ ἀνέστησεν; Ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, ἢ Θεοῦ Λόγου ἦν τὸ ἔργον; Οὐχὶ τῶν δέκα λεπρῶν ὑφ' ἓν τὴν καταστιχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πάθους παρδαλιαίαν δορὰν ῥήματι ἐκκαθαίρων, εἰς τὴν ἀνθρωπόμορφον μονοειδῆ μετήνεγκε θέαν; Ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, ἢ Θεοῦ Λόγου τὸ ἔργον; Οὐχὶ τὸν ὑπὸ λεγεῶνος τῶν δαιμόνων παρενοχλούμενον ἄνθρωπον, τὸν μήτε κρατηθῆναι δυνάμενον, μήτε οἶκον εἰσδεχόμενον, ἀλλ' ἐν τοῖς μνήμασιν αὐλιζόμενον, βασιλικῶς τῆς τυραννίδος ἀπέλυσεν (85); Ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, ἢ Θεοῦ Λόγου τὸ ἔργον; Ἀγνωμονέστερόν με τῶν δαιμόνων θέλετε εἶναι; Οἱ γὰρ δαίμονες, καὶ μαστιζόμενοι ὑπ' αὐτοῦ, Υἱὸν Θεοῦ αὐτὸν ἀποκαλοῦσιν· κἀγὼ ὁ θεραπευθεὶς παρ' αὐτοῦ ἁμαρτωλὸν αὐτὸν προσφωνήσω; Ὡς Θεὸς ἐργάζεται, καὶ ὡς ἁμαρτωλὸς φημίζεται; « Εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν, οὐκ οἶδα· ἓν δὲ οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὢν, ἄρτι βλέπω. » Τοῦτο δὲ Θεοῦ, καὶ οὐχ ἁμαρτωλοῦ τὸ ἔργον.

12. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖοι, ὡς εἶδον ἑαυτοὺς ἐπιπολὺ τῆς αἰσχύνης ἐμπλέους, ἀπεκρίναντο πρὸς τὸν ἀναβλέψαντα, λέγοντες· Ἔδει μέν σε ὡς κατάδικον μαστιχθῆναι, καὶ κατὰ τοὺς νόμους τιμωρηθῆναι· ἀλλ' ἵνα μὴ παρὰ τῶν ματαιοφρόνων ὡς βάσκανοι διαβληθῶμεν, συμπεριφερώμεθά σου τῇ ἕξει· διὸ δὴ πρὸς τὴν ἐπερώτησιν ἀποκρίθητι τί σοι ἐποίησεν ἐκεῖνος; πῶς ἀνέβλεψας; Λέγε, τί πέπονθας; Ὁ δὲ ἀναβλέψας, ἐπιθαρρήσας, προέκοπτε γὰρ τῇ πίστει, ἀνταπεκρίνετο λέγων· Πάλιν ἐρωτᾶτέ με, πῶς ἀνέβλεψα; Καθ' ἑαυτῶν πράττετε, καὶ οὐκ οἴδατε. Ὅσον θέλετε τὸ θαῦμα σβέσαι, τοσοῦτον πλειόνως αὐτὸ φαιδρύνεται. Πάλιν ἐρωτᾶτέ με, πῶς ἀνέβλεψα, ἤδη τρίτον ὑμῖν εἶπον, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατέ μοι. « Τί πάλιν θέλετε ἀκούειν; Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε μαθηταὶ αὐτοῦ γενέσθαι; » Οὐχὶ διὰ τοῦτο (86) μετὰ ἀκριβείας τὴν περιοδίαν ἐρευνᾶτε; Εἰ τοῦτο βούλ σθε, τὸ λοιπὸν προσέλθετε πρὸς αὐτὸν ἀνενδοιά-

hic a Deo. Si esset a Deo, non solveret Sabbatum: « Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est [32]. »

11. Qui autem visum receperat, audiens illos Dominum dicere peccatorem, animo æstuans atque aures obturans, ad Pharisæos respondet dicens: Quid dicitis? Num peccator est qui meis oculis lucem impertivit? Cur acerbitati mel admiscetis? Eodem momento me et gloriam dare et blasphemare jubetis. Deo gloriam dare, probum; peccatorem autem dicere illum, obtenebratæ animæ facinus illud est. Si peccator, mihi peccatorum signa in eo commonstrate, atque doctrinæ vestræ credam. Aut peccatorum signa date: aut divinorum in eo miraculorum dabo argumenta. Ea prætermitto quæ me spectant, atque ex aliis interrogationes paro. An peccator est, ut vos dicitis? Nonne hic est qui filium viduæ delatum mortuum verbo suscitavit? Hominisne peccatoris, an Dei Verbi opus illud erat? Nonne una decem leprosorum morbo maculosam et pantherinam pellem verbo purgans, in humanam uniformemque transmutavit speciem? Peccatorisne hominis, an Dei opus illud est? Nonne eum qui legione dæmonum agitabatur: qui neque teneri poterat, nec in domo permanere, sed in sepulcris morabatur, regio more a tyrannide liberavit? Hominisne peccatoris, an Dei Verbi opus illud? Vultin' me dæmonibus ipsis ingratiorem esse? Dæmones quippe etiam flagellati ab ipso, Filium Dei illum nuncupant: et ego ab ipso sanatus, peccatorem vocabo illum? Ut Deus operatur, et ut peccator proclamatur? « Si peccator est, nescio: unum scio, quia cæcus cum essem, nunc video [33]. » Quod sane Dei, et non peccatoris est opus.

12. His Pharisæi auditis, cum se viderent summo pudore affectos, responderunt ad eum qui visum receperat: Oportebat quidem te ut reum flagellari, ac secundum leges pœnas luere; sed ne a vanis hominibus ut invidi insimulemur, indulgemus hoc ingenio tuo: quare responde ad interrogationem: quid fecit tibi ille homo? Qua ratione visum recepisti? Dic, tibi quid contigit? Tum ille confidenter, nam in **372** fide profecerat, respondit hisce verbis: Rursum sciscitamini, quomodo visum receperim. Contra vosmetipsos ignari agitis. Quanto magis miraculum opprimere studetis, tanto magis ipsum inclarescit. Rursum percontamini, qua ratione visum receperim: jam ter indicavi, nec credidistis mihi. « Quid iterum vultis audire? nunquid et vos vultis discipuli ejus fieri [34]? » An ideo studiose curationis seriem perquiritis? Si id optatis, jam accedite ad illum sine dubitatione, et illuminamini: agnoscite illum sine aliqua dubi-

[32] Joan. IX, 24. [33] ibid. 25. [34] ibid. 27.

(85) Reg. 1, ἀπήλασεν.

(86) Reg. 1, 2, καὶ διὰ τοῦτο.

tatione : non aversatur quemvis hominem se cum fide adeuntem. Hæc cum audissent Pharisæi, maledixerunt eum cui visus fuerat restitutus, dicentes ipsi : « Tu discipulus illius es : nos enim Mosis discipuli sumus. Nos scimus quia Mosi locutus est Deus : hunc autem nescimus unde sit. Tu discipulus illius es [85]. » Qui autem visum acceperat subridendo respondit : Ego discipulus illius sum? bonum mihi convicium fecistis. O gloriosam contumeliam! Magna me imprudentes gloria affecistis. Vos Mosis estis discipuli? Ecquod potestatis vestræ opus edidistis? Vos quidem Mosis estis discipuli ; sed apostoli sunt medici mei discipuli. Ostendite, Mosis discipuli, aliquid contra discipulos medici mei. Si quid vobis insit potestatis, non dicam mortuos, sed dormientes excitate, sicut apostoli defunctos. Si apostolis exæquari potestis ; non dicam super undas, sed super terram ambulate, sicuti Petrus super mare. Si quid inest virtutis, cum apostolis concertate, non dicam spiritus, sed aves abigite, sicut apostoli dæmones. Dicite mihi : Vosne Mosis discipuli estis? Si Mosis discipuli essetis, crederetis Mosi dicenti de ipso : « Quoniam prophetam vobis excitabit Dominus Deus de fratribus vestris, tanquam me. Ipsum audietis juxta omnia quæcunque locutus fuerit vobis. Erit autem, omnis anima quæcunque non audierit prophetam illum, exterminabitur [86]. » Cavete ne exterminemini, et in omnes nationes dispergamini, utpote qui illius a propheta prænuntiati hominis virtutem non agnoveritis. An ignoratis qui sit oculorum meorum medicus? Ignoratis utique, quia occidendum quæritis. Nostis porro qui sit, et unde sit. Nam cum Herodes sciscitaretur a vobis, ubi Christus nasceretur, confestim et locum et modum indicastis, aientes eum in Bethlehem nasciturum. Cum ad cædem quæritur, nostis ; cum miracula perpetrasse ostenditur, ignoratis.

13. Erit quis fortasse qui reponat, Unde scimus cæcum illum qui visum receperat, tam probe cum Pharisaicis judicibus contendisse? Quid ais, o amice? ferrum igni admotum prorsus ignescit, ubi acuitur, scindit acutissime ; et iste dominicis manibus contrectatus, ac divino inunctus sputo, nonne potuit absque syllogismorum apparatu adversus improbos rhetores argumentari? Annon de illo ac illi similibus divina dicit Scriptura : « Dominus sapientes reddit cæcos [87]? » Opportune hominem qui miro modo visum recepit, qui sincere Domino credidit, qui Judæis fortiter obstitit, rationabilem, morigeram, lacte exuberantem ovem vocare licet. Novit enim pastorum principem Christum, Pharisaicos effugit lupos : ingressus est per crucis portam in ecclesiasticum ovile. Audisti modo dicentem Dominum : « Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium,

A στως, καὶ φωτίσθητε· γνωρίσατε αὐτὸν ἀναμφιβόλως· οὐκ ἀποστρέφεται τὸν μετὰ πίστεως προσιόντα αὐτῷ. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Φαρισαῖοι, ἐλοιδόρησαν τὸν ἀναβλέψαντα, λέγοντες αὐτῷ· « Σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνου· ἡμεῖς γὰρ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί. Ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι Μωσῇ λελάληκεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν, πόθεν ἐστί. Σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνου. » Ὁ δὲ ἀναβλέψας, ὑπομειδιάσας, ἀπεκρίνατο λέγων· Ἐγώ εἰμι μαθητὴς ἐκείνου; καλῶς ἐλέξατε λοιδορήσαντές με. Ὢ ὕβρεως ἐνδόξου! Ἐδοξάσατέ με μᾶλλον, καὶ οὐκ οἴδατε. Τοῦ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί; Καὶ τί δυνάμεως ἀπεδείξασθε ἔργον; Ὑμεῖς μὲν τοῦ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί· οἱ δὲ ἀπόστολοι τοῦ ἐμοῦ ἰατροῦ εἰσι μαθηταί. Ἐπιδείξατε καὶ ὑμεῖς οἱ τοῦ Μωσέως μαθηταί τί ποτε κατὰ τῶν μαθητῶν τοῦ ἐμοῦ ἰατροῦ. Εἴ B τί ποτε δυνάμεως ἔχετε, οὐ λέγω νεκρούς, τοὺς καθεύδοντας διυπνίσατε, ὡς οἱ ἀπόστολοι τοὺς τεθνεῶτας. Εἰ δύνασθε τοῖς ἀποστόλοις ἐξισοῦσθαι, οὐ λέγω ἐπὶ ὕδατος, ἐπὶ γῆς βαδίσατε, ὡς ὁ Πέτρος ἐπὶ θαλάσσης. Εἴ τι δυνάμεως ἔχετε, τοῖς ἀποστόλοις ἁμιλλᾶσθε, οὐ λέγω πνεύματα, τὰ ὄρνεα σοβήσατε, ὡς οἱ ἀπόστολοι τοὺς δαίμονας. Εἴπατέ μοι· Τοῦ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί; Εἰ Μωσέως ἐστὲ μαθηταί, ἐπειθαρχεῖτε ἂν τῷ Μωσῇ λέγοντι περὶ αὐτοῦ· « Ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. Αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς. Ἔσται δὲ, πᾶσα ψυχὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται. » Βλέπετε μὴ ἐξολοθρευθήσεσθε, καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασπαρήσεσθε, ὡς τοῦ προφητευθέντος τὴν δύναμιν C μὴ γνωρίζοντες. Οὐκ οἴδατε τίς ἐστιν ὁ τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν περιοδευτής; Οὐκ οἴδατε, ἐπειδὴ πρὸς φόνον αὐτὸν ζητεῖτε. Οἴδατε δὲ καὶ τίς ἐστι, καὶ πόθεν ἐστίν. Ὅτε γὰρ παρὰ Ἡρώδου ἠρωτᾶσθε, ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται, εὐθυβόλως καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον ἀνηγγείλατε λέγοντες, ὅτι ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶται. Ὅτε πρὸς φονοκτονίαν ἐπιζητεῖται, γνωρίζετε· ὅτε δὲ πρὸς θαυματουργίαν ἐνδείκνυται, οὐ γνωρίζετε.

13. Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα, Καὶ πόθεν ἡμῖν ἡ γνῶσις, ὅτι ὁ ἀναβλέψας τυφλὸς τοσαύτην δικαιολογίαν εἶχε ποιήσασθαι πρὸς τοὺς Φαρισαϊκοὺς κριτάς; Τί λέγεις, ὦ φίλε; σίδηρος πυρὶ προσομιλήσας ὅλως πυρακτοῦται, καὶ στομωθεὶς ὀξύτατα τέμνει· D καὶ οὗτος τῶν Δεσποτικῶν χειρῶν ἀξιωθεὶς, καὶ τοῦ θεϊκοῦ ἐμπτύσματος, οὐκ εἶχεν ἀσυλλόγιστα κατὰ τῶν παρανόμων ῥητόρων σοφιστεύειν; Οὐ περὶ τούτου καὶ τῶν τοιούτων ἔλεγεν ἡ θεία Γραφή· « Κύριος σοφοῖ τυφλούς; » Εὔκαιρον καὶ τοῦτον τὸν παραδόξως ἀναβλέψαντα, καὶ τῷ Κυρίῳ γνησίως πιστεύσαντα, καὶ κατὰ Ἰουδαίων κραταιῶς ἐνισχύσαντα, λογικὸν, εὐπειθὲς, πολυγάλακτον πρόβατον προσειπεῖν. Ἐπέγνω γὰρ τὸν ἀρχιποιμένα Χριστὸν, ἀπεπήδησε τοὺς Φαρισαϊκοὺς λύκους· εἰσῆλθε διὰ τῆς σταυρικῆς θύρας εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μάνδραν. Ἤκουες ἀρτίως τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας

[85] Joan. IX, 28, 29. [86] Deut. XVIII, 15, 19; Act. III, 22, 23. [87] Psal. CXLV, 8.

εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής. » Θύραν ὁ Κύριος ἑαυτὸν προσηγόρευσε· καὶ γὰρ ὅπως μή τινες, θύραν ἀκούσαντες, δόξουσιν ἁπλῶς αὐτὸν περὶ θύρας λιτῆς λέγειν, ἐπάγει τὴν ἑρμηνείαν, ἵνα κρατύνῃ τὴν διδασκαλίαν· εὐθέως γὰρ προσθεὶς ἔλεγεν· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν· Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ καὶ ἐξέλθῃ, νομὴν εὑρήσει.» Καλῶς ὁ Κύριος θύραν ἑαυτὸν προσηγόρευσεν, ὡς φυλάττων τοὺς ἔνδον τῆς πίστεως, ὡς ἀποσοβῶν τοὺς ἔξω περιαθροῦντας, καὶ εἰσάγων εἰς τὴν τοῦ οἰκοδεσπότου πατρὸς συντυχίαν. Οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν λέγοντα· « Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. » Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων. Καλῶς ὁ Κύριος ἑαυτὸν προσηγόρευσε θύραν, καὶ οὐ θύρας· εἷς γὰρ ὁ Πατὴρ (87), καὶ εἷς ὁ Υἱὸς, καὶ ἓν Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐ τρεῖς θεοί· ἀλλὰ μία θύρα γνώσεως. Καὶ τίς τούτου μάρτυς; Παῦλος βοῶν· « Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα.» Οὐδαμοῦ, οὐ δύο, οὐ τρεῖς, οὐ τέσσαρες, οὐ πέντε, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸ *εἷς*, ἐπειδὴ καὶ μία θύρα, εἷς Κύριος, ἀδιαίρετος οὐσία· μία πίστις, ἡ ἀβαθμίδοτος δοξολογία (88), ἓν βάπτισμα, καὶ ἀκαπήλευτον φώτισμα· ὁ ταύτην ἔχων τὴν γνῶσιν διὰ τῆς θύρας εἰσέρχεται, καὶ τῇ θύρᾳ Χριστοῦ (89) περιπτύσσεται, καὶ τῆς θύρας οὐ χωρίζεται.

14. Ἡμᾶς ὁ Κύριος ἀρτίως ἴδια πρόβατα ἀκολακεύτως προσηγόρευσεν· ἴδια πρόβατα, ὡς πολυποιοῦντα τῇ φιλοπτωχίᾳ· ὡς πλεονάζοντα τὸ γάλα τοῦ θρεπτικοῦ λόγου (90)· ὡς χλοαζόμενα τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα· ὡς πειθομένους τῇ σταυρικῇ βακτηρίᾳ· ὡς συναγομένους τῇ τριπλόκῳ τῆς πίστεως ἀλύσει· ὡς μὴ λειποτακτοῦντας, ἀλλ' ἐπερειδομένους τῷ ἀκρογωνιαίῳ λίθῳ Χριστῷ. Θύραν ὁ Κύριος ἑαυτὸν προσηγόρευσε· καὶ καλῶς θύραν· ἔχει γὰρ δύο παραστάδας (91), τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην· ὀδὸν καὶ ὑπέρθυρον, περιτομὴν καὶ ἀκροβυστίαν· οἶκον τὴν ἐκκλησίαν· τράπεζαν τὸ θυσιαστήριον· ἄρτον τὸν ἀμνόν· κρατῆρα τὸν μυστικὸν οἶνον· χρυσὸν τὴν ἀκίβδηλον πίστιν· ἄργυρον τὴν λαμπρὰν πολιτείαν· μαργαρίτας τὰ θεῖα δόγματα· χλαῖναν τὴν στολὴν τοῦ βαπτίσματος. Ἤκουες ἀρτίως αὐτοῦ λέγοντος· « Ἐγώ εἰμι ὁ Ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. » Ἑαυτὸν ὁ Κύριος ᾐνίττετο· ὃ γὰρ (92) ἤμελλε ποιεῖν, προέλεγεν· οὐδεὶς γὰρ ὑπὲρ τῶν προβάτων θάνατον κατεδέξατο εἰ μὴ μόνος ὁ Κύριος. Αὐτὸς μόνος ὑπὲρ τῶν λογικῶν προβάτων κατεδέξατο θάνατον, οὐκ ἀκούσιον, ἀλλ' ἑκούσιον· θάνατον οὐκ ἐπιζήμιον, ἀλλ' ἐπικερδῆ· θάνατον οὐ φθορᾶς δεκτικὸν, ἀλλ' ἀφθαρ-

A sed ascendit aliunde, ille fur est et latro [88]. » Ostium sese Dominus appellat; etenim ne fortasse quidam, ostium audientes, arbitrarentur eum de communi quodam ostio verba facere, interpretationem subjungit, ut doctrinam firmet suam: continuo enim adjicit: « Amen, amen dico vobis: Ego sum ostium ovium: per me si quis ingredietur, et egredietur, pascua inveniet [89]. » Pulchre Dominus ostium sese vocavit, utpote qui custodiat eos qui intus in fide sunt: qui et abigat **373** eos qui foris circumspiciunt: qui inducat ad patrisfamilias consortium. Nemo quippe cognoscit Patrem, nisi per Filium, sicut ipse dicit: « Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare [90]: » Ego sum ostium ovium. Probe B sese Dominus ostium appellat, et non ostia: unus enim Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus: et non tres dii; sed unum cognitionis ostium. Ecquisnam hujusce rei testis? Paulus qui clamat: « Unus Dominus, una fides, unum baptisma [91]. » Nusquam duo, non tres, non quatuor, non quinque; sed ubique unus, quandoquidem unum ostium; unus Dominus, indivisa substantia: una fides, gloria scilicet nullis distincta gradibus: unum baptisma, ac pura illuminatio. Qui hac instructus est cognitione, per ostium ingreditur, ac ostio, Christo scilicet, circumdatur, neque ab ostio separatur.

14. Nos modo Christus citra adulationem proprias vocavit oves: proprias oves, utpote lani- C geras beneficentia erga pauperes: ut plenas lacte exuberante nutricantis sermonis: ut pastas Domini corpore: ut obsequentes baculo crucis: ut triplicata coactas fidei catena: ut ordinem minime deserentes, sed innixas angulari lapide Christo. Ostium sese Dominus appellavit: ac pulchre ostium, habet enim postes duos, Vetus ac Novum Testamentum, limen ac superliminare, circumcisionem ac præputium; domum, ecclesiam; mensam, altare: panem, agnum; craterem, mysticum vinum; aurum, sinceram fidem; argentum, præclaram vitæ rationem; margaritas, divina dogmata; chlænam, baptismatis stolam. Audisti modo ita loquentem illum: « Ego sum Pastor bonus, bo- D nus pastor animam suam ponit pro ovibus [92]. » Dominus semetipsum adumbrabat, quod enim erat facturus prænuntiabat. Nemo quippe mortem pro ovibus subiit, nisi solus Dominus. Ipse solus pro rationalibus ovibus mortem sustinuit, non invite sed sua sponte, mortem non damnosam sed perutilem; mortem non corruptionis capacem, sed incorruptionis conciliatricem: mortem fide intel-

[88] Joan. x, 1. [89] ibid. 9. [90] Matth. xi, 27. [91] Ephes. iv, 5. [92] Joan. x, 11.

(87) In Reg. 2 articulus deest.

(88) Apud Græcos duplex est δοξολογία· prima eaque major est, Hymnus, *Gloria in excelsis*; altera quæ minor vocatur, est versus: *Gloria Patri*, quam hic indicari putamus.

(89) Reg. 2, καὶ τὴν θύραν Χριστόν. Mox idem, ἡμᾶς ὁ Κύριος. Editi, ὑμᾶς ὁ Κύριος.

(90) Reg. 2, γάλα τὸ θρεπτικόν· ὡς χλοαζ. Mox idem, πειθομένη.

(91) Reg. 1, 2, παραστάτας. Mox Reg. 2, ὀδίονα καὶ ὑπέρθ.

(92) Ita Reg. 2. In editis, γάρ deest.

ligendam, non curiosius examinandam : mortem A non ad mortis consuetudinem contingentem, sed quæ ipsius mortis mors esse deprehendatur. Nisi enim Dominus voluntarie mortem suscepisset, nequaquam diabolus mortem pertulisset. Quamobrem exclamat Paulus hisce verbis : « Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, stimulus tuus? Ubi est, inferne, victoria tua [93]? » Verum hic sermonem obsignantes nostrum, gratias Deo agamus : cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

[93] I Cor. xv, 54.

σίας χορηγόν· θάνατον πίστει κατανοούμενον, οὐ πολυπραγμονούμενον· θάνατον οὐ καθ' ὁμοιότητα τοῦ θανάτου γενόμενον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ θανάτου θάνατον εὑρισκόμενον. Εἰ μὴ γὰρ ὁ Κύριος τὸν ἑκούσιον θάνατον κατεδέξατο, οὐκ ἂν ὁ διάβολος θάνατον ὑπέμεινε. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος βοῶν ἔλεγε· « Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Ποῦ σου, ᾅδη, τὸ νῖκος; » ἀλλ' ἐνταῦθα τὸν λόγον σφραγίσαντες, τῷ Θεῷ εὐχαριστήσωμεν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN DUAS SEQUENTES HOMILIAS ADMONITIO.

Duas sequentes homilias ejusdem esse scriptoris arguit cum styli genus tum ordo atque series orationis : quare consequenter ponuntur in Regio codice 205. Athanasii porro eas esse credidit vir eruditus Holsteinius, licet in iis Athanasianum nihil compareat. Frigidum quippe est orationis genus, quod nihil nervorum, nihil salis obtineat : nec magnum sese prodit in ejus structura hujusce scriptoris judicium. Etiamsi porro aliunde non liqueret esse has homilias Athanasio abjudicandas, coarguunt sane isthæc sub finem secundæ homiliæ verba : τρεῖς ὑποστάσεις κηρύττοντες, μίαν θεότητα ὁμολογοῦντες, *fuisse illas post Nestorianam vulgatam hæresin descriptas. Licet enim* ὑποστάσεων *quandoque meminerit Athanasius, nunquam tamen ait tres hypostases in confesso apud omnes esse : imo in synodali epistola Alexandrina, nihil interesse inquit, si vel una solum vel tres hypostases esse dicantur, dum recta servetur sententia.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου εἰς τό· *Πορεύεσθε εἰς τὴν κατέναντι κώμην, καὶ εὑρήσετε ὄνον δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι.*

—

S. P. N. ATHANASII

In illud Evangelii secundum Matthæum : *Ite in castellum quod contra vos est, et invenietis asinam alligatam et pullum cum ea : solventes, adducite mihi [94].*

—

374 1. Iteratis nos beneficiis donans Deus, B suamque in nos gratiam effundens, simul doctrina sua animas nostras excitat. Iis enim qui hujus sæculi malis premuntur, ejusque negotiis distrahuntur, hoc Deus sæculum cordi imprimit, ut cognoscant homines, se non sæcula exspectare, sed hoc duntaxat sæculum in phantasia habere. Ut itaque de futuro sæculo prospiciant, innatam nobis per liberum arbitrium doctrinam largitus est. Omnes igitur homines, sapientes et insipientes, principes et privati, divites et pauperes, compertum habent mortem omnes excepturam. Illud enim est, hoc sæculum in phantasia habere; hoc autem est, unumquemque finem suum ob oculos ponere. Plerique gnari obventuram sibi mortem, putant se post hoc sæculum fore quasi nunquam exstitissent : quales erant qui aiebant : « Exigua et tristis est vita nostra, nec est regressus finis nostri. Venite ergo, inquiunt, et fruamur bonis quæ sunt;

[94] Matth xxi, 9.

1. Πάλιν ἡμᾶς εὐεργετῶν ὁ Κύριος, καὶ τὴν οἰκείαν ἑαυτοῦ εἰς ἡμᾶς ἐκτείνων χάριν, ὁμοῦ καὶ διὰ τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας τὰς ἡμετέρας διεγείρει ψυχάς. Τοῖς γὰρ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ μοχθήσασι, καὶ περισπασθεῖσιν ἐν τοῖς αὐτοῦ πράγμασιν, ὁ Θεὸς τὸν αἰῶνα τοῦτον ἐν καρδίᾳ δέδωκεν, ὅπως γνόντες γνώσονται οἱ ἄνθρωποι, ὅτι οὐ τοὺς αἰῶνας διαμενοῦσιν, ἀλλὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον φαντάζονται. Ἵνα οὖν καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος πρόνοιαν ποιήσωνται, ἔμφυτον ἡμῖν μάθησιν διὰ τοῦ αὐτεξουσίου ἐχαρίσατο. Πάντες οὖν οἱ ἄνθρωποι, σοφοί τε καὶ ἄφρονες, ἄρχοντες καὶ ἰδιῶται, πλούσιοι καὶ πένητες ἴσασιν, ὅτι θάνατος πάντας διαδέξεται. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸν αἰῶνα τοῦτον φαντάζεσθαι· τοῦτό ἐστιν ἕκαστον τὸ ἑαυτοῦ τέλος πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν. Πολλοὶ δὲ, καὶ τοῦτο εἰδότες, ὅτι θάνατος αὐτοὺς διαδέξεται, οἴονται μετὰ τοῦτον τὸν αἰῶνα ἔσεσθαι ὡς οὐχ ὑπάρξαντες· οἷοι ἦσαν οἱ εἰπόντες· « Ὀλίγος ἐστὶ καὶ λυπηρὸς ὁ βίος ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἀναποδισμὸς τῆς τελευτῆς ἡμῶν. Δεῦτε

οὖν, φασί, καὶ ἀπολαύσωμεν τῶν ὄντων ἀγαθῶν· οἴνου πολυτελοῦς καὶ μύρων ἐμπλησθῶμεν.» Τούτους δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος διατίθησι λέγοντας· «Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.» Εἰ τοσοῦτον οὖν ἴσχυσαν γνῶναι οἱ ἄθλιοι, ὅτι ὀλίγος ἐστὶ καὶ λυπηρὸς ὁ βίος αὐτῶν· πῶς τὸν τῶν ἀγαθῶν ποιητὴν τάχιον οὐχ εὗρον; μόνον οὖν σοφοῦ ἐστι γνῶναι τὰς αἰτίας τῶν γενομένων· οἶδε γὰρ σαφῶς, καὶ πῶς ἐγένοντο, καὶ οὗ χάριν ἐγένοντο· οἶδεν, ὅτι τῶν πάντων ὁ Θεὸς ποιητής ἐστιν· ἤκουσε γὰρ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· «Εἴτε ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.» Οἱ δὲ τῷ βίῳ τούτῳ χρησάμενοι, ὡς ἐν νεότητι σπουδαίως, καὶ τῇ ἑαυτῶν κακίᾳ καταδαπανηθέντες ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, οὐκ ἔγνωσαν τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἦσαν ἀκριβώσαντες περὶ τούτων τὸν νοῦν, πάντως ἂν καὶ τὸν τούτων δημιουργὸν Θεὸν τάχιον ἐπεγίνωσκον· «Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται.» Ὁδῷ οὖν κέχρηται ἀγούσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῶν κτισμάτων ἐπὶ τὸν τῶν ἁπάντων κτίστην καὶ δημιουργόν.

2. Ταῦτα μὲν προσεθήκαμεν τῷ λόγῳ, ἐπειδήπερ πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθησαν· καὶ ὅτι «φθόνῳ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον,» καὶ σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτημάτων ἕκαστος ἐσφίγγετο. «Ἐβασίλευσε γὰρ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ.» Ἀλλ' ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς λυτρούμενος τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ζωοποιῶν τοὺς τεθανατωμένους. Ἀμέλει καὶ ὁ θεσπέσιος Ἀπόστολος, τοῦτο ἐπιστάμενος, ἔγραφε λέγων· «Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον τῷ τοῦ ἑνὸς δικαιώματι ἡ χάρις εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαίωσιν ζωῆς.» Ἐπεδήμησε τοιγαροῦν πρὸς ἡμᾶς ὁ ζῶν καὶ ἐνεργὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ εἰκὼν ἡ ἀπαράλλακτος, ὁ Υἱὸς ὁ μονογενής, «δι' οὗ γεγόνασιν οἱ αἰῶνες, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καθαρισμὸν τῶν ἁμαρτιῶν ποιησάμενος.» Διὸ ἀποστέλλει δύο μαθητὰς εἰς τὴν κατέναντι κώμην, λέγων πρὸς αὐτούς· «Πορεύθητε εἰς τὴν κώμην τὴν κατέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὑρήσετε ὄνον δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι.» Ματθαῖος μὲν διαγράφων τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς γενόμενα, ὄνον καὶ πῶλον ὠνόμασε· Λουκᾶς δὲ τὰ ἀμφότερα εἰς μίαν ἑνότητα ἀνακεφαλαιούμενος, πῶλον ὀνομάζει· φησὶ γὰρ οὕτω Λουκᾶς ἐν τῷ καθ' ἑαυτὸν Εὐαγγελίῳ· «Ἀπέστειλε δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰπών· Ὑπάγετε εἰς τὴν κατέναντι κώμην· ἐν ᾗ εἰσπορευόμενοι εὑρήσετε πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἐκάθισε· λύσαντες ἀγάγετέ μοι.» Εὑρήσεις οὖν τὸν Ματθαῖον πανταχοῦ δύο ὀνομάζοντα, τὸν δὲ Λουκᾶν εἰς ἓν τὰ δύο ἀνακεφαλαιοῦντα. Οἷον καὶ ἐπὶ τῶν τυφλῶν, ὁ Ματθαῖος δύο πάλιν ὀνομάζει, εἰπών· «Καὶ παράγοντι ἐκεῖθεν τῷ Ἰησοῦ ἠκολούθησαν αὐτῷ δύο τυ-

A vino pretioso et unguentis nos impleamus [95].» Hos et beatus Paulus sic loquentes exhibet: «Manducemus et bibamus: cras enim moriemur [96].» Si ergo miseri illi tantum cognoscere valuerunt, exiguam scilicet ac tristem esse vitam suam: cur bonorum auctorem citius non invenere? Solius itaque sapientis est nosse rerum causas: manifeste novit quippe, quo modo et quo fine res factæ sint: novit Deum, omnium esse factorem: audivit quippe dicentem Apostolum: «Sive manducatis, sive bibitis, sive quid facitis; omnia in gloriam Dei facite [97].» Qui vero vita hujus sæculi vivunt, tanquam in juventute celeriter, et malitia propria a principio ad finem usque consumpti, non norunt opificia Dei. Nam si mente sua accurate illa con- B siderassent, citius plane eorum creatorem Deum agnovissent: «Ex magnitudine enim ac specie creaturarum, auctor earum perspicitur [98].» Viam ergo ad usum proposuit, quæ homines ducat a creaturis ad omnium creatorem et opificem.

2. Hæc orationi nostræ præfiximus, quia omnes quasi oves erraverunt, et quia «invidia diaboli mors intravit in mundum [99],» ac vinculis peccatorum suorum quisque constringitur. «Regnavit enim mors ab Adam usque ad Mosem, etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ [1].» Sed venit Dominus noster Jesus C Christus, redempturus captivos, et mortuos vivificaturus. Hujus sane rei gnarus beatus Apostolus, hæc scripsit: «Si enim unius delicto multi mortui sunt; multo magis unius justificatione gratia in omnes homines ad justitiam vitæ [2].» Peregrinatum itaque ad nos est vivum et efficax Dei Verbum, atque imago invariabilis, Filius unigenitus, «per quem sæcula facta sunt, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens [3].» Idcirco mittit discipulos duos in castellum e regione situm, dicens eis: «Ite in castellum quod contra vos est, et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea; solvite et adducite mihi.» **375** Matthæus quidem describens Ecclesiam, ejusque prolem, asinam et pullum nominavit. Lu- D cas vero in unum ambo complexus, pullum nominat: ait enim ipse Lucas in Evangelio suo: «Misit duos discipulos suos dicens: Ite in castellum quod contra vos est: in quod introeuntes, invenietis pullum asinæ alligatum, cui nemo unquam hominum sedit: solvite illum et adducite mihi [4].» Invenies itaque Matthæum duo ubique nominare; Lucam vero duo in unum complecti. Cujusmodi est illud de cæcis, quos Matthæus duos item memorat, dicens: «Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes et dicentes: Miserere nostri, fili David [5].» Lucas vero duos in unum complexus, ait: «Factum est autem, cum appro-

[95] Sap. II, 5, 6. [96] I Cor. XV, 32. [97] I Cor. X, 31. [98] Sap. XIII, 5. [99] Sap. II, 24. [1] Rom. V, 14. [2] ibid. 15. [3] Hebr. I, 3. [4] Luc. XIX, 29, 30. [5] Matth. IX, 27.

pinquaret Jericho, cæcus quidam sedebat secus viam mendicans. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat, quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quod Jesus Nazarenus transiret, et clamavit dicens : Jesu, fili David, miserere mei [6]. » Similiter deprehendes dæmoniacos duos nominare Matthæum ; Lucam vero accuratiore mente, pie pro duobus unum dicere. Matthæus ergo de duobus sic loquitur : « Et cum venisset trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes, sævi nimis [7]. » Lucas vero unum pro duobus scripsit his verbis : « Et cum egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam ex urbe, qui habebat dæmonia jam a temporibus multis [8]. » Ubique ergo Matthæum invenies semper de duobus loquentem, Lucam autem de uno. Non quod divina labantur Evangelia, absit ! nec quod opposita loquantur, qui uno eodemque Spiritu sancto repleti sunt : unam enim eamdemque vim in sacris litteris sancti viri conservant.

A φλοὶ, κράζοντες καὶ λέγοντες· « Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὸς Δαβίδ. » Ὁ δὲ Λουκᾶς τοὺς δύο εἰς ἕνα ἀνακεφαλαιούμενός φησιν· « Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν αὐτὸν εἰς Ἱεριχὼ, τυφλός τις ἐκάθητο παρὰ τὴν ὁδὸν, προσαιτῶν. Ἀκούσας δὲ ὄχλου διαπορευομένου, ἐπυνθάνετο τί ἂν εἴη τοῦτο. Ἀπήγγειλαν δὲ αὐτῷ, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζαραῖος (93) παρέρχεται, καὶ ἐβόησε λέγων· Ἰησοῦ υἱὲ Δαβὶδ, ἐλέησόν με. » Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν δαιμονιζομένων εὑρήσεις τὸν μὲν Ματθαῖον δύο ὀνομάζοντα, τὸν δὲ Λουκᾶν ἀκριβεστέρᾳ τῇ διανοίᾳ εὐσεβῶς ἀντὶ τῶν δύο ἕνα εἰρηκότα. Φησὶν οὖν ὁ Ματθαῖος περὶ τῶν δύο οὕτως· « Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πέραν εἰς τὴν χώραν τῶν Γερασηνῶν, ὑπήντησαν αὐτῷ δύο δαιμονιζόμενοι, ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχόμενοι, χαλεποὶ λίαν. » Λουκᾶς δὲ τοὺς δύο εἰς ἕνα B γράφων ἔλεγεν· « Ἐξελθόντι δὲ αὐτῷ ἐν τῇ γῇ ὑπήντησεν ἀνήρ τις ἐκ τῆς πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκανῶν. » Πανταχοῦ οὖν εὑρήσεις τὸν Ματθαῖον διττῶς περὶ πάντων φθεγγόμενον· τὸν δὲ Λουκᾶν ἑνικῶς διαλεγόμενον. Ὥστε οὐκ ἐσφαλμένα εἰσὶ τὰ θεῖα Εὐαγγέλια, μὴ γένοιτο! οὔτε πάλιν ἀντίθετα ἑαυτοῖς ἐφθέγξαντο οἱ ἐξ ἑνὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμφορούμενοι· μίαν γὰρ καὶ τὴν αὐτὴν σώζουσι διὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν δύναμιν οἱ ἅγιοι.

3. Horum porro mentio a nobis facta est, non quod proposito nostro exciderimus. Lectum namque fuit nobis, ut audivistis, Evangelium secundum Matthæum. Scripturæ porro sententia hæc est : « Tunc misit Jesus duos discipulos, dicens eis : Ite in castellum, quod contra vos est : et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea ; solvite et adducite mihi. » Jam supra diximus asinam istam, Ecclesiam esse ex gentibus coactam : pullus autem, pater noster Adam est, quem Satanas versutiis suis alligavit. Ipsa quippe asina immundum erat animal [9], ut quæ cibum non ruminaret sursum ducendo ac demittendo : quæ est gentium Ecclesia. Nam antehac illa idolis suis contaminabatur, immundoque polluebatur sanguine ; ita ut per Jeremiam prophetam ei dicatur : « Fornicata es cum pastoribus multis [10] ; » sed Dei Filius hominum amantissimus, ad nos peregrinatus est : « et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis [11]. » Neque enim angelorum erat, Dei creaturam salvam facere ; sed Verbi, Dei et hominis. Ipsi quippe debebatur illud, utpote qui creator diceretur. Mittit itaque discipulos duos in castellum e regione situm, qui solverent asinam atque pullum, « ut exhiberet eam sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem amplius maculam, aut aliquid eorum, » quæ superius dicta sunt de illa : sed « ut sit sancta et immaculata Christo [12]. » Ita enim qui ex ea nascentur futuri sunt « populus acceptabilis, sectator bonorum operum [13]. »

3. Τούτων δὲ καὶ ἡμεῖς ἐμνημονεύσαμεν οὐκ ἐκπεσόντες τοῦ προκειμένου· ἀνεγνώσθη γὰρ ἡμῖν, ὡς ἠκούσατε, Εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Ματθαῖον. Ἡ δὲ περιοχὴ τῆς Γραφῆς ἐστιν αὕτη· « Τότε Ἰησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητὰς, λέγων αὐτοῖς· Πορεύθητε εἰς τὴν κώμην, τὴν κατέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὑρήσετε ὄνον δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες C ἀγάγετέ μοι. » Ἤδη προειρήκαμεν, ὅτι αὕτη ἡ ὄνος ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία ἐτύγχανεν· ὁ δὲ πῶλος ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀδάμ ἐστιν, ὃν ἔδησεν ὁ Σατανᾶς ταῖς αὐτοῦ πανουργίαις. Αὕτη γὰρ ἡ ὄνος ἀκάθαρτον ζῶον ἐχρημάτιζε, μὴ ἀνάγουσα, μήτε κατάγουσα μηρυκισμόν· ἥτις ἐστὶν ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία· ἐμιαίνετο γὰρ πρὸ τούτου ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῆς, καὶ ἐμολύνετο ἐν τοῖς ἀκαθάρτοις αἵμασιν· ὡς λέγεσθαι πρὸς αὐτὴν διὰ Ἱερεμίου (94) τοῦ προφήτου· « Ἐμοίχευσας ἐν ποιμέσι πολλοῖς· » ἀλλ' ὁ φιλάνθρωπος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐπεδήμησε πρὸς ἡμᾶς, « καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. » Οὐ γὰρ ἦν ἀγγέλων τὸ σῶσαι κτίσιν Θεοῦ, ἀλλὰ Λόγου, Θεοῦ καὶ D ἀνθρώπου. Αὐτῷ γὰρ καὶ ἐχρεωστεῖτο, τῷ καὶ κτίστῃ εἰρημένῳ. Ἀποστέλλει οὖν τοὺς δύο μαθητὰς εἰς τὴν κατέναντι κώμην λῦσαι τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, « ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον Ἐκκλησίαν, μηκέτι ἔχουσαν σπῖλον ἢ ῥυτίδα, ἢ ἄλλο τι » τῶν προλεχθέντων περὶ αὐτῆς· ἀλλ' « ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος τῷ Χριστῷ. » Οὕτως γὰρ καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς γεννώμενα ἔσονται εἰς « λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων. »

[6] Luc. XVIII, 35-38. [7] Matth. VIII, 28. [8] Luc. VIII, 27. [9] Levit. XI, 4. [10] Jer. III, 1. [11] Philipp. II, 7. [12] Ephes. V, 27. [13] Tit. II, 14.

(93) Reg., Ναζωραῖος.

(94) Reg. 2, διὰ Ἡσαΐου. Mox idem, ἐμοιχεύσω.

4. Ἀπέρχονται οὖν οἱ δύο μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην, καὶ λύουσι τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, κατὰ τὰ κελευσθέντα αὐτοῖς παρὰ τοῦ διδασκάλου. Ἀνεκαλέσατο γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῆς κατέναντι κώμης εἰς τὴν ἐπουράνιον πόλιν, τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Ἔλυσε δὲ ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν· ὡς καὶ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν πρὸ πολλοῦ βοᾷν καὶ λέγειν· « Ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους μου, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν ἀνειμένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει. » Πορεύονται οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην. Κώμην δὲ ἐὰν ἀκούσῃς, τὸν περίγειον τοῦτον κόσμον ὑπολάμβανε· ἡ γὰρ πόλις ἡ ἐπουράνιός ἐστιν, ὡς προείπαμεν. Τὸ δὲ, καὶ « Εἰς τὴν κατέναντι κώμην, » Μωσῆς ἐν τῇ Γενέσει προεσήμανεν, εἰπών· « Ἀπῴκησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ ἀπέναντι τοῦ Παραδείσου τῆς τρυφῆς, καὶ ἐκέλευσε τὰ χερουβὶμ, καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάττειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. » Οὐδενὸς γὰρ ἄλλου ἦν εἰσαγαγεῖν ἡμᾶς, ὅθεν ἐξεβλήθημεν, ἢ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, τοῦ τεθεικότος τὰ χερουβὶμ φυλάττειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. Οὐδενὸς γὰρ ἄλλου ἦν ἀνακαλέσασθαι ἡμᾶς ἐκ τῆς κατέναντι κώμης εἰς τὴν ἐπουράνιον πόλιν ἢ αὐτοῦ, τοῦ ἀποφηναμένου καθ' ἡμῶν. Οὕτως οὖν νοηθήσεται καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου, ὅτι πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἐστίν. Ὑποδείγμασι γὰρ κέχρηται ἡ θεία Γραφή· κἂν γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν διαλάβω, τὸν ἄνθρωπον σημαίνω· κἂν τοῦ Ἀδὰμ μνήμην ποιήσωμαι, ἀλλὰ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἀνθρωπότητα ὁμολογῶ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ἵνα τὸ πεπλανημένον ἐπιστρέψῃ, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ζητήσας εὕρῃ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ λύων τοὺς πεπεδημένους, καὶ ἀνορθῶν τοὺς κατεῤῥαγμένους, καὶ ἀνακαλούμενος τοὺς ἐκπεσόντας, καὶ λυτρούμενος τοὺς αἰχμαλώτους. Τοῦτο δὲ μηνύων ὁ θεοφόρος Δαβὶδ ἐν Ψαλμοῖς ᾄδει, λέγων· « Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν, ὡς χειμάῤῥους ἐν τῷ νότῳ· » οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σκότος καταλάμπων, περὶ οὗ γέγραπται· « Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα. » Τῆς γὰρ παρουσίας τοῦ Σωτῆρος καταλαμψάσης τὰ σύμπαντα, λύεται λοιπὸν ἡ ὄνος καὶ ὁ πῶλος ἐκ τῶν δεσμῶν. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἦρεν, ὡς φησι διὰ τοῦ προφήτου· « Ἐγώ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἁμαρτίας σου. »

4. Abeunt ergo discipuli duo ad vicum ex adverso situm, solvuntque asinam et pullum, prout sibi a magistro jussum fuerat. Revocavit enim nos ex vico contra posito, ad cœlestem civitatem, supernam Jerusalem. Nos autem solvit ex vinculis diaboli; ut et Isaias propheta jam olim exclamaret: « Dedi te in fœdus generis mei in lucem gentium : ut aperias oculos cæcorum, et **376** educas ex vinculis remissos, et ex domo carceris sedentes in tenebris [14]. » Abeunt discipuli in castellum e regione positum. Castellum porro cum audis, terrenum hunc mundum intellige. Civitas enim cœlestis est, uti supra diximus. Illud autem : « In castellum quod contra vos est, » Moses in Genesi olim significarat dicens : « Collocavit Deus Adam e regione paradisi voluptatis : jussitque cherubim, et flammeum gladium atque versatilem custodire viam ligni vitæ [15]. » Neque enim alterius cujusdam erat reducere nos ad locum unde fueramus expulsi, nisi ipsius Domini, qui cherubim posuerat ad custodiendam viam ligni vitæ. Nullius erat alterius revocare nos ex castello e regione sito ad cœlestem civitatem, quam ejus qui in nos protulit sententiam. Ita ergo intelligetur, asinam illam memoratam atque pullum, esse totum humanum genus. Exemplis namque utitur divina Scriptura : nam licet Ecclesiam accipiam, hominem significo, et si Adamum memorem, una totum genus humanum declaro. Idcirco enim advenit Dominus ac Salvator noster Jesus Christus, ut quod erraverat reduceret, et quod perierat quærens inveniret. Ipse namque est qui solvit compeditos, qui confractos erigit, qui lapsos revocat, qui captivos redimit. Quod indicans deifer ille David in Psalmis ita canit : « Converte, Domine, captivitatem nostram, sicut torrens in austro [16]. » Hic est qui tenebras illustrat, de quo scriptum est : « Galilæa gentium, populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam [17]. » Salvatoris quippe adventu cuncta illustrante, solvitur demum asina atque pullus ex vinculis. Ipse enim peccata nostra tulit, ut per prophetam ait : « Ego sum qui deleo peccata tua [18]. »

5. Δείξωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς ἀγαθὸν τῇ ψυχῇ ἑαυτῶν· λύσωμεν πάντα δεσμὸν (95) ἀδικίας. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ κυρίως ἀγαθὸν, ἵνα ἐν οἷς αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ὀρθῶς καὶ καλῶς ἐπολιτεύσατο, μανθάνωμεν αὐτὸν μὴ λόγῳ μόνον παραδεδωκέναι ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ πράγμασι τὰ συμφέροντα. Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Δήσαντες γὰρ ἡμῶν πόδας καὶ χεῖρας οἱ πρὸ τούτου κύριοι, ᾐχμαλώτευσαν ἡμᾶς, προκόπτειν οὐχ

5. Ostendamus ergo et nos bonum animæ nostræ : solvamus omne iniquitatis vinculum. Illud namque est proprie bonum; ut quoniam ipse Magister recte atque probe conversatus est, ediscamus ipsum, non verbo tantum, sed re ipsa, nobis congruentia tradidisse. Audi enim illum prophetæ voce dicentem : « Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, et cæcis visus restitutionem [19]. » Qui enim ante istum domini erant, ligatis pedibus manibusque nos captivos tenebant, nec permittebant nos proficere in

[14] Isa. XLII, 6, 7. [15] Gen. III, 24. [16] Psal. CXXV, 4. [17] Isa. IX, 2. [18] Isa. XLIII, 25. [19] Isa. LXI, 1.

(95) Reg. σύνδεσμον.

via veritatis. At Dei Filius erga homines benignus, ad genus humanum peregrinatus, nos liberavit. Proprios enim discipulos misit, solvitque nos a vinculis diaboli. Mirabilia itaque illa signa a Jesu edita, licet secundum historiam sensibili modo facta fuerint, at spiritualium gratia gesta sunt. Quæ historiam spectant impleta quidem sunt, atque divinæ res erant, quæ iis significabantur. Nisi enim divinæ res fuissent significatæ, nequaquam prophetæ adventum ipsius prænuntiaturi fuissent. Isaias itaque clamat dicens : « Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam et pullum filium subjugalis [20]. » Hisce a Jesu mirabilibus perpetratis signis nihil adjiciendum, nihil detrahendum. Omnia enim perfecte et absque ullo defectu effecit. Erat namque potens in opere et sermone. Hæc sane Psalmista declarat his verbis : « Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua et pulchritudine tua, intende, prospere procede, et regna [21]. » Magna itaque potentia sua totum liberavit humanum genus.

6. Hæc porro Jesus signa fecit præsens ipse nobiscum, ut timeamus a facie ejus. Quod autem ea sint sensibilia spiritualium symbola, audi. Venit quippe Salvator in primis ut hominis animam beneficio donaret. At quandoquidem multis ignotum illud **377** erat, per curationes sub aspectum cadentes, occultam salutem animæ indicabat. Enimvero ipsi, dum concederet peccatorum paralytico remissionem, fides non habebatur : dicebant quippe Judæi : « Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus [22]? » Dehinc postquam quod occultum ac præcipuum erat latenter fecerat ; secundo loco corpus curavit. Ait enim ipsi : « Surge, tolle grabatum tuum, et ambula [23]. » Vides quam cito hic vinculis solvatur : nec solum exteriori curatione solvitur : sed tantis etiam peccatis liberatur : imo eum quoque curationis præconem exhibuit : ac demum quæ sensibili modo gesta sunt, spiritualium gratia agebantur. Ea quoque de causa mittuntur et discipuli in castellum ex adverso situm, ac solvunt asinam et pullum, sicuti a magistro jussum ipsis fuerat. Hoc autem plane factum est, ut implerentur Jacobi prophetiæ. Cum benediceret enim duodecim patriarchas, ubi ad Judam pervenit, prophetat, ac divina profert verba. Audi namque illum dicentem : « Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem pullum asinæ suæ [24]. » Demum quæcunque de Juda dicta sunt, comperies de adventu Salvatoris dicta fuisse. Potest quippe quisquis est studiosus, paulatim legendo, ea quæ de ipso dicta sunt intelligere. At ne totam enarremus historiam, audiamus Apostolum hæc loquentem : « Manifestum est enim, quod ex Juda ortus sit Dominus noster [25]. »

A ἐπιτρέποντες τῇ ὁδῷ τῆς ἀληθείας. Ἀλλ' ὁ φιλάνθρωπος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ἐπιδημήσας τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς. Ἀπέστειλε γὰρ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, καὶ ἔλυσεν ἡμᾶς ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν. Οὐκοῦν τὰ γενόμενα παράδοξα σημεῖα παρὰ τοῦ Ἰησοῦ, κἂν αἰσθητῶς κατὰ τὴν ἱστορίαν ἐγένετο, ἀλλὰ νοητῶν χάριν ἐγένετο. Ἐτελεῖτο γοῦν τὰ τῆς ἱστορίας· καὶ πράγματα ἦν θεῖα τὰ σημαινόμενα. Εἰ μὴ γὰρ πράγματα θεῖα ἦν τὰ σημαινόμενα, οὐκ ἂν οὕτως ἔμελλε τοῖς προφήταις προκηρύξαι αὐτοῦ τὴν ἐπιδημίαν. Ἡσαΐας οὖν βοᾷ, λέγων· « Ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι πραῢς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον, υἱὸν ὑποζυγίου. » Ἐπὶ τούτοις τοῖς γενομένοις παραδόξοις σημείοις παρὰ τοῦ Ἰησοῦ οὐκ ἔστιν οὔτε προσθῆναι, οὔτε ἀφελεῖν. B Πάντα γὰρ τελείως καὶ ἀνελλιπῶς ἐποίησεν. Ἦν γὰρ δυνατὸς ἐν ἔργοις καὶ λόγοις αὐτοῦ. Ἀμέλει τούτων μηνύων καὶ ὁ ψαλμῳδὸς ἔλεγε· « Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ. Τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου καὶ ἔκτεινε (96), καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασίλευε. » Τῇ γοῦν δυνάμει αὐτοῦ τῇ μεγάλῃ πᾶσαν ἠλευθέρωσε τὴν ἀνθρωπότητα.

6. Ταῦτα δὲ ἐποίησε τὰ σημεῖα παρὼν αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς μεθ' ἡμῶν, ἵνα φοβηθῶμεν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Ὅτι δὲ τὰ αἰσθητὰ σύμβολα νοητῶν ἐστιν, ἄκουε. Ἐπεδήμησε γὰρ ὁ Σωτὴρ, ἵνα τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν προηγουμένως εὐεργετήσῃ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο τοῖς πολλοῖς ἄγνωστον ἦν, διὰ τῶν ὁρωμένων ἰάσεων τὴν κεκρυμμένην τῆς ψυχῆς σωτηρίαν ἐδείκνυεν. Ἀμέλει τῷ παραλυτικῷ ἄφεσιν τῶν ἁμαρ- C τιῶν δωρησάμενος ἠπιστεῖτο· ἔλεγον γὰρ Ἰουδαῖοι· « Τίς δύναται ἁμαρτίας ἀφιέναι, εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός; » Εἶτα, ἐπειδὴ τὸ ἀφανὲς καὶ προηγούμενον ποιήσας ἐλάνθανε, κατὰ δεύτερον λόγον καὶ τὸ σῶμα ἰάσατο. Εἶπε γὰρ αὐτῷ· « Ἔγειραι, ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει. » Ὁρᾷς, πῶς ταχέως οὗτος λέλυται ἀπὸ τῶν δεσμῶν· καὶ οὐ μόνον διὰ τῆς ἔξωθεν ἰάσεως λέλυται, ἀλλὰ καὶ τῶν τοσούτων ἁμαρτημάτων ἐλευθεροῦται· ἔτι μὴν καὶ κήρυκα τῆς θεραπείας αὐτὸν ἀπέδειξε, καὶ ὅλως τὰ γενόμενα αἰσθητῶς νοητῶν χάριν ἐγίνοντο. Διά τοι τοῦτο ἀποστέλλονται καὶ οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν κατέναντι κώμην, καὶ λύουσι τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον, κατὰ τὰ κελευσθέντα αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Τοῦτο δὲ ὅλως γέγονεν, ἵνα πληρω- D θῶσιν αἱ τοῦ Ἰακὼβ προφητεῖαι. Εὐλογῶν γὰρ τοὺς δώδεκα πατριάρχας, φθάσας εἰς τὸν Ἰούδαν, προφητεύει, καὶ θεῖα ῥήματα φθέγγεται. Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ λέγοντος· « Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ. » Καὶ ὅλως τὰ λεχθέντα πάντα εἰς τὸν Ἰούδαν εὑρήσεις εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Σωτῆρος προφητευόμενα· δύναται γὰρ ὁ φιλομαθὴς κατ' ὀλίγον ἀναγινώσκων νοῆσαι τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα. Ἵνα δὲ μὴ πᾶσαν τὴν ἱστορίαν διηγησώμεθα, ἀκούσωμεν τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Πρόδηλον γὰρ, ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν. »

[20] Isa. LXII, 11 ; Zach. IX, 9. [21] Psal. XLIV, 4. 5. [22] Marc. II, 7. [23] ibid. 9. [24] Genes. XLIX, 17. [25] Hebr. VII, 14.

(96) Reg. ἔκτεινον.

7. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐγένετο τὰ γενόμενα, ἵνα τὸν δημιουργὸν διὰ τῆς ἑαυτοῦ λειτουργίας φανερὸν ποιήσωσι. Τίς γὰρ, θεασάμενος ναῦν ἄριστα εὐθυνομένην, οὐκ ἔννοιαν δέχεται κυβερνήτου; ἅρμα δὲ καλῶς διαβαῖνον, καὶ τεχνικαῖς ἡνίαις φερόμενον, οὐκ ἐννοεῖ τὸν ἡνιοχοῦντα; Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν ἐν χερσὶ τοιαῦτα, τί ἂν εἴποιμεν ἐπὶ τῶν τοῦ Σωτῆρος παραδόξων; Ὁρῶμεν γὰρ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τὰ φοβερὰ καὶ παράδοξα· οἷον θαλάσσης τὰς τρικυμίας, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ προσαρασσόντων ἀνέμων τὰς κινήσεις, ἡλίου τε τὸν κύκλον, καὶ σελήνης τὸν δρόμον, καὶ τῶν ἀστέρων τὴν σύνθεσιν. Τίς δὲ οὐκ ἐφοβήθη, ὅτε τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω; ὅτε ὁ ἥλιος, οὐ φέρων τὸ τολμηθὲν, φόβῳ τὸ φῶς ἔστειλεν; ἢ ὅτε αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὰ μνημεῖα ἠνεῴχθησαν, καὶ οἱ ἐναποκείμενοι ἀνέστησαν, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἐφοβήθησαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ; διὸ καὶ ἄκοντες ὡμολόγουν, ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος, καὶ ὅλως τὰ πλείονα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν ἀποκρύφοις ἐστί. Χίλιαι γὰρ χιλιάδες παραστήκουσιν αὐτῷ αἰνοῦντες· καὶ μύριαι μυριάδες λειτουργοῦσιν αὐτῷ. Ἐπιγνῶμεν οὖν ἡμεῖς τὸν εὐεργέτην· δοξάσωμεν τὸν Πατέρα σὺν Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· μίαν θεότητα ὁμολογήσωμεν· τοῦ ἁμαρτάνειν παυσώμεθα· τῶν πτωχῶν μνημονεύσωμεν· ἡ φιλαδελφία μενέτω· τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε. Οὕτω γὰρ διάγοντες, βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσομεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A 7. Ideo igitur ea gesta sunt, ut creatorem ministerio suo manifestum facerent. Quis enim navim conspiciens probe directam, non in gubernatoris cognitionem incidit? currum autem recte incedentem conspiciens, atque habenis arte factis rectum, non cogitat aurigam? Si autem obviis de rebus ita judicatur, quid dixerimus de miraculis Salvatoris? Videmus namque opera ejus quæ terribilia et admiranda sunt; cujusmodi sunt maris decumani fluctus, ventorum in eo illidentium motus, solis orbis, lunæ cursus, astrorum compositio. Quis non exterritus fuit, cum velum templi scissum est a summo usque ad imum? cum sol tantum non ferens ausum, metu lucem contraxit? aut cum petræ scissæ sunt, et monumenta aperta sunt,
B ac qui in iis jacebant resurrexere [25], inimicique reformidarunt a facie ejus : quare vel inviti confitebantur, quod vere Filius Dei esset iste. Et vere multa opera ejus abscondita sunt [26]. Millia enim millium laudantium astant ei; et decies millies dena millia ministrant ei [27]. Cognoscamus itaque benefactorem : glorificemus Patrem cum Filio et sancto Spiritu : unam confiteamur deitatem : peccandi finem faciamus, pauperum recordemur : amor fratrum in nobis maneat : hospitalitatis ne obliviscamini. Nam si ita vitam agamus, regnum cœlorum hæreditate accipiemus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

[25] Matth. XXVII, 54. [26] Eccli. XLIII, 36. [27] Dan. VII, 10.

TOΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εἰς τό· Πορευομένου δὲ αὐτοῦ ὑπεστρώννυον τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ. Ὁ δὲ πλεῖστος ὄχλος ἔχαιρε χαρὰν μεγάλην, καὶ ἔκραζεν· Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις [28].

S. P. N. ATHANASII

In illud : *Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua in via. Plurima autem turba gaudebat gaudio magno, et clamabat : Hosanna in excelsis* [28].

1. Ἐὰν τὰ καθέκαστα τῶν ἐξ ἀρχῆς γενομένων πραγμάτων σκοπήσωμεν, ἄπειρά ἐστιν. Εἰ οὖν βλεπομένων καὶ γενομένων παρὰ τοῦ Θεοῦ μνησθῆναί τις οὐ δύναται, πῶς ἂν τὰ κεκρυμμένα αὐτοῦ κατανοῆσαί τις δυνηθῇ; « Τὰ γὰρ πλείονα, » φησὶ, « τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἐν ἀποκρύφοις ἐστίν. » Οὐκοῦν ἔστιν ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀόρατα, ἅτινα ἐν ἀποκρύφοις τυγχάνει· περὶ ὧν καὶ ὁ θεσπέσιος Ἀπόστολος συμμαρτυρεῖ, καὶ λέγει· « Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται· » ἀληθῶς γὰρ, « ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! » Ἀμέλει καὶ ὁ προφήτης,

D 1. Si singula quæ ab initio gesta sunt opera contemplari velimus, infinita illa sunt. Quod si ea quæ sub aspectum cadunt atque a Deo acta sunt, memoria tenere nemo possit, occulta ejus quomodo quis intelligere poterit? « Multa enim, » inquit, « opera Dei abscondita sunt [29]. » Sunt ergo invisibilia quædam Dei opera, quæ in occulto sunt; de quibus **378** divinus Apostolus testatur dicens : « Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur [30]. » Revera enim, « quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus [31]! » Et vere propheta

[28] Luc. XIX, 36. Matth. XXI, 8. [29] Eccli. XLIII, 36. [30] Rom. I, 20. [31] Rom. XI, 33.

ejusdem cum esset sententiæ ait : « Consideravi opera tua, et expavi [32]. » Quæramus ergo nos primum regnum ejus, atque ita hæc omnia adjicientur nobis ; ita enim Dominus noster Jesus Christus in Evangeliis nos docet his verbis : « Quærite et invenietis [33]. » Quærimus porro, non margaritas, non hyacinthos, quæ imprudentibus admirationi sunt ; sed sapientiam Dei in mysterio absconditam : « Quam nemo principum hujus sæculi cognovit. » Nam « si cognovissent, inquit, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent [34]. » Hæc est autem sapientia, de qua et Salomon in prophetia dicebat : « Mitte mihi sedium tuarum assistricem sapientiam [35]. » Quod autem et Christus sapientia prædicetur, testis erit mihi Paulus dicens : « Christus Dei virtus et Dei sapientia [36]. Quærite ergo primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis [37]. » Nam quæ futura sunt, prioribus (ac præcipuis illis) posteriora sunt. Etsi enim rationem quamdam habeat legis umbra, attamen futurorum bonorum arrhabo est.

2. Judæi ergo in hodiernum usque diem, litteræ magis quam spiritui adhibentes animum, errant. Audi namque quid dicant : Hic homo legem et Sabbata solutum venit. Verum si mendicus contra divitias loquatur, nequaquam illi fides habebitur : neque si intemperans homo adversus temperantiam verba faciat, verum est testimonium ejus. Non enim ex affectu hæc affirmant. Ille namque ideo divitias damnat quod eas minime possideat : qui vero continentiam non servat, neque cum labore temperantiam exercet, is homines irridet earum virtutum studiosos. Et vero Dominus et Salvator noster Jesus Christus, eorum coarguens amentiam, ait : « Non veni solvere legem aut prophetas, sed adimplere [38]. » Ideoque beatus Paulus hæc scribit. « Plenitudo igitur legis Christus, ad justitiam omni credenti [39]. » Accuratius itaque, dilecti, illud de discipulis consideremus : consideremus, inquam, in illa quæ proprie, et sine additamento sapientia vocatur. Hæc quippe notitiam divinorum habet mysteriorum. Hæc in mente nostra ceu in domo habitat, si præsertim pura sit, ac cogitationes observet : « Quoniam in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis [40]. » Purgemus itaque nos, dilecti, ab omni sorde animæ et corporis, auscultemusque clamantem prophetam : « Mundate manus, peccatores : purgate corda, duplices animo [41]. » Ita enim quis poterit, et sensibilia probare, et spiritualia tenere ; atque hæc eligere, ab illis procul recedere. Quemadmodum probi trapezitæ, bonum eligamus, et ab omni mala specie abstineamus. Bona ergo velut necessa-

A τῆς αὐτῆς ἐχόμενος γνώμης, ἔλεγε· « Κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. » Ζητήσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς πρῶτον τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ οὕτω ταῦτα πάντα προστεθήσεται ἡμῖν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν Εὐαγγελίοις διδάσκει λέγων· « Ζητεῖτε, καὶ εὑρήσετε. » Ζητοῦμεν δὲ ἡμεῖς οὐ μαργαρίτας, οὐδὲ ὑακίνθους, ἅπερ οἱ ἀπειρόκαλοι (8) τεθαυμάκασιν· ἀλλὰ ζητοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην· « Ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν. » « Εἰ » γὰρ « ἔγνωσαν, φησὶν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. » Αὕτη δέ ἐστιν ἡ σοφία, περὶ ἧς ἔλεγε καὶ ὁ Σολομὼν ἐν προφητείᾳ· « Ἐξαπόστειλόν μοι τὴν τῶν σῶν θρόνων πάρεδρον σοφίαν. » Ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς καὶ σοφία κηρύσσεται, μαρτυρήσει μοι ὁ B Παῦλος, λέγων· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ζητεῖτε οὖν πρῶτον τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, καὶ οὕτω ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. » Τὰ γὰρ ἐσόμενα τῶν ἡγουμένων δεύτερα τυγχάνει· κἂν γὰρ ἔχει λόγον ἡ κατὰ τὸν νόμον σκιὰ, ἀλλὰ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀῤῥαβών ἐστιν.

2. Ἰουδαῖοι τοιγαροῦν μέχρι σήμερον, τῷ γράμματι μᾶλλον ἢ τῷ πνεύματι προσέχοντες, ἐπλανήθησαν. Ἄκουε γὰρ αὐτῶν λεγόντων· Οὗτος ὁ ἄνθρωπος τὸν νόμον ἦλθε καταλῦσαι καὶ Σάββατα. Ἀλλ' ἐὰν πτωχὸς λέγει κατὰ χρημάτων, οὐ πιστευθήσεται· οὐδ' ἂν ἀκόλαστος περὶ σωφροσύνης, ἀληθὴς αὐτοῦ ἡ μαρτυρία. Οὐ γὰρ ἐκ διαθέσεως περὶ τούτων δια-C βεβαιοῦνται· ὁ μὲν γὰρ τῷ μὴ ἔχειν καταποφαίνεται τοῦ πλούτου· ὁ δὲ μὴ ἐνεργήσας τῇ ἐγκρατείᾳ, μηδὲ μετὰ πόνου σωφροσύνην ἀσκήσας, χλευάζει τοὺς ἐπιποθοῦντας. Ἀμέλει ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, διελέγχων αὐτῶν τὴν ἄνοιαν, ἔλεγεν· « Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, οὐδὲ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Διὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος γράφει, λέγων· « Πλήρωμα οὖν νόμου ὁ Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Κατασκεψώμεθα οὖν βαθύτερον περὶ τῶν μαθητῶν, ἀγαπητοί· κατασκεψώμεθα δὲ ἐν τῇ κυρίως καὶ ἄνευ προσθήκης σοφίᾳ καλουμένῃ· αὕτη γὰρ γνῶσιν ἔχει θείων μυστηρίων· αὕτη ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν ὡς ἐν οἴκῳ κατοικεῖ, ἐὰν μάλιστα καθαρὰ τυγχάνῃ, περὶ τὰ νοήματα ἀσχολουμένη· « Εἰς γὰρ κακότεχνον ψυχὴν οὐκ D εἰσελεύσεται σοφία, οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατάχρεῳ ἁμαρτίαις. » Καθαρίσωμεν οὖν ἑαυτοὺς, ἀγαπητοὶ, ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος· ἀκούσωμεν τοῦ προφήτου βοῶντος· « Ἁγνίσατε χεῖρας, ἁμαρτωλοὶ, καθαρίσατε καρδίας, δίψυχοι. » Οὕτω γάρ τις δυνηθῇ καὶ τὰ αἰσθητὰ δοκιμάζειν, καὶ τὰ νοητὰ κατέχειν· καὶ τὰ μὲν αἱρεῖσθαι, τῶν δὲ πόῤῥω γενέσθαι. Ὡς δόκιμοι τραπεζῖται τὸ καλὸν ἐκλεξώμεθα, ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπεχόμενοι. Τοῖς οὖν καλοῖς ὡς ἀναγκαίοις προσέλθωμεν, τοῖς δὲ ἀδια-

[32] Habac. III, 2. [33] Matth. VII, 7. [34] I Cor. II, 6. [35] Sap. IX, 4. [36] I Cor. I, 24. [37] Matth. VI, 33. [38] Matth. V, 17. [39] Rom. X, 4. [40] Sap. I, 4. [41] Jac. IV, 8.

(8) Reg. ἀπειρόκακοι.

φόροις; ὅσον ἡ χρεία ἀπαιτεῖ. Ὁ γὰρ πλοῦτος τῷ ἰδίῳ λόγῳ οὐδὲ ἀγαθὸς οὐδὲ φαῦλος τυγχάνει, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τοῦ χρωμένου εἰς ἑκάτερα κρίνεται. Αὐτίκα ὁ μέγας Ἀβραὰμ πλούσιος σφόδρα ἐτύγχανεν· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τῆς ἀρετῆς ἐξέκλινεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ πτωχὸς Λάζαρος, ἐν πενίᾳ ὤν, εἰς ἀνδρείαν καὶ μεγαλοψυχίαν τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ λογισμῷ ἐνηλείφετο. Οὐκοῦν, ὡς ἔφην, οὔτε ἡ πενία κακὸν, οὔτε ὁ πλοῦτος φαῦλος· ἀλλὰ ἡ χρῆσις μετὰ τῆς διαθέσεως τοῦ χρωμένου. Ἀμέλει τοῦ πιστοῦ ὅλος ὁ κόσμος τῶν χρημάτων· τοῦ δὲ ἀπίστου οὐδὲ ὀβολός. Τῷ μὲν γὰρ πιστῷ τὰ πάντα ὑποτέτακται, καὶ δοῦλα τὰ πάντα τυγχάνει· ἐπειδὴ καὶ πάντων ἄρχει, καὶ πάντων καταφρονεῖ· ὁ δὲ ἄπιστος πάντων ἐστὶ δοῦλος, κυριευόμενος ὑπὸ τοῦ μαμωνᾶ, μηδενὸς ἄρχων, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρχόμενος. Καὶ πάντα μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ ποιήματα καλά· ἡ δὲ τῶν χρωμένων διάθεσις πολὺ τὸ διάφορον ἔχει.

3. Ἀμέλει ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς, μετὰ σοφίας τοῖς πᾶσι τὸν νοῦν ἑαυτοῦ ἐπιστήσας, κατεσκέψατο, καὶ διέγνω, πῶς πλούτῳ χρήσηται· πῶς πενίαν ἐνέγκῃ· πῶς νόσον ὑπομένῃ· πῶς δὲ ὑγίειαν καταμίξῃ. Αὗται δέ εἰσιν αἱ ἀρεταὶ, αἵτινες τὴν ἐπιμέλειαν τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ποιοῦνται. Ἀπεναντίως δὲ τοῖς εἰρημένοις ὁ μὴ σοφὸς διατεθήσεται· τοῦτο δέ ἐστι τὸ περισπασμὸν πονηρὸν δεδόσθαι τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων παρὰ Θεοῦ, ἵνα ἐκ τοῦ ἐπιπόνου μόχθου, καὶ τῆς ἐν τοῖς ὁρωμένοις ἀμηχανίας, ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν καὶ σοφίαν καταφεύγωσι. Τούτου χάριν περισπασμὸν « πονηρὸν » δέδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, τουτέστιν, ἐπίπονον. Ὅτι δὲ « τὸ πονηρὸν » ἐπίπονόν ἐστιν, ἄκουε τὸ Ἰὼβ γεγραμμένον· φησὶ γάρ· Ἔπεσεν ἐν τῷ Ἰὼβ ἕλκη πονηρὰ, τουτέστιν, ἐπίπονα· καὶ αἱ πληγαὶ Αἰγύπτου πονηραὶ κέκληνται, τουτέστιν, ἐπίπονοι· ἵνα καὶ τὴν διάνοιαν ἑαυτῶν κινήσωσιν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τὰ θεῖα λόγια, καὶ ἐν τούτοις ἀεὶ φρονιμώτεροι γενόμενοι, ἐπιστήσωσι τὸν νοῦν ἑαυτῶν τῷ ζωοποιῷ πνεύματι. Οἴδατε γὰρ, ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. Πόνῳ οὖν καὶ ἀσκήσει τὴν τῆς ἀρετῆς ὠφέλειαν ἀσπασώμεθα· πόνῳ γὰρ τὸ καλὸν κατορθοῦται, ὡς ὁ μακάριος Παῦλος γράφει λέγων· « Ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις (9), ἐν πληγαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ πάλιν ὁ αὐτός φησι· » Πάντα στέγω, πάντα ὑπομένω, ἵνα μή τινα ἐγκοπὴν δῶμεν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. »

4. Ταῦτα δὲ προεθήκαμεν τῷ λόγῳ, ἐπειδὴ τὸ ἀνάγνωσμα δοκεῖ τινα ἔχειν λόγον· φησὶ γάρ· « Πορευομένου δὲ αὐτοῦ, ὑπεστρώννυον τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ· » ἵνα τὸν Ἰησοῦν ἐπιβιβάσαντες τῷ πώλῳ, ἄρξωνται πορεύεσθαι. Τοῦτο δὲ ἡμᾶς τὸ εὐαγγελικὸν διδάσκει ῥητόν. Καὶ πόσα ὅλως οἱ ἀπόστολοι ἱμάτια εἶχον ἑαυτῶν, ὥστε τὰ μὲν αὐτῶν ἐπιῤῥίπτειν τῇ ὄνῳ, ἵνα ἐπιβιβάσωσι τὸν Ἰησοῦν, τὰ δὲ ὑποστρωννύειν ἐν τῇ ὁδῷ· ἀκτήμονες ἄνδρες, καὶ πάντα κατα-

A ria adeamus; indifferentia, quantum postulat necessitas. Divitiæ namque ratione sui, nec bonæ nec malæ sunt; sed utentis animo in utramque partem æstimantur. Repente magnus ille Abraham dives fuit: nec ideo a virtute declinavit. Similiter mendicus Lazarus in paupertate cum viveret, ad fortitudinem et magnanimitatem sapientia et ratiocinio sese confirmabat. Itaque, ut dixi, nec paupertas malum est, nec divitiæ perniciosæ; sed usus atque utentis affectus. Fidelis sane hominis sunt omnes mundi opes; infidelis ne obolus quidem. Fideli enim omnia subjecta sunt, omnia ipsi serviunt: quia ipse omnibus imperat et omnia spernit; infidelis autem omnium est servus, sub dominatu mamonæ: nemini imperans; sed potius sub omnium imperio B est. Et quidem omnia Dei opificia bona sunt; at inter utentium affectus ingens est discrimen.

379 3. Profecto sapiens Ecclesiastes, mentem omnibus sapienter applicans, consideravit ac novit, qua ratione divitiis uteretur: quomodo pauperiem ferret, quomodo morbum sustineret, quomodo sanitatem attemperaret. Hæ sunt virtutes quæ curam humano generi afferunt. Opposito autem modo qui sapiens non est affectus erit: hoc est autem illud: occupationem pessimam datam esse filiis hominum a Deo, ut ex ingenti labore, et magna in aspectabilibus rebus difficultate, ad Dei providentiam atque sapientiam confugiant. Idcirco occupationem « pessimam [42] » dedit Deus filiis hominum, id est laboriosam. Quod autem illud, « pessimum, » idipsum C sit quod laboriosum, audi illud in libro Job scriptum [43]: Ceciderunt in Job ulcera pessima, id est laboriosa: et Ægypti plagæ « pessimæ » vocatæ sunt, id est laboriosæ; ut et mentem suam homines ad divina oracula concitent; in iisque semper prudentia proficiant, mentem suam vivifico spiritu confirment. Nostis enim litteram quidem occidere, spiritum autem vivificare. Labore itaque ac exercitatione nostra virtutis utilitatem amplectamur. Labore quippe bonum perficitur, quemadmodum beatus Paulus scribit: « In tribulationibus, in necessitatibus, in plagis, in perturbationibus [44], » etc. Rursumque idem ait: « Omnia operio, omnia sustineo, ne quod offendiculum demus Evangelio Chri- D sti [45]. »

4. Hæc autem orationi nostræ præfiximus, quia cum iis lectio communem quamdam habet rationem; ait enim: « Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua in via [46]: » ut Jesum pullo imponentes procedere inciperent. Hoc autem evangelica nos docet lectio. Quot ergo habebant apostoli vestimenta, ut alia quidem injicerent in asinam, ut imponerent illi Jesum; alia substernerent in via: viri scilicet possessionibus vacui, qui omnia reli-

[42] Eccle. I, 13. [43] Job II, 7. [44] II Cor. VI, 4. [45] I Cor. VII, 12. [46] Luc. XIX, 26.

(9) Ita Reg. 2. In editis, ἐν ἀνάγκαις deest.

querant, et qui tum alia omnia præcepta, tum hoc servabant, ut neque duas tunicas haberent? Quanta porro isthæc hilaritas, ut incedentem asinum, non humi, sed per vestimenta vellent incedere? Hoc autem luxuriosorum ac delicatorum. An Jesus ita deliciis operam dabat, ut nollet se vehentem asinam humi incedere? Dilecti, non delicatorum est hæc doctrina: nec quis unquam exstitit qui hoc egerit. Neque enim inter gentiles Nabuchodonosor id unquam fecit: nec qui ei successit Baltasar: neque magnus Salomon, cum esset in regno suo. Supra diximus enim novisse eum quo pacto divitiis uteretur, quo pauperiem ferret, etc. Ipsum enim sic loquentem audire licet: « Domine, divitias et paupertatem ne dederis mihi; sed cum mensura da mihi quæ necessaria sunt et sufficiunt [47]. » Sapientiam autem magis curabat, quare exclamat ac dicit: « Elegi ipsam habere præ auro et argento, super salutem ac speciem dilexi illam [48]. » Unde discipulis tot vestimenta, ut a Bethania donec Jerosolymam introiret, asinæ incedenti substernerentur?

5. Sed me oratio ipsa concitat ad sublimiorem accedere interpretationem, ac disquirere quæ sint apostolica vestimenta. Nos itaque ipsos a terra paululum subducamus. Dico igitur substrata asinæ vestimenta, morales esse præceptiones ejus pedibus suppositas, hæ scilicet: « Non mœchaberis, non occides, non furtum facies, non loqueris falsum testimonium: honora patrem tuum et matrem tuam [49], » et his similia præcepta. Ne itaque humi ulterius incedamus: quando nobis enim apostolica substrata sunt vestimenta, humi incedere non debemus; ut ne animæ nostræ pedes terræ pulvere inquinemus. Quod si quis ad hoc nos provocet, dicamus ipsi: « Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos [50]? » Atque ideo fortasse lavat Jesus discipulorum pedes, ut, eo **380** qui ante hærebat excusso pulvere, non ultra humi ambularent, nec pedes suos terræ pulvere inquinarent, sed purgati per vestimenta incederent. « Quam speciosi, » enim inquit, « pedes evangelizantium pacem [51]. » Accingamus itaque et nos lumbos mentis nostræ, et calceis subligemus pedes in præparatione Evangelii pacis [52]. Contigit enim nos aliquando in terra tentari, cum tempore captivitatis, captivi ducti sumus in terram Chaldæorum. Quapropter ingemens propheta dicebat: « Delicata mea ambulavit vias asperas [53]. » Nam ante adventum Domini, experimentum fecit pes delicatæ animæ ambulandi in terram, ubi vero ad nos venit Dominus noster Jesus Christus, prædicaturus captivis remissionem: « Tunc mittit aquam in pelvim, et ponit vestimenta sua, et linteo circumcingit se, et lavat pedes discipulorum. Postquam vero lavit pedes eorum, induitur

λείποντες, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων πάντων καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν φυλάξαντες, τὸ μήτε δύο χιτῶνας ἔχειν; Τίς δὲ καὶ ἡ τοσαύτη ἱλαρότης, ὥστε βαδίζοντος ὄνου, μὴ θέλειν ἐπιβαίνειν χαμαὶ, ἀλλ' ἐπὶ ἱματίων; Ταῦτα δὲ ἐκδιῃτημένων ἐστὶ καὶ τρυφώντων. Ἆρα καὶ Ἰησοῦς τρυφῇ ἐσχόλαζεν, ἵνα μὴ βουληθῇ ἐποχουμένου αὐτοῦ χαμαὶ πατεῖν τὴν ὄνον; Ἀγαπητοὶ, οὐκ ἔστι τρυφώντων τὸ διδασκάλιον· ἀλλ' οὐδὲ τῶν πώποτέ τις ὁ τὸ ῥητὸν τοῦτο ποιήσας· οὐδὲ γὰρ ὁ παρ' Ἕλλησι Ναβουχοδονόσωρ τοῦτο πεποίηκεν· οὐδὲ ὁ τοῦτον διαδεξάμενος Βαλτάσαρ· οὔτε μὴν ὁ μέγας Σολομὼν, ὅτε ἦν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Προειρήκαμεν γὰρ, ὅτι ἐγίγνωσκε, πῶς χρήσηται τῷ πλούτῳ, πῶς πενίαν ἐνέγκῃ, καὶ τὰ ἑξῆς. Αὐτοῦ γάρ ἐστιν ἀκοῦσαι λέγοντος· « Κύριε, μή μοι δῷς πλοῦτον, μηδὲ πενίαν· ἀλλὰ μέτρησόν μοι τὰ δέοντα καὶ αὐτάρκη. » Σοφίας δὲ μᾶλλον ἐπεμελεῖτο· διὸ βοᾷ καὶ λέγει· « Εἱλόμην αὐτὴν ἔχειν ἀντὶ χρυσίου καὶ ἀργυρίου· ὑπὲρ ὑγείαν καὶ εὐμορφίαν ἠγάπησα αὐτήν. » Πόθεν δὲ τοσαῦτα ἱμάτια τοῖς μαθηταῖς, ὥστε ἀπὸ Βηθανίας ἕως εἰσέλθῃ εἰς Ἱεροσόλυμα ὑποστρωννύναι τῇ ὄνῳ βαδιζούσῃ;

5. Ἀλλὰ νύττει με ὁ λόγος ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν ἀναγωγὴν, καὶ ἐκζητῆσαι τὰ ἀποστολικὰ ἱμάτια. Ἐπαναγάγωμεν οὖν ἑαυτοὺς ἐκ τῆς γῆς ὀλίγον. Φημὶ τοίνυν τὰ ὑποστρωννύμενα ἱμάτια τῇ ὄνῳ τὰ ἠθικὰ εἶναι παιδεύματα, ῥιπτόμενα ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῆς· ταῦτά ἐστι τό· « Οὐ πορνεύσεις· οὐ φονεύσεις· οὐ κλέψεις· οὐ ψευδομαρτυρήσεις· τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, » καὶ τὰ τούτοις ὅμοια παραγγέλματα. Μηκέτι οὖν χαμαὶ πατῶμεν· ἱματίων γὰρ ἡμῖν ἀποστολικῶν ὑπεστρωμένων, χαμαὶ πατεῖν οὐκ ὀφείλομεν, ἵνα μὴ τοὺς πόδας ἑαυτῶν τῆς ψυχῆς μολύνωμεν ἀπὸ τοῦ χοῦ τῆς γῆς· ἀλλὰ καὶ ἐάν τις ἡμᾶς ἐπὶ τούτῳ προσκαλέσηται, εἴπωμεν αὐτῷ· « Ἐνιψάμην τοὺς πόδας μου, πῶς μολυνῶ αὐτούς; » Καὶ τάχα διὰ τοῦτο νίπτει Ἰησοῦς τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας, ἵνα, ἥνπερ εἶχον πρότερον κόνιν ἀποβαλόντες, μηκέτι χαμαὶ πατῶσι, μηδὲ μολύνωσιν ἑαυτῶν ἀπὸ τοῦ χοῦ τῆς γῆς τοὺς πόδας, ἀλλὰ καθαροὶ γενόμενοι ἐπὶ ἱματίων ἐπιβαίνωσιν. « Ὡς ὡραῖοι » γὰρ, φησὶν, « οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. » Περιζωσώμεθα οὖν καὶ ἡμεῖς τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ἡμῶν, καὶ ὑποδυσώμεθα τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Συνέβη γὰρ ἡμᾶς ποτε ἐπὶ γῆς πειραθῆναι, ὅτε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς αἰχμαλωσίας ἐξῃχμαλωτίσθημεν εἰς τὴν γῆν τῶν Χαλδαίων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ προφήτης στενάζων ἔλεγεν· « Ἡ τρυφερά μου ἐπορεύθη ὁδοὺς τραχείας. » Πρὸ γὰρ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου πεῖραν ἔλαβεν ὁ ποῦς τῆς τρυφερᾶς ψυχῆς βαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς· ὅτε δὲ ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, κηρύξαι τοῖς αἰχμαλώτοις ἄφεσιν· « Τότε ἔβαλεν ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἀποτίθεται τὰ ἱμάτια, καὶ λέντιον περιζώννυται, καὶ νίπτει τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας· καὶ μετὰ τὸ νίψαι

[47] Prov. xxx, 8. [48] Sap. vii, 9, 10. [49] Exod. xx, 12-17. [50] Cant. v, 3. [51] Rom. x, 15; Isa. lii, 7. [52] Ephes. vi, 14. [53] Baruch. iv, 26.

αὐτῶν τοὺς πόδας, ἐνδύεται (10) τὰ ἱμάτια αὐτοῦ· » καὶ ἐνδεδυμένος συνήσθιεν αὐτοῖς. Ὥστε διὰ τοῦτο ὑπέστρωσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν οἱ μαθηταὶ ἐν τῇ ὁδῷ, ἵνα μὴ ἐπὶ γῆς βαίνωμεν, μηδὲ ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορευώμεθα· ἀλλ' ἀντὶ τοῦ τὸ στῆθος ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐπανακλίνεσθαι, ἐπικλίνωμεν (11) μᾶλλον αὐτῷ, ὡς Ἰωάννης, ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Ἰησοῦ. Κἂν γὰρ ἔτι ἐπὶ τῆς γῆς ὁ τοιοῦτος διατρίβῃ, οὐκ ἔχει τοὺς πόδας συρομένους ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ὡς ὁ Παῦλος, ἐπὶ γῆς περιπατῶν, ἐν οὐρανῷ πολίτευμα ἔχει.

6. « Ἐπεκάθισαν οὖν, φησὶ, τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τὸν πῶλον. Καὶ, πορευομένου αὐτοῦ, ὑπέστρωσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ. Οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες αὐτὸν καὶ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον, λέγοντες· Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Θαῦμα καινὸν καὶ παράδοξον, ἀγαπητοί. Ἆρα γὰρ πλῆθος ἦν μαθητῶν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, οὐχ οἱ δώδεκα ἦσαν μόνοι; Καὶ πῶς πλῆθος ἐνταῦθα σημαίνει τὸ Εὐαγγέλιον; Ἀλλὰ τάχα καὶ ἄγγελοι αὐτῷ συμπαρῆσαν, καὶ δυνάμεις θεῖαι αὐτῷ ἐμαθήτευον. Πρὸ γὰρ Πέτρου, καὶ Ἰωάννου, καὶ τῶν λοιπῶν, Γαβριὴλ αὐτῷ μαθητεύεται· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἀποσταλεὶς πρὸς τὴν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ μεμνηστευμένην παρθένον Μαρίαν. Αὐτός ἐστιν ὁ λέγων, « Ἆρον τὸ παιδίον, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον. » Αὐτός ἐστιν ὁ εἰρηκώς· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Αὐτός ἐστιν ὁ καὶ ἐν τῷ μνημείῳ ἀποκυλίσας τὸν λίθον· αὐτός ἐστιν ὁ καὶ ταῖς γυναιξὶν εὐαγγελισάμενος, καὶ εἰπών· « Οὐκ ἔστιν ὧδε, ὃν ζητεῖτε· ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν, ὥσπερ εἴρηκε. Δεῦτε, φησὶν, ἴδετε τὸν τόπον, ὅπου ἔκειτο· ἰδοὺ προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε. » Διὸ καὶ ὁ προφήτης πρὸ πολλοῦ βοᾷ λέγων· « Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα. » Καὶ ἄγγελοι οὖν αὐτῷ μαθητευόμενοι διακονοῦσι. « Καὶ ἰδοὺ, φησὶν, οἱ ἄγγελοι προσῆλθον, καὶ διηκόνουν αὐτῷ. » Καὶ πάντες αὐτῷ μαθητεύοντες (12) χαίρουσιν· « Ἤρξαντο » γὰρ, φησὶν, « ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν χαίρειν χαρὰν μεγάλην. »

7. Ζητῶ οὖν, ἐπὶ τίνι χαίρουσιν οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ θεῖαι δυνάμεις, καὶ χαίρουσιν αἰνοῦντες τὸν Θεὸν φωνῇ μεγάλῃ; Ἆρα ὅτι ὁ Κύριος ἐπὶ ψιλοῦ ὀναρίου ἐκαθέσθη; Καὶ διὰ τοῦτο χαίρουσιν οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ θεῖαι δυνάμεις, ὅτι ὁ Κύριος ἐπὶ ὀναρίου ἐπωχεῖτο; Τίς ἡ τοσαύτη ἀπειροκαλία; Ἐάν τις ἐπὶ ὄνου καθεσθῇ, χαρᾶς ἄξιόν ἐστι; Καὶ ἐπὶ τούτῳ τις ὀφείλει χαίρειν, καὶ ταῦτα οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταί; Ἐγὼ οὐκ οἶμαι διὰ τοῦτο χαίρειν τοὺς μαθητὰς τοῦ Ἰησοῦ· μάλιστα καὶ ἀγγέλων αὐτοῖς συνόντων, καθὼς ὑπεθέμεθα. Ἐκεῖνοι γὰρ ἴσασι, διὰ ποῖα πράγματα χαίρουσι. Πάντως γὰρ ὁρῶσί τινα, ἐφ' οἷς ἄξιον ἦν αὐτοὺς χαίρειν. Πρόσχες γὰρ, τί φησι τὸ Εὐαγγέλιον· ὅτι ἔχαιρον « ἐπὶ πασῶν, ὧν εἶδον, δυνάμεων. » Οἵας δὲ

vestimentis suis [54] : » atque indutus cœnavit cum illis. Ideo ergo discipuli substraverunt vestimenta sua in via, ne in terra amplius incedamus, neve supra pectus aut ventrem gradiamur; sed potius quam supra terram pectus nostrum reclinemus, supra pectus Jesu, quemadmodum Joannes, reclinemus illud. Nam qui talis est, etiamsi in terra versetur, non habet tamen pedes in terra versantes; sed sicuti Paulus, dum in terra ambulat, conversationem suam in cœlis habet.

6. « Imposuerunt ergo, » inquit, « Jesum super pullum. Eunte autem illo substernebant vestimenta sua in via. Turbæ autem quæ præcedebant, et quæ sequebantur, clamabant dicentes : Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini [55]. » Miraculum novum et stupendum, dilecti. Nunquid discipulorum multitudo cum Jesu erat? nonne duodecim soli erant? Ecquid ergo multitudinem hic indicat Evangelium? Sed fortassis angeli quoque aderant illi, ac divinæ virtutes pro discipulis erant. Nam ante Petrum, Joannem ac reliquos, Gabriel ipsius est discipulus : ipse namque missus est ad Mariam virginem ex semine David, desponsatam viro. Ipse est qui ait : « Accipe puerum et fuge in Ægyptum [56]. » Ipse est qui dixit : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi [57]. » Ipse est qui lapidem in monumento revolvebat. Ipse est qui mulieribus annuntiabat dicens : « Non est hic quem quæritis : surrexit a mortuis, sicut dixit. Venite, inquit, videte locum, ubi positus erat. Ecce præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis [58]. » Quare diu antea propheta clamaverat : « Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam [59]. » Ergo et angeli ut discipuli ei ministrant. « Et ecce, ait, angeli accesserunt, et ministrabant ei [60] : » Gaudentque omnes qui e discipulorum ejus numero sunt. Nam « cœperunt, ait, omnis turba discipulorum gaudere gaudio magno [61]. »

7. Quæro itaque, quid causæ est quod discipuli et divinæ virtutes gaudeant, imo gaudeant magna voce Deum laudantes? Num ideo gaudent discipuli ac divinæ virtutes, quod Dominus vili asello vehatur? quæ tanta imperitia? An gaudio dignum est si quis asello vehatur? An ideo lætandum, et quidem Domini discipulis? Non putarim ego ideo gaudere discipulos Jesu, maxime præsentibus angelis, ut memoravimus. Illi namque sciunt qua de causa gaudeant : semper enim nonnulla vident, quorum causa gaudere illos convenit. Attende enim, quid dicat Evangelium : gavisos eos fuisse, « super omnibus quas viderant virtutibus [62]. » Quas autem virtutes videbant discipuli, cum Dominus asinæ in-

[54] Joan. XIII, 4, 5, 12. [55] Matth. XXI, 7-9. [56] Matth. II, 13. [57] Luc. I, 36. [58] Matth. XXVIII, 6, 7. [59] Isa. IX, 1, 2. [60] Matth. IV, 11. [61] Luc. XIX, 37. [62] ibid.

(10) Reg ἐνδιδύσκεται.
(11) Reg. ἐπανακλίνωμεν.
(12) Sic Reg. Editi vero, διακονοῦντες.

cideret? Non erat parvi res momenti, sed per rei illius seriem contemplabantur mysteria quædam divinasque virtutes. Audi **381** enim Salvatorem dicentem: « Gaudium erit in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem justis qui non indigent pœnitentia [63]. » Quare alibi docet eos loquens in parabolis: « Homo quidam habens centum oves, si erraverit una ex eis, nonne relinquit nonaginta novem, quæ non erraverant, et vadit quærere eam quæ erravit? Et inveniens eam, gaudet super eam magis, quam super nonaginta novem, quæ non erraverunt [64]. » Quæ enim non erraverunt, non egent pœnitentia. Hic itaque pullus etiam ovis vocatur, et filius adolescentior: « Ovis enim, inquit, errans factus est populus meus [65]. » Et alibi: « Cognovit bos possessorem suum et asinus præsepe domini sui [66]. » Item: « Filius hic meus adolescentior perierat, et inventus est: mortuus erat, et revixit [67]. »

8. Hæc itaque omnia in se suscipiens Dominus, hominem induit, et quasi ovis ad occisionem ductus est, ac sedit super asellum, et mortuus est atque sepultus secundum Scripturas. Et corpus quidem ejus jacebat in monumento, deitas vero ejus infernum spoliabat; atque solvebat compeditos, captivos redimebat, mortuosque vivificabat. Ideo namque in crucem ascendit de inimico triumphans, atque factus pro nobis maledictum, spinisque coronatus, ut nos ex lata adversum nos sententia redimeret. Nam Adamo dictum fuit: « Spinas germinabit tibi terra [68]: » Quare coronam spineam accipit, calamumque dexteræ ejus manui gestandum pararunt; ut eo serpentis facile cædem patraret. Item pro serpentis veneno, quod hausit Adam in paradiso, ipse pro nobis felle et aceto potatur. Et pro costa ex qua prodiit Eva, ipse latus suum præbuit perforandum. Mulier Eva, mulier Maria, ex qua natus est Christus. Homo Adam, homo etiam quem Christus gestabat. Paradisus erat ex quo Adam ejectus est; paradisus item quem latroni aperuit Christus. Hic itaque pullus peccator unus est, pœnitentiam agens, quem solvit Dominus ex diaboli vinculis, de quo gaudium est, non in terra modo, sed etiam in cœlis. Cum igitur solutus pullus fuisset a discipulis, adducunt eum ad Jesum, gaudentque gaudio magno: item angeli et divinæ virtutes gaudent super eo qui perierat et inventus est. Qui igitur iis quæ diximus, accurate animum applicuerit, et evangelica verba mystice legerit, is sane perspiciet, hunc pullum esse peccatorem Adamum. Cum dico Adamum, universum genus humanum intellige. Hic ergo pullus ante Salvatoris adventum, feris erat subjectus, quemadmodum antehac diximus. Feras voco omnem adversam

A δυνάμεις ἐθεώρουν οἱ μαθηταὶ, ἐν τῷ ἐπικαθέσθαι τῇ ὄνῳ τὸν Ἰησοῦν; Οὐκ ἦν ψιλὸν τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ διὰ τῆς ἱστορίας ἐθεώρουν τινὰ μυστήρια καὶ δυνάμεις θείας. Ἄκουε γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, ὅτι « Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ἢ ἐπὶ ἐννενήκοντα ἐννέα δικαίοις, οἵτινες οὐ χρείαν ἔχουσι μετανοίας. » Διὸ καὶ ἐν ἑτέρῳ ἐδίδασκεν αὐτοὺς, λέγων ἐν παραβολαῖς· « Ἄνθρωπός τις ἔχων ἑκατὸν πρόβατα, ἐὰν πλανηθῇ ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐχὶ ἀφίησι τὰ ἐννενήκοντα ἐννέα τὰ μὴ πεπλανημένα, καὶ πορεύεται ζητῶν τὸ πεπλανημένον; Καὶ εὑρὼν αὐτὸ, χαρὰν (13) χαίρει ἐπ' αὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τοῖς ἐννενήκοντα ἐννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις· » τὰ γὰρ μὴ πεπλανημένα χρείαν οὐκ ἔχουσι μετανοίας. Οὗτος οὖν ὁ πῶλος καὶ πρόβατον καλεῖται, καὶ υἱὸς
B νεώτερος. « Πρόβατον γὰρ, φησὶ, πλανώμενον ἐγενήθη ὁ λαός μου· » καὶ πάλιν· « Ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· » καὶ, « Ὁ υἱός μου οὗτος ὁ νεώτερος ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὑρέθη· νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησεν. »

8. Ταῦτα οὖν πάντα εἰς ἑαυτὸν ἀναδεξάμενος ὁ Κύριος, ἄνθρωπον ἐνεδύσατο, καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ἐπὶ ὀναρίου ἐκαθέσθη, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη, κατὰ τὰς Γραφάς. Καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἔκειτο ἐν τῷ μνημείῳ, ἡ δὲ θεότης ἐσκύλευσε τὸν ᾅδην· καὶ ἔλυσε τοὺς πεπεδημένους, καὶ ἐλυτροῦτο τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ἐζωοποίει τοὺς τεθανατωμένους. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀνέρχεται θριαμβεύων τὸν ἐχθρὸν, καὶ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα, καὶ στεφανούμενος ἐξ ἀκανθῶν,
C ἵνα τῆς γενομένης καθ' ἡμῶν ἀποφάσεως ἐλευθερώσῃ. Λέλεκται γὰρ τῷ Ἀδὰμ, ὅτι « Ἀκάνθας ἀνατελεῖ σοι ἡ γῆ· » διὸ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον ἀναδέχεται, καὶ κάλαμον τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ κατέχειν παρεσκεύασαν, ἵνα διὰ τούτου τοῦ ὄφεως ῥᾳδίως τὴν ἀναίρεσιν ποιήσηται. Οὕτω γὰρ πάλιν ἀντὶ τοῦ ἰοῦ τοῦ ὄφεως, οὗ μετέλαβεν Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ, αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν χολὴν μετ' ὄξους ποτίζεται· καὶ ἀντὶ τῆς πλευρᾶς, ἐξ ἧς ἐξῆλθεν Εὔα, αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ πλευρὰν παρέσχεν εἰς σφαγήν. Γυνὴ Εὔα, γυνὴ Μαρία, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ὁ Χριστός. Ἄνθρωπος ὁ Ἀδὰμ, ἄνθρωπος, ὃν ἐφόρεσεν ὁ Χριστός. Παράδεισος, ἐξ οὗ ἐξεβλήθη ὁ Ἀδάμ· παράδεισος, ὃν ἀνέῳξε τῷ λῃστῇ ὁ Χριστός. Οὗτος οὖν ὁ πῶλος ὁ εἷς
D ἁμαρτωλός ἐστιν, ὁ μετανοῶν, ὃν ἔλυσεν ὁ Κύριος ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου δεσμῶν, περὶ οὗ χαρὰ γίνεται οὐ μόνον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Μετὰ οὖν τὸ λυθῆναι τὸν πῶλον ὑπὸ τῶν μαθητῶν, φέρουσιν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ χαίρουσι χαρὰν μεγάλην· ἔτι μὴν καὶ ἄγγελοι καὶ θεῖαι δυνάμεις χαίρουσιν ἐπὶ τῷ ἀπολωλότι καὶ εὑρεθέντι. Ὁ οὖν ἐπιμελῶς προσέχων τοῖς λεγομένοις, καὶ τοὺς εὐαγγελικοὺς λόγους μυστικῶς ἀναγινώσκων, ὄψεται, ὡς ὁ πῶλος οὗτος ὁ ἁμαρτωλὸς Ἀδάμ ἐστιν. Ἐὰν δὲ λέγω Ἀδὰμ, πᾶσα ἀνθρωπότης ἐστίν. Οὗτος οὖν ὁ

[63] Luc. XV, 7. [64] Matth. XVIII, 12 13. [65] Isa. LIII, 6. [66] Isa. I, 3. [67] Luc. XV, 32. [68] Genes. III, 18.

(13) Reg. χαρᾷ.

πῶλος πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας· θηρίοις ἦν ὑποβεβλημένος, καθὼς καὶ πρὸ τούτου ὑπεθέμεθα. θηρία δὲ λέγω πᾶσαν τὴν ἀντικειμένην δύναμιν, καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν δαίμονα Σατανᾶν.

A potestatem, ipsumque magnum dæmonem Satanam.

9. Ὅτε οὖν ἐπεδήμησεν ὁ Κύριος πρὸς ἡμᾶς, καὶ δέδωκεν ἡμῖν ἐξουσίαν ὥστε πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, τότε καὶ ἡμεῖς θαῤῥοῦντες λέγομεν σὺν τῷ Προφήτῃ· « Οὐ παραδώσεις τοῖς θηρίοις ψυχὴν ἐξομολογουμένην σοι. » Συνέθλασε γὰρ ὁ Κύριος τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων. Διὸ καὶ ὁ Προφήτης βοᾷ λέγων· « Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. » Ἐκυρίευσαν οὖν οὗτοι, ὡς προεῖπον, τοῦ πώλου. Καὶ οὗτοι ἦσαν οἱ δήσαντες αὐτόν. Οἶμαι γὰρ καὶ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν διὰ τοῦτο λέγειν· « Λέων καὶ σκύμνος λέοντος, ἐκεῖθεν B καὶ ἀσπίδες καὶ ἔκγονα ἀσπίδων πετώμενα (14), οἳ ἔφερον ἐπὶ ὄνων καὶ καμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν. » Παιδεῦσαι οὖν ἡμᾶς βουλόμενος ὁ προφήτης τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, διὰ τῶν θηρίων ἐγνώρισεν· αἵτινες ἀντικείμεναι δυνάμεις τὸν ἑαυτῶν ὀλέθριον πλοῦτον ἐφόρτιζον τὴν ἀνθρωπότητα. Τίς δέ ἐστιν ὁ πλοῦτος τοῦ διαβόλου; Ἡ κακία, καὶ ἡ εἰδωλολατρεία, καὶ ἡ ἡδονή, καὶ ἡ ἀφροσύνη, καὶ πᾶσα ἁμαρτία. Τοῦτον γὰρ αὐτὸν τὸν πλοῦτον ἡ ὄνος καὶ ὁ πῶλος κατὰ πολλὴν τὴν ἀνάγκην ἐβάσταζε, καὶ ἐδέδετο τοῖς τῆς ἁμαρτίας δεσμοῖς· οὐδὲν γὰρ τῆς ἁμαρτίας βαρύτερόν ἐστι· διὸ καὶ μολίβδῳ εἴκασται παρὰ τῷ προφήτῃ. Ἀπὸ οὖν τούτων ἁπάντων εἰς ἡμᾶς ἐπιδημήσας, ἠλευθέρωσε, καὶ ἀποφορτίσας C τὸν ἐκείνων πλοῦτον, καὶ λύσας ἐπεκαθέσθη τῷ πώλῳ. Διὸ καὶ οἱ μαθηταὶ ῥίπτουσιν ἐπ' αὐτὸν τινα τῶν ἱματίων, τινὰ δὲ καὶ ὑποστρωννύουσιν ἐν τῇ ὁδῷ.

9. Cum igitur ad nos Salvator venit, deditque nobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem inimici potestatem, tunc et nos fidenter dicimus cum Propheta : « Ne tradas bestiis animas confitentes tibi [68*]. » Contrivit enim Dominus capita draconum. Quare Propheta clamat dicens : « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem [69]. » Illi ergo pullo huic dominabantur. Arbitror enim Isaiam prophetam ideo dicere : « Leo et catulus leonis, inde et aspides, et genimina aspidum volantia, qui ferebant super asinos et camelos divitias suas [69*]. » Propheta igitur volens nos edocere quid sint adversæ potestates, ferarum exemplo illas nobis repræsentavit. Quæ adversæ potestates perniciosas suas divitias imposuerant humano generi. Quænam sunt illæ diaboli divitiæ? Improbitas, idololatria, voluptas, insipientia, et quodcunque peccatum. Has enim divitias asina et **382** pullus ejus, magna vi coacti, portabant, ac constricti erant peccatorum vinculis. Nihil enim peccato gravius, quare a propheta plumbo comparatur. Ab his itaque omnibus ad nos peregrinatus Dominus nos liberavit, atque abjecto illo divitiarum onere, solutoque pullo, super eum sedit. Quamobrem discipuli injiciunt in eum quædam ex vestimentis, alia in via sternunt.

10. Ταῦτα δέ εἰσι τὰ ἠθικὰ παιδεύματα, ὡς προείπαμεν. Χαίρουσιν οἱ μαθηταὶ χαρὰν μεγάλην· καὶ γὰρ κατὰ ἀλήθειαν χαρᾶς ἐστιν ἄξιον μεγάλης ἐπὶ τούτοις πᾶσιν, οἷς ὁ Ἰησοῦς ἐπιδημήσας εὐηργέτησε τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐπιμεληθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τῶν τῆς διανοίας ὀφθαλμῶν, καὶ γενώμεθα μαθηταὶ τῆς σοφίας, ὅπως ἴδωμεν τὰς δυνάμεις τὰς καθ' ἑκάστην ὥραν διακονούσας τῷ Ἰησοῦ. Τηλικούτων οὖν ἀγαθῶν καταξιωθέντες, χαίρωμεν καὶ ἡμεῖς. Χαίρωμεν καὶ ἡμεῖς χαρὰν μεγάλην, διότι κατηξίωσεν ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν. D Ἀνέστη γὰρ τριήμερος ἐκ τῶν νεκρῶν, σκυλεύσας τὸν ᾅδην, τὸν ἐχθρὸν καταπατήσας, τῆς θλιβούσης ἡμᾶς ἁμαρτίας τὰ δεσμὰ διαῤῥήξας. Διὸ καὶ « συνήγειρεν ἡμᾶς, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις » ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Πατρός. Ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν ἀνῆλθεν αὐτὸς ὁ Χριστός, αἰωνίαν λύτρωσιν εὑράμενος. Εἴπωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς φωνῇ μεγάλῃ· « Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Προσκυνήσωμεν οὖν Πατέρα σὺν Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τρεῖς ὑποστάσεις κηρύττοντες, μίαν θεότητα ὁμολογοῦντες. Ἀρε-

10. Hæc porro sunt moralia documenta, uti supra diximus. Gaudent discipuli gaudio magno : nam revera beneficia illa omnia quibus Jesus adveniens affecit humanum genus, magno sunt digna gaudio. Studiose itaque nos curemus mentis oculos, simusque sapientiæ discipuli, ut virtutes videamus quæ singulis horis Domino Jesu ministrant. Cum tantis itaque bonis donati simus, gaudeamus et nos. Gaudeamus, inquam, gaudio magno, quia Dominus et Salvator noster pro nobis pati dignatus est. Surrexit enim tertia die ex mortuis, exspoliatis inferis, hoste conculcato, diruptis peccati nos opprimentis vinculis. Quapropter nos « conresuscitavit et consedere fecit in cœlestibus [70] » in dextera majestatis Patris. Quo Christus præcursor pro nobis ascendit, æterna redemptione inventa. Dicamus itaque et nos alta voce : « Hosanna in excelsis, benedictus qui venit in nomine Domini [70*]. » Adoremus ergo Patrem cum Filio et sancto Spiritu, tres hypostases prædicantes, unam deitatem confitentes. Virtutem, dilecti, eligamus; labores ejus causa libenter suscipiamus, continentiam exerceamus, pau-

[68*] Psal. LXXIII, 19. [69] Psal. XC, 13. [69*] Isa. XXX, 6. [70] Ephes. II, 6. [70*] Matth. XXI, 9.

(14) Πετωμένων habet edit. LXX.

perum recordemur. Ita enim viventes, hæreditatem regni cœlorum consequemur, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

A τὴν προτιμήσωμεν, ἀγαπητοὶ, καὶ τοὺς ὑπὲρ ταύτης πόνους ἑκουσίως ἀσπασώμεθα· ἐγκράτειαν ἀσκήσωμεν· τῶν πτωχῶν μνημονεύσωμεν. Οὕτω γὰρ διάγοντες, καὶ βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN SEQUENTEM HOMILIAM ADMONITIO.

Hanc putat Holstenius Athanasii esse, in eaque se Athanasiani styli notas, scilicet, τὸ δριμὺ καὶ τὸ ἀπέριττον, *a Photio observatas reperire arbitratur. At nobis, ita variant opiniones, præter nomen nihil hic videtur Athanasianum. Licet enim non inelegans sit hæc homilia, at minime refert illam Athanasii gravitatem, et nativam eloquentiam. Imo vero fucatum est orationis genus, cui etiam nonnihil interdum salis ac judicii deesse deprehendet acutus lector.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΠΕΜΠΤΗΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΔΟΣΙΑΝ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ ΛΟΓΟΣ.

—

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN SANCTAM QUINTAM FERIAM ET PRODITIONEM JUDÆ.

—

1. Salvatoris nostri passio, Judæorum luctus, Ecclesiæ lætitia est : illis quippe calamitatem, nobis gaudium peperit ; illos morte damnavit, nobis dies festos paravit. Hodie Judaicæ improbitatis terminus compertus est, ac Dominicæ beneficentiæ lucernæ accensæ sunt. Hodie in angulo cœna paratur, et universo orbi mensa instruitur. Hæc dies cœlestis cibi spicam pullulavit : hodie lignum voluptatis citra periculum homo contrectat : hodie mysteriorum thesaurus reseratur : hodie esca paratur apostolis, beatitudinis nempe panis : hodie spiritualis convivii perceptio initium accepit : hodie dicitur illud : « Accipite, manducate, hoc est corpus meum [71]. » Crucem præoccupo, portiones divido,
383 venditionem tuam anteverto, o Juda, effusione sanguinis, quem tu vendere paras : te præoccupans gratis distribuo ; meum quippe, o Juda, corpus est : tuum autem est osculo ipsum vendere : meum est opus salutem per sanguinem afferre ; tuum est opus, sanguinis nundinatio. Lavi pedes tuos ad cursum contra me suscipiendum festinantes. Manus tuas miracula edere docui, venditionis meæ pretio depressas. Accipite, comedite, antevertite proditoris celeritatem : esu vincite venditionem. Non differo donum passionem exspectans, non moror donum ; prope namque est venditio. Impatibile corpus est : impatibilitatis comedentium do testimonium : prævenio dentibus Judæorum phalangam : dum crucem

B 1. Τοῦ Σωτῆρος τὰ πάθη, πένθος μὲν Ἰουδαίων, εὐφροσύνη δὲ τῆς Ἐκκλησίας· ἐκείνοις μὲν γὰρ συμφορὰν, ἡμῖν δὲ χαρὰν ἀπεγέννησεν· ἐκείνους θανάτῳ κατέκρινεν, ἡμῖν δὲ ἑορτὰς προεξένησε. Σήμερον τῆς Ἰουδαϊκῆς πονηρίας τὸ πέρας ἠλέγχθη, καὶ τῆς δεσποτικῆς εὐεργεσίας αἱ λαμπάδες ἀνήφθησαν. Σήμερον ἐν γωνίᾳ δεῖπνον σκευάζεται, καὶ τῇ οἰκουμένῃ γίνεται τράπεζα· σήμερον τῆς οὐρανίου τροφῆς ἄσταχυν ἐβλάστησε· σήμερον τοῦ ξύλου τῆς τρυφῆς ἀκινδύνως ἄνθρωπος ἅπτεται· σήμερον τῶν μυστηρίων ἀνοίγεται (15) θησαυρός· σήμερον βρῶσις ἀποστόλοις εὐτρεπίζεται, μακαριότητος ἄρτος· σήμερον τῆς πνευματικῆς εὐωχίας ἀπόλαυσις ἄρχεται· σήμερον τὸ « Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα. » Προλαμβάνω τὸν σταυρὸν, διαμερίζω τὰ μέλη, προφθάνω
C σου τὴν πρᾶσιν, Ἰούδα, τῇ ἐκχύσει τοῦ αἵματος, ὃ πιπράσκειν βούλῃ· προλαμβάνων χαρίζομαι· ἐμὸν γάρ ἐστιν, Ἰούδα, τὸ σῶμα· σοῦ δὲ τὸ πωλῆσαι φιλήματι· ἐμοῦ ἔργον ἡ διὰ αἵματος σωτηρία· σὸν δὲ ἔργον ἡ τοῦ αἵματος ἐμπορία. Ἔνιψά σου τοὺς πόδας, εἰς τὸν κατ' ἐμοῦ δρόμον ὁρμῶντας. Ἐδίδαξα χεῖρας θαυματουργεῖν, τῷ τῆς ἐμῆς πράσεως κοιλαινομένας τιμήματι. Λάβετε, φάγετε· προλαμβάνετε (16) τὴν τοῦ προδότου ταχύτητα· νικήσατε τὴν πρᾶσιν τῇ βρώσει. Οὐ χρονοτριβῶ τὸ δῶρον, ἀναμένων τὸ πάθος· οὐκ ἀναβάλλομαι τὴν δόσιν· ἐγγὺς γὰρ ἡ πρᾶσις. Ἀπαθές ἐστι τὸ σῶμα· χαρίζομαι τῆς τῶν ἐσθιόντων ἀπαθείας μαρτύριον. Προλαμβάνω τοῖς

[71] Matth. XXVI, 26.

(15) Reg. ἀνάγεται.

(16) Reg. προλαμβάνω

δοῦσι τῶν Ἰουδαίων τὴν φάλαγγα· ἕως τὸν σταυρὸν ὑπερτίθεμαι, φάγετε καὶ ὑμεῖς, φάγετε. « Οὐκ ἔστι » γὰρ « λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυσὶν » Ἰουδαίοις. Ἕως ἐκεῖνος τοὺς συναλλακτὰς ζητεῖ, τὸν πωλούμενον μαργαρίτην ἁρπάσατε.

2. « Τί μοι θέλετε δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν αὐτὸν προδώσω; » Τί πωλεῖς ἄρτον, Ἰούδα, τὸν ἤδη τῇ βρώσει παραδοθέντα; Ποῦ σου τῆς φιλοπτωχίας οἱ λόγοι· « Ἐδύνατο τοῦτο πραθῆναι πολλοῦ, » λέγων, « καὶ δοθῆναι πτωχοῖς; » Ὅτε γυναῖκα μύροις ἀλείφουσαν, καὶ προλαμβάνουσαν τῇ χρίσει τὸν τάφον, καὶ ζῶντα τιμῶσαν, ἐπειδὴ νεκρὸν οὐκ ἠδύνατο· ταύτην ἐξυβρίζεις, τοὺς τῆς φιλοπτωχίας προβαλλόμενος νόμους· « Ἠδύνατο, λέγων, τοῦτο πραθῆναι· » τουτέστιν, ἠδύνατο καὶ τοῦτο μετὰ τούτου πραθῆναι. Ἔστω· φονεύεις, οὐδὲ θάπτεσθαι κελεύεις; Ἔστω· αἷμα πωλεῖς, τί καὶ τὸ ἄλειμμα πιπράσκεις; Ὢ φιλαργυρίας φιλοπτωχίας ἐνδυομένης προσωπεῖον! Ὢ τῆς μισανθρώπου φιλανθρωπίας! ἠδύνατο τοῦτο πραθῆναι, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς. Κάπηλος φιλοπτωχίας Ἰούδας, καὶ αὐτὸ τῆς φιλοπτωχίας τὸ σχῆμα πραγματευόμενος. Ἀλλ' οὐκ ἠτόνησεν ἡ τοῦ Σωτῆρος μακροθυμία ἐκτείνειν μετὰ τοῦ σφαγέως τὴν χεῖρα. Συνεσθίει τῷ προδότῃ, δυσωπῶν τὴν προαίρεσιν. Ἐπιδίδωσιν ἄρτον, καὶ τρέφει τὸν ἀναιρέτην· καὶ τὴν Νέαν Διαθήκην ἐπὶ τραπέζης ἀναγράφων, οὐκ ἀποστερεῖ τῆς κληρονομίας τὸν προδόντα, καὶ διαθέμενος οὐκ ἀποστερεῖ τοῦ μέρους τὸν μετὰ βραχὺ παραδιδόντα. Ἀλλ' οὐκ ὤφειλεν ὁ κλῆρος τὸν τρόπον· ἡ τιμὴ τὴν γνώμην οὐ μετέβαλεν· ὡς γὰρ ἔλαβε τὸ ψωμίον, εἰσῆλθεν ὁ Σατανᾶς εἰς αὐτόν. Ἡ τοῦ Ἰούδα προαίρεσις τοῦ διαβόλου κλῆσις· οὐ γὰρ ἁπλῶς εἰσῆλθεν, ἀλλ' εὗρε τὸ τῆς ψυχῆς καταγώγιον· εὗρε γνώμην ἐπιτηδείαν πρὸς οἰκείωσιν· εὗρε σεσαρωμένον· εὗρε ποθούμενον πάθος, καὶ τὸν οἶκον οὐκ ἔφυγεν· εὗρεν ὅπλον, ᾧ χρησάμενος παρατάξηται.

3. « Τί μοι θέλετε δοῦναι; » Πειράζων μὲν ὁ διάβολος τὸν Κύριον εἶπε· « Ταῦτα πάντα σοι δώσω. » Νῦν δὲ ὁ Ἰούδας βοᾷ· Τί θέλετε δοῦναι! Ὢ ῥημάτων καὶ τρόπων συγγένεια; ὢ συμφωνία διαβόλου πάλαι μελετηθεῖσα! Οὐ λέγει, τί μοι δύνασθε δοῦναι; Ὡς εὔωνον κτίσμα τὸν δεσπότην προτίθησιν· ὡς ἄτιμον συμφωνεῖ τὸν ἀτίμητον. Τί τοιοῦτο οὐ λαμβάνεις, οἷον δίδως, Ἰούδα; Ὑπόμνησον σεαυτὸν τῶν τοῦ πιπρασκομένου θαυμάτων, καὶ τότε ἀναλόγως τὸν θαυματουργὸν καπήλευε. Βάδιζε πρὸς τὸν λεπρόν· παρ' ἐκείνου διδάσκου τὴν τῆς ἰατρείας ποσότητα. Ἐρώτα τυφλούς, τίνος ἀξίαν ἡγοῦνται τὴν ἴασιν. Ἐρώτα τὸν Λάζαρον, πόσου τιμᾶται τὴν τοῦ θανάτου φυγήν. Ἐξέταζε τὸν παράλυτον τὸν τοῦ χρόνου καὶ τῆς κλίνης διὰ τὸ πάθος δεσμώτην. Ζυγοστάτησον τὰς αὐτοσχεδίους ἐν ἐρήμῳ τραπέζας. Διατίμησον τὸν ἐπὶ τῶν κυμάτων περίπατον, τὰς τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἀνέμων ἐπιτιμήσεις· τὰς τῶν δαιμονιώντων θερα-

A differo, comedite et vos, comedite. « Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus [72] » Judæis. Dum ille quærit quibuscum paciscatur, vos venditam rapite margaritam.

2. « Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam [73]? » Cur panem vendis, o Juda, jam pro cibo distributum? Quorsum abiere verba illa amoris erga pauperes indicia : « Potuit istud venundari multo, et dari pauperibus [74]? » Cum mulierem unguentis Dominum perfundentem, atque unctione sepulturam prævenientem, vivoque honorem exhibentem, quod mortuo non poterat; eam, inquam, contumelia afficis, legemque prætendis studii erga B pauperes. « Potuit, ait, istud venundari : » hoc est, potuit et istud una cum ipso venundari. Esto, occidis, an quoque sepeliri vetas? Esto, sanguinem vendis, cur et unguentum venundas? O avaritiam quæ pauperum amoris larvam assumit! o inhumanam humanitatem! Potuit istud venundari et dari pauperibus. Amorem pauperum vendit Judas, et ipsam misericordiæ erga pauperes speciem negotiatur. At Salvatoris æquanimitas nihil ideo remissa est, ut etiam cum parricida manum extenderet. Una cum proditore comedebat, ut illi propositi sui pudorem afferret. Panem porrigit, interfectoremque nutrit : ac Novum Testamentum in mensa perscribens, proditorem nequaquam privat C hæreditate : ac dum Testamentum tradit, eum qui se mox traditurus est a sua parte non abigit. Sed sors illa nequaquam mores ejus, nec honor sententiam mutavit. Nam simul atque buccellam accepit, intravit Satanas in ipsum. Judæ propositum erat diaboli invitatio. Non enim modo ingressus est, sed invenit animæ diversorium : invenit mentem sibi ad habitandum accommodam, invenit eam scopis mundatam : invenit desideratum sibi affectum, nec domum aversatus est : invenit telum, quo usus, aciem instrueret.

3. « Quid vultis mihi dare? » Diabolus cum Dominum tentaret, ait : « Hæc omnia tibi dabo [75]. » Nunc autem clamat Judas : Quid vultis mihi dare? O verborum morumque affinitatem! o consensus cum diabolo, jam olim meditatus! Non ait quid D potestis mihi dare? Dominum quasi vili pretio cedendum proponit : quasi nullius pretii esset pacisci tur de eo qui nullo pretio æstimatur. Quidni tantumdem accipis quantum tradis, o Juda? In memoria revoca miracula ejus quem venditurus es, atque tunc justo pretio miraculorum auctorem nundinare. Leprosum adi, atque ab illo edisce quanti sit curatio. Interroga cæcos, quanti curationem æstiment suam. Sciscitare a Lazaro, quanti æstimandum sit, quod mortem ille evaserit. Exquire a paralytico, quem diu morbus in lecto vinctum detinuerat : perpende mihi subitas illas in eremo appositas mensas. Æstima ambulationem supra fluctus, increpationes mari ac

[72] Matth. xv, 26. [73] Matth. xxvi, 15. [74] ibid. 9. [75] Matth. iv, 9.

ventis factas : considera liberatos dæmoniacos. Horum immemor omnium, non tecum reputas quem vendas.

4. « At illi constituerunt ei triginta argenteos [76]. » O venditionem, quæ vendito in emptores imperium 384 conciliat! Venditus quippe Dominus emptorum possessor effectus est. Merito igitur clamabat Christus : « Implete mensuram patrum vestrorum [77]; » si quid majorum vestrorum, o Judæi, deficit sceleribus. Illi prophetas occiderunt, vos a prophetis prænuntiatum occiditis. Viros illi ad se missos confoderunt, vos autem eum qui prophetas mittit; servos illi, vos Dominum interficitis. Sacerdotes illi trucidabant, vos templum solvistis. Graviora prioribus hæc posteriora sunt. Trajecto mare ingratus deprehensus es : manna nutritus, Ægypti vitulum adorasti : accepta lege, legislatorem transgressionibus contumelia afficis. Cessit petra virgæ Mosis, at mores tui ad pietatem flecti nequeunt. In prælio vicisti, nec cœlestem nosti ducem. Sistebatur solis cursus, victoriæ prævium signum tibi factus, tu filiorum cædes in sacrificium pro actione gratiarum offerebas idolis. Semper Judæus sanguine enutritus, prophetarum cædes suscipit : atque eorum sanguine paulatim irrigatus, ad iniquitatis fastigium hodie prorumpit? Quis igitur illis iniquitatis fructus? « Ecce relinquetur domus vestra deserta [78]. » Dedita est ad supplicium illa natio : quandiu enim spem curationis morbus subindicat, lenibus tandiu remediis medicus a morbo recreare studet : ubi vero nulla residua spes medelæ, membrum absciinditur.

5. Post paulum temporis, aderat Judas post venditionem lætus, quemadmodum institor quidam, mercium suarum onere deposito; aderat osculo armatus; aderat venditum a se virum indicaturus. Quid ergo ad Judam Dominus? Avaritia ceu ebrietate submersum expergefacit his verbis : « Osculo Filium hominis tradis [79]? » Itane osculari edoctus es? Dic mihi, hæccine lex charitatis a me tibi tradita? O sanguine plenum osculum! O bellum osculo coloratum! O osculum quod mortis morsus efficitur! O osculum venenum aspidum eructans! Quod ad charitatem didicisti, eo ad fraudem usus es? Video clavos in ore tuo : quid celas opus tuum? Crucem exspecto. His Judas compellatus est. Petrus autem amorem suum juramento affirmabat : « Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo [80]. » Ebrius amore, contra mortem fit audacior : non ille naturæ infirmitate verba metitur sua : non cogitat loquentis veracitatem, sed contradicendo sese jactat. Quid ergo Dominus? Nulla mihi ad victoriam

πείας ἐπίσκεψαι. Τούτων ἁπάντων ἐπιλήσμων γενόμενος, ὃν πωλεῖς οὐκ ἐννοεῖς.

4. « Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. » Ὢ πράσεως δεσποτείαν τῷ πιπρασκομένῳ κατὰ τῶν ὠνουμένων ἐγγυομένης! Πιπρασκόμενος γὰρ ὁ δεσπότης κτήτωρ τῶν ἀγοραζόντων ἐγίνετο. Εἰκότως οὖν ὁ Χριστὸς ἀνεβόα· « Πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν· » εἴ τι λείπει τοῖς προγονικοῖς ὑμῶν, ὦ Ἰουδαῖοι, τολμήμασιν. Ἐκεῖνοι προφήτας ἀνῄρουν, ὑμεῖς δὲ τὸν προφητευθέντα φονεύετε. Ἐκεῖνοι τοὺς πεμφθέντας κατέσφαττον, ὑμεῖς δὲ τὸν τοὺς προφήτας ἀπεσταλκότα. Ἐκεῖνοι τοὺς δούλους, ὑμεῖς τὸν Δεσπότην ἀποκτείνετε. Ἐκεῖνοι τοὺς ἱερεῖς ἀνῄρουν, ὑμεῖς τὸν ναὸν κατελύσατε. Μείζονα τῶν προλαβόντων τὰ δεύτερα. Θάλασσαν πλεύσας [ἴσ. περάσας], ἠλέγχθης ἀχάριστος· μάννα τρεφόμενος, τὸν ἐν Αἰγύπτῳ μόσχον ἐθρήσκευσας· νόμον δεχόμενος, τὸν νομοδότην παρανομίαις καθυβρίζεις. Ἧξεν ἡ πέτρα τῇ ῥάβδῳ Μωσέως, ὁ δὲ σὸς τρόπος ἀκαμπὴς πρὸς εὐσέβειαν. Ἐνίκας μαχόμενος, καὶ τὸν ἐξ οὐρανοῦ στρατηγὸν οὐκ ἐγνώριζες. Ἐδεσμεύετο δρόμος ἡλίου, σοὶ προθεσμία νίκης γινόμενος, σὺ δὲ τὰς τῶν τέκνων σφαγὰς θυσίας εὐχαριστηρίους τοῖς εἰδώλεις προσέφερες. Ἀεὶ σύντροφος Ἰουδαῖος αἱμάτων τὰς προφητῶν σφαγὰς ὑπολαμβάνει· τούτοις [ἴσ. τούτων] τοῖς αἵμασι κατὰ μικρὸν ἀρδευόμενος εἰς αὐτὴν σήμερον τῆς παρανομίας τὴν κορυφὴν ἀπωλίσθησε; Τίς οὖν αὐτοῖς ὁ τῆς παρανομίας καρπός; « Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. » Ἔκδοτον εἰς τὴν κόλασιν τὸ ἔθνος· ἕως γὰρ θεραπείας ἐλπίδα ὑπεμφαίνει τὸ πάθος, πράοις φαρμάκοις ὁ ἰατρὸς ἀνακτᾶται τὸ νόσημα· ἀπογνοὺς δὲ τὴν θεραπείαν τοῦ πάθους (17), ἀποτέμνεται μέλος.

5. Μικρὸς ἐν μέσῳ καιρὸς, καὶ παρῆν Ἰούδας μετὰ τὴν πρᾶσιν φαιδρὸς, καθάπερ τις ἔμπορος τοῦ φορτίου τὸ ἄχθος ἀπωσάμενος· παρῆν ὡπλισμένος φιλήματι, παρῆν δεικνὺς, ὃν ἐπώλησε. Τί οὖν ὁ Κύριος πρὸς τὸν Ἰούδαν; Ὡς μέθῃ βεβαπτισμένον φιλαργυρίᾳ (18) διύπνιζε, λέγων· « Φιλήματι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως; » Οὕτω φιλεῖν ἐδιδάχθης; Εἰπέ μοι, οὗτος παρ' ἐμοί σοι τῆς ἀγάπης ὁ νόμος; Ὢ φιλήματος αἵματος πεπληρωμένου! Ὢ πολέμου κεχρωσμένου φιλήματι! Ὢ φίλημα δῆγμα (19) θανάτου γενόμενον! Ὢ φίλημα ἀσπίδων ἰὸν ἐρευγόμενον. Ὃ πρὸς ἀγάπην ἐδιδάχθης, τούτῳ πρὸς ἀπάτην ἐχρήσω. Ὁρῶ σου τοὺς ἐπὶ τοῦ στόματος ἥλους· τί κρύπτεις, ἃ πράττεις; Τὸν σταυρὸν ἀναμένω. Ὁ μὲν Ἰούδας τούτοις· Πέτρος δὲ περὶ φίλτρου διωμνύετο· « Ἐὰν δέῃ με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι. » Μεθύων τῷ πόθῳ κατὰ θανάτου θρασύνεται· οὐ μετρεῖ τοὺς λόγους τῇ ἀσθενείᾳ τῆς φύσεως· οὐκ ἐννοεῖ τὸν ἀληθεύοντα, καὶ ἀντιλέγων σεμνύνεται. Τί οὖν ὁ Κύριος; Οὐ χρεία μου λόγων πρὸς νί-

[76] Matth. xxvi, 9. [77] Matth. xxiii, 32. [78] ibid. 28. [79] Luc. xxii, 48. [80] Matth. xxvi, 35.

(17) Reg. τὸ πάθος.
(18) Reg. φιλαργυρίας.
(19) Reg. δεῖγμα, lectio dubia.

κην. Ἀλεκτρυών σου τὴν μεγαλαυχίαν ἐλέγξει· ἐκεῖνος τῶν τοῦ δεσπότου λόγων συνήγορος ἔσται· ἐκεῖνός σοι τοῖς τῶν ῥημάτων κόμποις βοῶν ἀντιστήσεται. Ἠκολούθη τοῖς λόγοις τὰ πράγματα. Παιδίσκη φθέγγεται, καὶ ἡ κορυφὴ τῶν ἀποστόλων ταράττεται, καὶ Πέτρος ἐλέγχεται. Κόρη λαλεῖ, καὶ ἡ πέτρα χειμάζεται· κόρη ψιθυρίζει, καὶ Πέτρος ἀρνεῖται. Ἤλπιζε πείθειν τὴν κόρην ὁ Πέτρος ὀμνύων· ἀλλ' ὄρνις τοὺς ὅρκους οὐ δέχεται· ἐπιστομίζει ταῖς φωναῖς τὸν ἀρνούμενον. Ἀξίαν ἀποστολικὴν οὐκ αἰσχύνεται· τιμᾷ γὰρ τοῦ Δεσπότου τὴν πρόῤῥησιν· « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. » Εἴληφα, Πέτρε, τῆς κατηγορίας τὸ σύνθημα. Κἂν σιωπῆσαι μὴ θέλω, βοᾷν οὐκ ἰσχύω. Ὢ ῥημάτων κυμάτων τῷ Πέτρῳ φανέντων! Ὃν ᾐδέσθη τὰ κύματα, τοῦτον ἀλεκτρυὼν ἐστηλίτευσεν. Ὅπου γὰρ ὁ Δεσπότης προστάττων ἐστὶν, ὑπηρετεῖ τοῖς ὁμοδούλοις ἡ θάλαττα. Ὅπου ὁ Δεσπότης ἀντιπράττει, καὶ ἀλεκτρυόνες ὁπλίζονται. Πάντα γὰρ τοῖς τοῦ πεποιηκότος ἕπεται νεύμασιν. « Ἐὰν δέῃ με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι· » καὶ πάλιν· « Οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον. » Βλέπε φόβου καὶ πόθου συμπεπλεγμένας φωνάς. Ἠγνόησας, ὦ Πέτρε, τὸν Κύριον; Οὐκοῦν καὶ ὁ Κύριος τὸν Πέτρον ἠγνόησεν; Ὢ φόβου πόθον νικήσαντος! Θεώρησον τὴν τοῦ Πέτρου δειλίαν, ἵνα μάθῃς, τίς ὁ τὴν παῤῥησίαν δωρούμενος. Ἐλεγχέσθω φύσις, ἵνα φανῇ ἡ χάρις· δεικνύσθω τὸ πάθος, ἵνα φανῇ τῆς δυνάμεως ὁ χορηγός· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[81] Matth. xxvi, 34. [82] ibid. 72.

A verborum necessitas. Jactantiam tuam gallus coarguet : ipse Domini verborum assertor erit : ille cantando verborum tuorum venditationi obsistet. Verba ejusmodi res ipsa consecuta est. Loquitur puella, et apostolorum coryphæus turbatur, Petrusque coarguitur. Puella loquitur, et petra tempestate movetur. Puella susurrat, et Petrus negat. Sperabat Petrus sibi juranti fidem habituram puellam; sed avis juramenta non admittit : voce sua juranti os obturat; apostolicam non veretur dignitatem : veneratur quippe Domini prædictionem. « Priusquam gallus cantet, ter me negabis [81]. » Accepi, o Petre, accusandi tempus condictum. Licet tacere nolim, clamare tamen non valeo. O verba quæ quasi fluctus Petro visa sunt! Quem fluB ctus veriti sunt, eum traduxit gallus. Nam ubi Dominus imperat, ibi mare conservis famulatur. Ubi Dominus repugnat, ibi armantur ipsi galli. Omnia quippe opificis nutum sequuntur. « Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo : » et post : « Non novi hominem [82]. » Vide timoris amorisque complicatas voces. Non noras, Petre, Dominum? An igitur et Dominus Petrum non novit? O metum qui vincit amorem! Considera mihi illam Petri formidinem, ut ediscas, quisnam sit qui dat fiduciam. Arguatur natura, ut appareat gratia : exhibeatur infirmitas, ut appareat virtutis auctor, cui gloria et imperium et nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

IN SERMONEM SEQUENTEM MONITUM.

385 *Sermo in Parasceven antiquum est opus : nam in codicibus annorum plusquam octingentorum legitur. Minime tamen Athanasio ascribendus, stylus enim Athanasiano absimile plane est. Nam licet hoc opusculum aliquam præferat elegantiæ speciem, at minime nativam : sed tropis, figuris, exclamationibus ad κακοζηλίαν usque redundantem. In nullis etiam Athanasii operum collectionibus manuscriptis locum habuit, quod sciamus. Quare inter spuria merito ablegatur.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ (20) *ΤΗ͂Ι ΑΓΙΑ͂Ι ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ͂Ι.*

—

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN PASSIONEM DOMINI IN PARASCEVE.

—

1. Μέγα μὲν οὐρανὸς δημιούργημα, καὶ τῆς ὁρωμένης κτίσεως πρῶτον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι καλούμενον· μέγα δέ τι καὶ θαυμαστὸν τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις, ἀοράτοις στεφανουμένη τοῖς κάλλεσιν. Ἁμιλλᾶται τοῖς εἰρημένοις καὶ ἥλιος, τὰς ἡμερινὰς τοῦ φωτὸς λαμπάδας περιβαλλόμενος, καὶ τὸν οὐράνιον

1. Magnum quidem opificium est cœlum, ac primum omnium quæ sub aspectum cadunt creaturarum, a Deo vocatum ut esset. Magnum item quidpiam et admirandum est angelorum natura, ornamentis invisibilibus coronata. Cum his quæ diximus sol contendit, qui diurnis lucis facibus

(20) Sic mss. Editi vero simpliciter, εἰς τὴν ἁγίαν παρασκευήν, omissis reliquis.

cinctus, cœlestem concitat cursum. Mentem obstupefacit terra, jussu Dei suspensa, ac grave hoc elementum aquis invectum. Quid de mari dixeris, ita explicato, arena cincto, ventis gubernato? Sed hæc omnia quidem pulchra, imo admodum pulchra sunt creatricis sapientiæ opificia; sed eorum pulchritudinem deturpavit homo, ac honoris allati exuberantia, honoratis pridem contumeliam irrogavit. Res enim creatas supra modum admiratione prosecutus, iis quæ ante in honore erant, dedecus infudit. Sic invita creatura erroris mater fuit. Sed errabundam miseratus Dominus, crucem in medium attulit, hominibus cognitionis Dei, ipsis creaturis validius, instrumentum. Inefficax itaque cœlum fuit ad impietatem corrigendam. Adoratus sol pudore quidem affectus est, nec valuit tamen adoratores prohibere. Terra corpori quidem medicamenta profert, sed ægrotanti animæ opem ferre nequit. Mare huic malo curando impar deprehendebatur. Cæcus homo circuibat creaturam, et in quod palpitando incidebat, illud adorabat: Deumque non poterat invenire, utpote quem tota creaturarum turba Deum prædicans, ad unius Dei doctrinam deducere non valeret. Sed quod cœlum nequibat, hoc crux efficere potuit: quem sol non docuit, crux refulgens illuminavit: vile lignum plantatum, impietati deditum orbem ad pietatem excoluit. Lignum damnationis instrumentum, damnatis libertatem conciliavit. Invalida ad salutem hominum erat creatura: ingressa crux ut medicus apparuit. Quia enim mors ligno tanquam baculo olim usa, radicem humanam oppugnarat, viamque ad sese insinuandam invenerat, transgressionem scilicet illam per cibum vetitum; aperta tunc morti via, consequebatur eam genus humanum, et qui participes erant naturæ (humanæ) hæredes iidem fuere supplicii. At Deus plastes ille figmenti misertus sui, lignum naturæ, oppositum scilicet ligno medicamentum, largitus est: passionemque induxit, passioni medelam: et mortem quæ tunc obtinebat, per aliam mortem a se armis instructam debellavit. Ac rursum liber homo, quibus rebus ad mortem fuit alligatus, iis immortalitatem invenit: quibus enim damnatus iisdem liberatus est.

386 2. O divinam vere sapientiam, cœlestemque machinam! Crux defixa fuit, et idolorum cultus eversus: crux excitata, et diabolica potestas damnata fuit: crux defixa fuit, et Judæorum superbia in ruinam versa est; ut ediscas non simpliciter lignum tot miraculorum esse causam, sed eum qui ligno ad victoriam est usus. Non enim per se passio est salutaris, sed ille salutaris est qui per passionem salutem voluit dispensare. Tibi quidem mors fit a morte redemptio, sed rerum naturam

A δρόμον ἐλαύνων. Ἐκπλήττει τὴν διάνοιαν ἡ γῆ, κρεμαμένη προστάγματι, καὶ τὸ βαρὺ στοιχεῖον τοῖς ὕδασιν ἐποχούμενον. Τί δ' ἄν τις εἴποι, θάλατταν ἡπλωμένην ὁρῶν, καὶ ψάμμῳ (21) μὲν δεδεμένην, πνεύμασι δὲ κυβερνωμένην; Ἀλλὰ πάντα μὲν καλὰ καὶ λίαν καλὰ, καὶ τῆς τοῦ δημιουργοῦ σοφίας τεχνάσματα· ᾔσχυνε δὲ τούτων τὸ κάλλος ὁ ἄνθρωπος τῇ τῆς τιμῆς ὑπερβολῇ, τοῖς τιμωμένοις τὴν ὕβριν γεννήσας. Θαῦμα γὰρ τῇ κτίσει προσενέγκας ὑπερβαῖνον τὰ μέτρα τῆς κτίσεως, ἀδοξίαν τοῖς τιμωμένοις κατέχεεν. Οὕτω πλάνης μήτηρ ἡ κτίσις ἄκουσα γέγονεν. Ἀλλ' ᾤκτειρε τὴν πλανωμένην ὁ Θεὸς, καὶ φέρει σταυρὸν ἐν μέσῳ, θεογνωσίας ἀνθρώποις ὄργανον, τῆς κτίσεως δυνατώτερον. Ἄπρακτος γοῦν ὁ οὐρανὸς πρὸς ἀσεβείας (22) γέγονε διόρθωσιν. Καὶ B ἥλιος μὲν ᾐσχύνετο προσκυνούμενος, κωλύειν δὲ τοὺς προσκυνοῦντας οὐκ ἴσχυσε. Γῆ, τὰ τοῦ σώματος φάρμακα βρύουσα, τῇ ψυχῇ νοσούσῃ βοηθεῖν οὐκ ἠδύνατο. Θάλασσα περιττὴ πρὸς τὸ πάθος ἠλέγχετο. Καὶ ἄνθρωπος τυφλώττων περιῆγε τὴν κτίσιν, καὶ τὸ προσπίπτον ψηλαφῶν προσεκύνει, Θεὸν εὑρεῖν οὐ δυνάμενος· ὃν ὁ τῆς κτίσεως ὅλης δῆμος κηρύττων πρὸς τὴν ἑνὸς Θεοῦ διδασκαλίαν προσάγειν οὐκ ἐξήρκεσεν. Ἀλλ' ὃ μὴ πεποίηκεν ὁ οὐρανὸς, τοῦτο ἴσχυσεν ὁ σταυρός· καὶ ὃν ἥλιος οὐκ ἐδίδαξε, σταυρὸς ἀναλάμψας ἐφωταγώγησε· καὶ ξύλον εὐτελὲς φυτευθὲν οἰκουμένην ἀσεβοῦσαν πρὸς εὐσέβειαν ἐγεώργησε. Ξύλον καταδίκης ὄργανον τοῖς καταδίκοις ἐλευθερίαν ἐκαρποφόρησεν. Ἠτόνησε (23) πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπων ἡ κτίσις, καὶ σταυρὸς εἰσελθὼν ἰατρὸς ἀνεδείχθη. C Ἐπειδὴ γὰρ ὁ θάνατος, ξύλῳ τὸ πάλαι βακτηρίᾳ χρησάμενος, τὴν τῶν ἀνθρώπων ῥίζαν ἐπολιόρκησεν, ὁδὸν εὑρὼν εἰς παρείσδυσιν τὴν ἐν βρώσει παράβασιν· τότε, παρανοιχθείσης οὕτω τῆς ὁδοῦ τῷ θανάτῳ τὰ γένη συνήπτετο (24), καὶ οἱ κοινωνοὶ τῆς φύσεως ἐγίνοντο κληρονόμοι κολάσεως. Οἰκτείρας τοὺς πλασθέντας ὁ πλάστης, ξύλον ἀντιφάρμακον ξύλου τῇ φύσει χαρίζεται, καὶ πάθος οἰκονομίας εἰσήνεγκε πάθους ἀλεξιφάρμακον καὶ θανάτῳ κρατοῦντι θάνατον ἀνθοπλίσας κατηγωνίσατο· καὶ πάλιν ἐλεύθερος ὁ ἄνθρωπος, οἷς ἐδέθη πρὸς θάνατον, τούτοις τὴν ἀθανασίαν (25) εὑράμενος· δι' ὧν γὰρ κατεκρίνετο, διὰ τούτων ἐλύετο.

D 2. Ὢ θείας ἀληθῶς σοφίας, καὶ μηχανῆς οὐρανίου! Σταυρὸς ἐπήγνυτο, καὶ εἰδωλολατρεία κατεστρέφετο· σταυρὸς ἐγείρετο, καὶ διαβολικὴ δυναστεία κατεδικάζετο· σταυρὸς ἐπήγνυτο, καὶ Ἰουδαίων ὁ τῦφος πρὸς πτῶσιν μεθίστατο· ἵνα μάθῃς, ὅτι μὴ ξύλον ἁπλῶς τῶν τοσούτων θαυμάτων παραίτιον, ἀλλ' ὁ τῷ ξύλῳ πρὸς τὴν νίκην χρησάμενος. Οὐ γὰρ καθ' ἑαυτὸ τὸ πάθος σωτήριον, ἀλλ' ὁ διὰ πάθους οἰκονομεῖν τὴν σωτηρίαν βουλόμενος. Σοὶ μὲν γὰρ γίνεται θανάτου λύσις ὁ θάνατος, ἀλλ' ἤμειψε τῶν πραγμάτων τὴν

(21) Ita mss. Editi vero, ψάμμοις ἐνδε....
(22) Ita Colb. 2. recte. Editi vero, εὐσεβείας.
(23) Ita duo Colbertini. In editis, ἠτόνησε deest.
(24) Ita Colb. 2, Colb. 1, συνείπετο. Editi, συνῆπτο. Paulo post, Colb. 2. κοινωνοὶ τῆς κολάσεως. Mox contextum ante in multis vitiatum ex mss. restituimus. Infra Colbert. 2, pro ἀλεξιφάρμακον, habet ἀλεξιτήριον.
(25) Ita mss. Editi vero, ἀκαθαρσίαν.

φύσιν ὁ τῇ φύσει τοὺς ὅρους πηξάμενος. Σταυρὸς, καὶ πάθος, καὶ λόγχη, καὶ ἧλοι, καὶ θάνατος, ταῦτα ζωῆς ἀθανάτου (26) γίνεται σπάργανα· τούτοις ὁ δεύτερος ἄνθρωπος εἰς ζωὴν ἀπετέχθη. Οἷς ὁ πρῶτος Ἀδὰμ κατεκρίθη, τούτοις ὁ δεύτερος Ἀδὰμ ἠλευθερώθη· ὑφ' ὧν ἡ ἀρχὴ τῶν ἀνθρώπων κατέπεσεν, ὑπὸ τούτων ἡ ἀπαρχὴ τῶν ἀνθρώπων ἀνυψοῦται. Σήμερον ὁ δεσπότης καὶ Κύριος κατάκριτος ἄγεται, καὶ ἐκ δικαστηρίου πρὸς δικαστήριον παραπέμπεται· καὶ Καϊάφας ἀποφαίνεται, καὶ Πιλᾶτος τὴν ψῆφον διαδέχεται. Καὶ οὐ παραιτεῖται τὴν κρίσιν ὁ Χριστὸς, ἵνα λύσῃ τὴν τοῦ κόσμου κατάκρισιν.

3. Ὢ παραδόξων θαυμάτων! δέχεται τὴν τοῦ θανάτου ψῆφον ὁ Χριστὸς, καὶ εὐθὺς ὁ Βαραββᾶς ἀπολύεται. Ἐκ προοιμίων ὁ σταυρὸς τοῖς καταδίκοις ἐλευθερίαν χαρίζεται. Μὴ γάρ μοι πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων πονηρίαν (27) ἀπίδῃς, μηθ' ὅτι τὸν εὐεργέτην καταδικάζοντες προτιμῶσι τὸν μιαιφόνον· ἀλλ' ὅτι ἡ τῆς καταδίκης ἀρχὴ, τῆς τῶν καταδίκων ἐλευθερίας ὑπῆρχεν ἀρχή· ὅτι ὁ τὴν τῶν καταδίκων δίκην (28) δεξάμενος δικαίως ζώντων ὁμοῦ καὶ νεκρῶν κριτὴς ἀναφαίνεται· « Καθότι ἔστησεν ἡμέραν ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν ὁ Θεὸς τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισεν ὁ Θεὸς, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. » Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι, τοὺς ἄλλους τοῦ θανάτου τρόπους παρέντες (29), ἐπὶ τὸν σταυρὸν ὥρμησαν, τιμωρίας ὁμοῦ καὶ ἀτιμίας ἐπινοήσαντες ὄργανον· καὶ τὴν τοῦ νόμου κατάραν τῷ διὰ ξύλου θανάτῳ προσάπτουσιν, ἐπιφορτίζειν ἡγούμενοι τοῦ θανάτου τὸ βάρος. Ἠγνόουν δὲ ἄρα τὸν σταυρὸν νίκης (30) ἐντίμου κατασκευάζοντες σύμβολον. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἀρκούμενοι, κοινωνοὺς τοῦ θανάτου καὶ λῃστὰς γενέσθαι βιάζονται, ἵνα ἡ τοῦ θανάτου κοινωνία τῆς τελευτῆς γένηται (31) ἀδοξία. Ἠγνόουν δὲ ἄρα λῃστὴν τῷ Χριστῷ συσταυρώσαντες, κήρυκα τῆς τοῦ ἐσταυρωμένου βασιλείας χειροτονοῦντες. « Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. » Ὡς λῃστὴς ἐσταυρώθης (32), καὶ εὐαγγελιστὴς ἀνεδείχθης; Ὡς βασιλέα τιμᾷς ὃν ἀτιμάζειν ἐτάχθης; « Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. » Τί ἔφης, ὦ λῃστὰ, ἀγνοεῖς ἃ πάσχεις; Ἐπελάθου τῶν ἥλων; οὐχ ᾐσθάνου τῶν ὀδυνῶν; Ὡς ἐν ἱερῷ προσευχόμενος, οὐχ ὡς ἐν ξύλῳ (33) κρεμάμενος, οὕτως ἱκετεύεις; Εἶδον, φησὶ, Θεὸν ἀληθινὸν, καὶ ἱκετεύειν τοῦτον ἐπόθησα. Ἔγνων ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τὴν ἀξίαν. Εἶδον καταδίκην τὴν βασιλείαν κηρύττουσαν. Εἶδον ἐν τῇ κατηγορίᾳ διαδήματος χάριν ἀστράπτουσαν. Εἰ γὰρ σταυρούμενος βασιλεύει, τίς ἂν εἴη στεφόμενος (34); Γνωρίζει τὴν βασιλείαν ἡ κτίσις. Ἥλιος σταυρούμενον ὁρᾷ, καὶ

commutavit qui naturæ terminos defixit. Crux, passio, lancea, clavi, et mors; hæc, inquam, immortalis vitæ fiunt incunabula: his secundus homo ad vitam progenitus est. Quibus primus Adam condemnatus est, iisdem secundus Adam est liberatus: per quæ initium hominum decidit, per ea primitiæ hominum exaltatæ sunt. Hodie herus ac Dominus noster reus agitur, et ex tribunali ad tribunal ducitur: Caiphas profert sententiam, Pilatus judicii calculum excipit. Nec recusat judicium Christus ut mundi condemnationem aboleat.

3. O stupenda miracula! mortis damnationem Christus accipit, et mox Barabbas solvitur. In ipso statim exordio crux damnatis largitur libertatem. Ne mihi namque Judæorum malitiam respice: nec quod benefactorem condemnent, homicidamque illi anteponant; sed potius animadverte condemnationis initium, damnatorum liberationis initium fuisse. Quoniam qui reorum damnationem in se suscepit, jure vivorum simul et mortuorum judex declaratur: « Eo quod statuit diem, in quo judicaturus est Deus orbem in justitia, in viro in quo statuit Deus, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis [83]. » Judæi porro omissis aliis mortis generibus, crucem elegerunt, una supplicii, ac dedecoris instrumento excogitato: et maledictum legis, morti per lignum illatæ conjungunt, rati se ita gravitatem mortis augere. Ignorabant porro se crucem in gloriosum victoriæ symbolum adornare: neque his contenti, mortis ejus consortes etiam latrones esse compellunt, ut mortis consortium exitui ejus dedecori esse. Ignorabant porro se cum Christo latronem crucifigentes, præconem regni illius qui crucifigebatur constituere: « Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum [84]. » Tanquam latro cruci affixus es, et evangelistæ munus exhibes? Ut regem honoras eum, quem ut inhonorares constitutus fueras? « Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum. » Quid ais, o latro? Ignoras quæ tute pateris? Oblitus es clavorum et non sentis cruciatus? Itane supplicas, ac si in templo orares, nec in ligno penderes? Vidi, inquit, verum Deum, et supplicare desideravi. Ex inscriptione dignitatem agnovi. Vidi condemnationem regnum ipsius annuntiantem. Vidi in accusatione diadematis gratiam refulgentem. Nam si dum crucifigitur regnat, quis erit cum coronabitur? Regnum ejus creaturæ manifestant. Sol videt crucifixum, nec lucere audet: lucem adimit crucifi-

[83] Act. XVII, 31. [84] Luc. XXIII, 42.

(26) Sic mss. Editi vero, ζωῆς καὶ θανάτου.
(27) Ita mss. Editi vero, σωτηρίαν, male.
(28) Ita mss. Editi vero sic, δίκην ἀδίκως δεξάμενος, ὅτι καὶ ὡς ζ.... ἀναφέρεται.
(29) Reg. παρέντες. Colbert. 2, παρενθέντες.
(30) Sic mss. omnes. Editi vero, νίκους. Mox unus habet κατασκευάζοντες τρόπαιον.
(31) Duo manuscripti, γένηται τῆς ταφῆς ἀδοξία. Editi, τῆς τελευτῆς γένηται ἀδοξία.
(32) Ἐσταυρώθη... ἀνεδείχθη... τιμᾷ... ἐτάχθη. Sic duo, quorum tamen alter habet ἀτιμάσας ἐδιδάχθη.
(33) Sic mss. Editi vero, ἐπὶ ξύλου. Ibid mss. ut in textu. Editi vero, Εἶδον, φησὶ, ναὸν ἀληθινὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἱκετεύειν.
(34) Sic mss. Editi vero, στεφανούμενος.

gentibus, ut pro Domino pugnet : inexspectata nocte Judæorum damnat iniquitatem. Concussa terra turbatur; ac motu suo præcipitat eos qui Dominum suspenderent. Quo pacto non crederem? Contumeliis affectum illum esse regem clamat ipse titulus. Creaturæ testificantur. Quæ in litteris lego, ea ipsa rebus comprobari video. « Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum. »

387 4. O latro acerbe Judæorum accusator! O latro justitiæ advocate! O latro regni mercator! O latro paradisi custos! O latro Adamo circa creaturas longe firmior! O latro proavo circa paradisum constantior! Manu ille importune ad lignum extensa, mortem invexit in mundum : tu opportune explicatis in cruce manibus perditum recuperasti paradisum. O latro, qui amissam avitam hæreditatem, uno felici casu recuperasti! O latro qui primus regni confessionem adeptus es! O latro regni confessor et hæres, martyrum imitator! O latro, qui pusillo verbo cœlum aperuisti! O latro qui mirum incantamentum ad mirum thesaurum comparandum adhibuisti! O latro qui cœlum velut crucis appendix effecisti! O latro legitimi latrocinii hominibus doctor! O latro qui laudabile doces latrocinium! O latro qui homines docuisti quo pacto regnum furto abriperent! O latro furti doctor, maxime grati illi a quo res aufertur! O latro qui magnam furti mercedem conscripsisti! O latro qui magnum confessionis fructum ostendisti! O latro qui tarde credidisti, et cito confessus es : postremus venisti et primus es coronatus! O latro qui celerrimam fidei efficaciam exhibuisti! O latro qui fidei partum edocuisti, qui tempore minime eget ad fetum edendum! O latro acerbe Judæ accusator! O latro qui proditori ipso laqueo gravior visus es! O latro qui Judæ proditionem contra diabolum imitatus es! O latro qui mire ejus arte usus es contra illum! O latro qui juste Christum emisti, et testem possessionis crucem adduxisti! O Petri commilito et apostolorum symmysta

5. Crucem porro excepit sepulcrum, expers hactenus sepulturæ. O sepulcrum immortalitatis locus! O sepulcrum resurrectionis officina! O sepulcrum sepulcrorum destructio! O sepulcrum in quo mors, mors esse desinit! O sepulcrum in quo oritur vita quæ termino caret! Probe, sepulcrum novum : nempe fuit hoc divinæ gratiæ consilium. Siquidem ne cadaverum multitudo dubium redderet resurgentem, neve Judæus hinc calumniæ occasionem arriperet, vacuum cadaveribus sepulcrum conspicitur, quod Judaicam linguam coerceat, ac tantum

φαίνειν οὐ τολμᾷ· ἁρπάζει τῶν σταυρούντων τὸ φῶς, ὑπὲρ Δεσπότου μαχόμενος· νυκτὶ παραλόγῳ (35) καταδικάζει Ἰουδαίων παρανομίαν. Ἡ γῆ σαλευομένη ταράττεται, καὶ κρεμνᾷ σεισμῷ τοὺς ἐπὶ σταυροῦ τὸν Δεσπότην κρεμάσαντας. Πῶς μὴ πεισθῶ; Βασιλέα τὸν ὑβριζόμενον ὁ τίτλος βοᾷ. Ἡ κτίσις μαρτύρεται. Ἅπερ ἀναγινώσκω τοῖς γράμμασιν, ἐπιγινώσκω τοῖς πράγμασι (36). « Κύριε, μνήσθητί μου, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. »

4. Ὦ λῃστὰ πικρὲ τῶν Ἰουδαίων κατήγορε! Ὦ λῃστὰ δικαιοσύνης συνήγορε! Ὦ λῃστὰ βασιλείας ἔμπορε! Ὦ λῃστὰ παραδείσου φύλαξ! Ὦ λῃστὰ τοῦ Ἀδὰμ περὶ τὴν κτίσιν βεβαιότερε! Ὦ λῃστὰ τοῦ προγόνου περὶ τὸν παράδεισον ἀσφαλέστερε! Ἐκεῖνος, ἀκαίρως ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἐπὶ τὸ ξύλον (37), θάνατον εἰς τὸν κόσμον εἰσήγαγε· σὺ δὲ, εὐκαίρως ἐπὶ τὸν σταυρὸν τὰς χεῖρας ἁπλώσας, τὸν ἀπολόμενον ἀνεκτήσω παράδεισον. Ὦ λῃστὰ τὸν προγονικὸν κλῆρον ἀπολόμενον διὰ μιᾶς εὐτυχίας ἀνακτησάμενε! Ὦ λῃστὰ πρῶτος βασιλείας ὁμολογίαν καρπωσάμενε! Ὦ λῃστὰ βασιλείας ὁμολογητὰ (38), καὶ κληρονόμε, μαρτύρων ζηλωτά! Ὦ λῃστὰ ῥήματι μικρῷ τὸν οὐρανὸν ὑπανοίξας! Ὦ λῃστὰ ξένην ἐπῳδὴν πρὸς ξένον θησαυρὸν μηχανησάμενε! Ὦ λῃστὰ πάρεργον σταυροῦ τὸν οὐρανὸν ποιησάμενε! Ὦ λῃστὰ νομίμου λῃστείας τοῖς ἀνθρώποις διδάσκαλε! Ὦ λῃστὰ λῃστείαν ἐπαινουμένην διδάξας! Ὦ λῃστὰ διδάξας ἀνθρώπους, πῶς βασιλεία λῃστεύεται! Ὦ λῃστὰ ποθουμένην τῷ κλεπτομένῳ κλοπὴν ὑφηγούμενε! Ὦ λῃστὰ μεγάλους λῃστείας μισθοὺς συγγραψάμενε! Ὦ λῃστὰ μέγα δείξας τὸ τῆς ὁμολογίας γεώργιον! Ὦ λῃστὰ βραδέως πιστεύσας, καὶ ταχέως ὁμολογήσας, ἔσχατος ἐλθὼν, καὶ πρῶτος στεφθείς! Ὦ λῃστὰ δείξας πίστεως ὀξυτάτην ἐνέργειαν! Ὦ λῃστὰ δείξας πίστεως ὠδῖνας, χρόνου εἰς τόκον μὴ δεομένας! Ὦ λῃστὰ πικρὲ τοῦ Ἰούδα κατήγορε! Ὦ λῃστὰ τῷ προδότῃ τῆς ἀγχόνης φανεὶς βαρύτερος! Ὦ λῃστὰ ὁ τὴν τοῦ Ἰούδα προδοσίαν κατὰ τοῦ διαβόλου μιμησάμενε! Ὦ λῃστὰ τῇ ἐκείνου τέχνῃ θαυμαστῶς κατ' ἐκείνου χρησάμενε! Ὦ λῃστὰ δικαίως τὸν Χριστὸν ἀγοράσας, καὶ μάρτυρα τῆς κτήσεως τὸν σταυρὸν ἐπαγόμενε! Ὦ Πέτρου συστρατιῶτα καὶ τῶν ἀποστόλων συμμύστα!

5. Διεδέξατο δὲ τὸν σταυρὸν ὁ τάφος, νεκροῦ πεῖραν οὐκ ἔχων. Ὦ τάφος ἀθανασίας χωρίον! Ὦ τάφος ἀναστάσεως ἐργαστήριον! Ὦ τάφος τῶν τάφων κατάλυσις! Ὦ τάφος ἐν ᾧ θάνατος τοῦ εἶναι θάνατος παύεται! Ὦ τάφος ἐν ᾧ ζωὴ φύεται πέρας οὐκ ἔχουσα! Καλῶς ὁ τάφος καινός! Τοῦτο τῆς χάριτος βούλημα. Ἵνα γὰρ μὴ τῶν νεκρῶν τὸ πλῆθος ἀμφίβολον δείξῃ τὸν ἀναστάντα, καὶ πάλιν ὁ Ἰουδαῖος λάβῃ τῆς συκοφαντίας τὰς ὕλας, γυμνὸς ὁρᾶται τῶν κειμένων ὁ τάφος, γλῶτταν Ἰουδαϊκὴν ἀφοπλίζων, μονονουχὶ τοιαῦτα πρὸς τὸν Ἰουδαῖον ἀποφθεγγόμε-

(35) Ita mss. Editi vero, παραλόγῳ καταδικάζει τόλμαν Ἰουδαίων παρανόμων. Mox Colbert. 1 et Reg. κρεμνᾷ. Editi, κρεμᾷ. Ibid. Colb. 1, 2, σταυρῷ, pro σεισμῷ.

(36) Sic mss. Editi vero, τοῖς γράμμασι, Κύριε... βασιλεία σου. Ὦ Πέτρου συστρατιῶτα τῶν Ἰουδαίων κατήγορε. Ὦ λῃστά, omissis quibusdam.

(37) Sic mss. Editi vero, περὶ τὸ ξύλον.

(38) Sic mss. Editi vero, ὁμολογητά. Ὦ λῃστὰ παιδευτά.

νος. Τί λέγεις, ὦ συκοφάντα; Νεκρὸν ἕτερον οὐχ ὁρᾷς· οὐκοῦν τῷ ἀνισταμένῳ προσκύνησον! θέασαι αὐτὸν ἐγηγερμένον, καὶ τὴν δεσποτείαν ἐπίγνωθι· ὃν νεκρόν μοι παρέδωκας, ἀθάνατον ἀντιδίδωμι. Ἀλλ' οὐκ ἤρκεῖτο τούτοις (39) ὁ Ἰουδαῖος· ἐπισυνάπτει δὲ τῷ τάφῳ τὰς σφραγῖδας. Ἄθλιε καὶ πανάθλιε, ὁ τοῦ θανάτου τὰς ὀδύνας λύων, τὰς σφραγῖδας οὐ λύει; Ὁ σκυλεύων τὸν ᾅδην, τὰ σήμαντρα φοβεῖται; Σφράγιζε τὸν τάφον, ἐπισημαίνου τὸν λίθον, στρατιώτας ἐπίστησον, πολιόρκει τὸ μνῆμα (40). Μειζόν μου ποιεῖς τὸ κατόρθωμα, θεατὰς τῆς ἀναστάσεως εὐτρεπίζεις, μάρτυρας τῆς ἐγέρσεως φέρεις, κήρυκας τῶν ἐμῶν θαυμάτων τοὺς σοὺς ὑπηρέτας κατασκευάζεις.

6. Δεῦρο οὖν (41), ἀδελφοὶ μείνωμεν τὰς ὠδῖνας τοῦ τάφου. Ἴδωμεν τέως δωροφοροῦντα τὸν Ἰωσὴφ, καὶ τὸν Νικόδημον συντρέχοντα, σινδόνι καθαρᾷ, καὶ ὀθονίοις, καὶ σουδαρίῳ περιειλίσσοντας τὸν τοῦ παντὸς Κύριον, σμύρναν τε καὶ ἀλόην, τὰ τῆς ἀφθαρσίας σύμβολα, προσκομίζοντας. Ἴδωμεν κυοφορουμένην τὴν ἀνάστασιν. Ἴδωμεν γαστέρα τάφου τῆς ἀναστάσεως μητέρα. Μείνωμεν ἰδεῖν τὸν Χριστὸν τροπαιοῦχον ἐκ τάφου συνεγειρόμενον (42)· καὶ τὴν κατὰ θανάτου καὶ τυράννου νίκην ἀναδησάμενον. Τοίνυν φαιδροὶ φαιδρῷ τῷ ἀνισταμένῳ Χριστῷ προσέλθωμεν. Αὐτῷ γὰρ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A non Judæos ita compellat: Quid ais sycophanta? Mortuum alium non vides: resurgentem igitur adora: contemplare illum resuscitatum ejusque dominium agnosce: quem mihi mortuum tradideras, immortalem tibi reddo. Sed id minime Judæo satis fuit: addidit enim sepulcro signaculum. Miser, imo miserrime: qui mortis dolores solvit, annon solvet signacula? Qui infernum diripuit, an signacula reformidabit? Obsigna sepulcrum, signa lapidem, milites statue, sepulcrum obside. Præstantiorem a me gestam rem efficies: resurrectionis spectatores adornas, testes resurrectionis affers: miraculorum meorum præcones, ministros scilicet tuos, præparas.

6. Agite ergo, fratres, exspectemus sepulcri partus. B Videamus Joseph dona ferentem, Nicodemumque ipsi concurrentem, sindone munda, pannis et sudario Dominum universi obvolventes, myrrham et aloen immortalitatis symbola afferentes. Aspiciamus resurrectionem quasi uterum gestantem. Videamus sepulcri uterum resurrectionis matrem. Exspectemus visuri Dominum cum tropæo ex sepulcro resurgentem, et victoriam de sepulcro et de tyranno reportantem. Itaque læti ad lætum Christum resurgentem accedamus. Illum enim decet omnis gloria, honor, adoratio cum Patre et Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

(39) Sic mss. Editi vero, οὐκ ἀρκεῖ τοσούτους.
(40) Ita mss. Editi, τὰ μνήματα.
(41) In editis hæc, Δεῦρο οὖν..... τοῦ τάφου, inferius posita sunt. In mss. vero hic habentur.
(42) Ita mss. Editi vero, συνεγειρόμενον. Τοίνυν φαιδροί, omissis quibusdam.

388 IN SEQUENTEM HOMILIAM ADMONITIO.

Hanc publicam fecit Holstenius, Athanasioque abjudicandam putavit, nec injuria: est enim ineptissimi hominis fetus, ut primo aspectu æstimabit eruditus lector: atque post Iconomachorum hæresim conscripta videtur ex iis quæ de imaginibus sub finem habentur. Quæ etiamsi ut arbitratus est Combefisius p. 564, *possent ante Iconoclastarum ætatem scripta fuisse, ægre tamen tempore Athanasii scripta concedantur.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εἰς τοὺς ἁγίους Πατέρας καὶ προφήτας, καὶ εἰς τὴν πάνσεπτον Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς τὸν λδ' ψαλμὸν ὁμιλία.

S. P. N. ATHANASII

In sanctos Patres et prophetas, et in admodum venerandam Ecclesiam, atque in psalmum XXXIV *homilia.*

1. Ἡ ποδηγοῦσα πίστις εἰς τὴν ὁδὸν τῆς θεογνωσίας, καὶ τὴν ἐνάρετον καὶ ἀκατάληπτον πολιτείαν, οὐ νεωτέραν ἔχει τὴν ἀρχὴν, καθώς φασιν ἀνόμιμοι καὶ ἀλιτήριοι Ἰουδαῖοι· ἀλλ' ἄνωθεν ἐκ τῶν ὁσίων καὶ εὐσεβῶν Πατέρων, λέγω δὲ τοῦ Ἄβελ, καὶ τοῦ Ἐνὼχ, καὶ τοῦ Νῶε, καὶ τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ τῶν ἄλλων δὲ

1. Fides quæ ducit ad viam cognitionis Dei, et ad probum incomprehensibileque (43) vitæ institutum, non recentis est initii, ut aiunt impii illi sceleratique Judæi: sed jam olim a sanctis piisque Patribus, Abel dico, Enoch, Noe, Abraham, aliisque omnibus justis viris orta est. Quod sane con-

(43) Holstenius vertit, *irreprehensibile*

spicuum est ex iis quæ loquitur Paulus, vas electionis, vas unguentarium, et columna veritatis, qui hæc ipsissima scribit verba[85] : Fide Abelis plurimam hostiam quam a Caino accepit Deus, unde etiam vivit in æternum. Fide Enoch Deo acceptus translatus est in paradisum, cum non vidisset communem naturæ mortem. Fide Noe construxit arcam in salutem domus suæ : typum gerentem inenarrabilis Ecclesiæ, habentem binas ternasque contignationes, invocationem scilicet Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Fide Abraham egressus e regione Chaldæorum, habitavit in terra promissionis, accepturus cœlestem civitatem, supernam Jerusalem, matrem primogenitorum, cujus artifex et conditor solus Deus. Fide Isaac cum offerretur ad altare, non lacrymatus est, sciens se præfigurare Agnum qui ablaturus erat peccatum mundi. Fide Jacob adoravit summitatem virgæ suæ, manifestissime significans victricem ac beatissimam crucem. Fide Joseph moriens, mandavit filiis Israel de ossibus suis, ut ea ex Ægypto auferrent, ne illa Ægyptii, quasi Deum, colerent. Fide Rahab non periit una cum urbe Jericho, susceptis cum pace exploratoribus. Fide Moses celebravit Pascha et effusionem sanguinis, ut et nos fide salutare Pascha celebremus, sine ulla hypocrisi (« Omne enim quod non est ex fide peccatum est[86] »), ungentes sanguine, non duos postes januarum, sed obsignantes animam et corpus; ut Pharao cum diabolo in maris Rubri pelago submergatur. Nos autem novus Israel cum Mose cantemus victoriæ canticum. Fide prophetæ vicerunt regna, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, sapiens scilicet ille Daniel : exstinxerunt impetum ignis, tres videlicet pueri, qui flammam ignis rore mitiorem proculcarunt. Alii autem distenti sunt, rotarum axibus membratim exagitati, non admissa tyranni Antiochi adhortatione illa, « Sacrificate et estote amici mei, » ut meliorem invenirent resurrectionem. Lapidatus est ille re atque nomine Stephanus (id est, corona), cujus capiti corona justitiæ imposita fuit. Serra sectus fuit Isaias, verum celebratur in æternum. Gladio cæsi mortui sunt Joannes et Jacobus : occisus fuit Zacharias : circuierunt in melotis, Isaias et Elisæus, et in pellibus caprinis, **389** egentes, angustiati, afflicti ab insipientibus, manentes in speluncis et cavernis terræ, quibus dignus non erat universus mundus. Ipsi enim digni erant, utpote religiosi ac pii viri.

A πάντων δικαίων. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸ μυροφόρον ἀγγεῖον, τὸν στύλον τῆς ἀληθείας, Παῦλον, γράφοντα ταῦτα ἐπὶ λέξεως καὶ λέγοντα· Πίστει Ἄβελ πλείονα θυσίαν παρὰ Κάϊν προσεδέξατο ὁ Θεός· ὅθεν καὶ ζῇ εἰς τὸν αἰῶνα. Πίστει Ἐνὼχ εὐαρεστήσας τῷ Θεῷ, μετετέθη εἰς τὸν παράδεισον, μὴ θεασάμενος μηδὲ τὸν κοινὸν θάνατον τῆς φύσεως. Πίστει Νῶε κατεσκεύασε τὴν κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, χαρακτηρίζων τὴν ἀνεκλάλητον Ἐκκλησίαν, ἔχουσαν διόροφα καὶ τριώροφα, ἐπίκλησιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Πίστει Ἀβραὰμ, ἐξελθὼν ἐκ τῆς Χαλδαϊκῆς χώρας, παρῴκησεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἀπεκδεχόμενος τὴν ἐπουράνιον πόλιν, τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ, τὴν μητέρα τῶν πρωτοτόκων, ἧς τεχνίτης B καὶ δημιουργὸς μόνος ὁ Θεός. Πίστει Ἰσαὰκ ἀναφερόμενος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, οὐκ ἀπεδάκρυσεν, εἰδὼς, ὅτι εἰκονίζει τὸν ἀμνὸν τὸν μέλλοντα αἴρειν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Πίστει Ἰακὼβ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ (44), ἐκμηνύων ἀντικρὺ τὸν νικοποιὸν καὶ τρισμακάριον σταυρόν. Πίστει, Ἰωσὴφ τελευτῶν ἐνετείλατο τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ περὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, ἐξαγαγεῖν αὐτὰ ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἵνα μὴ μέλλουν (sic) οἱ Αἰγύπτιοι ὡς Θεὸν αὐτὰ σέβεσθαι. Πίστει Ῥαὰβ οὐ συναπώλετο τῇ πόλει Ἱεριχὼ, δεξαμένη μετ' εἰρήνης τοὺς κατασκόπους. Πίστει Μωσῆς ἐποίησε τὸ Πάσχα καὶ τὴν πρόσχυσιν τοῦ αἵματος, πρὸς τὸ καὶ ἡμᾶς πίστει ἐπιτελεῖν τὸ σωτήριον Πάσχα, καὶ μὴ ἐν ὑποκρίσει (« Πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἐκ C πίστεως γενόμενον ἁμαρτία ἐστί »)· χρίοντας τῷ αἵματι οὐκ ἐπὶ τῶν δύο σταθμῶν τῶν θυρῶν, ἀλλὰ σφραγίζοντας ψυχὴν καὶ σῶμα· ἵνα ὁ Φαραὼ σὺν τῷ διαβόλῳ καταποντισθῇ εἰς τὸ πέλαγος τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ἡμεῖς δὲ ὁ νέος Ἰσραὴλ μετὰ Μωσέως ᾄδωμεν τὴν ἐπινίκιον ᾠδήν. Πίστει οἱ προφῆται κατηγωνίσαντο βασιλείας, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στόματα λεόντων, δηλονότι ὁ σοφὸς Δανιήλ· ἔσβεσαν δύναμιν πυρὸς, οἱ τρεῖς παῖδες δηλαδὴ, πατήσαντες τὴν φλόγα τοῦ πυρὸς δρόσου μαλακωτέραν. Ἕτεροι δὲ ἐτυμπανίσθησαν περὶ τοὺς ἄξονας τῶν τροχῶν μεληδὸν κλονούμενοι, μὴ παραδεξάμενοι τοῦ τυράννου Ἀντιόχου τὴν παράκλησιν, ὅτι « θύσατε καὶ γίνεσθέ μου φίλοι, » ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν. Ἐλιθάσθη ὁ φερώνυμος Στέφανος, D περιθέμενος τοῖς κροτάφοις τὸ στέφος τῆς δικαιοσύνης. Ἐπρίσθη Ἡσαΐας, ἀλλ' ἐγκωμιάζεται εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀπέθανον ἐν μαχαίραις Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος· ἐφονεύθη Ζαχαρίας· περιῆλθον ἐν μηλωταῖς Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, κακουχούμενοι ὑπὸ ἀσυνέτων, μένοντες (45) ἐν σπηλαίοις, καὶ ἐν ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν ὅλος ὁ κόσμος ἄξιος. Αὐτοὶ γὰρ ἄξιοι ἦσαν, ὡς θεοφιλεῖς καὶ φιλάρετοι ἄνδρες.

2. Ait porro David lyra spiritualis, uti modo audivimus ex psalmo quem succinuere nobis : « Judica, Domine, nocentes me : expugna impugnantes me[87]. » Verum Deus id minime præstans

2. Λέγει δὲ καὶ Δαβὶδ ἡ πνευματικὴ λύρα, καθὼς ἀρτίως ἠκούσαμεν διὰ τοῦ ὑποφωνηθέντος ἡμῖν ᾄσματος· « Δίκασον, Κύριε, τοὺς ἀδικοῦντάς με· πολέμησον τοὺς πολεμοῦντάς με. » Οὐκ ἐκφαίνων ταῦτα ὁ

[85] Hebr. xi. [86] Rom. xiv, 23. [87] Psal. xxxiv, 1.

(44) Ita Reg. Editi vero, τῆς ῥάβδου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

(45) Ita Reg. Editi vero, μὲν ὄντες.

Θεὸς λέγει πρὸς αὐτόν· Θέλεις, ὁ Δαβὶδ, καταπολεμηθῆναι τοὺς ἐχθραίνοντάς σοι; Ὁ δὲ Δαβίδ· Ναὶ, Κύριε, καὶ πάνυ αὐτοὺς θέλω καταπολεμηθῆναι. Ὁ δὲ Μονογενής· Καὶ ἐὰν ταῦτα ὑποστῶσιν οἱ ἐχθροί σου, ποῦ σου τὸ ἀμνησίκακον; Πῶς δὲ καὶ δύνασαι ψάλλειν ἀληθεύων· « Κύριε, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός; » Ὁ δὲ Δαβίδ· Ναὶ, Δέσποτα, ὅτι οὕτω ψάλλω ἀληθῆ, ἀλλ' ἐὰν σὺ αὐτοὺς πολεμήσῃς, * καὶ διὰ τὰ [παρὰ σοῦ γινόμενα πάντα ἄγνωστα καὶ ἀκατάληπτα ὑπάρχει. Οὕτω δέ μοι καὶ ἐνετείλω· Μὴ ἑαυτὸν ἐκδικήσῃς· « Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω αὐτοῖς. » Ὁ δὲ Μονογενής· Καὶ πῶς χρὴ πολεμηθῆναι τοὺς ἐχθραίνοντάς σε; λέγε καὶ φανεροποίει τὴν αἰτίαν. Ὁ δὲ Δαβίδ· Οὐ χρείαν ἔχεις, Δέσποτα, ἐρωτήσεως ἢ ὑπομνήσεως, ὧν προγνώστης καὶ εἰδαίνων τὰ προγνώσεως, καὶ ποίας προαιρέσεως ἔχει γενέσθαι ὁ μέλλων τίκτεσθαι ἄνθρωπος. Οὐδὲ ὑπάρχεις, ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων, ἀγνοῶν τοὺς νόμους, ἢ χρῄζων συνηγόρου ἢ συγκαθέδρου, οἳ πρὸς ἓν (45*) ἕκαστον κεφάλαιον ἀποφαίνοντες. Σὺ γὰρ εἶ σύνθρονος τοῦ Πατρὸς, τῶν νόμων εὑρετὴς, τῶν σοφῶν διορθωτὴς, τῆς δικαιοσύνης χορηγὸς, τῶν καταπονουμένων ὑπερασπιστὴς, τῶν συκοφαντουμένων ἔκδικος. Τὴν γὰρ Σουσάνναν συκοφαντηθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀκολάστων γερόντων ἐῤῥύσω ἀπὸ τοῦ θανατικοῦ ψηφίσματος, ἀποστείλας εἰς δικολογίαν τὸν σοφὸν καὶ ἀνάργυρον ῥήτορα Δανιήλ. Ἐπεὶ οὖν πάντων ἔχεις γνῶσιν, καὶ ἐπίστασαι, πῶς χρὴ αὐτοὺς πολεμηθῆναι· εἰ δὲ ἐπιτρέπεις μοι, λέγω· εἰμὶ γὰρ δοῦλος τῆς σῆς φιλανθρωπίας, καὶ τοῦτο ἀχρεῖος, καὶ οὐ δύναμαι ἀντιπρᾶξαι τῇ κελεύσει σου. Ὁ δὲ Μονογενής· Ἐπιτρέπω σοι, καὶ εἰπὲ ἀτρόμως καὶ ἀνυπεσταλμένως. Ὁ δὲ Δαβίδ· « Ἐπιλαβοῦ ὅπλου καὶ θυρεοῦ, καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν βοήθειάν μου. » Ὁ δὲ Μονογενής· Καὶ ποίου ὅπλου ἔχω ἐπιλαβέσθαι, ἢ ποίου θυρεοῦ; Πῶς δὲ ἔχω (46) ἀναστῆναι εἰς βοήθειάν σου; Μὴ ἄρα ἐκείνου τοῦ ὅπλου ἢ ἐκείνου τοῦ θυρεοῦ ἔχω ἐπιλαβέσθαι, ὃν ἀφεῖλου ἀπὸ τοῦ ἀλλοφύλου Γολιὰθ, ὃν καὶ ἐπάταξας ἐπὶ τῇ κοιλάδι, ἐμοῦ ὁδηγήσαντος τὸν λίθον εἰς τὸ ἀσημείωτον καὶ ἀφώτιστον αὐτοῦ πρόσωπον; Ἀλλ' ἴσθι τοῦτο σαφῶς, ὅτι ἐγὼ τούτων τῶν ὅπλων πάντη καὶ καθόλου χρείαν οὐκ ἔχω. Ἐὰν δὲ καὶ συσχῶ τὸ πνεῦμα, τελευτᾷ πᾶσα σὰρξ κινουμένη ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ δὲ Δαβίδ· Οἶδα καὶ ἐγὼ, Δέσποτα, ὅτι τούτων τῶν ὅπλων χρείαν οὐκ ἔχεις, ὧν βασιλεὺς κραταιὸς, παντοδύναμος, ἀκαταμάχητος, διαιωνίζων. Ἱκετεύω δὲ τὴν ἀσύγκριτον ἀγαθωσύνην σου ἐπιλαβέσθαι ὅπλου καὶ θυρεοῦ, τουτέστιν, ἐνανθρωπήσεως καὶ πάθους· ἀναστῆναι δέ μοι εἰς βοήθειαν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ. Ὁ δὲ Μονογενής· Καὶ σὺ πόθεν οἶδας ταῦτα τὰ θεῖα καὶ ἀπόκρυφα μυστήρια, « εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν οἱ ἄγγελοι παρακύψαι; » Ὁ δὲ Δαβίδ· Ἔλαβον αὐτῶν τὴν γνῶσιν παρὰ τοῦ ἁγίου παρακλήτου Πνεύματος. Ὁ δὲ Μονογενής·

A ait illi : Vin' tu, o David, expugnari inimicos tuos? Cui David : Etiam, Domine, et admodum cupio expugnari. Reponit Unigenitus : Si hæc inimici tui subeant, ubinam illa tua injuriarum oblivio? Qui potes cum veritate psallere : « Domine, si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis [88]? » Tum David : Imo, Domine, hæc vere psallo, sed modo tu illos expugnaveris; quia gesta tua universa ignota et incomprehensibilia sunt; ita quippe mihi præcepisti : Ne temetipse vindicato : « Mihi vindicta, ego retribuam eis [89]. » At Unigenitus : Ecqua ratione expugnatos oportet inimicos tuos? causam dicito ac declarato. Tum David : Non est tibi opus, o Domine, interrogatione aut admonitione, cum prævideas et cognoscas ea quæ prævisionem spectant, et quonam proposito futurus est qui nasciturus est homo. Neque tu es B ut aliquis ex principibus qui leges ignoret, et egeat consiliario aut assessore, qui ad singula capita sententiam dicant. Tu namque eumdem quem Pater thronum obtines, esque legum auctor, sapientium corrector, justitiæ largitor, afflictorum defensor, et calumnia oppressorum vindex. Susannam quippe a lascivis senibus insimulatam, a capitis sententia eruisti, misso ad defensionem sapiente ac pecunia incorrupto oratore Daniele. Quoniam ergo omnium habes notitiam, et scis quoque qua ratione illos expugnandos oporteat; si tamen concedas, dicam : servus quippe clementiæ tuæ sum, et quidem inutilis, nec possum mandato repugnare tuo. Cui Unigenitus : Concedo tibi, dic absque tremore ac libere. Tum David : « Apprehende arma et scutum C et exsurge in adjutorium mihi [90]. » Ad hæc Unigenitus : Ecqua arma vel quod scutum apprehendam? Quomodo exsurgam in adjutorium tibi? An arma illa, illudve scutum apprehendam quod abstulisti ab alienigena Goliath quem in valle percussisti, me lapidem in ejus faciem omni signo omnique illuminatione destitutam dirigente? Sed tu probe nosti, nihil penitus mihi ejusmodi armorum esse opus. Nam, si vel spiritum cohibeam, moritur omnis caro quæ movetur super terram. Cui David : Novi, Domine, tibi armorum ejusmodi nihil esse opus, rex cum sis fortis, omnipotens, quicum pugnari nequeat, permanens in æternum. Sed rogo tuam incomparabilem bonitatem, ut apprehendas arma et scutum, id est, humanam naturam atque D passionem, et tertia die exsurgas in adjutorium mihi. Respondit Unigenitus : Tu vero unde nosti hæc divina et arcana mysteria, « in quæ desiderant angeli prospicere [91]? » Cui David : Eorum accepi notitiam a sancto et paracleto Spiritu. Tum Unigenitus : Cum hæc noris, dic num quidpiam aliud habeas : audiam enim te hac de re libenter et æquo animo. David autem : « Dic animæ meæ, salus tua ego

[88] Psal. VII, 5. [89] Hebr. X, 30. [90] Psal. XXXIV, 2. [91] I Petr. I, 12.

(45*) Vulg.. οἱ... ἕνα. EDIT.
(46) Reg., Πότε δὲ ἔχω. Paulo post, hæc, ἔχω ἐπιλαβέσθαι, desiderabantur in prius editis, sed habentur in Regio.

sum [92]. » Tum Unigenitus : Id tibi habes, confide, salvam enim faciam animam tuam per incarnationem et passionem meam. Cui David : Magnam accepi fiduciam, et statim subdit : « Domine, quis similis tibi [93]? » Respondit Unigenitus : Pater. Quare dico, « Qui vidit me, vidit et Patrem meum [94]. » Vade in pace exspectans promissionum beatam spem.

3. His itaque absolutis, egressi angeli Dei magna voce clamarunt : Si quis alius eamdem quam prophetæ litem habeat, absque impedimento ingrediatur, **390** ac veritati patrocinetur. Ad quam jussionem intrat Nabuthe Israelita : quem conspicatus Unigenitus, ait : Quicum tibi lis est, aut cui dicam vis impingere? Quod si tu ipse non potes causæ tuæ argumentum enarrare, habesque advocatum » ingrediatur ille absque impedimento, ac veritati tecum patrocinetur. Tum Nabuthe : Etiam, Domine, advocatum habeo æquissimum, aurigam Heliam, dica autem mihi impingitur cum falsis testibus. Quapropter orsus causam modo enarrabo meam : « Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me [95], » affirmantes me benedixisse Deum et Regem. Quos percontatus Dominus ait : Dicite mihi rei veritatem, quis vos coegit calumniam adversus servum meum legisque cultorem conflare? Responderunt illi : Achab et uxor ejus Jezabel. Tum Unigenitus : Esto igitur Achab in bello veloci sagitta confossus in hepate, aut potius in pulmone; qui injuste spiritum trahit ad possessionis concupiscentiam. Jezabel autem projiciatur in aream domus, sitque illi canum sepulcrum. Nabuthe vero pro ablata vinea, hæreditate accipiat paradisi voluptatem atque æternitatem.

4. Hac porro sententia in commentarios redacta, ingreditur magna voce præditus ille Isaias exclamans : Domine, audi libenter et æquo animo. Tum Unigenitus : Loquere adversus eum qui læsit te; cum præsertim propheta sis tu, justus, spiritualis, aptusque ad causæ tuæ argumentum proponendum. Cui propheta : Dica est mihi cum Manasse, quia me divinum a Deoque inspiratum Verbum studiose atque impigre prædicante, ille crudeliter et absque ulla misericordia, me lignea serra occidit. Respondit Unigenitus : Si id Manasses designavit, tradatur Chaldæis in captivitatem, ludibrium et cædem : ut ediscant reges, prophetas meos contumeliis non afficere aut trucidare; sed honorare atque magni facere, considerantes, quod per me omnis rex regnet, et potentes scripto decernant justitiam. Tu

A Μεθ' ὧν οἶδας ταῦτα, εἰπὲ, εἴ τι καὶ ἄλλο ἔχεις· ἀκούσομαι γάρ σου καὶ περὶ αὐτοῦ εὐμενῶς καὶ δικαίως. Ὁ δὲ Δαβίδ· « Εἶπον τῇ ψυχῇ μου, Σωτηρία σου εἰμί. » Ὁ δὲ Μονογενής· Τοῦτο ἔχεις, καὶ θάρσει· σώσω γάρ σου τὴν ψυχὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεώς μου καὶ τοῦ πάθους. Ὁ δὲ Δαβίδ· « Ἐθαρσοποιήθην (47) λίαν· καὶ παραυτὰ ἀνθυποφέρει· « Κύριε, τίς ὅμοιός σοι; ὁ δὲ Μονογενής· Ὁ Πατήρ. Ὅθεν καί φημι· « Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα μου. » Πορεύου ἐν εἰρήνῃ, ἀπεκδεχόμενος τῶν ἐπαγγελιῶν τὴν μακαρίαν ἐλπίδα.

3. Οὐκοῦν ἀπολυθέντων τούτων ἐφοδίων, οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐξελθόντες κεκράγασιν μεγάλῃ τῇ φωνῇ· Εἴ τις καὶ ἄλλος ἔχει δίκην τῶν προφητῶν, εἰσερχέσθω ἀκωλύτως, συνηγορῶν τὴν ἀλήθειαν. Πρὸς τὴν παρακέλευσιν εἰσέρχεται Ναβουθὲ ὁ Ἰσραηλίτης, ὃν
B καὶ θεασάμενος αὐτὸν ὁ Μονογενὴς λέγει· Σὺ δὲ μετὰ τίνος ἔχεις, ἢ μετὰ τίνα βούλῃ δικάσασθαι; Εἰ δὲ αὐτὸς δι' αὐτοῦ οὐ δύνασαι εἰσηγήσασθαι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πράγματός σου, ἔχεις δὲ δικολόγον, καὶ αὐτὸς εἰσερχέσθω ἀκωλύτως, συνηγορῶν σοι τὴν ἀλήθειαν. Ὁ δὲ Ναβουθέ· Ναὶ, Δέσποτα, ἔχω συνήγορον δικαιότατον, ἁρματηλάτην Ἡλίαν (48)· ἡ δὲ δίκη μου συγκροτεῖται μετὰ τῶν ψευδομαρτύρων. Ὅθεν ἀρχόμενος τοῦ πράγματός μου λέγω κατὰ τὸ ἑξῆς· « Ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με, » διαβεβαιούμενοι ὅτι ηὐλόγησα (49) Θεὸν καὶ βασιλέα· οὓς καὶ ἐξετάζων ὁ Κύριος ἔφη· Εἴπατέ μοι φιλαλήθως, τίς ὑμᾶς ἠνάγκασε συκοφαντῆσαι τὸν ἐμὸν δοῦλον καὶ νομοφύλακα; Οἱ δὲ ἀπεκρίνοντο· Ἀχαὰβ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Ἰεζαβέλ. Ὁ δὲ
C Μονογενής· Ἔστω οὖν ὁ Ἀχαὰβ ἐν τῷ πολέμῳ τοξευόμενος βέλει εὐθυβόλῳ κατὰ τοῦ ἥπατος, ἢ μᾶλλον κατὰ τοῦ πνεύμονος, τοῦ ἀδίκως ἀναπνεύσαντος εἰς τὴν πλεονεκτικὴν ἐπιθυμίαν. Ἡ δὲ Ἰεζαβὲλ ἔστω ῥιπτομένη ἐν οἰκοπέδῳ, γενέσθω δὲ κυνῶν τάφος. Ὁ δὲ Ναβουθὲ κληρονομήτω (49*) ἀντὶ τοῦ ἐξαφανιζομένου ἀμπελῶνος τὴν τρυφὴν τοῦ παραδείσου καὶ τῆς αἰωνιότητος (50).

4. Ὑπομνηματισθείσης δὲ ταύτης ἀποφάσεως, εἰσέρχεται ὁ μεγαλοφωνότατος Ἡσαΐας κεκραγώς· Κύριε, ἄκουσον ἐμοῦ εὐμενῶς καὶ δικαίως. Ὁ δὲ Μονογενής· Λέγε κατὰ τοῦ ἀδικήσαντός σε, μᾶλλον σὺ ὢν προφήτης δίκαιος, πνευματικὸς, ἱκανὸς ἑαυτῷ συστήσασθαι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πράγματός σου. Ὁ δὲ προφήτης· Ἔχω δίκην μετὰ τοῦ Μανασσῆ, ἐπεὶ
D ἐμοῦ σπουδαίως καὶ ἀόκνως κηρύσσοντος τὸν θεῖον καὶ θεόπνευστον λόγον, αὐτὸς ἀσυμπαθῶς καὶ ἀνελεημόνως ξυλίνῳ πρίονί με ἀνεῖλεν. Ὁ δὲ Μονογενής· Εἰ τοῦτο ἐποίησεν ὁ Μανασσῆς, παραδιδόσθω τοῖς Χαλδαίοις εἰς αἰχμαλωσίαν, καὶ ἐμπαιγμὸν (51) καὶ σφαγήν· ἵνα μάθωσιν οἱ βασιλεῖς τοὺς ἐμοὺς προφήτας μὴ ὑβρίζειν, ἢ ἀποκτείνειν, ἀλλὰ τιμᾷν καὶ μεγαλύνειν· ἐνθυμούμενοι, ὅτι δι' ἐμοῦ πᾶς βασιλεὺς βασιλεύει, καὶ οἱ δυνάσται γράφουσι δικαιο-

[92] Psal. XXXIV, 3. [93] ibid. 10. [94] Joan. XIV, 9. [95] Psal. XXXIV, 10.

(47) Ita Reg. Editi vero, Θαῤῥῶ ποιητά.
(48) Sic haud dubie legendum. Editi, τινά, Reg., λίαν, pro Ἡλίαν.
(49) Ita Reg. cum O'. Editi, ἐκακολόγησα.
(49*) Pro κληρονομείτω. EDIT.
(50) Reg., τῆς ἀνεκπότητος, mendose.
(51) Ita Reg. Editi vero, ἔμπαιγμα.

σύνην. Σὺ μὲν ἀντὶ τῆς ἐπιγείου Ἱερουσαλὴμ τὴν ἐπουράνιον μητέρα τῶν πρωτοτόκων οἴκει· κἀκεῖνος (51*) δὲ τὸν τόπον, « ἐξ οὗ ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός. »

5. Περαιωθείσης δὲ καὶ ταύτης τῆς ἀποφάσεως, εἰσέρχεται ὁ θαυμασιώτατος Ἱερεμίας, ὃν καὶ θεασάμενος ὁ Μονογενὴς λέγει· Σὺ δὲ μετὰ τίνος ἔχεις, ἢ μετὰ τίνος βούλεσαι δικάσασθαι; Ὁ δὲ Ἱερεμίας· Ἔχω δίκην μετὰ τῶν Ἰουδαίων, βούλομαι δὲ δικάσασθαι ἐπὶ σοῦ τοῦ ἀπροσωπολήπτου Δεσπότου. Ὁ δὲ Μονογενής· Καὶ τί κατηγορεῖς τοὺς ὁμοφύλους σου; Ὁ δὲ προφήτης· Κατηγορῶ αὐτούς, ἐπεὶ ἀνταπέδωκάν μοι ἀντὶ τῶν καλῶν κακά, ἀντὶ δὲ τῶν ἀγαθῶν πονηρά. Ἐμοῦ εὐχομένου ὑπὲρ ὑγείας αὐτῶν καὶ σωτηρίας, αὐτοὶ ἐβουλεύσαντο φαρμάκῳ με ἀνελεῖν, ἐγκρύψαντες αὐτὸ μετὰ πολλοῦ δόλου εἰς τὸν ἄρτον μου. Ὁ δὲ Μονογενής· Καὶ τί αὐτοῖς θέλεις γενέσθαι; Ὁ δὲ προφήτης· Ἐκεῖνο αὐτοῖς ποίησον τὸ γεγραμμένον ἐν ταῖς Παροιμίαις· « Ὁ ἀνταποδιδοὺς κακὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ, οὐ κινηθήσεται κακὰ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ. » Ὁ δὲ Μονογενής· Οὐδὲν ἄτοπον ἐζήτησας. Ἴδε οὐ κινοῦνται κακὰ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἰουδαίων τῆς Ἱερουσαλήμ, ἕως ἂν ἐκ θεμελίων ἐρημωθῇ. Σὺ δὲ ἀναπαύου ἐν τοῖς ἀστενώτοις κόλποις τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ.

6. Περαιωθείσης καὶ ταύτης τῆς ἀποφάσεως, εἰσέρχεται ὁ προφήτης Ζαχαρίας κεκραγώς· Κύριε, ἄκουσον καὶ ἐμοῦ εὐμενῶς καὶ δικαίως. Ὁ δὲ Μονογενής· Λέγε κατὰ τῶν ἀδικησάντων σε. Ὁ δὲ Ζαχαρίας· Εἰσὶν οἱ ἀδικήσαντές με οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ νομοδιδάσκαλοι. Ὁ δὲ Μονογενής· Καὶ τί τοιοῦτό σε ἠδίκησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ νομοδιδάσκαλοι; Ὁ δὲ Ζαχαρίας· Ἐφόνευσάν με μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ἐπάγη δὲ καὶ τὸ αἷμά μου ἐπὶ τῆς πέτρας, πρὸς ἔλεγχον τῆς μιαιφόνου αὐτῶν γνώμης. Ὁ δὲ Μονογενής· Τοίγαρ καὶ αὐτοὶ ἀποθνησκέτωσαν ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου παρὰ τῶν Ῥωμαίων· δι' ὧν δέ τις ἁμαρτάνει, διὰ τούτων καὶ κολάζεται· καὶ οἵῳ τις μέτρῳ μετρήσει τῷ πλησίον αὐτοῦ, τοιούτῳ αὐτῷ ἀντιμετρηθήσεται οὐρανόθεν δικαίως. Ἐκείνων δὲ παθόντων τὰ ἴσα καὶ ὧν ἦσαν ἄξιοι, σὺ δὲ εἰσέρχου εἰς τὸν νοητὸν νυμφῶνα, ἐπακούων παρ' ἐμοῦ τῆς εὐκταιοτάτης φωνῆς· « Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ, ἐπὶ ὀλίγα ἧς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. »

7. Εἶτα, πληρωθείσης καὶ ταύτης τῆς ἀποφάσεως, εἰσέρχονται καὶ τὰ ἀναιρεθέντα παιδία ἐν Βηθλεὲμ, βοῶντα καὶ λέγοντα· Κύριε, καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ ὄνομά σου ξίφεσιν ἀνῃρέθημεν ὑπὸ τοῦ ἀσεβεστάτου καὶ παρανόμου Ἡρώδου. Ὁ δὲ Μονογενής· Εἰ δι' ἐμὲ ὑπεμείνατε τὸν ἐπικέρδιον θάνατον καὶ προὔχοντα τῆς ζωῆς, κἂν μυρία μέρη, μὴ λυπεῖσθε, εἰδότες σαφῶς, ὅτι οἱ δι' ἐμὲ ἀποθνήσκοντες οὐ καταθνήσκουσι (54)· ζῶσι γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅθεν κελεύω τὸν μὲν Ἡρώ-

A quidem pro terrena Jerusalem, cœlestem primogenitorum matrem habitato; ille vero locum, « ex quo fugit dolor et tristitia et gemitus [96]. »

5. Hac completa sententia, ingreditur admirandus ille Jeremias, quem intuitus Unigenitus ait: Quicum lis est tibi, aut quemnam vis in jus provocare? Jeremias autem: Lis est mihi cum Judæis, voloque judicio contendere coram te, Domine, qui personam non accipis. Tum Unigenitus: Ecqua de re accusas contribules tuos? Cui propheta: Accuso illos, quod retribuerint mihi pro bonis mala, pro beneficiis injurias. Me pro eorum sanitate atque salute deprecante, ipsi interea veneno me tollere moliebantur, occultantes illud magna fraude in B pane meo. Tum Unigenitus: Quidnam illis fieri optas? Cui propheta: Infer ipsis quod scriptum est in Proverbiis: « Qui reddit malum pro bono, non recedent mala de domo ejus [97]. » Respondit Unigenitus: Absurdi nihil postulasti. Ecce non recedent mala de domo Judæorum, quæ est Jerusalem, donec a fundamentis desoletur. Tu porro in minime angusto Abrahæ sinu requiesce.

6. Hac autem absoluta sententia, ingreditur Zacharias propheta exclamans: Domine, me quoque audias, quæso, libenter et æquo animo. Loquere, ait Unigenitus, adversus eos qui te injuria affecere. Cui Zacharias: Qui me læserunt sunt principes sacerdotum, legisque doctores. C Quid illud est, ait Unigenitus, in quo te læserunt principes sacerdotum ac legis doctores? Cui Zacharias: Occiderunt me inter templum et altare (52-53). Sanguis porro meus in petra concretus est, in argumentum sanguinarii eorum consilii. Mactentur ergo **391** et ipsi, ait Unigenitus, sub altari a Romanis: nam per quæ quis peccat, per hæc et punietur. Et qua quisque mensura proximum suum mensus fuerit, eadem ipsa jure ipsi cœlitus remetietur. Iis autem digna sceleribus suis patientibus, tu ad spiritualem sponsi thalamum intra, audiens a me optatissimam illam vocem: « Euge, serve bone et fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium Domini tui [98]. » D

7. Absoluta ergo et hac sententia, ingrediuntur infantes in Bethlehem cæsi, clamantes ac dicentes: Domine, nos etiam propter nomen tuum gladio occisi sumus ab impiissimo et scelesto Herode [99]. Tum Unigenitus: Si propter me perutilem illam et sexcenties vita potiorem mortem sustinuistis, ne contristemini, probe scientes, eos qui mei causa moriuntur non morte detineri, vivunt enim in sæculum. Quapropter Herodem quidem jubeo novem

[96] Isa. xxxv, 10. [97] Prov. xvii, 13. [98] Matth. xxv, 21, 23. [99] Matth. ii, 16.

(51*) Quis sit ἐκεῖνος non video, nisi forte Nabuthe designetur; sequentia enim nullomodo Manassi convenire possunt. Edit. Patrol.

(52-53) Tertullianus, *Scorpiace*; cf. Hieronym., *in Matth.* c. xxiii.

(54) Reg., οὐχ ἀποθνήσκουσι.

insanabilibus subjici morbis, vos vero victoriosorum martyrum choreis annumerari, cum ipsis victoriæ carmen modulaturos.

8. Omnium postrema ingreditur Ecclesia, quæ abnegari non potest; quam conspicatus Unigenitus ait: Tu vero quid habes, sponsa mea, immaculata filia, intemerata virgo? Tum Ecclesia: Ærumnis premor, quare rogo, « Judica, Domine, nocentes me, expugna impugnantes me [1]. » Cui Unigenitus: Ecqua de causa impugnaris? Dicito mihi et declarato. Impugnor, inquit Ecclesia, Domine, ob exactam evangelicorum dogmatum veritatem, atque celebrationem veri et immobilis Paschatis: et ob venerandam ac immaculatam tuam imaginem, quam deiferi mihi apostoli tradiderunt, ut eam asservarem, veluti exemplum atque pignus tuæ in carne œconomiæ. Tum Unigenitus: Licet ea de causa impugneris, ne animum despondeas, nec mente aut animo defatigere. Illud enim manifestum est, scilicet, qui Pascha, aut immaculatam meam imaginem abnegaverit, et ego abnegabo eum coram cœlesti Patre meo, et electis ejus angelis. Qui vero contra mecum una patitur ob Pascha, is conglorificabitur. Annon audisti quid præceperim legislatori Moysi: Fac mihi duo cherubim in tabernaculo testimonii [2], ad præsignificandam imaginem meam? Et rursum cum me tentarent Judæi dicentes: « Magister, licetne censum dare Cæsari, an non? » dicebam autem ipsis: « Ostendite mihi numisma, » et dicam vobis. At illi obtulerunt mihi denarium, dixique illis; « Cujus est imago hæc et superscriptio? » Dicunt illi: « Cæsaris: » et respondi illis: « Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo [3]. » Et rursum ad Petrum: « Vade ad mare, et mitte hamum tuum, et eum piscem qui primus ascenderit, aperi os ejus, et invenies staterem; da illum pro me et pro te [4]. » Hoc est da mundo meam et tuam imaginem. Nonne audisti monitorem tuum Paulum dicentem: « Si tamen compatimur, ut et conglorificemur [5]? » Et ad Athenienses: « Per omnia quasi superstitiosiores vos video. Præteriens enim et videns simulacra vestra, inveni et aram inscriptam, Ignoto Deo: quem ergo vos ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis [6]. » Et ad Galatas: « O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus præscriptus est, atque crucifixus [7]? » Et ad Corinthios: « Si quis non adorat Dominum nostrum Jesum Christum, qui venit in carne, sit anathema, maranatha [8]. » Tu vero, sponsa mea, hortare filios tuos ut in præceptis meis maneant, neque regum iras reformides, aut minas tyrannorum,

A δην ὑποβληθῆναι τοῖς ἐννέα ἀνιάτοις πάθεσιν, ὑμᾶς δὲ καταταγῆναι ἐν ταῖς χορείαις τῶν ἀθλοφόρων μαρτύρων, κελαδοῦντας μετ' αὐτῶν τὸν ἐπινίκιον ὕμνον.

8. Τελευταῖον δὲ πάντων εἰσέρχεται καὶ ἡ ἀνεξάρνητος Ἐκκλησία, ἣν καὶ θεασάμενος ὁ Μονογενὴς λέγει· Σὺ δὲ τί ἔχεις, ἡ ἐμὴ νύμφη καὶ ἡ ἀμύσακτος (55) κόρη, καὶ ἡ ἀκηλίδωτος παρθένος; Ἡ δὲ Ἐκκλησία· Λυποῦμαι, δι' ὃ καί φημι· « Δίκασον, Κύριε, τοὺς ἀδικοῦντάς με, πολέμησον τοὺς πολεμοῦντάς με. » Ὁ δὲ Μονογενής· Καὶ διὰ τί πολεμῇ; Λέγε καὶ φανεροποίει τὴν αἰτίαν. Ἡ δὲ Ἐκκλησία· Πολεμοῦμαι, Δέσποτα, διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων, καὶ τὴν ποίησιν τοῦ ἀληθινοῦ καὶ βεβαίου Πάσχα, καὶ διὰ τὴν σεπτὴν καὶ ἄχραντόν σου εἰκόνα, ἣν μοι παρέδωκαν οἱ θεοφόροι ἀπόστολοι B κατέχειν αὐτὴν εἰς ὑπογραμμὸν (56) καὶ ἀῤῥαβῶνα τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας σου. Ὁ δὲ Μονογενής· Εἰ καὶ διὰ τοῦτο πολεμῇ, μὴ ἀθυμήσῃς ἢ ἀποκάμῃς τῇ διανοίᾳ, ἢ τῷ λογισμῷ. Ἰδοὺ γὰρ σαφῶς, ὅτι ὁ ἀπαρνούμενος τὸ Πάσχα καὶ τὴν ἄχραντόν μου εἰκόνα, κἀγὼ αὐτὸν ἀπαρνήσομαι ἔμπροσθεν τοῦ ἐπουρανίου μου Πατρὸς, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ ἀγγέλων. Ὁ δὲ πάλιν συμπάσχων μοι διὰ τοῦ Πάσχα, καὶ συνδοξάσεται. Ἢ οὐκ ἤκουσας τὸ, τί διεταξάμην τῷ νομοθέτῃ Μωσῇ· Ποίησόν μοι δύο Χερουβὶμ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, εἰς προμήνυσιν (57) τῆς ἐμῆς εἰκόνος; Καὶ πάλιν, ὅτε με ἐπείραζον οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· « Διδάσκαλε, ἔξεστιν ἡμῖν δῶσαι κῆνσον τῷ Καίσαρι, ἢ οὔ; » εἶπον δὲ πρὸς αὐτούς· « Ὑποδείξατέ μοι νόμισμα, » καὶ λέγω ὑμῖν· Οἱ δὲ προσέφερόν μοι C δηνάριον· καὶ λέγω πρὸς αὐτούς· « Τίνος εἰκὼν αὕτη, καὶ ὑπογραφή; » Οἱ δὲ εἶπον· « Καίσαρος· » καὶ εἶπον πρὸς αὐτούς· « Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. » Καὶ πάλιν πρὸς τὸν Πέτρον· « Πορεύου, βάλλε ἄγκιστρον εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ τὸν ἰχθὺν τὸν ἔχοντα ἀνελθεῖν, ἄνοιξον τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ εὑρήσεις στατῆρα· δὸς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. » Τουτέστι, δὸς τὴν εἰκόνα τὴν ἐμὴν καὶ σὴν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἢ οὐκ ἤκουσας τοῦ μνήστορός σου Παύλου λέγοντος· « Εἰ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν; » καὶ πρὸς Ἀθηναίους· « Κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. Περιερχόμενος τὰ σεβάσματα ὑμῶν, ἐν ᾧ βωμὸν εὗρον γράφοντα· Ἀγνώστῳ Θεῷ· καὶ ὃν ὑμεῖς ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ὑμῖν καταγγέλλω. » Καὶ πρὸς Γαλάτας· « Ὦ ἀνόητοι D Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκανεν μὴ πείθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ, οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐν ὑμῖν, καὶ τοῦτο ἐσταυρωμένος; » Καὶ πρὸς Κορινθίους· « Εἴ τις οὐ προσκυνεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐληλυθότα ἐν σαρκὶ, ἔχει μαρὰν ἀθὰ τὸ ἀνάθεμα. » Σὺ δὲ, ἡ ἐμὴ νύμφη, νουθέτει τὰ τέκνα σου ἐμμένειν τοῖς ἐμοῖς προστάγμασι, καὶ μὴ δειλιάσῃς θυμοὺς βασιλέων, ἢ ἀπειλὰς τυράννων, ἢ φρυαγμοὺς

[1] Psal. xxxiv, 1. [2] Exod. xxv, 18. [3] Matth. xxii, 17-21. [4] Matth. xvii, 26. [5] Rom. viii, 17. [6] Act. xvii, 22, 23. [7] Galat. iii, 1. [8] I Cor. xvi, 22.

(55) Ita Reg. Editi vero, ἡ ἐμυσαχθή.
(56) Ita Reg. Editi vero, ὑπόγραμμα.
(57) Reg., προσκύνησιν.

αἱρεσιάρχων, ἢ πῦρ, ἢ ξίφος, ἢ θηρία, ἢ ἀφαιρέσεις χρημάτων, ἢ κτημάτων, ἢ οἰκιῶν, ἢ ὁμοίων. Οἵαν γὰρ καὶ δόξουσιν οἱ παραβάται ἧτταν, ἡττηθήσονται· καὶ οἵαν βουλὴν βουλεύσονται, ἐγὼ διασκεδάσω· ἔχεις γὰρ ἐκ θεμελίων τὴν στεῤῥὰν καὶ ζῶσαν πέτραν. Ἀμήν

A fremitusve hæresiarcharum, aut ignem, gladium, feras, aut direptiones opum vel possessionum, domorumve aut similium. Quamcunque enim cladem decernent transgressores illi, eamdem sustinebunt : et quodcunque consilium inierint, ego dissipabo : habes enim a fundamentis firmam vivamque petram. Amen.

IN TRES SEQUENTES HOMILIAS ADMONITIO.

392 *Tres sequentes homiliæ tantam mutuo præferunt styli affinitatem, ut ejusdem plane scriptoris esse videantur. In codicibus porro quibusdam Athanasio ascribuntur, in nonnullis Basilio Seleuciensi. Et quidem tanta hic cum Athanasiano stylo occurrit discrepantia, ut quisquis eum vel primoribus labris attigerit, hasce illi homilias abjudicare nihil cunctetur. Nam in Athanasio orationis genus plus habet nervorum, plus judicii, gravitatisque : hic autem stylus, elegans quidem, sed flosculis tropisque rhetoricis redundans : qui Basilio Seleuciensi ascribi verius possit quam Athanasio. Huc accedunt voces multæ apud Athanasium inusitatæ, quales sunt illæ,* ἀντιθέτα, *et* μεταμαθεῖν *pro,* pœnitere, *et similes permultæ.*

Primam autem homiliam de Paschate primum edidit P. Combefisius in Auctario suo. Secunda item de Paschate, in editione Parisiensi anni 1627 edita est, cura et studio Holsteinii cum interpretatione ejusdem. Postea vero emendatior prodiit in Auctario ejusdem Combefisii cum nova ejusdem interpretatione. Tertia, de Ascensione Domini, primum publici juris facta est in editione Commeliniana, interprete Joanne Lampadio, secundo cusa fuit in edit. Paris. ann. 1627. Tertium in Auctario Combefisii emendatior prodiit cum nova ejusdem Combefisii interpretatione.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN SANCTUM PASCHA.

1. Εἰ ταῖς τῶν ἀγγέλων ἐνῆν πρὸς τὸ παρὸν χρήσασθαι γλώτταις, εἰ φωνὰς ἀθανάτους ἡ τῶν θνητῶν ἐκτήσατο φύσις· ἐτόλμησε μόλις (58) ἂν τὰς τῆς ἑορτῆς ὑμνῆσαι δωρεάς. Νυνὶ δὲ γλῶττα θνητὴ καὶ πήλινον ὄργανον τί μὲν ἂν εἴποι, τί δὲ καὶ φθέγξοιτο, ἅπερ ἡ σύμπασα κτίσις ὁμοφωνοῦσα πρὸς ἀξίαν ὑμνεῖν οὐκ ἰσχύει; Ὑπερβαίνει γὰρ ἀληθῶς κτίσεως μέτρα τὰ δῶρα τῆς χάριτος. Θάνατος ἐξ ἀνθρώπων ἐλαύνεται, καὶ ᾅδης τὴν πολυετῆ δυναστείαν ἀποτίθεται· καὶ γένος ἀνθρώπων ἁμαρτίας νόμῳ κατάδικον τῇ τῆς χάριτος δωρεᾷ βασιλεύειν διδάσκεται. Τῆς τοίνυν Δεσποτικῆς ἑορτῆς ὁ πρωτοστάτης μὲν τῆς ἀπολαύσεως ἄνθρωπος, κοινωνὸς δὲ τῆς χάριτος ἡ λοιπὴ γίνεται κτίσις. Ἐν ἀνθρώπου γὰρ μορφῇ σήμερον ὁ τῆς φύσεως (59) ἀνεπλάττετο δῆμος. Οὕτω γὰρ Παῦλος ὁ τῆς χάριτος μαθητὴς περιήγγειλεν· « Εἴ τις ἐν Χριστῷ C καινὴ κτίσις, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα. » Μιᾷ φωνῇ ἑλκύσας τὰ σύμπαντα πρὸς ἀνάκτισιν (60), ὁ τῆς κτίσεως δημιουργὸς ἀνέστη. Ἡ

B 1. Etiamsi linguis angelorum inpræsentiarum uti liceret, etiamsi immortalibus mortalis natura vocibus instructa esset ; vix auderet festi hujusce diei dona prædicare. Jam vero mortalis lingua, luteum instrumentum, quid dicat, quidve loquatur ea quæ ne tota quidem concors rerum natura, pro rei dignitate decantare valeat? Naturæ sane modum superant gratiæ dona. Pellitur mors ab hominibus : amittit infernus diuturnum illud imperium : genusque hominum peccati lege damnatum, gratiæ dono regnare docetur. Dominici itaque festi homo præcipue ac primo ordine fructum percipit, ejusdemque gratiæ particeps est reliqua natura. In hominis namque forma hodie tota rerum creatarum multitudo reformatur. Ita enim Paulus gratiæ discipulus prædicavit : « Si qua in Christo nova creatura : vetera transierunt : ecce facta sunt omnia nova [*]. » Surrexit enim naturæ opifex ; atque una voce omnia traxit ad novam creationem. Nam

[*] II Cor. v, 17.

(58) Μόλις deest in Colbertino.
(59) Colbert., τῆς κτίσεως.

(60) Ita Reg. Editi vero et Colb., πρὸς ἀνάστασιν.

Salvatoris resurrectio, communis universorum est nova creatio. Quod ipse nobis Paulus annuntiat his verbis : « Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem filiorum Dei [10], » id est, corruptionem deponet, servitutem exuet, immortalitatem recipiet, ad meliorem transferetur sortem. Homine siquidem ad immortalitatem renovato, omnis pariter creatura quæ ejus gratia producta fuit renovabitur.

2. Creavit enim Deus hanc magnam rerum universitatis urbem : solaque voce multa produxit : sola voce omnium substantiam extraxit, atque opificis sapientiæ suæ vim ostendit. Ac in creaturis velut in illustri templo suam imaginem, hominem scilicet quem creaverat erexit. Oportebat itaque ejus propria renovata imagine, ipsam imaginis domum una jam renovari. Horum nobis præsens solemnitas sponsio est. Ejus causa clamabat beatus Paulus : « Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem [11]. » Respuet enim mortis legem corpus, immortalitatis floribus coronatum. Nec ullum reperiet locum corruptio, **393** elucente incorruptione. O magnam rerum mutationem! o conversionem quæ præter spem accidit! o magnum luctum in magnam versum lætitiam! o gaudium calamitatem excipiens! Auget enim diei festi laudes, Veteris Novique Testamenti recordatio. Eramus quippe ante in paradiso ex Dei erga homines benignitate, nullo labore partam possidentes voluptatem. Accessit serpens effossor murorum, qui ejusmodi voluptatem abstulit, et quod genus exspoliatum fuerat, reum egit, inventa ad mortem via, præcepti scilicet transgressione. Hinc infernus, apertis foribus, hominum excepit genus : atque pariens natura, horrendam vidit prolis suæ mortem : ac partus labor, via effectus est ad sepulcrum. Eratque mors ex transgressione hæres facta, singulas ætates citra obicem abripiens ; non embryoni parcens, non recentem partum respiciens, non miserans ephebum, non relinquens juvenes, non reverita senes, non dans veniam peccatoribus ; nihil reverita justorum catalogum, non prophetis parcens, non prætermittens sacerdotem. Sed adversum omnes explicabatur mortis sagena, quæ in quodcunque incidebat abriperet.

3. Nullus erat tanti mali medicus ; nullum allatum remedium, atque tot generationes quæ vitæ curriculum emensæ sunt, insatiabilem mortis ventrem non implevere. Ac tam gravis mali nulla lugentibus erat consolatio, sed desperatio medelæ, nisi Christus cruci affixus, mortis tyrannidem, illa trium dierum totidemque noctium sepultura prostravisset, subversa diuturniore illa inferni regia : non

[10] Rom. VIII, 21. [11] I Cor. XV, 53.

(61-62) Ita Reg. Editi, ἀνάκτησις, Colb., ἀνάκλισις, pro ἀνάκλησις.
(63) Colb., ἐπιλαβούσης.

A γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασις κοινὴ τῶν πάντων ὑπάρχει ἀνάκτισις (61-62). Καὶ τοῦτο Παῦλος ἡμῖν εὐαγγελίζεται, λέγων, ὅτι « Καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἐκ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ· » τουτέστι τὴν φθορὰν ἀποτίθεται, τὴν δουλείαν ἀποδύσεται, τὴν ἀθανασίαν ἀπολήψεται, πρὸς ἀμείνονα μεταστήσεται λῆξιν. Τῷ γὰρ ἀνθρώπῳ πρὸς ἀφθαρσίαν καινουργουμένῳ καὶ ἡ δι' αὐτὸν παραχθεῖσα ἀνακαινισθήσεται κτίσις.

2. Ἔκτισε μὲν γὰρ ὁ Θεὸς τὴν μεγάλην ταύτην τῆς κτίσεως πόλιν· φωνῇ μόνῃ τὴν τῶν πολλῶν παραγωγὴν ποιησάμενος, φωνῇ μόνῃ τὴν τῶν ὅλων οὐσίαν ἑλκύσας, τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ σοφίας τὴν δύναμιν ἔδειξεν· ὡς ἐν ναῷ δὲ περιφανεῖ, τῇ κτίσει, τὴν ἰδίαν εἰκόνα τὸν ἄνθρωπον δημιουργήσας ἀνέστησεν. B Ἔδει τοιγαροῦν καὶ νῦν, τῆς ἰδίας εἰκόνος καινουργουμένης, καὶ αὐτὸν τὸν τῆς εἰκόνος οἶκον συναναχτίζεσθαι. Τούτων ἡμῖν ἐγγυητὴς σήμερον ἡ παροῦσα πανήγυρις. Διὰ ταύτην ὁ μακάριος ἔκραζε Παῦλος· « Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. » Ἀρνήσεται γὰρ θανάτου νόμον τὸ σῶμα, τοῖς τῆς ἀθανασίας στεφανούμενον ἄνθεσι· καὶ χώραν οὐχ ὑφέξει φθορὰ, τῆς ἀφθαρσίας ἐπιλαμπούσης (63). Ὢ τῆς μεγάλης τῶν πραγμάτων μεταβολῆς! ὢ τῆς ὑπὲρ ἐλπίδας ἐναλλαγῆς! ὢ μεγάλου πένθους εἰς εὐθυμίαν καταλήξαντος! ὢ χαρᾶς διαδεξαμένης τὴν συμφοράν! Αὔξει γὰρ, αὔξει τῆς ἑορτῆς τὴν δοξολογίαν (64) ἡ τῆς C Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης ὑπόμνησις. Ἦμεν γὰρ ἐν παραδείσῳ τὸ πρότερον, ἀγεωργήτου τρυφῆς κλῆρον ἐκ φιλανθρωπίας δεξάμενοι. Ἐπῆλθεν ὁ ὄφις τοιχωρύχος, τῆς ἀπολαύσεως ληστεύσας τὴν τρυφὴν, καὶ κατάκριτον τὸ ληστευθὲν κατέστησε γένος, ὁδὸν εὑρὼν τοῦ θανάτου, τῆς ἐντολῆς τὴν παράβασιν. Ἐντεῦθεν ᾅδης, πύλας ἀνοίξας, τὸ τῶν ἀνθρώπων ὑπεδέχετο γένος· καὶ τίκτουσα φύσις φοβερὸν εἶχε τῶν τικτομένων τὸν θάνατον· καὶ τῶν ὠδίνων οἱ πόνοι πρόσοδος ἐγίνετο τάφων. Καὶ ἦν κληρονόμος ἐκ παρανομίας θάνατος, ἑκάστην τῶν ἡλικιῶν ἀκωλύτως ἀγρεύων· οὐκ ἐμβρύου φειδόμενος, οὐ τὸ τεχθὲν προορῶν, οὐ τὸν ἔφηβον ἐλεῶν, οὐ καταλιμπάνων νεάζοντας, οὐ πρεσβύτας αἰδούμενος, οὐχ ἁμαρτωλοῖς συγγινώσκων (65), οὐ δικαίων κατάλογον αἰσχυνόμενος, οὐ D προφήτας παραιτούμενος, οὐχ ἱερέα παραπεμπόμενος· ἀλλ' ἥπλωτο κατὰ πάντων ἡ τοῦ θανάτου σαγήνη, τὸ προσπίπτον ἁρπάζουσα.

3. Οὐκ ἦν ἰατρὸς τοῦ κακοῦ· οὐκ ἦν ἐπαγόμενον φάρμακον, καὶ τοσαῦται γενεαὶ τὴν ζωὴν παροδεύσασαι, τὴν ἀκόρεστον οὐκ ἐπλήρωσαν τοῦ θανάτου γαστέρα. Καὶ ἦν τὸ δεινὸν τοῖς πενθοῦσιν ἀπαραμύθητον, καὶ πρὸς ἴασιν ἄπορον, εἰ μὴ Χριστὸς σταυρωθεὶς τοῦ θανάτου τὴν τυραννίδα κατήνεγκε, νυκτοτριημέρῳ ταφῇ τὰ πολυχρόνια τοῦ ᾅδου καταστρέψας βασίλεια· οὐ νῦν πρώτως πρὸς φιλανθρωπίαν δρα-

(64) Sic mss. Editi vero, Αὐξήσει γὰρ τὴν δοξολ.
(65) Ita Reg. et Colb. Editi vero, συγγινώσκων.

μῶν, οὐδ' αὐτὸς ἑαυτοῦ πρὸς τὸ παρὸν γεγονὼς συμπαθέστερος, εἰ καὶ νῦν ἔργῳ τὴν ἀνάστασιν ἔδειξεν· ἀλλὰ καὶ πάλαι κρατοῦντα τὸν θάνατον ταῖς τῆς ἀναστάσεως ἐφόβει σκιαῖς· καὶ τοῦ ᾅδου τὴν βασιλείαν ἐτάραττεν, ἐλπίδας ἀθανασίας ἀμυδρῶς τῷ γένει δωρούμενος· ἰσοχρόνους καὶ τῆς τοῦ ᾅδου τυραννίδος τὰς τῆς καταλύσεως ἀνυφαίνων ἐννοίας. Καὶ σκόπει τὴν ἀπόῤῥητον τῶν πραγμάτων οἰκονομίαν. Ἄβελ πρῶτος ὑπὸ τοῦ θανάτου κατέχεται. Ὁ δεδωκὼς τῷ θανάτῳ τῆς ἁμαρτίας τὴν πρόφασιν, δίδωσι τῇ φύσει κατὰ τοῦ θανάτου δικαιολογίας ὑπόθεσιν. Εἰ γὰρ ἀδίκως κατέχεται, δικαίως ἀνίσταται· ἁμαρτωλοῦ γὰρ ἀποθανόντος, ἰσχυρότερος δικαζόμενος ὁ θάνατος. Σαθρὰ δὲ κατὰ δικαίων τῷ ᾅδῃ ἡ ἐγχείρησις· ἀσθενὴς ὁ τοῦ θανάτου δεσμὸς, δίκαιον ἔχων ἀδίκως κρατούμενον. Εἰ γὰρ ἡ ἁμαρτία τῆς τοῦ θανάτου βασιλείας ἰσχὺς, ὁ μήπω πταίσας ἀνεύθυνος. Διὰ τοῦτο δυνάμενος ὁ Θεὸς ἐξαρπάσαι τοῦ φόνου τὸν Ἄβελ, τοῦτο μὲν οὐ πεποίηκε, συνεχώρησε δὲ τὴν ἀναίρεσιν, ἵνα ἄῤῥιζος (66) γένηται θάνατος δικαίου φυτουργούμενος αἵματι. Διὰ τοῦτο Χριστὸς, ὑπὲρ τοῦ κόσμου δικαζόμενος, ἔλεγε· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω. » Ἄνωθεν οὖν ἡ τοῦ Ἄβελ διὰ Χριστοῦ προκεκήρυκται δίκη καὶ νίκη. Λάβε μοι Παῦλον συνηγοροῦντα· « Καὶ ἀποθανὼν, φησὶν, Ἄβελ, ἔτι λαλεῖ· ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο, » παραβολὴν τὴν ὁμοιότητα λέγων. Φέρει γὰρ μίμησιν τῆς τοῦ Χριστοῦ δίκης ἡ τοῦ Ἄβελ ἀναίρεσις. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ θάνατον φθέγγεται, καὶ κατηγορεῖ τοῦ φονεύσαντος. Ἡ γὰρ τοῦ βίου παρουσία (67), τοῦ θανάτου τὴν βίαν ἐνίκησεν. Οὐχ ἔστησεν αὐτοῦ βοῶσαν τὴν γλῶσσαν ὁ φόνος, οὐδὲ τὰς τοῦ αἵματος δικαιολογίας ἐνέκοψεν· ἀλλ' ἀθάνατα φθέγγεται γλῶττα κρατουμένη θανάτῳ. Οὐκ ἂν ἦν εὔπορος εἰς ἀπολογίαν ἡ φύσις, εἰ ὁ Ἀδὰμ προανήρπαστο· ἡ γὰρ τῆς παραβάσεως αἰσχύνη τὴν γλῶτταν ἀγέφραττεν (68). Ἄβελ πρῶτος πεσὼν ἤγειρε τὰς ἐλπίδας τῆς φύσεως.

4. Ἔφθασεν ἐπὶ τούτοις Ἐνὼχ, καὶ τόπου μεταστάσει τὸν ᾅδην ἀπέφυγεν, εὐδοκιμήσει βίου δραπετεύων τὸν θάνατον. Μετὰ τοῦτον Ἠλίας ὁ μέγας, οὐδὲ αὐτὸς εἴξας τῷ θανάτῳ, τὸ τῆς ξενοδόχου παιδίον τελευτῆσαν ἐξήρπασεν, εὐχῆς δυναστείᾳ τοῦ θανάτου τὴν βίαν νικήσας (69), καὶ τὴν ἐξ ᾅδου πρὸς ζωὴν ὑποστροφὴν καινουργήσας. Ἐλισσαῖος ἐπὶ τούτοις ἀνέτειλε, διπλῆν ἐξ ἁπλῆς τὴν χάριν δεξάμενος, ὃς τὸ τῆς Σωμανίτιδος παιδίον ἐξ ᾅδου πρὸς βίον δι' εὐχῆς μετεπέμπετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτὸς τοῖς τοῦ θανάτου περιεβλήθη δικτύοις, καὶ νεκρὸς ὤν, ὅμως τὸν ᾅδην ἐσύλησε, τῇ τοῦ σώματος ἀφῇ τὸν νεκρὸν φυγαδεύσας, καὶ διὰ νεκροῦ νεκρὸς πρὸς βίον ἐκλέπτετο.

A jam primum ad benignitatem erga homines sese inclinans, neque ipse seipso propensior ad misericordiam factus, etiamsi nunc revera resurrectionem exhibuit; sed jam olim mortem imperium obtinentem, resurrectionis umbris exterruit, regnumque inferni conturbavit, obscura quadam ratione generi humano spem tribuens incorruptionis; indicansque æquale fore tempus soluti inferni, tempori tyrannidis ejus. Ac mihi, quæso, perpende arcanam rerum œconomiam. Abel primus a morte detinetur [12]. Qui morti dedit peccati occasionem, is naturæ dat adversus mortem vindictæ expetendæ argumentum. Nam, si injuria detinetur, jure resurgit : mortuo namque peccatore, in jus vocata mors fortior esset. Perniciosus autem inferno fuit ille adversus justos
B conatus : infirmum mortis vinculum, quod justum injuria obstrictum detineret. Si namque peccatum est regni mortis robur, qui necdum offendit, non illi obnoxius est. Quamobrem cum penes Deum esset Abelem neci subripere; id minime fecit, sed permisit cædem; ut justi sanguine plantata mors nullam haberet radicem. Quare Christus mundi causam agens, dicebat : « Nunc judicium est mundi hujus, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras [13]. » Itaque jam olim per Christum prædicata est Abelis causa atque victoria. Paulum accipe mihi huic sententiæ patrocinantem : « Et mortuus, » inquit, « Abel, adhuc loquitur : unde eum et in parabolam accipit [14], » parabolam appellans simili-
C tudinem. Abelis quippe cædes judicii Christi typum gerit. Quare etiam post mortem loquitur, ac parricidam accusat. Nam vitæ adventus mortis vim superavit. Nequaquam cædes ejus linguam clamantem cohibuit, neque sanguinis expostulationem præcidit; sed morte detenta lingua æternum clamat. Nequaquam naturæ in promptu fuisset sua defensio, si prior Adam raptus fuisset. Nam transgressionis pudor os illi obturaret. Abel prior decedens spem excitavit naturæ.

4. Ad hæc occurrit Enoch, qui loci translatione infernum effugit, ac probæ vitæ suæ gratia evasit mortem [15]. Post hunc magnus ille Helias, neque ipse morti **394** cedens, hospitæ mulieris mortuum filium morti abripuit, devicto per vim oratio-
D nis mortis imperio, ac nova ex inferno ad vitam remigratione constituta [16]. Post hæc Elisæus exortus est, qui duplicem pro simplici nactus gratiam, Sunamitidis filium ex inferno ad vitam vi orationis reduxit [17]. Cum autem et ipse mortis retibus complicatus est, mortuus licet, infernum tamen diripuit, fugato per solum corporis contactum mortuo, ac tum per defunctum defunctus rapiebatur [18].

[12] Gen. iv, 8. [13] Joan. xii, 31. [14] Hebr. xi, 4. [15] Gen. v, 24. [16] III Reg. xvii, 22. [17] IV Reg. ii, 10, 11; iv, 34. [18] IV Reg. xiii, 21.

(66) Colb., ἄριζος. Mox in Regio et Colb. deest θάνατος.
(67) Reg. et Colb., παῤῥησία.
(68) Reg., ἐνέφραττεν. Colb., ἀπέφραττεν.

(69) Ita Reg. et Colb. Editi vero, δυναστείας τοῦ θανάτου τὴν βίαν νικησάσης... καινουργησάσης. Infra Regius et Colb., ἀνέτελλεν. Mox, iidem, Σουμανίτιδος.

Eratque mortuus propheta morti noxius. Elisæo quippe mortuo, mortuorum numerus accessionem non habuit. Nec inferno quidpiam lucri obvenit, quod justum quasi prædam abripuisset. Hisce corruptione labentem naturam, resurrectionis typi muniebant : nec valebant tamen iis qui jam capti tenerentur opem ferre : « Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen [19], » legis tempus habens in terminos imperii. At postquam Christus ex cœlis apparuit, tum spes generis humani in opus processit : tum Dominica voce inferni claustra aperta sunt, ac mortuos colligatos reddebant sepulcra . tum vocatio facta, tum sepulcrum apertum est, ac Deo conjuncta humana natura, infernum perterruit. Hinc infernus adversus mortuorum raptorem inclamabat: Quid tu editum in paradiso rescriptum evertis? quare chirographum adversus naturam conscriptum exscindis? Rescriptis jure editis adversus homines instructus sum. Habeo illud : « Terra es et in terram reverteris [20]; » generis scilicet humani supplicium. Lugebat porro sigillatim abreptos mortuos. Ignorabat forte, Christum cum descenderet, mortuos universos libertate donaturum. Ne quis enim ultra in inferno vinctus remaneret, descendit ipse Christus in infernum : qui carne sua quam gestabat veluti esca usus contra infernum, deitatis autem virtute regiam ejus subvertens, brevi temporis spatio antiqua legis discidit chirographa, ut homines ad cœlos adduceret; ad cœlos, inquam, locum a morte liberum, incorruptionis diversorium, justitiæ officinam.

5. In hisce bonis tu, recens illuminate, baptizatus es · pignus tibi resurrectionis evasit, o recens illuminate, gratiæ initiatio : pignus tibi est baptisma futuræ in cœlo vitæ. Imitatus es per demersionem Domini sepulcrum. Sed inde rursum emersisti, visis resurrectionis operibus, ante opera alia. Quorum vidisti symbola, eorum rem ipsam accipe. Dicti testem sume tibi Paulum qui ait : « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, etiam et resurrectionis erimus [21]. » Pulchre illud, complantati : baptisma quippe plantatio est ad immortalitatem, in piscina plantata, in cœlo ferens fructum. Illic Spiritus gratia arcana ratione operatur : ac ne naturæ indole miraculum ignoraveris. Ad usum aqua ministrat, regenerationem autem operatur gratia, atque in piscina quasi in vulva, ei quod immittitur novam dat formam. In aqua quasi in fornace, descendentem conflat. Immortalitatis mysteriis donat ipsum : resurrectionis tribuit signaculum. Horum tibi miraculorum, o recens illuminate, vestis ipsa fert symbola. Te ipse respice bonorum imagines ferentem. Splendida quidem ac fulgens

A Καὶ ἦν ὁ προφήτης τῷ θανάτῳ νεκρὸς ἐπιζήμιος. Τοῦ γὰρ Ἐλισσαίου θανόντος, προσθήκην ὁ τῶν νεκρῶν ἀριθμὸς οὐκ ἐλάμβανεν. Ἀλλ' ἀκερδὲς τῷ ᾅδῃ κατὰ τοῦ δικαίου (70) τὸ θήραμα. Ἐν τούτοις οἱ τύποι τῆς ἀναστάσεως ὠχύρουν φθειρομένην τὴν φύσιν· βοηθῆσαι δ' ὅμως τοῖς ἁλοῦσιν οὐκ ἴσχυον· « Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως, » τοῦ νόμου τὸν χρόνον ὅρους τοῦ κράτους ποιούμενος. Ἐπειδὴ δὲ Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν ἀνεφάνη, ἔτρεχον μὲν εἰς ἔργον αἱ τοῦ γένους ἐλπίδες· καὶ φωνῇ Δεσποτικῇ τὰ ᾅδου διηνοίγετο κλεῖθρα, καὶ δεσμώτας νεκροὺς ἀπεδίδουν οἱ τάφοι· καὶ κλῆσις ἐγίνετο, καὶ τάφος ἠνοίγετο· καὶ φύσις ἀνθρωπίνη Θεῷ ἡνωμένη τὸν ᾅδην κατέπληττεν. Ἐντεῦθεν ὁ ᾅδης πρὸς τὸν τοὺς νεκροὺς ἀφαιρούμενον ἐβόα· Τί τὴν ἐν παραδείσῳ B συγγραφὴν ἀνατρέπεις; τί τὸ κατὰ τῆς φύσεως κατασχίζεις χειρόγραφον; Ἐγγράφοις δικαίοις κατὰ τῶν ἀνθρώπων ὠχύρωμαι. Ἔχω τὸ, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » τοῦ γένους τὸ πρόστιμον. Ὠδύρετο μὲν δὴ καθ' ἕνα τῶν νεκρῶν ἀφαιρούμενος· ἠγνόει δὲ ἄρα, ὡς Χριστὸς, καταβὰς, πάνδημον ἀφαίρεσιν τοῖς θνήσκουσι χαρίσεται. Ἵνα γὰρ μηδεὶς ἔτι τῷ ᾅδῃ περιλειφθείη (71) δεσμώτης, κάτεισιν αὐτὸς εἰς ᾅδου Χριστός· τῇ μὲν φορουμένῃ σαρκὶ δελεάζων τὸν ᾅδην, θεότητος δὲ δυνάμει καθαιρῶν αὐτοῦ τὰ βασίλεια, βραχεῖ χρόνῳ τὰ παλαιὰ τοῦ νόμου διατεμὼν χειρόγραφα, ἵνα ἀνθρώπους εἰς οὐρανοὺς ἀναγάγῃ· οὐρανοὺς, τὸ ἐλεύθερον τοῦ θανάτου χωρίον, ἀφθαρσίας καταγώγιον, δικαιοσύνης ἐργαστήριον. C

5. Ἐν τούτοις ἐβαπτίσθης τοῖς ἀγαθοῖς, νεοφώτιστε· ἀῤῥαβὼν σοι γέγονεν ἀναστάσεως, νεοφώτιστε, ἡ τῆς χάριτος μύησις· ἐνέχυρον τῆς ἐν οὐρανῷ διαίτης ἔχεις τὸ βάπτισμα. Ἐμιμήσω τῇ καταδύσει τοῦ Δεσπότου τὸν τάφον· ἀλλὰ ἀνέδυς πάλιν ἐκεῖθεν, τὰ τῆς ἀναστάσεως ἔργα πρὸ τῶν ἔργων θεώμενος. Ὧν εἶδες τὰ σύμβολα, τούτων ἀποδέχου (72) τὰ πράγματα. Δέχου μάρτυρα τῶν λεγομένων τὸν Παῦλον λέγοντα· « Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. » Καλῶς τὸ, σύμφυτοι· φυτεία γὰρ πρὸς ἀθανασίαν τὸ βάπτισμα, ἐν κολυμβήθρᾳ φυτευομένη, καὶ οὐρανῷ καρποφοροῦσα. Ἐκεῖ τοῦ Πνεύματος ἡ D χάρις ἀποῤῥήτως ἐργάζεται· καὶ μὴ τῷ τῆς φύσεως συγγενεῖ ἀγνοήσῃς τὸ θαῦμα. Ὑπηρετεῖ πρὸς τὴν χρείαν τὸ ὕδωρ· δημιουργεῖ δὲ τὴν ἀναγέννησιν ἡ χάρις (73), ὡς ἐν μήτρᾳ τῇ κολυμβήθρᾳ τὸ ἐμβαλλόμενον ἀναπλάττει. Ὡς ἐν χωνευτηρίῳ τῷ ὕδατι τὸν κατιόντα ἀναχαλκεύει. Δίδωσιν αὐτῷ τῆς ἀθανασίας μυστήρια (74)· ἀναστάσεως σφραγῖδα χαρίζεται. Τούτων σοι τῶν θαυμάτων, ὦ νεοφώτιστε, καὶ ἡ ἀμφίεσις φέρει τὰ σύμβολα. Ἀπόβλεψον εἰς ἑαυτὸν τὰς

[19] Rom. v, 14. [20] Gen. III, 19. [21] Rom. VI, 5.

(70) Colbert. κατὰ τοῦ θανάτου.
(71) Colb. 2, περιληφθείη.
(72) Colbertinus. ἀπεκδέχου.

(73) Sic mss. Hæc, δημιουργεῖ δὲ τὴν ἀναγέννησιν ἡ χάρις, deerant in edit.
(74) Sic mss. Edit., μνηστείαν.

A τῶν ἀγαθῶν εἰκόνας φοροῦντα. Λαμπρὰ μὲν γὰρ καὶ διαυγὴς ἡ ἐσθὴς σου, τῆς ἀφθαρσίας ζωγραφοῦσα τὰ σύμβολα. Ὀθόνη σοι λευκὴ καθάπερ διάδημα τὴν κεφαλὴν διασφίγγει, τὴν ἐλευθερίαν κηρύττουσα. Ἡ χεὶρ τῆς κατὰ τοῦ διαβόλου νίκης περιφέρει τὰ μηνύματα. Ἔδειξε γάρ σε Χριστὸς ἐγειρόμενον· νῦν μὲν συμβόλοις, δείξει δὲ κατὰ μικρὸν ἐν τοῖς πράγμασιν, ἐὰν τὸν χιτῶνα τῆς πίστεως μὴ ταῖς ἁμαρτίαις ῥυπώσωμεν· ἐὰν τὴν λαμπάδα τῆς χάριτος ἀτόποις μὴ κατασβέσωμεν πράξεσιν· ἐὰν τὸν τοῦ Πνεύματος διαφυλάξωμεν στέφανον. Τότε σαφῶς ὁ Δεσπότης ἐξ οὐρανῶν μετὰ φοβερᾶς καὶ φιλανθρώπου βοῆς ἀναβοήσειε· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Αὐτῷ ἡ δόξα (75), καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

illa vestis, incorruptionis tibi signa depingit. Candidum tibi linteum, instar diadematis astringens caput, libertatem prædicat. Manus, victoriæ de diabolo reportatæ signa gerit. Nam te Christus suscitatum ostendit : nunc quidem symbolis, paulo post autem, rebus ipsis ostendet; si modo fidei tunicam peccatis non inquinemus : si gratiæ lampadem improbis actionibus non exstinxerimus : si Spiritus servemus coronam. Tum clare Dominus de cœlo terribili sed **395** erga homines benigna voce clamabit : « Venite, benedicti Patris mei : possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi [31]. » Ipsi gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

[31] Matth. xxv, 34.

(75) Colbert. sic : ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ πρέπει ἡ δόξα σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΦΩΤΙΣΤΟΥΣ Τῼ ΣΑΒΒΑΤῼ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΣΙΜΟΥ ΛΟΓΟΣ.

S. P. N. ATHANASII

IN SANCTUM PASCHA ET IN RECENS ILLUMINATOS, SEU BAPTIZATOS SABBATO IN ALBIS, SERMO.

1. Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν ὅλην τῶν ἀνθρώπων τὴν ζωὴν ἑορτὴν ἀπειργάσατο μίαν. Τῶν γὰρ ἐν τῇ γῇ τὸ πολίτευμα πρὸς οὐρανὸν μεταστήσας, τὰς τοῦ πανηγυρίζειν ἀφορμὰς ἐδωρήσατο. Καὶ μάρτυς τῶν εἰρημένων ὁ Παῦλος, ὁ τῶν Χριστοῦ ῥημάτων ὄργανον τὴν γλῶσσαν κτησάμενος. « Ἡμῶν γάρ φησι, τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα (76) Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. » Τίς γὰρ ἀπεκδεχόμενος ταῖς ἐλπίσιν οὐχ ἑορτάζει; Τίς, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν λογισμῷ φανταζόμενος, οὐ προλαμβάνει χαίρων τῶν πραγμάτων τὴν πεῖραν; Τίς δὲ, βασιλέως θνητοῦ κάθοδον ἐσομένην ἀκούων, οὐκ ἀνίσταται μὲν τὴν διάνοιαν, εὐφραίνεται δὲ τὴν ψυχὴν, προτρέχων τῷ πόθῳ τῆς θέας τὸν χρόνον; Τότε συγκινοῦνται μὲν δῆμοι, σκιρτῶσι δὲ παῖδες, χορεύουσι κόραι, πρεσβῦται τὸ γῆρας ἀναιρεῖσθαι βιάζονται, ταῖς ἐλπίσιν ἀκμάζοντες· καὶ χωρεῖ διὰ πάντων ἡ τῆς βασιλικῆς παρουσίας πανήγυρις. Τί οὖν ἂν εἴποι τις, παραγινομένου Χριστοῦ βασιλέως ἀθανάτου, οὐχ ἵνα πόλεις φαιδρύνῃ, καὶ πύργους ἐγείρῃ,

B 1. Christus resurgens ex mortuis, totam hominum vitam festum effecit unum. Translata quippe in cœlum, hominum in terris degentium conversatione, festorum dierum occasiones dedit. Horum testis Paulus, cujus lingua Christi verborum organum fuit. « Nostra enim, » inquit, « conversatio in cœlis est, unde etiam Salvatorem exspectamus Dominum nostrum Jesum Christum [32]. » Quis enim dum exspectat, non spe festum celebrat? Quis Salvatoris adventum animo cogitans, non ipsum rerum experimentum cum gaudio antevertit? Quis futurum audiens mortalis regis descensum, non sese mente erigit, animoque lætatur, aspectus illius tempus amore antevertens? Tum commoventur populi, exsultant pueri, choreas agunt virgines, senes senectutem de medio tollere contendunt, ad juventutis florem spe reducti : regiique adventus celebritas omnia pervadit. Quid ergo quis dixerit, Christo immortali rege adveniente, non ut urbes exornet, et turres erigat, neque ut dona tribuat, quæ tem-

[32] Philipp. III, 20.

(76) Ita mss. Editi vero, ἐκδεχόμεθα.

poris vitio alterantur; sed ut hominem immortalitate induat, et quem mors deprædata est, in securo loco, in cœlo scilicet constituat?

2. Hodie iterum Christus post resurrectionem visus est discipulis, ac secunda illa apparitione, firmiorem effecit resurrectionis fidem. Visus autem est januis clausis; nam qui absque muro esse infernum ostenderat, januis ad ingressum non egebat. Ubi namque jubet Deus, ibi consuetudinis leges cessant. Supra mare prius ambulaverat, ac liquidum elementum carnis pedibus substernebatur, pedumque gressibus fluctus metiebatur, pelagus ad usum ejus soli instar concretus est. Intravit Jesus januis clausis. Etiamsi cum resurrectio fuit, sepulcri lapis revolutus est, ac monumenti janua aperta fuit. Sed illic quidem declaratum est, quod visibili sepulcro accidit, idipsum inferno invisibiliter contigisse: atque aperto monumento, mortem esse multo magis januis expertem deprehensum fuit. Oportuit enim una cum inferno denudari sepulcrum, et cum visibilibus, inaspectabilia, traduci. Hic autem clausis intrat januis; ut qui circa resurrectionem increduli essent, ad ingressum obstupescerent, ac miraculo ad miraculum velut manu ducerentur. Cum ergo Christus resurrexisset, mulieribus antequam discipulis apparet. Ac mulieres apostolis prædicarunt Christi resurrectionem, atque illud jure merito. Ita enim illatum a diabolo Evæ damnum in ipsum cedebat diabolum. Unde namque processit morbus, hinc medela progreditur. **396** Unde orsa mors est, inde apparet resurrectio. Mulier namque transgressionis est causa, ac præco resurrectionis; quæ primum Adamum ad lapsum induxit, secundum Adamum resurrexisse testatur.

3. Visus est itaque Christus apostolis in ædicula occultis, atque ingressus est januis clausis. Thomas vero qui præsens non fuerat, incredulus et conspectum desiderans, auditum non admittebat, aures claudebat, cupiens aperire oculos: desiderio vulneratus, cum voce feriretur: « Nisi mittam digitum meum in fixuram clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam [14]. » Insatiabilis affectu Thomas fidem non adhibens, incredulitatem prætendit, ut fruatur conspectu. Solvet, inquit, incredulitatem meam cum apparuerit: mittam digitum meum in fixuras clavorum: quem desidero Dominum complexabor. Redarguat incredulitatem, et conspectum largiatur. Ut incredulus videbo, sed

οὐδὲ ἵνα δωρεὰς παράσχῃ, πατουμένας τῷ χρόνῳ· ἀλλ' ἵνα τὸν ἄνθρωπον (77) ἀθανασίαν ἐνδύσῃ (77*), καὶ θανάτῳ λῃστευόμενον ἐν ἀσύλῳ χωρίῳ οὐρανοῦ κατοικίσῃ;

2. Σήμερον ὤφθη Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, καὶ πάλιν δευτέρᾳ θέᾳ, βεβαιοτέραν τῆς ἀναστάσεως τὴν πίστιν ἐργαζόμενος (78). Ὤφθη δὲ, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων· ὁ γὰρ τὸν ᾅδην δείξας ἀτείχιστον οὐκ ἐδέετο θυρῶν πρὸς τὴν εἴσοδον. Ὅπου γὰρ προστάττει Θεὸς, τῆς συνηθείας ἀργοῦσιν οἱ νόμοι. Ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐβάδιζε πρότερον· καὶ ἡ ῥέουσα φύσις τοῖς τῆς σαρκὸς ποσὶν ὑπεστρώννυτο, καὶ βήμασι (79) ποδῶν ἐμετρεῖτο τὰ κύματα, καὶ τὸ πέλαγος πρὸς τὴν χρείαν εἰς ἔδαφος μετεπήγνυτο. Εἰσῆλθεν ὁ Ἰησοῦς, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Καίτοι, τῆς ἀναστάσεως γινομένης, ὁ τοῦ τάφου κεκύλιστο λίθος (80), καὶ ἡ τοῦ μνήματος ἀνεστόμωτο θύρα. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἐδείχθη, ὅτι ἅπερ ἔπασχεν ὁ τάφος ὁρώμενος, ταῦτα ὁ ᾅδης ἀοράτως ὑπέμενε· καὶ ἀνοιγομένου τοῦ μνήματος, ἀθύρωτος πλέον (81) ὁ θάνατος ἀπηλέγχετο· ἔδει γὰρ συναπογυμνοῦσθαι τῷ ᾅδῃ τὸν τάφον, καὶ τοῖς ὁρωμένοις τὰ μὴ φαινόμενα (82) στηλιτεύεσθαι· ἐνταῦθα δὲ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἰσέρχεται· ἵνα οἱ περὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπιστοῦντες ἐκπλαγῶσι τὴν εἴσοδον, καὶ χειραγωγηθῶσι πρὸς τὸ θαῦμα τῷ θαύματι. Ἀναστὰς οὖν ὁ Χριστὸς πρὸ τῶν μαθητῶν ταῖς γυναιξὶν ἐμφανίζεται (83)· καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἀποστόλοις εὐηγγελίζοντο τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τοῦτο εἰκότως. Οὕτω γὰρ τῆς Εὔας ἡ ἐπήρεια τῷ διαβόλῳ περιετρέπετο. Ὅθεν γὰρ ὥδευσεν ἡ νόσος, ἐκεῖθεν ἡ θεραπεία ἔρχεται (84). Ὅθεν ὁ θάνατος ἤρξατο, ἐκεῖθεν ἡ ἀνάστασις φαίνεται. Γυνὴ γὰρ τῆς παραβάσεως αἰτία, καὶ τῆς ἀναστάσεως κήρυξ· ἡ τὸν πρῶτον Ἀδὰμ πρὸς τὴν πτῶσιν χειραγωγήσασα, τὸν δεύτερον Ἀδὰμ ἀναστάντα μαρτύρεται.

3. Ὤφθη τοίνυν (85) καὶ τοῖς ἀποστόλοις Χριστὸς ἐκ οἴκῳ κεκρυμμένοις, εἰσῆλθε τῶν θυρῶν κεκλεισμένων. Καὶ ἀπιστεῖ τοῖς γινομένοις μὴ παρὼν ὁ Θωμᾶς· καὶ ποθῶν τὴν θέαν, τὴν ἀκοὴν ἀπεστρέφετο· ἔφραττε τὴν ἀκοὴν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναπετάσαι βουλόμενος· ἐπλήττετο τῷ πόθῳ, διὰ φωνῆς τοξευόμενος· « Ἐὰν μὴ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω. » Ἄπληστος (86) πρὸς διάθεσιν, καὶ μὴ πιστεύων ὁ Θωμᾶς, προβάλλεται ἀπιστίαν, ἵνα ἀπολαύσῃ τῆς θεωρίας. Λύσει μου, φησὶ, τὴν ἀπιστίαν φανείς· βαλῶ τὸν δάκτυλόν μου εἰς τοὺς τύπους τῶν ἥλων· Δεσπότην, ὃν ποθῶ, περιπτύξομαι. Μεμψάσθω τὴν ἀπιστίαν, καὶ χαρισάσθω τὴν

[14] Joan. xx, 25.

(77) Reg. 1, 2, et Colb., τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Mox prius edit., καὶ γένος θανάτῳ λῃστευόμενον ἀσύλῳ χωρίῳ τῷ οὐρανίῳ κατοικήσῃ. Mss. ut in textu. Ibid. 3 mss., Ὤφθη πάλιν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Χριστὸς δευτέρᾳ.

(77*) Vulg., ἐνδήσῃ. EDIT.

(78) Sic 3 mss. Editi vero, ἀπεργασόμενος.... ἀτείχιστον, τί ἐκεῖ δεῖ τῶν θυρῶν τήν, etc.

(79) Ita mss. Editi, βήματι.

(80) Ita mss. omnes. Editi, ἐξεκύλιστο. Mox mss., ἀνεστόμωτο. Editi, ἀνεστομοῦτο.

(81) Ita omnes mss. Editi vero, ἀθύρωτον σπήλαιον.

(82) Mss., μὴ ὁρώμενα. Infra duo mss., περὶ τὴν ἀνάστασιν.

(83) Mss., ταῖς γυναιξὶν ἑωρᾶτο.

(84) Mss., προέρχεται.

(85) Ita mss. Editi vero, τοίνυν μετὰ τοῦτο.

(86) Sic mss. omnes. Editi vero, ἄπιστος.

θεωρίαν. Ὡς ἄπιστος ἴδω, καὶ ὡς πιστὸς περιπτύξομαι, καὶ ἀπολαύσω. Ἴδω χεῖρας ὀρυχθείσας, δι' ὧν αἱ παραβᾶσαι τοῦ Ἀδὰμ ἐθεραπεύθησαν χεῖρες· ἴδω πλευρὰν, δι' ἧς ὁ ἐκ τῆς πλευρᾶς ἀνῄρηται θάνατος. Θεατὴς, οὐκ ἀκροατὴς, τοῦ Δεσπότου γενέσθαι θέλω. Τῇ διηγήσει πλέον πρὸς ἐπιθυμίαν ἀνάπτομαι· δι' ὧν εὐαγγελίζεσθε, διὰ τούτων τὴν ὀδύνην ἐπαυξῆτε (86*). Ἐγὼ δέ μου θεραπεύσω τὴν ἀνίαν, τὴν θεραπείαν προχειριζόμενος.

A ut fidelis complexabor, atque perfruar. Videam confossas manus, quibus Adæ manus prævaricatæ sanitati sunt restitutæ. Videam latus, per quod mors de latere progressa sublata fuit. Spectator, non auditor, Domini esse volo. Narratione ad desiderium plus accendor : iis quæ annuntiatis, iisdem augetis dolorem. Medebor autem tristitiæ, ubi præ manibus fuerit medicina.

4. Ἀλλ' αὖθις παρῆν ὁ Δεσπότης, καὶ λύει τῷ μαθητῇ μετὰ τῆς ἀνίας τὴν ἀπιστίαν. Μᾶλλον δὲ οὐ τὴν ἀπιστίαν ἔλυσεν, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἐνέπλησε. Παρῆν τῶν θυρῶν κεκλεισμένων· ἀπιστουμένῃ θέᾳ πιστοῦται τὴν ἀπιστουμένην ἀνάστασιν· καὶ πάλιν διπλασιάζει τὸ θαῦμα, ἵνα πληροφορήσῃ τὸν Θωμᾶν. « Βάλε, φησὶ, τὸν δάκτυλόν σου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων· » ὃν ἐζήτεις ἀπόντα, παρόντος ἀπόλαυε. Οἶδά σου τὴν ἐπιθυμίαν καὶ σιωπῶντος· πρὸ τῶν λόγων, τὴν γνώμην ἐπίσταμαι. Ἤκουόν σου τῶν ῥημάτων, καὶ μὴ βλεπόμενος, παρήμην ἀπιστοῦντι, καὶ μὴ φαινόμενος, ἐνεδίδουν (87) τῇ ἀπιστίᾳ καιρὸν, ἵνα σου τὴν ἐπιθυμίαν θαυμάσω. « Βάλε τὸν δάκτυλόν σου εἰς τοὺς τύπους τῶν ἥλων· καὶ βάλε τὴν χεῖρά σου εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός. » Ὁ δὲ Θωμᾶς, ψηλαφήσας, καὶ τὴν ἀπιστίαν ἐξορίσας, πίστει εἰλικρινεῖ καὶ πόθῳ θεοπρεπεῖ κέκραγεν· « Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου. » Καί φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· « Ὅτι ἑώρακάς με, πεπίστευκας· μακάριοι (88) οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Κήρυξον, Θωμᾶ, τοῖς μὴ ἑωρακόσι μου τὴν ἀνάστασιν. Ἕλκυσον τὴν οἰκουμένην, οὐκ ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ λόγοις πιστεύουσαν· περίελθε βαρβάρων ἔθνη καὶ πόλεις· δίδαξον ἀνθ' ὅπλων σταυρῷ θωρακίζεσθαι. Κήρυξον μόνον, καὶ προσκυνοῦντες πιστεύσουσιν· οὐκ ἀπαιτηθήσῃ παρ' αὐτῶν τὴν θέαν τὴν ἐμήν. Εἰπὲ τὴν κλῆσιν, καὶ ὅρα τὴν πίστιν· « Μακάριοι » γὰρ ἀληθῶς « οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Τοιοῦτος ὁ νεόλεκτος (89) οὗτος τοῦ Δεσπότου στρατὸς, τῆς πνευματικῆς κολυμβήθρας ὠδῖνες, τὰ ἔργα τῆς χάριτος, ἡ γεωργία τοῦ Πνεύματος· οὐκ ἰδόντες ὑπήκουσαν, ἀλλὰ ποθοῦντες ἐπίστευσαν. Ἐπέγνωσαν Χριστὸν οὐκ ὄμμασι σώματος, ἀλλ' ὄμμασι πίστεως. Οὐκ ἔβαλον τοὺς δακτύλους εἰς τοὺς τύπους τῶν ἥλων, ἀλλὰ τῷ σταυρῷ περιπλακέντες τὸ πάθος ἠσπάσαντο· Δεσποτικῆς πλευρᾶς θεαταὶ οὐκ ἐγένοντο, ἀλλὰ χάριτι Δεσποτικοῖς συνήφθησαν μέλεσι, κυροῦντες ἐφ' ἑαυτοῖς τὴν τοῦ Δεσπότου φωνήν (90)· « Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες· » οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ Χριστῷ συναφθέντες.

4. Sed iterum adest Dominus, atque una mœrorem discipulo levat, et incredulitatem. At potius non levavit incredulitatem, sed desiderium explevit. Aderat januis clausis : incredibili conspectu non creditam resurrectionem confirmat : atque iterum miraculum geminat, ut Thomam certiorem faciat. B « Infer, » inquit, « digitum tuum in fixuram clavorum [25], » quem absentem quærebas, eo nunc præsente fruere. Tui etiam tacentis novi desiderium ante verba prolata, sententiam novi tuam. Audivi verba tua, ac licet non apparerem, non credenti aderam ; ac licet non viderer, dabam incredulitati tempus, ut desiderium mirarer tuum. « Infer, » inquit, « digitum tuum in fixuras clavorum, et mitte manum tuam in latus meum, et noli esse incredulus sed fidelis [26]. » Thomas vero ubi contrectando incredulitatem depulisset, sincera fide divinoque incensus desiderio exclamavit · « Dominus meus et Deus meus [27]. » Ait ad illum Dominus : « Quia vidisti me, credidisti : beati qui non viderunt, et C crediderunt [28]. » Resurrectionem, o Thoma, meam prædica iis qui non viderunt resurrectionem meam. Trahe terrarum orbem, non oculis, sed verbis credentem : circumeas barbarorum gentes et civitates, doceas eos armorum loco, cruce ut lorica indui. Solummodo prædica, adorantesque illi credituri sunt, non mei conspectum a te postulabunt. Indica illis vocationem, ac vide fidem. « Beati » enim revera « qui non viderunt, et crediderunt. » Talis ille est recens delectus Domini exercitus; ita se habent spiritualis illius piscinæ partus, opera gratiæ, cultura Spiritus : non videntes obedierunt, sed desiderantes crediderunt. Christum cognoverunt, non corporis oculis, sed oculis fidei. Non miserunt digitos in fixuras clavorum, sed crucem complexi, pas- D sionem amplexati sunt : non fuerunt Dominici lateris spectatores; sed per gratiam Dominicis membris sunt conjuncti, confirmantes in semetipsis Domini vocem : « Beati qui non viderunt, et crediderunt : » qui non viderunt, et Christo conjuncti sunt.

5. Σήμερον ἀποδύεσθε τὴν φορουμένην ἐσθῆτα, ἀλλὰ μὴ ἀπόθεσθε τὴν κεκρυμμένην σφραγῖδα· ἀποδύεσθε τὰ φαινόμενα σύμβολα, ἀλλὰ μὴ ἀπόθεσθε τῆς στρατιᾶς τὰ γνωρίσματα. Ἀποτίθεσαι τὴν ἀμφίεσιν,

5. Hodie vestem quam gestatis exuitis; sed ne occultum sigillum deponatis : exuite externa symbola, sed ne militiæ tesseram deponite. Deponis 397 amictum, o Christi miles, sed ne exuare fidei

[25] Joan. xx, 27. [26] ibid. [27] ibid. 28. [28] ibid. 29.

(86*) Forte, ἐπαυξετε. Edit.
(87) Ita mss. omnes. Editi, μὴ βλεπόμενος ἐνεδίδουν, omissis quibusdam.
(88) Ita mss. omnes. Ed., μὴ γίνου ἄπιστος. Μακάριοι, multis omissis.

(89) Sic mss. omnes. Editi vero, νεόπλεκτος.
(90) Ita omnes mss. Editi vero, ἐπ' αὐτοῖς τὴν τούτου φωνήν. Infra omnes mss., συναφθέντες habent, ubi editi, συνταφέντες.

armis : jam tibi maxime omnis generis armatura opus est. Nunc enim multo magis quam ante hostis adversum te vigilat, atque ingravatum est bellum. Dum captivus eras, ac servus inimici, cum te sub imperio teneret, non curabat te oppugnare; at cum Christo nomen dedisti, atque ab hoste fugiens, ad Dominum accurristi, et a lupo resiliens, ovili es aggregatus; te quasi antiquam prædam invadit, multis excogitatis dolis. Ad hæc nos castra beatus inungit et invitat Paulus, ducisque instar præcepta tradit : « Non est nobis, » inquit, « colluctatio adversus carnem et sanguinem: sed adversus principatus et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi : contra spiritualia nequitiæ [29]. » Viden hostium agmen, ferventemque pugnam? Cujus ergo gratia bellum geritur? Quæ lucra pugnæ? Idem ipse dux subjungit : « In cœlestibus, » id est, pro cœlestibus possessionibus. Pro incorruptione armat, pro immutabilitate pugnat, ut cum Christo sit aciem instruit. Hæ siquidem sunt cœlestes possessiones : has ille abripi exoptat. Non sinit te Paulus nudum dimicare, instruit te autem Patris armis. Et vide, quæso, armorum ejusmodi fulgur quam sit terribile inimicis; ait enim : « State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam justitiæ, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis; super omnia assumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea exstinguere: et galeam salutis accipite; et gladium Spiritus, quod est verbum Dei [30]. » Adversus invisibiles hostes, invisibilibus nos armis instruxit.

A ὦ τοῦ Χριστοῦ στρατιῶτα (91), ἀλλὰ μὴ γυμνωθῇς τῶν ὅπλων τῆς πίστεως· νῦν σοι μάλιστα χρεία τῆς πανοπλίας. Νῦν γὰρ κατὰ σοῦ πλέον ἢ τοῦ πρόσθεν ἐγρήγορεν ὁ πολέμιος, καὶ ἐκραταιώθη ὁ πόλεμος. Ἕως αἰχμάλωτος ἦς καὶ δοῦλος τοῦ ἐχθροῦ (92), τὸ κρατεῖν ἔχων ἐκεῖνος, τοῦ πολεμεῖν οὐκ ἐφρόντιζεν· ἐπειδὴ δὲ πρὸς Χριστὸν μετετάχθης, καὶ, φυγὼν τὸν ἐχθρὸν, τῷ Δεσπότῃ προσέδραμες, καὶ λύκον ἀποπηδήσας, συνετάχθης τῇ ποίμνῃ, ὡς παλαιάν σε θήραν μετέρχεται, πολυτρόπους ἐκμηχανώμενος δόλους. Πρὸς ταύτην ἡμᾶς τὴν παράταξιν ὁ μακάριος ἀλείφων Παῦλος, στρατηγεῖ καὶ προχειρίζεται παραγγέλματα, « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν, λέγων, ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου,
B πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας (93). » Ὁρᾷς στῖφος πολεμικὸν καὶ ζέουσαν μάχην; Ὑπὲρ τίνων οὖν ἄρα ὁ πόλεμος; Ποῖα τῆς μάχης τὰ κέρδη; Αὐτὸς ἐπάγει ὁ στρατηγὸς λέγων· « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » τουτέστιν, ὑπὲρ τῶν ἐπουρανίων κτημάτων. Ὑπὲρ τῆς ἀφθαρσίας ὁπλίζει, καὶ ὑπὲρ ἀτρεπτότητος πολεμεῖ· ὑπὲρ τοῦ συνεῖναι Χριστῷ παρατάττει. Ταῦτα γὰρ ἐπουράνια κτήματα· ταῦτα ἐκεῖνος ἀφελέσθαι βούλεται (94). Οὐκ ἀφίησί σε πολεμοῦντα γυμνόν· καθοπλίζει δὲ τοῖς ὅπλοις τοῦ Πατρός. Καί μοι βλέπε τῶν ὅπλων τὴν ἀστραπὴν φοβερὰν οὖσαν τοῖς ἐχθροῖς· φησὶ γὰρ οὕτως· « Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὰς ὀσφύας ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης· ἐπὶ πᾶσι
C τούτοις ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι· καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ. » Πρὸς ἀοράτους ἐχθροὺς (95) ἀοράτοις ἐκόσμησεν ὅπλοις.

6. Talis quidem est armorum vis. Quod autem cum eo sit dimicandum, etiamsi id minime appareat, hac tu ratione perspice. Nam ipsum tentare Christum diabolus non dubitavit; sed extrema impudentia ipsum adortus est Dominum. Qui sua contra te molimina intermittet? Vidit Christum baptizatum (tu vero, o recens illuminate, observa hanc temporis occasionem), tumque tentandum illum aggreditur. Vidit in deserto esurientem, famemque ut instrumentum ad tentationem accepit, neque ipsam cibi necessitatem insidiis liberam reliquit; sed accedens his verbis tentat illum : « Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant [31]. » Tantum non ita loquens : Superbe agis quod Filius Dei voceris, nomine hallucinatus es. Nuda vacuaque appellatione gloriaris. Esurientem video, et Filium Dei appellabo? Illa passione honor illegitimus evadit. Miraculo necessitati provide tuæ : jubenti lapides obsequantur, et no-

6. Τοιαύτη μὲν ἡ τῶν ὅπλων ἰσχύς· ὅτι δὲ τὰ τῆς παρατάξεως, κἂν μὴ φαίνηται, γίνεται, σκόπησον οὕτως. Εἰ γὰρ τὸν Χριστὸν πειράζειν οὐκ ὤκνησεν ὁ διάβολος, ἀλλ' ἀναισχυντίας ὑπερβολῇ καὶ κατὰ τοῦ Δεσπότου τετόλμηκε· πῶς τῶν κατὰ σοῦ μηχανημάτων παύσηται (96); Εἶδε τὸν Χριστὸν βαπτισθέντα (σὺ δὲ σκόπει τὸν καιρὸν, ὦ νεοφώτιστε), καὶ τότε πρὸς τὸ πειράζειν ἠγέρθη. Εἶδεν ἐν τῇ ἐρήμῳ πεινάσαντα, καὶ συνεργὸν τῆς πείρας τὴν πεῖναν ἐλάμβανεν, οὐδὲ αὐτῆς τῆς τροφῆς τὴν χρείαν μηχανημάτων ἐλευθέραν
D ἀφείς, ἀλλὰ προσελθὼν ἐνεχείρει πειράζειν καὶ λέγειν (97)· « Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. » Μονονουχὶ τοῦτο λέγων· Υἱὸς Θεοῦ σοβαρεύεις καλούμενος, ἠπατήθης ὀνόματι. Προσηγορίᾳ γυμνῇ πράγματος σεμνύνῃ. Πεινῶντα βλέπω, καὶ Υἱὸν Θεοῦ ὀνομάσω; Ἡ τιμὴ τῷ πάθει νοθεύεται. Θεράπευσον τὴν χρείαν τῷ θαύματι· ὑπακουσάτωσιν οἱ λίθοι προστάττοντι, καὶ πιστεύσω τῇ

[29] Ephes. VI, 12. [30] ibid. 14-17. [31] Matth. IV, 3.

(91) Sic omnes mss. Editi autem, ἀποτίθεσθε τὴν ἐσθῆτα, ὦ τοῦ Χριστοῦ στρατιῶτα.
(92) Ita omnes mss.
(93) In editis adjicitur hic, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, secus in mss.
(94) Ita omnes mss. Editi vero, συμβούλεται.

(95) Mss., ἀοράτους πολεμίους.
(96) Mss., πότε τῶν κατὰ σοῦ μηχανημάτων ἀφέξεται.
(97) Ita mss. In edit. hæc, πειράζειν καὶ λέγειν, desunt.

κλήσει· αἰδεσθῶσιν ἐκεῖνοι τὸ ἐπίταγμα, καὶ συντρέχω τῷ θαύματι· δέξομαι τὴν φωνὴν, καὶ συντίθεμαι τῇ τιμῇ. Ἀλλὰ Γραφικοῖς ἐτοξεύετο ῥήμασιν· «Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ (98).» Ἀλλ' αἰσχυνθεὶς τῇ προτέρᾳ πάλῃ, καὶ δευτέραν πεῖραν προσήγαγεν· «Ῥίψον» φησὶν «ἑαυτὸν ἄνωθεν κάτω· γέγραπται γὰρ (99), ὅτι Τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου.» Ἀλλ' ἤκουσε πάλιν· «Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.» Καὶ οὐκ ἐνάρκησε δευτέρᾳ πτώσει, ἀλλ' ἐπάγει καὶ τρίτην μηχανὴν προσδοκίᾳ νίκης πρὸς πτῶσιν δελεαζόμενος· «Ταῦτα γάρ σοι πάντα δώσω, φησὶν, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι.» Ὁρᾷς μηχανημάτων γοργότητα; Ὁρᾷς ἀπάτης παρασκευήν;

A mini fidem habebo: revereantur illi jussionem, et miraculo consentiam, vocem illam admittam, et honorem approbabo: sed etiam ex Scriptura depromptis impetebatur verbis. «Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei [32].» Verum priore illa pugna pudore affectus, secunda tentatione aggreditur: «Mitte te deorsum,» inquit, «scriptum est enim: Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis [33].» Sed audivit iterum: «Non tentabis Dominum Deum tuum [34].» Nec secundo hoc lapsu obtorpuit, sed spe victoriæ tertiam inducit machinam, qua in lapsum pelliciat. «Hæc omnia,» inquit, «tibi dabo, si cadens adoraveris me [35].» Viden' machinamentorum vim? Viden' fraudum apparatum?

7. Ἀλλὰ τρεῖς μὲν ἰδέας ἴσως πειρασμῶν εἶναι νενόμικας, τῷ τοῦ ἀριθμοῦ ἑπόμενος σχήματι· ἅπαν δὲ πειρασμῶν εἶδος ἄρα ἐν τοῖς τρισὶ περιέξεται· οὐ γὰρ ἂν ἐπαύσατο πειράζων, εἰ μὴ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν φαρέτραν τῶν βελῶν ἐξεκένωσε (1). Πάσας γὰρ τὰς ἐξ ἡδονῆς μηχανὰς διὰ τῆς περὶ τὴν βρῶσιν ἐπιθυμίας προσήγαγε, μιᾷ προσβολῇ τὴν τῶν ὀρέξεων ἀνακινήσας συγγένειαν. Εἰπὼν δὲ, «Ῥίψον σεαυτὸν,» τὰς ἐκ μεγαλαυχίας (2) μεθόδους ἐκίνησε. Τὸ δὲ, «Ταῦτα πάντα σοι δώσω,» τὴν χαλεπωτάτην ῥίζαν τῶν ἁμαρτημάτων, τὴν φιλαργυρίαν, εἰσήγαγεν. Ἅπαν γὰρ εἶδος ἁμαρτημάτων ἐκ μιᾶς ταύτης φύεται ῥίζης. Καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἁμαρτία χώραν οὐκ ἔχει, μὴ διὰ τούτων ὁδεύουσα. Ἢ γὰρ δι' ἡδονῆς τιτρώσκει, ἢ διὰ δόξης τοξεύει, ἢ χρημάτων ἔρωτι πρὸς πλημμέλειαν ἕλκει. Γυμνωθεὶς οὖν τῶν βελῶν τότε τοῦ τοξεύειν ἐπαύσατο· καὶ γυμνὸν ἡμῖν αὐτὸν ὁ Χριστὸς τῶν μηχανημάτων κατέστησεν, ἀπράκτους αὐτοῦ τὰς ἀκίδας ἐργασάμενος· γνωρίμους τοὺς δόλους (3) κατέστησεν, εὐχείρωτον αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις ποιούμενος.

B 7. Verum fortasse autumas tria solum esse tentationum genera, hujus numeri speciem secutus. Imo omne tentationum genus tribus hisce continetur; neque enim **398** finem tentandi fecisset, nisi sagittis totam evacuasset pharetram. Omnia siquidem voluptatis machinamenta per cibi concupiscentiam obtulit, unoque impetu, appetituum omne genus concitavit. Cum dixit autem, «Mitte te deorsum,» omnes arrogantiæ dolos admovit. Illud vero loquens: «Hæc omnia tibi dabo;» pessimam peccatorum proposuit radicem, avaritiam. Ex hac quippe una radice peccatorum omne genus emanat. Nullumque apud homines peccatum habet locum, quæ non inde procedat: aut enim voluptate vulnerat, vel gloriæ C cupiditate ferit, aut pecuniarum amore ad scelera pertrahit. Telis ergo nudatus, jaculandi finem fecit: ac nudum machinamentis illum nobis Christus constituit, irritas ejus cuspides effecit: palamque factis ejus dolis, captu facilem nobis illum reddidit.

8. Τοῖς Δεσποτικοῖς τοίνυν ἀγῶσι τὴν νίκην κερδάνωμεν· Χριστοῦ πολεμοῦντος οἰκεῖα στήσωμεν τρόπαια. Μὴ ῥυπώσωμεν τὸν χιτῶνα τῆς πίστεως, ὃν ἡ χάρις ἐξύφανε· μὴ δωρεὰν ἀτιμάσῃς, ἣν παρὰ Θεοῦ ἔλαβες· ἐννόει τὸν δεδωκότα, καὶ τὸ δοθὲν διαφύλαξον. Εἴ τινος μαργαρίτου φύλαξ ἢ ἁλουργίδος κατέστης βασιλικῆς, ἆρα οὐκ ἂν μέχρι θανάτου τῆς φυλακῆς ἐπεδείξω τὴν ἐπιμέλειαν; Ἀλλὰ νῦν οὐ μαργαρίτου μόνον, οὐδὲ πορφύρας, οὐδὲ κτήματος ἁπλῶς βασιλικοῦ, αὐτὸ δὲ τὸ τοῦ Δεσπότου κατεπιστεύθης (4) σῶμα· μᾶλλον δέ τι λέγω, γέγονας σῶμα Δεσποτικὸν, μέλος ἐγένου Χριστοῦ· ἐνεδύσω Χριστὸν, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν· «Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντο.» Μὴ γενοῦ (4*) τῶν τοῦ Χριστοῦ προδότης μελῶν. Ὑπῆρξας τοῦ Πνεύματος (5) οἰκητήριον, καὶ μέλος

8. Dominicis ergo certaminibus victoriam reportemus. Pugnante Christo nostra nos tropæa erigamus. Ne inquinemus fidei tunicam, quam gratia contexuit: ne donum contemnas quod a Deo accepisti: cogita quis dederit, datumque servato. Si margaritæ cujusdam aut regiæ purpuræ custos deputatus esses, nonne ad mortem usque ejus cu- D stodiæ curam exhiberes? At nunc non margaritæ tantum, neque purpuræ, vel pecuniarum solum regiarum cura tibi commissa; sed ipsum Domini corpus tibi concreditum est. Plus dico, ipse Dominicum corpus, membrumque Christi effectus es: Christum induisti secundum Pauli vocem: «Quicunque enim in Christo baptizati sunt Christum induerunt [36].» Ne sis membrorum Christi proditor. Factus

[32] Deut. VIII, 3. [33] Matth. IV, 6; Psal. XC, 11. [34] Matth. IV 7; Deut. VI, 16. [35] Matth. IV, 9. [36] Galat. III, 27.

(98) Sic mss. omnes. Editi vero, ἐπιπορευομένῳ παρὰ Θεοῦ.

(99) Ita depravatum hunc locum restituimus ex mss.

(1) Sic mss. Editi, τὴν φαρέτραν ἐκένωσε.

(2) Mss. omnes, μεγαλοψυχίαν, pro μεγαλαυχίαν. Infra iidem, φιλαργυρίαν, pro φιλοχρηματίαν.

(3) Sic mss. omnes. Editi vero, τοὺς δούλους, male.

(4) Sic mss. At editi, διεπιστεύθης.

(4*) Vulg., γένου. Edit.

(5) Sic mss. Editi, τοῦ Χριστοῦ.

es Spiritus sancti habitaculum, membrumque cœlestis Regis. Donum ergo virtutibus honoremus : temperantiæ sectatores efficiamur, humanitatem exerceamus, eleemosynam largiamur : incredulitatis venenum excutiamus, dolum diabolo amicum aversemur : mendacium, inimici nostri organum, odio habeamus. Beatum imitemur Paulum, qui baptizatus illum prædicavit, quem ante baptismum persequebatur. Imitemur Æthiopiæ eunuchum, qui accepto in via baptismate, via ipse credentibus Æthiopibus fuit. Multiplicemus gratiæ talentum, ut vocem illam desideratissimam audiamus Domini dicentis : « Euge, serve bone et fidelis; super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam : intra in gaudium Domini tui [37]. » Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

A τοῦ ἐν οὐρανοῖς βασιλεύοντος. Ἀρεταῖς οὖν τὸ δῶρον τιμήσωμεν· σωφροσύνης ἐπιμεληταὶ καταστῶμεν· φιλανθρωπίαν μετέλθωμεν· ἐλεημοσύνην προχειριζώμεθα· ἀπιστίας ἰὸν ἀποτιναξώμεθα· δόλον ἀποστραφῶμεν τοῦ διαβόλου φίλον· μισήσωμεν ψεῦδος τοῦ πολεμίου τὸ ὄργανον. Μιμησώμεθα τὸν μακάριον Παῦλον, ὃς βαπτισθεὶς ἐκήρυττεν, ὃν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἤλαυνε. Μιμησώμεθα τὸν τῆς Αἰθιοπίας εὐνοῦχον, ὃς ἐν ὁδῷ τυχὼν τοῦ βαπτίσματος, ὁδὸς αὐτὸς τοῖς πιστεύουσι τῶν Αἰθιόπων ἐγένετο. Πολυπλασιάσωμεν τὸ τῆς χάριτος τάλαντον, ἵνα τῆς πολυεύκτου φωνῆς ἀκούσωμεν (6) τοῦ Δεσπότου λέγοντος· « Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἧς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. » Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν B αἰώνων. Ἀμήν.

[37] Matth. xxv, 21, 23.

(6) Ita mss. omnes. In edit. brevius clauditur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΛΗΨΙΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

S. P. N. ATHANASII

SERMO IN ASSUMPTIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI

1. Resurrectionis memoria palma homines donat adversus mortem : at præsens solemnitas hominem adducit ad cœlum, commutatisque terræ mansionibus, cœlum hominibus pervium efficit. Non decuit enim, humanum genus, quod mortem devicerat, terrena iterum incolere loca. Jam me revera subit magnus adversus diaboli tyrannidem animus cum hodie video generis mei primitias in cœlis regnare : nunc cecidit hostis robur, defecerunt **399** diaboli machinationes. Non est hic ultra paradisus, o diabole, non arboris voluptas quæ ad fraudem alliciat, ut rursum legis metu soluto, mortem stabilias. Non ulterius audio : « Terra es, et in terram reverteris; » sed, etiam si terra es, ejus qui te sursum adducit clementia in cœlum ascendes. Delictorum regionem desero, terram tibi concedo, in qua natus, in qua educatus sum, in cœlum tua fraude liber transmigro. Satis olim tibi fuit arbor, qua Adamum expugnares, quando ligni fructu percussum primum parentem paradisi voluptate eliminasti. Nunc autem etiamsi totam exhaurias pharetram, in temetipsum omnia jacis tela. Quorsum jam abiere tibi, o dia-

C 1. Ἡ μὲν τῆς ἀναστάσεως μνήμη τὰ κατὰ τοῦ θανάτου τοῖς ἀνθρώποις χαρίζεται νικητήρια· ἡ δὲ παροῦσα πανήγυρις πρὸς οὐρανὸν ἀνάγει τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὰς ἐν τῇ γῇ διατριβὰς ἀλλάξασα, τὸν οὐρανὸν βατὸν τοῖς ἀνθρώποις ἐργάζεται. Οὐ γὰρ (7) ἐχρῆν τὸν θάνατον, κεκρατηκότα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πάλιν αὐτὸ τοῖς τοῦ θανάτου χωρίοις αὐλίζεσθαι. Νῦν μοι μέγα φρονεῖν ἀληθῶς κατὰ τῆς διαβολικῆς τυραννίδος ἐπέρχεται, ὅταν ἴδω σήμερον τοῦ ἐμοῦ γένους τὴν ἀπαρχὴν ἐν οὐρανοῖς βασιλεύουσαν. Νῦν πέπτωκε τοῦ πολεμίου τὸ κράτος, ἀπέλιπε (8) τοῦ διαβόλου τὰ μηχανήματα. Οὐχ ἔτι ταῦτα παράδεισος, ὦ διάβολε· οὐδὲ φυτοῦ τέρψις πρὸς ἀπάτην θηρεύουσα, ἵνα πάλιν λύσας μου τὸν φόβον, κυρώσῃς τὸν θάνατον. Οὐκέτι, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » D ἀκούω· ἀλλ', εἰ καὶ γῆ εἶ, πρὸς οὐρανὸν (9) ἀπελεύσῃ διὰ τὴν τοῦ ἀνάγοντος ἀγαθότητα. Καταλιμπάνω τὸ τῶν ἁμαρτημάτων χωρίον, παραχωρῶ σοι τῆς γῆς, ἐφ' ἧς ἐτέχθην, ἐφ' ἧς ἐτράφην (10)· εἰς οὐρανὸν μετοικίζομαι, τῆς σῆς ἀπάτης ἐλεύθερος. Πάλαι μὲν οὖν σοι φυτὸν πρὸς τὴν τοῦ Ἀδὰμ αἵρεσιν ἤρκεσεν, ὅτε πλήξας τῷ τοῦ ξύλου καρπῷ τὸν πρω-

(7) Colb., χαρίζεται. Οὐ γάρ. Mox idem, τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πάλιν αὐτόν. Editi et Reg., τὸ ἀνθρώπινον γένος, πάλιν αὐτό.

(8) Reg., ἐξέλιπε. Paulo post Reg. et Colb., Οὐκ ἔστι ταῦτα. Editi, οὐχ ἔτι ταῦτα.

(9) Reg. et Colb., οὐρανόν. Editi, οὐρανούς.

(10) Ita Regius et Colbertinus. Editi vero, τὴν γῆν, ἐφ' ἧς ἐτάχθην, ἀφ' ἧς ἐτράφην. Paulo post, Colb., ἐλεύθερος γέγονα. Ibid. Reg. et Colb., Πάλαι μὲν οὖν, sed οὖν deest in editis. Mox Reg., αἵρεσιν ἤρεσε.

A τόπλαστον ἔξω γενέσθαι τῆς τοῦ παραδείσου τρυφῆς κατηνάγκασας· νῦν δὲ, κἂν πᾶσαν κενώσῃς τὴν φαρέτραν, κατὰ σεαυτοῦ φέρεις τῶν τοξευμάτων τὰ βλήματα (11). Ποῦ σοι λοιπὸν, διάβολε, τῆς παλαιᾶς ἀπάτης τὰ μηχανήματα; Ποῦ σοι ὁ σοφιστεύων ὄφις, ἵνα τὴν Εὔαν χωρίσῃ τοῦ παραδείσου, τὸ, « Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε, ἔσεσθε ὡς θεοὶ, » προσφθεγγόμενος; Γέγονάς (12) μοι τῶν ἀγαθῶν προφήτης ἀκούσιος. Αἷς γὰρ πρὸς ἀπάτην ὑποσχέσεσιν ἐχρήσω, ταύτας διὰ πραγμάτων ἐκέρδανα· γέγονέ μοι τῆς ἐπαγγελίας ἡ φαντασία διὰ τῆς πείρας ἀλήθεια. Ὢ θαυμάτων ἀπίστων καὶ ξένων τῆς φύσεως! οἷς ὁ παράδεισος ἀπεκλείσθη, τούτοις ὁ οὐρανὸς ἠνεῴχθη. Ὁ πρὸ βραχέος ἐπὶ Πιλάτου κρινόμενος, σήμερον ἐν οὐρανῷ κριτὴς ἐνθρονίζεται. Ὁ παρὰ Ἰουδαίων γελώμενος, ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τῶν χερουβὶμ B κάθηται, δήμοις ἀγγέλων ὑμνούμενος (13). Ὁ ταῖς Ἰουδαϊκαῖς ἀκάνθαις τὴν κεφαλὴν στεφανούμενος, θεϊκῆς ἀξίας διαδήματι σφίγγεται. Ὢ ποσάκις ἡ τοῦ Δαβὶδ ἐνηχοῦσα (14) κιθάρα τὰ παρόντα ἐθέσπιζεν! « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Νῦν ἀληθῶς γέγονε τὰ κρούσματα πράγματα· καὶ ἃ πρότερον ἰδεῖν ἐν μέλεσιν ἐπεθύμησε (15), σήμερον εἶδεν ἐν πράγμασι· καὶ γέγονε μελῶν ὑπουργὸς οὐρανὸς, τὸν παρ' ἐκείνῳ μνημονευόμενον τοῖς νώτοις ὑποδεχόμενος· καίτοι καὶ παρ' αὐτὸν τὸν τόκον οὐρανὸς ἔτι τικτομένῳ δι' ἀστέρος ὑπέκυπτεν, ὥσπερ ἐπειγόμενος (16) και προ καιροῦ δέξασθαι τὸν ἐν σπηλαίῳ κρυπτόμενον. Ἀλλ' ἔδει τοὺς τῆς οἰκονομίας καιροὺς καὶ ὅρους φυλάττεσθαι.

bole, antiquæ fraudis machinamenta? Ubinam doli artifex ille serpens, qui Evam paradiso exigat, hæc dicendo: « Quacunque die comederitis, eritis sicut dii? [28]. » Bonorum mihi propheta fuisti vel invitus. Quibus enim ad fraudem promissis usus es, eadem reipsa lucratus sum: promissionis phantasia experimento mihi veritas fuit. O miracula incredibilia alienaque a natura! Quibus paradisus clausus fuit, iis cœlum apertum est. Qui paulo ante coram Pilato judice steterat, hodie in cœlo judex thronum occupat. Qui a Judæis irridebatur, ad dexteram Patris sedet super cherubim et ab angelorum turba hymnis celebratur. Cujus Judaicis spinis caput coronatum est, is divinæ dignitatis diademate redimitur. O quoties Davidis cithara sonans hæc ex afflatu divino prædixit! « Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum [29]. » Jam plane pulsationes ac soni illi res gestæ sunt: et quod olim in canticis videre concupivit, hodie completum vidit: fuitque cœlum canticorum minister, cum eum qui apud cantorem memoratur dorso suscepit suo: quanquam et ipso partus tempore nascentem tum infantem per stellam cœlum respexit, quasi ante tempus festinaret eum excipere qui in spelunca latebat. Sed oportebat œconomiæ tempora terminosque servari.

C 2. Ἐμοὶ μὲν θαυμάζειν ἐπέρχεται πῶς τὴν τοῦ γένους αἰσχύνην εἰς εὐδοξίαν μετέβαλε· πόσην Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγανάκτησιν εἰς μεγίστην εὐμένειαν ἤνεγκεν. Ἔπλασεν ἡμᾶς χερσὶν οἰκείαις ὁ Θεὸς, τροφῆς αὐτοσχεδίου κτήτορας ἔδειξε, τρυφῆς ἐξουσίαν, γῆς ὑπουργίαν ἔδωκεν, ἀέρος δουλείαν, θαλάττης εὐπορίαν παρέσχετο (17), ἡλίου βολὰς, σελήνης αὐγὰς, ἀστέρων φορὰς, ζώων πάντων ὑποταγάς. Παρῆλθέ τις ἐν μέσῳ πολέμιος διαβάλλων εἰς φθόνον Θεὸν, ἔπεισεν ἀπατῶν· γίνεται τῆς ἐκείνου μερίδος ὁ ἀπατώμενος, ἀντιθεΐας ἐνόσησε πάθος, συνέθετο λάθρα κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἐκτείνει τὴν χεῖρα κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων. Ἐπιφαίνεται Θεὸς, ἐλέγχει τὰς παρανόμους ἐλπίδας, φεύγει τὴν θέαν ἡ τοῦ γένους ἀρχὴ, καὶ παραιτεῖται τὸν ἔλεγχον, ὑπὸ δένδρον D κρύπτεται, φοβουμένη τὸν κτύπον ἡ παρανόμους φαντασθεῖσα θεότητα. Τῆς οὖν ἀξίας γυμνώσας Θεὸς, ἀπωθεῖται τοῦ παραδείσου τὸν ἄνθρωπον, μονονουχὶ τοιαῦτα πρὸς αὐτὸν ἀποφθεγγόμενος· Οὐκ ἐπὶ ταύταις σε (18) ταῖς ἐλπίσιν ἐτεκτηνάμην ἐγώ· οὔτε διὰ ταύτας ἐν ταῖς χερσί μου ταύταις διέπλασα, τὸν πηλὸν εἰς φύσιν μεταμορφώσας. Σὺ δὲ, ἣν ἔλαβες

2. Et quidem mirari subit, quo pacto nostri generis infamiam in honorem converterit: quantam in nos Dei indignationem in quantam benevolentiam commutaverit. Nos manibus suis effinxit Deus, cibi sponte nascentis possessores constituit, voluptatis copiam, terræ ministerium dedit, aeris servitium, maris divitias præbuit, solis radios, lunæ fulgorem, astrorum influxus, animalium omnium obsequium. Per medium transiit hostis quidam, qui Deum invidiæ accusans dolo persuasit. Ad illius partes deceptus ille transit, impietatis in Deum morbo laborat, pactum clam init contra Deum, contra Dei jussa manum extendit. Apparet Deus, iniquam spem confundit, fugit conspectum ejus generis nostri origo, depellit a se crimen, sub arbore absconditur, metuitque strepitum, quæ flagitiose de deitate cogitarat. Hominem itaque Deus sua dignitate spoliatum pellit ex paradiso, tantumque non ita eum compellavit: Non ego ad hujusmodi spem te condidi; non ad eam spem te manibus meis effinxi, lutum transformans in hominis naturam. Tu vero quam a me accepisti manum, contra jussum meum

[28] Gen. III, 5. [29] Psal. CIX, 1.

(11) Colbertinus, τὰ ἀκοντίσματα.
(12) Colbertinus, γεγονώς.
(13) Ita Regius. At Colb., γελώμενος κάθηται δήμοις ἀγγέλων ἀνυμνούμενος. Ὁ ταῖς, etc. Editi vero, γελώμενος κάθηται δήμιος. Ὁ ταῖς, omissis multis. Paulo post, Colb., διαδήμασι.
(14) Ita Regius et Colb. In editis ἐνηχοῦσα deest.
(15) Colb., ᾖδεν ἐν μέλεσι, σήμερον. Reg. cum editis, ἰδεῖν ἐν μέλεσιν ἐπεθύμησε, σήμερον. Paulo post, editi, καὶ τὸν παρ' ἐκείνῳ, sed in Colb. καί deest.
(16) Ita Colb. Editi vero cum Reg., ἐπαγόμενος.
(17) Παρέσχετο deest in Regio et Colbertino.
(18) Ita Colb. In editis vero, σε deest.

extendisti, factusque es diaboli socius, una cum illo rebellis contra Creatorem tuum. Proinde exi a dignitate tua : honorabili excede loco : terra es, et in terram reverteris : revertere ad illam, qui ea somniasti quæ te exsuperant ; regrediatur natura, matrem disce terram, morte **400** ad illam remittendus. Hæc sunt diabolicæ fraudis præmia, hæc principii generis nostri scientia, hoc miserabile drama, una cum natura nostra introivit. Sed non omnino sustinuit Creator opificium suum ita attritum cernere ; sed pudore et luctu afflictam naturam, nec non suam in creaturis errantem imaginem, miseratus est. Quid agit ergo? Fingit alterum Adam, exque natura, naturæ patronum excitavit ; atque terram ex Virgine mutuatus, efformat in seipso ad veriorem imaginem novum fetum. Effingit, atque manet, stolamque texens in utero, quasi in thalamo regio induit imaginem, ut imaginis nuditatem velaret. Eduxit enim illum fraude potentiorem et peccato superiorem, immortalem etiam post mortem, liberatorem ex sepulcris, qui in sepulcro fuit : atque immortalitate coronans ipsum, hodie in cœlos transtulit, communem pulchritudinem creaturis tribuens, scilicet naturæ primitias.

3. An igitur, dixerit quispiam, qui tunc ira commotus erat Creator, cum recens adhuc transgressio esset, imaginem exsecrabatur, et cum odisset sententiam, condemnavit naturam ; nunc autem elapso tempore, deposita indignatione, animoque sedato, eum qui transgressus fuerat perhumaniter accipit? Nequaquam, neque enim illa prius gesta, ira ; neque hæc, affectus pœnitentiæ largitus est ; sed desuper respiciens, dat ordinem rebus. Videns enim damnatione mortis prostratam naturam, et humanis doloribus paratum sepulcrum receptaculum, divitiasque inferni fore hominum prædam, ac quotidie mortem grassari ; solvens comminationis aciem Deus, spem statim immortalitatis generi exhibet humano, raptoque ex mediis hominibus Enocho, mortem hominum superatam ostendit : docuitque mortalem naturam immortalitatis terminos accipere, atque tunc edidicit illa mortis cursum impedire : justique translatio, mortis cohibitio fuit. Id in medio luctu actum, naturam edocuit palinodiam canere, ac spem sumere meliorem. Ne autem iterum multi temporis decursus memoriam miraculi illius oblitteraret, speique vestigia deleret, animi consternationem augeret :*heve mors hominibus horribilior appareret, miraculum repetit, donumque duplicat, adfuitque victor Elias adversus mortem vocatus ; qui voce nubes percurrens,

παρ' ἐμοῦ χεῖρα, κατὰ τῆς ἐμῆς ἐξέτεινας ἐντολῆς, καὶ γέγονας διαβόλου συμμύστης, κατὰ τοῦ Ποιητοῦ συμφραξάμενος (19). Τοιγαροῦν ἔξιθι τῆς ἀξίας· ἐντίμου χωρίου μεθίστασο· γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Ὑπόστρεφε πρὸς αὐτὴν, τὰ ὑπὲρ σαυτὸν (20) φαντασθείς· ἀνακαμπτέτω πάλιν ἡ φύσις· μάθε μητέρα τὴν γῆν, θανάτῳ πρὸς αὐτὴν παραπεμπόμενος. Ταῦτα τῆς διαβολικῆς ἀπάτης τὰ ἔπαθλα· ταῦτα τῆς τοῦ γένους ἀρχῆς τὰ γνωρίσματα· τοῦτο τὸ ἐλεεινὸν δρᾶμα συνεισῆλθε (21) τῇ φύσει. Ἀλλ' οὐκ ἄχρι παντὸς ἤνεγκεν ὁ Δημιουργὸς ὁρῶν τὸ δημιούργημα συντριβόμενον· ᾤκτειρε δὲ αἰδουμένην καὶ πενθοῦσαν τὴν φύσιν, καὶ ἠλέησε τὴν ἐν τῇ κτίσει πλανωμένην εἰκόνα. Τί οὖν ποιεῖ; Πλάττει πάλιν ἕτερον Ἀδὰμ, ἐκ τῆς φύσεως ἐγείρων προστάτην τῇ φύσει, καὶ χοῦν ἐκ Παρθένου δανεισάμενος, μορφοῖ πρὸς ἀληθεστέραν εἰκόνα ἐν ἑαυτῷ τὸ πλαττόμενον ἔμβρυον. Πλάττει καὶ μένει, καὶ στολὴν ὑφαίνων (22) ἐν μήτρᾳ, ὡς ἐν θαλάμῳ βασιλικῷ ἐνδύεται τὴν εἰκόνα, ἵνα τῆς εἰκόνος περιέλῃ τὴν γύμνωσιν. Ἔδειξε γὰρ ἀπάτης ἰσχυρότερον καὶ ἁμαρτίας ἀνώτερον, ἀθάνατον καὶ μετὰ θάνατον, καὶ λυτῆρα τάφων ἐν τάφῳ γενόμενον· καὶ ἀθανασίᾳ στεφανώσας, σήμερον πρὸς οὐρανοὺς ἀνεκόμισε, κοινὸν ἐγκαλλώπισμα τῇ κτίσει (23), τὴν τῆς φύσεως ἀπαρχὴν δωρησάμενος.

3. Ἆρ' οὖν, εἴποι τις ἂν, ὡς τότε θυμῷ μὲν κρατούμενος ὁ Δημιουργὸς παρὰ πόδας οὔσης τῆς παραβάσεως, τὴν εἰκόνα βδελύττεται, καὶ μισήσας τὴν γνώμην καταδικάζει τὴν φύσιν· νυνὶ δὲ χρόνῳ μεταμαθὼν τὴν ἀγανάκτησιν, μαλαχθέντος τοῦ θυμοῦ, τὸν ἠδικηκότα φιλανθρωπεύεται; Οὐμενοῦν· οὔτε γὰρ ἐκεῖνα θυμὸς (24), οὔτε ταῦτα μεταμέλεια πάθους χαρίζεται· ἀλλ' ἄνωθεν ὁρῶν, τάξιν βραβεύει τοῖς πράγμασιν· ὁρῶν γὰρ τῇ τοῦ θανάτου καταδίκῃ τὴν φύσιν ὀκλάζουσαν, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὠδίνων ἕτοιμον τὸν τάφον διάδοχον, καὶ πλοῦτον τοῦ ᾅδου γινόμενον τῶν ἀνθρώπων τὴν θήραν, καὶ καθημέραν θανάτου γινόμενον παρανάλωμα (25), λύων τὴν τῆς ἀπειλῆς ἀκμὴν ὁ Θεὸς, ἐλπίδα εὐθὺς ἀθανασίας ἀνατέλλει τῷ γένει, καὶ τὸν Ἐνὼχ ἐκ μέσων ἁρπάσας, θάνατον ἀνθρώπων ἡττώμενον ἔδειξε, καὶ θνητὴν φύσιν ἐδίδασκεν ὅρους ἀθανασίας ἐκδέχεσθαι, καὶ τέως θανάτου δρόμον (26) ἐμάνθανεν ἐμποδίζεσθαι· καὶ ἡ τοῦ δικαίου μετάστασις, θανάτου στάσις ἐγίνετο. Τοῦτο γινόμενον ἐν μέσῳ πένθει, παλινῳδίαν τὴν φύσιν ἐδίδασκε, καὶ χρησταῖς ἐλπίσιν ἀνίεσθαι. Ἵνα δὲ μὴ χρόνος πάλιν ἐν μέσῳ ῥέων πολὺς κατακλύσῃ τὴν μνήμην τοῦ θαύματος, καὶ, τὰ τῆς ἐλπίδος ἀπαλείψας ἴχνη, τὴν ἀθυμίαν αὐξήσῃ, καὶ πάλιν ὁ θάνατος κατὰ τῶν ἀνθρώπων φοβερώτερος φαίνηται· ἀναλαμβάνει τὸ θαῦμα καὶ διπλασιάζει τὸ δῶρον, καὶ παρῆν Ἠλίας νικητὴς κατὰ τοῦ θανάτου καλούμενος·

(19) Reg. et Colb., συμφραξάμενος. Editi, συμφρυαξάμενος.
(20) Sic Reg. et Colb. Editi vero, ὑπὲρ αὐτόν.
(21) Colb., συνῆλθε. Infra idem, ὁρᾶν τὸ δημιούργ.
(22) Reg., ἐμφαίνων.
(23) Ita Reg. et Colb. Editi vero, στεφανώσας κοινὸν ἐγκαλλ. Ibid. Reg., τῇ φύσει, pro τῇ κτίσει.

(24) Colb., Οὐμενοῦν, οὔτε γὰρ ἐκεῖνα θυμῷ, Reg. vero, Οὐμενοῦν· οὔτε γὰρ ἐκεῖνα θυμός. Paulo post, Colb., τάξει βραβεύει
(25) Hic locus citatur a Michaele Glyca p. 89 et 122.
(26) Colbertinus, δρόμους. Reg., δρόμος.

ὃς, φωνῇ τὰς νεφέλας ὑποδραμὼν, οὐρανῷ περὶ ἀβροχίας ἠπείλησε, καὶ ῥήματι δήσας τὴν κτίσιν ἡνίοχος τῶν στοιχείων ἐγένετο, γλώττῃ μικρᾷ (27) τῆς κτίσεως συστείλας τοὺς οἴακας. Τότε τὸ μέγα θαῦμα δείκνυται, ἄνθρωπον οὐρανὸς αἰσχυνόμενος· ἵνα γὰρ μὴ τὸ τοῦ ἀνδρὸς εὐτελὲς ὑποκλέψῃ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου νίκης τὴν αἴσθησιν, γνώριμον αὐτὸν πρῶτον τῇ (28) κτίσει πάσῃ προτίθησι, καὶ τότε πυρὸς ὀχήματι ἐπιβὰς παραδόξῳ πτήσει καὶ δρόμῳ κάτω καταλιμπάνει τὸν θάνατον· καὶ ἀλλάσσει τὸν νόμον τῆς φύσεως ἡ ἀξία τῆς χάριτος. Ἀνελήφθη γὰρ Ἠλίας ὡς εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ κέκραγεν ἡ Γραφὴ τὸ θαῦμα, τοῖς ὅλοις αἰῶσι τῇ φωνῇ παραπέμπουσα.

4. Σὺ δέ μοι λοιπὸν, ἀγαπητὲ, τῆς λέξεως τὴν ἀκρίβειαν σκόπησον· καὶ μή σε διαλάθῃ συλλαβῆς γραφικῆς περιουσία καὶ δύναμις· μηδὲ τῇ τῆς λέξεως παραδρομῇ τῷ δεσπότῃ τὸν οἰκέτην νομίσῃς ἰσότιμον· οὐ γὰρ εἰς οὐρανὸν Ἠλίας ἀνέρχεται, οὐδὲ, διαδραμὼν τὸ στερέωμα, τοῖς ἐκεῖσε χωρίοις αὐλίζεται· ἀλλ' ἄκουσον, τί φησιν ὁ ἀνάγων· « Ἐν δὲ τῷ ἀνάγειν Κύριον τὸν Ἠλίαν, ὡς εἰς τὸν οὐρανόν· » καὶ πάλιν μικρὰ λέξις· « Ἔστησε τὸν Ἠλίαν πρὸς τὰ ἄνω φερόμενον· Ἀρκεῖ γὰρ τῷ προφήτῃ τιμηθῆναι τῷ τύπῳ. Πρὸ γὰρ τοῦ δεσπότου τὸν οἰκέτην οὐρανὸς οὐχ ὑποδέχεται· « οὐδεὶς γὰρ ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. » Ἐτηρεῖτο γὰρ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀπαρχῇ διὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων ποιητὴν ὁ οὐρανός. Οὕτω μὲν οὖν τοῖς περὶ τὸν Ἐνὼχ καὶ Ἠλίαν ὁ Θεὸς ἀγαθῇ ἐλπίδι εὐφράνας τοὺς ἀνθρώπους, δι' ὧν ἀνθρώποις οὖσι τὸν τοῦ ἀέρος δρόμον ἱππήλατον ἥπλωσεν. Οὐ μὴν ἄχρι γε τούτων ἔστησε τῶν ὑπὲρ τὴν φύσιν τὴν πίστιν· ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς καθημέραν θεωρίας ἐθάδας γενέσθαι παρασκευάζει τοῦ θαύματος. Τί γὰρ ποιεῖ; Προστάττει τὸν συγγραφέα Μωσέα εἰκονογράφον τῆς κτίσεως γενέσθαι· καὶ διὰ σκηνῆς μιμήσασθαι τὸν ποιητὴν ἐγκελεύεται· γῆς μὲν μίμημα καὶ τῶν ἐν τῇ γῇ τὸ τῆς σκηνῆς πρόσωπον θεωρούμενον· τὰ δὲ τῆς σκηνῆς ἐνδοτέρω διατειχίσας παραπετάσματι (ἀνθρώποις καταλείψας ἀθέατον οὐρανοῦ τινα τάξιν), τῷ μὴ φαινομένῳ μέρει χαρίζεται. Ἀλλ' οὕτως οὐρανοῦ καὶ γῆς διὰ τῶν σχημάτων νομοθετήσας τὴν μίμησιν, τὰ ἐν ἀδύτῳ ἄβατα πάλιν ἀνθρώποις εἶναι θελήσας, μόνῳ τῷ ἀρχιερατεύοντι τῶν ἀπορρήτων ἀνοίγει τὴν εἴσοδον, τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνόδου τὴν τοῦ τότε ἀρχιερέως εἴσοδον τυπικῶς ἐργαζόμενος· ἵνα, ὁρῶντες οἱ τότε τὸν οὐρανὸν ἐν τύπῳ διατεμνόμενον, καὶ τὸν ἀρχιερέα μόνον τῶν ἀβάτων κατατολμῶντα, προεθισθῶσι τῇ θέᾳ, καὶ μὴ πολεμῶσι τοῖς θαύμασι. Τούτων ὑπομιμνήσκων Ἰουδαίοις ὁ Παῦλος ὁ τῆς οἰκουμένης παιδευτής, ἐβόα τῷ γράμματι· « Εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν διὰ παντὸς εἰσίασιν οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες· εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ,

[60] IV Reg. II, 1. [61] ibid. 11. [62] Joan. III, 13.

(27) Ita Regius et Colbertinus rectius quam editi, qui habent, ὁ μακρᾷ.

A cœlo interminatus est ne plueret, atque ligata verbo rerum natura, auriga elementorum factus est, contractis parva sua lingua creaturarum gubernaculis. Tum grande exhibetur miraculum, cœlum reveretur hominem: nam ne hominis tenuitas sensum victoriæ de morte reportatæ suffuraretur, eum primo creaturis omnibus notum reddit, ac tum ille ignitum conscendens currum, mirabili volatu et cursu, mortem infra relinquit, mutatque naturæ legem dignitas gratiæ. Assumptus namque est Helias quasi in cœlum, Scripturaque miraculum proclamavit, omnibus ipsum sæculis voce significans.

B 4. Jam tu mihi, dilecte, vocis accurationem attende, nec tibi lateant descriptæ syllabæ divitiæ atque virtus: neque dictionem prætercurrendo, Domino servum honore parem existimes. Non enim in cœlum Helias ascendit, neque firmamentum pervadens iis in locis habitat; sed audi quid dicat, qui sursum agit illum: « Cum autem elevaret Dominus Heliam, quasi in cœlum [60]: » et rursum hæc pauca: « Statuit Heliam in altum evectum [61]. » Sufficit enim Prophetæ ut figura honoretur. Siquidem cœlum non admittit servum ante Dominum: nam, « nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit Filius **401** hominis, qui est in cœlo [62]. » Reservabatur enim cœlum hominum primitiis propter hominum conditorem. Itaque Deus exemplo
C Enochi et Eliæ bona spe homines exhilaravit, quia homines cum essent, illis aeris cursum pervium reddidit. Neque tamen eo constitit, ut fidem daret iis quæ sunt supra naturam, sed quotidiano aspectu homines miraculo assuescere parat. Quid enim agit? Jubet scriptorem Mosen imaginem rerum creatarum depingere, et per tabernaculum imitari Creatorem; ita ut terræ quidem ac terrenorum effigies sit tabernaculi facies: interiora vero tabernaculi, velis obducta (hominibus cœli quemdam ordinem occultum relinquens) parti cœli quæ non apparet attribuit. Atque sic cœli terræque imaginem figuris adumbrari jubens, atque volens ut quæ in adyto erant hominibus inaccessa essent, soli pontifici secretorum aperit ingressum: sicque effi-
D cit ut ingressus pontificis ascensus in cœlum sit figura; ut tunc populi cœlum videntes in figura apertum, et solum pontificem ad inaccessa penetrare audentem, spectaculo assuefierent, neque miraculis repugnarent. Hæc Judæis commemorans Paulus doctor orbis, scripto exclamat: « In priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes: in secundo autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine, quem offert pro sua et pro populi ignorantia. Christus autem adveniens pontifex futurorum

(28) Regius et Colb. πρῶτον τοῖς περὶ αὐτὸν τῇ, etc.

bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum, non manufactum, id est, non hujus creationis : neque per sanguinem taurorum et hircorum ; sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta [43]. » Et rursum paucis interjectis : « Non enim in sancta manufacta introivit Christus, exemplaria verorum ; sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis [44]. »

5. Ita novit Deus vel figuris confundere incredulos, et miraculis miracula confirmare. Sic Christus ascendit in cœlum : sic figuras ipsa veritate complevit. Oportebat igitur resurrectioni Salvatoris ascensum adjungi, et victorem inferni cœlum statim occupare. Sed ne celeritas sensum tolleret rerum gestarum, tempore quodam miracula vult imprimi in apostolorum mentibus per contemplationem, et assiduo oculorum aspectu animæ fidem insinuare. Convescitur cum discipulis, cibum sumit, licet eo minime indigeat : præbet corpus palpandum, atque veritatis testes non solum oculos sed etiam digitos admittit. Diuturnitate igitur præsentiæ levat phantasiæ suspicionem, ac quæ par erat de discessu suo cum apostolis locutus, discipulos ascensus sui testes admittit. Oportuit enim miraculorum præcones indubitatam ferre prædicatarum rerum notitiam. Elevabatur itaque Salvator, videbant inferius discipuli : nubes autem pedibus succurrens, vehiculum eo in cursu fuit. O inaudita miracula! Aer pervaditur, æther suscipit, angeli accurrentes triumphalibus canticis concelebrant : spectaculo attonitos discipulos festum celebrare suadent : « Quid statis aspicientes in cœlum [45]? » Quid statis? miraculum prædicate per orbem, discessu adventum : « sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum [46]. » His auditis vocibus; Paulus vocis suæ tubas emittit, scriptis exclamans suis : « Nostra conversatio in cœlis est, unde et Salvatorem exspectamus Dominum Jesum Christum [47]. » His homines adjicit dicens : « Rapientur in nubibus in aera, in occursum Domini [48]. » Etenim **402** justi fulgebunt sicut splendor firmamenti. Ex dominica igitur Assumptione Salvatoris nostri et Domini et veri Dei Jesu Christi, simili spe lætificati dicamus illi : « Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti [49]. » Tibi gloria et imperium cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

A μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, οὐ χωρὶς αἵματος, ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων. Χριστὸς δὲ παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς, οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν, οὐ ταύτης τῆς κτίσεως· οὐδὲ δι' αἵματος ταύρων καὶ τράγων· διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος, εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια. » Καὶ πάλιν μετὰ βραχέα· « Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν· ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. »

5. Οὕτως οἶδε καὶ τύποις ἐντρέπειν τοὺς ἀπίστους ὁ Θεὸς, καὶ θαύμασι (29) πιστοῦσθαι τὰ θαύματα. Οὕτω Χριστὸς ἀνήρχετο εἰς οὐρανόν· οὕτω τοὺς τύπους ἔργῳ ἀληθείας ἐκύρωσεν. Ἔδει μὲν οὖν συνάπτεσθαι τῇ ἀναστάσει τοῦ Σωτῆρος τὴν ἄνοδον, καὶ B τὸν τοῦ ᾅδου νικητὴν εὐθὺς τὸν οὐρανὸν ὑποδέξασθαι· ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ τάχος τῶν γενομένων κλέψῃ τὴν αἴσθησιν, παγῆναι τῷ χρόνῳ βούλεται τοῖς ἀποστόλοις διὰ τῆς θεωρίας τὰ θαύματα, καὶ τῇ συνεχεῖ τῶν ὀμμάτων προσβολῇ τῇ ψυχῇ παραπέμψαι τὴν πίστιν. Συνεστιᾶται τοῖς μαθηταῖς, ἀπολαύει (30) τροφῆς, ἀνενδεὴς ὤν, συγχωρεῖ ψηλαφᾶσθαι τὸ σῶμα, μάρτυρας τῆς ἀληθείας οὐκ ὀφθαλμοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ δακτύλους ἐφελκόμενος. Λύσας οὖν τῆς φαντασίας τὴν ὑποψίαν τῷ χρόνῳ τῆς παρουσίας, καὶ τὰ πρὸς τὴν ἀποδημίαν εἰκότα τοῖς ἀποστόλοις φθεγξάμενος, θεατὰς τῆς ἀνόδου τοὺς μαθητὰς ἀπεργάζεται. Ἔδει γὰρ τῶν θαυμάτων τοὺς κήρυκας, ἀνενδοίαστον φέρειν τῶν κηρυττομένων τὴν γνῶσιν. Ἀνήγετο μὲν C οὖν ὁ Σωτήρ· ἔβλεπον δὲ κάτωθεν οἱ μαθηταί· νέφος δὲ τοὺς πόδας ὑποδραμὼν, ὄχημα πρὸς τὸν δρόμον ἐγίνετο. Ὢ παραδόξων θαυμάτων! Ὁ ἀὴρ διοδεύεται, αἰθὴρ διαδέχεται, ἄγγελοι συμπαρατρέχοντες ᾄσμασιν ἐπινικίοις ἐπανηγύριζον· ἐκπεπληγμένους τῇ θέᾳ τοὺς μαθητὰς ἑορτάζειν ἔπειθον· « Τί ἑστήκατε ἐμβλέποντες (31) εἰς τὸν οὐρανόν; » Τί ἑστήκατε; τῷ κόσμῳ τὸ θαῦμα κηρύξατε, τῇ ἀποδημίᾳ τὴν παρουσίαν· οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. Τούτων ἀκούσας τῶν φωνῶν ὁ Παῦλος, τῆς φωνῆς ἀφίησι τὰς σάλπιγγας, διὰ τῶν γραμμάτων κεκραγώς· « Ἡμῶν τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. » Τούτοις προστίθησι τοὺς ἀνθρώπους λέγων, ὅτι « Ἁρπαγήσονται ἐν νεφέλαις εἰς D ἀέρα, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου. » Καὶ γὰρ οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος. Ἐκ τῆς δεσποτικῆς τοίνυν ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου, καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰς ὁμοίας ἐλπίδας τρυφήσαντες, λέγωμεν πρὸς αὐτόν· « Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· » ὅτι σοι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[43] Hebr. IX, 6, 7, 11, 12. [44] ibid. 24. [45] Act. I, 11. [46] ibid. [47] Philipp. III, 20. [48] I Thess. IV, 16. [49] Psal. CIII, 24

(29) Regius, θαύματι. Paulo post, Reg. τοὺς τύπους ἔργα.

(30) Regius, ἀπολαύει, cum codice quodam Bibliothecæ Palatinæ, quo interdum usi sunt Commeliniani. Editi, ἀπολάβει. Ibid. Reg. habet, τῆς τρυφῆς.

(31) Regius codex, βλέποντες.

ADMONITIO IN ENCOMIUM IN SANCTUM ANDREAM.

Hoc Encomium nunc primo prodit in lucem ex schedis eruditissimi nobisque amicissimi viri Toinardi, quas ille sibi ab Hispania transmissas per excellentissimum domn. Gasparem de Mendoza et Segovia, marchionem de Mondejar, nobiscum perhumaniter communicavit. Ad Athanasium porro minime pertinere judicabit quisquis Athanasianæ orationis vel tantillum peritus fuerit. Non est enim ea dignitate, judicio, gravitate, quæ in veris elucent Athanasii operibus. Exstat hic Sermo in codice Colbertino 847, tribuiturque Basilio Seleuciensi, cujus sane stylum magis refert quam Athanasianum. Codex autem est septingentorum circiter annorum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΑΝΔΡΕΑΝ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

ENCOMIUM IN SANCTUM ANDREAM APOSTOLUM.

1. Ὁρῶν τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀγέλην τοῦ Πνεύματος καὶ εἰς τὸ γαληνὸν ἀληθῶς καὶ ἀκύμαντον πέλαγος, ἀποστολικὴν ὑπερβεβλημένην σαγήνην (32), τῆς δεσποτικῆς φωνῆς ὑπομιμνήσκομαι βοώσης· « Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων. » Ὢ φωνῆς ἐνεργοῦς! Ὢ ῥημάτων διὰ πραγμάτων γνωριζομένων! Ὢ τῆς ἀληθοῦς ὑποσχέσεως καθ' ἡμέραν αὐξανομένης! Τίνος γὰρ ἡ πολυάνθρωπος αὕτη θήρα; Τίς ὁ τὴν περιφανῆ ταύτην ἀθροίσας πανήγυριν, ἢ δῆλον, ὡς ὁ περιφανὴς τῶν ἀποστόλων Ἀνδρέας; ὁ ἁπλώσας τῆς γλώττης καὶ τῆς μνήμης τὰ θήρατρα· ἵνα, τὴν ἱερὰν ταύτην ἐμπλήσας ὁλκάδα τοῖς οἴαξι τῆς ἀποστολῆς (33), πρὸς οὐρανὸν ἰθύνῃ τὸ σκάφος. Καὶ ποῖα τὰ τῆς ἄγρας πρωτεῖα; Ποῖα δὲ τῶν καμάτων τὰ ἀκροθίνια; Οἱ τὸν τῆς ἱερωσύνης περίβολον ταῖς ἀρεταῖς περιφαιδρύνοντες (34). Οἱ πρῶτοι τὰς ἀποστολικὰς ταύτας ὑπερθέντες ἀγκάλας, καὶ τοὺς ἔξω πλανωμένους πρὸς σωτηρίαν ἀγρεύσαντες. Ἀλλ' ἢ καὶ τῆς παρούσης ἡμῖν πανηγύρεως ὁ μέγας οὗτος Ἀνδρέας τὰς προφάσεις δέδωκεν· ἀλλ' ὅ γε πᾶς τῶν ἀποστόλων συνεκτιμᾶται χορός. Οὓς γὰρ ἡ χάρις συνῆψεν, οὐ διΐστησι τόπος. Καὶ καθάπερ εἴ τις τῶν ἐκ πολυτελείας διηνθισμένων λίθων ἐπαινεῖν ἐθελήσειε στέφανον, ὅτου ἂν τοῖς ἐπαίνοις περιδράξηται μέρους, τὸν ὅλον συνθαυμάζει τοῖς μέρεσι· ἢ καθάπερ, χρυσῆν τινα σειρὰν ὁρῶν τις, ὅπῃ ἂν ἅψαιτο, τὸ πᾶν συνεκίνησεν· οὕτω καὶ ὁ πρὸς ἕνα τῶν ἀποστόλων λόγος βαδίζων δι' αὐτοῦ συνέχει τοὺς ἅπαντας κατὰ τὴν τοῦ θεσπεσίου Παύλου φωνήν· « Εἰ χαίρει ἓν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη. » Ποίαν γὰρ ἂν μελῶν ἁρμονίαν οὕτως ἡ φύσις ἐξύφηνεν, ὡς τὴν τῶν ἀποστόλων χορείαν ἡ τοῦ

A 1. Præclarum videns Domini gregem, sagenamque apostolicam, tranquillo ac nullis tempestatibus agitato pelago injectam, Dominicæ vocis recordor clamantis: « Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum [30]. » O efficacem vocem! O verba rebus ipsis comprobata! O veracem promissionem in dies auctam! Cujusnam hæc tam copiosa hominum venatio? Quis illustrem hujusmodi coegit cœtum? Annon palam est inter apostolos illustrem id præstitisse Andream? qui cum linguæ, tum memoriæ venabula explicavit; ut hac sacra impleta navicula, apostolatus sui gubernaculis scapham dirigat ad cœlum. Ecquænam in venatione primas habent? Quænam laborum ejus primitiæ sunt? Qui sacerdotii ambitum virtutibus exornant. B Qui primi apostolicis hisce ulnis impositi sunt, et qui extra vagantes errantesque ad salutem venati sunt. Plane nobis præsentis celebritatis magnus ille Andreas occasiones dedit: sed totus apostolorum chorus in partem honoris venit. Quos enim gratia conjunxit non separat locus. Ac quemadmodum si quis coronam lapillis pretiosis coagmentatam laudare velit, quamcunque partem laudibus extollat, totum una cum parte illa miratur: aut quemadmodum si quis auream videns catenam, quacunque eam parte tangat, totam commovet: ita sermo de quovis apostolorum factus, omnes plane spectat apostolos, juxta divini Pauli vocem: « Si gaudet unum membrum, congaudent omnia membra [31]. » C Quam enim membrorum compagem ita natura colligavit, ut apostolorum chorum Spiritus gratia copulavit? Nam una plane gratia est, quæ

[30] Matth. IV, 19. [31] I Cor. XII, 26.

(32) Colb. ἀποστολικῇ νῦν περιβεβλημένην σαγήνῃ.

(33) Colb. τῆς ἀποστολικῆς χάριτος, εἰς οὐρ.

(34) Colbertinus, καταφαιδρύνοντες.

apostolos ad militiam exercitumque Domini coegit.

2. Age ergo, omnes una, ac per omnes illos singulos admiremur. Andreas qui ex apostolica ἀνδρείᾳ, id est virtute, nomen sortitus est, qui primus Dominum sibi magistrum ascripsit, apostolici chori initium : qui ad adventum Domini perspiciendum acuta fuit oculorum acie : qui Joannis disciplinam cum Christi doctrina commutavit : sigillum verborum Baptistæ. Erat **403** enim discipulorum Joannis clarissimus; fulgore lucernæ lucis veritatem perquirens, ac velut in sub obscuris radiis, Christi splendoribus assuefactus. Sed hactenus Joannes Jordanis in fluentis stans, Judæorum greges baptizaverat, præceptis Mosis remedium levamenque in aquis præparans, scilicet pœnitentiam, Mosaicique gladii aciem fluctibus resecans. Quibus enim legis transgressio mortem pepererat, hos præreptos Baptista, pœnitentia præmisit (ac præparavit.) Quia enim nondum aderat qui mortem abrogaret, quadam ceu dilatione per baptismum obtenta, mors leniebatur, invitam erga homines clementiam per pœnitentiam edocta. Cum autem advenit Dominus œconomiæ sapientia absconditus, occultavit ipse quoque amictu mortali dignitatis splendorem. Cum id probe nosset Joannes se doctorem statim in satellitem convertit, contractaque manu, præsentis (Domini) præco factus est : « Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi [32]. » Hic, ait, est qui liberat a morte. Hic est qui tollit peccatum. Ego vero ut sponsi ductor, non ut sponsus missus sum. Satelles non Dominus veni.

3. Hisce verbis stimulatus apostolorum clarissimus Andreas, magistro relicto, ad eum qui prædicabatur accurrit : acceptoque verbi vexillo, Joannis lingua velocior efficitur : Dominumque adiens, ipso habitu desiderium exhibet, abducto secum cursus comite Joanne evangelista : ambo lucerna relicta, ad solem properant. Andreas prima apostolorum plantatio : hic disciplinæ Christi portas aperuit : primus propheticæ agriculturæ fructus decerpsit, omniumque spei præcurrens, prior eum quem omnes exspectabant complexus est. Primus ostendit legis præcepta certo temporis spatio circumscripta esse. Primus Mosis linguam cohibuit, nec passus est ut post Christum ea loqueretur : non quod doctorem Judæorum contumelia afficeret, sed quod majore mittentem quam missum in honore haberet : imo prior visus est Mosen honorare, cum primus norit eum quem ille prædixerat : « Prophetam, » inquit, « suscitabit vobis Dominus Deus noster ex fratribus vestris sicut me : ipsum audite [33]. » Legem recusat legi obsequens. Audivit Moysen dicentem : « Ipsum audite : » audivit Joannem clamantem : « Ecce Agnus Dei ; » atque illo ostenso ad eum sponte accessit. Cum cognosceret autem pro-

A Πνεύματος χάρις συνηρμοσε ; Μία γὰρ ὄντως χάρις, ἡ τοὺς ἀποστόλους τῷ δεσπότῃ στρατολογήσασα.

2. Δεῦρο οὖν ἐπὶ τοὺς πάντας, καὶ διὰ πάντων τὸν καθ' ἕνα θαυμάσωμεν. Ἀνδρέας ὁ τῆς ἀποστολικῆς ἀνδρείας ἐπώνυμος, ὁ πρῶτος διδάσκαλον τὸν δεσπότην ἐπιγραψάμενος· ἡ τῆς ἀποστολικῆς χορείας ἀρχή· ὁ πρὸς τὴν δεσποτικὴν παρουσίαν ὀξυδερκὴς, ὁ τῆς Ἰωάννου μαθητείας τὴν Χριστοῦ διδασκαλίαν ἀνταλλαξάμενος· ἡ τῶν τοῦ Βαπτιστοῦ ῥημάτων σφραγίς. Ἦν μὲν γὰρ τῶν Ἰωάννου μαθητῶν ὁ δοκιμώτατος· ἐν λυχνιαίῳ φέγγει ζητῶν τοῦ φωτὸς τὴν ἀλήθειαν, ὥσπερ τις ἐν ἀμυδροτέραις αὐγαῖς πρὸς τὰς Χριστοῦ μαρμαρυγὰς ἐθιζόμενος. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἰωάννης τέως τοῖς Ἰορδάνου νάμασιν ἐφεστὼς τὰς Ἰουδαίων ἀγέλας ἐδάπτιζε, τοῖς Μωσέως προστάγμασιν ἀντιφάρμακον B ἐν ὕδασι κατασκευάζων μετάνοιαν, καὶ Μωσαϊκοῦ ξίφους τὴν ἀκμὴν ἀνακόπτων τοῖς ῥεύμασιν. Οἷς γὰρ ἡ τοῦ νόμου παράβασις θάνατον ἔτεκε, τούτους προεξαρπάζων ὁ Βαπτιστὴς τῇ μετανοίᾳ προέπεμπεν (35). Ἐπειδὴ γὰρ μήπω παρῆν ὁ καταλύων τὸν θάνατον, ταῖς διὰ τοῦ βαπτίσματος ὑπερθέσεσιν ὁ θάνατος ἐπραΰνετο, ἀκουσιον φιλανθρωπίαν διὰ μετανοίας ἐκπαιδευόμενος. Ὅτε δὲ παρῆν ὁ δεσπότης κρυπτόμενος τῇ τῆς οἰκονομίας σοφίᾳ, καὶ κρύπτων τῆς ἀξίας τὴν ἀστραπὴν ἐν περιβολαίῳ θνητῷ, γνοὺς ὁ Ἰωάννης, εὐθὺς τὸν παιδευτὴν εἰς δορυφόρον μετέβαλε, καὶ τὴν χεῖρα συστείλας κῆρυξ τοῦ παρόντος ἐγένετο· « Ἴδε, ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Οὗτος, φησὶν, ὁ τοῦ θανάτου λυτήρ. Οὗτος ὁ τῆς ἁμαρτίας ἀναιρέτης. Ἐγὼ δὲ C νυμφαγωγὸς, οὐ νυμφίος ἀπέσταλμαι. Δορυφόρος, οὐ Δεσπότης ἐλήλυθα.

3. Τούτοις τοῖς ῥήμασιν ὁ τῶν ἀποστόλων περιφανέστατος Ἀνδρέας νυττόμενος, τὸν παιδευτὴν καταλείψας πρὸς τὸν κηρυττόμενον ἔδραμε· καὶ δεξάμενος τοῦ λόγου τὸ σύνθημα, γίνεται τῆς Ἰωάννου γλώσσης ὀξύτερος· καὶ τῷ Δεσπότῃ προσελθὼν, ἐδείκνυ τὸν πόθον τῷ σχήματι, κοινωνὸν τοῦ δρόμου τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην συναπαγόμενος· καὶ ἄμφω, τὸν λύχνον ἀφέντες, ἐπὶ τὸν ἥλιον φέρονται. Ἀνδρέας ἡ πρώτη τῶν ἀποστόλων φυτεία· οὗτος ἀνέῳξε τῆς Χριστοῦ μαθητείας τὰς πύλας· πρῶτος τῆς προφητικῆς γεωργίας τοὺς καρποὺς ἐτρύγησε, καὶ τὰς ἁπάντων ἐλπίδας ὑπερδραμὼν, πρῶτος τὸν παρὰ πάντων D προσδοκώμενον περιπτύσσεται. Πρῶτος ἔδειξε τὰ τοῦ νόμου προστάγματα προθεσμίᾳ μετρούμενα. Πρῶτος τὴν Μωσέως ἔστησε γλῶτταν, μετὰ Χριστὸν λαλοῦσης οὐκ ἀνασχόμενος, οὐχ ὑβριζόμενος, οὐχ ὑβρίζων τῶν Ἰουδαίων τὸν παιδευτήν· ἀλλὰ προτιμῶν τοῦ πεμφθέντος τὸν πέμψαντα· μᾶλλον δὲ πρῶτος ὤφθη τὸν Μωσέα τιμῶν· πρῶτος ἐπέγνω τὸν ὑπ' ἐκείνου προφητευόμενον· « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούετε. » Παραιτεῖται τὸν νόμον τῷ νόμῳ πειθόμενος. Ἤκουσε Μωσέως λαλοῦντος· « Αὐτοῦ ἀκούετε. » Ἤκουσεν Ἰωάννου βοῶντος· « Ἴδε ὁ Ἀμνὸς τοῦ

[32] Joan. I, 29. [33] Deut. XVIII, 15.

(35) Colbertinus, παρεπεμπεν.

θεοῦ· » καὶ γέγονε πρὸς τὴν δεῖξιν αὐτόμολος. Ἐπιγνοὺς δὲ τὸν προφητευθέντα προφήτην, χειραγωγεῖ τὸν ἀδελφὸν πρὸς τὴν εὕρεσιν. Ἀγνοοῦντι τῷ Πέτρῳ τὸν θησαυρὸν δείκνυσιν· « Εὑρήκαμεν τὸν Μεσσίαν » ὃν ἐποθοῦμεν. Οὗ τὴν παρουσίαν ἠλπίσαμεν, τούτου τὴν θεωρίαν ἁρπάσωμεν. Εὑρήκαμεν ὃν προφητικαὶ βοῶσαι σάλπιγγες ἀναμένειν ἐκέλευον. Ἤνεγκεν ὁ χρόνος ὃν ἡ χάρις ἐκήρυττεν, ὃν ἤλπισεν ὁ πόθος ἰδεῖν ὄμμασιν. Εὗρε γάρ, φησίν, οὗτος τὸν ἀδελφὸν τὸν ἴδιον Σίμωνα, καὶ μερίζεται πρὸς αὐτὸν τῆς θεωρίας τὸν θησαυρόν. Χειραγωγεῖ πρὸς τὸν δεσπότην τὸν Πέτρον. Ὢ παραδόξου θαύματος! Οὔπω μαθητὴς Ἀνδρέας καὶ καθηγητὴς ἀνθρώπων καθίσταται. Ἀπὸ τοῦ διδάσκειν τοῦ μανθάνειν ἀπήρξατο· ἁρπάζει τῆς ἀποστολῆς τὴν ἀξίαν. Εὑρήκαμεν τὸν Μεσσίαν. Ὢ πόσας νύκτας ἀΰπνους ἀνύσαντες παρὰ τοῖς Ἰορδάνου ῥείθροις, νῦν ὃν ἐποθοῦμεν εὑρήκαμεν! Οὐχ ἦν βραδὺς μετὰ τὴν φωνὴν ὁ Πέτρος· Ἀνδρέου γὰρ ἦν ἀδελφός· καὶ θερμῇ τῇ γνώμῃ τὰς ἀκοὰς ἐκπετάσας ἠπείγετο.

4. Λαβὼν τὸν Πέτρον ὁ Ἀνδρέας τῷ Δεσπότῃ προσάγει τὸν μεριστὴν τῆς φύσεως, κοινωνὸν τῆς μαθητείας ἀπεργασάμενος. Τοῦτο πρῶτον Ἀνδρέου κατόρθωμα. Ηὔξησε τῶν ἀποστόλων τὸν ἀριθμόν· προσήνεγκε Πέτρον, ἵν' εὕρῃ Χριστὸς τὸν τῶν μαθητῶν κορυφαῖον. Ὥστε καὶ ἐν οἷς ὕστερον εὐδοκιμῶν ὁ Πέτρος εὑρίσκεται, παρὰ Ἀνδρέου τῆς εὐδοκιμήσεως ἔχει τὰ σπέρματα. Ἀλλ' ἡ τῶν ἐπαίνων ἰσόῤῥοπος ἐξ ἑκατέρων πρὸς ἀλλήλους ἀντίδοσις γίνεται. Οἰκειοῦνται γὰρ τὰ ἀλλήλων ἀγαθά, καὶ τοῖς ἀλλήλων ἀγαθοῖς ἐναβρύνονται. Πόσην γοῦν ἤνεγκε τοῖς πᾶσι χαρὰν ὁ Πέτρος πρὸς τὰς δεσποτικὰς ἐρωτήσεις ὀξέως ἀποκρινόμενος, καὶ λύσας σιωπὴν μαθητῶν ἐρυθριῶσαν; « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; » Καὶ ὡς αὐτὸς ὢν τῶν ἐρωτηθέντων ἡ γλῶττα, ἢ ὡς ἁπάντων ἐν ἐκείνῳ λαλούντων, μόνος ὑπὲρ πάντων ἐφθέγγετο· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, » μιᾷ φωνῇ καὶ τὸν οἰκονομοῦντα, καὶ τὴν οἰκονομίαν ἀποφθεγξάμενος. Ὢ συμφωνίας ῥημάτων! οἷς γὰρ Ἀνδρέας τὸν Πέτρον ἐχειραγώγησε ῥήμασι, τούτοις ἄνωθεν ὁ Πατὴρ τὸν Πέτρον ἐνηχῶν καθυπέγραφεν. Ἐκεῖνος ἔλεγεν· « Εὑρήκαμεν τὸν Μεσσίαν. » Ὁ πατὴρ ὑπέβαλλε λέγων· « Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος· » μόνον οὐχὶ ταῦτα πρὸς τὸν Πέτρον ἐγκελευσάμενος· Φθέγξαι, ὦ Πέτρε, τὰς Ἀνδρέου φωνὰς ἐρωτώμενος· φάνηθι τοῦ διδασκάλου πρὸς ἀπόκρισιν ἑτοιμότερος. Οὐκ ἐψεύσατο πρὸς σὲ λέγων· « Τὸν Μεσσίαν εὑρήκαμεν. » Σύ, τὴν Ἑβραΐδα φωνὴν εἰς Ἑλλάδα μεταστήσας, ἀναβόησον· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ὁρᾷς ὅσοις εὐθὺς ἐν προοιμίοις τῆς μαθητείας ὁ Ἀνδρέας ἐγκαλλωπίζεται.

5. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰς πόλεις καταλιμπάνων ὁ Σωτὴρ περιενόστει τὴν ἔρημον, συμπεριῄει αὐτῷ τῶν ἀνθρώπων τὰ γένη, μηδὲ πρὸς βραχὺ τὸν χωρισμὸν ὑπομένοντα. Ἦν ἐν ἐρημίᾳ καὶ τροφῆς ἀπορίᾳ, καὶ ἡ γαστὴρ οὐχ ἐσπένδετο. Ὁ δὲ Σωτήρ, τῆς ἐρήμου λαβόμενος, θαῦμα παλαιὸν ἀνεζωπύρει· καὶ τῶν ἐν

[34] Joan. I, 41. [35] Matth. XVI, 13. [36] ibid. 16.

A phetam illum prophetia prænuntiatum, fratrem secum adducit ut inquirat. Ignoranti Petro thesaurum ostendit: « Invenimus Messiam [34] » quem desiderabamus. Cujus adventum speravimus, hujus conspectum occupemus. Invenimus eum quem propheticæ clangentes tubæ exspectare jubebant. Tulit tempus eum quem gratia prædicavit, quem amor se oculis visurum speravit. Nam invenit, inquit, fratrem suum Simonem, atque cum eo dividit hujus spectaculi thesaurum. Adducit Petrum ad Dominum. O stupendum miraculum! Nondum discipulus est Andreas, et hominum ductor constituitur. A docendo discere incœpit: apostolatus dignitatem rapit. Invenimus Messiam. O quot insomnibus ductis ad fluenta Jordanis noctibus, jam B quem optabamus invenimus! Nequaquam fuit Petrus post eam vocem tardus: Andreæ quippe frater erat, ac fervens proposito apertis auribus properabat.

4. Assumpto Andreas Petro, Domino adducit naturæ et sanguinis consortem, ut disciplinæ participem efficeret. Hoc primum fuit præclarum Andreæ facinus. Auxit numerum discipulorum, obtulit Petrum, ut inveniret Christus discipulorum coryphæum. Quare ubi deinceps Petrus præclare se gessit, ab Andrea præclare gestorum semina nactus erat. Sed mutuo et æqualiter alterutrius laudes in alterum redundant. Propria enim utrique sunt alterius bona, ac alter **404** alterius bonis gloriatur. C Quantam porro omnibus lætitiam Petrus attulit, cum sciscitanti Domino statim respondit, silentiumque discipulorum tum erubescentium ille solvit? « Quem me dicunt homines esse? [35] » Tum quasi lingua ipse fuisset eorum qui interrogabantur, aut quasi omnes in ipso loquerentur, solus pro omnibus locutus est: « Tu es Christus Filius Dei vivi, » una voce et eum qui dispensabat, et dispensationem declarans. O verborum concentus! Quibus enim Andreas verbis in adducendo Petro est usus, iisdem Pater Petro inspiratis subscripsit. Dixit ille: « Invenimus Messiam. » Pater ea exsuperans suggerit dicens: « Tu es Christus Filius Dei vivi [36], » tantum non isthæc Petro jubens: loquere Petre D Andreæ voces, cum interrogaberis: appare magistro ad responsionem paratior. Non mentitus est tibi, cum dixit « Invenimus Messiam. » Tu Hebraicam linguam in Græcam vertens, exclamato: « Tu es Christus Filius Dei vivi. » Viden' quantis Andreas sub ipsum disciplinæ exordium ornamentis decoretur?

5. Verum quando Salvator, relictis civitatibus, desertum circuibat, hominum turbæ una cum eo procedebant, ne ad breve quidem tempus ejus separationem ferentes. Desertus erat locus, cibi penuria, venterque non implebatur. At Salvator assumpto antiquo illo deserti miraculo, idipsum re-

novavit : ac rursum miraculorum olim in deserto editorum desertum testem effecit ; convivatoresque protulit discipulos, et ad illas levis apparatus dapes turbas invitat. Apostolorum porro cœtum ejusmodi penuria turbabat, seseque mutuo respicientes, nec cogitantes id quod futurum erat, humanis ratiociniis fluctuabant. Alius discipulorum aliud proferebat, quo præsentem penuriam certam indicarent. Andreas vero eorum quæ suppeterent vilitatem paucitatemque commonstrans, miraculi occasiones, ignarus licet, Salvatori præbuit. Quid enim ait ? Non sunt nisi quinque panes et pisciculi pauci. Quid igitur Salvator ? Afferte mihi ipsa huc. Illaque paucitatis ciborum confessio magnæ bonorum copiæ causa fuit.

6. Sed etiam ipse Dominus cum suam in terra commemorationem perfecisset, atque sat temporis cum discipulis conversatus, in cœlos ferebatur. Apostoli autem, diviso inter se terrarum orbe, ac corpore sejuncti, alius alium in locum gratiæ fluenta derivabat. Tum vero beatus iste Andreas cum Græciam simul et barbarorum terras gratia implevisset, ac miraculis suis gentes in stuporem ac pudorem eductas ad fidem convertisset, ad pugnacissimam incredulitatis regionem, Achaiam dico, missus est. Ubi multis cœlo ascriptis, unus ob fidem cruci affigendus traditur : ac mortis ratione Dominum imitatur, ut passionis communione amoris vehementiam exhiberet. Crux itaque in media compingitur Græcia, suspenditur Andreas, cruce crucifixum prædicans, clavis clavorum veritatem confirmans, passione passionem testificans. Hoc autem invento mortalis vitæ suæ termino, secundum immortalitatis initium, mortem scilicet invenit : atque per passionem suam efficaciorem doctrinæ suæ virtutem exhibuit. Nam quibus concionando veritatem non persuasit, hos occisus pudore affectos convertit : quos sermone non traxit, passione quasi sagena cepit. Divisus enim in cœlo et in terra inspicit hominum greges ; corpore quidem in terra positus, anima vero cœlum nactus : curationes autem ac miracula in terrenorum hominum gratiam edit. Ex ea porro agricultura præsentes spicæ pullularunt : ex ejus doctrina fidei floruere botri. Vosque pietatis doctores occurristis : qui regni cœlorum negotiatores estis, ad eum qui in cœlis admirationi est convenistis. Christi namque est illa beati Pauli vox : « Si sustineamus, et conregnabimus[87]. » Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

A ἐρήμῳ ποτὲ θαυμάτων μάρτυρα πάλιν ἐποιεῖτο τὴν ἔρημον· καὶ τοὺς μαθητὰς ἑστιάτορας προὐβάλλετο, καὶ πρὸς αὐτοσχέδιον εὐωχίαν τὰ πλήθη προτρέπεται. Τὸ τοίνυν τῶν μαθητῶν πλῆθος πρὸς τὴν ἔνδειαν ἐταράττετο, καὶ πρὸς ἀλλήλους ὁρῶντες, τὸ δὲ μέλλον οὐκ ἐννοοῦντες τοῖς ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς ἐκυμαίνοντο. Ἄλλος μὲν οὖν ἄλλο τι τῶν μαθητῶν ἐφθέγγετο, τὴν παροῦσαν ἀπορίαν ἐπαγγέλλοντες· Ἀνδρέας δὲ, τῶν προσόντων, τὴν εὐτέλειαν ἐλέγχων, ἔλαθε διδοὺς τῷ Σωτῆρι τὰς προφάσεις τοῦ θαύματος· Τί γάρ φησιν ; Οὐκ εἰσὶν εἰ μὴ πέντε ἄρτοι, καὶ ὀλίγα ἰχθύδια. Τί οὖν ὁ Σωτήρ ; Φέρετέ μοι αὐτὰ ὧδε. Καὶ γέγονεν ἡ τῆς σπάνεως ὁμολογία τῶν ἀγαθῶν περιουσία.

B 6. Ἀλλὰ γὰρ ὁ Σωτὴρ ἤδη λοιπὸν, τὰς ἐν γῇ διατριβὰς ἀνύσας, καὶ τὸν αὐτάρκη τοῖς μαθηταῖς συνδιατρίψας χρόνον, πρὸς οὐρανοὺς ἐκομίζετο· ἀπόστολοι δὲ, τὴν οἰκουμένην διαλαβόντες, καὶ τοῖς σώμασι μερισθέντες, ἄλλος ἀλλαχόσε τὰ τῆς χάριτος μετοχετεύων νάματα. Ἐνταῦθα τοίνυν ὁ μακάριος οὗτος Ἀνδρέας, Ἑλλάδα τε ὁμοῦ καὶ βάρβαρον ἐμπλήσας τῆς χάριτος καὶ δυσωπήσας πρὸς πίστιν τὰ ἔθνη τοῖς θαύμασιν, ἐπὶ τὸ τῆς ἀπιστίας μαχιμώτατον (36), τὴν Ἀχαΐαν λέγω, ἐπεστέλλετο. Ἔνθα δὴ πολλοὺς οὐρανῷ προσγράψας, εἷς διὰ τῆς πίστεως, σταυρῷ παραδίδοται· καὶ τρόπῳ τῆς τελευτῆς τὸν Δεσπότην μιμούμενος, ἵνα τῇ κοινωνίᾳ τοῦ πάθους δείξῃ τοῦ πόθου τὸ μέγεθος. Σταυρὸς οὖν ἐπὶ μέσῃ Ἑλλάδος ἐπήγνυτο, καὶ Ἀνδρέας ἐκρεμᾶτο, σταυρῷ τὸν σταυρωθέντα C κηρύσσων, καὶ τοῖς ἥλοις τοὺς ἥλους πιστούμενος, καὶ τῷ πάθει τὸ πάθος μαρτυρούμενος. Πέρας δὲ τοῦτο τῆς θνητῆς ζωῆς εὑράμενος, δευτέραν ἀρχὴν ἀθανασίας τὸν θάνατον εὕρατο, ἐνεργεστέραν τῆς διδασκαλίας διὰ τοῦ πάθους τὴν δύναμιν ἐνδεικνύμενος. Οὓς γὰρ οὐκ ἔπεισε δημηγορῶν, τούτους ἀναιρεθεὶς ἐδυσώπησεν· καὶ οὓς λαλῶν οὐχ εἵλκυσε, παθὼν ἐσαγήνευσε. Μερισθεὶς γὰρ οὐρανῷ καὶ γῇ, σώματι μὲν ἔχων τὴν γῆν, ψυχῇ δὲ τὸν οὐρανὸν κληρωθεὶς, ἐποπτεύει τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀγέλας, ἰάμασι καὶ θαύμασι τοὺς ἐπὶ γῆς δεξιούμενος. Ἐκείνης τῆς γεωργίας οἱ παρόντες ἀνεβλάστησαν στάχυες· ἐκ τῆς ἐκείνου διδασκαλίας οἱ τῆς πίστεως ἤνθησαν βότρυες. Καὶ ὑμεῖς οἱ τῆς εὐσεβείας διδάσκαλοι ἀπηντήκατε, D οἱ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἔμποροι πρὸς τὸν οὐρανῷ θαυμαζόμενον συνεληλύθατε. Χριστοῦ γάρ ἐστι διὰ τοῦ μακαρίου Παύλου φωνή· « Εἰ ὑπομένωμεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. » Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[87] II Tim. II, 12

(36) Sic Colbertinus. Alius vero, χαμηλότατον.

ADMONITIO IN SERMONEM SEQUENTEM.

Hunc sermonem ex ms. Colbert. 5104, p. 502, transcripsimus : estque imperiti et inelegantis scriptoris. Athanasii tamen præfert nomen in Colbertino, et in Anglic. quodam codice.

405 *SERMO SANCTI ATHANASII EPISCOPI ALEXANDRIÆ.*

1. Tria postulat Deus a Christiano, rectam fidem,

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

1. Τρία ἀπαιτεῖ ὁ Θεὸς παρὰ τοῦ Χριστιανοῦ, τὸ

στιν ὀρθὴν, καὶ ἀλήθειαν ἀπὸ γλώσσης, καὶ ἁγνείαν ἀπὸ σώματος. Καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως φύλαττε. Πρῶτον μὲν μηδέποτέ τινα καταλαλήσῃς, μηδὲ τινος ἀκούσῃς καταλαλοῦντος. Ἀλλ' ὅταν ἀκούσῃς τινὸς καταλαλοῦντος, φύγε καὶ ἀναχώρησον ἐκεῖθεν, καὶ κάθισον εἰς τὸν οἶκόν σου, ἵνα μὴ ἀκούσῃς αὐτὸν, καὶ κλαῦσον τὰς ἁμαρτίας σου, ἵνα μὴ καὶ σὺ γένῃς ὅμοιος τοῦ καταλαλοῦντος, καὶ ἀπέλθῃς εἰς κόλασιν αἰώνιον, εἰς δράκοντας πυρίνους, τρώγοντές σου τὴν γλῶσσαν. Εἶπε γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Προφήτου, ὅτι « Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τῶν πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίωκον· » Τὸ γὰρ, « λάθρα, » τοῦτο κρύφιόν ἐστι, καὶ μὴ παρόντος τοῦ ἀνθρώπου. Τί δέ ἐστι καταλαλιά; Ὅπερ οὐ δύνασαι εἰπεῖν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἀλλὰ ὄπισθεν αὐτοῦ λαλεῖν, λοιδορῶν αὐτὸν, καταλαλιά ἐστιν αὐτή. Βλέπε, φύλαττε τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ καταλαλιᾶς, καὶ ἀπὸ κακοῦ, καὶ παντὸς ὅρκου, καὶ ψεύδους· καὶ μηδέποτε τολμήσῃς ὀμόσαι τὸν Θεὸν ἢ δικαίως, ἢ ἀδίκως. Ὁ γὰρ ὀμνύων τὸν Θεὸν καὶ παραβαίνων τὸν λόγον τοῦ Κυρίου τοῦ εἰπόντος· « Μὴ ὀμόσεις ὅλως, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ μήτε ἐν τῇ γῇ· » ὅτι οὗτοι οἱ ὀμνύοντες εἰς κόλασιν αἰώνιον ἀπέρχονται μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ Σατανᾶ. Ἀλλὰ βλέπετε, ἀδελφοί μου, φυλάξατε τὴν γλῶσσαν ἀπὸ ὅρκου, ἀπὸ γέλωτος, ἀπὸ φλυαρίας ματαίας, ἀπὸ ἀκαίρου πράγματος, καὶ ἀπὸ παντὸς ψεύδους· καὶ λοιπὸν ἔστω ὑμῖν τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὒ, οὔ· τὸ δὲ περισσὸν λαλεῖν καὶ ὀμνύειν τοῦ πονηροῦ ἐστιν. Ἐὰν δὲ κατὰ σοῦ γένοιτο παρά τινος ὀμόσαι, εἰπέ· « Ἀλήθειαν λέγω, καὶ οὐ ψεύδομαι, » καὶ ἄφες αὐτόν. Μετὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν φλυαρῶν μὴ συγκαθίσῃς, ὅπως ὑπαντήσῃς τῷ Θεῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἀμέμπτως, ὅταν μέλλῃ ἔρχεσθαι ἐπὶ θρόνον δόξης αὐτοῦ. Τότε τῶν καταλαλούντων οἱ ὀδόντες ὑπὸ τῶν ἀποτόμων ἀγγέλων συντρίβονται. Τότε τῶν ὀμνυόντων τὰ στόματα ὑπὸ ἀσβέστου πυρὸς ἐμφράττονται. Τότε τῶν διανευόντων οἱ ὀφθαλμοὶ ὑπὸ ἀσπλάγχνων καὶ ἀνελεημόνων ἀγγέλων ἐξορίζονται. Τότε οἱ γελῶντες πικρῶς κλαύσουσι. Τότε οἱ φλυαροῦντες ἐλεεινὰ στενάζουσιν, καταδικαζόμενοι εἰς τὸν πύρινον ποταμὸν, εἰς τὸν σκώληκα τὸν ἀκοίμητον, εἰς τὸν δεινὸν ᾅδην, εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, εἰς τὸν πικρὸν κλαυθμὸν, εἰς τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, εἰς τὴν ἄσβεστον κάμινον. Βλέπε μὴ καταδικασθῇς εἰς τὰς κολάσεις ἐκείνας. Βλέπε μὴ διὰ μικρὰν γλυκύτητα τοῦ κόσμου τούτου τοῦ παρερχομένου καταδικασθῇς εἰς αἰώνιον κόλασιν αἰῶνα αἰῶνος, εἰς τὰ κολαστήρια ἐκεῖνα. Σὺ δὲ, ἐὰν θέλῃς σωθῆναι, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ εἰσελθεῖν εἰς τὴν αἰώνιον κόλασιν, ἅπερ ἀκούεις φύλαξον· καὶ βίασαι ὑπὲρ αὐτὰ ἕως θανάτου, ἵνα στεφανωθῇς παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅταν μέλλῃ ἐρευνᾷν τὰ κρυπτὰ πάντα, τὰ ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ, ὅταν μέλλωμεν πάντες γυμνοὶ καὶ τετραχηλισμένοι παρίστασθαι τῷ βήματι, τὸ φοβερὸν, οἶμαι, αἰσχυνόμενοι.....

2. Ἄκουε λοιπὸν κἂν ἀνὴρ κἂν γυνὴ, καὶ φύλαξον ἅπερ παρέδωκαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, ἵνα μετ' αὐτῶν

A veracitatem linguæ, et castitatem corporis. Cæteraque similiter observa. Primo nemini unquam obtrectes, nec obtrectantem audias. Sed si quando in obtrectantem incideris, fuge atque inde recede, sedeque domi ut ne illum auscultes; ibi peccata fleto tua, ut ne sis obtrectatori similis, atque ad æterna abeas supplicia, ad ignitos dracones, qui tuam corrodent linguam. Ait quippe Deus per Prophetam: « Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar [58]; » illud enim, « secreto, » id est, in abscondito, nec præsente homine. Quid porro est obtrectatio? Quod non potes coram illo dicere, sed a tergo maledicens profers, hoc est obtrectatio. Cave linguam cohibeas tuam ab obtrectatione, a malo quovis, ab omni juramento et B mendacio: neque unquam ausis per Deum, sive justa sive injusta de causa jurare. Nam qui jurat per Deum, is verbum Domini transgreditur dicentis: « Non jurabis omnino, neque per cœlum neque per terram [59]: » quia qui jurant, in æternum cum patre suo Satana abeunt supplicium. Sed cavetote, fratres mei, linguam cohibeatis a juramento, a risu, a vana futilitate, ab intempestivo negotio et ab omni mendacio: ac demum sit vobis: Ita, ita; et, Non, non: si quid ulterius enim agatur, si juratur, id maligni est [60]. Quod si accidat quempiam adversum te jurare, dic [61]: « Veritatem dico et non mentior, » ac dimitte illum. Cum viris et mulieribus ne sedeas ut futilia loquare; ut C in illa die inculpate Deo occurras, quando venturus est in throno gloriæ suæ. Tunc obtrectatorum dentes ab immanibus angelis conterentur. Tunc jurantium ora igne nunquam exstinguendo obturabuntur. Tunc annuentium oculi ab immisericordibus et inclementibus angelis exsculpentur. Tunc qui riserunt, amare flebunt. Tunc qui nugati sunt, miserabiliter congemiscent, ad igneum damnati fluvium, ad vermem nunquam moriturum, ad atrocem infernum, ad tenebras exteriores, ad acerbum fletum, ad stridorem dentium, ad caminum non exstinguendum. Provide tibi ne ad illa supplicia damneris. Cave ne ob modicam voluptatem hujus mundi qui præterit, ad pœnas damneris æternas in sæculum sæculi duraturas, in D illis tormentorum locis. Tu vero si vis salutem consequi, atque ingredi in regnum Dei, non autem ad æternum supplicium; serva quæ audis: vimque tibi infer eorum causa usque ad mortem, ut coroneris a Christo Deo, cum occulta omnia tum nocte tum die gesta perscrutabitur, quando futurum est ut nudi omnes et manifesti sistamur ante tribunal, quod horrendum sane est. Et alii quidem....

2. Audi demum sive vir, sive mulier es, et observa quæ sancti tradiderunt apostoli, ut una cum

[58] Psal. c, 5. [59] Matth. v, 34. [60] Jac. v, 12. [61] I Tim. ii, 7.

ipsis vespere fruamur; ad Ecclesiam concede, atque Deo confitere peccata tua quæ perpetrasti. (37) Quod si res non bene processerit, neque propitius ille fuerit, ne ad opus accedas tuum, quandoquidem non est benedictum; sin propitius fuerit, tunc opus adeas tuum, illud Deus benedicit, ne tibi malum accedat. Cum mane surrexeris, figuram venerandæ et vivificæ crucis omnibus tuis facito membris; et dum ambulas, decumbis, surgis, semper dicito: Domine Jesu Christe, adjuva me. Quarta feria, et parasceve, seu feria sexta, jejuna. Aliis diebus, tui est arbitrii jejunare, vel non jejunare. Attamen par est ut mulieres semper jejunent. Illud vel sero tandem observato, diabolum scilicet iracundiam tibi immittere, ut succenseas et animam perdas tuam. Mansuetudinem Deus tibi **406** dederit, ut per mansuetudinem et eleemosynam salutem consequaris. Et observa quandonam a te diabolus fugiat, tum scilicet maxime cum viderit crucis typum in fronte, in ore et in corde tuo. Fuge quoque pugnas, jure an injuria suscitatas, ut ne perdas animam tuam. Scriptum est enim: « Vir iracundus et præceps suscitat pugnas [62]: » Dominus autem angelum immisericordem immittit illi. Ne injuriarum cujusquam hominis recordere: sed esto sine malitia ut infantes. Ait quippe Dominus in Evangeliis: « Nisi conversi fueritis et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum [63]. » Hinc animadverte, parvulos non pugnare, sed mutuo colloqui. Ab omni plane malitia excedamus. Demum, frater, imitator esto puerorum quoad malitiam, ut ab omni re mala libereris. Audi Apostolum sic loquentem: « Sol non occidat super iracundiam vestram [64]. » Loquacitatem nimiam odio habe, taciturnitatemque potius ama. In corde tuo orato, ac dicito: « Deus propitius esto mihi peccatori [65]. » Odio item habe vini potationes, nimiumque cibum. Odio habe purificationes: saltationes et tragœdias fuge; hæc sunt quippe diaboli ludi. Vestimentorum cultum odio habeas, nec mollitiem dilexeris; sed potius humilitatem vilitatemque propter Deum; ut ideo te Christus et Deus noster induat stolam gloriæ, vestimentum incorruptionis, coronam pulchritudinis, diadema regis; ut tum habeat anima tua fiduciam erga Deum, dicens: Domine, ob sanctum nomen tuum multis in hoc vano mundo egui, ut regnum acciperem tuum eoque fruerer, mi Domine. Tum respondebit Dominus Christus: Si tu parum laborasti, multa præparavi tibi; sed intra in thalamum gloriæ meæ, atque iis fruere quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavi diligentibus me, atque amantibus nomen sanctum meum [66]. Tum iis perfrueris cum choris sanctorum angelorum; ar-

A ἀπολαύσωμεν ἑσπέρας· καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπέρχου, καὶ ἐξομολογοῦ τῷ Θεῷ τὰς ἁμαρτίας σου ἅπερ ἔπραξας. Ἂν δὲ μὴ ἀπέλθῃ, καὶ εὔξῃ σε, μὴ ἐγγίσῃς εἰς ἔργον, ἐπεὶ οὐκ ἔστιν εὐλογημένον· ἐὰν δὲ εὔξῃ σε, καὶ τότε ἐπάρῃς τὸ ἔργον σου, ὁ Θεὸς εὐλογεῖ αὐτὸ, μὴ κακὸν προσεγγίσῃ σοι. Ἀνισταμένου σου τὸ πρωῒ, τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ ποίησον εἰς πάντα τὰ μέλη σου, καὶ περιπατῶν, καὶ κοιμώμενος, καὶ ἀνιστάμενος, πάντοτε λέγε· Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ, βοήθησόν μοι. Τετράδην καὶ παρασκευὴν νήστευε. Τὰς δὲ ἄλλας ἐξουσίαν ἔχεις, κἂν θέλῃς, νήστευε, κἂν θέλῃς, μὴ νήστευε. Ὑμᾶς τὰς γυναῖκας ἁρμόζῃ ἵνα πάντοτε νηστεύωσι. Βλέπε ὀψέ ποτε, ὅτι ὁ διάβολος ἐπιφέρει τὴν ὀξυχολίαν, ἵνα ὀξυνθῇς, καὶ ἀπολέσῃς τὴν ψυχήν σου. Τὴν δὲ πραΰτητα ὁ B Θεὸς διδοίη, ἵνα διὰ τῆς πραΰτητος καὶ τῆς ἐλεημοσύνης σωθῇς. Καὶ βλέπε ὅτε ὁ διάβολος φεύξεται ἀπὸ σοῦ, μάλιστα ὅταν ἴδῃ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ ἐν τῷ μετώπῳ σου, καὶ ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου. Φεῦγε δὲ καὶ τὰς μάχας, κἂν δικαίως κἂν ἀδίκως, ἵνα μὴ ἀπολέσῃς τὴν ψυχήν σου. Γέγραπται γὰρ, ὅτι « Ὁ θυμώδης καὶ ὀξὺς ἐγείρει μάχας· » ὁ δὲ Κύριος ἄγγελον ἀνελεήμονα ἐπιπέμπει εἰς αὐτόν. Μνησικακίαν μετά τινος μὴ ἔχῃς· ἀλλὰ γίνου ἄκακος ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ ἔχοντα κακίαν. Εἶπε γὰρ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις· « Ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γίνησθε ὡς τὰ νήπια, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Ἴδε λοιπὸν, τὰ παιδία οὐ μάχονται, καὶ πάλιν ὁμιλοῦσιν ἄλληλα. Ἐκτὸς ἡμῖν πάντα ἀπὸ πάσης κα-C κίας. Αὐτὸς λοιπὸν, ἀδελφὲ, μιμητὴς γενοῦ τῶν παίδων εἰς τὴν κακίαν, ἵνα σωθῇς ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Ἄκουε τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· « Μὴ ἐπιδυέτω ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. » Τὸ λαλεῖν πολλὰ μίσησον, καὶ μᾶλλον ἀγάπησον τοῦ σιωπᾷν. Καὶ εὔχεσθαι ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ λέγε· « Ὁ Θεὸς, ἱλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. » Μίσησον δὲ καὶ τὰς οἰνοποσίας, καὶ πολυφαγίας. Μίσησον καὶ τὸν καθαρισμὸν, καὶ τὸν ὀρχηθμὸν φεῦγε, καὶ τὰς τραγῳδίας, ἐκεῖνα τοῦ διαβόλου ἐστὶ παίγνια. Τὸν καλλωπισμὸν τῶν ἱματίων μίσησον, μηδὲ τὴν βλακίαν ἀγαπήσοις· ἀλλὰ μᾶλλον ταπεινοφροσύνην, καὶ τελείαν (38) διὰ τὸν Θεὸν, ἵνα ἐκεῖθεν ἐνδύσῃ ὁ Χριστὸς, καὶ Θεὸς ὑμῶν στολὴν δόξης, ἔνδυμα ἀφθαρσίας, στέφανον κάλλους, διάδημα βασιλέως· ἵνα τότε ἔχῃ ἡ ψυχή D σου παῤῥησίαν πρὸς τὸν Θεὸν, λέγουσα· Κύριε, ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῷ ματαίῳ διὰ τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον πολλὰ ὑστερήθην, ἵνα τὴν βασιλείαν σου ἀπολάβω, καὶ ἀπολαύσω, Δέσποτα. Καὶ τότε ἐρεῖ ὁ Δεσπότης Χριστὸς λέγων· Εἰ σὺ δὲ ὀλίγα ἐκοπίας, (πολλὰ) ἡτοίμασά σοι· ἀλλὰ εἴσελθε εἰς τὸν νυμφῶνα τῆς δόξης μου, καὶ ἀπόλαυσον ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· ὅσα ἡτοίμασα τοῖς ἀγαπῶσί με, καὶ ποθοῦσι τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον. Καὶ τότε ἀπολαύσεις μετὰ χορῶν ἁγίων ἀγγέλων, καὶ ἀρχαγγέλων, καὶ μαρ-

[62] Prov. xv, 18. [63] Matth. xviii, 3. [64] Ephes. iv, 26. [65] Luc. xviii, 13. [66] I Cor. ii, 9.

(37) Locus intricatus.

(38) F. εὐτέλειαν.

τυρων, και πάντων τῶν ἁγίων. Τότε ἐρεῖ ὁ Δεσπότης Χριστὸς, τοῖς ἀγωνισαμένοις διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τοῖς μὴ ὀμόσασι, τοῖς μὴ κλέψασι, τοῖς μὴ πορνεύσασι, τοῖς μὴ ψευσαμένοις, τοῖς μὴ ὀργὴν καὶ λύπην πρὸς τὸν πλησίον ποιήσασι, τοῖς ἐλεήσασι τοὺς πένητας, καὶ μὴ ἀποστρέψασι τὸ πρόσωπον αὐτῶν ἀπ' αὐτῶν ἀλλήλων. Ὧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A changelorum, martyrum et omnium sanctorum. Hæc dicet Dominus Christus iis qui propter nomen suum decertaverint, qui non juraverint, nec furati, fornicati, mentiti fuerint, qui non ad iracundiam vel tristitiam proximum provocarint, qui misericordiam erga pauperes exercuerint, qui non a proximis suis vultum averterint suum. Illi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN QUINQUE DIALOGOS SEQUENTES ADMONITIO.

I. *Multum discrepant in horumce* Dialogorum *inscriptione codices : aliis Athanasio, Maximo autem aliis referentibus; aliis demum nemini ascribentibus. Sed priusquam quid nobis sit hac de re opinionis proferamus, audiendi sunt qui hosce* Dialogos *edidere. Hoc opus Græce et Latine publicum fecit Theodorus Beza, anno* 1570, *typis et opera Henrici Stephani. Hinc Commeliani ediderunt anno* 1600, *ac deinceps in omnibus Græco-Latinis editis cusum fuit. Demum Combefisius inter opera Maximi edidit, Maximoque pro facultate vindicavit. Qui prior vulgavit Theod. Beza hæc præfatur :* Quinque istorum *Dialogorum* exemplar in vetustissimis membranis descriptum, divinitus potius quam casu a Græculo quodam hac transeunte redemptum, communicavit mihi amplissimus hujus civitatis senatus : quod quibusdam locis mutilum, nonnullis etiam, sed paucissimis, depravatum inveni : eo excepto, quod γενητός et ἀγένητος sæpe scriptum est pro γεννητός et ἀγέννητος : in quibus permutandis voculis Eunomiani causæ suæ servientes ludebant : quas ego idcirco Græcas in duobus primis dialogis reliqui, donec videlicet hunc errorem plane animadvertissem. Quatuor ex istis priores, Athanasio illi (Magno videlicet) sunt inscripti : etiamsi aliena manu adnotatum erat ad primi dialogi marginem, Τὸν παρόντα διάλογον οἱ μὲν Ἀθανασίου, οἱ δὲ Μαξίμου εἶναι λέγουσιν· et habebat etiam liber ille Maximi nonnulla, ejus videlicet, qui multis post Athanasium annis Monophysitarum hæresim refutavit. Certe nihil habent, meo judicio, Athanasii vel nomine indignum, vel temporibus non congruens : quamvis postea magis grassati videantur, Apollinaristæ, et Macedonii hæresis œcumenico demum concilio sub Theodosio Magno fuerit proscripta. Quintus vero non tam dialogus est quam compendium quoddam, ut apparet, vel ab ipso Gregorio, puta Nazianzeno, acerrimo Apollinaristarum oppugnatore (ut ex ipsius ad Cledonium epistola liquet), **407** vel ex aliqua ipsius disputatione excerptum. Sunt autem certe in his *Dialogis* obscura quædam, et quæ aliunde illata luce indigeant. Quod et si nunc a me, sicut ab initio constitueram, præstari non potuit, brevi tamen, ut spero, et quidem non sine fenore præstabitur. In illis enim citantur nonnulla Scripturæ testimonia non satis apposite : quod omnibus illorum temporum scriptoribus, tum Græcis tum Latinis, sæpiuscule evenit, dum posteriores ipsis ocis non inspectis, priorum vestigia sequuntur : ac partim etiam, quod Græca editio, quam Septuaginta vocant, quamvis infinitis locis falsa, ac interdum etiam ridicula et inepta, in Ecclesiis tamen obtineret; tanti est momenti ex fontibus ipsis veritatem haurire. Huc etiam accidit perpetua illorum temporum labes, studium videlicet allegoriarum nimium, quod passim apud veteres multis Scripturæ locis depravandis occasionem præbuisse constat. Sed hæc omnia facile veluti operiet ipsa doctrinæ orthodoxæ veritas, firmissimis ac solidissimis argumentis defensa.

Hactenus Beza, minus, uti solet, sobrie de LXX versione locutus. Ad hæc Felckmannus in notis edit. Comm., p. 84 : Ad ea quæ interpres in præf. sua monuit, addere visum est et hæc. Præter editionem Stephanæam et codicem illum vetustum quo ipse interpres olim usus est, habuimus etiam codicem Palatinum, qui hos *Dialogos* integros habuit, imo pleniores, ut p. 169 monitum est (39), et alium Palatin. et Augustan. qui fragmentum tantum dialogi 2 continent, idque ut videtur solum γνήσιον Athanasii, ut ad p. 166 amplius dicemus. Sane Palatin. codex præmissis, Μαξίμου μοναχοῦ ὅροι διάφοροι, posteaque subjectis, οὐσίας καὶ φύσεως, ἐνυποστάτου ὁμοουσίου, οὐσιώδους ἑνώσεως καὶ διαφορᾶς ὑποστάσεως ἐνουσίου, et similium aliquot terminorum theologicorum definitionibus, statim hos *Dialogos* absque ullius alterius auctoris mentione submittit. Imo Gregorius Πρωτοσύγγελος (de quo supra ad p. 180) expresse hos *Dialogos* Maximo tribuit. Quod ipsum confirmare videtur et illud, quod pag. 180, A, tacite innuitur additio ad Symbolum Nicænum, facta in synodo II, œcumenica Constantinop. sub Theodosio I imperatore, quo tempore jam obierat Athanasius. Porro in inscriptione ista, *Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας*, non sunt in vett. codd, sed ab operis æqualitatis causa cum reliquis operibus addita. Nam sicut Palatin., ut dixi, omni auctoris nomine caret, sic et vetustus ille interpretis, quem

(39) Hæ citationes in hac editione habentur infra.

littera G signato (qui alius tamen est a Gobleriano, quod notandum) aliud nihil habet de auctore, quam quæ interpres in præfatione posuit.

Combefisius secundo tomo operum sancti Maximi, p. **381,** *hæc habet :* Maximo ascribunt Romani codd. et Veneti, ipseque Dufrenii. Sicque passim citant Græci qui πολεμικά scripserunt a 400 et 500 annis; etsi iidem quandoque variant, citentque etiam Athanasii nomine; variante scilicet olim eis jam exemplarium inscriptione : cum notum sit non esse Athanasii opus, etsi Theodorus Beza ejus vulgavit nomine, etc. *In notis porro p.* 715 *ait ipse, præstantiores esse qui Maximo tribuunt codices, quam qui Athanasio.*

Hic nos adjicimus codicem quo utimur Regium, neutrius, nec Athanasii scilicet nec Maximi, nomen præferre. In Vaticano porro codice Athanasii inscribuntur. Joannes item Gyparissiotes decad. 3, *c.* 5, *hoc opus* Dialogum II *vocat Athanasii cum Ario in synodo Nicæna. Citant item passim recentiores Græci, Marcus Ephesinus, Georgius Metochita, Vecchus et alii : Athanasii modo, modo Maximi nomine. At fuisse Athanasio perperam ascripta, nemo jam eruditus non æstimat. Nihil enim hic Athanasio dignum comparet : nec usurpantur hic ea sæpe quæ sæpius adhibet Athanasius argumenta adversus Arianos et Anomæos. Maximo sane potius ascribenda, licet insignis illa codicum varietas, quorum plerique neminem præferunt auctorem, non modicum hac in re ingerat scrupulum : suadeatque, ne festinanter ac nullo dubio ipsi adjudicemus, donec major in dies lux vestigantibus effulgeat. Aliud est quod Maximo abjudicandum hoc opus fortasse suadeat : quia scilicet multis ille sæculis floruit post exortas hæreses quæ hic impugnantur.*

Cum neutri ergo, nec Athanasio scilicet nec Maximo, sine dubitatione ascriberentur : tertium Garnerius protulit ad quem hæc pertinere pugnat, Theodoretum videlicet : qui hisce præcipue argumentis opus asserere nititur. Quia sese testatur Theodoretus scripsisse adversus Anomœos, Macedonianos et Apollinaristas, qui in hisce Dialogis *oppugnantur.* 2° *Quod multa loca hic compareant, aliis Theodoreti locis multum affinia. Mittimus alia minoris momenti a viro docto allata, ne ad alia properantes morentur, reponimusque nimis vagum illud esse argumentum, petitum scilicet a memoratis illis Theodoreti adversus hujusmodi hæreticos operibus. Cum enim in nullo codice Theodoreti nomen præferant, et a nullo scriptore Theodoreti nomine memorentur, nonnisi augurando ascribuntur Theodoreto. Quod illas spectat styli affinitates : paucæ sane atque leves sunt similitudines, ut apud Garnerium inspicienti patebit : et si quæ sint, quid mirum si eadem de re scribentes aliqui eadem nonnunquam usurpent argumenta. Imo vero nedum affinitas aliqua nobis inter ista videatur, hi* Dialogi *Theodoreto indigni putantur. Fuisse autem editos hosce* Dialogos *post Constantinopolitanam primam œcumenicam synodum liquet ex iis quæ dialogo* III *aguntur de adjectione ibi ad synodum facta.*

Cæterum Keckermanni illa appendix ad dialogum 2, *quam Athanasii esse judicat Felckmannus, multo magis abhorret ab Athanasii stylo quam reliqui dialogi; quare incunctanter ei abjudicandam censemus.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΡΙΑΔΟΣ, ΕΝ Ω ΔΙΑΛΕΓΟΝΤΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΚΑΙ ΑΝΟΜΟΙΟΣ ΑΡΕΙΑΝΙΣΤΗΣ.

—

S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS DE SANCTA TRINITATE. IN QUO COLLOQUUNTUR ORTHODOXUS ET ANOMŒUS ARIANISTA.

—

A

ANOMŒUS.

1. Christianus es?

Orthodoxus. Sane quidem. *Anom.* Quid est Christianismus? *Orth.* Illud quidem dicere necesse fuit : istud vero non ita tutum. *Anom.* Quamobrem? *Orth.* Quoniam dicere quidem necesse erat me esse Christi servum, dicere vero, quid sit Christianismus, tutum non fuerit, nisi cognovero quisnam ille sit qui hoc percontatur : ne forte comperiar canibus res sanctas et porcis margari-

ΑΝΟΜΟΙΟΣ.

1. Χριστιανὸς εἶ;

Ὀρθόδοξος. Καὶ πάνυ. Ἀνόμ. Τί ἐστιν ὁ Χριστιανισμός; Ὀρθ. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἦν ἀναγκαῖον εἰπεῖν, τὸ δὲ οὐκ ἀσφαλές. Ἀνόμ. Διὰ τί; Ὀρθ. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Χριστοῦ δοῦλός εἰμι, ἀναγκαῖον εἰπεῖν· τὸ δὲ, τί ἐστιν ὁ Χριστιανισμὸς, οὐκ ἀσφαλὲς, ἐὰν μὴ γνῶ τίς ἐστιν ὁ ἐρωτῶν· μήποτε εὑρεθῶ βάλλων τὰ ἅγια τοῖς κυσὶν, ἢ τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. Καὶ γὰρ, ἐάν με ἐρωτήσῃς, Πιστὸς εἶ ἢ κατ-

τηχούμενος (40), ἑτοίμως λέγω ὅ εἰμι· τί δέ ἐστι τὸ εἶναι πιστὸν, οὐ λέγω, μήποτε καὶ Ἰουδαῖος ᾖ ὁ ἐρωτῶν. *Ἀνόμ.* Ἀλλ' ἐγώ σοι λέγω ὁ ἐρωτῶν σε, ὅτι Χριστιανός εἰμι. *Ὀρθ.* Οὐχ ἤρκεσέ σοι τὸ εἰπεῖν ἐμὲ, ὅτι Χριστιανός εἰμι· οὐδ' ἐμοὶ ἀρκεῖ τὸ εἰπεῖν σε (41), ὅτι Χριστιανὸς εἶ· ἐὰν μή μοι εἴπῃς, τί ἐστι Χριστιανισμός. Καὶ τότε δὲ οὐ πάντως εἶ Χριστιανός· οὐδὲ γὰρ τὸ εἰδέναι τί ἐστιν ὁ Χριστιανισμὸς, τοῦτό ἐστιν εἶναι Χριστιανόν· ἐπειδὴ οὐδὲ τὸ εἰδέναι τί ἐστιν Ἰουδαϊσμός ἐστι τὸ εἶναι Ἰουδαῖον (42)· οὐδὲ τὸ εἰδέναι τί ἐστιν Ἑλληνισμὸς, τοῦτό ἐστι τὸ εἶναι Ἕλληνα. *Ἀνόμ.* Οἶδας τὸν Θεόν; *Ὀρθ.* Ναί. *Ἀνόμ.* Ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν οἶδεν; *Ὀρθ.* Οὔ. *Ἀνόμ.* Οὐκοῦν οὐκ οἶδας αὐτόν; *Ὀρθ.* Οἶδα αὐτὸν, ὡς ἐνδέχεται ἀνθρώπου φύσει εἰδέναι. *Ἀνόμ.* Ἄλλως οὖν αὐτὸν ἴσασιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἄλλως αὐτὸς ἑαυτόν; *Ὀρθ.* Καὶ πάνυ. *Ἀνόμ.* Πῶς; *Ὀρθόδ.* Ὅτι, ἐὰν μή τις τὴν αὐτὴν τῷ Θεῷ κτήσηται γνῶσιν, ἀδύνατον γνῶναι αὐτὸν, ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν οἶδε. Τὴν δὲ αὐτὴν τῷ Θεῷ κτήσασθαι γνῶσιν ἀδύνατον, μὴ τῆς αὐτῆς αὐτῷ ὄντα οὐσίας. Οὐκ ἐσμὲν δὲ τῆς αὐτῆς αὐτῷ οὐσίας. Οὐκ ἄρα τὴν αὐτὴν αὐτῷ ἔχομεν γνῶσιν. *Ἀνόμ.* Ἐὰν οὖν θέλῃ ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι τινὶ, οὐ δύναται; *Ὀρθ.* Ἀποκαλύπτει μὲν, ἀλλ' οὐχ οὕτως αὐτῷ ἀποκαλύπτει, ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν οἶδεν· ἀλλ' ὡς δύναται γνῶναι ὁ καταξιούμενος. Διότι τῷ μὲν Ἰεζεχιὴλ ἀπὸ ὀσφύος καὶ ἄνω ἠλέκτρινος ἐγνώσθη· τῷ δὲ Δανιὴλ παλαιὸς ἡμερῶν· τῷ δὲ Ἡσαΐᾳ καλυπτόμενος ὑπὸ τῶν σεραφίμ.

A tas **408** projicere. Etenim si ex me quæras: Esne fidelis, aut catechumenus, confestim dicam qui sim: quid sit autem fidelem esse, non dicam, ne forte Judæus sis, qui interrogas. *Anom.* At ego qui hoc ex te quæro, tibi dico me Christianum esse. *Orth.* Tibi non fuit satis, quod me Christianum dixerim: ita mihi quoque non satis est, quod te Christianum esse dicas: nisi mihi dixeris quid sit Christianismus. Ac ne sic quidem plane es Christianus: neque enim scire quid sit Christianismus, hoc est Christianum esse; nam neque scire quid sit Judaismus, est esse Judæum, neque scire quid sit gentilismus, est gentilem esse. *Anom.* Nosti Deum? *Orth.* Etiam. *Anom.* Ut ipse seipsum novit? *Orth.* Minime. *Anom.* Eum igi- B tur non nosti. *Orth.* Novi eum, ut fert humanæ facultas naturæ. *Anom.* Aliter igitur ipsum norunt homines, et aliter se ipse novit? *Orth.* Sane quidem. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quoniam nisi quis eadem atque Deus ipse cognoscendi facultate sit præditus, fieri non potest ut eum norit, sicut se ipse novit. At fieri nequit ut quis eadem atque Deus ipse cognoscendi facultate sit præditus, nisi sit ejusdem ac Deus naturæ. Non sumus autem ejusdem atque ipse naturæ. Non igitur eamdem atque ipse notitiam habemus. *Anom.* Quid, si Filius velit cuipiam revelare, annon potest? *Orth.* Revelat quidem, sed non ita ipsi revelat, ut se ipse novit: verum prout is est ad cognoscendum idoneus, quem hac gratia donat. Quamobrem a lumbis ad verticem electri specie Ezechieli visus est: Danieli vero, Antiquus dierum: et Isaiæ, a seraphim obtectus

2. *Ἀνόμοιος.* Σὺ οὖν πῶς αὐτὸν οἶδας, ὡς ἠλέκτρινον, ἢ ὡς παλαιὸν τῶν ἡμερῶν; *Ὀρθ.* Παρ' αὐτῶν μαθὼν οἶδα, ὅτι ὑπὲρ πάντα ἐστὶ τὰ γνωρισθέντα αὐτοῖς. Εἰ μὴ γὰρ ἦν ὑπὲρ αὐτὰ, οὐκ ἂν διαφόρως ἐφαίνετο· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Μονογενὴς λέγει· « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » *Ἀνόμ.* Ἄλλο ἐστὶ τὸ ἑωρακέναι, καὶ ἄλλο τὸ ἐγνωκέναι; *Ὀρθ.* Ἐπὶ Θεοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλο καὶ ἄλλο· αὐτὸς γὰρ τὴν θεωρίαν ἐπὶ τῆς γνώσεως ἔλαβε, λέγων· « Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με; Φίλιππε, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα μου. » *Ἀνόμ.* Εἰ οἶδας, ὅτι ὑπὲρ τὰ φαινόμενά ἐστιν, οἶδας τί ἐστιν. *Ὀρθ.* Γελοῖον λέγεις· μὴ γὰρ, ἐπειδὴ οἶδα, ὅτι ὑπὲρ τὰ φαινόμενα σώματά ἐστιν ἡ ψυχὴ, οἶδα καὶ τί ἐστι ψυχή; *Ἀνόμ.* Ἐγὼ οὕτως αὐτὸν οἶδα, ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν οἶδεν. *Ὀρθ.* Τί οὖν ἐστιν ὁ Θεός; *Ἀνόμ.* Αὐτὸ τὸ ἀγέννητον. *Ὀρθ.* Τὸ εἰδέναι, ὅτι ἀγέννητός (43) ἐστι, τοῦτό ἐστι τὸ εἰδέναι τὸν Θεόν. *Ἀνόμ.* Καὶ πάνυ. *Ὀρθ.* Ἴσασιν οὖν καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες τοῦτο. Τὴν αὐτὴν ἄρα τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς Ἕλλησιν ἔχεις γνῶσιν, τοῖς μὴ γινώσκουσιν αὐτόν. Ὅτι γὰρ ὁ μὴ γινώσκων τὸν Υἱὸν οὐ γινώσκει τὸν Πατέρα, τὰ Εὐαγγέλια εἰρήκασιν. *Ἀνόμ.* Οὐκ οἶδεν

C 2. *Anomœus.* Tu igitur qua ratione illum nosti; ut electri specie, an ut antiquum dierum? *Orth.* Ab ipsis didici Deum esse supra omnia illa ipsis manifestata. Nisi enim istis præcelleret, nunquam diversis modis apparuisset, ideoque dicit Unigenitus: « Deum nemo vidit unquam [87]. » *Anom.* Aliud est vidisse, aliud nosse. *Orth.* Quod ad Deum attinet, non est aliud et aliud, siquidem ipse aspectum pro cognitione usurpavit, dicens: « Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me? Philippe, qui me vidit, Patrem meum vidit [88]. » *Anom.* Si nosti eum esse supra omnia quæ conspiciuntur, quid ipse sit nosti. *Orth.* Ridiculum quiddam narras, num enim quia animam novi supra omnia aspectabilia corpora esse, idcirco etiam novi quid D sit anima? *Anom.* At ego eum novi ut ipse se novit. *Orth.* Quid est igitur Deus? *Anom.* Ipsum ingenitum. *Orth.* An nosse quod sit ingenitus, est Deum nosse? *Anom.* Sane quidem. *Orth.* Atqui hoc etiam norunt et Judæi et Græci. Eadem ergo notitia Dei præditus es qua Judæi et Græci, qui ipsum non norunt. Testantur enim Evangelia, eum qui non cognoscit Filium, nec Patrem nosse. *Anom.* Non

[87] Joan. I, 18. [88] Joan. XIV, 9.

(40) Ita Reg. et Palatinus. Editi vero, καὶ πιστὸς εἴη κατηχ. Idem infra, καὶ Ἰουδαῖος ᾖ ὁ ἐρωτῶν.

(41) Palatinus, εἰπεῖν σοι.

(42) Palatinus, Ἰουδαῖος.

(43) Sic Palatinus, hic et bis inferius. Editi vero, ἀγένητον.

igitur novit Deus se esse ingenitum? *Orth.* At hoc minime ipsius est essentia quod comprehendimus. *Anom.* An unam dicis deitatem, et tres hypostases? *Orth.* Tua quidem illa notitia, quam prius afferebas, confutata est : tibi vero sic etiam respondebo : Aliud est hypostasis, et aliud deitas : non ut alia et alia res ; sed quod hypostasis quidem aliud, aliud vero deitas significet. Nam hypostasis τὸ εἶναι, id est, « esse, » deitas vero, τὸ τί εἶναι, id est, « quiddam esse, » significat. *Anom.* Hoc vero cujusmodi est? *Orth.* Ut sunt Petri, et Pauli, et Timothei tres hypostases, et una humanitas. *Anom.* Ergo tres sunt dii. *Orth.* Absit ut hoc dicam! *Anom.* Si ita sunt hypostases, ut Petri et Pauli, et Timothei, tres sunt dii : quandoquidem Petrus, et Paulus, et Timotheus, tres sunt homines. *Orth.* Ne hi quidem sunt **409** tres ex sacris Litteris. « Nam in Christo Jesu non est masculus, neque femina, non est Græcus et Judæus, non est servus et liber, sed omnes in Christo unum sumus [69]. » *Anom.* Annon igitur tres sunt Petrus, Paulus, et Timotheus? *Orth.* Tres quidem sunt, at non tres homines. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quia tunc tres sunt homines, cum dissimile cor habuerint, ut Græcus et Judæus, et Christianus : sin vero idem dicant, nec sint inter eos dissidia, tres quidem hypostases, sed unus in Domino, qui unum animum et unum cor habeant : et tres quidem sunt numero, at non quod diversam inter se naturam vel diversum cor habeant. *Anom.* Ego eos, qui tres sunt, tres esse dico. *Orth.* At ego tres esse dico, si inter se dissenserint : quod si secundum sacram Scripturam perfecti fuerint eadem mente et sententia, unum esse novum hominem dico, manentibus tamen hypostasibus. *Anom.* Sed hæc de hominibus dicuntur : in Deo vero aliter se res habet. *Orth.* Si in iis quæ corporaliter separata sunt, modo animi sententia non dissideant, habet Scriptura *unus*, et *unum*, multo magis id dicendum est in iis quæ materia et corpore carent. Aut igitur in istis ponito esse dissidia, ut tres deos dicamus, quoniam unus istud, alius illud velit : aut si nulla est in iis dissensio, unus sit Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus : quemadmodum qui in Christo sunt perfecti, unus homo sunt, sicut scriptum est.

A οὖν ὁ Θεὸς ἀγέννητον ἑαυτόν; *Ὀρθ.* Ἀλλ' οὐ τοῦτό ἐστιν αὐτοῦ ἡ οὐσία, ὃ κατειλήφαμεν. *Ἀνόμ.* Μίαν λέγεις θεότητα, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις; *Ὀρθ.* Λέλυται μέν σου ἡ πρότερον γνῶσις. Ἀποκρινοῦμαι δέ σοι καὶ οὕτως· Ἄλλο ἐστὶν ὑπόστασις, καὶ ἄλλο θεότης· οὐχ ὡς ἄλλο πρᾶγμα καὶ ἄλλο, ἀλλ' ὡς ἄλλο τι σημαινούσης τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τῆς θεότητος. Ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασις « τὸ εἶναι » σημαίνει· ἡ δὲ θεότης « τὸ τί εἶναι. » *Ἀνόμ.* Οἷον, ὡς τί; *Ὀρθ.* Ὡς Πέτρου, καὶ Παύλου, καὶ Τιμοθέου τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ μία ἀνθρωπότης. *Ἀνόμ.* Οὐκοῦν τρεῖς θεοί; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Ἀνόμ.* Εἰ οὕτως εἰσὶν αἱ ὑποστάσεις ὡς Πέτρου, καὶ Παύλου, καὶ Τιμοθέου, τρεῖς θεοί· τρεῖς γὰρ ἄνθρωποι, Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Τιμόθεος. *Ὀρθ.* Κατὰ τὰς θείας Γραφάς, B οὐκέτι οὐδὲ αὐτοὶ τρεῖς ἄνθρωποι. « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ, οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, οὐκ ἔνι δοῦλος καὶ ἐλεύθερος· ἀλλ' οἱ πάντες ἐν Χριστῷ ἕν ἐσμεν. » *Ἀνόμ.* Οὐκέτι οὖν εἰσι τρεῖς, Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Τιμόθεος; *Ὀρθ.* Τρεῖς μέν εἰσιν, ἀλλ' οὐ τρεῖς ἄνθρωποι. *Ἀνόμ.* Πῶς; *Ὀρθ.* Ὅτι τρεῖς εἰσιν ἄνθρωποι, ὅταν ἀνομοίαν ἔχωσι τὴν καρδίαν, ὡς Ἕλλην, καὶ Ἰουδαῖος, καὶ Χριστιανός· ὅταν δὲ τὸ αὐτὸ λέγωσι, καὶ μὴ ἔστιν ἐν αὐτοῖς σχίσματα, τρεῖς μέν εἰσιν ὑποστάσεις, εἷς δὲ ἐν Κυρίῳ, μίαν ψυχὴν ἔχοντες καὶ μίαν καρδίαν· καὶ τρεῖς μέν εἰσιν ἀριθμῷ, ἀλλ' οὐχ ἑτερότητι φύσεως ἢ καρδίας. *Ἀνόμ.* Ἐγὼ τοὺς τρεῖς τρεῖς λέγω. *Ὀρθ.* Ἐγὼ δὲ τρεῖς λέγω, ὅταν ᾖ ἐν αὐτοῖς σχίσμα· C ἐὰν δὲ κατὰ τὰς ἁγίας Γραφὰς γένωνται κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοΐ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ, ἕνα λέγω καινὸν ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ μένειν τὰς ὑποστάσεις. *Ἀνόμ.* Ἀλλὰ ταῦτα ἐπὶ ἀνθρώπων εἴρηται· ἐπὶ δὲ Θεοῦ ἄλλως. *Ὀρθ.* Εἰ ἐπὶ τῶν διῃρημένων σωματικῶς, ὅταν μὴ ᾖ σχίσμα διανοίας, τὸ εἷς καὶ τὸ ἓν κεῖται ἐν τῇ γραφῇ, πολλῷ πλέον ἐπὶ τῶν ἀΰλων καὶ τῶν ἀσωμάτων. Ἢ τοίνυν δὸς ἐκεῖ σχίσματα, ἵνα εἴπωμεν τρεῖς θεούς, τοῦ μὲν τόδε θέλοντος, τοῦ δὲ τόδε· ἤ, εἰ (44) οὐκ ἔνι σχίσμα, εἷς Θεὸς Πατήρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς εἷς ἄνθρωπος οἱ ἐν Χριστῷ κατηρτισμένοι, καθὼς γέγραπται.

3. *Anomæus.* Nulla est igitur differentia Patris, et Filii, et Spiritus sancti? *Orth.* Nulla sane neque in natura, neque in voluntate, sed in eo aliqua, quod gignere et gigni, emittere et procedere, inter se differant. *Anom.* Quid est gignere et gigni, emittere et procedere? *Orth.* Hæc ita dicuntur, quia Pater quidem gignit, id est, genuit : Filius vero gignitur, id est, genitus est : et quia ipse Pater emittit Spiritum, id est emisit. Spiritus autem procedit [70], id est, processit. *Anom.* Procedit, inquit, num vero etiam processit? *Orth.* Itidem de

D 3. *Ἀνόμοιος.* Οὐκ ἔστιν οὖν διαφορὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος; *Ὀρθ.* Ἐν τῇ φύσει οὔ· ἐν τῷ θελήματι οὔ· ἐν τῷ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν (45) καὶ ἐκπορεύεσθαι, ναί. *Ἀνόμ.* Τί ἐστι γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, καὶ ἐκπέμπειν καὶ ἐκπορεύεσθαι; *Ὀρθ.* Ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ γεννᾷ, τουτέστιν ἐγέννησεν· ὁ δὲ Υἱὸς γεννᾶται, τουτέστι γεγέννηται· καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐκπέμπει τὸ Πνεῦμα τουτέστιν ἐξέπεμψε. Καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, τουτέστιν, ἐκπεπόρευται. *Ἀνόμ.* Ἐκπορεύεται, εἶπε· μὴ γὰρ καὶ ἐκπεπόρευται; *Ὀρθ.* Καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, « Γεννᾷ με, »

[69] Galat. III, 28. [70] Joan. XV, 26.

(44) Εἰ abest a Palatino.

(45) Καὶ ἐκπέμπειν, abest a Palatino.

εἴρηκε. « Πρὸ » γὰρ « πάντων βουνῶν γεννᾷ με, » εἶπεν. Ὥσπερ οὖν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ *γεννᾷ με*, Ἐγέννησε, νοεῖς, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τὸ ἐκπορεύεται, ἐκπεπόρευται, νόησον· ἔθος γάρ ἐστι γραφικόν· ὡς τὸ, « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, » τουτέστιν, Ὁ ποιήσας· καὶ τὸ, « Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς, » τουτέστι, θεμελιώσας. *Ἀνόμ.* Αὕτη ἐστὶν ἡ διαφορά; *Ὀρθ.* Αὕτη. *Ἀνόμ.* Τὴν δὲ φύσιν τὴν αὐτὴν λέγεις; *Ὀρθ.* Τὴν αὐτήν. *Ἀνόμ.* Καὶ πῶς δύναται ἡ αὐτὴ φύσις εἶναι, εἰ ὁ μὲν γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾶται; *Ὀρθ.* Τίθης δὲ ὅμως, ὅτι ὁ μὲν (46) γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾶται; *Ἀνόμ.* Ναί; *Ὀρθ.* Εἰ ὁ μὲν γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾶται· ὁ γεννῶν ἐκ τῆς αὐτοῦ (47) φύσεως γεννᾷ, καὶ ὁ γεννώμενος ἐκ τῆς τοῦ γεννῶντος φύσεως γεννᾶται. *Ἀνόμ.* Μὴ γένοιτό μοι εἰπεῖν, ὅτι ἐκ τῆς φύσεως ἐγέννησεν ὁ Θεός! *Ὀρθ.* Οὐκοῦν οὐκ ἐγέννησεν. *Ἀνόμ.* Ἐγέννησε κτίσας; *Ὀθρ.* Πρῶτον αὐτὸν ἔκτισε, καὶ τότε ἐγέννησεν· ἢ πῶς; Φανερώτερόν μοι εἰπέ. Οὐ νοῶ γάρ τί ἐστιν, ἐγέννησε κτίσας. *Ἀνόμ.* Τὸ γέννημα τοῦ Θεοῦ κτίσμα αὐτοῦ ἐστιν, ἐπειδὴ ἁπλοῦς ἐστι καὶ ἀσύνθετος· καὶ οὐχ ἄλλοις γεννᾷ, καὶ ἄλλοις κτίζει, ἀλλ' οἷς γεννᾷ, τούτοις καὶ κτίζει. *Ὀρθ.* Εἰ ἁπλοῦς ἐστι καὶ ἀσύνθετος, τί λέγεις, οἷς καὶ οἷς; Ἔνθα γὰρ τὸ, οἷς καὶ οἷς, ἐκεῖ πολλά. Εἰ δὲ ἀσύνθετος, οὐκ ἄρα πολλά.

4. *Ἀνόμοιος.* Οὐκ ἔστιν οὖν ἁπλοῦς ὁ Θεός; *Ὀρθ.* Ἐγὼ δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ἁπλοῦν λέγω. Καὶ γὰρ ἄγγελος ἁπλοῦς ἐστι, καὶ ψυχὴ, καὶ τὸ φῶς· οὐ γὰρ ἐκ μερῶν ἢ μελῶν σύγκειται. *Ἀνόμ.* Εἰ τοίνυν καὶ ὑπὲρ τὸ ἁπλοῦν ἐστιν, οἷς γεννᾷ καὶ κτίζει; *Ὀρθ.* Πάλιν λέγω, μὴ λέγε, οἷς γεννᾷ καὶ κτίζει· τὸ γὰρ ἁπλοῦν οἷς καὶ οἷς οὐκ ἔχει· πολλῷ δὲ πλείω τὸ ὑπὲρ ἁπλοῦν οἷς καὶ οἷς οὐκ ἔχει. *Ἀνόμ.* Ὡσαύτως οὖν γεννᾷ ὁ Θεὸς, καὶ ὡσαύτως κτίζει; *Ὀρθ.* Οὔ. *Ἀνόμ.* Οὐκοῦν σύνθετος; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο! *Ἀνόμ.* Εἰ ἄλλοις γεννᾷ καὶ ἄλλοις κτίζει, σύνθετός ἐστιν; *Ὀρθ.* Οὐ λέγω, ἄλλοις γεννᾷ, καὶ ἄλλοις κτίζει, ἀλλὰ ἄλλως γεννᾷ, καὶ ἄλλως κτίζει. *Ἀνόμ.* Πῶς γεννᾷ, καὶ πῶς κτίζει; *Ὀρθ.* Ὑποστάσει γεννᾷ, καὶ ἐντολῇ κτίζει. Ἡ γὰρ ἐντολὴ, σύνδρομον ἔχουσα τὴν δύναμιν, παρίστησιν ὃ βούλεται ὁ ἐντειλάμενος· ὑποστάσει δὲ γεννῶν, οὐκ ἀνέχεται ἐντολὴν, ἵνα μηδὲν μέσον ᾖ τοῦ γεννῶντος Πατρὸς καὶ τοῦ γεννωμένου Υἱοῦ. *Ἀνόμ.* Μὴ θέλων οὖν ἐγέννησεν; *Ὀρθ.* Ὁ γεννηθεὶς ζῶσα τοῦ γεννήσαντός ἐστιν εἰκὼν, καὶ ὑπερβαίνει τὴν θέλησιν ἡ εἰκὼν τῆς ὑποστάσεως. Πρῶτον γὰρ δεῖ νοεῖν τὴν εἰκόνα τῆς ὑποστάσεως, καὶ τότε τὸ θέλειν, ἢ μὴ θέλειν. Τῆς δὲ ὑποστάσεώς ἐστι γέννημα καὶ εἰκὼν ἀπαράλλακτος ὁ Υἱός· πρὸ τοῦ θελήματος νόει τὴν τῆς ὑποστάσεως εἰκόνα. *Ἀνόμ.* Τί ἐστιν; Ὑπερβαίνει τὴν θέλησιν ἡ εἰκών; *Ὀρθ.* Ὅτι τὴν οὐσίαν, καὶ ἄνευ τοῦ τόδε θέλειν, νοῆσαι δύνῃ· ἄνευ δὲ εἰκόνος οὐ δύνῃ. Ἡ γὰρ θέλησις καὶ ἄρχεται καὶ παύεται· ἡ δὲ

[71] Prov. VIII, 25. [72] Psal. CIII, 4. [73] ibid. 5.

(46) Palatinus, Ὁ τίθης δὲ ὅλως ὅτι ὁ μέν. Reg. τείθη δὲ ὅλως.

(47) Palatinus, ἐκ τῆς αὐτῆς.

A Filio dixit « Gignit me : » ait enim : « Ante omnes colles gignit me [71]. » Quemadmodum igitur de Filio per illud, gignit me, intelligis, Genuit me ; ita etiam illud, procedit, accipe de Spiritu, ac si diceretur, processit. Hic enim est mos Scripturæ ut illud, « Qui facit angelos suos spiritus [72], » id est, Qui fecit : et illud, « Qui fundas terram supra stabilitatem suam [73], » id est, qui fundasti. *Anom.* Hæccine igitur est differentia? *Orth.* Hæc est. *Anom.* Eamdem autem naturam ais? *Orth.* Eamdem. *Anom.* Et quomodo potest eadem esse natura, si unus quidem gignit, alter gignitur? *Orth.* Ponis nihilominus, unum gignere, alterum gigni? *Anom.* Etiam. *Orth.* Si unus gignit, alter gignitur : qui gignit ex sua ipsius natura gignit : et qui gignitur, ex gig- B nentis natura gignitur. *Anom.* Absit, ut dicam, Deum ex natura genuisse. *Orth.* Non igitur genuit. *Anom.* Genuit, cum creasset. *Orth.* Ergone prius ipsum creavit, et deinde genuit, an aliquo quopiam modo? Loquere apertius : Nec enim intelligo quid sit, genuit cum creasset. *Anom.* Quod gignitur a Deo creatura est, quoniam ille simplex est, et compositionis expers : nec aliis gignit, aliis creat, sed quibus gignit, iisdem etiam creat. *Orth.* Si simplex est et compositionis expers, quorsum dicis, quibus et quibus? Ubi enim est illud, quibus et quibus, ibi quoque multa sunt. Si porro compositionis expers est Deus, non igitur in eo sunt multa.

4. *Anomæus.* Annon est igitur Deus simplex? *Orth.* Imo etiam amplius quam simplicem esse aio. Nam C et angelus simplex est, et anima, et lux, cum ex partibus aut membris non componantur. *Anom.* Itaque si amplius **410** quam simplex est, quibus gignit, iisdem etiam creat. *Orth.* Iterum moneo, ne dicito, quibus gignit iisdem et creat : nam quod simplex est, non habet quibus et quibus : multo autem etiam magis id, quod supra ipsam simplicitatem est, non admittit illud, quibus et quibus. *Anom.* Similiter ergo gignit Deus, et similiter creat. *Orth.* Nequaquam. *Anom.* Ergo est compositus. *Orth.* Absit. *Anom.* Si aliis gignit et aliis creat, compositus est. *Orth.* Non dico aliis gignit, aliis creat : sed aliter gignit, aliter creat. *Anom.* Quomodo gignit et quomodo creat? *Orth.* Hypostasi gignit, et mandato creat. Mandatum enim, D concurrente potestate, præsens sistit quod mandanti libet : is vero qui gignit hypostasi, non exspectat mandatum, ne quid medium intercedat inter gignentem Patrem, et Filium qui gignitur. *Anom.* An igitur invitus genuit? *Orth.* Qui genitus est, viva est ejus qui genuit imago; et voluntatem transcendit imago hypostaseos. Prius enim oportet animo concipere imaginem hypostaseos, et postea velle aut nolle. Filius autem est soboles hypostaseos, et imago prorsus invariata : ante voluntatem animo concipe imaginem hypostaseos. *Anom.* Quid

est illud : Transcendit imago voluntatem? *Orth.* Hoc dico, quoniam essentiam concipere mente potes, absque eo etiam quod hoc velit : absque imagine vero, non potes. Nam voluntas et incipit et desinit : imago vero essentiæ nec incipit, nec desinit. Sed et aliter hoc accipe. Estne Deus volens aut nolens immortalis? *Anom.* Volens. *Orth.* non igitur immortalis erat antequam esse vellet. *Anom.* Ab æterno vult esse immortalis? *Orth.* Et ab æterno esse Pater. Sicut enim dicere non potes, quod invitus sit immortalis ; ita, ne hoc quidem, quod invitus sit Pater : et ut nec immortalitati, ita nec Filio præit voluntas, sed ab æterno est Filius ex volente Patre genitus, hypostaseos imago penitus invariata.

εἰκὼν τῆς οὐσίας οὔτ' ἄρχεται, οὔτε παύεται. Καὶ ἄλλως· Θέλων ἐστὶν ἀθάνατος, ἢ μὴ θέλων; Ἀνόμ. Θέλων. Ὀρθ. Πρὸ τοῦ οὖν θελήσει, οὐκ ἄρα (48) ἀθάνατος. Ἀνόμ. Ἀϊδίως θέλει εἶναι ἀθάνατος; Ὀρθ. Καὶ ἀϊδίως Πατήρ. Ὡς γὰρ οὐ δύνῃ εἰπεῖν, ὅτι μὴ θέλων ἐστὶν ἀθάνατος, οὐδ' ὅτι μὴ θέλων Πατήρ· καὶ ὥσπερ οὐ προηγεῖται τῆς ἀθανασίας θέλημα, οὕτως οὐδὲ τοῦ Υἱοῦ· ἀλλ' ἀϊδίως ἐστὶν Υἱὸς ἐκ Πατρὸς θέλοντος γεγεννημένος, εἰκὼν τῆς ὑποστάσεως ἀπαράλλακτος.

5. *Anomœus.* Ubi scriptum est, Filium esse imaginem hypostaseos? *Orth.* Characterem hypostaseos, seu « figuram substantiæ [74] » nihil aliud esse intelligo, quam imaginem hypostaseos esse. *Anom.* Enimvero, annon vir quoque scribitur esse imago et gloria Dei? *Orth.* Sane : at non character hypostaseos. Aliud est autem, imaginem Dei esse, quam esse characterem hypostaseos ipsius. Nam opificium habet quidem imaginem artis sui artificis, a quo effectum est, hypostaseos vero minime. *Anom.* Nescio quid dicas, planius loquere. *Orth.* Scamnum habet imaginem artis fabri : nam si scamnum videro, agnosco a fabro factum esse : et si naviculam conspexero, agnosco esse opus a fabricatore navium confectum, quod sit imago artificis et gloria artis illius : at non hypostaseos character. Nec enim aut scamnum aut navicula habet characterem opificis sui : cum hic quidem sit homo hypostasi, scamnum autem vel navicula non item. Sic etiam homo est imago et gloria Dei, qui ipsum condidit. Etenim, ut ait sanctus Salomon : « Proportione quadam, illarum rerum auctor conspicitur et gloria afficitur, ex eo quod effectum est : [75] » non tamen est character hypostaseos opificis, sed duntaxat virtutis ejus effectricis. At Filius est character hypostaticus. Inquit enim : « Qui vidit me, vidit Patrem meum [76] : » nemo vero, quod viderit hominem, idcirco vidit Patrem. *Anom.* Ubi scriptum est, Filium esse characterem hypostaseos? *Orth.* Apud apostolum Paulum in Epistola ad Hebræos. *Anom.* Non recipitur in Ecclesia. *Orth.* Ex quo annuntiatum est Evangelium Christi, creditum est hanc Epistolam Pauli esse : et ea connumerata, omnes Epistolæ Pauli sunt numero quatuordecim. *Anom.* Legistin' in cæteris omnibus proferri nomen ipsius, in hac vero non item? *Orth.* Cum Hebræis scriberet, qui fama acceperant, ipsum homines docere defectionem a lege, ne ipsius nomen abhorrentes, aures 411 occluderent, propterea a Patribus ita orsus est : « Multifariam multisque modis olim Deus locutus patribus in prophetis, ultimis hisce diebus lo-

5. Ἀνόμοιος. Ποῦ γέγραπται, τῆς ὑποστάσεώς ἐστιν εἰκὼν ὁ Υἱός; Ὀρθ. Τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως οὐδὲν ἄλλο νοῶ ἢ εἰκόνα εἶναι τῆς ὑποστάσεως. Ἀνόμ. Ὁ γὰρ ἀνὴρ οὐ γέγραπται εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ; Ὀρθ. Ἀλλ' οὐχὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως. Ἄλλο δέ ἐστιν εἰκόνα Θεοῦ εἶναι, καὶ ἄλλο χαρακτῆρα ὑποστάσεως αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ἔργον τοῦ ἐργασαμένου τεχνίτου ἔχει τὴν εἰκόνα τῆς τέχνης, οὐχὶ δὲ τῆς ὑποστάσεως. Ἀνόμ. Τί λέγεις οὐκ οἶδα· σαφέστερον εἰπέ. Ὀρθ. Τοῦ τέκτονος τὸ βάθρον ἔχει τὴν εἰκόνα τῆς τέχνης· ἐὰν γὰρ ἴδω βάθρον, οἶδα, ὅτι ὑπὸ τέκτονος ἐγένετο· κἂν ἴδω πλοῖον, οἶδα, ὅτι ὑπὸ ναυπηγοῦ ἐστι τὸ ἔργον, τοῦ ἐργασαμένου εἰκὼν καὶ δόξα τῆς τέχνης· οὐ μὴν καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως. Οὐ γὰρ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐργασαμένου ἔχει τὸ βάθρον ἢ τὸ πλοῖον· ὁ μὲν γάρ ἐστιν ἄνθρωπος τῇ ὑποστάσει, τὸ δὲ βάθρον ἢ τὸ πλοῖον οὔ. Οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεμένου αὐτὸν Θεοῦ εἰκὼν καὶ δόξα ἐστί. Καὶ γὰρ κατὰ τὸν ἅγιον Σολομῶνα (49)· « Ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται καὶ δοξάζεται ἐκ τοῦ γεγονότος· » οὐ μὴν χαρακτήρ ἐστι τῆς ὑποστάσεως τοῦ πεποιηκότος, ἀλλ' ἢ ἄρα τῆς ἐνεργείας. Ὁ δὲ Υἱὸς χαρακτὴρ ἐνυπόστατος. Λέγει γάρ· « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα μου· » οὐδεὶς δὲ, ἑωρακὼς ἄνθρωπον, εἶδε τὸν Πατέρα. Ἀνόμ. Ποῦ γέγραπται, ὅτι χαρακτήρ ἐστι τῆς ὑποστάσεως ὁ Υἱός; Ὀρθ. Παρὰ τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους. Ἀνόμ. Οὐκ ἐκκλησιάζεται; Ὀρθ. Ἀφ' οὗ κατηγγέλη τὸ Εὐαγγέλιον Χριστοῦ, Παύλου εἶναι πεπίστευται ἡ ἐπιστολή· καὶ μετ' αὐτῆς εἰσὶν ἐπιστολαὶ ιδ' αἱ πᾶσαι τοῦ Παύλου. Ἀνόμ. Ἀνέγνως, ὅτι ἐν μὲν πάσαις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμφέρεται, ἐν δὲ ταύτῃ οὔ; Ὀρθ. Ὅτι Ἑβραίοις ἔγραφεν· ἦσαν δὲ κατηχηθέντες περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκει· καὶ ἵνα μὴ, σειριάσαντες αὐτοῦ τὸ ὄνομα, κλείσωσι τὴν ἀκοήν· διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν πατέρων ἤρξατο, λέγων· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. » Ὅτι δὲ αὐτοῦ ἐστιν ἡ ἐπιστολὴ, φανερόν ἐστι καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐπιστολῆς. Μέμνηται γὰρ καὶ Τιμοθέου, λέγων· « Γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν Τιμόθεον ἀπολελυ-

[74] Hebr. I, 3. [75] Sap. XIII, 5. [76] Joan XIV, 9.

(48) Ita Palat. et Felck. Editi vero, θελήσαι οὖν ἄρα.

(49) Palat. κατὰ τὸν ἅγιον Παῦλον.

μένον, μεθ' οὗ, ἐὰν τάχιον ἔρχηται, ὄψομαι ὑμᾶς. » A cutus est nobis in Filio [77]. » Hanc autem esse ipsius Epistolam, apparet etiam ex fine Epistolæ. Meminit enim etiam Timothei his verbis : « Scitote fratrem nostrum Timotheum liberatum esse, cum quo, si cito venerit, vos videbo [78]. »

6. *Ἀνόμοιος*. Κἂν δῶμεν, ὅτι Παύλου ἐστὶν ἡ Ἐπιστολὴ, ἀλλὰ ὁ χαρακτὴρ (50) τῆς ὑποστάσεως ἐν τῇ ὑποστάσει ἔχει τὸ εἶναι, οὐχ ἐν ἰδίᾳ ζωῇ; *Ὀρθ.* Ἀλλ' οὐ μόνον εἴρηται χαρακτὴρ ὑποστάσεως, ἀλλὰ καὶ Υἱὸς, ἵνα τὸ ἐνυπόστατον νοήσωμεν. Ἀπαύγασμα γὰρ εἴρηται, διὰ τὸ συναϊδίως ἐξ αὐτοῦ εἶναι· χαρακτὴρ διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς ὑποστάσεως· Υἱὸς διὰ τὸ ἐνυπόστατον. *Ἀνόμ.* Καὶ ἡμεῖς λέγομεν πάντα εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ. *Ὀρθ.* Ἀλλὰ τὰ μὲν ἔστιν ἐκ τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ δημιουργικῶς· ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τῆς ὑποστάσεως γεννητικῶς τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορευτικῶς. *Ἀνόμ.* Καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς ὑποστάσεως λέγεις; *Ὀρθ.* Ἐπεὶ πόθεν; *Ἀνόμ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐντολῆς, τὰ δὲ ἐκ τῆς ὑποστάσεως; *Ὀρθ.* Ὁ Δαβὶδ λέγει περὶ τῶν ἐκ τῆς ἐντολῆς· « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις, αἰνεῖτε αὐτὸν, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν, ἥλιος καὶ σελήνη, αἰνεῖτε αὐτὸν, πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς. Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο (51), καὶ ἐκτίσθησαν. » Περὶ δὲ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ γέγραπται· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου (52) ἐγέννησά σε· » καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· » καὶ ἐν ἄλλοις· « Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται· » καὶ ἐν ἄλλοις· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου (53) οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » *Ἀνόμ.* Ἐκ γαστρὸς εἶπε καὶ στόματος, οὐχ ἐξ ὑποστάσεως. *Ὀρθ.* Ἐπὶ Θεοῦ ὅταν λέγωνται μέλη ἢ μέρη, ἀνθρωποπαθῶς μὲν λέγονται, θεοπρεπῶς δὲ νοοῦνται· εἰ δὲ μὴ, ποίαν γαστέρα σωματικὴν ἐπὶ Θεοῦ ἔχομεν νοῆσαι; Ἐγὼ, γαστέρα ἀκούων, τὸ γεννητικὸν τῆς φύσεως νοῶ, καὶ στόμα τὸ διδακτικόν· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων ἔστιν ὅτε κέχρηται ἡ Γραφὴ ταύτῃ τῇ συνηθείᾳ, ὡς ὅταν λέγῃ· « Ἀπὸ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας ἐπὶ τῆς γῆς. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ γαστέρα ἡμῶν λέγει τὴν σωματικὴν, ἀλλὰ τὴν τῆς φύσεως γεννητικὴν δύναμιν.

7. *Ἀνόμοιος*. Ποῦ γέγραπται ἐπὶ Θεοῦ φύσις; *Ὀρθ.* Παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· « Ἀλλὰ τότε μὲν, οὐκ εἰδότες Θεὸν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς· νῦν δὲ, γνόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, » φύσει δηλονότι. Καὶ ἐν ταῖς καθολικαῖς Ἐπιστολαῖς γέγραπται· « Δι' ὧν τὰ μέγιστα ἡμῖν καὶ τίμια ἐπαγγέλματα δεδώρηται, ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως. » Γινόμεθα (54) δὲ θείας κοινωνοὶ φύσεως τῇ κοινωνίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. *Ἀνόμ.* Οὐκοῦν

6. *Anomæus*. Etiamsi hanc Epistolam Pauli esse concedamus, attamen character hypostaseos habet esse in hypostasi, non in propria vita. *Orth.* At Christus non tantum dicitur character hypostaseos, verum etiam Filius, ut illud hypostaticum intelligamus. Dicitur enim splendor, quod una sit ex ipso ab æterno : character vero propter hypostaseos similitudinem : Filius denique, quod sit in hypostasi. *Anom.* Dicimus et nos omnia esse ex Deo. *Orth.* Sed alia quidem sunt ex ipsius mandato per creationem ; Filius vero ex ipsius
B hypostasi, per generationem ; Spiritus vero per processionem. *Anom.* Ergo Spiritum etiam dicis esse ex hypostasi ? *Orth.* Alioqui unde esset ? *Anom.* Ubi scriptum est alia esse ex mandato, alia ex hypostasi ? *Orth.* Dicit David de iis quæ ex Dei mandato exsistunt : « Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in excelsis ; laudate eum, omnes angeli ejus, laudate eum, omnes virtutes ejus ; laudate eum, sol et luna, laudate eum, omnes stellæ et lumen. Quia ipse dixit, et facta sunt : ipse mandavit et creata sunt [79]. » De generatione vero Filii scriptum est : « Ex utero ante luciferum genui te [80] : » et de Spiritu sancto : « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem [81]. » Et alibi : « Spiritus enim ex
C me procedit : » item alibi : « Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum [82]. » *Anom.* Ex utero dixit, et ex ore, non autem ex hypostasi. *Orth.* Partes seu membra cum Deo tribuuntur, dicuntur quidem humano more, intelliguntur autem ut Deo convenit : sin minus, quem uterum in Deo corporeum possimus mente concipere ? Itaque uterum audiens, generandi naturæ vim : et os audiens, docendi facultatem intelligo : quo loquendi more Scriptura interdum etiam utitur cum de hominibus agit, ut cum inquit : « A timore tui, Domine, concepimus in utero et peperimus in terra spiritum salutis [83]. » Nam hic quoque non significat corporeum uterum nostrum
D sed illam naturæ vim gignendi.

7. *Anomæus*. Ubi de Deo scriptum est naturæ nomen ? *Orth.* Apud Apostolum : « Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui natura non sunt dii serviebatis : nunc autem cum cognoveritis Deum, imo, cogniti sitis a Deo [84], » etc. a Deo videlicet, qui natura Deus est. Et in Epistolis catholicis scriptum est : « Per quæ maxima et pretiosa nobis promissa donavit, ut efficiamini divinæ consortes naturæ [85]. » Efficimur autem naturæ divinæ con-

[77] Hebr. I, 1, 2. [78] Hebr. XIII, 23. [79] Psal. CXLVIII, 1-4. [80] Psal. CIX, 5. [81] Joel. II, 28. [82] Psal. XXXII, 7. [83] Isa. XXVI, 18. [84] Galat. IV, 8, 9. [85] II Petr. I, 4.

(50) Palat. ἀλλ' οὐ χαρακ.
(51) Sic Reg. Palat. et Felc. Editi vero, ταῦτ' ἐνετείλατο.
(52) Editi. H. Steph. ἕως φωσφόρου.
(53) Ita mss. Editi vero, τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ.
(54) Palat. Γινόμεθα δὲ κοινωνίᾳ τοῦ ἁγ

sortes ex participatione Spiritus sancti. *Anom.* Ergo et Spiritus sanctus est divinæ naturæ? *Orth.* Si ex participatione sancti Spiritus divinæ consortes naturæ sumus, nonne multo magis est divinæ naturæ Spiritus ille, qui nos participes efficit? *Anom.* Ergo et Spiritum sanctum dicis esse divinæ naturæ? *Orth.* Non simpliciter divinæ esse naturæ, sed essentiæ. Dixit enim ipse Pater: « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem [86]. » Item Filius: « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris mei, qui loquitur in vobis [87]. » Job quoque divinum dixit Spiritum, cum sic loqueretur: « Vivit Dominus, qui ita de me judicavit, et Omnipotens, **412** qui amaritudine affecit animam meam. Siquidem donec est adhuc halitus in me, et Spiritus divinus superest mihi in naribus; os meum non loquetur injusta [88]. » Viden' quomodo Trinitatis meminerit; de Filio dicens: « Vivit Dominus; » de Patre: « Omnipotens, qui amaritudine affecit animam meam: » de Spiritu sancto: « divinus Spiritus, qui superest mihi in naribus? » Nam Spiritus est suavis odor Christi: et quemadmodum ex odore suavi unguentum per nares percipitur: ita et Christus ex Spiritu. « Nemo enim potest dicere Christum Jesum, nisi in Spiritu sancto [89]. » Et Apostoli fuerunt ac sunt bonus Christi odor, quoniam Spiritus sancti templa sunt. Dicit enim Paulus: « An nescitis, quia corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo; et non estis vestri? Deum igitur in corpore vestro glorificate [90]. »

8. *Anomæus.* Si aliter creat Deus, et aliter gignit, compositus est? *Orth.* Compositus non est (absit enim ut hoc dicam), sed hypostasi quidem gignit, mandato vero creat. Quod si ita gignit, ut creat, quod ab eo creatum est, ab ipso est genitum. *Anom.* Sane quidem. *Orth.* Canem autem creavit: aude igitur dicere, canem aut aliud quidpiam creatum, esse genitum ex utero. Nam dico quidem ego, quod Deus canem et bruta omnia, cum cæteris omnibus rebus creaverit: dic et tu, quod etiam ex utero ea genuerit, si quidem similiter creat et gignit. *Anom.* Aliter igitur creat et aliter gignit? *Orth.* Sane. *Anom.* Nonne est compositionis expers? *Orth.* Minime dixi non esse compositionis expertem, imo etiam est aliquid amplius, quam compositionis expers, sed aliter gignit et aliter creat. *Anom.* Quomodo id fieri potest? *Orth.* Mens nobis insita, quæ ad imaginem Dei facta est, nonne est compositionis expers? et tamen aliter gignit sermonem, aliter autem condit, quæ condit. *Anom.* Qui aliter gignit et aliter condit? certe quibus condit mens, etiam gignit. *Orth.* Falsum narras: gignit enim ex se sermonem, condit autem ex materia domum, navim, et quæcunque

καὶ τὸ Πνεῦμα θείας ἐστὶ φύσεως; *Ὀρθ.* Εἰ ἡμεῖς τῇ κοινωνίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος θείας ἐσμὲν φύσεως, οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τὸ παρεχόμενον ἡμῖν τὴν κοινωνίαν; **Ἀνόμ.** Καὶ τὸ Πνεῦμα οὖν λέγεις θείας εἶναι φύσεως; *Ὀρθ.* Οὐχ ἁπλῶς θείας εἶναι φύσεως, ἀλλὰ τῆς οὐσίας (55). Αὐτὸς γὰρ εἶπεν ὁ Πατήρ· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· » ὁ δὲ Υἱός· « Οὐ γάρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρός μου τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ ὁ Ἰὼβ θεῖον εἶπε τὸ Πνεῦμα, οὕτω λέγων· « Ζῇ Κύριος, ὅς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ Παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχήν· ἦ μὴν ἔτι τῆς πνοῆς μοι ἐνούσης (56), πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ῥισὶ, μὴ λαλήσει τὸ στόμα μου ἄδικα. » Ὁρᾷς, πῶς τῆς ἁγίας Τριάδος μέμνηται· « Ζῇ Κύριος, » λέγων τὸν Υἱόν· καὶ, « Ὁ Παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν, » τὸν Πατέρα· « Πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ῥισὶ, » τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Χριστοῦ γάρ ἐστιν εὐωδία τὸ Πνεῦμα· καὶ ὥσπερ ἐκ τῆς εὐωδίας διὰ τῶν ῥινῶν τὸ μύρον γινώσκεται, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος Χριστός. « Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Καὶ οἱ ἀπόστολοι Χριστοῦ εὐωδία ἦσαν, καὶ εἰσίν· ἐπειδὴ καὶ ναοὶ τοῦ Πνεύματός εἰσι. Λέγει γὰρ Παῦλος· « Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν. Δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν. »

8. *Ἀνόμοιος.* Εἰ ἄλλως κτίζει ὁ Θεὸς, καὶ ἄλλως γεννᾷ, σύνθετός ἐστιν; *Ὀρθ.* Σύνθετος μὲν οὐκ ἔστι· μὴ γὰρ γένοιτό μοι εἰπεῖν! ὑποστάσει δὲ γεννᾷ, καὶ ἐντολῇ κτίζει. Εἰ δὲ ὡς κτίζει, οὕτως καὶ γεννᾷ, τὸ κτίσμα αὐτοῦ γέννημα αὐτοῦ ἐστιν. **Ἀνόμ.** Καὶ πάνυ. *Ὀρθ.* Ἔκτισε δὲ τὸν κύνα· τόλμησον εἰπεῖν τὸν κύνα ἐκ γαστρὸς γεγεννῆσθαι, καὶ ἄλλο τι τῶν κτισμάτων. Ἐγὼ γὰρ λέγω, ὅτι καὶ τὸν κύνα καὶ πάντα τὰ ἄλογα μετὰ καὶ πάσης τῆς ἄλλης κτίσεως ἔκτισεν ὁ Θεός· Εἰπὲ καὶ αὐτὸς, ὅτι καὶ ἐκ γαστρὸς αὐτὰ ἐγέννησεν, εἴπερ ὡσαύτως κτίζει καὶ γεννᾷ. **Ἀνόμ.** Ἄλλως οὖν κτίζει, καὶ ἄλλως γεννᾷ; *Ὀρθ.* Καὶ πάνυ. **Ἀνόμ.** Οὐκ ἔστιν ἀσύνθετος; *Ὀρθ.* Οὐκ εἶπον, οὐκ ἔστιν ἀσύνθετος (57), ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὸ ἀσύνθετόν ἐστιν· ἄλλως δὲ γεννᾷ καὶ ἄλλως κτίζει. **Ἀνόμ.** Πῶς οἷόν τε; *Ὀρθ.* Ὁ νοῦς ὁ ἐν ἡμῖν, ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ γεγονὼς, οὐκ ἔστιν ἀσύνθετος; καὶ ἄλλως γεννᾷ λόγον, καὶ ἄλλως κτίζει, ἃ κτίζει. **Ἀνόμ.** Πῶς ἄλλως γεννᾷ καὶ ἄλλως κτίζει; καίτοιγε ὁ νοῦς οἷς κτίζει, καὶ γεννᾷ. *Ὀρθ.* Ψεῦδος· γεννᾷ γὰρ ἐξ αὐτοῦ λόγον, κτίζει δὲ ἐξ ὕλης οἰκίαν, πλοῖον, καὶ ὅσα τοιαῦτα. **Ἀνόμ.** Οὐκοῦν καὶ Θεὸς ἐξ ὕλης κτίζει; *Ὀρθ.* Τὰ μὲν ἐξ ὕλης, τὰ δὲ, μὴ ὄντα, ὑπεστήσατο. **Ἀνόμ.** Πῶς; *Ὀρθ.* Τὴν ὕλην καὶ τοὺς

[86] Joel. II, 28. [87] Matth. XVI, 20. [88] Job XXVII, 2-4. [89] I Cor. XII, 3. [90] I Cor. VI, 19-20.

(55) Regius et Palat. ἀλλὰ τῆς οἴας. Felc. ἀλλὰ τῆς θείας.

(56) Reg. et Palat. τῆς πνοῆς μου ἐν ῥινὶ οὔσης. Mox idem. μὴ λαλῆσαι.

(57) Palat. οὐκ εἶπον, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀσ.

οὐρανοὺς καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐξ οὐδενὸς ὑπεστήσατο. A Ἀλλ' ἡ βούλησις, σύνδρομον ἔχουσα τὴν δύναμιν, ὑπεστήσατο ὅσα ἠθέλησε· τὰ δὲ θνητὰ ζῶα ἐκ τῆς ὕλης ἐποίησεν. *Ἀνόμ.* Τοῦτο δέχομαι. *Ὀρθ.* Τὸν δὲ Υἱὸν οὐχ ἁπλοῦν καὶ ἀσύνθετον λέγεις; *Ἀνόμ.* Ναί. *Ὀρθ.* Οὐκοῦν καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ κτίσμα γέννημα λέγεις; *Ἀνόμ.* Οὔ. *Ὀρθ.* Εἰ διὰ τοῦτο τὸ κτίσμα τοῦ Πατρὸς, γέννημα λέγεις, ἐπειδὴ ἁπλοῦς ἐστι, καὶ τὸ γέννημα κτίσμα· ἔστι δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἁπλοῦς, καὶ αὐτοῦ τὸ κτίσμα ἐστὶ γέννημα· καὶ εὑρεθήσεται τοῦ μὲν Υἱοῦ πατὴρ ὁ Πατὴρ, τῆς δὲ κτίσεως πάππος. *Ἀνόμ.* Ἀλλὰ τοῦ μὲν Πατρὸς τὸ γέννημά ἐστι κτίσμα, τοῦ δὲ Υἱοῦ τὸ κτίσμα ἐστὶ κτίσμα. *Ὀρθ.* Ἐπειδὴ ἁπλοῦς ἐστιν ὁ Θεὸς, τὸ κτίσμα αὐτοῦ γέννημα αὐτοῦ ἐστι, καὶ τὸ γέννημα κτίσμα· ἢ πῶς; *Ἀνόμ.* Πάνυ. *Ὀρθ.* Καὶ τοῦ Υἱοῦ ἄρα τὸ κτίσμα B γέννημα, ἀσυνθέτου ὄντος· ἢ (58) οὐκ ἄρα διὰ τὸ ἀσύνθετον τοῦ Πατρὸς τὸ γέννημα κτίσμα, ἢ τὸ κτίσμα γέννημα, κἂν ᾖ ἀσύνθετος. Γέννημα δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· οὐκ ἄρα κτίσμα. *Ἀνόμ.* Ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ αἴτιός ἐστι, τῆς δὲ κτίσεως ὁ Υἱός. *Ὀρθ.* Τῆς δὲ κτίσεως οὐκ ἔστιν αἴτιος καὶ ὁ Πατήρ; *Ἀνόμ.* Ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ. *Ὀρθ.* Τίθης (59) δὲ ὅλως, ὅτι αἴτιός ἐστι καὶ τῆς κτίσεως; *Ἀνόμ.* Ναί. Πάντα γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ. *Ὀρθ.* Εἰσὶν οὖν αὐτοῦ καὶ τὰ γεννήματα πάντα, κύνες, κόρακες, γῦπες, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις λογική τε καὶ ἄλογος. *Ἀνόμ.* Εἶπον, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθησαν· μόνος δὲ ὁ Υἱὸς ἄνευ μεσίτου γεγέννηται, τουτέστιν ἔκτισται.

9. *Ὀρθ.* Ἐπειδὴ μόνος ἐκ μόνου, διὰ τοῦτο καὶ C γέννημα λέγεις αὐτὸν καὶ κτίσμα; ἢ πῶς; *Ἀνόμ.* Ναί. *Ὀρθ.* Τὰ δὲ (60) ἄλλα πάντα, ἐπειδὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐγένοντο, κτίσματά εἰσιν, οὐκ ἔτι δὲ καὶ γεννήματα; *Ἀνόμ.* Οὕτως. *Ὀρθ.* Ἡ μεσιτεία τοίνυν τοῦ Υἱοῦ ἠλάττωσε τὴν τοῦ Πατρὸς ἐνέργειαν. *Ἀνόμ.* Διὰ τί; *Ὀρθ.* Ὅτι, μόνος μόνον γεννῶν, ὡσαύτως καὶ γεννᾷ καὶ κτίζει. Μεσιτεύοντος δὲ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἔτι τὸ κτίσμα αὐτοῦ γέννημα αὐτοῦ ἐστι· καὶ, ὡς φαίνεται, ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ πάσης ὁμοῦ τῆς κτίσεως, ἐγεννήθη ὁ Υἱός. *Ἀνόμ.* Διὰ τί; *Ὀρθ.* Ἔμελλε γὰρ (61) ἅπαντα τὰ κτίσματα γεννήματα αὐτοῦ εἶναι, εἰ μὴ ἐγεννήθη ὁ Υἱός. *Ἀνόμ.* Οὐ διὰ τοῦ Υἱοῦ οὖν ἐκτίσθημεν; *Ὀρθ.* Καὶ πάνυ. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθημεν, ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, καὶ οὐκ ἔκτισται. *Ἀνόμ.* Αὐτὸς D λέγει· « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. » *Ὀρθ.* Καὶ αὐτὸς λέγει· « Ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, καὶ διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. » *Ἀνόμ.* Τί

sunt ejusmodi. *Anom.* Num igitur etiam Deus condit ex materia? *Orth.* Quædam ex materia, quædam rursus, cum non essent, fecit ut exsisterent. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Materiem et cœlos et angelos fecit ut ex nihilo exsisterent. Voluntas autem concurrentem potestatem nacta, fecit ut exsisteret quidquid libuit : mortalia vero animantia ex materia condidit. *Anom.* Hoc admitto. *Orth.* Filium vero nonne ais simplicem esse et compositionis expertem? *Anom.* Etiam. *Orth.* An igitur quod a Filio conditum est, ex eo quoque genitum ais? *Anom.* Minime. *Orth.* Si, quoniam Pater est simplex, idcirco quod a Patre conditum est etiam genitum dicis, nempe quod genitum est, etiam creatum est : at Filius quoque est simplex : ergo quod creavit, etiam genuit : et Pater comperietur esse Filii quidem pater, rerum vero creatarum avus. *Anom.* Sed quod est genitum a Patre, etiam est creatum : quod autem creatum est a Filio, est creatura. *Orth.* Nonne quoniam simplex est Deus, idcirco quod ab eo creatum est, etiam genitum esse : et quod ab eo genitum est, etiam creatum esse vis? Sin minus, quomodo sentis? *Anom.* Sane. *Orth.* Ergo et quod creatum est a Filio, est etiam genitum, utpote qui sit compositionis expers : vel etiam si Pater est compositionis expers, non idcirco tamen quod ab eo genitum est, creatum est : nec quod ab eo creatum est, genitum est, etiamsi sit ipse compositionis expers. At Filius genitus est a Patre : non igitur creatus. *Anom.* Pater est auctor Filii, Filius auctor rerum conditarum. *Orth.* Annon Pater quoque est rerum conditarum auctor? *Anom.* Est sane, sed per Filium. *Orth.* Sed omnino ponis, eum quoque auctorem esse rerum creatarum? *Anom.* Certe. Omnia enim sunt ex Deo. *Orth.* Sunt igitur ab eo etiam genita omnia, canes, corvi, vultures, quidquid **413** denique creatum est, sive rationis particeps, sive rationis expers. *Anom.* Dixi hæc condita esse per Filium : solus autem Filius, nullo intermedio genitus est, id est creatus.

9. *Orth.* Idcircone eum esse dicis et genitum et creatum, quia solus est a solo? aut quomodo id accipis? *Anom.* Etiam. *Orth.* Cætera autem omnia, quoniam per Filium facta sunt, creata quidem sunt, genita vero non item? *Anom.* Ita est. *Orth.* Interventio igitur Filii imminuit Patris in agendo efficacitatem. *Anom.* Quamobrem? *Orth.* Quia solus solum gignens, itidem et gignit et creat. Filio vero interveniente, quod creat, non sane gignit; et, ut videtur, principatuum et potestatum, rerum denique omnium creatarum damno, genitus fuerit Filius. *Anom.* Quamobrem? *Orth.* Quoniam nisi genitus fuisset Filius, quæcunque ab eo creata, essent etiam genita. *Anom.* Annon igitur per Filium creati sumus? *Orth.* Sane vero. Sed nos quidem per Filium creati sumus, Filius vero ex Deo genitus est, non autem creatus. *Anom.* Ipse dicit : « Dominus creavit me, initium viarum suarum [91]. » *Orth.* Ipse quoque dicit : « Foderunt manus meas et pedes meos, et partiti sunt vestimenta mea sibi, et super

[91] Prov. VIII, 22.

(58) Ἢ deest in Palatino et Regio.
(59) Mss., τίθη. Infra, κύνες deest in Palatino.
(60) Δέ deest in Palatino.
(61) Palat. et Reg., Ἐμέλλομεν γὰρ ἅπ.

vestem meam miserunt sortem [92]. » *Anom.* Quid simile inter se habent, « creavit me, » et « foderunt manus meas et pedes? » *Orth.* Quemadmodum id, quod in cruce futurum erat, enuntiavit, ut si jam factum fuisset : ita quod futurum erat in incarnatione, dixit, ac si jam fuisset factum. Itaque non dixit, Dominus creavit me ante initium viæ, sed quoniam aliorum via perdita erat, futurus autem nobis erat qui via recens et vivens esset, propterea dicit : « Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera sua. » *Anom.* « Ante sæculum fundavit me, » inquit, « antequam terram faceret [93]. » *Orth.* Dic tu quoque : « Quadraginta annos nondum habes [94], » et ante sæculum fundatus es? ut audias, « Amen, amen dico tibi, antequam sæcula exsisterent, ego sum [95]. » *Anom.* An erat ipsius incarnatio, antequam exsisterent sæcula? *Orth.* Imo, quod ad Dei præscientiam attinet, passio ipsa : adeo ut dixerit : « Foderunt manus meas et pedes meos, et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto [96]. » *Anom.* At istud non est dictum ante sæculum, verum Davidis temporibus. *Orth.* Dictum quoque est a temporibus filii Davidis, nempe Salomonis : « Dominus creavit me. » *Anom.* Sed dictum est : « Ante sæculum fundavit me. » *Orth.* Nempe quoniam, « ante sæculum erat absconditum hoc mysterium, » ut inquit Paulus, « quod nunc manifestatum est filiis hominum. » Quod autem ille sit illud ipsum, quod ante sæcula fundatum est, audi ex eodem Paulo, alibi dicente : « Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus [97] : » præter eum videlicet, qui dicit : « Ante sæculum fundavit me. » Christus autem Jesus, Deus Verbum tunc vocatus est, ex quo Verbum factum est caro, et dictum fuit ab angelo : « Vocabis nomen ejus Jesum [98]. » Itaque illud, « Dominus creavit me, » et, « Ante sæculum fundavit me, » de ipsius incarnatione dictum est, mysterio scilicet illo vere ante sæcula abscondito.

A ὅμοιον, « ἔκτισέ με, » καὶ, « ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας; » *Ὀρθ.* Ὥσπερ τὸ μέλλον γίνεσθαι ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὡς ἤδη γεγονὸς ἔλεγεν· οὕτως τὸ μέλλον ἐπὶ τῆς σαρκώσεως, ὡς ἤδη γεγονὸς ἔλεγεν. Ἀμέλει γοῦν οὐκ εἶπε· Κύριος ἔκτισέ με πρὸ ἀρχῆς ὁδοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπολλυμένη ἦν ἡ ὁδὸς τῶν ἄλλων, ἔμελλε δὲ ἡμῖν γίνεσθαι ὁδὸς πρόσφατος καὶ ζῶσα, διὰ τοῦτο λέγει· « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. » *Ἀνόμ.* « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, » λέγει, « πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι. » *Ὀρθ.* Εἰπὲ καὶ σύ· « Τεσσαράκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, » καὶ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώθης; ἵν' ἀκούσῃς· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, πρὸ τοῦ τοὺς αἰῶνας γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. » *Ἀνόμ.* Καὶ ἦν αὐτοῦ ἡ σάρκωσις πρὸ τοῦ τοὺς αἰῶνας γενέσθαι; *Ὀρθ.* Τῇ προγνώσει καὶ αὐτὸ τὸ πάB θος· ὥστε λέγειν αὐτόν· « Ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας, καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. » *Ἀνόμ.* Ἀλλ' οὐ πρὸ τοῦ αἰῶνος τοῦτο ἐλέχθη, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων Δαβίδ. *Ὀρθ.* Καὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ υἱοῦ Δαβίδ, τουτέστι Σολομῶνος, τὸ, « Κύριος ἔκτισέ με, » εἴρηται. *Ἀνόμ.* Ἀλλὰ, « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, » εἴρηται. *Ὀρθ.* « Πρὸ » γὰρ « τοῦ αἰῶνος τὸ μυστήριον τοῦτο ἀποκεκρυμμένον ἦν, » ὡς ὁ Παῦλος λέγει, « ὃ νῦν ἐφανερώθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. » Καὶ ὅτι αὐτός ἐστι τὸ πρὸ τῶν αἰώνων θεμελιωθὲν, ἄκουε αὐτοῦ καὶ ἐν ἄλλοις λέγοντος· « Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστι Χριστὸς Ἰησοῦς, » τὸν λέγοντα· « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με. » Χριστὸς δὲ Ἰησοῦς ἔκτοτε C Θεὸς Λόγος κέκληται, ἐξ οὗ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ ἐλέχθη παρὰ τοῦ ἀγγέλου· « Καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. » Τὸ ἄρα, « Κύριος ἔκτισέ με, » καὶ, « Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, » περὶ τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ εἴρηται, τοῦ ἀληθῶς πρὸ τῶν αἰώνων ἀποκεκρυμμένου μυστηρίου.

10. *Anom.* Sed quomodo potest ita genuisse ex sua ipsius hypostasi, ut nihil sit perpessus? *Orth.* Illud, *quomodo potest*, ne investiga : illud vero, *ex hypostasi*, a nobis ostensum est. *Anom.* Quomodo ostensum est? *Orth.* Ostensum est nôn esse quiddam creatum. Quod autem non est creatum, aut est ingenitum aut genitum, aut procedens ut ex auctore sive causa. Non est autem ingenitus, cum sit Filius genitus : ergo est ex hypostasi. *Anom.* Et quomodo potest esse ex hypostasi? *Orth.* Nisi sit ex hypostasi, aut est creatum quidpiam, aut ingenitus : non est **414** autem ingenitus, cum sit Filius : non est creatum quidpiam : nec enim mandavit et factus est; sed ex utero ipsum genuit : est igitur ex hypostasi, non autem ex nihilo, sicut ea quæ per mandatum exstiterunt. *Anom.* Rursum igitur ute-

10. *Ἀνόμ.* Καὶ πῶς δύναται γεννῆσαι ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καὶ μὴ παθεῖν; *Ὀρθ.* Τὸ, *πῶς δύναται*, μὴ ἐξέταζε· τὸ δὲ, *ἐκ τῆς ὑποστάσεως*, δέδεικται. *Ἀνόμ.* Πῶς δέδεικται; *Ὀρθ.* Ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα, δέδεικται. Τὸ δὲ μὴ ὂν κτίσμα, ἢ ἀγέννητόν ἐστιν, ἢ γεννητὸν, ἢ ἐκπορευτὸν ὡς ἐξ αἰτίου. Ἀγέννητος δὲ D οὐκ ἔστιν, Υἱὸς ὢν γεννητός· ἄρα οὖν ἐκ (61*) τῆς ὑποστάσεώς (62) ἐστιν. *Ἀνόμ.* Καὶ πῶς δύναται εἶναι ἐκ τῆς ὑποστάσεως; *Ὀρθ.* Εἰ μὴ ἔστιν ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἢ κτίσμα ἐστὶν, ἢ ἀγέννητος· ἀγέννητος δὲ οὐκ ἔστιν, Υἱὸς ὤν· κτίσμα οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ ἐνετείλατο, καὶ ἐγένετο· ἀλλὰ ἐκ γαστρὸς αὐτὸν ἐγέννησεν· ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἄρα, καὶ οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ, καθάπερ τὰ κατ' ἐντολὴν ὑπάρξαντα. *Ἀνόμ.* Πάλιν οὖν σύνθετον νομίζεις τὸν Θεὸν, γαστέρα λέγων. *Ὀρθ* Μὴ γένοιτο σύνθετον εἰπεῖν τὸν Θεόν! ἀλλὰ, καθὼς

[92] Psal. XXI, 17-19; Matth. XXVII, 35. [93] Prov, VIII, 22. [94] Joan. VIII, 57. [95] ibid. 58. [96] Psal XXI, 17; LXVIII, 22. [97] I Cor. III, 11. [98] Luc. I, 31.

(61*) Vulg., οὐκ. Edit.

(62) Ἄρα ὢν ἐκ τῆς ὑπ. Palat.

ἀνωτέρω (63) εἶπον, τὴν γαστέρα, ἣν εἶπεν ἡ Γραφὴ, τοῦ Θεοῦ, ἐγὼ τὸ γεννητικὸν τῆς ὑποστάσεως νοῶ. Καὶ γὰρ καὶ ἐφ' ἡμῶν κέχρηται, ὡς προαποδέδεικται, ἡ Γραφὴ τῇ συνηθείᾳ ταύτῃ, λέγουσα· « Ἀπὸ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν Πνεῦμα σωτηρίας. » *Ἐν γαστρὶ* λέγων, οὐχὶ τὴν σωματικὴν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ὑποστάσει. *Ἀνόμ.* Παρ' ὀλίγον με πείθεις ὁμοουσιαστὴν γενέσθαι. *Ὀρθ.* Δώσοι (64) σοὶ ὁ Θεὸς Χριστιανὸν γενέσθαι· ὅταν γὰρ ὁμολογήσῃς ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, τότε Χριστιανὸς ἐγένου.

A rum dicens, existimas Deum esse compositum. *Orth.* Absit, ut Deum dicam esse compositum! sed, ut superius dixi, uteri nomine, quod Scriptura Deo tribuit, generatricem vim hypostaseos ipsius intelligo. Nam de nobis etiam agens Scriptura, sicut prius demonstratum est, ita loqui consuevit, ut cum inquit : « A timore tui, Domine, in utero concepimus et parturivimus, et peperimus Spiritum salutis [99]. » *In utero* dicens, non intelligit corporeum uterum, sed in ipsa hypostasi. *Anom.* Parum abest, quin mihi persuadeas ut fiam consubstantialista. *Orth.* Utinam det tibi Deus, ut Christianus evadas. Tunc enim Christianus fueris, cum confessus fueris Filium esse Patri consubstantialem.

11. *Ἀνόμ.* Ὁμοούσιον τί ἐστι; θέλω γὰρ καὶ τοῦτο μαθεῖν. Μὴ ὁ αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς καὶ Πατήρ; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Ἀνόμ.* Τί οὖν ἐστιν; ἀληθῶς γὰρ θέλω μαθεῖν. *Ὀρθ.* Ὁμοούσιόν ἐστιν, ὃ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον τῆς οὐσίας· οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπου οὐδὲν διαφέρει, καθὸ ἄνθρωπός ἐστιν· ἄγγελος ἀγγέλου οὐδὲν διαφέρει, ᾗ ἄγγελός ἐστιν· οὕτω καὶ Θεὸς Θεοῦ οὐδὲν διαφέρει, ᾗ Θεός ἐστιν. *Ἀνόμ.* Οὐδὲν οὖν διαφέρει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ (65); *Ὀρθ.* Ἐν τῷ Θεὸν καὶ Πατέρα εἶναι, οὔ· ἐν τῷ Πατέρα καὶ Υἱὸν εἶναι, ναί· ὅτι ὁ μὲν ἐγέννησεν, ὁ δὲ γεννᾶται· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ὁμοούσιον. *Ἀνόμ.* Ἐν οὐδενὶ οὖν ἄλλῳ διαφέρει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ; Καίτοι γέγραπται· « Τί με λέγεις ἀγαθὸν εἶναι; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » *Ὀρθ.* Οὐκ ἔστιν οὖν ἀγαθὸς ὁ Υἱός; *Ἀνόμ.* Αὐτὸς εἶπε· « Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » *Ὀρθ.* Ὁρᾷς, ὅτι καλῶς εἶπον, ὅταν ὁμολογήσῃς ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, τότε Χριστιανὸς γίνῃ; *Ἀνόμ.* Ἐγὼ πιστεύω, ὅτι Χριστιανός εἰμι. *Ὀρθ.* Χριστιανὸς εἰ ἧς (65*), οὐκ ἔλεγες, ὅτι ἀγαθὸς οὐκ ἔστιν ὁ Υἱός. *Ἀνόμ.* Οὐκ εἶπον, ὅτι ἀγαθὸς οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς εἶπεν· « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » *Ὀρθ.* Καὶ διαφέρειν λέγεις τὸν Πατέρα ἐν τῇ ἀγαθότητι, τοῦ Υἱοῦ; *Ἀνόμ.* Αὐτὸς εἶπε· « Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » *Ὀρθ.* Οὐκ εἶπε· Μή με λέγε ἀγαθὸν, ἀλλὰ, « Τί με λέγεις ἀγαθόν; » *Ἀνόμ.* Καὶ τίς ἡ διαφορὰ τοῦ, Μή με λέγε ἀγαθὸν, καὶ τοῦ, Τί με λέγεις ἀγαθόν; *Ὀρθ.* Πολλή. *Ἀνόμ.* Ποία; *Ὀρθ.* Τὸ, Μή με λέγε ἀγαθὸν, ἄρνησίς ἐστιν ἀγαθότητος· τὸ δὲ, « Τί με λέγεις ἀγαθόν; » ἀντὶ τοῦ, Ἵνα τί με λέγεις ἀγαθὸν, μὴ ὁμολογῶν με Θεόν; ὡς τὸ, « Τί δέ με καλεῖτε, Κύριε, Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε, ἃ λέγω; » Ἐπειδὴ ὡς ἀνθρώπῳ ψιλῷ αὐτῷ προσῆλθεν, ἁπλῶς διδάσκαλον ὀνομάζων, διὰ τοῦτο λέγει· « Τί με λέγεις ἀγαθὸν, » μὴ πιστεύων, ὅτι Θεός εἰμι; « Οὐδεὶς γὰρ ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » *Ἀνόμ.* Καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἀγαθός ἐστιν, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἀγαθὸς, ὡς ὁ Πατήρ. *Ὀρθ.* Καίτοι οὐκ εἴρηται, Οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ Πατήρ· ἀλλ' « Οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. » Πῶς δὲ καὶ διαφέρειν λέγεις τὴν ἀγαθότητα τοῦ Πατρὸς τῆς ἀγαθότητος τοῦ Υἱοῦ;

11. *Anom.* Quid est istud consubstantiale? volo B enim id quoque discere. Num idem est Filius, qui et Pater? *Orth.* Absit ut hoc dicam! *Anom.* Quid est igitur? vere enim id discere cupio. *Orth.* Consubstantiale est, quod eamdem substantiæ rationem recipit, ut homo ab homine nihil differt, quatenus homo est : et angelus ab angelo, quatenus angelus est : ita et Deus a Deo nihil differt, quatenus Deus. *Anom.* Nihil igitur differt Pater a Filio? *Orth.* Nequaquam sane differt in eo quod Deus et Pater sit, sed in eo quod sit Pater et Filius : quoniam ille quidem genuit, hic vero genitus est ; hoc est igitur quod vocamus consubstantiale. *Anom.* Nulla igitur alia re differt Pater a Filio? Atqui scriptum est : « Quid me dicis bonum esse? Nemo bonus nisi unus Deus. [1] » *Orth.* Filius igitur non est bonus? *Anom.* Ipse dixit : « Quid me dicis bonum? C Nemo bonus, nisi unus Deus. » *Orth.* Viden' ut recte dixerim, tunc fore te Christianum, cum fassus fueris Filium esse Patri consubstantialem? *Anom.* Credo me Christianum esse. *Orth.* Si Christianus esses, non negares Filium esse bonum. *Anom.* Bonum non esse non dixi, sed eum dixisse: « Nemo bonus, nisi unus Deus. » *Orth.* Bonitate igitur dicis differre Patrem a Filio? *Anom.* Ipse dixit : « Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus. » *Orth.* Non dixit, Ne me bonum dicito; sed, « Quid me dicis bonum? » *Anom.* Quænam vero differentia est inter illud, Ne me bonum dicito, et illud, Quid me dicis bonum? *Orth.* Magna. *Anom.* Quænam? *Orth.* Illud, Ne me dicito D bonum, bonitatem tollit : istud vero, « Quid me dicis bonum? » perinde est atque, Quorsum me dicis bonum, nec me confiteris Deum esse? ut et illud : « Quid me vocatis, Domine, Domine, nec facitis quæ dico [2]? » Quoniam igitur ille ut nudum hominem adiit ipsum, Magistrum simpliciter vocans, propterea inquit : « Quid me bonum dicis, » non credens quod sim Deus? « Nemo enim bonus, nisi unus Deus. » *Anom.* Dicimus et nos, ipsum bonum esse, sed non ita bonum, ut bonus est Pa-

[99] Isa. xxvi, 18. [1] Marc. x, 18. [2] Luc. vi, 46.

(63) Sic Reg. et Palat. Editi vero male, ἀνωτέρων.

(64) Reg. et Palat. δώσει.

(65) Τοῦ Υἱοῦ deest in Palatino. Ibid., ἐν τῷ Θεὸν καὶ Πατέρα εἶναι. Editi, ἐν τῷ Θεῷ καὶ Θεὸν εἶναι.

(65*) Vulg., ἧς. Edit.

ter. *Orth.* Atqui non dixit, Nemo bonus, nisi unus Pater, sed, « Nemo bonus est, nisi unus Deus. » Tu vero cur dicis differre bonitatem Patris a bonitate Filii? Num igitur existimas quidpiam mali immistum esse bonitati Filii, eoque a bonitate Patris differre? *Anom.* Absit! non dico malitiæ quidpiam immistum esse bonitati Filii, verum Patris bonitatem differre a Filii bonitate. *Orth.* Sed bonitas a bonitate nihil differt, quatenus est bonitas.

A Ἄρα μὴ μεμίχθαι πονηρίαν τῇ ἀγαθότητι τοῦ Υἱοῦ νομίζεις, καὶ διὰ τοῦτο διαφέρειν τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητα; *Ἀνόμ.* Μὴ γένοιτο! οὐ λέγω μεμίχθαι πονηρίαν τῇ τοῦ Υἱοῦ ἀγαθότητι, ἀλλὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητα διαφέρειν τῆς τοῦ Υἱοῦ. *Ὀρθ.* Ἀλλ' ἀγαθότης ἀγαθότητος οὐδὲν διαφέρει, ᾗ ἀγαθότης ἐστίν.

12. *Anom.* Annon vero Dei bonitas differt ab ea bonitate, quæ in nobis est? *Orth.* Nempe alia quædam est in nobis bonitas, quam Deus ipse. *Anom.* Judæi igitur et Græci habentne Deum in sese? *Orth.* Imo ne is quidem Deum habet in sese, qui simpliciter dicitur Christianus: sed is demum habet, qui corpus suum afflixit et in servitutem
415 redegit, ut possit dicere: « An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur, Christi [a]. » Qui enim talis est, audit a Christo: « Bonus homo de bono thesauro cordis profert bona [b]. » *Anom.* Si bonus est homo, qui ex suo corde bona profert, quomodo nemo bonus est, nisi unus Deus? *Orth.* Quoniam Deus non est bonus participatione bonitatis, sed est ipsa bonitas: homo vero bonitatis participatione bonus est. *Anom.* Annon angeli sunt natura boni? *Orth.* Natura, nequaquam: participatione, plane. Nam quod natura bonum est, non mutatur, quantum ad id, quod est natura. *Anom.* Exempli causa? *Orth.* Homo natura non mutatur (neque enim fit aliud natura); sed studio et moribus mutatur: siquidem eumdem modo bonum, modo malum videbis: ut Paulum, modo quidem persecutorem, modo vero Evangelii præconem; et eumdem modo Christi discipulum, modo proditorem, ut Judam: et angelos, modo quidem malos, modo vero bonos. *Anom.* Num vero angeli, modo mali, modo boni? *Orth.* Scriptura inquit: « Etenim si angelis, qui peccarunt, non pepercit [c]. » At si peccarunt, certe exciderunt bonitate. In universum denique condita res omnis Deo digna, et est et dicitur bona ob participationem bonitatis: Deus vero, qui bonus est natura, est ipsa bonitas; quamobrem etiam nemo bonus, nisi unus Deus. *Anom.* Ergo Filius bonus est, ut Pater? *Orth.* Sane quidem. *Anom.* Ecqui dici potest: « Nemo bonus, nisi unus Deus, » si Filius et Pater, boni? » *Orth.* Pater et Filius sunt unus Deus, non hypostasi, sed eadem substantiæ ratione: ut omnes homines sunt unus in Christo, non hypostasi, sed ratione substantiæ, et ob concordiam. *Anom.* Enimvero annon aliud est substantia, aliud hypostasis? *Orth.* Aliud et aliud, non tamen ut res. *Anom.* Ergo compositio invenietur. *Orth.* Aliud et aliud dixi, non tamen ut rem

12. *Ἀνόμ.* Οὐ διαφέρει ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης τῆς ἐν ἡμῖν ἀγαθότητος; *Ὀρθ.* Ἔστι (65**) γὰρ ἐν ἡμῖν ἀγαθότης ἄλλη τις παρ' αὐτὸν τὸν Θεόν. *Ἀνόμ.* Οἱ Ἰουδαῖοι οὖν καὶ Ἕλληνες τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσιν; *Ὀρθ.* Ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἁπλῶς λεγόμενος Χριστιανὸς ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὸν Θεὸν, ἀλλ' ἐκεῖνος ἔχει ὁ ὑποπιάσας τὸ B σῶμα καὶ δουλαγωγήσας, ὥστε δύνασθαι λέγειν· « Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. » Ὁ γὰρ τοιοῦτος ἀκούει παρὰ τοῦ Χριστοῦ· « Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας προφέρει τὰ ἀγαθά. » *Ἀνόμ.* Εἰ ἔστιν ἀγαθὸς ἄνθρωπος ὁ προφέρων ἐκ τῆς καρδίας τὰ ἀγαθὰ, πῶς οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός; *Ὀρθ.* Ὅτι ὁ Θεὸς οὐ κατὰ μετοχὴν ἀγαθότητός ἐστιν ἀγαθὸς, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἀγαθότης· ὁ δὲ ἄνθρωπος μετοχῇ ἀγαθότητός ἐστιν ἀγαθός. *Ἀνόμ.* Καὶ οἱ ἄγγελοι οὐχ εἰσὶν ἀγαθοὶ τῇ φύσει; *Ὀρθ.* Τῇ φύσει, οὔ· μετοχῇ, ναί. Τὸ γὰρ ὂν τῇ φύσει ἀγαθὸν, ὅ ἐστι τῇ φύσει, οὐ τρέπεται. *Ἀνόμ.* Οἷον τί; *Ὀρθ.* Ἄνθρωπος τῇ φύσει οὐ τρέπεται· οὐ γὰρ γίνεται ἄλλο τι τῇ φύσει· τῇ δὲ C προαιρέσει τρέπεται· τὸν γὰρ αὐτὸν ὄψει ποτὲ πονηρὸν, ποτὲ ἀγαθόν· ὡς Παῦλον, ποτὲ μὲν διώκτην, ποτὲ δὲ εὐαγγελιστήν· καὶ τὸν αὐτὸν ποτὲ μαθητὴν, ποτὲ προδότην (66), ὡς τὸν Ἰούδαν· καὶ ἀγγέλους, ποτὲ μὲν πονηρούς, ποτὲ δὲ ἀγαθούς. *Ἀνόμ.* Καὶ γὰρ οἱ ἄγγελοι ποτὲ πονηροὶ, καὶ ποτὲ ἀγαθοί; *Ὀρθ.* Ἡ Γραφὴ εἶπεν· « Εἰ γὰρ ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο. » Εἰ δὲ ἥμαρτον, δῆλον, ὅτι ἐξέπεσον τῆς ἀγαθότητος. Καὶ καθόλου πᾶσα ἡ ἀξία τοῦ Θεοῦ κτίσις μετοχῇ ἀγαθότητος λέγεται καὶ ἔστιν ἀγαθή· ὁ δὲ Θεὸς, φύσει ὢν ἀγαθὸς, αὐτός ἐστιν ἀγαθότης· διὸ καὶ οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός. *Ἀνόμ.* Καὶ ὁ Υἱὸς οὖν οὕτως ἐστὶν ἀγαθὸς, ὡς ὁ Πατήρ; *Ὀρθ.* Καὶ πάνυ. *Ἀνόμ.* Καὶ πῶς δύναται λέγεσθαι « Οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεὸς, » Υἱὸς καὶ Πατὴρ εἰ D Θεός (67); *Ὀρθ.* Εἷς Θεὸς Υἱὸς καὶ Πατὴρ, οὐ τῇ ὑποστάσει, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ λόγῳ τῆς οὐσίας· ὡς πάντες ἄνθρωποι ἐν Χριστῷ εἷς, οὐ τῇ ὑποστάσει, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας καὶ ταῖς συμφωνίαις. *Ἀνόμ.* Ἄλλο γάρ ἐστιν οὐσία, καὶ ἄλλο ὑπόστασις; *Ὀρθ.* Ἄλλο καὶ ἄλλο, οὐχ ὡς πρᾶγμα. *Ἀνόμ.* Οὐκοῦν σύνθεσις. *Ὀρθ.* Ἄλλο καὶ ἄλλο, εἶπον· οὐχ ὡς πρᾶγμα ἄλλο καὶ ἄλλο, ἀλλ' ὡς ἄλλο τι σημαινούσης τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τι τῆς οὐσίας· ὡς ὁ κόκκος τοῦ σίτου λέγεται, καὶ ἔστι σπέρμα καὶ καρπὸς οὐχ ὡς πρᾶγμα

[a] II Cor. xiii, 3. [b] Matth. xii, 35. [c] II Petr. ii, 4.

(65**) Sensus postulat, ni fallor, ut legatur οὐκ ἔστι. EDIT. PATROL.

(66) Καὶ τὸν μαθητὴν, ποτὲ δὲ προδ. Palat.

(67) Ita Reg. Editi vero, ὡς ὁ Πατήρ; Ὀρθ. Εἷς Θεός, etc. Mox Felckm. et Reg., ἀλλὰ τῷ ταυτῷ τῆς. Palat., τῷ ταυτῆς.

ἄλλο καὶ ἄλλο· ἄλλο δέ τι σημαίνει τὸ σπέρμα, καὶ ἄλλο τι καρπός· ὅτι τὸ μὲν σπέρμα τοῦ μέλλοντος γεωργίου ἐστὶ σπέρμα· ὁ δὲ καρπὸς τοῦ παρελθόντος γεωργίου ἐστὶ καρπός.

A aliam et aliam : sed quod hypostasis quidem aliud quiddam significet, aliud vero essentia : ut granum frumenti dicitur, et est tum semen, tum fructus : non ut res alia atque alia ; aliud autem significat semen, aliud fructus, quoniam semen quidem futuræ culturæ semen, fructus vero est præteritæ culturæ fructus.

13. Ἀνόμ. Τί σημαίνει ἡ οὐσία, καὶ τί ἡ ὑπόστασις; Ὀρθ. Ἡ οὐσία τὴν κοινότητα σημαίνει· καὶ εἴ τί ἐστιν ἴδιον τῆς οὐσίας, τοῦτο κοινόν ἐστι τῶν ὑποστάσεων τῶν ὑπὸ τὴν οὐσίαν· ἡ δὲ ὑπόστασις ἰδιότητα ἔχει, ἥτις οὐκ ἔστι κοινὴ τῶν τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑποστάσεων, μετὰ τοῦ καὶ ἀριθμὸν ἐπιδέχεσθαι. Ἀνόμ. Ἡ γὰρ οὐσία οὐκ ἔχει ἰδιότητα; Ὀρθ. Οὔτε ἰδιότητα ἔχει, μὴ οὖσαν κοινὴν τῶν τῆς οὐσίας ὑποστάσεων· οὔτε ἀριθμὸν πληθυντικὸν ἐπιδέχεται, μία οὖσα. B Τὸ δὲ ἀριθμὸν πληθυντικὸν ἐπιδεχόμενον πάντως ἰδιότητα ἔχει· καὶ τὸ ἔχον ἰδιότητα ἀριθμὸν ἐπιδέχεται. Αὐτὴ γὰρ ἡ ἰδιότης τὸν ἀριθμὸν εἰσάγει. Ἀνόμ. Οὐ νοῶ, ὃ λέγεις· εἰπὲ σαφέστερον. Ὀρθ. Λέγεις εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν ἀθάνατον, καὶ ἄφθαρτον, καὶ ἀόρατον, καὶ δημιουργὸν, καὶ Θεόν (68); Ἀνόμ. Ναί. Ὀρθ. Καὶ τὸν Υἱὸν λέγεις ὁμοίως ἀθάνατον, καὶ ἄφθαρτον, καὶ ἀόρατον, καὶ δημιουργὸν, καὶ Θεόν; Ἀνόμ. Ναί. Ὀρθ. Ὥσπερ οὖν λέγεις τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν ἀθάνατον, ἄφθαρτον, ἀόρατον, δημιουργὸν, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγεις (69) τὴν αὐτὴν οὐσίαν; Ἀνόμ. Ναί. Ὀρθ. Τὸν Υἱὸν οὐ λέγεις Πατέρα; Ἀνόμ. Οὔ. Ὀρθ. Οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας ἐστὶν ἴδιον τὸ Πατήρ, ἀλλὰ τῆς ὑποστάσεως. Ἀνόμ. Πῶς; C Ὀρθ. Ὅτι τὰ μὲν τῆς οὐσίας ἴδια, ὁμοίως εἰσὶ κοινὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τὸ δὲ Πατὴρ οὐ κοινόν· οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας ἴδιον τὸ Πατήρ, ἀλλὰ τῆς ὑποστάσεως. Εἰ δὲ ἄλλο τῆς ὑποστάσεως τὸ ἴδιον, καὶ ἄλλα τῆς οὐσίας ἰδιώματα, οὐ ταυτόν ἐστι σημαινόμενον οὐσία καὶ ὑπόστασις. Ἀνόμ. Οὐκ ἔστιν ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον; Ὀρθ. Οὐκ ἔστιν. Ἀνόμ. Ἔστιν οὖν τῶν ὄντων ἄλλο τι ἀγέννητον; Ὀρθ. Ναί. Ἀνόμ. Τί; Ὀρθ. Γεννητόν ἐστι τὸ πατέρα ἔχον, καὶ ἀγέννητον τὸ μὴ πατέρα ἔχον; Ἀνόμ. Ναί. Ὀρθ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα ἔχει; Ἀνόμ. Οὔ. Ὀρθ. Οὐκοῦν καὶ αὐτὸ ἀγέννητον· οὐκ ἄρα ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον (70). Ἀνόμ. Ἀλλ' ὁ Πατὴρ καὶ ἀγέννητός ἐστι καὶ ἀγένητος. Ὀρθ. Οὐδὲ τὸ ἀγένητον ἴδιόν ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ κοινόν ἐστι Πα- D τρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἀνόμ. Πῶς; Ὀρθ. Ἀγένητόν ἐστι τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχον· ἢ πῶς; Ἀνόμ. Ναί. Ὀρθ. Τὸ δὲ γενεσιουργὸν ἔχον γενητόν ἐστιν. Οὔτε δὲ Υἱὸς γενεσιουργὸν ἔχει, οὔτε Πνεῦμα (δέδεικται γὰρ ἐκ γαστρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ ἐκ στόματος τὸ Πνεῦμα). Οὐκ ἄρα ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγένητον.

13. *Anom.* Quid significat substantia, quid hypostasis? *Orth.* Substantia significat communitatem. Et si quid est substantiæ proprium, id quoque commune est hypostasibus, quæ substantiæ subsunt : hypostasis autem proprietatem habet minime communem hypostasibus ejusdem substantiæ, ac præterea numerum admittit. *Anom.* Annon vero essentia proprietatem habet? *Orth.* Neque proprietatem habet non communem hypostasibus substantiæ, neque numeri multiplicationem admittit, cum sit una. Quidquid vero numeri multiplicationem admittit, omnino proprietatem habet : et quod proprietatem habet, numerum admittit. Ipsa enim proprietas numerum inducit. *Anom.* Non intelligo quod dicis : planius loquere. *Orth.* Patris substantiam dicis esse immortalem, et incorruptibilem, et invisibilem, et creatricem, et Deum? *Anom.* Etiam *Orth.* Et Filium similiter dicis immortalem, incorruptibilem, invisibilem, creatorem et Deum? *Anom.* Sane. *Orth.* Sicut ergo Patris substantiam dicis immortalem, incorruptibilem, invisibilem, creatricem, nonne ita et Filii eamdem substantiam dicis? *Anom.* Sane. *Orth.* Filium autem num vocas Patrem? *Anom.* Nequaquam. *Orth.* Pater ergo non est proprium quiddam substantiæ, sed hypostaseos. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quoniam quæ propria sunt substantiæ, similiter sunt communia Patri, Filio et Spiritui sancto. Pater autem non est commune quiddam ; non est igitur Pater quid proprium substantiæ, sed hypostaseos. Quod si aliud **416** est proprium hypostaseos, et aliæ sunt proprietates substantiæ, non idem significant substantia et hypostasis. *Anom.* At nonne non genitum esse, est Patris proprium? *Orth.* Non est. *Anom.* Estne in rerum natura aliquid aliud ingenitum? *Orth.* Etiam. *Anom.* Quidnam? *Orth.* Nonne id genitum est, quod patrem habet ingenitum id, quod patrem non habet? *Anom.* Etiam. *Orth.* Spiritus habetne Patrem? *Anom.* Non. *Orth.* Ergo et ipse est ingenitus : itaque ingenitum esse, non est proprium Patris. *Anom.* Sed Pater est et non genitus et non factus. *Orth.* Ne istud quidem, non factum esse, Patris proprium est, sed commune est Patri, Filio, et Spiritui sancto. *Anom.* Quomodo? *Orth.* An non-factum est illud, quod non habet opificem : aut quomodo intelligis? *Anom.* Etiam. *Orth.* Illud autem est factum, quod habet opificem. At neque Filius neque Spiritus sanctus habent opificem (ostensum enim est, Filium esse ex utero, et Spiritum sanctum ex ore). Itaque factum non esse, non est proprium Patris.

14. Ἀνόμ. Τί οὖν ἄλλο ἴδιόν ἐστι τοῦ Πατρὸς εἰ

14. *Anom.* Quidnam igitur aliud est Patris pro

(68) Palat., καὶ δημιουργὸν Θεόν.
(69) Reg. et Palat., οὕτω καὶ Πατέρα λέγεις.

(70) Palat. fere semper habet ἀγέννητον, et γεννητόν, nisi aliter notetur, et Regius similiter.

prium, si neque non genitum esse, neque non factum, est ipsius proprium? *Orth.* Esse Patrem, est proprium Patris: esse Filium, est proprium Filii: et esse Spiritum sanctum Dei, proprium est Spiritus sancti. *Anom.* Annon vero Pater est spiritus sanctus? *Orth.* Pater quoque est spiritus sanctus, sed non est Spiritus Dei. Itaque hypostaseos Patris proprium est, Pater: nec enim Pater Filius est: et hypostaseos Filii proprium est, Filius: nec enim Filius Pater est; et hypostaseos Spiritus sancti proprium est, Spiritum Dei sanctum esse, neque Spiritus Dei sanctus Pater est aut Filius. Substantia vero est communis Patri, Filio, et Spiritui sancto: est enim similiter immortalis, similiter incorruptibilis, similiter sancta, similiter bona. Et propterea dicimus unam substantiam, tres hypostases. *Anom.* Ubi scriptum est Spiritum sanctum dici Spiritum Dei? *Orth.* Paulus apostolus dicit: « Nemo enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est; ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei [6]. » *Anom.* Spiritum Dei dicit ipsum Deum. *Orth.* Lege Apostolum, ut ipsum hæc dicentem audias: « Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se, nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei [7]. Quis enim scit hominum, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis? ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. »

15. *Anom.* Cur non tres quoque substantias dicimus? *Orth.* Quia dato numero, necesse est proprietatem dari: proprietas vero est alterum quiddam: altera autem substantia constituit ἑτεροούσιον. Quod autem est ἑτεροούσιον, non est similiter immortale, nec similiter incorruptibile, nec similiter sanctum, nec similiter immutabile. At Pater, Filius, et Spiritus sanctus, sunt quiddam similiter immortale, sanctum, immutabile. Una est ergo Patris, Filii, et Spiritus sancti substantia. Quando vero tres hypostases dicimus Patris, Filii, et Spiritus sancti, vere esse dicimus proprietatum differentiam in hypostasi, non autem in substantia. *Anom.* Dicis autem omnino differentiam esse inter Patrem, Filium, et Spiritum sanctum? *Orth.* Hanc differentiam dico, quod qui Pater est, non sit Filius: nec qui Filius est, sit Pater: nec qui Spiritus sanctus est, sit Pater vel Filius: ne, cum audis Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, nomina quædam nuda intelligas, sed hypostases, quæ vere sunt et subsistunt, et rursus, cum unam substantiam dicimus, intelligas, id quod nos Patris substantiam esse sentimus ipsum esse Filium, et

A μήτε τὸ ἀγέννητον ἴδιον αὐτοῦ ἐστι, μήτε τὸ ἀγένητον; *Ὀρθ.* Τοῦ Πατρὸς ἴδιον τὸ, Πατήρ· τοῦ Υἱοῦ ἴδιον τὸ, Υἱός· τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, τὸ Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον εἶναι. *Ἀνόμ.* Ὁ γὰρ Πατὴρ οὐκ ἔστι πνεῦμα ἅγιον; *Ὀρθ.* Καὶ ὁ Πατὴρ πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν, ἀλλ' οὐ Πνεῦμα Θεοῦ. Τῆς οὖν ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς ἴδιον τὸ, Πατήρ· οὐδαμῶς γὰρ ὁ Πατὴρ Υἱός· καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ ἴδιον τὸ, Υἱός· οὐδαμῶς γὰρ ὁ Υἱὸς Πατήρ· καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἴδιον τὸ εἶναι Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον· οὐδαμῶς δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον, Πατὴρ ἢ Υἱός. Ἡ δὲ οὐσία Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, κοινή· ὁμοίως γὰρ ἀθάνατος, ὁμοίως ἄφθαρτος, ὁμοίως ἁγία (71), ὁμοίως ἀγαθή. Καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν μίαν οὐσίαν, τρεῖς ὑποστάσεις.
B *Ἀνόμ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι τὸ Πνεῦμα, Θεοῦ λέγεται; *Ὀρθ.* Παῦλος ὁ ἀπόστολος λέγει· « Οὐδεὶς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » *Ἀνόμ.* Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ λέγει αὐτὸν τὸν Θεόν. *Ὀρθ.* Ἀνάγνωθι τὸν Ἀπόστολον, ἵνα ἀκούσῃς λέγοντος οὕτως· « Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ τὸ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· ἡμῖν δὲ καὶ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ· τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου; οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. »

C

15. *Ἀνόμ.* Διὰ τί δὲ μὴ καὶ τρεῖς οὐσίας εἴπωμεν; *Ὀρθ.* Ὅτι ἀνάγκη τῷ ἀριθμῷ τὴν ἰδιότητα δοθῆναι· ἡ δὲ ἰδιότης ἑτερότης· ἡ δὲ ἑτερότης τῆς οὐσίας ἑτεροούσιον (72) ποιεῖ· τὸ δὲ ἑτεροούσιον οὐχ ὁμοίως ἐστὶν ἀθάνατον, οὐχ ὁμοίως ἄφθαρτον, οὐχ ὁμοίως ἅγιον, οὐχ ὁμοίως ἄτρεπτον. Ὁμοίως δὲ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀθάνατον, ἅγιον, ἄτρεπτον. Μία ἄρα οὐσία Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὅταν δὲ λέγωμεν τρεῖς ὑποστάσεις Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ἀληθὲς εἶναι λέγομεν τῶν ἰδιοτήτων τὴν διαφορὰν ἐν τῇ ὑποστάσει, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ. *Ἀνόμ.* Λέγεις δὲ ὅλως διαφορὰν ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος; *Ὀρθ.* Τὴν
D διαφορὰν ταύτην λέγω, τὸ τὸν Πατέρα μὴ εἶναι Υἱὸν, μηδὲ τὸν Υἱὸν Πατέρα μηδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα ἢ Υἱόν· ἵνα μὴ ὀνόματα ψιλὰ νομίσῃς ἀκούων Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ' ὑποστάσεις ἀληθῶς οὔσας καὶ ὑφεστώσας· ὅταν δὲ λέγωμεν μίαν οὐσίαν, ὅτι ὅπερ ἂν νοήσωμεν εἶναι τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν, τοῦτό ἐστιν ὁ Υἱὸς, τοῦτο καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ Πνεῦμα· περὶ οὗ αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἶπεν· « Οὐ γάρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ διὰ τοῦτο

[6] I Cor. II, 11. [7] ibid. 9, 10.

(71) Ὁμοίως ἁγία abest a Palat.
(72) Sic Regius et Palatinus. Editi vero, ἑτερούσιον.

εἴρηται· « Οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός· » ἀγαθοῦ A ὄντος τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐ μετοχῇ ἀγαθότητος, ἀλλ' οὐσίας ταυτότητι. *Ἀνόμ.* Ἀγαθὸν γὰρ λέγεις καὶ τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Ὁ προφήτης Δαβὶδ λέγει· « Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ. » *Ἀνόμ.* Καὶ ἄνθρωποι λέγονται ἀγαθοί. *Ὀρθ.* Ναὶ, ἀλλὰ μετοχῇ ἀγαθότητος. *Ἀνόμ.* Καὶ τὸ Πνεῦμα λέγω. *Ὀρθ.* Δύναται οὖν καὶ ἀποβαλεῖν τὴν ἀγαθότητα, ὡς ὁ Ἰούδας, καὶ ὡς ὁ διάβολος; *Ἀνόμ.* Ἐὰν θελήσῃ, ναί. *Ὀρθ.* Μή μοι εἴη κατέναντι Κυρίου ἀσεβῆσαι, ὥστε κἂν εἰς νοῦν τοῦτο λαβεῖν!

hoc ipsum esse quoque ipsius Patris Spiritum, de quo Filius ipse dixit: « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus **417** Patris vestri, qui loquitur in vobis [8]. » Propterea quoque dictum est: « Nemo bonus, nisi unus Deus; nimirum quod bonus sit Pater, Filius et Spiritus sanctus, non participatione bonitatis, sed substantiæ ταυτότητι, quasi dicas, identitate. *Anom.* Ergo bonum dicis etiam Spiritum sanctum? *Orth.* David propheta dicit: « Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam [9]. » *Anom.* Dicuntur etiam homines boni. *Orth.* Sane, sed participatione bonitatis. *Anom.* Spiritum quoque similiter bonum dico. *Orth.* Potest igitur bonitatem abjicere, ut Judas, ut diabolus? *Anom.* Sane, si quidem velit. *Orth.* Absit! ut coram Deo sic blasphemem, ut hoc mihi vel in mentem veniat.

16. *Ἀνόμ.* Οὕτως οὖν ἀγαθὸν λέγεις τὸ B Πνεῦμα, ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; *Ὀρθ.* Καὶ πάνυ· καὶ γὰρ αὐτὸ οὐ μετοχῇ ἀγαθότητος ἀγαθόν ἐστιν, ἀλλ' αὐτοαγαθὸν, ἤγουν (73) ἀγαθότης, ἐστίν. Ἀμέλει Ματθαῖος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει εἰρηκέναι τὸν Κύριον· « Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; » ὁ δὲ Λουκᾶς· « Εἰ οὖν ὑμεῖς, πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος δώσει Πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; » Ἀκούεις, εἰ ὦτα ἔχεις, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ ταυτὸν γινώσκοντες εἶναι τὸ Πνεῦμα τῇ ἀγαθότητι, καὶ τὴν ἀγαθότητα τῷ Πνεύματι (74)· ὁ μὲν « τὰ ἀγαθὰ » αὐτὸ τὸ Πνεῦμα εἶπεν, ὁ δὲ τὸ Πνεῦμα αὐτὰ « τὰ ἀγαθά. » C *Ἀνόμ.* Οὐκοῦν καὶ Θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Ἀντίθετον (75), οὔ. *Ἀνόμ.* Τί θέλει εἶναι ἀντίθετον; *Ὀρθ.* Τὸ ἀντιτεταγμένον τῷ θελήματι τοῦ Πατρός. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ ἀντιτέτακται, ἀλλ' ἐκ τῆς θεότητός ἐστι· καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν μίαν θεότητα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. *Ἀνόμ.* Μία οὖν ὑπόστασις. *Ὀρθ.* Οὔ. *Ἀνόμ.* Εἰ μία ἐστὶ θεότης, μία καὶ ἔστιν ὑπόστασις. *Ὀρθ.* Εἰ ᾔδεις τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, ἐγίνωσκες, ὅτι θεότης τὸ « εἶναι » κοινὸν ταῖς ὑποστάσεσι σημαίνει, ὑπόστασις δὲ τὸ « εἶναι, » οὐσία δὲ « τὴν ταυτότητα. » Ὡς ἀνθρωπότης, τό τι εἶναι κοινόν· ὑπόστασις δὲ τὸ εἶναι· οὐσία δὲ ἡ ταυτότης· οὐ γὰρ πᾶσα ὑπόστασις θεότης, οὐδὲ πᾶσα ὑπόστασις ἀνθρωπότης. Εἰ δὲ οὐ πᾶσα ὑπόστασις ἀνθρωπότης, οὐδὲ πᾶσα ὑπόστασις θεότης, D οὐκ ἄρα ταυτὸν σημαίνει ὑπόστασις θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι. *Ἀνόμ.* Ἡ ἀνθρωπότης οὐχ ὑφέστηκεν; *Ὀρθ.* Ναὶ, ἐν ἀτόμοις θεωρουμένη. *Ἀνόμ.* Οὐκοῦν καὶ ὑπόστασίς ἐστιν. *Ὀρθ.* Εἶπον, ἐν ἀτόμοις θεωρουμένη. *Ἀνόμ.* Τί ἐστιν ἄτομον, καὶ τί ἐστιν ἀνθρωπότης; *Ὀρθ.* Ἄτομόν ἐστιν, ἡ καθ' ἕκαστον ἡμῶν ὑπόστασις· ἀνθρωπότης δὲ ἡ τῆς οὐσίας κοινότης. *Ἀνόμ.* Καὶ τίς ἡ διαφορὰ κοινότητος καὶ ὑποστάσεως; *Ὀρθ.* Ὅτι ἡ μὲν σὴ ὑπόστασις οὐκ ἔστι πάντων ἀνθρώπων· ἡ δὲ ἀνθρωπότης κοινὴ πάν-

16. *Anom.* Sic ergo dicis Spiritum sanctum bonum, ut Patrem et Filium? *Orth.* Sane quidem: nam et ipse bonus est non participatione bonitatis, sed quod sit ipsum bonum, sive ipsa bonitas. Dicit enim Matthæus evangelista Dominum dixisse: « Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester, qui in cœlis est, dabit bona petentibus se [10]? » Et Lucas: « Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester cœlestis dabit Spiritum sanctum petentibus se [11]? » Audis, si aures habes, evangelistas probe scire, idem esse Spiritum sanctum atque bonitatem, et bonitatem atque Spiritum sanctum: et illum quidem « bona » Spiritum sanctum dicere, alium vero Spiritum sanctum, « bona. » *Anom.* Nonne est igitur etiam Spiritus sanctus Deus? *Orth.* Non sane oppositus. *Anom.* Quid sibi vult istud, oppositus? *Orth.* Qui voluntati Patris sit adversarius. At Spiritus non est adversarius, sed est ex deitate, et propterea dicimus unam esse deitatem Patris, et Filii, et Spiritus sancti. *Anom.* Ergo una est hypostasis. *Orth.* Nequaquam. *Anom.* Si una est deitas, una etiam hypostasis. *Orth.* Si nosses donum Dei, nosses deitatem significare quoddam « esse » commune hypostasibus, hypostasin autem « esse, » substantiam vere significare ταυτότητα, id est « identitatem. » Ut humanitas est quoddam esse commune, hypostasis autem esse, substantia vero identitas. Nec enim omnis hypostasis est deitas, neque omnis hypostasis est humanitas. Quod si non omnis hypostasis est deitas, nec omnis hypostasis est humanitas, non idem significat hypostasis quod deitas vel humanitas. *Anom.* Humanitas nonne subsistit? *Orth.* Maxime, si quidem in individuis spectetur. *Anom.* Ergo est quoque hypostasis. *Orth.* Dixi subsistere, si in individuis spectetur. *Anom.* Quid est individuum, et quid est humanitas? *Orth.* Individuum est nostrum singulorum hypostasis: humanitas vero est ipsa substantiæ communitas. *Anom.* Communitatis autem et hypostaseos quænam est differentia?

[8] Matth. x, 20. [9] Psal. cxlii, 11. [10] Matth. vii, 11. [11] Luc. xi, 13.

(73) Regius et Palat., ἤτουν.
(74) Palat., καὶ τὴν ἀγαθότητα τὸ Πνεῦμα.
(75) Mss., ἀντίθεον, hic et mox.

Orth. Eo differunt quod hypostasis tua non est omnium hominum : sed humanitas est omnium hominum communis. *Anom.* An mea hypostasis non est aliud quam humanitas ? *Orth.* Nequaquam. *Anom.* Quomodo ? *Orth.* Quoniam humanitas quidem est omnium hominum communis, hypostasis vero est uniuscujusque proprietas.

των ἀνθρώπων. Ἀνόμ. Ἡ ἐμὴ ὑπόστασις οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ ἀνθρωπότης; *Ὀρθ.* Οὔ. Ἀνόμ. Πῶς οὖν; *Ὀρθ.* Ὅτι ἡ μὲν ἀνθρωπότης κοινὴ πάντων ἀνθρώπων, ἡ δὲ ὑπόστασις ἡ ἰδιότης ἑκάστου.

17. *Anom.* Hypostasis Patris nonne est deitas? *Orth.* Maxime. Sed deitas significat quiddam esse, hypostasis vero esse. *Anom.* Item hypostasis Filii, annon est deitas ? *Orth.* Etiam. *Anom.* Duæ sunt igitur deitates. *Orth.* Nequaquam. *Anom.* Quo modo? *Orth.* Quoniam non est alia et alia deitas. *Anom.* Atqui alia et alia est hypostasis. *Orth.* Sed dixi deitatis et hypostaseos nominibus idem non significari. Nam hypostasis declarat esse, deitas vero quiddam esse. Sicut enim non sunt duæ humanitates Petri et Pauli, ita nec Patris et Filii duæ sunt deitates. *Anom.* Atqui nonne **418** hypostasis Patris est etiam deitas? *Orth.* Hypostasis quidem Patris est etiam deitas, et Filii hypostasis etiam deitas : at non consequitur, quia duæ sunt hypostases, duas esse deitates. *Anom.* Quomodo non consequitur? *Orth.* Quoniam immortalitas quoque est hypostasis Patris, et immortalitas hypostasis Filii, nec tamen sunt duæ immortalitates. *Anom.* Non sunt duæ immortalitates? *Orth.* Non. *Anom.* Quomodo ? *Orth.* Quoniam non est diversa immortalitas : immortalitas enim ab immortalitate non differt, qua immortalitas est. *Anom.* Si quidem vere est alia et alia hypostasis Patris et Filii, quomodo non est alia et alia immortalitas? *Orth.* Alia et alia est hypostasis Patris et Filii, sed non est alia et alia immortalitas. Nam et nos aliam et aliam hypostasin habemus, at non aliam et aliam humanitatem. Et Petri hypostasis est homo ; et Pauli hypostasis est homo : et sunt duæ hypostases, at non duæ humanitates. Itidem aliam atque aliam hypostasin habemus, non tamen aliam et aliam immortalitatem, quam per unum baptisma recepimus. Nam si alia et alia est immortalitas, alius et alius baptismus, alia et alia fides, non est etiam « unus Dominus, una fides, unum baptisma. »

17. Ἀνόμ. Ἡ ὑποστασις του Πατρος οὐκ ἔστι θεότης; *Ὀρθ.* Ναί. Ἀλλ' ἡ θεότης τό τι εἶναι σημαίνει, ἡ δὲ ὑπόστασις τὸ εἶναι. Ἀνόμ. Καὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἔστι θεότης; *Ὀρθ.* Ναί. Ἀνόμ. Δύο οὖν θεότητες. *Ὀρθ.* Οὔ. Ἀνόμ. Πῶς οὖν; *Ὀρθ.* Οὐ γὰρ ἄλλη καὶ ἄλλη θεότης ἐστίν. Ἀνόμ. Ἄλλη καὶ ἄλλη ὑπόστασίς ἐστιν. *Ὀρθ.* Ἀλλ' οὐχὶ τὸ αὐτὸ σημαίνειν εἶπον θεότητα καὶ ὑπόστασιν· ἡ γὰρ ὑπόστασις τὸ εἶναι, ἡ δὲ θεότης τό τι εἶναι· ὡς γὰρ οὐκ εἰσὶ δύο ἀνθρωπότητες Πέτρου καὶ Παύλου, οὐδὲ δύο θεότητες Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἀνόμ. Οὐκοῦν οὐχὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρός; *Ὀρθ.* Ἡ μὲν ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς καὶ θεότης, καὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ καὶ θεότης· οὐχὶ δὲ, ἐπειδὴ δύο ὑποστάσεις εἰσὶ, δύο καὶ θεότητες. Ἀνόμ. Πῶς οὐχί; *Ὀρθ.* Ὅτι καὶ ἀθανασία ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀθανασία ὑπόστασις τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ δύο ἀθανασίαι. Ἀνόμ. Καὶ οὐκ εἰσὶ δύο ἀθανασίαι; *Ὀρθ.* Οὔ. Ἀνόμ. Πῶς; *Ὀρθ.* Ὅτι μὴ διάφορός ἐστιν ἀθανασία· ἀθανασία γὰρ ἀθανασίας οὐδὲν διαφέρει, ᾗ ἀθανασία ἐστίν (76). Ἀνόμ. Εἴπερ ἀληθῶς ἄλλη ὑπόστασίς ἐστι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πῶς οὐχὶ ἄλλη καὶ ἄλλη ἀθανασία; *Ὀρθ.* Ἄλλη καὶ ἄλλη ὑπόστασίς ἐστι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἀλλ' οὐχὶ ἄλλη καὶ ἄλλη ἀθανασία. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἄλλην καὶ ἄλλην ἔχομεν ὑπόστασιν, ἀλλ' οὐχὶ ἄλλην καὶ ἄλλην ἀνθρωπότητα. Καὶ ἡ ὑπόστασις Πέτρου ἄνθρωπός ἐστι, καὶ ἡ ὑπόστασις Παύλου ἄνθρωπός ἐστι· καὶ δύο εἰσὶν ὑποστάσεις, καὶ οὐ δύο ἀνθρωπότητες. Καὶ ἄλλην καὶ ἄλλην ὑπόστασιν ἔχομεν, οὐχὶ δὲ ἄλλην καὶ ἄλλην ἀθανασίαν, ἣν διὰ τοῦ ἑνὸς βαπτίσματος ἐλάβομεν. Εἰ γὰρ ἄλλη καὶ ἄλλη ἀθανασία, ἄλλο καὶ ἄλλο βάπτισμα, καὶ ἄλλη καὶ ἄλλη πίστις, καὶ οὐκ ἔστιν « εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. »

18. *Anom.* Sed nostra hypostasis aliud quiddam est, quam immortalitas et baptisma : ergo etiam hypostasis Dei alia est quam immortalitas. *Orth.* Nequaquam. Sed ipsa hypostasis est etiam immortalitas : neque immortalitas duntaxat, verum etiam incorruptibilitas, et justitia, et sanctificatio, et redemptio, et dominatio, et potestas. Neque Deus hæc esse dicitur per compositionem : sed ex diversis considerationibus dictus immortalitas, quod desinere : incorruptibilitas, quod dissolvi non possit : justitia propter æquitatem : sanctificatio, quod a peccato custodiat : redemptio, quod vitam nostram liberet a corruptione : dominatio, quod omnium sit Dominus : potestas, quod nihil ei resistat. Hæc au-

18. Ἀνόμ. Ἀλλὰ ἡ ἡμετέρα ὑπόστασις ἄλλη ἐστὶ παρὰ τὴν ἀθανασίαν καὶ τὸ βάπτισμα· ἄρα καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ ὑπόστασις ἄλλη ἐστὶ παρὰ τὴν ἀθανασίαν. *Ὀρθ.* Οὔ. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ὑπόστασις καὶ ἀθανασία ἐστί· καὶ οὐ μόνον ἀθανασία, ἀλλὰ καὶ ἀφθαρσία, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις, καὶ κυριότης, καὶ δύναμις. Καὶ οὐκ ἔστι κατὰ σύνθεσιν ταῦτα ὁ Θεὸς, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐπινοίας λεγόμενος· ἀθανασία μὲν διὰ τὸ ἀτελεύτητον· ἀφθαρσία δὲ, διὰ τὸ ἄλυτον (77)· δικαιοσύνη διὰ τὸ ἴσον· ἁγιασμὸς διὰ τὸ φυλάττειν ἀπὸ ἁμαρτίας· ἀπολύτρωσις διὰ τὸ σώζειν ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν· κυριότης, διὰ τὸ πάντων κρατεῖν· δύναμις, διὰ τὸ μηδὲν αὐτῷ ἀντικεῖσθαι. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ περὶ τὴν ὑπόστ...

(76) Ἡ ἀθανασία ἐστίν. Εἴπερ ἀληθῶς ἄλλη καὶ ἄλλη ὑπόστασίς ἐστι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἀλλ' οὐχὶ ἄλλη καὶ ἄλλη. Sic Palat.

(77) Palat., ἀδιάλυτον.

σιν τοῦ Υἱοῦ θεωρεῖται, ὁμοίως τῷ Πατρὶ, καὶ οὐ A μεθεκτῶς· καὶ διὰ τοῦτο δύο μὲν ὑποστάσεις λέγομεν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, μίαν δὲ θεότητα, δύναμιν, κυριότητα, καὶ ἀθανασίαν, καὶ ἀφθαρσίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. *Ἀνόμ.* Οὐκοῦν καὶ ἀγεννησίαν (78) μίαν λέγεις. *Ὀρθ.* Ἀγένητον μὲν λέγω καὶ τὸν Υἱὸν, οὐχ ἀγέννητον δέ. *Ἀνόμ.* Ἄλλο γάρ ἐστιν ἀγένητον, καὶ ἄλλο ἀγέννητον; *Ὀρθ.* Καὶ πάνυ. *Ἀνόμ.* Πῶς; *Ὀρθ.* Ὅτι τὸ μὲν γεννητόν ἐστι τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως γεννώμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἐκ γαστρὸς λεγόμενον· τὸ δὲ γενητὸν τὸ ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ γενεσιουργοῦ. «Πάντα γὰρ ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν.» Ἐποίησε δὲ πῶς; «Εἶπεν, καὶ ἐγενήθησαν· ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.» *Ἀνόμ.* Οὐχ ἠρώτησα, τί ἐστι γεννητὸν, καὶ τί γενητόν· ἀλλ' εἰ ἄλλο ἐστὶ τὸ ἀγένητον, καὶ ἄλλο τὸ ἀγέννητον. *Ὀρθ.* B Εἰ τὸ γεννητόν ἐστι τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως καὶ ἐκ γαστρὸς, τὸ μὴ ὂν ἐκ γαστρὸς, ἤγουν (79) ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀγέννητόν ἐστι· καὶ εἰ τὸ γενητὸν ἐκ τῆς ἐξουσίας ἐστὶ κατ' ἐντολὴν, τὸ ἀγένητον τὸ μὴ κατ' ἐντολὴν ὑπάρχον, ἀλλ' ἢ ἀναίτιον ὂν, ἢ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀγεννήτου.

tem omnia, ut in Patris, ita etiam in Filii hypostasi considerantur, idque minime ex participatione. Idcirco duas quidem hypostases dicimus Patris et Filii, unam autem deitatem, potestatem, dominationem, immortalitatem, incorruptibilitatem, et ejusmodi alia. *Anom.* Unam igitur etiam dicis, ἀγεννησίαν, id est generationis carentiam. *Orth.* Ἀγένητον, id est « non factum, » quidem dico etiam Filium : ἀγέννητον autem, id est, « non genitum, » nequaquam. *Anom.* Estne igitur aliud, non factum, aliud non genitum? *Orth.* Sane quidem. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quoniam τὸ γεννητόν, illud est, quod ex hypostasi gignitur, ideoque ex ventre vel utero dicitur : γενητόν vero illud est, quod est a potestate opificis. Nam « omnia quæcunque voluit fecit [12]. » Quomodo autem fecit? « Dixit, et facta sunt : mandavit et creata sunt [13]. » *Anom.* Non quæsivi quid sit genitum et quid factum, sed an non factum sit aliud, quam non genitum. *Orth.* Si genitum illud est, quod est ex hypostasi et utero, sane illud est non genitum, quod non ex utero vel hypostasi : et si factum illud est, quod est ex potestate secundum mandatum, utique non factum illud est, quod non exsistit ex mandato, sed vel causam non habet, vel est ex hypostasi non geniti.

19. *Ἀνόμ.* Δύο οὖν ἀγένητα λέγεις; *Ὀρθ.* Ἐγὼ καὶ Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἀγένητα λέγω, ἀλλ' οὐχ ἀπάτορα τρία, οὐδὲ ἀναίτια· ἀλλὰ τὸν μὲν (80) Πατέρα, καὶ ἀπάτορα, καὶ ἀναίτιον, καὶ ἀγένητον. Καὶ γὰρ οὔτε Πατέρα ἔχει ὁ Πατὴρ, οὔτε C γενεσιουργὸν, οὔτε αἴτιον τοῦ εἶναι ὡς ἐξ ὑποστάσεως. Ὁ δὲ Υἱὸς Πατέρα μὲν ἔχει, γενεσιουργὸν δὲ οὐκ ἔχει· οὐ γὰρ ἐγένετο, ἀλλ' ἐγεννήθη. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατέρα οὐκ ἔχει, οὐ γὰρ ἐγεννήθη· γενεσιουργὸν οὐκ ἔχει, οὐ γὰρ ἐγένετο· αἴτιον δὲ ἔχει τὸν Θεὸν, οὗ Πνεῦμά ἐστι, παρ' οὗ καὶ ἐκπορεύεται. *Ἀνόμ.* Τὰ γὰρ ἄλλα πνεύματα οὐ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεται; *Ὀρθ.* Καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθημεν· «Ὅσοι γὰρ αὐτὸν ἔλαβον,» γέγραπται, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν.» Ἀλλ' ὥσπερ ἡμεῖς, ἐκ Θεοῦ γεννηθέντες, οὐκ ἐκ γαστρὸς τῆς ὑποστάσεως ἐγεννήθημεν, οὕτω καὶ τὰ ἐκπορευόμενα πνεύματα ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐκ τοῦ στόματος τῆς ὑποστάσεως αὐ- D τοῦ εἰσι. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ στόματος τῆς ὑποστάσεώς ἐστι Πνεῦμα· «Τῷ γὰρ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.» Καὶ ὁ Πατὴρ λέγει· «Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου, ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου. Θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν.» *Ἀνόμ.* Εἰ καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς ὑποστάσεως, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς ὑποστάσεως, εἰσὶν ἀδελφοί; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο! οὐδεὶς τοῦτο λέγει. Πῶς γὰρ μονογενὴς ὁ Υἱὸς, εἰ δύο εἰσὶν ἀδελφοί; *Ἀνόμ.* Πῶς οὖν καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς ὑποστάσεως καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐ δύο

19. *Anom.* Duo igitur dicis non facta? *Orth.* Ego et Patrem et Filium et Spiritum sanctum dico esse non facta, nequaquam vero tria sunt, Patre vel causa carentia : sed Patrem quidem, absque Patre, et absque causa, et non factum. Neque enim Pater habet Patrem, neque opificem, ad quem ortum referat, neque quemquam auctorem, a quo sit ut ex hypostasi. At Filius Patrem quidem habet, sed ab opifice ortum non habet : neque enim factus est, sed genitus : Spiritus sanctus autem Patrem 419 non habet, quia non est genitus, nec ab opifice ortum habet, quia non est factus : sed auctorem et causam habet Deum, cujus spiritus est, et a quo procedit. *Anom.* Alii vero spiritus annon ab eo procedunt? *Orth.* Et nos quoque ab eo geniti sumus : Quotquot enim receperunt eum, » ut scriptum est, dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt [14]. » Sed sicut nos, qui ex Deo nati sumus, non sumus ex utero hypostaseos geniti : ita et spiritus qui ex Deo procedunt ex ore hypostaseos ejus non sunt. At Spiritus sanctus est Spiritus ex ore hypostaseos ipsius : « Nam verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum [15]. » Et Pater dicit : « Ecce Filius meus, dilectus meus, in quo complacuit anima mea, ponam Spiritum meum super ipsum [16]. » *Anom.* Si et Filius est ex hypostasi, et Spiritus ex hypostasi, fratres sunt igitur? *Orth.* Absit! nullus hoc dicit. Quomodo enim Filius est unigenitus, si duo sunt fratres? *Anom.* Quomodo igitur et Filius est ex hy-

[12] Psal. CXXXIV, 6. [13] Psal. CXLVIII, 5. [14] Joan. I, 12, 13. [15] Psal. XXXII, 6. [16] Isa. XLII, 1.

(78) Palatinus. ἀγενησίαν.
(79) Felckm., ἤτουν. Palat., εἴτουν.

(80) Palatinus et Felckm., ἀλλὰ τὸ μέν.

postasi et Spiritus, neque tamen sunt duo fratres? *Orth.* Propterea Filius dictus est esse non tantum ex hypostasi, verum etiam ex utero; et Spiritus sanctus non tantum ex hypostasi, sed etiam Spiritus oris, ut differentia sit non habita ejus ratione, quod sint ex hypostasi, sed quorum unus quidem ex utero sit, alter ex ore.

20. *Anom.* Aliud ergo est os, aliud est uterus, aliud hypostasis? *Orth.* Non aliud et aliud, ut res aut tritonymum quidpiam. *Anom.* Ut quid ergo? *Orth.* Ut aliud quidem significante hypostasi, aliud utero, et aliud ore. *Anom.* Quid significat hypostasis, quid os, quid uterus? *Orth.* Hypostasis declarat, τὸ εἶναι, id est « esse » : uterus generandi vim : os, ipsam docendi facultatem. Quomodo vero gignat Filium Deus, et quomodo Spiritum emittat, curiose non pervestigo : sed credo Filium genitum inexplicabili modo et absque passione ulla, et similiter Spiritum sanctum procedere inexplicabili modo et absque passione ulla. *Anom.* Ubi est os, et uterus, et hypostasis, quid aliud, quam compositionem dicas? *Orth.* Compositionem non efficiunt hæc nomina. Omnino enim ista non dicuntur, ut de membris solent. *Anom.* Os, nonne est os? et uterus, annon est uterus? *Orth.* Non omne os est idem os, neque omnis uterus est idem uterus : nam neque omne os est membrum, neque omnis uterus prorsus membrum est. *Anom.* Qui vero fiat ut os non sit os, et uterus non sit uterus? *Orth.* Scriptura multis locis os gladii nominavit, nec quispiam ita insanit, ut dicat gladium eo membro præditum esse, quod os vocatur; sed Scriptura os vocavit illud, quo gladius absumit : et cum dicit ex quo utero proveniat glacies, uterum corporeum non requirit : et cum faciem ignis dicit, non dicit ignem esse humana forma præditum, cujus membrum unum sit facies, alterum vero ignis; neque faciem terræ dicens, terram dicit humanam formam referre.

21. *Anom.* At ubinam dictum est terram esse facie præditam? *Orth.* Scriptum est apud prophetam : « Qui fugit, erit ut qui fugit a facie ignis. » Et in Genesi Cain inquit : « Si ejicis me hodie a facie terræ, etiam a facie tua abscondar [17]. » *Anom.* Sed cum de animantibus ista nomina dicuntur, membra declarant : in iis vero, quæ sensus sunt expertia, abusione quadam usurpantur. *Orth.* Annon tibi videtur anima esse animal? *Anom.* Sane. Nam et angelus animal est, et omnes spiritus : propterea enim etiam omnes seraphim animalia dicuntur : et scriptum est : « Deus, in medio duorum animalium cognosceris [18]. » *Orth.* Dicens igitur Deus : « Aperi os **420** tuum et implebo illud [19], » quodnam os dicit? Et David psal. cxviii : « Os meum

A ἀδελφοί; *Ὀρθ.* Διὰ τοῦτο ὁ Υἱὸς οὐ μόνον ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ γαστρὸς εἴρηται· καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ μόνον ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα στόματος εἴρηται· ἵνα ἡ διαφορὰ μὴ κατὰ τὸν ἐκ τῆς ὑποστάσεως λόγον γένηται, ἀλλὰ κατὰ τὸν (81) ἐκ γαστρὸς καὶ στόματος.

20. *Ἀνόμ.* Ἄλλο οὖν στόμα, καὶ ἄλλο γαστὴρ, καὶ ἄλλο ὑπόστασις; *Ὀρθ.* Οὐχ ἄλλο καὶ ἄλλο, ὡς πρᾶγμα, ὡς τριτώνυμόν τι. *Ἀνόμ.* Ἀλλ' ὡς τί; *Ὀρθ.* Ὡς ἄλλο τι (82) σημαινούσης τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἄλλο τῆς γαστρὸς, καὶ ἄλλο τοῦ στόματος. *Ἀνόμ.* Τί σημαίνει ἡ ὑπόστασις, καὶ τί τὸ στόμα, καὶ τί ἡ γαστήρ; *Ὀρθ.* Ἡ ὑπόστασις τὸ εἶναι σημαίνει· ἡ γαστὴρ τὸ γεννητικόν· τὸ στόμα τὸ διδακτικόν. Πῶς δὲ γεννᾷ τὸν Υἱὸν
B ὁ Θεὸς, οὐ πολυπραγμονῶ· καὶ πῶς ἐκπέμπει τὸ Πνεῦμα, ὁμοίως οὐ πολυπραγμονῶ· ἀλλὰ πιστεύω, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς γεννᾶται ἀῤῥήτως καὶ ἀπαθῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἀῤῥήτως καὶ ἀπαθῶς. *Ἀνόμ.* Ἔνθα στόμα, καὶ γαστὴρ, καὶ ὑπόστασις, τί ἄλλο ἐστὶν ἢ σύνθεσιν εἰπεῖν; *Ὀρθ.* Σύνθεσιν οὐ ποιοῦσι τὰ ὀνόματα· οὐδὲ γὰρ πάντως ἐπὶ μελῶν λέγονται. *Ἀνόμ.* Τὸ στόμα οὐκ ἔστι στόμα; καὶ ἡ γαστὴρ οὐκ ἔστι γαστήρ; *Ὀρθ.* Οὐ πᾶν στόμα τὸ αὐτὸ στόμα, οὐδὲ πᾶσα γαστὴρ ἡ αὐτὴ γαστήρ· οὐδὲ γὰρ πᾶν στόμα ἐστὶ μέλος, οὐδὲ πᾶσα γαστὴρ πάντως ἐστὶ μέλος. *Ἀνόμ.* Καὶ πῶς δύναται στόμα μὴ εἶναι στόμα, καὶ γαστὴρ μὴ εἶναι γαστήρ; *Ὀρθ.* Ἡ Γραφὴ πολλαχοῦ στόμα μαχαίρας ὠνόμασε· καὶ οὐδεὶς οὕτω
C μέμηνεν, ὥστε λέγειν μέλος ἔχειν τὴν μάχαιραν, ὃ καλεῖται στόμα· ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ἀναλωτικὸν τῆς μαχαίρας στόμα ὠνόμασε· καὶ, ἐκ ποίας δὲ γαστρὸς ἐκπορεύεται κρύσταλλος, εἰποῦσα, οὐ σωματικὴν γαστέρα ἐπιζητεῖ· καὶ πρόσωπον πυρὸς εἰποῦσα, οὐκ ἀνθρωποειδὲς λέγει τὸ πῦρ, καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ μέλος εἶναι πρόσωπον, τὸ δὲ πῦρ· καὶ πρόσωπον γῆς εἰποῦσα, οὐκ ἀνθρωποειδῆ λέγει τὴν γῆν.

21. *Ἀνόμ.* Ποῦ γὰρ εἴρηται πρόσωπον ἔχειν τὴν γῆν; *Ὀρθ.* « Ἔσται ὁ φεύγων, ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ προσώπου πυρὸς, » παρὰ τῷ προφήτῃ γέγραπται. Καὶ ἐν τῇ Γενέσει ὁ Κάϊν λέγει· « Εἰ ἐκβάλλῃς με σήμερον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ προσ-
D ώπου σου κρυβήσομαι. » *Ἀνόμ.* Ἀλλ' ὅταν ἐπὶ ζώων λέγηται ταῦτα τὰ ὀνόματα, μέλη σημαίνουσιν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀναισθήτων (83) καταχρηστικῶς. *Ὀρθ.* Οὐ δοκεῖ σοι ἡ ψυχὴ ζῶον εἶναι; *Ἀνόμ.* Καὶ πάνυ. Καὶ γὰρ καὶ ἄγγελος ζῶόν ἐστι, καὶ πάντα τὰ πνεύματα· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὰ σεραφὶμ ζῶα λέγονται· καὶ, « Ὁ Θεὸς, ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ, » γέγραπται. *Ὀρθ.* Ἐὰν οὖν λέγῃ ὁ Θεός· « Ἄνοιξον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτὸ, » ποῖον λέγει στόμα; Ἐὰν δὲ ὁ Δαβὶδ ἐν τῷ ριη' ψαλμῷ· « Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, εἵλκυσα Πνεῦμα, ὅτι

[17] Genes. iv, 14. [18] Habac. iii, 2. [19] Psal. lxxx, 11.

(81) Palatinus, ἀλλὰ καὶ κατὰ τόν.
(82) Mss, Ἀλλ' ὡς ἄλλο τι.
(83) Regius, Palat. et Felckm., αἰσθητῶν.

τὰς ἐντολάς σου ᾑρετισάμην, » ποῖον λέγει στόμα; Ἐὰν δὲ λέγῃ ὁ Ἰώβ· « Ἀληθινὸν δὲ στόμα ἐμπλήσει γέλωτος, » ποῖον λέγει στόμα; Ποίῳ δὲ στόματι ἐβόα Μωσῆς ἀκούων· « Τί βοᾷς πρός μέ; » Τίς δὲ οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ σιωπώντων ἀκούει ὁ Θεὸς, στεναγμοῖς ἀλαλήτοις βοώντων; Ποίαν δὲ γαστέρα ὁ προφήτης λέγει· « Ἀπὸ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας ἐπὶ τῆς γῆς; » Ὥσπερ οὖν ἡ ψυχὴ καὶ γαστέρα ἔχειν λέγεται, καὶ στόμα, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ ὦτα, καὶ πάντα τὰ ἄλλα μέλη τοῦ σώματος, καὶ οὐ σύγκειται ἐκ μελῶν· οὕτως, ὅταν ἀκούσῃς ἐπὶ Θεοῦ, τοῦ ἀληθῶς ἀσωμάτου, στόμα ἢ γαστέρα, μὴ σύνθεσιν νόει, ἀλλὰ γαστέρα τὸ γεννητικὸν, στόμα τὸ διδακτικὸν, ὀφθαλμοὺς τὸ κατανοητικὸν, ὦτα τὸ ἀκουστικόν. Καὶ διὰ τοῦτο ἐκ γαστρὸς εἴρηται ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ γεγέννηται· καὶ διὰ τοῦτο Πνεῦμα στόματος τὸ Πνεῦμα, ἐπειδὴ διδακτικόν. Καὶ ὥσπερ οὐ λέγεις γεννητὸν τὸ Πνεῦμα, ἵνα μὴ δύο υἱοὺς εἴπῃς· οὕτως μὴ λέγε αὐτὸ γενητὸν, ἵνα μὴ ἓν τῶν γενητῶν εἴπῃς, καὶ ἀναγκασθῇς καὶ δοῦλον εἰπεῖν διὰ τὸν εἰρηκότα Προφήτην, ὅτι « Τὰ σύμπαντα δοῦλα σά. »

A aperui, et attraxi Spiritum, quoniam mandata tua elegi [20], » quodnam os dicit? Et Job inquiens: « Os verax implebit risus [21], » quodnam os inquit? Quonam autem ore clamabat Moses, cum audiret: « Cur clamas ad me [22]? » Quis vero ignorat tacentes quoque a Deo exaudiri gemitibus inenarrabilibus clamantes? Quem autem uterum intelligit propheta, scribens: « A timore tui, Domine, in utero concepimus et parturivimus, et peperimus spiritum salutis in terra [23]? » Quemadmodum igitur anima dicitur uterum habere, et os, et oculos, et aures, et cætera omnia corporis membra, nec tamen ex membris composita est: ita cum de Deo vere incorporeo audies os, vel uterum, nihil compositum intellige; sed uteri nomine, gignendi vim: B oris, docendi vim: oculorum, intelligendi vim: aurium, exaudiendi vim. Idcirco igitur dictus est Filius ex utero, quod sit genitus: et propterea Spiritus est oris Spiritus, quoniam is est qui docet. Et sicut non dicis Spiritum esse genitum, ne duos filios dicas: ita ne dicito ipsum esse factum, ut ne illum unum eorum quæ facta sunt dicas, ac proinde eum dicere etiam servum cogaris, propter Prophetam, qui dixit: « Omnia tibi serviunt [24]. »

22. *Ἀνόμ.* Εἶπον καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου, παρ' ὀλίγον με πείθεις ὁμοουσιαστὴν γενέσθαι. *Ὀρθ.* Γένοιτό σε εἰπεῖν, Χριστιανὸν γενέσθαι! Γενόμενος γὰρ (84) Χριστιανὸς, ἐπιγνώσῃ, ὅτι ὁμοούσιον δεῖ λέγειν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν διδαχθείς. Ὅσα γὰρ ἴδιά εἰσι Θεοῦ, ταῦτα κοινὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. *Ἀνόμ.* Πῶς εἴρηται παρὰ τῷ ἁγίῳ Ἀποστόλῳ, ὅτι μόνῳ Θεῷ ἀδύνατόν ἐστι τὸ ψεύσασθαι; *Ὀρθ.* Τοῦτο δὲ ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος λεχθήσεται. Ὃ γάρ ἐστιν ἴδιον τῆς φύσεως, τοῦτο κοινὸν τῶν ὑποστάσεων. *Ἀνόμ.* Δύναται δὲ ψεύσασθαι τὰ σεραφίμ; *Ὀρθ.* Εἰ μὴ δύναται ψεύσασθαι, οὐκέτι μόνος ὁ Θεὸς ἀψευδής ἐστιν. *Ἀνόμ.* Οὐχ εἶπεν, ὅτι μόνῳ Θεῷ ἀδύνατον τὸ ψεύσασθαι, ἀλλ' ὅτι ἀδύνατον Θεῷ ψεύσασθαι. *Ὀρθ.* Πᾶν ὅ τι γενητόν ἐστιν (85), δύναται ψεύσασθαι· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ διάβολος, ἐν μέσῳ τῶν χερουβὶμ ὢν, ἐδυνήθη ψεύσασθαι. Καὶ τοῦτό ἐστι τῶν λογικῶν δυνάμεων ἡ τροπὴ, τὸ ψεύσασθαι. Θεὸς δὲ, ἄτρεπτος ὢν, καὶ ἀψευδής ἐστι· καὶ ὥσπερ μόνος ἄτρεπτός ἐστι, καὶ μόνος ἀθάνατος, καὶ μόνος ἀόρατος, καὶ μόνος ἄφθαρτος, οὕτως καὶ μόνος ἀψευδής· τοῦτο δὲ κοινόν ἐστι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. *Ἀνόμ.* Πῶς οὖν εἴρηται περὶ τοῦ Πνεύματος, ὅτι οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει, εἴπερ τῆς αὐτῆς ἐστι φύσεως; *Ὀρθ.* Τοῦτο γάρ ἐστιν, ὃ δείκνυσι καὶ αὐτὸ ἀψευδὲς εἶναι, καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως ὄν. *Ἀνόμ.* Πῶς; *Ὀρθ.* Ὅτι πᾶν τὸ γενητὸν, ἐὰν ᾖ λογικὸν, ὅτε θέλει (86), καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ, ἐπειδὴ καὶ ἴδιον ἔχει θέλημα, ὃ κατασιγάζει, ἵνα τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα

22. *Anom.* Quod initio dixi, parum abest quin mihi persuadeas, ut fiam homousiastes, id est « consubstantialista. » *Orth.* Utinam dixeris, ut Christianus fiam! Factus enim Christianus, didiceris oportere consubstantialem Filium dicere, a divinis Scripturis edoctus. C Quæcunque enim sunt Dei propria, ea sunt communia Patri, Filio, et Spiritui sancto. *Anom.* Quomodo dixit sanctus Apostolus: « Deo soli impossibile est mentiri [25]? » *Orth.* Hoc et de Patre, et Filio, et Spiritu sancto dicetur: quod enim naturæ proprium, commune est hypostasibus. *Anom.* An possunt mentiri seraphim? *Orth.* Nisi possint mentiri, non jam est solus Deus is, qui mentiri non possit. *Anom.* Non dixit Apostolus solum Deum non posse mentiri, sed impossibile Deo esse mentiri. *Orth.* Quidquid factum est, mentiri potest: ideoque etiam diabolus, cum esset in medio cherubim, potuit mentiri. Et hoc ipsum mentiri, est mutatio illa, cui virtutes rationales sunt obnoxiæ. Deus autem, cum sit immutabilis, mentiri nullatenus potest: ac sicut solus est immutabilis, et D solus immortalis, et solus invisibilis, et solus incorruptibilis, ita etiam solus mentiri non potest, et hoc commune est Patri, Filio, et Spiritui sancto. *Anom.* Quomodo ergo de Spiritu dicitur, quod « non loquetur ex semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur [26]: » siquidem ejusdem est naturæ? *Orth.* Imo hoc ipsum ostendit eum quoque mentiri non posse, et ejusdem esse naturæ. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quoniam quidquid factum est, siqui-

[20] Psal. CXVIII, 131. [21] Job VIII, 21. [22] Exod. XIV, 15. [23] Isa. XXVI, 18. [24] Psal. CXVIII, 91. [25] Hebr. VI, 18. [26] Joan. XVI, 13.

(84) Ita mss. Editi vero, γενόμενος οὐ γάρ. Mox edit. Steph., ἐπιγνώσχῃ.

(85) Palat. et Reg., Πᾶν εἴ τι γενητον ἐστι. Mox idem, χερουβίμ.

(86) Ὅτι θέλει, Reg.

dem sit rationis particeps, ubi vult, etiam ex se loquitur, quandoquidem etiam sua propria præditum est voluntate, cui silentium imponit, ut Dei voluntatem dicat. At Spiritus non ita est, sed ut Dei Spiritus eamdem quam Deus habet ipse voluntatem : et hoc est, « Non loquetur a semetipso. » Nam et Filius de se dixit : « Ex meipso nihil facio, sed ut docuit me Pater, ista loquor [27]. » An igitur Verbum illud Dei et illa Dei Sapientia nesciebat, quid locutura esset ? Absit, ut quisquam Christianus hoc existimet ! sed ista nos docemur, ut et naturam utriusque eamdem esse sciamus, et voluntatem, quæ divisionem nullam patitur : sin minus, Paulus quidem dicit : « De virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do tanquam misericordiam consecutus [28]. » At Filius præceptum accipit de eo quod dicturus et locuturus est, et Spiritus ex semetipso non loquitur

εἴπῃ. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα Θεοῦ, ταυτὸ θέλημα ἔχει τῷ Θεῷ· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ, « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ περὶ ἑαυτοῦ ὁ Υἱὸς εἶπεν, ὅτι « Ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατὴρ, ταῦτα λαλῶ. » Ἆρα οὖν ὁ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ, ἡ σοφία ἡ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ᾔδει τί λαλήσει; Μὴ γένοιτο τοῦτο ἄνθρωπον Χριστιανὸν λογίσασθαι! ἀλλ' ἵνα γνῶμεν ἡμεῖς τὸ ταυτὸ τῆς φύσεως, καὶ τὸ ἀδιαίρετον τοῦ θελήματος, ταῦτα διδασκόμεθα· εἰ δὲ μὴ, Παῦλος μὲν λέγει· « Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἠλεημένος· » ὁ δὲ Υἱὸς ἐντολὴν λαμβάνει, τί εἴπῃ, καὶ τί λαλήσει, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ.

421 23. *Anom.* Non habet ergo Spiritus propriam voluntatem ? *Orth.* Absit, quæ quidem Deo ex adverso respondeat ! nec enim modo vult quæ Dei sunt, modo vero quæ sui ipsius : sed si quid vult Spiritus sanctus, hæc est Dei voluntas : et si quid vult Deus, hæc est Spiritus voluntas. *Anom.* Enimvero, annon quod Deus vult, volunt etiam prophetæ ? *Orth.* Non semper ; interdum enim etiam ex seipsis loquebantur. Cum diceret enim primum Moses : « Impeditioris et tardioris linguæ sum, neque audiet me Pharao [29] : » et illud : « Obsecro te, elige alium [30] ; » quid aliud significat, quam sibi aliam voluntatem inesse, quam postea coercuit, ut Dei voluntati obsequeretur ? Aaron quoque et Maria a seipsis commoti murmurarunt adversus Mosem, quo tempore etiam lepra laboravit Maria, indignatusque est Dominus. Jeremias propheticum munus deprecans, dicebat : « Junior sum, neque possum prophetare [31]. » Et Jonas eo usque in hoc recusando progressus est, ut etiam decreverit fugere a facie Domini. Et David cum suæ voluntati obsecutus, populum recensuisset, castigatur. Mitto illa de Uria Chettæo. Nam omnes quoque ratione præditæ creaturæ, interdum quæ sua, interdum quæ Dei sunt, loquuntur. At non ita Spiritus : nec enim modo quæ Dei sunt, modo sua loquitur, cum ei non insit alia quæpiam voluntas, ut ne in Filio quidem, sed una sit Patris, Filii, et Spiritus sancti voluntas. Idcirco dictum est de Spiritu : « Non loquetur a semetipso [32]. » Et de Filio : « Nihil a me ipso facio, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor [33] : » non quod nesciat quidquam loqui, sed quia non aliud vult Pater, aliud vult Filius et aliud Spiritus sanctus.

23. *Ἀνόμ.* Οὐκ ἔχει οὖν ἴδιον θέλημα τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, μὴ γένοιτο! οὐδὲ ποτὲ γὰρ θέλει τὰ τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ τὰ ἑαυτοῦ· ἀλλ' εἴ τι θέλει Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο τοῦ Θεοῦ ἐστι θέλημα· καὶ εἴ τι θέλει ὁ Θεὸς, τοῦτο θέλημά ἐστι τοῦ Πνεύματος. *Ἀνόμ.* Οἱ γὰρ προφῆται, οὐκ εἴ τι θέλει ὁ Θεὸς, θέλουσιν; *Ὀρθ.* Οὐ πάντοτε· ἔσθ' ὅτε γὰρ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἐλάλουν. Μωσῆς γὰρ πρῶτος ἔλεγεν· « Ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ εἰσακούσεταί μου Φαραώ· » καὶ τὸ, « Δέομαί σου, προχείρισαι ἄλλον, » τί σημαίνει ἢ ἄλλο θέλημα ἐν ἑαυτῷ εἶναι, ὃ ἐκόλασεν, ἵνα τὸ τοῦ Θεοῦ ποιήσῃ; Καὶ Ἀαρὼν καὶ Μαρία ἀφ' ἑαυτῶν κινούμενοι ἐγόγγυσαν κατὰ Μωσέως, ὅτε ἐλεπρίασεν ἡ Μαρία, καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος. Ἱερεμίας, παραιτούμενος τὴν προφητείαν, ἔλεγε· « Νεώτερός εἰμι ἐγὼ, καὶ οὐ δύναμαι προφητεύειν. » Καὶ ὁ Ἰωνᾶς εἰς τοσοῦτον παρῃτήσατο, ὡς καὶ δόξαι φεύγειν ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Καὶ ὁ Δαβὶδ, τὸ θέλημα τὸ ἑαυτοῦ ποιήσας, καὶ ἀριθμῶν τὸν λαὸν, ἐπιτιμᾶται. Σιωπῶ γὰρ τὰ κατὰ τὸν Οὐρίαν τὸν Χετταῖον. Καὶ πάντα γὰρ τὰ λογικὰ κτίσματα ποτὲ τὰ ἑαυτῶν λαλοῦσι, ποτὲ τὰ τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως· οὐ γὰρ ποτὲ τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ποτὲ τὰ ἑαυτοῦ· οὐδὲ γάρ ἐστιν (87) ἄλλο τι ἐν αὐτῷ θέλημα, ἐπειδὴ οὐδὲ ἐν τῷ Υἱῷ, ἀλλ' ἕν ἐστι θέλημα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται περὶ τοῦ Πνεύματος· « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ· » καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι « Ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατὴρ, ταῦτα λαλῶ· » οὐκ ἐπειδὴ (88) οὐκ οἶδε λαλῆσαί τι, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἄλλο θέλει ὁ Πατὴρ, καὶ ἄλλο θέλει ὁ Υἱὸς, καὶ ἄλλο τὸ Πνεῦμα.

24. *Anom.* Etiamsi non semper quæ Dei sunt, locuti sint prophetæ, ut tu dicendo comprobasti ; at certe apostoli nihil ex seipsis, sed quæ sunt Dei, semper locuti sunt. *Orth.* Docet nos Scriptura

24. *Ἀνόμ.* Εἰ καὶ μὴ πάντοτε οἱ προφῆται τὰ τοῦ Θεοῦ ἔλεγον, ὡς ἔδειξεν ὁ λόγος, ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι οὐδὲ ἐλάλουν ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ πάντοτε τὰ τοῦ Θεοῦ. *Ὀρθ.* Ἡ Γραφὴ ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι οἱ ἀπόστολοι ἐλά-

[27] Joan. VIII, 28. [28] I Cor. VII, 25. [29] Exod. IV, 10. [30] ibid. 13. [31] Jerem. I, 6. [32] Joan. XVI, 13. [33] Joan. VIII, 28

(87) Palat., τοῦ Θεοῦ· οὐδὲ γάρ ἐστιν, omissis quibusdam.

(88) Ταῦτα λαλῶ λαλεῖ· οὐκ ἐπειδή.

λων ἀφ' ἑαυτῶν. Ἀνόμ. Πῶς; Ὀρθ. Ἐὰν οὖν ἀκούσῃς Παύλου λέγοντος περὶ τῶν ἀποστόλων, « Ἀλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Κηφᾷ ἔμπροσθεν πάντων » (τὰ δὲ ἑπόμενα οἶδας, εἰ φιλόλογος εἶ), τί ἄλλο λογίζῃ, ἢ τὸ ἀφ' ἑαυτῶν τι λελαληκέναι καὶ πεποιηκέναι, ὅπερ οὐκ ἦν θεόπνευστον; Καὶ περὶ ἑαυτοῦ δὲ λέγει· « Οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. » Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως· καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται, ὅτι « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ. » Ἀνόμ. Ἀλλὰ καὶ πάντες ἄνθρωποι ποτὲ μὲν τὰ ἑαυτῶν λέγουσιν, καὶ ποτὲ δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οἱ ἄγγελοι πάντοτε τὰ τοῦ Θεοῦ λέγουσιν. Ὀρθ. Οὐδὲ τοῦτο ἀληθές. Εἰ γὰρ πάντοτε τὰ τοῦ Θεοῦ ἔλεγον, οὐκ ἂν ἥμαρτον, ὥστε λέγεσθαι· « Εἰ γὰρ ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο. » Ἀνόμ. Ἀλλὰ καὶ εἴ ποτε ἥμαρτόν τινες τῶν ἀγγέλων, ἀλλ' εἰσὶν ἄγγελοι ἀναμάρτητοι. Ὀρθ. Οὐ ζητοῦμεν, εἴ εἰσιν ἄγγελοι ἀναμάρτητοι, ἀλλ' εἰ δύνανται ἁμαρτῆσαι. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς (89) ἕως νῦν οὐκ ἀπεθάνομεν, καὶ ἐσμὲν θνητοὶ τῷ δύνασθαι ἀποθανεῖν, οὐ τῷ ἤδη ἀποτεθνηκέναι· ἐγχωρεῖ γὰρ καὶ μὴ ἀποθανεῖν τινα ἡμῶν, ὡς τὸν Ἡλίαν. Κἂν μή τις δὲ ἡμῶν ἀποθάνῃ, ἀλλ' ἡ φύσις αὐτὴ θνητή ἐστιν. Ὥστε καὶ τῶν ἀγγέλων αἱ μυριάδες οὐκ ἐψεύσαντο, ἀλλ' ἐφύλαξαν τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια· ἀλλ' ἐδείχθη αὐτῶν ἡ φύσις τρεπτὴ, καὶ λαλοῦσα ἀφ' ἑαυτῆς, τό τινας (90) αὐτῶν τραπῆναι καὶ λαλεῖν ἀφ' ἑαυτῶν. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ. Οὐ γάρ ἐστι γενητῆς φύσεως, ὥστε καὶ δύνασθαι τραπῆναι.

A apostolos interdum a seipsis esse locutos. *Anom.* Quomodo? *Orth.* Cum audis Paulum dicentem de apostolis: « Sed cum viderem eos non recto pede incedere secundum veritatem Evangelii, dixi Cephæ coram omnibus [24] » (quæ sequuntur autem nosti, si quidem es sacrorum sermonum studiosus), quid aliud existimas, quam eos aliud locutus esse aut fecisse, quod ex divina inspiratione non proficiscebatur? Idem de seipso dicit: « Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum [25]. » At non ita Spiritus: ideo dictum est: « Non loquetur a semetipso. » *Anom.* Omnes igitur homines modo quidem sua, modo vero quæ Dei sunt, loquuntur: at angeli, quæ Dei sunt semper loquuntur. *Orth.* Ne hoc quidem verum est. Nam si B semper, quæ Dei sunt, loquerentur, non peccassent, adeo ut scriptum sit: « Nam si angelis, qui peccaverant, non pepercit [26], » etc. *Anom.* Sed etiamsi nonnulli angelorum olim peccarunt, sunt tamen angeli peccati expertes. *Orth.* Non quærimus, an sint angeli absque peccato, sed an possint peccare. Etenim nos quoque usque nunc mortui non sumus, et sumus mortales, eo quod possimus mori, non quod jam mortui sumus, siquidem fieri potest ut aliqui nostrum non moriantur, Eliæ exemplo. Etiamsi vero quispiam nostrum non moriatur, at ipsa certe natura est mortalis. Itaque quamvis myriades angelorum non mentitæ sint, sed Dei sermonem custodierint, reipsa tamen apparuit mutabilem esse ipsorum naturam, ac loqui eam ex semetipsa, quandoquidem eorum aliqui mutati sunt, ac locuti a semetipsis. At Spiritus sanctus non loquitur a semetipso. Non enim est ea natura præditus, quæ facta sit, ac proinde mutari possit.

25. Ἀνόμ. Πόθεν γὰρ, ὅτι οὐ δύναται τραπῆναι τὸ Πνεῦμα; Ὀρθ. Τὸ παρέχον ἄλλοις τὴν ἀτρεψίαν, ἀνάγκη ἄτρεπτον εἶναι τῇ φύσει. Ἀνόμ. Εἰσὶ γὰρ οὖν καὶ ἄλλα ἄτρεπτα. Εἰ γὰρ παρέχει ἄλλοις τὸ Πνεῦμα τὴν ἀτρεψίαν, αὐτὰ ἐκεῖνα, οἷς παρέχει τὸ Πνεῦμα τὴν ἀτρεψίαν, ἄτρεπτά εἰσιν (91). Ὀρθ. Ἀλλὰ τὰ μέν εἰσι μετοχῇ ἄτρεπτα, τὰ δὲ τῇ φύσει, ὡς τὸ πῦρ φύσει ἐστὶ καυστικὸν, τὸ δὲ ὕδωρ κατὰ παράθεσιν τοῦ πυρὸς καυστικὸν γίνεται. Οὕτως τὸ μὲν Πνεῦμα φύσει ἐστὶν ἄτρεπτον, οἱ δὲ μετέχοντες αὐτοῦ κατὰ μετοχὴν ἄτρεπτοι. Ἀνόμ. Μὴ θέλεις εἰπεῖν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα Πατήρ ἐστιν; Ὀρθ. Μὴ γένοιτο! Ἀνόμ. Εἰ πάντα τὰ ἴδια τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματός εἰσι καὶ τοῦ Υἱοῦ κοινὰ, ὀφείλει καὶ Πατὴρ εἶναι τὸ Πνεῦμα (92) καὶ Υἱός. Ὀρθ. Οὐκ εἶπον· Τὰ ἴδια τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματός εἰσι κοινά· ἀλλὰ, Τὰ ἴδια τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματός εἰσι κοινά· οἷον τὸ ἄφθαρτον, τὸ ἀθάνατον, τὸ ἀναλλοίωτον, τὸ ἀψευδὲς, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀνόμ. Ἄλλος οὖν ἐστιν ὁ Θεὸς, καὶ ἄλλος ὁ Πατήρ; Ὀρθ. Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὸ, Θεὸς, τὴν φύσιν δηλοῖ, τὸ δὲ Πατὴρ, τὴν σχέσιν

C 25. *Anom.* Enimvero, unde illud habet Spiritus, ut mutari non possit? *Orth.* Quod aliis præbet immutabilitatem, necesse est natura esse immutabile. *Anom.* Sunt igitur **422** alia quoque immutabilia. Nam si aliis præstat Spiritus illam immutabilitatem, nempe illa, quibus immutabilitatem illam præbet Spiritus, etiam sunt immutabilia. *Orth.* Sed quædam sunt immutabilia participatione quædam natura, ut ignis natura quidem est urens, aqua vero apposito igne fit urens. Ita Spiritus est natura immutabilis: qui vero facti sunt ejus participes, hac participatione fiunt immutabiles. *Anom.* An vis dicere illum ipsum Spiritum Patrem esse? *Orth.* Absit! *Anom.* Atqui si quæcunque sunt Patri propria, sunt quoque Filio et Spiri- D tui communia, oportet ut Pater sit ipse Spiritus et Filius. *Orth.* Non dixi, quæ propria sunt Patris, esse quoque Filio et Spiritui communia: sed dixi ea, quæ propria sunt substantiæ Dei, esse et Filio et Spiritui sancto communia, ut incorruptibilem, immortalem, immutabilem esse, mentiri non posse et quæcunque sunt hujusmodi. *Anom.* Ergone aliud

[24] Galat. II, 14. [25] I Cor. IV, 4. [26] II Petr. II, 4.

(89) Palat., Καὶ γὰρ ἡμεῖς.
(90) Forte, τῷ τινας.
(91) *Τὴν ἀτρεψίαν, ἄτρεπτά εἰσιν.* Sic Palat., δι' ὁμοιοτέλευτον.
(92) Πατὴρ εἶναι αὐτὸ Πνεῦμα. Edit. Steph.

Deus est, alius Pater? *Orth.* Absit! sed Dei nomen naturam indicat, nomen autem Patris eam rationem, quam ad Filium habet. Quæcunque igitur propria sunt naturæ, communia sunt ejusdem substantiæ hypostasibus. Siquidem quod dixit propheta [37], Magnitudinis Dei non est finis, dixerit etiam aliquis et de Filio et de Spiritu; quia neque magnitudinis Filii, neque magnitudinis Spiritus: ullus est terminus. Nam « Quo ibo a Spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam [38]? » Rerum autem omnium conditarum et terminus est aliquis et quantitas. Possum enim animo concipere Gabrielem, ubi non sit Raphael: Patrem autem et Filium et Spiritum sanctum ubique, in omnibus et per omnia mente considero.

26. *Anom.* Dico etiam ego, ubique, et in omnibus, et per omnia esse Patrem, Filium, et Spiritum sanctum. *Orth.* Nonne id est consubstantiale, quod eamdem substantiæ rationem recipit? *Anom.* Non dicis igitur majorem esse Patrem Filio? *Orth.* Ut Deum Deo majorem, nequaquam: sed ut Patrem Filii humana carne induti: siquidem non dixit: Deus major me est, sed « Pater major me est [39]. » *Anom.* Filium ergo dicis deitate æqualem esse Patri? *Orth.* Maxime: dicit enim Apostolus: « Hoc sentite in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo [40]. » *Anom.* Quod igitur ipse non rapuit, cur illi attribuis? *Orth.* Quoniam ipse non rapuit, sed habet natura; et hoc habens, « exinanivit semetipsum, forma servi accepta [41]. » Quæ enim laus debeatur ei, qui quam non habet æqualitatem, eam non rapuit? Nam si hoc laudabile est, similiter etiam cœlum laudabitur, et Gabriel, et Raphael, et angelorum singuli, et archangelus quilibet, quod æqualitatem cum Deo non rapuerint.

27. *Anom.* Nos dicimus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum esse instar episcopi, et presbyteri, et diaconi. *Orth.* Sed sicut quispiam qui episcopus non sit, et tamen homo sit, eamdem habet naturam atque episcopus: similiter et diaconus, qui neque presbyter sit, neque episcopus, ejusdem tamen est naturæ: ita igitur tu quoque fateris Filium quidem non esse Patrem, sed ejusdem esse naturæ atque Patrem: itidemque Spiritum Dei non esse quidem Filium, neque Patrem, sed ejusdem esse atque Patrem naturæ: cur igitur auditores fallis, cum nescias quid dicas? ac non dicis tres naturas dissimiles, ut angelum, et hominem, et equum? *Anom.* **423** Ita dico: alioqui fuerim consubstan-

A τὴν πρὸς τὸν Υἱόν. Ὅσα οὖν ἴδιά εἰσι τῆς φύσεως, ταῦτα κοινὰ τῶν τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑποστάσεων. Ἀμέλει καὶ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι πέρας, εἴρηται παρὰ τῷ προφήτῃ· τοῦτο δὲ ἄν τις εἴποι καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· οὔτε γὰρ τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Υἱοῦ (93) ἐστι πέρας, οὔτε τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Πνεύματος. « Ποῦ » γὰρ « πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου; καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; » Τῶν δὲ κτισμάτων ἁπάντων καὶ πέρας ἐστὶ καὶ ποσότης. Δύναμαι γὰρ νοῆσαι τὸν Γαβριὴλ, ἔνθα οὐκ ἔστιν ὁ Ῥαφαήλ· Πατέρα δὲ καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων νοῶ

26. Ἀνόμ. Κἀγὼ λέγω, ὅτι πανταχοῦ καὶ ἐν B πᾶσι καὶ διὰ πάντων ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὀρθ. Τοῦτο οὖν ἐστιν (94) ὁμοούσιον, ὃ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον τῆς οὐσίας. Ἀνόμ. Οὐ λέγεις οὖν μείζονα τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ; Ὀρθ. Ὡς Θεὸν Θεοῦ, οὔ· ὡς Πατέρα δὲ Υἱοῦ ἐνανθρωπήσαντος. Ἀμέλει οὐκ εἶπεν· Ὁ Θεὸς μείζων μου ἐστίν· ἀλλ', « Ὁ Πατὴρ μείζων μου ἐστίν. » Ἀνόμ. Τῇ θεότητι οὖν ἴσον λέγεις τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρός; Ὀρθ. Καὶ πάνυ· καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Τοῦτο φρονείσθω ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὃς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Ἀνόμ. Ὃ οὖν αὐτὸς οὐχ ἥρπασε (95), σὺ διὰ τί δίδως αὐτῷ; Ὀρθ. Ὅτι οὐχ ἥρπασεν, ἀλλ' ἔχει τῇ φύσει· καὶ ἔχων τοῦτο, « ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών. » Ποῖος γὰρ ἦν ἔπαινος τῷ μὴ ἔχοντι τὸ C ἴσον, καὶ μὴ ἁρπάζοντι; Εἰ γὰρ τοῦτο ἔπαινος, ἐπαινεθήσεται ὁμοίως καὶ ὁ οὐρανὸς, καὶ ὁ Γαβριὴλ, καὶ ὁ Ῥαφαὴλ, καὶ ἕκαστος τῶν ἀγγέλων, καὶ ἕκαστος τῶν ἀρχαγγέλων, ὅτι μὴ ἥρπασαν τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ.

27. Ἀνόμ. Ἡμεῖς λέγομεν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς ἐπίσκοπον, καὶ πρεσβύτερον, καὶ διάκονον (96). Ὀρθ. Ἀλλ' ὥσπερ ἐπίσκοπος οὐκ ὢν, ἄνθρωπος δὲ ὢν, τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν τῷ ἐπισκόπῳ· ὁμοίως καὶ ὁ διάκονος, οὔτε πρεσβύτερος, οὔτε ἐπίσκοπος ὢν, τῆς αὐτῆς μέντοι ἐστὶ φύσεως· οὕτως οὖν λέγεις καὶ αὐτὸς τὸν Υἱὸν Πατέρα μὲν μὴ εἶναι, τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως τῷ Πατρί· καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τοῦ Θεοῦ, Υἱὸν μὲν μὴ εἶναι D μήτε Πατέρα, τῆς δὲ αὐτῆς εἶναι (97) φύσεως τῷ Πατρί. Τί οὖν ἀπατᾷς τοὺς ἀκούοντας, μὴ εἰδὼς ἃ λέγεις, οὐ λέγεις δὲ τρεῖς φύσεις ἀνομοίους ὡς ἄγγελον, καὶ ἄνθρωπον, καὶ ἵππον; Ἀνόμ. Οὕτω λέγω· ἐὰν γὰρ τοῦτο μὴ εἴπω, ὁμοουσιαστὴς

[37] Psal. CXLIV, 3. [38] Psal. CXXXVIII, 7. [39] Joan. XIV, 28. [40] Philipp. II, 5, 6. [41] ibid. 7.

(93) Palat., τοῦ Θεοῦ.

(94) Edit. Steph., Τοῦτο οὐκ ἔστιν. Mss., Τοῦτο οὖν ἐστιν.

(95) Palat., Εἰ οὖν αὐτὸς οὐχ ἥρπασεν.

(96) Palat. et Felck., Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι, ὥσπερ ὁ πρεσβύτερος ἐπίσκοπος οὐκ ἔστιν, ἄνθρωπος δὲ ὢν, τὴν αὐτὴν φύσιν ἔχει τῷ ἐπισκόπῳ· ὁμοίως καὶ ὁ διάκονος, οὔτε πρεσβύτερος, οὔτε διάκονος, τοιαύτης μέντοι ἐστὶ φύσεως (Felck. solus hic addit Ὀρθ.). Οὕτως οὖν. Reg., Ἀνόμ. Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι, ὥσπερ ἐπίσκοπος, καὶ πρεσβύτερος, καὶ διάκονος· οὕτως ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ὀρθ. Δείκνυσι μήτε τοῦτο λέγοντα. Ἀνόμ. Πῶς; Ὀρθ. Ὅτι πρεσβύτερος μὲν ἐπίσκοπος οὐκ ἔτι ἄνθρωπος μὲν τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν, etc.

(97) Εἶναι abest a Palatino. Ibidem, Felck. et Palatin., Πατρί. Ἐπειδὴ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεται, et erasis quibusdam, Ὀρθ. Τί οὖν ἀπατᾷς. Palat. loco erasorum habet: Ἀνόμ. Οὔ. Mox iidem, οὐ λέγεις δὲ, ὅτι τρεῖς.

γενόμην. *Ορθ.* Ἔγνως οὖν, ὅτι ὁ λέγων τὸν Πατέρα ὡς ἐπίσκοπον, καὶ τὸν Υἱὸν ὡς πρεσβύτερον, καὶ τὸ Πνεῦμα ὡς διάκονον, ὁμοούσιον λέγει. Οὕτω δὲ λέγων σαυτὸν Χριστιανὸν ἐνόμισας (98) μέχρι τοῦ παρόντος. Εἰ δὲ τοῦτο ὁ λέγων οὐ κέκριταί σοι εἶναι Χριστιανὸς, σαυτὸν ἄρα κατέκρινας, καὶ ἐκ τοῦ στόματός σου ἐκρίθης μὴ ὢν Χριστιανός. *Ἀνόμ.* Ὁ λέγων οὖν ὁμοούσιον Χριστιανὸς οὐκ ἔστιν; *Ὀρθ.* Ὁ λέγων ὁμοούσιον Χριστιανός ἐστιν· ὁ δὲ νομίζων μὴ εἶναι Χριστιανὸν τὸν λέγοντα ὁμοούσιον, καὶ αὐτὸς λέγων, εὑρεθήσεται ἑαυτὸν κατακρίνων, ὡς ὁ κακὸς δοῦλος ἐκεῖνος, ὁ ἐκ τοῦ ἰδίου στόματος κατακεκριμένος. *Ἀνόμ.* Πῶς γὰρ αὐτὸ λέγων εὑρέθην; *Ὀρθ.* Εἶπας ὅτι, Ἡμεῖς λέγομεν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς (99) ἐπίσκοπον, πρεσβύτερον, καὶ διάκονον. *Ἀνόμ.* Ὁμολογῶ εἰρηκέναι, ὡς ἐπίσκοπον, πρεσβύτερον, καὶ διάκονον. *Ὀρθ.* Ἀλλ' ἐπίσκοπος, πρεσβύτερος, καὶ διάκονος ὁμοούσιοί εἰσιν· ὁμοούσιον ἄρα Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὡμολόγηκας. *Ἀνόμ.* Θέλεις οὖν εἰπεῖν, ὅτι, ὥσπερ κονδῖτος οἶνος κερασθεὶς, οὕτως ἐστὶ Πατὴρ, Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Οὐδὲ οἶδας, ὅτι σὺ τοῦτο λέγεις; *Ἀνόμ.* Πῶς; *Ὀρθ.* Ὅτι ἄλλην φύσιν λέγεις τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλην τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλην τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς οἴνου καὶ μέλιτος καὶ πεπέρεως. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν· Ἐὰν ᾖ ὁ Πατὴρ οἶνος εὐφραίνων καρδίαν, καὶ ὁ Υἱὸς οἶνος εὐφραίνων καρδίαν, καὶ τὸ Πνεῦμα οἶνος εὐφραίνων καρδίαν ἐστὶν, ᾗ ὁ Πατὴρ (1) ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. Ὑμεῖς ἄρα καὶ οὐχ ἡμεῖς, κονδίτῳ παρεβάλλετε τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οἱ ἀνομοίους τὰς φύσεις εἰσηγούμενοι.

A tialista. *Orth.* Didicisti igitur eum, qui dicat Patrem esse ut episcopum, et Filium ut presbyterum, et Spiritum ut diaconum, consubstantialitatem dicere. Atque ita dicendo te Christianum esse hactenus existimasti. Quod si judicas eum, qui hoc dicat, non esse Christianum, teipsum nimirum condemnasti: et ex tuo ipsius ore convinceris Christianus non esse. *Anom.* Non est igitur Christianus, qui consubstantialitatem dicit? *Orth.* Qui consubstantialitatem dicit, Christianus est: qui vero existimat eum non esse Christianum, qui consubstantialitatem dicit, et tamen ipse hanc dicit, comperietur seipsum condemnare, ut servus ille malus ex suo ipsius ore damnatus. *Anom.* Quomodo vero sum compertus hanc dicere? *Orth.* Nos, dixisti, B dicimus Patrem, Filium, et Spiritum sanctum esse instar episcopi, presbyteri, et diaconi. *Anom.* Fateor me dixisse: instar episcopi, presbyteri, et diaconi. *Orth.* Atqui episcopus, presbyter, et diaconus sunt consubstantiales; ergo confessus es consubstantiales esse Patrem, Filium et Spiritum sanctum. *Anom.* Visne igitur dicere conditi vini instar esse Patrem, Filium, et Spiritum sanctum? *Orth.* Et non vides te hoc ipsum dicere? *Anom.* Quomodo? *Orth.* Quoniam aliam esse dicis naturam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus sancti, ut vini, mellis et piperis. Nos vero dicimus: Si Pater est vinum exhilarans cor, Filius itidem est vinum cor exhilarans, Spiritus sanctus itidem est vinum C cor exhilarans, qua ratione Pater est super mel et favum. Non nos igitur, sed vos ii estis, qui Patrem, et Filium et Spiritum sanctum cum vino condito comparatis, cum dissimiles naturas introducitis.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ Β' ΠΕΡΙ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ, ΕΝ Ω ΔΙΑΛΕΓΟΝΤΑΙ ΟΜΟΙΩΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΚΑΙ ΑΝΟΜΟΙΟΣ ΑΡΕΙΑΝΙΣΤΗΣ (2).

S. P. N. ATHANASII

DIALOGUS II DE SANCTA TRINITATE, IN QUO ITIDEM DISPUTANT ORTHODOXUS ET ANOMÆUS ARIANISTA.

ΑΝΟΜΟΙΟΣ.

1. Πᾶσι τοῖς νοῦν ἔχουσιν ὁμολογούμενόν ἐστιν, ὅτι τὸ ἔκ τινος ὂν μεταγενέστερόν ἐστι τοῦ ἐξ οὗ ἐστιν, ὡς ἐξ αἰτίου. *Ὀρθόδοξος.* Οὐ πάντως. *Ἀνόμ.* Σὺ οὐκ εἶ ἐκ τοῦ πατρός σου, καὶ μετὰ τὸν πατέρα

D

ANOMŒUS.

1. Omnibus sana mente præditis in confesso est, id quod est ex alio, ortu posterius eo esse, ex quo est ut ex causa. *Orthodoxus.* Non omnino. *Anom.* Annon tu es ex patre tuo, et patre tuo posterior?

(98) Οὕτω δὲ λέγων σαυτὸν Χριστιανὸν ἐνόμισας. Sic Palat. Editi vero, οὕτω δὲ λέγειν σαυτὸν ἐνόμισας. Ibid. Palat., τοῦ παρόντος. Ἀνόμ. Εἰ δὲ τοῦτο, ὁ λέγων οὐ κέκριταί σοι εἶναι Χριστιανὸς, Χριστιανὸς οὐκ ἔστιν. Ὀρθ. Ὁ λέγων.

(99) Ὡς deest in mss. Mox Felck., καὶ διάκονον, καὶ διάκονος ὁμοούσιοί εἰσιν. Ὀρθ. Ὁμοούσιος ἄρα Πατήρ. Palat. vero, καὶ διάκονον. Ὀρθ. Ὁμοούσ.

(1) Regius et Palat. καρδίαν, ἐὰν ᾖ ὁ Πατήρ.

(2) In Palat. nullus est titulus. In Reg. et Felck. autem, ἄλλη διάλεξις Ἀνομοίου καὶ Ὀρθοδόξου.

A *Orth.* Ego quidem sum ex patre meo, et patre meo posterior, et extra patrem meum: lux vero ex sole est, neque tamen posterior est sole, neque extra solem, sed simul atque sol, et in sole, et cum sole: fragrantia quoque ex unguento est, nec tamen post unguentum, neque extra unguentum, sed simul atque unguentum, et in unguento, et cum unguento: et intelligere, ex mente est, at neque post mentem, neque extra mentem, sed simul atque mens, et in mente, et cum mente: et velle ex volente est, et neque extra volentem, neque post volentem, sed simul atque volens, et in volente et cum volente: et sapientia ex sapiente est, et neque post sapientem, neque extra sapientem, sed simul atque sapiens, et in sapiente, et cum sapiente: et potentia ex potente est, **424** at neque post potentem, neque extra potentem, sed B in potente, et simul atque potens, et cum potente. Sic igitur Filium quoque Dei ex Deo esse intelligimus, at non post Deum, neque extra Deum, sed simul atque Deus, et in Deo, et cum Deo.

2. *Anom.* At splendor, et intelligere, et velle, et sapientia, et potentia, non sunt substantia in sese subsistens. Filius Dei vero est substantia, in sua propria hypostasi. *Orth.* In hoc quoque conferri cum ipso nequeunt corporei filii, quod filius quidem sum ego patris mei, sed non sum ejus sapientia, neque sum ejus potentia, neque sum ejus voluntas, neque sum ejus verbum, neque sum ejus C splendor, neque sum in ipso Patre meo. Pater ipse non est in me, nec sicut operatur Pater, ego operor: Filius Dei vero non tantum est Filius, sed etiam potentia, et sapientia, et Verbum, et voluntas, et splendor, ut ex eo, quod sit Filius, intelligatur quod sit quiddam in sese subsistens: et ex eo, quod est sapientia, et potentia, et Verbum, et voluntas, et splendor, intelligatur illud quod simul atque Pater, et in Patre, et cum Patre sit, neque secundus, id est neque post Patrem, neque extra Patrem. Propterea enim clamat propheta, dicens: « Domine, Deus noster, da nobis pacem: omnia enim dedisti nobis. Domine, Deus noster, alium extra te non novimus [42]. » Nec enim extra Patrem D Filius cognoscitur, sed in Patre, et cum Patre, et simul atque Pater, ut splendor gloriæ, ut character hypostaseos, ut sapientia sapientis, et potentia potentis, ut Verbum mentis. *Anom.* Sed splendor, lucis non est filius; character, hypostaseos non est filius: sapientia, sapientis non est filius; potentia, potentis non est filius. *Orth.* Potentis quidem potentia, non est ejus filius; nec sapientis sapientia, est ejus filius; neque verbum mentis, est ejus filius; neque splendor gloriæ, est

σου; *'Ορθ.* Ἐγὼ μὲν ἐκ τοῦ πατρός μου εἰμί, καὶ μετὰ τὸν πατέρα μου εἰμὶ, καὶ ἐκτὸς τοῦ πατρός μου εἰμί· τὸ δὲ φῶς ἐκ τοῦ ἡλίου ἐστὶ, καὶ οὐδὲ μετὰ τὸν ἥλιόν ἐστιν, οὐδὲ ἐκτὸς τοῦ ἡλίου ἐστὶν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ ἡλίου, καὶ ἐν τῷ ἡλίῳ, καὶ σὺν τῷ ἡλίῳ· καὶ ἡ εὐωδία ἐκ τοῦ μύρου ἐστὶ (3), καὶ οὔτε μετὰ τὸ μύρον, οὔτε ἐκτὸς τοῦ μύρου, ἀλλὰ μετὰ τοῦ μύρου, καὶ ἐν τῷ μύρῳ, καὶ σὺν τῷ μύρῳ· καὶ τὸ νοεῖν ἐκ τοῦ νοῦ ἐστι, καὶ οὔτε μετὰ τὸν νοῦν, οὔτε ἐκτὸς τοῦ νοῦ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ νοῦ, καὶ ἐν τῷ νῷ, καὶ σὺν τῷ νῷ· καὶ τὸ θέλειν ἐκ τοῦ θέλοντός ἐστι, καὶ οὔτε ἐκτὸς τοῦ θέλοντος, οὔτε μετὰ τὸν θέλοντα, ἀλλὰ μετὰ τοῦ θέλοντος, καὶ ἐν τῷ θέλοντι, καὶ σὺν τῷ θέλοντι· καὶ ἡ σοφία ἐκ τοῦ σοφοῦ ἐστι, καὶ οὔτε μετὰ τὸν σοφὸν, οὔτε ἐκτὸς τοῦ σοφοῦ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ σοφοῦ (4-5), καὶ ἐν τῷ σοφῷ, καὶ σὺν τῷ σοφῷ· καὶ ἡ δύναμις ἐκ τοῦ δυνατοῦ, καὶ οὔτε μετὰ τὸν δυνατὸν, οὔτε ἐκτὸς τοῦ δυνατοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ δυνατῷ, καὶ μετὰ τοῦ δυνατοῦ, καὶ σὺν τῷ δυνατῷ. Οὕτω τοίνυν καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ νοοῦμεν, καὶ οὐ μετὰ τὸν Θεὸν, οὔτε ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ Θεῷ, καὶ σὺν τῷ Θεῷ.

2. *'Ανόμ.* Ἀλλὰ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ τὸ νοεῖν, καὶ τὸ θέλειν, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ δύναμις, οὐκ ἔστιν οὐσία ἐνυπόστατος· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐσία ἐστὶν ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει. *'Ορθ.* Καὶ ἐν τούτῳ τῶν σωματικῶν υἱῶν τὸ ἀσύγκριτον ἔχει, ὅτι ἐγὼ μὲν, υἱὸς ὢν τοῦ πατρός μου, οὐκ εἰμὶ αὐτοῦ σοφία, οὐκ εἰμὶ αὐτοῦ δύναμις, οὐκ εἰμὶ αὐτοῦ θέλημα, οὐκ εἰμὶ αὐτοῦ λόγος, οὐκ εἰμὶ αὐτοῦ ἀπαύγασμα, οὐκ εἰμὶ ἐν αὐτῷ τῷ πατρί μου. Οὐκ αὐτὸς ὁ πατήρ μου ἐν ἐμοί, οὐ καθὼς ὁ πατήρ μου ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς οὐ μόνον ἐστὶν Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ δύναμις, καὶ σοφία, καὶ Λόγος, καὶ θέλημα, καὶ ἀπαύγασμα, ἵνα ἀπὸ τοῦ εἶναι Υἱὸς, τὸ ἐνυπόστατον νοηθῇ· καὶ ἀπὸ τοῦ εἶναι σοφία, καὶ δύναμις, καὶ Λόγος, καὶ θέλημα, καὶ ἀπαύγασμα, τὸ μετὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ σὺν τῷ Πατρὶ νοηθῇ, καὶ οὐ δεύτερος, οὐδὲ μετὰ τὸν Πατέρα, οὐδὲ ἐκτὸς τοῦ Πατρός. Διὰ γὰρ τοῦτο βοᾷ ὁ προφήτης, λέγων· « Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην δὸς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐκτὸς σοῦ ἄλλον οὐκ οἴδαμεν. » Οὐ γὰρ ἐκτὸς τοῦ Πατρὸς Υἱὸς γνωρίζεται, ἀλλ' ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ σὺν τῷ Πατρὶ, καὶ ἅμα τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπαύγασμα δόξης, ὡς χαρακτὴρ ὑποστάσεως, ὡς σοφία σοφοῦ, ὡς δύναμις δυνατοῦ, ὡς Λόγος νοῦ. *'Ανόμ.* Ἀλλὰ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτὸς υἱὸς οὐκ ἔστιν· ὁ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως υἱὸς οὐκ ἔστιν· ἡ σοφία τοῦ σοφοῦ υἱὸς οὐκ ἔστιν· ἡ δύναμις τοῦ δυνατοῦ υἱὸς οὐκ ἔστιν. *'Ορθ.* Τοῦ μὲν δυνατοῦ ἡ δύναμις οὐκ ἔστιν αὐτοῦ υἱός· καὶ ἡ σοφία τοῦ σοφοῦ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ υἱός· καὶ ὁ λόγος τοῦ νοῦ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ υἱός· καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης οὐκ ἔστιν αὐτῆς υἱός· ὁ δὲ τοῦ

[42] Isa. XXVI, 12, 13.

(3) Sic mss. In editis vero ἐστί deest.

(4-5) Mss., ἀλλ' ἐκ τοῦ σοφοῦ.

A Θεοῦ Υἱὸς καὶ Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγος αὐτοῦ, καὶ Υἱός ἐστι τοῦ σοφοῦ καὶ σοφία αὐτοῦ, καὶ Υἱός ἐστι τοῦ δυνατοῦ, καὶ δύναμις αὐτοῦ ἐστι. Καὶ διὰ τοῦτο, Υἱὸν ἀκούοντες, τὸ ἐνυπόστατον νοοῦμεν· καὶ δύναμιν ἀκούοντες, καὶ Λόγον, καὶ σοφίαν, τὸ ἀχώριστον καὶ συναΐδιον ἐπαιδεύθημεν.

ejus filius : sed Dei Filius, et Filius est Dei et ejus Verbum, et Filius est sapientis et ejus sapientia, et Filius est potentis et ejus potentia. Ideoque cum Filium audimus, eum in sese subsistere intelligimus : cum autem potentiam, Verbum, sapientiam audimus; sic docemur inseparabilem esse et coæternum.

3. *Ἀνόμ.* Ἅμα οὖν λέγεις ὑπάρχειν Πατέρα καὶ Υἱόν; *Ὀρθ.* Ἅμα λέγω. *Ἀνόμ.* Δύο οὖν ἀγένητα λέγεις; *Ὀρθ.* Ἐγὼ Πατέρα καὶ Υἱὸν λέγω· τί δέ ἐστιν ἀγένητον, οὐκ ἐδιδάχθην ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν. *Ἀνόμ.* Οὐκ ἔστιν οὖν ὁμολογούμενον, ὅτι ὁ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔστι γενητός; *Ὀρθ.* Ὡμολόγηται καὶ παρ' ἐμοῦ. *Ἀνόμ.* Ὁ δὲ μὴ γεγονὼς καὶ ὑπάρχων ἀγενήτως ὑπάρχει· ἀγένητος ἄρα. *Ὀρθ.* Ὅτι B μὲν οὐκ ἐγένετο, οἶδα· ἀγένητον δὲ αὐτὸν λέγειν, οὐκ ἐδιδάχθην ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς, ἀλλὰ Πατέρα. *Ἀνόμ.* Εἰ οὐκ ἐγένετο ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, ἀγενήτως ὑπάρχει· ὁ δὲ ἀγενήτως ὑπάρχων ἀγένητός ἐστιν. *Ὀρθ.* Ἀλλ' οὐκ εἶπεν ἡ Γραφὴ τὸ ἀγένητον, τὸ δὲ Πατέρα αὐτὸν εἶναι εἶπε. Κἀκεῖνο λέγω, ὃ ἡ Γραφὴ εἶπε, καὶ οὐχὶ ὃ τῇ ἐννοίᾳ τῶν ἀνθρώπων ὑποπίπτει. Καὶ γὰρ (6) ἄλλα πολλά ἐστιν, ἃ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑποπίπτει, καὶ ὡς ἀπρεπῆ λέγειν αὐτὰ περὶ Θεοῦ παραιτούμεθα, ἐπειδὴ οὐδὲ ἡ Γραφὴ εἶπεν. *Ἀνόμ.* Οἷον; ὡς τί εἰπέ. *Ὀρθ.* Ὅτι ἡμεῖς εὐχόμεθα προκόπτειν ἐπί τι βέλτιον, δῆλόν ἐστιν· ὁ δὲ Θεὸς οὐ προκόπτει· οὐδὲν γὰρ αὐτῷ λείπει. *Ἀνόμ.* Οὐδὲν αὐτῷ λείπει. *Ὀρθ.* Οὐ χρείαν οὖν ἔχει τοῦ προκόπτειν. *Ἀνόμ.* Οὐ χρείαν ἔχει. *Ὀρθ.* Οὐδεὶς ἡμῶν, C διὰ τὸ μὴ προκόπτειν αὐτὸν, ἀπρόκοπτον λέγει αὐτὸν, ἀλλ' ὡς ἀναξίαν τοῦ Θεοῦ τὴν φωνὴν παραιτούμεθα. Οὕτως οὐδὲ τὸ ἀγένητον ἄξιον εἶναι τοῦ Θεοῦ λέγομεν· εἰ γὰρ ἦν ἄξιον, εἶπεν ἂν αὐτὸ ἡ θεία Γραφή.

3. *Anom.* Simul igitur dicis esse Patrem et Filium? *Orth.* Simul esse dico. *Anom.* Duo igitur non facta dicis? *Orth.* Ego Patrem et Filium dico : quid sit autem non factus, sacræ Litteræ me non docent. *Anom.* An vero non est in confesso Patrem Christi non esse factum? *Orth.* Hoc et ego fateor. *Anom.* Itaque qui non est factus, et est, ita est, ut sit non factus. Est igitur non factus. *Orth.* Eum quidem novi non fuisse factum : ipsum autem vocare non factum non docent me sacræ Litteræ, sed Patrem. *Anom.* Si non est factus qui ante sæcula est, est non factus : qui vero sic est, ut non sit factus, est non factus. *Orth.* Verum Scriptura non vocat eum non factum, sed eum esse Patrem dicit. Quod autem dicit Scriptura, hoc et ego dico, non autem id, quod in hominum cogitationem cadit. Nam et alia multa in nostram cogitationem cadunt, quæ tamen repudiamus, ut quæ convenienter de Deo dici non possint, quandoquidem in Scripturis ei non tribuuntur. *Anom.* Cedo exemplum : ut quid, obsecro? *Orth.* Constat nos optare, ut in melius proficiamus : at Deus non proficit, quoniam nihil ei deest. *Anom.* Nihil prorsus ipsi deest. *Orth.* Illi ergo nihil opus est, ut proficiat. *Anom.* Nihil. *Orth.* Nemo tamen nostrum est, qui quod non proficiat, dicat eum, ἀπρόκοπτον, seu, non proficientem; quin potius hanc vocem, ut quæ Deum non deceat, repudiamus. Ita etiam illud ἀγένητον, seu, non factum negamus Deo dignum esse, nam si dignum esset, id dicerent sacræ Litteræ.

4. *Ἀνόμ.* Ἐγένετο οὖν ὁ Θεός; εἰπὲ, καὶ ὑπὸ τίνος ἐγένετο; *Ὀρθ.* Εἰ διὰ τοῦτο ἀγένητον αὐτὸν δεῖ λέγειν, ἐπειδὴ ὑπ' οὐδενὸς ἐγένετο, εἰπὲ αὐτὸν καὶ ἄπιστον, ἐπειδὴ εἰς οὐδένα πιστεύει· εἰπὲ καὶ ἀσεβῆ, ἐπειδὴ οὐδένα σέβεται. Εἰ δὲ ταῦτα ἡ μὲν ἔννοια ὑποβάλλει, ἡ δὲ εὐσέβεια οὐκ ἐπιτρέπει λέγειν· οὕτω καὶ τὸ ἀγένητον, κἂν δοκῇ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑποπίπτειν, ἀλλ' ἡ εὐσέβεια οὐκ ἐπιτρέπει λέγειν. Εἰ δὲ μὴ, εἶπεν αὐτὸ πάντως ἡ Γραφή. *Ἀνόμ.* Οὐ λέγεις D οὖν ἀγένητον τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν; *Ὀρθ.* Εἰ γέγραπται, λέγω· εἰ δὲ οὐ γέγραπται, οὐκ ἔχω ἀνάγκην εἰπεῖν. Καὶ ὅτι οὐ πάντως τὰ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑποπίπτοντα δεῖ λέγειν, ἔξεστι καὶ ἄλλως γνῶναι. Παρὰ πάντων ἡμῶν ὡμολόγηται, ὅτι ὁ Θεὸς ἀόρατός ἐστι, τοῦ ἁγίου Παύλου λέγοντος· « Ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ Θεῷ. » Ὁ δὲ ἄφθαρτος οὐχ ἑαυτῷ μὲν φθαρτός ἐστιν, ἄλλοις δὲ ἄφθαρτος, ἀλλὰ καὶ πᾶσι καὶ ἑαυτῷ ἄφθαρτός ἐστιν. *Ἀνόμ.* Καὶ πάνυ. *Ὀρθ.* Οὐκοῦν, ἐπειδὴ συνῆπται τῷ ἀφθάρτῳ τὸ ἀόρατον,

425 4. *Anom.* Dic igitur, factusne est Deus? et a quo factus est? *Orth.* Si propterea oportet ipsum dici non factum, quoniam a nullo est factus, dic etiam eum non credentem, quoniam in nullum credit : et impium, quoniam nullum colit. Quod si cogitatio quidem nostra nobis talia suggerit, religio vero dicere nos non patitur : ita etiam illud non factum, etiamsi nobis cogitatio nostra id suggerat, non sinit tamen religio nos dicere. Id enim alioqui Scriptura utique usurpasset. *Anom.* An non vero Deum, qui supra omnia est, dicis non factum? *Orth.* Dixerim, si scriptum esset, quod si scriptum non est, non cogor dicere. Sed et alioqui intelligere licet, non esse dicendum, quidquid in cogitationem nostram cadit. Fatemur omnes Deum esse invisibilem, cum dicat Paulus : « Incorruptibili, invisibili, soli sapienti Deo [43]. » Cæterum qui incorruptibilis est, non est sibi quidem corruptibilis, aliis vero incorruptibilis : sed et omnibus et sibi

[43] 1 Tim. I, 17.

(6) Palat. Καὶ γὰρ καί.

est incorruptibilis. *Anom.* Ita est prorsus. *Orth.* Igitur, quoniam incorruptibilitati copulatur invisibilitas, dicamus Deum sibi ipsi quoque invisibilem, et ita mentitum erit (vestro quidem judicio) Evangelium, cum inquit, « Qui est a Patre, is vidit Patrem [44]. » Quod si is, qui a Patre est, videt Patrem, sane ipse Pater seipsum videt : quod est et dicitur et creditur esse invisibilis, referendum est, non ad illum ipsum, neque ad Filium, qui ex ipso est, neque ad Spiritum sanctum, qui ab ipso est; sed ad omnes creaturas.

εἴπωμεν καὶ αὐτὸν ἑαυτῷ ἀόρατον εἶναι τὸν Θεόν (7). Καὶ ἐψεύσαντο τὰ Εὐαγγέλια καθ' ὑμᾶς, λέγοντα· « Ὁ ὢν παρὰ τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Εἰ δὲ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁρᾷ τὸν Πατέρα, καὶ ὁ Πατὴρ αὐτὸς ἑαυτὸν ὁρᾷ, ὅ ἐστι, καὶ λέγεται, καὶ πιστεύεται εἶναι ἀόρατος, οὐχ ἑαυτῷ, οὐδὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ Υἱῷ, οὐδὲ τῷ παρ' αὐτοῦ ἁγίῳ Πνεύματι, ἀλλὰ πάσῃ τῇ κτίσει.

5. *Anom.* Nunc disco, vos id non credere, quod omnibus in confesso est. *Orth.* Quidnam? *Anom.* Deum esse non factum omnes sana mente præditi confitentur, vos autem non admittitis. *Orth.* Non dico non posse a nobis admitti, ut Deum fateamur non factum : sed quamvis id cadat in nostram cogitationem tamen necessarium non esse, ut voce utamur, quæ in sacris Litteris nusquam invenitur. Nam si hoc foret necessarium, non reticuisset sacra Scriptura. *Anom.* Igitur factum ipsum dicamus? *Orth.* Qui factum eum dicit, impie facit. Tradidit enim nobis Scriptura, quænam sunt facta, et quis sit eorum opifex. Qui vero dicit eum non factum (quod Scriptura non tradit) supervacaneum quiddam loquitur. *Anom.* Si non est factus, est non factus. *Orth.* Etiam si humana cogitatio nobis hoc suggerit, non ita nos tamen sancta Scriptura docuit; sed audis ipsam dicentem : « Quantum abest oriens ab occidente, tantum absunt cogitationes vestræ a cogitationibus meis [45]. » Quod si existimat Eunomius se comperisse, quid sit Deus, ex eo quod non sit factus, nec habeat suum esse ex aliquo factore, dicat eum etiam ἄθεον, id est, « absque Deo, » ut qui Deum non habeat. Quod si non licet ita loqui, quamvis cogitationem nostram subeat, ne dicatur etiam non factus, quamvis hoc in cogitationem nostram cadat. *Anom.* Factus est igitur Deus? *Orth.* Non factus est. *Anom.* Ergo est non factus? *Orth.* Habetne Deus Deum? *Anom.* Minime quidem is, qui est non factus. *Orth.* Est igitur ἄθεος, id est, « absque Deo. » Viden' ergo, quam puerilia et illiberalia sint vestra cogitata? Quamobrem vestigiis sanctæ Scripturæ insistentes, dicamus potius Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, Deum : neque timebimus, ne circa fidem naufragium faciamus. Nam illud non factum, est inventum aquilæ volantis, quærentis escam, cujus firmum vestigium inveniri nequit : nec enim habet in Scriptura, ubi pedes ponat. *Anom.* Acceptam epistolam Aetii lege, et loquere adversus illam. *Orth.* Tu ipse lege. *Anom.* Sunt una cum ea Eunomii quoque scholia. *Orth.* Ergo et illa recita.

5. Ἀνόμ. Νῦν μανθάνω, ὅτι ὃ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶν ὡμολογημένον, τοῦτο ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. Ὀρθ. Ποῖον; Ἀνόμ. Ὅτι ἀγένητός ἐστιν ὁ Θεὸς, πάντες ἄνθρωποι, οἱ νοῦν ὀρθὸν ἔχοντες, ὁμολογοῦσιν, ὑμεῖς δὲ οὐ δέχεσθε. Ὀρθ. Οὐ λέγω, ὅτι τὸ ἀγένητον αὐτὸν ὁμολογεῖν ἀπαράδεκτόν ἐστιν ἡμῖν· ἀλλ' ὅτι κἂν δοκῇ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν ὑποπίπτειν, ἀλλ' ὅμως ὡς οὐδαμοῦ τῆς θείας Γραφῆς κειμένην τὴν φωνὴν οὐκ ἀναγκαῖον λέγειν. Εἰ γὰρ ἦν ἀναγκαῖον, εἶπεν ἂν αὐτὸ ἡ θεία Γραφή. Ἀνόμ. Γενητὸν οὖν εἴπωμεν αὐτόν; Ὀρθ. Ὁ λέγων αὐτὸν γενητὸν (8) ἀσεβεῖ. Εἶπε γὰρ ἡμῖν ἡ Γραφὴ, τίνα ἐστὶ τὰ γενητὰ, καὶ τίς ὁ τούτων γενεσιουργός. Ὁ δὲ λέγων αὐτὸν ἀγένητον, ὃ οὐκ εἶπεν ἡ Γραφὴ, περιττολογεῖ. Ἀνόμ. Εἰ οὐκ ἔστι γενητὸς, ἀγένητός ἐστιν. Ὀρθ. Κἂν ἀνθρωπίνη διάνοια τοῦτο νοεῖν ποιῇ, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἡ θεία Γραφὴ ἐδίδαξεν· ἀλλ' ἀκούεις αὐτῆς λεγούσης· καὶ « Καθόσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, τοσοῦτον ἀπέχουσι τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῶν διανοημάτων μου. » Εἰ δὲ νομίζει Εὐνόμιος εὑρηκέναι, τὸ τί ἐστιν ὁ Θεὸς, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν γενητὸν, μηδὲ ἔχειν γενεσιουργὸν, λεγέτω αὐτὸν καὶ ἄθεον, ἐπειδὴ Θεὸν οὐκ ἔχει. Ἀλλ' εἰ (9) οὐ δεῖ λέγειν τοῦτο, κἂν ὑποπίπτῃ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν· μηδὲ τὸ ἀγένητον λεγέσθω, κἂν ὑποπίπτῃ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν. Ἀνόμ. Ἐγένετο οὖν ὁ Θεός; Ὀρθ. Οὐκ ἐγένετο. Ἀνόμ. Ἀγένητος οὖν ἐστιν; Ὀρθ. Ἔχει Θεὸν ὁ Θεός; Ἀνόμ. Ὁ ἀγένητος οὔ. Ὀρθ. Ἄθεος οὖν ἐστι. Καὶ ὁρᾷς (10), πῶς μειρακιώδη καὶ ἀνδραποδώδη εἰσὶν ὑμῶν τὰ διανοήματα; Διὸ μᾶλλον ἀκολουθοῦντες τῇ θείᾳ Γραφῇ, εἴπωμεν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν· καὶ οὐ φοβούμεθα περὶ τὴν πίστιν ναυαγῆσαι. Τὸ γὰρ ἀγένητον εὕρεσίς ἐστιν ἀετοῦ πετομένου, ζητοῦντος βορὰν (11), οὗ ἴχνος ἐρηρεισμένον οὐχ εὑρίσκεται· οὐ γὰρ ἔχει ἐν τῇ Γραφῇ, οὗ στήσει τοὺς πόδας. Ἀνόμ. Λάβε, ἀνάγνωθι τὴν ἐπιστολὴν Ἀετίου, καὶ εἰπὲ πρὸς αὐτήν. Ὀρθ. Αὐτὸς ἀνάγνωθι. Ἀνόμ. Εἰσὶ μετ' αὐτῆς καὶ σχόλια Εὐνομίου. Ὀρθ. Καὶ αὐτὰ ἀνάγνωθι.

[44] Joan. VI, 46. [45] Isa. LV, 8.

(7) Edit. Steph. καὶ ἀόρατον ἑαυτῷ ἀορ.
(8) Edit. Steph. male, ἀγένητον.
(9) Εἰ abest a mss. Mox Palat. bis διανοίαις, pro ἐννοίαις.
(10) Edit. Steph. καὶ ὁρῶν.
(11) Sic ed. recte. Palat. vero, πεσομένου, ζητοῦντος βορρᾶν.

6. Σχόλια Εὐνομίου, καὶ πρὸς αὐτὰ Ὀρθοδόξου.

Ὅτι ἡ θέλησις καὶ ἡ βούλησις οὐ ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ· ἡ μὲν γὰρ θέλησις καὶ ἄρχεται καὶ παύεται· ἡ δὲ οὐσία οὔτε ἄρχεται, οὔτε παύεται· τὸ δὲ ἀρχόμενον καὶ παυόμενον τῷ μήτε ἀρχομένῳ μήτε παυομένῳ τὸ αὐτὸ εἶναι οὐ δύναται. Καὶ ἄλλως, εἰ ταυτὸν ἦν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ ἡ βούλησις, ἐχρῆν μιᾶς οὐσίας μίαν εἶναι καὶ τὴν θέλησιν· εὑρίσκονται δὲ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν θείων Γραφῶν, οὐ μία θέλησις, ἀλλὰ πολλαὶ θελήσεις· τῆς Γραφῆς λεγούσης· « Πάντα, ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησε· » πολλὰ οὖν ἠθέλησε καὶ οὐχ ἕν. Ἐναργέστερον (12) δὲ ἰδεῖν ἐπὶ τῆς κοσμοποιίας. Ἠθέλησε γὰρ εἶναι τὸν κόσμον, καὶ ὑπέστη κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν, καὶ διαμένει τὸ γενόμενον. Ἄλλο δέ ἐστιν ἡ διαμονὴ (13) παρὰ τὴν B θέλησιν τῆς δημιουργίας· ἐπηγγείλατο δὲ καὶ μετασχηματίσαι τὸν κόσμον. Θελήσας ἄρα μετασχηματίζει. Οὐ μόνον δὲ πολλαί, ἀλλὰ καὶ διάφοροι αἱ θελήσεις. Ἠθέλησε γὰρ καὶ οὐρανόν, ἠθέλησε καὶ ἥλιον, ἠθέλησε καὶ γῆν. Τῶν δὲ θελημάτων διαφόρων ὄντων, ἀνάγκη διαφέρειν καὶ τὰς περὶ αὐτῶν θελήσεις· καὶ ἐπὶ τῶν νοητῶν δὲ ὡσαύτως. *Ὀρθ.* Εἰ τοίνυν καὶ κατὰ σὲ οὐ ταυτόν ἐστι τῇ οὐσίᾳ ἡ βούλησις, ἤγουν (14) ἡ θέλησις, πάντα δὲ τὰ γεγονότα τοῦ θελήματος αὐτοῦ εἰσιν ἔργα, ὁμολόγει τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας· οὕτω γὰρ αὐτὸν καὶ μονογενῆ ὁμολογήσεις τὸ μόνον ἐκ τῆς (15) οὐσίας γεγενῆσθαι. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς βουλήσεως καὶ θελήσεώς ἐστιν Υἱός, οὐκ ἔστι μονογενής, πολλῶν ὄντων τῶν κατὰ βούλησιν ἀποκυηθέντων. Γέγραπται γάρ· « Βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας. » C Πολλαὶ δὲ θελήσεις οὐκ εἰσίν, ὡς ἐνόμισας· οὐ γάρ, ἐπειδὴ διάφορα τὰ δημιουργήματα, πάντως διάφοροι καὶ αἱ θελήσεις· ἀλλ' ὥσπερ ἑνὶ θελήματι ποιήσας τὸν ἄνθρωπον ἐκ διαφόρων μελῶν καὶ μερῶν πεποίηκεν, ὀφθαλμούς, ὦτα, ῥῖνας, τρίχας, ἔντερα, καὶ διαφόρως τὴν τῶν ἐντέρων σύνθεσιν, σπλῆνα, ἧπαρ, νεφρούς, καὶ ὅσα ἐν ἡμῖν· οὕτω καὶ πάντα τὸν κόσμον ἑνὶ θελήματι δημιουργεῖ.

A 426 ### 6. *Scholia Eunomii, et responsio Orthodoxi ad illa.*

Voluntas non idem est atque substantia Dei: nam voluntas incipit et desinit; substantia vero nec incipit, nec desinit. Id autem, quod incipit et desinit, non potest idem esse atque id, quod nec incipit nec desinit. Præterea, si voluntas idem esset atque substantia Dei, oporteret, cum una sit substantia, unam esse voluntatem: ac juxta sacrarum Litterarum doctrinam, non unica, sed multæ voluntates inveniuntur: cum dicant, « Omnia quæcunque voluit, fecit [46]: » multa igitur voluit, non autem unum quiddam. Quod etiam magis perspicue videre licet in mundi creatione. Voluit enim esse mundum, et is exstitit prout voluit, atque factus permanet. Aliud est autem illa perseverantia, quam voluntas condendi illius: denuntiavit vero fore etiam, ut mundum transformet. Ergo quia voluit transformat. Neque vero multæ duntaxat, verum etiam diversæ sunt voluntates. Voluit enim cœlum, voluit et solem, voluit et terram. Cum autem ista, quæ vult, diversa sint, necesse est differre quoque voluntates illorum creandorum: quod etiam oportet de rebus, quæ mente concipiuntur accipere. *Orth.* Ergo, si, ut tu quoque sentis, voluntas non idem est quod substantia, et quæcunque facta sunt, opera sunt voluntatis ejus, fatere Filium esse ex ejus substantia; sic enim eum etiam unigenitum esse fateare, quod solus ex substantia genitus sit. Nam si et ipse voluntatis Filius est, non est unigenitus, cum multi sint geniti voluntate. Scriptum est enim: « Volens genuit nos verbo veritatis [47]. » Non sunt autem multæ Dei voluntates, ut tu existimas. Non enim quia diversa sunt opificia, diversæ quoque sunt voluntates: sed sicut Deus hominem unica voluntate ex diversis membris et partibus condens, fecit oculos, aures, nares, comam, intestina, et varie intestina disposuit, splenem, hepar, renes, et quæcunque in nobis sunt: sic etiam universum mundum unica voluntate creat.

7. *Ἀνόμ.* Εἰ μείζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ; καὶ εἰ μείζων, κατὰ τί μείζων, πότερον μείζων (16) ὄγκῳ σώματος, ἢ κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἀγεννησίας; καὶ πότερον τὸ ἀγέννητον (17) οὐσία ἐστίν, ἢ οὐδέν ἐστιν; *Ὀρθ.* Μείζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ γέγραπται, οὔτε δὲ D ὄγκῳ, οὔτε χρόνῳ, οὔτε φύσει, ἀλλ' ὡς Πατὴρ Υἱοῦ ἐνανθρωπήσαντος. Διὰ δὲ τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τῶν ἀγγέλων ἠλαττῶσθαι αὐτὸν λέγει ὁ Ἀπόστολος, γράφων· « Τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου. » Διὰ δὲ ταύτην τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τῇ Μαρίᾳ καὶ τῷ Ἰωσὴφ ὑπετάσσετο. « Ἦν γὰρ ὑποτασσόμενος αὐτοῖς, »

7. *Anom.* Num major est Pater Filio? et si major, in quo major est; utrum mole corporis major, aut natura ἀγεννησίας, sive quod sit nativitatis expers? et utrum non genitum esse est substantia, an vero nihil est? *Orth.* Scribitur Pater major esse Filio: at neque mole, neque tempore, neque natura, sed quatenus Pater est Filii, qui humanitatem assumpsit. Propter hanc autem hominis assumptionem dicit Apostolus eum inferiorem factum fuisse etiam angelis, sic scribens: « Eum autem qui paulo minor factus angelis est, cernimus Jesum per mortis passionem [48]. » Propter hanc quoque hominis as-

[46] Psal. CXIII, 3. [47] Jac. I, 18. [48] Hebr. II, 9.

(12) Ἐνεργέστερον. Mss. et Felck. emend. ἐναργέστερον.
(13) Felck. δέ τι ἡ διαμ. Palat. δέ σοι ἡ δ.
(14) Ἤτουν mss.
(15) Pal. τῷ μόνον ἐκ τ. Reg. τὸ μὴ μόνον.
(16) Μείζων deest in mss.
(17) Dubium an sit legendum γενητόν et ἀγένητον.

sumptionem subjectus fuit Mariæ et Josepho : « Erat enim subditus illis [49], » ut in Evangelio scriptum est. *Anom.* Sed natura major, idcirco quod sit ἀγέννητος, sive non genitus, estne aliquid, an vero nihil est, sicut prius dicebamus ? *Orth.* Nihil est natura : nec enim substantia est. Itaque si major est Pater, eo quod sit non genitus, et non genitum esse nihil est, consequitur, nihilo esse majorem. Qui vero nihilo major est, in omnibus est æqualis. Nec enim sane Pater est Filio inferior. *Anom.* Æquale igitur esse dicis non genitum, ei quod genitum est : et quomodo verax fuerit, qui dicit, « Pater, qui misit me, major me est [50] ? » *Orth.* Non genitum esse, non est substantia in Deo et Patre, sed nullum esse Dei Patrem ostendit. Nullus autem ideo major est quopiam, quod Patrem non habeat. Nam neque Adam patrem habuit, neque Eva, et tamen sunt nobis consubstantiales. Sed quomodo inter philosophandum de non genito et genito, veluti tui ipsius oblitus subjecisti : 427 « Pater, qui misit me, major me est ? » Oportebat enim te potius, ut tecum ipse consentires, dicere, Non genitus, qui misit me, major me est. Sed hoc scriptum non est, ideoque recte non dicis : « Noli multum argutare, nequando consterneris [51] » Neque enim es sapientior Daniele, nedum ipso Spiritu, qui Patrem quidem nos docuit, non genitum vero nequaquam.

ὡς ἐν Εὐαγγελίῳ γέγραπται. Ἀνόμ. Ἀλλὰ φύσει (18) μείζων κατὰ τὸ ἀγέννητον, ἔστι τι, ἢ οὐδέν ἐστι, καθὼς προείπομεν; Ὀρθ. Οὐδέν ἐστι φύσει· οὐ γὰρ οὐσία ἐστίν. Εἰ τοίνυν κατὰ τὸ ἀγέννητόν ἐστι μείζων, τὸ δὲ ἀγέννητον οὐδέν ἐστι, κατ' οὐδέν ἐστι μείζων. Ὁ δὲ ἐν μηδενὶ μείζων κατὰ πάντα ἴσος. Οὐ γὰρ δὴ ὁ Πατὴρ ἐλάττων τοῦ Υἱοῦ. Ἀνόμ. Οὐκοῦν ἴσον λέγεις τὸ ἀγέννητον (19) τῷ γεννήματι· καὶ πῶς ἀληθεύει ὁ λέγων· « Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μού ἐστιν; » Ὀρθ. Τὸ ἀγέννητον ἐπὶ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσία οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τοῦ μὴ Πατέρα ἔχειν τὸν Θεὸν δηλωτικόν. Οὐδεὶς δὲ διὰ τοῦτο μείζων τινὸς, διὰ τὸ Πατέρα μὴ ἔχειν. Οὐδὲ γὰρ ὁ Ἀδὰμ πατέρα ἔσχεν, οὔτε ἡ Εὔα· ἀλλ' ὅμως εἰσὶν ἡμῖν ὁμοούσιοι. Πῶς δὲ καὶ, περὶ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ φιλοσοφῶν, ὥσπερ ἐπιλανθανόμενος σαυτοῦ ἐπήγαγες τό· Ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μού ἐστιν; » Ἔδει γάρ σε μᾶλλον ἑαυτῷ ἀκολουθοῦντα εἰπεῖν· Ὁ ἀγέννητος ὁ πέμψας με μείζων μού ἐστιν. Ἀλλ' οὐ γέγραπται· διὰ τοῦτο οὐ λέγεις καλῶς. « Μὴ σοφίζου πολλὰ, ἵνα μὴ ἐκπλαγῇς. » Οὐ γὰρ εἶ σοφώτερος τοῦ Δανιὴλ, μήτοι γε τοῦ Πνεύματος, τοῦ Πατέρα μὲν διδάξαντος, ἀγέννητον δὲ μή.

8. *Anom.* At si mole Pater est major, compositus fuerit ipse non genitus, quamvis simplex sit ac figuræ expers : siquidem moles est compositum et dividuum quiddam : quoniam omnis moles ex partibus constat, et partium compositionem habet : quod de Deo dicere absurdum est. *Orth.* Deo compositionem et molem tribuere absurdum est, vere, inquam, absurdum. Est autem Filius quoque, vel te invito, Deus non compositus, sed simplex et expers figuræ : ut absurdum sit compositionem aut molem ipsi attribuere. Quod si ita est, majus sane in his non comperietur. Ipse vero, quem in confesso est simplicitate et eo quod neque compositus est, neque figuram habet, deitate denique Patri æqualem esse; majorem dicit Patrem, eo quod servi formam assumpserit, et Patrem honorat. Itaque audis eum dicentem : « Honorifico Patrem, et vos inhonorastis me [52] : » et Pater honorat Filium, quem ad dexteram suam collocavit, et ad quem omnes trahit. Dicit enim Filius : « Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum ad me [53]. »

8. Ἀνόμ. Εἰ δὲ κατ' ὄγκον ὁ Πατὴρ μείζων, σύνθετος ἔσται ὁ ἀγέννητος, καίπερ ἁπλοῦς ὢν καὶ ἀσχημάτιστος· εἴγε ὁ ὄγκος σύνθετον καὶ μεριστόν· πᾶς γὰρ ὄγκος ἐκ μερῶν σύγκειται, καὶ σύνθεσιν μερῶν ἔχει· ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγει ἄτοπον. Ὀρθ. Ἐπὶ Θεοῦ (20) λέγειν σύνθεσιν καὶ ὄγκον ἄτοπον, ἀληθῶς δὴ ἄτοπον. Θεὸς δὲ, κἂν μὴ θέλῃς, ὁ Υἱὸς, ἀσύνθετος καὶ ἁπλοῦς καὶ ἀσχημάτιστος καὶ αὐτός· καὶ σύνθεσιν λέγειν καὶ ὄγκον ἐπ' αὐτοῦ ἄτοπον. Εἰ δὲ τοῦτο, τὸ μεῖζον ἄρα ἐν τούτοις οὐχ εὑρεθήσεται. Ἐν δὲ τῷ ἁπλῷ καὶ ἀσυνθέτῳ καὶ ἀσχηματίστῳ καὶ θείῳ ἴσος ὁμολογηθεὶς, μείζονα τὸν Πατέρα λέγει, μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ τιμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. Ἀκούεις γοῦν αὐτοῦ λέγοντος· « Ἀλλ' ἐγὼ (21) τιμῶ τὸν Πατέρα, ὑμεῖς δὲ ἀτιμάζετέ με· » καὶ, Ὁ Πατὴρ τιμᾷ τὸν Υἱὸν, καθίσας αὐτὸν ἐκ δεξιῶν, καὶ πάντας ἕλκων πρὸς αὐτόν. Λέγει γὰρ αὐτὸς ὁ Υἱός· « Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς μὲ, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος ἑλκύσῃ αὐτὸν πρὸς μέ. »

9. *Anom.* Præterea, si non genitum est aliquid, hoc vel est totum vel pars : si pars est, Deus erit sibi ipsi dissimilis; siquidem una ejus pars est non genita, altera vero genita. At si tota ejus natura est non genita, et Pater omnino major, statim eo recidit res, ut alterius ac diversæ sit substantiæ. Nam, si tota Patris substantia est non ge-

9. Ἀνόμ. Ἄλλως δὲ, εἰ ἔστι τι τὸ ἀγέννητον, ἢ ὅλον ἐστὶ τοῦτο ἢ μέρος· ἀλλ' εἰ μὲν μέρος, πάλιν ἑαυτοῦ ἐστιν ἀνόμοιος· εἴγε τὸ μὲν μέρος αὐτοῦ ἀγέννητον, τὸ δὲ ἄλλο μή. Εἰ δὲ ὅλη ἡ φύσις ἀγέννητος, καθόλου δὲ μείζων ὁ Πατὴρ, εὐθὺς ἐπὶ τὴν παραλλαγὴν τῆς οὐσίας ὅλως ἐκπίπτει. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία ὅλη ἀγέννητος, καὶ οὐδὲν ἐπ' αὐτῇ μέρος γεννη-

[49] Luc. II, 51. [50] Joan. XIV, 28. [51] Eccle. VII, 17. [52] Joan. VIII, 49. [53] Joan. VI, 44.

(18) Pal. Ἀλλ' εἰ φύσει. Reg. et Felck. Ἀλλὰ φύσιν.
(19) Mss. τὸν γεννητόν.
(20) Pal. Εἰ ἐπὶ Θεοῦ. Mox Felck. et edit. Steph. ἀληθῶς δέ.
(21) Palat. λέγοντος· Ἐὰν ἐγώ

τὸν, κατὰ δὲ τὸ ἀγέννητον ἀνόμοιος, καθ' ὅλην ἄρα A τὴν οὐσίαν ἀνόμοιος. Πῶς οὖν λέγεις, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, ἐν δὲ τῷ γεννητῷ ἔχει τὴν ὑπεροχὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ; Τὸ δὲ ἀγέννητον οὐδὲν ἔσται τοῦ Υἱοῦ μεῖζον, ὅπερ ἔξω φασὶ (22) τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός. Εἰ δὲ ἡ ὑπεροχὴ ἔξω τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἡ ἰσότης ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐστί. Μεῖζον δέ ἐστι τὸ ἀγέννητον τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ πᾶσιν οὐδέν· καὶ τὸ ἴσον ἐν τῷ Υἱῷ ἔσται, ἐκεῖνο μὲν ἀγέννητον (23), ταῦτα δὲ γεννητά. *Ὀρθ.* Ἁρπάζειν δεῖ οὐ τὰ ἄγραφα, ἀλλὰ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Τί οὖν σὺ ἁρπάζεις ὃ οὔτε ἡ Γραφή σοι δίδωσιν, οὔτε ἡμεῖς; Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν σοι δίδωσι κατὰ τὸ ἀγέννητον μείζονα τὸν Πατέρα. Οὐδὲ γὰρ ὁ Υἱὸς εἶπεν· Ὁ ἀγέννητος μείζων μού ἐστιν, ἀλλ' ὁ Πατὴρ, πρὸς ὃν πορεύεσθαι ἔμελλε. Λέγει γὰρ οὕτως· « Εἰ γὰρ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἂν, ὅτι εἶπον, B Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα· ὁ γὰρ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι. » Πορεύεται δὲ, ὡς μορφὴν δούλου λαβών· ὡς δὲ Θεὸς, ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα ἔχει, λέγων· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, » καὶ, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ὁ Πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός. » Μὴ οὖν ἐπίσπειρε ζιζάνια τῷ ἀγρῷ τῆς θείας Γραφῆς, τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ ἀνόμοιον· ἀλλ' εἰ θέλεις φιλοσοφεῖν ταῦτα τὰ ῥήματα, ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀθανάτου φιλοσόφει· ταῦτα γάρ εἰσι σπέρματα τοῦ ἀγροῦ τῆς Γραφῆς· οἷον, Εἰ ἔστι τὸ ἀθάνατον, ἢ ὅλον ἐστὶ τοῦτο ἢ μέρος. Ἀλλ' εἰ μὲν μέρος, πάλιν ἑαυτῷ ἔσται ἀνόμοιος, εἴ γε τὸ μὲν μέρος αὐτοῦ ἀθάνατον, τὰ δὲ ἄλλα μή. Εἰ δὲ ὅλη ἡ φύσις ἀθάνατος καὶ ἄφθαρτος, καθόλου δὲ ἀθάνατος C ὁ Πατὴρ καὶ ἄφθαρτος, καὶ ὁ Υἱὸς εὐθὺς ἐπὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας ὅλον εὑρεθήσεται. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία ὅλη ἀθάνατος καὶ ἄφθαρτος, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτῇ μέρος ἐναντίον, καθ' ὅλην ἄρα τὴν οὐσίαν ἡ ταυτότης. Πῶς οὖν τολμᾷ τις λέγειν ἀνόμοιον; Λέγετε τῆς ἐνεργείας, φασὶν, εἰκόνα. Εἰ δὲ ἐνέργεια ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ, τῆς ἄρα οὐσίας ἔσται εἰκὼν ὁ Υἱός.

nita, nec ulla ejus pars genita est, Filius vero est ipsi in eo dissimilis, quod ille non sit genitus, consequitur eum totius essentiæ ratione esse Patri dissimilem. Quid ais igitur, præterquam quod non sit genitus, et in eo quod sit non genitus, Filio præcellere? At non genitum nihilo Filio majus erit, quod extra Patris essentiam dicatur. Quod si ipsa excellentia extra Patris substantiam est, æqualitas in ipsa substantia est. Sed majus est Filio, quod genitum non est. Et æqualitas in Filio erit illud quidem non genitum, cum hæc sint genita. *Orth.* Arripere non decet, quæ scripta non sunt, sed regnum cœlorum. Quorsum igitur arripis, quod neque Scriptura, neque nos damus? Nullus enim nostrum tibi concedit Patrem esse majorem, ideo quod sit ingenitus. Nec enim Filius dicit: Qui est ingenitus, major me est; sed, Pater, ad quem erat profecturus. Nam sic loquitur: « Si diligeretis me, gauderetis, quia dixi, vado ad Patrem: Pater enim meus major me est [84]. » Vadit autem, quatenus formam servi accepit; quatenus vero est Deus, habet Patrem in semetipso, dicens: « Ego in Patre, et Pater in me [84*], » et: « Ego et Pater unum sumus [85]: qui vidit me, vidit Patrem: Pater in me manens ipse facit opera [86]. » Ne igitur insperge agro divinæ Scripturæ ista zizania, non genitum et dissimile: sed, si vis in ipsis vocabulis philosophari, philosophare demum in nominibus incorruptibilis et immortalis. Hæc enim sunt agri Scripturæ semina: ut si immortale est, aut totum est, aut pars; si pars est, Pater fuerit sibi ipsi dissimilis, siquidem pars ejus una fuerit immortalis, altera non item. At si tota ejus natura est incorruptibilis, et immortalis, et Pater est omnino immortalis et incorruptibilis, protinus quoque Filius ipsa substantia idem esse comperietur. Nam, si tota substantia est incorruptibilis et immortalis, nec ulla est ejus **428** pars repugnans, nempe in tota essentia est identitas. Quomodo igitur audet aliquis dicere dissimilem? Dicitis esse energiæ sive efficacitatis imaginem. Quod si efficacitas eadem est atque substantia, erit nimirum Filius substantiæ imago.

Ἐρωτῶμεν τοίνυν· Ἐγέννησεν ἢ οὔ; Φασὶ, ναί. Ἐκ τῆς οὐσίας, ἢ ἐκ τῆς θελήσεως; Οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας, φησὶν, ἀλλ' ἐκ τῆς βουλήσεως· ἄλλο γὰρ λέγεις αὐτὸς τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν βούλησιν παρὰ τὴν οὐσίαν, ἢ τὴν αὐτήν. Εἰ μὲν οὖν τὴν αὐτὴν λέγεις, ἐκ δὲ τῆς θελήσεως καὶ τῆς ἀγαθότητος ἐγέν- D νησεν, ἀλλ' ὡς ὁμοούσιον λέγεις τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· ὅπερ οὐ βούλει. Λέγεις δὲ, ὅτι καὶ τὰ πάντα (24) ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐγένετο διὰ Υἱοῦ. Εἰ δὲ θέλησις ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ, ὁμοούσια ἔσται τὰ πάντα τῷ Θεῷ, εἴτε ἑρπετὰ, εἴτε νηκτὰ, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα· « Πάντα γὰρ ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ· » οὕτως ἄρα, καὶ τῆς ἐνεργείας εἰκὼν ὢν, ἐξ ὧν αὐτὸς λέγεις (25), οὐχὶ καὶ

Quæro igitur: Genuit Pater, annon? Genuit, inquit. Num ex substantia, an vero ex voluntate? Non ex substantia, inquit, sed ex voluntate. Nam bonitatem et voluntatem vel aliud esse dicis quam substantiam, vel eamdem atque substantiam. Si eamdem dicis, et Pater ex voluntate et bonitate genuit, sic quoque consubstantialem Patri Filium dicis: quod tu minime vis. Dicis autem et illud, omnia facta sunt per Filium ex Dei voluntate. Jam vero si voluntas eadem est quæ substantia: omnia igitur et reptilia, et natatilia, cæteraque item omnia, fuerint Deo consubstantialia, siquidem « Omnia quæcunque voluit fecit in cœlo et in terra. » Ita si, ex iis quæ dicis, Filius est efficaci-

[84] Joan. XIV, 28. [84*] Joan. XIV, 10. [85] Joan. X, 30. [86] Joan. XIV, 9, 10.

(22) Edit. Steph. φησί.
(23) Cur ἀγέννητον modo ingenitum, modo nongenitum vertamus, vide in Præfat.
(24) Palat. βούλει. Λέγει δὲ ὅτι τὰ π. Mox edit. Stephan. διὰ Υἱόν.
(25) Hunc locum referens Joannes Cyparissiotes Decad. 3, c. 5, hunc dialogum vocat Athanasii cum Ario in synodo Nicæna.

tatis imago, nonne etiam est substantia nullo modo diversus? Itaque, si tuæ sententiæ fautores evertere conaris, ipsos confutasti : sin autem veram ipsam doctrinam, illum ne audivisse quidem unquam videris. Filium enim esse ipsius substantiæ imaginem dixit Apostolus : « Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ [56], » seu character hypostaseos. Nam character hypostaseos nihil aliud est, quam substantiæ imago. Cæterum non idem esse voluntatem atque essentiam, nos quoque dicimus. Ideo enim Filium quidem ex substantia genitum, nos vero ex voluntate prodiisse dicimus. Ex tua porro sententia idem non est voluntas quod substantia, et substantia neque cœpit, neque desinit. Hæc igitur imago neque cœpit, neque desiit. Voluntas autem et initium et finem habet. Illos igitur tibi habeto, qui idem esse dicunt voluntatem atque essentiam. Nos enim et volumus, et fatemur, et credimus Filium esse Patri consubstantialem. Nam propterea etiam unigenitum esse credimus, quia ipse solus, ut antea dictum est, ex substantia genitus est, reliqui vero omnes ex voluntate sunt. Cum autem dicimus Filium esse consubstantialem Patri, minime dicimus eum esse sibi ipsi consubstantialem, cum sibi ipsi nemo sit consubstantialis. At tu, si revera fateris omnia ex Patris voluntate per Filium esse facta, et una cum aliis Filium quoque factum esse dicis, concedas etiam oportet a seipso factum esse : quod si absurdum id est, sane non est voluntatis Filius. Nam si « Quæcunque facit Pater, hæc et Filius similiter facit [57], » faciet etiam Filius alium Filium, ut omnia similiter faciat quæ Pater. Quod si alium Filium non fecit neque facit, ipse quoque non est opificium. Veraciter enim locutus est cum diceret : « Quæcunque facit Pater, hæc et Filius similiter facit. » Non facit autem seipsum Filius : non est igitur factum quidpiam. At dices, non dixisse Christum, Omnia quæ fecit, sed quæ facit : scito morem esse Scripturæ de rebus præteritis loquentis præsens tempus usurpare : cujusmodi illud est : « Qui facit angelos suos spiritus [58]. » Et alibi : « Qui fundasti terram super stabilitatem suam [59]; » et : « Qui facit pleiada, et vesperum, et arcturum, et penetralia noti [60]. »

A τῆς οὐσίας ἐστὶν ἀπαράλλακτος; Εἰ μὲν (26) οὖν τοὺς ἑαυτοῦ διατρέπειν ὁμοδόξους ἐπιχειρεῖς, συνήγαγες· εἰ δὲ τὸν ἀληθῆ λόγον, οὐδὲ ἀκροατὴς γεγενῆσθαι τούτου φαίνῃ μοι. Ὅτι γὰρ τῆς οὐσίας εἰκὼν ὁ Υἱὸς, ὁ Ἀπόστολος εἶπεν· « Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως. » Τὸ γὰρ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἀλλ' ἡ εἰκὼν τῆς οὐσίας. Καὶ ὅτι οὐκ ἔστι ταυτὸν ἡ θέλησις καὶ ἡ οὐσία, ἡμῶν οὗτος ὁ λόγος. Διὰ γὰρ τοῦτο τὸν μὲν Υἱὸν γέννημα τῆς οὐσίας λέγομεν εἶναι, ἑαυτοὺς δὲ τῆς θελήσεως. Ἔστιν δὲ καὶ κατὰ σὲ οὐ ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ ἡ θέλησις· ἡ δὲ οὐσία οὔτε ἤρξατο, οὔτε παύεται. Οὔτε ἄρα ἤρξατο ἡ εἰκὼν, οὔτε ἐπαύσατο. Ἡ δὲ θέλησις καὶ ἄρχεται καὶ παύεται. Τοὺς τοίνυν λέγοντας ταυτὸν εἶναι τῇ οὐσίᾳ τὴν B θέλησιν, ἐκείνους ἔχε. Ἡμεῖς γὰρ καὶ βουλόμεθα, καὶ ὁμολογοῦμεν, καὶ πιστεύομεν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μονογενῆ αὐτὸν εἶναι πιστεύομεν· ὅτι μόνος αὐτὸς ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται, καθὼς προείρηται· οἱ δὲ ἄλλοι πάντες ἐκ τῆς θελήσεως. Ὁμοούσιον δὲ λέγοντες τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, οὐκ αὐτὸν ἑαυτῷ λέγομεν ὁμοούσιον· οὐδεὶς γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ ὁμοούσιος. Εἰ δὲ ἀληθῶς ὁμολογεῖς τὰ πάντα ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγονέναι, μετὰ δὲ πάντων λέγεις τὸν Υἱὸν γεγονέναι, καὶ αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ δώσεις γεγονέναι· εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, οὐκ ἄρα βουλήσεώς ἐστιν ὁ Υἱός. Εἰ γὰρ « Ὅσα ἂν ποιεῖ ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, » ποιήσει καὶ ὁ Υἱὸς ἄλλον υἱὸν, ἵνα πάντα τῷ Πατρὶ ὁμοίως ποιήσῃ. Εἰ δὲ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ C ποιεῖ, οὐκ ἔστι ποίημα αὐτός. Ἀληθεύει γὰρ λέγων ὅτι· « Πάντα ὅσα ἂν ποιεῖ ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. » Οὐ ποιεῖ δὲ ἑαυτόν· οὐκ ἔστιν ἄρα ποίημα. Ἀλλ' ἐρεῖς· Οὐκ εἶπεν, Πάντα ὅσα ἐποίησεν, ἀλλ' ὅσα ποιεῖ· γίνωσκε, ὅτι ἔθος τῇ Γραφῇ τὸ παρῳχηκὸς ὡς ἐπὶ ἐνεστῶτος χρόνου λέγειν· ὡς τὸ, « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα· » καὶ ἐν ἑτέρῳ· « Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς· » καὶ, « Ὁ ποιῶν πλειάδα, καὶ ἕσπερον, καὶ ἀρκτοῦρον, καὶ ταμιεῖα νότου. »

10. *Anom.* Ante omnia vero et in primis quærere ex ipsis oportet, quid significet non genitum. Nam, si substantiam declarat, quod verum est, tanta erit discrepantia. *Orth.* At nos quoque ante omnia quærimus, quid significet genitum. Nam, si substantiam declarat, quod falsum est, omnia genita erunt consubstantialia. At si non sunt consubstantialia omnia genita, quod verum est, genitum igitur non est substantia. Ac si genitum non est substantia, non genitum quoque non fuerit substantia. Quod si non genitum est substan-

10. *Ἀνόμ.* Πρὸ πάντων δὲ καὶ ὑπὲρ πάντα ἐρω- D τᾷν δεῖ αὐτοὺς, τί σημαίνει τὸ ἀγέννητον. Εἰ μὲν γὰρ τὴν οὐσίαν, ὅπερ ἐστὶν ἀληθὲς, τοσαύτη ἔσται ἡ παραλλαγή. *Ὀρθ.* Καὶ ἡμεῖς δὲ πρὸ πάντων ἐρωτῶμεν, τί σημαίνει τὸ γεννητόν. Εἰ μὲν γὰρ τὴν οὐσίαν, ὅπερ ἐστὶ ψεῦδος, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια· εἰ δὲ οὐ πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια, ὅπερ ἐστὶν ἀληθὲς, οὐκ ἄρα τὸ γεννητὸν οὐσία. Εἰ δὲ τὸ γεννητὸν οὐκ οὐσία, οὐδὲ τὸ ἀγέννητον οὐσία. Εἰ δὲ τὸ ἀγέννητον οὐσία, τὸ δὲ γεννητὸν οὐκ οὐσία, ἀνούσια τὰ γεννητά. Τί οὖν (27) λέγεις ἀνόμοιον; Τὸ γὰρ μὴ ὂν

[56] Hebr. I, 3. [57] Joan. V, 19. [58] Psal. CIII, 4. [59] ibid. 5. [60] Job IX, 9.

(26) Ἐστὶν ἀπαράλλακτος· Ὀρθ. Εἰ μέν. Mss. male. Ibid. Palat. διατρέπειν.

(27) Οὖν deest in Palat.

τῷ ὄντι οὔτε ὅμοιον, οὔτε ἀνόμοιον. Ἡμεῖς τὸν Υἱὸν γεννητὸν μὲν λέγομεν, οὐχὶ δὲ καὶ γενητόν. Γεννητὸν γάρ ἐστι τὸ πατέρα ἔχον, γενητὸν δὲ τὸ γενεσιουργὸν ἔχον.

A tia, genitum **429** vero substantia non est; quidquid genitum est, erit substantiæ expers. Quorsum igitur Filium dicis dissimilem? Quod enim non est, ei quod est, neque simile est, neque dissimile. Nos vero Filium dicimus quidem genitum, non autem factum. Genitum enim est, quod patrem habet, factum vero, quod opificem habet.

Ἐκ τῆς (28) *ἐπιστολῆς Ἀετίου, τοῦ διδασκάλου τοῦ Εὐνομίου.*

Ἐπειδὴ ἐν καιρῷ τοῦ ἐπενεχθέντος ἡμῖν διωγμοῦ ὑπὸ τῶν Χρονιτῶν, τινὲς τῶν προειρημένων, σφετερισάμενοι μετὰ καὶ ἄλλων θεωρημάτων, πονημάτιον σπουδασθὲν ἡμῖν ἰδιαζόντως περὶ γεννητοῦ Θεοῦ καὶ ἀγεννήτου (29) Θεοῦ, παρενθήκαις τε καὶ ἀφαιρέσεσι διαφθείραντες ἐξέδωκαν, τὴν ἀκόλουθον ἀμείψαντες ἀγωγήν· ἦλθε δὲ μετὰ ταῦτα τοῦτ' εἰς ἡμᾶς, τινὸς B τῶν σπουδαίων ἡμῖν αὐτὸ προσκεκομικότος· ἠναγκάσθην αὐτὸς, οἷα πατὴρ, αὖθις διακαθάρας, ἐκπέμψαι ὑμῖν τὸ σύγγραμμα, ὦ πάντες εὐσεβεῖς (30) ἀθληταί τε καὶ ἀθλήτριαι· ὅπως ἂν εἰδέναι ἔχοιτε κατ' ἔννοιαν τῶν Γραφῶν εἰρῆσθαι ἡμῖν τὸ λογίδιον, δι' οὗ πάντα ἄνθρωπον ἀντιλέγειν ὑμῖν ἐπιχειροῦντα περὶ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου παύειν συντόμοις περιτροπαῖς δυνήσεσθαι, πάντων δὲ μᾶλλον τοὺς προειρημένους Χρονίτας· ἐν εἴδει τῶν στιχηρῶν ἐπαπόρησιν ἐπαπορήσεως (31) διαστήσας, καὶ λύσιν λύσεως διὰ τὸ εὐπερίδρακτον καὶ σαφὲς τῶν (32) ἐπιχειρημάτων, ποιησάμενος τὴν ἀρχὴν περὶ ἀγεννήτου Θεοῦ καὶ γεννητοῦ.

Ex epistola Aetii, magistri Eunomii.

Quandoquidem in tempore persecutionis nobis a Chronitis illatæ, quidam eorum aliena intervertentes, inter alias nostras lucubrationes, quoddam nostrum opusculum peculiariter a nobis elaboratum de Deo genito et de non genito Deo, insertis et exemptis nonnullis intervertentes depravatum ediderunt, adeo ut ordinem et seriem eorum, de quibus agitur, perverterint, quod ad nos postea opera boni cujusdam viri perlatum est; coactus sum ego, utpote illius operis parens, scriptum illud rursus expurgatum ad vos omnes mittere, qui et quæ pro pietate certatis: ut intelligere possitis ex sententia Scripturarum habitum a me fuisse sermonem istum, ex quo possitis quemvis super γεννητῷ et ἀγεννήτῳ vobis contradicere aggredientem, ac illos quidem Chronitas in primis brevibus confutationibus compescere; quæstionibus a quæstionibus, et solutionibus a solutionibus versuum specie quadam distinctis ut captu facilia, utque etiam magis perspicua essent argumenta, initio facto ab ἀγεννήτῳ Deo et γεννητῷ.

11. *Ὀρθόδ.* Μὴ καυχῶ διωχθεὶς, εἴ γε ἐδιώχθης. C Ἐδιώχθησαν γὰρ παρὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ οἱ ποιοῦντες τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ οἶκον ἐμπορίου· εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα τὸ διώκεσθαι πάντως (33) ἐπαινετόν. Οὐ διὰ τοῦτο ἡμᾶς Χρονίτας ὠνόμασε, διότι ἀπὸ χρόνου τὴν ἀρχὴν τῆς πίστεως ἔχομεν· οὐκ, ἀλλ' ἐπειδὴ γεννᾶσθαι λέγομεν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν· τὸ δὲ γεννᾶσθαι τοῖς Ἀρειανοῖς χρονικήν. Τίνας δὲ λέγεις Χρονίτας; τοὺς ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων μέχρι καὶ σήμερον αἰνοῦντας Πατέρα καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἢ τοὺς ἀπὸ σοῦ τοὺς χθὲς καὶ σήμερον φανέντας, καὶ αἵρεσιν (34) ἔχοντας, ἐάσαντας τὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἅγιον ὄνομα, καὶ ἐπαιρομένους κατ' αὐτοῦ τοῦ διδάξαντος βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πα-

11. *Orth.* Ne gloriare ob persecutionem; siquidem persecutionem passus es. Nam et ipse Filius eos persecutus est, qui domum Patris sui converterant in domum negotiationis: quod cum ita sit, non est prorsus laudabile si quis persecutionem patiatur. Nec ideo nos Aetius Chronitas, seu temporarios appellat, quod a tempore quodam initium fidei habeamus. Minime gentium. Sed quia dicimus Filium ex Patre gigni. Gigni autem Arianis est temporaneum. Verum, quosnam vocas Chronitas? eosne qui jam inde a sanctis apostolis usque ad hodiernum diem collaudant Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; an tuos qui ab uno et altero die apparuerunt, et hæresi laborant, qui sanctum Patris

(28) Felckmann. hæc habet : Ἐκ τῆς. *Sequentia usque ad finem dialogi sunt etiam in alio codice Palatino (quem Palat. secundum nominabimus, ut priorem, primum) et quodam Augustano : quorum utrumque scripsit Andreas Dermarius Georgii filius, Epidaurius : illum quidem Toleti in Hispania an.* 1578, *hunc vero Venetiis an.* 1584. *Qui etiam uterque hæc sequentia, illis dialogis qui post sequentur, et eos insequentibus* 20 *opusculis subjiciens, hunc præfigit titulum :* Κατὰ Ἀνομίου (sic) διάλεξις Ὀρθοδόξου. Ἄρχεται δὲ ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς Ἀετίου οὕτως. *At in Palat.* 1, *in margine hæc habet ad hunc locum :* Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ Ἀνομοίου διάλεξις. *Innuens quasi, præcedentia Athanasii non esse, sed hæc solummodo. Cujuscunque sint, tempore Eunomii scripta videntur, quando etiam exstant apud Epiphanium in hæresi Anomœorum* (pag. 931), *quem tamen cum hæc commentaremur ob defectum codicis, cum nostris codd. conferre non licuit.* De quibus quædam in Monito. Paulo post initium, θεω- D ρημάτων, *deest apud Epiphanium.*

(29) Sic mss. Editi vero, γεννητοῦ καὶ ἀγενήτου. Infra Palat. 1, τὴν ἀκολουθίαν ἀμείψαντες ἀγωγῇ. Palatinus 2 et Augustanus, τὴν ἀκολουθίαν ἀμειψάμενοι ἀγωγῇ.

(30) Epiph. εὐσεβείας. Mox Palat. 2 et Aug. ὅπως εἰδέναι. Paulo post, edit. Steph. εἰρῆσθαι ὑμῖν.

(31) Duo mss. Felck. ἐν εἴδει τῆς τῶν στιχηρῶν ἐπαπορήσεως. At vox ἐπαπόρησιν deest in omnibus Felck. manuscript., cujus loco Epiphan. ἀπόρησιν.

(32) Palat. 1 καὶ ἀσαφὲς διὰ τῶν. Reg. et Felck. καὶ ἀσαφῶς διὰ τῶν. Infra Palat. 2 et Aug. Θεοῦ καὶ γεννητοῦ διαλαβεῖν σπουδάσω. *Ὀρθ.* Infra, καὶ γεννητοῦ deest in Epiph.

(33) Omnes mss. Felc. πάντοτε.

(34) Palat. 2 et August. καὶ τὴν αἵρεσιν. Ibid. ἔχοντας· Δῶμεν δὲ, ὅτι προσθήκας καὶ ἀφαιρέσεις. Sic Felck. et Pal. 1, omissis interpositis. At Pal. 2 et Aug. ἔχοντας. Καὶ γὰρ προσθήκας τε καὶ ὑφαιρέσεις.

et Filii nomen abjecerunt? qui sese extollunt supra eum ipsum qui docuit baptizare in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et sese existimant eo sapientiores, qui Patrem esse Patrem, et sese esse Filium docuit? Demus autem nonnullos aliquid aut inseruisse aut adjecisse tuo isti perscripto sceleri, quid nunc dicis? quam majorem blasphemiam excogitas, qui Filium dicas substantia dissimilem? an aliquid amplius potes dicere? Nonne et Judæi et Græci ipsum esse dicunt, qui tamen non credunt ipsum esse Deum, et idcirco ea ipsa dicunt, quæ tu dicis objecto nobis non geniti et geniti vocabulo, desertoque Patre et Filio, quod est Judæis offendiculum, et gentibus stultitia? et **430** vis eorum Pater esse qui pro Deo genito et non genito pugnant? Quod si etiam tibi concedatur in nomine non geniti et geniti baptizare, quid facies cum nominandus erit Spiritus? num ipsum neque genitum, neque non genitum, an vero genitum etiam vocabis? Quomodo vero ex tua sententia id quod est genitum a genito differet substantia, siquidem genitum est substantia?

A τρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ νομίζοντας ἑαυτοὺς εἶναι σοφωτέρους τοῦ τὸν Πατέρα, Πατέρα, καὶ ἑαυτὸν Υἱὸν διδάξαντος; Δῶμεν δὲ, ὅτι παρενθήκας καὶ ἀφαιρέσεις τινές ποτε τῇ παρὰ σοῦ γραφείσῃ πονηρίᾳ πεποιήκασι; Νῦν τί λέγεις; ἢ τί πλεῖον ἐπινοεῖς βλασφημίας (35), ἀνόμοιον λέγων κατ' οὐσίαν τὸν Υἱόν; ἔχεις τι πλέον τούτου εἰπεῖν; Οὐ (36) καὶ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἕλληνες εἶναι λέγουσιν, οἱ μὴ πειθόμενοι εἶναι αὐτὸν Θεόν; καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγοντες περὶ αὐτοῦ, ἃ σὺ λέγεις, ἀγέννητόν τε καὶ γεννητὸν προβαλλόμενος, καὶ ἐάσας Πατέρα καὶ Υἱὸν, ὅ ἐστιν Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ (37) μωρία; καὶ Πατέρα σαυτὸν θέλεις εἶναι τῶν ἀθλούντων ὑπὲρ γεννητοῦ καὶ ἀγεννήτου Θεοῦ; Ἐὰν δὲ καὶ συγχωρηθῇ σοι εἰς τὸ ὄνομα (38) τοῦ ἀγεννήτου καὶ B γεννητοῦ βαπτίσαι, τί ποιήσεις καὶ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ὀνομασίαν; ἆρα οὔτε γεννητὸν οὔτε ἀγέννητον ὀνομάσεις, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ γεννητόν; Καὶ πῶς ἐστι κατὰ σὲ ἑτερούσιον τὸ γεννητὸν τῷ γεννητῷ, εἴπερ οὐσία τὸ γεννητόν;

12. *Anom.* Si Deus efficere non potest, ut quod genitum est, non sit genitum, ne illud quidem effecerit ut quod non genitum est, sit genitum. *Orth.* Etiam si efficere non possit ut quod genitum est, sit non genitum, ut et mentiri non potest, non tamen ei adimitur gignendi, ut neque verum dicendi facultas. Gignens autem non gignit non genitum, sed Deum; Deus enim Deum genuit: et neque ex genito non genitum, neque ex non genito genitum fecit. *Anom.* Deus non genitus omni causa præstantior est: quod si omni causa præstantior, ergo et generatione, ut qui neque ab alia natura acceperit suum esse, neque ipse sibi esse præstiterit, non ob naturæ imbecillitatem, sed quod omnem causam transcendat. *Orth.* Vere sane illud: « Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt [64], » in vos dictum est, qui Filium Dei oppugnatis. Nam, si non genitus Deus, qui omni causa præstantior est, etiam generatione præstantior est, generatio non est substantia, sed causa: at si generatio non est substantia, sed causa: age tu ipse substantiam dicito. Quin etiam quam tandem Filii causam esse vis? generationem, an ipsum Patrem? Est autem Pater, ut tu

12. *Ἀνόμ.* Εἰ ἀδύνατόν ἐστι τῷ Θεῷ τὸ γεννητὸν ἀγέννητον ποιῆσαι, ἀδύνατον ἂν εἴη καὶ τὸ ἀγέννητον γεννητὸν ποιῆσαι. *Ὀρθ.* Κἂν ᾖ αὐτῷ ἀδύνατον τὸ γεννητὸν ἀγέννητον ποιῆσαι, ὡς καὶ τὸ ψεύδεσθαι, ἀλλ' οὐκ ἀδύνατον αὐτῷ τὸ γεννῆσαι· οὐδὲ γὰρ (39) τὸ ἀληθεῦσαι ἀδύνατον. Γεννῶν δὲ οὐκ ἀγέννητον γεννᾷ, ἀλλὰ Θεόν. Θεὸν ἄρα Θεὸς γεννήσας, οὔτε τὸ γεννητὸν ἀγέννητον ἐποίησεν, οὔτε τὸ ἀγέννητον γεννητόν. C *Ἀνόμ.* Πάσης (40) αἰτίας κρείττων ὑπάρχει ὁ ἀγέννητος Θεός. Εἰ δὲ κρείττων ἐστὶ πάσης αἰτίας, δῆλον ὅτι καὶ γενέσεως. Οὔτε γὰρ παρ' ἑτέρας φύσεως ἀνείληφε (41) τὸ εἶναι, οὔτε αὐτὸς ἑαυτῷ εἶναι παρέσχεν, οὐ διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως, ἀλλὰ διὰ τὸ ὑπερβεβληκέναι πᾶσαν αἰτίαν. *Ὀρθ.* Ἀληθῶς, « Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν, » περὶ ὑμῶν εἴρηται τῶν κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ στρατευομένων. Εἰ γὰρ, ἐπειδὴ πάσης αἰτίας κρείττων ὑπάρχει ὁ ἀγέννητος Θεὸς, διὰ τοῦτο καὶ γενέσεως, ἡ γένεσις αἰτία, καὶ οὐκ ἔστιν οὐσία· εἰ δὲ ἡ γένεσις οὐκ οὐσία, ἀλλ' αἰτία, εἰπὲ τὴν οὐσίαν. Τίνα δὲ καὶ αἰτίαν θέλεις εἶναι τοῦ Υἱοῦ; τὴν γένεσιν, ἢ αὐτὸν τὸν Πατέρα; Ἔστι δ' ὁ Πατὴρ, ὡς νομίζεις, ἡ ἀγεννησία. Αὕτη οὖν ἔσται τοῦ Υἱοῦ ἡ αἰτία· εἰ δὲ οὐχ αὐτὸς ὁ Πατὴρ αἴτιος

[64] Rom. I, 22.

(35) Palat. 1, 2 et Aug. Νῦν οὖν τι λέγεις; ἢ ποίαν πλείονα ἐπινοεῖς βλασφημίαν.

(36) Pal. 1, 2 et Aug. οὔ. Paulo post, iidem εἶναι τὸν Θεόν.

(37) Palat. 1, 2 et Aug. Ἕλλησι δέ. Infra post ἀγενήτου Θεοῦ, quæ paulo superius omissa fuisse diximus, hic reponunt omnes mss. Felck. sed Palat. 1, 2 et August. ita legunt, ἐασάντων τὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος τίμιον καὶ ἅγιον ὄνομα, καὶ ἐπαιρομένων κατ' αὐτοῦ, etc., καὶ νομιζόντων ἑαυτούς, etc.

(38) Pal. 2 et Aug. καὶ συγχωρηθῇς εἰς τὸ ὄνομα.

(39) Pal. 2 et Aug. οὐ γάρ. Pal. 1, οὐ δὴ γάρ.

(40) Ita Steph. rectius quam editi et quidam mss. qui habent, εἰ πάσης αἰτ. Mox Felck. et Pal. 1 D ὁ ἀγέννητος (γεννητός Pal. 1) Θεὸς διὰ τοῦτο, καὶ αὐτὸ γενέσεως κρεῖττον (sic) ἂν εἴη. Εἰ δὲ κρεῖττόν (sic) ἐστι πάσης αἰτίας, δῆλον ὅτι καὶ γενέσεως. Οὔτε γὰρ παρ'. August. vero et Palat. 2 ὁ ἀγέννητος Θεὸς· διὰ τοῦτο καὶ αὐτῆς γενέσεως κρείττων ἂν εἴη. Οὔτε γάρ τις (sic August.) παρ'.

(41) August. et Palat. 2 εἴληφε. Mox Aug. παρέσχετο. Paulo post, omnes Felck. mss. ὑπερβεβηκέναι, utraque lectio quadrat. Ibid. Pal. 1, 2 et Aug. πᾶσαν οὐσίαν. Ibid. ἀληθῶς τὸ φασκ. Pal. 2 et Aug. Infra omnes Felck. mss. καὶ οὐκ ἔτι. Editi καὶ οὐκ ἔστιν. Iidem paulo post, τὸν Πατέρα. Εἰ μὲν οὖν τὸν Πατέρα. Ἔστι δὲ ὁ Π. Mox οὖν abest a Palatino 2 et Augustano.

τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἡ γένεσις (42), ταύτης ἔσται ὁ Υἱὸς, καὶ αὐτὴ αὐτοῦ Πατήρ. Βαπτισθεὶς ἄρα εἰς Πατέρα, εἰς γένεσιν ἐβαπτίσθης καὶ εἰς τὸν ταύτης Υἱόν (43). Τάχα γὰρ οὐδὲ, εἰ ἔστι Πνεῦμα ἅγιον, ἀκήκοας. *Ἀνόμ.* Πόθεν ἄν τις τὴν ὑποστᾶσαν πρὸς τὴν ὑποστήσασαν φύσιν τὸ ἀπαράλλακτον εἰς οὐσίαν ἔχειν συγχωρήσειεν, οὐ προσιεμένης τῆς τοιαύτης ὑποστάσεως γένεσιν; *Ὀρθ.* Εἰ ἡ μὲν ὑποστᾶσα φύσις ἔξωθεν προσεγένετο, ἀπαράλλακτος εἶναι οὐ δύναται· εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται ὡς ἀπαύγασμα δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, τὸ ἀπαράλλακτον ἔχει. « Ὁ » γὰρ « ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα, » οὐχ ἑαυτὸν φήσας Πατέρα (44) εἶναι, ἀλλὰ τοιοῦτον οἷον τὸν Πατέρα.

13. *Ἀνόμ.* Εἰ ἀτελευτήτως διαμένει ὁ Θεὸς ἐν ἀγεννήτῳ φύσει, καὶ ἀτελευτήτως τὸ γέννημα γέννημά ἐστιν (45), ἡ τοῦ ὁμοουσίου καὶ ὁμοιουσίου κακοδοξία παραφανισθήσεται· ἵσταται δὲ τὸ ἐν οὐσίᾳ ἀσύγκριτον, ἑκατέρας φύσεως ἀπαύστως διαμενούσης ἐν τῷ οἰκείῳ τῆς φύσεως ἰδιώματι. *Ὀρθ.* Ὁμολογεῖς (46) τὸ γέννημα ἀληθῶς γέννημα· ὁμοούσιον μὲν οὖν ἔσται, οὐκ ἀγέννητον δέ. Ὅτι γὰρ τὸ ἀγέννητον φύσις οὐκ ἔστι, δέδεικται· εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον φύσις (47), καὶ τὸ γεννητὸν φύσις. Εἰ τὸ γεννητὸν φύσις, πάντα τὰ γεννητὰ τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως. Εἰ δὲ οὐ πάντα τὰ γεννητὰ τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως, τὸ γεννητὸν οὐκ ἔστι φύσις· εἰ δὲ τὸ γεννητὸν (48) οὐκ ἔστι φύσις, οὐδὲ τὸ ἀγέννητόν ἐστι φύσις. Ὅτι δὲ ὁμοούσιός ἐστι τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ ὁ Μονογενὴς, ἀκούομεν αὐτοῦ λέγοντος· « Πάντα ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. » Ὧν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ οὐσία. *Ἀνόμ.* Εἰ ἀγέννητός ἐστιν ὁ Θεὸς τὴν οὐσίαν, οὐκ οὐσίας διαστάσει τὸ γεννηθὲν ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐξουσίας (49) ὑποστησάσης αὐτό. Τὴν γὰρ αὐτὴν οὐσίαν καὶ γεννητὴν εἶναι καὶ ἀγέννητον οὐδεὶς λόγος εὐσεβὴς ἐπιτρέπει. *Ὀρθ.* Οὐκ οὐσίας διαστάσει τὸ γεννηθὲν ἐγεννήθη· τοῦτο γὰρ ἂν ἦν σώματος εἰπεῖν τὴν οὐσίαν· ἀλλ' ἐκ τῆς ἀσωμάτου οὐσίας θεοπρεπῶς ἐγεννήθη, ὡς ἀπαύγασμα δόξης. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς κατ' ἐξουσίαν, καθάπερ οἱ δεξάμενοι αὐτόν· γέγραπται γὰρ, ὅτι « Ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· » πῶς αὐτὸν μονογενῆ καὶ φύσει Θεὸν λέγεις, πολλῶν ὄντων τῶν κατ' ἐξουσίαν υἱῶν καὶ θεῶν; Τὴν δὲ αὐτὴν οὐσίαν γεννητὴν καὶ ἀγέννητον οὐδεὶς λέγει· δέδεικται γὰρ, ὅτι οὔτε τὸ ἀγέννητον οὐσία, οὔτε τὸ γεννητόν. *Ἀνόμ.* Εἰ τὸ ἀγέννητον ἐγεννήθη, τί κωλύει καὶ τὸ γεννητὸν ἀγέννητον γενέσθαι (50); Μᾶλλον γὰρ τοῦ ἀνοικείου ἐπὶ

A censes ἀγεννησία, seu innascibilitas. Hæc igitur erit Filii causa : sin vero non ipse Pater est Filii auctor, sed generatio; nempe fuerit generationis Filius, et generatio Pater ipsius. Itaque baptizatus in Patrem, fueris baptizatus in generationem, et in ejus Filium. Nam fortassis ne audivisti quidem an sit Spiritus sanctus. *Anom.* Quomodo quis admittat eam naturam, quæ subsistentiam accepit, nihil substantia differre ab ea, quæ subsistentiam dederit, si ejusmodi hypostasis non admittit generationem? *Orth.* Siquidem ea natura quæ subsistentiam accepit, extrinsecus accessisset, non esset invariata : sin vero ex eo genita est, ut gloriæ splendor, et hypostaseως character, invariata est. Dixit enim, « Qui vidit me, vidit et Patrem [61], » non quod se B Patrem esse diceret, sed talem qualis Pater est.

13. *Anom.* Si in perpetuum permanet Deus in natura non genita, et quod genitum est, perpetuo est genitum, perversa consubstantialis et similis essentiæ doctrina statim abolebitur. Statuitur autem substantia esse comparationis omnis expers, si utraque natura in sua naturali proprietate indesinenter permanet. *Orth.* Fateris, quod genitum est, vere esse genitum : erit ergo consubstantiale, non tamen non genitum. Ostendimus enim non genitum non esse substantiam. Nam, si non genitum esset quædam natura, genitum quoque natura esset. Quod si genitum esset natura, omnia genita essent ejusdem naturæ. Ergo cum omnia genita C non sint ejusdem naturæ, genitum non est natura; quod si genitum non est natura, non genitum item non est natura. **431** Unigenitum autem esse Patri suo consubstantialem, audimus ipsum his verbis dicentem : « Omnia quæcunque facit Pater, hæc et Filius similiter facit [62]. » Quorum enim eadem operatio, eadem quoque est substantia. *Anom.* Si Deus est substantia non genitus, id quod genitum est, non fuerit genitum substantiæ remotione, sed potestate ei subsistentiam tribuente. Eamdem enim substantiam dicere et genitam esse et non genitam nulla pia ratio patitur. *Orth.* Genitum illud, non est genitum substantiæ remotione : hoc enim esset corpoream substantiam dicere, sed ex incorporea substantia, ita ut Dei naturæ convenit, genitum D est, ut gloriæ splendor. Quod si ipse quoque est ex potestate, ut et qui eum receperunt; scriptum est enim : « Dedit eis potestatem filios Dei fieri [63], » quomodo ipsum dicis unigenitum et natura Deum, cum ex Dei potestate multi sint dii et filii? Eamdem vero naturam esse genitam et non genitam nemo

[61] Joan. xiv, 9. [62] Joan. v, 19. [63] Joan. i, 12.

(42) Palatinus 1 γέννησις.
(43) Palatinus 2 et Aug. καὶ τοῦ ταύτης Υἱοῦ.
(44) Palatinus 2 et Aug. ἑαυτόν φησι τὸν Πατέρα.
(45) Palatinus 2 et Augustanus ἀτελεύτητον τὸ γέννημά ἐστιν. Mox iidem κακοδοξίαν ἀφανισθήσεται. Ibid. omnes Felc. manuscripti, εἰσάγεται δὲ τὸ ἐν οὐσίᾳ.
(46) Palat 2 et Aug. τῆς πίστεως ἀξιώματι. Ὀρθ. Εἰ ὁμολ. Paulo post οὖν abest ab omnibus Felck. mss.
(47) Φύσις abest a Palat. 2 et Aug.
(48) Φύσεως, οὔτε τὸ γεννητόν ἐστι φύσις, οὔτε τὸ ἀγέννητον.
(49) Ita omnes Felck. mss. Editi vero, ἐξ οὐσίας. Iidem ὑποστησάσης αὐτό. male.
(50) Palat. 2 et Aug. γεγονέναι.

dicit : siquidem ostensum est, neque non genitum, neque genitum, esse substantiam. *Anom.* Si id quod est non genitum, genitum est, quid prohibet quominus, quod genitum est, fuerit non genitum? Omnis enim natura potius ad id, quod ipsi proprium est impellitur, quam ad id quod est ab ipsa alienum. *Orth.* Non genitum neque genuit, neque genitum est, cum non sit substantia : sed Deus, etiamsi Judæi tecum id nolint, genuit : sin minus, supervacanea foret Patris appellatio. Cum autem dixisti naturam potius ad id urgeri, quod est ipsi proprium, simul docuisti non genitum non esse naturam. Cum enim quidpiam urgetur, alterum ad alterum urgetur. Quod si neque rei propriæ neque naturæ Filius est, hoc dicito Judæis; afferes enim eis felicem nuntium : quod videlicet eum, qui neque rei propriæ neque naturæ Filius erat, crucifixerunt, quoniam Deum Patrem esse suum dicebat.

A τὸ ἑαυτῆς οἰκεῖον ἐπείγεται πᾶσα φύσις. *Ορθ.* Τὸ ἀγέννητον οὔτε ἐγέννησεν, οὔτε ἐγεννήθη· οὐσία γὰρ οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς ἐγέννησε, κἂν μὴ θέλωσι μετὰ σοῦ (51) οἱ Ἰουδαῖοι· εἰ δὲ οὐκ ἐγέννησε, περιττὴ καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς προσηγορία. Τὸ δὲ, μᾶλλον γὰρ ἐπὶ τὸ ἑαυτῆς οἰκεῖον ἐπείγεται πᾶσα φύσις, εἰρηκὼς, ἐδίδαξας (52), ὅτι οὐ τὸ ἀγέννητον ἡ φύσις· τὸ γὰρ ἐπειγόμενον ἄλλο πρὸς ἄλλο ἐπείγεται. Εἰ δὲ οὔτε τοῦ οἰκείου ἐστὶν Υἱὸς, οὔτε τῆς φύσεως, εἰπὲ τοῖς Ἰουδαίοις· δώσεις γὰρ αὐτοῖς εὐαγγέλια· ὅτι τὸν μήτε τοῦ οἰκείου ὄντα Υἱὸν μήτε τῆς φύσεως ἐσταύρωσαν, λέγοντα ἑαυτοῦ ἴδιον Πατέρα τὸν Θεόν.

14. *Anom.* Siquidem non totus Deus est non genitus, nihil impedit quominus genuerit substantialiter. At si totus est non genitus, non divisus est substantialiter ad generandum, sed potestate tribuit subsistentiam genito. *Orth.* Si totus Deus est genitus, nihil prohibet, quominus genuerit substantialiter. At Filius, ut tu ipse sentis, totus est genitus. Dic igitur, quem genuerit substantialiter. Quod si nullum genuit substantialiter, et genitus est; non igitur consequitur, quia genitus est, eum generare substantialiter. At si Filius, eo quod sit genitus, non gignit; ne Pater quidem, quia non genitus est, gignit; sed, quoniam Deus est, ipsaque gloria, splendorem habet, eum videlicet quem genuit Deum in sese subsistentem. Nisi enim ex substantia genuerit, non est Pater secundum substantiam. Et quorsum baptizas in nomine Patris, qui non sit secundum substantiam Pater? Cæterum gignens ex sua substantia Pater, non divisus est ut sentis, quoniam ea substantia non est corpus. *Anom.* Si Deus non genitus est totus generandi vi præditus, id quod genitum est non est substantialiter genitum, cum tota illius substantia eam vim habeat, qua gignat, non autem qua gignatur. *Orth.* Ex tua sapientia, si gignendi vi prædita est lux universa, non gignit splendorem ex sua essentia, sed extrinsecus ipsum recipit, quoniam tota vim habet qua gignat, non autem qua gignatur : sin vero lux non recipit extrinsecus splendorem, sed ex sua substantia illum gignit; Deus quoque non aliunde acquisivit Filium, sed eo ex sua substantia genito, individuus manet, quoniam est incorporeus.

B 14. *Ἀνόμ.* Εἰ μὴ ὅλος ὁ Θεός ἐστιν ἀγέννητος, οὐδὲν (53) κωλύει τὸ γεγεννηκέναι οὐσιωδῶς. Εἰ δὲ ὅλος ἐστὶν ἀγέννητος, οὐκ οὐσιωδῶς εἰς γένεσιν διέστη (54), ἐξουσίᾳ δὲ ὑπέστησε τὸ γέννημα. *Ὀρθ.* Ἐὰν ὅλος (55) ὁ Θεὸς γεννητὸς ᾖ, οὐδὲν κωλύει γεγεννηκέναι αὐτὸν οὐσιωδῶς· ὅλος δὲ ὁ Υἱὸς κατὰ σὲ γεννητός ἐστιν· εἰπὲ τίνα ἐγέννησεν οὐσιωδῶς. Εἰ δὲ οὐδένα ἐγέννησεν οὐσιωδῶς (56), καὶ γεννητός ἐστιν· οὐκ ἄρα, εἰ γεννητός ἐστι, γεννᾷ οὐσιωδῶς. Εἰ δὲ, ὅτι γεννητός ἐστιν ὁ Υἱὸς, οὐ γεννᾷ, οὐδὲ ὁ Πατὴρ, εἰ ἀγέννητός ἐστι, γεννᾷ· ἀλλὰ Θεὸς ὢν, καὶ αὐτοδόξα, ἀπαύγασμα ἔχει γέννημα (57) Θεὸν ἐνυπόστατον. Εἰ γὰρ μὴ ἐκ τῆς οὐσίας ἐγέννησεν, οὐδὲ Πατήρ ἐστι κατ' οὐσίαν. Καὶ ἵνα τί βαπτίζεις εἰς τοὔνομα τοῦ Πατρὸς, τοῦ μὴ κατ' οὐσίαν Πατρός; Γεννήσας δὲ ἐκ τῆς οὐσίας, οὐ διέστη ὡς ἐνόμισας· οὐ γὰρ σῶμά ἐστιν ἡ οὐσία. C *Ἀνόμ.* Εἰ ὅλος (58) ἐστὶ γεννητικὸς ὁ ἀγέννητος Θεὸς, οὐκ οὐσιωδῶς τὸ γεννηθὲν ἐγεννήθη, ὅλης ἐχούσης τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γεννᾷν, ἀλλ' οὐ τὸ γεννᾶσθαι. *Ὀρθ.* Κατὰ τὴν σὴν σοφίαν, εἰ ὅλον ἐστὶ γεννητικὸν τὸ φῶς, οὐκ οὐσιωδῶς τὸ ἀπαύγασμα γεννᾷ, ἀλλ' ἔξωθεν (59) αὐτὸ προσλαμβάνει, ὅλης ἐχούσης τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γεννᾷν, ἀλλ' οὐ τὸ γεννᾶσθαι· εἰ δὲ οὐ προσλαμβάνει τὸ φῶς ἔξωθεν τὸ ἀπαύγασμα, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸ γεννᾷ· οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐπεκτήσατο ἔξωθεν Υἱὸν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας γεννήσας (60), ἀμέριστος μένει· ἀσώματος γάρ.

432 15. *Anom.* Si vero substantiam Dei transformatam dicamus esse id quod genitum est, substantia Dei non est immutabilis, cum mutatio proprie Filium formaverit. *Orth.* Si lux transforma-

D 15. *Ἀνόμ.* Εἰ δὲ μετασχηματιθεῖσα ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ γέννημα λέγεται, οὐκ ἀμετάβλητος ἡ οὐσία αὐτοῦ, τῆς μεταβολῆς ἐργασαμένης τὴν τοῦ Υἱοῦ ἰδιοποίησιν (61). *Ὀρθ.* Εἰ μετασχηματισάμενον τὸ φῶς

(51) Iidem, μὴ λέγωσι μετὰ σοῦ.
(52) Iidem, ἔδειξας. Infra iidem, οἰκείου ἐστὶν ὁ Υἱός.
(53) Palat. 1, 2 et Aug. Εἰ μὲν ὅλος (ὅλως Pal. 1) ὁ Θεός ἐστι γεννητὸς οὐδέν. Felck. autem, Εἰ μὲν ὁ Λόγος ὁ Θεός ἐστι γεννητὸς, οὐδ. Mox omnes Felck. mss. Εἰ δὲ ὅλως.
(54) Pal. 2 et Aug. ὑπέστη. Mox Pal. 1, Ἐὰν ὅλως ὁ Θεὸς γεννητὸς εἶ. Felc. Ἐὰν ὁ Λόγος ὁ Θεὸς γεννητὸς ᾖ.
(55) Pal. 2 et Aug. Εἰ ὅλος δέ. Pal. 1 Εἰ ὅλως δέ. Felck. ὅλως δέ.
(56) Pal. 1, 2 et Aug. ἐγέννησεν ὁ Υἱὸς οὐσ. Ibid. Felck. οὐσιωδῶς γεννητός ἐστιν. Pal. 1 οὐσιωδῶς ᾖ γεννητός ἐστιν. Pal. 2 et Aug. οὐσιωδῶς γεννητὸς ὤν, οὐκ ἄρα ᾖ γεννητός ἐστι γεννᾷ οὐσιωδῶς. Εἰ δὲ οὐχ ᾖ γενν.... ἢ ἀγέννητός ἐστι.
(57) Γέννημα abest a Palat. 2 et Aug. Infra iidem, ἵνα τί βαπτίζῃ εἰς ὄνομα.
(58) Felc. et Palat. 2 Εἰ ὅλως.
(59) Sic Pal. 2 et Aug. recte. Editi, ἀλλ' ἐξ ὧν
(60) Γεννήσας abest a Palat. 1.
(61) Pal. 1 et Aug. Sic et infra, εἰδοποίησιν.

ἀπαύγασμα γίνεται, οὐκ ἀμετάβλητον τὸ φῶς, τῆς μεταβολῆς ἐργασαμένης τὴν τοῦ ἀπαυγάσματος ἰδιοποίησιν· εἰ δὲ οὐ μεταβληθὲν τὸ φῶς ἀπαύγασμα γέγονεν, ἀλλὰ καὶ τὸ φῶς μένει φῶς, καὶ ἀπαυγάσματός ἐστιν αἴτιον· καὶ ὁ Θεὸς μένει Θεὸς, καὶ ἀπαυγάσματός ἐστιν ἰδίου Πατὴρ, οὐκ ἔξωθεν αὐτὸ προσλαβὼν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸ (62) γεννήσας· διὸ καὶ ἀληθῶς ἐστι Πατήρ. Ἀνόμ. Εἰ δὲ εἴη καὶ ἀμετάβλητος καὶ γενέσεως κρείττων ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, τὰ κατὰ τὸν Υἱὸν ἕως ψιλῆς προσηγορίας ὁμολογηθήσεται (63). Ὀρθ. Εἰ ᾔδεις, ὅτι ἡ γένεσις οὐκ ἔστιν οὐσία, ἐγίνωσκες, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς καὶ πᾶσα ἄλλη οὐσία γενέσεώς ἐστι κρείττων (64). Εἰ γὰρ ἡ γένεσις οὐσία, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια. Οὐκ ἄρα ἡ γένεσις οὐσία. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἡ γένεσις οὐσία, οὐδὲ κρείττων ἐστὶν οὐσίας. Εἰ γὰρ κρείττων ἐστὶν οὐσίας ἡ γένεσις, ἔσται κατὰ τὴν σὴν σοφίαν καὶ τοῦ Υἱοῦ κρείττων. Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον, δῆλον ὅτι ἡ οὐσία κρείττων ἐστὶ γενέσεως. Οὐδὲν ἄρα μέγα ἐπὶ τοῦ Πατρὸς (65) ἐνόμισας, εἰ κρείττων ἐστὶ γενέσεως. Πῶς δὲ καὶ, εἰς ψιλὴν προσηγορίαν βαπτισθεὶς, νομίζεις ἔχειν ἀσφαλὲς τὸ βάπτισμα; Οὐχὶ δὲ καὶ αὐτὸ ἐν ψιλῇ προσηγορίᾳ (66) κέκτησαι; Εἰ γὰρ τὸ Υἱὸς ψιλὴ προσηγορία καὶ τὸ Πατὴρ, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ βαπτισθεὶς, εἰς ψιλὴν προσηγορίαν ἐβαπτίσθης.

A tione fit splendor, lux non erit mutationis expers, quia ipsius mutatio splendorem efficiet: sin vero nulla lucis mutatione fit splendor, sed lux manet lux, et est splendoris causa; Deus quoque manet Deus, et est sui splendoris Pater, non quod eum extrinsecus acceperit, sed quoniam ex sua substantia eum genuit: quamobrem etiam vere est Pater. *Anom.* Si substantia Dei esset immutabilis et generatione superior, fateri oporteret nomine tenus esse Filium. *Orth.* Si nosses generationem non esse substantiam, nosses et illud, Filium et quamvis aliam substantiam, esse quiddam generatione præstantius. Nam, si generatio est substantia, genita omnia sunt consubstantialia. Generatio igitur non est substantia, ac proinde non est præstantior substantia, alioqui ipso etiam Filio, si B tuam sapientiam sequamur, præstantior esset: at hoc si absurdum est; substantia igitur est præstantior generatione, nec magni quidquam de Patre sentis, cum dicis ejus substantiam esse generatione præstantiorem. Cæterum, si in nudum nomen baptizatus es, cur tuum baptismum ut satis firmum habes? Nonne illud nudo nomine tenus obtinueris? Nam si Filius et Pater nuda sunt nomina, baptizatus in Patris et Filii nomen, in nudam appellationem es baptizatus.

Hæc quæ sequitur appendix in mss. codd. illustris biblioth. Palat. continua scriptura cum præcedentibus cohæret. FELCK.

16. (67) Ἀνόμ. Εἰ σπερματικῶς ἐν τῷ ἀγεννήτῳ C τὸ γέννημα μετὰ τὴν γένεσιν ἔξωθεν προσλαμβάνει, ὡς ἂν εἴποι τις, ἠνδρώθη καὶ τέλειός ἐστιν ὁ Υἱός· οὐκ ἐξ ὧν ἐγεννήθη, ἀλλ' ἐξ ὧν προσέλαβε· τὰ γὰρ συγγενικῶς προσλαμβάνοντα ὡς ἐξ ἐκείνων συνεστῶτα τὸ τοῦ τελείου ὄνομα (68) διαφόρως προσίεσθαι πέφυκεν. Ὀρθ. Εἰ σπερματικῶς ἐν τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα, εἰπὲ καὶ τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρί· εἰ δὲ μωρὸν τὸ ἐκεῖνο λέγειν, μωρὸν καὶ τὸ λέγειν σπερματικῶς ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν. Τέλειος δέ ἐστιν ὁ Υἱὸς, οὐ προκοπῇ τελειούμενος, ἀλλ' ἐκ τελείου τέλειος γεγεννημένος· διὰ γὰρ τοῦτο οὐ μόνον εἴρηται ἀπαύγασμα, ἀλλὰ καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, οὐχὶ δὲ τῆς ἐνεργείας. Ὁ δὲ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως οὐκ ἐκ προκοπῆς τελειοῦται· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ εἶναι ἔχει τὸ τέλειον, ὡς ἄνθρωπος ἀνθρώπου χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, οὐκ ἐκ προκοπῆς, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ταυτότητος. Ἀνόμ. Εἰ τέλειον γέννημα ἐν τῷ ἀγεννήτῳ, ἐξ ὧν ἦν ἐν ἀγεννήτῳ γέννημά ἐστι, καὶ οὐκ ἐξ ὧν ὁ ἀγέννητος αὐτὸς ἐγέννησε· γεννητὸν γὰρ φύσιν ἐν ἀγεννήτῳ εἶναι οὐκ ἐνδέχεται· τὸ γὰρ αὐτὸ εἶναί τέ ἐστι καὶ μὴ εἶναι· γέννημα γὰρ ὂν, γέννημα οὐκ ἦν, τοῦ ἀνομοίου μέρους ἐπὶ Θεοῦ βλασ-

16. *Anom.* Si genitum, seminis more in non genito exsistens, post generationem extrinsecus aliquid assumit; vir factus, ut ita dicam, et perfectus est Filius, non unde genitus est, sed ex iis quæ assumpsit: quæ enim pro naturæ ratione assumunt, utpote quæ ex assumptis constent, perfecti nomen diverso modo admittere solent. *Orth.* Si seminis modo splendor est in luce, dicito Filium in Patre esse; sin vero stultum fuerit id affirmare, stultum quoque fuerit dicere Filium, seminis more esse in Patre. Perfectus autem est Filius, non profectu et incremento, sed ex perfecto perfectus genitus: unde et dicitur non tantum splendor, sed et character hypostaseos, non operationis. Character vero hypostaseos non perficitur quodam profectu « aut D incremento, » sed in ipsa essentia obtinet perfectionem, haud secus quam homo, hominis hypostaseos character est, non ex profectu, sed ex ipsa identitate. *Anom.* Si perfectum genitum in non genito, necesse est ex iis genitum esse, ex quibus exsistebat in non genito, et non ex iis, ex quibus ingenitus genuit: neque enim possibile est naturam genitam esse in non genito, hoc enim foret esse et

(62) Αὐτό abest a Palat. 1, 2 et Aug. Iidem mox Εἰ δὲ εἴη καὶ γενέσεως κρ.

(63) Pal. 2 et Aug. προσομολογηθήσεται.

(64) Pal. 2 et Aug. ἐστὶ κρείττων. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἡ γένεσις οὐσία, οὐδὲ κρείττων ἐστὶν οὐσίας ἡ γένεσις, ἔσται κατὰ τὴν σοφίαν.

(65) Pal. 2 et Aug. Οὐδὲν ἄρα εὔλογον ἐπὶ τοῦ Πατρός.

(66) Iidem, ψιλῇ προσηγορίᾳ, καὶ τὸ Πατὴρ εἰς τό. Ibidem Palatinus 1, κέκτηται.

(67) Hæc appendix desideratur in cod. Felck., in Reg. et in edit. Steph., at est in duobus Pal. et in Aug.

(68) Palat. 1, τὸ τέλειον ὄνομα.

non esse: quia quod genitum est, id genitum non esset: cum partium dissimilitudo de Deo cogitata blasphemiæ injuriam contineat. *Orth.* Si scires donum Dei, et quis sit, qui præcepit baptizari omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, non utique Patris, et Filii nomen repudiares, arbitratu tuo falsa religione temere inflatus adversus eum, qui rectam nos docuit « fidei » confessionem: quando vero existimans te sapientem esse, Patrem non sinis esse Patrem, age ne tibi prudens esse videare, a nobis audi: perfectus fuit, est, et erit Filius in Patre. Nam « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc
433 erat in principio apud Deum [65], » etiamsi nolis, Aeti. Et non prius erat, et tunc genitus est, neque etiam cum non esset, genitus est, sed coæternum est hoc genimen, tanquam scilicet splendor æternæ lucis: differt autem natura genita et non genita, non quatenus natura est, sed eo ipso tantum quod genita et non genita est. Nam nec Adamus natus est ex muliere, nos vero nati sumus: nec tamen natura ab Adamo differimus, sed eo tantum quod nos nati simus, ille natus non sit ex muliere.

17. *Anom.* Cum naturæ non genitæ omnipotens ille exsistens Deus, seipsum non norit « esse » naturæ genitæ, Filius vero genitæ naturæ exsistens, norit se hoc « esse » quod est, quomodo erunt consubstantiales, cum ille se non genitum, iste autem se genitum esse norit? *Orth.* Si non genitum et genitum existimas ipsas esse naturas: norit vero Gabriel se genitæ esse naturæ, qui fit quod non etiam Gabriel sit consubstantialis Filio? Si vero naturæ genitæ cum sit Gabriel non novit seipsum, liquet quod genitum esse non sit ipsa natura? Si autem non idem est natura quod genitum esse, nec idem erunt non genitum esse et natura. Sed cave factum dicas Filium, rerum omnium opificem: at genitum appelles prout scriptum est. Genitum enim esse est habere Patrem; at factum esse, est habere opificem. Nostri quidem opifex est Deus Pater per Filium; at Filii sui neutiquam opifex, sed Pater: neque enim quisquam sui filii opifex est: quoniam non amplius esset pater, sed opifex; opifex namque est, qui opus extra se in ortum adducit; at pater is est, qui ex seipso gignit. Dum autem opificem Deum audis appellari, nequaquam tibi imagineris defatigationem aut laboris molestiam: sicut et cum Patrem audis dici, ne quem « seminis » effluxum requiras: sed ita de his cogita, ut Deo dignum et conveniens est, ut Deus efficiaris, et non sicut homo moriaris [66]. *Anom.* Si vox non geniti non declarat Dei substantiam, sed commentum humanum est incomparabile illud nomen, gratiam utique debebit Deus iis, qui non genitum illud commenti sunt, ipse nominis excellentiam in substantia non ferens. *Orth.* Si non genitum esse Dei hypo-

A σφημίας ὕβριν ἐπέχοντος. *Ὀρθ.* Εἰ ᾔδεις τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστιν ὁ ἐντειλάμενος βαπτίζεσθαι πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐκ ἐπεχείρεις παραχρούεσθαι τὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα, ἐν ἐθελοθρησκείᾳ εἰκῆ φυσιούμενος κατὰ τοῦ διδάξαντος τὴν καλὴν ὁμολογίαν· ἐπειδὴ δὲ, οἰόμενος εἶναι σοφὸς, τὸν Πατέρα οὐ θέλεις εἶναι Πατέρα, ἵνα μὴ δόξῃς παρὰ σαυτῷ εἶναι φρόνιμος· παρ' ἡμῶν ἄκουε, ὅτι τέλειος ἦν, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρί. « Ἐν ἀρχῇ » γὰρ « ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν, » κἂν μὴ θέλῃς, Ἀέτιε. Καὶ (69) οὐ πρότερον ἦν, καὶ τότε ἐγεννήθη· οὐδὲ μὴ ὢν γεγέννηται· ἀλλὰ συναΐδιόν ἐστι γέννημα, ὡς ἀπαύγασμα φωτὸς
B ἀϊδίου. Γεννητὴ δὲ φύσις καὶ ἀγέννητος φύσις οὐκ ἐν τῇ φύσει ἔχει τὸ διάφορον, ἀλλ' ἐν τῷ γεγεννῆσθαι καὶ μὴ γεγεννῆσθαι. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ οὐ γεγέννηται διὰ γυναικός· ἡμεῖς δὲ γεγεννήμεθα· καὶ οὐκ ἐν τῇ φύσει ἔχομεν τὸ διάφορον, ἀλλ' ἐν τῷ γεγεννῆσθαι καὶ μὴ γεγεννῆσθαι διὰ γυναικός.

17. *Ἀνόμοιος.* Εἰ ἀγεννήτου φύσεως ὑπάρχων ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, γεννητῆς φύσεως οὐκ οἶδεν ἑαυτόν· ὁ δὲ Υἱὸς, γεννητῆς φύσεως ὑπάρχων, τοῦτο γινώσκει ἑαυτὸν, ὅπερ ἐστί· πῶς ἂν εἴησαν ὁμοούσιοι, τοῦ μὲν γινώσκοντος ἑαυτὸν ἀγέννητον, τοῦ δὲ γεννητόν; *Ὀρθ.* Εἰ τὸ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν νομίζεις εἶναι τὰς φύσεις, οἶδε δὲ ἑαυτὸν καὶ Γαβριὴλ γεννητῆς φύσεως· πῶς οὐκ ἂν εἴη καὶ Γαβριὴλ ὁμοούσιος
C τῷ Υἱῷ; Εἰ δὲ γεννητῆς φύσεως ὢν ὁ Γαβριὴλ οὐκ οἶδεν ἑαυτὸν, εὔδηλον, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ γεννητὸν φύσις. Εἰ δὲ οὐκ ἔστι τὸ γεννητὸν φύσις, οὐδὲ τὸ ἀγέννητόν ἐστι φύσις. Γενητὸν δὲ μὴ λέγε τὸν Υἱὸν, τὸν γενεσιουργὸν τῶν ἁπάντων· ἀλλὰ γεννητὸν εἰπὲ, ὡς γέγραπται. Γεννητὸν μὲν γάρ ἐστι τὸ Πατέρα ἔχον, γενητὸν δὲ τὸ γενεσιουργὸν ἔχον. Ἡμῶν οὖν γενεσιουργὸς ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ· τοῦ δὲ Υἱοῦ Πατὴρ, οὐκέτι δὲ γενεσιουργός· οὐδεὶς γὰρ τοῦ ἑαυτοῦ υἱοῦ γενεσιουργός ἐστιν· ἐπεὶ οὐκ ἔτι πατὴρ, ἀλλὰ γενεσιουργός. Γενεσιουργὸς δ' ἐστὶν ὁ ἔξωθέν τι εἰς γένεσιν ἄγων· πατὴρ δὲ ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννῶν. Γενεσιουργὸν δὲ ἀκούων τὸν Θεὸν, μὴ ὑπονόει κόπον καὶ μόχθον· καὶ Πατέρα ἀκούων, μὴ ζήτει ῥεῦσιν, ἀλλὰ θεοπρεπῶς νόει, ἵνα Θεὸς γένῃ, καὶ μὴ ὡς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ.
D *Ἀνόμ.* Εἰ μὴ τὸ ἀγέννητον τὴν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ παρίστησιν, ἀλλ' ἐπίνοιά ἐστιν ἀνθρωπίνη (70) τὸ ἀσύγκριτον ὄνομα, χάριν τοῖς ἐπινοήσασι γινώσκει ὁ Θεὸς, διὰ τὸ ἀγέννητον, τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ὀνόματος οὐ φέρων ἐν οὐσίᾳ. *Ὀρθ.* Εἰ τὸ ἀγέννητον τὴν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ παρίστησι, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἀσύγκριτον τοῦ Θεοῦ ὄνομα· πῶς οὐκ ἐδίδαξαν ἡμᾶς τοῦτο αἱ θεῖαι Γραφαί; Ἀλλ' ἐσφάλη Παῦλος τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸ ἄφθαρτον καὶ ἀόρατον αὐτῷ μόνῳ προσεῖναι διδάξας, καὶ μὴ τὸ ἀγέννητον. Ἐπειδὴ δὲ οὐ

[65] Joan. I, 1, 2. [66] Psal. LXXXI, 6, 7.

(69) Sic omnes mss. In ed. *καί* deest.

(70) Palatinus 1, ἀνθρώποις.

σοφώτερος θέλεις εἶναι τῶν θείων Γραφῶν, εἰπὲ εἰ μὴ τὸ ἄφθαρτον καὶ τὸ ἀόρατον καὶ τὸ ἀψευδὲς τὴν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ παρίστησιν· εἰ γὰρ οὐ παρίστησιν, ἐσφάλη εἰρηκώς· « Ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ Θεῷ. » Εἰ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς τὸ ἀσύγκριτον, οὐκ ἔστι μόνος ἄφθαρτος καὶ ἀόρατος· εἰ δὲ μόνος ἔχει τὸ ἄφθαρτον καὶ τὸ ἀόρατον, ἐν τούτοις τὸ ἀσύγκριτον, καὶ οὐκ ἐν τῇ σῇ ἐπινοίᾳ.

A stasin repræsentat, et in eo consistit incomparabile illud Dei nomen, quomodo id nos non docuerunt divinæ Litteræ? Quin et Paulus illud electionis vas lapsus est, cum docuit competere ipso soli esse incorruptibilem et invisibilem, non vero non genitum. Sed quando tu vis sapientior esse divinis Litteris, dic, quæso, mihi, an non incorruptibilem, invisibilem et mendacii expertem esse denotet ipsam Dei hypostasin : si enim non denotant, lapsus est cum diceret : « Soli incorruptibili, invisibili et sapienti Deo [66]. » Nisi enim hisce comprehendatur incomparabilis illa præstantia, non erit solus ille incorruptibilis atque invisibilis : sin vero soli ei competit incorruptibilitas et invisibilitas, comprehendetur etiam in his illa incomparabilis præstantia, et non in tuo commento.

18. *Ἀνόμ.* Εἰ ἔξωθεν ἐπιθεωρεῖται τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον, οἱ ἐπιθεωρήσαντες τοῦ ἐπιθεωρηθέντος εἰσὶν ἀμείνους, κρεῖττον ὄνομα τῆς φύσεως αὐτῷ πορισάμενοι. *Ὀρθ.* Μὴ ὑψοῦ ὡς εὑρηκὼς τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα, μήποτε ἀκούσῃς· « Καὶ σὺ, Καπερναοὺμ, ἐὰν ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθῇς, ἀλλ' ἕως ᾅδου καταβιβασθήσῃ. » Ὅτι δὲ ὑπὲρ ταύτην ὑψηλοφρονεῖς, ἐντεῦθεν δῆλον, ἐκ τοῦ τὴν μὲν θεόπνευστον Γραφὴν λέγειν εἰρηκέναι τὸν Θεόν· « Ὤφθην, » φησὶ, « πρὸς Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, Θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς· » σὺ δὲ λέγεις εὑρηκέναι αὐτό. Ὅτι δὲ τὸ ἀγέννητον οὐκ ἔστιν ὄνομα τοῦ Θεοῦ, δῆλόν ἐστιν ἐκ τοῦ λέγειν τὸν Κύριον· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ὃ γὰρ ἐὰν εἴπῃς ὄνομα τοῦ Πατρὸς εἶναι, τοῦτο καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀναγκασθήσῃ δοῦναι· εἰ γὰρ ἄλλο τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλο τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλο τοῦ ἁγίου Πνεύματος· εὗρες δὲ τὸ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐνόμισας· εἰπὲ καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ· κἂν εἴπῃς τοῦ Υἱοῦ, εἰπὲ καὶ τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἵνα τότε ἀκούσῃς, φάσκων εἶναι σοφὸς ἐμωράνθης. Ὃ γὰρ οὐκ εἶπεν ἡ Γραφὴ οὐχ εὑρήσεις. Εἰ δὲ νομίζεις τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ ἀγέννητον, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ γεννητὸν, ποῖον ἄρα τούτων τῷ Πνεύματι (71) δώσεις; *Ἀνόμ.* Εἰ καὶ τὸ γέννημα ἄτρεπτόν ἐστι τὴν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὸν γεννήσαντα· τὸ δὲ ἀγέννητον οὐσία ἐστὶν, ἄτρεπτος δὴ (72) διὰ τὴν γνώμην, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ ἐν οὐσίᾳ ἀξίωμα. *Ὀρθ.* Καὶ εἰ μὴ ἔστιν οὐσίας ἀξιώματι ἄτρεπτος ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, τίνι διαφέρει τῶν ἄλλων λογικῶν δυνάμεων, καὶ αὐτῶν ἐχουσῶν τὸ ἄτρεπτον ἐν τῇ γνώμῃ τοῦ κτίσαντος; πῶς δὲ καὶ ἀκούεις αὐτοῦ λέγοντος· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν· » εἴπερ οὐκ ἐν τῷ τῆς οὐσίας ἀξιώματι ἔχει τὸ ἄτρεπτον;

18. *Anom.* Si extrinsecus in Deo consideratur nomen non geniti, qui cogitarunt potiores erunt eo
B cui attributum est, utpote qui nomen natura præstantius ei attribuerint. *Orth.* Noli insolenter exsultare quasi excogitaveris Dei nomen, ne forte audias : « Et tu Capernaum, quæ usque ad cœlum exaltata es, usque ad inferos deprimeris [67]. » Quod autem altius ea sapias « urbe, » inde apparet, quod divinitus inspirata Scriptura pronuntiet dixisse Deum : « Apparui Abraham, Isaac et Jacob, cum Deus sim eorum, et nomen meum non manifestavi illis [68]. » Tu vero illud te invenisse dicis. Quod autem non genitum esse non sit Dei nomen, inde liquet, quod Dominus dicat : « Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine **434** Patris, et Filii, et Spiritus sancti [69]. » Quod enim nomen Patris esse dixeris, hoc ipsum Filii, et Spiritus sancti
C esse concedas necesse est : si enim aliud est « nomen » Patris, et aliud Filii, et item aliud Spiritus sancti : tu vero nomen Patris, ut quidem putas, invenisti, dic etiam, quodnam sit nomen Filii : ubi vero nomen Filii dixeris, dic etiam nomen Spiritus sancti, ut tunc audias quod cum te sapientem dictites, stultus factus sis. Quæ enim Scriptura non dicit, tu nunquam inveneris. Porro, si existimas Patri competere non genitum, et Filio genitum esse, dic quæso, quodnam ex his attribues Spiritui sancto? *Anom.* Si etiam genitum est immutabile secundum naturam, sed propter eum, qui genuit : non genitum vero substantia est, immutabile igitur propter voluntatem erit, non ex substantiæ dignitate. *Orth.* Quod si Filius Dei non est immutabilis
D substantiæ dignitate, in quo ergo differt ab aliis rationalibus facultatibus. Utpote quæ et ipsæ immutabilitatem obtineant voluntate ejus, qui creavit? et quomodo tu fidem habes dicenti : « Omnia quæ Pater habet mea sunt [70] » : siquidem non habet immutabilitatem ex substantiæ dignitate?

19. *Ἀνόμ.* Εἰ τὸ ἀγέννητον οὐσίας ἐστὶ δηλωτικὸν, εἰκότως πρὸς τὴν (73) τοῦ γεννήματος οὐσίαν ἀντιδιαστέλλεται· εἰ δὲ μηδὲν σημαίνει τὸ ἀγέννητον, πολλῷ δὴ μᾶλλον οὐδὲν δηλοῖ τὸ γέννημα· μηδενὶ δὲ μηδὲν πῶς ἀντιδιαστέλλεις; Εἰ δὲ ἡ ἀγεννήτου προφορὰ πρὸς τὴν προφορὰν ἀντιδιαστέλλεται, σιωπῆς

19. *Anom.* Si non genitum substantiam significat, rationi consequens fuerit, quod a genito substantia distinguatur : si vero non genitum nihil significat, multo magis etiam nihil significabit genitum : jam ergo nihil a nihilo quomodo distingues? Si vero prolatio non geniti opponitur prolationi geniti, certe

[66] I Tim. I, 17. [67] Matth. XI, 23. [68] Exod. VI, 2, 3. [69] Matth. XXVIII, 19. [70] Joan. XVI, 15.

(71) Τῷ Πατρί omnes mss., sed male.
(72) Pal. 2 et Aug. τὸ δὲ γεννητὸν οὐσία ἐστίν, ἄτρεπτον δή.
(73) Sic Pal. 2 et Aug. Editi vero εἰκότως, περὶ τήν.

silentio pronuntiationem excipiente fiet, ut modo sit, modo evanescat spes Christianorum, utpote in quadam prolationis varietate sita, non vero in naturis ita se habentibus, ut nominum significatio postulat. *Orth.* Etiam si tibi concederetur dicere de Deo, quod sit non genitus; nos tamen dicimus non genitum tum significare, non esse genitum quoad substantiam, quemadmodum mendacii expertem esse non mentiri, quoad substantiam. At vero, mendacii expertem esse, non est ipsa substantia : nec non genitum esse. Si enim non genitum est ipsa substantia etiam mendacii expers est ipsa substantia : est vero et Filius mendacii expers; igitur et non genitus. Jam vero non genitus non est, igitur secundum te mendax. Quare non est idem substantia, quod mendacii expertem esse. Quemadmodum igitur mentiri non posse non est substantia, ita quoque non genitum esse non est ipsa substantia : si enim non-genitum esse est substantia, etiam genitum esse substantia erit : quod si genitum esse substantia est, omnia genita erunt consubstantialia. Porro quod non genitum et genitum ipsam significet essentiam, tuæ pronuntiationis commentum est, non minus increpandæ, quam mare fluctuans et æstuosum. Spiritus siquidem ille veritatis Patrem nobis et Filium prædicavit, quæ nomina relationes nobis indicant. Nec vero objicias, quod Deus quidem natura et veritate Deus sit : Pater vero secundum quid, utpote qui non genuerit natura et veritate : quamobrem spes illa tua, qui comminisceris non genitum et genitum significare substantiam, in die illa judicii, silentio prolationem intercipiente nusquam comparebit : illa quippe solum tum rata comperientur, quæ sanctus Spiritus enuntiavit.

A τὴν προφορὰν διαδεχομένης, γίγνεσθαι συμβαίνει καὶ ἀπογίγνεσθαι τὴν τῶν Χριστιανῶν ἐλπίδα, ἐν διαφόρῳ προφορᾷ κειμένην, ἀλλ' οὐκ ἐν φύσεσιν οὕτως ἐχούσαις, ὡς ἡ τῶν ὀνομάτων βούλεται σημασία. *Ὀρθ.* Ὅταν σοι δοθῇ λέγειν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, τότε σημαίνειν τὸ ἀγέννητον λέγομεν τὸ μὴ γεγεννῆσθαι τὴν οὐσίαν, ὡς τὸ ἀψευδὲς τὸ μὴ ψεύδεσθαι τὴν οὐσίαν. Οὔτε δὲ τὸ ἀψευδὲς ἡ οὐσία οὔτε τὸ ἀγέννητον. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσία, καὶ τὸ ἀψευδὲς οὐσία· ἔστι δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἀψευδής· καὶ ἀγέννητος ἄρα. Ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος· ψευδὴς οὖν κατὰ σέ. Οὐκ ἄρα τὸ ἀψευδὲς οὐσία. Ὡς οὖν τὸ ἀψευδὲς οὐκ οὐσία, οὕτως οὐδὲ τὸ ἀγέννητον οὐσία· εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσία, καὶ τὸ γεννητὸν οὐσία· εἰ δὲ τὸ γεννητὸν οὐσία, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια. Τὸ δὲ οὐσίας δηλωτικὸν εἶναι τὸ B ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν παρὰ τῆς σῆς εὕρηται προφορᾶς, ἣν δεῖ ὡς θάλασσαν κυμαίνουσαν ἐπιτιμηθῆναι. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας Πατέρα καὶ Υἱὸν ἡμῖν ἐκήρυξε, τῶν ὀνομάτων τὰς σχέσεις ἡμῖν σημαινόντων· οὐκ ἀντερεῖς δὲ, ὡς Θεὸς φύσει καὶ ἀληθείᾳ· Πατὴρ δὲ πῶς, μὴ γεννήσας φύσει καὶ ἀληθείᾳ; ὥστε καὶ ἡ σοῦ τοῦ ἐπινοήσαντος τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν οὐσίας εἶναι δηλωτικὸν ἐλπὶς, σιωπῆς τὴν προφορὰν δεχομένης (74), ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως οὐχ εὑρίσκεται, ἐκείνων μόνον εὑρισκομένων, ὧν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπεν.

20. *Anom.* Si non genitum esse respectu rei genitæ ad eminentiam essentiæ « connotandum » nihil amplius infert, prolatione solum superior Filius potiores agnoscet eos, qui hoc ei nomen tribuunt, non autem eum qui Deus et Pater ejus dicitur. *Orth.* Tu nimirum is es, qui Patrem non geniti nomine nuncupasti, et hoc ipsam Dei substantiam esse, Judæis tanquam lege sanxisti : nusquam enim hoc divinus ille Spiritus docuit : unde in confesso est te non quidem Filio præstantiorem, sed ipso, qui **435** te talia docuit, diabolo pejorem compertum iri. *Anom.* Si non genita substantia præstantior est ipso ortu a seipsa obtinens eam eminentiam, etiam ea quæ a se est substantia, non genita erit : neque enim volens quia vult præstantior est ortu, sed quia ipsa substantia ipse ingenitus Deus; id nulla ratione permittit, ut aliquam adversum se generationem quis comminiscatur, ac in eum qui genitus est rejicit omne ejusmodi mentis examen et ratiocinium. *Orth.* Omnis substantia præstantior est ortu : non enim est idem substantia et ortus. Quod autem ortus non sit substantia, ex eo liquet, quod quæ ortum habent non omnia sint consubstantialia. Quod si quæ genita sunt non sunt ejusdem substantiæ, non igitur idem est ortus et substantia : si vero ortus non est ipsa substantia, nec ortus privatio substantia erit. Si vero privatio ortus

C 20. *Ἀνόμ.* Εἰ μηδὲν πλέον σημαίνει εἰς ὑπεροχὴν οὐσίας τὸ ἀγέννητον πρὸς τὸ γέννημα, προφορᾷ μόνον ὑπερεχόμενος ὁ Υἱὸς βελτίους ἑαυτοῦ γνώσεται τοὺς προσαγορεύοντας αὐτὸν, οὐ τὸν προσαγορευθέντα Θεὸν αὐτοῦ καὶ Πατέρα. *Ὀρθ.* Ὁ προσαγορεύσας τὸν Πατέρα ἀγέννητον, καὶ τοῦτο αὐτοῦ τὴν οὐσίαν εἶναι νομοθετήσας τοῖς Ἰουδαίοις, σὺ εἶ· οὐδαμοῦ γὰρ τὸ θεῖον Πνεῦμα τοῦτο ἐδίδαξεν. Ὅτι δὲ σὺ τοῦ Υἱοῦ βελτίων οὐχ εὑρεθήσῃ, ἀλλὰ τοῦ σε διδάξαντος διαβόλου χείρων ὡμολόγηται. *Ἀνόμ.* Εἰ ἡ ἀγέννητος οὐσία κρείττων ἐστὶ γενέσεως, οἴκοθεν ἔχουσα τὸ κρεῖττον, αὐτοουσία ἐστὶν ἀγέννητος· οὐ γὰρ βουλόμενος, ὅτι βούλεται, γενέσεώς ἐστι κρείττων· ἀλλ' ὅτι αὐτοουσία ὑπάρχουσα ὁ ἀγέννητος Θεὸς, οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπει καθ' ἑαυτῆς γένεσιν ἐπινοῆσαι, ὠθοῦσα φέρεσθαι D κατὰ τὸν γεννητὸν (75) πᾶσαν ἐξέτασιν καὶ πάντα λογισμόν. *Ὀρθ.* Πᾶσα οὐσία κρείττων ἐστὶ γενέσεως· οὐ γὰρ ταυτό ἐστιν οὐσία καὶ γένεσις. Ὅτι δὲ ἡ γένεσις οὐκ ἔστιν οὐσία, ἐντεῦθεν δῆλον, ἐκ τοῦ μὴ εἶναι τὰ γεννητὰ (76) ὁμοούσια. Εἰ δὲ τὰ γεννητὰ οὐκ εἰσὶν ὁμοούσια, οὐκ ἔστιν ἄρα ἡ γένεσις οὐσία· εἰ δὲ ἡ γένεσις οὐκ ἔστιν οὐσία, οὐδὲ ἡ ἀγεννησία ἐστὶν οὐσία· εἰ δὲ ἡ ἀγεννησία ἐστὶν οὐσία, ἡ δὲ γένεσις οὐκ οὐσία, πῶς λέγεις ἀνόμοιον; τὸ γὰρ ὂν τῷ μὴ ὄντι οὔτε ὅμοιον οὔτε ἀνόμοιον.

(74) Διαδεχομένης, August.
(75) Palat. 1, κατὰ τῶν γεννητῶν.
(76) Aug. γεννητά bis. Editi et alii γενητά

est substantia, ortus autem substantia non est, cur tu dissimile dicis? cum ens non enti nec dissimile sit nec simile.

21. *Ἀνόμ.* Εἰ στερήσεώς ἐστι δηλωτικὸν ἐπὶ A Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, μηδὲν δὲ εἴη τὸ ἀγέννητον, ποῖος λόγος ἂν ἀφαιρήσειε τοῦ μηδενὸς τὸ μηδὲν εἶδος σημαῖνον; τίς ἄρα χωρήσειεν ὄντος ὄν, ὅπερ ἐστὶν, αὐτὸ ἑαυτοῦ; *Ὀρθ.* Εἰ τὸ ἄφθαρτον καὶ τὸ ἀθάνατον στερήσεώς εἰσι δηλωτικὰ, ἔστω καὶ τὸ ἀγέννητον. Τοῖς οὖν αὐτοῖς καὶ ἡμεῖς χρησώμεθα λόγοις· εἰ στερήσεώς ἐστι δηλωτικὸν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἄφθαρτον, μηδὲν δέ ἐστι τὸ ἄφθαρτον· ποῖος λόγος ἂν ἀφαιρήσειε τοῦ μηδενὸς τὸ μηδὲν εἶδος σημαῖνον; τίς ἄρα χωρήσεις τοῦ μηδενὸς τὸ μηδὲν, ἢ ὄντος ὄντα, ἅπερ ἐστὶ στερήσεως δηλωτικὰ, τὸ ἄφθαρτον, καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἀγέννητον; Καὶ εἰ ταυτὸ σημαίνει τὸ ἄφθαρτον καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἀγέννητον· ἔστι δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἄφθαρτος καὶ ἀθάνατος· ἔστιν ἄρα καὶ αὐτὸς ἀγέννητος. Εἰ δ' οὐκ ἔστιν ἀγέννητος, ἄφθαρτος B καὶ ἀθάνατος ὢν, οὐ ταυτὸ σημαίνει τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ ἄφθαρτον εἴτουν ἀθάνατον. Εἰ δ' οὐ ταυτὸ σημαίνει, δικαιοῖς δὲ μᾶλλον αὐτὸς τὸ ἀγέννητον εἶναι τὴν οὐσίαν· ἔσται ἄρα κατὰ σὲ καὶ κατὰ τοὺς τῆς σῆς σοφίας λόγους ἀγέννητος μὲν οὐσία, οὐκ ἀθάνατος δὲ, οὔτε μὴν ἄφθαρτος. *Ἀνόμ.* Εἰ ἡ στέρησις ἕξεων (77) ἀφαίρεσις, τὸ ἐπὶ Θεοῦ ἀγέννητον, ἤτοι στέρησις ἔσται ἕξεως, ἢ ἕξις στερήσεως. Ἀλλ' εἰ μὲν στέρησίς ἐστιν ἕξεως, πῶς ἂν τὸ μὴ προσὸν τῷ Θεῷ συναριθμηθήσεται; Εἰ δὲ ἕξις ἐστὶ τὸ ἀγέννητον, ἀνάγκη προϋποθέσθαι γεννητὴν οὐσίαν, ἵνα οὕτως ἕξιν προσλαβοῦσα ἀγέννητος ὀνομάζηται· εἰ δὲ ἡ γεννητὴ ἀγεννήτου οὐσίας μετέσχε (78), καὶ ἕξεως ὑπομείνασα ἀποβολὴν, γενέσεως ἐστέρηται, εἴη ἂν οὐσία μὲν ἡ γεννητὴ, τὸ δὲ ἀγέννητον ἕξις. Εἰ δὲ τὸ γέννημα παρ' οὐδέν ἐστι C δηλωτικὸν, δηλονότι ἕξεώς ἐστι σημαντικόν· ἄν τε μεταπλασθῇ ἐξ οὐσίας τινὸς (79), ἄν τε τοῦτό ἐστιν, ὃ λέγεται γέννημά τινος. *Ὀρθ.* Πάλιν τοῖς ἴσοις χρησώμεθα λόγοις· τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀψευδοῦς καὶ τοῦ ἀθανάτου καὶ τοῦ ἀφθάρτου εἴποι τις ἄν· τῆς γὰρ αὐτῆς ἐστι χρήσεως τῷ ἀγεννήτῳ· ὅτ' ἂν σοι τέως συγχωρήσωμεν λέγειν, ὃ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας οὐκ εἶπεν. Ἐροῦμεν οὖν καὶ ἡμεῖς· Εἰ ἡ στέρησις ἕξεως ἀφαίρεσις, τὸ ἐπὶ Θεοῦ ἀψευδὲς ἤτοι στέρησις ἕξεως ἢ ἕξις στερήσεως. Ἀλλ' εἰ μὲν στέρησίς ἐστιν ἕξεως, πῶς ἂν τὸ μὴ προσὸν τῷ Θεῷ συναριθμηθήσεται; Εἰ δὲ ἕξις ἐστὶ τὸ ἀψευδὲς, ἀνάγκη προϋποθέσθαι καὶ ψεῦδος, καὶ ψευδῆ οὐσίαν, ἵν' οὕτως ἕξιν προσλαβοῦσα ἀψευδὴς ὀνομάζηται. Εἰ δὲ ἡ ψευδὴς ἀψευδοῦς οὐσίας D μετέσχεν, ἕξεως ὑπομείνασα ἀποβολὴν ψεύδους ἐστέρηται· εἴη ἂν οὐσία ψευδής· τὸ δὲ ἀψευδὲς ἕξις· καὶ σου μεγαλόφρων ἡ σοφία τοσαύτην ἀσέβειαν ὕλης εὑροῦσα.

21. *Anom.* Si non genitum in Deo denotat privationem, et non genitum esse nihil est, quænam cogitatio discernet illud quod speciem nullam significat, ab eo quod non est? quisve separabit ab ente ens, hoc est, idem a seipso? *Orth.* Si incorruptibile et immortale connotant privationem, connotet sane eam et non genitum. Iisdem igitur et nos rationibus et vocibus utamur : si privationem in Deo quamdam significat incorruptibile, et hoc ipsum incorruptibile nihil est, quæ ratio distinguet id quod nullam speciem significat, ab eo quod nihil est? quisve secernet a nihilo nihil, aut ab exsistente exsistens, quæ privationem denotant, nempe incorruptibile, immortale et non genitum? Quod si idem significant incorruptibile, immortale et non genitum, et ipse Filius incorruptibilis et immortalis est, erit et ipse non genitus : sin vero non est non genitus, cum sit incorruptibilis et immortalis, non profecto idem significat non genitum et incorruptibile sive immortale. Sin vero id non denotat, et tamen adhuc confirmas non genitum esse ipsam substantiam, erit omnino substantia secundum te, et sapientiæ tuæ ratiocinationes, non genita quidem substantia, non vero immortalis et incorruptibilis. *Anom.* Si privatio est habituum remotio, illud quod Deo tribuitur, non genitum esse, aut privatio erit ipsius habitus, aut erit habitus privationis : quod si est privatio ipsius habitus, quomodo id quod Deo non inest, Deo connumerabitur : sin vero non genitum est habitus, necesse fuerit præsupponi substantiam genitam, ut sic assumpto habitu denominetur non genita : si vero genita non genitæ substantiæ particeps fuit, et habitus jacturam passa ortum exuit, fuerit utique substantia quidem genita, non genitum vero habitus. Sin vero genimen nonnihil significat, manifestum est, quod etiam significet habitum, sive jam transformatum sit ex substantia, sive illum ipsum, quod dicitur genitus ab aliquo. *Orth.* Paribus iterum utamur rationibus, illud ipsum enim asseruerit quispiam etiam de istis, nimirum mendacii expers, immortalis, et incorruptibilis : siquidem hæc eodem modo usurpantur quo non genitum : quod quidem etiam tibi concedemus, quamvis Spiritus veritatis locutus ita non sit. Dicemus ergo et nos : Si privatio est habitus remotio, etiam quod de Deo prædicatur, mendacii expertem esse, aut est privatio habitus, aut habitus privationis. At si est privatio habitus, quomodo id Deo connumerabitur, quod ei non inest? sin vero illud, mendacii expertem esse, est habitus, necessario præsupponitur et mendacium, et mendax substantia, ut ita habitu assumpto, mendacii expers dici possit. Si vero mendacio obnoxia substantia particeps facta est ejus, quæ mendacii expers sit, et habitus jacturam passa mendacio sit privata : fuerit utique substantia mendax : et τὸ expers mendacii, habitus, et tua illa arrogans sapientia tantæ impietatis materiam repererit.

(77) Aug. ἕξεως.
(78) Μετέσχε abest a Palat. 1.
(79) Aug. ἐξουσίᾳ τινός.

436 22. *Anom.* Si genitum æque ac non genitum habitus est, substantiæ quidem habitibus priores erunt : habitus vero licet substantiis posteriores sint, tamen iisdem digniores. Non genitum vero geniti causa est, quatenus ipsum esse denotatur. Sin vero genitum infert substantiæ suæ causam, significabit sane vox genitum substantiam, non habitum : cum vero natura non genita nihil ipsa in se introducat, quomodo ergo non substantia, sed habitus fuerit illa non genita natura? *Orth.* Substantia quidem nihil est dignius, vir sapientissime, nec tamen vel habitum vel substantiam vocamus in Deo τὸ non genitum. Non esse autem eum genitum per eum didicimus, idque non tantum ex Scriptura divina, sed etiam ex communi hominum natura et notione; igitur non genitum causa non est geniti : nec quia Deus non genitus est, ideo causa Filii est, sed substantia substantiæ, non secus ac lux splendoris. Nec tamen genimen suam ipsius essentiam infert : si enim hoc foret, jam omnia quæ genita sunt eamdem inferrent essentiam, nimirum et angelus, et equus, et canis, et homo. Sed hæc omnia quidem licet genita sint, non tamen ejusdem sunt essentiæ. Quod si ita sit, sane non idem est genitum esse, quod essentia : et quanquam nihil infert non genitum, est tamen aliud ipsa substantia : nam et mendacii expertem esse, nihil addit Deo, nec tamen idem est quod substantia : si enim τὸ mendacii expertem esse, et τὸ non genitum esse idem sunt quod essentia, etiam idem erunt mendacii expers et non genitum. Filius vero, qui ipsa est veritas, mendacii expers est; ergo etiam non genitus erit : non est autem secundum te non genitus, et est tamen mendacii expers; igitur mendacii expers non idem significat quod non genitum. Si vero non idem significat, sane essentia non est ingenitum, quoniam nec ipsum mendacii expers esse ipsa essentia est.

A 22. Ἀνομ. Εἰ τὸ γεννητὸν ἕξις καὶ τὸ ἀγέννητον ἕξις, αἱ μὲν οὐσίαι τῶν ἕξεων πρῶται· αἱ δὲ ἕξεις, εἰ καὶ τῶν οὐσιῶν δεύτεραι (80), ἀλλ' οὖν τε προτιμότεραι. Τὸ δὲ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ αἴτιόν ἐστι, κατὰ τὸ τοῦ εἶναι σημαινόμενον. Εἰ δὲ τὸ γέννημα συνεισφέρει τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας τὸ αἴτιον, οὐσίας ἐστὶ δηλωτικὸν τὸ γέννημα, ἀλλ' οὐχ ἕξεως, τῆς δ' ἀγεννήτου φύσεως οὐδὲν ἑαυτῇ συνεισαγούσης (81), πῶς οὐκ ἂν εἴη οὐσία, ἀλλ' ἕξις ἡ ἀγέννητος φύσις; Ὀρθ. Οὐσίας μὲν οὐδὲν προτιμότερον, σοφώτατε· οὔτε δὲ ἕξιν οὔτε οὐσίαν λέγομεν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον. Τὸ δὲ μὴ γεγεννῆσθαι αὐτὸν δι' αὐτοῦ μεμαθήκαμεν, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἐννοίας. Τὸ τοίνυν ἀγέννητον, τοῦ γεννητοῦ αἴτιον οὐκ ἔστι· οὐ γὰρ τὸ B μὴ γεγεννῆσθαι τὸν Θεὸν τοῦ Υἱοῦ αἴτιον, ἀλλ' ἡ οὐσία τῆς οὐσίας, ὡς τὸ φῶς τοῦ ἀπαυγάσματος. Ἀλλ' οὔτε μὴν τὸ γέννημα συνεισφέρει τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν· εἰ γὰρ ἂν (82), πάντα τὰ γεννητὰ τὴν αὐτὴν συνεισέφερον οὐσίαν, καὶ ἄγγελος, καὶ ἵππος, καὶ κύων, καὶ ἄνθρωπος. Πάντα γὰρ ὁμοίως εἰσὶ γεννητὰ, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα τὸ γεννητὸν οὐσία. Κἂν μὴ οὖν εἰσάγηταί τι τὸ ἀγέννητον, ἀλλὰ παρὰ τοῦτο οὐσία· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀψευδὲς οὐδὲν εἰσάγει, καὶ οὐκ ἔστιν οὐσία· εἰ γὰρ τὸ ἀψευδὲς οὐσία καὶ τὸ ἀγέννητον οὐσία (83), ταυτό ἐστι τὸ ἀψευδὲς τῷ ἀγεννήτῳ. Ἀψευδὴς δὲ ὁ Υἱὸς, ἀλήθεια ὤν· ἀγέννητος ἄρα· οὐκ ἀγέννητος δὲ κατὰ σὲ, ἀψευδὴς δέ· οὐ ταυτὸ ἄρα σημαινόμενόν ἐστι τὸ ἀψευδὲς τῷ ἀγεννήτῳ. Εἰ δὲ οὐκ ἔστι ταυτὸ σημαινόμενον, οὐκ ἄρα C οὐσία τὸ ἀγέννητον, ἐπεὶ μηδὲ τὸ ἀψευδές.

23. *Anom.* Si omnis substantia est non genita, qualis et Dei omnipotentis, quomodo hanc dices esse patibilem, illam vero impatibilem? Si naturæ non genitæ attributione, quantitas quidem et qualitas perseverat, omninoque si erit, omni mutatione superiorem oportet esse. Si vero passioni obnoxia est, ita ut immutabilitatem essentiæ obtineat, casui permittere cogemur ea quæ circa res prædictas : aut (quod sane inde consequitur) eam quæ efficit, dicere non genitam : eam vero quæ mutatur genitam. *Orth.* Equidem ad tuas male cohærentes propositiones atque inductiones, nihil nos oportebat respondere : attamen, ne tibi videaris sapiens, disce a blasphemiis abstinere. Tu qui passioni obnoxiam Filii substantiam dicis, ab eo passione ut careas ne exspectes : si enim participes ejus facti sumus, absque passionibus manebimus : passioni ergo obnoxia est, quæ aliis hoc præstat, ut passione vacent. Quisquis igitur tecum dixerit, omnem substantiam non genitam esse, Christianus non est : non enim opificia eamdem quam opifex exsistendi rationem

23. Ἀνόμ. Εἰ πᾶσα οὐσία ἐστὶν ἀγέννητος, οἵα ἡ τοῦ Θεοῦ παντοκράτορος, πῶς τὴν μὲν παθητὴν ἐρεῖς, τὴν δὲ ἀπαθῆ; Εἰ δὲ φύσεως ἀποκληρώσει ἀγεννήτου, ἡ μὲν διαμένει ποσότης (84) καὶ ποιότης, καὶ ἁπλῶς εἰ ἦν, πάσης μεταβολῆς ἀμείνων ὤφειλεν εἶναι. Εἰ δὲ πάθει ἐστὶν ὑπεύθυνος, συγχωρηθεῖσα τὸ ἀπαράλλακτον εἰς οὐσίαν ἔχειν, τῷ αὐτομάτῳ (85) ἐπιτρέψαι ὀφείλομεν τὰ κατὰ τὰς προειρημένας· ἢ (τὸ γοῦν ἀκόλουθον) τὴν ποιοῦσαν ἀγέννητον εἰπεῖν, γεννητὴν δὲ D τὴν μεταβαλλομένην. Ὀρθ. Ἔδει μὲν οὖν ἡμᾶς πρὸς τὸ ἀνακόλουθον τῶν προτάσεων καὶ τῶν ἐπαγωγῶν μήτε ἀποκρίνασθαι· ἵνα δὲ μὴ δόξῃς φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ, μάνθανε μὴ βλασφημεῖν. Παθητὴν λέγων τὴν τοῦ Υἱοῦ οὐσίαν, μὴ προσδοκήσῃς παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπάθειαν κληρονομῆσαι· εἰ γὰρ μέτοχοι αὐτῆς γεγόναμεν, ἀπαθεῖς διαμένομεν. Ἀπαθὴς ἄρα ἐστὶν ἡ παρέχουσα ἄλλοις τὴν ἀπάθειαν. Ὁ οὖν λέγων πᾶσαν οὐσίαν εἶναι ἀγέννητον μετὰ σοῦ, οὐκ ἔστι Χριστιανός· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν λόγον τοῦ εἶναι ἔχομεν τὰ ποιήματα τῷ πεποιηκότι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν ἀπαύγασμα εἶναι λέγομεν, ἵνα μὴ τὸν αὐτὸν

(80) August. τῶν οὐσιωδῶν δευτ.
(81) August. οὐδὲν ἑαυτῷ συνεισ.
(82) Palat. 2 et August. ἦν γὰρ ἄν.
(83) August. καὶ τὸ γεννητὸν οὐσία.
(84) August. et Palat. 2 εἰ μὲν μένει ποσότης.
(85) Palat. 2 et August. τὸ αὐτομάτως.

λόγον τοῦ εἶναι ἔχειν νομίσωμεν αὐτὸν, ὃν ἔχομεν ἡμεῖς, οἱ ἐξ οὐκ ὄντων κατ' ἐντολὴν ὑπάρχοντες. *Ἀνόμ.* Εἰ τῆς γιγνομένης ἡ ἀγέννητος φύσις ἐστὶν αἰτία, τὸ δὲ ἀγέννητον μηδὲν εἴη· πῶς ἂν εἴη αἴτιον τὸ μηδὲν τοῦ γεγονότος; *Ὀρθ.* Αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τῆς κτίσεως πάσης· ἀλλὰ τοῦ μὲν Υἱοῦ ὡς Λόγου, τοῦ δὲ Πνεύματος ὡς πνοῆς· πνοὴ γὰρ Παντοκράτορος ἡ διδάξασά με· τῆς δὲ κτίσεως ὡς ποιήματος. Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται· οὔτε δὲ λόγος προφορικὸς διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἐκπεμπόμενος, οὔτε πνοή τις διαχεομένη καὶ διὰ τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων ἐκπεμπομένη, ἀλλὰ καὶ Λόγος ζῶν καὶ ἐνεργής· « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· » καὶ τὸ Πνεῦμα ζῶν καὶ ἐνεργοῦν· « Πάντα γὰρ ἐνεργεῖ ταῦτα τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. » Τὸ δὲ ἀγέννητον οὐκ ἔστιν αἴτιον τοῦ γεννητοῦ· οὐ γὰρ τὸ μὴ γενέσθαι τὸν Θεὸν τῶν οὐσιῶν αἴτιον· ἀλλ' ἡ οὐσία τῶν οὐσιῶν αἰτία, ὡς εἴρηται. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον αἴτιον, αἴτιος δὲ καὶ ὁ Υἱὸς τῶν κτισμάτων· ἀγέννητος ἄρα· ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος κατὰ σὲ, αἴτιος δέ· οὐ τὸ ἀγέννητον ἄρα αἴτιον.

A habemus. Nam ideo Filium splendorem esse dicimus, ne eamdem exsistendi rationem ipsum habere existimemus, quam et nos, qui ex non exsistentibus Dei mandato exsistimus. *Anom.* Si conditæ naturæ non genita natura causa est, non genitum autem nihil est, quomodo ejus quod factum est, causa esse potest quod non est? *Orth.* Dei natura, Filii, et Spiritus sancti, et universæ creaturæ causa est : at Filii ut Verbi; Spiritus vero sancti, ut flatus : flatus enim Omnipotentis est qui me docuit ; creaturarum autem, ut operis. Ex magnitudine enim et ornatu creaturarum, quadam proportione opifex illarum conspicitur, neque vero verbum prolatitium est **437** per vocalia organa emissum, neque etiam flatus ille diffusus quidem et per organa spiritus vehicula emissus : quin
B potius Verbum illud vivens est et efficax : « Omnia enim per illud facta sunt[71-39], » et Spiritus quoque ille vivus est et operans : « Omnia enim hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult[40]. » Id vero quod non genitum est, non est causa geniti : neque enim quia Deus factus non est, ideo causa est substantiarum; sed substantia substantiarum causa est, ut dictum est. Etenim si quod non genitum est causa est; causa vero creaturarum etiam Filius est ; ergo et non genitus : non est autem non genitus secundum te, et tamen causa ; igitur non genitum non est causa.

24. *Ἀνόμ.* Εἰ τὸ ἀγέννητον στέρησις, ἡ δὲ στέρησις ἕξεως ἀποβολή ἐστιν, ἡ δὲ ἀποβολὴ παντελῶς ἀπόλλυται, ἢ μεθίσταται ἐφ' ἕτερον· πῶς οἷόν τε ἕξει μεθισταμένῃ ἢ ἀπολλυμένῃ κατωνομάσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἀγεννήτου φύσεως προσηγορίᾳ; *Ὀρθ.* Εἰ, ἀψευδὴς ὢν, κατὰ στέρησιν ψεύδους ἐστὶν ἀψευδὴς, καὶ ἄφθαρτος ὢν, κατὰ στέρησιν φθορᾶς ἐστιν ἄφθαρτος, εἰπὲ καὶ τὸ ἀγέννητον κατὰ στέρησιν. Ὁ δὲ κατονομάσας τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν σὺ εἶ, ὁ τοιαῦτα τολμῶν, καὶ κατὰ Θεοῦ μαχόμενος. Αὐτοῦ γὰρ λέγοντος, καθὼς προείρηται· « Ὤφθην πρὸς Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, τοὺς πατέρας ὑμῶν, Θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἀπεκάλυψα αὐτοῖς· » σὺ σαυτῷ ἀποδίδως μεγάλα. Ἢ γὰρ ὡς ἐκείνων ὑπεραναβεβηκὼς ἐξ ἀποκαλύψεως ἔσχες τοῦ ὀνόματος τὴν γνῶσιν, ἢ καὶ μὴ βουλομένου Θεοῦ κατείληφας αὐτοῦ τῆς οὐσίας τὸ ὄνομα. *Ἀνόμ.* Εἰ τὸ ἀγέννητον δηλοῖ στέρησιν μὴ προσοῦσαν τῷ Θεῷ, πῶς ἀγέννητον εἶναι λέγομεν, γεννητὸν δὲ μὴ εἶναι; *Ὀρθ.* Εἰ τὸ ἄφθαρτον δηλοῖ στέρησιν μὴ προσοῦσαν τῷ Θεῷ, πῶς ἄφθαρτον μὲν λέγομεν, φθαρτὸν δὲ οὐ λέγομεν; Εἰ δὲ τὸ ἄφθαρτον οὐκ ἔστιν στερήσεως δηλωτικὸν, οὔτε τὸ ἀγέννητον, οὔτε μὴν οὐσίας. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον οὐσίας ἐστὶ δηλωτικὸν, καὶ τὸ ἄφθαρτον ἔσται οὐσίας δηλωτικόν· καὶ εἰ τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ ἄφθαρτον ἔσται οὐσίας δηλωτικόν· καὶ εἰ τὸ ἀψευδὲς καὶ τὸ ἄφθαρτον ταυτὸν εἴη τῷ ἀγεννήτῳ, ἀψευδὴς δὲ καὶ ἄφθαρτος ὁ Υἱός· καὶ ἀγέννητος ἄρα. Ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος κατὰ σέ· οὐκ ἄρα ταυτὸ ἔσται σημαινόμενον τὸ ἀψευδὲς καὶ ἄφθαρτον· ἀλλὰ τὸ μὲν ἀγέννητον, τὸ μὴ γεγεννῆσθαι τὸν Θεὸν σημαίνειν λέγομεν· τὸ δὲ ἄφθαρτον, τὸ μὴ φθείρεσθαι· τὸ δὲ ἀψευδὲς, τὸ μὴ ψεύδεσθαι.

24. *Anom.* Si non genitum esse privatio est : privatio autem, habitus amissio : amissum autem penitus amittitur, aut transfertur ad aliud; qui fit, quod ex habitu aut translato aut amisso Dei
C naturam non geniti appellatione cognominamus? *Orth.* Si mendacii expers cum sit Deus, propter privationem mendacii est mendacii expers, et incorruptibilis propter privationem corruptionis est incorruptibilis ; dicas licet etiam non genitum propter privationem ortus, esse non genitum. Qui vero Dei essentiam ita cognominare ausus est, tu scilicet es, qui Deo ipsi bellum moves. Nam cum ipse dicat, ut ante dictum est : « Apparui Abraham, Isaac et Jacob patribus vestris, Deus ipsorum exsistens, ac nomen meum non manifestavi eis[41] : » tu tibi sumis majora. Aut enim iis superior ex revelatione habes nominis hujus notitiam ; aut Deo etiam nolente comprehendisti nomen substantiæ ipsius. *Anom.* Si non genitum denotat privationem,
D quæ Deo non inest, cur non genitum dicimus « Deum, » genitum vero non dicimus? *Orth.* Si incorruptibile denotat privationem quæ Deo non inest, cur incorruptibilem quidem dicimus, corruptibilem vero non dicimus? Si vero incorruptibile non significat privationem, neque non genitum est significativum privationis ; sicut nec essentiæ. Si enim non genitum significat substantiam, etiam incorruptibile substantiam significat : quod si non genitum et incorruptibile significant essentiam, et mendacii expers esse et incorruptibile idem sunt quod non genitum, Filius autem mendacii expers et incorruptibilis est : igitur et non genitus. Jam

[71-39] Joan. I, 3. [40] I Cor. XII, 11. [41] Exod. VI, 2, 3.

vero secundum te non est non genitus : non igitur idem significabit mendacio vacare et incorruptibilem esse : sed non genitum dicimus significare idem ac Deum non esse genitum, incorruptibile vero idem ac non corrumpi, et mendacii expertem esse idem quod non mentiri.

25. *Anom.* Si nudum nomen est illud non genitum de Deo dictum : nuda autem vox hypostasin extollit supra omnia genita : honoratior ergo est hominum prolatio, quam Omnipotentis natura, utpote quæ Deum omnipotentem incomparabili eminentia condecoravit. *Orth.* Nec nudam vocem esse dicimus non genitum, nec etiam substantiam. Si enim non genitum substantia esset, etiam genitum substantia foret. Si vero genitum substantia est, omnia genita erunt consubstantialia : si vero genitum substantia non est, etiam non genitum essentia non est. Non est autem nuda vox non genitum ; significat enim Deum genitum non esse, sicut τὸ expers mendacii significat non mentiri, et incorruptibile significat non corrumpi. *Anom.* Si omne genitum causam sortitum est, et natura non genita sine causa est, non utique causam denotat non genitum, sed significat substantiam. *Orth.* Si substantiam significat non genitum, et substantiam quoque genitum, substantia vero a substantia nihil differt, quatenus substantia est, sane nihil differt non genitum a genito. *Anom.* In genito quidem substantia
438 se habet instar causæ : sed hypostasis non geniti contra omnem causam obtinens immutabilitatem, ipsa essentia est incomparabilis, non extrinsecus repræsentans incomparabilitatem, sed propter hoc ipsum exsistens incomparabilis atque inaccessa, quia non genita est. *Orth.* Si propter non geniti denominationem incomparabilem et inaccessam dicis substantiam Dei, tum Filius, qui secundum te non est non genitus, etiam non erit incomparabilis nec inaccessus : non est ergo incomparabilis quod sit non genitus. Quomodo autem incomparabilis est Pater ei qui dicit : « Sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, ita etiam Filius, quos vult, vivificat [42] ? » quomodo porro incomparabilis ei qui dicit : « Omnia enim quæcunque facit Pater, hæc etiam Filius similiter facit [43] ? » quomodo etiam incomparabilis est ei qui dicit : « Omnia, quæ habet Pater, mea sunt [44] : » et alibi : « Mea tua sunt, et tua mea sunt [45] ? » denique quomodo incomparabilis ei qui dicit : « Ut honorent Filium, sicut honorant Patrem [46] ? »

25. Ἀνόμ. Εἰ ψιλὸν ὄνομά ἐστιν ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον· ἡ δὲ ψιλὴ προφορὰ τὴν ὑπόστασιν ἐπαίρει κατὰ πάντων τῶν γεννητῶν· τιμιώτερόν ἐστιν ἡ ἀνθρώπων προφορὰ, τῆς τοῦ Παντοκράτορος φύσεως (86) ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ καλλωπίσασα τὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα. Ὀρθ. Οὔτε ψιλὴν προφορὰν τὸ ἀγέννητον λέγομεν, οὔτε οὐσίαν. Εἰ γὰρ τὸ ἀγέννητον (87) οὐσία, καὶ τὸ γεννητὸν οὐσία. Εἰ δὲ τὸ γεννητὸν οὐσία, πάντα τὰ γεννητὰ ὁμοούσια· οὐκ ἄρα τὸ γεννητὸν οὐσία. Εἰ δὲ οὐκ οὐσία τὸ γεννητὸν, οὔτε τὸ ἀγέννητον οὐσία. Οὐκ ἔστι δὲ ψιλὴ προφορὰ τὸ ἀγέννητον· σημαίνει γὰρ τὸ μὴ γεγεννῆσθαι τὸν Θεὸν, ὡς τὸ ἀψευδὲς τὸ μὴ ψεύδεσθαι, καὶ τὸ ἄφθαρτον τὸ μὴ φθείρεσθαι. Ἀνόμ. Εἰ παντὶ γεννητῷ αἰτία συγκεκλήρωτο, ἀναίτιος δὲ ἡ ἀγέννητος φύσις· οὐκ αἰτίαν δηλοῖ τὸ ἀγέννητον, ἀλλ' οὐσίαν σημαίνει. Ὀρθ. Εἰ οὐσίαν σημαίνει τὸ ἀγέννητον, καὶ οὐσίαν τὸ γεννητὸν, οὐσία δὲ οὐσίας οὐδὲν διαφέρει, ᾗ οὐσία ἐστίν· οὐδὲν ἄρα διαφέρει τὸ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ. Ἀνόμ. Ἐπὶ τοῦ γεννήματος οὐσία συνεμφαίνεται ὡς αἰτία· ἡ δὲ τοῦ ἀγεννήτου ὑπόστασις, κατὰ πάσης αἰτίας τὸ ἀπαράλλακτον ἔχουσα, αὐτοουσία ἐστὶν ἀσύγκριτος, οὐκ ἔξωθεν ἐμφαίνουσα τὸ ἀσύγκριτον, αὐτὸ δὲ ὑπάρχουσα ἀσύγκριτος καὶ ἀπρόσιτος, ἐπειδὴ ἀγέννητος. Ὀρθ. Εἰ διὰ τὴν τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίαν ἀσύγκριτον λέγεις τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν καὶ ἀπρόσιτον, ὁ Υἱὸς, κατὰ σὲ μὴ ὢν ἀγέννητος, οὔτε ἀσύγκριτος, οὔτε ἀπρόσιτος· οὐκ ἄρα διὰ τὸ ἀγέννητον ἀσύγκριτος. Πῶς δὲ ἀσύγκριτός ἐστιν ὁ Πατὴρ τῷ λέγοντι· «Ὥσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς, οὓς θέλει, ζωοποιεῖ; » ἢ πῶς ἀσύγκριτος τῷ λέγοντι· « Πάντα γὰρ ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ; » ἢ πῶς ἀσύγκριτος τῷ λέγοντι· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν; » καὶ ἐν ἄλλοις· « Τὰ ἐμὰ σὰ, καὶ τὰ σὰ ἐμά; » Καὶ πῶς ἀσύγκριτος τῷ λέγοντι· « Ἵνα τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα; »

26. *Anom.* Si omnem excedit naturam omnipotens ille Deus, excedit sane eo quod est non genitus : quod est causa ejus, quam genita habent, perdurationis. Si vero non genitum non denotat causam, undenam ergo natura rerum genitarum sui conservationem habebit? *Orth.* Si Omnipotens ille superat omnem naturam propter τὸ non genitum, Filius, qui secundum te non est non genitus, non excedet omnem naturam. Unde non eo quod non genitus est, excedit Pater omnem naturam, sed qua ratione Pater excedit omnem naturam, eadem ratione etiam Filius excedit omnem naturam. Excedit autem Pater natura suæ deitatis : eadem et Filius ex-

26. Ἀνόμ. Εἰ ὑπερέχει πάσης φύσεως ὁ Παντοκράτωρ, διὰ τὸ ἀγέννητον ὑπερέχει· ὅπερ ἐστὶν αἴτιον τοῖς γεννητοῖς εἰς διαμονήν. Εἰ δὲ μὴ ἔστιν αἰτίας δηλωτικὸν τὸ ἀγέννητον, πόθεν ἂν ἡ τῶν γεννητῶν φύσις ἕξει τὸ διασώζεσθαι; Ὀρθ. Εἰ διὰ τοῦτο ὑπερέχει πάσης φύσεως ὁ Παντοκράτωρ, διὰ τὸ ἀγέννητον ὁ Υἱὸς, κατὰ σὲ μὴ ὢν ἀγέννητος, οὐχ ὑπερέχει πάσης φύσεως. Οὐκ ἄρα διὰ ἀγέννητον ὑπερέχει ὁ Πατὴρ πάσης φύσεως· ἀλλ' ᾧ λόγῳ ὁ Πατὴρ ὑπερέχει πάσης φύσεως, τούτῳ τῷ λόγῳ ὑπερέχει καὶ ὁ Υἱὸς πάσης φύσεως. Ὑπερέχει δὲ ὁ Πατὴρ τῇ φύσει τῆς θεότητος· ταύτῃ καὶ ὁ Υἱὸς ὑπερέχει πάσης φύσεως. Ἀνόμ. Εἰ οὐδὲν τῶν ἀοράτων αὐτὸ ἑαυτοῦ σπερματικῶς προϋπ-

[42] Joan. v, 21. [43] ibid. 19. [44] Joan. xvi, 15. [45] Joan. xvii, 10. [46] Joan. v, 23.

(86) Παντοκράτορος ὑποστάσεως. Palat. 1.

(87) Palat. 2, et August. Εἰ δὲ τὸ ἀγέννητον.

ἀρχει, διαμένει δὲ ἐν φύσει ἀποκεκληρωμένῃ, πῶς ἂν ὁ ἀγέννητος Θεὸς, ἐλεύθερος ἀποκληρώσεως ὑπάρχων, νῦν μὲν τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν δευτέραν ἐν γεννήματι ὁρᾷ, νῦν δὲ προτέραν ἐν ἀγεννήτῳ κατὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν τάξιν; *Ὀρθ.* Οὐδὲν μὲν τῶν ἀοράτων αὐτὸ ἑαυτοῦ σπερματικῶς προϋπάρχει· ἀλλ' ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ Δημιουργοῦ, κατὰ τὰς θείας Γραφὰς, μὴ ὄντα ὡς ὄντα εἰσίν· ὁ δὲ Υἱὸς, ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς ὢν, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται ὡς ἀπαύγασμα δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως συνεπιθεωρούμενος τῷ γεννήσαντι αὐτὸν ἀπαθῶς, ἀχρόνως, ἀϊδίως, οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτος εἰκὼν, πρὸ τῶν προαιώνων ὑπάρχων. Ὁ δὲ ἀγέννητος Θεὸς τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν οἶδεν ἀγέννητον, ὡς καὶ ἀψευδῆ, καὶ ἄφθαρτον, καὶ ἀσώματον, καὶ ἀθάνατον, καὶ οὐχ ὁρᾷ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν νῦν μὲν ἀγέννητον, νῦν δὲ γεννητὴν, ἀλλ' ὃ ὁρᾷ ἑαυτὸν, τοῦτο ὁρᾷ καὶ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα. Τίς δέ ἐστι τὴν οὐσίαν, οὔτε ἡμῖν ἀπεκάλυψεν, οὔτε τοῖς πρὸ ἡμῶν. Λέγει γὰρ, καθὼς προείρηται· « Ὤφθην πρὸς τὸν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ τοὺς πατέρας ὑμῶν, Θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐγνώρισα αὐτοῖς. »

A cedit omnem naturam. *Anom.* Si nulla res invisibilis ipsa ante seipsam in semine exsistit, sed in ea natura permanet, quam sortita est, quomodo non genitus ille Deus, qui a sortitione liber est, nunc quidem suam essentiam posteriorem intuetur in genito, nunc priorem in non genito, ordine quodam prioris et posterioris? *Orth.* Ex invisibilibus quidem nihil ante seipsum in semine præexsistit, sed in potentia Creatoris, secundum divinas Scripturas, non entia velut entia sunt: Filius vero in essentia Patris exsistens, et est, et erit, ceu splendor gloriæ et character hypostaseos, simul consideratus cum eo, qui genuit sine passione et tempore ab æterno, substantiæ, voluntatis, et gloriæ invariabilis imago, omni æternitate prior exsistens. Deus B vero non genitus novit suam ipsius substantiam non genitam ut et mendacii expertem, incorpoream et immortalem: nec videt suam ipsius substantiam modo non genitam, modo genitam, sed ipsum, quod sese esse videt, videt etiam esse imaginem sui. Quis autem sit quoad substantiam, nec nobis revelavit, nec iis, qui ante nos fuerunt. Dicit enim ut dictum est: « Apparui Abraham, Isaac et Jacob patribus vestris, tanquam Deus eorum, et nomen meum non revelavi eis [47]. »

27. *Ἀνόμ.* Εἰ διαμένει ἐν ἀγεννήτῳ φύσει ὁ Θεὸς, τὸ ἐν γενέσει καὶ ἀγεννησίᾳ ἑαυτὸν εἰδέναι ἀφαιρείσθω. Συγχωρούμενος δὲ ἐν ἀγεννήτῳ καὶ γεννητῷ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν παρατείνειν αὐτὸς, ἑαυτοῦ ἀγνοεῖ τὴν οὐσίαν περιαγόμενος ὑπὸ γενέσεως καὶ ἀγενεσίας. Εἰ καὶ τὸ γεννητὸν μετείληφε οὐσίας ἀγεννήτου, ἐν δὲ γεννητοῦ φύσει ἀτελευτήτως διαμένει, ἐν ᾗ μὲν διατελεῖ φύσει, γινώσκει ἑαυτὸν, ἀγνοῶν δηλονότι τὴν ἀγέννητον οὐσίαν. Οὐ γὰρ οἷόν τε αὐτὸν περὶ ἑαυτοῦ καὶ ἀγεννήτου οὐσίας γνῶσιν ἔχειν καὶ γεννητῆς. Εἰ δὲ εὐκαταφρόνητόν ἐστι τὸ ἀγέννητον διὰ μεταβολῆς ἐπιτηδειότητα, ἀξίωμα φύσεώς ἐστιν ἡ οὐσία ἀμετάβλητος, τῆς ἀγεννήτου οὐσίας πάσης οὐσίας κρείττονος ὁμολογουμένης. *Ὀρθ.* Εἰ καὶ διαμένει ἀγέννητος ὁ Θεὸς, ἀλλ' οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο φύσις. Ἀλλ' ὅτι μὴ ἐγένετο, τοῦτο ἔγνωμεν· τίς δέ ἐστιν ἡ φύσις αὐτοῦ, οὐδέπω· καὶ γὰρ καὶ ἀσώματος διαμένει, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο ἡ φύσις· ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχει σῶμα ἔγνωμεν· καὶ ἀψευδὴς διαμένει, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο φύσις· ἀλλ' ὅτι μὴ ψεύδεται, ἔγνωμεν· τίς δέ ἐστι τὴν φύσιν, οὐκ ἀπεκάλυψεν. Εἰ γὰρ τὰ προειρημένα ἐστὶ φύσις, ἐψεύσατο εἰρηκώς· « Ὤφθην πρὸς τὸν Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, τοὺς πατέρας ὑμῶν, Θεὸς ὢν αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐγνώρισα αὐτοῖς· » φαίνονται γὰρ εἰδότες τὰ προειρημένα. Ἀλλ' ἀψευδής ἐστι, καὶ οὐ ψεύδεται· οὐκ ἄρα ἀπεκάλυψε τὸ ὄνομα τῆς αὐτοῦ φύσεως. Πῶς οὖν λέγεις τὸ ἀγέννητον; Εἰ δὲ τὸ ὄνομα οὐκ ἀπεκάλυψε, πολλῷ πλέον τὴν φύσιν.

27. *Anom.* Si Deus permanet in natura non genita, auferatur ab eo quod se noscat secundum generationem vel generationis exclusionem. Ubi autem concessum fuerit, eum sui ipsius substantiam in non genito et in genito extendere, ipse suam ignorat C substantiam, circumactus a generatione et a generationis exclusione. Quod si etiam id, quod genitum est, non genitæ substantiæ particeps factum est, in natura autem geniti indesinenter permanet, in qua constitutum est, naturaliter, seipsum esse cognoscit, ignorans videlicet non genitam substantiam. Neque enim fieri potest ut idem sibi non genitæ simul et genitæ substantiæ conscium sit. Si despicabilis est res non genita propter propensionem ad mutationem: naturæ dignitas erit illa substantia immutabilis, cum in confesso sit, non genitam substantiam omni substantia præstantiorem esse. *Orth.* Et si Deus permanet non genitus, **439** sed hoc non est ejus natura. Novimus quidem D non esse genitum: at quæ sit ejus natura, nondum novimus: nam etiam incorporeus permanet, nec tamen hæc ejus natura est: sed id novimus, quod corpus non habeat; sic et mendacii expers permanet, nec hoc ipsum est ejus natura: novimus tamen quod non mentiatur: quis enim sit secundum naturam, non revelavit. Si enim ea, de quibus modo dictum est, sunt ipsa natura, sane mentitus est cum dixit: « Apparui Abraham, Isaac et Jacob patribus vestris, tanquam Deus eorum, et nomen meum non revelavi eis: » videntur enim ii scivisse ea quæ ante dicta sunt. Sed mendacii expers est, nec mentiri potest: non igitur suæ ipsius naturæ nomen revelavit. Quomodo ergo tu dicis non genitum? Si autem nomen suum non revelavit, multo magis naturam non revelavit.

[47] Exod. vi, 2, 3.

28. *Anom.* Si non genitum ab omni causa exemptum est, fuerint autem multa non genita, naturam sane habebunt in nullo dissimilem : non enim naturæ cujusdam communis et propriæ participatio facta est, ita ut altera quidem faciat, altera vero fiat. *Orth.* Universalis illa propositio secundum quid falsa est ; non enim omne non genitum, o Aeti, ab omni causa exemptum est. Non genitum enim est, quod auctorem non habet : non omne autem quod auctore caret ab omni eximitur causa : potest namque aliquid auctorem quidem non habere, causam autem habere, patrem videlicet vel subministratorem. Idcirco etiamsi concedatur tibi non genitum esse Deum, quod ortus sui auctorem non habeat : eadem tamen ratione, et nos dicemus Filium esse non factum, quia nimirum ortus auctorem non habet. Non tamen propterea dicimus carere causa : Patrem enim habet non ut auctorem, sed ut Patrem. Nam et Spiritum dicimus non genitum, cum non habeat effectorem : sed non dicimus carere causa : habet enim pro causa Deum, non ut effectorem, sed ut sui fontem. Quemadmodum enim fons eam, quam emittit, aquam extra se non efficit, sed ex sese scaturit : sic etiam Deus, ut ante dictum fuit, fons est Spiritus sancti et auctor ejusdem, non extrinsecus eum recipiens, sed ex seipso scaturiens. Scriptum est enim : « Duo mala fecit populus meus, me reliquerunt, fontem aquæ vivæ, et effoderunt sibi cisternas contritas, quæ aquas continere non poterunt [48]. » Et Apostolus dicit : « Qui tribuit nobis Spiritum, et operatur in nobis virtutes [49]. » Quod autem aqua illa viva sit Spiritus, Christus docuit, inquiens : « Qui bibit ex aqua, quam ego dabo ipsi, ut dixit Scriptura , flumina e ventre ejus fluent aquæ vivæ [50]. » Et addit evangelista, dicens : « Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum [51]. » Unde ergo hæc aqua sit manifestum est, ex fonte nimirum illo, qui dixit : « Me reliquerunt fontem aquæ vivæ. »

28. Ἀνόμ. Εἰ τὸ ἀγέννητον πάσης αἰτίας ἐξήρτηται, εἴη δὲ πολλὰ ἀγέννητα, ἀπαράλλακτον ἔχουσιν τὴν φύσιν· οὐ γὰρ ἂν εἴη ἀποκληρώσει φύσεώς τινος κοινοῦ καὶ ἰδίου μετειλήφει, ἡ μὲν ἐποίει, ἡ δὲ ἐγίγνετο. *Ὀρθ.* Ἔστιν ἡ καθολικὴ πρότασις (88) ἐπί τι ψευδής· οὐ γὰρ πᾶν ἀγέννητον, ὦ Ἀέτιε, πάσης αἰτίας ἐξήρτηται. Ἀγέννητον γάρ ἐστι τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχον, οὐ πάντως δὲ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχον ἁπάσης αἰτίας ἐξήρηται· δυνατὸν γάρ τι γενεσιουργὸν μὴ ἔχειν, αἴτιον δὲ ἔχειν, ἢ πατέρα ἢ χορηγόν. Ὥστε, κἂν δοθῇ σοι ἀγέννητον εἶναι τὸν Θεὸν, διὰ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχειν, τούτῳ τῷ λόγῳ καὶ ἡμεῖς λέγομεν ἀγέννητον τὸν Υἱὸν, διὰ τὸ γενεσιουργὸν μὴ ἔχειν, ἀλλ' οὐκ ἀναίτιον· τὸν γὰρ Πατέρα οὐχ ὡς γενεσιουργὸν, ἀλλ' ὡς Πατέρα ἔχει. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ λέγομεν ἀγέννητον, οὐ γὰρ ἔχει γενεσιουργὸν, ἀλλ' οὐκ ἀναίτιον· ἔχει γὰρ αἴτιον τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς γενεσιουργὸν, ἀλλ' ὡς πηγὴν ἑαυτοῦ. Καθάπερ γὰρ ἡ πηγὴ οὐ γενεσιουργεῖ ἔξωθεν ὃ χορηγεῖ ὕδωρ, ἀλλ' ἐξ ἑαυτῆς πηγάζουσα ἔχει· οὕτως καὶ ὁ Θεὸς πηγὴ τοῦ Πνεύματός ἐστιν, ὡς εἴρηται, καὶ χορηγὸς αὐτοῦ, οὐκ ἔξωθεν αὐτὸ προσλαμβάνων, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ πηγάζων. Γέγραπται γάρ· « Δύο πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Ὁ ἐπιχορηγῶν ἡμῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεις. » Ὅτι δὲ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν ἐστι τὸ Πνεῦμα, ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε, λέγων· « Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφὴ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. » Καὶ ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστὴς λέγων· « Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἤμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. » Πόθεν οὖν τοῦτο τὸ ὕδωρ; δῆλον ἀπὸ τῆς πηγῆς τῆς λεγούσης· « Ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηγὴν ὕδατος ζῶντος. »

29. *Anom.* Si omnis substantia non genita est , nulla distinguetur ab alia, quia nulla alius dominium habet : et ita quodammodo quis recte dixerit, hanc quidem transmutari, alteram vero transmutare? cum eæ non permittant Deum subsistére ex non subjecta substantia. *Orth.* Quando tibi hæc libet tam obscure, indocte, et perplexe scribere, nos quoque iterum dicemus nostra. Qui omnem substantiam dicit esse non genitam, insanit simul cum iis, qui Filium dissimilem aiunt Patri. Quomodo enim Deus auctor fuerit substantiarum, si eæ non sunt? Pater enim et Filius, et Spiritus sanctus non genita sunt substantia, ut dictum est : et dicitur etiam ex vestra ratiocinatione. Quod vero non genitum non sit substantia, etiam ex iis compertum est, quæ scribis. Si enim cum omnis essentia sit

29. Ἀνόμ. Εἰ πᾶσα οὐσία ἐστὶν ἀγέννητος, οὐδ' ὁποτέρα διοίσει τῆς ἄλλης κατὰ τὸ ἀδέσποτον. Πῶς δὲ ἄν τις φαίη τὴν μὲν μεταβάλλεσθαι (89), τὴν δὲ μεταβάλλειν, οὐκ ἐπιτρεπόντων τῷ Θεῷ ὑφιστᾶν ἐκ μὴ ὑποκειμένης οὐσίας; *Ὀρθ.* Εἰ καὶ ἀσαφῶς, καὶ ἀπαιδεύτως, καὶ συνεσκιασμένως γράφεις, ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς πάλιν ἐροῦμεν τὰ ἑαυτῶν. Πᾶσαν οὐσίαν λέγων ἀγέννητον, μετὰ τῶν ἀνόμοιον λεγόντων τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ μαίνεται. Πῶς γὰρ γενεσιουργὸς ὁ Θεὸς μὴ οὐσῶν τῶν οὐσιῶν; Πατὴρ δὲ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀγέννητος οὐσία, καθὼς εἴρηται, καὶ παρὰ τῆς ὑμετέρας (90) λέγεται διανοίας. Ὅτι δὲ οὐ τὸ ἀγέννητόν ἐστιν οὐσία, καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς γράφεις εὑρίσκεται. Εἰ γὰρ, ἐὰν ᾖ πᾶσα οὐσία ἀγέννητος, οὐδ' ὁποτέρα διοίσει τῆς ἄλλης, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰς γεννητὰς οὐσίας μὴ διαφέρειν ἑαυτῶν. Εἰ δὲ διαφέρου-

[48] Jerem. II, 13. [49] Galat. III, 5. [50] Joan. VII, 38. [51] ibid. 39.

(88) Palat. 1, ἡ καθόλου πρότασις.
(89) August., καταβάλλεσθαι.

(90) Omnes Felck. mss., ἡμετέρας.

σιν ἑαυτῶν αἱ γεννηταὶ (91) οὐσίαι, οὐκ ἄρα ἡ γένεσις οὐσία. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἡ γένεσις οὐσία, οὐδὲ ἡ ἀγενεσία ἐστὶν οὐσία. Ἀνόμ. Εἰ πᾶσα οὐσία ἐστὶν ἀγέννητος, πᾶσά ἐστιν ἀπαράλλακτος. Τῆς δὲ οὐσίας ἀπαραλλάκτως ἐχούσης, τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν αὐτοματισμῷ ἀναθετέον. Πολλῶν δὲ ὄντων ἀγεννήτων καὶ ἀπαραλλάκτων, ἀριθμῷ διοίσουσιν ἀλλήλων. Οὐ γὰρ ἂν εἴη ἄλλο καὶ ἄλλο, μὴ διεστῶτα ἢ καθόλου ἢ κατά τι, πάσης διαστάσεως ἀποκλήρωσιν ἐμφαινούσης αἰτίας. Ὀρθ. Ἀπαράλλακτος μὲν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, κἂν μὴ θέλῃς. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ ἀπαράλλακτος, διὰ τὸ ἀγέννητον· ἀλλὰ διὰ ταυτὸν τῆς ἐνεργείας δείκνυται ἐκ τοῦ πάντα ἐνεργεῖν τὸν Υἱὸν, ὅσα καὶ τὸν Πατέρα. « Πάντα γὰρ, ὅσα ἂν ποιῇ ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, » καὶ τὸ Πνεῦμα ἀπαραλλάκτως. Πάντα γὰρ, ἃ ἐνεργεῖ ὁ Πατὴρ, καὶ αὐτὸ ἐνεργεῖ, καθὼς βούλεται. Ὧν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἀπαράλλακτος ἡ φύσις. Εἰ δὲ νομίζεις διὰ τὸ ἀγέννητον τὸ ἀπαράλλακτον, ἀνάγκη καὶ πᾶν τὸ γεννητὸν ἀπαράλλακτον. Οὐκ ἄρα διὰ τὸ ἀγέννητον ἀπαράλλακτον· ἀλλὰ καθὼς ἤδη ἐν τῷ προλόγῳ διελαλήσαμεν· « Ἀετοῦ πετομένου ζητοῦντός ἐστι βορὰν, καὶ μὴ ἔχοντος ἴχνος. » Οὐ γὰρ ἔχει, ποῦ τοὺς πόδας στήσει· ἵνα καὶ αὐτὸς ἀκούσῃ μετὰ τοῦ Μωσέως· « Σὺ δὲ αὐτοῦ στῆθι μετ' ἐμοῦ. » Οὐ γὰρ μετὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ στήκει ὁ λέγων γεννητὸν καὶ ἀγέννητον τὸν Θεόν· ἀλλ' ὁ βαπτίζων εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Αὕτη γὰρ ἡμῶν ἡ στάσις πεπίστευται (92), καὶ Ἀέτιος πέταται ζητῶν ἔτι βορὰν καὶ στάσιν.

A non genita, nulla differat ab alia, necesse est omnino etiam genitas substantias inter sese non differre. Si vero inter sese differunt genitæ substantiæ, non **440** igitur ortus ipse substantia est. Si vero ortus non est substantia : nec etiam ortus privatio, substantia erit. *Anom.* Si omnis substantia est non genita, etiam omnis alteri in nullo dissimilis. Cum autem substantia in nullo sit dissimilis, ipsum agere et pati casui attribuendum erit. Cum autem multa sint non genita et in nullo dissimilia, numero tantum a se mutuo distinguentur. Non enim fuerint aliud et aliud, nec etiam disjuncta erunt, vel omnino, vel secundum quid, cum omnis differentia ostendat participationem causæ. *Orth.* Vel te invito Filius non est dissimilis Patri. Nec vero B propterea in nullo dissimilis quia non genitus est, sed propter operationis identitatem, ut ex eo demonstratur, quod Filius omnia operetur, quæ Pater : « Omnia enim quæcunque facit Pater, Filius similiter facit [52], » et Spiritus item sine ulla dissimilitudine. Omnia enim quæ operatur Pater, etiam ipse operatur, ut vult. Jam quorum eadem est operatio, eorumdem in nullo dissimilis natura est. Si vero existimas propterea in nullo dissimile aliquid esse, quia non genitum est : necesse est, omne genitum esse in nullo dissimile. Non igitur propterea, quod genitum aliquid non est, ideo etiam in nullo dissimile est : sed ut modo in præfatione sermocinati sumus, hoc dicere est : « Aquilæ volantis et C quærentis escam, nec habentis vestigium. » Neque enim habet, ubi pedes ponat, ut etiam ipse audiat cum Moyse : « Tu autem ibi sta mecum [53]. » Neque enim cum Filio Dei steterit, qui dicit genitum et non genitum Deum : sed qui baptizat in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Hæc enim nostra creditur statio : at Aetius (aquilinus nempe) volitat quærens adhuc prædam et stationem.

[52] Joan. v, 19. [53] Deut. v, 31.

(91) August. et Palat. 2, γενηταί.
(92) Palat. 2, et Augustan., πιστεύεται. Mox iidem, ζητῶν ἐπιβοράν, et hic deficiunt.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ Γ' περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐν ᾧ αἱρετικοῦ φρονοῦντος τὰ τοῦ Πνευματομάχου Μακεδονίου ἀντίθεσις πρὸς Ὀρθόδοξον (93).

S. P. N. ATHANASII

***DIALOGUS III** de sancta Trinitate, in quo exstat hæretici sentientis cum Macedonio Pneumatomacho disputatio adversus Orthodoxum.*

ΜΑΚΕΔΟΝΙΟΣ.

1. Ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Εἰ ἐπίστευες εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὀρθῶς, ἐγί-

MACEDONIUS.

1. Ubi scriptum est, Spiritum esse Deum ORTHODOXUS. Si recte in Filium Dei crederes,

(93) Hæc notat Felckman. in hunc dialogum : *Vidi aliquando* Γρηγορίου ἱερομονάχου καὶ πνευματικοῦ τοῦ μεγάλου πρωτοσυγγέλου, καὶ ὕστερον χρηματίσαντος (sic) πατριάρχου καὶ ἐν Ῥώμῃ ταφέντος καὶ θαυματουργοῦντος, εἰς τὴν τοῦ (*Marci Metropolitæ*) Ἐφεσίου ἐπιστολὴν ἐκ διαφόρων Πατέρων ἀπολογίαν. *Hic titulus erat. In ea non procul a fine, hic dialogus sub nomine auctoris Maximi citatur, sic,* D Τοῦτο καὶ Μάξιμος ὁ θεῖος βεβαιοῖ ἐν τῇ διαλέξει αὐτοῦ τῇ πρὸς τὸν τὰ Εὐνομίου φρονοῦντα. Φησὶ Μακεδόνιος (sic) πρὸς Μάξιμον· Ὑπογράφεις οὖν τῇ ἐκθέσει Λουκιανοῦ; Μάξιμος. Τί κατέγνως, etc. Vide paulo inferius. In Palatino codice sic notatur ad marginem hic, τοῦ ἁγίου Μαξίμου. Titulus etiam in utroque ms. et in Reg. est tantum : αἱρετικοῦ φρονοῦντος, etc. quæ sequuntur.

nosses etiam quomodo sit in Spiritum credendum. *Maced.* Nos ita credimus, ut beatus Lucianus. *Orth.* Velim scire, an saltem ut beatus Lucianus credas. *Maced.* An quod vos quoque sic credatis? *Orth.* Nos quidem ita credimus, ut omnes sancti martyres. Nam et ii ita crediderunt, ut sancti apostoli. *Maced.* Credis igitur, ut beatus Lucianus? *Orth.* Jam dixi me credere, non tantum ut credidit beatus Lucianus, verum etiam ut omnes sancti martyres et apostoli. *Maced.* Subscribis igitur confessioni fidei a Luciano editæ? *Orth.* Quid damnas in ea, quæ a trecentis octodecim Patribus Nicææ Bithyniæ edita est, ut et aliam requiras? **441** *Maced.* At tu quid in illa Luciani damnas? *Orth.* Condemno vestrum illud additamentum, idque possum demonstrare a vobis adjectum esse contra ejus sententiam. *Maced.* Annon et vos aliquid Nicænæ adjecistis? *Orth.* Sane, at non repugnantia ipsi. *Maced.* Aliqua omnino adjecistis. *Orth.* Ea videlicet, de quibus tunc non quærebatur, et quæ nunc sunt Patres pie interpretati : at vos adjecistis appendicem, quæ ad impietatem vergit, et ne sic quidem eam sequimini. *Maced.* Nos sic credimus, ut Lucianus. *Orth.* Quid si te ostendam nec sic quidem credere? *Maced.* Quomodo id ostenderis? *Orth.* Estne in ea scriptum : Filius est Dei substantiæ, consilii, potentiæ et gloriæ imago, sine dissimilitudine; annon scriptum? *Maced.* Est. *Orth.* Substantia vero a substantia nihil prorsus varians, annon eadem est? *Maced.* Similis est. *Orth.* At vero similis aliud quiddam est quam eadem? *Maced.* Nos ejusdem modi et similem dicimus, eamdem vero non item. *Orth.* Ita dicis Patri similem Filium, ut angelum angelo? *Maced.* Etiam. *Orth.* Angelorum vero eademne est substantia? *Maced.* Nos ejusdem modi et similem dicimus, non autem eamdem : ideoque similis essentiæ, non autem consubstantialem vocamus.

A γνωσκες τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος πίστιν. *Max.* Ἡμεῖς οὕτως πιστεύομεν, ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός. Ὀρθ. Θέλω γνῶναι, εἰ κἂν ὡς ὁ μακάριος Λουκιανὸς πιστεύεις. *Max.* Καὶ ὑμεῖς γὰρ οὕτως πιστεύετε; Ὀρθ. Ἡμεῖς μὲν οὕτως πιστεύομεν, ὡς πάντες οἱ ἅγιοι μάρτυρες. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ οὕτως ἐπίστευσαν, ὡς οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι. *Max.* Πιστεύεις οὖν ὡς ὁ μακάριος Λουκιανός; Ὀρθ. Εἶπον, ὅτι οὐ μόνον ὡς ὁ μακάριος Λουκιανὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς πάντες οἱ ἅγιοι μάρτυρες, καὶ οἱ ἀπόστολοι. *Max.* Ὑπογράφεις οὖν τῇ ἐκθέσει Λουκιανοῦ; Ὀρθ. Τί γὰρ κατέγνως τῆς ὑπὸ τῶν (94) τιη' Πατέρων ἁγίων ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ἐκτεθείσης, ἵνα καὶ ἄλλην περιβλέψῃ; *Max.* Σὺ γὰρ τί κατέγνως τῆς τοῦ Λουκιανοῦ; Ὀρθ. Κατέγνων τῆς προσθήκης ἧς προσεθήκατε, B καὶ ἔχω δεῖξαι, ὅτι προσεθήκατε ἐναντία αὐτῆς. *Max.* Ὑμεῖς γὰρ οὐ προσεθήκατε τῇ ἐν Νικαίᾳ; Ὀρθ. Ἀλλ' οὐκ ἐναντία αὐτῇ. *Max.* Ὅλως προσεθήκατε. Ὀρθ. Τὰ τότε μὴ ζητηθέντα, ἃ (95) καὶ νῦν ἡρμήνευσαν οἱ Πατέρες εὐσεβῶς· ὑμεῖς δὲ τὴν προσθήκην ἐπὶ τὸ ἀσεβέστερον προσεθήκατε, καὶ οὐδ' οὕτως αὐτῇ ἀκολουθεῖτε. *Max.* Ἡμεῖς οὕτω πιστεύομεν, ὡς Λουκιανός. Ὀρθ. Ἐὰν δέ σ' ἐλέγξω, μηδ' οὕτως πιστεύοντα; *Max.* Πῶς ἔχεις δεῖξαι; Ὀρθ. Ἐν αὐτῇ γέγραπται· Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐσίας καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτος εἰκὼν, ἢ οὔ; *Max.* Ναί. Ὀρθ. Οὐσία δὲ οὐσίας ἀπαράλλακτος οὖσα, ἡ αὐτή ἐστιν οὐσία; *Max.* Τοιαύτη οὐσία. Ὀρθ. Ἄλλο γάρ ἐστι τοιαύτη, καὶ ἄλλο ἡ αὐτή; *Max.* Ἡμεῖς τοιαύτην λέγομεν καὶ ὁμοίαν, οὐ τὴν αὐτὴν δέ. Ὀρθ. C Οὕτως λέγεις ὅμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ὡς ἄγγελον ἀγγέλῳ; *Max.* Ναί. Ὀρθ. Τῶν δὲ ἀγγέλων ἡ αὐτή ἐστιν οὐσία; *Max.* Ἡμεῖς τοιαύτην λέγομεν καὶ ὁμοίαν, οὐ τὴν αὐτήν· διὸ καὶ ὁμοιοούσιον λέγομεν, καὶ οὐχ ὁμοούσιον.

2. *Orth.* Dicis Deum ex Deo? *Maced.* Etiam. *Orth.* Et lumen de lumine? *Maced.* Etiam. *Orth.* Hiccine Deus et Filius ex hoc Deo est et Patre? *Maced.* Etiam. *Orth.* Hoc lumen, quod est Filius, estne ex hoc lumine, quod est Pater? *Maced.* Etiam. *Orth.* Hæccine substantia est ex hac substantia? *Maced.* Non. *Orth.* Quomodo igitur ab ista non est diversa? *Maced.* Quoniam alia quidem est, sed similis. *Orth.* Quæ non est ex eadem substantia, Filius esse non potest, et quæ nullo modo diversa est ab ista, non potest alia esse et una similis. *Maced.* Ubi scriptum est Spiritum esse Deum? *Orth.* Ubi te coarguero ne sic quidem sentire, ut habet ea fidei expositio quam objecisti, tunc ubi scriptum sit, dicam. Dic igitur tandem, an fatearis Filium Dei esse substantiæ, et consilii, et potentiæ, et gloriæ Patris imaginem non diversam. *Maced.* Etiam, etiam, etiam : tertium jam dixi. *Orth.* Annon igitur eamdem esse dicis Filii et Patris potentiam, et gloriam,

2. Ὀρθ. Λέγεις Θεὸν ἐκ Θεοῦ; *Max.* Ναί. Ὀρθ. Καὶ φῶς ἐκ φωτός; *Max.* Ναί. Ὀρθ. Οὗτος ὁ Θεὸς καὶ Υἱὸς ἐκ τούτου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός; *Max.* Ναί. Ὀρθ. Τοῦτο τὸ φῶς, ὅ ἐστιν Υἱὸς, ἐκ τούτου φωτὸς, ὅ ἐστι Πατήρ; *Max.* Ναί. Ὀρθ. Αὕτη ἡ οὐσία ἐκ ταύτης τῆς οὐσίας; *Max.* Οὔ. Ὀρθ. Πῶς οὖν ἀπαράλλακτος; *Max.* Ὅτι ἄλλη τοιαύτη. Ὀρθ. Ἡ μὴ οὖσα D ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας, Υἱὸς εἶναι οὐ δύναται, οὔτε μὴν ἄλλη τοιαύτη εἶναι, ἀπαραλλάκτως ἔχουσα. *Max.* Ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; Ὀρθ. Ὅταν σ' ἐξελέγξω (96) μηδ' οὕτως ἔχοντα, ὡς ἣν προεβάλλου ἔκθεσιν, τότε λέγω, ποῦ γέγραπται. Τέως οὖν εἰπέ μοι, εἰ ὁμολογεῖς οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν. *Max.* Ναὶ, ναὶ, ναί· τρίτον εἶπον. Ὀρθ. Εἰ οὖν αὐτὴν τὴν βουλὴν, καὶ δύναμιν, καὶ δόξαν λέγεις τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρός; *Max.* Οὐ λέγω· οὐ γὰρ ἡ ἔκθεσις Λουκιανοῦ τὴν αὐτὴν λέγει βουλὴν, καὶ δύναμιν, καὶ δόξαν. Ὀρθ. Οὐκ ἀληθῶς ἄρα τὴν δικαιοσύνην λαλεῖς.

(94) Edit. Steph., ἀπὸ τῶν. Infra Protosyncellus, Σὺ τί κατέγνως.

(95) Ἃ deest in Pal. et Protosync. qui mox in vocem εὐσεβῶς desinit.

(96) Reg. et Palat., ἐλέγξω. Mox idem, εἰς ἣν προέβαλλον.

Βουλὴ γὰρ βουλῆς ἀπαράλλακτος οὖσα, ἡ αὐτή ἐστι A βουλή· καὶ δύναμις δυνάμεως ἀπαράλλακτος οὖσα, ἡ αὐτή ἐστι δύναμις· καὶ δόξα δόξης ἀπαράλλακτος οὖσα, ἡ αὐτή ἐστι δόξα. *Μακ.* Ἀπαράλλακτον λέγω, τὴν αὐτὴν οὐ λέγω. *Ὀρθ.* Μᾶλλον οὖν καὶ τὸ ἀπαράλλακτον φωνῇ λέγεις, ὡς οἱ Χριστὸν αὐτὸν καλοῦντες, καὶ μὴ πιστεύοντες, ὅτι Χριστός ἐστιν. Εἰ γὰρ ἐπίστευον, οὐκ ἂν τύπτοντες αὐτὸν ἔλεγον· « Προφήτευσον ἡμῖν, Χριστὲ, τίς ἐστιν ὁ παίσας σε; » *Μακ.* Εἶπον, ὅτι οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα λέγω τὸν Υἱὸν τῷ Πατρί. *Ὀρθ.* Ἄλλην τοιαύτην οὐσίαν λέγεις, καὶ ἄλλην τοιαύτην βουλὴν, καὶ ἄλλην τοιαύτην δύναμιν, καὶ ἄλλην τοιαύτην δόξαν; *Μακ.* Ναί. *Ὀρθ.* Δύο οὖν Θεοί; *Μακ.* Εἷς καὶ εἷς. *Ὀρθ.* Οὗτος ὁ τοιοῦτος εἷς ἐκ τούτου τοῦ B ἑνός; *Μακ.* Ναί. *Ὀρθ.* Ἐκ τῆς οὐσίας ἄρα; *Μακ.* Οὔ. *Ὀρθ.* Ἀλλ' ἐκ μὴ ὄντων αὐτὸν ὑπεστήσατο; *Μακ.* Ἐκ μὴ ὄντων τι ἐστίν. *Ὀρθ.* Τοὺς ἀγγέλους λέγεις εἶναι, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, ἐκ τοῦ Θεοῦ; *Μακ.* Ναί. Γέγραπται γάρ· « Τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » *Ὀρθ.* Ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ; *Μακ.* Οὐχί. Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Οὕτως οὖν καὶ τὸν Υἱὸν λέγεις ὡς τὰ πάντα; *Μακ.* Μονογενῆ αὐτὸν λέγω, οὐ μὴν ἐκ τῆς οὐσίας. *Ὀρθ.* Ὁ μὴ ὢν ἐκ τῆς οὐσίας, Υἱὸς ἀπαράλλακτος κατ' οὐσίαν εἶναι οὐ δύναται. *Μακ.* Οἱ ἄγγελοι οὐκ εἰσὶ κατ' οὐσίαν ἀλλήλοις ἀπαράλλακτοι; *Ὀρθ.* Ναί. *Μακ.* Μὴ κατ' οὐσίαν (96*) ἄγγελος ἐξ ἄλλου ἐστίν; *Ὀρθ.* Ἀλλ' οὐδεὶς ἀγγέλων ἀγγέλου πατὴρ ἢ υἱός. Ὁ δὲ μακάριος Λουκιανὸς, Υἱὸν Πατρὸς οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα εἰρηκὼς, διὰ C τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐξ αὐτῆς ἔδειξε, καὶ διὰ τοῦ ἀπαραλλάκτου τὸ αὐτόν. *Μακ.* Ἐγὼ ἀπαράλλακτον λέγω· οὔτε δὲ ἐκ τῆς οὐσίας, οὔτε τὴν αὐτὴν οὐσίαν, οὔτε τὴν αὐτὴν δύναμιν, οὔτε τὴν αὐτὴν δόξαν.

et consilium? *Maced.* Non dico : nec enim expositio fidei Luciani idem esse dicit consilium, eamdemve potentiam et gloriam. *Orth.* Non vere profecto quod justum est loqueris. Consilium enim a consilio non diversum, est idem consilium : et potestas a potestate non diversa, est eadem potestas : et gloria a gloria non diversa, est eadem gloria. *Maced.* Invariatam esse fateor, eamdem non esse dico. *Orth.* Imo voce fateris istud non diversum, quemadmodum qui Christum eum vocabant, nec credebant Christum esse. Nam si credidissent, non dixissent, cum eum cæderent : « Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit [84]. » *Maced.* Dixi me fateri Filium esse imaginem, substantia, consilio, potentia, et gloria non diversam a Patre. *Orth.* Aliam similem substantiam dicis, et aliud simile consilium, et aliam similem potentiam, et aliam similem gloriam? *Maced.* Etiam. *Orth.* Duo sunt igitur dii. *Maced.* Unus et unus. *Orth.* Iste unus similis, estne ex isto uno? *Maced.* Ita est. *Orth.* An ergo ex substantia? *Maced.* Non. *Orth.* Ergo ex non exsistentibus fecit ut exsisteret? *Maced.* Est sane quiddam ex iis quæ non erant. *Orth.* Angelos et res omnes creatas fateris esse ex Deo? *Maced.* Etiam. Scriptum enim est : « Omnia ex Deo. » *Orth.* Ex substantia ejus? *Maced.* Nequaquam. Absit! *Orth.* Sic igitur Filium ut res cæteras esse sentis? *Maced.* Unigenitum ipsum dico, non tamen ex ipsius substantia. 442
Orth. Qui non est ex substantia, non potest esse Filius secundum substantiam in nullo diversus. *Maced.* Angeli nonne sunt inter se non diversi substantia? *Orth.* Ita. *Maced.* Num angelus, quod ad substantiam attinet, ex alio est angelo? *Orth.* Sed nullus angelorum est angeli pater vel filius. Beatus autem Lucianus, cum diceret, Filium esse imaginem Patris substantiæ, et consilii, et potestatis, et gloriæ in nullo diversam, per Filium, quod ex ipsa substantia esset : per illud, non diversum, identitatem ostendit. *Maced.* Ego in nullo diversum dico : sed neque ex substantia, neque eamdem substantiam, neque eamdem potentiam, neque eamdem gloriam.

3. *Ὀρθ.* Ἄλλην οὖν ἔχει δύναμιν ὁ Υἱὸς, καὶ ἄλλην δόξαν παρὰ τὸν Πατέρα; *Μακ.* Ἄλλην τοιαύτην. *Ὀρθ.* Πῶς οὖν εἴρηται· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία; » καὶ πῶς ὁ Υἱὸς λέγει· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ; » *Μακ.* Καὶ ὁ Πατὴρ ἰδίαν ἔχει δόξαν, καὶ βουλὴν, καὶ δύναμιν, ἢ οὔ; *Ὀρθ.* Ναί. *Μακ.* Καὶ ὁ Υἱὸς ἰδίαν, ἢ οὔ; D *Ὀρθ.* Αὐτὴ ἡ τοῦ Πατρὸς δόξα, καὶ βουλὴ, καὶ δύναμις, τοῦ Υἱοῦ ἐστιν. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Υἱός· « Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν. » *Μακ.* Ὁ Υἱὸς οὖν οὐκ ἔχει δόξαν, οὐκ ἔχει βουλὴν, οὐκ ἔχει δύναμιν, οὐκ ἔχει θεότητα, ἐὰν μὴ λάβῃ παρὰ τοῦ Πατρός. *Ὀρθ.* Αὕτη (97) ἡ δόξα, καὶ βουλὴ, καὶ δύναμις, καὶ ἡ θεότης, τοῦ Πατρός ἐστι καὶ τοῦ Υἱοῦ; *Μακ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Ὀρθ.* Πῶς οὖν λέγει ὁ Υἱός· « Πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστιν, καὶ τὰ σὰ ἐμά; » *Μακ.* Περὶ τῶν ἀποστόλων λέγει. *Ὀρθ.* Οἶδα κἀγὼ, ὅτι περὶ τῶν μαθη-

3. *Orth.* Aliam igitur potentiam habet Filius, et aliam gloriam, quam Pater? *Maced.* Aliam similem. *Orth.* Quomodo igitur scriptum est : « Christus Dei virtus, et Dei sapientia [85]? » et quomodo dicit Filius : « Cum autem venerit Filius hominis in gloria Patris sui [86]? » *Maced.* Habetne etiam Pater propriam gloriam, et proprium consilium, et propriam potentiam, annon? *Orth.* Habet. *Maced.* Et Filius itidem propriam, annon? *Orth.* Ipsa Patris gloria et ejusdem consilium, et potentia, est Filii. Propterea dicit Filius : « Quæcunque habet Pater, mea sunt [87]. » *Maced.* Filius ergo non habet gloriam, non habet consilium, non habet potentiam, non habet deitatem, nisi a Patre accipiat. *Orth.* Ista gloria, istud consilium, ista potentia, ista deitas est Patris et Filii? *Maced.* Absit ut hoc dicam! *Orth.* Quomodo igitur dicit Filius : « Omnia mea

[84] Matth. xxvi, 68. [85] I Cor. i, 24. [86] Matth. xxv, 31. [87] Joan. xvi, 15.

(96*) Editi, οὐσίας. Edit.

(97) Mss., αὐτή.

tua sunt, et tua mea sunt [58]? » *Maced.* De apostolis loquitur. *Orth.* Novi et ego Christum hæc dixisse de discipulis disserentem : sed discipulis adjunxit omnia, ut qui non dixerit, Mei sunt tui, sed « Omnia mea tua, sunt et tua mea sunt. » Alioqui, an Pater nihil eorum, quæ diximus, habebat antequam mundum crearet? *Maced.* Habebat certe deitatem, gloriam, potentiam, consilium, incorruptibilitatem. Sed de iis Christus non loquitur. *Orth.* Audi ipsius Domini voces, quæ quidem ita se habent : « Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt, et glorificatus sum in eis [59]. » *Maced.* Nempe in discipulis suis glorificatus est. *Orth.* Annon igitur gloriam habebat, antequam mundus exsisteret? *Maced.* Habebat profecto : scriptum est enim : « Pater, glorifica me gloria quam habui, antequam mundus exsisteret, apud te [60]. » *Orth.* Venturusne est in ea gloria, judicaturus vivos et mortuos, an in alia? *Maced.* In ea ipsa. *Orth.* Dicit autem in Evangeliis : « Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui [61]. » Hæc igitur gloria est Patris et Filii. Unicam præterea esse gloriam dicit alio Evangelii loco : « Cum

. τῶν διαλαλῶν εἶπε ταῦτα· ἀλλὰ συνῆψε τοῖς μαθηταῖς πάντα, οὐκ ἔτι εἰπὼν, Οἱ ἐμοὶ σοί εἰσιν, ἀλλὰ, « Πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά. » Ἐπεὶ, εἰ πρὸ τῆς κτίσεως οὐδὲν εἶχεν ὁ Πατὴρ τῶν προειρημένων; *Μακ.* Ναὶ, εἶχεν θεότητα, δόξαν, δύναμιν, βουλὴν, ἀφθαρσίαν· ἀλλ' οὐ περὶ αὐτῶν ἔλεγεν. *Ὀρθ.* Ἄκουε τῶν τοῦ Κυρίου φωνῶν· ἔχουσι δὲ οὕτως· « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς. » *Μακ.* Ἐν γὰρ τοῖς μαθηταῖς δεδόξασται. *Ὀρθ.* Οὐκ εἶχεν οὖν δόξαν πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι; *Μακ.* Ναὶ, εἶχεν· γέγραπται γάρ· « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί. » *Ὀρθ.* Ἐν αὐτῇ δὲ ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, ἢ ἐν ἄλλῃ; *Μακ.* Ἐν αὐτῇ. *Ὀρθ.* Λέγει δὲ ἐν Εὐαγγελίοις· « Μέλλει γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν
B τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ (98). » Αὕτη ἄρα ἡ δόξα τοῦ Υἱοῦ ἐστιν καὶ τοῦ Πατρός. Καὶ ὅτι μία δόξα, ἐν ἄλλῳ τόπῳ τοῦ Εὐαγγελίου λέγει· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ. » Ἀκούεις, εἰ ὦτα ἔχεις, ὅτι αὐτὴν δόξαν ἑαυτοῦ λέγει καὶ τοῦ Πατρός.

venerit autem Filius hominis in gloria sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit in throno gloriæ suæ [62]. » Audis eum dicentem, si modo aures habes, eamdem esse suam et Patris gloriam.

4. *Maced.* Potes mihi ostendere, ubi scriptum sit, Spiritum esse Deum? quorsum me tandiu circumagis? *Orth.* Si quidem apostoli primum cognoverunt Spiritum, ac ita demum Filium, recte et tu investigas et Spiritus sancti notitiam ante Patris cognitionem. Quod si prius illis Filius innotuit, ac deinceps Spiritus sanctus : tu quoque primum Filii nosce deitatem, ac tum Spiritus notitiam assequere. *Maced.* Novi, et credo, Filium esse Deum ex Deo Patre genitum, totum ex toto. *Orth.* Igitur ex Patris substantia? *Maced.* Non. *Orth.* Ita igitur eum dicis esse totum ex toto, ut quemlibet angelorum, et cæteras res creatas? *Maced.* Sed Filius unigenitus est Deus. *Orth.* An eum propterea unigenitum vocas, quoniam alius similis non est, an vero quoniam solus ex substantia genitus **443** est? *Maced.* Quoniam alius similis non est. *Orth.* Dic igitur etiam Spiritum sanctum esse Filium unigenitum. Nec enim alius est Spiritus similis. *Maced.* Absit! *Orth.* Non ergo dicitur unigenitus, eo quod solus sit talis, sed quoniam solus ex substantia genitus est. *Maced.* Annon vero Spiritus est ex Dei substantia? *Orth.* Sane quidem. *Maced.* Ergo et Spiritus est Filius. *Orth.* Imo Filius quidem ex substantia genitus est, ideoque est unigenitus Filius : Spiritus autem ex substantia procedit. Scriptum namque est, « Spiritus ex me procedit, » sed non, Ex me genitus est : et Filius dicit : « Spiritus veritatis, qui a Patre procedit [63]. » Non autem, Genitus est. *Maced.* Sed quod-

4. *Μακ.* Ἔχεις μοι δεῖξαι, ποῦ γέγραπται, ὅτι Θεὸς τὸ Πνεῦμα; τί με περιάγεις πολλά; *Ὀρθ.* Εἰ μὲν πρῶτον ἔγνωσαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε τὸν Υἱὸν, καλῶς καὶ σὺ ἐπιζητεῖς τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος γνῶσιν (99) πρὸ τῆς τοῦ Πατρὸς
C γνώσεως· εἰ δὲ πρότερον ἐγνώσθη αὐτοῖς ὁ Υἱὸς, καὶ τότε τὸ Πνεῦμα, πρότερον καὶ αὐτὸς ἐπίγνωθι τὴν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, καὶ οὕτως μαθήσῃ καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος γνῶσιν. *Μακ.* Οἶδα, καὶ πιστεύω, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ Υἱὸς, ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς, ὅλος ἐξ ὅλου. *Ὀρθ.* Οὐκοῦν ἐκ τῆς οὐσίας; *Μακ.* Οὔκ. *Ὀρθ.* Οὕτως οὖν αὐτὸν λέγεις ὅλον ἐξ ὅλου, ὡς ἕκαστον τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων; *Μακ.* Ἀλλ' ὁ Υἱὸς μονογενής ἐστι Θεός. *Ὀρθ.* Διὰ τοῦτο αὐτὸν λέγεις μονογενῆ, ἐπειδὴ ἄλλος τοιοῦτος οὐκ ἔστιν, ἢ ἐπειδὴ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται; *Μακ.* Ἐπειδὴ ἄλλος τοιοῦτος οὐκ ἔστιν. *Ὀρθ.* Εἰπὲ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μονογενῆ Υἱόν. Ἄλλο γὰρ τοιοῦτον οὐκ ἔστιν. *Μακ.* Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Οὐκ ἄρα διὰ τὸ μόνον τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι, μονογε-
D νὴς λέγεται, ἀλλ' ἐπειδὴ μόνος ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται. *Μακ.* Οὐκ ἔστιν οὖν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Καὶ πάνυ. *Μακ.* Καὶ αὐτὸ ἄρα Υἱός. *Ὀρθ.* Ἀλλ' ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται, καὶ διὰ τοῦτο μονογενὴς Υἱός· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας ἐκπορεύεται. « Πνεῦμα » γὰρ « παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται, » γέγραπται· οὐ, Γεγέννηται· καὶ Υἱὸς λέγει· « Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· » οὐ, Γεγέννηται. *Μακ.* Καὶ τίς ἡ διαφορὰ

[58] Joan. XVII, 10. [59] ibid. [60] ibid. 5. [61] Matth. XVI, 27. [62] Matth. XXV, 31. [63] Joan. XV, 6.

(98) Mss. ut plurimum habent αὐτοῦ cum tenui, etiam ubi pro possessivo ponitur. Secus A. Steph. edit. Μια αρα ἡ δόξα Palatin. τῇ (sic) ἄρα ἡ δ. Felck.

(99) Ita mss. Editi vero, τοῦ Πνεύματος γνῶσιν *Μακ.* Οἶδα.

τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως; *Ὀρθ.* Ὁ τὴν διαφορὰν εἰδὼς, καὶ τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως οἶδεν. Ὅτι δὲ οὐδεὶς οἶδεν τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως, ὁ προφήτης βοᾷ· « Τὴν γένεσιν (1) αὐτοῦ τίς διηγήσεται; » *Μακ.* Καὶ πῶς οὖν λέγεις, ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας γεγέννηται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορεύεται; *Ὀρθ.* Τὰ γεγραμμένα λέγω. Καὶ σὺ λέγε, καὶ οὐ κινδυνεύεις. *Μακ.* Ποῦ οὖν γέγραπται, ἐκ τῆς οὐσίας; *Ὀρθ.* Ὅτι πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, γέγραπται, καὶ σὺ ὁμολογεῖς; *Μακ.* Ναὶ, ὁμολογῶ. Μὴ οὖν ἐκ τῆς οὐσίας πάντα; *Ὀρθ.* Οὐχὶ, μὴ γένοιτο! Ἀλλ' ὅτι, πάντων ὄντων ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὗτος μονογενὴς Υἱὸς, πολλῶν ὄντων υἱῶν, ἡ μὴν ἐκ τῆς οὐσίας, δῆλόν ἐστιν.

A nam discrimen est generationis et processionis? *Orth.* Qui hoc discrimen noverit, modum quoque generationis et processionis novit. Neminem vero nosse generationis modum vociferatur propheta, cum inquit: « Generationem ejus quis enarrabit [64]? » *Maced.* Quare igitur dicis: Filius quidem ex substantia genitus est, Spiritus autem procedit? *Orth.* Dico quæ scripta sunt. Ita igitur et tu loquere, et extra periculum es. *Maced.* Ubinam scriptum est, Filium esse ex substantia? *Orth.* Nonne et tu scriptum esse fateris omnia esse ex Deo? *Maced.* Sane fateor, sed num omnia sunt ex Dei substantia? *Orth.* Nequaquam, absit! Sed ex eo quod, cum omnia sint ex Deo, iste est unigenitus Filius, quamvis multi sint filii, liquet certe eum esse ex B substantia.

5. *Μακ.* Μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα μονογενὴς Υἱός ἐστιν; *Ὀρθ.* Καὶ νῦν λέγω, μὴ γένοιτο εἰπεῖν! Ἀλλ' ὥσπερ πολλῶν ὄντων υἱῶν, τοῦτον ἔγνωμεν ἐκ τῆς οὐσίας, διὰ τὸ λέγειν τὸν Πατέρα· « Οὗτός μοί ἐστιν ὁ Υἱὸς ὁ ἀγαπητός· » οὕτω τὸ Πνεῦμα ἔγνωμεν ἐκ τῆς οὐσίας, διὰ τὸ, πολλῶν ὄντων πνευμάτων, λέγειν τὸν Πατέρα· « Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » Ἄλλως γὰρ οὐ δύναται χωρισθῆναι τῶν ἄλλων ἁγίων πνευμάτων, καὶ συναφθῆναι τῷ Πατρὶ, εἰ μὴ τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας. *Μακ.* Ὁ γὰρ Πατήρ ἐστιν ὁ λέγων· « Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου; » *Ὀρθ.* Καὶ πάνυ. *Μακ.* Πόθεν τοῦτο; *Ὀρθ.* Παῦλος ὁ ἀπόστολος λέγει· « Ὅτε γὰρ ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ (2) τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οὐκ ἐξ ἔργων, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος, ἀναγεννήσας ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τίς ἐξέχεε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ; δηλονότι ὁ εἰρηκώς· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου (3). » *Μακ.* Οὐχ ὁ Υἱὸς οὖν δίδωσι τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Ἤκουσας, ὅτι ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ δίδωσι τὸ Πνεῦμα. Ἀμέλει τοῦ Πατρὸς εἰρηκότος, « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου, » ὁ Υἱὸς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, λέγει· « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. » *Μακ.* Εἶπον ἐκ πολλοῦ, μή με περίσπα· ἀλλ', εἰ ἔχεις δεῖξαι, εἰπὸν ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Ὁμολόγησον τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ μίαν, ἤγουν τὴν οὐσίαν, καὶ τὴν βουλὴν, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν δόξαν· καὶ τότε μαθήσῃ περὶ τοῦ Πνεύματος. *Μακ.* Μία θεότης πάλιν ποῦ γέγραπται; *Ὀρθ.* Ὁμολογεῖς, ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, ἢ οὔ; *Μακ.* Οὕτω γέγραπται. *Ὀρθ.* Ἄλλην ὁμολογεῖς τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλην τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ; *Μακ.* Ναί. *Ὀρθ.* Ἡ θεότης οὖν τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ θεότητι τοῦ Υἱοῦ; *Μακ.* Ναί. *Ὀρθ.* Δύο οὖν θεότητες; *Μακ.* Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ ἡ θεότης αὐτοῦ εἷς Θεός· καὶ ὁ Θεὸς καὶ Υἱὸς, καὶ ἡ θεό-

5. *Maced.* An vero Spiritus quoque est unigenitus Filius? *Orth.* Absit, inquam, ut hoc dicam! Sed sicut, cum multi sint filii, novimus hunc esse ex substantia, quoniam dixit Pater: « Hic est Filius meus dilectus [65]; » ita etiam esse ex substantia Spiritum inde novimus, quod cum sint multi spiritus, dixerit Pater: « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem [66]. » Nam aliter separari a sanctis reliquis spiritibus non potest, et Patri conjungi, nisi substantiæ ratione. *Maced.* Num vero Pater is est, qui dicit: « Effundam de Spiritu meo? » *Orth.* Sane quidem. *Maced.* Unde hoc colligis? *Orth.* Paulus apostolus inquit: « Cum enim apparuit gratia Dei Salvatoris nostri, non ex operibus, quæ fecimus nos C super terram, sed secundum misericordiam suam regeneravit nos lavacro regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum [67]. » Quis effudit per Jesum Christum? is nimirum, qui dixerat: « In novissimis diebus effundam ex Spiritu meo. » *Maced.* Annon ergo Filius dat Spiritum? *Orth.* Audisti quod Pater per Filium det Spiritum. Certe cum Pater dixerit, « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo, » Filius postquam a mortuis resurrexisset, dixit: « Accipite Spiritum sanctum [68]. » *Maced.* Ne me (quod jam pridem dixi) istis ambagibus distineto: sed ostende, si potes, ubi scriptum sit Spiritum esse Deum. *Orth.* Fatere unam esse Patris et Filii deitatem sive D substantiam, unumque consilium, unam potentiam, et gloriam, et tunc intelliges illud de Spiritu sancto. *Maced.* Ubi scriptum est, unicam esse deitatem? *Orth.* Fateris necne inhabitare in Filio omnem plenitudinem deitatis? *Maced.* Ita scriptum est. *Orth.* Aliamne esse dicis Patris deitatem, aliam itidem Filii deitatem? *Maced.* Etiam. *Orth.* Deitas ergo Patris est in deitate Filii? *Maced.* Etiam. *Orth.* Duæ sunt igitur deitates? *Maced.* Deus et Pater, et deitas ipsius est unus Deus. Item Deus et

[64] Isa LIII, 8. [65] Matth. III, 17. [66] Joel II, 28. [67] Tit. III, 4, 5. [68] Joan. XX, 22.

(1) Mss., τὴν γενεάν. Editi, τὴν γένεσιν.
(2) Sic mss. Editi vero, τοῦ Πατρός.

(3) Ita mss. Editi vero, Πνεύματός μου. Ὁ δὲ Υἱὸς ἀναστὰς, omissis multis.

Filius, et deitas ejus est unus Deus: estque (ut pridem dixi) unus et unus Deus.

444 6. *Orth.* Cum ergo Deus dicit per prophetam Isaiam: « Ego sum Deus, nec alius est præter me qui salvum faciat; annuntiavi, et servavi, et exprobravi, nec erat inter vos alienus [69]: » utrum istorum esse vis, quos unum et unum dicis? *Maced.* Pater servat per Filium. *Orth.* Unus ergo Deus servans Pater atque Filius. *Maced.* Idem igitur est et Pater et Filius. *Orth.* Absit ut hoc dicam! Sed quemadmodum in Christo perfecti unus sumus, non confusis hypostasibus, sed ratione habita consensionis et naturæ sive substantiæ: ita Patrem et Filium dico unum Deum, habita ratione substantiæ et consensionis. *Maced.* Nos quoque unam consensionem fatemur. *Orth.* Dic etiam deitatem, et salvus esto. *Maced.* Unicam deitatem non dico. *Orth.* Cum ipsum Deum rursum audis dicentem apud eumdem prophetam, « Ego sum Deus, nec est alius Deus. Per memetipsum juro, ex ore meo egredietur justitia, sermones mei non delebuntur, quia mihi curvabitur omne genu [70], » utrius istorum qui unus et unus sunt hæc verba esse dices? *Maced.* Filii. Dicit enim Apostolus: « In nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, et infernorum: et omnis lingua confitebitur, quia Dominus Jesus Christus ad gloriam Dei Patris. Amen [71]. » *Orth.* Una est igitur deitas Patris et Filii. *Maced.* Quomodo? *Orth.* Dicit enim: « Ego sum Deus, et non est alius. » Aut enim demens factus negabis Patrem esse Deum, aut confitens Patrem esse Deum, itidemque Filium esse Deum, et eum audiens dicentem, « Ego sum Deus, et præter me non est alius, » unicam deitatem fateberis, et non periclitaberis. *Maced.* Ego unicam deitatem non dico. *Orth.* Si igitur audias prophetam dicentem omnium sanctorum nomine, « A sæculo non audivimus, neque oculi nostri viderunt Deum, præter te, » quid eis responderis? *Maced.* Filium dicit. Nec enim alium Deum vidimus, quam Filium, qui homo factus est. *Orth.* At enim « Qui vidit Filium, vidit Patrem [72]. » Una igitur deitas est Patris et Filii. *Maced.* Unam deitatem non dico.

7. *Orth.* Cum dicit Deus apud eumdem prophetam, « Ego Deus primus, et ego postremus [73], » utrum illorum, quos unum et unum esse arbitraris, hoc dixisse censebis? *Maced.* Patrem. *Orth.* Filium ergo non dicis Deum? *Maced.* Dixi Deum ex Deo. *Orth.* Itaque si Pater est Deus, et Filius Deus, dicit autem Deus, « Ego Deus primus, et ego postremus, » ergo unica est deitas. *Maced.* Etiamsi plura dixeris, non persuaseris mihi, ut unicam deitatem dicam. *Orth.* Nisi una sit deitas Patris et Filii, alia est Patris, alia est Filii deitas. *Maced.* Sane quidem. *Orth.* Alia autem et alia deitas, non sunt unus Deus.

A της αὐτοῦ, εἷς Θεός· καὶ ἔστιν, ὡς καὶ πάλαι εἶπον, εἷς καὶ εἷς Θεός.

6. Ὀρθ. Ἐὰν οὖν λέγῃ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου· « Ἐγὼ ὁ Θεὸς, καὶ οὐκ ἔστι παρὲξ ἐμοῦ σώζων, ἀνήγγειλα, καὶ ἔσωσα, καὶ ὠνείδισα, καὶ οὐκ ἦν ἐν ὑμῖν ἀλλότριος· » τίνα αὐτῶν εἷς καὶ εἷς εἶναι θέλεις; Μακ. Ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ σώζει. Ὀρθ. Εἷς ἄρα Θεὸς ὁ σώζων Πατὴρ καὶ Υἱός. Μακ. Ὁ αὐτὸς οὖν καὶ Πατήρ ἐστι καὶ Υἱός. Ὀρθ. Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἐν Χριστῷ κατηρτισμένοι εἷς ἐσμεν, οὐ συγκεχυμένων τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς συμφωνίας καὶ τῆς φύσεως, ἤγουν οὐσίας· οὕτως Πατέρα καὶ Υἱὸν ἕνα Θεὸν λέγω τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας καὶ τῆς συμφωνίας. Μακ. Καὶ ἡμεῖς λέγομεν μίαν συμφωνίαν. Ὀρθ. Εἰπὲ καὶ θεότητα, καὶ σώ- B θητι. Μακ. Μίαν θεότητα οὐ λέγω. Ὀρθ. Ἐὰν ἀκούσῃς πάλιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ αὐτῷ προφήτῃ λέγοντος, « Ἐγώ εἰμι Θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Κατ' ἐμαυτοῦ ὀμνύω, ἦ μὴν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη· οἱ λόγοι μου οὐκ ἀπογραφήσονται, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, » τίνα λέγεις τῶν εἷς καὶ εἷς εἰρηκέναι; Μακ. Τὸν Υἱόν· ὁ γὰρ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι « Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων· καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. Ἀμήν. » Ὀρθ. Μία ἄρα θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Μακ. Πῶς; Ὀρθ. Λέγει γάρ· « Ἐγώ εἰμι Θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. » Ἢ γὰρ γενόμενος ἄφρων, ἐρεῖς, ὅτι οὐκ ἔστι Θεὸς ὁ Πατήρ· C ἢ ὁμολογῶν Θεὸν τὸν Πατέρα, καὶ Θεὸν τὸν Υἱὸν, καὶ ἀκούων αὐτοῦ λέγοντος, « Ἐγώ εἰμι Θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος, » μίαν θεότητα ὁμολογήσεις, καὶ οὐ κινδυνεύσεις (4). Μακ. Ἐγὼ μίαν θεότητα οὐ λέγω. Ὀρθ. Ἐὰν οὖν ἀκούσῃς τοῦ προφήτου ἐκ προσώπου πάντων τῶν ἁγίων λέγοντος, « Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν, οὐδ' οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδον Θεὸν, πλὴν σοῦ, » τί ἐρεῖς πρὸς αὐτούς; Μακ. Τὸν Υἱὸν λέγει. Ἄλλον γὰρ οὐκ εἴδομεν εἰ μὴ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Υἱόν. Ὀρθ. « Ὁ δὲ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Μία ἄρα θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Μακ. Μίαν θεότητα οὐ λέγω.

7. Ὀρθ. Ἐὰν λέγῃ ὁ Θεὸς ἐν τῷ αὐτῷ προφήτῃ, « Ἐγὼ D Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰς τὰ ἐπερχόμενα, » τίνα λέγεις τῶν εἷς καὶ εἷς εἰρηκέναι; Μακ. Τὸν Πατέρα. Ὀρθ. Τὸν Υἱὸν οὖν οὐ λέγεις Θεόν; Μακ. Εἶπον Θεὸν ἐκ Θεοῦ. Ὀρθ. Εἰ τοίνυν Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ Θεὸς ὁ Υἱὸς, λέγει δὲ ὁ Θεὸς, « Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰς τὰ ἐπερχόμενα· » μία ἄρα θεότης. Μακ. Κἂν πλείονα (5) εἴπῃς, ἐγὼ μίαν θεότητα εἰπεῖν οὐ πείθομαι. Ὀρθ. Εἰ μή ἐστι μία θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἄλλη ἐστὶ θεότης τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλη θεότης τοῦ Υἱοῦ. Μακ. Καὶ πάνυ. Ὀρθ. Ἄλλη δὲ καὶ ἄλλη θεότης οὐκ εἰσὶν εἷς Θεός. Μακ. Οὐ γὰρ λέγω ἕνα Θεὸν Πατέρα καὶ

[69] Isa. XLIII, 11, 12. [70] Isa. XLV, 22 24. [71] Philipp. II, 10. [72] Joan. XIV, 9. [73] Isa XLIV, 6.

(4) Palat., κινδυνεύει.

(5) Palat., Ἐὰν πλείονα.

Υἱόν. Ὀρθ. Ἐὰν οὖν ἀκούσῃς τοῦ προφήτου λέγοντος, « Οὕτω λέγει Κύριος σαβαώθ· Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος, καὶ ἐμπορία Αἰθιόπων· καὶ οἱ Σαβαεὶμ (6) ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ ἀκολουθήσουσιν ὀπίσω σοι δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ προσκυνήσουσί σοι. Σὺ γὰρ εἶ Θεὸς, καὶ οὐκ ᾔδειμεν, Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ (7), » τίνα λέγεις εἰρηκέναι ταῦτα; Μακ. Τὸν Υἱόν. Ὀρθ. Εἰ δὲ καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτῷ προσκυνήσουσιν ἐν αὐτῷ προσευχόμενοι, ἀληθινός ἐστι Θεός; Μακ. Ναί. Ὀρθ. Προσκυνοῦντες δὲ αὐτῷ οὐκ ἀλλοτρίῳ Θεῷ προσκυνοῦμεν, οὐδὲ δύο Θεοῖς· γέγραπται γάρ· « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Εἰ δὲ προσκυνοῦντες αὐτῷ, καὶ τῷ Πατρὶ Κυρίῳ τῷ Θεῷ προσκυνοῦμεν, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύομεν· μία ἄρα θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Οὕτω γὰρ καὶ ἐροῦμεν, ὅτι « Σὺ ὁ Θεὸς, καὶ ἐν σοὶ ὁ Θεὸς, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν σοῦ. » Μακ. Εἰ ἐν αὐτῷ ὁ Θεὸς, πῶς μία θεότης; Ὀρθ. Ὅτι ἐπιφέρει· « Καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν σοῦ. » Καὶ ὁ Ἱερεμίας λέγει· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. » Εἰ δὲ οὗτος ὁ ἐπὶ γῆς ὀφθείς ἐστιν ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· μία ἄρα θεότης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

8. Μακ. Εἰ μία θεότης ἐστὶν, ἀγέννητος δέ ἐστιν ἡ τοῦ Πατρὸς, γεννητὴ δέ ἐστι τοῦ Υἱοῦ· γεννηταγέννητός (8) ἐστιν ἡ θεότης. Ὀρθ. Γελοῖον ὑπομέμνηκας φρόνημα. Ἆρα γὰρ, ὅτι ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ οὐκ εἰσὶ δύο, ἀλλὰ μία σὰρξ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, ἀνδρογύναιός ἐστιν ἡ σάρξ; Μακ. Ἀλλὰ ἡ σὰρξ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς, ἐκ μιᾶς ὑποκειμένης ὕλης εἰσὶ, τῆς γῆς. Ὀρθ. Ἐὰν οὖν λέγῃ ἡ Γραφὴ περὶ τῶν πιστευσάντων, « Ἦν αὐτοῖς καρδία μία καὶ ψυχὴ μία, » ἦν τὸ πλῆθος τῶν πιστευσάντων ἐξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀνδρογύναιος ἦν ἡ ψυχή; Ἐὰν δὲ λέγῃ Παῦλος, « Ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν, » ἀνδρογύναιον λέγεις τὴν ἐλπίδα, ἐπειδὴ μίαν ἐλπίδα ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔχομεν; Μακ. Πάλιν λέγω, ἡμεῖς μίαν θεότητα οὐ λέγομεν. Ὀρθ. Ἐὰν οὖν λέγῃ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Δαβὶδ, « Ἄκουσον, λαός μου, καὶ λαλήσω σοι· Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτυροῦμαί σοι. Ἐὰν ἀκούσῃς μου, οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος, οὐδὲ προσκυνήσεις Θεῷ ἀλλοτρίῳ. Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ ἀναγαγών σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, » τίνα λέγεις εἰρηκέναι; τὸν Πατέρα ἢ τὸν Υἱόν; Μακ. Ὡς Ἰουδαῖος, ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς μοι Διαθήκης διαλέγῃ. Ὀρθ. Ὁ Χριστὸς εἶπεν· « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς, ὅτι αὗταί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. » Μακ. Ἀπὸ τῆς Καινῆς οὖν Διαθήκης οὐκ ἔστιν εὑρεῖν τὸν Χριστόν; Ὀρθ. Καὶ πάνυ. Φοβοῦμαι δὲ μήπως ὡς Μανιχαῖος

A *Maced.* Nec enim dico, Patrem et Filium esse unum Deum. *Orth.* Si audias igitur prophetam dicentem, « Sic dicit Dominus exercituum : Laboravit Ægyptus, et negotiatio Æthiopum, et Sabaim viri proceri, ad te transibunt, et te sequentur manicis vincti, et te adorabunt. Tu enim es Deus, et ignoravimus : Deus Israelis [74], » quem hæc dixisse existimas? *Maced.* Filium. *Orth.* Quod si qui eum sequentur, ipsum adorabunt in ejus nomine precantes, nonne verus est Deus? *Maced.* Etiam. *Orth.* Cum autem eum adoramus, alienum Deum non adoramus, neque duos Deos : scriptum est enim : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies [75]. » Quod si eum adorantes, etiam Patrem Dominum Deum adoramus, et ei soli servimus, sane
B una est Patris, et Filii deitas. Sic enim etiam dicimus : « Tu es Deus, et in te Deus est, et non est Deus præter te. » *Maced.* Si in ipso est Deus, quomodo una est deitas? *Orth.* Quoniam subjunxit : « Et non est Deus præter te. » **445** Et Jeremias inquit : « Hic est Deus noster, non æstimabitur alius cum eo. Invenit omnem viam scientiæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est [76]. » Quod si iste, qui visus est in terra, est Deus noster, nec alius cum eo æstimabitur, unica ergo est Patris et Filii deitas.

8. *Maced.* Si unica est deitas, et Patris quidem deitas est non genita, Filii vero genita, efficitur
C deitatem esse γεννηταγέννητον, id est, non-genito-genitam. *Orth.* Ridiculam cogitationem commemoras. An enim quia vir et uxor non sunt duo, sed una caro, ut dicit Dominus, caro hæc est masculino-feminina? *Maced.* Sed caro viri et uxoris, sunt ex una substrata materia, ex humo videlicet. *Orth.* Quoniam ergo dicit Scriptura de iis qui crediderunt, « Erat eis cor unum et anima una [77], » constabat autem credentium multitudo ex viris et mulieribus, an idcirco hæc anima erat masculino-feminina? Et cum dicit Paulus, « Unum corpus et unus spiritus estis, sicut etiam vocati estis ad eamdem spem vocationis vestræ [78], » an spem istam vocas masculino-femininam, quod eamdem spem tum viri tum feminæ habemus?
D *Maced.* Rursum, inquam, unam deitatem non dicimus. *Orth.* Cum ergo dicit Deus per Davidem, « Audi, populе meus, et loquar, Israel, et testificabor tibi. Si me audieris, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum. Ego enim sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti [79], » quemnam dicis locutum fuisse? Patrem, an Filium? *Maced.* Disputas mecum, ut Judæus ex Veteri Testamento. *Orth.* Christus dixit : « Scrutamini Scripturas, quoniam eæ testificantur

[74] Isa. XLV, 14, 15. [75] Matth. IV, 10. [76] Baruch III, 37, 38. [77] Act. IV, 32. [78] Ephes. IV, 4. [79] Psal. LXXX, 9-11.

(6) Palat, Σαβαΐμ.
(7) Ita mss. Editi vero, εἷς Θεὸς.... Θεὸν τοῦ Ἰσρ.
(8) Palatinus, γεννηταγένητος.

de me [80]. » *Maced.* Annon licet ex Novo Testamento Christum invenire? *Orth.* Sane quidem. Vereor autem, ne Manichæi instar, Vetus Testamentum expungas, ut qui non credas, tam illud, quam hoc fuisse a Deo dictatum. *Maced.* Deum novi tum Vetus tum Novum Testamentum pepigisse; sed ex Novo erudiri velim, quoniam manifestius tres illas hypostases docuit.

A παραγράφῃ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, μὴ πιστεύων, ὅτι ὁ αὐτὸς ὁ Θεὸς κἀκείνην ἐλάλησε καὶ ταύτην. *Μακ.* Οἶδα, ὅτι αὐτὸς Θεὸς καὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ τὴν Καινὴν διέθετο· ἀλλὰ βούλομαι ἀπὸ τῆς Καινῆς μαθεῖν, ἐπειδὴ αὐτὴ φανερώτερον τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἐδίδαξεν.

9. *Orth.* Cum igitur audis Paulum dicentem, « Quoniam ex ipso et per ipsum, et in ipsum sunt omnia [81], » utrum ex illis, quos unum et unum esse dixisti, significari existimas? *Maced.* Patrem. *Orth.* An non sunt per Filium omnia? *Maced.* Per Filium quoque sunt omnia. *Orth.* Qui fit igitur ut non ex ipso, et per ipsum, et in ipsum sint omnia? *Maced.* Pater habet illud, « ex B quo, » et illud « per quem, » et illud, « in ipsum. » Filius autem habet quidem illud, « per quem, » at non illud, « ex quo. » *Orth.* Lege verba ipsa, ut discas, sanctum Apostolum illud, « ex ipso » et « per ipsum, » et « in ipsum sunt omnia, » tum de Patre, tum de Filio dixisse. Nam si dictum illud in una tantum persona valere velis, comperietur Filius ignorare quæ Patrem spectant, neque consiliorum ipsius esse particeps: vel Pater ignorare quæ ad Filium attinent, nec consiliorum ejus esse particeps. *Maced.* Dic, ubi scriptum sit: Spiritus est Deus. *Orth.* Prius disce illas hypostases manifeste docuisse Vetus etiam Testamentum. *Maced.* Ubinam id scriptum est? *Orth.* In Genesi: « Apparuit Deus Abraham sedenti apud quercum Mambre, et C ecce tres viri steterunt super eum [82]. » *Maced.* Tres igitur illos viros dicis esse Patrem, Filium, et Spiritum sanctum? *Orth.* Ne perturbare, sed ista cum Dei timore legamus. Dicit Scriptura: « Apparuit Deus Abraham, et ecce tres viri steterunt supra eum. » Tres illi viri erant Deus. *Maced.* Deus erat unus illorum, is nimirum quem alloquitur; alii vero duo erant angeli. *Orth.* Sic dicit Scriptura: « Apparuit ei Deus ad quercum Mambre, cum sederet in ostio tabernaculi sui, meridie, et sublatis **446** oculis respexit, et ecce tres viri supra ipsum steterunt: quibus visis, occurrit ipsis obviam ab ostio tabernaculi sui, et adoravit humi prostratus [83]. » Quem adoravit humi prostratus? D num viros? *Maced.* Dixi, duos angelos fuisse cum Deo. Adoravit igitur procul dubio Deum, non angelos. Cum enim surrexisset, dixit: « Domine, si inveni gratiam in conspectu tuo, ne prætereas servum tuum [84]. » *Orth.* Enimvero illud ipsum est, quod dicimus, tres hypostases ab eo vocari Dominum. *Maced.* Absit!

9. *Ὀρθ.* Ἐὰν οὖν ἀκούσῃς Παύλου λέγοντος, « Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, » τίνα λέγεις λέγεσθαι τῶν εἷς καὶ εἷς; *Μακ.* Τὸν Πατέρα. *Ὀρθ.* Οὐκ ἔστι διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα; *Μακ.* Καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα. *Ὀρθ.* Πῶς οὖν οὐκ (9) ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα; *Μακ.* Ὁ Πατὴρ ἔχει καὶ τὸ « ἐξ οὗ, » καὶ τὸ « δι' οὗ, » καὶ τὸ « εἰς αὐτόν. » Ὁ δὲ Υἱὸς τὸ μὲν « δι' οὗ » ἔχει, τὸ δὲ « ἐξ οὗ » οὐκ ἔχει. *Ὀρθ.* Ἀνάγνωθι τὸ ῥητὸν, ἵνα γνῷς, ὅτι τὸ « ἐξ αὐτοῦ, » καὶ « δι' αὐτοῦ, » καὶ « εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, » καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶπεν ὁ ἅγιος Ἀπόστολος. Ἐὰν γὰρ αὐτὸ ἐφ' ἑνὸς προσώπου στήσῃς, ὁ Υἱὸς εὑρεθήσεται μὴ εἰδὼς τὰ τοῦ Πατρὸς, μηδὲ σύμβουλος αὐτοῦ ὢν, ἢ ὁ Πατὴρ εὑρεθήσεται μὴ εἰδὼς τὰ τοῦ Υἱοῦ, μηδὲ σύμβουλος αὐτοῦ ὤν. *Μακ.* Εἰπὲ, ποῦ γεγράπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Μάθε πρῶτον, ὅτι καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη τὰς τρεῖς ὑποστάσεις φανερῶς ἐδίδαξε. *Μακ.* Εἰπὲ, ποῦ γέγραπται; *Ὀρθ.* Ἐν τῇ Γενέσει· « Ὤφθη ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ καθημένῳ πρὸς τῇ δρυῒ τῇ Μαμβρῇ· καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες ἔστησαν ἐπάνω αὐτοῦ. » *Μακ.* Καὶ τοὺς τρεῖς ἄνδρας λέγεις Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Μὴ ταράττου, ἀλλὰ μετὰ φόβου Θεοῦ ἀναγνῶμεν. Λέγει δὲ ἡ Γραφὴ, ὅτι « Ὤφθη ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες τρεῖς ἔστησαν ἐπάνω αὐτοῦ. » Οἱ τρεῖς ἄνδρες ἦσαν ὁ Θεός. *Μακ.* Ὁ Θεὸς ἦν εἷς, πρὸς ὃν καὶ διαλέγεται· οἱ δὲ ἄλλοι δύο, ἄγγελοι. *Ὀρθ.* Λέγει ἡ Γραφὴ οὕτως· « Ὤφθη δὲ αὐτῷ Θεὸς πρὸς τῇ δρυῒ τῇ Μαμβρῇ, καθημένου αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ μεσημβρίας· καὶ ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἶδεν, καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες ἔστησαν ἐπάνω αὐτοῦ· καὶ ἰδὼν προσέδραμεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν. » Τίνι προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἢ τοῖς ἀνδράσιν; *Μακ.* Εἶπον, ὅτι οἱ δύο ἄγγελοι ἦσαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ προσεκύνει δηλονότι τῷ Θεῷ, οὐχὶ τοῖς ἀγγέλοις. Καὶ γὰρ ἀναστὰς εἶπεν· « Κύριε, εἰ εὗρον χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς τὸν παῖδά σου. » *Ὀρθ.* Τοῦτο γάρ ἐστιν, ὃ λέγομεν, ὅτι τὰς τρεῖς ὑποστάσεις Κύριον καλεῖ. *Μακ.* Μὴ γένοιτο!

10. *Orth.* Audi igitur, quæ sequuntur: « Sumatur autem aqua, et lavent pedes vestros: et refrigeramini sub arbore: deinde accipiam panem, et comedetis, et postea prosequemini iter vestrum,

10. *Ὀρθ.* Ἄκουε οὖν τῶν ἑξῆς· « Ληφθήτω δὲ (10) ὕδωρ, καὶ νιψάτωσαν τοὺς πόδας ὑμῶν· καὶ καταψύξατε ὑπὸ τὸ δένδρον. Καὶ λήψομαι ἄρτον, καὶ φάγεσθε, καὶ μετὰ τοῦτο παρελεύσεσθε εἰς τὴν ὁδὸν

[80] Joan. v, 39. [81] Rom. xi, 36. [82] Gen. xviii, 1, 2. [83] ibid. [84] ibid. 3.

(9) In mss. οὐκ deest.

(10) Mss., δή. Editi vero, δέ.

ὑμῶν, οὗ ἕνεκεν ἐξεκλίνατε πρὸς τὸν παῖδα ὑμῶν. A Καὶ εἶπον αὐτῷ· Οὕτως ποίησον, καθὰ εἴρηκας. » Γέγραπται, ἢ οὐ γέγραπται; *Μακ.* Γέγραπται ὅλα. *Ὀρθ.* Ὁ δὲ παῖς Κυρίου, ὅτι (11) παῖς ἐστιν εἰρηκὼς αὐτῶν, τὴν αὐτὴν κυριότητα αὐτῶν ὡμολόγησεν. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν· Οὗ ἕνεκεν ἐξέκλινας πρὸς τὸν παῖδά σου· ἀλλὰ, « ἐξεκλίνατε πρὸς τὸν παῖδα ὑμῶν· » ὧν καὶ τοὺς πόδας ὁμοίως νίψαι ἐσπούδασεν. *Μακ.* Καὶ τί ἄτοπον ἀγγέλων νίψαι πόδας; Καὶ γὰρ οὐδέπω ᾔδει, ὅτι ὁ Θεὸς ἦν αὐτῷ ὀφθεὶς, ἀλλ' ἐνόμιζεν (12) ἄνδρας ξένους ξενίζειν. *Ὀρθ.* Δῶμεν, ὅτι Ἀβραὰμ ἐνόμιζεν, ὡς εἶπας· οἱ ἄγγελοι οὐκ ἂν εἶπον αὐτῷ, ὅτι μὴ ἡμῖν ἰσοτίμως πρόσεχε; Πῶς δὲ καὶ ἐνόμιζεν ὁ Ἀβραὰμ ἄνδρας ξένους ξενίζειν, ὁ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ προσκυνήσας, καὶ θεασάμενος αὐτοὺς ἐπάνω ἑαυτοῦ; Οὕτω γὰρ γέγραπται, ὅτι « Ἀναβλέψας (13) τοῖς B ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἶδεν, καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες ἕστησαν ἐπάνω αὐτοῦ, » οὐχὶ δὲ ἔμπροσθεν αὐτοῦ. *Μακ.* Οὐδέπω ἦν φανερωθὲν αὐτῷ, ὅτι οἱ μὲν ἄγγελοι ἦσαν, ὁ δὲ Θεός. *Ὀρθ.* Τέως οὖν ἰσοτίμως (14) αὐτοὺς ἐδέξατο· « Ἔσπευσε γὰρ Ἀβραὰμ ἐπὶ τὴν σκηνὴν πρὸς Σάῤῥαν, καὶ εἶπεν αὐτῇ· Σπεῦσον καὶ φύρασον τρία μέτρα σεμιδάλεως, καὶ ποίησον ἐγκρυφίας. Καὶ εἰς τὰς βόας ἔδραμεν Ἀβραὰμ, καὶ ἔλαβεν μοσχάριον ἁπαλὸν καὶ καλὸν, καὶ ἔδωκεν τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ ἐτάχυνεν τοῦ ποιῆσαι· ἔλαβεν δὲ βούτυρον, καὶ γάλα· καὶ τὸ μοσχάριον, ὃ ἐποίησε, παρέθηκεν αὐτοῖς, καὶ ἔφαγον. Αὐτὸς δὲ παρειστήκει αὐτοῖς ὑπὸ τὸ δένδρον. » Γέγραπται, ἢ οὔ; *Μακ.* Ναί. *Ὀρθ.* Καὶ οἱ ἄγγελοι συνήσθιον τῷ Θεῷ. *Μακ.* Ὀπτασία ἦν, ὅτι C δὲ ἄγγελοι ἦσαν, εἰπὲ τὰ ἑξῆς, καὶ εὑρήσεις.

11. *Ὀρθ.* Καὶ ἡμεῖς ἴσμεν, ὅτι ἐν τοῖς ἑξῆς ἀγγέλους λέγει τοὺς δύο· ἀλλὰ πάλιν ἐν τοῖς μετὰ τὰ ἑξῆς Κύριον αὐτοὺς ἡ Γραφὴ καλεῖ. Δῆλον γὰρ, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἄγγελος κέκληται καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ μόνον ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις. Ἀλλὰ ἄγγελος λέγεται καταχρηστικῶς, ὡς ἐν Εὐαγγελίῳ, ὅταν λέγῃ· « Ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς· » εἶτα μετὰ ταῦτα λέγει· « Ἀπέστειλεν τοὺς δούλους αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοὺς δούλους ἕνα, ὃν εἶχεν, υἱόν· » δῆλον ὅτι τὸν Πατέρα λέγει ἄνθρωπον. Καὶ τὸ (15), « Ἄνθρωπός τις ἐποίει γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ· » καὶ ἐνταῦθα δὲ ἄνδρα αὐτὸν λέγει· ἀλλὰ ἡ D πραγματεία τῆς Γραφῆς Θεὸν αὐτὸν δείκνυσιν. Ὅτι δὲ φανερώτατα εἷς τῶν δύο ἀγγέλων ὁ Υἱὸς ἦν, αὐτὴ ἡ Γραφὴ ἐδίδαξεν. *Μακ.* Πῶς; *Ὀρθ.* Μετὰ γὰρ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς καὶ εὐλογηθῆναι τὸν Ἀβραὰμ, καὶ τὴν τοῦ Ἰσαὰκ λαβεῖν αὐτὸν ἐπαγγελίαν, οὕτως γέγραπται, καὶ ἐὰν μακροθυμήσῃς, λέγω. *Μακ.* Εἰπέ. *Ὀρθ.* « Καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· Οὐ μὴ κρύψω ἀπὸ Ἀβραὰμ

quandoquidem declinastis ad servum vestrum. Et dixerunt ei: Ita facito, ut dixisti [85]. » Hoccine scriptum est, an non? *Maced.* Omnia hæc scripta sunt. *Orth.* Servus autem Domini, cum se diceret eorum servum, eumdem trium dominatum professus est. Neque enim dixit: Quandoquidem declinasti ad servum tuum, sed « declinastis ad servum vestrum, » quorum etiam pedes lavare studuit. *Maced.* Quid vero absurdi est in eo, quod angelorum pedes lavit? Nec enim adhuc noverat Deum sibi apparuisse, sed putabat se extraneos aliquos viros hospitio excipere. *Orth.* Demus Abraham ita existimasse, ut tu dicis: annon ei dixissent angeli, ne nos pari ac istum honore afficias? Et quomodo Abraham existimavit extraneos homines a se hospitio excipi, qui prostratus in terram adoravit, et eos supra se vidit? Sic enim scriptum est: « Sublatis oculis respexit, et ecce tres viri super ipsum steterunt, » non autem, coram ipso. *Maced.* Nondum erat ei patefactum, istos quidem angelos, illum vero Deum esse. *Orth.* Tunc igitur eos pari honore excepit: « Festinavit enim Abraham in tabernaculum ad Saram, et dixit ei: Festina et pinsito tres similæ mensuras, et fac subcinericios panes. Deinde ad armentum cucurrit Abraham, acceptumque vitulum tenerum et opimum dedit servo suo, qui properavit ut faceret: acceptumque butyrum et lac, et quem præparaverat vitulum ipsis apposuit, qui comederunt: ipse vero astabat eis sub arbore [86]. » Hæccine scripta sunt, an non? *Maced.* Etiam. *Orth.* Et angeli una cum Deo comederunt? *Maced.* Visio erat: angelos autem fuisse, lege quæ sequuntur, et invenies.

11. *Orth.* Et nos quoque novimus illos duos postea angelos dici, sed rursum eos postea Scriptura Dominum appellat. Filio vero et Spiritui constat angeli nomen tribui, non hoc loco duntaxat, verum etiam alibi. Sed angelus improprie vocatur: veluti cum in Evangelio dicit: « Homo quidam plantavit vineam, et locavit eam agricolis [87]; » et postea inquit: « Misit servos suos, et post servos filium, quem unicum habebat [88], » liquet Patrem ab eo dici hominem. Et cum inquit: « Homo quidam fecit nuptias filio suo [89], » ibi quoque hominem eum vocat; sed usus Scripturæ hunc esse Deum demonstrat. Scriptura vero manifestissime docet, unum ex his duobus angelis fuisse Filium. *Maced.* Quomodo? *Orth.* Nam postquam comedissent, et benedictus fuisset Abraham, accepta Isaac promissione, ita scriptum est, et dicam, si modo sustineas. *Maced.* Dic. *Orth.* « Et Dominus dixit: Non celabo Abraham servum

[85] Gen. XVIII, 4, 5. [86] ibid. 6-8. [87] Luc. XX, 9. [88] ibid. 10-13. [89] Matth. XXII, 2.

(11) Ὅτι abest a Pal. Ibidem mss., εἰρηκὼς ἑαυτόν.
(12) Palat., ἐνόμισεν.
(13) Palat., ὅτι καὶ ἀναβλ.... καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄγγελοι.
(14) Edit. Stephan., ἰσοτίμους. Mox post ἐδέξατο, in editis legitur, ὥσπερ γέγραπται, quæ desunt in mss.
(15) Τό deest in Palatino

meum, quæ ego sum facturus. Abraham autem fiet in gentem magnam et copiosam, et in eo benedicentur omnes terræ nationes : » et paulo post : « Dixit autem Dominus : Clamor Sodomorum et Gomorrhæ increbuit ad me, et ipsorum peccata sunt magna valde. **447** Descendens igitur videbo, num secundum clamorem ipsorum qui ad me venit compleant : sin secus est, ut sciam. Et digressi inde viri venerunt Sodoma : Abraham vero stabat coram Domino, et appropinquans dixit : Num perdes justum una cum impio, et erit justus ut impius? Si fuerint in urbe quinquaginta justi, an eos perdes, neque toti loco remittes propter quinquaginta justos, si in urbe fuerint? Absit ut hoc agas, ut justum cum impio interficias, et justus erit ut impius! absit! An qui judex est totius terræ, non judicabit? Dixit autem Dominus : Si in Sodomis invenero in urbe quinquaginta justos, toti loco remittam in eorum gratiam [90]. » Et ita Abraham subductis quinque, et rursum quinque, pervenit usque ad decem : « Dixitque Deus : Non perdam in gratiam decem istorum : et abiit Dominus, postquam desiisset loqui ad Abraham : Abraham quoque rediit domum suam [91]. »

12. *Maced.* Dic quæ mox sequuntur. *Orth.* « Venerunt autem duo illi angeli Sodoma. » *Maced.* Audis duos illos fuisse angelos? *Orth.* Antea dixi, sicut Scriptura duos illos vocavit viros, qui tamen viri natura non erant, sic etiam illos ipsos vocare angelos, qui angeli natura non erant, idque improprie, eo quod Dei consilium nuntiarent. Audiamus autem quæ sequuntur. Magis enim a ruina civitatis erudimur. *Maced.* Dic. *Orth.* « Venerunt autem duo illi angeli Sodoma vespere, Loth autem ad portam Sodomorum sedebat, qui eos conspicatus, occurrit ipsis obviam, et facie in terram prostrata adoravit, dixitque : Ecce, domini, diversamini in domum servi vestri, et pernoctate, et abluite pedes vestros, et diluculo experrecti pergetis vestro itinere [92]. » Audis, quod eos adoraverit, et dominos appellet, et eorum servum sese profiteatur? *Maced.* Putabat eos esse homines, et, cum hospitalis esset, adoravit eos, et dominos vocavit. *Orth.* Sed si fuissent angeli, dixissent ei : « Dominum Deum tuum adora. Nos enim ut tu conservi sumus [93]. » *Maced.* Enimvero qua in re peccabat adorans angelos? *Orth.* Sæpe audivi vos, cum diceretis, non esse adorandum Spiritum sanctum. *Maced.* Neque enim fas est. *Orth.* Cur igitur nunc dicis : Qua in re sanctus Loth peccabat, adorans angelos? *Maced.* Num enim eos ut Dominum Deum adoravit? *Orth.* Lege quæ ordine sequuntur. *Maced.* Lege tu ipse. *Orth.* Iis quæ recitavimus subjecit quod exceperit eos hospitio, et venerunt viri loci illius

A τοῦ παιδός μου, ἃ μέλλω ποιεῖν ἐγώ. Ἀβραὰμ δὲ γενόμενος ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς· » εἶτα μετ' ὀλίγα· « Εἶπε δὲ ὁ Κύριος· Κραυγὴ Σοδόμων καὶ Γομόῤῥας πεπλήθυνται πρὸς μὲ, καὶ αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν μεγάλαι σφόδρα. Καταβὰς οὖν ὄψομαι, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς μὲ συντελοῦνται· εἰ δὲ μὴ, ἵνα γνῶ. Καὶ ἀποστραφέντες ἐκεῖθεν οἱ ἄνδρες, ἦλθον εἰς Σόδομα. Ἀβραὰμ δὲ ἦν ἑστηκὼς ἔναντι Κυρίου· καὶ ἐγγίσας Ἀβραὰμ εἶπεν· Μὴ συναπολέσεις (16) δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς, καὶ ἔσται ὁ δίκαιος, ὡς ὁ ἀσεβής; Ἐὰν ὦσι πεντήκοντα δίκαιοι ἐν τῇ πόλει, ἀπολέσεις αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἀνήσεις ἅπαντα τὸν τόπον ἕνεκεν τῶν πεντήκοντα δικαίων, ἐὰν ὦσιν ἐν αὐτῇ; Μηδαμῶς σὺ ποιήσῃς (17) τὸ ῥῆμα τοῦτο, B τοῦ ἀποκτεῖναι δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς, καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής· μηδαμῶς. Ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν οὐ ποιήσει κρίσιν; Εἶπεν δὲ ὁ Κύριος· Ἐὰν εὕρω ἐν Σοδόμοις πεντήκοντα δικαίους ἐν τῇ πόλει, ἀφήσω πάντα τὸν τόπον δι' αὐτούς. » Καὶ οὕτως ὑφελὼν πέντε, καὶ πάλιν πέντε, ἦλθεν ἕως δέκα· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Οὐκ ἀπολέσω ἕνεκεν τῶν δέκα. Ἀπῆλθεν δὲ ὁ Κύριος, ὡς ἐπαύσατο λαλῶν τῷ Ἀβραάμ· καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. »

12. *Μακ.* Εἰπὲ τὰ ἑξῆς. *Ὀρθ.* « Ἦλθον δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα. » *Μακ.* Ἀκούεις, ὅτι ἄγγελοι ἦσαν οἱ δύο; *Ὀρθ.* Προλαβὼν εἶπον, ὅτι ὥσπερ λέγει τοὺς δύο ἄνδρας, καὶ οὐκ ἦσαν τῇ φύσει ἄνδρες· οὕτως καὶ τοὺς δύο ἀγγέλους λέγει, καὶ οὐκ ἦσαν τῇ φύσει ἄγγελοι, ἀλλὰ καταχρηστικῶς, ἐκ τοῦ ἀγγέλλειν C αὐτοὺς τὴν τοῦ Θεοῦ βουλήν. Τῶν δὲ ἑξῆς ἀκούσωμεν. Μᾶλλον γὰρ ἐκ τοῦ ἐδαφίου διδασκόμεθα. *Μακ.* Εἰπέ. *Ὀρθ.* « Ἦλθον δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἑσπέρας. Λὼτ δὲ ἐκάθητο περὶ τὴν πύλην Σοδόμων. Ἰδὼν δὲ Λὼτ, ἐξανέστη εἰς συνάντησιν αὐτοῖς, καὶ προσεκύνησεν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ, κύριοι, ἐκκλίνατε εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδὸς ὑμῶν, καὶ καταλύσατε (18), καὶ νίψασθε τοὺς πόδας ὑμῶν, καὶ ὀρθρίσαντες, ἀπελεύσεσθε εἰς τὴν ὁδὸν ὑμῶν. » Ἀκούεις, ὅτι προσεκύνησεν αὐτοὺς, καὶ κυριολογεῖ, καὶ παῖς εἶναι αὐτῶν ὁμολογεῖ; *Μακ.* Ἐνόμιζεν εἶναι αὐτοὺς ἀνθρώπους, καὶ φιλόξενος ὢν προσεκύνησεν (19) αὐτοὺς, καὶ κυρίους καλεῖ. *Ὀρθ.* Ἀλλ' εἰ ἦσαν ἄγγελοι, εἶπον ἂν αὐτῷ, Κυρίῳ τῷ D Θεῷ σου προσκύνει· ἡμεῖς γάρ σου ὁμόδουλοί ἐσμεν. » *Μακ.* Τί γὰρ ἠδικεῖτο προσκυνῶν ἀγγέλοις; *Ὀρθ.* Ἤκουσα ὑμῶν λεγόντων πολλάκις, ὅτι οὐ δεῖ προσκυνεῖν Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. *Μακ.* Καὶ γὰρ οὐ δεῖ. *Ὀρθ.* Καὶ πῶς νῦν λέγεις· Τί γὰρ ἐβλάπτετο ὁ ἅγιος Λὼτ προσκυνῶν τοῖς ἀγγέλοις; *Μακ.* Μὴ γὰρ ὡς Κυρίῳ τῷ Θεῷ προσκυνεῖ αὐτοῖς; *Ὀρθ.* Ἀνάγνωθι τὰ ἑξῆς. *Μακ.* Ἀνάγνωθι αὐτός. *Ὀρθ.* Μετὰ τὰ ἀναγνωσθέντα ἐπιφέρει, ὅτι ἐξένισεν αὐτούς· καὶ ἦλθον οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου, ζητοῦντες παρα-

[90] Gen. xviii, 17-28. [91] ibid. 32, 33. [92] Gen. xix, 1, 2. [93] Apoc. xix, 10.

(16) Mss., συναπολέσεις. Editi, συναπολέσῃς.

(17) Palat., ποιήσεις.

(18) Sic Palat. Editi, καταλύσασθε.

(19) Mss., προσεκύνει.

νομῆσαι εἰς τοὺς ἄνδρας. Καὶ ὁ Λὼτ τὰς θυγατέρας ἐδίδου εἰς ὕβριν μᾶλλον ἢ τοὺς ἄνδρας. Καὶ ἐπιμενόντων τῶν Σοδομιτῶν τῇ ἀθέῳ γνώμῃ, ἐπεσπῶντο οἱ ἄγγελοι τὸν Λὼτ εἰς τὴν οἰκίαν, ἐκείνους δὲ ἐπάταξαν ἀορασίᾳ. Ἢ οὐχ οὕτως; *Μακ.* Οὕτως. *Ὀρθ.* Καὶ ἑξῆς γέγραπται· « Εἶπον δὲ οἱ ἄνδρες πρὸς Λώτ· Ἔστι σοι ὧδε γαμβρὸς, ἢ υἱοὶ, ἢ θυγατέρες; ἢ εἴ τίς σοι ἄλλος ἐστὶν ἐν τῇ πόλει, ἐξάγαγε ἐκ τοῦ τόπου τούτου. Ὅτι ἀπόλλυμεν ἡμεῖς τὸν τόπον τοῦτον, ὅτι ὑψώθη ἡ κραυγὴ αὐτῶν ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἀπέστειλεν ἡμᾶς ὁ Κύριος ἐκτρίψαι αὐτήν. »

13. *Μακ.* Ἀκούεις, ὅτι ὁμολογοῦσιν ἀπεστάλθαι παρὰ Κυρίου; Μὴ αὐτοὶ Κύριοί εἰσιν; *Ὀρθ.* Ἐὰν οὖν λέγῃ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ, ὅτι « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ· » καὶ ἀλλαχοῦ· « Καθὼς ἀπέστειλέν με ὁ ζῶν Πατὴρ, καὶ ὁ πέμψας με ἐντολήν μοι δέδωκεν· » τί εἴπω, ἢ τί λαλήσω; Οὐκέτι ὁμολογεῖται Κύριος, ἐπειδὴ ἀπεστάλη; *Μακ.* Καὶ ὁ Υἱὸς ὁμολογουμένως Κύριός ἐστιν· μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Τελείως ἐνταῦθα καὶ συμπροσκυνεῖται καὶ συγκυριολογεῖται τῷ Υἱῷ. *Μακ.* Ἤδη γὰρ δέδεικται, ὅτι Υἱὸς ἦν τῷ Λὼτ ὁ διαλεγόμενος; *Ὀρθ.* Μακροθύμει, καὶ ὁμολογήσεις. *Μακ.* Οἶδα, ὅτι περισπᾷς με, μὴ δυνάμενος εἰπεῖν, ποῦ γέγραπται Θεὸς τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Τέως γνῶμεν, τίνες ἦσαν οὗτοι οἱ φαινόμενοι ἄνδρες, καὶ τότε αὐτὸ τὸ Πνεῦμα δώσει πάντων τῶν ζητουμένων τὴν εὕρεσιν. *Μακ.* Ἐγὼ, ὡς ἔχει ἡ Γραφὴ, ἀγγέλους λέγω. *Ὀρθ.* Κἀγὼ ἀγγέλους καὶ ἄνδρας λέγω· ἀλλ' ὥσπερ τέως ὡμολόγηται ἡμῖν, ὅτι εἷς τῶν τριῶν ἀνδρῶν Κύριος ὁ Θεὸς, οὕτως ἡ ἐξέτασις εὑρήσει καὶ οἱ δύο τίνες ἦσαν. *Μακ.* Εἰπὲ τί θέλεις (20). *Ὀρθ.* Τὰ ἑξῆς ἀναγινώσκω; *Μακ.* Ἀνάγνωθι. *Ὀρθ.* « Ἡνίκα δὲ ὄρθρος ἐγένετο, ἐπεσπούδαζον οἱ ἄγγελοι τὸν Λὼτ, λέγοντες· Ἀναστὰς λαβὲ τὴν γυναῖκά σου καὶ τὰς δύο θυγατέρας, ἃς ἔχεις, καὶ ἔξελθε, ἵνα μὴ συναπόλῃ ταῖς ἀνομίαις τῆς πόλεως. Καὶ ἐταράχθησαν, καὶ ἐκράτησαν οἱ ἄγγελοι τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ τῆς χειρὸς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ τῶν χειρῶν τῶν δύο θυγατέρων αὐτοῦ, ἐν τῷ φείσασθαι Κύριον αὐτοῦ. Καὶ ἐγένετο ἡνίκα ἐξήγαγον αὐτοὺς ἔξω, καὶ εἶπον· Σῶζε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καὶ μὴ περιβλέψῃ εἰς τὰ ὀπίσω, μηδὲ στῇς ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ. Εἰς τὸ ὄρος σώζου, μή ποτε συμπαραληφθῇς. Εἶπε δὲ Λὼτ πρὸς αὐτόν· Δέομαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὗρεν ὁ παῖς σου ἔλεος ἐναντίον σου, καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, ὃ ποιεῖς ἐπ' ἐμὲ, τοῦ ζῆν τὴν ψυχήν μου. Ἐγὼ δὲ οὐ δυνήσομαι σωθῆναι εἰς τὸ ὄρος, μή ποτε μεταλάβῃ με τὰ κακὰ, καὶ ἀποθάνω. Ἰδοὺ ἡ πόλις αὕτη ἐγγὺς, τοῦ καταφυγεῖν με ἐκεῖ, ἥ ἐστι μικρά. Ἐκεῖ σωθήσομαι. Οὐ μικρά ἐστι; καὶ ζήσεται ἡ ψυχή μου. » Ἀκούεις, εἰ ὦτα ἔχεις, ὅτι, γνοὺς αὐτῶν τὴν κοινότητα καὶ ἑνότητα, προσπεσὼν αὐτοῖς εἶπεν· « Δέομαι, Κύριε, » οὐχὶ, Κύριοι. Ἤδει γὰρ, ὅτι οὐδεὶς δύναται δυσὶ

A animo flagitii adversus illos committendi. Loth vero filias, potius quam viros illos, offerebat ipsorum contumeliæ. Cumque permanerent in impia illa sententia Sodomitæ, retraxerunt Lothum angeli domum, illos vero cæcitate percusserunt. annon ita scriptum est? *Maced.* Ita. *Orth.* Deinde scriptum est: « Dixerunt autem ad Loth viri illi: Estne tibi gener, vel filii, vel filiæ? aut si quis alius tibi est in urbe, educ eum ex hoc loco. Sumus enim hunc locum destructuri, quoniam clamor eorum sublatus est coram Domino, et misit nos Dominus, ut hanc urbem deleamus [94]. »

13. *Maced.* Audis ipsos fateri se missos esse a Domino? num igitur ipsi sunt Domini? *Orth.* Cum igitur dicat in Evangeliis Salvator: « Non B sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel [95]: » et alibi: « Sicut misit me vivens Pater; et qui misit me, mandatum dedit mihi [96]; » quid dicam, aut quid loquar? An amplius non agnoscitur esse Dominus, quia missus est? *Maced.* Filius quoque sine controversia Dominus est: num vero etiam Spiritus? *Orth.* Prorsus hic simul adoratur, et simul Dominus compellatur cum Filio. *Maced.* Jam vero **448** demonstrasti Filium fuisse eum, qui Loth alloquebatur? *Orth.* Animum cohibe, et fateberis. *Maced.* Hoc quidem scio, quod me circumagas, cum non possis dicere ubi scriptum sit: Spiritus est Deus. *Orth.* Primum sciamus quinam homines fuerint, qui apparuerunt, C et tunc ipse Spiritus sanctus dabit ut quidquid quærimus inveniamus. *Maced.* Ego, ut habet Scriptura, angelos dico. *Orth.* Ego vero et angelos et viros dico: sed, ut antea inter nos consensimus, unum istorum trium fuisse Dominum Deum, ita etiam exacta pervestigatione invenietur quinam etiam isti duo fuerint. *Maced.* Dic quod volueris. *Orth.* Legam quæ consequuntur? *Maced.* Lege. *Orth.* « Orto vero diluculo urgebant Loth angeli, dicentes: Surge et accipe uxorem tuam, et duas filias, quas habes, et egredere, ne una cum urbis sceleribus pereas. Ipsi vero turbati sunt, apprehenderuntque angeli manum ejus, et manum uxoris ejus, et manus duarum filiarum ejus, quod Dominus ei parceret. Et factum est cum eduxissent eos D foris, dixerunt: Serva tuam ipsius animam, neque respice a tergo, neque consiste in circumjacente regione: salvus esto in monte, ne simul involvaris. Lothus vero dixit ei: Obsecro, Domine, quandoquidem invenit servus tuus misericordiam apud te, et magnificasti justitiam tuam, quam facis in me, ut vivat anima mea. Ego autem non possum in monte servari, ne comprehendant me mala et peream. Ecce hæc urbs prope, ut illuc confugiam parva est. Illic servabor. Nunquid non parva est? et vivet anima mea [97]. » Audis, si aures habes,

[94] Gen. xix, 12, 13. [95] Matth. xv, 24. [96] Joan. xii, 49. [97] Gen. xix, 15-20.

(20) Edit. Steph., τί λέγεις.

Loth, cum nosset eorum communionem et unitatem, accidisse ad eorum pedes, et dixisse : « Obsecro, Domine, » non, Domini. Sciebat enim neminem posse duobus dominis servire. Duo sunt autem, cum unus quidem hoc, alter istud vult. Dic igitur et tu Filio ac Spiritui : Obsecro, Domine, quandoquidem misericordiam nactus est servus tuus apud te, non, Apud vos, ne dominium dividas. Nam si qui adhæret Deo, unus est spiritus, quomodo separari possit Spiritus ab eo, qui ipsum suppeditat? *Maced.* Scilicet jam probatum est, angelos illos fuisse Filium et Spiritum. *Orth.* Dixit ergo sanctus Loth iis qui angeli natura erant : « Obsecro, Domine, quandoquidem servus tuus invenit misericordiam apud te, et magnificasti justitiam tuam, quam facis erga me, ut vivat anima mea. » *Maced.* Sane quidem. *Orth.* Audi igitur præterea, quæ sequuntur : « Et dixit ei, » (non amplius dicit, Angeli, sed is videlicet, quem Dominum professus erat), « Ecce admiratus sum faciem tuam ut non subvertam urbem, de qua locutus es. Propera igitur, ut illuc serveris. Nec enim potero quidquam agere, donec eo sis ingressus [98]. » Neque dixit : Non poterimus, quamvis initio dixissent : Quia delebimus hanc urbem, cum eos adhuc putabat esse viros, et angelos. Ubi vero eorum dominium agnovit, neque amplius eos vocat Dominos, sed Dominum dicens, « Obsecro, Domine, » tunc et ipsi jam cum eo tanquam unus loquuntur. Neque enim dicunt, Admirati sumus, sed, « Admiratus sum. »

A κυρίοις δουλεύειν· δύο δέ εἰσιν, ὅτε ὁ μὲν τοῦτο θέλει, ὁ δὲ τοῦτο. Εἰπὲ οὖν καὶ αὐτὸς Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι· Δέομαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὗρεν ὁ παῖς σου ἔλεος ἐναντίον σου, οὐχ, Ἐναντίον ὑμῶν, ἵνα μὴ διέλῃς τὴν κυριότητα. Εἰ γὰρ ὁ κολλώμενος τῷ Θεῷ ἓν πνεῦμά ἐστι, πῶς δυνατὸν τὸ Πνεῦμα χωρίζεσθαι τοῦ χορηγοῦντος αὐτό; *Μακ.* Ἤδη γὰρ δέδεικται, ὅτι τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱὸς ἦσαν οἱ ἄγγελοι. *Ὀρθ.* Τοῖς οὖν φύσει ἀγγέλοις εἶπεν ὁ ἅγιος Λώτ· « Δέομαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὗρεν ὁ παῖς σου χάριν ἐναντίον σου, καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, ὃ ποιεῖς ἐπ' ἐμὲ, τοῦ ζῇν ψυχήν μου. » *Μακ.* Καὶ πάνυ. *Ὀρθ.* Οὐκοῦν ἄκουε καὶ πάλιν τῶν ἑξῆς· « Καὶ εἶπεν αὐτῷ· » οὐκέτι λέγει, Οἱ ἄγγελοι, ἀλλὰ δηλονότι Ὁ ὁμολογηθεὶς Κύριος· « Ἰδοὺ, ἐθαύμασά σου τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπὶ τῷ ῥή- **B** ματι τούτῳ τοῦ μὴ καταστρέψαι τὴν πόλιν περὶ ἧς ἐλάλησας. Σπεῦσον οὖν τοῦ σωθῆναι ἐκεῖ. Οὐ γὰρ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶγμα, ἕως τοῦ εἰσελθεῖν σε ἐκεῖ. » Καὶ οὐκέτι εἶπεν· Δυνησόμεθα, καίτοιγε ἐν ἀρχῇ ἔλεγον, ὅτι Ἐκτρίβομεν ἡμεῖς τὴν πόλιν, ὅτε αὐτοὺς ἐνόμιζεν ἄνδρας καὶ ἀγγέλους εἶναι. Ὅτε δὲ αὐτῶν τὴν κυριότητα ἔγνω, καὶ οὐκέτι κυρίους καλεῖ, ἀλλὰ Κύριον λέγει, λέγων, « Δέομαι, Κύριε, » τότε καὶ αὐτοὶ ὡς εἷς αὐτῷ διαλέγονται. Οὐ γὰρ λέγουσιν, Ἐθαυμάσαμέν σου τὸ πρόσωπον, ἀλλὰ, « Ἐθαύμασα. »

14. *Maced.* Num igitur Pater una cum iis apparuerat? *Orth.* Omnino. *Maced.* Quomodo igitur dicit : « Deum nemo vidit unquam [99]? » *Orth.* Propterea enim apparuerunt tanquam viri, quoniam id quod natura Deus est, nemo vidit unquam, neque videre possit. *Maced.* At ego Filium eum esse dico, qui ab Abrahamo visus fuit. *Orth.* Redeo igitur ad id, quod legere cœperam. *Maced.* Lege. *Orth.* « Sol exortus est super terram, et Loth introiit in urbem Segor. Dominus pluit supra Sodoma ignem et sulphur a Domino e cœlo, et omnes illas urbes subvertit [1]. » Quis Dominus? is nimirum qui dixerat ad Loth : « Etiam in **449** hac re admiratus sum faciem tuam, ne urbem illam, de qua locutus es, subvertam. Propera igitur, ut illic serveris. Nec enim potero quidquam agere, donec eo sis ingressus. » *Maced.* Unus illorum erat Dominus : num enim ipsi duo? *Orth.* Dixi Lothum cum duobus illis, tanquam cum uno fuisse collocutum. Dicunt enim duo illi : « Si quis hic est tibi gener, aut filii, aut filiæ, educ eos tecum. Nos enim perdemus hanc civitatem. » Modo igitur dicit, « Nos, » propter hypostases, modo vero dicit, « Ego, » propter naturam. « Intelligite ergo, » ut scriptum est, « insipientes in populo, et stulti aliquando sapite [2]. » Nam et Abraham, agnitis tribus hypostasibus, Dominum dicit : et Loth duabus animad-

14. *Μακ.* Ὁ Πατὴρ οὖν ἦν μετ' αὐτῶν ὀφθείς; **C** *Ὀρθ.* Καὶ πάνυ. *Μακ.* Πῶς οὖν λέγει· « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε; » *Ὀρθ.* Διὰ γὰρ τοῦτο ὡς ἄνδρες ὤφθησαν, ἐπειδὴ ὅ ἐστι τῇ φύσει, οὐδεὶς οὔτε εἶδεν, οὔτε ἰδεῖν δύναται. *Μακ.* Ἐγὼ λέγω, ὅτι ὁ Υἱὸς ἦν ὁ ὀφθεὶς τῷ Ἀβραάμ. *Ὀρθ.* Πάλιν οὖν ἀναχωρῶ τοῦ ἀναγνώσματος; *Μακ.* Ἀνάγνωθι. *Ὀρθ.* « Ὁ ἥλιος ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ Λὼτ εἰσῆλθεν εἰς Σηγώρ· Κύριος ἔβρεξεν ἐπὶ Σόδομα πῦρ καὶ θεῖον παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέστρεψεν πάσας τὰς πόλεις. » Ποῖος Κύριος; δῆλον, ὅτι ὁ εἰρηκὼς τῷ Λὼτ, ὅτι « Ἐθαύμασά σου τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπὶ τῷ ῥήματι τούτῳ μὴ (21) καταστρέψαι τὴν πόλιν, περὶ ἧς ἐλάλησας. Σπεῦσον οὖν σωθῆναι ἐκεῖ. Οὐ γὰρ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶγμα ἕως τοῦ εἰσελθεῖν σε ἐκεῖ. » *Μακ.* Ὁ εἷς ἦν ὁ Κύριος· μὴ γὰρ οἱ δύο; *Ὀρθ.* **D** Εἶπον, ὅτι τοῖς δυσὶν ὡς ἑνὶ διελέγετο. Ἀμέλει οἱ δύο λέγουσιν· « Εἴ ἐστι σοι ὧδε γαμβρὸς, ἢ υἱοὶ, ἢ θυγατέρες, ἐξάγαγε μετὰ σεαυτοῦ. Ἀπόλλυμεν γὰρ ἡμεῖς τὴν πόλιν ταύτην. » Ποτὲ οὖν τὸ « Ἡμεῖς » λέγει διὰ τὰς ὑποστάσεις, ποτὲ δὲ τὸ « Ἐγὼ » διὰ τὴν φύσιν. « Σύνετε οὖν, » καθὼς εἴρηται, « ἄφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροί ποτε φρονήσατε. » Ὅτι καὶ Ἀβραὰμ, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἐγνωκὼς, Κύριον λέγει· καὶ Λὼτ, τὰς δύο ἐγνωκὼς, ὁμοίως Κύριον λέγει· καὶ μὴ διαιρεῖτε τὰ ἀδιαίρετα, μηδὲ μερίζετε (22) τὰ ἀμέριστα. *Μακ.* Ἔχεις μοι εἰπεῖν, πῶ

[98] Gen. xix, 21, 22. [99] Joan. i, 18. [1] Gen. xix, 23, 24. [2] Psal. xciii, 8.

(21) Sic mss. recte. In editis μή deest.

(22) Ita Palat. Editi vero, μερίζεσθε.

γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Τέως ἔμαθες, ὅτι καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη οἶδε τὰς τρεῖς ὑποστάσεις· καὶ οὐκ ἐπιλανθανομένη τῶν προειρημένων λέγει· « Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστιν, » ἀλλ' ἑνοῦσα τὴν θεότητα. Ἄκουε οὖν τοῦ Ἰὼβ λέγοντος· « Ὁ τανύσας τὸν οὐρανὸν μόνος καὶ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπὶ ἐδάφους. » Δῆλον, ὅτι τὸν Υἱὸν λέγει προφητικῶς. Ὁ γὰρ περιπατήσας ἐπὶ θαλάσσης αὐτός ἐστιν.

A sis Dominum itidem dicit : neque dividite ea quæ dividi non possunt, neque partimini quæ partitionem non admittunt. *Maced.* Potes mihi dicere, ubi scriptum sit, Spiritus est Deus? *Orth.* Hactenus didicisti, Veteri quoque Testamento cognitas fuisse tres hypostases, quod etiam Testamentum prædictorum tamen non immemor dicit : « Dominus Deus tuus, Dominus unus est [a], » ut deitatem ad unum redigeret. Audi igitur Jobum dicentem : « Qui solus cœlum extendit, et super mare quasi in solo inambulat [b]. » Palam est eum de Filio prophetice loqui. Is enim est, qui super mare ambulavit.

15. *Μακεδ.* Ἰδὲ οὖν πάλιν, ὁ Υἱὸς μόνος περιεπάτησεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. *Ὀρθ.* Ἀλλ' εἶπον, ὅτι τὸ μόνος ἐπὶ τῆς θεότητος λαμβανόμενον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει. Εἰσὶ δέ τινα, ἃ μόνου τοῦ Υἱοῦ ἴδιά εἰσι. Μόνος γὰρ ἐνηνθρώπησε, μόνος ἐβαπτίσθη, μόνος ἐκ Πατρὸς γεγέννηται, μόνος ἐσταυρώθη, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οὐ χωρισθεὶς τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως, ἀλλ' ὢν ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, ἰδιοποιεῖται τὴν ἐνανθρώπησιν, ἵνα διευκρινηθῶσιν αἱ ὑποστάσεις. Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς, ὅτι ἡ Παλαιὰ μόνη οἶδε τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεὸν καταγγέλλειν, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· « Γέγραπται, Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Καὶ ἐν ἄλλοις, ἐρωτηθεὶς, ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν νόμῳ, εἶπεν· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου· καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. » Ἆρα, ἐπειδὴ οὐκ εἶπε Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ Υἱὸν αὐτοῦ, οὐ δεῖ ἀγαπᾷν ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ συναγαπᾷν Κυρίῳ τῷ Θεῷ καὶ Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; *Μακεδ.* Ναί. Ἀλλ' εἰπὲ, ποῦ Θεὸς τὸ Πνεῦμα εἴρηται. *Ὀρθ.* Τέως μάθε αὐτὸ μὴ χωρίζειν τῆς κοινωνίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ συναγαπᾷν τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ τότε ἐπίγνωσιν Θεοῦ εὑρήσεις. *Μακεδ.* Ἀγαπῶ μὲν αὐτὸ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ διανοίας· οὐ μὴν θεολογῶ αὐτό. *Ὀρθ.* Πῶς γὰρ δύνῃ θεολογῆσαι τὸ Πνεῦμα, ὁ μὴ θέλων εἰπεῖν τὴν αὐτὴν οὐσίαν, καὶ δόξαν, καὶ βουλὴν, καὶ δύναμιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ; ἀλλ' ἐναντία εὑρέθης λέγων ᾗ προσέβαλλου πίστει τοῦ μακαρίου Λουκιανοῦ. *Μακεδ.* Ἐγὼ πιστεύω, ὡς ὁ μακάριος Λουκιανὸς, καὶ λέγω οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης ἀπαράλλακτον εἰκόνα· τὴν αὐτὴν οὐ λέγω οὐδὲ οὐσίαν, οὐδὲ θεότητα, οὐδὲ βουλὴν, οὔτε δύναμιν, οὔτε δόξαν. *Ὀρθ.* Σαυτῷ οὖν ἐναντία λέγεις καὶ τῷ μακαρίῳ Λουκιανῷ· καὶ ὥσπερ οἱ Μανιχαῖοι καὶ Φρύγες, καὶ πᾶσαι αἱρέσεις (23) λέγουσιν, οὕτως πιστεύομεν, ὡς οἱ ἀπόστολοι· ἐξεταζόμενοι δὲ, ἐναντία εὑρίσκονται λέγοντες· οὕτω καὶ αὐτὸς ποιεῖς. Καὶ Ἰουδαίων δὲ ἔστιν ἀκοῦσαι, ὅτι Οὕτω πιστεύομεν, ὡς ὁ μακάριος Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται,

15. *Maced.* Rursum igitur vide, solus Filius super mare ambulavit. *Orth.* At ego dixi istud, solus, cum deitati tribuitur, plerumque Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum declarare. Sunt autem
B quædam solius Filii propria. Solus enim factus est homo, solus baptizatus est, solus ex Patre genitus est, solus fuit crucifixus, et quæcunque sunt hujusmodi : idque non separatus a Patris hypostasi, sed ut qui in ipso esset, et eum in sese haberet, incarnationem sibi propriam habet, ut rite distinguantur hypostases. Ac ne existimes solum Vetus Testamentum unum et solum Deum annuntiare, audi Salvatorem ipsum dicentem : « Scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies [c]. » Et alibi, rogatus quodnam esset maximum in lege præceptum, inquit : « Diliges Dominum Deum tuum ex tota anima tua, et ex toto corde tuo, et ex totis viribus tuis : et proximum tuum sicut teipsum [d]. » Num vero quoniam non dixit, Dominum Deum
C tuum et Filium ejus, non oportet nos diligere, ac non potius una cum Patre diligi tum Filium, tum Spiritum sanctum? *Maced.* Sane. Sed dicito, ubi Spiritus sanctus dictus sit Deus. *Orth.* Primum disce Spiritum non separare a Patris et Filii communione, seu una cum Patre et Filio Spiritum quoque sanctum diligere totis viribus tuis, totaque anima tua, et tunc notitiam Dei assequeris. *Maced.* Diligimus eum toto corde, totaque anima et mente, neque tamen eum dicimus Deum esse. *Orth.* Enimvero, qui possis Spiritum dicere Deum, qui nolis eamdem substantiam et gloriam, idem consilium, eamdemque potestatem Patris, et Filii fateri, et compertus sis ipsi beati Luciani confessioni, quam
D opponebas, contraria sentire? *Maced.* Ego ita credo, ut beatus Lucianus, et fateor imaginem substantiæ et consilii, et potestatis, et gloriæ invariatam : eamdem tamen substantiam non dico, neque deitatem, neque idem consilium, neque eamdem potestatem, neque gloriam. *Orth.* Itaque et tibi ipsi et beato Luciano contradicis : et quemadmodum Manichæi et Phryges, omnesque adeo hæreses dictitant, credimus, ut sancti apostoli crediderunt : ubi autem examinantur, contraria dicere compe-

[a] Deut. VI, 6. [b] Job IX, 8. [c] Matth. IV, 10. [d] Deut. VI, 5.

(23) Manuscripti, πᾶσα αἵρεσις.

riuntur, ita et tu facis. Imo etiam ex Judæis audire licet: Ita credimus, ut beatus Moses et prophetæ, quos tamen si interroges, reperientur eum ipsum, de quo vaticinati sunt prophetæ, crucifixisse.

A καὶ ἐν ταῖς ἐρωτήσεσιν αὐτὸν τὸν προφητευόμενον εὑρίσκονται σταυρώσαντες.

450 16. *Maced.* Nos dicimus Filium esse invariatam imaginem substantiæ, et consilii, et potestatis, et gloriæ Patris, non dicimus tamen esse ex Patris substantia, neque eamdem substantiam, et idem consilium, eamdem potestatem et gloriam. Superest ut dicas, si potes, ubi scriptum sit, Spiritum esse Deum. Dic. Quid me paulatim enecas? *Orth.* Cum te tibi ipsi repugnare ostenderem, ut auditores norunt, et ii cognoscent, qui hæc sunt postea lecturi, tunc etiam ostendi Paracletum, Spiritum illum veritatis, esse Deum, et opificem, et vivificum. *Maced.* Si vel unum istorum ostenderis, fiam consubstantialista. *Orth.* Cuinam dixit Deus: « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram [7]? » *Maced.* Deus Pater hoc dicit Filio Deo. *Orth.* Ex eo ipso, quod effectum est, possumus intelligere cuinam id dixerit quod postea effectum fuit. Estne homo ad imaginem Dei factus, annon? *Maced.* Est sane. *Orth.* Dic igitur: Num potest homo esse Dei imago, cum non sit perfectus: et num potest perfectus esse, quem Spiritus sanctus non sanctificarit? *Maced.* Omnes igitur homines habent Spiritum sanctum? *Orth.* Si omnes sunt secundum imaginem perfecti, omnes quoque Spiritum sanctum habent. *Maced.* Omnes habent illum secundum imaginem. *Orth.* Quomodo igitur Paulus inquit: « Ut sitis secundum imaginem ejus, qui condidit vos [8]? » et alibi: « Sicut portavimus imaginem terreni, portemus imaginem cœlestis [9]? » *Maced.* Annon igitur omnes sumus secundum imaginem? *Orth.* Peccatores nequaquam: qui vero carnis actiones mortificant, et induunt novum illum hominem ad imaginem Dei conditum, iis demum illud, secundum imaginem, competit. Talis enim erat Adam ante transgressionem. Homo igitur ille secundum imaginem Dei creatus, a Patre, et Filio, et Spiritu sancto creatus est. Dixit enim, « Faciamus, » ut cooperationem declararet, non autem, Facite, ne tu rursus subordinatum operarium et ministrum dicas.

16. *Μακεδ.* Ἡμεῖς οὐσίας, καὶ βουλῆς, καὶ δυνάμεως, καὶ δόξης, ἀπαράλλακτον εἰκόνα λέγομεν τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρός· οὔτε δὲ ἐκ τῆς οὐσίας λέγομεν, οὔτε τὴν αὐτὴν οὐσίαν, καὶ βουλὴν, καὶ δύναμιν, καὶ δόξαν. Λοιπὸν, εἰ ἔχεις εἰπεῖν, ποῦ γέγραπται, Θεὸς τὸ Πνεῦμα, εἰπέ. Τί με σήπεις; *Ὀρθ.* Ὅτε ἔδειξα, ὅτι σαυτῷ ἐναντία λέγεις, ὡς οἱ ἀκροαταὶ ἴσασι, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ἀναγινώσκοντες γνώσονται, τότε δείκνυμι, ὅτι καὶ Θεὸς καὶ κτίστης καὶ ζωοποιός ἐστιν ὁ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. *Μακεδ.* Κἂν ἓν (24) τούτων δείξῃς, γίνομαι ὁμοουσιαστής. *Ὀρθ.* Τίνι εἶπεν ὁ Θεός· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν; » *Μακεδ.* Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἔλεγε τῷ Υἱῷ καὶ Θεῷ. *Ὀρθ.* Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ γεγονότος δυνάμεθα γνῶναι, τίνι ἔλεγε τὸ γεγονός. Ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἢ οὔ; *Μακεδ.* Καὶ πάνυ. *Ὀρθ.* Εἰπὲ οὖν, εἰ δύναται εἰκὼν Θεοῦ εἶναι ἄνθρωπος, μὴ ὢν ἄρτιος· καὶ εἰ δύναται εἶναι ἄρτιος, μὴ ἁγιασθεὶς τῷ Πνεύματι τῆς ἁγιωσύνης. *Μακεδ.* Καὶ πάντες οὖν οἱ ἄνθρωποι Πνεῦμα ἅγιον ἔχουσιν; *Ὀρθ.* Εἰ πάντες εἰσὶ κατ' εἰκόνα ἄρτιοι, καὶ πάντες Πνεῦμα ἅγιον ἔχουσιν. *Μακεδ.* Πάντες ἔχουσι τὸ κατ' εἰκόνα. *Ὀρθ.* Πῶς οὖν ὁ ἅγιος Παῦλος λέγει· « Ὅπως γένησθε κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος ὑμᾶς; » καὶ ἐν ἄλλοις· « Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου; » *Μακεδ.* Οὐκ ἐσμὲν οὖν πάντες κατ' εἰκόνα; *Ὀρθ.* Οἱ ἁμαρτάνοντες, οὔ· οἱ δὲ τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦντες, καὶ ἐνδιδυσκόμενοι τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, ἔχουσι τὸ κατ' εἰκόνα. Τοιοῦτος γὰρ ἦν ὁ Ἀδὰμ πρὸ τῆς παρακοῆς. Ἐκεῖνος οὖν ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κτισθεὶς ἄνθρωπος παρὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐκτίσθη. « Ποιήσωμεν » γὰρ, εἶπεν, ἵνα τὴν συνέργειαν εἴπῃ, οὐχὶ, Ποιήσατε, ἵνα μὴ σὺ πάλιν ὑπουργὸν καὶ λειτουργὸν εἴπῃς.

17. *Maced.* Spiritum sanctum dicis Patris et Filii adjutorem et operis socium? Atqui Scriptura sanctos etiam apostolos vocat adjutores. *Orth.* « Nempe ad salutem eorum, qui servantur, » non autem ad creationem rerum. Apostoli igitur cooperarii quidem dicuntur ad hominum salutem, quoniam fuerunt et sunt templum Spiritus sancti, at ipse Spiritus cooperatus est ad creandum. *Maced.* An vero mihi demonstrare possis, Spiritum cooperatum esse ad hominum creationem? *Orth.* Jam demonstratum est. *Maced.* Quomodo? *Orth.* Quoniam videmus hominem creatum ad imaginem, Spiritus

17. *Μακεδ.* Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεργὸν λέγεις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ; Ἡ Γραφὴ δὲ καὶ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους συνεργοὺς καλεῖ. *Ὀρθ.* « Ναὶ, εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν σωζομένων, » οὐ μὴν εἰς τὴν δημιουργίαν κτισμάτων. Οἱ μὲν οὖν (25) ἀπόστολοι εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων συνεργοὶ, ἐπειδὴ τοῦ Πνεύματος ἦσαν καὶ εἰσὶν ναός· αὐτὸ δὲ τὸ Πνεῦμα εἰς δημιουργίαν. *Μακεδ.* Καὶ ἔχεις μοι δεῖξαι, ὅτι συνήργησεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἀνθρώπων τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Δέδεικται. *Μακεδ.* Πῶς; *Ὀρθ.* Ὅτι τὸν κτισθέντα ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα, μετὰ τῆς τοῦ Πνεύματος συνεργείας ὁρῶμεν ὄντα. *Μακεδ.* Ἐγὼ

[7] Gen. I, 26. [8] Coloss. III, 10. [9] I Cor. XV, 49.

(24) Manuscripti, Ἐὰν ἕν.

(25) Mss., καὶ Υἱοῦ. *Ὀρθ.* Ἡ Γραφὴ δ. καὶ τ. ἀ. ἀπ. σ. λέγει. *Μακεδ.* Ναὶ εἰ τ. σ. τ. σ. οὐ μ. εἰς δ. κτισμάτων. *Ὀρθ.* Οἱ μὲν οὖν, etc.

πάντα ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα λέγω. *Ὀρθ.* Δυνάμει λέγεις, ἢ ἐνεργείᾳ; *Μακεδ.* Καὶ τί ἐστιν δυνάμει; καὶ τί ἐστιν ἐνεργείᾳ; *Ὀρθ.* Δυνάμει ἐστὶν, ὃ δύναται γενέσθαι· ἐνεργείᾳ δὲ ὁ ἐνεργῶν τὰ τῆς εἰκόνος κάλλη. Ὥσπερ τὸ βρέφος δυνάμει ἐστὶ ζῶον λογικὸν θνητόν· ἐνεργείᾳ δὲ γίνεται αὐξηθὲν, ὃ πρὸ τούτου τῇ δυνάμει· οὕτω καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐστιν ἕκαστος δυνάμει. Ἐὰν δὲ ἀπεκδύσηται τὴν νεκρότητα, ἣν ἐπενδύσατο διὰ τῆς παραβάσεως ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἐνδύσηται τὸν καινὸν ἄνθρωπον τῆς ἀφθαρσίας, ὃν ἐκδυσάμενος Ἀδὰμ, γυμνὸς ηὑρέθη· τότε γίνεται ἐνεργείᾳ (26) κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, οἷοι ἐγένοντο οἱ ἀπόστολοι, ὧν ἡ σκιὰ δυνάμεις ἀπετέλει. *Μακεδ.* Πρὸ τούτου οὖν οὐκ ἦσαν κατ' εἰκόνα οἱ ἀπόστολοι; *Ὀρθ.* Μὴ τὸν ἔξω ἄνθρωπον, ὃν διαφθείρεσθαι εἶπεν ὁ Παῦλος, λέγεις τὸν κατ' εἰκόνα, οὐχὶ δὲ τὸν ἔσω τὸν ἀνακαινούμενον; *Μακεδ.* Τὸν ἔσω λέγω, τὸν ἀνακαινούμενον· οὐδὲ γὰρ ἀνθρωπόμορφον λέγω τὸν Θεόν. *Ὀρθ.* Ὁ Θεὸς, οὗ ἐστιν εἰκὼν ὁ ἄνθρωπος, ἀόρατός ἐστιν; *Μακεδ.* Πάνυ. *Ὀρθ.* Ἀνάγκη οὖν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ἀόρατον εἶναι καὶ τὴν εἰκόνα, καὶ τῆς ἀοράτου εἰκόνος ἀόρατον τὸν κατ' εἰκόνα ἄνθρωπον. *Μακεδ.* Ἐὰν δέξωμαι, ὅτι ὁ κατ' εἰκόνα γεγονὼς ἄνθρωπος ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ ἐστιν, ἀλλ' οὐ λέγω τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πεποιηκέναι αὐτόν. *Ὀρθ.* Τίθῃ δὲ ὅλως, ὅτι ὁ Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ ἅγιος ἦν; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Οὕτω κτισθεὶς, ἢ ἐξ ἀρετῆς γενόμενος τοιοῦτος; *Μακεδ.* Οὕτω κτισθείς.

18. *Ὀρθ.* Συνέκτισεν ἄρα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸν ἄνθρωπον. *Μακεδ.* Οὐκ ἐδύνατο γὰρ αὐτὸν ὁ Υἱὸς ἅγιον κτίσαι; *Ὀρθ.* Καὶ πάνυ. *Μακεδ.* Τί οὖν λέγεις, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτὸν ἐποίησεν; *Ὀρθ.* Ὥσπερ ὁ Πατὴρ, δυνάμενος κτίσαι τὸν ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει, ἵνα δειχθῇ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, δυνάμενος κτίσαι ἅγιον τὸν ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ Πνεύματος κτίζει, ἵνα δειχθῇ τὸ γεγονὸς ἔργον Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Οὕτως γοῦν καὶ πεπτωκότα τὸν ἄνθρωπον, καὶ παραβληθέντα τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, ἄνευ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἀνεκαίνισεν· ἀλλὰ καθὼς ὁ Προφήτης λέγει· « Ἐξαπόστειλον τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » *Μακεδ.* Καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἀνακαινισμὸς ἡμῶν διὰ τοῦ Πνεύματος γίνεται· Πνεῦμα γὰρ ἁγιωσύνης ἐστίν. *Ὀρθ.* « Πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς. » Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐν ἁπλότητι εἶπας, διὰ τοῦ Πνεύματος, ἀναγκαίως οὐ παρασιωπῶ. Εἰπὲ οὖν μοι, ὁ ἀνακαινισμὸς ἡμῶν οὐ διὰ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας γίνεται; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Πῶς οὖν βαπτιζόμεθα; εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (27); *Μακεδ.* Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. *Ὀρθ.* Τί οὖν λέγεις τὸν ἀνακαινισμὸν ἡμῶν

A cooperatione esse. *Maced.* Ego omnem hominem dico esse secundum imaginem Dei. *Orth.* Potestate dicis, an operatione? *Maced.* Et quidnam est potestate, quidnam operatione? *Orth.* Potestate illud est, quod fieri potest: operatione vero est, quod imaginis pulchritudinem operatur. Quemadmodum igitur puer est animal potestate rationabile et mortale: ubi autem excrevit, operatione fit illud, quod erat antea potestate, ita etiam unusquisque est potestate secundum imaginem Dei. Quod si exuerit mortalitatem, qua amictus fuit Adam propter mandati transgressionem, et novum illum hominem incorruptionis induerit, quo exutus Adam nudus compertus est: tunc fit reipsa secundum imaginem conditoris, quales apostoli fuerunt, quorum umbra B virtutes edebat. *Maced.* Antea igitur non erant apostoli secundum imaginem? *Orth.* Num exteriorem illum hominem, quem inquit Apostolus corrumpi, dicis secundum imaginem esse, ac non potius interiorem illum, qui renovatur? *Maced.* Interiorem illum dico, qui renovatur: nec enim Deo humanam formam tribuo. *Orth.* Deus, cujus imago est homo, nonne est invisibilis? *Maced.* Maxime. *Orth.* Oportet igitur invisibilis Dei invisibilem quoque esse imaginem: et cum invisibilis sit imago, invisibilem esse hominem, qui secundum imaginem sit. *Maced.* Si admisero hominem, qui secundum imaginem sit factus, esse occultum illum **451** et latentem, at non tamen dico factum esse a Spiritu sancto. *Orth.* Annon vero prorsus concedis, Adamum in paradiso fuisse sanctum? *Maced.* Etiam. *Orth.* An quoniam talis creatus, an quod sua virtute talis evaserit? *Maced.* Quod talis esset creatus.

C 18. *Orth.* Itaque Spiritus sanctus, una cum Patre et Filio hominem creavit. *Maced.* Enimvero annon poterat Filius ipse sanctum hominem creare? *Orth.* Sane vero. *Maced.* Quorsum igitur dicis, creatum fuisse a Spiritu sancto? *Orth.* Quemadmodum Pater, cum posset hominem creare, cum Filio creavit, ut naturæ identitas ostenderetur: ita et Filius, cum posset hominem sanctum creare, cum Spiritu creavit, ut quod factum est, constaret esse Patris, et Filii, et sancti Spiritus opus. Sic igitur hominem etiam lapsum, et jumentis rationis expertibus similem factum, non renovat absque Spiritu: sed, ut inquit Propheta: « Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ [10]. » *Maced.* Dicimus et nos renovationem D nostri per Spiritum effici: est enim Spiritus sanctificationis. *Orth.* « Omnia quidem munda mundis [11]. » Quoniam autem illud, per Spiritum sanctum, non sincere protulisti, necessario cogor interea non silere. Dic igitur mihi: Renovatio nostri nonne fit per lavacrum regenerationis? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quomodo ergo baptizamur? in Patris et Filii, an vero etiam in Spiritus sancti nomine? *Maced.* In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. *Orth.* Quorsum ergo dicis nostri renovationem per

[10] Psal. CIII, 30. [11] Tit. I, 15.

(26) Ἐνεργείᾳ abest a Palat.

(27) Sic Palat. At Felc. et editi, ἢ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Mox, Macedonii responsum abest a Palat.

Spiritum sanctum fieri, non autem ex Patre, et Filio, et Spiritu sancto? *Maced.* Nonne scriptum est : « Qui ex multa sua misericordia regeneravit nos, per lavacrum regenerationis, et renovationem Spiritus sancti [12]? » *Orth.* Prius dixi, « omnia munda mundis. » Enimvero apud nos juxta Scripturæ scopum, « per quem, » idem est atque, « ex quo. » Sane dicit sanctus Paulus : « Fidelis Deus, per quem vocati estis, in communionem Filii ipsius [13], » nempe hic quoque, « per quem, » ponitur pro « ex quo. » Fatere igitur creationem nostram fuisse a Patre, Filio, et Spiritu sancto. Nec enim alius creavit, et alius renovavit : sed Deus is est, qui creavit cum Filio, et Spiritu sancto. Ideo initio dixit : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram [14], » ut ex cooperatione indicaretur naturæ identitas.

19. *Maced.* Demonstra mihi apertius, Spiritum sanctum creare. *Orth.* Sufficiunt quidem sanæ mentis homini quæ modo diximus, ad apertam demonstrationem : quoniam tamen testimoniorum quoque multitudine fidem tibi fieri vis, audi Job dicentem : « Spiritus divinus is est, qui me fecit, et flatus omnipotentis docuit me [15]. » *Maced.* Eliud hæc dicit, neque simpliciter ait, « Qui fecit me, » sed ita dicit : « Purum est verbis cor meum, et labiorum meorum intelligentia pura est cogitatione : Spiritus divinus is est, qui me fecit pura cogitare [16] (inquit). Itaque Spiritus sanctus fecit me » nempe fecit me pura cogitare. *Orth.* At tu certe omnino fateris, divinum esse Spiritum. *Maced.* Imo Job hoc non dixit, sed Eliud, quem Deus reprehendit. *Orth.* At non ipsum in eo reprehendit, quod Spiritum divinum dixisset? *Maced.* Deus tamen eum reprehendit. *Orth.* Quid si igitur ipsum etiam Job audias dicentem : « Vivit Dominus, qui sic me judicavit, et Omnipotens, qui amaritudine affecit animam meam. Certe donec halitus mihi inest, et Spiritus divinus superest mihi in naribus [17]. » Quid habes quod adversus ipsum etiam Job dicas? *Maced.* Voco etiam ego Spiritum **452** divinum, non Deum. *Orth.* At Spiritus divinus quid aliud est, quam Deus? *Maced.* Absit! *Orth.* Dic igitur, ecquam divinarum potestatum Scriptura divinam dixerit : perlege Vetus et Novum Testamentum universum, si quis sanctorum angelorum repertus est, qui divinus Spiritus sit dictus. *Maced.* Nullus enim alius spiritus est istiusmodi. Est enim unicus. *Orth.* Ergo et tu fateris, nullum esse talem Spiritum, inter res creatas. *Maced.* Fateor. *Orth.* Restat igitur ut videamus, annon natura communionem habeat cum Patre et Filio. *Maced.* Hoc si fuerit demonstratum, Deus etiam esse demonstratus fuerit. *Orth.* Antea demonstratum est, esse divinum. *Maced.* Sed non

A διὰ Πνεύματος ἁγίου γίνεσθαι; οὐχὶ δὲ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος; *Μακεδ.* Οὐ γέγραπται, ὅτι κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ ἀναγεννήσας ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου; » *Ὀρθ.* Προλαβὼν εἶπον, ὅτι « τοῖς καθαροῖς πάντα καθαρά. » Παρ' ἡμῖν (28) γὰρ, κατὰ τὸν σκοπὸν τῆς Γραφῆς, τὸ « δι' οὗ » ταυτόν ἐστι τῷ « ἐξ οὗ. » Ἀμέλει γοῦν λέγει ὁ ἅγιος Παῦλος· « Πιστὸς ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Καὶ ἐνταῦθα γὰρ τὸ « δι' οὗ » ἀντὶ τοῦ « ἐξ οὗ » κεῖται. Ὁμολόγει οὖν, ὅτι ἡ κτίσις ἡμῶν παρὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐγένετο. Οὐ γὰρ ἄλλος ἔκτισεν, καὶ ἄλλος ἀνεκαίνισεν· ἀλλ' ὁ κτίσας Θεὸς μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀρχῇ εἶπεν· B « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, » ἵνα ἐκ τῆς συνεργείας τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως δείξῃ.

19. *Μακεδ.* Φανερώτερόν μοι δεῖξον, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίζει. *Ὀρθ.* Ἀρκεῖ μὲν καὶ τὰ προειρημένα τῷ νοῦν ἔχοντι πρὸς φανερὰν ἀπόδειξιν· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν μαρτυριῶν πιστωθῆναι θέλεις, ἄκουσον τοῦ Ἰὼβ λέγοντος· « Πνεῦμα (29) θεῖον τὸ ποιῆσάν με· πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με. » *Μακεδ.* Ἐλιούδ ἐστιν ὁ λέγων, καὶ οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, « Τὸ ποιῆσάν με, » ἀλλὰ λέγει οὕτω· « Καθαρά μου ἡ καρδία ῥήμασιν, σύνεσις δὲ χειλέων μου καθαρὰ νοήσει· Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με καθαρὰ νοήσει. » — « Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με, » τουτέστι, τὸ ποιῆσάν με καθαρὰ νοῆσαι. C *Ὀρθ.* Ὁμολογεῖς δὲ ὅλως θεῖον τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Μὴ γὰρ ὁ Ἰὼβ αὐτὸ εἶπεν· ἀλλ' ὁ Ἐλιούδ, ὃν ἐμέμψατο ὁ Θεός. *Ὀρθ.* Μὴ γὰρ ἐμέμψατο αὐτὸν, διατί εἶπεν τὸ Πνεῦμα θεῖον; *Μακεδ.* Ὅμως ἐμέμψατο αὐτὸν ὁ Θεός. *Ὀρθ.* Ἐὰν οὖν ἀκούσῃς καὶ τοῦ Ἰὼβ λέγοντος· « Ζῇ Κύριος, ὃς οὕτω με κέκριχεν (29*), καὶ ὁ παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχήν. Ἦ μὴν ἔτι τῆς πνοῆς μοι ἐνούσης· Πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ῥισίν, » τί ἔχεις εἰπεῖν καὶ περὶ τοῦ Ἰώβ; *Μακεδ.* Καὶ λέγω θεῖον τὸ Πνεῦμα, οὐ μὴν Θεόν. *Ὀρθ.* Τὸ δὲ θεῖον Πνεῦμα τί ἄλλο ἐστὶν ἢ Θεός; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Οὐκοῦν εἰπὲ, εἴ τινα τῶν ἁγίων δυνάμεων θεῖον εἶπεν ἡ Γραφή. Ἀνάγνωθι τὴν Παλαιὰν πᾶσαν Διαθήκην καὶ τὴν Καινὴν, εἰ εὑρέθη τις D τῶν ἁγίων ἀγγέλων θεῖον λεγόμενος Πνεῦμα. *Μακεδ.* Οὐδὲν γὰρ τῶν ἄλλων πνευμάτων τοιοῦτό ἐστι Πνεῦμα· μοναδικὸν γάρ ἐστι. *Ὀρθ.* Ὁμολογεῖται οὖν καὶ παρὰ σοῦ, μὴ εἶναι ἐν τοῖς κτίσμασι Πνεῦμα τοιοῦτο. *Μακεδ.* Ὁμολογεῖται. *Ὀρθ.* Ἴδωμεν οὖν λοιπὸν, εἰ οὐκ ἔχει μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὴν κατὰ φύσιν κοινωνίαν. *Μακεδ.* Τοῦτο ἐὰν δειχθῇ, ἐδείχθη καὶ Θεός. *Ὀρθ.* Τέως Πνεῦμα θεῖον ἐδείχθη. *Μακεδ.* Ἀλλ' οὐ Θεός. *Ὀρθ.* Ἐὰν ἀκούσωμεν Παύλου τοῦ ἀποστόλου λέγοντος, τὸν Θεὸν μηδὲν ἄλλο εἶναι ἢ θεῖον, ἀνάγκη συνθέσθαι τὸ θεῖον εἶναι Θεόν. *Μακεδ.* Οὐ

[12] Tit. III, 5. [13] I Cor. I, 9. [14] Gen. I, 26. [15] Job XXXIII, 4. [16] ibid. 3, 4. [17] Job XXVII, 2, 3.

(28) Sic Palat. eccle. Editi vero, παρ' ὑμῖν.
(29) Palatinus, Πνεῦμα θεοῦ. Paulo post manuscr. Ἐλιούς, et infra similiter.
(29*) Editi, κέκρινεν. Edit.

πάντως. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς Πνεῦμα, καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα (30) Θεός. Ποῦ δὲ γέγραπται, ὁ Θεὸς θεῖον; Ὀρθ. Ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων λέγει Παῦλος οὕτως· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπων, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. »

A est Deus. *Orth.* Si ex Paulo apostolo audierimus, Deum nihil aliud esse, quam divinum, necesse fuerit concedere, id quod divinum est, Deum esse. *Maced.* Non prorsus. Neque enim etiamsi Deus est Spiritus, idcirco divinus quoque Spiritus est Deus. Ubinam vero scriptum est Deum esse divinum? *Orth.* In Actis apostolorum sic loquitur Paulus : « Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro aut argento, sculpturæ artis et cogitationis hominum, divinum esse simile [18]. »

20. *Μακεδ.* Φθάσας εἶπον, ὅτι κἂν θῶ, ὅτι ὁ Θεὸς Πνεῦμά ἐστιν, οὐ πάντως καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα Θεός. Ὀρθ. Εἰ οὐδὲν τῶν κτισμάτων Πνεῦμα θεῖον, οὐδὲν Πνεῦμα ἁγιωσύνης, κοινὰ δὲ ταῦτα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος· τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεως Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. *Μακεδ.* Δεῖξον οὖν, ὅτι, ὥσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Υἱὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. Ὀρθ. Λέγει Παῦλος· « Ὑμεῖς δὲ οὐκέτ' ἐστὲ ἐν σαρκὶ, εἴπερ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν (31) αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν Χριστὸν οἰκεῖ ἐν ὑμιν, ὁ ἐγείρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » *Μακεδ.* Οὕτως οὐ γέγραπται, *διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος*, ἀλλὰ *τὸ ἐνοικοῦν*. Ὀρθ. Ἐὰν δειχθῇ, ὅτι « διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος » γέγραπται πείθῃ, ὅτι τῆς αὐτῆς ἐστι φύσεως τὸ Πνεῦμα Πατρὶ καὶ Υἱῷ; *Μακεδ.* Ἐὰν οὖν που ἓν ἢ δεύτερον ἀντίγραφον εὑρεθῇ ἐσφαλμένον παρ' ὑμῖν, ἐκ τούτου ἔχεις με πεῖσαι; Ὀρθ. Ἔχομεν δεῖξαι, ὅτι ἐν ὅλοις τοῖς ἀρχαίοις ἀντιγράφοις οὕτω γέγραπται. Ἐπεὶ δὲ νομίζεις τοῦτο ἀντιλεγόμενον εἶναι, πληροφορήθητι καὶ ἐξ ἄλλης γραφικῆς ἀποδείξεως. *Μακεδ.* Εἰπέ· τοῦτο γὰρ ἀντιλέγεται. Ὀρθ. Λέγει ὁ αὐτὸς ὁ ἅγιος Παῦλος· « Οὐχ ὅτι ἱκανοί ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογίσασθαί τι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ· ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους Καινῆς Διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ Πνεύματος. Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. » *Μακεδ.* Ζωοποιεῖν λέγεται τὸ ἀπὸ ἁμαρτιῶν ἄγειν εἰς δικαιοσύνην. Οὐ μὴν ἐγείρει νεκροὺς, ὡς ὁ Χριστὸς ἤγειρεν. Ὀρθ. Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἤγειρε τὸν Εὔτυχον ἀποθανόντα, ἢ οὔ; *Μακεδ.* Ἀλλ' οὐκ ἦν Παῦλος ὁ ἀναστήσας, ἀλλ' ὁ ἐν Παύλῳ λαλήσας Χριστός. Ὀρθ. Καίτοιγε Παῦλος λέγει, ὅτι « Χριστὸς ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου πεποίηκεν ἐν ἐμοὶ τὰ σημεῖα. » Λέγει γὰρ οὕτως, ὅτι « Οὐ τολμῶ τι ἐγὼ λέγειν ὧν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ λόγῳ καὶ ἔργῳ, εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. » *Μακεδ.* Οὐκ ἐδύνατο γὰρ ὁ Χριστὸς ἄνευ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ποιῆσαι τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα; Ὀρθ. Οὐκ

20. *Maced.* Jam prius dixeram, etiamsi posuero Deum esse Spiritum, non protinus sequi, divinum etiam Spiritum esse Deum. *Orth.* Si rerum creatarum nulla est Spiritus divinus, nulla est Spiritus sanctificationis, hæc autem communia sunt Patri, B Filio, et Spiritui sancto, nempe ejusdem naturæ fuerint Pater, Filius, et Spiritus sanctus. *Maced.* Ostende igitur, sicut Pater excitat mortuos, et vivificat, et Filius quoque, ita etiam Spiritum sanctum vivificare. *Orth.* Dicit Paulus : « Vos autem jam non estis in carne, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, is non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus vero vita est propter justitiam. Quod si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Christum a mortuis vivificabit quoque mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis [19]. » *Maced.* C Non ita scriptum est, « per inhabitantem, » sed « propter inhabitantem. » *Orth.* Si ostendero scriptum esse, « per inhabitantem, » num tibi persuasum fuerit, ejusdem esse naturæ, Spiritum atque Patrem et Filium? *Maced.* An vero, si unum et alterum mendosum exemplar apud vos inveniatur, inde illud mihi persuaseris? *Orth.* Possumus ostendere ita in cunctis vetustis exemplaribus scriptum esse. Quoniam tamen de hoc controverti existimas, aliis petitis ex Scriptura demonstrationibus certior fias. *Maced.* Has igitur profer, nam illud in controversia est. *Orth.* Idem Paulus dicit : « Non quod ex nobis ipsis idonei simus cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed quod idonei sumus, id ex Deo est : qui etiam fecit ut idonei ministri essemus Novi Testamenti, D non litteræ, sed Spiritus. Littera enim occidit, Spiritus autem vivificat [20]. » *Maced.* Vivificare dicitur a peccato ad justitiam traducere. At non excitat mortuos, sicut Christus excitavit. *Orth.* Paulus Apostolus Eutychum mortuum excitavit, annon? *Maced.* At non is est Paulus, qui illum excitavit, sed qui locutus est in Paulo Christus. *Orth.* Atqui, inquit Paulus : « Christus in virtute Spiritus sancti fecit in me signa. » Sic enim ait : « Non enim audeo quidquam loqui quod non effecerit Christus per me, verbo et facto ad obedientiam gentium, in vir-

[18] Act. XVII, 29. [19] Rom. VIII, 9-11. [20] II Cor. III, 5, 6

(30) Καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα abest a manuscriptis. Et ibidem δὲ deest in manuscriptis.

(31) Palat., οὐκέτ' οὐκ ἔστιν.

tute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus A sancti [21]. » *Maced.* An vero non poterat Christus absque Spiritu sancto edere signa et prodigia? *Orth.* Nonne itidem poterat Pater absque Filio **453** condere omnia? *Maced.* Etiam : sed (« ideo per Filium condidit ») ut Filium quoque appareret esse conditorem. *Orth.* Eadem ratione, Filius cum posset edere signa et prodigia, edidit ea in Spiritu, ut ostenderet Spiritum sanctum eadem facere quæ Pater et Filius.

ἐδύνατο γὰρ ὁ Πατὴρ ἄνευ τοῦ Υἱοῦ ποιῆσαι τὰ πάντα; *Μακεδ.* Ναί· ἀλλ' ἵνα καὶ Υἱὸς δημιουργὸς δειχθῇ. *Ὀρθ.* Τῷ αὐτῷ λόγῳ, δυνάμενος καὶ ὁ Υἱὸς ποιῆσαι τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα (32), ποιεῖ ἐν τῷ Πνεύματι, ἵνα δειχθῇ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὰ αὐτὰ ποιοῦν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ.

21. *Maced.* Nos Spiritum sanctum non possumus Deum dicere. *Orth.* Ais divinas Scripturas a Spiritu sancto enuntiatas per prophetas et apostolos, annon? *Maced.* Aio. *Orth.* Ergo Spiritus qui eos afflavit Deus est. *Maced.* Absit ut hoc dicam ! *Orth.* Si Scripturæ ab ipso inspiratæ, sunt a Deo inspiratæ, quid aliud Spiritus ille fuerit quam B Deus? *Maced.* Spiritus ille nobis subministravit Dei doctrinam, quæ idcirco dicitur a Deo inspirata. *Orth.* An vero, quoniam sanctificatio qua nos Spiritus etiam sanctificat, est Dei sanctificatio, idcirco non est ab ipso Spiritus sanctificatio? *Maced.* Sane est etiam ab ipso Spiritu sanctificatio. *Orth.* Sicut ergo sanctificatio est a Patre, Filio, et Spiritu sancto; ita et sacra Scriptura. Doctrina igitur est Patris, Filii, et Spiritus sancti. At Scripturam profitetur sanctus Paulus esse a Deo inspiratam : Deus est igitur Pater, Filius et Spiritus sanctus. Quamobrem etiam dictum est apud prophetas : « Et erunt omnes docti a Deo [22]. » *Maced.* Quisquis dicitur a Patre, vocatur doctus a Deo. *Orth.* Sicut qui sanctificatur a Patre et Filio, sanctificatur quoque si- C militer a Spiritu sancto : ita qui didicit a Patre, a Filio quoque discit, et a Spiritu sancto : siquidem cum dixerit Christus : « Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis [23]. » Sanctus Paulus dicit : « An experimentum quæritis ejus qui loquitur in me Christi [24]? » Audis Christi doctrinam esse ea quæ loquitur Spiritus : et Patris doctrinam esse, ea quæ Christus et Spiritus loquuntur. Quod si ita est, quæ loquitur Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, sunt Scriptura a Deo inspirata.

21. *Μακεδ.* Ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν Θεὸν τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Λέγεις (33) τὰς θείας Γραφὰς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου εἰρῆσθαι διὰ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων, ἢ οὔ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Θεὸς ἄρα τὸ ἐμπνεῦσαν αὐτοὺς Πνεῦμα. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Ὀρθ.* Εἰ αἱ πνευσθεῖσαι Γραφαὶ παρ' αὐτοῦ θεόπνευστοί εἰσιν, τί ἂν ἄλλο εἴη τὸ Πνεῦμα ἢ Θεός; *Μακεδ.* Τὴν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν διηκόνησεν ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴ ἡ διδασκαλία θεόπνευστος λέγεται. *Ὀρθ.* Ἐπειδὴ καὶ ὁ ἁγιασμὸς, ὃν ἁγιάζει καὶ ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα, Θεοῦ ἐστιν ἁγιασμὸς, οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος ὁ ἁγιασμός; *Μακεδ.* Ναὶ, καὶ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματός ἐστιν ὁ ἁγιασμός. *Ὀρθ.* Ὥσπερ οὖν ὁ ἁγιασμὸς Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματός ἐστιν, οὕτως καὶ ἡ θεία Γραφή. Ἡ τοίνυν διδασκαλία Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματός ἐστιν. Θεόπνευστος δὲ ἡ Γραφὴ ὁμολογεῖται παρὰ τῷ ἁγίῳ Παύλῳ· Θεὸς ἄρα Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Διὸ καὶ εἴρηται παρὰ τοῖς προφήταις· « Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ. » *Μακεδ.* Πᾶς ὁ μαθὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς διδακτὸς Θεοῦ ἀκούει. *Ὀρθ.* Ὥσπερ ὁ ἁγιαζόμενος παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἁγιάζεται ὁμοίως καὶ παρὰ τοῦ Πνεύματος· οὕτως ὁ μαθὼν παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος μανθάνει· ἀμέλει τοῦ Χριστοῦ εἰρηκότος, ὅτι « Οὐχ ἐστὲ ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν, » ὁ ἅγιος Παῦλος λέγει· « Ἢ δοκιμὴν (34) ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; » Ἀκούεις, ὅτι ἃ λαλεῖ τὸ Πνεῦμα, Χριστοῦ διδασκαλία ἐστίν· καὶ ἃ λαλεῖ Χριστὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, Πατρὸς διδασκαλία ἐστίν. Εἰ δὲ τοῦτο, ἄρα ἃ λαλεῖ ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα, θεόπνευστος Γραφή ἐστιν.

22. *Maced.* Cum ergo dicit Pater, « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui [25], » hoc dicit Pater, Filius, et Spiritus sanctus. *Orth.* D Quædam sunt voces propriæ Patris, et quædam propriæ voces Filii, et quædam voces Spiritus propriæ : sunt et quædam Patri, et Filio, et Spiritui sancto communes. Cum igitur, ut tu prius dixisti, Pater inquit, « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, » hæc est ipsius Patris vox. Item cum inquit, « Ecce puer meus dilectus, in quo complacuit anima mea : ponam Spiritum meum

22. *Μακεδ.* Ὅταν οὖν λέγῃ ὁ Πατήρ· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ηὐδόκησα· » Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα τοῦτο λέγει. *Ὀρθ.* Εἰσὶ φωναὶ ἴδιαι τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰσὶ φωναὶ ἴδιαι τοῦ Υἱοῦ, καὶ εἰσὶ φωναὶ ἴδιαι τοῦ Πνεύματος· καὶ εἰσὶ κοιναὶ Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὅταν οὖν λέγῃ (35) ὁ Πατὴρ, ὡς προλαβὼν εἴρηκας, « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ηὐδόκησα, » αὐτοῦ τοῦ Πατρός ἐστι φωνή. Καὶ ὁμοίως ὅταν λέγῃ, « Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν· » καὶ

[21] Rom. xv, 18, 19. [22] Isa. LIV, 13. [23] Matth. x, 20. [24] II Cor. XIII, 3. [25] Matth. III, 17.

(32) Post τέρατα in editis legitur ἄνευ τοῦ Πνεύματος, sed hæc desunt in mss. omnibus.

(33) Pal., Ὀρθ. Λέγεις τὰς θείας Γραφάς. Λέγει ὁ Παῦλος ἢ οὔ; *Μακεδ.* Ναί. Ὀρθ. Ταύτας δὲ τὰς θείας Γραφὰς θεοπνεύστους λέγει Παῦλος ἢ οὔ; *Μακεδ.* Ναί. Ὀρθ. Θεὸς ἄρα, etc.

(34) Palat., Εἰ δοκιμήν. Editi vero, Ἢ δοκιμὴν

(35) Palat., Καὶ ὅταν λέγῃ.

σαι τοιαῦται, αὐτοῦ τοῦ Πατρός εἰσιν ἴδιαι. Ὅταν δὲ λέγῃ (36) ὁ Υἱὸς, « Ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, » καὶ ὅσαι τοιαῦται, τοῦ Χριστοῦ εἰσι φωναί. Οὕτω καὶ τοῦ Πνεύματος ἴδιαί εἰσι φωναί· ὡς ὅταν λέγῃ ὁ Ἄγαβος· « Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Τὸν ἄνδρα τοῦτον, οὗ ἐστιν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτως δήσουσιν. » Πᾶσαι δὲ αὗται, θεόπνευστοι λέγονται, διὰ τὸ καὶ τὰς τοῦ Πατρὸς Θεοῦ εἶναι φωνὰς, καὶ τὰς τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ εἶναι φωνὰς, καὶ τὰς τοῦ Πνεύματος Θεοῦ εἶναι φωνάς. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Οὐκοῦν εἰπὲ (37) τὰς μὲν εἶναι θεοπνεύστους (τὰς δὲ οὔ)· καὶ μέμψαι τῷ ἁγίῳ Παύλῳ γράψαντι θεοπνεύστους τὰς πάσας Γραφάς. *Μακεδ.* Ἦ οὖν, ἐπειδή τινα ῥήματα τῶν ἁγίων εἰσὶν ἐν αὐταῖς καὶ τῶν ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἁμαρτωλοὶ θεοί εἰσιν; *Ὀρθ.* Ἀλλὰ καὶ τὰς τοῦ Πατρὸς φωνὰς καὶ τὰς τοῦ Υἱοῦ καὶ τὰς τῶν ἁγίων, καὶ τὰς τῶν ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, τὸ Πνεῦμα διὰ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἔγραψεν. Οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρός. *Μακεδ.* Δεῖξόν μοι, ποῦ φανερῶς Θεὸς εἴρηται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

23. *Ὀρθ.* Ὁμολογεῖς ναὸς εἶναι τοῦ Θεοῦ, ἢ οὔ (38); *Μακεδ.* Ναί. Καὶ γὰρ εἴρηται παρὰ τοῦ ἁγίου Παύλου· « Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ; » *Ὀρθ.* Πᾶς δὲ ναὸς, Θεοῦ ναός ἐστι· Θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Οὐ λέγω Θεὸν τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Οὐκοῦν οὐδὲ σὺ ναός. *Μακεδ.* Τοῦ Θεοῦ ναός εἰμι. *Ὀρθ.* Τοῦ Πνεύματος οὔ; *Μακεδ.* Ναὶ καὶ τοῦ Πνεύματος. *Ὀρθ.* Ἄρα καὶ Πνεῦμα (39) Θεός. *Μακεδ.* Ἐπειδὴ καὶ ἄγγελοι ᾤκησαν ἐν τοῖς ἁγίοις, ὥσπερ ὁ προφήτης λέγει· « Τάδε λέγει ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί· » διὰ τοῦτο καὶ τοὺς ἀγγέλους θεοὺς λέγω; *Ὀρθ.* Οὐκ ἔχεις μὲν δεῖξαι, ὅτι εἷς ἦν τῶν γενητῶν ἀγγέλων ὁ λαλῶν ἐν τῷ προφήτῃ. Προαποδέδεικται γὰρ, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἄγγελος, καὶ τὸ Πνεῦμα. Κἂν δοθῇ σοι ἕνα τῶν γενητῶν ἀγγέλων λαλεῖν ἐν τῷ προφήτῃ (40), ἀλλ' οὐχὶ καὶ ναὸς τοῦ ἀγγέλου ὁ προφήτης. Πᾶς γὰρ ναὸς, Θεοῦ ναός. Ἐπειδὴ εἰπὲ, ποῦ τῆς Γραφῆς εἴρηται ναὸς ὁ προφήτης ἢ ὁ ἀπόστολος, ἢ καθόλου ἄνθρωπος, ἀγγέλου, ἤ τινος κτίσματος. *Μακεδ.* Θεὸς οὖν τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Ἐὰν θέλῃς (41), κἂν μὴ θέλῃς. *Μακεδ.* Τρεῖς οὖν θεοί. *Ὀρθ.* Θεὸς ὁ Πατήρ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Καὶ ὁ Υἱός; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Δύο οὖν θεοί; *Μακεδ.* Οὔ. *Ὀρθ.* Οὕτως οὐδὲ τρεῖς; *Μακεδ.* Ἀλλ' εἷς καὶ εἷς. *Ὀρθ.* Εἰ τὸ εἷς καὶ εἷς οὐκ εἰσὶ δύο, οὐδὲ τὸ εἷς καὶ εἷς καὶ εἷς, τρεῖς. *Μακεδ.* Οὐκ ἔστιν οὖν εἷς Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα; *Ὀρθ.* Εἰπὲ καὶ ἓν Πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα. *Μακεδ.* Ποῦ τοῦτο γέγραπται; *Ὀρθ.* Παρὰ τῷ Δαβίδ· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι

A super ipsum [26], » et similes aliæ voces, ipsius Patris sunt propriæ. At cum dicit Filius, « Foderunt manus meas et pedes meos [27], » et si quæ sunt aliæ similes, Christi sunt voces. Ita etiam quædam sunt Spiritus propriæ voces, ut cum dicit Agabus: « Hæc dicit Spiritus sanctus: Hunc virum, cujus est hæc zona, sic alligabunt [28]. » Omnes autem istæ voces dicuntur a Deo inspiratæ, quoniam et quæ Patris sunt, Dei sunt voces: et quæ Filii sunt, Dei sunt voces: et quæ Spiritus sunt, Dei sunt voces. *Maced.* Absit! *Orth.* Dic igitur quasdam Scripturas esse a Deo inspiratas, quasdam vero non item: et Paulum incusa, qui Scripturas universas a Deo inspiratas esse scripserit. *Maced.* Num igitur quoniam in Scripturis sunt quædam sanctorum verba, quæ- B dam etiam impiorum et sceleratorum hominum, impios quoque et sceleratos idcirco dixeris esse deos? *Orth.* Sed et Patris, et Filii, et sanctorum, itidemque impiorum et sceleratorum voces descripsit Spiritus per prophetas et apostolos. Non enim locuti sunt ipsi, sed Spiritus Patris. *Maced.* Ostende mihi, ubi Spiritus sanctus manifeste dicatur Deus.

454 23. *Orth.* Fateris te esse Dei templum, annon? *Maced.* Sane. Dictum est enim a sancto Paulo: « An nescitis corpora vestra esse templum Spiritus sancti: qui in vobis est, et quem a Deo habetis [29]? » *Orth.* Atqui omne templum est Dei templum, ergo Spiritus sanctus est Deus. *Maced.* Nego Spiritum esse Deum. *Orth.* Ergo, ne tu quidem es templum? *Maced.* Sum Dei templum. *Orth.* Annon vero Spiri- C tus templum? *Maced.* Sum certe Spiritus etiam templum. *Orth.* Ergo et Spiritus est Deus. *Maced.* Num vero quoniam angeli etiam habitarunt in sanctis, sicut inquit propheta: « Hæc dicit angelus qui in me loquitur [30], » idcirco angelos quoque dixerim esse deos? *Orth.* Non possis ostendere angelum loquentem in propheta fuisse unum ex illis conditis. Jam enim antea demonstratum est Filium quoque et Spiritum esse angelum. Et ut tibi concedatur, unum fuisse ex conditis angelis eum qui loquebatur in propheta, non erat tamen propheta D templum angeli. Omne templum enim est Dei templum: alioqui dicito ubi tandem in Scriptura dicatur propheta, vel apostolus, vel homo quispiam, templum angeli vel rei ullius creatæ. *Maced.* Spiritus igitur Deus est? *Orth.* Est, nolis, velis. *Maced.* Tres vero dii sunt. *Orth.* Pater estne Deus? *Maced.* Etiam. *Orth.* Et Filius quoque Deus? *Maced.* Etiam. *Orth.* Num igitur duo sunt dii? *Maced.* Non. *Orth.* Ita igitur ne tres quidem sunt. *Maced.* Sed unus est et unus. *Orth.* Si unus et unus non sunt duo, ergo nec unus et unus et unus tres sunt. *Maced.* An non igitur unus est Deus, ex quo omnia, et unus

[26] Isa. XLII, 1. [27] Psal. XXI, 17. [28] Act. XXI, 11. [29] I Cor. VI, 19. [30] Zach. I, 9.

(36) Palat. similiter, Καὶ ὅταν λέγῃ.
(37) Manuscrip., εἰπόν. Mox τὰς δὲ οὔ deest in editis, et notatur solum ad marginem Felck. sic: *Deest*, τὰς δὲ οὔ.
(38) Mss., εἶναι τοῦ Πνεύματος, ἢ οὔ.
(39) Mss., Ἄρα τὸ Πνεῦμα.
(40) Palat., ὁ λαλῶν ἐν τῷ πρ.
(41) Palat., κἂν θέλῃς.

Dominus per quem omnia? *Orth.* Dic, et unus Spiritus in quo omnia. *Maced.* Ubi hoc scriptum est? *Orth.* Apud Davidem : « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum [31]. » *Maced.* Sed Spiritus oris ipsius non est Spiritus sanctus. *Orth.* Ergo ne Verbum quidem est Filius. *Maced.* Non significat eo loco Verbum subsistens, nec Spiritum subsistentem. *Orth.* Ut tibi illud quoque concedatur, quod Deus habeat Verbum prolatitium, dic nobis, Verbumne subsistens, est quod cœlos firmavit, an prolatitium? *Maced.* Verbum prolatitium appello mandatum ipsius. « Dixit enim et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt [32]. » Dixit autem et mandavit Filio, Verbo videlicet subsistenti : Filius vero accepto mandato creavit.

24. *Orth.* Non fuerint igitur cœli firmati verbo ipsius, sed Filii operatione. Adeoque falsum illud erit : « Verbo Domini cœli firmati sunt. » Cum hoc Verbum non habuerit eam virtutem quæ concurreret, sed Filii actionem exspectarit : neque intelligis in quam absurditatem tua hæc oratio delabatur? Dic enim nobis, multiscie, utrum Filius postquam audivit a Patre, sua ipsius substantia, arte quadam et methodo commota, cœlum firmavit, an vero sermone fecit ut exsisteret? *Maced.* Verbi quidem verbum concurrentem habuit virtutem : Patris autem verbum, Christi verbum exspectavit. Annon enim Pater ei præcepit ut omnia faceret? *Orth.* Hoc scriptum non est, sed Verbi Patrem omnia condidisse. *Maced.* Si Pater fecit, quomodo per Filium fecit? *Orth.* Sicut lux per splendorem illustrat, ita Pater per Filium creat : et veluti mens per sermonem docet, ita etiam Pater per Filium creat. *Maced.* Annon per Spiritum? *Orth.* Per Verbum creat, et per Spiritum sanctificat. *Maced.* Hoc admitto. *Orth.* Hoc illud est igitur : « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum. » *Maced.* Sed Filius quidem creat, Spiritus vero sanctificat, sed non creat. *Orth.* Quivis prudens **455** auditor novit sanctificationis nomine creationem quoque intelligi. Cum audimus, « Cor mundum crea in me, Deus [33], » quid aliud mente concipimus, quam, Cor purum in me sanctifica, Deus? Quandoquidem autem vis sanctificationem simul cum cœlis exsistere cœpisse, dic quid majus sit creare an sanctificare. *Maced.* Creare est Dei opus. *Orth.* Dei quidem opus est creare, at non majus quam sanctificare. Nam et ipsa sanctificatio, est Dei opus. Scriptum est enim : « Pater sancte, sanctifica eos in veritate tua [34]. » Sanctificare vero majus quiddam esse quam creare, cognosce ex ipso eventu, cum quis sanctificationem amiserit. Audit enim infelix ille Judas : « Bonum esset homini illi, si natus non fuisset [35]. » *Maced.* Bonum igitur illi fuisset, si natus non fuisset : sed Deus solus is est

A τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » *Μακεδ.* Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ στόματος οὐκ ἔστι τὸ ἅγιον Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Οὐκοῦν οὐδὲ ὁ Λόγος Υἱός. *Μακεδ.* Ἐνταῦθα οὐ τὸν ἐνυπόστατον Λόγον λέγει, οὐδὲ τὸ ἐνυπόστατον Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Ἵνα σοι καὶ δοθῇ λόγον ἔχειν προφορικὸν τὸν Θεὸν, εἰπὲ ἡμῖν, ὁ ἐνυπόστατος Λόγος ἐστὶν ὁ τὸν οὐρανὸν στερεώσας, ἢ ὁ προφορικός; *Μακεδ.* Τὸν προφορικὸν λέγω, τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ· « Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Εἶπε δὲ (42) καὶ ἐνετείλατο τῷ Υἱῷ, ἐνυποστάτῳ Λόγῳ· ὁ δὲ τὴν ἐντολὴν λαβὼν Υἱὸς ἔκτισεν.

B 24. *Ὀρθ.* Οὐκέτι σὺν τῷ λόγῳ αὐτοῦ ἐστερεώθησαν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργείᾳ. Καὶ ψεῦδος τὸ λέγειν· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. » (43) Οὐ γὰρ ἔσχεν ὁ Λόγος σύνδρομον τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐνέμεινεν τὴν τοῦ Υἱοῦ ἐνέργειαν. Καὶ εἰς ὅσην ἀτοπίαν ἐκπίπτει σου ὁ λόγος, ἀγνοεῖς; Εἰπὲ γὰρ ἡμῖν, πολυμαθὲς (44), ἄρα ὁ Υἱὸς ἀκούσας παρὰ τοῦ Πατρὸς, κινήσας ἑαυτοῦ τὴν οὐσίαν τέχνῃ τινὶ καὶ μεθόδῳ ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν, ἢ λόγῳ αὐτὸν ὑπεστήσατο; *Μακεδ.* Ὁ μὲν τοῦ Λόγου λόγος σύνδρομον ἔσχε τὴν δύναμιν· ὁ δὲ τοῦ Πατρὸς λόγος ἐξεδέξατο (45) τὸν τοῦ Χριστοῦ λόγον. Οὐκ αὐτῷ οὖν ὁ Πατὴρ ἐνετείλατο ποιῆσαι τὰ πάντα; *Ὀρθ.* Τοῦτο οὐ γέγραπται, ἀλλ' ὅτι ὁ Πατὴρ τοῦ Λόγου ὄντως πάντα ἐποίησεν. *Μακεδ.* Εἰ Πατὴρ ἐποίει, πῶς διὰ τοῦ Υἱοῦ C ποιεῖ; *Ὀρθ.* Ὡς τὸ φῶς διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος φωτίζει, οὕτως ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει· καὶ ὡς νοῦς διὰ τοῦ λόγου διδάσκει, οὕτως καὶ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει. *Μακεδ.* Μὴ διὰ τοῦ Πνεύματος; *Ὀρθ.* Διὰ τοῦ Λόγου κτίζει, καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος ἁγιάζει. *Μακεδ.* Τοῦτο δέχομαι. *Ὀρθ.* Τοῦτο οὖν ἐστι· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » *Μακεδ.* Ἀλλ' ὁ μὲν Υἱὸς κτίζει, τὸ δὲ Πνεῦμα ἁγιάζει, καὶ οὐ κτίζει. *Ὀρθ.* Ὁ συνετὸς ἀκούων οἶδεν, ὅτι καὶ τὸ ἁγιάζειν κτίζειν ἐστίν. Ὅταν ἀκούσωμεν, « Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ, ὁ Θεὸς, » τί ἄλλο νοοῦμεν ἢ τὸ, Καρδίαν καθαρὰν ἁγίασον ἐν ἐμοὶ, ὁ Θεός; Ἐπειδὴ δὲ σὺ βούλει D συνουσιᾶσθαι τὸν ἁγιασμὸν τοῖς οὐρανοῖς, εἰπὲ, τί μεῖζόν ἐστι, κτίζειν ἢ ἁγιάζειν; *Μακεδ.* Τὸ κτίζειν, ἔργον Θεοῦ ἐστιν. *Ὀρθ.* Ἔργον μὲν Θεοῦ ἐστι τὸ κτίζειν, οὐ μὴν μεῖζον τοῦ ἁγιάζειν ἐστίν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ ἁγιάζειν, ἔργον Θεοῦ ἐστιν. Γέγραπται γάρ· « Πάτερ ἅγιε, ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. » Ὅτι δὲ τὸ ἁγιάζειν μεῖζόν ἐστι τοῦ κτίζειν, ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος γνῶθι, ὅταν τις ἀπολέσῃ τὸν ἁγιασμόν. Ἀκούει ὁ ἄθλιος Ἰούδας· « Καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. » *Μακεδ.* Καλὸν μὲν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. Ἀλλ' ὁ κτίζων

[31] Psal. XXXII, 6. [32] Psal. CXLVIII, 5. [33] Psal. L, 12. [34] Joan. XVII, 17. [35] Matth. XXVI, 24.

(42) Δέ deest in Palatino.
(43) Sic mss. In editis vero deerant quædam.
(44) Palatinus, πολυμαθῆ.
(45) Palatinus, ἐδέξατο.

A καὶ δημιουργῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, μόνος ἐστὶ Θεός.

25. *Ὀρθ.* Δέδεικται μὲν, ὅτι τὸ, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, » ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος λέλεκται· καὶ τὸ, « Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτὸν, » ὁμοίως ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος εἴρηται. Ἵνα δὲ μὴ περιέλκηται ὁ λόγος, ἄκουσον τοῦ Εὐαγγελίου λέγοντος, ὅτι τὸν ναὸν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔκτισε. *Μακεδ.* Εἰπὲ ποῦ; *Ὀρθ.* « Τοῦ Ἰησοῦ ἡ γένεσις (46) οὕτως ἦν· μνηστευθείσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσὴφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. » *Μακεδ.* Ὁ Υἱὸς οὖν ἐστιν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Πνεύματος. *Ὀρθ.* Ἡ γένεσις, εἶπεν, οὐχὶ ἡ γέννησις· ἓν λέγει (47), οὐχὶ δύο. *Μακεδ.* Ἀλλ' ὁ ἄγγελος εἶπε· « Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου. » *Ὀρθ.* Πρῶτον γένεσιν ἄκουσον τοῦ ναοῦ, καὶ τότε γέννησιν. B Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄνθρωποι πρῶτον γιγνόμεθα δημιουργικῶς, εἶθ' οὕτως γεννώμεθα καταχρηστικῶς· « Υἱοὺς » γὰρ « ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα, » γέγραπται, οὐ φυσικῶς δηλονότι, ἀλλὰ καταχρηστικῶς. *Μακεδ.* Πῶς εἶπεν ὁ Σολομών· « Ἡ Σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον; » *Ὀρθ.* Τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ λέγω, ὅτι πάντα τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματός ἐστι· καὶ διὰ τοῦτο ποτὲ τοῦ Πατρὸς λέγεται, ποτὲ τοῦ Υἱοῦ, ποτὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμέλει λέγει Παῦλος ὁ ἅγιος ἀπόστολος· « Ὅτε δὲ ηὐδόκησεν ὁ Θεὸς, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί· » καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς λέγει· « Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ. » C *Μακεδ.* Τί τοῦτο ποιεῖ; *Ὀρθ.* Βούλομαί σοι δεῖξαι, ὅτι ποτὲ ἑαυτὸν ἀφόρισμα λέγει τοῦ Πατρὸς, ποτὲ τοῦ Υἱοῦ. *Μακεδ.* Μὴ καὶ τοῦ Πνεύματος; *Ὀρθ.* Μάθε οὖν, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτὸν ἀφώρισεν, ὡς ἤδη προείρηται. Γέγραπται δὲ οὕτως ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων· « Εἶπε δὲ τὸ Πνεῦμα αὐτοῖς· Ἀφορίσατέ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον (48) εἰς τὸ ἔργον, ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. » *Μακεδ.* Κἀγὼ λέγω, οὓς καλεῖ ὁ Πατὴρ, τούτους καλεῖ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα· καὶ οὓς ἁγιάζει ὁ Πατὴρ, τούτους ἁγιάζει καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐ κτίζει τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Δέδεικται, ὅτι κτίζει τὸ Πνεῦμα. Ηὑρέθη γὰρ ἡ ἁγία Μαρία ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. *Μακεδ.* D Οὐκ εἶπεν, ἐν γαστρὶ ἔχουσα κτίσαντος τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου· ἀλλ' ἁπλῶς εἴρηται· « Ηὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. » *Ὀρθ.* Τὸ οὖν, « ἐκ Πνεύματος ἁγίου, » τί ἄλλο ἡγῇ πλὴν τοῦ κτίσαι; *Μακεδ.* Ἐγὼ τὴν οἰκονομίαν λέγω τοῦ Πνεύματος ἐνταῦθα σημαίνεσθαι. *Ὀρθ.* Μὴ οὖν θέλεις εἰπεῖν τὸ Κυριακὸν σῶμα κτίσμα; *Μακεδ.* Κτίσμα μὲν λέγω τὸ σῶμα, ἀλλ' οὐ τοῦ Πνεύματος αὐτὸ λέγω κτίσμα, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. *Ὀρθ.* Ἀλλ' ἡ Γραφὴ

qui creat et efficit quæ non sunt tanquam si essent.

25. *Orth.* Ostensum quidem est illud : « Faciamus hominem [36], » de Patre, et Filio, et Spiritu sancto dictum esse ; et illud : « Faciamus ei adjutorium ipsi conveniens [37], » itidem de Patre, et Filio, et Spiritu sancto dictum esse. Jam vero ne longius protrahatur oratio, audi Evangelium dicens, templum corporis Christi fuisse a Spiritu sancto conditum. *Maced.* Ubinam? *Orth.* « Jesu ortus sic fuit : cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est habens in utero ex Spiritu sancto [38]. » *Maced.* Jesus ergo est Spiritus sancti Filius. *Orth.* Γένεσις [id est « ortus »] dixit, non γέννησις [seu generatio] ; unum dicit, non duo. *Maced.* Sed angelus dixit : « Quod enim in ea natum est, ex Spiritu sancto est [39]. » *Orth.* Primum audi ortum templi, et postea demum generationem. Nam et nos homines primum efficimur ut ab opifice et conditore, deinde sic gignimur improprie. Illud enim, « Filios genui, et exaltavi [40], » certe scriptum est, non naturaliter, sed improprie. *Maced.* Quomodo dixit Salomon : « Sapientia ædificavit sibi domum [41]? » *Orth.* Enimvero hoc illud est quod dico, omnia videlicet opera esse Patris, Filii et Spiritus sancti, ideoque modo Patris dici, modo Filii, modo Spiritus sancti. Siquidem Paulus ille sanctus apostolus, inquit : « Cum autem placuit Deo, qui me segregavit ex utero matris meæ, ut revelaret Filium suum in me [42]; » et ipse rursum dicit : « Paulus servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei [43]. » *Maced.* Quid ex hoc efficitur? *Orth.* Volo tibi demonstrare, Paulum dicere se quiddam esse segregatum modo a Patre, modo a Filio. *Maced.* Num etiam a Spiritu sancto? *Orth.* Disce igitur quod etiam Spiritus sanctus ipsum segregarit, ut jam antea dictum est. Sic enim scriptum est in Actis apostolorum : « Dixit autem eis Spiritus : Segregate mihi Barnabam et Saulum ad opus ad quod ipsos advocavi [44]. » *Maced.* Dico etiam ego, quos vocat Pater, eos vocat Filius, et Spiritus sanctus : et quos sanctificat Pater, eos sanctificat etiam Spiritus, sed non creat Spiritus. *Orth.* Demonstratum est Spiritum quoque creare. Inventa est enim Maria habens in utero de Spiritu sancto. *Maced.* Non dixit, in utero habens, creante Spiritu sancto : sed simpliciter dictum est : « Inventa est habens in utero de Spiritu sancto [45]. » *Orth.* Istud ergo : « De Spiritu sancto, » quid aliud esse putas, quam ipsum condidisse? *Maced.* Dico Spiritus sancti œconomiam his significari. *Orth.* Non vis igitur fateri Domini corpus esse creatum? *Maced.* Fateor quidem corpus esse creatum, non tamen a Spiritu sancto creatum esse

[36] Gen. I, 26. [37] Gen. II, 18. [38] Matth. I, 18. [39] ibid. 20. [40] Isa. I, 2. [41] Prov. IX, 1. [42] Galat. I, 15. [43] Rom. I, 1. [44] Act. XIII, 2. [45] Matth. I, 18.

(46) Palatinus, γέννησις.
(47) Palat. ἓν λέγει, οὐχὶ δ. Editi male, ἐννόει
(48) Mss., Παῦλον. Ibid. Palat., εἰς ὅπερ κέκλημαι.

dico, sed a Christo. *Orth.* Atqui Scriptura inquit : « Inventa est in utero habens de Spiritu sancto. »

26. *Maced.* Dic mihi ubi scriptum sit, quidpiam a Spiritu sancto fuisse conditum. *Orth.* Sufficiunt quidem ea **456** quæ diximus auditoribus omnibus, qui sincere rei cognoscendæ studium attulerint : quoniam autem nobis propositum est secus etiam affectis prodesse : audi etiam Spiritum sic loquentem : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum. Ecce enim ego, qui firmo tonitru, et creo spiritum, et hominibus annuntio Christum ejus[46]. » *Maced.* Pater is est, qui loquitur. *Orth.* Si Pater loqueretur, dicendum ei fuisset, Qui annuntio hominibus Christum meum ; neque dixisset, Christum ejus. Dic enim mihi an ab alio Deo quam Patre sit Christus. *Maced.* Alius quidem neque fuit, nec est, nec erit Deus præter Christi Patrem : sed propheta is est, qui dicit : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum : » neque scriptum est, « Ecce ego, » sed : « Ecce qui firmat tonitru, et creat spiritum , et annuntiat hominibus Christum ejus : » ipse videlicet Deus. *Orth.* Omnia quidem vobis licent, sed non omnia expediunt. Vos enim ii estis qui sancti Pauli ad Hebræos Epistolam rejicitis, et Epistolæ ad Romanos contextum depravastis, cum dicitis scriptum non esse : « Per Spiritum ejus inhabitantem in vobis ; » sed, « propter Spiritum ejus inhabitantem[47]. » Quin etiam ecce prophetæ quoque verba conaris depravare. Sed hoc nemo tibi concedet. Itaque, si propheticum illud protulerimus, et ostenderimus scriptum esse : « Ecce ego, » an tibi persuaderi sines creatorem esse Spiritum? *Maced.* Scio in nonnullis exemplaribus scriptum esse : « Ecce ego. » Sed in exemplaribus illis erratum esse dico. Nec enim consentaneum et congruens est dicere, Spiritum eum esse qui dicat : « Ecce ego qui firmo tonitru, et creo spiritum. » *Orth.* Imo hæc maxima est horum verborum congruentia, utpote quæ aliter quam hoc modo congruenter construi non possint. Spiritus enim is est, qui dicit : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum. Ecce enim ego » (Spiritus videlicet) « qui firmo tonitru, et creo spiritum, et annuntio hominibus Christum ejus, » videlicet Dei. *Maced.* Quem spiritum creat? *Orth.* Si litteram quidem et verba ipsa spectes, spiritum seu ventum, qui tonitru consequitur : sin vero sententiam ipsam consideres, eum spiritum , quem ait sanctus Paulus : « Custodiri inculpatum cum anima et corpore, ad Domini nostri Jesu Christi adventum[48]. » Nam per « obfirmatum tonitru » intelligendus est baptismus ille prior apud Judæos usurpatus, vacuus et aqueus : adeo ut dixerit sanctus Joannes : « Ego quidem baptizo vos aqua ad pœnitentiam : venit

A εἶπεν· » Ηὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. »

26. *Μακεδ.* Αὐτῇ τῇ λέξει εἰπέ μοι, ποῦ γέγραπται, ὅτι τι ἔκτισε τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Ἀρκεῖ μὲν τοῖς εὐγνωμόνως ἀκούουσι καὶ τὰ προειρημένα· ἐπειδὴ δὲ σκοπὸς ἡμῖν ἐστιν ὠφελῆσαι (49) καὶ τοὺς ἀγνώμονας, ἄκουε καὶ τοῦ Πνεύματος λέγοντος· « Ἑτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου Ἰσραὴλ, ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. » *Μακεδ.* Ὁ Πατὴρ ἐστιν ὁ λέγων. *Ὀρθ.* Εἰ ὁ Πατὴρ ἔλεγεν, εἶχεν ἂν εἰπεῖν, Ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστόν μου· καὶ οὐκ ἂν εἶπεν, τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Ἐπεὶ εἰπέ μοι, εἰ ἄλλου Θεοῦ ἐστι παρὰ τὸν Πατέρα ὁ Χριστός. *Μακεδ.* Ἄλλος μὲν Θεὸς παρὰ τὸν B Χριστοῦ Πατέρα οὔτε ἦν, οὔτε ἐστὶν, οὔτε ἔσται· ὁ προφήτης δέ ἐστιν ὁ λέγων· « Ἑτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραήλ· » οὐ κεῖται δὲ τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ, » ἀλλ' « Ἰδοὺ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα, ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· » αὐτὸς ὁ Θεός. *Ὀρθ.* Πάντα ὑμῖν ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. Ὑμεῖς γάρ ἐστε οἱ καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους τοῦ ἁγίου Παύλου παραγραφόμενοι, καὶ τὴν πρὸς Ῥωμαίους παραχαράττοντες, ἐν τῷ λέγειν, οὐ γέγραπται, « Διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος Πνεύματος ἐν ὑμῖν (50), » ἀλλὰ, « διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα. » Ἰδοὺ δὴ καὶ τὸν προφήτην ἐπιχειρεῖς παραχαράττειν. Ἀλλ' οὐδείς σοι συγχωρεῖ. Ἐὰν οὖν προκομίσωμεν τὸ προφητικὸν, καὶ δείξωμεν, ὅτι τὸ « Ἰδοὺ ἐγὼ » γέγραπται, πείθῃ, ὅτι κτίζει τὸ Πνεῦ- C μα; *Μακεδ.* Οἶδα, ὅτι ἐν ἐνίοις τῶν ἀντιγράφων γέγραπται τὸ, « Ἰδοὺ ἐγώ. » Ἀλλ' ἐγὼ λέγω ἐσφαλμένα εἶναι τὰ ἀντίγραφα. Οὐ γὰρ ἔχει ἀκολουθίαν λέγειν, τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ λέγον, ὅτι « Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα. » *Ὀρθ.* Καίτοιγε ἡ μεγίστη ἀκολουθία τοῦ ῥητοῦ αὕτη, καὶ ἄλλως ἐξομαλισθῆναι οὐ δύναται ἢ οὕτως. Τὸ γὰρ Πνεῦμά ἐστι τὸ λέγον· « Ἑτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραήλ. Ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ τὸ Πνεῦμα, στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων (51) πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, » δηλονότι τοῦ Θεοῦ. *Μακεδ.* Ποῖον πνεῦμα κτίζει; *Ὀρθ.* Εἰ μὲν κατὰ τὸ ῥητὸν, τὸ ἑπόμενον τῇ βροντῇ· εἰ δὲ κατὰ διάνοιαν, ὃ εἶπεν ὁ ἅγιος Παῦλος « τηρηθῆναι ἄμεμπτον μετὰ τῆς ψυχῆς, καὶ D τοῦ σώματος, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καὶ γὰρ τὴν ἐστερεωμένην βροντὴν τὸ βάπτισμα δεῖ νοεῖν, πρότερον ὂν παρὰ Ἰουδαίοις χαῦνον καὶ ὑδατῶδες· ὥστε λέγειν τὸν ἅγιον Ἰωάννην· « Ἐγὼ μὲν βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότερός μου, ὃς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί. » Ἐπειδὴ οὖν αὐτὸ τὸ βάπτισμα τῇ τοῦ Πνεύματος παρουσίᾳ στερεοῦται, καλῶς εἴρηται, ὅτι « Ἰδοὺ ἐγὼ » τὸ Πνεῦμα « στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα, » τὸ ἐν

[46] Amos IV, 12, 13. [47] Rom. VIII, 9. [48] I Thess. v, 23.

(49) Palat., ὠφελῆσαι, ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βρ.
(50) Palat., διὰ τοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. Ἀλλ' οὐδείς σου συγχ.

(51) Palat., κτίζον, hic et infra. Mox καὶ abest a mss.

ἑκάστῳ ἡμῶν, ὃ καὶ καρδίαν ἐκάλεσεν ὁ Δαβίδ, λέγων· « Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός. »

A autem, qui fortior me est, qui vos baptizabit in Spiritu sancto et igne[49]. » Quoniam igitur ipse baptismus firmatur Spiritus præsentia, recte dictum est : « Ecce ego » (Spiritus videlicet), « qui firmo tonitru, et creo spiritum, » illum videlicet qui singulis nobis inest, quem etiam cor appellat David, inquiens : « Cor mundum crea in me, Deus[50]. »

27. *Μακεδ.* Καὶ βροντὴν λέγεις τὸ βάπτισμα. *Ὀρθ.* Συμβολικῶς καὶ πάνυ. Ὡς γὰρ ὅταν ἀκούω, « Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας, » οὐκ ἄμπελον σωματικὴν περιβλέπομαι, ἀλλὰ τὸν ναὸν νοῶ· οὕτως καὶ βροντὴν τὸ βάπτισμα νοῶ. Καὶ γὰρ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ υἱοὺς βροντῆς ἐκάλεσεν ὁ Χριστὸς, τουτέστι βαπτίσματος υἱούς. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ βροντὴ συνίσταται ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, τοῦτο δέ ἐστιν ἡ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος μυσταγωγία, συμβολικῶς τὸ βάπτισμα βροντὴν καλεῖ ἐστερεωμένην ὑπὸ τοῦ ἁγίου (52) B Πνεύματος. Ἀμέλει ὁ Ἀπόστολος, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσιν εἴρηται, ἐλθὼν καὶ εὑρών τινας βαπτισθέντας, ἠρώτησεν αὐτοὺς λέγων· « Εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; » Ἐκείνων δὲ εἰρηκότων, « Ἀλλ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἠκούσαμεν, » εἶπεν· « Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; » ὡς τοῦ στερεώματος οὐκ ὄντος ἐν τῷ βαπτίσματι, μὴ παρόντος τοῦ Πνεύματος. Στερεοῖ οὖν βροντὴν τὸ βάπτισμα, καὶ κτίζει τὸ πνεῦμα, τουτέστι τὰς καρδίας ἡμῶν, αὐτὸ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὸ λέγον διὰ τοῦ προφήτου· « Ἑτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραήλ· διότι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους (53) τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. » *Μακεδ.* Καὶ τὸ ἑξῆς ἑρμήνευσον, καὶ οὕτως ἐξομάλισον. *Ὀρθ.* « Ποιῶν ὄρθρον καὶ ὀμίχλην, ἐπιβαίνων ἐπὶ τὰ C ὑψηλὰ τῆς γῆς. » *Μακεδ.* Τί οὖν λέγεις τὸν ὄρθρον, καὶ τὴν ὀμίχλην, καὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς γῆς; *Ὀρθ.* Κατὰ διάνοιαν ὄρθρον λέγω τὴν ἀνάστασιν. Τοῦ γὰρ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ἀνατολὴ, νοεῖται ἡ ἀνάστασις. Ὁμίχλη δὲ ἡ μὴ συγχωροῦσα πᾶσι τηλαυγῶς αὐτὸν ὁρᾷν. Εὑρέθη γὰρ ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Τὰ δὲ ὑψηλὰ τῆς γῆς οἱ ἐπὶ γῆς περιπατοῦντες, καὶ ἐν οὐρανοῖς τὸ πολίτευμα ἔχοντες. Ἐπὶ γὰρ τούτους ἐπιβαίνει ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις.

27. *Maced.* Ergo baptismum vocas tonitru. *Orth.* Sane quidem symbolice. Quemadmodum enim cum illud audio, « Vineam de Ægypto transtulisti[51], » non considero vitem ullam corpoream sed templum intelligo : ita etiam per tonitru intelligo baptismum. Nam suos etiam discipulos Christus vocavit filios tonitrui, id est baptismi. Quoniam enim tonitru constat ex aqua et spiritu, seu vento, id autem est mystica quædam sancti baptismi adumbratio, baptismum symbolice vocat tonitru firmatum a Spiritu sancto. Siquidem Apostolus (ut in Actis dicitur) cum veniens invenisset nonnullos baptizatos interrogavit eos dicens : « An accepistis Spiritum sanctum credentes? » Cum autem illi dixissent, « Sed, neque si Spiritus sanctus est audivimus, » ait : « In quo ergo baptizati estis[52]? » Quasi absente Spiritu, nulla sit in baptismo firmitas. Firmat igitur tonitru, id est baptismum, et creat **457** spiritum, hoc est corda nostra, ipse Spiritus sanctus qui dicit per prophetam : « Paratus esto, Israel, ad invocandum Deum tuum. Ecce enim ego qui firmo tonitru, et creo spiritum, et annuntio hominibus Christum ejus. » *Maced.* Interpretare etiam quod consequitur, et ista inter se ut congruentia connecte. *Orth.* « Qui efficio diluculum et nebulam, et incedo super excelsa terræ[53]. » *Maced.* Quid igitur vocas diluculum, et nebulam et excelsa terræ? *Orth.* Ex interpretatione et sententia ipsius dicti, diluculum dico resurrectionem. Nam solis justitiæ ortus intelligitur esse resurrectio. Nebula autem ea fuit, quæ non sivit ut omnes eum perspicue cernerent. Inventa est enim in utero habens de Spiritu sancto. Excelsa terræ vero sunt qui ambulant quidem in terris, conversationem autem habent in cœlis. Istiusmodi enim homines inscendit Spiritus gratia.

28. *Μακεδ.* Τὸ Πνεῦμα οὖν τὸ ἅγιον ἤγειρεν τὸν Χριστόν; *Ὀρθ.* Ταῦτα λέγειν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. Ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα τὸ Κυριακὸν λέγεται πεποιηκέναι ὁ Πατὴρ (γέγραπται γάρ· D « Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε· καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελθεῖν ἐκ μήτρας, ἡγίακά σε· » καὶ τοῦτο αὐτὸ τὸ σῶμα ὁ Σολομὼν λέγει τὴν σοφίαν ᾠκοδομηκέναι· » λέγει γάρ· « Ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον λέγει ἐκ Πνεύματος ἁγίου αὐτὸ εἶναι), οὕτω καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ τοῦ σώματος μὲν ὁ Υἱὸς λέγει· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· » ὁ δὲ Ἀπόστολος, ὅτι « Ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν, λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου· » ἐνταῦθα δὲ, ὅτι τὸ Πνεῦμα.

28. *Maced.* Num igitur Spiritus sanctus excitavit Christum a mortuis? *Orth.* Ego quidem hoc dicere non dubitem, vos autem tuto dixeritis. Quemadmodum enim dicitur Pater fecisse corpus Domini (scriptum est enim : « Antequam te formarem in utero novi te : et antequam ex utero egredereris, sanctificavi te[54] : » et hoc ipsum corpus sapientiam ædificasse, ait Salomon, nam : « Ædificavit, inquit, domum sibi sapientia[55]; » et Evangelium dicit ipsum esse a Spiritu sancto); ita etiam de corporis resurrectione ipse quidem Filius dicit : « Solvite templum hoc, et ego tribus diebus excitabo illud[56]; » Apostolus vero : « Deus excitavit eum, solutis doloribus mortis[57] : » hic autem dicitur Spiritus

[49] Marc. I, 7. [50] Psal. L, 12. [51] Psal. LXXIX, 9. [52] Act. XIX, 2, 3. [53] Amos IV, 13. [54] Jerem. I, 5. [55] Prov. IX, 1. [56] Joan. II, 19. [57] Act. II, 24.

(52) Mss., ἀπὸ τοῦ ἁγ. Mox ὡς abest a Palat.

(53) Mss., Πνεῦμα ἀπαγγέλλον εἰς ἀνθ.

A ipsum excitasse. Cum audio enim, « Qui efficit diluculum, » resurrectionem mente concipio. Nam quæ facit Pater, ea ipsa facit etiam Filius, et quæ facit Pater et Filius, ea ipsa facit Spiritus, ut supra quoque demonstravimus. *Maced.* An vero tu mihi ostenderis, Christum excitatum fuisse a Spiritu sancto? *Orth.* Non dico ipsum Christum a Spiritu tanquam potentiore fuisse excitatum, sed quod templum corporis excitaverit Pater, Filius et Spiritus sanctus. *Maced.* Id autem quomodo mihi persuaseris? an auxilio egebat Filius, a quo templum ipsius excitaretur? *Orth.* Enimvero num quod auxilio egeret impletus est ipso Spiritu? *Maced.* Ubi scriptum est impletum fuisse Spiritu? *Orth.* Lege Evangelium secundum Lucam, ut audias, « Jesus igitur plenus B Spiritu sancto, reversus est in desertum [58]. » Imo quod mirum est, scriptum est non modo impletum, sed etiam ductum fuisse a Spiritu. Cæterum, sicut impletus est, et ductus, ita etiam resurrexit. Et ut noris nihil obstare quominus Patre ipsum excitante, Spiritus etiam eum excitarit, audi, Patre etiam in ipso manente, sicut in Evangeliis dicit ipse Filius : « Pater in me manens ipse facit opera [59], » manere etiam in eo Spiritum : « Descendit » enim « Spiritus corporali specie sicut columba ; et mansit super eum [60]. » Sicut ergo nihil vetat quin, manente Patre, maneat etiam Spiritus : ita nihil prohibet quominus, Patre ipsum excitante, Spiritus quoque excitarit, et hoc illud est quod dicitur : « Efficiens diluculum, » id est resurrectionem, « et nebulam, » id est corpus. C *Maced.* Enimvero annon ipse potuit sese excitare? *Orth.* Imo ex istis demonstratur naturæ identitas ; siquidem quæ facit Pater, facit etiam Filius, et quæ facit Filius, similiter facit Spiritus. *Maced.* Quomodo id fieri potest? *Orth.* Ita ut ostensum est. *Maced.* Ubi vero ostensum est? *Orth.* Quia ut Pater sanctificat, ita et Filius, sicut etiam scriptum est apud Apostolum : « Sed abluti estis, sed justificati estis, sed sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri [61]. »

458 29. *Maced.* Imbecillus ego sum : inveniam autem qui ad hæc habeat quod dicat. Hæc persuade doctoribus meis, et persuasus fuero. *Orth.* Si tuæ sententiæ fuisset beatus ille et sanctus Apostolus, cum visus est ei Christus, dixisset : Adduc prius D in tuam sententiam pontifices et Scribas, et tunc demum tibi obsequar. *Maced.* Novis et insolentibus istis vocibus deterreor. Patres nostri nunquam apud nos istis interpretationibus usi sunt. Necesse est ut nos hæc consideremus, ac præsertim novum illud dictum quod audivi, baptismum videlicet esse tonitru. *Orth.* Fateris apostolos vocatos fuisse filios tonitru a Salvatore, annon? *Maced.* Sic vocati sunt soli illi duo fratres. *Orth.* Nos quod vel uni dictum

« Ποιῶν » γὰρ « ὄρθρον, » ἐὰν ἀκούσω, τὴν ἀνάστασιν νοῶ. Ἃ γὰρ ποιεῖ ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ· καὶ ἃ ποιεῖ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, ταυτὰ ποιεῖ τὸ Πνεῦμα, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω δέδεικται. *Μακεδ.* Καὶ ἔχεις μοι δεῖξαι, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἤγειρεν τὸν Χριστόν; *Ὀρθ.* Οὐ λέγω, ὅτι τὸ Πνεῦμα, ὡς δυνατώτερον τοῦ Χριστοῦ, ἤγειρεν αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸν τὸν ναὸν τοῦ σώματος ἤγειρεν ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. *Μακεδ.* Καὶ πῶς με ἔχεις πεῖσαι; ἄρα βοηθείας ἔχρηζεν ὁ Υἱὸς, ἵνα τὸν ναὸν αὐτοῦ ἐγείρῃ; *Ὀρθ.* Βοηθείας γὰρ χρήζων ἐπληροῦτο αὐτῷ τῷ Πνεύματι (54); *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι ἐπληροῦτο τῷ Πνεύματι; *Ὀρθ.* Ἀνάγνωθι τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, ἵνα ἀκούσῃς· « Ὁ οὖν Ἰησοῦς πλήρης τοῦ Πνεύματος ἁγίου ὑπέστρεψεν εἰς τὴν ἔρημον. » Καὶ τὸ παράδοξον, ὅτι οὐ μόνον ἐπληροῦτο, ἀλλὰ καὶ ἤγετο ἐν τῷ Πνεύματι, γέγραπται. Ὥσπερ δὲ ἐπληροῦτο καὶ ἤγετο, οὕτω καὶ ἀνέστη. Καὶ ἵνα γνῷς, ὅτι οὐδὲν κωλύει, τοῦ Πατρὸς αὐτὸν ἐγείροντος, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐγείρειν, ἄκουσον, ὅτι καὶ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ μένοντος, ὡς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις αὐτὸς ὁ Υἱὸς λέγει· ὅτι « Ὁ Πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός· » οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα μένει ἐν αὐτῷ· « Κατῆλθε » γὰρ « τὸ Πνεῦμα σωματικῷ εἴδει ὡσεὶ περιστερὰ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. » Ὥσπερ οὖν οὐδὲν κωλύει, τοῦ Πατρὸς μένοντος, καὶ τὸ Πνεῦμα μένειν· οὕτως οὐδὲν αὐτὸν κωλύει, τοῦ Πατρὸς ἐγείροντος, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐγείρειν· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον· « Ποιῶν ὄρθρον, » τὴν ἀνάστασιν· καὶ « ὁμίχλην, » τὸ σῶμα. *Μακεδ.* Οὐκ ἐδύνατο γὰρ ἑαυτὸν ἐγεῖραι; *Ὀρθ.* Ἀλλ' ἐκ τούτων (55) δείκνυται τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως· ἃ γὰρ ἂν ὁ Πατὴρ ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱός· καὶ ἃ ποιεῖ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα ὁμοίως ταῦτα ποιεῖ. *Μακεδ.* Καὶ πῶς δυνατόν; *Ὀρθ.* Ὡς δέδεικται. *Μακεδ.* Καὶ ποῦ δέδεικται; *Ὀρθ.* Ὅτι ἁγιάζει ὡς ὁ Πατὴρ (56) καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς καὶ γέγραπται παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· « Ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε, ἀλλ' ἡγιάσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. »

29. *Μακεδ.* Ὀλίγος εἰμί· εὑρίσκω δὲ τὸν δυνάμενον πρὸς ταῦτα εἰπεῖν. Πεῖσον τοὺς διδασκάλους μου, καὶ πείθομαι. *Ὀρθ.* Κατὰ τὴν σὴν γνώμην εἰ ἦν ὁ μακάριος καὶ ἅγιος Ἀπόστολος, ὅτε αὐτῷ ὤφθη Χριστὸς, εἶπεν ἄν· Πεῖσον τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς πρῶτον, καὶ τότε πείθομαί σοι. *Μακεδ.* Ξενοφωνοῦμαι ἐν τούτοις. Οἱ πατέρες ἡμῶν οὐδέποτε ἡμῖν ἡρμήνευσαν οὕτως. Ἀνάγκη οὖν ἡμᾶς ἐπὶ τούτοις σκέψασθαι, μάλιστα ὅτι ξένον ἤκουσα τὸ βάπτισμα βροντήν. *Ὀρθ.* Ὁμολογεῖς, ὅτι οἱ ἀπόστολοι υἱοὶ βροντῆς ἐκλήθησαν παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ἢ οὔ; *Μακεδ.* Οἱ δύο μόνοι ἀδελφοί. *Ὀρθ.* Ἡμεῖς ὃ κἂν ἑνὶ (57) εἴρηται, πᾶσι λέγωμεν ἁρμόζειν τοῖς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἔχουσιν. Καὶ γὰρ Παῦλος ὁ ἅγιος ἀπόστολος εἶπε·

[58] Luc. IV, 1. [59] Joan. XIV 10. [60] Joan. I, 32. [61] I Cor. VI, 11

(54) Mss., ἐν αὐτῷ τῷ Πν.
(55) Palat., ἐκ τούτου.
(56) Palat., Ὅτι ἁγιάζει ὁ Πατὴρ, Felckm., ὡς ὁ Πατὴρ.
(57) Palat., ᾧ κἂν ἑνί.

« Λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος· οὐκ ἐμοὶ δὲ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Πείθη οὖν, ὅτι υἱοὺς βροντῆς ἐκάλεσε τοὺς ἀποστόλους; Καὶ πότερον βροντὴ αὐτοὺς ἐγέννησεν, ἢ ἄνθρωποι; *Μακεδ.* Πείθομαι, υἱοὺς βροντῆς αὐτοὺς εἶπεν διὰ τὸ ὑψηλὸν κήρυγμα τῆς πίστεως. *Ὀρθ.* Τί δὲ ὑψηλότερον τοῦ βαπτίσματος; Σκόπησον δὴ μετὰ φόβου Θεοῦ, εἰ μὴ πανταχοῦ ἐν τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ αἰνίττεται τὸ βάπτισμα βροντήν. Καὶ γὰρ Δαβὶδ λέγει· « Φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ· ἔφαναν (58) αἱ ἀστραπαί σου τῇ οἰκουμένῃ. Εἶδεν καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ. » Τί ἄλλο ἢ τὸ βάπτισμα λέγει βροντήν; τὸν δὲ τροχὸν τὸν κύκλον τοῦ βίου τούτου; καὶ τὰς ἀστραπὰς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, τοὺς καὶ φάναντας τῇ οἰκουμένῃ τὸ φῶς τῆς βροντῆς; Αὐτοὶ γάρ εἰσιν οἱ ἀκούσαντες· « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Ἡ δὲ σαλευθεῖσα γῆ εἰς γεωργίαν ἐκ τῆς βροντῆς, καὶ ἐκ τῆς φαύσεως τῶν ἄστρων τὰ ἔθνη ἀπὸ τῆς ἀγνωσίας εἰς τὴν ἐπίγνωσιν. *Μακεδ.* Εἶπον, ὅτι ξενοφωνοῦμαι, καὶ ἀνάγκη με ἐπισκέψασθαι. *Ὀρθ.* Ἐπειδὴ πανταχόθεν σε θέλω πεισθῆναι, μάθε, ὅτι καὶ ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ ὁ Δαβὶδ τὸ βάπτισμα βροντὴν καλεῖ, λέγων· « Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων. » Καὶ τὰ ἑξῆς· « Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησε, Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. » *Μακεδ.* Ἔγνων λοιπὸν, τί ἐστιν ὃ θέλεις κατασκευάσαι καὶ συναγαγεῖν. Ἀλλ' εἶπον, ἐγὼ ὀλίγος εἰμί· ἔνδος μοι ἐπισκέψασθαι. *Ὀρθ.* Δῴη σοι ὁ Θεὸς σύνεσιν, ἵνα ἐπιγνῷς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων.

A est, omnibus competere dicimus eodem Spiritu præditis. Dixit enim sanctus Paulus : « In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, non solum autem mibi, sed etiam omnibus qui diligunt adventum Domini nostri Jesu Christi [62]. » An igitur tibi persuasum est Christum vocasse apostolos filios tonitru? num vero tonitru ipsos genuit, an potius homines? *Maced.* Ipsos, credo, vocavit filios tonitrui, ob sublimem illam fidei prædicationem. *Orth.* Ecquid autem baptismo sublimius? Perpende cum Dei timore, annon ubique in Scriptura divinitus inspirata tonitru baptismum innuat? Dicit enim David : « Vox tonitrui tui in rota : Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ. Vidit et commota est terra [63]. » Quid aliud vocat tonitru quam baptismum? rotam, B hujus vitæ circulum? fulgura vero, sanctos apostolos, qui lucem tonitrui orbi terrarum patefecerunt? Hi sunt enim qui audierunt : « Vos estis lux mundi [64]. » Commota est autem ab hoc tonitru terra ad culturam, et gentes collustratione siderum ab ignorantia ad Dei cognitionem traductæ. *Maced.* Dixi nova hæc et peregrina mihi incidere. Ampliore consideratione mihi opus est. *Orth.* Quoniam te cupio modis omnibus ad hoc credendum perducere, disce in alio etiam psalmo baptismum a Davide vocari tonitru, cum inquit : « Vox Domini super aquas. » Et mox : « Deus majestatis tonuit, Dominus super aquas multas [65]. » *Maced.* Novi quid deinceps efficere et colligere institueris. Sed quod antea C dixi, exiguo sum ingenio, concede ut de istis amplius dispiciam. *Orth.* Utinam det tibi Dominus intelligentiam, ut quæ audivisti agnoscas.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

***Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος Διάλογος Δ', ἐν ᾧ Ὀρθοδόξου πρὸς Ἀπολλιναριαστὴν διάλεξις* (59).**

S. P. N. ATHANASII

De sancta Trinitate Dialogus* IV, *in quo Orthodoxi cum Apollinarii sectatore dialogus.

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ.

1. Σῶμα ἀνθρώπινον ἔσχεν ὁ Χριστὸς, ἢ οὔ; ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΑΣΤΗΣ. Οὔ. *Ὀρθ.* Ἀλλ' ὁποῖον; *Ἀπολλ.* Θεϊκόν. *Ὀρθ.* Τῇ φύσει, ἢ τῇ ἑνώσει τῆς οἰκονομίας; *Ἀπολλ.* Τῇ ἑνώσει τῆς οἰκονομίας. *Ὀρθ.* Οὐκοῦν τῇ φύσει ἀνθρώπινον, τῇ δὲ οἰκονομίᾳ θεϊκόν. *Ἀπολλ.* Ναί. *Ὀρθ.* Καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν; *Ἀπολλ.* Τὸ ἐκ Μαρίας σαρκίον ὁμοούσιον ἡμῖν. *Ὀρθ.* Σύμφωνοι οὖν ἡμῖν ἐστε ἐν τούτοις; *Ἀπολλ.* Εἰ οὕτως, ναί. *Ὀρθ.* Ἴδωμεν οὖν καὶ περὶ ψυχῆς. *Ἀπολλ.* Ἴδωμεν. *Ὀρθ.* Ἔμψυχον ἦν τὸ σῶμα, ἢ

ORTHODOXUS.

D 1. Habuit humanum corpus Christus, annon? APOLLINARISTA. Non habuit. *Orth.* Cujusmodi ergo aliud? *Apoll.* Divinum. *Orth.* Natura, an œconomiæ unione? *Apoll.* Œconomiæ unione. *Orth* Ergo natura humanum, œconomia vero divinum *Apoll.* Etiam. *Orth.* Et nobis consubstantiale. *Apoll.* Caro quam ex Maria sumpsit, consubstantialis est nobis. *Orth.* In istis igitur sentitis nobiscum? *Apoll.* Etiam, si quidem ita sentitis. *Orth.* Dispiciamus igitur etiam de anima. *Apoll.* Dispiciamus. *Orth.*

[62] II Tim. IV, 8. [63] Psal. LXXVI, 19. [64] Matth. V, 14. [65] Psal. XXVIII, 3.

(58) Sic mss. Editi vero, ἐφάνησαν.
(59) Reg. et Felc., Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου πρὸς Ἀπολλινάριον διάλεξις.

Corpus illud eratne animatum, an exanime? *Apoll.* Animatum. *Orth.* Nempe **459** quod anima præditum esset? *Apoll.* Nequaquam. *Orth.* Quomodo vero fuerit animatum, quod non fuerit anima præditum? *Apoll.* Divina animatione fuit animatum. *Orth.* Enimvero an tu es, Deo non interveniente, animatus? *Apoll.* Naturaliter sum animatus. *Orth.* Num absque Dei potentia? *Apoll.* At non ita Dominus. Hic enim anima rationis particeps, corpori ex Dei mandato unita, hominem constituit. In Domino vero non ita est, sed Deus Verbum carni unitum hominem constituit Deum. *Orth.* Hoccine est quod divinam animationem vocas? *Apoll.* Sane quidem. *Orth.* Verbum igitur fuerit animæ vice. *Apoll.* Etiam. *Orth.* Quisnam igitur dixit: « Nemo tollit animam meam a me, cum volo pono eam, et cum volo sumo [66]: » caro an Verbum? *Apoll.* Verbum. *Orth.* Quam dixit animam? quam haberet, vel quam non haberet? *Apoll.* Vitam humanam significavit. *Orth.* At fierine potest ut quædam sit humana vita, si non adfuerit anima? *Apoll.* Maxime. « Deus enim in terra visus est, et cum hominibus conversatus est [67]. »

2. *Orth.* Quomodo vero visus est in natura, inaspectabilis cum sit? *Apoll.* Carne. *Orth.* Sicut ergo carnis est conspicuum esse; ita et animæ est conversari. Fieri vero non potest ut qui natura est inaspectabili, cernatur, nisi corpori uniatur quod videri possit: et fieri non potest, ut qui natura passionis expers est, patiatur et una cum hominibus converseiur, nisi sit corpori animato unitus, quod sponte pati et una cum hominibus versari possit. Animatum autem corpus eo ipso quod anima sit præditum, animatum est, velis, nolis. *Apoll.* Homo igitur nudus passus est pro nobis. *Orth.* Absit! Sed Deus cum vellet conspici, univit sibi corpus quod conspici posset: et pati volens, univit sibi corpus animatum quod sponte pati posset, neque quod quidem prius exstiterit, postea vero virtute unitum fuerit: neque simpliciter ex homine Maria, sed ipsa prius sanctificata, ut Deus Verbum desumptam ex ea humanitatem, tum demum participans, et sibi ipsi per œconomiam uniens corpus animatum, unus et idem esset Deus et homo. *Apoll.* Nonne animatum corpus homo est? *Orth.* Non quodvis animatum corpus est homo, sed humanum corpus animatum est homo. *Apoll.* Homo iste annon est Jesus? *Orth.* Unitus Verbo. *Apoll.* Jesus igitur annon est homo? *Orth.* Ne hominem quidem ipsum absque Verbo substitisse agnosco. Ipsius enim exsistentiam in ipsa unitione Verbi designo. *Apoll.* Non fuit igitur Verbum vice partis rationalis? *Orth.* Non, sed in parte rationali fuit Verbum, sibi ipsi per illam uniens spontaneam patiendi facultatem. *Apoll.* Habuit igitur mentem hominis Christus? *Orth.* Cave sic dicas Christum

ἄψυχον; *Ἀπολλ.* Ἔμψυχον. *Ὀρθ.* Ψυχὴν ἔχον δηλονότι; *Ἀπολλ.* Οὔ. *Ὀρθ.* Καὶ πῶς ἔμψυχον τὸ μὴ ἔχον ψυχήν; *Ἀπολλ.* Θείᾳ ἦν ἐμψυχίᾳ ψυχωθέν. *Ὀρθ.* Σὺ γὰρ ἀθεεὶ ἐψυχώθης; *Ἀπολλ.* Φυσικῶς ἐψυχώθην. *Ὀρθ.* Ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως; *Ἀπολλ.* Ἀλλ' οὐχ οὕτως ὁ Κύριος. Ἐνταῦθα γὰρ ψυχὴ λογικὴ, σώματι ἡνωμένη προστάγματι Θεοῦ, ἄνθρωπον ἀποτελεῖ. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου οὐχ οὕτως· ἀλλὰ Θεὸς Λόγος σαρκὶ ἑνωθεὶς ἄνθρωπον ἀπετέλεσεν Θεόν. *Ὀρθ.* Τοῦτο οὖν λέγεις θείαν ἐμψυχίαν; *Ἀπολλ.* Καὶ πάνυ. *Ὀρθ.* Ἀντὶ ψυχῆς οὖν ὁ Λόγος; *Ἀπολλ.* Ναί. *Ὀρθ.* Τίς οὖν ἦν ὁ λέγων (60)· « Τὴν ψυχήν μου οὐδεὶς αἴρει ἀπ' ἐμοῦ· ὅτε θέλω, τίθημι αὐτήν, καὶ ὅτε θέλω, λαμβάνω αὐτήν· » ἡ σάρξ, ἢ ὁ Λόγος; *Ἀπολλ.* Ὁ Λόγος. *Ὀρθ.* Ποίαν ἔλεγεν ψυχήν; ἣν εἶχεν, ἢ ἣν οὐκ εἶχεν; *Ἀπολλ.* Τὴν ἀνθρωπίνην ἔλεγεν ζωήν. *Ὀρθ.* Δυνατὸν γὰρ ἀνθρωπίνην ζωὴν εἶναι, μὴ παρούσης ψυχῆς; *Ἀπολλ.* Καὶ πάνυ. « Ὁ γὰρ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. »

2. *Ὀρθ.* Ὤφθη δὲ ὁ τῇ φύσει ἀόρατος πῶς; *Ἀπολλ.* Σαρκί. *Ὀρθ.* Ὥσπερ οὖν σαρκός ἐστι τὸ φαίνεσθαι, οὕτω καὶ ψυχῆς συναναστρέφεσθαι. Ἀδύνατον δὲ τὸν τῇ φύσει ἀόρατον ὁραθῆναι, μὴ ἑνωθέντα σώματι τῷ δυναμένῳ ὁραθῆναι· καὶ ἀδύνατον τὸν τῇ φύσει ἀπαθῆ παθεῖν καὶ συναναστραφῆναι ἀνθρώποις, μὴ ἑνωθέντα σώματι ἐμψύχῳ, τῷ δυναμένῳ παθεῖν ἑκουσίως καὶ συναναστραφῆναι ἀνθρώποις. Σῶμα δὲ ἔμψυχον, ψυχὴν ἔχον, ἔμψυχόν ἐστι, κἂν θέλῃς, κἂν μὴ θέλῃς. *Ἀπολλ.* Ἄνθρωπος οὖν ψιλὸς (61) ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν. *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο! Ἀλλὰ Θεὸς, βουληθεὶς ὀφθῆναι, ἥνωσεν ἑαυτῷ σῶμα τὸ δυνάμενον ὀφθῆναι· καὶ βουληθεὶς παθεῖν, ἥνωσεν ἑαυτῷ σῶμα ἔμψυχον τὸ δυνάμενον παθεῖν ἑκουσίως, οὐ πρότερον ὑπάρξαν, καὶ τότε κατ' ἀρετὴν ἑνωθέν· οὔτε ἐξ ἀνθρώπου ἁπλῶς τῆς Μαρίας, ἀλλὰ πρότερον αὐτῆς ἁγιασθείσης, καὶ τότε ἐξ αὐτῆς μετασχόντος τοῦ Θεοῦ Λόγου τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἑνώσαντος ἑαυτῷ κατ' οἰκονομίαν ἔμψυχον σῶμα, ὡς εἶναι ἕνα τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ ἄνθρωπον. *Ἀπολλ.* Τὸ ἔμψυχον σῶμα ἄνθρωπός ἐστιν; *Ὀρθ.* Οὐχ ἁπλῶς τὸ ἔμψυχον σῶμα ἄνθρωπός ἐστιν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἔμψυχον ἄνθρωπός ἐστιν. *Ἀπολλ.* Ἄνθρωπος οὗτος Ἰησοῦς ἐστιν; *Ὀρθ.* Ἑνωθεὶς Λόγῳ. *Ἀπολλ.* Οὐκ ἔστιν οὖν Ἰησοῦς ἄνθρωπος; *Ὀρθ.* Ἄνευ τοῦ Λόγου οὔτε ἄνθρωπον αὐτὸν οἶδα ὑποστάντα. Τὴν γὰρ ὕπαρξιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἑνώσει τοῦ Λόγου γνωρίζω. *Ἀπολλ.* Οὐκ οὖν ἀντὶ τοῦ λογικοῦ ἦν ὁ Λόγος; *Ὀρθ.* Οὔ· ἀλλ' ἐν τῷ λογικῷ ἦν ὁ Λόγος, ἑνώσας αὐτὸς ἑαυτῷ διὰ τοῦ λογικοῦ τὸ ἑκούσιον πάθος. *Ἀπολλ.* Νοῦν ἀνθρώπου εἶχεν ὁ Χριστός; *Ὀρθ.* Μὴ λέγε, ὁ Χριστὸς, διαιρῶν, νοῦν εἶχε. Τὸ γὰρ συναμ-

[66] Joan. x, 18. [67] Baruch iii, 38.

(60) Palat., Τίς ουν ὁ λεγ. Paulo post idem, λαμβάνειν αὐτήν.

(61) Ψιλός deest in mss.

φότερον, Νοῦς καὶ Λόγος, λέγεται ὁ Χριστός. Οὕτω δὲ νοῦν ἀνθρώπινον λέγω ἐν ᾧ ἦν ὁ Λόγος, ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ λόγου εἴπομεν σῶμα ἀνθρώπινον τῇ φύσει, τῇ δὲ οἰκονομίᾳ Θεοῦ. Οὕτω καὶ ψυχὴν τῇ φύσει ἀνθρωπίνην (62), τῇ δὲ οἰκονομίᾳ Θεοῦ· καὶ νοῦν ἀνθρώπινον τῇ φύσει, τῇ δὲ οἰκονομίᾳ Θεοῦ. Καὶ ὥσπερ ἡ σάρξ αὐτοῦ οὐκ εἶδε διαφθορὰν, οὕτως οὐδὲ ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐποίησεν ἁμαρτίαν. Καὶ ὥσπερ ἀνάγκη τὸ τῇ φύσει ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ, ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος ἔχειν τὴν σύστασιν· οὕτως ἀνάγκη τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν λογικὴν εἶναι. Καὶ πάλιν οὖν λέγω· Ὥσπερ τὸ σῶμα φύσει μέν ἐστιν ἀνθρώπινον, τῇ δὲ ἑνώσει τῆς οἰκονομίας θεϊκόν· οὕτως ὁ νοῦς φύσει μὲν ἀνθρώπινος, τῇ δὲ ἑνώσει τῆς οἰκονομίας Θεοῦ νοῦς.

A habuisse mentem, ut eum dividas. Utrumque enim simul et conjunctim consideratum, Mens videlicet et Verbum, dicitur Christus. Sic autem mentem cui inesset Verbum, humanam dico, ut initio sermonis diximus corpus natura humanum, Dei vero corpus fuisse, si œconomiam species. Sic etiam animam dico natura humanam, Dei vero animam quod ad œconomiam attinet : et mentem natura humanam, Dei vero mentem per œconomiam. Item sicut caro ejus non vidit corruptionem, ita quoque mens ipsius non commisit peccatum. Et sicut necesse est corpus, quod humanum sit, et ex Adamo profectum, ex carne et sanguine constitui, ita necesse est animam humanam esse rationabilem. Rursum igitur dico : Sicut corpus natura quidem est humanum, unione vero œconomiæ divinum : ita et mens natura quidem est humana, unione vero œconomiæ, mens Dei.

3. Ἀπολλ. Δύο ουν τέλεια. Ὀρθ. Δύο οὐσιῶν τελείων ἕνωσις. Ἀπολλ. Δύο τελείων ἓν τέλειον οὐ γίνεται. Ὀρθ. Παρ' ἀνθρώποις ἴσως ἀδύνατον γενέσθαι, παρὰ δὲ Θεῷ δυνατόν. Ἀπολλ. Πῶς; Ὀρθ. Ὡς τὸ Παρθένον γεννῆσαι, ὡς τὸ θυρῶν κεκλεισμένων σῶμα παχυμερὲς εἰσελθεῖν, ἐκ σαρκῶν καὶ ὀστέων συμπαγὲν, ὡς τὸ περιπατῆσαι ἐπὶ θαλάσσης. Ὡς γὰρ ταῦτα δυνατὰ παρὰ Θεῷ, κἀκεῖνο. Ἀπολλ. Ἄνθρωπον οὖν ἐγέννησεν Μαρία; Ὀρθ. Ψιλὸν (63), οὔ· ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα. Πρῶτον γὰρ ὁ Κύριος μετ' αὐτῆς θεϊκῶς, καὶ τότε ἐξ αὐτῆς οἰκονομικῶς παιδίον· διὸ καὶ Θεοτόκος ἡ Μαρία. Ἀπολλ. Ἄνθρωπος οὖν ἐσταυρώθη ὑπὲρ ἡμῶν; Ὀρθ. Ψιλὸς, οὔ· ἀλλὰ Θεὸς ὢν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, βουληθεὶς σταυρωθῆναι ὑπὲρ ἡμῶν, ἥνωσεν ἑαυτῷ σῶμα ἔμψυχον λογικὸν, τὸ δυνάμενον σταυρωθῆναι μετὰ ἑκουσίου πάθους. Ἀπολλ. Διὰ τί λέγεις, σταυρωθῆναι μετὰ πάθους; Ἄλλο ἐστὶ σταύρωσις (64), καὶ ἄλλο πάθος; Ὀρθ. Ἑκούσιον καὶ πάνυ. Ἀπολλ. Πῶς; Ὀρθ. Ὅτι σῶμα ἔμψυχον σταυρωθῆναι δύναται, παθεῖν δὲ ἑκουσίως οὐ δύναται, μὴ ὂν ἔμψυχον λογικόν. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἀσέβημα τῶν λεγόντων, ὅτι ψυχὴν οὐκ εἶχεν. Τοῦ γὰρ σώματος μὴ δυναμένου αἰσθηθῆναι ἑκουσίου πάθους ἄνευ ψυχῆς, ἀνάγκη τὸν Λόγον ἀντὶ ψυχῆς ὄντα παθεῖν, ἢ μηδ' ὅλως εἶναι αἴσθησιν πάθους ἑκουσίου.

B 3. *Apoll.* Duo sunt igitur perfecta. *Orth.* Imo duarum perfectarum substantiarum unitio. *Apoll.* Ex duobus perfectis unum perfectum non efficitur. *Orth.* Apud homines **460** fortassis id fieri non potest, sed apud Deum fieri potest. *Apoll.* Quomodo? *Orth.* Ut quod Virgo genuerit, ut quod januis clausis corpus solidum, et ex carnibus et ossibus compactum, introierit, ut quod supra mare ambularit. Nam ut hæc possibilia apud Deum, ita et illud. *Apoll.* Hominem igitur genuit Maria? *Orth.* Nudum et duntaxat hominem, nequaquam, sed Deum, hominem factum. Primum enim Dominus fuit cum ea divine, et tum demum infantulus ex ea œconomice : quamobrem etiam Deipara est Maria. *Apoll.* Homo igitur crucifixus est pro nobis? *Orth.* Nudus C duntaxat homo, nequaquam : sed Dei Filius cum Deus esset, velletque crucifigi pro nobis, univit sibi ipsi corpus animatum rationis particeps, quod posset crucifigi cum voluntaria passione. *Apoll.* Cur dicis crucifixum fuisse cum passione? Num aliud est crucifixio, quam passio? *Orth.* Sane vero si voluntaria sit. *Apoll.* Quomodo? *Orth.* Quoniam corpus animatum potest crucifigi, voluntarie autem pati non potest corpus quod non fuerit animatum simul et rationis particeps. Et hæc illa est impietas eorum qui Christum negant anima præditum fuisse. Cum enim corpus absque anima non potuerit voluntariam passionem sentire, necesse est Verbum, quod animæ loco fuerit, passum esse aut nullum prorsus fuisse voluntariæ passionis sensum.

4. Ἀπολλ. Οὐκ ἔπαθεν οὖν ὁ Λόγος; Ὀρθ. Φυσικῶς μὴ γένοιτο! Ἀπολλ. Ὅλως ἔπαθεν. Ὀρθ. Ἑνώσας ἑαυτῷ σῶμα τὸ δυνάμενον παθεῖν· ὡς εἶναι τὸ πάθος τῆς οἰκονομίας, καὶ οὐχὶ τῆς φύσεως τοῦ Λόγου. Ὡς γὰρ ἐκοπίασεν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἑνώσεως οἰκονομίᾳ· οὕτως ἔπαθεν, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἑνώσεως οἰκονομίᾳ. Εἰ δὲ μὴ, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἄνευ κόπου, καὶ περιπατήσας ὑπὲρ πτερύγων ἀνέμων, πῶς ἂν ἐκοπίασεν, εἰ μὴ ἥνωσεν ἑαυτῷ τὸ δυνάμενον κοπιᾶσαι; Σῶμα δὲ ἄψυχον οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ ἤθει. Καὶ ὥσπερ

D 4. *Apoll.* Ergo non passum fuerit Verbum? *Orth.* Absit, ut naturaliter passum fuerit! *Apoll.* Omnino tamen passum est. *Orth.* Nempe unito sibi corpore quod pati posset : ut passio sit œconomiæ, non autem ipsius naturæ Verbi. Sicut enim lassus fuit de via, non in ipsa deitatis natura, sed unitionis œconomia : ita passus est, non in ipsa deitatis natura, sed unitionis œconomia. Alioqui, quomodo qui absque labore fecit cœlum et terram, et ambulat super pennas ventorum, defessus fuisset, nisi sibi ipsi univisset quod fatigari posset? Cæterum cor-

(62) Palat., ἀνθρωπίνην, καὶ νοῦν ἀνθρώπ.
(63) Palat., Ψιλὸν ἄνθρωπον.

(64) Mss., σταυρός.

pus non animatum neque laborat, neque net. Sicut autem corpus illud animatum, quod Verbum sibi univit, est ipsius corpus non natura, sed œconomia; ita labor est ipsius labor, non natura, sed unitionis œconomia: et passio est ipsius passio, non natura, natura enim Verbi passionis expers, sed unitionis œconomia. Nam et ut pateretur unitus est, et ut nos servaret, passus est. Volens enim servare, passus est; et volens pati, univit sibi quod semel unitum nunquam dimisit. « Sic enim veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum [68]: » et, « Videbunt eum in quem transfixerunt [69]. » *Apoll.* Enimvero annon aliter poterat nos salvos facere? *Orth.* Sed ita servare voluit per stultitiam prædicationis. *Apoll.* Si mentem hominis habuit, potuit etiam peccare. *Orth.* Sane, nisi hæc mens fuisset deitati unita. *Apoll.* Mutabilis ergo fuit Christus? *Orth.* Absit! *Apoll.* Si potuit peccare, mutabilis erat. *Orth.* Memineris eorum quæ diximus. Dixi enim: Nisi fuisset deitati unitus. Jesus Christus autem non intelligitur sine unitione Jesus Christus, sed Deus Verbum, Filius Dei subsistens. Si corpus animatum potes absque unitione invenire, mutationem cogita: sin autem simul fuit corpus, et Dei Verbi corpus, et simul fuit animatum rationis particeps, simul Dei Verbi corpus animatum, ac rationis particeps, quærisne mutationem? *Apoll.* Si mentem hominis habuit Christus, fuit quoque oblivioni et ignorantiæ obnoxius, et peccare potuit. *Orth.* Sane, nisi deitati fuisset unitus. Ne vero dicito, si mentem hominis; nullius enim alterius mentem habere potuit; sed dicito, Si mentis humanæ particeps factum fuit Verbum, sicut humanæ carnis.

A αὐτοῦ σῶμά ἐστιν, ὃ ἥνωσεν ἑαυτῷ ἔμψυχον σῶμα, οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ οἰκονομίᾳ· οὕτως αὐτοῦ κόπος ὁ κόπος οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ οἰκονομίᾳ τῆς ἑνώσεως· καὶ αὐτοῦ πάθος τὸ πάθος οὐ τῇ φύσει (65) (ἀπαθὴς γὰρ ἡ φύσις), ἀλλὰ τῇ οἰκονομίᾳ τῆς ἑνωσεως. Διὰ γὰρ τὸ πάθος καὶ ἡ ἕνωσις· καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν τὸ πάθος. Σῶσαι γὰρ θέλων, ἔπαθεν· παθεῖν δὲ θέλων, ἥνωσεν, ὃ ἑνώσας οὐκ ἀφῆκεν. « Οὕτω γὰρ ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν· » καὶ, « Ὄψονται (66) εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. » Ἀπολλ. Ἄλλως γὰρ οὐκ ἐδύνατο σῶσαι; Ὀρθ. Ἀλλ' οὕτως ἠθέλησε σῶσαι διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος. Ἀπολλ. Εἰ νοῦν ἀνθρώπου (67) εἶχεν, ἐδύνατο καὶ ἁμαρτῆσαι. Ὀρθ. Εἰ μὴ ἥνωτο τῇ θεότητι ὁ νοῦς, ναί. Ἀπολλ. Τρεπτὸς οὖν ἦν ὁ Χριστός; Ὀρθ. B Μὴ γένοιτο! Ἀπολλ. Εἰ ἐδύνατο ἁμαρτῆσαι, τρεπτὸς ἦν. Ὀρθ. Μνημόνευε τῶν εἰρημένων. Εἶπον γάρ· Εἰ μὴ ἥνωτο, ναί. Ἰησοῦς δὲ Χριστὸς ἄνευ ἑνώσεως οὐ νοεῖται Χριστὸς Ἰησοῦς, ἀλλὰ Θεὸς Λόγος, Υἱὸς Θεοῦ ἐνυπόστατος. Εἰ δύνῃ εὑρεῖν τὸ ἔμψυχον σῶμα ἄνευ ἑνώσεως, ἐννόει τροπήν· εἰ δὲ ἅμα σῶμα, ἅμα Θεοῦ Λόγου σῶμα, καὶ ἅμα ἔμψυχον λογικὸν, ἅμα Θεοῦ Λόγου (68) σῶμα ἔμψυχον λογικὸν, ζητεῖς τροπήν; Ἀπολλ. Εἰ νοῦν ἀνθρώπου εἶχεν ὁ Χριστὸς, καὶ λήθην καὶ ἄγνοιαν εἶχεν, καὶ ἁμαρτάνειν ἐδύνατο. Ὀρθ. Εἰ μὴ ἥνωτο τῇ θεότητι, ναί. Καὶ μὴ λέγε, εἰ νοῦν ἀνθρώπου· οὐ γὰρ ἄλλου τινὸς ἂν εἶχε νοῦν (69)· ἀλλ', Εἰ ἄρα, εἰπὲ, ἀνθρωπίνου νοῦ μετεῖχεν ὁ Λόγος, ὡς ἀνθρωπίνης σαρκός.

461 5. *Apoll.* Quomodo potest mens humana non mutari? *Orth.* Quomodo mortale istud immortalitate indutum non moritur, et corruptibile hoc, incorruptibilitate indutum, non amplius corrumpitur: ita et mens per unitionem cum Deo Verbo deificata non mutatur. *Apoll.* Ergo et sancti mentem habuerunt immutabilem? *Orth.* Non. *Apoll.* Quamobrem, nonne in illis quoque fuit Verbum? *Orth.* Sed fuit in sanctis non unitione, sed pro gratia Spiritus, diverse in ipsis operantis: hic vero, id est in Deo Verbo, fuit omnis plenitudo deitatis. Deinde sancti quidem fuerunt participes Verbi, hic vero Verbum participavit humanam naturam. *Apoll.* Dic, carnem et sanguinem, ut scriptum est. *Orth.* Scripturæ mos est totum hominem vocare carnem et sanguinem, ut cum dicit: « Non ultra acquievi carni et sanguini [70]. » Et: « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem [71]. » Et rursum: « Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt [72]. » Et quæcunque sunt hujusmodi. *Apoll.* Quid illud est, Sancti participarunt, et Deus Verbum participavit? quodnam est hoc discrimen? *Orth* Quod

C 5. Ἀπολλ. Πῶς δύναται ἀνθρώπινος νοῦς μὴ τρέπεσθαι; Ὀρθ. Πῶς τὸ θνητὸν τοῦτο, ἐνδυθὲν ἀθανασίαν, οὐκέτι ἀποθνήσκει, καὶ τὸ φθαρτὸν τοῦτο, ἐνδυθὲν ἀφθαρσίαν, οὐκέτι φθείρεται· οὕτως ὁ νοῦς, θεωθεὶς ἑνώσει Θεοῦ Λόγου, οὐ τρέπεται. Ἀπολλ. Οὐκοῦν καὶ οἱ ἅγιοι ἄτρεπτον εἶχον νοῦν; Ὀρθ. Οὔ. Ἀπολλ. Διὰ τί; οὐκ ἦν καὶ ἐν αὐτοῖς ὁ Λόγος; Ὀρθ. Ἀλλ' ἐν τοῖς ἁγίοις οὐ καθ' ἕνωσιν ἦν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, διαφόρως ἐν αὐτοῖς ἐνεργοῦντος· ἐνταῦθα δὲ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος. Καὶ οἱ μὲν ἅγιοι μέτοχοι τοῦ Λόγου ἦσαν· ἐνταῦθα δὲ ὁ Λόγος μετέσχε τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀπολλ. Εἰπὲ, αἵματος καὶ σαρκὸς, ὡς γέγραπται. Ὀρθ. Ἔθος τῇ Γραφῇ τὸν ὅλον ἄνθρωπον σάρκα καὶ αἷμα καλεῖν, ὡς ὅταν λέγῃ· « Οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι· » καὶ, D « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· » καὶ πάλιν· « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκα· » καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀπολλ. Τί ἐστιν, Οἱ ἅγιοι μετέσχον, καὶ ὁ Θεὸς Λόγος μετέσχε; τίς ἡ διαφορά; Ὀρθ. Ὅτι οἱ ἅγιοι πρότερον ὑπῆρξαν, καὶ τότε μετέσχον Θεοῦ Λόγου· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ ὁ ὢν πρὸ τῶν αἰώνων Θεὸς Λόγος, βουληθεὶς ἐν-

[68] Act. I, 11. [69] Joan. XIX, 37. [70] Galat. I, 16. [71] Joel II, 28. [72] Gen. VI, 3.

(65) Οὐ τῇ φύσει deest in Palat.
(66) Ὄψονται abest a Palat.
(67) Palat., νοῦν ἀνθρώπινον.
(68) Λόγου deest in Palat.
(69) Τίνος ἀνθρώπου εἶχε νοῦν mss.

ἀνθρωπῆσαι, ἡγίασεν τὴν Παρθένον, καὶ ἥνωσεν ἑαυτῷ ἐξ αὐτῆς σῶμα, οὐ πρότερον ὑπάρξαν, καὶ τότε ἑνώσας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ὑπάρξει ἑνώσας. Ἀπολλ. Δύο οὖν ἡγεμονικὰ ἐν τῷ σώματι ἦσαν, ὁ Θεὸς Λόγος καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς. Ὀρθ. Οὔ. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Λόγος ἡγεμόνευε τοῦ νοῦ. Ἀπολλ. Πῶς οἷόν τε μὴ εἶναι δύο; Ὀρθ. Ὡς τὸ λευκὸν τῆς ἐρεᾶς καταχρωσθὲν χρώματι πορφύρας οὐ δίχρωμόν ἐστιν, ἀλλ' ἕν· οὕτως ὁ νοῦς, καταλαμπόμενος καὶ ἀποθεωθεὶς, ἕν ἐστιν, καὶ οὐκ ἔστι δύο ἡγεμονικά (70). Οὐ γὰρ ἄλλο τι βούλεται ὁ νοῦς, καὶ ἄλλο τι ὁ Λόγος· ἀλλ' ὥσπερ μουσικὸς καὶ τὸ ὄργανον οὐ δύο μουσικοὶ, οὕτως Θεὸς Λόγος καὶ νοῦς ἀνθρώπινος οὐ δύο ἡγεμονικά. Ἀντὶ γὰρ ὀργάνου τῷ νῷ ἀνθρωπίνῳ κέχρηται ὁ Λόγος. Ἀπολλ. Ἀλλὰ τὸ ὄργανον τοῦ μουσικοῦ ἄνουν ἐστίν. Ὀρθ. Καὶ ὁ μουσικὸς θνητός ἐστιν. Ἐνταῦθα δὲ ὁ Λόγος, ἀθάνατος ὢν, τῷ νῷ κέχρηται ὀργάνῳ· καὶ ὥσπερ ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς τῷ σώματι κέχρηται ὀργάνῳ εἰς τὰ διὰ τοῦ σώματος ἐπιτελούμενα· οὕτως ἐκεῖ ὁ Λόγος τῷ νῷ κέχρηται ὀργάνῳ εἰς τὰ διὰ τοῦ νοῦ (71) ἐπιτελούμενα.

A sancti prius exstiterunt, et tum demum participarunt Dei Verbum: hic vero non ita est, sed Deus Verbum, quod erat ante sæcula, cum vellet fieri homo, sanctificavit Virginem, et corpus ex ea sibi univit, non quod prius exstiterit, et tum demum univerit, sed in ipsa exsistentia uniens. *Apoll.* Duo igitur in illo corpore fuerunt principatum habentia, nempe Deus Verbum, et humana mens. *Orth.* Nequaquam. Sed ipsum Verbum imperat menti. *Apoll.* Qui fieri potest, ut hæc non sint duo? *Orth.* Sicut lanæ albedo colore purpuræ tincta, non est bicolor, sed unicolor: ita mens coruscans et deificata est unum quiddam, neque sunt duo principatum habentia. Neque enim aliud quidem vult mens, aliud vero Verbum: sed sicut musicus et instrumentum non sunt duo musici, ita
B Deus Verbum et mens humana non sunt duo principatum habentia. Utitur enim Verbum humana mente tanquam instrumento. *Apoll.* Sed musici instrumentum est mentis expers. *Orth.* Sed et musicus est mortalis. Hic vero Verbum, quod immortale est, mente utitur, ut instrumento: et sicut mens in nobis utitur corpore ut instrumento ad ea quæ corporis opera efficiuntur: ita illic Verbum utitur mente, ut instrumento, ad ea quæ mente efficiuntur.

5*. Ἀπολλ. Τοῦ σώματος τίς ἡ χρεία; Ὀρθ. Διὰ πολλά· ὅτι ὀφθῆναι ἠθέλησε, καὶ ὅτι τὸ συναμφότερον ἦν ἀπολόμενον, καὶ διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὅμοιον σῶσαι σταυρῷ καὶ πάθει ἑκουσίῳ ηὐδόκησεν. Καὶ ἐν μὲν τῷ ἑκουσίῳ πάθει τῷ νῷ κέχρηται, ὡς προεῖπον, ὀργάνῳ· ἐν δὲ τοῖς σωματικοῖς τῷ σώματι· καὶ οὕτως ζητήσας καὶ εὑρὼν, ἔσωσε τὸ (72) ἀπολωλός. Ἀπολλ. Ποίοις λέγεις σωματικοῖς; Ὀρθ. Σταυρῷ, ταφῇ, περιπάτῳ, ἁφῇ, βρώσει, πόσει, καὶ ὅσα τούτοις ἀκόλουθα. Ἀπολλ. Θεὸς ἦν ὁ Λόγος ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας; Ὀρθ. Ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας, τὸ ἐκ ταύτης ὂν τῆς οὐσίας, οὐκ ἦν Θεὸς οὐσιωδῶς, ἀλλὰ ἑνώσεως οἰκονομίᾳ. Ἀπολλ. Καὶ πῶς, « Εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου, » λέγεται; Ὀρθ. Ἐπειδὴ (73) ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὢν Θεὸς Λόγος, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς, ἔλαβε μορφὴν δούλου, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, καρπὸς τῆς κοιλίας αὐτῆς εὑρέθη. Ἀπολλ. Συνῆπται οὖν ὁ Λόγος τῷ ἑνωθέντι σώματι ἐξ αὐτῆς, ὡς ζῶον; Ὀρθ. Ὡς ζῶον οὐ γέγραπται, ἀλλ' ὡς ἐν ναῷ ζῶντι. Ἀπολλ. Καὶ ἐν ἑκάστῳ τῶν ἁγίων οὕτως ἐστὶν, ὡς ἐν ναῷ ζῶντι; Ὀρθ. Οὐχ οὕτως. Ἕκαστος γὰρ τῶν ἁγίων τοσοῦτον ἐγένετο ναὸς, ὅσον ἐδυνήθη ἐξ ἀρετῆς καὶ ἀσκήσεως κατορθῶσαι. Ἐνταῦθα δὲ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικεῖ· καὶ οἱ μὲν ἅγιοι μορφὴν Θεοῦ εἰλήφασιν ἐν ἀρετῇ κατορθώσαντες, ἐνταῦθα δὲ ὁ Λόγος μορφὴν δούλου ἔλαβεν. Ἀπολλ. Οὕτως τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστὼς, ἄνθρωπός ἐστιν. Ὀρθ. Εἰ χωρὶς τοῦ Λόγου νοοῖτο, ναί. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ὅτε χωρὶς τοῦ Λόγου νοεῖται, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ψιλὸς, ἀλλὰ Θεὸς ἑνώσει τοῦ Λόγου. Ἀπολλ. Ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας ναὸς Ἰησοῦς ἐστιν, δι'

5*. *Apoll.* Corporis vero quis est usus? *Orth.* In multis. Voluit Verbum conspici, et quoniam quod perierat, utrumque complexum erat, placuit simile per simile servare, nempe per crucem et passionem voluntariam. Itaque in passione voluntaria
C usum est mente, sicut ante dixi, ut instrumento: in rebus autem corporeis, corpore: et ita quæsitum et inventum id quod perierat, servavit. *Apoll.* Quænam corporea dicis? *Orth.* Crucem, sepulturam ambulationem, tactum, cibum, potum, et quæcunque sunt hujusmodi. *Apoll.* At nonne Deus erat Verbum qui genitus est ex Maria? *Orth.* Qui genitus est ex Maria, quantum ad id attinet, quod ex eadem est substantia atque Maria, non erat Deus substantialiter, sed œconomia unitionis. *Apoll.* Quomodo igitur dicitur: « Benedictus fructus ventris tui [73]? » *Orth.* Quoniam Deus Verbum quod est ex Patris substantia, formam servi accepit, et habitu inventum ut homo, fructus etiam esse ventris ipsius compertum est. *Apoll.* Conjunctumne est
D igitur Verbum unito corpori ex Maria desumpto, sicut animal? *Orth.* Non scriptum est, sicut animal, sed, ut in templo vivo. *Apoll.* Atqui in quovis sanctorum est, ut in templo vivo. *Orth.* Non ita. Nam sanctorum unusquisque eatenus fuit templum, quatenus potuit ex virtute et vivendi usu recte se gerere: hic vero « omnis plenitudo deitatis inhabitat [74]. » **462** Et sancti quidem formam Dei acceperunt quatenus vitam ex virtute recte transegerunt, hic vero Verbum formam servi accepit. *Apoll.* Itaque quod ex animo et corpore constat, homo

[73] Luc. I, 42. [74] Coloss. II, 9.

(70) Palat. καὶ οὐκέτι δύο ἡγ.
(71) Sic mss. recte. Editi vero, τὸν νοῦν.
(72) Sic Palat. recte. Editi vero, ἥνωσε τό.
(73) Sic mss. Editi vero, Ἐπεί.

est. *Orth.* Sane, si consideraretur seorsim a Verbo. Quod si nunquam ut a Verbo sejunctum consideratur, nempe non est homo nudus, sed Deus ob Verbi unitionem. *Apoll.* Templum ex Maria genitum, est Jesus, per quem omnia. *Orth.* Qui genitus est ex Maria, non est genitus vacuus seu scopis mundatus, sed una cum templo, ideoque est Jesus, per quem omnia. Neque vero templum voco Jesum absque Verbo, neque Verbum voco Jesum absque templo: sed ex eo tempore Verbum accepit nomen Jesu, ex quo sanavit contritiones populi sui. Tunc autem sanavit, quando dignatus est servi formam accipere. Hoc igitur Verbum, quod nunc propter œconomiam dictum est Jesus, is est, per quem omnia: et quemadmodum cauterium animadverto ignem simul et ferrum esse; ita etiam Jesum intelligo esse Deum Verbum, hominem factum. *Apoll.* Ipsumne templum, an qui in templo est, is est, per quem omnia? *Orth.* Ne separa templum ab eo, qui in templo habitat. Nam si « quicunque agglutinatus est Domino, unus » cum eo « spiritus est [75], » multo magis cum dicitur et creditur Dominus unitus esse formæ servi, unus est ipse Deus et homo.

A οὗ τὰ πάντα. Ὀρθ. Ὁ γεννηθεὶς ἐκ Μαρίας οὐ κενὸς ἐγεννήθη καὶ σεσαρωμένος (74), ἀλλὰ μετὰ τοῦ ναοῦ· διὸ καὶ αὐτός ἐστιν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα. Οὔτε δὲ τὸν ναὸν καλῶ Ἰησοῦν χωρὶς τοῦ Λόγου, οὔτε τὸν Λόγον χωρὶς τοῦ ναοῦ Ἰησοῦν· ἀλλ' ἔκτοτε Ἰησοῦς ὁ Λόγος κέκληται, ἐξ οὗ καὶ ἰάσατο τὰ συντρίμματα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Τότε δὲ ἰάσατο, ὅτε κατηξίωσε μορφὴν δούλου λαβεῖν. Οὗτος (75) οὖν ὁ Λόγος, ὁ νῦν Ἰησοῦς διὰ τὴν οἰκονομίαν κληθεὶς, αὐτός ἐστιν, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ὥσπερ τὸν καυτῆρα πῦρ καὶ σίδηρον νοῶ, οὕτως Ἰησοῦν Θεὸν Λόγον ἐνανθρωπήσαντα. Ἀπολλ. Ὁ ναὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, ἢ ὁ ἐν τῷ ναῷ; Ὀρθ. Μὴ διαίρει τὸν ναὸν τοῦ ἐνοικοῦντος. Εἰ γὰρ « ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι, » πολλῷ πλεῖον, ὅταν ὁ Κύριος λέγηται καὶ πιστεύηται B ἡνῶσθαι μορφῇ δούλου, εἷς ἐστιν αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

6. *Apoll.* Homo igitur non est, qui ex Maria genitus est? *Orth.* Solummodo quidem homo, nequaquam. *Apoll.* Sed quidnam præterea? *Orth.* Sed etiam Deus. Sicut enim Isaac genitus ex Abrahamo, nec alius quisquam hominum, est caro duntaxat, sed unusquisque nostrum genitus est homo ex homine, non quod anima rationalis alteram animam rationalem genuerit; quamvis homo sit ex anima rationali et corpore compositus; ita illum, qui ex Maria genitus est, appello Deum, animæ videlicet et corpori unitum. Quemadmodum enim si anima corpori unita fuerit, gignitur homo per mulierem, ita Deus Verbum, ubi unitum est animæ et corpori, genitus est Deus et homo per mulierem. *Apoll.* Atqui « ex muliere » scriptum est [76]. *Orth.* Ex muliere, secundum carnem: per mulierem secundum Spiritum. *Apoll.* Proprius ille Dei Filius, quem pro nobis tradidit, quisnam est, Verbum, an homo? *Orth.* Proprius Dei Filius ille est, qui « humiliavit semetipsum, formam servi accipiens [77], » et in illa servili forma traditus est. *Apoll.* Non igitur Jesus ex Maria genitus, sed per eam genitum Verbum, is est, qui semetipsum humiliavit usque ad mortem. *Orth.* Ne separa unionem semel unitam. Dixi enim, eum esse proprium Filium, qui ex ea sit secundum carnem, et per eam secundum Spiritum. *Apoll.* Ergo Verbum per eam genitum humiliavit semetipsum usque ad mortem. *Orth.* Deus Verbum igitur per ipsam genitum, cum non posset in ipsa deitatis natura humiliare se usque ad mortem, corpus ex ea sibi assumpsit animatum, quod ad mortem usque humiliari posset, id est formam servi.

6. Ἀπολλ. Οὐκοῦν οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ὁ γεγεννημένος ἐκ Μαρίας; Ὀρθ. Μόνον ἄνθρωπος, οὔ. Ἀπολλ. Ἀλλὰ καὶ τί; Ὀρθ. Ἀλλὰ καὶ Θεός· ὡς γὰρ οὐκ ἔστι μόνον σὰρξ Ἰσαὰκ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Ἀβραὰμ, οὐδὲ ἄλλος τις τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου γεγέννηται ἕκαστος ἡμῶν, οὐ γεννωμένης ψυχῆς λογικῆς ἐκ ψυχῆς λογικῆς· καίτοιγε τοῦ ἀνθρώπου ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος συγκειμένου· C οὕτω Θεὸν λέγω τὸν ἐκ Μαρίας γεγεννημένον, ψυχῇ καὶ σώματι ἑνωθέντα. Καθάπερ γὰρ ἑνωθεῖσα ψυχὴ σώματι, γεννᾶται ἄνθρωπος διὰ γυναικὸς, οὕτως ἑνωθεὶς Θεὸς Λόγος ψυχῇ καὶ σώματι, ἐγεννήθη Θεὸς καὶ ἄνθρωπος διὰ γυναικός. Ἀπολλ. Καίτοιγε « ἐκ γυναικὸς » γέγραπται. Ὀρθ. Ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα, διὰ τῆς γυναικὸς κατὰ πνεῦμα. Ἀπολλ. Ὁ ἴδιος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃν παρέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, τίς ἐστιν; ὁ Λόγος, ἢ ὁ ἄνθρωπος; Ὀρθ. Ὁ ἴδιος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, αὐτός ἐστιν « ὁ ταπεινώσας ἑαυτὸν, μορφὴν δούλου λαβὼν, » καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δουλικῇ μορφῇ παραδοθείς. Ἀπολλ. Οὐχ ὁ γεννηθεὶς οὖν ἐκ Μαρίας Ἰησοῦς, ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς δι' αὐτῆς Λόγος, αὐτὸς ἑαυτὸν ἐταπείνωσε μέχρι θανάτου. Ὀρθ. Μὴ δίαιρε τὴν ἅπαξ ἑνωθεῖσαν ἕνωσιν. Εἶπον γὰρ, ὅτι αὐτός D ἐστιν ὁ ἴδιος Υἱὸς, ὁ ἐξ αὐτῆς κατὰ σάρκα, καὶ δι' αὐτῆς κατὰ πνεῦμα. Ἀπολλ. Ὁ δι' αὐτῆς οὖν Λόγος ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου. Ὀρθ. Ὁ δι' αὐτῆς οὖν Θεὸς Λόγος, οὐ δυνάμενος τῇ φύσει τῆς θεότητος ταπεινωθῆναι μέχρι θανάτου, ἔλαβεν ἑαυτῷ ἐξ αὐτῆς ἔμψυχον σῶμα, τὸ δυνάμενον ταπεινωθῆναι μέχρι θανάτου, ὅ ἐστι μορφὴ δούλου.

7. *Apoll.* Deus ergo passus est pro nobis. *Orth.* Deus, unito sibi corpore anima prædito, quod mori

7. Ἀπολλ. Θεὸς οὖν ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὀρθ. Θεὸς ἑνώσας ἑαυτῷ σῶμα ἔμψυχον, τὸ δυνάμενον ἀπο-

[75] I Cor. VI, 17. [76] Galat. IV, 4. [77] Philipp. II, 8.

(74) Palat. σεσαρκωμένος, male

(75) Sic mss. omnes. Editi vero, οὕτως.

θανεῖν. Οὐ γὰρ φύσει θεότητος ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν, ἀλλ' ἑνώσεως οἰκονομίᾳ. Ἀπολλ. Εἰ ψυχὴν λογικὴν εἶχε τὸ σῶμα, οὐχ ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἀπέθανεν. Ὀρθ. Ὁ ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς χωρισμὸς θάνατος λέγεται, ἢ οὔ; Ἀπολλ. Ναί. Ὀρθ. Ὥσπερ οὖν οὐκ ἠδύνατο ὁ Θεὸς ἐν μνήματι καὶ ἐν ταφῇ γενέσθαι, εἰ μὴ εἶχε τὸ τιθέμενον σῶμα, οὕτως οὐκ ἂν ἐλέχθη κεχωρίσθαι τοῦ σώματος, πανταχοῦ ὢν, καὶ τὰ πάντα περιέχων, εἰ μὴ εἶχε τὴν χωριζομένην ψυχὴν, μεθ' ἧς καὶ τοῖς ἐν ᾅδου εὐηγγελίσατο. Διὰ γὰρ αὐτὴν καὶ ἀναχωρεῖν τοῦ σώματος λέγεται, καὶ ἐν ᾅδου γεγενῆσθαι. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐν ᾅδου γενέσθαι διὰ τὴν ψυχὴν, καὶ ἐν μνήματι τεθῆναι διὰ τὸ σῶμα. Ἀπολλ. Ἐγὼ πεπίστευκα, ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος τῇ ἑαυτοῦ παρουσίᾳ ἐμψυχοῖ τὸ σῶμα, καὶ χρείαν οὐκ εἶχε ψυχῆς. Ὀρθ. Ὡς εἰς τὸ κρατηθῆναι καὶ σταυρωθῆναι, καὶ ταφῆναι, ἵνα μὴ δοκήσει ὁ σταυρὸς γένηται, ἀλλ' ἀληθείᾳ· οὕτως καὶ εἰς τὸ ἀποθανεῖν, καὶ ἐν ᾅδου γενέσθαι, χρείαν εἶχε ψυχῆς. Περὶ τίνος γὰρ εἴρηται, ὅτι « ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀγωνιᾷν ἕως θανάτου; » Περὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀναισθήτου, ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου; Ἀπολλ. Καὶ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι αἴσθησιν εἶχε τὸ σῶμα, ἐν ᾗ καὶ ᾔσθετο τοῦ πάθους. Ὀρθ. Σῶμα δὲ αἴσθησιν ἔχον ἔμψυχόν ἐστιν. Τὸ γὰρ ἄψυχον καὶ ἀναίσθητόν ἐστιν. Ὥστε ὁ ταπεινώσας ἑαυτὸν μέχρι θανάτου καὶ ἀποθανὼν, Θεός ἐστιν, οὐ φύσει θεότητος ἀποθνήσκων, ἀλλ' ἑνώσεως οἰκονομίᾳ. Τῆς γὰρ ἀνθρωπότητος τὰ πάθη ἑαυτοῦ πάθη ἐλογίζετο. Καὶ ὥσπερ ἀδύνατον ἦν προσηλωθῆναι σταυρῷ, καὶ ταφῆναι σινδόνι, καὶ τεθῆναι ἐν μνήματι ἄνευ σώματος· οὕτως ἀδύνατον ἦν αὐτὸν ἀγωνιᾶσαι ἄνευ ψυχῆς λογικῆς· ἄλογος γὰρ ψυχὴ οὐκ ἀγωνιᾷ, προγινώσκουσα θάνατον· ἀλλ' ὡς βοῦς ἐπὶ σφαγὴν ἄγεται, ἢ καὶ ὡς ἕτερόν τι τῶν ἀλόγων.

A posset. Neque enim in ipsa deitatis natura pro nobis mortuus est, sed unitionis œconomia. *Apoll.* Si animam rationis participem habuit corpus, non Deus, sed homo mortuus est. *Orth.* Diciturne mors separatio animæ a corpore, annon? *Apoll.* Etiam. *Orth.* Sicut ergo non potuit Deus in monumento et sepultura versari, nisi depositum eo corpus habuisset: ita etiam non diceretur separatus fuisse a corpore, qui sit ubique et omnia complectatur, nisi habuisset separatam animam, cum qua etiam iis, qui apud inferos erant, Evangelium prædicavit. Propter hanc enim et discessisse ex corpore, et apud inferos fuisse **463** perhibetur. Hoc illud est igitur, pro nobis fuisse apud inferos propter animam, et in monumento fuisse, propter corpus. B *Apoll.* Credo ego Deum Verbum sua præsentia corpus illud animasse, nec opus illi fuisse anima. *Orth.* Sicut ad hoc ut caperetur, et crucifigeretur, et sepeliretur, nec opinione tantum, sed ut revera crux esset; ita quoque ad hoc ut moreretur, et ad inferos veniret, opus illi fuit anima. De quo enim dictum est: « Cœpit contristari, et in angore esse usque ad mortem [78]? » De corpore sensus experte, an de Deo Verbo? *Apoll.* Nos quoque dicimus, corpus illud fuisse sensu præditum, quo etiam passionem senserit. *Orth.* Atqui corpus sentiens est animatum. Quod enim est inanimatum, id quoque nihil sentit. Itaque Deus est, qui sese humiliavit usque ad mortem et mortuus est, non tamen mortuus, quod ad naturam deitatis attinet, sed se- C cundum unitionis œconomiam. Humanitatis enim passiones, suas esse duxit. Et sicut fieri non potuit, ut cruci affigeretur, et sindone involutus sepeliretur, ac in monumento collocaretur absque corpore; ita fieri non potuit, ut absque anima rationali in angore versaretur. Nam anima rationis expers, non angitur morte prævisa; sed ut bos, aut aliud quodvis brutum ad mactationem ducitur.

8. Ἀπολλ. Οὐκοῦν οὐκ (76) ἐγένετο ἄνθρωπος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν ἀνθρώπῳ. Ἀδύνατον δὲ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ γενόμενον, τοῦτον εἶναι ἄνθρωπον. Ὀρθ. Λέγεις γεγονέναι τὸν Λόγον σάρκα, ἢ οὔ; Ἀπολλ. « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » γέγραπται. Ὀρθ. Τραπεὶς εἰς σάρκα, ἢ ἐν σαρκὶ γενόμενος; Ἀπολλ. Ἐν σαρκὶ γενόμενος. Ὀρθ. Εἰ ἀδύνατον ἦν αὐτὸν ἄνθρωπον γενέσθαι, γενόμενον ἐν ἀνθρώπῳ· καὶ ἀδύνατον ἦν αὐτὸν σάρκα γενέσθαι, γενόμενον ἐν σαρκί. Εἰ δὲ, ἐν σαρκὶ γενόμενος, ἄνθρωπος λέγεται γεγενῆσθαι, οὐ τραπεὶς εἰς ἄνθρωπον. Ἀπολλ. Τίς ἦν ὁ (77) λέγων· « Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; » ὁ Θεὸς Λόγος ἢ ὁ ἄνθρωπος; Ὀρθ. Ὡς τὴν ταφὴν τοῦ σώματος καὶ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ (78) λέγω τοῦ Λόγου, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἑνώσεως οἰκονομίᾳ· οὕτω καὶ τὰς φωνὰς τὰς ψυχικὰς καὶ τὰ πάθη τὰ ψυχικὰ ἀγωνιᾷν, καὶ ὅσα τοιαῦτα (79) λέγεται περὶ αὐτοῦ

8. *Apoll.* Ergo Filius Dei non factus est homo, sed in homine. Fieri vero non potest, ut sit homo, qui fit in homine. *Orth.* Ais Verbum factum fuisse carnem, annon? *Apoll.* Scriptum est: « Verbum caro factum est [79]. » *Orth* Quod sit mutatum in carnem, an quod in carne fuerit? *Apoll.* Quod in carne fuerit. *Orth.* Si fieri non potuit, ut cum fieret in homine, fieret homo; ita fieri non potuit, D ut cum fieret in carne, fieret caro. At si eo quod factum est in carne, dicitur factum homo, non dicitur in carnem conversum. *Apoll.* Quis ergo dixit: « Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti [80]? » Deus Verbum an homo? *Orth.* Sicut corporis sepulturam ac indumenta dico fuisse ipsius Verbi, non ipsa deitatis natura, sed unitionis œconomia; ita etiam voces animæ convenientes, et animæ passiones angore affici, et quæcunque

[78] Matth. xxvi, 37. [79] Joan. i, 14. [80] Matth. xxvii, 46.

(76) Οὐκ abest a Palat. Paulo post manuscr. omnes, τὸν γενόμενον. Editi, τό.
(77) Ita mss. Editi vero, Τίς οὖν ὁ.
(78) Αὐτοῦ abest a Palat.
(79) Τοιαῦτα deest in mss.

hujusmodi in Evangeliis de eo dicuntur, tribuo Deo Verbo, non natura deitatis, sed œconomia unitionis. Sicut ergo proprium sibi corpus illud vindicat, cum inquit, « Nisi comederitis corpus meum [81], » ita quoque propriam animam sibi vindicat, cum inquit : « Animam meam nemo tollit a me [82]. » Itidem etiam utriusque simul conjuncti passiones sibi proprias efficit. Sicut enim ipsius Verbi est corpus œconomice, ita corporis sepultura, est ipsius Verbi sepultura. Et ut ipsius est anima œconomice, ita et vox ipsius vox animæ est : ut et ipsius corporis sepultura, sit ipsius Verbi sepultura œconomice, et vox animæ ejus, Verbi vox sit œconomice. Verbum enim ipsum erat, quod loquebatur, quæ animæ proprie conveniunt.

A ἐν Εὐαγγελίοις, τοῦ Θεοῦ Λόγου λέγω, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἑνώσεως οἰκονομίᾳ. Ὥσπερ οὖν τὸ σῶμα ἰδιοποιεῖται, λέγων, « Ἐὰν μὴ φάγητέ μου τὸ σῶμα, » οὕτω καὶ ψυχὴν ἰδιοποιεῖται, λέγων· « Τὴν ψυχήν μου οὐδεὶς αἴρει ἀπ' ἐμοῦ. » Οὕτω καὶ τὰ πάθη τοῦ συναμφοτέρου οἰκειοῦται. Ὡς γὰρ αὐτοῦ σῶμα οἰκονομικῶς, οὕτως αὐτοῦ ταφὴ ἡ ταφὴ τοῦ σώματος. Καὶ ὡς αὐτοῦ ψυχὴ οἰκονομικῶς, οὕτως αὐτοῦ φωνὴ (80) ἡ φωνὴ τῆς ψυχῆς· ἵνα ᾖ καὶ ἡ ταφὴ τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ Λόγου οἰκονομικῶς, καὶ ἡ φωνὴ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τοῦ Λόγου φωνὴ οἰκονομικῶς. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ Λόγος φωνῶν τὰ τῆς ψυχῆς ἴδια.

9. *Apoll.* Nos dicimus Dei Verbum amans hominis dignatum esse hominem fieri, accepta carne ex sancta virgine Maria, et fuisse Deum incarnatum, eo quod inventum sit ut homo. *Orth.* Ne dicito Dei Verbum amans hominis, sed dic potius amans carnis. Nam si non dignatum est homini uniri, quomodo hominis est amans? *Apoll.* Amore hominis unitum est humanæ carni, ut idem esset Deus et homo. *Orth.* Non est Deus et homo : neque caro est humana, quæ non sit anima rationis participe prædita. Quomodo enim caro possit esse humana, quam anima rationis particeps non animaverit? Nam caro est caro, et anima est anima. Tunc vero dicitur **464** homo, cum anima rationalis incorporatur, et corpus animatur. Ea igitur caro non est humana, quæ particeps non est animæ rationalis. *Apoll.* Cum terrenum aliquod corpus accipit animam rationalem, homo dicitur : sin vero assumat animam rationis expertem, fit aliud animal, quam homo. Cæterum Dominus corpore sibi ex hac materia effecto, illudque sua substantia vivificans (quod quidem sua natura cum habet animam, commune complet animal), atque huic suas proprias agendi facultates impertitus, fecit ut Deus esset animal, Deus quidem forma, homo vero materia. *Orth.* Istud, forma, non intelligo : num vis dicere, deitate? *Apoll.* Corpus informatum intelligo, divinis agendi facultatibus coruscans. *Orth.* Formam igitur dicis divinas agendi facultates? *Apoll.* Etiam. *Orth.* Si terrenum corpus quodpiam tunc fit homo, cum animam rationalem accipit, et corpus humanum vocatur et est : ne humanum quidem corpus est, quod animam rationalem non accipit. Quomodo igitur corpus, quod humanum non est, hominem secundum materiam vocas, cum tunc demum hæc materia sit humana, cum animam rationis participem accipit? Legi autem ego vestri quoque magistri Apollinaris confessionem, in qua corpus Domini nostri dicit consubstantiale Mariæ. At Maria nobis consubstantialis. Nobis est igitur consubstantiale corpus Domini, quoniam et ipsum humanum est.

B 9. Ἀπολλ. Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ὁ φιλάνθρωπος τοῦ Θεοῦ Λόγος ἄνθρωπος γενέσθαι κατηξίωσε, σάρκα λαβὼν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου Μαρίας· καὶ ἦν Θεὸς σαρκωθεὶς, ὡς ἄνθρωπος εὑρεθείς. Ὀρθ. Μὴ λέγε, ὁ φιλάνθρωπος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλὰ μᾶλλον εἰπὲ, ὁ φιλόσαρκος· εἰ γὰρ οὐ κατηξίωσεν ἑνωθῆναι ἀνθρώπῳ, πῶς φιλάνθρωπος; Ἀπολλ. Φιλῶν τὸν ἄνθρωπον τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ ἥνωτο, ἵνα ᾖ ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Ὀρθ. Οὐκ ἔστι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· οὐδὲ ἀνθρωπίνη σάρξ (81) ἐστιν ἡ μὴ οὖσα ἔμψυχος λογική. Πῶς γὰρ ἡ μὴ ψυχωθεῖσα ψυχῇ λογικῇ σὰρξ ἀνθρωπίνη δύναται εἶναι; Ἡ γὰρ σὰρξ σάρξ ἐστι, καὶ ἡ ψυχὴ ψυχή ἐστιν. Τότε δὲ ἄνθρωπος λέγεται, ὅτε ἡ λογικὴ ψυχὴ σωματοῦται, καὶ τὸ σῶμα ψυχοῦται. Οὐκ ἄρα ἀνθρωπίνη σὰρξ ἡ μὴ κοινωνήσασα C ψυχῇ λογικῇ. Ἀπολλ. Τῶν γηΐνων σωμάτων ὅταν τι προσλάβῃ ψυχὴν λογικὴν, ἄνθρωπος λέγεται· ἐὰν δὲ ἄλογον ψυχὴν προσλάβῃ, ζῶον ἕτερον παρὰ τὸν ἄνθρωπον γίγνεται. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς ὕλης ὁ Κύριος ἑαυτῷ διαπλασάμενος σῶμα, καὶ τοῦτο ζωώσας τῇ ἰδίᾳ οὐσίᾳ (ὅπερ πέφυκε μὲν, ψυχὴν ἔχον, κοινὸν ἀποτελεῖν ζῶον), τούτῳ δὲ καὶ τὰς ἰδίας ἐνεργείας μεταδεδωκὼς, ἐποίει ζῶον Θεόν· Θεὸν μὲν, κατὰ τὸ εἶδος· ἄνθρωπον δὲ κατὰ τὴν ὕλην. Ὀρθ. Τὸ κατὰ τὸ εἶδος οὐ νοῶ· θέλεις εἰπεῖν, κατὰ θεότητα; Ἀπολλ. Σῶμα μεμορφωμένον, ταῖς θεϊκαῖς καταλαμπόμενον ἐνεργείαις. Ὀρθ. Τὰς θεϊκὰς οὖν ἐνεργείας εἶδος λέγεις; Ἀπολλ. Ναί. Ὀρθ. Εἰ, ὅταν τι τῶν γηΐνων σωμάτων προσλάβῃ ψυχὴν λογικὴν, ἄνθρωπος γίνεται, τότε καὶ ἀνθρώπινον σῶμα ἀκούει καὶ γίνεται· μὴ προσ- D λαβὸν ψυχὴν λογικὴν, οὐδὲ ἀνθρώπινόν ἐστι σῶμα. Τὸ δὲ μὴ ὂν ἀνθρώπινον σῶμα, πῶς ἄνθρωπον λέγεις κατὰ τὴν ὕλην, τῆς ὕλης τότε ἀνθρωπίνης οὔσης, ὅτε ψυχῆς λογικῆς προσλαμβάνει; Ἐγὼ δὲ καὶ ἀνέγνων τοῦ διδασκάλου ὑμῶν Ἀπολλιναρίου ὁμολογίαν, ἐν ᾗ ὁμοούσιον λέγει τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν τῇ Μαρίᾳ. Μαρία δὲ ἡμῖν. Ἡμῖν ἄρα ὁμοούσιον τὸ Κυριακὸν σῶμα, ἐπειδὴ καὶ ἀνθρώπινον.

10. *Apoll.* Quomodo corpus Domini dicis, cum hominis corpus esse probes? *Orth.* Ego et corpus

10. Ἀπολλ. Πῶς λέγεις Κυριακὸν σῶμα, ὁπότε ἀνθρώπου κατασκευάζεις; Ὀρθ. Ἐγὼ καὶ σῶμα Εὐ-

[81] Joan. vi, 54. [82] Joan. x, 17.

(80) Αὐτοῦ φωνὴ deest in Palat.

(81) Mss. Ὀρθ. Οὐκέτι οὐδὲ ἀνθρωπίνη ἡ σάρξ.

ριακὸν λέγω, καὶ ψυχὴν Κυριακὴν, καὶ αἷμα Κυριακὸν, καὶ ταφὴν Κυριακὴν, καὶ ἄνθρωπον καθόλου Κυριακὸν, ἑνώσει τοῦ Θεοῦ Λόγου· οὕτως ὡς εἶναι καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ ἄνθρωπον· καί ποτε αὐτὸν ὅλον Θεὸν καὶ Κύριον ἀκούειν, καί ποτε αὐτὸν ὅλον ἄνθρωπον. Αὐτὸς γὰρ λέγει περὶ ἑαυτοῦ· « Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; » καὶ Παῦλος· « Ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. » Καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν ἄνθρωπον ψηλαφήσας ὁ Θωμᾶς, λέγει· « ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου. » Ὁμοίως ὁ Παῦλος (82)· « Ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. » Θεὸς οὖν καὶ ἄνθρωπος ὅλος διὰ τὴν ἐξ εὐδοκίας ἕνωσιν. Εἰ γὰρ « ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι, » πολλῷ πλεῖον, ὅταν ὁ Κύριος λέγηται καὶ πιστεύηται ἄνθρωπος γεγενῆσθαι, οὐκ ἀπολέσας τὸ εἶναι Θεὸς, ἔστι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός· Θεὸς μὲν διὰ τὴν φύσιν, ἄνθρωπος δὲ διὰ τὴν ἐξ εὐδοκίας μετοχὴν τῆς ἀνθρωπότητος.

A Domini cum voco, et animam Dominicam, et sanguinem Dominicum, et sepulturam Dominicam, et in universum dico hominem Dominicum, ob Dei Verbi unitionem : ita ut unus et idem sit Deus et homo, et modo quidem ipse totus Deus et Dominus, interdum vero ipse totus appelletur homo. Dicit enim ipse de se « Quid me quæritis interficere, hominem qui vera locutus sum vobis [83]? » Et Paulus : « Homo Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula [84]. » Et hunc ipsum hominem cum Thomas contrectasset, inquit : « Dominus meus, et Deus meus [85]. » Similiter Paulus : « Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula [86]. » Totus ergo propter voluntariam illam unitionem B dicitur et Deus, et homo. Nam si « qui adhæret Domino, unus spiritus est [87], » multo magis si Dominus dicitur et creditur factus fuisse homo, non amittens quod Deus sit, idem est Deus et homo : Deus quidem natura, homo vero, quod naturam humanam, quoniam ei sic placuit, participaverit.

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

***Διάλεξις ε', ἐν ᾗ τοῦ αὐτοῦ Ἀπολλιναριαστοῦ κεφαλαίωσις καὶ Γρηγορίου ἐπισκόπου* (83).**

—

S. P. N. ATHANASII

Dialogus v, in quo compendium disceptationis ejusdem Apollinaristæ et Gregorii episcopi.

—

ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΑΣΤΗΣ.

1. Θεοῦ ἐνεργήσαντος ἀνθρώπῳ, ἀποτελεῖται προφήτης, ἤγουν ἀπόστολος (84), οὐ Σωτὴρ κόσμου· Χριστὸς δὲ Σωτὴρ κόσμου· οὐκ ἄρα, Θεοῦ ἐνεργήσαντος ἀνθρώπῳ, ἀπετελέσθη Χριστός; ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Θεοῦ μὲν ἐνεργήσαντος οὐχ ἁπλῶς, ὡς ἐνόμισας, ἀλλὰ προφητείαν, ἀποτελεῖται προφήτης, ἤγουν (85) ἀπόστολος, καὶ οὐ Σωτὴρ κόσμου. Θεὸς δὲ, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐγένετο ὁ αὐτὸς καὶ προφήτης, καὶ ἀπόστολος, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, Σωτὴρ κόσμου, μένων Θεὸς, καὶ οὐ τραπεὶς εἰς τὰ προειρημένα.

2. *Ἀπολλ.* Πᾶς ἄνθρωπος μέρος κόσμου, καὶ οὐδὲν μέρος κόσμου αἴρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὑφ' ἣν καὶ αὐτὸς κεῖται. Χριστὸς δὲ αἴρει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. *Ὀρθ.* Διὰ γὰρ τοῦτο, ἐπειδὴ οὐδὲν μέρος κόσμου αἴρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου μορφὴν ἔλαβε μέρους κό-

C APOLLINARISTES.

1. Agente Deo in homine, fit quispiam propheta vel apostolus, at non Salvator mundi. Christus autem est Salvator mundi : non igitur Deo agente in homine, factus est Christus. ORTHODOXUS. Non simpliciter, ut tu existimas, agente Deo, sed prophetiam efficiente, fit quispiam propheta vel apostolus, at non Salvator mundi. Deus autem, accepta **465** servi forma, factus est idem et propheta, et apostolus, et pontifex, et mediator Dei et hominum, Salvator mundi, Deus permanens, neque in quidquam istorum, quæ diximus, mutatus.

2. *Apoll.* Omnis homo est pars mundi, et nulla mundi pars tollit peccatum mundi, cui peccato et ipsa subest. At Christus tollit : non est igitur D homo Christus. *Orth.* Enimvero quod nulla mundi pars tollat mundi peccatum, idcirco mundi opifex formam accepit partis mundi, ut quatenus pars

[83] Joan. viii, 40. [84] Hebr. xiii, 8. [85] Joan. xx, 28. [86] Rom. ix, 5. [87] I Cor. vi, 17.

(82) Palat. ὁμοίως καὶ ὁ Παῦλος λέγει.
(83) Titul. in mss. : Τοῦ αὐτοῦ Ἀπολλιναριαστοῦ κεφαλαίωσις καὶ Γρηγορίου ἐπισκόπου ὀρθοδόξου.

(84) Palat., προφήτης ἢ ἀπόστολος. Felck., προφήτης ἀπόστολος.
(85) Manuscr., ἤτουν.

erat mundi, occisus tanquam pars mundi, tolleret A mundi peccatum, ut opifex mundi.

3. *Apoll.* Omnis homo subest morti : et nullus, qui morti subsit, abolet mortem. At Christus abolet : non est igitur homo Christus. *Orth.* Quoniam nullus hominum, ut qui morti subsit, mortem abolet; idcirco immortalis Filius Dei, Verbum simul et Deus, sibi ipsi univit id quod morti subest, « ut in morte aboleret eum, qui mortis imperium habet [88]. » Sicut enim invisibilis cum sit, videri non potuit, nisi eo assumpto, quod videri posset : ita cum sit immortalis, non potuit mori, nisi eo assumpto, quod esset mortale.

4. *Apoll.* Omnis homo est terrenus. At Christus non est terrenus, sed cœlestis. Non est igitur homo B Christus : nisi homo sit hoc ipsum nominis communione tantum. *Orth.* Erratis : nec enim omnis homo est terrenus, cum doceat nos Scriptura, homines etiam aliquos, etsi non natura, at certe moribus cœlestes esse, inquiens : « Qualis ille cœlestis, tales et cœlestes [89]. » Nos vero Christum univoce hominem dicimus humanæ naturæ respectu. Item quemadmodum cum homini tribuimus animalis nomen, eadem utimur voce, atque si de equo vel quopiam alio animali sermo esset, nec tamen protinus quodvis animal est etiam rationale : ita etiam Christum univoce appellamus hominem, non tamen protinus quivis homo est Christus. Item sicut rationale cum animali conjunctum C homo exsistit, nec tollitur, quod sit animal : ita Deus conjunctus et una creditus cum animali rationali agnoscitur et creditur esse Christus, neque tollitur, quod sit homo, sed idem est Deus et homo.

5. *Apoll.* Qui dat potestatem ut quis fiat Filius Dei, nequaquam et ipse factus est Filius. At Christus dat. Non est igitur factus Filius, sed natura Filius est. *Orth.* Non est sane factus, sed natura erat Filius Dei. Factus est autem Filius hominis. Nec enim id erat, et factus est quod non erat, ut per eum id efficeremur moribus, quod ipse est natura : estque idem Deus et homo.

6. *Apoll.* Nullus homo exsistit ante eos, qui ætate ipsum præcedunt : Christus autem exstitit D ante eos, qui secundum carnem ipsum ætate præcesserunt. Non est igitur homo, nisi secundum carnem. *Orth.* Christus, si humanam naturam spectes, non exsistit ante eos, qui secundum humanam naturam fuerunt ipso seniores : sed quod ad deitatem attinet, exstitit non modo ante eos, qui secundum carnem fuerunt ipso seniores, verumetiam ante omnia sæcula, ut qui sit eorum Deus. Ergo non fuit Christus ante Mariam, quod ad carnem attinet. Quomodo enim ante ipsam exstiterit,

σμου, ἵνα τῷ μέρει τοῦ κόσμου, σφαγεὶς ὡς μέρος κόσμου, ἄρῃ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὡς δημιουργὸς τοῦ κόσμου.

3. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος ὑπὸ θάνατον· καὶ οὐδεὶς, ὑπὸ θάνατον ὤν, καταργεῖ θάνατον. Χριστὸς δὲ καταργεῖ· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὀρθ. Διὰ γὰρ τοῦτο, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἀνθρώπων καταργεῖ θάνατον, ὑπὸ θάνατον ὤν, ὁ ἀθάνατος τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, Λόγος ὢν καὶ Θεὸς, ἥνωσεν ἑαυτῷ τὸ ὑπὸ θάνατον, « ἵνα ἐν τῷ θανάτῳ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου καταργήσῃ. » Ὡς γὰρ οὐκ ἠδύνατο ἀόρατος ὢν ὁραθῆναι, μὴ λαβὼν τὸ ὁρατόν· οὕτως οὐδὲ ἠδύνατο ἀθάνατος ὢν ἀποθανεῖν, μὴ λαβὼν τὸ θνητόν.

4. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος χοϊκός. Χριστὸς δὲ οὐ χοϊκὸς, ἀλλ' ἐπουράνιος· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός· εἰ μὴ ὁμωνύμως τὸ αὐτὸ τοῦτο ἄνθρωπος. Ὀρθ. Πλανᾶσθε· οὐ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος χοϊκός. Ἐδίδαξε γὰρ ἡμᾶς ἡ Γραφὴ καὶ ἐπουρανίους ἀνθρώπους, εἰ καὶ μὴ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ, λέγουσα· «Οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. » Συνωνύμως δὲ ἡμεῖς τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον λέγομεν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ ὥσπερ ζῶον τὸν ἄνθρωπον λέγοντες, συνωνύμως τῷ ἵππῳ ἢ καὶ ἑτέρῳ τινὶ τῶν ζώων λέγομεν, οὐ πάντως δὲ καὶ λογικὸν πᾶν ζῶον· οὕτως καὶ ἐὰν εἴπωμεν συνωνύμως τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον, οὐ πάντως πᾶς ἄνθρωπος Χριστός. Καὶ ὥσπερ τὸ συνταττόμενον (86) λογικὸν τῷ ζώῳ ἄνθρωπός ἐστιν, οὐκ ἀναιρεῖται ζῶον εἶναι· οὕτως συνταττόμενος Θεὸς, καὶ συμπιστευόμενος λογικῷ ζώῳ, Χριστὸς ὁμολογεῖται καὶ πιστεύεται· καὶ οὐκ ἀναιρεῖται ἄνθρωπος εἶναι, ἀλλ' ἔστιν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

5. Ἀπολλ. Ὁ διδοὺς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οὐχὶ καὶ αὐτὸς γέγονε. Χριστὸς δὲ δίδωσιν· οὐκ ἄρα γέγονεν Υἱὸς, ἀλλ' ἔστι τῇ φύσει. Ὀρθ. Υἱὸς Θεοῦ οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἦν τῇ φύσει. Υἱὸς δὲ ἀνθρώπου γέγονεν. Οὐ γὰρ ἦν, καὶ ἐγένετο ὃ οὐκ ἦν, ἵνα ἡμᾶς τῷ τρόπῳ ποιήσῃ γενέσθαι, ὃ αὐτὸς ἦν καὶ ἔστι τῇ φύσει· καὶ ἔστιν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

6. Ἀπολλ. Οὐδεὶς ἀνθρώπων προϋπάρχει τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ· Χριστὸς δὲ προϋπάρχει τῶν κατὰ σάρκα πρεσβυτέρων· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος, εἰ μὴ κατὰ σάρκα. Ὀρθ. Χριστὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα οὐ προϋπάρχει τῶν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα πρεσβυτέρων αὐτοῦ· προϋπάρχει δὲ κατὰ τὴν θεότητα οὐ τῶν κατὰ σάρκα πρεσβυτέρων (87) μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν αἰώνων, Θεὸς ὢν αὐτῶν. Οὐκ ἄρα Χριστὸς κατὰ σάρκα πρὸ τῆς Μαρίας. Πῶς γὰρ τὸ ἐξ αὐτῆς ὂν, πρὸ αὐτῆς ὑπάρχει; προϋπάρχει δὲ αὐτῆς θεϊκῶς, Θεὸς ὢν αὐτῆς· καὶ ἔστιν ὁ αὐτὸς, ὡς Θεὸς προϋπάρχων, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐξ αὐτῆς.

[88] Hebr. II, 14. [89] I Cor. XV, 48

(86) Palat., τὸ ὥσπερ συνταττόμενον.

(87) Πρεσβυτέρων abest a mss.

quod ex ipsa est? Seu quatenus Deus est, exstitit ante ipsam, cum sit ipsius Deus : estque idem ante ipsam ut Deus, et ex ipsa, ut homo.

7. *Ἀπολλ.* Οὐδεὶς ἀνθρώπων πρὸ τῶν αἰώνων A ἔχει δόξαν. Χριστὸς δὲ ἔχει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. *Ὀρθ.* Οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων πρὸ τῶν αἰώνων ἐστίν. Χριστὸς δὲ κατὰ τὴν θεότητα πρὸ τῶν αἰώνων, Υἱὸς ὢν καὶ Θεὸς καὶ Δεσπότης, εἰκότως πρὸ τῶν αἰώνων ἔχει δόξαν· Κύριος δόξης ὢν κατὰ φύσιν, Χριστὸς δὲ κληθεὶς, διὰ τὸ μορφὴν δούλου λαβεῖν. Ὁ νῦν οὖν κληθεὶς Χριστὸς, καὶ λίθος, καὶ ποιμὴν, καὶ κόκκος, καὶ ἄνθος ῥάβδου, καὶ Ἐμμανουὴλ, καὶ Ἰησοῦς, καὶ ἄνθρωπος, καὶ παῖς δωδεκαετὴς, καὶ τριακονταετὴς (88) γεγονὼς διὰ τὴν πρὸς ἀνθρώπους οἰκονομίαν, καὶ πρὸ τῶν αἰώνων Θεὸς, καὶ νῦν μετὰ τὸ ταῦτα γενέσθαι μένων, ὃ ἦν, ἔχει δόξαν πρὸ τῶν αἰώνων, Θεὸς ὢν ἐκ Θεοῦ.

7. *Apoll.* Nullus homo habet gloriam ante sæcula : habet autem Christus. Non est igitur homo Christus. *Orth.* Nullus enim homo fuit ante sæcula. Christus vero, quod ad deitatem attinet, cum sit ante omnia sæcula Filius, et Deus, et Dominus, merito gloriam habuit ante sæcula : Dominus gloriæ nimirum natura, Christus autem vocatus, eo quod servi formam acceperit. Itaque qui nunc vocatur Christus et lapis, et pastor, et granum, et 468 flos virgæ, et Emmanuel, et Jesus, et homo, et duodecim annorum puer, et triginta annorum illa quæ homines respicit œconomia factus, est et Deus ante sæcula : et nunc postquam illa omnia factus est, permanens id quod erat, habet gloriam ante sæcula, utpote Deus ex Deo.

8. *Ἀπολλ.* Εἰ (89) ὁ Θεὸς ἐν Ἰησοῦ, οὐ δι' αὐτοῦ B τὰ πάντα, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐν αὐτῷ. Δι' αὐτοῦ δὲ τὰ πάντα· οὐκ ἄρα Θεὸς ἐν Ἰησοῦ, ἀλλ' αὐτὸς Θεός ἐστιν. *Ὀρθ.* Ὁ Θεὸς Λόγος, ἐνυπόστατος ὢν Θεὸς, μετασχὼν ἀνθρωπότητος, Ἰησοῦς ἐκλήθη. Μὴ οὖν λέγε, Θεὸς ἦν ἐν Ἰησοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς Ἰησοῦς ἐκλήθη. Διὸ καὶ αὐτός ἐστιν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα. Ὁ γὰρ νῦν κληθεὶς Ἰησοῦς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, Θεὸς δὲ (90) Λόγος ὢν καὶ πρὸ τῆς τοῦ ὀνόματος κλήσεως, καὶ μετὰ τὴν τοῦ ὀνόματος κλῆσιν, αὐτός ἐστιν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα, Θεὸς ὢν κατὰ Πνεῦμα, ἄνθρωπος δὲ διὰ τὴν τοῦ δούλου μορφήν· διὸ καὶ αὐτός ἐστιν Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα.

8. *Apoll.* Si Deus est in Jesu, non sunt per ipsum omnia, sed per eum, qui in ipso est. At omnia sunt per ipsum : non est igitur Deus in Jesu, sed est ipse Deus. *Orth.* Deus Verbum reipsa subsistens Deus, particeps humanæ naturæ factum, vocatus est Jesus. Ne igitur dicito, Deus erat in Jesu, sed ipse Deus vocatus est Jesus, ideoque ipse est Jesus per quem omnia. Nam qui nunc Jesus propter humanam naturam vocatur, est autem Deus Verbum et ante et post istud cognomentum, est ipse Jesus per quem omnia; ut qui sit et secundum Spiritum Deus, et propter servi formam homo; quamobrem etiam ipse est Jesus, per quem omnia.

9. *Ἀπολλ.* Ὁ ἐξ ἁμαρτίας σώζων ὑπὲρ ἁμαρτίαν ἐστίν. Καὶ σώζει Χριστός. Οὐδεὶς δὲ ἀνθρώπων C ὑπὲρ ἁμαρτίαν· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. *Ὀρθ.* Οὐ γὰρ ἄνθρωπος ψιλὸς ὁ Χριστός· οὐδὲ γὰρ ἦν Χριστὸς αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, εἰ ψιλὸς ἦν ἄνθρωπος. Διὰ δὲ τοῦτο ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου Χριστὸς, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς Λόγος, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐγένετο Χριστὸς ἄνθρωπος. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ προφήτης λέγει· « Καὶ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; » καὶ αὐτὸς ὁ Χριστός· « Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; » ἵνα νοήσωμεν τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ Θεὸν διὰ τὴν θεότητα· ὡς τὸν ἄνθρωπον νοοῦμεν λογικὸν διὰ τὸ λογιστικὸν, καὶ ζῷον διὰ τὸ ζωτικόν.

9. *Apoll.* Qui servat a peccato, superior est peccato. Servat autem Christus, et nullus homo superior est peccato. Non est igitur Christus homo. *Orth.* Non est sane Christus nudus et duntaxat homo. Neque enim si duntaxat homo fuisset, sustulisset peccatum mundi. Per hoc autem Christus sustulit mundi peccatum, quod Deus Verbum accepta servi forma factus sit Christus homo. Ideo dicit propheta : « Etiam homo est, et quis cognoscet ipsum? » Christus ipse : « Quid me quæritis interficere hominem qui veritatem vobis locutus sum [90]? » ut Christum noverimus hominem propter humanam naturam, et Deum propter deitatem : sicut hominem novimus rationalem propter animam ratiocinantem, et animal propter animalitatem.

D

10. *Ἀπολλ.* Πᾶς ἄνθρωπος διάστασιν ἔχει σαρκὸς πρὸς νοῦν· Χριστὸς δὲ οὐκ ἔχει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. *Ὀρθ.* Εἰ πᾶς ἄνθρωπος διάστασιν ἔχει σαρκὸς πρὸς νοῦν, εἷς δὲ τῶν ἀνθρώπων καὶ Ἠλίας ὁ ἀναληφθεὶς, καὶ πιστευόμενος παρ' ἡμῖν μέχρι τοῦ παρόντος ἐν σαρκὶ, διαστασιάσει αὐτῷ ἡ

10. *Apoll.* In omni homine dissidet mens a carne : in Christo vero non dissidet. Non est igitur homo Christus. *Orth.* Si in omni homine dissidet mens a carne, unus autem hominum est Elias ille sursum abreptus, qui a nobis creditur in carne hactenus esse, dissidebit etiam in eo mens a carne.

[90] Joan. VII, 20; VIII, 40.

(88) Τριακονταετὴς νῦν γεγ. mss.
(89) Εἰ deest in mss.
(90) Δέ abest a Palat.

Quod si in illo mens a carne non dissidet: certe non in omni homine mens a carne dissidet. Multo magis igitur qui est ipsius Eliæ Dominus, non habet mentis et carnis dissidium, sed nobis in omnibus, quod ad naturam humanam attinet, excepto peccato, similis, et misericors ac fidelis pontifex factus, est idem vere Deus et homo.

11. *Apoll.* Omnis homo ut virtute perficiatur carnem mortificat. At Christus non mortificat. Non est igitur homo Christus. *Orth.* Qua mortificatione Joannes carnem suam mortificavit subsiliens in utero, et exsultare visus? Quod si etiam concederetur omnem hominem, ut virtute perficiatur, carnem suam mortificare, at certe jam perfectus, et in cœlis versans, ipsi vivificationem parat per inhabitantem in ipso Spiritum, ut postquam virtute perfectus fuerit, dicat: « Cursum consummavi [11]. » Cæterum Christus perfectus non evasit ulla exercitatione, sed in ipso conceptu ex ipsa unitione, natus Emmanuel, Deus et homo est: quamobrem etiam Deipara est Maria.

12. *Apoll.* Nullius hominis caro dicta est e cœlo: Christi vero caro dicta est e cœlo esse. Itaque non est Christus homo secundum deitatem, quæ carnem assumpserit. Sic ergo etiam e cœlo esse dicitur, quod unita sit ei qui est e cœlo. *Orth.* Nihil potuit magis ridiculum dici. Nam si caro propterea dicitur e cœlo esse, quod unita sit ei qui est e cœlo, non est ipsa e cœlo. Sicut ergo carnem, quæ e cœlo non est, dicis esse e cœlo, ita etiam Scriptura homines cœlestes dicit e cœlo esse, quod cœlestia sapiant. Audi, et soluta fuerit tua **467** propositio, sive compendiaria tuorum argumentorum subductio, quo nomine tractationem istam inscripsisti. Cæterum Christus dictus homo e cœlo, non dictus est, ut omnes homines, cœlestis, quod cœlestia saperet, sed ob divinam et adorandam unitionem Dei cum servi forma, ut idem sit et Deus et homo.

13. *Apoll.* Nullus homo vivificat: nec enim ullus homo est Christus: at Christus vivificat. Non est igitur homo Christus. *Orth.* At Christus idcirco vivificat, quia Deus Verbum accepta servi forma, vocatus est Christus.

14. *Apoll.* Nulli hominum convenit nomen quod est supra omne nomen, et gloria quæ solius est Dei. At Christo convenit non est igitur homo Christus. *Orth.* Hoc quoque dixeris de virgine Maria. Nulli hominum convenit, ut Virgo sit et pariat. Maria vero, Virgo cum esset, peperit: Maria igitur non est homo. Sed et tuum sophisma sic prorsus redarguetur. Nulli quippe homini vere convenit nomen, quod est super omne nomen, et gloria, quæ solius est Dei: quoniam nullus hominum est Christus, ex unitione Dei Verbi et servili forma.

A σάρξ πρὸς τὸν νοῦν. Εἰ δὲ μὴ διαστασιάζει τῷ νῷ αὐτοῦ ἡ σάρξ, οὐκ ἄρα πᾶς ἄνθρωπος διάστασιν ἔχει σαρκὸς πρὸς τὸν νοῦν. Πολλῷ οὖν πλείω ὁ τοῦ Ἠλία Δεσπότης οὐκ ἔχει διαστασιάζουσαν τὴν σάρκα πρὸς τὸν νοῦν· ἀλλὰ ἐν πᾶσιν ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα ὁμοιωθεὶς χωρὶς ἁμαρτίας, ἐλεήμων καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς γενόμενος, ἔστιν ἀληθῶς ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

11. Ἀπολλ. Πᾶς ἄνθρωπος νεκροῖ τὴν σάρκα πρὸς τὸ τελειωθῆναι κατ' ἀρετήν· Χριστὸς δὲ οὔ· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὀρθ. Ποίᾳ νεκρώσει ἐνέκρωσεν ἑαυτοῦ τὴν σάρκα ὁ Ἰωάννης, σκιρτῶν ἐν κοιλίᾳ, καὶ ὀφθεὶς ἐν ἀγαλλιάσει; Εἰ δὲ καὶ δοθείη, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος νεκροῖ τὴν σάρκα πρὸς τὸ τελειωθῆναι κατὰ ἀρετήν, ἀλλὰ τελειωθεὶς, καὶ ἐν οὐρανῷ
B πολίτευμα ἔχων, ζωοποιεῖσθαι αὐτὸν παρασκευάζει διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν αὐτῷ Πνεύματος, ὡς ἐν ἀρετῇ τελειωθέντα λέγειν· « Τὸν δρόμον τετέλεκα. » Χριστὸς δὲ οὐκ ἐξ ἀσκήσεως τετελείωται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ συλλήψει ἐξ ἑνώσεως Ἐμμανουὴλ τεχθεὶς, Θεός ἐστι καὶ ἄνθρωπος· διὸ καὶ Θεοτόκος ἡ Μαρία.

12. Ἀπολλ. Οὐδενὸς ἀνθρώπου ἡ σὰρξ ἐξ οὐρανοῦ λέλεκται· Χριστοῦ δὲ ἡ σὰρξ ἐξ οὐρανοῦ εἴρηται· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν θεότητα τὴν προσλαβοῦσαν τὴν σάρκα. Οὕτως οὖν καὶ ἐξ οὐρανοῦ λέγεται, διὰ τὸ ἡνῶσθαι τῷ ἐξ οὐρανοῦ. Ὀρθ. Οὐδὲν γελοιότερον. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ἐξ οὐρανοῦ λέγεται διὰ τὸ ἡνῶσθαι τῷ ἐξ οὐρανοῦ, οὐκ ἐξ οὐρανοῦ
C ἡ σάρξ. Ὥσπερ οὖν τὴν μὴ οὖσαν ἐξ οὐρανοῦ, λέγεις ἐξ οὐρανοῦ· οὕτω καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἐπουρανίους ἡ Γραφὴ λέγει διὰ τὸ οὐράνιον φρόνημα ἐξ οὐρανοῦ. Ἄκουε, καὶ λέλυταί σου ἡ πρότασις, ἤγουν (91) ἀνακεφαλαίωσις, ὡς αὐτὸς ὠνόμασας ἐπιγράψας. Χριστὸς δὲ, ἐξ οὐρανοῦ λεγόμενος ἄνθρωπος, οὐ διὰ τὸ φρόνημα, καθάπερ πάντες ἄνθρωποι, ἐπουράνιος κέκληται, ἀλλὰ διὰ τὴν θείαν καὶ προσκυνουμένην ἕνωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, ὡς εἶναι τὸν αὐτὸν καὶ Θεὸν καὶ ἄνθρωπον.

13. Ἀπολλ. Οὐδεὶς ἀνθρώπων ζωογονεῖ· οὐ γάρ ἐστι Χριστός· Χριστὸς δὲ ζωογονεῖ· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὀρθ. Χριστὸς δὲ διὰ τοῦτο ζωογονεῖ, ἐπειδὴ Θεὸς Λόγος, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐκλήθη
D Χριστός.

14. Ἀπολλ. Οὐδενὶ ἀνθρώπων ἁρμόζει ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ ἡ δόξα ἡ τοῦ μόνου Θεοῦ· Χριστῷ δὲ ἁρμόζει· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὁ Χριστός. Ὀρθ. Τοῦτο ἂν εἴποις καὶ περὶ τῆς Παρθένου Μαρίας. Οὐδενὶ ἀνθρώπων ἁρμόζει τὸ παρθένον οὖσαν τεκεῖν· Παρθένος δὲ οὖσα ἔτεκεν ἡ Μαρία· οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ἡ Μαρία. Ὅλως δέ σου καὶ οὕτως ἐλεγχθήσεται τὸ σόφισμα. Οὐδενὶ γὰρ ἀληθῶς ἁρμόζει τῶν ἀνθρώπων ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ ἡ δόξα ἡ τοῦ μόνου Θεοῦ· ἐπειδὴ οὐδεὶς ἀνθρώπων Χριστὸς ἐξ ἑνώσεως Θεοῦ Λόγου καὶ μορφῆς δουλικῆς.

[11] II Tim. IV, 7.

(91) Mss., ἤτουν.

15. Ἀπολλ. Εἰ ὁ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ κατῴκησεν, οὐχ ἐκενώθη· ἐκενώθη δὲ ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ, μορφὴν δούλου λαβών· οὐκ ἄρα ἐν ἀνθρώπῳ κατῴκησεν. Ὀρθ. Οὐ γὰρ ἐν ἀνθρώπῳ ἁπλῶς κατῴκησεν ὁ Θεὸς Λόγος, ἀλλὰ καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος, μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκὸς, τουτέστιν ἀνθρωπότητος· διὰ τοῦτο Χριστὸς οὐ ψιλὸς ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

16. Ἀπολλ. Θεὸς, ἐν ἀνθρώπῳ κατοικῶν, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος· Πνεῦμα δὲ, σαρκὶ (92) ἡνωμένον, ἄνθρωπος. Χριστὸς, ὡς εἴρηται, ὁμωνύμως· Πνεῦμα ἄρα θεῖόν ἐστιν ἡνωμένον σαρκί. Ὀρθ. Ἠδολέσχησας. Οὐ γὰρ Πνεῦμα σαρκὶ ἡνωμένον πάντως ἄνθρωπός ἐστιν· ἀλλ' ἐγχωρεῖ καὶ βοῦν εἶναι καὶ ὄνον, καὶ πᾶν εἴ τι ἕτερον τῶν σαρκικῶν ζώων. Ἵνα δέ σοι δοθῇ (93) καὶ τὸ θεῖον εἶναι Πνεῦμα σαρκὶ ἡνωμένον, B ἀνάγκη πᾶσα, γενόμενον ἄνθρωπον ἐκ γυναικὸς τὸν Θεὸν Λόγον, Πνεύματι σαρκὶ ἡνωμένῳ ἑνωθῆναι, ἵνα ἄνθρωπος γένηται. Πῶς γὰρ οὖν ἠδύνατο μὴ ἑνωθεὶς ἀνθρώπῳ; Ὁμωνύμως δὲ οὐκ ἂν εἴποιμεν τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον, ἵνα μὴ κατὰ φαντασίαν νομισθῇ ἄνθρωπος, μόνον τὸ ὄνομα κοινὸν ἔχων.

17. Ἀπολλ. Ἀνθρώπου τὸ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν, Θεοῦ δὲ τὸ ἀναστῆσαι· ἑκάτερα δὲ Χριστός· Θεὸς ἄρα καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Ὀρθ. « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, » ὅτι καὶ ἄκων τὴν ἀλήθειαν ὡμολόγησας. Ἔδει γὰρ τὸν ἀνιστάμενον εἶναι καὶ τὸν ἀνιστῶντα. Καὶ ὥσπερ οὐκ ἂν εἴη Θεὸς καὶ σὰρξ μὴ ἑνωθεὶς σαρκὶ, οὐδὲ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, μὴ ἑνωθεὶς ἀνθρώπῳ. C

18. Ἀπολλ. Εἰ μόνον ἦν ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς, ἢ εἰ μόνον Θεὸς, οὐκ ἂν ἦν μέσος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὀρθ. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἐν πᾶσι τούτοις, ὅτιπερ ὡμολόγησας μήτε μόνον ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν εἶναι, μήτε μόνον Θεόν. Ὁ γὰρ Θεὸς Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος κοινός· καὶ ἄνθρωπος ὁ κοινὸς ἄνθρωπός ἐστιν, καὶ οὐκ ἔστι Θεός. Θεὸς ἀνθρώπῳ ἑνωθεὶς Χριστός ἐστι, μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

19. Ἀπολλ. Εἰ μόνον ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν ἔσωζε τὸν κόσμον· καὶ εἰ μόνον Θεὸς, οὐκ ἂν διὰ πάθους ἔσωζεν· ἑκάτερα δὲ Χριστός· καὶ Θεὸς ἄρα ἐστὶ καὶ ἄνθρωπος. Ὀρθ. Καὶ νῦν εὐγνωμόνως. Ἀνάγκη γὰρ τῷ πάθει ἀνθρωπότητα ὑποκεῖσθαι, καὶ D τῆς ζωῆς θεότητα ἡγεῖσθαι. Οὔτε οὖν ἐζωοποίει, μὴ ὢν Θεὸς, οὔτε ἔπασχεν ἑκουσίως μὴ ὢν ἄνθρωπος· ἀμφότερα δὲ Χριστὸς, καὶ ἔπαθε καὶ ἐζωοποίει· Θεὸς ἄρα ἐστὶ καὶ ἄνθρωπος.

20. Ἀπολλ. Εἰ μόνον ἄνθρωπος ἦν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν ἐζωοποίει τοὺς νεκρούς· καὶ εἰ μόνον Θεὸς, οὐκ ἂν ἰδίᾳ παρὰ τὸν Πατέρα ἐζωοποίει τινὰς τῶν νεκρῶν· ἑκάτερα δὲ Χριστός· Θεὸς ἄρα καὶ ἄνθρωπος

[12] Luc. II, 14.

15. *Apoll.* Si Deus habitavit in homine, non fuit exinanitus. At exinanitus est, qui in forma Dei accepit servi formam. Non igitur habitavit in homine. *Orth.* Nempe Deus Verbum non simpliciter habitavit in homine, sed etiam factus est homo, particeps sanguinis et carnis, id est humanæ naturæ: ideoque Christus, non est duntaxat homo, sed idem Deus et homo.

16. *Apoll.* Deus habitans in homine, non est homo: sed Spiritus unitus carni, est homo. At Christus est homo æquivoce, sicut dictum est. Divinus ergo Spiritus est carni unitus. *Orth.* Nugaris. Nec enim si Spiritus carni uniatur, est protinus homo, sed potest etiam esse bos et asinus, et quodvis aliud carneum animal. Ut vero tibi concedatur divinum quoque Spiritum unitum fuisse carni, omnino tamen necesse fuit Deum Verbum, cum sit factus homo ex muliere, Spiritui carni unito uniri, ut homo fieret. Quomodo enim fieri homo potuisset non unitus homini? Christum autem nequaquam dixerimus hominem esse æquivoce, ne specie et communi nomine tenus homo censeatur.

17. *Apoll.* Hominis est resurgere a mortuis, Dei vero excitare a mortuis. Utrumque convenit Christo. Idem ergo est Deus et homo. *Orth.* « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax [12], » quod etiam invitus veritatem professus fueris. Oportuit enim Christum esse utrumque, id est, et eum qui resurgeret, et eum qui excitaret. Et quemadmodum non esset Deus et caro, nisi unitus esset carni; ita non esset Deus et homo, nisi unitus esset homini.

18. *Apoll.* Si Christus esset tantum homo, vel tantum Deus, non esset medius inter Deum et homines. *Orth.* Benedictus sit Dominus in his omnibus, quod etiam sis confessus Christum, nec tantum esse Deum, nec tantum esse hominem. Deus enim est Deus, neque homo communis est: et homo communis, est homo, et non Deus. Unitus Deus homini est Christus, mediator Dei et hominum, ipse et Deus et homo.

19. *Apoll.* Si tantum homo fuisset Christus, non servasset mundum. At si tantum fuisset Deus, non servasset per passionem. Utrumque convenit Christo. Est igitur et Deus et homo. *Orth.* Et hoc quoque probe. Fuit enim necesse humanam naturam substerni passioni, et deitatem ducem esse ad vitam. Itaque nisi Deus esset, non vivificaret, et nisi fuisset homo, non passus fuisset volens. Utrumque vero Christo convenit, nam passus est et vivificavit: est igitur et Deus et homo.

468 20. *Apoll.* Si Christus homo tantum fuisset, non vivificasset mortuos: et si tantum Deus fuisset, nullos mortuos seorsim a Patre vivificasset. Utrumque vero fecit Christus. Idem igitur

(92) Palat., ἡνωμένον ἐστὶν ἡνωμένον σαρκί.
(93) Mss. δοθῇ καὶ ἀνθρώπινον εἶναι Πνεῦμα, sed, καὶ Θεῖον, secunda manu.

est Deus et homo. *Orth.* Christus quidem non tantum fuit homo. Nam ne Christus quidem fuisset, si tantum fuisset homo. Vivificans tamen mortuos, minime ipsos vivificavit seorsim a Patre. Quomodo enim dixisset, « Pater in me manens, ipse facit opera [93], » si seorsim a Patre vivificasset. Itaque etiamsi dicat, « Sicut Pater excitat mortuos et vivificat, ita et Filius, quos vult vivificat [94], » non dicit se hoc facere quapiam efficacia separatim a Patre, sed ita loquitur, ut nos doceat suæ hypostaseos perfectionem in sese absolutam. Nec enim alios quidem mortuos excitat et vivificat Pater, alios vero Filius.

21. *Apoll.* Homo actus a Deo non est Deus, sed corpus Deo conjunctum est Deus. At Christus est Deus. Non est igitur homo actus a Deo, sed corpus cum Deo compositum. *Orth.* Non est quidem Christus homo actus a Deo, sed Deus homini, ut tu ipse nominasti, conjunctus. Nam si potest corpus Deo conjungi, potest etiam totus homo Deo conjungi, et idem esse Deus et homo, sicut caro et Deus ipse est. Quid porro dicere voluisti cum diceres, corpus Deo conjunctum Deus, ignoro. Corpus enim vocas Deum, ideoque corpus non est : vel Deum corpus vocas Deum propter illud, quod est ei conjunctum sive compositum. Quomodo vero Deus sit natura, qui alicujus causa Deus sit? Nos vero Christum non dicimus esse Deum ob illam cum corpore sive homine conjunctionem ; sed Deum propter naturam, quam ex Patre habet : Christum vero propter servi formam, unionem, sive compositionem, ut tu ipse appellasti

22. *Apoll.* Si Dei templum natum est ex Maria, supervacanea est nova illa nativitas ex Virgine, cum absque ejusmodi nativitate homines quoque sint Dei templa. *Orth.* Oppugna sacra Evangelia, ut audias : « Durum est tibi contra stimulum calcitrare [95]. » Audi enim Dominum dicentem : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud [96]. » Etiamsi vero nonnulli homines sint templa, non tamen ita sunt templa, tanquam etiam Christi : nec quisquam eorum est Christus conjunctus cum Deo Verbo ; nolo enim discedere a tuo vocabulo, ut te ex tuo ipsius ore in sententiam meam adducam. Hic autem templum conjunctum cum Deo Verbo, Christus videlicet, natum est ex Virgine eo modo, qui Deum decebat.

23. *Apoll.* Si talis est natura Christi, qualis et nostra est : vetus homo est anima vivens, et non spiritus vivificans, nec qui talis est, vivificabit. At Christus vivificat, estque Spiritus vivificus. Non est igitur nostræ naturæ. *Orth.* Adhuc, quid sit Christus ignoras. Nescis enim duarum naturarum esse unionem, et neque solum Deum, neque solum

ὁ αὐτός. *Ὀρθ.* Οὐ μόνον μὲν ἄνθρωπος ἦν ὁ Χριστός· οὐδὲ γὰρ ἂν ἦν Χριστὸς, εἰ μόνον ἦν ἄνθρωπος· ζωοποιῶν δὲ τοὺς νεκροὺς, οὐκ ἰδίᾳ παρὰ τὸν Πατέρα ζωοποιεῖ. Πῶς γὰρ ἔλεγεν, « Ὁ Πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτὸς, » εἴπερ ἰδίᾳ παρὰ τὸν Πατέρα ζωοποιεῖ; κἂν τοίνυν λέγῃ, « Ὥσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς, οὓς θέλει ζωοποιεῖ, » οὐ κεχωρισμένως (93*) τοῦ Πατρὸς κατ' ἐνέργειαν τοῦτο ποιεῖν λέγει, ἀλλὰ τὸ αὐτοτελὲς τῆς ἑαυτοῦ ὑποστάσεως διδάσκων ἡμᾶς. Οὐ γὰρ ἄλλους ἐγείρει ὁ Πατὴρ νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, καὶ ἄλλους ὁ Υἱός

21. *Ἀπολλ.* Ἄνθρωπος, ὑπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενος, οὐ Θεός· σῶμα δὲ συναφθὲν Θεῷ, Θεός· Θεὸς δὲ ὁ Χριστός· οὐκ ἄρα ὑπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενος ἄνθρωπος, ἀλλὰ σῶμα πρὸς Θεὸν συντεθέν. *Ὀρθ.* Οὐκ ἄνθρωπος μὲν ὑπὸ Θεοῦ ἐνεργούμενος ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ Θεὸς ἀνθρώπῳ, ὡς αὐτὸς ὠνόμασας, συντεθεὶς, ἤγουν (94) ἑνωθείς. Εἰ γὰρ δύναται σῶμα Θεῷ ἑνωθῆναι, ἤγουν συντεθῆναι δύναται, καὶ ὅλος ἄνθρωπος συντεθῆναι Θεῷ, καὶ εἶναι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, ὡς σὰρξ καὶ Θεὸς ὁ αὐτός. Τί δὲ καὶ λέγειν ἠθέλησας, σῶμα Θεῷ συναφθὲν Θεὸς, λέγων, ἀγνοῶ (95). Τὸ γὰρ σῶμα Θεὸν λέγεις, καὶ οὐκ ἔστι σῶμα· ἢ τὸν Θεὸν διὰ τοῦτο Θεὸν, διὰ τὸ συναφθὲν, ἤγουν (96) συντεθέν. Καὶ πῶς φύσει Θεὸς, ὁ διά τι Θεός; Ἡμεῖς δὲ οὐ διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα σύνθεσιν Θεὸν λέγομεν, οὔτε διὰ τὴν πρὸς ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεὸν διὰ τὴν φύσιν τὴν ἐκ Πατρός· Χριστὸν δὲ διὰ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, ἕνωσιν, ἤγουν σύνθεσιν, ὡς αὐτὸς ὠνόμασας.

22. *Ἀπολλ.* Εἰ Θεοῦ ναὸς ἐγεννήθη ἐκ τῆς Μαρίας, περιττὴ ἡ καινότης τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως· ναοὶ γὰρ Θεοῦ καὶ ἄνευ ταύτης ἄνθρωποι. *Ὀρθ.* Μάχου τοῖς θείοις Εὐαγγελίοις, ἵνα ἀκούσῃς· « Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. » Καὶ ἄκουε τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » Εἰ δέ τινες ἄνθρωποι ναοὶ, ἀλλ' οὐχ οὕτω, ὡς καὶ Χριστοί· οὐδεὶς δὲ αὐτῶν συντεθεὶς τῷ Θεῷ Λόγῳ Χριστός· οὐκ ἀναχωρῶ γὰρ τῆς σῆς ὀνομασίας, ἵνα σε ἐκ τοῦ σοῦ στόματος πείσω· ἐνταῦθα δὲ συντεθεὶς ναὸς Θεῷ Λόγῳ (97), ἐγεννήθη Χριστὸς θεοπρεπῶς ἐκ Παρθένου.

23. *Ἀπολλ.* Εἰ ἡ αὐτὴ φύσις Χριστοῦ, οἵα καὶ ἡ ἡμῶν, ὁ παλαιός ἐστιν ἄνθρωπος ψυχὴ ζῶσα, καὶ οὐ πνεῦμα ζωοποιοῦν· καὶ ὁ τοιοῦτος οὐδὲ ζωοποιήσει· ζωοποιεῖ δὲ Χριστὸς, καὶ Πνεῦμα ζωοποιοῦν ἐστιν· οὐκ ἄρα τῆς ἡμετέρας ἐστὶ φύσεως. *Ὀρθ.* Ἔτι τὸ Χριστὸς οὐ νενόηκας. Οὐ γὰρ ἔγνως, ὅτι δύο ἐστὶ φύσεων ἕνωσις, καὶ οὔτε μόνος ὁ Θεὸς Χριστὸς λέ-

[93] Joan. xiv, 10. [94] Joan. v, 21. [95] Act. ix, 5. [96] Joan. ii, 19

(93*) Palat., κεχωρισμένος
(94) Mss., ἤτουν, hic et mox.
(95) Mss., Θεὸς ἑκὼν ἀγνοῶ.
(96) Mss., ἤτουν, et infra similiter
(97) Mss., Θεῷ Χριστῷ.

γεται, οὔτε μόνος ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ τοῦτο ἔγνως, ἐγίνωσκες, ὅτι κατὰ μὲν τὴν ἀνθρωπότητα τὴν αὐτὴν ἡμῖν φύσιν ἔχει, κατὰ δὲ τὴν θεότητα τῷ Θεῷ καὶ Πατρί· καὶ τῆς ἑνώσεως γενομένης, Θεὸς ὁμολογεῖται καὶ δοξάζεται, καὶ διὰ τοῦτο ζωοποιεῖ, καὶ Πνεῦμα ζωοποιοῦν ἐστιν, τῷ τῆς θεότητος λόγῳ· οὔτε δὲ ἡμῖν κατὰ τὸ συναμφότερον.

24. Ἀπολλ. Διὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ζῇ Χριστὸς, ἢ διὰ χάριν Θεοῦ. Εἰ μὲν διὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, Θεός ἐστιν· εἰ δὲ διὰ χάριν Θεοῦ, οὔτε ὑπὲρ ἡμᾶς ἐστιν, οὔτε ζωοποιήσει ἡμᾶς. Ὀρθ. Χριστὸς ἓν πρόσωπόν ἐστιν συντεθὲν ἐκ Θεοῦ καὶ ἀνθρωπότητος, ὡς πᾶς ἄνθρωπος ὁ κοινὸς ἐκ ζώου καὶ λογικοῦ. Καὶ διὰ τὴν ἐκ Πατρὸς φύσιν ζωοποιήσει ἡμᾶς, ἐπειδὴ ζωή ἐστιν ἐνυπόστατος μορφωθεῖσα τῇ τοῦ δούλου μορφῇ.

25. Ἀπολλ. Εἰ μὲν ὡς προαιρέσει κάλλιον, τοῦτο δεδύνηται πῶς; Προαίρεσις γὰρ ἀνθρώπου δικαιοσύνην ἀληθινὴν οὐ κατορθοῖ. Εἰ δὲ ὡς φύσει δίκαιος, Θεός ἐστιν· εἰ δὲ ὡς ἐνεργείᾳ δικαιούμενος τῇ ἐκ Θεοῦ, αὐτὸς δὲ ἀνενέργητος, κάλλιους οἱ ἐνεργοῦντες. Ὀρθ. Καὶ πῶς οὐ κατώρθωσαν δικαιοσύνην ἀληθινὴν (98) οἱ ἀκούσαντες· « Καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ; » καὶ, « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου; » Καὶ εἰ κατώρθωσαν δὲ δικαιοσύνην ἀληθινὴν (99), ἀλλ' οὐκ εἰσὶν αὐτοδικαιοσύνη. Ὁ δὲ Θεὸς Λόγος, αὐτοδικαιοσύνη ὢν, μορφὴν δούλου λαβὼν, « ἐγένετο ἡμῖν δικαιοσύνη, καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις. » Ὁ ὢν δικαιοσύνη, ἐγένετο δικαιοσύνη κατὰ τὸν τῆς ἀνθρωπότητος λόγον, ἵνα ἡμᾶς τοὺς μὴ ὄντας δικαιοσύνην, δικαιώσῃ τῇ ἑαυτοῦ χάριτι. Καὶ ἔστιν ὁ αὐτὸ; Θεὸς καὶ ἄνθρωπος (1)· ὡς μὲν Θεὸς, δικαιοσύνη ὤν· ὡς δὲ ἄνθρωπος, γινόμενος δικαιοσύνη, ἵνα πληρωθῇ τὸ εἰρημένον· « Ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι. »

26. Ἀπολλ. Εἰ συμπέπλεκται Θεῷ ἄνθρωπος, ἐν Χριστῷ αὐτὸς καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐνομοθέτει, ἢ οὔ; Ἀλλ' εἰ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ, Θεός· εἰ δὲ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, πῶς οὐκ ἔλεγε, « Τάδε λέγει Κύριος, » ἀλλ', « Ἐγὼ λέγω ὑμῖν; » πῶς δὲ οὐκ ἦν κεχωρισμένος τοῦ λέγοντος ὁ μὴ λέγων; Ὀρθ. Εἰ μὲν ἄλλο πρόσωπόν ἐστιν ὁ Χριστὸς, οὐ συμπέπλεκται Θεῷ, ἠρώτηκας ἀνακολούθως· εἰ δὲ αὐτὸς ὁ Χριστός ἐστι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, τίς ἡ περισσεία τοῦ μόχθου τῆς ἐρωτήσεως; Πόθεν δὲ τὸ συμπέπλεκται λαβὼν, ἠρώτησας, μηδαμοῦ τῆς Γραφῆς οὕτω (2) λεγούσης; Κἄν τε δὲ, Συμπέπλεκται, θέλῃς λέγειν, κἄν τε, ὡς ἡ Γραφὴ εἶπεν, Ἔλαβεν, κἄν τε, Ἐγένετο, Θεός ἐστι Λόγος, μορφὴν δούλου λαβὼν, Χριστὸς ὀνομαζόμενος, καὶ ὢν, καὶ πιστευόμενος·

hominem dici Christum. Nam si hoc scires, nosses eum, quatenus quidem homo est, eadem atque nos natura, quatenus autem Deus est, eadem atque Deum Patrem natura præditum esse: et post factam unitionem Deus declaratur et glorificatur, ideoque vivificare, et Spiritum esse vivificantem, habita deitatis ratione: neque nobis similem esse utriusque naturæ simul consideratæ respectu.

24. *Apoll.* Aut ex sua ipsius natura vivit Christus, aut ex Dei gratia. Si quidem ex sua ipsius natura, Deus est: sin vero ex Dei gratia, neque supra nos eminet, neque nos vivificabit. *Orth.* Christus est unica persona, composita ex Deo et humana natura, sicut quivis homo communis constat ex animali et rationali. Itaque propter eam, quam a Patre habet, naturam, vivificabit nos, quoniam est vita in sese subsistens, quæ forma servi seipsam informavit.

469 25. *Apoll.* Si quidem is excellit, qui animi proposito et delectu justus est, quinam id potuit homo? Hominis etenim propositum veram justitiam perfecte non præstat. Sin vero natura justus est, Deus est: sin autem justificatus est aliqua Dei in ipso agentis efficacitate, ipse interim nihil agens, qui ipsimet agunt, sunt eo præstantiores. *Orth.* Imo qui justitiam veram ii non impleverunt, qui audierunt: « Sedebitis et vos super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel [97] » et, « Vos estis lux mundi [98]? » Etiamsi tamen isti veram justitiam impleverunt, non sunt tamen ipsa justitia. Deus autem Verbum, qui ipsa est justitia, accepta servi forma: « Factus est nobis justitia, sanctificatio et redemptio [99]. » Is, inquam, qui justitia est, factus est, si humanam naturam respicias, justitia, ut nos qui justitia non eramus, sua gratia justificaret. Estque idem Deus et homo, ita ut quatenus quidem est Deus, sit justitia, quatenus vero est homo, sit factus justitia, ut impleretur quod dictum est: « Unde per omnia similis fratribus fieri debuit [1]. »

26. *Apoll.* Si in Christo copulatus erat homo cum Deo, leges ipse vel ex sese ferebat vel non ferebat. Quod si ex sese ferebat, Deus erat. Sin vero non ex sese, quomodo non aiebat, « Hæc dicit Dominus, » sed « Ego dico vobis, » et quomodo qui hæc non dicebat, non erat ab eo, qui dicebat sejunctus? *Orth.* Siquidem Christus alia est persona, non copulatur cum Deo, hoc inepte quæsivisti. Sin autem ipse Christus est Deus et homo, quorsum supervacaneus iste interrogationis labor? Unde vero istud, copulatus est, usurpasti interrogando, cum Scriptura minime sic loquatur? Sive autem istud, copulatus est, usurpare placet, sive, ut Scriptura inquit, dicere malis, Assumpsit, aut, Factum est,

[97] Matth. XIX, 28. [98] Matth. V, 14. [99] I Cor. I, 30. [1] Hebr. II, 17.

(98) Κατώρθωσαν προαίρεσιν ἀληθινήν, mss.
(99) Δὲ προαίρεσιν ἀληθινήν, mss.

(1) Palat., καὶ ἄνθρωπος ὤφειλε κατὰ πάντα.
(2) Palat., τοῦτο λ.

Deus Verbum is est qui servi formam assumpsit, qui Christus nuncupatur, est, et creditur : unctus quidem Spiritu sancto, quatenus homo est ; quatenus autem Deus est, eumdem iis qui digni sunt præbet. Ita etiam Deus leges ponit, et quatenus homo est fit legi obnoxius. Ideoque non dicit, Hæc dicit Dominus, quoniam ipse non est homo particeps deitatis, sed Deus particeps carnis et sanguinis, id est humanæ naturæ. Nam Scriptura hominem vocat carnem et sanguinem, ut cum dicit Paulus : « Non contuli cum carne et sanguine [2]. » Et sicut homo ex animali et rationali compositus, una est persona : ita etiam una persona ex Deo et forma servi exsistit : ideoque non dicit, « Hæc dicit Dominus, » sed « Ego dico vobis [3] : » et « Ego sum vita et veritas [4]. » Itaque veluti si pars rationalis in nobis dicat, Ego sum ad imaginem Dei factus, ita comparatus, ut interire non possim, rursumque pars illa rationalis dicat, Ego sum terra et cinis; non loquitur modo animal, modo id quod ratiocinatur; sed idipsum rationale, modo quæ sibi propria sunt, modo quæ animali conveniunt, loquitur : ita homo et Deus Verbum, unica per unionem exsistens persona, cum ait, « Qui vidit me, vidit Patrem » [5], significat suæ deitatis contemplationem. Nec enim quisquis carnem vidit, Patrem vidit : sin minus, et Pontius, et Herodes, et qui colaphos ei impegerunt, et qui clavis ipsum confixerunt carnifices, comperirentur Patrem vidisse. Et cum inquit, « Dorsum meum flagris præbui [6], » non significat deitatis dorsum : neque cum ait, « Aliquis me tetigit [7], » deitatis contactum dicit. Qui enim deitatem contigerit quispiam? Sed qui fide præditus corpus illud tetigerat, utrumque tetigerat, manu quidem corpus, fide vero deitatem, quandoquidem utrumque unica est persona, Christus, « Omnia factus omnibus, ut omnium misereretur [8]. » Itaque non loquitur interdum Deus, interdum homo : nam, ut antea dixi, ne id quidem dici potest, modo quidem animal a parte rationali sejunctum, modo vero **470** partem rationalem ab animali separatam loqui : sed pars rationalis in animali et per animal loquitur. Idem etiam dico de eo, quod cum hoc comparavi, ut undequaque unitionem noris.

καὶ χριόμενος μὲν ὡς ἄνθρωπος τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ· ὡς δὲ Θεὸς, παρέχων αὐτὸς τοῖς ἀξίοις. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς νομοθετεῖ, καὶ ὡς ἄνθρωπος ὑπὸ νόμον γίνεται, καὶ διὰ τοῦτο οὐ λέγει, Τάδε λέγει Κύριος, ἐπειδὴ οὐκ ἄνθρωπός ἐστι μετασχὼν θεότητος, ἀλλὰ Θεὸς μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκὸς, τουτέστιν ἀνθρωπότητος. Ἡ Γραφὴ γὰρ τὸν ἄνθρωπον σάρκα καὶ αἷμα καλεῖ, ὡς ὅταν λέγῃ Παῦλος· « Οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι· » καὶ ὥσπερ ἕν ἐστι πρόσωπον ὁ ἄνθρωπος, ἐκ ζώου καὶ λογικοῦ συγκείμενος· οὕτω καὶ ἓν πρόσωπον Χριστὸς ἐκ Θεοῦ καὶ μορφῆς δουλικῆς ὑπάρχων, καὶ διὰ τοῦτο οὐ λέγει, « Τάδε λέγει Κύριος, » ἀλλ', « Ἐγὼ λέγω ὑμῖν· » καὶ, « Ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀλήθεια. » Ὡς οὖν (3) ἐὰν λέγῃ τὸ ἐν ἡμῖν λογικόν· Ἐγώ εἰμι ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονὼς, ἄφθαρτος κατεσκευασμένος· καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ λογικόν· Ἐγώ εἰμι γῆ καὶ σποδός· οὐ ποτὲ τὸ ζῶον λαλεῖ, καὶ ποτὲ τὸ λογικόν· ἀλλ' αὐτὸ τὸ λογικὸν, ποτὲ τὰ ἑαυτοῦ ἴδια λέγει, καὶ ποτὲ τὰ τοῦ ζώου· οὕτως ἐξ ἑνώσεως ἓν πρόσωπον ὢν ὁ ἄνθρωπος καὶ Θεὸς Λόγος, ὅτε λέγει, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα, » τὴν θεωρίαν τῆς ἰδίας θεότητος λέγει. Οὐ γὰρ ὁ ἑωρακὼς τὴν σάρκα, ἑώρακε τὸν Πατέρα· εἰ δὲ μὴ, καὶ Πόντιος, καὶ Ἡρώδης, καὶ οἱ ῥαπίσαντες, καὶ οἱ προσηλώσαντες δήμιοι, εὑρεθήσονται ἑωρακότες τὸν Πατέρα. Καὶ ὅταν λέγῃ, « Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, » οὐ τῆς θεότητος λέγει νῶτον· οὐδ' ὅταν λέγῃ· Πῶς γὰρ τῆς θεότητος ἥψατό τις; ἀλλὰ τοῦ σώματος ὁ ἁψάμενος μετὰ πίστεως, τοῦ συναμφοτέρου ἥψατο, τῇ μὲν χειρὶ (4) τοῦ σώματος, τῇ δὲ πίστει τῆς θεότητος, ἐπειδὴ τὸ συναμφότερον ἕν ἐστι πρόσωπον ὁ Χριστὸς, « ὁ πάντα πᾶσι γινόμενος, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ. » Ὥστε οὐ ποτὲ μὲν ὁ Θεὸς λαλεῖ, ποτὲ δὲ ἄνθρωπος· ἐπειδήπερ, ὡς προείρηται, οὐδὲ ποτὲ μὲν τὸ ζῶον λαλεῖ κεχωρισμένον τοῦ λογικοῦ, ποτὲ δὲ τὸ λογικὸν κεχωρισμένον τοῦ ζώου· ἀλλὰ τὸ λογικὸν ἐν τῷ ζώῳ, καὶ διὰ τοῦ ζώου λαλεῖ· ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτὸ λέγω, ἵνα πανταχόθεν γνῷς τὴν ἕνωσιν.

27. *Apoll.* Præterea vero vel ipse prodigia edebat, aut non edebat. Si edebat, non erat homo : si non edebat, quomodo dicit se edere? et quomodo idem esse potest atque is qui edebat? *Orth.* Sicut pars rationalis sua ipsius opera sic edit in animali, ut non sit separata ab animali : ita Dei Verbum unitum homini, edit prodigia minime segregatum a natura humana, quod ei pro sua pietate placuerit vim suam divinam per eam, et in ea, et cum ea operari. Et veluti si quis cogitatione concesserit solem, magnum istud sidus, per lucernam et in lucerna suam lucem emittere; rursum enim idem ex

27. *Ἀπολλ.* Ἔτι δὲ ἢ αὐτὸς (5) ἐτέλει τὰ τεράστια, ἢ οὔ. Ἀλλ' εἰ μὲν ἐτέλει, οὐκ ἦν ἄνθρωπος· εἰ δὲ μὴ, πῶς λέγει τελεῖν; ἢ πῶς ὁ αὐτὸς τῷ τελοῦντι; *Ὀρθ.* Ὥσπερ τὸ λογικὸν ἐν τῷ ζώῳ τελεῖ τὰ ἑαυτοῦ, οὐ κεχωρισμένον ὂν τοῦ ζώου· οὕτω Θεὸς Λόγος, ἑνωθεὶς ἀνθρώπῳ, τελεῖ τὰ τεράστια, οὐ κεχωρισμένος τῆς ἀνθρωπότητος, δι' αὐτῆς, καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ μετ' αὐτῆς, εὐδοκήσας τὴν ἑαυτοῦ θείαν δύναμιν ἐνεργεῖν. Καὶ ὥσπερ εἰ δοίη τις τῷ λόγῳ ἥλιον, τὸν μέγαν τοῦτον ἀστέρα, διὰ λύχνου, καὶ ἐν λύχνῳ ἐκπέμπειν τὸ ἑαυτοῦ φῶς· ἐκ παραλλήλου γὰρ πάλιν τὸ αὐτὸ ἄκουε· οὐ δύο φῶτά εἰσιν. Οὐ γὰρ φαίνει λύχνος κατ-

[2] Galat. I, 16. [3] Matth. V, 20, 22. [4] Joan. XIV, 6. [5] ibid. 9. [6] Isa. L, 6. [7] Luc. VIII, 44. [8] I Cor. IX, 22.

(3) Οὖν abest a mss. Paulo post mss. γεγονὼς ἄνθρωπος ἄφθαρτος.

(4) Mss., τῇ μὲν χάριτι.
(5) Mss., Ἔτι δὲ καὶ εἰ αὐτός.

A ἔναντι ἡλίου· οὐ γὰρ κωλύεται εἶναι λύχνος· ἀλλὰ μένει μὲν τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν καὶ κίνησιν ἔχων· οὐ φαίνει δὲ τοῦ ἡλίου (6) ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ φαίνοντος, καὶ κατακρατοῦντος τοῦ λύχνου, καὶ ἰδιοποιησαμένου αὐτὸν, ὡς καὶ λύχνον χρηματίσαι τὸν ἥλιον· οὕτω Θεὸς Λόγος, ἐν λογικῷ καὶ διὰ λογικοῦ ζώου τὴν ἰδίαν δύναμιν ἐνεργῶν, καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν τὴν ἰδίαν ἀποτελεῖ τὸ ζῶον εὐδοκίᾳ τῇ ἑαυτοῦ, καὶ τὸ ζῶον εἶναι λογικὸν οὐκ ἐκώλυσε· καὶ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος χρηματίζειν οὐ κατηξίωσε, καὶ τελῶν τὰ τεράστια οὐ κεχώρισται τοῦ ἑνωθέντος, ἤγουν (7) προσληφθέντος, ἀλλ' ὡς οὖν τὸ ἐκείνου γεγονὸς ἐνεργεῖ τὰ πάντα· καὶ διὰ τοῦτο, «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο,» εἴρηται, καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ, ἵνα γνῶμεν τὴν ἐξ εὐδοκίας ἕνωσιν, καὶ τοῦτο διδαχθέντες Χριστὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν γνωρίζωμεν Θεὸν καὶ ἄνθρωπον.

alia comparatione audias velim; non sunt duæ luces. Nec enim lucerna soli opposita splendet, nec tamen cessat esse lucerna; sed in sua permanet efficacia atque motu: at non splendet sole in ipsa et per ipsam splendente, et ipsi lucernæ dominante, eamque ut sibi propriam vindicante, adeo ut sol etiam accipiat ipsius lucernæ nomen: ita Deus Verbum vim suam in rationali, et per rationale animal exercens, facit pro sua bona voluntate animal supra quam ferat propria animalium natura perfectum, neque tamen prohibet quominus sit animal ratione præditum: idemque non dedignatus est homo vocari, neque dum ederet prodigia, sejunctus fuit ab eo, quicum est unitus, sive quem assumpsit, sed homo factus omnia efficit: ideoque dicitur: B «Verbum caro factum est [9],» non autem in carne, ut cognoscamus unionem quæ ex beneplacito facta est, et sic edocti, unum eumdemque Christum ut Deum et hominem agnoscamus.

28. *Ἀπολλ.* Προσκυνεῖται ὑπὸ ἀγγέλων ὁ ἄνθρωπος, ἢ οὔ. Ἀλλ' εἰ μὲν οὐ προσκυνεῖται, πῶς ἥνωται, καὶ ἀποστέλλει ὁ Υἱὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ; εἰ δὲ προσκυνεῖται διὰ τὸ ἐν αὐτῷ θείαν ἐνοικῆσαι δύναμιν, πῶς ὑπὸ τῶν ἀεὶ θείαν ἐχόντων δύναμιν ἐνοικοῦσαν; Καὶ ἡμεῖς δὲ προσκυνήσομεν (8) τὸν ἄνθρωπον, ἢ οὔ. Ἀλλ' εἰ μὲν οὐ προσκυνήσομεν, πῶς ἡνῶσθαι νομιοῦμεν αὐτὸν, καὶ πῶς εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ βαπτιζόμεθα; εἰ δὲ προσκυνήσομεν, ὥσπερ τὸν Θεὸν, οὕτω καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀσεβήσομεν κτίσμα κτίστῃ ἐν ἴσῳ τιθέντες. Καὶ εἰ κριτὴν προσδοκῶμεν τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ Θεοῦ φωτίζοντα τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, τὴν τοῦ Θεοῦ κρίσιν ἀναθήσομεν ἀνθρώπῳ· εἰ δὲ μὴ, πῶς «ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Πατὴρ ἐξουσίαν κρίσιν ποιεῖν, ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί;» καὶ πῶς ἥνωται C τῷ κρίνοντι; *Ὀρθ.* Διὰ γὰρ τοῦτο ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξουσίαν κρίσιν ποιεῖν, Κύριος ὢν τῆς δόξης καὶ πάσης ἐξουσίας, ἐπειδὴ, Θεὸς Λόγος ὢν, ἐγένετο ἄνθρωπος, ὅλην ἀνθρωπότητα λαβών. Ἡ γὰρ μορφὴ τοῦ δούλου ὅλη ἐστὶν ἀνθρωπότης, ὡς ἡ μορφὴ τοῦ Θεοῦ ὅλη θεότης. Καὶ ἡμεῖς καὶ ἄγγελοι προσκυνοῦμεν αὐτῷ τῷ Θεῷ Λόγῳ, μορφὴν δούλου λαβόντι· καὶ οὐκ ἐν μέρει τὸν Θεὸν προσκυνοῦμεν, καὶ ἐν μέρει τὸν ἄνθρωπον· οὐδὲ κτίσμα καὶ κτίστην ἐν ἴσῳ τιθέμεθα· ἀλλ' ὥσπερ σὺ, εἴγε ὁμολογεῖς κἂν γοῦν σάρκα ὁμοούσιον ἡμῖν αὐτὸν λαβόντα ἐκ τῆς Παρθένου, προσκυνεῖς αὐτὸν σαρκωθέντα μετὰ τῆς σαρκὸς, οὐκ ἐν ἴσῳ τιθεὶς τὴν σάρκα καὶ τὴν θεότητα, οὐδὲ χωρίζων τὴν σάρκα, καὶ ἐν μέρει προσκυνῶν αὐτὴν, D ἀλλὰ τὴν θεότητα μετὰ τῆς σαρκὸς προσκυνεῖς· οὕτω καὶ ἡμεῖς τὴν θεότητα ἐνανθρωπήσασαν προσκυνοῦμεν, οὐ χωρίζοντες αὐτὴν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ φωτίζει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους Χριστὸς, εἷς ὢν ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὡς πῦρ ἐν ὕλῃ φωτίζων τοὺς προσιόντας αὐτοῦ τῷ φωτὶ, οὐ χωριζόμενον τῆς ἑνωθείσης ὕλης, οὐδὲ ἀναλισκομένης τῆς ὕλης, καθάπερ οὐδὲ ἡ παρὰ Μωσῇ βάτος.

28. *Apoll.* Ab angelis vel adoratur, vel non adoratur homo. At si non adoratur, quomodo unitus fuerit, et mittit angelos suos Filius? Sin vero adoratur propter divinam virtutem in ipso habitantem, quomodo adoratur ab iis qui virtutem divinam semper habent in sese habitantem? Sed et nos adorabimus hominem, vel non adorabimus. Quod si non adorabimus, quomodo ipsum unitum esse censebimus, et quomodo in ipsius mortem baptizamur? Sin vero sic hominem adoremus ut Deum, impie faciemus, rem creatam exæquantes Creatori. Præterea si hominem exspectemus ut judicem, qui adjutore Deo illuminet abscondita tenebrarum, judicium, quod Dei est, homini tribuemus. Sin minus: quomodo «dedit ei Pater potestatem judicii faciendi: quia Filius hominis est [10]?» et quomodo est ipsi judici unitus? *Orth.* Qui Dominus est gloriæ omnisque potestatis, idcirco accepit judicii exercendi potestatem, quod cum Deus esset Verbum, factus sit homo, totam naturam assumens humanam. Forma enim servi est tota humana natura, ut forma Dei est tota deitas. Et nos, et angeli ipsum Deum Verbum adoramus, qui formam servi assumpsit: neque partim Deum, partim hominem adoramus, neque rem creatam Creatori æquiparamus: sed ut tu ipse, si quidem eum confiteris carnem saltem nobis consubstantialem ex Virgine accepisse, adoras ipsum incarnatum cum carne, neque tamen carnem deitati exæquas, neque carnem segregas, et partem adoras, sed deitatem cum carne adoras: ita et nos deitatem, quæ seipsam homini univit, adoramus, nec eam ab humana natura sejungimus. Christus porro illuminat abscondita tenebrarum, quod sit ipse Deus et homo, quemadmodum ignis in materia lucem præbens iis **471** qui ad lucem accedunt, ita ut neque a materia segregetur, cui unitus est, nec materia ipsa consumatur, sicut nec rubus ille, cujus est apud Moysen mentio.

[9] Joan. I, 14. [10] Joan. V, 27

(6) Sic mss. Editi vero, κατέναντι ἡλίου· φαίνει δὲ τοῦ ἡλ., multis omissis.

(7) Mss., ἤτουν

(8) Palat., hic et infra, προσκυνήσωμεν.

29. *Apoll.* Si homo adjunctus est Deo, alius est quam Deus, si tum motus animales respicias, tum rationabiles, tum patibiles; et patiens, patitur ut alius, et adoratus, adoratur ut alius. At Dei caro, vitæ est instrumentum ita passionibus suis compositum, ut divinis consiliis quadret, neque cogitationes fuerint carnis propriæ, neque actiones; et caro ipsa passionibus prout carni convenit subjecta, illis superior evadit, quoniam est Dei caro, adeo ut in corporibus non similiter quidem, at animalibus tamen, sit impatibilitatis auctor ac principium : et adoratur ut Dei caro, quoniam hac ratione is qui adoratur est Deus, et nobis conjunctionem cum eo præbet, cujus est corpus : et adoratur, non tamen ut res creata, quoniam nihil quod creatum sit est Dei portio. Itaque qui Deum credunt assumpsisse carnem, ejus beneficiorum fiunt compotes, nec eo delabuntur, ut alium ipsum dicant : contrarium vero iis evenit, qui volunt hominem fuisse Deo conjunctum. *Orth.* Discessisti a Scriptura divinitus inspirata, ideoque a gratia excidisti, ut qui cum Scriptura dicat : « Assumpsit, » et « Factum est, » istud, adjunctum est, ipse tibi quasi cisternam confractam fecisti, quæ non possit aquas continere. Quomodo vero non vis Verbum ab humana natura suis animalibus, rationabilibus et patibilibus motibus non secerni? Num enim divino quodam motu crescens, a statura ad staturam divine excrevit? et sapientia proficiens, profecit ut Deus? et cum tristitia et angore animi afficeretur, cum turbaretur, num tristitia et angore afficiebatur, et turbabatur tanquam Deus et laborabat et patiebatur? Absit. Imo sicut corpus ex Maria desumptum, Deus Verbum suum esse corpus dixit, quod tamen non est ejusdem atque deitas ipsa naturæ : ita etiam suas dicit passiones, et tum animalis, tum ipsius rationalis facultatis incrementum, quæcunque naturæ humanæ sunt ut sibi propria vindicans, pro bona gratiæ suæ voluntate. Sic enim suam dicit carnem, vitæ instrumentum, idoneum, ut divinis consiliis coaptetur. Nam ut spueret, usus est corporis instrumento, itidemque corpore, ut sepeliretur, et ut voluntarie mortem subiret; ac ut inferos prædaretur, animam adhibuit, quam sese dixit pro suis ovibus deponere. Neque sermones sunt hominis proprii, neque actiones. Caro vero, prout homini convenit, perpessionibus subjecta superior illis evadit propter illam cum Deo unitionem. « Nam peccatum non fecit, neque in ore ipsius inventus est dolus [11], » ut sit sui similibus auctor ac principium indolentiæ. « Est » enim Deus Verbum « per omnia fratribus suis similis factus [12], » cum naturæ

[11] Isa. LIII, 9; I Petr. II, 22. [12] Hebr. II, 17.

29. *Ἀπολλ.* Ἄνθρωπος Θεῷ παραζευχθεὶς, ἕτερος παρὰ τὸν Θεόν ἐστι ταῖς ζωτικαῖς κινήσεσι, λογιστικαῖς τε καὶ παθητικαῖς· καὶ πάσχων, ὡς ἕτερος πάσχει, καὶ προσκυνούμενος, ὡς ἕτερος προσκυνεῖται. Σὰρξ δὲ Θεοῦ ζωῆς ὄργανον ἁρμοζόμενον τοῖς πάθεσι πρὸς τὰς θείας βουλὰς, καὶ (9) οὔτε λόγοι σαρκὸς ἴδιοι, οὔτε πράξεις, καὶ τοῖς πάθεσιν ὑποβαλλομένη· κατὰ τὸ σαρκὶ προσῆκον, ἰσχύει κατὰ τῶν παθῶν, διὰ τὸ Θεοῦ εἶναι σάρξ, ὥστε καὶ κατάρξαι τῆς ἀπαθείας τοῖς οὐχ ὁμοίως μὲν, ὁμοζώοις δὲ σώμασι (10)· καὶ προσκυνεῖται ὡς Θεοῦ σάρξ, Θεοῦ ὄντος οὕτω τοῦ προσκυνουμένου· καὶ συνάφειαν ἡμῖν δίδωσιν, οὗ ἐστι σῶμα· καὶ προσκυνεῖται, οὐχ ὡς κτίσμα, ὅτι μηδὲν κτίσμα μέρος Θεοῦ. Οἱ ἄρα σάρκα λαβεῖν τὸν Θεὸν πιστεύσαντες, καὶ τῶν εὐεργεσιῶν τυγχάνουσι, καὶ οὐκ εἰς ἕτερον μεταπίπτουσιν· ὧν τὰ ἐναντία ἔχουσιν οἱ ἄνθρωπον παρεζεῦχθαι λέγοντες Θεῷ (11). *Ὀρθ.* Ἀνεχώρησας τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, καὶ διὰ τοῦτο τῆς χάριτος ἐξέπεσες, τῆς Γραφῆς λεγούσης τὸ, « Ἔλαβε, » καὶ, « Ἐγένετο· » τὸ παρεζεῦχθαι σαυτῷ ὤρυξας καθάπερ λάκκον συντετριμμένον, μὴ δυνάμενον ὕδωρ συνέχειν. Πῶς δὲ οὐ θέλεις ταῖς ζωτικαῖς καὶ λογιστικαῖς καὶ παθητικαῖς κινήσεσι χωρίζεσθαι τὸν Λόγον τῆς ἀνθρωπότητος; Ἆρα γὰρ καὶ αὐξάνων, θεϊκῇ κινήσει ἀπὸ ἡλικίας εἰς ἡλικίαν θεϊκῶς ηὔξανεν; Καὶ σοφίᾳ προκόπτων, θεϊκῶς προσέκοπτεν; Καὶ λυπούμενος καὶ ἀγωνιῶν, καὶ ταραττόμενος, θεϊκῶς ἐλυπεῖτο καὶ ἠγωνία, καὶ ἐταράττετο, καὶ ἐκοπία καὶ ἔπασχεν; Μὴ γένοιτο! Ἀλλ' ὥσπερ τὸ σῶμα τὸ ἐκ Μαρίας, ἑαυτοῦ σῶμα ἔλεγεν ὁ Θεὸς Λόγος, οὐ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὂν τῇ θεότητι· οὕτω καὶ τὰ πάθη καὶ τὴν αὔξησιν τὴν ζωτικὴν καὶ λογιστικὴν ἑαυτοῦ λέγει, ἰδιοποιούμενος πάντα τῆς ἀνθρωπότητος τῇ εὐδοκίᾳ τῆς χάριτος· ὡσαύτως καὶ (12) τὴν σάρκα ζωῆς ὄργανον ἁρμοζόμενον πρὸς τὰς θείας βουλάς. Ἵνα γὰρ πτύσῃ, σώματι κέχρηται ὀργάνῳ· ἵνα ταφῇ, ὁμοίως τῷ σώματι· ἵνα δὲ πάθῃ ἑκουσίως, καὶ ἵνα τὸν ᾅδην σκυλεύσῃ, τῇ ψυχῇ, ἣν ἔλεγε τιθέναι ὑπὲρ τῶν προβάτων. Καὶ οὔτε ἀνθρώπου λόγοι ἴδιοι, οὔτε αἱ πράξεις· σὰρξ δὲ τοῖς πάθεσιν (13), ὑποβαλλομένη κατὰ τὸ ἀνθρώπῳ προσῆκον, ἰσχύει κατὰ τῶν παθῶν διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἕνωσιν. « Ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, » ὥστε κατάρξαι τῆς ἀπαθείας τοῖς ὁμοίοις. « Ὡμοίωται » γὰρ « κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁ Θεὸς Λόγος, « ἑνωθεὶς ἀνθρωπότητι, καὶ προσκυνεῖται Θεὸς ἐνανθρωπήσας· καὶ συνάφειαν ἡμῖν πρὸς αὐτὸν δίδωσι, μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ προσκυνεῖται ὁ αὐτὸς, ἑνώσει τῇ πρὸς ἡμᾶς ὡς ἄνθρωπος, φύσει δὲ καὶ οὐσίᾳ ὢν Θεός. Τί δὲ καὶ λέγειν ἐτόλμησας μέρος Θεοῦ τὴν σάρκα τὴν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, τὴν ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου, τὴν οὐ φαντασίᾳ σάρκα, ἀλλ' ἀληθείᾳ, καὶ

(9) Sic mss. In editis vero, καί deest.
(10) Mss., τοῖς ὁμοίως μὲν, οὐχ ὁμοζώοις δὲ σώμ. Mox Palat., ὡς Θεὸς σάρξ.
(11) Palat., οἱ ἄνθρωποι τὸ παρεζεῦχθαι λέγοντες Θεόν.
(12) Καί abest a mss.
(13) Mss., οὔτε ἡ πρᾶξις τοῖς πάθεσιν. Paulo post mss., ἰσχύει δὲ κατά.

μετὰ τὴν ἀνάστασιν φανεῖσαν; Νομιζόντων γὰρ τῶν μαθητῶν φάντασμα εἶναι, ὅτι τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἰσῆλθεν, ὑπομνήσθητι αὐτοῦ τῶν λόγων, ἵνα ἀκούσῃς τό· « Ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ ὁρᾶτε ἔχοντα. » Τοῦ δὲ ἀμεροῦς Θεοῦ πῶς οἷόν τέ ἐστι μέρος νοῆσαι, καὶ ταῦτα σάρκα, τῆς σῆς ἐστι σοφίας ἐξηγήσασθαι.

A humanæ uniretur, et adoratur Deus homo factus, suique nobiscum conjunctionem nobis præbet, particeps factus sanguinis et carnis : idemque adoratur, ut qui homo quidem sit, quoniam nobis est unitus, natura vero et substantia sit Deus. Quorsum vero ausus etiam es dicere portionem Dei esse carnem illam quæ ex semine Davidis est, et ex Maria Virgine, quæque sese non phantasia, sed reipsa carnem esse, post ipsam quoque resurrectionem demonstravit? Cum enim existimarent discipuli phantasma esse, quando januis clausis ingressus est, memento eorum quæ tum ipse dixit, ut audias, « Palpate me et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere [13]. » Cæterum cum Deus sit omnis partitionis expers, quomodo intelligatur, ut aliqua ipsius portio, ac præsertim quæ sit caro, tua possit sapientia explicari.

30. Ἀπολλ. Εἰ σὰρξ, ὡς ἐπιστρατευομένη τῷ B νῷ, κεχώρισται τοῦ νοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὁ τὴν σάρκα λαβὼν Θεὸς ἀπὸ ταύτης ἔχει τὰς ἐπιστρατευομένας ἐπὶ νοῦν κινήσεις, αὐτῷ δὲ μὴ ὑποταττομένας, ὡς ἀνταγωνιστῇ τῷ νῷ. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ αὐτὸς ὁ πάσχων, καθὸ Θεός. Ὀρθ. Τίνι γὰρ τῶν ἁγίων οὐχ ὑπετάγησαν αἱ ἐπιστρατευόμεναι τῷ νῷ κινήσεις; ἢ πῶς ἅγιοι, εἰ μὴ ὑπέταξαν αὐτάς; Εἰ δὲ τῷ νῷ τῶν ἁγίων ὑπετάγησαν αἱ ἀντιστρατευόμεναι τῷ νῷ κινήσεις, πῶς οὐχὶ τῷ Θεῷ Λόγῳ (14) ὑποταγήσονται, ἑνωθέντι ψυχῇ νοερᾷ μετὰ σαρκὸς, ἵνα κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῇ χωρὶς ἁμαρτίας, καὶ ᾖ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος; Τί δὲ εἶναι θέλει τὸ, Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ αὐτὸς ὁ πάσχων, καθὸ Θεὸς, ἄλλοι νοήσουσιν, οἱ ἐπιγραφόμενοί σε διδάσκαλον.

472 30. *Apoll.* Si caro est sejuncta a mente, utpote adversus mentem bellum gerens, ut ait Apostolus, Deus assumpta carne, motus etiam ab ea recipit adversus mentem belligerantes, ipsi vero menti, ut opposito adversario, minime subjectas. Quod si ita est, non is est ipse, qui sit passus, quatenus est Deus. *Orth.* Cuinam vero sanctorum motus illi adversus mentem pugnantes non fuerunt subditi? aut quomodo sancti, nisi sibi illos subjecerint? Quod si sanctorum menti subjecti fuere animi motus, quomodo igitur subjecti non fuerint ipsi Deo Verbo, animæ intelligenti una cum carne unito, ut excepto peccato simile per omnia fratribus sit, idemque Deus et homo sit? Quid porro sibi velit istud, Quod si ita est, non is est qui passus est, quatenus Deus, alii intelligent, qui te magistrum inscribunt

[13] Luc. xxiv, 35.

(14) Sic mss. τῷ νῷ κινήσεις, πῶς οὖν οὐχὶ τῷ Θεῷ Λ. multis omissis, δι' ὁμοιοτέλευτον.

IN SUBSEQUENTIA XX OPUSCULA MONITUM.

I. *In sequentia opuscula hæc Felckmannus habet :* De his aliud monere non habemus quam exstare ea in cod. illis manuscr. Palat. uno, et August. altero (quorum paulo ante mentio) ab eodem Andrea Dermario Epidaurio, Toleti et Venetiis scriptis, et ut verisimile est, ex eodem codice. Unde etiam est, quod duo isti codices raro variant, ut in progressu videbitur. Auctor vero horum idem omnino videtur, qui et præcedentium, et nisi me conjectura fallit, vixit post exortas hæreses Eutychianam et Monotheleticam : adeo directe eas oppugnant. At uterque codex eum qui est p. 223 (excepto quod omittunt ἀρχιεπ. Ἀλεξ.) his opusculis titulum præfigit. *Hæc Felckmannus, quibus liquet, in manuscriptis unde hæc opuscula exscripta sunt, fuisse illa consequenter posita, præmisso capitulorum syllabo, quem jam nos exhibemus. Quod opinatur autem Felckmannus hæc opuscula ejusdem scriptoris esse cujus sunt præcedentia, id sane non repugnare videtur, dum de duobus tantum primo positis dialogis id intelligatur; nam multa hic sunt quæ in dialogo præcedenti cum Macedoniano iisdem ferme vocibus leguntur. Sed quæ post subsequuntur ad Eustathium nuncupata, longe acrioris ingenii opus esse, cuivis emunctæ naris homini videbuntur. Verum hæc omnia ad Athanasium quidem non posse pertinere certissimis notis judicatur, ex stylo nempe, et quia hic hæreses impugnantur diu post Athanasium exortæ, cujus autem scriptoris sint, non perinde tutum est definire. Quid hac de re quidam scriptores æstimarint hic expendere operæ pretium fuerit.*

II. *Garnerius supra laudatus, Tom. V operum Theodoreti* (15), *duos priores dialogos pugnat esse Theodoreti : 1° quia Theodoretus ait se tres conscripsisse libros de Spiritu sancto, adversus gratia ejus destitutos hæreticos. Porro Garnerius juncto præcedenti dialogo contra Macedonianum cum hisce duobus, se tres illos Theodoreti libros esse, comperisse contendit. 2° Ex multis Theodoreti locis, quæ cum aliis horumce*

(15) L. v Hæret. Fabul. c. 3.

dialogorum locis multum habent affinitatis validum se pro Theodoreto argumentum ducere arbitratur. Verum, ut exploratum est, Theodoretum tres conscripsisse libros adversus Macedonianos, ita minime constat, hæc tria opuscula eos ipsos esse libros. Primo enim a veteri nemine Theodoreto ascribuntur, ac in nullo quod sciamus codice Theodoreti nomine comparent. 3° *In nullo itidem codice duo dialogi subsequentes cum præcedenti junguntur, nec constat ejusdem esse scriptoris, licet id minime repugnet. Nam quod attinet ad illam locorum affinitatem a Garnerio observatam (quæ tamen loca brevitatis causa afferre supersedemus) inter hosce dialogos mutuo collatos, item eosdem inter, et alia Theodoreti opera, non est illa tanti momenti, ut tutum ex illa judicium hac in parte ferri possit. Nam si quis diversorum Patrum opera, de re eadem et adversus eosdem hæreticos conscripta, mutuo conferat, is multa haud dubie affinia, multa simillima argumenta deprehendet. Sunt enim quædam ceu communia loca, cuique obvia, quæ a multis usurpantur, atque passim nostro ævo videmus, qui easdem pertractant quæstiones, eadem usurpare argumenta, licet ab aliis minime mutuata. Unde haud satis firma hæc ratio est, cum præsertim ne minima quidem veterum innitatur auctoritate. His addimus secundum dialogum, fragmenti alicunde divulsi potius speciem præferre, quam absoluti cujusdam operis. Quare donec certius quidpiam emerserit, sub judice lis pendeat.*

III. *Quod spectat autem epistolam subsequentem ad Eustathium, nec non adjunctas alias septemdecim quæstiones affert, Mercator haud modicum fragmentum Eutherii Tyanensis nomine, sic habens :* O inconsiderata sapientia! o lusoria disciplina ædificans simul et destruens, sicut infantes ludere in arena conspicimus, etc. *Unde incunctanter eas quæstiones Eutherio ascribit Garnerius Tyanorum episcopo, Nestoriique asseclæ. Et sane non invalido motus argumento; licet fortasse non hujusmodi, ut omnem in adversum levet suspicionem. Photius namque codice* XLVI, *hoc opus Theodoreto diserte ascribit.* Ἀνεγνώσθη, *ait*, Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου λόγοι κζ', πρὸς διαφόρους θέσεις. Ὧν ὁ μὲν πρῶτος λόγος πρὸς τοὺς λέγοντας, *etc. Ibi septimo loco ponit epistolam, quæ hic primo ponitur; ac deinde ordine enumerat omnes propositiones quæ hic septemdecim numero habentur, quæque desinunt ad vicesimum quartum titulum Theodoreti. Postea subsequitur apud Photium,* ὁ εἰκοστὸς πέμπτος, ἀνακεφαλαίωσις τῶν κατὰ μέρος ῥηθέντων· ὁ εἰκοστὸς ἕκτος περὶ τῆς ὕστερον μηνυθείσης συνθέσεως, ἤτοι συνουσιώσεως· ὁ εἰκοστὸς ἕβδομος περὶ τοῦ κατὰ τὸν κοινὸν ἄνθρωπον ὑποδείγματος. Δῆλον δὲ καὶ ἐκ μόνης αὐτῶν τῆς ὑποθέσεως, ποῖοι τῶν εἰρημένων λόγων τὸ ὀρθόδοξον κρατύνουσι φρόνημα, καὶ τίνες ἐκκλίνουσιν. *Hæc Photius quibus reponit Garnerius, p.* 687 : Fefellit Photium suus codex tribus constans partibus : quarum prima complectebatur sex priores libros; secunda, unum et viginti sermones; postrema, Eranisten, seu Polymorphum. Cum enim prima et tertia ad Theodoretum procul dubio pertineant, Photius mediam quoque ipsi tribuit : reipsa tamen est Eutherii Tyanensis episcopi, quod manifesta probat auctoritas Marii Mercatoris, ut in Eutherio demonstrabimus.

473 IV. *Hæc Garnerius, quicum nos existimamus, sex priores illas a Photio memoratas Theodoreti quæstiones, non unum opus cum epistola ad Eustathium et subsequentibus propositionibus conficere. Palam enim est ex modo ipsius epistolæ ordiendæ, ibi initium duci totius operis. At quod ait vir doctus codicem fuisse Photio erroris causam, id sane non conspecto codice affirmari nequit. Non peccat enim codex, quod rerum disparatarum titulos numerorum ordine conjungat, cum is mos sit Græcorum librariorum, ut omnes auctoris cujusque tractatus quantumvis diversos consequenti numerorum serie notent, ut supra de Athanasianis codicibus loquentes animadvertimus. Vix itaque credamus Photium, in codicibus pertractandis, si quis unquam alius, versatissimum, hic errore lapsum: sed ejus revera codicem, Theodoreto hæc inscripsisse, addita, uti solet fieri, voce* τοῦ αὐτοῦ *post priorem tractatum : quod etiam videre est in codicibus qui ea opuscula Athanasio ascribunt. Hæc porro non eo dicimus quod certum putemus esse has quæstiones Theodoreti; necdum enim vel Eutherio, vel Theodoreto probe adjudicandas arbitramur, donec quid evidentius compareat.*

Cæterum quod aiunt nonnulli hunc scriptorem esse Nestorianum, id non mihi plane perspectum esse fateor. Nihil enim mihi Nestoriani dogmatis hic esse videtur, verum licet sit quasdam hic oppugnari propositiones quæ si probe accipiantur catholicæ sunt, ut est illud : Passum est Verbum impassibiliter, et passum est Verbum carne, *quæ recte explicanti orthodoxa plane videbuntur. Verum hic scriptor ita hæc loquendi genera confutat, ut non videatur Nestorianam sententiam his dictis adversam ridicare.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΚΑΤΑ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΛΟΓΟΙ.

S. P. N. ATHANASII
SERMONES CONTRA DIVERSAS HÆRESES.

ΠΙΝΑΞ

A

Τῶν τοῦ Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου κατὰ αἱρέσεων διαφόρων λόγων.

INDEX

Sermonum magni Athanasii contra diversas hæreses.

(16) Græce ex duobus manuscr. exemplaribus, Palatino uno, Augustano altero.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

Liber forma Dialogi conscriptus, in quo colloquuntur Orthodoxus et Macedonianus Pneumatomachus.

A

Hunc librum ad prudentiam tuam misimus, ut eo perlecto, judicium ferre possis de iis quæ ab hæreticis Macedonii sectariis dicta sunt, deque iis quæ nos illis opposuimus. Hæc igitur in schedula illi proposuerunt :

1. Si Spiritus sanctus est Deus, aut Pater est, aut Filius : si neuter, utique nec Deus. Nos contra : Id tibi assumis, si Spiritus sanctus Deus est, aut Pater est, aut Filius ; perinde ac si ideo Pater Deus, quia Pater : vel Filius Deus, quia Filius. Quodsi propterea Pater est Deus, quia Pater ; Filius igitur, quia Pater non est, nec Deus erit. B Et si propterea Filius est Deus, quia Filius : Pater igitur quia Filius non est, nec Deus erit. Quapropter licet Deus sit Spiritus, non protinus erit vel Pater, vel Filius. Etenim vocabulum, « Deus, » naturam significat omnia contemplantem aut pervadentem. Illud autem, « Pater, » relativum est, ut et illud « Filius. » At nec relativum nomen naturam pervadentem aut contemplantem aliquid designat : nec contemplantis et pervadentis aliquid naturæ nomen, Patris ad Filium relationem inducit. Tum Orthodoxi personam assumens Macedonianus, sese interrogabat : Non adorandus ergo (Spiritus sanctus)? Et respondens sibi ipse : Spiritus sanctus, inquit, longe abest ab hac dignitate. C Quomodo enim ille adorandus, qui nec Pater est, nec Filius ?

2. Nos contra : Si ideo adoras Patrem, quia Pater est, et Filium, quia Filius est : omnes igitur patres, omnes filios adoras. Sin vero non ideo adorandus Pater, quia Pater ; nec Filius, quia Filius ; sed propter ipsam naturam, investiganda nobis illa natura est. Ac si compertum fuerit, ejusdem naturæ Spiritum quoque esse sanctum, adora illum : sin minus, ne adorato. Neque enim quæritur, an Spiritus sanctus sit vel Pater vel Filius : sed an ejusdem ac Pater et Filius sit naturæ. Hic ille sibi rursum objicit Orthodoxi nomine : Annon scriptum est : « Spiritus est Deus [14]? » Ille rursum : Deus est Spiritus : at non Spiritus ille est Deus : quidquid enim Deus est, illud est Spiritus : D at non quidquid est Spiritus, illud est Deus. Cui nos : Si scires donum Dei, et Scripturarum memoriam haberes, id utique non diceres. Non enim quidquid est Deus, Spiritus est. Nam et Moyses deus vocatus est : « Ecce te constitui deum Pharaonis [15] ; » sed etiam Aaronis fratris sui : « Eris illi in deum, et frater tuus erit propheta tuus [16]. » Et Filius in Evangeliis ait de sanctis : « Si igitur illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura [17] ; » et, « Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram [18]. » Et alibi scri-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Λόγος ἐν εἴδει διαλέξεως μετὰ Μακεδονιανοῦ Πνευματομάχου.

Ἀπεστείλαμεν τῇ σῇ συνέσει τὸ παρὸν σύνταγμα ὑπὲρ τοῦ ἀναγνόντα σε δοκιμάσαι καὶ τὰ παρὰ τῶν αἱρετικῶν, τῶν τὰ Μακεδονίου φρονούντων εἰρημένα, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἀντιτεθέντα. Τὰ μὲν οὖν ὑπ' ἐκείνων τεθέντα, ἐν τῷ σχεδαρίῳ ταῦτά εἰσιν·

1. Εἰ ἔστι Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔστι Πατὴρ ἢ Υἱός· εἰ δὲ μὴ, οὐ Θεός. Καὶ ἡμεῖς πρὸς αὐτόν· Ἐδέξω σαυτῷ τό· Εἰ ἔστι Θεὸς τὸ Πνεῦμα, ἔστι Πατὴρ ἢ Υἱὸς, ὡς τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦτο ὄντος Θεοῦ, ἐπειδὴ Πατήρ ἐστι, καὶ ὡς τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦτο ὄντος Θεοῦ, ἐπειδὴ ὁ Υἱός ἐστιν. Εἰ οὖν διὰ τοῦτο Θεός ἐστιν ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ Πατὴρ, οὐ Θεὸς ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ οὐ Πατήρ. Καὶ εἰ διὰ τοῦτό ἐστι Θεὸς ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ Υἱὸς, οὐ Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ οὐχ Υἱός· οὐκ ἄρα, ἐὰν ᾖ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, πάντως ἐστὶ Πατὴρ, ἢ Υἱός. Τὸ γὰρ « Θεὸς » ὄνομα, φύσεώς ἐστι θεωρουμένης, εἴτουν διαθεούσης τὰ πάντα δηλωτικόν· τὸ δὲ « Πατὴρ » σχετικὸν, καὶ τὸ « Υἱὸς » ὁμοίως. Οὔτε δὲ τὸ τῆς σχέσεως ὄνομα τὴν διαθέουσαν, ἢ τὴν θεωρουμένην τι φύσιν σημαίνει· οὔτε τὸ τῆς τι θεωρουμένης ἢ διαθεούσης φύσεως ὄνομα, τὴν πρὸς Υἱὸν σχέσιν εἰσάγει. Πρὸς τούτοις, προσποιησάμενος Ὀρθοδόξου πρόσωπον, ἑαυτὸν ἠρώτα· Οὐ προσκυνητὸν οὖν; καὶ ἔπειτα πάλιν αὐτὸς ἑαυτῷ· Ἀπολείπεται τῆς τοιαύτης ἀξίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πῶς γὰρ προσκυνητέον τὸ μήτε Πατὴρ, μήτε Υἱός;

2. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Εἰ μὲν διὰ τοῦτο προσκυνεῖς τὸν Πατέρα, ἐπειδὴ Πατήρ ἐστι, καὶ τὸν Υἱὸν, ἐπειδὴ Υἱός ἐστι· προσκυνεῖς καὶ πάντα πατέρα, καὶ πάντα υἱόν· εἰ δὲ οὐ διὰ τοῦτο προσκυνητὸς ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ Πατὴρ, οὐδὲ διὰ τοῦτο προσκυνητὸς ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ Υἱὸς, ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν φύσιν· ταύτην ζητητέον. Καὶ εἰ μὲν εὑρεθείη καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς αὐτοῦ (16*) φύσεως, προσκύνει· εἰ δὲ μὴ εὑρεθείη, χωρίς. Ζητεῖται γὰρ οὐχὶ, εἰ Πατήρ ἐστι τὸ Πνεῦμα, οὐδ' εἰ Υἱός· ἀλλ' εἰ τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Πρὸς τοῦτο πάλιν ἑαυτῷ ἀντιτίθησιν, ὡς παρὰ Ὀρθοδόξου εἰρημένον· Οὐ γέγραπται, ὅτι « Πνεῦμα ὁ Θεός; » Εἶτά φησιν αὐτός· Πνεῦμά ἐστιν ὁ Θεὸς, καὶ οὐχὶ τὸ Πνεῦμα Θεός. Πᾶν γὰρ εἴ τι Θεὸς, τοῦτο καὶ Πνεῦμα· οὐκ εἴ τι Πνεῦμα, τοῦτο δὴ καὶ Θεός. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Εἰ ᾔδεις τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν τῶν Γραφῶν κατεῖχες μνήμην, οὐκ ἂν ἀπεφήνω τοῦτο. Οὐ πᾶν γὰρ εἴ τι Θεὸς, τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ γὰρ ὁ Μωσῆς θεὸς ἐκλήθη· « Ἰδοὺ γὰρ τίθημί σε θεὸν τοῦ Φαραώ· » ἀλλὰ καὶ Ἀαρὼν τοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ· « Ἔσῃ γὰρ αὐτῷ, φησὶν, εἰς θεὸν, καὶ Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σοι εἰς προφήτην. » Καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει περὶ τῶν ἁγίων· « Εἰ οὖν ἐκείνους εἶπε θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ

[14] Joan. IV, 24. [15] Exod. VII, 1. [16] ibid. [17] Joan. X, 35. [18] Psal. XLIX, 1.

(16*) Forte, αὐτῆς. Edit.

δύναται ἡ Γραφὴ λυθῆναι · » καὶ, « Θεὸς θεῶν Κύ- A ριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν · » καὶ ἐν ἑτέροις· « Ὀφθήσεται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν (16**) ἐν Σιών · » καὶ, « Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, καὶ ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρινεῖ · » καὶ, « Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, » γέγραπται. Κατὰ γοῦν τὴν σὴν σοφίαν, εἰ πᾶν εἴ τι Θεὸς, τοῦτο καὶ Πνεῦμα, πάντες οἱ προειρημένοι ἄνθρωποι καὶ θεοὶ, Πνεύματά εἰσιν. Εἰ δὲ θεὸς Μωσῆς, καὶ ἕκαστος τῶν προειρημένων, καὶ οὐ Πνεύματα, οὐκ ἄρα πᾶν εἴ τι Θεὸς, τοῦτο καὶ Πνεῦμα · οὐδὲ πᾶν εἴ τι Πνεῦμα, τοῦτο καὶ Θεός. Καὶ γὰρ τὰ δαιμόνια ὑμῶν τῶν αἱρετικῶν πνεύματά εἰσι, καὶ οὐκ εἰσὶ θεοί.

3. Ἔτι πρόσωπον εἰσαγαγὼν Ὀρθοδόξου, Δῶμεν, φησὶν, ὡς οὐ θεολογεῖται τὸ Πνεῦμα, ὅμως κυριολογεῖται· γέγραπται γάρ· « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά B ἐστιν. » Ἔτι φησίν· Εἰπὲ αὐτὸς τὸ ἐπαγόμενον· « Οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. » Περὶ τοῦ Κυρίου λέγει, φησὶν, ὅτι ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν · Ἀληθῶς τὸ, « Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν, » περὶ ὑμῶν εἴρηται. Τοῦ γὰρ ἐπαγομένου φανερῶς δεικνύντος, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν, (16***) οὗ εἴρηται, « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν, » ἠπάτησας αὐτὸς ἑαυτὸν, ἵνα ἐκ τοῦ στόματός σου ἔλεγχος προέλθῃ, καὶ ἀκούσῃς, ὅτι « Ἐκ τοῦ στόματός σου κρινῶ σε, πονηρὲ δοῦλε. » Τὸ γὰρ ἐπαγόμενόν ἐστιν · « Οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. » Τὸ δὲ ὂν Πνεῦμα Κυρίου, Κυρίου ἐστὶ Πνεῦμα, ὅπερ εἴρηται Κύριος. Ὡς γὰρ Υἱὸς Κύριος ὢν, Κύριός ἐστιν · οὕτως τὸ Πνεῦμα, Κύριος ὂν, Κύριός ἐστιν. C

4. Καὶ πάλιν ἑαυτῷ πρόσωπον ποιησάμενος, ἑαυτὸν ἠρώτα · Οὐδὲ προσκυνητόν ἐστιν; ἔπειτα αὐτὸς ἑαυτῷ · Οὐκ ἔστιν · οὐδὲ γὰρ γέγραπται. Εἶτα πάλιν λαβὼν Ὀρθοδόξου πρόσωπον, λέγει· Εἰ ἀνθρώποις προσεκύνησαν ἄνθρωποι, φέρε εἰπεῖν, ὡς Ναθὰν ὁ προφήτης τῷ Δαβίδ· γέγραπται γάρ · « Εἰσῆλθε κατὰ πρόσωπον τοῦ βασιλέως Ναθὰν ὁ προφήτης, καὶ προσεκύνησεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν · » διὰ τί μὴ καὶ τῷ Πνεύματι προσκυνήσομεν πρὸ πάντων ἀνθρώπων; Καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ πάλιν ἐπάγει · « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις · » μὴ καὶ τῷ Πνεύματι; Τὸ Πνεῦμα Κύριος οὐκ ἔστιν · ἀλλ' οὔτε Θεός · πῶς οὖν ἔσται προσκυνητὸν, μὴ ὂν ἐν τῷ τῆς προσκυνήσεως D ὅρῳ; « Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Δεῖ γὰρ ἀληθῶς τὸν προσαγόμενον Θεῷ, δι' ἑτέρου τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσάγεσθαι. Εἰ προσκυνήσω λοιπὸν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, διὰ τίνος ἢ ἐν τίνι προσκυνήσω προσαχθεὶς αὐτῷ; Τί οὖν ὑμεῖς πρὸς ταῦτα; Δικάσεταί σε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως Ναθὰν ὁ προφήτης, ὡς οὐ παρὰ τὸν νόμον πεποιηκὼς καὶ προσκυνήσας τῷ Δαβίδ. Προσήγαγες γὰρ τὸ ῥητὸν, ὡς ὀφείλων καταδικάσαι αὐτὸν

plum est : « Videbitur Deus deorum in Sion [19]; » et, « Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat [20]; » et, « Diis non maledices [21]. » 475 Si ergo juxta sapientiam illam tuam, quidquid est Deus, illud est Spiritus, sane prædicti illi homines ac dii, Spiritus sunt. Quod si deus est Moyses, necnon singuli ex supra dictis hominibus (dii sunt) et non Spiritus, utique non quidquid est Deus, illud est Spiritus, neque quidquid est Spiritus, illud est Deus. Nam dæmonia vestrum hæreticorum spiritus sunt, nec tamen sunt dii.

3. Inducta iterum ille Orthodoxi persona, Concedamus, ait, Spiritum sanctum non vocari Deum, at Dominus saltem vocatur; scriptum est enim : « Dominus autem Spiritus est. » Tum subsequitur : Dic quod adjectum est : « Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas [22]. » De Domino loquitur, inquit, quia Dominus est Spiritus. Nos contra : Vere de vobis dictum est : « Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt [23]. » Cum enim subsequentia aperte indicent esse Spiritum eum de quo dictum est, « Dominus autem Spiritus est, » tu te ipse decepisti, ut ex ore tuo te ipse coargueres, et audires : « De ore tuo te judico, serve nequam [24]. » Nam illud subsequitur : « Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. » Qui vero Spiritus Domini est, ille est Domini Spiritus, qui dictus est Dominus. Quemadmodum enim Filius cum sit Dominus, Dominus est : ita et Spiritus cum sit Dominus, Dominus est.

4. At ille iterum assumpta sibi persona, se ipse interrogabat : Annon adorandus? ipse sibi respondit : Nequaquam ; id enim scriptum non est. Rursum usurpata Orthodoxi persona : Si homines ipsos adorarunt homines, puta Nathan propheta Davidem ; scriptum enim est : « Introivit in conspectum regis Nathan propheta, et adoravit eum pronus in terram [25]; » quare non præ omnibus hominibus Spiritum sanctum adorabimus? Ipse iterum sibi reponit : « Dominum Deum tuum adorabis [26], » et non Spiritum. Spiritus non est Dominus, sed neque Deus : quomodo igitur adorandus erit, qui non intra adorandorum limites comprehendatur? Nam, « Nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto. [27] » Oportet enim eum qui ad Deum accedit, per alium accedere ad Spiritum sanctum. Si igitur Spiritum sanctum adoravero, per quem et a quo adductus accedam adoraturus? Quid vos ad hæc? In jus te vocabit Nathan propheta in die judicii, ut qui contra legem non fecerit, cum Davidem adoraret. Dictum enim illud attulisti, ut ipsum videare transgressionis reum agere.

[19] Psal. LXXXIII, 8. [20] Psal. LXXXI, 1. [21] Exod. XXII, 28. [22] II Cor. III, 17. [23] Rom. I, 22. [24] Luc. XIX, 22. [25] III Reg. I, 24. [26] Matth. IV, 10. [27] I Cor. XII, 3.

(16**) Sic Palat. In prius editis quædam desunt.

(16***) Excidisse videtur περί. EDIT.

Nam si ille Davidem adoraverit, cum scriptum sit : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies [28] : » te accusante reus est violatæ legis. Nos porro prophetam minime incusamus, absit! quinimo ea potissimum de causa Spiritum sanctum dicimus adorandum. Neque enim Davidem adorasset propheta, si nudum hominem agnovisset. At edoctus illum esse Christum Domini, oleo sancto inunctum adorabat illum, ob Spiritus sancti in oleo efficaciam.

5. Quid porro causæ est quod, « sicut aspidis surdæ et obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium [29], » cum audieris illud : « Dominum Deum tuum adorabis; » quod sequitur non audisti : « Et illi soli servies? » Id nimirum agis ut ne audias : « Soli servies. » Cui? Patrine an Filio? Ecqua ratione *soli* dices? Si Christianus es, aies ob naturæ identitatem. Quod si demonstretur Spiritum sanctum ejusdem esse naturæ, illud : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, » de Patre, Filio et Spiritu sancto dicitur, ob naturæ identitatem. Sin minus, cogeris, cum de unica persona illud accipias : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies; » aut Filium repudiare aut Patrem expungere. Si ergo commonstratum fuerit, Spiritum, qui ex Patre per Filium effunditur, ejusdem esse naturæ ac deitatis atque Filius et Pater, sane adorandus esse ac colendus ostendetur. **476** Ejusdem porro Spiritus gratia, eam ipsam naturam ex divinis conabimur oraculis declarare. Et vero illud : « Nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto, » nihil probat contra adorationem Spiritus sancti. Sicut enim cum ipsum Deum Patrem in Spiritu et veritate adoramus, non excludimus veritatis adorationem, sed scimus veritatem ipsum esse Filium, atque in Spiritu et veritate adorantes Deum, adoramus ipsam veritatem; ita et Spiritum adoramus, quemadmodum et veritatem. Quod si, quoniam in Spiritu adoramus, ideo non adoras Spiritum : et si, quoniam in veritate adoramus, non adoras veritatem, arbitrarisque minui Spiritus sancti dignitatem, quod in ipso Filium Dominum esse confiteamur, minues certe et Patris dignitatem, siquidem « nemo venit ad Filium, nisi quem Pater cœlestis traxerit ad ipsum [30]. » Hoc enim in Evangelio scriptum est : Apostolusque clamat : « Fidelis Deus, per quem vocati estis ad communionem Filii ejus [31]. » Et Pater ipse in prophetis ad ipsum dicit Filium : « Ecce proselyti ad te venient per me [32]. » Quod si per Patrem ad Filium vocamur, non idcirco dignitate minor est Spiritus sanctus. Introducimur, ais, Spiritu : lege Scripturas et disce quod, quemadmodum per Patrem ad Filium, ita per Filium ad Patrem. Sunt enim hæc, uti supra dictum est, reciproca. Quemadmodum itaque

A παρανομήσαντα. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος τῷ Δαβὶδ προσεκύνησε (γέγραπται δέ· « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις »), παρὰ τὸν νόμον πεποίηκε κατὰ τὴν σὴν κατηγορίαν. Ἡμεῖς δὲ οὐ κατηγοροῦμεν τοῦ προφήτου· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ διὰ τοῦτο μάλιστα λέγομεν προσκυνητὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐχ ἂν γὰρ τῷ Δαβὶδ προσεκύνησεν ὁ προφήτης, εἰ ψιλὸν ἄνθρωπον ἐγίνωσκεν· ἀλλὰ Χριστὸν Κυρίου διδαχθεὶς αὐτὸν εἶναι, ἐν ἐλαίῳ ἁγίῳ χρισθέντα, προσεκύνει αὐτὸν διὰ τὴν ἐν τῷ ἐλαίῳ τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν

5. Πῶς δὲ, « ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βυούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπᾳδόντος, » τὸ, « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, » ἀκούσας, τοῦ ἑξῆς οὐκ ἐπήκουσας, τοῦ, « Καὶ αὐτῷ μόνῳ λα- B τρεύσεις; » Τοῦτο δὲ ποιεῖς, ἵνα μὴ ἀκούσῃς τὸ, « Μόνῳ λατρεύσεις. » Τίνι; τῷ Πατρὶ, ἢ τῷ Υἱῷ; Καὶ πῶς *μόνῳ* ἐρεῖς; Ἐὰν ἧς Χριστιανὸς, ὅτι διὰ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως. Ἐὰν δειχθῇ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς αὐτῆς φύσεως, τὸ, « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, » Πατέρα καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει, διὰ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως. Εἰ δὲ μὴ, ἀναγκασθήσῃ ἐπὶ ἑνὸς προσώπου δεχόμενος, τῷ (17) « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, » ἢ τὸν Υἱὸν παρακούσασθαι, ἢ τὸν Πατέρα παραγράψασθαι. Ἐὰν οὖν δειχθῇ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ θεότητος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκχυθὲν, καὶ προσκυνητὸν καὶ λατρευτὸν ἀποδειχθήσεται. Πειρασόμεθα δὲ σὺν εὐ- C μενείᾳ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος δεῖξαι ταύτην τὴν φύσιν ἐκ τῶν θείων λογίων. Καὶ τὸ, « Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, » οὐ κατὰ τῆς τοῦ Πνεύματός ἐστι προσκυνήσεως. Ὡς γὰρ αὐτὸν τὸν Θεὸν Πατέρα ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦντες, οὐκ ἀποστεροῦμεν τῆς ἀληθείας τὴν προσκύνησιν, ἀλλ' ἴσμεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦντες τὸν Θεὸν, προσκυνοῦμεν τὴν ἀλήθειαν· οὕτω δὴ καὶ τὸ Πνεῦμα προσκυνοῦμεν, ὡς τὴν ἀλήθειαν. Εἰ δὲ, ἐπειδὴ ἐν Πνεύματι προσκυνοῦμεν, οὐ προσκυνεῖς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπειδὴ ἐν ἀληθείᾳ προσκυνοῦμεν, οὐ προσκυνεῖς τὴν ἀλήθειαν, καὶ νομίζεις δὲ ἐλαττοῦσθαι τὴν τοῦ Πνεύματος ἀξίαν, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ τὸν Υἱὸν Κύριον ὁμολογοῦμεν· ἐλαττώσεις ἄρα D καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀξίαν, ἐπειδὴ « οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Υἱὸν, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος ἑλκύσῃ αὐτὸν πρὸς αὐτόν. » Τοῦτο γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται· καὶ ὁ Ἀπόστολος βοᾷ· « Πιστὸς ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐν τοῖς προφήταις, πρὸς αὐτὸν τὸν Υἱὸν λέγει· « Ἰδοὺ προσήλυτοι διελεύσονταί σοι δι' ἐμοῦ. » Εἰ δὲ καὶ διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν καλούμεθα, οὐχ ἐλαττοῦσθαι (17') ἄρα τούτου ἕνεκεν τῆς ἀξίας τὸ Πνεῦμα. Προσαγόμεθα τῷ Πνεύματι. Ἀνάγνωθι τὰς Γραφὰς καὶ μάθε, ὅτι, ὥσπερ διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν

[28] Deut. VI, 13. [29] Psal. LVII, 5, 6. [30] Joan. VI, 44. [31] I Cor. I, 9. [32] Isa. LIV, 15.

(17) Forte leg. δεχόμενος τὸ, « Κυρίῳ, etc. Ed. Patr.

(17') Lege ἐλαττοῦται. Idem.

Πατέρα. Ἀντιστρέφει γάρ, καθὼς προαποδέδοται. A Ὡς οὖν διὰ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν, οὕτως διὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ πρότερον ἐνοικήσαντος τοῖς ἀποστόλοις τοῦ Πατρὸς, ἐγνώσθη ὁ Υἱός· ἀλλὰ πρότερον αὐτῶν γνόντων τὸν Υἱὸν, καὶ μαθητευθέντων, καὶ ἀποσταλέντων δύο δύο, ὡς γέγραπται, καὶ γραφέντων αὐτῶν τῶν ὀνομάτων ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ καταξιωθέντων τῆς θείας θεοπτείας ἐν τῇ ὀπτασίᾳ τῆς ἀναστάσεως, τότε δέδοται αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὁδηγοῦντος αὐτοὺς πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν. Καὶ ὥσπερ λέγοντες Κύριον Ἰησοῦν, ἐκ τῆς ὁδηγίας αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος τοῦτο γνόντες εἰρήκαμεν· οὕτως ὁδηγούμενοι παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος γνῶσιν, ἐβαπτίσθημεν εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· δηλονότι ἀποκαλύψαντος τοῦ Υἱοῦ τὴν εἰς τὸ Πνεῦμα μυσταγωγίαν.

per Patrem ad Filium, ita per Patrem et Filium ad Spiritum. Neque enim prius in apostolis habitavit Pater quam sit agnitus Filius; sed cum Filium prius cognovissent, cum edocti ac bini missi fuissent, uti scriptum est; cum eorum nomina in cœlis scripta fuissent; cum in visione resurrectionis divino conspectu digni habiti fuissent, tum datus illis fuit Spiritus sanctus a Deo, introducente illos ad Spiritus gratiam. Et quemadmodum Dominum Jesum dicentes, Spiritus sancti ductu, id gnari dicimus, ita a Filio ad Spiritus notitiam deducti baptizati sumus in Patrem et Filium et Spiritum sanctum: revelante scilicet Filio initiationem ad Spiritum.

6. Πῶς δὲ οὐ θέλεις προσκυνεῖσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ B ἅγιον, εἰς ὃ ἐβαπτίσθης; Τί γὰρ ἄρα μεῖζόν ἐστι, προσκύνησις ἢ βάπτισμα; Πῶς δὲ οὐχ ὁμολογούμενόν ἐστιν, ὅτι τῆς προσκυνήσεως τὸ βάπτισμα μεῖζον, ὅπου γε καὶ κατηχούμενοι προσκυνοῦσι Πατέρα καὶ Υἱὸν, οὐκ ἔχουσι δὲ τελειότητα, ἐὰν μὴ βαπτισθῶσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Εἰ δὲ μή εἰσι τέλειοι Χριστιανοὶ οἱ κατηχούμενοι πρὶν ἢ βαπτισθῶσι, βαπτισθέντες δὲ τελειοῦνται· τὸ βάπτισμα ἄρα μεῖζόν ἐστι τῆς προσκυνήσεως, ὃ τὴν τελειότητα παρέχει. Καὶ τοῦτό ἐστιν « ἡ λογικὴ καὶ ζῶσα λατρεία ἡμῶν, » ἣν ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. » Παρεστήσαμεν δὲ τὰ αὐτὰ λογικὴν λατρείαν, συνταφέντες τῷ Χριστῷ ἐν τῷ C βαπτίσματι. Τὸ ἄρα, « Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, » τὴν τοῦ βαπτίσματος εἰσάγει διδασκαλίαν. Πρὸς τούτοις ἑαυτῷ ἐπήγαγεν, ὡς ἡμῶν εἰρηκότων· Εἰ μήτε Κύριός ἐστι, μήτε Θεὸς, μήτε προσκυνητὸς, πῶς συναριθμεῖται τῇ Τριάδι, Καὶ τότε τὸ ἑαυτοῦ τίθησι· Τῷ ὀνόματι συναριθμεῖται, φησὶ, τῷ τοῦ Πνεύματος, μὴ τῷ τοῦ Πατρὸς, ἢ Θεοῦ, ἢ Υἱοῦ συναριθμεῖται ὀνόματι. Οὕτως κάλει, μήτε πλεῖον οὗ ἔχει· ἀρκεῖται γὰρ τῷ οἰκείῳ ἀξιώματι. Κἄν τε γὰρ θέλῃς πλεῖον οὗ ἔχει προσθεῖναι, οὐκ ἐφίεται· οὐ γὰρ ἐξ ὧν σὺ δοξάζεις προσλαμβάνεται τῷ ὅρῳ τοῦ πρὸ πάσης κτίσεως τιμήσαντος. Ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτόν· Συναρίθμησον καὶ πάντας ἀγγέλους τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ἀκούσας παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· « Ἐγὼ εἶπα· D Θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. » Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἀγαθὸν οὐ καταξιοῖς τῆς τοῦ ὀνόματος συναριθμήσεως· τοὺς δὲ ἀνθρώπους ἀναγκασθήσῃ, ἐξ ὧν δέδωκας, συναριθμῆσαι τῷ Θεῷ; Ἡμεῖς δὲ οὐ τῷ ὀνόματι συναριθμοῦμεν (οὐδὲν γὰρ τοῦτο μέγα), ἀλλ' αὐτῇ τῇ φύσει, ὡς ὕστερον ἀποδείξομεν, πρότερον ἐλέγξαντες τὴν ἐν τῷ σχεδαρίῳ σου ματαίαν ἀδολεσχίαν. Ἀληθῶς δὲ, καθὼς καὶ ἄκων ὡμολόγησας, κἂν θέλῃς αὐτῷ τι προσθεῖναι, λέγω δὴ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οὐκ ἐφίεται· κἂν θελήσῃς ὑφελεῖν, σεαυτὸν ἀδικεῖς· ἀρκεῖται γὰρ τῷ οἰκείῳ

6. Cur autem nolis adorari Spiritum sanctum, in quem baptizatus es? Utrum enim majus est, adoratio an baptismus? Annon in confesso est, adorationem esse baptismo majorem? Siquidem catechumeni adorant Patrem et Filium, nec tamen perfecti sunt, nisi baptizati fuerint in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Quod si catechumeni non sunt perfecti Christiani priusquam baptizentur, baptizati autem perficiuntur: baptisma utique præstantius est adoratione, quod perfectionem tribuat. Et hoc est « rationabile et vivens obsequium nostrum, » de quo Apostolus: « Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum [33]. » Exhibuimus porro rationabile obsequium consepulti Christo in baptismo. Illud ergo, « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, » baptismi doctrinam inducit. Ad hæc nostro nomine sibi ipsi objecit: Si neque Dominus est, neque Deus, neque adorandus, qua ratione Trinitati connumeratur? Tum sibi reponit: Connumeratur nomine Spiritus, non Patris, non Dei, non Filii. Ita et tu appella, nec plus quam habet tribuas. Sua ille sibi dignitate contentus est. Et quamvis plus adjicere velis quam ipse habeat, non id ille admittit. Non enim ex iis, quibus tu glorificas, aliquid sibi assumit præter illius præscriptum, qui se præ omnibus creaturis honoravit. Cui nos: Connumera omnes item angelos Patri atque Filio, cum audieris ab ipso Deo: « Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes [34]. » An Spiritum sanctum et bonum in nominis communionem vocare non dignaris, qui ex concessis homines cogeris Deo connumerare? Nos autem non nomini connumeramus: nihil id magni esset, sed ipsi naturæ, ut deinceps ostendemus, postquam futiles schedulæ tuæ nugas confutaverimus. Vere ut vel invitus confessus es, si velis aliquid ipsi, scilicet Spiritui sancto, adjicere, id ille non admittit; si demere, te **477** ipse lædis. Sua quippe dignitate contentus est; si tamen dignitatis nomen, cum de Spiritu loquimur, usurpare licet. Quod ipsum de Patre et Filio dici potest. Neque enim

[33] Rom. XII, 1. [34] Psal. LXXXI, 6.

Patri aut Filio aliquid addere potes, aut aliquid ipsis demere, etsi demere velis: te enim ipse lædis. Omnia siquidem perfecta in Patre et Filio et Spiritu sancto, nihilque imperfectum, ut quid extrinsecus assumatur; ex præscripto enim ejus qui ante omnes creaturas est honoratur, ut ipse scripsisti, eo animo ut significares, non esse ipsum ejus Spiritum in rei veritate, sed gratia; quemadmodum et alii omnes administratorii quidem, sed non natura, ejus spiritus sunt.

7. Post hæc rursum nos ex se quærentes inducit: Non est ergo æqualiter honorandus cum Patre et Filio Spiritus sanctus? Rursumque sibi reponit: Nequaquam est. Neque enim scriptum hoc est. Nam de Patre quidem et Filio scriptum est: « Ut honorificent Filium, sicut honorificant Patrem [35]. » Neque dicitur, et Spiritum. Tum nos ad illum: Beatæ aures quæ vos non audiere, et animæ quæ a vestris sermonibus vulneratæ non fuere. Ecqua vero ratione, si non eumdem putas habendum honorem Spiritui sancto, quem Patri atque Filio, pari cum (Spiritus sancti) honore, in illum baptizatus es? Annon tibi Pater atque Filius baptismatis confessione videntur honorari? Si honor ea in re nullus, quorsum baptizamur? Quare singulis horis periclitamur, ut baptismum servemus immaculatum, adversum diaboli insidias dimicantes? Cur non tibi videtur quacunque hostia præstantior illa corporum nostrorum exhibitio, dicente Apostolo: « Ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem [36]? » Omnis porro hostia in Dei honorem offertur. Hanc vero Patri et Filio et Spiritui sancto in baptismo etiam obtulimus hostiam, non diverso loco, non alio modo honoravimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum.

8. Perinde vero ac si fuisset a nobis interrogatus, se ipse denuo interrogat: Quid ergo? creaturamne dicis Spiritum sanctum? Erit igitur ille una ex creaturis? Tum sibi ipse respondet: Si scriptum est, dico; si non est scriptum, non dico. Iterum autem id sibi objicit, quasi a nobis allatum: Scriptum est, inquit, « In ipso creata sunt omnia. » Tum sibi ipse respondet: At non communionem habet cum omnibus Spiritus sanctus, cum sit unicus. Neque enim nominum communio communionem affert naturarum: alioquin omnes creaturæ ejusdem essent dignitatis. Ad hæc nos iterum: Si timorem Dei cor tuum haberet, nequaquam scripsisset malitiam, sed sincere quid sentias diceres. Non audes porro dicere, non quod Deum, sed quod turbam metuas, quemadmodum Pharisæi, qui baptisma Joannis undenam esset dicere non audebant. Tu vero metuens non siles, sed clamas: ad eos porro clamas qui probe norunt, quid sit « venenum aspidum sub labiis eorum [37]. » Pharisæi autem sic apud se ratiocinaban-

[35] Joan. v, 23. [36] Rom. xii, 1. [37] Psal. xiii, 3.

A ἀξιώματι, εἴπερ ἔστιν ἐπὶ Πνεύματος ἀξίωμα λέγειν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Οὔτε γὰρ προσθεῖναί τι δύνῃ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, οὔτε ὑφελεῖν τι, κἂν θέλῃς ὑφελεῖν· σεαυτὸν γὰρ ἀδικεῖς· ἐπεὶ πάντα τέλεια ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, καὶ οὐδὲν ἀτελὲς, ἵνα καὶ προσλάβηται ἔξωθεν. Ὅρῳ γὰρ τοῦ πρὸ πάσης κτίσεως τετίμηται, ὡς αὐτὸς γέγραφας, διὰ τούτου παραστῆσαι θέλων μὴ εἶναι αὐτὸ αὐτοῦ Πνεῦμα τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ τῇ χάριτι, καθάπερ καὶ τὰ ἄλλα πάντα λειτουργικὰ, καὶ οὐ φύσει εἰσὶν αὐτοῦ πνεύματα.

7. Πρὸς τούτοις πάλιν ἑαυτῷ ἐπήγαγεν, ὡς παρ' ἡμῶν αὐτῷ εἰρημένον· Οὐκ ἔστιν οὖν ὁμότιμον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καὶ πάλιν ἑαυτῷ ἀποφαίνεται· Οὐκ ἔστιν· ἐπειδὴ οὐδὲ γέγραπται. B Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ γέγραπται· « Ἵνα τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Μὴ εἶπε, καὶ τὸ Πνεῦμα. Πρὸς ταῦτα ἡμεῖς πρὸς αὐτόν· Μακάρια τὰ ὦτα τὰ μὴ ἀκούσαντα ὑμῶν, καὶ ψυχαὶ αἱ φυλαχθεῖσαι ἄτρωτοι ἀπὸ τῶν ὑμετέρων λόγων. Καὶ πῶς, οὐ λογιζόμενος ὁμότιμον εἶναι τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ὁμοτίμως εἰς αὐτὸ βαπτίζῃ; Ἢ οὐ δοκεῖ σοι τιμᾶσθαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τῇ τοῦ βαπτίσματος ὁμολογίᾳ; Καὶ εἰ μὴ τοῦτό ἐστιν ἡ τιμὴ, τί καὶ βαπτιζόμεθα; Τί καὶ κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν ἐπὶ τῷ φυλάξαι τὸ βάπτισμα ἄσπιλον, ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὰς μεθόδους τοῦ διαβόλου; Πῶς δὲ οὐ δοκεῖ σοι πάσης θυσίας ἀνωτέρα εἶναι ἡ τῶν σωμάτων ἡμῶν παράστασις, τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· C « Ὅπως παραστήσητε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ: » Πᾶσα δὲ θυσία εἰς τιμὴν Θεοῦ γίνεται. Ταύτην δὲ Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι προσηγάγομεν κἀν τῷ βαπτίσματι, οὐκ ἐν διαφόρῳ τόπῳ, οὐδὲ ἐν ἄλλῳ τρόπῳ τιμήσαντες Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

8. Καὶ ἔτι ἑαυτὸν ἐρωτᾷ, ὡς παρ' ἡμῶν ἐπερωτώμενος· Τί οὖν; λέγεις τὸ Πνεῦμα κτίσμα; Οὐκοῦν ἔσται τῶν κτισμάτων ἕν. Εἶτα αὐτὸς ἑαυτῷ· Εἰ γέγραπται, λέγω· εἰ δὲ οὐ γέγραπται, οὐ λέγω. Καὶ πάλιν ἑαυτῷ ἀνθυποφέρει, ὡς παρ' ἡμῶν ἐπενεχθὲν αὐτῷ, καί φησι· Γέγραπται, ὅτι « Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. » Καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ· Ἀλλ' οὐ κοινοποιεῖται τοῖς πᾶσι μοναδικὸν ὂν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἡ D κοινότης τῶν λέξεων κοινοποιεῖται τὰς φύσεις· ἐπεὶ ἄρα ὁμοτιμία ἐν τοῖς κτίσμασιν. Ἡμεῖς δὲ πάλιν πρὸς ταῦτα· Εἰ φόβον Θεοῦ εἶχεν ἡ καρδία σου, οὐ γέγραφε πονηρίαν, ἀλλ' ἐξ εὐθείας ἔλεγες, ὃ ἐφρόνεις. Φοβῇ δὲ εἰπεῖν, οὐ τὸν Θεὸν φοβούμενος, ἀλλὰ τὸν ὄχλον, ὡς οἱ Φαρισαῖοι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου φοβηθέντες εἰπεῖν, πόθεν ἦν. Καὶ φοβούμενος οὐ σιωπᾷς, ἀλλὰ βοᾷς· βοᾷς δὲ τοῖς εἰδόσι, τί ἐστιν, « ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν. » Καὶ γὰρ διελογίσαντο οἱ Φαρισαῖοι· « Ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ· Διὰ τί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ; καὶ ἐὰν εἴπωμεν, Ἐξ ἀνθρώπων, φοβούμεθα τὸν ὄχλον. » Τοῦτο καὶ αὐτὸς διαλογίζῃ· Ἐὰν εἴπωμεν, Οὐκ ἔστι κτίσμα, ἐροῦσι·

Διὰ τί οὖν οὐ προσκυνεῖς αὐτῷ; Ἐὰν εἴπω, Κτίσμα, A φοβοῦμαι καὶ τὸν ὄχλον. Ὁ γὰρ λαὸς ἅπας λιθοβολήσει ἡμᾶς, ἀποταξάμενος τῇ κτίσει, καὶ συνταξάμενος Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι. Τί οὖν ποιεῖς; Κτίσμα λέγων κρύπτεις τὸν δόλον, καὶ αὐτὸ κατασκευάζεις εἰρηκώς· Ἀλλ' οὐ κοινοποιεῖται τοῖς πᾶσι, μοναδικὸν ὂν, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἡ κοινότης τῶν λέξεων κοινοποιεῖται τὰς φύσεις. Ἐπεὶ ἄρα ἔσται ὁμοτιμία ἐν τοῖς κτίσμασιν· ὅ ἐστι· Κτίσμα μέν ἐστιν, οὐκ ἔστι δὲ ὁμότιμον τοῖς κτίσμασιν. Ὡς εἰ ἔλεγέ τις· Ὁ ἥλιος μοναδικόν ἐστιν ἄστρον, καὶ οὐκ ἔστιν ὁμότιμον τοῖς ἀστράσι. Πᾶν ἄστρον ἐστὶν ἡμεροφανὲς, κἂν μὴ κοινοποιῆται τοῖς ἄλλοις ἄστροις. Καὶ τί ἐστιν ἀσεβέστερον τοῦ εἰπεῖν κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, λέγοντος τοῦ Υἱοῦ, ὅτι « Οὐχ ἐστὲ ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ B λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Αὐτοῦ λέγοντος τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς εἶναι, σὺ πῶς κτίσμα αὐτὸ λέγεις; Πῶς δὲ οὐκ ἀκούεις τοῦ Πατρὸς λέγοντος· « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· » καὶ ἔτι· « Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἐκλεκτὸς, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν; » Καὶ πρὸς τούτοις ὁ Πέτρος λέγει· « Ὑμεῖς ἐπίστασθε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας· ἀρξάμενον γὰρ ἀπὸ Γαλιλαίας μετὰ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει. » Ἆρα τῷ ἑαυτοῦ κτίσματι χρίεται ὁ Υἱός; Καὶ πῶς οὐκ ἀνόητον εἰπεῖν τοῦτο; Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς λέγει· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με. Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. » Καὶ C ὁ Πέτρος δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων λέγει οὕτως· « Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθεὶς, τὴν δὲ ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο, ὃ ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε. » Ἆρα ὃ αὐτὸς ἔκτισε, λαμβάνει παρὰ τοῦ Πατρός; καὶ οὐκ ἔσχεν ἐξουσίαν τοῦ ἑαυτοῦ κτίσματος; Ἀλλ' ἐρεῖς· Μεῖζον οὖν ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Υἱοῦ; Ἀποκρινόμεθά σοι τοίνυν· Μὴ γένοιτο! Οὐδεὶς ἡμῶν τοῦτο λέγει. Ἀλλ' ἔδει αὐτὸν, δούλου μορφὴν λαβόντα, χρίεσθαι, οὐκ ἔτι ἐλαίῳ τῷ κατὰ τὸ παλαιὸν κατασκευαζομένῳ προστάγματι Θεοῦ, ἀλλ' ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους. « Διὰ, γὰρ, τοῦτο, φησὶν ὁ Δαβὶδ, ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » — « Διὰ τοῦτο, » ποῖον; ὅτι, Θεὸς ὢν καὶ Υἱὸς, μορφὴν δούλου ἔλαβεν. D

tur: « Si dixerimus, E cœlo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus, Ex hominibus: timemus turbam [38]. » Ita vero tute apud te ratiocinaris: Si dixerimus, Non est creatura, dicent: Quare ergo non adoras illum? Sin dixero, Creatura est, timeo et ego turbam. Omnis namque populus lapidabit nos, qui creaturæ renuntiavit, adhæretque Patri, Filio et Spiritui sancto. Quid ergo facis? Creaturam cum dicis, dolum occultas, illudque apparas cum dicis: At non communionem habet cum omnibus Spiritus sanctus, cum sit unicus. Neque enim nominum communio communionem affert naturarum. Alias quippe omnes creaturæ dignitatis ejusdem essent: hoc est, creatura quidem est, non autem æqualis creaturæ sunt honoris. Ac si diceret aliquis: Sol singulare est astrum, nec parem cum eo dignitatem habent aliæ stellæ. Omne sidus in die lucet, etiamsi commune nihil habeat cum cæteris astris. Ecqua major impietas quam creaturam dicere **478** Spiritum sanctum, cum dicat Filius: « Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis [39]. » Cum dicat ipse, Spiritum Patris ipsum esse, cur tu creaturam dicas? Cur Patrem non audis dicentem: « In novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem [40], » itemque: « Ecce Puer meus electus, in quem complacuit sibi anima mea: ponam Spiritum meum super eum [41]? » Ad hæc Petrus ait: « Vos scitis quod factum est verbum per universam Judæam: incipiens enim a Galilæa post baptismum, quod prædicavit Joannes, Jesum a Nazaret, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute [42]. » Suane igitur creatura ungitur Filius? Annon insani est illud effutire? Ipse autem Filius ait: « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me. Evangelizare pauperibus misit me [43]. » Petrus vero hæc ait in Actibus apostolorum: « Dextera igitur Dei exaltatus: et promissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis [44]. » Ergone quem ipse condidit, ipse a Patre accepit? neque potestatem habuit in creaturam suam? At dices: Major ergo Spiritus Filio? Respondemus tibi: Absit! Nostrum nemo id dicit. Sed oportuit eum, cum formam servi accepisset, ungi non illo quidem oleo, jussu Dei olim præparato, sed oleo lætitiæ præ consortibus. « Propterea enim, dicit David, unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis [45]. » — « Propterea, » quid est? quia nimirum cum Deus esset et Filius, formam servi accepit.

9. Ἐπειδὴ δὲ προεπηγγειλάμεθα δεικνύναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς αὐτῆς φύσεως ὂν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἀκολούθως διάλογον ἐκ δύο προσώπων ἐνστησάμενοι, τοῦτο δεῖξαι σπουδάσωμεν, σὺν εὐμενείᾳ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος. Συντυχόντες τινὶ τῶν τὰ αὐτὰ τῷ γράψαντι τὸ σχεδάριον φρονούντων, ἔφημεν οὕτως· Μόνος ἔχειν τὴν ἀθανασίαν εἴρηται ὁ Θεὸς παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· « Ὁ μόνος γὰρ, φησὶν, ἔχει ἀθανασίαν, φῶς

9. Quandoquidem autem Spiritum sanctum ejusdem atque Pater et Filius esse naturæ supra nos demonstraturos promisimus, restat ut duarum personarum instituto dialogo, illud ipsum, favente nobis ejusdem Spiritus gratia, ostendere aggrediamur. Si quis igitur nobis ex eorum numero forte occurrerit, qui cum scriptore hujus schedulæ sentiunt, ita illum alloquemur: Solus Deus immorta-

[38] Matth. xxi, 26. [39] Matth. x, 20. [40] Joel ii, 28. [41] Isa. xlii, 1. [42] Act. x, 37, 38. [43] Isa. lxi, 1. [44] Act. ii, 33. [45] Psal. xliv, 9.

litatem habere ab Apostolo dicitur: « Solus enim, » inquit, « habet immortalitatem, lucem habitans inaccessibilem [46]. » *Maced.* Etiam. *Orth.* Habent eamdem et angeli, et principatus, et potestates, et throni, et dominationes? *Maced.* Habent. *Orth.* Quomodo igitur solus Deus immortalitatem habet? *Maced.* Quia Deus ipse est immortalitas; angeli vero, archangeli et cœlestia omnia, immortalitatis participatione, immortalia sunt. *Orth.* Filius Dei habetne immortalitatem? *Maced.* Plane habet. *Orth.* Nunquid ut Pater, an ut cœlestia? *Maced.* Ut Pater. *Orth.* Quomodo igitur solus Pater habet immortalitatem? *Maced.* Quia substantia Filii nihil prorsus variat a substantia Patris. *Orth.* Filius ergo, perinde ut Pater, solus Deus dicitur propter invariatam substantiam. *Maced.* Eodem modo Filium et Patrem immortalitatem habere dico. *Orth.* Habetne vero et Spiritus sanctus immortalitatem? *Maced.* Habet. *Orth.* Siccine habet, ut Pater et Filius, an ut angeli et principatus et potestates, participatione et gratia? *Maced.* Ut Pater et Filius. *Orth.* Ejusdem ergo ac Pater et Filius naturæ est Spiritus sanctus? *Maced.* Absit! *Orth.* Non igitur solus Deus habet immortalitatem. Est namque et alia inventa natura, pari illam, quo Deus ipse, modo habens.

A οἰκῶν ἀπρόσιτον. » *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Ἔχουσι δὲ καὶ οἱ ἄγγελοι, καὶ ἀρχαὶ, καὶ ἐξουσίαι, θρόνοι καὶ κυριότητες; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Πῶς οὖν μόνος ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀθανασίαν; *Μακεδ.* Ὅτι ὁ Θεὸς αὐτός ἐστιν ἡ ἀθανασία· οἱ δὲ ἄγγελοι μετοχῇ εἰσιν ἀθανασίας ἀθάνατοι, καὶ οἱ ἀρχάγγελοι, καὶ πάντα τὰ ἐπουράνια. *Ὀρθ.* Καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔχει ἀθανασίαν, ἢ οὔ; *Μακεδ.* Καὶ πάνυ. *Ὀρθ.* Οὕτως ὡς ὁ Πατὴρ, ἢ ὡς τὰ ἐπουράνια; *Μακεδ.* Ὡς ὁ Πατήρ. *Ὀρθ.* Πῶς οὖν μόνος ὁ Πατὴρ ἔχει τὴν ἀθανασίαν; *Μακεδ.* Ὅτι ἀπαράλλακτός ἐστι κατ' οὐσίαν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί. *Ὀρθ.* Μόνος οὖν Θεὸς ὁ Υἱὸς, ὡς καὶ ὁ Πατὴρ, λέγεται διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας; *Μακεδ.* Οὕτως ἔχειν τὴν ἀθανασίαν τὸν Υἱὸν ὁμοίως τῷ Πατρὶ λέγω. *Ὀρθ.* Ἔχει τε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὴν ἀθανασίαν; B *Μακεδ.* Ἔχει. *Ὀρθ.* Οὕτως ἔχει ὡς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, ἢ ὡς ἄγγελοι, καὶ ἀρχαὶ, καὶ ἐξουσίαι, μετοχῇ καὶ χάριτι; *Μακεδ.* Ὡς ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱός. *Ὀρθ.* Τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεώς ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ ἅγιον Πνεῦμα; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Οὐκ ἔτι οὖν μόνος ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἀθανασίαν. Εὑρέθη γὰρ καὶ ἄλλη φύσις οὕτως αὐτὴν ἔχουσα, ὡς αὐτὸς ὁ Θεός

10. *Maced.* Rursum igitur tria unum dico. *Orth.* Hypostasibus, non unum, sed tria sunt. *Maced.* Quomodo igitur unam dico naturam? *Orth.* Quia Pater, et Filius et Spiritus sanctus eodem plane modo immortalitatem Patris habent. Atque ut Paulus, Petrus ac Timotheus unius naturæ sunt et tres hypostases: ita Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres hypostases dico, et unam naturam. *Maced* Sed ante homines exsistunt alii **479** homines: alia igitur natura ante Patrem etiam et Filium et Spiritum sanctum exsistit. *Orth.* Absit! *Maced.* Cur igitur dicis, Eodem quo homines modo? *Orth.* Ante homines quidem, Paulum et Petrum et Timotheum, exsistunt homines, et ante hos rursum alii; ante Adamum autem nemo alius exsistit, sed Deus ipse. Ante Patrem vero, Filium et Spiritum sanctum nihil exsistit: sed ex Patre Filius natus est, et Spiritus procedit. *Maced.* Spiritus igitur non est Filii? *Orth.* Omnia quæ sunt Patris, sunt etiam Filii: nam testatur Apostolus quoque, Spiritum esse et Patris et Filii. Sic enim loquitur: « Vos autem in carne non estis, sed in spiritu; si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Quod si quis Spiritum Christi non habet, is non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vivit propter justificationem. Quod si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum Christum a mortuis habitat in vobis, vivificabit et mortalia corpora vestra, per inhabitantem Spiritum ejus in vobis [47]. » Et Filius ipse nominat eum Spiritum Patris sui. *Maced.* Quomodo? *Orth.* « Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris qui loqui-

10. *Μακεδ.* Πάλιν οὖν τὰ τρία ἓν λέγω. *Ὀρθ.* Ταῖς ὑποστάσεσιν οὐχ ἓν, ἀλλὰ τρία. *Μακεδ.* Πῶς οὖν λέγω μίαν φύσιν; *Ὀρθ.* Ὅτι ὁμοίως ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα, τὴν τοῦ Πατρὸς ἀθανασίαν ἔχει. Καὶ ὥσπερ Παῦλος, καὶ Πέτρος, καὶ Τιμόθεος, φύσεως C μιᾶς εἰσι, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις· οὕτως Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τρεῖς ὑποστάσεις λέγω, καὶ μίαν φύσιν. *Μακεδ.* Ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων προϋπάρχουσιν ἄλλοι ἄνθρωποι· ἄρα καὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος προϋπάρχει ἄλλη φύσις. *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο! *Μακεδ.* Πῶς οὖν λέγεις· Οὕτως, ὡς ἐπὶ ἀνθρώπων; *Ὀρθ.* Τῶν μὲν ἀνθρώπων, Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ Τιμοθέου, προϋπάρχουσιν ἄνθρωποι, καὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἄλλοι· τοῦ δὲ Ἀδὰμ οὐ προϋπάρχει ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός. Πατρὸς δὲ καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος οὐδὲν προϋπάρχει· ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς γεγέννηται, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. *Μακεδ.* Οὐκ ἔστιν οὖν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Πάντα μὲν τὰ τοῦ Πατρὸς, εἰσὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος λέγει καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ D εἶναι τὸ Πνεῦμα, οὕτως λέγων· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείροντος Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ τῶν νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς εἶπε, τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Πῶς; *Ὀρθ.* « Οὐ γάρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πατὴρ ἑαυτοῦ λέγει τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος·

[46] I Tim. VI, 16. [47] Rom. VIII, 9-11.

« Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » *Μακεδ.* Ὁ Υἱός ἐστιν ὁ λέγων.

11. *Ὀρθ.* Ἀνάγνωθι τὸν Ἀπόστολον, ἵνα ἀκούσῃς αὐτοῦ. Λέγει γὰρ οὕτως, γράφων τῷ ἑαυτοῦ μαθητῇ· « Ὅτε δὲ ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν. » *Μακεδ.* Ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν μίαν φύσιν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. *Ὀρθ.* Ὁμολογεῖς καὶ αὐτὸς τὸν Πατέρα εἶναι ἅγιον, περὶ οὗ εἴρηται· « Ἅγιος ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος. » *Μακεδ.* Ναί. B *Ὀρθ.* Οὕτως λέγεις ἁγίους τοὺς ἀγγέλους, ὡς τὸν Πατέρα; *Μακεδ.* Οἱ ἄγγελοι μετοχῇ ἁγιασμοῦ εἰσιν ἅγιοι· ὁ δὲ Πατὴρ φύσει ἐστὶν ἅγιος. *Ὀρθ.* Οὕτως, ὡς οἱ ἄγγελοι μετοχῇ εἰσιν ἅγιοι, ἅγιος ὁ Υἱὸς, ἢ ὡς ὁ Πατήρ; *Μακεδ.* Ὡς ὁ Πατήρ· κατὰ πάντα γὰρ αὐτὸν ὅμοιον λέγω. *Ὀρθ.* Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὕτως λέγεις ἅγιον, ὡς τοὺς ἀγγέλους, ἢ ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; *Μακεδ.* Ὡς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. *Ὀρθ.* Τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεώς ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ; *Μακεδ.* Καὶ εἰ ἀληθῶς, ὡς λέγετε, μία φύσις ἐστί· καθέζεται δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός· ποῦ καθέζεται τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Σὺν αὐτῷ τῷ Χριστῷ. Εἰ γὰρ ἡμεῖς, ὡς λέγει Παῦλος, συγκαθεζόμεθα, δῆλον ὅτι (17*) καὶ τὸ Πνεῦμα· διὰ γὰρ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς. *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι καὶ ἡμεῖς συγκαθεζόμεθα; *Ὀρθ.* Ἐν C τῇ πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῇ γέγραπται· « Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ, καὶ συνήγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἀδύνατον δὲ συγκαθίσαι τινὰ τῷ Χριστῷ μὴ γενόμενον ναὸν τοῦ Πνεύματος. Εἰ δὲ ὁ ναὸς συγκαθέζεται, τί ἂν εἴποις περὶ τοῦ ἐνοικοῦντος Πνεύματος; *Μακεδ.* Ἀποστολικὸν τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ἀποστέλλεται γάρ. *Ὀρθ.* Ὁ γὰρ Υἱὸς οὐκ ἀποστέλλεται; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Μὴ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀπεστάλη; *Μακεδ.* Οὔ· πανταχοῦ γὰρ λέγω εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα. *Ὀρθ.* Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ πανταχοῦ λέγεις; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Εἰ πανταχοῦ ἐστιν ὁ Πατὴρ, καὶ πανταχοῦ ἐστιν ὁ Υἱὸς, καὶ πανταχοῦ τὸ Πνεῦμα· τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ D Υἱῷ τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Ἐπειδὴ καὶ ὁ διάβολος πανταχοῦ ἐστι, τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ; *Ὀρθ.* Οὐκ ἔστι πανταχοῦ ὁ διάβολος· οὔτε γὰρ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστιν, οὔτε ἐν πάσῃ τῇ γῇ· ἀλλ' ὥσπερ τις τύραννος ἐν τόπῳ τινὶ ὢν, διὰ τῶν προσταγμάτων ἑαυτοῦ ἀποστέλλων ὑπηκόους, πανταχοῦ κρατεῖν λέγεται, ἔνθα εἰσὶν αἱ ὑπηρετούμεναι αὐτῷ δυνάμεις· καὶ τῇ μὲν ὑποστάσει ἐν ἑνὶ τόπῳ ἐστί· τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ· ὅπου δ' ἂν κρατῇ, εἶναι λέγεται· οὕτως καὶ ὁ διάβολος τῇ μὲν ὑποστάσει περι-

A tur in vobis [48]. » Quin Pater ipse suum esse Spiritum testatur per prophetam dicentem : « In novissimis diebus effundam de spiritu meo super omnem carnem [49]. » *Maced.* Filius est qui loquitur

11. *Orth.* Apostolum lege, ut ipsum audias. Sic enim ille ad discipulum suum scribens ait : « Postquam apparuit gratia Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Dominum Salvatorem nostrum [50]. » *Maced.* Nos non possumus unam Patris et Filii et Spiritus sancti naturam profiteri. *Orth.* Atqui Patrem ipse quoque sanctum confiteris, de quo dictum est : « Sanctus et in sanctis requiescens [51]. » *Maced.* Etiam. *Orth.* Siccine sanctos dicis angelos, quemadmodum Patrem? *Maced.* Angeli sanctitatis participatione sancti sunt : Pater autem natura sanctus est. ([17**] *Orth.* Filium vero non dicis sanctum? *Maced.* Etiam.) *Orth.* Siccine, ut angeli sancti sunt participatione, Filius sanctus est, an ut Pater? *Maced.* Ut Pater, cui eum in omnibus similem profiteor. *Orth.* Spiritum sanctum eademne ratione, qua angelos, an qua Patrem et Filium, sanctum confiteris? *Maced.* Eadem qua Patrem et Filium. *Orth.* Ejusdem igitur cujus Pater et Filius est naturæ? *Maced.* Si revera, ut affirmatis, una natura est : et vero Filius ad dextram Patris sedet: ubi sedet Spiritus? *Orth.* Apud Christum ipsum. Si enim, ut ait Paulus, nos quoque sumus consessuri : non dubium est et Spiritum sanctum, quippe per quem et nos. *Maced.* Ubi scriptum est, nos quoque una sessuros? *Orth.* In Epistola ad Ephesios scriptum est : « Cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, et conresuscitavit, et in cœlestibus consedere fecit [52]. » Non potest enim una cum Christo sedere, nisi qui templum Spiritus factus est. Quod si templum una sedet, quid de inhabitante Spiritu dixeris? *Maced.* Spiritus est missus : mittitur enim. *Orth.* Annon mittitur et Filius? *Maced.* Etiam. *Orth.* Num de loco in locum missus est? *Maced.* Minime : Filium enim et Patrem ubique esse dico. *Orth.* Spiritum non dicis esse ubique? *Maced.* Etiam. *Orth.* Si ubique est Pater, et ubique est Filius, et ubique Spiritus sanctus : ejusdem igitur ac Pater et Filius naturæ est Spiritus sanctus. *Maced.* Cum vero et diabolus ubique sit, erit et ille ejusdem ac Pater et Filius naturæ? *Orth.* Diabolus non ubique est. Neque enim in cœlo est, neque in universa terra; sed ut tyrannus aliquis in quodam loco consistens, ministros mandatis instructos mittens, ubicunque potentiæ suæ ministros habet, ibidem dominari dicitur : et hypostasi quidem uno in loco est, sed operatione **480** voluntatis ubicunque dominatur,

[48] Matth. x, 20. [49] Joel II, 28. [50] Tit. III, 4-6. [51] Isa. LVII, 15. [52] Ephes. II, 5, 6.

(17*) Vulg., δηλονότι. EDIT.
(17**) Hæc desunt in Græco, sed habentur in veteri interpretatione Latina.

ibidem esse dicitur: pari modo diabolus quoque hypostasi quidem sua de loco in locum transit; operatione autem voluntatis ubique terrarum est, voluntate ejus operante in « filiis diffidentiæ per principes et potestates, et mundi rectores tenebrarum [53]. » Pater autem, et Filius et Spiritus sanctus substantia, potentia et gloria ubique in omnibus et per omnia sunt. Quod si ita est: una igitur est Patris, Filii et Spiritus sancti substantia. *Maced.* Pater quidem et Filius substantia et voluntate et potentia et gloria ubique et in omnibus: Spiritus autem ibi est, quo mittitur. *Orth.* Quando igitur in cœnaculum venit, in quo erant discipuli, seditque supra singulos eorum, non erat tum in cœlo quoque? *Maced.* Gabriel quando ad Mariam missus est, non erat tum in cœlo quoque? *Orth.* Non substantia, sed cogitatione. *Maced.* Idem de Spiritu dico. *Orth.* Et quomodo audis eum qui dicit: « Spiritus Domini replevit orbem terrarum; et hoc quod continet omnia scientiam habet vocis [54]? » Quid est autem aliud, quod Dei cognitionem habeat, quam Spiritus, de quo dicitur, « Spiritus scientiæ et pietatis [55]? » *Maced.* Sanctificationis Spiritus ille est. *Orth.* Annon sanctificat et Pater? Aut non scriptum est in Evangeliis: «Pater, sanctifica illos in veritate tua [56]? » Et per prophetam ait: « Ego Dominus sanctificans illos [57]. » *Maced.* Sanctificat plane et Pater et Filius. *Orth.* Si sanctificat Pater, sanctificat et Filius, et sanctificat quoque Spiritus: ejusdem igitur hic est ac Pater et Filius naturæ: nam quorum eadem operatio, eadem et natura.

A ἔρχεται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ γῆς, ἐνεργουμένου τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν « τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, διὰ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους. » Πατὴρ δὲ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὐσίᾳ, καὶ δυνάμει, καὶ δόξῃ πανταχοῦ, καὶ ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων εἰσίν. Εἰ δὲ τοῦτο, μία ἄρα οὐσία Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. *Μακεδ.* Πατὴρ μὲν καὶ Υἱὸς οὐσίᾳ καὶ βουλῇ καὶ δυνάμει καὶ δόξῃ πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκεῖ ἐστιν, ἔνθα ἀποστέλλεται. *Ὀρθ.* Ὅτε οὖν κατῆλθεν ἐν τῷ ὑπερῴῳ ἔνθα ἦσαν οἱ μαθηταὶ, καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, οὐχ ἦν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ; *Μακεδ.* Ὁ γὰρ Γαβριὴλ, ὅτε ἀπεστάλη πρὸς τὴν Μαρίαν, οὐχ ἦν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ; *Ὀρθ.* Οὐσίᾳ, οὔ· διανοίᾳ, B ναί. *Μακεδ.* Οὕτω λέγω καὶ τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Καὶ πῶς ἀκούεις τοῦ λέγοντος, ὅτι « Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην· καὶ τὸ συνέχον πάντα γνῶσιν ἔχει φωνῆς; » Τί δέ ἐστι τὸ τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἔχον, ἀλλ' ἢ τὸ Πνεῦμα, περὶ οὗ εἴρηται· « Πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας; » *Μακεδ.* Ἁγιαστικόν ἐστι τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Ὁ γὰρ Πατὴρ οὐχ ἁγιάζει; Ἢ οὐ γέγραπται ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· « Πάτερ, ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου; » Καὶ διὰ τοῦ προφήτου λέγει· « Ἐγὼ Κύριος ἁγιάζων αὐτούς. » *Μακεδ.* Ναὶ, ἁγιάζει καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός. *Ὀρθ.* Εἰ ἁγιάζει ὁ Πατὴρ καὶ ἁγιάζει καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ ἁγιάζει καὶ τὸ Πνεῦμα· τῆς αὐτῆς ἄρα φύσεώς ἐστι Πατρὶ καὶ Υἱῷ· ὧν γὰρ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, καὶ ἡ αὐτὴ φύσις.

12. *Maced.* Nos viæ ducem Spiritum sanctum dicimus. Qui autem viæ dux est, is ad alium ducit. *Orth.* Nonne viæ dux est et Deus? *Maced.* Ubi scriptum est? *Orth.* Quis est qui sedet super cherubim? *Maced.* Deus. *Orth.* Audi igitur Davidem dicentem: « Qui pascis Israel, intende: qui deducis velut ovem Joseph. Qui sedes super cherubim, manifestare [58]. » Audis quod et pascat et deducat Deus? *Maced.* Pascit, fateor, et deducit Deus, sed ad seipsum deducit. Spiritus autem non ad seipsum, sed ad omnem veritatem deducit. *Orth.* Nonne et Deus ad omnem veritatem deducit? *Maced.* At ipse revera est omnis veritas. *Orth.* Ejusdem ergo viæ dux est, cujus dux est et Spiritus. Quorum vero eadem est operatio, eadem quoque natura est. Non potes enim dicere, Spiritum aliter deducere; Deum autem ad omnem veritatem deducere, cum Dominus Jesus dixerit, Spiritum ad omnem veritatem nos deducere. *Maced.* At dixi, Deum esse omnem veritatem, ipsumque ad seipsum deducere: Spiritum vero non ad seipsum, sed ad omnem veritatem, hoc est ad Deum. *Orth.* Si Deus ad seipsum deducit, quorsum Spiritus sancti deductione opus est? *Maced.* Primum deducit Spiritus, deinde Deus. *Orth.* Si qui viæ dux est, ad alium quemdam dedu-

C 12. *Μακεδ.* Ἡμεῖς ὁδηγητικὸν λέγομεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ δὲ ὁδηγῶν πρὸς ἄλλον ὁδηγεῖ. *Ὀρθ.* Οὐχ ὁδηγεῖ οὖν ὁ Θεός. *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται; *Ὀρθ.* Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ τίς ἐστι; *Μακεδ.* Ὁ Θεός. *Ὀρθ.* Ἄκουε οὖν τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· « Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ, πρόσχες· ὁ ὁδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσὴφ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ, ἐμφάνηθι. » Ἀκούεις, ὅτι καὶ ποιμαίνει καὶ ὁδηγεῖ ὁ Θεός; *Μακεδ.* Ναὶ, ποιμαίνει καὶ ὁδηγεῖ ὁ Θεός· ἀλλὰ πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ πρὸς ἑαυτὸν, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ὁδηγεῖ. *Ὀρθ.* Ὁ γὰρ Θεὸς οὐ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν ὁδηγεῖ; *Μακεδ.* Ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἀληθῶς ἡ πᾶσα ἀλήθεια. *Ὀρθ.* Τὴν αὐτὴν ἄρα ὁδηγεῖ ὁδηγίαν, ἣν ὁδηγεῖ τὸ Πνεῦμα. Ὧν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, καὶ ἡ αὐτὴ φύσις. Οὐδὲ γὰρ D δύνῃ εἰπεῖν, ὅτι τὸ μὲν Πνεῦμα ἄλλως ὁδηγεῖ, ὁ δὲ Θεὸς πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ εἰρηκότος, ὅτι αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὁδηγεῖ ἡμᾶς πρὸς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. *Μακεδ.* Ἀλλ' εἶπον, ὅτι ὁ Θεός ἐστιν ἡ πᾶσα ἀλήθεια, καὶ αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐ πρὸς ἑαυτὸ, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν, ὅ ἐστι πρὸς τὸν Θεόν. *Ὀρθ.* Καὶ εἰ ὁ Θεὸς πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ, τίς ἡ χρεία τῆς τοῦ Πνεύματος ὁδηγίας; *Μακεδ.* Πρῶτον ὁδηγεῖ τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε ὁ Θεός. *Ὀρθ.* Εἰ ὁ ὁδηγῶν πρὸς ἄλλον τινὰ ὁδηγεῖ,

[53] Ephes. v, 6; vi, 12. [54] Sap. i, 7. [55] Isa. xi, 2. [56] Joan. xvii, 17. [57] Ezech. xx, 12. [58] Psal. lxxix, 1, 2

ὁδηγεῖ δὲ τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ὁ Θεὸς, ὁδηγῶν, πρὸς ἄλλον τινὰ ὁδηγεῖ. *Μακεδ.* Εἶπον, ὅτι πρὸς ἑαυτόν. *Ὀρθ.* Οὐκ ἄρα ὁ ὁδηγῶν, πρὸς ἄλλον τινὰ ὁδηγεῖ, ἀλλὰ πρὸς ἑαυτόν. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ Πνεῦμα ὁδηγοῦν, καὶ πρὸς ἑαυτὸ ὁδηγεῖ, καὶ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ πρὸς τὸν Υἱόν. Ἡ γὰρ πᾶσα ἀλήθεια, πρὸς ἣν ὁδηγούμεθα, ἡ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν ὁδηγία· κἂν ὁδηγῇ ὁ Πατὴρ, πρὸς ἑαυτὸν ὁδηγεῖ· κἂν ὁδηγῇ τὸ Πνεῦμα, πρὸς ἑαυτὸ ὁδηγεῖ. *Μακεδ.* Ἀλλ' εἶπον, ὅτι πρῶτον ὁδηγεῖ τὸ Πνεῦμα, καὶ τότε ὁ Θεός. *Ὀρθ.* Ἀλλ' εἰ τὴν αὐτὴν ὁδηγίαν ὁδηγεῖ τῷ Θεῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὧν ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ φύσις. *Μακεδ.* Ἀλλὰ τοῦτο ζητεῖται, εἰ πρῶτον τὸ Πνεῦμα ὁδηγεῖ, καὶ τότε ὁ Θεός. *Ὀρθ.* Εἶπον, ὅτι οὐδὲν ποιεῖ, κἂν πρῶτον τὸ Πνεῦμα ποιῇ, κἂν πρῶτον ὁ Θεὸς, ὅπερ οὐκ ἔστι κοινόν· μᾶλλον γὰρ εὑρεθήσεται ἐν τοῖς πλείοσιν ὁ Θεὸς πρῶτος ὁδηγῶν τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸν σὸν λόγον. Ἡμεῖς γὰρ λέγομεν τὴν αὐτὴν καὶ κατὰ ταυτὸν εἶναι ὁδηγίαν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπεὶ δὲ σὺ μερίζεις τὸν καιρὸν καὶ τὴν ὁδηγίαν, εἰπὲ παρὰ τίνος ὡδηγήθη πρώτου Ἀδὰμ, μένων ἐν τῷ παραδείσῳ πρὸ τῆς παραβάσεως ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάττειν· παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἢ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, ἢ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; *Μακεδ.* Παρὰ τοῦ Πνεύματος. *Ὀρθ.* Καίτοιγε εἴρηται· « Καὶ ἔθετο αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι καὶ φυλάττειν. » Οὐκοῦν καὶ ἄκων ὁμολογεῖς Θεὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα· ἐπειδὴ αὐτὸ πρῶτον ὁδηγεῖν λέγεις. *Μακεδ.* Ὁ Θεὸς ἐν τῷ Πνεύματι ὁδηγεῖ. *Ὀρθ.* Καὶ πῶς γέγραπται· « Ὁ ὁδηγήσας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου ἐν χειρὶ Μωσέως καὶ ἐν βραχίονι Ἀαρών; » Μὴ ἡ χεὶρ Μωσέως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι; *Μακεδ.* Εἰ μία φύσις ἐστὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, δύναται καὶ γεννῆσαι καὶ κτίσαι τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Μίαν λέγεις φύσιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος εἶναι, ἢ οὐδὲ τοῦτο λέγεις; *Μακεδ.* Μίαν οὐ λέγω· ὁμοίαν δὲ λέγω. *Ὀρθ.* Ὁμοίαν λέγεις, ὡς χρυσοῦ καὶ χαλκοῦ; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Ἀλλ' ὡς τί; *Μακεδ.* Ὡς χρυσοῦ καὶ χρυσοῦ. *Ὀρθ.* Τοῦτο οὖν ἐστι μία φύσις. Ὅλως δὲ οὕτως ὅμοιον λέγεις τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ὡς χρυσὸν χρυσῷ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Ἐὰν οὖν θελήσῃ ὁ Υἱὸς, τῆς αὐτῆς ὢν φύσεως τῷ Πατρὶ, δύναται γεννῆσαι Υἱόν; *Μακεδ.* Ναὶ, δύναται· ἀλλ' ἵνα μὴ θεογονίαν διδαχθῶμεν, τοῦτο οὐ ποιεῖ. *Ὀρθ.* Οὐδὲν ἄρα κωλύει τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ μήτε γεννᾶν, μήτε κτίζειν, ἵνα μὴ θεογονίαν, ὡς ἔφης, μήτε πολυθεΐαν διδαχθῶμεν. Ἃ μέντοιγε θέλει ὁ Πατὴρ, κτίζει ὁ Υἱὸς, ἁγιάζει τὸ Πνεῦμα. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ, « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » Οὔτε ὁ Πατὴρ, βοηθείας δεόμενος, κτίζει διὰ τοῦ Υἱοῦ, οὔτε ὁ Υἱὸς, βοηθείας χρῄζων, κτίζει διὰ τοῦ Πνεύματος· ἀλλ' ἵνα ἐκ τῶν γιγνομένων δειχθῇ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἡ ταυτότης. Ὅτι δὲ δύναται κτίσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐδείχθη ἐκ τοῦ

A cit, deducit autem Spiritus ad Deum; Deus quoque deducens, ad alium quemdam deducit. *Maced.* Dixi, quod ad seipsum. *Orth.* Non igitur qui deducit, ad alium quemdam deducit, sed ad seipsum. Quod si ita est, Spiritus quoque deducens et ad seipsum deducit, et ad Patrem et ad Filium. Omnis enim illa veritas ad quam deducimur, nihil aliud est, quam in Patrem, Filium et Spiritum sanctum deductio: et quando deducit Pater, ad seipsum deducit; et quando deducit Spiritus, ad seipsum deducit. *Maced.* At dixi, primum deducere Spiritum, et tum demum Deum. *Orth.* Si vero ejusdem viæ dux est Spiritus, cujus et Deus, quorum eadem est operatio, eorum eadem est et natura. *Maced.* Sed hoc quæritur: utrum prius Spiritus, an vero Deus B deducat. *Orth.* Dixi, quod nihil ad rem, sive Spiritus primum fecerit, sive Deus primum, quod commune non est. Quin potius, juxta tuum sermonem in pluribus **481** Deus Spiritu prior deducere comperietur. Nos enim dicimus, unam et eamdem esse Patris, Filii et Spiritus sancti deductionem. Tu vero siquidem et tempus et deductionem dividis, dic quæso, a quo primo Adam deductus fuerit, dum in paradiso ante transgressionem mansit ad colendum eum et custodiendum? a Patrene, an a Filio, an a Spiritu sancto? *Maced.* A Spiritu. *Orth.* Atqui dicitur: « Et collocavit ipsum Deus in paradiso ad colendum eum et custodiendum [59], » annon vel invitus profiteris, Spiritum esse Deum: quandoquidem primum ipsum deducere affirmas? *Maced.* C Deus in Spiritu deducit. *Orth.* Quomodo igitur scriptum est: « Deduxisti sicut oves populum tuum in manu Mosis et in brachio Aaronis [60]? » Num Mosis manus est Spiritus sanctus? *Maced.* Si una Patris et Filii et Spiritus sancti natura est, Spiritus et gignere poterit et creare. *Orth.* Aut unam confiteris Patris et Filii et Spiritus sancti naturam esse, aut non? *Maced.* Unam non confiteor: similem autem dico. *Orth.* Similemne ut aurum æri? *Maced.* Absit! *Orth.* Ut quid ergo? *Maced.* Ut aurum auro. *Orth.* Una est igitur horum natura. Tu vero siccine in universum similem Patri Filium dicis, ut aurum auro? *Maced.* Etiam. *Orth.* Poterit igitur Filius, cum ejusdem ac Pater naturæ sit, gignere Filium, si volet? *Maced.* Etiam potest: sed D non facit hoc, ne deorum generationem doceamur. *Orth.* Nihil igitur prohibet, quominus ejusdem ac Pater et Filius naturæ sit Spiritus sanctus, licet nec gignat, nec creet: ne vel generationem, ut ais, vel multitudinem deorum doceamur. Nimirum quæ vult Pater, creat Filius, sanctificat Spiritus. Atque hoc est: « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum [61]. » Neque Pater, quod auxilii indigeat, per Filium creat: neque Filius, quod auxilii egeat, per Spiritum creat; sed ut ex rebus conditis Patris, et Filii, et Spiritus sancti identitas demonstretur. Cæterum quod Spi-

[59] Genes. II, 15. [60] Psal. LXXVI, 21. [61] Psal. XXXII, 6.

ritus sanctus creare possit, Dominicum corpus A ostendit, angelo dicente: « Quod enim in ea natum est, ex Spiritu sancto est [62]. » *Maced.* Etiam Pater Spiritus sanctus est: item Filius: et quando ait, Ex Spiritu sancto est, Filium intelligit, non eum, de quo nos loquimur, Spiritum.

13. *Orth.* Lege locum Evangelii, ut audias angelum Mariæ dicentem: « Spiritus sanctus superveniet in te [63]: » qualis ille? isne, de quo loquimur, an Filius? an alius quis Spiritus sanctus? Nam et angeli spiritus sancti sunt. *Maced.* Spiritum sanctum dicit illum ipsum, in quem baptizamur. *Orth.* Ex hoc igitur Spiritu corpus Dominicum natum esse ait Gabriel. Neque enim alius in eam supervenit, alius gratiam operatus est: sed quod in ea natum est, ex Spiritu sancto est, ex eo videlicet, qui su- B per illam venit. *Maced.* Quomodo igitur ait: « Sapientia ædificavit sibi domum [64]? » *Orth.* Hoc enim est, quod nos dicimus: omnia Patris opera Filii esse; et Filii quæ sunt, Spiritus dici. Itaque, quoniam una est Patris ac Filii potentia in Spiritu sancto operans. Paulus dicit: « Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores [65]. » Et rursus idem: « A Mileto mittens Ephesum vocavit majores natu Ecclesiæ, » eosque sic allocutus est: « Attendite vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, pascere Ecclesiam Christi [66]. » Vides, quos Deus præposuit, eosdem Spiritum sanctum quoque præposuisse, et quos Spiritus præposuit, eosdem Deum præposuisse: nec alios Spi- C ritum, alios Deum, sed illos ipsos, quos præposuit Deus, præposuit et Spiritus. Quodsi Spiritus eos præposuit, quos præposuit Deus, hinc sequitur eamdem Dei et Spiritus esse operationem. Quorum vero eadem est operatio, eorum eadem quoque est natura.

482 *Maced.* Atqui Deus est qui omnia in omnibus operatur. Scriptum est enim: « Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus: et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus [67]. » *Orth.* Recita quæ sequuntur, ut audias: « Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiæ; alii vero D sermo scientiæ secundum eumdem Spiritum; alteri fides in eodem Spiritu; alii gratia sanitatum in eodem Spiritu; alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum. Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult [68]. » Vult autem eadem, quæ volunt Pater et Filius, atque ideo voluntatem eorum unam dicimus. Quorum autem voluntas eadem est, eademque operatio, natura item est eadem.

14. *Maced.* Nunquid igitur Spiritus est Deus?

Κυριακοῦ σώματος, τοῦ ἀγγέλου εἰρηκότος· « Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου. » *Μακεδ.* Καὶ ὁ Πατὴρ Πνεῦμα ἅγιόν ἐστι, καὶ ὁ Υἱός· καὶ ὅταν λέγει, Ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου, τοῦ Υἱοῦ λέγει, οὐχὶ δὲ τοῦ Πνεύματος, περὶ οὗ ὁ λόγος.

13. *Ὀρθ.* Ἀνάγνωθι τὸν τόπον τοῦ Εὐαγγελίου, ἵν' ἀκούσῃς τοῦ ἀγγέλου λέγοντος τῇ Μαρίᾳ· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ· » ποῖον; περὶ οὗ ὁ λόγος, ἢ περὶ Υἱοῦ, ἢ καὶ περὶ ἄλλου τινὸς Πνεύματος ἁγίου; Καὶ γὰρ οἱ ἅγιοι ἄγγελοι πνεύματά εἰσιν ἅγια. *Μακεδ.* Πνεῦμα ἅγιον λέγει αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, εἰς ὃ βαπτιζόμεθα. *Ὀρθ.* Ἐκ τούτου ἄρα τοῦ Πνεύματος τὸ Κυριακὸν σῶμα λέγει ὁ Γαβριὴλ γεγεννῆσθαι. Οὐ γὰρ ἄλλο αὐτῇ ἐπῆλθε, καὶ ἄλλο τὴν χάριν εἰργάσατο· ἀλλὰ τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐστὶ, δηλονότι τοῦ ἐπελθόντος αὐτῇ. *Μακεδ.* Καὶ πῶς λέγει· « Ἡ Σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον; » *Ὀρθ.* Τοῦτο γάρ ἐστιν, ὃ λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, εἰσὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ λέγονται εἶναι τοῦ Πνεύματος· ἐπειδὴ μία ἐστὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐνεργουμένη. Ἀμέλει Παῦλος λέγει· « Ἄλλους μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους· » καὶ πάλιν ὁ αὐτός· « Πέμψας ἀπὸ τῆς Μιλήτου εἰς τὴν Ἔφεσον, μετεστείλατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, » καὶ λέγει αὐτοῖς· « Προσέχετε ἑαυτοῖς, καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμᾶς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. » Ὁρᾷς, ὅτι, οὓς ἔθετο ὁ Θεὸς, ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὓς ἔθετο τὸ Πνεῦμα, ἔθετο ὁ Θεός· καὶ οὐχ ἄλλους τὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλους ὁ Θεὸς, ἀλλ' αὐτοὺς οὓς ἔθετο ὁ Θεὸς, ἔθετο τὸ Πνεῦμα; Εἰ δὲ οὓς ἔθετο ὁ Θεὸς, ἔθετο τὸ Πνεῦμα, ἡ αὐτὴ ἄρα ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ὧν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ καὶ φύσις. *Μακεδ.* Καίτοιγε ὁ Θεός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Γέγραπται γάρ· « Διαιρέσεις χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός ἐστιν, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. » *Ὀρθ.* Εἰπὲ τὰ ἑξῆς, ἵνα ἀκούσῃς· « Ἑκάστῳ δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. Ὧ μὲν γὰρ δίδοται διὰ τοῦ Πνεύματος λόγος σοφίας· ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα· ἑτέρῳ δὲ προφητεία· ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων· ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν. Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. » Βούλεται δὲ ἃ βούλεται ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός· καὶ διὰ τοῦτο λέγομεν βουλὴν μίαν. Ὧν δὲ τὸ αὐτὸ βούλημα καὶ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ καὶ ἡ φύσις.

14. *Μακεδ.* Οὐκοῦν καὶ Θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.*

[62] Matth. I, 20. [63] Luc. I, 35. [64] Prov. IX, 1. [65] I Cor. XII, 28. [66] Act. XX, 17, 28. [67] I Cor. XII, 4-6. [68] ibid. 7-11.

Τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτῆς τῆς ἀκολουθίας ὡμολόγησας. Ἐκεῖνο δὲ γίνωσκε, ὅτι τὸ Θεὸν εἶναι δεύτερόν ἐστι τῆς φύσεως. Καὶ γὰρ ἡμεῖς, ἐὰν μιμηταὶ γενώμεθα τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Παῦλον θεοὶ μὲν γινόμεθα· τῆς δὲ αὐτῆς φύσεως γενέσθαι οὐ δυνάμεθα. *Μακεδ.* Καὶ αὐτὸ οὖν τὸ Πνεῦμα κατὰ μίμησιν καὶ χάριν λέγεις εἶναι Θεόν; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτό μοι ἐπίκτητόν τι εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος! οὔτε γὰρ τὸ ἅγιον, οὔτε τὸ ἀθάνατον, οὔτε τὸ ἀγαθὸν, οὔτε ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν Θεὸν θεωρουμένων λέγω εἶναι ἐπίκτητον τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ἀλλὰ φύσει ἅγιον, φύσει ἀγαθὸν, φύσει ἄφθαρτον, φύσει ἀθάνατον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον, ἤτοι ἐκπορευόμενον. *Μακεδ.* Ἀεὶ οὖν ἐκπορεύεται παρ' αὐτοῦ; *Ὀρθ.* Ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι ἤρξατο τοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ πέπαυται, διὰ τοῦτο εἴρηται· Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· ἵνα μήτε B ἀρχὴν, μήτε τέλος ἐπιζητήσῃς τῆς ἐκπορεύσεως. Τοῦτο καὶ περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ σημαινόμενον εὑρήσεις. Οὐ γὰρ εἶπε, Πρὸ δὲ πάντων ἐγέννησέ με, ἀλλὰ Γεννᾷ με· ἵνα μήτε ἀρχὴν τῆς γεννήσεως, μήτε τέλος ἐπιζητήσῃς. *Μακεδ.* Δύο οὖν εἰσιν Υἱοί; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο! *Μακεδ.* Εἰ ἀληθῶς καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, δύο εἰσὶν ἀδελφοί. *Ὀρθ.* Ἀλλ' ὁ μὲν Υἱὸς γεγέννηται, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. *Μακεδ.* Καὶ τίς ἡ διαφορὰ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως; *Ὀρθ.* Τὴν διαφορὰν μὴ περιεργάζου· οὐ γὰρ καταληπτή, ἀλλ' ἃ προσετάγη σοι, ταῦτα διανοοῦ, καὶ περαιτέρω τούτων μὴ ἐξέταζε. Προσετάγη δέ σοι τὸ πιστεύειν, ὅτι ὁ Υἱὸς γεννᾶται, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται· τὰ δὲ ἄλλα πάντα, οὐρανὸς, γῆ, θάλασσα, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς λογικὰ καὶ ἄλογα, C κτίσματά εἰσι, κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ κτισθέντα· « Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » *Μακεδ.* Οὐδὲ ἐγὼ λέγω, ὅτι τὸ Πνεῦμα κτίσμα ἐστίν· ἀλλ' οὖν οὐ Θεὸν αὐτὸ λέγω. *Ὀρθ.* Ἓν ἔσο γινώσκων, ὅτι διὰ τοῦτο σὺ αὐτὸς οὐκ εἶ Θεὸς τῇ φύσει, ἐπειδὴ κτίσμα Θεοῦ, ὡς εἰ μὴ ἦς κτίσμα, Θεὸς ἂν ἦς τῇ φύσει.

15. *Μακεδ.* Ἀλλ' οὐδαμοῦ γέγραπται, ὅτι Θεός ἐστι τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Δῶμεν, ὅτι οὐ γέγραπται τὸ « Θεός. » Σὺ δὲ τὴν φύσιν ὁμολόγει, καὶ τὰς θείας ἐνεργείας, καὶ ἀρκεῖ μοι πρὸς τὴν ὁμολογίαν τῆς θεότητος. *Μακεδ.* Διὰ τί ὃ οὐ γέγραπται, σὺ λέγεις; *Ὀρθ.* Γέγραπται μὲν, σὺ δὲ τὴν φύσιν ὁμολόγει· καὶ D εἰ μὴ γέγραπται, αὐτὴ ἡ φύσις τὸ ὄνομα ἑπόμενον ἔχει· ὡς γὰρ ἐὰν ὁμολογηθῇ Πνεῦμα ἐνυπόστατον, ἁγιαστικὸν, ἄκτιστον, Θεός ἐστι, κἂν μὴ θέλῃς. *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι Θεὸς τὸ Πνεῦμά ἐστιν; *Ὀρθ.* Ἔνθα γέγραπται τὸ ὅμοιον κατ' οὐσίαν. *Μακεδ.* Ἀλλ' οἱ Πατέρες ἡμῶν τὸ ὁμοούσιον κατ' οὐσίαν εἶπον περὶ τοῦ Υἱοῦ. *Ὀρθ.* Ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς Γραφῆς κινούμενοι, ἢ ἀπὸ ἰδίας αὐθεντίας εἰρήκασι τὸ μὴ γεγραμμένον; *Μακεδ.* Ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς Γραφῆς κινούμενοι. *Ὀρθ* Καὶ ἡ ἔννοια τῆς Γραφῆς διδάσκει τὸ ἄκτιστον Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ ὂν, καὶ

A *Orth.* Hoc tute ex ipsa dictorum consequentia professus es. Verum illud te nosse velim, Deum esse, posterius esse natura. Nam et nos, si imitatores Dei simus, secundum Paulum dii efficimur: nec tamen naturæ ejusdem fieri possumus. *Maced.* Ergone Spiritum ipsum imitatione et gratia Deum esse dicis? *Orth.* Absit, ut aliquid adventitium Spiritui tribuam! Nam neque sanctitatem, nec incorruptibilitatem, nec immortalitatem, nec bonitatem, nec aliud eorum quæ in Deo considerari solent, quidquam Spiritui sancto adventitium esse dico: sed natura sanctum, natura bonum, natura incorruptibilem, natura immortalem, utpote Spiritum Dei et ex eo promanantem sive procedentem. *Maced.* Semper igitur ex illo procedit? *Orth.* Ut ne existimares processionem vel cœpisse vel desiisse, idcirco dicit: Qui a Patre procedit; ut nec initium, nec finem processionis requiras: hoc idem de Filii generatione significatum reperies. Neque enim ait, Genuit me ante omnia, sed Gignit me; ut nec initium, nec finem generationis requiras. *Maced.* Duo igitur Filii sunt? *Orth.* Absit! *Maced.* Si tam Filius quam Spiritus sanctus vere ex Patre est, sunt duo fratres. *Orth.* Sed Filius genitus est, Spiritus vero procedit. *Maced.* Et quid discriminis est inter generationem ac processionem? *Orth.* Discrimen ne curiose inquirito: neque enim comprehendi potest; sed quæ tibi præcepta sunt, illa cogita, et ultra hæc nil exquirito. Est autem tibi præceptum, ut credas Filium gigni, Spiritum procedere. Reliqua vero omnia, cœlum, terra, mare, et quæ in illis sive rationalia sive vero irrationalia, creaturæ sunt, secundum Dei ipsius mandatum creatæ: « Nam ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt [69]. » *Maced.* Nec ego dico Spiritum creaturam esse: sed tamen Deum illum non dico. *Orth.* Unum noscas velim, teipsum idcirco Deum non esse natura, quod sis creatura, adeoque, nisi fueris creatura, Deum te futurum natura.

15. *Maced.* Sed nusquam scriptum est, Spiritum esse Deum. *Orth.* Demus vocabulum « Dei » in Scriptura Spiritui non tribui. At tu naturam itemque operationes divinas de eo confitere: quod mihi quidem satis est ad deitatis confessionem. *Maced.* Qua de causa id dicis, quod scriptum non est? *Orth.* Scriptum sane est. Tu vero naturam confitere. Etiamsi vero scriptum non esset, natura ipsa hoc sibi nomen vindicat. Si enim in confesso fuerit, Spiritum in se subsistere, sanctificare, increatum esse: Deus erit, velis nolis. *Maced.* Ubi scriptum est, Spiritum esse Deum? *Orth.* Ubi scriptum est, similem esse secundum substantiam. *Maced.* Atqui Patres nostri consubstantialitatem de Filio dixerunt. *Orth.* A sententiane Scripturæ, an proprio motu illud dixere, quod non esset scriptum? *Maced.* Movit illos Scripturæ sententia. *Orth.* At Scripturæ

[69] Psal. CXLVIII, 5.

483 sententia docet Spiritum increatum ex Deo exsistentem, vivificantem, sanctificantem, divinum esse Spiritum. *Maced.* Et nos divinum illum dicimus, Deum vero nequaquam. *Orth.* Quid aliud est, Spiritus divinus increatus, quam Deus? *Maced.* Aliud est divinus, aliud Deus. *Orth.* Si Scriptura dicat : « Spiritus divinus, qui fecit me [70], » nonne Spiritum sanctum dicit? *Maced.* Nequaquam : Deus enim est, qui hominem fecit. *Orth.* Annon Spiritus? *Maced.* Deus ergo divinus Spiritus est? *Orth.* Etiam. Quodsi Deus Spiritus divinus in Scriptura nuncupatur, et neque angelus, neque archangelus, neque potestas ulla, divinum in Scriptura appellatur, solus autem Deus et Spiritus ejus divinum dicuntur, consequens est divinum nihil aliud esse quam Deum. Paulus quoque in Actis hæc ait : « Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro aut argento, aut lapidi sculpturæ artis et cogitationis hominis divinum esse simile [71]. » Viden' ut Deus divinum, et divinum dicatur Deus? Job quoque Spiritum dixit divinum, cum ait : « Vivit Dominus, qui ita me judicavit, et omnipotens, qui amaritudine affecit animam meam. Quandiu superest in me halitus, et Spiritus divinus in naribus meis, ne loquatur os meum iniquitatem [72]. » Cum ait : « Vivit Dominus, » Filium : cum, « Omnipotens, » Patrem : cum « Spiritus divinus, » Spiritum sanctum notat.

ζωοποιὸν, καὶ ἁγιαστικὸν θεῖον εἶναι Πνεῦμα. *Μακεδ.* Καὶ ἡμεῖς θεῖον αὐτὸ λέγομεν, ἀλλ' οὐ Θεόν. *Ὀρθ.* Τὸ δὲ θεῖον Πνεῦμα, ἄκτισκον ὂν, τί ἄλλο ἐστὶν ἢ Θεός; *Μακεδ.* Ἄλλο ἐστὶ θεῖον, καὶ ἄλλο Θεός. *Ὀρθ.* Ἐὰν λέγει ἡ Γραφὴ, « Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με, » οὐ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει; *Μακεδ.* Οὔ· ὁ γὰρ Θεός ἐστιν ὁ ποιήσας τὸν ἄνθρωπον. *Ὀρθ.* Οὐχὶ δὲ τὸ Πνεῦμα; *Μακεδ.* Ὁ Θεὸς οὖν θεῖόν ἐστι Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Ναί. Εἰ δὲ ὁ Θεὸς Πνεῦμα θεῖον εἴρηται ἐν τῇ Γραφῇ, οὔτε δὲ ἄγγελος, οὔτε ἀρχάγγελος, οὔτε ἄλλη τις δύναμις εἴρηται θεῖον ἐν τῇ Γραφῇ· μόνος δὲ ὁ Θεὸς καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ θεῖον εἴρηται· οὐκ ἄρα τὸ θεῖον ἄλλο τί ἐστι παρὰ τὸ, Θεός. Καὶ Παῦλος δὲ ἐν ταῖς Πράξεσιν οὕτως λέγει· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ, ἢ λίθῳ χαράγματος τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. » Ὁρᾷς, ὅτι ὁ Θεὸς θεῖον, καὶ τὸ θεῖον Θεός; Καὶ ὁ Ἰὼβ δὲ θεῖον εἶπε τὸ Πνεῦμα, οὕτως λέγων· « Ζῇ Κύριος, ὅς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ παντοκράτωρ, ὁ πικράνας μου τὴν ψυχήν. Εἰ μὴ ἔτι τῆς πνοῆς μοι ἐνούσης, Πνεῦμα δὲ θεῖόν μοι ἐν ῥινί, μὴ λαλῆσαι τὸ στόμα μου ἄδικα· » — « Ζῇ Κύριος » λέγων, τὸν Υἱόν· καὶ « ὁ παντοκράτωρ, » τὸν Πατέρα· « Πνεῦμα τὸ θεῖον, » τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

16. *Maced.* Tria igitur æqualia dicis? *Orth.* Non paternitate, non filiatione, sed natura. *Maced.* Quomodo hoc fieri potest? *Orth.* Ut ostensum est. *Maced.* Quomodo ostensum est? *Orth.* Quod Spiritus perinde ac Pater et Filius substantia et potestate et voluntate et gloria ubique sit, perinde ut ille deducit ad omnem veritatem, perinde ut ille sanctificat, perinde ut ille omnia in omnibus efficit. Quorum autem operatio est eadem, eorum natura quoque est eadem. *Maced.* Quomodo igitur dictum est : « Non loquetur a seipso, sed quæcunque audierit, loquetur [73]? » *Orth.* Quia Filius quoque ait : « Pater, qui misit me, præcepit mihi, quid dicam, et quid loquar [74]. » Hoc vero vel maxime ostendit, ejusdem Patrem, Filium, et Spiritum sanctum esse naturæ. *Maced.* Quomodo? *Orth.* Quia quælibet natura quæ facta est, si rationalis fuerit, a seipsa loquitur : ut quando Abraham ait : « Ne irascaris, Domine, si adhuc semel loquar [75]. » Et Moses : « Impeditioris et tardioris linguæ sum. » Item : « Obsecro, Domine, elige alium [76]. » Et ut Jeremias : « Juvenis sum, et non possum prophetare : » cui Dominus : « Ne dicas, » ait, « Juvenis sum [77]. » Et Jonas, re secum deliberata, conscendit navem, ut fugeret in Tharsis a conspectu Domini. Non sic autem Spiritus : neque enim ea natura est, ut diversam a Deo voluntatem habeat, verum omnia, quæcunque locutus fuerit, Dei sunt oracula. Atque hac de causa dictum est : « Non loquetur a semetipso. » Etenim

16. *Μακεδ.* Τρία οὖν ἴσα λέγεις; *Ὀρθ.* Τῇ πατρότητι, οὔ· τῇ υἱότητι, οὔ· τῇ φύσει, ναί. *Μακεδ.* Πῶς οἷόν τε; *Ὀρθ.* Ὡς ἀποδέδεικται. *Μακεδ.* Πῶς ἀποδέδεικται; *Ὀρθ.* Ὅτι τὸ Πνεῦμα ὁμοίως Πατρὶ καὶ Υἱῷ οὐσίᾳ καὶ δυνάμει καὶ βουλῇ καὶ δόξῃ πανταχοῦ ἐστιν, ὁμοίως ὁδηγεῖ πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν, ὁμοίως ἁγιάζει, ὁμοίως τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ. Ὧν δὲ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ φύσις. *Μακεδ.* Πῶς οὖν εἴρηται· « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει; » *Ὀρθ.* Ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς λέγει· « Ὁ πέμψας με ὁ Πατὴρ ἐντολήν μοι δέδωκε, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω. » Τοῦτο δὲ μάλιστα τὴν αὐτὴν δείκνυσι φύσιν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. *Μακεδ.* Πῶς; *Ὀρθ.* Ὅτι πᾶσα ἡ γενητὴ φύσις, ἡ οὖσα λογικὴ, καὶ ἀφ' ἑαυτῆς λαλεῖ· ὡς ὅταν λέγῃ ὁ Ἀβραάμ· « Μή τι, Κύριε, ἐὰν λαλήσω ἔτι ἅπαξ· » καὶ ὁ Μωσῆς· « Ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσός εἰμι· » καὶ τὸ, « Δέομαί σε, Κύριε, προχείρισαι ἄλλον· » καὶ ὡς Ἱερεμίας· « Νεώτερός εἰμι, καὶ οὐ δύναμαι προφητεύειν· » ὥστε λέγειν αὐτῷ τὸν Θεόν· « Μὴ λέγε, ὅτι Νεώτερός εἰμι ἐγώ. » Καὶ ὁ Ἰωνᾶς, ἀφ' ἑαυτοῦ βουλευσάμενος, ἀνέβη εἰς πλοῖον, τοῦ φυγεῖν εἰς Ταρσεῖς ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐχ οὕτως· οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν τοῦ ἕτερον ἔχειν θέλημα, ὅπερ οὐκ ἔστι τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλῇ, τοῦ Θεοῦ εἰσι λόγια. Καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται· « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ αὐτὸ εἴρηται· ἐπειδὴ μή ἐστιν ἐν αὐτῷ ἄλλο τι θέλημα, ὃ οὐκ ἔστι τοῦ Πατρός. *Μακεδ.* Οὐκ ἔχει οὖν ἴδιον θέλημα τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Ἀπεξενωμένον τοῦ

[70] Job xxxiii, 4. [71] Act. xvii, 29. [72] Job xxvii, 2-4. [73] Joan. xvi, 13. [74] Joan. xii, 49. [75] Genes. xviii, 32. [76] Exod. iv, 10-13. [77] Jerem. i, 6, 7.

Θεοῦ μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Μακεδ.* Ἀλλὰ πῶς οὐχ ἔχει A θέλημα ἴδιον; *Ὀρθ.* Τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα τοῦ Πνεύματός ἐστι θέλημα. Οὐ γὰρ ἀγνοεῖ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα· ἀλλ' ὃ θέλει ὁ Πατὴρ, τοῦτο θέλει καὶ τὸ Πνεῦμα· πάντα γὰρ οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὰ τοῦ ἀνθρώπου. *Μακεδ.* Καίτοιγε καὶ ὁ Υἱὸς λέγει· « Οὐκ ἦλθον ποιῆσαι τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. » *Ὀρθ.* Τί δὲ ἦν τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, ὃ ἦλθε ποιῆσαι; *Μακεδ.* Ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου. *Ὀρθ.* Τοῦτο καὶ ποιῶν οὐ ποιεῖ τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτόν. *Μακεδ.* Αὐτὸς λέγει, ὅτι Οὐκ ἦλθον ποιῆσαι τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. *Ὀρθ.* Ἀνάγκη οὖν πᾶσα ἐναντίον εἶναι θέλημα ἐν αὐτῷ, ὃ ἐκώλυσεν, ἵνα τὸ τοῦ πέμψαντος ποιήσῃ. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! οὐ λέγω B ἐναντίον εἶναι θέλημα τοῦ Υἱοῦ τῷ θελήματι τοῦ Πατρός. *Ὀρθ.* Οὐκοῦν τὸ αὐτὸ θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς θέλει σῶσαι διὰ σταυροῦ καὶ θανάτου τὸ γένος ἡμῶν, καὶ ὁ Πατὴρ τοῦτο θέλει. Ἐὰν δὲ λέγῃ, « Οὐκ ἦλθον ποιῆσαι τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, » ὡς εἰς Πατέρα τὰ ὅλα ἀνάγει· κἂν λέγῃ, « Ὁ πέμψας με ὁ Πατὴρ ἐντολήν μοι δέδωκε, τί εἴπω, καὶ τί λαλήσω; » τιμῶν τὸν Πατέρα ὡς Πατέρα λέγει. Εἰ δὲ μὴ, πῶς ὁ Υἱὸς, ἐν ᾧ ἀπόκεινται πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας, οὐκ οἶδε τί λαλήσει; *Μακεδ.* Τοῦτο δέχομαι, ὅτι ὁ Υἱὸς ὡς Υἱὸς ἓν θέλημα ἔχει τοῦ Πατρός. Τὸ δὲ Πνεῦμα, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ καὶ λάβῃ, οὐ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ. *Ὀρθ.* Ὥσπερ οὖν ὁ Υἱὸς πάντα ἔχων ἐν τῇ φύσει, ὡς Υἱὸς λέγει, « Οὐδὲν ποιῶ ἀπ' ἐμαυτοῦ, » ἵνα C τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναγάγῃ· οὕτως καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος· πάντα γὰρ ἔχοντος ἐν τῇ αὐτοῦ φύσει ὡς Πνεύματος Θεοῦ, ἐπὶ τὸν αἴτιον ἀνάγει λέγων· « Οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν· » καὶ τὸ, « Ἐκεῖνος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, » δηλονότι ἐκ τοῦ Πατρός. Ἐπάγει γάρ· « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Λαμβάνειν δὲ αὐτὸ εἶπεν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸν αἴτιον ἀνάγων τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειάν τε καὶ χάριν. *Μακεδ.* Ἐὰν οὕτως, καλῶς καὶ τοῦτο δέχομαι· διακονεῖ γὰρ ἡμῖν τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν τὸ Πνεῦμα.

de Filio quoque idem dictum est : quandoquidem non alia illi inest voluntas, quæ Patris non sit. *Maced.* Non habet igitur Spiritus sanctus voluntatem propriam? *Orth.* Absit, ut quod a Deo alienum est, dicam. *Maced.* Sed quomodo non habet voluntatem propriam? *Orth.* Voluntas Dei voluntas Spiritus est. Neque enim ignorat voluntatem Dei : sed quod vult Pater, idem vult et Spiritus ; omnia enim novit quæ sunt Dei, ut spiritus hominis ea quæ sunt hominis. *Maced.* Atqui et Filius ait : « Non veni ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me [78]. » *Orth.* Quænam vero fuit voluntas ejus qui misit ipsum, cujus faciendæ gratia venit? *Maced.* Salus mundi. *Orth.* Hoc cum facit, non facit suam ipsius voluntatem, sed voluntatem ejus qui ipsum misit. *Maced.* Ait ipse, se non venisse ut faceret voluntatem suam, sed voluntatem ejus qui se misit. *Orth.* Est igitur necessario contraria in eo voluntas statuenda, quam coercuit, ut faceret voluntatem ejus, a quo missus esset. *Maced.* Absit ut voluntatem Filii voluntati Patris dicam esse contrariam. *Orth.* Ergo eadem Patris et Filii est voluntas. **484** Etenim Filius per crucem et mortem servare vult genus nostrum, vultque hoc Pater. Cum autem ait, « Non veni ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me, » in Patrem videtur conferre omnia : cum ait, « Pater qui misit me, præcepit mihi quid dicam et quid loquar, » hoc ipso dicto Patrem ut Patrem honorat. Quod si se res ita non habet, quomodo Filius, in quo omnes sapientiæ thesauri reconditi sunt, non novit quid loqueretur? *Maced.* Admitto illud, Filium, quatenus Filius est, unam Patris voluntatem habere. At Spiritus nisi audierit et acceperit, a seipso non loquitur. *Orth.* Quemadmodum igitur Filius omnia habens natura, ut Filius ait, « Nihil facio a me ipso [79], » ut bonorum principium Patri ascribat, ita et de Spiritu ipsum audi loquentem. Cum enim omnia ille in sua natura habeat, ut Spiritus Dei, ea ad fontem ipsum refert inquiens : « Non loquetur a semetipso : sed quæcunque audiet, loquetur, et futura annuntiabit vobis [80]. » Item : « Ille de meo accipiet, » nempe, de Patre. Hæc enim subjungit : « Omnia quæ Patris sunt, mea sunt : propterea dixi, quod de meo accipiet et annuntiabit vobis [81]. » Accipere autem illum dixit, non ex ignorantia, sed quod Spiritus operationem et gratiam ad auctorem referat. *Maced.* Si res ita se habet, et hoc accipio. Ministrat enim nobis Spiritus gratiam Dei.

17. *Ὀρθ.* Πάλιν διακονίαν λέγεις, ὡς παραιτούμενος εἰπεῖν συνεργὸν τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; *Μακεδ.* D Οὐ μὴ πείσῃς μέ ποτε εἰπεῖν συνεργὸν τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Παῦλος ὁ ἀπόστολος συνεργοὺς τοὺς ἀποστόλους λέγει τοῦ Θεοῦ, καὶ σὺ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ συνεργὸν φοβῇ εἰπεῖν; Ἄξιον ἵνα ἀκούσῃς· « Ἐκεῖ ἐφοβήθησαν φόβον, οὗ οὐκ ἦν φόβος. » *Μακεδ.* Κἂν εἴπω συνεργὸν τὸ Πνεῦμα τῷ Θεῷ, ἀλλ' οὐ συνδοξάζω αὐτὸ τῷ Θεῷ. *Ὀρθ.* Ἐὰν οὖν λέγῃ Παῦλος περὶ τῶν

17. *Orth.* Rursum nominas ministerium, quasi renuas, Spiritum Dei cooperarium dicere. *Maced.* Nunquam mihi persuaseris ut Spiritum Dei cooperarium dicam. *Orth.* Apostolus Paulus apostolos Dei cooperarios vocat : et tu Spiritum ipsius cooperarium dicere vereris? Jure in te illud competit : « Illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor [82]. » *Maced.* Etsi dixero Spiritum Deo cooperarium, non tamen eodem illum quo Deum modo glorificabo.

[78] Joan. VI, 38. [79] Joan. VIII, 28. [80] Joan. XVI, 13. [81] ibid. 15. [82] Psal. XIII, 5.

Orth. Cum igitur Paulus de fidelibus ait : « Non amplius es servus, sed Filius, quod si Filius, et hæres quidem Dei, Christi autem cohæres [83] : » teipsumne dignum existimas, qui in hæreditatis societatem adsciscaris, Spiritum non item? Et audis tu quidem : « Si tamen compatimur, ut et conglorificemur [84] : » Spiritus non item? « Si simul mortui sumus, simul etiam regnabimus [85] : » Spiritus non item? *Maced.* Etiamne Spiritum quoque regem nuncupas? *Orth.* « Si mors regnavit ab Adamo usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverant [86], » qui non Spiritus vitæ in nobis regnaret? *Maced.* Nos Patrem quidem et Filium regem, Spiritum sanctum vero ministrum dicimus. *Orth.* Tuam ipsius hæresin nondum satis intelligis. Etenim minister licet rex non sit, ejusdem tamen cujus rex est substantiæ : fateris igitur ipsemet ejusdem cum Deo substantiæ esse Spiritum. *Maced.* Minime. *Orth.* Sed quod ejusdem substantiæ non est, creatura est, mutabilis et variabilis. Professus autem es paulo ante, immutabilem Spiritum et invariabilem, et increatum esse. Spiritus ergo ejusdem ac Deus et Filius ejus est substantiæ. *Maced.* Unus igitur est ipseque Pater, et Filius, et Spiritus sanctus? *Orth.* Absit ut hoc dicam. Etenim, si unus esset et idem Pater, Filius et Spiritus sanctus, non dicerentur ejusdem esse substantiæ. Neque enim ejusdem ac ipsemet substantiæ esse dicitur.

πιστευσάντων, ὅτι « Οὐκ ἔτι εἶ δοῦλος, ἀλλ' υἱός· εἰ δὲ υἱὸς, καὶ κληρονόμος μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμος δὲ Χριστοῦ· » ἄρα σαυτὸν μὲν ἄξιον τῆς συγκληρονομίας ἡγῇ, τὸ δὲ Πνεῦμα οὔ; Καὶ σὺ μὲν ἀκούεις· « Εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν· » τὸ δὲ Πνεῦμα οὔ; « Εἰ συναπεθάνομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· » τὸ δὲ Πνεῦμα οὔ; *Μακεδ.* Καὶ τὸ Πνεῦμα βασιλέα λέγεις; *Ὀρθ.* « Εἰ ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν ἀπὸ Ἀδὰμ καὶ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας, » πῶς οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς βασιλεύει ἡμῖν; *Μακεδ.* Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ὁ Πατήρ ἐστι βασιλεὺς, καὶ ὁ Υἱός· τὸ δὲ Πνεῦμα ὑπηρέτης. *Ὀρθ.* Οὐδὲ οἶδας σαυτοῦ τὴν αἵρεσιν. Ὁ γὰρ ὑπηρέτης, κἂν μὴ ᾖ βασιλεὺς, τῆς αὐτῆς ἐστι τῷ βασιλεῖ οὐσίας. Λέγεις οὖν καὶ αὐτὸς τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι τῷ Θεῷ τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Οὔ. *Ὀρθ.* Τὸ δὲ μὴ ὂν τῆς αὐτῆς οὐσίας κτίσμα ἐστὶ καὶ τρεπτὸν, καὶ ἀλλοιωτόν· ἀλλὰ προωμολόγηται ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον καὶ ἄκτιστον εἶναι· τῆς αὐτῆς ἄρα οὐσίας τῷ Θεῷ καὶ τῷ Υἱῷ αὐτοῦ ἐστι. *Μακεδ.* Εἷς οὖν ἐστι καὶ ὁ αὐτὸς Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν τοῦτο! εἰ γὰρ ἦν εἷς καὶ ὁ αὐτὸς Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, οὐκ ἂν εἴρητο παρ' ἡμῶν τῆς αὐτῆς εἶναι οὐσίας. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι λέγεται.

18. *Maced.* Ubi scriptum est Spiritum esse Deum? *Orth.* Quando propheta ait : « Et erunt omnes a Deo docti [87], » de quo loquitur? *Maced.* De Filio. *Orth.* Atqui Filius dicit : « Nolite cogitare quomodo aut quid loquamini : ipse enim Spiritus docebit vos quid facto opus sit [88]. » Quod si qui a Spiritu docentur, a Deo docti dicuntur, quid aliud fuerit Spiritus, **485** ex te ipso quære. *Maced.* Qui a Spiritu docentur, docti a Deo dicuntur ideo, quia Deus per Spiritum ipsos docet. *Orth.* Non dixit : Erunt omnes a Deo ipso docti, sed sine articulo. *Maced.* Ergo tres Dii sunt? *Orth.* Absit! Unus est Deus Pater, unus Deus Filius, unus Deus Spiritus sanctus. *Maced.* Tres igitur Dii? *Orth.* Confiteris ipse Patrem Deum esse, et Filium Deum, aut ne hoc quidem? *Maced.* Confiteor Deum Patrem, Deum item Filium. *Orth.* Duos igitur Deos dicis? *Maced.* Absit! *Orth.* Quemadmodum igitur cum Patrem Deum, et Filium Deum confiteris, non duos Deos asseris : ita, Spiritus deitatem confitens, ne tres Deos dicito. « Audi, enim, Israel : Dominus Deus tuus, Dominus unus est [89]. » *Maced.* Unus igitur Deus Pater, Filius et Spiritus sanctus. *Orth.* Unus Deus, non quidem ut trinominis, sed ut ii, qui in Christo perfecti sunt, unus consensu et natura. *Maced.* Unum consensum et ego dico. *Orth.* Dic et naturam quoque, ut sis beatus. *Maced.* Non possum dicere unam naturam. *Orth.* Dic igitur eos dissimilis esse

18. *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται Θεὸς τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* Ὅταν λέγει ὁ προφήτης, « Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ, » περὶ τίνος λέγει; *Μακεδ.* Περὶ τοῦ Υἱοῦ. *Ὀρθ.* Καίτοιγε ὁ Υἱὸς λέγει· « Μὴ μεριμνήσητε πῶς ἢ τί λαλήσετε· αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς, τί δεῖ ποιεῖν. » Εἰ δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος διδασκόμενοι διδακτοὶ Θεοῦ ἀκούουσι, τί ἄλλο ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα, σαυτὸν ἐρώτα. *Μακεδ.* Διδακτοὶ Θεοῦ ἀκούουσιν οἱ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος διδασκόμενοι, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοὺς διδάσκει. *Ὀρθ.* Οὐκ εἶπεν· Ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἄνευ τοῦ ἄρθρου. *Μακεδ.* Τρεῖς οὖν εἰσι θεοί; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο! Εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ εἷς Θεὸς ὁ Υἱὸς, καὶ εἷς Θεὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. *Μακεδ.* Τρεῖς οὖν θεοί; *Ὀρθ.* Ὁμολογεῖς καὶ αὐτὸς Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ Θεὸν τὸν Υἱὸν, ἢ οὐδὲ τοῦτο; *Μακεδ.* Ὁμολογῶ Θεὸν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν. *Ὀρθ.* Δύο οὖν θεοὺς λέγεις; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Ὥσπερ οὖν Θεὸν λέγων τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν τὸν Υἱὸν, οὐ δύο θεοὺς λέγεις· οὕτως ὁμολογῶν καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος θεότητα, μὴ τρεῖς λέγε θεούς· « Ἄκουε, γὰρ, Ἰσραήλ· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστι. » *Μακεδ.* Εἷς οὖν ἐστι Θεὸς, Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Εἷς Θεὸς, οὐχ ὡς τριώνυμος, ἀλλ' ὡς οἱ ἐν Χριστῷ κατηρτισμένοι, εἷς τῷ λόγῳ τῆς συμφωνίας καὶ τῆς φύσεως. *Μακεδ.* Κἀγὼ λέγω μίαν συμφωνίαν. *Ὀρθ.* Εἰπὲ καὶ φύσιν, ἵνα μακάριος γένῃ. *Μακεδ.* Οὐ δύναμαι εἰπεῖν μίαν φύσιν. *Ὀρθ.* Οὐκοῦν εἰπὲ ἀνομοίους. *Μακεδ.* Οὐδὲ τοῦτο λέγω. *Ὀρθ.* Οὔτε οὖν ψυχρὸς εἶ, κατὰ τὸ γεγραμμέ-

[83] Rom. VIII, 17; Galat. IV, 7. [84] Rom. VIII, 17. [85] II Tim. II, 12. [86] Rom. V, 14. [87] Isa. LIV, 13; Joan. VI, 45. [88] Matth. X, 19. [89] Deut. VI, 4.

νον, οὔτε θερμός· εἰ γὰρ ἦς ψυχρὸς, ἀνομοίους ἂν A εἶπες τὰς φύσεις· εἰ ἦς θερμὸς, ἀπαραλλάκτους. *Μακεδ.* Ἀπαράλλακτον λέγω φύσιν τὸν Υἱόν. *Ὀρθ.* Φύσις δὲ φύσεως ἀπαράλλακτος οὖσα, ἡ αὐτή ἐστι φύσις. Ὁμοίως γάρ ἐστιν ἀθάνατος, ὁμοίως ἅγιος, ὁμοίως ἄφθαρτος, ὁμοίως ἄτρεπτος. Πατὴρ δὲ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμοίως εἰσὶ τὰ προειρημένα. Μία ἄρα φύσις ἐστὶ τῷ λόγῳ τῆς ταυτότητος. *Μακεδ.* Ἀλλὰ ὑποτάσσεσθαι λέγω τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, καὶ πῶς δύναμαι εἰπεῖν μίαν φύσιν; *Ὀρθ.* Τὴν γὰρ ὑποταγὴν, τῆς φύσεως ὑποταγὴν εἶναι λέγεις, ἢ τῆς οἰκονομίας; *Μακεδ.* Τῆς φύσεως. *Ὀρθ.* Οὐκοῦν ἀνόμοιον λέγεις τὴν φύσιν; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Ὅταν λέγῃ ὁ Προφήτης· « Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας ἁπάσας, ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη B τοῦ πεδίου, » τὴν φύσιν τῶν ἀλόγων τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ὑποτάσσεσθαι λέγει; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Ἀνόμοιος δὲ ἡ φύσις τῶν κτηνῶν τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Ἐὰν λέγῃ, « Ὑπέταξε λαοὺς ἡμῖν καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, » οὐ τὴν φύσιν τῇ φύσει λέγει, ἀλλὰ τὴν τῆς ἁμαρτίας δουλείαν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς πίστεως; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Ἄλλως οὖν ἡμῖν τὰ κτήνη ὑποτάσσεται, καὶ ἄλλως τὰ ἔθνη; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Ἐὰν λέγῃ ἡ Γραφὴ, « Οἱ δοῦλοι ὑποτασσόμενοι τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς, » ἄλλως τὰ κτήνη, καὶ ἄλλως τὰ ἔθνη, καὶ ἄλλως οἱ δοῦλοι· τὰ γὰρ κτήνη τῇ φύσει, τὰ ἔθνη τῇ πίστει, οἱ δοῦλοι τῷ νόμῳ. Ἐγχωρεῖ γὰρ τοὺς δούλους κρείττονας εἶναι τῇ ἀρετῇ τῶν δεσποτῶν. *Μακεδ.* C Ὁμολογουμένως ἄλλως καὶ ἄλλως ὑποταγή. *Ὀρθ.* Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι διὰ τὴν ἀγάπην, οὐχ ὡς τὰ κτήνη φυσικῶς, οὐθ' ὡς τὰ ἔθνη τῇ πίστει, οὐθ' ὡς δοῦλοι τῷ νόμῳ. *Μακεδ.* Οὔτε ὡς κτήνη, οὔτε ὡς ἔθνη, οὔτε ὡς οἱ δοῦλοι, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀγάπην. *Ὀρθ.* Ὁ τοίνυν Υἱὸς ὑποτασσόμενος τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ κτήνη διὰ τὴν φύσιν τοῖς ἀνθρώποις ὑποτάσσεται, ἢ ὡς δοῦλοι διὰ τὸν νόμον, ἢ ὡς ἁμαρτωλὸς διὰ τὴν πίστιν, ἢ ὡς Υἱὸς διὰ τὴν ἀγάπην. Υἱὸς δὲ Πατρὶ τὴν αὐτὴν ἔχει φύσιν ὑποτασσόμενος, οὐχὶ φύσει τῆς θεότητος, ἀλλὰ τῇ οἰκονομίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ γὰρ ὑποτασσόμενος ἔχει τι θέλημα, ὃ κολάζει, ἵνα τὸ τοῦ προστάσσοντος ποιήσῃ· Πατρὸς δὲ καὶ Υἱοῦ ἕν ἐστι θέλημα τῷ λόγῳ τῆς θεότητος.

naturæ. *Maced.* Neque hoc dico. *Orth.* Nec frigidus igitur, nec calidus es, ut Scriptura loquitur: si enim frigidus esses, naturas dissimiles utique diceres; sin vero calidus, eas per omnia similes. *Maced.* Filii dico nullatenus differentem esse naturam. *Orth.* Natura vero a natura nihil prorsus differens eadem est natura? Consimiliter enim est immortalis, consimiliter est sanctus, consimiliter est incorruptibilis, consimiliter est immutabilis. Pater autem, Filius et Spiritus sanctus sunt consimiliter ea quæ dicta sunt. Una igitur, ratione identitatis, est natura. *Maced.* At Filium Patri subjectum esse dico: quomodo igitur unam naturam possum dicere? *Orth.* Subjectionem naturæ dicis, an œconomiæ et dispositionis? *Maced.* Naturæ. *Orth.* Ergo dissimilem dicis naturam? *Maced.* Absit! *Orth.* Quando Propheta ait: « Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi [90]: » nonne naturam brutorum naturæ hominum esse subjectam ait? *Maced.* Imo. *Orth.* Sed natura pecorum naturæ humanæ est dissimilis? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quando ait, « Subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris [91], » non naturam naturæ, sed servitutem peccati, libertati fidei subjectam docet? *Maced.* Etiam. *Orth.* Aliter igitur pecora, aliter gentes nobis subjectæ sunt? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quando Scriptura ait: « Servi subjecti sint dominis secundum carnem, non solum bonis et modestis, sed etiam discolis [92]: » aliter pecora, aliter gentes, aliter servos subjectos innuit: pecora quidem natura, gentes fide, servi lege. Possunt enim servi dominis ipsis virtute antecellere. *Maced.* Est in confesso alios atque alios esse subjectionis modos. *Orth.* Quin et nos alius alii subjecti sumus per charitatem, non ut pecora naturaliter, neque ut gentes fide, neque ut servi lege. *Maced.* Neque ut pecora, neque ut gentes, neque ut servi, sed per Domini dilectionem. *Orth.* Cum igitur Filius Patri subjectus sit, subjicitur illi vel per naturam, ut pecora hominibus: vel per legem, ut servi: vel per fidem, ut peccator: vel per dilectionem, ut Filius. Filius autem eamdem quam Pater habet naturam, subjectus non natura deitatis, sed œconomia humanitatis. Qui enim subjicitur, voluntatem aliquam habet, quam comprimit ut voluntatem præcipientis exsequatur. At Patris et Filii voluntas est una, ratione deitatis.

19. *Μακεδ.* Πῶς οὖν γέγραπται· « Ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου· » καὶ, « Ὅταν δὲ αὐτῷ ὑποταγῇ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν; » *Ὀρθ.* Μορφὴν γὰρ δούλου λαβὼν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἀναγκαῖον καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς δουλικῆς μορφῆς ἀνειληφὼς, ὑπὲρ ἡμῶν ὑποτάσσεται τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ, οὐ φύσει θεότητος, ἀλλ' ἑνώσει μορφῆς δουλικῆς, ἧς ἔλαβε. Τί δὲ καὶ ἐλαττοῦσθαι τὴν τοῦ Υἱοῦ φύσιν νομίζεις διὰ τὸ ὑποτάσσεσθαι αὐτὸν τῷ Πατρί; Ἐὰν οὖν ἀκούσῃς, ὅτι καὶ ἀνθρώποις

D 19. *Maced.* Quomodo igitur scriptum est: « Factus obediens usque ad mortem [93], » et: « Cum autem ei subjecta fuerint omnia, tunc ipse quoque Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia in omnibus [94]? » *Orth.* Nimirum, forma servi accepta, cum in forma Dei esset, necessario subjectionem quoque servilis formæ assumens, subjicitur pro nobis suo ipsius Patri, non natura deitatis, sed formæ servilis, quam **486** sumpsit, unione. Et quid est, cur Filii naturam imminui censeas ex eo quod subjiciatur Patri? Nunquid si Deum Verbum

[90] Psal. VIII, 8. [91] Psal. XLVI, 4. [92] I Petr. II, 18. [93] Philipp. II, 8. [94] I Cor. XV, 28.

audias hominibus quoque subjectum fuisse, hominum natura inferiorem illum statues? *Maced.* Ubi scriptum est, quod hominibus quoque subjectus fuerit? *Orth.* Homo erat Maria, erat et Joseph, atque iis, ut in Evangeliis scriptum est, subjectus fuit. Cum enim invenissent illum in templo, ait evangelista, dixerunt: « Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus et ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis? Nesciebatis quia in domo Patris mei oportet me esse? et venit Nazareth, et erat subditus illis [95]? » Ille igitur Unigenitus Dei, ille Salvator mundi inferior scilicet erat Josepho et Mariæ? *Maced.* Nequaquam, absit! *Orth.* Consimili modo etsi Patri subjectus esse legatur, non tamen deprimitur secundum naturam: sed ut Filius, cui servi formam sumere placuit, subjectionem quoque servilis formæ sumpsit; nam in hac cum esset, Mariæ fuit subjectus. *Maced.* At ipse Patrem vocavit Deum suum. Quomodo igitur potest una esse utriusque natura? *Orth.* Filius Dei num Deus natura et homo per assumptionem carnis est, necne? *Maced.* Est. *Orth.* Igitur ratione deitatis Deus ipsius Pater est, ratione vero humanitatis, Deus. *Maced.* Ego utriusque naturæ Deum ipsum dico. *Orth.* Memento illius dicti: « Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum [96]. » Nonne hæc ita se habent? *Maced.* Ita sane. *Orth.* Sic igitur Pater ejus est quemadmodum et noster? *Maced.* Non. *Orth.* Sed ipsius quidem natura: noster vero gratia. Christi enim participes facti, inventi sumus prope, qui procul aberamus natura, adeo ut Deus Pater noster dicatur. *Maced.* Sic est. *Orth.* Quemadmodum igitur nos Christi participes facti, Patrem habemus Deum: ita Filius quoque Verbum et Deus, cum sanguinis et carnis nostræ factus sit particeps, Patrem habet Deum, ita ut dixerit: « De ventre matris meæ Deus meus es tu [97]. » De ventre autem matris Verbum factum est, quando Virgo concepit et peperit Emmanuelem: atque hoc modo subjicitur forma servi accepta. *Maced.* Ipse ait: « Pater meus major me est [98]. » *Orth.* Vocabulum « major » multimodis in Scriptura divina accipitur. *Maced.* Etiamne ad carnem hanc vocem « major » refers? *Orth.* Videamus cum timore Dei, quæ divinæ Scripturæ mens sit, quot modis vocem « major » usurpet. *Maced.* Videamus. *Orth.* In Evangelio Filius ait: « Pater, qui dedit mihi, major omnibus est, et nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego et Pater unum sumus [99]. » Et de Esau dictum est: « Quia major serviet minori [1]. » Et: « Major erat Saul omnibus hominibus [2]. » Et: « Major omnibus est charitas [3]. » Et: « Granum sinapi cum creverit majus est omnibus oleribus [4]. » Scripta sunt hæc, necne? *Maced.* Scripta sunt. *Orth.* Siccine ergo Esau Jacobo majorem dicis, quemadmodum Saulem aliis homi-

A ὑπετάγη ὁ Θεὸς Λόγος, ἄρα καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐλάττονα θήσεις τῇ φύσει; *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι καὶ ἀνθρώποις ὑπετάγη; *Ὀρθ.* Ἄνθρωπος ἦν ἡ Μαρία καὶ ὁ Ἰωσὴφ, καὶ ὑπετάγη αὐτοῖς, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις γέγραπται. Εὑρόντες γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ, ἔλεγον αὐτῷ· « Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ σου ἐζητοῦμέν σε. Ὁ δὲ εἶπε· Τί ὅτι ἐζητεῖτέ με; Οὐκ ᾔδειτε, ὅτι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πατρός μου δεῖ με εἶναι; καὶ κατῆλθεν εἰς Ναζαρὲτ, καὶ ἦν ὑποτασσόμενος αὐτοῖς. » Ἆρα καὶ τοῦ Ἰωσὴφ καὶ τῆς Μαρίας ὑποδεέστερος ἦν ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ, ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου; *Μακεδ.* Οὐχὶ, μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Οὕτω, κἂν ὑποτάσσεσθαι λέγηται τῷ Πατρὶ, οὐκ ἐλαττοῦται τὴν φύσιν· ἀλλ' ὡς Υἱὸς μορφὴν δούλου εὐδοκήσας λαβεῖν, καὶ τὴν ὑποταγὴν B ἔλαβε τῆς δουλικῆς μορφῆς. Ἐν γὰρ ταύτῃ ὢν, καὶ τῇ Μαρίᾳ ὑπετάγη. *Μακεδ.* Αὐτὸς εἶπε Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα. Καὶ πῶς δύναται ἡ αὐτὴ φύσις εἶναι; *Ὀρθ.* Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός ἐστι τῇ φύσει, καὶ ἄνθρωπος τῇ προσλήψει τῆς σαρκὸς, ἢ οὔ; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Οὐκοῦν τῇ μὲν θεότητι Πατὴρ αὐτοῦ ἐστιν ὁ Θεὸς, τῇ δὲ ἀνθρωπότητι, Θεός. *Μακεδ.* Ἐγὼ τοῦ συναμφοτέρου αὐτὸν Θεὸν λέγω. *Ὀρθ.* Ἀναμνήσθητι τοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος οὕτως· « Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Ἢ οὐχ οὕτως; *Μακεδ.* Οὕτως. *Ὀρθ.* Οὕτως οὖν ἐστιν αὐτοῦ Πατὴρ ὡς καὶ ἡμῶν; *Μακεδ.* Οὔκ. *Ὀρθ.* Ἀλλ' αὐτοῦ μὲν φύσει, ἡμῶν δὲ χάριτι; Μέτοχοι γὰρ γενόμενοι τοῦ Χριστοῦ, εὑρέθημεν ἐγγὺς οἱ μακρὰν τῇ φύσει, ὥστε χρηματίζειν ἡμῶν τὸν Θεὸν C Πατέρα. *Μακεδ.* Οὕτως. *Ὀρθ.* Ὥσπερ οὖν ἡμεῖς, μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ γενόμενοι, ἔχομεν τὸν Θεὸν Πατέρα, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς Λόγος ὢν καὶ Θεὸς, μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκὸς, ἔσχε τὸν Πατέρα Θεόν· ὥστε λέγειν αὐτόν· « Ἐκ κοιλίας μητρός μου Θεός μου εἶ σύ. » Ἐκ κοιλίας δὲ μητρὸς ὁ Λόγος ἐγένετο, ὅτε ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔλαβε καὶ ἔτεκε τὸν Ἐμμανουὴλ, καὶ οὕτως ὑποτάσσεται μορφὴν δούλου λαβών. *Μακεδ.* Αὐτὸς λέγει· « Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστίν. » *Ὀρθ.* Καὶ τὸ « μείζων » τῶν πολλαχῶς ἐστι λεγομένων ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ. *Μακεδ.* Καὶ τὸ « μείζων » διὰ τὴν σάρκα λέγεις; *Ὀρθ.* Ἴδωμεν μετὰ φόβου Θεοῦ τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς, ποσαχῶς λέγει τὸ « μείζων. » *Μακεδ.* Ἴδωμεν. *Ὀρθ.* Λέγει ὁ Υἱὸς ἐν Εὐαγγελίοις· « Ὁ D Πατὴρ, ὃς δέδωκέ μοι, μείζων πάντων ἐστὶ, καὶ οὐδεὶς δύναται ἁρπάσαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρός μου. Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. » Καὶ περὶ τοῦ Ἠσαῦ εἴρηται· « Ὅτι ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάττονι· » καὶ, « Μείζων ἦν ὁ Σαοὺλ τῶν πάντων ἀνθρώπων· » καὶ, « Ἡ ἀγάπη μείζων πάντων ἐστί· » καὶ, « Ὁ κόκκος τοῦ σινάπεως, ὅταν αὐξηθῇ, μείζων πάντων τῶν λαχάνων γίνεται. » Γέγραπται ταῦτα, ἢ οὔ; *Μακεδ.* Γέγραπται. *Ὀρθ.* Οὕτως οὖν λέγεις τὸν Ἠσαῦ τοῦ Ἰακὼβ μείζονα, ὡς τὸν Σαοὺλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὡς τὴν ἀγάπην τῆς ἐλπίδος καὶ πίστεως; *Μακεδ.* Οὔ. *Ὀρθ.* Εὖ λέγεις. Ὁ γὰρ Σαοὺλ μεγέθει τοῦ σώματος

[95] Luc. II, 48-51. [96] Joan. XX, 17. [97] Psal. XXI, 11. [98] Ioan. XIV, 28. [99] Joan. X, 29, 30.
[1] Gen. XXV, 23. [2] I Reg. X, 23. [3] I Cor. XIII, 13. [4] Luc. XIII, 19.

A μείζων ἐλέχθη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· ἡ δὲ ἀγάπη τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς πίστεως μείζων ἐλέχθη, ὡς τῆς τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐπιδόσεως αἰτία οὖσα· ἀγαπήσαντες γὰρ πιστεύομεν, πιστεύσαντες δὲ ἐλπίζομεν. *Μακεδ.* Καὶ τοῦτο δέχομαι. *Ὀρθ.* Οὕτως οὖν λέγεις τὸν Πατέρα μείζονα πάντων, ὡς τὴν ἀγάπην τῆς ἐλπίδος τῇ ποιότητι, ἢ ὡς τὸν Ἠσαῦ τοῦ Ἰακὼβ τῷ χρόνῳ, ἢ ὡς τὸν Σαοὺλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῷ μεγέθει; *Μακεδ.* Οὔ. Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μείζων πάντων ἐστίν. *Ὀρθ.* Οὐκοῦν, εἰ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μείζων πάντων ἐστὶν ὁ Πατὴρ, οὔτε ὡς Ἠσαῦ τοῦ Ἰακὼβ τῷ χρόνῳ, οὔτε ὡς ὁ Σαοὺλ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῷ μεγέθει, οὔτε ὡς ἡ ἀγάπη τῆς πίστεως καὶ ἐλπίδος τῇ ποιότητι. *Μακεδ.* Πῶς δέ; *Ὀρθ.* Ὅτι ὁ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μείζων πάντων ὢν, ὁμοίως καὶ ὡσαύτως μείζων πάντων ἐστὶ, καὶ οὐ B τοῦ μὲν πλεῖον, τοῦ δὲ ἔλαττον. *Μακεδ.* Ἀληθῶς λέγεις. *Ὀρθ.* Ὡσαύτως οὖν λέγεις μείζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα καὶ τῶν ἵππων, καὶ τῶν κυνῶν, καὶ πάντων ἀλόγων ζώων, καὶ τῆς ἀναισθήτου ὕλης; *Μακεδ.* Οὐχὶ, μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Οὐκ ἄρα πάντων ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μείζων ἐστί. Τοῦ γὰρ Υἱοῦ ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. *Μακεδ.* Συγκρίτως; ἄρα. *Ὀρθ.* Εἶπον ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Ὑπερέχων γὰρ τῶν ἄλλων ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ, οὐ τοῦ Υἱοῦ μείζων ἐστὶν ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ, ἀλλ' ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Εἰ δὲ οὐκ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μείζων αὐτοῦ ἐστιν, οὐ φύσει μείζων· οὐ γὰρ ἀσύγκριτος. Εἰ δὲ οὐ τῇ φύσει μείζων, οὐδὲ τῷ μεγέθει· ἀμεγέθης γάρ· οὐδὲ τῷ χρόνῳ· ἄχρονος γάρ· οὐδὲ τῇ ποιότητι· ἄποιος γάρ. Οὐκ ἄρα ἄλλῳ τινὶ μείζονα C ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα λέγει, ἀλλ' ἢ ὡς Υἱὸς μορφὴν δούλου λαβὼν καὶ τιμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. *Μακεδ.* Τοῦτο δέχομαι. *Ὀρθ.* Ἡ αὐτὴ ἄρα φύσις ἐστὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· ἐπειδὴ μὴ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ μείζω ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα λέγει. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη Υἱὸς μὴ τὴν αὐτὴν φύσιν ἔχων. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα τῇ φύσει ὑποτάσσεται, ἀλλ' ὡς Υἱὸς μορφὴν δούλου λαβών.

nibus, quemadmodum dilectionem spe et fide? *Maced.* Non. *Orth.* Recte dicis. Saul enim statura corporis aliis hominibus major dictus fuit: dilectio vero fide et spe major dicta est, ut quæ incrementi aliarum virtutum causa sit: cum enim diligimus, credimus; cum credimus, speramus. *Maced.* Et hoc admitto. *Orth.* Siccine igitur Patrem majorem omnibus dicis, quemadmodum dilectionem spe, qualitate: aut quemadmodum Esau Jacobo, tempore: aut quemadmodum Saulem aliis hominibus, statura? *Maced.* Non. Etenim Pater incomparabili excellentia omnibus major est. *Orth.* Si igitur incomparabili excellentia major omnibus est Pater: neque tempore, ut Esau Jacobo, neque statura, ut Saul aliis hominibus, neque qualitate, ut dilectio fide et spe « major omnibus est. » **487** *Maced.* Quomodo ergo? *Orth.* Nam qui incomparabili excellentia omnibus major est, simili eodemque plane modo omnibus est major, nec magis illo, minus alio. *Maced.* Vere dicis. *Orth.* Eodemne igitur modo dicis Patrem majorem esse Filio, quo equis, quo canibus, quo omnibus brutis animalibus, quo denique insensibili materia? *Maced.* Nequaquam, absit hoc! *Orth.* Non igitur omnibus incomparabili excellentia major est. Filio enim major est ut Pater Filii. *Maced.* Comparative igitur. *Orth.* Dixi, ut Pater Filii. Cum enim alios incomparabili excellentia superet, non tamen Filio major est excellentia incomparabili, sed ut Pater Filii. Quod si excellentia incomparabili major eo non est, non est major natura: non enim per comparationem. Si vero non major natura, ergo nec magnitudine, expers enim est magnitudinis; nec tempore, tempore enim nullo comprehenditur; denique nec qualitate, expers enim est qualitatis. Quare nulla alia in re majorem seipso Patrem dicit, quam quod Filius ipse sit, qui formam servi sumpsit, et suum ipsius Patrem honorat. *Maced.* Hoc admitto. *Orth.* Eadem igitur est Patris et Filii natura: quandoquidem non incomparabili excellentia Patrem majorem seipso dicit. Neque enim Filius esset, nisi naturam haberet eamdem. Quod si ita est, non igitur natura subjicitur, sed ut Filius forma servi assumpta.

20. *Μακεδ.* Περὶ μὲν τοῦ Υἱοῦ καλῶς λέγεις· περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος οὐ καλῶς. Κἂν γὰρ μὴ ᾖ κτιστὸν τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ γενητόν ἐστι. Πάντα γὰρ διὰ τοῦ D Υἱοῦ ἐγένοντο. Εἰ δὲ πάντα, δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Εἰ γενητόν ἐστι, καὶ κτιστόν ἐστιν. Εἰ γὰρ τὸ γενητὸν οὐκ ἔστι κτιστὸν, πάντα δὲ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· οὐδὲ τὰ πάντα κτιστά. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς νοήσωμεν τὸ παρὰ τῷ Παύλῳ εἰρημένον· « Τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ἔκτισται; » *Μακεδ.* Ἀλλ' οὐ πάντα ὁμότιμά εἰσιν. *Ὀρθ.* Κἂν μὴ ὦσιν ὁμότιμα, ἀλλ' ὅμως τὰ πάντα κτίσματά εἰσι. Κτίσμα δὲ κτίσματος οὐδὲν διαφέρει, ᾗ κτίσμα ἐστί. *Μακεδ.* Οὐδὲν διαφέρει ὁ Γαβριὴλ τοῦ ἵππου, ἢ καὶ ἑτέρου τινὸς τῶν ἀλόγων; *Ὀρθ.* Ἧ κτίσμα ἐστὶν, οὐδὲν διαφέρει· ᾗ δὲ ἄγγελος, πνεῦμα λειτουργικὸν, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενον, οὐ τῶν ἀλόγων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων,

20. *Maced.* Præclare tu quidem de Filio disseris: sed de Spiritu non item. Etsi enim Spiritus creatus non fuerit, factus tamen fuit. Omnia enim per Filium facta sunt. Si autem omnia, utique et Spiritus. *Orth.* Si factus est, creatus quoque est. Si enim quod factum, creatum non est, et omnia per ipsum facta sunt, sane creata omnia non sunt. Quod si ita est, quomodo intelligemus dictum illud Pauli: « Omnia in ipso creata sunt*? » *Maced.* Sed non omnia pari in honore habentur. *Orth.* Etsi non pari habeantur honore, omnia tamen creata sunt. Creatura autem a creatura nihil differt, quatenus creatura est. *Maced.* Nibil igitur differt Gabriel ab equo, aut ab alio quodam bruto animante? *Orth.* Quatenus creatura est, nihil differt; quatenus vero angelus, spiritus administratorius ad ministerium

* Coloss. I, 16.

missus, non solum a brutis, sed a nobis quoque hominibus, et ab angelis, cum sit archangelus. Etenim oculus, quatenus oculus, aliis corporis membris honoratior est; corpus tamen non est. (Corpus enim nihil differt a corpore, qua est corpus.) *Maced.* Nos dicimus, Spiritum a Deo per Filium esse suum habere. *Orth.* Annon cætera, quæ esse suum a Deo per Filium non habent, creaturæ sunt? *Maced.* Sunt. *Orth.* Creatura igitur est Spiritus. *Maced.* Non voco creaturam, quandoquidem scriptum non est. *Orth.* Nec factum dicito, quandoquidem idem prorsus significat. *Maced.* Sed scriptum est: « Omnia per ipsum facta sunt: » scriptumque: « Omnes servi tui [6]. » *Orth.* Servum igitur vocas Spiritum? *Maced.* Absit! *Orth.* Non ergo omnibus istis annumeratur. *Maced.* Tria igitur non facta dicis? *Orth.* Sed quæ nec causa nec patre careant. Etsi enim Spiritus factus non est, causa tamen originis non caret. Causam enim habet Deum, cujus Spiritus est. Et licet Filius factus non sit, non tamen est sine Patre: habet enim Patrem Deum, ex quo et genitus est. Pater vero et non factus est, et nec causam, nec Patrem habet. *Maced.* Non igitur factus est Spiritus per Filium? *Orth.* Absit! Quomodo enim Pater illum super Filium ponere dicit, si per ipsum Filium Spiritus factus est? *Maced.* Ubi scriptum est, Patrem super Filium ponere Spiritum? *Orth.* « Ecce puer meus dilectus, in quem complacuit sibi anima mea: ponam super eum Spiritum meum [7]. » *Maced.* Non hunc dicit Spiritum. *Orth.* Estne vero alius Patris Spiritus? *Maced.* Pater ipse Spiritus est, et quando ait, « Ponam Spiritum meum super eum, » virtutem suam intelligit. *Orth.* Cum ergo dicit, « Super quem descendentem et manentem **488** videris Spiritum super eum [8], » virtutem ipsius dicit? *Maced.* Non, sed Spiritum ipsum paracletum dicit. *Orth.* De alio igitur prophetæ locutus est, quem super eum positurus esset, de alio Joanni. *Maced.* Quem ad Joannem dixit se positurum super eum, is est Paracletus: is vero de quo ad prophetam locutus est, suam ipsius virtutem dicit. *Orth.* Duosne Spiritus habet Deus? *Maced.* Deus ipse Spiritus est. Sed et virtus ejus Spiritus dicitur. *Orth.* Virtus hæc est Spiritus subsistens. *Maced.* Non intelligo quid sit subsistens: virtutem suam se positurum dixit. *Orth.* Virtus ejus, quam se positurum dixit, in se subsistit. *Maced.* Deus ipse est. *Orth.* Atqui, cum Joanni dixisset: « Super quem videris Spiritum descendentem, velut columbam, et manentem super eum [9], » eumque Joannes cum vidisset, subjunxit a propheta significatam vocem: « Hic est Filius meus dilectus, in quem sibi complacuit anima mea. » Vides, ut eædem utrobique voces ponantur: ne cogitemus, alium Spiritum per prophetam, alium Joanni fuisse dictum. Deinde ex Luca disce quod scriptum est. Posteaquam enim

A καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀρχάγγελος ὤν. Καὶ γὰρ ὀφθαλμὸς τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ σώματος τιμιώτερός ἐστιν, ᾗ ὀφθαλμός ἐστιν· ἀλλ' οὐχὶ σῶμά ἐστι. *Μακεδ.* Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχει τὸ εἶναι. *Ὀρθ.* Τὰ γὰρ ἄλλα, οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχοντα τὸ εἶναι, κτίσματά εἰσι; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Κτίσμα ἄρα καὶ τὸ Πνεῦμα. *Μακεδ.* Οὐ λέγω κτίσμα, ἐπειδὴ οὐ γέγραπται. *Ὀρθ.* Μὴ γενητὸν λέγε, ἐπειδὴ ἐκ παραλλήλου αὐτὸ σημαινόμενόν ἐστι. *Μακεδ.* Ἀλλὰ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » γέγραπται· καὶ, « Τὰ σύμπαντα δοῦλα σὰ, » γέγραπται. *Ὀρθ.* Δοῦλον οὖν λέγεις τὸ Πνεῦμα; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Οὐκ ἄρα μετὰ τῶν πάντων συναριθμεῖται. *Μακεδ.* Τρία οὖν ἀγένητα λέγεις; *Ὀρθ.* Ἀλλ' οὐκ ἀναίτια, οὔτε μὴ (17*) ἀπάτορα. Καὶ γὰρ εἰ ἀγένητον B τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐκ ἀναίτιον· ἔχει γὰρ αἴτιον τὸν Θεὸν, οὗ Πνεῦμά ἐστι. Κἂν ἀγένητος ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐκ ἀπάτωρ· ἔχει γὰρ Πατέρα τὸν Θεὸν, ἐξ οὗ καὶ γεγέννηται. Ὁ δὲ Πατὴρ καὶ ἀγένητος καὶ ἀναίτιος καὶ ἀπάτωρ. *Μακεδ.* Οὐκ ἐγένετο οὖν τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ; *Ὀρθ.* Μὴ γένοιτο! Πῶς γὰρ ὁ Πατὴρ λέγει τιθέναι αὐτὸ ἐπὶ τὸν Υἱὸν, εἴπερ δι' αὐτοῦ ἐγένετο; *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐπὶ τὸν Υἱὸν τίθησι τὸ Πνεῦμα; *Ὀρθ.* « Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἀγαπητὸς, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » *Μακεδ.* Οὐ τοῦτο λέγει τὸ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Ἔστι γὰρ ἄλλο Πνεῦμα τοῦ Πατρός; *Μακεδ.* Καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ Πνεῦμά ἐστι· καὶ ὅταν λέγει, « Θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, » δύναμιν C αὐτοῦ λέγει. *Ὀρθ.* Ὅταν οὖν λέγει, « Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, » τὴν δύναμιν αὐτοῦ λέγει; *Μακεδ.* Οὐχ, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸν Παράκλητον λέγει. *Ὀρθ.* Ἄλλο οὖν εἶπε τῷ προφήτῃ τιθέναι ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἄλλο τῷ Ἰωάννῃ. *Μακεδ.* Ὃ εἶπε τῷ Ἰωάννῃ τιθέναι ἐπ' αὐτὸν, ἔστιν ὁ Παράκλητος· ὃ δὲ εἶπε διὰ τοῦ προφήτου, τὴν δύναμιν τὴν ἑαυτοῦ λέγει. *Ὀρθ.* Δύο Πνεύματα ἔχει ὁ Θεός; *Μακεδ.* Αὐτὸς ὁ Θεὸς Πνεῦμά ἐστι· λέγεται δὲ καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ Πνεῦμα. *Ὀρθ.* Ἡ δύναμις αὕτη Πνεῦμα ἐνυπόστατον. *Μακεδ.* Ἐνυπόστατον τί ἐστιν, οὐ νοῶ· τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἶπε τιθέναι. *Ὀρθ.* Τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἣν εἶπε τιθέναι, ἐνυπόστατός ἐστιν. *Μακεδ.* Αὐτό ἐστιν ὁ Θεός. *Ὀρθ.* Καίτοιγε εἰρηκὼς τῷ Ἰωάννῃ· « Ἐφ' ὃν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον D ὡσεὶ περιστερὰν, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν· » καὶ τοῦ Ἰωάννου θεασαμένου, ἐπήγαγε τὴν παρὰ τῷ προφήτῃ σημαινομένην φωνήν· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου. » Ὁρᾷς, ὅτι αἱ αὐταὶ φωναὶ κεῖνται· ἵνα μὴ ἄλλο διὰ τοῦ προφήτου Πνεῦμα, καὶ ἄλλο τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον νοήσωμεν; Ἔπειτα μάθε καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ, τί γέγραπται. Ὅτι, κατελθόντος τοῦ Πνεύματος καὶ μείναντος ἐπ' αὐτὸν, καὶ τῆς φωνῆς λεγομένης, λέγει· « Ἰησοῦς δὲ, Πνεύματος ἁγίου πλήρης, ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἤγετο ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου. » *Μακεδ.* Τὸ Πνεῦμα οὖν τὸ ἅγιον πλήρωσίς ἐστι τοῦ Χριστοῦ;

[6] Joan. I, 3. [7] Isa. XLII, 1. [8] Joan. I, 33. [9] ibid.

(17*) Lege μὴν, ut col. 1332. Edit.

Ὀρθ. Ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει, ὅτι Ἰησοῦς ἦν πλήρης A Πνεύματος ἁγίου. *Μακεδ.* Μεῖζον οὖν λέγει τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. Ὀρθ. Μὴ γένοιτο! *Μακεδ.* Εἰ ἐπλήρωσεν αὐτὸ τὸν Υἱὸν, εἰ ἐν τῷ Πνεύματι ἄγεται, μεῖζον αὐτοῦ ἐστιν. Ὀρθ. Καὶ πάλιν λέγω, μὴ γένοιτο τοῦτο εἰπεῖν! ἀλλ' ὥσπερ ἐὰν ἀκούσῃς, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκ δεξιῶν κάθηται τοῦ Πατρὸς, οὔτε τόπον νοεῖς ἐπὶ Θεὸν, οὔτε μείζονα τὸν Υἱὸν ἡγῇ, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης τιμῆς τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως νοεῖς· οὕτως, ἐὰν ἀκούσῃς, ὅτι ὁ Ἰησοῦς πλήρης Πνεύματος ἁγίου, μὴ ἐλλείψεως πλήρωσιν νομίσῃς, μήτε μεῖζον τὸ Πνεῦμα ἡγῇ· ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης τιμῆς καὶ ἑνώσεως τὸ αὐτὸν τῆς φύσεως νόει ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσιν. Ὅτι δὲ ἐπ' αὐτὸν τὸν Υἱόν ἐστι τὸ Πνεῦμα, ἄκουε καὶ αὐτοῦ λέγοντος τοῖς Ἰουδαίοις· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν B ἔχρισέ με· » καὶ τοῦ Πέτρου· « Ὅτι ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει. » *Μακεδ.* Ἐγὼ ἀμαθής εἰμι, ἄγω τὸν διδάσκαλόν μου, καὶ διαλέγεταί σοι. Ὀρθ. Γένοιτό σοι τὸν εὐσεβῆ λογισμὸν λαβεῖν διδάσκαλον! ἵνα μὴ ἀνθρώποις ᾖς ἀκολουθῶν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ εἰρηκότι· « Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἀμήν.

Spiritus descendit et mansit super eum, et vox supra dicta audita est, subjungit: « Jesus vero plenus Spiritu sancto, regressus est a Jordane, et ductus est in desertum a Spiritu, ut a diabolo tentaretur [10]. » *Maced.* Spiritus sanctus igitur Christum implet ac perficit? *Orth.* Evangelista ait, Jesum Spiritu sancto plenum fuisse. *Maced.* Majorem igitur Filio Spiritum dicit. *Orth.* Absit! *Maced.* Si ille Filium implevit, si a Spiritu Filius agitur, major ipso est Spiritus. *Orth.* Iterum aio, absit! ut hoc dicam! Sed quemadmodum, cum audis Filium sedere ad dexteram Patris, neque locum apud Deum animo concipis, nec majorem Filium ducis, sed ex eminente honore naturæ identitatem intelligis: sic audiens Jesum plenum Spiritu sancto, non defectus complementum putes, nec majorem Spiritum existimes, sed ex eminente honore et unione, identitatem naturæ animo collige, in tribus perfectis hypostasibus. Quod vero super ipsum Filium Spiritus sit, audi et ipsum Judæis loquentem: « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me [11]; » et Petrum: « Quia unxit ipsum Deus Spiritu sancto et virtute [11*]. » *Maced.* Ego litterarum sum imperitus, magistrum meum adducam, qui tecum disputet. *Orth.* Utinam magistrum tibi accersas piam meditationem! ne homines sequaris, sed Deum, qui dixit: « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti [12]. » Amen.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ἑτέρα διάλεξις πρὸς Μακεδονιανὸν, περὶ τοῦ, εἰ ἐφόρεσε σῶμα ἔμψυχον ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος (18). C

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝΟΣ.

Οὐ μόνον σφάλλεσθε λέγοντες, ὅτι ὁμοούσιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχὴν εἶχε σαρκωθεὶς ὁ Κύριος. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Οὐ μόνον εὐσεβοῦμεν λέγοντες, ὅτι ὁμοούσιός ἐστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχὴν εἶχε σαρκωθείς. Οὐδὲν δὲ μέγα ποιεῖς ἀρνούμενος τὸ ὁμοούσιον, εἰ ψυχὴν αὐτὸν ἔχειν ἀρνῇ. Τοῦτο γάρ ἐστιν ἴδιον τῶν τὸ ἑτερούσιον καὶ τὸ ἀνόμοιον λεγόντων. Ἵνα γὰρ παθητὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς εἴπωσιν, ἄψυχον λέγουσι, καὶ ἐκ τούτου κατασκευάζουσι τὸ ἀνόμοιον. *Μακεδ.* Ἀλλ' ἡμεῖς ἀνόμοιον μὲν οὐ λέγομεν, ἄψυχον δὲ λέγομεν. Ὀρθ. Ὁμολογεῖς, ὅτι παρὰ τῷ θανάτῳ ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ γέγραπται, καὶ ἐν τῷ κατὰ Μάρκον, Ἤρξατο θαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν; *Μακεδ.* Ναί. Ὀρθ. Ἀδημονεῖ δὲ καὶ ἐκθαμβεῖται θεότης τὸν θάνατον, ἢ τὸ ἄψυχον σῶμα; *Μακεδ.* Δηλονότι ἡ θεότης σεσαρκωμένη. Ὀρθ. Ἀνόμοιος ἄρα ἡ τοῦ Υἱοῦ θεότης τῇ τοῦ Πατρὸς θεότητι; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! Ὀρθ. Εἰ ἀδημονεῖ καὶ ἐκθαμβεῖται τὸν θάνατον, πῶς δύναται ὅμοιος εἶναι καὶ ἀπαράλλακτος τῷ μήτε ἀδημονοῦντι, μήτε λυπουμένῳ, μήτε ἐκθαμβουμένῳ; *Μακεδ.* Ἐπειδὴ σῶμα ἀνθρώπινον ἔσχεν, ἀδημονεῖ.

EJUSDEM ATHANASII

Disputatio alia adversus Macedonianum, de quæstione, an Dei Verbum corpus animatum gestavit?

MACEDONIANUS.

Non erratis tantum, quod consubstantialem Patri Filium esse dicatis: sed etiam quod Dominum incarnatum animam quoque habuisse affirmetis. ORTHODOXUS. Non modo religiose sentimus, cum Patri consubstantialem esse Filium: sed et cum eum incarnatum animam habuisse confitemur. Neque vero magni quid feceris consubstantialitatem negans, si animam eum habere negaveris. Hoc enim eorum est proprium, qui substantiæ diversitatem et dissimilitudinem asserunt. Ut enim substantiam Unigeniti dicant esse patibilem, inanimatam eam dicunt, atque inde dissimilitudinem substantiæ comminiscuntur. D *Maced.* Nos vero dissimilitudinem substantiæ non dicimus, sed anima carere dicimus. *Orth.* Faterisne Christum in mortis agone cœpisse contristari **489** et mœstus esse, ut in Evangelio Matthæus habet, Cœpit contristari et mœstus esse, et ut Marcus, Cœpit pavere et tædere? *Maced.* Etiam. *Orth.* Utrum mœsta est et mortem pavet divinitas, an corpus animatum? *Maced.* Divinitas certe incarnata. *Orth.* Filii igitur divinitas dissimilis est deitati Patris? *Maced.* Absit! *Orth.* Si mœsta est et pavet mortem, quomodo similis per omnia erit ei

[10] Luc. IV, 1, 2. [11] Luc. IV, 18. [11*] Act. X, 38. [12] Matth. XXVIII, 19.

(18) In titulo Dialogi Palat. habet, κεφάλαιον δεύτερον.

qui nec angitur, nec contristatur, nec turbatur? *Maced.* Corpus habuit, et idcirco contristatur. *Orth.* At corpus sine anima non angitur, non turbatur, non tristatur? *Maced.* Sed loco animæ divinitatem habuit. *Orth.* An corpus divinitati pavorem incussit, aut divinitas corpori? *Maced.* Propter corpus divinitas expavescebat. *Orth.* Nimirum ut principatus animi nostri, ita et divinitas a corpore turbabatur. *Maced.* Absit ut hoc dicam! *Orth.* Concedas igitur oportet animam fuisse quæ turbata est. *Maced.* Absit! *Orth.* Quomodo ergo angelum audies Josepho dicentem: « Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum: futurum est enim ut Herodes quærat animam pueri[13]; » et iterum: « Surge et accipe Mariam conjugem tuam, et vade in terram Israel: defuncti sunt enim, qui quærebant animam pueri[14]; » et Dominus ipse ait: « Ego sum pastor bonus: bonus pastor animam suam ponit pro ovibus[15]; » et iterum: « Cum volo, pono eam, et cum volo, resumo eam[16]. » *Maced.* Quando vero et Patrem audimus loquentem, « Sabbata et neomenias vestras odit anima mea[17], » ideone et ipsum Patrem animam habere dicemus? *Orth.* Non considerasti eum, quem adduxisti locum. Neque enim demonstrare poteris Patrem esse, qui isthæc loquatur. *Maced.* Cujus ergo est vox ista? *Orth.* Filii Dei, qui dixit: « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit[18]. » *Maced.* Hiccine est qui dicit: « Neomenias vestras et Sabbata odit anima mea? » *Orth.* Sane quidem. Tum enim odit ea, quando incarnatus est, et fœdus novum instituit. *Maced.* Atqui animam habuit, cum Isaiæ visus est? *Orth.* Quemadmodum nec manus, nec pedes corporeos, neque etiam vestimenta corporea habuit, ante incarnationem, quando dixit, « Foderunt manus meas et pedes meos: et super vestem meam miserunt sortem[19], » sed quæ futura erant pronuntiavit: sic et de anima loquens dixit: « Odit anima mea. » *Maced.* Sit sane Filii vox hæc: nunquid et tum Filius loquitur, cum dicit: « Ecce puer meus dilectus, in quem complacuit anima mea, ponam Spiritum meum super eum[20]? » *Orth.* Patrem hic, non Filium, loqui in confesso est: attamen non quod animam habeat sic loquitur Pater, sed cujusque sancti animam, suam animam dicit. Quæcunque igitur anima sibi complacuerit in Filio, ista, inquit, est anima mea. Etenim ut homo justus, Dei homo dicitur: ita anima justa, Dei anima nuncupatur et est. *Maced.* Quid igitur est beneplacitum? *Orth.* Verbum *complacuit*, propheta Isaias interpretatur *suscepit*, ubi scribit: « Jacob servus meus, suscipiam eum: Israel electus meus, quem benigne suscepit anima mea. Posui Spiritum meum super eum. » Quæcunque igitur anima hunc, quem ostendo, servum meum suscepit, ea est mea anima. *Maced.* Nos improprie Pa-

A *Ὀρθ.* Σῶμα δὲ ἄψυχον οὐκ ἀδημονεῖ, οὐκ ἐκθαμβεῖται, οὐ λυπεῖται. *Μακεδ.* Ἀλλ' εἶχε θεότητα ἀντὶ τῆς ψυχῆς. *Ὀρθ.* Τὸ σῶμα ἐποίει τὴν θεότητα ἐκθαμβεῖσθαι, ἢ ἡ θεότης τὸ σῶμα; *Μακεδ.* Διὰ τὸ σῶμα ἡ θεότης ἐξεθαμβεῖτο. *Ὀρθόδ.* Ἐθολοῦτο οὖν ἡ θεότης ὑπὸ σώματος, ὡς τὸ ἡγεμονικὸν ἡμῶν. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο εἰπεῖν! *Ὀρθ.* Ἀνάγκη οὖν δοῦναι ψυχὴν τὴν θολουμένην. *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Πῶς οὖν ἀκούσῃ τοῦ ἀγγέλου λέγοντος τῷ Ἰωσήφ· « Παράλαβε τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδίον, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον· μέλλει γὰρ ὁ Ἡρώδης ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου· » καὶ πάλιν· « Ἐγερθεὶς παράλαβε Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν Ἰσραήλ· τεθνήκασι γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου· » καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει·
B « Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· » καὶ πάλιν· « Ὅτε θέλω, τίθημι αὐτήν, καὶ ὅτε θέλω, λαμβάνω αὐτήν; » *Μακεδ.* Ἐπειδὴ καὶ ὁ Πατὴρ λέγει, « Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχή μου, » ἄρα διὰ τοῦτο καὶ τὸν Πατέρα ψυχὴν ἔχειν λέξομεν; *Ὀρθ.* Πρῶτον ὃ παρήγαγες ῥητὸν οὐκ ἐνόησας. Οὐ γὰρ ἔχεις δεῖξαι, ὅτι Πατήρ ἐστιν ὁ λέγων. *Μακεδ.* Ἀλλὰ τίνος ἐστὶν ἡ φωνή; *Ὀρθ.* Τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ εἰρηκότος· « Ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον αὐτὸν, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός μου οὐ συνῆκε. » *Μακεδ.* Οὗτος οὖν ἐστιν ὁ λέγων· « Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα μισεῖ ἡ ψυχή
C μου; » *Ὀρθ.* Καὶ πάνυ. Τότε γὰρ αὐτὰ ἐμίσησεν, ὅτε ἐνηνθρώπησε, καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην διέθετο. *Μακεδ.* Καὶ εἶχε ψυχὴν, ὅτε ὤφθη τῷ Ἡσαΐᾳ; *Ὀρθ.* Ὥσπερ οὐκ εἶχε χεῖρας καὶ πόδας σωματικοὺς, οὔτε μὴν ἱμάτια σωματικὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὅτε ἔλεγεν, « Ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλήρους, » ἀλλὰ τὰ μέλλοντα γίνεσθαι ἔλεγεν· οὕτω καὶ περὶ ψυχῆς λέγων εἶπε· « Μισεῖ ἡ ψυχή μου. » *Μακεδ.* Δῶμεν, ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ Υἱοῦ ἐστι· μὴ καὶ ὅτε ἔλεγεν, « Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν ηὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, » ὁ Υἱός ἐστιν ὁ λέγων; *Ὀρθ.* Οὐκ ἔστιν ὁ Υἱὸς ὁ λέγων, ἀλλ' ὁμολογουμένως ὁ Πατήρ. Οὐ μὴν ὡς αὐτὸς ψυχὴν ἔχων ταῦτα λαλεῖ· ἀλλὰ πᾶσαν
D ψυχὴν ἁγίαν, ἑαυτοῦ ψυχὴν λέγει. Ἥτις οὖν ψυχὴ εἰς τὸν Υἱὸν ηὐδόκησε, αὕτη μου, φησὶν, ἐστὶν ἡ ψυχή. Ὡς γὰρ ὁ δίκαιος ἄνθρωπος, τοῦ Θεοῦ λέγεται ἄνθρωπος· οὕτω καὶ ἡ δικαία ψυχὴ τοῦ Θεοῦ λέγεται καὶ ἔστι ψυχή. *Μακεδ.* Τί οὖν ἐστιν εὐδοκία; *Ὀρθ.* Ὁ προφήτης Ἡσαΐας τὸ *ηὐδόκησε*, *προσεδέξατο*, εἶπε, λέγων· « Ἰακὼβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου· ἔδωκα τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » Ἥτις οὖν ψυχὴ τοῦτον, ὃν δείκνυμι ὑμῖν παῖδά μου, προσεδέξατο, αὕτη μου ἐστὶ ψυχή. *Μακεδ.* Ἡμεῖς καταχρηστικῶς τὸν Πατέρα λέγομεν εἰρηκέναι τὴν φω-

[13] Matth. II, 13. [14] ibid. 20. [15] Joan. X, 11. [16] ibid. 18. [17] Isa I, 13. [18] ibid. 3. [19] Psal. XXI, 17-19. [20] Isa. XLII, 1.

νὴν. Οὔτε γὰρ ψυχὴν ἔχων ὁ Πατὴρ λέγει· « Εἰς A ὃν ηὐδόκησεν ἡ ψυχή μου· » οὔτε, ὡς σὺ νενόηκας, περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχῆς λέγει. *Ὀρθ.* Δῶμεν, ὅτι καταχρηστικῶς εἴρηται περὶ τοῦ Πατρός· ἆρα καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ καταχρηστικῶς εἴρηται; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Ἐὰν οὖν καὶ ἄνθρωπος λέγηται ὁ Πατήρ, καταχρηστικῶς εἴρηται· καὶ εἰ περὶ τοῦ Πατρὸς, ἆρα καὶ τὸν Υἱὸν καταχρηστικῶς ἄνθρωπον λέξομεν; *Μακεδ.* Ποῦ γέγραπται καταχρηστικῶς ὁ Πατὴρ ἄνθρωπος; *Ὀρθ.* Αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγει αὐτὸν ἄνθρωπον. *Μακεδ.* Ἀνάγνωθί μοι ποῦ αὐτὸν λέγει ἄνθρωπον. *Ὀρθ.* Ὅταν λέγῃ, « Ἄνθρωπός τις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ, » ποῖον λέγει ἄνθρωπον; Καὶ ὅταν λέγῃ· « Ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, » ποῖον νοεῖς ἄνθρωπον; *Μακεδ.* Ἐν B παραβολῇ τὸν Πατέρα. *Ὀρθ.* Ἆρα οὖν, ἐπειδὴ ἐν παραβολαῖς τὸν Πατέρα λέγει ἄνθρωπον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παραβολῇ καὶ ἑαυτὸν Χριστὸν ἄνθρωπον μετὰ τοὺς δούλους ἀπεσταλμένον, εἴποιμεν ἂν καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν καταχρηστικῶς ἐνηνθρωπηκέναι; *Μακεδ.* Μὴ γένοιτο! *Ὀρθ.* Ἐὰν δὲ ἀκούσωμεν πρόσωπον Πατρὸς, ὃ βλέπουσιν ἄγγελοι τῶν παιδίων, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις γέγραπται· ἀκούσωμεν δὲ καὶ πρόσωπον Υἱοῦ, ὃ ἔλαμψεν ἐν τῷ ὄρει, καὶ ἐῤῥάπισεν ὁ ὑπηρέτης· οὕτως ἀκούσομεν τῶν σημαινομένων; ἢ τὸ μὲν σώματος πρόσωπον, τὸ δὲ καταχρηστικῶς ὀνομάσομεν πρόσωπον, ὅ ἐστιν ὑπόστασις; *Μακεδ.* Ὁμολογουμένως ἄλλως ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλως ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. *Ὀρθ.* Οὐκ ἄρα, καὶ εἰ περὶ τοῦ Πατρὸς καταχρηστικῶς εἴρηται ψυχὴ, πάντως C καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ· Μανιχαίων γὰρ αὕτη ἡ μανία, τὸ λέγειν μὴ ἐνηνθρωπηκέναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. *Μακεδ.* Ἐνηνθρωπηκέναι λέγομεν· ἀλλ' οὐχὶ ψυχὴν εἰληφέναι. *Ὀρθ.* Μὴ λέγε ἐνηνθρωπηκέναι μόνον, ἀλλὰ καὶ σεσαρκῶσθαι. Εἰ γὰρ οὐκ ἔλαβεν ἔμψυχον σῶμα, οὐδὲ ἐνηνθρώπησε. *Μακεδ.* Διὰ τί; *Ὀρθ.* Ὅτι σῶμα ἄψυχον, τὸ μὴ κοινωνῆσαν ψυχῇ λογικῇ, οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινον σῶμα. Πῶς δὲ ὡς « ἀσπίδος κωφῆς καὶ βυούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπᾴδοντος, » οὕτως ἀκούετε τοῦ Πέτρου λέγοντος ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, ὅτι « Οὔτε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ κατελείφθη εἰς ᾅδου, οὔτε ἡ σάρξ αὐτοῦ οἶδε διαφθοράν; Καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας βοᾷ· « Ἐὰν δῶτε περὶ ἁμαρτίας τὴν ψυχὴν ὑμῶν, D ὄψεσθε σπέρμα μακρόβιον.» Καὶ βουλεύσεται Κύριος ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἀφελεῖν τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς, καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιῶσαι δίκαιον εὖ δουλεύοντα πολλοῖς· καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα. Ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε, καὶ διὰ τῆς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη. » *Μακεδ.* Καὶ ἡμεῖς ἴσμεν, ὅτι πολλαχοῦ εἴρηται ἐν τῇ Γραφῇ, ὅτι ψυχὴν εἶχεν· ἀλλὰ καταχρηστικῶς

trem ista locutum fuisse dicimus. Neque enim quod animam habeat, dicit: « In quo sibi complacuit anima mea: » neque de anima hominum loquitur, ut tu quidem existimas. *Orth.* Improprie animam Patri tribui concedamus, nunquid et de Filio improprie? *Maced.* Etiam. *Orth.* Quid si autem Pater homo dicatur, et si improprie Pater dicitur, num et Filius improprie homo dicetur? *Maced.* Ubi scriptum est Patrem improprie esse hominem? *Orth.*
490 Filius ipse in Evangeliis hominem ipsum vocat. *Maced.* Locum lege, quo ipsum hominem vocat. *Orth.* Quando dicit, « Homo quidam fecit nuptias filio suo[21], » qualem hominem dicit? Et quando dicit, « Homo quidam plantavit vineam, et locavit eam agricolis[22], » qualem intelligis hominem? *Maced.* In parabola Patrem. *Orth.* Ergone igitur, cum in parabolis Patrem dicat hominem, et in eadem illa parabola seipsum dicat hominem post servos missum, Filium ipsum improprie hominem factum fuisse dixerimus? *Maced.* Absit. *Orth.* Si ergo audierimus faciem Patris, quam puerorum angeli vident: si item audierimus faciem Filii, quæ in monte resplenduit, et quam minister Pontificis percussit: itane propria utrobique significatione faciem accipiemus, aut hanc quidem corporis faciem, illam improprie appellabimus faciem, quæ est hypostasis? *Maced.* Omnium consensu aliter Patri, aliter Filio tribuitur. *Orth.* Non ergo si improprie anima Patri, continuo et Filio improprie tribuitur. Est hæc Manichæorum insania, docere Filium Dei non fuisse hominem factum. *Maced.* Hominem eum factum confitemur; sed animam assumpsisse non item. *Orth.* Non hominem solum dic, sed et carnem factum. Neque enim homo factus est, si corpus animatum non assumpsit. *Maced.* Quid ita? *Orth.* Quia corpus exanime, quod ab animæ rationalis communione sejunctum est, non est corpus humanum. Cur autem instar « aspidis surdæ et obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantis[23], » ita vos et Petrum auditis, in Actis apostolorum dicentem: « Non derelictam esse apud inferos animam ejus, neque carnem ejus sensisse corruptionem[24]? » et Isaiam clamantem: « Si dabitis pro peccato animam vestram, videbitis semen longævum. Et vult Dominus in manu ejus auferre dolorem animæ ejus, ostendere ei lucem, et formare intelligentiam, innocentem efficere justum, bene servientem multis; et peccata eorum ipse portabit. Quapropter ipse possidebit multos, et fortium dividet spolia. Pro eo autem quod tradita est in mortem anima ejus, et inter iniquos reputatus est, et ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates eorum traditus est[25]. » *Maced.* Scimus sæpe in Scriptura dici, ipsum habere animam, sed improprie, non vere, dictum est. *Orth.* Quæcunque igitur humana de ipso sunt dicta, qualia sunt au-

[21] Matth. XXII, 2. [22] Matth. XXI, 33. [23] Psal. LVII, 5, 6. [24] Act. II, 31; Psal. XV, 10. [25] Isa. LIII, 10-12.

ditus, visus, olfactus, vox, gustus, concupiscentia, dolor, stupor, anxietas, obambulatio, figurate, non proprie, dicta fuerint? *Maced.* Imo ea quæ modo recensita sunt, omnia proprie ipsi competunt : sed anima improprie. *Orth.* Nimirum qui illi laboranti, exque ossibus, nervis, venis, arteriis aliisque membris et partibus compacto corpori se unire dignatus est, is animam non habuit? *Maced.* Quorsum Vita opus habuit anima? *Orth.* Et quid carne illi opus fuit, qui patribus nostris etiam absque carne visus est? *Maced.* Carne opus habuit, ut crucifigi posset. *Orth.* Sic anima opus habuit, ut dolere, contristari, ut expavescere, ut apud inferos esse posset. Hoc est enim, *formam servi accipiens*, non in corpore duntaxat apparere, sed servitutis etiam passiones assumere. *Maced.* Formam servi assumpsit, quando carnem assumpsit. *Orth.* Forma Dei estne perfecta Dei forma? *Maced.* Etiam. *Orth.* Ergo et forma servi, perfecta servi forma est. Hinc enim et stupor et dolor et angor, quod forma servi perfecta sit. Atque hæc est ovis illa quam qui quærit et invenit, super humeros fert, non ut rem inanem, sed animal animatum, permittens illi ut passiones habeat, non illas quidem peccati, sed naturæ: ne phantasia esse existimetur, et insaniat Manichæus. *Maced.* Concedamus
491 de anima pulchre te disserere; sed quid causæ est cur consubstantialem Filium Patri dicatis? *Orth.* Quia quam dixeris esse rationem substantiæ Patris, eam ipsam et substantiæ Filii esse statuimus. *Maced.* Sed illud non est consubstantiale, sed substantia simile. *Orth.* Simile substantia est, ut ita dicam, agrestis sapientia : ut si quis dixerit, quod idem sit unius moris et similis moris, idemque unius generis et similis generis, unius gloriæ et similis gloriæ, unius sententiæ et similis sententiæ. *Maced.* Nequaquam, sed *substantia simile* de incorporeis, *consubstantiale* de corporibus dicitur. *Orth.* Dixi agrestem esse sapientiam : potius quippe dicere vos oportuit *substantia simile* de corporibus in quæ cadit similitudo, *consubstantiale* vero de incorporeis dici, in quæ cadit identitas : nam *consubstantiale* est *ejusdem substantiæ*. *Maced.* At consubstantialia præjacentem habent substantiam. *Orth.* Nequaquam vere dicis : nam consubstantialis est Eva Adamo, neque tamen habent præjacentem hominum substantiam. *Maced.* Sed terram habent præjacentem. *Orth.* Nec tamen ideo sunt consubstantiales, quia ex terra sunt, sed quia eamdem admittunt substantiæ rationem. *Maced.* Verum ego idcirco consubstantiales esse dico, quia ex eadem plane sunt substantia, ex terra nempe. Dic igitur et canes, et serpentes et cuncta cætera animantia hominibus esse consubstantialia, neque solum bruta animantia, sed etiam plantas et si quid aliud ex terra ortum habet. Uno quippe nomine omnia terrena vocantur, sed non eamdem admittunt substantiæ rationem. *Maced.* Ego non sum sectator Aristotelis. *Orth.* Neque ego. *Maced.* Sed Aristoteles inquit, homonymorum, seu quorum commune nomen, diver-

A εἴρηται, καὶ οὐκ ἀληθείᾳ. Ὀρθ. Πάντα οὖν ὅσα εἴρηται περὶ αὐτοῦ ἀνθρώπινα, οἷον ἀκοὴ, ὅρασις, ὄσφρησις, φωνὴ, γεῦσις, ἐπιθυμία, λύπη, θάμβος, ἀδημονία, περίπατος, καταχρηστικῶς εἴρηται, καὶ οὐκ ἀληθείᾳ; Μακεδ. Πάντα ταῦτα τὰ προειρημένα ἀληθῶς εἴρηται, ψυχὴ δὲ καταχρηστικῶς. Ὀρθ. Καὶ ὁ καταξιώσας κοπιῶντι τῷ σώματι, καὶ ἐξ ὀστέων, καὶ νεύρων, καὶ φλεβῶν, καὶ ἀρτηριῶν, καὶ ἄλλων μελῶν τοῦ σώματος καὶ μερῶν συμπαγέντι ἑνωθῆναι, οὐκ εἶχε ψυχήν; Μακεδ. Τί χρείαν εἶχε ψυχῆς ἡ Ζωή; Ὀρθ. Τί δὲ χρείαν εἶχε τῆς σαρκὸς, ὁ ἄνευ σαρκὸς ὀφθεὶς πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν; Μακεδ. Εἰς τὸ σταυρωθῆναι χρείαν εἶχε σαρκός. Ὀρθ. Καὶ εἰς τὸ λυπηθῆναι, καὶ ἀδημονῆσαι, καὶ ἐκθαμβηθῆναι, καὶ ἐν ᾅδου γενέσθαι, χρείαν εἶχε ψυχῆς. Τοῦτο γάρ ἐστι
B τὸ *μορφὴν δούλου λαβὼν*, οὐ τὸ ἐν σώματι φανῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τὰ πάθη τῆς δουλείας λαβεῖν. Μακεδ. Μορφὴν δούλου ἔλαβε, σάρκα λαβών. Ὀρθ. Ἡ μορφὴ τοῦ Θεοῦ τελεία ἐστὶ μορφὴ Θεοῦ; Μακεδ. Ναί. Ὀρθ. Καὶ ἡ μορφὴ ἄρα τοῦ δούλου τελεία μορφὴ τοῦ δούλου ἐστί. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ θάμβος, καὶ λύπη, καὶ ἀδημονία, διὰ τὸ τελείαν εἶναι τὴν τοῦ δούλου μορφήν. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ πρόβατον, ὃ ζητήσας καὶ εὑρὼν, ἐπὶ τῶν ὤμων φέρει, οὐκ ἀσκὸν ἄψυχον, ἀλλ' ἔμψυχον ζῶον, συγχωρῶν αὐτῷ ἔχειν τὰ πάθη, οὐ τὰ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ τὰ τῆς φύσεως· ἵνα μὴ φαντασία νομισθῇ, καὶ Μανιχαῖος μανῇ. Μακεδ. Δῶμεν, ὅτι περὶ ψυχῆς καλῶς λέγεις, διὰ τί καὶ ὁμοούσιον λέγετε τὸν Υἱὸν τῷ
C Πατρί; Ὀρθ. Ὅτι ὃν ἐὰν εἴπῃς λόγον τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, τοῦτον αὐτὸν τὸν λόγον εἶναι τιθέμεθα καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐσίας. Μακεδ. Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ὁμοούσιον, ἀλλὰ ὁμοιοούσιον. Ὀρθ. Τὸ ὁμοιοούσιον, ἵν' οὕτως εἴπω, ἄγροικος σοφία ἐστίν· ὡς ἐὰν λέγῃ τις τὸν ὁμότροπον ὁμοιότροπον, ἢ τὸν ὁμογενῆ ὁμοιογενῆ, ἢ τὸν ὁμόδοξον ὁμοιόδοξον, ἢ τὸν ὁμόφρονα ὁμοιόφρονα. Μακεδ. Οὔχ· ἀλλὰ τὸ *ὁμοιοούσιον* ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων· τὸ δὲ *ὁμοούσιον* ἐπὶ τῶν σωμάτων. Ὀρθ. Εἶπον, ὅτι ἄγροικος σοφία ἐστί· μᾶλλον γὰρ τὸ *ὁμοιοούσιον* ἔδει λέγεσθαι παρ' ὑμῶν ἐπὶ τῶν σωμάτων, ἐφ' ὧν καὶ ὁμοιότης, τὸ δὲ *ὁμοούσιον* ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων, ἐφ' ὧν ἡ ταυτότης· τὸ γὰρ *ὁμοούσιόν* ἐστι τὸ *ταυτοούσιον*. Μακεδ. Ἀλλὰ τὰ ὁμοούσια ἔχουσι προϋποκειμένην οὐσίαν. Ὀρθ. Οὐκ ἀληθῶς
D λέγεις· καὶ γὰρ ὁμοούσιός ἐστιν ἡ Εὔα τῷ Ἀδάμ, καὶ οὐκ ἔχουσι προϋποκειμένην οὐσίαν ἀνθρώπων. Μακεδ. Ἀλλὰ τὴν γῆν ἔχουσι προϋποκειμένην. Ὀρθ. Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτό εἰσιν ὁμοούσιοι, ἐπειδὴ ἐκ τῆς γῆς εἰσιν, ἀλλ' ὅτι τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς οὐσίας. Μακεδ. Ἐγὼ δὲ διὰ τοῦτο λέγω ὁμοουσίους, ἐπειδὴ ἐκ τῆς αὐτῆς εἰσιν οὐσίας, ἐκ τῆς γῆς. Ὀρθ. Εἰπὲ οὖν καὶ τοὺς κύνας, καὶ τοὺς ὄφεις, καὶ πάντα τὰ ἄλλα ζῶα, ὁμοούσια τοῖς ἀνθρώποις· καὶ οὐ μόνον τὰ ἄλογα ζῶα, ἀλλὰ καὶ τὰ φυτά, καὶ εἴ τι ἕτερόν ἐστιν ἐκ τῆς γῆς. Ὁμωνύμως γὰρ πάντα γήϊνα καλοῦνται· ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς οὐσίας. Μακεδ. Ἐγὼ οὐκ ἀκολουθῶ Ἀριστοτέλει. Ὀρθ. Οὐδὲ γὰρ ἐγώ. Μακεδ. Ἀλλὰ Ἀριστοτέλης εἶπε τῶν ὁμωνύμων τὸν λόγον τῆς οὐσίας ἕτερον εἶναι. Ὀρθ. Σὺ

δὲ τὸν αὐτὸν εἶναι λόγον λέγεις τῆς οὐσίας ἀνθρώπων καὶ ὄνων, καὶ βοῶν, καὶ ἵππων, καὶ τῶν ἄλλων ζώων; *Μακεδ.* Ναί. *Ὀρθ.* Τὸν αὐτὸν ἄρα λόγον ἔχεις τῆς οὐσίας τοῖς ἀλόγοις; *Μακεδ.* Ναί. Ἐκ τῆς γῆς γὰρ ἐγενόμεθα πάντες. *Ὀρθ.* Ἐγὼ μὲν οὐχ Ἀριστοτέλει ἀκολουθῶν, ἀλλ' αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ, τῶν ὁμωνύμων τὸν λόγον τῆς οὐσίας οὐ τὸν αὐτὸν λέγω, οὐδὲ ταυτὰ τοῖς ἀλόγοις τὰ λογικά. Πᾶς δὲ αἱρετικὸς « παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. » *Μακεδ.* Μὴ ὕβριζε διαλεγόμενος. *Ὀρθ.* Ἐγὼ οὐχ ὑβρίζω· ἀλλ' ἡ σὴ φωνὴ τοῦτο συνήγαγε.

A sam esse substantiæ rationem. *Orth.* At tu dicis eamdem esse rationem substantiæ hominum, asinorum, boum, equorum et aliorum animantium? *Maced.* Etiam. *Orth.* Eamdem ergo substantiæ rationem habes quam bruta animantia. *Maced.* Etiam. *Orth.* Ego quidem non Aristotelem, sed veritatem consectatus, non dico eorum quorum commune nomen, eamdem esse substantiæ rationem, neque eadem esse irrationabilia quæ rationabilia. Omnis autem hæreticus « comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis [26]. » *Maced.* Abstine a contumeliis inter disputandum. *Orth.* Ego contumeliose non ago, sed illud ex dictis tuis consequitur.

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολή, προοιμίου δύναμιν ἔχουσα, καὶ τραγῳδίαν τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν ταραχῆς.

Ἐθαύμασά σου τὸν φιλόλογον καὶ φιλαλήθη σκοπὸν, ὦ πιστότατε δοῦλε Χριστοῦ (τί γὰρ ἂν εὕροιμι τῆς ἀξίας ταύτης ἴσον;) Εὐστάθιε· καὶ τοσοῦτον ἐθαύμασα, τοσοῦτον ἡττήθην, ὡς αὐτίκα διαναστῆναι πρὸς τὴν ὧν ἐκέλευσας διακονίαν, εἰσφέροντα προθύμως τὸ βούλεσθαι, εἰ καὶ λείπει τὸ δύνασθαι. Πῶς γὰρ ἂν δυνηθείην ἢ τῷ θερμῷ σου ζήλῳ συνεξισῶσαι λόγον, ἢ τὸ χρεωστούμενον τῇ ἀληθείᾳ πληρῶσαι μέτρον, ἢ τοῦ νῦν ὀχλοῦντος ψεύδους παραστῆσαι (19) τὸν ὄγκον; Λέγονται πάσης ἀλογίας καὶ ἀπονοίας γέμοντα ῥήματα· καὶ λέγονται μετὰ πάσης ἀναιδείας καὶ αὐθεντίας, ὡς ἐκ τούτου ῥᾷον τολμᾶσθαι τὰ μὴ πρότερον τολμηθέντα, καὶ τὴν αἱρετικὴν κακίαν μηκέτι λάθρα καὶ κατὰ μικρὸν ἐπιβουλεύειν τοῖς ἁπλουστέροις, ἀλλ' ὡς ἁπάντων ἔχουσαν ἐξουσίαν νεανιεύεσθαι, καὶ κατὰ πάντων ἐπιτάσσειν, νομοθετεῖν, ἕλκειν πρὸς τὸ δοκοῦν, ἀπαιτεῖν ὑπακοὴν ἀνυπέρθετον, καταγινώσκειν, δίκας εἰσπράττεσθαι τῆς περὶ τὴν εὐσέβειαν ἀκριβείας· καὶ τὸν μὲν ὕβρεσι περιβάλλειν, τὸν δὲ πατρίδος ἐλαύνειν· τούτῳ βρόχους ἐγκλημάτων πλέκειν, ἐκεῖνον γυμνοῦν τῆς προσούσης ἀξίας· ἄλλον καταβάλλειν τῷ θράσει, ἕτερον συναρπάζειν τῷ κόμπῳ. Σιωπῶ τὰ δεσμὰ, τὰ δεσμωτήρια, τὰς ζημίας, τὰς ἀτιμίας, τὰς μάστιγας, τὰ τῶν φόνων ἐλεεινὰ θεάματα, καὶ μετὰ τὴν πεῖραν αὐτὴν δι' ὑπερβολὴν ἀπιστούμενα. Καὶ ταῦτα δραματουργεῖ (20) διὰ πολλῶν ἱερέων. Ὢ τῆς ἀνιέρου τόλμης! Ὢ τῆς ἀφορήτου δίκης! Ὧν προοίμιον ἱερουργίας τε καὶ διδασκαλίας τὸ γλυκύτατον ἐκεῖνο· Εἰρήνη πᾶσιν· ὧν ἔργον περιφέρειν τὸ κήρυγμα, τὸ πολλὰ παραγγέλλειν περὶ πραότητος, ὅπως φυλάσσωσι τὸ, « Τῇ πραότητι παιδεύειν τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, » καλῶς πρεσβεύουσι τό· « Ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ ὀφείλομεν τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν· » πάνυ γὰρ ὁσίως τηροῦσι τοὺς σοφοὺς Παύλου λόγους· « Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; » καί· « Πᾶσι πάντα γέγονα, ἵνα πάντας κερδάνω. » Ποῦ νῦν τό· « Μὴ μισεῖτε ὡς ἐχθρὸν, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν; » Ποῦ νῦν· « Ἵνα τὸ

B *Ejusdem epistola, præfationis loco scripta, in qua motuum ecclesiasticorum tragœdia.*

Litterarum studium tuum, veritatisque indagandæ scopum, admiratus sum, o fidelissime Christi serve (quo te enim digniori compellem nomine?) Eustathi: et tantopere miratus, tantopere victus sum, ut confestim jussum mihi a te ministerium aggressus sim, promptam mecum afferens voluntatem, etsi vires me deficiant. Qui enim possem fervido studio tuo æquare sermonem, aut debitam veritati implere mensuram, aut mendacii jam turbas agentis exsuperantiam declarare? Verba proferuntur amentiæ atque insipientiæ plena: dicuntur autem summa cum impudentia et arrogantia: ut exhinc ausint quæ non sunt hactenus ausi, hæreticaque improbitas non clam ulterius et paulatim C simplicioribus insidietur, sed quasi nacta in omnes potestatem, ferociter agat, omnibus imperet, leges præscribat, ad placita sua pertrahat, obsequentiam postulet, absque mora damnet, pœnas sumat de studentibus piæ religioni: et hunc quidem contumeliis oneret, illum patria pellat, alii accusationum laqueos connectat, illum dignitate spoliet sua, alium audacia sua dejiciat, alium fastu suo ad suas partes abripiat. Taceo vincula, carceres, mulctas, opprobria, flagella, **492** miseranda cædium spectacula, quæ vel post ipsam experientiam ob atrocitatem nimiam vix creduntur. Hæc porro tragœdia multos sacerdotes auctores habet. O exsecrandam audaciam! O intoleranda jura! quibus D exordium sacerdotii ac magisterii fuit dulcissimum illud dictum: Pax omnibus: quorum opus est prædicationem circumquaque ferre, multis verbis mansuetudinem commendare, ut obtemperent illi, « Cum mansuetudine erudire adversarios [27], » probe annuntiant illud: « Nos qui fortes sumus, debemus infirmitates infirmorum portare [28]. » Admodum enim sancte observant hæc sapienter a Paulo dicta: « Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror [29]? » et: « Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifaciam [30]. » Ubi

[26] Psal. XLVIII, 13. [27] Tit. II, 15. [28] Gal. VI, 1; Ephes. IV, 2. [29] II Cor. XI, 29. [30] I Cor. IX, 22.

(19) Sic Vatican. Editi vero, παραστῆναι.

(20) Vatican. δραματουργεῖσθαι.

nunc illud : « Ne odio habeatis ut inimicum, sed admonete ut fratrem [31] ? » Ubi illud : « Ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur [32] ? » Ubi illud : « Argue, obsecra, increpa, cum omni patientia et doctrina [33] ? » Indicta causa condemnatio, absque convictione sententia. Audacia pro fortitudine reputatur, crudelitas zelus vocatur, dolus pro sapientia habetur. Quænam tragœdia quibusvis clamoribus usa hisce gestis par fuerit? Exigua Jeremiæ lamentatio est ad tot tantorumque malorum gravitatem et magnitudinem. At ne videamur ob demonstrationum penuriam planctibus immorari, age ad singula quæ objiciunt, cum veritate simpliciter occurramus. Tametsi factis illi suis, priusquam verbis convicti sunt, juxta illud divinæ legis dictum : « Ex fructibus eorum cognoscetis eos [34]. » Fructus porro operariorum hujusmodi hactenus fuit, dissipare, non colligere ; persequi, non reducere; dejicere, non excitare; vulnerare, non sanare ; odisse non errantes, non quærere errantes. Quod igitur absque mendacio scriptum fuit, id manifeste impletum est : « Omnes qui pie volent vivere in Christo Jesu persecutionem patientur; mali autem homines et seductores proficient in pejus, errantes et in errorem mittentes [35]. » Cæterum confutationis nostræ partes subjiciuntur, atque ordine distinguuntur.

A χωλὸν μὴ ἐντραπῇ (21), ἰαθῇ δὲ μᾶλλον; » Ποῦ τό· « Ἔλεγξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ; » Χωρὶς κρίσεως καταδίκη· χωρὶς ἐλέγχων ἀπόφασις. Ἡ θρασύτης ἀνδρεία νενόμισται· ἡ ὠμότης ζῆλος ὠνόμασται· ὁ δόλος σοφία λελόγισται. Ποία μεγαλόφωνος τραγῳδία τούτων ἀξία; Μικρὸν Ἱερεμίου θρῆνος πρὸς τοσούτων κακῶν πλῆθος καὶ μέγεθος. Ἀλλ' ἵνα μὴ δόξωμεν δι' ἀπορίαν τῶν ἀποδείξεων ἐνδιατρίβειν ταῖς οἰμωγαῖς, φέρε πρὸς ἕκαστον, ὧν προβάλλονται, μετὰ ἀληθείας ἁπλῶς ἀπαντήσωμεν, καίτοιγε καὶ πρὸ τῶν λόγων τοῖς ἔργοις ἐληλεγμένοι τυγχάνουσι, κατὰ τὴν θείαν νομοθεσίαν τὴν λέγουσαν· « Ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Καρποὶ δὲ τῶν ἄρτι πονουμένων, ὡς ἔοικε, τὸ σκορπίζειν, οὐ τὸ συνάγειν· τὸ διώκειν,
B οὐ τὸ ἐπανάγειν· τὸ καταβάλλειν, οὐ τὸ ἐγείρειν· τὸ τραυματίζειν, οὐ τὸ θεραπεύειν· τὸ μισεῖν τὰ μὴ πλανώμενα, οὐ τὸ ζητεῖν τὰ πλανώμενα. Τὸ μὲν οὖν ἀψευδῶς γεγραμμένον προδήλως πεπλήρωται, ὅτι « Πάντες οἱ θέλοντες ζῇν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται· πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ γόητες προκόψουσιν ἐπὶ χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι. » Τὰ δὲ μέρη τῆς παρ' ἡμῶν ἀντιλογίας ὑποτέτακται, καὶ οὕτως κατὰ τάξιν διῃρημένα.

I.

Adversus eos qui ex sola multitudine veritatem dijudicant.

Certamina igitur, Deo auspice, adversus mendacium inituri, ducem et magistrum invocabimus Deum veritatis. Ipse enim est, qui a vanitatis nos mendaciis liberavit, nunc quidem clamans : « Ego sum veritas [36] ; » nunc vero cohortans : « Confidite, ego vici mundum [37]. » Quomodo igitur non miserandi illi, qui vim auctoritatemque doctrinæ, sola multitudine metiuntur : nec considerant Dominum nostrum Christum duodecim discipulos, simplices, illitteratos, pauperes, ignaros, fiducia adversus mundum totum gratis munivisse? Sic illos instruens non ut duodecim, myriades sequerentur, sed myriades, duodecim illos sequi vellent? Ita semper vincit veritas, quantumvis apud paucos inveniatur; qui autem quæstionis propositæ rationem dare non audet, nec demonstrationibus instructus est, atque idcirco ad multitudinis confugit præsidium : is hoc ipso se victum profitetur, ut qui nullum alium confidentiæ habeat locum. Quid multitudinem nobis ingeris, quasi alteram turris exstructionem Deo minitans, ad insanæ illius multitudinis exemplum? Ostendat mihi illa veritatis decus, proxima hæc via erit ad persuadendum. Multitudo autem sua auctoritate sine demonstrationibus comprobans, est illa quidem idonea ad incutiendum

I.

Πρὸς τοὺς πλήθει μόνῳ κρίνοντας τὴν ἀλήθειαν.

C Μέλλοντες δὲ σὺν Θεῷ τῶν κατὰ τοῦ ψεύδους ἀγώνων ἅπτεσθαι, καλέσωμεν εἰς ὁδήγησιν τὸν Θεὸν τῆς ἀληθείας. Αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἐκ τοῦ ψεύδους τῆς ματαιότητος ἐλυτρώσατο· νῦν μὲν βοῶν· « Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· » νῦν δὲ παρεγγυῶν· « Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. » Πῶς οὖν οὐκ ἐλεεινοὶ οἱ πλήθει μόνῳ τοῦ λόγου τὴν ἰσχὺν ἀπονέμοντες, καὶ οὐ συνιέντες, ὅτιπερ ὁ Δεσπότης Χριστὸς δώδεκα μαθηταῖς ἁπλοῖς, ἀγραμμάτοις, πένησιν, εὐαλώτοις, τὸ κατὰ παντὸς τοῦ κόσμου θάρσος δεδώρηται, παρασκευάσας αὐτοὺς οὐ ταῖς δώδεκα μυριάσιν ἀκολουθῆσαι, ἀλλὰ τὰς μυριάδας συνθέσθαι τοῖς δώδεκα; Οὕτως ἀεὶ τῆς ἀληθείας τὸ κράτος, κἂν παρ' ὀλίγοις τέως εὑρίσκηται. Ὁ δὲ μὴ τολμῶν δοῦναι λόγον τῆς προκειμένης ζητήσεως, μήτ' εὐπορῶν ἀποδείξεων,
D καὶ διὰ τοῦτο καταφεύγων εἰς πλῆθος, ὁμολογεῖ τὴν ἧτταν, ὡς οὐδὲν ἔχων παῤῥησίας ἐφόδιον. Τὸ πλῆθος ἡμῖν ἐπισείεις, ὥσπερ ἀπειλῶν τῷ Θεῷ πυργοποιίαν δευτέραν, κατὰ μίμησιν πολυχειρίας φρενοβλαβοῦς. Δειξάτω μοι κάλλος ἀληθείας, καὶ σύντομος εὐθὺς ἡ πειθώ. Πλῆθος δὲ χωρὶς ἀποδείξεων αὐθεντοῦν, φοβῆσαι μὲν ἱκανὸν, πεῖσαι δὲ οὐδαμῶς. Ἢ πόσαι μυριάδες πείσουσί με τὴν ἡμέραν νύκτα νομίσαι; ἢ τὸ χαλκοῦν νόμισμα ὡς χρυσοῦν εἰδέναι, καὶ οὕτω δέχεσθαι; ἢ προσίεσθαι δηλητήριον πρόδηλον

[31] II Thess. III, 15. [32] Hebr. XII, 13. [33] II Tim. IV, 2. [34] Matth. VII, 20. [35] II Tim. III, 12, 13. [36] Joan. XIV, 6. [37] Joan. XVI, 33.

(21) Sic mss. Editi vero, τὸ χωλὸν εἰ τραπῇ, ἰαθῇ μὴ δὲ μαλλῶν.

ἀντὶ καταλλήλου τροφῆς; Εἶτα γηΐνων μὲν ἕνεκα πραγμάτων οὐκ αἰσθησόμεθα πλῆθος ψευδωνύμων· οὐρανίων δὲ χάριν δογμάτων νεύμασιν ἀναποδείκτοις ἀκολουθήσω, τῶν πάλαι καὶ πρόπαλαι μετὰ πολλῆς συμφωνίας, καὶ τῆς τῶν Γραφῶν μαρτυρίας παραδοθέντων ἀναχωρήσας; Οὐκ ἠκούσαμεν τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί; » καὶ πάλιν· « Στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν; » Τίς οὖν εὖ φρονῶν οὐκ εὔχεται τῶν ὀλίγων εἶναι τῶν διὰ τῆς στενῆς εἰσιόντων εἰς σωτηρίαν, ἢ τῶν πολλῶν, τῶν διὰ τῆς πλατείας εἰς ἀπώλειαν ὠθουμένων; Τίς δὲ οὐκ ἂν ἐπιθυμήσοι, εἰ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἔτυχεν ὢν τῆς ἀθλήσεως τοῦ μακαρίου Στεφάνου, τῆς ἐκείνου μερίδος γενέσθαι, τοῦ μόνου τοῖς λίθοις βαλλομένου, τοῦ πᾶσιν εἰς γέλωτα προκειμένου, ἢ τῶν ὄχλων τῶν οἰομένων τὸ ἀξιόπιστον ἐκ τῆς κακῆς αὐθεντίας; Εἷς εὐδοκιμῶν προτιμότερος ὑπὲρ μυριάδας αὐθαδείᾳ σεμνυνομένας, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εὑρίσκομεν· ἐν ᾗ χιλιάδες μὲν ἔπιπτον τοῦ λαοῦ θεηλάτῳ πληγῇ, μόνος δὲ ὁ Φινεὲς ἔστη, καὶ ἐξιλάσατο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θραῦσις. Εἰ δὲ εἶπεν ἐκεῖνος· Πῶς τολμήσει [τις] πρὸς τὰ συμφώνως ὑπὸ τοσούτων γενόμενα; πῶς ἐναντίαν ἐπιθῶμαι ψῆφον τῶν οὕτω κρινάντων ζῆν; οὔτ' ἂν αὐτὸς ἠρίστευσεν, οὔτ' ἂν τὸ κακὸν ἔστησεν· οὔτ' ἂν οἱ λοιποὶ διεσώθησαν, οὔτ' ἂν Θεὸς τὴν εὐμένειαν ἐχαρίσατο. Καλὸν οὖν, καλὸν καὶ τὸ ἕνα δίκαιον παῤῥησιάζεσθαι, καὶ τὸ πολλῶν συμφωνίαν ἄδικον λύεσθαι. Ἀλλὰ σὺ μὲν προτίμησον, εἰ δοκεῖ, τοῦ σωζομένου Νῶε τὸ ὑποβρύχιον πλῆθος· ἐμοὶ δὲ συγχώρησον τῇ τοὺς ὀλίγους ἐχούσῃ κιβωτῷ προσδραμεῖν. Καὶ σὺ μὲν, εἰ βούλει, τάξον σεαυτὸν μετὰ πολλῶν ἐν Σοδόμοις· ἐγὼ δὲ συνοδεύσω τῷ Λὼτ, κἂν μόνος τῶν ὄχλων συμφερόντως χωρίσηται. Πλὴν ἐμοὶ καὶ πλῆθος αἰδέσιμον, οὐ τὸ φεῦγον ἐξέτασιν, ἀλλὰ τὸ παρέχον ἀπόδειξιν· οὐ τὸ πικρῶς ἀμυνόμενον, ἀλλὰ τὸ πατρικῶς διορθούμενον· οὐ τὸ χαῖρον καινοτομίᾳ, ἀλλὰ τὸ φυλάττον πατρῴαν κληρονομίαν. Ποῖον δέ μοι καὶ πλῆθος λέγεις; Τὸ μισθωθὲν κολακείᾳ καὶ δώροις, τὸ κλαπὲν ἀμαθείᾳ τε καὶ ἀγνοίᾳ, τὸ πεπτωκὸς δειλίᾳ τε καὶ φόβῳ, τὸ προτιμῆσαν πρόσκαιρον ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἅπερ πολλοὶ φανερῶς ὡμολόγησαν; Πλήθει τὸ ψεῦδος κρατύνεις; ἔδειξας τοῦ δεινοῦ τὴν ἐπίτασιν· ὅσῳ γὰρ πλείους ἐν τῷ κακῷ, τοσούτῳ μείζων ἡ συμφορά.

A metum; sed ad persuadendum, nullo modo. Quot enim myriades mihi persuaserint ut diem noctem esse statuam? ut æreum numisma pro aureo agnoscam et accipiam? ut apertum virus pro congruo nutrimento sumam? Deinde rerum terrestrium gratia non curamus multitudinem falso nominatorum, et **493** in cœlestibus dogmatibus nulla demonstratione fultum sequar nutum, ab iis scilicet discessurus, quæ magno consensu, multisque Scripturarum testimoniis jam inde ab antiquissimis temporibus sunt tradita? Annon audivimus Dominum dicentem: « Multi sunt vocati, pauci vero electi [28]? » et iterum: « Angusta est, et stricta via, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam [29]? » Quis igitur sana mente præditus non malit in paucorum B esse numero, per angustam ad salutem ingredientium, quam multorum per latam ad interitum ruentium? Quis vero, si ætas sua in tempus certaminis sancti Stephani incidisset, non ab illius potius stare partibus exoptasset, qui solus lapidibus obrutus, solus omnibus deridendus fuit propositus, quam a parte vulgi ex prava turbæ auctoritate veram fidem æstimantis? Major honos habendus est, vel uni probatæ fidei viro, quam decem aliorum millibus, qui se insolentius jactitant. Cujus rei exemplum in Veteri quoque Testamento invenire est, ubi aliquot hominum millibus clade divinitus immissa occumbentibus, solus Phinees stetit et Deum placavit, cohibitaque est clades. Quod si dixisset ille: C Quid quis adversus tantam sibique ipsi consentientem ausit multitudinem? qui calculo meo improbabo quam illi delegere vitam? non sane aut fortiter se gessisset aut repressisset malum: non reliqui salvi fuissent, non sua eos benevolentia Deus fuisset dignatus. Operæ igitur pretium est, ut sive unus vir probus libere agat et loquatur, sive pravus multorum consensus solvatur. At tu, si lubet, Noe servato demersam multitudinem antepone: mihique concede ut ad arcam paucorum receptaculum accurram. Tu, si placet, cum turba Sodomis sociare, ego Lotho comes ero viæ, etiamsi solus ipse pro salute sua sese a turba segregarit. Cæterum mihi nihilominus veneranda multitudo, non illa quæ disquisitionem fugit, sed quæ probationem affert: D non quæ acerbe pugnat, sed quæ paterne corrigit: non quæ gaudet novitate, sed quæ paternam servat hæreditatem. Tu vero qualem mihi multitudinem nominas? Eam nimirum, quæ adulatione et muneribus conducta est: eam, quæ imperitia et inscitia abrepta est, eam, quæ lapsa timiditate et metu, eam, quæ momentaneam peccati voluptatem vitæ præfert æternæ: id quod multi palam sunt confessi. Multitudine mendacium roboras? mali vehementiam innuis. Hoc enim major est calamitas, quo plures malo sunt implicati.

II.

Πρὸς τοὺς κελεύοντας μὴ δεῖν ἀπὸ Γραφῶν ζητεῖν ἢ λαλεῖν, ἀρκουμένους τῇ παρ' αὐτοῖς πίστει.

Τὸ μὲν οὖν μηδὲν εἶναι τὴν ἄκριτον τῶν πολλῶν συμφωνίαν, οἶμαι μηδὲ τοὺς ἐναντίως ἡμῖν ἔχοντας

II.

Adversus eos qui nec quærendum nec loquendum ex Scriptura præcipiunt, sua ipsi fide contenti.

Nullius ergo pretii esse inconsideratum multorum consensum, ne adversarios quidem inficiaturos ar-

[28] Matth. xxii, 14. [29] Matth. vii, 14.

Litror. Nunc ad reliqua nobis progrediendum est, confutandaque eorum audacia qui omne sacrarum litterarum studium supervacaneum esse contendunt, tum quod propria cuique fides sufficiat, tum quod inquisitio obscuriores nobis res ipsas reddat. Agnoscunt scilicet isti ipsi sui dogmatis infirmitatem. Nos vero et mysterii veritati et ejus qui verissime dixit, « Omnis qui quærit invenit [40], » auxilio confidentes, et quærimus ut oportet, et invenimus quæ oportet, et demonstramus quæ dicimus, et ad verum scopum sermonis attendimus: ut et domesticis persuadeamus, et adversarios refellamus, et nosmetipsos per inquisitionem lucrifaciamus, ut denique non inconstans dogma proponamus. Scripturas negligam? unde ergo cognitio? Cognitionem relinquam? unde fides? clamat Paulus: « Quomodo credent **494** si non audierint [41]? » et iterum: « Fides ex auditu: auditus vero per verbum Dei [42]. » Igitur qui verbum cohibet, auditum obstruit, et fidem expellit. Romanas leges sine periculo nemo ignoraverit. Quas ergo parant insidias qui magna cœlestis regis oracula meditari atque ediscere prohibent? Scriptura est animæ cibus. Desine ergo, o homo, fame internum hominem necare, diramque, non panis et aquæ, sed audiendi verbum Domini, famem attrahere. Est qui infligat vulnera, et tu medicinam non vis adhiberi? Desine variam medicinalium libellorum sapientiam vanitatis nomine evulgare. Reverere eunuchum illum lectionis studiosum, universis reginæ opibus præpositum, qui ne in itinere quidem lectionem intermittebat, cujus propositum approbans Dominus, statim illi doctorem misit, qui lectioni interpretationem adderet, et Scripturæ illum auctoritate ad Salvatorem perduceret [43]. Quamobrem ipse præcepit, « Scrutamini Scripturas [44], » scrutationem vocans diligentem attentamque occultorum inquisitionem. Ex Scripturis sanctis est occultorum declaratio, spei firmamentum, promissionum eventus, Salvatoris inventio: « Invenimus illum, de quo scripsit Moses et prophetæ [45]. » His vocibus et Paulus ad stabiliendam veritatem usus est. Quod si Paulus qui audivit arcana verba, arcanorum ille mysta, qui Christum in se habuit loquentem, privata auctoritate, citra sacrarum litterarum testimonium, usus non est: qui non periculosum nunc fuerit curam divinæ legis abjicere, et cordis nostri opiniones proferre? Sed sunt nonnulla quæ captum nostrum superant. Idem et ego fateor, et hoc ex Scriptura addiscamus, ut sciamus quærenda quædam esse, ut quæ apprehendi possint. Ut enim audacter omnia perscrutari pium non est, ita omnem prorsus inquisitionem negligere non est sanctum. Quid porro adoremus nosse omnes oportet, secundum id quod scriptum est: « Nos adoramus quod scimus [46]. » Quærere autem quantum, qualiter,

A λοιπὸν ἀντερεῖν· ἡμῖν δὲ ἰτέον πρὸς τὰ ἑξῆς, καὶ ἐξελεγκτέον τὴν τόλμαν τῶν περιττὴν εἶναι τὴν περὶ τὰς ἁγίας Γραφὰς ἀποφαινομένων διατριβὴν, ὡς ἀρκούσης ἑκάστῳ τῆς οἰκείας πίστεως, καὶ μᾶλλον ἀσάφειαν ἐμποιούσης ἡμῖν τῆς ζητήσεως. Ταῦτα δὲ καταγινωσκόντων ἐστὶν ὡς ἀσυστάτου τοῦ δόγματος. Ἀλλ' ἡμεῖς θαῤῥοῦντες τῇ ἀληθείᾳ τοῦ μυστηρίου καὶ τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἀψευδοῦς, εἰπόντος, « Πᾶς ὁ ζητῶν εὑρίσκει, » καὶ ζητοῦμεν ὡς δεῖ, καὶ εὑρίσκομεν ἃ δεῖ, καὶ μετὰ ἀποδείξεως λέγομεν, καὶ μετὰ προθέσεως γνησίας ἀκούομεν, ὡς καὶ τοὺς οἰκείους πείθειν, καὶ τοὺς ἐναντίους ἐλέγχειν, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ τῆς ἐρεύνης κερδαίνειν, καὶ μὴ ἀσύστατον πρᾶγμα δεικνύειν. Ἀμελήσω Γραφῶν; πόθεν οὖν ἡ γνῶσις; Καταλείψω γνῶσιν; πόθεν ἡ πίστις; Παῦ- B λος βοᾷ· « Πῶς πιστεύσουσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσι; » καὶ πάλιν· « Ὥστε ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ. » Ὁ τοίνυν τὸ ῥῆμα κωλύων, τὴν ἀκοὴν ἐμφράττει, τὴν πίστιν ἐκβάλλει. Καὶ νόμους μὲν Ῥωμαίων ἀγνοεῖν ἀκίνδυνον οὐδενί· τὰ δὲ μεγάλα θεσπίσματα τοῦ βασιλέως τῶν οὐρανῶν οἱ κωλύοντες μελετᾷν καὶ μανθάνειν ποίαν ἐπιβουλὴν οὐκ ἐργάζονται; Τροφὴ ψυχῆς ἡ Γραφή. Παῦσαι οὖν λιμοκτονῶν τὸν ἔσω ἄνθρωπον, ἄνθρωπε, καὶ λιμὸν ἄγριον ἐπισπασάμενος, οὐκ ἄρτου καὶ ὕδατος, ἀλλὰ τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. Ἄλλος ἐπιφέρει τὰ τραύματα, καὶ σὺ κωλύεις ὑπάγειν τὰ φάρμακα; Παῦσαι ματαίαν ἀποφαίνων τὴν ποικίλην τῶν ἰατρικῶν βιβλίων σοφίαν· αἰδέσθητι τὸν φιλόλογον ἐκεῖνον εὐνοῦχον, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γάζης τῆς βασιλίσσης, C μήτ' ἐν ὁδῷ καταλιμπάνοντα τὴν ἀνάγνωσιν· οὗ τὴν πρόθεσιν ἀποδεξάμενος ὁ Δεσπότης, ἔπεμψεν εὐθὺς αὐτῷ τὸν διδάσκαλον, προστιθέντα τῇ ἀναγνώσει τὴν γνῶσιν, ἀπὸ τῶν Γραφῶν τε αὐτὸν προσάγοντα τῷ Σωτῆρι. Διὸ καὶ αὐτὸς ἐκέλευσεν, « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς, » ἐρευνᾷν εἰπὼν τὴν ἐπιμελῆ καὶ νηφάλιον τῶν κεκρυμμένων ἐξέτασιν. Ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἡ τῶν ἀδήλων φανέρωσις, ἡ τῶν ἐλπίδων βεβαίωσις, ἡ τῶν ὑποσχέσεων ἔκβασις, ἡ τοῦ Σωτῆρος εὕρεσις· « Ὃν ἔγραψε Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται εὑρήκαμεν. » Ταύταις κέχρηται ταῖς φωναῖς πρὸς σύστασιν τῆς ἀληθείας ὁ Παῦλος. Εἰ δὲ Παῦλος ὁ τῶν ἀῤῥήτων ῥημάτων ἀκροατὴς, ὁ τῶν ἀποῤῥήτων μύστης, ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα, οὐ κέχρηται ἁπλῶς D αὐθεντίᾳ δίχα τῆς τῶν Γραφῶν μαρτυρίας· πῶς ἀκίνδυνον νῦν ἀμελεῖν μὲν τῆς θείας νομοθεσίας, λαλεῖν δὲ τὰ δοκοῦντα ἀπὸ καρδίας; Ἀλλ' ἔστι τινὰ τὴν ἡμετέραν κατάληψιν ὑπερβαίνοντα· φημὶ κἀγώ. Καὶ τοῦτο οὖν ἀπὸ Γραφῶν διδαχθῶμεν, ὡς εἰδέναι τινὰ μὲν ζητητέον ὡς ἐφικτά. Οὔτε γὰρ τὸ πάντων κατατολμᾷν εὐσεβὲς, οὔτε τὸ πάντων καταμελεῖν εὐαγές. Τί οὖν προσκυνοῦμεν, εἰδέναι πάντες ὀφείλομεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ἡμεῖς προσκυνοῦμεν ὃ οἴδαμεν. » Τὸ δὲ ἡλίκον, ἢ οἷον, ἢ πῶς, ἢ ποῦ, μαινομένων ζητεῖν. Ἀλλ' οἱ βουλόμενοι τὰ ἑαυτῶν κρίνειν, ἀπείργουσι τῶν Γραφῶν, προφάσει μὲν

[40] Matth. VII, 8. [41] Rom. X, 14. [42] ibid. 17. [43] Act. VIII, 27-39. [44] Joan. V, 39. [45] Joan. I, 45. [46] Joan. IV, 22.

τοῦ μὴ κατατολμᾷν, ὡς ἀπροσίτων, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ὑπὲρ τοῦ φεύγειν τὸν ἐξ αὐτῶν ἔλεγχον τῆς οἰκείας κακοδοξίας. Καὶ ὅταν ἴδωσι μὲν ἑαυτων κακοφροσύνην συμποδιζομένην ἀπὸ τῆς τῶν Γραφῶν ἀποδείξεως, παραγράφονται τῶν Γραφῶν τὸν σκοπὸν καὶ τὴν χρείαν· ὅταν δὲ νομίσωσι συντελεῖν αὐτοῖς γυμνόν τι ῥητὸν πρὸς τὴν ἰδίαν ἐγχείρησιν ἀποτμηθὲν τῆς οἰκείας ἀκολουθίας, ἕλκουσιν αὐτοὶ πρὸς τὴν ἰδίαν κατασκευὴν, οὐ τῇ δηλουμένῃ διανοίᾳ δουλεύοντες, ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκείαν κακοτεχνίαν τὰς συλλαβὰς βιαζόμενοι, ὥσπερ ποιοῦσιν ἐπὶ τοῦ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. »

A quomodo, ubi, insanientium est. Verum qui ipsi de suis dogmatibus pronuntiare volunt, a Scripturis alios deterrent, hoc quidem obtentu, ne temere ad inaccessa videamur velle penetrare, re autem vera, ne hæretica sua dogmata falsitatis ex iisdem convincantur. Quod si videant, petitis e Scriptura demonstrationibus stultitiam suam impediri, tum Scripturarum scopum pariter et loquendi usum invertunt: sin verbum aliquod nudum suo prodesse instituto intelligant, id ipsum a genuina orationis serie rescissum ad proprias causæ suæ demonstrationes pertrahunt : non apto sensui attendentes, sed vi syllabas ad perversissimas suas artes detorquentes, quod etiam faciunt in illo : « Verbum caro factum est [47]. »

B

III.

Πρὸς τοὺς προβαλλομένους κακοήθως τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. »

Πολλὰ μὲν τοῖς ἐκπεσοῦσι τῆς ἀληθείας, εἴτε δι' ἔριν, εἴτε δι' ἄγνοιαν, πρὸς ἀπάτην ἐπινενόηται· τὸ δὲ, « Ὁ Λόγος ἐγένετο σὰρξ, » εἰρημένον ὑπερφυῶς τε καὶ ὑπὲρ ἔπαινον, ἐξελέξαντο καὶ οἱ πάλαι κατὰ τὰς αἱρέσεις πολέμιοι, καὶ οἱ νῦν ἀντίδικοι, καθάπερ ὡς μυστήριον ἄμαχον, ὡς ἐνόμισαν, ἡμῖν ἐπετείχισαν κατατρέχειν ἐκεῖθεν καὶ βάλλειν τῶν ὀρθοδόξων τὴν φάλαγγα μηχανώμενοι, πολλούς τε δεσμεῖν τῇ πλοκῇ τοῦ ζητήματος. « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » αὐτὸς ὁ σὰρξ γενόμενος, τὸ πάθος ἐδέξατο. Τίς οὐ φρίττει τὴν τῶν εἰρημένων ἀπόνοιαν; Τὸ γεγραμμένον ἀποκόψαντες, εἶπον, τὸ μὴ δὲ γεγραμμένον ἐκαινοτόμησαν. Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » προσέθηκε καὶ τὸ, « Ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· » ἵνα διπλᾶ νοήσωμεν εὐθέως τὰ σημαινόμενα, τὸν Λόγον, τὴν σάρκα, τὸ σκηνοῦν, τὸ σκηνούμενον· καὶ μήτε τροπὴν, μήτε ἀλλοίωσιν, μήτε τι τοιοῦτο ἐπὶ τῆς ἀτρέπτου οὐσίας ἐκλάβωμεν. Ἢ γὰρ ἂν εἶπε, Σκήνωμα ἐγένετο, οὐχ « Ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, » εἴπερ αὐτὴ ἡ τοῦ Λόγου φύσις εἰς σαρκὸς φύσιν μετέστη. Ἀλλ' οὐχ οἷόν τε λογίσασθαι περὶ τοῦ λέγοντος· « Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. » Πῶς οὖν καὶ ἐγένετο σὰρξ, καὶ οὐκ ἠλλοίωται; τῷ ἑνωθῆναι σαρκὶ, οὐ τῷ μεταποιηθῆναι εἰς σάρκα. Διὸ καὶ λέγεται, « Ἐφανερώθη σαρκὶ, » οὐχ Ἐφανερώθη ἡ σάρξ· καὶ, « Σπέρματος Ἀβραὰμ, » φησὶν, « ἐπελάβετο· » οὐ Σπέρμα Ἀβραὰμ ἀλλοιωθὲν ἐγένετο· καὶ, « Ναὸν ἔσχε τὸ σῶμα, » οὐχ Εἰς ναὸν μεταβέβληται· καὶ, « Ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων μορφὴν δούλου ἔλαβεν, » οὐ Μορφὴ δούλου γέγονεν. Εἰ δέ τις φιλονεικῶν οὐ βούλεται τὸ τῷ Θεῷ πρέπον σκοπεῖν, ἀλλὰ δουλεύειν ταῖς συλλαβαῖς ἄνευ διανοίας εὐσεβοῦς, ἅπαντά τε ἀπαιτεῖν τὰ μὴ δέοντα· γινωσκέτω σοφώτερον ἑαυτὸν τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποφαίνων, καὶ μὴ δεχόμενος τὴν ἐκεῖθεν νομοθεσίαν, τὴν διὰ πολλῶν φωνῶν ἱερῶν, ὡς προείρηται, σαφηνίσασαν ἡμῖν τοῦ ῥητοῦ τὴν δύναμιν, ἢ οὐ δίχα τολμήσεως καὶ μάχην ἐπεισάγειν τοῖς θείοις λόγοις, καὶ τῶν ἁγίων δογμάτων, ὡς ἐναντίων ἀλλήλοις, καταψηφίζεσθαι· εἴπερ ἐναντίον τὸ, « Ἐγένετο

III.

Adversus eos, qui maligne nobis objiciunt illud: « Verbum caro factum est. »

Multa ab iis qui a veritate, sive per contentionem, sive per ignorantiam exciderunt, ad fallendum excogitata sunt : illud autem dictum quod supra naturæ fidem, nec satis laudandum est, « Verbum caro factum est, » et veteres hæresum propugnatores selegerunt, et nostri hodie antagonistæ, tanquam inexpugnabile, ut ipsi quidem putant, propugnaculum nobis objecerunt : hoc scilicet molientes, ut inde in orthodoxos incurrere, omnes eorum impetus propulsare, et quæstionis hujus laqueis multos irretire possint. Nam, « Verbum caro factum est, » interpretantur, Verbum in carnem conversum suscepit passionem. C Quis non istam verborum horreat vesaniam? Quæ scripta sunt, ea resecant, quæ vero scripta non sunt, innovarunt. Idem **495** enim qui dixit : « Verbum caro factum est, » subjunxit et illud, « Habitavit in nobis, » ut duplicia statim agnoscamus significata, Verbum et carnem : illud quod habitat, et illud in quo habitatur, et immutabili substantiæ nec mutationem, nec alterationem, nec simile quid assignemus. Alioqui enim dixisset, Habitaculum factum est, non « Habitavit in nobis : » siquidem natura Verbi in naturam carnis fuisset mutata. At mutationem aliquam factam esse in eo qui dicit, « Videte, videte, quia ego sum, et non mutor [48], » nullis colligere rationibus D possumus. Quomodo igitur caro factus, mutatus autem non est? Carni uniri non est in carnem commutari. Quæ et causa est cur dicatur, « Manifestatus est in carne [49], » non Manifestata est caro. Et, « Semen Abrahæ assumpsit, » inquit Apostolus [50] : non, Semen Abrahæ immutatus factus est. Et, « Templum habuit corpus, » non, In templum conversus est. Et, « Cum in forma Dei esset, formam servi assumpsit [51], » non, Forma servi factus est. Quod si quis contentiosus, nolit quæ Deum decent cogitare, sed, pia rejecta mente, syllabis inservire, omniaque petere quæ petenda minime oportet : noverit ille, se, aut multo sapientiorem esse, suo judicio, Spiritus sancti gratia, nec admittere profectam inde legis

[47] Joan. I, 14. [48] Malach. III, 6. [49] I Tim. III, 16. [50] Hebr. II, 16. [51] Philipp. II, 6, 7.

sanctionem, quæ tot sacris, quæ paulo ante commemoratæ sunt, vocibus, verbi nobis vim liquido explanat, aut audacter bellum sacris oraculis movere, et dogmata sancta, ut sibi ipsis opposita, condemnare : si modo dicta ista inter se pugnant : « Caro factum est, » et, « Formam servi assumpsit. » Sed apage perverse homo. Nec enim mutatur divinitas, nec secum pugnat Scriptura sacra. Hæc enim auditori veritatis cupido semetipsam interpretatur : recte intelligi facile potest, sibique ipsi consentit. Hanc itaque piam sententiam, divini nobis libri tradiderunt. Vox autem « Factum est, » ideo scripta est, non ut Verbi divini conversionem cogitaremus, sed ut summam sic unionem cognosceremus, quandoquidem et peccatum non quidem fecisse, sed factus fuisse dicitur : « Eum enim, qui non novit peccatum, » ait Scriptura, « pro nobis peccatum fecit [32]; » non quod Verbum vel in peccati operationem fuerit conversum, vel peccatum fecerit, sed quod nostra peccata sumpserit, eademque sustulerit : juxta illud : « Ipse enim peccata nostra tollit [33]. » Quemadmodum igitur peccatum et maledictum factus est, sine tamen conversione: ita et caro factus est, non in carnem conversus, sed illi unitus. Atque hinc est quod homo quoque per fidem et gratiam Deo conglutinatus, unus spiritus dicatur. « Qui adhæret Domino, ait, unus spiritus est [34] : » non quod homo in deitatis naturam conversus sit, sed quod ejusmodi conjunctio spiritualem dignitatem ipsi tribuat. Consimili modo, « Verbum caro factum » dicitur, non in carnis naturam conversum, sed carni unitum: quemadmodum homo quoque Deo copulatus Spiritus esse dicitur, non quod substantiam amiserit propriam, sed quod in Spiritus communionem venerit. Quæ sunt adversariorum argutiæ? Quod erat mansit, quod non erat factus est. Igitur aut divisa est natura individua, et pars quidem una mansit, altera mutata est; aut totum mutatum est, aut specie factum est, aut dici illa quidem debent, intelligi non debent. Quis igitur verbi nihil significantis usus? Verum ut ab initio traditum est, firmum est, et quod dictum est, et quod velut obscurum inde consequitur. Estque interpretatio perspicua et sententia pia, et quod fieri non potest, expugnari non potest. Nihil hic indecens, nec contradici fide dignissimo plurimorum martyrum testimonio potest. Salva manet et divinitatis immutabilitas, et passio templi, ut vocant, non vero suscitantis illud Dei. Quid quod secundum istos, ne mater quidem fuerit Virgo. Si enim Verbum seipsum fecit carnem, non ex illa carnem assumendo prodiit. Quomodo enim mater, cujus quod natum est, nihil secum 496 affert? Quomodo partus dicatur extraneus ille quasi per canalem transitus? Non igitur Matrem, sed vas faciunt Virginem sanctam. Quin ne hoc quidem perspiciunt, se dictum illud, « Verbum caro

A σάρξ, » τοῦ Μορφὴν δούλου λαβεῖν. Ἀλλ' ἄπαγε, δείλαιε· οὔτε τὸ θεῖον τρέπεται, οὔτε ἡ ἁγία Γραφὴ πρὸς ἑαυτὴν διαμάχεται, ἑρμηνεύουσα τοῖς φιλαλήθως ἀκούουσιν· εὐπαράδεκτός ἐστιν ὅλη καὶ σύμφωνος. Τὴν μὲν οὖν εὐσεβῆ διάνοιαν ταύτην ἡμῖν αἱ θεῖαι Βίβλοι παραδιδόασι· τὸ δὲ, « Ἐγένετο, » γέγραπται, οὐχ ἵνα τοῦ Θεοῦ Λόγου τροπὴν ἐννοήσωμεν, ἀλλ' ἵνα τὴν ἄκραν ἕνωσιν οὕτω κατανοήσωμεν· ἐπεὶ ἁμαρτίαν οὐ λέγεται πεποιηκέναι, ἀλλὰ πεποιῆσθαι· « Τὸν γὰρ μὴ γνόντα, » φησὶν, « ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, » οὐ τῷ μεταποιηθῆναι τὸν Λόγον εἰς ἁμαρτίας ἐνέργημα, ἢ πεποιηκέναι ἁμαρτίαν· ἀλλὰ τῷ λαβεῖν τὴν ἡμετέραν ἁμαρτίαν, καὶ ἀφανίσαι αὐτὴν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αἴρει. » Ὥσπερ οὖν ἁμαρτία B πεποίηται καὶ κατάρα γέγονεν, οὐ τῷ μετατραπῆναι· οὕτω καὶ σὰρξ ἐγένετο, οὐκ εἰς ταύτην μεταβληθεὶς, ταύτῃ δὲ ἑνωθείς. Ἐντεῦθεν καὶ ἄνθρωπος, Θεῷ διὰ πίστεως κολληθεὶς καὶ χάριτος, ἓν λέγεται πνεῦμα· « Ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, » φησὶν, « ἓν πνεῦμά ἐστιν· » οὐχ ὡς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν τῆς θεότητος φύσιν μεταβαλλομένου· ἀλλ' ὡς τῆς τοιαύτης συναφείας τὴν πνευματικὴν ἀξίαν αὐτῷ δωρουμένης. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ Λόγος, οὐκ εἰς σαρκὸς μετέστη φύσιν, ἀλλ' ἑνωθεὶς σαρκὶ, σὰρξ λέγεται γεγονέναι· καθὼς καὶ ἄνθρωπος κολληθεὶς Θεῷ πνεῦμα λέγεται εἶναι, μὴ τὴν οἰκείαν οὐσίαν ἀποβαλὼν, τὴν κοινωνίαν δὲ προσλαβών. Ἀλλὰ τί τὸ σοφὸν τῶν ἀντιλεγόντων; Ἔμεινεν ὃ ἦν· ἐγένετο ὃ οὐκ ἦν· ἐμερίσθη ἡ ἀμέριστος φύσις, καὶ τὸ μὲν αὐτῆς ἔμεινε, C τὸ δὲ μεταβέβληται· ἢ τὸ πᾶν μεταβέβληται, ἢ κατὰ δόκησιν γέγονεν, ἢ λέγεσθαι μὲν ὀφείλει ἁπλῶς, νοεῖσθαι δὲ οὐχ ἁρμόζει. Καὶ τίς χρεία Λόγου μηδὲν σημαίνοντος; Ἀλλ' ὡς ἀπ' ἀρχῆς παραδέδοται, καὶ τὸ εἰρημένον βέβαιον, καὶ τὸ ἀκόλουθον ὡς ἄδηλον, καὶ ἡ ἑρμηνεία σαφὴς, καὶ ἡ διάνοια εὐσεβὴς, καὶ τὸ ἀδύνατον ἄμαχον, καὶ τὸ εὐπρεπὲς συνυπάρχον, καὶ τὸ ἀξιόπιστον ἐκ πολλῶν μαρτύρων ἀναντίῤῥητον, καὶ τὸ ἄτρεπτον τῆς θεότητος ἄσυλον, καὶ τὸ πάθος τοῦ λεγομένου ναοῦ, οὐ τοῦ ἐγείραντος τοῦτο Θεοῦ. Πρὸς τούτοις οὐδὲ ἡ Παρθένος νοεῖται μήτηρ κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον. Εἴπερ ἑαυτὸν ὁ Λόγος σάρκα πεποίηκεν, οὐ σάρκα λαβὼν ἐξ αὐτῆς προελήλυθε. Πῶς γὰρ μήτηρ, ἧς οὐδὲν τὸ τεχθὲν ἐπιφέρεται; Πῶς δ' ἂν καὶ λεχθείη τοκετὸς ἡ δίκην σωλῆνος ἀνοίκειος D πάροδος; Σκεῦος οὖν ποιοῦσιν, οὐ μητέρα, τὴν ἁγίαν Παρθένον. Καὶ οὐδὲ τοῦτο δύνανται συνιδεῖν, ὅτι τὸ « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο » καθ' ἑαυτῶν μᾶλλον προβάλλονται. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλος ὁ Λόγος, καὶ ἄλλο σὰρξ, δύο, καὶ οὐχ ἕν· εἰ δὲ τὸ αὐτὸ ὁ Λόγος καὶ ἡ σὰρξ, τὸ « Ἐγένετο » λέλυται. Οὐ γὰρ ὁ Λόγος Λόγος ἐγένετο· τὸ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ ὂν ἄλλο τι οὐκ ἐγένετο. Ὥστε ἀνάγκη ἢ τὸ « Ἐγένετο » ἀνατραπῆναι, ἢ τὰς δύο φύσεις ὁμολογηθῆναι. Τὸ γὰρ « Ἐγένετο » κατὰ τὸ ἀληθῶς φαινόμενον εἴρηται πρὸς τὴν τῶν ὁρώντων ὑπόληψιν, ἀγνοούντων τὸν μὴ ὁρώμενον Θεὸν Λόγον τότε. Ὥσπερ ἐάν τις εἴπῃ· Ὁ ποιμὴν

[32] II Cor. v, 21. [33] Isa. LIII, 10. [34] I Cor. VI, 17.

πρόβατον ἐξ ἀνδρὸς μεταβέβληται· ἀλλὰ καθάπερ πρόβατον ἐξ ἀνδρὸς ἀληθῶς ἐνεδύσατο, οὐ φύσεως ἀνάγκῃ ἀκουσίῳ, ἀλλὰ προαιρέσεως γνώμῃ καὶ εὐδοκίᾳ μόνον.

A factum est, » contra semetipsos torquere. Si enim aliud Verbum, aliud caro : duo sunt, non unum. Si Verbum et caro idem sunt, corruit vox « Factum est. » Neque enim Verbum factum est Verbum. Quod vero unum quoddam est, aliud quid non est factum. Igitur necesse est ut vel illud, « Factum est, » proscribamus, vel duas esse naturas affirmemus. Vocabulum enim « Factum est, » dicitur quatenus revera apparuit, ut ii qui vidissent certiores fierent, qui scilicet tum temporis Deum Verbum, quod minime videbatur, ignorarent. Ut si quis dixerit : Pastor ille de viro in ovem mutatus est, nempe quatenus revera ovem induit, non necessitate quadam naturæ involuntaria, sed consilio duntaxat et sponte sua.

IV.

Πρὸς τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ.

Πῶς οὖν τολμῶσί τινες, μετὰ τὸ δειχθῆναι δύο τὸν Λόγον καὶ τὴν σάρκα, τῶν δύο φύσεων ἐκβάλλειν τὴν σύνοδον ; πάσαις μαχόμενοι ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς, B πᾶσαν ὕβριν ἐπάγοντες τῇ ἀνυβρίστῳ φύσει, παντὶ φθονοῦντες τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως· ἅπασαν προφητείαν ταύτης ἐκβάλλουσιν, οἱ τὸ διπλοῦν τῶν φύσεων ἀθετοῦντες. Πάντα ὅσα ταπεινότερον εἴρηται τῇ φύσει δεχόμενα τῆς σαρκὸς, τηρεῖ τοῦ Λόγου τὴν δόξαν ἀκέραιον· ταύτης ἐκβαλλομένης, ἀνάγκη πάντα συνδραμεῖν εἰς τὸν Λόγον. Πᾶσα τοῖς ἀνθρώποις ἐλπὶς καὶ παῤῥησία διὰ τῆς τοῦ Λόγου πρὸς τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν ἑνώσεως. Οἱ δὲ τὸν Λόγον φάσκοντες εἰς σάρκα τετράφθαι, τὸ καύχημα τοῦ γένους ἐκένωσαν, καὶ τὰς λαμπρὰς ἡμῶν ἐλπίδας ἀβεβαίους ἀπέφηναν. Οὐκ ἔτι σεμνύνεται Ἀβραὰμ, οὐκ ἔτι ἀγάλλεται Δαβίδ· ψευδεῖς αἱ πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεις, εἴπερ οὐκ ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα ἀνίσταται ὁ Χριστός· C ἀλλ' ὁ Θεὸς Λόγος, αὐτὸς ἑαυτὸν σάρκα ποιήσας, τὴν ἐπιδημίαν ἐχαρίσατο. Πῶς οὖν οὐκ αἰσχύνονται καὶ Γραφαῖς θείαις πολεμοῦντες, καὶ ἀνθρώποις φθονοῦντες, καὶ Θεὸν ὡς παθητὸν βλασφημοῦντες, καὶ ψευδεῖς αὐτοῦ ἐπαγγελίας μηνύοντες, μᾶλλον δὲ οὐ ψευδεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιορκίαν τοῦ ἀψευδοῦς Θεοῦ καταχέοντες ; « Ὤμοσε γὰρ, φησὶ, Κύριος τῷ Δαβὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσει αὐτήν· ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ. » Μηδὲν οὖν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Δαβὶδ δεδωκότος, ἀλλ' ἐκ τοῦ Λόγου καινοτομηθείσης σαρκὸς, καὶ μία φύσις ἐν τῷ Δεσπότῃ Χριστῷ, καὶ δεῖ πάντως αὐτὸν νοεῖν ἢ Κύριον τοῦ Δαβὶδ ἢ υἱόν· τὰ γὰρ δύο ἡ μία φύσις οὐκ ἐπιδέχεται. Εἰ Θεὸς μόνον, οὐ κυρίως Υἱός· οὐ D γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει· οὐδὲ γνήσιος υἱὸς, ὁ μηδὲν ἔχων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ λεγομένου πατρός.

IV.

Adversus eos qui unam in Christo naturam esse dicunt.

Postquam igitur duo esse Verbum et carnem demonstratum est, quid est cur duarum conjunctionem naturarum quidam rejicere non dubitant? qui bellum Scripturis sanctis inferunt, naturam nulli obnoxiam injuriæ contumeliis afficiunt, divinam incarnationem generi hominum universo invident : respuunt omnem de illa editam prophetiam, qui duarum unionem naturarum dissolvunt. Quæcunque humilius de Christo dicuntur, ea carnis applicata naturæ, salvam Verbi gloriam conservant : carne sublata, in Verbum omnia concurrant necesse est. Omnis hominibus spes est et fiducia ex Verbi cum primitiis nostris unione. Qui vero Verbum dicunt in carnem esse mutatum, illi et gloriationem generis nostri ad nihilum redegerunt, et præclaram nostram spem infirmiorem reddiderunt. Non amplius gloriatur Abraham : non amplius exsultat David : promissa ad illum facta mendacia erunt, si quidem Christus secundum carnem de fructu ventris ejus non exortus est. At enim Deus Verbum semetipsum carnem faciens suo nos adventu dignatus est. Quomodo igitur non pudet eos contra Scripturam sanctam bellum facere, hominibus invidere, in Deum ut passibilem blasphemare, promissiones ejus mendacii arguere : imo non hoc tantum, sed et Deum ipsum, qui mentiri nescit, perjurii accusare? « Juravit enim, inquit, Dominus David veritatem, et non frustrabitur eam : de fructu ventris ejus sessurum super ipsius throno[88]. » Cum ergo nihil carni de substantia sua David dederit, sed ex Verbo, novo quodam modo facta sit, una natura est in Domino Christo, qui nihilominus aut Dominus aut filius Davidis intelligendus est : duo enim illa, una eademque natura non admittit. Si Deus tantum, non proprie Filius : quippe qui originem substantiæ ab ipso non trahit : nec vero germanus filius, qui nullam substantiæ ejus qui pater dicitur partem habet.

V.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸ ὁμολογεῖν φύσιν τὴν σάρκα, τετράδα ἐστὶν ἀντὶ Τριάδος κηρύττειν.

Πάλιν τὴν αὐτὴν κακουργίαν ἐν ἑτέροις ῥήμασι παρὰ τῶν ἐναντίων προβαλλομένην ὁρῶ. Ἄνω γὰρ ἁπλῶς εἰπόντες, δύο Υἱοὺς εἰσάγειν τοὺς ἐν ἑνὶ τὰ δύο νοοῦντας, μορφὴν Θεοῦ καὶ μορφὴν δούλου, πάλιν ἐν-

V.

Adversus eos qui dicunt carnem confiteri naturam, esse quaternitatem pro Trinitate dicere.

Rursum eadem adversarios improbitate in aliis agere disputationibus video. Nam cum supra simpliciter dixissent, qui duas in uno Christo formas, Dei et servi considerarent, eos duos Filios inducere, nunc rursum

[88] Psal. CXXXI, 11.

497 quaternitatem illos prædicare calumniantur, qui natura carnem assumptam credunt. Hoc porro dicunt sua freti auctoritate, non autem ex quadam consequentia. Quanquam non tam illis nobiscum res est, quam cum sanctis omnibus qui eadem per Spiritus sancti gratiam prædicarunt. A quibus nos illustrati sinceram in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti confessionem didicimus, et œconomiam incarnationis duarum unionem naturarum cognovimus. Qui vero humilia omnia ipsi Filii deitati volunt tribui, tollunt carnis naturam, ut hujus passiones necessario ascribantur Deo Verbo, converso illi quidem prius in carnem, sed ea quæ carnis sunt rursum patienti. Atque hac de causa crimen fidelibus impingunt, quæ sibi videntur sua solum auctoritate astruentes. Sane si carnis eamdem esse quam Patris, et Filii, et Spiritus sancti substantiam professi sumus unquam, quaternitatis nomen jure nobis objicitur, quippe qui eamdem in quatuor personis essentiam contemplemur; sin quod res est dicimus: consubstantialem Patri esse Filium, consubstantialem item Spiritum sanctum, carnem vero ad œconomiæ complementum, non substantiæ incrementum, susceptam: qua illi ratione accessionem numeri ex carnis natura fabricant, adeo diversam, ac si alia consubstantialis persona esset, superinducentes? neque id tamen carne in se ipsa considerata, sed in inseparabili cum Deo Verbo conjunctione agnita, ut ea neque amplius videatur separata, neque ut consubstantialis reliquis personis pari modo annumeretur. Noster igitur sermo incarnationem profitetur, quaternitatem, ut dixi, non inducit, et Verbi tuetur impassibilitatem, et Scripturis universis consentit. Adversariorum vero doctrina et fidem omnem iis quæ ab initio scripta sunt negat, et carnis assumptionem rejicit; denique aut Verbum Deum mutatum et passum, aut ficte gesta fuisse omnia liquido declarat. Quod si ideo carnem necessario nobis in quaternitatis numerum ducunt asciscendam, quod per mediatricem purissimam carnem multa nos beneficia accepimus et accepturos deinceps speramus: restat ut togam illam, cujus oram ubi cum fide tetigisset illa fontem sanguinis circumferens mulier, sanitatem furata est, in memoratorum numerum ascribere, et quintum aliquod in prædicatione gloriosa illa togam inducere: non illam quidem ut pari cum unitis naturis modo honoratam, sed ut ad stupendi operationem miraculi ascitam. Cum igitur tantam a purissima carne gratiam accipiat toga, mulierique impertiat, nec tamen gloriosæ celebrationis numerum augeat, nos quoque carnem illam divinam omnipotenti Verbo inseparabiliter unitam honorantes, salutem quidem nos per illam consequi profitemur, sed Trinitatis numerum salvum retinemus, cum unum sit caro cum Verbo, tum propter inseparabilem unionem, tum propter

A ταῦθα τετράδα κηρύσσειν συκοφαντοῦσι τοὺς φύσει τὴν σάρκα ἀνειλῆφθαι πιστεύοντας. Τοῦτο δὲ λέγουσι μὲν ἐπ' ἐξουσίας, οὐκ ἔκ τινος ἀκολουθίας· προφέρουσι δὲ οὐ τοσοῦτον ἡμῖν, ὅσον τοῖς ἁγίοις πᾶσι, τοῖς τοιαῦτα διὰ τῆς πνευματικῆς κηρύξασι χάριτος, παρ' ὧν ἡμεῖς φωτισθέντες, τὴν μὲν ἀνόθευτον ὁμολογίαν ἐν ὀνόματι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐδιδάχθημεν, τὴν δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν ἐκ δύο φύσεων ἐγνωρίσαμεν. Ἀλλ' οἱ βουλόμενοι πάντα ταπεινὰ φέρειν εἰς αὐτὴν τοῦ Υἱοῦ θεότητα, παραγράφονται τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν· ἵνα τὰ πάθη ταύτης ἐξ ἀνάγκης ἐπιγραφῇ τῷ Θεῷ Λόγῳ, τραπέντι μὲν πρότερον εἰς σάρκα, παθόντι δὲ αὖθις τὰ τῆς σαρκός. Καὶ τούτου χάριν ἔγκλημα τοῖς πιστοῖς ἐπισείουσιν, αὐθεντίᾳ μόνῃ τὰ δοκοῦντα κατα- B σκευάζοντες. Εἰ μὲν γὰρ ἐλέγομεν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι τὴν σάρκα, καλῶς τετράδα ὠνόμαζον, ὡς τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐν τέτταρσι προσώποις θεωρουμένης· εἰ δὲ λέγομεν, ὅπερ ἐστὶν, ὁμοούσιον μὲν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ὁμοούσιον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἰληφέναι δὲ τὴν σάρκα εἰς ἐκπλήρωσιν οἰκονομίας, οὐκ εἰς αὔξησιν οὐσίας· πῶς ἀριθμοῦ προσθήκην ἐργάζονται, τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν τοσοῦτον παρηλλαγμένην, ὡς ἕτερον πρόσωπον ἐπεισάγοντες ὁμοούσιον; καὶ τοῦτο οὐ καθ' ἑαυτὴν αὐτῆς θεωρουμένης, ἀλλ' ἐν ἀχωρίστῳ συναφείᾳ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον γνωριζομένης· ὥστε μηκέτι κεχωρισμένην αὐτὴν ὁρᾶσθαι, μήτε ὡς ὁμοούσιον τῷ ἴσῳ τρόπῳ συναριθμεῖσθαι. C Ὁ μὲν οὖν ἡμέτερος λόγος καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν ὁμολογεῖ, καὶ τετράδα, καθώς φησιν, οὐ ποιεῖ, καὶ φυλάττει τῷ Λόγῳ τὸ ἀπαθὲς, καὶ πρὸς πάσας συμφωνεῖ τὰς ἁγίας Γραφάς· ἡ δὲ τῶν ἐναντίων νομοθεσία καὶ τοῖς γεγραμμένοις ἀπ' ἀρχῆς ἀπειθεῖ, καὶ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν ἀθετεῖ, καὶ τὸν Θεὸν Λόγον τετράφθαι καὶ πεπονθέναι δηλοῖ, ἢ κατὰ φαντασίαν πάντα ἐπιδεδεῖχθαι. Εἰ δὲ διὰ πολλὰς ἡμᾶς εὐεργεσίας διὰ τῆς μεσιτευούσης ἀχράντου σαρκὸς εἰληφέναι τε καὶ λήψεσθαι ἐλπίζειν ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς εἰς ἀριθμὸν τετράδος παραλαμβάνειν τὴν σάρκα· ὥρα αὐτοῖς καὶ τὸ ἱμάτιόν που τοῦ κρασπέδου, οὗ πιστῶς ἀψαμένη ἡ γυνὴ ἡ τὴν τοῦ αἵματος πηγὴν περιφέρουσα, τὴν ἴασιν ἔκλεψεν, εἰς συναρίθμησιν τῶν μνημονευομένων λαμβάνειν, καί τι πέμπτον ἐν τῷ D κηρύγματι τῆς δοξολογίας τὸ ἱμάτιον παρεισάγειν· οὐχ ὡς τιμηθὲν τῷ αὐτῷ τῆς ἑνώσεως τόπῳ, ἀλλ' ὡς παραληφθὲν εἰς θαυματουργίαν παράδοξον. Τοῦ τοίνυν ἱματίου τοσαύτην ἐκ τῆς ἀχράντου σαρκὸς λαβόντος χάριν, καὶ μεταδόντος τῇ γυναικὶ, καὶ μηδὲ προσθήκην τοῦ ἀριθμοῦ ἐπὶ δοξολογίας ποιήσαντος· οὕτω καὶ τὴν ἔνθεον σάρκα τὴν ἀναποβλήτως ἡνωμένην τῷ παντοδυνάμῳ Λόγῳ τιμῶντες, εὑρεῖν μὲν δι' αὐτῆς ὁμολογοῦμεν τὴν σωτηρίαν, τηροῦμεν δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῆς Τριάδος ἀπαρεγχείρητον, ὡς ἓν οὖσαν ἅμα τῷ Λόγῳ κατὰ τὸ ἀχώριστον τῆς ἑνώσεως, καὶ ἀδιαίρετον τῆς προσκυνήσεως. Ἀλλ' ὅσα μὲν ἐφαρμόζοντα (22) τῇ θείᾳ φύσει φάσκουσι γεγονέναι,

(22) Edit. Comm., ἐφαρμόζοντας.

τὸ δυνατὸν τοῦ Θεοῦ πρὸς κατασκευὴν ἀπρεποῦς ἐννοίας λαμβάνουσι, Παύλου λέγοντος· Ἀδύνατον τῷ Θεῷ καὶ τὸ ψεύσασθαι, καὶ τὸ ἑαυτὸν ἀρνήσασθαι· ὅσα δὲ καὶ ἁρμόζοντα τῷ Θεῷ καὶ σωτήρια καὶ θεοπρεπῆ καὶ φιλάνθρωπα, ταῦτα πρὸς τὸ ἀδύνατον μεταφέρουσι, μὴ παραχωροῦντες τῇ δεσποτικῇ σοφίᾳ τοῦ δύνασθαι καὶ λαβεῖν σάρκα, καὶ μὴ ποιεῖν τετράδα. Οὕτω κρίσις αὐτοῖς ἐμφιλόνεικος, τὰ μὲν ἀπρεπῶς παρ' αὐτῶν καινοτομούμενα βεβαιοῦν τῷ λέγειν, ὅτι πάντα δύναται ὁ Θεός· τὰ δὲ παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς εὐσεβῶς κηρυσσόμενα μηκέτι δέχεσθαι ὡς ἀληθῆ, καὶ δυνατὰ, καὶ συμφέροντα· λαμβάνειν δὲ αὐτὰ εἰς πλοκὴν ζητημάτων, καὶ μὴ ἀποδιδόναι τῇ δυνάμει τοῦ πάντα ποιοῦντος τὰ ἀνήκοντα ὑπὲρ ἀνθρωπίνην κατάληψιν.

VI.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι κατ' ἄνθρωπον γινώσκειν τὸν Δεσπότην Χριστὸν, εἰς ἄνθρωπόν ἐστι τὰς ἐλπίδας ἔχειν.

Ἀλλὰ γὰρ, μὴ ἀρκεσθέντες τοῖς οὕτως ἀτόποις καὶ ἀναισχύντοις προβλήμασι, προσέθηκαν καὶ ἄλλην ἰταμωτέραν ἀπόφασιν, λέγοντες εἰς ἄνθρωπον ἔχειν τὰς ἐλπίδας τοὺς Θεὸν καὶ ἄνθρωπον καθ' ἑκατέραν φύσιν ὁμολογοῦντας τὸν Χριστόν. Ἐπὶ τούτοις αὐτῶν πυθέσθαι καλόν. Δεῖ πείθεσθαι ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς, ἢ κατ' αὐτοὺς οὐ δεῖ; Εἰ μὲν γὰρ δεῖ, παρ' αὐτῶν ἀκηκόαμεν, καὶ αὐταῖς ἐγκαλείτωσαν· εἰ δὲ λέγοιεν, ὡς οὐ δεῖ, φανερῶς ὁμολογείτωσαν τὴν πρὸς τὰς ἱερὰς βίβλους ἄσπονδον μάχην, καὶ οὐδεὶς ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς, οἷα πρὸς ἀλλοτρίους, λόγος. Παρ' αὐτῶν ἀκηκόαμεν· «Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν·» καὶ ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί· «Νῦν δέ με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν λελάληκα ὑμῖν. Εἷς Θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκὸς, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ὁ πρῶτος Ἀδὰμ, ὁ δὲ ἔσχατος Χριστός. Δι' ἀνθρώπου θάνατος, δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν.» Τοσαῦτα ἐν λόγοις, καὶ πολλῷ πλείω σφόδρα ὅσα πάλιν ἐν ἔργοις. Ἐγεννήθη βρέφος, περιεγράφη σπαργάνοις, ἐτράφη γάλακτι, περιετμήθη κατὰ τὸν νόμον, προέκοψεν ἡλικίᾳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι, πεῖναν ἔγνω, δίψαν οὐκ ἠγνόησε, πόνων αἴσθησιν ἔλαβε, ταραχῆς καὶ ἀδημονίας καὶ λύπης πεῖραν ἐδέξατο, κατὰ πάντα ὡμοιώθη τοῖς ἀδελφοῖς χωρὶς ἁμαρτίας. Μάστιξιν ὑπεβλήθη, σταυρῷ προσηλώθη, ἥλοις περιεπάρη, θανάτου ἐγεύσατο, ταφῇ παρεδόθη, γέγονεν ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν ᾅδην, καὶ κρατηθῆναι μὴ δυνηθεῖσα πάλιν ἀπεδόθη τῷ σώματι, καὶ γέγονεν ἡ ἀνάστασις· εἶτα ἐπαφὴ καὶ ψηλάφησις τῶν ἀπιστούντων· εἶτα τροφὴ πιστουμένη τοῦ σώματος τὴν ἀνάστασιν· εἶτα ἀνάληψις εἰς οὐρανὸν ὁρώντων πολλῶν. Τοσαῦται μαρτυρίαι τῶν γεγραμμένων, τοσαύτη πληροφορία γενομένων, τοσούτων ἡ οἰκονομία πρόξενος ἀγαθῶν. Καὶ ταῦτα πάντα κελεύουσι παρορᾶν, καὶ τοσούτων καὶ τοιούτων ἀπεναντίας χωρεῖν, ἀνθρωπότητα δὲ διὰ τούτων

indivisam adorationem. Sed quæcunque divinæ naturæ non conveniunt, ea potentiæ Dei ad astruendam absurdam suam opinionem ascribunt, Paulo dicente Deum non posse mentiri, nec seipsum negare. Quæ vero et Deo convenientia, et salutaria, et divina, et in hominum gratiam facta sunt, ea impossibilia esse dicunt : neque id divinæ sapientiæ concedunt, ut possit carnem sumere, quin faciat quaternitatem. Ita nimirum illi contentiosi sunt, ut absurda quidem sua commenta confirmare nitantur dicendo, omnia posse Deum; quæ vero pie a sacra Scriptura prædicantur, non admittant ut vera, ut possibilia, ut utilia; sed ex iis quæstionum laqueos nectant, nec omnium Creatoris potestati ea tribuant quæ captum superant humanum.

498 VI.

Adversus eos qui dicunt Christum Dominum ut hominem agnoscere, esse in hominem spem suam habere.

At illi non contenti tam absurdis impudentibusque propositionibus, aliam multo impudentiorem sententiam addidere, dicentes, in hominem spem illos habere, qui Christum secundum utramque naturam Deum et hominem esse confitentur : super his percontari illos operæ pretium fuerit. Aut sanctis obtemperare Scripturis oportet, aut secundum illos non oportet; si oportet, id ex Scripturis didicimus, illas ergo incusent; si dicant, non oportere, palam ergo faciant suum in sacros libros irreconciliabile bellum, nec ullus nobis cum illis, utpote extraneis, sit sermo. Ex Scripturis audivimus : « Homo in plaga constitutus, et sciens ferre infirmitatem [56] : » et quod Filius sit hominis : « Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis [57]. Unus Deus, unus mediator Dei et hominum, homo Jesus Christus [58]. Primus homo ex terra terrenus, secundus homo Dominus ex cœlo [59]. Primus Adam, ultimus vero Christus. Per hominem mors, per hominem resurrectio mortuorum [60]. » Hæc tot tantaque verba, ac multo plura opera sunt, quæ testimonium reddant. Natus est infans, pannis involutus, lacte nutritus, circumcisus secundum legem, profecit ætate, sapientia et gratia, famem expertus est, sitim non ignoravit, labores sustinuit, perturbationem, anxietatem animi, et dolorem expertus est, per omnia assimilatus est fratribus, excepto peccato. Flagellis cæsus est, actus in crucem, clavis confixus, mortem gustavit, sepulturæ traditus est, descendit anima ejus ad inferos, et cum ibi detineri non posset, reddita est corpori, et facta resurrectio est : hinc palpatio et contrectatio incredulorum, deinde sumptus cibus est, qui resuscitati corporis fidem faceret : deinde assumptio in cœlum multis videntibus. Tot tantaque sunt Scripturarum testimonia, tanta rerum gestarum certitudo, tot tantaque nobis bona œconomia conciliat. Et præcipiunt tamen ut hæc omnia

[56] Isa. LIII, 3. [57] Joan. VIII, 40. [58] I Tim. II, 5. [59] I Cor. XV, 47. [60] ibid. 21.

despiciamus, ac contra isthæc tanta et hujusmodi procedamus, hisque demonstratam testimoniis humanitatem non secundum naturam confiteamur; humanitatem vero non nudam. Ad hæc restat ut apostolicam opponamus vocem : « Oportet obedire Deo magis quam hominibus [61]. » Cum igitur humanitas divinitati ineffabiliter et inseparabiliter unita sit, ita quidem, ut idem et infans videatur, et Deus agnoscatur, « Puer, » inquit propheta, « natus est nobis, et Filius datus est nobis, et vocatur nomen ejus, magni consilii Angelus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis [62]. » Fasciis circumscribitur : sed nullis circumscriptum terminis imperium in creaturas universas exercet. In præsepe ponebatur, sed angelorum celebratus hymno glorificabatur : famem et sitim toleravit, sed ex quinque panibus aliquot hominum millia saturavit, et superantia duodecim canistrorum fragmenta, prout voluit, ostendit. Ut paucis rem complectar, mortem degustavit, sed eum qui mortis imperium tenebat destruxit : ac in cruce quidem, dum pateretur, corpus ejus pendebat; qui vero in illo erat Deus Verbum, is suam nullis passionibus obnoxiam potentiam ubique declarabat. Movebatur terra, scindebantur petræ, occultabatur sol, velum rumpebatur, aperiebantur sepulcra, resurgebant mortui novi ruptorum mortis vinculorum præcones : creaturæ denique universæ invisibilem crucifixi deitatem nuntiabant. Qualis igitur supererit excusatio, si tanta salute neglecta, tam certis testimoniis contemptis, novis contentiosorum hominum opinionibus adhæserimus? Verum quod omnibus modis Christum Salvatorem deceat agnoscere Deum pariter et hominem **499**, secundum utramque naturam, licet nos tacuerimus, lapides clamabunt. Quod vero non in homine simpliciter spem suam habeant repositam, qui sic sentiunt, operæ pretium est, perspicue demonstrare. Tametsi si qua suborta est quæstio, aut solutionem ejus quæsitam oportuit, aut inscitiam fateri propriam, nec a Scriptura discedere. Jam porro facile est congruam invenire rationem, quare in carnalem hominis facti (Verbi) adventum, in salutarem Domini œconomiam, spem reponamus nostram, dum invisibilem Deum Verbum per visibilem carnem cognoscimus, et per ejus passionem impassibilitatem accipere credimus: omnia autem gesta deitati cum carne conjunctæ ascribimus, et ita unam adorationem incarnato et homini facto Deo Verbo afferimus. Neque enim mulier illa quæ fimbriam contrectavit, in fimbriam spem habere deprehensa est, sed in potestatem invisibilem ejus qui erat vestimento indutus, cujus erat fimbria. Neque is qui sputo fuit a cæcitate sanatus, in sputum habuit fiduciam; sed in invictam ejus potentiam qui jussit illum ita medelam accipere. Nam qui hodie ad sanctum altare accedunt, ipsumque amplectuntur, ac cum timore et gaudio salutant,

[61] Act. v, 29. [62] Isa. ix, 6.

A ἀποδεδειγμένην μὴ κατὰ φύσιν ὁμολογεῖν· ἀνθρωπότητα δὲ οὐ ψιλήν. Πρὸς ταῦτα καιρὸς ἀποστολικὴν ἀντιθεῖναι φωνήν· « Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις. » Οὕτω δ' ἀνθρωπότητος ἀῤῥήτως ἡνωμένης καὶ ἀχωρίστως θεότητι, ὡς τὸν αὐτὸν βρέφος καὶ παιδίον βλέπεσθαι, καὶ Θεὸν γινώσκεσθαι. « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, » φησὶν ὁ προφήτης, « Υἱὸς καὶ ἐδόθη, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος, θαυμαστὸς, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός. » Ἐν σπαργάνοις περιγράφεται· ἀλλὰ πάσῃ τῇ κτίσει τὴν δεσποτείαν ἀπερίγραφον ἐπιδείκνυται. Ἐν φάτνῃ ἐτίθετο, ἀλλὰ παρ' ἀγγέλων ὑμνούμενος ἐδοξάζετο· πεῖναν καὶ δίψαν ὑπέμεινεν, ἀλλ' ἐκ πέντε ἄρτων χιλιάδας ἐχόρτασε, καὶ περισσείαν κλασμάτων δεκαδύο κοφίνων, ὡς ἠθέλησεν, ἔδειξε. Συντόμως εἰπεῖν, ἐγεύσατο B θανάτου, ἀλλὰ κατέλυσε τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου· καὶ κατ' αὐτὸ δὲ τὸ πάθος, ἐπὶ σταυροῦ μὲν ἦν τὸ σῶμα κρεμάμενον, πανταχοῦ δὲ ὁ ἐν αὐτῷ Θεὸς Λόγος τὴν ἀπαθῆ δυναστείαν ἐπιδεικνύμενος ἦν. Ἐσείετο γῆ, ἐσχίζοντο πέτραι, συνεκαλύπτετο ἥλιος, διεῤῥήγνυτο καταπέτασμα, τάφοι ἠνοίγοντο, νεκροὶ ἀνεπήδων, ξένοι κήρυκες τῆς καταλύσεως τοῦ θανάτου, πᾶσα κτίσις τὴν ἀόρατον θεότητα τοῦ ἐσταυρωμένου ἐμήνυε. Ποίαν ἕξομεν ἀπολογίαν, τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας, καὶ τοσαύτην παριδόντες πληροφορίαν, συνθέμενοί τε ταῖς τῶν φιλονεικούντων καινοτομίαις; Ἀλλ' ὅτι μὲν κατὰ πάντα τρόπον ἁρμόζει γινώσκειν τὸν Σωτῆρα Χριστὸν Θεὸν ἅμα καὶ ἄνθρωπον, κατὰ φύσιν ἑκατέραν, κἂν ἡμεῖς σιωπήσωμεν, C οἱ λίθοι κράξονται· τὸ δὲ μὴ ἔχειν εἰς ἄνθρωπον ἁπλῶς τὰς ἐλπίδας τοὺς οὕτω πιστεύοντας, ἀναγκαῖον δεῖξαι σαφῶς. Καίτοιγε καὶ εἴ τις ἀνέκυπτεν ἀπορία, ταύτης ἐχρῆν τὴν λύσιν ζητεῖν, ἢ τὴν οἰκείαν ἀμάθειαν ὁμολογεῖν, οὐ τῶν γεγραμμένων ἀναχωρεῖν. Νυνὶ δὲ καὶ ῥᾴδιον τὸ πρέπον εὑρεῖν, ὅτι τὰς ἐλπίδας ἔχομεν εἰς τὴν ἔνσαρκον τοῦ ἐνανθρωπήσαντος παρουσίαν, εἰς τὴν σωτήριον τοῦ δεσπότου οἰκονομίαν, διὰ μὲν τῆς ὁρωμένης σαρκὸς τὸν ἀόρατον Θεὸν Λόγον ἐπιγινώσκοντες, καὶ διὰ τοῦ πάθους ταύτης τὴν ἀπάθειαν λαμβάνειν πιστεύοντες· πάντα δὲ τὰ γενόμενα, τῇ ἡνωμένῃ τῇ σαρκὶ θεότητι ἐπιγράφοντες, καὶ οὕτω μίαν τὴν προσκύνησιν τῷ σαρκωθέντι καὶ ἐνανθρωπήσαντι Θεῷ Λόγῳ προσάγοντες. Οὐδὲ γὰρ ἡ ἁψαμένη γυνὴ τοῦ κρασπέδου εἰς D κράσπεδον ἔχουσα τὰς ἐλπίδας ἠλέγχετο, ἀλλ', εἰς τὴν ἀόρατον δύναμιν τοῦ τὸ ἱμάτιον περιβεβλημένου, οὗπερ τὸ κράσπεδον. Οὐδὲ ὁ τῷ πτύσματι τῆς τυφλώσεως ἐλευθερωθεὶς, εἰς πτύσμα τὴν πεποίθησιν εἶχεν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀήττητον ἐξουσίαν τοῦ κελεύσαντος αὐτὸν οὕτω τὴν ἴασιν δέξασθαι. Ἐπεὶ καὶ νῦν οἱ προσιόντες ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ, περιπτυσσόμενοι δὲ τοῦτο, καὶ μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς ἀσπαζόμενοι, οὐκ εἰς λίθον ἢ ξύλον ἁπλῶς ἐπερείδονται, ἀλλ' εἰς τὴν διὰ τοῦ λίθου ἢ ξύλου τοῖς εὐσεβέσι μνημονευομένου χάριν. Ἢ σὺ καὶ τοὺς σωθέντας ποτὲ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Μωϋσέως διὰ τοῦ βλέπειν εἰς τὸν ὑψωθέντα χαλκοῦν ὄφιν, ὄψει τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐπιτρέ-

πειν διέβαλες; Εἰ δὲ ἡ εἰκὼν τοῦ μυστηρίου τοσαύτην ἐνέργειαν δι' ὄφεως ἐπεδείξατο· πόσῳ μᾶλλον αὐτὸ τῆς χάριτος τὸ πρωτότυπον δι' ἀνθρώπου σοι παρέξει, καθὼς καὶ παρέσχε τοῖς πιστοῖς τὰς πολυτρόπους εὐεργεσίας κατὰ τὸν εἰπόντα· « Ὥσπερ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, οὕτω δι' ἀνθρώπου ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. »

A non in lapidem aut lignum temere innituntur, sed in gratiam per lignum et lapidem a sanctis viris memoratam. An tu eos qui tempore beati Moysis visu exaltati ænei serpentis sanati sunt, serpenti salutem commisisse suam calumniaris? Quod si mysterii imago tantam per serpentem efficientiam exhibuit; quanto majorem ipse gratiæ prototypus per hominem tibi afferet, quemadmodum fidelibus varia attulit beneficia, juxta illud: « Quemadmodum per hominem mors, ita per hominem resurrectio mortuorum [63]. »

VII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἔπαθεν ἀπαθῶς Θεὸς Λόγος.

Πολλαῖς καὶ λίαν σκαιῶς προτεθείσαις πλοκαῖς συντόμως κατὰ δύναμιν ἀντειπόντες, οὐκ οἴδαμεν τί χρησόμεθα τῇ νυνὶ προκειμένῃ, παίζειν μὲν οὐ βουλόμενοι, παιδεύειν δὲ μάλιστα πρὸς παιδιὰν καταγέλαστον οὕτως ἀναγκαζόμενοι, ἣν καὶ τὸ ἁπλῶς εἰπεῖν χλεύην ἐστὶν εἰσενεγκεῖν. Ἔπαθεν ἀπαθῶς. Ὦ τῆς ἀδιανοήτου σοφίας! Ὦ τῆς παιζούσης διδασκαλίας, οἰκοδομούσης ἅμα καὶ καθαιρούσης! οἷά ἐστιν ἰδεῖν τὰ τῶν παίδων ἐν ψάμμοις ἀθύρματα. Ἔπαθεν ἀπαθῶς· πρὶν ἀκούσω τοῦ ῥήματος, ἐπιλανθάνομαι τῆς σημασίας τοῦ, ἔπαθεν. Ἐπαγόμενον γὰρ τὸ, ἀπαθῶς, οὐκ ἐᾷ θάνατον, καὶ ταφὴν, καὶ ἀνάστασιν δέχεσθαι, ἃ τὸ τῆς ἡμετέρας ἔχει σωτηρίας κεφάλαιον. Εἰ γὰρ ἔπαθε, πῶς ἀπαθῶς; Εἰ ἀπαθῶς, πῶς ἔπαθε; Λαλήσωμεν ἀλαλήτως, καὶ νοήσωμεν ἀνοήτως. Τίς εἶδε πίπτοντα ἀπτώτως, ἐγειρόμενον ἀνεγέρτως, πονοῦντα ἀπόνως, φρονοῦντα ἀφρόνως, λαλοῦντα ἀλαλήτως, ὠφελοῦντα ἀνωφελῶς (23), λυόμενον ἀλύτως, ἵνα λέξωμεν τὸ, ἔπαθεν ἀπαθῶς; Τίς ἡ τῆς ἀφροσύνης ἐπίτασις; τίς ἡ τῆς μανίας ἔνστασις; τίς ἡ τῆς ἀνοίας παραπληξία; Περὶ μυστηρίου φρικωδεστάτου φέρειν ῥήματα γέλωτα πλατὺν ἐργαζόμενα, λόγον ἐπαγγέλλεσθαι καὶ ἀλογίαν προβάλλεσθαι, ἀπόκρισιν διδόναι ἴσην τοῦ μὴ διδόναι, ἀσαφεστέραν ἑρμηνείαν παρέχειν μείζονος ἀπορίας μητέρα. Πῶς οὐδεὶς τῶν ἁγίων εἰς τοσοῦτον ὕψος ἀναδραμεῖν θεωρίας, ἢ εἰπεῖν ἠδυνήθη τὸ πολυθρύλλητον ἐκεῖνο ῥῆμα, ἔπαθεν ἀπαθῶς; Πῶς αἱ πολύστιχοι βίβλοι τὴν ὑπέρογκον ταύτην ἀποκάλυψιν ἡμῖν οὐκ ἐγνώρισαν; Παῦλος, εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀνελθὼν, καὶ τῶν ἀῤῥήτων ῥημάτων ἀκούσας ἐν παραδείσῳ, τοιοῦτο οὐδὲν ἀπεφήνατο. Μὴ ἄρα, τούτοις καταλιμπάνων τὴν τῶν ὑπερβαινόντων ἐξήγησιν, οὕτως οὐκ εἶπεν· Ἔπαθεν ἀπαθῶς· ἀλλ', « Ἔμαθε, φησὶν, ἀφ' ὧν ἔπαθε· » καὶ, « Πεπειραμένος, κατὰ πάντα, καθ' ὁμοιότητα; » Τὸ « πεπειραμένος, » πόῤῥωθεν ἀνεῖλε τῶν τοιούτων λόγων τὴν ληρῳδίαν· Ὁ γὰρ κατὰ πάντα πεπειραμένος καθ' ὁμοιότητα, ἢ πέπονθεν οὐκ ἀπαθῶς, ἵνα φυλάξῃ τὸ, « κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα· » ἢ καὶ τοὺς ἄλλους δείκνυσι παθόντας ἀπαθῶς, ἵνα σώσῃ τὴν πρὸς αὐτοὺς ὁμοιότητα. Ὥστε ἢ καὶ τὸν Σωτῆρα πεπονθέναι ἀληθῶς ὁμολογητέον, ἢ καὶ τοὺς ἄλλους ἀπα-

VII.

Adversus eos qui dicunt: Impassibiliter passus est Deus Verbum.

Postquam multas atque contortas propositiones B pro facultate confutavimus, ad præsentem nescimus quid respondeamus. Cum jocari quidem non sit animus, ad ludicra tamen et ridicula confutanda vel inviti cogimur, quorum vel simplex mentio risum moveat. Passus est impassibiliter; o inconsideratam sapientiam! o ludicram doctrinam una ædificantem et destruentem, ut videre pueros est in arena ludentes. Passus est impassibiliter: antequam audiam illud dictum quid significet, passus est, obliviscor: nam quod adjicitur, impassibiliter, non admittit mortem, sepulturam, et resurrectionem, quæ salutis nostræ summam complectuntur. Nam si passus est, quomodo impassibiliter? Si impassibiliter, quomodo passus est? Loquamur sine loquela, intelligamus sine intelligentia. Quis C vidit unquam cadentem sine casu, excitatum sine excitatione, laborantem sine labore, prudentem imprudenter, loquentem sine loquela, utilitatem afferentem inutiliter, solutum insolute, ut dicamus passus est impassibiliter? Quæ tanta hæc dementia? quæ furoris perseverantia? quis amentiæ stupor? De tremendo nimirum mysterio verba proferre, amplam risus materiam moventia? polliceri rationi congrua, et a ratione alienissima proferre? ita respondere, ut videare non respondisse? interpretationem exhibere re explicanda obscuriorem, et majoris dubitationis matrem? Qui fit quod sanctorum nemo tam alta contemplari, nec illo tantopere celebrato verbo uti potuit, passus est impassibiliter? Ipsæ sacræ litteræ tot versibus distinctæ D quid est cur magnificam hanc revelationem nos minime docuerunt? Paulus in tertium cœlum ascendit, et arcana verba in paradiso audivit, sed hujusmodi nihil pronuntiavit. An **500** vero, relicta ipsis eorum, quæ captum omnem superant expositione, non dixit, passus est impassibiliter, sed « ex iis, ait, quæ passus est, didicit [64]: » Item « tentatus est in omnibus similiter [65]? » Qua voce, « tentatus est, » verba ejusmodi nugatoria jamdiu sustulit. Nam qui in omnibus ad similitudinem tentatus est, is aut passus est non impassibiliter, ut firma maneant illa, « in omnibus similiter, » aut

[63] 1 Cor. xv, 21. [64] Hebr. v, 8. [65] Hebr. iv, 15.

(23) Mss., προνοοῦντα ἀφρόνως, λαλοῦντα ἀνωφελῶς, male. Editi quædam omiserant.

alios quoque impatibiliter pati ostendit, ut servet eam quam cum illis habet similitudinem. Quamobrem alterutrum est profitendum, aut vere passum esse Salvatorem nostrum, aut alios quoque impatibiliter passos, ad quorum similitudinem Dominus tentatus fuisse prædicatur. Quæ porro patientiæ demonstratio ex eo quod impassibiliter patiatur? Quomodo dicitur patientia Christi, si nullum doloris sensum percepit? Qua ratione ostenditur ejus erga homines ineffabilis et incomparabilis amor, si absque laboribus passio fuit? Quis pati recusaverit, non modo pro amicis, sed etiam pro adversariis, si pati liceat impassibiliter? Quid erat ergo quod Dominus diceret, « Spiritus promptus est, caro autem infirma [66], » si passionem absque dolore experturus erat? Quæ causa erat quod ad Patrem clamaret: « Pater, si possibile est, transeat a me calix iste [67]? » Quare supplices preces cum vehementi clamore et lacrymis ad eum qui se a morte eripere posset offerebat? Aut igitur vera illa omnia credenda, et passionem veram fuisse confitendum est, aut passionem illam sine passione, necesse est reputare speciem plane, fictionem et phantasiam fuisse. Si non vere passus est, nec vere utique resurrexit. Si revera non gustavit mortem, nec stimulos mortis restinxit, adhuc in peccatis sumus nostris, adhuc mors omnibus dominatur, adhuc ab hæreditate sumus alieni. Si namque ficta mors, si mendax testamentum; nec vera erit hæreditas. Hæc nobis lex pronuntiat: « Testamentum in mortuis confirmatum est [68]. » Si ergo is vere mortuus non est qui Novum Testamentum nobiscum iniit, irrita sane quæ in Testamento sunt, rejectique ii qui hæredes sunt vocati. Sed apage ejusmodi vesaniam, o homo! Nam qui Testamentum pepigit, mortuus est, et ratum est Testamentum, hæreditasque proposita credentibus, ac supplicium sycophantis paratum. Reperiuntur namque complures contra Deum falsi testes, qui dicunt eum suscitasse Christum a mortuis, quem non vere mortuum excitavit, si quidem passus est impassibiliter. Et clamante Paulo passibilem esse Christum, Pauli adversarii contra clamant, illud « impassibiliter » proferendo.

A θῶς πεπονθέναι, ὧν καθ' ὁμοιότητα πεπειραμένος ὁ Δεσπότης κηρύσσεται. Τίς δὲ καὶ ὑπομονῆς ἀπόδειξις ἐκ τοῦ παθεῖν ἀπαθῶς; Πῶς λέγεται ἡ ὑπομονὴ τοῦ Χριστοῦ, εἰ μὴ πόνων αἴσθησιν ἔλαβε; Πῶς δὲ δείκνυται ἡ ἄφατος καὶ ἀπαράβλητος πρὸς ἀνθρώπους φιλοστοργία, εἰ δίχα πόνων τὸ πάθος ἐγένετο; Τίς οὐχ αἱρεῖται παθεῖν, οὐ μόνον ὑπὲρ φίλων, ἀλλ' ἤδη καὶ ὑπὲρ ἀντιδίκων, εἰ ὑπεμέξεστι παθεῖν ἀπαθῶς; Οὗ δὲ χάριν ἔλεγεν ὁ Δεσπότης, « Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής, » εἴπερ ἔμελλε τὸ πάθος ἀναλγήτως προσίεσθαι; Ἱνατί πρὸς τὸν Πατέρα ἐβόα· « Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο; » τίνος ἕνεκεν εὐχὰς ἱκετηρίους μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων πρὸς τὸν δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου προσέφερεν; B Ἢ οὖν πάντα ἀληθῆ πιστευτέον, καὶ τὸ πάθος ἀληθινὸν ὁμολογητέον· ἢ, τοῦ πάθους ἀπαθῶς γεγενῆσθαι λεγομένου, σχῆμα ἀνάγκη καὶ δόκησιν καὶ φαντασίαν πάντα λογίζεσθαι. Εἰ οὐ πέπονθεν ἀληθῶς, οὐδὲ ἀνέστη πάντως ἀληθῶς. Εἰ μὴ ὄντως ἐγεύσατο θανάτου, οὐδὲ τὰ κέντρα ἔσβεσε τοῦ θανάτου· ἔτι ἐσμὲν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, ἔτι βασιλεύει πάντων ὁ θάνατος· ἔτι τῆς κληρονομίας ἀλλότριοι καθεστήκαμεν. Εἰ γὰρ ὁ θάνατος ἀπατηλὸς, καὶ ἡ διαθήκη ψευδὴς, καὶ ἡ κληρονομία οὐκ ἀληθής. Νόμος ἡμῖν ταῦτα διαγορεύει· « Διαθήκη, » φησὶν, « ἐπὶ νεκροῖς βεβαία. » Εἰ οὖν οὐ τέθνηκεν ὄντως ὁ τὴν Καινὴν Διαθήκην πρὸς ἡμᾶς διαθέμενος, ἄκυρα τὰ τῆς Διαθήκης, ἀπόβλητοι οἱ λεγόμενοι κληρονόμοι. Ἀλλ' ἄπαγε τῆς τοιαύτης παραπληξίας, ὦ ἄνθρωπε! C Καὶ ὁ διαθέμενος γὰρ τέθνηκε, καὶ ἡ Διαθήκη κεκύρωται, καὶ ἡ κληρονομία τοῖς πιστεύουσι πρόκειται, καὶ ἡ τιμωρία τοῖς συκοφάνταις ἡτοίμασται. Εὑρίσκονται γὰρ πολλοὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ λέγοντες, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ὃν οὐκ ἀληθῶς τεθνηκότα ἤγειρεν, εἴπερ ἀπαθῶς ἔπαθε. Καὶ Παύλου βοῶντος, ὅτι παθητὸς ὁ Χριστὸς, οἱ Παύλου ἀντίδικοι τὸ « ἀπαθῶς » ἀντιφθέγγονται.

VIII.

Adversus eos qui dicunt: Passus est Deus ut voluit.

Qui secundum legem iter peragere volunt, curantque omnem effugere errorem, quidvis potius mali eligent, quam vel tantillum a via publica deflectant. Eodem prorsus modo qui per viam dogmatum veritatis volunt incedere, vestigiis inhærent eorum qui nunquam in itinere erraruut. Ubi autem regiæ viæ signa accurate edidicere, sollicite sibi cavent ab omni diverticulo: toti vero ex veritatis partibus consistunt. Cum ab hoc igitur scopo ii aberrarint qui adversaria nobis dogmata tradunt, vestigia quidem orthodoxorum Patrum amiserunt, nec non theologorum virorum (qui viam common-

VIII.

D *Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἔπαθεν ὁ Θεὸς ὡς ἠθέλησεν.*

Οἱ κατὰ νόμον ὁδοιπορίαν ἀνύειν ἐθέλοντες, καὶ φεύγειν πᾶσαν πλάνην σπουδάζοντες, πάντα μᾶλλον αἱρήσονται παθεῖν, ἢ μικρὸν τῆς λεωφόρου παρελθεῖν. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ τὴν ὁδὸν τῆς τῶν δογμάτων ἀληθείας βαδίζειν ἐθέλοντες, τηροῦσι μὲν τὰ ἴχνη τῶν ἀπλανῶς ὁδευσάντων· τὰ δὲ σημεῖα τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ μετὰ ἀκριβείας καταμανθάνοντες, πᾶσαν μὲν παραιτοῦνται παρεκτροπὴν, ὅλοι δὲ γίγνονται τῆς ἀληθείας. Τούτου τοίνυν ἀναχωρήσαντες τοῦ σκοποῦ, τὰ νῦν οἱ τὰ ἐναντία δογματίζειν ἐθέλοντες, τὰ μὲν ἴχνη τῶν ὀρθοδόξων πατέρων καταλελοίπασι, καὶ τὰ σημεῖα τῶν θεολόγων ἀνδρῶν,

[66] Matth. xxvi, 41. [67] ibid. 39. [68] Hebr ix, 17.

τῶν τὴν ὁδὸν ὑποδειξάντων, παρελογίσαντο, πολλὰς δὲ παρεκτροπὰς μετεδίωξαν, τὰς μὲν πάλαι παρ' ἑτέρων ἐξευρεθείσας, τὰς δὲ νῦν παρ' αὐτῶν καινοτομηθείσας, οἷά ἐστι καὶ ἡ παράλογος φωνὴ, τὸ, Ἔπαθεν ὁ Θεὸς ὡς ἠθέλησε. Μὴ δυνάμενοι γὰρ δεῖξαι τὴν φύσιν παθητὴν, τὴν βούλησιν συκοφαντῆσαι οὐκ ὤκνησαν· καὶ περὶ φύσεως ἐρωτώμενοι, περὶ βουλήσεως ἀποκρίνονται. Εἰ δεκτικὴ πάθους ἡ φύσις, ἐχέτω χώραν ἡ βούλησις· εἰ δὲ, κἂν μυριάκις δοθείη τὸ θέλειν, ἀμήχανον ἀνατραπῆναι φύσεως νόμον· πῶς οὐ μανία τὸ λέγειν, Ἔπαθεν ὡς ἠθέλησεν; Ἢ τίς τῶν εὖ φρονούντων οὐκ οἶδεν, ὅτι σύμφωνον δεῖ τῇ φύσει τὴν βούλησιν εἶναι; οὐ τὴν μὲν πρὸς ἄλλο ῥέπειν, τὴν δὲ πρὸς ἕτερον σπεύδειν· ἀλλὰ μένειν μὲν τὴν φύσιν ἐν τοῖς ἰδίοις ὅροις, θέλειν δὲ τὴν φύσιν ὃ πρέπει τῇ φύσει καὶ συνέσει· ὡς εἴ τις ἄλλο μὲν ταύ- B την ἔχειν λέγοι, ἄλλο δὲ θέλειν ἐκείνην, μάχην ἐπήγαγε καὶ πόλεμον· τῆς μὲν ἐγχειρούσης εἰς ἃ μὴ δεῖ, τῆς δὲ μὴ δεχομένης ὅσα μὴ πέφυκε. Τὸ γὰρ πάσχειν πεφυκὸς, καὶ θέλον καὶ μὴ θέλον τῷ πάσχειν ὑπόκειται· τὸ δὲ τοῦ πάσχειν ἐκτὸς κατὰ φύσιν, κἂν τις συγχωρήσῃ τὸ θέλειν, ὅπερ οὐχ οἷόν τε, τίς ποιήσει δέξασθαι τὴν οὐσίαν, ὅπερ οὐ πέφυκε; Πᾶν γένος ζώων φυλάττει τὸν τῆς οἰκείας οὐσίας νόμον ἀσάλευτον, καὶ ὡς γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς, οὕτω διαιτᾶται διὰ παντὸς, καὶ οὐδαμοῦ τὸ θέλειν ἀνατρέπει τὴν τάξιν. Κἂν μυριάκις ἄνθρωπος θέλῃ γενέσθαι πτηνὸς, ἀργεῖ τὰ τῆς βουλήσεως, ἐπειδὴ νικᾷ τὰ τῆς φύσεως· κἂν θέλῃ ψυχὴν ἔχειν ἑνὸς τῶν ἀλόγων, γελᾶται θέλειν, οὐ πληροῦται τὸ ἔργον. Εἶτα, πᾶσα μὲν φύσις C ἔχει τὸ ἀτυράννητον, καὶ κρείττων ἐστὶ πάσης ἐναντίας βουλήσεως· μόνη δὲ ἡ ἄτρεπτος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀθάνατος οὐσία δέχεται βούλησιν ἐναντίαν, καὶ ἡττᾶται τῇ τῆς θελήσεως ἀνάγκῃ; Ὢ τοῦ θαύματος! ἡ πᾶσαν οὐσίαν ἐν τοῖς οἰκείοις ὅροις φυλάττουσα, αὐτὴ τῶν τῆς ἀπαθείας ὅρων οὕτω ῥᾳδίως ἐξίσταται, καὶ οὐδὲ τοσοῦτον ὁ κτίσας ἅπαντα ἔχει, ὁπόσον κτίσματι δέδωκε; Πόθεν δὲ ὅλως ἐγνώρισται, ὅτι ἠθέλησε; Προφήτης οὐκ εἶπεν, Ἀπόστολος οὐκ ἐκήρυξεν· ἀλλ' οἱ μικρὸν ἡγούμενοι τὸ πάντων ὑπερορᾷν, ξένην φέρειν νομοθεσίαν μόνοι νεανιεύονται. Οὔτε τὸ « ἔπαθεν » ἀνέγνωμεν, οὔτε « ὡς ἠθέλησεν » εὕρομεν. Τίς γὰρ τῶν ἁγίων ἢ εἶδε πάσχοντα τὸν ἀπαθῆ καὶ ἀόρατον, ἢ τὴν περὶ τούτου θέλησιν κατενόησεν; Ὢ τόλμης τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τὰς ἀοράτους δυνάμεις D πηδώσης! Τίς παρῆλθε τὸν οὐρανόν; Τίς ὑπερέβη τοὺς θρόνους, τὰς ἀρχὰς, τὰς ἐξουσίας, τὰς δυνάμεις, τὰς κυριότητας; Τίς ὑπερέπτη τὰ Σεραφίμ; Τίς εἶδε τὰ ἐκείνοις ἀθέατα; Τίς κατενόησε φύσιν Θεοῦ καὶ θέλουσαν οὕτω, καὶ πάσχουσαν ἃ παρὰ τῶν Γραφῶν οὐ δεδήλωται; Οὔτε τὸ « ἔπαθεν » εἴρηται, οὔτε τὸ « ὡς ἠθέλησε » γέγραπται. « Ἐποίησεν ὅσα ἠθέλησεν, » ἀκηκόαμεν· ὅτι δὲ ἔπαθεν ὡς ἠθέλησεν, οὐδαμοῦ μεμαθήκαμεν. Τί οὖν εἰς βεβαίωσιν τὸ ἄδηλον φέρουσι; Τοῦτο προσθήκη τῆς ἀπονοίας, οὐκ ἀπόδειξις ἀληθείας. Ἀλλ' ἔπαθεν ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν τῶν θνητῶν σάρκα, οὐ κατὰ τὸν ἀθάνατον Λόγον.

A strarunt) indicia depravarunt, multaque diverticula insecuti sunt, cum olim ab aliis adinventa, tum a se nunc excogitata, cujusmodi est absurda ista vox, Deus passus est ut voluit. Cum enim naturam passibilem minime
501 demonstrare possent, de voluntate falsa spargere non dubitarunt: ac de natura interrogati de voluntate respondent. Si passionis capax est natura, locum habeat voluntas. Quod si vel sexcenties talis voluntas fuisse concedatur, non poterit tamen naturæ lex inverti; qui non insania fuerit, dicere, Passus est ut voluit? Aut quis eorum qui recte sentiunt, non perspicit, oportere voluntatem cum natura consentire: neque debere hanc ad illud declinare, illam ad aliud vergere; sed manere quidem naturam in suis terminis, velle autem naturam quod ipsam naturam et intelligentiam deceat: ita ut si quis dixerit eam aliud quidem habere, aliud velle, is pugnam inducat et bellum; cum hæc illa aggrediatur quæ minime oportet; illa minime recipiat quæ sibi non conveniunt. Id enim in quod passio cadit, velit nolit, passioni obnoxium est. Quod autem ex sua natura passionem non admittit; etiam si quis concesserit velle illud pati, quod tamen fieri nequit, quis deducet ad illud admittendum quod substantia ejus minime capit? Omne animantium genus firmam naturæ suæ servat legem, atque ut ab initio factum est, ita remanet semper, nec unquam voluntas ordinem subvertit. Quamvis sexcenties homo avis esse vellet, irrita voluntas est, quia vincit natura. Etiamsi velit alicujus bruti animam habere, deridetur voluntas, neque res illa completur. Præterea quælibet natura est a tyrannide libera, estque omni adversa voluntate superior. Num sola immutabilis immortalisque Dei substantia voluntatem admittit contrariam, et vincitur a voluntatis necessitate? O rem miram! quæ quamlibet substantiam in propriis continet limitibus, ea impassibilitatis terminis tam facile dimovetur, nec tantum habet qui creavit omnia, quantum creaturæ dedit. Sed unde tandem compertum fuit cum id voluisse. Propheta non dixit, Apostolus non prædicavit; sed qui pro nihilo habent omnia contemnere, ii soli insolentem illam ferre legem temere aggrediuntur. Neque illud, « passus est, » legimus, neque id, « ut voluit, » invenimus. Quis enim sanctorum, aut eum pati vidit qui impassibilis et invisibilis esset aut ejusmodi voluntatem cogitavit? O audaciam hominum! supra invisibiles potestates exsilire! Quis transcendit cœlum? Quis transgressus est thronos, principatus, potestates, virtutes, dominationes? Quis supra seraphim volavit? Quis ea vidit quæ ipsis sunt invisibilia? Quis naturam Dei intellexit ita velle, et pati ea quæ a Scripturis non sunt declarata? Neque illud, « passus est, » dicitur; neque id, « ut voluit, » scriptum est. Audivimus: « Quæcunque voluit, fecit[69], » quod autem passus sit, ut voluit nusquam didicimus. Cur itaque ad confir-

[69] Psal. cxxxiv, 6.

mationem quod occultum est afferunt? Dementiæ accessio hæc est; non veritatis demonstratio. Sed passus est Christus secundum mortalem carnem, non secundum immortale Verbum.

IX.

Adversus eos qui dicunt, ita accipiendas esse (Scripturæ) voces, ut non consideretur quænam illæ significent, cum omnium captum excedant.

Vix reperti sunt qui omnia quæ ad homines attinent evertere contenderent, ac satagerent ut homines non ultra rationales essent, neque ea quæ naturaliter bona sunt accurate ediscerent; quique dicerent omnibus perutile esse, ut simpliciter et absque prævio examine, sacrorum librorum voces acciperent; nulla habita consideratione vel correctione, nec juxta pium scopum quo dictæ sunt. Nam si, ut jubent illi, eorum significationes quis non expendat, simpliciterque **502** et absque prævio examine quæ dicuntur auscultet: restat ut prophetæ et apostoli auribus nostris frustra personent, ac quivis sermo inutilis et inefficax permaneat, auditoresque in cordium suorum penetralia nihil fructus transmittant. Sic enim præcipiunt auribus quidem audire, corde autem non intelligere, nec dictorum consequentiam perpendere, juxta illam comminationem: « Auditu audiatis, et non intelligatis [70]. » Quamobrem ad illud: « Verbum caro factum est [71], » audiendum compellunt, nec pie intelligere permittunt, quasi qui potestatem habeant cujusque mentem arbitratu suo trahendi, non ad id quod decorum et utile est. An Verbum audiam, nec congruentem sensum requiram? Ubi igitur aut sermonis consequentia, aut auditoris utilitas? Fortassis et ad brutorum morem homines mutari præcipiunt, siquidem verborum sonos auribus quidem percepturi sunt, ex sensu vero nihil fructus animo admissuri. Non hæc Paulus jussit, hujusmodi scilicet rerum doctor, neque vult ut quidpiam admittatur sine ratione et judicio: sed quomodo? « Perfectorum est solidus cibus, qui propter habitum sensus habent ad boni malique discretionem exercitatos [72]. » Perfectionem suadet, exercitationem laudat, pervigilem boni malique discretionem suadet. Qua ergo ratione quis poterit recte discernere, si dictorum intelligentiam non acceperit? Sicut enim qui morbo corporis laborat, germanum ciborum gustum non experitur, neque accurate percipit cujusque qualitatem; ita et homo qui sive ex ignavia, sive ex animi stupore, inexercitatos habet animi sensus, degustat quidem verba; sed nec eorum vim sentit, nec cogitationum cognoscit rationem: ac more brutorum stulte omnia et incaute admittit, damnosa et utilia, ut se forte offerunt, recipiens, nec mundis quidem animalibus annumerari potest: quippe qui non ruminet, nec comminutum rationalem cibum in interiorem hominem transmittat; sed indigestum illum atque incongruum absumat, potiusque detrimentum ex vitio demissi cibi, quam quid boni ad vitam confir-

[70] Isa. VI, 9. [71] Joan. I, 14. [72] Hebr. V, 14.

A

IX.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι χρὴ δέχεσθαι τὰς φωνὰς, καὶ μὴ σκοπεῖν τὰ δι' αὐτῶν σημαινόμενα, ὡς ἅπαντας ὑπερβαίνοντα.

Μόλις εὑρέθησαν οἱ πάντα ἀνατρέπειν ἀγωνιζόμενοι τὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σπουδάζοντες μήτε τοὺς ἀνθρώπους ἔτι λογικοὺς τυγχάνειν, μήτε τὰ τῇ φύσει καλὰ μετ' ἀκριβείας καταμανθάνειν, ἁπλῶς δὲ πᾶσι καὶ ἀδοκιμάστως συμφέρεσθαι, ἐκ τοῦ δέχεσθαι τὰς τῶν ἱερῶν βίβλων φωνὰς ἀνεπισκέπτως καὶ ἀδιορθώτως, καὶ μὴ κατὰ τὸν εὐσεβῆ σκοπὸν, καθ' ὃν ἐῤῥέθησαν. Εἰ γάρ τις, ὡς ἐκέλευσαν, μὴ σκοποίη τὰ δι' αὐτῶν σημαινόμενα, ἁπλῶς δὲ καὶ ἀβασανίστως ἀκούοι τῶν λεγομένων· λείπεται καὶ τοὺς προφήτας, καὶ τοὺς ἀποστόλους μάτην ταῖς ἀκοαῖς ἐνηχεῖν, καὶ B πάντα λόγον ἀνωφελῆ καὶ ἀνενέργητον μένειν, καὶ τοὺς ἀκούοντας μηδεμίαν ὄνησιν εἰς τὰ ταμιεῖα τῶν καρδιῶν παραπέμπειν. Οὕτω γὰρ προστάττουσι τοῖς μὲν ὠσὶν ἀκούειν, τῇ δὲ καρδίᾳ μὴ συνιέναι, μήτε τὸ ἀκόλουθον τῶν λεγομένων σκοπεῖν, κατὰ τὴν φάσκουσαν ἀπειλήν· « Ἀκοῇ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνιῆτε. » Διὰ τοῦτο καὶ τὸ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » ἀκούειν μὲν ἁπλῶς ἀναγκάζουσι, νοεῖν δὲ εὐσεβῶς οὐκ ἔτι ἐπιτρέπουσιν, ὥσπερ ἐξουσίαν ἔχοντες τὴν ἑκάστου διάνοιαν πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἕλκειν, οὐ πρὸς τὸ πρέπον καὶ τὸ συμφέρον. Ἀκούσω τοῦ ῥήματος, καὶ μὴ ζητήσω τὸ εὐπρεπὲς τοῦ φρονήματος; Ποῦ οὖν ἢ τοῦ λόγου τὸ ἀκόλουθον, ἢ τοῦ ἀκούοντος ὠφέλιμον; Τάχα καὶ πρὸς ἀλόγων ἕξεις μεθίστασθαι C τοὺς ἀνθρώπους προστάττουσιν, εἴπερ μέλλοιεν ψόφον μὲν ῥημάτων τῇ ἀκοῇ δέχεσθαι, κέρδος δὲ νοημάτων μηδὲν τῇ ψυχῇ προσίεσθαι. Οὐχ οὕτω Παῦλος ἡμῖν παρεγγύησεν, ὁ τῶν τοιούτων διδάσκαλος· οὐδὲ μετέχειν τινὸς ἀλόγως καὶ ἀδιακρίτως δεῖν ἀπεφήνατο· ἀλλὰ πῶς; « Τελείων ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφὴ τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. » Τελειότητα συνεβούλευσε, γυμνασίαν ἐπῄνεσε, διάκρισιν ποιεῖσθαι νηφάλιον καλοῦ τε καὶ κακοῦ συνεβούλευσε. Πῶς οὖν ἄν τις διακρῖναι καλῶς δυνηθείη, μὴ λαμβάνων τῶν λεγομένων σύνεσιν; Ὥσπερ γὰρ ὁ καχεξίαν νοσῶν ἐν τῷ σώματι, οὐχ εὑρίσκει γνησίαν τῶν ἐδεσμάτων τὴν ἑκάστου ποιότητα· οὕτω καὶ ἄνθρωπος ἀγύμναστα ἔχων ἐκ ῥᾳθυμίας ἢ ἀλογίας τὰ τῆς ψυ- D χῆς αἰσθητήρια, γεύεται μὲν λόγων, οὐκ αἰσθάνεται δὲ τῆς τούτων δυνάμεως, οὐδὲ γινώσκει τὴν τῶν νοημάτων ποιότητα· μετέχει δὲ πάντων ἀνοήτως καὶ ἀφυλάκτως δίκην ἀλόγων, τὸ βλάπτον καὶ τὸ ὠφέλιμον, ὡς ἔτυχε, προσιέμενος, καὶ μηδὲ ἐν καθαροῖς ἀριθμεῖσθαι ζώοις δυνάμενος· ὡς οὐ μηρυκίζων, καὶ λεπτυνομένην τὴν λογικὴν τροφὴν παραπέμπων εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀκατέργαστον αὐτὴν καὶ ἀκατάλληλον ἀναλίσκων, μᾶλλον δὲ βλάβην ἐκ τῆς περὶ τὴν πέμψιν πλημμελείας ἤ τινα πρὸς σύστασιν ζωῆς εὐεργεσίαν δεχόμενος. Ἢ τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι

καὶ τὸν κληθέντα δειπνεῖν ἐπὶ τραπέζης δυνάστου, A νοητῶς τὰ παρατιθέμενα νοεῖν ἐγκελεύεται ὁ θεῖος νόμος; Οὕτως οὐ δεῖ γυμνὰ νοημάτων ἁρπάζειν τὰ ῥήματα, σκοπεῖν δὲ ἐπιμελῶς τὸ πρέπον Θεῷ, τὸ συμφέρον ἡμῖν, τὸ δυνατὸν τῆς ἀληθείας, τὸ σύμφωνον τῷ νόμῳ, τὸ κατάλληλον τῇ φύσει, τὸ γνήσιον τῆς πίστεως, τὸ βέβαιον τῆς ἐλπίδος καὶ ἀνόθευτον τῆς ἀγάπης, τὸ ἀνύβριστον τῆς δόξης, τὸ κρεῖττον τοῦ φθόνου, τὸ τῆς χάριτος ἄξιον· ἅτινα πάντα σύνεστι μὲν ταῖς εὐσεβέσιν ἐννοίαις, καθὼς ἐγνωρίσθη καὶ ἐπὶ τοῦ, « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· » λείπει δὲ, ὡς εἰκὸς, ταῖς ἀτόποις καινοτομίαις, ἐπὶ τοιαύτας ματαιολογίας ἐξ ἀνάγκης καταφευγούσαις. Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, ὁ τὰς λέξεις δεχόμενος καὶ μὴ καταμανθάνων τὰ σημαινόμενα, πῶς νοήσει τὰ μάχεσθαι ἀλλήλοις δοκοῦντα κατὰ τὸ πρόχειρον; B Πῶς εὑρήσει τὴν ἁρμόζουσαν λύσιν; Πῶς ἀπόκρισιν δώσει τοῖς ἐπερωτᾷν βουλομένοις; Πῶς φυλάξει τὸ γεγραμμένον· « Τὸ εἰδέναι πῶς δεῖ ἡμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι; »

mandam percipiat. Aut quis ignorat eum qui vocatus sit cœnatum ad mensam magnatis, quæ apposita sunt spiritualiter considerare juberi a divina lege? Similiter et verba sensu nuda abripienda non sunt, sed accurate considerandum quid Deum deceat, quid nobis conducat, quæ sit vis veritatis, qui consensus in lege, quid naturæ congruens, quæ sit germana fides, quæ spes firma, quæ inviolabilis charitatis sinceritas, quæ sit gloria nullis obnoxia contumeliis, quid sit invidia superius, quæ dignitas gratiæ: quæ omnia piis quidem insunt cogitationibus, ut in explicatione dicti, « Verbum caro factum est, » explanavimus; sed desunt scilicet in absurdis illis innovationibus, quæ ad ejusmodi vaniloquentiam necessario confugiunt. Summa hujus orationis est: qui dictiones excipit, nec significationem earum ediscit, qui intelliget ea quæ primo intuitu inter se pugnare videntur? Quomodo congruentem inveniet solutionem? Quo pacto interrogantibus respondebit? Quomodo custodiet illud quod scriptum est: « Scire quomodo oporteat nos unicuique respondere [73]? »

X.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἔπαθεν ὁ Θεὸς Λόγος σαρκί.

Θαυμάζειν ἔπεισί μοι, πῶς, τοσούτους νεωτερισμοὺς ἐπεισάγοντες οἱ τῶν καινῶν δογμάτων εὑρεταὶ, κόρον λαβεῖν τῆς τοιαύτης καινοτομίας οὐχ ἠδυνήθησαν· ἀλλὰ εἴ τι ξένον ἐπινοεῖν πρὸς ἀπάτην τῶν ἁπλουστέρων νεανιεύονται, οἷον καὶ τὸ προκείμενον νῦν εἰς ἐξέτασιν· « Ἔπαθεν ὁ Θεὸς Λόγος σαρκί. » C Πάλιν ἐνταῦθα πολὺ μὲν τὸ ἄλογον, πολὺ δὲ τὸ ἄτοπον. Ἀλογίας μὲν γὰρ τὸ λέγειν, ἕτερον ἑτέρῳ πάσχειν· ἀτοπίας δὲ τὸ, « Ἔπαθεν ὁ Λόγος. » Ὅπερ γυμνὸν προκαλύμματος εἰπεῖν οὐ τολμῶντες, ἐπήγαγον τὸ « σαρκὶ, » καθάπερ πρόσωπον αἰσχρὸν τὸ ἀπρεπὲς τοῦ φρονήματος δολερῷ προσωπείῳ καλύπτοντες. Εἰ ὁ Λόγος ἔπαθεν, ἑαυτῷ ἔπαθεν· εἰ δὲ ἕτερον τὸ παθὸν, οὐδὲν πρὸς τὸν Λόγον, εἰ μὴ μόνη ἡ ὕβρις κατὰ ἀναφορὰν τοῦ πάσχοντος σώματος εἰς τὸν ἡνωμένον ἀνατρέχουσα Λόγον. Τὸ δὲ λέγειν, « Ὁ Λόγος ἔπαθε σαρκὶ, » ἄγραφον, ἀνοίκειον, ἀσύστατον, ἀνακόλουθον. Ἀλλ' ἐπειδὴ βλασφημεῖν μὲν ἀπαύστως ἔκριναν, τὸ δὲ, « Ἔπαθεν ὁ Λόγος, » ἔγνωσαν ἀπαράδεκτον ἀκοαῖς εὐσεβέσι, φάρμακον προσθεῖναι τὸ « τῇ σαρκὶ » τοῖς ῥημάτων τραύμασιν ἐδικαίωσαν· D δέον μήτε τὴν νόσον ἐπάγειν, μήτε φαρμακείας ἀπατώσης φροντίζειν. Οὐδὲν γὰρ τῶν παραλόγων τεχνασμάτων εὑρίσκεται τῇ ἀληθείᾳ συναρμοζόμενον· ἀλλ' αὐτὸ τὸ πολλάκις ἑαυτῷ μαχόμενον, καὶ μὴ εὑρίσκον στάσιν παρὰ τοῖς συνετῶς ἐπαΐουσιν. Οὔτε ὁ Λόγος παθητὸς τῇ σαρκὶ, οὔτε ἡ σὰρξ ἀπαθὴς τῷ Λόγῳ· ἀλλὰ καὶ ἡ σὰρξ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν τὸ πάθος προσίεται, καὶ ὁ Λόγος ἀχώριστον τῆς ἰδίας οὐσίας ἔχει τὸ ἀπαθές. Εἰ οὖν οὗτος τῇ σαρκὶ πάσχει, περὶ τῆς σαρκὸς τί ἂν εἴποιμεν; ὅτι πάσχει τῷ Λόγῳ, ἢ οὐ πάσχει; Εἰ μὲν οὐ πάσχει, ταύτῃ τὸ ἀπαθὲς ἐχαρίσθη· εἰ δὲ πάσχει,

X.

Adversus eos qui dicunt, Passus est Deus Verbum carne.

Mirari subit quæ causa sit cur tot et tantas induentes novitates, insolentium dogmatum inventores nullarum rerum novandarum satietas ceperit; sed si quid insolens est, illud petulanter ad simpliciores circumveniendos proponunt, quale est quod jam nobis **503** disquirendum proponitur: « Passus est Deus Verbum carne. » Hic rursum multa rationi non consentanea, multaque absurda. Rationi non consentit quod dicitur, alterum alteri pati; absurdum est illud: « Verbum est passum. » Quod cum nudum absque velamine proferre non auderent, adjecerunt illud, « carne, » et quasi turpem faciem, dolosa larva sententiæ absurditatem obvelarunt. Si Verbum passum est, sibi ipsi est passum: sin aliud est quod passum est, nihil ad Verbum, nisi sola injuria quæ patiente corpore ipsi conjuncto, ad ipsum recurrit Verbum. Dicere autem, « Verbum passum est carne, » minime scriptum est, ac improprium, incompositumque est, nec aliunde consequitur. Sed quia nullum blasphemandi finem sibi præscripserunt: illudque, « Passum est Verbum, » pias aures nullo modo recepturas norunt; verborum vulneribus remedium apponere, addendo illud, « carne, » æquum censuerunt: cum satius fuisset, nec morbum inducere, nec fallax remedium adhibere. Nam absurdorum commentorum, nullum reperire est quod veritati sit accommodatum; imo potius idem plerumque secum pugnat, nec apud probe sentientes habet ubi consistat. Neque Verbum est carne passibile, neque caro est Verbo impassibilis. Sed et caro juxta propriam sibi naturam passionem admittit, et Verbum a sua substantia in-

[73] Coloss. IV, 6.

separabile cum sit, est impassibile. Si ergo Verbum carne patitur, de carne quid dixerimus? Patitur Verbo, annon patitur? Si non patitur, impassibilitas illi attributa fuit; sin patitur, utriusque passionem constituerunt; siquidem, ut aiunt, Verbum quidem carne patitur, caro autem patitur Verbo in propria natura. Sed fortasse dicent : Cur ergo dictum fuit : « Ex quibus Christus secundum carnem[74]? » Dic Christum passum, et eodem recurret nomen carnis. Qui dicit Deum Verbum, substantiam simplicem designat : qui vero Christum dicit, is duarum conjunctionem naturarum declarat. Atque ita congruenter explicari hæc loquendi formula potest, « Christus est passus, » quia vox hæc utrumque simul significat, et impatibile Verbum, et patibilem carnem, quæ et mortem gustavit. Unde B nec Paulus ait : Ex quibus nudus Deus, sed, « Ex quibus Christus secundum carnem; » ut ostendat eum, cujus meminit, secundum quidem carnem ex Israelitis, secundum deitatem vero, ex æterno esse Patre. Non dixit : Ex quibus Deus carne. Idem vero et tu dic, et de tua mihi sententia persuadebis : Passus est Christus secundum carnem. Si vero Deum carne passum esse dicis, erudias me velim dilucide, utrum idem sint Deus et caro secundum naturam, an aliud atque aliud. Si idem sunt, passus est Deus in seipso. Nam carnem dicis idem esse quod Deus est. Sin aliud et aliud, quomodo hæc illo patitur, cum omnis creatura seipsa patiatur non alia substantia? Homo non patitur equo : non moritur C anima carne : sed solvitur quidem caro, separatur vero anima, et tamen homo dicitur mortuus, quippe utrumque significans, animam et carnem : mortuus autem intelligitur secundum id quod mori potest, hoc est secundum carnem, et non secundum animam immortalem. Nimirum nemo dicit : Anima cujusdam mortua est carne; sed homo quidam ex anima et corpore constans : animæ autem et post mortem immortalitatem indicare volens, in æternum justos vivere dicit, teste sacra Scriptura. Sed istos libri divini ad unum omnes condemnant. Quot enim prophetæ? quot apostoli? quot evangelistæ? Nusquam tamen hujusmodi vox occurrit : cum contra, Christum passum esse, perspicue ubique doceatur. « Pascha nostrum pro nobis immola- D tus est Christus[75]. Si passibilis Christus[76], Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas[77]. » Crux Christi, corpus Christi, sanguis Christi. Quo igitur modo tantam testium turbam prætereunt, et suam ipsorum auctoritatem
504 legi Spiritus anteponunt? vim facientes præcepto clamanti : « Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui[78] : » nec attendentes, sacrum illum et magnum Patrum in Nicæa chorum, post Dei et Patris confessionem continuo nomen Domini Jesu posuisse : « Et in unum Dominum Jesum Christum; » et eidem postea, utpote

A τῶν δύο τὸ πάθος κατεψηφίσαντο, εἴπερ, καθώς φασιν, ὁ μὲν Λόγος πάσχει τῇ σαρκὶ, ἡ δὲ σὰρξ πάσχει τῷ Λόγῳ ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει. Ἀλλ' ἴσως ἐροῦσι· Πῶς οὖν εἴρηται· « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα; » Λέγε Χριστὸν παθόντα, καὶ σύνδρομον εὑρήσεις τὸ ὄνομα τῆς σαρκός. Ὁ μὲν γὰρ εἰπὼν τὸν Θεὸν Λόγον, ἁπλῆν οὐσίαν ἐσήμανεν· ὁ δὲ προσαγορεύων Χριστὸν, τὴν συνάφειαν τῶν δύο φύσεων ἐφανέρωσε. Καὶ οὕτως ἁρμόζειν δύναται τὸ λέγειν, « Ἔπαθεν ὁ Χριστὸς, » διὰ τὸ τὴν προσηγορίαν ταύτην τὰ δύο μηνύειν ἅμα, καὶ τὸν ἀπαθῆ Λόγον, καὶ τὴν παθητὴν σάρκα, τὴν γευσαμένην θανάτου. Ἐπεὶ καὶ Παῦλος, Ἐξ ὧν, οὐκ εἶπε, γυμνὸς ὁ Θεὸς, ἀλλ' « Ἐξ ὧν Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα· » ἵνα δείξῃ τὸν μνημονευόμενον, κατὰ μὲν τὴν σάρκα ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν, κατὰ δὲ τὴν θεότητα B ἐκ τοῦ αἰωνίου Πατρός. Μὴ εἶπεν· Ἐξ ὧν ὁ Θεὸς τῇ σαρκί. Τὸ αὐτὸ καὶ σὺ λέγε, καὶ πείθομαι· Ἔπαθεν ὁ Χριστὸς κατὰ σάρκα. Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι ἔπαθεν ὁ Θεὸς τῇ σαρκὶ, δίδαξόν με σαφῶς, πότερον ταὐτὸ κατὰ φύσιν Θεὸς καὶ σὰρξ, ἢ ἄλλο καὶ ἄλλο. Εἰ μὲν οὖν ταὐτὸ, ἔπαθεν ὁ Θεὸς ἑαυτῷ. Τὸ γὰρ αὐτὸ Θεῷ λέγεις τὴν σάρκα. Εἰ δὲ ἕτερον καὶ ἕτερον, πῶς τοῦτο ἐκείνῳ πάσχει, πάσης φύσεως ἑαυτῇ πασχούσης, οὐχ ἑτέρᾳ οὐσίᾳ; Οὐ πάσχει ἄνθρωπος ἵππῳ· οὐκ ἀποθνήσκει ψυχὴ σαρκί· ἀλλὰ λύεται μὲν σὰρξ, χωρίζεται δὲ ψυχή. Λέγεται δὲ, ὅτι τέθνηκεν ἄνθρωπος, τὸ τῶν δύο παραστατικὸν ψυχῆς καὶ σαρκὸς, καὶ νοεῖται κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον τεθνηκέναι, τοῦτ' ἔστι, κατὰ τὴν σάρκα, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἀθάνατον ψυχήν. Τοιγαροῦν C οὐδεὶς εἶπε· Τοῦ δεῖνος ἡ ψυχὴ τέθνηκε τῇ σαρκί· ἀλλ' ὁ δεῖνα ἄνθρωπος, ὁ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστώς· τὴν δὲ ψυχὴν καὶ μετὰ θάνατον μηνύων ἀθάνατον, εἰς τὸν αἰῶνα τοὺς δικαίους ἔφησε ζῇν, ὡς ἡ ἁγία Γραφὴ μαρτυρεῖ. Ἐκείνων δὲ πᾶσα θεία βίβλος κατηγορεῖ. Πόσοι προφῆται; πόσοι ἀπόστολοι; πόσοι εὐαγγελισταί; καὶ οὐδαμοῦ παρ' οὐδενὶ τοιαύτη φωνή. Τὸ δὲ, Χριστὸς ἔπαθε, πανταχοῦ προδήλως κεκήρυκται. « Τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς. » Ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Πῶς οὖν τοσοῦτον νέφος μαρτύρων παρατρέχουσι, καὶ τὴν ἰδίαν αὐθεντίαν τῆς τοῦ Πνεύματος νομοθεσίας ἔμπροσθεν ἄγουσι; κατατολμῶντες τῆς βοώσης ἐντο- D λῆς· « Μὴ μέταιρε ὅρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου· » μὴ προσέχοντες, ὅτι καὶ τῶν κατὰ Νίκαιαν ἁγίων Πατέρων ὁ ἱερὸς καὶ μέγας χορὸς μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁμολογίαν εὐθὺς ἔταξε τὸ ὄνομα τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ· « Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν· » εἶθ' οὕτως ἐπήγαγον τά τε ὑψηλὰ τῆς θεότητος, τά τε οἰκονομικὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀνθρωπότητος, ὡς τούτου μόνου τοῦ ὀνόματος οἰκείως καὶ προσφόρως τὰ διάφορα δεχομένου, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου φωνήν· « Θεμέλιον ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός. » Μὴ δὴ καταλείψωμεν τὸν θεμέλιον, ὃς πάντων ἐστὶ δεκτικὸς καθ' ἑκατέραν φύσιν, τήν τε δόξαν, τό τε πά-

[74] Rom. IX, 5. [75] I Cor. V, 7. [76] Act. XXVI, 23. [77] I Cor. XV, 3. [78] Prov. XXII, 28.

θος ἀληθινῶς προσιέμενος. Ἐὰν εἴπῃς Θεὸν μόνον, ποῦ τῶν παθῶν ἐποικοδομήσεις τὴν χρείαν; ἐὰν εἴπῃς ἄνθρωπον μόνον, ποῦ τῆς ἀκαταλήπτου δόξης ἐπιθήσεις τὸν πλοῦτον; Ἀλλὰ Χριστὸν λέγειν καλόν· τῇ μὲν θεότητι τὴν δόξαν καρπούμενον, τῇ ἡνωμένῃ δὲ ἀνθρωπότητι τὸ πάθος δεχόμενον, τῇ δὲ ἀχωρίστῳ ἑνώσει πᾶν θαῦμα κατεργαζόμενον, πᾶν δῶρον τοῖς πιστοῖς χαριζόμενον. Οὕτω δείκνυται καὶ τὸ θεῖον ἀπαθὲς, καὶ τὸ πάθος ἀληθινὸν, καὶ τὸ κέρδος τῶν ἀνθρώπων κοινὸν, καὶ ὁ λόγος τῆς ἀληθείας σαφὴς, καὶ ὁ θεμέλιος τῆς διδασκαλίας ἀσάλευτος, καὶ τοῦ μυστηρίου τὸ μέγεθος ἔνδοξον, καὶ τὸ θαῦμα τῆς ἀρχαιότητος ἀξιόπιστον, καὶ τὸ κάλλος τῆς ὀρθοδοξίας ἀνόθευτον, καὶ τὸ κήρυγμα τῶν ἁγίων ἁπάντων σύμφωνον. Τὸ δὲ λέγειν τὴν μηδέπω ῥηθεῖσαν φωνὴν, καὶ ἀναθεματίζειν ἅπαντας, τοὺς μὴ εἰπόντας Θεὸν Λόγον παθόντα σαρκὶ, τοῦτο οὐ μόνον κατὰ τῶν νῦν ἀνθρώπων φέρει τὸ θράσος, ἀλλ' ἤδη καὶ κατὰ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος κηρύκων καὶ διδασκάλων ἐκτείνειν τὴν τόλμαν. Ἱνατί δὲ καὶ φεύγουσι τὸ ὄνομα τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, ἐφ' ᾧ πιστεύειν ἐκελεύσθημεν; Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ σωθήσῃ. Ἐπὶ τούτῳ τῷ ὀνόματι τὰς ἐλπίδας ἔχειν τῆς σωτηρίας καλόν. Οὐδὲ γάρ ἐστιν ὄνομα ἕτερον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς. « Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψει, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Πατρός. » Αὐτὸς κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν· αὐτὸν ἐπεκαλεῖτο τελειούμενος Στέφανος· « Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου. Εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. » Αὐτὸς Σωτὴρ, αὐτὸς Λυτρωτής· Χριστὸς τὰ πάντα. Τί φεύγουσι τὸ πολυπόθητον ὄνομα; Τοῦτο τὰς νόσους ἤλασεν· « Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειραι καὶ περιπάτει. » Τοῦτο τοὺς δαίμονας ἐφυγάδευσε· « Παραγγέλλω σοι ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζαραίου ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς. » Πῶς οὖν, τοῦτο καταλιπόντες ὡς ἀπαρέσκον αὐτοῖς, τὸ παρ' οὐδενὶ τῶν ἁγίων κείμενον τεθείκασι, τὸ, Ὁ Λόγος ἔπαθε σαρκί;

A quod unum apte et commode diversa in se reciperet, tum sublimia deitatis, tum œconomica humanitatis applicasse, secundum divi Pauli sententiam illam : « Fundamentum aliud ponere nemo potest, præter id quod positum est, quod est Jesus Christus [79]. » Ne relinquamus fundamentum, quod omnium est capax, secundum utramque naturam, gloriam et passionem vere admittentes. Si dixeris Deum solum, quomodo ei passionis necessitatem superstruis? si dixeris hominem solum, quomodo ei incomprehensibilis gloriæ divitias adjicies? Christum vero rectissime dixeris, gloria quidem secundum deitatem fruentem, passionem vero secundum unitam humanitatem suscipientem : denique secundum inseparabilem unionem omnia miracula operantem, omnia dona fidelibus communicantem. B Hac ratione et deitatis impassibilitas, et passionis veritas, et communis hominum utilitas demonstratur. Atque ita est veritatis sermo perspicuus, fundamentum doctrinæ inconcussum, magnitudo mysterii illustris : admiratio antiquitatis fide digna, pulchritudo orthodoxæ doctrinæ incorrupta, consentiens denique omnium sanctorum prædicatio. At inauditam vocem proferre, et anathemate ferire eos, qui Deum carne negant passum, id vero est non nostræ duntaxat ætatis homines petulanter impetere, sed omnes omnium ætatum præcones et doctores audacter condemnare. Cur vero nomen Christi Domini fugiunt, in quod jussi sumus credere? Crede in Dominum Jesum Christum, et salvus eris. C In hoc nomen, pulchrum est salutis spem ponere. Neque enim aliud nomen ullum est sub cœlo hominibus per quod salvandi simus : « In nomine Domini Jesu Christi omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Patris [80]. » Ipse judex est vivorum et mortuorum : ipsum invocabat, cum jam consummaretur, Stephanus : « Domine Jesu Christe, suscipe spiritum meum [81]. Unus Dominus Jesus Christus per quem omnia [82]. » Ipse Salvator, ipse Redemptor : Christus omnia. Quorsum fugiunt desiderabile illud nomen? Ipsum morbos sustulit, « In nomine Jesu Christi surge et ambula [83]. » Ipsum fugavit dæmones, « Præcipio tibi in nomine Jesu Christi Nazareni, ut exeas ab illa [84]. » Quomodo igitur hoc, ut ipsis minime grato relicto, id quod apud sanctorum neminem reperitur, substituunt, Deus Verbum passus est carne?

D

XI.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ποίαν δώσουσιν Ἰουδαῖοι δίκην, εἰ μὴ Θεὸν ἀπέκτειναν.

Οὐκ ἔστιν, ὡς ἔοικε, φιλονεικούντων ἀνδρῶν ἄλογον ὁρμὴν λόγοις τισὶν ἐπισχεῖν· ἀλλὰ κἂν μυρίους τις ἐπάγῃ καὶ ἀναντιῤῥήτους ἐλέγχους, τὴν μὲν ἀλήθειαν ἔδειξε, τοὺς δὲ τοῦ ψεύδους ἐργάτας οὐκ ἔπεισεν. Οὕτω γὰρ οἱ τῆς ἀληθείας ἀποκοπέντες μετὰ πολλὰς φανερὰς ἀποδείξεις, οὐκ ἀφίστανται τοῦ οἰκείου σκοποῦ, οὐδὲ ἔρχονται πρὸς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν· ἀλλ' ἀτραποὺς δεξάμενοι, ἐπὶ κρημνοὺς περιέρχονται, παραλό-

XI.

Adversus eos qui quærunt, qualem pœnam Judæi daturi sint, si non occiderunt Deum.

Qui contentionis studio feruntur viri, eorum insanum impetum nulla, credo, potest oratio cohibere. Sed licet mille quis, eaque invicta argumenta proferat; veritatem ille quidem demonstraverit, at operariis mendacii de ea minime persuaserit. Sic enim et qui a veritate exciderunt, ii post multa claraque argumenta nec desistunt a proposito suo, nec in viam rectam redeunt : sed vias præcipites

[79] I Cor. III, 11. [80] Philipp. II, 10, 11. [81] Act. VII, 58. [82] I Cor. VIII, 6. [83] Act. III, 6. [84] Act. XVI, 18.

ingressi, hinc inde circumeunt, quæstiones absurdas proponentes; nec erubescunt quærere : Quomodo Judæi punientur, si non occiderunt Deum ? O impudentem audaciam ! O fraudulentum institutum ! ut Christum vindicent, ea quæ Christi sunt traducunt.
505 Ut, aiunt, Judæi dignam sceleribus suis pœnam luant, evertantur omnia, vilipendatur doctrina, blasphemetur Deus, patibilis vocetur, qui est impatibilis, injuria inferatur gloriæ, fines orbis universi seducantur. Tu vero, mi homo, ne cum Dei contumelia Deum vindicato. Odi defensionem quæ cum dedecore conjuncta est : præstat lucrari Judæum, quam Christianos confundi : præstat auctores passionis effugere, quam eum qui passus est hujusmodi patronum nancisci ; præstat illos veniam consequi, quam hunc mutabilem et passibilem secundum deitatem existimari. Quorsum Judæis hanc magnifice gloriandi præbes materiem, quasi deitate ipsa superiores fuerint ? cum ne templum quidem tenere potuerint, nisi eo qui inhabitat permittente, qui idem solutum illud suscitavit, insolubilis ipse mansit. Quorsum ejus qui passus est voluntati tuo calculo refragaris ? cur plus contristas, iis per quæ scilicet injuriam vindicas, quam ii ipsi qui perpetrare facinus ausi sunt, contristarunt ? Quorsum verissima Christi verba subvertis ? Ipse enim tempore passionis dixit : « Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt [88]. » Et tu pœnas (a Judæis) exigis, perinde ac si Dei præsentiam cognorint, et in Deum ipsum cædem perpetrarint ? Desine graviora aggredi, quam ii ipsi qui Christum cruci affixerunt. Illi nudum hominem Christum putantes interemerunt ; tu Deum confitens verum, mutabilem, patibilem, mortuum denique, præclara illa tua vindicta asseris. Quanto vero audacia major est in Deum impie insurgere, quam hominem quem esse putes injuria petere ; tanto ille, qui Deum Verbum lingua sine causa occidit, miserior est iis qui carnem Domini clavis sine causa perfoderunt. Verumtamen non quoniam tu crudelior es, terribili illos pœna liberamus : sed et deitati Domini Christi impatibilitatem suam servamus : et humanitati illi unitæ passionem suam attestatione nostra tribuimus, et a Judæis pœnas exigi confitemur, eo quod vesana mentis cæcitate in deitatem ipsam manifeste fuerunt impii. Nunquid vero et nunc non videmus eos, qui templis Deo sæpius consecratis nefarias manus inferunt, ut ea vel polluant, vel destruant, licet in ligna duntaxat et lapides sæviant, perinde tamen puniri, ac si contra Deum ipsum audacter se efferant ? Nimirum inanimatum templum tam severe vindicatur, templum vero vivum impollutum, templum Deo conjunctum ineffabiliter, indissolubiliter, non multo severius vindicabitur ? quod ipsum quidem injuste passum est, sed ita ut in tem-

[88] Luc. xxiii, 34.

(24) Mss., ἀπαιτουμένους.

γους πεύσεις προτείνοντες, καὶ οὐκ αἰσχύνονται λέγειν· Πῶς οἱ Ἰουδαῖοι τιμωρηθήσονται, εἰ μὴ Θεὸν ἀνῃρήκασι; φεῦ τῆς ἀναιδοῦς ἀτολμίας! Φεῦ τῆς ἀπατηλῆς ἐγχειρήσεως! εἰς ἐκδίκησιν Χριστοῦ τὰ Χριστοῦ διασύρουσιν· Ἵνα, φασὶν, Ἰουδαῖοι δίκην ἀξίαν ἀπαιτηθῶσιν, ἀνατρεπέσθω τὰ πάντα, ῥᾳδιουργείτω τὸ δόγμα, βλασφημείσθω Θεὸς, παθητὸς καλείσθω ὁ ἀπαθὴς, ὑβριζέσθω ἡ δόξα, πλανάσθω τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα. Ἄνθρωπε, μὴ ἐκδίκει Θεὸν ἐφ' ὕβρει Θεοῦ· μισῶ συνηγορίαν ἀτιμίας πρόξενον· κρεῖττον Ἰουδαῖον κερδῆσαι, ἢ Χριστιανοὺς αἰσχυνθῆναι· κρεῖττον τοὺς πεποιηκότας φυγεῖν, ἢ τὸν πεπονθότα τοιούτου συνηγόρου τυχεῖν· κρεῖττον ἐκείνους συγγνώμην εὑρεῖν ἢ τούτου τρεπτοῦ καὶ παθητοῦ κατὰ τὴν θεότητα δόξαν λαβεῖν. Τί παρέχεις Ἰουδαίοις καύχημα μέγιστον, ὡς θεότητος αὐτῆς περιγενέσθαι δεδυνημένοις; οὐδὲ γὰρ τὸν ναὸν ἔχουσιν ἂν, εἰ μὴ ὁ ἐνοικῶν συνεχώρησεν, ὃς καὶ τὸν λυθέντα ἤγειρεν, αὐτὸς δ' ἄλυτος ἔμεινε. Τί παρὰ γνώμην τοῦ πεπονθότος φέρεις τὴν ψῆφον; τί πλέον λυπεῖς, οἷς δῆθεν ἐκδικεῖς, ἢ ἐκεῖνοι τετολμηκότες ἐλύπησαν; Τί τὰς ἀψευδεῖς ἀποφάσεις ἀνατρέπεις τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ; Αὐτὸς ἔλεγε τῷ καιρῷ τοῦ πάθους· « Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι. » Καὶ σὺ δίκην ἀπαιτεῖς, ὡς ἐγνωκότας Θεοῦ παρουσίαν, καὶ δεδρακότας κατὰ Θεοῦ μιαιφονίαν; Παῦσαι χαλεπώτερα τολμῶν τῆς τῶν σταυρωσάντων παρανομίας. Ἐκεῖνοι ψιλὸν ἄνθρωπον νομίσαντες τὸν Χριστὸν, ἀπεκτείναντο· σὺ, Θεὸν ὁμολογῶν ἀληθινὸν, τρεπτὸν, καὶ παθητὸν, καὶ νεκρὸν διὰ τῆς καλῆς ἐκδικήσεως ἀποφαίνεις. Ὅσῳ δὲ τολμηρότερον τοῦ ὡς ἄνθρωπον οἴεσθαι ἀδικεῖν τὸ εἰς Θεὸν ἀσεβεῖν, τοσούτῳ γε ἀθλιώτερος ὁ τὸν Θεὸν Λόγον τῇ γλώσσῃ μάτην φονεύων τῶν εἰς τὴν σάρκα τοῦ Κυρίου τοὺς ἥλους μάτην πειράντων. Πλὴν οὐχ, ἐπειδὴ σὺ χαλεπώτερος τῆς φοβερᾶς καταδίκης, ἐκείνους ἁρπάζομεν· ἀλλὰ καὶ τῇ θεότητι τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ τηροῦμεν τὸ ἀπαθὲς, καὶ τῇ ἀνθρωπότητι τῇ ἡνωμένῃ προσμαρτυροῦμεν τὸ πάθος, καὶ τοὺς Ἰουδαίους ὁμολογοῦμεν ἀπαιτεῖσθαι (24) δίκην, ὡς εἰς αὐτὴν ἄντικρυς θεότητα διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀπονοίας ἠσεβηκότας. Ἢ καὶ νῦν οὐχ ὁρῶμεν τοὺς κατὰ ναοῦ πολλάκις ἀνακειμένου Θεῷ χεῖρας ἀθεμίτους ἐκτείναντας ἐφ' ὕβρει ἢ καταλύσει, καίτοι κατὰ ξύλων ἢ λίθων πράττοντας, οὕτω δεχομένους τὴν τιμωρίαν, ὡς κατὰ Θεοῦ τὴν τόλμαν ἐκτείναντας; Καὶ ναὸς μὲν τοιαύτην δέχεται τὴν ἐκδίκησιν ἄψυχος· ναὸς δὲ ζῶν ἄχραντος, ναὸς Θεῷ συνημμένος ἀῤῥήτως, ἀδιασπάστως, οὐ πολὺ πλέον ἐκδικηθήσεται, ὡς αὐτὸς μὲν ἀδίκως παθὼν, τῆς δὲ ὕβρεως ἀνατρεχούσης εἰς τὸν ἐν τῷ ναῷ Θεὸν, τὸν ἓν γενόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ πολλὰ θαύματα ἐργασάμενον; Μηδὲ γὰρ ἐξεῖναι τοῖς Ἰουδαίοις ἀπολογίαν εὑρίσκειν, ὡς εἰς ἄνθρωπον ψιλὸν ἁμαρτήσασιν, τῶν πολυτρόπων θαυμάτων οὐ συγ-

χειρούντων λανθάνειν τῆς ἐνεργούσης δυνάμεως τὸ θεοπρεπὲς καὶ ἔνδοξον· τίς γὰρ οὐκ ἂν ἔφριξεν ἀπ' ἀρχῆς τὰ γενόμενα; Κατὰ προφητείαν ἡ γέννησις, ὁ τόπος γνώριμος, ὁ τρόπος ἐπίσημος, ὁ χρόνος οὐκ ἄδηλος, πᾶς λόγος ἐργοχειρούμενος, δρόμος ἀστέρος μηνύων ὕμνον ἀγγέλων, μάγοι πόῤῥωθεν πρὸς δωροφορίαν ἑλκόμενοι, Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς ταρασσόμενος· Ἰουδαία ἅπασα συγκλονουμένη, φανέρωσις ἐναργὴς τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· Σιμεὼν παιδίον κατέχων καὶ Θεοῦ σωτήριον ἑρμηνεύων· Ἄννα προφητεύουσα· μαρτυρῶν Ἰωάννης πρὸς Ἰορδάνην· φωνὴ Πατρὸς οὐρανόθεν, τοῦτον Υἱὸν ἀγαπητὸν πᾶσι γνωρίζουσα· Πνεύματος ἐπιφοίτησις περιστερᾶς ἐν εἴδει τῇ κορυφῇ ἐπιπίπτουσα· μεταβαλλόμενον ὕδωρ εἰς οἶνον· ἄρτοι πέντε πληθυνόμενοι παραδόξως εἰς χιλιάδων ἀπόλαυσιν, καὶ περισσεία κλασμάτων κόφινοι δώδεκα· πάθη λόγῳ φυγαδευόμενα, δαίμονες προστάγματι διωκόμενοι, μᾶλλον δὲ πόῤῥωθεν ὁμολογοῦντες τὸ τῆς ἐξουσίας ἀφόρητον· νεκροὶ τῆς τοῦ θανάτου τυραννίδος εὐθὺς ἀποσπώμενοι· κράσπεδον ἱματίου τῇ μὲν χαμνούσῃ γυναικὶ φέρον τὴν ἴασιν, τῆς δὲ κρυπτομένης θεότητος δημοσιεῦον τὴν δύναμιν. Πᾶσα τῶν στοιχείων ἡ φύσις ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ἐπὶ τῇ λύσει τοῦ ὁρωμένου ναοῦ, καὶ τῇ ὕβρει τοῦ ἀχωρίστου Θεοῦ πολυτρόπως ταρασσομένη· ἀνάστασις τοῦ παθόντος ὑπὸ τῶν σταυρωσάντων μαρτυρουμένη. Φυλάσσοντες γὰρ τὸν παθόντα, ἡττήθησαν τῷ παραδόξῳ νεκρῷ. Τοσαῦτα ἦν καὶ πολλῷ πλέον τὰ μηνύοντα τὴν κρυπτομένην θεότητα. Καὶ πῶς φεύξονται τῆς θεομαχίας τὴν τιμωρίαν οἱ πρὸς οὕτω λαμπρὰς ἀποδείξεις τυφλώττειν ὑπ' ἀγνωμοσύνης σπουδάσαντες;

A pli inhabitatorem Deum, qui templo unitus est, et miracula multa edidit, injuria recidat. Neque vero excusationem Judæis inde parare licet, quod velut in nudum hominem peccare visi sint: cum divinam et gloriosam operantis potentiæ majestatem multifaria miracula latere non permiserint. Quis enim non stupescat ad ea quæ a principio facta sunt? Juxta prophetiam Nativitas fuit: locus notus: modus illustris, tempus non obscurum est: sermo omnis reipsa impletur, stellæ cursus angelorum concentum indicat: Magi de longinquo ad offerenda munera attrahuntur: rex Herodes perturbatur: Judæa universa concutitur: apparet evidenter is qui mundi peccata tollit: sustinet puerulum Simeon, et salutare Dei pronuntiat: vaticinatur B Anna: testificatur Joannes ad Jordanem: vox Patris cœlitus hunc Filium dilectum omnibus manifestat; adventat Spiritus et in columbæ specie in verticem ejus dilabitur, aqua in vinum mutatur: quinque panes in aliquot millium usum miraculose multiplicantur: fragmentorum reliquiis duodecim cophini implentur: fugantur verbo morbi; mandato expelluntur dæmones, quin e longinquo intolerabilem illius potentiam confitentur: mortui a mortis tyrannide confestim liberantur: fimbria vestimenti **506** ægrotanti cuidam mulieri sanitatem affert, latentis autem deitatis virtutem publice prædicat. Omnis elementorum natura tempore passionis ad destructionem visibilis templi, et contumeliam inseparabili Deo illatam, multis modis con- C turbatur: resurrectionem ejus qui passus fuerat, ipsi illi confirmant, qui in crucem ipsum egerunt. Cum enim passum custodirent, a mortuo miraculoso victi sunt. Atque hæc multoque plura alia sunt, quæ latentem intus divinitatem indicant. Quomodo igitur pœnam Dei hostibus denuntiatam effugient, qui ad tam lucidas demonstrationes præ nimia improbitate cæcutire volunt?

XII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ μὴ ὁμολογῶν Θεὸν ἐσταυρῶσθαι.

Τοσαύτης ἀποδείξεως ἐν τοῖς προλαβοῦσι πᾶσι γεγενημένης, οὕτω πολυτρόπου καὶ φανερᾶς, δέον αἰσθανθήσεσθαι τὸ πλῆθος τοὺς ἀντιλέγοντας τῶν ἐλέγχων, οἱ δὲ καὶ ἄλλας ἀντιθέσεις ἀναισχύντους πλέξαι μάτην οὐκ ὤκνησαν. Ἰουδαῖος, φησὶν, ἐστὶν, ὁ τὸν Θεὸν αὐτὸν μὴ ὁμολογῶν ἐσταυρῶσθαι. Καλῶς ἡμᾶς τῆς αὐτοῖς χρεωστουμένης προσηγορίας ὑπέμνησαν. Αὐτοὶ γὰρ εἰς ἑαυτοὺς ἐπεσπάσαντο τὴν πρὸς ἐκείνους συγγένειαν, ἀρνούμενοι μὲν τὴν σωτήριον ἐνανθρώπησιν, ἀπωθούμενοι δὲ τὴν τῶν δύο φύσεων σύνοδον καὶ ἕνωσιν. Τίς Ἰουδαῖος ὁ τὴν χάριν δεξάμενος, ἢ ὁ τῷ νόμῳ κατὰ τὸ γράμμα παρακαθήμενος; Ἡμᾶς ἡ χάρις ἐδίδαξε Θεὸν ἀόρατον ἐν ὁρωμένῃ φανερωθῆναι σαρκί· ἐκεῖνοι τῇ ἀρχαίᾳ παραδόσει παρέμειναν τὴν θεότητα γυμνὴν ἐν διαφόροις εἴδεσι καὶ σχήμασιν ὑπογραψάσῃ. Πῶς οὖν ἄλλους λέγουσιν Ἰουδαίους, αὐτοὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸν πλοῦτον ἀποσεισάμενοι; Οὐκ ἤκουσαν, ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπομεν, καὶ οὐκ εἶδον; Τί ἄρα οὐκ εἶδον θεότη-

XII.

Adversus eos qui dicunt: Judæus est, qui non confitetur Deum fuisse crucifixum.

Cum tantæ, tam variæ, tamque perspicuæ demonstrationes superiorum disputationum omnium fuerint; sentire tandem adversarios argumentorum multitudinem debebant. At illi alias impudentes objectiones sine causa texere non dubitarunt. Ju- D dæus est, inquiunt, qui non fatetur, Deum ipsum in crucem esse actum. Pulchre nos nominis ejus quo nuncupandi sunt admonent. Illi enim sunt, qui seipsos affinitate cum Judæis devinxerunt, tum salutarem incarnationem, tum duarum unionem et conjunctionem naturarum rejiciendo. Uter Judæus, qui gratiam suscipit, an qui lege secundum litteram nititur? Nos gratia docuit, Deum invisibilem invisibili manifestatum esse carne: illi permanent in antiqua traditione divinitatem nudam in diversis speciebus et formis delineante. Quomodo igitur alios appellant Judæos, qui ipsi novi fœderis divitias a se repellunt? Annon audiverunt quod multi prophetæ et justi desiderarunt videre quæ nos videmus, et non viderunt? Quid igitur non viderunt? Deitatis

adventum? Cur igitur scriptum est: Visus est Deus Abrahamo, visus Isaaco, visus Jacobo, visus Moysi, et sexcentis aliis? Quid igitur desiderarunt, quod tamen non viderunt? nimirum quod nobis videre licuit, deitatis et humanitatis ineffabilem et inseparabilem unionem? Quicunque igitur admirandam Verbi et carnis unionem confitentur, iis novum videre spectaculum contigit. Contra qui carnis assumptionem rejiciunt, ii cum veteribus Judæis partem habere suam manifeste convincuntur, qui nec ipsi potuerunt videre oculis suis quæ nos vidimus. Judæorum enim est, Salvatoris in carne œconomiam non suscipere. His seipsos aggregant, qui duas naturas explodunt: quinimo majorum criminum rei efficiuntur. Illi enim eum qui tam stupenda edebat miracula Deum esse ignorantes: hi vero confitentes, indigna contra deitatem pronuntiant, omnes carnis assumptæ passiones deitati ascribendas esse contendentes. At enim dicent fortasse (impudenter enim vel manifestissimis didicerunt contradicere): Non dicimus divinitatem esse passionibus obnoxiam. Et qui non diceretis hoc, qui tam artificiose orationem adornatis? Passus est, inquiunt, quia voluit: ipsum patibilem esse nequaquam dicimus. Cum rem ipsam non dubitetis affirmare, cur a rei appellatione vos abhorrere fingitis? Si damnatis eos qui divinitatem passam esse negant, cur non diserte ipsam patibilem esse profitemini? Si Judæus secundum vos est, qui divinæ naturæ passionem negat: Christianus est, qui asserit. Et cur non Judæum divinam naturam impatibilem confitentem præfertis vobis patibilem ipsam affirmantibus, cum omnino necessum sit, aut Judæos vos vocari, si impatibilitatem esse testificemini; aut Christianos appellari, ut vos quidem Christianum definitis, patibilitatem sancientes? Proponite perspicue, quam tenetis sententiam. « Corde enim creditur ad **507** justitiam, ore autem confessio fit ad salutem [84]. » Si Verbum non est passum, igitur caro. Si caro non est passa, igitur Verbum. Si neutrum horum, igitur aliquod tertium. Si nullum omnino, igitur passio ipsa non fuit: si nemine patiente fuit passio, opinio fuit; opinione salvamur. Igitur ad Manichæos confugistis. Et cur ab eorum nomine refugitis, qui vos pravorum et intolerabilium suorum dogmatum hæredes manifeste habent? Hinc apparet vos et pejores Judæis esse, et a Manichæis non multum abesse. Sed quid dicimus de Judæis et Manichæis? Vestra longius progressa est audacia, quam illius ipsius, qui omnis mali auctor est, qui occulte ista vobis inseruit zizania, qui omnibus bonis invidet, diaboli. Ille ubi ad Jordanem divinam Salvatoris gloriam conspexit, invidiæ stimulis agitatus, non ausus est tentando prius ipsum aggredi, quam fame laborantem vidit, quæ humanæ infirmitatis nota est. Agnovit hoc deitatis proprium

A τος ἐπιδημίαν; Καὶ πῶς γέγραπται· Ὤφθη Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ὤφθη τῷ Ἰσαάκ, ὤφθη τῷ Ἰακώβ, ὤφθη τῷ Μωσῇ, καὶ μύριοις ἄλλοις; Τί οὖν ἐπεθύμησαν, καὶ οὐκ εἶδον; ὃ ἡμεῖς ἰδεῖν ἠξιώθημεν, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος ἄῤῥητον καὶ ἀδιάσπαστον ἕνωσιν. Οἱ τοίνυν ὁμολογοῦντες τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς τὴν παράδοξον ἕνωσιν, οὗτοι τοῦ ξένου θεάματος τετυχήκασιν· οἱ δὲ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν ἀθετοῦντες μετὰ τῶν ἄνωθεν Ἰουδαίων ἔχειν τὴν μερίδα προδήλως ἐλέγχονται, τῶν μὴ κατηξιωμένων ἰδεῖν μήτε ὄψει, ἅπερ ἡμεῖς ἑωράκαμεν. Ἰουδαίων γὰρ τὸ μὴ δέξασθαι τοῦ Σωτῆρος τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν. Τούτοις συνάπτουσιν ἑαυτοὺς οἱ τὸ διπλοῦν τῶν φύσεων ἀπωθούμενοι, μᾶλλον δὲ καὶ μείζοσιν ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνοι γίνονται. Ἐκεῖνοι γὰρ τὸν τοσαῦτα B μετὰ σαρκὸς θαυματουργήσαντα Θεὸν εἶναι ἀγνοήσαντες, οὗτοι δῆθεν ὁμολογοῦντες ἀνάξια κατὰ τῆς θεότητος ἀπεφήναντο, πάντα τὰ πάθη τῆς ληφθείσης σαρκὸς εἰς αὐτὸν ἀνενεγκεῖν τὸν Θεὸν Λόγον φιλονεικήσαντες. Ἀλλ' ἴσως ἐροῦσιν (ἔμαθον γὰρ ἰταμῶς μάχεσθαι τοῖς προδήλοις)· Οὐ λέγομεν παθητὸν τὸ θεῖον. Πῶς οὐ λέγετε, ὅτι τέχνῃ τὸν λόγον κατασκευάζετε; Ἔπαθε, φησὶν, ὡς ἠθέλησεν· οὐ μὴν παθητὸν αὐτὸν λέγομεν. Τί προσποιεῖσθε (25) φείδεσθαι τοῦ ὀνόματος, κατατολμῶντες τοῦ πράγματος; Εἰ κατηγορεῖτε τῶν λεγόντων μὴ πεπονθέναι τὸ θεῖον, πῶς οὐχ ὁμολογεῖτε λέγειν αὐτὸ παθητόν; Εἰ ὁ μὴ λέγων θείας φύσεως πάθος, Ἰουδαῖος καθ' ὑμᾶς· ὁ λέγων, Χριστιανός. Καὶ πῶς οὐ ποιεῖτε προτιμότερον C τὸν Ἰουδαῖον, τὸν ἀπαθὲς ὁμολογοῦντα τὸ θεῖον, ὑμῶν τῶν ἀποφαινομένων αὐτὸ παθητόν; ὡς εἶναι ὑμῖν ἀνάγκην Ἰουδαίους ὑμᾶς καλεῖσθαι προσμαρτυροῦντας τὸ ἀπαθές· ἢ Χριστιανοὺς ὀνομάζεσθαι κατὰ τὸν ὑμέτερον ὅρον νομοθετοῦντας τὸ πάθος; Γνωρίσατε φανερῶς ἣν ἔχετε δόξαν. « Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. » Εἰ μὴ πέπονθεν ὁ Λόγος, οὐκοῦν ἡ σάρξ. Εἰ μὴ ἡ σὰρξ πέπονθεν, οὐκοῦν ὁ Λόγος. Εἰ μηδέτερον τούτων, οὐκοῦν ἄλλο τρίτον. Εἰ μηδὲν μηδόλως, οὐκοῦν τὸ πάθος οὐ γέγονεν. Εἰ, μηδενὸς παθόντος, τὸ πάθος γέγονε, δόκησις γέγονε· δοκήσει σωζόμεθα. Πρὸς Μανιχαίους οὐκοῦν ηὐτομολήσατε. Καὶ πῶς φεύγετε τὴν ἐκείνων προσηγορίαν, ὧν φαίνεσθαι κληρονόμοι τῆς ἀφορήτου κακοδοξίας; Οὕτω δὲ Ἰουδαίων χεί- D ρους φανήσεσθε, καὶ Μανιχαίων οὐ πόῤῥω. Καὶ τί λέγομεν Ἰουδαίων καὶ Μανιχαίων; Αὐτοῦ τοῦ πάντων εὑρετοῦ τῶν κακῶν τοῦ ταῦτα ὑμῖν ὑποσπείραντος τὰ ζιζάνια, τοῦ φθονοῦντος τοῖς καλοῖς ἅπασι διαβόλου, τολμηροτέρους ἑαυτοὺς ἀπεφήνατε. Ἐκεῖνος, ὅτε εἶδεν ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου τὴν τοῦ Σωτῆρος ἔνθεον δόξαν, κέντροις τοῦ φθόνου νυσσόμενος, οὐ πρότερον ἐτόλμησε προσαγαγεῖν τὴν πεῖραν, ἕως οὗ εἶδεν ἀγαμένην τὴν πεῖναν, ἀνθρωπίνης ἐνδείας γνώρισμα. Οὗτος ᾔδει τῆς θεότητος τὸ ἀπαθὲς ἴδιον καὶ ἀπείραστον· ὑμεῖς δὲ τὴν πεῖναν καὶ τὴν δίψαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, τῆς θεότητος αὐτῆς ἀποφαίνεσθε, καὶ τῷ

[84] Rom. x, 10.

(25) Vulg., προσποιεῖσθαι, ut et paulo infra φανήσεσθαι pro φανήσεσθε. Edit.

σταυροῦ τὸ πάθος αὐτῇ τῇ θεότητι σαφῶς περιφέρετε. Ἐκεῖνος δι' ὑπερβολὴν πονηρίας ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος προσηγορεύθη· ὑμεῖς δὲ δι' ὑπερβολὴν τῆς κατὰ Θεὸν ἀπονοίας θεοκτόνους τοὺς Ἰουδαίους προσαγορεύετε· καὶ οὐκ αἰσχύνεσθε μείζονα δύναμιν τοῦ διδασκάλου τῶν τοιούτων Ἰουδαίοις τοῖς μαθηταῖς ἀπονέμοντες· καὶ κατὰ τὴν ἔγγραφον κατηγορίαν γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν δοξάζετε. Παθητὸν γὰρ εἶναι κατασκευάζετε.

A esse, non pati, non tentari. Vos contra et famem et sitim, et si qua hujus generis alia sunt, deitati ipsi tribuitis, et eidem deitati passionem crucis manifeste ascribitis. Ille propter summam malitiam homicida ab initio dictus est: vos propter summum adversus Deum furorem Judæos Dei interfectores dicitis: nec majorem potentiam Judæis discipulis, quam ipsorum magistro diabolo tribuere veremini: denique ut habet Scripturæ accusatio, cum Deum noveritis, tamen ut Deum non glorificatis. Patibilem enim eum esse contenditis.

XIII.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι καὶ ἄγγελοι ἐπὶ τὸν Ἀβραὰμ ἐσθίοντες οὐ πάντως σαρκὸς ἐπέφερον φύσιν.

Πολλῶν καὶ πονηρῶν τεχνασμάτων γεγονότες πατέρες, οἱ τὰ αἰώνια ὅρια τῶν ἐνθέσμων πατέρων μεταῖραι φιλονεικήσαντες, οὐκ ἠρκέσθησαν τοῖς ἰδίοις ἐκγόνοις· ἀλλ' ἔτι καὶ τῶν πάλαι πολεμίων τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἀμβλωθρίδια δυσγενῆ κακῶς ἀποκλέψαντες, ὡς εὐγενῆ καὶ τέλειον τόκον δογμάτων προβάλλονται, καὶ δι' αὐτῶν τὰ Μανιχαίων ἡμῖν ἐπισείουσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ ἀγγέλους τῇ οἰκείᾳ φύσει τροφῆς μετεσχηκέναι τερατευόμενοι, καὶ τὴν θεότητα τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δίχα σαρκὸς τροφὴν καὶ ποτὸν εἰληφέναι ἀποφαινόμενοι· καίτοι τῆς ἁγίας Γραφῆς οὐ τῇ φύσει τοῦτο γεγενῆσθαι, τῇ δὲ ὄψει μόνῃ σαφῶς παριστώσης. Εἰ γὰρ ἦν φύσει τὰ γινόμενα, ἔδει τοὺς τρεῖς ἐκείνους ἄνδρας ὀνομάζεσθαι, ἢ ἀγγέλους προσαγορεύεσθαι (πολὺ γὰρ τῶν δύο γενῶν τὸ διάφορον)· ὡς ἄνδρας μὲν ὄντας, μηδὲν κατὰ φύσιν ἀγγελικὸν ἐπιδείκνυσθαι· ἀγγέλους δὲ ὄντας, κατὰ μηδὲν μέλος σωματικὸν καὶ ἐπιφαίνεσθαι, οἷα δὴ πνεύματα. Πῶς οὖν διδόασιν αὐτοῖς κατὰ φύσιν τροφὴν, ὡς ἀνδράσι; Ψευδῶς τοίνυν ἄγγελοι μνημονεύονται. Ἀλλ' ὡς ἀγγέλοις; καὶ τίς μετουσία πνεύμασι τροφῆς αἰσθητῆς; ἢ τάχα μυθολογοῦσι καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐνανθρωπήσαντας σωματικοῖς ὀργάνοις ἀπολαῦσαι σωματικῶν ἐδεσμάτων; Εἰ δὲ μεταβαλλόμενοι φαῖεν, ἐνδείξεως, οὐ φύσεως, εἶναι τὴν εὐωχίαν, πάντως ἢ καταλείψουσιν ὡς ἀνοίκειον τὸ παράδειγμα, ἢ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος φαντασίαν ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἐπεισάγοντες εὑρεθήσονται. Πῶς οὖν τολμῶσιν ἕλκειν, ὡς ὅμοιον τὸ ἀνόμοιον; Τί κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν μεγάλην ταύτην οἰκονομίαν ἡ κατὰ τοὺς ἀγγέλους ἐν σχήμασιν ἱστορία; Μὴ φαίνονται; πότε; ἢ ποῦ; ἢ παρὰ τίνος ἐτέχθησαν, ὡς ὁ Δεσπότης Χριστός; Μὴ ἀφῇ κατὰ τὸν ἴσον ὑπεβλήθησαν τρόπον; Μὴ περιτομὴν ἐδέξαντο; μὴ προκοπὴν ἢ αὔξησιν ἐπεδείξαντο; μὴ νηστεύσαντες ὕστερον ἐπείνασαν; μὴ κοπιάσαντες ἐξ ὁδοιπορίας ἐδίψησαν; μὴ τὸν ὕπνον ὡς οἰκεῖον ἐγνώρισαν; μὴ πεῖραν μαστίγων ἔλαβον; μὴ θανάτου παραπλησίως ἐγεύσαντο; μὴ ταφῇ παρεδόθησαν; μὴ κατέλειψαν ἱμάτια εἰς πολλοὺς μεριζόμενα, διδάσκοντα τῇ πείρᾳ, μηδὲν νοεῖν κατὰ δόκησιν, ἀλλὰ πάντα καθ' ὑπόστασιν καὶ ἀλήθειαν; Εἰ γὰρ δοκήσει σῶμα εἶχεν ὁ Χριστὸς,

XIII.

Adversus eos qui dicunt, angelos apud Abrahamum edentes, carnis naturam non omnino induisse.

B Etsi multorum malorumque commentorum patres facti sunt, qui perpetuos legitimorum patrum fines transferre sunt conati, non satis sunt tamen ipsis fetus proprii: sed male insuper suffurantes eorum qui se olim apostolicæ Ecclesiæ hostes professi sunt, ignobiles fetus abortivos, eos tanquam generosum et perfectum dogmatum partum proferunt, perque illos Manichæorum dogma nobis nituntur excitare, comminiscentes angelos qui diverterunt ad Abrahamum propria natura sua alimenti factos fuisse participes, et pari modo deitatem Domini Christi absque carne cibum potumque sumpsisse confirmantes: licet Scriptura sacra, non naturaliter sed apparenter solummodo id factum, diserte comprobante. Si enim naturaliter ista facta C sunt, oportet tres illos aut viros nominari, aut angelos nuncupari (multum enim inter duo hæc genera est discriminis) etsi quidem viri fuerint, nihil quod ad naturam angelicam ostendere; sin angeli, nullo corporeo membro more spirituum apparere illos oportuit. Quomodo igitur cibum illis daret secundum naturam? nunquid ut viris? falso igitur angeli fuisse memorantur. Nunquid ut angelis? ecqua spiritibus cum sensibili cibo est communio? nisi forte et angelos homines factos corporalibus organis cibo corporali frui fabulantur. Si mutata sententia dixerint, non revera et naturaliter, sed apparenter istos epulatos fuisse: aut relinquant oportet exemplum angelorum ut peregrinum, aut in Salvatore, loco veritatis, phantasiam D inducere comperientur. Qua igitur fronte dissimile tanquam simile ad Christum audent detorquere? Quid cum stupenda œconomia atque dispensatione commune habet illa angelorum visibili specie apparentium historia (25*)? Conspiciunturne? quando? aut ubi? aut ex qua nati sunt, ut Dominus Christus? Num eodem illi modo tactui fuerunt subjecti? Num circumcisi sunt? an profecerunt aut creverunt? num cum jejunassent, tandem esurierunt? num **508** ex itinere fessi sitierunt? num naturalem somnum experti sunt? num flagris cæsi sunt? num eodem quo ille modo mortem gustarunt? num sepulturæ sunt traditi? num reliquerunt

(25*) *Forte*, visio.

vestimenta inter plures distributa? quæ magno argumento sunt, nihil in Christo phantasticum, vera autem et substantialia omnia intelligenda. Si enim ut angeli virorum speciem opinione induerunt, ita Christus opinione corpus habuit : non potuerunt videri et tactui subjici vestimenta Domini, quemadmodum nec angelorum mole corporis carentium. Quo igitur pacto res inter se dissimiles impudenter conferunt, et quæ tantis distincta sunt modis conjungere conantur? Age vero verba inter se nostra et illorum conferamus. Nos dicimus, Dominum vere secundum carnem comedisse, siquidem hoc omni carni proprium; illi dicunt angelos comedisse, siquidem tunc rem hujusmodi angelorum natura admisit. Nos experientiam testem habemus; illi et rationum et factorum testimonio destituuntur. Nos illis et famem et sitim ex Litteris sacris proferimus; illi neutrum horum de angelis possunt demonstrare. Nos membra, secundum communem hominum formationem; illi naturam angelorum, quam membra habere nemo quisquam ausus fuerit affirmare. Membra autem si desint, quid est quod nutrimentum recipiat? quid quod comminuat? quid quod digerat? quid quod retineat? quid quod concoctionem perficiat? quid quod reliqua, quæ honoris causa taceo? Quemadmodum igitur angeli, cum viri esse viderentur, viri tamen natura non fuerunt : ita et cum cibum capere existimarentur, revera non comederunt. Hospitalitatem autem Abrahami honorabant, consortii specie virtutem ejus imitandam declarantes.

A ὥσπερ δοκήσει σχῆμα ἀνδρῶν οἱ ἄγγελοι, ἔδει μηδὲ τοῦ Κυρίου φανῆναί τε καὶ ἁφῇ ὑποβληθῆναι ἱμάτια, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων ἐγένετο. Πῶς οὖν τὸ μηδὲν ἐοικὸς ἐκεῖνο τῷ προκειμένῳ ἐπιφέρουσιν ἀναιδῶς, καὶ συνάπτειν πειρῶνται τὰ κατὰ τοσούτους τρόπους παρηλλαγμένα; Καὶ σκοπήσωμεν ἐκ παραλλήλου τοὺς ἡμῶν τε καὶ ἐκείνων λόγους. Ἡμεῖς φαμεν ἀληθῶς βεβρωκέναι κατὰ τὴν σάρκα τὸν Κύριον, ἐπειδὴ τοῦτο πάσης σαρκός· ἐκεῖνοί φασι βεβρωκέναι τοὺς ἀγγέλους, ἐπειδὴ τότε τὸ τοιοῦτον φύσις ἀγγέλων ἐδέξατο. Ἡμεῖς μάρτυρα τὴν πεῖραν ἔχομεν· αὐτοὶ καὶ λόγων ἄλλων καὶ ἔργων μαρτυρούντων αὐτοῖς ἀποροῦσιν. Ἡμεῖς καὶ πεῖναν καὶ δίψαν ἐκ τῶν ἁγίων παριστῶμεν Γραφῶν αὐτοῖς· ἐκεῖνοι τούτων οὐδέτερον ἐπὶ τῶν ἀγγέλων δεῖξαι δυ- B νήσονται. Ἡμεῖς μέλη κατὰ τὴν τοῦ παντὸς ἀνθρώπου διάπλασιν· ἐκεῖνοι φύσιν ἀγγέλων, ἣν οὐδεὶς ἔχειν μέλη τετόλμηκεν ἀποφήνασθαι. Μελῶν δὲ μὴ ὄντων, τί τὸ προσιέμενον τὴν τροφήν; τί τὸ λεπτῦνον; τί τὸ πέπτον; τί τὸ κατέχον; τί τὸ τὴν πέψιν ἐργαζόμενον; τί τὸ ἑξῆς, ὅπερ τιμήσω τῇ σιωπῇ; Ὥσπερ οὖν ἄνδρες φανέντες οἱ ἄγγελοι, οὐκ ἦσαν ἄνδρες τῇ φύσει· οὕτως οὐδὲ ἐσθίειν νομισθέντες, ἤσθιον φύσει· τὸν φιλόξενον δὲ τρόπον τοῦ Ἀβραὰμ ἐτίμων τῷ σχήματι τῆς μετουσίας, ζηλωτὴν αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν ἀποφαίνοντες.

C

XIV.

Adversus eos qui nullum non miraculum imminuunt eo quod carnem negent.

Verum ne miracula quidem Domini insidiis suis libera et firma reliquerunt, qui ab orthodoxorum choro ad adversarios se conjecerunt : sed compressis coarctatisque iis, horum non viderunt magnitudinem, per quæ carnis assumptionem negarunt; deitati soli hæc ascribentes. Nos vero consideremus opera ipsa, quomodo ab initio ad finem usque præclariora reddantur, carnis assumptione : viliora vero reperiantur, eadem rejecta. Partus Virginis magnum et celebre est œconomiæ atque dispensationis exordium. Si natum nihil est de Virgine sancta, quis magnopere miratus fuerit partum illum? cum nec matrem illam vere dicere possit, quæ consubstantiale nihil ex se prodeunti communicasse intelligatur : nec stupendum quid esse existimes, eam quæ Mater facta sit, Virginem manere, siquidem Verbum sua nos præsentia absque sensibili corpore dignatum est. Rursum paucis dictum est, Jesum profecisse ætate, sapientia et gratia. Si carnem sustuleris, quis in laude ponet incrementa et meliorationem deitatis quæ ab æterno perfecta est, quæ non pluris indiga est, quæ nihil aliunde auferre aut accipere potest? Consequens est igitur carnem esse, cujus causa profectus ille celebratur, propter ejus cum Verbo unionem. Et maximum novimus testimonium, quod nullo se unquam peccato contaminarit, quod cum

XIV.

Πρὸς τοὺς σμικρύνοντας ἕκαστον θαῦμα, τῷ ἀρνεῖσθαι τὴν σάρκα.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὰ θαύματα τοῦ Κυρίου καταλελοίπασι τῆς παρ' αὐτῶν ἐπιβουλῆς ἐλεύθερά τε καὶ ἀνενόχλητα, οἱ πρὸς τὴν ἐναντίαν μοῖραν τοῦ χοροῦ τῶν ὀρθοδόξων ἑαυτοὺς ἀποῤῥήξαντες· καθαιροῦντες δὲ καὶ συστέλλοντες, τὸ τούτων οὐκ ᾔδεισαν μέγεθος, δι' ὧν ἠρνήσαντο τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάληψιν, ἐπιγράψαντες ταῦτα γυμνῇ τῇ θεότητι. Καὶ σκοπήσωμεν ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, πῶς ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους μεγάλα μὲν δείκνυται τῇ τῆς σαρκὸς ἀναλήψει, ἥττονα δὲ εὑρίσκεται, ταύτης ἀθετουμένης. Τόκος ἐστὶν ἐκ Παρθένου τὸ μέγα καὶ ἔνδοξον τῆς οἰκονομίας προοίμιον. Εἰ μηδὲν ἐκ τῆς ἁγίας D Παρθένου τὸ τεχθὲν ἐπεφέρετο, τίς ἂν ἐθαύμασε τὸ γενόμενον; μήτε μητέρα λέγειν αὐτὴν ὄντως δυνάμενος τὸ μηδὲν αὐτῆς ὁμοούσιον τῷ προελθόντι συνιέναι· μήτε παράδοξον κρίνων τὸ γενέσθαι μητέρα, καὶ μεῖναι Παρθένον, εἴπερ ἄνευ σώματος αἰσθητοῦ τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν ὁ Λόγος ἡμῖν ἐχαρίσατο. Πάλιν εἴρηται προκοπὴ σύντομος ἡλικίας καὶ σοφίας καὶ χάριτος. Ἐὰν ἀφέλῃς τὴν σάρκα, τίς δέξεται πρὸς ἔπαινον θεότητος αὔξησιν καὶ βελτίωσιν τῆς ἐξ ἀϊδίου τελείας, καὶ μήτε πλείονος δεομένης, μήτε ἀφαιρεῖν ἢ λαμβάνειν ἐκ τῶν ἔξωθεν δυναμένης; Ἐπαινετὴν τοίνυν τὴν προκοπὴν ἡ σὰρξ ἀποφαίνει διὰ τῆς πρὸς τὸν Λόγον ἑνώσεως. Καὶ μεγίστην μαρτυρίαν γινώσκομεν τοῦ μὴ ποιῆσαι αὐτὸν ἁμαρτίαν, ἐκ τοῦ καὶ σάρκα ἀληθινὴν ἐν αὐτῷ, καὶ μηδὲ ἴχνος ἁμαρτίας ὁρᾶν. Εἰ

εἴγε περὶ θεότητος ἐλέγετο νῦν καὶ μόνης τὸ ἀναμάρτητον, γελᾶσαι μᾶλλον ἢ θαυμάσαι τοὺς ἀκούοντας ἐνῆν, μὴ μόνον τῆς θεότητος κρείττονος ἀεὶ πάσης μέμψεως πεφυκυίας, ἀλλ' ἤδη καὶ μυριάδων ἀγγέλων φυλαξαμένων τὸ ἁμαρτάνειν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο λέγεται, ἐπειδήπερ ἐξ ἁμαρτωλοῦ γένους ληφθεῖσα ἡ ἄχραντος σὰρξ, τῇ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον ἑνώσει μόνη καὶ πρώτη μεμένηκεν ἀναμάρτητος. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ πρὸς τὸν διάβολον πάλη, καὶ ἡ κατὰ τούτου νίκη παράδοξος γίνεται, ὅτι τῆς ἡττηθείσης σαρκὸς τὴν ἀπαρχὴν ἔχων ὁ τὴν πεῖραν δεξάμενος, ταύτην νικητὴν τοῦ ποτε νικήσαντος ἀπειργάσατο, καὶ τῇ φύσει τὸ κράτος δεδώρηται κατὰ τοῦ πάλαι δι' ἀπάτης κρατήσαντος. Διὰ τοῦτο καὶ τῇ μνήμῃ τῶν ἁγίων Γραφῶν τὰς ἐπαγομένας λαβὰς ἀπεδύετο, οὐχ αὐθεντίᾳ θεότητος ἀποκρουόμενος τὸν ἀντίπαλον, ἀκολουθίᾳ δὲ ἀνθρωπότητος τὴν τῶν Γραφῶν φωταγωγίαν πρὸς ἅπαντα προβαλλόμενος. Εἰ δ' ὁ Θεὸς Λόγος καθ' ἑαυτὸν ἀναμάρτητος καὶ ἀήττητος ἐμηνύετο, τίς ἂν ἐξεπλάγη πρὸς τὰ λεγόμενα; Οὐ ξένον τὸ μὴ ἁμαρτάνειν, μηδὲ νικᾶσθαι παρὰ κτίσματος ἰδίου Θεόν. Πότε γὰρ ἡμάρτηκεν ἢ νενίκηται, ἵνα νῦν ὡς παράδοξον δεξώμεθα τὸ λεγόμενον; Ἀλλὰ ξένον τὸ φύσιν ἀνθρωπίνην τὰ ὑπὲρ φύσεως φανερῶς ἐπιδείξασθαι. Ἐπεὶ καὶ τὸ βαδίσαι ἐπὶ νώτου θαλάσσης ἀδεῶς ἅμα καὶ ἀκινδύνως θεότητι μὲν ῥᾴδιον, μᾶλλον δὲ καὶ ἀγγέλοις· καὶ οὐκ ἄν τις ἐκπλαγείη τοῦτο τεθεαμένος· ἀνθρωπότητι δὲ ψιλῇ πάντη ἀδύνατον. Καὶ φρίττει δικαίως ὁ σαρκὸς πόδας τὴν τοιαύτην πορείαν ποιουμένους ὁρῶν, καὶ τὴν ἡνωμένην δύναμιν ἐννοῶν τοῦ Λόγου. Εἰ δέ τις, τὴν σάρκα παραιτησάμενος, μόνον φαίη τὸν Λόγον ἐπὶ τῶν κυμάτων ὀφθῆναι, περιεῖλε τὸν ὄγκον τοῦ θαύματος, οὐδὲν μέγα προσμαρτυρήσας τῷ πράγματι. Μέγα γὰρ ὄντως καὶ πάντα νοῦν νικῶν, οὐχ ὅταν πνεῦμα κοῦφον καὶ ἀβαρὲς ἐπὶ τῶν ὑδάτων μετεωρίζηται, ἀλλ' ὅταν σῶμα παχυμερὲς καὶ βρῖθον ὑπὸ τῆς ἁπαλῆς καὶ ῥᾳδίως ὑπακουούσης φύσεως ὄρθιον ἄνω βαστάζηται. Ὅπερ ἵνα πιστὸν πᾶσι ποιήσῃ ὁ Κύριος, καὶ τῷ Πέτρῳ βαδίσαι κατὰ τοῦ πελάγους εὐθέως ἔδωκε, μέχρι τὸν τῆς ὀλιγοπιστίας οὐκ ἐδέχετο σάλον. Τὸ μὲν οὖν ὁδεῦσαι τὸν Πέτρον οὕτως, ἐδείκνυε τῆς δεσποτικῆς σαρκὸς ἀναμφίβολον τὴν πορείαν· τὸ δὲ διστάσαντα μηκέτι βαστάζεσθαι, τῆς μεταξὺ διαφορᾶς τὸ ἀμέτρητον. Πανταχοῦ τοίνυν ἡ τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν Λόγον ἕνωσις αὔξουσα δείκνυται τῶν γενομένων τὸ ἔνδοξον. Καὶ συντόμως εἰπεῖν, οὐδ' ἂν αὐτὸ τὸ κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαιον ἔσται λαμπρὸν, μὴ προδήλως ἀνθρωπίνη φύσις κρείττων τῆς κάτω τυραννίδος ἐγένετο τῇ δυνάμει τῆς ἀχωρίστως ἡνωμένης θεότητος· ἐπεὶ τὸ μὴ κρατηθῆναι Θεὸν τὸν μηδέποτε κρατεῖσθαι δυνάμενον τῶν εἰκότων καὶ εἰωθότων· τὸ δὲ μὴ κρατηθῆναι σάρκα τοῦτο πρῶτον, τοῦτο ξένον· τοῦτο καὶ τὴν εἴσοδον τοῦ Κυρίου τὴν διὰ τῶν κεκλεισμένων θυρῶν γενομένην ἀποφαίνει φρικτὴν, ὅτι συνοῦσα τῆς σαρκὸς ἡ παχύτης ἐμποδὼν οὐκ ἐγένετο, ἐπειδὴ μεῖζον ἦν τὸ θαυματουργοῦν τοῦ κωλύοντος. Ὁ δὲ χωρὶς σώματος ἀνθρωπίνου γεγενῆσθαι λέγων τὸ πρᾶγμα, κοινὸν αὐτὸ ποιεῖ πρὸς τοὺς ἀγγέλους, πρὸς τῶν ἀνθρώπων ψυ-

A carnem veram habeat, nullum tamen peccati in eo vestigium appareat. Ita ut si quis de deitate eaque sola dicat, quod expers peccati sit, risum ille potius quam admirationem auditoribus moturus sit : quandoquidem non solum divinitatis hæc natura est, ut omni culpa semper libera sit, sed multa etiam angelorum millia a peccato vacua serventur. Verum hanc ipsam ob causam 509 dicitur caro, ex genere hominum peccatis obnoxio, sumpta, sola primaque peccati expers mansisse, propter unionem cum Deo Verbo. Proximum huic miraculum est lucta illa cum diabolo, reportataque ab eo victoria, quia is qui tentatus est, cum devictæ carnis primitias haberet, victoriosam illam ejus qui aliquando vicerat, effecit, et naturæ B vires adversus eum qui olim dolo vicerat indidit. Quamobrem immissa in se tentationum tela, repetita sacrarum Litterarum memoria excussit, non auctoritate deitatis adversarium repellens : sed ministerio humanitatis prævium Scripturæ lumen ad universa objecta proferens. Quod si Deum Verbum in sese omnis expers peccati impeccabile et invictum declarabatur, quis obstupescat ad ea quæ dicta sunt? Non est novum et inauditum, Deum non peccare, nec a propria creatura superari. Quando enim peccavit aut victus est, ut quod nunc dicitur miraculi nobis loco esse debeat? Illud novum et inauditum est : naturam humanam rem supernaturalem aperte exhibuisse. Nam ambulare C supra mare omni vacuum metu et periculo, est illud quidem deitati, imo angelis etiam ipsis perquam facile : nec obstupescet admiratione, hoc qui viderit; at humanitati nudæ nullo modo possibile. Nec immerito exhorrescit, qui carnis pedes istiusmodi iter facere videt, quamvis Verbi unitam personam cogitet. Si quis autem repudiata carne, solum Verbum dixerit super fluctibus fuisse visum, is infirmat tollitque miraculi amplitudinem, nihil magni testificatione sua operi tribuens. Magnum enim vere est, et majus quam ut hominum possit mente comprehendi, non cum verus et omnis expers ponderis spiritus, fluctibus in altum tollitur, sed quando crassum et grave corpus a molli et facile cedente natura erectum sursum fertur. Cujus D rei ut fidem omnibus Dominus faceret, dedit continuo et Petro potestatem per pelagus gradiendi, donec pusillæ fidei fluctum non sustineret. Quod ergo Petrus sic ambulavit supra mare, indubitatum Dominicæ carnis iter declaravit : quod autem dubitans non amplius portaretur, id immensum, quod inter utrumque est, discrimen demonstravit. Ubique igitur carnis cum Verbo unio factorum Christi amplificare gloriam evincitur. Atque ut rem paucis complectar, ipsius de morte reportati tropæi splendor omnis deleatur oportet, si non humana natura, deitatis inseparabiliter sibi unitæ virtute, tyrannide infernali fuit superior; quandoquidem Deum non superari, qui invictus est, credibile est et verisimile : sed carnem non superari, id demum

singulare, id novum est : hoc item reddit miraculosum Domini per clausas januas ingressum, cui ea quæ corpori inerat, crassities, nullo fuit impedimento, siquidem major erat miraculi auctor eo quod ipsum ingressum prohibebat. Qui vero factum hoc esse dicit absque corpore humano, is factum communicat cum angelis, cum animabus hominum, cum ipsis denique adversariis spiritibus, qui propter levitatem substantiæ, ejusmodi transitu non possunt prohiberi. Præterea hanc sententiam ipsa Domini in cœlum ascensio nobis suggerit, ut sciamus, Deum Verbum quidem in cœlis egisse perpetuo, nullo inde tempore divulsum, nullis locorum spatiis circumscriptum : carnem vero illi conjunctam tum primum, modo plane stupendo, evectam translatamque eo, ubi prius non erat; siquidem non natura hoc habebat, ut tali gloria donaretur.

A χὰς, πρὸς τὰ ἐναντία πνεύματα, ὧν διὰ τὸ λεπτὸν τῆς οὐσίας ἀκώλυτος ἡ τοιαύτη διάβασις. Ἐπὶ τούτοις καὶ ἡ πρὸς οὐρανὸν ἀνάβασις τοῦ Δεσπότου τὴν αὐτὴν ἡμῖν παρέχει διάνοιαν, ὡς εἰδέναι τοῦ μὲν Θεοῦ Λόγου τὴν ἐν οὐρανοῖς διαγωγὴν ἀΐδιον, ἀχώριστον, ἀπερίγραφον, τῆς δὲ συνημμένης σαρκὸς, τότε καινοτομουμένην τὴν ξένην ἀνάληψιν, μετοικιζομένης ὅπου μὴ πρότερον ἦν· ἐπεὶ μηδὲ ἐκ φύσεως εἶχε τὸ τηλικούτων ἀξιωθῆναι.

XV.

Adversus eos qui damno afficiunt genus nostrum, eo quod negent Salvatorem ex natura nostra sumpsisse primitias.

Omnis malitia est res detestabilis, Deo odiosa, et hominibus inimica. At ea, qua nonnulli propriæ
510 saluti invident et gloriæ, omnem prorsus improbitatem longissime vincit. Hoc jam præstant ii qui negant Salvatorem ex natura nostra primitias sumpsisse. Sed multis modis peccant, tum quod Scripturæ sanctæ testimonio, tum magis Spiritus sancti oraculis adversentur : tum quod Domini nostri in homines amorem obscurare non dubitent : vel quod generi hominum universo præstita beneficia respuant, maximeque, quod magnam assumpti hominis œconomiam inutilem declarent. Non assumpsit ex nostra natura carnem : quomodo igitur habitavit in nobis? Quomodo semen Abrahæ assumpsit? Quomodo dicitur : « Ex quibus Christus secundum carnem [87]? » Vana igitur prophetarum vaticinia : vanæ Davidi factæ a Deo promissiones : « De fructu ventris tui ponam super sedem tuam [88]. » Falso Christus fideles vocat fratres suos : falso Paulus ait : « Nam ipsius genus sumus [89]. » Ecquem non pudeat tot tantosque testes impudenter rejicere, nova absurdaque dogmata fabricare, debito gratiarum actionis honore Dominum privare, damno denique genus nostrum universum in illo afficere? Non ex nobis est caro illa assumpta. Qualem igitur salutis spem habemus? Non adhuc lex impleta est : adhuc accusamur de peccato : adhuc maledictionis onere premimur : adhuc mors in nobis dominatur : adhuc generis nostri viget condemnatio. Si nihil omnino de substantia humana habuit is qui legem implevit, adhuc natura accusationibus est obnoxia. Fortassis qui generis nostri sunt in judicium publicum vocabunt legislatorem, ut qui nimis arduas inutilesque hominibus leges imposuisse videatur, eo quod nemo eas possit implere. Sic carnis rejectio blasphemiarum omnium fit fundamentum. Necessarium igitur est, imo pernecessarium credere Scripturis sanctis, confiteri ex nostro genere primitias, celebrare singularem assumentis in genus hominum amorem, obstupescere magnæ œco-

XV.

B *Πρὸς τοὺς ζημιοῦντας ἡμῶν τὸ γένος, τῷ μὴ λέγειν, ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν εἰληφέναι τὴν ἀπαρχὴν τὸν Σωτῆρα.*

Πᾶσα μὲν κακία πρᾶγμα φευκτὸν καὶ Θεῷ στυγητὸν, καὶ ἀνθρώποις πολέμιον· τὸ δὲ καὶ τῇ οἰκείᾳ σωτηρίᾳ καὶ δόξῃ βασκαίνειν τινὰς, τοῦτο πᾶσαν ὑπερβάλλει πονηρίας ὑπερβολήν· ὅπερ ποιοῦσι τὰ νῦν οἱ λέγειν τολμῶντες μὴ ἐκ τῆς φύσεως ἡμῶν παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰλῆφθαι τὴν ἀπαρχήν. Καὶ πολυτρόπως παρανομοῦσι· τοῦτο μὲν τῇ τῶν ἁγίων Γραφῶν μαρτυρίᾳ, μᾶλλον δὲ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νομοθεσίᾳ μαχόμενοι· τοῦτο δὲ τὴν τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίαν ἐπισκιάζειν τολμήσαντες· τοῦτο δὲ τὴν κοινὴν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν ἐκβάλλοντες· ἔτι μὴν καὶ ἀνόνητον τὴν μεγάλην οἰκονομίαν τῆς ἐνανθρωπήC σεως ἀποφαίνοντες. Οὐκ ἔλαβεν ἐκ τῆς ἡμετέρας φύσεως σάρκα· πῶς οὖν ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν; Πῶς σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπελάβετο; Πῶς εἴρηται· « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα; » Ψευδεῖς τῶν προφητῶν αἱ προῤῥήσεις· ψευδεῖς αἱ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαβὶδ ὑποσχέσεις· « Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου· ψευδῶς ἀδελφοὺς ὁ Κύριος τοὺς πιστοὺς ὀνομάζει· ψευδῶς ὁ Παῦλος εἶπε· « Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. » Τίς οὐκ αἰσχύνηται καὶ τοσούτων μαρτύρων πλῆθος ἀναιδῶς παρορᾷν, καὶ δογμάτων ἀτοπίαν καινοτομεῖν, καὶ τῆς ἐπὶ τούτοις εὐχαριστίας τὸν Δεσπότην ἀποστερεῖν, καὶ τὸ γένος ἡμῶν ὅλον ἐν ταύταις ζημιοῦν; Οὐκ ἐξ ἡμῶν ἡ ληφθεῖσα σάρξ; Καὶ ποίαν ἔχομεν σωτηρίας ἐλπίδα; Ἔτι ἡμῖν ὁ νόμος ἀπλήρωτος· ἔτι τῆς παραβάσεως D ἐγκλήματα· ἔτι τῆς κατάρας τὸ βάρος· ἔτι τοῦ θανάτου τὸ κράτος· ἔτι τοῦ γένους ἡ καταδίκη. Εἰ μηδὲν εἶχεν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ὁ τὸν νόμον πληρώσας, ἔτι ταῖς κατηγορίαις ἡ φύσις ὑπεύθυνος. Τάχα καὶ δίκην οἱ τοῦ γένους πρὸς τὸν νομοθέτην ἀντικρυς συγκροτήσουσιν, ὡς περιττὰ καὶ ἀνόνητα τοῖς ἀνθρώποις νομοθετήσαντα, τῷ μηδένα δυνηθῆναι ταῦτα πληρῶσαι. Οὕτως ἡ τῆς σαρκὸς ἀθέτησις πάσης γίνεται βλασφημίας ὑπόθεσις. Ἀναγκαῖον οὖν, ἀναγκαῖον πιστεῦσαι ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς, ὁμολογῆσαι τὴν ἐξ ἡμῶν ἀπαρχὴν, δοξάσαι τὴν τοῦ λαβόντος φιλανθρωπίαν, ἐκπλαγῆναι τὸ θαῦμα τῆς μεγάλης οἰκονομίας, μὴ δεδοικέναι τὴν ἐκ νόμου κατάραν· « Χρι-

[87] Rom. IX, 5. [88] Psal. CXXXI, 11. [89] Act. XVII, 28.

στὸς γὰρ ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου· » τὴν πλήρωσιν τοῦ νόμου, τὴν διὰ τῆς ἀπαρχῆς γενομένην, ὅλῳ λογίζεσθαι τῷ φυράματι, γινώσκειν τὸ πρέπον καὶ τὸ ἀκόλουθον· ὅτι, Θεοῦ γυμνοῦ τὸν νόμον πληρώσαντος, ὅπερ οὐδὲ λέγειν ἁρμόδιον, οὐκ ἦν ἄλλην οὐσίαν μετέχειν τοῦ κατορθώματος· σαρκὸς δὲ τῆς ἐξ ἡμῶν ἐν τῷ πληρώσαντι τὸν νόμον γνωριζομένης, ἀναφαίνεται τοῦ γένους τὸ καύχημα, ὡς καταπατεῖν ἀδεῶς τοῦ θανάτου τὸ κέντρον, οἷα μηκέτι χώραν ἔχον κατὰ τῆς φύσεως, ἧς ἡ ἀπαρχὴ προλαβοῦσα κατεπάτησέ τε καὶ ἤμβλυνε, καὶ πᾶσι δέδωκε τοῖς πιστεύουσι λέγειν· « Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Ποῦ σου, ᾅδη, τὸ νεῖκος; » καὶ πάλιν· « Ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ὁ θάνατος, οὕτω καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. » Δι' ἀνθρώπου λέγει, οὐ παρὰ ἀνθρώπου. Ὃ γὰρ παρὰ ἀνθρώπου γίνεσθαι ἀδύνατον ἦν, τοῦτο δι' ἀνθρώπου τοῦ συνημμένου Θεῷ ῥᾳδίως ἐγένετο. Οὕτω τῆς ἀναστάσεως τὸ δῶρον καρπούμεθα· οὕτω τὴν υἱοθεσίαν ἀπολαμβάνομεν· οὕτως ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καλούμεθα· οὕτω συγκληρονόμοι γινόμεθα· οὕτω τὸν ἐχθρὸν ἐν τῇ ἀπαρχῇ νενικήκαμεν· οὕτω τὴν παῤῥησίαν ἐξ ἐκείνης δεχόμεθα· οὕτω τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον ὡς ἡμέτερον οἰκειούμεθα, τῆς ἐξ ἡμῶν ληφθείσης σαρκὸς ἐπισείοντες αὐτῶν τὴν ἔνθεον ἀριστείαν· οὕτω σύμμορφοι γενέσθαι τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ πάντες οἱ πιστεύοντες γνησίως ἀπεκδεχόμεθα· οὕτως ἀληθὲς εὑρίσκομεν τὸ, « Συνήγειρεν ἡμᾶς καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Μήπω γὰρ ἀναστάντων ἡμῶν ἐν τῇ καθ' ἕκαστον ὑποστάσει, μηδὲ γενομένων ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀνελθόντα καὶ κατελθόντα συγγένειαν κατέχομεν ἐν τῇ τῶν τοιούτων ἐλπίδι ἀσφαλῆ τὰ ἐνέχυρα. Πόσον οὖν ἄξιοι μίσους οἱ φθονεῖν ἡμῖν ἐπὶ τοσούτοις καὶ τηλικούτοις ἀγαθοῖς διὰ τῆς οἰκείας κακοδοξίας ἀγωνιζόμενοι, καὶ κωλύοντες μὲν τὸ γένος σεμνύνεσθαι, χωρίζοντες δὲ τὴν σάρκα, ἣν ἑαυτῷ παραδόξως ὁ Λόγος συνέζευξεν, ἀνθιστάμενοι δὲ Παύλῳ βοῶντι, « Ἃ ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω, » μισθοῦντες δὲ τὴν γλῶτταν τῷ διαβόλῳ πρὸς τὸ κρύπτειν τὰ κατ' ἐκείνου γενόμενα; Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐκείνῳ βαρὺ καὶ οὐ φορητὸν, ὡς τὸ ἰδεῖν τὴν ὑπ' αὐτοῦ πλανηθεῖσαν φύσιν ἀναληφθεῖσαν μὲν τῇ ἀπαρχῇ παρὰ τοῦ τῶν οὐρανῶν βασιλέως, πολιτευσαμένην δὲ μεγαλοφυῶς τε καὶ ὑπὲρ ἔπαινον· γενομένην δὲ κρείττονα τοῦ θανάτου· καταλύσασαν δὲ τὴν αὐτοῦ τυραννίδα· ἀναληφθεῖσαν δὲ εἰς οὐρανὸν, καὶ τῆς ἐνδόξου καθέδρας ἀξιωθεῖσαν, ἔν τε πρὸς τὸν ἀναλαβόντα πάσῃ τῇ κτίσει γινωσκομένην τῇ ἄκρᾳ συναφείᾳ, τῇ τῆς δόξης κοινωνίᾳ τῷ ἀμερίστῳ, τῆς ὑπὲρ πάντα λόγον ἀξίας.

XVI.

Πρὸς τοὺς κελεύοντας ἁπλῶς πιστεύειν τοῖς λεγομένοις, καὶ μὴ κατανοεῖν τὸ πρέπον ἢ ἀπρεπές.

Πολλῶν δεινῶν ὑπαρχόντων δογμάτων, ὧν ἐπεισήγαγε τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων εἰς ἐπικίνδυνον ἀπάτην

A nomiæ miraculum; non timere maledictionem legis: « Christus enim nos a maledicto legis liberavit [90], » impletionem legis a primitiis factam toti massæ ascribere, agnoscere quid congruat et quid consequatur. Nam si solus Deus legem implevit, quod ne dicere quidem convenit, nulla alia natura præclari facti est particeps. At si suscepta ex nobis caro in eo, qui legem implevit, agnoscatur, manifesta fit generis nostri gloria, quod secure mortis stimulum possit conculcare, quippe cui nihil ultra in eam naturam juris sit, a cujus primitiis (Christo) jam olim fuit contrita et fracta, ut omnes credentes nunc possint dicere: « Ubi est, o mors, stimulus tuus? Ubi tua, inferne, victoria [91]? » Et rursum: « Sicut per unum hominem mors: ita per B unum hominem resurrectio mortuorum [92]. » Per hominem dicit, non ab homine. Quod enim ab homine fieri non poterat, id per hominem Deo copulatum nullo negotio fiebat. Sic resurrectionis donum consequimur; sic adoptionem nanciscimur; sic Domini fratres appellamur; sic cohæredes efficimur; sic hostem in primitiis vincimus; sic fiduciam ex illis accipimus; sic sumptæ ex nobis carnis adversus diabolum tropæum nobis vindicamus, divinum illorum robur concutientes, sic omnes, qui vere credimus, exspectamus nos glorioso ejus corpori conformes fore. Sic verum illud esse comperimus. « Conresuscitavit nos et consedere fecit in cœlestibus [93]. » Etsi enim in nostra quisque hypo- C stasi nondum resurrexerimus, nec in cœlestibus simus: propter cognationem tamen cum eo qui ascendit et descendit, ipsa talium spe firma tenemus pignora. Quanto igitur odio digni illi, qui perversa sua doctrina tanta ac talia nobis bona invidere non dubitant: qui genus nostrum honorari nolunt; qui carnem separant, quam sibi, modo plane stupendo, Verbum conjunxit, **511** adversantes Paulo clamanti: « Quæ Deus conjunxit, homo non separet [94]; » qui denique linguam diabolo mercede locant ad occultanda ea, quæ contra ipsum facta sunt. Nihil enim illi acerbius, nihil intolerabilius accidere potest, quam si videat seductam a se naturam a cœlesti Rege in primitiis sursum evectam, et excelso animo ac supra laudem omnem D conversam, et superiorem factam morte destruxisse ipsius tyrannidem, et assumptam in cœlum, gloriosaque sede fuisse honoratam, et apud eum qui assumpserat, inter omnes creaturas, in summa conjunctione cognitam, in participatione gloriæ cum eo qui a se est indivisus, quæ dignitas omnem orationem exsuperat

XVI.

Adversus eos qui volunt simpliciter iis quæ dicta sunt credendum esse, nec considerandum quid conveniat et quid non conveniat.

Etsi multa et horrenda dogmata in hominum genus ille omnis honesti osor dæmon invexit, ut peri-

[90] Galat. III, 13. [91] I Cor. XV, 55. [92] ibid. 22. [93] Ephes. II, 6. [94] Matth. XIX, 6.

culosa fallacia assentientes involveret : tamen haud scio an superioribus temporibus hujusmodi quid parturiverit quale nunc parturit. Nam earum quæ viguerunt hæreses, quæque alius atque alius erroris mater fuit. At quæ nunc novissima omnium inventa est, ea cunctas renovavit, cunctas audacia superavit, postremo præ cæteris omnibus malorum ortum indicavit. Vere « parturiit injustitiam, concepit dolorem et peperit iniquitatem [95]. » Parturivit impietatis propositum : concepit malæ artis instituta, in quibus et alii errarunt : peperit multifarium aliud malum suo quidvis arbitratu innovandi. Quin etiam ut omnes se sequantur, imperiose præcipit : Amplectimini, inquit, simpliciter, quæ dicuntur, nec inquirat quisquam quid in iis conveniens sit, quid inconveniens. Ac fidem nominat inconsideratam noxiamque approbationem infirmorum nullisque demonstrationibus instructorum dogmatum. Credamne sine judicio? nec inquiram, quid aut fieri possit, aut utile sit, aut deceat, aut Deo gratum, aut naturæ congruum, aut veritati consonum, aut scopo accommodatum, aut mysterio consentaneum, aut pietate dignum sit? Ecqua utilitas erit mihi? Aut quis menti fructus quæ horum nihil secum reputavit, sed auditum quidem sono verborum obtulit, nullam vero dictorum cepit intelligentiam? Hoc adversariis omnibus erroris universorumque malorum causa est. Quis enim est inimicorum Ecclesiæ catholicæ qui non postulet dictis omnibus suis, absque prævio examine, fidem haberi? Quamvis gentilem dixeris, sive Manichæum, sive Arii aut Apollinarii, aut alterius hujusmodi hæredem, non recusat examen, ut fugiat convictionem. Nonne alia suo marte eructans, alia ex Scripturæ divinæ harmonia resecans et ad scopum trahens suum, argumenta profert, quæ a nemine, ut optat ipse, indaganda pronuntiat? Deinceps si omnibus simpliciter adhibeamus aurem, nec enascentem ex eorum dictis absurditatem confutaverimus, nec dogmatum pugnæ, quæ ex perversa illorum interpretatione oritur, solutionem efflagitaverimus, quis in posterum amplius veritatis viam inveniet? quis non facile in præcipitium hæreticorum dogmatum incidet, non considerans novorum dogmatum inconvenientiam, nec veritatis exigens convenientiam? Quid credam corde ad justitiam? quid loquar ore ad salutem, cum mihi maligne objecerint illud : « Pater, qui misit me, major me est [96]? » Simpliciterne accipiam, an præcipitanter assentiar? audacter Filium Patre inferiorem pronuntiabo, et nihil omnino perpendam, neque quod œconomiæ iste sermo sit, neque quod ejusdem hoc dictum sit : « Ego et **512** Pater unum sumus [97]; » et : « Ut honorent Filium, sicut honorant Patrem [98]; » et : « Qui vidit me, vidit et Patrem [99]; » et infinita alia, quæ æqualitatem paremque Patris et Filii honorem in omnibus declarant? Si igitur nihil eorum quæ inde consequuntur ex-

A τῶν δεχομένων ὁ μισόκαλος δαίμων, οὐκ οἶδ' εἴ τι τοιοῦτον ἐν τοῖς ἀνέκαθεν χρόνοις ὤδινεν, οἷον νῦν. Ἑκάστη μὲν γὰρ τῶν ἀπὸ τῶν αἱρέσεων τῆσδε ἢ τῆσδε τῆς πλάνης γέγονε μήτηρ· ἡ δὲ νῦν μετὰ πάσας ἐφευρεθεῖσα πάσας ἀνενεώσατο, καὶ πάσας ὑπερεβάλετο, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν τῶν κακῶν γένεσιν ἐπεδείξατο. Ὄντως « ὠδίνησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν. » Ὠδίνησε πρόθεσιν ἀσεβείας, συνέλαβε τὴν ἄλλοις πλανηθεῖσαν πρόθεσιν κακοτεχνίας· ἔτεκε τὸ ποικίλον κακὸν τῆς αὐτονόμου καινοτομίας, καὶ πάντας ἀκολουθεῖν ἐπιτάττει μετὰ πολλῆς ἐξουσίας· Δέχεσθε, φησὶν, ἁπλῶς τὰ λεγόμενα, καὶ μηδεὶς ἐξεταζέτω, τί πρέπον ἐν αὐτοῖς, ἢ τί ἀπρεπές. Καὶ πίστιν ὀνομάζει τὴν ἀβασάνιστον ἐπὶ τοῖς ἀστάτοις καὶ ἀναποδείκτοις ἐπὶ βλάβῃ συγκατάθεσιν. B Ἀλόγως πιστεύσω; καὶ μὴ ἐξετάσω τί δυνατὸν, ἢ συμφέρον, ἢ πρέπον, ἢ Θεῷ φίλον, ἢ τῇ φύσει κατάλληλον, ἢ τῇ ἀληθείᾳ σύμφωνον, ἢ τῷ σκοπῷ ἀκόλουθον, ἢ τῷ μυστηρίῳ ἁρμόδιον, ἢ τῆς εὐσεβείας ἄξιον; Καὶ τί κέρδος ἕξω; ἢ τίς ὄνησις τῇ διανοίᾳ τῇ μηδὲν τούτων λογιζομένῃ, ἀλλ' ἀκοὴν μὲν τῷ ἤχῳ τῶν ῥημάτων βάλλεσθαι, ψυχὴν δὲ μηδεμίαν τῶν λεγομένων σύνεσιν δέχεσθαι; Τοῦτο περὶ πᾶσι τοῖς ἀλλοτρίοις τῆς πλάνης καὶ τῶν κακῶν ὅλων αἴτιον γίνεται. Τίς γὰρ τῶν πολεμίων τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἀξιοῖ πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις ἀκρίτως πιστεύειν; Κἂν Ἕλληνα εἴπῃ, κἂν Μανιχαῖον, κἂν Ἀρείου, κἂν Ἀπολλιναρίου, κἂν ἄλλου τοιούτου τινὸς κληρονόμον, οὐχὶ παραιτεῖται τὴν ἐξέτασιν, ἵνα φύγῃ τὸν ἔλεγχον; Οὐ τὰ μὲν οἴκοθεν C ἐρευγόμενος, τὰ δὲ ἐκ τῆς θείας τῶν Γραφῶν ἁρμονίας ἀποκόψας, καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν ἑλκύσας, προβάλλει μὲν κατασκευὰς, ἃς ὡς βούλεται μηδένα χρῆναι πολυπραγμονεῖν ἀποφαίνεται; Εἶτα, ἂν πᾶσιν ἁπλῶς τὰς ἀκοὰς ὑποθήσωμεν, καὶ τὴν ἀνακηρύττουσαν ἀφ' ὧν λέγουσιν ἀτοπίαν, μηδ' ἐλέγξωμεν, μηδὲ τὴν λύσιν τῆς τῶν δογμάτων μάχης τῆς φυομένης διὰ τῆς κακῆς ἑρμηνείας αὐτῶν ἀπαιτήσωμεν· καὶ τίς εὑρήσει λοιπὸν ἔτι ἀληθείας ὁδόν; τίς οὐκ ἐμπεσεῖται ῥᾳδίως εἰς κακοδοξίας κρημνὸν, μὴ σκοπῶν τῆς καινοτομίας τὸ ἀπρεπὲς, μήτε ἀπαιτῶν τῆς ἀληθείας τὸ πρέπον; Τί πιστεύσω τῇ καρδίᾳ εἰς δικαιοσύνην; τί λαλήσω τῷ στόματι εἰς σωτηρίαν, ὅταν προβάλωσι κακοήθως τὸ, « Ὁ πέμψας με ὁ Πατὴρ μείζων μού D ἐστίν; » Ἁπλῶς δέξομαι; προπετῶς συνθῶμαι; τολμηρῶς ἀποφανοῦμαι τοῦ Πατρὸς ἥττονα τὸν Υἱόν; καὶ μηδὲν ὅλως λογίσομαι, μήθ' ὅτι τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος, μήθ' ὅτι τοῦ αὐτοῦ φωνή· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· » καὶ, « Ἵνα τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα· » καὶ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· » καὶ ἄλλα δὲ μυρία, τὰ τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ὁμοτιμίαν ἐν πᾶσι γνωρίζοντα; Εἰ οὖν μηδὲν δεῖ τῶν ἀνακυπτόντων ὁρᾷν, μήτε τὸν πρέποντα λόγον ἀποδιδόναι περὶ τῶν ἀνακυπτόντων καὶ ἐναντίων εἶναι δοκούντων, πῶς σύμφωνα δείξομαι τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων κατὰ τὸ πρόχειρον τῆς ἐπαγγελίας ἀπᾴδοντα; Πῶς αὐτὸς φανήσεται καὶ μονογενὴς καὶ πρωτότοκος,

[95] Psal. vii, 15. [96] Joan. xiv, 28. [97] Joan. x, 30. [98] Joan. v, 23. [99] Joan. xiv, 9.

πᾶσι δήλου τυγχάνοντος, μὴ συμβαίνειν ἀλλήλοις τὰ δύο περὶ τὸν ἕνα τὸν ἐν μιᾷ θεωρούμενον φύσει; Ὁ μὲν γὰρ μονογενὴς μὴ ἔχων ἀδελφοὺς, οἷα μονογενὴς, πρωτότοκος καλεῖσθαι οὐ δύναται· πρωτότοκον γὰρ εἶπεν ὁ Παῦλος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· ὁ δ' αὖ πρωτότοκος, ἔχων, ὡς εἰκὸς, ἀδελφοὺς, μονογενὴς οὐκ ἔτι προσαγορεύεται. Πάλιν ὁ αὐτὸς καὶ πρόσφατος λέγεται καὶ αἰώνιος· « Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. » Τὸ ἕτερον ἑτέρῳ ἀντικαθίσταται. Εἰ πρόσφατος, πῶς αἰώνιος; Εἰ αἰώνιος, πάντως οὐ πρόσφατος. Τὸ δὲ, « Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, » πῶς οὐ προδήλως τοῖς ἄλλοις μάχεται, δι' ὧν μανθάνομεν καὶ Πατέρα αὐτὸν ἔχειν ἐν οὐρανοῖς, καὶ μητέρα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ γενεαλογεῖσθαι σαφῶς παρὰ τοῖς ἐνδόξοις εὐαγγελισταῖς; Εἰ ἀπάτωρ, πῶς οὐρανίου Πατρός; εἰ ἀμήτωρ, πῶς ἐκ τῆς Παρθένου μητρός; εἰ ἀγενεαλόγητος, πῶς « βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ; » Τοσούτων οὖν ὄντων καὶ πολλῷ πλειόνων τῶν οὕτως ἀλλήλων ἀσυμφώνων εἶναι δοκούντων, τί ἄρα κελεύουσιν ἡμᾶς ἀβασανίστως δέξασθαι; τί δὲ ἀπώσασθαι; Οὐ γὰρ οἷόν τε πᾶσιν ὁμοίως ἕπεσθαι τοὺς μὴ τὴν ἁρμόζουσαν λύσιν τῆς νομιζομένης διαφωνίας εὑρίσκοντας. Εἰ τὸ « μονογενὴς » ἀληθὲς, τὸ « πρωτότοκος » οὐ τοιοῦτον. Εἰ τὸ « πρωτότοκος » ἀψευδὲς, τὸ « μονογενὴς » ἐναντίον. Εἰ τὸ « χθὲς καὶ σήμερον » ὡμολόγηται, τὸ « αἰώνιον » οἴχεται. Εἰ τὸ « ἀπάτωρ » ἕστηκε, τὸ ἔχειν Πατέρα λυθήσεται. Εἰ τὸ « ἀμήτωρ » πέπηγε, τὸ μητέρα ἔχειν ἀνατραπήσεται. Εἰ τὸ « ἀγενεαλόγητον » ἄραρε, πῶς τῇ γενεαλογίᾳ προσέξομεν; Εἰ τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν ἡμερῶν ἢ τέλος βέβαιον, πῶς νοήσομεν τὸ τὴν ἀρχὴν ἡμερῶν καὶ τὸ τέλος μηνῦον, « Τοῦ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως, » σταυρωθέντος δὲ ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου; Ἰδοὺ καὶ ἀρχὴ ἡμερῶν καὶ ζωῆς τέλος. Τί οὖν ποιήσωμεν, εἴ τις τῶν ἀπίστων ἡμᾶς ἀπαιτοίη λόγον, κατηγορῶν τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὡς ἐναντία λεγούσης; εἴπωμεν, Πίστευσον πᾶσι; Καὶ τίς οὐκ ἂν ἀποπηδήσας καταγελάσειεν, οὐδαμῶς οἷός τε ὢν τὰ ἀλλήλοις μαχόμενα, καὶ μηδεμίαν λύσιν λαμβάνοντα, ὡς ἀξιόπιστα δέχεσθαι; Δύο γὰρ ὄντων ἐναντίων λόγων, ἀνάγκη τὸν ἕτερον ψευδῆ διελέγχεσθαι. Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν; Ἦ καὶ ἡμεῖς ἀπαιτούμενοι τὸ πιστεύειν δόγμασιν ἀναποδείκτοις καὶ ἀσυστάτοις αἱρετικῶν ἢ Ἑλλήνων, κατὰ τὴν τοιαύτην πρότασιν συνθησόμεθα; Ἀλλ' ἄπαγε! οὔτε ἀσύστατα τὰ ἡμέτερα, οὔτε ἀλλήλοις μαχόμενα, καθὼς ἐῤῥέθη παρὰ τῶν ἁγίων νοούμενα. Ἐῤῥέθη δὲ τὰ μὲν πρὸς τὴν γνωσθεῖσαν ἡμῖν οἰκονομίαν, τὰ δὲ πρὸς τὴν ἀκατάληπτον τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ πάντα εὑρίσκεται σύμφωνα καὶ ἀκόλουθα, περὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὰς δύο φύσεις ἐκλαμβανόμενα· ὡς εἶναι τὸ μὲν πρόσφατον τῆς σαρκὸς, τὸ δὲ αἰώνιον τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὴ ἔχειν ἀρχὴν ἡμερῶν ἴδιον τοῦ Λόγου· τὸ γεννηθῆναι ἐν ἡμέραις Ἡρώδου οἰκεῖον τῆς ἀπαρχῆς. Τὸ πάντη ἀγενεαλόγητον ἐπὶ τῆς πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ· « Τὴν, γὰρ, γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; »

A pendendum est, si nec ratio eorum quæ consequuntur et contraria videntur congrua reddenda est, quomodo conciliabimus quæ prima pronuntiationis fronte inter se discrepant? Quomodo idem videbitur et unigenitus et primogenitus? cum palam sit omnibus, duo relata ad unum, eumque in una consideratum natura, minime inter se convenire. Etenim unigenitus, cui ut unigenito fratres nulli sunt, non potest appellari primogenitus. Paulus enim primogenitum dixit in multis fratribus. Nec rursum primogenitus, fratres habens, unigenitus vocatur amplius. Rursum idem ille et novissimus dicitur et æternus : « Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula [1]. » Hic alterum alteri adversatur. Si novissimus est, quomodo æternus? Si æternus, B non igitur novissimus. Jam illud : « Sine Patre, sine matre, sine genealogia [2], » annon manifeste pugnat cum aliis, ex quibus discimus et Patrem ipsum in cœlis habere, et matrem in terra, et majores ejus a præclaris evangelistis diserte nominatos? Si sine Patre, quomodo Patris cœlestis Filius? Si sine matre, quomodo ex Virgine matre? Si sine genealogia, unde, « Liber generationis Jesu Christi [3]? » Cum igitur tot ac tanta sint et multo plura, quæ inter se videntur pugnare, quidnam illi nos inexploratum jubent accipere, quid ejicere? Neque enim omnibus æque assentiri possunt, qui apparentis discrepantiæ convenientem solutionem non inveniunt. Si verum illud : « unigenitus, » falsum hoc, C « primogenitus. » Si verum hoc : « primogenitus, » falsum contra, « unigenitus. » Si profitemur illud : « Heri et hodie, » evanescit alterum, « sempiternum. » Si stat illud, « sine Patre, » corruit alterum, quod Patrem habeat. Si manet ac fixum est hoc, « Sine matre, » labat illud, habere matrem. Si placuit illud, « sine genealogia, » quomodo attendemus genealogiæ? Si firmum est illud, quod neque initium neque finem dierum habet, quomodo intelligemus hoc, quod et initium et finem dierum indicat : « Cum natus esset Jesus in Bethleem Judææ in diebus Herodis regis [4] : » crucifixus autem sub Pontio Pilato? En tibi et initium dierum et vitæ finem. Quid igitur faciemus si quis infidelium Scripturam sanctam de dictis contrariis accusans, D rationem a nobis exigat? jubebimusne eum omnibus credere? Et quis non resiliens deriserit, quippe qui nullo modo possit ea tanquam fide digna amplexari, quæ inter se pugnant, nec solutionem ullam admittunt? Duorum enim contrariorum dictorum necesse est alterum falsitatis convinci. Quid ad hoc dicemus? Num et nos rogati ut nulla demonstratione probatis infirmisque hæreticorum aut Græcorum dogmatibus credamus, ejusmodi propositioni assentiemur? Sed apage! neque enim nostra, si quo a sanctis dicta sunt sensu accipiantur, vel non consistere possunt, vel sibi ipsi sunt contraria. Dicta autem sunt illa quidem ratione cognitæ nobis œco-

[1] Hebr. XIII, 8. [2] Hebr. VII, 3. [3] Matth. I, 1. [4] Matth. II, 1.

nomiæ, atque dispensationis : hæc vero ratione incomprehensibilis Verbi substantiæ. Atque hoc modo omnia inter se consentiunt sibique sunt consequentia, de uno et eodem in duabus naturis considerato accepta, ut Christus intelligatur novissimus esse secundum carnem, æternus secundum deitatem. Non habere initium dierum proprietas est Verbi, natum esse in diebus Herodis, proprietas est primitiarum : Sine genealogia esse, ratione æternæ Filii ex Patre exsistentiæ : nam « generationem ejus quis enarrabit [a]? » Genealogiam habere, ratione carnalis ipsius nativitatis. Sic et unigenitus est secundum Verbi substantiam : et primogenitus secundum incarnationis œconomiam. Sic adversariis quoque, aut de veritate persuadebimus, **513** aut victoriam reportabimus : sic Scripturæ sanctæ concordiam ostendemus : sic mysterii gloriam legitime prædicabimus : sic congruentem fidei certitudinem in animabus nostris recondemus, nec sine verbo credentes, nec sine fide loquentes.

A Τὸ δὲ γενεαλογεῖσθαι σαφῶς ἐπὶ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ αὐτοῦ. Οὕτω καὶ μονογενὴς κατὰ τὴν τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ πρωτότοκος κατὰ τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν. Οὕτω καὶ τὸ ἐχθρὸν ἢ πείσομεν ἢ νικήσομεν, καὶ τὴν ἁγίαν Γραφὴν σύμφωνον ἐπιδείξομεν, καὶ τοῦ μυστηρίου τὴν δόξαν ἐνθέσμως κηρύξομεν, καὶ τὴν ἁρμόζουσαν πληροφορίαν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν θησαυρίσομεν, μήτε χωρὶς λόγου πιστεύοντες, μήτε χωρὶς πίστεως λέγοντες.

XVII.

Adversus eos qui duarum naturarum discrimen post passionem et ascensionem tollunt.

Etsi magna et immortalis veritatis vis a compluribus sæpe multumque oppugnata est : invictam tamen eam esse ipsa tandem res eventusque docuerunt. Ecce tibi enim multos adversus eam armatos, qui cum non pauca pravorum dogmatum tela emisissent, eaque solidis demonstrationis armis resilire, et inania inefficaciaque ad se redire vidissent, postremum omnium ejusmodi emiserunt telum, quod manifestioribus etiam argumentis conteri potest et confringi. Etiamsi, inquiunt, quis dederit, duarum in Christo naturarum factam fuisse conjunctionem : a passione tamen et assumptione ejus, nec duas amplius agnoscemus, nec secundum naturam discrimen aliquod credemus inter Verbum et carnem. Quid dicitis? quid affirmatis? nunquid evanescit naturarum discrimen, nec reliquum est ullum horum indicium? Quo igitur nomine appellabimus id quod nobis est propositum? Verbumne solum? (Neque enim carnem dixeritis, qui scilicet hoc ipso honorem afferre existimatis.) Et qui non injuria illud afficitis, dum existimatis ejusmodi substantiam esse, ut alia in ipsum possit creata substantia mutari? Cujus enim inferiora sunt capacia, id multis commune, non unius est peculiare. Cui vero soli id proprium est, quod sit inaccessum, huic quomodo inaccessum alterum adjicitur? Nec Verbum duntaxat afficitis contumelia, sed etiam carnis hypostasin aufertis. Cujus enim nullum indicium reliquum est, hujus gloriam quo tandem modo perspiciemus? si eo quod exsistit, agnoscitur, merito glorificatur : si non exsistit, quomodo amplitudine gloriæ fruetur? Non potestis gloriæ indicare excellentiam, nisi prius ostenderitis id quod honoratur. Confiteamur igitur necesse est inconfusam duarum naturarum unionem, ut nec mutetur assumens, nec assumptum tollatur, sed gloriæ, de una persona prædicatæ, communio servetur. Quod si utrumque simul, quantumlibet reluctante natura, Verbum solum dixeritis, ne sic

B

XVII.

Πρὸς τους ἀναιρουντας τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάληψιν.

Πολλὴ καὶ ἀγήρως τῆς ἀληθείας ἡ δύναμις, παρὰ πολλῶν μὲν πολλάκις πολεμουμένη, τὸ δὲ εἰς τέλος ἀήττητον ἔργοις αὐτοῖς ἐπιδεικνυμένη. Ἰδοὺ γὰρ πολλοὶ τῶν κατ' αὐτῆς ὁπλισθέντων, πολλὰ βέλη κακοδοξίας ἐκπέμψαντες, καὶ εἰδότες τῷ στεῤῥῷ τῆς ἀποδείξεως ὅπλῳ ταῦτα πάλιν ἀποκρουσθέντα, καὶ κενὰ δὲ καὶ ἀνενέργητα πρὸς αὐτοὺς ὑποστρέψαντα, τελευταῖον τῶν ἄλλων ἔπεμψαν βέλος σαφεστέροις ἐλέγχοις συντριβῆναι δυνάμενον. Εἰ καί τις δοίη, φησὶ, δύο φύσεων ἐν Χριστῷ γεγενῆσθαι σύνοδον, ἀλλ' οὖν γε μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάληψιν οὐκ ἔτι δύο νοήσομεν, οὔτε τινὰ διαφορὰν κατὰ φύσιν μεταξὺ τοῦ Λόγου
C καὶ τῆς σαρκὸς πιστεύσομεν ὑπάρχειν. Τί λέγετε; τί ἀποφαίνεσθε; οἴχεται τῶν φύσεων τὸ διάφορον, καὶ οὐδὲν φέρεται τούτων γνώρισμα; Τί οὖν ὀνομάσομεν τὸ προκείμενον; Λόγον μόνον (οὐ γὰρ φαίητε σάρκα, ἐν τούτῳ τιμᾷν δῆθεν οἰόμενοι); Καὶ πῶς οὐχ ὑβρίζετε τοιαύτην αὐτοῦ τὴν οὐσίαν νομίζοντες εἶναι, ὡς δυνατὸν ἑτέρᾳ οὐσίᾳ κτιστῇ πρὸς αὐτὸν μεταστῆναι; Τὸ γὰρ τοῖς ἥττοσι χωρητὸν κοινὸν τῶν πολλῶν, οὐχ ἑνὸς ἐξαίρετον. Οὗ δὲ μόνον τὸ ἀπρόσιτον ἴδιον, τούτῳ πῶς προστίθεται ἀπρόσιτον ἕτερον; Καὶ οὐ μόνον τὸν Λόγον ὑβρίζετε, ἀλλὰ καὶ τῆς σαρκὸς ὑπόστασιν ἀφανίζετε. Ἧς γὰρ μηδὲν ἔτι λείπεται γνώρισμα, ταύτης ποίῳ τρόπῳ τὴν δόξαν κατανοήσομεν; Εἰ ἐν τῷ εἶναι γνωρίζεται, εἰκότως δοξάζεται· εἰ δὲ μὴ ἔχει τὸ εἶναι, πῶς καρποῦται
D τῆς δόξης τὸ μέγεθος; Ἐὰν μὴ δείξητε τὸ τιμώμενον, οὐ μηνύετε τῆς δόξης τὸ ὑπέρογκον. Ἀνάγκη τοίνυν ὁμολογεῖν ἀσύγχυτον τῶν δύο τὴν ἕνωσιν, οὔτε εἰς τροπὴν τοῦ λαβόντος, οὔτε εἰς ἀφανισμὸν τοῦ ληφθέντος, ἀλλ' εἰς κοινωνίαν δόξης ἐφ' ἑνὸς προσώπου κηρυσσομένης. Κἂν γὰρ ὑπομείνητε Λόγον μόνον ὀνομάζειν τὸ συναμφότερον, καίτοι τῆς φύσεως ἀνθισταμένης, οὐδ' οὕτως κρύψετε τὸ διάφορον· ὁπότε τὸ μὲν ἦν ἀπ' ἀρχῆς, τὸ δ' αὖθις ἐγένετο· καὶ τὸ μὲν ἀόρατον καὶ ἀψηλάφητον εἰς ἄπειρον ἐξ ἀπείρου, τὸ δὲ ἐξ ὁρατοῦ καὶ ψηλαφητοῦ πρὸς τὸ ἀόρατον καὶ ἀναφὲς μεταβέβηκε· καὶ τὸ μὲν ἀναλλοίωτον ἅπαξ, τὸ δὲ δι' ἀλλοιώσεως ἐπὶ τὴν κρείττονα λῆξιν ἐλήλυθεν. Εἶτα, εἰ μόνον Λόγος τὸ μέ-

[a] Isa. LIII, 8.

νον, πῶς οὐκ ἐῤῥέθη, ὅτι Ἡ σάρξ Λόγος ἐγένετο, ἀλλ' « Ὁ Λόγος σάρξ; » Τίς δὲ οὕτω μεμηνὼς καὶ φρενοπλὴξ, ὡς τολμῆσαι εἰπεῖν τὴν θείαν οὐσίαν προσλαβεῖν ἄλλης θεότητος οὐσίαν, ἐξ ἑτέρας φύσεως ἐπιγενομένην· ἵν' αὔξησιν παρασκευάσῃ νοεῖσθαι διὰ τῆς τοιαύτης προσθήκης τοῦ κατὰ φύσιν ἀνενδεοῦς καὶ τελείου; Πῶς δὲ οἱ θεῖοι λόγοι καὶ μετὰ τὴν ξένην ἄνοδον ἔτι κηρύσσουσι τὰ τῆς σαρκὸς διαφέροντα, τὸ πάλιν ἐλθεῖν, τὸ κατὰ τὸν αὐτὸν ὀφθήσεσθαι τρόπον; Ἢ καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐναντία νομοθετήσετε, τοῖς εἰρηκόσι σαφῶς· « Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν; » Πάντα πρὸς ἔμφασιν σαρκὸς, νῦν μὲν ὧδε, νῦν δὲ ὧδε θεωρουμένῳ· ὃν πρότερον ἐθεάσασθε, τοῦτ' ἔστι τοῖς τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοῖς· ἅπερ ὁ μὴ δεχόμενος οὕτως οὐ μόνον τοῖς ἀγγέλοις μάχεται, ἀλλὰ καὶ τοῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἱεροῖς λόγοις ἀντικαθίσταται. Πῶς ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Δεσπότης Χριστός; ὡς Λόγος μόνον; Καὶ ποῦ τὰ τῆς ὁμοτιμίας καὶ ἀξίας τῆς πρὸς τὸν Πατέρα, εἴπερ ἐντυγχάνων καθάπερ ὑποδεέστερος, καὶ οὐ μετὰ αὐθεντίας ἐνεργεῖ, ἴσον ἔχων τὸ παντοδύναμον; Ἢ δηλονότι τῆς ἀπαρχῆς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ τοῦ οἰκείου φυράματος, ἵνα δείξῃ, πόση περὶ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν ἡ σχέσις. Τίνα δὲ οὐκ ἐντρέπει τοῦ πανσόφου Παύλου τὸ τρανότατον κήρυγμα, ὅτι « Τοὺς χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς, παραγγέλλει πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν, καθότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην, ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ, ᾧ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν; » Μὴ ἀνῄρηται ἡ διαφορά; Μὴ οὐκ εἶπε Θεὸν ἐν ἀνδρί; μὴ οὐκ ἔδειξε τὸν ἐγείροντα Θεὸν καὶ τὸν ἀναστάντα ἄνδρα; Ἀλλ' εἰ καὶ τὸ διάφορον ἔδειξε, τὸ ἀχώριστον οὐ παρέλιπεν. Οὐ γὰρ εἶπε Θεὸν μετὰ ἀνδρὸς, ἀλλὰ Θεὸν ἐν ἀνδρί. Πῶς δὲ νοήσομεν καὶ τὸ, « Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, » εἰ μὴ τῆς σαρκὸς ἡ φύσις, ἡ δεξαμένη τοὺς ἥλους, αὐτὴ σαφῶς ἀποδείξῃ τοὺς τύπους; Οὐ γὰρ θεότητος οὐσία ἡ ἀόρατος καὶ ἀνεπαφὴς ἴχνη πολλῶν εἰς ἔλεγχον ἐπιφέρεσθαι ἤμελλεν· ἀλλ' ἡ ἐκ τοῦ παθητοῦ γένους ληφθεῖσα τὴν τῶν ἠσεβηκότων ἐλέγξει παρανομίαν, γνωρίζειν συνωθουμένων ἐν τῇ τρωθείσῃ σαρκὶ τὰ οἰκεῖα τολμήματα. Οὕτω δέδεικται καὶ τὰ ἰδιώματα τῶν φύσεων διαφέροντα, καὶ τὸ κέρδος τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀναντίῤῥητον, καὶ τὸ ἐπιχείρημα τῶν ἀντιλεγόντων ἀναίσχυντον, καὶ τὸ δυνατὸν τῆς ἀληθείας ἀκαταμάχητον.

A quidem discrimen occultabitis: quando illud quidem erat ab initio, hoc deinde factum est: et illud quidem invisibile et intactum, in infinitum ex infinito, hoc vero ex visibili et contrectabili, in invisibile et intactile transiit. Denique illud prorsus est immutabile, hoc per mutationem ad meliorem statum venit. Deinde si solum Verbum remanet, cur non dicitur: Caro Verbum facta est, sed « Verbum caro factum est [6]? » Quis enim tam insanus, tam amens est, qui asserere audeat, substantiam divinam, alius deitatis substantiam, ex altera natura prognatam, assumpsisse; ut per hujusmodi additamentum indicaret accessisse aliquid ei qui natura sua nullius indigens est, et perfectus? Cur vero litteræ sacræ etiam post stupendam ascen- B sionem, carnis a Verbo distinctionem prædicant; qualia sunt, rursum rediturum, item visum iri eodem quo antea modo. An vos contraria angelorum dictis sancietis? qui aperte dixere: « Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum [7]. » Omnia ad significandam carnem ejus qui nunc quidem hic, nunc vero hic visus est: quem prius vidistis, carnis videlicet oculis. Quæ qui hoc sensu non accipit, is non angelis solum adversatur, sed sacris etiam Spiritus sancti verbis repugnat. Quomodo supplicat **514** pro nobis Dominus Christus? nunquid ut Verbum tantum? Ubi igitur par ejus cum Patre honor et majestas; siquidem is C supplicat ut indigentior, non ut æqualem habens omnipotentiam, cum auctoritate operatur? Nimirum sic hoc accipiendum est, primitias intercedere pro massa propria, ut ostendant quanta naturam carnis necessitudine attingant. Quem vero non pudore suffundat illa sapientissimi Pauli maxime perspicua prædicatio? quod « tempora hujus ignorantiæ despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus ut omnes ubique pœnitentiam agant, eo quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis [8]. » Nunquid sublata est differentia? Annon dixit, Deum in viro? Annon ostendit suscitantem Deum et resurgentem virum? quanquam autem ostendisset differentiam, insepa- D rabilitatem tamen non præteriit. Neque enim dixit, Deum cum viro, sed Deum in viro, rursum et per virum. Quomodo intelligemus et hoc? « videbunt, in quem transfixerunt [9], » nisi ipsa natura carnis, quæ clavos sensit, vestigia eorum clare sit indicatura? Non enim deitatis natura, ut multi convincantur, vestigia clavorum circumlatura est, cum invisibilis et intactilis sit: sed quæ ex genere patibili assumpta est natura, illa impiorum transgressionem redarguet, qui suam audaciam in vulnerata carne prodidere. Sic igitur et distinctas naturarum proprietates, et incarnationis minime dubios fructus, et impudentes adversariorum conatus, et inexpugnabilem veritatis vim ostendimus.

[6] Joan. I 14. [7] Act I 11. [8] Act. XVII, 30, 31. [9] Joan. XIX, 37.

IN SEQUENTIA OPUSCULA ET FRAGMENTA ADMONITIO.

Quæ sequuntur ex Vaticanis codicibus Roma a fratribus nostris transmissa nobis sunt, exscribente D. Joanne Guillot, qui omnia isthæc accurate collegit, suaque manu exaravit; νοθείᾳ *porro laborare nemo non videt, nec est ea in re probanda insistendum. Prodeunt autem ex cod. ms. Græc. bibliothecæ Vaticanæ in fol. num.* 850, *eleganti satis et diligenti manu exarato in charta papyracea : qui non excedit annos* 200.

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Πρός τινα πολιτικὸν, σύνταγμα πάνυ ὠφελιμώτατον, καὶ πολὺ ὠφελέστατον.

—

S. P. N. ATHANASII

Ad quemdam Politicum syntagma utilissimum.

—

1. Quandoquidem, ingeniose homo, summeque naturalium rerum explorator, acquisita bellicæ artis cognitione, susceptaque politicarum rerum accurata notitia, sacerdotum tamen eloquia minime negligis vel respuis ; imo tanto iis studio das operam, ut plerumque, dum corpori alimenta præbes, animam a cibo litterarum minime cohibeas; sed eam, ceu quodam divino sale, Patrum sententiis et colloquiis in ipsa mensa admissis foveas; illud, inquam, in causa mihi fuit, ut pauca, sed utilissima, in compendium a me redacta, ex lectione Christianorum omnium auctorum, maximeque eorum qui vita, eruditione, nobilitate, et dignitate præcelluere, veluti donum quoddam, tibi, o amicorum optime, viro lectionis studioso ac religioso offerrem, hoc scilicet syntagma meum, variis ex Patribus et ex auditis sermonibus decerptum, unde non spernenda doctrina et notitia legentibus accedat : rationem enim et una divisionem continet triplicis animæ nostræ partis; docetque quo pacto omnes moveamur **515** homines, et quomodo ad salutem, vel ad perniciem impellamur. Definit autem cogitationes, quibus quodvis peccatum consummatur. Distinguit item passiones nostras, docens quænam animæ, quænam corporis sint. Exinde vero declarat varios Dei providentiæ modos. Hinc de libero hominis arbitrio disserit, deque nostro in rebus agendis abusu. Compendio exhibet fidem in sanctam et beatam Trinitatem. Docet quid de Domini incarnatione, de discrimine virtutum, de discretione naturæ rerum credendum sit. Uno verbo, est ceu compendiosa cognitio nostrum ipsorum, nec non naturæ nostræ atque fidei. Quod opusculum dum circumferes, atque accurate leges, ex eoque utilitatem percipies, non obliviscere, hoc bene novi, ejus qui propria manu descripsit, tibique obtulit.

a) Forte leg. οὐ καταφρόνητον. Edit. Patrol.

A 1. Ἐπειδή σοι τῷ περιδεξίῳ καὶ μεγαλεπιβόλῳ τῆς φύσεως μετὰ τῆς τῶν τακτικῶν ἐμπειρίας τε καὶ μαθήσεως, ἔτι δὲ καὶ τῆς τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἀκριβοῦς μεταλήψεως, οὐδὲ τὰ τῶν ἱερέων λόγια ἀμελετήτως παρεώρασαι, ἀλλ' ἔτι τοσοῦτόν σοι καὶ ταῦτα πεφιλοπόνηται, ὥστε τὸ σῶμα πολλάκις σιτίοις τρέφων, οὐδὲ τὴν ψυχὴν ἀποστερεῖς τῆς ἐκ τῶν λόγων σιτίσεως· ἀλλ' ὡς ἀνά τινι θείῳ ἅλατι τοῖς τῶν Πατέρων ἀποφθέγμασι, καὶ ταῖς ἐπιτραπεζίοις παραρτύεις ὁμιλίαις· ἰδοὺ καὶ αὐτὸς, μικρά τινα συνοψίσας τῶν χρησίμων καὶ λυσιτελῶν, καὶ ἀναγινώσκων πάντα μὲν Χριστιανὸν, πλέον δὲ τοὺς ὅσοι καὶ βίῳ, καὶ λόγῳ, καὶ εὐγενείᾳ, καὶ ἀξιώματι ὑπερανεστήκασιν ὕψει, οἷόν τι δῶρον αὐτοσχεδιάσας ἀνδρὶ φιλολόγῳ καὶ φιλοθέῳ μάλιστα πρέπον, B ὦ φίλων ἄριστε, τὸ παρόν σοι προσενήνοχα σύνταγμα, ἐκ διαφόρων μὲν Πατέρων καὶ ἀκροατικῶν λόγων ἀπανθισθὲν, οὐκ ἀκαταφρόνητον (a) δὲ τὴν γνῶσιν τοῖς μετιοῦσιν ἐμποιοῦν· διάγνωσιν γὰρ ὁμοῦ καὶ διαίρεσιν τοῦ τριμεροῦς τῆς ἐν ἡμῖν ἔχει ψυχῆς, καθὼς πάντες κινούμεθα ἄνθρωποι, καὶ πῶς πρὸς σωτηρίαν ἢ ἀπώλειαν συνωθούμεθα. Ὁρίζει δὲ τοὺς λογισμοὺς, δι' ὧν πᾶσα ἁμαρτία τελεῖται. Διαιρεῖ δὲ καὶ τὰ ἐν ἡμῖν πάθη, τίνα μὲν ψυχικὰ, τίνα δὲ τοῦ σώματος. Ἐφεξῆς δὲ καὶ τοὺς τρόπους ὑποτίθεται τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Εἶτα καὶ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου αὐτεξουσιότητος διαλαμβάνει, καὶ τῆς ἡμῶν ἐν τοῖς πράγμασι παραχρήσεως. Συνοψίζει δὲ καὶ τὴν ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ μακαρίᾳ Τριάδι πίστιν. Ἔτι C δὲ καὶ ὅπως δεῖ πιστεύειν περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως, περὶ διαφορᾶς τε ἀρετῆς, καὶ διακρίσεως τῆς τῶν πραγμάτων διδάσκει φύσεως. Καὶ ὅλως ἐπίτομός τίς ἐστι γνῶσις ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, καὶ τῆς τῶν καθ' ἡμᾶς φύσεώς τε καὶ πίστεως. Ὃ δὴ καὶ περιφέρων εἰς χεῖρας, ἐπιμελέστερόν τε μετιὼν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν καρπούμενος ὄνησιν, οὐκ ἀμνημονήσεις, εὖ οἶδ' ὅτι, τοῦ αὐτοχειρίᾳ καὶ γεγραφότος, καὶ δεδωκότος.

Διάγνωσις τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς. A

Ὅτι πᾶσα ψυχὴ λογικὴ τρία μέρη κέκτηται· λογισμὸν, θυμὸν, καὶ ἐπιθυμίαν. Ἐάν ἐστιν ἐν τῷ θυμῷ ἀγάπη καὶ φιλανθρωπία, καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ καθαρότης καὶ σωφροσύνη, ὁ λογισμός ἐστι πεφωτισμένος· ἐὰν δέ ἐστιν ἐν τῷ θυμῷ μισανθρωπία, καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ ἀκολασία, ὁ λογισμός ἐστιν ἐσκοτισμένος. Ὁ μὲν οὖν λογισμὸς τότε ὑγιαίνει, καὶ σωφρονεῖ, ὅταν τὰ πάθη ἔχῃ ὑποτεταγμένα, καὶ τοὺς λόγους τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ πνευματικῶς θεωρῇ, καὶ πρὸς τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν Τριάδα διάγῃ. Ὁ δὲ πάλιν τότε κινεῖται κατὰ φύσιν, ὅταν πάντας ἀνθρώπους ἀγαπᾷ, καὶ πρὸς οὐδένα αὐτῶν λύπην ἢ μνησικακίαν κέκτηται. Ἡ δὲ ἐπιθυμία, ὅταν ὑπὸ ἐγκρατείας, καὶ ταπεινοφροσύνης, καὶ ἀκτημοσύνης νεκρώσῃ τὰ πάθη, τουτέστι, μὴ ᾖ δούλη σαρκὸς ἐσχημάτισται, καὶ δόξης παρεχομένης B ἔφεσιν, καὶ τραπῇ πρὸς τὸν θεῖον καὶ ἀθάνατον ἔρωτα. Καὶ γὰρ ἡ ἐπιθυμία πρὸς τρία τὴν κίνησιν ἔχει, ἢ πρὸς ἡδονὴν σαρκὸς, ἢ πρὸς δόξαν κενὴν, ἢ πρὸς ἀπάτην χρημάτων· καὶ διὰ τὴν παράλογον ταύτην ἔφεσιν καταφρονεῖ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν θείων, καὶ τῆς οἰκείας εὐγενείας ἐπιλανθάνεται, καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἐκθηριοῦται, καὶ τὸν λογισμὸν σκοτίζει, καὶ οὐ συγχωρεῖ ἀναβλέψαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὧν ὁ ἀνώτερον κτησάμενος φρόνημα ἀπ' ἐντεῦθεν ἀπολαύει τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ζῇ μακαρίαν ζωὴν, προσδοκῶν τὴν ἀποκειμένην μακαριότητα τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Κύριον.

Διαίρεσις καὶ ἀποδιαίρεσις λεπτομερὴς τῆς ψυχῆς. C

Ἡ ψυχὴ διαιρεῖται εἰς τὸ λογιστικὸν, τὸ θυμικὸν καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν. Τοῦ λογιστικοῦ τὰ ἁμαρτήματά εἰσι ταῦτα· ἡ ἀπιστία, ἡ αἵρεσις, ἡ ἀφροσύνη, ἡ ἀδιακρισία, ἡ βλασφημία, αἱ συγκαταθέσεις τῶν ἁμαρτημάτων τῶν ἐκ τοῦ παθητικοῦ μέρους. Ἴασις δὲ τούτων καὶ θεραπεία ἡ ἀδίστακτος πίστις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ ἀληθινὰ δόγματα, ἡ συνεχὴς μελέτη τῶν λογίων τοῦ Πνεύματος, ἡ καθαρὰ προσευχὴ, καὶ ἡ ἀδιάλειπτος πρὸς Θεὸν εὐχαριστία. Τοῦ θυμικοῦ τὰ ἁμαρτήματα ἡ ἀσπλαγχνία, τὸ μῖσος, τὸ ἀσυμπαθὲς, τὸ μνησίκακον, ὁ φθόνος, ὁ φόνος, καὶ ἡ συνεχὴς περὶ τὰ τοιαῦτα μελέτη. Ἴασις τούτων καὶ θεραπεία ἡ φιλανθρωπία, ἡ ἀγάπη, ἡ φιλαδελφία, ἡ συμπάθεια, ἡ ἀνεξικακία, ἡ χρηστότης. Τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τὰ ἁμαρτήματα ἡ γαστριμαργία, ἡ πορνεία, ἡ ἀκαθαρσία, ἡ ἀσέλγεια, ἡ φιλοχρηματία, ἡ τῆς δόξης ἐπιθυμία. D Ἴασις τούτων καὶ θεραπεία, ἡ ἐγκράτεια, ἡ νηστεία, ἡ κακοπάθεια, ἡ ἀκτημοσύνη, ὁ τῶν χρημάτων πρὸς πένητας σκορπισμὸς, ἡ τῶν ἀθανάτων ἐκείνων ἔφεσις, ἡ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ὄρεξις, καὶ ἡ τῆς υἱοθεσίας ἐπιθυμία.

Διάγνωσις τῶν λογισμῶν, δι' ὧν πᾶσα ἁμαρτία τελεῖται.

Ὀκτώ εἰσι πάντες οἱ περιεκτικοὶ λογισμοί. Πρῶτος ὁ τῆς γαστριμαργίας· δεύτερος ὁ τῆς πορνείας· τρίτος ὁ τῆς φιλαργυρίας· τέταρτος ὁ τῆς ὀργῆς· πέμπτος ὁ τῆς λύπης· ἕκτος ὁ τῆς ἀκηδίας· ἕβδομος ὁ τῆς κενοδοξίας· ὄγδοος ὁ τῆς ὑπερηφανίας. Τούτους πάντας τοὺς λογισμοὺς παρενοχλεῖν μὲν ἡμῖν ἢ μὴ παρεν-

Explicatio triplicis animæ partis.

Anima omnis rationalis tres habet partes, cogitationem, animum et concupiscentiam. Si sit in animo charitas et humanitas et in concupiscentia puritas et temperantia, tum cogitatio est illuminata; sin autem in animo sit odium, et in concupiscentia intemperantia, cogitatio est tenebris offusa. Tum porro sana cogitatio est et temperans, cum tenet sibi subditas passiones, cumque rationes rerum a Deo creatarum spiritualiter contemplatur, et cum sancta ac beata Trinitate versatur. Tumque secundum naturam movetur, cum omnes amat homines, nullamque adversus quempiam retinet indignationem aut injuriarum memoriam. Concupiscentia autem cum per temperantiam, humilitatem et paupertatem, passiones mortificat, id est, cum non est carnis serva, nec vanam gloriam appetit, sed vertitur ad divinum et immortalem amorem. Concupiscentia namque ad tria motum habet suum, ad carnis voluptatem, aut ad vanam gloriam, aut ad fallaciam divitiarum : atque per stultam hujusmodi cupidinem Deum spernit, itemque divina, suæ obliviscitur nobilitatis, ac in proximum suum ferocit, cogitationem obtenebrat, neque sinit eam respicere veritatem. At qui sublimiore præditus est mente jam ex hac vita fruitur regno cœlorum, vitamque ducit beatam, eam exspectans felicitatem, quæ diligentibus Deum reposita est.

Divisio et subdivisio multiplex animæ.

Anima dividitur in rationabilem, irascibilem et concupiscibilem. Rationabilis peccata hæc sunt : infidelitas, hæresis, insipientia, indiscretio, blasphemia, consensus ad perpetranda peccata, quæ ex patibili parte procedunt. Horum porro medela atque curatio est : indubitata fides in Deum et in vera dogmata, frequens meditatio oraculorum Spiritus, pura oratio, et gratiarum actio sine intermissione Deo oblata. Irascibilis peccata sunt : immisericordia, odium, animus commiserationis expers, recordatio injuriarum, invidia, cædes, ac frequens earum rerum meditatio. Horum medela et curatio est : humanitas, charitas, fratrum dilectio, commiseratio, patientia, mansuetudo. Concupiscibilis peccata sunt : edacitas, fornicatio, impuritas, lascivia, avaritia, gloriæ cupido. Horum remedium atque curatio est : temperantia, jejunium, malorum tolerantia, paupertas, largitio bonorum pauperibus facta, bonorum illorum immortalium desiderium, regni Dei appetitio, adoptionis cupiditas.

516 *Notitia cogitationum quibus peccatum omne perficitur.*

Cogitationes omnes octo numero sunt. Prima est gulæ; secunda, fornicationis; tertia, avaritiæ; quarta, iræ; quinta, tristitiæ; sexta, pigritiæ; septima, inanis gloriæ; octava, superbiæ. Nostræ porro facultatis non est, ut hæ omnes cogitationes, molestiam vel afferant, vel non afferant ; ut vero

maneant, et passiones excitent, vel non excitent, nostræ facultatis est. Aliud enim est irruptio, aliud adhæsio, aliud passio, aliud pugna, aliud consensus, aliud operatio. Et irruptio quidem est simplex reminiscentia ab inimico inducta; qualis est isthæc: Hoc facito, vel illud: ut Christo olim et Deo nostro dictum est: « Dic ut lapides isti panes fiant [10]. » Hoc, uti dictum est, penes nos non est. Adhæsio est admissio inductæ ab inimico cogitationis, et quasi meditatio et congressus cum illo circa propositum nostrum. Passio est affectio ex adhæsione parta, mota ab inimico, passione scilicet ab illo excitata; estque velut admissio, meditatio, et phantasia. Pugna est colluctatio, aut ad eliminandam cogitationem passionis, aut ad consensum, ut ait Apostolus: « Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem. Hæc autem sibi adversantur. [11]. » Consensus autem est nutus ad passionem cogitationis. Operatio est ipse actus. Deletur vero temperantia, edacitas; divino amore et futurorum desiderio, fornicatio; commiseratione erga pauperes, avaritia; benignitate et charitate erga omnes, ira; spirituali gaudio, mundana tristitia; patientia et tolerantia, et gratiarum actione Deo facta, pigritia; occultis virtutum operibus, ac frequenti oratione, inanis gloria: nullum judicando vel spernendo, ut jactator ille Pharisæus, seseque omnium postremum reputando, superbia. His igitur supra dictis passionibus liberata mens, et ad Deum erecta, jam ex hoc mundo beatam ducit vitam, accepto Spiritus arrhabone: atque hinc profecta passionum expers, cum vera cognitione, ad lumen sanctæ ac beatæ Trinitatis sistitur in sæcula infinita cum sanctis angelis refulgens.

A οχλεῖν τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστιν· ἐμμένειν δὲ, ἢ πάθη κινεῖν, ἢ μὴ κινεῖν, ὁμοίως τῶν ἐφ' ἡμῖν. Ἄλλο δέ ἐστι προσβολὴ, καὶ ἄλλο συνδυασμὸς, καὶ ἄλλο πάθος, καὶ ἄλλο πάλη, καὶ ἄλλο συγκατάθεσις, καὶ ἄλλο ἐνέργεια. Καὶ προσβολὴ μέν ἐστιν ἡ ἁπλῶς γινομένη τοῦ ἐχθροῦ ὑπόμνησις· οἷον, Ποίησον τόδε, ἢ τόδε· ὡς ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν· «Εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται.» Τοῦτο, ὡς εἴρηται, οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Συνδυασμὸς δέ ἐστιν ἡ παραδοχὴ τοῦ ὑποβαλλομένου λογισμοῦ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ· οἷον μετ' αὐτοῦ μελέτη καὶ ὁμιλία ὑπὲρ τῇ προαιρέσει ἡμῶν. Πάθος δέ ἐστιν ἡ ἀπὸ τοῦ συνδυασμοῦ ἕξις γινομένη παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ὑποβαλλομένου πάθους· καὶ οἷον ἡ συνοχὴ, μελέτη, καὶ φαντασία. Πάλη δέ ἐστιν ἡ ἀντίστασις, ἢ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ λογισμοῦ τοῦ πάθους, ἢ πρὸς συγκατάθεσιν, B καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος· « Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Ταῦτα δὲ ἀντίκεινται ἀλλήλοις. » Συγκατάθεσις δὲ ἡ κατάνευσις πρὸς τὸ πάθος τοῦ λογισμοῦ. Ἐνέργεια δὲ ἡ αὐτὴ πρᾶξις. Ἀναιρεῖται δὲ ὑπὸ μὲν τῆς ἐγκρατείας ἡ γαστριμαργία, ὑπὸ δὲ τοῦ θείου πόθου καὶ τῆς τῶν μελλόντων ἐφέσεως ἡ πορνεία· ὑπὸ δὲ τῆς συμπαθείας τῆς πρὸς τοὺς πένητας ἡ φιλαργυρία· ὑπὸ δὲ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς πρὸς πάντας ἀγάπης ἡ ὀργή· ὑπὸ δὲ τῆς πνευματικῆς χαρᾶς ἡ κοσμικὴ λύπη· ὑπὸ δὲ τῆς ὑπομονῆς, καὶ καρτερίας, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν εὐχαριστίας, ἡ ἀκηδία· ὑπὸ δὲ τῆς κρυπτῆς τῶν ἀρετῶν ἐργασίας, καὶ τῆς συνεχοῦς προσευχῆς ἡ κενοδοξία· ὑπὸ δὲ τοῦ μὴ κρίνειν τινὰ, C ἢ ἐξουθενεῖν, ὡς ὁ μεγάλαυχος Φαρισαῖος, ἀλλ' ἡγεῖσθαι ἑαυτὸν ἔσχατον πάντων, ἡ ὑπερηφανία. Τούτων οὖν τῶν εἰρημένων παθῶν ὁ νοῦς ἐλευθερωθεὶς, καὶ πρὸς Θεὸν ἀνυψωθεὶς, ἀπεντεῦθεν ζῇ τὴν μακαρίαν ζωὴν, τὸν ἀῤῥαβῶνα δεχόμενος τοῦ Πνεύματος· καὶ τῶν ἐντεῦθεν ἀποδημήσας μετὰ ἀπαθείας καὶ γνώσεως ἀληθοῦς, παρίσταται τῷ φωτὶ τῆς ἁγίας καὶ μακαρίας Τριάδος εἰς αἰῶνας ἀπεράντους μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων καταλαμπόμενος.

Distinctio passionum.

Passionum aliæ corporeæ sunt, aliæ animam spectant. Corporeas dicimus, edacitatem, fornicationem, ebrietatem, lasciviam. Animam spectare dicimus hasce, odium erga proximum, iram, contentionem, inanem gloriam. Hæ in anima nostra operantur, absente charitate et temperantia; præsente autem charitate atque temperantia, isthæc omnia delentur; alia per spiritualem charitatem, alia per jejunium et temperantiam. Tunc enim mens domesticum lumen accipit, ac Deum nullo obice videt.

Διάθεσις τῶν παθῶν.

Τῶν παθῶν τὰ μέν ἐστι σωματικὰ, τὰ δὲ ψυχικά. Καὶ σωματικὰ μὲν λέγομεν γαστριμαργίαν, πορνείαν, μέθην, ἀσέλγειαν· ψυχικὰ δὲ μῖσος πρὸς τὸν πλησίον, φθόνος, ἔρις, κενοδοξία, ὑπερηφανία. Ταῦτα δὲ ἐνεργοῦσιν εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν, ἀπούσης ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας· παρούσης δὲ ἀγάπης καὶ ἐγκρατείας, ταῦτα πάντα ἐξαφανίζονται, τὰ μὲν ὑπὸ ἀγάπης D πνευματικῆς, τὰ δὲ ὑπὸ νηστείας καὶ ἐγκρατείας. Τότε γὰρ ὁ νοῦς καὶ τὸ οἰκεῖον φῶς ἀπολαμβάνει καὶ τὸν Θεὸν ἀπαρεμποδίστως ὁρᾷ.

De Dei providentia.

Omnia ex Deo sunt, bona, tristia, indigna; sed alia quidem placito ejus; alia, dispensatione; alia permissione. Quæ placito ejus (eveniunt) cum scilicet vitam in virtute agimus; vult namque Deus nos sine peccato degere, atque cum pietate et virtute vitam instituere. Dispensatione autem, quando lapsi et post peccatum admissum castigamur. Per-

Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας.

Πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὰ λυπηρὰ καὶ τὰ ἀνάξια· ἀλλὰ τὰ μὲν εὐδοκίᾳ, τὰ δὲ οἰκονομίᾳ, τὰ δὲ παραχωρήσει. Καὶ τὰ κατ' εὐδοκίαν, ὅτε κατ' ἀρετὴν πολιτευώμεθα· βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἀναμαρτήτους διάγειν, καὶ μετὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ ἀρετῆς πολιτεύεσθαι. Κατ' οἰκονομίαν δὲ, ὅταν σφαλλόμενοι καὶ ἁμαρτάνοντες παιδευώμεθα. Κατὰ παραχώρησιν δὲ, ὅταν παιδευόμενοι μὴ ἐπιστρέφωμεν·

[10] Matth. IV, 3. [11] Galat. V, 17.

εὐδόκησε γὰρ ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον σωθῆναι, καθὼς καὶ οἱ ἄγγελοι ἐβόων λέγοντες· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ εἰρήνη ἐπὶ γῆς ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας. » Οἰκονομικῶς δὲ πάλιν παιδεύει ἡμᾶς ἁμαρτάνοντας, « ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν, » ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος· « Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου παιδευόμεθα. Οὐκ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἣν ὁ Κύριος οὐκ ἐποίησε· » τουτέστι λοιμοὺς, λιμοὺς, νόσους, καὶ σφαγὰς πολέμων. Ταῦτα γὰρ πάντα τῆς ἁμαρτίας ἐστὶν ἀναιρετικά. Παραχωρεῖ δὲ καὶ τελείως ἐγκαταλιμπάνει τοὺς μὴ θέλοντας ἢ ἀναμαρτήτως διάγειν, ἢ παιδευομένους μὴ ἐπιστρέφειν, ἀλλ' ἔτι τῇ κακίᾳ ἐμμένειν, καθὼς γέγραπται, ὅτι « Τετύφλωκεν ὁ Θεὸς αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν· » καί· « Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα· » τουτέστιν, εἴασε διὰ τὸ αὐτεξούσιον· καί « Σκληρύνων σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραώ· » τουτέστι, παραχωρήσω σκληρυνθῆναι διὰ τὴν ἀπάθειαν αὐτοῦ.

A missione vero, cum castigati non convertimur. Nam Deo placitum est hominem salvum fieri, quemadmodum et angeli clamabant dicentes : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in **517** hominibus bonæ voluntatis [12], » Cum œconomia vero nos corripit peccantes, « ut non cum hoc mundo damnemur, » ut ait Apostolus : « Cum judicamur autem, a Domino corripimur [13].—Non est malum in civitate, quod non fecerit Dominus [14], » id est, pestem, famem, bellorum cædes. Hæc enim omnia peccatum auferunt. Permittit vero atque omnino sinit eos qui sine peccato degere nolunt, correptos non emendari, sed in malitia perseverare, uti scriptum est : « Excæcavit Deus oculos eorum, et cor eorum obscuravit ; » et : « Tradidit eos in reprobum sensum, ut
B faciant ea quæ non conveniunt [15] ; » id est, permisit ob liberum arbitrium ; et : « Indurans indurabo cor Pharaonis [16] ; » id est, permittam indurari ob ejus animi socordiam.

Περὶ τῆς αὐτεξουσιότητος ἡμῶν.

Ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον αὐτεξούσιον ἔπλασε, λόγῳ καὶ σοφίᾳ τιμηθέντα, πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ θεὶς τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον· ἵνα, εἰ μὲν θελήσει τῇ αὐτεξουσιότητι τῆς ζωῆς παραθήσῃ, ζήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα· εἰ δὲ ἀπὸ κακῆς προαιρέσεως παραθήσει τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου, αἰωνίως κολάζηται. Τὰ γὰρ τῆς φύσεως ἀμετάβλητα οὔτε τιμωριῶν οὔτε τιμῆς ἄξια. Οὐδεὶς γὰρ ἐνεκλήθη ποτὲ τὸ εἶναι λευκὸς, ἢ μέλας, ἢ τὸ εἶναι μακρὸς, ἢ μικρός· οὐ γὰρ τῆς ἡμετέρας εἰσὶ προαιρέσεως. Τῶν γὰρ τῆς προαιρέσεως καὶ αἱ κολάσεις εἰσὶ καὶ αἱ τιμαί. Ἀμφοτέρων οὖν χρεία, καὶ τῆς ἡμετέρας βουλῆς καὶ θελήσεως, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργείας καὶ ἀντιλήψεως· ἑτέρου γὰρ λείποντος, ἀργεῖ καὶ τὸ ἕτερον. Προέγνω γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ προώρισε, καὶ ἐκάλεσεν, ἀλλὰ τοὺς κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, τουτέστι κατὰ θέλησιν καὶ βούλησιν· τοὺς γὰρ μὴ βουληθέντας εἴασε τῷ αὐτῶν πορεύεσθαι θελήματι. Οὐ γὰρ βιάζεται, οὐδὲ λυμαίνεται τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν· τῆς γὰρ ἐπ' ἄμφω ῥοπῆς, πρὸς ἀρετὴν φημι καὶ κακίαν, τὸ αὐτεξούσιον ἐλάβομεν. Οὐδὲν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθέντων ἡμῖν εἰς χρῆσιν, κακόν· πάντα γὰρ ὅσα ἐκ τοῦ Θεοῦ καλὰ, καὶ λίαν καλά· ἡ παράχρησις μόνον κακόν· τοῦ γὰρ ἡμετέρου ἐστὶν αὐτεξουσίου. Διὸ οὐ τὰ βρώματα κακὸν, ἀλλ' ἡ γαστριμαργία· οὐδὲ παιδοποιία, ἀλλ' ἡ πορνεία· οὐδὲ μετάληψις τοῦ οἴνου, ἀλλ' ἡ μέθη· οὐδὲ τὰ χρήματα, ἀλλ' ἡ φιλαργυρία· οὐδὲ ἡ δόξα, ἀλλὰ ἡ κενοδοξία. Χρὴ οὖν πάντα ποιεῖν, ὥστε τὴν παράχρησιν φεύγειν, καὶ χρήσασθαι τοῖς παρὰ Θεοῦ δοθεῖσι δικαίως· οὕτω γὰρ ποιοῦντες, καὶ τῆς κακίας ἀνώτεροι γενησόμεθα, καὶ τῆς ἀρετῆς ἐντὸς εὑρεθῶμεν.

De libero nostro arbitrio.

Deus hominem liberum fecit, verbo et sapientia ornatum, posita ante ejus oculos vita atque morte, ut si quidem voluerit libero suo arbitrio vitam amplecti, vivat in sæculum ; sin pravo consilio viæ mortis insistat, æternum crucietur. Quæ enim natura habet immutabilia, neque supplicio digna sunt, neque præmio. Nemo quippe unquam accusatus fuit, quod sit albus vel niger, aut quod sit proceræ vel parvæ staturæ : ea enim non penes arbi-
C trium nostrum sita sunt. Nam supplicia et præmia voluntati et proposito tribuuntur. Utraque igitur re opus est ; voluntate scilicet, seu proposito nostro, ac Dei auxilio et patrocinio. Altero namque deficiente, alterum est inutile. Præscivit enim Deus, prædefinivit, et vocavit, sed eos qui secundum propositum vocati sunt, quemadmodum ait Apostolus [17], id est, secundum voluntatem : eos quippe qui noluerint, sinit ipse ad suam voluntatem et propositum incedere. Non vim infert arbitrio nostro, neque lædit ipsum. Accepimus enim nutum ad utramque partem ; ad virtutem nempe, et ad vitium, liberum scilicet arbitrium. Ex iis quæ a Deo nobis ad usum data sunt nihil est malum : omnia enim quæ ex Deo procedunt bona sunt, et
D admodum bona ; solus abusus malus, qui nostri solius arbitrii est. Quamobrem non cibi mali, sed crapula : neque liberorum procreatio, sed fornicatio : nec vini potus, sed ebrietas : non divitiæ, sed avaritia : non gloria, sed vana gloria. Nihil igitur non agendum, ut abusum fugiamus, atque probe utamur iis quibus a Deo donati sumus. Nam id si agamus, et malitia vitioque superiores erimus, et intra virtutis limites inveniemur.

Συνήθεια σαφὴς καὶ σύντομος, καὶ διάγνωσις τῆς πίστεως ἡμῶν τῆς ἐν τῇ Τριάδι ἁγίᾳ.

Ὀφείλομεν πιστεύειν ὡς ἐβαπτίσθημεν· ἐβαπτίσθημεν δὲ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ,

Brevis et clara formula et notitia fidei nostræ circa sanctam Trinitatem.

Credere debemus, ut baptizati sumus ; baptizati autem sumus in nomine Patris et Filii et Spiritus

[12] Luc. II, 14. [13] I Cor. XI, 32. [14] Amos III, 6. [15] Joan. XII 40 ; Rom I, 28. [16] Exod. IV, 21. [17] Rom. IX, 29.

sancti, in unam scilicet substantiam, et deitatem et in unum regnum, imperium et virtutem : ac tres hypostases, sive personas, et characteres, et (si ita appellare velis) proprietates. Nam aliud sunt hypostases, aliud substantia. Substantiam quippe appellamus communitatem trium hypostasium : unius enim naturæ et substantiæ sunt tres personæ. Hypostasin autem vocamus, naturam cum characteristicis proprietatibus; alius enim est Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus. Quod quidem proprietates seu hypostases dividit, sed non naturam. Non tamen aliud et aliud, quod divideret naturas; sed ejusdem naturæ et ejusdem substantiæ. Simul enim Pater et Filius et Spiritus sanctus; sed Pater est ingenitus, Filius proles Patris, quasi ex sole lumen et ex mente verbum. Spiritus autem sanctus, emissio Patris. Proprium ergo **518** Patris est quod sit ingenitus seu non genitus, et quod vocetur Pater : proprium Filii, quod vocetur Filius, et gignatur ex Patre : proprium Spiritus, quod vocetur Spiritus sanctus et ex Patre procedat. Trium vero personarum sive hypostasium, una natura, una voluntas, una operatio, una bonitas, una virtus, unum placitum. Quapropter et unum Deum confitemur. Non enim alius ab alio separati sunt, sicut homines, neque sententia differunt : sed simul Pater, Filius, et Spiritus sanctus una consistunt sine confusione et divisione. Unaquæque autem persona, ut dictum est, suam servat proprietatem, alia paternitatem, alia filiationem, alia processionem. Si ergo te quis interroget : Quid est Pater? responde illi : Quod Filius et Spiritus sanctus, manens tamen Pater. Quod si dixerit : Quid est Filius? responde : Quod Pater et Spiritus, manens tamen Filius. Similiterque de Spiritu sancto : illud enim est quod Pater et Filius, manens tamen Spiritus sanctus. Proprietas immobilis, quemadmodum ait vir in theologis magnus et divinus Gregorius. Quomodo namque dixeris proprietatem manere, si moveatur et concidat. Est itaque deitas, ut paucis absolvamus, indivisibilis in divisis; illud secundum naturam, hoc secundum hypostases. Sicut in tribus solibus mutuo hærentibus una foret lucis commistio. Cum itaque deitatem, quæ est in una natura, respiciemus, et primam causam et monarchiam, unum est quod cogitamus; cum autem proprietates et personas in quibus divinitas, tres sunt quæ adorantur. Exempla porro adsint, quæ obscuram quamdam tantæ rei imaginem adumbrent, divinæ nempe naturæ, juxta theologum Gregorium, oculi aspectum cogita, aquæ scaturiginem, fontem et fluvium; hæc enim nec tempore aliquo distant, neque sunt inter se avulsa, ut se mutuo non contingant; tametsi videntur proprietatibus suis distingui. Perpende item solem, lumen atque radium : mentem, verbum et spiritum, qui exit una cum verbo. Verum, ut quidam dixit : Fides dux esto, non demonstratio. Oportet enim quemque hominem, per pura ac Deo illustrante

A καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· εἰς μίαν οὐσίαν δηλονότι, καὶ θεότητα, καὶ μίαν βασιλείαν, καὶ ἀρχὴν, καὶ ἰσχύν· καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, εἴτουν πρόσωπα, καὶ χαρακτῆρας, εἰ δὲ βούλει καλεῖν, καὶ ἰδιότητας. Ἄλλο γὰρ ὑποστάσεις, καὶ ἄλλο οὐσία. Οὐσίαν γὰρ καλοῦμεν τὸ κοινὸν τῶν τριῶν ὑποστάσεων· μιᾶς γὰρ φύσεως καὶ οὐσίας τὰ τρία πρόσωπα. Ὑπόστασιν δὲ καλοῦμεν φύσιν μετὰ χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων· ἄλλος γὰρ ὁ Πατὴρ, καὶ ἄλλος ὁ Υἱὸς, καὶ ἄλλος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὅπερ τέμνει τὰς ἰδιότητας μόνον, ἤγουν ὑποστάσεις, οὐ μὴν καὶ φύσιν. Οὐκ ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο, ὅπερ τέμνει τὰς φύσεις· ἀλλὰ τῆς αὐτῆς φύσεως, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Ἅμα γὰρ Πατὴρ καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἀλλ', ὁ μὲν Πατὴρ καὶ ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱὸς καὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐξ
B ἡλίου φῶς, καὶ ἐκ νοῦ λόγος· τὸ δὲ Πνεῦμα ἅγιον καὶ ἐκπόρευμα τοῦ Πατρός. Ἴδιον οὖν τοῦ Πατρὸς ἡ ἀγεννησία, καὶ τὸ καλεῖσθαι Πατήρ· ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, τὸ καλεῖσθαι Υἱὸν, καὶ γεννᾶσθαι ἐκ τοῦ Πατρός· ἴδιον οὖν τοῦ Πνεύματος τὸ καλεῖσθαι Πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Τῶν δὲ τριῶν προσώπων, εἴτουν ὑποστάσεων, μία φύσις, μία θέλησις, μία ἐνέργεια, μία ἀγαθότης, μία δύναμις, μία βούλησις. Διὰ τοῦτο καὶ ἕνα Θεὸν ὁμολογοῦμεν. Οὐ γὰρ κεχωρισμένοι εἰσὶν ἀπ' ἀλλήλων, ὥσπερ καὶ οἱ ἄνθρωποι, οὐδὲ τὰς γνώμας διάφοροι· ἀλλ' ἅμα Πατὴρ, Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐν ἀλλήλοις ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως περιχωροῦσιν. Ἕκαστον δὲ πρόσωπον, ὡς εἴρηται, φυλάττει τὸ ἴδιον· τὸ μὲν τὴν πατρότητα,
C τὸ δὲ τὴν υἱότητα, τὸ δὲ τὴν ἐκπόρευσιν. Εἰ οὖν ἔροιτό σέ τις· Τί ἐστι Πατήρ; ἀποκρίθητι αὐτῷ· Ὅπερ ἐστὶν Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μένων Πατήρ. Εἰ δὲ λέγοι· Τί ἐστιν Υἱός; ἀποκρίθητι· Ὅπερ ἐστὶν ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα, μένων Υἱός. Ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου· τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, μένων Πνεῦμα. Ἡ ἰδιότης ἀκοινώνητος, καθώς φησιν ὁ μέγας ἐν θεολόγοις καὶ θεῖος Γρηγόριος. Πῶς γὰρ, φησὶν, ἰδιότης μείνῃ, κινουμένη, καὶ μεταπίπτουσα; Ἔστιν οὖν ἡ θεότης, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἀμέριστος ἐν μεμερισμένοις, τὸ μὲν τῇ φύσει, τὸ δὲ ταῖς ὑποστάσεσιν· οἷον ἐν ἡλίοις τρισὶν ἐχομένοις ἀλλήλων, μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις. Ὅταν τοιγαροῦν πρὸς τὴν θεότητα τὴν ἐν μιᾷ φύσει βλέψωμεν, * καὶ τὴν πρώτην αἰτίαν,
D καὶ τὴν μοναρχίαν, ἓν ἡμῖν τὸ φανταζόμενον· ὅταν δὲ πρὸς τὰς ἰδιότητας καὶ τὰ πρόσωπα ἐν οἷς ἡ θεότης, τρία τὰ προσκυνούμενα. Παραδείγματα δὲ προσκείσθω ἀμυδράν τινα εἰκόνα δηλοῦντα τοῦ τοσούτου πράγματος, τῆς θείας φημὶ φύσεως, κατὰ τὸν Θεόλογον Γρηγόριον· ὀφθαλμοῦ νόει μοι βλέψιν, καὶ ἀρχὴν ὕδατος, καὶ πηγὴν, καὶ ποταμόν· ταῦτα γὰρ οὔτε χρόνῳ διέστηκεν, οὔτε ἀλλήλων ἀπέῤῥηκται τῇ πρὸς ἄλληλα συναφείᾳ, κἂν δοκῇ ταῖς ἰδιότησι τέμνεσθαι· ἐνθυμοῦ καὶ ἥλιον, καὶ φῶς, καὶ ἀκτῖνα· νοῦν, καὶ λόγον, καὶ πνεῦμα τῷ λόγῳ συνεξιόν. Πλὴν κατὰ τὸν εἰπόντα· Πίστις ἡγείσθω, καὶ μὴ ἀπόδειξις, καὶ χρὴ πάντα ἄνθρωπον διὰ καθαρᾶς καὶ θεολαμποῦς πράξεως, ὁδηγῷ τῷ Πνεύματι χρώμενον, ἵνα φωτὶ καταλαμβάνηται φῶς, πιστεύειν τε εἰς Πατέρα, καὶ

Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν ἐν τρισὶ γνωριζομένην καὶ προσκυνουμένην ταῖς ὑποστάσεσιν.

Ὅπως δεῖ πιστεύειν περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως.

Ὅτι αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ ἀπερίγραπτος, ὁ ἀσώματος, ὁ μονογενὴς τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ τῆς ἀθανασίας, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ὁ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, τῇ βουλήσει τοῦ προανάρχου καὶ συναϊδίου αὐτοῦ Πατρὸς, καὶ τῇ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκ τῶν παρθενικῶν αἱμάτων τῆς Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἐν τῇ οἰκείᾳ αὐτοῦ ὑποστάσει ἔπηξεν ἑαυτῷ σάρκα ἐμψυχωμένην, καὶ λογικὴν, καὶ ταύτην τῷ ἐννεαμηνιαίῳ χρόνῳ διεπλασμένην ἐξ B αὐτῆς· ἐγεννήθη Θεὸς ἀνθρωπόμορφος, τουτέστι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐν μιᾷ ὑποστάσει δύο φύσεις ἐπιφερόμενος, ἀδιαιρέτως, καὶ ἀσυγχύτως, καὶ δύο θελήσεις, καὶ ἐνεργείας, θεϊκὰς ὁμοῦ καὶ ἀνθρωπικάς· ἤθελε γὰρ ὡς Θεὸς καὶ ἐνήργει, καὶ ἤθελεν ὡς ἄνθρωπος καὶ ἐνήργει· ἀλλὰ φυσικὴν θέλησιν, καὶ ἐνέργειαν, οὐ μὴ ἁμαρτητικήν. Ἀναμαρτήτως γὰρ προσελήφθη ἡ φύσις ἡ ἀνθρωπική· καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἑνώσεως τῷ θελήματι ἡνώθησαν. Ὅπερ ἐβούλετο τὸ θεῖον θέλημα, τοῦτο καὶ τὸ τῆς προσλήψεως. Ἀλλὰ θέλημα λέγομεν καὶ ἐνέργειαν τὰ φυσικά· οἷον, ἤθελε φαγεῖν, ἤθελε πιεῖν, ἤθελε περιπατῆσαι· καὶ ταῦτα ἐνήργει, καὶ ἤθελεν. Ἀλλὰ ταῦτα ἐποίει τῆς θείας φύσεως παραχωρούσης, οὐ μὴν κατηναγκασμένως, C ὥσπερ ἡμεῖς· ἀλλὰ καὶ τὸ κοπιᾷν, καὶ τὸ ἀγωνιᾷν, καὶ τὸ αἰτεῖν τὸν Πατέρα παρελθεῖν τὸ ποτήριον, καὶ τοῦτο τοῦ φυσικοῦ θελήματος. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδραν δύο φύσεις ὁμολογοῦμεν ἐπὶ Χριστοῦ, θελητικὰς, καὶ ἐνεργητικάς. Ὅπου γὰρ φύσις λογικὴ, ἐκεῖ καὶ θέλησις καὶ ἐνέργεια. Φυσικὰς δὲ δύο θελήσεις, γνώμην δὲ μίαν· οἰκονομούσης γὰρ τῆς θεότητος, ἑπομένης δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ παραχωρούσης αὐτῇ ἐνεργεῖν τὰ ἀμφότερα.

Περὶ διαφορᾶς ἀρετῶν.

Ἐλάβομεν ἐντολὰς παρὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, τὰς ἀπεντεῦθεν θεουργούσας, καὶ ποιούσας ἡμᾶς ἀναμαρτήτους διάγειν, καὶ ὡς ἀγγέλους ἀναστρέφεσθαι μετὰ τῶν ἀνθρώπων· οἷον τὴν μετάνοιαν, τὴν D ταπεινοφροσύνην καὶ τὸ διηνεκὲς πένθος, τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην τὴν ἐξ ὅλης καρδίας ἐγγινομένην, καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον διάθεσιν, τὴν καθαρὰν προσευχὴν, καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀπάρνησιν, καὶ τὸ δι' ὅλου πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ θάνατον, καὶ ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ ἀδιαλείπτως πορεύεσθαι, καὶ τὸ ἔχειν ἑαυτὸν ὑπὸ πάσης κτίσεως, καὶ δέεσθαι αὐτοῦ διηνεκῶς. Ταύτας γὰρ τὰς θείας ἐντολὰς ὁ μετὰ πίστεως ἐργαζόμενος, Θεοῦ υἱὸς γίνεται, καὶ υἱὸς φωτὸς καὶ κληρονόμος Θεοῦ, καὶ συγκληρονόμος Χριστοῦ, καὶ σύμμορφος τῆς εἰκόνος αὐτοῦ καὶ σύμφυτος, καὶ συντόμως καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, θέσει κατὰ χάριν Θεός. Εἰσὶ δὲ ἕτεραι ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ, αἱ ἄφεσιν μὲν προξενοῦσαι, οὐ μὴν δὲ καὶ τελειότητος ἀξιοῦσαι· οἷον

[18] Hebr. I, 3

A edita opera, duce usum Spiritu sancto, ut lumine lumen comprehendat, credere in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unam deitatem atque virtutem, in tribus hypostasibus creditam et adoratam.

Quid credendum sit de Domini incarnatione.

Quod ipsum Dei Verbum incircumscriptum, incorporeum, Patris unigenitum, lumen ex lumine, fons vitæ et immortalitatis, splendor gloriæ, figura substantiæ [18], voluntate Patris, qui ante initium, et ipsi coæternus est, et cooperatione Spiritus sancti, ex virgineo sanguine Deiparæ et semper virginis Mariæ, in propria sua hypostasi carnem sibi effinxit animatam et rationalem, atque illam novem mensium tempore ex ipsa efformavit: natusque est Deus hominiformis, id est, Deus et homo, in hypostasi una duas gestans naturas, sine divisione, ac sine confusione: ac duas voluntates duasque operationes, divinas simul et humanas. Volebat enim ut Deus, et operabatur: volebat item ut homo, et operabatur; sed humana voluntate atque operatione, nec peccato obnoxia. Sine peccato enim assumpta est natura humana: atque ex hac ipsa unione. voluntate ambæ unitæ sunt. Quod optaret divina voluntas, id etiam volebat assumptæ naturæ voluntas. Sed voluntatem dicimus operationemque naturalem: quale est, quod manducare vellet, bibere, ambulare: et hæc operabatur, hæc volebat. Verum hæc agebat divina concedente natura; non ex necessitate, quemadmodum nos; sed quod defatigaretur, quod in agone esset, quod peteret a Patre ut transiret calix, id humanæ erat **519** voluntatis. Imo etiam post resurrectionem atque sessionem ad dexteram Patris, duas naturas confitemur in Christo, voluntate et operandi vi præditas: ubi enim natura rationalis, ibi et voluntas et operatio. Naturales autem duas voluntates dicimus, sed unicam sententiam, dispensante deitate, subsequente autem humanitate, atque concedente ut utraque operaretur.

De differentia virtutum.

Mandata accepimus a Christo et Deo nostro, quæ exinde divinum operanti præbent auxilium, præstantque ut absque peccato degamus, et velut angeli cum hominibus versemur: pœnitentiam nempe, humilitatem, luctum assiduum, charitatem erga ipsum ex toto corde, dilectionem proximi, puram orationem, nostrum ipsorum abrenuntiationem; utque semper mortem pro illo sustinendam præ oculis habeamus, in ejus lumine sine intermissione ambulemus, nos omni creatura inferiores existimemus, atque assidue ipsi supplicemus. Hæc namque divina jussa, si quis cum fide compleverit, Dei filius efficietur, filius lucis, hæres Dei, cohæres autem Christi, conformis imagini ejus, et complantatus; atque, ut paucis et simpliciter dicamus, adoptione secundum gratiam Deus. Sunt porro alia præcepta Christi, quæ remissionem quidem conciliant, imo vero ad perfectionem nos deducunt; quale est, con-

fiteri ac pronuntiare propria peccata, non judicare, non sese negotiis alienis curiose ingerere : eleemosynam ex propriis bonis erogare, quæ accidunt tristia generose et cum gratiarum actione ferre, confiteri se gratis atque ex gratia salutem consequi. Si itaque prima illa ac Dei auxilio implenda mandata quis compleverit; inde accipit arrhabonam sancti Spiritus; sin non illa quidem, secunda tamen accurate servet, ut flagitiorum suorum veniam consequatur. Quod si utrisque labatur, inutilis sane est hujusmodi homo, miser, et infelix : exspectetque paratum supplicium diabolo et angelis ejus.

Discretio naturæ (ac conditionis) operum.

Operum alia proprie bona, alia proprie mala sunt, alia media; proprie bona sunt, prudentia, fortitudo, temperantia, justitia; proprie mala, insipientia, ignavia, intemperantia, injustitia. Media, divitiæ, paupertas, gloria, infamia, sanitas, morbus, eruditio multa, ignorantia. Media porro dicuntur, quia per se, nec proprie bona, nec proprie mala sunt : sed secundum usum iis utentium, aut hoc aut aliud evadunt. Ita dives qui probus sit in eleemosynas bona impendit; qui malus ad voluptates iis utitur. Similiter paupertas, si bona sit, tolerantiam, gratiarum actionem et liberalitatem nos docet; si mala, blasphemiam, illiberalitatem, ex eo quod non toleranter agamus, generat. Bona item gloria est, cum nos humilitatem edocet, et futuræ gloriæ desiderium ingerit: mala autem cum servilem animum inducit; atque suadet ut ex hominum timore omnia agantur. Similiter bona est sanitas, cum ea utimur ut Deo placeamus, et mandata ejus operemur; mala autem, cum ea ad intemperantiam et injustitiam utimur. Item morbus, si gratias agamus, eoque quasi adjutore utamur, bonus est; malus, si ingrato simus animo, atque ad blasphemiam et iram nos ille provocet. Bona pariter est multa eruditio, cum ea ad docendum, et ad causam injuria oppressorum dicendam utimur; mala autem, cum ad vanam gloriam, et injuriæ patrocinium. Bona etiam ignorantia est, cum id efficit ut doctis subjiciamur, ab iisque utilitatem accipiamus; mala autem cum nobis suaserit ut in propria incedamus ignorantia; nec nobis præstantiores sequamur. Simili **520** modo se habent reliqua omnia, scilicet, nobilitas, ignobilitas, pulchra forma ac deformitas, celeritas et tarditas, ars et artis imperitia, dexteritas in ministrando et inhabilitas. Hæc omnia, ut dictum est, in medio consistunt; ut qui iis recte utatur, nihil lædatur ab ipsis, quemadmodum beatus Job. Utroque enim modo exercitatus, præclarus comprobatus est atque inexpugnabilis, ac in omnibus Deo placuit. Non decet itaque rebus ipsis culpam ascribere : nihil enim eorum quæ a Deo data sunt, malum; sed id habent ex seducta nostra atque spontanea serva voluntate, atque ex animæ circa eas res judicio ad libidinem suam lato : libere namque illa in harumce rerum usu labitur ex propria libidine, dum Dei voluntatem ejusque regnum despicit.

(a) Lege καταφρονοῦσα. Edit. Patrol.

A τὸ ὁμολογεῖν καὶ ἐξαγορεύειν τὰ οἰκεῖα ἁμαρτήματα, τὸ μὴ κρίνειν, τὸ μὴ πολυπραγμονεῖν τὰ ἀλλότρια, τὸ ἐλεεῖν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων, τὸ φέρειν γενναίως καὶ μετ' εὐχαριστίας τὰ ἐπερχόμενα λυπηρὰ, τὸ ὁμολογεῖν δωρεὰν καὶ χάριτι σώζεσθαι. Εἰ μὲν οὖν τὰς πρώτας καὶ θεουργούσας ἐντολάς τις ἐργάζεται, ἐντεῦθεν λαμβάνει τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ ἁγίου Πνεύματος· εἰ δὲ μὴ, κἂν τὰς δευτέρας μετ' ἐπιμελείας ἐργαζέσθω, ὅπως τύχῃ τῆς τῶν πλημμεληθέντων αὐτῷ συγχωρήσεως. Εἰ δ' ἀμφοτέρων ἐκπέσῃ, ἀχρεῖος οὗτος ἀνὴρ, καὶ ἄθλιος, καὶ ταλαίπωρος· καὶ προσδοκάτω τὴν ἀποκειμένην κόλασιν τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.

Διάκρισις τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως

Τῶν πραγμάτων τὰ μέν εἰσι κυρίως καλὰ, τὰ δὲ B κυρίως κακὰ, τὰ δὲ μέσα· καὶ κυρίως μὲν καλὰ, φρόνησις, ἀνδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη· κυρίως δὲ κακὰ, ἀφροσύνη, δειλία, ἀκολασία, ἀδικία· μέσα δὲ, πλοῦτος, πενία, δόξα, ἀδοξία, ὑγίεια, νόσος, πολυμαθία, ἀμαθία. Μέσα δὲ λέγονται διὰ τὸ καθ' ἑαυτὰ μήτε κυρίως καλὰ εἶναι, μήτε κυρίως κακά· ἀλλὰ παρὰ τῇ χρήσει τῶν χρωμένων ἢ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο γινόμενα· οἷον ὁ πλοῦτος καλὸς μὲν εἰς ἐλεημοσύνην διδόμενος, κακὸς δὲ πρὸς ἡδονὰς δαπανώμενος. Ὡσαύτως καὶ ἡ πενία καλὴ μὲν καρτερίαν, καὶ εὐχαριστίαν, καὶ ἐλευθερίαν ἡμᾶς διδάσκουσα· κακὴ δὲ βλασφημίαν, καὶ ἀνελευθερίαν ἐκ τοῦ μὴ καρτερεῖν ἡμᾶς ἀποτίκτουσα. Καλὴ δὲ καὶ ἡ δόξα, ὅταν ταπεινοφροσύνην ἡμᾶς ἐκδιδάσκῃ, καὶ τῆς μελλούσης δόξης ἔρεσιν· κακὴ δὲ, ὅταν δουλοπρέπειαν, καὶ διὰ φόβον ἀν- C θρώπινον πάντα ποιεῖν ἀναπείθῃ. Ὡσαύτως καλὴ μὲν καὶ ὑγίεια, ὅταν εἰς εὐαρέστησιν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐργασίαν τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν χρώμεθα· κακὴ δὲ, ὅταν πρὸς ἀκολασίαν καὶ ἀδικίαν. Ὁμοίως καὶ ἡ νόσος, ὅταν εὐχαριστῶμεν καὶ συνεργῷ ταύτῃ χρώμεθα, καλή· κακὴ δὲ, ὅταν πρὸς ἀχαριστίαν, καὶ βλασφημίαν, καὶ ὀργὴν ἡμᾶς συνελαύνῃ. Καλὴ καὶ ἡ πολυμαθία, ὅταν πρὸς διδασκαλίαν καὶ βοήθειαν τοῖς ἀδικουμένοις ταύτῃ χρώμεθα· κακὴ δὲ, ὅταν πρὸς κενοδοξίαν, καὶ συνηγορίαν τῆς ἀδικίας. Καλὴ καὶ ἀμαθία, ὅταν παρασκευάζῃ ἡμᾶς ὑποτάσσεσθαι τοῖς εἰδόσι, καὶ παρ αὐτῶν πορίζεσθαι τὴν ὠφέλειαν· κακὴ δὲ, ὅταν πείθῃ ἡμᾶς τῇ οἰκείᾳ στοιχεῖν ἀμαθίᾳ, καὶ μὴ τοῖς κρείττοσιν ἕπεσθαι. Ὡσαύτως καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, οἷον εὐγένεια καὶ δυσγένεια, εὐμορφία καὶ ἀμορφία, D καλλιφωνία καὶ κακοφωνία, ἰσχὺς καὶ ἀδυναμία, ταχύτης καὶ βραδύτης, τέχνη καὶ ἀτεχνία, καὶ πρὸς διακονίας ἐπιτηδειότης καὶ ἀνεπιτηδειότης. Ταῦτα πάντα, ὡς εἴρηται, τῶν μέσων εἰσί· καὶ ὁ καλῶς τούτοις χρώμενος οὐδὲν παρὰ τούτων βλαβήσεται, ὡς ὁ μακάριος Ἰώβ. Εἰς ἀμφότερα γὰρ ἐξετασθεὶς, εὐδόκιμος ἀνεφάνη καὶ ἀκαταγώνιστος, καὶ διὰ πάντα εὐηρέστησε τῷ Θεῷ. Ὥστε οὐ δεῖ τὰ πράγματα αἰτιᾶσθαι· οὐδὲν γὰρ τῶν παρὰ Θεοῦ δοθέντων κακὸν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐσφαλμένην ἡμῶν καὶ ἐθελόδουλον προαίρεσιν, καὶ τὴν ἐθελοβλέπουσαν περὶ ταῦτα τῆς ψυχῆς ἡμῶν διάκρισιν, ἥτις αὐτεξουσίως πρὸς τὴν παράχρησιν τούτων ἐξολισθαίνει ἐξ οἰκείας φιληδονίας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας καταφρονῶν (a).

MONITUM

Hoc item opusculum Roma nobis missum est, de quo hæc notat qui exscripsit. Mss. codex Græcus num. 658, membranaceus et in-12, eleganti manu exaratus, videtur habere cccc annos et est bibliothecæ Vaticanæ. Inter alia continet, p. 130, sequentem tractatum attributum sancto Athanasio. *At est ignoti cujusdam et Athanasio longe inferioris scriptoris opus, ut primo aspectu advertet eruditus lector.*

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Λόγος διακριτικὸς, καὶ εἰς τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀποταξαμένοις καὶ σωθῆναι· θελουμένοις

—

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII MAGNI

PATRIARCHÆ ALEXANDRIÆ

Sermo discretionis plenus in Dei mandata, pro iis qui sæculo renuntiarunt et qui salutem consequi volunt.

—

1. Ἀγαπητοὶ, φροντίσωμεν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, A ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος ἐστὶ λοιπόν· καὶ οὐ δύναταί τις φροντίσαι τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, ἕως οὗ φροντίζει τὰ τοῦ σώματος. Ὥσπερ γὰρ οὐ δύναταί τις προσέχειν ἐν ἑνὶ ὀφθαλμῷ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐν ἑνὶ ἐπὶ τὴν γῆν· οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος φροντίσαι τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τοῦ σώματος. Ὥσπερ οὐ δύναται πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπῆς ἐξενεγκεῖν ὕδωρ γλυκὺ καὶ πικρὸν, οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος καὶ Θεῷ ἀρέσκειν, καὶ σαρκὸς ἐπιθυμίας ἐπιτελεῖν. Ὥσπερ οὐ δύναται ἄκανθα καρπὸν ἐλαίου προβάλλεσθαι, οὕτως οὐ δύναται ἄνθρωπος καὶ τὰ οὐράνια ζητεῖν, καὶ τὰ ἐπίγεια ποθεῖν, καθώς φησιν ὁ Κύριος· Οὐ δύνασθε καὶ Θεῷ ἀρέσκειν, καὶ σαρκὸς ἐπιθυμίας ἐπιτελεῖν. Ὅθεν καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀκούσας ταῦτα, καὶ ἐκκόψας αὐτοῦ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς φρονήματα, φησί· « Δι' ὃν B πάντα ζημιοῦμαι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω, » καὶ αὐτῷ συμβασιλεύσω. « Ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα. Οἱ γὰρ βουλόμενοι πλουτεῖν ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν, καὶ παγίδα διαβόλου, καὶ ἐπιθυμίας ἀτόπους. »

2. Σὺ δὲ, ὦ ἀδελφὲ, μὴ προσέχῃς τι τοῦ κόσμου τούτου, ἵνα δυνηθῇς σωθῆναι, ἀλλὰ ἄσκησον δικαιοσύνην, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ἀγάπην, καὶ φόβον Κυρίου, καὶ πραότητα, ὑπακοὴν, καὶ ἐγκράτειαν, καὶ ἀμνησικακίαν. Μίσησον λόγους κοσμικοὺς, ἵνα καρδία σου ὄψηται τὸν καλόν. Ἀγάπησον τὸ συνεχῶς προσεύχεσθαι, ἵνα φωτισθῇ σου ἡ καρδία. Δίδου ὑστερουμένοις ὀφθαλμῷ πλουσίῳ, ἵνα μὴ καταισχυνθῇς ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ· μίσησον τὴν ἐπιθυμίαν ἐν τοῖς βρώμασιν, ἵνα μὴ ὁ Ἀμαλὴκ τῶν C παθῶν κυκλώσῃ σε. Γρηγόρου ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα μὴ καταφάγῃ σε τὸ θηρίον. Φεῦγε τὸν οἶνον, ἵνα μὴ στερηθῇς τῆς εὐφροσύνης τοῦ Θεοῦ. Ἀγάπησον

1. Dilecti, de salute nostra sollicitudinem geramus, quia tempus breve est : nec potest quisquam suam curare animam, donec curat quæ corpus spectant. Quemadmodum enim non potest quisquam uno oculo in cœlum respicere, et alio in terram; ita non potest homo de Deo simul et de corpore curare. Sicut non potest fons ex eodem foramine emittere aquam dulcem et amaram, sic non potest homo et Deo placere, et carnis concupiscentiam perficere. Sicut non potest spina oleæ fructum ferre, ita non potest homo et cœlestia quærere, et terrena concupiscere, ut ait Dominus : Non potestis et Deo placere et carnis concupiscentiam perficere. Unde et apostolus Paulus hæc cum audisset, et omnes carnis affectus in se abscidisset, ait : « Propter quem omnia detrimentum feci, ut Christum lucrifaciam [19], » ac cum illo regnare possim. « Cum cibo autem potimur et vestitu, his contenti simus. Nam qui divites esse volunt, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, ac in absurdas concupiscentias [19*]. »

2. Tu autem, o frater, ne cuipiam hujus mundi rei animum adhibeas, ut salutem consequi possis, sed justitiam exerce, et veritatem, amorem et timorem Domini, mansuetudinem, obedientiam, temperantiam, injuriarum oblivionem. Odio habeto mundana verba, ut cor tuum videat bonum. Ama frequentem orationem, ut illuminetur cor tuum. Da pauperibus divite oculo, ut ne confundare ante tribunal Christi. Aversare ciborum cupidinem, ne Amalec ille passionum te circumdet. Vigil et celer esto in orationibus, ne te fera devoret. Vinum aversare, ne priveris gaudio Dei. Ama fideles, ut pers eos eleemosynam largiaris. Dilige sanctos, ut eorum

[19] Philipp. III, 8. [19*] I Timoth. VI, 8, 9.

te zelus trahat ad virtutem. Memento exitus animæ tuæ, et non multum peccabis in Deum. Recordare 521 semper regni cœlorum, ut ejus desiderium te trahat ad illud : in animo habeto gehennam ignis, et atrocium cruciatuum, ut odio habeas prava opera. Præpara te igitur quotidie ad occurrendum Christo; venturus quippe ille est invisibiliter. Quotidie te ipsum examinato, ac disquire num quodpiam Christi mandatum neglexeris, atque illud impleto. Videant fratres tui opera tua, et zelus ille qui secundum Deum est devorabit eos. Teipsum quotidie examinato, ac perpende quam passionem mortificaveris, et da gloriam Deo, illius namque est misericordia. Ne reputato te fecisse bonum coram Deo, ait enim : « Cum omnia feceritis, tunc dicite : Servi inutiles sumus [20]. » Ne superbias quia nunc bonus es, non potes enim tibi confidere ob inimicos tuos.

3. Ne confidas tuo ipsius corpori. In eo qui dæmones pertimescit, propalam est non esse timorem Dei. Qui enim Deum timet ex toto corde suo, firmus est adversus illos. Qui sese non metitur et respicit, sed ignotum se tenet, hinc compertum habet se non quærere voluntatem implere suam, sed divinam. Qui multis suum profert et manifestat sermonem, hinc commonstrat in ipso non esse Dei timorem. Qui vult salvus fieri, Deo vacet, et passiones conculcabit. Cura et sollicitudo in cogitationibus fugat passiones : scriptum enim est : « Cura superveniet in virum sapientem. » Ut pigritia auxilio est passionibus, sic æquanimitas et tolerantia est virtutum robur. Neminem judicare id murus est prævalidus; vituperare autem et obtrectare, id animam conjicit in perniciem. Linguam suam cohibere posse, id palam facit virum esse in virtutibus exercitatum; lingua autem effrenis comprobat hominem non esse virtute intime præditum. Misericordia quæ in mente et cogitatione exsistit, parit prospiciendi facultatem, ac ducit ad charitatem; sed animus immisericors parit inhumanitatem. Mater virtutum est commiseratio; complementum autem malorum est inobsequentia. Bonitas parit castitatem, iracundia inordinatos affectus. Cordis durities gignit iram. Pigritia parit indigentiam. Somnus nimius tumultum gignit affectuum. Salus autem animæ sunt vigiliæ moderatæ. Somnus nimius turbam excitat phantasiarum : flos autem sunt animæ, vigiliæ cum oratione. Somni diuturnitas cor hebetat, sed vigiliæ excitant ipsum. Vigilias dico illas quæ secundum Deum aguntur, cum psalmis, hymnis et canticis spiritualibus. Iis enim qui vigilias confabulando et garriendo exigunt, præstat cum silentio dormire.

4. Luctus passiones fugat, risus a Deo separat. Humilitas id efficit ut hominem non reformidemus; gloria autem hominum parit superbiam. Iræ vacui-

A τοὺς πιστούς, ἵνα διὰ αὐτῶν ἐλεήσῃς. Πόθησον τοὺς ἁγίους, ἵνα ὁ ζῆλος αὐτῶν ἑλκύσῃ σε πρὸς ἀρετήν. Μνημόνευε τῆς ἐξόδου τῆς ψυχῆς σου, καὶ οὐχ ἁμαρτήσεις πολλὰ πρὸς Θεόν· ἀναμιμνήσκου ἀεὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἵνα ἡ ἐπιθυμία αὐτῆς ἑλκύσῃ σε πρὸς αὐτήν· διαλογίζου τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς, καὶ τῶν βασάνων τῶν δεινῶν, ἵνα μισήσῃς τὰ ἔργα τὰ πονηρά. Ἑτοίμαζε οὖν σεαυτῷ καθ' ἡμέραν ὑπαντῆσαι Χριστῷ· μέλλει γὰρ ἀοράτως ἔρχεσθαι. Καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀνάκρινε σεαυτὸν ἐκ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ, τί ὑστέρησας, καὶ ἀνοικοδόμει αὐτό. Ἴδωσιν οἱ ἀδελφοί σου τὰ ἔργα σου, καὶ ὁ ζῆλος ὁ κατὰ Θεὸν καταφάγεται αὐτούς. Ἐρεύνησον σεαυτὸν καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ποῖον πάθος ἐνέκρωσας, καὶ δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· αὐτοῦ γάρ ἐστι τὸ ἔλεος. Μὴ λογίζου ἑαυτὸν ὡς B κατορθώσαντα τὸ ἀγαθὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· φησὶ γάρ· « Ὅταν πάντα ποιήσητε, τότε λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοί ἐσμεν. » Μὴ ὑψηλοφρονήσῃς, ὅτι ἀπ' ἄρτι καλὸς εἶ· οὐ γὰρ δύνῃ πιστεῦσαι ἑαυτὸν τοῖς ἐχθροῖς σου.

3. Μὴ θαῤῥήσῃς ἑαυτοῦ τῷ σώματι. Ὁ φοβούμενος τοὺς δαίμονας δῆλον ἑαυτὸν ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ὁ γὰρ φοβούμενος τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης αὐτοῦ τῆς καρδίας ἑδραῖός ἐστιν ἐπ' αὐτοῖς. Τὸ μὴ μετρῆσαι ἑαυτὸν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἔχειν ἄγνωστον, φανεροῖ τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι οὐ ζητεῖ ποιῆσαι τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ λέγων τὸν λόγον αὐτοῦ ἐπὶ πολλῶν, δῆλον ἑαυτὸν ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ὁ βουλόμενος σωθῆναι σχολάσει τῷ C Θεῷ, καὶ καταπατήσει τὰ πάθη. Τὸ φροντίσαι ἐν γνώσει ἐκδιώκει τὰ πάθη· γέγραπται γάρ· « Φροντὶς ἐπελεύσεται ἐπ' ἄνδρα σοφόν. » Ὥσπερ ἡ ἀκηδία βοήθειά ἐστι τῶν παθῶν, οὕτω καὶ ἡ μακροθυμία δύναμίς ἐστι τῶν ἀρετῶν. Τὸ μὴ κρίνειν ἄνθρωπον τεῖχός ἐστιν ἀντίτητον· τὸ δὲ ψέξαι ἢ καταλαλῆσαι ἀπώλειαν τῇ ψυχῇ κατεργάζεται. Τὸ κρατῆσαι τῆς γλώττης δηλοποιεῖται, ὅτι πρακτικός ἐστι μὲν ταῖς ἀρεταῖς· ἡ δὲ ἀπαιδευσία τῆς γλώσσης σημαίνει, ὅτι οὐ κέκτηται ἀρετὴν ἔνδοθεν. Ἡ ἐν γνώσει ἐλεημοσύνη τίκτει τὸ προορᾶν, καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀγάπην· ἡ δὲ ἀνελεημοσύνη τίκτει τὴν ἀπανθρωπίαν. Μήτηρ ἀρετῶν ἐστιν ἡ συμπάθεια· πλήρωμα δὲ κακῶν ἡ ἀνυποταξία. Ἡ ἀγαθότης τίκτει τὴν ἁγνείαν· ἡ δὲ ὀξυχολία τίκτει τὰ πάθη. Ἡ σκληροκαρδία τίκτει τὴν ὀργήν· D ἡ δὲ ἀκηδία τίκτει τὴν ἔνδειαν. Κόρος ὕπνου ταραχὴ παθῶν· σωτηρία δὲ ψυχῆς ἀγρυπνία ἔμμετρος. Ὕπνος ἐν κόρῳ πλῆθος φαντασιῶν· ἄνθος δὲ τοῦ νοῦ, ἀγρυπνία ἐν προσευχῇ. Πολὺς ὕπνος παχύνει καρδίαν, ἀγρυπνία δὲ λεπτύνει αὐτήν· ἀγρυπνίαν δὲ λέγω τὴν κατὰ Θεὸν γινομένην ἐν ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς. Ἀγαθὸς γὰρ ὕπνος ἐν σιωπῇ τῶν ἀγρυπνούντων ἐν ματαιολογίᾳ.

4. Τὸ πένθος ἐκδιώκει τὰ πάθη, τὸ δὲ γέλως χωρίζει ἀπὸ Θεοῦ. Τὸ μὴ πλῆξαι ἄνθρωπον τίκτει ταπείνωσις· ἡ δὲ δόξα τῶν ἀνθρώπων τίκτει τὴν ὑπερ-

[20] Luc. xvii, 10.

τ,φανίαν. Ἡ ἀοργησία τίκτει τὴν πραότητα· ἡ δὲ μνησικακία τίκτει τὴν ἀπώλειαν. Τὸ ἀγαπᾷν τὸν πλατυσμὸν ἐκδιώκει τὰς ἀρετάς· ἡ δὲ στενοχωρία ταπεινοῖ τὰ πάθη. Ἡ ἐπιθυμία τῶν ἐδεσμάτων διάγει εἰς τὰ πάθη· ἡ δὲ ἐγκράτεια ἐκδιώκει αὐτά. Κόσμησις σώματος, ψυχῆς καταστροφή· τῆξις δὲ σώματος, ἀνακαινισμὸς ψυχῆς. Περιφρόνησις σώματος, σωτηρία ψυχῆς· ἐπιμέλεια δὲ σώματος, παγὶς τῇ ψυχῇ. Τῆξις δὲ σώματος φωτισμὸς ψυχῆς. Τὸ προσέχειν τὸν νοῦν ἄνω πάντοτε, τίκτει τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς Θεόν· ἡ δὲ μέριμνα τοῦ βίου ἐκδιώκει τὰς ἀρετάς. Τὸ φυλάξαι τὸ στόμα, διεγείρει τὴν διάνοιαν πρὸς τὸν Θεόν· ἡ δὲ πολυλογία τίκτει τὴν ἀκηδίαν καὶ τὴν μανίαν. Τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ πλησίον, σημαίνει ὁ νοῦς (a) βλέπειν τὰς ἀρετάς· τὸ δὲ ποιῆσαι τὸ ἴδιον θέλημα, σημαίνει τὴν ἄγνοιαν. Ἡ μελέτη ἐν φόβῳ, φυλάσσει τὴν ψυχὴν ἀπὸ παντὸς κακοῦ· τὸ δὲ λαλεῖν τοὺς κοσμικοὺς λόγους σκοτίζει τὴν ψυχήν. Τὸ ἀγαπᾷν τὴν ὕλην τοῦ κόσμου, χωρίζει ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸν νοῦν· ἡ δὲ ἀκτημοσύνη παῤῥησίᾳ βλέπει τῷ Θεῷ. Τὸ μὴ ἐξάξαι τοὺς λογισμοὺς δηλοποιεῖται, ὅτι ἐκζητεῖ τὴν δόξαν τοῦ κόσμου τούτου τὴν αἰσχρὰν καὶ ματαίαν· τὸ δὲ γνωρίσαι αὐτὰ πνευματικοῖς πατράσιν, ἐκδιώκει αὐτά. Ὥσπερ ὁ ἰὸς βιβρώσκεται ὁ μοναχὸς ὑπὸ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ἐὰν ἡ καρδία αὐτοῦ συμπεισθῇ αὐτῷ. Ὥσπερ σκώληξ, ἤτοι σμίλαξ, συμπλακεὶς τῇ ἀμπέλῳ, ἀφανίζει τὸν καρπὸν αὐτῆς· οὕτως ἀφανίζει κενοδοξία τὸν καρπὸν τοῦ μοναχοῦ, ἐὰν ἡ καρδία αὐτοῦ συμπεισθῇ αὐτῇ. Πρὸ πάντων τῶν ἀρετῶν ἐστιν ἡ ταπεινοφροσύνη· πρὸ δὲ πάντων τῶν παθῶν ἐστιν ἡ γαστριμαργία. Τέλος ἀρετῶν, ἀγάπη· πλήρωμα δὲ κακῶν, τὸ ἑαυτὸν λογίσασθαι εἶναι δίκαιον.

5. Ὥσπερ σκώληξ κατεσθίων ξύλον ἀφανίζει αὐτὸ, οὕτως ἀφανίζει μνησικακία τὴν ψυχὴν τοῦ μοναχοῦ. Τὸ παραῤῥίψαι ἑαυτὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τίκτει τὸ ὑποφέρειν ὕβριν ἀταράχως· τὸ δὲ μὴ ἐξουθενεῖν ἑαυτὸν, τίκτει τὴν ὑπερηφανίαν. Μὴ ἔσο πεποιθὼς ἐπὶ τῇ σῇ δυνάμει, καὶ ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ παροικήσει σοι. Μὴ ἔχε ἔχθραν μετά τινος, ἐπεὶ ἀπρόσδεκτός ἐστιν ἡ προσευχή σου. Ἀλήθειαν ἀγάπα· * τῆς γὰρ ψευδόμενος ἀθετεῖ τὸν καλόν. Φύλαξον τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἡ καρδία σου οὐ μὴ ἴδῃ πονηρόν. Ὁ γὰρ βλέπων γυναῖκα ἐν ἡδονῇ, μοιχείαν ἐπιτελεῖ. Φύλασσε τὴν ἀκοήν σου, ἵνα μὴ ἐπισυνάξῃς σεαυτῷ πάντα πονηρὸν σπόρον. Φεύξου ἀπὸ καταλαλιᾶς τοῦ πονηροτάτου δαίμονος, καὶ εἰρήνευε μετὰ πάντων, ἵνα παῤῥησιάσῃ εὐχόμενος. Μὴ ἐπιποθήσῃς ἀκοῦσαι βλάβην λύπης παντὸς ἀνθρώπου, ἵνα μὴ ἀνταποδώσεις αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Ἐργάζου ἐν τῷ ἐργοχείρῳ σου, ἵνα εὕρῃ πτωχὸς σὸν ἄρτον· ἡ γὰρ ἀργία θάνατός ἐστι τῇ ψυχῇ. Τὸ συνεχῶς προσεύχεσθαι λυτροῦται τὴν ψυχὴν ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Τὸ δὲ * καταμικραμελῆσαι, οἰκητήριον τῶν δαιμόνων ἀποκαθίσταται. Καθήμενος ἐν τῷ κελλίῳ σου τῶν ποτε τούτων φρόντιζε συνεχῶς· τῆς εὐχῆς, καὶ τῆς μελέτης, καὶ τοῦ ἐργοχείρου. Καθ' ἑκάστην ἡμέραν μνημόνευε, ποῦ εἶς, καὶ τί ἐργάζῃ, καὶ ὅταν * μεταστῇς, ποῦ ἔχεις ἀπελθεῖν, καὶ πρόσεχε σεαυτῷ. Ἐὰν ὁ λογισμός σου * ὕξει σε, ὅτι ἔχει τις κατὰ σοῦ,

(a) Ἴσως, τὸν νοῦν.

A tas parit mansuetudinem; injuriarum memoria parit exitium. Dissolutio pellit virtutes; angustia deprimit passiones. Concupiscentia ciborum in pravos affectus inducit, temperantia ejicit illos. Cultus corporis est animæ pernicies, macies corporis est renovatio animæ. Corporis contemptus est salus animæ, cura corporis laqueus animi, macies corporis est illuminatio animæ. Mentem sursum semper intendere, id parit charitatem erga Deum; sollicitudo vitæ virtutes eliminat. Oris custodia excitat mentem ad Deum, loquacitas parit socordiam et furorem. Proximi voluntatem implere, id significat mentem ad virtutes spectare: suam vero sequi voluntatem, id indicat ignorantiam. Meditatio cum timore custodit mentem ab omni malo;
B mundana loqui verba, id animam tenebris offundit. Mundi res et negotia diligere, id mentem separat a Deo; paupertas efficit ut cum fiducia Deus respiciatur. Cogitationes non aperire, id significat hominem **522** quærere vanam ac turpem mundi gloriam; spiritualibus autem patribus patefacere, id eas eliminat. Monachus ceu rubigine corroditur hominum gloria, si tamen cor ejus ei morem gerat. Quemadmodum vermis aut smilax vineæ complicatus ejus fructum enecat, sic vana gloria enecat monachi fructum, si tamen cor ejus ipsi obsequatur. Præit omnibus virtutibus humilitas, præit omnibus passionibus edacitas. Finis virtutum charitas, complementum malorum est, sese reputare justum.

C 5. Sicut vermis corrodendo lignum enecat ipsum, ita memoria injuriarum enecat monachi animam. Sese prosternere in conspectu Domini, id efficit ut contumelia toleretur sine perturbatione: sese non despicere, id parit superbiam. Ne tuæ virtuti confidas, tibique aderit Dei auxilium. Ne inimicitiam cum aliquo habeto; alioquin minime accepta erit oratio tua. Veritatem dilige: * nam si mentiare bonum vilipendis. Custodi oculos tuos, et cor tuum ne videat malum. Qui namque cum voluptate mulierem respicit, in fornicationem incidit. Aures serva tuas, ne quodcunque pravum semen tibi colligas. Fuge obtrectationem nequissimum dæmonem, pacemque habe cum omnibus, ut in oratione fiduciam habeas. Ne cupias audire quidquam triste
D et damnosum ex quovis homine: ne ipsi in corde tuo par referas. Operi manuum incumbe, ut mendicus panem suum apud te reperiat: nam otium mors est animæ. Frequens oratio animam liberat ab omni malo, * nugæ autem, dæmonum domicilium constituunt. Sedens in cellula tua, de his assidue esto sollicitus, nempe de oratione, de meditatione, de opere manuum. Memento quotidie ubinam sis, et quid opereris. Quod si quando opus sit ut aliquo proficiscare, curam tui habe. Si quando tibi suggerat cogitatio tua, quemquam esse qui aliquid

habeat adversum te, ne despicias eum, sed inclinato te ante illum.

6. Ne negligas ministeria singulis horis implere tua; ea enim illuminationem afferunt animæ. Si bona egeris ne gloriere; sin multa mala admiseris, ne immoderate doleas, sed statue te nunquam illa commissurum, et salutem consequere. Si tibi molestiam ferat cogitatio fornicationis, orationem sine intermissione Deo offer, et sedabit illam. Si zelus et invidia cor tuum oppugnet, memento nos membra esse Christi omnes, et sive honorem sive vituperium proximi nos omnes spectare, et a te fugiet invidia. Hæc omnia si colligat discretio, ac secum illa reputet, virtutes quidem sibi conciliat, vitia autem eliminat. Impossibile autem est ut tibi accedat discretio, nisi prius virtutes illius sectatus impleveris; præ omnibus autem animi tranquillitatem. Tranquillitas animi parit exercitationem; exercitatio parit compunctionem et fletum; fletus gignit timorem; timor humilitatem; humilitas prospiciendi facultatem; prospiciendi facultas, amorem; amor id animæ comparat, ut cum angelis versetur. Tunc autem postremo cognoscit homo quod sit a Deo longe remotus. Qui vult igitur, fratres, ad pretiosas istas omnes virtutes pervenire, cujusvis negotii cura vacuus sit oportet, odioque mundum hunc habeat. Ac tum demum dignus habetur, qui hasce virtutes obtineat a Domino.

7. Hoc autem discito, frater, quisquis homo immoderate edit aut bibit, aut cum hoc mundo abreptus circumfertur, is dignus habitus non fuit qui ad hosce terminos accederet. Nam si prædia et vineam habes, aut domicilia, seu quidvis aliud hujusce sæculi, cur non uxorem etiam accepisti? Cur te ipse seducis ignorans eum qui in spinis seminatur, non ad perfectam feracitatem devenire? Qui porro otiatur, non potest nosse Deum. **523** Moneo etiam quemvis hominum qui pœnitentiam suam Deo offerre velit, ut sese cohibeat a nimio vini potu: multi namque hac in re sunt lapsus. Ne pugnam igitur consideres et pertimescas, donec es in hoc corpore, neque tibi ipsi confidas. Stemus itaque, fratres, stemus in timore Domini, neque in hac pugna animo deficiamus. « Non enim est nobis pugna cum carne et sanguine, sed cum principatibus, cum potestatibus, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi, adversus spiritualia nequitiæ in cœlestibus [21]. » Induamus arma virtutum, quasi milites, quia labor, defatigatio, angustia, tranquillitas desideriorum, non modo nos custodiunt a telis inimici, sed etiam regni cœlorum hæredes nos constituunt.

8. Decertemus itaque, fratres, in hoc brevi tempore, ut regnum cœlorum consequamur. Magister enim noster Jesus Christus ita dixit: « Decertate donec veniatis per angustam portam ac per arctam viam. Vigilate itaque omni hora, quia nescitis qua

A μὴ καταφρονήσῃς αὐτῷ, ἀλλὰ βάλε αὐτῷ μετάνοιαν.

6. Βλέπε μὴ καταφρονήσῃς ἑκάστῃ ὥρᾳ τὰς λειτουργίας σου ἐπιτελεῖν· αὐτὰ γὰρ φέρουσι τὸν φωτισμὸν ἐν τῇ ψυχῇ. Εἰ ἀγαθὰ ἐποίησας, μὴ κατακαυχῶ· εἰ δὲ πολλὰ ἐποίησας κακὰ, μὴ ἀμέτρως λυπηθῇς, ἀλλὰ στῆθι, μηκέτι αὐτὰ πράξεις, καὶ σωθήσῃ. Ἐὰν ὀχλήσῃ πορνείας λογισμὸς, εὐχὴν ἀδιάλειπτον θῦσον τῷ Θεῷ, καὶ ἀναπαύσει σοι. Ἐὰν ὁ ζῆλος καὶ ὁ φθόνος πολεμῇ τὴν καρδίαν σου, μνήσθησο, ὅτι μέλη Χριστοῦ ἐσμεν πάντες, καὶ ὅτι ἡ τιμὴ, καὶ τὸ ὄνειδος τοῦ πλησίον πάντων ἡμῶν ἐστι, καὶ φεύξεται ἀπὸ σοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα συνάγουσα ἡ διάκρισις καὶ ἀναλογιζομένη, τὰς μὲν ἀρετὰς περιπύσσεται(a), τὰ δὲ πονηρὰ ἐκποδὼν ποιεῖται. Ἀδύνατον δὲ ἐλθεῖν σοι
B τὴν διάκρισιν, ἐὰν μὴ πρῶτον τὰς ἀρετὰς αὐτῆς ἐπιτελέσῃς, πρὸ πάντων δὲ τὴν ἡσυχίαν. Ἡ ἡσυχία τίκτει τὴν ἄσκησιν· ἡ ἄσκησις τίκτει τὴν κατάνυξιν καὶ τὸν κλαυθμόν· ὁ κλαυθμὸς τίκτει τὸν φόβον· ὁ φόβος τίκτει τὴν ταπείνωσιν· ἡ ταπείνωσις τίκτει τὸ προορᾷν· τὸ προορᾷν τίκτει τὴν ἀγάπην· ἡ ἀγάπη τίκτει τῇ ψυχῇ τὸ μετὰ ἀγγέλων ὁμιλεῖν. Τότε γινώσκει ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν, ὅτι μακράν ἐστιν ἀπὸ Θεοῦ. Ὁ θέλων οὖν, ἀδελφοὶ, ἐλθεῖν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντίμους ἀρετὰς ταύτας, ἀμέριμνός τε δεῖ εἶναι ἀπὸ παντὸς πράγματος, καὶ μισῆσαι τὸν κόσμον τοῦτον· καὶ λοιπὸν τότε ἀξιοῦται κτήσασθαι τὰς ἀρετὰς ταύτας παρὰ Κυρίου.

7. Τοῦτο δὲ μάθε, ἀδελφὲ, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἐσθίων
C καὶ πίνων ἀμέτρως, ἢ ἐμπεριφερόμενος τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐ μὴ ἀξιωθῇ ἐλθεῖν εἰς τὰ μέτρα ταῦτα· εἰ γὰρ κτήματα καὶ ἀμπελῶνα ἔχεις, ἢ οἰκήματα, ἤ τι τοῦ αἰῶνος τούτου, ἵνα τί καὶ γυναῖκα οὐκ ἔγημας; τί ἑαυτὸν φρεναπατῶν· ἀγνοῶν, ὅτι τὸν ἐν ἀκάνθαις σπειρόμενον οὐ τελειοφορεῖ; Καὶ ὁ μὴ σχολάσας, Θεὸν γνῶναι οὐ δύναται. Καὶ τοῦτο δὲ παρακαλῶ πάντα ἄνθρωπον βουλόμενον δοῦναι μετάνοιαν τῷ Θεῷ, φυλάξαι αὐτὸν ἀπὸ πολυοινίας· πολλὰ γὰρ αὐτοῦ τὰ πτώματα. Μὴ προσέχῃς οὖν εἰς πάλην, ἕως οὗ ἦς ἐν τῷ σώματι, μηδὲ πιστεύσῃς ἑαυτῷ. Στῶμεν οὖν, ἀδελφοὶ, στῶμεν ἐν φόβῳ Κυρίου, καὶ μὴ ἐκκακήσωμεν ἐν τῇ πάλῃ. « Οὐ γάρ ἐστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶ-
D νος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Περιβαλλώμεθα τὰ ὅπλα τῶν ἀρετῶν, ὡς ὁπλῖται· διότι ὁ κόπος καὶ ὁ μόχθος, καὶ ἡ στενοχωρία, καὶ ἡ στενοτεία, καὶ ἡ εὐδία τῶν ἐπιθυμιῶν οὐ μόνον φυλάττουσιν ἡμᾶς ἀπὸ τῶν βελῶν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ καὶ βασιλείας οὐρανῶν κληρονόμους ἀποκαθίστησιν.

8. Ἀγωνιζώμεθα οὖν, ἀδελφοὶ, ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ τὸ βραχὺ, ὅπερ τύχωμεν βασιλείας οὐρανῶν. Ὁ γὰρ διδάσκαλος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὕτως εἴρηκεν· « Ἀγωνίζεσθε ἕως ἐλθεῖν διὰ τῆς στενῆς πύλης, καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ. Γρηγορεῖτε οὖν ἐν

[21] Ephes. vi, 12.

(a) Forte περιπτύσσεται. EDIT. PATROL.

πάσῃ ὥρᾳ, ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ Κύριος ἔρχεται· μήποτε εἰσέλθῃ ἄφνω, καὶ εὑρήσῃ ὑμᾶς καθεύδοντας. Βλέπετε μή ποτε βαρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ, καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ ἐπελεύσεται ὑμῖν ἄφνω ἡ ὥρα. Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. Μὴ κτήσητε χρυσὸν, μήτε ἄργυρον, μήτε δύο χιτῶνας· μηδὲ δειμάσητε ἀπὸ ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα. Εἶδον γὰρ τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα. Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐ μὴ ἀδικήσωσιν ὑμᾶς. Καὶ οὐκ αὐτοῖς ἀποστόλοις μόνον τοῦτο δέδωκεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς βουλομένοις σωθῆναι καὶ ἀκολουθῆσαι τοῖς προστάγμασιν αὐτοῦ. Καὶ βλέπε, ὁ ἀντιλέγων, τὰς μυριάδας τῶν ἁγίων. Ἔδωκε γὰρ ἡμῖν τὴν ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. « Μὴ φοβοῦ, τὸ μικρὸν ποίμνιον, ὅτι ηὐδόκησεν ὁ Πατὴρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἐλεημοσύνην, καὶ ἕξετε βαλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ποιησάντων δὲ τῶν ἁγίων μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν, εἴρηκε πρὸς αὐτούς· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. » « Ὁ » γὰρ « ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου τηρήσει· κἀγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα. »

9. Ὑποδεικνύων δὲ ἡμᾶς γενναίως ὑποφέρειν τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὰ παλαίσματα, εἴρηκεν· Ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἕξετε. Ἀλλὰ « θαρσεῖτε· ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. Ὑμεῖς δέ ἐστε οἱ δι' ἐμὲ μεμενηκότες ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου, κἀγὼ διατίθημι ὑμῖν, καθὼς διέθετό μοι ὁ Πατήρ μου βασιλείαν, ἵνα ἐσθίητέ τε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου. » Ταῦτα δὲ οὐ πᾶσι λέγει, ἀλλὰ τοῖς ὑπομένουσι τοῖς πειρασμοῖς, καὶ ταῖς θλίψεσιν ἐν μακροθυμίᾳ. Ἀπερχόμενος ἐπὶ τὸ ἅγιον πάθος τοῦ σταυροῦ ὁ Κύριος, οὕτως ἔφη· Ὁ θέλων ἐσθίειν καὶ πίνειν ἐπὶ τῆς τραπέζης μου, συμπορεύσαι μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τὸν σταυρόν· τουτέστι νεκρωθήτω καὶ αὐτὸς τῷ κόσμῳ, ὡς ἐγὼ, διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν μου πράξεως. Ἀκούσας δὲ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καὶ ἐκκόψας αὐτοῦ πάντα τῆς σαρκὸς φρονήματα, ἐτόλμα λέγειν· « Χριστῷ συσταυροῦμαι. Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Καὶ γὰρ ἐφ' ὅσον σαρκικὰ περιπατῶμεν, νεκροί ἐσμεν ταῖς ἁμαρτίαις. Φησὶ γάρ· « Οἱ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. » Καὶ εἰ συναποθάνομεν, καὶ συζήσομεν. Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν αὐτῷ· εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς. Τίς οὖν ἐστιν ὁ ἀρνούμενος ἢ ὁ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς περιπατῶν; Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ ἐνυβρίζων τῷ βαπτίσματι. Καὶ τίς ἐστιν ὁ μὴ ἐνυβρίσας ἐξ ἡμῶν τὸ βάπτισμα διὰ τὰ τοῦ πονηροῦ ποικίλα μηχανήματα; Ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἔδω-

A hora Dominus venturus sit : ne forte intret derepente, et inveniat vos dormientes. Videte nequando graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis hujus vitæ, ac superveniat vobis derepente hora. Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque duas tunicas. Neque timeatis ab iis qui occidunt corpus. Videbam enim Satanam, quasi fulgur de cœlo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici, neque lædent vos. Hoc non solum ipsis apostolis tradidit Dominus, imo vero omnibus qui salutem consequi voluerint, ac ejus exsequi mandata. Vide autem, tu qui his contradicis, sanctorum myriadas. Dedit enim nobis po-
B testatem, filios Dei fieri. « Noli timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum cœlorum. Vendite quæ possidetis et date eleemosynam, et habebitis saccos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis [19]. » Cum autem sancti ejus discipuli hoc ejus mandatum implessent, ait illis : « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis [20]. » Nam, « qui diligit me, mandata mea servabit; et ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus [21]. »

9. Docens autem nos tentationes generose ferre atque certamina : In mundo, ait, tribulationem habebitis. Sed « confidite, ego vici mundum [22].
C Vos autem estis qui permansistis propter me in tentationibus meis, et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut comedatis et bibatis super mensam meam [23]. » Hæc autem non omnibus ait, sed iis qui ferunt tentationes et ærumnas cum æquanimitate Cum accederet ad sanctam passionem crucis, sic ait : Qui vult comedere et bibere super mensam meam, mecum adeat crucem, id est, mortuus et ipse sit mundo sicut et ego, scilicet per mandatorum meorum custodiam. Quæ cum audisset Paulus apostolus, omnesque carnis sensus abscidisset, ausus est dicere : « Cum Christo crucifixus sum. Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus [24]. » Etenim
D quandiu carnaliter ambulamus, mortui sumus propter peccata. Ait enim : « Qui Christi sunt carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis [25]. » Si una morimur, una vivemus. Si sustinemus, una cum ipso regnabimus; sin abnegamus, et ipse abnegabit nos. Quis itaque est qui abnegat, nisi qui secundum carnis concupiscentias ambulat? Ipse namque est qui contumeliam infert baptismati. Ecquis ex nobis est qui non contumeliam inferat baptismati, ob varia maligni illius artificia? Sed propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos Dominus noster Jesus Christus, dedit nobis

[19] Luc. XII, 32, 33. [20] Joan. XIV, 27. [21] ibid. 15, 23. [22] Joan. XVI, 33. [23] Luc. XXII, 28-30. [24] Galat. II, 19, 20. [25] Galat. V, 24.

pœnitentiam usque **524** ad extremum halitum. Nisi enim esset pœnitentia, nequaquam salva fieret omnis caro, ut ait Dominus: « Amen, amen dico vobis, non ita gaudet Deus de nonaginta novem justis, ut de uno peccatore pœnitentiam agente [26]. »

10. Curemus, fratres, pœnitentiam agere, donec sumus in corpore, fleamus, et abluamus occulta cordis vulnera. Futurum enim est ut appareant nostra facinora ante tribunal illud tremendum. Appropinquabit enim Dominus, et veniet super throno sancto gloriæ suæ, ac congregabuntur in conspectu ejus omnes gentes. Et quisque sua lucerna illuminabitur: quisquis autem oleo carebit, ejus lampas exstinguetur, et abibit ipse in tenebras exteriores. Curam itaque habeamus, fratres, et impleamus oleo vasa nostra, ne in tenebras projiciamur et in ignem æternum. Vas enim est pœnitentia; oleum vero, virtutum exercitium; splendida lampas, est sancta anima. Decertemus itaque, fratres, quia appropinquavit dies. Beatus homo qui hujusmodi sollicitudinem habet quotidie, et singulis horis. Nam fructus ille serus, vera est messis tempestas. Beatus ille qui fructum servavit suum; eum colligent angeli in æternum horreum. Væ autem mei similibus, hoc est, zizaniis, quia ignis illos possidebit. Fugiamus ergo, fratres, mundum et omnia quæ in eo sunt, et hæreditate accipiemus bona illa, « quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se [27]. » Denique, fratres, in his state, hæc meditamini, nec negligatis; ut dignetur Dominus præstare ut hoc præceptum nocte dieque custodiatis, et salvos faciat vos in regno suo cœlesti. Quisquis hæc præcepta legit, vel audit, nec servat ea, in eo impletur parabola de semine, quod cecidit in petram, et quod terram non haberet statim exsiccatum est. Qui autem legit et facit, similis est semini cadenti in terram bonam, quod fructum attulit, aliud tricesimum, aliud sexagesimum, aliud centesimum, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

A χεν ἡμῖν τὴν μετάνοιαν ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς. Εἰ μὴ γὰρ ἦν μετάνοια, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ, ὥς φησιν ὁ Κύριος· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ χαίρει ὁ Θεὸς ἐπὶ ἐνενήκοντα ἐννέα δικαίοις, ὡς ἐφ' ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. »

10. Σπουδάσωμεν, ἀδελφοὶ, μετανοῆσαι, ἕως ἐσμὲν ἐν τῷ σώματι, κλαύσωμεν, καὶ πλύνωμεν τὰ τῆς καρδίας κρυπτὰ τραύματα. Μέλλει γὰρ φανεροῦσθαι τὰ ἐν ἡμῖν πεπραγμένα δεινὰ ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος ἐκείνου. Ἤγγικε γὰρ ὁ Κύριος, καὶ ἔρχεται ἐπὶ θρόνου δόξης ἁγίου αὐτοῦ, καὶ συναχθήσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ ἕκαστος φανεροῦται ἐκ τῆς ἰδίας λαμπάδος· ὅστις δὲ οὐ κέκτηται ἔλαιον, σβεσθήσεται αὐτοῦ ἡ λάμπας· κἀκεῖνος B πορευθῇ ἐν τῷ ἐξωτέρῳ σκότει. Σπουδάσωμεν οὖν, ἀδελφοὶ, καὶ πλήσωμεν τὰ ἀγγεῖα ἡμῶν ἐλαίου, ἵνα μὴ ῥιφῶμεν ἐν τῷ σκότει καὶ αἰωνίῳ πυρί. Τὸ γὰρ ἀγγεῖόν ἐστιν ἡ μετάνοια· τὸ δὲ ἔλαιον τῶν ἀρετῶν ἡ πρᾶξις· ἡ δὲ φωτεινὴ λαμπὰς ὑπάρχει ἡ ἁγία ψυχή. Ἀγωνιζώμεθα οὖν, ἀδελφοὶ, ὅτι ἤγγικεν ἡ ἡμέρα. Μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἔχων τὴν μέριμναν ταύτην καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν. Ὁ γὰρ καρπὸς ὄψιμος γεγονὼς καιρός ἐστι τοῦ θερισμοῦ. Μακάριός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ σώσας τὸν καρπὸν αὐτοῦ· συνάξουσιν αὐτὸν οἱ ἄγγελοι εἰς τὴν αἰώνιον ἀποθήκην. Οὐαὶ δὲ τοῖς ὁμοίοις μου, τουτέστι τοῖς ζιζανίοις, ὅτι τὸ πῦρ αὐτοὺς κληρονομήσει. Φύγωμεν οὖν, ὦ ἀδελφοὶ, τὸν κόσμον, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, ὅπερ κληρονομήσωμεν τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα, « ἃ ὁ C ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Τὸ λοιπὸν, ὦ ἀδελφοὶ, ἐν τούτοις στῆτε, ταῦτα μελετᾶτε, καὶ μὴ ἀμελήσητε, ὅπερ ἀξιώσῃ ὑμᾶς Κύριος τηρῆσαι τὴν ἐντολὴν ταύτην ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ σώσῃ εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον. Ὅστις ἀναγινώσκει τὰς ἐντολὰς ταύτας, ἢ ἀκούει, καὶ μὴ ποιεῖ αὐτὰς, πεπλήρωται ἐν αὐτῷ ὁ σπόρος ὁ πεσὼν εἰς τὴν πέτραν, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν γῆν, παραχρῆμα ἐξηράνθη. Ὁ δὲ ἀναγινώσκων καὶ ποιῶν ἐστιν ὁ σπόρος ὁ πεσὼν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ ἐκαρποφόρησεν ἓν λ', καὶ ἓν ξ', καὶ ἓν ρ', ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα. Ἀμήν.

[26] Luc. xv, 7. [27] I Cor. ii, 9.

MONITUM IN OPUSCULA DUO SEQUENTIA.

Postea sequitur in exscripto Romæ nobis transmisso aliud opusculum ex codice ms. Bibliothecæ Vaticanæ, num. 1148, *in charta papyracea in* 4°, *p.* 65, *cujus titulus:* Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου διδασκαλία πρὸς μοναχούς, *imperiti hominis, et infimæ prorsus ætatis. Est autem codex infinitis pene mendis respersus, ut vix erui possit apta sententia.*

Aliud opusculum a fratribus nostris Romæ transmissum infacundi hominis et nugacissimi opus est, ex codice Vatican. 1198 *exscriptum: mendis innumeris respersum et nugis plenissimum, cujus titulus est,* Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου ἐξηγητικὸν περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ, *initium vero idem quod* 136 *quæstionis ad Antiochum:* Τοὺς τὰς θείας Γραφὰς μὴ ἐπισταμένους.

Edendum tamen duximus, ut videas, Lector erudite, quousque ineptiarum progredi queat Græcia mendax. *Prodit autem ex ms. codice Græco bibliothecæ Vaticanæ num.* 1198, *in folio in charta papyracea, ætatis circiter* 200 *annorum.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

Διδασκαλία πρὸς μοναχοὺς πρᾳοτέρα, πνευματική.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII MAGNI

Doctrina ad monachos, lenis, atque spiritualis.

Τὸν πιστεύοντα τῷ Κυρίῳ, καὶ προσιόντα ἑαυτῷ, καὶ ἐπὶ τέλειον εἰς μαθητείαν, μανθάνειν δεῖ πρότερον ἀφίστασθαι παντὸς ἁμαρτήματος· ἔπειτα δὲ καὶ ἀφέλκοντας (26) τοῖς ὀφειλομένοις κατὰ πολλοὺς λόγους εὐπαθεῖν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, κἂν ἀλογοφάνειρος εἶναι δοκῶ σοι. Ἀδύνατον γὰρ τὸν ἁμαρτίαν ποιοῦντα, ἢ ἐμπλεκόμενον ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις ἢ φροντίσι, δοῦναι αὐτὸν τῇ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων δουλεύσει, οὐχ ὅτι μαθητευθῆναι τῷ Κυρίῳ· οὐ πρότερον εἰπόντι τῷ νεανίσκῳ, « Δεῦρο ἀκολούθει μοι, » ἕως ἂν ἐντείλασθαι πωλῆσαι τὰ ὑπάρχοντα καὶ δοῦναι πτωχῷ· ἀλλὰ οὐδὲ τὸ τοῦτο προσέταξε, πρὶν ὁμολογῆσαι αὐτὸν, ὅτι « Πάντα ταῦτα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου. » Ὁ γὰρ μήποτε λαβὼν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ καταλυθεὶς ἀπὸ τούτων ἐν τῷ αἵματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δουλεύων δὲ τῷ διαβόλῳ καὶ κρατούμενος ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῷ ἁμαρτίας, ἀδυνάτως ἔχει δουλεῦσαι τῷ Κυρίῳ τῷ ἀπαράβατον ἀπόφασιν δεδωκότι τὸ εἰπεῖν· « Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας. Ὁ δὲ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα. » Μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἐν Χριστῷ λαλῶν Παῦλος, ὅτι « ὁ δοῦλος τῆς ἁμαρτίας, ἐλεύθερός ἐστιν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. » Καὶ πάλιν ὁ Κύριος· « Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, » καὶ τὰ ἑξῆς· δι' ὧν ἐδίδαξε, καὶ ἔδειξεν ὁριστίζων, καὶ εἰπὼν, ὅτι οὔτε οἱ περὶ τὴν ὄντως ἀναγκαίαν τοῦ ζῆν μέριμναν ἐνεχόμενοι, δουλεύειν δύνανται, οὐχὶ τόδε μαθητεύειν, ὅ τι ἔμαθεν Ἀπόστολος πλατύτερον θεωρήσας· εἶπε γάρ· « Τίς μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας, καὶ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, τίς δὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαλ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου, τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ μετὰ εἰδώλου; » Καὶ πάλιν ὁριστίζει· « Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός· ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε ταῦτα ποιῆτε. » Ῥυσθῆναι δεῖ πρότερον τοῦ καταδυναστοῦ τοῦ διαβόλου ἐνάγοντος ἐπὶ τὴν ἁμαρτίαν τὸν ὑπ' αὐτῆς] κρατούμενον. Ἔφαμεν βούλεσθαι δὲ ἄρα καὶ πότε ἀπαρνησάμενον πάντα τὰ παρόντα καὶ ἑαυτὸν, τῆς δὲ προσπαθείας τοῦ ζῆν ἀναχωρήσαντα μαθητευθῆναι τῷ Κυρίῳ, καθὼ αὐτὸς εἴρηκεν· « Εἴ τις ἐλεύσεται πρὸς μὲ, ἀπαρνησάσθω αὐτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι, » ὅπερ ἐστὶ μαθητής μου ἐνταῦθα. Οὐ μόνον δὲ τῶν ὑπαρχόντων, καὶ τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καταφρονεῖν προσ-

A Qui Domino credit, et in sese convertitur, ac perfecte ad disciplinam sese tradit, discat oportet, esse primum ab omni peccato abscedendum. Deinde sese pertrahat ad debita officia, probe affectus erga Dominum nostrum. Etiamsi hæc loquendo, absurdus tibi fortasse videar esse. Nam fieri nequit eum qui peccatum admittit, implicaturque hujusce vitæ negotiis, ac sollicitudinibus, servituti earum rerum quæ ad vitam sunt necessariæ sese tradere, aut disciplinam subire Christi; qui non ante adolescenti illi dixit: **525** « Veni, sequere me [28], » quam præcepisset illi, ut suas venderet possessiones, daretque pauperibus : sed neque prius ista jussit, quam ille confessus esset dicendo: « Hæc omnia custodivi a juventute mea [29]. » B Etenim qui remissionem peccatorum nondum accepit, neque a delictis absolutus fuit per sanguinem Domini nostri Jesu Christi; sed diabolo obsequitur, atque peccatis ipse suis captus detinetur; nullatenus potest servire Domino, qui nunquam controvertendam protulit sententiam cum dixit : « Quisquis peccatum facit, servus est peccati. Servus autem non manet in domo in sæculum [30]. » Testatur item qui in Christo loquitur Paulus : « Qui servus est peccati, liber est a justitia [31]. » Ac rursum Dominus : « Nemo potest duobus dominis servire [32] : » et cætera, quibus docuit palamque ostendit, ne illos quidem qui rerum ad vitam necessariarum sollicitudine tenentur, posse ipsi servire, neque id ediscere, cujus Apostolus consideratione sua, ampliorem notitiam C est assecutus : ait enim : « Quæ participatio justitiæ cum iniquitate, et quæ communicatio luci cum tenebris, quis consensus Christi cum Belial ? Quæ portio fidelis cum infideli ? quæ concordia templi cum idolo [32'] ? » Rursumque ita pronuntiat : « Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem ; hæc enim sibi adversantur, ut non quæ volueritis faciatis [33]. » Primum oportet liberari a dominatore diabolo, qui in peccatum inducit eum qui subditus ipsi est. Diximus velle nos, abdicatis omnibus præsentibus atque nobis ipsis, ac relicta vitæ affectione, disciplinam subire Christi, sicut ipse locutus est : « Si quis post me veniat, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me [34], » id est, eum qui discipulus meus est. Non modo bona et vitæ necessaria despicere præcipimur; sed

[28] Marc. x, 21. [29] Luc. xviii, 21. [30] Joan. viii, 34, 35. [31] Rom. vi, 20. [32] Matth. vi, 24. [32'] II Cor. vi, 14-16. [33] Gal. v, 17. [34] Matth. xvi, 24.

(26) Locus vitiosus.

etiam mutua officia quæ secundum naturam et legem sunt, superare et omittere jubemur, dicente Domino : « Qui diligit patrem et matrem plus quam me, non est me dignus [35]. » Similiter quod consequitur, proxime situm est, imo longissime ab iis qui sunt extranei a fide. Quamobrem vehementer hortatur, ut cum perseverantia asceseos labores sustineamus, in nullo metuentes inimici adversum nos paratas insidias. Præterit figura hujus mundi. Ad hæc, fallacia et tribulatio hujus vitæ temporanea est, brevisque temporis : vita vero quæ in Christi servitute agitur est æterna, perpetua et immortalis : quam exspectamus nos qui Christi servi sumus : cujusque causa mundum abdicavimus omnesque concupiscentias ejus. Neque debemus eorum meminisse, quæ ejus præcepti servandi causa dereliquimus ; ne temporalia rursum expetentes, vitam æternam amittamus. Mentiri quippe nequit, qui dixit : « Quisquis dimiserit domum » et reliqua, « centuplum recipiet, et vitam æternam possidebit [36]. » Neque enim, ut quidam interpretantur, hæc locutus est Dominus de iis qui tempore persecutionum pro nomine ejus martyrium subierunt. Nequaquam enim dixit : Ii solum qui pro nomine meo, in tempore persecutionum corpora sua tradent, vitæ æternæ hæreditatem possidebunt; sed quotquot pro nomine ejus mundum et concupiscentias ejus atque bona abdicabimus, cum omnibus, atque iis etiam qui pro nomine ejus martyrium subierint, eam possidebimus. Namque omnes pauperes spiritu, omnes mundos corde, mites, omnesque similiter qui timent nomen ejus beatos esse dixit Salvator : « Quoniam vestrum, inquit, est regnum cœlorum [37]. » Martyres enim plerumque vel uno temporis momento concertantes consummati sunt ; monachorum vero institutum vitæ, certaminibus suis quotidie martyrium subit, non a sanguine et carne; sed adversus principatus et potestates, mundi rectores tenebrarum sæculi, adversus spiritualia nequitiæ, usque ad extremum halitum luctatur atque dimicat....

A τασσόμεθα, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους νενομισμένων καὶ κατὰ φύσιν καὶ νόμον δικαίων καθηκόντων ὑπερφρονεῖν παιδευόμεθα, τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. » Ὁμοίως καὶ τὸ λοιπὸν ἐγγυτάτω εἰκεῖ, δῆλον δὲ ὅτι πολὺ ποῤῥωτέρω καὶ ξένων τῆς πίστεως. Διὸ παρακαλῶν μεγάλως ἀοργετουμένοις ἐν καρτερίᾳ τοὺς τῆς ἀσκήσεως πόνους, ἐν μηδενὶ δεδιότας τὰς καθ' ἡμῶν τοῦ ἐχθροῦ μεθόδους. Παράγει τοῦτο σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ταῦτα ἡ ἀπάτη, καὶ θλίψις τοῦ βίου τούτου πρόσκαιρός ἐστι καὶ ὀλιγοχρόνιος, ἡ δὲ τῷ Θεῷ δουλεύειν, ζωὴ αἰώνιος, ἀΐδιος καὶ ἀθάνατος, ποῦ ἀναμένομεν οἱ τῷ Χριστῷ δουλεύοντες· δι' ἣν καὶ ἀπεταξάμεθα τῷ κόσμῳ, καὶ πάσαις ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ὀφείλομεν μνη-
B μονεύειν ἐκεῖνα, ἅπερ διὰ τὴν ἐντολὴν ταύτην κατελείψαμεν, ἵνα μὴ πάλιν τὰ πρόσκαιρα ποθήσαντες, τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀποβαλώμεθα. Ἀψευδὴς γὰρ ὁ εἰπὼν ὅτι « πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, » καὶ τὰ λοιπὰ, « ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. » Οὐ γὰρ, ὥς τινες ταῦτα ἑρμηνεύειν δοκοῦσιν, ὅτι περὶ τῶν ἐν τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μαρτυρησάντων εἶπεν ὁ Κύριος. Οὐ γὰρ ἔφη ὅτι, Μόνον οἱ ἐν τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου τὰ ἑαυτῶν σώματα παραδιδόντες, ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσονται· ἀλλὰ πάντες οἱ διὰ τὸ ὄνομά μου καὶ κόσμῳ, καὶ πάσαις ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ ἀποταξώμεθα, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ ἀποταξώμεθα, ζωὴν αἰώνιον, μετὰ πάν-
C των δηλαδὴ τῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου μαρτυρησάντων, κληρονομήσουσι. Πάντας τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, καὶ τοὺς καθαροὺς τῇ καρδίᾳ, καὶ τοὺς πραεῖς, καὶ τοὺς φοβουμένους τὸ ὄνομα αὐτοῦ μακαρίζεσθαι Σωτὴρ ἔλεγεν, « Ὅτι ὑμῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Οἱ μὲν γὰρ μάρτυρες πολλάκις, καὶ ἐπὶ μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ ἀγωνισάμενοι ἐτελειώθησαν· ἡ δὲ τῶν μοναχῶν πολιτεία ἄθλοις καθ' ἑκάστην δι' αὐτὸν μαρτυρεῖ, οὐκ ἀπὸ αἵματος, καὶ σαρκὸς παρατασσόμεθα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς ἐξουσίας, πρὸς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς τὴν πάλην ἔχουσα, καὶ ἀθλεῖ, καὶ ἐστεφανοῦται τῇ πανοπλίᾳ....

.... **526** Dei armatura munita : ac omnia potest per eum qui ipsum confortat et miseratur, Christum. Nobis in parabola divitias suas tribuere cum cupiat Dominus, ait : « Simile est regnum cœlorum negotiatori quærenti bonas margaritas [38], » et cætera. Hanc confirmans sententiam, ita loquitur evangelista : « Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Qui enim diligit mundum, non diligit eum qui ipsum dilexit Dominum [39]. » Qui vero hunc mundum et scandala quæ in eo sunt odio habuit, et voluntatem Dei diligit, is manet in sæculum. Dominus enim, quo nos a mundi conversatione dejiceret, dixit : « Nemo mittens manum suam ad aratrum, et retro conversus, aptus est ad regnum cœlorum [40]. »

.... τοῦ Θεοῦ περιφραττομένη, καὶ πάντα ἰσχύει διὰ τὸν ἐνδυναμοῦντα, καὶ ἐλεοῦντα Χριστόν. Ἡμῖν γὰρ
D ἐν παραβολῇ τὸν ἑαυτοῦ πλοῦτον θέλων χαρίσασθαι ὁ Κύριος ἔλεγεν· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐμπόρῳ ζητοῦντι καλοὺς μαργαρίτας, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ταύτην τὴν ἐντολὴν βεβαιῶν οὕτως εὐαγγελιστὴς ἔφη· « Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον μηδὲ τὰ ἐν κόσμῳ. Ὁ γὰρ τὸν κόσμον ἀγαπῶν, οὐκ ἀγαπᾷ τὸν ἀγαπήσαντα αὐτὸν Κύριον. » Ὁ δὲ τοῦτον τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ σκάνδαλα μισήσας, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀγαπήσας εὐμένει εἰς τὸν αἰῶνα. Χαρίσαι γὰρ βουλόμενος ἡμᾶς ὁ Δεσπότης τῆς ἐν κόσμῳ διατριβῆς ἔλεγεν· « Οὐδεὶς βαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, εὔθετός

[35] Matth. x, 37. [36] Matth. xix, 29. [37] Luc. vi, 20. [38] Matth. xiii, 45. [39] I Joan. ii, 15. [40] Luc. ix, 62.

ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.» Ὁ δὲ Ἀπόστολός φησι· «Στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις.» Καὶ πάλιν ὁ Κύριος· «Ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, μὴ ἐπιστραφῇ εἰς τὰ ὀπίσω,» τουτέστι μὴ πάλιν μνημονεύειν ἢ ποθεῖν ἐορκεῖν ἀναστροφήν, ἣν διὰ τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ μισήσας, κατέλιπε. Μὴ οὖν φοβεῖσθε τοὺς ἐκ τοῦ διαβόλου ἡμῖν ἐπαγομένους πειρασμούς, κἂν ποικίλοι ὦσι, γέγραπται γάρ· «Υἱέ μου, εἰ προσέχῃς δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, ἑτοίμασον τὴν ψυχήν σου εἰς πειρασμούς.» Καὶ περὶ τῆς καρδίας τῆς ὑπομονῆς τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν ἀναμένων· μείζων γάρ ἐστι τοῦ πολεμοῦντός σε διαβόλου, καθὼς πολλάκις λέγεται· Μείζων ἐστὶν ὁ ἐν ἡμῖν, ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ· καὶ ὁ Ψαλμῳδός· «Οὐ φοβηθήσομαι κακά, ὅτι σὺ μετ᾽ ἐμοῦ εἶ.» Καί· «Κύριος φωτισμός μου, καὶ Σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι;» Καί, «Ἐὰν παρατάξηται ἐπ᾽ ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου.» Καί, «Κύριος ἐμοὶ βοηθός, κἀγὼ ἐπόψομαι τοὺς ἐχθρούς μου.» Μὴ δεῖ τοίνυν τὸν δουλεύοντα τῷ Κυρίῳ ἀπιστεῖν, ὡς οὐχ ὑπερασπίζεται τοῦτον ὁ Κύριος πάντοτε· αὐτὸς γὰρ εἴρηκεν· «Οὐ μή σε ἀναλείπω, οὐδὲ μή σε ἐγκαταλείπω.» Καὶ γοῦν αὐτὸν ἔθου καταφυγήν σου, «οὐ προσελεύσεται πρὸς σὲ κακά, καὶ μάστιξ οὐκ ἐγγίσει τῷ σκηνώματί σου·» καὶ τὰ ἑξῆς. Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς, ὦ ἀδελφοί, μὴ ἐνδῶμεν ὅλως τῷ πονηρῷ, μηδὲ θανατώσωμεν ἑαυτούς, διὰ οἱασδηποτοῦν ἡδονῆς, ἀλλὰ μεμνημένοι τὰ ἀποκείμενα ἡμῖν ἐν οὐρανοῖς ἀγαθά, πάντων τούτων ὑπερίδωμεν. Μὴ οὖν φανῶμεν τῶν πρὸ ἡμῶν αὐχήσαντες παίγνιον. Ἕκαστον γὰρ ἐν τῇ κλήσει, ᾗ ἐκλήθη μένειν ἐν Χριστῷ παραγγέλλει ὁ Ἀπόστολος· ἵνα τὸν τῆς ὑπομονῆς στέφανον παρὰ τοῦ μισθαποδότου Χριστοῦ ἀπολάβωμεν, ὃν ἐπηγγείλατο τῷ ἀγαπῶντι αὐτόν. Γέγραπται γάρ· «Τὴν ἐπιθυμίαν σου διὰ τῆς ὑπομονῆς νίκησον, καὶ ἔσῃ τέλειος ἐν Χριστῷ·» καί· «Τῷ νικῶντι δώσω φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς τοῦ ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου.» Λέγει Κύριος καὶ πάλιν· Ὅστις διὰ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς νικήσει πάθη, τούτῳ δώσω στολὴν λευκήν. Εἰ γὰρ φοβοῦμεν τὸν Κύριον, τὰ ἀνεκδιήγητα ἀγαθά, καὶ οἱ τῆς δόξης στέφανοι ἡτοιμάσθησαν. Οὐ γὰρ ἐπιτάγματι τῶν ἁγίων ὁ πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ ἐχθροῦ πόλεμος, καὶ ἡ κατ᾽ αὐτοῦ νίκη, διὰ τῆς τοῦ Κυρίου βοηθείας δέδοται, ἀλλὰ τρισὶν ὡς ἐν τῇ τοῦ σπέρματος παραβολῇ, αὐτὸς Κύριος ἔφη· Ἐδίδου γάρ, φησίν, ὁ μὲν τριάκοντα, ὁ δὲ ἑξήκοντα, ὁ δὲ ἕκατον. Τούτων δὲ τῶν ταγμάτων τὰς ὑποθέσεις, ε τὰς Γραφὰς ἐρευνήσεις, πολύτροπον ἂν εὑρήσεις· μάρτυρες μὲν οὖν εἰσιν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, οἳ τὸν ἕκατον ποιοῦνται καρπόν, παρθένοι αἳ τὸν ἑξήκοντα· καὶ οἱ λοιποὶ οἳ κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου, σπουδάζοντες ἀμέμπτους ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ ἑαυτοὺς φυλάσσειν, τῷ Κυρίῳ ἀρεσκούσῃ, τριάκοντα. Τῶν σῶν μαθητῶν γένοιτο ἡμᾶς ἐνταγῆναι, Χριστὲ Ἰησοῦ, καὶ τῶν ἁγίων σου ἀγαθῶν ἀπολαύειν, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A Apostolus vero ait: «Militans implicatur hujus vitæ negotiis [41].» Ac rursum Dominus: «Qui in agro est, ne retrogrediatur [42].» Hoc est, ne meminerit eorum, neque cupiat denuo adire conversationem, quam propter Deum et ejus præceptum perosus dereliquit. Ne timete igitur tentationes a diabolo nobis immissas, etiamsi variæ sint; scriptum enim est: «Fili mi, si in animo habeas servire Deo, præpara animam tuam ad tentationes [43].» Habeas in corde tuo patientiam, exspectans Dei auxilium; major quippe ille est diabolo te impugnante, quemadmodum plerumque dicitur: Major est qui est in nobis, eo qui in mundo est; et Psalmista: «Non timebo mala, quoniam tu mecum es [44];» et, «Dominus illuminatio mea et Salvator meus, quem B timebo [45]?» Et, «Etiamsi consistant in me castra, non timebit cor meum [46].» Et, «Dominus mihi adjutor, et ego despiciam inimicos meos [47-48].» Non oportet igitur eum qui Domino servit diffidere, quasi non ab eo semper protegatur; ipse namque dixit: «Non te deseram, neque te derelinquam [49].» Si enim illum posuisti refugium tuum, «non accedent ad te mala, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo [50],» et cætera. Quapropter hortor vos, fratres, nullatenus maligno cedamus, neque nos morti tradamus, ob quamcunque voluptatem; sed memores eorum quæ nobis reposita sunt in cœlis bonorum, hæc omnia despiciamus Ne itaque dum gloriamur eorum qui ante nos fuere, ludibrium esse videamur. C Unicuique enim in vocatione qua vocatus fuit manendum esse, in Christo præcipit Apostolus, ut patientiæ coronam, a remuneratore Christo accipiamus. Scriptum enim est: «Concupiscentiam tuam per patientiam vincito, et eris perfectus in Christo;» et: «Vincenti dabo comedere de ligno vitæ, quod est in medio paradisi [51].» Ait iterum Dominus: Quicunque per lignum crucis omnes carnis passiones vicerit, huic dabo stolam albam. Si namque Dominum timeamus, inenarrabilia bona et coronæ gloriæ nobis præparata sunt. Non enim ex sanctorum jussione bellum committitur contra inimici dolos; sed victoria de ipso per auxilium Domini reportatur, et quidem a trium hominum generibus, ut ipse Dominus in parabola de seminibus loquitur: D Dedit alius triginta, alius sexaginta, alius centum. Horum vero ordinum varium statum, si sacras quidem Scripturas evolveris, reperies. Martyres sunt, ut mea fert opinio, qui centesimum faciunt fructum; virgines, quæ sexagesimum; reliqui vero qui secundum mandata Domini curantes sese in omni Deo accepta conversatione inculpatos custodire, tricesimum. Contingat nobis, o Christe Jesu, discipulorum tuorum in numero constitui, et sacris tuis perfrui bonis, nunc et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

[41] II Tim. II, 4. [42] Marc. XIII, 16. [43] Eccli. II, 1. [44] Psal. XXII, 4. [45] Psal. XXVI, 1. [46] Ibid. 3. [47-48] Psal. CXVII, 6, 7. [49] Hebr. XIII, 5. [50] Psal. XC, 10. [51] Apocal. II, 7.

527 *Περὶ τοῦ ναοῦ, καὶ περὶ τῶν διδασκαλείων, καὶ τῶν θεάτρων τῶν ἐν Ἀθήναις.*

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΕΞΗΓΗΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΝΑΟΥ.

De templo, de scholis et theatris quæ Athenis exstant.

ATHANASII MAGNI

COMMENTARIUS DE TEMPLO ATHENARUM.

A Iis qui sacras Scripturas ignorant, suadere debemus, ut ex ipsa rerum natura de Dei cognitione verba faciant. Videmus namque inter res creatas, substantias quasdam, quæ non secundum naturam, sed supra ipsam naturam, sibi mutuo ministrant. Qualis exempli gratia est, aquæ natura, quæ fluida est ac deorsum tendit; quomodo conspicimus tamen eam a siphonibus, ut vocant, a mari ad nubes usque deduci: quodque mirum dictu est, quæ salsa ascendit aqua marina, in pluvia dulcis delabitur? Quomodo item cum corpora natura sua in imum tendant, in aquis tamen Marmaricæ Pentapoleos, neque in imum tendunt, neque demerguntur? Quin etiam cum aqua et ignis contraria sint natura, una tamen aliquando erant (27) in Lyciæ B monte quem Olympum vocant, ut innumeri viderunt homines, et hactenus etiam vident qui eo loci versantur. Et alia his similia in rerum natura videntur et admirationi habentur; quæ sane omnia non ita supra naturam fieri possent, nisi esset aliqua Dei substantia quæ his dominaretur, iisque imperaret non sibi mutuo adversari. O gentiles! qui fit ut ingenti facto tonitru, tota hominum natura tremat, horrescat, obstupescat. Quo utique indicio ostendit se Domino subjici tonitruorum auctori. Et hæc quidem sunt argumenta, quæ gentilium rudiores et imperitiores ad Dei cognitionem deducere possint. Ad illorum autem sapientes dicimus, ex antiquis præstantibusque philosophis, multa de Dei cultu testimonia, quosdam Græcorum C sapientes protulisse, imo etiam Christi œconomiam seu Incarnationem præsignificasse. Etenim multis ante Christi adventum annis, sapiens quidam Apollo nomine, divinitus, ut puto, permotus, templum Athenis exstruxit, in cujus altari hanc inscriptionem posuit: « Ignoto Deo. » Eo igitur in loco convenere primi Græcorum philosophi, ut de templo illo ipsum interrogarent, necnon de prophetia et de Dei cultu, quorum nomina proferemus. Primus, Titon; secundus, Bias; tertius, Solon; quartus, Chilon, quintus, Thucydides; sextus, Menander; septimus, Plato. Hi septem philosophi Apol-

Τοὺς τὰς θείας Γραφὰς μὴ ἐπισταμένους, ἐξ αὐτῆς λοιπὸν τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως, πεῖσαι ὀφείλομεν περὶ θεογνωσίας λέγειν. Ὁρῶμεν γάρ τινας οὐσίας ἐν τῇ κτίσει οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ ὑπὲρ φύσιν μετ' ἀλλήλων ὑπηρετούσας· οἷόν τι λέγω, φύσις ἡ τῶν ὑδάτων, οὐσία ῥευστὴ, καὶ κατωφερὴς ὑπάρχει, πῶς ὁρῶμεν τοὺς λεγομένους σίφωνας ἐκ τῆς θαλάσσης ὕδωρ πρὸς τὰς νεφελὰς ἀνάγοντας· τὸ δὲ θαυμαστὸν ῥητὸν τὸ ἁλμυρὸν ἀνερχόμενον, γλυκὺ ἐπὶ γῆς διὰ τὸν ὄμβρον κατέρχεται; Πῶς δὲ πάλιν ἡ τῶν σωμάτων φύσις βολιστικὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχουσα, ὁρᾶται ἀβόλιστος, καὶ ἄδυτος ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Μαρμαρικῆς Πενταπόλεως; οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὕδατος καὶ πυρὸς ἐναντία ἡ φύσις ὑπάρχουσα, ἐν τῷ ἅμα ἦν, ὅτε ἐν Λυκίᾳ τῷ ὄρει τῷ λεγομένῳ Ὀλύμπῳ, καθὼς μυριάδες ἀνδρῶν ἑωράκασι, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐκείνων βλέπουσι· καὶ ἄλλα παράδοξα ἐν τῇ κτίσει θεωρούμενα, καὶ θαυμαζόμενα, ἅτινα οὐκ ἂν οὕτως ὑπὲρ φύσιν γενέσθαι ἔμελλον, εἰ μὴ οὐσία τις Θεοῦ ἦν τούτων δεσπόζουσα, καὶ τούτοις ἐπιτρέπουσα, ἀλλήλοις μὴ ἀντιτάττεσθαι. Ὦ Ἑλλήνων παῖδες! βροντῆς στεῤῥᾶς γινομένης, πῶς ἅπασα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις τρέμει, φρίττει τε καὶ ἐξίσταται, μηνύουσα διὰ τοῦ σχήματος, ὅτι ὑπὸ δεσπότου ἐστὶ, τοῦ τὰς βροντὰς ἐργαζομένου. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἀφελεστέρους τῶν Ἑλλήνων, ἤγουν ἀγραμμάτους, εἰς θεογνωσίαν φέροντα ὑποδείγματα. Πρὸς δὲ τοὺς παρ' αὐτοῖς σοφοὺς, ἐκ φιλοσόφων ἀρχαίων δυνατῶν, μαρτυρίας πολλὰς περὶ θεοσεβείας τινὲς Ἑλλήνων σοφοὶ ἔφασαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίαν ἀμυδρῶς προεμήνυσαν. Καὶ γὰρ πρὸ πολλῶν χρόνων τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας, σοφός τις ὀνόματι Ἀπόλλων, θεόθεν, ὡς οἶμαι, ἐπικινηθεὶς, ἔκτισε τὸν ἐν Ἀθήναις ναὸν, γράψας ἐν αὐτῷ βωμῷ, Ἀγνώστῳ Θεῷ. Ἐν αὐτῷ τοίνυν συνήχθησαν οἱ πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων φιλόσοφοι, ἵνα περὶ τοῦ ναοῦ ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, καὶ περὶ προφητείας, καὶ θεοσεβείας, ὧν τὰ ὀνόματα ἐροῦμεν ταῦτα. Πρῶτος Τίτων, δεύτερος Βίας, τρίτος Σώλων, τέταρτος Χείλων, πέμπτος Θουκήδης, ἕκτος Μένανδρος, ἕβδομος Πλάτων. Οὗτοι οἱ ἑπτὰ φιλόσοφοι ἔφησαν τῷ Ἀπόλλωνι· Προφήτευσον ἡμῖν, προφῆτα, ὦ Ἄπολλον, τίς ἐστιν ὅδε εἶπον,

(27) Affine est quod ait Aristoteles *Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων* tom. I, p. 1163: Καίεται δὴ συνεχῶς περὶ Λυκίαν καὶ μεγάλην πόλιν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ. Ubi interpres inerudite, *Megaram Peloponesi urbem*, vertit. Neque enim Megara erant in Peloponeso. Sed hic Megalopolis Peloponesiaca urbs memoratur. — S. Methodius in libro *De resurrectione* (apud nos t. XVIII, col. 236): D *Vidi ego in Olympo (is porro mons est Lyciæ) ignem sponte sua, in montis cacumine, ex imo terræ erumpentem; juxta quem exstat arbor* Agnus *nomine, adeo florida, virens et opaca, ut jugibus potius aquis irrigua nasci videatur.* Edit.

τίνος ἔτι ὁ μετὰ σὲ βωμὸς οὗτος; Πρὸς οὓς ὁ Ἀπόλλων ἔφη· Ὅσα μὲν πρὸς ἀρετὴν, καὶ κόσμον ὀῤῥωδεῖτε ποιεῖν, ποιεῖτε. Ἐγὼ γὰρ ἐφετμεύω τρισένη ὑψιμέδοντα, οὗ λόγος ἄφθεγκτος ἐν ἀδείῳ [ἀδέτῳ] κόρῃ ἔγγυμος ἔσται, ὥσπερ πυροφόρον τόξον ἅπαντα κόσμον ζωγρήσας, Πατρὶ, προσάξει δῶρον. Μαρία δὲ τὸ ὄνομα αὐτῆς· ἔστι δὲ ἡ λύσις προφητείας οὕτως... περὶ μὲν τοῦ ναοῦ ἐστιν ὁ πρῶτος λόγος. Ὅσα, φησὶ, πρὸς κόσμον τοῦ ναοῦ, καὶ κάλλος δυνατὸν ὑμῖν ποιῆσαι, τὰ ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. Ἐγὼ γὰρ ὑπολαμβάνω εἶναι ἐν τῷ οὐρανῷ τρισυπόστατον μέγαν ὕψιστον βασιλέα. Τούτου ἄναρχος Θεὸς, καὶ Λόγος ἐν ἀγάμῳ κόρῃ σαρκοῦται, καὶ ὥσπερ πυροφόρον τόξον, ἢ ὡς δυναμώτερον, ἅπαντα κόσμον φανήσεται, ἁλιεύων τοὺς ἀνθρώπους, ὥσπερ ἰχθύα ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀπιστίας, καὶ ἀγνωσίας, οὕστινας προσάξει τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ δῶρον· Μαρία δὲ τὸ ὄνομα αὐτῆς. Καὶ τοῦτο μὲν προφητεύων ὁ Ἀπόλλων εἶπε. Τίτων ἔφη· Ἧξα ἡ ἀνίσχουσα ἡμῖν μέλλων τὸν οὐράνιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς παῖδα ἡ ἄνανδρος κόρη κύει. Βίας εἶπεν· Οὗτός ἐστιν ἀπὸ οὐρανῶν βεβηκὼς, φλογὸς ὑποβαλὼν ἀθάνατον πῦρ· ὃν τρέμει οὐρανὸς, γῆ τε, θάλασσα, τάρταροι, καὶ βύθιοι δαίμονες, αὐτοπάτωρ τρισόλβιος. Σόλων εἶπεν· Ὀψέ ποτε ἐπὶ τὴν σχεδὴν ταύτην ἐλάσει Θεὸς γαῖα, καὶ δίχα σφάλματος σὰρξ γενήσεται ἀκαμάτου θεότητος, ἀνιάτων παθῶν λύσεις φοροῦσα, καὶ τούτου μικρὸν γενήσεται φθόνου λαοῦ, καὶ πρὸς ὕψος κρεμασθεὶς, ὡς θανάτου κατάδικος, εἰς πάντα πρᾷος πεσεῖται. Χείλων εἶπεν· Ἀκάματος φύσις Θεοῦ γενήσεται, ἐξ αὐτοῦ δὲ ὁ αὐτὸς οὐσία, καὶ Λόγος. Θουκήδης εἶπε· Θεὸν σέβου καὶ μάνθανε· μὴ ζήτει δὲ τίς ἐστι, καὶ πῶς; Οὐ γάρ ἐστιν ὅτε οὐκ ἔστιν, ὡς ὄντα τοῦτον σέβου καὶ μάνθανε· ἀσεβὴς γὰρ τὸν νοῦν ὁ θέλων μανθάνειν Θεόν. Μένανδρος εἶπεν· Ὁ παλαιὸς νέος, καὶ ὁ νέος ἀρχαῖος· ὁ Πατὴρ μόνος, καὶ ὁ μόνος Πατήρ· τὸ ἓν τρία, καὶ τὰ τρία ἕν· ἄσαρκον σαρκικόν. Γῆ τέτοκε τὸν οὐράνιον βασιλέα. Πλάτων εἶπεν· Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀγαθὸς, οὐ πάντων εἶναι αἴτιος, ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσι. Πολλῶν δὲ ἀναίτιος· καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν οὐδὲν ἄλλο φαμὲν αἴτιον εἶναι μόνον τῶν καλῶν, κακῶν δὲ οὐκέτι. Αὖ πάλιν ἔφησαν οὗτοι οἱ ἑπτὰ καὶ εἶπον· Εἰ μὲν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας, καὶ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἄλλος δέ τις τῶν Ἑλλήνων σοφὸς μεθ' ἑτέρων τινῶν, Ἀσκληπιὸς λεγόμενος, αἰτησάντων ἑρμηνείαν τῶν πάντων φιλοσόφων φιλοσοφώτερον δοῦναι αὐτοῖς λόγον περὶ Θεοῦ φύσεως· ὁ δὲ Ἑρμῆς λαβὼν σιφέριον ἔγραψεν οὕτως· Εἰ μὴ πρόνοιά τις τοῦ τῶν πάντων Κυρίου, οὐ μὴν τὸν λόγον τοῦτον ἀποκαλύψαι ἠβούλοντο· οὐδὲ ἡμᾶς τοιούτοις ἔργοις κατεῖχεν, ἵνα περὶ τούτων ἐρωτήσηται. Οὐ γὰρ ἐφικτόν ἐστιν εἰς ἀμυήτους τοιαῦτα παρασχέσθαι μυστήρια· ἀλλὰ τῷ νοῒ ἀκουσάντων ἀκούσατε. Ἓν μόνον ἦν· φῶς νοερὸν πρὸ φωτὸς νοεροῦ, καὶ ἦν αὐτὰ ἕνωσις ἐκ τοῦ νοῦ φωτὶ, καὶ πνεύματι. Τὰ πάντα ἐξ αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν, εἰς γόνιμον ἐκ γονίμου, κατελθὼν ἐπὶ γονίμῳ ὕδατι ἔγκυον τὸ ὕδωρ ἐποίησεν. Οἶδας πῶς οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες προεφήτευσαν, καὶ τὸν προάναρχον Θεὸν, καὶ τὸν συνάναρχον

A li, dixerunt : Vaticinare nobis, o propheta, o Apollo. Quis est hic, dic, cujus est altare cui tu astas? Tum Apollo ait : Quæ quidem ad virtutem et decorem spectant, quæque vos facere pertimescitis, facite tamen. Ego namque mando ter unum superne regnantem, cujus verbum non vocale, in puella inclusus erit, qui quasi arcus ignita mittens tela, totum mundum captum Patri in donum offeret. Maria autem est puellæ nomen. Prophetiæ vero hæc est explicatio.... de templo primus sermo intelligitur. Quæcunque, ait, ad templi ornatum et decorem præstare poteritis, Deo et hominibus placita erunt. Ego namque arbitror esse in cœlo, in tribus hypostasibus magnum altissimum Regem. Hujus (filius) expers initii Deus et Ver- B bum, innupta in virgine incarnatur, et quasi arcus ignita mittens tela, seu ut quidpiam eo validius, totum mundum piscabitur, homines scilicet quasi pisces ex profundo infidelitatis et ignorantiæ extrahet, quos Patri in donum offeret. Maria autem nomen ejus erit. Et hæc quidem vaticinando dixit Apollo. Titon dixit.... Cœlestem Dei et Patris **528** Filium viri expers puella in utero gestat. Bias inquit : Hic est qui de cœlo venit, quique flammantem æternum ignem submittet : quem tremunt cœlum, terra, mare, tartari, et in profundo demersi dæmones, imperator felicissimus. Solon ait : Vel sero tandem in hac navicula ad terram appellet Deus, et absque peccato fiet caro infatiga- C bilis deitatis, quæ insanabilibus morbis medelam allatura est. Hic ad tantillum temporis spatium, populi invidiæ subjicietur. In altum suspensus, quasi ad mortem damnatus, erga omnia mansuetus cadet. Chilon inquit : Infatigabilis erit Dei natura, ex ipso autem est qui substantia est atque Verbum. Thucydides ait : Deum venerare, ac discito illum : ne tamen quæras quis aut quomodo sit. Non enim est tempus quo ille non sit, ut exsistentem cole, atque ita edisce illum. Impius namque mente est, qui velit ediscere quid sit Deus. Menander ait : Antiquus novus, et novus antiquus : Pater solus et solus Pater : Unum tria et tria unum : carnis expers carnale. Terra peperit cœ- D lestem regem. Plato dixit : Quoniam bonus est Deus, non omnium esse causa potest. Multorum non est ille causa. Et bonorum quidem nulla alia causa potest esse : malorum non item. Rursum ii septem dixere, ita quidem de Christi œconomia, et de Trinitate (dictum sit). Alius porro Græcorum fuit, vir sapiens, Æsculapius nomine, cum quibusdam aliis : philosophisque omnibus interpretationem aliquam postulantibus, atque de Deo reconditioris philosophiæ verba audire cupientibus; accepto Mercurius calamo, hæc scripsit : Nisi providentia quædam esset omnium Domini, nunquam hujusmodi sermonem revelare vellent, neque nos ille in ejusmodi operibus detineret, ut de his quæstiones haberentur. Neque enim viris

non initiatis possibile est ejusmodi tradi mysteria, sed audite, ac mente attenti estote. Unum solum erat. Lux spiritualis ante lucem spiritualem : erantque illa, conjunctio mentis cum luce et cum Spiritu. Omnia ex ipso et in ipsum, in prolificum ex prolifico. Descendens in prolificam aquam, prægnantem effecit aquam. Viden' quo pacto Græci prophetavere, ac eum qui ante omne principium erat, quique una cum illo expers principii est, Filium et Verbum : necnon ejusdem throni participem et consubstantialem Spiritum, itemque venerandam crucis passionem prænuntiarunt. Ipsi gloria et imperium, cum Patre principio carente, et sanctissimo Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

A αὐτοῦ Υἱὸν, καὶ Λόγον, καὶ τὸ σύνθρονον αὐτοῦ καὶ ὁμοούσιον Πνεῦμα προεκήρυξαν, καὶ τὰ τίμια τοῦ σταυροῦ πάθη προεκήρυξαν· αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN TRACTATUM DE CORPORE ET ANIMA MONITUM.

En tibi, Lector erudite, eum sistimus tractatum, quem memoravit Gerardus Vossius in Gregorii Thaumaturgi editione Parisiensi anno 1622, p. 120. Ubi ait ille, exstare Græce Romæ in bibliotheca Sfortiana num. 77, pulchram sancti Athanasii episcopi Alexandrini tractationem, de natura corporis et animæ, et de separatione animæ a corpore. At vereor ut vir eruditus æquus hac in parte rerum æstimator deprehendatur. Tametsi namque quædam hic sunt, quæ non abs re dicuntur, alia tamen sunt futilia et Athanasio magno indigna, cujusmodi est frigida illa animæ definitio, et similia quæ tute advertas. Unde porro jam prodeat hoc opusculum, ex hisce Joannis Guillotii nostri verbis accipe, qui sua manu exscripsit, nobisque transmisit. Ex cod. Græco bibliothecæ Vaticanæ, num. 700, in charta papyracea, videtur habere 400 annos. Est eleganti manu, sed minusculis litteris exaratus. Est collectio diversorum operum, et fragmentorum SS. Patrum. Continet inter cætera sequens opusculum.

529 ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΗΣ.

S. P. N. ATHANASII

DE CORPORE ET ANIMA.

Exploratum est corpus constitutionem suam accipere ex elementis, pariterque dissolutionem. Quamobrem corpora sive hominum sive cæterorum animantium facile corrumpuntur ac moriuntur, cum ex quatuor elementis sint composita, nempe terra, sole, aqua et aere, quæ et ipsa nec senio, nec marcore libera manent, quemadmodum et corpora, cum corpora omnia ex terra sint facta. Res autem simplices nec compositæ facile perseverant, et usque ad consummationem indissolutæ manent : qualia sunt, sol, hominis anima, lux, luminaria, aer, aqua, ignis, spiritus, omnia demum simplicia. De anima vero hæc dicimus : quod scilicet in illa sint quinque passiones; quæ passiones animales vocantur. Sunt autem illæ : Ira, tristitia, timor, sollicitudo, invidia. Qui vero sagaci instructus est cogitatione, omnibus potest imperare. Anima vero, secundum se exsistit quasi ignis ardens. Quemadmodum ignis ea quæ in lebetem conjiciuntur concoquit ; ita et ignea anima cibos in ventrem immissos comminuit et consumit. Etiamsi porro ψυχή seu *anima* nuncupatur, non ita tamen vocatur, quod sit ψυχρά seu *fri-*

B Σῶμα τῷ ἔχοντι τὴν σύνθεσιν ἐκ τῶν στοιχείων δέχεται, καὶ διάλυσιν, καὶ ἀφανίζεται. Διὰ τοῦτο τὰ σώματα, καὶ ἀνθρώπων, καὶ ζώων, εὔφθαρτά τε καὶ εὔθνητα τυγχάνουσιν, ἐκ τεσσάρων στοιχείων συνιστάμενα, λέγω δὴ, γῆς, ἡλίου, ὕδατος, καὶ ἀέρος, καὶ αὐτὰ οὐκ ἀγήρατα, οὐκ ἀμάραντα ὡς τὰ σώματα μένει, ἀλλὰ θνήσκει καθὰ καὶ τὰ σώματα, ποιηθέντων πάντων σωμάτων ἐκ γῆς. Τὰ δὲ ἁπλᾶ καὶ ἀσύνθετα τῶν πραγμάτων εὐδιάμονα, καὶ ἕως τῆς συντελείας ἀκατάλυτα μένει· οἷον ὁ ἥλιος, ψυχὴ ἀνθρώπου, φῶς, φωστῆρες, ἀὴρ, ὕδατα, πῦρ, πνεῦμα, καὶ πάντα τὰ ἁπλᾶ, καὶ ἐν ἰδίᾳ. Περὶ δὲ ψυχῆς λέγομεν οὕτως· ὅτι εἰσὶ πέντε πάθη ἐν αὐτῇ, ἅτινα ψυχικὰ πάθη καλοῦνται. Εἰσὶ δὲ ταῦτα· ὀργὴ, λύπη, φόβος, φροντὶς, καὶ φθόνος. Ὁ οὖν φρόνιμον ἔχων τὸν λογισμὸν, C δύναται πάντα κρατεῖν. Ἡ δὲ ψυχὴ ὑπάρχει καθ' ἑαυτῆς, ὡς πῦρ καιόμενον. Ὥσπερ τὸ πῦρ τὰ βαλλόμενα εἰς τὸν λέβητα ἕψει, οὕτω καὶ ἡ πυρώδης ψυχὴ τὰ παραπεμπόμενα σῖτα τῇ κοιλίᾳ λεπτύνει, καὶ δαπανᾷ. Κἂν δὲ ψυχὴ λέγεται, οὐ λέγεται διὰ τὸ οὕτως εἶναι ψυχρὰν τὴν οὐσίαν, ὥς τινες τῶν ἁπλουστέρων διενόησαν· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐκ πολλῆς θεσμό-

τητος ἀναξηραίνειν αὐτὴν τὰ ὑγρὰ, ὡς ἔστι πληροφορηθῆναι, καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἡλίου· ὢν γὰρ πυρώδης, καὶ θερμώδης πηλὸν ξηραίνει, καὶ πάνυγραν ἀνιμᾶται. Ὅτι δὲ ἡ ψυχὴ θερμή ἐστι κατὰ φύσιν, πείθου τοιγαροῦν ἐκ τῶν ἀποθνησκόντων· ᾗ γὰρ ὥρᾳ ἡ ψυχὴ χωρισθῇ ἀπὸ τοῦ σώματος, πάντα τὰ μέλη εὑρίσκονται κρυσταλλώδη, καὶ οὐδὲν ἧττον πάθοις χειμερίου. Ἕως γὰρ ἔχει ἡ ψυχὴ τὴν τροφὴν εἰς ἀφθονίαν, τὸ σῶμα θάλλει, καὶ ἀνδαίνεται· ὁπόταν δὲ ἀπορήσῃ σιτίων, αὐτὸ τὸ σῶμα ἀντὶ τροφῆς ἀντέχει πρὸς τὴν θερμότητα τῆς ψυχῆς. Ὥσπερ οὔτε ἀγγεῖον χαλκοῦν, ἤτοι λέβης ἐπὶ κλιβάνου, οὐ δύναται ἄνευ ὕδατος φέρειν τὴν σφοδρότητα τοῦ πυρὸς, ἐκφρύγεται γὰρ καὶ διαλύεται τέλειον· οὕτω καὶ ὁ λέβης τοῦ σώματος, μὴ ἔχων τὴν τροφὴν, παρὰ τῆς πυρώδους ψυχῆς ὑπολικμούμενος ἀπολείπεται παντάπασιν. Ἂν θέλῃς δοκιμάσαι μαθεῖν παρά τινος, πῶς διάκειται ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι, ἐρώτησον αὐτόν· Εἰπέ μοι, ἐν ὅλῳ τῷ σώματι κατοικεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἐν ἑνὶ τόπῳ; Καὶ ἐὰν εἴπῃ σοι ὅτι ἐν ὅλῳ τῷ σώματι, εἰπὲ αὐτῷ· Καὶ πῶς τέμνουσι τὴν χεῖρα, ἢ τὸν πόδα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ οὐ κόπτεται ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ πάλιν ζῇ ὁ ἄνθρωπος καὶ οὐκ ἀποθνήσκει; Εἰ δὲ εἴπῃ σοι, ὅτι ἐν ἑνὶ τόπῳ, εἰπὲ αὐτῷ ὅτι, Καὶ πῶς εἰσι τὰ ἄλλα μέλη τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς ψυχῆς; Πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἔχον ψυχὴν νεκρόν ἐστι, καὶ οὐκ οἶδα τί λέγεις. Ἐγὼ δὲ εἴπω σοι ἐν ποίῳ τόπῳ, καὶ ποίῳ τρόπῳ, καὶ ποῦ ἀναπαύεται ἡ ψυχή· ἐν τρισὶ τόποις ἀναγκαίοις τοῦ σώματός ἐστιν ἐνιδρυμένη· καὶ ὥσπερ ἡ ἀκτὶς τοῦ ἡλίου ἀεὶ ἕνα τόπον χωρεῖ, καὶ εἰσέρχεται τὸν οἶκον, φωτίζει δὲ πάντα τὸν οἶκον, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἐν τρισὶ τόποις τοῦ σώματος κατοικοῦσα φωτίζει τὸν οἶκον ὅλον τοῦ σώματος. Κατοικεῖ δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ, τῷ ὄπισθεν μέρει τῆς κεφαλῆς, ὅπερ κότυλον ὀνομάζουσι, καὶ ἐν ταῖς βασιλικαῖς φλέβαις. Ἐν τούτοις τοῖς τρισὶ μέρεσι κατοικεῖ ἡ ψυχή. Διὰ τοῦτο ᾗ ὥρᾳ κρουσθῇ ἡ κεφαλὴ, ἢ ἡ καρδία, ἢ ἡ βασιλικὴ φλὲψ ἐκρεύσῃ αἷμα πολὺ, καὶ εὐθὺς χωρίζεται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, καὶ νεκρὸν τὸ σῶμα εὑρίσκεται. Κατοικοῦσα δὲ ἡ ψυχὴ, ἐν τοῖς τρισὶ μέρεσι, μεταδίδωσιν ὅλῳ τῷ σώματι τῆς οἰκείας φωτισμοὺς δυνάμεως.

A *gida*, ut ex simplicioribus quidam arbitrantur; sed quia vehementia caloris humida exsiccat, ut ex solis vi et efficacia compertum est : cum sit enim igneus calidusque, lutum exsiccat, et humiditatis plenum quodlibet in exhalationes solvit. Quod autem anima sit natura sua calida ; id sane mortuorum exemplum tibi persuadeat: qua enim hora a corpore anima separata est, omnia membra congelata deprehenduntur ; nihilo minus quam quis hieme patiatur. Quandiu enim anima cibum copiose recipit, viget corpus ac vegetum est ; ubi vero alimento privatur, ipsum corpus cibi loco obsistit animæ calori. Quemadmodum vas æneum, seu lebes in clibano, non potest sine aqua ferre ignis vehementiam; torretur enim ac prorsus dissolvitur; eodem quoque modo corporis lebes, si caret alimento, B ab ignea anima prorsus tabefactus omnino deficit. Si cupias ab aliquo ediscere qui se habeat anima in corpore, sic interrogato illum. Dic mihi, in totone corpore habitat anima hominis, an aliquo in loco? Quod si dixerit tibi : In toto corpore, dic illi : Et qui fit, ut abscissa manu vel pede hominis, non secetur anima, sed adhuc homo vivat, nec moriatur? Sin dixerit tibi : In uno loco ; repone illi : Quomodo ergo subsistunt alia omnia membra? Quidquid enim anima caret, mortuum est, nec scio quid dicere velis. Ego autem dico tibi, quo loco, qua ratione, et ubi requiescat anima : tribus in locis corporis firma consistit ; ac quemadmodum radius solis in unum semper domus locum concedit C et ingreditur, illuminatque totam domum ; ita et anima tribus in locis corporis habitans, totam corporis domum collustrat. Habitat porro in corde, in posteriore capitis parte, quam cotylum vocant, et in basilicis seu regiis venis. In hisce tribus partibus habitat anima. Quamobrem qua hora percutitur caput, aut cor, aut ex basilica vena emanat copiose sanguis, statim a corpore anima separatur, ac mortuum corpus invenitur. Anima porro in tribus hisce partibus habitans toti corpori propriæ virtutis illustrationem dispensat.

---

530 IN LIBROS DE TRINITATE ADMONITIO.

Multa de hisce libris occurrunt investiganda : nam ut incertus auctor, sic varia eorum forma, diversa omnino operis totius distributio : nec minoris est operæ primigenium et nativum assignare ordinem, quam qui sit antiqui hujusce fœtus pater indicare. In manuscriptis sane omnibus, ut et in editis quos inspicere licuit, opus Athanasio ascribitur. At non par ubique librorum numerus. Discrimen totum ut lectori exhibeamus, qui in manuscriptis, quique in editis sit operis status, quæ conditio, jam enarremus. In manuscripto itaque nostro Sangermanensi, n. 724, sexcentorum circiter annorum, hoc præmisso titulo : Incipit liber sancti Athanasii episcopi De sancta Trinitate, *hisce verbis inchoatur :* Tu unus Deus Pater, et unigenitus Deus Filius, Deus Spiritus sanctus. *Atque hic est liber primus.*

Ad librum secundum hæc est inscriptio : Incipit liber secundus, De propriis personis, et de unito nomine divinitatis. *Postea sic exordium habet :* Interrogatio. Nunc per singula nomina personarum ut nomen deitatis mihi exponas postulo.

Ad librum tertium : Incipit liber III, De assumptione hominis. *Cujus initium :* Quemadmodum una deitate, eamdemque unam æqualitatem confiteris Filium esse.

Ad quartum librum : Incipit liber quartus, De singulis nominibus, adversus novellam hæresim Potentiai.

Cujus principium est : Interr. Hic jam de singulis nominibus atque personis identidem refers mihi.

Ad quintum : Incipit liber quintus, De unita ac sempiterna substantia Trinitatis. *Principium sic habet :* Interr. Hic contradicentis persona est Ariomanitarum. Cur connexus es sempiternum, etc.

Ad sextum : Incipit liber sextus, De beatitudine fidei, et præscriptione sectæ pessimæ. *Cujus initium :* Interrog. Posco a te de unito deitatis nomine multifarie dictum, ut identidem repetas.

Ad septimum : Incipit liber septimus, De professione Regulæ catholicæ cum increpatione hæreticorum. *Cujus initium :* Propter quod impensissime obsecro tuam sublimitatis gloriam, ut elonges a sensibus nostris.

Ad octavum : Incipit liber octavus, De Fidei unitate. *Cujus principium est :* Fidei unius substantiæ Trinitatis, hoc est, Patris et Filii et sancti Spiritus.

Octavus porro liber in hæc verba desinit : Corona autem capitis continet purpuram et hominem; unum imperium virtutis ostendit : sic Pater in Filio et Filius in Patre : Spiritus autem sanctus conjunctio, deitas (Reg. deitatis) virtus et unitas Trinitatis. *Postea hæc leguntur :* Explicit liber octavus Dei Patris et Filii et Spiritus sancti, Athanasii episcopi. Hos libellos VIII transcripsi, qui multa addita et immutata continent. Incipit libellus fidei, Patris et Filii et Spiritus sancti, Athanasii episcopi. *Postea sic incipitur :* Cum legeris per hanc fidem, moneo ut mei memor sis in orationibus tuis. Ne forsitan negligenter quisquam hoc obtrectator contingat, quia scriptum est : « Ne projiciatis margaritas ante porcos [81]. » Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in unigenitum, etc. *Post eam fidei confessionem hæc subsequuntur :* Explicit Expositio fidei, incipit ejusdem de Trinitate et de Spiritu sancto. *Initium porro sic habet :* His qui Filium Dei creatum esse profitentur, nequaquam de Spiritu sancto dabimus responsum, etc. *Post huncce librum superioribus prolixiorem, legitur :* Sancti Athanasii episcopi de Trinitate liber explicit. Incipit Altercatio S. Athanasii episcopi contra Arium, Sabellium vel Photinum hæreticos. *Quod opus post libros de Trinitate a nobis codicum vestigio hærentibus reponetur.*

In codice Reg. 3624, *idem ordo servatur. In fine porro octo librorum sic legitur :* Explicit liber octavus Fidei Patris et Filii et Spiritus sancti, Athanasii episcopi. *Deinde ita habet :* Expositio fidei catholicæ. Credo in Deum, etc., *uti supra. Reliqua eodem quo Sangermanensis codex ordine.*

In editione operum Athanasii anno 1556, Basileæ, et in Commeliniana, septem tantum priores libri comparent, omissis iis omnibus quæ post libros de Trinitate in manuscriptis leguntur.

In editione autem Parisiensi Græco-Latina, undecim libri habentur : nimirum præmissis septem libris, ut exstant in Commeliniana editione, octavus sic inscribitur : De Ariana et catholica confessione ad Theophilum. *Cujus initium :* Ariani dicunt, Filium Dei non de substantia Dei Patris genitum, sed extrinsecus creatum : *qui liber non est in manuscriptis nostris, nec qui mox sequitur. Nonus :* De Fide sua ad Theophilum, *cujus initium :* Credere jubemur in Dei Patris omnipotentiam, et Filii ejus Jesu Christi. *Decimus,* De unitate Fidei ad Theophilum, *cujus initium,* Fidei unius substantiæ Trinitatis, hoc est, Patris et Filii et Spiritus sancti. *Hic octavus fertur in mss. Undecimus,* De fide unitatis et Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti. *Cujus initium :* Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in unigenitum, etc. *Hæc est Fidei confessio quæ in mss. subsequitur post octo libros de Trinitate ad Theophilum. Huic confessioni consequenter adjungitur liber ille sat prolixus qui in manuscriptis sequitur post Fidei confessionem, hisque verbis inchoatur :* His qui Filium Dei creatum esse profitentur nequaquam de Spiritu sancto.

Petrus Franciscus Chiffletius e Societate Jesu, qui Victoris Vitensis et Vigilii Tapsensis opera edenda curavit anno 1664, *hos* de Trinitate *libros Vigilii nomine edidit : jure an injuria ei ascripserit mox expendemus Jam ordinem quod spectat, octo priores libros ut in manuscriptis digesti habentur, recensuit. Nonus autem est,* Libellus Fidei, *cujus initium :* Credo in Deum Patrem omnipotentem, *illa scilicet Fidei confessio superius memorata. Decimus,* Expositio fidei catholicæ, *cujus initium :* Credere jubemur in Dei Patris omnipotentiam. *Qui liber nonus fertur in editione Paris. Undecimus,* Professio Ariana, et confessio catholica sancti Athanasii, *cujus initium :* Ariani dicunt Filium Dei non de substantia Patris genitum. *Estque liber octavus in edit. Paris. Duodecimus,* De Trinitate, et de Spiritu sancto, *cujus principium est :* His qui Filium Dei creatum esse profitentur, nequaquam, etc., *qui liber in edit. Paris. consequenter ponitur post fidei confessionem sub uno uterque titulo. Ex hisce porro liquidum est quam multis varietatibus mutationibusque obnoxius fuerit horumce librorum ordo atque numerus. Nec minores in contextum invectæ sunt mutationes et additiones, ut monuit nostri codicis exscriptor, quæ tamen in Athanasianis editis non comparent. Ut autem lectori studioso in promptu sit, eas a primigenio contextu discernere, uncinis inclusimus quidquid novi ex manuscriptis huc transmissum fuit. Manuscriptorum porro sequimur ordinem, ac librorum numerum, qui Hincmari tempore idem fuisse* 531 *videtur : nam octo libros Athanasium contra Arianos edidisse testatur ille; totidem scilicet, quot ex-*

[81] Matth. VII, 6.

stant in codicibus nostris manuscriptis. Ac licet ipse librum Athanasii decimum de Trinitate laudet, pag. 497, *non eo id agit quod liber ille decimi inscriptionem ferret in codicibus, alias enim sibi ipsi repugnaret Hincmarus, qui octo tantum alibi recensuit; sed fortassis tractatum illum de Trinitate vocat decimum, quia post octo libellos supradictos duo sequuntur opuscula Athanasii nomine, quorum postremum de Trinitate nuncupatum, decimum potest dici si cum præcedentibus numeretur. Illa autem postrema duo opuscula, ut nemo non videt, alius sunt argumenti; atque adeo prioribus libris minime annumeranda; ut nec duo alii libri qui non comparent in manuscriptis nostris, scilicet qui octavus fertur in editione Parisiensi, incipitque ita :* Ariani dicunt Filium Dei; *item qui nonus ibidem habetur, cujus initium :* Credere jubemur in Dei Patris omnipotentiam. *Quare hosce libros ad calcem octo priorum rejiciendos censuimus. De scriptore porro horumce operum variæ sunt opiniones : et primum inter omnes convenit non esse Athanasii, quod utique propalam est ex multis loquendi generibus Athanasio minime familiaribus, tum etiam quod nativus horumce libellorum stylus, Latinus non Græcus videatur, nec a quoquam veterum memoretur Græcum ejusmodi Athanasii opus, cujus item nullum vestigium exstat in Græcis Athanasii operum codicibus. Id igitur pro comperto habetur, Athanasii non esse hos libellos. Vigilio Tapsensi ascribunt viri clarissimi, Sirmondus, Labbeus, et Chiffletius, qui postremus duodecim libros de Trinitate Vigilii nomine edidit anno* 1664, *ac eidem his vindicat de causis.* 1° *Quod opus illud in codicibus manuscriptis jungatur cum* Altercatione contra Arium, Sabellium vel Photinum hæreticos, *quod opus constat esse Vigilii.* 2° *Quod in præfatione libri contra Marivadum, Idatius Clarus, seu, ut opinatur Chiffletius, ipse Vigilius larvatus, sese prodat hujusce operis auctorem, hisce verbis :* Dudum, dilectissimi fratres, in Neapoli urbe Campaniæ constitutus, cujusdam Varimadi Arianæ sectæ diaconi propositionibus, a quodam studioso ac religiosissimo viro mihi oblatis, rustico quidem sermone respondens, in uno corpore simul libellos de unitate Trinitatis digessi. *At primum quod affertur leve admodum est; licet enim in codicibus jungantur hi libri cum* Altercatione contra Arium, Sabellium et Photinum, *nequaquam hinc conficitur utrumque opus ejusdem esse scriptoris; librarii enim complura in eodem codice etiam disparata opera compingere solent, multoque libentius ea copulant quæ ejusdem scriptoris nomen præferunt, quod hic sane contigit.*

Testimonium Idatii quod spectat, sane apertum illud indubitatumque videtur, et fortasse vel solum esset ad Chiffletii sententiam firmandam satis, si perinde exploratum esset, eumdem esse Idatium illum cujus nomen in quibusdam manuscriptis præmittitur, atque Vigilium; seu potius Vigilium Idatii nomen affectasse. At res minime vacat difficultate. Quæ pro Vigilio afferuntur hæc sunt: In subsequenti Altercatione adversus Arium, Sabellium et Photinum, *Vigilius illius operis, ut putatur, auctor, hæc scribit l.* II, *n.* 45 : Audiamus autem et beatissimum Paulum, de hoc eodem mysterio apertius disserentem, et tres unum Deum confirmantem; sicut in libro quem adversus Maribadum, nefandæ hæreseos vestræ diaconum edidimus, plenissime constat expressum; de quo nunc in hoc loco perpauca interserimus. Dum ergo ille objiceret, quod unio excludat æqualitatis Trinitatem, et æqualitas repellat unionem, inter alia multa hoc ego retuli. Audi, inquam, Apostolum hanc Trinitatis unionem calcatius prædicantem, etc. *Totum ibi locum affert qui n.* 45 *comprehenditur, ubi quatuor afferuntur ex Pauli Epistolis sententiæ. Putat igitur Chiffletius, Maribadum hic memoratum, illum ipsum esse qui Varimadus vocatur; cui haud illibenter assentimur, proclivis enim admodum levis illa litterarum commutatio; cum maxime certum sit alias cum Maribadum illum, tum Varimadum celebrem quemdam fuisse Arianum diaconum, qui contra veram de Trinitate fidem scripsit. Ea igitur in re Chiffletio minime repugnamus. At non æque compertum est, librum* contra Maribadum *superiore loco laudatum, eum ipsum esse tractatum qui inscribitur Idatii Clari* contra Varimadum, *locus quippe ille sat prolixus qui in altercatione contra Arium ex libro* contra Maribadum *affertur, nequaquam exstat in tribus Idatii* contra Varimadum *libris. Nec audiendus laudatus vir Chiffletius, qui ut totum illud fragmentum superius allatum, in libris Vigilii reperiat, sententias et Paulina loca hinc inde corradit: imo ex duodecimo* De Trinitate *libro totum initium collegit, qui tamen liber nuspiam inscriptus est* contra Varimadum *vel* Marivadum, *ut nec cæteri de Trinitate libri. Cum igitur locus ille in libris Idatii Clari* adversus Varimadum *minime compareat, consequens plane fuerit librum Vigilii* adversus Maribadum, *ex quo ipse superiorem excerpsit locum, diversum esse a tribus illis Idatii Clari libris. Vir clarissimus Anthelmius erudite isthæc ac fuse persequitur in sua de Symbolo Athanasiano disquisitione, cui lectorem remittimus: nobis enim non licet esse tam prolixis. Hæc tamen, ni fallor, satis erunt, ut liquido constet immerito ascribi libros Idatii Clari Vigilio Tapsensi Afro. Cum igitur Idatio adjudicandi videantur libri tres* contra Varimadum, *hinc consequitur libellos de Trinitate quos a se digestos memorat Idatius in iisdem* contra Varimadum *libris, ejusdem Idatii, non Vigilii esse. Quia tamen in omnibus codicibus nomen præfertur Athanasii et fortassis ipso scriptoris consilio, nobis religio fuit Athanasii expungere nomen, quod scriptor ipse præmissum voluit.*

Quis porro sit Idatius iste minime constat. Duo quidem memorantur Idatii scriptores, ambo Hispani; alter cognomine Clarus, qui adversus Priscillianum scripsit, ac Theodosio seniore et Valentiniano imperantibus diem clausit extremum, teste Isidoro cap. 2. *Alter est Idatius provinciæ Gallæciæ episcopus,* Chronico-

rum *scriptor, Lemicensis a Sigeberto vocatus, qui Leone imperante diem obiit. Prior, adversus Marivadum illum diaconum Arianum, qui, ut ait Victor Vitensis, Hunerico regi familiaris fuit, scripsisse nequit; nec trium* adversus Varimadum *librorum auctor erit; si tamen idem ipse sit Maribadus, qui Varimadus, ut vero satis simile est. Alteri ergo, chronologo scilicet, probabilius ascribuntur : cui Clari fortasse nomen a quopiam librario fuerit adjectum.*

Cæterum opinamur octo tantum priores libros ad Idatium pertinere; nam sequentia opuscula, quo scriptore prodierint ignoratur; etenim cui sint ascribenda nullus codex, nullus scriptor qui in manus inciderit nostras, indicat. Sed liber qui postremus in manuscriptis et in prius editis habetur, hoc titulo : De Trinitate et de Spiritu sancto, *et hisce verbis inchoatur :* His qui Filium Dei creatum esse profitentur, *nobis videtur Athanasii esse . apprime enim convenit cum aliis* πολεμικοῖς *sive stylum species sive argumenta : quare inter germana Athanasii opera tomo primo cusus fuit, ubi de illo fusius.*

—

DE SANCTA TRINITATE

LIBRI XI.

(Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. LXII, col. 237-307, in Vigilio Tapsensi.)

—

IN DISPUTATIONEM S. ATHANASII CONTRA ARIUM ADMONITIO.

Vigilio Tapsensi hoc opus jamdiu vindicavit Georgius Cassander in edit. Colon. anno 1555, et post eum eruditus vir Chiffletius, ex aperto scilicet ipsius Vigilii testimonio, qui in libro v adversus Eutychem, *cap.* 2 *hæc habet :* Et quanquam, *inquit,* de conciliorum diversis sanctionibus, et nominum religiose additis novitatibus, plenissime in eis libris, quos adversus Sabellium, Photinum, et Arium, sub nomine Athanasii tanquam si præsentes cum præsentibus agerent, ubi etiam cognitoris persona videtur inducta, conscripsimus, etc. *Hujusce vero operis duæ sunt nec modicum inter se discrepantes formæ. Prior quæ in prius editis Athanasii comparet, altercationem refert Athanasium inter et Arium solum : posterior priore longe auctior a Chiffletio edita disputationi interserit Sabellium et Photinum; et in fine adjicit sententiam judicis Probi. Ambas illas integras reddere visum fuit. Putat Chiffletius. priorem a Vigilio, tum editam fuisse cum adhuc Vandalorum jugo premeretur, adeoque ejus auctor agnosci nollet; posteriorem vero, cum extra eorum potestatem esset : quippe in qua se et Athanasii personam ementitum esse, et Maribadum ac Palladium Arianos scriptis libris confutasse palam profitetur. Sed palam est hæc conjectando tantum dici. Nec quæ causa sit tantæ inter utramque formam varietatis, satis compertum habetur.*

—

DISPUTATIO ATHANASII CUM ARIO

CORAM PROBO JUDICE.

(Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. LXII, col. 155, in Vigilio Tapsensi.)

—

ALTERCATIO S. ATHANASII

Contra Arium, Sabellium vel Photinum hæreticos.

(Vide ibid., col. 179.)

—

IN SEQUENTES EPISTOLAS MONITUM.

532-597 *En tibi, Lector erudite, sistimus epistolas variorum pontificum ad Athanasium, et vicissim Athanasii ad pontifices, ab otiosis hominibus conscriptas. Duæ priores Græce jamdiu exstant in codicibus Athanasianis, iisque perantiquis, suntque imperiti Græculi opus : nam quæ de Trinitate istic prædicantur,* ἀσύστατα *plerumque sunt, et ab usitatis Athanasio loquendi formulis prorsus aliena. Prior epistola Liberii ad Athanasium, mutila videtur initio, ut indicat codex Seguerianus, qui habet ad marginem,* ζήτει ἀρχήν, *quære initium. Secunda quæ est Athanasii ad Liberium, nullam præfert epistolæ formam, sed est ceu inepta quædam, et admodum implicata fidei expositio. Estque utrumque opusculum, ut ex verbis conjectare licet, ab eodem scriptore exaratum. Nemo autem, ut opinor, vel tantillum peritus, hæc aut Liberio, aut Athanasio adjudicaturus est. Nam præter styli discrepantiam plane conspicuam, non levis est illud momenti, quod in tanta rerum ecclesiasticarum perturbatione, quanta ineunte Liberio pontificatum, in toto Christiano orbe versabatur; nec de temporum conditione, nec de controversiis Catholicos inter et Arianos, quibus Oriens pariter et Occidens eo tempore conflagrabant, ullam faciant mentionem. In his etiam hæc formula usu venit : Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unum esse* ὑποστάσει, *quæ licet Athanasii tempore nondum proscripta esset, a sancto tamen doctore nunquam usurpatur. Eam nihilominus in confesso esse, ac inter veræ fidei clausulas locum habere, statuere videtur qui ementito Liberii et Athanasii nomine has edidit epistolas.*

Reliquas autem epistolas, quæ Latine postea subsequuntur, hæsimus aliquando dubii, an ederemus, necne : quia nimirum, exceptis prioribus duabus, aliæ omnes a Commelinianis et Parisiensibus, quod nullius pretii, ac ne memorandæ quidem videantur, prætermittuntur. Et sane commentis sunt et mendaciis respersæ, exque variis locis consarcinatæ, ut ne umbram quidem γνησιότητος *referant. Verum ne quid in nostra editione lector vel ex spuriis desideraret, visum est eas denuo publicare.*

Ut autem primo conspectu advertet eruditus lector, non sunt isthæc nisi laciniæ, ex Historia Tripartita, *ex multis synodalibus epistolis, et decretis conciliorum, hinc inde excerptæ, et a falsario quodam consarcinatæ, qui ut fucum legentibus faceret, nomina persæpe propria immutavit, annos arbitratu suo, et consules ascripsit. Ad marginem nos undenam laciniæ ejusmodi prodeant, pro facultate significavimus.*

ATHANASII ET QUORUMDAM ROMANORUM PONTIFICUM EPISTOLÆ.

Λιβερίου, ἐπισκόπου Ῥώμης, ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτὸν Ἀθανάσιον, ὅτι τέλειον ἄνθρωπον ἔλαβεν ὁ Θεὸς Λόγος.

A Ἔστιν οὖν ἡμῖν ἡ ὁμολογία, ἐπιπόθητέ μοι Ἀθανάσιε, Λόγος Θεοῦ, Υἱὸς κατὰ φύσιν, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθεὶς, οὐ κτισθεὶς, ἀλλ' ἀεὶ ὢν συνάναρχος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ἀκαταπαύστως τὸ βασίλειον ἔχων εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν τῇ φύσει (28) Θεὸν, ἀμέριστον ἐκ Θεοῦ κατὰ τὰς ἁγίας Γραφάς· τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸν Πατέρα, καὶ τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸν Υἱὸν, καὶ τοῦ εἶναι ἀληθῶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἕκαστον ὄνομα μὴ μεταβαλλόμενον ἐπὶ ἀναθέματι ἐκ τῆς οἰκείας ἐπονομασίας· τοῦ εἶναι τὴν Τριάδα ἀληθῶς Τριάδα ἐν μιᾷ θεότητι, καὶ ἐν μιᾷ δυνάμει, καὶ ἐν μιᾷ οὐσίᾳ, καὶ ἐν μιᾷ ὑποστάσει. B Οὐ γὰρ μερίζεται ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῆς πληρούσης τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἔστιν οὖν, καθὼς προεῖπον, ἡ Τριὰς ἐν μιᾷ ὑποστάσει μὴ μεριζομένη, καὶ τῇ οὐσίᾳ ἓν, καὶ τῇ θεότητι ἓν, καὶ τῇ δυνάμει ἓν, καὶ τῇ βασιλείᾳ ἓν, καὶ τῇ δοξολογίᾳ ἓν, καὶ τῇ εἰκόνι ἓν, καὶ τῷ Πνεύματι ἕν· Πνεῦμα γὰρ οὐ μερίζεται. Ἀνάθεμα οὖν λέγω Σαβελλίου τὸ δόγμα καὶ Ἀρείου, καὶ τὰς προαπηγορευμένας αἱρέσεις, εἰς αἰωνίαν κόλασιν, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Ταύτῃ οὖν τῇ ὁμολογίᾳ, ἀδελφὲ Ἀθανάσιε, τῇ οὔσῃ μόνῃ καὶ ἀληθῶς πίστει

Liberii, episcopi Romæ, epistola ad Athanasium episcopum Alexandriæ. Quod Deus Verbum, perfectum hominem assumpserit.

Hæc igitur est nostra confessio, optatissime Athanasi, Verbum Dei Filius secundum naturam, ex Deo et Patre genitus, non creatus; sed semper sine initio una cum Deo et Patre, et sine fine imperium habens per infinita sæcula. Amen. Item (credimus) Spiritum sanctum vere ex Deo secundum naturam et natura Deum, indivisum a Deo secundum sacras Scripturas; ita ut sit vere Pater, vere Filius, et vere Spiritus sanctus, vetitumque est sub anathematis pœna quodlibet nomen a propria significatione transferre; ita ut Trinitas sit vere Trinitas in una deitate, in una potestate, in una essentia, et in una substantia. Nequaquam enim dividitur Filius, neque Spiritus sanctus a paterna substantia, quæ implet cœlum et terram. Est igitur, uti supra dixi, Trinitas in una substantia : estque substantia unum, deitate unum, potestate unum, regno unum, glorificatione unum, imagine unum, Spiritu unum : Spiritus namque non dividitur. Anathema igitur pronuntio in Sabellii et Arii dogma, necnon in antea proscriptas hæreses, ad sempiternum supplicium, juxta Salvatoris vocem. Si igitur, frater Athanasi, in hac confessione, quæ sola et vera fides est in sancta catholica et apostolica Ecclesia, mecum

(28) Ita Seguerianus. In editis, τῇ φύσει deest.

consentis; coram judice Deo et Christo, quæso, A mihi rescribas, si perinde atque nos in vera fide sentias: ut confidenter et sine discrimine quæ rogas præstare possim. Illud etiam te non ignorare velim, dilecte, nimirum veritatis filios, impassibilem deitatem confiteri, necnon adventum Verbi et Dei in carne; qui perfectum hominem assumpsit sine peccato, natus ex Spiritu sancto et ex Maria Virgine, secundum Evangelia: in Christo Jesu. Amen.

598 *Sancti Patris nostri, Athanasii archiepiscopi Alexandrini, rescriptum ad Liberium, Romæ episcopum. Quod perfectum hominem Deus Verbum assumpserit propter salutem nostram.*

Unus Deus immortalis, qui nec videri, nec tangi B potest. « Spiritus » enim « est Deus [53]. » Ipse nullo loco potest comprehendi, nec ullus est locus a quo absit. Hujus Verbum immortalis est sapientia, incorruptibilis, invisibilis: Filius primogenitus, operum socius, principio carens, sub tactum non cadens, neque principium habens dierum, neque finem vitæ exspectans: « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil [54]. » Ipse est qui hominem efformavit. Hic est qui rationem fabricandæ arcæ monstravit: hic est qui promissionem dedit Abrahæ: hic est qui descendit, ut populum salvum faceret, qui Moysi legem dedit: hic est Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, qui in prophetis locutus est, qui Vetus et Novum Testamentum disposuit, C qui in novissimis diebus carnem sumpsit ex Virgine, mortalem, licet non esset ipse mortalis: infirmam, licet non esset ipse infirmus: morti obnoxiam, licet non esset ipse morti obnoxius: visibilem, licet non esset ipse visibilis. Ipsa suspensa est, non autem ille: ipsa sepulta, non ille: ipsa humanas omnes passiones, ut homo sustinuit, non autem ille. Ille autem est virtus Dei, id est Deus. Qui cum ea quæ in inferno insolubilia erant solvisset, imperiumque diaboli evertisset, ascendit eo unde descenderat, qui corpus suum a morte excitatum, postquam liberasset a morte qua detinebatur, Patri obtulit. In illo Patrem intelligimus. Una enim et ipse res est deitate, virtute, substantia, hypostasi, gloria, Dei appellatione, et in Patre Filium quoque D agnoscimus. Hic est qui postquam assumpsisset carnem, Jesus appellatus est, quatenus erat homo; hoc est, assumpsit hominem in seipso, « in quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter [55]. » Illum credimus nec a Patre, nec a Spiritu sancto separatum: neque tamen dicimus Patrem descendisse, et in homine fuisse. Ita unus Deus Pater

[53] Joan. IV, 24. [54] Joan. I, 3. [55] Coloss. II, 9.

ἐν τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, εἰ ὁμοφρονεῖς μοι, ὡς ἐπὶ κρίσει Θεοῦ καὶ Χριστοῦ γράψον μοι, εἰ οὕτω φρονεῖς καθὰ καὶ ἡμεῖς, καὶ τὰ ἴσα ἐν τῇ ἀληθινῇ πίστει· ἵνα κἀγὼ πεποιθὼς ὦ, ἀδιακρίτως περὶ ὧν ἀξιοῖς κελεύειν μοι· καὶ τοῦτο δέ σε χρὴ εἰδέναι, ἀγαπητὲ, ὅτι οἱ υἱοὶ τῆς ἀληθείας, ἀπαθῆ τὴν θεότητα ὁμολογοῦσι, καὶ τὴν ἔνσαρκον ἐπιδημίαν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ, ὅτι τέλειον ἄνθρωπον ἀνέλαβε χωρὶς ἁμαρτίας, τὸν γεννηθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου (29), καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, κατὰ τὰ Εὐαγγέλια· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν.

Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἀντίγραμμα πρὸς Λιβέριον, ἐπίσκοπον Ῥώμης· ὅτι τέλειον ἄνθρωπον ἀνέλαβεν ὁ Θεὸς Λόγος ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας.

Εἷς Θεὸς ἀθάνατος, ἀόρατος, ἀψηλάφητος· « Πνεῦμα » γὰρ « ὁ Θεὸς, » οὗτος ἀχώριστος (30), μὴ ἔχων τόπον ὅπου οὐκ ἔστιν· ὁ τούτου Λόγος, ἀθάνατος σοφία, ἄφθαρτος, ἀόρατος, Υἱὸς πρωτότοκος, συνεργὸς, ἄναρχος, ἀψηλάφητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχων, μήτε τέλος ζωῆς προσδοκῶν. « Διὰ τούτου ἐγένετο τὰ πάντα, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. » Αὐτὸς ὁ πλάσας τὸν ἄνθρωπον· οὗτος, ὁ τὴν κιβωτὸν δείξας, πῶς ἵνα γένηται· οὗτος ὁ τὴν ἐπαγγελίαν δοὺς τῷ Ἀβραάμ· οὗτος ὁ καταβὰς ἐπὶ τὸ σῶσαι τὸν λαὸν, ὁ Μωσῇ τὸν νόμον δούς· οὗτος ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ Θεὸς Ἰακὼβ, ὁ ἐν προφήταις λαλήσας, ὁ διαθέμενος τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην, ὁ (31) ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν σάρκα ἐκ Παρθένου λαβὼν, θνητὴν, οὐκ αὐτὸς ὢν θνητός· ἀσθενῆ, οὐκ αὐτὸς ἀσθενής· ὀφειλομένην θανάτῳ, οὐκ αὐτὸς ὀφειλόμενος· ὁρατὴν, οὐκ αὐτὸς ὁρατός· αὕτη ἐκρεμάσθη, οὐκ αὐτός· αὕτη ἐτάφη, οὐκ αὐτός· αὕτη πάντα τὰ ἀνθρώπινα πάθη ὡς ἄνθρωπος ὑπέμεινεν, οὐκ αὐτός· ἐκεῖνος δὲ δύναμις Θεοῦ, τουτέστι Θεός. Ὁ τὰ ἄλυτα τοῦ ᾅδου λύσας, καὶ τὸ κράτος τοῦ διαβόλου καταργήσας, ἀνέβη ὅθεν καὶ κατέβη· ἐγείρας ἐκεῖνο τὸ ταφὲν, προσήνεγκε τῷ Πατρὶ, ἐλευθερώσας οὗ ἐκρατεῖτο θανάτου· ἐν τούτῳ τὸν Πατέρα νοοῦμεν, ἓν γὰρ καὶ τοῦτο τῇ θεότητι, τῇ δυνάμει, τῇ οὐσίᾳ, τῇ ὑποστάσει, τῇ δόξῃ, τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἐν τῷ Πατρί. Οὗτος ὁ μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν σάρκα Ἰησοῦς κληθεὶς, καθότι καὶ ἄνθρωπος· τουτέστιν, ἀνέλαβεν ἄνθρωπον ἐν ἑαυτῷ, « ἐν ᾧ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος οἰκεῖ σωματικῶς. » Τοῦτον ἔχομεν οὐ διακεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐδὲ τὸν Πατέρα λέγοντες καταβεβηκέναι, καὶ ἐν ἀνθρώπῳ γενέσθαι. Οὕτως εἷς Θεὸς Πατὴρ παντοκράτωρ παρ' ἡμῖν πιστεύεται, καὶ διὰ τοῦτο ἡ πίστις ἡμῶν ἐστιν, εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ταῦτα δὲ ἐξ ἑνότητος μιᾶς, δυνάμεως μιᾶς, ὑποστάσεως μιᾶς, οὐ-

(29) Ita Seguerianus. Editi, vero male, ἐκ Πατρός.
(30) Forte ἀχώρητος.

(31) Seguerianus, ἐπ' ἐσχάτου. Editi, ἐπ' ἐσχάτων.

σίας μιᾶς, δοξολογίας μιᾶς, κυριότητος μιᾶς, βασιλείας μιᾶς· εἰκόνος τῆς Τριάδος ὁμοούσιον· « Δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· » οὕτω καὶ σαρκὸς ἀνάστασιν πιστεύομεν, τουτέστι, τοῦ σώματος ἡμῶν κατὰ τὰς ἁγίας Γραφὰς, τοῦ φθαρτοῦ καὶ θνητοῦ αὐτοῦ μεταβαλλομένου εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἀμήν.

A omnipotens a nobis creditur : ideoque fides nostra est, in unum Deum Patrem omnipotentem, et in Filium ejus Dominum nostrum Jesum Christum, et in Spiritum sanctum. Hæc autem ex unitate una, virtute una, substantia una, glorificatione una, dominatione una, regno uno, imaginis Trinitatis consubstantiale : « Per quem omnia facta sunt [56]. » Ita et carnis resurrectionem credimus, hoc est, corporis nostri, secundum sacras Scripturas, commutato eo quod corruptibile et mortale erat, in incorruptibilitatem et immortalitatem, per Deum. Amen.

Incipit Athanasii epistola, et Ægyptiorum pontificum, ad Marcum Papam pro exemplaribus Nicæni concilii, quia Ariani eorum exemplaria incenderant.

Domino sancto, et apostolici culminis venerando, Marco, sanctæ Romanæ et apostolicæ sedis, atque universalis Ecclesiæ papæ, Athanasius et universi Ægyptiorum episcopi.

Ad vos pervenisse non dubitamus, quanta et qualia ab hæreticis, et maxime ab Arianis, quotidie patimur. Quoniam in tantum ab eis persequimur, ut etiam vivere jam nos tædeat : nam instanti tempore, subito et insperate in nos irruentes, nosque juxta præceptum Domini, qui ait : *Si vos persecuti fuerint in unam civitatem, fugite in aliam* [57]; fugiendo propter cladem populi eos declinantes, nos comprehendere non valuerunt, sed omnia nostra depopulati sunt. In tantum etiam nostra vastaverunt, ut nec libros, nec vestimenta ecclesiastica, aliaque ornamenta, nec reliqua utensilia nobis dimiserint. Libros **599** vero nostros usque ad minimum incendentes, nec iota unum relinquentes, propter veritatis fidem, Nicænam synodum, qua clerus et populus imbuebatur, et maxime jam imbuti erant, in contumeliam nostram et omnium Christianorum, incenderunt. Quapropter precamur, Pater beatissime, quia non dubitamus apud vos plenaria esse Nicæni concilii exemplaria, ut illa nobis, quæ sanctæ recordationis prædecessoris vestri Sylvestri fuerunt, sub tuta mittatis stipulatione. Nam quando prædictæ synodo cum pontifice nostro, id est, Alexandrinæ magnæ civitatis episcopo, in diaconatus interfuimus officio, sub nostræ præsentiæ testimonio, per beatos viros, Victorem [Vitonem] et Vincentium presbyteros, apostolicæ sedis apocrisiarios, missa sunt prædicto papæ Sylvestro cum astipulatione subnexa capitulorum septuaginta. Sane præsentibus nobis, octoginta capitula in memorata tractata sunt synodo semel, et quadraginta a Græcis Græca dicta lingua, et quadraginta a Latinis, similiter dicta Latina lingua. Sed visum est trecentis decem et octo Patribus, sancto Spiritu repletis, in prædicto concilio congregatis, et maxime jam dicto Alexandro, et apostolicæ sedis apocrisiariis, ut decem capitula adunarentur aliis, atque congruis in locis insererentur, et ad formam septuaginta discipulorum, vel totius orbis terræ linguarum septuaginta, tanti et tam excellentis concilii fierent capitula, quæ omnem Christianorum informarent orbem, et omnes sub sacerdotali B nomine, et Christiano degentes, una fides, et una sacerdotalis regeret norma (32), nec quisque a suo dissideret capite. Nunc ergo, quia, ut prædictum est, inimici sanctæ Dei Ecclesiæ, et maxime Ariani, a quibus quotidie expugnamur et opprimimur, præfata septuaginta Nicæni concilii capitula quæ de præfata synodo jam facta, jubente Domino meo Alexandro, omnium episcoporum decreto attuli, quæ etiam coram omnibus recitavi atque transcripsi, sunt igne combusta ; optamus ut a vestræ sanctæ sedis Ecclesiæ auctoritate, quæ est mater et caput omnium Ecclesiarum, ea ad correctionem et recreationem fidelium orthodoxorum percipere per præsentes legatos mereamur, quatenus vestra fulti auctoritate, vestrisque precibus roborati, illæsi C a memoratis æmulis sanctæ Dei Ecclesiæ et nostris, evadere, nobisque commissos eruere valeamus (33). Vere novimus apostolatus vestri cor gratia sancti Spiritus in tantum esse accensum, ut omnibus oppressis succurratis : quanto magis nobis, qui licet exigui ordinis, tamen vestri sumus, vobisque obedientes cum omnibus nobis commissis, et sumus, et esse semper volumus. Ideo decet, et oportet vos nobis hæc quæ rogamus, et alia quæ necessaria juxta sapientiam quam vobis præstitit Altissimus, esse cognoveritis, absque tarditate præstare, ut tantæ miseriæ squalores a fidelium mentibus detergantur, et quasi vulnus corpori infixum, auditu tantæ miseriæ obserato, salutari curetur antidoto, ut divino freti juvamine, vestraque au- D ctoritate atque auxilio roborati, adversantium tergiversationes evadere valeamus, atque inconfuso vultu, non fraude cujusquam perculsi, assistere æterno judici mereamur, et vocem audire inquientem : *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam. Intra in gaudium Domini tui* [58].

Et subscriptio : Orantem pro nobis sanctum apostolatum vestrum longævis Dominus conservet temporibus.

[56] Joan. I, 3. [57] Matth. X, 23. [58] Matth. XXV, 21 23.

(32) S. Leo, ep 84.

(33) Concil. Romanum anno 721.

Rescriptum Marci papæ, de missione capitulorum Nicæni concilii Athanasio, et omnibus Ægyptiorum episcopis.

Dominis venerabilibus fratribus, Athanasio et universis Ægyptiorum episcopis, Marcus sanctæ Romanæ, apostolicæque Sedis et universalis Ecclesiæ episcopus.

Doleo, fratres, et nimium contristor super afflictione vestra, sed oppido consolor, quod vento agitata non estis arundo, sed recti in fide, inter omnes procellarum et turbinum afflictiones, inter omnes colluctationes, incessanter perduratis. Lectis ergo fraternitatis vestræ litteris, vigorem constantiæ vestræ, quam olim noveramus, agnovimus. Congratulantes vobis, quod ad custodiendum gregem, pastoralem curam vigilantes insequimini. Ne lupi, qui sub specie ovium subintrarunt, bestiali sævitia simplices quasque dilacerent. Qui non ad hoc subintrarunt, ut aliqua correctione proficiant, sed ut ea, quæ sunt sana, corrumpant. Quapropter moneo et hortor dilectionem vestram, ut bonum quod cœpistis, adminiculante divina gratia, usque in finem perducere satagatis, veritatis voce manente: *Beatus qui perseveraverit in finem* [58*]. Unde enim beata perseverantia, nisi de virtute patientiæ? Nam juxta Apostolum: *Omnes qui voluerint pie vivere in Christo, persecutionem patientur* [59]. Quæ non in eo tantum computanda est, quod contra Christianam pietatem, aut ferro, aut ignibus agitur, aut quibuscunque suppliciis, cum persecutionum sævitiam suppleant, sed dissimilitudines morum, et contumaciæ inobedientium, et malignarum tela linguarum, quibus conflictationibus et communia semper membra pulsantur, ut nulla piorum portio conflictatione sit libera, ut nec periculis, nec otio careant, nec labore. Nam hæc, et omnia incrementa probabilium studiorum, et in eis usque in finem perseverantium, atque bonæ voluntatis incrementa, ad Christi gratiam semper sunt referenda, ut in omnibus quæ agimus, Deus omni perfecte laudetur tempore. De capitulorum namque veritate et numero Nicæni concilii, quibus vos interfuisse, litteris vestræ fraternitatis significastis, a nostris, qui una vobiscum interfuerunt, diligentioribus requisivimus collocutionibus. Qui ita, ut vestræ testatæ sunt litteræ, omnem nobis ordinem exposuerunt, et vestram epistolam per omnia veram esse testati sunt, non ut aliquid sinistrum vestra ex parte arbitremur, sed nos et vos, illosque absque ulla in posterum titubatione unum sentire optaremus, et sancta Romana Ecclesia, quæ semper immaculata mansit, et Domino providente, et beato apostolo Petro opem ferente, in futuro manebit, sine ulla hæreticorum insultatione, firma et immobilis omni tempore persistet. His itaque peractis, diligenter requirentes, in sancto nostræ et apostolicæ sedis A scrinio, eadem quæ sanctæ recordationis prædecessori meo Sylvestro sunt directa, septuaginta, sicut significastis, capitula invenimus. Ipsa autem vobis, propter auctoritatem et subscriptionem tantorum Patrum, et ejus magni concilii, minime misimus, sed per eadem, coramque apocrisiariis vestris, alia similia, eumdem numerum, eademque verba, et ipsam subscriptionem continentia, vobis rescribere, et sub **600** certa stipulatione et confirmatione mittere curavimus. Et quis est qui fratribus talia negare audeat? Nam non neganda nobis hæc sancti Spiritus dona Dominus docuit, sed fideliter exercenda, et fratribus contradenda, et docenda distribuit (34). Hæc apostolorum viva traditio, hæc est vera charitas, quæ prædicanda est, B et præcipue diligenda ac fovenda, atque fiducialiter ab omnibus tenenda: hæc sancta et apostolica mater omnium Ecclesiarum, Christi Ecclesia, quæ per omnipotentis Dei gratiam a tramite apostolicæ traditionis nunquam errasse probatur, nec hæreticorum novitatibus depravanda succubuit; sed ut in exordio normam fidei Christianæ percepit ab auctoribus suis apostolorum Christi principibus, illibata fine tenus manet, secundum ipsius Domini Salvatoris divinam pollicitationem, qui suorum discipulorum principi in suis fatus est Evangeliis: *Petre, inquiens, ecce Satan expetivit ut cribraret vos, sicut qui cribrat triticum: ego autem pro te rogavi, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando* C *conversus confirma fratres tuos* [60]. Consideret itaque vestra excellens prudentia, quam bonum sit persistere in dispensatione vobis credita, et in fide recta, atque hæreticis et æmulis Christi repugnare, et nunquam a veritatis tramite declinare. Quoniam Dominus et Salvator omnium, cujus fides est, qui pro nobis mori non dubitavit, et proprio nos suo sanguine redemit, qui fidem beati Petri non defecturam promisit, et confirmare eum fratres suos admonuit. Quod apostolicos pontifices meæ exiguitatis prædecessores confidenter fecisse, semper cunctis est cognitum. Quorum et pusillitas mea, licet impar sit et infima, pro suscepta tamen divina dignatione, ministerio pedisequa cupit exsistere. Væ enim erit nobis, qui hujus ministerii onus D susceptum habemus, si veritatem Salvatoris nostri Jesu Christi, quam apostoli prædicaverunt, prædicare neglexerimus. Væ etiam erit nobis, si silentio veritatem oppresserimus, qui erogare nummulariis jubemur, id est, Christianos populos imbuere, et docere. Quid in ipsius Christi futuro dicturi sumus examine, si sermonis ejus veritatem confundimur prædicare? Quid erit de nobis, cum de commissis nobis animabus, et de officio susce-

[58*] Matth. xxiv, 13. [59] II Tim. iii, 12. [60] Luc. xxii, 31, 32.

(34) Agatho ad Const. Augustum, act. 4 concilii vi gen.

pto, rationem justus judex Christus Deus districtam egerit? Ideo, fratres, hortor dilectionem vestram, obtestor, et moneo, ut qua debetis sollicitudine, vigiletis ad investigandos hæreticos, et inimicos sanctæ Dei Ecclesiæ, et a sanis mentibus ne pestis hæc latius divulgetur, severitate qua potestis, pro viribus exstirpetis. Quantum enim habebit a Deo dignæ remunerationis præmium, A qui diligentius quod ad salutem commissæ sibi plebis prosit, fuerit exsecutus; ita ante tribunal Domini de reatu negligentiæ se non poterit excusare, quicunque plebem suam contra sacrilegæ persuasionis auctores noluerit custodire. Data VIII Kal. Novembris, Nepotiano et Secundo, viris clarissimis, consulibus.

Epistola increpatoria Julii papæ ad Orientales episcopos, pro causis Athanasii, et excessibus contra Romanam Ecclesiam.

Venerabilibus fratribus universis Orientalibus episcopis, Julius.

Decuerat vos, fratres, alios ecclesiasticis instruere disciplinis, et non talibus arguere machinamentis, dicente Domino: *Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis* [61], et reliqua. De qua re apostolus Paulus nos instruit, dicens: *Fratres, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris* [62], et reliqua. Et alibi Petrus apostolus ait: *Omnes unanimes in oratione estote, compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, vel maledictum pro maledicto, sed econtrario benedicentes, quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis. Qui enim vult vitam diligere, et videre dies bonos, coerceat linguam suam a malo, et labia sua ne loquantur dolum. Declinet a malo, et faciat bonum, inquirat pacem, et persequatur eam, quia oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Vultus autem Domini, super facientes mala* [63]. Quid pejus est, fratres, quam quod sacerdotes Domini, qui ab omni mala coinquinatione, et a nocumento omnium Christianorum alieni debent exsistere, quanto magis a fratrum et coepiscoporum insidiis, quos tueri et sublevare debent, quos fovere et diligere summopere oportet, persequuntur eos, ejicere et communi re privare decertant? Nec recordamini Sapientiam, quæ ait: *Perversæ enim cogitationes separant homines a Deo* [64], quanto magis opera iniqua? Quid enim nequius est, quam ut illos, de quibus Dominus ait: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei* [65], quisquam evertere, persequi, destruere nitatur? Probata autem virtus portat, protegit, et consolatur oppressos, et docet insipientes. *Est enim testis humani cordis, scrutatorque verus singularum conscientiarum, et linguarum singularum auditor, quoniam spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc quod continet omnia scientiam habet vocis* [66]. Et alias idem ipse ait: *Deus charitas est. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum. In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris. Charissimi, si Deus dilexit nos, et nos debemus invicem diligere. Deum nemo vidit unquam. Si diligamus invicem, Deus in nobis manet, et charitas ejus in nobis perfecta est.* B *In hoc intelligimus, quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis. Et nos vidimus, et testificamur, quoniam Pater misit Filium suum Salvatorem mundi. Quisquis confessus, quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet, et ipse in Deo. Et nos cognovimus, et credidimus charitati, quam habet Deus in nobis. Deus charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo. In hoc perfecta est charitas nobiscum, ut fiduciam habeamus in die judicii, quia sicut ille est, et nos sumus in hoc mundo. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem, quoniam timor pœnam habet. Qui autem timet, non est perfectus in charitate. Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus* C *prior dilexit nos. Si quis dixerit, quoniam diligo Deum, et fratrem oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum, quem videt, quomodo Deum, quem non videt, potest diligere? Et hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum* [67]. Nam ipsa Sapientia ait: *Lingua sapientium ornat scientiam,* **601** *os fatuorum ebullit stultitiam. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. Lingua placabilis, lignum vitæ: quæ autem immoderata est, conteret spiritum. Domus justi, plurima fortitudo, et in fructibus impii conturbatio. Labia sapientium disseminabunt sapientiam, cor stultorum dissimile erit. Victimæ impiorum abominabiles sunt Domino, vota justorum placabilia. Qui sequitur justitiam, diligitur a Domino* [68]. D Item alibi: *Labia justi considerant placida, os impiorum perversa. Simplicitas justorum diriget eos, et supplantatio perversorum vastabit illos. Justitia rectorum liberabit eos, et in insidiis suis capientur iniqui. Justus de angustia liberabitur, et tradetur impius pro eo. Simulator ore decipit amicum suum, justi autem liberabuntur scientia. In bonis justorum exaltabitur civitas, et in perditione impiorum erit laudatio. In benedictione justorum exaltabitur civitas, et in ore impiorum subvertetur* [69]. Nec consideratis, qui fratres persequi non cessatis, qualia Job patientissimus inter cætera exorsus, loquitur: *Auris audiens bea-*

[61] Luc. III, 14. [62] Galat. VI, 1. [63] I Petr. III, 8-12. [64] Sap. I, 3. [65] Zach. II, 8. [66] Sap. I, 6, 7. [67] I Joan. IV, 9-21. [68] Prov. XV, 2-9. [69] Prov. X, 32; XI, 3-11.

tificabat me, et oculus videns testimonium reddebat mihi, eo quod liberassem pauperem vociferantem, et pupillum, cui non esset adjutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum; justitia indutus sum, et vestivit me sicut vestimento et diademate, judicio meo. Oculus fui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum, et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et de dentibus illius conferebam prædam [70]. Et paulo post : *Si negavi*, inquit, *quod volebant, pauperibus, et oculos viduæ exspectare feci. Si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea, quia ab infantia mea crevit mecum miseratio, et de utero matris meæ egressa est mecum* [71]. Nam, si quis hæc recto omnia consideraverit oculo, nequaquam fratres nocere, sed liberare festinabit. Quia nihil deterius est, quam cives civibus invidere, et fratres fratribus insidiari, aut calumnias facere. Talibus enim suffragari volentes insidiis sancti, synodum congregaverunt generalem in Nicæa, vitam corrigere hominum cupientes in Ecclesia commorantium. Licet dudum instituta sanctorum Patrum multa essent conscripta, posuerunt leges, quos sacros canones appellamus, quibus multa pernecessaria ad statum Ecclesiæ sanctæ Dei, et supplementum columnarum ejus, id est, episcoporum, qui eam propriis humeris gestant, ut qui talia tentaverint, aut eis nocere præsumpserint, si quidem clerici fuerint, e proprio gradu decident. Si vero monachi aut laici fuerint, anathematizantur. Quibus armati exemplis, oportere arbitrati sumus ab omnipotente Deo inspirati, ut hanc accensam discordiæ flammam exstinguere debeamus, apostolica auctoritate, et non concedere eam ulterius animas depasci humanas. Quapropter una cum omnibus apostolicæ subjectis Regulæ sancimus, ne quisquam deinceps Christianorum talia perpetrare, aut episcopis talia asserere nocumenta, temere præsumat, cum Doctor gentium id ipsum prohibeat, dicens : *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem* [72], et reliqua. Bonum est namque procul dubio, et omnibus timentibus Deum desiderabile, cohibere dissensiones et altercationes, fratribus subvenire, et invicem non invidere, sed adjuvare. Audiatur, inquit, jam dicta in Nicæa civitate synodus, cui et ego ipse conscientiæ meæ cultum decenter exhibui, nihil aliud volens, quam concordiam omnibus fabricare, et præ cunctis arguere, et removere hanc insidiantium altercationem. Quas prævidentes sancti Patres insidias et altercationes, unanimiter in prædicta Nicæna statuerunt synodo, ut nullus episcopus, nisi in legitima synodo, et suo tempore apostolica auctoritate convocata, super quibusdam criminationibus pulsatus audiatur, id est, judicetur, vel damnetur. Sin aliter præsumptum a quibusdam fuerit, in vanum deducatur quod egerint, nec inter ecclesiastica ullo modo reputabuntur.

1. Ipsi vero primæ sedis Ecclesiæ, convocandarum generalium synodorum jura et judicia episcoporum, singulari privilegio evangelicis, et apostolicis, atque canonicis concessa sunt institutis, quæ semper (35) majores causæ ad sedem Apostolicam multis auctoritatibus referri præceptæ sunt. Nec ullo modo potest major a minore judicari. Ipsa namque omnibus major et prælata est Ecclesiis. Quæ non solummodo canonum, et sanctorum Patrum decretis, sed Domini Salvatoris nostri voce, singularem obtinuit principatum. *Tu es* (inquiens) *Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* [73], et reliqua. *Et quæcunque ligaveris super terram, et solveris, erunt ligata et soluta in cœlo, et in terra* [74].

2. Porro dudum a sanctis apostolis, successoribusque eorum, in præfatis antiquis statutis decretum fuerat (36), quæ hactenus sancta et universalis apostolica tenet Ecclesia, non oportere præter sententiam Romani pontificis concilia celebrari, nec episcopum damnari, quoniam sanctam Romanam Ecclesiam primatem omnium Ecclesiarum esse voluerunt. Et sicut beatus Petrus apostolus primus fuit omnium apostolorum, ita et hæc Ecclesia suo nomine consecrata Domino instituente, prima et caput sit cæterarum : et ad eam, quasi ad matrem atque apicem, omnes majores Ecclesiæ causæ, et judicia episcoporum recurrant, ejusque juxta terminum sumant sententiam. Nec extra Romanum quidquam ex his debere decerni pontificem, quatenus non ita proterve, et pro libitu cuiquam suo proprio arbitrio quibusque metropolitanis sicut agere solebat, liceat inconsulto Romano pontifice, aut majores Ecclesiæ causas deturbare, aut episcopos damnare ; sed communi sanctæ Romanæ sedis episcopi consilio, et concordi actione, quæque sunt Christi zelo agenda, disponant unanimiter, recteque sentiant, et ea quæ senserint, non nobis sibimet discrepando, sed Deo placita perficiant.

3. Est etiam in jam fata Nicæna synodo concorditer statutum, ut accusatores et accusationes, quas sæculi leges non admittunt, a sacerdotali funditus avertantur nocumento. *Ecce*, inquit Propheta, *quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum* [75]. Illi vero non in unum habitant, qui a fratrum se solatio subtrahunt, aut fratribus insidias præparant. Non aliter, fratres, vos patiamini peccato gravari, quia quod necesse est, nos dicere veremur, id est, ne cujus religio dissipatur, indignatio provocetur. Præ oculis habete, et tota mentis acie reverenter aspicite, beati Petri gloriam, et cum ipso commu-

[70] Job XXIX, 11-17. [71] Job XXXI, 16-18. [72] I Tim. V, 1. [73] Matth. XVI, 18. [74] ibid. 19. [75] Psal. CXXX, 1.

(35) Innocent. ep. 2.

(36) In decretali epistola Eleutherii papæ.

nes omnium apostolorum coronas, cunctorumque martyrum palmas, qui pro fratrum non destructione, sed confirmatione et veritate in Christo passi sunt.

4. Nos ergo, qui Domini discipuli, et dici, et esse volumus, portare crucem Christi, et compati fratri debemus, et non persequi. Subtrahite, rogamus, actus cogitationesque a talibus nocumentis, si non vultis ipsam suscipere in vos ultionem, quoniam talionem meretur, qui fratri foveam præparat. Et vos scitote deinceps hunc (37) typhum non esse passuros, ut ea, quæ ad hanc specialiter sanctam pertinent sedem, sicut judicia episcoporum, et majores causas, ut paulo superius prælibatum est, vos patiamini nobis inconsultis invadere absque vestri status periculo. Sed si quis ab hodierna die, et deinceps **602** episcopum præter hujus sanctæ sedis sententiam damnare, aut propria pellere sede præsumpserit, sciat se irrecuperabiliter esse damnatum, et proprio carere perpetim honore. Eosque qui absque hujus sedis sunt ejecti sententia, vel damnati sine hujus sanctæ sedis auctoritate, scitote pristinam recipere communionem, et in propriis restitui sedibus. Quoniam et prius a tempore scilicet apostolorum hæc huic sanctæ sedi concessa sunt. Et postea in memorata Nicæna synodo, propter pravorum hominum infestationes, atque hæreticorum persecutiones, et insidiantium molimina fratrum, sunt concorditer ab omnibus corroborata, ut magis singuli provideant, ne talia audeant perpetrare; et caveant, si non propter Dominum et amorem fratrum, tamen propter opprobrium hominum ruborem suum, atque canonicam ultionem, saltem hæc timore et verecundia compressa silentio comprimantur, amputato scilicet totius (38) usurpationis excessu. Quia nullus debet præsumere quæ sibi non videntur esse concessa. Quam culpam potuissetis nullo modo incidere, si unde consecrationem honoris accipitis, inde legem totius observantiæ sumeretis. Et beati Petri apostoli sedes, quæ vobis sacerdotalis mater est dignitatis, esset ecclesiasticæ magistra rationis. Unde, sicut nos multum ea quæ vobis pie recteque sunt acta, lætificant, ita nimium ea quæ sunt perperam gesta, contristant. Quoniam necesse est, post multarum talium experimenta causarum, hæc in posterum sollicitius prospici, et diligentius præcaveri, quatenus ea quæ sunt ab apostolis eorumque successoribus statuta, nulla desidia negligantur, nulla dissensione violentur, nulla concertatione turbentur. *Nam, sicut in uno corpore membra multa habemus, omnia autem membra non eumdem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo. Singuli autem, alter alterius membra* [76]. Contextio totius corporis, unam sanitatem, unam pulchritudinem facit. Et hæc quidem contextio totius corporis unanimitatem requirit, sed præcipue exigit concordiam sacerdotum. Quibus etsi dignitas communis non est, tamen ordo generalis est. Quoniam et inter beatissimos apostolos, in similitudine honoris fuit quædam discretio potestatis, et cum omnium par esset electio, uni tamen datum ut cæteris præeminerel. De qua forma episcoporum, quædam exorta est distinctio, et magna ordinatione provisum est, ne omnes sibi omnia vindicarent, sed essent in singulis provinciis singuli. Quorum inter fratres haberetur prima sententia, et rursum quidam in majoribus urbibus constituti, sollicitudinem ejus susciperent ampliorem, per quos ad unam beati Petri sedem, universalis Ecclesiæ cura confluerct, et nihil usquam a suo capite dissideret. Qui ergo scit se quibusdam præpositum, non moleste ferat aliquem sibi esse prælatum, sed obedientiam, quam exigit, etiam ipse rependat. *Nolite itaque errare, fratres mei dilectissimi; doctrinis variis et extraneis nolite abduci* [77], at instituta apostolorum et apostolicorum virorum, canonesque habentes, his fruamini, his circumdemini, his delectemini, his armemini, ut his freti, circumdati, delectati, armati, contra cuncta inimicorum jacula resistere valeatis. Satis enim indignum est quemquam vel pontificum, vel ordinum subsequentium hanc regulam refutare, quam beati Petri fidem valeat et sequi et docere. Multum enim convenit ut totum corpus Ecclesiæ in hac sibimet observatione concordet, quæ inde auctoritatem habet, ubi Dominus Ecclesiæ totius posuit principatum, dicente Scriptura: *Ordinavit in me charitatem* [78]. Et item: *Omnia cum ordine fiant* [79]. Iterumque Psalmista prædicante: *Circumdate Sion et complectimini eam, narrate in turribus ejus. Ponite corda vestra in virtute ejus, ut enarretis in progenies alteras: quoniam hic est Dominus Deus noster in æternum, et ipse reget nos in sæcula* [80]. Officii enim nostri consideratione, non est nobis dissimulare, non est tacere liberum, quibus major cunctis Christianæ religionis zelus incumbit, ne per taciturnitatem, aut favere, aut consentire videamur fratrum nocumentis. Datum Kalendis Octobris, Feliciano et Maximiano, viris clarissimis, consulibus.

[76] Rom. XII, 4, 5. [77] Hebr. XIII, 9. [78] Cant. II, 4. [79] I Cor. XIV, 40. [80] Psal. XLVII, 13-15.

(37) Africani PP. in ep. ad Bonifacium.

(38) S. Leo, ep. 84.

Epistola Orientalium ad Julium papam causantium quod in communionem receperit Athanasium, et cæteros quos ipsi damnaverant.

Domino beatissimo, et honorabili Patri Julio, A apostolicæ sedis venerabili episcopo, Eusebius, Theogonius, (39) Theodorus, et Berinthus, una cum reliquis fratribus et coepiscopis nostris in Antiochia congregatis.

(40) Licet circa omnes Ecclesiam Romanam sciamus esse munificam, et apostolicam habere curam, et matrem semper exsistere pietatis, quanquam ab Oriente ad eam prædicatores pietatis advenerunt, tamen optaremus vos nobiscum concordare, et quos a communione suspendimus, a vobis esse suspensos. Et quos in ordine confirmamus episcoporum, a vobis esse firmandos, nec nos secundo loco habendos cum iis qui ex his partibus ad vos usque dogmatizantes apostoli pervenerint. Nec enim nos vobis reluctati sumus, quam- B vis hoc agere potuissemus, quando Novatianus a Romana pulsus est Ecclesia. Quoniam, uti juxta vulgarem consuetudinem loquamur, *inimicitias quærit omnis qui vult recedere ab amico* [81]. Nec crimine carere potest, qui alterius excommunicatum absque ejus licentia, a quo communione est privatus, in communionem susceperit, canonibus semel jubentibus, excommunicatus ab aliis, ab aliis non suscipiatur, viventibus illis, a quibus communione privatus esse dignoscitur. Nec solum in his nobis contumeliam irrogatis, sed etiam in his quædam consilia nostra dissolvitis, neque ea recte definitis esse. Sunt namque a nobis, et maxime a totius Orientis episcopis damnati, Athanasius Alexandrinus, Paulus Constantinopolitanus, Marcel- C lus Anciræ, Asclepius Gazæ, Lucianusque [Lucius] Adrianopolites, pro certis criminibus, quibus adversarii sunt apud nos inscripti, quæ per præsentes hujus epistolæ latores omnia sub certa relatione vestræ innotescere non omittimus sanctitati. Quibus agnitis, si nostris placitis magis quam eorum machinationibus assentire, et ordinatos episcopos in damnatorum loco firmare eligitis, pacem vobiscum, et communionem habere volumus. Si vero aliter egeritis, et eis amplius quam nobis consentire **603** judicaveritis, contraria celebrabimus, et vobiscum deinceps nec congregari, nec vobis obedire, nec vobis vestrisque favere volumus, sed per nos quidquid melius elegerimus agere conabi- D mur. Nam nullus est in hac parte terrarum ætatem habens, qui ignoret prædictorum volumina seductorum. Propter eos enim multa sunt mala peracta, multa concilia diversis et asperis temporibus celebrata, multæ seductiones, multæ machinationes, multa nobis opprobria illata, et alia multa, quæ enumerare perlongum est. Nam, si his consentire eligitis, tunc liquet, quod nos perdere vultis, et non ut pater filios fovere. Dicunt enim et affirmant, tam cives istorum, quam consacerdotes eorum, hos fovere vos velle, homicidas, sacrorum templorum eversores, virginum stupratores, sacrorum librorum incensores, sacrorumque vasorum, et cæterorum sacrorum ministeriorum fraudatores, officiorum neglectores, imperatorum infidos, gentis et patriæ proditores, et inter sacerdotes maximam generantes discordiam, eo quod substantialitatis vocem, quæ scripta non invenitur in fidei doctrina, posuerunt. Quid plura enumerare necesse est, cum propter eos nobis, et cunctis regionis hujus habitatoribus scientibus, tanta cædes hominum sit perpetrata, ut amplius quam mille homines sint prostrati? Talibus autem favere, quid aliud est, quam sceleribus eorum consentire? Cum sacra Scriptura hæc prohibeat, dicens : *Non solum qui faciunt culpabiles exsistunt, sed etiam qui consentiunt facientibus* [82]. Talibus enim vos obsistere totis viribus optimum, ne involvamini peccatis eorum, ne excommunicationem eorum suscipiatis. Tales enim a vobis procul abjicite, ne propter animositatem populi, sacrilega dissensione dispereant, itaque optimum vos improbis probe resistere. Quapropter si neglexeritis deturbare perversos, liquet quod eorum protegatis errorem. Nec vero caret scrupulo societatis occultæ, qui manifeste facinoribus desinit obviare. Decet enim vos ad arguendam protervíam eorum, linguam vestram exacuere, et velut venenosos a vobis repellere, ne eorum veneno vos, vestrique in aliquo sauciemini. Sufficiant hæ vobis querimoniæ contra eos delatæ, quoniam derelinquet nos tempus, secundum quod ait Apostolus, si voluerimus omnium obloquentium oblatas contra eos producere querelas, maxime cum hæc nobis sufficiant, quæ superius dicta sunt. Nec nobis necesse iterum eorum divulgare mala, cum ipsa per se prodeant, et maxime omnes orientales testes super eorum malis exsistant. *In ore enim*, juxta quod scriptum est, *duorum vel trium testium stabit omne verbum* [83]. Quanto magis in multitudine tantorum sacerdotum, populorum, abbatum, vel monachorum, et scripto et voce contra horum pravitatem quotidie acclamantium? Nos vero diu exspectavimus eos, per multam patientiam, ut facerent uvas, sed illi e contrario fecerunt labruscas. Vos ergo non optimum de cætero negligere, et differre tales, ne (quod absit!) memorata crimina eorum subimitemini irrationabiliter episcopos ponentes. Ipsi enim, nisi cito corrigentur, juxta quod beatus Apostolus protestatur, *Secundum duritiam*

[81] Prov. XVIII, 1. [82] Rom. I, 32. [83] Matth. XVIII, 16.

(39) Theodorus Perinthius.

(40) Hæc ex *Historia tripartita*.

eorum, et cor impœnitens thesaurizant sibi iram in A *die iræ, et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus* [84]. Qui corrigendi sunt, per temporalem delectationem, et per mendacia, atque figmenta sua, vobis eis assensum præbentibus, æterna perdent præmia, quæ per veram pœnitentiam consequi possunt. Nec hæc quæ prædicta sunt solummodo Athanasio et sequacibus ejus irrogamus, sed etiam, quod contra regulam egerit, quam nos decreveramus. Quia non decreto communis concilii episcoporum recepit sacerdotium, sed sibimet arrogando, Ecclesiam fuit ingressus, et in sede resedit, cum dudum decretum fuisset nullum a pauciore numero restitui debere, quem depositum fuisse constaret. Deinde, quoniam ejus adventu sit turba commota, plurimique seditione sint mortui, et non solum hæc per eum et propter eum sint peracta, sed etiam quidem a jam dicto Athanasio cæsi, judicibus dicuntur esse contraditi. Hæc, et alia innumerabilia sunt ab eo suisque sequacibus impudenter perpetrata, quos excommunicatos, communioni, ut audivimus, contra regulam in contumeliam omnium Orientalium sociastis. Præfato itaque debitæ salutationis officio propter beati Petri honorem, impense postulamus, ut deinceps ad vestras hinc venientes aures non tam facile admittatis. Neque a nobis excommunicatos ultra velitis excipere, ne canonum transgressores inveniamini, sed magis salva fraterna charitate, erratum hoc in posterum minime patiamini. Et subscriptio : Orantem pro nobis apostolatum vestrum Dominus ævo custodiat longiore, beatis- B sime Pater. Amen.

Rescriptum Julii papæ contra Orientales pro Athanasio et cæteris.

Julius sanctæ Romanæ et apostolicæ Ecclesiæ episcopus, Eusebio, Theogonio, Theodoro, Berintho, et cæteris Orientalibus episcopis.

(41) Decuerat vos adversus sanctam Romanam et apostolicam Ecclesiam, limate, et non ironice loqui. Quoniam et ipse Dominus noster Jesus Christus eam decenter allocutus, ait : *Tu es,* inquit, *Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam, et tibi dabo claves regni cælorum* [85]. Habet enim potestatem singulari privilegio sibi concessam, aperire et claudere januas cœlestis regni, quibus voluerit. Nam si ei detrahere, quæ Domini ore sacrata, atque desuper exaltata est, non timuistis, nec mirum si fratribus irrogare injurias minime cessatis. Unde jam silentio non teguntur, quæ vestro concilio turbulento, atque cum potestate decreta sint. Apparet enim, quoniam quadam tumultuosa indisciplinatione veritas est oppressa. (42) Vobis quippe non considerantibus quæ placent Deo, propter jurgia, quæ contra proximos vestros habetis, vota vestra inevitabilia esse contenditis. Sed erit opus divinæ providentiæ, quatenus e contrario a parte deprehensa possint evacuari. Et quidquid illic convenientes, sine ulla qualibet gratia, odio, aut inimicitiarum causa gessistis, funditus repelli. Quapropter, cum omni festinatione vos omnes ad hujus sanctæ sedis reverentiam volo concurrere, quatenus gestorum apud vos integritatem per vos ipsos possitis ostendere. Nam nec dubitare vos credo Athanasium, sacræ legis doctorem, non solum a nobis, sed etiam a Nicæna synodo, veræ fidei **604** cultorem esse comprobatum. Qui defuncto Alexandro mirabili sene, qui Arii prostraverat blasphemias, post quinque menses Nicæni concilii, Alexandrinorum Ecclesiæ suscepit præsulatum. Adversus quem ejusque sectatores, multa mendacia texentes, et nudas valde calumnias, quasi veras accusationes componentes, nobis multorum malorum cum causam, tum caput esse perhibuistis. Et non solum apud Ægyptum, sed etiam apud Palæstinam et Phœnicem, vicinasque gentes scriptis vestris illam perturbationem esse significastis. Qua de re ecclesiasticam sequentes regulam, vos et illos, Romæ regulariter ad judicium die statuta, non sub angusto temporis spatio, ut excusatio locum non inveniat, litteris et apocrisiariis evocavimus. Illique vocatione suscepta, ad diem præstitutum venere. Sed vos, ne vestris mendaciis caperemini, vestraque calumnia enudaretur, venire distulistis. Nec his machinatio- C nibus solummodo contenti estis, sed etiam videntes oves pastoribus desolatas, lupos pro pastoribus super eos posuistis. Decuerat ergo ut ad regularem veniretis convocationem, quo de his et de aliis vestris præsumptionibus redderetis rationem. Quoniam occurreret veritas, si falsitas displiceret. Et nullus dubitat quod ita judicium nocens subterfugit, quemadmodum qui est innocens, ut absolvatur, requirit. Nec suspicione caret, qui alium calumniis objurgat falsa dixisse, cum ipse ad judicium, ut probet quæ intulit, evocatus venire distulerit. Vellem enim vos magis ad jam dictam convenire vocationem, ut coram universali concilio redderetis rationem, cur synodum ad statum Ecclesiarum et fratrum in Antiochia subvertendum, D et Nicæni magni concilii destructionem fecistis, aut cur nobis inconsultis episcopos ad eam convocastis, ad quam nec Maximus Hierosolymitanus venit, nec nostra interfuit legatio. Canonibus quippe in Nicæna synodo jubentibus, non debere præter sententiam Romani pontificis, ullo modo

[84] Rom. II, 5, 6. [85] Matth. XVI, 18, 19.

(41) Hæc ex *Historia tripartita* hinc et inde excerpta.

(42) Hæc fere ad verbum in ep. Constantini apud Athan.

concilia celebrari, nec episcopos damnari. Aut cur A in prædictorum loco fratrum alios adulteros posuistis, antequam penes nos, aut apocrisiarios nostros, eorum causa canonice esset examinata, finemque perciperet rectum. Isti enim, qui ad memoratam regulam venere, vocationem videntes vos a prædictis subtrahere calumniis, multa adversus vos lacrymabilia et doloribus plena referunt. Accusantes vos et dicentes, multa se importabilia a vobis esse passos. Vos ergo refugientes venire, illosque perseverantes in vera ratione, suasque calumnias reclamantes, super quibus et Ægyptiorum episcopi litteris nobis missis protestantur suis, falsa esse, quæ contra Athanasium, suosque sectatores machinantur, cunctaque Arianorum machinata blasphemiis. Talibus namque B figmentis liquet eos esse inculpabiles, vosque culpabiles : quia si de vera confideretis innocentia, nullo modo a jam dicta vos canonica subtraheretis evocatione, quæ non subito, sed spatiose denuntiata est : sed omni subducta apologia, absque tardatione venire, et causas reddere festinaretis. Quibus ita gestis, scripsi vobis, et omnibus qui in Antiochia contra apostolicam canonicamque regulam nobis inconsultis fueratis, arguens vos primum de injuriis litterarum, demum cur Athanasium suosque consectatores ad vestrum concilium convocassetis; canonibus semel præcipientibus, nihil extra Romanum decerni pontificem; cui hæc, et majora Ecclesiarum negotia, tam ab ipso Domino, quam ab omnibus universorum conciliorum Patribus C speciali sunt, ut jam dictum est, privilegio tradita. Vobis ergo refugientibus, et ad concilium toties convocatis adesse nolentibus, illis quoque in sua reclamatione, et justa ratione persistentibus, vestraque cognoscentes crimina, et illorum justam examinantes rationem, omnesque eos Nicæno concilio cooperantes, et nostris apostolicis jussionibus obtemperantes, visum est nobis, ac universo concilio, ut nos divinis præceptis, et apostolicis monitis informati, qui pro omnium Ecclesiarum statu impigro vigilare debemus effectu, si quidquam reprehensioni usquam invenitur obnoxium, celeri sollicitudine ab ignorantiæ imperitia aut a præsumptionis usurpatione revocemus.

1. His taliter consideratis atque discretis, tanquam D omnium curam gerentes, propter sedis propriæ dignitatem, suscepimus eos in orationem, singulisque cum auctoritate hujus sanctæ sedis rebus, proprias reddidimus Ecclesias, (43) quoniam huic sanctæ sedi, propter privatorum hominum insidias, ipso Domino instituente, et sanctis apostolis, eorumque successoribus per singula concilia roborantibus, hoc semper licuit, licebitque, Domino auxiliante, in perpetuum. Unde, qui scit se aliis esse præpositum, non moleste ferat aliquem sibi esse prælatum, sed obtemperantiam, quam ab aliis requirit, gratis et ipse rependat. Quapropter increpando vobis scribo. Quia non recte tractastis viros inculpatos, et a nobis minime examinatos de suis Ecclesiis communione privatos pellentes, et ecclesiasticæ disciplinæ injuriam irrogantes, constitutumque Nicæni concilii minime servantes, talia indisciplinate agere non formidastis. Idcirco, quoniam dudum venire vocati renuistis, modo ad certum diem, id est, XV Kal. Novembris, vos iterum regulariter litteris, missisque evocamus, ut coram vobis ostendamus nos justam in eos protulisse sententiam, et de cætero non talia esse passuros. Est etenim in antiquis Ecclesiæ statutis decretum, ut qui aliena invadit, non exeat impunitus, sed cum multiplicatione restituat. Unde et in Evangelio scriptum est : *Quod si aliquid defraudavi, reddo quadruplum* [86]. In lege quoque cautum est : *Maledictus omnis, qui transfert terminos proximi sui, et dicet omnis populus* [87]. *Amen*. Quare miror vos tam audaces esse, et tam imprudenter egisse, et terminos, ac jura beati Petri apostolorum principis invasisse. Sui enim, ut paulo superius comprobatum est, juris erat, ut absque ejus sanctæ sedis auctoritate nullus deberet aut concilia celebrare, aut episcopos ad synodum convocare, vel damnare eos, aut propriis pellere sedibus, aut alios in eorum loco ordinare, quæ omnia vos temerare non timuistis. Quid ergo aliud est talis præsumptio, nisi quod apostolorum suorumque successorum decreta transgredi, et maledictionem superius comprehensam, in lege semel cautam, quam populus uno ore, consonaque responsione per *amen*, id est fiat, confirmavit, suscipere non timuistis? Necnon, ut reor, talibus transgressionum funiculis constricti, nostrum, ne vestra proderentur flagitia, examen declinastis, et ad supradictam vocationem venire distulistis. Sane manifestum est, suum eos confiteri crimen, qui toties evocati absque inevitabili causa venire distulerunt, et purgandi se voluntate non utuntur. Nam si de vestris dictis confideretis, etiam in faciem probare non distulissetis. Tales insidiatores spiritu prævidentes sancti Patres in Nicæa congregati, leges statuerunt, quas nos canones appellamus, ne facile probi ab improbis damnarentur. E quibus nonnullas sententias hic inseri judicavimus, ut tantorum Patrum auctoritate, nostra roboraretur epistola, atque omnes Orientales sive reliquarum partium episcopi, hæc audientes, in tantam foveam non incidant, ne damnationem a Patribus decretam percipiant. Sequuntur enim ex prædicto concilio Nicæno **605** capitula, id est, XVIII, XIX, XXI, XXIII, XXVI, XXVII, XXVIII, XXXIII, XLI, et V, VII, et

[86] Luc. XIX, 8. [87] Deut. XXVII, 17.

(43) Canones subsequentes ex Sardicensibus et ex aliis consarcinati sunt.

VIII, ac LI, LII, LIII, LIV, LV, LVII, LVIII, LIX, LX, LXI, LXII, LXVII.

2. Et omnes episcopi qui in quibusdam gravioribus pulsantur, vel criminantur causis, quoties necesse fuerit, libere apostolicam appellent sedem. Atque ad eam quasi ad matrem confugiant, ut ab ea, sicut semper fuit, pie fulciantur, defendantur, et liberentur. Cujus dispositioni omnes majores ecclesiasticas causas, et episcoporum judicia, antiqua apostolorum, eorumque successorum, atque canonum auctoritas reservavit. Quoniam culpantur episcopi qui aliter erga fratres egerint quam ejusdem sedis papæ fieri placuerit.

3. Placuit ut accusatus vel judicatus a comprovincialibus in aliqua causa episcopus, licenter appellet, et adeat apostolicæ sedis pontificem. Qui aut per se, aut per vicarios suos, ejus retractari negotium procuret. Et dum iterato judicio pontifex causam agit, nullus alius in ejus loco ponatur, aut ordinetur episcopus. Quoniam, quanquam comprovincialibus episcopis accusati coram eisdem pontificibus acta scrutari liceat, non tamen definire inconsulto Romano pontifice permissum est. Cum beato Petro apostolo non ab alio quam ab ipso dictum sit Domino: *Quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata et in cœlis; et quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in cœlis* [88].

4. Si quis putaverit se a metropolitano gravari, apud primatem diœceseos, aut penes universalis apostolicæ Ecclesiæ papam judicetur.

5. Accusatores, et accusationes, quas leges sæculi non asciscunt, et nos unanimiter submovemus, ne fiat indistricta probatione impietas, cum recta sit judicii in electione sententia.

6. Nullus episcopus alterius parochianum præsumat retinere, aut ordinare, absque ejus voluntate, vel judicare, salva tamen in omnibus apostolica auctoritate; quia, sicut irrita erit ejus ordinatio, ita et dijudicatio; quoniam censemus nullam alterius judicis, nisi sui sententia teneri : nam qui eum ordinare non potuit, nec judicare ullatenus poterit.

7. Si quis erga episcopum vel actores Ecc[illegible] se proprium habere crediderit negotium, non prius adeat judices, quam ad eos recurrat, charitatis studio, ut familiari colloquio commoniti ea sanare debeant, quæ in querimoniam deducuntur. Quod si aliter egerit, communione privetur.

8. Nemo pontificum deinceps aliquem episcopum suis exspoliatum rebus, aut a sede pulsum, excommunicare aut judicare præsumat, quia non est privilegium quo spoliari possit jam nudatus.

9. Pari tenore decernimus, non credi accusatori, qui absente adversario causam suggerit, atque utriusque partis discussionem, nec accusatores, vel testes suscipi, qui non sunt idonei.

10. Placuit, ut si accusatus vel damnatus episcopus appellaverit Romanum pontificem, id statuendum quod ipse juste censuerit. Et omnes, qui adversus Patres armantur, infames esse censemus. Neque eos qui cum inimicis morantur, ad accusationem vel ad testimonium recipiendos.

11. Placuit ut semper in accusatione clericorum, primo persona, fides, vita et conversatio blasphemantium perscrutetur. Nam fides omnes actus hominis præcedere debet : quia dubius, infidelis est, nec eis omnino esse credendum, qui veritatis fidem ignorant, nec recte conversationis vitam ducunt; quoniam tales, et facile, et indifferenter lacerant et criminantur recte et pie viventes. Ideo suspicio eorum discutienda est primo et corrigenda. Neque accusatoribus suspectis, et de inimicorum domo prodeuntibus credendum.

12. Quod non aliæ metropolitanæ Ecclesiæ, vel primates sint, nisi illi, qui prius primates erant, et post Christi adventum auctoritate apostolica et synodali, primatum habere meruerunt. Reliquæ non primates, sed metropoles vocentur, eorumque episcopi non primatum, sed aut metropolitanorum, aut archiepiscoporum nomine fruantur.

13. Infames esse censemus omnes, qui suam aut Christianam prævaricantur legem, aut canonicam postponunt auctoritatem.

14. Salvo in omnibus Romanæ Ecclesiæ privilegio, nullus metropolitanus absque cæterorum omnium comprovincialium episcoporum astantia, aliquorum ex illis causas, quia irritæ erunt, imo et causam in synodo pro facto dabit.

15. Alienis erroribus sociatum, vel a sui propositi tramite recedentem, aut sacris canonibus inobedientem, suscipere non possumus. Nec impetere recte credentes, vel sanctorum Patrum sanctionibus obtemperantes permittimus.

16. Peregrina judicia generali sanctione prohibemus. Quia indignum est ut ab exteris judicetur, qui provinciales et a se electos debet habere judices.

17. Salva apostolicæ Ecclesiæ auctoritate, nullus episcopus extra suam provinciam ad judicium devocetur, sed vocato eo canonice, in loco omnibus congruo, tempore synodali, ab omnibus comprovincialibus episcopis audiatur, qui concilium super eum, canonicamque proferre debent sententiam. Quoniam si hoc minoribus, tam clericis quam laicis, concessum est, quanto magis de episcopis servari convenit! Nam si ipse metropolitanum, aut judices suspectos habuerit, aut infensos senserit, apud primates diœceseos, aut apud Romanæ sedis pontifices judicetur.

18. Nemini de se confesso credi potest super crimen alienum. Quoniam ejus atque omnis rei professio periculosa, et admitti adversus quemlibet non debet.

19. Incerta nemo unquam pontificum judicare præsumat. Quia quamvis vera sint, non tamen c[illegible]

[88] Matth. XVI, 19.

denda, nisi quæ manifestis judiciis comprobantur, A nisi quæ manifesto judicio convincuntur, nisi quæ judiciario ordine publicantur.

20. Criminationes majorum natu per alios ne fiant, nisi per ipsos qui crimina intendunt, si tamen ipsi digni et irreprehensibiles apparuerint, et actis docuerint publicis omnium se carere suspicione atque inimicitia, et irreprehensibilem fidem atque conversationem ducere.

21. Et provincialis synodus retractetur per vicarios urbis Romæ episcopi, si ipse decreverit.

22. Placuit ut a quibuscunque judicibus ecclesiasticis ad alios judices ecclesiasticos, ubi est auctoritas major, fuerit provocatum, audientia non negetur.

23. Si quis metropolitanus episcopus, nisi quod B ad suam solummodo propriam pertinet parochiam, sine consilio et voluntate omnium comprovincialium episcoporum aliquid agere tentaverit, gradus sui periculo subjacebit, et quod egerit, irritum erit et vacuum. Sed quidquid de comprovincialium episcoporum causis, suarumque Ecclesiarum, et clericorum, atque sæcularium necessitatibus agere aut disponere necesse fuerit, hoc cum omnium consensu comprovincialium agatur pontificum. Non aliquo dominationis fastu, sed humillima et concordi administratione, sicut Dominus ait : *Non veni ministrari*, **606** *sed ministrare* [89]. Et alibi : *Qui major est vestrum, erit minister vester* [90], et reliqua. Similiter et ipsi comprovinciales episcopi cum ejus con- C cilio, nisi quantum ad proprias pertinet parochias, agant juxta sanctorum constituta Patrum, et uno animo, uno ore, concorditer sancta glorificetur Trinitas in sæcula.

24. Caveant judices Ecclesiæ, ne absente eo cujus causa ventilatur sententiam proferant, quia irrita erit, et rationem pro actione reddent in synodo, et, ut proditoris calumnia, nec eorum postea vox audiatur. Nemo enim debitorem amplius potest cognoscere, quam ille qui injuriam ejusque sustinuit nequitiam.

25 Si quis super quibuslibet criminibus clericum pulsandum crediderit in provincia, in qua ille consistit qui pulsatur, suas exerceat exactiones. Nec existimet qui eumdem accusat, alibi, aut longius D protrahendum ad judicium. Illi vero qui pulsatus fuerit, si judices suspectos habuerit, liceat appellare.

26. Primates accusatum discutientes episcopum, non ante sententiam proferant damnationis, quam apostolica freti auctoritate, aut reus per seipsum, aut per innocentes et canonice examinatos regulariter testes convincatur.

27. Irritam esse injustam episcoporum damnationem, idcirco a synodo retractando retractandam, ita ut oppresso ab omnibus in cunctis subveniatur causis.

28. Detractores, qui divina auctoritate eradicandi sunt, et fautores inimicorum, ab episcopali submovemus accusatione. Similiter ne summorum quispiam minorum accusationibus impetatur aut dispereat, neque in re dubia certa detur sententia, nec ullum judicium, nisi prudenter habitum teneatur.

29. Plura de his ideo hic non inseruimus, ne vacuare, vilemve facere prædictam synodum videremur, aut fastidium legentibus audientibusque prolixa faceret epistola. Si quis autem de his ampliora atque abundantiora scire voluerit, in sacro nostro sedis Ecclesiæ scrinio, et ea quæ prædiximus, invenire poterit : verum me dicere, testis est Divinitas. De receptione vero sedis, et sacerdotii, atque honoris, quæ dixistis Athanasium absque concilii decreto suscipere, non ita invenimus sicut calumniati estis. Sed quorumdam episcoporum concilio atque decreto recepit suum, quod injuste perdiderat, sacerdotium, ac resedit in sede. Quod cum scripsistis, non posse eum a pauciore numero episcoporum restitui, quam depositus fuerat, non ita est. Nec hæc regula orthodoxorum sanctæ Ecclesiæ est episcoporum, sed Arianorum, sociorum videlicet vestrorum hæc adinventio, ad perditionem orthodoxorum episcoporum contexta est. Nam, ut vobis a veracibus est testibus relatum, quando Antiochiæ pro damnatione fidei de consubstantialitate prolata fuistis congregati, odio prædicti Athanasii hanc regulam protulistis, quæ nullas habet vires, nec habere poterit. Quoniam nec ab orthodoxis episcopis hoc concilium actum est, nec Romanæ Ecclesiæ legatio interfuit. Canonibus præcipientibus, sine ejus auctoritate concilia fieri non debere, nec ullum ratum est aut erit unquam concilium, quod non fultum fuerit ejus auctoritate.

30. Igitur de fuga, super qua Athanasium reprehenditis, non recte agitis, cum ipse Dominus mandatum hoc nobis dederit : *Cum persecuti vos fuerint in una civitate, fugite in aliam* [90*]. Et ipse Dominus per semetipsum exemplum nobis demonstravit. Pharisæi concilium fecerunt adversus eum, ut eum occiderent : *Sciens autem Jesus, discessit inde* [91]. Et alibi : *Tulerunt lapides Judæi, ut mitterent in eum. Jesus autem abscondit se, et exivit de templo* [92]. Et : *Transiens per medium eorum abivit, et ita discessit* [93]. Necnon et discipuli propter metum Judæorum recesserunt, celantes semetipsos. Et Paulus in Damasco a principe quæsitus gentis, de muro in sporta positus est, et manus quærentis effugit [94]. Et alii quamplurimi et innumerabiles sancti, tam in Veteri Testamento, quam in Novo, fugisse leguntur. Si ergo fugam improperatis fugientibus, erubescite potius persequi, et quiescite insidiari, quiescentque continuo fugientes. Nam sive perimatis eos, mors contra vos semper exclamat : sive rursus exsilia superponatis, ubique in vos mali memoriam destinare nosci-

[89] Matth. xx, 28. [90] Matth. xxiii, 11. [90*] Matth. x, 23. [91] Matth. xii, 15. [92] Joan. viii, 59. [93] Luc. iv, 30. [94] II Cor. xi, 33.

mur, et illi patiendo sibi proficiunt, unde et Dominus A ait : *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere ; sed potius eum timete qui potest corpus et animam perdere in gehennam* [95]. Multos enim cognovimus pessimis machinationibus injuste depositos. Ideo summopere mihi, cui vice apostolorum principis universalis Ecclesiæ cura commissa est, providendum, auxiliante ipso summo apostolo, ne deinceps talia fiant. Nempe huic sanctæ sedi præfata privilegia ideo specialiter sunt concessa, de congregandis conciliis, tam de judiciis ac restitutionibus episcoporum, quam de summis Ecclesiarum negotiis, ut ab ea omnes oppressi auxilium, et injuste damnati restitutionem sumant, et talia ab improbis, ne præsumantur absque ultione, nec exerceantur absque sua damnatione. Non ergo recte B egistis, quod prædictos fratres calumniati estis, dicente Domino : *Non facies calumniam proximo tuo, nec vi opprimes eum* [96]. Non recte egistis quod nobis inconsultis concilium celebrastis, eosque ad concilium vocastis, et damnare præsumpsistis, canonibus, ut præmissum est, jubentibus nihil ex his absque hujus sanctæ sedis auctoritate fieri debere. Non recte egistis, quod regulariter a nobis ad concilium vocati distulistis. Non recte egistis, quod de his rationem reddere, ut vestra erga eos, aut probaretur recta sententia, aut improbaretur, non venistis. Nec rationalem mandastis causam propter quam hæc renuistis. His ergo omnibus perpensis, manifestum est vos reos exsistere, et illos innocentes remanere, et vos recte excommunicatos, illosque juste C liberari. Noluit namque Dominus tam leviter suos tractari ministros, sicut facitis, aut a vobis damnari : sed, sicut memoratum est, ab hac sancta sede, cui commissi sunt, aut suo reservari judicio. Ait enim : *Qui vos contristabit, me contristabit* [97]. *Qui fecerit vobis injuriam, recipiet id quod inique gessit* [98]. Et quanta pœna exspectet eos qui Domini scandalizant discipulos, Evangelium sufficienter exponit, ubi de scandalizantibus discipulos loquitur. Nam quod a vobis non sint damnandi, sed aut ab hac sancta, ut præfatum est, sede, aut sibi reservandi, ipse manifeste dat exemplum, quando peccantes sacerdotes, quorum locum modo in sancta Ecclesia episcopi tenent, non per alium, *sed per se-* D *metipsum vendentes et ementes ejecit de templo, et mensas nummulariorum primo evertit flagello, et ejecit de templo* [99]. Et ipse alibi ait : *Dominus stetit in Synagoga deorum, in medio autem deos discernit* [1]. Et reliqua talia, hisque similia. Et alibi idem ipse ait : *Nolite judicare, ut non judicemini. Nolite condemnare, ut non condemnemini. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini* [2].

31. Quapropter non tam temere, ut vos facitis, quisquam suam præsumat evomere iniquitatem, sed judicantem oportet cuncta rimari, et ordinem rerum plena inquisitione discutere. Nec de illis quæ inconcessa sunt, ullo modo judicium præsumere, interrogandi ac proponendi audiendique patientia præbita **607** ab eo, ut ibi actio partium limitata sit pleniter. Nec prius litigantibus sua velit sententia obviare, quam illi peractis omnibus, jam nihil amplius habuerint in quæstione quod proponant. Nec oportet quemquam judicari aut damnari antequam suos accusatores præsentes habeat, locumque defendendi accipiat spatiosum ad abluenda crimina.

32. Simile in jam fata synodo statutum est, ut ultra provinciæ terminos accusandi licentia non progrediatur, nisi ad hanc apostolicam fuerit sedem provocatum. Ad quam omnes qui voluerint, libere et absque ullo impedimento in quibusdam agendis confluere debent.

33. Similiter in præfixa synodo est decretum, ne suspecti, infames, vel criminosi, aut gratiosi, aut calumniatores, vel affines, aut scelerati, aut facile litigantes suscipiantur accusatores, sed tales qui omni careant suspicione. Quia columnas suas Dominus firmiter stare voluit, nec a quibuscunque agitari.

34. Similiter fata statuit synodus, ut nullum sententia non a suo judice dicta constringat. Judices autem alii esse non debent, nisi quos ipse qui impetitur elegerit, aut quos suo cum consensu hæc sancta sedes, aut ejus primates, auctoritate hujus sanctæ sedis delegaverint. In his autem et aliis, quæ tam in hac sancta sede, quam et ab apostolis eorumque successoribus sunt statuta, nihil præfatis episcopis concessistis, sed vim eis inferentes, injusteque, ut superius commemoratum est, eos damnantes, aliquos absentes expulistis, quod omni Christianæ religioni est inimicum. In quibus apparet quod nec Domino sua servastis jura, nec huic sanctæ matri et apostolicæ Ecclesiæ, quæ, ut præscriptum est, suo judicio, aut huic sedi voluit reservari, ne a tam pravis, sicut estis, hominibus damnarentur aut ejicerentur. In his omnibus vos stultos et prævaricatores Evangeliorum et canonum esse, nulli sane sapientum est absconditum.

35. Nec his contenti estis in vestra prævaricatione, sed etiam prius expulsos eos et suis exspoliatos rebus vocastis atque damnastis, cum nullus regulariter damnandus sit, nisi fuerit restitutus, et sua omnia ei legibus sint integerrime restituta. Est namque in sæpe jam dicta sancta synodo ab omnibus unanimiter decretum, et auctoritate apostolica roboratum, ut si quis episcoporum suis fuerit rebus exspoliatus, et in accusatione pulsatus, ordinatione pontificum oportet et decet sanctum propositum prima fronte certare; ut omnia quæ per suggestiones inimicorum suorum amiserat, legaliter primo potestati ejus ab honorabili concilio redintegrentur, et præsul regulariter prius

[95] Matth. x, 28. [96] Levit. xix, 15. [97] Luc. x, 16. [98] Coloss. iii, 25. [99] Matth. xxi, 12. [1] Psal. lxxxi, 1. [2] Matth. vii, 1, 2.

statui pristino reddatur, et ipse depositis ordinatisque rebus suis, tunc ad tempus veniat ad causam. Et si ita juste videtur, accusantium propositionibus respondeat. Quare ergo transgressi estis terminos Patrum, judicantes et damnantes eos quos non debuistis? Quare judicastis eos quos non regulariter approbastis, quod in Regnorum libro scriptum est: *Non quomodo videt homo, videt Deus, quia homo videt in facie, Deus autem in corde videt*[a]. Et in Paralipomenis: *Omnia corda scrutatur Deus, et omnem cogitationem novit*[b]. Et alibi scriptum est: *Non potest humano condemnari examine, quem Deus suo reservat judicio*[c]. Hæc omnia summopere præcavenda sunt, nec accusatio episcoporum facile est recipienda, dicente Domino: *Non suscipias vocem mendacii*[6]. Et Apostolus inquit[7], adversus presbyterum inscriptionem non recipiendam absque duobus vel tribus idoneis testibus. Si hæc de presbyteris, vel cæteris fidelibus sunt præcavenda, quanto magis de episcopis? Quibus cognitis, magis vos dominari velle manifestum est, quam consulere fidelibus, aut sustentare eos. Quia honor inflat ad superbiam et quod provisum est ad concordiam, tendit ad noxam. Decuerat namque vos juxta præfatas regulas, si aliquid egissent contra suum ordinem, mandare nobis et exspectare quid ad vestra consulta rescriberemus, in tantum ut si etiam quidquam grave intolerandumque commisissent, nostra exspectanda censura, et nihil prius aut aliud decernere, quam quod nobis placere cognovissetis, ita ut a regulis præstitutis nulla aut negligentia aut præsumptione recederetis. Cesset hujusmodi pressa auctoritate præsumptio, vitentur hujusmodi nocumenta, quia nequaquam talia patienter ferre possumus machinamenta. Quoniam convenit nos paternarum sanctionum diligentes esse custodes. Merito namque nos causa respicit, si silentio faveamus errori.

36. Est insuper in prædicta sancta Nicæna synodo statutum, ut nemo anathema in nostra suscipiatur accusatione, nec illi qui nos in sua noluit recipere querela vel accusatione: cum nos super illos sciamus a Domino constitutos, non illos super nos. Et sicut major non potest a minore judicari, nec ita colligari, quia ratum est omne quod magnum est. Portamus onera omnium qui gravantur; quinimo hæc portat in nobis beatus apostolus Petrus, cujus vice fungimur legatione, et cujus regula informamur, quatenus ejus fulti auxilio, ab omnibus nunc et in perpetuo tueamur adversis. Data Kal. Novembris, Feliciano et Maximiano viris clarissimis consulibus.

Epistola Athanasii et Ægyptiorum ad eumdem papam de oppressionibus Arianorum.

Domino beatissimo, et honorabili sancto Patri Liberio papæ, Athanasius, et universi Ægyptiorum episcopi, in unum synodice apud Alexandriam congregati.

(44) Vestræ beatissimæ paternitatis jura penes Deum sint manifesta, dum prædicationibus scilicet apostolicis, et doctrinis veræ fidei cultura universa repleta sit terra. Per divinorum tamen eruditionem eloquiorum, vestra instruente admonitione exhortatoria, superædificatur orthodoxa Christi Ecclesia, apostolica institutione fundata, et a fidelibus Patribus firmissime roborata. Ad quam omnes beatissimi apostoli, pari honoris et potestatis consortio præditi, populorum agmina convertentes, pie sancteque de tenebris ad lumen, de lapsu ad veram fidem, de morte ad vitam homines divinæ prædestinationis gratia præscitos, salutaribus præceptis ac monitis perduxerunt. Quorum sanctorum apostolorum vestra fraternitas honoranda sequens merita, et perfectius implens exempla, Ecclesiam Dei morum probitate et actuum sanctitate condecorat, et fide sacra, Christianisque moribus augens, quæ fieri Deo placita præcipit, studiis pontificalibus indesinenter operatur et perficit, servans legis divinæ mandata: *Quia non legis auditores, justi sunt apud Deum*, sicut narrat Apostolus, *sed factores legis justificabuntur*[8]. Nos enim hæc meditari cupientes, et ea quæ a sancta sede vestra, apostolorum eorumque successorum prædicatione **608** suscepimus, atque quæ in Nicæna synodo roborata cognovimus prædicare, et Arianorum blasphemias, atque aliorum hæreticorum repellere: qui quotidie ab his persequimur, et damnationi tradimur, atque morti destinamur. Qua de re precamur, ut vestris exhortationibus, tam per vos quam et apocrisiarios vestros adjuvemur, ne, dum illi crescunt et nos minuimur, vera fides destruatur, et eorum hæresis ultra fidem nostram crescat. Quoniam timeo ut, postquam abundaverit iniquitas, refrigescat charitas multorum[9]. Pro qua re, multa vestræ sacræ doctrinæ, tam apud Deum quam apud cunctos fideles, merces et laus reposita est, si vestra resecentur auctoritate. Nostram enim fidem, quam a sanctis Patribus accepimus et tenemus, atque docemus, subter inseruimus. Ut si aliquis vobis aliter nos credere, aut docere, aut accusando, aut mussitando retulerit, vel detrahendo scriptis mandaverit, per hanc manifeste nos ita credere et docere agnoscatis. Credimus namque in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium, necnon et invisibilium conditorem. Et in unum Dominum nostrum Jesum Christum Filium

[a] I Reg. XVI, 7. [b] I Paral. XXVIII, 9. [c] I Cor. IV, 3. [6] Exod. XXIII, 1. [7] I Tim. V, 19. [8] Rom. II, 13. [9] Matth. XXIV, 12.

(44) Vide Victoris Carthaginensis epist. ad Theodorum papam.

Dei natum ex Patre unigenitum, hoc est, ex substantia Patris : Deum ex Deo, lumen de lumine, Deum verum ex Deo vero, natum non creatum, homousion, hoc est, ejusdem cum Patre substantiæ. Per quem omnia facta sunt, cœlestia et terrestria. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de cœlis. Et incarnatus est, et homo factus, passus est, et resurrexit tertia die. Ascendit in cœlum, inde venturus judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Eos autem qui dicunt, Erat tempus quando non erat : et, Priusquam nasceretur non erat : et, Quia ex nullis subsistentibus factus est, aut ex alia substantia vel essentia, dicunt esse convertibilem, atque mutabilem Filium Dei : hos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia. Hanc venerabilem fidem trecenti quidem decem et octo, et cognoverunt et amplexi sunt, et consonantes et unanimes scriptis exclamaverunt. Sed modo, quoniam contra hæc ex nostris talia exsurgunt, qualia non debent, venite et vos, dilectissimi fratres, cum Deo, et descendamus ad visitationem, id est, inquisitionem sermonum eorum, et confundamus per approbationem verissimam ibidem linguas eorum elevatas contra scientiam unigeniti Filii Dei, iniquitatem in altitudinem humanitatis ejus loquentes : *Dirumpamus vincula eorum*, per gladium spiritualem, quod est Verbum Dei, *et projiciamus a nobis jugum ipsorum* [10], per expugnationem profani sensus illorum. Tunc etenim ipse quoque *Dominus irridebit eos, et subsannabit, et tunc loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo conturbabit eos* [11]; secundum beatum Jeremiam, dicens : *Falso prophetæ isti vaticinantur in nomine meo. Non enim misi eos, et non præcepi eis, neque locutus sum ad eos : visionem mendacem, et divinationem, et fraudulentiam, et seductionem cordis sui prophetant vobis. Ideo hæc dicit Dominus de prophe-*A *tis qui prophetant in nomine meo mendacium : erunt projecti in viis Jerusalem, et conculcatio omnium pie confitentium me, et non erit qui sepeliat eos* [12]. Nemo enim abscondere potest quibusdam subreptionibus commendatitiis, sicut nec foliis fici antiquus transgressor præcepti Adam potuit, qui per propriam linguam inverecunde nudatur : *Laqueus enim fortis viro labia ejus, et captus propriis sermonibus, et opera manuum ejus, retributio autem laborum ejus dabitur ei, et impietatis reprehensio* [13]. *Arguam te*, inquit, *et statuam contra faciem tuam, existimasti inique, quod essem tibi similis* [14]. *Propterea*, sicut dicit Dominus ad Gedeon, *deponamus eos ad aquam veræ discretionis, et probemus eos ibi regulari examinatione in idipsum pronos corruentes* [15], B per ostensionem pravi intellectus eorum, utrum ne sint apud se sapientes divini verbi scientiam ignorantes. Quoniam dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam [16] catholicæ Ecclesiæ propria novitate, sive per ea quæ illicite in ejus defensione gesta sunt, hæreticam turbulentiam introducentes, illud competenter ad nos retinentes, quod bene ad Jesum Filium Sirachi dictum est : *Usque ad mortem certa pro veritate, et Dominus pugnabit pro te* [17]. Hujus rei gratia universalis vobis a Christo Jesu commissa est Ecclesia, ut pro omnibus laboretis, et cunctis opem ferre non negligatis : *Quia, dum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quæ possidet* [18] C Ideoque tanta urgente necessitate, summopere comprimite vestra summa auctoritate infestos, relevate oppressos, ut absque gravi, Domino opitulante, difficultate, ipsi gratanter omni tempore sacrificare mereamur illæsi. Et subscriptio : Æterna te servet Divinitas, per multos annos, sanctissime Patrum Pater. Amen.

Rescriptum Liberii papæ ad eosdem.

Dilectissimo filio Athanasio, et omnibus in unum congregatis, et de Trinitatis fide recte sentientibus Ægyptiorum episcopis, Liberius papa.

(45) Olim et ab initio tantam percepimus a beato Petro apostolorum principe fiduciam, ut habeamus auctoritatem pro universali Ecclesia ad rectam defendendam fidem, quatenus nulli liceat statum sanctæ Ecclesiæ commovere ad læsionem recte credentium, absque sui periculo honoris. Epistolam siquidem vestram nobisque directam, ante nos recitari fecimus, tribulationes et persecutiones, quas pro recta fide patimini, intelleximus. Super quibus et nos una vobiscum condolemus, et laborare pro vobis, ut pater pro filiis, parati sumus. Fidem vero Nicæni concilii in eadem epistola rectam reperimus, super qua et Deo gratias uberrimas retulimus. Pro qua non solummodo persecutiones et passiones sustinere vobiscum parati sumus, sed etiam si necesse fuerit, mori pro Christi nomine, in quantum nostra sinit fragilitas, non respuimus. Igitur prædictum sanctum, ut legimus, concilium definivit Nicænum, D (46) aliam fidem nulli licere proferre aut conscribere, vel componere, aut sapere, vel docere aliter, nec quidquam in fide sentire aut proferre, quod his Patrum regulis possit obviare. Qui autem præsumpserit aliam fidem componere, aut proferre, vel docere, aut tradere aliud symbolum, ad viam veritatis converti desiderantibus de quacunque hæresi, vel ex Judæis aut paganis Christianos se fieri volentibus; hi si episcopi fuerint aut clerici, alienatos qui-

[10] Psal. II, 3. [11] ibid. 4. 5. [12] Jerem. XIV, 14-16. [13] Prov. VI, 2, 3. [14] Psal. XLIX, 21. [15] Judic. VII, 4. [16] Rom. I, 22, 23. [17] Eccli. IV, 33. [18] Luc. XI, 21.

(45) Leo, epist. 24.

(46) Ex conc. Lateran. anno 649, multa.

dem episcopos ab episcopatu, clericos a clero. Si 609 vero monachi, aut laici fuerint, anathemate feriri. Protestatur enim beatus Apostolus, dicens: *Si quis certat, non coronatur, nisi legitime certaverit* [19]. Et iterum Dominus ait: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* [20]. Videlicet certaminibus sacris propositis nobis, pro defensione catholicæ Ecclesiæ, magnaque salute ex hoc sperata ab omnium bonorum datore Deo, non deficiant manus nostræ, dilectissimi fratres, per occasionem cujuslibet desidiæ dissolutæ, sed fratres efficiamur per gratiam Domini, atque virtutem potentiæ ejus: *Quoniam perfecit pedes nostros tanquam cervorum, et super excelsa* firmius statuit [21], per intellectum summæ ejus humanitatis propter nostram salutem, maxime tamen habentes impositam sanctorum testium nubem: *Deponentes ergo omne pondus, et circumstantem adversariorum novitatem, per patientiam curramus aspicientes in auctorem fidei, et consummatorem Jesum* [22], qui, proposito nobis propter eum negotio, Spiritum suæ veritatis condonet loquentem in nobis, atque perhibentem magnalia fidei, per doctrinam sanctorum Patrum, quos adversarii calumniantur quotidie. In prophetis namque habetur: *Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur* [23]. Profecto catholica Ecclesia, quæ vera consistit Sion, et civitas Christi cœlorum regis, per annorum spatia expugnata ab adversantibus verbo fidei, qui neque Deum timent, neque hominem reverentur, sed incassum perducentibus pias et canonicas de hoc verbo doctrinas, dum a diversis tantisque scripto, et sine scripto, contestationibus invitati fuissent corrigere propriam et a se pellere hæresim. Sicuti et per anteriorem cognitionem luculentius demonstratum est, tam per libellos, quam per suggestiones reverendissimorum sacerdotum, et venerabilium abbatum, Apostolo protestante nobis, *ut hominem hæreticum, post primam et secundam correptionem, evitare debeamus. Scientes, quia subversus est hujusmodi, et deliquit proprio judicio condemnatus* [24]? Nullo modo oportet nos deinceps tacere aut quiescere, ne quoquo modo iniqui judicemur, odibilem Deo partem amplectentes. Quoniam scriptum est: *Zelavi in peccatoribus pacem peccatorum videns* [25]. Et dicatur etiam de nobis: *Sacerdotes mei contempserunt meam legem, et polluerunt sanctuaria mea, inter sanctum et profanum non habuere distantiam, et inter pollutum et mundum non intellexerunt* [26]. Sed consurgere nos convenit cum Deo, consistere prompte, induentes arma Spiritus adversus malignantes contra fidem ejus, ut approbemus Spiritus sapienter, id est, verba eorum, si ex Deo

A sunt. Scriptum est enim in Jeremia: *Probatorem dedi te in populo meo robustum, et scies et probabis viam eorum* [27]. Multa namque nobis necessaria est vigilantia, et tanta divinæ sapientiæ rimatio, quæ occulta tenebrarum revelat ad requisitionem hujusmodi rei, et scrutationem, quæ latet quodammodo et absconditur, vixque comprehenditur, dolosa existens malitia, pro eo quod sibi pietatem callide blandiatur, ut valeat scrutantium mentem latere. Quod utique sciens beatus Apostolus, ait: *Nam hujusmodi pseudoapostoli, et operarii subdoli*, transfigurant se *in apostolos Christi* [28]. Sed non mirum, quoniam et *ipse Satanas transfigurat se velut angelus lucis* [29]. Et ideo non mirum si non ministri ejus transfigurantur, velut ministri justitiæ, quoniam B finis secundum opera eorum. Sed et Dominus in hoc præmuniens nos, ait: *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimento ovium*, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos* [30]. Ergo in idipsum ex toto corde ferentes ante omnia super tali quæstione deprecationem, et dicentes cum David: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. Lucerna* enim *pedibus meis verbum tuum, Domine, et lumen semitis meis* [31], quoniam ipsius est, sicut ait beatus Daniel propheta: *Sapientia et fortitudo dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam. Ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta, et lux cum eo est. Quia sapientiam*, inquit, *et fortitudinem dedisti mihi, et ostendisti* C *mihi, quæ rogavi te* [32]. Cum ope divina uniuscujusque personæ descripta, eorum qui pro novitatis commento accusati de venerabili nostro scrinio obsecundantibus, et nobis ordinabiliter offerentibus, solertius intendamus, ita ut qui hæc præsumpserint prævaricati, primum quidem subjaceant judicio terribili omnipotentis Dei, deinde autem qualemcunque regalem indignationem revereantur. Per quam siquidem episcopi, aut clerici fuerint, a sui sacerdotii, sive a sui cleri ordine modis omnibus excidant. Sin autem monachi sunt, segregentur, et alieni sint a suis locis. Sin autem dignitatem, aut cingulum, aut militiam habeant, nudentur eis. Quod si privati, si quidem nobiles D consistunt, suarum substantiarum proscriptionem patiantur. Sin autem ignobiles consistunt, non solum in corpore verberentur, sed exsilio perpetuo castigentur, ut omnes timore Dei compressi, et comminata eis digna supplicia reverentes, immobilem et sine turbatione pacem sanctarum Dei Ecclesiarum custodiant. Data VIII Kal. Junii, Asclepio et Deodato venerabilibus coss. Explicit. Gloria Christo Jesu Domino nostro. Pax vobis. Amen.

[19] II Tim. II, 5. [20] Matth. X, 22. [21] Psal. XVII, 34. [22] Hebr. XII, 1, 2. [23] Isa. LXII, 1. [24] T[it.] III, 10, 11. [25] Psal. LXII, 3. [26] Ezech. XXII, 26. [27] Jerem. VI, 27. [28] II Cor. XI, 13. [29] ibid. 1[4]. [30] Matth. VII, 15, 16. [31] Psal. CXVIII, 18, 105. [32] Dan. II, 21, 22.

Epistola Ægyptiorum pontificum ad Felicem de infestationibus Arianorum

Domino ter beatissimo, et honorabili sancto Patri Felici sanctæ sedis apostolicæ urbis Romæ papæ; Athanasius, universi Ægyptiorum, Thebaidum et Libyorum episcopi, in sancta Alexandrina synodo gratia Dei congregati.

Vestro sancto suggerimus apostolatui, ut nostri, more solito, sollicitudinem gerere dignemini, juxta vestram prudentissimam sapientiam, quæ omnibus luce clarius manifesta est, quia apostolicis vestra beatitudo visceribus commota, super tribulatione nostra, nos omnes hortata est ad tuitionem catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ, in unum convenire, et de nostra canonice oppressione et unanimiter tractare, dum constat nos una cum beato Paulo apostolo eadem compassibiliter dicere : *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror* [33]? Satagentes, ne aliqua de iis, quæ vobis creditæ sunt rationabilibus ovibus, a bestiis capiatur. Ideo, Pater beatissime, quia semper antecessores nostri, et nos a vestra apostolica sancta sede auxilium hausimus, et nostri vos habere curam novimus, præfatam **610** apostolicam et summam expetimus, juxta canonum decreta, sedem, ut inde auxilium capiamus, unde prædecessores nostri ordinationes et dogmata, atque sublevationes traxerunt. Ad eam quoque quasi ad matrem recurrimus, ut ejus uberibus nutriamur, quoniam non potest mater oblivisci infantem suum. Sic et vos nolite oblivisci nos vobis commissos. Quoniam non levibus nos inimici nostri implicuerunt, et quotidie facere moliuntur afflictionibus, et apprehendere, ac (47) ferris nos constringi minantur, nisi eorum consentiamus erroribus, quod nequaquam vobis inconsultis agere præsumimus. Canonibus quippe jubentibus absque Romano pontifice nos de majoribus causis nihil debere decernere. Ideoque ad propositum recurrentes, et ad bravium properantes, vestræ apostolicæ sedis imploramus auxilium. Quia, ut credimus, non despexit Deus preces cum lacrymis sibi oblatas servorum suorum, sed ob id vos prædecessoresque vestros, apostolicos videlicet præsules in summitatis arce constituit, omniumque Ecclesiarum curam habere præcepit, ut nobis succurratis, nosque tuentes, quibus omne episcoporum judicium est commissum, liberare ab hostibus nostris non negligatis. Nam scimus in Nicæna magna synodo trecentorum decem et octo episcoporum, ab omnibus concorditer esse roboratum, non debere absque Romani pontificis sententia concilia celebrari, nec episcopos damnare, licet hæc et synodica capitula alia complura pernecessaria, ab hæreticis, qui nos quotidie infestant et perdere nituntur, ut facilius nos capere possint, sint incensa, nobisque sublata. Qua de re hac inventa occasione, indifferenter omni canonica et apostolica postposita auctoritate, nos vi a propriis, vobis inconsultis, illicite expellunt sedibus, ovesque nobis a Christo Domino apostolica commissas gratia, invadunt, gradibus privant : et quod pessimum est, et omnibus Christianis legibus inimicum, interficere decertant. Vos ergo ut semper vestræ sedi sanctæ consuetudo fuit, periclitantibus subvenite, oppressos roborate, tribulatis manum porrigite, taliaque prohibete, et leges imponite, ut apostolica doctrina, quæ in Deo est, cito ad victorum judicium perducere valeat nostrum, nosque apostolorum principe suffragante Petro, ab imminentibus periculis liberare (48). Novimus namque in jam fata Nicæna synodo generaliter esse decretum, ut nullus passim, vageque episcopos, aut præsumptive lacerare, aut accusare, et qui non sunt rectæ fidei vel bonæ vitæ, vel claræ conversationis, infamare præsumat. Sed prius si erga episcopos, vel auctores Ecclesiæ quisquam causam habuerit, eos cum charitate mansuete conveniat, ut ab eis vulnus unde agitur, recte sanetur. Aut ipse, si secus egerit, accusator excommunicetur. Quod si ab eis nihil recte valuerit percipere, tunc primo summos adeat primates, et ipsi tempore congruo canonice eos convocare debebunt. Qui si aut suis rebus exspoliati, aut a propriis sedibus ejecti, aut exsiliati, vel oppressi, aut inique tractati fuerint, primo eruantur, et canonice restituantur, atque omnia sibi sublata (49) integerrime eis legibus reddantur. Quoniam priusquam hæc fiant, ut in prædicto constitutum est concilio, nec canonice convocari, nec distringi a quocunque possunt. Quoniam nec sæculi leges hæc fieri permittunt, quanto minus ecclesiasticæ? Similiter et a supradictis Patribus est definitum consonanter, ut si quisquam episcopum, aut metropolitanum, aut comprovinciales, vel judices suspectos habuerit, vestram sanctam Romanam interpellent sedem, cui ab ipso Domino potestas ligandi, ac absolvendi, speciali est privilegio super alios concessa. Ipsa enim (50) firmamentum a Deo fixum et immobile percepit, quoniam ipsam formam universorum titulorum lucidissimam Dominus Jesus Christus veram apostolicam constituit sedem. Ipsa est enim sacer vertex, in quo omnes vertuntur, sustentantur, levantur, et sicut in Christo Christiani, et in petra, id est Christo, Petrus, Petri renovantur Ecclesiæ : *Tu es* enim, sicut divinum veraciter testatur eloquium, *Petrus* [34], et super fundamentum tuum Ecclesiæ columna, id est, episcopi, qui Ecclesiam

[33] II Cor. XI, 29. [34] Matth. XVI, 18.

(47) Stephanus Dorensis ad Martinum papam.
(48) Habetur in epist. decret. Julii contra Orientales pro Athanasio.
(49) Adr. coll. 35.
(50) Sergius Cypri, epist. ad Theod. papam cons. II concil. Lateran.

sustinere, et propriis humeris portare debent, sunt confirmati. Tibique claves regni cœlorum commisit, atque ligare, et solvere potestative, quæ in terra et quæ in cœlis sunt, promulgavit. Tu profanarum hæresum, et impetitorum, atque omnium infestantium depositor, et princeps, et doctor, caputque omnium orthodoxæ doctrinæ et immaculatæ fidei exsistis. Igitur ne despicias Patrum tuorum, Pater, pietatem, bonamque intentionem. Et sicut illi Patres et prædecessores nostros a multis liberaverunt oppressionibus et angustiis, ita nos liberare digneris. Nam fuit semper vestræ sanctæ et apostolicæ sedi licentia, injuste damnatos vel excommunicatos, potestative sua auctoritate restituere, et sua eis omnia reddere, et illos qui eos condemnaverunt, aut excommunicaverunt, apostolico punire privilegio : sicut etiam nostris et antecessoribus cognovimus actum temporibus. Porro et ipsi primates, qui episcoporum et summorum ecclesiasticorum causas suscipere debent, in præfixa Nicæna synodo sunt dinumerati, ne in posterum ex hoc contentio orietur. (51) O sanctissime Pater Patrum, abscinde blasphemias et jactantiam vaniloquorum et insidiantium infestationes, nos et fratres nostros opprimentium, atque perdere volentium, qui ad vos quasi ad caput confugimus, ut vestro suffulti auxilio liberemur, et vobis nobisque Christi commissas oves a luporum ore, Domino adminiculante, antequam deglutiantur, rapiamus. Nec enim (52) fas est supplicum apostolicæ sedis scripto, aut sine scripto, preces oblatas despicere, sed ut condecet, et privilegium vestræ sedis est, et nos, et illi canonicaliter convocemur, et ante vos de nostris objectionibus canonice cum omni probitate concertemus. Sicut prædecessores nostri penes vestros fecerunt antecessores, et sicut canonica in prædicta sancta synodo docent constituta, et veluti paleati verbi per ventilabrum canonicæ examinationis plenam purgationem, in communi consistentes auditorio, de maturis et nutrientibus catholicæ Ecclesiæ dogmatibus, quæ confirmant cor hominis, per participationem paternarum consequamur institutionum. (53) Antiquis enim regulis sancitum est, ut quidquid, quamvis in remotis aut in longinquis positis provinciis, super episcoporum querelis aut accusationibus ageretur, non prius tractandum vel accipiendum esset, quam ad notitiam almæ sedis vestræ fuisset pronuntiatio facta, qua infirmaretur, aut firmaretur. Indeque sumerent normam, unde Ecclesiæ sumpsere exordium prædicationis, ne passim ab insidiatoribus columnæ everterentur Ecclesiæ. Certum est enim eidem sanctæ sedi vestræ in honorem beatissimi Petri, Patrum decreta peculiarem decrevisse reverentiam Dei, pro rebus inquirendis atque determinandis, quas sollicite decet justeque ab ipso præsulum examinari vertice apostolico, cujus sollicitudo semper fuit et est tam mala damnare quam probare laudanda. Quoniam humillimum vestro apostolico culmini persolventes obsequium, ut ipse Dominus præcepit, et sanctorum decreta Patrum statuerunt, cum lacrymis suggerimus quod sine gemitu cordis reticere non valemus. Nam in tantum a persecutoribus sanctæ Dei Ecclesiæ nostrisque inimicis persequimur, ut **611** magis nos vivere, quam mori tædeat. Unde præ omnibus fatemur, in tantum cor esse nostrum vulneratum, ut propheticum illum planctum expleamus, dicentes : *Quis dabit capiti meo aquam, aut oculis nostris fontem lacrymarum, ut sedentes ploremus die ac nocte* [33] ? Ecce enim oves, quæ nimis infestantur, atque a pravis amoveri hominibus impelluntur. Christianorum vero voces ac gemitus episcoporum longe lateque resonant, novitates insurgunt, calumniæ crescunt, persecutio grassatur, perditio fit populorum. Vestrum est nobis manum porrigere, vobis enim commissi sumus, vestrum est nos defendere atque liberare, nostrumque est a vobis auxilium expetere, et vestris parere jussionibus. Pro nimio ergo dolore, atque gemitu omnium quæ nos infestant necessario recordari, vobisque significare nequimus. Ideo almum vestrum exoramus apostolatum, ut super his legem, quæ in memorata Nicæna synodo est promulgata, quamvis prædictorum insidiatorum, et aliorum malorum hominum, quo facilius episcopos Dei ministros valeant illaqueare, est suffocata, reparetis : et quæ necessaria fore cognoscitis, vestræ sanctæ sedis auctoritate nos cunctosque fratres informetis, ut malorum insidias hominum, vestra fulti auctoritate illæsi, Domino opitulante, evadere valeamus, quia insidias luporum prævidere, non ovium (54), sed pastorum est. Scimus enim quod id semper vestræ sedis præsules, primo apostoli, deinde successores eorum fecerunt. (55) Vos universalis Ecclesiæ, et maxime episcoporum qui oculi Domini propter contemplationem et speculationem vocantur, curam gerere, ac de revelatione et lege nostra assidue cogitare debetis, sicut scriptum est : *Beatus qui meditatur in lege Domini die ac nocte* [34]. Quæ meditatio, non lectione per figuram litterarum tantum conspecta, sed uberante in vobis Christi gratia in vestra cognoscitur conscientia immobiliter insita, et nullatenus de vestro corde recedente lege Christi Dei sacrosancta, sicut in Psalmis dicit Prophe-

[33] Jerem. IX, 1. [34] Psal. I, 2.

(51) Idem Sergius.
(52) Martinus papa, ibidem.
(53) PP. Afric. in ep. ad Theod. papam conc. Lateran. ann. 649.
(54) Conc. III Rom. sub Symmacho.
(55) Victor. Carth. ep. ad Theod. papam, unde multa huc invecta sunt.

ta: *Os justi meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur judicium, lex Dei ejus in corde ipsius* [37], non atramento, sed spiritu Dei vivi vestris in arcanis conscripta, neque in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, sicut beatissimi apostoli Pauli ad Corinthios missa nos docet Epistola. Quibus præmissis significamus Deo placitæ fraternitati vestræ die septimo Kalendarum Augustarum, indictionis quartæ, nostram humilitatem divina gratia, suo ut præcepit munere præveniente, vestris sanctis ac Deo dignis precibus, in sancta Romana Ecclesia pontificalis honoris accepisse consecrationem et stolam, in quo dignitatis fastigio ut Deo omnipotente altissimo regamur, et a malis omnibus liberemur. Ut non sacerdotale nomen tantum, sed Christi Domini nostri Dei protegente auxilio et meritum habeamus, vestris sanctis ac Deo acceptabilibus nos commendantes orationibus, poscimus quatenus et vestris deprecationibus pro nobis ad Deum effusis muniti, et eruditionibus bonis instructi, digni efficiamur cum omni nobis populo Christiano commisso illæsi, protegi velamento divino. Ad salutationem ergo vestræ sanctæ et honorandæ fraternitatis, vice nostra, Benedictum humilem nostrum fratrem vestrum episcopum, et Alexandrum presbyterum, Crispinum quoque diaconum, vestros famulos destinavimus. Propter quos postulamus celerius nobis a vestra beatitudine persolvi, ut vestris cohortationibus roborati, vestris regulis, inimicis videlicet compressis, informati, ad proprias prudenter consolati valeamus ecclesias ante hiemem Domino propitio remeare. Vestrum est quippe, Pater sanctissime, canonica instructione sollicite ecclesiasticæ regulæ adversantibus, et fratrum insidiatoribus obviare, nec permittere noviter dici quod Patrum venerabilium auctoritas omnino non censuit. Nos enim humiles corde, sapientes, adjuvante Domino, quæ recta sunt uno vinculo charitatis vobiscum sumus constricti, veram fidem ac religionem catholicam in omnibus fortiter defensantes. Studiosius itaque a Catholicis improbis probe resistere nitendum est, ne torpentes, desidia oppressi, culpæ taciturnitatis teneamur obnoxii, et quasi favorem impendentes judicemur. Unde dictum est: Negligere, cum possis deturbare perversos, nihil aliud est quam fovere. Nec caret scrupulo societatis occultæ, qui manifesto facinori desinit obviare. Manifesta est, Doctor sanctissime venenosa serpentum sine simplicitate astutia, dum manifesta est dolosa inimicorum fallacia. Succurrite, quæsumus, oppressis, liberate nos de manu persequentium, ut cum beato Job cantetis: *Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum, justitia indutus sum, et vestivi me, sicut vestimento et diademate, judicio meo. Oculus fui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum, causamque quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et de dentibus eorum auferebam prædam* [38], et reliqua. Nos enim, quos tua maxima exspectat cura, id est, episcopi omnes, præcipue tuum debemus mereri judicium, et non ab aliis devorari. Merito ergo nos sacerdotes Domini causa respicit, si silentio (56) faveamus errori. Si quidem corripiantur hujusmodi, nec sit liberum eis pro voluntate habere judicium, desinatque novitas incessere vetustatem, desinat Ecclesiarum quietem inquietudo turbare. Nam omnes metropolitani, vel reliqui episcopi, sua odia aut vindictas in reliquos episcopos exercere non valeant. Ideo nominatim in Nicæna synodo expressi sunt primates, qui reliquos episcopos audire et judicare debeant, ne ulla fraus in judicio episcoporum possit irruere. Vos ergo qui in summo speculo gratiæ Dei estis depositi, attendere eos, et opprimere oportet, qui in fratres seditiones (57) et scandala excitant. Ideoque exoramus, ut minime despiciatis humilitatis nostræ, et omnium Orientalium orthodoxorum sacerdotum, et populorum afflictiones et damnationes, cum lacrymis oblatas. Sed sicut luminaria universo mundo, verbum vitæ retinentes, introductas exstinguite tenebras nefandissimorum insidiatorum, temporibus etiam nostris procaciter germinatas: quatenus funditus exstincta hujusmodi caligine, lucifer nobis resplendeat per vos, sanctissime Pater, et dogmatica definitio ubique omnes lætificans, qua gloriosi sancti Patres per propria piissime dogmata in æternæ vitæ firmam hæreditatem prædicasse noscuntur. Et subscriptio: Incolumem te, et beneplacitum Deo, sanctissime Pater Patrum, orantem pro nobis Dominus custodiat in ævum. Amen.

Rescriptum Felicis papæ ad eosdem.

612 Reverendissimis atque dilectissimis fratribus Athanasio, et universis Ægyptiorum, Thebaidum, Libyorumque episcopis in sancta Alexandrina synodo congregatis, Felix almæ Romanæ urbis et universalis Ecclesiæ episcopus, et sancta synodus, quæ in urbem Romam convenit, in Domino salutem.

Sacram vestram synodicam epistolam per gratiam Spiritus sancti, et Deo placitum studium conscriptam, vestræ a Deo honorandæ sanctitatis gratia libenter suscepimus, atque instanter nostra in synodo recitare per singula jussimus, et omnes intente ejus colligere verba præcepimus. Super quæ dum lætari sperabamus et cupiebamus, *versa est in luctum cithara nostra* [39], et cantatio in plorationem, et omnino totius synodi gaudium in mœ-

[37] Psal. xxxvi, 30, 31. [38] Job xxix, 13-17. [39] Job xxx, 31.

(56) Ex epist. 1 Cœlestini I ad Gallos.
(57) Stephan. Dorensis, ad synodum Lateranensem anno 649.

rorem translatum est, quia non decuerat, ut ii qui corpus (58) Christi quotidie proprio conficiunt ore, tantam paterentur persecutionem. Quoniam Dominus Deus noster salutem providens generis humani, mandavit persecutiones non fieri, neque fluctuationes inferri, aut invideri laborantibus in agro Domini, neque dispensatores magni Regis vexari, aut expelli. Quiescite, inquit sancta magna Nicæna synodus, et nolite persequi eos qui Deo perfecte ministrant, et sincera voluntate superni Dei mandata custodiunt, et nostris legibus subjugantur. Quia nec decet nec ordo patitur, ut iniqui et carnales spirituales persequantur. Omnis enim qui resistit alicui, nunc vertendo, nunc celando veritatem, mentitur adversus eum contra quem litigat. Et qui infestus est alicui, omnia sicut hostis agit, et insuper loqui contendit. Vos enim monemus fratres in speculis esse debere, ut in quantum esse potestis et Dominus auxilium dederit, talibus nostra apostolica vestraque auctoritate resistatis, nec quisquam vestrum a fratris auxilio se subtrahat, sed pro viribus adminiculum præstet. Quoniam licet pauci sitis, si unanimes fueritis, nullatenus, justitia suffragante, Domino quoque opem ferente, superabimini : *Quia funiculus triplex difficile rumpitur* [40]. Nam si officiis sæcularibus (59) humana lex subvenit, quanto magis ecclesiasticis, et Domini sacerdotibus, maximeque pontificibus, qui pupillæ oculorum Domini appellantur, divina atque canonica lex suffragari debet? Ait enim divinum de episcopis eloquium : *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei* [41]. Et si sæculares homines humana multipliciter explorantur lege, et requisitiones atque induciæ illis multorum mensium conceduntur, ne injuste damnentur; quanto magis episcopis, qui proximiores sunt Deo, et super eos sunt constituti, positique in cœlesti militia, quæ impensius ponderanda est, temporaque sunt concedenda multo ampliora, ne a quibusdam graventur aut opprimantur, vel subito damnentur. (60) Inspiciamus ergo, adjuvante Deo et sancto apostolo Petro, per quem et apostolatus et episcopatus in Christo cœpit exordium, quam plures sæpe emerserunt causæ, quæ in quibusdam non erant causæ, sed crimina. Quia magis, ut comperimus, iniquitate fratribus sunt impositæ, quam charitate. Et ut de cætero sollicitudo sit, ne talia deveniant, capitula quædam, quæ a sanctis Patribus, tam in Nicæna synodo, quam in hac sede constituta sunt, ponamus. Quibus fratres et coepiscopi nostri fulti, insidias inimicorum Domino auxiliante valeant evadere, et prout Dominus dederit posse, paucioribus (61) tantorum malorum verbis imitemur compendium, et strictim quæ in volumen litterarum vestrarum comperimus retractemus, et alia nonnulla instantis temporis necessaria prout petitis ponamus.

(62) 1. Est namque synodicis decretum institutis, ut nemo episcopum penes sæculares arbitros accuset, sed ad summos primates.

2. Si quis adversus episcopum causam habuerit, non prius alios episcopos adeat, ut eum accuset, quam familiariter ei suam indicet querelam, et ab eo justam emendationem, aut rationabilem percipiat excusationem, ipsa nos instruente veritate : *Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te non audierit, adhibe duos vel tres tecum. Et si non audierit, dic Ecclesiæ* [42], id est, accusa eum publice, et non privatim, et reliqua.

3. Si quis episcopum posthac elegerit accusare, summis primatibus episcoporum suam indicet causam, et non sæcularibus, qui magis ad pacem eos, quam ad judicium eos revocent, ut charitas in omnibus et ab omnibus custodiatur. Si primates accusatores episcoporum cum eis pacificare familiariter minime potuerint, tunc tempore legitimo eos ad synodum canonice convocatam, non infra angusta tempora canonice convocent, et non priusquam eis per scripta significent quid opponitur, ut ad responsionem præparati adveniant. Nam si aut vi, aut timore ejecti, aut suis rebus exspoliati fuerint, nec canonice evocari ad synodum possunt, nec respondere æmulis debent, antequam canonice restituantur, et sua eis omnia legaliter reddantur.

4. Si quis episcoporum suis fuerit rebus exspoliatus, aut a sua Ecclesia vi aut timore expulsus, quod omni Christiano nomini est inimicum, oportet et decet episcoporum præpositum semper prima fronte sollicitum esse, ut omnia, quæ ei ablata sunt, potestati ejus legaliter reddantur, et præsul prius restituatur. Et postea non statim, sed diu et per spatiosa tempora, suis potestative depositis, et ad suam necessitatem præparatis, ad tempus veniat ad causam. Et si juste visum fuerit, accusatoribus respondeat suis.

5. Nulli infami (64) atque sacrilego de quocunque liceat negotio, adversus religiosum Christianum, quamvis humilis servilisque persona sit, testimonium dicere, nec de qualibet actione vel inscriptione Christianum impetere.

6. Si quis episcopus legitime accusatus, et supradicto ordine ad concilium canonice convocatus fuerit, absque trepidatione ire debebit. Et si ire non potuerit (65), pro se legatum ad synodum mittat.

7. Nullæ causæ a judicibus ecclesiasticis audian-

[40] Eccle. IV, 12. [41] Zachar. II, 8. [42] Matth. XVIII, 15-17.

(58) Hieronym. epist. ad Nepotianum.
(59) S. Greg. ep. 120, l. VII.
(60) Innoc. ep. 2.
(61) Innoc. ep. 7.
(62) Carth. III, c. 9.
(63) Carth. IV, c. 26.
(64) Ex Aniano.
(65) Adr. c. 5 et 11.

tur, quæ legibus non continentur, vel quæ prohibitæ esse noscuntur.

8. Si quis aliter non acquieverit, nisi ut episcopum accuset, supra taxato hoc tenore agere debebit, quia aliter rata non potest accusatio exsistere. Tunc primo accusati causam accusator (66) apud primates canonice deferat. Nam a communione prohibeatur accusatus, nisi ad electorum judicium canonice convocatus infra tres aut sex, vel plures menses pro suis rationem redditurus venire distulerit. Quod si probare potuerit quod voluerit, sed non potuerit **613** venire, nihil ei nocebit. Ille vero, qui vi, aut timore a sede pulsus, aut suis rebus exspoliatus fuerit, non prius vocetur ad synodum, quam ei omnia legibus redintegrentur (67). Et tandiu in sede propria pacifice et potestative cuncta disponens resideat, quandiu expulsus, vel exspoliatus carere visus est rebus. Cum autem ad judicium venerit, si voluerit et necesse fuerit, induciæ ei petenti a Patribus constitutæ absque impedimento concedantur, et judices a se electi tribuantur, ut in loco unde est ille qui accusatur, aut si alibi alicujus temerariæ multitudinis vim metuerit, locum sibi congruum eligat, quo absque timore suos, si necessitas expoposcerit, testes habere, et absque impedimento suam canonice sententiam finire valeat.

9. Quia multa per subreptionem evenire solent, (68) illis testificandi vel accusandi licentia denegetur, qui Christianæ religionis et nominis dignitatem et suæ legis vel sui propositi normam, aut regulariter prohibita, neglexerint.

10. Multum derogatio prævalet, quando derogato creditur. Ideo variis detractionibus atque accusationibus non decet (69) labefactari primatem, sed magis Patrum regulis roborari, nec facile aut indifferenter suscipere accusationes præsumat, dicente Domino: *Non suscipias vocem mendacii* [43]; sed prius probare debet suspicionem et causam, aut quo animo hoc faciat et postmodum suscipere, quia veritatis professionem, propinquitatis, inimicitiæ, timoris, amoris, odii et cupiditatis intentio, impedire, et adversa fratribus irrogare solet.

11. (70) Personæ accusantium tales esse debent, quarum fides et conversatio et vita probabilis, et absque reprehensione sit, et quæ omni careant suspicione. Quia et hoc, te præsente, ut bene nosti, in Nicæna synodo, propter malorum hominum infestationem ab omnibus est definitum, licet pravorum hominum insidiis sint hæc et alia complura deleta.

12. Primates illi, et non alii sunt, quam in præ- A dicta Nicæna synodo sunt constituti. Reliqui vero, qui metropolitanas (71) tenent sedes, archiepiscopi vocantur, et non primates, salva in omnibus apostolicæ sedis dignitate, quæ ei ab ipso Domino est concessa, et postea a sanctis Patribus roborata.

13. Primo semper in omni episcoporum accusatione, persona, vita et conversatio accusantium enucleatim inquiratur, et postmodum ea quæ objiciuntur, fideliter pertractentur. Quoniam nihil aliter fieri debet, nisi impetitorum prius requiratur fides, personæ, vita et actus discutiantur, quia non debet pravorum aut insidiantium hominum pernicie vita lacerari innocentium. Sane sæpissime boni a malis persequuntur, qui non cessant suis calamitatibus aliis derogare. Ideo summopere prævidendum est, ne hæc fiant. B

14. Nullus servus, (72) nullus libertus, nullus infidus, nullus criminibus irretitus, nullus calumniator, nullus qui inimicitiis studet, nullus qui frequenter litigat, et ad causandum vel detrahendum est facilis, nulla infamis persona, necnon et universi quos ad causanda publice crimina leges publice non admittunt, permittatur episcopos accusare. Quoniam accusatores et accusationes, quas leges sæculi non recipiunt, qua ratione sacerdotalis eas recipere debeat ordo invenire nequeo, cum hæc et in Nicæna synodo prohibita sint, et illi magis ab istis, non isti ab illis judicari debeant, cum Apostolus dicat: *Spiritualis judicat omnia, ipse vero a* C *nemine judicatur* [44].

15. Hæretici, a quibus nimium opprimimur, excommunicatique, homicidæ, (73) malefici, fures, sacrilegi, raptores, venefici, adulteri, et qui raptum fecerint, vel falsum testimonium dixerint, seu qui ad sortilegos magosque se contulerint, nullatenus ad accusationem, vel ad testimonium erunt admittendi.

16. Non ita in ecclesiasticis (74) agendum est negotiis sicut in sæcularibus. Nam in sæcularibus, postquam legibus vocatus, et in foro decertare cœpit aliquis, non licet ante peractam causam recedere. In ecclesiasticis vero, dicta causa recedere licet, si necesse fuerit, aut si se prægravari viderit.

17. Quotiescunque (75) episcopus super certis D accusatur criminibus, si tales fuerint accusatores, qui juste et canonice recipi debeant, legitima in synodo suo in tempore congregata, ab omnibus canonice audiatur, qui sunt in provinciis episcopi. Quod si legitimi non fuerint accusatores, non fatigetur episcopus, quia sacerdotes ad sacrificandum vacare debent, non ad litigandum. Nec illi, qui throni Dei vocantur, pravorum hominum insidiis

[43] Exod. xxiii, 1. [44] I Cor. ii, 15.

(66) Carth. iii, 7.
(67) Rom. v, sub Symmacho.
(68) Anianus in c. 1, t. 7, l. 16, cod. Theod.
(69) Damas. epist. ad Illyricos.
(70) Adrian. 4 et 15.
(71) Adrian. col. 23 et 15.
(72) Carth. vii, c. 2.
(73) Adr. col. 63.
(74) Leo, ep. 54.
(75) Adr. 27.

turbari decent, sed libere Christo Domino famulari.

18. Quanquam provincialibus episcopis, una cum eorum metropolitano suæ provinciæ causas episcoporum, liceat charitative et concorditer agitare; non tamen, sicut in prædicta, te præsente, constitutum est synodo, licet definire, absque Romani pontificis auctoritate. Quod si secus a quibusdam præsumptum fuerit, ipsi qui hoc egerunt, suæ præsumptionis suscipiant damnum. Et illi, qui ab eis perperam excommunicati aut damnati fuerint, auctoritate hujus sanctæ sedis, et beati præceptoris nostri clavigeri Petri potestate solvantur atque restituantur. Ipse enim ait Dominus : *Quæcunque solveris super terram, erunt soluta et in terra et in cœlis* [45].

19. (76) Quoties episcopi se a suis comprovincialibus, vel a metropolitano putaverint prægravari, aut eos suspectos habuerint, mox Romanam appellent sedem. Ad quam eos absque ulla detentione, aut suarum rerum ablatione, obedire liceat. Et dum ad prædictam Romanam matrem appellaverint Ecclesiam, aut ab ea se audiri expoposcerint, nullus eos, aut excommunicare, aut eorum res auferre, aut aliquam vim inferre eis præsumat, antequam horum causa Romani pontificis auctoritate finiatur. Quod si aliter a quoquam præsumptum fuerit, nihil erit, sed viribus carebit. Nam nec hoc perperam præsumimus, sed et ipsum in Nicæna synodo constitutum, et antecessores nostros egisse, bene, Athanasi, nosti, quando tu et Paulus Constantinopolitanus, Asclepius Gazæ, et Lucianus [Lucius] Adrianopolites, ab episcopis Orientalibus inconsulto sanctæ memoriæ Julio prædecessore nostro damnati estis, et ad eum, quasi ad totius orbis caput, ut semper huic sanctæ sedi licitum fuit, confugistis. Cognita eorum nequitia, et vestra justitia, vos in communione suscepit, et omnium vestrum curam gerens, propter sedis propriæ dignitatem suas singulis reddens Ecclesias, Orientalibus scripsit, culpans eos quod non recte tractassent, viros inculpabiles de suis Ecclesiis expellentes, et constituta Nicæni concilii minime conservantes. E quibus ad certum diem nonnullos sibimet adesse præcepit, ut de talibus præsumptionibus certam redderent rationem, et coram eis ostenderet, justum se super eis protulisse decretum. Determinatum est etiam, non talia deinceps fratres esse passuros. Et nisi ab hujusmodi præsumptionibus cessarent, a propriis esse gradibus eos recessuros. Tali enim hujus sanctæ sedis privilegio, et tu et fratres tui proprias recepistis Ecclesias, cum omnibus ad vos pertinentibus. His enim et aliis quam plurimis documentis, manifestum est, nullum damnari, aut suis exspoliari rebus debere episcopum, **614** qui hanc sanctam sedem interpellaverit, aut sibi defensatricem asciverit, donec judicium de eo nostræ apostolicæ auctoritatis, hoc est, principis apostolorum Petri agnoscat. Quia solum Christus Jesus huic sanctæ sedi, id est apostolicæ, hoc facere commisit. Utpote quoniam solus, atque præ omnibus præfatus princeps apostolorum creditus est, atque percipere meruit a Rege regum Christo claves regni cœlorum.

20. De induciis vero episcoporum super quibus consuluistis, diversas a Patribus regulas invenimus institutas. Quidam enim ad repellenda impetitorum machinamenta, et suas præparandas responsiones, et testes confirmandos, et concilia episcoporum atque amicorum quærenda, annum aut sex menses mandaverunt concedi; quidam autem annum, in quo plurimi concordant. Minus vero quam sex menses non reperi, quia a laicis hæc indulta sunt, quanto magis Domini sacerdotibus? Nam et a nostris antecessoribus, atque reliquis sanctis Patribus multoties inhibitum est, ne quis Domini sacerdotibus detractiones irroget, quanto magis accusationes non ex radice charitatis prolatas? Quiescite, inquiunt, et nolite persequi eos, qui Deo perfecte ministrant, quorum orationibus et terrena bella sedantur, et recedentium a Deo angelorum pelluntur incursus, quique omnes dæmones, qui corrupti sunt, precum assiduitate confundunt. Induciæ namque non sub angusto tempore, sed sub longo spatio concedendæ sunt, ut accusati se præparare, et universos communicatores in provinciis positos convenire, et testes præparare, atque contra insidiatores se pleniter armare valeant.

21. Judices enim, et accusatores tales esse debent, qui omnium careant suspicione, et ex radice charitatis suam desiderent promere sententiam. His igitur tam legaliter, quam et canonice prolatis, etiam omnium Christianorum reverentiam congaudere deposcimus, spiritali intercedente dilectione, et timore Dominico, per quem humana removetur offensio, et Ecclesiarum ædificatio præponitur universis, ut magis universi ædificationem fratrum laborent, quam ad damnationem, quoniam ait Dominus : *In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem* [46]. Jam enim formam dedimus, et a prædecessoribus nostris datam esse cognovimus, ut si quis se agnoverit Christianum, illud servet, quod ab apostolis noscitur esse traditum, dicente apostolo Paulo: *Si quis vobis annuntiaverit, præter quam quod accepistis, anathema sit* [47]. Christus enim Dei Filius Dominus noster, humano generi propria passione salutem plenissimam condonavit, ut nos liberaret. Ut si in tantum nos dilexit, ut etiam proprio Filio suo non parceret, sed pro nobis omnibus illum traderet, ut nos liberaret, ut quid nos non diligimus

[45] Matth. xvi, 19; xviii, 18. [46] Joan. xiii, 35. [47] Galat. i, 8.

(76) Item ex Adriano.

fratres, aut eos temere judicamus? cum prædictus A dicat Apostolus : *Nolite judicare invicem, sed hoc magis judicate, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum* [48]. Nam si illi qui fratres diligunt, ex Deo nati sunt, et vident Dominum ; quid ergo erunt illi qui eos persequuntur, et eos detrahendo, machinando, accusando, infestando, damnare moliuntur? Si illi filii Dei, procul dubio filii sunt diaboli, qui ut semper *sicut leo rugiens circumit, quærens quem devoret* [49], ita fratres insequuntur, ut perdant. Qui vero adjuvare fratres refugiunt, majus peccatorum onus acquirunt, et fraterni solatii rei exsistunt : *Væ*, inquit Propheta, *qui potum dat amico suo, miscens fel suum* [50]. Et iterum sapientissimus Salomon ait : *Quoniam qui loquitur iniqua non potest latere, nec præteriet illum corri- B piens judicium. In cogitationibus ergo impii interrogatio erit. Sermonum autem illius ad Deum præmeditatio, ad correptionem iniquitatum illius, qui auribus zeli audit omnia, et tumultus murmurantium non abscondetur* [51]. Hæc enim si amplecti voluissent, proprio et sano sensu, ad reprobum sensum minime laberentur, sed per Dei timorem sermonum suorum præcaventes custodiam, piam sanctorum Patrum definitionem sine quadam præsumptione nocumenti utrique conservarent, quoniam dicit sacrum eloquium : *Consilium bonum conservabit te, et mens bona custodiet te* [52]. Non enim de fontibus salutiferis spiritualiter ad acquisitionem æternæ vitæ procedunt, tales accusatores, et detractores, atque ideo competenter nos beatus C Paulus apostolus admonens, ait : *Non debere plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem* [53] in definitione pietatis perdurantes. Qui enim hanc præterierunt, non tantum læsi decidentes a corroboratione sua, sed insipientiæ suæ dereliquerunt omnibus memoriam, ut his, quibus peccaverunt, minime latere potuissent : *Gloria enim et contumelia in loquela, et in lingua hominis casus illius est* [54]. Ideoque conveniens est hanc ostentationem, et reprehensionem illorum nostris actibus inseri, ne ulterius jam talia patiamini, seminantibus eis zizania, et scandala, sed lætari in officiis et dogmatibus vestris mereamini. Igitur erubescant talia, et hujusmodi blasphema subtrahere festinent, si noluerint a sacerdotali nostro collegio segregari, et a totius Christiani populi societate divelli. Licet namque de his plura et pernecessaria, quæ in decretis sedis apostolicæ, et ab apostolis eorumque successoribus nostris ubilibet prædecessoribus statuta inveniuntur, dicere et conscribere potuissemus, tamen melius nobis visum est, ut epistolam oratione claudamus. Deus omnipotens, et unus unigenitus Filius et Salvator noster Jesus Christus, vobis tribuat incitamentum, ut omnibus fratribus et coepiscopis nostris, quibuscunque tribulationibus laborantibus, totis succurratis viribus, et cum eis compatientes, crucem ejusdem Domini Salvatoris portetis, ut veri ipsius discipuli coram omnibus appareatis. Ut et vos, et qui vobiscum sunt, hic et in futuro meliora possideatis, *quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se* [55]. Per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et cum quo omnipotenti Deo Patri gloria in sæcula sæculorum. Amen. Valere vos opto, fratres charissimi. Data Idibus Februarii, Agathio, et Juliano, viris clarissimis, consulibus.

[48] Rom. XIV, 13. [49] I Pet. V, 8. [50] Habac. II, 15. [51] Sap. I, 8-10. [52] Prov. II, 11. [53] Rom. XII, 3. [54] Eccle. V, 15. [55] I Cor. II, 9.

615 IN VITAM BEATÆ SYNCLETICÆ ADMONITIO.

Vitam beatæ Syncleticæ antiquissimum esse opus suadent Vitæ Patrum *lib.* V *et* VI, *apud Rosweidum, et ipsæ sane antiquissimæ, circa sextum sæculum Latine translatæ; ubi complura subinde occurrunt ex Vita beatæ Syncleticæ mutuata. Ejus auctores varii assignantur, ex quorum numero Athanasius, qui ut vi et præstantia nominis cæteris longe antecellit : inde sane contigit ut, neglectis pene aliis, quibus potiori forte jure hoc opusculum tribueretur, a multis nec ignobilibus scriptoribus Athanasio ascribatur. Nec prætermittenda Nicephori Callisti verba lib.* VIII, *c.* 40 : Τὴν Ἀντωνίου φιλοσοφίαν ὁ τὰ πάντα ἄριστος Ἀθανάσιος, καὶ αὐτῷ διαφερόντως φιλούμενος, πρὸς λεπτὸν ἱστορήσας ἐξέδωκε· τὰς μετὰ δαιμόνων πάλας αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐξευρημένας τέχνας αὐτῷ κατ' αὐτῶν, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ βίου τεράστια, καὶ πάνθ' ἕκαστα διαγράψας· ὡς ὅρον εἶναι μοναδικῆς πολιτείας τὸ σύγγραμμα. Ὁποῖα δὴ ὁ αὐτὸς Ἀθανάσιος κἀν τῷ βίῳ Συγκλητικῆς ἔπραξεν· ἀνδρῶν μὲν πολιτείαν ἐντεῦθεν, γυναικῶν δ' ἐκεῖθεν ὑποτιθείς, ὡς ἐν πλάσματι διηγήσεως. *Id est*, Antonii philosophiam vir longe præstantissimus Athanasius, qui etiam ipsi fuit charissimus, pluribus descriptam edidit, conscripsitque ejus adversum dæmones certamina, quasve artes ad ipsos debellandos adinvenerit, necnon alia vitæ illius prodigia minutatim enarrata : adeo ut liber ille sit quasi vitæ monasticæ norma. Cujusmodi item sunt quæ idem Athanasius descripsit in vita Syncleticæ : in priore quidem libro virorum vivendi rationem; in sequenti vero mulierum proponens, quasi sub forma narrationis. *Præterea in codice Vaticano* 825, *teste Holstenio in animadversis ad Martyrologium Romanum, hæc vita Athanasii nomen præfert; itemque in bibliothecæ Scorialensis exemplari, quod memorat Alexander Barvoetius in catalogo illius Bibliothecæ, ad cujus fidem David Colvillus Latinam interpretationem suam adornavit, editam a Bollando ad* 5

Januarii. Hæc quantulacunque sint testimonia, exigui aut nullius momenti videbuntur iis qui vel primoribus labris Athanasii stylum orationisque genus attigerint; tantùm scilicet abhorret hoc opusculum ab Athanasiana illa eloquentia, sale, gravitate. Ad hæc nullus assignatur scriptor, ad quinque sexve sæcula post Athanasii ætatem qui id operis tribuat Athanasio. Tradit autem Holstenius in alio codice vetustissimo Cryptaferratensi bibliothecæ Vaticanæ num. 1589, *eam Vitam adjudicari Polycarpo ascetæ. Codex autem quo est usus Cottelerius qui tomo I* Monumentorum ecclesiæ Græcæ *vitam Syncleticæ evulgavit, nullum præfert auctoris nomen. In Schedis vero Combefisianis quarum perhumaniter nobis copiam fecit vir eruditus R. P. Lequien ex Ordine Prædicatorum ad calcem operis hæc leguntur :* Hucusque qui ex sancta (Syncletica) per beatum Arsenium Pegadensem prodierunt sermones : *unde forte inferatur Arsenium illum gesta dictaque Syncleticæ collegisse. Qui Arsenius longe diversus esse videtur a prisco illo Arsenio monacho qui quarto sæculo floruit. Cæterum multa uti diximus in* v *et* vi *Rosweidi libro ex hoc Opere ad verbum excerpta leguntur, quæ nos ad marginem pro facultate notavimus. Similiter in Apophthegmatibus Patrum, et in Scholiis ad Joannem Climacum identidem laudatur Vita sanctæ Syncleticæ.*

—

VITA ET GESTA SANCTÆ BEATÆQUE MAGISTRÆ SYNCLETICÆ.

1. Par esset omnes homines bonarum rerum esse A perilos. Ita enim in negotiis exercitati, vitam transigerent absque detrimento. Nam simplicioribus multæ perutiles res sunt occultæ, quod ideo illis obvenit, quod ex socordia hebetiore sint mente. Enimvero plerumque pretiosæ margaritæ, in pauperes vilesque viros inciderunt, qui ex artis imperitia, eas nihili naucique fecerunt. Nos itaque qui animo sumus puerili et imperito, cum incidissemus in hanc margaritam, non magni faciebamus illam, dum solam speciem attenderemus, et a naturæ dignitatisque illius notitia multum abessemus: ubi autem paulatim ejus propius pulchritudinem spectantes, præstantiam edocebamur, divino erga B perceptam rem amore accendebamur. Ipsæ namque res mentem nostram ad desiderium inflammabant.

2. Quorsum autem loquar de præsentibus, aut me illis adnumerem, quasi nos aliquid sciamus, aut eloqui valeamus de præclara et beata Syncletica? Omnium quippe hominum naturam, bonis ejus operibus recensendis imparem arbitror. Quod si quis de illa loqui aggrediatur, quantumvis sapiens sit ac peritus, longissime aberit a re proposita exsequenda. Quemadmodum enim qui solem intentius respicere volunt, oculorum damno afficiuntur, ita etiam qui ejus vitam contemplari nituntur, ob præclare gestorum præstantiam, **616** vertigine correpti, cedentes demum ac viribus destituti, in mentis inci- C dunt perturbationem.

3. Nos autem pro viribus nostris ejus vestigia consectati, et ab ejus æqualibus de primæva ejus ætate paucis eruditi, ex ipsisque rebus aliquantulum illustrati, scribere ingredimur, nobisque ipsis salutarem cibum recondimus. Nam pro dignitate illius eloqui, non impossibile modo nobis est, sed multis aliis perarduum ac difficile.

4. Quæ cœlestis συγκλήτου seu senatus nomen habet, ex Macedonia oriunda est. Majores siquidem ejus audito Alexandrinorum erga Deum et Christum amore, ex Macedonia in Macedonis urbem

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΚΑΡΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΗΣ.

1. Ἔδει πάντας ἀνθρώπους τῶν καλῶν μὴ ἀμυήτους ὑπάρχειν. Οὕτω γὰρ ἂν ἐγγεγυμνασμένοι τοῖς πράγμασιν εἰ εἶεν, τὸ ἀζήμιον εἶχον ἐν βίῳ· καὶ γοῦν τοὺς ἀκεραιοτέρους τὰ πολλὰ τῶν χρηστῶν διέλαθεν. Τοῦτο δὲ πεπόνθασιν ἐκ τοῦ τὴν διάνοιαν αὐτοῖς ἀμβλυωτέραν καθεστάναι ὑπὸ τῆς ἀμελείας. Πολλάκις γὰρ καὶ μαργαρῖται πολύτιμοι εἰς πένητας παρῆλθον ἄνδρας. Οἱ δὲ ἀδοκίμαστον τὴν περὶ τούτων τέχνην ἔχοντες, ὡς μικρῶν τινων καὶ οὐδαμινῶν κατεφρόνησαν. Ἡμεῖς γοῦν, νηπίαν καὶ ἀνάσκητον ψυχὴν ἔχοντες, τῷ παρόντι ἐντυγχάνοντες μαργαρίτῃ, οὐδὲν μέγα τοῦτον θεωροῦμεν, τῷ σχήματι μόνῳ ἐνατενίζοντες, τῆς δὲ φύσεως αὐτοῦ, ὅσον πρὸς γνῶσιν, μακρὰν τυγχάνοντες. Ὡς δὲ κατ' ὀλίγον ἐκ τῶν πέλας ἐδιδασκόμεθα τὸ κάλλος αὐτοῦ, θεῖος ἔρως καὶ ἡμῖν ἐνεγεννᾶτο πρὸς τὸ ὀφθέν· καὶ γὰρ αὐτὰ τὰ πράγματα ἐξωπύρει ἡμῶν πρὸς τὸν πόθον τὴν διάνοιαν.

2. Τί δὲ λέγω τοὺς παρόντας, ἢ καὶ ἑαυτὸν συγκαταριθμῶ τούτοις, ὥς τι εἰδότων ἡμῶν καὶ λεγόντων περὶ τῆς ἀοιδίμου καὶ μακαρίας Συγκλητικῆς; Οἶμαι γὰρ πᾶσαν ἀνθρώπων φύσιν λείπεσθαι πρὸς διήγησιν τῶν ἀγαθῶν αὐτῆς πράξεων. Εἰ δὲ καί τις ἐπιχειρήσειε λέγειν τι περὶ αὐτῆς, πολὺ μὲν καὶ ἄπειρον ἀπολειφθήσεται τῶν ζητουμένων, κἂν σοφὸς, κἂν ἐπιστήμων τυγχάνῃ. Ὥσπερ γὰρ οἱ τῷ ἡλίῳ ἀτενίσαι βουλόμενοι τὰς ὄψεις βλάπτονται, οὕτω καὶ οἱ κατοπτρίζεσθαι τῷ βίῳ ταύτης πειρώμενοι, ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῶν κατορθωμάτων ἰλιγγιάσαντες, ὑπενδόντες ἢ καὶ ἀτονήσαντες, σύγχυσιν ὑφίστανται τῇ διανοίᾳ.

3. Ἡμεῖς δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν ἰχνηλατοῦντες τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ ἐκ τῶν συνηλίκων δὲ αὐτῆς τὰ κατὰ τὸν πρῶτον βίον ἀκροθιγῶς ἀκούσαντες, καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν πραγμάτων ἀμυδρῶς καταυγασθέντες, ἐπὶ τὸ γράφειν ἥκομεν, ἑαυτοῖς τροφὰς σωτηριώδεις ἀποθησαυρίζοντες. Τὸ μὲν γὰρ κατ' ἀξίαν αὐτῆς λέγειν οὐ μόνον ἡμῖν ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πολλοῖς δυσχερές.

4. Ἡ τῆς οὐρανίου συγκλήτου ἐπώνυμος, χώρας τῆς Μακεδονίας τυγχάνει. Ἀκηκοότων γὰρ τῶν προγόνων αὐτῆς τὸ φιλόθεον καὶ φιλόχριστον τῶν Ἀλεξανδρέων, κατελάμβανον ἐκ Μακεδονίας τὴν τοῦ Μακεδόνος πό-

λιν. Ἐπιβάντων δὲ αὐτῶν τῇ χώρᾳ, καὶ μείζω εὑρόντες τῆς φήμης τὰ πράγματα, φιλοφρόνως ᾤκουν αὐτήν. Οὐ πλήθει δὲ δήμων συνέχαιρον, οὔτε μὴν οἰκημάτων ἐθαύμαζον μέγεθος· πίστιν δὲ μονότροπον εὑρόντες σὺν εἰλικρινεῖ ἀγάπῃ, δευτέραν ἔθεντο τὴν οἰκείαν τῆς μετοικίας.

A concesserunt. Quo cum pervenissent, ac res ipsas fama majores comperissent, libentissime isthic sedes statuerunt. Non illi de populi frequentia gaudebant, nec ædium amplitudinem mirabantur, sed unanimi fide sinceraque charitate reperta, incolatui patriam posthabuere.

5. Ἦν δὲ καὶ τῷ γένει περίβλεπτος ἡ μακαρία Συγκλητική, καὶ τοῖς ἄλλοις δὲ τοῖς κατὰ τὸν κόσμον τερπνοῖς νομιζομένοις ἐκεκόσμητο. Παρῆν δὲ αὐτῇ καὶ ἀδελφὴ ὁμόφρων ἅμα, καὶ ἀδελφοὶ δύο, σεμνοτάτῳ καὶ αὐτοὶ ἀναχθέντες βίῳ· ὧν ὁ μὲν εἷς, ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ τυγχάνων, ἀπεγένετο· ὁ δὲ ἕτερος, ἐπιβὰς πέμπτῳ καὶ εἰκοστῷ ἔτει, παρὰ τῶν γονέων εἰς γάμον παρεκαλεῖτο· καὶ πάντων πρὸς τὸ ζητούμενον εὐτρεπισθέντων, καὶ τῶν ἐξ ἔθνους συμβολικῶν ἐκτελουμένων, ἀπέπτη ὁ νέος ὥσπερ ὄρνεον ἐκ βρόχων, ἀνταλλαγὴν ποιησάμενος τῆς ἐπιγείου νύμφης, τὴν ἄμωμον καὶ ἐλευθέραν τῶν ἁγίων σύνοδον.

5. Erat porro beata Syncletica cum genere illustris, tum aliis quæ inter vitæ commoda computantur instructa. Erat illi soror una concors ac ejusdem animi, et fratres duo, ipsi quoque vita honestissima educati, quorum alter ætatem agens puerilem diem obiit; alter vero ubi vicesimum quintum attigit annum, a parentibus ad nuptias destinatus est. Cumque essent omnia ad id negotii parata, pactionesque de more essent factæ, evola-
B vit adolescens tanquam avis ex laqueis, et sponsam terrestrem cum inculpato liberoque sanctorum cœtu commutavit.

6. Αὕτη δὲ ἔτι ἐν ταῖς πατρῴαις ἀγκάλαις τυγχάνουσα, φιλοθεΐᾳ μὲν τὸ πρῶτον τὴν ψυχὴν ἠσκεῖτο· καὶ οὐχ οὕτω τὰς τοῦ σώματος ἐπιμελείας ἐποιεῖτο, ὡς τὰς τῆς φύσεως ὁρμὰς ἐπετήρει.

6. Ipsa porro dum paternis adhuc ulnis hæreret, jam primum animum exercebat in amore Dei, nec tantam corporis curam, quantam animi motibus observandis sollicitudinem ponebat.

7. Ἦν γὰρ καὶ κατὰ τὸ σῶμα περικαλλεστάτη, ὡς καὶ πολλοὺς αὐτῇ μνηστῆρας προσιέναι κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν· τοῦτο μὲν ὑπὸ τῆς περιουσίας δελεαζομένους, τοῦτο δὲ καὶ ὑπὸ τῆς τῶν γονέων κοσμιότητος, καὶ πρὸς ἐπὶ τούτοις ὑπ' αὐτῆς τῆς κόρης τοῦ κάλλους ἐξαπτομένους. Καὶ γοῦν οἱ γονεῖς ἀσμένως προετρέποντο τὴν νέαν εἰς γάμον, αὐτὸ τοῦτο ἐπείγοντες, ὡς ἐξ αὐτῆς τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν αὐτοῖς φυλαχθῆναι. Ἡ δὲ σώφρων καὶ γενναία τῷ φρονήματι, οὐδόλως συνετίθετο ταῖς τοιαύταις τῶν γονέων συμβουλίαις· ἀλλὰ γάμον ἀκούουσα κοσμικὸν, γάμον θεῖον ἐφαντάζετο· καὶ πολλοὺς μνηστῆρας παρορῶσα, εἰς μόνον τὸν οὐράνιον νυμφίον εἶχε τὸ νεῦμα.

7. Erat namque forma corporis elegantissima; adeo ut sub primam adolescentiam multi ad eam accederent proci, partim opibus, partim parentum dignitate permoti, ad hæc puellæ pulchritudine accensi. Ipsi quoque parentes placide juvenculam ad nuptias hortabantur: ea mente instantes, ut ex illa sibi generis successio superesset. At illa pu-
C dica et animo generosa, nullatenus ejusmodi parentum consiliis obtemperabat; quinimo auditis mundanis nuptiis, divinas cogitabat: ac multos illos despiciens procos, in unum cœlestem sponsum nutu et animo propendebat.

8. Καὶ ἦν ἰδεῖν τῆς μακαρίας Θέκλης γνησίαν μαθήτριαν, τοῖς αὐτοῖς αὐτὴν ἑπομένην διδάγμασι. Καὶ γὰρ τῶν δύο εἷς μνηστὴρ ἦν ὁ Χριστὸς, καὶ αὐτὸς ἦν τῶν ἀμφοτέρων νυμφαγωγὸς Παῦλος· οἶμαι δὲ καὶ τὸν θάλαμον αὐταῖς μὴ ἐναλλάττειν· εἷς γὰρ αὐταῖς παστὸς ἡ Ἐκκλησία, καὶ ὁ αὐτὸς Δαβὶδ μελῳδεῖ ἐπ' ἀμφοτέρων τὰ σεμνὰ καὶ θεῖα ᾄσματα. Καὶ γὰρ ἐν κυμβάλοις εὐήχοις τέρπει τὰς Θεῷ ἀνατεθείσας ψυχὰς, καὶ ἐν τυμπάνοις καὶ ἐν δεκαχόρδοις ψαλτηρίοις τὴν τελειοτάτην ᾠδὴν ἀναπέμπει. Μαριὰμ δὲ τοῖς ἱεροῖς τούτοις γάμοις τὰς χορευτρίας εἰσάγει, λέγουσα· *Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.* Καὶ τὰ ὄψα δὲ τοῦ θείου δείπνου κοινὰ τοῖς ἑστιωμένοις· *Γεύσασθε γὰρ, καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος.* Καὶ ἡ τῶν νυμφικῶν δὲ αὐταῖς περιβλημάτων μία τις ὑφή· *Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντο.* Ὁμότροπος οὖν αὐταῖς ἦν ἡ πρὸς Κύριον ἀγάπη· τῶν γὰρ αὐτῶν ἠξιοῦντο δωρεῶν· ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀγῶσιν ἡμιλλῶντο. Τὰ μὲν γὰρ τῆς μακαρίας Θέκλης οὐδενὶ ἠγνόηται μαρτύρια, ὡς διὰ πυρὸς καὶ θηρίων ἀτιθάσσων

8. Videre erat beatæ Theclæ germanam discipulam, eadem quam illa documenta sequentem. Ambarum namque unus pronubus erat Christus, idem ambarum paranymphus Paulus: quin earum thalamum nihil diversum arbitror: iis enim communis torus Ecclesia. Ipseque David de utraque, gravia divinaque cantica modulatur. In cymbalis namque bene sonantibus oblectat animas Deo consecratas,
D et in tympanis ac decachordis psalteriis perfectissimum occinit carmen. Maria vero sacris hisce nuptiis choreas inducit dicentium: *Cantemus Domino; gloriose enim magnificatus est* [86]. Fercula quoque divinæ cœnæ, communia epulantibus: *Gustate* enim, inquit, *et videte quoniam suavis est Dominus* [87]. Præterea sponsalium indumentorum una utrique textura erat: *Quicunque enim in Christo baptizati sunt, Christum induerunt* [88]. Par item illis erga Dominum charitas, eisdem quippe muneribus ornatæ erant: imo etiam iisdem certaminibus contendebant. Et quidem beatæ Theclæ nemini ignotum martyrium et cruciatus, quod per ignem

[86] Exod. xv, 1. [87] Psal. xxxiii, 9. [88] Galat. iii, 27.

ferasque indomitas decertaverit : nec hujus quoque virtutis causa susceptos labores sudoresque, multis latere existimo. Cum enim unus eis Salvator esset, cujus desiderio flagrabant, necessario unus quoque illis erat adversarius diabolus. Ac quidem in Thecla mitiores **617** fuisse labores existimo. Expugnata quippe fuit inimici malitia, per exteriora cum ea congressi : hic vero acerbiorem prodebat malitiam, interiore pugna per exitiosas cogitationes congressus.

9. Non fascinavit oculos ejus pretiosæ vestis textura, neque gemmarum varii colores : non aures ejus cymbalum decepit, neque tibia animi vigorem solvere potuit : non parentum lacrymæ, non cognatorum quævis cohortatio ejus emollivit animum; sed adamantina mente instructa, nequaquam animo fracta est : cunctosque sensus suos, quasi fenestras occludens, cum Sponso suo seorsim colloquebatur, his Scripturæ verbis usa : *Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi* [89]. At ubi fumosæ tenebrosæque confabulationes occurrebant, eas refugiebat, ad interna animi cubicula sese recipiens. Ubi vero lucidæ fructuosæque adhortationes comparebant, totam pandebat mentem, ut oblata verba susciperet.

10. Neque vero negligebat salutarem corporis medelam; nam ita jejunii amans erat, ut ex præsentibus nihil ipsi par esset. Illud nempe pro custodia habebat, et pro fundamento cæterorum omnium. Ac si quando necessitate cogente extra consuetam horam aliquid alimenti sumeret, secus illi ac comedentibus accidebat : pallebat quippe vultus, corporisque moles minuebatur. Nam movente contristato, una immutatur et languescit id quod movetur ; quolibet enim modo principium affectum fuerit, quæ ex illo pendent pari ratione subsequuntur. Quibus namque oblatus cibus voluptati est, iis vegetus corporis habitus est : qui contra affecti, iis caro macie confecta et tenuis est. Mihi loquenti fidem faciunt infirmi. Hæc igitur beata Virgo cum elanguido esse corpore curaret, animæ vigorem præferebat, idque juxta Apostoli dictum : *Quanto is qui foris est noster homo corrumpitur, tanto is qui intus est, renovatur* [90]. Ita igitur ejusmodi certamen inibat ut vulgi oculis lateret.

11. Postquam vero parentes ejus finem vivendi fecerant, majore Dei impulsu permota, suam secum sumit sororem, quæ erat expers oculorum usu : relictaque paterna domo in consanguinei cujusdam monumentum ingreditur ab urbe remotum, cumque sibi relicta bona, vendita pauperibus distribuisset, accito quodam presbytero, comam sibi capitis totondit. Tunc ornatum omnem et mundum abjecit; solent enim mulieres, mundum appellare capillos.

A αὐτὴν ἐνηθληκέναι· καὶ ταύτης τοὺς ἐναρέτους πόνους τε καὶ ἱδρῶτας οἶμαι τοὺς πολλοὺς μὴ λανθάνειν. Εἰ γὰρ εἷς Σωτὴρ ἦν αὐταῖς ὁ ποθούμενος, ἀναγκαίως καὶ εἷς αὐταῖς ὁ ἀντιτασσόμενος. Καὶ τῇ μὲν Θέκλῃ πραϋτέρους ὑπολαμβάνω τοὺς πόνους· καθῄρητο γὰρ ἡ τοῦ ἐχθροῦ κακία, διὰ τῶν ἐκτὸς αὐτῇ προσομιλοῦντος· ἐνταῦθα δὲ δριμυτέραν ἑαυτοῦ τὴν κακίαν ἐπιδείκνυται, ἐκ τῶν ἔνδον διὰ τῶν ἐναντίων καὶ ὀλεθρίων ἑαυτοῦ λογισμῶν κινούμενος.

9. Οὐκ ἐγοήτευσεν αὐτῆς τὸ ὄμμα ποικίλης ἐσθῆτος ὑφή, οὐδὲ λίθων πολυτελῶν διάφορα χρώματα· οὐκ ἠπάτησεν αὐτῆς τὴν ἀκοὴν κύμβαλον, οὐδ' αὐλὸς διαλῦσαι δεδύνηται τὸν τῆς ψυχῆς αὐτῆς τόνον. Οὐκ ἐμάλαξεν αὐτὴν γονέων δάκρυα, οὐδὲ ἑτέρα τις συγ- B γενῶν παραίνεσις· ἀλλ' ὥσπερ ἀδάμαντα τὸν λογισμὸν ἔχουσα, οὐ παρετράπη τὸν νοῦν· καὶ ὥσπερ θυρίδας τὰς πάσας αἰσθήσεις αὐτῆς ἀποκλείουσα, τῷ ἑαυτῆς νυμφίῳ καταμόνας προσωμίλει, τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο λέγουσα· *Ὡς ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου, καὶ ὁ ἀδελφιδός μου ἐμοί.* Καὶ εἰ μὲν καπνώδεις καὶ σκοτειναὶ ὁμιλίαι παρῆσαν, ταύτας ἀπέφευγε, τοῖς ἔνδον ταμείοις τῆς ψυχῆς ἑαυτὴν συνάγουσα· ὅπου δὲ φωτειναὶ καὶ ἐπωφελεῖς παραινέσεις ἐτύγχανον, πᾶσαν ἑαυτῆς τὴν διάνοιαν ἔτεινε πρὸς ὑποδοχὴν τῶν λεγομένων.

10. Οὐκ ἠμέλει δὲ καὶ τοῦ κατὰ τὸ σῶμα σωτηρίου φαρμάκου· τήν τε γὰρ νηστείαν οὕτως εἶχε φίλην, ὡς μηδένα αὐτῇ τῶν παρόντων ἴσον τυγχάνειν. C Φυλακὴν γὰρ καὶ θεμέλιον ταύτην ἡγεῖτο τῶν ἄλλων. Καὶ εἴ ποτε ἀνάγκης γενομένης παρὰ τὸν συνήθη καιρὸν ἐτράφη, τὸ ἐναντίον ὑφίστατο τοῖς ἐσθίουσιν· ὠχρία γὰρ αὐτῆς τὸ πρόσωπον, καὶ συνέπιπτεν ὁ τοῦ σώματος ὄγκος· τοῦ γὰρ κινοῦντος ἀηδισθέντος, συναλλοιοῦται καὶ τὸ κινούμενον. Ὅπως γὰρ ἂν ἡ ἀρχὴ διατεθῇ, ὡς ἐπίπαν ἀκολουθεῖ ταύτῃ καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἠρτημένα. Οἷς μὲν γὰρ ἡ τροφὴ καὶ ἡδονὴν γίνεται καὶ προσφέρεται, εὐθαλὴς ὁ τοῦ σώματος ὄγκος ἐστίν· οἷς δὲ τὸ ἐναντίον συμβαίνει, ἄτροφος καὶ λεπτὴ ἡ σὰρξ τυγχάνει. Μαρτυροῦσι δέ μου τῷ λόγῳ οἱ ἄῤῥωστοι. Ἡ γοῦν μακαρία αὐτη, νοσηλεύειν πειρωμένη τὸ σῶμα, τῇ ψυχῇ τὸ εὐανθὲς ἔφερε· κατὰ γὰρ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα ἔπραττεν· *Ὅσῳ γὰρ ὁ ἔξωθεν ἡμῶν ἄνθρωπος φθείρεται*, φησὶν, *τοσοῦ-* D *τον ὁ ἔνδον ἀνακαινοῦται.* Οὕτω μὲν οὖν ἐνήθλει λανθάνουσα τοὺς πολλούς.

11. Ὅτε δὲ οἱ γονεῖς αὐτῆς τέλος ἔσχον τοῦ βίου, ἐπὶ πλεῖον θεοφορηθεῖσα (77) τῷ θείῳ φρονήματι, λαμβάνει καὶ τὴν ἀδελφὴν μεθ' ἑαυτῆς· ἦν γὰρ στερηθεῖσα τῶν ὄψεων· καὶ τῶν μὲν πατρῴων οἴκων χωρίζεται· εἰς δέ τινος συγγενοῦς αὐτῆς ἡρῷον ἀπῳκισμένον τῆς πόλεως κατάγεται· καὶ διαπωλήσασα πᾶσαν τὴν καταλειφθεῖσαν αὐτῇ οὐσίαν, καὶ διανείμασα τοῖς πένησι, προσκαλεσαμένη τινὰ τῶν πρεσβυτέρων, ἀπέτεμεν ἑαυτῆς τοὺς πλοκάμους. Τότε

[89] Cant. II, 16. [90] II Cor. IV, 16.

(77) Sic Coteler. Combefis. vero κορυβαντιάσασα.

τὴν πᾶσαν κόσμησιν ἀπέθετο· ἔθος γὰρ ταῖς γυναιξὶ κόσμον καλεῖν τὴν τρίχα. Σύμβολον δὲ ἦν τὸ γινόμενον τοῦ ἀπέριττον καὶ καθαρὰν τὴν ψυχὴν αὐτῆς γεγενῆσθαι. Τότε μὲν οὖν πρῶτον ἠξιώθη τῆς παρθενικῆς προσηγορίας.

12. Πᾶσαν δὲ τὴν οὐσίαν αὐτῆς τοῖς πτωχοῖς διανείμασα, ἔλεγε· Μεγάλου μὲν ἠξίωμαι ὀνόματος· Τί δὲ ἀνταποδώσω ἐπάξιον τῷ δωρησαμένῳ, οὐκ ἔχω. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐκτὸς πραγμάτων, ἕνεκεν ἀξιώματος φθαρτοῦ, πᾶσαν ἑαυτῶν τὴν οὐσίαν ἀποβάλλουσι· πόσῳ μᾶλλον ἐμὲ, τοσαύτης ἀξιωθεῖσαν χάριτος, οὐκ ἄρα ἔδει μετὰ τῶν νομιζομένων ὑπαρχόντων προδοῦναι καὶ τὸ σῶμα; Τί δὲ λέγω κτήματα ἢ σῶμα δοῦναι, πάντων αὐτοῦ ὑπαρχόντων; *Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς*. Διὰ τούτων μὲν τῶν λόγων τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβωσαμένη, ἡσύχαζεν.

13. Ἦν μὲν οὖν καὶ ἐν ταῖς πατρικαῖς αὐλαῖς ἱκανῶς προγυμνασθεῖσα τοῖς πόνοις· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀκμῇ τοῦ σταδίου ἀχθεῖσα, προέκοπτε ταῖς ἀρεταῖς. Ὅσοι μὲν οὖν ἀγυμνάστως καὶ ἀσκέπτως προσῆλθον τῷ θείῳ τούτῳ μυστηρίῳ, ἀπέτυχον τοῦ ζητουμένου, μὴ προθεωρήσαντες τὰ καθ' ἕκαστον· ὥσπερ δὲ οἱ ὁδοιπορεῖν μέλλοντες τῶν ἐφοδίων πρῶτον φροντίζουσιν, οὕτως καὶ αὕτη, ὥσπερ ἐφοδίοις ἑαυτὴν, τοῖς πάλαι πόνοις εὐτρεπίσασα, ἀδεῶς τὴν ἐπὶ τὰ ἄνω πορείαν ἐποιήσατο· τὰ γὰρ εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν τῆς οἰκίας προαποθεμένη, ὀχυρώτατον τὸν ἑαυτῆς ἐξετέλει πύργον. Καὶ τὸ μὲν καθ' ἱστορίαν τῶν οἰκημάτων ποίημα ἐκ τῶν ἔξωθεν ὑλῶν κατασκευάζεται· αὕτη δὲ τὸ ἐναντίον πεποίηκεν· οὐ γὰρ τὰς ἔξωθεν ὕλας συνήγαγεν, ἀλλὰ μᾶλλον τὰς ἔσωθεν ἐκένωσε. Τὰ γὰρ χρήματα ἑαυτῆς διαδοῦσα τοῖς πένησι, καὶ καταλιποῦσα ὀργὴν καὶ μνησικακίαν, ἀπωσαμένη δὲ καὶ φθόνον καὶ φιλοδοξίαν, ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν ἑαυτῆς ἐπὶ τὴν πέτραν, ἧς περιφανὴς ὁ πύργος καὶ ἀχείμαστος ἡ οἰκία.

14. Καὶ τί πολλὰ λέγω; ὑπερέβαινε γὰρ διὰ τῶν ἀρχῶν καὶ τὰς ἐν ἕξει τοῦ μονήρους βίου τυγχανούσας. Ὥσπερ γὰρ τὰ εὐφυέστατα τῶν παιδίων, ἔτι ἐν ταῖς συλλαβαῖς ὄντα, ἁμιλλῶνται τοῖς ἐν ἡλικίᾳ καὶ πλείω χρόνον ἔχουσι παρὰ τοῖς διδασκάλοις· οὕτω καὶ αὕτη, ζέουσα τῷ πνεύματι, παρέτρεχε τὰς λοιπάς.

15. Τὸν μὲν οὖν ἔμπρακτον αὐτῆς καὶ ἀσκητικὸν βίον λέγειν ἀδυνατοῦμεν, ἐπείπερ οὐδὲ συνεχώρει τινὰ τούτου θεατὴν γενέσθαι. Οὐδὲ γὰρ κήρυκας τῶν αὐτῆς ἀνδραγαθημάτων ἤθελεν εἶναι τοὺς παρόντας. Οὐχ οὕτως γὰρ τὸ εὐπράττειν ἐφρόντιζεν, ὅσον τῆς τούτου φυλακῆς τε καὶ κρυφῆς. Τοῦτο δὲ ἐποίει οὐ φθόνῳ συνεχομένη, ἀλλὰ θείᾳ χάριτι συγκροτουμένη. Τὸ γὰρ Κυριακὸν ἐκεῖνο κατὰ νοῦν ἔφερε ῥῆμα, τὸ λέγον, ὡς *Εἴ τι κἂν ποιῇ ἡ δεξιά σου, μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου*. Οὕτως μὲν λανθάνουσα ἐξετέλει τὰ πρέποντα τῷ ἐπαγγέλματι.

16. Ἀπὸ δὲ τῆς πρώτης ἡλικίας, καὶ ἕως τῆς ἀκμαστικῆς, οὐ μόνον παντὸς ἀνδρὸς συντυχίαν ἀπ-

A Signum autem illud erat, animum ejus omni superfluitate vacuum ac purum effectum fuisse. Tunc autem primum virginis appellatione dignata est.

12. Postquam facultates suas pauperibus erogaverat, ait: Magno cohonestata sum nomine: quid autem pro merito benefactori rependam non suppetit. Nam si in externis rebus, corruptibilis dignitatis causa, fortunæ omnes amittuntur, quanto magis me tanta donatam gratia, decet ipsum corpus, cum his bonis (ut putantur) tradere? Quid autem dico facultates et corpus ipsi dari, cujus sunt omnia? Nam, *Domini est terra et plenitudo ejus* [61]. Atque per hæc verba, humilitatem adepta, quietem et so- B litariam egit vitam.

13. In paternis sane ædibus, jam ante non modicam exercitationibus operam dederat, tuncque in stadii medium acta, virtutibus proficiebat. Contra vero quotquot absque exercitatione et incogitantius ad hoc divinum mysterium accedunt, a proposito excidunt, quia animo singula non prospexerant. At illa, quemadmodum qui iter suscipiunt, viaticum primo sibi provident, ita ceu viatico, pristinis laboribus exercitata, caute **618** et secure iter ad superna ingressa est: præparatis quippe omnibus quæ essent ad exstruendam domum satis, munitissimam turrim sibi absolvit. Quod spectat enim C ædium structuram, externa illæ materia conficiuntur: at illa contraria plane ratione, non externam materiam collegit, imo potius internam ejecit. Bona quippe sua elargita pauperibus, deposita ira, injuriarumque memoria, depulsa invidia et gloriæ cupiditate, domum suam ædificavit supra petram, cujus splendida turris erat, et nullis tempestatibus obnoxia.

14. Sed quid multa dico? superavit quippe vel ipso initio, eas quæ monasticæ vitæ assueverant. Sicut enim pueri qui acriore sunt ingenii acie, quamvis adhuc in syllabis versentur, cum iis tamen contendunt, qui et ætate majores sunt ac diutius magistros frequentarunt, ita et illa spiritu fervens cæteras post se reliquit.

D 15. Actuosam itaque et asceticam vitam ejus enarrare non valemus, quando nullum admisit vitæ suæ spectatorem. Neque enim rerum a se præclare gestarum præcones esse volebat eos qui aderant. Imo nec tantam recte agendi, quantam gesta sua occultandi sollicitudinem habebat. Illud namque Dominicum dictum in mente versabat: *Si quid fecerit dextera tua, id nesciat sinistra tua* [62]. Atque ita latens professionis suæ officia persolvebat.

16. A prima ad adultam ætatem, non modo omne viri consortium declinavit; sed etiam æquales ple-

[61] Psal. XXIII, 1. [62] Matth. VI, 3.

rumque suas refugiebat, hisce duabus de causis, vel scilicet ne gloriam eximiæ exercitationis referret, vel ne corporali necessitate a virtutis exercitio avelleretur.

17. Sic ergo primos animi impetus observabat, cavens ne corporeis traheretur cupiditatibus. Nam instar arboris luxuriantis, ramos abscindebat infructuosos, sciteque amovebat erumpentes in animo spinosas fruticationes, per jejunium scilicet et orationem. Quod si vel paulum singulæ pullularent, variis afficiebat pœnis, nullisque non laboribus corpus macerabat. Nec satis erat illi panis abstinentia, quæ vel aqua parcissime utebatur.

18. Quandocunque autem infestus hostis cum illa confligeretur, quamprimum per orationem Dominum suum vocabat in subsidium, nec sola corporis exercitatione nitebatur leonis impetum comprimere. Nec mora facta supplici aderat Dominus, fugiebatque adversarius. Plerumque tamen accidebat, ut diutius instaret hostis, nec Dominus scelestum propulsaret, ut eo pacto virtutibus instructæ animæ exercitationem augeret. Ipsa vero quasi facta donorum accessione, vires resumebat ad victoriam reportandam. Neque erat ei satis, se ciborum penuria macerare, verum etiam ad omnia voluptaria studia aditum sibi intercludebat. Furfuroso siquidem pane vescebatur, aqua sæpe prorsus abstinebat, humi cubans identidem. Quandiu bellum instaret, talibus illa telis utebatur. Scuti ac teli loco erat illi oratio, lorica ex fide, spe et charitate compacta. Præibat omnibus fides, quæ universos animæ illius constringeret articulos. Aderat item eleemosyna, si non actu, saltem proposito et voluntate.

19. Iis itaque parta de hoste victoria, modum ipsa asperrimæ exercitationi ponebat, idque illa præstabat, ne confestim deficerent corporis membra; quod sane acceptæ cladis fuisset indicium. Collabentibus namque armis, quæ spes superest militi ad prælium capessendum? Quare nonnulli sunt, qui cum se immodice et inconsiderate inedia absumpsissent, lethale sibi vulnus intulerunt, et quasi cum adversario congredi detrectarent, in perniciem se conjecerunt. Non sic illa **619** agebat, sed considerate omnia, ita ut strenue cum hoste precibus et exercitatione munita dimicaret, etad tranquillitatem propriæ navi procurandam, corporis curam ageret. Enimvero nautæ oborta tempestate et procella, a cibo abstinent, quidquid artis et peritiæ inest, periculo ob oculos versanti opponentes; postquam autem incolumes evaserunt, tunc secundæ salutis sollicitudinem habent, nec totum illis tempus eluctando mari et æstui insumitur, sed aeris serenitatem, ceu brevissimam quietem et tranquillitatem accipiunt: neque tamen ita sine sollicitudine degunt, neque se alto somno abripi patiuntur, præ-

A φευγεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ὁμοφύλους τὰ πολλὰ παρῃτεῖτο δύο τούτων ἕνεκα, ἢ τοῦ μὴ δοξασθῆναι τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀσκήσεως, ἢ τοῦ μὴ ὑποσυρῆναι τῆς ἀρετῆς διὰ τὴν σωματικὴν χρείαν.

17. Οὕτως μὲν οὖν τὰς πρώτας τῆς ψυχῆς ἐπιβολὰς παρετήρει, μὴ συγχωροῦσα αὐταῖς συγκαθέλκεσθαι ταῖς σωματικαῖς ἐπιθυμίαις· ὥσπερ δὲ δένδρον καθυλομανοῦν περιετέμνετο τῶν ἀκάρπων κλάδων τὰ βλαστήματα· τὰς μὲν γὰρ ἀκανθώδεις τῆς διανοίας ἐκφύσεις ἀφῃρεῖτο διά τε τῆς νηστείας καὶ τῆς προσευχῆς. Καὶ εἰ βραχύ τι ἕκαστον τούτων προέκοπτε, ποικίλας αὐτοῖς τὰς τιμωρίας προσέφερε, διὰ παντοδαπῶν πόνων τὸ σῶμα κακουχοῦσα. Οὐ μόνον γὰρ τῇ τοῦ ἄρτου λιμαγχονίᾳ ἠρκεῖτο, ἀλλά γε καὶ τῇ τοῦ ὕδατος ὀλιγοδείᾳ.

B 18. Ὁπηνίκα μὲν πόλεμος τοῦ ἐχθροῦ πρὸς αὐτὴν συνεκροτεῖτο, προηγουμένως μὲν τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην δι' εὐχῆς ἐκάλει πρὸς συμμαχίαν· οὐ γὰρ ἠρκεῖτο τὴν ὁρμὴν τοῦ λέοντος σβέσαι ψιλῇ ἀσκήσει. Καὶ παρὰ μὲν τῆς ἱκεσίας παρῆν ὁ Κύριος, καὶ ἀπεδίδρασκεν ὁ πολέμιος· πολλάκις δὲ καὶ ἐχρόνιζε πρὸς τὴν μάχην ὁ ἐχθρὸς, καὶ ὁ Κύριος οὐκ ἠμύνετο τὸν παλαμναῖον, αὐτῷ τούτῳ τῆς ἐναρέτου ψυχῆς εἰσαύξων τὴν γυμνασίαν. Αὕτη δὲ ὥσπερ προσθήκῃ τῶν δώρων, ἐπὶ πλεῖον ἐκρατύνετο εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ νίκην. Οὐ μόνον γὰρ ἠρκεῖτο ταῖς ὀλιγοδείαις τῶν τροφῶν ἑαυτὴν νεκροῦσα, ἀλλά γε καὶ τῶν καθ' ἡδονὴν διαιτημάτων ἐπειρᾶτο εἴργειν ἑαυτήν. Ἄρτον μὲν γὰρ πιτυρίαν ἤσθιεν· ὕδωρ δὲ πολλάκις οὐδόλως ἐλάμβανε· καὶ ἐχαμεύνει δὲ ἕως τινός. Ἕως C μὲν οὖν συνεκροτεῖτο ὁ πόλεμος, τοιούτοις ὅπλοις ἐκέχρητο· εὐχὴν μὲν ἐνδυομένη ἀντὶ ὅπλου καὶ θυρεοῦ ἐνδυομένη· ἡ δὲ περικεφαλαία αὐτῆς ἦν ἐκ πίστεως καὶ ἐλπίδος καὶ ἀγάπης συγκραθεῖσα. Ἡ γὰρ πίστις προηγεῖτο πάντων, ὅλους αὐτῆς τοὺς ἁρμοὺς συσφίγγουσα. Παρῆν δὲ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη, εἰ καὶ μὴ ἡ κατ' ἐνέργειαν, ἀλλ' οὖν γε ἡ κατὰ πρόθεσιν.

19. Διὰ τούτων οὖν ἥττων ὑπομένοντος τοῦ ἐχθροῦ, καὶ αὐτὴ ἐπεκούφιζε τῆς δριμυτάτης ἀσκήσεως. Τοῦτο δὲ ἐποίει πρὸς τὸ μὴ ἀθρόως διαλυθῆναι τὰ τοῦ σώματος μέλη· ἥττης γὰρ ἦν τοῦτο τεκμήριον. Τῶν γὰρ ὅπλων συμπεσόντων, ποία ἐλπὶς ἐστι τῷ στρατιώτῃ εἰς πόλεμον; Τινὲς γοῦν, ἀμέτρως καὶ ἀνεξετάστως τῇ ἀσιτίᾳ ἑαυτοὺς καταδαπανήσαντες, D καιρίαν ἑαυτοῖς τὴν πληγὴν ἐπήγαγον· ὥσπερ δὲ ἐν παραιτήσει τοῦ ἀντιπάλου γενόμενοι, ἑαυτοὺς κατέφθειραν. Αὕτη δὲ οὐχ οὕτως ἔπραττεν, ἀλλὰ πάντα μετὰ διακρίσεως ἐποίει· καὶ τῷ μὲν ἐχθρῷ σφοδρῶς διά τε τῶν εὐχῶν καὶ τῆς ἀσκήσεως ἀπεμάχετο· πρὸς δὲ τὴν γαλήνην τῆς οἰκείας νηὸς ἐπεμελεῖτο τοῦ σώματος. Καὶ γὰρ οἱ ναυτιλλόμενοι, χειμῶνος καὶ κλύδωνος καταλαβόντος, ἄσιτοι διαμένουσι, πᾶσαν τὴν παρ' ἑαυτῶν τέχνην τῷ πρὸ ὀφθαλμῶν κινδύνῳ ἀντιτιθέντες· ὁπηνίκα δὲ τύχωσι τοῦ ζῆν, τότε τῆς δευτέρας σωτηρίας ποιοῦνται τὴν φροντίδα· καὶ οὐχ ἅπας αὐτῶν ὁ χρόνος πρὸς τὸν σάλον τῆς θαλάσσης καταναλίσκεται· ὥσπερ δὲ ἀνάπαυλαν δέχονται τῶν πόνων τὴν βραχυτάτην γαλήνην· καὶ οὐδ' οὕτως ἀμερίμνως διάγουσιν, οὔτε μὴν ὕπνῳ βαθεῖ καθέλ

κονται, πεῖραν ἐσχηκότες τῶν ἀπελθόντων, καὶ ἔννοιαν λαμβάνοντες τῶν μελλόντων. Εἰ γὰρ καὶ ὁ χειμὼν ἐκόπασεν, ἀλλ' ἡ θάλασσα οὐ μεμείωται· καὶ εἰ παρῆλθε τὸ δεύτερον, ἀλλ' ὅμως τὸ πρῶτον [τρίτον] μένει· εἰ καὶ τὸ γενόμενον κεχώρισται, ἀλλὰ τὸ ποιοῦν πάρεστιν. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἰ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιθυμίας ἀπήλασται, ἀλλ' ὅμως ὁ ἐξουσιάζων τούτου οὐ μακρὰν τυγχάνει. Ὅθεν δεῖ ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι διὰ τὸ ἀβέβαιον τῆς θαλάσσης καὶ τὴν ἁλμυρὰν τοῦ ἐχθροῦ κακίαν. Ἡ οὖν μακαρία, ἀκριβῶς εἰδυῖα τὸ παρὸν ἐν τῷ βίῳ κλυδώνιον, καὶ προβλέπουσα τὰς τῶν πνευμάτων ζάλας, ἐπιμελῶς ἦν οἰακίζουσα τὸ ἴδιον σκάφος τῇ εἰς Θεὸν εὐσεβείᾳ· καὶ γὰρ ἀχείμαστον αὐτὸ τῷ σωτηρίῳ λιμένι προσώρμισεν, ἄγκυραν ἀσφαλεστάτην τὴν εἰς Θεὸν πίστιν θεμένη. B

20. Ἀποστολικὸς μὲν οὖν αὐτῆς ὁ βίος, διὰ πίστεως καὶ ἀκτημοσύνης συσφιγγόμενος, ἔτι γε μὴν ἀγάπῃ καὶ ταπεινοφροσύνῃ διαλάμπων. Αὕτη τοῦ σωτηρίου λόγου τὴν πρᾶξιν ἐξετέλεσεν· *Ἐπιβήσῃ γὰρ ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ.* Οἰκείως αὕτη ἤκουσε τό· *Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ· ἐπὶ ὀλίγων ἧς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω.* Τὸ δὲ ῥητὸν, εἰ καὶ ἐπὶ τῶν δωρεῶν ἀνάγεται, ἀλλ' ὅμως ἐνταῦθα νοείσθω, ὡς Ὅτι ἐνίκησας τὸν ἔνυλον πόλεμον, καὶ κατὰ τοῦ ἀΰλου δὲ τρόπαιον πήξεις, ἐμοῦ ὑπερασπίζοντός σου. Γνώτωσαν τὸ μέγεθος τῆς πίστεως αἱ ὑπὸ τοῦ θεράποντός μου Παύλου ῥηθεῖσαι ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι· νικήσας γὰρ τὰς ἐναντίας δυνάμεις, προσομιλήσεις καὶ ταῖς κρείττοσιν. C

21. Οὕτως μὲν οὖν καθ' ἑαυτὴν ἀναχωροῦσα, τῶν ἀγαθῶν ἔργων τελεσιουργὸς ἐγίνετο. Τοῦ δὲ χρόνου προϊόντος, καὶ τῶν ἀρετῶν αὐτῆς ἀνθουσῶν, ἡ εὐωδία τῶν εὐκλεεστάτων αὐτῆς πόνων εἰς πολλοὺς διέβαινεν· *Οὐδὲν γὰρ*, φησὶ, *κρυπτὸν ὃ οὐ φανερωθήσεται.* Οἶδε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς αὐτὸν ἀγαπῶντας καὶ δι' ἑαυτοῦ κηρύττειν πρὸς διόρθωσιν τῶν ἀκουόντων. Τότε μὲν οὖν τῇ βουλήσει τοῦ κρείττονος ἤρξαντό τινες παραβάλλειν, καὶ πρὸς οἰκοδομὴν οἰκείαν τὰς ἐντεύξεις ποιεῖσθαι· καὶ γὰρ διὰ τῶν λόγων τὰ τοῦ βίου αὐτῆς ἐμπορευόμεναι ἐπὶ πλέον προσήγγιζον, ὠφελεῖσθαι βουλόμεναι. Κατὰ γὰρ τὴν συνήθη ἀκολουθίαν ἐπυνθάνοντο αὐτῆς λέγουσαι· Πῶς δεῖ σωθῆναι; ἡ δὲ, στενάξασα βαρὺ, καὶ δακρύων πλῆθος D ἀφεῖσα, εἰς ἑαυτὴν ἐχώρει, καὶ ὥσπερ διὰ τῶν δακρύων τὴν ἀπόκρισιν ποιησαμένη, δευτέραν σιωπὴν ἤσκει. Αἱ δὲ, συνελθοῦσαι, ἐβιάζοντο λαλεῖν αὐτὴν τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ ἐθαύμαζον ὑπὸ μόνης τῆς θέας καταπληττόμεναι· καὶ αὖθις παρεκάλουν αὐτὴν φθέγξασθαι. Ἐπὶ πολὺ δὲ τῆς μακαρίας ἐκβιαζομένης, μετὰ χρόνον ἱκανὸν, πολλῆς ἡσυχίας γενομένης, ταπεινῇ τῇ φωνῇ τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο ἔφη ῥῆμα τό· *Μὴ ἐκβιάζου πένητα· πτωχὸς γάρ ἐστιν.* Αἱ δὲ παροῦσαι ἀσμένως τὸ ῥῆμα δεξάμεναι, ὥσπερ μέλιτος καὶ κηρίου ἀπογευσάμεναι, ἐπὶ πλεῖον τῆς ἐρωτήσεως εἴχοντο· καὶ λοιπὸν διὰ τῶν γραφικῶν

A teritorum experimento, futurorumque præscientia instructi. Nam etsi tempestas sedata sit, at mare imminutum non fuit, et si secundum præterierit, tertium remanet : ac si quod accidit remotum est, verum adest illius causa. Sic etiam in re præsenti, etsi spiritus concupiscentiæ pulsus fuit, attamen haud procul est is sub cujus ditione est. Quamobrem indesinenter orandum, ob maris instabilitatem et salsuginosam inimici nequitiam. Beata igitur illa, gnara tempestatum hujus vitæ, prospiciensque ventorum procellas, naviculæ suæ gubernacula pietate erga Deum sua dirigebat, eamque a tempestate incolumem ad salutarem portum fecit appellere, posuitque anchoram tutissimam, fidem in Jesum.

20. Apostolica erat illius vita, fide et voluntaria paupertate constricta, charitate refulgens atque humilitate. Ipsa salutaris sermonis opus peregit : *Ambulabis* enim, inquit, *super aspidem et basiliscum, et super omnem virtutem inimici* [63]. Audierat sane ipsa hujusmodi vocem : *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam* [64]. Quæ quidem sententia licet referatur ad dona, attamen hoc loco sic intelligatur : Quia corporali vicisti prælio, etiam de spirituali victoria me auxiliante tropæum eriges. Noscant fidei tuæ magnitudinem principatus et potestates a famulo meo Paulo memoratæ : nam quæ superasti contrarias potestates, cum præstantioribus versaberis.

21. Ad hunc ergo modum solitaria secedens, bonis operibus vacabat. In dies autem cum virtutes illius florerent, bonus odor præclarissimorum ejus laborum ad multos permeavit : *Nihil* enim, inquit, *est occultum quod non reveletur* [65]. Solet quippe Deus eos qui se diligunt, etiam per sese notos facere, ad correctionem fructumque audientium. Tunc igitur ex divini Numinis consilio, cœperunt nonnullæ illam adire, et ad utilitatem suam colloquia cum ea miscere, ex colloquiis enim vitæ illius rationem lucrantes sæpius accedebant, profectus amplioris percupidæ. Nam pro recepto more rogabant eam : qua via salutem consequi oportet. Illa graviter ingemiscens, magna effusa vi lacrymarum, rem secum perpendebat, ac quasi per lacrymas respondisset interrogantibus, in silentio iterum se continebat. Illæ vero una vim afferebant ut loqueretur magnalia Dei : erant enim solo rei spectaculo stupore perculsæ. Rursumque rogabant eam ut loqueretur. Demumque vi compulsa, post diuturni temporis quietem ac silentium, humili voce eam Scripturæ protulit sententiam : *Ne facias violentiam pauperi, inops enim est* [66]. Hoc dictum illæ libenter excipientes, quasi mel et favum degustassent, vehementius instabant interrogando, vocabulis deinceps ex Scriptura mutuatis urgebant dicebantque illi : *Gratis ac-*

[63] Psal. xc, 13; Luc. x, 19. [64] Matth. xxv, 21, 23. [65] Matth. x, 26. [66] Prov. xxii, 22.

cepisti, gratis da [67]. Cave ne luas pœnas absconditi talenti instar servi illius. Tum illa respondit : Quid ita de me peccatrice magnifice sentitis, quasi boni aliquid fecerim aut dixerim? Communem habemus magistrum Dominum ; ex **620** iisdem fontibus haurimus spirituales latices ; eorumdem uberum lacte nutrimur, Veteris scilicet Novique Testamenti. Illæ vero : Sane novimus nos quoque unum nobis esse pædagogum, Scripturam videlicet, eumdemque magistrum : verum tu studio pervigili virtutum accessionem accepisti ; parque est eas quæ virtutis usum ac consuetudinem nactæ sunt, utpote fortiores, juvenibus opem ferre, etenim hoc præcepit communis magister noster. His auditis beata virgo, instar infantium lactentium, erupit in lacrymas. Illæ concurrentes, posthabita percontatione, rogabant ut lacrymandi finem faceret. Utque illa conquievit, diuturnum denuo fuit silentium. Exinde vero rursus hortabantur illam : quæ misericordia commota, nec ignorans quæ dictura esset non sibi honorem allatura, sed utilitatem iis qui aderant insitura, ita sermonem orsa est :

A αὐτὴν ῥημάτων ἐπεφόρτιζον· ἔλεγον γὰρ πρὸς αὐτὴν, ὡς *Δωρεὰν ἔλαβες, δωρεὰν δός*. Καί φησιν· Ὅρα μὴ τὴν κρυψοτάλαντον ἀντὶ τοῦ δούλου ἀποτίσῃς δίκην. Ἡ δὲ πρὸς αὐτοὺς (*a*) εἶπεν· Τί οὕτως περὶ ἐμοῦ τῆς ἁμαρτωλοῦ φαντάζεσθε, ὡς πραττούσης τι ἢ λεγούσης; Κοινὸν ἔχομεν διδάσκαλον τὸν Κύριον· ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἀρυόμεθα τὰ πνευματικὰ νάματα· ἐκ τῶν αὐτῶν δὲ μαζῶν γαλακτοτροφούμεθα, τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Αἱ δὲ πρὸς αὐτήν φασιν· Οἴδαμεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι μία ἐστὶν ἡμῶν παιδαγωγὸς, ἡ Γραφὴ, καὶ ὁ αὐτὸς διδάσκαλος· ἀλλ' αὐτῇ (*b*) ἐπαγρύπνῳ σπουδῇ προέκοψας ταῖς ἀρεταῖς· καὶ δέον τὰς ἐν ἕξει τῶν καλῶν γενομένας, ὡς δυνατωτέρας, ἐπιπράττειν τοῖς μειρακίοις· καὶ γὰρ ὁ κοινὸς ἡμῶν διδάσκαλος τοῦτο παρακελεύεται. Ἡ δὲ B μακαρία, ταῦτα ἀκούσασα, ὥσπερ τὰ ὑποτίτθια βρέφη, ἐκλαυθμύριζεν. Αἱ δὲ συνελθοῦσαι· ἐν δευτέρῳ θέμεναι τὴν ἐρώτησιν, παρεκάλουν αὐτὴν τοῦ κλαυθμοῦ παύσασθαι. Καὶ ὡς ἡσύχασεν, ἐπιπολὺ πάλιν ἡσυχία ἐγένετο. Ἤρξαντο δὲ αὖθις παρακαλεῖν αὐτήν. Ἡ δὲ, σπλαγχνισθεῖσα, καὶ γνοῦσα, ὅτι τὰ λεγόμενα οὐ νέμει αὐτῇ ἔπαινον, ταῖς δὲ παρούσαις κατασπείρει ὠφέλειαν, ἤρξατο λέγειν πρὸς αὐτὰς οὕτως·

22. Filiolæ, cuncti ac cunctæ novimus, qua ratione salutem consequamur, sed incuria decidimus a salute. Primo enim oportet ea servare quæ per Domini gratiam tradita nobis sunt. Sunt autem isthæc : *Diliges Dominum Deum tuum ex tota anima tua, et proximum tuum sicut teipsum* [68]. Ex hisce principium legis servatur, in his conquiescit gratiæ plenitudo. Brevis quidem est verborum sonus, sed multa immensaque in eis virtus. Ex his enim pendent cuncta animæ utilia. Testaturque Paulus finem legis esse charitatem [69]. Quare quidquid homines utile secundum gratiam Spiritus dixerint, ex charitate oritur et in eam desinit. Adeoque hæc est salus, duplex charitas.

22. Τεκνία, πάντες καὶ πᾶσαι τὸ σωθῆναι οἴδαμεν, ἀλλὰ διὰ τῆς οἰκείας ἀμελείας τῆς σωτηρίας ἀπολειπόμεθα. Δεῖ γὰρ πρῶτον τὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου γνωρισθέντα φυλάττειν. Εἰσὶ δὲ ταῦτα· *Ἀγαπήσεις τὸν Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης* C *τῆς ψυχῆς σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν*. Ἐκ τούτων ἡ ἀρχὴ τοῦ νόμου φυλάττεται, καὶ ἐν τούτῳ τὸ πλήρωμα τῆς χάριτος ἐπαναπαύεται. Βραχεῖα μὲν τοῦ λόγου ἡ ἐκφώνησις, ἀλλὰ πολλὴ καὶ ἄπειρος ἡ ἐν τούτῳ τούτου δύναμις. Πάντα γὰρ τὰ ψυχωφελῆ ἐκ τούτων ἤρτηνται· καὶ μαρτυρεῖ Παῦλος, λέγων ὡς τέλος νόμου εἶναι τὴν ἀγάπην. Ὅσα μὲν οὖν οἱ ἄνθρωποι χρήσιμα κατὰ χάριν τοῦ Πνεύματος εἴπωσιν, ἐκ τῆς ἀγάπης ἐστὶ, καὶ εἰς αὐτὴν τελευτᾷ. Ἡ οὖν σωτηρία αὕτη ἐστὶν, ἡ διπλῆ ἀγάπη.

23. Et illud præterea addendum, quod ex eadem charitate proficiscitur, ut unaquæque nostrum intelligat quid sit appetere majora. Hæsitantibus illis ac denuo interrogantibus, respondit illa : Non ignoratis parabolam Evangelii de centesimo, sexagesimo, et tricesimo. Centenarius numerus, nostra est professio ; sexagenarius, continentium status ; tricenarius, in castitate conjugali viventium. Et præclarum quidem est a tricesimo transire in sexagesimum, quia a minimis ad majora pervenire operæ pretium est. A majoribus autem ad minora bona descendere, non vacat periculo. Nam qui semel ad deteriora vergit, nec in modicis consistere potest, sed velut ad profundum perniciei fertur. Quædam igitur castitatem pollicitæ, ac ex animi imbecillitate allectæ, excusant excusationes in peccatis. Nam sibi ipsis, imo potius diabolo dicunt : Dum pudice (imo

23. Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο προσθεῖναι, ἐξ αὐτῆς πάλιν τυγχάνον, τὸ ἑκάστην ἡμῶν ἐπιγινώσκουσαν ὅ ἐστιν τῶν μειζόνων ἐφίεσθαι. Αἱ δε ἠπόρουν πρὸς τὸ λεχθὲν, καὶ αὖθις ἀντηρώτων. Ἡ δὲ πρὸς αὐτὰς ἔφη· Οὐκ ἀγνοεῖτε τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παραβολὴν περὶ τῶν D ρ', καὶ ξ', καὶ λ'· ἡ μὲν οὖν ἑκατοντάς ἐστι τὸ ἡμέτερον ἐπάγγελμα· ἡ δὲ ἑξακοντάς ἐστι τὸ τῶν ἐγκρατῶν τάγμα· ἡ δὲ τριακοντὰς τῶν σωφρόνως βιούντων. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν τριάκοντα ἐπὶ τὰ ἑξήκοντα καλὸν μεταβῆναι· ἀπὸ γὰρ τῶν μικρῶν ἐπὶ τὰ μείζονα καλὸν προκόπτειν· ἀπὸ δὲ τῶν μειζόνων ἐπὶ τὰ ἐλάττονα κατατρέχειν, ἐπικίνδυνον. Ὁ γὰρ ἅπαξ νεύσας ἐπὶ τὰ χείρω, οὐδὲ ἐν τοῖς ὀλίγοις στῆναι δύναται· ἀλλ' ὥσπερ ἐν βυθῷ τῆς ἀπωλείας φέρεται. Τινὲς γοῦν, παρθενίαν ἐπαγγελλόμεναι, καὶ ἀσθενοῦς γνώμης τὸν λογισμὸν ὑποσυρόμεναι, προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις προφασίζονται. Πρὸς γὰρ ἑαυτὰς λέγουσι, μᾶλ-

[67] Matth. x, 8. [68] Matth. xxii, 37. [69] I Tim. i, 5.

(*a*) Forte, αὐτάς. Edit.

(*b*) Lege αὐτή. Id.

λον δὲ πρὸς τὸν διάβολον, ὅτι Ἐὰν μὲν σωφρόνως (μᾶλλον δὲ ἀφρόνως) βιώσωμεν, κἂν τοῦ τριακοστοῦ ἀξιούμεθα· καὶ γάρ φησιν, ὡς πᾶσα ἡ Παλαιὰ τῆς παιδοποιίας εἴχετο. Γνωστὸν οὖν ἔστω τὴν γνώμην ταύτην τοῦ ἐχθροῦ εἶναι. Ὁ γὰρ ἐκ τῶν μειζόνων ἐπὶ τὰ ἐλάττω ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ ἐναντίου βάλλεται· ὥσπερ γὰρ στρατιώτης φυγάς, ὁ τοῦτο δρᾶς κρίνεται· καὶ οὐχ ὅτι πρὸς τὴν ἐλάττω στρατείαν κεχώρηκε, συγγνώμης ἀξιοῦται· ἀλλ' ὅτι ἀπέδρα, τὴν τιμωρίαν λαμβάνει. Δεῖ οὖν, καθὼς προεῖπον, ἐκ τῶν ἐλαττόνων ἐπὶ τὰ (78) προσβαίνειν. Καὶ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος διδάσκει, ὡς *Τῶν ὄπισθεν ἐπιλανθανομένους, τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι χρή*. Δεῖ οὖν τοὺς τὴν ἑκατοντάδα κρατοῦντας, ταύτην εἰς ἑαυτοὺς ἀνακυκλοῦν, καὶ πέρας μὴ διδόναι τῷ ἀριθμῷ. Φησὶ γάρ, ὅτι *Ἂν ποιήσητε τὰ προστεταγμένα, εἴπατε, ὅτι Δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν*.

24. Δεῖ οὖν ἡμᾶς τὰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ἐπανῃρημένας, σωφροσύνην τὴν εἰς ἄκρον κατέχειν. Καὶ γὰρ καὶ παρὰ ταῖς κοσμικῇ δοκεῖ σωφροσύνη πολιτεύεσθαι, ἀλλὰ συμπάρεστιν αὐταῖς καὶ ἀφροσύνη, διὰ τὸ ταῖς ἄλλαις πάσαις αἰσθήσεσιν ἁμαρτάνειν. Καὶ γὰρ ὁρῶσιν ἀπρεπῶς, καὶ γελῶσιν ἀτάκτως. Ἡμεῖς δέ, μάλιστα καὶ ταῦτα ἀφέμεναι, ἐπαναβῶμεν ταῖς ἀρεταῖς, καὶ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφέλωμεν τὴν ματαίαν φαντασίαν. Καὶ γάρ φησιν ἡ Γραφή· *Οἱ ὀφθαλμοί σου ὀρθὰ βλεπέτωσαν*· καὶ τὴν γλῶτταν κωλύειν τῶν τοιούτων ἁμαρτημάτων. Ἀθέμιτον γὰρ τὸ τῶν ὕμνων ὄργανον αἰσχρὰ προφέρειν ῥήματα. Οὐ μόνον δὲ λέγειν αὐτὰ παραιτητέον, ἀλλὰ καὶ ἀκούειν.

25. Ταῦτα δὲ ἀδύνατον φυλάττειν, ἐὰν ταῖς προόδοις συνεχῶς χρώμεθα. Διὰ γὰρ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν, κἂν μὴ βουλώμεθα, οἱ κλέπται εἰσίασι. Πῶς γὰρ δύναται οἶκος, καπνοῦ ἐκ τῶν ἔξωθεν κινηθέντος, καὶ τῶν θυρίδων ἀνοιγεισῶν, μὴ μελαίνεσθαι. Ἀναγκαίως οὖν παραιτεῖσθαι προσήκει τὰς εἰς τὴν ἀγορὰν προελεύσεις. Εἰ γὰρ ἐπαχθὲς καὶ βαρὺ ἡγούμεθα ἀδελφοὺς καὶ γονεῖς γυμνοὺς θεάσασθαι, πόσῳ μᾶλλον ἐπιβλαβὲς ἡμῖν ἔσται θεωρῆσαι ἐπὶ τῶν πλατειῶν τοὺς ἀπρεπῶς γεγυμνωμένους, ἔτι γε μὴν καὶ ἀκόλαστα ῥήματα λέγοντας; Ἐκ τούτων γὰρ συμβαίνει ἀηδεῖς καὶ λοιμώδεις φαντασίας προσέρχεσθαι.

26. Ὁπηνίκα δὲ καὶ εἰς τοὺς οἴκους ἑαυτὰς καθείρξωμεν, οὐδὲ ἐκεῖ ὀφείλομεν ἔχειν τὸ ἀμέριμνον, ἀλλ' ἀγρυπνεῖν· γέγραπται γάρ· *Γρηγορεῖτε*. Ὅσον δὲ ἑαυτὰς ἀσφαλιζόμεθα πρὸς σωφροσύνην, τοσοῦτον δριμυτέροις συναπτόμεθα λογισμοῖς. *Ὁ γὰρ προστιθείς*, φησί, *γνῶσιν, προστίθησιν ἄλγημα*. Ὅσον γὰρ προκόπτουσιν οἱ ἀθληταί, τοσοῦτον μείζοσι συνάπτονται ἀνταγωνισταῖς. Ὅρα πόσον ἀνέπτης, καὶ οὐκ ὀλιγωρήσῃς πρὸς τὰ παρόντα. Τὴν ἔνυλον καὶ ἔμπρακτον πορνείαν ἐνίκησας; τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐχθρός σοι προθήσει. Ὅταν δὲ καὶ ταύτης σεαυτὴν κωλύσῃς, ἐν τοῖς κατὰ διάνοιαν χωρίοις

A insipienter) vixerimus, tricenarium saltem consequemur : namque aiunt : Tota lex vetus liberorum susceptionem prædicabat. Noverit ergo qui in ista versatur sententia, eam inimici esse. Nam qui ex majoribus ad minora devenit, ab adversario dejicitur, atque instar militis transfugæ judicatur : nec quia ad inferiorem militiam transiit venia donatur, sed quia aufugit, pœnas dat. Oportet igitur, ut superius dixi, a minoribus progredi ad ulteriora. Idque docet Apostolus : *Quæ retro sunt obliviscentes, ad ea quæ sunt priora extendite vos* [70]. Par est igitur eos qui centenarium obtinuere, illum ad se revolvere, nec terminum numero dare. Ait enim : *Cum feceritis omnia, dicite : Servi inutiles sumus* [71].

B 24. (78*) Nos itaque quæ hujusmodi professionem suscepimus, debemus pudicitiam tenere supremam. Nam apud sæculares quoque feminas videtur pudicitia versari; at inest illis insipientia, quia aliis omnibus sensibus labuntur et peccant. Aspiciunt enim indecenter, ac rident effuse. Nos vero hæc ipsa præcipue abjicientes, virtutibus ascendamus, atque ab oculis auferamus inanem quamvis **621** phantasiam. Siquidem ait Scriptura : *Oculi tui recta videant* [72]. Linguam quoque reprimere debemus ab ejusmodi peccatis. Nefas enim est ut hymnorum organum verba turpia proferat. Ea vero non dictu modo, sed auditu sunt respuenda.

25. (79) Hæc autem servare non valemus, nisi C dum in publicum progredimur considerate agamus. Per sensus enim nostros, nobis etiam invitis, ingrediuntur fures. Quomodo namque domus fumo extrinsecus admoto poterit non denigrari? Quamobrem necessario convenit ut a profectibus in forum abstineamus. Nam si molestum et grave censemus videre fratres aut parentes corpore nudos, quanto magis noxium nobis erit, eos in plateis spectare qui indecenter denudantur, prætereaque proferunt impudica verba. Ex his enim solent molestæ et pestiferæ phantasiæ exoriri.

26. Quando autem domi nos recludimus, ne illic quidem debemus sine sollicitudine versari, imo D etiam invigilare ; scriptum enim est : *Vigilate* [73]. Quanto autem magis confirmaverimus nos in temperantia, tanto cum acerbioribus cogitationibus conflictabimur. Nam *qui addit scientiam*, inquit, *addit dolorem* [74]. Et athletæ quo magis proficiunt, eo majoribus cum antagonistis conflictantur. Cerne ex quantis evolaveris, nec negligenter te geres circa præsentia. Materialem et externam fornicationem devicisti ? eam quæ per sensus exercetur tibi adjicit inimicus. Cumque ab hac etiam te continue-

[70] Philipp. III, 13. [71] Luc. XVII, 10. [72] Prov. IV, 25. [73] Matth. XXIV, 42. [74] Eccle. I, 18.

(78) Excidisse videtur vocabulum μείζω. Edit.
(78*) Rosweid. in *Vitis PP.* l. v, 4, 41.

(79) In *Vitis PP.* l. v, 11, 32.

ris, adhuc in cogitatione ceu in caverna latet hostis, et spirituale tibi bellum concitat. Decoros enim vultus, indecorasque figuras, vetera colloquia suggerit eis quæ solitarie vivunt. Sed non oportet assentiri phantasmatibus, quia scriptum est: *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* [75]. In hisce namque rebus consensus est cum sæculari fornicatione comparandus : *Potentes* enim, inquit, *potenter tormenta patientur* [76]. Magnum igitur est adversus fornicationis spiritum certamen. Illudque est caput malorum adversarii ad animæ perniciem. Quod innuens beatus Job dicebat de diabolo : *Qui habet virtutem in umbilico ventris* [77].

27. Multis itaque variisque machinis stimulum fornicationis admovet diabolus hominibus Christum diligentibus. Quin etiam sæpe nefarius ille veterator fraternum amorem transmutavit in suam malitiam. Etenim virgines quæ nuptias, quæ luxum omnem sæculi fugerant, per fraternum affectum supplantavit : insuperque monachos qui omnia fornicationum genera et ipsi profugerant, vulneravit ac decepit per religiosum colloquium. Hoc est enim inimici artificium, alienis se obtegere, sua vero clanculum obtrudere. Ostendit granum frumenti, ibique supponit laqueum. Et vero arbitror de hisce dicere Dominum : *Qui veniunt ad vos in vestimento ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces* [78].

28. Quid ergo ad hoc agendum ? Simus *prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* [79] : callidum contra laqueos ejus adhibentes consilium (80). Nam illud : *Estote prudentes sicut serpentes*, dictum est, ut diaboli nobis impetus non lateant. Nam simile ex simili citissimam comparat notionem. Columbæ vero simplicitas ostendit puritatem actionis. Omne igitur bonum opus consistet in fuga deterioris. Quomodo autem fugiemus quod ignoramus? Quamobrem oportet ut intellecta inimici nequitia, caveamus ab ejus perniciosis machinamentis; ait enim : *Circuit, quærens quem devoret* [80]. *Et escæ ejus electæ* [81]. Itaque semper vigilandum est. Siquidem per externas res impugnat, et per internas cogitationes subigit. Et quidem plus nocet per interiora ; nam diu noctuque spiritualiter accedit.

29. Cujusnam ergo rei est opus ad hoc bellum? **622** profecto laboriosa exercitatione et puris precibus. Et hæc quidem generaliter in omni exitiosa cogitatione sunt remedia. Verum necesse est insuper peculiaribus quibusdam uti consiliis, ad præsentem animæ pestem depellendam : atque instante turpissima cogitatione ei opponere contraria. Nam si in regione mentis formosi vultus phantasia exstiterit, id ratione castigandum oportet, quæ simula-

A ἐμφωλεύει, τὸν ἄϋλόν σοι κινῶν πόλεμον. Πρόσωπα γὰρ εὐπρεπῆ καὶ ὁμιλίας ἀρχαίας, καὶ ἡσυχαζούσαις παρεισφέρει. Δεῖ οὖν μὴ συγκατατίθεσθαι τοῖς φαντάσμασι· γέγραπται γάρ, ὡς *Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σὲ, τόπον σου μὴ ἀφῇς*. Ἡ γὰρ πρὸς ταῦτα συγκατάθεσις, ἐφάμιλλός ἐστι τῇ κοσμικῇ πορνείᾳ· *Δυνατοὶ* γάρ, φησὶ, *δυνατῶς ἐτασθήσονται*. Μέγας οὖν ὁ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς πορνείας ἀγών. Τὸ γὰρ ἐν κακοῖς κεφάλαιον τοῦ ἐχθροῦ πρὸς ἀπώλειαν ψυχῆς, τοῦτό ἐστι. Καὶ τοῦτο αἰνιττόμενος ὁ μακάριος Ἰὼβ, ἔλεγε πρὸς τὸν διάβολον· *Ὁ ἔχων τὴν δύναμιν ἐπ' ὀμφαλοῦ γαστρός*.

27. Πολλαῖς μὲν οὖν καὶ διαφόροις μηχαναῖς τὸ B τῆς πορνείας κέντρον κινεῖ ὁ διάβολος κατὰ τῶν φιλοχρίστων ἀνθρώπων. Πολλάκις γοῦν καὶ ἀγάπην ἀδελφικὴν μεθώρμισεν ὁ κακόφρων εἰς τὴν οἰκείαν κακίαν. Καὶ γὰρ παρθένους φυγούσας γάμον καὶ φαντασίαν πᾶσαν βίου, διὰ σχέσεως ἀδελφικῆς ὑπεσκέλισε· καὶ μοναχοὺς δὲ ἔτρωσε, πᾶν ὁτιοῦν ἀποφυγόντας καὶ αὐτοὺς πορνικὸν σχῆμα· ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἠπάτησε δι' εὐλαβοῦς ὁμιλίας. Τοῦτο γὰρ τοῦ ἐχθροῦ ἔργον, τὸ, ἀμφιεννύμενον τὰ ἀλλότρια, τὰ οἰκεῖα λανθανόντως προβάλλεσθαι. Δείκνυσι σίτου κόκκον, καὶ ὑποτίθησιν αὐτῷ παγίδα. Οἶμαι δὲ καὶ τὸν Κύριον περὶ τούτου λέγειν, ὡς *Ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες*.

C 28. Τί οὖν πρὸς τοῦτο ποιήσωμεν; Γενώμεθα *φρόνιμοι ὡσεὶ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς περιστεραὶ*, πανοῦργον κατὰ τῆς παγίδος αὐτοῦ κινοῦντες λογισμόν· τὸ μὲν γάρ, *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡσεὶ ὄφεις*, εἴρηται πρὸς τὸ μὴ λανθάνειν ἡμᾶς τὰς ὁρμὰς τοῦ διαβόλου. Τὸ γὰρ ὅμοιον ἐκ τοῦ ὁμοίου ταχίστην ποιεῖται τὴν διάγνωσιν. Τὸ δὲ ἀκέραιον τῆς περιστερᾶς δείκνυσι τὸ καθαρὸν τῆς πράξεως. Πᾶν μὲν οὖν ἀγαθὸν ἔργον ἐν ἀποφυγῇ ἔσται τοῦ χείρονος. Πῶς δὲ φύγωμεν ὃ μὴ οἴδαμεν; Δεῖ οὖν ἡμᾶς, κατ' ἔννοιαν λαβούσας τοῦ ἐχθροῦ τὴν δεινότητα, φυλάττεσθαι ἀπὸ τῆς τούτου κακομηχανίας· φησὶ γάρ· *Ὃς περιάγει ζητῶν τίνα καταπίῃ. Καὶ τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά*. Δέον οὖν πάντοτε γρηγορεῖν. Καὶ γὰρ διὰ τῶν ἔξωθεν πραγμάτων πολεμεῖ, καὶ διὰ τῶν ἔνδον λογισμῶν D δαμάζει. Καὶ πλέον διὰ τῶν ἔνδον· καὶ γὰρ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἀΰλως προσέρχεται.

29. Τίνος οὖν χρεία πρὸς τὸν παρόντα πόλεμον; Δῆλον, ὡς ἀσκήσεως ἐπιπόνου καὶ καθαρᾶς προσευχῆς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν γενικῶς ἐπὶ παντὸς λογισμοῦ ὀλεθρίου ἀλεξητήρια πέφυκε· δεῖ δὲ καὶ ἰδικαῖς τισιν ἐννοίαις χρήσασθαι πρὸς τὸ τὸν παρόντα τῆς ψυχῆς λοιμὸν ἀπώσασθαι· καὶ ἐπελθόντος τοῦ αἰσχίστου λογισμοῦ, ἀνθυποφέρειν αὐτῷ τὰ ἐναντία. Εἰ γὰρ γένοιτο ἐν τοῖς κατὰ διάνοιαν χωρίοις ὄψεως εὐπρεποῦς φαντασία, τῷ λόγῳ τὸ παρὸν τιμωρητέον,

[75] Eccle. x, 14. [76] Sap. vi, 7. [77] Job xl, 11. [78] Matth. vii, 15. [79] Matth. x, 16. [80] I Pet. v, 8. [81] Habac. i, 16.

(80) In *Vitis PP*. l. vi, 1, 2.

καὶ τοῦ εἰδώλου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκολαπτέτω, τῶν A δὲ παρειῶν τὰς σάρκας ἐξαιρείτω· ὑποτεμνέτω δὲ καὶ τὰ χείλη, καὶ λοιπὸν ὁράτω πῆγμα ὀστέων ψιλῶν δυσειδές· κατανοείτω λοιπὸν τί ἦν τὸ ποθούμενον· οὕτω γὰρ ὁ λογισμὸς ἀναχαιτίσαι δυνηθείη τῆς ματαίας πλάνης. Τὸ γὰρ φιλούμενον οὐδὲν ἦν ἢ αἷμα σὺν φλέγματι μεμιγμένον, ὅπερ καὶ ὑφάσματος χρείαν παρέχει τοῖς ζώοις. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ τῶν τοιούτων λογισμῶν εἰκὸς ἀποσοβεῖσθαι τὴν μιαρὰν κακίαν· καὶ καθάπερ ἥλῳ ἧλον ἐκκρούειν προσήκει τὸν δαίμονα. Ἔτι γε μὴν δέον καὶ καθ' ὅλον τοῦ ἐρωμένου τὸ σῶμα ἕλκη βαρύοσμα καὶ σηπεδονώδη ὑπογράφειν· καὶ συντόμως φάναι, νεκρῷ παραπλήσιον, ἢ καὶ ἑαυτὸν νεκρὸν τοῖς ἔνδον ὀφθαλμοῖς ὑποτιθέναι. Μεῖζον δὲ πάντων ἐστὶ τὸ γαστρὸς ἄρχειν· οὕτω γὰρ καὶ τῶν ὑπογαστρίων ἡδονῶν κρατῆσαι B δυνατόν.

30. Ἦν μὲν οὖν θεῖον συμπόσιον τῶν παρουσῶν· ἐκ γὰρ τῶν τῆς σοφίας κρατήρων ηὐφραίνοντο. Ἦν δὲ αὐταῖς οἰνοχοοῦσα τὸ θεῖον πόμα καὶ νᾶμα ἡ μακαρία Συγκλητική. Ἑκάστη δὲ αὐτῶν ἐδέχετο ὅπερ ἐβούλετο, καὶ μία τῶν συνελθουσῶν ἐπύθετο αὐτῆς λέγουσα· Εἰ τέλειον ἀγαθὸν ἡ ἀκτημοσύνη; Ἡ δὲ εἶπε· Καὶ πάνυ ἀγαθὸν ταῖς δυναμέναις. Αἱ γὰρ ὑπομένουσαι τοῦτο, θλίψιν μὲν ἔχουσι τῇ σαρκὶ, τῇ δὲ ψυχῇ ἄνεσιν. Ὥσπερ γὰρ τὰ στεῤῥὰ ἱμάτια πατούμενα καὶ βιαίως περιστρεφόμενα πλύνεται καὶ λευκαίνεται, οὕτως καὶ ἡ ἰσχυρὰ ψυχὴ διὰ τῆς ἑκουσίου πενίας ἐπὶ πλεῖον κρατύνεται· αἱ δὲ ἀσθενέστερον τὸν λογισμὸν ἔχουσαι τὸ ἐναντίον ταῖς πρώταις C πάσχουσι. Καὶ γὰρ πρὸς ὀλίγον θλιβεῖσαι, ὥσπερ τὰ διεῤῥωγότα ἱμάτια, ἀπόλλυνται, μὴ φέρουσαι τὴν διὰ τῆς ἀρετῆς πλύσιν. Καὶ εἷς ὁ τεχνίτης, διάφορον δὲ τῶν ἱματίων τὸ τέλος· τὰ μὲν γὰρ ῥήγνυται καὶ ἀπόλλυται, τὸ δὲ λευκαίνεται καὶ ἀνακαινίζεται. Φαίη οὖν ἄν τις, ἀγαθὸν κειμήλιον τὴν ἀκτημοσύνην τῷ ἀνδρείῳ φρονήματι· καὶ γὰρ τῶν πρακτικῶν ἁμαρτημάτων χαλινὸς τυγχάνει.

31. Δεῖ δὲ πρῶτον ἐγγυμνασθῆναι τοῖς πόνοις· λέγω δὲ, νηστείᾳ τε καὶ χαμευνίᾳ, καὶ τοῖς ἄλλοις κατὰ μέρος, καὶ οὕτως ταύτην τὴν ἀρετὴν κτήσασθαι. Οἱ γὰρ μὴ οὕτω ποιήσαντες, ἀθρόως δὲ ἐπὶ τὴν ἀποβολὴν τῶν χρημάτων δραμόντες, ὡς ἐπίπαν μεταμέλῳ ἑάλωσαν. D

32. Ὄργανον γὰρ τοῦ ἀπολαυστικοῦ βίου τὰ χρήματα τυγχάνει. Ἄνελε οὖν πρῶτον τὴν ἑαυτοῦ τέχνην, τουτέστι τὴν γαστριμαργίαν καὶ τὸ ἁβροδίαιτον, καὶ οὕτως εὐκόλως περιτέμνειν τὴν σαυτοῦ δυνήσῃ τῶν χρημάτων ὕλην. Βαρὺ γὰρ οἶμαι, τέχνης παρούσης, ὄργανον μὴ τυγχάνειν. Ὁ γὰρ μὴ ἀποβαλὼν τὸ πρῶτον, πῶς τὸ δεύτερον ἐξῶσαι δυνήσεται; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ, πρὸς τὸν πλούσιον διαλεγόμενος, οὐκ ἀθρόως αὐτῷ τὴν ἀποβολὴν τῶν χρημάτων προστάσσει· ἀλλὰ προερωτᾷ αὐτὸν, εἰ τὰ τοῦ νόμου πεποίηκε. Καὶ διδασκάλου γνησίου πρόσωπον ἀναδεξάμενος ὁ Κύριος ἐρωτᾷ· Εἰ τὰ στοιχεῖα ἔμαθες, εἰ τὰς

cri oculos eradat, genarum carnes detrahat, abscindat labia, demumque videat nudorum ossium deformem compagem, et consideret denique quid id esset quod amaretur: ita enim inversa cogitatio, a vano poterit errore revocari. Nam quod diligebatur nihil erat nisi sanguis phlegmate admistus, quod et vestitus usum animalibus relinquit. Sic ergo ac per hujusmodi cogitationes, par est ut abigatur abominabilis nequitia. Et sicut clavum clavo, ita convenit expellere dæmonem. Ad hæc oportet per totum quod amatur corpus ulcera graveolentia putridaque confingere, ac uno verbo, aut cadaveri simile, aut etiam mortuum internis oculis offerre. Hoc enim pacto a libidinis sensu evocamur. Sed quod maximum est, ventri imperare; ita enim poterimus eas quæ infra ventrem sunt voluptates continere.

30. Erat igitur divinum convivium præsentium virginum. Nam sapientiæ crateribus exhilarabantur. Divini liquoris administra erat beata Syncletica. Quod liberet singulæ accipiebant, quarum una rogabat eam, an paupertas perfectum bonum esset. Tum illa: Perfectum plane bonum est iis qui ferre possunt. Quæ enim hoc sustinent, afflictionem quidem carne sentiunt, anima vero remissionem. Quemadmodum enim compactiora vestimenta, conculcata, violenterque circumacta, abluuntur et dealbantur, ita fortis anima per spontaneam paupertatem magis corroboratur: quæ autem debiliore sunt mente, contra quam priores patiuntur. Nam si vel modicis afflictionibus premantur, sicut discissæ vestes, in perniciem eunt, nec ferre valent virtutis ablutionem. Atque una quidem in utrisque ablutionis ars est, unusque artifex, diversus tamen est vestimentorum finis: nam illa quidem dirumpuntur et pereunt, hæc autem albescunt atque renovantur. Jure igitur voluntaria paupertas præclarum cimelium nuncupetur, virili nempe animo, nam peccatorum et facinorum frenum est.

31. At oportet prius exerceri in primis, nempe jejunio, humi cubatione, aliisque ejusmodi, eoque modo ad hanc pervenire virtutem. Nam qui non ita agunt, sed derepente ad facultates abdicandas properant, ut plurimum incidunt in facti pœnitentiam.

32. Nam instrumenta voluptuosæ vitæ sunt divitiæ. Primum ergo aufer artem tuam, hoc est, crapulam et delicias, sicque facile poteris opum abscindere materiam. Grave enim puto esse, arte præsente, abesse instrumenta. Et qui primum non expulit, qui, quæso, poterit secundum exigere? Quamobrem Salvator divitem alloquens, non statim jubet opes dimittere, sed ante interrogat num legis mandata servarit. Et germani magistri personam accipiens Dominus sciscitatur: si didicisti elementa; si syllabas accepisti; ac demum si assuevisti nominibus, veni jam ad perfectissimam lectio-

(81) In *Vitis PP.* l. v, 6, 13.

nem ; hoc est : *Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus ; et veni, sequere me* [82]. Arbitrorque, nisi professus fuisset, se ea fecisse de quibus fuerat interrogatus, nequaquam ipsum ad bonorum abdicationem invitasset. Qua enim ratione valuisset ad lectionem accedere, qui ignorasset vim syllabarum ?

33. Bona itaque est voluntaria paupertas iis qui virtutum consuetudinem nacti sunt. Nam superflua omnia cum abjecerint, ad Dominum vertuntur, divinum hoc eloquium pura mente psallentes : **623** *Oculi nostri in te sperant : et tu das escam diligentibus te, in tempore opportuno* [83].

34. Præterea magnum hinc commodum referunt ; cum enim ad terrestrem thesaurum animum non appellant, regnum cœlorum induunt, palamque illam a psalmista Davide decantatam sententiam exsequuntur : *Ut jumentum factus sum apud te* [84]. Nam sicut jumenta, quæ suum opus obeunt, solis ad vitam necessariis alimentis contenta sunt, ita paupertatis amatores, usum pecuniæ quasi nihil reputant, soliusque quotidiani alimenti causa corpoream exercent operam. Hi tenent fidei fundamentum : ad eos namque dictum fuit a Domino, ut sollliciti non essent in crastinum : et, *volatilia cœli non serunt, neque metunt, et Pater cœlestis pascit illa* [85]. His freti sermonibus (Deus namque est qui loquitur) libere et audacter illam Scripturæ vocem pronuntiant : *Credidi propter quod locutus sum* [86].

35. Sed et hostis a paupertatis hujusce cultoribus facilius superatur : non habet enim quo noceat. Nam maxima pars molestiarum et tentationum in facultatum jactura versatur. Quod enim damni pauperibus inferat non habet. An prædia incenderet? non adsunt. Jumenta interficeret? nulla sunt eis. Charissimis noceret? verum istis quoque longum vale dixerunt. Est igitur paupertas maximum adversus hostem supplicium ac pretiosus animæ thesaurus.

36. Cæterum quanto paupertas admirabilior et ad virtutem præstantior est, tanto pecuniæ amor ad vitium pejor et flagitiosior est : vereque eum divinus Apostolus dixit, esse omnium malorum causam [87]. Nam divitiarum cupiditas, perjurium, furtum, rapina, fornicatio, invidia, cædes, odium fraternum, bellum, idololatria, avaritia, horumque surculi, hypocrisis, adulatio, cachinni ; omnia, inquam, isthæc, causam et originem habere avaritiam in confesso est. Unde jure illam omnium matrem malorum Apostolus nominavit. Nec solum ab eis

συλλαβὰς παρείληφας, καὶ ἁπλῶς εἰ τῶν ὀνομάτων ἐν ἕξει γέγονας, δεῦρο λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν τελειοτάτην ἀνάγνωσιν· τουτέστιν· *Ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι.* Καὶ τάχα οἶμαι, ὡς εἰ μὴ τὰ ἐξετασθέντα ἦν ὑποσχόμενος πεποιηκέναι, οὐκ ἂν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἀκτημοσύνην προετρέψατο. Πῶς γὰρ ἂν ἠδύνατο πρὸς ἀνάγνωσιν ὁρμῆσαι, τὴν τῶν συλλαβῶν ἀγνοῶν δύναμιν ;

33. Καλὴ οὖν ἡ ἀκτημοσύνη τοῖς ἐν ἕξει τῶν καλῶν γεγενημένοις· πάντων γὰρ τῶν περιττῶν τὴν ἀποβολὴν ποιησάμενοι, πρὸς τὸν Κύριον φέρουσι τὸ νεῦμα, τὸ θεῖον ἐκεῖνο ᾄδοντες λόγιον καθαρῶς, τὸ λέγον· *Οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς σὲ ἐλπίζουσι· καὶ σὺ δίδως τὴν τροφὴν τοῖς ἀγαπῶσί σε ἐν εὐκαιρίᾳ.*

34. Ἄλλως τε πάλιν μεγάλην ὠφέλειαν εἰσπράττονται· μὴ ἔχοντες γὰρ τὸν νοῦν πρὸς τὸν ἐν γῇ θησαυρὸν, τὴν οὐρανῶν βασιλείαν ἀμφιέννυνται· καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ὑμνῳδοῦ Δαβὶδ ῥῆμα ἐκτελοῦσι σαφῶς, τὸ λέγον· *Κτηνώδης ἐγενήθην παρὰ σοί.* Ὥσπερ γὰρ τὰ ὑποζύγια, τὴν ἰδίαν ἐργασίαν ποιούμενα, ταῖς πρὸς τὸ ζῆν τροφαῖς μόναις ἀρκοῦνται· οὕτω καὶ οἱ τῆς ἀκτημοσύνης ἐργάται, τὴν μὲν τοῦ ἀργυρίου χρῆσιν ὡς μηδὲν οὖσαν λογίζονται, πρὸς μόνην δὲ τὴν ἐφήμερον τροφὴν τὴν διὰ τοῦ σώματος ἐργασίαν ποιοῦνται. Οὗτοι τῆς πίστεως τὴν κρηπῖδα κατέχουσι· πρὸς αὐτοὺς γὰρ εἴρηται παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ μὴ μεριμνᾷν περὶ τῆς αὔριον· καὶ ὅτι, *Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ οὐ σπείρει, οὐδὲ θερίζει, καὶ ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά.* Τούτοις τοῖς λόγοις ἐθάῤῥησαν (Θεὸς γὰρ ὁ λαλήσας), πεπαῤῥησιασμένως τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο φθέγγονται ῥῆμα, τὸ λέγον· *Ἐπίστευσα, δι' ὃ ἐλάλησα.*

35. Καὶ ὁ ἐχθρὸς δὲ ἐπὶ τῶν ἀκτημόνων πλέον ἡττᾶται· τί γὰρ βλάψῃ, οὐκ ἔχει. Αἱ γὰρ πλεῖσται τῶν λυπῶν καὶ τῶν πειρασμῶν ἐν ταῖς ἀφαιρέσεσι τῶν χρημάτων γίνονται. Τί γὰρ ἔχει ποιῆσαι τοῖς ἀκτήμοσιν ; οὐκ ἔχει. Χωρία ἐμπρῆσαι ; οὐ πάρεστιν. Ὑποζύγια φθεῖραι ; ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα ἔχουσι. Φιλτάτοις ἅψασθαι ; ἀλλὰ καὶ τούτοις μακρὰν χαίρειν εἶπον. Οὐκοῦν μεγίστη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τιμωρία καὶ πολύτιμος τῇ ψυχῇ θησαυρὸς ἡ ἀκτημοσύνη.

36. Ὅσον μὲν οὖν αὕτη θαυμαστὴ καὶ ὑπέρογκος εἰς ἀρετὴν, τοσοῦτον εἰς κακίαν φαύλη καὶ μοχθηρὰ ἡ φιλαργυρία· καὶ ἀληθῶς ὁ θεσπέσιος Παῦλος περὶ ταύτης εἴρηκεν· ὡς πάντων αὐτὴν τῶν κακῶν αἰτίαν εἶναι. Ἐπιθυμία γὰρ τοῦ πλούτου, ἐπιορκία, κλοπὴ, ἁρπαγὴ, πορνεία, φθόνος, μισαδελφία, πόλεμος, εἰδωλολατρεία, πλεονεξία, καὶ αἱ παραφυάδες τούτων, ὑπόκρισις, κολακεία, κατάγελως· πάντων οὖν τούτων αἰτία ὡμολόγηται ἡ φιλαργυρία. Ὅθεν δικαίως αὐτὴν πάντων τῶν κακῶν μητέρα ὁ Ἀπόστολος ὠνόμασεν. Οὐ μόνον δὲ ὁ Θεὸς τούτους τιμωρεῖται· ἀλλά γε καὶ

[82] Matth. xix, 21. [83] Psal. cxliv, 15. [84] Psal. lxxii, 23. [85] Matth. vi, 26. [86] Psal. cxv, 10. [87] I Tim. vi, 10.

(82) In *Vitis PP.* l. vi, 4, 23.

οἴκοθεν ἑαυτοὺς καταφθείρουσιν· ἀκόρεστον γὰρ φέροντες τὴν κακίαν, οὐκ ἔχουσι τέλος τοῦ σκοποῦ, ὅθεν ἀνίατος αὐτοῖς ἡ πληγή. Ὁ μηδὲν ἔχων ὀλίγων ἐπιθυμεῖ· καὶ τυχὼν τούτων, τῶν πλειόνων ὀρέγεται· Ἑκατὸν χρυσίνους ἔχει, καὶ γλίχεται τῶν χιλίων· καὶ τούτων εὐπορήσας, πρὸς ἄπειρον φέρει τὸ νεῦμα. Καὶ οὕτω, μὴ (82*) ἔχοντες ἑαυτῶν στῆναι τὸ τέλος, ἀεὶ πενίαν ὀδύρονται. Φέρει δὲ ἡ φιλαργυρία μεθ' ἑαυτῆς ἀεὶ τὸν φθόνον. Φθείρει δὲ καὶ οὗτος πρῶτον τὸν κτησάμενον. Ὥσπερ γὰρ ἡ ἔχιδνα γεννωμένη πρῶτον τὴν ἰδίαν μητέρα φθείρει, πρὶν ἂν ἄλλους ἀδικήσῃ· οὕτω καὶ ὁ φθόνος τὸν κτησάμενον καταμαραίνει, πρὶν ἂν τοὺς ἐκ γειτόνων διανεμηθῇ.

37. Μέγα ην χρῆμα, εἰ τοσούτους ἠδυνάμεθα ὑπομένειν πόνους, ζητοῦντες τὸ δόκιμον ἀργύριον, ὅσοις ἀνηκέστοις περιπίπτουσιν οἱ τοῦ ματαίου κόσμου θηραταί. Ναυάγια ὑπομένουσι, πειρατηρίοις προσομιλοῦσι, λῃσταῖς κατὰ γῆς περιπίπτουσιν· ἀνέχονται λοιπὸν ζάλης καὶ πνευμάτων βιαίων· καὶ πολλάκις κερδαίνοντες, πένητας ἑαυτοὺς φάσκουσι διὰ τοὺς φθονοῦντας. Ἡμεῖς δὲ οὐδόλως τῶν τοιούτων κινδύνων κατατολμῶμεν ὑπὲρ τοῦ ἀληθινοῦ κέρδους. Εἰ δέ ποτε καὶ μικροῦ τινος εὐπορήσωμεν, μεγαλύνομεν ἑαυτὰς, ἐπιδεικνύμεναι τοῖς ἀνθρώποις· καὶ πολλάκις οὐδὲ τὸ γιγνόμενον προφέρομεν εἰς διήγησιν· εὐθέως δὲ καὶ ὃν δοκοῦμεν σπινθῆρα καλοῦ ἔχειν, ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κλεπτόμεθα. Κἀκεῖνοι δὲ, πολλὰ κερδαίνοντες, τῶν πλειόνων ἐφίενται· καὶ τὰ μὲν παρόντα ὡς οὐδὲν ἡγοῦνται, πρὸς δὲ τὰ μὴ παρόντα ἀποτείνονται. Ἡμεῖς δὲ, καὶ μηδὲν ἔχουσαι τῶν ζητουμένων, οὐδὲν θέλομεν κτήσασθαι· καὶ πενίαν ἐσχάτην νοσοῦσαι, πλουσίας ἑαυτὰς ἀναγορεύομεν. Καλὸν οὖν τὸν εὖ πράττοντα μηδενὶ ἀναγγέλλειν· μᾶλλον γὰρ οἱ τοιοῦτοι ζημιωθήσονται· καὶ γὰρ ὃ δοκοῦσιν ἔχειν ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν.

38. Πᾶσαν οὖν σπουδὴν δέον θέσθαι ὑπὲρ τὸ λανθάνειν τὸ κέρδος. Οἱ δὲ τὰ ἑαυτῶν κατορθώματα διηγούμενοι πειράσθωσαν καὶ τὰ σὺν αὐτοῖς ἐλαττώματα λέγειν· εἰ δὲ ταῦτα κρύπτουσιν, ἕνεκεν τοῦ μὴ παρὰ τῶν ἀκουόντων ψεχθῆναι, πολὺ μᾶλλον ἐκεῖνα φυλακτέον, ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτριοῦντα. Καὶ γοῦν οἱ κατ' ἀρετὴν βιοῦντες τὸ ἀνάπαλιν ποιοῦσι, καὶ τὰ σμικρὰ ἑαυτῶν πταίσματα μετὰ καὶ προσθήκης ὧν οὐκ ἔπραξαν, ἐκδιηγοῦνται, τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ἀποβάλλοντες· τὰ μέντοι ἀγαθὰ κρύπτοντες, πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ψυχῆς. Ὥσπερ γὰρ θησαυρὸς φανερωθεὶς σπανίζεται, οὕτω καὶ ἀρετὴ γνωριζομένη καὶ δημοσιευομένη ἀφανίζεται· ὥσπερ γὰρ κηρὸς λύεται ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτω καὶ ψυχὴ ἀπὸ ἐπαίνων διαχεῖται καὶ ἀποβάλλει τὸν τόνον.

39. Καὶ τὸ ἐναντίον δὲ τούτων πάλιν ἔσται· εἰ γὰρ ἡ θερμότης ἔλυσε τὸν κηρὸν, ἡ ψύξις ἄρα τὴν πῆξιν

[88] Luc. VIII, 18.

(82*) Coteler., χρυσοῦν.
(83) In *Vitis PP.* l. v, 10, 70, et VI, 4, 24.

A Deus pœnas repetit, verum ipsi sibimetipsis interitum parant. Cum sint enim insatiabili nequitia præditi, nullum habent propositi finem, proindeque insanabilis inest illis plaga. Qui nihil habet, pauca desiderat; quæ nactus, plura concupiscit. Centum aureos habet, mille expetit: hos consecutus, in infinitum extendit cupiditatem. Sicque quando terminum sibi constituere non possunt, paupertatem semper deplorant. Affert autem semper secum amor pecuniæ invidiam. Hæc vero hujusmodi est ut primum habentem se interimat. Quemadmodum enim viperæ nascendo prius matres occidunt, quam aliis noceant, sic et invidia se possidentem tabefacit priusquam vicinos absumat.

37. (83) Præclarum esset si tot labores ferre B possemus, quærendo probatum illud argentum, quot gravissimos subeunt, qui hunc vanissimum venantur mundum. Sustinent naufragia, piratarum discrimen adeunt, in terra incidunt in latrones, decumanos fluctus, ventos vehementissimos tolerant: ac plerumque parto lucro, pauperes sese dicunt invidorum causa. At nos pro vero ac germano lucro ejusmodi pericula adire prorsus detrectamus. Quod si aliquid nostris rebus accesserit, nos magnifice hominibus ostentamus, nec raro quod ne fuit quidem jactabunde narramus: unde evenit ut quam videmur habere scintillam boni, furto inimici amittamus. Et illi quidem multa lucrati plura appetunt; præsentia pro nihilo habent, et ad ea quæ non habent animo contendunt. Nos autem etiamsi ni- C hil eorum quæ requiri solent habeamus, nihil volumus comparare: et cum extrema laboremus paupertate, nos divites prædicamus. Operæ pretium igitur est, eum qui bene agit, id nemini renuntiare. Quin etiam qui ejusmodi sunt in jacturam incident: nam quod videntur habere auferetur ab eis [88].

624 38. Omni itaque studio curare debemus ut lateat lucrum nostrum. Qui vero sua præclare gesta enarrare solent, vitia quoque iis conjuncta renuntiare studeant: quod si vituperii audientium declinandi causa hæc celant, multo magis illa aperire cavendum est, quod ea res a Dei consortio revocet. Etenim qui vitam cum virtute D instituunt, oppositum agunt: parvos scilicet suos lapsus, adjunctis iis quæ ne commiserunt quidem, enarrant, abjecta scilicet hominum gloria; bona vero occultant, ad animæ securitatem (84). Nam sicut thesaurus manifestatus, minuitur; sic virtus agnita et publicata, aboletur. Et sicut cera liquescit a facie ignis, ita anima laudibus diffluit, vigoremque amittit.

39. Rursusque contra eveniet: nam si calor solvit ceram, frigus compinget: si laus vigorem au-

(84) *Vit. PP.* l. v, 3, 19.

fert animæ, sane opprobrium et contumelia virtutem ejus adaugent. Ait enim : *Gaudete et exsultate, cum omne mendacium homines dixerint adversum vos* [89]. Et alio loco : *In tribulatione dilatasti me* [90]. Iterumque : *Improperium exspectavit anima mea et miseriam* [91]. Sexcenta quoque alia hujusmodi bona ex Scripturis sacris animæ provenire facile animadvertitur.

40. Est sane tristitia utilis, et est tristitia exitiosa. Ad tristitiam utilem hæc pertinent : de propriis peccatis ingemiscere, itemque de proximi ignorantia, cavere ne a proposito excidamus, sed attingatur perfectissima bonitas. Hæc itaque sunt genuinæ tristitiæ genera. Est porro quædam alia ab inimico inducta tristitia, quæ solet cum dictis generibus pullulare. Nam et ipse tristitiam immittit absurditatis plenam, cui acediæ nomen indidere nonnulli. Sed hujusmodi spiritum oportet oratione præsertim et psalmorum cantu depellere.

41. Nos itaque bonis occupatas curis, non oportet æstimare quempiam in hac vita carere sollicitudinibus. Ait enim Scriptura : *Omne caput in labore, et omne cor in mærore* [92]. Una hac sententia, Spiritus sanctus descripsit cum monasticam, tum sæcularem vitam. Nam per laborem capitis, monasticam adumbrat : capitis enim est regere : *Sapientis*, inquit, *oculi, in capite ejus* [93]: Itaque perspicacia, ut arbitror, in illo residet. Per laborem autem indicatur, omnem virtutem germinantem laboribus absolvi. Per mœrorem cordis, instabilem et ærumnosam sæcularium conditionem significavit. Aiunt quippe nonnulli, cor esse iræ ac tristitiæ sedem. Cum non laudantur, animo mœrent : aliena appetentes, contabescunt : in egestate, indignantur : divitiis instructi, insaniunt, ne somni quidem locum ob curam custodiamque facultatum reperientes.

42. Ne itaque animo decipiamur, neu dicamus, eas quæ in sæculo versantur expertes curarum esse. Forte enim, si mutuo conferamur, plus quam nos molestiarum habent et laboris. Mulieres namque in mundo, ingenti ut plurimum odio habentur : ægre et periculose pariunt, in lacte subministrando misere cruciantur, cum ægrotantibus infantibus una ægrotant : atque hæc sustinent sine aliquo laborum termino. Suscepta namque proles aut mutila corpore est, aut malis instructa moribus, parentibus necem machinatur. Hæc cum sciamus, ne inescemur ab inimico, quasi vita ejusmodi tranquilla curisque vacua sit. In partu quippe vi doloris exstinguuntur ; si non pariant, sterilitatis et infecunditatis opprobrio contabescunt.

43. Hæc vobis dico, ut nobis ab adversario caveamus. Neque vero cunctis conveniunt quæ dicta sunt, sed iis duntaxat qui vitam amplexi sunt mo-

A αὐτοῦ ποιήσεται· καὶ εἰ ἔπαινος ἀφαιρεῖται τοῦ τόνου τὴν ψυχὴν, πάντως ὀνειδισμὸς καὶ ὕβρις εἰς μέγεθος αὐτὴν τῆς ἀρετῆς ἄγει· *Χαίρετε γὰρ*, φησὶ, *καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτ' ἂν πᾶν ψεῦδος εἴπωσι καθ' ὑμῶν οἱ ἄνθρωποι.* Καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· *Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με.* Καὶ πάλιν· *Ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχή μου καὶ ταλαιπωρίαν.* Καὶ ἄλλα δὲ μυρία ἀγαθὰ τοιαῦτα ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐστι τῇ ψυχῇ προσοδευόμενα θεάσασθαι.

40. Ἔστι λύπη ἐπωφελὴς, καὶ ἔστι λύπη φθοροποιός. Τῆς μὲν οὖν χρησίμης λύπης τὸ μέν ἐστι περὶ τῶν οἰκείων ἁμαρτιῶν στένειν· τὸ δὲ καὶ περὶ τῆς τῶν πλησίον ἀγνωσίας· τὸ δὲ πρὸς τὸ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς προθέσεως· τὸ δὲ καὶ ἀφικνεῖσθαι τοῦ τέλους τῆς ἀγαθωσύνης. Ταῦτα μὲν οὖν τῆς γνησίας καὶ ἀγαθῆς B λύπης τὰ εἴδη. Καὶ ἄλλη δέ τις λύπη, τοῦ ἐχθροῦ ὑποτιθεμένου, ἥτις ταύταις προσφύεσθαι οἶδεν. Ἐμβάλλει γὰρ καὶ αὐτὸς λύπην ἀλογίας μεστήν· ἥπερ καὶ ἀκηδία πρός τινων ὠνόμασται. Δεῖ οὖν τοῦτο τὸ πνεῦμα εὐχῇ μάλιστα ἀποσοβεῖν καὶ ψαλμῳδίᾳ.

41. Τῶν οὖν ἀγαθῶν μεριμνῶν ἐχομένας ἡμᾶς, οὐ χρὴ οἴεσθαί τινα ἐν τῷ βίῳ ἀφρόντιδα εἶναι. Φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· *Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην.* Ἐν ἑνὶ λόγῳ τὸ ἅγιον Πνεῦμα συνέγραψε τόν τε μονήρη βίον καὶ τὸν κοσμικόν. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ πόνου τῆς κεφαλῆς, τὸν μονήρη αἰνίττεται τρόπον· κεφαλὴ γὰρ τὸ ἡγεμονεῦον· *Τοῦ γὰρ σοφοῦ*, φησὶν, *οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ.* Τὸ οὖν διορατικὸν, ὡς οἶμαι, ἐν αὐτῇ τυγχάνει. Τὸν δὲ πόνον εἶπε, διότι πᾶσα ἀρετῆς βλάστη ἐκ πόνων C κατορθοῦται. Διὰ δὲ τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ λύπης, τὸ ἄστατον καὶ μοχθηρὸν ἐδήλωσεν ἦθος. Θυμοῦ γὰρ καὶ λύπης οἰκητήριον, τὴν καρδίαν τινὲς ἔφασαν· μὴ δοξαζόμενοι, λυποῦνται· τῶν ἀλλοτρίων ὀρεγόμενοι, τήκονται· πενόμενοι, δυσφοροῦσι· πλουτοῦντες, ἐκμαίνονται, διὰ τὴν τῶν παρόντων φυλακὴν μηδὲ ὕπνου τυγχάνοντες.

42. Μὴ οὖν ἡμεῖς ὑποσυρῶμεν τῷ φρονήματι, λέγουσαι τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ ἀμερίμνους τυγχάνειν. Τάχα γὰρ ὡς πρὸς σύγκρισιν μᾶλλον ἡμῶν κοπιῶσι. Ταῖς δὲ γυναιξὶν ὡς ἐπίπαν μεγάλη ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἀπέχθεια· τίκτουσι γὰρ χαλεπῶς καὶ ἐπικινδύνως, καὶ τληπαθοῦσι πρὸς τὴν γαλακτοτροφίαν, καὶ νοσοῦσι τοῖς παιδίοις συννοσοῦσι· καὶ ταῦτα ὑπομένουσι, τέλος τοῦ κόπου μὴ ἔχουσαι. Ἢ γὰρ τὸ σῶμα πηροῦται τὰ D κυηθέντα, ἢ κακοφροσύνῃ ἀναχθέντα δολοφονεῖ τοὺς γεννήσαντας. Ταῦτα οὖν εἰδυῖαι, μὴ δελεασθῶμεν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὡς ἀνέτου καὶ ἀμερίμνου τυγχάνοντος τοῦ βίου. Γεννῶσαι μὲν γὰρ, διὰ τῶν πόνων φθείρονται· μὴ τίκτουσαι δὲ, ὡς στεῖραι καὶ ἄγονοι ὑπὸ τῶν ὀνειδισμῶν τήκονται.

43. Ταῦτα δὲ ὑμῖν λέγω πρὸς τὸ ἀσφαλίζεσθαι ἀπὸ ἐναντίου. Οὐ πᾶσι δὲ πέφυκεν ἁρμόδια τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ μόνοις τοῖς τὸν μονήρη βίον ἐθέλουσιν. Ὥσπερ

[89] Matth. v, 12. [90] Psal. iv, 2. [91] Psal. lxviii, 21. [92] Isa. i, 5. [93] Eccle. ii, 14.

(85) *Vit. PP.* l. v, 10, 71.

γὰρ τοῖς ζώοις οὐ μία τροφὴ, οὕτως οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις ὁ αὐτὸς λόγος συμφέρει· *Οὐ δεῖ γὰρ οἶνον νέον βαλεῖν*, φησὶν, *εἰς ἀσκοὺς παλαιούς*. Ἄλλως γὰρ ἑστιῶνται οἱ θεωρίας καὶ γνώσεως ἐμφορούμενοι, ἑτέρως δὲ οἱ ἀσκητικῆς καὶ πρακτικῆς ἀπογευόμενοι, καὶ πρὸς δύναμιν οἱ κατὰ τὸν κόσμον δικαιοπραγοῦντες. Ὥσπερ γὰρ τῶν ζώων τινὰ μὲν ἔστι χερσαῖα, τινὰ δὲ ἔνυδρα, τινὰ δὲ πτηνά· οὕτως καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ μὲν τὸν μέσον βίον κατέχουσιν, ὡς τὰ χερσαῖα· οἱ δὲ πρὸς τὰ ὕψη ἐνατενίζουσιν, ὡς τὰ πετεινά· οἱ δὲ τοῖς ὕδασι τῶν ἁμαρτιῶν εἰσι κεκαλυμμένοι, ὡς οἱ ἰχθύες· *Ἦλθον γὰρ*, φησὶν, *εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταιγὶς κατεπόντισέ με*. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ τῶν ζώων φύσις· ἡμεῖς δὲ, ὡς ἀετοὶ πτεροφυήσασαι, ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ἐπιβῶμεν, καὶ καταπατήσωμεν λέοντα καὶ δράκοντα· καὶ τοῦ ποτε ἄρχοντος νῦν ἄρξωμεν. Τοῦτο δὲ ποιήσομεν, ἐὰν ὅλην ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν τῷ Σωτῆρι προσενέγκωμεν.

44. Ἀλλὰ ὅσον ἡμεῖς κορυφούμεθα πρὸς τὰ ὕψη, κἀκεῖνος ἐμποδίζειν πειρᾶται διὰ τῶν ἰδίων παγίδων. Καὶ τί μέγα ἔχειν ἡμᾶς ἀντιπάλους πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁρμώσας, ὅπου γε καὶ πρὸς τὰ εὐτελῆ φθονοῦσι; καὶ γοῦν τοὺς ὑπὸ τὴν γῆν τεθαμμένους θησαυροὺς οὐ συγχωροῦσι λαμβάνειν ἀνθρώπους. Εἰ οὖν καὶ πρὸς τὴν γηΐνην φαντασίαν ἀντίκεινται, πόσῳ μᾶλλον πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν φθονήσουσιν;

45. Δεῖ οὖν κατ' αὐτῶν παντοίως ὁπλίζεσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἔξωθεν εἰσελαύνουσι, καὶ οὐδὲν ἧττον ἐκ τῶν ἔξωθεν κινοῦνται. Καὶ ἡ ψυχὴ, καθάπερ ναῦς, ποτὲ μὲν ὑπὸ τῶν ἔξωθεν τρικυμιῶν καταποντίζεται, ποτὲ δὲ ὑπὸ τῆς ἔνδοθεν ἀντλίας ὑποβρύχιος γίνεται. Καὶ γοῦν καὶ ἡμεῖς ποτὲ μὲν διὰ τῶν ἐκτὸς πρακτικῶν ἁμαρτημάτων ἀπολλύμεθα, ποτὲ δὲ διὰ τῶν ἔνδον λογισμῶν ἀφανιζόμεθα. Δεῖ οὖν καὶ τὰς ἔξωθεν τῶν πνευμάτων ἐπιτηρεῖν προσβολὰς, καὶ τὰς ἔνδον τῶν λογισμῶν ἐξαντλεῖν ἀκαθαρσίας, πάντοτε δὲ γρηγορεῖν πρὸς τοὺς λογισμούς· συνεχῶς γὰρ ἐφίστανται. Ἐπὶ μὲν ταῖς ἔξωθεν τρικυμίαις, βοώντων τῶν ναυτῶν, πολλάκις ἡ σωτηρία διὰ τῶν ἐγγυτάτων πλοίων γίνεται· αἱ δὲ ἀντλίαι, καὶ κοιμωμένων πολλάκις τῶν πλωτήρων, καὶ ἡσυχαζούσης τῆς θαλάσσης, ἐπισυμβαίνουσι, καὶ πολλάκις αὐτοὺς θανατοῦσιν.

46. Δεῖ οὖν ἐπιπονωτέραν ποιεῖσθαι πρὸς τοὺς λογισμοὺς τὴν διάνοιαν. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς, καθάπερ οἶκον τὴν ψυχὴν καθελεῖν βουλόμενος, ἢ ἀπὸ τῶν θεμελίων ποιεῖται αὐτῆς τὴν πτῶσιν, ἢ ἀπὸ τῆς ὀροφῆς ἀρχόμενος, πᾶσαν αὐτὴν καταφέρει, ἢ καὶ διὰ τῶν θυρίδων εἰσελθὼν, πρῶτον τὸν οἰκοδεσπότην δεσμεῖ, καὶ οὕτως χειροῦται τὰ πάντα. Θεμέλιος μὲν οὖν ἐστι τὰ καλὰ ἔργα, ὀροφὴ δὲ ἡ πίστις, θυρίδες δὲ αἱ αἰσθήσεις. Διὰ πάντων δὲ πολεμεῖ ὁ ἐχθρός. Ὅθεν πολυόφθαλμον δεῖ εἶναι τὸν σωθῆναι βουλόμενον. Οὐκ ἔχομεν ἐνταῦθα τὸ ἀμέριμνον· φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· *Βλεπέτω ὁ ἑστηκὼς μὴ πέσῃ*.

47. Ἐν ἀδήλῳ πλέομεν· θάλασσα γὰρ ὁ βίος ἡμῶν

A nasticam. Quemadmodum enim non una est animalium esca; ita nec hominibus unus sermo competit: *Non oportet* enim, inquit, *vinum novum mittere in utres veteres* [94]. A contemplatione **625** et scientia repleti sunt, aliter qui asceticam et actuosam vitam degustarunt, ac qui in sæculo pro facultate justitiam colunt. Et quemadmodum animalia, quædam terrestria sunt, quædam aquatilia, quædam volatilia; sic et homines, alii mediam tenent viam, ut terrestria; alii ad excelsa feruntur, ut volatilia; alii in aquis vitiorum demersi sunt, tanquam pisces. Ait enim: *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me* [95]. Hæc est natura animalium: nos autem aquilarum instar alis instructæ, altiora petamus, et conculcemus leonem et draconem [96]; B nunc ei imperemus qui ante imperabat nobis. Hæc porro præstabimus, si totam mentem nostram Salvatori obtulerimus.

44. Sed quo magis ad excelsa consurgimus, eo magis ille per laqueos suos impedire conatur. Ecquid magnum si nobis sunt adversarii, quæ ad bonum tendimus, quando in vilibus etiam rebus invident? Sane thesauros in terra reconditos non concedunt hominibus auferre. Si ergo in terrenis facultatibus adversarii sunt, quanto magis invidebunt regnum cœlorum?

45. (86) Quamobrem omne telorum genus adversus illos est assumendum: nam et extrinsecus accedunt, et intus commoventur. Animaque nostra C navis instar, modo decumanis fluctibus exterius demergitur; modo ab interiori sentina aquarum vi deprimitur. Et nos interdum per exteriora peccata in perniciem imus, aliquando internis cogitationibus opprimimur. Convenit igitur cum externos cavere spirituum impetus, tum internas cogitationum exhaurire impuritates. Semper enim adversus cogitationes advigilandum, assidue namque instant. Dum decumani quippe fluctus exterius insurgunt, clamantibus nautis, per proxima navigia salus affertur. At sentinæ dormientibus plerumque nautis, tranquillo mari, undis navem implent, ac nec opinantes interimunt.

46. Grandi itaque labore adversus cogitationes vigilandum animo est. Inimicus enim animam veluti D domum evertere cupiens, aut a fundamentis ruinam ipsi parat, aut a tecto incipiens totam diruit, aut per fenestras ingressus primo patremfamilias alligat, et sic omnium potitur. Fundamentum itaque sunt bona opera, tectum fides, fenestræ sensus. Per hæc omnia bellum movet adversarius (87). Quamobrem multis oculis habet opus qui vult salutem consequi. Neque enim hic possumus cura et sollicitudine vacui esse, ait quippe Scriptura: *Qui stat, videat ne cadat* [97].

47. In obscuro navigamus: vita quippe nostra a

[94] Matth. IX, 17. [95] Psal. LXVIII, 3. [96] Psal. XC, 13. [97] I Cor. X, 12.

(86) *Vit. PP.* l. v, 11, 33.

(87) *Vit. PP.* l. v, 11, 34.

sacro cantore Davide mare est appellata. In mari porro alia loca sunt petrosa, alia monstris plena, alia tranquilla. Nos in tranquilla maris parte videmur navigare; sæculares vero periculosis in plagis. Nos interdiu navigamus, a sole justitiæ recti et deducti; illi noctu ignorantia ferente. Sed contingit plerumque ut sæcularis, in tempestate ac tenebris exsistens, clamando et vigilando navem conservet suam; nos vero per incuriam tranquillo mari demergamur, amisso justitiæ clavo.

48. *Qui stat* igitur, *videat ne cadat*. Qui cecidit enim unam habet curam, ut scilicet resurgat. Qui vero stat, caveat sibi ne cadat. Varii namque sunt casus. Qui ceciderunt enim non ultra quidem stant erecti; sed tamen jacentes, non multum acceperunt damni. Qui stat autem, ne despiciat eum qui lapsus est, sed reformidet ne collapsus et ipse pereat, neve in altiorem se voraginem præcipitet: ubi forte continget ut putei profunditate clamorem superante, ne petere quidem possit auxilium. Nam
626 justus ait: *Ne absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum* [18]. Qui primus cecidit, mansit. Prospice tibi ne delapsus, belluarum cibus evadas. Qui cadit domus fores non obserat. Tu, inquam, nullatenus dormites; sed semper divinum illud dictum modulare: *Illumina oculos meos ne unquam obdormiam in morte* [19]. Vigila continue propter eum qui tanquam leo rugit.

49. Verba isthæc in hoc sunt utilia, ut non extollamur. Qui cecidit, si convertatur et ingemiscat, salutem nanciscetur. Prospice tibi, quæ stas. Duplex tibi formido instat, aut scilicet ne ad vetera revertaris, in te irruente propter socordiam inimico, aut ne inter currendum supplanteris. Adversarius quippe noster diabolus, vel a tergo ad se pertrahit, cum tardiorem segnemque animam conspexerit. Quæ si videatur diligens ac strenua in ascetica vita, callide et occulte serpit per superbiam, atque ita funditus perdit eam. Hæc illecebra omnium malorum ultimum est ac supremum. Per illam diabolus dejectus fuit, per eamdem hominum fortissimos expugnare tentat. Quemadmodum enim strenuissimi milites, postquam minora tela consumpserunt, si adhuc urgeant adversarii, fortissimum omnium, machæram scilicet, educunt; ita et diabolus postquam priores laqueos suos insumpsit, tum demum postremo utitur gladio, nimirum superbia. Quinam autem fuere priores ejus laquei? Sane gula, voluptas, fornicatio. Hi namque potissimum spiritus juvenilem ætatem infestant: hæc consequuntur, pecuniæ amor, avaritia et his similia. Misera ergo anima, ubi hosce laqueos declinavit, postquam ventrem continuit, postquam ventri subjectas cupiditates per pudicitiam transilivit, post-

A ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ ψάλτου Δαβὶδ εἴρηται. Ἀλλὰ τῆς θαλάσσης τὰ μέν εἰσι πετρώδη, τὰ δὲ καὶ θηρίων πλήρη, τινὰ δὲ καὶ γαληνά. Ἡμεῖς ἐν τῷ γαληνῷ μέρει τῆς θαλάσσης δοκοῦμεν πλέειν, οἱ δὲ κοσμικοὶ ἐν κινδυνώδεσι· καὶ ἡμεῖς μὲν ἡμέρας πλέομεν ὑπὸ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ὁδηγούμενοι, ἐκεῖνοι δὲ ἐν νυκτὶ, ὑπὸ τῆς ἀγνωσίας φερόμενοι. Ἀλλ' ἐνδέχεται πολλάκις τὸν κοσμικὸν ἐν χειμῶνι καὶ ἐν σκότει τυγχάνοντα, βοήσαντα καὶ ἀγρυπνήσαντα, σῶσαι τὸ ἑαυτοῦ σκάφος· ἡμᾶς δὲ ἐν γαλήνῃ, ὑπὸ ἀμελείας βυθισθῆναι, τὸ πηδάλιον τῆς δικαιοσύνης ἀφέντας.

48. *Βλεπέτω οὖν ὁ στήκων μὴ πέσῃ*. Ὁ μὲν γὰρ πεσὼν μίαν ἔχει φροντίδα, τοῦ ἀναστῆναι· ὁ δὲ στήκων φυλαττέσθω τοῦ μὴ πεσεῖν. Καὶ γὰρ τὰ παραπτώματα διάφορα· οἱ μὲν γὰρ πεσόντες τοῦ μὲν
B στήκειν ἐστέρηνται· κείμενοι δὲ, οὐ πάνυ τι ἐβλάβησαν. Ὁ δὲ ἑστὼς μὴ εὐτελιζέτω τὸν πεπτωκότα, ἀλλ' ἑαυτὸν φοβείσθω, μὴ πεσὼν διαφθαρῇ, καὶ εἰς κατώτερον ἀπέλθῃ βόθρον. Εἰκὸς γὰρ, καὶ τῆς κραυγῆς ἡττηθείσης ὑπὸ τοῦ βάθους τοῦ φρέατος, μὴ βοήθειαν αἰτῆσαι. Φησὶ γὰρ ὁ δίκαιος· *Μὴ καταπιέτω με βυθὸς, μηδὲ συσχέτω ἐπ' ἐμὲ φρέαρ τὸ στόμα αὐτοῦ*. Ὁ πρῶτος πεσὼν ἔμεινεν. Ὅρα σεαυτὸν, μὴ καταπεσὼν καὶ σὺ θοίνη θηρίων γένῃ. Ὁ πεσὼν οὐκ ἀσφαλίζεται τὴν θύραν· σὺ δὲ μηδόλως νυστάξῃς· ἀλλ' ἀεὶ τὸ θεῖον ἐκεῖνο μελῴδει ῥητὸν, τὸ φάσκον· *Φώτισον τοὺς ὀφθαλμούς μου, μή ποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον*. Ἀγρύπνει δὲ διηνεκῶς διὰ τὸν ὠρυόμενον λέοντα.

49. Ταῦτα τὰ ῥήματα συντελεῖ πρὸς τὸ μὴ ὑπερ-
C αἴρεσθαι. Ὁ πεσὼν ἐν τῷ ἐπιστρέψαι καὶ στενάξαι σωθήσεται. Ὅρα σὺ σαυτὴν ἡ στήκουσα. Διπλοῦς γάρ σοι ὁ φόβος ἐπίκειται, ἢ τοῦ μὴ ἐπιστρέψαι πρὸς τὰ ἀρχαῖα, δι' ὀλιγωρίας σοι τοῦ ἐχθροῦ προσπεσόντος, ἢ τοῦ μὴ τρέχουσαν σκελισθῆναι. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς ἡμῶν διάβολος ἢ ὄπισθεν ἕλκει πρὸς ἑαυτὸν, ὁπηνίκα βραδεῖαν καὶ νωθρὰν τὴν ψυχὴν θεάσηται· ἢ δοκοῦσαν αὐτὴν σπουδαίαν εἶναι καὶ ἐπίπονον πρὸς ἄσκησιν, ἐπεισέρχεται λεπτῶς καὶ κεκρυμμένως διὰ τῆς ὑπερηφανίας· καὶ οὕτως αὔτανδρον τὴν ψυχὴν ἀπόλλυσι. Τοῦτο τὸ ὅπλον ἔσχατον καὶ κορυφαιότατον πάντων ἐστὶ τῶν κακῶν. Ἐξ αὐτοῦ ὁ διάβολος καταβέβληται, καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς δυνατωτέρους τῶν ἀνθρώπων πειρᾶται καθαιρεῖν. Ὥσπερ γὰρ οἱ δεινότατοι τῶν πολεμιστῶν, μετὰ τὸ δαπανῆσαι τὰ λεπτότερα βέλη, τὸ
D τηνικαῦτα ἔτι ἐπικρατούντων τῶν μαχητῶν, προβάλλονται τὴν ἰσχυροτέραν πάντων μάχαιραν· οὕτως καὶ ὁ διάβολος, μετὰ τὸ πρῶτα αὐτοῦ ἀποδαπανῆσαι ἄγκιστρα, τότε τῷ τελευταίῳ χρᾶται ξίφει, τῇ ὑπερηφανίᾳ. Τίνες δὲ ἦσαν αὐτοῦ αἱ πρῶται παγίδες; Δῆλον, ὡς γαστριμαργία, φιληδονία, πορνεία. Ταῦτα γὰρ μάλιστα τὰ πνεύματα ἐπὶ τῶν νεωτερικῶν ἡλικιῶν συμβαίνουσιν. Ἐπακολουθεῖ δὲ τούτοις φιλαργυρία, πλεονεξία, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Ἡ οὖν ἀθλία ψυχὴ, ὅταν τούτων τῶν παθῶν περιγένηται, ὁπηνίκα

[18] Psal. LXVIII, 16. [19] Psal. XII, 4.

γαστρὸς κρατήσῃ, ὅτε καὶ τὰς ὑπογαστρίους ἡδονὰς A ὑπερπηδήσῃ τῇ σεμνότητι, ὅτε ἀργυρίου καταφρονήσῃ· τότε πανταχόθεν ὁ κακόφρων, ἀπορηθεὶς, ὑποβάλλει τῇ ψυχῇ ἄτακτον κίνησιν· μεγεθύνει γὰρ αὐτὴν ἀπρεπῶς κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἐπαίρεσθαι. Βαρὺ καὶ ὀλέθριον τοῦτο τοῦ ἐχθροῦ τὸ δηλητήριον. Πολλοὺς ἀθρόως ἐν τούτῳ σκοτίσας κατέβαλεν. Ὑποβάλλει γὰρ τῇ ψυχῇ ἔννοιαν νόθον καὶ θανατηφόρον. Κατειληφέναι γὰρ αὐτὸν φαντάζει τὰ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀγνοούμενα, καὶ ὅτι ἐν νηστείαις ὑπερβάλλει· καὶ πλῆθος αὐτῷ ἀνδραγαθημάτων προστίθησι· πάντων δὲ ὧν ἥμαρτεν εἰς λήθην αὐτὸν φέρει, πρὸς τὸ κατὰ τῶν συνόντων ἐπαίρεσθαι. Ὑποκλέπτει γὰρ αὐτοῦ ἐκ τοῦ νοῦ τὰ πλημμελήματα· οὐ πρὸς ὠφέλειαν δὲ αὐτοῦ τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ πρὸς τὸ μὴ δυνηθῆναι αὐτὸν εἰπεῖν B τὴν ἰατρικὴν ἐκείνην φωνὴν, τὸ, *Σοὶ μόνῳ ἥμαρτον, ἐλέησόν με*. Οὔτε μὴν συγχωρήσει αὐτῷ λέγειν· *Ἐξομολογήσομαί σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου*. Ἀλλ' ὥσπερ αὐτὸς κατὰ διάνοιαν εἶπε τό· *Ἀναβήσομαι, καὶ θήσομαι τὸν θρόνον μου*· οὕτως καὶ τοῦτον φαντάζει εἰς ἀρχάς τε καὶ πρωτοκαθεδρίας, ἔτι δὲ διδασκαλίας, καὶ ἰαμάτων ἐκδόσεις. Ἡ οὖν οὕτως ἀπατωμένη ψυχὴ φθείρεται καὶ ἀπόλλυται, δυσιάτῳ ἕλκει πληγεῖσα.

50. Τί οὖν δεῖ ποιεῖν, τῶν τοιούτων λογισμῶν παρόντων; Ἀδιαλείπτως μελετᾷν τὸ θεῖον ἐκεῖνο λόγιον, ὅπερ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐβόα, λέγων τό· *Ἐγὼ δέ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος*. Καὶ ἐν ἑτέρῳ φησίν· *Ἐγὼ δέ εἰμι γῆ καὶ σποδός*. Ἔτι γε μὴν καὶ τὸ τοῦ Ἡσαΐου ἀκουέτω ῥῆμα τὸ λέγον, ὡς *Πᾶσα δικαιοσύνη ἀνθρώπου ὡς ῥάκος ἀποκαθημένης*. C Καὶ εἰ μὲν ἀναχωρούσῃ καθ' ἑαυτὴν οἱ λογισμοὶ οὗτοι παρεισέλθωσιν, ἐν κοινοβίῳ εἰσερχέσθω· ἀναγκαζέσθω δὲ καὶ δεύτερον ἐσθίειν τῆς ἡμέρας, εἴ γε δι' ὑπερβολὴν ἀσκήσεως τούτῳ ἑάλω τῷ πάθει· καὶ παρὰ τῶν συνηλίκων δὲ ἐπιτιμάσθω, καὶ ὀνειδιζέσθω, καὶ ἐπιτιμάσθω σφοδρῶς, ὡς μηδὲν μέγα πράττουσα· πᾶσαν δὲ ὑπηρεσίαν ποιείσθω. Προσαγέσθωσαν δὲ καὶ βίοι ἁγίων ἐξοχώτατοι εἰς ἐξήγησιν· πειράσθωσαν δὲ αἱ συνελθοῦσαι ἐπιτείνειν ἑαυτῶν τοὺς πόνους πρὸς ἄσκησιν τὰς ὀλίγας ἡμέρας, πρὸς τὸ ἐκείνην, θεασαμένην τὸ μέγεθος τῶν ἀρετῶν, ἐλάττονα καὶ ἑαυτὴν ἡγεῖσθαι.

51. Προηγεῖται δὲ τῆς νόσου ταύτης ἕτερον κακὸν, ἡ παρακοή· ὅθεν διὰ τοῦ ἐναντίου τῆς ὑπακοῆς, δυνατὸν τὴν σηπεδονώδη νομὴν τῆς ψυχῆς περικαθᾶραι· D *Ὑπακοὴ γὰρ*, φησὶν, *ὑπὲρ θυσίαν*.

52. Δεῖ οὖν καθαιρεῖν ὄγκον δόξης ἐν καιρῷ, καὶ ἐπαινεῖν δὲ πάλιν καὶ θαυμάζειν ἐν καιρῷ. Εἰ γὰρ ἀμελὴς καὶ νωθρὰ εὑρεθῇ ἡ ψυχὴ, ἔτι γε μὴν καὶ ὑποναρκοῦσα εἰς τὴν τοῦ καλοῦ προκοπὴν, ἐπαινεῖν ταύτην προσήκει· καὶ εἰ μικρὸν ποιήσει τι χρηστὸν, θαυμάζειν καὶ μεγεθοποιεῖν δέον αὐτήν. Καὶ τὰ σφοδρὰ καὶ ἀπάνθρωπα πλημμελήματα ὡς ἐλάχιστα καὶ οὐδαμινὰ λεκτέον· ὁ γὰρ διάβολος, βουλόμενος πάντα διαστρέφειν, ἐπὶ μὲν τῶν σπουδαίων καὶ ἀσκητικῶν κρύπτειν πειρᾶται τὰ προγεγονότα ἁμαρ-

quam argentum despexit; tunc malorum artifex ille ad angustias undique redactus, inordinatum motum animæ subjicit, inflatque illam ut indecenter adversus sorores efferatur. Atrox et exitiosum est hoc adversarii toxicum. Multos derepente tenebris effusos hac ratione prostravit. Cogitationem enim spuriam ac lethalem animæ suggerit, ut nempe sibi videatur ea comprehendere quæ multi ignorant, atque in jejuniis antecellere : recte factorum multitudinem objicit, omnium peccatorum oblivionem inducit, ut adversus socios efferatur animo. Subducit ex mente delicta : quod non ad ejus utilitatem præstat; sed ne proferre possit medicinalem illam vocem : *Tibi soli peccavi* [1], *miserere mei, Domine* [2]. Sed nec sinet eum dicere : *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo* [3]. Verum sicut ille mente dixerat : *Ascendam, et ponam thronum meum* [4]; ita hunc quoque vane concitat ad principatus, ad primos consessus, itemque ad magisteria, et ad morbos curandi virtutem. Anima itaque ad hunc modum circumventa in perniciem et exitium ruit, vix sanabili percussa vulnere.

50. Quid igitur instantibus hujusmodi cogitationibus agendum? Indesinenter meditandum divinum illud oraculum, quod beatus David alta voce proferebat : *Ego sum vermis et non homo* [5]. Et alio loco dicitur : *Ego autem sum terra et cinis* [6]. Insuperque celebre illud Isaiæ dictum : *Omnis justitia hominis sicut pannus menstruatæ* [7]. Quod si cogitationes hujusmodi adoriantur eam quæ anachoreticam iniit vitam, ingrediatur illa in cœnobium, cogaturque bis in die comedere, si quidem ob nimiam ascesin sive jejunium, inciderit in hujusmodi vitium : tum ab æqualibus increpetur, ac contumeliis afficiatur, ac si parum sit quod illa egerit : quodlibet obeat ministerium, offerantur ipsi vitæ sanctorum pietate eminentium. Conentur sodales ejus laborem disciplinæ suæ aliquot diebus augere; ut cernens **627** virtutum præstantiam, se minimam omnium existimet.

51. Hunc porro morbum præcedit aliud vitium, inobsequentia : sed per contrariam obsequentiam putridum animæ ulcus curare valemus : *Obedientia* enim, inquit, *super sacrificium* [8].

52. Quapropter convenit gloriam suo tempore adimere, iterumque suo tempore laudare atque admirari. Si enim anima negligens segnisque inveniatur, et ad profectum desidia torpeat, convenit eam laudare : et si paulum quid boni admiserit, mirari illam et magni facere oportet. Gravia autem et immania delicta, minima nulliusque momenti dicenda. Diabolus quippe qui omnia evertere conatur, sedulis et exercitatis admissa peccata vult occultare, quo in eis superbiam adaugeat. Novitiis

[1] Psal. L, 3. [2] Psal. VI, 3; IX, 14. [3] Psal. CX, 1. [4] Isa. XIV, 14. [5] Psal XXI, 7. [6] Gen. XVIII, 27. [7] Isa LXIV, 6 [8] I Reg. XV, 22.

autem animabus quæ nuper virtutem adierunt, universa peccata ob oculos statuit, quo desperationem ingeneret. Huic suggerit : Tibi quæ fornicata es, quæ venia exspectanda? Alteri dicit : Cum tanta avaritia tenearis, fieri nequit ut salutem consequare. Cæterum animas hunc in modum agitatas, hac ratione hisque verbis oportet consolari. Raab meretrix fuit, sed per fidem nacta est salutem : Paulus persecutor erat, et tamen vas electionis effectus est : Matthæus publicanus erat, at nemo quanta gratia donatus sit ignorat : latro furtis et cædibus deditus erat, sed tamen primus aperuit portam paradisi. Illis igitur animadversis, ne animum despondeas.

53. Ubi autem apta commodaque illis remedia inveneris, par iis quæ superbia captæ sunt adhibenda curatio est. Ita namque eam alloqui oportet : Quorsum inflaris? An quia carnes non comedis? alii ne piscem quidem vident. Quod si vino abstines, respice alios qui ne oleo quidem utuntur. Jejunas usque ad vesperam? nonnullæ duos tresve dies in cibi abstinentia transigunt. Forsitan quia balneo non uteris altius sapis? multi cum etiam ægrotarent nullatenus eo sunt usi. Te fortasse ideo admiraris, quia in matta dormis et in cilicino stramento? Alii autem assidue humi cubant, quod etiamsi tu faceres, non magni quid esset : sunt enim qui etiam sibi lapides subjecerunt, ne rebus naturalibus cum voluptate fruerentur. Alii totam noctem suspensi transegerunt. Sed etiamsi hæc omnia designares, ac supremam omnium exercitationem attingeres, ne magnum sapias. Etenim dæmones plura quam tu præstiterunt et præstant hodieque. Nam neque comedunt, neque bibunt, neque connubia ineunt, nec dormiunt : imo etiam in eremis degunt, si forte tu in spelunca habitans, magni quid præstare tibi videaris.

54. Sic igitur similibusque rationibus poterimus contrarios curare morbos, desperationem et superbiam. Sicut enim ignis vehementiore flatu dissipatus exstinguitur, rursumque flatu destitutus emoritur, ita et virtus per superbiam evolat, licet exercitatione vehementi culta fuerit : rursumque incuria bonum corrumpitur, quando ad afflatum Spiritus sancti non movemus nosmetipsos. Gladius acutus facile a lapide confringitur, vehemensque disciplina et exercitatio, brevi per superbiam in exitium ruit. Quapropter expedit animam undique munire, ac supremam ascesin a superbiæ æstu perustam demittere in umbrosa loca : interdumque superflua amputare, quo radix vegetior efficiatur.

55. Qui vero desperatione capitur, compellatur prædictis argumentis sursum tendere. Anima quippe quæ terræ inhæret, vilis abjectaque est. Sane agricolarum solertissimi, cum viderint plantam tenuem et infirmam, large irrigant, multaque sollicitudine fovent, ut augmentum accipiat. Quoties autem in

τήματα· τὴν γὰρ ὑπερηφανίαν αὐξῆσαι βούλεται· ἐπὶ δὲ τῶν νεηλύδων καὶ ἀκροπαγῶν ψυχῶν, πάντα τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν πρὸ ὀφθαλμῶν τίθησιν. Ἐμβάλλει γὰρ αὐτῇ ὅτι, Σοὶ πορνευσάσῃ ποία ἔσται συγγνώμη; Καὶ τῇ ἄλλῃ φησίν· Οὕτω σου πλεονεκτησάσης, ἀδύνατόν σε σωτηρίας τυχεῖν. Τὰς οὖν οὕτω σαλευομένας ψυχὰς παραμυθητέον οὕτως· δεῖ γὰρ πρὸς αὐτὰς οὕτω λέγειν· Ῥαὰβ πόρνη ἦν, ἀλλ' ἐσώθη διὰ πίστεως· Παῦλος διώκτης ἦν, ἀλλὰ σκεῦος ἐκλογῆς γέγονε· Ματθαῖος τελώνης ἦν, ἀλλ' οὐδεὶς τὴν χάριν τούτου ἀγνοεῖ· καὶ ὁ λῃστὴς ἐσύλα καὶ ἐφόνευεν, ἀλλὰ πρῶτος τὴν θύραν ἀνέῳξε τοῦ παραδείσου. Τούτοις οὖν ἐνατενίζουσα, μὴ ἀπογνῷς τῆς σεαυτῆς ψυχῆς.

53. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ταύταις εὑρήσεις ἁρμόδια, δεῖ καὶ τῶν τῇ ὑπερηφανίᾳ ἁλισκομένων ποιεῖσθαι αὐτὴν τὴν θεραπείαν. Φάσκειν γὰρ δεῖ πρὸς αὐτήν· Τί φυσιοῦσαι; Ὡς κρέα μὴ ἐσθίουσα; ἄλλοι οὐδὲ ἰχθὺν ὁρῶσι. Καὶ εἰ οἶνον οὐ πίνεις, σκόπησον, ὡς ἄλλοι οὔτε ἔλαιον ἐσθίουσιν. Ἕως ὀψὲ νηστεύεις; ἄλλαι δὲ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας συνάπτουσιν ἄσιτοι. Ἀλλ' ὅτι οὐ λούῃ μέγα φρονεῖς; πολλοὶ καὶ διὰ πάθος σωματικὸν οὐδ' ὅλως τούτῳ ἐχρήσαντο. Ἀλλὰ θαυμάζεις σεαυτὴν, ὅτι ἐν χαραδρίῳ καθεύδεις, καὶ ἐν τριχίνῃ στρωμνῇ; ἄλλαι δὲ χαμευνοῦσι διηνεκῶς. Ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο ποιήσειας, οὐδὲν μέγα· τινὲς γὰρ καὶ λίθους ἑαυταῖς ὑπέβαλον, πρὸς τὸ μὴ καθ' ἡδονὴν τῶν φυσικῶν τυχεῖν· ἄλλοι δὲ καὶ ἐκρέμασαν ἑαυτοὺς δι' ὅλης τῆς νυκτός. Ἀλλ' εἰ καὶ ταῦτα πάντα ποιήσειας, καὶ τὴν ἀκροτάτην ἄσκησιν ἐπιτελέσειας, μὴ μέγα φρονήσῃς· καὶ γὰρ τὰ δαιμόνια πλείω τῶν σῶν πεποιήκασι καὶ ποιοῦσιν· οὔτε γὰρ ἐσθίουσιν, οὔτε πίνουσιν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ὑπνοῦσιν· ἀλλὰ καὶ ἐν ἐρήμῳ διάγουσιν, εἴ γε καὶ ἐν σπηλαίῳ οἰκοῦσα δοκεῖς μέγα τι ποιεῖν.

54. Οὕτω μὲν οὖν, καὶ ἐκ τοιούτων λογισμῶν, δυνατὸν ἰάσασθαι τὰ ἐναντία πάθη· τήν τε ἀπόγνωσιν λέγω καὶ τὴν ὑπερηφανίαν. Ὥσπερ γὰρ σφοδρῶς ἐκφυσώμενον πῦρ, διασκορπιζόμενον ἀπόλλυται, καὶ μὴ τυχὸν δὲ πνεύματος πάλιν φθείρεται· οὕτω καὶ ἡ ἀρετὴ ἀφίπταται δι' ὑπεροψίαν, κἂν πολλὴν σφοδρότητα ἀσκήσεως λάβῃ· καὶ φθείρεται δὲ πάλιν ἐξ ἀμελείας τὸ καλὸν, ὅταν μηδ' ὅλως κινήσωμεν ἑαυτοὺς πρὸς ῥιπισμὸν τοῦ θείου Πνεύματος. Μάχαιρα ἐπακμος ῥᾳδίως ὑπὸ λίθου κατάγνυται· καὶ ἄσκησις ἐπιτεταμένη συντόμως ἐκ τοῦ ὑπερηφανεύεσθαι ἀπόλλυται. Ὅθεν προσήκει πανταχόθεν ἀσφαλίζεσθαι τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν ἀκροτάτην ἄσκησιν ἐκ τοῦ καύσωνος τῆς ὑπερηφανίας περικαιομένην ὑποκάμπτειν πρὸς τοὺς σκιώδεις τόπους, ἔσθ' ὅτε καὶ περιτέμνειν τὰ περιττὰ, πρὸς τὸ τὴν ῥίζαν εὐθαλεστέραν γενέσθαι.

55. Τὸν δὲ τῇ ἀπογνώσει ἁλισκόμενον ἀνωρεπῆ βιάζεσθαι ποιεῖν τοῖς προειρημένοις λογισμοῖς. Καὶ γὰρ σφόδρα ἡ ψυχὴ χαμαιπετὴς τυγχάνει. Καὶ γοῦν τῶν γεηπόνων οἱ ἄριστοι, ἐπειδὰν φυτὸν βραχὺ καὶ ἀσθενὲς θεάσωνται, ποτίζουσι δαψιλῶς, καὶ ἐπιμελείας πολλῆς ἀξιοῦσι πρὸς τὸ αὐξηθῆναι. Ἐπειδὰν δὲ

ἐν φυτῷ πρόωρον βλάστην θεάσωνται, περιτέμνουσιν αὐτοὶ τὰ περιττά· φιλεῖ γὰρ ταῦτα ἑτοίμως ξηραίνεσθαι. Καὶ ἰατρῶν δὲ παῖδες τινὰς μὲν τῶν ἀῤῥώστων τρέφουσι δαψιλῶς, καὶ πρὸς περίπατον προτρέπονται· ἑτέρους δὲ δεσμεύοντες, ἀσίτους ἐπὶ πολὺ φυλάττουσιν.

56. Φανερὸν οὖν ἐστιν, ὡς μέγιστον ἐν κακοῖς ἡ ὑπερηφανία τυγχάνει· καὶ τοῦτο δείκνυσιν αὐτῆς τὸ ἐναντίον, ἡ ταπεινοφροσύνη. Δυσχερές ἐστι κτήσασθαί τινα τὴν ταπεινοφροσύνην. Εἰ μὴ γάρ τις πάσης δόξης ἐκτὸς γένηται, τούτου τοῦ θησαυροῦ τυχεῖν οὐ δυνήσεται. Οὕτω δέ ἐστι μεγάλη ἡ ταπεινοφροσύνη, ὡς πάσας τὰς ἀρετὰς μιμεῖσθαι δοκεῖν τὸν διάβολον, ταύτην δὲ μηδὲ εἰδέναι τί ὅλως ἐστίν. Εἰδὼς δὲ αὐτῆς τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἑδραῖον ὁ ἀπόστολος, προστάττει ἡμῖν ταύτην ἐγκομβώσασθαι, καὶ πάντας ποιοῦντας τὰ ἐπωφελῆ, ταύτην περιβάλλεσθαι. Κἄν τε γὰρ νηστεύῃς, κἄν τε ἐλεῇς, κἄν τε διδάσκῃς· εἰ δὲ καὶ σώφρων τυγχάνῃς καὶ συνετὸς, πάλιν ταύτην ἀντὶ τοιχίου ἀῤῥαγοῦς σεαυτῷ παράστησον. Σφιγγέτω σου καὶ συνεχέτω σου τὰς ἀρετὰς αὕτη ἡ καλλίστη τῶν ἁπασῶν ἀρετῶν, ἡ ταπεινοφροσύνη. Ὁρᾷς καὶ τὴν τῶν ἁγίων τριῶν παίδων ὑμνολογίαν, ὅπως τῶν ἄλλων ἀρετῶν οὐ πάνυ τι μνημονεύσαντες, τοὺς ταπεινοὺς σὺν τοῖς ὑμνοῦσι συγκατηριθμήσαντο, μὴ εἰρηκότες σώφρονας ἢ ἀκτήμονας. Ὥσπερ γὰρ ἀδύνατον ναῦν χωρὶς ἥλων κατασκευασθῆναι, οὕτως ἀδύνατον σωθῆναι χωρὶς ταπεινοφροσύνης.

57. Ὅτι δὲ ἀγαθὴ καὶ σωτήριος πέφυκεν, ὁ Κύριος, πρὸς ἀνθρώπους οἰκονομίαν πληρῶν, αὐτὴν ἠμφιά-
μαθήτευσον. Ἀρχή σοι καὶ τέλος τῶν ἀγαθῶν ἡ ταπει-
σατο. Φησὶ γάρ· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι
καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.* Ὅρα τίς ὁ λέγων, τελείως
νοφροσύνη γινέσθω. Φρόνησιν λέγω [λέγει] ταπεινὴν, οὐ σχῆμα μόνον, τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον αἰνίττεται· ἀκολουθήσει γὰρ τούτῳ καὶ ὁ ἐκτός. Πάσας τὰς ἐντολὰς πεποίηκας; Οἶδεν ὁ Κύριος· ἀλλ' αὐτός σοι ἐντέλλεται πάλιν ἀρχὴν δουλείας λαμβάνειν· φησὶ γάρ· *Ὅταν πάντα ποιήσητε, εἴπατε· Δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν.*

58. Ἡ οὖν ταπεινοφροσύνη κατορθοῦται δι' ὀνειδισμῶν, δι' ὕβρεων, διὰ πληγῶν· ἵνα ἀκούσῃς ἄφρων καὶ μωρὸς, πένης καὶ πτωχὸς, ἀσθενὴς καὶ εὐτελὴς, ἀπρόκοπος ἐν ἔργοις, ἄλογος ἐν προφορᾷ, ἄτιμος ἐν εἴδει, ἀσθενὴς ἐν δυνάμει. Ταῦτα τῆς ταπεινοφροσύνης τὰ νεῦρα. Ταῦτα ὁ Κύριος ἡμῶν ἤκουσε καὶ πέπονθε. Σαμαρείτην γὰρ αὐτὸν εἶπαν καὶ δαιμόνιον ἔχοντα. Δούλου μορφὴν ἀνείληφεν, ἐραπίσθη, πληγαῖς ᾐκίσθη.

59. Δεῖ οὖν καὶ ἡμᾶς μιμεῖσθαι τὴν ἔμπρακτον ταύτην ταπεινοφροσύνην. Εἰσὶ μὲν οὖν τινες καὶ διὰ τῶν ἐκτὸς σχημάτων ὑποκρινόμενοι, καὶ ταπεινοῦντες ἑαυτοὺς, αὐτῷ τούτῳ δόξαν θηρώμενοι· ἀλλ' ἐκ τῶν καρπῶν ἐπιγινώσκονται· καὶ γὰρ ἐπιπολαίως ὑβρι-

planta conspexerint præcocem surculum, superflua quæque detruncant; solent siquidem illæ cito arescere. Medici autem **628** ægrotorum alios largiore cibo alunt, et ad deambulationem invitant; alios vinctos diutius in abstinentia detinent.

56. Palam igitur est malorum supremum esse superbiam: illudque comprobat bonum ipsi contrarium humilitas. Hanc porro assequi difficile est. Nisi enim quis inanem omnem gloriam abjecerit, hunc nancisci thesaurum non valebit. Est quippe adeo magna virtus humilitas, ut diabolus cæteras quidem virtutes videatur imitari, hanc vero nesciat quid omnino sit. Proinde ejus soliditatem stabilitatemque cum sciret apostolus, præcipit nobis ut induamus humilitatem *, cunctaque utilia agentes, eam velut amictum circumdemus nobis: sive jejunes, sive misericordiam exerceas, sive doceas. Quod si temperans et prudens sis, eam tibi admove ceu fortissimum murum. Astringat contineatque virtutes tuas omnium virtutum præstantissima humilitas. (88) Vides trium puerorum canticum, quod nempe aliarum virtutum mentione vix facta, humiles hymnum cantantium choro annumeraverint[10], non memoratis temperantibus et paupertatis amantibus. Quemadmodum enim impossibile est navem sine clavis fabricari, ita nec valemus salutem consequi sine humilitate.

57. Quia vero præclara illa est et salutaris, Dominus suam erga homines œconomiam implens, seu incarnatus, eam induit. Ait quippe: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde*[11]. Attende quis sit qui loquitur, estoque perfectus discipulus. Sit tibi humilitas principium finisque virtutum. Sensum animi dicit humilem, non solam speciem, sed interiorem innuit hominem: eum namque exterior consequetur. Omnia præcepta servasti? Id novit Dominus. Verum ipse tibi præcipit ut principium servitutis rursus assumas; ait enim: *Cum hæc omnia feceritis, dicite: Servi inutiles sumus*[12].

58. Humilitas itaque exercetur per improperia, per contumelias, per plagas; ut audias amens et stultus, pauper et inops, infirmus et vilis, inconsideratus in operibus, rationis expers in loquendo, forma despicabilis, debilis viribus. Hi sunt nervi humilitatis. Hæc Dominus noster audivit, hæc passus est. Nam Samaritanum eum dicebant, et dæmonium habentem. Assumpsit formam servi, colaphis cæsus est, plagisque dehonestatus.

59. Operæ pretium itaque est ut veræ nos humilitatis æmuli simus. Quidam enim sunt qui externam speciem humilitatis ementiuntur, atque eo ipso gloriam aucupantur. Sed ex fructibus cognoscuntur: vel levissima quippe injuria affecti, nequaquam

* I Petr. v, 5. [10] Dan. III, 87. [11] Matth. XI, 29. [12] Luc. XVII, 10.

(88) *Vit. PP.* l. v, 15, 48. Doroth. *Doct.* 4.

sustinent, confestimque ceu serpentes virus suum evomunt

60. De sermonibus ejusmodi summe exsultabant quæ convenerant, adhucque perseverabant, nulla bonorum satietate admissa. (89) Iterumque illas beata Virgo sic alloquitur. Magnum est certamen iis qui accedunt ad Deum, laborque ingens in principio, exinde vero gaudium ineffabile. Nam quemadmodum qui ignem excitare volunt, primum fumo inficiuntur ac lacrymas emittunt, eoque modo optatis potiuntur; ait enim : *Deus noster ignis consumens est*[13]; ita convenit nos quoque divinum ignem in nobis accendere cum lacrymis et labore. Ipse siquidem Dominus ait : *Ignem veni mittere in terram*[14]. Et sane quidam, cum fumi molestiam tolerassent, non accenderunt ignem, eo quod patientiæ essent expertes, seu potius quod eorum erga Deum affectus debilis et infirmus esset.

61. Quamobrem charitas grande cimelium est, de qua hæc affirmat Apostolus: Si omnes facultates distribueris, et corpus subegeris, charitatem autem non habueris, factus es velut æs sonans, aut cymbalum tinniens[15]. Ingens itaque bonum est charitas, proindeque ingens malum est iracundia : totam enim animam **629** tenebris offundit, in feritatem vertit et ratione privat. Dominus porro undequaque nostræ curam salutis agens, nullatenus concessit, ut vel minimum quid in anima præsidio vacuum maneret. Libidinem concitat inimicus? Dominus nos temperantia munivit. Sed ille superbiam parit? non longe abest humilitas. Odium inseruit? in medio sita est charitas. Quotquot demum tela in nos vibrat adversarius, pluribus nos Dominus armis communivit, cum ad salutem nostram, tum ad eum destruendum.

62. Inter mala maximum est iracundia malum : *Ira enim*, inquit, *viri justitiam Dei non operatur*[16]. Imperandum itaque est illi, quia in tempore utilis visa est : siquidem irasci et commoveri contra dæmones expedit. At in hominem vehementer commoveri nequaquam convenit, licet ille peccaverit; verum ad resipiscentiam reducere illum oportet, cum sedata fuerit iræ perturbatio.

63. At enim irasci fortasse minus malum videri possit, simultas vero et injuriarum memoria omnium gravissimum est. Ira quippe ceu fumus, ubi ad breve tempus animam conturbavit, evanescit : at injuriarum memoria quasi animæ alte infixa, feris eam immaniorem efficit. Nam canis quidem contra quempiam sæviens, esca delinitus, iram deponit : aliæque belluæ consuetudine demulcentur et cicurantur; sed qui injuriarum memoria correptus est, non cohortationi acquiescit, non cibo emollitur, neque tempus omnia immutans, hujusmodi morbum curaverit. Hi ergo cunctorum im-

A σθέντες, οὐχ ἤνεγκαν· ἀλλὰ παραυτὰ ὥσπερ ὄφεις τὸν ἑαυτῶν ἰὸν ἐξέμεσαν.

60. Ἐπὶ τοῖς λόγοις δὲ τούτοις ἠγαλλιῶντο αἱ συνελθοῦσαι σφόδρα, καὶ πάλιν προσεκαρτέρουν, κόρον τῶν ἀγαθῶν μὴ λαμβάνουσαι. Καὶ πάλιν πρὸς αὐτὰς ἔλεγεν ἡ μακαρία· Ἀγών ἐστι πολὺς τοῖς προσερχομένοις Θεῷ καὶ κόπος τὰ πρῶτα, ἔπειτα δὲ χαρὰ ἀνεκδιήγητος. Ὥσπερ γὰρ οἱ πῦρ ἐξάψαι βουλόμενοι πρῶτον καπνίζονται καὶ δακρύουσι, καὶ οὕτως τοῦ ζητουμένου τυγχάνουσι· καὶ γάρ φησιν· *Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον*· οὕτω δεῖ καὶ ἡμᾶς τὸ θεῖον πῦρ εἰς ἑαυτοὺς ἐξάψαι μετὰ δακρύων καὶ κόπου. Αὐτὸς γάρ φησιν ὁ Κύριος· *Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν*. Καί τινες δι' ὀλιγωρίαν τοῦ μὲν καπνοῦ ἠνέσχοντο, τὸ δὲ πῦρ οὐκ ἐξῆψαν, διὰ τὸ B μακροθυμίας αὐτοὺς ἐκτὸς εἶναι, καὶ μᾶλλον αὐτῶν τὴν περὶ τὸ θεῖον σχέσιν ἀσθενῆ καὶ ἀμυδρὰν τυγχάνειν.

61. Ὅθεν μέγα κειμήλιον ἡ ἀγάπη· καὶ περὶ ταύτης δὲ διαβεβαιούμενος ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν, ὡς Ἐὰν πάντα τὰ ὑπάρχοντα διανείμῃς, καὶ τὸ σῶμα ὑποπιάσῃς, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχῃς, γέγονας χαλκὸς ἠχῶν καὶ κύμβαλον ἀλαλάζον. Μέγα οὖν ἐν ἀγαθοῖς ἡ ἀγάπη, ὡς καὶ δεινὸν ἐν κακοῖς ὁ θυμός· πᾶσαν γὰρ τὴν ψυχὴν σκοτίσας καὶ ἀποθηριώσας, εἰς ἀλογίαν φέρει. Ὁ δὲ Κύριος, πανταχόσε τῆς σωτηρίας ἡμῶν κηδόμενος, οὐδ' ὅλως συνεχώρησε βραχύ τι ἀσκεπὲς τῆς ψυχῆς. Λαγνείαν κινεῖ ὁ ἐχθρός; σωφροσύνῃ ἡμᾶς ὁ Κύριος ὥπλισεν. Ὑπερηφανίαν γεννᾷ; ἀλλ' ἡ ταπει- C νοφροσύνη οὐ μακρὰν τυγχάνει. Μῖσος ἐνεφύτευσεν; ἀλλ' ἡ ἀγάπη ἐν μέσῳ παρίσταται. Ὅσα οὖν ὁ ἐχθρὸς καθ' ἡμῶν κινεῖ βέλη, πλείοσιν ἡμᾶς ὁ Κύριος ὅπλοις ἠσφαλίσατο, πρός τε τὴν ἡμῶν σωτηρίαν καὶ πρὸς τὴν ἐκείνου κατάπτωσιν.

62. Κακὸν μὲν ἐν κακοῖς ὁ θυμός· *Ὀργὴ γὰρ*, φησίν, *ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται*. Δεῖ οὖν αὐτὸν ἡνιοχεῖν· ὅτι ἐν καιρῷ χρήσιμος ὤφθη· θυμοῦσθαι γὰρ καὶ κινεῖσθαι κατὰ τῶν δαιμόνων συμφέρει. Πρὸς δὲ ἄνθρωπον σφοδρῶς κινεῖσθαι οὐ προσήκει, κἂν ἁμαρτήσας τυγχάνῃ· ἐπιστρέφειν δὲ αὐτὸν δεῖ μετὰ τὸ παύσασθαι τὸ τῆς ὀργῆς πάθος.

63. Καὶ τὸ μὲν ὀργίζεσθαι ὡς ἐν κακοῖς ἔλαττον· D ἡ δὲ μνησικακία πάντων ἐστὶ βαρυτέρα. Ὁ γὰρ θυμὸς ὥσπερ καπνὸς πρὸς ὀλίγον θολώσας τὴν ψυχὴν διαλύεται· ἡ δὲ μνησικακία, ὥσπερ ἐναποπαγεῖσα τῇ ψυχῇ, θηρίου αὐτὴν δεινοτέραν ποιεῖ· καὶ κύων μέν, κατά τινος ἐκμανείς, ὑπὸ τῆς τροφῆς θωπευθείς, μεταβάλλεται τῆς ὀργῆς· καὶ τἄλλα δὲ θηρία ὑπὸ τῆς συνηθείας μειλίσσεται· ὁ δέ γε τῇ μνησικακίᾳ κρατούμενος οὐ παρακλήσει πείθεται, οὐ τροφῇ πραΰνεται, οὔτε μὴν ὁ πάντα μεταβάλλων χρόνος τὸ πάθος τούτου ἰάσατο. Οὗτοι οὖν ἀσεβέστατοι πάντων εἰσὶ καὶ ἀνομώτατοι. Οὐ γὰρ ὑπακούουσι τοῦ Σωτῆρος

[13] Hebr. xii, 29. [14] Luc. xii, 49. [15] I Cor. xiii, 3. [16] Jac. i, 20.

(89) *Vit. PP.* l. v, 3, 16.

λέγοντος, ὡς Ὕπαγε, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου· καὶ οὕτω πρόσαγε τὸ δῶρόν σου· καὶ ἀλλαχοῦ· *Μὴ ἐπιδυέτω*, φησὶν, *ὁ ἥλιος ἐπὶ παροργισμῷ ὑμῶν.*

64. Καλὸν μὲν οὖν τὸ μὴ ὀργισθῆναι· εἰ δὲ καὶ γένηται, οὐδὲ μέτρον σοι ἡμέρας πρὸς τὸ πάθος συνεχώρησεν, εἶπε γὰρ μὴ ἐπιδῦναι τὸν ἥλιον. Σὺ δὲ ἐκδέχῃ, ἕως ἂν ὁ πᾶς σου χρόνος δύῃ. Οὐκ οἶδας εἰπεῖν· *Ἀρκεῖ τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς.* Τί μισεῖς τὸν λυπήσαντα ἄνθρωπον; Οὐκ αὐτὸς ἦν ὁ ἀδικήσας, ἀλλ' ὁ διάβολος. Μίσησον τὴν νόσον, καὶ μὴ τὸν νοσοῦντα· *Τί ἐγκαυχᾷ ἐν κακίᾳ, δυνατέ;* Περὶ ὑμῶν τοῦτο ὁ ψαλμὸς ἐβόησεν· *Ἀνομίαν* γὰρ, φησὶν, *ὅλην τὴν ἡμέραν*· τουτέστι, πάντα τὸν τῆς ζωῆς σου χρόνον παρακούεις τοῦ νομοθέτου τοῦ λέγοντος· *Μὴ ἐπιδυέτω ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν.* Φησὶ δὲ, ὡς *Ἀδικίαν ἐλογίσατο ἡ γλῶσσά σου*· οὐ παύῃ γὰρ βλασφημῶν τὸν ἀδελφόν σου. Ὅθεν δικαία σοι ἡ τιμωρία παρ' αὐτοῦ τοῦ Ὑμνῳδοῦ ἐκ τοῦ Πνεύματος προσφέρεται· *Διὰ τοῦτο* γὰρ, φησὶν, *ὁ Θεὸς καθελεῖ σε εἰς τέλος, ἐκτίλαι σε καὶ μεταναστεῦσαί σε ἀπὸ σκηνώματός σου, καὶ τὸ ῥίζωμά σου ἐκ γῆς ζώντων.* Ταῦτα τῷ μνησικάκῳ τὰ δῶρα· ταῦτα τῆς κακίας τὰ ἔπαθλα.

65. Φυλάττεσθαι οὖν δέον ἀπὸ μνησικακίας· πολλὰ γὰρ αὐτῇ ἀκολουθοῦσι δεινὰ, φθόνος, λύπη, καταλαλιά. Θανατηφόρος ἡ τούτων κακία, κἂν μικρὰ δοκῇ τυγχάνειν. Ταῦτα μὲν γὰρ ὥσπερ βέλη λεπτὰ τοῦ ἐχθροῦ τυγχάνουσι. Καὶ πολλάκις τὰ ἀπὸ διστόμου μαχαίρας καὶ μείζονος ξίφους τραύματα, οἷά ἐστι πορνεία καὶ πλεονεξία, καὶ φόνος, ἰάθησαν πολλάκις διὰ τοῦ σωτηρίου φαρμάκου τῆς μετανοίας· ὑπερηφανία δὲ, ἡ μνησικακία, ἡ καταλαλιὰ, ὥσπερ μικρὰ δοκοῦντα εἶναι βέλη, λανθανόντως ἀνεῖλαν, κατὰ τῶν καιριωτέρων τῆς ψυχῆς μορίων παγέντα. Ταῦτα δὲ οὐ τῷ μεγέθει ἀναιρεῖ τῆς πληγῆς, ἀλλὰ τῇ ἀμελείᾳ τῶν τρωθέντων· ὡς μηδενὸς γὰρ ὄντων καταφρονήσαντες τῆς τε καταλαλιᾶς καὶ τῶν λοιπῶν, κατὰ μικρὸν ὑπ' αὐτῶν διεφθάρησαν.

66. Βαρὺ οὖν καὶ μοχθηρὸν ἡ καταλαλιά· τροφὴ γὰρ καὶ ἀνάπαυλά τινων ἀνθρώπων τυγχάνει. Σὺ δὲ *μὴ παραδέξῃ ἀκοὴν ματαίαν*, μὴ τῶν ἀλλοτρίων κακῶν δοχεῖον γένῃ. Ἀπέριττον σεαυτοῦ τὴν ψυχὴν παρασκεύαζε. Ὑποδεξαμένη γὰρ τὴν δυσώδη τῶν λόγων ἀκαθαρσίαν, κηλῖδας τῇ εὐχῇ σου προσάξεις διὰ τῶν λογισμῶν, καὶ ἀναιτίως μισήσεις τοὺς ἐντυγχάνοντας. Καταβαφείσης γάρ σου τῆς ἀκοῆς ὑπὸ τῆς τῶν κακολογούντων ἀπανθρωπίας, ἀγεννῶς πᾶσιν ἐνατενίσεις· καθάπερ ὁ ὀφθαλμὸς, χρώματι ἀκρατέστερον προληφθεὶς, ἀδιάκριτον ἔχει περὶ τὰ ὁρώμενα τὴν φαντασίαν.

67. Δεῖ οὖν φυλάττεσθαι τὴν γλῶτταν καὶ τὴν ἀκοὴν, πρὸς τὸ μήτε λέγειν τι τοιοῦτον, μήτε ἀκούειν ἐμπαθῶς. Γέγραπται γὰρ, ὡς *Μὴ ἀκοὴν ματαίαν*

A piissimi sunt et iniquissimi; non enim Salvatori obsequuntur sic loquenti: *Vade prius reconciliari fratri tuo: sicque offer munus tuum*[17]. Et alio loco: *Sol*, inquit, *non occidat super iracundiam vestram*[18].

64. Operæ pretium igitur est non irasci: quod si tamen id contigerit, ne unius quidem diei spatium tibi concessit ad animi motum retinendum: præcepit enim ne sol occidat. Tu vero procrastinas, donec totum vitæ tuæ tempus occiderit. Nescis hoc dicere: *Sufficit diei malitia sua*[19]. Cur hominem odio habes, qui te molestia affecit? Non ipse tibi injuriam intulit, sed diabolus. Odio habe ægritudinem, non ægrum: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es*[20]? De te hoc Psalmista clamavit:
B *In iniquitate* enim, inquit, *tota die*[21]; hoc est, toto vitæ tuæ tempore non obtemperas legislatori dicenti: *Non occidat sol super iracundiam vestram.* Ait autem: *Injustitiam cogitavit lingua tua*[22]. Non cessas fratrem tuum incessere maledictis. Quare meritum tibi supplicium ab ipso Psalmista ex Spiritu sancto renuntiatur: *Propterea*, inquit, *Deus destruet te in finem, et emigrare faciet te de tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viventium*[23]. Hæc sunt dona eorum qui memoriam retinent injuriarum. Hæc simultatis præmia.

65. Caveamus ergo ab injuriarum memoria. Multa quippe consequuntur eam mala, invidia, tristitia, obtrectatio. Lethifera est horum malitia, licet modica videatur. Etenim isthæc sunt veluti
C minora inimici tela. Plerumque tamen accidit ut vulnera per gladium ancipitem, et maximum ensem inflicta, cujusmodi sunt, fornicatio, avaritia, homicidium, salutari pœnitentiæ medela curata fuerint: superbia vero, injuriarum memoria, obtrectatio, quæ pro minimis telis habentur, clam interemerint, ipsis nobilioribus animæ partibus defixa. Hæc autem non gravitate vulneris interficiunt, sed incuria vulneratorum, qui cum detractionem cum reliquis vitiis nihili pendant, paulatim per illa pereunt.

66. Grave igitur et perniciosum quidpiam est obtrectatio, quæ cibus est ac veluti requies quorumdam hominum. Tu vero ne excipias auditionem malam, ne alienorum malorum ac vitiorum recepta-
D culum evadas. Animam tuam reddas superfluis vacuam. Si namque putidam sermonum illuviem admiseris, maculas orationi tuæ asperges per hujusmodi cogitationes, et absque causa oderis eos qui tecum versantur. **630** Imbutis namque auribus tuis obtrectatorum inhumanitate, illiberali animo cunctos aspicies: quemadmodum oculus vehementiore occupatus colore, obscuram habet rerum perceptionem.

67. Oportet igitur linguam auresque custodire, ne quid ejusmodi libenter audiamus vel dicamus. Scriptum namque est: *Non suscipietis auditionem*

[17] Matth. v, 24. [18] Ephes. iv, 26. [19] Matth. vi, 34. [20] Psal. LI, 1. [21] ibid. [22] ibid. 4. [23] ibid. 7.

vanam [24]: et, *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar* [25]. Apud Psalmistam quoque dicitur : *Ut non loquatur os meum opera hominum* [26]. Nos vero etiam ea quæ non sunt opera loquimur. Itaque non credendum hujusmodi sermonibus, nec tamen damnandi qui talia loquuntur. Verum juxta divinam Scripturam id facias, id dicas : *Ego autem sicut surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os meum* [27].

68. Non decet lætari de hominis calamitate, quamvis maximus sit peccator. Quidam enim, cum quempiam vident flagris cædi, vel in carcerem conjici, imperite proverbium illud sæculare pronuntiant : *Qui male straverit, misere cœnabit*. Tu ergo quæ probe tibi res stravisti, confidis te tranquille acturam vitæ tempus. Ecquid faciemus ei qui affirmat unum eventum esse justo et peccatori [28]? Una quippe nobis hic est vitæ conditio, quamvis diversum sectemur institutum.

69. Non licet odio habere inimicos. Dominus enim hoc nobis voce propria jussit. Ait enim : *Non solum eos qui vos diligunt diligite : hoc enim et peccatores et publicani faciunt* [29]. Bonum enim non arte, non certamine indiget ut capietur, nam ad se trahit amantes ; malum vero divina doctrina opus habet ut aboleatur, atque labore multo. Scilicet regnum cœlorum non est languidorum segniumque, sed violentorum.

70. Quemadmodum ergo non licet inimicos odio habere ; ita neque negligentes et pigros fugere oportet et subsannare. Quidam sunt qui hanc Scripturæ sententiam sibi proferunt : *Cum sancto sanctus eris, et cum perverso una convertes* [30]. Propterea, inquiunt, fugimus peccatores, ne ab eis pervertamur. Hi ex animi ignorantia secus se gerunt. Jubet namque Spiritus sanctus, non quidem ut cum perversis pervertamur ; sed ut ex tortuosa via ad rectam nos convertamus. *Una convertes* enim significat, una trahes ipsum ad te, a sinistris ad dextra.

71. Tria sunt sententiarum genera circa hominum vitam : quarum prima est summæ malitiæ ; secunda mediæ conditionis, quæ quasi utramque respicit, estque utriusque particeps ; tertia ad summum contemplationis acta, non modo se ipsa constringit ; sed etiam duas post se positas conatur manu ducere. Nequam autem homines cum pejoribus admisti, plurimam malorum accessionem faciunt. Qui autem sunt in medio positi, fugere nituntur eos qui sunt intemperantiores, veriti ne rursum ab eis pertrahantur : sunt enim adhuc infantes in virtutum exercitio. Tertii vero virili animo præditi, firmaque mente instructi, cum malis una versantur, quibus salutem parare cupiunt. Ab externis autem vituperantur, ab iisque deridentur, qui vi-

A παραδέξασθαι· καὶ, *Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τῷ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίωκον*. Ἐν δὲ τῷ Ψαλμῳδῷ φησιν· *Ὅπως ἂν μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων*. Ἡμεῖς δὲ καὶ τὰ μὴ ἔργα λαλοῦμεν. Δέον οὖν μὴ πιστεύειν τοῖς λεγομένοις, μήτε μὴν κατακρίνειν τοὺς λέγοντας· ἀλλὰ κατὰ τὴν θείαν Γραφὴν ποιεῖν καὶ λέγειν· *Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα μου*.

68. Οὐ δεῖ ἐπὶ συμφορᾷ ἀνθρώπου ἐπιχαίρειν, κἂν πάνυ ἁμαρτωλὸς ὑπάρχῃ. Τινὲς μὲν γὰρ, θεασάμενοι μαστιζόμενον ἢ φυλακιζόμενον, ἀμαθῶς τὴν κοσμικὴν ἐκείνην παροιμίαν ἔφασαν, τὴν λέγουσαν, ὡς *Ὁ στρώσας κακῶς ταλαιπωρήσει ἐν τῷ δείπνῳ* (90). Σὺ οὖν, ἡ καλῶς στρώσασα ἑαυτῇ τὰ πράγματα,
B θαῤῥεῖς ἀναπαυθῆναι ἐν τῷ βίῳ; Καὶ τί ποιήσομεν τὸν λέγοντα ὡς, *Ἓν συνάντημα τῷ δικαίῳ καὶ τῷ ἁμαρτωλῷ*; Ἡ γὰρ ἐνταῦθα ἡμῶν διαγωγὴ μία ἐστὶ, κἂν διάφορον πολιτείαν ἔχωμεν.

69. Οὐ δεῖ μισεῖν τοὺς ἐχθρούς. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος τῇ ἰδίᾳ φωνῇ τοῦτο ἡμῖν προσέταξε. Φησὶ γὰρ, ὡς *Μὴ μόνον τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπᾶτε· τοῦτο γὰρ καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ οἱ τελῶναι ποιοῦσι*. Τὸ γὰρ καλὸν οὐ δεῖται τέχνης καὶ ἀγῶνος πρὸς θήραν· ἑαυτῷ γὰρ ἐφέλκεται τοὺς ἀγαπῶντας· τὸ δὲ φαῦλον τῆς θείας διδασκαλίας χρῄζει πρὸς ἀπάλειψιν, καὶ κόπου πολλοῦ. Οὐ γὰρ ἀνέτων καὶ ἀμερίμνων ἐστὶν ἡ βασιλεία οὐρανῶν, ἀλλὰ βιαστῶν.

70. Ὥσπερ οὖν οὐ δεῖ τοὺς ἐχθροὺς μισεῖν, οὕτως
C οὐδὲ τοὺς ἀμελεῖς καὶ ῥαθύμους φεύγειν καὶ μυκτηρίζειν. Τινὲς μὲν οὖν τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο ῥητὸν ἑαυτοῖς προσφέρουσιν, ὡς *Μετὰ ὁσίου ὅσιος ἔσῃ, καὶ μετὰ στρεβλοῦ συνδιαστρέψεις*. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀποφεύγομεν τοὺς ἁμαρτωλοὺς, πρὸς τὸ παρ' αὐτῶν μὴ διαστραφῆναι. Ἀγνοίᾳ ψυχῆς οἱ τοιοῦτοι τὰ ἐναντία πράττουσι. Προστάττει γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ μετὰ τῶν στρεβλῶν συνδιαστραφῆναι, ἀλλὰ τῆς στρεβλῆς αὐτοὺς ἐπανορθώσασθαι. *Συνδιαστρέψεις* γὰρ, τουτέστι, συνελκύσεις αὐτὸν πρὸς σεαυτὸν, ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιά.

71. Τρεῖς γνωμῶν ἰδέαι κατὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον τυγχάνουσιν· ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐστὶ τῆς ἀκροτάτης κακίας, ἡ δὲ δευτέρα μέσης τινὸς καταστάσεως· ὥσπερ γὰρ πρὸς τὰς ἀμφοτέρας σκοπεῖ τῶν ὁποτέρων
D μετέχουσα· ἡ δὲ τρίτη, εἰς μέγεθος θεωρίας ἀχθεῖσα, οὐ μόνον ἑαυτὴν συσφίγγει, ἀλλά γε καὶ τὰς τελευταίας πειρᾶται χειραγωγεῖν. Οἱ μὲν οὖν κακοὶ τῶν ἀνθρώπων, τοῖς χείροσι μιγνύμενοι, ἐπεὶ πλείω τῶν δεινῶν ποιοῦνται τὴν αὔξησιν· οἱ δέ γε μέσοι ἀποφεύγειν τοὺς ἀκολάστους πειρῶνται, αὐτὸ τοῦτο δεδοικότες, μὴ πάλιν ὑπ' αὐτῶν καθελκυσθῶσι· νήπιοι γὰρ ἔτι τῶν ἀρετῶν τυγχάνουσιν· οἱ δὲ τρίτοι, ἀνδρείαν τὴν γνώμην ἔχοντες καὶ κραταιὸν τὸ φρόνημα, συνδιάγουσι τοῖς φαύλοις καὶ συνδιαιτῶνται, σῶσαι αὐτοὺς βουλόμενοι. Καὶ γοῦν ὑπὸ τῶν ἔξωθεν ὀνειδίζονται·

[24] Exod. XXIII, 1. [25] Psal. C, 5. [26] Psal. XVI, 4. [27] Psal. XXXVII, 14. [28] Eccl. IX, 2. [29] Matth. V, 46. [30] Psal. XVII, 26.

(90) Coteler., ὕπνῳ.

καὶ ὑπὸ τῶν θεωρούντων δὲ αὐτοὺς συνδιάγοντας τοῖς A ἀμελεστέροις χλευάζονται· καὶ γὰρ αὐτοὺς ὡς ὁμοίους αὐτῶν διαβάλλουσιν. Οἱ δὲ ὡς ἐπαίνους τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀκούοντες, ἀδεῶς τὸ θεῖον ἔργον ἐκτελοῦσι. *Χαίρετε γάρ, φησί, καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅταν πᾶν ψεῦδος εἴπωσι καθ' ὑμῶν οἱ ἄνθρωποι.* Δεσποτικὴ μὲν οὖν τούτων ἡ πρᾶξις· καὶ γὰρ ὁ Κύριος μετὰ τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἤσθιε· μᾶλλον δὲ φιλάδελφος ἡ τούτων γνώμη ἤπερ φίλαυτος. Ὥσπερ γὰρ ἐμπρησμοὺς οἰκιῶν ὁρῶντες τοὺς ἁμαρτάνοντας, καὶ τῶν ἰδίων καταφρονήσαντες, τὰ ἀλλότρια καὶ ἀπολλύμενα σώζειν διισχυρίζονται· καὶ περιφλεγόμενοι ἐκ τῶν καυστικῶν ὕβρεων, ἀνέχονται. Οἱ δέ γε μέσοι ἐὰν ἴδωσι τὸν ἀδελφὸν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας φλεγόμενον, ἀποφεύγουσι, δεδοικότες μὴ καὶ εἰς αὐτοὺς τὸ πῦρ διανεμηθῇ. Οἱ δέ γε τρίτοι, χαλεπῶν γειτόνων δίκην B ἐπέχοντες, τοὺς καιομένους ἐπὶ πλεῖον ἐξάπτουσιν, ὕλας αὐτοὺς (90*) πρὸς ἀπώλειαν, τὴν οἰκείαν κακίαν προσφέροντες. Ὥσπερ γὰρ πισσηρῷ διαλαβόντες πλοίῳ, ἀντὶ ὕδατος κεδρίαν ἐπιβάλλουσιν. Οἱ δέ γε ἐναντίοι τούτοις, οἱ ἀγαθοί, τὰ οἰκεῖα κτήματα δεύτερα ἔθεντο τῆς ἐκείνων σωτηρίας. Ταῦτα τῆς ἀληθινῆς ἀγάπης τὰ τεκμήρια· οὗτοι τῆς εἰλικρινοῦς ἀγάπης οἱ φύλακες.

72. Ὥσπερ δὲ τὰ δεινὰ ἓν δι' ἑνὸς ἤρτηται· τῇ γὰρ φιλαργυρίᾳ ἀκολουθεῖ φθόνος, δόλος, ἐπιορκία, θυμός, μνησικακία· οὕτω τὰ ἐναντία τούτων τῆς ἀγάπης ἔχεται· πραΰτης δὴ λέγω καὶ μακροθυμία, καὶ ἀνεξικακία, καὶ τὸ τέλειον ἀγαθόν, ἡ ἀκτημοσύνη. Οὐκ ἐνδέχεται γάρ τινα ταύτης τῆς ἀρετῆς, λέγω δὴ τῆς ἀγάπης, ἐφικέσθαι, εἰ μὴ ἐκ τῆς ἀκτη- C μοσύνης· οὐ γὰρ πρὸς ἕνα ἄνθρωπον ὁ Κύριος τὴν ἀγάπην ἐνετείλατο, ἀλλὰ πρὸς ἅπαντας. Οὐκοῦν οὐ δέον ἔχοντας παριδεῖν τοὺς χρήζοντας. Ὑποκλέπτεται (91) γὰρ τὸ τῆς ἀγάπης. Τὸ μὲν γὰρ πᾶσιν ἐξαρκεῖν ἀδύνατον ἀνθρώπῳ· Θεοῦ δὲ τοῦτο ἔργον.

73. Τί οὖν, φησίν, ὁ μὴ ἔχων, περὶ ἐλεημοσύνης ἀγωνίζῃ, καὶ αὕτη σοι πρόφασις τοῦ κτήσασθαι γίνεται; Κοσμικοῖς τοῦτο προστέτακται. Οὐ γὰρ τοσοῦτον πρὸς τὸ τραφῆναι τὸν πένητα ἡ ἐλεημοσύνη ὥρισται, ὅσον διὰ τὴν ἀγάπην. Ὁ γὰρ τὸν πλούσιον διοικῶν Θεὸς καὶ τὸν πένητα τρέφει. Περιττῶς οὖν ἡ ἐλεημοσύνη προσετάγη; Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ ἀρχὴ τῆς ἀγάπης τοῖς μὴ εἰδόσι γίνεται. Ὥσπερ γὰρ ὑπογραμμὸς ἦν ἡ τῆς ἀκροβυστίας περιτομὴ τῆς καρδίας, D οὕτως ἡ ἐλεημοσύνη τῆς ἀγάπης διδάσκαλος κατέστη. Οἷς οὖν ἡ ἀγάπη ἐκ χάριτος ἐδόθη περιττὴ ἡ ἐλεημοσύνη.

74. Οὐ διαβάλλουσα τὸν ἔλεον ταῦτα λέγω· ἀλλὰ τῆς ἀκτημοσύνης τὸ καθαρὸν δεικνύουσα. Μὴ γινέσθω οὖν κώλυσις τὸ ἔλαττον τοῦ μείζονος. Ἐν ὀλίγῳ τὸ μικρὸν κατώρθωσας· πάντα γὰρ ὑφ' ἓν δέδωκας· πρὸς τὸ μεῖζον λοιπὸν ἀνάνευσον, τὴν ἀγάπην. Σταυροφόρος γὰρ τυγχάνεις. Σὺ τὴν ἐλευθέραν φωνὴν ὀφείλεις εἰπεῖν, τό, *Ἰδοὺ πάντα ἀφήκαμεν*, καὶ

dent illos una degere cum negligentioribus: ipsos namque quasi illis similes essent calumniantur. Ipsi vero hominum contumelias quasi laudes accipientes, intrepide divinum opus exsequuntur. Nam ait: *Gaudete et exsultate, cum omne mendacium dixerint homines adversum vos* [81]. Dominicum est hujusmodi officium; Dominus enim manducabat cum publicanis et peccatoribus. Eorum animus fratrum magis quam sui amans est. Cum enim peccantes vident, haud secus, ac si domorum incendia conspicerent, neglectis suis, aliena quæ pereunt servare nituntur, atque ardentibus **631** contumeliis combusti, id tolerant. Qui autem medii sunt, si viderint fratrem peccato ardentem flagrantemque, aufugiunt, veriti ne ad se quoque ignis pertingat. Tertii autem malorum vicinorum partes agentes, eos qui comburuntur magis succendunt, subministrata illis ad interitum materia, propria scilicet malitia. Nam ac si pice illitum navigium offenderent, pro aqua cedriam resinam immittunt. Contra vero probi homines, proprias facultates eorum saluti postbabent. Hæc sunt veræ argumenta charitatis; hi sinceræ dilectionis custodes.

72. Sicut autem vitia unum ab alio pendent: nimirum avaritiam sequitur invidia, dolus, perjurium, ira, memoria injuriarum; sic quæ illis contraria sunt charitatem consequuntur: mansuetudo nempe, æquanimitas, tolerantia, et bonorum perfectissimum voluntaria paupertas. Non enim potest quispiam eam adire virtutem, scilicet charitatem, nisi per voluntariam paupertatem. Neque enim Dominus charitatem mandavit erga unum hominem, sed erga omnes. Non decet igitur eos qui facultatum potiuntur egenos despicere. Sic namque subducetur a charitate. Nam suppeditare omnibus nemo potest, cum sit illud solius Dei opus.

73. Quid ergo, inquit, qui nihil possides, contendis de eleemosyna, ipsaque tibi est occasio possidendi? Id sæcularibus jussum est. Non enim tantum ad inopis alimentum instituta fuit eleemosyna, quantum propter charitatem. Nam qui divitem regit Deus, etiam pauperem alit. Frustra igitur injuncta fuit eleemosyna? absit! Verum charitatis principium efficitur iis qui ignorant. Quemadmodum ergo circumcisio præputii figura erat circumcisionis cordis; ita eleemosyna charitatis magistra constituta est. Quibus igitur charitas per gratiam data est, iis supervacanea est eleemosyna.

74. Nequaquam hoc dico, ut misericordiæ detraham, sed quo ostendam spontaneæ paupertatis puritatem. Ne fiat igitur minus majoris impedimentum. Exiguo tempore parvum bonum fecisti, qui omnia simul erogasti; jam ad id quod majus est, charitatem nimirum, respice. Crucifer namque es. Tu liberam illam vocem proferre debes: *Ecce*

[81] Matth. v, 11.

(90*) Forte, αὐτοῖς. Edit.

(91) Vulg., ὑποκτέπτεται. Ed

reliquimus omnia, et secuti sumus te [32]. Tu hoc donatus es munere, ut fiducia plenam apostolorum loquelam imitarere. Aiunt enim Petrus et Joannes : *Aurum et argentum non est mihi* [33]. Duplex quidem lingua, sed unica fides.

75. Inter sæculares porro, ne temere et inconsiderate erogetur eleemosyna. Ait enim : *Oleum peccatoris non impinguet caput meum* [34]. Convenit ergo ut qui eleemosynam erogat Abrahami prudentia sit præditus, ac quemadmodum ille juste et probe agat. Nam qui hospites perhumaniter excipiebat homo justus, cum epulis suum etiam animum exhibebat. Stetit quippe ministrans', nec sustinuit famulos ejusmodi lucri secum consortes esse. Sane qui ejusmodi sunt, eleemosynæ mercedem recipient, quamvis in secundo ordine constituantur. Namque Dominus qui mundum creavit, duplicem in illo posuit incolarum ordinem. Aliis siquidem probe viventibus, propter liberorum susceptionem matrimonium injunxit : aliis vero propter puritatem vitæ, castitatem tradidit, æquales illos angelis constituens. Et illis quidem leges, ultiones, doctrinasque dedit : his vero ait : *Mihi vindicta, ego retribuam*, *dicit Dominus* [35]. Illic ait : *Operaberis terram* [36]; hic jubet : *Nolite solliciti esse de crastino* [37]. Illis legem dedit; nobis per gratiam ipse coram mandata intimavit.

76. Crux est nobis tropæum victoriæ. Professio quippe nihil aliud est quam abdicatio vitæ, et meditatio mortis. Quemadmodum ergo mortui corpore non operantur; ita et nos. Quæcunque enim illo **632** peragenda erant, fecimus cum essemus parvuli. Ait namque Apostolus : *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo* [38]. Anima vivamus; ea ostendamus virtutes ; mente exerceamus misericordiam : *Beati* enim *misericordes* anima [39]. Et quemadmodum eodem loco dicit, quod qui pulchritudinem concupierit, etsi nihil exterius agat, peccatum sine teste operatus est ; eadem ratione hic de eleemosyna sermo habetur, animo actionem perficiente, licet desit pecunia, majore habemur honore.

77. Quemadmodum enim qui in sæculo sunt heri varia obtinent servorum ministeria, et alios quidem in agrum mittunt, ad colenda prædia, generisque propagandi causa; eorum autem filios, si conspexerint probos elegantesque esse, domum transferunt sibi ministraturos; ita quoque Dominus eos quidem qui venerabile matrimonium inierunt, in agro mundi reposuit; eorum autem præstantiores filios, quotquot maxime probum amplexi sunt propositum, sibi ad ministerium admovit. Isti ab universis terrenis negotiis sunt alieni, quoniam Dominica mensa dignati sunt. Nec de vestimento solliciti sunt, Christum namque induerunt.

ἠκολουθήσαμέν σοι. Σὺ τὴν εὐπαῤῥησίαστον γλῶτταν τῶν ἀποστόλων μιμήσασθαι κατηξιώθης. Φησὶ γὰρ Πέτρος καὶ Ἰωάννης, ὡς *Χρυσίον καὶ ἀργύριον οὐχ ὑπάρχει μοι*. Διπλῆ μὲν ἡ γλῶττα, ἀλλὰ μονότροπος ἡ πίστις.

75. Καὶ ἐν τοῖς κοσμικοῖς δὲ μὴ ἁπλῶς οὕτως ἐλεημοσύνη γινέσθω. Φησὶ γὰρ, ὡς *Ἔλαιον ἁμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλήν μου*. Προσήκει οὖν τὸν ἐλεοῦντα Ἀβραμιαῖον ἔχειν τὸ φρόνημα, καὶ ὡς ἐκεῖνος τὸ δίκαιον δικαίως πράττειν. Φιλοξενῶν γὰρ ὁ δίκαιος, μετὰ τῆς ἑστίας καὶ τὴν γνώμην παρέθηκεν. Ἔστη γὰρ, φησὶν, ὑπηρετῶν, μὴ βουληθεὶς τοὺς οἰκέτας συμμεριστὰς τοῦ κέρδους γενέσθαι. Ἀληθῶς οἱ τοιοῦτοι μισθὸν τῆς ἐλεημοσύνης ἕξουσι, κἂν ἐν τῷ δευτέρῳ τάγματι τυγχάνωσιν. Ὁ γὰρ Κύριος, δημιουργήσας τὴν οἰκουμένην, διπλῆν ἐν αὐτῇ τῶν οἰκητόρων ἔθετο τὴν τάξιν. Τοῖς μὲν γὰρ σεμνῶς βιοῦσι διὰ τὴν παιδοποιίαν τὸν γάμον προσέταξε· τοῖς δὲ διὰ καθαρότητα βίου τὴν ἁγνείαν προσέταξεν, ἰσαγγέλους αὐτοὺς ποιῶν· καὶ τοῖς μὲν νόμους καὶ ἐκδικήσεις καὶ διδασκαλίας παρέδωκε· τούτοις δέ φησιν· *Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος*. Ἐκεῖ φησιν· *Ἐργάσῃ τὴν γῆν*· καὶ ὧδε *μὴ μεριμνῆσαι τῆς αὔριον* κελεύει. Ἐκείνοις νόμον ἔδωκεν· ἡμῖν δὲ διὰ χάριτος αὐτοψεὶ τὰς ἐντολὰς ἐγνώρισεν.

76. Σταυρὸς ἡμῖν ἐστι τὸ τρόπαιον τῆς νίκης. Τὸ γὰρ ἐπάγγελμα ἡμῶν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀποταγὴ βίου, μελέτη θανάτου. Ὥσπερ οὖν οἱ νεκροὶ οὐκ ἐνεργοῦσι τῷ σώματι, οὕτω καὶ ἡμεῖς. Ὅσα γὰρ ἦν δι' αὐτοῦ ἐπιτελέσαι, πεποιήκαμεν ὅτε ἦμεν νήπιοι. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος, ὡς *Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ*. Τῇ ψυχῇ ζῶμεν· αὐτῇ τὰς ἀρετὰς ἐπιδείξωμεν· κατὰ διάνοιαν ἐλεήσωμεν· *Μακάριοι* γὰρ οἱ *ἐλεήμονες* τῇ ψυχῇ. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ λέγει, ὅτι ὁ ἐπιθυμήσας κάλλους, καὶ δίχα τῆς πράξεως, ἀμάρτυρον τὴν ἁμαρτίαν εἰργάσατο· οὕτως ἐνταῦθα ἡ ἐλεημοσύνη εἴρηται, τῆς γνώμης τὴν πρᾶξιν τελούσης, κἂν τὸ ἀργύριον ἄπεστι, τῇ μείζονι ἀξίᾳ τετιμήμεθα.

77. Ὥσπερ γὰρ οἱ κατὰ τὸν κόσμον δεσπόται διαφόρους οἰκετῶν ὑπηρεσίας κέκτηνται· καὶ τοὺς μὲν ἐν τοῖς χωρίοις ἐκπέμπουσι, πρὸς τὸ τὰς γαίας ἐργάζεσθαι, καὶ τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν φυλάττειν· τοὺς δὲ, ἐὰν ἐπιεικεῖς καὶ περικαλλεῖς ἐξ αὐτῶν γενομένους θεάσωνται, ἐν τοῖς ἰδίοις οἴκοις μεθιστῶσι πρὸς τὴν ἑαυτῶν ὑπηρεσίαν· οὕτως καὶ ὁ Κύριος τοὺς μὲν τὸν σεμνὸν γάμον ἑλομένους, ἐν τῷ τοῦ κόσμου χωρίῳ ἔθετο· τοὺς δὲ τούτων βελτίονας, ὅσοι μάλιστα δεξιᾶς τετυχήκασι προαιρέσεως, ἑαυτῷ παρέστησεν εἰς λειτουργίαν. Οὗτοι πάντων τῶν γηΐνων πραγμάτων τυγχάνουσιν ἀλλότριοι· τῆς γὰρ Δεσποτικῆς τραπέζης ἠξίωνται. Οὐ μεριμνῶσι περὶ ἀμφιάσεως· Χριστὸν γὰρ ἐνδέδυνται.

[32] Matth. xix, 27. [33] Act. iii, 6. [34] Psal. cxl, 5. [35] Rom. xii, 19. [36] Genes. iii, 23. [37] Matth. vi, 34. [38] Galat. vi, 14. [39] Matth. v, 7.

78. Τῶν οὖν ἀμφοτέρων ταγμάτων εἷς ἐστι δεσπό- A της ὁ Κύριος. Ὥσπερ γὰρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σίτου ἐστὶ καὶ τὸ ἄχυρον καὶ τὸ σπέρμα, οὕτως ἐκ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ εἰσι καὶ οἱ κατὰ τὸν κόσμον σεμνῶς βιοῦντες, καὶ οἱ τὸν μονήρη ἐπανῃρημένοι βίον. Καὶ γοῦν τῶν ἀμφοτέρων χρεία ἐστί· τῶν μὲν φύλλων πρὸς χρείαν καὶ φυλακὴν τοῦ σπέρματος, τοῦ δὲ καρποῦ ἀναγκαία ἡ κτῆσις· γένεσις γὰρ τοῦ παντὸς τυγχάνει. Ὥσπερ γὰρ οὐκ ἐγχωρεῖ κατὰ ταυτὸ καὶ βοτάνην εἶναι καὶ σπέρμα, οὕτως ἀδύνατον, τῆς κοσμικῆς δόξης ἡμῖν περικειμένης, καρπὸν οὐράνιον ποιῆσαι. Τῶν δὲ φύλλων ἀποῤῥυέντων, καὶ τῆς καλάμης ξηρανθείσης, ἐπιτήδειος ὁ στάχυς πρὸς θερισμόν ἐστι. Καὶ ἡμεῖς οὖν, ἀποβαλοῦσαι τὴν ἐκ γῆς φαντασίαν ἀντὶ τῶν φύλλων, καὶ ξηράνασαι ἑαυτῶν τὸ σῶμα ὡς τὴν καλάμην, ὑψώσασαι δὲ ἑαυτῶν τὸν λογισμὸν, δυ- B νησόμεθα σπέρμα σωτηρίας γεννῆσαι.

79. Ἐπικίνδυνον τὸν μὴ διὰ πρακτικοῦ βίου ἀχθέντα, διδάσκειν ἐπιχειρεῖν. Ὥσπερ γὰρ ἂν, εἴ τις οἰκίαν ἔχων σαθρὰν, ξένους ὑποδεξάμενος, βλάψει τῇ πτώσει τοῦ οἰκήματος· οὕτω καὶ οὗτοι, μὴ πρότερον ἑαυτοὺς ἀσφαλῶς οἰκοδομήσαντες, καὶ τοὺς προσελθόντας σὺν αὐτοῖς ἀπώλεσαν. Τοῖς μὲν γὰρ λόγοις προεκαλέσαντο εἰς σωτηρίαν, τῇ δὲ τοῦ τρόπου κακίᾳ, τοὺς συλλεγέντας μᾶλλον ἠδίκησαν. Ἡ μὲν γὰρ ψιλὴ τῶν λόγων ἔκθεσις ἔοικε γραφαῖς διὰ χρωμάτων εὐαποπτώτων συνιστάσαις, ἅστινας σμικρότατος χρόνος διέλυσεν ἀνέμων ῥιπαῖς καὶ ὑετῶν σταγόσι· τὴν δὲ ἔμπρακτον διδασκαλίαν οὐδ' ὁ πᾶς αἰὼν διαλῦσαι δυνηθείη. Τὰ γὰρ στερεὰ τῆς ψυχῆς ἐκκολάπτων ὁ C λόγος, αἰώνιον ἄγαλμα Χριστοῦ τοῖς πιστοῖς δωρεῖται.

80. Δέον οὖν καὶ ἡμᾶς μὴ ἐπιπόλαιον τῆς ψυχῆς ποιεῖσθαι τὴν θεραπείαν, ἀλλ' ὅλην αὐτὴν δι' ὅλου κοσμεῖν, μάλιστα τοῦ βάθους μὴ ἀμελούσας. Τριχῶν ἐποιησάμεθα τὴν ἀφαίρεσιν· συναφέλωμεν καὶ τοὺς ἐν τῇ κεφαλῇ σκώληκας· μονάσαντες γὰρ οὗτοι, ἐπὶ πλεῖον ἡμᾶς ὀδυνήσουσι. Τὸ μὲν γὰρ τρίχωμα ἡμῶν ἦν ὁ κατὰ τὸν βίον κόσμος, τιμαὶ, δόξαι, χρημάτων κτῆσις, λαμπραὶ ἐσθῆτος στολαὶ, λουτρῶν χρήσεις, βρωμάτων ἀπολαύσεις. Ταῦτα ἐδόξαμεν ἀποβάλλειν· ἀλλὰ τοὺς ψυχοφθόρους σκώληκας μᾶλλον ἐξώσωμεν. Τίνες δέ εἰσιν οὗτοι; καταλαλιὰ, ἐπιορκία, φιλαργυρία. Ἡ οὖν κεφαλὴ ἡμῶν ἐστιν ἡ ψυχή· καὶ ἕως D μὲν ἐν ταῖς ὕλαις τῶν κοσμικῶν πραγμάτων ἐσκέποντο τὰ θηρία, ἐδόκουν λανθάνειν· νῦν δὲ, γυμνωθέντα, πᾶσίν ἐστιν ἔκδηλα· διὰ τοῦτο ἐν παρθένῳ ἢ ἐν μοναχῷ προφανῆ τυγχάνει καὶ τὰ εὐτελέστερα ἁμαρτήματα· ὥσπερ γὰρ ἐν καθαρῷ οἰκήματι καταφανὲς πᾶσι γίνεται τὸ ὀφθὲν θηρίον, κἂν βραχύτατον τυγχάνῃ· ἐν δὲ τοῖς κοσμικοῖς ὥσπερ ἐν ἀκαθάρτοις σπηλαίοις ἐμφωλεύοντα τὰ μέγιστα τῶν ἰοβόλων λανθάνει, ὑπὸ τῆς συνεχοῦς ὕλης καλυπτόμενα. Δέον οὖν ἐφ' ἡμῶν καθαίρειν τὸν οἶκον διηνεκῶς, καὶ περιβλέπεσθαι μή τι τῶν ψυχοφθόρων ζωυφίων παρεισδύῃ ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ταμείοις· καὶ θυμιᾷν δὲ τοὺς τό-

(91*) *Vit. PP.* l. v, 8, 20.

78. Utriusque cæterum ordinis unus est Dominus. Nam sicut ex eodem frumento est palea et semen; ita ex eodem Deo sunt et qui in mundo bene vivunt, et qui monasticam amplexi sunt vitam. Et sane ambo sunt necessaria; folia quidem ad tutelam et usum seminis; fructum vero necesse est acquirere, quia ex eo cuncta nascuntur. (91*) Cæterum sicut non potest esse simul herba cum semine; ita fieri nequit ut, circumposita nobis mundi gloria, cœlestem fructum emittamus. Foliis porro delapsis, arefactoque culmo, apta est ad messem spica. Nos itaque cum ceu folia, terrenum luxum abjecerimus, corpusque nostrum calami instar exsiccaverimus, nostramque cogitationem erexerimus, tum poterimus salutis semen gignere.

79. Res est periculosa, cum is qui vita in actione posita institutus non est, docere aggreditur. Nam sicut si quis domum habens ruinosam, et hospites exceperit, perniciem illis per ædis ruinam affert; sic et isti cum antea non semetipsos firmiter ædificassent, eos qui accesserant secum perdiderunt. Etenim verbis ad salutem vocabant, morum autem nequitia eos qui collecti fuerant damno affecerunt. Nam simplex verborum expositio similis est picturis, quæ levibus vitiosisque coloribus constant, quas brevissimum tempus ventorum flatibus, imbriumque perfusione dissolvit. At doctrinam operibus confirmatam, ne totum quidem ævum dissolvere potuerit. Nam solida animæ exsculpens sermo, æternum Christi simulacrum fidelibus tribuit.

80. Quamobrem debemus animæ curam suscipere, non perfunctoriam, non fucatam; sed in tota illa exornanda totam ponere operam, non neglecta præsertim profunditate. Abscidimus comam; una auferamus et tineas capitis: nam si solæ relinquantur illæ, majorem nobis afferent dolorem. Cæsaries quippe nostra erat, sæcularis ornatus, honores, gloria, facultates, vestium splendidus amictus, balneorum usus, ciborum voluptas. Hæc videmur abdicasse; verum animæ perniciosas tineas abjiciamus. Quænam illæ sunt? malæ cogitationes, obtrectatio, perjurium, avaritia. Caput nostrum est anima. Sane quandiu in silvis rerum mundanarum feræ obtegebantur, latere videbantur: nunc autem denudatæ, cunctis sunt apertæ et conspicuæ. Propterea in virgine vel in monacho evidentia sunt vel levissima peccata: quemadmodum in mundo domicilio, quodvis animal quamvis tenuissimum omnium patet oculis: in mundanis autem **633** ceu in impuris immundisque speluncis etiam incubantia venatorum maxima latent densitate materiæ obtecta. (92) Oportet ergo nos domum assidue expurgare, et circumspicere, ne quodpiam animæ noxiorum insectorum, ejusdem animæ

(92) *Vit. PP.* l. v, 4, 42.

subeat penetralia. Loca itidem divino orationis incenso suffumigare. Sicut enim acriora pharmaca bestias exigunt venenatas; sic immundam cogitationem ejicit oratio cum jejunio.

81. Una porro animæ exitiosarum belluarum hæc est : decipi scilicet ab iis qui esse fatum affirmant. Quod etiam genesin vocant. Is est gravissimus diaboli stimulus. Et plerumque animabus studiosis, postquam in mente pestiferam phantasiam excitarit, evolat : at segnioribus dominatur hominibus. Nemo enim eorum qui cum virtute vitam transigunt, tenet admittitve perniciosam vanamque ejusmodi doctrinam; Deum namque principium statuit omnis præteriti præsentisque boni : ac secundo loco propriam mentem ducem judicemque virtutis ac vitii constituit. Quotquot autem injuria vel segnitie passi sunt quæ non exspectabant, illico accedunt ad hujusmodi dæmonem. Quemadmodum pueri relicto ordine, non ferentes parentum suorum institutionem sibi perutilem, aufugiunt, locaque adeunt deserta, ferisque ac barbaris adjunguntur dæmonibus. Nam erubescentes facinora suæ voluntati imputare, ea quæ non adsunt falso criminantur.

82. Præterea a divino numine sese abjicientes sibi affirmant ex genesi seu nativitate voluptates obvenire : fornicantes quippe, furantes, avaritia laborantes, fraudulenti, pudore propter opera sua affecti, a veritate deflexerunt. Estque terminus eorum propositi, lethifera desperatio. Quia necesse est ex his cogitationibus argumentisque Deum ab ipsis tolli de medio, prætereaque judicium. Ait enim : Si ita judicatum de me fuit ut scortator sim et avarus, superfluum est judicium. Justa siquidem ultio delicta spectat sponte admissa. Illud autem opus quod ceu ex quodam principio pendens, involuntarium est, insontem reddit auctorem. Adeo ut hinc tollatur judicium.

83. Quomodo etiam divinitas ab eis exigatur, audiendum est. Eam quippe dicent, aut primam aut secundam, aut una semper exsistentem cum eo quod inaniter admittunt. Si Deum fassi fuerint primas tenere, necessario sequetur omnia per ipsum facta esse; etenim ipse in omnibus est : quamobrem et ipse est dominus fati. Quod si fraudulentus et scortator est ex genesi seu nativitate, necesse est per medium genesis Deum esse mali causam; quod absurdum est. Sin affirment divinitatem secundas tenere; consequitur eam esse primo subditam. Et quidquid optaverit quod præest, id necessario exsequetur quod consequitur : rursumque apud illos Deus erit auctor malorum, quod nefas dictu est. Quod si coæternum illud esse voluerint, omnino pugnam inter ea ipsa concitabunt, quæ scilicet habeant contrarias naturas. His ergo rationibus quasi sum-

A πους τῷ θείῳ θυμιάματι τῆς προσευχῆς. Ὥσπερ γὰρ τὰ ἰοβόλα ζῶα τὰ δριμύτερα τῶν φαρμάκων ἀπελαύνει, οὕτω λογισμὸν ῥυπαρὸν εὐχὴ μετὰ νηστείας ἐκδιώκει.

81. Ἓν δὲ τῶν ψυχοφθόρων ἐστὶ θηρίων καὶ τὸ ὑποσυρῆναι παρὰ τῶν λεγόντων εἶναι εἱμαρμένην, ἥνπερ καὶ γένεσιν καλοῦσι. Κέντρον δέ ἐστι καὶ τοῦτο τοῦ διαβόλου δεινότατον. Καὶ ταῖς μὲν σπουδαίαις ψυχαῖς πολλάκις κατὰ νοῦν μόνον φαντασίαν λοιμικὴν κινῆσαν, ἀφίπταται· τῶν δὲ ἀμελεστέρων καὶ δεσπόζει. Οὐδεὶς γὰρ τῶν κατ' ἀρετὴν βιούντων ἐμπιστεύει ἢ παραδέχεται τὸ φρενοβλαβὲς καὶ μάταιον τοῦτο φρόνημα· Θεὸν γὰρ ἀρχὴν πάντων τίθεται τῶν γενομένων καὶ γινομένων ἀγαθῶν· καὶ δευτέραν τὴν οἰκείαν γνώμην ἡγεμόνα καὶ κριτὴν καθίστησιν ἀρετῆς τε καὶ
B κακίας. Ὅσοι δὲ ἐξ ἀβουλίας τὰ ἐκ ῥαθυμίας πεπόνθασιν, εὐθὺς ἐκείνῳ τῷ δαιμονίῳ προσέρχονται. Ὥσπερ γὰρ παῖδες λειποτακτοῦντες καὶ μὴ φέροντες τὴν τῶν γονέων πρὸς ὠφέλειαν παίδευσιν, ἀποφοιτῶντες, τοὺς ἐρήμους καταλαμβάνουσι τόπους, καὶ ἀγρίοις καὶ μαρμαρώδεσι (92*) συνάπτονται δαίμοσιν· αἰδούμενοι γὰρ τὴν γνώμην τὴν αἰτίαν τιθέναι τῶν παρ' αὐτοῖς πραττομένων, συκοφαντοῦσι τὰ μὴ παρόντα.

82. Ἔτι γε μὴν καὶ τοῦ θείου ἑαυτοὺς ἀπωσάμενοι, ἐκ τῆς γενέσεως αὐτοῖς φάσκουσι τὰ καθ' ἡδονὴν προσγίνεσθαι. Πορνεύοντες γὰρ καὶ κλέπτοντες, φιλαργυρίαν τε νοσοῦντες καὶ δολοφροσύνην, αἰδούμενοι τὰς σφῶν αὐτῶν πράξεις, ἐξέκλιναν ἀπὸ τῆς ἀληθείας. Τὸ
C γὰρ τέλος αὐτῶν τοῦ σκοποῦ ἡ ὀλεθροφόρος αὐτοῖς ἐστιν ἀπόγνωσις. Ἀνάγκη γὰρ ἐκ τούτων τῶν λογισμῶν ἀναιρεῖσθαι παρ' αὐτῶν τὸν Θεὸν, καὶ προσέτι τὴν κρίσιν. Φησὶ γὰρ, ὡς Εἰ τοῦτό μοι κέκριται, πορνεύειν ἢ πλεονεκτεῖν, περιττὴ ἡ κρίσις. Ἡ μὲν γὰρ δικαία τιμωρία ἑκουσίων ἐστὶ πταισμάτων· ἡ δὲ ὡς ἔκ τινος ἀρχῆς ἀκουσία πρᾶξις ἀναίτιον ποιεῖται τὸν δράσαντα· καὶ ἐκ τούτου ἀναιρεῖται μὲν ἡ κρίσις.

83. Πῶς δὲ καὶ τὸ θεῖον παρ' αὐτοῖς ἐκβάλλεται, ἀκουστέον. Φήσουσι γὰρ αὐτὸ ἢ πρῶτον, ἢ δεύτερον, ἢ ἀεὶ συνὸν τῇ αὐτῶν ματαιότητι. Εἰ μὲν οὖν πρωτεύειν εἴπωσι τὸν Θεὸν, ἀνάγκη ἀκολουθήσει πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐν πᾶσιν· οὐκ-
D οῦν αὐτὸς τῆς εἱμαρμένης κύριος. Εἰ δὲ πλεονέκτης, ἢ πορνοκόπος ἐκ τῆς γενέσεως, ἀναγκαῖον διὰ μέσου τῆς γενέσεως τὸν Θεὸν αἴτιον τῆς κακίας ὑπάρχειν· ὅπερ ἄτοπον. Εἰ δὲ δεύτερον αὐτὸ πάλιν φήσουσιν, εἰκὸς αὐτὸ ὑπόδουλον γενέσθαι τῷ πρώτῳ· καὶ ὅπερ βούλεται τὸ ἡγούμενον, τούτῳ ἀναγκαίως ἀκολουθήσει τὸ ἑπόμενον· καὶ πάλιν τῶν κακῶν παρ' αὐτοῖς αἴτιος ὁ Θεός· ὅπερ ἀθέμιτον. Εἰ δὲ καὶ συναΐδιον αὐτὸ ἐθέλουσιν εἶναι, πάντως μάχην πρὸς ἑαυτὰ κινήσουσιν ἐναντίας ἔχοντα φύσεις. Ἐκ τούτων οὖν τῶν λογισμῶν, ὡς ἐν κεφαλαίῳ ἀνῄρηται αὐτῶν ἡ ματαία ὑπόνοια. Περὶ τούτων εἴρηκεν ἡ Γραφὴ, ὥς φησιν· *Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ*

(92*) Βαρβαρώδεσι Cot.

ἐστι Θεός· καὶ, *Εἰς τὸ ὕψος ἐλάλησαν ἀνομίαν.*

A matim confutatur vana illorum sententia. De quibus hæc loquitur Scriptura : *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus* [40]; et : *Iniquitatem in excelso locuti sunt* [41].

84. Καὶ προφασίζονται δὲ ἑαυτοῖς προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις. Ἀκρωτηριάζουσι γὰρ τὰς Γραφὰς, τυφλώττοντες, ἐξ αὐτῶν τὴν κακοφροσύνην αὐτῶν πληροφορεῖν βουλόμενοι. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τὸν ἑαυτῶν ἰὸν ἐξεμεῖν πειρώμενοι, ἐκβιάζονται· φησὶ γὰρ, ὡς *Τοῦ δὲ Χριστοῦ ἡ γένεσις οὕτως ἦν.* Τὴν γέννησιν γὰρ αὐτοῦ γένεσιν ἡ θεία Γραφὴ ὠνόμασεν. Ἔτι γε μὴν καὶ τὸ πρὸς ἀνθρώπους αὐτὸν οἰκονομικῶς γενέσθαι ἀκολούθως γένεσις ὠνόμασται. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀστέρος τι ψευδολογοῦσι, κἀκεῖ πάλιν τὴν ἔνδοξον αὐτοῦ παρουσίαν μανθανέτωσαν. Εἷς ἡμῖν ἀστὴρ φωτεινότατος κῆρυξ γέγονε τῆς ἀληθείας· ἡ δὲ ἐκείνων ματαία γνώμη πολλοὺς παρεισφέρει εἰς θήραν ἀνθρωπίνης γενέσεως. Καὶ ἐκ τούτου δέδεικται, ὡς πανταχοῦ ἑαυτῇ ἀντίκειται ἡ κακία. Καὶ τὸν Ἡσαΐαν δὲ εἰς μαρτυρίαν τῆς ἑαυτῶν ἀνοίας καλοῦσι. Φάσκουσι γὰρ αὐτὸν εἰρηκέναι τό· *Κύριος ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακά.* Ἡ μὲν οὖν εἰρήνη παρὰ πᾶσιν ὡμολόγηται ὡς Θεοῦ ἔργον τυγχάνουσα· ἡ δὲ κακία παρ' αὐτοῖς μὲν ἀληθῶς πολιτεύεται, κακία τῆς ψυχῆς ὑπάρχουσα· παρὰ δὲ ἡμῖν ἡ ἐκ τοῦ Θεοῦ γενηθεῖσα κακία ὠφελιμωτάτη ἐστί. Πρὸς γὰρ σωτηρίαν ψυχῆς καὶ παιδείαν σωμάτων γίνονται λιμοὶ καὶ ἀνομβρίαι, νόσοι τε καὶ πενίαι, καὶ ἄλλαι τινὲς περιστάσεις. Τὰ γὰρ σωτήρια φάρμακα, ἃ ἐκεῖνοι κακίαν ψυχῆς καὶ κακὰ οὐκ ἀληθῶς ὑπενόησαν, ταῦτα πρὸς ἐπιστροφὴν ἡμῖν παρὰ τοῦ κρείττονος προσφέρεται· *Τίς γάρ ἐστιν υἱὸς ὃν οὐ παιδεύει ὁ πατήρ;* Ἔτι δὲ καὶ τὸ, *Οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ,* πάλιν ὁμοίως προσφέρουσιν εἰς τὴν ἰδίαν καταστροφήν· ὁδοὺς γὰρ μὴ ἔχοντες, ἐξιχνιάσαι βούλονται. Ὁδὸν οὐκ ἔχει πλεονεξία, γαστριμαργία, πορνεία· ἀνυπόστατα γὰρ ταῦτα, καθ' ἑαυτὰ μὴ ὄντα. Ταῦτα γὰρ ἐκεῖνοι ὁδοὺς εἰώθεσαν λέγειν. Ὁδοὺς δὲ ἡμῖν ἡ Γραφὴ λέγει τὰς κοινὰς πᾶσι, τήν τε ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. Ἀληθῶς γὰρ πορεῖαί εἰσι τῆς τε ἐνταῦθα εἰσαγωγῆς καὶ τῆς ἐκ τῶν αἰσθητῶν τούτων μεταναστάσεως.

84. Quinetiam sibi comminiscuntur excusationes in peccatis. Detruncant enim Scripturas, cæcutientes, ea mente ut ex illis pravam suam doctrinam comprobent. Et primo quidem ex Evangelio conantur evomere suum virus. Ait enim : *Jesu Christi autem generatio sic erat* [42]. Generationem ejus genesim divina Scriptura nominavit. Insuperque, quod ipse per œconomiam ad homines accesserit, consequenter nomen tribuitur generationis. Quod si aliquid etiam de stella mentiti fuerint, inde rursus discant gloriosum ejus adven- B tum. Unica nobis stella lucidissima **634** præco exstitit veritas : illorum autem vana doctrina multas introducit ad hominum captandam observandamque genesim. Atque hinc ostensum est, ubique malitiam sibi ipsi adversari. Isaiam quoque in testimonium amentiæ suæ vocant. Quem aiunt dixisse : *Dominus faciens pacem, et creans mala* [43]. Pacem certe opus esse Dei nemo non fatetur : malitia vero apud ipsos revera versatur, malitia videlicet animæ. Nobis autem ea quæ ex Deo procedit malitia, utilissima est. Nam ob salutem animæ corporisque castigationem oriuntur fames, siccitas, morbi ac paupertas, aliæque nonnullæ calamitates. Salutaria enim remedia, quæ illi malum et perniciem animæ esse opinati sunt, hæc C ad conversionem nobis infliguntur a Deo : *Quis enim filius, quem non corripit pater* [44]? Illudque præterea : *Non sunt in homine viæ ejus* [45], pari modo ad propriam eversionem proferunt ; scilicet vias cum non habeant, vias volunt investigare : viam non habet avaritia, aut gula, neque fornicatio. Illa namque cum per se non sint, subsistentia carent. Quæ tamen illi vias dicere consueverunt. At vero Scriptura duas esse omnibus communes vias dicit, vitam et mortem. Vere siquidem itinera sunt, introitus in hunc mundum, et transmigrationis ex his sensibilibus.

85. Πάντα οὖν ποιοῦσιν οἱ κακοδαίμονες, ὥστε τοῦ αὐτεξουσίου ἑαυτοὺς ἀπώσασθαι· καὶ ταύτην σπουδὴν τίθενται τοῦ ἀντικαταλλάξαι τῆς ἐλευθερίας τὴν δουλείαν. Καὶ γὰρ τοῦτο τῆς κακίας ἔργον, τὸ πάντοτε τοῖς χείροσιν ἑαυτὴν συγκαθέλκειν· ἑαυτῶν γὰρ γίνονται μάρτυρες, ὡς τῇ κακίᾳ ἑαυτοὺς πεπρακότες. Καὶ τοῦτο οὖν τοῦ διαβόλου τὸ ἀπατηλὸν τέχνασμα· τὰς γὰρ ἀμελεῖς ψυχὰς διὰ τῆς κακοδοξίας κάτω κεκυφέναι παρασκευάζει, μὴ συγχωρῶν αὐτὰς ἀνανῆψαι πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. Ὥσπερ γὰρ ναῦς ἐκτὸς πηδαλίων πλέουσα ἀεὶ χειμάζεται, οὕτω τούτοις πάντοτε ὁ κίνδυνος ἐπιπνεῖ· οὐδὲ γὰρ πρὸς τὸν σωτήριον λιμένα ὁρμῆσαι δύνανται, τὸν κυβερνῶντα Κύριον καταλιπόντες. Καὶ τὰς μὲν ἐκδεδομένας αὐτῷ ψυχὰς οὕτως πλανᾷ. Πολλάκις δὲ καὶ τὰς

85. Nihil itaque non faciunt infelices illi, ut liberum a se abjiciant arbitrium : atque in hoc curam studiumque ponunt, ut libertatem cum D servitute commutent. Etenim hoc est malitiæ opus, ut semper seipsam pertrahat ad pejora. Ipsique adversum se testes evadent, quod sese malitiæ vendiderint. Estque illud diaboli artificium quo decipiat : segnes quippe animas per pravam doctrinam deorsum propendere compellit ; nec sinit eas sursum erigi ad agnitionem veritatis. Quemadmodum enim navis sine gubernaculo navigans, tempestatibus semper agitatur ; ita illis undequaque periculorum ventus instat : neque enim possunt ad salutarem portum appellere, quando gubernatorem Dominum reliquerunt. Sicque hostis ani-

[40] Psal. XIII, 1. [41] Psal. LXXII, 8. [42] Matth. I, 18. [43] Isa. XLV, 7. [44] Hebr. XII, 7. [45] Jerem. X, 23.

mas ipsi deditas decipit. Sæpe etiam per hæc animabus virtutum studiosis insidiatur, hoc curans ut bonum earum cursum intercipiat. Animo namque suggerit, quod bene feliciterque agamus, id ex astrorum motu provenire. Hanc autem cogitationem iis immittit adversarius, qui ex sæculari sapientia conversi sunt ad vitam monasticam. Nam cum in malis solers sit diabolus, juxta hominum indolem laqueos subjicit. Quibusdam enim assidue instat per desperationis tentationem; alios per vanæ gloriæ cupidinem trahit, alios per pecuniæ cupiditatem obruit. Atque instar lethiferi medici hominibus venenata offert medicamenta. Atque hunc quidem ex jecore occidit, offerens illi cupiditatis toxicum: alium in corde vulnerat, animum ejus ad iram concitans: quorumdam vero principem animi partem obtundit, aut ignorantia involvens, aut per curiositatem evertens.

86. Quosdam igitur per ineptas et absurdas quæstiones subornavit. Nam, cum vellent de Deo illiusque natura disceptare, naufragium fecerunt. Cum enim vitam actionis studiosam non congruenter inirent, ad contemplationem prosilierunt, ac vertigine correpti conciderunt. Quodque primum ordine est non assecuti, a secundo aberrarunt. Quemadmodum qui litteram A edocentur, primo ejus figuram considerant, secundo nomen discunt, et sic numerum, posteaque accentus. Si ergo in primo elemento tanta opus est exercitatione, mora et arte; quanto magis debet tempus et labor præire, ad contemplandam ineffabilem Creatoris qui proponitur gloriam? At ne quis superbe adeat **635** divinorum comprehensionem, ex disciplinis sæcularibus eo profectus. Is namque sese decipit, illusus a dæmone. Ait enim Psalmista: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* [46]. Dominus quoque in Evangelio sic loquitur: *Sinite pueros venire ad me: talium est enim regnum cœlorum* [47]. Et alio loco: *Nisi*, inquit, *efficiamini sicut parvuli isti, non intrabitis in regnum cœlorum* [48]. His eruditus fuisti propter mundum; stultus fias propter Deum: evelle vetera, ut plantes nova. Dirue ruinosa fundamenta, ut adamantinam Domini basin substituas; ut tu, quemadmodum Apostolus, ædificeris supra firmam petram.

87. Neque vero contentiosum esse oportet: ne ob affluentem loquendi facultatem multum temporis insume. Nam per intempestivam garrulitatem lædere te potest diabolus. Multis instructus laqueis est utpote peritissimus venator. Et quidem passerculis, minimas parat tendiculas: majoribus autem avibus, fortiores adornat laqueos. Atrox lethiferque laqueus est, genesi habere fidem. Fugienda quæ eo spectat cogitatio. Sed persuadet te per res ipsas et per eventuum præscientiam? At conjecturalis est ratio, in-

A σπουδαίας παρυφιζάνει διὰ τούτων ὁ ἐχθρὸς, τὸν ἀγαθὸν αὐτῶν δρόμον ἐκκόψαι βουλόμενος. Κατ' ἔννοιαν γὰρ ἐμβάλλει, ὡς καὶ τὸ εὖ πράττειν παρὰ τῆς κινήσεως τῶν ἄστρων γίνεται. Τοῦτον δὲ τὸν λογισμὸν ὁ ἐναντίος προσάγει τοῖς ἐκ σοφίας κοσμικῆς ἐπὶ τὸν μονήρη βίον τραπεῖσι· φρόνιμος γὰρ ἐν τοῖς κακοῖς τυγχάνων ὁ διάβολος, πρὸς τὰς φύσεις τῶν ἀνθρώπων τὰς παγίδας ὑποτίθησι. Τοῖς μὲν γὰρ διὰ τῆς ἀπογνώσεως ἐνδελεχεῖ· τινὰς δὲ διὰ τῆς κενοδοξίας καθέλκει, καὶ ἑτέρους διὰ τῆς φιλοχρηματίας κατορύττει. Ὥσπερ γὰρ θανατηφόρος ἰατρὸς προσάγει τοῖς ἀνθρώποις τὰ δηλητήρια· καὶ τὸν μὲν ἐκ τοῦ ἥπατος ἀναιρεῖ, προσάγων αὐτῷ τὸ τῆς ἐπιθυμίας τοξικόν· ἄλλον δὲ καρδιότρωτον ποιεῖ, τὸν θυμὸν αὐτοῦ πρὸς ὀργὴν ἐξάπτων· τινῶν δὲ καὶ τὴν ἡγε- B μονικὴν ἀμβλύνει δύναμιν, ἢ ἀγνοίᾳ αὐτοὺς περιβάλλων, ἢ διὰ περιεργίας αὐτοὺς στρεβλῶν.

86. Τινὰς οὖν ἐκ ζητήσεων οὐκ ὀρθῶν παρέτρεψε. Περὶ γὰρ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ οὐσίας διαλαβεῖν θελήσαντες, ἐναυάγησαν. Τὸν γὰρ πρακτικὸν βίον ἀκολούθως μὴ ἡνιοχήσαντες, πρὸς θεωρίαν ὥρμησαν, καὶ ἰλιγγιάσαντες πεπτώκασι. Τοῦ γὰρ πρώτου ὡς πρὸς τὴν τάξιν μὴ ἐπιλαβόμενοι, τοῦ δευτέρου ἠστόχησαν. Ὥσπερ γὰρ οἱ τῷ ἄλφα στοιχείῳ ἐντυγχάνοντες, πρῶτον αὐτοῦ τὸ σχῆμα ὁρῶσι, καὶ δεύτερον τὸ ὄνομα διδάσκονται, καὶ οὕτως τὸν ἀριθμὸν μανθάνουσι, καὶ τὸ τελευταῖον τοὺς τόνους παραλαμβάνουσιν. Εἰ οὖν ἐπὶ τοῦ πρώτου στοιχείου τοσαύτη χρεία C τριβῆς καὶ τέχνης, πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Δημιουργοῦ ὀφείλει πόνος καὶ χρόνος προηγεῖσθαι εἰς τὴν τοῦ ἀξιουμένου θεωρίαν τῆς ἀνεκφράστου δόξης; ἀλλὰ μή τις γαυριάτω πρὸς κατάληψιν τῶν θείων ἐκ τῶν ἔξωθεν μαθημάτων ὁρμώμενος. Φρεναπατᾷ γὰρ ἑαυτὸν ὁ τοιοῦτος, ὑπὸ τοῦ δαίμονος φανταζόμενος. Φησὶ γὰρ ὁ Ὑμνῳδός· *Ἐκ τοῦ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον*. Καὶ ὁ Κύριος δὲ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· *Ἄφετε τὰ παιδία ἐλθεῖν πρός με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*. Καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· *Ἐὰν μὴ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*. Ταῦτα ἐπαιδεύθης διὰ τὸν κόσμον· μωρὸς γενοῦ διὰ τὸν Θεόν· ἔκκοψον τὰ παλαιὰ, ἵνα νέα φυ- D τεύσῃς· τοὺς σαθροὺς θεμελίους κάθελε, ἵνα τὴν ἀδαμάντινον τοῦ Κυρίου βάσιν ἐπιθῇς· ἵνα καὶ σὺ ὡς Ἀπόστολος ἐπὶ τὴν στερεὰν πέτραν οἰκοδομηθῇς.

87. Οὐ δεῖ οὖν φιλόνεικον εἶναι· διὰ τὴν πολυλογίαν μὴ πολλὰ ἀσχοληθῇς. Καὶ γὰρ διὰ τῆς ἀκαίρου φλυαρίας δύναται βλάπτειν ὁ διάβολος. Πολλὰς γὰρ ἔχει παγίδας, καὶ δεινός ἐστι θηρευτής· καὶ τοῖς μὲν βραχυτάτοις στρουθίοις μικρὰ τίθησι σκάνδαλα· τοῖς δὲ μεγάλοις ὀρνέοις ἰσχυροὺς εὐτρεπίζει τοὺς βρόχους. Βαρὺς καὶ θανατηφόρος ἐστὶ βρόχος τὸ πιστεύειν εἶναι γένεσιν. Φευκταῖος ὁ πρὸς τοῦτο λογισμός. Ἀλλὰ πείθει σε διὰ πραγμάτων καὶ προγνώσεων; Στοχαστικὸς ὁ τρόπος· ἀβέβαιος ἡ γνώμη.

[46] Psal. VIII, 3. [47] Luc. XVIII, 16. [48] Matth. XVIII, 3.

οὐδὲ γὰρ ἀναγκαίως ἀκολουθεῖ τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα· ὥσπερ γὰρ τοῖς ἰδιώταις καὶ τοῖς ναυτίλοις ἐκ τῆς τῶν νεφῶν ἰδιότητός ἐστί τις ἀμυδρὰ γνῶσις ἀνέμων ἢ ὑετῶν· οὕτω τούτοις ἐκ δαιμόνων ἡ σαθρὰ πρόγνωσις. Καὶ γοῦν τινα καὶ αὐτοὶ λέγουσι στοχαστικῶς, ὡς καὶ οἱ ἐγγαστρίμυθοι· καὶ τοῦτο δ' ἂν αὐτῶν μᾶλλον διασκεδάσαι δυνηθείη τὴν φαύλην διάνοιαν· εἰ γὰρ ἐκ δαιμόνων αἱ στοχαστικαὶ αὗται ψευδολογίαι συνέστησαν, ματαία τῶν ψηφιζόντων ἡ τέχνη.

88. Εἰ δὲ ἐπὶ πλεῖον ἐνδελεχεῖ περὶ αὐτῶν δικαιολογούμενος ὁ ἐχθρὸς, ἐκ τούτου αὐτὸν ἐλέγξεις, ἐκ τοῦ ἄλλοτε ἄλλοις λογισμοῖς τῇ ψυχῇ πολεμεῖν. Τὸ γὰρ ἄστατον ἀβέβαιον· τὸ δὲ ἀβέβαιον ἀπωλείας ἐγγύς. Οὐδὲ γὰρ τῇ πρώτῃ αὐτοῦ κακίᾳ ἐπαρκεῖται ὁ διάβολος· ἀλλά γε καὶ αὐτοματισμὸν ὑποβάλλει τῇ ψυχῇ· καὶ ἄνθος φύσεως τὸν ἡγεμόνα ἡμῶν νοῦν ὑπογράφει· καὶ ὅτι, διαλυομένου τοῦ σώματος, συμφθείρεται καὶ ἡ ψυχή. Ταῦτα δὲ ἡμῖν πάντα ὑποβάλλει πρὸς τὸ ἀμελείᾳ τὴν ψυχὴν διαφθεῖραι. Ἀλλὰ προσγινομένων τούτων τῶν σκιωδῶν φαντασμάτων, μὴ ὡς ἀληθέσιν αὐτοῖς συνθώμεθα. Ταῦτα γὰρ αὐτῶν τὴν κακίαν δείκνυσιν, ἄλλοτε ἄλλως προσερχόμενα, καὶ ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἀφιπτάμενα. Καὶ γοῦν οἶδά τινα Θεοῦ δοῦλον κατ' ἀρετὴν βιοῦντα, ὅστις, καθεζόμενος ἐν τῷ κελλίῳ, ἐπετήρει τῶν λογισμῶν τὰς παρεισαγωγὰς, καὶ ἐμέτρει ποῖος πρῶτος, καὶ ποῖος δεύτερος, καὶ ἕκαστος αὐτῶν πόσον χρόνον κατεῖχε· καὶ εἰ ὑστέρησεν ἢ προέφθασεν τῆς παρελθούσης ἡμέρας· οὕτως ἀκριβῶς ἠπίστατο τήν τε τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ τὴν οἰκείαν καρτερίαν τε καὶ δύναμιν· ἔτι γε μὴν καὶ τὴν τοῦ ἐχθροῦ καθαίρεσιν.

89. Δέον οὖν ἡμᾶς τούτους τοὺς κανόνας ὑποδεξαμένας φυλάττειν. Εἰ γὰρ οἱ ἐμπορευόμενοι τὰς προσκαίρους πραγματείας καθ' ἑκάστην ἡμέραν ζυγοστατοῦσι τὰ κέρδη· καὶ ἀσμένως μὲν τὰ πλείονα ὑποδέχονται, πρὸς δὲ τὰς ζημίας ἀπεχθάνονται· πολὺ πλέον τούτων ἀγρυπνεῖν προσήκει τοὺς τὸν ἀληθινὸν θησαυρὸν ἐμπορευομένους· καὶ τῶν μὲν πλειόνων ἀγαθῶν ἐφίεσθαι· εἰ δὲ καὶ μικρά τις κλοπὴ τοῦ ἐχθροῦ γένοιτο, βαρέως μὲν φέρειν διὰ τὸ κρίνεσθαι, ἀλλ' οὐ μὴν ἀπογιχώσκειν ἑαυτοὺς, καὶ πάντα ῥίπτειν διὰ τὸ ἀκούσιον πταῖσμα. Ἔχεις τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα πρόβατα, ζήτει καὶ τὸ ἀπολωλός. Μὴ πτοηθῇς διὰ τὸ ἕν, μὴ ἀποφύγῃς τὸν Δεσπότην, καὶ ὁ αἱμοβόρος διάβολος πᾶσάν σου τὴν ἀγέλην τῶν πράξεων αἰχμαλωτίσας ἀπολέσει. Μὴ οὖν λειποταχτήσῃς διὰ τὸ ἕν· ἀγαθὸς γάρ ἐστιν ὁ Δεσπότης· φησὶ γὰρ διὰ τοῦ Ψαλμῳδοῦ, ὡς *Ἐὰν πέσῃ, οὐ καταῤῥαχθήσεται· ὅτι ὑποστηρίζει Κύριος χεῖρα αὐτοῦ.*

90. Ὅσα γὰρ ἐὰν πράξωμεν ἢ κερδάνωμεν ἐνταῦθα, μικρὰ ἡγησώμεθα πρὸς τὸν μέλλοντα αἰώνιον πλοῦτον. Ἐν γὰρ τῇ γῇ ταύτῃ ὡς ἐν δευτέρᾳ μητρῴᾳ κοιλίᾳ τυγχάνομεν. Ὥσπερ γὰρ ἐν ἐκείνοις τοῖς μυχοῖς οὐ τοιαύτην ζωὴν εἴχομεν· οὔτε γὰρ τῶν τοιούτων στερεμνίων τροφῶν ἀπελαυόμεν ἐν ἐκείνοις

[19] Psal. xxxvi, 24.

A firma cognitio. Neque enim necessario eveniunt quæ ab eis prædicuntur. Nam sicut popularibus et nautis, ex nubium proprietate, quædam inest obscura ventorum et pluviarum notitia; ita et illis fallax ex dæmonibus præscientia. Et vero quædam illi per conjecturam proferunt; quemadmodum et ventriloqui: quod sane ipsum validius potuerit pravam eorum opinionem dissipare. Nam si a dæmonibus conjecturalia hæc mendacia, vana est ars nativitatem supputantium.

88. Quod si adhuc perseveret inimicus eamdem causam propugnare, ex hoc eum mendacii convinces, quod modo illis modo aliis cogitationibus impugnet animam. Instabile quidvis infirmum est: infirmum autem est proximum interitui. Neque B enim satis diabolo est prima sua malitia; sed etiam fortuitum rerum eventum animæ suggerit; animumque rectorem nostrum definit, florem naturæ: docetque dissoluto corpore, animam simul corrumpi. Hæc autem omnia subjicit, ut ex socordia animam deducat in perniciem. Sed accedentibus caliginosis hujusmodi phantasils, ne illis quasi veris assentiamur. Ipsa quippe suam produnt malignitatem, nunc illo, mox alio modo accedentia, et ictu oculi avolantia. Novi aliquem Dei servum, virtutisque studiosum, qui cum sederet in cellula, cogitationnm aditus observabat, ac secum reputabat quid primum, quid secundum esset, et quantum temporis unumquodque ipsorum perseveraret: ac C si tardius citiusve quam pridie accederet. Ita accurate noverat cum gratiam Dei, tum propriam perseverantiam et fortitudinem, atque ad hæc inimici eversionem.

89. Par est ergo nos eas acceptas regulas observare. Nam si qui rerum temporalium mercaturam exercent, quotidie lucra considerant, libenter plura recipiunt, damna aversantur: multo magis convenit eos vigilare qui veri thesauri negotiationem exercent; pluraque bona appetere. Quod si parvum inimici furtum contigerit, graviter quidem ferre judicii subeundi causa, nec tamen despondere animum, neque cuncta propter involuntarium lapsum projicere. Habes nonaginta novem oves, quære illam quæ periit: ne unius amissione consterneris, D neque fugias a facie Domini, ne sanguinarius diabolus totum actionum tuarum gregem, in captivitatem deductum disperdat. Noli itaque unius causa locum amittere tuum. Bonus est Dominus qui per Psalmistam ait: *Cum ceciderit non collidetur, quia Dominus supponit manum suam* [19].

636 90. Quæcunque hic negotiati aut lucrati fuerimus, parvi momenti reputemus, si cum futuris æternis opibus comparentur. In hac quippe terra, velut in secundo utero materno consistimus. Quemadmodum enim in claustris maternis, non huic similem agimus vitam, neque enim illic ita

solidis cibis ut nunc utimur. Non eodem ibi modo operari licebat, quo in hac vita; solaris quippe lucis omnisque splendoris expertes eramus. Sicut ergo in claustris hujuscemodi versantes, multis præsentis vitæ rebus destituebamur; ita et in hoc mundo defraudamur longe potiori magnificentia regni cœlorum. Periculum fecimus alimentorum hujus vitæ, divina jam expetamus. Præsenti lumine potiti sumus; solem justitiæ nunc exoptemus; supernam Jerusalem, pro civitate matreque nostra habeamus; patrem vero nostrum vocemus Deum. Hic vivamus temperanter, ut vitam æternam consequamur.

91. Quemadmodum enim infantes in matrice constituti, ad majorem perfectionem ex tenui cibo atque vita deducti, per illa ad majorem vegetioremque incolumitatis conditionem feruntur; ita etiam justi ex sæculari instituto ad iter cœleste secedunt, sicut scriptum est: *Ibunt de virtute in virtutem* [89]. Peccatores autem, velut fœtus uteri qui in matrice intereunt, ex tenebris in tenebras transferuntur. In terra namque morti traduntur, multitudine peccatorum obruti. Postquam autem fuerint ex hac vita dejecti, in obscuriora et tartarea loca detruduntur. (93) Ter in vita nascimur. Prima generatio est ex sinu materno exitus, cum a terra in terram agimur: reliquæ autem duæ, ex terra nos evehunt in cœlum; quarum altera per gratiam est, quæ per divinum nobis lavacrum accedit: hanc quippe jure regenerationem appellamus. Tertia autem ex pœnitentia nobis et bonis operibus contingit. Atque in hac postrema nunc versamur.

92. Debemus itaque, postquam ad verum sponsum accessimus, decentius ornari. Ad nostram sit ædificationem nuptiarum hujus sæculi spectaculum. Nam si puellæ viro conjunctæ qui illarum facile specie capi possit, tantam nihilominus adhibent curam, in balneis, unguentis, reliquisque varii generis ornatibus, quia his se venustiores amabilioresque fore putant; si tanta iis quæ corporis cultui deditæ sunt inest ostentationis cupiditas: quanto magis decet nos cœlesti Sponso desponsatas, eas exsuperare, atque laboriosa exercitatione abluere sordes peccatorum, indumentaque corporalia commutare cum spiritualibus. Corpus illæ terrenis sæcularibusque floribus exornant: nos animam virtutibus concinnemus lapidumque pretiosorum loco capiti circumponamus triplicem coronam, fidem, spem et charitatem. Collum autem pretioso monili circumdemus humilitate; zonæ loco, temperantia cingamur; magnificus sit nobis linteorum amictus, spontanea paupertas; in cœnam apponantur quæ non corrumpuntur obsonia, preces et psalmi. Verum, ut ait Apostolus, ne solum linguam moveas, sed etiam spiritu intellige

A τοῖς χωρίοις ὡς νῦν· οὔτε μὴν οὕτως ἐνεργεῖν ἠδυνάμεθα ὡς ἐνταῦθα· καὶ γὰρ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς καὶ πάσης αὐγῆς ἐκτὸς ὑπήρχομεν· ὥσπερ οὖν ἐν ἐκείνοις τοῖς ταμιείοις οὖσαι, πολλῶν τῶν ἐνταῦθα ἐλειπόμεθα· οὕτως καὶ ἐν τῷ νῦν κόσμῳ πλεονεκτούμεθα πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Ἐλάβομεν πεῖραν τῶν ἐνταῦθα τροφῶν, τῶν θείων ὀρεχθῶμεν. Ἀπελαύσαμεν τοῦ ἐνταῦθα φωτὸς, τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ποθήσωμεν. Τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἡγησώμεθα ἑαυτῶν πόλιν τε καὶ μητέρα· πατέρα δὲ τὸν Θεὸν καλέσωμεν ἑαυτῶν. Ζήσωμεν ἐνταῦθα σωφρόνως, ἵνα τῆς αἰωνίου ζωῆς τύχωμεν.

91. Ὥσπερ γὰρ τὰ ἐν μήτρᾳ βρέφη, τελειωθέντα ἐξ ἐλάττονος τροφῆς τε καὶ ζωῆς, διὰ τούτου καὶ πρὸς B τὴν μείζονα φέρονται σωτηρίαν· οὕτως καὶ οἱ δίκαιοι ἐκ τῆς τοῦ κόσμου διαγωγῆς πρὸς τὴν ἄνω πορείαν ἀναχωροῦσι κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν*. Οἵ γε ἁμαρτωλοὶ, ὥσπερ τὰ κατὰ γαστρὸς ἔμβρυα ἐν τῇ μήτρᾳ τελευτήσαντα, ἐκ σκότους σκότει παραδίδονται. Καὶ γὰρ ἐν τῇ γῇ νεκροῦνται τῷ πλήθει τῶν ἁμαρτημάτων κεκαλυμμένοι· καὶ ἀπαχθέντες δὲ τοῦ βίου, εἰς ζοφώδεις καὶ ταρταρώδεις τόπους καταφέρονται. Τρίτον τῷ βίῳ τικτόμεθα· ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐστὶν ἡ ἐκ τῶν μητρῴων κόλπων πρόοδος, ὁπηνίκα εἰς γῆν ἀπαγώμεθα ἐκ γῆς· αἱ δὲ λοιπαὶ δύο ἐκ γῆς ἡμᾶς εἰς οὐρανοὺς ἀνάγουσιν· ὧν ἡ μὲν μία ἐστὶν ἐκ χάριτος, ἡ διὰ τοῦ θείου λουτροῦ ἡμῖν προσερχομένη· καὶ γὰρ ταύτην C ἀληθῶς παλιγγενεσίαν καλοῦμεν· ἡ δὲ τρίτη ἐκ τῆς μετανοίας ἡμῖν καὶ τῶν ἀγαθῶν πόνων προσγίνεται. Ἐν ταύτῃ νῦν ἡμεῖς ἑστήκαμεν.

92. Ὀφείλομεν νῦν, τῷ ἀληθινῷ νυμφίῳ προσελθοῦσαι, εὐπρεπέστερον κοσμηθῆναι. Γινέσθω ἡμῖν οἰκοδομὴ ἡ θέα τοῦ κοσμικοῦ γάμου. Εἰ γὰρ ἐκεῖναι, πρὸς τὸν εὐάλωτον συναπτόμεναι ἄνδρα, τοσαύτην τίθενται σπουδὴν λουτρῶν τε καὶ μυραλοιφιῶν, καὶ ποικίλης κοσμήσεως (ἐκ γὰρ τούτων δοκοῦσιν ἑαυτὰς ἐρασμίους μᾶλλον παρασκευάζειν), καὶ εἰ τοσαύτη τοῖς κατὰ τὸ σῶμα πολιτευομένοις φαντασία ἐντέτεκται· πόσῳ μᾶλλον δέον ἡμᾶς ἐπαναβῆναι ἐκείνας τῇ γνώμῃ, τῷ οὐρανίῳ νυμφίῳ μνηστευθείσας, καὶ ἀπολούσασθαι μὲν τῶν ἁμαρτιῶν τὸν ῥύπον τῇ ἐπιπόνῳ ἀσκήσει, ἀντικαταλλάξαι δὲ τῶν σωματικῶν D ἐνδυμάτων τὰ πνευματικά. Ἐκεῖναι τὸ σῶμα τοῖς κοσμικοῖς καὶ γηΐνοις ἄνθεσι κοσμοῦσιν· ἡμεῖς τὴν ψυχὴν ταῖς ἀρεταῖς φαιδρύνωμεν· καὶ ἀντὶ μὲν λίθων πολυτελῶν τῇ κεφαλῇ περιθῶμεν τὸν τρίπλοκον στέφανον, πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην· τῷ δὲ τραχήλῳ τὴν τιμίαν κόσμησιν περιθῶμεν, τὴν ταπεινοφροσύνην· ἀντὶ δὲ ζώνης τὴν σωφροσύνην περιζωσώμεθα· λαμπρὰ δὲ ἡμῖν περιβολὴ ἡ ἀκτημοσύνη γινέσθω· προσαγέσθω δὲ τῷ δείπνῳ τὰ μὴ φθειρόμενα ὄψα, εὐχαί τε καὶ ψαλμοί. Ἀλλ' ὡς ὁ Ἀπόστολός φησι, μὴ μόνον τὴν γλῶτταν κίνει· ἀλλά γε καὶ

[89] Psal. LXXXIII, 8.

(93) Schol. 5, ad grad. VII Climaci.

τῷ πνεύματι νόει τὰ λεγόμενα. Πολλάκις γὰρ τὸ μὲν στόμα φθέγγεται, ἡ δὲ καρδία περὶ λογισμοὺς ἀσχολεῖται. Προσέχειν δὲ δεῖ, μὴ, τοῖς θείοις γάμοις προσελθοῦσαι, πενίαν λαμπάδων, τουτέστιν ἀρετῶν, νοσήσωμεν. Μισήσει γὰρ ἡμᾶς ὁ μνηστὴρ, καὶ οὐδ' ὅλως προσδέξεται, ἐὰν μὴ τὰς ὑποσχέσεις λάβῃ. Τίνες δέ εἰσιν αὗται; τοῦ μὲν σώματος ἧττω φροντίζειν, ἐπὶ πλείω δὲ τὴν ψυχὴν ἀρδεύειν· αὗται γάρ εἰσιν αἱ πρὸς αὐτὸν συνθῆκαι. A

93. Ὥσπερ δὲ οὐκ ἐγχωρεῖ δύο κάδους κατὰ τὸ αὐτὸ ἀνάγειν πεπληρωμένους ὕδατος· διὰ γὰρ τοῦ στρεφομένου ἄξωνος, ὁ μὲν εἷς κοῦφος κατάγεται, ὁ δὲ ἕτερος μεστὸς ἀνάγεται· οὕτως καὶ ἐφ' ἡμῶν ἐστιν· ὅταν γὰρ τὴν πᾶσαν κηδεμονίαν τῇ ψυχῇ προσοίσωμεν, πληρωθεῖσα τῶν καλῶν ἀνάγεται, τῶν μεταρσίων ἐφιεμένη. Τὸ δὲ σῶμα ἡμῶν, διὰ τῆς B ἀσκήσεως κοῦφον γενόμενον, οὐ βρίθει τὴν ἡγεμονοῦσαν δύναμιν. Καὶ τούτου μάρτυς ὁ Ἀπόστολος, φησὶ γάρ· *Ὅσον ὁ ἔξωθεν ἡμῶν ἄνθρωπος φθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἔνδον ἀνακαινοῦται.*

94. Ἐν μονῇ κοινοβίου τυγχάνεις; μὴ μεταλλάξῃς τὸν τόπον· βλαβήσῃ γὰρ μεγάλως. Ὥσπερ γὰρ ὄρνις, ἐξανισταμένη τῶν ᾠῶν, οὔρια ταῦτα καὶ ἄγονα παρασκευάζει· οὕτως παρθένος ἢ μοναχὸς ψυχροῦται καὶ νεκροῦται τῆς πίστεως, τόπον ἐκ τόπου μεταβαίνων.

95. Μή σε δελεάσῃ ἡ τῶν κατὰ τὸν κόσμον πλουσίων τρυφὴ, ὥς τι χρήσιμον ἔχουσα. Ἡδονῆς ἕνεκεν τὴν ὀψαρτυτικὴν τιμῶσι τέχνην· νηστείᾳ καὶ αὐτὸς διὰ τῶν εὐτελῶν τὴν ἐκείνων εὐπορίαν τῶν τροφῶν ὑπερβάλλου. C Φησὶ γάρ, ὡς *Ψυχὴ, ἐν πλησμονῇ οὖσα, κηρίοις ἐμπαίζει.* Μὴ κορεσθῇς ἄρτου, καὶ οὐκ ἐπιθυμήσεις οἴνου.

96. Τρία ἐστὶ τοῦ ἐχθροῦ τὰ πρῶτα κεφάλαια, ἐξ ὧν πᾶσα κακία κατάγεται· ἐπιθυμία, ἡδονὴ, λύπη. Ἓν ἐξ ἑνὸς ταῦτα ἤρτηται, καὶ ἓν ἑνὶ ἀκολουθεῖ· καὶ ἡδονῆς μὲν κρατῆσαι δυνατὸν μετρίως, ἐπιθυμίας δὲ ἀδύνατον. Τὸ μὲν γὰρ τῆς ἡδονῆς διὰ τοῦ σώματος τελεῖται· τὸ δὲ ἀπὸ ψυχῆς ἄρχεται· ἡ δὲ λύπη ἐκ τῶν ἀμφοτέρων κατασκευάζεται. Μὴ συγχωρήσῃς οὖν τὴν ἐπιθυμίαν ἐνεργῆσαι, καὶ τὰ λοιπὰ ἀποσκεδάσεις. Εἰ δὲ συγχωρήσῃς προκύψαι τὸ πρῶτον, διανεμηθὲν πρὸς τὸ δεύτερον, κυκλικὴν ἀνταπόδοσιν ποιήσονται πρὸς ἑαυτὰ, καὶ οὐδαμῶς συγχωρήσει τῇ ψυχῇ ἀνασφῆλαι. Γέγραπται γάρ, ὡς *Μὴ δὸς ὕδατι διέξοδον.* D

97. Οὐ πᾶσι πάντα συμφέρει· ἕκαστος δὲ τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω. Ὅτι πολλοῖς ἐν κοινοβίῳ συμφέρει, καὶ ἄλλοις κατ' ἰδίαν ἀναχωρεῖν ὠφέλιμον τυγχάνει. Ὥσπερ γὰρ τῶν φυτῶν τὰ μὲν ἐν τοῖς διύγροις τόποις τυγχάνοντα εὐθαλέστερα γίνονται, τὰ δὲ ἐν τοῖς ξηροτέροις μονιμώτερα· οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν ἐν τοῖς ὑψηλοτέροις τόποις εὖ πράττουσιν, οἱ δὲ ἐν τοῖς ταπεινοτέροις διασώζονται.

quæ dicuntur. Sæpe namque contingit ut os alia loquatur, dum cor circa cogitationes occupatur. Cavendum porro, ne nos quæ divinas adimus nuptias, lampadum, id est virtutum, penuria laboremus. Alioquin oderit nos sponsus, nec ullatenus admittet, si non acceperit promissa. Quænam illa sunt? corporis minorem curam gerere, animam autem largius irrigare: hæc sunt pacta cum illo inita.

93. Sicut autem nemo potest duas situlas aqua plenas una tollere: nam per axem qui vertitur, alia vacua demittitur, alia plena elevatur; perinde nobis contingit. Cum 637 totam enim sollicitudinem animæ impenderimus, bonis referta evehitur sublimia appetens. Corpus autem nostrum, per duram exercitationem leve effectum, non deprimit partem illam principem ac moderantem. Cujus rei testis est Apostolus dicens: *Quanto noster qui foris est homo corrumpitur, tanto is qui intus est renovatur* [61].

94. (94) In monasterio et cœnobio versaris? ne mutaveris locum. Nam id tibi magno erit detrimento. Nam sicut avis ova deserens, vento exposita illa et infecunda reddit, sic virgo vel monachus locum ex loco mutans in fide frigescit ac exstinguitur.

95. (95) Ne te decipiant divitum hujus sæculi deliciæ, quasi utile quidpiam habeant. Coquinariam illi artem voluptatis causa colunt et magni faciunt: tu vero jejunio ciborumque vilitate eorum copiam superato. Ait enim: *Anima quæ in saturitate est, favis illudit* [62]. Ne satieris pane, et non desiderabis vinum.

96. Tria sunt prima inimici capita, ex quibus omnis malitia deducitur: concupiscentia, voluptas, dolor. Hæc vero unum ex alio pendent, et unum aliud sequitur. Voluptatem mediocriter cohibere possumus, concupiscentiam non possumus. Quod voluptatis est corpore peragitur; quod vero cupiditatis, ab anima incipit; dolor autem ex utroque conficitur. Ne concesseris igitur cupiditatem operari, et reliqua dissipabis. Si autem concesseris ut erumpat primum, quod ad secundum vergit: circulari motu recurrent, nec prorsus animam emergere sinent. Scriptum est enim: *Ne des aquæ exitum* [63].

97. Non omnibus omnia conveniunt. Unusquisque autem propria mente quid expediat exploret. Multis expedit manere in cœnobio, multis utile est seorsum secedere. Nam sicut plantarum aliæ in humidis locis virentiores evadunt; aliæ in siccioribus firmius feliciusque consistunt: ita hominum alii altioribus in locis probe feliciterque agunt, in humilioribus alii conservantur. Multi sane in civitate,

[61] II Cor. IV, 16. [62] Prov. XXVII, 7. [63] Eccli. XXV, 34.

(94) *Vit. PP.* l. V, 7, 15. Scholion 73, ad Grad. 4 Climaci.

(95) *Vit. PP.* l. V, 4, 43.

cum ea quæ in eremo agerentur memoria recolerent, salutem sunt consecuti : multi etiam in monte versantes perierunt, quia illa agerent quæ popularibus tantum competerent. Fieri namque potest ut qui cum pluribus versatur, animo solitarius sit; et qui solus est, cum turba mente versetur.

98. (96) Multi sunt diaboli aculei. Non potuit paupertate animum dimovere? divitias affert in escam. Per contumelias et opprobria non prævaluit? laudes adhibet atque gloriam. Per sanitatem devictus est? morbum immittit corpori. Cum enim voluptatibus non potuerit decipere, per invitos labores, animæ parare conatur eversionem, inconsultam, nec spontaneam. Morbos enim gravissimos injicere permittitur, quibus tentat homines in segnitiem conjicere, eorumque erga Deum charitatem conturbare. Sed sive corpus conciditur, ac vehementissimis febribus inflammatur, ac etiamsi intolerabili siti excrucietur, si quidem peccator cum sis isthæc pateris, recordare futurorum suppliciorum, ignis æterni, pœnarumque judicio infligendarum : neque in præsenti, socordi atque abjecto animo eris. Lætare quia visitavit te Dominus, atque pulchrum illud dictum in ore habe : *Castigans castigavit me Dominus, et morti* peccati *non tradidit me* [84]. Ferrum eras, sed igne rubiginem amittis. Quod si etiam probus es, infirmitate teneris, a magnis ad majora progrederis. Aurum es : at per ignem probatior evadis. Datus est tibi carnique tuæ angelus Satanæ, exsulta. Vide cui similis effectus sis : donatus es Pauli munere. Febre probaris, rigore erudiris, at Scriptura dicit : *Transivimus per ignem et aquam* [85]. Quod superest, paratum refrigerium est. Consecutus es primum, **638** secundum exspecta. Dum operaris, exclama hæc Davidis verba proferens : *Inops et pauper et dolens sum ego* [86]. Perfectus eris per ternarium numerum. Ait enim : *In tribulatione dilatasti mihi* [87]. His maxime certaminibus animis exerceamur : præ oculis enim habemus adversarium.

99. (97) Ne animo contristemur, cum per infirmitatem ac vulnus corporis non possumus stare ad orationem, aut voce psallere : omnia ista nobis proderunt ad cupiditatum eversionem. Nam jejunare ac humi cubare jussum nobis est ad turpissimas voluptates declinandas. Si ergo eas morbus obtuderit, superfluus est labor. Cur dico superfluus? quia tanquam graviori fortiorique remedio, nempe morbo lethifera symptomata sopita sunt. Atque hæc est magna exercitatio, morbos patienter ferre, et gratiarum actionis hymnos Deo emittere. Adempti nobis sunt oculi? ne graviter feramus, quia, licet insatiabilis cupiditatis instrumenta amiserimus, attamen internis oculis contemplamur gloriam Do-

A Πολλοὶ οὖν ἐν πόλει, τὰ τῆς ἐρήμου φανταζόμενοι, ἐσώθησαν· καὶ πολλοὶ, ἐν ὄρει ὄντες, τὰ τῶν δημοτῶν πράττοντες, ἀπώλοντο. Δυνατὸν μετὰ πολλῶν ὄντα μονάζειν τῇ γνώμῃ, καὶ μόνον ὄντα μετὰ ὄχλων τῇ διανοίᾳ συνδιάγειν.

98. Πολλὰ τοῦ διαβόλου τὰ κέντρα. Διὰ πενίας οὐ μετεκίνησε ψυχήν; πλοῦτον προσάγει εἰς δέλεαρ. Δι' ὕβρεων καὶ ὀνειδισμῶν οὐκ ἴσχυσεν; ἐπαίνους καὶ δόξαν προβάλλεται. Διὰ τῆς ὑγείας ἡττήθη; νοσοποιεῖ τὸ σῶμα. Ταῖς γὰρ ἡδοναῖς μὴ δυνηθεὶς ἀπατῆσαι, διὰ τῶν ἀκουσίων πόνων τὴν παρατροπὴν τῆς ψυχῆς πειρᾶται ποιῆσαι ἀπροαίρετον καὶ ἀβούλητον. Νόσους γάρ τινας καὶ βαρυτάτας ἐξ αἰτήσεως προσάγει, πρὸς τὸ διὰ τούτων ὀλιγωρήσαντας ἐπαθολῶσαι B αὐτῶν τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην. Ἀλλ' εἰ καὶ κατατέμνεται τὸ σῶμα, καὶ πυρετοῖς σφοδροτάτοις καταφλέγεται, ἔτι μὴν καὶ δίψει ἀνιάτῳ καὶ ἀσχέτῳ καταθλίβεται· εἰ μὲν ἁμαρτωλὸς ὢν ταῦτα ὑφίστασαι, ὑπομνήσθητι τῆς μελλούσης κολάσεως, καὶ τοῦ αἰωνίου πυρὸς καὶ τῶν δικαστικῶν τιμωριῶν, καὶ οὐκ ὀλιγωρήσεις πρὸς τὰ παρόντα. Χαίρου, ὅτι ἐπεσκέπτησέ σε ὁ Κύριος, καὶ τὸ εὔφημον δὲ ἐκεῖνο ῥητὸν ἐπὶ τῆς γλώσσης ἔχε, ὡς *Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος· τῷ δὲ θανάτῳ* τῆς ἁμαρτίας *οὐ παρέδωκέ με*. Σίδηρος ἐτύγχανες, ἀλλὰ διὰ τοῦ πυρὸς τὸν ἰὸν ἀποβάλλῃ. Εἰ δὲ καὶ δίκαιος ὢν ἀῤῥωστεῖς, ἀπὸ τῶν μεγάλων ἐπὶ τὰ μείζω προκόπτεις. Χρυσὸς εἶ, ἀλλὰ διὰ τοῦ πυρὸς δοκιμώτερος γίνῃ. Ἐδόθη σοι ἄγγελος Σατᾶν τῇ σαρκὶ, ἀγαλλιῶ, βλέπε τίνι ὅμοιος C γέγονας· τῆς γὰρ Παύλου δωρεᾶς ἠξιώθης. Διὰ τοῦ πυρετοῦ δοκιμάζῃ· διὰ ῥίγους παιδεύῃ· ἀλλά φησιν ἡ Γραφή· *Διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος*. Λοιπὸν τὸ ἀναψυκτήριον ἡτοίμασται. Ἔτυχες τοῦ πρώτου, προσδόκα τὸ δεύτερον. Πράττων [πάσχων] βόα τὰ τοῦ ἁγίου Δαβὶδ ῥήματα· φησὶ γὰρ, ὡς *Πένης καὶ πτωχὸς καὶ ἀλγῶν εἰμι ἐγώ*. Τέλειος γενήσῃ διὰ τῆς τριάδος. Καὶ γάρ φησιν· *Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με*. Ἐν τούτοις μάλιστα τοῖς γυμνασίοις τὰς ψυχὰς ἀσκηθῶμεν· ἐπ' ὀφθαλμοῖς γὰρ ὁρῶμεν τὸν ἀντίπαλον.

99. Μὴ λυπηθῶμεν, ὡς διὰ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν πληγὴν τοῦ σώματος μὴ δυνάμενοι εἰς εὐχὴν στῆναι, ἢ ψάλλειν μετὰ φωνῆς· πάντα ἡμῖν ταῦτα ἤνυτο πρὸς D καθαίρεσιν ἐπιθυμιῶν. Καὶ γὰρ νηστεία καὶ χαμευνία διὰ τὰς αἰσχίστους ἡμῖν ἡδονὰς νενομοθέτηνται. Εἰ οὖν ἡ νόσος ταύτας ἤμβλυνε, περιττὸς ὁ πόνος. Τί δὲ λέγω περιττός; ὥσπερ γὰρ μείζονί τινι καὶ ἰσχυροτέρῳ φαρμάκῳ τῇ νόσῳ τὰ ὀλεθροφόρα συμπτώματα κεκοίμηνται. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μεγάλη ἄσκησις, τὸ ἐν ταῖς νόσοις ἐγκαρτερεῖν, καὶ εὐχαριστηρίους ὕμνους ἀναπέμπειν τῷ κρείττονι. Ἀφαιρούμεθα ὀφθαλμῶν; μὴ βαρέως ἐνέγκωμεν· τὰ γὰρ τῆς ἀπληστίας ὄργανα ἀπεβάλομεν, ἀλλὰ τοῖς ἔνδον ὀφθαλμοῖς τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμεθα. Ἐκωφεύσαμεν;

[84] Psal. CXVII, 18. [85] Psal. LXV, 12. [86] Psal. LXVIII, 30. [87] Psal. IV, 2.

(96) In *Vitis PP.* l. v, 7, 16. (97) In *Vitis PP.* l. v, 7, 17.

εὐχαριστήσωμεν τὴν ματαίαν ἀκοὴν τέλεον ἀποβαλόντες. Τὰς χεῖρας πεπόνθαμεν; ἀλλὰ τὰς ἔνδον ἔχομεν εὐτρεπισθείσας πρὸς τὸν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πόλεμον. Ἀῤῥωστία καθ' ὅλον τὸ σῶμα κρατεῖ; ἀλλ' ἡ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον ὑγεία μᾶλλον αὔξει.

100. Ἐν κοινοβίῳ οὖσαι, τὴν ὑπακοὴν μᾶλλον τῆς ἀσκήσεως προκρίνωμεν· ἡ μὲν γὰρ ὑπεροψίαν διδάσκει, ἡ δὲ ταπεινοφροσύνην ἐπαγγέλλεται. Ἔστι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐχθροῦ ἐπιτεταμένη ἄσκησις. Καὶ γὰρ οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ τοῦτο ποιοῦσι. Πῶς οὖν διακρίνωμεν τὴν θείαν καὶ βασιλικὴν ἄσκησιν τῆς τυραννικῆς καὶ δαιμονιώδους; δῆλον, ὡς ἀπὸ τῆς συμμετρίας. Ἅπας σοι ὁ χρόνος εἷς κανὼν νηστείας ὑπαρχέτω. Μὴ τέσσαρας ἢ πέντε νηστεύσῃς, καὶ τὴν ἄλλην πλήθει τροφῶν καταλύσῃς τὴν δύναμιν. Τοῦτο ἡδὺ τῷ ἐχθρῷ. Πανταχοῦ ἡ ἀμετρία φθοροποιὸς τυγχάνει. Μὴ ὑφ' ἓν σου τὰ ὅπλα ἀναλώσῃς, καὶ γυμνὸς εὑρεθεὶς ἐν τῷ πολέμῳ εὐάλωτος γενήσῃ. Τὰ ὅπλα ἡμῶν ἐστι τὸ σῶμα· ἡ δὲ ψυχὴ ὁ στρατιώτης· καὶ τῶν ἀμφοτέρων ἐπιμελοῦ πρὸς τὰς χρείας. Νέος ὢν καὶ ὑγιὴς, νήστευσον. Ἥξει γὰρ τὸ γῆρας μετὰ ἀσθενείας. Ὡς δύνῃ, θησαύρισον τροφὰς, ἵνα, μὴ δυνάμενος, εὕρῃς. Νήστευε μετὰ λόγου καὶ ἀκριβείας. Ὅρα μὴ ὁ ἐχθρὸς ἐπεισέλθῃ τῇ ἐμπορίᾳ τῆς νηστείας· καὶ τάχα οἶμαι περὶ τούτου τὸν Σωτῆρα εἰρηκέναι τό· *Γίνεσθε δόκιμοι τραπεζῖται*· τουτέστι, τὸ βασιλικὸν χάραγμα ἀκριβῶς γινώσκετε· εἰσὶ γὰρ καὶ παραχαράγματα· καὶ ἡ μὲν τοῦ χρυσοῦ φύσις ἡ αὐτὴ, διαφέρει δὲ τῷ χαράγματι. Ὁ μὲν χρυσός ἐστι νηστεία, ἐγκράτεια, ἐλεημοσύνη· ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνων παῖδες τὴν τυραννικὴν αὐτῶν εἰκόνα τούτοις ἐντίθενται, καὶ αἱρετικοὶ δὲ πάντες διὰ τούτων σεμνύνονται. Ὁρᾷν δὲ δεῖ τούτους, καὶ ἀποφεύγειν ὡς παραχαράκτας. Βλέπε μὴ, ἀγυμνάστως περιπεσὼν αὐτοῖς, ζημιωθῇς. Δέχου οὖν μετὰ ἀσφαλείας τὸν τοῦ Χριστοῦ σταυρὸν διεντετυπωμένον ταῖς ἀρεταῖς· τουτέστι, πίστιν ὀρθὴν μετὰ σεμνῶν πράξεων.

101. Δεῖ ἡμᾶς πάσῃ διακρίσει κυβερνᾷν τὴν ψυχὴν, καὶ ἐν κοινοβίῳ οὔσας, μὴ τὰ ἑαυτῶν ζητεῖν, μήτε μὴν οἰκείᾳ δουλεύειν γνώμῃ, ἀλλὰ τῇ κατὰ πίστιν μητρὶ πειθαρχεῖν. Ἐξορίᾳ ἑαυτὰς παρεδώκαμεν· τουτέστι τῶν κοσμικῶν ὅρων ἔξω ἐγενόμεθα· οὐκοῦν ἐκβεβλήμεθα· μὴ τὰ αὐτὰ ζητήσωμεν. Ἐκεῖ δόξαν εἴχομεν, ὧδε ὀνειδισμόν· ἐκεῖ δαψίλειαν τροφῶν, ὧδε καὶ τοῦ ἄρτου ἔνδειαν. Ἐν τῷ κόσμῳ οἱ πταίοντες, καὶ μὴ βουλόμενοι εἰς φυλακὴν βάλλονται· καὶ ἡμεῖς διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἑαυτὰς φυλακίσωμεν, ἵνα τὸ ἑκούσιον τῆς γνώμης τὴν μέλλουσαν κόλασιν ἀποσοβήσῃ.

102. Νηστεύεις; μὴ προφασίσῃ νόσον. Καὶ γὰρ οἱ μὴ νηστεύοντες τοῖς αὐτοῖς περιέπεσον νοσήμασιν. Ἤρξω τοῦ καλοῦ; μὴ ἀναχαιτίσῃς, τοῦ ἐχθροῦ σε ἐγκόπτοντος. Αὐτὸς γὰρ τῇ ὑπομονῇ σου καταργεῖται·

(98) In *Vitis PP*. l. v, 14, 9. Schol. 97, ad Grad. 4 Clim.

A mini. Obsurduimus? gratias agamus, quod inanem auditum funditus amiserimus. Manus laborant infirmitate? at intus adsunt manus paratæ ad bellum cum adversario gerendum. Morbo totum corpus est affectum? verum magis magisque interioris hominis sanitas augetur.

100. (98) Cum in cœnobio vivimus, obsequentiam exercitationi præponamus. Hæc namque docet superbiam; illa vero humilitatem pollicetur. Cæterum etiam ab inimico exoritur ardua exercitatio. Nam idipsum ejus discipuli præstant. Qua igitur nota divinam regiamque exercitationem a tyrannica et dæmoniaca internoscemus? utique ex moderatione. Per totum vitæ tuæ tempus una sit tibi regula jejunii. Ne quatuor aut quinque dies a cibo abstineas, B et insequente die per ciborum ingluviem dissolvas vires tuas. Id perjucundum inimico est. Quia ubique immoderatio perniciem affert. Noli arma tua una tantum pugna insumere, ne si nudus in prælio reperiaris, facilis captu sis. Arma nostra corpus sunt; anima vero miles: utriusque curam gere ad necessitatis tempus. Dum juvenis sanusque es, jejuna. Veniet namque tibi senectus cum infirmitate. Quando potes, reconde tibi cibos; ut cum non poteris amplius, invenias ipsos. Jejuna cum ratione et diligentia. Cave ne inimicus jejunii tui negotiationem subeat: videturque mihi ea forsitan de causa dictum fuisse a Salvatore: *Estote probi trapezitæ* (99); hoc est, regiæ monetæ impressionem accurate cognoscite: quia sunt etiam adulterini num- C mi. Atque auri quidem natura eadem, differt autem impresso signo. Aurum est jejunium, continentia, eleemosyna. Sed ipsi gentiles tyrannicam suam imaginem hisce imprimunt, omnesque hæretici de iisdem gloriantur. Istos autem cavere vitareque oportet tanquam falsæ monetæ percussores. Vide ne in eos imperite delapsus, detrimento afficiaris. Accipe igitur cum securitate Domini crucem, impressis virtutibus sigillatam, id est, fidem rectam cum bonis operibus.

101. (1) Oportet nos cum omni discretione animam regere, et in cœnobio cum sumus, non nostra quærere, neque propriæ voluntati famulari; sed ei quæ secundum fidem mater est obtemperare. Exsilio nos ipsas mulctavimus; id est, extra mundi li- D mites exivimus. Igitur ejectæ sumus: eadem ne requiramus. Illic gloriam habuimus, hic ignominiam: illic ciborum copiam, hic panis indigentiam. In mundo qui in crimen delapsi sunt, vel inviti carceri mancipantur: nos quoque ob peccata nostra in custodiam nos intrudamus, ut voluntaria pœna futurum depellat supplicium.

102. Jejunas? ne morbum comminiscaris. Etenim etiam qui non jejunant, in easdem incidunt ægritudines. Bonum iniisti? ne resilias, dum inimicus tibi obices parat. Ipse namque patientia tua destrui-

(99) De hoc dicto sæpe actum est superius.

(1) In *Vitis PP*. l. v, 14, 17.

tur. Nam qui navigare **639** incipiunt, primum quidem secundo utuntur vento, cum vela expanserint: postea vero ventus contrarius instat: nautæ tamen nequaquam propter ingruentem ventum navem exonerant; sed ubi paulum quieverint, vel etiam tempestati repugnarint, navigationem conficiunt. Ita et nos, contrario instante spiritu, crucem loco veli tendamus, atque tuto cursum conficiemus.

103. Hæc venerandæ cunctisque virtutibus exornatæ Syncleticæ documenta fuere: potiusque opera quam verba: sed etiam multa alia et quidem magna per illam innotuere ad spectantium audientiumque utilitatem. Tanta autem bonorum copia ex illa manavit, ut humana lingua enarrando non sufficiat.

104. At boni osor diabolus, non ferens tantam bonorum vim, contabescebat, secumque reputabat quo artificio posset bonorum ortum interturbare. Tandem postulat ad ultimum certamen generosissimam virginem, tantoque odio illam ulciscitur, ut non ab exterioribus membris plagam orsus fuerit; sed tactis interioribus profundum ei dolorem indiderit; adeo ut nullo hominum auxilio solatii aliquid percipere posset.

105. Primo itaque partem vitæ maxime necessariam vulnerat, pulmonem videlicet, ac per exitiosos morbos paulatim accendit malignitatem. Et sane poterat, postquam id impetraverat a Domino, brevi mortem ipsi parare; sed utpote sanguinarius carnifex, plagis permultis diuturnoque tempore ostendit feritatem suam. Paulatim quippe dissolutum pulmonem sputorum emissione abjecit. Aderant quoque continuæ febres, limæ instar absumentes corpus.

106. Octogesimum annum agebat, cum diabolus Jobi labores in eam transtulit: nam iisdem tunc quoque usus est flagellis. Jam autem ille tempus abbreviat, ac intolerabilioribus premit doloribus. Quinque enim et triginta annos Job in plaga transegit: at hic inimicus, cum ceu primitias quasdam decadum tempora rapuisset, ad * plagas admovet sacro ejus corpori. Tribus namque annis et dimidio per gloriosos hosce labores adversario restitit. Ac in Jobo quidem ab exterioribus initia vulnerum diabolus duxit; in hac vero ab internis cruciatus auspicatur. Læsis siquidem internis ejus membris, majores ei gravioresque immisit dolores. Non perinde arbitror generosissimos martyres decertasse, atque præclaram Syncleticam. Illos namque scelestus ille extrinsecus adoriebatur, ac sive ensem, sive ignem admoveret, levius illud erat tentationibus sanctæ oblatis. Ejus namque viscera quasi per fornacem igneam succendebat, paulatim ignem ex interioribus accendens; ac limæ instar diuturno tempore corpus ejus insumebat: quod ut vere dicatur, grave est atque inhumanum. Etenim quibus judiciarii magistratus commissi sunt, quando reis voluerint graviora infligere supplicia, lentissimo

A καὶ γὰρ οἱ πλεῖν ἀρχόμενοι, πρῶτον μὲν δεξιοῦ πνεύματος τυγχάνουσι ἁπλώσαντες τὰ ἱστία· αὖθις δὲ αὐτοῖς ἐναντίος ἄνεμος ἀπαντᾷ· ἀλλ' οἱ ναυτικοὶ διὰ τὸ παρεμπεσὸν πνεῦμα οὐκ ἀποσκευάζουσι τὴν ναῦν· μικρὸν δὲ ἡσυχάσαντες ἢ καὶ ἀπομαχησάμενοι τῇ ζάλῃ, τὸν πλοῦν ποιοῦνται· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐναντίου πνεύματος προσπεσόντος, τὸν σταυρὸν ἀντὶ ἱστίου τανύσαντες, ἀδεῶς τὸν πλοῦν ἐκτελέσομεν.

103. Ταῦτα τῆς σεμνῆς καὶ πανα̉ρέτου Συγκλητικῆς τὰ διδάγματα· καὶ μᾶλλον πράξεις ἢ ῥήματα· καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ καὶ μεγάλα ὑπ' αὐτῆς ἐγνωρίσθη πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀκουσάντων τε καὶ θεασαμένων. Τοσοῦτον δὲ πλῆθος ἐξ αὐτῆς ἀγαθῶν ἐβλάστησεν, ὅσον ἀνθρωπίνη γλῶσσα ἀπορήσειεν ἂν ἐκφράσαι

B 104. Ὁ δὲ μισόκαλος διάβολος, μὴ φέρων τὴν τοσαύτην τῶν καλῶν ἀφθονίαν, ἐξετήκετο, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἐδραματούργει, ὅπως ἂν δυνηθείη ἐπιθολῶσαι τὴν τῶν χρηστῶν ἀνατολήν. Καὶ λοιπὸν ἐξαιτεῖται πρὸς τὸν τελευταῖον ἀγῶνα τὴν γενναιοτάτην παρθένον· καὶ τοσοῦτον αὐτῇ τῇ ἔχθρᾳ ἀμύνεται, ὡς μηδὲ τῶν ἔξωθεν μελῶν ἐνάρξασθαι τῆς πληγῆς· ἀλλὰ, τῶν ἐνδοσθίων ἀψάμενος, βύθιον αὐτῇ τὴν ἀλγηδόνα ἀπένεμεν· ὡς ἀπαραμύθητον αὐτὴν ἐκ τῆς ἀνθρώπων ἐπικουρίας γενέσθαι.

105. Καὶ πρῶτον μὲν τὸ ἀναγκαιότατον ἐν ζωῇ πλήττει μόριον, τὸν πνεύμονα, καὶ διὰ νόσων ὀλεθροφόρων κατ' ὀλίγον ἐξάπτει τὴν κακίαν. Ἐνεχώρει μὲν γὰρ καὶ ἐν ὀλίγῳ διὰ τῆς ἐξαιτήσεως συντεμεῖν C αὐτῆς τὴν τελευτήν· ἀλλ' ὥσπερ αἱμοβόρος δήμιος, διὰ πληγῶν πολλῶν καὶ χρόνου μακροῦ τὴν οἰκείαν δεινότητα ἐνδείκνυται. Κατὰ μικρὸν γὰρ ἀναλύων τὸν πνεύμονα διὰ τῶν ἀναγομένων πτυσμάτων, τοῦτον ἀπέβαλλε. Παρῆσαν δὲ καὶ πυρετοὶ ἀδιάλειπτοι, ῥίνης δίκην ἀποδαπανῶντες τὸ σῶμα.

106. Ὀγδοηκοστὸν ἦγεν ἔτος, ὅτε ὁ διάβολος τὰ τοῦ Ἰὼβ ἆθλα εἰς ταύτην μετέφερεν· αὐταῖς μὲν γὰρ καὶ τότε ἐκέχρητο ταῖς μάστιξιν· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος συντέμνει τὸν χρόνον, φορτικωτέρας ποιούμενος τὰς ἀλγηδόνας. Πέμπτον μὲν καὶ τριακοστὸν ἔτος ὁ μακάριος Ἰὼβ ἐν τῇ πληγῇ πεποίηκεν· ἐνταῦθα δὲ ὁ ἐχθρὸς, ὥσπερ ἀπαρχάς τινας τοὺς τῶν δεκάδων χρόνους ἀποσυλήσας, πρὸς τὰς πληγὰς συνάπτει τῷ ἱερῷ ταύτης σώματι. Τρία γὰρ ἥμισυ ἔτη διὰ τῶν D εὐκλεῶν τούτων πόνων τῷ ἐχθρῷ ἀπεμαχήσατο. Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ Ἰὼβ ἐκ τῶν ἔξω τὰς ἀρχὰς τῶν τραυμάτων ἐποιεῖτο ὁ διάβολος· ἐπὶ δὲ ταύτης ἐκ τῶν ἔσω πρόσεισι ταῖς τιμωρίαις. Τῷ γὰρ ἐνδοσθίων αὐτῆς μελῶν ἅπτεσθαι, μείζονας αὐτῇ καὶ χαλεπωτέρας τὰς ἀλγηδόνας ἀπένειμεν. Οὐχ οὕτως οἶμαι τοὺς γενναιοτάτους ἐνηθληκέναι μάρτυρας, ὡς τὴν ἀοίδιμον Συγκλητικήν. Ἐκείνους μὲν γὰρ ἐκ τῶν ἔξω προσῄει ὁ παλαμναῖος. Κἄν τε γὰρ ξίφος, κἄν τε πῦρ αὐτοῖς προσέφερεν, ἠπιώτερον ὑπῆρχε τῶν παρόντων αὐτῇ πειρατηρίων. Ἀντὶ μὲν γὰρ καμίνου πεπυρωμένης τὰ σπλάγχνα αὐτῆς ὑπέκαιεν, ἐκ τῶν ἔσω τὸ πῦρ κατ' ὀλίγον ἐξάπτων· καὶ ῥίνης δίκην διὰ μακροῦ χρόνου ἀπεδαπάνα τὸ σῶμα. Καὶ ἔστιν ἀληθῶς βαρὺ τοῦτο καὶ ἀπάνθρωπον εἰπεῖν. Καὶ γὰρ οἱ τὰς

δικαστικὰς ἐμπεπιστευμένοι ἀρχὰς, ὁπηνίκα ἂν βουληθῶσι τοῖς ἁμαρτήσασι βαρυτέρας ἐπιθεῖναι τιμωρίας, διὰ βληχροτάτου πυρὸς τούτους ἀναλίσκουσιν· οὕτως οὖν καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐκ τῶν ἔνδον, ὥσπερ ὑποσμυχόμενον τὸν πυρετὸν κινῶν, ἄπαυστον ἐν νυκτὶ καὶ μεθ' ἡμέραν ἐποιεῖτο τὴν τιμωρίαν.

eos igne absumunt. Sic quoque inimicus ex internis, velut suburentem commovens febrem, incessanter die nocteque cruciatum movebat.

107. Καὶ ταύτην δὲ τὴν πληγὴν γενναίως ὑποφέρουσα οὐ συνέπιπτε τῷ φρονήματι· ἀλλὰ πάλιν ἡ μακαρία κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἠγωνίζετο. Καὶ γοῦν πάλιν ταῖς ἀγαθαῖς διδασκαλίαις τοὺς ὑπ' αὐτοῦ τραυματιζομένους ἰᾶτο· καὶ γὰρ ὥσπερ ἐκ λέοντος αἱμοβόρου τὰς ψυχὰς ἀπλήγους ἀνέσπα. Ἐθεράπευε δὲ τοὺς τραυματίας τοῖς σωτηρίοις τοῦ Κυρίου φαρμάκοις. Τινὰς δὲ καὶ ἀτρώτους διεφύλαττεν· ὑποδεικνύουσα γὰρ αὐτοῖς τοῦ διαβόλου τὰς δολερὰς παγίδας, ἐλευθέρους ἐποιεῖτο τῆς ἁμαρτίας.

107. Illa vero, hujusmodi plagam strenue ferens, non concidit animo. Rursumque beata virgo adversus hostem instaurabat pugnam. Iterumque præclaris suis documentis, vulneratos ab inimico sanabat : ac velut e faucibus sanguinarii leonis animas illæsas extrahebat. Saucios curabat salutaribus Christi remediis. Nonnullos invulneratos servabat, indicatisque dolosis **640** diaboli laqueis, liberos reddebat a peccato.

108. Ἔλεγε δὲ ἡ θαυμασία, ὡς μὴ δεῖν ἀμεριμνᾷν ποτε τὰς Θεῷ ἀνακειμένας ψυχάς. Ταύταις γὰρ μάλιστα ἀντίκειται ὁ ἐχθρός. Καὶ γὰρ, ἡσυχαζουσῶν αὐτῶν, βρύχει, καὶ ἡττώμενος ἀνιᾶται· καὶ μικρὸν ἀποχωρήσας, ἐπιτηρεῖ· κἂν βραχύ τι ἀφυπνώσωσιν, οὕτως ἐπεισέρχεται· καὶ δι' ὧν νομίζει τις ἔχειν τὸ ἀμέριμνον, διὰ τούτων αὐτῶν ὑποσκελίζει· ὥσπερ γὰρ ἀδύνατον τοὺς πάνυ φαύλους μὴ ἔχειν καὶ σπινθῆρα καλοῦ, οὕτω τὸ ἐναντίον τοῖς χρηστοῖς πρόσεστι. Τῶν γὰρ μαχομένων μοῖρά τις ἐν τοῖς ἀντικειμένοις μέρεσι τυγχάνει. Πολλάκις γοῦν ἄνθρωπος παντὶ αἰσχίστῳ περιεστοίχισται, καὶ πάσῃ ἀκολασίᾳ συμπέφυρται· ἀλλ' ὅμως ἐλεήμων τυγχάνει· καὶ ἐν σπουδαίοις πολλάκις ἐμπολιτεύεται σωφροσύνη, νηστεία, ἐπίπονος ἄσκησις· εἰσὶ δὲ φειδωλοὶ καὶ κατάλαλοι.

108. Dicebat porro admiranda illa virgo : Animas Deo dicatas nunquam debere ponere sollicitudinem, quia eis potissimum adversatur inimicus : nam dum in secessu illæ et in quiete versantur, rugit ille, victus indignatur ; paululumque secedens observat num aliquando vel tantillum obdormiscant, tuncque irruit : ac per quæ quis existimat in tuto se versari, per eadem illum supplantat. Sicut enim fieri nequit eos qui admodum scelerati sunt, non habere vel scintillam boni ; ita vicissim se res habet in bonis : siquidem eorum quæ inter se pugnant portio quædam in oppositis partibus exsistit. Unde sæpenumero homo omni turpitudine circumdatus, omni intemperantia fœdatus, attamen misericors est : sæpeque in virtutis studiosis versantur continentia, jejunium, laboriosa exercitatio · sunt autem forsan avari et obtrectatores.

109. Δεῖ οὖν τῶν σμικρῶν μὴ ἀμελεῖν, ὡς μὴ δυναμένων βλάπτειν. Καὶ γὰρ ὕδωρ λίθον τῷ χρόνῳ διέλυσε. Τὰ μὲν οὖν μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις καλῶν ἐκ θείας χάριτος αὐτοῖς προσγίνεται· τὰ δὲ δοκοῦντα σμικρὰ τυγχάνειν δι' ἑαυτῶν ἀποσοβεῖν δεδιδάγμεθα. Ὁ οὖν τῷ μεγάλῳ διὰ τῆς χάριτος ἀπομαχησάμενος, τοῦ δὲ σμικροῦ καταφρονήσας, μεγάλως βλαβήσεται. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν, ὥσπερ γνήσιος Πατὴρ, ἀρτίως τῶν παιδίων αὐτοῦ ὁρμώντων πρὸς βάδισιν, ὀρέγει τὴν χεῖρα· καὶ κατὰ πᾶν ὁτιοῦν τῶν μεγάλων ἡμᾶς κινδύνων ῥυόμενος, εἰς τὰ μικρὰ συγχωρεῖ ἡμῖν ἀφ' ἑαυτῶν κινεῖσθαι, καθάπερ ποσί· τούτοις τὴν γνώμην δεικνὺς ἐλευθέραν. Ὁ γὰρ πρὸς τὰ μικρὰ εὐάλωτος, πῶς ἂν τὰ μείζω φυλάξαι δυνηθείη;

109. Non itaque negligenda sunt parva, quasi nocere non valeant. Nam diuturnitate temporis gutta cavat lapidem. Porro maxima pars bonorum quæ in hominibus sunt, ex divina ipsis gratia proveniunt ; quæ autem minora videntur esse, per nos ipsos profligare edocti sumus. Qui igitur majoribus quidem per gratiam expugnatis, quod parvum est contempserit, ingenti afficietur damno. Nam Dominus noster, utpote verus Pater, incipientibus ambulare filiis suis manum porrigit : atque a gravibus quibusque periculis liberatos, nos sinit parva pericula per nos ipsos adire, quasi pedibus ambulantes : hisque liberum declarat arbitrium. Nam qui parvis facile vincitur, majora cavere qua ratione poterit ?

110. Πάλιν ὁρῶν αὐτὴν διισχυριζομένην καθ' ἑαυτοῦ ὁ μισόκαλος, ἤχθετο. Καὶ ὁρῶν ἑαυτοῦ τὴν τυραννίδα καθαιρουμένην, ἕτερόν τινα μηχανᾶται κακίας τρόπον· καὶ πλήττει τὰ φωνητικὰ ὄργανα, πρὸς τὸ τὸν προφορικὸν ἐκκόψαι λόγον, δοκῶν διὰ τούτου λιμαγχονῆσαι τῶν θείων λόγων τὰς συνερχομένας. Ἀλλ' εἰ καὶ τὴν ἀκοὴν τῆς ὠφελείας ἐστέρησεν, ἐν τῷ μείζονι τὸ κέρδος δεδώρηται· τῇ γὰρ ὄψει τοῖς πάθεσιν ἐνατενίζουσαι, μᾶλλον ἐκραταιοῦντο τὴν γνώμην. Τὰ γὰρ ἐκείνης τοῦ σώματος τραύματα τὰς πεπληγμένας ψυχὰς ἰᾶτο· καὶ ἦν ἰδεῖν προφυλα-

110. Rursum igitur advertens boni osor ille eam adversus ipsum corroborari, indignabatur. Vidensque destrui tyrannidem suam, alium machinatur malitiæ modum : vulneratque membra vocalia, quo sermonem doctrinamque illius interpellaret, ratus sic eas quæ convenirent fame divinorum sermonum interituras. Verum etiamsi aures earum solita utilitate privarit, majus tamen ipsis lucrum concessum fuit, cum oculis quæ illa pateretur perspicerent, majore animi robore firmabantur. Vulnera quippe corporis ejus, vulneratas animas curabant. Videre

que erat, munimen sanitatemque spectantibus afferre beatæ virginis magnanimitatem atque perseverantiam.

A χὴν καὶ θεραπείαν τῶν θεωμένων τὴν τῆς μακαρίας μεγαλοψυχίαν τε καὶ καρτερίαν.

111. Hanc ergo ipsi ulceris causam efficit inimicus : molarem unum dentem dolore affecit, mox gingivam putrefacit : excidit os ; ulcus totam percurrit maxillam ; corrumpuntur vicinæ partes : per quadraginta dies os corroditur, postque duos menses foramen aperitur. Omnia circum loca nigricabant, os ipsum etiam corruptum paulatim absumitur : putredo fœtidissimusque odor totum corpus occupavit ; ita ut quæ ministrarent ipsi, majore quam illa nausea afficerentur. Subindeque ac diutius abscedebant, immanissimum fœtorem non ferentes. Cum id necessitas postularet, aromatum vi succensa ingressæ, mox discedebant ob teterrimum odorem. At beata virgo aperte adversarium conspiciebat, neque sinebat admoveri sibi subsidium humanum, hac in re suam commonstrans fortitudinem. Cum autem cœtus virginum hortarentur, ut vel aromatibus loca illinerentur propter suam infirmitatem, nequaquam illa morem gessit. Existimabat enim per externum auxilium gloriosissimi certaminis imminui decus. Illæ porro medicum quemdam evocant, si forte posset ille persuadere virgini ut curationem admitteret. At illa id minime tulit dicens : Quid me ab hoc præclaro certamine arcetis ? Cur quæritis quod apparet, ignorantes quid lateat ? Quid tam curiose factum perquiritis, cum auctorem non videatis ? Tum medicus ipsi : Non **641** curationis aut solatii causa remedium offerimus ; sed ut corruptum exstinctumque membrum pro more sepeliamus, ne qui adsunt una pereant : nam quod mortuis admoveri solet, id jam nos admovemus : aloen cum myrrha et myrto vino madidam appono. Illa vero admisso consilio annuit, miserata præsentem cœtum : eo enim pacto purgabatur fœtoris vehementia.

111. Πρόφασιν μὲν οὖν αὐτῇ τῆς πληγῆς ποιεῖται ταύτην ὁ ἐχθρός · μίαν γὰρ μύλην ὀδυνήσας, σήπει παραυτὰ τὸ οὖλον · καὶ ἐκπίπτει μὲν τὸ ὀστέον · ἡ δὲ νομὴ διατρέχει εἰς ἅπασαν τὴν γένυν, καὶ γίνεται φθορὰ τῶν ἐπικειμένων σωμάτων · καὶ ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις τερηδονίζεται τὸ ὀστέον · καὶ μετὰ διμηναῖον χρόνον, γίνεται ἔκτρησις. Μελανθέντες οὖν ἦσαν ἅπαντες οἱ πέριξ τόποι. Τὸ δὲ ὀστέον καὶ αὐτὸ φθαρὲν, κατ' ὀλίγον ἐδαπανᾶτο · σῆψις δὲ καὶ βαρυτάτη δυσωδία καθ' ὅλον τὸ σῶμα ἐκράτει · ὡς τὰς ὑπουργούσας πλέον αὐτῆς πάσχειν. Καὶ τὸν μὲν πλείονα B χρόνον ἐχωρίζοντο, μὴ φέρουσαι τὴν ἀπάνθρωπον ὀσμήν · ὅτε δὲ χρεία ἐκάλει, θυμιαμάτων ὑπεκκαίουσαι πλῆθος προσῄεσαν, καὶ αὖθις ὑπεχώρουν διὰ τὸ τῆς δυσωδίας ἀπάνθρωπον. Ἡ δὲ μακαρία προφανῶς ἐθεώρει τὸν ἀντίπαλον, καὶ οὐδ' ὅλως συνεχώρει αὐτῇ ἀνθρώπινον προσαχθῆναι βοήθημα · δεικνύουσα καὶ ἐν τούτῳ τὴν οἰκείαν ἀνδρείαν. Αἱ δὲ συνελθοῦσαι παρεκάλουν κἂν μύροις τοὺς τόπους ὑπαλείφειν διὰ τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν, καὶ οὐκ ἐπείθετο. Ἡγεῖτο γὰρ διὰ τῆς συμμαχίας τῶν ἐκτὸς καθαιρεῖσθαι τοῦ ἐνδόξου ἀγῶνος. Καὶ δή τινα ἰατρὸν αἱ συνελθοῦσαι μεταστέλλονται, ὡς, εἴ γε δυνηθείη, κἂν αὐτὸς πεῖσαι θεραπείας τυχεῖν. Ἡ δὲ πάλιν οὐκ ἠνείχετο, λέγουσα · Τί με τῆς ἀγαθῆς πάλης ταύτης ἐγκόπτετε ; Τί ζητεῖτε τὸ φαινόμενον, ἀγνοοῦσαι τὸ κρυπτόμενον; C Τί πολυπραγμονεῖτε τὸ γινόμενον, τὸν ποιοῦντα μὴ θεωροῦσαι ; Καὶ πρὸς αὐτήν φησιν ὁ παρὼν ἰατρός · Οὐχ ἕνεκεν θεραπείας τινὸς ἢ παραμυθίας προσφέρομεν φάρμακον, ἀλλ' ἵνα τὸ ἠλλοτριωμένον καὶ νεκρὸν μόριον κατὰ τὴν συνήθειαν θάψωμεν, πρὸς τὸ μὴ τοὺς παρόντας συνδιαφθαρῆναι. Ὅπερ γὰρ τοῖς τεθνεῶσι προσάγουσι, τοῦτο καὶ ἡμεῖς νῦν ποιοῦμεν · ἀλόην ἅμα σμύρνῃ καὶ μυρσίνῃ οἴνῳ δεύσας προστίθημι. Ἡ δὲ, ἀποδεξαμένη τὴν συμβουλίαν ἠνείχετο, τὰς συνελθούσας μᾶλλον ἐλεήσασα · ἐκαθαίρετο γὰρ ἐκ τούτου ἡ ἀμετρία τῆς δυσωδίας.

112. Quis non exhorruit immane ulcus conspiciens ? Cui non utilis fructuosusque conspicuus inimici lapsus ? Illic ulcus immisit unde salutaris et dulcissimus fons sermonum prodibat. Ejus immanitas modum omnem exsuperans, solatia quæque dissipavit. Tanquam fera sanguinaria, totam convenientium curam inutilem reddidit, ut discerperet oblatam prædam. Sed dum quærit cibum, factus est pabulum. Corporis enim infirmitate quasi per hamum illectus captusque fuit : feminam videns, contemnebat, quia ignorabat virilem ejus animum. Didicerat morbida membra esse, cæcutiebat quippe, nec poterat fortissimam illius mentem æstimare. Trium igitur mensium spatio hoc in agone decertavit. Virtute autem divina totum corpus sustentabat. Nam quæ corporis conservationi inserviunt imminuebantur. Aderat inedia : quo enim modo potuisset cibos sumere, obtinente tanta tabe atque

112. Τίς οὐκ ἔφριξε τὴν τηλικαύτην πληγὴν θεασάμενος ; Τίς οὐκ ὠφελήθη τὴν καρτερίαν τῆς μακαρίας θεασάμενος, καὶ ἐν ταύτῃ τὴν κατάπτωσιν τοῦ ἐχθροῦ ἐννοήσας ; Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἔστησε τὴν πληγὴν, D ὅθεν ἡ σωτήριος καὶ γλυκυτάτη τῶν λόγων προΐει πηγὴ, καὶ τὸ ὑπερβάλλον αὐτοῦ τῆς δεινότητος πᾶσαν παράκλησιν ἀπεσκέδασεν. Ὥσπερ γὰρ θηρίου αἱμοβόρον, πᾶσαν τῶν συνερχομένων τὴν σπουδὴν ἀπεσόβησε, πρὸς τὸ σπαράξαι τὸ προσπεσὸν θήραμα · καὶ θοίνην ζητῶν, βορὰ γέγονε. Ἐδελεάσθη γὰρ ὥσπερ δι' ἀγκίστρου τῇ τοῦ σώματος ἀσθενείᾳ · γυναῖκα ὁρῶν, κατεφρόνει · ἠγνόει γὰρ αὐτῆς τὸ ἀνδρεῖον φρόνημα. Νοσοῦντα τὰ μέλη κατεμάνθανεν · ἐτύφλωττε γὰρ, τὸν ἰσχυρότατον αὐτῆς λογισμὸν κατοπτεῦσαι μὴ δυνάμενος. Μησὶ μὲν οὖν τρισὶ καὶ πρὸς τοῦτον τὸν ἀγῶνα ἐνήθλησε. Δυνάμει δὲ θείᾳ τὸ ὅλον παρεκρατεῖτο σῶμα. Τὰ γὰρ συντελοῦντα πρὸς τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐμεμείωτο. Ἀτροφία μὲν οὖν παρῆν ·

πῶς γὰρ ἠδύνατο σιτίων μεταλαβεῖν, τοσαύτης σή- A ψεως καὶ δυσωδίας κρατούσης; Ἀποκεχώριστο δὲ ἀπ' αὐτῆς καὶ ὁ ὕπνος ὑπὸ τῶν ἀλγηδόνων ἐκκοπτόμενος.

fœtore? Recesserat ab ea somnus, dolore depellente.

113. Ὅτε δὲ αὐτῆς τὸ πέρας τῆς νίκης καὶ τοῦ στεφάνου ἐγγὺς ἐγένετο, καὶ ὀπτασίας ἐθεώρησε καὶ ἀγγέλων ἐπιστασίας, καὶ παρθένων ἁγίων προτροπὰς πρὸς τὴν ἄνοδον, καὶ ἐλλάμψεις ἀνεκλαλήτου φωτὸς, καὶ παραδείσου χῶρον· καὶ μετὰ τὴν θέαν τούτων, ὥσπερ εἰς ἑαυτὴν γενομένη, κατήγγειλε ταῖς παρούσαις, γενναίως τε φέρειν, καὶ μὴ ὀλιγωρεῖν πρὸς τὸ παρόν. Εἶπε δὲ αὐταῖς, καὶ ὡς ὅτι Μετὰ τρεῖς ἡμέρας χωρισθήσομαι τοῦ σώματος. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὴν ὥραν τῆς ἀφίξεως τῶν ἐνταῦθα ἐδήλωσε. Καὶ συντελεσθέντος τοῦ χρόνου, ἀπῆλθεν ἡ μακαρία Συγκλητικὴ πρὸς τὸν Κύριον, ἔπαθλον τῶν ἀγώνων παρ' αὐτοῦ δεξαμένη τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ παναγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

113. Ubi proxime fuit meta victoriæ atque coronæ, visiones contemplata est, angelorumque auxilia, virginum item sanctarum cohortationes ad ascensum, necnon illustrationes ineffabilis luminis, atque paradisi regionem. His autem conspectis, quasi rem secum perpendens, iis quæ aderant renuntiavit, ut fortiter sustinerent neque jam deficerent. Addiditque hæc verba : Post triduum a corpore separabor. Neque hoc solum, sed etiam horam exitus denuntiavit. Quo completo tempore ad Dominum migravit beata Syncletica, atque ab eo in præmium certaminum regnum cœlorum accepit; in gloriam et laudem Domini nostri Jesu Christi, cum Patre et Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

(2) Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ταῖς πρεσβείαις τῆς πανυμνήτου Θεοτόκου τῆς ἐμῆς βεβαίας ἐλπίδος, καὶ ὧν Πατέρων πόθῳ καὶ κόπῳ τοὺς βίους συνελεξάμην, ἀξίωσόν με τὸν ἁμαρτωλὸν εὑρεῖν χάριν ἐνώπιόν σου οἷς οἶδας κρίμασιν.

Domine Deus virtutum, intercessionibus omni laude celebrandæ Deiparæ, quæ est firma spes mea, et Patrum quorum vitas studio atque labore collegi, concede mihi peccatori, ut quibus nosti judiciis, inveniam gratiam in conspectu tuo.

Ἕως ὧδε πεπλήρωνται οἱ ἐκ τῆς ἁγίας παρὰ τοῦ μακαρίου Ἀρσενίου τοῦ Πηγάδων ἐξεληλυθότες λόγοι, καθὼς καθ' εἱρμὸν κεῖνται ἅπαντες.

Hactenus absolvuntur, qui ex sancta illa, per beatum Arsenium Pegadensem prodierunt sermones, quo ordine omnes habentur.

(2) Hæc, ad finem usque, exstant in Schedis Combefisianis, nec leguntur in *Monumentis* Cotelerii

IN SEQUENTIA DUO OPUSCULA ASCETICA ADMONITIO.

A multis jam sæculis subsequentes duæ asceticæ exhortationes ad monachos et ad sponsas Christi Athanasii nomine prodiere. In collectione namque Regularum, quæ octavo sæculo a Benedicto Anianensi concinnata est, utraque comparet Athanasii nomine inscripta; cum neutra tamen Athanasii nihil nisi nomen admittat. Nam ipsa luce clarius est, a Latino scriptore, et quidem eleganti Latineque, ut illa ætate, peritissimo, adornatas fuisse. Secunda porro, in Actis concilii Aquisgranensis exstat integra, Athanasioque ascribitur. Unde fortasse suspicari liceat, fuisse illam, pariterque priorem, quæ eodem ferme styli genere conscripta est, ab auctore suo commendationis causa Athanasii nomine insignitam. Utrumque autem opusculum in Appendice ad codicem Regularum, curante Luca Holstenio editum fuit Parisiis anno 1663.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

EXHORTATIO AD MONACHOS.

(Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. CIII, col. 665, in Benedicto Anianensi.)

EJUSDEM EXHORTATIO AD SPONSAM CHRISTI.

Vide ibid., col. 671.

IN EPISTOLAM SEQUENTEM MONITUM.

642-649 *Epistolam Athanasii nomine ad episcopum Persarum conscriptam, Roma nobis transmisit vir cl. Claudius Stephanotius, procurator gen. nostræ congregationis, non hoc uno nobis nomine observandus : multa quippe nobis perhumaniter officia contulit. Nemo autem non videt fuisse primo Græce exaratam, exinde vero Latine ab minus perito scriptore translatam. Et quidem ex vertendi ratione videtur antiqua esse versio : olet enim peregrinum illud et inelegans Latinitatis genus, quod* VI, VII *et subsequentibus sæculis in usu erat.* Νοθείας *porro argumenta nec occulta præfert : cujusmodi est illud quod ait :* Secundum quod scriptum est : « Una Deitas in tribus stantiis cognoscenda, » *quasi vero in libro quodam, cujus auctoritati Athanasius astipularetur, ejusmodi sententia reperta sit. Ubi advertas velim, illud,* in tribus stantiis, *expressum videri ex hoc dicto,* ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, *quæ sententia licet apud Athanasium nonnunquam usu veniat, non ita autem adhibetur, quasi in confesso apud omnes sit; cum opposita huic propositio, quod scilicet una sit* ὑπόστασις *in Trinitate, ut catholica et tum temporis admittenda declaretur ab Athanasio in tomo* Alexandrinæ synodi, *pag.* 775, *dum tamen penes eam vocum varietatem eadem fides reperiatur. Haud leve item illud est* νοθείας *indicium, quod ementitus iste Athanasius epistolam Dionysii ad Paulum Samosatenum mittat ad Persas, quæ jam communi eruditorum calculo inter supposititia computatur. Habetur autem illa tom. I* Bibliothecæ PP. Græc., *pag.* 273, *sed in nonnullis multum discrepat ab ista quam edimus versione, in qua desunt bene multa, sive interpretis incuria, sive ex codicum diversitate. Cæterum nihil est quod ambigamus ab eodem concinnatum fuisse utriusque epistolæ interpretationem, quod ipsum versionis genus* ἀδιαστάκτως *per se significat.*

—

Dilectissimo papæ et ei qui cum ipso est clero, et qui in Persarum provincia habitat, et qui in fide Dei firmati sunt, Athanasius, in Domino gaudere.

—

650 Sancta et divinitus inspirata Scriptura antiquorum nobis actus enarrat, deducens nos ex ipsa ad ea quæ utilia sunt actionum, abominantes omnem speciem malitiæ et impietatis. In Regnorum igitur libris scribit deliquisse Israel, et adorasse creaturam magis quam Creatorem. Scitis autem quantum malum sit Conditorem relinquentes, eam quæ illi debetur gloriam idolis aptare et creaturis. Hoc illis agentibus, retraxit Deus adjutorium suum, ubi ipsi se tradunt in servitute regibus vestris, captivi autem adducuntur sub Salmanassar rege Assyriorum pro terra sua Palæstina, dico habitare terram Assyriorum in fluviis Evaleæ et Enaborzozan et montes Medorum. Introducit autem pro ipsis habitare Samariam Babylonius, ex Cuthan et Deajan, et Decmath, et Sepphaven, et habitaverunt in civitatibus Samariæ pro filiis Israel. Et factum est in initio sessionis eorum, non timuerunt Dominum, et immisit Dominus leones in eos et erant interficientes ex eis, et dicentes dixerunt regi Assyriorum : *Gentes quas transtulisti et posuisti in civitatibus Samariæ ignorant judicium Dei terræ, et immisit in eos leones, et ecce sunt mortificantes eos, propter quod nesciunt judicium Dei terræ. Et præcepit rex Assyriorum dicens : Ducantur ii qui exinde sunt et proficiscantur et maneant ibi, illuminent illos judicia Dei terræ. Et adduxerunt unum ex sacerdotibus, quem transmigraverat de Samaria et sedit in Bethel, et erat illuminans eos sacerdos quomodo timerent Dominum. Et edocti hi qui transmigrati* A *fuerant, datam legem filiis Israel non perfecte custodierunt, sed erant et legi servientes ex parte, et consuetudinibus paternis utentes* [58]. Et usque nunc Samaritæ istis consuetudinibus utuntur, ejecti a Deo propter quod non mundam, sed commistam nescio quam servitutem consummant, neque legem Mosi neque consuetudinibus patriis perfecte servientes. Ista agnoscentes, dilectissimi, mundam offeramus Deo servitutem, non commistam habentes impietatis speciem, sed impolluta et pia, qua Deus delectatur; nullum enim suscipit, magis autem et adjudicat duobus dominis servientem. Avertimini a patribus traditam vobis idololatriam : hæreticis non coaptemini : melius enim erat hujuscemodi non cognoscere veritatem, quam cognoscentes retrorsum B converti [59]. Dicendum est enim illis : *Canis reversus ad vomitum suum, et sus lota in volutabro gurgitis* [60]. Nos autem ita : *Unus enim nobis Deus, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et unus Spiritus sanctus* [61], significans universa Trinitas perfecta, consubstantialis, æqualis virtutis, ἰσοκλῆς, id est æqualis gloriæ. Pater omnium bonorum fons, ex quo Filius natus est, ex quo et Spiritus sanctus procedit, secundum quod scriptum est : Una deitas in tribus stantiis cognoscenda. Sed in novissimis sæculi temporibus miseratus quod lapsum est in impietate genus humanum, quod creatum est ad imaginem et similitudinem Dei, conversum in adorationem operum manuum suarum, deposuit seipsum involuntaria evacuatione

[58] IV Reg. XVII, 26-33. [59] II Petr. II, 21. [60] Ibid. 22; Prov. XXVI, 11. [61] I Cor. VIII, 6

secundum humanitatem unigenitum Dei Verbum, consubstantiale Patri et incarnatus ex sancta et Dei genitrice Virgine, καὶ ῥυθμεῖται, id est, et temperat nostram vitam, edocens quomodo oporteat vivere per evangelicæ prædicationis magisterium : et patitur propria sua carne, et exspolians infernum revixit triduanus, ascendit etiam in cœlos et sedet ad dexteram majestatis in excelsis. Ipsum venturum exspectamus in gloria Patris judicantem vivos et mortuos, reddentem unicuique secundum opera ejus; piis quidem quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, et in cor hominis non ascendit : impios autem mittens in ignem æternum, ubi interminabilis vermis et fletus et stridor dentium. Istis coactus sum litteris uti ad vos, audiens hæreses aliquas iniquissimas superseminari, quibusdam in vestra regione non euntibus in vestigiis neque Evangeliorum doctrina, nec in apostolorum prædicationibus, nec in sanctis synodis, sed impia quædam effundentibus et cauteriata dogmata, quæ cœpta sunt ab iniquo Paulo Samosateno, quem expulit universalis synodus, audentem dicere in homine quodam secundum nos inhabitasse Deum Verbum, sicut in uno prophetarum, et non esse Deum incarnatum sanctum Emmanuel secundum evangelistæ magisterium clamantis : *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* [62] : non abjiciens quod erat, accipiens autem quod non erat. Istum, ut dixi, universalis synodus deposuit, impium quod ab impio expositum est dogma esse sanciens, sed et Dionysius Alexandriæ episcopus scribit ad ipsum attrahens ad pœnitentiam, abstinentem ab impia hæresi, et sunt paria epistolæ Dionysii, contuli.

DIONYSIUS EPISCOPUS ALEXANDRIÆ, AD PAULUM SAMOSATENUM.

Dilectissimo fratri Paulo episcopo Antiochiæ, cum omni clero, Dionysius episcopus Alexandriæ, multum gaudere.

« Et primum scribente te scripsimus, attrahentes te ut manifeste diceres quod vis : et nunc scribimus sicut possibile est judicantes de his quæ secundo dixisti, quia vitiosa sunt verba quæ a te dicta sunt, nullius habentia satisfactionis ostensionem, et quia sufficienter possint retorqueri quæ tibi præcipitanter visa sunt definire : duas hypostases dicente duas personas unius et solius Christi, duos Christos et duos Filios. Unum natura Christum et Filium Dei præexsistentem, et alterum secundum æquivocationem Christum et Filium Dei, qui postea et in ultimis temporibus exstitit, et secundum beneplacitum Dei accepit nomen Filii, quemadmodum civitas Domini, et domus conditoris. Volens oblitus es otia [*Gr.* ὦ ἑταῖρε], quia unus prædicatus est et unigenitus Filius Dei et Christus Jesus vocatus, Dominus gloriæ, sicut dictum est de ipso, et salvans credentes in ipsum propria passione divina salute non humana : *Ipse* enim, inquit, *salvum faciet populum suum a peccatis eorum* [63]. Soli enim Deo possibile est a peccatis salvare, **651** sicut et debitori [*leg.* creditori] remissionem præstare : *Quis* enim, inquit, *Deus sicut tu, auferens iniquitatem, et supergrediens injustitiam* [64] ? Audi igitur et intellige ea quæ a te dicta sunt, et attendo ea quæ a me dicuntur : Beneplacitum est Deo majoribus donis hominem honorare quando et amplius placuerit Deo in virtutum conversationem : nihil autem horum visum est in Christo Jesu, neque prudentiæ gratia, φιλοπονία, id est studium laboriosum; neque per castitatem, ciborum abstinentia, supergredientem humanam mensuram. Et Joannes quidem admirabilis erat, neque panem comedens, neque vinum bibens; Christus autem testimonium habuit comedens et bibens. Et ille quidem in eremo degens solitariam vitam perficiebat ad placendum Deo : Dominus autem Jesus erat cum apostolis, mulieribus, et reliquis, non segregatus ab eorum conversatione; et propter hoc ostendebatur differentia Christi ad Joannem mirabili munditia et justitia incomparabili. Quia Joannis quidem operatio erat justitiæ; Christi autem naturæ. Ergo inconveniens est dicere hominem Christum beneplacitum habuisse a Deo pro omnibus hominibus in Dei habitationem sine solitaria et laboriosa justitia. Christus autem non verbo, (sed veritate,) per eam quæ in Spiritu est unitionem hæreditavit, incarnatum ex Virgine Maria, sicut et puer propter eam quæ ex ipso est carnalem generationem. Prædicatur autem et Christi nomen verbo et antequam ungeretur, sicut et puer, Deus fortis, antequam ex muliere nasceretur : sed et vestimenta ejus divisa esse dicuntur, et exhonoratum esse priusquam exhonoraretur, non enim ex rebus ipsis de Christo dicta sunt ista, sed prophetice. Quomodo ergo unus Christus alterius Christi nomine vocari habet, dum non exsistant duo? Civitas autem cum Domino non numeratur in unum numerum, nec domus cum conditore, quomodo nec eadem operatur civitas et imperator, nec domus et conditor, nec civitas aliquando vocabitur imperator, nec leges constituet civitas sicut imperator, nec domus ædificat. Et alius docet artem, in uno autem connumerantur quæ ejusdem sunt generis, sicut homo homini, Deus Deo, quomodo et qui eadem operari possunt. Expulsus igitur es, certe neque duos Christos, et duos Filios Dei prævalent dicere, neque eos qui duo sunt sicut unam personam. Dei autem forma Verbum ipsius, et sapientia, Filius Dei, et Deus idem ipse confitendus est. Igitur persona et una subsistentia personæ nec possunt esse hæc ἐπ' ἀνοῦν [*editi*, ἐπ' ἀνθρώπων], id est, in his quæ sine mente sunt. Verbum enim hominis et sapientia et virtus, et forma insubsistentiales partes unius hominis aspiciuntur, sed nec homo singula eorum quæ dicta sunt, nec Filius

[62] Joan. I, 14. [63] Matth. I, 21. [64] Mich. VII, 18.

sunt ista, ob hoc nimirum, quia forma hominis et ὁ Λόγος, id est, persona esse αὐτοτελής, id est, per semetipsum perfecta, non possunt. Quia vero forma Dei et Verbum ejus, Deus et Filius confitendus est. Ostensum igitur impossibile esse et istud tuum sophisma dicentis hominem esse formam hominis, ob hoc quia sit Deus forma Dei: qui autem ex mortuis resurrexit Christus, vivorum et mortuorum Dominus est, et ipsi vivunt omnia: *Sive vivimus*, inquit, *sive morimur, Domini sumus* [65]. In hoc enim ait, Christus mortuus est et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur. Deus est enim natura, qui dominator est omnium, sicut ex mulieribus agnitus prædicatur, dicente Thoma: *Dominus meus et Deus meus* [66]. Deus autem sanctorum apostolorum, non qui natura homo, sed qui natura Deus est, qui hæreditavit gentes et judicat, sicut dictum est, omnem terram: *Exsurge* enim, inquit, *Domine, judica terram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus* [67]. Filius autem et hæres mortuus est postea; post servos et prophetas, sicut ipse ait in Evangelio. Quomodo ergo homo Christus, et non Deus verus, et adorandus ab omni creatura? Incorporatum est enim Dei Verbum ex sancta Virgine, unde et passionem pro nobis suscepit, evacuans semetipsum et humilians usque ad mortem, mortem autem crucis: æqualis Deo exsistens, sicut dictum est, et obediens Deo factus, et sub lege divinus legislator. Et quid multa, unus est Christus, una persona visibilis et invisibilis, id est divine et sensibiliter simplex desursum et deorsum, compositus ex Deo et ex muliere. Conditor ergo et Creator passibilis et impassibilis erat, mundum sanctificans, et sanctificatus, et credimus quia proprium ejus est sanctificare et sanctificari: *Et pro ipsis* enim, inquit, *sanctifico me ipsum* [68]. Quod impossibile est homini ut sanctificetur, soli autem Deo istud possibile est, homini facto secundum carnem, quia et Deus est et homo idem ipse singularis personæ. Istis ergo sine contentione ita se habentibus, expulsa tibi sunt omnia sententialiter, et juveniliter dicta. Alium virum dicente te Christum præter Deum Verbum, ab alio Christo dignitate et honore et operatione differentem, et unum Christum in Christo habitantem, et operantem divinæ justitiæ opera. Erubesce igitur quia irrationabile est aliquam et inanimatam materiam Christum exponens · quæ a sole operari posse [γῆν ὑπὸ ἡλίου ἐνεργουμένην]. Terra enim sine voluntate species est. Sic enim dixisti: Infirma filii a Deo auferri dicimus, sicut humectationem terræ ab arido. Vides in quantam inconsiderationem deponas, sicut dicis virum absumptum a Deo Verbo ut nec homo esse possit; liberum ei offerens arbitrium. Non enim secundum propriam potestatem: hominum enim hoc tantum et angelorum est. Desertum autem dicis factum Salvatorem Christum despiciens semetipsum,

A propter hoc quod dixit in cruce: *Deus meus, Deus meus, utquid me dereliquisti* [69]? Et in quo natura Dominus est et Verbum Patris, per quem omnia, et consubstantialem Patri a Patribus dictum. Sic enim dixisti, filium hominis Christum non esse Filium Dei, nec Petrum reveritus qui per revelationem Patris filium hominis, Filium Dei viventis confessus est, et Thomam, Dominum suum et Deum Christum ex vulneribus ejus agnoscentem: pro nobis enim dolet, sicut qui carnales passiones sustinuit pro nobis, sicut Isaias dicit: *Ipse debilitates nostras accepit, et infirmitates portavit* [70]. Ipse nobis utique Deus Verbum. Volens enim incarnatus est, nec enim aliter possibile erat pati Dominum nostrum Jesum Christum, nisi incarnaretur in B similitudine hominis animati intelligibilis, ut quod non correxerat homo, hoc Verbum Dei incarnatum corrigeret. Neque enim ex muliere totum exstitit Christus, sed secundum humanitatem, ex Deo autem secundum spiritum, nec enim aliter Dei genitrix Maria vocari potest. Aliquando nec Domini interfectores Judæi, si non erat Deus Christus secundum Deum Verbum, sed nec præter peccatum esse poterat: sine abstinentia et sapientia absque magistris, nisi Deus esset continens proprium corpus, et operans ut Deus; propter quod et volens mortuus est, et sponte surrexit a mortuis. Filius exsistens Dei unigenitus et divinam gloriam petens antequam mundus factus esset, non vacuus ejus et antequam peteret: sicut et Sanctus exsistens san- C ctificationem suscipiebat, qui Spiritum sanctum largitur secundum inspirationem propriam, et præexsistens ex Deo sempiterne, divina generatione initium essendi corporaliter ex muliere accipiens, et propter hoc natura justus sicut Deus, non secundum abstinentiam laboris sicut omnis homo, et delicta ex **652** necessitate subsequitur: *Non est* enim, inquit, *justus super terram, qui faciet bonum et non peccet* [71]. Propter quod et certamina et labores venerantium Deum, et intercessiones pro his qui culpabiles sunt, et omnimodam bonitatem Dei et miserationem indigemus omnes homines. Christus autem non abstinentia, nec ex fide ostensus est, sicut jam prædictum est: naturalis enim justitia divina virtus exstitit, et ipsa est solus qui D creditur Deus verus et reposcens ab hominibus eam quæ in ipso est fidem: *Qui* enim, inquit, *credit in me, vivit in æternum* [72]. Et, *Qui diligit me, mandata mea servat* [73], et reliqua. Quid ergo confiteris Christum, dic: neque unum, neque duos potes dicere, nec Deum nec hominem. Ista est enim definitio eorum quæ a te dicta sunt: neque enim natura cum justum dicis sicut Deum; Deus est enim hoc natura quod bonum dicitur de ipso. Justum eum dicis sicut hominem justitia abstinentiæ, sic enim homo justus, nec indefinito decedens appares nil habens quod dicas de Christo. Deinde di-

[65] Rom. XIV, 8. [66] Joan. XX, 28. [67] Psal. LXXXI, 8. [68] Joan. XVII, 19. [69] Matth. XXVI, 46; Psal. XXI, 1. [70] Isa. LIII, 4. [71] Psal. XIII, 3; Rom. III, 10-12. [72] Joan. XI, 26. [73] Joan. XIV, 21.

cis secundum communionem justificari Christum, non natura exsistentem justum, non prævalens intelligere modum communionis quæ ad omnem et acceptionem significat, sicut dixit et sapientia Dei: *Da mihi cor tuum, ut sapiens fias in novissimis tuis* [74]. Convertens alius propheta dicit: *Voluntatem timentium se faciet* [75]. Voluntas utique Dei sanctorum voluntati rependitur, et qui confitentur eum coram hominibus, confitebuntur ab ipso coram Patre ejus qui in cœlis est, sicut ipse dicit [76]: et qui compatiuntur Christo, in conformationem venient gloriæ ejus. Ista enim verax communio hominis ad Deum non sine fide ostendi potest et dignissimis operibus. »

EADEM EPISTOLA AD EPISCOPUM PERSARUM GRÆCE ET LATINE.

Ex Bibliotheca Coisliniana, *pag.* 269.—*Epistolam Athanasii ad episcopum Persarum, inquit Montfauconius, Latine edidimus inter spuria Athanasii Opera tom. II, p.* 649; *estque vetus interpretatio Græcæ quam hic damus, epistolæ: et in fine quædam habet quæ in textu Græco non observantur: Græcus porro ille textus, licet Athanasium in titulo ementiatur, quia tamen antiqua est hæc epistola, et Græce nunquam edita, hic locum habere commode potest.*

Ἀγαπητῷ πάπᾳ, καὶ τῷ ὑπ' αὐτὸν κλήρῳ τοῖς τὴν Περσῶν οἰκοῦσι χώραν, Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Ἡ ἁγία θεόπνευστος Γραφὴ τὰς τῶν ἀρχαιοτέρων ἡμῖν διηγεῖται πράξεις, ποδηγοῦσα ἡμᾶς ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τὰ χρήσιμα τῶν πρακτέων, βδελυττομένους πᾶν εἶδος πονηρίας καὶ δυσσεβείας. Ἐν γοῦν τοῖς Βασιλείοις φησὶν ἠνομηκέναι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ προσκυνεῖν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Ἴστε δὲ ὅσον κακὸν, τὸν Δημιουργὸν καταλιπόντας καὶ τὴν αὐτῷ ὀφειλομένην δόξαν, προσάπτειν εἰδώλοις καὶ κτίσμασι. Τοῦτο δρασάντων ἐκείνων, ἀφίστησιν ὁ Θεὸς τὴν αὐτοῦ βοήθειαν ἐξ αὐτῶν, καὶ παραδίδονται εἰς δουλείαν τοῖς ὑμετέροις βασιλεῦσιν. Αἰχμάλωτοι δὲ γενόμενοι, καταδικάζονται ὑπὸ Σαλαμανασάρου βασιλέως Ἀσσυρίων οἴκησιν ἀντὶ τῆς αὐτῶν γῆς, Παλαιστίνης φημὶ, τὴν Ἀσσυρίων ἐν Ἀλαὲ καὶ ἐν Ἀμὼρ, ποταμοῖς Γιζὰν, καὶ ὄρη Μήδων. Εἰσάγει ἀντ' αὐτῶν οἴκησιν τὴν Σαμάρειαν, Βαβυλωνίους ἐκ Χουθὰν, καὶ ἀπὸ Αἰὰν, καὶ ἀπὸ Ἐμὰθ, καὶ Σεφαρουὲμ, καὶ κατῳκίσθησαν ἐν ταῖς πόλεσι Σαμαρείας ἀντὶ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. Καὶ ἐγένετο ἐν ἀρχῇ τῆς καθέδρας αὐτῶν, οὐκ ἐφοβήθησαν τὸν Κύριον, καὶ ἀπέστειλεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λέοντας, καὶ ἦσαν ἀποκτείνοντες αὐτούς. Καὶ εἶπαν τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων λέγοντες· *Τὰ ἔθνη ἃ ἀπῴκισας, καὶ ἀντεκάθησας* (sic) *ἐν πόλεσι Σαμαρείας, οὐκ ἔγνωσαν τὸ κρῖμα* (sic) *τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς, καὶ ἀπέστειλε τοὺς λέοντας εἰς αὐτοὺς, καὶ ἰδού εἰσι θανατοῦντες αὐτοὺς, καθότι οὐκ οἴδασι τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς. Καὶ ἐνετείλατο ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, λέγων· Ἀπαγάγετε ἐκεῖθεν, καὶ πορευέσθωσαν, καὶ κατοικείτωσαν ἐκεῖ, καὶ φωτιοῦσιν αὐτοὺς τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς. Καὶ ἤγαγον ἕνα τῶν ἱερέων, ὧν ἀπῴκισαν ἀπὸ Σαμαρείας, καὶ ἐκάθισεν ἐν Βαιθήλ. Καὶ ἦν ὁ ἱερεὺς φωτίζων αὐτοὺς, ὅπως φοβηθῶσι τὸν Κύριον. Καὶ διδαχθέντες οἱ μετοικισθέντες τὸν δεδομένον νόμον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, οὐκ ἐφύλαξαν εἰς τέλος· ἀλλ' ἦσαν καὶ τῷ νόμῳ δουλεύοντες ἐκ μέρους καὶ τοῖς ἔθεσι.* Τούτοις κέχρηνται ἐκβεβλημένοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸ μὴ καθαρὰν, ἀλλὰ μεμιγμένην ἔχειν τινὰ λατρείαν, οὔτε τῷ νόμῳ Μωσέως, οὔτε τοῖς ἔθεσι τοῖς

Dilecto papæ et clero ipsi subdito, iisque qui Persarum regionem incolunt, Athanasius, in Domino salutem.

Sancta et divinitus inspirata Scriptura antiquorum nobis gesta enarrat, ex iis nos ad utilia opera deducens, ut omnem nequitiæ et impietatis speciem aversemur. In Regnorum itaque libris ait, prævaricatum fuisse Israelem, et adorare maluisse creaturam quam Creatorem. Scitis autem quantum malum sit Creatorem relinquere, debitamque ipsi gloriam idolis et creaturis attribuere. Id cum illi agerent, aufert Deus ab illis auxilium suum, et in vestrorum regum servitutem traduntur. Et captivi abducti damnantur a Salmanasare Assyriorum rege ad sedes mutandas, ita ut, relicta terra sua, Palæstina nempe, in Assyriorum regione habitarent, nempe in Aliæ et in Amor, in fluviis Gizan et in montibus Medorum. Eorum autem loco Samariam inducit Babylonios ex Chusthan, et ex Aian, et ex Emath, et ex Sepharvem, et habitare jussi sunt in urbibus Samariæ pro filiis Israel. Et factum est initio habitationis eorum, cum non timerent Dominum, immisit in eos leones qui occidebant eos. Et dixerunt regi Assyriorum: *Gentes quas transtulisti et habitare fecisti in urbibus Samariæ, non noverunt judicium Dei terræ, et immisit in eos leones, et ecce occidunt eos, quia nesciunt judicium Dei terræ. Et misit rex Assyriorum dicens: Ducite inde* (*sacerdotes*) *et accedant et habitent ibi, et illuminent eos judiciis Dei terræ. Et adduxerunt unum ex sacerdotibus, quos transtulerant ex Samaria, et sedit in Bæthel. Et erat sacerdos illuminans eos ut timerent Dominum. Et edocti ii, qui translati fuerant, legem filiis Israel traditam, eam non perfecte custodierunt, sed simul et legi ex parte serviebant et patriis consuetudinibus* [77]. Ita se gesserunt, ejectique a Deo sunt, quod non purum, sed mistum cultum exhiberent, neque legi Moysis, neque patriis consuetudinibus perfecte servientes. Hæc cum sciamus, dilecti, purum Deo cultum exhibeamus, nulloque impietatis genere permistum, sed immaculatum et pium, cui Deus sibi complacet. Nullum enim admittit, imo

[74] Prov. xix, 20. [75] Psal. cxliv, 19. [76] Matth. x, 32. [77] IV Reg. xvii, 26-33.

potius condemnat eum qui duobus dominis serviat. Aversamini a patribus traditam vobis idololatriam, hæreticis ne conjungamini. Optabilius enim illis fuisset veritatem non cognovisse, quam postquam cognoverant retrocedere [78]. Dicendum enim illis est, *Canis reversus ad proprium vomitum, et sus lota in volutabro luti* [79]. Nos autem non sic, *Unus enim Deus nobis ex quo omnia* [80]; Trinitas perfecta, consubstantialis, æqualis virtutis, æqualis gloriæ; Pater omnium bonorum fons, ex quo Filius natus est, ex quo Spiritus sanctus procedit, sicut scriptum est: Una deitas in tribus hypostasibus cognita. Sed in novissimis temporibus misertus generis humani quod lapsum erat, quod creatum fuerat ad imaginem et similitudinem Dei, et conversum fuerat ad adorationem operum manuum suarum, demisit seipsum ad voluntariam evacuationem unigenitum Dei Verbum, consubstantiale Patri secundum deitatem, et consubstantiale quoque nobis secundum humanitatem; et incarnatur ex sancta et Deipara Virgine, vitamque nostram ad rectum ordinem deducit, docens per evangelicarum prædicationum doctrinam, quomodo oporteat vivere; et patitur propria sua carne, et postquam spoliasset infernum, triduanus revixit, ascenditque in cœlos, sedetque ad dexteram majestatis in excelsis. Ipsum venturum exspectamus in gloria Patris, judicantem vivos et mortuos; reddentem unicuique secundum opera ejus, piis quidem quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit; impios autem mittentem in ignem, ubi vermis qui non moritur, ac fletus et stridor dentium.

πατρῴοις λατρεύοντες εἰς τέλος. Ταῦτα γνόντες, ἀγαπητοὶ, καθαρὰν προσάγωμεν τῷ Θεῷ λατρείαν, μὴ μεμιγμένον ἔχουσαν δυσσεβείας εἶδος, ἀλλ' ἄσπιλον καὶ εὐσεβῆ, ᾗ Θεὸς ἥδεται. Οὐδένα γὰρ ἀποδέχεται, μᾶλλον δὲ κατακρίνει δυσὶ κυρίοις δουλεύοντα. Ἀποστράφητε τὴν πατροπαράδοτον ὑμῶν εἰδωλολατρείαν, αἱρετικοῖς μὴ συνάπτεσθε. Κρεῖσσον γὰρ τοῖς τοιούτοις μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ἀλήθειαν, ἢ ἐπιγνοῦσιν ἐπὶ τὰ ὀπίσω ἀνακάμψαι. Λεκτέον γὰρ αὐτοῖς· *Κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα, καὶ ὗς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου.* Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως· *Εἷς γὰρ Θεὸς ἡμῖν, ἐξ οὗ τὰ πάντα*· Τριὰς τελεία, ὁμοούσιος, ἰσοδύναμος, ἰσοκλεής· Πατὴρ ἡ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγὴ, ἐξ οὗ ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, ἐξ οὗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται κατὰ τὸ γεγραμμένον· Μία θεότης ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι γνωριζομένη. Ἀλλ' ἐν ἐσχάτοις καιροῖς κατελεήσας τὸ ὠλισθηκὸς εἰς ἀσέβειαν γένος τῶν ἀνθρώπων, τὸ κτισθὲν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, τραπὲν εἰς προσκύνησιν τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καθῆκεν ἑαυτὸν εἰς ἑκούσιον κένωσιν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιος ὁ αὐτὸς ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· καὶ σαρκοῦται ἐκ τῆς ἁγίας καὶ Θεοτόκου Παρθένου· καὶ ῥυθμίζει τὸν ἡμέτερον βίον, διδάξας πῶς δεῖ βιοῦν διὰ τῆς τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων διδασκαλίας· καὶ πάσχει τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ σαρκὶ, καὶ σκυλεύσας τὸν ᾅδην, ἀνεβίω τριήμερος, ἀνελήλυθέ τε εἰς οὐρανοὺς, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. Αὐτὸν ἥξειν προσδοκῶμεν ἐν δόξῃ τοῦ Πατρὸς κρίνοντα ζῶντας καὶ νεκρούς· ἑκάστῳ ἀποδιδόντα κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, τοῖς μὲν εὐσεβέσιν, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· ἀσεβεῖς δὲ ἀποστέλλοντα εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ὅπου ὁ ἀτελεύτητος σκώληξ, καὶ ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

[78] II Petr. II, 21. [79] ibid. 22; Prov. XXVI, 11. [80] I Cor. VIII, 6.

DIATRIBE IN SYMBOLUM *QUICUNQUE*.

De Symbolo *Quicunque* præterito ac præsenti sæculo a multis acriter est disputatum, aliis Athanasio vindicantibus, aliis a Latino scriptore adornatum fuisse pugnantibus. Et sane tanta est opusculi dignitas, tam concors omnium Ecclesiarum in eo, non solum recipiendo, sed etiam alternantibus choris publice recitando consuetudo; ut non mirum si in ejus investigando scriptore eruditorum desudet industria; in diesque novæ prodeant de ejusmodi argumento lucubrationes. Prolixum ac fortassis lectori injucundum et fastidiosum esset, si omnia recenseremus quæ ea de re nostro patrumque nostrorum ævo a variis auctoribus conscripta sunt; ex quorum numero qui argumentum fusius accuratiusque pertractarunt, docti viri sunt, Usserius, Vossius *De tribus Symbolis*, Quenellus, Gundlingius, Tentzelius, ac novissime omnium Anthelmius. Quamobrem paucis nos pro instituti nostri ratione rem indagamus, ea tamen lege, ut nihil eorum prætermittamus quæ ad rectum tantæ controversiæ κριτήριον pertinent. Quare primo veterum de Symbolo testimonia, habita temporum ratione, recensemus; 2° Agimus de codicum, in quibus exstat hoc opusculum, ætate, conditione, ac inscriptionum varietate; 3° Cui sit auctori ascribendum quærimus; 4° De variis agimus Symboli formulis, cum Latinis tum Græcis, quæ a quibusdam hujus ævi scriptoribus observatæ editæque fuerunt.

I. *Testimonia veterum de Symbolo.*

Non desunt qui ex quarti sæculi scriptoribus testimonia petant, ut Athanasium Symboli Patrem asserant; ejusmodi est illud Gregorii Nazianzeni Orat. 21, Πρῶτος καὶ μόνος, καὶ κομιδῇ σὺν ὀλίγοις, ἀπο-

τολμᾷ τὴν ἀλήθειαν, σαφῶς οὑτωσὶ καὶ διαῤῥήδην τῶν τριῶν θεότητα καὶ οὐσίαν ἐγγράφως ὁμολογήσας. Id est : *Primus ille* (*Athanasius*) *et solus, vel cum admodum paucis, veritatem palam apertisque verbis profiteri ausus est, trium personarum Deitatem et substantiam scripto confessus.* Quæ autumant illi de Symbolo *Quicunque* dici. Sed, ut nemo non videt, levissima imo nulla ratione. Quid causæ enim est ut ad symbolum *Quicunque* id referatur, cum binæ exstent Athanasii confessiones fidei; quarum prima *ἔκθεσις πίστεως* titulum habet, secunda *ad Jovianum* nuncupatur; et in utraque pariter trium personarum deitas et substantia prædicatur? Quinetiam illo Gregorii loco, nulla indicatur fidei confessio; sed dicitur duntaxat trium personarum deitatem et essentiam prædicasse Athanasium : quod in suis ille scriptis fuse et naviter exsecutus est.

Testatur Ughellus tom. IV *Italiæ sacræ*, Gaudentium Brixiensem, qui quarto sæculo vixit, Commentationes edidisse in Symbolum Athanasii, quas exstare ait in veteri PP. Bibliotheca. Verum illæ Commentationes nusquam comparent, nec ab alio quopiam scriptore animadversæ sunt. Quamobrem nihil hinc argumenti elici potest.

Afferebatur olim locus ex Augustino in psalm. cxx, in hæc verba : *Per diem sol non uret te, neque luna per noctem* [81], ubi ita legitur in quibusdam editis : *De hoc sole Pater Athanasius Alexandrinus episcopus ita pulchre locutus sit : Filius*, inquit, *Dei a Patre solo, non factus, nec creatus, sed genitus.* Verum hæc, ut jam pridem observatum fuit, adulterata sunt : et, ut aiunt nostri in postrema Augustini editione, nulla est in codicibus Athanasii, ejusque Symboli mentio. Affertur item concilium IV Toletanum anno 673 celebratum, in cujus capitulo 1 dicitur Patrem a nullo factum, etc. Quæ verba ex Symbolo *Quicunque* excerpta putantur. Et vero constat jam illo ævo Athanasii in nonnullis saltem locis nomen prætulisse.

Exstat inter Isidori Hispalensis opera epistola ad Claudium, ubi Athanasii Symbolum memoratur. At concors est omnium pene sententia eam epistolam necnon alias permultas a Breulio Isidori nomine publicatas, esse supposititias.

Certius affertur testimonium ex canonibus Æduensibus a Sirmondo editis, qui ad annum **653** referuntur a quibusdam 670, ab aliis vero 673, ubi ita legitur : *Si quis presbyter, diaconus, subdiaconus, vel clericus, Symbolum, quod sancto inspirante Spiritu apostoli tradiderunt, et fidem sancti Athanasii præsulis irreprehensibiliter non recensuerit, ab episcopo condemnetur.*

Regino, qui octavo sæculo floruit, libro I *De ecclesiastica disciplina*, hæc habet : *Si sermonem Athanasii episcopi de fide sanctæ Trinitatis, cujus initium est : « Quicunque vult salvus esse, » memoriter teneat.*

Hatto, episcopus Basileensis, cujus capitulare *Spicilegii* tom. IV edidit Dacherius noster : *Quarto*, ait, *ut fides sancti Athanasii a sacerdotibus discatur, et ex corde die Dominico ad Primam recitetur :* qui mos hodieque viget in Ecclesia.

Accedit anonymi testimonium, qui sub Carolo Magno vixit, a Sirmondo allatum in notis ad Theodulphum : *Incertus auctor*, ait Sirmondus, *quem diximus, hoc ipso utens testimonio : Beatus*, inquit, *Athanasius in* Expositione catholicæ fidei, *quam ipse egregius doctor conscripsit, et quam universalis confitetur Ecclesia, processionem Spiritus sancti a Patre et Filio declarat, ita dicens : « Pater a nullo est factus,»* etc.

Idem Theodulphus, libro *Testimoniorum de Spiritu sancto* ad Carolum Magnum, nomine Athanasii affert illud : *Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus*, etc., usque ad : *Qui vult ergo salvus esse.*

Nono sæculo Agobardus, a cl. v. Baluzio editus, cap. 3 sic habet : *Beatus Athanasius ait : « Fidem catholicam nisi quis integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit. »*

Anscharius eodem sæculo, ut in Vita ejus apud Petrum Lambecium legitur, cum instaret obitus, præcepit ut fratres canerent fidem catholicam a beato Athanasio compositam.

Ratramnus, Corbeiensis monachus, libro II *contra Græcorum opposita : Beatus Athanasius Alexandrinus episcopus*, ait, *multa propter catholicæ fidei constantiam ab Arianis perpessus, frequenter etiam exsilio eorum factione pulsus, et in Nicæna synodo episcopo suo beato Alexandro diaconus assistens, adversus vesaniam Arii singulariter dimicans; in libello* De fide, *quem edidit, et omnibus Catholicis proposuit tenendum, inter cætera sic ait : « Pater a nullo est factus, nec creatus, sed genitus. Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, non creatus, non genitus, sed procedens. »*

Æneas, Parisiensis episcopus. librum suum *adversus Græcos* his auspicatur verbis : *Sanctus Athanasius, sedis Alexandrinæ episcopus, Græcæ linguæ experientissimus, ubi beatus Marcus evangelista præsedit*, etc. Exinde vero novemdecim capitula ex eodem Athanasio profert, quorum postremum ita habet : *Item idem in fide catholica : « quod Spiritus sanctus a Patre procedat et a Filio. Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus, »* etc.

Hincmarus Remensis, nono item sæculo, primo capitulo ita loquitur : *Ut presbyteri discant expositionem Symboli et Orationis Dominicæ*, etc., *cum Symbolo Athanasii..... necnon et sermonem Athanasii* de Fide,

[81] Psal. cxx, 6.

cujus initium est : « Quicunque vult salvus esse, » memoriæ quisque commendet, et sensum illius intelligat, et verbis communibus enuntiare queat.

Ratherius, Leodicensis episcopus, ita loquitur in admonitione synodali : *Si Sermonem Athanasii episcopi de Fide sanctæ Trinitatis, cujus initium est : « Quicunque vult salvus esse, » memoriter teneat.*

Abbo Floriacensis in *Apologia* ad Francorum reges Hugonem et Robertum : *Fidem quam alternantibus choris et in Francia et apud Anglorum Ecclesiam variari audivi; alii enim dicunt, ut arbitror, secundum Athanasium : « Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, non creatus, sed procedens. »*

Sæculo undecimo Gualdo, monachus Corbeiensis, qui *Vitam* Anscharii carmine conscripsit editam a Lambecio, hæc de Symbolo habet :

Catholicamque fidem quam composuisse beatus
Fertur Athanasius.

Otho autem Frisingensis ita loquitur : *Athanasius manens in Ecclesia Treverorum sub Maximo ejus Ecclesiæ episcopo : « Quicunque vult, »* etc., *a quibusdam dicitur edidisse.*

Infinitæ pene operæ esset cæteros sequioris ævi scriptores recensere qui Symbolum *Quicunque* ascribunt Athanasio ; quorum testimonia, quantacunque afferantur, parvi aut nullius momenti sunt ad illud Athanasio vindicandum vel abjudicandum. Adjicere non pigeat non visum hactenus fuisse Græcorum quodpiam monumentum, certum scilicet ac indubitatum, quo ab annis plus quingentis notum Ecclesiæ Græcæ fuisse Symbolum *Quicunque* possit comprobari. Græci porro sequioris ævi, Latinis ex Symboli auctoritate pro Spiritus sancti ex Patre Filioque processione comprobanda urgentibus, vel negarunt Athanasii esse, vel inconsulte Symbolum a sancto Doctore compositum fuisse confessi, addititiam esse vocem, *et Filio*, non minus inconsiderate commenti sunt, cum constet in omnibus Latinis codicibus etiam antiquioribus qui ab annis mille exarati sunt, eam haberi vocem. Alii autem impudentius effutiebant Athanasium, cum id operis ederet, ebrium fuisse, quos ita carpit Gennadius cap. 1 *De Spiritu sancto :* Οὐκ αἰδοῦνται λέγειν, ὡς ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος μέθυσος, καὶ, ὅτε ταῦτ' ἔγραφε, πλήρης ἦν οἴνου. *Non verentur dicere Athanasium ebrium fuisse cum hæc scriberet, et vini plenum.*

II. *De codicibus in quibus exstat Symbolum* Quicunque

Codicum omnium qui hactenus visi memoratique sunt, antiquissimus ille est qui ab Usserio laudatur, ævo Gregorii Magni conscriptus, si tamen ea vere sit ejus manuscripti ætas : nam addit Usserius scripturam ævo Gregorii longe esse posteriorem. Hic nullum præmittit scriptoris nomen, sed solum inscribitur, *Fides catholica.*

654 Nongentos superat annos Colbertinus codex 784, Saxonicis descriptus litteris, et mea quidem sententia ante ætatem Caroli Magni editus. Hic media parte ab initio mutilus est, non amissione folii cujuspiam, sed quia librarius qui exscripsit, se ita mutilum Treviris reperisse testatur, nullo enuntiato auctoris nomine. Quamobrem non sua modo ætate eximius est, sed etiam quia ex antiquiore descriptus fertur. Sunt qui codicem illum 1100 annorum esse affirmarunt. Verum periti quique ævo circiter Pipini exaratum arbitrantur.

Paris saltem antiquitatis est Sangermanensis noster num. 257, Saxonicis pariter litteris exaratus, qui titulum habet : *Fides sancti Athanasii episcopi Alexandriæ*

Regius codex num. 4908, annorum pene nongentorum, nullum habet titulum, nullumque auctoris nomen. Æqualis ipsi est, qui memoratur a Lambecio, exstatque in Bibliotheca Cæsarea, Caroli Magni jussu conscriptus, cujus titulus sic habet : *Fides sancti Athanasii episcopi Alexandrini.*

Codex qui ab Usserio dicitur fuisse Æthelstani Anglorum regis, ita inscribitur : *Fides sancti Athanasii Alexandrini.*

Colbertinus num. 1339, qui fuit Caroli Calvi imperatoris, inscribitur : *Fides Athanasii*

In alio Sangermanensi 700 circiter annorum, et in tertio ejusdem monasterii, multum sequioris ævi, Symbolum nihil fere discrepat ab editis.

Duos quoque vidimus codices in cœnobio Sancti Theoderici prope Remos, in quibus Symbolum *Quicunque* nihil ferme differt ab editis.

Exstat item hoc Symbolum in codice Colbertino num. 3133 nullo prævio scriptoris nomine, annorum circiter 600. E regione vero conscripta legitur ejusdem ætatis Gallica versio, in fine mutila, quam nos edendam duximus. Ejus nobis copiam fecit suaque manu exaratam dedit vir clarissimus nobisque amicissimus Baluzius.

Alius habetur codex in Bibliotheca RR. PP. Fratrum minorum, ab annis quadringentis exaratus, ubi Symbolum exstat Latine cum versione Gallica e regione παραφραστικῶς adornata. Codex autem est Psalterium olim ad usum dominarum de Brebant, ut indicatur in fronte libri, hisce verbis recentiore manu conscriptis : *Ce Psautier qui est en Latin et en François est au convent des Sereurs Meneurs de Longchamp, et fu aux Dames de Brebant.* Earum nomen erat, Margarita et Joanna, quarum pater Godefridus de Bre-

bant frater erat Mariæ conjugis regis Philippi Audacis. In hujusmodi codice, quod per mihi mirum visum est, Latino Symbolo hic titulus præmittitur : *Canticum Bonefacii :* in fronte autem Gallicæ versionis e regione istiusmodi legitur inscriptio : *Ce chant fut saint Anaistaise qui apostoilles de Rome.* Hujus porro versionis manu sua exscriptæ nobis copiam fecit vir eruditus Petrus Pelester, ejus cœnobii bibliothecarius.

Felckmannus de codicibus quibus ipse est usus ita loquitur : *Exstat hoc Symbolum in nostro codice 2 anonymo, sed absque titulo et nomine auctoris, unde et sic editum. Invenitur id similiter in fragmentis Hilarii historicis in cod. veteri part.* II *sub finem. Invenimus idipsum etiam post in codice quodam Palatinæ Biblioth. expresse Athanasio inscriptum (licet id recentiores Græci nolint, ut videre est ex Epistola Meletii Constantinopolitani patriarchæ ad Douzam), ex quo etiam discrepantias quasdam notabimus.* Hæc Felckmannus.

De Græcis autem codicibus pauca suppetunt dicenda, cum unum tantum nobis inspicere licuerit, scilicet Reg. 2502, in quo exstat Symbolum superiore sæculo exaratum. De variis Græcis formulis infra agimus.

III. *Symbolum* Quicunque *cui sit auctori ascribendum.*

Ut colligere est ex veterum testimoniis, atque ex codicum inscriptionibus superius recensitis, ab annis plus mille Symbolum *Quicunque* Athanasio fuit ascriptum. At id non sine controversia admissum fuisse suadet codicum multorum, etiam antiquissimorum, auctoritas, in quibus Athanasii nomen minime comparet : suadet item ille superius a nobis memoratus codex, qui Bonifacium auctorem exhibet. Probe quippe conjectare licet Bonifacio attributum fuisse, quia verus germanusque auctor non notus esset : nam si pro Athanasii fetu vulgo habitum fuisset, nequaquam ejus loco substituendus fuerat alius. Nam solent ad commendationem opera obscurorum minusque notorum hominum præclaris attribui scriptoribus ; atqui tantum est Athanasii nomen ut ne cogitarit quidem quispiam majorem ex alio mutuari auctoritatem. Accedunt præterea multorum præsertim undecimo sæculo scriptorum testimonia, qui diserte aiunt a quibusdam tantum tribui Athanasio Symbolum *Quicunque*, innuuntque non esse rem vulgo receptam. Unde consequi videtur, Symbolum, quo tempore in lucem prodiit, Athanasii non prætulisse nomen. Sed ubi a nescio quo attribui Athanasio cœptum fuit, exinde manasse ut in multis codicibus nomen ejus præmitteretur. Et vero ex tribus codicibus qui Caroli Magni ætatem superare existimantur, solus Sangermanensis nomen exhibet Athanasii, quo innuitur minus frequentem tunc fuisse ejusmodi inscriptionem.

Falso itaque ascriptum Athanasio arbitrantur, tum ea quam supra memoravimus, tum multis aliis de causis. Ex quibus illa maxime urget, quod a nemine antiquorum ante septimum sæculum commemoretur. Sane tam egregium opusculum, a tanto scriptore concinnatum, nequaquam silentio prætermittendum erat ; in illis maxime disceptationibus quæ cum Nestorianis, Eutychianisque obortæ sunt. Athanasii quippe auctoritatem magni faciebant hæretici illi. Quid causæ igitur erat, quod nec a Græcis nec a Latinis afferrentur loca ex hoc Symbolo excerpta, quibus errores ejusmodi **655** confutantur? Nec est quod reponatur, eam totam partem Symboli quæ incarnationem Domini respicit, nonnisi post illas exortas hæreses symbolo fuisse adjectam : nam id gratis omnino dicitur, cum in omnibus qui hactenus visi sunt codicibus integrum exstet Symbolum, ut hodieque recitatur. Præterea in catholicæ fidei professionibus omnibus atque Symbolis, non de Trinitate modo, sed etiam de Incarnatione agitur, ut videre est in Symbolo Apostolorum in Nicæno et in aliis quibusque. Quamobrem non potuit in tam prolixo Symbolo mysterium Incarnationis ab initio prætermitti.

Ad hæc, si quis fidei formulas vel ab Athanasio, vel Athanasii ævo conscriptas cum hoc Symbolo conferat, tantum animadvertet inter illa discriminis, ut vel hinc solum nihil cunctetur, alii ævo quam Athanasiano, alii scriptori quam Athanasio Symbolum adjudicare. Percurrat qui voluerit quas Athanasius accurate collegit sui ævi fidei confessiones. An formulam istam, *tres personas*, aut Græce, τρεῖς ὑποστάσεις in Catholicorum symbolis admissam et promulgatam reperiet? Licet enim una eademque semper fuerit ea de re Ecclesiæ doctrina, nondum tamen hæ formulæ in Ecclesia receptæ vel in confesso erant, ut fusius comprobamus in Præfatione generali. Ille item Symboli versiculus : *Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens*, non est, ut nemo peritus non fatebitur, sæculi Athanasiani. Quanquam enim Athanasius Spiritum sanctum ex Patre atque ex Filio manare non semel docuerit in suis quæ jam exstant operibus, his tamen formulis nunquam est usus : multoque minus illæ in symbolis fideique confessionibus locum habuere. Non olet item Athanasianum sed Eutychianum ævum illa clausula : *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ.* Licet enim quidpiam simile in ejus scriptis compareat ; nondum tamen obtinuerat ut in professionibus fidei hujusmodi sententia usu veniret.

Huc accedit Symboli verba sententiamque Latinum indicare scriptorem, neque ullam versionis ex

Græco factæ notam præferre. Si versum ex Græco fuisset, multa Græcæ dictionis in Latina interpretatione comparerent, uti solet in ejus ævi versionibus observari. Neque dici posse videtur ab Athanasio fuisse Latine editum : namque scriptoris est pro illa ætate Latine peritissimi, non solum quippe verbis, sed etiam numeris modulisque Latinis constat hoc Symbolum, vixque credatur tantum tamque familiarem Latinæ linguæ usum Athanasio fuisse.

Demum si hujusmodi Symbolum adornasset Athanasius, nunquam erat omissurus consubstantialis vocem, cujus causa toto vitæ suæ curriculo concertavit, tantisque periculis perfunctus est. Hisce nos argumentis permoti, Symbolum *Quicunque* Athanasio incunctanter abjudicandum arbitramur. Jam disquiramus utrum aliorum qui ejus auctores esse feruntur, cuipiam sit ascribendum

Hilario nonnulli ascriptum voluerunt, quia nimirum in codice quodam exstat post Hilarii fragmenta. Quasi vero id non vulgo et in plerisque codicibus observetur, ut multa diversorum opera consequenter in manuscriptis describantur. Cum autem in ejusmodi codice post Hilariana opera nullo præmisso auctoris nomine compareat, hinc, uti jam supra diximus, inferendum, tam exaratum fuisse, cum pro Athanasiano nondum vulgo haberetur.

Eusebio Vercellensi tribuere nonnulli. At, præterquam quod nullo fundamento, nulla auctoritate nititur hæc opinio, videtur Symbolum a recentiore prodiisse scriptore. Nam quæ in eo exstant de divina et humana Christi natura, sæculum redolent Nestorianum; ipsaque tota fidei formula, iis est vocibus et clausulis composita, ut ad Eusebii ævum minime pertinere valeat.

Sunt item qui Symbolum tribuant Anastasio, quam sententiam subaugurari licet obortam ex nominum similitudine; nimirum in codice quodam facile substitui pro Athanasio potuit Anastasius. Verum sive Sinaita ille, sive Bibliothecarius Anastasius intelligatur, neutri potest assignari; non priori, quia recte comprobatur a Latino scriptore editum opusculum fuisse, imo etiam ipso Anastasio antiquius esse, ex codicum ætate, et ex Æduensibus superius allatis Canonibus commonstratur; unde etiam liquet multo minus Anastasio tribui posse Bibliothecario.

Bonifacio cuidam uti supra diximus ascribit codex unus. Sed nec quis sit ille Bonifacius, nec unde librarius ejusmodi auctorem expiscatus sit, in promptu est ediscere. Quare nihil ulterius de Bonifacio disseremus.

Vigilio ascripsit nuperus quidam scriptor (3); qui tamen, ut valet sagacitate et eruditione, nonnisi conjectando loquitur. Hæ vero causæ sunt quod hanc ille opinionem sit amplexus: 1° Quod soleret Vigilius suas lucubrationes Athanasio ascribere: cujusmodi est Dialogus adversus Sabellianos, Arianos et Photinianos. 2° Quod Eutychetis haud ita pridem insurgentem hæresin oppugnare aggressus sit Vigilius. At ejusdem errores hoc in Symbolo exploduntur. 3° Quod frequentes apud eumdem Vigilium occurrant loquendi rationes in Symbolo usurpatæ. Verum hæc argumenta probe confutavit laudatus vir Anthelmius. Et sane, ut animadvertit ille, ruunt hæc omnia, ubi ostenditur Dialogos illos qui inter Athanasiana comparent opera, et Chiffletius Vigilio adjudicavit, nequaquam esse Vigilii. Quod probe superius suo loco commonstrabamus. Etiamsi vero Vigilii essent Dialogi, non statim hinc consequeretur ejus esse Symbolum. Nam, quod animadvertisse juvabit, pro explorato habendum, Symboli scriptorem, iis loquendi modis, iis usum sententiis fuisse, quæ suo ævo a Latinis Patribus, Catholicisque viris frequentius usurpabantur: neque putandum novas illum dicendi formulas commentum esse: sed eas ut in confesso tunc erant collegisse. Hinc palam res est, quod apud Augustinum, ejusque suppares, Vincentium Lirinensem, Vigilium, et alios inferius notandos, haud semel occurrant ejusmodi sententiæ. Unde manifestum est nullam congruentem hactenus allatam esse causam, quare Vigilio ascribatur.

Afro itaque Vigilio nihil est quod Symbolum *Quicunque* tribuatur. At huic Gallum auctorem,
656 Vincentium nempe Lirinensem, substituit laudatus vir Anthelmius, qui suam hisce argumentis hisce verbis sententiam asserit: 1° *Quod ille tempestatis istius, qua digestum est Symbolum, nobilissimus scriptor exstiterit; 2° quod hæresibus bellum indicere scopus ipsi fuerit unicus; 3° quod errores, Symboli confessione sigillatim perstrictos, eosdem specie, nec alios, scriptis suis impugnare delegerit; 4° quod sub alieno nomine in hac palæstra mereri affectarit; 5° quod ipsi Trevirense solum, seu Belgica prima, in qua primo repertum est Symbolum, patria fuerit; 6° quod ipse cum ejusdem metropoliticæ urbis antistite tum sedente, necessitudine videatur obligatus; 7° quod in aliquam M. Athanasii similitudinem a patriis finibus velut extorris egerit; 8° quod in aliquo suo priori opere Symboli locutiones, insigniores que formulas occuparit, nec verbis solummodo vel characteristicis, ut ita dicam, vocibus, sed transitionibus, sed comparationibus, sed iisdem postremum tenore, contexturaque ratiocinii, cum Symboli methodo et artificio progressus fuerit; 9° quod in ejus a se tum expositæ fidei confessionem, miris ac iteratis mentis excessibus raptus, ejusdem aliquando retractandæ, et elegantius exponendæ indicium prodiderit; 10° quod postremo ad hanc exponendam operam solemni promissione sese constrinxerit. Quæ gemina tandem et urgens elucubrandi Symboli occasio fuit.*

(3) Quesnell. in edit. S. Leonis.

Hæc erudite sane observata, si alias certum quodpiam suppeteret pro Vincentio testimonium vel codicis vel scriptoris alicujus, eum probe commonstrarent eximii opusculi auctorem. At donec certius aliquid emergat, sub judice litem pendere necesse est. Nam quod primo loco dicitur, etiamsi exploratum esset, infirmum tamen esse nemo non fateretur. Quod enim Vincentius eo floruerit ævo, quo prodiit Symbolum : ea sane non satis apta conjectura fuerit, ut ejus auctor existimetur. Non ægre quidem concesserim Vincentii ætate editam fuisse illam fidei professionem, nec tamen codicis Colbertini auctoritate nititur hæc opinio, quem arbitratur Anthelmius 1100 annorum. Etenim (quod pace viri eruditissimi et amicissimi dicatur) multo minoris ætatis codex esse comprobatur : nemo enim peritus cui librum exhibuerim, octavo eum sæculo antiquiorem æstimavit. Quæ consequuntur autem argumenta ad octavum usque, non controvertenda : nam ita compertum est potuisse hominem, cui hæc convenerint, edere Symbolum, ut non minus exploratum sit potuisse alium, cui nihil eorum competat, illud adornare. Quare ad octavum quod alicujus sane momenti est accedamus. Petitur illud ex quibusdam loquendi formulis magnam cum Symboli particulis quibusdam similitudinem referentibus, quas accurate ex Vincentii Commonitorio collegit laudatus vir, et quia nec paucæ nec spernendæ illæ sunt, eas hic exhibere non pigeat.

TABULA PRIMA.

Excerptum ex Symbolo.	*Excerptum e Commonitorio.*
I. Fides autem CATHOLICA hæc est, ut UNUM Deum IN TRINITATE, et TRINITATEM IN unitate VENEREMUR.	A I. Ecclesia vero CATHOLICA UNAM Divinitatem IN TRINITATIS plenitudine, et TRINITATIS æqualitatem IN UNA atque eadem Majestate VENERATUR.
II. NEQUE CONFUNDENTES PERSONAS, NEQUE SUBSTANTIAM SEPARANTES.	II. UT NEQUE singularitas SUBSTANTIÆ, PERSONARUM CONFUNDAT proprietatem, NEQUE item Trinitatis distinctio, unitatem SEPARET Deitatis.
III. ALIA EST enim PERSONA PATRIS, ALIA FILII, ALIA SPIRITUS SANCTI.	III. Quia scilicet ALIA EST PERSONA PATRIS, ALIA FILII, ALIA SPIRITUS SANCTI.
IV. SED PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI UNA est divinitas, æqualis gloria, coæterna Majestas.	IV. SED PATRIS, ET FILII, ET SPIRITUS SANCTI non alia et alia, sed UNA eademque natura.

TABULA SECUNDA.

Excerptum ex Symbolo	*Excerptum e Commonitorio.*
I. Est ergo fides recta UT credamus et CONFITEAMUR, quia Dominus noster Jesus Christus DEI FILIUS, DEUS ET HOMO EST.	I. Vehementer enim præcavere debemus, UT Christum non modo unum, sed semper unum CONFITEAMUR. . . . unus idemque Christus, FILIUS DEI, B unus idemque Christus, DEUS ET HOMO.
II. Deus est EX substantia PATRIS ANTE SÆCULA GENITUS, et homo est EX substantia MATRIS IN SÆCULO natus.	II. Idem EX PATRE ANTE SÆCULA GENITUS, idem EX MATRE IN SÆCULO generatus.
III. PERFECTUS DEUS, PERFECTUS HOMO, EX ANIMA rationali et humana CARNE SUBSISTENS.	III. PERFECTUS DEUS, PERFECTUS HOMO, in Deo summa Divinitas, in homine plena humanitas : quippe quæ animam simul habeat et CARNEM. . . . EX duplici diversaque SUBSISTENS animi corporisque natura.
IV. ÆQUALIS PATRI secundum Divinitatem, MINOR PATRE secundum humanitatem	IV. Duæ substantiæ sunt, una coæterna, et ÆQUALIS PATRI; altera ex tempore, et MINOR PATRE.

657 TABULA TERTIA.

Excerptum ex Symbolo.	*Excerptum e Commonitorio.*
I. Qui licet DEUS sit et homo, NON DUO tamen, sed UNUS EST CHRISTUS.	I. UNUM Christum Jesum, NON DUOS, eumdemque DEUM pariter atque HOMINEM.... et hoc totum UNUS EST CHRISTUS.
II. UNUS AUTEM NON CONVERSIONE DIVINITATIS in carnem, sed assumptione HUMANITATIS in DEUM. UNUS omnino NON CONFUSIONE substantiæ, SED UNITATE PERSONÆ.	C II. UNUS AUTEM NON.... DIVINITATIS et HUMANITATIS CONFUSIONE, SED UNITATE PERSONÆ.... NON CONVERSIONE naturæ, SED PERSONÆ.
III. Nam SICUT ANIMA rationalis et CARO unus EST HOMO, ITA DEUS et homo UNUS EST CHRISTUS.	III. Igitur SICUT ANIMA connexa CARNI, non imitatur hominem, sed EST HOMO, ITA etiam, Verbum, DEUS, uniendo se homini.... factus EST HOMO... et ex duabus substantiis UNUS EST CHRISTUS.
IV. Qui PASSUS est pro salute nostra, etc.	IV. Ecclesia Deum secundum hominem credit factum, PASSUM, etc.

Hæc in Vincentii Commonitorio sparsim posita, in unum collegit laudatus vir Anthelmius : validum hinc elici ratus argumentum, quo Symbolum Vincentio eidem Lirinensi ascribatur. Et sane id probe eruditi viri argumentis conficitur, nihil repugnare scilicet, ut sit illud Vincentii Lirinensis opus. Quæ enim gravior ea in re occurrere videtur difficultas, ex confutata nempe in Symbolo Eutychetis hæresi

hisce verbis : *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ*, plane levatur ex simili Commonitorii loco superius posito : ex quo palam est, ante Chalcedonensem synodum in usu fuisse eam loquendi formulam. Siquidem Vincentius in Commonitorio aliquot ante eam synodum annis a se conscripto, iis est usus vocibus. Fatemur tamen nobis nondum prorsus constare, fuisse Symbolum a Vincentio Lirinensi conscriptum : id solum liquet : ut Vincentius in Commonitorio voces passim in Ecclesia suo ævo observatas pro fide exponenda usurpavit, ita auctorem Symboli, quisquis tandem ille sit, vocibus usum esse suo ævo in Ecclesia receptis ; imo conspicuum est neutrum aliam tenere viam, aliis uti dictis debuisse. Ea enim est consuetudo, ut in cudendis Symbolis et Fidei confessionibus, loquendi solum genera vulgo a Catholicis usurpata adhibeantur, nec nova introducantur, nisi in synodis, ac ne in synodis quidem, nisi gravissima de causa.

Quod postremo loco dicitur, Vincentium ad fidei confessionem denuo tractandam et explanandam sese solemni promissione constrinxisse, id sane de Symbolo hujusmodi adornando intelligi non posse liquet ex ejus verbis : *Hæc in excursu*, inquit, *dicta sunt, alias, si Deo placuerit, uberius tractanda et explicanda.* Quis enim non videat, his prolixiorem promitti tractatum, non ipso Symbolo tantum, sed etiam Commonitorio : quod multo prolixius est Symbolo, *Quicunque?*

Cæterum cum ex allatis supra testimoniis videatur in Galliis primum celebrari cœpisse hoc Symbolum, haud abs re conjectant eruditi viri, in Galliis illud fuisse elucubratum. Quod item forte suadeat antiquissimus ille in Galliis et in Anglia mos Symboli alternatim concinendi : itemque mss. Gallicanorum copia et antiquitas. Treviris autem ab Athanasio fuisse adornatum testantur Otto Frising. et post illum Durandus *De off. div.* lib. IV, cap. 2. Sed Baronius ad ann. 340, opinatur ab Athanasio Romæ catholicam fidei professionem coram Julio pontifice fuisse recitatam. Qua de re quid sentiendum sit ex superioribus liquet.

IV. *De variis Symboli formulis, cum Latinis, tum Græcis.*

Latini codices plerique omnes Symbolum exhibent cum perpaucis varietatibus, uno excepto Colbertino antiquissimo, qui non sententia, sed verbo tantum tenus multum discrepat ab editis.

Græcæ vero formulæ ita inter se dissonant, ut a variis interpretibus ex Latino Græce versas fuisse conspicuum sit. Quatuor afferimus inferius : Gudlingius vero in notis ad Zialowiskium sex edidit formulas, ex quarum tamen numero tres ita inter se sunt affines, ut paucis duntaxat lectionibus differant, quas nos adnotavimus ad tertiam formulam.

Prima itaque formula Græca, ea est quam ad fidem Palatinorum codicum edidit Felckmannus, de qua superius actum fuit.

Secunda, quam edimus, formula, jam olim publici juris facta per Genebrardum anno 1569, quam ait ille esse Ecclesiæ Constantinopolitanæ, exstat in Regio codice num. 2502, olim ex Bibliotheca Joannis Huralti Boistallerii a Carolo IX Venetias legati. In quo codice hæc leguntur ante Dialogum S. Athanasii cum Ario : Τὸ παρὸν βιβλίον ἐγράφη παρ' ἐμοῦ Ζαχαρίου ἱερέως τοῦ Κρητὸς τοῦ Μαραφαρᾶ διὰ συνδρομῆς καὶ μισθοῦ τοῦ ἐνδοξοτάτου κυρίου Ἰωάννου Βοϊσταλλερίου, πρέσβεως Ἐνετίῃσι τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ γαληνοτάτου αὐθέντου σύρου Κάρλου βασιλέως Γάλλων. Καίτοι, ἐὰν εὕρητέ τι λάθος, σύγγνωτε· ἀνθρώπινον πάθος τὸ ἁμαρτάνειν. Ἔῤῥωσθε. Id est, *Hic Liber a me descriptus est Zacharia Maraphara, presbytero Cretensi, ope ac mercede accepta clarissimi domini Joannis* **658** *Boistallerii, Venetiis versantis, legati præclarissimi ac serenissimi domini Caroli regis Gallorum. Si quem porro lapsum deprehendatis, ignoscite. Humanæ est infirmitatis peccare : Salvete.* Et inferius : *Transcriptus et recognitus liber hic est, ex vetustissimo exemplari Cretico; Venetiis anno* 1562, *impensa facta aureorum X. Zacharias sacerdos transcripsit et habuit.* Incertum autem utrum ex illo quod memorat vetustissimo exemplari Symbolum etiam sit mutuatus : codex quippe amplæ molis multa et varia complectitur, quæ dubitare licet ex unone codice exscripta fuerint an ex compluribus. Sane nullum vidimus Græcum hujus Symboli codicem qui trecentorum sit annorum, nec antiquum alium a quopiam visum fuisse novimus.

Tertia, primum edita fuit ab Henrico Stephano anno 1565. Deinde vero a Gilberto Genebrardo ex codice Lazari Baiffii, cum variis lectionibus ex editione Henrici Stephani quæ in nonnullis ab ea discrepat. Itemque ex postrema conciliorum editione, quæ in pluribus differt ab utraque.

Quarta Fidei formula, seu versio Symboli *Quicunque* in postrema Conciliorum editione cusa est, ex Usserio desumpta, quam Usserius ex Patricii Junii apographo mutuatus, publicam fecerat anno 1647. Hæc plane παραφραστικῶς conscripta fuit. Estque notatu dignum, in prima et postrema formula Spiritum sanctum dici solum ex Patre procedere, in secunda et tertia, ex Patre Filioque : unde fortassis suspicio veniat fuisse illas a Latinis editas, cum hanc Græci doctrinam proterve ac temere contra sanctorum Patrum etiam Græcorum sententiam repudient.

Non ingratum lectori fore putamus, quod binas Gallicas versiones his adjecerimus : quarum prior, uti dictum est, ex codice Colbertino 3133 a 600 annis conscripta est. Altera vero ex codice RR. PP. Fratrum

Minorum 400 annorum. Videturque ex antiquiore codice exscripta : non consonat enim illa interpretatio cum Latino Symbolo e regione posito; ita ut etiam inscriptio Latina a Gallica penitus discrepet, in prioreque Bonifacii, in posteriore vero Anastasii seu potius Athanasii esse dicatur.

His subjungimus Symboli explicationem Latine compositam ex codice hujusce Sangermanensis cœnobii annorum plus quingentorum exscriptam, non indignam, ut arbitramur, quæ in lucem prodeat.

Agmen claudit Græca fidei confessio, ex codice Regio 2356 exscripta. Quæ item præfert Athanasii nomen, multisque, ut existimamus, post Athanasium sæculis edita est

—

ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ.

—

SYMBOLUM S. ATHANASII DE FIDE CATHOLICA (4), *VULGO IN ECCLESIA RECEPTUM.*

—

PRIMA FORMULA.

A Εἴ τις θέλει σωθῆναι, πρὸ πάντων χρὴ αὐτῷ τὴν καθολικὴν κρατῆσαι πίστιν· ἣν εἰ μή τις ὑγιῆ καὶ ἄμωμον τηρήσειε, πάσης ἀμφιβολίας ἐκτὸς εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολεῖται. Πίστις δὲ καθολικὴ αὕτη ἐστὶν, ἵνα ἕνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σέβωμεν, μήτε συγχέοντες τὰ πρόσωπα, μήτε τὴν οὐσίαν διαιροῦντες. Ἄλλη γάρ ἐστιν ἡ τοῦ Πατρὸς ὑπόστασις, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἀλλὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, μία ἐστὶ θεότης, ἴση δόξα, συνδιαιωνίζουσα ἡ μεγαλειότης. Οἷος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος καὶ ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱὸς, ἄκτιστον καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἄμετρος ὁ Πατὴρ, ἄμετρος ὁ Υἱὸς, ἄμετρον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Αἰώνιος ὁ Πατὴρ, αἰώνιος ὁ Υἱὸς, αἰώνιον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ὅμως οὐ τρεῖς αἰώνιοι, B ἀλλ' εἷς αἰώνιος· ὥσπερ οὐ τρεῖς ἄκτιστοι, οὐδὲ τρεῖς ἄμετροι, ἀλλ' εἷς ἄκτιστος, καὶ εἷς ἄμετρος. Ὁμοίως παντοκράτωρ ὁ Πατὴρ, παντοκράτωρ ὁ Υἱὸς, παντοκράτωρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὅμως οὐ τρεῖς παντοκράτορες, ἀλλ' εἷς παντοκράτωρ. Οὕτω Θεὸς ὁ Πατὴρ, Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ὅμως οὐ τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἷς Θεός. Ὡσαύτως Κύριος ὁ Πατὴρ, Κύριος ὁ Υἱὸς, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὅμως οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἷς ἐστι Κύριος. Ὅτι, ὥσπερ μοναδικῶς ἑκάστην ὑπόστασιν Θεὸν καὶ Κύριον ὁμολογεῖν Χριστιανικῇ ἀληθείᾳ ἀναγκαζόμεθα, οὕτω τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς κυρίους λέγειν καθολικῇ εὐσεβείᾳ κωλυόμεθα. Ὁ Πατὴρ ὑπ' οὐδενός ἐστι πεποιημένος, οὔτε δεδημιουργημένος, οὔτε γεγεννημένος. Ὁ Υἱὸς ἀπὸ μόνου τοῦ Πατρός ἐστιν C

QUICUNQUE vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem : quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit (5). Fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur : neque confundentes personas, neque substantiam separantes. Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti : sed Patris, et Filii, et Spiritus sancti, una est divinitas, æqualis gloria et coæterna majestas. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus (6). Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus. Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus. Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus. Et tamen non tres æterni, sed unus æternus : sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus increatus, et unus immensus. Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus : et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus : et tamen non tres dii, sed unus est Deus. Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus : et tamen non tres domini, sed unus est Dominus. Quia sicut sigillatim unamquamque personam Deum aut Dominum (7) confiteri Christiana veritate compellimur; ita tres deos aut dominos dicere catholica religione prohibemur. Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus. Filius a Patre solo est non factus, nec creatus, sed genitus : Spiritus sanctus a Patre et Filio non **659** factus, nec creatus, nec

(4) Codex Regius 2962 : Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν μεγάλου Ἀθανασίου ὁμολογία τῆς αὐτοῦ πίστεως. In codice Felckmanni Græco nullus comparet titulus, nec scriptoris nomen. In Palat. codice legitur, Σύμβολον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Sangerman. 257, *Fides sancti Athanasii episcopi Alexandriæ*. Qui ab Usserio dicitur fuisse Æthelstani Anglorum regis, habet : *Fides Athanasii Alexand.* Colbert. 784 mutilus est initio et a media solum parte incipit, ut infra notatur. Regius codex 4908 nullum habet titulum. Qui ab Usserio dicitur esse tempore Gregorii M. descriptus, *Fides catholica*, solum habet. Palat. 1 paulo post initium habet, Πρὸ πάντων χρεία ἐστὶν ἵνα τὴν καθολικὴν κρατήσῃ πίστιν.

(5) S. Germ., *Inviolabilemque servaverit, absque dubio peribit in æternum.* In Reg. *absque dubio* deest. Ibid. Palat. sic, ὑγιῆ ἄμωμον τηρήσειεν ἐκτὸς δισταγμοῦ εἰς.

(6) Mox Reg., *talis et Spiritus sanctus*, et ita in subsequentibus particulam *et* ante *Spiritus sanctus*. Desinit autem in hæc verba : *Et tamen non tres æterni*, exinde mutilus est codex.

(7) S. G., *Unamquamque personam et Dominum et Deum.*

genitus est, sed procedens. Unus ergo Pater, non tres patres; unus Filius, non tres filii; unus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti. Et in hac Trinitate (8) nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus, sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt, et coæquales. Ita ut per omnia, sicut jam supra dictum est, et unitas in Trinitate, et Trinitas in unitate veneranda sit. Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitate sentiat. Sed necessarium est ad æternam salutem, ut incarnationem quoque Domini nostri Jesu Christi fideliter credat (9). Est ergo fides recta, ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est (10). Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus: homo ex substantia matris in sæculo natus. Perfectus Deus, perfectus homo ex anima rationali et humana carne subsistens. Æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem. Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus. Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum. Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ: nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Qui passus est pro salute nostra, descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis (11), inde venturus est judicare vivos et mortuos. Ad cujus adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, et reddituri sunt de factis propriis rationem. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam: qui vero mala, in ignem æternum. Hæc est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.

οὐ πεποιημένος, οὐδὲ δεδημιουργημένος, ἀλλὰ γεγεννημένος. (12) Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς οὐ πεποιημένον, οὔτε δεδημιουργημένον, οὔτε γεγεννημένον, ἀλλ' ἐκπορευτόν. Εἷς οὖν ἐστι Πατὴρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἷς Υἱὸς, οὐ τρεῖς υἱοί· ἓν Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα ἅγια. Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδὲν πρῶτον ἢ ὕστερον, οὐδὲν μεῖζον ἢ ἔλαττον, ἀλλ' ὅλαι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις συνδιαιωνίζουσαι ἑαυταῖς εἰσι καὶ ἴσαι. Οὕτως, ἵνα διὰ πάντων, ὥσπερ ἤδη προείρηται, καὶ Τριὰς ἐν μονάδι, καὶ μονὰς ἐν Τριάδι λατρεύηται. Ὁ θέλων οὖν σωθῆναι οὕτω περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος νοείτω. Ἀλλ' ἀναγκαῖον δέ ἐστι πρὸς αἰωνίαν σωτηρίαν, ἵνα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βεβαίως πιστεύῃ. Ἔστιν οὖν πίστις ὀρθὴ, ἵνα πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, Θεὸς καὶ ἄνθρωπός ἐστι. Θεός ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, πρὸ αἰώνων γεννηθείς· καὶ ἄνθρωπός ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς μητρὸς, ἐν χρόνῳ γεννηθείς. Τέλειος Θεὸς, καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑποστάς· ἴσος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἥττων τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὃς, εἰ καὶ Θεὸς ὑπάρχει καὶ ἄνθρωπος, ὅμως οὐ δύο, ἀλλ' εἷς ἐστι Χριστός· εἷς δὲ οὐ τροπῇ θεότητος εἰς σάρκα, ἀλλὰ προσλήψει ἀνθρωπότητος εἰς θεότητα. Εἷς καθόλου οὐ συγχύσει φύσεων, ἀλλ' ἑνώσει ὑποστάσεων· ὥσπερ γὰρ ψυχὴ λογικὴ καὶ σὰρξ εἷς ἐστιν ἄνθρωπος, οὕτω Θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἷς ἐστι Χριστός· ὁ παθὼν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καὶ κατελθὼν εἰς τὸν ᾅδην, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστὰς ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἀνελθὼν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ παντοκράτορος, ὅθεν ἐλεύσεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Οὗ τῇ ἐλεύσει πάντες ἄνθρωποι ἀναστήσονται σὺν τοῖς ἑαυτῶν σώμασιν ἀποδώσοντες περὶ τῶν ἰδίων ἔργων λόγον· καὶ οἱ καλὰ πράξαντες εἰσελεύσονται (13) εἰς ζωὴν αἰώνιον, οἱ δὲ κακὰ εἰς πῦρ αἰώνιον. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν εἰ μή τις πιστῶς τε καὶ βεβαίως πιστεύσῃ, σωθῆναι οὐ δυνήσεται.

(8) S. G., *In hac Trinitate*, omisso, *et*.

(9) Colbertinus hic incipit, hac ratione: Post synodum Chalcedonensem hæc minio descripta leguntur: *Explicit synodum mundanum, id est, universalem, apud Calcedona.*

Hoc inveni Treviris in uno libro scriptum, sic incipiente: Domini nostri Jesu Christi et reliqua. Domini nostri Jesu Christi fideliter credat. Deinceps atramento hæc: *est ergo fides recta*, etc., ad finem usque.

(10) S. G., *Et Deus pariter et homo est.* Colbertin., *Deus pariter et homo est.* Colbertin. ibid., *de substantia Patris*, et infra, *de substantia Matris*. Ibid. post, *Matris*, S. G. habet, *in sæculo genitus perfectus homo.* Mox S. G. et Colbertin., *ex anima rationabili*, qui postremus ita prosequitur ad finem usque: *et humana carne subsistens: æqualis Patri, secundum divinitatem, minor Patri* (sic) *secundum humanitatem. Qui licet Deus sit homo, non duo tamen sed unus est Christus. Unus autem non ex eo quod sit in carne conversa divinitas, sed quia est in Deo assumpta dignanter humanitas. Unus Christus est non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Qui secundum fidem nostram passus et mortuus ad inferna descendens, et die tertia resurrexit, atque ad cœlos ascendit, ad dexteram Dei Patris sedet sicut vobis in Symbolo traditum est. Inde ad judicandum vivos et mortuos, credimus et speramus eum esse venturum. Ad cujus adventum erunt omnes homines sine dubio in suis corporibus resurrecturi, et reddituri de factis propriis rationem; ut qui bona egerunt eant in vitam æternam, qui mala in ignem æternum. Hæc est fides sancta et catholica, quam omnis homo qui ad vitam æternam pervenire desiderat, scire integre debet et fideliter custodire.* Sangermanensis vero codex post hæc verba: *Ex anima rationabili et humana carne subsistens*, sic prosequitur: *Æqualis Patri, perfectus Deus, secundum divinitatem. Qui licet Deus sit et homo, non tamen duo, sed unus est Deus. Unus autem non conversatione divinitatis in carne, sed assumptione humanitatis in Deo*, etc.

(11) S. G., *Unus Christus .... descendit ad infernos, resurrexit .... Sedit ad dexteram Patris omn.*

(12) In prius editis post γεγεννημένος, legitur, ἐκ τοῦ Πατρός, sed hæc postrema verba desunt in Reg.

(13) Reg., ἀπελεύσονται, infra, πιστεύῃ.

SECUNDA FORMULA.

Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου ὁμολογία τῆς καθολικῆς πίστεως, ἣν ἔδωκε πρὸς Ἰούλιον πάπαν Ῥώμης.

Τῷ θέλοντι σωθῆναι πρὸ πάντων ἀνάγκη τὴν καθολικὴν πίστιν κατέχειν· ἣν εἰ μή τις ἀκεραίαν καὶ ἀπαράθραυστον συντηρήσειεν, ἀναμφιβόλως εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολεῖται. Αὕτη δέ ἐστιν ἡ καθολικὴ πίστις, ἕνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σέβειν ἡμᾶς, μήτε τὰ πρόσωπα συγχέοντας, μήτε τὴν οὐσίαν διαιροῦντας. Ἄλλο γάρ ἐστι τὸ τοῦ Πατρὸς πρόσωπον, ἄλλο τὸ τοῦ Υἱοῦ, ἄλλο τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μία ἐστὶ θεότης, ἴση δόξα, συναΐδιος μεγαλειότης. Οἷος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱὸς, ἄκτιστον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄπειρος ὁ Πατὴρ, ἄπειρος ὁ Υἱὸς, ἄπειρον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀΐδιος ὁ Πατὴρ, ἀΐδιος ὁ Υἱὸς, ἀΐδιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ μὴν τρεῖς ἀΐδιοι, ἀλλ' εἷς ἀΐδιος. Οὕτως οὐδὲ τρεῖς ἄκτιστοι, οὔτε τρεῖς ἄπειροι, ἀλλ' εἷς ἄκτιστος, εἷς ἄπειρος. Ὁμοίως παντοδύναμος ὁ Πατὴρ, παντοδύναμος ὁ Υἱὸς, παντοδύναμον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ μὴν τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἷς παντοδύναμος. Οὕτω καὶ Θεὸς ὁ Πατὴρ, Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ μὴν τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἷς Θεός. Οὕτω Κύριος ὁ Πατὴρ, Κύριος ὁ Υἱὸς, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ μὴν τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἷς Κύριος· ἐπεὶ καθὼς ἕκαστον τῶν προσώπων Θεὸν ἢ Κύριον ὁμολογεῖν ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμεθα, οὕτω καὶ τρεῖς θεοὺς ἢ κυρίους λέγειν ἡ καθολικὴ θρησκεία κωλύει. Ὁ Πατὴρ τοίνυν ὑπ' οὐδενὸς οὔτε πεποίηται, οὔτε ἔκτισται, οὔτε γεγέννηται. Μόνος Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς μόνου ἐστὶν οὐ ποιηθεὶς, οὐ κτισθεὶς, ἀλλὰ γεννηθείς. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ **660** Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐ ποιηθὲν, οὐ κτισθὲν, οὐ γεννηθὲν, ἀλλ' ἐκπορευόμενον. (14) Εἷς τοίνυν Πατὴρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἷς ὁ Υἱὸς, οὐ τρεῖς υἱοί· ἓν Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύ- A ματα ἅγια. Ἀλλ' ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδὲν πρότερον ἢ ὕστερον, οὐδὲν μεῖζον ἢ ἔλαττον· ἀλλὰ τρία πρόσωπα συναΐδια ἑαυτοῖς ἐστι, καὶ διὰ πάντων ἴσα. Οὕτως ὡς κατὰ πάντα, καθὼς ἤδη εἴπομεν, καὶ τὴν Τριάδα ἐν τῇ μονάδι, καὶ τὴν μονάδα ἐν τῇ Τριάδι σέβειν ἡμᾶς. Ὁ βουλόμενος τοίνυν σωθῆναι, οὕτω περὶ τῆς Τριάδος φρονείτω.

Ἀναγκαῖον δὲ πρὸς τὴν αἰώνιον σωτηρίαν, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σάρκωσιν πιστῶς κατέχειν. Ἔστι τοίνυν βεβαία πίστις, ἵνα πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον εἶναι· Θεὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, πρὸ τῶν αἰώνων γεννηθέντα· τέλειον Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑφεστῶτα· B ἴσον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττονα τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὃς, εἰ καὶ Θεός ἐστι καὶ ἄνθρωπος, οὐ μὴ δύο, ἀλλ' εἷς ἐστι Χριστός· εἷς δὲ, οὐ τῆς θεότητος μεταβληθείσης εἰς σάρκα, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσληφθείσης· εἷς παντελῶς, οὐ φυρμῷ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τῇ τοῦ προσώπου ἑνότητι. Ὥσπερ γὰρ ἡ λογικὴ ψυχὴ καὶ ἡ σὰρξ εἷς ἐστιν ἄνθρωπος, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἷς ἐστι Χριστός· παθὼν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, κατελθὼν εἰς τὸν ᾅδην, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστὰς, καὶ ἀνελθὼν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἐκεῖθεν ἥξων κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· οὗ πρὸς τὴν παρουσίαν πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀναστήσονται μετὰ τῶν ἰδίων σωμάτων ἀποδώσοντες C λόγον περὶ τῶν ἔργων αὐτῶν. Οἱ μὲν οὖν ἀγαθὰ πράξαντες εἰς τὴν αἰώνιον ἀπελεύσονται ζωὴν, οἱ δὲ τὰ φαῦλα εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν εἰ μή τις πιστῶς καὶ βεβαίως πιστεύσειεν, οὐχ οἷός τε ἔσται σωθῆναι.

TERTIA FORMULA.

Ἔκθεσις ὁμολογίας τῆς καθολικῆς πίστεως τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας.

Ὅστις ἂν βούληται (15) σωθῆναι, πρὸ πάντων χρὴ κρατεῖν τὴν καθολικὴν πίστιν· ἣν εἰ μὴ εἷς ἕκαστος σώαν καὶ ἀμώμητον τηρήσῃ (16), ἄνευ δισταγμοῦ εἰς τὸν αἰῶνα ἀπολεῖται.

Πίστις δὲ ἡ καθολικὴ αὕτη ἐστὶν, ἵνα ἕνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σεβώμεθα, μήτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μήτε τὴν οὐσίαν διαχωρίζοντες (17).

Ἄλλη γάρ ἐστιν ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς, ἄλλη D τοῦ Υἱοῦ, ἄλλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἀλλὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, μία ἐστὶν ἡ θεότης, μία ἐστὶν ἡ δόξα (18), συναΐδιος ἡ μεγαλειότης.

Οἷος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱὸς, ἄκτιστον καὶ (19) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ἀκατάληπτος ὁ Πατὴρ, ἀκατάληπτος ὁ Υἱὸς,

(14) In synodo Florentina tom. XIII, pag. 703: Ἀθανάσιος ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἑαυτοῦ πίστεώς φησι· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν.

(15) Henric. Steph., ὅστις βούλεται.

(16) Concil., τηρήσειεν.

(17) Alius, μερίζοντες.

(18) Henric. Steph., μία Υἱοῦ ἡ δόξα. Concil., ἴση Υἱοῦ ἡ δόξα. Ibid. Concil., συναΐδιος ἡ θεότης.

(19) Καί deest in Concil.

A ἀκατάληπτον καὶ (20) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Αἰώνιος ὁ Πατὴρ, αἰώνιος ὁ Υἱὸς, αἰώνιον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Πλὴν οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλ' εἷς αἰώνιος· οὐδὲ τρεῖς ἄκτιστοι (21), οὐδὲ τρεῖς ἀκατάληπτοι, ἀλλ' εἷς ἄκτιστος, εἷς ἀκατάληπτος.

Ὁμοίως παντοδύναμος ὁ Πατὴρ, παντοδύναμος ὁ Υἱὸς, καὶ παντοδύναμον καὶ (22) τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλὴν οὐ τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἷς παντοδύναμος.

Οὕτω Θεὸς ὁ Πατὴρ, Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλὴν οὐ τρεῖς (23) θεοὶ, ἀλλ' εἷς Θεός.

Ὁμοίως (24) Κύριος ὁ Πατὴρ, Κύριος ὁ Υἱὸς, Κύριον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλὴν οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἷς ἐστι Κύριος

B Ὅτι ὡς ἰδίᾳ (25) μίαν ἑκάστην ὑπόστασιν, Θεὸν καὶ Κύριον ὁμολογεῖν τῇ Χριστιανικῇ ἀληθείᾳ βιαζόμεθα· οὕτω τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς (26) κυρίους λέγειν, τῇ καθολικῇ ἀληθείᾳ κωλυόμεθα.

Ὁ Πατὴρ ἀπ' οὐδενός ἐστιν, (27) οὔτε μὴν κτιστὸς, οὔτε ποιητὸς, οὐδὲ γεννητός.

Ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μόνου (28) ἐστὶν, οὐ ποιητὸς, οὐ κτιστὸς, ἀλλὰ γεννητός.

Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐδὲ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν (29)

Εἷς οὖν ὁ Πατὴρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἷς Υἱὸς, οὐ τρεῖς υἱοί· ἓν Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα τὰ ἅγια.

C Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδὲν πρότερον ἢ ὕστερον, οὐδὲν (30) μεῖζον ἢ ἔλαττον, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις συναΐδιοι εἰσιν ἑαυταῖς καὶ ἴσαι.

Ὥστε (31) κατὰ πάντα (καθὼς εἴρηται) καὶ τὴν μονάδα ἐν Τριάδι, καὶ τὴν Τριάδα ἐν μονάδι σέβεσθαι δεῖ. Ὁ γοῦν (32) βουλόμενος σωθῆναι, οὕτω περὶ Τριάδος φρονείτω.

Πλὴν ἀναγκαῖόν ἐστι πρὸς τὴν αἰώνιον σωτηρίαν, ὅπως καὶ τὴν ἐνσάρκωσιν (33) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρθῶς πιστεύσῃ.

Ἔστι γὰρ πίστις ὀρθὴ, ἵνα πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Θεὸς καὶ ἄνθρωπός ἐστι.

Θεὸς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων γεννηθεὶς, καὶ ἄνθρωπος ἐκ τῆς οὐσίας τῆς Μητρὸς ἐν τῷ αἰῶνι τεχθείς.

Τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς ὑφιστάμενος.

Ἴσος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττων τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὃς, εἰ καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπός ἐστιν, οὐ δύο ὅμως, ἀλλ' εἷς ἐστι Χριστός.

Εἷς δὲ οὐ τροπῇ τῆς θεότητος εἰς σάρκα, ἀλλὰ προσλήψει τῆς ἀνθρωπότητος εἰς Θεόν.

Εἷς πάντως οὐ συγχύσει τῆς οὐσίας, ἀλλ' ἑνότητι τῆς ὑποστάσεως.

Καὶ γὰρ ὡς ἡ ψυχὴ λογικὴ καὶ ἡ σὰρξ εἷς ἐστιν
661 ἄνθρωπος, οὕτω καὶ ὁ θεάνθρωπος (34) εἷς ἐστι Χριστός.

Ὃς ἔπαθε διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ κατῆλθεν εἰς ᾅδου (35), ἀνέστη ἐν τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν νεκρῶν.

Ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, κάθηται ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς παντοκράτορος, ὅθεν ἥξει κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

Οὗ τῇ παρουσίᾳ πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀναστήσονται μετὰ τῶν σωμάτων αὐτῶν, καὶ ἀποδώσουσιν ἐξ ἰδίων ἔργων ἀπολογίαν.

Καὶ οἱ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες πορεύσονται εἰς ζωὴν αἰώνιον· οἱ δὲ φαῦλα εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον.

Αὕτη ἐστὶν ἡ καθολικὴ πίστις, ἣν ἐὰν μή τις ἐκ πίστεως βεβαίως πιστεύσῃ (36), σωθῆναι οὐ δυνήσεται.

—

QUARTA FORMULA.

D **Quicunque vult salvus esse, ante omnia opus est ipsi ut teneat orthodoxam fidem; quam nisi quis impollutam et incorruptam servaverit, æternam inveniet perniciem. Fides igitur orthodoxa hæc est, ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur, neque confundentes personas neque substantiam separantes.**

Εἴ τις βούλοιτο σωθῆναι, πρὸ πάντων αὐτῷ χρεία κρατῆσαι τὴν ὀρθόδοξον πίστιν· ἣν ἐὰν μή τις ἀμόλυντον καὶ ἄφθορον τηρήσῃ, αἰώνιον εὑρήσει τὴν ἀπώλειαν. Πίστις οὖν ἡ ὀρθόδοξος αὕτη ἐστὶν, ἵνα ἕνα Θεὸν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι σέβωμεν, μήτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μήτε τὴν οὐσίαν διαιροῦντες.

(20) Καί hic et in sequenti linea deest in Conc.

(21) Conc., Καὶ γὰρ οὐ τρεῖς. . . οὐ τρεῖς ἄκτιστοι.

(22) In Concil. καί deest. Idem mox, καὶ γὰρ οὐ τρεῖς.

(23) Concil., καὶ γὰρ οὐ τρεῖς.

(24) Conc., Οὕτω. Mox alii, Κύριος καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ibid. Conc. de more, καὶ γὰρ οὐ τρεῖς.

(25) Sic Henric. Steph. recte. Editi vero, ἰδίαν. Mox Genebr., ἕκαστον. Conc., ἑκάστην.

(26) Conc., ἢ καὶ τρεῖς.

(27) Concil., οὔτε ποιητὸς, οὔτε γεννητός.

(28) Sic Concil. Genebrardus vero habet μόνον. Mox Genebrard., γενητός. Concil., γεννητός, rectius.

(29) Concil., ἐκπορευόμενον. Mox idem, Εἷς γοῦν.

(30) Concil., οὐδέ. Mox Genebrard., ἀλλὰ σῶαι αἱ. Ibid. Conc., τρεῖς ὑποστάσεις συναΐδιοι

(31) Concil., οὕτω.

(32) Concil., σεβόμεθα. Ὁ οὖν.

(33) Concil., σάρκωσιν. Mox Genebrard. habet ὅτι ante ὀρθῶς.

(34) Concil., Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

(35) Concil., ἡμετέραν, καὶ κατῆλθεν ἐν ᾅδῃ.

(36) Concil., ἣν ἐὰν μὴ εἷς ἕκαστος πίστεως βεβαίως πιστεύσῃ, etc.

Ἄλλη γὰρ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς, ἄλλη τοῦ Υἱοῦ, ἄλλη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μία ἐστὶν ἡ θεότης, ἓν τὸ κράτος, μία ἐξουσία, μία βασιλεία, ἴση ἡ δόξα, ἴση ἡ μεγαλωσύνη καὶ αἰώνιος. Οἷος ὁ Πατὴρ, τοιοῦτος ὁ Υἱὸς, τοιοῦτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄκτιστος ὁ Πατὴρ, ἄκτιστος ὁ Υἱὸς, ἄκτιστον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς ἄκτιστοι, ἀλλ' εἷς ἄκτιστος. Παντοκράτωρ ὁ Πατὴρ, παντοκράτωρ ὁ Υἱὸς, παντοκράτωρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς παντοκράτορες, ἀλλ' εἷς παντοκράτωρ. Αἰώνιος ὁ Πατὴρ, αἰώνιος ὁ Υἱὸς, αἰώνιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλ' εἷς αἰώνιος. Παντοδύναμος ὁ Πατὴρ, παντοδύναμος ὁ Υἱὸς, παντοδύναμον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἷς παντοδύναμος. Οὕτω Θεὸς ὁ Πατὴρ, Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἷς ἐστι Θεός. Κύριος ὁ Πατὴρ, Κύριος ὁ Υἱὸς, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἷς ἐστι Κύριος. Καὶ ὥσπερ μοναδικῶς μίαν ἑκάστην ὑπόστασιν Θεὸν καὶ Κύριον ὁμολογεῖν Χριστιανικῇ ἀληθείᾳ συνηγοροῦμεν, οὕτω τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς κυρίους λέγειν οὐ συναινοῦμεν, ἀλλὰ παντελῶς ἀπαγορεύομεν. Πατὴρ γὰρ παρ' οὐδενός ἐστι ποιητὸς, οὐ κτιστὸς, ἀλλ' ἀγέννητος. Ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πατρός ἐστιν οὐ ποιητὸς, οὐ κτιστὸς, ἀλλὰ γεννητός. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρός ἐστιν οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν. Εἷς λοιπὸν ὁ Πατὴρ, οὐ τρεῖς πατέρες· εἷς Υἱὸς, οὐ τρεῖς υἱοί· ἓν Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα ἅγια. Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι οὐδεὶς πρῶτος ἢ ἔσχατος, οὐδεὶς μέγας ἢ μικρός· ἀλλὰ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις αἰώνιοί τέ εἰσι καὶ ἴσαι εἰς πάντα, ὡς προείρηται. Μονάδα γοῦν ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μονάδι πᾶς Χριστιανὸς εὐσεβείσθω· καὶ οὕτω περὶ τῆς ἁγίας καὶ ζωοποιοῦ καὶ ὁμοουσίου Τριάδος δοξαζέτω.

Ἀναγκαῖον δέ ἐστι καὶ τὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρθῶς πιστεύειν. Ἔστι γοῦν ἡ πίστις ὀρθὴ, ἵνα πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, Θεὸς καὶ ἄνθρωπός ἐστι. Θεός ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς [al. ἀκτιστός ἐστι καὶ οὐσία Πατρὸς], ἄνθρωπός ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς Μητρός. Ἐπειδὴ γὰρ ἁμαρτήσας ὁ Ἀδὰμ θανάτῳ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ὑπέβαλε, καὶ τὴν φύσιν ἡμῶν ὑπεύθυνον τῷ χρέει πεποίηκεν· ὁ Υἱὸς λοιπὸν τοῦ ἀοράτου Πατρὸς καὶ Θεοῦ, τῶν οὐρανῶν οὐκ ἐκστὰς, πρὸς ἡμᾶς κατῆλθε· καὶ δι' ἀκοῆς εἰσδὺς τὴν νηδὺν τῆς ἁγίας Παρθένου, μυστικῶς τὴν κυοφορίαν εἰργάσατο, ἐνδὺς τὴν ἡμετέραν φύσιν κατ' ἄκραν ἕνωσιν· Θεὸς ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος προελθὼν, οὕτω τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκονομίαν ἐπλήρωσε δι' ἄφατον ἔλεον. Καὶ τέλειος Θεὸς ὢν, γέγονε τέλειος ἄνθρωπος, μὴ τραπεὶς, μὴ ἀλλοιωθεὶς τὴν ὑπερούσιον καὶ ἄφραστον οὐσίαν τῆς αὐτοῦ θεότητος, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς οὐσιωθεὶς· αὐτὸς ἑαυτῷ σὺν τῷ συμφυεῖ αὐτοῦ παναγίῳ Πνεύματι δημιουργήσας τὴν παναγίαν τῆς σαρκὸς πρόσληψιν, τελείαν οὐσίαν ἀνθρωπίνην ἐνυπόστατον αὐτῷ καὶ ἀδιαίρετον ἐξ αὐτοῦ, ἁμαρτίας ἀμέ-

A Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti. Sed Patris, et Filii, et Spiritus sancti una est divinitas, unum imperium, una potentia, unum regnum, æqualis gloria, æqualis et æterna majestas. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus. Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus; nec tamen tres increati, sed unus increatus. Omnium imperator Pater, omnium imperator Filius, omnium imperator Spiritus sanctus; nec tamen tres omnium imperatores, sed unus omnium imperator. Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus; nec tamen tres æterni, sed unus æternus. Omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus; nec tamen tres omnipotentes, sed unus omnipotens. Ita Deus B Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus; nec tamen tres dii, sed unus est Deus. Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus; nec tamen tres domini, sed unus est Dominus. Et sicut singillatim unamquamque personam Deum ac Dominum confiteri oportere Christiana veritate defendimus; ita tres deos aut tres dominos dici non probamus, sed omnino repudiamus. Pater enim a nullo est factus, non creatus, sed ingenitus. Filius a Patre est non factus, non creatus, sed genitus. Spiritus sanctus a Patre est non factus, non creatus, non genitus, sed procedens. Unus demum est Pater, non tres patres; unus Filius, non tres filii; unus Spiritus sanctus, non tres C spiritus sancti. Et in hac Trinitate nemo primus aut postremus: sed tres personæ æternæ sunt et æquales in omnibus, ut supra dictum est. Unitatem ergo in Trinitate, et Trinitatem in unitate omnis Christianus confiteatur: et ita de sancta, vivifica et consubstantiali Trinitate sentiat.

Necesse autem est, et de incarnatione Filii Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi recte credere. Est ergo fides recta ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est. Deus est ex substantia Patris: homo est ex substantia Matris. Cum enim peccato suo Adam hominum genus morti subjecisset, naturamque nostram debito obnoxiam fecisset; ideo Filius in- D visibilis Patris et Dei, ex cœlis minime discedens ad nos descendit: ac per auditum ingressus in uterum sanctæ Virginis, mystice, seu arcano modo uteri gestationem effecit, ingressus in naturam nostram per summam unitatem: una Deus et homo progressus, sic eam quæ nos spectat œconomiam implevit, per ineffabilem misericordiam. Et perfectus Deus cum esset, factus est perfectus homo, non conversus, neque mutatus 662 secundum supersubstantialem et ineffabilem substantiam suæ deitatis, ex anima rationali et humana carne subsistens. Sibi ipse cum Spiritu sanctissimo qui ejusdem est naturæ, auctor est sacratissimæ assumptionis carnis. Perfectam humanam substantiam (assumpsit) in se subsistentem, et a

se indivisibilem, peccati expertem; corpore ex virginali casto sanguine Deiparæ compacto, absque voluntate aut cogitatione carnali: anima vero immaterialiter creata, intelligente, rationali, voluntate prædita, et vi operandi; quæ tota cum carne visa est, ex ipso initio, ex prima exsistentia, ob suam cum ipso Deo Verbo summam unionem, non confusam secundum hypostasin. Æqualis ergo est Patri secundum divinitatem, minor autem Patre secundum humanitatem. Et reipsa verus est Deus et homo: nec tamen duo, sed unus est Christus. Unus autem, non conversa carne, sed assumpta in Deum. Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Qui passus est carne propter nostram salutem, divinitate impatibili remanente; et sepultus est, et resurrexit, et assumptus est in cœlos, seditque a dextris Dei et Patris. Inde rursum veniens judicabit vivos et mortuos. Ad cujus adventum omnes qui a sæculo dormierunt homines resurgent, rationem reddituri de operibus suis. Et qui bona egerunt ibunt, ejus jussu, in vitam æternam: qui vero mala egerunt, ibunt in supplicia æterna. Hæc igitur est orthodoxa fides, quam qui non intemeratam servarit, salvus esse non potest.

A θεκτον· ἐκ τῶν παρθενικῶν ἁγνῶν αἱμάτων τῆς Θεομήτορος συμπαγέντος τοῦ σώματος, χωρίς τινος θελήματος ἢ ἐννοήματος σαρκικοῦ· τῆς δὲ ψυχῆς ἀΰλως κτισθείσης, νοερᾶς, λογικῆς, θελητικῆς, ἐνεργητικῆς, ὅλης τεθεαμένης σὺν τῇ σαρκὶ, ἐξ αὐτῆς ἀρχῆς, ἐκ πρώτης ὑπάρξεως, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον ἄκραν ἕνωσιν, ἀσύγχυτον καθ' ὑπόστασιν. Ἴσος οὖν ἐστι τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττων δὲ τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ ὄντως ἀληθινὸς ὑπάρχει Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· ὅμως οὐ δύο, ἀλλ' εἷς ἐστιν ὁ Χριστός· εἷς δὲ οὐ τραπεῖσα ἡ σάρξ, ἀλλὰ ἀναληφθεῖσα εἰς τὸν Θεόν· εἷς ὁλικῶς οὐ συγχύσει οὐσιῶν, ἀλλ' ἑνώσει τὸ καθ' ὑπόστασιν. Καὶ γὰρ ὥσπερ ψυχὴ λογικὴ καὶ σὰρξ εἷς ὑπάρχει ἄνθρωπος, οὕτω καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἷς ἐστιν ὁ Χριστός. B Ὃς ἔπαθε τῇ σαρκὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἀπαθοῦς τῆς θεότητος μενούσης· καὶ ταφεὶς, καὶ ἀναστὰς, καὶ ἀναληφθεὶς εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Ἐκεῖθεν δὲ πάλιν ἐρχόμενος κρινεῖ ζῶντας καὶ νεκρούς. Οὗ τῇ παρουσίᾳ πάντες οἱ ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένοι ἄνθρωποι ἀναστήσονται, λόγον ἀποδοῦναι περὶ τῶν πράξεων αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ πράξαντες, πορεύσονται τῷ κελεύσματι αὐτοῦ εἰς αἰώνιον ζωήν· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, πορεύσονται εἰς αἰωνίους κολάσεις. Αὕτη τοίνυν ἐστὶν ἡ ὀρθόδοξος πίστις, ἣν ὁ μὴ τηρήσας ἀμώμητον, σωθῆναι οὐ δύναται.

—

Cod. Colbertinus 3133, nulla inscriptione.

C Kikunkes vult salf estre, devant totes choses bosoing est qu'il tienget la commune fei.

Laquele si cascun entiere e neent malmisme ne guarderat, sanz dotance pardurablement perirat.

Iceste est a certes la commune fei, que un deu en Trinitet e la Trinitet en unitet aorums.

Ne mie confundanz le persones, ne la substance deseuranz.

Altre est a decertes la personne del Perre, altre del Filz, altre del Saint Espirit.

Mais del Perre e del Filz e del Saint Esoirit une est divinitet, oele gle pardurable majestet.

Quels est li Perre, tels est li Filz, tels li Saint Espiriz.

Neent criez li Perre, neent criez li Filz, neent criez li Sainz Espiriz.

Granz est li Perre, granz est li Filz, granz est li Sainz Espiriz.

Pardurables li Perre, pardurables li Filz, pardurables li Sainz Espiriz.

Nequedent ne sunt mie treis pardurables, mais un pardurable.

Si cume ne sunt treis nient criez ne treis granz, mais uns nient criez e uns Granz.

Ensement trestutpoant li Perre, trestutpoant li Filz, trestutpoant li Sainz Espiriz.

E nequedent nient tres trestutpoant mais un Trestutpoant.

Issi faiterement Deus est li Perre, Deus li Filz, Deus li Sainz Espiriz.

E nequedent ne sunt treis Deus, mais uns Deus est.

Issi est li sire Perre, li sire Filz, li sire Sainz Espiriz.

E nequedent ne sunt treis Seignurs, mais uns est Sire

Kar si cume senglement chascune personne diu u nre Seignur regesir par Cristiene veritet fumes debotet,

Si faiterement tres Deus u Seignurs dirre par commune religiun sumes deveet.

Li Perre de nul n'est fait ne creez ne engendrez.

D . . . .

Li Sainz Espiriz del Perre et del Filz, nient fait ne criez ne engendrez, mais avant eissuz.

Dunkes est uns Perre, nient treis perres, uns Filz, nient treis filz, uns Sainz Espiriz, nient treis sainz espiriz.

E en iceste Trinitet nule chose primes u derains, nule chose greindre u mendre.

Mais totes les treis persones ensemble parmanables à sei sunt e ensemble oeles.

Issi que par totes choses, si cume ja devant dit est, e la unitet en la Trinitet e la Trinitet en unitet seit a onorer.

Ki vult donkes salf estre, issi faiterement de la A Trinitet sentet.

Mais bosoignable chose est à la pardurable santet, que lencarnatiun adecertes nre Seignur Jhu Crist chascuns feelment creiet.

I dunc est dreite fei que creums e regehisums, kar nostre sire Jhu Crist Filz de deu Deus e hom est.

Deus est de la sustance del Perre devant les sieclez engendrez, e hom est de la substance de sa mere en siecle nez.

Reliqua desunt.

Canticum Bonefacii : *Quicunque vult salvus esse*, etc.

Ce chant fust S. Anaistaise qui apostoilles de Rome.

663 Quicumques veust estre saus (*saes*, sic cod.) devant toutes choses est mestiers que il tiegne la commune foi. Nul ne puet estre saus (*saes*, sic cod.) se il ne mentient en sa vie seinte crestiene feelment.

Laquelle se chacuns naura gardee entiere et nient B violee sanz doute pardurablement perira. Qui ne tenra ceste foi de seinte crestiente loiaument en fin sera dampnez pardurablement.

Certes la foiz commune des Crestiens est ceste que un Dieu en Trinite et la Trinite en unite enoroms. Tele est la foiz de seinte crestiente que tuit Chrestien doivent croire et aorer un seul Dieu en Trinite et la Trinite comme un seul Dieu.

Et non confundanz les persones ne la sustance de partanz issi est que nos ne devons pas mescroire que les troies persones ne soient un Dex ne dire que la Trinitez soient troi Dieu.

Car une est la persone dou Pere. et autre la C persone du Fill. et autre la persone dou Saint Esperit.

Mes cele dou Pere et cele dou Fill. Et cele dou Seint Esperiz est une divinitez egal gloire pardurable pardurable ma estez.

Ces troies personnes toutes ensamble sunt uns seuls Dex.

Quiex (sic cod.) est li Peres tex est li Filz et tex est li Seinz Esperiz. De tele hautece comme li Peres est de tele est li Filz et li Seinz Espriz.

Non crez est li Peres non criez est li Filz non criez est li Seinz Espriz : Nus ne fist le Pere, ne le Fill. ne le Seint Espriz.

Granz est li Pere granz est li Filz granz est li Seinz Espriz.

La grandece dou Pere et dou Fill', et dou Seint Espriz est une chose.

Pardurables est li Peres pardurables est li Filz pardurables est li Seinz Esperiz

Et ne por quant (sic cod., id est, *pourtant*) il ne sont pas troi pardurable mes uns pardurables. Ces troies pardurabletez mes une seule.

Si come il ne sunt mie troi vient trie ausi ne sunt il mie troi grant mes tuit troi ensemble sunt uns deux vient triez et uns seul deux granz.

Ansint est touz puissanz li Peres tous puissanz li Fillz tous puissanz li Seinz Espriz. Chacune de ces troies persones par soi est touz puissanz.

Et ne por quant ne devons pas dire que ces troies personnes soient troi Dieu tout puissant : mes uns deux toz puissanz.

Ausi est deux li Peres. deux li Filz diex li Seins Esperiz.

Et ne porquant ne devons pas dire que ces troies persones soient troi Dieu mes uns seuls Dieux.

Au tressi sires est li Peres sires est li Filz. sires est li Seins Esperiz. Chacuns de cez par soi est sires.

Et ne porquant ne devons pas dire que ces troies persones soient troi Seigneur, mes uns seuls sires et uns seuls Dieux.

Car si comme sanglement chacune persone somes amoneste regehir Dieu et Seigneur par crestiene verite illi somes nos devec adire par commune religion trois dieux et trois seigneurs ausi comme la reisons requiert que nos dions que chacune de ces personnes est deux ausi requiert ceste meisme reisons Crestiene que nos ne dions mie que ce soient troi dieu ne troi seigneurs mes uns seuls Dieux et uns seus Sires.

Li Peres est faiz de nului ne criez ne engendrez. La persone dou Pere ne descendi de nului non ne nest se de lui non.

Li Filz est dou seul Pere ne mie fait ne criez mes engendrez li Filz descendit dou Pere issiq li Peres nil Fist ne ne cria, ainz le traist de soi et envoia comme son Esperite.

Li Seins Espriz est dou Pere et dou Fill ne mie faiz ne engendrez mes descendans

Li Peres ne li Fils ne furent mie le Seint Esperiz quar ce est li leur meesmes.

D Donques luis est Peres ne mie Fill li uns Seinz Esperites ne mie troi Seinz Esperite. Ces troies personnes ne sunt que uns seuls Dieux.

En ceste Trinite nest nule chose aincois ou apres nule chose geindre ou meindre mes toutes les troies persones sunt ensamble pardourables. et en samble juex nule de ces trois persones nest graindre de l'autre. ne mendre de lautre quar ce est une seule deitez.

Et issi com il est ladit ca devant le devons croire que lunitez soit a enorer (sic cod.) en la Trinite. et la Trinitez en lunite. Issi come au commencement de cest Siaume a este dit croire devons fermement que ces trois persones sunt uns seul Deux.

Qui veust donques estre saus issi sente de la

Trinite. Entende et croie fermement que ces troies A persones sunt uns seus Dieux. Mes besoinz est apardurable salu que ausi croie chacuns feelement lincarnation de nostre Seigneur Dieu Jhesu Crist. Nus ne puet estre saus se il ne croit fermement que nostres sires Jhesu Criz descendi en terre. et prinst chair en la glorieuse Virge Marie por nostre sauvement. Donques est droite foiz que nous creons et regeissons que nostres sires Jhesu Criz est Fils de Dieu et Dieux et om. Droiz est que nos qui somes Crestien creons fermement que li Esperites qui descendi en la Virge Marie et la seinte chars que il prist sunt uns seuls Diex qui est apelez Jhesu Criz. Il est Dex dela sustance dou Pere engendrez devant les siecles et om est dela sustance dela mere nez ou siecles Apertement poons B vouer que nostres sires Jhe Criz est Dex de par le Pere car ce est li Esperites dou Pere et om de par la mere par la char que il prist en li. Par feiz Dex. par feiz om de revable ome et de char humaine parmenanz. Jhe Criz est voirs Dex et voirs om car cest li Esperites de Dieu qui prist char teerienne Egal au Pere selonc lumanite selonc ce que Jhu Criz est Dex est ineux au Pere et selonc la char est mendres de lui. Et ja soit ce quil est Dex et om. ne por quant ce ne sunt mie dui Criz ainz est uns seuls Criz, et ne porquant se Jhu Criz est Dex et om : por ce ne doit on mie dire que ce soient dui Crist Uns certes est ne mie par le convertissement **664** de divinite en chars mes par la prinse dumanite en Dieu. ces deux choses deux et om ne demontrent C nie une parce que la deitez fust muee en char nes porce que la char mua la deitez en Dieu. Uns del tout ne mie par ennullement de substance meis par lunite de persone. Car si come lame reisnable et la charz est uns om ausi Dieux et om est uns Crist. La nature dela char ne pot mie faire Dieu et soi une chose mes la force de lesperite fist soi et la char un Dieu.

Qui soffri passion por nostre salu descendi as enfernex au tier jor resuscita de mort Icele chars que li Esperites prinst en la glorieusse Virge morut pro nos sauver. et descendi a enfer por delivrer ses amis qui estoient et la force de lesperite la fist resusciter et lamporta osoi. Il monta es cieuls et siet ala destre de Dieu le Pere tout puissant diluec est avenir jugier les vis et les mors.

B Nostres sires Jhesu Criz qui souffri mort por nos et descendi a enfer por ses amis. et resucita de mort a vie et monta es ciels descendra au jour del ivise pour jugier les vis et les mors Au cui avenement tuit li ome ont aresusciter e leurs cors et sunt arendre de leur propres feiz reson. Quant nostres sires Jhesu Criz vendra jugier le monde lors revenront toutes genz en chair et en os et leur es convendra rendre reison de leur uueures. Et cil qui bien firent iront en vie pardurable. meis cil qui mal firent iront en feu qui durera sans fin. En la gloire Dieu enterront, cil qui mal auront oure descenderont en enfer. Ceste est la foi commune la quele se chacuns naura creue feelment, et fermement saus ne porra estre Itex est la C creance de seinte crestiente comme cist siaumes nos devise et qui issi ne croit dannez sera pardurablement.

ADMONITIO.

Hic Symboli Quicunque *commentarius prodit ex codice bibliothecæ Sancti Germani a Pratis numero* 129 *quingentorum circiter annorum, non indignus qui studioso lectori exhibeatur.*

INCIPIT TRACTATUS DE FIDE CATHOLICA.

1. QUICUNQUE *vult salvus esse ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem.* Hic beatus Athanasius liberum arbitrium posuit : sicut dicit in Psalmo : *Quis est homo qui vult vitam* [82], et iterum in Evangelio ipsa Veritas ait : *Qui vult venire post me* [83], similiter et hic, *Quicunque vult.* Quare D Deus omnipotens nullum hominem invitum aut coactum trahit ad fidem, nisi qui sua propria voluntate vult venire ad fidem. Sed quicunque vult salvus esse in corpore vel in anima, necessitas est illi ut teneat catholicam fidem. Quare ante omne opus necesse est ut fides præcedat ; ante omnem operationem, ante omnem inchoationem, ante omne principium unicuique opus est ut teneat catholicam fidem, dicente Apostolo : *Sine fide impossibile est placere Deo* [84]. Unde et Habacuc propheta ait : *Justus autem ex fide vivit* [85]. *Catholica :* est sermo Græcus, Latine interpretatur, *generalis* vel *universalis.* Generalis pertinet ad omnes homines : universalis quia per universum orbem diffusa est. Fides est credulitas qua veraciter credimus id quod nequaquam videre valemus. Unde Apostolus dicit : *Fides est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium* [86]. Dicitur enim fides eo quod fit inter Deum et hominem. Istam fidem, istam credulitatem ante omnia nobis opus est tenere, quia fides est fundamentum omnium virtutum. Et idcirco prius ædificemus fidem quæ est fundamentum et super eam cæteras virtutes : quia sine fide nullus salvus esse potest.

2. *Quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit absque dubio in æternum peribit.* Quam fidem nisi quisque integram, id est unusquisque integram et plenam et perfectam servaverit, id est ut eam non scindat per hæresim neque ab ullo schismate corrumpatur. *Inviolatam,* id est, ut eam non vio-

[82] Psal. XXXIII, 12. [83] Matth. XVI, 24. [84] Hebr. XI, 6. [85] Galat. III, 11. [86] Hebr. XI, 1.

let male docendo, atque prædicando, ut si eam non custodierit integram et inviolatam, absque dubio in æterna damnatione peribit.

3. *Fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate et Trinitatem in unitate veneremur.* Nunc manifestat quid est fides, vel qualis est, vel qualiter unusquisque credere debeat. *Ut unum Deum in Trinitate et Trinitatem in unitate veneremur.* Debemus Deum credere trinum et unum. Unum in substantia, et trinum in personis. Nec propter Trinitatem debemus dimittere unitatem, nec propter unitatem debemus dimittere Trinitatem. Ut ipsum quem colimus, credimus, unum veneremur et trinum, unum propter unitatem substantiæ, trinum propter personarum vocabula. Veneremur, id est, adoremus.

4. *Neque confundentes personas neque substantiam separantes.* Confundere est commiscere. Quare non debemus tantum unam personam credere, sicut Sabellius hæreticus asserebat, sed tres personas, Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Nec substantiam separare, ut Arius hæreticus affirmabat : dicebat enim quod sicut erant tres personæ ita fuissent et tres substantiæ. Patrem asserebat majorem Filio, Filium minorem Patre, Spiritum sanctum ministrum eorum dicebat. Substantia dicitur eo quod ex semetipsa subsistat. Substantia vero commune est nomen omnium rerum quæ sunt. Cœlum enim, sol, luna, terra, arbores et homines substantiæ dicuntur. Deus igitur substantia est et substantia prima, et omnium substantiarum causa, quia omnium rerum Creator est. Essentia igitur proprie de Deo dicitur, quia semper est quod est qui incommutabilis est.

5. *Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti.* Hic contra Sabellium sunt personæ divisæ, qui asserebat esse unam. Quia Pater in sua persona nec est Filius, sed tantum Pater, nec Filius in sua persona est Pater, sed tantum Filius, nec Spiritus sanctus in sua persona est Pater nec Filius, sed tantum Spiritus sanctus : ex utroque procedens persona dicta est eo quod per se sonat.

6. *Sed Patris et Filii et Spiritus sancti una est divinitas, æqualis gloria, coæterna majestas*, id est, coæqualis, sine initio et fine, et gloria et potestate

7. *Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus.* Quia sicut Pater est æternus vel omnipotens seu invisibilis, similiter et Filius et Spiritus sanctus.

8. *Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus* **665** *sanctus. In*, præpositio est in hoc loco, pro, *non*, posita. Increatus Pater, id est, non creatus, quia ipse est Creator omnium, et a nullo creatus; ipse est omnium Factor et a nullo factus. Increatus Filius, increatus Spiritus sanctus. Increatus Filius, non creatura sicut Arius dicebat, quia simul omnia creavit cum Patre. Similiter et Spiritus sanctus.

9. *Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus.* Immensus, quia ejus magnitudinem vel quantitatem nullus mensurare potest, quia cœlo est excelsior, et terra profundior et latior mari. Et est incircumscriptus, incorporeus, inlocalis, ubique totus, et non est locus ubi non sit, sicut dicit in Psalmo : *Si ascendero in cœlum, tu illic es, si descendero ad infernum, ades* [87]. Et si ivero ad extrema maris, ibi me dextera tua tenebit. Ipse est enim intra omnia et non inclusus, extra omnia et non exclusus. Similiter et Filius qui attingit a fine usque ad finem fortiter. De quo scriptum est : *Verbo Domini cœli firmati sunt* [88]. Pari modo et Spiritus sanctus, unde dicitur : *Spiritus Domini replevit orbem terrarum* [89].

10. *Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus.* Hic æternum pro sempiterno debemus intelligere. Æternus Deus dicitur; quia sine initio et sine fine constat : similiter et Filius et Spiritus sanctus. Sicut nunquam non Pater ita nunquam non Filius ac Spiritus sanctus.

11. *Et tamen non tres æterni, sed unus æternus*, id est, in substantia.

12. *Sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus increatus et unus immensus.* Quia unum est in substantia.

13. *Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus.* Omnipotens dicitur Pater quia omnia potest, non a patiendo quod non vult, sed a faciendo omnia quæcunque vult, quia nihil illi impossibile est : omnipotens et Filius. Quidquid potest Pater, potest et Filius, nihilominus et Spiritus sanctus.

14. *Et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens*, id est, in substantia. Ista nomina Patris et Filii et Spiritus sancti, quæ sæpe diximus, relativa sunt, quia alia ad alia referuntur ; sicut verbi gratia servus ad dominum, dominus ad servum, magister ad discipulum et discipulus ad magistrum : pater ad filium et filius ad patrem. Quia nullus pater dicitur, nisi habeat filium cujus sit pater, et nullus filius dicitur, nisi habeat patrem cujus filius sit. Quia si non habuisset filium, nunquam habuisset nomen patris. Similiter Spiritus sanctus non a se, sed alicujus est spiritus. Est et aliquod vocabulum ubi spiritus relative dicitur, quomodo donum donatoris et donator doni. Donatorem dico esse Patrem, donum vero Spiritum sanctum. Donum refertur ad donatorem, et donator ad donum. Ecce qua ratione Spiritus sanctus relative dicitur.

15. *Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus.* Deus proprium nomen Trinitatis pertinens ad Patrem et Filium et Spiritum sanctum, transla-

[87] Psal. CXXXVIII, 8. [88] Psal. XXXII, 6. [89] Sap. I, 7.

tum ex Græca appellatione. Nam Deus Græce dicitur *Theos*, id est *timor*, unde tractum est Deus quod eum colentibus sit timor. Proprium nomen est Pater, quia solus est Pater, et proprium nomen est Filius, quia solus Filius est a solo Patre, et proprium nomen est Spiritus sanctus, quia ab utroque procedit. Deus est Pater, quia ipse est fons et origo deitatis. Similiter Filius Deus, hoc non a semetipso quia non est a se, sed a solo Patre est genitus. Pari modo et Spiritus non a se Deus, sed a Patre et Filio est procedens.

16. *Et tamen non tres dii, sed unus est Deus.* Sicut scriptum est : *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est* [90].

17. *Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus.* Dominus dicitur a dominatione eo quod creaturam suam dominetur, regat atque gubernet. Similiter et Filius et Spiritus sanctus.

18. *Et tamen non tres Domini, sed unus est Dominus ;* in substantia.

19. *Quia sicut singillatim unamquamque personam Deum ac Dominum confiteri Christiana veritate compellimur.* Singillatim, id est, distincte vel separatim. De Patre si quis te interrogaverit, quid est in persona? responde, Deus et Dominus : si autem de Filio, Deus et Dominus similiter : si vero de Spiritu sancto, indubitanter responde plenum Deum et Dominum eum esse. *Compellimur*, id est, cogimur vel admonemur. *Ita tres deos aut dominos dicere catholica religione prohibemur*, id est vetamur.

20. *Pater a nullo est factus nec creatus nec genitus.* Pater a nullo est factus, quia ipse est omnium factor. Nec creatus, sed creator, nec genitus, sed genitor. Pater enim Græce Latine *genitor* dicitur.

21. *Filius a Patre solo est, non factus, nec creatus, sed genitus.* Filius a Patre solo est non factus, quia ipse est omnium factor simul cum Patre. Sed est genitus solus a solo Patre. Et unaquæque persona habet proprium, quod non habet alia. Proprium habet in persona Pater, quia solus Pater est. Et proprium habet in persona Filius, quia solus a Patre genitus est. Sed et habet aliquid proprium Filius quod non habet Pater, nec Spiritus sanctus. Habet æternitatem cum Patre et Spiritu sancto : et habet in tempore nativitatem de Matre, quam non habet Pater, nec Spiritus sanctus. Quia non suscipit Pater carnem in sua persona, nec Spiritus sanctus, sed tantum Filius, ut nobis in se ostenderet duas habere naturas ; unam ante omnia sæcula qua genitus est ex Patre, et de qua dicit Isaias : *Generationem ejus quis enarrabit* [91] ? alteram in tempore qua natus est ex Matre, de qua dicit Paulus apostolus : *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege* [92], in quo complacuit plenitudinem divinitatis habitare corporaliter. De Patre sine initio, et sine fine ; de Matre initium habet et nullo concluditur fine.

22. *Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.* Spiritus sanctus non debet ingenitus vel genitus dici, quia si ingenitus diceretur sicut Pater, dicerentur duo patres. Si genitus, duo filii æstimari possent. In sancta Trinitate proprium habet Spiritus sanctus quia non est Pater, nec Filius, sed Spiritus sanctus et procedens a Patre et Filio. Audis quia iste ab ambobus, sed Filius ab uno, Pater a nullo est. Ac per hoc demonstrantur aperte proprietates eorum. Ideo igitur Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris et Filii sanctitas est. Nam cum sit et Pater spiritus et Filius spiritus, et Pater sanctus et Filius sanctus, proprie tamen vocatur ipse Spiritus sanctus.

23. *Unus ergo Pater, non tres patres, unus Filius, non tres filii, unus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti.* Sed unus Pater, quia solus sibi unicum genuit Filium. Et unus Filius, quia singulariter ab uno Patre genitus est. Unus Spiritus **666** sanctus, quia a Patre et Filio unicus procedit

24. *Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus.* Nihil prius aut posterius, quia nullus antiquior est et nullus posterior, nullus inferior et nullus superior. *Sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt et coæquales.*

25. *Ita ut per omnia, sicut jam supra dictum est, et unitas in Trinitate, et Trinitas in unitate veneranda sit.* Debemus colere et adorare Trinitatem in unitate, et unitatem in Trinitate.

26. *Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitate sentiat.* Hic rogat et admonet ut unusquisque doctor memoriter eam teneat, et firmiter credat, et alium prædicando doceat.

27. *Sed necessarium est ad æternam salutem ut incarnationem quoque Domini nostri Jesu Christi fideliter credat.* Necesse est nobis ut, sicut superius diximus, ita credamus. Si vero vitam æternam volumus habere, id est, cum Christo sine fine regnare, necesse est ut incarnationem Domini nostri Jesu Christi fideliter credamus. Quomodo fideliter? Non adoptivum, sed proprium Dei Filium, sicut dicit Apostolus : *Proprio Filio suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum* [93].

28. *Est ergo fides recta ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est.* Pari modo inchoat enarrare secundum humanitatem Christi, quod sit fides recta, ut ipsam humanitatem credamus corde et confiteamur ore, sicut dicit Apostolus : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* [94]. Deus et homo unus est. Est verus Dei Filius, quia

[90] Deut. VI, 4. [91] Isa. LIII, 8. [92] Galat. IV, 4. [93] Rom. VIII, 31. [94] Rom. X, 10.

A secundum divinitatem nihil minus, extra secundum humanitatem quam Deus Pater, nihil minus extra peccatum quam homo.

29 *Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus, et homo est ex substantia matris in sæculo natus.* Deus est ex substantia Patris, id est, ex æqualitate naturæ, ante sæcula genitus, id est, ante omnem creaturam sicut dicit in Psalmo : *Ex utero ante luciferum genui te* [95]. Ex utero, id est, ex mea substantia ; ante luciferum, id est, ante omnem creaturam. *Et homo est ex substantia matris in sæculo natus*, id est, totus homo cum corpore et anima, in omnia nobis similis, absque peccato. Ex substantia matris, id est, de æqualitate naturæ matris in sæculo natus, id est, in his temporibus. B Non aliunde nisi de semine mulieris sine coitu viri carnem suscepit. Unde Salomon : *Sapientia ædificavit sibi domum* [96], hoc est, ædificavit Christus sibi carnem de beata Maria, de qua legitur : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem* [97].

30. *Perfectus Deus, perfectus homo, ex anima rationali et humana carne subsistens. Perfectus Deus*, id est, plenus, quia nihil indiguit. Perfectus homo, quia nihil minus habuit extra peccatum, quam homo. *Ex anima rationali.* Christus veram animam habuit unde Sapientia crescere potuisset, sicut dicit in Evangelio : *Jesus autem proficiebat sapientia et ætate* [98]. Sapientia in anima, et ætate in corpore. *Et humana carne subsistens.* Quia humus terra dicitur, de humanitate carnem as- C sumpsit.

31. *Æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem. Æqualis Patri secundum divinitatem* secundum illud : *Ego et Pater unum sumus. Minor Patre secundum humanitatem* [99], juxta quod dicit : *Pater major me est* [1]. In quo homo est minor a divinitate.

32. *Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus.* Ideo sic conjungi voluit Dei Filius cum humana natura, ut ex his duabus substantiis fieret una persona.

33. *Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deo.* Non quod illa divinitas quæ est Filius Dei se convertisset in humanitatem, ut quod erat divinum, hoc D fieret humanum ; sed assumendo naturam nostram sic est unus effectus, ut non amitteret quod erat, sed assumeret quod non erat. Assumpsit humanitatem, et non amisit divinitatem.

34. *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ.* Non in eo naturæ commistio est, ut vel divinitas mutaretur in naturam humanitatis, vel humanitas converteretur in naturam divinitatis, sed utrique naturæ manet proprietas in perpetuum. Tanta tamen conjunctio est naturarum, ut idem qui æternaliter ex Deo Patre genitus est, homo sit verus. Homo propter suscipientem Deum, Deus verus, Deus Dei Filius ; propter susceptum hominem, homo verus. Personam quippe Filii Dei non ex duabus personis unitam, sed ex duabus naturis exsistere credimus, de duabus personis compositam credere, ut nefas vetamus.

35. *Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus.* Sicut enim ex carne et anima unum dicimus hominem, et unusquisque habet duos homines in se, unum carnalem, alium spiritalem, unum visibilem, alium invisibilem, unum mortalem, alium immortalem, ita Deus et homo unus est Christus.

36. *Qui passus est pro salute nostra, descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis.* In quo passus? in quo videbatur, in quo homo erat, in quo crucifixus, in quo mortuus, in quo sepultus, in quo resurrexit. Quia divinitas impassibilis est, sed in conjunctione personæ Filius Dei dicitur passus. *Descendit ad inferos*, id est, anima cum Verbo, quia priusquam humanitas assumpta est a divinitate, non est separata a Verbo, sed ipsa anima a corpore separata est. Quia si non esset separata, non posset mori. Et iste descensus ad solam animam pertinet. *Tertia die resurrexit a mortuis*, ut nobis exemplum resurrectionis ostenderet sicut propheta ait : *Post duos dies suscitabit nos et tertia die resurgemus, et in conspectu ejus vivemus* [2].

37. *Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram omnipotentis, inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Ascendit ad cœlos ipsa humanitas quæ fuit passa, sicut angeli dixerunt : *Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cœlum sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum* [3]. Quia secundum divinitatem ad nullum potest ascendere locum, sed ubique totus est. *Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis.* Dexteram autem Dei non carnalem, non corporalem, sicut humana habet natura, sed in hoc pro gloria Dei convenit accipere. Ac si aperte dicat : regnat in gloria Dei, et sedere pro regnare dicitur. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Venturus est in eadem forma in qua crucifixus, in qua mortuus, in qua sepultus est, in qua resurrexit, non in ea tantum humanitate in qua antea fuit, sed in gloria et majestate. Et ideo in eadem forma, ut videat Herodes et Pilatus quem judicaverunt, et videant Judæi quem tradiderunt, ut videant milites quem crucifixerunt, ut videant impii quem negaverunt. *Vivos*, quos ejus adventus invenerit in corpore viventes. *Mortuos*, qui mortui erunt ab initio usque in illum diem. Vel aliter. Vivos, id est, sanctos ; mortuos, id est, peccatores cum peccatoribus suis [sic codex].

667 38. *Ad cujus adventum omnes homines resur-*

[95] Psal. cix, 4. [96] Prov. ix, 1. [97] Rom. i, 3. [98] Luc. ii, 52. [99] Joan. x, 30. [1] Joan. xiv, 28. [2] Ose. vi, 3. [3] Act. i, 11.

gere habent cum corporibus suis, et reddituri sunt de factis propriis rationem. In adventu Christi unusquisque, sive justi, sive peccatores resurgere habent cum corporibus suis, et reddere de factis propriis rationem. Reddet autem rationem non fabula verborum, sed recordatione omnium quæ fecit, sive bonum, sive malum. Et secundum hoc unusquisque recipere debet, boni bona, mali mala.

39. *Et qui bona egerunt ibunt in vitam æternam, qui vero mala in ignem æternum. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam.* In vitam æternam erunt boni sine fine in gloria regnaturi. *Qui vero mala in ignem æternum.* Quia semper erit malis sine fine pœna inferni, et sine ulla misericordia cum corpore et anima non consumpturi, sed semper arsuri, et nunquam deficient.

40. *Hæc est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit*, sicut superius diximus. Ista est fides catholica. Hic rogat et admonet ut unusquisque sacerdos hoc sciat et prædicet. *Quam*, id est, quam fidem, *nisi quisque*, id est, unusquisque, *fideliter*, ut de ea non dubitet, *firmiterque crediderit*, ut nullus a sua fide removeri possit, nullus schismate vel hæresi. Et ita non crediderit, *salvus esse non poterit.*

Explicit Tractatus de fide catholica.

MONITUM.

Opusculum De Trinitate *prodit ex ms. Regio* 2358, *videturque conscriptum post Chalcedonensem synodum; quo autem ævo, ignoratur*

EJUSDEM (ATHANASII) DE TRINITATE.

Unam esse naturam existimate Patris et Filii et Spiritus sancti, et hasce tres hypostases, Patrem, Filium et Spiritum sanctum, quemadmodum et baptizati sumus. Nam *euntes*, inquit, *docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*[a]. Unam quidem naturam, quia plures celebrare et in multos deos dividere, ethnicorum est: tres autem hypostases, sive personas; ut ne locum habeat Judæorum sententia, et ne absque prole et absque Verbo sit Pater: *Ex quo omnis paternitas*[b]. Et Verbum nostro verbo indigentius, si non habeat Spiritum. Et ut perfectum illud in tribus sit perfectis hypostasibus. Nam juxta imaginem ejus qui in nobis est intellectus, verbi ac spiritus, ita est Pater, Filius et Spiritus. Spiritum porro cum audis, sanctum et hypostaticum intellige. Nos quidem corruptibiles sumus, et spiritus solvitur (a corpore). Ejus autem qui immortalis est, plane immortalis est Spiritus, utpote substantia quædam hypostatica. Una igitur est trium hypostasium natura, una deitas, una voluntas, una operandi vis, una potentia, unum placitum, unus motus, unus splendor ex tribus exsiliens. Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus, hæc tria unus. Deus perfectus Pater, perfectus Filius, perfectus Spiritus sanctus: ejusdem honoris, ejusdem potestatis. Qui res omnes crearunt, easque continent et curant. Iis tribus omnia similiter, sine discrepantia, eadem ratione conveniunt, sive quod esse, sive quod non esse spectat, sive quoad rationem qua se habent erga creaturas, sive quoad operationem, sive quoad potentiam, sive quoad æternitatem, sive quod excellentiam spectat et causæ rationem. Quale est, idem esse, incorporeum

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ (ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ)

Μίαν φύσιν δόξατε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος τὴν θεότητα, καὶ τρεῖς ταύτας τὰς ὑποστάσεις, Πατέρα, Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, καθὼς καὶ βεβαπτίσμεθα. *Πορευθέντες* γὰρ, φησὶ, *μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*. Μίαν μὲν φύσιν, ὅτι τὸ πλείους δοξάζειν καὶ κατατέμνειν εἰς πολλοὺς θεοὺς τὴν μίαν θεότητα τῶν Ἑλλήνων ἐστί· τρεῖς δὲ ὑποστάσεις, ἤτουν πρόσωπα, ἵνα μὴ σχῇ χώραν τῶν Ἰουδαίων ἡ δόξα, καὶ ἵνα μὴ ἄγονος ᾖ καὶ ἄλογος ὁ Πατὴρ, *ἐξ οὗ πᾶσα πατριά*· καὶ ὁ Λόγος τοῦ ἡμετέρου λόγου ἐνδεέστερος, μὴ ἔχων Πνεῦμα· καὶ ἵνα τὸ τέλειον ᾖ ἐν τρισὶ τελείαις ταῖς ὑποστάσεσι. Καὶ γὰρ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐν ἡμῖν νοῦ, λόγου τε καὶ πνεύματος, Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα. Πνεῦμα δὲ ἀκούων, ἅγιον ἐνυπόστατον νόει. Ἡμῶν μὲν φθαρτῶν ὄντων, καὶ τὸ πνεῦμα λυόμενον· τοῦ δὲ ἀθανάτου πάντως τὸ πνεῦμα ἀθάνατον, ὡς οὐσία τις ἐνυπόστατος. Μία οὖν ἐστι τῶν τριῶν ὑποστάσεων φύσις, ἡ θεότης, καὶ μία θέλησις, καὶ μία ἐνέργεια, μία δύναμις, ἓν βούλημά τε καὶ κίνημα, καὶ ἔξαλμα τῆς λαμπρότητος τῶν τριῶν. Θεὸς ὁ Πατὴρ, Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς τὸ Πνεῦμα, εἷς τὰ τρία· Θεὸς τέλειος ὁ Πατὴρ, τέλειος ὁ Υἱὸς, τέλειος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τῆς αὐτῆς τιμῆς, τῆς αὐτῆς ἐξουσίας. Δημιουργὰ τῶν ὄντων ἁπάντων, καὶ συνεκτικὰ, καὶ προνοητικὰ, ὁμοίως πάντα τοῖς τρισὶ, καὶ ἀπαραλλάκτως καὶ ταυτῶς, ὅσα τοῦ εἶναι, καὶ ὅσα τοῦ τι μὴ εἶναι, καὶ ὅσα τοῦ πῶς ἔχει πρὸς τὰ κτιστὰ, καὶ ὅσα τῆς ἐνεργείας, καὶ ὅσα τῆς δυνάμεως, ὅσα τῆς ἀϊδιότητος, καὶ ὅσα καθ' ὑπεροχὴν, ἢ κατ' αἰτίαν εἶναι λέγεται. Οἷον τὸ εἶναι ταυτὸν, τὸ ἀσώματον εἶναι τὸν ἀκατάληπτον, τὸ βασιλεύειν, τὸ δημιουργεῖν, τὸ θεοῦν, τὸ δύνασθαι, τὸ ἀΐδιον εἶναι,

[a] Matth. XXVIII, 19. [b] Ephes. III, 15.

τὸ ἀρχὴν εἶναι ὑπεράρχιον, τὸ οὐσίαν εἶναι ὑπερούσιον, τὸ φῶς λέγεσθαι. Τὸ δὲ σκότος τὰ συμβολικῶς λεγόμενα, οἷον θυμοῦσθαι καὶ ὀργίζεσθαι, ὑπνοῦν καὶ ἐγρηγορέναι. Ταῦτα πάντα τῇ μιᾷ φύσει προσαρμόζοντες, οὐχ ἐκ τῶν κατ' αὐτὴν δηλοῦμεν, ἢ νοοῦμεν αὐτὴν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτήν. Μίαν δ' οὖν τὴν φύσιν εἰδότες τῶν τριῶν ὑποστάσεων, οὐδενὶ τῶν ἄλλων διαφερουσῶν ἢ ταῖς ἰδιότησι ταύταις, τὸ γεννᾷν λέγω καὶ τὸ γεννᾶσθαι, καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, καὶ ὅτι τὸ μὲν Πατὴρ, τὸ δὲ Υἱὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα· καὶ ὅτι ὁ μὲν Πατὴρ γεννήτωρ καὶ προβολεὺς, γεννήτωρ μὲν τοῦ Υἱοῦ, προβολεὺς δὲ τοῦ Πνεύματος· ὁ δὲ Υἱὸς γέννημα, τὸ δὲ Πνεῦμα πρόβλημα. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητὸς διὰ δύο *νν*, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορευτόν. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ αἴτιος, ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα *αἰτιατά*. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ προβολεὺς, ὁ δὲ Υἱὸς Υἱὸς μόνον, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον· οὐ γὰρ ἐξίστανται τῶν ἰδιοτήτων, οὔτε ὁ Πατὴρ τοῦ εἶναι Πατὴρ, οὔτε ὁ Υἱὸς τοῦ εἶναι Υἱὸς, οὔτε τὸ Πνεῦμα τοῦ εἶναι Πνεῦμα, ἀλλ' ἡ μὲν οὐσία κοινὴ, μία τῶν τριῶν ἡ θεότης, ὥσπερουν φῶτα τρία ἀλλήλοις ἑνούμενα καὶ οὐ συγχεόμενα. Ταῦτα μὲν ἱκανὰ εἰδέναι περὶ τὴν θεολογίαν.

Τέλος καὶ τῷ Θεῷ χάρις.

esse qui comprehendi nequeat, regnare, creare, posse, æternum esse, principium esse supra omne principium, lumen dici. Tenebræ autem sunt quæ symbolice (de Deo) dicuntur, scilicet indignari, irasci, dormire, vigilare. Hæc omnia uni naturæ congruenter attribuentes, non ex iis quæ ad eam pertinent significamus aut intelligimus, sed ex iis quæ circa illam sunt. Unam itaque scimus esse naturam trium hypostasium, quæ nullo alio differunt, quam hisce proprietatibus, generare scilicet, generari, et procedere, et quod illud sit Pater, illud Filius, illud Spiritus, et quod Pater quidem sit genitor et productor, genitor Filii, productor Spiritus : Filius proles, Spiritus productus. **668** Et Pater quidem ἀγέννητος, seu *non genitus*; Filius γεννητός cum duobus νν, seu *genitus*, Spiritus vero procedens. Pater causa est, Filius et Spiritus causati. Pater est etiam productor, Filius tantum Filius, Spiritus procedens : neque suis excedunt proprietatibus, Pater scilicet a ratione Patris, Filius a ratione Filii, Spiritus a ratione Spiritus; sed essentia communis est; una trium est divinitas; sicut tria lumina invicem unita nec confusa. Hæc sunt ad theologiæ notitiam satis.

Finis et gratia Deo.

IN OPUSCULUM DE PASCHATE MONITUM

Hic libellus nobis a clar. viro Antonio Muratorio, in bibliotheca Ambrosiana præposito transmissus nuperrime fuit. Et quidem, ut mihi videtur, a Latino quodam scriptore Athanasii nomine exaratus est. Nihil enim Græcum olet quod orationem spectat, etsi ut legentibus fucum faceret scriptor iste, et Athanasio hoc ascribi opusculum curaret, rationem Paschalis computandi quæ apud Græcos obtinet sequi videatur. Verum nonnulla hic comparent quæ minus peritum ψηφιστὴν *arguant, ut quod ait :* Sic Pascha nec ante XI Kalendas Aprilis, nec post XI Kalendas Maii celebrari posse decretum est. *Quod vel unum sufficiat, ut Athanasio abjudicemus : qui cum apud Ægyptios, computatores omnium accuratissimos vitam ageret, et curam ordinandi Paschatis post decessorem suum Alexandrum, synodi Nicænæ jussu accepisset (nam Alexandrinis præsulibus hæc provincia demandata fuerat); in hujusmodi errorem nunquam delapsus esset. Quamobrem inter spuria merito ablegatur. Opinamur autem octavo vel nono sæculo adornatum fuisse, quo ævo hujusmodi studia obtinebant.*

Incipit tractatus S. Athanasii episcopi Alexandrini de ratione Paschæ.

Mensis hic vobis initium mensium, primus erit vobis in mensibus anni. Loquere ad omnem synagogam filiorum Israel. Decima mensis hujus sumite unusquisque ovem per domus paternas, et per singulas domus; ita ut si non sint satis ad ovem, assumant secum vicinum propinquum. Sument autem agnum masculum immaculatum anniculum de ovibus et hædis, et erit vobis observatum usque in quartamdecimam mensis hujus. Et occidet eum multitudo synagogæ filiorum Israel. Ad vesperam assument de sanguine et ponent super duos postes et limina domus, in quibus edent eum : et manducabunt carnes assatas agni et azyma cum amaritudine manducabunt. Et non manducabitis ex iis crudum neque coctum in aqua, sed assatas in igne. Sic autem manducabitis illum. Lumbi vestri accincti et calceamenta vestra in pedibus vestris, et edetis illum cum festinatione : Pascha enim est Domini [a].

Scio multos scrupulosius interrogare solitos, quare secundum morem Judæorum ad lunæ comparitionem diversis temporibus Pascha celebremus : dicentes rectius videri, ut si commemoratio sit Dominicæ passionis, unus anniversarius dies natalis in observatione teneatur, ut semper VIII Kal. Aprilis diem Paschæ celebrarent, in quo die Christi resurrectio traderetur. Itaque inquirentibus curiosius, quid majores nostri secuti videantur exponam. Passio Christi redemptio est creaturæ dicit, resurrexit Christus in æquinoctio veris luna plena die Dominico. De quo Apostolus ait quod conge-

[a] Exod. XII, 2-11.

miscat et doleat subjecta servituti, non sua sponte, sed per eum qui subjecit illam spem : quia et in ipsa liberabitur a corruptela servitutis cum libertate filiorum Dei [7]. Creaturam autem intelligimus esse vitam qua mundus amatur, in quo creatura omniaque gignuntur e terra : certum enim est nihil creari posse sine vita. Quæ utique creatura tunc subjecta est servituti cum mundus est captus. Quam Christus passione sua veniens liberum se servavit, ut in eo tempore pateretur in quo creatura subjecta fuerat servituti : ut quia dies ille tristitiæ fuerat, item lætitiæ redderetur. Resurrexit enim Christus in æquinoctio veris luna plena, die Dominica, quem in mundi convenire principio Genesis relatione cognoscimus, cum primum apparente arida, quam vocavit Deus terram, dictum est : *Germinet terra omne fenum, et omne viride lignum* [8]. In vere autem germinare omnia vidimus, atque in eo principium mundi esse comprehendimus. Propterea et Scriptura proprie mensem novorum appellat, in quo terræ facies innovatur. Sed cum tres menses vernum tempus accipiat, horum trium medium tempus initium mundo dedisse monstratur. Medium enim tempus veris est æquinoctium, in quo lux et tenebræ consistunt æquales, cum divisit Deus, ut scriptum est, inter medium lucis mediumque tenebrarum. Nec dubia fides est de justitia et benevolentia Dei, qui cum fecerit mundum, lumen et tenebras statuerit æquales, ut deinde lux cresceret, et tenebræ decrescerent. Cum ergo hic dies medium veris obtineat, non sine causa majores nostri VIII Kal. Aprilis tres addiderunt dies, ut primum diem mundi constituerent. XI enim Kal. Aprilis primum esse voluerunt, quia antequam sol in diei principio conderetur triduum ante præcesserat. Refert enim Genesis quarta die facta luminaria solis et lunæ. Propterea invenimus et in VIII Kal. quidem resurrexisse, verum in XI Kal. die Pascha cum discipulis inchoasse. Ita isti tres dies, cum passione et resurrectione communicant, et æquinoctium ad omnes intelligitur **669** pertinere, in quibus cursum nec sol nec luna conficit. Diem autem Dominicam, primam diem esse dubitare non possumus, quia dicit Scriptura sex diebus factum esse mundum, et septima die requievisse, quam septimam Sabbatum appellavit. Unde manifestum est primam diem in prima feria quæ est Dominica constitisse. Sive enim hoc secundum mundum, sive secundum spiritum computemus, ex una origine inveniemus computationis utriusque rationem, quia ad imaginem spiritus septiformis, et sæculi hujus, dierum septenarius numerus constitutus est. Similiter cum dicat Genesis facta esse duo luminaria in cœlo, ut lucerent super terram, solem in inchoatione diei, lunam in inchoatione noctis, plenam lunam intelligimus esse generatam, ut facta ad illuminationem terræ in inchoatione noctis, tota in terra nocte luceret, sic passionis Dominicæ resurrectio, quæ creaturam servitio liberavit, in æquinoctio, veris luna plena, Dominica die, traditur exstitisse. Sed quia, sicut computatio invenit, concurrere sibi per singulos annos in universitate non poterat, ut scilicet æquinoctium et luna plena et dies Dominica convenirent; sequenti enim anno in eodem die luna vicesima quinta secunda feria deprehensa est, judicatum est æquinoctium ad natale Paschæ (37-38), cum duæ illæ partes et dies et luna deessent, non sufficere. Itaque rectius statutum est ad natalem Paschæ diem, mensem integrum relari in quacunque ejus parte et dies et luna concurrerent. Neque hoc sine auctoritate Scripturæ, ut enim Moyses cum Pascha mandaret : *Mensis hic vobis initium mensium primus erit vobis in mensibus anni.* Quo verbo tantum mensem ad celebrationem Paschæ intelligitur consecrasse. Ita majores nostri, qui II Kal. Aprilis principium anni invenerunt, mensem exinde computantes in II Kal. Maii extenderunt. Sic Pascha nec ante II Kal. Aprilis, nec post II Kal. Maii celebrari posse decretum est. Sed cum in hoc mense et luna et dies convenirent, luna scilicet plena et Dominica dies, tunc Pascha censitum est celebrandum. Sane quia frequenter rursus cum Dominica die lunæ plenitudo convenit, extendi in septem dies maluerunt, dummodo etiam Dominicam in resurrectionis memoriam retinerent. Ita quando dies sic venerit usque ad vicesimam primam lunam propter Dominicam diem Pascha differimus, quod ipsum non sine Scripturæ auctoritate; dicit enim Moyses, a decima quarta usque ad vicesimam totos septem dies Paschæ sanctificatos esse debere. Unde ad hunc numerum extendi posse lunam decretum est. Prudentes autem magis ad lunam et diem quam ad æquinoctium natalem Paschæ diem *redierunt*. Luna enim plena totius noctis illuminat tenebras, sicut nos a corruptela tenebrarum illuminatio spiritus liberavit, et post æquinoctium Pascha celebretur, in majori jam luce, et in minori jam nocte celebrabitur. Dominica vero dies resurrectio est dierum; ad initium enim redit et finem revocat ad vitam. Ita hæc magis visa in natali lætitiæ, et creaturæ liberatione servanda, maxime cum intra primi mensis terminos retineantur. Rursus majorem diei religionem quam lunæ indicaverunt, si quando non posset utrumque servari. Decimam quartam enim lunam, quam diem Dominicam egredi maluerunt, quia tota salus in resurrectione est, quam in die Dominica esse monstravimus, in qua et ortus dierum et resurrectio continetur, propterea quod in ipsa Dominus resurrexit. Luna vero licet ad vicesimam

[7] Rom. VIII, 22. [8] Gen. I, 11.

(37-38) *Natale Paschæ*, vox Latinis usitata.

primam partem non totam impleat noctem, plurimum tamen noctis illuminat et superat, in quo prudenter majores nostri maluerunt usque ad vicesimam primam extendi, quam ante decimam quartam Pascha celebrari, quia post ergum [*l.* tergum] tenebras viæ illius est relinquere, quam antecedentes non posse superare. Itaque hanc summam et hanc conclusionem in penace [pinace] constituto a majoribus, invenimus Pascha nec ante XI Kal. Aprilis, neque post XI Kal. Maii posse celebrari. Cujus observationis narratione narrata, reliqua prosequamur, ut imagini illi in qua Judæis Pascha mandatum est veritatem comparemus in Christo omnes masculos immaculatus anniculus in Pascha Judæis mandatur occidi. Hic est Christus patiens injuriam, qui sicut agnus ductus est ad occisionem : masculum non tantum ad sexum, sed et ad animi firmitatem referre debemus. Immaculatum ostendit Scriptura, quæ dicit quod peccatum in eo non fuit, nec inventus est dolus in ore ejus (39). Anniculus ex eo dicitur, quod in eo totus totius orbis spatia continentur, et sicut anni ætas in quatuor temporibus et duodecim mensibus computatur, sic fides in quatuor Evangeliis et duodecim apostolis continetur. Hic ex ovibus et hædis jubetur assumi, quod Hebræi ita intellexerunt, ut si agnus non fuisset inventus, hædus immaculatus immolaretur in Pascha, quod longe aliter est dictum. Nam ex permisto semine hædorum et ovium postulatus est agnus, quod quidem natura non recipit, sed in Christi figura monstratum est, quia genus ejus ex Israelitis et alienigenis Moabitis invenitur esse permistum. Dominus autem agnus istis, hædus [*l.* agnum ...hædum] peccatoribus comparavit, ita quia ipse originem secundum carnem non solum a Deo, sed ex peccatoribus gentibus esset habiturus, agnus ex hædis et ovibus postulatur ; qui ad vesperam mandatur occidi. In occasu enim et fine mundi passus ostenditur : nam tempus hoc nostrum novissimos sæculi dies Dominus apostolique docuerunt. Quod

A vero de sanguine agni domus superlimen consignari jussit, ne a vastatore angelo tangeretur, ostendit crucis signum quo frontem signamus figuram sanguinis obtinere. Hoc autem signaculo ab angelo vastatore defendimur. Comedere hujus agni carnes jubemur, quia liberandus est populus, sicuti Christus ait : *Nisi quis comederit carnem meam non habet vitam* manentem[9]. Caro autem Christi verbum est Dei, qui [quia] *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*[10] ; sic istas carnes assatas comedere mandamur, crudas elixasque prohibemur. Cocta enim Christi verba non cruda, probata in multo tentationum ardore, nec mollia, nec fluxa, nec labi facilia. Hæc cum azymo pane sumenda sunt, sicut Apostolus ait : *Pascha nostrum immolatus est Christus ;*

B *itaque celebremus illud, non in fermento malitiæ et nequitiæ, sed in azymis sinceritatis et veritatis*[11]. Addi azymis amaritudines herbarum docet, quia angustia et tribulus est via quæ ducit ad vitam. Lumbos præcipit zona constringi, ne in libidinis luxuriam resolvantur. Calceamenta in pedibus esse, sicut Apostolus mandat, calceare pedes nostros in evangelio pacis oportere : constanter enim evangelizare non possumus, nisi gressus nostros contra omnes injurias et dolores quodam sensus munimine vestiamus. Baculus debet esse in manibus, quia in hac via vitæ sicut baculus stabilimentum est et disciplina ; ideo Salomon non vetat baculum **670** de filii capite removeri, ostendens disciplinam. Hæc au-

C tem monet, omnia in festinatione facienda, quia tardus et lentus in Dei gratia non probatur. Stare ergo nos in procincto oportet similes hominibus profecturis, ut cum vocaverit nos Dominus, non moremur. Ita demum enim evadentes interitu a servitute, perveniemus ad regnum Dei, in quo præparavit nobis delectabiles mansiones, qui nos vocavit per Christum Jesum Deum et Dominum nostrum, cujus est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Explicit feliciter.

Joan. VI, 54. [10] Joan. I, 14. [11] I Cor. V, 7, 8.

(39) Vide Gaud. Brixianum in serm. 3, de Pascha.

LEXICON ATHANASII.

(CRAMER, Anecdota Græca ex codd. mss. Bibliothecæ Regiæ Parisiensis, Oxonii 1841, in 8, tom. IV, p. 201. — Prodit excerptum sequens ex cod. 2617, qui est sæc. XIV, et plura glossaria continet. Prius dicitur esse interpretatio vocum ex Athanasio depromptarum, sed multæ sunt quæ procul dubio aliunde insertæ sunt, sicut in omnibus his glossariis evenit.)

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΛΕΞΕΙΣ ΕΡΜΗΝΕΥΜΕΝΑΙ.

Ἀρχὴ τοῦ ἄλφα.

Ἄϐδια, θάλασσα.
Ἀϐελτηρίας, ἀνοίας.
Ἀϐέλτερος, ἀνόητος, τὸ βέλτιον μὴ γινώσκων.
Ἀϐένθη, βάθη.
Ἀϐής, ἀσύνετος, ἀνόσιος.
Ἄϐιοι, μὴ ἔχοντες τόξα, ἀπόλε (ἀπόλοι).
Ἄϐρωτον, κακὸν, ἀηδῆ, ὀδυνηρόν.
Ἀϐλεπήματι, ἁμαρτήματι ἄνευ βουλῆς.
Ἀϐλεψία, καρδίας πόρωσις.
Ἀϐλήχρην, ἀσθενῆ· καὶ τὸ ἀσθενὲς κατεπέκτασιν τοῦ ἄλφα.

A Ἀβουλία, ἀπαιδευσία, ἄνοια.
Ἀβούλιτον, κακὸν ὃ οὐ θέλει τις.
Ἀβούλως, ἀφρόνως, ἀμαθῶς.
Ἄβρικτον, δύσκολον, ἢ ἀνύστακτον.
Ἀβρόταξις, ἁμαρτία.
Ἀβρότητι, τρυφερότητι, ἁπαλότητι.
Ἀβροτήμων, ἁμαρτωλός.
Ἀβρός, λαμπρὸς, τρυφερὸς, ἀνθηρὸς, τρυφηλός.
Ἀβροδίαιτος, τρυφητὴς, τρυφερόβιος.
Ἀβροδιαίτη, τρυφερὰ ζωή.
Ἄβρομος, ἄνευ θορύβου.
Ἀβένθη, πολυβαθῆ, ἢ βάθη μυχείτατα.
Ἀβραβένων, θρυπτόμενος, βλακευόμενος.
Ἀβροχίτων, τρυφερὸν χιτῶνα φορῶν.
Ἀβρύεται, κοσμεῖται, θρύπτεται.
Ἀβρύνεται, λαμπρύνεται.
Ἀβροκομᾶ, ὁ τὴν κόμην φαιδρὰν ἔχων.
Ἀβραιβαῖος, γιγαντιαῖος, ἱεροπρεπέστερος.
Ἄβραι, νέαι δοῦλαι, κόραι.
B Ἀβύρβηλον, ἀναίσχυντον· ποῦ ἀπαχθές.
Ἀβλοθρίδια, ἀτελῆ, ἐκτρώματα ζωῆς δίχα.
Ἄβλαστυν, ἀκίνητον, ἀπρόσιτον.
Ἄβδελλον, ταπεινόν.
Ἀβίλλιον, οἶνον.
Ἀβροδίαστον, δαψιλὸν, εὐθυνούμενον.
Ἀβρίζεσθαι, καλλωπίζεσθαι.

Τὸ α μετὰ τοῦ γ.

Ἄγαν, πάνυ, πολύ.
Ἀγαλλόμενος, εὐφραινόμενος, χαίρων.
Ἀγανώπιδος, πραείας, εὐοφθάλμου καλῶς βλεπούσης.
Ἀγάλματα, ξόανα, εἴδωλα, ἢ ἀνδριάντες.
Ἄγαμαι, θαυμάζω, ἐπαινῶ, ἀποδέχομαι.
Ἀγάμενοι, θαυμάζοντες.
Ἀγασάμενοι, θαυμάσαντες.
Ἀγάκλειτος, ὁ ἄγαν ἔνδοξος.
Ἀγάσαιτο, θαυμάσειεν.
Ἀγάστονος, πολυστένακτος.
C Ἀγάλμητον, ἀσθενές.
Ἀγαλλίαμα, καύχημα, δόξασμα.
Ἀγαυοί, λαμπροὶ, ἔνδοξοι, ἀγαθοί.
Ἀγαυρίαμα, ἔπαρμα, ὕψωμα.
Ἀγακλεεῖς, ἄγαν ἔνδοξοι.
Ἀγανόφρων, ἀγαθὸς, πραότατος.
Ἀγάννυ, ἅμαξα, ἡμερὰ, καὶ ἡ ἄρκτος.
Ἀγάσυρτος, ἀκάθαρτος.
Ἄγγαρος, ἐργάτης, ὑπηρέτης, ἀχθοφόρος· ὅθεν ἀγγαρείαν τὴν ἀναγκαίαν καὶ ἀκούσιον λέγομεν, καὶ ἐκ βίας γενομένην ὑπηρεσίαν.
Ἄγγοραν, ῥογὴν σταφυλῆς.
Ἀγείρατο, ἀνεκτήσατο.
Ἀγείρει, συνάγει.
Ἀγγελιαφόρος, πρεσβευτής.
Ἀγγελόης, ἄγγελος.
Ἀγγελία, ἀκοὴ, φήμη.
Ἄγε, φέρε, βλέπε, κόμιζε.
Ἀγελαῖον, ὀχλῶδες.
D Ἀγέλασκον, ἄτιμον.
Ἀγελαίων, ἰδιωτῶν, ἀμαθῶν, ἀγροίκων.
Ἀγεννῶς, ἀσθενῶς, ἀνάνδρως.
Ἀγενές, ἀνελεύθερον.
Ἄγευστοι, ἄπειροι.
Ἀγείρει, συναθροίζει.
Ἀγέροχοι, ὑπερόπται, ἔντιμοι, ὑπερήφανοι, αὐθάδεις, ὑβρισταί.
Ἀγερωχίας, ὑπερηφανείας.
Ἀγέραστος, ἄτιμος.
Ἀγετός, ὁ θαυμαστός.
Ἀγεννές, ἀνελεύθερον.
Ἄγε δῆτα, δεῦτε δή.
Ἄγειν καὶ φέρειν, τὸ ληστεύειν καὶ ἁρπάζειν· ἤγετο μὲν γὰρ τὰ ἔμψυχα, ἐφέρετο δὲ τὰ ἄψυχα.
Ἀγελιδόν, ἠθροισμένως.

A Ἀγερωπῆ, ἐφορᾷ.
Ἀγερώσσει, ἀγρυπνῆ.
Ἀγερώψατο, ἠμέλησε.
Ἀγῆλαι, σεμνῦναι θεὸν εὐχαῖς.
Ἀγείνωρ, ὑπερήφανος, αὐθάδης.
Ἄγειρος, ἀγείρατος, μὴ ἔχων τέλος.
Ἀγνιστείας, καθαρότητος, ἢ λατρείας.
Ἀγιάσατε, προευτρεπίσατε, κηρύξατε.
Ἀγείρατος, ἄνανδρος, ἀσθενής.
Ἀγιστεία, ἁγιασμὸς, κάθαρσις.
Ἀγιστείαν, εὐσέβειαν, ἔσθ' ὅτε καὶ μιαρότητα.
Ἀγιόχασιν, ἠνέγκασιν.
Ἀγιοπρεπῶς, ὡς πρέπει ἁγίοις.
Ἀγκαλέει, ἀνακαλεῖ.
Ἀγκύλον, σκολιὸν, δυσχερὲς, ἐπικαμπές.
Ἀγκυλομήτης, σκολιὰ βουλευόμενος· μῆτις γὰρ ἡ βουλὴ εἴρηται.
Ἀγκυλόχειλον, σκολιόχειλον.
Ἀγκαλίδα, μερίδα.
B Ἀγκηθῆς, ἀβλαβεῖς.
Ἀγκαλεῖ, ἀναγινώσκει.
Ἀγκάπης, βόθρος.
Ἀγλαοί, λαμπροί.
Ἀγλαΐα, λαμπρότης.
Ἀγλαΐαις, καλλοναῖς.
Ἀγλαότιμον, λαμπρῶς τετιμημένον.
Ἀγλαός, λαμπρὸς, καλός.
Ἀγλαονέδραν, τὴν λαμπρὰν καθέδραν.
Ἀγλαΐζει, θάλλει, φαιδρύνει.
Ἀγνίας, καθαρότητος.
Ἄγνωστος, ὁ μὴ ἐπιγινωσκόμενος.
Ἀγνῶτας, ἀγνοοῦντας, ἢ μὴ γνωρίζοντας.
Ἀγνῶτες, ἀνεπιστήμονες, ἀμαθεῖς.
Ἀγνωμόνως, ἀχαρίστως, ἀνοήτως.
Ἄγνυται, κλᾶται.
Ἀγνός, ἅγιος, καθαρὸς, ἀμίαντος.
Ἄγξαι, πνίξαι.
Ἀγοριτής, πραγματευτής.
C Ἀγορανομίας, λογιστείας· εἴρηται δ' ἐπὶ τῶν ἐπισκόπων (1) τὰ τῶν πόλεων ὤνια.
Ἄγος, μίασμα, βδέλυγμα.
Ἀγοραῖοι, οἱ ἐν ἀγορᾷ ἀναστρεφόμενοι.
Ἄγορα, τὸ ἄγαν ῥέειν ἕκαστον πρᾶγμα.
Ἄγονος, ἀγέννητος.
Ἀγορήν, ἐκκλησίαν, συναγωγήν.
Ἀγορηταί, σύμβουλοι φρόνιμοι.
Ἀγρονόμοι, οἱ ἐν ἀγρῷ ἢ ἀγροῖς διάγοντες.
Ἀγραυλοί, οἱ ἐν ἀγρῷ διανυκτερεύοντες.
Ἀγριόθυμος, ἄγριος τῇ ψυχῇ.
Ἀγροικώτατος, ἀπαιδευτότατος.
Ἄγρας, θήρας.
Ἀγρύτη, ὑβρίζει.
Ἀγριστῖναι, νύμφαι.
Ἄγριος, θυμώδης, ἄγροικος.
Ἄγραφα, ἀδικήματα, ὑπὲρ ὧν νόμος οὐ γέγραπται.
Ἀγύρτης, προσέτης (2) συρφετώδης.
Ἀγυρτικά, χυδαῖα ψεύσματα.
Ἀγύρτας, τοὺς συνάγοντας μαντείας, τοὺς ἀπα-
D τῶντας.
Ἄγυρις, ἐκκλησία.
Ἀγυιαί, ἄμφοδα, αἱ ῥύμαι.
Ἀγχίθυρον, γείτονα, πλησίον τῆς θύρας.
Ἀγχινύας (3), ὀξυτάτης νοήσεως.
Ἀγχιστείας, συγγενείας.
Ἀγχίνους, συνετός.
Ἀγχιστεύς, ἐγγὺς τῷ γένει.
Ἀγχί, ἐγγύς.
Ἀγχιτέρμων, ὁ γείτων.
Ἀγχίστροφος, εὐπερίστροφος.
Ἀγχέμαχος, ὁ ἐγγὺς μαχόμενος.
Ἀγχοῦ, ἐγγύς.
Ἄγχων, κατέχων, πνίγων.
Ἀγχόμαλον, εἰσόπεδον ἐγγὺς ἔχων τὴν ὁμαλότητα.
Ἀγωγήμων, φορτίων.

(1) Leg. ἐπισκοπούντων.
(2) Leg. προσαίτης.
(3) Leg. ἀγχινοίας.

Ἀγωγή, τρόπος, ἀναστροφή.
Ἀγωνιῶ, κινδυνεύω.
Ἀγωγοῖς, τοῖς ἄγουσιν ὁδηγοῖς.
Ἀγῶνα, στάδιον.

Τὸ ἄλφα μετὰ τοῦ δ.

Ἀδαῆ, ἄπειρον.
Ἀδαμάντινα, στεῤῥά.
Ἄδας, πονηρός.
Ἀδανόν, ξηρόν.
Ἄδαρκις, οὐ βλέπων.
Ἀδεῶς, ἀφόβως.
Ἀδμώδης, ἄπειρος.
Ἀδεάζων, ἀναβοῶν, ἀναστένων.
Ἄδειμον, ἄφοβον.
Ἀδαλές, ὑγιές.
Ἀδάμαστον, ἀνυπότακτον.
Ἀδαίομαι, αἰσχύνομαι.
Ἀδαῶν, ἀμαθῶν.
Ἀδαήμονας, ἀμαθεῖς, ἀπείρους.
Ἀδεάζω, ἀναβοῶ, ἀναστένω.
Ἀδάκρυτος, ἄλυπος.
Ἀδεῶς, ἀφόβως.
Ἀδεκάστως, ἀμερίστως, δικαίως, ἀδωροδοκήτως.
Ἄδει, ὑμνεῖ.
Ἀδείμαντον, ἀνοικοδόμητον.
Ἀδελφιδός, ὁ τοῦ ἀδελφοῦ υἱός.
Ἀδελφά, ὅμοια, παραπλήσια.
Ἀδευκέα, πικρά.
Ἄδειμον, ἄφοβον.
Ἀδερκές, ἀόρατον.
Ἀδηφάγος, πολυφάγος γαστρίμαργος.
Ἀδηνὸν κῆρ, ποικνὴν ψυχήν.
Ἀδιάθρυπτα, ἀμάσητα.
Ἀδιαιρέτων, ἀτμήτων, ἀχωρίστων.
Ἀδία, ἄνεσις, ἀφοβία.
Ἀδμήτην, παρθένον.
Ἀδίρητον (4), ἄμαχον, ἀπολέμητον, ἀπόρθητον.
Ἀδ ·ρθρωτον, ἄσιμον (5), ἀτράνωτον.
Ἀδιάστατον, ἀδιαχώριστον.
Ἀδιαφθορία, ἀμέλεια χωρὶς παρατηρήσεως.
Ἀδιάκριτος, ἀδιαχώριστος· λαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ μὴ γινωσκόντων τὰ δέοντα, ἢ ἀφρόνως φλυαρούντων.
Ἀδανόν, νεκρόν.
Ἀδόνητον, ἀσάλευτον, ἀτάραχον.
Ἀδολεσχεῖ, φλυαρεῖ, ματαιωρίζεται.
Ἀδόκητος, ἀπροσδόκητος, ἀνυπονόητος.
Ἀδόκητον, ἄχρηστον, ἀπόβλητον.
Ἀδολεσχία, ἡ ἐγκαρδία λύπη ἐπὶ πολύ· λαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ φλυαρίας.
Ἄδος, ἡδονή, πλησμονή, κόρος.
Ἀδονήτους, ἀσαλεύτους.
Ἀδρόν, μέγα, δαψιλές.
Ἀδρανές, ἀσθενές, ἀδύναμον.
Ἀδράνοιτο, αὐξάνοιτο.
Ἀδροί, πλούσιοι.
Ἀδρανέων, μὴ ἐνεργῶν.
Ἀδρανέα, ἀσθενῆ, μὴ ἐνεργοῦντα.
Ἄδυτα, τὰ ἐνδότατα, τὰ ἀποκρυφότατα.
Ἀδύς, ἡδύς.
Ἄδυτον, σπήλαιον, ἢ τὸ ἀπόκρυφον μέρος τοῦ οἴκου.
Ἀδωροδοκήτως, ἀδωρολήπτως.
Ἀδωναός, ὑπὸ τὴν ᾅδην.
Ἀδύτω, τὸ ὑποκάτω τοῦ ἱεροῦ.

Τὸ α μετὰ τοῦ ε.

Ἀεθλεύων, ἀγωνιζόμενος.
Ἀεθλοφόρους, ἀγωνιστάς.
Ἀέθω, ἀπέλθω.
Ἀειλογία, πολυλογία.
Ἀείρας, ἄρας, κουφήσας.
Ἀεικέλιον, ἀπρεπές.
Ἄειδε, ᾆδε καὶ λέγε.
Ἀειθαλλές, τὸ πάντοτε θάλλων.
Ἀΐων, ἀκούων.

(4) Leg. ἀδήριτον.

A Ἀειδίνητος, ἀεικίνητος, ἀείστροφος.
Ἀειῤῥυτον, τὸ ἀεὶ ῥέων.
Ἀεικελίους, ταλαιπώρους, εὐτελεῖς, οὐδενὸς λόγου ἀξίους.
Ἀελλόπους, ταχύτατος, ὀξύπους.
Ἀέναος, ἀεὶ ῥέων· λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀεὶ ὄντος ἀϊδίου.
Ἀεργός, ἀργὸς, ὀκνηρός.
Ἀεροβατῆν, εἰς τὸν ἀέρα περιπατεῖν.
Ἀειρομέναις, κουφιζομέναις.
Ἀεθλοσύνας, ἀγωνίας.
Ἀειρᾶται, καταρᾶται.
Ἀείσομεν, ἀκούσομεν.
Ἄειμος, οἶκος διὰ παντὸς ἀεί.
Ἀειδεεῖς, ἀφανεῖς.
Ἀεικῶς, ἀπρεπῶς.
Ἀεῖραι, ἆραι, βαστάσαι.
Ἀειρόμενος, ἐπαιρόμενος.
Ἀεὶ δέ, διὰ παντὸς δέ.
Ἀείθες, παμφόλυγες.
B Ἀεισέβαστος, διὰ παντὸς τιμώμενος ἢ σεβόμενος.
Ἀεκούσιον, ἄκουσι καὶ μὴ βουλομένοις.
Ἀέκοντας, κοιμωμένους.
Ἀέκοντος, μὴ βουλομένου.
Ἄελπον, ἀπροσδόκητον.
Ἄελλαι, ἄνεμοι, πνοαί.
Ἀελλόθεις, μετ' ἀνέμου ὁμιχλώδους.
Ἀέναον, ἀεὶ βλύζων, αἰώνιον.
Ἀερθῆς, μετεωρισθεῖς.
Ἀεσίφρων, ὀξύφρων.
Ἄελπον, ἀνέλπιστον.

Τὸ α μετὰ τοῦ ζ.

Ἀζαλαί, νέαι καὶ ἁπαλαί.
Ἀζαλαίας, ξηράς.
Ἄζεο, ἐντρέπου, τίμα.
Ἄζηλοι, ἄτιμοι, ὑβρισταί, ἐξουδενωμένοι.
Ἀζηχές, ἀδιαλήπτως.
Ἀζηχής, σκληρὰ καὶ χαλεπὰ, παρὰ τὸ ἀζαλεῖν.
C Ἄζομαι, αἰσχύνομαι.
Ἀζόμενος, ἐντρεπόμενος.
Ἄζυξ, μονάζων.
Ἄζυγες, ἄζευκτοι, παρθένοι.

Τὸ α μετὰ τοῦ η.

Ἀηδές, στυγνὸν, λυπηρόν.
Ἀηδής, ἀμαθής.
Ἀηδών, στρουθὸς οὕτω καλούμενος.
Ἀηθής, ἀτριβής, ἄγριος.
Ἀήτης, ἄνεμος.
Ἄημα, πνεῦμα.
Ἄητο, ἔπνεεν, ἐφέρετο.

Τὸ α μετὰ τοῦ θ.

Ἀθαμβεῖς, ἄφοβος.
Ἄθεσμος, ἄδικος, ἄνομος.
Ἀθαμάντη, ὄνομα κύριον.
Ἀθαρσῶς, ἀκριβῶς.
Ἀθερίζει, ἀποδοκιμάζει.
D Ἀθέριζε, ἐξουθένει.
Ἀθέσφατον, πολύν.
Ἀθεμήτοις, ἀδίκοις.
Ἀθεσίαν, παραβασίαν.
Ἀθερώσσει, ἀγρυπνεῖ.
Ἄθεμις, ἄδικος.
Ἀθήλυντος, ἀνδρώδης.
Ἀθήναζε, εἰς Ἀθήνας.
Ἆθλον, ἀγώνισμα, τιμή.
Ἀθμονεύς, ἀπόδημος.
Ἀθρήσας, θεωρήσας.
Ἀθήνησιν, ἐν Ἀθήναις.
Ἄθηρον, ἀθήρατον.
Ἄθηκτον, ἀψηλάφητον.
Ἀθλοθέτης, ἀγωνοθέτης.
Ἀθλόνδωρος, νικητήρια ἐκ πολέμου.
Ἆθλον, τὸ ἐπὶ τῇ νίκῃ διδόμενον.

(5) Leg. ἄσημον.

Ἆθλα, βραβεῖα.
Ἀθλεῖν, ἀγωνίζεσθαι.
Ἀθλεύων, κοπιῶν.
Ἀθλοφόρους, ἀγωνιστάς.
Ἀθλοθέτης, βραβευτὴς διατιθῆς.
Ἀθρόως, ταχέως, σφοδρῶς, αἰφνιδίως.
Ἀθροίζει, συνάγει.
Ἄθρει, θεώρει, βλέπε, σκόπει, νόει.
Ἄθροισμα, πλῆθος.
Ἄθραυστον, ἰσχυρὸν, ἄκλαστον.
Ἄθρησον, θεώρησον.
Ἀθροίσθητε, συνάχθητε.
Ἀθυμῶσι, λυποῦνται.
Ἀθύρων, παίζων.
Ἄθυρμα, παίζων παίγνιον.
Ἀθυρόντων, παιζόντων.
Ἀθυρογλωττείας, φλυαρίας, ἐκ τοῦ μὴ θύραν ἐπιθέναι τῇ γλώσσῃ.
Ἄθρος, ἄφοβος.
Ἄθρη δ' οὖν, νόησον οὖν.
Ἀθροῦν, ὁμοῦ ἢ ἄφωνον.
Ἀθυμῶσι, λυποῦνται.
Ἀθύροντας, παίζοντας.
Ἀθυρονόμοι, ὡς ἔτυχε χρώμενοι τοῖς νόμοις.
Ἀθυροστομεῖ, φλυαρεῖ.
Ἀθόπευτον, ἀκολάκευτον, ἄσπλαγχνον.
Ἀθῷος, ἀναίτιος.
Ἀθώπευτον, ἀκολάκευτον, ἄσπλαγχνον.

Τὸ α μετὰ τοῦ ι.

Αἶαψ, ματαίως.
Αἴγλη, λαμπηδών.
Ἀΐδης, ᾅδης.
Ἀϊδίων, αἰωνίων.
Αἰδοῦς, αἰσχύνης, ἐντροπῆς, εὐλαβείας.
Αἰδεσιμώτατος, αἰδοῦς ἄξιος, τουτέστι τιμῆς.
Αἰδήμονα, αἰδέσιμον, ἀξιοτίμητον.
Αἰδόνια, θανάσιμα.
Αἰδῶ, αἰσχύνη, εὐλάβεια.
Αἰέν, διὰ παντός.
Αἰοῦλος, ποικίλος.
Αἰαλεάς, οἴμοι, οἴμοι τὰς σάς.
Αἶα, μήτιγε.
Αἴγεον ἁλμύρον, πέλαγος.
Αἴγλαι, φωτὸς μαρμαρυγαί.
Αἰγανέεις, τοῦ δόρατος.
Αἰγυπτιοῖσι, τοῖς γυψί.
Αἰγλήεσσαν, λαμπράν.
Αἰζηός, ἀκμάζων νεανίας.
Αἴης, Γέης.
Αἰθρία, γαλήνη, εὐδία.
Αἴθρος, ὑπὸ τὸν ἀέρα ἐκτὸς σκέπης.
Αἰθέρος, ἀέρος.
Αἰθάλη, σποδὸς ὁ ἐκ καμίνου μέλας.
Αἶθος, καῦμα φλογός.
Αἰθήρ, ὁ ἐν ὕψει ἀήρ.
Αἰθαλώδη, σκοτώδη.
Αἰθόμενος, καιόμενος, φλεγόμενος.
Αἰθιόπα, μέλανα.
Αἰθεριονόμων, τῶν ἐν ὕψει νόμον ἐχόντων.
Αἰθήραν, τρίχαν.
Αἰθρεμβόλα, τμητικὰ ὄργανα μαχαίραις ὅμοια.
Αἶαψ, ματαίως.
Αἴθονα, ἔνθερμον, λαμπρόν.
Αἴθε, εἴθε.
Αἰθύσσουσαν, λάμπουσαν.
Αἰθριοποιόν, καθαρὸν, ἀθόλωτον.
Αἰθρίσομαι, ἐπιβλέψομαι.
Αἴθριον, οὐράνιον.
Αἰθριάζουσα, γαληνιῶσα.
Αἴθωνας, λαμπροὺς, ξανθοὺς, πυρώδεις.
Αἰκίαι, ὕβρεις, πληγαὶ, μάστιγες.
Αἰάζω, θεωρῶ.
Αἰκίζει, κακοῖ, τύπτει.
Αἴλινον, ἐθρῆνον.
Αἴλιοι, σύγγαμβροι.
Αἱμασιαί, οἱ φραγμοί.

A Αἱμύλος, κόλαξ, ἀπατεών.
Αἷμα, γένος, σπέρμα, γάλα· καὶ τὸ ἀπὸ πληγῶν ῥέων.
Αἱμοβόρου, αἷμα ἐσθίοντος· βορὰ γὰρ ἡ τροφή.
Αἰνίζομαι, ἐπαινέσω.
Αἰνήν, δεινήν.
Αἴνιγμα, ζήτημα.
Αἰνιγματωδῶς, δυσχερῶς, ἀσυμφανῶς.
Αἰνιττόμενος, δι' αἰνιγμάτων καὶ παραβολῶν λαλῶν.
Αἰνέσαιμι, ἐπαινέσαιμι, ἢ ἀναπείσαιμι.
Αἰνίησιν, ἐπιδίδωσιν.
Αἴνους, ἐπαίνους.
Αἰνίττεται, ἀσήμως λέγει.
Αἰνόν, δεινόν.
Αἰνότατος, δεινότατος.
Αἰνόμορον, ταχυθάνατον.
Αἰνίξαι, ὑποφῆναι.
Αἰνοτόκον, κακὰ γεννώσης.
Αἰόνες, αἰγιαλοί.
B Αἰνοτόκος, ὁ ἐπὶ κακῶν τεχθείς.
Αἰνίζομαι, ἐπαινῶ.
Αἴξας, ὁρμήσας, κινήσας, ἐπεκδραμών.
Αἰξέρετοι, ἐπίλεκτοι.
Αἰόνες, αἰγιαλοί.
Αἰόλα, ποικίλα.
Αἰσυλλαρέξεις, ἀπρεπῆ πράττεις.
Ἀολλήσασα, ἀθροίσασα.
Αἰόλους, ποικίλους.
Αἰπόλος, ποιμὴν αἰγῶν.
Αἰπύ, τὸ ὑψηλόν.
Αἰπύς, μέγας, δεινός.
Αἰπολίαι, ἀγέλαι αἰγῶν.
Αἱ πορίαι σου, αἱ ὁδοί σου.
Αἱρετόν, ἐπιθυμητόν.
Αἱρήσομαι, σκέψομαι, βουλεύσομαι, ἐκλέξομαι.
Αἱροῦμαι, βούλομαι, προκρίνω.
Αἱρετιεῖμαι, προτιμωτέραν με ἡγήσεται.
Αἰπύν, ὀξύτερον.
C Αἰρήσομεν, πορθήσομεν, ἐξερημώσομεν.
Αἰροῦμαι, ἐπικαλέσομαι.
Αἰρομένη, ἐπιγομένη.
Αἰσθητά, τὰ ὁρώμενα.
Αἰσθητήρια, τὰ μέλη δι' ὧν αἰσθανόμεθα. εἰσὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ αἰσθήσεις ε' ὅρασις, ὄσφρησις, γεῦσις, ἀκοὴ, καὶ ἀφή. ἀφὴ δὲ λέγεται ἡ διὰ τῶν χειρῶν ψηλάφησις.
Αἴσχιστος, αἰσχρὸς, κάκιστος, μυσαρώτατος.
Αἴσια, γνήσια, δεξιά.
Αἰσχίω, χείρονα.
Αἶσχος, λοιδορία, μῖσος, αἰσχύνης ἄξιον καὶ σαπρίας μύσος.
Αἰστήτωρ, χοιροβοσκός.
Αἴσυλα ῥέξεις, ἀπρεπῆ πράττεις.
Αἰσημοῦν, ἀναλίσκειν.
Αἰτιατῶν, ἐγκλημάτων.
Αἰεί, ἀεὶ, διὰ παντός.
Αἰσθήμην, νοησοίμην.
Αἰστῶσθαι, φονεῦσαι, ἀφανῆσαι.
D Αἰχμάς, τὰς ἐποροδοτίδας τὸν σίδηρον τῶν δοράτων, αἵτινες λόγχαι καλοῦνται, ἔνθεν αἰχμάλωτοι λέγομεν. καὶ δοριάλωτον καλοῦμεν τὸν ἐν πολέμῳ ληφθέντα, διὰ δόρατος ἢ αἰχμῆς, ὅ ἐστι λόγχης.
Αἰτιαμάτων, ἐγκλημάτων.
Αἶσσα, εἱμαρμένη, ἤγουν ἀθεότη καὶ ἀπρονόητος τύχη.
Αἶχις, αἴχιδνα.
Αἰχμητής, μάχιμος, πολεμιστής, ὁπλίτης.
Αἰψηρόν, ταχύν.
Αἰψακροταλέως, ταχέως, πάνυ, καὶ ἐντρεχῶς.
Αἱ ψελλίζουσαι, αἱ ἀσήμως λαλοῦσαι.
Αἰωροῦμαι, φέρομαι.
Αἰών, χρόνων πολλῶν συμπερίληψις.
Αἰωρία, ἀγχόνη.
Αἰάζω, θρηνῶ.
Αἴωλον, μάταιον.

Τὸ α μετὰ τοῦ κ.

Ἀκαλλές, ἄμορφον, ἀπρεπές.

ONOMASTICON

VOCUM

vel insolentium, vel quarum significationes peculiares aut inobservatæ sunt, quæ in hoc tomo occurrunt.

Revocatur Lector ad numeros crassiores.

—

Ἀβόλιστος, qui non potest demergi in aquam, sed supernatat, 247.

Ἀβραμιαῖος, epitheton senibus ascriptum. De Hosio dicitur, 361. Item de prole Abrahæ dicitur, 45.

Ἀγαπηταί, dilectæ.

Ἁγιοποιός, sanctitatis effector, 176.

Ἁγιόρριζος, sancte radicatus, 345.

Ἀδιάζευκτος, individuus, indivisibilis, 170.

Ἀδιακρισία, inconsiderantia, 346.

Ἀεροβάτος, qui per aerem volat, 330.

Αἰδεστικὸν πρόσωπον, verecundus vultus, 347.

Αἰθεροδρόμος, qui per aerem currit, 359.

Ἀκατάστατον, incompositum, 202.

Ἀκεροπερίσπαστος, vel potius legendum ἀκαιροπερίσπαστος, qui levissima de causa et intempestive distrahitur, 304.

Ἀκολακεύτως, citra adulationem, 373.

Ἀκούβιτον, triclinium ubi sternebantur lecti pro cœna et prandio, 292.

Ἀκράτητος τῷ θανάτῳ, qui mortis imperio liber est, 1.

Ἄκροσσος, non fimbriatus, 88.

Ἀμίσακτος, 391.

Ἀναβόλαιον, vestis sacerdotalis, 348.

Ἀνεγέρτως, 499.

Ἀνείδεος Θεός, formæ expers Deus, 339.

Ἀνεξάρνητος, 391, qui abnegari non potest.

Ἀνθρωπολάτρης, qui divinum cultum homini tribuit, 149.

Ἀνθρωποϋπόστατος, 337. Ibi vide.

Ἀνίκμως, sine humore, 363.

Ἀνορθοπεριπατητικός, qui erectus ambulat. Hinc dicitur facta vox ἄνθρωπος, quia homo erectus ambulat, 193.

Ἀντιθεΐα, inimicitia erga Deum, 399.

Ἀνυπεσταλμένως, libere, sine coactione, 389.

Ἀνυπόδητος, excalceatus, 306.

Ἀνύψωσις, exaltatio, 133.

Ἁπάλωσις, mollities, 47.

Ἀπαράθραυστος, infractus, intemeratus, 659.

Ἀπέκδυσις τῆς γεννήσεως, cum quis exuit nativitatem, 44.

Ἀπερίγραφος, incircumscriptus, 8.

Ἀπόκρισις, responsum, negotium, 209. Sic apud S. P. N. Benedictum cap. 51: *Fratres qui pro quovis responso proficiscuntur.*

Ἀποκρισιάριος τῆς μονῆς, apocrisiarius monasterii, 209. Qui negotiis monasterii vacat. Vide in utroque Cangii *Lexico* ad vocem Ἀποκρισιάριος, et ad vocem *Ad responsum et Responsalis.*

Ἀποχερσοῦμαι, exsiccor, 329.

Ἀπρόκοπτος, qui non proficit, 424.

Ἀπροσεξία, inconsiderantia, 134.

Ἀπροφυλάκτως, incaute, inconsiderate, 134.

Ἄρραφος, inconsutilis, 74.

Ἀρχάριος, novitius, 310.

Ἀρχίθεος τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις, 339. Ibi vide.

Βῆσσα, amphora, 291.

Βολιστικός, qui demergitur in aquam nec supernatat, 247.

Βουκάκρατον, vini poculum cui immissum est panis frustum, 191.

Βουλή, idem atque voluntas, quæst. 113. ad Antiochum. Et apud Photium lib. 195 ex Epist. Maximi ad Marianum.

Βρεφουργεῖται, ut infans curatur, 356.

Γελοιαστρία, faceta, ridicula mulier, 90.

Γένεσις, id est genethlialogia, 635.

Γεννητικῶς, per generationem, 411.

Γεννηταγέννητος, 445.

Γνησιάζειν τινί, familiariter cum aliquo agere, 134.

Δεκάπληγος, ἡ, decem Ægypti plagæ, 101.

Δευτεράριος, secundarius, 210.

Διαβολότης, forma diabolica, 288.

Διαφύλαξις, custodia, 156.

Διαφώτισις, illuminatio, illustratio, 100.

Δικλήματος, duos habens palmites, 175.

Δικολογία, defensio, advocati officium, 389.

Δισκοκάλυμμα, disci operculum, 348.

Διχασμός, divisio, 364.

Δογματοθεσία, enuntiatio edicti, 348.

Δωδεκάθεον, templum duodecim deorum. Erant enim duodecim dii primarii et præcipui, de quibus Herodotum videsis l. II. Hinc δωδεκάθεον, 189. His alludens Joannes Chrysost. hom. 26 *in Epist. ad Corinthios*, Οὕτως Ἀλέξανδρον τρισκαιδέκατον ἐνόμισεν εἶναι θεὸν ἡ σύγκλητος Ῥωμαίων. Duodecim deos memorat Herodotus, in *Erato.*

Εἰδαίνω, scio, cognosco, 389.

Εἰλικρινῶς, sincere, pure, in dictis et interpretationibus parab., num. 24.

Εἰσοδιάζω, concludo, colligo; ὅταν εἰσοδιάσῃ τὸν καρπόν, postquam collegerit fructum, 278.

Ἐκκλησιάζεσθαι, in Ecclesia recipi, 410. Dicit Anomœus de Epistola B. Pauli ad Hebræos, οὐκ ἐκκλησιάζεται, non recipitur in Ecclesia.

Ἐκκλησιαζόμενος· ἀλλ' οὐκ εἰσὶ νῦν ἢ μόναι αἱ ἐκκλησιαζόμεναι (παροιμίαι), sed jam nulla exstant proverbia, nisi ea quæ in Ecclesia recipiuntur, 156.

Ἐκλευκαίνω, declaro, aperio, explico, 354.

Ἐκπορεύειν, emittere. Πατὴρ ἐκπορεύει τὸ Πνεῦμα, Pater emittit Spiritum. Spiritus vero dicitur ἐκπορεύεσθαι, procedere, 284.

Ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, processio Spiritus sancti, 285.

Ἐκπορευτικῶς, per processionem, 411.

Ἔκτρησις, perforatio, 640.

Ἐκφαντορία, doctrina rerum reconditarum, 356.

Ἐκφρύγομαι, nimio ardore exsiccor, 200.

Ἐμβαθύνομαι, profunde penetro, 47.

Ἐμπερίγραφος, 8. Circumscriptus, intra fines aliquos detentus; opponitur τῷ ἀπεριγράφῳ.

Ἐμπερίσπαστος, distractionibus obnoxius, 308.

Ἐμωδίασαν, obstupuerunt, scilicet, dentes, 128. Vide in Ὠμοδίασαν.

Ἐνδελεχέω, assiduus sum, 634.

Ἐνδυμενία, vestimentum, 305.

Ἐνστηθίζειν, in pectus seu in animum reponere, 192.

Ἐξεφημερίαν ποιεῖν, vice sua officio fungi, 330.

Ἐπαγρύπνῳ σπουδῇ, studio pervigili, 620.
Ἐπιγαμβρία, uxor, 51.
Ἐπιγνωρισμός, agnitio, 221.
Ἐπικίνδυνος, qui in periculo versatur, 26.
Ἐπιτρίβεσθαι εἰς ὅρκους, juramentis assuefieri, juramenta frequenter adhibere, 63.
Ἐπώμιον, superhumerale, vestis virginum a tegendis humeris ita dicta, 88.
Ἐργατεύεσθαι, operari, 306.
Ἐργόχειρον, labor manuum, 320.
Ἕρπισις, reptatio, 196.
Ἑρπιστικά, τά, reptilia, 196.
Εὐγλώττως, eloquenter, 47.
Εὐθυβόλως, recto cursu, vel cito, 361 et 372.
Εὐκατάμικτος, mansuetus, mitis, 326.
Εὐκλήματος ἄμπελος, vitis multis palmitibus ornata, 174.
Εὐσεβοφρόνως, pie, 260.
Εὐώνως, vili pretio, 305.
Ἐφημερευτής, qui vice sua ministrat, 348.
Ζυμιόω, fermento, 274.
Ζωγραφητός, depictus, 330.
Ἡμεροφανής, qui de die lucet, 477.
Ἡμιφόριον, 311, vestis monachalis.
Θεαρχικαὶ ὑποστάσεις, 335.
Θεατρομανής, qui insano theatri amore tenetur, 50.
Θεοδόχος. Ita dicitur B. Virgo Maria quæ Deum exceperit, 352.
Θεολογεῖν τὸν Χριστόν, Christum prædicare Deum, 141.
Θεοπασχῖται, Theopaschitæ, hæretici qui dicebant ipsam deitatem in cruce passam fuisse, 287.
Θεοϋπόστατος, 337. Ibi vide.
Θεοχώρητον σκεῦος, vas quod Deum continet. Sic vocatur Maria Virgo, 349.
Θυσιοπάρεδρος, qui sacrificiis adest, 330.
Ἰδιόχροος, qui proprii et nativi est coloris neque tinctus est, 88.
Ἰχνοποιέω τὴν γῆν, terram vestigiis tero, 348.
Καθαρισμός, purificatio superstitiosa, 406.
Κακοσύνθετος τρόπος, mores incompositi, 48.
Κανονίζομαι, κανονιζόμενα βιβλία. Libri in Canone recepti, 96. Κεκανονισμένα ἔχει τὰ βιβλία, 98.
Κανονικὴ γυνή, mulier canonica, quæ sub regula vivit, 238.
Καρδιότρωτος, in corde vulneratus, 634.
Καστανάϊα, castanea, 195.
Καταζάω, κατέζησε τοῦ θανάτου, 776. Ibi vide.
Κατασπορεύς, seminator, 47.
Καταψυχή, simultas, odium, 304.
Κατηναγκασμένως, ex necessitate, coacte, 518.
Καυχίον, καὶ δίσκος μὲν καυχίον τοῦ ἡλίου. Orbis est receptaculum solis, 281.
Κέπφος, fulica, sive ut alii, larus, levissima et stulta avis, unde κεπφοῦσθαι, delirare, stulte, leviter agere, et participium, κεπφωθεὶς, κεκεπφωμένος, 187, ταῦτα γραῶν πτύσματα, ἴσως ὡς κεκεπφωμένων, id est, delirantium.
Κεφαλοδέσμιον, vitta qua caput constringitur, 88.
Κλεψίγαμος, qui desponsatam vitiat, 347.
Κολόβιον, vestis monachalis, 311.
Κονδῖτος, conditus, ut vinum conditum, 423.
Κοσμοσωτήριος σταυρός, crux quæ salutem mundo parit, 287.
Κουκούλιον, cucullа, virginum vestis caput operiens, 88.
Κουπανίζω, ἀλεύρου κεκουπανισμένου, farinæ pistæ sive contusæ, 109.
Κρυψοτάλαντος, qui talentum abscondit, 619.
Κυνογλωσσοῦντες, canina lingua præditi, 346.
Κυριακὸς ἄνθρωπος, Dominicus homo, id est Christus, 166.
Κώδιξ, codex, 345.
Λαμπαδοφανῶς, splendide more lampadis, 281.
Λεπτύνω, decortico, 268.
Λεπτωθείς, vox dubia. Tabe confectus, 155. Vide ibid. in notis.
Λογοπείθεια. Ἀπὸ γὰρ λογοπειθείας, πολλοὺς φόνους ἀδίκους ποιοῦσι. Quod aliorum sermonibus credant, multas cædes injustas perpetrant, 244.
Λογύδρια, voculæ, verbula, 300.
Μακελλικὸς κύων, canis macelli, 237.
Μαφόριον, mafors, vestis superior virginum, qua tanquam pallio operiebantur, quæ monachis etiam, imo et episcopis in usu fuit, 88.
Μεσιτεία, interventio, mediatio, 413.
Μετακόσμησις, transformatio, transmutatio in melius, 12.
Μετάνοια, genuflexio, 280. De μετανοίᾳ egimus in Typico Irenes. Vide item Cangii *Glossarium*, et Goari *Euchologium*.
Μοσχοποιεῖν, vitulum conficere, 101.
Νεκροκανῶς, instar mortui 361.
Νεφελοσύστατος, nubis speciem referens, 330.
Νυκτοτριήμερος ταφή, trium dierum totidemque noctium sepultura, 393.
Νυμφοστόλος. Sic dicitur Lucas, quia de nuptiis B. Mariæ Virginis ornate locutus est, 355.
Ξενιτεία, hospitalitas, 308.
Ξενοῤῥυές, 345. Ibi vide.
Ξενοφωνοῦμαι, novis et insolentibus vocibus deterreor, 458.
Ξυρίζω, rado, 191.
Ὀλιγοτίμως, vili pretio, 305.
Ὁλόστατος εἰκών, integra icon, imago, 289.
Ὀμματόω, visum restituo, 363.
Ὁμοιολεξία, simile dictum, simile vocabulum, 50.
Ὁμοουσιαστής, consubstantialista, qui tenet τὸ ὁμοούσιον, 414.
Ὀνοματοθέτης, qui nomina imponit, 193.
Ὀνυχίζων, ὁ ἐπενδύτης σου μέλας, μὴ βεβαμμένος ἐν βαφῇ, ἀλλ' αὐτοφυὴς ἰδιόχροος, ἢ ὀνυχίζων, id est, ependytes tuus niger, neque tinctus, sed nativi coloris, aut onychinus; ubi ὀνυχίζων, pro fusco colore usurpatum existimatur, 88.
Ὀνυχιστήρ, ῆρος, ὀνυχιστῆρας ὀνυχίζοντα δύο χηλῶν, quæ ungulas dividunt in geminas partes, 102.
Ὀνυχοκοπέω, ungues præcido, 191.
Ὀξύδορκον τὸ βλέμμα, acutus visus, 91.
Ὀρθοδοξίας Κυριακή, sic vocatur a Græcis Dominica prima Quadragesimæ, 289, in notis.
Ὁροθετέω, terminos pono, 330.
Ὀστρακοδέρματα, conchilia, 286.
Πανάρετος σοφία, liber Sapientiæ Salomonis, 152. Vide ibid. in notis.
Παραγεγραμμένα, perverse scripta, dicitur de apocryphis libris qui Scripturarum nomine circumferebantur, 155.
Παράδοσις, versio, 155. Παραδόσεις τῆς θείας Γραφῆς, versiones divinæ Scripturæ.
Παραμονητικός, τάξις ἐν ἀνθρώποις παραμονητική, angelorum ordo qui cum hominibus permanere solet, 21.
Παραστήκω, asto, 377.
Παρατετηρημένως, accurate, caute, 305.
Παρδαλιαῖος, παρδαλιαίαν δοράν, pantherinam pellem, 371.
Παροιμία, ῥῆμα παρόδιον ἀπό τινος ἑνὸς εἰς πολλὰ μεταλαμβανόμενον, dictum parodium (quasi dicas in via situm) ab uno quodam ad multa translatum, 118, et in notis.
Παρυφιζάνω, insidior, 634.
Πατραλεῖς, parricidæ, 259.
Πεθανολογέω, probabiliter loquor, 370.
Περικαθαίρειν, superstitioso quodam ritu sese lustrare, 304.
Περικουρεῖα (τά) circumtonsiones, 305.
Περιοδεύειν, curare languentem et ægrum, 370.
Περιοδευτής, curator, qui sanat et medelam affert, 372.

Περιοδία, curatio morbi, 369.
Περίχρισμα, circumlitio, unctio, 53.
Πηλοπλάττειν, ex luto efformare, 368.
Πίννα, pinna, genus conchylii, 286.
Πισσηρός, pice illitus, 631.
Πλατυόνυχος, latos ungues habens, epitheton hominis, 196.
Πολοτροφέω, nutrio, 329, ἐπολοτρόφησε παῖδα, nutrivit puerum.
Πολυευσπλαγχνία, summa misericordia, 205.
Πολυποκοῦντα πρόβατα, admodum lanigeræ oves, 373.
Πονημάτιον, opusculum, 429.
Πορνοκόπος, scortator, 633.
Ποσοῦμαι. Ποσοῦνται οὖν οἱ πάντες κριταὶ εἰς ιγ', numerantur omnes judices ad tredecim, 108.
Προαγοραστής, annonæ præfectus, 130.
Προαποφιμόω, prius obturo, 229.
Προμηνύησις, præsignificatio, 391.
Προπαρηγορέω, primum cohortor, prius demulceo, 53.
Προσημάντωρ, prænuntiator, προσημάντορες τῶν μελλόντων, futurorum prænuntiatores, 66.
Προστοιβάομαι, compingor, 169.
Προτύπωσις, imago prius exsistens, 197.
Πρωτόβιος, antiquus, 113.
Πρωτοῦπνιον, primus noctis somnus, 94.
Πτερόβολος, alatus, 330.
Πυκτία (τὰ), libri, volumina, 95.
Πυράφλεκτος, incombustus, 363.
Σαγηνεύειν, τὴν οἰκουμένην ἐσαγήνευσαν, orbem quasi sagena ceperunt, 274. Herodotus ea voce frequenter utitur, ac describit quo pacto Persæ σαγηνεύουσι insulas et regiones.
Σαντάλια, videtur esse genus calceamentorum monachi, 311.
Σαρκοφόρος Θεός, 340.
Σεμνὸς βίος, monastica vita, 202, tritum est apud ecclesiasticos; hinc σεμνεῖον, monasterium.
Σισόη, tonsura, 260.
Σίτισις, alimentum, 514.
Σκαμβότης, obliquitas, 216.
Σκαμβόω, obliquum facio, 216.
Σπιθαμήσιος, qui palmæ longitudinem habet, 191.
Στοιχειολάτρης, elementorum adorator, 132.
Στρατηγέω, ἐστρατήγησε μέγα καὶ θαυμαστὸν ἔργον, magno et admirabili strategemate usus est, 76.
Στυρακίνη ῥάβδος, virga styracina, 268.
Συγγνωμέω, veniam peto, 190.
Συμποσούμενοι, connumerati, 129. Vide in Monito in *Synopsin Scripturæ*, 95.
Συμπροσκυνέω, una adoro, 26.
Σύμπνευσις, conspiratio, consensus, 22.
Συναβραζόμενος, reboans, 214.
Συναθροῖσμα, turba coacta, caterva, 175.
Συναπόβλητος, una exsecrandus, 320.
Συνείσακτος, mulier adscititia, 301. Vide in notis.
Συνεκτιμῶμαι, una honoror, 402.
Συνεξέτασις, quæstio, disquisitio, 179.
Συνεπικερδέω, adhuc comparo, 357.
Συνεσκιασμένως, obscure, 439.
Σύνθεσις ἐνδυμάτων κροκαίων, synthesis croceorum vestimentorum, 211.
Συνοπτικῶς, compendiose, 100.
Συνοψίζω, in compendium redigo, 514.
Συντομολογία, brevitas dicendi, 193.
Σχισματοποιός, dissensionis sive dissidii auctor, 135.
Τιμιολκος ἐπ. σίτου, qui pretium frumenti auxit, 307.
Τριβοβατέω, versor, frequenter ambulo, 271.
Τριβωλώδης, tribulis consitus, 211.
Τρικλήματος, tres habens palmites, 175.
Τριπρόσωπος, trinus personis Deus, 281.
Τρισήλιος τῆς ἁγίας Τριάδος, triplex sol sanctæ Trinitatis, 233.
Τρισυπόστατος Θεός, Deus hypostasi trinus, 217.
Τροπικοί, tropici, 184.
Τρυγιός, fæces. Τρυγιοὺς Μανιχαίους, 185.
Τυμπανισμὸς ὁ ἀποκεφαλισμὸς λέγεται, 279, id est, distentio nihil aliud est, quam decollatio.
Τυμπανωθείς, aqua interculi distentus, 185.
Ὑμνολογικός, hymnis canendis aptus. De angelo dicitur, 21.
Ὑπαριθμέω, subnumero, post numero, 167.
Ὑπαριθμοῦμαι, post numeror, posterior numeror, 10.
Ὑπέμφασις, 337. Vide ibi.
Ὑπεράρχιος τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις, 339. Ibi vide.
Ὑπεργηράω, ad provectam usque senectutem venio, 230.
Ὑπέρθεος τριάς, 334. Græculi commentum est hujusmodi epitheton.
Ὑπόπτερος, alatus, 359.
Φαιδροπρεπῶς, cum hilaritate et lætitia, 361.
Φόρβειος τῶν ὀφθαλμῶν, globus oculorum, 286.
Φιλοκτήμων, qui possessionum cupidus est, 305.
Φυλακτήριον, phylacterium, genus incantamenti, 304. In notis.
Χάραγον, 241, οὐ καταδέχονται λαβεῖν ἀντὶ τοῦ βασιλικοῦ χαράγματος τὸ ἔξω χάραγον. Accipere recusant pro regio nomismate externum nomisma.
Χαροποιῶ, lætifico, 173.
Χειραπλόω, manus extendo, 360.
Χειρίδια (τὰ), manicæ, chirothecæ. Καὶ χειρίδια ἐργὰ περικαλύπτοντα τοὺς βραχίονας ἕως τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν, 88.
Χειροχρήστης, qui aliorum deposita habet, 236.
Χλιαρῶς, segniter, tepide, 314.
Χροπλαστέω, ex luto effingo, efformo, 367.
Χορευτρία Χριστοῦ, quæ cum Christo choreas agit, 95. Miror nuperum scriptorem, hanc vocem, vulgari sermone, nec sine convicio auctoris hujus operis, interpretatum esse, *la danseuse de Jésus-Christ*. Quasi vero hic de tripudiis et saltationibus agatur. Ecquid vulgatius apud Patres et ecclesiasticos scriptores, quam choreæ virginum Christi sponsarum? Quæ quidem sunt non sæculari sed spirituali more intelligenda. Χορευτρία, eadem sententia in vita sanctæ Syncleticæ, 616.
Χρονῖται. Sic vocabant Catholicos Aetius, Aetiani, Eunomiani, Ariani et ejusdem farinæ homines, 429. Sic vocati, ut ait ibid. auctor dialogorum, quia Catholici dicunt Filium a Patre genitum fuisse, et Arianis gigni temporaneum est. Eadem sententia apud Hilarium de Marcello dicunt Ariani Philippopoli coacti. *Et in Deo Chroniti Marcelli* Quem Marcellum aiebant iidem Ariani initium Filio ex Maria tribuere.
Χρῶμα, color, id est, obtentus, prætextus, 183.
Ψηφάδες, genus circulatorum et præstigiatorum, 245.
Ψυχομαχεῖν, in extremo vitæ halitu laborare, 240.
Ψυχοχωριστικὴ τάξις, videtur significare ordinem angelorum, qui præsunt separationi animæ a corpore, 223.
Ὠμοδίασαν. Οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ ὀδόντες τῶν τέκνων ὠμοδίασαν. Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt, 128. Ita enim legitur non semel apud Isidorum Pelusiotam, ut ibidem dicimus in notis; quæ sane lectio non spernenda : derivatur enim ὠμοδίασαν, ab ὠμός, *crudus, immaturus*. Lectio autem ἐμωδίασαν, quæ ibidem habetur, posita est pro ᾑμωδίασαν, ita quippe legitur apud Ezech. c. XVIII, 2, ab αἱμωδιάω, *mihi dentes stupescunt*. 128, in notis, 230, legitur ὠμοδιάσουσιν.

INDEX ANALYTICUS.

A

B

C

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

Z

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

ADDENDA

(Ex libro cui titulus : Græci codices manuscripti apud Nanios patricios Venetos asservati, pag. 107. Bononiæ 1784, typis Lælii a Vulpe, in 4°.

Codex LXII, *membranaceus*, in-4°, *constans chartis* 292, *scriptus sæculo* XII *aut* XIII, *a librario qui non intelligebat quod exarabat; itaque mendosissimus est. Opusculum exscribere ex hoc placet, quod num.* XLV *indicatum fuit. Constat id binis partibus, prima de fide, altera de moribus. Illa nunc primum exit in lucem : hæc sub Athanasii nomine anno* 1685 *edita fuit a quodam Arnoldo, et exstat tomo II Operum Athanasii ipsius pag.* 304 *editionis Patavinæ anni* 1777, *ubi inscribitur* Syntagma doctrinæ. *Tam magna tamen est inter eam editionem et codicem hunc diversitas, ut secundam quoque opusculi partem rursus edendam arbitrer. Sed meminerit lector Nanianum codicem adeo mendosum esse, ut alicubi emendari non potuerit.*

Πίστις τῶν ἁγίων τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ ἁγίων θεοφόρων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ· καὶ διδασκαλία πάνυ θαυμαστὴ καὶ σωτήριος περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος. — Εὐλόγησον.

(*a*) Πιστεύομεν εἰς ἕνα (*b*) Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ· τοῦτ' ἔστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα, παθόντα καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς· καὶ πάλιν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν. Τοὺς δὲ λέγοντας· Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἢ ἐξ ἑτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως φάσκοντας εἶναι τὸν ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· τούτους ἀναθεματίζει ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἁγίας ταύτης πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ, τῆς ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐκτεθείσης πρὸς φωτισμὸν τῶν ψυχῶν, καὶ εἰς τὸ γνῶναι τίς ἡ αἰτία ἑκάστης ῥήσεως τῶν ἐν αὐτῇ ὁμολογησάντων ἐπισκόπων, τὸν ἀριθμὸν τριακοσίων ὀκτὼ καὶ δέκα, μᾶλλον δὲ οἰκουμενικῆς οὔσης συνόδου. Ἔτι δὲ ἀκολούθως τῇ προγεγραμμένῃ πίστει, ἀναθεματίζομεν τὴν Σαβελλίου πίστιν τὴν λέγουσαν, τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ

A Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· σφάλλονται γάρ· ἀτελεῖς εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα· ὡς ὅτι ὁ Πατὴρ αὐτός ἐστιν ὁ Υἱός· ὁμοίως καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ὡς εἶναί φησιν ἓν (*c*) πρόσωπον· τρία δὲ ὀνόματα. Ταῦτα γὰρ ἀλλότρια τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τυγχάνει· Πατέρα γὰρ οἴδαμεν τέλειον Θεὸν, ὁμοίως καὶ Υἱὸν τέλειον, ὡσαύτως καὶ Πνεῦμα ἅγιον· μίαν βασιλείαν, μίαν οὐσίαν, καὶ μίαν θεότητα (*d*). Ἔτι δὲ ἀναθεματίζομεν τὴν Φωτεινοῦ πίστιν, τὴν λέγουσαν, ἀπὸ Μαρίας καὶ ὧδε εἶναι τὸν Υἱόν· καὶ μὴ εἶναι αὐτὸν πρὸ τούτου· ἀλλὰ προωρικῶς λέγεσθαι ἐν ταῖς Γραφαῖς· ἀπὸ δὲ Μαρίας εἶναι αὐτὸν κατὰ τὴν θεότητα (*d*). Ταῦτα δὲ ἀλλότρια καθολικῆς πίστεως οἴδαμεν· ὁ γὰρ Υἱὸς ἀεὶ γεννηθεὶς ὑπῆρχε καὶ ἐν Πατρὶ ἦν, καθὼς γέγραπται· οὐκ ἦν γάρ ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ
B Υἱὸς σὺν Πατρί· ἀλλ' ἦν ὁ Πατὴρ, πάντοτε τὸν Υἱὸν ἔχων· ἀδύνατον γὰρ τὸν Πατέρα καλεῖσθαι κατὰ προκοπὴν, ἀλλὰ ἀεὶ Υἱὸς σὺν Πατρὶ, ὡς προείπαμεν· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*· γεννηθεὶς σὺν Πατρὶ, ὡς προγέγραπται. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὕτω πιστεύομεν· Πνεῦμα θεῖον, πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα τέλειον, παράκλητον· λαλῆσαν ἐν νόμῳ καὶ προφήταις, καὶ ἀποστόλοις· καταβὰν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην. Περὶ δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ οὕτω πιστεύομεν· ὅτι ἀνέλαβεν ἄνθρωπον τέλειον ἐκ τῆς ἁγίας θεοτόκου Μαρίας, διὰ Πνεύματος ἁγίου, οὐκ ἀπὸ σπέρματος ἀνδρός· σῶμα δὲ καὶ ψυχὴν ἐν ἀληθείᾳ καὶ εὐδοκήσει· οὕτως γὰρ ἦλθε τέλειος, σῶσαι τὸν ἄνθρωπον· καὶ ὅτι ἔπαθεν, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ

(*a*) Initium legitur in *Confessione fidei* sub Athanasii nomine edita hujus editionis tom. II, col. 1231. Edit.

(*b*) Cod. ἕναν hic, et paulo post.
(*c*) Cod. ἕνα.
(*d*) Cod. θεότηταν.

ἀνέστη· καὶ ὅτι εἰς οὐρανοὺς ἀνελήφθη· καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἀποθεώσας τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔλαβεν· καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Εἰ δέ πως προωρικῶς αἱ θεῖαι Γραφαὶ λέγουσιν, αὐτῷ (a) ὥσπερ κτίσματος τὸ κατὰ σάρκα καὶ πληροῦσθαι καταλαμβάνομεν. Ἔτι ἀναθεματίζομεν τοὺς μὴ ὁμολογοῦντας εἶναι ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ πάσας τὰς αἱρέσεις. Ἀνεθεματίσθη δὲ καὶ ἐν τοῖς προγεγραμμένοις ἡ ἄθεος πίστις τῶν Ἀρειανῶν, ἐν τῷ πιστεύειν καὶ λέγειν, γεννηθέντα καὶ οὐ ποιηθέντα· αὐτοὶ γὰρ λέγουσι κτίσμα τὸν Υἱὸν εἶναι. Πρὸς δὲ τὸ ἀναπληρῶσαι πάντα τὰ τῆς πίστεως μέρη ἔτι ὁμολογοῦντες ταῦτα λέγομεν· ὅτι πιστεύομεν εἰς ἓν (b) βάπτισμα, εἰς μίαν Ἐκκλησίαν, εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν, εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, εἰς κρίσιν αἰώνιον. Τὸν Θεὸν ὁμολογοῦμεν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· Πατέρα ἀκατάληπτον, ἀπερινόητον, ἀόριστον, καὶ ἀνόητον· πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός· θελήματι δὲ αὐτοῦ καὶ ἀληθείᾳ καὶ εὐδοκήσει ὀφθὲν καὶ λαλῆσαν προφήταις, καὶ δικαίοις· τῷ Ἀδὰμ, τῷ Νῶε, τῷ Ἀβραὰμ, τῷ Ἰσαὰκ, τῷ Ἰακὼβ, Σαμουὴλ τε καὶ Δαυῒδ, Ἡλίου καὶ Ἐλισσαίῳ· καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπαξ προφήταις· Θεὸν αὐτὸν ὄντα τῆς Καινῆς καὶ Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὅσα δὲ ἡ Γραφὴ λέγει, ὀφθαλμὸς Κυρίου, ὦτα Κυρίου, καὶ ὅσα τοιαῦτα περὶ Θεοῦ λέγει ἡ Γραφὴ, ἀληθῆ εἰσιν· καὶ οὕτως πιστεύομεν· ἀκαταλήπτως δὲ καὶ ἀπερινοήτως· καὶ πάντα ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα εἶναι Θεοῦ. Ἔστι (c) δὲ ὁ βίος τῶν υἱῶν τῆς αὐτῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν καὶ μοναζόντων καὶ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν, καὶ ὡς τοῖς υἱοῖς αὐτῶν ἐντέλλονται· πρῶτον αὐτοὶ οὕτως διάγοντες καὶ διδάσκοντες· οὕτως χάριτί ἐστε σεσωσμένοι. Ἀλλ' ἡ χάρις βούλεται αὐθαιρέτους εἶναι καὶ παντὸς καλοῦ, καὶ ἀγαθοῦ· καὶ ζηλωτὰς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἄξιον· καὶ αὐτὸν εὐτρεπίζειν· πρόδηλον καὶ ταῦτα φυλάττειν· καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀγαπήσεις αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου· καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν· οὐ φονεύσωμεν· οὐ μοιχεύσωμεν· οὐ παιδοφθορήσωμεν· οὐ φαρμακεύσωμεν· οὐ κλέψωμεν· οὐ ψευδομαρτυρήσωμεν· οὐ διχοστατήσωμεν· ἀπεχώμεθα πνικτοῦ καὶ αἵματος, καὶ πλεονεξίας. Ὅρα, ἄνθρωπε, μήτις σε ἀπατήσει τῆς πίστεως ταύτης· ἐπεὶ παρεκτός σε Θεοῦ διδάσκει. Ταῦτά εἰσι τὰ προφανῆ ἁμαρτήματα· αἱ δὲ ὡς ἐλάχισται φαινόμεναι ἐντολαί· ὧν καὶ αὐτῶν λόγον ἀπολύσωμεν· τοὺς μονάζοντας γυναικῶν ὑπὲρ πάντα κεχωρισμένους εἶναι· μήτε εἰς ὁμιλίαν αὐτῶν ἔρχεσθαι, μήτε ὁρᾷν αὐτὰς, μήτε φιλοτιμεῖσθαι, ἵνα μὴ ᾅδη αὐτῶν· ψυχῆς ζημία γένηται· ἐὰν μοιχεύῃ ἡ καρδία σου, ἁμαρτάνεις μεγάλως. Φυλάττεσθαι δὲ πάλιν μὴ εἶναι δίγλωσσον ἢ δίγνωμον, μὴ ψεύστην, μὴ κατάλαλον, μὴ ἀκαίρως περιπατοῦντα, μήτε ῥεμβόμενον, μὴ ἀναίσχυντον, μήτε ὀργίλον, μήτε πάροινον, ἢ φιλάργυρον, μὴ ὑπερήφανον, μὴ αὐθάδην, μὴ σαπρὸν λόγον φέροντα, μήτε ὅρκον

A ὅλως τὸ παράπαν· ἀλλὰ τὸ, ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ, οὒ, οὔ· καὶ ἐάν που ἀνάγκη τινὰ λέγειν ἐν ὁμιλίᾳ, γίνωσκε. Ἀλήθειαν λέγω· οὐ ψεύδομαι. Τὸ δὲ σεβάσμιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὅρκῳ μὴ λάβε, μήτε τινὰ ὅρκῳ, καθὼς εἶπε τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον· ταῦτα γὰρ πάντα τὰ σφάλματα οὐ προσήκει, οὔτε ἁρμόζει τοῖς μοναχοῖς· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Ἐκκλησίας ἐκβάλλειν τὸν μὴ παραφυλαττόμενον ἐν τούτοις. Ἔτι δὲ αὐτὸν μὴ γυμνοῦν ἐνώπιόν τινος τὸ σύνολον, εἰ μὴ δι' ἀνάγκην ἀσθενείας, ἐν λουτρῷ, ἢ διὰ πάθος, ἢ ἐν βάθει ὑδάτων. Μηδὲ ὑβρίσῃς ἀδελφὸν ῥακὰ, ἢ μωρόν· ἑορταῖς δὲ ἐθνικαῖς μὴ συγκοινωνεῖν· τὰ σάββατα μὴ φυλάττειν, καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοι· μὴ μαγεύειν· μὴ φαρμακεύειν· μηδὲ συμπράττειν ταῦτα ἐπὶ νόσῳ ἢ πάθει ἢ ἐν δείγματι· μὴ ἀπέρχεσθαι πρὸς ἐπαοιδόν· μήτε φυλακτήρια ἑαυτῷ περιτιθέναι· μήτε περικαθαίρειν

B μήτε ἀφ' ἑαυτοῦ μήτε ἀπὸ ἄλλου τινός· ἀλλὰ πάντοτε τὸ σῶμα φύλαττε ἀπὸ πάσης αἰσχρότητος καὶ ἀσελγείας· μήτε ἔχειν γυναῖκας συνάκτους (f. συνεισάκτους) καθάπερ τινὲς ἀγαπητὰς ὑπέθεντο· τάχα ἐπ' ἐσχάτων μισηταὶ ἐν αὐτῷ εὑρεθήσονται, καὶ πικρότεραι χολῆς· μὴ ἔχε κατὰ ψυχὴν ἔχθραν κατά τινος, καὶ γένηται ἡ προσευχή σου ἀπρόσδεκτος· μὴ συνεύχου μετὰ αἱρετικῶν ἢ μετὰ ἐθνικῶν, καὶ γένηται ἡ προσευχή σου ἀπρόσδεκτος· μὴ παράβαινε νηστείαν Κυρίου, τοῦτ' ἔστι τετράδα καὶ παρασκευὴν, εἰ μὴ ἔτι ἐπὶ νόσῳ βεβάρησαι· χωρὶς τῆς ἑβδομάδος τοῦ ἁγίου Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, καὶ τῶν δεσποτικῶν ἑορτῶν, τῶν δώδεκα· τὰς δὲ λοιπὰς ἡμέρας ἀκριβῶς φύλαττε. Μὴ λύειν τὴν νηστείαν χωρὶς ἀνάγκης· εἴτε καὶ ἀδελφὸς πρὸς σὲ ἐνδημήσει, μετά-

C δος ἀγάπην διὰ τὸν κόπον τῆς ὁδοῦ· σὺ δὲ μὴ γεύσῃ ἕως ὥρας ἐννάτης. Νηστείαν δὲ λέγω τὴν τεταγμένην, τοῦτ' ἔστι πρὸ πάντων τὴν ἁγίαν καὶ ἔνδοξον τεσσαρακοστὴν, καὶ τοῦ λοιποῦ χρόνου τετράδα καὶ παρασκευήν· τὰς δὲ λοιπὰς ἡμέρας, ἤγουν δευτέραν, τρίτην, καὶ πέμπτην, ἐὰν δύνασαι ἀπὸ ἰδίας προαιρέσεως νηστεύειν, ἔσται ὁ μισθός σου πολύς· ἐν ταύταις γὰρ ταῖς ἡμέραις καὶ παρὰ τὴν ὥραν διάκρισις γίνεται εἰς φίλον ἐπίσημον· καὶ οὐκ ἔστι κρῖμα διὰ τὴν ἀγάπην· ἡ δὲ τεταγμένη νηστεία ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διάκρισις γίνεται· ὁ δὲ παρακούων αὐτὴν ἀπόλλυται μετὰ τῶν γαστριμάργων· ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία καὶ ἡ δόξα τοῦ κόσμου, καὶ ἡ ἀνθρωπαρέσκεια. Τὸ σάββατον μὴ νήστευε ὅλην τὴν ἡμέραν· ἀπρεπὲς γάρ ἐστιν ὅλην τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου μέχρι δυ-

D σμῶν ἡλίου νηστεύειν· ἔξεστι δὲ ἕως ὥρας ἕκτης ἢ ἑβδόμης· τὸ δὲ περισσὸν Ἰουδαϊκὴ αἵρεσίς ἐστιν· ἅπαξ δέ· μὴ ἐπιδυέτω ὁ ἥλιος ἐν σαββάτῳ, εἰ μὴ μόνον τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ ἐν τῇ νυκτὶ τοῦ Πάσχα· ἡ δὲ τῆς τετράδος καὶ τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς νηστεία τεταγμένη ἐστὶν ἕως ὥρας ἐννάτης· καὶ εἴ τι περισσὸν ποιήσεις παρὰ τὴν σεαυτοῦ προαίρεσιν, ἕξεις τὸν μισθόν. Νηστεύων δὲ καὶ κοιταζόμενος, βλέπε μὴ φυσιωθῇς ἐν τύφῳ καὶ ὑπερηφανίᾳ· ἡ γὰρ φυσίωσις παγίς ἐστι τοῦ διαβόλου,

(a) Aliqua hic desunt.
(c) Hic incipit secunda pars opusculi ab Arnoldo edita.

(b) Cod. ἕνα.

δι' ἧς ἀπὸ του οὐρανοῦ πέπτωκεν· ὁμοίως δὲ δι' αὐτῆς τοὺς ἀνθρώπους καταβάλλει παγιδεύων. Μηδείς σε πλανήσῃ ἐν κυριακῇ νηστεύειν, ἢ ἐν ἑορτῇ δεσποτικῇ τὸ παράπαν· μηδὲ γονυπετεῖν· οὐ γάρ ἐστιν ἐν θεσμῷ Ἐκκλησίας, καθὼς προείπαμεν. Καὶ βλέπε μή σὲ πλανήσωσί τινες Μαρκιανισταὶ ἢ ἑτέρα αἵρεσις νηστεύειν ἐν σαββάτῳ ἢ κυριακῇ. Μόνον δὲ τῶν συνάξεων, τῆς ψαλμῳδίας, καὶ τῆς ἀναγνώσεως, καὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων μὴ ἀμέλει· τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός. Ἄξιον σεαυτὸν εὐτρεπίζου τῆς ἀχράντου κοινωνίας τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα μὴ εἰς κρῖμα ἐσθίῃς καὶ πίνῃς. Μὴ ἀμέλει πλύνειν πόδας μοναχῶν ἐρχομένων πρὸς σέ· ζητηθήσεται αὕτη ἡ ἐντολὴ παρὰ τῶν ὑπερηφανευσάντων αὐτὴν, εἰ καὶ ἐπίσκοποι ὦσιν· ὁ γὰρ τούτων Κύριος πρῶτος ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, παραγγείλας αὐτοὺς οὕτως ποιεῖν. Μὴ γίνου φιλάργυρος, ἢ αἰσχροκερδής. Μὴ πολὺ χρῆμα, μὴ θέλε κτᾶσθαι ἀργύριον ἢ χρυσίον πολὺ, ἢ μόνον ἐφόδιον χάριν καὶ τροφῶν καὶ ἀμφίων. Τὸ δὲ περίσσευμα δὸς τοῖς πένησιν· κρεῖττον γὰρ ἐν πτωχείᾳ καὶ ἐν ταπεινώσει δουλεύειν Θεῷ ἢ ἐν πλούτῳ καὶ ἀπάτῃ· οἱ γὰρ τοῦ μαμμωνᾶ φίλοι καὶ δοῦλοι Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Τὸ σύνολον οὖν μὴ πραγματεύου. Πολλαὶ δὲ χῶραι εἰσὶ μὴ σπείρουσιν· καὶ οἰκοῦνται ἐν τέχνῃ μὴ ἔχοντες, ἀναγκάζοντες πραγματεύεσθαι· καὶ μένουσι μονάζοντες κοπιῶσιν· πλὴν κἂν τόκους μὴ λάμβανε. Ἀγάπα δὲ πάντα ἄνθρωπον· καὶ εἰρήνευε μετὰ πάντων, χωρὶς αἱρετικῶν· ὁ γὰρ αἱρετικὸς λύκος ἐστὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ποίμνης, καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομος. Ἐὰν δὲ ἔχῃς χρήματα, ἢ βρώματα, μετάδος τῷ μὴ ἔχοντι· μὴ ἔχων δὲ οὐκ ἐγκληθήσῃ. Ἐὰν ἔλθῃ τις δανείσασθαι ἀπὸ σοῦ τι, καὶ ἔχῃς, δὸς αὐτῷ· καὶ μετὰ μακροθυμίας λάβε παρ' αὐτοῦ τὸ κεφάλαιον καὶ μόνον· καὶ δίκαιος ἔσῃ. Καὶ μὴ δολιεύου ἐνώπιον Κυρίου· ἐὰν γὰρ ἔχῃς γεννήματα, ἢ ἄλλο τι, καὶ ζητεῖ λειπόμενος δανείσασθαι παρὰ σοῦ ἐξ ἀνάγκης, καὶ διὰ τὸ μὴ λαβεῖν σε τόκον, πωλῇς τιμιωτέρως ἵνα κερδήσῃ διάφορα, τοῦτ' ἔστιν διπλασιάζων· καταμέμφεταί σε ἡ Γραφὴ λέγουσα· *Δράσσεται ὁ Θεὸς τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν*. Σκέψαι γὰρ καὶ ὅρα, ὅτι δανείζων ἐν ἀνάγκῃ τὸν πλησίον καὶ μὴ λαμβάνων· ἀνθ' ἑνὸς τόκου τρεῖς καὶ τέσσαρας ἀρχάς· ἀλλὰ δέκα λαμβάνει παρὰ τῷ Θεῷ. Γίνου ταπεινὸς καὶ ἡσύχιος, τρέμων διὰ παντὸς τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Μὴ γίνου μάχιμος· μηδὲ τύπτε ἄνθρωπον πολλὰ, εἰ μὴ μόνον παιδίον ἐν γράμμασι πρὸς παιδείαν καὶ νουθεσίαν Κυρίου· καὶ αὐτὸ παρατετηρημένως· μόνον διὰ φόβον μετρίως ὀλίγα καὶ ἐλαφρά. Σκόπει μή πως διὰ σοῦ φόνος γίνηται, καὶ ἀπολέσῃς τὴν ψυχήν σου ἐν μιᾷ ὥρᾳ· καὶ ἃ δοκεῖς ἔχειν ἀγαθὰ ἐκ νεότητος, ἀπρόσδεκτα γένωνται παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς τοῦ Καῒν τὰ δῶρα· πολλαὶ γάρ εἰσιν ἀφορμαὶ τοῦ θανάτου. Μὴ μυκτήριζε ἄνθρωπον· μηδὲ βδελύσσου τινὰ πτωχὸν, διὰ σχήματι πενιχρῷ παρατηρούμενος τὴν ἐσθῆτα· μὴ μαλακοῖς χρώμενος ἱματίοις· μὴ ἐσθῆτι τα φαινομένου δικαίου· μὴ ἐν ῥυπαροῖς ἱματίοις προσερχόμενος· καὶ σακκοφορῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων·

A καὶ φανεὶς ἀνθρωπάρεσκος. Σάκκον δὲ ἂν ἔχῃς, ἵνα πενθῇς τὰς ἁμαρτίας σου, σκόπει μὴ φανῇς τοῖς ἀνθρώποις· ἀλλ' ἔσωθεν τοῦ ἱματίου σου ἐν τῇ σαρκί σου ἔστω πρὸς δαμασμὸν τῶν ἀτάκτων παθῶν. Μὴ θέλε δόξαν καὶ ἔπαινον παρὰ ἀνθρώποις ἔχειν. Ὅλως τρίχας μὴ τρέφε· ἔκοψε γὰρ τὸ τοιοῦτον σχῆμα ὁ Ἀπόστολος· μὴ ξυροῦ τὸ γένειον· μηδὲ περικουρείοις χρῶ κειρόμενος. Εἰ δύνασαι καὶ ἑβδομάδος νηστεύειν, μηδενὶ δείκνυε· καὶ ἔσται ὁ μισθός σου πολύς. Κρεῶν δὲ ἀπέχου· οὐχ ὡς βδελυσσόμενος τὰ κτίσματα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀποκόπτων τὸ σῶμα τῆς πολλῆς τροφῆς, καὶ ἀνάξιον τὸ αὐτὸ ποιῶν τῶν καλῶν βρωμάτων, ἀντὶ δὲ τῶν ἐπιγείων τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν ὀρεγόμενος· πᾶς γὰρ μετριάζων δαψιλείᾳ τροφῶν βοηθεῖ τῷ σώματι· καλὸν δέ ἐστι πάντα
B ἐγκρατεύεσθαι διὰ τὴν πολυσαρκίαν. Οἴνου μὴ λάμβανε ὅλως· ἢ μόνον τοῦ γεύσασθαι ἐν εὐχαριστίᾳ· καὶ εὐλόγει τὸν Θεὸν τὸν κτίσαντα· ἐὰν γὰρ καὶ σὺ, ὥσπερ ὁ τίμιος Τιμόθεος, διὰ πολλὴν ἐγκράτειαν εἰς νόσον περιπεσεῖν ἔχῃς, ὀλίγῳ οἴνῳ χρῶ· τὸ γὰρ ὀλίγον φάρμακόν ἐστιν ἰάσεως· πολὺ δὲ αὐτῷ χρώμενος ἀμφοτέραις ἀσθενείαις σεαυτὸν περιβαλεῖς· εἰ δ' ἕως ποτηρίων δύο ἢ τριῶν· περισσὸν δὲ μή. Εἰ δύνασαι ἀνυπόδητος ὁδεύειν, γενναίως ποιήσεις· εἰ δὲ ἀνάγκη ἐστὶν ὑποδήσεως, ψιλὰ ἔσονται τὰ ὑποδήματά σου· καὶ μὴ θέλε καταχεχοσμημένοις ὑποδήμασι, κοσμικῷ σχήματι μὴ περιδέεσθαι. Τοῖς παροῦσιν ἀρκοῦ μετρίως. Εἰ δὲ περισσὸν κρέας καὶ οἶνος, δίδου αὐτὰ πτωχοῖς, ὀρφανοῖς, χήραις, ἀδυνάτοις, ξένοις, ἀσθενοῦσι, καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ· καὶ ἔσται ὁ
C μισθός σου πολύς. Ἐὰν ἐπὶ ξένης, μὴ θέλῃς ἑαυτὸν κομπάζειν· ἀλλ' ἴσος γίνου τοῖς ἀδελφοῖς σου ἐν λαχάνοις χρώμενος, καὶ ἑτέροις βρώμασιν. Ἐὰν δὲ χρεία ἐστὶ, χρὴ καὶ ἰχθύος μεταλαμβάνειν. Πάλιν δὲ λέγω· ἐὰν ἀῤῥωστήσῃς καὶ λάβῃς, οὐκ ἔστιν ἁμαρτία· εἰ δὲ ἡττηθῇς ἐν τῇ νόσῳ βαρέως, καὶ φάγῃς ἐπιθυμῇ τὸν ὀλίγον· διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκός σου οὐκ ἔστι κρῖμα· ἥττημα μέν σοί ἐστιν· μὴ λόγισαι δὲ αὐτὸ ἁμαρτίαν· λυπήθητι δὲ, ὅτι ἀνεκόπης τῆς πολιτείας σου, καὶ ὑπεχαλάσθης τοῦ στερεοῦ λογισμοῦ. Εἰ δὲ καὶ λουτρῷ χρήσασθαι ἀναγκασθῇς διὰ τὴν νόσον καὶ ἅπαξ καὶ δὶς, οὐκ ἔστιν ἔγκλημα· ὑγιαίνων δὲ οὐ χρείαν ἔχεις λούσασθαι· κἂν ἱερεὺς εἶ· ἀλλὰ μᾶλλον ὑγιαίνοντος τοῦ σώματος χαμεύνην
D θέλε καὶ βιάζεσθαι εἰς πάντα. Πρὸ πάντων δὲ τέχνην γίνωσκε· ἢ ἐν ἀγρῷ ἐργάζου· ἵνα μὴ ἀργὸς ἐσθίῃς τὸν ἄρτον· μᾶλλον δὲ ἐργάζου ἐν τοῖς ἐργοχείροις σου, ἵνα ἔχῃς δοῦναι πτωχοῖς καὶ ξένοις, ὀρφανοῖς τε καὶ χήραις· καὶ ἢν μεταξὺ ἀδελφῶν οἰκῇς, καὶ ἔχῃς γονικὸν χωρίον, δικαίως συνάγων καρποὺς, καὶ μὴ ἐξ ἀδικίας καὶ πλεονεξίας· πρῶτον τὰς ἀπαρχάς σου τοῖς ἱερεῦσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρόσφερε· ἔπειτα χήρας καὶ ὀρφανοὺς ἀνάπαυε, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀδυνάτους, ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων· μὴ ἀπὸ τόκων καὶ πλεονεξίας. Εἰ δὲ καὶ μόνος καθέζῃ, μὴ ὑβρίζῃς τὴν ἄσκησιν τῆς ἡσυχίας· εἰ ἐν μοναστηρίῳ ἡσυχάζεις, καὶ κτήσῃ χωρίον καὶ πραγματεύου καὶ ἡσυχάζῃς· ἀλλ' ἐμπαίζεις καὶ ἐμπαίζεσαι. Καθήμενος ἐν μοναστηρίῳ, μὴ θέλε ἀργὸς εἶναι, καὶ ὑπὸ ἄλλων τρέ-

φεσθαι· ἵνα τὴν ἐφήμερον ἔχῃς τροφήν. Καὶ εἰ ἑτέρους νέους ἔχεις περὶ σεαυτὸν, πρῶτον μὲν ταπεινοφροσύνην δίδασκε· καὶ μὴ θέλε αὐτοὺς εἶναι διδασκάλους. Ἐὰν ἴδῃς ψυχὰς σωζομένας διὰ σοῦ, σπούδασον τελειῶσαι τῶν πέντε ταλάντων, ὧν εἴληφας ἀπολαβεῖν τὰ διπλάσια. Μερίμνα ἐπιμελῶς τὰς περὶ σεαυτὸν ψυχάς· καὶ ἐπίστυφε πάντοτε τοὺς νεωτέρους ἰδιάζειν ἕκαστον τούτων, ἐν τῇ ὁμιλίᾳ καὶ τῇ συναναστροφῇ τῆς τραπέζης, καὶ συνάξεως τῆς ψαλμῳδίας· ἐν δὲ τῷ ὑπνεῖν αὐτοὺς, ἔχειν ἕκαστον σάκκον κεκρυμμένον, ἵνα ἐν τῇ εὐχῇ τῆς νυκτὸς ἕτοιμος εὑρέθῃ· σπούδαζε ἀγρυπνεῖν ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις, καὶ εὐχαῖς ἐν μέτρῳ· καὶ ἐν ἡμέρᾳ μὲν εὔχεσθαι συμμέτρως, καὶ ἐν νυκτὶ ὡσαύτως· μὴ χρονίζειν δὲ ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ βαττολογεῖν· σὺν μέτρῳ δὲ ψάλλειν· ἵνα μὴ περικακῶσιν αἱ ψυχαί. Θέλε δὲ τοὺς παῖδας σιωπητικῶς προβιβάζειν. Εἰς καπηλεῖον ὅλως μὴ εἰσέλθῃς· ἀλλ' ἐὰν ἀνάγκη γένηταί σοι, ἐπὶ ξένης γενομένῳ, καὶ χρείαν ἔχῃς ἐδέσματος· ἀποστείλας ἀγόρασον· καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ φάγε καὶ πίνε, ἐν τόπῳ ἀνακεχωρισμένῳ. Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ἐκκλησία ἐν τῷ τόπῳ, ἢ ἐκκλησία ὀρθοδόξων, καὶ ἀνάγκη σοι γένηται εἰσελθεῖν ἐν πανδοχείῳ· μὴ θέλε μεῖναι ὅπου εἰσὶν γυναῖκες, μήτε εἰς καπηλεῖον, μήτε μετὰ τῶν εἰσιόντων εἰς θέατρον, ἢ εἰς κυνήγιον εὑρισκομένων· εἴπερ ἐστί σοι δύναμις, μηδὲ εὔξῃ μετ' αὐτῶν· εἰ δὲ ἀνάγκη γένηται, καὶ συγχωρηθῇς αὐτοῖς· ὑπὸ τῶν μειζόνων οἱ συγχωρήσαντες ὄψονται· σὺ δὲ τούτων παραφυλάσσων, γυμνάζων σεαυτόν. Αὗται μὲν ἐντολαὶ ἁρμόζουσιν μοναχοῖς καὶ ἱερεῦσι, καὶ πᾶσι τοῖς ἐγκρατευομένοις χήραις τε καὶ Χριστιανοῖς ἀληθινοῖς τοῖς ἐν γάμῳ σεμνῷ πολιτευομένοις· εἰ δέ τις ἱερεὺς τυγχάνει, ὀφείλει τὴν

A ἱερωσύνην φυλάξαι σὺν τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς μετὰ τῶν ἐντολῶν τούτων· τοιοῦτος γὰρ θέλει εἶναι νηφάλιος, σπουδαῖος ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἀνεξίκακος, χρηστὸς, φιλόρφανος, φιλόπτωχος, φιλόξενος, φιλάγαθος, ἤρεμος, στερεὸς τῇ πίστει καὶ λόγῳ καὶ γνώμῃ, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος, ἀπεχόμενος γυναικῶν, πρωτότυπος σπουδάζειν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τῇ συνάξει τῆς ψαλμῳδίας· μὴ ἀμελεῖν τοῦ ποιμνίου· μὴ βδελύττεσθαί τινα· μὴ πλήκτην, μὴ εἶναι πάροινον, μὴ φιλάργυρον, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγω· μὴ προσωπολήπτην, τοῦ ἐλέγξαι ἐν παραπτώμασι μικρούς τε καὶ μεγάλους, ἰδίους καὶ ἀλλοτρίους· μὴ ἐᾷν ψωριᾷν τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης· ἀλλὰ μᾶλλον καθαρίζειν αὐτὰ, πρῶτον διὰ τῆς μετανοίας, εἶτα πάλιν συναγελάζειν αὐτὰ ἐν τῇ μάνδρᾳ,
B τουτέστιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· ταῖς χήραις, καὶ πᾶσι τοῖς λαϊκοῖς τοῖς κατηχουμένοις, τοῖς λαϊκοῖς καὶ μονάζουσι, καὶ τοῖς ἐν σεμνῷ γάμῳ πολιτευομένοις παραγγέλλειν μετανοεῖν· καὶ τοῦτο οὐχ ὡς διαφόρου νόμου, καὶ ἑκάστου λόγου διαστελλομένου· ἀλλ' εἷς ἐστιν· διαστελλόμενος δὲ ἐν πᾶσιν Χριστιανοῖς· ταῖς γυναιξὶ δὲ παραγγέλλειν ὅλως μὴ λαλεῖν, μηδὲ κἂν ἕνα λόγον ἐν ψιθυρισμῷ· μήτε συμψάλλειν μοναχοῖς, μήτε συνυπακούειν· εἰ μὴ μόνον σιγᾷν καὶ εὔχεσθαι τῷ Θεῷ δι' ἐντεύξεως καὶ σεμνῆς πολιτείας· μὴ ἔχειν αὐτὰς λαμπρὰν ἐσθῆτα, μηδὲ χρυσόπαστα ἐνδύματα, ἢ κόσμια διὰ μαργαριτῶν· μηδὲ τὰ πρόσωπα αὐτῶν τελείως φαίνεσθαι μήτε ἐν ἀγορᾷ μήτε ἐν ἐκκλησίᾳ. Αὗταί εἰσιν αἱ σωτήριοι διδασκαλίαι τῶν ἁγίων τριακοσίων ὀκτὼ καὶ δέκα θεοφόρων Πατέρων, αἱ ὁδηγοῦσαι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν τοὺς πιστεύοντας εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα· ᾗ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ORDO PRÆCEDENTIUM EDITIONUM

CUM ORDINE IN HAC NOVISSIMA EDITIONE INSTITUTO COLLATUS (a).

—

EDITIO PARISIENSIS ANNI 1627.

TOMUS I.

Numerus prior paginam Parisiensis illius, secundus nostræ significat.

—

Oratio contra gentes, pag. 1.	T. I, col.	1
Oratio de incarnatione Verbi, 53.	—	95
Disputatio contra Arium in concilio Nicæno, 111.	T. IV,	457
In illud dictum : *Omnia tradita sunt mihi a Patre*, etc., 149.	T. I,	207
Epistola ad Adelphium fratrem, 155.	T. II,	1071
Epistola ad Maximum philosophum, 162.	—	1085
Oratio contra eos, qui dicunt Filium creaturam esse, 166. *Est epistola 2 ad Serapionem.*	—	607
Epistola ad Serapionem contra eos, qui dicunt, Spiritum sanctum esse creaturam, 175. *Epistola 1 ad Serapionem.*	—	529
Testimonia ex sacra Scriptura de naturali communione similis essentiæ inter Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, 209.	T. IV,	29
Expositio fidei, 240.	T. I,	197
Liberii Rom. pontificis ad Athanasium epist., 243.	T. IV, col.	1441
Athanasii ad Liberium responsum, 244.	—	1445
Epistola de fide ad Jovianum, 245.	T. II,	845
Narratio de concilio Nicæno, 248.	T. I,	411
Contra Arianos orationes quinque.		
Prima, 283. *Est epistola ad episcopos Ægypti et Lybiæ.*	T. I,	535
Secunda, 306. *Est prima.*	T. II,	9
Tertia, 371. *Est secunda.*	—	145
Quarta, 453. *Est tertia.*	—	321
Quinta, 519. *Est quarta.*	—	577
Epistola de sententia Dionysii Alexandrini, 548.	T. I,	477
Epistola catholica, 570.	T. IV,	81
Refutatio hypocriseos Meletii, Eusebii et Pauli Samosatensis, 572.	—	85
Epistola ad Antiochenses, 574.	T. II,	793
Epistola ad Epictetum, 581.	—	1049

De incarnatione Verbi Dei, 591.	T. IV,	89
De natura humana suscepta, 595.	T. II,	983
De incarnatione Christi contra Apollinarium, 614.	T. II, col.	1091
Oratio contra Apollinarium, 633.	—	1131
Oratio contra gregales Sabellii, 650.	T. IV,	95
Oratio quod unus sit Christus, 664.	—	121
Epistola ad Serapionem de morte Arii, 670.	T. I,	679
Apologia ad imperatorem Constantium, 673.	—	593
Apologia I de fuga sua, 701.	—	643
Apologia II, 773. Est *Apologia contra Arianos.*	—	239
Epistola ad omnes ubique solitariam vitam agentes, 808.	—	691
Populi Alexandrini protestatio, 866. *In Historia Arianorum ad monachos.*	—	791
Epistola de synodis Arimini et Seleuciæ, 869.	T. II,	681
Epistola ad Africanos, 931.	—	1029
Epistola ad omnes ubique orthodoxos, 942. *Est epist. encyclica.*	T. I, col.	219
Epistola ad Joannem et Antiochum, 951.	T. II,	1165
Epistola ad Palladium, 952.	—	1167
Epistola ad Dracontium, 953.	T. I,	513
Epistola ad Marcellinum de interpretatione Psalmorum, 959.	T. III,	9
De Sabbatis et circumcisione, 981.	T. IV,	133
In illud, *Quicunque dixerit verbum contra Filium hominis*, 990. *Est pars epistolæ quartæ ad Serapionem.*	T. II,	645
In illud, *Profecti in pagum*, etc., 1000.	T. IV,	169
De passione Domini nostri Jesu Christi, 1002.	—	185
De sanctissima Deipara Virgine, 1048.	—	917
De virginitate, 1063.	—	251
Homilia de semente, 1080.	—	143
Oratio contra omnes hæreses, 1097.	—	501

(a) De his quæ editioni nostræ accessere adeat Lector *Elenchum* voluminibus præfixum, quem hic non est cur recudamus. Edit.

TOMUS II.

EDITIO MAURINO-VENETA.

TOMI PRIMI PARS PRIMA.

Numerus prior paginas editionis Maurino-Venetæ, posterior nostræ significat.

PRIMI TOMI PARS SECUNDA.

TOMUS II.

DUBIA.

SPURIA.

—

TOMUS III.

* Ea inter uncos posita Expositioni inseruimus.
** Leguntur in editione pleniori card. Mai, Opp. t. II.

INDEX OPERUM S. ATHANASII

Ordine qui vulgo in antiquissimis codicibus circumfertur.

Epistola ad Jovianum imperatorem.
Epistola Joviani ad Athanasium.
Petitiones Arianorum ad Jovianum, contra Athanasium.
Sermo in Passionem Domini.

Hic ordo vulgo comparet in veteribus manuscriptis, et mos amanuensium est, ut numerum cujusque libri ad marginem notent, ita ut in nonnullis codicibus cum Athanasii operibus alias bene multas insertas hic illic variorum epistolas enumerent. Hinc autem factum, ut ubi eædem epistolæ bis exscriptæ jacebant, quod de non paucis observatur, quæ et in Apologia contra Arianos et in Epistola ad monachos exstabant, amanuenses, ne actum agere viderentur, ab iis bis describendis supersederent, indicando scilicet jam superius haberi hisce verbis Ἐγράφη ὀπίσω ἐν τῷ μη', vel, ἐν τῷ ξη', exempli gratia, numerum supra positum notantes.

FINIS TOMI VICESIMI OCTAVI

18

Ex typis MIGNE au Petit-Montrouge.